

LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII

Enarrationes doctiss. atque vtiliss. in XII. Libros

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS.

His accessit

NASCIMBÆNI NASCIMBÆNII, IN PRIOREM P. VIRGILII MARONIS Epopœiæ partem: *id est*, in sex primos Aeneidos libros, erudita admodum & perelegans EXPLANATIO:

Vbi quæ ad Rhetoricam, Poëticamq́ facultatem, nec non ad Philosophiam pertinent, quibus vndiq́ mirus sese Poëta ostendit, maximè in sententiam Aristotelis & Platonis ita declarantur, vt quæ in XII. libris continentur, facilè intelligi poßint.

Præpositis in singulas LECTIONES breuibus Argumentis, & locis propè iam infinitis longè aliter expositis atque posteriores interpretes fecerunt: qui veterum interpretum auctoritatem sequuti, Poëtæ verba perpendere neglexerunt.

NVNC DEMVM

Multis mendis, quibus hoc totum Opus scatebat, ademptis,

DVODECIM VIRGILII AENEIDOS LIBRI in LOCOS COMMVNES POST Præfationes positos, non solùm redacti, verùm etiam vndiq; EPITHETA summâ diligentiâ collecta, suis substantiuis sunt adiuncta.

INDEX *in singulis Authoris commentarios Rerum & Verborum memorabilium vtiliß. vnà cum Allegorijs Platonicis*
CHRISTOPHORI LANDINI
in XII. libros Aeneidos Virgilianæ olim conscriptis, in calce Operis est adiectus.

Cum Gratia & Privil. Cæs. Majest.

BASILEAE,
PER SEBASTIANVM HENRICPETRI.

PRVDENTI,

PIETATE, VIRTVTE ET AVTHORITATE
PRÆSTANTI DOMINO
ANDREÆ RIFFIO,
celeberrimæ Vrbis
BASIL.
hoc est,
ATHENARVM HELVETIORVM,
SENATORI PRIMARIO,
&
Inclytæ VNIVERSITATIS
ibidem
MECOENATI NVLLI SECVNDO,
Musarum & Palladis alumno,

HOC OPVS VERGILIANVM
nunc primùm
LOCIS COMMVNIBVS
&
EPITHETIS
ex duodecim VERGILII Aeneidos libris, magno labore & studio
excerptis, exornatum,
Singularis amoris & amicitiæ ergò

HVLDERICVS FRÖLICH PLAV. & Ciuis
BASILIENSIS, Poëtaque laureatus

DAT, DONAT, CONSECRATQVE.

a 2 D. GIS-

D. GISBERTI LAPPII ELECIA IN COMMENTARIOS D. LAMBERTI HORTENSII Montfortij, præceptoris sui.

Accipe Chalcidica dignum Germana iuuentus
Lauro opus: huc Musis turba dicata rue.
Et vaga nimbosum conscendans gaudia cælum
Buccina dulce canat pectine mota melos.
Munus Idaspæa gratis tibi nobile gemma
Edidit Hollandi gloria magna soli.
Hic tibi Pactolus fuluas effundit arenas:
Huc propera, Musas pectore quisquis amas.
Quisquis & Andini diuina Poëmata vatis
Scire artes toto pectore docte puer:
Aurea quæ cudit tibi Commentaria magnus
Author, & excellens terq; quaterq; lege.
Si rectè haud valeas, medicas Epidaurius herbas
Heros vt curet debile corpus, habet:
Atqui hæc certa rudi præbet medicamina pubi,
Nodososq; aperit pagina versa locos.
Adde, tibi varios parit Hortulus vndiq; flores,
Hinc igitur pleno lilia carpe sinu.
Te merito, Hortensi, blandis spes maxima Musis,
Posteritas dicet Pallade sera satum.
O vtinam ingenui lex impolluta pudoris,
Et faueat votis dexter Apollo meis:
Debita quo possim præconia reddere laudum
(Ecquis at authori præmia digna ferat?)
Crede mihi, non Nelida facundia magni
Dignè efferre satis commoda tanta queat,
Quanta dabit prima hoc Lectori fronte volumen,
Quos've dabit fructus hoc tibi Lector Opus.
Hunc igitur portum fidum, quicunq; Poëtæ
Sensum haurire ardes, nitere adire puer.

AD

AD PHILIPPVM,

INCLYTVM REGEM HISPANIARVM, ANGLIÆ, FRANCIÆ, &c. ARCHIDVCEM AVSTRIAE, DVCEM BVRGVNDIAE, Brabantiæ, Geltriæ, &c, Comitem Flandriæ, Hollandiæ, &c.

LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII in Commentarios suos Proœmium.

VM Alexander Philippi, Magnus à rerum gestarum magnitudine cognominatus, SERENISS. REX, Ilio, vbi Palladi Iliacæ, & Priamo ad Iouis Hercæi aram sacrificarat, digressus, ad Achillis tumulum, qui etiam tum in Sigęo ostendebatur, peruenisset, fertur ibi sepulchro illius coronæ præcincto, exclamasse: O' fortunate adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem, & laudum tuarum buccinatorem inueneris. Sunt qui id eum exclamasse tradunt, cùm circa illius statuam, vnguẽto de more delibutus cucurrisset: ac duplici nomine felicem illum appellasse, & quòd fidum in vita amicum Patroclum, & mortuus Homerum sortitus esset vatem, rerum suarum clasicum præconem. Rectè ille quidem, & prudenter. Nam ita censebat, nisi ars ea & admirabilis spiritus poëtici magnificentia extitisset, idẽ ille tumulus, qui corpus eius iniecta terra contexerat, nomen etiam breui obruisset. Ille autem, cum gloriæ stimulis ad amplisimas res, quæ apud omnem posteritatem perdurarent, magno & excelso animo gerendas incitaretur, diffidebat eas immortalitati consecratum iri, quamuis multos scriptores præsentes arbitros secum traheret, nisi ab excellenti aliquo vate, qui ad Homericæ maiestatis tubam, & vocis clasicum proximè accederet, si non æquaret, celebratę, posteris commendarentur. Nec fefellit clarisimum Imperatorem sua existimatio. Nam omnium eorum, inter quos fuerunt Ptolemæus & Aristobulus clarisimi, scripta temporum iniuria postea interciderunt. Accidisse autem id opinor, vel quòd, cum in ijsdem castris rerum & spectatores, & actores

versarentur, pugnantia prodidissent: vel quòd magnitudinem gestarum rerum, verborum dignitate ac dicendo non æquassent. Certè & nomen & res maximæ è memoria omnium seculorum erasæ interierant, nisi à posteris tum Græcis, tum Latinis scriptoribus, summa facundia, literarũ monumentis proditæ fuissent. Inter hos fuerunt maximè clasici apud Græcos, Arrianus & Diodorus: apud Latinos verò, Q. Curtius. Oblato enim prodigio præuiderat (statua Orphei, quæ in Lebetris erat ex cupresso, sub illius accessum multo maduerat sudore) suam expeditionem multum laboris & poëtis & cæteris rerum scriptoribus allaturam. Quorsum hæc? Inter omnia disciplinarũ genera nullum est, quod æquè animos mortalium trahat, verset & afficiat, atq; poëtice. Nam ea nihil sanctius, nihil numine plenius: ac proinde nihil cedro dignius, quodq; tardius, imò minus cariem sentiat, obsolescat'ue, à Deo hominibus datum est. Etenim cùm cæterarum rerũ studia, vt docti ac summi homines tradiderunt, & doctrina & pręceptis cõstent: solus poëta natura ipsa valet, & mentis viribus excitatur, & quasi diuino quodam spiritu afflatur. Atq; hæc quidẽ causa fuit, cur Ennius poëtas sanctos appellarit: quòd deorum quasi singulari beneficio & dono mortalibus commendati esse videantur. Hinc Naso, Deo eos afflari, cuius numine agitati incalescãt, nõ vno loco canit: & carmina diuinæ vocis specimen esse. Hinc, quia futura diuino calore accensi vaticinantur, ipsi vates etiã dicuntur. Nulla principibus munera his gratiora sunt, aut magis etiã conueniunt: quorum præconia, vt immortalitati asserantur, horum maiestate illustrantur.

Carmine fit viuax virtus, expersq; sepulchri
Noticiam sera posteritatis habet.
Tabida consumit ferrum lapidemq; vetustas,
Nullaq; res maius tempore robur habet.
Scripta ferunt annos: scriptis Agamemnona nosti,
Et quisquis contrà vel simul arma tulit.
Quis Thebas, septemq; duces sine carmine nosset?
Et quicquid posthac, quicquid & antè fuit?

Addit ingeniosus Poëta amplius quiddam, quo poëtici spiritus maiestatem augustiorem facit:

Dÿ quoq; carminibus, si fas est dicere, fiunt:
Tantaq; maiestas ore canentis eget.

Carmine

Carmine diuina oracula pleraque lingua sua natiua prodita sunt, perinde vt Sibylliaca vaticinia. Postremò tantum dignitatis arti accessit, vt poëtarum scripta immortalitati consecraturi, cedrinis tabulis (quod lignum cariem non sentit) inclusa, in Musarũ & Apollinis templo, quos vatibus præsidere creditum fuit, religiosè reponerent. Sed & ipsos vates, tanquam numina quædam venerabantur: Quotq; (inquit) aderant vates, rebar adesse deos. Hinc laurus, cùm ob alia, tũ propter diuinam futurarum rerum præsciam naturam & vim, ipsis poëtis, perinde vt Apollini, dedicata fuit. Quare summi Imperatores, reges, adeoq; tyranni vatum ingenijs delectati, arctissimè eorum non solùm amicitiam coluerunt, verùm etiam in summo ipsos honore habuerunt. Et sanè nemo à Musis est tã alienus, qui non æternum laborum suorum præconium versibus mandari patiatur. Themistoclem Atheniensem, quum ex eo quæreretur, ecquod acroama, cuiúsue vocem omnium libentissimè audiret? respõdisse ferunt, A' quo optimè sua virtus prædicaretur. C. Marius ille tot triumphis clarus, etsi durior ad studia humanitatis esset, Archiæ tamen nobilis poëtæ familiaritate hoc libentius vtebatur, quòd à nemine doctius res suas Cimbricas conscribi posse crederet: in quibus laudes tum suæ, tum ipsius P. R. celebrarentur. Quid? Nónne septem clarissimæ Græciæ vrbes certatim Homerum ciuem suum vindicarunt, cùm iam secula aliquot vita defunctus esset:

Smyrna, Chius, Colophon, Salamin, Rhodos, Argos, Athenæ?

Mithridaticum bellum magnum & graue, & alia quæ varia fortuna terra & mari à Lucullo gesta fuerant, L. Plotius elegantissimis versibus expresserat: quàm gratum eum summo ac fortissimo Imperatori fuisse arbitramur? Eundem vatem Marius eximiè dilexerat, quòd existimaret, ea quæ gessisset, immortali præconio celebrari posse. Ennius superiori Africano tam fuit charus, vt mortuus Scipionum sepulchro inferretur. Magnus Pompeius Theophanem Mitylenæum scriptorem rerum suarum, pro concione militum, ciuitate Romana donauit. Quam sanè rem milites, fortes quidem viri, sed rustici tamen, ita magno clamore approbarunt, vt dulcedine quadam gloriæ commoti, eius participes

ſe crederent. Illud verò multo magis admiratione dignum eſt, quòd L. Sylla malo poëtæ, à quo in ſe epigramma conſcriptū eſſet, de manubijs præmium dari iuſſerit: & quidem ea conditione, ne quid poſtea in vniuerſum ſcriberet: ſedulitatem poëtæ etiā mali, præmio aliquo dignam iudicans. Quid D. Brutum, ſummum virum & clariſsimum imperatorem, dicam? Nónne Accij, amiciſsimi hominis, carminib. aditus templorū ac monumentorū ſuorū frōtiſpicia exornauit? Tranſeo ad reges & tyrannos, & eos quidē præcipuos, qui diuina ingenia maximè coluerūt. Hiero Syracuſanorū rex, homo ſupra modū φιλόκαλον, & ſtudiorū humanitatis tātus amator, vt nemo aliꝰ, quoad licuit, Pindarū Thebanū, Simonidem Cœum, & Bacchylidem, Lyricorum principes, effuſa humanitate fouit. Alexander Homeri adeò ſtudioſus fuiſſe fertur, vt Iliada rei militaris viaticū ſubin appellaret. Hic cùm Thebas à ſe captas & iā direptas incēderet, ab ædib. Pindari religioſè omnē vim prohibuit, hoc verſu, qui foribus earum inſcriptus erat, cōſpecto: Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε. Idem antea à Lacedæmonijs, Thebas incendio vaſtantibus, factitatum ferunt. Arrianus addit, fama ſe accepiſſe, tantum regem poëtæ reuerentia motū, non tantùm ipſius Pindari domū, verum etiam poſteros eius à cæde & incendij ſtrage incolumes ſeruaſſe. Hipparchus ille Athenienſis, cùm in ſuſpicionem affectatæ tyrannidis veniſſet, eā nulla via potiori à ſe, quàm illuſtriſsimorū per eam tempeſtatem Lyricorum poëtarum conſuetudine ſubmouit. Acciuit ad ſe ex Teo, miſſa ad id pentecontero naui Anacreontē: & ex Coo Simonidē. His domeſticè aliquādiu vſus, nullo momento conceptam vulgò de ſe exiſtimationē diſcuſsit. Quid Domitianus Cæſar? quid Numerianus Cari filius, qui Probo in Imperiū ſucceſsit? nónne vates ſuæ ætatis non modò prodiga liberalitate fouerunt, ſed honoribus etiam ampliſsimis proſequuti ſunt? Sed Numerianus admirabili candore, tātaq; integritate cū Nemeſiano & Apollinare illuſtribus id ætatis poëtis certauit, vt ingenij gloria, polita elegantia orationis, & exculta carminis concinnitate longè eos ſuperarit. At Diuus Auguſtus, quem cæteris omnibus, cùm propter rerum geſtarum amplitudinem, maieſtatemq; nouæ monarchiæ iam tū à ſe, poſitis ciuilibus bellis, conſtitutę, tum ob doctrinæ laudē,

præpoſitum

præpositum oportuit, quãta beneuolentia, humanitate, fauore, benignitate Vergilium fouit, amplexusq; fuit? Quem quidem, vt poëtarum principem, & extra omnem aleam positũ, ita adamauit, vt à se eum tristem repulsa nunquã discedere pateretur: nec committeret quicquam à se efflagitari, quod non impetratum auferret. Operum eius adeò fuit studiosus, vt cùm Poëta iam moriens Aeneidos opus cremari iussisset, vnus obstiterit, ne flammis aboleretur. Tantus honos tum ab excelsis & claris viris habitus fuit poëtis. Quare meritò Alexãder in Sigęo astans ad Achillis tumulum, ter quater fœlicem eum prædicasse mihi videtur, quòd Homerum virtutum suarum tibicinem sortitus esset. Possum equidem non minus iusta ratione, hoc ipsum de Aenea affirmare, qui virtutum suarum tam insignem tubam, Maronem, Homero propè parẽ, consequutus sit. Qui quãtum ab isto distet eruditione, artificio, grauitate, heroica deniq; maiestate, tum demum arbitrari licebit, vbi Fabij iudicium de Græco vate, cum censura Domitij Afri de Vergilio, contulerimus. Homerum (inquit) nemo in magnis rebus sublimitate, in paruis proprietate superauit. Idem cautus ac pressus, iucũdus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis, nec poëtica modò, sed oratoria virtute eminentissimus: Namq; vt de laudibus, exhortationibus, cõsolationibusq; taceã, nónne vel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur: vel in primo, inter duces illa contentio: vel dictæ in secundo sententiæ, omnes litium ac consiliorum explicant artes? Affectus quidem, vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hunc authorẽ habuisse fateatur. Agè verò, nónne in sui vtriusq; operis ingressu paucissimis versibus legem procemiorum non dico seruauit, sed constituit? Nam & beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas pręsidere vatibus creditum est, & intẽtum proposita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter comprehensa facit. Narrare verò quis breuius, quàm qui mortem nunciat Patrocli? quis significantius potest, quàm qui Curetũ Aetolorumq; prælium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum, & argumenta, cæteraq; probandi & refutandi sunt ita multa, vt etiam qui de artibus scripserunt, plurima earum rerum testimonia ab hoc Poëta pe-

ta petant. Nam & epilogus quidem quis vnquam poterit, illis rogantis Achillem Priami precibus æquari? Quid? in verbis, sentētijs, figuris, dispositione totius Operis, nónne humani ingenij modum excesit? vt magni sit viri, virtutes eius non æmulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. Verùm hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à se reliquit, Heroicos tamen pręcipuè: videlicet quia clarissima in materia similis comparatio est. Atque hoc quidem iudicium Quintiliani est de Homero. Iam verò, quemadmodū ab hoc apud Græcos auspicatissimū, sic apud nos à Vergilio fœlicissimum ducitur exordium: quòd citra controuersiam ad illum, omnium tum Gręcorum, tum Latinorū poëtarum, eius quidem generis, proximè accedat. Domitius Afer, cùm à Quintiliano, iam tum admodū adhuc adolescente, censuram suā interrogaretur, ecquem poëtarum Homero proximū iudicaret? Secundus, inquit, est Virgilius: proprior tamen primo, quàm tertio. Et profectò in hoc eò plus inest diligentiæ, quò magis ipsi laborandum fuit, vt, quemadmodū ad Homericæ maiestatis præcellentiam proximè accedere conabatur, ita à nullo vnquā vinceretur. In huius itaq; Poëtę duodecim libros Aeneidos, Cōmentarios post Seruiū & alios, SERENISS. REX scribere ausus sum: non eo quidem mehercle consilio, vt cornicum oculos configam, vt in prouerbio est: sed vt illorū sedulitati ac diligentiæ aliquid additamenti ex nostro labore accedat, quo tantus vates illustretur, simul vt studiosi fruātur nostra opera, quam ego in hoc authore meis auditoribus enarrando posuerim. Fateor non omnia à nobis annotata, quæ dici possent. Sed quis est, qui id se præstaturum confidat? Tanta enim Poëtæ est eruditio, tanta antiquarum rerū cognitio, tanta in verbis proprietas, tantum orationum artificium, vt summi ingenij sit, eius eminentiam admirari, nedum intelligere.

Itaq; has nostras tibi lucubrationes consecramus, Siculis, Cōsentinis & Tarentinis quidem scriptas: sed quæ tamen iudicium Persij aut Lęlij non reformident.

Vale.

ALOYSIO

ALOYSIO ATESTIO
PRINCIPI, ET S. R. E. CARDINALI,
NASCIMBÆNVS NASCIMBÆNIVS S. D. P.

VLLI mortalium, qui de litteris rectè iudicare, & copiosè disputare possit, dubium est, ALOYSI PRINCEPS, & Cardinalis amplissime, duo esse totius humanitatis, atque adeò omnium ferè artium valde præcipua membra: poëticam facultatem, & copiam dicendi, quam ῥητορικὴν Grçci, Latini eloquentiam appellant. His enim duabus rebus quidquid naturæ, aut arti inest, egregiè imitari, & elegantissimè explicare, ac propterea rerum maximarũ munera obire, & quicquid in illis existit grauissimi oneris suscipere, ac sustinere vnusquisque potest, & sanè cùm homo tantum sapere, quantũ verbis, & dicendi ratione complecti, eoque cæteris hominib. præstare videatur, quò rectiùs, elegantiusque loqui potest, facilè intelligimus, quantum non modò diligentię, verũ etiam honoris his artibus debendũ sit; quibus solis quantum ingenij, ac iudicij viribus, necnon doctrinæ præstantia pollemus, non solùm ipsi nobis conscij esse, sed alijs etiam omnib. planum facere possimus. Quod si nescitur adhuc quantũ eloquentia, dicendique facultas valeat, hinc planè liceat intelligi, quod multi doctrinæ, disciplinarumque ignari, orationis vbertate, & elegantia, eruditionis sæpè fructum tulerunt: & docti sapientiaque præditissimi homines orationis angustia, & deformitate, omnium imperitiss. habiti fuerunt, nec cùm ea, quæ nouerint, explicare nescirent, nominis, aut glorię splendore illustrari vnquã potuerunt: sed obscuri in hominum ignoratione versati sunt, & perinde ac nati nunquam fuissent, perpetuæ obliuioni iacuerunt. Ac illæ quidem artes, si in aliquibus alijs laudabiles vnquam fuerunt, in Virgilio certè admirabiles extitêre. Nam quid ille vnquam maximi vir ingenij seu mutum, aut ratione atque oratione pręditum, seu animę, rationis, orationisque, expers, describendum, imitandumque sumpsit, cuius naturam, formam, habitumque perappositis verbis non expresserit, & copiosa, elegantique oratione non illustrauerit? Scripsêre (scio) plerique alij ex posterioribus in Virgilium, acuti illi quidem, & docti viri, verùm ita, vt aliorum potius opiniones retulisse, quam sepositi, atque reducti aliquid deprompsisse videantur. Sed ne veteres illi quidẽ interpretes, quibus nostra ætas tãtopere tribuit, vt nihil illis habeat doctius, tales extitêre, vt viam industriæ posteris præcluserint: quinetiã triuialia secuti, fabulas, & historias longo verborũ circuitu explicare, aut verba

verbis

verbis pueriliter reddere conati sunt. Atque vtinam in ea re ita oculati fuissent, vt sæpe non cæcutirent. Quæ verò erant artis (in qua præcipuè elaborandum fuerat) quasi ad rem non facerent, vel parum profutura essent, alijs reliquerunt, aut si quid reuera attigerunt, illud tam siccè, & ieiunè tractarunt, vt neglectum potius, quàm tractatum ab eis esse videatur. Quamobrem ipse quoque experiri volui, an alio quàm hactenus alij fecerunt, interpretandi genere vti possem, quod maiorem bonarum artium studiosis intelligentiæ lucem afferret, & quo Virgilij ipsius maiestas, eruditionisque præstantia clarius, splendidiusque elucesceret. Itaque quicquid erat cùm poëticæ, tum rhetoricæ artis, aut philosophiæ maximè cognitu dignũ, quod ex hoc diuino Maronis poëmate depromi posse videretur, illud totum (opinor) in hæc commentaria contulimus. Taceo quod alia plura cùm ex Græcis, tùm ex Latinis poëtis, quæ Virgilius passim imitatus est, hemistichia, atque integra etiam carmina reteximus, quæ nec Macrobius retulit, nec alij post illum interpretes animaduerterunt. Postremò loca non parum multa, quæ ab alijs, quicunque in poëtam cõmentaria ediderunt, negligenter, ac parum curiosè perpensa, ac perperam declarata fuerunt, nos, adhibita quantum opus fuerat (ni fallor) diligentia plenius, rectiusque (absit arrogantia) quàm hucusque fuerint, explanauimus. Quid profecerim, ignoro, vtinam plurimũ. Sed tu princeps melius: qui ingenij acumine, & grauitate iudicij polles, iudicabis: in cuius nomen velim hæ nostræ, qualescunque sunt, lucubrationes appareant. Accipies igitur hoc munus, paruum illud quidem, nec tanto cum splendore virtutis, nobilitatisque tuæ, nec cum studijs, maximisque in me beneficijs tuis conferendum: verumtamen vti ea semper animi magnitudine fuisti, vt ad dandum, quàm ad accipiendum promptior esse, & à nullo vnquàm mortalium superari volueris, sic ea te semper ingenij benignitate cognoui, vt in accipiendis muneribus, nullius vnquam fortunæ, aut ingenij tenuitatem, tanquã amplitudine tua indignam contempseris. Quamobrem huic tantæ humanitati tuæ cùm satisfieri à me nullo modo possit, tamen satis me fecisse tibi arbitrator, si tu hos meos Commentarios ita complexus fueris, vt inde obseruantiam, animique erga te mei propensionem tibi gratam fuisse intelligam. Vale.

Patauij ex Musæo nostro VI. Idus Iulij.

M. D. LXX.

VITA

VITA PVB. VERGILII MARONIS, EX PETRO CRINITO DE POETIS LATINIS LIB. III.

. Vergilius Maro natalem suum habuit Idibus Octobris, M. Crasso & Cn. Pompeio Coss. Quæ res probatur cùm veterum monumentis, tum versibus illis Valerij Martialis:

Maiæ Mercurium creastis idus,
Augustis redit idibus Diana,
Octobres Maro consecrauit idus.

Natus est in vico Andæ, qui non longè abest ab vrbe Mantua: ob idq́ vates Andinus à Silio Italico appellatur. Modicis facultatibus, penèq́ exiguis primā ætatem trāsegit. deinde cùm tempus aduentasset capiendæ eruditionis, optimis præceptoribus atq́ eruditis operam dedit: idq́ effecit varijs ac diuersis vrbibus. nam Cremonæ primùm, deinceps Mediolani, ac postremò Neapoli ingenium suum magna diligentia exercuit, & incredibili studio: maximeq́ Orbilium & Scribonium Aphrodisium audiuit, à quibus maturè est instructus. Traditum est à veteribus, eodem die poëtam Vergilium induisse virilem togam, quo T. Lucretius in fata concessit. Adeò insigni modestia & verecundis moribus dicitur fuisse, vt vulgò appellatus sit Parthenias: quod, præter alios multos, etiam poëta Ausonius testatur, in epistola ad Paulinum. De poëmatis ipsius minimè oportet hoc loco pluribus agere, cùm Seruius grammaticus & alij plures, diligenter de his scripserint, tradentes, quæ sint ad hunc ipsum referenda, quibusq́ temporibus composita. Idem Seruius octo opuscula pro Vergilianis enumerat: hoc est, Cyrin, Aetnam, Culicem, Catalecton, Priapeia, (de quibus inter Grammaticos non satis adhuc certis argumentis constat) Copam, Epigrammata, & Diras. In Bucolicis Theocritum poëtam est imitatus: in Georgicis Hesiodum, quem sine vlla controuersia lōngè superauit. In ipsa Aeneide sequutus est ex authoribus Græcis Parthenium, Pisandrum Rhodium, & in primis Homerum. Ex Latinis, Q. Ennium, Liuium Andronicum, T. Lucretium, & alios complures: quod ipsum cùm alij permulti adnotarunt, tum præcipuè Macrobius. Octauius Cæsar (qui tum optimis auspicijs Imperium orbis terrarum gubernauit, & in poëtica facultate excelluit) maxima voluptate tenebatur in legendis atq́ audiendis Vergilij carminibus. Quocirca epistolas ad eum mittere consueuit, plenas officij atq́ beneuolentiæ: neq́ ab re futurum est, apponere particulam epistolæ Vergilij, in qua respondet Octauio principi, vt Symmachus testatur: De Aenea quidem meo (inquit) si mehercle iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem: sed tantum inchoata res est, vt penè vitio mentis tātum opus aggressus mihi videar: cùm præsertim, vt scis, alia quoq́ studia ad id opus, multoq́ priora impartiar. Quibus verbis facilè possumus intelligere, quantum laboris atq́ vigiliarum posuerit Vergilius in hoc opere absoluendo. Statius Papinius, & Silius Italicus, ita Vergilij poëmata admirati sunt, vt nihil præterea se dicant magis cupere, quàm posse imitari aliqua ex parte maiestatem Vergiliani carminis. Fabius Quintilianus (cū de poëtis Latinis loquitur) Maronem ipsum longè omnium principem cōstituit, quem cæteri maximo interuallo subsequantur. Quod etiam Domitius Apher existimauit, qui eum post Homerum fecit secundum, sed magis primo proximum quàm tertio. Neq́ defuerunt apud veteres, qui tam peruerso ingenio fuerunt, tamq́ absurdo, vt reprehendere ipsum Vergilium non dubitarint, & in omni poëtica elegantia ineptum dicere. Carbilius quidem grammaticus librum composuit de Vergilianis erroribus, cui titulus fuit Aeneidomastix. alij præterea complures, furta eius colligentes, vt imperitum furem accusarunt: de quibus multa scribuntur apud Macrobium in Saturnalibus. Cæsar Caligula nihil veritus est affirmare, nullo ingenio, nullaq́ doctrina fuisse Vergilium: itaque paulò abfuit (vt Suetonius refert) quò minus ex omnibus biblio-

thecis scripta & imagines eius aboleret. Qui verò summa eruditione præstant, & in explorãda atq; censenda antiquitate excellunt, eam dicunt esse maximam laudem, præcipuamq; gloriam Vergilij, vt nullius laudibus crescat, nullius vituperatione minuatur. Vulgatum est, cautum ab eo esse testamento, vt hoc opus Aeneidos cremaretur, velut imperfectum atq; inemendatum. Qua in re apponemus eos versus, qui referuntur ab antiquis grammaticis in Octauium Augustum:

Ergóne supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes?
Magnaq; doctiloqui morietur Musa Maronis
Ah scelus indignum: soluetur littera diues,
Et poterunt spectare oculi, nec parcere honori
Flamma suo, dignumq; operis seruare decorem
Noster Apollo veta, Musæ prohibete Latinæ:
Liber & alma Ceres succurrite: Vester in armis
Miles erat, vester docilis per rura colonus,
Nam docuit quid ver ageret, quid verteret æstas.
Quid daret autumnus, quid bruma nouissima ferret:
Arua reformauit, sociauit vitibus vlmos,
Curauit pecudes, apibus sua castra dicauit.
Hæc dedit vt pereant? ipsum si dicere fas est.
Sed legum est seruanda fides: suprema voluntas
Quod mandat, fieriq; iubet, parêre necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos noctesq; diesq; labores
Hauserit vna dies, supremaq; iussa parentis
Amittant vigilasse suum: si fortè furenti
Errauit in morte dolor, si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non spontè, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:
Si mens cæca fuit: iterum sentire ruinas
Troia suas, iterum cogetur reddere voces,
Ardebit miseræ post vulnera vulnus Elisæ.
Hoc opus æternum ruet? & tot bella, tot enses,
In cineres dabit hora nocens, & perfidus error?
Huc huc Pierides nemorum per lustra loquaces
Tendite, & ardentes ignes fluuialibus vndis
Mergite, ne pereat tam clari Musa poëtæ,
Flammaq; vanescat, Viuat Maro doctus in orbem,
Ingratusq; sibi sed quod malè iusserat ipse,
Sit vetuisse meum. Sacer est post tempora vitæ,
Sicq; erit æternum, tota resonante Camœna
Carmen, & imperij diui sub nomine viuat,
Laudetur, vigeat, placeat, relegatur, ametur.

Inter præcipuos amicos coluit Asinium Pollionem, Cornelium Gallum, Quintilium Varum, Horatium Flaccum, & Mecœnatem. Octauio principi adeò acceptus fuit ob singularem modestiam, atq; cæteras virtutes, vt relatum sit, nihil fuisse illi vnquam denegatum. Scribit Cornelius Tacitus, eundem Vergilium in maximo honore habitum ab vniuerso populo Romano & assurrexisse illi, auditis versibus, in theatro: præsentemq; Vergilium, atq; spectantem, pari veneratione obseruasse, atq; Octauium Cæsarem. Traditum est, habitasse in Esquilijs, secundum Mecœnatis hortos: sæpeq; in Cãpaniam solitum discedere, ad animum atq; ingenium recreandum, quò inchoatis à se operibus liberius loci amœnitate operam nauaret. Helius Melissus grammaticus excellens (qui commentarios de loquendi proprietate composuit) refert, Vergilium fuisse paulo tardiorem in loquendo, penéq; indoctum & agrestem. Quæ dicta sunt de illius dicterijs cum Cæsare Augusto, deq; contentionibus cum Cornificio grammatico, & appensis

pensis carminibus Palatinis valuis: ea neq; refellere hoc loco, neq; adscribere in animo est. Tarenti perijt, vt Seruius refert: vt alij volunt, Brundusij, contracta ægritudine ex itinere ad visendum Metapontum, propter calores ac nimios æstus. Paulò pòst delatum est ipsius cadauer Neapolim, ibiq; sepultus Vergilius, addito hoc carmine:

Mantua me genuit, Calabri rapuêre, tenet me
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Quod etiam notatum est ab Eusebio in Annalibus. Deplorarunt eiusdem obitum complures alij, & inter cæteros Cornelius Gallus ad Augustum Cæsarem:

Temporibus lætis tristamur maxime Cæsar,
Hoc vno amisso, quem gemo Vergilium.
Sed vetuit relegi, si tu patiere, libellos,
In quibus Aeneam condidit ore sacro.
Roma rogat, totus precibus tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monumenta ducum.
Atq; iterum Troiam, sed maior flamma cremabit:
Fac laudes Italûm, fac tua facta legi.
Aeneamq; suum fac maior nuncius ornet:
Plus fatis possunt Cæsaris ora dei.

De effigie ipsius, & cæteris animi virtutibus, permulta scribuntur à nostris grammaticis: quæ prætermittimus, studio instituta breuitatis.

VITAE VERGILII FINIS.

DE OPERIS ÆNEIDOS DIGNITATE, philosophia, & laude Poëtæ.

RERVM natura in Aeneide, ceu corpore quodam ad id cõcinnato, se concludisse videtur. Nam quæ in diuersis separatim alia excellunt, ea apud Maronem vniuersa ita sunt eximia, ita illustria, vt in dubium olim vocarint quidam, ex Cicerone'ne, an Vergilio, plus eruditionis ad veram eloquentiam quis perceperit. Certè omnia dicẽdi genera simul in hoc vno sunt expressa. Modò enim torrentibus hybernis similis, plenis, adeoq; ripas excurrentibus alueis fluit: modò siccus & circũcisus, tenuis rursum ac breuis: idem lucul&etilde;tus & floridus, lasciuit & luxuriatur, cùm videtur. At Cicero in vno tantùm dicendi genere copioso, limato & emuncto, in quo nihil inane aut redundans est, dominatur. Iam verò quàm multifaria studiorum omne genus eruditio in illo elucet? Quàm exacta iuris pontificij cognitio? vt si huic vni studiorum suorum omnium rationẽ impendisset, nõ potuerit fuisse absolutior: qui ipsos pontifices, quos alioqui de suo iure & religione publicè cõsulere mos erat, superauerit. Testãtur id ritus diuersi, quos in sacrificiorum hostiarũq; rationibus accuratissimè obseruauit. Sed & vocũ proprietas in sacrificantibus quanta cura expressa est? Neq; verò tantum curæ fuit, domesticam solùm sacrorum cõsuetudinem, sed etiam externam doctrinam, vt de ara Apollinis γενήτορος, & similibus, celebrare. Iuris ciuilis scientiam prætereo: in qua citra controuersiam suę ętatis iureconsultos omnes ęquauit. Quin & Hetruscorum, Tuscorum, Oscorumq; disciplinam, & vetusta Romanorum iura, & inter ea XII. Tab. ll. quàm diligenter edidicerit, nusquam non commonstrant exempla. Porrò augurum, quorum peculiare collegium institutum erat, ius, quis perfectius caluit? qua sola scientia nominis sui gloriam illustrare posset. Quanta Gręcarum literarum peritia? Quàm multa dissimulanter è fontibus puris hausit? Rursum, quàm eruditè iuxtà, & ex professo nonnulla, & aptè è classicis Gręcorum in suum vsum deriuauit?

tinauit? vt non aliunde accersita, sed natiua reddidisse videatur. De philosophia autem non est cur prolixus sermo instituatur. Nam Aeneis, si ἀσπαρδαμυκτὶ à capite ad calcem vsq; spectetur, quid porrò aliud est, quàm ipsa philosophia, pictis historiæ aulæis velata? Sed de hac parte paulò mox copiosius, cum de scopo authoris dicemus. Ecquis veterum in astrorum scientia hunc superauit? Qui pharmaceutriam, & quartum Aeneidos æquilibrio trutinat, quis porrò est, qui Magiam illam naturalem, quam occultæ philosophiæ lõgè pulcherrimam partem quidam vocant, in Poëta nõ admiretur? Quid antiquarum rerum, quid historiarum hunc fugit? Nam Cosmographiæ peritiam, Matheseos & Geometriæ scientiam: vel nobis tacentibus, satis loquitur Aeneæ nauigatio in tertio. Hinc enim è Delo in Cretam soluens Anchises, cùm spacium XXIX. milium Germanicorum, aut circiter, quod inter vtramq; insulam medium est, vellet proponere, non'ne ita bidui nauigatione id emensus est, vt

Tertia lux classem Cretæis sistat in oris?

Vt nunc rei rusticæ scientiam, vt herbarum, lapidum, animantium, fabularum, ipsiusq; adeò rerum naturę, quam Gręci φυσικὴν nominant, peritiã mittamus: non'ne perfectum oratorẽ in omnibus suis libris se profitetur? Quis perfectius aut artificiosius orditur? quis narrat breuiùs? aut argumẽtatur densius? quis acutius? quis refutat grauius? quis concludit aptius in omnibus orationibus, ne exempla huc adducantur? In petitionibus quid potest esse cõcisius, vbi locus breuitatem postulare videtur? In suasorijs, hũc superauit nemo: in expostulationibus, consolationibus ita admirabilis mihi videtur, vt in quibusdam Homero sit superior. Quæ oratio (vt vnum exemplum è multis in medium adducatur) ad persuadẽdum potest excogitari accommodatior, & quæ artificiosius tractetur, quàm ea est, quam Sinoni attribuit in secundo? In affectibus concitãdis, similitudinibus, amplificationibus, humani ingenij modum excedit. Creber figuris, densus expolitionibus, exornationibus, οἰκτρῶς καὶ δεινώτατα propè inimitabilis. Iam verò, vt insurgit hyperbolis, vt concludit epiphonematis, vt exaggerationibus & aposiopesibus lectorẽ vndiq; agit & incendit? Ita copiosus alibi, vt nihil redũdet. Rursus ita breuis est, cùm videtur, vt oratio neque cruda sit, neque hiulca. In imitando Homero, interdum nimius, nonnũquam oneri cedit, & archetypo suo palmam donat: rursus, alicubi par, modò multis partibus superior. Nam ita acriter ingenij aciẽ in illum intendit, vt non solùm eius magnitudinem, sed humilitatẽ sit imitatus. Hinc illæ inter heroas conflictationes verborũ, deorum conciones, affectuum concitationes, exaggerationes collationum, & torrẽtes verborum in perorando. Quid illud? vt quibusdam illius vitijs æmulandis sit delectatus? quid, quibusdam epithetis? Sed hæc ad amussim omnia operosa diligentia prosequi, infiniti laboris foret. Stylus modò maturus ac grauis: rursum remissior. iam ardẽs, erectus, concitatus: vt decem rhetores, qui vna tempestate in diuerso dicendi genere Athenis claruerint, se in vno Marone miscuisse videantur. Porrò quos Græcorum coryphæos imitatus est, eos modò æquat, modò longo interuallo post se reliquit: at in paucis admodum inferior. Verùm hæc hactenus.

QVIS SIT SCOPVS ÆNEIDOS, SI AD philosophiam referatur ἀλληγορικῶς.

ETSI non ignorem, historiam extra scripturam ad allegoriam detorqueri non posse, nec debere, propterea quòd tropũ non contineat, neq. quicquam præter rem gestam per similitudinẽ adumbret: petuntur tamen nonnunquam inde exempla, quę pro commodo summorum ingeniorum ita tractantur, vt aliud quiddam,

affictis

afflictis nonnullis pro arbirrio scriptoris, per similitudinē, spectent. Huius generis sunt, Labores Herculei, Odyssea Homeri, historiæ & genealogiæ deorum, quas fabularum inuolucris obscurarunt. Talis extra controuersiam est Aeneis. nam in Aenea, vnde nomen Operi inditum est, proponitur tolerātissimi, & (vt planius ac melius dicam) fortissimi principis, in rebus aduersis, simulachrum, & qui contrà in secundis minimè insolescat, sed animum gerat moderatum: qualis describitur ab Horatio in secundo Odarum, qui

Speret infestis, metuat secundis, Alteram sortem.—

Identidem apud pectus bene pręparatum reputans, Iouem informes hyemes reducere, & eundem eas summouere. neque verò, si nunc malè sit, olim quoque sic futurum. Hunc virum principem talem fingit, qualem Homerus Iliad. β. requirit:

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Si Aeneidos opus ἀσκαρδαμυκτὶ obtuearis, quanta cura vbique decorum personæ huius in Aenea obseruauit? Reliquis solicitudine & laboribus lassis, & ob id altum totas noctes stertētibus, ipse sub lucem, vno comite Achate ascito, explorat loca: conscendit montem, si naufragos, si amissos vsquam in prospectu videat:

Spem vultu simulat, premit alto corde dolorem.

Venatur, de victu suorum solicitus, diuidit vina: cōfirmat fractos aduersis rebus animos, consolando, ostendendo, promittendoq; in posterū meliora. Obiurgat amanter: hortatur grauiter. Deniq; nullum officium laudati principis, si pietatē in deos, parētes, liberos, vxorem, ciues, sociosq; spectes, prætermittit. Iam verò nullum laborem quamuis durū grauatur suscipere, quò suos ad destinatam fatis sedem traducat. Quòd si tropum totius Operis, qui haud dubiè scopus authoris fuit, æquilibrio expendamus, profectò multo pulcherrimam, longeq; sanctissimam philosophiæ partem in eo comperiemus. Etenim quid sibi vult Aeneæ nauigatio aliud, quid tempestatum, naufragiorum, iactationum itē descriptiones, quàm fluctus & procellas humanarum miseriarum, quibus in hoc Oceano malorum tā diu iactamur: donec ad originem suam animus: hoc est, cœlestem patriam, quæ nostrum verum Latium est, peruenerit? Verùm priusquam quieta illa, sed optata diu sedes cōtingat, animus ille diuinus corpori immersus, peccati originis caligine obscuratus, interim in vitiorum Syrtibus, amisso diuini spiritus clauo, antennis & velis naufragium subin fœdum facit: luxui & voluptatibus indulget, denique in totum sui oblitus obbrutescit. Hoc mihi signare videtur conuiuium Didonis, in quo spumantes pateræ impigrè desiccantur: explentur Troiani voluptatum omni genere. ruit Aeneas, originem suam oblitus, in libidinem & carnis illecebras: abiecta Italiæ cura, totus Carthaginēsium rebus intētus. Hæ carnis & mundi sunt illecebræ, hæ nassæ, quibus captus animus, ad contemplationē hierarchiæ cœlestis, quæ nostra Italia est, se nequit attollere: nisi diuini spiritus afflatu illustratus, abdicatis vitijs tandem ad se redeat. Atq; hic quidem verus ille Mercurius est, à Ioue ad Aeneam Carthaginem demissus: cuius oraculo resipiscit, & totum se ad capessendam Italiam conuertit. Quo iam confirmatus, nullis vitiorū arietibus expugnatur, sed Ithacensium exemplo & cantus, & lenocinia Sirenum surda aure præternauigat pariter & contemnit. Id autem graphicè in Didone, à destinato proficiscendi consilio Aeneam auocare conante expressit. Quantū gaudij, quantus conscientiæ plausus, relicta Carthagine oboritur? Hinc ludi, hinc certamina ad Anchisæ tumulum eduntur. Porrò ad inferos descendere, quid aliud est, quàm ad vitiorum θεωρίαν se conuertere: vt eorum deformitate animaduersa, resipiscat, &

metamorphosi quadam in alium hominem trãsformetur. Quoniam autem vitiorum formas, citra diuini spiritus opem contemplari vehemẽter periculosum est, tantum abest vt prosit: Aeneæ, vt viro sapienti, Sibylla adiungitur: hoc est, spiritus (rationem Philosophi vocant) cuius ductu & auspicijs ad illa contemplanda descendit. Arguit hoc ipsum etymon vocis Sibyllæ, dictę ἀπὸ τ̃ βȣλῆς τȣ̃ διός. σιὸς βȣλῆς, αἰολικῶς. Hæc vitiorum, hæc damnatorum, hæc quæ illa sequuntur, pœnarum nomina ostendit. Quibus statim opponit Elysium: vbi virtutis præmia, ipsamque adeò virtutem viro commendat. Monstrat omnis generis virtutum exẽpla, quibus ad eas capessendas forti animo, accẽdatur. Sed de his in sexto copiosiùs disseremus. Hic patris voce, tãquam numinis alicuius oraculo præmia virtutis, quę post hanc vitam fortes viros manent, edoctus, infracto animo bellum aduersus Hetruscos, Rutulos, & alios: hoc est, cum mundo, carne, & communi omnium mortaliũ hoste gerit: donec ad postremum cæso Turno, victor tot bellis euadit, & vita defunctus in indigetem transformatur. Verùm hæc, fabulis, historijs, allusionibus, descriptionibus rerum, locorum, temporum, personarum, ad delectãdum partim, partim ad amplificãdum, ornandum, tum autem multifaria passim eruditione mirum in modum illustrantur. Qui inter legendum nõ supinus hunc scopum inconniuenter obtuetur, mirum ni militis Christiani (vt fas sit ita dicere) aut certè principis fortissimi ac verè philosophi simulachrum perspiciat. Sed infiniti operis, ne dicam operosę cuiusdam diligentię fuerit fortasse, hęc nimis exactè, & ad amussim persequi: imò ineptum, ad tropum omnia trahere. Quare de consilio & Operis dispositione nunc instituatur oratio.

CONSILIVM, ET DISPOSITIO Operis.

MARO originem & vetustatem P. R. celebraturus, Aeneam, ad quẽ ea gens omnium propè scriptorum consensu principium suum refert, Troia capta profugum in Italiam, cum magna suorum manu, deducit: prępostero ordine ab Homero quidem, sed planè necessario. Hic enim coniuratam in exitium Troiæ Græciam carmine illustraturus, res eius circa catastrophen belli vario euentu gestas, *XXIIII.* libris absoluit. Inde Græcis, diuersis itineribus patriam mari repetentibus, cùm Vlyssis casum & iactationem vellet persequi, in eo hoc ipsum exemplum proposuit, quod Maro in Aenea suo fœlicissimè imitatus est. Ediuersò, cùm exciso Ilio Troiani deorum augurijs acti, sedes exteras quærerẽt, iamq; Italiam tenerẽt, bellum prius magnũ illic gesserunt, quàm terrà potirentur. Itaq; errores Aeneæ recto ac conueniẽti ordine, bello prius exponit noster Poëta. Quoniam autem Homerus hanc legẽ scriptoribus primus tulit, vt à medio Operis narrationis exordium duceretur: eam nõ minus studiosè Vergilius obseruauit, quàm is à quo sancita fuit. Etenim vt ille Odysseam à necessitudine Vlyssis cum Calypso, & Iliada à causa cõtrouersiarum & certaminis inter duces, (inciderunt illa in finem belli) ita hic Aeneida à portu Siculo, vnde soluũt Troiani, auspicatur. Capta iam Troia, ex Antandro, quæ Mysiæ est contra Assum promont. in Thraciam pellitur Aeneas: inde in Delum nauigat, hinc, per errorem, Cretam petit: vbi condita vrbe, oraculi monitu, soluto portu, in Strophadas venit. Inde Leucaten appellitur. hic voto soluto Ioui, Butrotũ defertur. Quo loco præter expectationem Helenum & Andromachen, quondam Hectoris vxorem, regno Pyrrhi potitos offendit. Ab Heleno hic, quæ fugienda, sequendaq;, edoctus, transmittit in eam Italię partem, quæ quondam Magna Græcia fuit appellata. Hic soluens, in Cyclopum terram, non procul ab Aetna Siciliæ, adnauigat. Noctem, non plus, vnam hic commoratus, trepidè

rursus

rursus cōscensis nauibus, omnem eam insulæ oram circumnauigat, quæ austro & zephyro obuersa est: donec tandem in portum Drepani, vbi Anchises fato defungitur, secundo cursu defertur. Itaq; hinc Poëta deducturus in propinquam Italiam, Troianos ostendit quàm fœda tēpestas coorta sit, qua retrò ab incœpto cursu Carthaginem fuerūt disiecti, & ad Didonis hospitium naufragio peruenerūt. Hinc narrationis totius Operis exordiū ducit: quemadmodum Grecus vates ab aduentu Chrysæ sacerdotis, in castra Grecorum, auro ingenti filiam ab rege Agamemnone redempturi.

QVO ARTIFICIO ÆNEIS AD EXEMplar Iliad. & Odyß. Homerica effigiata est, ex Macrobÿ Saturnal. Lib. 5. cap. 11.

IAM verò Aeneis ipsa, nónne ab Homero mutuata est, errorē primùm ex Odyssea, deinde ex Iliade pugnas? etsi operis ordinē necessariò mutauit, cùm apud Homerum prius Iliacum bellum gestū sit, deinde reuertēti de Troia error contigerit Vlyssi: apud Maronem verò Aeneæ nauigatio, bella, quæ postea in Italia sunt gesta præcesserit. Rursus Homerus in primo, cùm vellet iniquum Græcis Apollinem facere, causam struxit de sacerdotis iniuria. Hic vt Troianis Iunonem faceret infestam, causarum sibi congeriem comparauit. Nec illud cum cura magna relaturus sum, licet (vt existimo) nō omnibus obseruatum, quod cùm primo versu promisisset, producturum sese de Troiæ littoribus Aeneam:

—Troia qui primus ab oris,
Italiam fato profugus, Lauinaq; venit Littora:

vbi ad ianuam narrandi venit, Aeneæ classem non de Troia, sed de Sicilia producit:

Vix è conspectu Siculæ telluris, in altum
Vela dabant læti.—

Quod totū Homericis filis texuit. Ipse enim vitans in poémate historicorum similitudinem, quibus lex est, incipere ab initio rerum, & cōtinuam narrationem ad finem vsq; perducere: poëtica disciplina à rerum medio cœpit, & ad initium pòst reuersus est. Ergo Vlyssis errorem nō incipit à Troiano littore describere, sed facit eū primò nauigantē de insula Calypsonis, & ex persona sua perducit ad Pheacas. Illic in conuiuio regis Alcinoi narrat ipse, quēadmodum de Troia ad Calypsonem vsq; peruenerit. Post Phæacas, Vlyssis nauigationem vsq; ad Ithacam ex persona propria poëta describit. Quem sequutus Maro Aeneam de Sicilia producit: cuius nauigationem describēdo, producit ad Libyam. Illic in conuiuio Didonis narrat ipse Aeneas vsq; ad Siciliam de Troia nauigationem suam: & addit vno versu,

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Post Africam quoq;, rursus Poëta ex persona sua, iter classis vsq; ad ipsam describit Italiam:

Interea medium Aeneas iam classe tenebat,
Certus iter.—

Quid? quòd & omne opus Vergilianū, veluti de quodam Homerici operis speculo formatū est? Nam & tempestas mira imitatione descripta est. Versus vtriusq;, qui volet, conferat. Vt Venus in Nausicaæ locū Alcinoi filiæ successit? Ipsa autem Dido refert speciem Alcinoi, conuiuium celebrātis. Scylla quoq; & Charybdis, & Circe decenter attingitur: & pro Solis armentis, Strophades insulæ finguntur. At pro consalutatione inferorū, descensus ad eos, cū comitatu sacerdotis inducitur. Ibi Palinurus, Elpenori: sed & infesto Aiaci, infesta Dido: & Tiresiæ consilijs Anchisæ monita respondent. Iam prælia

Iliadis, & vulnerum non ſine diſciplinæ perfectione deſcriptio, & enumeratio auxiliorum duplex, & fabricatio armorum, & ludicri certaminis varietas, ictumque inter reges & ruptum fœdus, & ſpeculatio nocturna, & legatio reportans à Diomede repulſam, Achillis exemplo: & ſuper Pallante, vt Patroclo, lamentatio: & altercatio, vt Achillis & Agamemnonis, ita Drancis & Turni: (vtrobiq; enim alter ſuum, alter publicum commodum cogitabat) pugna ſingularis Aeneæ atq; Turni, vt Achillis & Hectoris: & captiui inferis deſtinati, vt illic Patrocli, hic Pallantis:

— Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
Viuentes rapit inferias, quos immolet vmbris.

Quid, quòd pro Lycaone Homerico, qui inter fugientes deprehenſus, nō mirum ſi ad preces confugerat, nec tamen Achilles propter occiſi Patrocli dolorem pepercit: ſimili conditione Magus in medio tumultu ſubornatus?

Inde Mago procul infeſtam contenderat haſtam.

Et cùm ille genua amplectens, vitam ſupplex petiſſet, reſpondit:

— Belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, iam tum Pallante perempto.

Sed & inſultatio Achillis in ipſum Lycaonem, iam peremptum: in Tanquitium à Marone transfertur. Ille ait:

ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο μεθ' ἰχθύσιν, οἵ σ' ὠτειλῆς
αἷμ' ἀπολιχμήσονται ἀκηδέες, οὐδέ σε μήτηρ
ἐνθεμένη λεχέεσσι γοήσεται, ἀλλὰ σκάμανδρος
οἴσει δινήεις, εἴσω ἁλὸς εὐρέα κόλπον: & cætera.

At noſter:

Iſthic nunc metuende iace.

Hæc Macrobius hactenus. Nunc ipſum Poëtam ebuccinantem audiamus.

LOCO-

LOCORVM QVORVNDAM INDEX, QVI ALITER ATQVE AB ALIIS SOLEANT, à Domino Nascimbæno exponuntur.

EX PRIMO AENEIDOS.

EX SECVNDO AEN.

EX TERTIO AEN.

Prob?

EX QVARTO AEN.

EX QVINTO AEN.

EX SEXTO AEN.

FINIS.

LOCI COMMVNES ET EPITHETA

IN XII. AENEIDOS VERGILIANAE Libros, non sine magno artis Poëticæ studiosorum commodo collecta.

Numeri ante paragraphos positi, LOCOS COMMVNES, post paragraphos verò EPITHETA denotant.

ACANTHVS. j. AEN. vers. 653, 715. ¶ EPITHETA ibid.

Acestes.

j. Aen. v. 199, 574, 662. v. Aen. 746, 749, 752. ¶ Epith. j. Aen. 5. v. 199. & 200, 554, 757.

Achates.

j. Aen. v. 124, 178, 192, 315, 463, 517, 583, 585, 648, 660, 700. iij. Aen. 123. vj. Aen. 156. viij. Aen. 466, 520, 585, 586. ¶ Epith. j. Aen. v. 124, 316, 517, 583, 638. vj. Aen. 158. viij. Aen. 520.

Achilles.

j. Aen. v. 34, 462, 472, 479, 487, 756. ij. Aen. 29, 197, 274, 476, 491, 540, 547. iij. Aen. 326. v. Aen. 804 vj. Aen. 89, 168, 839. x. Aen. 572. xj. Aen. 438. xij. Aen. 352, 544. ¶ Epith. j. A. 34, 462, 472. ij. A. 29, 197, 839. xij. Aen. 545.

Achai.

ij. Aen. v. 461.

Acheron.

vj. Aen. v. 6, 295. vij. Aen. 569.

Achiui.

j. Aen. v. 246, 492. ij. Aen. 45, 60. vj. Aen. 836.

Acies belli.

ij. Aen. v 333. vij. Aen. 703. x. Aen. 364, 408 xij. Aen. 224. vide *Certare.* ¶ Epitheta ibid.

Acies oculorum.

iiij. Aen. v. 643. ¶ Epith. ibid.

Aclides.

vij. Aen. v. 730. ¶ Epith. ibid.

Aditus.

iiij. Aen. v. 423. xj. Aen. 525. ¶ Epitheta ibid.

Admirari.

j. Aen. v. 425, 442, 460, 498, 517. v. Aen. 555. vj. Aen. 408, 485, 667. viij Aen. 91, 121, 162, 261, 520, 264, 516, 617, 618. &c. 730 ix. Aen. 124, 304. x. Aen. 249, 445. xj. Aen. 120.

Adorare.

vide infrà *Sacrificare.*

Aduena.

xij. Aen. v. 260. ¶ Epith. eod. lib v. 261.

Adulterium.

vj. Aen. 612. x. Aen. 388.

Aedes.

ij. Aen. v. 487. xij. Aen. 92, 473, 607. ¶ Epith. ij. Aen. v. 487. xij. Aen. 473.

Aedificare.

ij. Aen. 15. iiij. Aen. v. 259. vide *Vrbs* infrà:

Aegaeon.

iiij. Aen. v. 173. x. Aen. 556. xij. Aen. 365. ¶ Epith. xij. Aen. 365.

Aeger.

j. Aen. v. 212. ij. Aen. 268, 565. x. Aen. 847. ¶ Epith. ij. Aen. 268.

Aeneas.

j. Aen. v. 14, 42, 224, 263, 329, 382, 498, 548, 559. 585, 592, 199, 621, 703. iij. Aen. 18, 97, 102, 182, 343. 462. iiij Aen. 3, 11, 124, 141, 150, 165, 191, 214, 224, 260, 266, 328. 365. 465, 554, 571. v. Aeneid. v. 17, 26, 44, 90, 129, 282, 286, 303, 348, 381, 407, 418, 424, 460, 485, 531, 545, 675, 685, 700, 708, 770, 804, 827, 867. vj. Aen. 9, 40, 52, 55, 83, 103, 123, 125, 156, 169, 175, 183, 192, 210, 232, 250, 261, 290, 322, 348, 403, 413, 424, 467, 475, 548, 559, 546, 562, 635, 684, 687, 703, 711, 752, 768, 860. vij. Aeneid. v. 5, 29, 107, 220, 263, 288, 556. viij. Aeneid. v. 36, 67, 72, 84, 115, 154, 175, 182, 308, 367, 380, 470, 513, 521, 586, 606. ix. Aen. v. 40, 80, 100, 172, 204, 255, 448, 787. x. Aen. v. 25, 57, 65, 81, 54, 228, 287, 311, 521, 569, 582, 588, 593, 641, 652, 760, 774, 793, 799, 808, 817, 821, 854, 864, 887. xij Aen. v. 12, 36, 73, 95, 106, 119, 123, 170, 232, 282, 289, 442, 446, 472, 511, 909. xij. Aen. v. 14, 99, 166, 311, 323, 399, 440, 481, 491, 505, 526, 579, 613, 654, 697, 723, 746, 783, 794, 887, 919, 938. ¶ Epith. j. Aen. 224, 263, 382, 548, 599. iiij. Aen. 466. v. Aeneid. 17, 26, 286, 418, 685, 770. vj. Aen. 9, 176. 232, 403, 413. vij. Aen. 220. viij. Aen. 84, 365. ix. Aen. 204. x. 902. xj. Aen. 106, 170. xij. Aen. 613.

Aequitas.

ij. Aen. v. 426. iiij. Aen. 372 ¶ Epith. ij. Aen. v. 426.

Aequor.

j. Aen. v. 33, 47, 71, 121, 146. 158, 168, 380, 385, 515. ij. Aen. 419 iij. Aen. 377, 397, 412, 495. iiij. Aen. 411, 522, 582. v. Aen. 518, 816. vj. Aen. 335, 342, 348, 355, 729. vij. Aen. 6, 228, 738. viij. Aen. 96. ix. Aeneid. 67. x. Aen. 103, 166, 233, 684. xij. Aeneid. 501, 710, 742. ¶ Epith. j. Aen. 146, 168. iij. Aen. 377, 412. iiij. Aen. 522. vj. Aen. 335, 355, 729. vij. Aen. 6, 228. viij. Aen. 96. x. Aen. 103, 166. xij. Aen. 710. 742.

Aër.

j. Aen. 304, 415. v. Aen. 216, 517, 830. vj. Aen. 202. ix. Aen. 699. ¶ j. Aen. 415. v. Aen. 216, 839. vj. Aen. 202. ix. Aen. 699, 803.

Aeolus.

j. Aeneid. v. 56. &c. 60. &c. 69, 80, 144. ¶ Epith. j. Aeneid. 569.

Aestas.

j Aen. v. 269, 759. v. Aen. 626.

Aetas aurea.

j. Aen. v. 287, 296. vj. Aen. 638, 792. viij. Aen. 200, 314, 324. xj. Aen. 252.

Aetas ferrea.

viij. Aen. v. 326.

Aether.

j. Aen. v. 821, vj. Aeneid. 746. vij. Aen. 143. 557, 768. viij. Aen. 28, 239, 701. ix. Aen. 24, 638, 645. x. Aen. 102 xj. Aen. 104, 265. xij. Aen. 272, 756, 866. ¶ Ep. x. Aen. 102.

Aetna.

iiij. Aen. v. 571, 578. vij. Aen. 786. viij. Aen. 417. vide *Incendium.* ¶ Epith. iij. Aen. 579.

Annus:

Aeuum.

ij.Aeneid.v.561.iij.491.vij.775.ix.255.609.x.53,463,573.xj.237.¶Epith.iij.Aen.491.425.569.

Agathyrsi.

iiij.Aen.145.¶Epith.ibid.

Ager.

j.Aen.v.347.xj.144,198,209,247,316,367.xij.24,463.¶Epith.xj.Aen.209,367.

Agger.

ij.Aen.v.496.vij.105.ix.43,567.x.143.xj.212,381,397,850.xij.564.¶Epith.vij.Aen.105.xj.212,397,850.xij.564.

Agmen.

ij.Aen.v.267,450,465,613,782.iiij.154,793.v.548.&c.602 vij.703,706,804.ix.47,554,683.x.318,431,712,760.xj.145,662,683,781,905.xij.121,248,456.482,554,683.¶Epith.ij.Aeneid.267,450,613,782.iiij.154,793.ix.47.xj.145.xij.121,248.

Agricola.

v.Aeneid.v.521.vij.520.x.795.¶Epith.v.Aen.521.vij.521.

Agrestes.

vij.Aen.v.504.ix.11.

Ahenum.

vj.Aeneid.v.218,228,487.vij.462.viij.22.¶Epith.v.Aen.218,228.viij.22.

Ala belli.

xj.Aen.v,604,730,867.xij.550.¶Epith.xj.867.

Alba oppid.

j.Aeneid.v.275.iij.391.vj.766,770.viij.48.¶Epith.j.Aen.275.vj.766.

Alcides.

vj.Aen.v.122,392.&c.801.viij.202,219,249,256,362.x.320,451,455.¶Epith.vj.Aen.122.viij.202.

Ale volucrum.

j Aen.v.401.iiij 180.vij.190,408,476.xj.755.xij.848.¶Epith.v.Aen.401.vij.408.476.xj.755.xij.848.

Aiax.

j.Aen.v.45.ij.414.¶Epith.ij Aen.414.

Alecto.

vij.Aen.v.324,341,405,415,445,476.

Alpes.

x.Aen.v.13.¶Epith.ibid.

Alumnus.

vj.Aen.v.595,877.xj.33.¶Epith.xj.Aen.33.

Alum.

ij.Aen.v.50.ix.151.¶Epitheta ibid.

Amaracus.

j Aen.v.697.¶Epith.ibid.

Amare.

j Aen.v.19,306,647.iiij.31.v.724.xj 536.&c.xij.29,61,70,142,390.&c.638.vide Amor,& Ire.

Amata.

vij.Aen.v.343.xij 56,71,595.

Amazon.

xj.Aen.648.660.

Ambages.

j.Aen.v.45.vj.98.¶Epitheta ibid.

Ambrosia.

xij.Aen.v.418.¶Epith.ibid.

Amicitia.

vij.Aen.v.546.

Amicus,ca.

j.Aen.v.614.ij.93.v.350,337,719,869.iiij.81.vj.149.viij.172.ix.198,389,425.&c.,430,444.¶Ep.ix.A.198,430,444.

Amictus.

j.Aen.v.416,520.iij.405,545.v.421.viij.33.xij.401,600,885.¶Epith.iij Aen.405,545.v.421.viij.33.xij.600,885.

Amnis.

ij.Aeneid.v.496.iiij.164.v.808.vj.374,550,659,671,705.vij 516.728.viij.58,64,71,236,240,473,549,597.ix.30,124,245,790.xj.298,457,560.¶Epith.ij.Aen.v.496.vj.374,550.vij.728.viij.473,549.xj.298,457.560.

Amor.

j.Aen.v.348,353,647.&c.661.&c.677.&c.688.&c.725,753.ij.343,403.&c.iij.398,487.&c.iiij.1.&c.17,23,28,38,54,65.&c.82,91,101,393,412.&c.v.334,572,655.vj.24,28,442 &c.698,823,889.vij.57,550.viij.163,372,387.&c.394,405,515,568,574 &c.615.ix.197.x.191,326,605,780.xj.782.xij.70,391,668.¶Epith.j A.v.348,648,667,679,720,725,753 ij.343,789.iij.298,487.iiij.38,85,395,412.v.655.vj.24,28,442,889.vij.57,550.viij.163,373,394.ix.197.x.191.xj.782.xij.391,668.

Amplexus.

j.Aen.v.691.ij.218,490,671,792.v.765.&c.vj.697.&c.viij.387,558,568.xij 433.¶Epith.viij.Aen.v.387,568.

Anguis.

ij.Aen.v.203.&c.217.&c.378 &c.v.84.&c.273.&c.vj.571.vij.346 &c.450.viij.288,399,435.¶Epith.v.84.vj.571.viij.300.

Anhelitus.

v.Aen.v.199,432.ix.814.¶Epitheta ibid.

Animus.

j.Aen.v.307,726.ij.12,61,144,316.iij.250.iiij.13,22,300.v.292,202,363,461,473,529,640,720,748.vj.11,105,782,832.vij.475,482,814.viij.20,228,256,530.ix.144,191,205,688,717,740,764.x.7,477,539,600,639,880.xj.451,491,715,800.xij.23,142,251,574,788,892.¶Epith.j.Aen.v.307,726.iiij.13,22.v.363,462,529.vij.475,482,814.viij.20.ix.688.x.7.601.xj 715.xij.474.

Anima.

ij.Aen.v.118.iij.140.iiij.242,385,695.v.81,98,483.vj.411,427,669,713,719,758,817,827.vij.350.viij.564.ix.349,442.x 377,515,589,592,845,899.xj 162,370,882.xij.229,648 ¶Epith.iij.Aeneid.v.140.iiij.242,695.vj.720,758,817,827.ix.349.x.845.xj.370.xij.648.

Annus.

j.Aen.v.35,51,78,238,263,273.276,287,759 ij 14,87,198,363,647,715.iij.139,284 v.46,626.vj.311,649 745,748.vij.53,60.viij 47,399,511,517,560.ix.85,155,235,468.x.450.xj.174,290.¶Epith.j.Aeneid.v.238 ij.14 iij.139,284.vj.311,649.vij.53.viij 560.x.450.

Antrum.

j.Aen.v.56,64,170.iij.431,617,624,641.vj.42,77,237,262,400,417,423.viij.193.&c.217,241.&c.254,424,431,630.¶Epith j Aen.v.56.iij.431,617,641.vj.42,262.viij.217,424,630.

Antenna.

iij.Aen.v.549.¶Epith ibid.

Anubis.

viij.Aen.v.698.¶Epith.ibid.

Aper.

j.Aen.v.328 x.698.¶Epith.j.Aen.328.

Apes.

j.Aen.v.434 &c.706.&c.vij.64 xij.587.&c.

Apex.

ij.Aen.v.683.vij.66.viij.664.¶Epith.ij.Aen.v.683.viij.664.

Aphri-

Atrium.

j.Aen.v.729.ij.528.iiij.665.xij.474.¶Epitheta ibid.

Attendere.

j. Aeneid.v.155.ij. 1,303,712.iij. 250, 358. iiij. 78. v. 303.vij.117.viij.440,520.ix.234.ix.314.xij.25.

Auaritia.

j.Aen.54.&c. vj.610,621,624.viij.326.

Audire.

j.Aeneid. v 377.ij. 10, 81, 119,731 iij.39,93,514.iiij. 359, 387, 428, 438. vj. 557, 561. vij. 166, 437. viij. 582.ix.394,474.x.104.xj. 794, 798 xij. 26,64, 604, 618.

Augurium.

v.Aen v.6,522.&c.x.244.xij.257,393. ¶Epith.v.Aen. 6,523.

Auis.

xij.Aen.v,248,262.¶Epitheta ibid.

Aulea.

j.Aen.v.701.¶Epith.ibid.

Aura.

j.Aeneid.v.63, 391, 550.ij. 158,259,699,791.iij.339, 356, 576. iij. 176, 226, 270. iiij. 357,378, 388,417, 445, 494, 504. v. 227, 427, 520,861.vj.82,94,363, 554,560,733,747,761, 816.vij. 466, 543,557,646, 660,768.viij. 24, 449,535.ix. 52,112,312,844,658, x.625,883,889.xj.595,617,795,799,800,862 xj.84, 253,267,591,617,703.¶Epith.j Aen.v.550.ij. 791. iij.226,270.iiij.357,445.v.427,520,861.vj.747,761, 816. vij. 557, 646, 786. ix. 844, 658. xj. 862. xij. 592.

Auris.

j.Aen. v. 156, 379 ij. 81, 119,303,731.iij.39,93,514. iiij.183,359,428,440.v.546 vij.166,437.viij.582.ix. 417,474.xj.637.xij.617.¶Epith.j.Aen. 156.iiij. 440. v.545.xij.617.

Aurora.

iij Aeneid.v.64,521.iiij.584.v.104.vj.535.vij.25.xj.1. ¶Epith.vij.Aen.26.

Aurum.

j.Aen v.353,363,366,596.644,733,742.ij.55.iij.134, 148 iiij.264. v.87, 132, 312, 559. vj 32,208.621.vij. 141,279,351,789.ix.707.x.134,138,141, 243, 490, 517,522.xj.776,779.xij.23,87,430. ¶Epith.j. Aen. v.596,743.iiij.128,147,264.v.312,559 vj.137,144, 202,208.vij.279,351.x.134,138,490,809.

Auspicium, vide Prodigium.

Ausonia.

iij Aeneid.v.378,496.iiij.236 vj.807.vij 54 viij.328. ix.136.x.355.xj.57,252.xij. 121,834,838.¶Epith.ix. 136.xj.253.xij 838.

Auster.

j.Aen. v.55, 540. ij.110,304. iij. 70, 357, 481. v.764, 850. ¶Epithet. j. Aeneid. 540.ij.304.iij.70,357.v. 850.

Autumnus.

vj.Aen.v.309.

Auus & Atauus.

v.Aeneid v.564.vj 875.vij.55,218.xij.224,529,646. ¶Epithet.xij.Aen.649.

Auxilium.

j.Aeneid. v 362, 575,634 ij. 216,344,451,521,689. iij.145.iiij.617.v.221.vij.259.521. viij. 9, 171, 200, 374 &c.472,ix.128,vide suprà *Arma*. ¶Epithet. ix. Aen.129.

Axis.

ij.Aen.v.512 vj.790.viij.28.xij.379.¶Epitheta.ibid.

B

BACCHVS.

j.Aen v.218,738.iij.354 iiij 301.v.75.vj.804.vij.385, 405,724.viij.180.xj.737.¶Epith.j.Aen.v. 218,738. iij.354.v.75.

Baltheus.

x. Aen. v.487. xij.273, 491. ¶Epithet. xij. Aen. 272. 491.

Barathrum.

viij. Aen. v. 245.vide *Tartarus*. ¶Epith.viij. Aeneid. 245.

Barba.

ij. Aeneid. v. 277. iij. 593. iiij. 250. x. 829. xij. 299. ¶Epithet. ij. Aeneid.277.iij.539.iiij.250.x.829.xij. 300.

Bella ciuitas.

vij. Aen.v.740.¶Epith.ibid.

Bellum.

j.Aen.v.9,18,25,50,152,267,295,297,343,448,460, 476,479.545.548,570.ij.13,29,193,240, 254,301. 304. &c. 313. &c. 332,337,347.353,383,396,408. &c.438,&c.491. &c 615,668.iij.37, 234, 247, 539. iiij. 14, 40, 43, 98, 108, 229. &c.615.v.66.&c.380, 383,429,433.&c.439.&c.453. &c 467,729. vj. 86, 171,279,477,489,832,841,857,878,890 vij.41, 80, 325,339,444. &c. 460, 472, 475,481,519.&c.545. 549.553.572,582,601.&c.616,621, 637, 642, 647, 664,781,793,803.&c.viij.1,26, 117, 146,150,374, 385,472,480,495,499,515,535,547,556, 594. 613, 628.&c.637,648,675,682,693,700 ix 21,28,51,146. &c. 186.&c 462,503.&c.528,551.&c.665.&c.676, 688,720, 789. &c. x. 20, 55, 65, 87,90,93,105,118. &c.146,172,185,136,308,370,411,441,455, 523, 600,652,680.&c.728,746,794.&c.879.&c.892.xj. 18,47,96,108,113,116,156,216,253,278,295,305, 338,379,399,473,505,535,541,589,605. &c. 610, 631,&c.702,736,780,841,884. &c. 911. xij. 32,39, 60,71,78,107,116,121.&c.129,179,216,241,260, 277.&c.287,331,346,359,390, 462, 497, 517, 525, 552,555, 558, 560,576, 581,628,661. &c.681.&c. 710.&c 748,803,852 plura in *Arma, telum, clypeus* & *funda*.¶Epith.j.Aen.v.267.ij.193.vj.86,279. vij.41, 80,325,545,583, 604. viij. 29, 118,146,675.x.146, 370.xj.216,254,295,305,535,736 xij.804.

Berecynthia.

vj.Aen.v 785.ix.82,619.

Bibere.

j. Aen. v.476,740.753.vide *Ebrietas* & *Potare*.

Bidens animal.

iiij.Aen.v.56.vj.38.vij.93.viij.544.xij.169.¶Epitheta ibid.

Bipennis.

j.Aen.v.479.v.307.xj.135,650, ¶Epith. v. Aen.307. xj 651.

Bona precatio.

j.Aen.v.607.&c.ij.265.620.vij.259.

Boreas.

iij.Aen.v.687 iiij.441.xij.365.¶Epith.xij.Aen.365.

Boues,

iij.Aen.v.247.vij.663.viij.217,263. xj.197. ¶Epith. vij.Aen.663.viij.263.

Bruma.

ij.Aen.v.472.¶Epith.ibid.

Buccina.

vij.Aen.v 519.xj.192,474. ¶Epith. vij. Aen.519.xj. 474.

Bustum.

xj.Aen.v.200.¶Epith.ibid.

Butes.

Chaos.

iiij.Aen.v.510.vj.265.

Charon.

vj.Aen.v.298.&c.253.

Charybdis.

iij.Aen.v.420,558,684 vij.300.¶Epith.iij. Aen. 420. vij.302.

Choreas ducere, & Chorus.

j.Aeneid.v.502.&c.751 iiij.144 vj 517,644.viij.285. &c.663,716.ix.615,617.&c.x.424.xj.737.

Cinis.

iiij.Aen. v. 633.vj. 212. ¶Epith. iiij.Aeneid.6[illegible].vij. 213.

Circe.

iij.Aen.v.386.vij.282.vide infrà *Predicere.* ¶Epitheta ibid.

Ciues.

ij.Aen.42.xj.v.119.xij.583.¶Epitheta ibid.

Clades.

xij.Aen.v.604,554.&c.vide suprà *Bellum, Cades,* & infra *Mors.* ¶Epith.xij.Aen.604,554.

Chlamys.

iiij.Aeneid.v.137.v.250.viij.588.xj.775. ¶Epitheta ibid.

Clamor.

j.Aen.v.328.ij 222,1[illegible], 313,338,188 487,731,737, 768.iij.128,521.&c.535,565.584,647, 669. &c. iiij. 410,665.&c.v.140,148,166,207,227,340,451,505. vj 175,255.&c.426,492,557,618,703,709,vij.395, 462, 500, 513.&c.076,722.viij.213.&c 238,305.ix. 54, 112, 394, 424, 463, 465, 476. &c. 503, 541, 566, 595, 597, 636, 664, 709.&c.715,731,752,791.x 96. &c. 262, 265, 322,346,479,707,729,790,864,885. xj 37, 95, 132, 145, 189. &c.274,296.&c.377.424. 453. &c. 474, 481, 561. &c.595,613,621,662,707, 745,774,799 809,832,838,862,877.xij 93,103,238, 252,257,266.&c.311.318,365,409,425, 449, 455. 462, 481, 521. &c. 580, 591,599 606,617.&c.691, 700,712,722,724,730,756,919.&c.928,952 & xj. 831. ¶Epith. ij. Aen. 222, 538, 337.iij.128,672.vj. 175. ix. 466, 597, 791.x. 266, 707,790.xj. 609,832, 838,877.xij.268,617.

Claßica.

vij.Aen.v.637.vide *Tuba.*

Claßis.

j.Aen v.132,555.v.32,862.vij.105,675.x.154.¶Epit. j.Aen.132,555.v.33.

Clypeus.

ij.Aeneid.v.422, 443,546,671,734.vij.626,632,639, 657,685.742,789 viij.435.&c.446.&c 810.ix.270, 732, 806. x. 242, 261, 270. &c. 329, 335,473,537. 579, 774, 786, 791, 808.xj 10, 283.693,711. xij.88, 166,278,332,377.432,541,711, 723,866,924. ¶Epith.ij. Aen. 734. vij. 626, 639, 789.viij.446.x 578. xij.167,541.

Cocythus.

vj.Aen.v.132.&c.323.

Cælum.

j.Aen. v.158, 229, 284, 304 ij 201,515,518,585.iij. 232,252 &c.iiij 160,268,574,691,694,700.v 8,13, 18,94,512,525,606, 657, 727, 79 ,851,870.vj.15, 28,190. vij.25,141,210,268,558,851.viij.319.ix.24, 265.x.1,634.xj.272,588,595,866 xij 75, 244, 283, 367.¶Epith.j Aen.159,304.ij.515,518,586.iiij.574, 691. v. 727, 851. vij.25, 141,210.viij.319 x.624.xj. 866 xij.245.

Cogitare.

j.Aen.v.54, 309, 661.iiij.3,285,287.331,565,630.v. 608, 700. &c. vj. 105, 156.&c 185,332,690.viij.18. &c.522.x.104, 159, 670.&c.815,881.xj. 550, 704. xij.159,439,486,665.&c.

Collis.

j.Aen.v 423.iij.522.v.148.vij.659,726.viij. 215, 305. 598.xj.318.¶Epithet.iij.522.v.150.vij.726.viij.598. ix.318.

Collum.

ij.Aen. v. 235, 379, 721.v.276.vij. 394.viij 437,660. ix.330,436.xj.829.xij.85,356. ¶Epith.ij.Aen.381. v.277.viij.660.ix.331,436.xj.829.xij.86.

Colonus.

j.Aen.v.3,16.vij.408.¶Epith.j.Aen.3.vij 410.

Columba.

ij.Aen v.515.v.488,515. vj.190.xj. 721. ¶Ep ij.516. v.488,516.xj.722.

Columna.

j.Aen.v.432.vj.552.vij.170.xj.262.xij.92. ¶Epith.j. Aen.432.vj 552.xij.92.

Coma.

j.Aen.v.322,406,481.ij. 552. iij.48,174,405. iiij. 279, 589 vj 48.vij 394.viij 273.x.717.xj.77 xij.209,863. ¶Epithet.j. Aen. 407.iij.174 iiij.280,590.vj.48.xij. 863.

Comedere, vide Conuiuium.

Comes.

j.Aen.v.314 ij.704,710,778.vj.292. viij. 308.ix.176, 765.x.219.xj.94.xij.385,335. ¶Epithet.vj. Aeneid. 292.

Cometa.

x.Aen.v.272 ¶Epith.ibid.

Comitium.

ix.Aen.v.347,440,770.x.453.xj.458.xij.890.

Communitas.

j.Aen v.577.ij.673.&c.709.iij.60.iiij.102,110.v.616. vj.472.ix.276.&c.xj.321.xij.56,673.&c.

Compago.

j.Aen.v.297.¶Epith.ibid.

Concha.

vj.Aen.v.171.x.209.¶Epitheta ibid.

Concilium.

iij.Aen.v.679 v.734.vj 432.vij.591.x.1,5.xj.234.469. ¶Epith.iij.Aen.679.v.734.vij.591.

Coniunx.

vj.Aen.v.523,764.vij.286.x.44,280,598,602.xj.371, 158.xij.17,937.¶Epitheta ibid.

Connubium.

j.Aen.v. 76.iij. 475. iiij.15,28,59.99. 125, 166, 171, 192,213,338,431,534 vij.52 &c.95,253,268,314. 333, 423, 433, 555.ix.600, 640.xj.234,267,333.xij. 29,42,80. ¶Epith.j. Aen.76.iij.475.iiij. 126.vij.96. xj.270.

Consilium.

j.Aen.v.243,264,586,661,677,680.ij.35.&c.656,798. iij.287, 704 &c.v.812.vij.216,591,611.ix 227.x. 2. xj 222,231.&c.301.&c.335,338,459, 469.¶Epit.j. Aen.662.vij.591.xj.234.

Consolatio.

j.Aen.v.201.&c.242,260,560.&c.ij.147,372.&c.775, 7[illegible] &c.iij.608. &c. 660.iiij. 393,655. &c.v.39,465. &c.708,770,816.vj.382,467.viij.35.&c.394. &c.ix. 289,481.488.

Constantia.

ij.Aen.637,650.&c.iiij.437.&c.vj.469 vij.373, 585. &c.ix.219,281.x.684.&c.

Diuitiæ

Fuga.

Horresco.

ij.Aen.12,204.xj.754.xij.662.

Horror.

j.Aen.v.297.&c.300.ij.301, 559.iij.26,29,570.iiij.453 v.36.vij.170,525.ix.54.381,632.xij.405.¶Epith.ij.Aen.559.iiij 29.xij.406.

Hortari.

j.Aen.v.73,202,206,211,405,631.757 ij 33.74.336,348,355,372,387,612,617,619,638,707 732 iij.114,134,143,169,342,362,461.608.639,iiij.222,569.v.58.176,188.&c.197,635.vj.95.258,528,618,889. vij.130,330.&c.399 &c.420.&c.429,432,472 &c.viij.494 &c.510.&c.611.&c ix.12,37,126,146.&c.156,640.x 5,11,15,278.&c 293.&c.365.&c.xj.12.&c.368,421.&c.500,520,729 &c.xij.138,142.&c.228 &c.259.&c 311.&c.432,&c.564.&c.625,676.&c.692,758,791.

Hospes.

j.Aen.v.735.iiij.10,323.viij.345.364,463.xj.105.

Hospitium.

j.Aen.39,302,543,576,603,630,635,665,674.iij.15,54,60,78.&c 83,352.iiij.50.v.35.vij.202,264.viij.359.&c.x.451 485.506.xj.113,164,567. ¶Ep.j.Aen.675.iij.15,60.

Hostia.

xj.Aen.v.739.¶Epith.ibid.

Hostis.

ij.Aen.v 357,376,508,511,526.iiij 548.vij.469. viij.499.ix.44,51,356,400,443,554.691,799.x 26,372,375,379,397.438,576,584.720,791,873,891.xj.87,3[illegible],380,387,520,743.897.xij.266,301,377.426,456.477 483.895,900,917. ¶Epith.ij.Aen.376,508,511.ix.400,799.x.375,379,720,891,897.xij.266,302,456,477,901.

Humare.

ij.Aen.v.542,646,788.iij.578.iiij.504,620,633.v.31,47,53.75 &c.371,605,871.vj.149.&c 161,177,212.&c.333,371,374,380,505 &c.873.vij 5.ix.213.&c.485,490.x 482,546 &c.687,802,824.&c.894 xj.2,5,22.&c.34,51,59.&c.64,76 &c.89 &c.102,119,142,149,163,172,184.&c.204.&c.213.&c.372,593,646.xij.546.

Humeri.

ij.Aen v.509.iiij.250 262.v.375,685.vj.667 vij 669.814.viij.731.ix.723.x.467.532,755.xj.652.679,873.xij 60,940,943 ¶Epith.ij Aen.905.v.376.vj.668.vij.815.ix.725.xj.679,774,844,873.xij.292,941.

Humus.

iij.Aen.v.3.v.481.vj.195.viij.753.ix.753.x.418,721.xj 640,665,668.¶Epith.vj Aen.195.x.712.xj.668.

Hyades.

j.Aen v.748.iij.516.¶Epitheta ibid.

Hydra.

vj.Aen.v.576.vij.447,658,753. ¶Epith.vj.576.vij.753.

Hyems.

ij.Aen.v.110.iij.289.iiij.250.vij.213.x.624.¶Epith.ij.Aen.110.iij.285.iiij.250.vij.214.

Hymber, vide Imber.

Hymeneus.

j.Aen v.652.iiij.99,125.vij.358,397,535.xj.215,355.xij.805.¶Epith.vij Aen.358 xj.355.

Hyrundo.

xij.Aen.v.473.

I

IACTVRA.

ij.Aen.v.646.¶Epith.ibid.

Iaculum.

iij.Aen.v.45.v.37,68.ix.52,572,698,704.x.130,342,576,743,859.xj.574,582,759.xij.354. ¶Epith.iij.46.x.859.xj.574.xij.354.

Ianus.

vij Aen.v.180,609.xij.198.¶Epitheta ibid.

Iaspis.

iiij.Aen.v.261.¶Epith.ibid.

Ictus.

ij.Aen.v.544.v.274,428,444,459.vj.180,vij 756.viij.419.xij.105,713,731,907,926. ¶Epith.v.Aeneid.459.viij.419.xij 490,713,732,926.

Ida.

ij.Aen.v.801.iij.6.x.350,252,449.xij.105,412. ¶Epitheta ibid.

Idomeneus.

iij.Aeneid.v.400.

Ignis.

j.Aen.46,178,529,747.ij.37,210,276,297.304,340,329,478,501,504.569,581,600,608,624,632,648,664,682.&c.698,705,757.iij 199,580.&c.iiij.200,209,384.494.504.566,604,669 v.3.635,641,659.&c.665,697.680,726.743.vj.6,747.vij.73.&c.281,296,319,355.577,785.viij.198,251.&c.267,375,410,417.&c.491,680.ix.71.&c.78,129,144,153,160,166,239.351.522,535.&c.568.x.45,55.59.74.130,177,270,405.&c.556 xj.119,142,185,208,786.xij 65,102,298.&c.521.&c.569,573,575,587.&c.596,655,672. ¶Epith.46,276.ij 686,705,757.iiij 200,209,384 v.641,743.vj.296,320.vij.786.viij.198,410.ix.352,522.xj.209.787.xij.576.

Ignis amoris.

j.Aen.v.691.iiij.1.viij.319.¶Epitheta ibid.

Ilex.

iij.Aen.v.389.vj.180,208.viij.43.xij.701. ¶Epitheta ibid.

Ilium.

j.Aen.v.72,99,101,272,379,470,477,487,651,683.ij.4,11,22,26,56,117,191,241,265,290,311,324,363.555,581.612,622,624,637,660.iij.1.109,156,325.349,462.v.261,633,755,811.vj.64,515.vij.364.viij 134,374.ix.144,247.xij.544,828. ¶Epitheta j.Aeneid.101, 379.ij.4.iij.2.v.261,811.vij.364.

Illuuies.

iij.Aen.v.593.¶Epith.ibid.

Imago.

j.Aen.v.357.&c.411.ij.270.&c.287,771.&c.790.&c.iij.147.&c.590.&c.602.iiij.276,351,385,556.&c.570.v.721,732,740.vj.293,695 697,701.ix.293.x.457,634,647,654,815.¶Epith.j.Aen.411,773.iiij.353.vj.293,695.x 647,654.

Imber.

j.Aen.v.124.&c.747.iij.194.iiij.248.v.10.&c.693.&c.ix.110,667.&c.x.624,797.xj.548.xij.283,451,685.¶Epith.j.Aen.127.iij.194.v.10,696.ix.110.xij.284,685.

Immolare, vide infrà Sacrificare.

Immortalitas.

j.Aen.v.331.vj.235,597.viij.715.ix.95,98,446,656.x.375 xij.882.

Imperator, vide Rex.

Imperium.

j.Aeneid.v.56,142,234,273,282,291,344.ij.351.iij.159.vj.463,781.794.811.vij.239,653.viij.481,508.xj.234.xij.192.&c.210.¶Epith.j.Aen.234.vj.811.vij.653.viij.481.xij.193.

Impe-

249,275,310,603.x.596 xj.419,453. ¶ Epith.iiij.Aen. 32.v.295.viij.5,151,495,606.ix.181,607.xj.419.

L

LABES.

vj.Aen.v.745. ¶ Epith.vj.Aen.746.

Labici populi.

vij.Aen.v.796. ¶ Epith.ibid.

Labor.

j.Aen.v.3, 13, 202, 208, 242, 244. 334, 377, 434,463,466, 601,619.ij.3.&c.306,361,385,619,750,776. iij. 145,160, 367,393,459,714. iiij 233,273,379,401.&c.v.499,617, 688,845.vj. 5,56,83, 103,112,126, 135, 277,436,463, 617,692,892. vij. 371, 421, 425. viij.46,73,74,188,291, 378,380,407. &c. 439,443,449. ix. 202,224,478,483, 603.&c.x.111,320,749.xj.158,416,476,505,510. xij.33, 176,435,634. ¶ Epith. j. Aen.601.ij. 11,776 iij.160 v. 688,845.vj.56,135,437.vij.331,421.viij.291,380,439.x. 321.xj.476.xij.435.

Labra.

xj.Aen.v.571.xij 417.¶ Epitheta ibid.

Labyrinthus.

v.Aen.v.588.&c.vj.27.ix.391.

Lac.

iij Aen.v.66.iiij.367.xj.570. ¶ Epith iij. Aen.66.xj 570.

Lacertus brachij.

v.Aen.v.141.viij.387.ix.402.¶ Epitheta ibid.

Lachryma.

j.Aen. v. 225,231,374,466, 469, 483, 489. ij. 6,26,73,85, 145,196, 271, 279, 287,298,323, 361,368,486. &c. 515, 651,673. &c. 784.iij. 39. 312, 344, 348, 708 &c iiij.30, 369,370,408,413, 437, 449.462,553, 589, 665. &c 672. v.173,343,765,869. vj. 220,426,455,468, 686,699,868, 872.vij.759,viij.380,384.ix. 250, 289,292,393,480,502, 455,496, 781. xj.35,37, 41, 59, 62, 86,89,95,150, 190, 213,231,349. xij. 55, 64. &c. 72,154, 601.&c. 593,620. ¶ Epithet. j. Aeneid. 271.iiij. 449. v. 343. ix. 456, 781. xj.231.

Lacus.

ij.Aen.v.105.iij.442.vij.760. ¶ Epitheta ibid.

Laetitia.

j.Aen.v.506,738,751. ij. 26, 385. iij. 99.v. 827.vj.513.viij. 716.xij 697,702.¶ Epith.ij.Aen.26.

Lana.

iiij.Aen.v.262.

Lancea.

xij.Aen.v.374. ¶ Epith.ibid.

Lances.

viij.Aen.v.284 xij 215,725. ¶ Epitheta ibid.

Laocoon.

ij.Aen.v.41,201,212,229. ¶ Epith.ij.Aen.201.

Lapsus.

iij.Aen.v.225. ¶ Epith. eod lib.v.225.

Latebra.

ij.Aen.v.38,55.iij.132. ¶ Epith.ij.Aen.38 iij.132.

Latex.

iiij.Aen.v.454. ¶ Epith.ibid.

Latini populus.

vj.Aen v.875.vij.151,160,202,373,402,426,470,716.viij. 117. ix. 550,717.x.4, 77,237, 300, 311, 360.xj.17,100. 134,193,203,229,302,330,401,518,588,603,745. xij.1, 15,211,240,448, 530,548, 555, 567. 593, 604.656,693, 730,823,837.¶ Epith.vij.Aen.151.x.237,330,603. xij.1, 330,604,730,823.

Latinus rex.

vj.Aen.v.891. vij. 45,62,92, 103, 192, 249,261, 333,373, 432,462,576. viij.15. ix. 274,388. x. 66.xj. 231,238,440, 469 xij.18,23, 58,111,137,161, 192,580,609,656,707.

Latium.

iiij.Aen. v. 432.vj. 89, 793. vij. 38,601. viij.4,10,18,322.x. 365.xj.140,168,361.xij.826.¶ Epith.iiij.Aen.432.vij.38, 601.x.365.

Latus.

j.Aen.v.18.iij.685.v.434.¶ Epitheta ibid.

Laurentes populus.

vj.Aen.v.891.viij.537,612.x.626,700.xij.24,542.¶ Epith. viij.Aen.537,613.

Laurus.

ij.Aen.v.512.iij.80,360.v.70,110,244.539.vij.59.xij.521. vide supra Corona. ¶ Epith.ij. Aen.512.iij. 83.v.70,110, 246,539.

Laus.

j.Aen.v 613,629.v.170.&c.229,355,394,751.vj.816,823. vij.496 ix.197. &c. 205,278.xj. 51,123. ¶ Epith.j.Aen. 629.v.229,751.vij.496.

Lausus.

vij.Aen.v.649.x.691,766,781,800,830.¶Ep.vij.Aen.649.

Lebes.

iij.Aen.v.466 v.266.¶ Epitheta ibid.

Lectus.

ij Ae.v.503.iij.176,509.&c iiij.391,496,648,659.vj.520. 528.viij.28,372,412,414.¶ Epith iiij. Aen.496.648.

Leo.

ij.Aen. v. 722.iiij. 159.v. 351. vij. 15, 666 viij. 177,552.ix. 306,339,792 x.157, 253,454, 712.xij 3. ¶ Epith.ij.Aen. 722.iiij.159.v.351.viij.177.ix.306,792.x.157,253.

Lerna.

vj.Aen 802.xij.517 ¶ Epith.xij.Aen.518.

Lethum.

ij.Aen v.538,661,654.iiij.169.vij.714.v.450,612.xj 818, 871.xij.604,725,850.¶ Ep. x.Ae. 450,612.xij. 604,850.

Lex.

j.Aen v. 66, 296,510,573.ij. 157. iiij.27, 231. vj. 116,622, 808 &c.vij.246 viij.177,321.xj.121.xij. 111,190. ¶ Epit. viij.Aen.177.xj.121.

Libertas.

vj.Aen.v.821.viij.648. xj.346,492. ¶ Epith. vj.Aen 821.

Libare.

iij.Aen.v.354.vij.245.xij.174.

Libum.

vij.Aen.v.109.¶ Epith.ibid.

Lignum.

ix.Aen.v.413,543.xij 767 ¶ Epitheta ibid.

Lilium.

vj.Aen v.708.¶ Epith ibid

Limen.

ij.Aen. v. 365, 441, 453, 479, 507, 667, 620, 752, 802.iij. 616.vj.525,563.vij.343.491.579,598,613 ix.323,687. x. 355,611.xj.235, 267,423, 482,880. ¶ Epith ij.Aen.365, 441,507,620,752, 802. iij.616. vj. 563.vij.343.491,613. ix.323.xj.235,482.

Limes.

ix.Aen.v.323,372. x. 504. xij.897. ¶ Ep.ix.Aen 323,372.

Limus.

vj.Aen.v.415.¶ Epith ibid.

Lingua.

ij.Aen. v. 211, 475. iiij 182.vij. 90 xj.338,489. ¶ Epith.ij. Aen.211,475.vij.90.xj.390.

Littus.

ij.Aen.v.24.iij.16,44,306,413,532,536,556,592,643,657. iiij.257, 289,397.v.23,43,124.411,765,900.vij 22,124. 477,763.797 viij 43,497,555 ix.122,317.x. 290,674.xj. 199.261,265. ¶ Epith ij.Aen.24.iij.16,44.413,643.657. iiij.257,397 v.23,43,124,765. vij.22, 124, 477,763,797. viij.43.x.674.xj. 261,265.

Locri.

iij.Aen v.399.¶ Epith ibid.

Loqui vide supra Dicere.

Lora.

j.Aen.v.480.v.146.xij.532,624. ¶ Epith.v.Aen 146.

Lorica.

vij.Aen.v.639.viij.621.xij.87,98,375,432. ¶ Epith.ibid.

Luctus.

j.Aen. v.489. ij. 26, 73,92, 271, 298,368.iij. 344,712.iiij. 369.vj. 868.ix.480 &c. xj 57,62, 214,231,349. xij. 593. 620,666.¶ Ep.ij.Aen. 26, 139,271,298, 368, 584,712 vj. 868.

Mergus.

v.Aen.v.128. ❡ Epithet. ibid.

Mercurius.

j.Aen.v.301.&c. iiij. 220. &c. 252. &c. 268,356, 377.556. &c.viij.138.

Meridies.

vj Aen.v.535.viij.97.

Merum.

iij Aen v.526 632 vide *Vinum*. ❡ Epith.iij.Aen.632.

Meta.

iij.Aen.v.429 v.129,835.viij.594.xij 546.❡ Epith.iij.Aen. 429.v. 429.

Metallum.

x.Aen v.234.❡ Epith.eodem lib.v 235.

Metamorphosis.

j.Aen v.318. &c 331. &c.661,693. v 618,835.ix.556.&c. 646.&c.x.83,634.xij.52,224.468.&c.623,632.

Metus.

j.Aen.v. 222,260,284,365,467. ij.685. iij.682.iiij. 390.v. 676.vj 490,807. vij. 437.viij 370. ix 89, 345.xj 21,400. xij.111,468.❡ Epith.j.Aen 365.iij.682.vj 490.

Mezentius.

vij.Aen.v.647.viij.7,482,569.ix.522.x.150,680.705,720, 733,753,759, 888. xj. 15. ❡ Epith vij. Aen 648.x.680, 720,888.

Miles, Militia.

ij.Aen. v. 18 viij. 513.&c xj.173,288 &c. 305.311,415, 436 &c.516,584,640,646,668.xij.19,45.&c.70.&c.225, 258,344,369,387. vide suprà *Bellum*. ❡ Epith ij Aen.18. xj.519. xij 73.

Mina & Minari.

j.Aen.v.166.iij 265.iiij.88.vj. 112.viij. 578.x.195 xj 348. xij.654,758.&c.760.

Minerua.

ij.Aen.v.31.iij. 530.v. 284. vij. 805.viij.408. ❡ Epith.ij. Aen.31.viij 408.

Minos.

vj.Aen.v.431 ❡ Epith vj.Aen.v.432.

Minotaurus.

vj. Aen.v 25.❡ Epith.eodem lib.v.26.

Mirari.

j.Aen.v. 459,498, 517,713.v.350, 554.vj.651.viij.91,161, 617.&c.729.ix. 123.x.249.445.

Misereri.

j.Aen.v 143,601.ij.142,145,645 v 350.vj 117. vij. 360.x. 589,667,749 xij 43,653.777.934.

Mitisca vel *Mutusca.*

vij Aen.v.711.❡ Epithet ibid.

Molaris.

viij.Aen v.250. ❡ Epitheta ibid.

Moles.

j.Ae.v.138,185.425.ij.497 v.431.vj.232,725.ix.515,710. xij.161,575.❡ Epith ij. Aen. 185,497.vj.232 ix.710.xij. 161, 575.

Modus.

iiij.Aen v.294.v.599 vij 700.x.247,493.xij.157. ❡ Epith. iiij.Aen.294 vij.701.

Mœnia.

j.Aen v.99,262,268,280,441,649.ij.193,241,298.iij.322. vj.541. vij. 152.xj 506, 870, 884, 894, 899,914 xij.116, 148,361,585,745 ❡ Epith j.Aen 99,262,280.ij.193,241. iij.322.vij.153.xij 745.

Mons.

j Aen.v.59,65,85,109,184.249,423,511.iij.508,644,655, 675 iiij 151,164,248 &c.v.694 vj.233.vij.387,674,697, 713. viij. 190, 221, 230, 692. xj. 513, 526, 836. xij.113, 134.523,684,687.❡ Epith.j.Aen,65,85,109.iij.508,655, 675.iiij.151.vj.234.vij.387,713.viij. 221,692.xj.836.xij. 113,523.

Monstrum.

j Aen.v.171.ij.245,680.iij.26,214. &c. 424. &c. 430, 583, 655. &c. 664,679. &c.vj 24. 285. &c. 298, 400,417,&c. 576,729. vij. 21, 269, 327, 376, 415, 780. viij.81, 198, 259,264,697. &c.ix. 120 x 209. &c. 556.xj. 271.❡ Ep.j. Aen.171.ij 245, 680 iij. 26, 214 583,658.vj.25,400,417. vij.376,780.viij 81,264.ix.120.x.209.

Mora.

j Aen v.418.750.ij.26,109.282, 373,387,525.iij.472,548. iiij.53,569.v.368,639.vj.210, 358, 846. vij. 315. viij.443. ix.13,232.x.308,400,428,613, 649,879.xj. 19.xij.11,74. 431,540,553,565, 699,889. ❡ Epith.x.Aen. 308.xij.74.

Morari.

j Aen.v 674 ij.102,287,373.iij.481.610.iiij.38,51, 568.v. 207.vj 487.ix 368.xj 21,297.xij.762.

Morbus.

ij.Aen v.436.vj 275.❡ Epitheta ibid.

Mors.

j.Aen.v 48,95,98,103,225,236,551.ij. 61,74, 84. 98,103, 126,134.317.353,359,364 368,384,398, 408 410, 424. &c.433, 447. 494, 529,533,538, 552,556, 501,599,645. 661,665,670,675. iij. 139.311.333.605.653. &c. iiij.24. 242,244,375,385,391,451, 452,499, 547, 617,619,630, 643, 648. &c.660,663,678 683. &c. 693.&c.v.328,332, 336, 574,468, 476, 483, 516,614, 623 690, 806.814 vj. 163,168,174,273,302.&c.325 &c.426.&c.430,434.&c. 450,502,735. &c. vij. 42, 531.&c.756 &c.773. viij 485. &c.537.&c.565 569.578,695,709.ix.187,332 347,400. &c 431.&c 444 453,471 &c 493.&c.526.587,687,692, 698,702 &c.708.710,722,749. &c.778,784. x 313,315. 318,322,335. 346,381, 385 394, &c 419.426,461,477. 498,570. 592, 608 632,652.664, 672,721 731.735.746. 772 805 &c 812,821,837, 839. 844, 871 xj.27,110,115. 158,166.172,197, 207, 366.372,397,384,408,617,634. 647, 664, 666. 676,696,747, 796, 803, 816.&c 827.&c. 839 845, 848, 863, 881, 884, 894, 897 xij.157,273,298. &c.310,328,339 &c 354 &c.380,382,409.458.464,497. 500. 507. &c.514 535. &c. 542, 547.598 &c 628,640. 641 &c. 659. 678,690,727,760, 873, 935,943,948.&c. ❡ Ep.j.Aen.95,551,359.ij.447,533 iiij. 385. 644,696.vj. 163.521. viij. 488, 578,709 ix.333,445.x.386 664,822. xj 166,207,665,749,796,839 846,849,881.xij.498.

Morsus.

j Aen v 172. ij. 219. vij. 755.xij 755,782. ❡ Epith j.Aen. 173.xij.755.

Mortalis.

j.Aen.v 331,466.546.ij.142,268.vj. 728. &c vij 770 viij. 485.x.375.749,852,839 xj. 182. xij. 40, 157. 427. 797. 850. ❡ Epith.ij. Aen 268 vj 732.viij 485 xj.182.xij 850.

Mos.

j.Aen.v 322,340 iij 65 v 556.596,693.vj.38,223,683.vij. 204,257,377.viij.88.344.x 594 xj.142,185 347.xij. 834. ❡ Epith.vij.Aen.357.xj 142 347.

Mucro.

ij.Aen.v.333,449 vij.665.x. 642,672.xj 816 xij 356,378, 511,662,736,740. ❡ Epithet.ij. Aen. 333, 449.vij.665.x. 642.xj.816.xij.356,378,663,736,740.

Mugitus.

ij Aen v.223 iij 674. iiij 490.vj. 255.viij.215. &c. 361.ix. 476,504 xj.37 xij 103,722 928.

Mulier.

ij.Aen.v.489.ix 619.xj.803,839 ❡ Epith ij Aen.489.

Mundus.

j.Aen.v 236 273,335,461.602,605. iiij 119, 231. vj 723. &c.❡ Epith j.Aen 461 606.

Munera.

j.Aen v.75.&c 604 &c.651.656.683,699 ij.17,31,43,36, 49,189,537 iij.177. 438, 464. &c. 482.&c. 488 iiij.262, 333,373 v.105,247.&c.258,266.268,282, 292, 305. &c. 348,353,359,365 478,486 531,535.&c.543,651 846.vj. 408,525,883.vij.229 &c. 243.&c. 251,261 viij.612,617. ix.252.&c.263.&c.283,357.x.610,619.xj. 24, 226,249, 352. ❡ Ep.j. Aen. 604 699.ij 32,36 537.iij.177,439,464. 485,488.v.282,354.533.537 vj 408,885. viij. 612.xj.25.

Murex.

v.Aen.v.205 ix.614. ❡ Epith.iiij Aen.262.

Murmur.

j.Aen.v 59,128, 249.iij 581. iiij. 160, 210.v 369.x.98.xj. 297.xij.239,591,619.❡ Epitheta ibid.

Murmu-

O

OBEDIENTIA.

j. Aen. v 80,306,660,693,699. ij. 345,606 iij. 114,189,546, 560. &c. 684 iiij. 238, 294, 393, 396,503,577. v. 749. vj. 176,236,461. vij. 156, 239, 241, 368,428, 432, 433. viij. 333,443. ix. 45,117,310,803 xj 825. xij. 236,567.

Obedire, vide Obedientia.

Obex.

x. Aen. v 377. ¶ Epith. ibid.

Oblivio.

iiij. Aen. v 265. vj. 710. &c. vij. 205,231. vide *Memoria*. ¶ Epith. vj. Aen. 715.

Obitus.

iiij. Aeneid. v. 693. ¶ Epith. iiij Aen 694.

Obsidio.

iij. Aeneid. v. 51. vij 333. viij. 228. ix. 597. x. 118. xij. 733, 742. &c.

Obstupere.

j. Aeneid. v. 498, 517. iij. 47. viij. 121. ix. 123. x. 249,445. xj. 120. xij. 665.

Obtutus.

vj. Aen. v 249 xij. 666. ¶ Epitheta ibid.

Oceanus.

j. Aen. v. 290. ij. 8,250. iiij. 480. vij 225. xj. 1. vide *Mare.*

Oculi.

j. Aeneid. v. 229, 232, 486. 592 ij. 569, 589 iiij. 181,220, 362,369,372,661,688. 691 v. 438,507,577. 648. 654. 847. vj. 145. 199. 467. vij. 249 &c. 446,447. viij 152,264, 310, 617. ix 110,189, 209,710. x. 446, 454. xj. 120, 479. 507, 725. 745,638,670, 704. xij 102. 151,483,908,919,930, 938. ¶ Epith j. Aeneid. 232, 486. iiij. 182. 372, 688, 691. v. 438,648,654. vij. 249. viij. 266,310. ix 189,209. x. 454. xj. 479 xij. 102.

Odium.

j. Aen. v. 365, 671. ij. 96. v. 785. vij 298,327, 335. x 6,9,14. 894. xj. 122. ¶ Epith. j. Aeneid. 365,671. ij. 96. v 785. x. 895.

Odor.

j. Aen v 407,420. iij. 228. vij. 479. xij. 298. &c. 587. &c. ¶ Epith. j. Aen. 407. iij 228. xij. 591.

Oleum.

vj. Aen. v 254. ¶ Epith. ibid.

Oliua.

v. Aen. v. 308,493,774. vj. 230,808 vij. 751. viij. 115. xj. 100. ¶ Epith. v. Aen. 309,494,774. vj 230,808. viij. 116.

Olor.

xj. Aen. v. 580. ¶ Epith ibid.

Olympus.

j. Aen. v. 378 ij 779. iiij. 268,694 vj 579,586,781. vij. 217, 319 532,557 viij. 280 ix 106 x 1,215,612. xj 725, 866. xij. 634,791. ¶ Epith. j. Aen. 378 ij. 779. iiij 268. vij. 217, 319,557 viij. 280. x. 1,216,612. xj. 725,866. xij. 791.

Omen.

ij. Aeneid v. 178. &c. 691. v. 530. xj. 589. xij. 853. ¶ Epith. xj. Aen 589.

Opes, Opulentia.

j. Aeneid. v. 18, 123, 366, 450 ij. 4, 602, 763. vj. 195, 683. vij 261,537,684. viij. 317,475 ix. 26,552. x. 87,154. 201,599 xj. 252. 338. xij. 427,473,552. ¶ Epith. ij. Aen. 4, 763. x. 87, 596. xij 427.

Optare, vide suprà Desiderium.

Opus.

viij. Aen. v. 515. ¶ Epithet eodem lib. v. 516.

Ora regio.

j. Aen v. 161,256,305,310, 335, 373,381, 516,542,620. ij. 217,282, 788. iij 97, 117,131. 338,569,707,715. vij. 39, 564,647. viij. 323,381,454. x. 164,646. xj 269, 281. ¶ Epithet j. Aen. 256, 381,620. ij 217. iij. 117,131,707. vj. 61. vij. 39,647. viij. 454. x. 164,646.

Oraculum.

ij. Aen. v. 114. viij. 131. vide *Prodigium*. ¶ Epithet. viij. Aen. 131.

Oratio.

j. Aeneid. v. 69. &c. 232, 233, 483,528,670 ij. 141,832, 687. &c. 699, 702. iij. 84. &c. 176,263. &c 437,525. &c. 598,607,205. &c. 217. &c. 314. &c. 413, 535,611. v. 231. &c. 685. &c. 779. &c. 796,798. vj. 51,55,65. &c. 73,91, 106,116,117. &c. 186,190. &c. 363,370. vij 133,139,229. &c. 471, 593, 597. viij. 59, 68. &c. 382, 401, 572. &c. 556. ix. 16,24,82, 90,308,622 &c. x. 16 60,152. 420 &c. 450 514,667,835. xj. 157,228,784. &c. xij. 55. &c. 174, 195,201,219.

Oratores.

vij. Aen. 152. &c. xj. 100. 239,330. ¶ Epith xj. Aen. 330.

Orbis.

j. Aeneid. v. 236, 335. iiij. 119, 231. v. 46. vj. 723. &c. viij. 97,137,448. xij. 708. ¶ Epith. v. Aen. 46. viij. 97,137.

Orbes circuli.

ij Aen. v. 204. viij. 673 xij 481,925,743. ¶ Epithet. ij. Aen. 204. xij. 481,925. 743.

Orcus.

iiij. Aen. v. 242,699. vj. 273. ix 493,525,784. vide *Tartarum.* ¶ Epith. iiij. Aen. 699.

Orestes.

iiij. Aeneid. v. 471.

Oriens.

j. Aen. v. 293,739. ¶ Epith. v. Aen. 739.

Orion.

j. Aeneid. v. 539. iij 517, iiij. 52. vij. 719. x. 754. ¶ Epithet. ibidem.

Orichalcum.

xij. Aen. v 87. ¶ Epith ibid

Ornus

vj. Aen. v 182. x 757. ¶ Epitheta ibid.

Orpheus.

vj Aen. v. 119,644. &c.

Ortus diei.

ij Aen. v. 801,521, 588. iiij 6, 118, 129. 351. 568, 584. v. 42, 104,739,255 vij. 25,130. viij. 59, 67, 455, 588. ix 459 xj. 1,4,182. xij. 76, 113.

Os, oris.

j. A. v. 300,319,357. 563. 740. ij. 210,422,481,591,658,681. iij. 174. iiij. 150, 195,499, 511,672. v. 71. 200. vj 79, 102, 108, 155, 495, 686, 699 vij 194, 249, 451. viij 486. ix. 5,181,250, 646. x. 349, 415. 597. 718,781,812. xj. 39,86, 90,251,300, 680,754. xij 64. &c. 82,101,335,372,8 2. ¶ Epithet. j Aeneid 300, 358,741 ij 211,423,482. 593, 658. iij. 174. iiij. 150,195 v. 200 vj. 79,102, 155 vij. 194, 249,451. ix 51, 181. x. 718. xj. 300,251. xij 64, 372, 593, 692,802.

Osculari, Osculum & Amplecti.

j. Aeneid. v 259, 514, 691. ij. 490, 673, 792. iiij. 659. v. 765. &c. vj 697. &c. viij. 558. &c. xij. 433. ¶ Epith. j Aen. 691 viij. 568.

Ossa.

ij. Aen. v. 120. v. 47,421, 864. vj. 54. vij. 3. viij. 297. ix. 66. x. 383,415. xj. 696,816. xij. 36. ¶ Epith. ij. Aen. 120. v. 421. vj. 54. ix. 66.

Ostium Ditis.

vj. Aen. v 81. viij 666 ¶ Epith vj. Aen. 81. viij. 667.

Ostrum.

j. Aen. v. 643, 704. vij. 276, 576,814. xj. 72. &c. 772. xij 67, 125. ¶ Epit. j. Aen. 643 xij 67, 126.

Otium.

iiij. Aen. v. 271. vj. 812. xij. 11,15,75,97.

Otrys.

vij. Aen. v. 674. ¶ Epith. eod. lib. v. 675.

Ouare.

iij. Aen. v. 189. v. 331,563. ix. 208. x. 409,491. xij. 12,479.

Oues.

iij. Aen. v. 641,660. vij. 537. ¶ Epith. iij. Aen. 642,660.

P

PABVLVM.

j. Aen. v. 476. v. 328. vij. 699. xj. 475. ¶ Ep. v. Ae. 328. xij. 475.

Pachyn-

Perseus

Regnator.

ij.Aen.v.596.iiij.268.¶Epith.ij.Aen.v.556.

Regnum.

j.Ae.v.21,247,257,282,291,344,576.ij.4,22,88,351,455. iij.106,121,195,249.iiij 47,106,275.vj 566,583.&c.694, 781,794,811.&c. vij.98, 313, 421.&c. viij.509.xj 219, 258,334,539.xij.189,192,206.&c.544. ¶Epith.j.Aen. 247.ij.4.iij.106,121,249.vj.566,584,812.vij.313.xj 539. xij.193.

Religio.

ij.Aen.v.188,714.iij.362.vij.170.&c.607.viij.349,597.xij. 181. vide plura in verbo *Sacrificare*. ¶Epith.ij. Aen.188. iij.362.viij.349.

Reliquia.

iiij.Aen.v.342.vj.227. ¶Epith.iiij.Aen.342.

Remi.

j.Ae.v. 108,556.iiij 399.v.15,114,136,205,209,271,280, 752.viij.79.108.x 294,305. ¶Epithet.iiij Aen.399.v.5, 114,209 viij.79,108 x.294.

Remuneratio, vide Munus.

Requies.

viij.Aen.v.46.ix.481.xj.731.xij.65,241,553. ¶Epith.viij. Aen.46.ix.482.

Res.

j.Aen.v.211,456,567.vj.91,196.x.152.xj.335,343 xij.43. ¶Epitheta ibidem.

Responsum.

ij.Aen.v 376.vj.672.vij.102.xj.226,239,351.xij.111. ¶Epith.ij.Aen.376.xj.252.

Respondeo.

j.A.v.80,329,376,56,.ij.323,376 vij 95.x.448,558.xij.18.

Resurrectio vide Vita.

Rex.

j.Ae.v.245,510,526,548 562,574,641.&c 657.ij.554 &c. iiij 141,289. vij.75,168,192,246,474.viij. 374,457.&c. 481,541.xj.15,294.353.xij.140,161.&c 826,849.¶Ep.j. Aen.548.vij.474 viij.374.xj 15,294.xij.140,826.xij.849.

Rhadamanthus.

vj.Aeneid v.567 &c.

Rhenus.

viij.Aen.v.727. ¶Epithet. ibidem.

Ridere.

v.Aen.v.178.&c.x.733.

Rima.

viij.Aen.v.392. ¶Epithet. ibidem.

Ripa.

vj.Aen.v.327.374,673,713.vij.30.&c 201,494.viij.57,62. ix.105,117,679.x.362,796.xj.296. &c. 547.xij.752,756. ¶Epith.vj.Aen.327.vij.495.ix.105.xj. 299.547.xij.752.

Riuus.

iij.Aen.v.350.ix.456.x.668. ¶Epith. iij.Aen.350.

Robur.

ij.Aen.v.230.260,481.iiij 441.v.681.vj. 181. vij.609.viij. 220,315,518.x.470,xj.552,892. ¶Epitheta ibid.

Rogare.

j.A.v.528.670.ij.141,405.iiij.203,318, 435.v.234,769 vj. 91, 106.115, 116,124,186,363. vij.229 viij.69,382,576. ix.16,624.x.450,514,828.894.xj.784,790.xij.60,195.

Rogus.

iiij.Aen.v.504,642,676 &c.x.511.xj.184.&c.203.¶Epith. iiij.Aen.504,645.xj.188.

Roma.

j.Aen v.10,23.285 vj.781.vij 602.viij.635, 729. xij. 168. ¶Epith.j.Aen.11.vj.781.vij.602,xij.168.

Romanus, a.

j.Aen.v.37.vj.809,847 &c.870.viij.313,626,714.

Romulus.

j.Aen.v.279.vij.779.viij 342,628.¶Ep.vj.Ae.778.viij.342.

Ros.

v.Aen.v.854.vj.230.xij.339.¶Epitheta ibid.

Rostrum.

v.A.v.143,232.vj.597.viij.684,690.xj.755. ¶Epitheta ib.

Rota.

j.Aen.v.151.ij.335.viij.433.xij.76.¶Epith.j.Aen.151.viij. 433,xij 76.

Rudentes.

iij.Ae.v.267,560,682.vij.15 x.229.¶Epith.iij.Ae.267,682.

Ruina.

j.Aen.v.133,242,651,414. iij. 476,570.viij.191.¶Epith.j. Aen.242,651,414.iij.476,570.viij.192.

Rumor.

iiij.Aen.v.203.viij.90.xij.227.vide *Fama*. ¶Epitheta ibid.

Rupes.

j.Aen.v.166,314. iij. 443. v. 180, vij.586. viij. 190, 343.x. 684.¶Epitheta ibidem.

Rus.

j.Aen.v.434.iiij.526.vij.712.¶Epitheta ibid.

Rutulus.

vij.A.v.318,408.xj. 858.xij.462 ¶Epith.vij.A.409.xj.858.

S

SABINVS.

vij.Aen.v.178,708.

Sacerdos.

j.Aen.v.277.iij.78,373,460.iiij 483,498, 509.vj. 321,544, 628.vij.85.419. viij. 159.xj.768.xij.169. ¶Epith j.Aen. 277.iij.460.vj.321.xj 768.

Sacrificare, & Sacrificium.

j Aen. v. 52, 338,419, 636,670, 739, 740. ij.116,129,132, 154,183,201,223, 238,248,501, 512 &c. 523.iij.19,25, 34,63.&c 118,176,223,231,263, 265 301. &c.354,369, 404.&c 437,525,543.&c.iiij.50,56.&c.65,199.&c.453, 535 v.53,58,59,72.&c.94,96. &c.233 &c.476. &c. 735, 745, 662, 772 &c.vj. 38, 243. &c. vij 71,93,245.viij.84, 102,109,172,179. &c. 268. &c. 282.&c. 301, 542, 640, 715 &c. ix 624 &c,510 &c. 532. xj.49,197,481.xij.13, 116,212,215.&c.

Sauire.

j.Aen.v.153.ij.418.vij 170,375,460.viij.700.ix.420,551.x. 752.xij.387. vide *Furor* & *Crudelitas*.

Saeuitia.

j.Aen.v.298.vj.135.x.600.xij.946. vide *Furor* & *Crudelitas*.

Sagitta.

j.Aen.v.191.v.68,311.322,485, 500, 504.vij 531.viij.166. ix.572,578,590,622,632.x 130,168.xj. 590, 857.&c.xij. 319 394,415,423,651,746.856.¶Epith.j Aen.191.v.68, 485, 500. vij. 531. viij. 166 ix.572, 578,590,632.xj.590, 857.xij.319,394,415,651,746 856.

Sagulum.

viij.Aen v 660 ¶Epith.ibidem.

Salij.

viij.Aen.v.285,663.¶Epith.viij. Aen.663.

Saltus.

viij.Aen.v.656. ¶Epithet eodem lib.v.657.

Salum.

ij.Aen v.209.v.848. ¶Epitheta ibidem.

Salutare.

iij.Aen.v.523.v.80.vj 321.ix.285.&c.

Salus.

ij.Aen.v.353.v.172 xij 241,652 ¶Epith.xij Aen 653.

Sanguis.

ij.Aen.v.538.iij.28,30,67,259.iiij 230.v.328,395.vij.318, 423,595,766.ix.332,422,455 x.24,608, 821. xj 88,393, 592.634,668,720 xij 29,35,690,720,838,905 949.¶Ep. ij.Aen.538.iij.28,30,67, 259 iiij.230.v.328,395.vij. 318, 459.ix.332,422. x 608.xj 88,393,634,720 xij. 29, 690, 721,838,905,949.

Sata.

ij.Aen.v.306.vij.331.xij.860.¶Epitheta ibidem.

Saturnus

j.Aen v.573.vj.792.vij. 180, 202.viij.319,329,357.xj.252, ¶Epith.vij Aen.180.

Saxum.

j.Aen v.143,171,183 203,428,541.iij. 431,555,559,566, 699 v. 202,627,677.vj. 550 vij.589,viij. 211, 225, 233, 417.ix 448,533.x.127,130,363.xj.131,296,627.xij.591, 897,

613.xj.521,617. ¶ Epith.ix. Aen. 503.

Sopor.

iiij.Aen.v.487,522 v.854.vj.278.viij.26,405.

Sopitus.

j.Aen.v.684.x.633.

Soror.

iiij.Aen.v.8,677.vij.123 xij.676.¶Epit.iiij.Ae.v.8.vij.124.

Sors.

ij.Aen.v.454.vj.22,72,332.vij.254,268.ix.267,270.x.492.xj.165.xij.243,396.¶Epith.vj.Aen.22,332.xij.243.

Spacium.

vij.Aen.v.380.¶Epith.eod.lib.v.381.

Specus.

vij.Aen.v.5,68.viij.258. ¶ Epitheta ibidem.

Specula.

iij.Aen.v.238.x.454. ¶ Epith.iij.Aen 239.x 454.

Spelunca.

j.Aen.v.64.vj.237.viij.193,210,212,224,234,303.¶Epith.j.Aen.64.vj.Aen.237.viij.193.

Spernere.

j.Aen.v.546.v.847.

Spes.

j.Aen.v.212,222,355,455.ij.61,75,137,162.&c.281, 676.iij.543,802.iiij.55.235,271,477.v.183.672 viij 217,580.ix.126,130,188,493. &c. x.263, 276,515,618,639.xj.18,49,275,308,411,437,502.xij 2,34,57,324.¶Ep.j A.356.ij.281.v. 183. viij. 580.x.263.370,618,639.xj 49.xij.325

Spiculum.

v.A v.306,586 vij.164, 186,626,687 ix.606 x.879.xj.575,606,652,654,676,772.xij 403,408,563.¶Epit.v.A. 306 vij 164,626 xj.277,654.

Spiritus.

iiij.Aeneid.v.336.vj.725.

Spolia.

ij Ae.v.504.iiij.93.vj.855.viij.200.ix.450.x.448,494.784,853.xj.15,789.&c.xij.92,408.¶Epith.iiij.A 93 vj.855.x.449,853.xij.408.

Sponda.

j.Aen.v.701. ¶Epithet.j.Aen.702.

Spuma.

j.Ae v.38.iij.207,567.iiij.135,583.v.816.vj.880.xj.769.xij.650.

Spumare.

v.Aen.v.140.viij 671,689.x.205.

Squalor.

vj.Aen.v.298. ¶ Epith.eodem lib.v.299.

Stabulum.

iiij.Aen.v.494.vj 179.vij.511.¶Epithet.vj Aen.179.

Stagnum.

vj.A v.323.viij.86.xj 458.x.754.xj.458.xij 476.¶Epitheta ibid.

Statio.

ij.Aen.v.23. ¶ Epith ibid.

Stella.

iiij Ae.v.480.vj.795.ix.20.xj 201.¶Epi.iiij.A.482.vj.797.ix.21.xj.202.

Stimulus.

ix.Aen.v.717.xj.336,451.¶Epith.ix. Aen.718 xj 337,452.

Stips.

vij Aen.v.507,524. ¶ Epitheta ibid.

Stirps, progenies.

j.Ae.v. 630 iij.94.iiij. 622.v.296,711.vij.293 viij.130,628.ix.603.xj.394.xij.166.¶Ep.j.A.630.v.297,711.vij.293,628.xij.166.

Stirps arborum.

xij Aen.v 781. ¶ Epithet. ibid.

Stramen.

xj.Aen.v.67. ¶ Epith. ibid.

Stratum.

iij Aen v.176,513.iiij.391.viij.414 ¶Epith.viij. Aen. 415.

Stultitia, vide Furor.

Stupere.

j.Aen.v.498,517.viij.121.ix.123.x.249,445.xj.120.

Subridere.

j.Aen v.258.x 733.

Sudes.

vij.Aen.v.524.xj 473,893.

Sudor.

ij.Aen.v.173.iij. 175.v.199.vij.458.ix.812.¶Epith.ij.Aen.173.iij.175.vij.459.

Superbus.

v.Aen.v.541.viij 613.ix.634.xj 340.

Supereminere.

j.Aen.v.500.&c.v.375.vj.667.vij.783.x.753.&c.xij.19.

Superstitio.

viij.Aen.v.187. ¶ Epithet.ibidem.

Supplicium.

vj.Aen.v.498.vij.596.xj.257,273. vide Vindicta & Scelus. ¶ Epitheta ibidem.

Sus.

vij.Aen.v.15.viij.43.xj.198. ¶Epitheta ibid.

Suspenso animo, vide Cogitare.

Suspicere, vide suprà Admirari.

Suspirare.

j.Aen.v.375 ij.92.vide Lachryma.

Sydus.

j Aen.v.610.ij.9,488,700.iij.515.574.576 619.iiij.80,519,524,578.v.528.vj.338,427, 580. &c.vij.215.viij. 589. ix.429.xj 259,832. ¶ Epith.j. Aen.612.ij 9.700.iij. 619.iiij.81,519,578.v.528.vj.856 ix.429.xj.259,832.

Sylua.

j.Aen.v.168,445.ij.307 iij.24.vj.7,179,186,443,472,638,657,703,764. vij. 505, 515.viij. 342,351,597 &c.ix.85.&c.380, 391. x.96. xj 515,531.904.xij 521. ¶ Epith.j.Aen.168,445.ij.307.iij.24.vj.179,186, 443,473.vij 505,515.viij.342,597.ix.85,382,391.xj.531,904.xij.521.

Syluanus.

viij.Aen.v.600.

Syrtis.

j.Aen.v.150.iiij.40,192 ¶Epitheta ibid.

T

TABES.

iij.Aen.v 626.vj.442.viij.196.¶Epitheta ibid.

Tactus.

ij.Aen v.683. ¶ Epithet.ibid.

Tæda.

vj.Aen.v.212.vij.71,322,456.ix.73,108. ¶Epith. vij. Ae.71,322,457.ix.75.

Talentum.

x.Aen.v 522.xj 332.

Tapetia.

vij.Aen.v 276 ix 325 x.358.¶Epitheta ibid.

Tapsus.

iij Aen v.687. ¶ Epith ibid.

Tardare.

j Aen.v.750.ij 282,373.vide suprà Mora.

Tartarus.

iiij Aeneid. v. 242.v. 731 vj. 133,273. &c. 295. &c. 329,390,438,533,548 &c 576,614 &c.vij.556 &c viij. 241.666 x.113. ¶Epith.iiij Aen.243.v.733.vj.134.295,551.viij.241,667.

Taurus.

j Aen v.637 ij.201,223.iij 19, 118.v. 233 vj. 243.viij.205.ix.607,626 x.454.xj.197. xij. 101. ¶ Epith j.Aen. 202.v.236 vj 243 ix.627.xij.103.

Tectum.

j. Aen. v. 635, 642. ij.302.vj.7.vij 12,160, 170, 341. viij.98.vide Domus.¶Epitheta ibid.

Tegmen.

vij.Aen.v 632,666.xj.777.¶Epitheta ibid.

Tela.

iiij.Aen.v 264 vij.14.ix 488.¶Epitheta ibid.

Telum.

ij. Aen. v.177, 358, 410, 422, 459,467,446,470,544,726.iij.45,635.iiij.149 v.497,500,513,520,581.vj.57.vij.507,520,673,730.741.viij. 116, 447, 694. ix. 417, 493, 509,533,543,555,622,653,666,747, 772, 792,807,264, 329,333,381,424,470,477,576, 635, 683,722,792, 799.xj.9,80,117,193,282,545,551, 558, 578, 610, 664, 688,735,783,801, 807,816, 856, 871, 892 xij.7,50,294,266,278,283,294. 305, 387,441, 461,465,536,578,681, 693,787 815,858,887,916,919. ¶ Epith ij. Aen.422.459.544.iij.635. vij. 673. x. 381 472, 683, 722.xj 196,282,545,552,610,809.xij.294,442,858,887,919.

Tellus.

ij.A.v.73 iij.73,673.iiij.575.v.28.vj.795.&c.799. vij. 722,xij.445,520.¶ Epit.ij.Aen 73.iij 75. 673.iiij.275 vj.799.vij.722.xij.445,520.

Tempestas.

j Aen. v. 56, 88, 84,106 &c. 380,515.ij. 110 iij 194,553.&c.560.v.10.&c.457, 693, 789.vij. 222.&c.ix. 19.x.794.&c. ¶ Epith.

Tybris fluuius.

ij.Aen.v.781,500,797.vij.242,303,436.viij.62,72,86,331. 538.ix.124.x.824.xj.393.xij.35. ¶ Epith.vij.Aen.242. viij 64.xj.393.

Tybris regis nomen.

viij. Aen.v.330.

Tygris.

iiij Aen.v.365.ix.729.xj.575.¶ Epith.iiij.Aen.367.ix.729.

Tyrij.

j.Aen.v.427,665.¶ Epitheta ibid.

V.

VACCA.

iiij.Aen.v.60.vj.251.¶ Epitheta ibid.

Vadum.

j.Aen.v.129,540.iij.706.v.158,220.vj.320.vij.24,198, 242.¶ Epitheta ibid.

Vagina.

iiij.Aen.v.579.vj.260.x.466.¶ Epith.x.Aen.466.

Vagitus.

vj.Aen.v.426.¶ Epith ibid.

Valedicere.

ij.Aen.v.789.iij.474 &c.482. &c.492.v.738,765.&c.vij. 120.ix.483.xj 45,97.

Vallis.

ij.Aen.748.vj.703.ix.3,244.xj.522.¶ Epitheta ibid.

Vapor.

v.Aen.v.682.vj.466.¶ Epitheta ibid.

Variare.

v.Aen.v.709.ix.164.x.96.xij.222.

Vates.

iij.Ae.245,443,456,463,712.iiij.464.v.524.vj.65,77,372, 662,669.¶ Epith.iij.Aen.245,443.v.524.vj.65,662.

Vaticinari, vide supra Prædicere.

Vber, ra.

iij.Aen.v.392,641.vj.426 vij.483.viij.44,630.

Velum.

j.Aen.v.38,144.404.iij.520.iiij.546,587.v.15,32,281. ¶ Epith.j.Aen.404.iiij.587.v.15,281.

Velocitas.

j.Aen.v.304,660.vj.329.

Venari.

j Aen.v.191.&c.322.&c.iiij.69.&c.117,130,151.&c.v. 252.vj.800.vij.477.&c.493 &c 746.ix.749.&c.605.x. 698.&c.xj.684.xij.4.&c.

Venatus.

vij.Aen.v.746.viij.318.ix.407.

Venenum.

ij.Aen.v.221,692.iiij.514.vij.341,354. ¶ Epith.ij.Aen. 514.vij.354.

Venia.

j.Aen.v.521.x.80 xj.358,414.

Ventus.

j.Aen.v.55.&c.70,73.&c.105,135,140.&c.515,539,579. ij.110,416,794.iij.69,130,196,268,337,357,410,448, 472,481,513,528,568,682,687.iiij.430,441,562.v.19, 26,32,526,763,777,850,870.vj.75,355,362.vij.8,23,27. x.37,69,82,96,103,355.&c.667,xj.795,798.xij.365.&c. 455.¶ Epith j.Aen.57,534 ij.794.iij.448,683,iiij.430.v. 526,763.vj.76.vij.23.x.37,82,356.

Venus.

j.Aen.v.232,319,406,415,621,661,667.&c.ij.589.&c.viij. 590,608.&c.x.16,51.xij 411.&c.427,554.¶ Epith.j.Ae. 622.vj.26.viij.608.x.16.xj.736.

Venustas.

j.Aen.v.75,79,500,592.iiij.141,150,258,328,558.v.295, 570.vj.861.vij.649.ix.581.x.132.&c.xj.67,818.xij.64. &c.210.

Verba facere, vide Dicere.

Verbera.

vj.Aen.v.557.vij.336.¶ Epith.vj.Aen.557.

Verbum.

j.Aen.v.714.ix.634.x.630.¶ Epitheta ibid.

Vertex.

ij.Aen.v.307.iij.679.vij.566.viij.138,351.xij.702. ¶ Epitheta ibid.

Vesper.

j.Aen.v.378.v.19.viij.280.¶ Epith.v.Aen.19.

Vesta.

ij.Aen.v.296.v.744.ix.259.¶ Epitheta ibid.

Vestigare.

viij.Aen.v.112.ix.391.xj.763.xij.466,482,557.

Vestigia.

j.Aen.v.29,145,331.547.v.566.ix.391.xj.763,787.¶ Epit. j.Aen.30.

Vestibulum.

ij.Aen.v.469.vj.273,555.

Vestimentum.

j.Aen.v.279,286,319.&c.326,340,408,484,643,651.&c. iiij.137.v.36,111,250.vj.555,645.vij.248,251,666,688, 814.viij 32,457.&c.557,659,702.ix.613.x.313,487, 530,809.xj.72.&c.576,679,770,774.xij.161,169,273, 602,609.

Vestis.

j.Aen.v.634.iij.483.v.179.xij.169,609.¶ Epitheta ibid.

Vesulus.

x.Aen.v.699.¶ Epith.ibid.

Vetustas.

iij.Aen.v.415.xij.684.¶ Epith.iij.Aen.415.xij.686.

Via.

j.Aen.v.405,422.ij.736.iij.383,519,568,684.v.1.vj.194, 260,384,540,629,633,898.vij.296.viij.90,112,307. ix.376,391.xj.17,29,99.xij.388.¶ Epith.iij.Ae 383.viij. 112.ix.391.

Victima, vide Sacrificare.

Victoria.

j.Aen.v.293,625.ij.274,329,354,367,577,583.iiij.94.v. 244.&c 331,473,484,539.vj.836,855.vij.655,698 viij. 146.&c.149.&c.538,685,714.&c.ix.267.&c.430,x.43, 421,449,454,486,494,519,532,556.&c.664,820.xj. 15,289,384,397,408,416,421,436,688,718.&c.750. &c.789.&c.xij.183.&c.625,629.

Videre.

j.Aen.v.184,227,230,310,457,468,498.ij.564,569,589, 604,740.iij.220,358,362,369,372,661,691.v.508,577, 611,847.vj.145,199,467,487,577,595,754.vij.249, 399,447,448.viij.152,228,264,310,592,617,675.ix. 189,209,418,443,446,454,751,760,763.xij.479,507, 745,800.xij.70,134,151,446,466,481,483,557,595, 638,670,704.

Vigilare.

x.Aen.v.228.

Vigiles.

ij.Aen.v.334.ix.159,166,345.

Vigor.

vj.Aen.v 730.¶ Epith ibid.

Vimen.

iij.Aen.v.31.¶ Epith ibid.

Vinculum.

j.Aen.v.58,297.ij.57,146,153,217,220,235,405.iiij 575, 579.v.509.vj.557.vij.15.viij.457,651.ix.117.xij.29. ¶ Epith.j.Aen.146,ij.636.v.510.

Vindicta.

j.Aen.v.140.ij 94,138,366,575.&c.583,669,iij.604,628, 643.iiij.381.&c.626,656.v.606.vj.20,502,529,542, 560,565,585.&c.614.&c.739.&c.vij.595.viij.537.ix. 355,422.x.33,608,659,844,854.xj.840,845.&c.852.&c.

Vinum.

j.Aen.v.199,218,738,740.ij 265.v.237,775. ¶ Epithet.v. Aen.238,775.

Viola.

xj.Aen.v.69.¶ Epith.ibid.

Violentia.

xj.Aen.v.376.xij.9,45.

Vir.

j.Aen.v.14,155,344 iiij.573.viij.139.441.xj 306. ¶ Epitheta ibid.

Vires.

j.Aen.v.177,206,211,218,668,533,583.ij.50,61,170,355, 451,491,617,638.iij 610.iiij.132,175.v.67,191,197,210, 226,363.&c.368,372.&c.395,414,421,444.454.465, 474.500,680,684.vj.95,260,394,552,771,833.vij.297, 310,312.viij.403,424,441.451,472.&c.509.ix.96,498, 561.&c.610,636,717,741,764,792,729,788,802.x.356, 431,449.739,802,848,855,888.xj.148,354,368,370, 400,539,744,750.xij.424.526,552. ¶ Epith ij.Aen.50, 491,617.iiij.132.v.368,396,500.vj.833.vij.301.viij. 473,509.ix.499.x.889.xj.539.xij.150,424.

Viri-

LOCORVM COMMVNIVM ET EPITHETORVM FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI I. AENEIDOS VERGILIANAE.

ADILON.

Aeneas primò Libyes appellitur oris.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN primum Aeneidos librum Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus
Aeneas, odijs pressus Iunonis iniquæ,
Italiam quærens, Siculis errauit in vndis.
Iactatus tandem Libyæ peruenit ad oras.
Ignarusq́ loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognouit Elysæ.
Quinetiam nebula septus peruenit ad vrbem.
† Acceptosq́ vndis socios cum classe recepit:
Hospitioq́ vsus Didonis cuncta benigna,
Excidium Troiæ iussus narrare parabat.

† al. Arre-ptosque

PVB. VERGILII MARONIS AENEIDOS LIBER PRIMVS.

CVM COMMENTARIIS AC EXPLANATIONIBVS *doctissimorum atque eruditissimorum virorum,*

D. D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, & D. LAMBERTI HORTENSII *Montfortij.*

ILLE ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus syluis, uicina coëgi,
Vt quamuis auido parêrent arua colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma, uirumque cano: Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, † Lauinaque uenit
Littora: multum ille & terris iactatus, & alto,
Vi superûm, sæuæ memorem Iunonis ob iram.
Multa quoque & bello passus, dum conderet urbē,
Inferretque deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

† al. Lauinia venit

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN PRIMVM P. Virgilij Maronis Aeneidis librum explanatio.

NASCIMBAENVS.

A TOTVM hoc *Aeneidis opus, quod P. Virgilius duodecim libris scribendo cōplexus est, Epopœia dicitur, sicuti Homeri Ilias, & Odyssea. Epopœia Græca uox est, cui nulla Latina respondet. Est autem Epopœia actionum uirorum illustrium imitatio: quam summus omnium literatorum magister Aristoteles in libro de Poëtica interdum Poësim διηγηματικὴν, quia narrando, & commemorando quæcunque sibi imitanda proposuit, imitatur. Aliquando uerò τῇ ἑξαμέτρῳ μιμητικὴν id est, imitatricem utentem exametro appellat: (cuius Poëtæ à Cicerone in libro de opt. genere* B *Orat. epici uocantur) ut Homerus in primis, & Virgilius: quorum uterque heroum res præclarè gestas perscripsit. Proprium uerò, ac peculiare est Epopœiæ, auctore ipso Arist. unam tantùm integrā, atque perfectam actionem complecti: quæ principio, medio, atque fine constet: id est, cuius unus sit finis, ad quem, tanquam ad signum aliquod omnia referantur. Hæc (ut mihi quidem uidetur) in quatuor genera, seu mauis formas distributa est: nam aut est simplex, aut complicita, aut morata, aut pathetica. Simplex actio illa est, in qua sine aliquo* C *admirabili casu: id est, absque subita, magnaque rerum uicissitudine, & absque agnitione fit transitus, ingensque rerum uariatio: hoc est, quæ peripetijs, & agnitionibus caret. Implicita est, in qua cum agnitione, uel peripetia, uel ambobus his rebus migratio fit, & in alium rerū statum transitus. ἠθικὴ: id est, morata dicitur, in qua optimi hominum mores, ac natura personarum exprimuntur. Pathetica uerò est, quæ interitum affert, aut acerrimos corporis dolores gignit. Igitur Aeneidis anteriorum sex librorum actio, seu Epopœia complicita est: Nam peripetijs, agnitionibusque constat, sicuti Homeri Odyssea: ad cuius imitationem scripta est. Frequens enim extat tum subita fortunæ commutatio: tum crebræ agnitiones fiunt. Nam in primo libro Aeneas agnoscitur à Didone, & ipse suos agnoscit in pictura templi: in tertio Anius rex, & sacerdos Phœbi Anchisem, Andromacha agnoscit Aeneā: in quinto Acestes Troianos: in sexto, Aeneas patrem Anchisem, aliosque multos agnoscit apud inferos. Posteriores uerò sex libri actionem habent simplicem, ueluti Ilias Homeri, ad cuius imaginem compositi uidentur: nullam enim agnitionem habent, peripetiam tantùm habent, & multis quidem in locis. Sæpè enim Rutuli uictores Troiani uicti, rursus Troiani uictores, Rutuli uicti demonstrantur. Quod quid aliud est, quàm peripetia, & commutatio felicitatis in infelicitatem, & infelicitatis in felicitatem? illud uerò obseruatione dignum duxerim, patheticas moratasque actiōes cùm in duplicibus dramatibus: id est, in simplici, & complicita Tragœdia, tum etiā in utraque epopœia misceri. Itaque Ilias Homeri ab Arist. simplex, & patheticū poëma uocatur: Tu uerò adde etiam moratum. Odyssea complicita est, ut paulò antè dictum est, pathetica, & morata. Virgilij quoque sex priores libri, præter quod peripetias, & agnitiones habent, pathetici sunt, & morati: nec reliqui his laudibus carent. Epopœiæ totidem ferè sunt partes (de qualitatis partibus loquor, quibus, ut inquit Arist. tanquā formis utendum est,) quot idem Tragœdiæ sunt, fabula, mores, dictio, sententia. Melodiam, & apparatum, quæ Tragœdiæ, & comœdiæ actionem exornant, epopœia non habet. Fabulam Aristoteles τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων: id est, ordinem, compositionemque rerum aptè cohærentium appellat: mores animorum propensionem declarant, siue bonam, siue malam: suntque in poëmate ueluti in picturis colores, & pigmenta quædam, de quibus suo loco pluribus: dictio, quam Græci λέξιν uocant, illa est, cuius adminiculo res explicantur, significāturque: sentētia uerò est, quæ explicat quid quisque in animo habeat, aut sentiat de re aliqua, Græci διάνοιαν appellant. Qui ergo fabulam rectè composuerit, ac deinceps suos cuique mores, animorumque propensiones tribuerit, & uerba: quibus sensa animi sui proferre, quidque sentiat de re aliqua optimè dicere queat, is utique manus epopœiæ probè confecisse indicabitur: de reliquis cùm docendi lo-*

de locus inciderit, copiosè disputabimus: nunc uerò quibus ex rebus fabula totius Aeneidos, quibus ne episodijs, tanquam coloribus exornata sit, docendum uidetur: nam auctore Arist. fabula poëmatis anima est: eius igitur hæc summa est: Aeneam singulari corporis animiq; fortitudine uirum, pietate incredibili præditum, parentibus Anchise, & Venere prognatum, diruta patria, ad Italiam nuta quidem Deorum, sed non absq; ærumnis, calamitatibusq; maximis nauigasse: ibi diutiùs teterrimo bello uexatam, urbem deniq; condidisse. Hæc fabula est, totiusq; Virgiliani poëmatis argumenti summa: quam ipse deinde episodiorum uarietate exornat: ut opus in satis amplam magnitudinem crescat: Quod epopœia proprium est. Sunt Episodia digressiones, quibus ex proprio rei instituto ornatus, apparationisq; gratia poëtæ recedunt: his totam Aeneidem inspersit Maro. Nam, ut alia omittam, quæ in singulis Aeneidis libris passim & frequenter reperiuntur, totus quartus liber de Amore Didus, maxima pars quinti de ludis ad Anchisæ tumulum celebratis, ne singula recenseam longis episodijs continetur: nam ut in dramatibus breuia episodia, sic in epopœia longa admodum esse oportet: propterea quia dramata, ut auctor est Arist. id est, comœdiæ & tragœdiæ unius diei spatio plus, minusúe actionem imitantur: epopœia uerò temporis spatio non urgetur. In episodia incidunt agnitiones, & peripetia, de quibus anteà dictum est, quæ cùm delectationem afferunt, tum etiam poëmata mirum in modum exornant: atq; hæc ferè sunt, quæ de poëtica facultate hoc in loco breuiter mihi dicenda uidebantur, quo facilior esset ad Maronis intelligentiam aditus. Quæ restant huiusce artis propria, aliarumq; rerum, in primis rhetoricæ facultatis munera, quibus undiq; scatet Maro, latè, copioseq; suis locis tractabuntur, nunc contextum aggrediamur:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus syluis uicina coëgi,
Vt quamuis auido parêrent arua colono,
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis
Arma, uirumq; cano.]

Tota materies, ac sylua dicendi tribus potissimùm figuris, quas Græci characteres uocant, comprehendi, consumiq; uidetur tenui, seu gracili, quod ἰσχνὸν, mediocri, quod μέσον, copioso, uel ubere, quod ἁδρὸν illi appellant. atque hæc tria elocutionis genera, quorum tum Græci, tum Latini rhetores meminerunt, tam Poëtæ, quàm Oratores pro rerum qualitate obseruant: uti ex tribus Maronis poëmatibus facilè intelligi potest. Quorum singulis singulas dicendi formas humilem Bucolicis, mediam Georgicis, grauem Aeneidi adaptauit. Sic enim rerum, & personarum qualitates fieri postulabant. Cumq; hæ singulæ orationis figuræ (ut inquit Cic.) singula habeant proprietatis ornamenta (nam copioso, & graui dignitas, atq; amplitudo est gracili, uenustas, ac subtilitas: medio utriusq; moderamentum quoddam) eas certè Poëta noster suis A in scriptis ita est assecutus, ut in gracili genere uenustas, subtilitasq; orationis propè iam luceat: in temperato, styli suauitas perspiciatur: in copioso, & graui, iucunda grauitas existat. An uerò Maronis poëmata uarijs dicendi figuris perscripta sint, id cùm ex ipsorum poëmatum lectione, tùm maximè ex his quatuor uersibus, quos ueterum censura detractos fuisse constat, satis superq; perspici potest. Quorum quidem uersuum naturam, formam, stylũ, rationem, si quis æqua lãce perpendat, Poëtam in illis propriam clamare animaduerterit, opus Georgicorum Bucolico, & Aeneidis tantum præstare Georgico, quantum secundus uersus distat à primo, & quartus differt à secundo: nam quid hoc uersu gracilius, humiliusq; dici, aut excogitari potest?

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen] hoc nos admonet stylo opus Bucolicorũ esse compositum. Sed obserua ut sensim, gradatim uerbis insurgat:

—— & egressus syluis uicina coëgi
Vt quamuis auido parêrent arua colono, B
Gratum opus agricolis.] hæc omnino altiora sunt primis: ut intelligas opus Georgicorum altiori, quàm carmẽ Bucolicum, stylo fuisse perscriptum. At hoc extremũ Aeneidis opus quantum rerũ pondere & grauitate reliquis excellere debere cognouit, sic hos nouissimos uersus prioribus sublimiores esse curauit, subdit enim:

—— at nunc horrentia Martis
Arma uirumq; cano.] an hæc cũ superioribus, aut illa cum istis sunt conferenda? quæ cum uerborum sonitu rei magnitudinem indicante, tum rerum quasi tumultu apta quadam cum orationis acrimonia, usq; adeò resonant, ut cuiusq; auidas aures, atq; immensum aliquid, infinitumq; desiderantes, implere possint. Ab his igitur uersibus uario stylo compositis, inchoatam fuisse à Virgilio Aeneidem, nemo uel mediocriter eruditus ignorat: uerùm quia magnorum operum initia humiliter inchoare, præter decorum quibusdam fortasse uidebatur, placuit etiam Tuccæ, & Vario, quos ad Aeneidem Maronis corrigendam Augustus delegerat, ut illis detractis, tanto negocio ceu parum idoneis, tale operi daretur initium: quàm uerò id rectè factum fuerit, illis iudicandum relinquo: qui plus Tuccæ, & Varij, quàm Maronis iudicio tribuunt. Attamen C optimi poëtæ magna poëmata humiliter inchoari non artis tantum, uerum etiam prudentiæ esse putant, ut non ex fulgore fumum, sed ex fumo lucem dare uideantur.

Arma, uirumq; cano, Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lauinaq; uenit
Littora: multum ille & terris iactatus, & alto
Vi superûm, sæuæ memorem Iunonis ob iram.
Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbem,
Inferretq; deos Latio: genus unde Latinum,
Albaniq; patres, atq; altæ mœnia Romæ.

ARGVMENTVM.

Hic liber ἐπαγγελίαν non habet illam, quæ est in secundo, & in tertio Aen. sed Poëta ipse res gestas annunciat. Aeneam videlicet cùm per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam nauigaret, immissa ab Aeolo rege ventorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate, ad littus Libycum appulisse: cumq; Carthaginem peruenisset septus nebula, sociosq; cognouisset, quos illuc quoq; tempestas impulerat, à Didone regina, quę tũc vrbem condebat, benignè exceptum fuisse.

ARMA uirũq; cano]. Præfatio est, siue prælocutio. Ita n. poëtarũ principia uocari, nos admonet Aristoteles

A teles in 3. de arte Rhet. habet, cuius quidē præfationis munus præcipuum est, finē ostendere, cuius gratia sit institutū opus: hoc est, qua de re Poëta dicturus sit: quamobrem hic nobis totius operis rem distributam proponit, duobusq́ uerbis duo totius Aeneidos (nam totidem constat) membra complectitur: quod distributæ propositionis proprium est. Nam distribuendi ratio tria potissimum requirit: breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est in uerbis: absolutio in toto: paucitas in generibus. Breuitas est cùm nullum nisi necessarium assumitur uerbum. Absolutio, cùm omnia, quæ necessariò in distributionem incidunt, genera complectimur, paucitas in distributione seruatur, cū sola rerum genera, quæ partium genera sint, ponuntur, neq permixtè cum partibus implicantur. Harum rerum etsi aliunde peti exempla possint, nec unde tamen locupletius, quàm ex hac Maronis partitione exemplum haberi potest: nam primùm superuacanea omittit (duobus enim uerbis Arma, uirumq́, totū opus partitur) animūq auditoris rebus potius quàm uerbis habere occupatum studet, quod breuitatis proprium est, atq hæc duo uerba,
B genera duo esse animaduertit, quæ totius operis partes complecterentur: ut absolutionis munus impleretur. Postremò cùm genera Poëta proposuisset, partes adscribendas non putauit, ne aut aliquid, quod uitiosum esset, in distributionem intulisse, aut paucitatis lineas transiliisse uideretur. His igitur duob. generibus, Arma uirumq́, præclarè, atq optimè summam totius Aeneidis explicauit. Nam uirū errores Aeneæ, qui sex prioribus libris continentur. Arma, res ab eo gestas designant. Quòd reliquorum materia est: neq ego illis assentior, qui unum per duo esse cōtendunt, quod Græcis ἓν διὰ δύο dicitur. Arma, uirumq́: id est, armatum uirum, neq Donati me mouet auctoritas, qui in explicanda hac uoce, Arma, de scuto à Vulcano fabricato, de quo in oct. poëta meminit, intelligendum putat: cuius opinionem, si quis est, qui probet, alterum fateatur necesse est, Maronem aut neglexisse (quod absurdum est) aut (quod turpissimum est) munus partitionis ignorasse: nam Rhetorum præceptum extat ferè omnium, & inprimis Ciceronis, ut in diuisione totum rei negocium, de qua agitur: per genera exponatur: hic, si Donati sententiam sequamur, non quod in re: id est, in toto
C poëmate: sed illud duntaxat, quod in parte poëmatis, atq illa quidem minima, continetur, proponi, designariq́ uidebitur. Igitur ingenuè fatendum est, Poëtam eminentissimum neq neglexisse, neq uim officiumq́ distributionis ignorasse, sed Donatum potius fœdè lapsum fuisse. Illud tamen hic minimè obseruatum apparet, quod in re distributa obseruandum uidetur: ut, quæq pars primum exposita est, ea primum etiam transigatur: nam secus atq proposuit, narrat. primò enim proposuit arma, deinde uirum: prius tamen uirum: id est, errores uiri: deinde bella aggreditur describenda. Sed hæc potius dari solet uenia: quam sæpè Homerus, interdum etiam Demosthenes, & Cic. sibi usurpant. Sed in confirmatione causarum, quod meminerim, præsertim in principio: nam occurrunt interdum in confirmatione causæ accusatorum obiectiones: quibus ordine præpostero respondendum est, ut in oratione pro Deiot. rege, ubi propositæ aduersariorum quæstioni per hysterologiam respondet: Reliqua, inquit, pars accusationis duplex fuit: una regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. Postremo loco de exercitu se dicturum proponit, & tamen de exercitu primùm dicit: de exercitu, inquit, dicam breuiter, ut cætera. Illud uerò præcipuè hoc in procemio obseruādum est, quàm sit mediocriter comptum, & quasi simplex, nihilq́ accersiti cultus habeat: nam cùm duo sint potissimùm (ut in partit. auctor est Cicero) eloquendi genera, unum sua sponte fusum: id est, simplex, & ipso naturæ impetu proiectum: alterum uersum atq mutatum: id est, tropis, schematisq́ distinctum, & amplificationibus ornatum, Virgilius mediocri, nullaq́ arte elaborata propositione uti maluit: ne quid turgidè, aut magnificè, ut olim Cyclicus ille Horatianus, polliceri uideretur. Quo uitio apud nos haud dubiè Statius laborat: qui in propositione Thebaidos prolixus est, magnisq́ circumlocutionibus, & uerbis planè turgidis utitur: tum pro uerbo cano: Pyerius, inquit, menti calor incidit. Sic enim orditur:

"Fraternas acies, alternaq́ regna prophanis
"Decertata odijs, sontesq́ euoluere Thebas
"Pyerius menti calor incidit: unde iubetis
"Ire Deæ?

Ac mihi quidem Poëta uidetur hac propositione beneuolum, docilem, attentumq́ auditoré facere. Fabius Quinct. in 3 scriptum reliquit, Poëtas beneuolos sibi auditores reddere inuocatione Musarum: quia uatibus præesse dicuntur: & attentos proposita rerum magnitudine, & dociles summa celeriter comprehensa. Sed præter musæ inuocationem triplex etiam hinc emergit beneuolentiæ locus: alter ex persona Poëtæ: alter à rebus ipsis, quod non leuia, sed ut uir magni ingenij magna etiam scribenda delegerit, tertius à persona Aeneæ, quem uirum ἐμφατικῶς appellat, ut eum occultè ab ingenti ac planè diuina quadam uirtute commendet, qua quidem significatione, atq emphasi Homerus quoq Vlyssem appellasse uidetur, cùm ait Odyss. primo:

"Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον: id est,
"Dic mihi musa uirum.

Primùm igitur dociles auditores, re breuiter comprehensa facit: deinde quia summa docilitas ex attentione comparatur, cùm proposuisset: Arma uirumq́ cano. subdit statim: Qui primus ab oris Italiā fato, & reliqua: quæ uerba ad attentionē colligendā efficacissima sūt. ita Cicero in Cluentiana dociles primùm auditores facit, cùm ait: Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: deinde facit attētos, cùm ait: Quarum altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani, altera tantummodo consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem ueneficij criminum: qua de re, lege hac, quæstio constituta est. Cano.] proprium est poëtarum humanas actiones imitando canere: unde Musæ, quæ poëtis præsunt, camœnæ, quasi canenæ à canendo nuncupantur. Qui primus ab oris.] quisnám sit is, cuius labores, resq́ præclarè gestas cantaturus est, circumscriptione demonstrat: Aeneam uidelicet, nutu Deorum ad Italiā missum: quem etiam tanquam dijs amicum, ac planè gratum commendat. Fato.] hoc ad relationis statum deduci potest: nam quia iam fama incaluerat, Aeneam, prodita patria, ad Italiam nauigasse, ut tanti sceleris suspicione uindicetur, causam in Deorum uoluntatem reijcit. ut si quæratur quamobrem Aeneas, relicta patria, ad Italiam nauigauerit, dicat, iussu Deorum, non sua sponte nauigasse. Lauinaq́ littora uenit.] [illegible] ex per-

sona Poëta: nondum enim fuerat Lauinium, cùm ad Italiam Aeneas nauigauit. Multum ille & terris.] mouet commiserationem ex ingenti laborum difficultate, quos Aeneas passus est. Sanè magna negotia absq; magno labore fieri non possunt: quorum laborum causam non absque summa cum urbis dignitate assignabit inferius:

Tantæ molis erat, Romanam condere gentem.

Nam post difficillimos Aeneæ errores, bellumq; summis uiribus, maximisq; ab eo periculis administratum, de quibus, ut diximus, non sine ingenti commiserationis affectu Poëta mentionem facit, Vrbs Roma condita est. Vnde est etiam quod obserues, itineris impedimenta, nauigationis, laborumq; difficultates pedum tarditate, syllabarumq; difficultate, atq; asperitate depingi. Vi superûm.] hæc quidem causa est ærumnarum Aeneæ, sed incidens, illa principalis, de qua modò diximus, ut Roma conderetur. Nam Dij, & Iuno in primis ob id affligebat Aeneam, ne tam præclara ciuitas, quæ Carthaginem euersura erat, ædificaretur. Sæuæ memorẽ Iunonis ob irã.] reuocata thesi ad hypothesim. Iunonem uitio crudelitatis aspergit ingenti cum indignationis affectu: indignatur enim Poëta Aeneam uirum innocentem, & pium à Dijs, præsertim à Iunone, tam acerbè, atq; insidiosè tractari: nam quod Iram memorem ait, nimiam ulciscẽdi cupiditatem designat: quæ quia iratis iucunda esse solet, eorum mentibus etiam firmius hæret. & Græcè dixit, μνάμονα μῆνιν. Multa quoq; & bello passus.] exaggerat Aeneæ incommoda: qui non solùm nauigando, uerùm etiam belligerando, multa passus est. Occultè commiserationis etiã affectum mouere uidetur per locum communẽ ex falsa spe felicitatis futuræ: nam hoc innuere uidetur Poëta doctiss. Aeneam in mari fluctibus agitatum, in terris pestilẽtia, & fame uexatum: Postremò cùm sedes quietas sibi, socijsq; inuenisse putaret, tunc bello teterrimo, grauissimisq; laboribus, ac periculis fuisse uexatum: hoc insperati incommodi genus Aristoteli, ut antè dictum est, peripetia nominatur. huic prope similis est apud Cic. in Milon. conquestionis affectus. Quid magis solicitum, magis exercitum dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempub. adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possimus? Extant quoq; in hanc sententiam plurima poëtarum exempla: quæ opportuniore loco adduci à me poterant: illud quoque in hoc toto exordio maximum, maximaq; consideratione dignissimum est, uti præstantissimus uates modum ad omnes circumstantias diligenter accommodet, singulisq; insistat: nam & profugum, & iactatum terra, ac mari dicit, multa quoque & bello passum: interdum singula amplificat, causasq; modis addit, cum fato & uiolentia Deorum, & ira Iunonis hæc illi contigisse confirmet, non dissimili amplificatione paulò inferius: his qui intelligunt, uti uidetur, cùm ait:

Vnam, quæ Lycios fidumq; uehebat Orontem
Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusq; magister
Voluitur in caput & reliqua

Sed plenus est huiusmodi exemplis Virg. quæ tibi legenti ultrò sub oculos uenient.

Genus unde Latinum.] inaniter contendunt Grammatici, quò referri debeat uox, unde: an ad Latium, an ad Aeneã: qui Latinos populos, ut inquit Iustinus, condidit. Sed ad utrumq; rectè referri potest: nã in Latio conditi sunt, & nuncupati Latini, qui priùs Aborigines dicebantur. A
Atq; altæ mœnia Romæ.] alta quidem dici Roma potest propter colles, in quibus sita est: attamẽ, altus, perpetuum est urbium epitheton. Horat. 1. Carm.

——& altis urbibus ultimæ
Stetêre causæ, cur perirent
Funditùs.

PRIMI quatuor uersus huc spectant, ut beneuolentiam apud lectorem sibi conciliet: idq; à sua persona. Hanc autem circumscribit periphrasticè, ab editis operibus, quæ duo maximè fuerunt: Bucolica, quæ humili stylo, humili argumento, at temperato eruditè scripsit: hæc susceperunt statim Georgica, quorum argumentum de agricultura, de apibus, quia grauius est, etiam carminis dignitas & pondus supra Bucolicorum tenuitatem altiùs insurgit. Postremò errores Aeneæ & bella scripturus, in tragicum boatum pro materiæ sublimitate attollitur. Cæterùm, summa omnũ uerborum hæc est: Ego Maro, qui quondam Bucolicum carmen, inde Georgicum scripsi, nunc bella & iactationem Aeneæ cano. Arma.] B
LAMB. Hort.

Propositio totius Operis, qua dicit se describere errores Aneæ, & bella, quæ profugus à Troia in Italia gesserit. Causas addit erroris maximè duas: fatum ineuitabile: & odium Iunonis aduersus Troianos nondum exoletum, propter iudicium Paridis. Exordiũ diuersum est ab Homericis. Ille enim inuocationem cum propositione miscet: μῆνιν ἄειδε θεά. &, ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα. Beneuolum hic auditorem inuocatione dearum, & attentum proposita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter comprehensa facit. Noster uerò, disertè Propositionem distinguit ab inuocatione: nam in Propositione docilem reddit, cùm Aeneam patria in Italiam profugum, se scripturum promittit: attentum uerò, amplificatione laborum terra & mari, facit. Arma, pro bello: metonymia, quòd ijs in bello utamur: quemadmodum toga usurpatur pro pace. Virum.] Aeneam. Sunt qui hic endyadim exponũt pro, describo armatum uirum Aeneam. Ego simpliciter accipiendum per hysteron proteron arbitror, & quidem in hãc sententiam: Cano errores Aneæ, & bella, quæ è Phrygia in Italiam profugus, ibi gesserit. Et notum est, uatum & poëtarum, qui & ipsi uates appellantur, esse, canere, unde C
carmen dictum: ut oratorum, dicere. Troiæ.] Troia, teste Liuio, non urbs, sed Asiæ regio fuit, Hellespontum attingens: nomen sortita à Troe Erichthonij & Astyoches, Simoëntis filiæ. Sed regio diuersis antea nominibus appellata fuit. Eius autem gentis uetustissimam originem hanc tradunt. Electræ, quæ Athlantis fuit & Iouis, filij Dardanus & Iasion crediti sunt. Horum Iasion, quòd in Cererem deperisset, fulmine afflatus perijt. Dardanus uerò post cataclysmum ex Samothracia in Phrygiam transcendit, fratre è rebus humanis sublato. Iamq; Troiam conditurus erat, cùm oraculo prohiberetur in eo colle muros condere: fatale ijs futurum, quicunq; eum locum in posterum incolerent. Prohibitus condidit nihilominus Dardaniam, antea ad id temporis usq; Scamandri collem nuncupatam, σκαμάνδρου λόφον. Imperabat tum in partibus ijs Teucrus, siue Teucer, Scamandri & Idææ nymphæ filius, Dardanus autem Scamandri sorore Batea in uxorem accepta. (hanc Lycophron Ariaben uocat) suscepit Ilũ & Erichthoniũ. Ilus sine liberis moritur. Erichthonius uerò ex Astyoche Simoëntis, Troa procreat. Hic senex

A nex admodum in Dardaniam uenit, anno quadragesimo Aiothi iudicis in Iudaea, uir bellica gloria clarus: qui ampliato imperio, regionem Dardaniam de suo nomine Troiã, condito eiusdem nomenclaturæ oppido, haud procul à σκαμάνδρου χθονός, dixit. E Troe & Callirhoe nascuntur Ilus & alij. Ilus in Phrygiam profectus, in Priepo oraculum consuluit. Apollo porrò Priepisaus respondit, ne omnino in Scamandri tumulo ædificaret: eum esse Ates: quare cum Lycophron ἄτης ἄχθος βουκολεῖν λόφον appellat. In Phrygia per id tempus certamen, à rege, proposito uictori præmio, celebre indictum erat. In hoc uicit Ilus: qui acceptis L puellis, ac totidem iuuenibus, præmio, secundum oraculi iussum, bouem è Mysia errabundam sequitur. Hæc quum in dictum Phrygiæ locum iam peruenisset, haud procul à littore procubuit: ubi Ilus urbem condidit, quam Ilium uocauit. Lesches Lampsaci prodidit, Apollinem, Ilum, quum in Mysia boues adhuc pasceret, oraculo monuisse, ut eo in loco urbem poneret, ubi unam aliquam earum boum cadentem uideret. Atque unam è grege lasciuientem sequutus, ibi hunc procumbentem offendit, ubi statim Ilium condidit. Postea ex his

B tribus oppidis, Dardania, Ilo, & Troia, urbs una facta est, quam authores modò Ilium, modò Troiam indiscriminatim, uocant. ὕστερον δὲ καὶ ἡ δαρδανία, καὶ ἡ ἴλιος, καὶ ἡ τροία, μία πόλις γέγονεν. Virumq.] Periphrasis. Venit Italiã, uenit Lauina littora.] Defectio: pro, in Italiam. Lauina littora, Italica: Antonomasia. Fab. lib. xj. cap. tertio, de Pronũciatione, annotauit hunc locũ, ut distinctum, ubi sit suspendendus sermo: quod Græci, inquit, ὑποδιαστολήν, uel ὑποστιγμήν, uel ὑποστιγμήν uocant, quo deponendus suspenditur, Arma uirumq; cano: quia illud, uirũ, ad sequẽtia pertinet: ut sit uirum, Troiæ, qui primus ab oris. Et hic iterum: Nam etiamsi aliud est, unde uenit, quàm quò uenit, non distinguendum tamen, quia utrunq eodem uerbo continetur, uenit. Tertiò Italiam, quia interiectio est, Fato profugus, & continuũ sermonem, qui faciebat, Italiã Lauinaq;, diuidit: ob eandemq; causam, quartò Profugus, deinde Lauinaq; uenit littora: ubi iã erit distinctio, quia inde alius sensus incipit. Cæterùm anno tricesimoquinto imperij Latini, transmisso freto Siculo in agrum Laurentem uenit, qui locus etiamnum Troia appellatur. Troiani immenso errore fracti, ut

C nihil præter arma & naues, & infœlicem animam superesset, cùm prædam ex agris agerent, Latinus rex & Aborigines, qui tum ea loca tenebant, ad prohibendam uim armati ex urbe & agris concurrerunt. In hac pugna uictus fuit Latinus: uel, ut alij, aciebus utrinq; instructis cũ Aenea pacem fecit, & fœdus cum eo percussit, data in matrimonio etiam filia Lauinia. Chrestomathiæ author, Aeneam in Laurum prope ostia Tybridis, paulò supra mare ad 25. stadia appulisse tradit, ac Latinum cum Aboriginum gente ibi habitasse, ubi nunc Roma est. Fato.] Fugæ causam in fata transfert, ne forti uiro illa uitio uertatur: ne fugere cum paucis, quàm cum tot myriadibus ciuium mori maluisse dicatur. Cæterùm, ut hoc addatur, illi fatum, Prædestinationem diuinam, aut Dei uoluntatem, mortem & naturam nuncupabant.

Ille.] Propositionẽ suscipit aptè prosopographia Aeneæ, à uirtute, & laborũ tolerãtia terra mariq;. Admiscet interim uarios affectus, à loco: à causis malorum, quæ uir fortis perpessus sit: ab indigno item, cùm unius Iunonis Iram homo pius, quiq; deos penates Troianorum secum in Italiam portarit, antequam condita urbe, eos in sedem pacatam inferret, belli uarijs casibus exercitus luere cogeretur. Iactatus.] Videtur Homericã uocem, in exordio Odysseæ, πολυπλάγχθη, πολλὰ exprimere. Porrò quàm frigida, imò inepta sit differentia, quam quidam Grammaticorum statuunt inter fatigare & iactare, uel hic locus satis coarguat. Iactamur, inquiunt, mari: fatigamur terra. cùm Poëta hemistichio nodum dissecet: Terris, inquit, iactatus & alto: hoc est, infestatus. Et, superũm, dixit: pro superorum per syncopen. Iunonis.] Interpretatio præcedentis orationis. Per quos superos? per Iunonem: quæ propter Paridis iudicium (ut paulò pòst dicetur) immortali odio gentem Troianam, sed in primis Aeneam propter Venerem, fuit persequuta. Bello.] Affectus, ab indigno. Vrbem.] Lauinium dicit: etsi non ignorem, inter Græcos scriptores esse, qui Albam ab eo conditam affirment, ut suo loco differetur. Deos.] Penates Troianorum signat, quos ex incendio medio secum, erroris sui indiuiduos comites futuros, extulerat. Pathos à pio. Latio.] in Latium, synecdoche: ea propriè Italiæ pars est, quæ ad ostia Tyberina sita, postea Romam habuit. Varium traditur etymon. Priscianus à latitudine dictum autumat, nonnulli à latendo: uel, quòd humile ac depressum inter altas alpes latitet: uel, quòd Saturnus Iouem filium fugiens, tutus in illis oris apud Ianum, tum regnantem illic, latuisset: quam opinionem tenere Maronem constat, cùm dicit:

"   ——Latiumq; uocari

"   Maluit, his quoniam tutus latuisset in oris.

Et Ouid. 1. Fastorum:

"   Dicta quoq; est Latium terra, latente Deo.

Neq; uerò desunt, inter quos Varro est, qui Latium à Latino rege appellationem ducere contendant. Duplex Latium Seruius tradit: aliud ad Fundos usq;, aliud inde usque ad amnem Vulturnum. Qui de Latij uetustate scripserunt, tradunt, id soli spacium ueteres Latium dixisse, quod intra Tyberinam ripam & Circeios à mari ad montes modicis finibus, maximè duobus fluminibus Tyberi & Liri clausum fuit, ut dixi. Hoc soli, Siculi barbari, initiò indigenæ harum regionum, tenuerunt, teste Dionysio. Alij, inter quos Thucydides est, Ligurum gentem Siculos arbitrantur. Mox Oenotrij ex Arcadia oriundi, Siculos Latio & Italia in uniuersum eiecêre. Obtinuerunt & Sicani ex Hispania profecti, eam terram. Hi ab Aboriginibus, ex Oenotris, uoto uerè sacro ortis, Italia sunt eiecti, tenueruntq; Siciliam. Inde Pelasgi circa Latium incoluerunt. Hi Pelasgi ductu, primùm in Thessaliam ex Arcadia, mox inde pulsi in Dodonem migrauerunt. Postremò in Italiam delati, in partem terræ ab Aboriginum gente sunt recepti. Horum fortunam alia Arcadum multitudo, ductu Euandri sequuta est. Deinde ex Herculis socijs Epij: postremò Troiani, duce Aenea, quo de hic agimus, in partem terræ ab Aboriginibus sunt admissi. Longitudo recentis Latij, fuit C. millibus passuum.

Latinum.] Latini, à Latio dicti sunt: non aũt à Latino Aboriginum rege, qui post Troiæ excidium, Aeneam & Troianos hospitio excepit: nam Orpheus, unus Argonautarum, quorum filij ad Troiam militarunt, Latinorum finibus scribit Argo nauim appulsam: quo apparet, ab ipsa terra, non à regibus, nomen genti factum. Isacius Tzetzes: αὐτοὶ, inquit, ἀβοριγῖνες ἀπὸ λατίνου τοῦ φαύνου ἢ ἡρακλέους υἱοῦ, λατῖνοι ἐκλήθησαν. Clauditur, sicut

memorauit, nobilissimis fluminibus Tyberi & Liri, ad septentrionem & meridiem. Ostia Tyberis & Lyris 800. stadijs distant. Latinum genus, quod ab Aenea originem duxit, et quò dnam uocet, mox illustrius explicat. Albani patres, ipsáq; adeò Roma ex eo ortū traxit. Albaniq;.] *Græcorum commentarij huc fermè consentiunt, prodigiosum scrophæ occursum, statim post appulsum in Italiam, Troianis augurium fecisse, & ex eo locum condendæ urbi monstratum. Hæc altaribus prægnans cùm admota fuisset, sacrificantium manibus fertur excussa, & à mari quatuor & uiginti stadia modico tumulo consedisse, horrido natura, & cultui humano parum apto. Aeneas memor oraculi, scropham, cum ijs qui simul aderant, sequitur. Vbi propius ingenium loci aduertit, nihil planè esse, quod ad sui cultum inuitaret, quid rerum gereret consilij anceps, credere non potuit, tam incommodam sedem sibi fato destinari. Dubius aliquandiu fuit, ibi ne figeret sedem, an iret longiùs: cùm ex proximo luco uox audiretur, quæ iuberet Troianos illic permanere & ædificare. Sunt authores qui tradunt, penatium deorum effigiem per quietem Aeneæ uisam, iussisse ibi locum communire. Postridie inuenta scropha cum numeroso fœtu in eo loco est: quæ oraculo fidem fecit. Huc translatis castris, Troiani conuecta undique ad ædificandum materia, tumulum fossa & aggeribus raptim munire aggrediuntur: & urbem ab omine albæ scrophæ, & forma porrectæ longitudinis in montis dorso, Albam Longam appellarunt. Chræstomathiæ scriptor ait, Latinum Aboriginum regem (colebat is tum eam terram, in qua nunc Roma est) Aeneam adijsse, atque eum in auxilium aduersus uicinos Rutulos sibi adiunxisse, qui tum Ardeam tenebant. Aberat ab Roma Ardea, CLX. stadia. Quo prælio uictor, incredibili amore complexus est Aeneam. Rursum paulò pòst in prælium concurritur: in quo perijt Latinus quidem, uerùm ipsi ab Aenea fusi fugatiq́ue fuerunt. Imperauit inde ibi Aeneas, suosq; Latinos nuncupauit. Sed uerò propiora sunt, quæ Liuius & alij Latini scriptores de Albæ conditione prodidêre: Aeneam post nouam Latini affinitatem, oppidum condidisse, quod in eius gratiam, à filiæ nomine Lauinium uocauit. Mortuo uerò Aenea, cùm iam abundaret Lauinij multitudo, Ascanius coloniam in montem Albanum duxit: urbemq; ibi in montis dorso egregiè munitam, Albam Longam dictam, ab albæ suis augurio, & situ in longum porrecto, posuit.* A *Regnatum hic fuit à posteritate Aeneæ, usque ad Romulum & Remum, urbis Romæ conditores, annos trecentos plus minus. Inciderunt inter Ilij excidium & Romæ conditionem, anni CCC. undetriginta. Patres itaque Albanos, reges Albanorum uocat. Horum primus fuit Ascanius, urbis conditor: qui moriens Syluio Posthumo fratri (uel, ut alij, filio) per ætatem ad regni munus adhuc immaturo, regnum reliquit. Dionysius nonnihil uariat, de altercatione uter succederet: & populi arbitratu eam finitam esse ait. Cæterùm id in confesso est, fauorem noui regis tantum ualuisse, ut reges inde longa serie Syluij cognomen tulerint. Et Iulo sacrorum potestas tradita est, quæ deinceps ad stirpis usq; interitum perdurauit. Syluius, Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium: à quo coloniæ aliquot sunt deductæ, prisci Latini appellati. Latino Alba, Albæ Atys, Atys Capys, Capy Capetus. Capeto Tyberinus ortus. Hic in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros flumini nomen dedit.* B *Tyberino successit filius Agrippa, Agrippæ Romulus Syluius: qui fulmine ictus, Auentino regnum per manus tradidit: Sequitur hunc Proca: is Numitorem & Amulium procreat. Amulius pulso fratre, regnum inuasit: cuius filiam Rheam Syluiam, per speciem honoris Vestalem legit, quo propter perpetuam uirginitatem illi spem omnem partus adimeret. Quæ Martis tamen compressu, ut persuasio tenebat, gemellos Romulum & Remum, urbis Romæ postea conditores, edidit.* Romæ.] *Conditores urbis indicat, qui cæso patruo, patréq; restituto, in Tyberis ripa, ubi expositi fuerant, Romam condiderunt:* ἐν τόποις, [illegible Greek] ὅτι [illegible Greek] ὅτι χώραν [illegible Greek], ἀλλ' [illegible Greek].

Mœnia Romę.] *Vel ipsos Romanos, uel urbis conditores, uel ipsius urbis conditionem dicit ab Aeneæ posteritate principium duxisse. Synecdoche.*

A R G V M E N T V M.

Poëtæ inuocatio est cùm indignationis, tū admirationis plenissima: nam causas inuestigat Poëta, quamobrem Iuno tantas in vnum maximè pium exerceat odij, crudelitatisq; pœnas, cùm Deorum sit, præsertim Iunonis, quæ à Iuuando nomen habet, probos, uirtutibusq; ornatos homines beneuolentia, & charitate complecti. Cumq; huiusmodi causæ altiores esse uideantur, quàm ipse cogitando assequi possit, Musæ auxilium implorat. C

NASC.

Musa mihi causas memora, quo numine læso,
Quid'ue dolens regina deûm, tot uoluere casus
Insignem pietate uirum, tot adire labores
Impulerit: tantǽne animis cœlestibus iræ?

MVSA mihi causas memora.] *Musā, more Homeri, quasi imperans interrogat: quæ de re extat apud Arist. in poëtica: ubi aduersus Protagorem disputat: uel eam, si mauis, eo artificio interrogat, quo solet is, qui opera, auxilióq; alicuius indiget: non enim proprio nomine eā appellat, etsi Calliopem poëtarum omnium familiarissimā intelligit (nam constat Græcorū auctoritate, Calliopem fuisse poësis inuentricem) sed nomine dignitatis* ἐμφατικῶς *Musam nominat, quasi Deam: siquidē Musas poëtæ finxerunt esse Deas, Iouis, & memoriæ filias: ubi peculia esse uidetur Musæ cōmendatio cùm à diuinitate, tum etiā ab excellenti quadā præter cæteras dignitate, atq; officio: quasi intima sit Iunonis, Deorumq; cōsilijs nec quidquam in finu Deorum tam abditè lateat, quod ipsa cernere atque intelligere non possit. De uaria inuocandi ratione qua cùm Græci, tum Latini poëtæ usi fuerunt, hic multa cōsultò prætereo, quando hæc res omnibus ferè peruia est, deq; illa plurimi interpretes meminerunt.*

Quo numine læso.] *de numine Iunonis haud dubiè intelligendū est: cuius uarios effectus esse demōstrat.*

Quid'ue dolens regina Deûm] *occultā habēt uerba hæc poëtæ admirationē: & sanè ut admiretur personarum*

A sonarum conditio facit: Iunonis uidelicet, & Aeneæ: quorum nomina summo cum iudicio περιφραστικῶς, non simplici uocis proprietate refert: ut occultè innuat, parum esse credibile Aeneam, singulari probitate, insigniq; pietate uirum reginæ Deorum numina uiolasse, quæ non modò pij, benignitate naturæ suæ & amore uirtutis adducti, uerumetiam impij scelestiq; homines formidine pœnæ interdum uenerari solent: unde colligitur Iunonem immeritò irasci, & in illum sæuire.

Tot uoluere casus Insignem pietate uirū.] Indignationē excitat Poëta ex Iunonis iniquitate, monetq; conquestionem ex indignitate rei: quod uir summa pietate, ac probitate singulari, acerbo Iunonis odio insectatus, graues labores perpeti ac pericula ingētia subire cogatur. Quod uerò ait, uoluere, rei difficultatem ostendit, unàque uiri prudentiam uehementer extollit, qui reluctantem fortunam ea animi magnitudine pertulit, ut ei nunquam succubuisse, sed usquequaq; præfuisse uideatur.

Tot adire labores.] auget commiserationem ex calamitatibus Aeneæ, locumq; exornat colore repetitione,
B quam Græci ἐπαναφορὰν uocant: neq; mihi uidetur hic ulla esse ταυτολογία: nam aliud est uoluere casus, aliud labores adire: & licet utrumq; cùm ad animum, tum ad corpus referri possit, tamen rectiùs esse opinor, illud ad animum, hoc ad corpus referas: quo maior excitetur indignatio, maiorq; conquestio moueatur. Tantæne animis cœlestibus iræ?] conclusio est admirationis, atq; etiam indignationis plenissima.

LAMB. Hort. Mvsa mihi.] A' propositione ad inuocationē Musarum transit, ut earum beneficio & authoritate fidē conciliet: ut non ad canentis Poëtæ, sed Musarum: hoc est, numinis authoritatem, fides rerum gestarum referatur. Iam, Musas & Apollinem uatibus præsidere, nemo ferè est, qui ignoret. Porrò autem hac inuocatione causas quærit, quamobrem uir pius in deos, patriam, parentes, ciues, quóue suo merito, tot annorū erroribus sit iactatus, priusquàm in terram fatis destinatam peruenerit. Sed & causas odij Iunonis aduersus Troianos magnopere scire desiderat, cùm secundum humanum iudicium, dij bonos & respicere, & tueri pios debeant: contrà, impios punire. Porrò illud
C ab Homero quoq; diuersum est. Homerus in ipso statim operis uestibulo causas rerum inuestigās, Musarum opem implorat. Maro uerò artificiosè inuocationem posterius à propositione iusta ratione separat, ne perturbatus ordo artificij legem confundat, & obscuritatem pro luce inducat. Hanc autem legem omnium primus Homerus tulit poëtis, ut unius Musæ inuocatione, omnes simul implorentur. Testatur id perspicuè Homeri enarrator Iliad. 1, κοινῷ μὲν ὀνόματι προσαγορεύει τὴν μοῦσαν· τῇ δὲ ἰδιότητι τῆς πράξεως προσδέχεσθαι, ὡς ἐξ ἑτέρων λέγει θεὰν (καλλιόπην) μόνην τῶν ἄλλων ἐν μούσαις. ἐπειδὴ δὲ ἐκ ὄνομα μόνης, πάσας δὲ τῷ μιᾶς καλῶν. λέγει δὲ τὴν καλλιόπην. Duas maximè Musarum geneses tradunt: πρεσβυτέραν, μετὰ τὸ κρόνον γεγονυῖαν· νεωτέραν δὲ, τὴν ἐκ διὸς καὶ μνημοσύνης. Nouem recensentur numero Musæ. quarum Clio fertur inuenisse historicam maiestatem: Thalia, agricolationem, καὶ τὴν περὶ τὰ φυτὰ πραγματείαν: Euterpe, mathematicas disciplinas: Terpsichore, institutionem: hoc est, παιδείαν: Erato, saltationem: Polymnia, lyram: Melpomene, carmē: Vrania, astronomiam: Calliope, poësim. Musarum genealogia extat apud Hesiodum in Theogonia. Dictæ autem uidentur Musæ, ἀπὸ τοῦ μῶσθαι (ut inquit Plato) καὶ τῆς ζητήσεως τε καὶ φιλοσοφίας. Tzetzes: κατὰ δ' ἀλληγορίαν (inquit) μοῦσαι μῦσαι λέγονται, γνῶσις ἐκ τῶν μαθημάτων, καὶ μῦσαι καὶ ζητοῦσαι περὶ θεῶν πραγμάτων. ταύτας τὰς μούσας δὲ γεννᾷ τὰς ἐκ σοφίας γνώσεις, λόγοις ἀφθαρτοις μυστικοῖς σημαντῶς ὑφαινομένας ὁ ζεύς, &c. Ex Musis prognati aliquot clari & ingenio & uirtutis gloria uiri traduntur, Orpheus è Calliope, uel, ut alij, Clio: Linus è Terpsichore, siue, ut quidam, Euterpe: Rhesus ex Terpsichore, seu Euterpe: Palæphatus è Thalia: Thamyris Threx ex Erato, Sirenes è Melpomene, Triptolemus ex Polymnia. Quo numine.] Ob quas causas numen iratum, pium uirum sursum deorsum per omnia maria agitarit? aut cuius ægrescentia rei, Iuno deorum regina perpulsa fuit, ut Aeneam præ cæteris mortalibus, odijs tam acerbis persequeretur, cùm nullius numen religiosius ab excidio Ilij coluerit: & dij hostijs & precibus alioqui placari soleant? Quidue.] Quid Iunoni ægrè fuit, quóue peccato acerbata, eum affectum in Aeneam induit? Iam, Voluere casus, & adire labores, dixit: pro, tot pericula adire. Estq; pathos ab indignos & periphrasis, insignem pietate uirum, pro, Aeneam.

Tantǽne.] Exclamatio, in inclementiam numinis, ex iniquis causis odij collecta. Hac Epicureorum impiam assertionem perstringit, qui negabant Deum curare res mortalium, mundum prouidentia diuina gubernari, malos puniri, piorum rationem haberi: sed astruebant, omnia fortuito casu in hac uita misceri. Venustè uariauit orationem à reliquo orationis filo, Ecphonesi, per interrogationem. Periphrasticè autem animos cœlestes, diuos uocat.

ARGVMENTVM.

Musam sibi respondentem, causasque omnes recensentem facit Poëta, quibus Iuno Troianos persequebatur.

Vrbs antiqua fuit (Tyrij tenuēre coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberinaq; longè
Ostia: diues opum studijsq; asperrima belli.
Quam Iuno fertur, terris magis omnibus, unam,
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si quà fata sinant, iam tum tenditq; fouetq;.

NASC. Graecos imitatur poëtas, Homerum præsertim, atq; Hesiodum: quorum uterq;, implorato Musæ auxilio, eam confestim respondentem facit. Homerus cum initio Iliadis dixisset:

μῆνιν ἄειδε θεὰ πηληϊάδεω Ἀχιλῆος,

Et quæ sequuntur alia, Musam paulò pòst ita sibi respondentem facit:

λητοῦς καὶ Διὸς υἱός· ὁ γὰρ βασιλῆϊ χολωθείς.

Hac simili ferè ratione utitur Hesiodus in libro, cui titulus est ἔργα καὶ ἡμέραι,

Μοῦσαι πιερίηθεν ἀοιδῇσι κλείουσαι.

Et paulò pòst respondentes inducit Musas:

——Διὸς μεγάλοιο ἕκητι.

Vrbs antiqua fuit.] obseruatum est uulgato

 poëtas

poëtarum, præsertim Latinorũ, more, ut inuocationi statim adiungatur narratio: sicuti Poëta ipse in Georgicis, & Ouidius in Metamorph. & in Fastis alijq; fecisse uidentur: attamen haud semper necessariò sequitur, ut altera nullo uerborum interuallo alteri copuletur: nam sæpenumerò cùm Poëtis, tum etiam Oratoribus usu uenit, ut non quod artis institutio postulat, sed interdum quod negocij natura præscribit, facere cogantur. Poëta igitur narrationem sapienter quidem, & necessariò distulisse uidetur, non ob id solùm (de quo proximè dictum est) ut Græcos poëtas imitaretur: uerum ob id maximè, quia, cùm illud obiectum de patriæ proditione purgasset, causam nauigationis Aeneæ Deorum uoluntati assignans, ne illud quidem silentio prætereundum uidebatur, quin causas afferret, quamobrẽ Iuno Aeneam hostili odio insectaretur. Nemo enim sibi unquam persuasisset, reginam Deorum tãto in quempiam odio concitari potuisse, nisi numen suum ab eo ualde iam sensisset offensum. Quamobrem priusquam narrationem ipsam aggrediatur, occultè hoc uiolati numinis purgat obiectum: causamq; tanti laboris, ac periculorum Aeneæ, reijcit partim in Iunonis solicitudinem de imperio Carthaginis ipsius delicias, quod deletum iri à Troiana stirpe iam ipsa antè prouiderat, partim in iram, atq; odium illius in quosdam Troianos: à quibus numen suum uiolatum fuisse, æquo animo ferre non poterat: in quibus tamen non fuit Aeneas, quamobrem sic Iunonis odium in Troianos accusat, reprehendiq; enim uidetur, ut aliqua etiam uenia, propter ipsius timorem, digna esse iudicetur. Sit ergo hæc uel incidens narratio, uel à descriptione loci sumpta expositio: nam Carthago describitur, commendaturq; ex quatuor præcipuè rebus insignibus: ex antiquitate, à loco, à fortuna, à peritia rei militaris ex quibus Poëta occultè (opinor) innuit, nõ esse mirum si toties reipubl. imperioq; Ro. negocium facesserit. Hãc igitur urbem Iuno impensè præter cæteras amabat, regnumq; fieri cupiebat: cuius rei perficiendæ, magna etiam spe tenebatur: primum quia urbs antiqua erat, ob idq; sibi tantũ roboris compararat ut rẽpub. Rom. quasi è latebris surgentem paruo negocio, opprimere, atq; labefactare posset, eò magis, quia loco condita erat maximè opportuno, ab Italia non longè remoto, atque urbi Romæ recto cursu opposito: huc accedebat, quod locuples, & opulenta erat, fortunisq; adeò abundabat, ut alienis non egeret: postremò, quia rei militaris scientia, armorumq; uirtute pollebat: quibus rebus non solùm hostes à suis finibus propulsare, uerum etiam alienos agros inuadere, uiq; occupare posset. Vrbs antiqua.] urbi ingens laus est antiquitas. Fuit.] non est amplius: idq; ad personam Poëtæ, & Romanorum laudem referendum est: qui, eam sæpius bella renouantem, nec quiescere nolentem, de medio sustulerunt: nam illa fuisse dicuntur, quæ omnem uirtutis, ac splendoris sui gloriam amiserunt, ut in 2. Aen.

——fuimus Troës: fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum.

Tyrij tenuêre coloni.] laus à conditoribus: quos & antiquos populos à Phœnicibus oriundos, & bellicosissimos fuisse constat. Carthago.] urbis descriptionem ad hoc unum reuocauit uerbum: quæ de re extat apud Cic. in partitionibus orat. nam urbem prius descripsit, & quod pluribus intelligendum proposuerat, cùm diceret:

Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuêre coloni.] Vno complexus est uerbo, Carthago quæ ratio dicendi sit amplior, & grauior, quàm si quid ieiunè, & siccè uerbo tantum notetur. tale est illud Virg. in 7. Aen. A

Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Ansancti ualles.

Italiam contra.] à loci opportunitate per ἀναστροφὴν: nam præpositio postponitur nomini. Græcis familiaris est, præsertim Homero. Diues opum.] à fortuna & fortasse ad pecuniam alludit, quam posterior Africanus diruta Carthagine Romam transtulit. Fuit autem (ut Plinius libro 33. capite 11. literis prodidit) pondo quater millies CCCCLXX. usus autem est antiquorum locutione, Diues opum. ut in 2. lib. Georg.

Diues opum uariarum.

Et in 1. Aeneid.

——ditissimus agri
Phœnicum.

Nam cuius rei quis esset diues, ueteres adiungebant genitandi, uel auferendi casu. ut apud Virg. in 7.

—Ausonijsq; olim ditissimus agris.

Et apud Horat. de Arte Poëtica:

Diues agris, diues positis in fœnore nummis.

Studijsq; asperrima belli.] à peritia, siue potius à uoluntate, & cupiditate bellandi: ut quæ diu contra populum Roman. arma tractauerit: à quo semel atque iterum perfidè fecerat: nam eò haud dubiè uidetur alludere. B

Quam Iuno fertur, terris magis omnibus, unam.] hinc etiam laus emergit non uulgaris, quod sub Iunonis tutela posita est: nam etsi unaquæq; ciuitas Deum tutelarem habet, Iunonem tamen Deorum reginam non habet: uel si habet, nõ tamen tantopere ab ea colitur, quãtopere ipsa Carthago diligitur: quam in primis amoris partibus habet, ut sequentia indicant uerba: Posthabita coluisse Samo.] hæc sanè amorem Iunonis in Carthaginem singularem ostendunt: quam Samo etiam, ubi nata est, ardentiùs amauit: sed & frustra admirantur nonnulli, quamobrem Iuno apud Homerum in recensendis urbibus, quas sibi charissimas fuisse memorat, Carthaginis mentionem non fecerit: nam res illa postulare uidebatur, ut nisi de Græcis urbibus, quas ipsa colebat, mentio fieret: has uerò recenset Iuno Il. 4.

Ἤτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολὺ φίλταταί εἰσι πόληες
Ἄργός τε, Σπάρτη τε, καὶ εὐρυάγυια Μυκήνη.

Hic illius arma, Hic currus fuit:] Τὸ αἴτιον amoris: nam illic hastam habet, & currum: quem graphicè Homerus Il. 5. describit. Ouid. Fast. 6. C

Pœniteat quod non foui Carthaginis arces,
Cùm mea sint illo currus, & arma loco.

Si quà fata sinant.] quà non uacat, ut perperàm interpretes sentiunt (nihil est enim in Virgilio ociosum) sed Iunonis conatum indicat: quæ quocunque modo, fatis id tamen permittentibus, Carthaginem regnum fieri uelit.

VRBS antiqua.] Narrationis causarum in Troianos odij principium, ab urbis Carthaginis descriptione ductum est. Quæ etsi concisa sit, & breuibus commatis explicata, præcipuis tamen locis miro artificio absoluitur. Describit autem urbem à uetustate, conditoribus, situ, fortuna, studio rei militaris, dignitate: cùm eam à Iunone præ cæteris locis, contempta patria, præcipuè cultam fuisse dicat. Confirmat id signis, ab eius uidelicet armorum præsentibus monumentis: huc præterea eam annixam, ut penes illam LAMB. Hort.

A illam urbem totius orbis terrarum summum imperium foret. Vrbs antiqua.] A' uetustate conditionis, quæ incidit circa annum ab Orbe condito quartum & sexagesimum, supra centesimum & quater millesimum: ante exordium humanæ salutis, annos mille & triginta quinque: quo tempore in Iudæa Salomon regnare cœpit, Eupales regnauit in Assyria, Codrus Athenis, Archistratus Lacedæmone, Latinus Syluius in Latio, quartus ab Ascanio Albæ conditore. Hoc item tempore Cumæ in Italiæ littorali loco, à Cumæis & Chalcidensibus, ductu Megasthenis & Hippoclis ex Eubœa profectis, sunt conditæ. Antiquā dixit, ad differentiam nouæ Carthaginis in Hispania. Tyrij.] Tyrij à Phœnicibus oriundi, terræmotu priscis sedibus concussis, patria profecti, primò Assyrium stagnum, mox littoralem regionem occuparunt: ubi urbem conditam, Sidonem, à piscibus & piscium copia dixerunt. Phœnices enim sua lingua Sidon piscem uocant, ab Hebraica uoce fortasse צַיָּד, quæ piscatorem signat, mutatione literæ צ in ש. Post aliquot annos Sidonij ab Ascalonitarum rege bello petiti, & ad postremum

B expugnati, nauibus Tyrum appelluntur: & nouam urbem, sub id fermè tempus quo Troia à Græcis capta fuit, ædificarunt. Porrò hic Persicis armis Tyrij diu uexati, suam libertatem tamen magnis uiribus uindicarunt. Hac gloria cùm inter finitimos clara esset urbs, tandem inopinata seruorum conspiratione, eaq; obscura, oppressa fuit. Periêre hic ad unum omnia libera capita, cum uirili stirpe. Serui capta urbe uictores, uxores & filias ciuium, quos occiderant, sibi matrimonio iungunt. Senex unà cum filio, occultè seruatus fuit à seruo, quòd mitiùs clementiusq; ad id temporis usq; in eum imperium suum exercuisset. Non fuit ingratus uicissim Strato (id erat seni nomē) erga seruum. Sic enim inter seruos conuenerat, ut qui eorum postridie Solem orientem primus conspicatus esset, is rex salutaretur, quippe dijs charissimus. Strato monet hominem, ut cùm reliqui oculos in ortum intendissent, ipse à Sole auersus, murorum ac turrium fastigia, quæ aliquanto priùs à Sole adumbrantur, contrario statu obseruaret. Sequutus senis consilium, perleui momento ortum spectantibus, primus à tergo Solis radios demonstrauit. Admirantibus reliquis commentum minimè seruile, ac sciscitantibus, cuiusnam esset? coactus est authorem consilij prodere: herum

C uidelicet à se seruatum à cæde, in coniuratione seruili. Itaque senem, ut diuina quadam prouidentia huc seruatum rati, communibus suffragijs eum regem declarant. Successit in locum defuncti filius: cuius soboles longa serie postea regnauit, donec Alexander Macedo, tanquam ultor nefariæ cædis, quicunque bello capta urbe superfuêre, ad unum omnes crucibus affixit: id quod supplicium seruile fuit. Seruata tantum est Stratonis progenies: cui gentis ab eo regnum est item continuatum. Permisit insulanis, ut sublata seruili stirpe, ex ingenuis noua ciuitas conderetur. Sed ante seruilem coniurationem, iam relatam, cùm ciuitas magna gloria, & opibus floreret, & hominum multitudo frequentior esset, quàm ut eam caperet, missa in Libyam aliquanta iuuentutis pars, Vticam, Catonis Vticensis patriam, condiderunt. Pòst paulò, Pigmalion regnum à patre per manus accepit. Huius soror Elisa, Sichæo auunculo uirgo nupsit. Erat autem Sichæus homo prædiues auri facti infectiq;, & sacerdos Herculis, qui ibi colebatur in primis, ut paulò pòst explicabitur; id sacerdotium secundus honos erat à rege. Sichæus haud ignarus, quàm periculosa res esset aurum opulentis apud tyrannos, opes uniuersas sub terra condidit. Non mansit res clàm, sed statim inuulgata fuit, incertis authoribus. Pigmalion auri potiundi spe impulsus, auunculum insidiarum planè securum obtruncat. Dido, primò fratrem ob nefarium scelus apertè oderat: mox, ubi sensit se quoque eandem ob causam in manifesto discrimine mediam uersari, insidias domesticas declinatura, pacatiori uultu fratrem appellat, quasi tempore adimente ægritudinem, memoria mariti paulatim obsolesceret: & adornat interim occultam fugam, appelliturq; primùm in Cyprum, cum ijs, quos fugæ comites uoluntarios asciuerat. Inde in Libyam defertur, ubi mercium commercio locorum accolas ita allexit, ut tantum loci precio obtineret, quantum bubulo corio in urbem condendam complecteretur. Cæterùm eo in tenuissimas particulas dissecto, maiorem aream complexa est, quàm initio poscere uisa esset. A' bubulo corio Byrsa, Latino uocabulo, Carthago est appellata. Tradunt autem memorabile quiddam de eius conditione. Cùm terra iaciendis fundamentis effoderetur, bubulum caput dicitur ibi repertum. Auspicium displicuit: quòd id animal, quamuis operosum, seruile esset tamen. Tentatus est alius locus, haud multum inde diuersus: inuentùmque caput acris equi. Placuit extemplò omen: quo colligebant, rei bellicæ studijs urbem celebrem futuram. Creuit inter hæc uicinarum urbium, maximè Vticensium consanguineorum commercio, Carthago. Quoniam autem inuidia rerum fœlicium & comes est, & alumna, breui barbaros maximè urbis opes in se concitarunt. Populus bellicosus pro uiribus sua tueri, ditionis pomœria uirtute propagare, ad postremùm totius Aphricæ imperium obtinere cœpit. Hæc est illa Carthago, quæ diu æmula imperij Rom. tandem tertio bello deuicta & funditùs deleta fuit. Appianus. Elisæ comitem Carchedonem fuisse prodidit. Trogus tradere Carthaginis originem multo recentiorem uidetur: quippe quæ septuaginta, nec amplius, annos urbis Romæ primordia antecesserit. Reliqua, quæ ad huius urbis conditionem pertinent, aliquanto copiosiùs suo loco explicabuntur.

Tyrij.] Tyriorum inuentum purpura creditur. Pollux lib. Onomasticῶν primo, capite περὶ βαφῆς, tradit, purpuram à cane Herculis repertam: & Tyrios, à Tyro nympha quadam indigena, quam heros ille adamabat, esse appellatos. τύριοι (inquit) λέγουσιν, ὡς ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας. Τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. εἵπετο δ' ἄρα τῷ ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. ᾔδεσαν δέ, ὅτι τοῖς ἥρωσι συνοπαδὸς μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν ἡρακλέους κύων, κατὰ πέτρας ἑρπύσαντα πορφύραν εὑρών, ... αὐτὸ τοῖς ὀδοῦσι, ἐνδακὼν ὁ μέν, τὴν σάρκα ποιεῖται προφήν· ὁ δ' ἀνθρ... ἄρα τὰ χείλη τοῦ κυνὸς αἱμάξας ἐφοινίχθη. ὡς δ' ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, ἄντη θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ... βαφῇ, οὐκ ἔφη προσιέναι τῷ λοιπῷ τὸν ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσειεν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν ἀνθηροτέραν. ὁ μὲν τοίνυν ἡρακλῆς ἐξευρών τι τὸ ζῷον, καὶ τὸ ἄνθος ἀναλεξάμενος, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετὴς, ὡς τυρίων λόγος, τῆς φοινίκης βαφῆς. τὰ δὲ νῦν οἱ φοίνικες ἐν θηρῶσι τὸ ζῷον, καὶ τὸ ζῷον χειρούμενοι, ἀγκιστρεῖν ... τὴν ὄψιν ... σχοινίον πλεξάμενοι πάμμακρόν τε, ἰσχυρόν τε καὶ καρτερόν, ὡς ... ἀνάγουσι.

τινα

τούτῳ συνεχὲς ὕδωρ ἐκβάλλοντες ἐξαντλοῦσιν. κυρτίον ἀρχιπλόκον, κυρτίδας ἐκ σπάρτου τινὸς ἢ σχοίνου ἀρχαιξάμενοι. ἀνοίγουσι δ' ἀεὶ τὰ κατὰ τὴν εἴσοδον. τὰ γὰρ τοῦ σπάρτου ἢ τοῦ σχοίνου τέλη, περὶ τοῖς στόμασι τῶν κυρτίδων, ἔσω νένευκε ἀνέχειν ἰοῦσιν· ὡς τῷ μὲν παριόντι ῥᾳδίως ἐᾶν καὶ διιέναι, ἀναχώρησιν δὲ ἐς τοὔμπαλιν μηδ' ἀναστροφὴν τῷ παρελθόντι ἐνδιδόναι. ταύτας τὰς κυρτίδας διαπλέξαντες οἱ πορφυρεῖς, ἐν τοῖς πελάγεσι, καθιᾶσι, τὸ θαλάττιον φυκίον τι ἐξάψαντες, ὡς ἀνέχειν τὸ θήραμα. ἀφικνοῦνται δὲ νύκτα, καὶ διανυκτερεύσαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὰς κυρτίδας ἐμβάλλουσι τοῦ ζῴου ἀνέλκουσιν. ἔπειτα κόπτουσι τὸ ὄστρακον ἐν ταὐτῷ, καὶ τὴν σάρκα ταριχεύσαντες τι ἐπὶ διαπονίαν, ὕδατι τὴν ἅλω ἐκκαθάραντες, ἑψοῦσιν ἐν χύτρᾳ λέβητι τὸ θήραμα, τὸ θαλάττιον. τὸ δὲ αἷμα ἐκπαθὲν περὶ θερμαίας, χεῖταί τε καὶ ἐξανθεῖ· καὶ τὸ μὲν ξανθίζεται, τὸ δὲ κυανοειδὲς γίγνεται, τὸ δὲ ἄλλο ἐς ἄλλην χρόαν τρέπεται, καὶ ὅ, τι ἂν καθῇς, πᾶν τὸ ἐγχρισθὲν τῷ αἵματι τοῦτο τὴν αὐτοῦ χροιὰν μεταλαμβάνουσι. χαίρει δὲ ἐπὶ ὁ μιλτώδης τῆς πορφύρας ἡ βαφή, καὶ ἣν ἄν τις αὐτὴν ἀνακεράσῃ, καὶ πολὺ ποιεῖ καὶ φαιδροτέραν τὴν αὐγὴν, ἐκφοινισσομένην ἐκ τοῦ ἄνω πυρός. *Hæc fusiùs de purpuræ capiendæ conficiendæq; ratione, per occasionem libuit hic annotare, quod haud dubiè persuasum mihi haberem, studiosis ea grata futura, ob ea quæ de Tyrio colore, & Tyrijs uestibus, murice ac purpura, passim à scriptoribus celebrantur. Tyrum Alexander Magnus primus continentem fecit, cùm ad id temporis usque, 700. passus à littore discreta fuisset.* Coloni.] *è Tyro profecti. Sunt autem coloni, qui ex maioribus urbibus, abundante multitudine, tanquam populorum examina quædam, ad minora oppida inhabitanda deducuntur: cuiusmodi fuerant Romanorum, Atheniensium, Chalcidensium, aliarumq; clarissimarum urbium coloniæ. Tyri coloniæ, Leptis, Vtica, Carthago, & Gades, extra terrarum confinia sunt. Græci* ἀποικίαν *dicunt, &* ἄποικον *colonum. Vetustissimæ autem coloniæ inueniuntur, quæ ex Noë pronepotibus, & ex ijs qui ab illis orti sunt, aliæ in alias terras profectæ sunt, occuparuntq; diuersas oras. Quo factum, ut non solùm gentes & populi ab illorum nominibus sint appellati, uerumetiam urbes pleræq; quas condidissent. Hoc exemplum deinceps aliæ innumeræ propè gentes sunt sequutæ. Coloni, à colendo: hoc est, inhabitando appellantur. Iam uerò. Carthago urbs,* πρόσθεσις *est.* Italiam contra.] *Anastrophe, à situ: æmula imperij Romani. Hæc, præter alios, clarissimum imperatorem Annibalem edidit, qui secundum bellum Punicum, graue & magnum, intulit Pop. Rom. traxitq; in possessione Italiæ id in decimum septimum propè annum, cùm totius imperij propemodum occidione, Carthaginensium imperium maximum erant, cùm bellum aduersus Rom. gererent, urbes 300. haberent, hominum 70. myriades Carthagine essent. Ab hac Noua Carthago in Hispania, in interiori maris sinu sita, Hasdrubalis opus, nomen habet.* Tyberinaq;.] *Copia: hoc est, contra Italiam, contra Tybridis ostia. Tyberis clarissimus Latij amnis, initio Albula dictus, à colore: hic postea à Tyberino Albanorum rege, in traiectu fluminis submerso, ad posteros Tybridis nomen seruauit. Effunditur partim in mare Tyrrhenum, obliquè Aphricæ obiectus. Chrestomathia author annotauit, eum ex Apenninis montibus oriri, multisq; in ipso cursu amnibus augeri.* πληρούμενος δ' ἐκ πολλῶν ποταμῶν μέχρι μέν τινος, διὰ τῆς Τυρρηνίας φερόμενος· τὸ δ' ἑξῆς, διορίζων ἀπ' αὐτῆς, πρῶτον μὲν τὴν Ὀμβρικήν, A ἔπειτα Σαβίνους καὶ Λατίνους τοὺς πρὸς τῇ Ῥώμῃ μέχρι τῆς παραλίας. παραβέβληνται δέ πως τῷ ποταμῷ καὶ τοῖς Τυρρηνοῖς κατὰ τὸ πλάτος, ἀλλήλοις δὲ κατὰ μῆκος. ἀνίσχουσι δὲ πρὸς τὰ Ἀπέννινα ὄρη, τὰ πλησίον τῆς Ἀδρίας. *Latinorum hæc omnis regio quondam fuit, quæ media est ab ostijs inter maritima, usque ad Sinuessam & Sabinen. Ostia porrò urbis Romæ modicæ nauales stationes sunt, in quæ Tyberis se exonerat. Illud minutius est fortassis, quàm ut adscribatur: Latinos primam syllabam per v scribere, cùm Græci per i ferè usurpent. Ostia propriè sunt, fluuiorum patentes aditus, ut portus maris. Quod autem Carthaginem longè ab ostijs Tyberinis abesse dicit, id planè sic habet. Abest à Siciliæ Peloro promontorio ager Brutius, cui quondam cohæsit, XII. m. passuum. Africa uerò à Lilybæo, CLXXX. M. interuallo, ibi maximè, ubi Mercurij promontorium primùm erigitur.* Diues opum.] *A magnitudine imperij. Nam ubi pollentissimæ opes sunt, illic omnia ad bellum, & ditionis pomæria propaganda, commoda suppetunt, & opportuna.*

Studijs.] *A gloria militari.* Samo.] *A dignitate, quæ per Iunonis numen accessit, emphaticωs.* B *Nam cùm cuique sua patria longè sit dulcissima, Iuno Carthaginem tamen Samo, ubi nata, & educata fuisse creditur, & nupta Ioui, anteposuit. Apud Carthaginenses Herculi sacra annua fiebant, ut qui à Tyrijs oriundi essent: colebatúrque ille Tyriorum ritu, pari cum Iunone religione. Est autem Samus in ora Ioniæ, inter Miletum & Chium sita, ambitu trecentorum stadiorum. Alij, inter quos Plinius est, duplo & amplius maiorem circuitum tradunt. Initio Melamphylos fuit appellata, mox Anthemis: inde Parthenia, ab amne Parthenio, qui per eam labebatur, cùm Cares eam incolerent, amnis autem ille Imbrasus quoque cognomento dictus fuit: postea Adrysa, Cyparissia: inde Samos. Vini parum ferax: cæterarum uerò rerum tam felix, ut lac gallinaceum ferre, Græco prouerbio diceretur. Samum uocatam quidam credidêre, à montium altitudine: nam ueteres montes altissimos Samaos dixêre.* ἀνασάμος, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὀρῶν. οἱ γὰρ παλαιοὶ τὰ ὑψηλὰ ὄρη, σάμους ἐκάλουν. *Tribus fluminibus irrigata fuit, Imbraso, Eucario, & Leucothea: Chesio & Bethe fontibus. Insignis fuit monte uno, Gergetio. Iones bis huc* C *colonias deduxêre: quare Ionica Samos scriptoribus appellata est. Ex Ithaca & Cephalenia aliquando cultores huc missi sunt. Quamobrem & Cephalenes, Samaos dictos inuenio: & Iones, Samios. Samiorum res breui in tantum creuerunt, ut Polycraten, Pantagnotum & Silosontem fratres ad inuadendam per tyrannidem insulam sollicitarint. Erant ij Aeacis cuiusdam filij. Polycrates non ferens occupatæ tyrannidis consortem, statim fratrum altero interfecto, altero in exilium pulso, nullo momento insulæ tyrannidem solus occupauit. Sed Samiorum res uariæ ante Tyranni dominationem fuêre. Cæterùm post unam infœlicem expeditionem eorum exules à Lacedæmonijs contra Tyrannum destituti, Siphniorum agros effusi populantur, & pecuniam antea negatam, uictis expresserunt. Condiderunt Samij Cidoniam in Creta, quum ad Zacynthios inde profligandos eò enauigassent. Dicæarchia in Tyrrheni maris ora à Samijs condita est: incertum ab his ne qui Polycratis tyrannide insula sunt exturbati,*

an ab

A an ab alijs. Edidit Samus Pythagoram, magnũ illum philosophum, qui patria relicta Polycratem exosus, in Italiã traiecit: ac circa Crotonem consedit, ubi nouũ dogma tradidit, quæ Italica philosophia nuncupata fuit. Dedit hæc & Sibyllam Samiam. Samios Pericles, post sacrum bellum circa Delphos, Atheniensibus uectigales fecit. Celebratur Theodori labyrinthus Sami. Dixi, insulã ἀνθεμοῦσαν (ut Stephanus annotauit) olim à floribus nuncupatam fuisse: (ἄνθος, flos) & eandem παρθενίαν dictam, à uirginibus, ob uarias formas puellarum, ut docet Athenæus ex Clearcho, quæ ceu flosculi adblandientes, ad libidinem illiciebant. Proinde ἄνθη Σαμίων, Samiorum flores in prouerbium cessêre, ubi quis summã uoluptatẽ decerperet. Aiunt locum in ea insula fuisse, hoc nomine appellatũ, in quo mulieres uiris mixtæ, conuiuium agitabant. A Samæna, nauis genere, Samiorum captiuis ab Atheniensib. inusta: uel quòd ibi à Callistrato XXIIII. literæ repertæ essent, Samij literati in parœmiã abiêre, quemadmodũ & Samij mores: quòd alijs notas inurerent, & uicissim ab alijs eam ignominiã paterentur: & Samũ petere, παροιμιακῶς, qui impudenter aliquid postularent. Citatur & illud: τὴν Σάμον
B κομήτην: de eo qui antea ignauus habitus uulgò, in negotio quopiam opinione præclarius se gessisset. A mutua Samiorũ & Atheniensium talione, illud celebrari uulgò cœptum: τὰ τῶν Σαμίων ὑποπτεύεις, Samiorum mala metuis, de ijs qui proditionem metuerent. Quoniam autem Laura angiportus apud hos fuit, in quo popinariæ lautitiæ uendebãtur, Samiorum Laura prouerbio locũ fecit: de ijs qui se turpibus uoluptatibus addixerunt. Fuit hic uetustissimum templum, in quo uisebatur Iunonis admirandæ uetustatis simulachrum, habitu nubentis. Et anniuersaria sacra, nuptiarũ ritu Iunoni celeberrima, in hac insula habebantur. A Samo, Samia dea nuncupata fuit. Elegantissima, ex creta, fictilia uasa in hac fingebantur, quæ à loco Samia dicta fuerunt. Strabo, Samen insulã, urbem uerò Samum uidetur appellare. Samus cõtra Thraciã, propter commerciũ obiectarũ gentiũ, Samothraciæ appellatione celebrata est: sed præcipuè religionis nomine apud priscos mortales nobilitata. Hinc Samothracum dij, à Dardano in Phrygiam aduecti fuêre. Samo indutũ nomen creditur, à Samo Mercurij & Cyllenidos filio. Hic illius.] Zeugma: à præsentibus signis comprobat, Carthaginem Samo præpositam à Iunone. Est autem regnorũ dea: perinde uti Pallas sapientiæ, ac Venus amori præsidere existimatur. Quare Iunoni arma, currus, aliaq; belli instrumenta ueteres accommodarunt. Quanquam non ignoro, quosdã existimare, Curetim uocitatam, & Quirinã, ab hasta: Sabinorum enim lingua Curim hastam dici. Porrò, arma quidã propriè affirmant appellari bellica instrumenta quidem, at non omnia: uerùm ea tantùm, quæ ab humeris dependeãt: hoc est, ab armis: qualia sunt, scutum, gladius, pugio, sica. Ea uerò quibus procul in iaciando utimur, non arma, sed tela uocari. Seruius author est, inde arma dicta, quòd armos tegant: quasi uerò ocreæ, caligæ, loricæ, & id genus instrumenta non essent ad bellum parata. At multò rectiùs Varro, qui arma uocari arbitratur omnia ea instrumenta, quibus hostes quacunq; ratione arceantur: ab arcendo, non autem ab armis: hoc est, humeris: quare fustes, lapides, hastas, ferrum, arma quoq; appellari posse. Sed & hoc frigidum quibusdã uidetur: uidelicet nõ ab arcendo, sed ab armis dicta, quòd humeris oneri sint. Qua ratione omnia artium instrumenta, arma appellari possunt: ut arma studiosorum, stylus, pugillares: arma rusticorum, ligones, rastra, falces. Græci ὅπλα uocant. Quare Pollux Onomasticõ 1. ὅπλα γεωργικὰ ad eum modum prosequitur. Sic culinaria arma, dixit Plautus: & Vergil. Cerealia arma: item naualia arma colligere, ualidisq; incumbere remis, figuratè pro bello. Quamobrem uehementer ridiculum est, arma deducere ἀπὸ τοῦ ἁρμόζειν: id est, adaptando: quòd arma, nisi quadrent corpori, inutilia sint. Hoc regnum.] Ecphonesis, in amplitudinem urbis Carthaginis. Hanc urbẽ Iuno caput Orbis terrarum efficere annixa fuit, si qua ratione per fata licuisset. Iam tum.] à quo condi à Didone cœpta fuit. Est autem clausula descriptionis Carthaginis, à qua necessariò narrationem exorsus est, uti causas odij Iunonis aduersus Troianos mox recenseat.

NASCIM.
† al. euerteret

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ † uerteret arces.
Hinc populum latè regem, belloq; superbum,
Venturum excidio Libyæ: sic uoluere Parcas.
Id metuens, ueterisq; memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro charis gesserat Argis.
Nec dum etiam causæ irarum, sæuiq; dolores
Exciderant animo: manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretæq; iniuria formæ,
Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores.

PROGENIEM sed enim.] hinc omnis pendet dolor, & ira
C Iunonis, præcipuaq; causa est odij, indignationisq; illius in Troianos, sicuti apud Homerum Achillis iracundiæ causa fuit Briseidis raptus: sed hic alias Poëta recenset plures: hæc tamẽ, ut diximus, præcipua est. Troiano à sanguine.] à genere Troianorum per μεταγωγὴν, ut in 6. Aen.

» Proijce tela manu sanguis meus.

Audierat.] à Ioue: non enim omnes Dij futura cognoscunt. hinc illud Iouis ad Venerem:

» Hic, tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
» Longiùs, & uolueres fatorum arcana mouebo.

Et in tertio lib. Aen. sub persona Celenus:

» Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
» Prædixit uobis furiarum ego maxima pando.

Hinc populum latè regẽ.] potestatem amplitudinemq; populi Rom. nec non splendorẽ nominis, & gloriæ illius in bello partæ exaggerat.

Venturum excidio Libyæ.] μετονομικῶς monet uelut de futura Carthaginis calamitate. Locus dici potest misericordiæ communis à commutatione fortunæ.

Id metuẽs.] confirmat superiorem odij causam fuisse potiorem, ideoq; alias subnectit plures: est autem longum ὑπερβατὸν: sensusq; eo usq; tendit, Arcebat longè Latio. Sed mirum est quod Iuno timet à Romanis excidium Carthaginis: quæ tam longè distat ab Italia: uerùm hoc totum in laudem Romanorũ cadit, qui uel tanta loci intercapedine non hominibus tãtùm, uerũ etiã Deis formidini sunt, atq; terrori.

Prima quod ad Troiã.] Quod ipsa præcipua gesserat: nam Hercule duce ex Colchide cum Argonautis redeunte ante bellum illud decennale iterum capta fuerat Troia. Iuno uerò Græcis, nõ Herculi fauerat, ad eas Diodorũ Siculũ, qui lib. 5. hãc historiã egregiè describit: erat

igitur causa cur timeret Iuno, nõ sibi, sed suis: nam Troiani nos graui iniuria affecerat, ideóne Carthago per eorum genus perderetur, eos longè ab Italia arcere, atque etiam occidere cupiebat. Tota hæc disputatio ex ratiocinatione pendet, consule Cic. in secundo de Inuent. Necdum etiam causæ irarum.] ad timorem Iunonis accedebat ira, atq; odiũ: quod ex uarijs acceptis iniurijs ipsa contraxerat: ad quas explicandas nunc Poëta sese accingit.

Sæuiq; dolores.] amplificatio est. Plus enim est dolor, quàm ira, quanquam raro usu euenit, ut ira absq; dolore sit, imò Aristot. in 2. de arte Rhet. iram definit, esse ulciscendi libidinem cum dolore. Quidam manu scripti codices, labores, legunt, ut sensus ad superiora referatur: quæ uerò sequuntur, ad exaggerationem posita sint. Sed uulgata lectio magis probatur. Manet alta mente repostum.] reuocata thesi ad hypothesim causas iræ Iunonis in Troianos separatim recenset: tres autem potissimùm uidẽtur: quòd eius forma à Paride fuerit per latam sententiam spreta: Quòd Troiani à Dardano Electræ Iouis pellicis filio, quam illa uehementer oderat, originem ducunt: postremò quòd Ganymedes Troianus in Hebes Iunonis filiæ locum suffectus est, ut Ioui pocula ministraret. Quæ quidem tres causæ ad tres illos iracundiæ fontes referri uidẽtur, de quibus Arist. in 2. de arte Rhet. mentionem facit, despicientiam, quam ille καταφρόνησιν, incommodationem, quam ἐπηρεασμὸν, contumeliam, quam ὕβριν appellat. In despicientia incommodatio latet. Igitur Iunonis despicientia ex neglectione formæ est suæ: hoc enim est incommodum quod capiebat Iuno, ex Paridis sententia, quod eius formam ab eo fuisse neglectam uidebat, à quo eam plurimi fieri cupiebat. Iniuriam uerò sibi ingentem factam putabat, quod Hebem filiam suam à ministerio poculorum expulsam, & Ganymedem Troianum sibi inuisum in eius locum esse suffectum uidebat: quo exemplo naturam fœminarum doctissimus Poëta egregiè depingit: quæ cùm maritos suos, à quibus iniuria sunt affectæ, punire non possint, eos, per quos iniuria illata est, acerrimè insectantur. Spretæq; iniuria formæ.] facilè in Mauri sententiam adducor, ne hoc ad Antigonã referatur, sed sit ἐπιφώνημα, non tamen quod, uacat, ut ille falsò existimat. Et genus inuisum.] Troianos inuisum genus ideo uocat, quia à Dardano originem ducunt: qui ex Electra Iouis pellice natus erat. Et rapti Ganymedis honores.] non ægre fert Iuno Ganymedem à Ioue fuisse raptum, sed pulsa Hebe, ad tantum honoris gradum euectum ut Deorum pincerna factus fuerit: ideo ait, honores. Si uerò in uerbò rapti, obscœnũ aliquod sentias, inuidiosè & cum contemptu dictũ intellige: quasi indignetur fœdæ libidinis cinædum, filiæ suæ, in tanto ministerio, fuisse prælatum.

LAMB. Hort. PROGENIEM.] Primam odij causam ad ineuitabile Carthaginensium fatum trãsfert: quòd ea urbs, penes quam summum imperium orbis terrarum esse uolebat, quamq; unicè tuebatur, aliquando ab ea gente, quam semper exosa fuerat, funditùs deleretur. Et quod magis dolebat, è Veneris æmulæ suæ sobole eam gentem orituram, cuius imperium immensum & sine fine foret: & quæ ad postremum, urbem illam opibus & imperio florentissimã, excinderet. Causam autem belli inter utrunq; populum, nemo ferè est qui ignoret, qui uel mediocriter in lectione historiarum uersatus sit. Cùm enim uterq; plurimùm armis & opibus in suo orbe polleret, Carthaginenses in Aphrica, Romani in Europa, Coruino Consule omnium A primùm, ni fallor, amicitiam coniunxerunt. Renouatum fœdus postea fuit Pyrrhi bello. At postquam Mamertini Rhegium, à Romanis ademptum, amisêre, tantum uirium ijs fuit detractum, quantum antè aduersus Syracusanos, per illud, infestando, persequendóq; Carthaginenses, additum fuerat. Venerant per id tempus & Pœni Tarentinis aduersus Romanos auxilio. Itaq; propter uiolatum à Pœnis priùs fœdus, primi belli Punici causa est orta. Vario habitu terra & mari id gestum utrinque, modò Pœnis dolo, modò Romanis uirtute & armis superantibus, donec Attilius Regulus primus uictis nauali prælio Pœnis in Africam traiecit, sed parùm fœliciter. Nam à Xanthippe Lacedæmoniorum duce à Carthaginensibus accersito, prælio xxx. millibus captis, xv. millibus cæsis, uictus, paulò pòst supplicio extremo affectus perijt. Bello huic, magno nauali prælio uictis Carthaginensibus, ad Aegates contra Lilybæum, C. Luctatius post uariam fortunæ aleam tributum imposuit. Conditiones fuêre, quas Pœnis dedit Pop. Rom. ut iam inde amicitia utriq; populo perpetua esset: Pœni tota Sicilia, & omnibus insulis quæ inter Siciliam & Italiam sitæ sunt, abstinerent: B Hieroni bellum non inferretur: arma non mouerentur aduersus Syracusanos, eorúmue socios: redditis sine precio captiuis, tria millia argenti Euboica, & CC. in aliquot annos penderent Romanis. Et quidem uario euentu primum bellum Punicum, xxiiij. (uel, ut alij, xxj.) annos durauit, ab eo tempore, quo arma utrinq; moueri cœperunt. Sequutum est secundum bellum Punicum, quo nullum grauius, aut in quo clariùs Romana uirtus fulsit, Pop. Rom. gessit: nullum, in quo plus roboris, plúsue ferociæ imbibit. Nam cum Sabinis, Volscis, Hetruscis, alijsq; Italiæ populis de finibus fuerat diu bellatum: cum Lucanis, Samnitibus, Marsis, Campanis, Appulis, de principatu: cum Pyrrho, de gloria: cum Gallis, de agro, & quidem semper tumultuosè: at cum Carthagine, primùm de possessione Siciliæ, & quidem intra insulam, cùm neutra urbs alterius uires satis cognitas haberet. Cessatum inde aliquot annos est, ac rursum ad arma recursum, certatumq; est tanquam in Martis theatro, non procul tantùm à domo, sed in ipsa Italia: non deditione regni unius, sed de principatu totius orbis, ut nulli periculo propiores fuerint, quàm ij qui ad postremum uicerũt. Et pro- C fectò incredibili successu in decimumseptimum annum Hannibal Pœnorum dux in Italiæ possessione bellum traxit, sed uario euentu ac casu ducum Romanorum: donec ad ultimum, à Scipione ex Italia, quasi conserta manu in Africam extractus, & magno prælio uictus, secundum pacis conditiones accipere cogeretur, quingentis omnis generis nauibus, quas Scipio in altum deduci iusserat, in conspectu Carthaginis crematis. Finitum hoc fuit bellum anno quadragesimo, ab exitu primi belli Punici: decimoseptimo, à quo bellum in Hispanijs, Hannibalis ductu rursum cœptum fuit moueri, cùm inter primum & secundum bellum Punicum anni tres & uiginti incidissent. Tertium bellum, ac postremum, ut leuioribus de causis fortassis, ita maiori mole, sed intra quintum annum, quàm cœpit, finitum omnino fuit. In hoc, propter fœdus iam tertiùm uiolatum, cùm uicti ultrò ad pacem inclinarentur, traditis CCC. nobilibus pueris obsidibus, armis item & nauibus, ad postremum expugnando 6. continuos dies, per partes capta, incensa, deletaq; excidio, auspicijs ac ductu

Scipionis

A *Scipionis Aemyliani urbs, unà cum Byrsa est. In hãc qui confugerant, ad quinquaginta hominum millia (nam eam armis tenere stabat sententia) uel salute impetrata, seruati sunt partim: partim desperata uenia, fame, uigilijs, incendio absumpti sunt. De Scipione hoc tradunt, ubi Carthaginem penitus excisam uidit, urbem olim florentem, quæque tantum terræ, maris, insularum imperio tenuisset, maritimis opibus nulli urbium unquam secunda, & quæ uirtute armorumque peritia omnes facilè superasset: nunc uerò armis, auxilijs, præsidio destituta, uix trium annorum spacio, ferro, fame, flammã occubuisset: fertur ubertim illachrymasse, memor rerum humanarum, identidem illud Homericum repetens:*

——τάχ' ἠμύσει πόλις πριάμοιο ἄνακτος
χερσὶν ὑφ' ἡμετέρῃσιν ἁλοῦσά τε, περθομένη τε.

Adstabat tum fortè Polybius, eius studiorum omnium comes ac præceptor, qui ab eo familiariter sciscitatus, quidnam illud Homericum sibi uellet: Romam, inquit, de qua, uiribus pensatis, non possum non esse sollicitus. Et Carthago quidem, urbium longè clarissima omnium quæ unquam fuerunt, post Romam, ita à posteritate Aeneæ excisa fuit, anno quam condita esset septingentesimo. Eusebius alicubi duos & triginta annos admit: alicubi octo & quadraginta uidetur adijcere, anno urbis Romanæ cõditæ quinto supra sexcentesimũ, aut circiter: cùm in Aegypto regnaret Ptolemaus Euergetes cognomento, non extremis Philometoris tẽporibus, ut prodit Eusebius. Quo item anno Pseudophilippus in Macedonia est oppressus, in Syria regnum obtinebat Alexander, undecimus loco: Jonathas in Iudæa summo sacerdotio & imperio fungebatur, in utroque Machabæi fratris successor: quibus etiam temporibus Corinthus in Achaia euersa est. Decessit è rebus humanis circa hæc tempora, Pacuuius Brundusinus, Ennij poëtæ ex filia nepos, nonagenarius. Troiano à sanguine.] *Ex posteritate Aeneæ Romani nascerentur, qui imperio toto Orbe parto, hoc euentu Carthaginem delerẽt. Figuratè* sanguinem *dixit, pro genere. Et enallage speciei est,* Verteret, *pro euerteret.* Tyrias arces, *periphrasticè, pro Carthaginẽ.* Hinc pop.] *Expositio: Ex posteritate Aeneæ proficisceretur, qui latè uniuerso orbi imperitarẽt, belli & pacis artibus clari, & occidione Carthaginem deleturi. Synecdochicũs, totum usurpa-*
C *uit pro parte: Libyam, pro Carthagine.* Superbum.] *nobilem, clarum, insignem. Alioquin ferè in uitiosam partem usurpari solet.* Populum.] *Romanum pop. dicimus, & ad plebem ferre. Differentiã Pompo. 1 2. de orig. iuris disertè ponit.* Audierat duci] *Dictum, uetustate commendatum, teste Fab.* Parcas.] *Ab authoritate Parcarum: hæ tres finguntur, Clotho, Lachesis, Atropos. Penes has omnium mortalium ratio constare existimatur: ita dictæ sunt ἀντιφραστικῶς, quòd nulli parcant. Quoniam autem uita humana initium habet, progressum, & finem: prima gestare colum, secunda nere, tertia filum abrumpere creditur. Has uolunt omnium rerum ordinem & metam constituere. Græci μοίρας, λαχέσεις, γραίας κόρας uocant, & earum opus λινογλῶ κλῶσιν. Varro author est, ueteres Rom. nomina Parcis tribus fecisse, à pariendo nono atque decimo mense: nam Parca, inquit, cõmutata una litera, à partu nominata. Cesell. Vindex in Lect. antiq. Tria, inquit, nomina Parcarum sunt: Nona, Decima, & Morta, & uersum hunc Liuij poëtæ antiquiss. citat ex Odyss. Quando dies aduenlet, quem profata Morta est? Quo loco pro Parca, Morta accipitur. Itaque si acceperat in fatis esse. Voluuntur res humanæ, quàm diu sunt in ipso cursu: cùm uerò desinunt, filum abrumpitur.* Veterisque.] *Secunda odij caussa, memoria belli Troiani, quo statuerat uniuersam excindere: sed consilium fefellerat. Et Hercules multo antè, unà cum Argonautis urbem cœperat, regnante Laomedonte.* Saturnia.] *Iuno, antonomasia.* Prima] *Enallage partis: nomen pro aduerbio.* Argis.] *quod pro Græcis gesserat. Hoc nomine in Græcia plures fuerunt urbes, sed cognomentis distinctæ: Argos Achaicum, Pelasgicum, Amphilochicum fuit in Acarnania & Italia: sed Pelasgicum siue Peloponnesiacum in Thessalia fuit, longè urbs uetustissi. haud procul inde ubi postea Larissa condita est, Phoronei opus, circa tempora Abrahæ. Et Stephanus Phoroneam uocat, à Phoroneo Inachi filio. Homerus ἄργος ἱππόβοτον, ab equorum copia: uel quòd Agenor urbem eam aliquando cum magno equitatu inuaserit. Iasium, ab Iasio: & ab aquarum penuria δίψιον dictum tradunt. Et Plinius libro 7. tradit, à Phoroneo Argos conditum: Eustathius Homeri enarrator, & Higynus, ab Argo Agenoris filio positum fuisse. Hic à priscis illis mortalibus πανόπτης appellatus fuit, propter multum rerum tum usum, tum experientiam simul & prudentiam. Qua de causa in fabulam concessit: Argo oculatior. Fuit autem situm loco amœnissimo: nam ab oriente Asinen urbẽ spectabat, ab occasu Cronium montem: à meridie Mycenas Persei opus: à septentrione Cleonas. Inter Argos & Cronium, Inachus amnis decurrebat. Plinio Argos situm erat inter Inachum & Erasinum: at Stephano, Anthiæ propinquum fuit. Epidaurus inde haud procul abest in littore, ubi ad Saronicum sinum deflectitur. Sed cùm Romani rerum potirentur, urbis eius ne uestigia quidem extabant. Vnde quidam suspicantur, campum tãtum fuisse in Thessalia, nõ urbem. Fuit hoc Argos antiquissima regum sedes, ubi omnium primus regnauit Inachus: cuius filia Io à Phœnicibus nauigio in Aegyptum fuit auecta. Arcem pulcherrimam habuit Argos, quæ à Larissa Pelasgi filia nomẽ accepit. Liuius libro 34. duas hic collocat, aliquando à Pythagora Nabidis Lacedæmoniorum tyranni genero præsidijs firmatas. Habuit Argos templum Iunonis, uetustate uisendum, quod Chrysidis sacerdotis incuria postea deflagrauit. Argiuis persuasum erat, Iunonem sui tutelam agere, & ciuitatis custodiam, ut author est Palæphatus. Quare publicè festũ eius peculiari ritu & ordine celebrabant. Ob hanc causam Poëta eam in tertio Iunonem Argiuam appellat. Argos Peloponnesiacum, laudatum pietatis exemplum edidit, Cleobim & Bitonem: quod eleganter commemorat Herodotus in Clio. Horum imagines Argiui Delphis in tẽplo Apollinis erexerunt, quemadmodum apud Argos statuas de marmore prope Phoronei sepulchrum, in hanc speciem. Currus in statuis sculptus erat: filij duo matrem curruì insidentem trahentes. Genuit Argos mulierem illam, quæ Pyrrhũ tegula è tecto percussit. Ad tantã claritudinem Argiuorum res paulatim deuenêre, ut authores fuerint, qui eas uoluminib. editis celebrarint. Ipys quidam libros tres de Argiuis scripsit. Argiuorum πολιτείαν inter CL. respub. Aristoteles complexus est. Hactenus de Argis Peloponnesiacis. Restat nunc, ut de Argis Amphilochicis disseramus. Hoc Argos inter Pindum & amnem Acheloum sitũ fuit, uetusta urbs, quam Amphilochum, Amphiarai filium, ex Ilio re-*

uersum condidisse tradunt, Ambraciæ finitimam, seu potius in Ambracio sinu. Sic Strabo in ix. At in septimo aliã refert originem, quam etiam Chrestomathiæ author annotauit. Post Epigoniorum expeditionem aduersus Thebas, Alcmæon à Diomede accersitus, cum eo Aetoliam ingressus, hãc Amphilochiam, Aetoliam & Acarnaniam communibus auspicijs possedit. Cùm utrumq; Agamemnon ad Troiam euocasset, Diomedes quidem eius signa sequutus fuit. Alcmæon uerò in Acarnania remanens, Argos condidit: quam de fratris sui Amphilochi nomine, Amphilochiam Argos dixit. Hæc ille, ex Ephoro. Opibus diu clara fuit hæc urbs, quam Argiui & Barbari indigenæ diu tenuerunt. Postea Ambraciotæ, Græcis fugatis, soli urbe potiti sunt. Amphilochi ad Acarnanes fugerunt: quorum opibus, perinde ut Atheniensium auxilio freti, amissam urbem breui receperunt. Quæ ex iniuria odium ingens est inter utrosq; exortum. Tradunt alij, cum bellis & cladibus diu Argiui essent fracti, acciuisse in urbem [illegible]cinos Ambraciotas, donasseq; eos ciuitate, in ius & societatem receptos, ut ab ijs Græcorum linguam edíscerent: quorum cõmercio mansuetiores facti sunt. Cæterùm apud Homerum Argos non in uno tãtùm significato usurpatur. Pro ipsa urbe, ἄργος σπάρτη τε Argos. ipsa Peloponnesus: ut, ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ ἐν ἄργεϊ. Ipsa Thessalia: ut,

νῦν αὖ τοὺς ὅσσοι τὸ πελασγικὸν ἄργος ἔναιον.

Postremò tota Græcia ad eum modum Argos apud eundem appellatur: adeoq; omnes Græci, nullo discrimine Argiui, Danai, & Achiui dicũtur. Charum autẽ Argos dicit, quòd ibi singulari religione culta fuit: siue, pro charis Argiuis. Iudiciũ Paridis.] Tertia causa odij, Paridis iudicium, κρίσις θεῶν, in quo corruptus iudex, formæ palmam Veneri adiudicauit. Præmium erat, aureum malum. Hæc iniuria, præcipua odij aduersus Troianos causa fuit. Exponit per epexegesim, et quod illud Paridis iudicium fuerit, iniuria contemptæ & abiudicatæ pulchritudinis, in qua Veneri ipsa & Pallas posthabitæ fuerunt. Fabulantur, è Thetidis nuptijs Martem & Bellonam exclusos fuisse: Eridem autem aureum pomum, cui inscriptum erat: τῇ καλῇ τὸ μῆλον (uel, ut Lucianus, ἡ καλὴ λαβέτω, pulchra accipiat) in medium conuiuium proiecisse. Oritur iurgium & certamen de formæ præstantia, inter Iunonem, Venerem & Palladem, certatim τὸ μῆλον τὸ χρυσοῦν uindicantes. Controuersia à Ioue ad Paridem disceptatorem reijcitur: ad quem à Mercurio, ut iudicentur, ducuntur. Certatim hic cùm magnificis promissis iudicem corrumpere, pomi gratia, conarentur, Venus facilè palmam & uictoriæ præmium obtinuit. Hinc odij immortalis seminarium Palladi & Iunoni ortum est in Troianos: quod Poëta dicit nondum esse exoletum, maximè aduersus Veneris æmulæ stirpem, à qua in nobili illo certamine superatæ illæ fuerunt. Porrò de hoc pomo: hoc est, περὶ τοῦ μήλου καὶ ἔριδος, extat elegans carmen in Varia historia Ioannis Tzetzis:

οἱ μῦθοι τὴν ὑπερίαν ἡ μᾶρ καταλέγουσι,
ὡς γραϊκὰ μυθύδρια μῶν ἀγυρτῶν τι λέγοντες.
γάμοις πηλέως λέγουσι καὶ θέτιδος, πάλαι
συνελθεῖν τε τῶν θεῶν, ἔριδος ἄνευ μόνης.
ταύτην γὰρ ἄνευ, καὶ βρομοῦ, καὶ τέκνον ἀφανίζει
ὡς γράψε ἰκανοῖς πάσοντος ἰατρεῦσαι.
ἡ ἔρις δ' ἀθυμήσασα ταύτῃ τῇ παροράσει,
ὡς μῆλον γράψασα χρυσοῦν, λάβε καλὴ τὸ μῆλον,
ἐξ ὄρεφῆς τι ἔῤῥιψε μέσον τῆς γαμηλίας,
τὴν γαμικὴν σύνεχει πάντων, καὶ τὸν τόκον.
καὶ μάχην ἀνεῤῥίπισεν ἐκ λωτοῦ ὑπερβέρων.
κατὰ τοὺς μύθους καὶ αὐτοῖς ἔριδος μῆλον ἕως.
τὸ δ' ἀπηγορικώτερον, περὶ κοσμογονίας
τοῦτο προεῖπεν ὅμηρος ἱερανοδρόμοις λόγοις.
αὐτὰς δὲ ὑποτάσσουσα γράφων [illegible]ηγορίας.

Repostũ.] pro repositũ dixit, per syncopẽ. Cæterùm rerum naturalium & uetustatis periti, Paridis iudicium longè aliter, quàm uulgus interpretantur: in qua re operosè diligens est Fulgentius Mythologicõn II. Inuisum genus.] Dardanum, ex Ioue & Electra prognatũ. Ganymedis.] Quarta causa, raptus Ganymedis pueri: & peccatum Antigones, quæ à Iunone in ciconiam conuersa dicitur, quòd eam in formæ certamen prouocasset. B Porrò Ganymedem fabulantur Trois filium fuisse, & ob admirandam eius pulchritudinem ab aquila Iouis armigero raptum, ac pocillatorem Iouis mensæ adhibitum: quam rem Iunonem indignissimè tulisse. Homerus eum non à Ioue, sed à dijs raptum tradit: neque ad concubitum, ut quidam fabulantur, sed ad pocillandum, ut dixit

τὸν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν.

Cæterùm Ganymedem quidam Assaraci filium, nonnulli Erichthonij, alij Trois fuisse autumant: eumq; inter sydera collocatum, & eundem esse quem Aquarium appellamus. Fulgentius Mythologicõn primo author est, eum [illegible] ab aquila aue, sed bellica præda captum. Adducit Anacreontem antiquissimum poëtam, qui scripserit, cùm Iupiter bellum aduersus Titanas gereret, (erat autem Titanus Saturni frater) iamq; sacrificasset Cœlo, uictoriæ auspiciũ aquilam uolantẽ sibi adesse uidisse: pro quo tam felici augurio, qui à uictoria certa illicò sequuta est, in signis militarib. deinceps aquilã aureã usurpasse. Eo prælio Ganymedẽ, sub his signis captũ. Porrò inuenio, tempestate Aiothi iudicis in Iudæa Ganymedẽ Trois regis filium, adolescentem luculenta forma, à Tantalo Phrygiæ rege raptũ, C idq; in gratiam Iouis regis Cretensium, hominis impudicissimi, ad stuprum, καὶ ἀτιμίαν. ex qua iniuria graue bellum inter reges est ortum. Sed uulgatior fama est, ab ipso Ioue id factũ: hoc est, quòd per iniuriã sit abductus sub aquilæ signo, siue id terrestre fuerit, siue nauale. Quare pro fabula ducendum est, quod de aquilæ raptu prodigioso poëtæ nugantur. Nominis etymon deductum est παρὰ γανῦσθαι, id est lætari, καὶ μῆδος consilium, siue cura: quòd is qui prudenti consilio fruitur, Ioui se adesse existimet.

NASC.

His accensa super, iactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm atq; immitis Achillei,
Arcebat longè Latio: multosq; per annos
Errabant, acti fatis, maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

His accẽsa super.] Vno uerbo cõmuniter cõplectitur, quæ pluribus antè recẽsuit. Est enim intentio: Iuno Troianis ira[illegible] ta erat, sequitur ratio: nam ab eis Carthagini metuebat, ipsaq; contempta fuerat, igitur eos insectabatur. Atqui satis erat dixisse, id metuens, Troas arcebat Latio, uerũ inchoata sentẽtia, cũ multa alia cõgessisset, de bello, de [illegible] causis iracũdiæ, ideo post longiorẽ æquo πνεῦμα, i. spiritum, nouũ quasi astruit initium. Simili ferè orationis genere usus est in 6. Aeneid.

Non

A *Non equidem extimui, Danaum quod ductor, & Arcas,*
Quodq; à stirpe fores geminis coniunctus Atridis:
Sed mea me uirtus, & sancta oracula Diuûm
Cognatiq; patres, tua terris dedita fama
Coniunxêre tibi——.

deinde paulò infrà subdit:

His fretus, non legatos. & reliqua.

Ita quoq; Achilles apud Hom. Il. α, enumeratis matris in Iouem beneficijs, cùm longius orationis spiritum duxisset, nouum & ipse quasi initium astruit.

τῶν νῦν μιν μνήσασα παρέζεο, καὶ λαβὲ γούνων.

Iactatos æquore toto Troas relliquias Danaum.] *Caussis facti enumeratis, factũ ipsum Poëta describit: unde uarios multiplicesq; mouet commiserationis affectus: à fortuna: id est, à labore, & excidio Troianorum: quorũ mira paucitas, quasi reliquiæ superfuerunt: à loco, à tempore, à summo rerum discrimine: quod septem annis omnia penè maria fatis impulsi, summo cũ periculo, cum labore maximo nauigando circuierunt, nunc monstris territi, nũc peste fugati, sæpè etiam fluctibus ualidis oppressi.*

B Tantæ molis erat Romanã cõdere gentẽ.] *Eleganti epiphonemate caussarum expositionem claudit: unde & Romani imperij magnitudinem, ex condendi difficultate ostendit: nam quæ magno negotio fiunt, ea quoq; maiora, grauioráq; uideri, & haberi solent.*

LAMB. HORT. His accensa.] *Complexio caussarum, propter quas Iuno excisa Troia, terra mariq; Troianos infestè sit persequuta, ne in Italiam peruenirent.* His super.] *Anastrophe: quemadmodũ & Maria omnia circum.* Accensa.] *Metaphora, pro ira agitata.* Iactatos *item dixit, pro, sursum deorsum per omnia maria actos.* Troas.] *pro Troianos, enallage speciei.* Relliquias.] *Epenthesis, & appositio. Aeneam et eius socios Græcorum reliquias uocat à clade superstites seruatos.* Danaûm.] *Syncope. Danai Græci dicti sunt, à Danao Beli filio. Belo duo erant filij gemelli, Aegyptus & Danaus, ex Anchinoë. Danaum ad incolendam Libyam misit: Aegyptum uerò in Arabiam. Hic excisam Melampodum regionem, de suo nomine omnem eam nuncupauit. Erant ex diuersis uxoribus Aegypto masculæ sobolis 50 filij: quod in barbaro homine (quorum proprium fuit, uel procreationis, uel uoluptatis caussa, pluribus mulieribus misceri) minimè fabulosum fuerit. Danao fratri par fuit natarum numerus. Is à fratre, natorũ fiducia, quibus plus poterat, in Peloponnesum pulsus ex Aegypto, oneraria naui defertur: ubi, Gelanore (uel, ut alij, Sthelено) rege per id tempus fugato, nullò momento imperio est potitus. Tum demùm tradunt omnium primùm onerariam nauem in Græcia conspectam. Aqua item in terræ uisceribus abstrusa, ab eo altiùs effossis, deprehendi cœpta est. Non pigebit hic referre, ea quæ fabulari figmento etsi proxima sint, tamen quia à diuersis memoriæ prodita sunt, ad illustranda poëtarum commenta uehementer conducere uidentur. Dissidentibus inter se, ut dixi, fratribus de imperio, ad postremum Danaus omnes fratris sui Aegypti filios, extra unum aut alterum, per filiarum suarum artes è medio sustulit. Veritus itaq;, ne ab aliquo superstitum, ut oraculo acceperat, aliquando interficeretur: Mineruæ hortatu nauẽ apparat, quam de numero filiarum suarum Pentecontoron appellauit. Hac, impositis puellis, fugit. Statim quàm Rhodum uenit, Mineruæ Lindiæ simulachrum erexit, dedicauitq;. Inde Argos uenit, ubi per id tempus Hellanor imperabat: à quo regnum per manus accepit. Ad hunc modum imperio potitus, uniuersam gentem Danaos appellauit. Imperauit annos quinquaginta. Tradunt, Danaum Argos tenuisse anno trigesimo secundo τῆς ἐξόδου Israëlis. Huius filiæ Danaides & Belides dictæ sunt. Illæ ob sponsos necatos, has pœnas apud inferos dare dicũtur, ut situlis perstillantibus aquam hauriant, & in dolium pertusum infundant. Vnde Danaidum dolium, & doliũ inexplebile, in prouerbium abiêre.* Achillei.] *Contractus genitiuus, ab Achilleus.*

Circum.] *Pathos à loco.* Tantæ molis.] *Clausula enumerationis caussarum: constat ecphonesi, in difficultatem condendi primordia populi Romani.*

ARGVMENTVM.

Nauigantibus ex Sicilia in Italiam Troianis, de illis aliò euertendis Iuno irata sollicitè cogitat.

Vix è conspectu Siculæ telluris, in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cum Iuno æternum seruans sub pectore uulnus,
Hæc secum: Méne incœpto desistere uictam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe uetor fatis. Pallas'ne exurere classem
Argiuûm, atq; ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Disiecitq; rates, euertitq; æquora uentis.
Illum expirantem transfixo pectore flammas,
Turbine corripuit, scopuloq; †infixit acuto.
Ast ego, quæ diuûm incedo Regina, Iouisq;
Et soror & coniunx, una cum gente tot annos
Bella gero: & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea, aut supplex, aris imponat honorem?

† al. inflixit

NASC. C Vix è cõspectu Siculæ telluris.] *Narratio est, haud tamẽ historicorũ narrationibus similis: talis certè est, qualis poëtas decet: qui res nõ semper ut gestæ sint, sed sæpiùs, ut geri potuerint, enarrãt: nec à principio, sed à medio rerum gestarũ auspicãtur. Hac disponẽdi ratione & Homerus usus est, & uendã Aristoteles in poët. admonet: nã epici poëtæ officiũ est, unam perfectam actionem imitatione exprimere, eamq; ex personæ decoro: ut omnia, quæ dicit, inter se consentanea esse uideantur: quod historici minimè faciunt: quorum munus est, multas, uariasq; actiones, seruata temporis serie scribendo complecti: non igitur à diruta Troia Poëta initium capit, sed à septimo anno: quo ex Sicilia Troiani in Italiam nauigabant, narrationem suam auspicatur: cuius initio hostile Iunonis odium in Troianos, ob idq; illius singularem in illis obseruandis diligentiam quid agerent, quoue tenderent, ostendit: qui tantum altum attigerant, nec tam longè ab insula aberant, quin è Poëta uideri possent, cùm Iuno in eos furore accenditur uiolento.* Et spumas salis ære ruebant.] *remigãdi, impellendiq; remi difficultatẽ, uerborum, syllabarumque difficultate more suo delineat.*

Cū Iuno æternū.] *ad peripetiā sese accingit Poë-ta: id est, ad subitam, & ingentem fortunæ mutationem: nam cùm Aeneas, uentis feliciter spirantibus, Italiæ portam, quam proximam uidebat breuissima nauigatione se captatum speraret, id non modò non assequi potest, sed potiùs in grauissimum uitæ discrimē: hoc est, in horridam tempestatem incidit, & in Africam, quò minimè uolebat, ui uentorum impellitur: hoc sanè peripetiæ proprium est, subitos, atq; admirabiles casus cū subita etiam ac ingenti mutatione, in apertū proferre: cùm uerò ait Poëta,* æternū seruans sub pectore uulnus, *Iunonē ualde iratam, animoq; irato locuturā designat.* Vulnus.] *iniuriā illatā ex iudicio Paridis & honoribus Ganymedis: quarū rerū cùm obliuisci non posset, uindictam quærebat. Locus ex lib. Odyss. quinto sumptus esse uidetur, ubi Neptunus Vlyssi iratus, de eo in mari obruendo secum deliberat:*

[illegible]

& quæ sequuntur. notus est doctis locus. Hæc secum.] *uerbi reticentia futuræ orationis habitum, qualitatem ostē-dit.* Méne incepto desistere uictam.] *antequam huiusce orationis explicationem aggrediar, admonendos lectores arbitror, Poëtam nostrum minimè ignorasse, quod Aristot. in poëtica scriptum reliquit: oportere epicum poëtam ex sua persona pauca dicere: in causa est, quoniam cùm poëtarum sit, humanos præcipuè mores, atq; actiones imitari, quatenus ipsi narrant, non eas imitantur: neq; ea in re sui officij munere funguntur: itaq; præcipuè Homerum extollit, qui unus omnium, quicquid artificij in epico poëmate requiritur, præclarè, atq; optimè demonstrauit: nam ipse præfatus pauca, illicò aliam personā induit, atq; nunc Deos, Deasq; nunc uarij generis homines loquentes facit, eorumq; mores, actionesq; imitatur: ab hac præceptione, artisq; institutione Poëta noster ne unguem quidem transuersum discessisse, sed quicquid exactè est, ubiq; diligenter obseruasse uidetur, cuius rei hæc in primis Iunonis oratio indicium facit: in qua, cùm tota pathetica, affectibusq; plena sit, iræ, indignationisq; motus, & perturbationes tam bellè exprimūtur, ut non à Poëta describi, sed ab irata Dea quasi promi uideantur: hic uides Iunonem ora, uultū oculosq; uarias in partes uertere, ac impetu quodam animi hac, & illuc ferri, exclamare, secum ratiocinari, postremò ad excidium, ruinamq; Troianorum sese omni conatu accingere. quo exemplo intueri licet, iratos homines quodam modo rationi quidem parere, sed, ut inquit Arist. in Eth. seruorum more, qui præproperè dominorū suorum iussa capessunt: qui, etsi omnia rectè ac diligenter facturi uideantur, in medio tamen officiorum cursu re non intellecta deficiunt: atqui ira repentino quodā animi motu incitata, audit illa quidem rationem, sed præscripto non intellecto, ad ultionem se conuertit. Huius igitur orationis principiū tale est, quale indignantes, iraq;, ac furore percitos homines decet, abruptum uidelicet, & concitatum: huiusmodi ferè sunt apud Maronem orationes patheticæ omnes: in quibus ira, dolor, uel indignatio alicuius exprimitur. sic in 10. Aeneidos Iuno loquitur:*

——quid me alta silentia cogis
Rumpere?

& in septimo:

Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum.

& Dido in quarto Aeneid.

——moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait.

obseruanda est etiam ἀποσιώπησις de industria facta, quo A
efficatius iratæ personæ affectus exprimatur: quæ ualde commota plenam effundere orationem non potest. Sunt qui hic εἰρωνείαν agnoscant: quibus ego facilè assentior. Sed & omnia ἐμφατικῶς, me, uictā, incepto desistere. Nec posse Italia Teucrorum auertere régē?] *Propositum confirmat per detractionem obiecti: & unius tantùm Aeneæ mentionem facit, cùm ait, regem Teucrorum, non Troianos: ut unius personæ appellatione rem extenuare, factuq; faciliorem esse ostendat. Hic etiam obserues licet, breues sententias, frequentes interrogationes, crebras figurarum mutationes: quasi inter æstus iracundiæ Iuno fluctuare uideatur, locus est ex Homero sumptus Odyss. v.*

ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως
ἀμφ' Ὀδυσῆι ἐμεῖο μετ' Αἰθιόπεσσιν ἐόντος.

quem Poëta noster ornauit, & comparatione Palladis amplificauit. Quippe uetor fatis.] *perstat in εἰρωνείᾳ, ut in sept.*

Vincor ab Aenea.

Quod si rectè: id est, absq; ironia intelligatur, & se fatis omnino prohiberi dicat, & ab Aenea uinci, tolerabilius B
hoc, quàm illud erit: nam faciliùs Dij patiuntur se à Dijs, quàm ab hominibus uinci Neptunus apud Eurip. non erubescit palàm fateri se à Pallade, & Iunone superari.

——νικῶμαι γὰρ Ἀργείας θεοῦ
Ἥρας, Ἀθάνας, αἳ συνεξεῖλον Φρύγας: id est,
——uincor ab Argiua Dea

Iunone, & Pallade: quæ cōmuni opera perdiderunt Phryges: at in septimo, ubi seuiorib. doloris, & iræ furijs agitatur, fata nō nominat, sed ab homine Aenea se uictam fatetur: hic uerò oratoriè fatorum necessitati assignat, quod nec sua sponte, nec alterius adminiculo facere potest, ut ab Italia Troianos auertat. Pallas ne exurere classem.] *exaggerat exēplo Palladis per cōparationem à facultate deductam. Cicero in partit. orat. scriptū reliquit, cōparationes in naturis, & facultatibus fieri. Sed hæc duo in top. in quinq; partes distribuit: in naturā, uim, speciem, numerum, & affectionē: quæ omnia ibidem explicat. Hoc uerò argumentum est à minori formatum ex ui rerum, & personarum, & ex figura ipsius negocij. Nam argumenta, quæ uel à maiori, uel à minori, uel ex æquè magnō ducun-* C
tur, huiusmodi ferè uestigijs indagari solent, igitur ex ui rerum hoc modo: Pallas unius Aiacis delicto omnes Græcos perdere potuit, ego, quæ sum Deorum regina, Aeneam Troianorum ducem ab Italia fugare non potero? sanè minus est fugare, quàm perdere, & necare: ex ui personarum cùm Pallas, & Iuno nominatur, Palladē Iunone inferiorē, ob idq; etiam minus timendum designatur, ex figura uerò totius negocij. quia ut Aiacem Pallas occiderit, Græcosq; cōfecerit, ordine describit: nam figura est, quæ toto in negocio consideratur, continetur'q; illis septem circumstātijs, quibus causæ probabiles fieri solent, quarū Rhetores abūdè meminerunt: hic igitur Iuno totum negocium, seu negocij figurā per circumstantias explicat: personam enim, factum, causam, modumq; facti ponit: hoc est, Aiacem occisum, quis eum occiderit, quamobrem occiderit, & quo pacto occiderit, locum, tempus, facultatem de industria prætermisit: nam facultas satis idonea extitisse ex numinis potestate perspicitur: quia Pallas ex illis numinibus est, quæ cū Iouis filia sit, fulmina emittere potest: locus uerò, & tempus, quia hic nihil probant, rectè omittuntur. Id autē iuxta

A Caphareum Euboiæ promontorium cõtigisse interpretes referunt, at Hom lib. Odyss. 4. Aiacem non Palladis fulmine necatum, sed apud Gyarum insulam opera Neptuni in mari submersum fuisse, scriptum reliquit. Sed hæc controuersia uerbis Euripidis in Troad. facilè soluitur, apud quem Minerua à Neptuno auxilium petit ad submergendos Græcos uersus Eurip. hoc habent:

» ἐμοὶ δὲ δώσειν φησὶ πῦρ κεραύνιον
» βάλλειν Ἀχαιοὺς, ναῦς τε πιμπράναι πυρί.
» σὺ δ᾽ αὖ τὸ σὸν παράσχες. Αἰγαῖον πόρον
» τρικυμίαις βρέμοντα, καὶ δίναις ἁλός.
» πλῆσον δὲ νεκρῶν κοῖλον Εὐβοίας μυχόν: id est,
» Mihi uerò daturum dixit ignem fulmineum
» Ad feriendum Græcos & naues comburendas igne.
» Tu uicissim tuam operam præstato, Aegæum transitum
» Decumano fluctu frementem, & uorticibus maris,
» Impleto cadaueribus cauos Euboeæ secessus.

& alij quidam, qui sequuntur uersus: ex quibus facilè perspicitur, utrumque idem sensisse: huic exemplo simile illud est Ciceronis in 1. inuect. contra Cat. an uerò uir amplis. P. Scipio Pont. max. Tib. Gracchũ mediocriter labefactan-
B tem statum reipub. priuatus interfecit. L. uerò Catilinam Orbem terrarum cæde, & incendijs uastare cupientem, nos Coss. perferemus: hic ex ui rerum perspicitur minorẽ esse statum reipub. quàm Orbem terrarum, & minus esse labefactare, quàm uastare: ex ui personarum, cùm Gracchus, & Catilina nominatur, Catilina magis agnoscitur pertimendus. numerum addidit, duos Coss. unum Scip. figuram totius negocij non apposuit, quia apponenda non fuerat. Porrò hæc ad unum enthymema rediguntur: ego Diuûm regina, & coniunx Iouis, non possum debellare Troianos, igitur meum numen non est adorandum. ita quoque in 7. Aeneid. queritur Iuno ipsa:

» ——Mars perdere gentem
» Immanem Lapithûm ualuit: concessit in iras
» Ipse Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
» Quod scelus, aut Lapithis tantũ, aut Calydone merẽte?
» Ast ego magna Iouis coniux. & quæ sequuntur.

Classem.] inuidiosè, quasi de multis, non de una Aiacis naue loquatur. Vnius ob noxã, & furias Aiacis Oilei.] de culpa causã cognoscitur: quã extenuat, simulque Aiacis crimen excusat: ut honestior irascẽdi, atque indignãdi
C causa sibi esse uideatur: noxam dicit, quod leuioris criminis nomen est: & [illegible] quod facilè cõdonari potest & furentis, ut nõ crimen, sed culpa sit. Nã furioso homini peccatum non adscribitur: quia mentis, consilijque inops est. Causam igitur criminis furori assignat: quod ueniali statu defendi solet: quãquam hic furor, amoris furor est: nam per uim, Cassandram traxit, & uiolauit in templo Palladis, qua de re ita apud Euripidem Minerua loquitur:

» οὐκ οἶσθ᾽ ὑβρισθεῖσάν με, καὶ ναοὺς ἐμούς; id est,
» Nescis læsam me, & templa mea?

Cui Neptunus respondet:

» Οἶδ᾽ ἡνίκ᾽ Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ. id est,
» Noui, quando Aiax traxit Cassandram per uim.

Ipsa Iouis rapidũ.] figuram negocij describẽdam aggreditur: remque uerisimilem facit à persona, & mouet πάθος à materia, & à modo interficiendi. Iaculata è nubibus ignẽ.] Pallas aliud nihil est, quàm Iouis intellectio: eius enim è cerebro natam fuisse poëtæ fabulantur: quamobrem sola Deorum, ut Iuppiter, fulmina iaculari dicitur. Qua de re exstat apud Callimachum in hym. quamquam Hetruscorũ literæ, ut est apud Plin. lib. 2. cap. 42 nouem Deos fulmina emittere existimant: uerùm hæc ad facti Palladis exaggerationem cum indignatione dicuntur, quòd illa fulmen non suum, sed Iouis iaculata sit: idque è nubibus, quæ regno Iunonis (quæ aër est) subiecta sunt, quod maiorem etiam indignationem facit, addit etiã tempus. namque illicò Aiacem occidit, ipsa uerò Iuno decem annos cum Troianis bella gessit. Illum.] ἐμφατικῶς, criminis auctorem Ast ego, quæ Diuũm.] exemplo causam accommodat. eiusque obseruatione dignissimum, quod cùm in superioribus Palladis mentionem fecisset, nihil adiecit, quo illam seipsa minorẽ ostenderet, quasi turpe putaret, alteri detrahendo, grauitatẽ, amplitudinemque sibi aucupari uelle, at ubi in sui mentionem incidit, non modò Palladi se opponit, inquiens: Ast ego. sed adiecit: Quæ Diuũm incedo regina, nec id satis etiã putauit, quia addit: Et soror, & coniux Iouis: ut suæ dignitatis, potestatisque amplitudinẽ extollẽdo, Palladis facultatẽ extenuaret. suaque potestate longè inferiorem esse ostẽderet. Hoc igitur Iuno conatur ostendere, quòd si Pallas hostes suos ulcisci potuit, ipsa quoque poterit. Incedo.] proprio Iunonis uerbo Poëta usus est: unde in prouerbiũ abijt, ut auctor est Athenæus: βαδίζειν ἡραῖον ἐμπεπλεγμένον: hoc est, incedere Iunonium complicatum, subintellige gradũ: hic consulto prætereo, quæ de diuina hac tum uerborum, tum pedum compositione dici possent: quibus non casu (ut imperiti existimant) sed arte, & iudicio Poëta noster usus est: quando Pontanus, Trapezuntius, & Erythræus uiri doctiss. hac de re copiosissimè disputarunt. Iouisque Et soror, & coniux.] cur Iuno soror, & coniux Iouis dicatur, interpretes physicè pluribus disputarunt. Sed adeas Cic. in 2. de nat. Deor. Tot annos.] πάθος à tempore: quod nisi decem annorum spatio hostes suos debellare nõ potuit. Et quisquam numen Iunonis adoret Præterea?] conclusio per indignationem: in qua tractatur locus ab euentu: quanto enim dedecori, ac damno sibi futurum sit, nisi Aeneam ex Italia depellat, ostendit. Hac locutionis forma usus est & Cic. in Orat. pro lege Man. & quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum transmittendũ sit? qui ad omnia, & cæt. locus ex Homero sumptus esse uidetur Odys. 13. ubi Nept. Vlyssi iratus ita loquitur:

Ζεῦ πάτερ, οὐκέτ᾽ ἐγώ γε μετ᾽ ἀθανάτοισι θεοῖσι. «

& quæ sequuntur: notior est doctis locus, quàm hîc adscribi contingat.

ENVMERATIS disertè odij in Troianos causis, trãsit ad narrationẽ, cuius gratia in illis hactenus uersatus est. Hanc autem ducit à catastrophe errorum Aeneæ, idque exemplo Homeri, qui eam legẽ primus poëtis tulit: & Horat. in Arte eam œconomiam luculentis uerbis repetit, loquens de artificio Homeri: LAMB. Hor.

Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo, «
Semper ad euentum festinat, & in medias res «
Non secus ac notas auditorem rapit: & quæ «
Desperat tractata nitescere posse, relinquit. «

Vt narrationi lux addatur, nõ grauabor rem altiùs identidem repetere, à principio nauigationis Troianorum, usque ad eorum in Siciliam appulsum: sed & Græcorum maximè in historica re discrepantiam: ut mirum sit, tantã posse diuersitatem inter scriptores incidere: simul ut studiosos excitem ad expendẽda ea, quæ de urbis Romæ primordijs traduntur. Author Paruæ Iliadis tradit, Aeneam captiuũ à Neaptolemo in Græciam abductum: ac statim quàm

Delphis is ab Oreste cæsus esset, libertate donatũ, primùm regiones circa Racelum & Almoniam urbes Macedoniæ incoluisse, haud procul à Cisso monte sitas. Racelum ab eo nomen sortitum est, ut Aenos diceretur. Inde ex Macedonia traiecit in Italiam: consedítq; circa eam regionem quæ apud priscos Argessa fuit nuncupata: deinde a Saturno, Saturnia: mox à quodam Ausone, Ausonia: paulò pòst, Tyrrhenia: postremò ab Italo, uel (ut alijs placet) ab uno taurorum Geryonis, quos Hercules in Græciam ex Hispania abegerat. Italia dicta fuit. Quo tempore Hercules tranabat è Rhegio in Siciliam, uastabatq; Erycis regnum. Porrò Tyrrheni Italum, taurum dicunt. Hic primus regnauit Picus: post quem filius eius Faunus: ex cuius uxore & Hercule Latinus prognatus, inde regnũ suscepit: à quo deinceps omnes Latini appellari cœperunt. Post Ilij euersionem, quinquagesimoquinto anno ab Hercule, ad hunc quem dixi modum, Aeneas in Italiam & Latinorum terram uenit, appulítq; circa Laurentum, qui locus & Troia appellatur, haud procul ab flumine Cio. In hæc fermè uerba Isacius Tzetzes historiam Aeneæ, ex Paruæ Iliados authore prosequitur, qui ne appulsus illius in Siciliam ullam quidem mentionem facit. Idem commentator paulò pòst, docet ex Lycophrone & alijs, Græcis Troiam populatis, solum Aeneam liberum missum factum: iussumq; ex urbe secum asportare quæ uellet. Transportatis itaq; liberis & uxore, cum patre & penatium simulachris, descendit in Atho: atq; ibi condidit urbem, aduersus omnem iniuriam ualidè munitam, hanc de se Aeneada uocauit. Perijt hic Anchises: cuius cremati ac deplorati cineribus in aurea urna conditis, aliquandiu ibi moratus, inde se abstulit, acceptáq; suem triginta succulas enixam: quarum simulachrum in una ab se conditarum urbium erexit. Hæc illi. qui quantum ab illo: hoc est, à Lesche, Paruæ Iliados authore, uarient, ὧν στοχῶ ἄλλον. qui prodidit, Andromachen & Aeneã captiuos Pyrrho donatos, ab eóq; in Pharsaliam, Achillis patriam terram, auectos. Verba illius sunt:

» Αὐτὰρ Ἀχιλλῆος μεγαθύμου φαίδιμος υἱὸς,
» Ἑκτορέην ἄλοχον κατάγεν κοίλας ἐπὶ νῆας,
» παῖδα δ' ἑλὼν ἐκ κόλπου ἐϋπλοκάμοιο τιθήνης,
» ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ πύργου. τὸν δὲ πεσόντα
» ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.
» ἐκ δ' ἕλετ' Ἀνδρομάχην ἠΰζωνον παράκοιτιν
» Ἕκτορος, ἥν τε οἱ αὐτῷ ἀριστῆες Παναχαιῶν
» δῶκαν ἔχειν ἐπίηρον ἀμειβόμενοι γέρας ἀνδρί,
» αὐτόν τ' Ἀγχίσαο κλυτὸν γόνον ἱπποδάμοιο
» Αἰνείαν ἐν νηυσὶν ἐβήσατο ποντοπόροισιν,
» ἐκ πάντων Δαναῶν ἀγέμεν γέρας ἔξοχον ἄλλων.

Sed ne ab his quidem ulla Aeneæ in Siciliam aduentus mentio fit. At Virgilius hos maximè (sed non per omnia) sequutus est, qui Aeneæ nauigationem in hunc ordinem digessère. Relicto Ilio, ab Antandro in Thraciam traiectus defertur. Inde Pallenen secundum Cherronesum prætereuecti Troiani, à Crusem barbaris hospitio excipiuntur, ibiq; hyemarunt. Quo in loco templo Veneri statuto, soluunt in Delum: ex Delo in Cythera, quæ Peloponneso adiacet: ex Cytheris in Zacynthum: hinc in Ambrarium sinum deferuntur. Hanc oram prætereuecti, Butroti portum tandem tenent. Vnde bidui itinere Dodonem, oraculi petendi gratia, peruenère. Ex Dodone in eam Italiæ oram emenso Ionio appulère, quæ postea Magna Græcia fuit appellata. Hic aliquanta multitudine relicta, Aeneas cum reliqua manu Ausonij maris oram emensus, eam Siciliæ partem prætereuehitur, dubium consiliône an casu, A *quæ Drepana nominatur. Moritur hic Anchises. Itaque hinc soluto portu, cum nullo discrimine in aduersam Italiam traiecisset, Poëta cursu eum excussum fingit, ut consilium suum exequatur.* Vix e conspectu.] *Occasio, quam breuis narratio ad consultationem Iunonis, conspecta Troianorum classe, & in sequentem tragœdiam, sternit. Spumas salis, uocat salsum mare: Tapinosis.* in Aere, *pro classibus, synecdoche est. Rostra nauium in naualibus prælijs ærata erant, ad proterendas hostium classes. Sed & enallage est in* Ruebant, *pro perruebãt: usúsq; est uerbo absoluto, pro transitiuo. Iam uerò* æternũ uulnus, *immortale odiũ Iunonis uocat: uicina ducta methaphora à corpore ad animum.* Hæc secum.] *Eclipsis. Voluit, loquuta est: conuenit uehementer concitatæ.* Méne incœpto.] *Figurata loquutio: subauditur, par est, aut simile quiddam. Oratio pathetica est, & affectuum plena, qualis conuenit concitatæ. Principium abruptum, perpetuis interrogationibus uehemens. In deliberationem, per indignationem trahit: num ipsa regina Deorum, & soror & cõiunx Iouis, Troianos ab Italia arcere non possit. Exaggeratur dolor ab exemplo minori. causis, rebus, personis* B *extenuatis. Vnde infert τὸ δυνατόν.* Incœpto.] *Propositio: Non æquum est, ut uicta, à persequendis Troianis desistam. Possum Troianos ab Italia prohibere. Crebræ interrogationes uehementer affirmant: id quod in deliberationem per ironiam rapit.* Regem.] *Ironicῶs Aeneam regem uocat, cui neq; firma sedes sit, neq; regnum: sed extorris ciuis, cum profuga suorum manu, locum quærat, in quo pacatus degat.* Teucrorum.] *Troianorum, à Teucro Scamandri Cretensis filio, quem Troiæ conditorem memorant: à quo ipsam gentem Poëta Teucriam dixit. Fuit autem alius Teucer Telamonis filius, de quo suo loco narrabitur.* Quippe.] *Occupatio ironica, à fatali necessitate, quam soluit ab exemplo minori. Estq; pathos ab exemplo. Huius exaggerati circumstantias ita cum suo negotio componit, ut facilitatem rei, quam molitur, proponat. Palladem secum confert: Ego regina diuorum. Pallas Iouis filia: ipsa Græcorum domum patriamq; repetentium classem potuit exurere, egóne possim extorres paucos obterere? Nam classium multitudinem exurere plus est, quàm reliquias profugorũ perdere.* Argiuũm] *pro Argiuorum dixit: syncope.* Submergere.] *Amplificat factum. maius erat opprimere Græcos uictores fluctibus, quàm Troianos uictos ab Italia auertere.* C *Porrò pontus ea propriè maris pars est, quæ inter Aegæũ & Euxinum interiacet: in quo Helle casu hausta dicitur, à qua Hellespontus appellari cœpit, & mare Hellesponticum. Pontus, ἀπὸ τοῦ πόνου, quòd laborem & periculum habeat.* Vnius.] *Extenuatio, quæ admirabilis est, in singulis uerbis. Propter leue erroris nomen: id enim noxam dicit: deinde ob noxam unius Aiacis, propter quam cætera multitudo pœnas dare non debuerat. Et ut coarguat, ne culpam quidem in Aiace fuisse: per furorem, inquit, aliquid patrarat, quod mente capto fuerat condonandum. Nam quod per insaniam peccatur, id destinato consilio admissum dici non potest: unde & culpa item abest, nec puniri debuit.* Aiacis.] *Duo fuerunt Aiaces ad Troiam, Telamonius & Oileus: quorum posterioris hic meminit. Callimachus ἐν αἰτίοις narrat, Aiacem Opuntium, Locrensem genere, patre Oileo prognatum, euersa Troia Græcis exitij causam fuisse, quòd Cassandram Mineruæ*

sacerdotem,

A sacerdotem, in eius templo, adeo'que illius adyto stuprasset: quare deam statuæ suæ oculos in tectum sustulisse. Cumq; iam Græci in patriam reditum maturarent, circa Eubœam horrendam tempestatem dea concitauit, qua multi fluctibus ac naufragio perierunt. Aiax in petras, quæ Gyrades dicuntur, enatauit: iactitauitq;, inuitis diuis se seruatum. Neptunus ob impietatem hominis indignatus, discidit scopulum, atque Aiacem rursum in fluctibus præcipitauit. Thetis eiectum exanimẽ miserata, sepeliuit. Porrò Minerua ne adhuc quidem se satis ulta, Locrenses huc compulit, ut ad mille inde annos uirgines sortitò Ilium mitterent. Verba ipsius authoris adscribam: Αἴας λοκρὸς μὲν ἦν τὸ γένος, ἀπὸ πόλεως ὀπουντίου, πατρὸς δὲ οἰλέως. οὗτος δὲ μετὰ τὴν ἰλίου πόρθησιν, αἴτιος τοῖς ἕλλησιν ἀπωλείας ἐγένετο. κατασπάσας γὰρ τὴν κασάνδραν, ἱκέτιν οὖσαν ἀθηνᾶς, ἐν τῷ τῆς θεᾶς σηκῷ κατέσχεν, ὥστε τὴν θεὰν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ξοάνου εἰς τὴν ὀροφὴν τρέψαι. τοῖς δὲ ἕλλησιν ὑποστρέφουσι, καὶ κατὰ τὴν εὔβοιαν γενομένοις, χειμῶνας διήγειρε μεγάλους, ὥστε πολλοὺς αὐτῶν διαφθαρῆναι. διανηξάμενος δὲ αἴας εἰς τὰς γυρὰς καλουμένας πέτρας, ἔλεγε χωρὶς θεῶν γνώμης διασεσῶσθαι. ποσειδῶν δὲ ἀγανακτήσας, διέσχισε τὴν πέτραν, καὶ τὸν αἴαντα τῇ θαλάσσῃ παρέδωκεν. ἐκριφέντα δὲ αὐτὸν κατὰ δῆλον νεκρὸν θέτις ἐλεήσασα, ἔθαψεν. ἀθηνᾶ δὲ οὐδ' οὕτως τῆς ὀργῆς ἐπαύσατο, ἀλλὰ τοὺς λοκροὺς ἠνάγκασεν ἐπὶ χίλια ἔτη εἰς ἴλιον κλήρῳ παρθένους πέμπειν. Homerus huius naufragium nimis quàm eleganter selectissimis uerbis prosequitur, Odyss. 4.

» ἀρχοὶ δ' αὖ δύο μοῦνοι ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,
» ἐν νόστῳ ἀπόλοντο, μάχῃ δέ τε καὶ σὺ παρῆσθα.
» εἷς δ' ἔτι που ζωὸς κατερύκεται εὐρέϊ πόντῳ.
» αἴας μὲν μετὰ νηυσὶ δάμη δολιχηρέτμοισι.
» γυρῇσίν μιν πρῶτα ποσειδάων ἐπέλασσε
» πέτρῃσιν μεγάλῃσι, καὶ ἐξεσάωσε θαλάσσης.
» καί νύ κεν ἔκφυγε κῆρα, καὶ ἐχθόμενός περ ἀθήνῃ,
» εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε, καὶ μέγ' ἀάσθη.
» φῆ ῥ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν, μέγα λαῖτμα θαλάσσης.
» τοῦ δὲ ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυεν αὐδήσαντος.
» αὐτίκ' ἔπειτα τρίαιναν ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσιν,
» ἤλασε γυραίην πέτρην, ἀπὸ δ' ἔσχισεν αὐτήν.
» καὶ τὸ μὲν αὐτόθι μεῖνε, τὸ δὲ τρύφος ἔμπεσε πόντῳ,
» τῷ ῥ' αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ' ἀάσθη.
» τὸν δ' ἐφόρει κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα.
» ὣς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ.

Vaticinia hoc flagitium & classium Græcarum cladem fuerat multo antè Cassandra ipsa. Vaticinium extat apud Lycophronem in Alexandra:

» ἡ δ' ὡς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης,
» γλήνας ἄνω στρέψασα χώσεται στρατῷ,
» ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων διός,
» ἄνακτι πάππῳ κτῆμα τιμαλφέστατον.
» ἑνὸς δὲ λώβης ἀντὶ, μυρίων τέκνων
» ἑλλὰς στενάξει πᾶσα τοὺς κενοὺς τάφους

Ob quod nam flagitium, propter quam contumeliam lugebit tota Græcia? Propter admissum Aiacis Locrensis. lugebit pseudotaphia naufragorum Græcorum, seu potius ipsos Græcos naufragio haustos, non conditos in terra, sed in scopulis marinis disiectos: quorum cineres neque in arculis è rogo collectos humo mandabunt, neque custodient superstites, ut mos tenuit eorum qui in hospita terra morerentur. Quem locum enarrator Isacius Tzetzes luculenter explicans, his uerbis historiam refert: φασὶν (inquit) ὅτι ὁ λοκρὸς αἴας ἐν τῇ ἁλώσει τῆς τροίας καταφυγοῦσαν κασάνδραν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀθηνᾶς, καὶ τῷ παλλαδίῳ τῆς ἀθηνᾶς ἐχομένην, ἀπέσπασε καὶ αὐτόθι συνεγένετο. ὀργισθεῖσα δὲ τούτῳ ἡ ἀθηνᾶ, ἐν τῇ θαλάσσῃ σὺν πολλοῖς ἑτέροις τῶν ἑλλήνων ἀνεῖλεν. οὕτω μὲν οἱ πολλοί φασι. Atque hanc quidem ait esse uulgi opinionem. Inde ueritatem historiæ ita enarrat: καταφυγοῦσαν (inquit) αὐτὴν ἀπέσπασε τοῦ ναοῦ, καὶ ἰσχυρίσατο αὐτὴν, καθάπερ ἑτέρας οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ, ὡς ἔλαβεν ἕκαστος ἁρπάξας. ἐρασθεὶς δὲ αὐτῆς ἀγαμέμνων, τῷ ὀδυσσεῖ τοῦτο κοινοῦται. ὁ δὲ κατεψεύσατο, ὡς αἴας ἐν τῷ ναῷ ταύτῃ ἐμίγη. συνέβη γοῦν ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν οὕτως ὑπ' ἀγαμέμνονος, μισηθῆναι δὲ καὶ τὸν στρατηγὸν αἴαντα ὑπὸ τοῦ ὄχλου ... καὶ σφαγῆναι. ... πρότερον ὕβριν. ... ἐπὶ δὲ λογισάμενος καὶ τοῦ παλαμήδους τὸν ἄδικον θάνατον, καὶ φοβηθεὶς μή πως καὶ αὐτὸν ἀπολέσωσιν, ἐμβὰς τῆς νυκτὸς ἐν ἀκατίῳ καὶ χειμερίῳ καιρῷ, ἐναντίων ἀνέμων πνεόντων, ναυαγεῖ περὶ τὸν ... καὶ μύκονον, ἢ ἄλλον ... τινῶν. καὶ τῆς νηὸς πρὸς τὰς πέτρας λυθείσης μέχρι τινὸς, ὁ ἀνὴρ γενναίως νηξάμενος περὶ τὰς γυραίας πέτρας ἰσχυσεν μεγάλων δὲ τῶν κυμάτων ἐπερχομένων συνεχέστερον, ... τῆς πέτρας ἀποκοπεὶς πρὸς τὴν θάλασσαν αὖθις κατενεχθεὶς ἀπεπνίγη. μαθοῦσα δὲ ὁ λοκρὶς ἅπαν τὸ συμβὰν, ἐπὶ χρόνον ὅλον μελανηφορεῖ, τὸν ἄνδρα ... καὶ ἐνιαυσίως ἐκκαίει πληροῖ θυσιῶν μεγαλοπρεπῶν, καὶ πῦρ ἐμβάλλει τῇ ἐλαιάδι, ἐξαρτῶσά τι μέλαν ἱστίον ... χωρὶς ... τὸ πέλαγος, κατακαίουσα θυσίαν τῷ ἥρωϊ. Lycophron in eodem poëmate horrendam uindictam, de oblato stupro, in Locrenses omnes ita refert:

χρόνον δὲ πολλοῖς παρθένων τητωμένας «
τάξω γυναιξὶν αὖθις αἳ ... «
ἀθεσμόλεκτρον κύπριδος λύκου θεᾶς «
δαρὸν τεύξας κλῆρον εἰς ἀγαρσίαν «
πέμψουσι παῖδας ἐστερημένας γάμων. «

Hos uersus ita enarrat Scholiastes: Aiace Locrensi ad Gyræos scopulos naufragio hausto, ægrè reliqui Locrenses salui domũ redierunt: ipse aũt in Tremonem (Deli is locus est) eiectus fuit. Post tertiũ inde annũ, per Locridem pestis grassari cœpit, propter Cassandram, quam nefario incestu uitiarat Aiax. Itaque diuino oraculo iussi sunt Mineruam Iliensem in mille annos placare, ut binæ uirgines sortitò eò mitterentur. Iam si quas earũ quæ mittebantur obuias intercepissent, & in suam redegissent potestatem Troiani, illicò interficiebant: ossa uerò earum sterilibus atq; è sylua cæsis lignis cõbusta, è Trerone monte Troadis in subiectum mare abiiciebant. Rursum Locrenses alteras miserunt: ac si quæ effugiebãt, clam Mineruæ templum ingressæ, sacræ erant. Harum erat, uerrere, & omnia à sordibus repurgare, & aqua conspergere. Ad ipsam deam quidem neq; accedebant: neq; templum egrediebantur, nisi noctu. Erant autem attonsæ, unã tantum interulam indutæ, non calciatæ. Locrensium uirginum primæ Peribœa & Cleopatra huc missæ fuerunt. Et primùm quidem Locrensium uirgines, mox inde infantes, & cũ ipsis nutricibus amiculos mittebãt. Postremò mille annis exactis, post Phocicum bellum à talibus sacrificijs supersessum est: ut author est Timæus Siculus. Huius historiæ itẽ meminit Callimachus Cyrenæus.

Ipsa.] *Exaggerat cum stomacho, uim & iniuriam Mineruæ: idq; ob peccatũ perexiguum, ut dixi. Atrocitatem rei uerbis aptis, ac planè tragicis reddit, cùm dicit Mineruam iaculatam ignem rapidum: ita periphrasticè fulmen uocat. Sed & è nubibus, quo ignis sit uiolentior, eiusq; impetus. Sequuntur inde effectus: disiectas fuisse rates, uentos æquora ex imo fundo miscuisse. Ex Euripide totus hic locus sumptus est, qui inducit Mineruam uentos contra Græcorum classes à Neptuno petentem: uolentemq; illum facere, quod Iupiter fecerit, à quo in Græcos fulmen accepit. Subijcit hic hypotyposi Aiacem fulmine percussum, & efflantem animã subijcit, ut ambustus traiectusq; & scopulis affixus animam euomat. Eurip. in Troad.*

» καὶ Ζεὺς μὲν ὄμβρον καὶ χάλαζαν ἄσπετον
» πέμψει, γνοφώδη τ' αἰθέρος φυσήματα,
» ἐμοὶ δὲ δώσειν πῦρ κεραύνιον λέγει,
» βάλλειν ἀχαιοὺς, ναῦς τε πιμπρᾶν πυρί.

Rursum de Neptuno:

» ταράξω πέλαγος Αἰγαίας ἁλός,
» ἀκταὶ δὲ Μυκόνου, Δήλιοί τε χοιράδες,
» Σκῦρός τε Λῆμνός θ' αἱ Καφήρειοί τ' ἄκραι,
» πολλῶν θανόντων σώμαθ' ἕξουσι νεκρῶν.

Turbine.] *Est autem turbo, uentus nubis è maiore specu depressæ, erumpens, & cũ fragore proxima quæq; proijciens* στρόβιλον *Græci uocant. Porro Græcorũ quibusdam quinq; fulminum species traduntur:* πρηστὴρ, ὁ καὶ πυρώδης καλούμενος, ὃς καταφερόμενος τῷ πνεύματι καὶ ξηροπαθῶν καὶ λεπτυνθεὶς γίνεται ἐκ νέφους, ὁ καὶ καταιβάτης, ὃς γίνεται παχυνθέντος τοῦ πυρώδους πνεύματος· ἀργὴς, ὃς δὴ τὴν ταχεῖαν κατάστασιν ἔχει φλόγα, μελαίνα δὲ ψολόεις, ὅλον τὸ φαῖνον ὀνομ. ἐκπνοίας δὲ, ὁ συστροφὴ καὶ εἰλίνδησις ποιῶν. διὰ μέσου ταχύτητα καὶ ὀξύτητα τῷ πνεύματι τοῦ ἀέρος ἀντιτυπούμενος. A

Scopuloq;.] *Scopulus propriè à speculando dictus est, saxum eminens in mari, forma diminutiua, à scopus:* σκοπῶ, *contemplor.* Ast ego.] *Exaggerato minori, cætera omnia sunt lentiora. Per stemmatis iactationem inserit lepôres ac ueneres quasdam, quæ plurimũ præ se ferunt dignitatis. Emphaticẽq; personam addit,* Ego: *quam à genere & maiestate illustrat. Opponuntur Palladi, filiæ Iouis: quæ multo prom minus ualet. Ipsa momento Aiacem fulmine Iouis confixit: ego multo illa potentior, tot annos bellum gero cum una gente: contemptum Troianorum reliquias significat, quæ decem ante annos aduersus uniuersos Troianos Græcorum res etiam tutata fuerat.* Iunonis.] *Enallage personæ, uerùm grauissima emphasi figurata. Epilogus constat affectibus. Cæterùm descriptus locus hic est ex quarto Homeri Iliad. apud quem Iuno Iouem ad hunc modum alloquitur:*

πῶς δὴ γ' ἐγὼ, ἥ φημι θεάων ἔμμεν' ἀρίστη «
ἀμφότερον, γενεῆ, καὶ οὕνεκα σὴ παράκοιτις «
κέκλημαι, σὺ δὲ πᾶσι μετ' ἀθανάτοισιν ἀνάσσεις. «

Aris.] *pro sacrificet. Nam ara propriè erat locus, in quo Dijs superis & inferis sacra fierent, cùm altaria superis tantùm erigerẽtur. Dictã uerò arã existimãt, quasi ansam: quia uas erat, quod tripus appellabatur. Varro author est, teste Macrobio, aras priùs ansas dictas, quòd esset necessariũ à sacrificãtibus eas teneri. Nam qui immolabãt, nõ deos tãtùm uoce precabãtur, sed aras etiã manibus tenebãt, unde initio ansæ dictæ fuerũt. Pòst literarũ cõmutatione, aræ dici cœptæ: ut arbos, odos, arbor, odor: Fusius, Valesius, Furius, Valerius, & similia. Hinc Poëta alibi: Tango aras.* « B

ARGVMENTVM.

Iuno furore accensa Aeoliam proficiscitur, vt ab Aeolo ventorum rege, cuius hic potestas, ac officium describitur, tempestatem supplex impetret ad submergendos Troianos.

Talia flammato secum dea corde uolutans,
Nimborum in patriã, loca fœta furentib. austris,
Aeoliam uenit: hic uasto rex Aeolus antro
Luctantes uentos, tempestatesq; sonoras
Imperio premit, ac uinclis & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis,
Circum claustra fremunt: celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenẽs, mollitq; animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras, cœlumq; profundum
Quippe ferant rapidi secum, uerrantq; per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemq; & montes insuper altos
Imposuit: regemq; dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.

NASC. TALIA flammato.] *descripto Iunonis furore, ad effectũ furoris describendũ sese Poëta accingit, in qua descriptione, ne illa quidẽ quæ intermedia occurrũt, relinqt. Nam cũ Iuno Troianos perdere, uel saltẽ immissa tempestate, in diuersas Orbis terrarũ regiones dispergere uellet, nec id sua sponte facere posset, erat, quòd alienũ auxiliũ imploraret: itaq; oculatissimus Poëta cùm eam iracũdiæ fluctibus æstuantẽ effinxisset, antequam furoris exitũ scriberet, qd ipsa interim ageret, quò se cõferret, cuius ope, atq; opera uteretur, necessariò quoq; describendũ putauit: huius iræ, atq; odij causa dicta est superiùs, ut Carthaginenses, quos amabat, defenderet. Primùm igitur Iunonẽ Aeoliam uenisse scribit: quã uentorum patriã appellat: quæ insula est in mari Siculo, ubi Aeolus rex constitutus est, ea auctoritate, ac imperio in uentos, ut carcere, & uinculis eos retineat: cuius rei causam ex mnuo eo*rum impetu, ac furore deducit: quorum tanta uis est, ut nisi cohibeatur, uerendum sit, ne omnia ferè secum elementa trahant: itaque Iouem huic periculo cõsuluisse: uentos cauernis occlusisse, mõtem imposuisse, illisq; regem dedisse, qui eos summo quidem imperio retineret, sed, nisi iussus, emittere non posset.* C

Corde flammato.] *periti* corde, *dixit,* flammato: *nam iræ sedes cor est, ubi sanguinis feruor residet: hinc illud Horatianum in primo Serm.*

—*meum iecur urere bilis.* «

& Homerus passim iram in corde collocat: ibiq; etiam augeri ueluti fumus, docet Iliad. 18.

καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι, «
ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο, «
ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται ἠΰτε καπνός. «

Hic uasto rex Aeolus antro.] *Aeoli imperiũ in uentos*

A uẽtos aptis, consentaneisq́ ipsorũ naturæ uerbis describit: quidẽ Homerus facit Odyss. x. inter initia. Sed reuera aliter ab Homero, quàm à Virgilio Aeoli potestas describitur. Luctantes uentos, tẽpestatesq́ sonoras.] Solent poëtæ, ac plerunq oratores uerbis ad sonũ rerumq́ naturã exquisitis uti: ut ex hoc Virgilij loco apparet. Nam quàm grandia hæc, atq sonora uerba sunt: luctãtes uentos: tẽpestates sonoras: ita certè, ut rem suapte natura grandẽ, grandiorem quoq reddere ualeant: ita quoq Cic. pro Milone: Scutorũ, gladiorũ, frenorũ, sparorũ, pilorumq́ etiam multitudo deprehendi posse iudicabatur: uides quantus sit in uerbis strepitus, & sonoritas, quæ rem quoq maiorem, ampliorẽq facit. Ac uinclis, &c.] Sub hac uinculorũ & carceris metaphora, aliud dicit, & aliud designat Poëta doctissimus, nempe hoc: ni fallor, ad frenandos improborũ hominũ impetus, necessariam esse principis potestatem, atq officium: hæc autem tralatio huic est mirũ in modum apta negocio: sanè decenter tralationibus uti maximè arduum est, ut inquit Arist. in poët. sed si aptè inductæ fuerint, orationem mirum in modũ exornant, ac uehementer extollũt. Illi indignantes.] impetuosam uentorum naturam B scribẽdo delineat, ac penè sub oculos legentiũ ponit, hic etiã obserues licet omnia per prosopopœiã uerbis tribui, quæ iratorum hominum propria, ac peculiaria sunt. Celsa sedet rex Aeolus arce.] ad Aeoli regis imperium redit, cuius etiã grauitatẽ, maiestatemq́, nec nõ prudentiã animiq́ temperantiam in regendis uentis, eorumq́ impetu cõpescendo depingit. Sedet igitur, non quasi ociosus, sed in celsa sede: ut cũ regia maiestate, & grauitate munere fungatur suo. Sceptra tenens.] quod est regiæ potestatis insigne. Mollitq; animos.] optimi, prudentissimiq́ principis est, populi uitia mitigare, quæ penitùs tolli nõ possunt. Pontanus hic quædã refert in Antonio ad orationis suauitatẽ attinentia, quæ sub nomine Erythræi in quibusdam impressis codicibus circumferuntur. Ni faciat.] uim, potentiamq́ uentorum ὑπερβολικῶς extollit, quod si ad ciuilem rationẽ redigatur, facilè intelligitur improborum hominũ insolentia (nisi Principis seueritate cohibeatur) iura omnia diuina atq humana peruerti. Speluncis abdidit atris.] μετάληψις, seu ut Latini uocant, transumptio, per quã gradatim imus ad id, quod ostẽdimus & ex eo, quod præcedit, id quod sequitur insinuamus: nam atræ speluncæ, hic nigræ intelliguntur: ex nigris obscuræ, C & per hoc demum in præceps profundæ. Sic infrà:

20 ——Ponto nox incubat atra.

Figura est poëtis familiaris. Et premere. & laxas.] παραινετικῶς principis curam, & officium in populos, quale esse debeat, ostendit, ne nimis seuerè, néue nimis clementer in eos imperium exerceant.

LAMB. Hort. Talia.] Ad hunc modũ Iuno irato animo deliberauit. Periphrasis constans accidentibus, quibus cõcitatior ira circumscripta est. Nimborum.] Concedit Aeoliã, uentorũ regnum: per appositionem. Loca sunt uentorũ referta, unde tempestates concitatæ proficisci feruntur. Est autem propriè nimbus, ὄμβρος, præceps pluuia: pro uento usurpatur, ueluti hoc loco. Est & uasis genus, quo uina & alij liquores funduntur. Fœta.] fœcunda uentis. Porrò Aeolia septem insularum regio est, inter Siciliã & Italiam, quæ à nonnullis, propter perpetuum incendium, Vulcaniæ sunt appellatæ: nam perpetuo flagrãt igne, perinde ut Aetna. Mela his eas nominibus recenset: Osteodes, Lipara, Didyme, Phœnicusa, Ericusa, Hiera, & Strongyle.

At Strabo paulò diuersis eas nominat. Pro Hiera & Osteodes, Euonymum & Thermessam ponit. Harum Strongylen dicit à figura turbinata, uel rotunda nuncupatam. Etenim βίᾳ (inquit) μὲν φλογὸς λειπομένη, τῷ φέγγει πλεονεκτοῦσα. ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαί φασιν. Phœnicusa & Ericusa à plantis nomen habent: molliter surgunt, remittunturq́ in pascua. Porrò Euonymus, in interiori maris parte submota, uasta est ac deserta. Addit Chrestomathiæ author, πολλάκις δὲ καὶ φλόγες ὡς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πελάγους τοῦ περὶ τὰς νήσους ὤφθησαν ἐπιφερόμεναι τῶν κατὰ βυθὸν κοιλιῶν τοῦ πυρός, ἀναπνεομένου πόρου τινός, καὶ βιαζομένου πρὸς τὸ ἐκτός. His addunt quidam Prochytam & Hicesiam. Tradit Posidonius prodigiosum quiddam de his: circa solstitia æstiua sub aurorам, mare inter Hieram & Euonymum in immensam altitudinem sublatum uideri, atq ad eum modum assiduò aliquantum temporis inflatum perseuerare, ac deinde rursum desinere: nautas, & eos qui audent adnauigare, uidisse in superficie summa mortuos pisces fluitãtes, à gurgite eiectos: illos autem, æstu ac graueolentia consternatos fugere: & alia quædam rerum naturæ prodigia. In his itaq insulis Aeolum Iouis & Acestæ filiũ regnasse produnt, qui uentorum ac tempestatum rationes summa prudentia prædixerit: unde poëtæ fabulandi materiam arripuerint, Aeolum uentorũ regem, eos illic conclusos mõtium carceribus continere: ac quoties libitum sit, nunc hos, nunc illos solutis habenis in terras ac maria emittere. Sunt qui hunc Hellenis filium, Iouis nepotẽ tradunt à quo uentorum imperium accepisset. Homerus hunc fingit Vlyssẽ hospitio excepto, folles uentorum refertos dono dedisse. Enarrator lib. Odyss. x. ad allegoriam, ex quorundã sententia, fabulam trahit: τινὲς δὲ (inquit) ἀλληγοροῦντες, Αἴολον μὲν λέγουσι τὸν ἐνιαυτόν· δώδεκα δὲ παῖδας, τοὺς μῆνας. τινὲς δέ, ὅτι μαρτυρῶν(?), ἀστρολογίας ἔμπειρος ὢν, εἶπεν ὄντος ἐν Ταύρῳ, ζέφυρον πνεῦσαι. Hoc est, Nonnulli, qui allegoricè fabulam interpretantur, Aeolum annum esse ferunt: liberos autem eius, duodecim dici menses, ob id, quòd cùm astrologiæ esset peritus, Zephyron, sole Taurum tenente, spirasse obseruarit. Idem enarrator statim addit, hasce insulas collocari in mari Tyrrheno. Porrò duos maximè Aeolos fuisse, scriptores memorãt: alterum Hippoti & Menantis, alterũ Græcum illum Iouis nepotem. Huius meminit etiam Hesiodus. Theophrastus in historicis commentarijs prodidit, fremitũ incendij insularũ Aeolicarum ad mille inde stadia exaudiri: circa adeò Tauromenium, strepitum haud admodũ tonitruo dissimilẽ percipi. Citat authorem hunc Apollonij interpres quarto Argonaut. Græcorũ cõmentarij tradũt, nõ Iouis aut filiũ, aut nepotẽ in ijs, quas dixi, insulis, sed Hippoti filiũ in Rhegio Italiæ promontorio regnasse: hominem astrologicarũ rerum ad miraculũ usq tum studiosum, tum doctũ. In primis aũt id dedisse operam, ut rationes uentorũ sciret, idq́ propter nauigantes: simul ut denunciaret, quando auspicatè sub Tauro sidere, & feliciter nauigarent, quamdiu Zephyrus ipsis spiraret: num sub occasu caniculæ talis, aut in eius exortu alius oriretur. Hanc ob causam fabulati sunt, eum uentorum imperium tenere. Consimili ratione Amaclidem quendam, Protoclem & Protocreontem, ut ait Orpheus, uentorum præsides fuisse tradiderunt, ut quem uellent, utribus inclusum uincirent, alios spirare ac sæuire permitterent. Pari ratione ferunt, hunc Aeolum reliquos uentos in utre reuinctos Vlyssi, uti dixi, tradidisse: solum

se: solum autem Zephyrum missum fecisse, ut uentum illi commodissimum, & secundum maximè. Iidem authores tantum non affirmant, hunc Aeolum eximium magum fuisse, cuius filius Iocastus Rhegium condidit, & muro cinxit, ut scriptum reliquit Callimachus:

ῥήγιον ἄστυ λιπὼν ἰοκάστου αἰολίδαο

Vlysses Homericus, cùm pugnantes uentos in utre conclusos haberet, solo Zephyro secundo ita nouem dies ac totidem noctes nauigauit, ut decimo tandem die patriam procul è fluctibus, & populatores quosdam prospectaret. Magnis laboribus ad postremum fatigatus, cùm semper nauis pedem tenuisset, in profundam quietem incidit. Socij, illo stertente cùm utrem reclusissent, rati eum auro plenum, undique effusis ac diuersis uentis præter spem mare concitantibus, retrò inuiti ac reluctantes in Aeoliam, unde soluerant, reiecti fuerunt. Aeolus eiectum hostiliter ac infestè ex insula facessere iussit, his uerbis:

ἔρρ' ἐκ νήσου θᾶσσον ἐλέγχιστε ζωόντων,

ἔρρ' ἀθανάτοισιν ἀπεχθόμενος, τόδ' ἱκάνεις.

Ab hoc Aeolo, quem Homerus Odyss. decimo canit uentorum promum & condum esse (ut ita dicam) & dispensatorem:

κεῖνον (inquit) γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε κρονίων,

ἠμὲν παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν ὅν κ' ἐθέλῃσιν.

quoniam is ingenio uario & inconstanti fuit, αἴολον Græcis ποικίλον dicitur: ὅτι τὸ ἀεὶ ἀλλάττειν, ἀπὸ τοῦ ἀεὶ μεταβαλλομένου ἀλλάττειν. Vnde apud Lycophronem, αἴολον ὄρμα. Loca fœta.] *à fœcunditate uentorum, in abditis earum insularum cauernis latentium.* Fœtus: *id propriè dicitur, quicquid ab animante gignitur: siue ouum id sit, siue animal. Fœtum adiectiuum, grauidum ac plenum.* Cùm igitur loca *dicit* fœta, *metaphora remota, id quod animantis est, transtulit ad non animal, nimirum ad insulas Aeolias & uentos: quemadmodum & furere, ab homine, ad non animal.* Austris.] *pro quibuslibet uentis, species pro genere. Porrò autem de uentis & eorum generibus, multa diligenter Aristoteles libro Meteorologicῶν tertio, & Seneca Q. nat. quinto, Vitruuius libro primo. Plinius perspicuè ostendit, ut fabulæ mittantur, aërem uentorum regnum esse: quippe quorum natura cùm ibi sit, reliquas fermè quoque complectatur causas. Ibi enim fulminum, ibi tonitruum iactus fiunt, qui uentorum uiolentiæ assignantur. Et tamen in confesso est, quosdam specus uentos generare, è quibus procellæ, turbinum adsimiles, emicant: cuiusmodi in Dalmatia cerni, idem author tradit. Aristoteles existimat, uentum esse uaporem resolutum quidem à terra, sed siccum, & cum aliquanta uirtute cœlesti compositum. Vitruuius aëris fluentem undam arbitratur, cum redundátia quadam incerta motus.* Furentibus.] *Metaphora remota. Ennianum est, Furentibus uentis.* Hic uasto.] *Dilatat narrationem ab illustri regni Aeolij descriptione. Describit aũt illum ab officio Principis, qui authoritate & legibus suos uẽtos coherceat, & in rebelles animaduertat. In Aeolo, laudatissimi Principis & Regni bene instituti legibus & ciuili disciplina, depingit imaginem: nam ciuili ordinatione cohercentur improbi, ne in flagitia dissoluti, pacem publicã turbent, atque omnia permisceant. E diuerso, ut defendantur boni, hac bras[...] conseruantur imperia, regna & urbes, gubernanturque à Deo.* Vasto.] *Metalepsis. Doctè Maro in profundo antea eos conclusos dicit: quòd ex eiusmodi specubus uenti gignantur, & in cauernis subterraneis pressi, quoties erupère luctentur, & motus edant, & hiatus terræ gignant.* A

Exaggerat difficultatem cõtinendi uentorum uim sub imperio, cùm eos & carceribus inclusos, & uinculis cõstrictos canat, ne impetu & uiolentia naturali molem impositã perrumpant. Respexit ad physicam rationẽ eorum, qui sua ui, perfracto terræ pondere, urbes quassant & subruunt. Premere imperio *dixit, pro regere. Referendũ ad authoritatẽ:* frenare *uerò* uinculis & carcere, *ad ciuilẽ animaduersionẽ. Vtrunque in uero laudatoque Principe requirendũ, ut authoritate summa polleat apud omnes, legibus animaduertat in eos quos authoritate regere nequeat.*

Carcere.] φυλακῇ. *Perseuerat in prosopopœia circũstantijs. Rei, maximè in causis sonticis, carceribus includũtur, ac cõpedibus impediti accuratè custodiũtur, ne qua uia illos perfringant. Carcerem à cohercendo dictum Grammatici opinantur, quòd ibi εἴργω: hoc est, septo sint clausi undique, ne exeant. Sunt & carceres, numero multitudinis, repagula, à quibus in certaminibus cursus initium dato signo fieri consueuit: Græcè βαλβῖδες. Finis spacij, meta dicebatur: unde prouerbium natum est, ἀπὸ τῆς βαλβῖδος, à repagulo, siue à carceribus ad metam: quoties orsum negotij alicuius usque ad finem significamus. Persistit in metaphora perpetua, cùm refrenẽtur: hoc est, cohibeantur, quasi iniectis frenis. Translatio ab equis ad uentos ducta est.* B

Illi indignantes.] *A' natura uentorũ, obstrepentiũ Aeoli imperio, indigneque ferentium libidinem ferociendi legibus sublatã. Fremunt mali aduersus magistratũ, quòd impunè peccãdi licentia sit constricta. Formidãt, per edita exempla, legum censuram: metuunt supplicium, frendent taciti ut ringuntur. Hoc sibi uult, quòd clausi intra carcerem fremant, indignenturque, nõ silentio apud se, sed palàm, sed cũ magno murmure montis. Onomatopœia, murmur est uox ficta à uasto illo sono, quẽ fluctus in littora illisi edũt, ἀπὸ τοῦ μορμύρειν, & μορμύρω, μορμύρων, ταράσσων, ἀφρὸν ἀναβάλλων, ὥσπερ ἂν λέγοιτο, ἐπὶ ποταμοῦ ῥεῦμα ἔχοντος, inquit Hesychius: hoc est, turbans, spumas eijciens. Propriè autem dicitur de amne, seu fluento, quod fluxum habeat. Hic ad uentos per similitudinem transtulit, quemadmodum & fremere, quod leonum est, βρέμω.*

Celsa.] *A' regiæ Maiestatis habitu & forma augusta, ac officio: Regũ est, prudentia, benignitate, clementia, & si fieri potest, multa blandimenta dando suos tum in officio retinere, tum ad sæuitiã propensos cõpescere.* Animos, C *pro spiritus ferocia eleganter dixit.* Ni faciat.] *A' periculo: ni clementia, authoritate & legum metu præferoces spiritus à dissoluta libidine retarderet, iam omnia perturbarent, mare cœlo permiscerent. Illud autem hoc loco annotatu dignum uidetur, & planè memorabile, quod quidam literis prodidêre, ij maximè, qui de rerum natura arcana horrenda tradunt, quod ad uentos attinet: (quia de uentis utribus inclusis, mentio habita est) si quis delphinum utrem faciat, & ipsum excoriatum penes se habeat, euocet quem uolet uentum. Vnde colligunt, ut paulò suprà annotatum est, Aeolum excellentem magum fuisse.*

Ni faciat.] *Hyperbole effectorum. Cæterùm quanta sit uentorum ac tempestatum uiolentia, cùm exempla alia, tum uita humana satis docet: quoties urbes, turres, syluas radicitùs sternunt ac subruunt.* Profundum, *sursum altum uocat: & Verro, traho: cùm alioqui mundo signet.*

Sed pater.] *Diuina prouidentia auertũtur pericula: hac constringuntur, hac rursum eorũ repagula laxantur. Porrò* speluncas atras *uocat, per metalepsim: ex nigris,*

A gris, tenebrosas: & per hoc, in præcept profundas gradatim intelligit. Hoc metuens.] Ne mare cælo miscerent: abdidit eos in terrarum specubus: ac ne quà eas perrumpant, montes superimposuit. Epexegesis. Reddit, quem uocat molem. Sed & perseuerat in œconomia regni Aeolij, cùm regem uentis datum canat, cuius ciuili gubernatione regantur. Fœdus certum, leges certas dicit, quibus illos modò remittit laxatque, modò frenat. Metaphora ab equis ducta, qui habenis reguntur. Est enim habena lorum seu retinaculum, quo ceu freno equi retinentur, cohibenturque. Transfertur ad imperandi facultatem: ab habendo. Græcè [illegible].

ARGVMENTVM.

Iuno ab Aeolo aduersus Troianos impetrare nititur, vt concitata vi ventorum mari aut submergantur, aut, si id fieri non potest, saltem huc illuc distrahantur, ne ad Italiam perueniant.

Ad quem tum Iuno supplex his uocibus usa est:
Aeole, (namque tibi diuûm pater atque hominũ rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, uictosque penates.
Incute uim uentis, submersasque obrue puppes:
Aut age † diuersas, & disijce corpora ponto. †al. diuersos
Sunt mihi bis septem præstãti corpore nymphæ,
Quarum (quæ forma pulcherrima) † Deiopeiam †al. aut
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo,
Omneis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

NASC. Ad quẽ tum Iuno, &c.] humilitatem describit Iunonis: quæ ad Aeolũ supplex accedit, non ut eũ obseruet, à quo ipsa obseruari iure debet: sed ut per animi sui demissionem, cum ita moueat, ut quod ipsa sup- B plex petit, ille optimo animo ei præstare non neget: unde colligitur animos hominum non uerbis tantùm, sed rebus etiam moueri: quam rem egregiè Cic. in Oratore tractauit: ita quoque Venus infrà Cupidinem supplex alloquitur:

Ad te confugio, & supplex tua numina posco.

Aeole.] Breuis oratio breuitati temporis accommodata: nam ibi nimium loquendi ociũ esse non decet, ubi nimia puniendi celeritas requiritur. Primùm igitur auditoris beneuolentiam colligit proprij nominis appellatione: quã deinde auget commendatione dignitatis illius: extollit enim eius imperium à maiori ad minus: nam si potestatem habet placandi maris, tantò magis excitandi: summamque illi à Ioue traditam esse potestatem indicat, qua suo arbitratu & maria concitare, & concitata reprimere possit. Homeri locus est, ex libro Odyss. κ. ad uerbum ferè sumptus. Sic enim ille ait:

[illegible]
[illegible]

Namque tibi diuûm pater] Rhetorũ præceptũ C sequitur Poëta, Aristotelis præsertim & Ciceronis: nam Aristoteles in primo de arte Rhet. admonet uidendum esse accuratè primò num illa, quæ suademus, aut dissuademus, ab ipsis, quibus suademus, fieri, aut non fieri possint. Si igitur à Ioue Deorũ omnium rege hanc tollendi, & premendi maris potestatem habet, certum est, illum pro arbitrio suo posse maria concitare, & concitata reprimere: [illegible] autem occurrit obiectio, huiusceque potestatis certum securumque facit, ne quod ipsa ille facere recuset.

Et mulcere dedit fluctus, & tollere uẽto.] [illegible] est mulcere, & tollere, ita Homerus, loco proximè adducto: [illegible]: id est, sedare, & concitare: noster autẽ, mulcere, dixit, aliunde metaphoram trahens. Sed obseruanda est Græca loquendi forma: dedit mulcere, cuiusmodi & aliæ sunt apud Virgiliũ multæ, & plenus est Horatius. Gens inimica mihi.] perorato proœmio, causam ingreditur: quam statim iustã, honestamque esse ostendit, ratione inimicitiæ: unde occultè innuit, iure aliquid contra hostes fieri, interdũ & postulari posse: augetque emphasi, quod ait: Gẽs mihi & inimica, non ego illi: ad exprobrandam Troianorũ superbiam: qui Deorum reginam lacessere nõ dubitant: nam boni Oratoris est, aduersarios deturpãdo auditorum beneuolentiam sibi quã fieri potest, maximam aucupari.

Ilium in Italiam portans.] [illegible] occupat, quam Aeolus inquirere potuisset, inimicitiarum causam. Ilium, inquit, in Italiam portãs: quod ([illegible]) mea opera scilicet destructũ est: nec absque inuidia: quasi urbẽ & Troianos oculis cernat, ita etiam in 2. Aeneid. [illegible], & inuidiosè:

——alij rapiunt incensa, feruntque
Pergama.

apud Euripidem Chorus de Paride uerba faciens, qui Helenam abduxit, Græciam ad Ilium duxisse ait:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

nisi mauis ita hyperbolicè dictum, ut rei turpitudo indicetur, & facti atrocitas augeri uideatur: quasi eo consilio Troiani in Italiam nauigent, ut fugatis è patrio solo dominis, ipsi soli regnent: hinc propterea est, quod Gens inimica mihi, dixit, quasi dixerit, peregrina, & externa: quæ ex alienis incommodis sua sibi quærit commoda. Sed utcunque est haud dubiũ ad historiã Poëta allusit: nam Troiani de patria soluentes, urbis suæ fundamenta secum in Italiam asportasse dicuntur: auctor est Aurelius August. ni fallor, ex Varrone. Victosque penates.] rursus quia obijcere potuisset Aeolus, se Dijs Penatibus, quos in Italiam secũ Troianos asportare sciebat, uim inferre nolle, Iuno huic occurrens obiecto, eos uictos esse dicit, quasi nullius sint amplius potestatis, nullique uel insignẽ illis iniuriam inferentem, nocere possint: quibus uerbis, illi & auget animum, & timorem adimit. Incute uim uentis.] modum præscribit, summamque totius petitionis exponit: ita quoque in 7. Aeneid.

——fœcundum concute pectus:
Disijce compositam pacem: sere crimina belli.

Submersas obrue puppes.] [illegible] iratæ personæ: quæ intra æstus iracundiæ quasi apud se nõ sit, rerum ordinem narrando non seruat: nam prius fluctibus obruuntur naues, deinde submerguntur, [illegible].

Aut age diuersas.] oratoriè magna petijt, ut minora impetraret, huiusmodi ferè petitionis ratio est apud Terentium in Andr. sub Charini persona:

—— nunc te per amicitiam, & per amorem obsecro

Principiò

» *Principiò ut ne ducas,——*
» *Sed si id non potes*
» *Aut tibi si nuptiæ hæ sunt cordi——Saltem aliquot dies*
» *Profer, dum proficiscor aliquò, ne uideam.*

igitur Iuno quod maximum fuerat, postulauit, ut perirent Troiani, quod si impetrare non posset (nam fatū erat Troianos ad Italiam nauigare, ibiq; urbem condere) hoc saltem quod minimum est, impetraret, ut dispergantur. non dissimilis forma est illa Polyphemi ad Neptunum patrem precatio, seu petitio in 9. Odyss.

» κλῦθι Ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα,
» εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι.
» Δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι
» υἱὸν Λαέρτεω Ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα.
» Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
» οἶκον ἐϋκτίμενον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
» ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους,
» Νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.] *Postremo pars petitionis est: quam remunerationem uocant, alij argumentum, ab utili, nonnulli à iucundo appellare consuerunt, quàm rectè, uideant alij. hoc satis inter doctos constat, aliam ornandi, aliam argumentandi rationem esse, quod ignorantes imperiti, ornamenta orationis sæpenumero argumenta esse putant: est ergo hæc simplex beneficij compensatio: quæ in omnibus ferè petitorijs orationibus adhiberi solet: ita quoq; apud Homer. Il. xiiij. Iuno præmium Somno Deo pollicetur, si Ioui soporem induxerit, cùm ait:*

» Δῶρα δέ τοι δώσω καλὸν θρόνον ἄφθιτον αἰεὶ
» χρύσεον——.

Sed & illud quæri solet, cur Nymphæ Iunoni à Virgilio tribuantur quatuordecim: quidam physicis rationibus innixi, quatuordecim Nymphas Iunoni assignari putant, propter quatuordecim effectus, qui ex aëre fiunt: nam Iuno aër est, ex aëre ista proueniunt: Iris in primis: quæ cùm aliorum Deorum, tum maximè Iunonis nuncia est: unde illud ex quinto Aeneid.

» *Irim de cœlo misit Saturnia Iuno.*

Pluuia, ros, nix, grando, tonitrus, coruscatio, pruina, glacies, humiditas, calor, nubes, nebulæ, fulgor Præstanti corpore Nymphæ.] *perstat in doctrina, & præceptis rhetorū, præsertim Aristotelis: qui in primo de Arte rhet. libro, unum quodq; à proprijs, aptisq; illi uirtutibus laudandum præcipit: ut miles à fortitudine, dux à peritia belli, animiq; magnitudine, sacerdos à pietate, & castitate: mulieris uerò uirtutes, quas natura corpori tribuit, formam esse uult, & magnitudinem: quas duas uirtutes his duobus uerbis complexus Poëta fuisse uidetur:* Prętanti corpore. *nam corpus præstans esse dicitur, quod magnum, & pulchrū est, cùm pulchritudo nisi magno in corpore non sit: pulchritudo (inquit Aristot. in 3. Eth.) in magno corpore consistit, parui uerò formosi sunt quidē, sed nō pulchri.* Quarum quæ forma pulcherrima Deiopeiam.] *certā proponit Nympham: cuius formā per comparationem amplificat. Sic optimè seruari præceptum Aristotelis uidetur: qui nos in rhet. admonet, demonstratiui generis propriam esse amplificationem, atq; illam maximè, quæ fit per comparationem illustrium personarum. Cùm igitur Deiopeia pulcherrima sit Nympharum, quas præstanti esse corpore dicit, facilè intelligi potest, qualis eius forma existat.* Cōnubio iungā stabili.] *haud mirum est, si Iuno coniugium pollicetur, quia ipsa pronuba est, & matrimonijs præest. hinc illud ex 4. Aen.* A

——cui uincla iugalia curæ. «

ita quoq; apud Homer. Il. 14. Somno Deo Pasitheam ex Gratijs unam in matrimonium pollicetur, cùm ait:

Ἀλλ' ἴθ' ἐγὼ δέ κέ τοι χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων «
Δώσω, ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν «
Πασιθέην, ἧς αἰὲν ἱμείρεαι ἤματα πάντα. «

sed fortasse rectiùs hic ex suis Nympham, quàm illic gratiam despondet: nam sunt, qui Gratiam nunquam dormire putant oportere. Propriamq; dicabo.] *alludit ad illud matrimonij genus, quod per coëmptionem fiebat, quo genere matresfamiliās uocabantur, nec in matrimonium tantùm, ut illæ, quæ usu, aut farre uxores habebantur, sed in familiam quoq; mariti, & in sui heredis locum ueniebant, quæ uxoris species omnium erat præstantissima, adeas Boëtium in Top. Cic. Vlp. in institutionibus, & Gell. in xij. Noct. Att.* Omneis ut tecum annos exigat.] *diuturnitatem matrimonij designat, per quā & illis bene auguratur.* Et pulchra faciat te prole parentem.] *præmium honestissimum, in quo nō solùm pollicetur uoluptatem, quod belluinum est sed & prolem, cuius gratia matrimonium institutum est. Igitur illic, ut dictū est, perpetuitatē, hic uerò felicitatem matrimonij promittit, hoc enim est, quod ex matrimonio sibi optant homines, præsertim reges, ut liberos procreent, atq; illos quidem, ut fieri potest, pulcherrimos: nam, ut est apud Plat. in sexto dialogo de leg. & legumlat. Cogitare omnino sponsus & spōsa debet, quo pacto quàm pulcherrimos, & optimos ciuitatis liberos poterunt procreare.* B

Ad quem.] *loquuta est, periphrasis. Supplicē iniūlio fingit, quòd genibus quodāmodo inflexis petitura sit.* LAMB. Hort.

Aeole.] *Petitoria, suasorij generis. Principiò beneuolentiam captat, à persona Aeoli: cuius potentiā ita eleuat commemorando, ut Iouis beneficium regnum eius esse coarguat: quò impetratum ferat id, quod petitura est. Deinde, ne ἀδύνατον uideatur uelle petere, docet τὸ δυνατὸν, cùm amplitudinem imperij & potentiam parenthesi inserit. Iam uerò periphrasis Iouis est,* Diuûm pater atq; hominū rex. *Metaphora est in* Mulcere, *pro blandimentis sub imperio tenere, ab officio Aeoli.* Tollere, *pro extollere, & cōcitare: heterosis figura. Per antithesin, mulcere & tollere opponuntur.* Gens inimica.] *Narratio, quā paucis absoluit. quippe agitata, ut nauigantes mature occupet: hac de causa omnia sunt præcipitantiora. Narrationem ita cōparat, ut iusta & æqua appareat petitio.* Gentē *ait* nauigare: *odio nominis, Troianā supprimit: quā uelit tamen significare, satis indicat, cùm παθητικῶς inimicam uocet,* & quę Ilium in Italiam portet. *Iam uerò, ut impetrabiliorem petitionem efficiat,* Gentem inimicam sibi, *addit: ut petenti nihil planè negare ausit: quippe cuius beneficium sit, quod regnet.* C

Tyrrhenum.] *Reciprocatio. Tyrrhenos quidā appellatos arbitrantur, à Tyrrheno Atyos, qui è Lydia nauigio in Italiam delatus, in has regiones colonias deduxit. Addit causam è Strabone Chrestomathiæ scriptor:* λιμοῦ γὰρ ἡ ἀφορία ἐπιγενομένη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἄτυς βασιλεὺς ὢν, κληρώσας τῶν δύο ἑνὸς ἐκπέμψαι, ἐκβαλεῖν, τὸν μὲν ἕτερον τῶν παίδων Λυδὸν κατέσχεν, αὐτοῦ καταμένειν, ἐξ οὗ καὶ ἡ χώρα Λυδία. τὸν δ' ἕτερον Τυρρηνὸν, τοῦτον μετὰ τοῦ πλείστου τοῦ λαοῦ ἐκπέμψας, ὠνόμασε τὴν ἐξ αὐτοῦ Τυρρηνίαν. *Hoc est: Fame Mæonia premebatur:*

A *premebatur: quare Atys, qui tunc illic imperabat, Heraclides ex Omphale, alterum liberorum, Lydum, regnum obtinere iussit; de quo ipsa regio Lydia est appellata: alterum uerò Tyrrhenum, cum maxima populi multitudine exteras sedes quærere, & colonias deducere: qui in has oras uento appulsus, eam regionem, quam incoluit, de se Tyrrheniam nuncupauit. Sunt qui à Telephi filio, qui in eas terras colonos deduxerit, Tyrrhenos nuncupatos asserunt. At Dionysius à Tyrsibus, quod ædificiorum genus est, quibus Tusci uterentur, Tyrrhenorum nomen factum suspicatur: quem sequutum credunt Xanthium Lydum: qui neque Tyrrhenum ullum ex Lydorum gente nouit ducem, neque ullas colonias ex ea gente in Italiam deductas. Porrò Itali eos modò Tuscos, modò Hetruscos appellant: qui fortasis Græcam uocem in eo uocabulo sequuti, à cultu diuino eos appellarunt. Constat Vmbros, qui intra Alpes & Apenninum habitarunt, olim à Tyrrhenis fuisse eiectos: Tyrrhenos à Gallis, Gallos à Romanis, Romanos à Longobardis, à quibus ad postremum terræ nomen datum est. Cæterùm, Latini, Vmbri, Ausones, uno nomine olim à Græcis Tyrrheni appellati fuêre.* B *Porrò Græci, qui ad Tyrrhenum Atyos filium nomenclaturam referunt, aliam coloniarum caussam tradunt:* τυῤῥηνὸς καὶ λυδὸς, ἄτυος παῖδες ἦσαν, τοῦ λυδῶν βασιλέως. λιμοῦ δὲ κατασχόντος τὴν λυδίαν πρῶτον, παιδιαῖς ἐπενόησαν παρηγορεῖν ἑαυτοὺς, ἐφευρόντες σφαίρας καὶ ἀστραγάλους, καὶ λοιπὰς παιδιάς. ἐπεὶ δὲ μεγεθύνετο τὸ κακὸν, παιδιαῖς ἐκδώσαντο, διαιρεθέντες εἰς δύο, καὶ διὰ κλήρου ἀπεκρίθησαν, ὥστε τοὺς μὲν μένειν ἐν λυδίᾳ, τοὺς δὲ ἑτέρους ἀπαίρειν εἰς ἀποικίαν. λαχόντος δὲ τυῤῥηνοῦ τὸν κλῆρον τῆς ἀποικίας, σὺν τοῖς μετ' αὐτὸν ἀπαίρει πρὸς ἰταλίαν· καὶ καταλαμβάνει τινὰ τόπον, καὶ παραγενόμενος, καὶ νικήσας, βασιλεύει τῆς χώρας, καὶ τυῤῥηνίαν ἐκάλεσεν. *Tyrrhenorum inuentum proditur, ἡ τυχονεσία. Stephanus, Dorica dialecto, à Tyrrheno dictum Tyrannum credit, literarum aphæresi, & additione. Quo de extat uenustum carmen apud Ioannem Tzetzen, cap. 235.* περὶ τοῦ τυραννεῖν, πόθεν λέγεται:

ἐκ τυῤῥηνῶν τὸ πανουργεῖν τυραννεῖν ὠνομάσθη,
ἐκ τούτων καὶ ὁ τύραννος ὁμοίως ἐκλήθη.
βίαιοι γὰρ οἱ τυῤῥηνοὶ, καὶ θρασεῖς ἄγαν,
ὡς μέχρι καὶ ἱέρωνος ἱερουργεῖν ἀνθρώπους.
ἐκ τούτων οὖν τὸ πανουργεῖν τυραννεῖν ὀνομάζει.
ἤτ' οὖν ἀπὸ τοῦ γάλακτος, ὅπερ τυροποιοῦμεν,
κυκῶντες καὶ συστρέφοντες, πηγνύντες τε ποιοῦμεν.

C Hoc est:

À Tyrrhenis, τυραννεῖν: hoc est, uersutè agere, nominatum est,
Ab his item simili ratione, & τύραννος dictus est.
Etenim Tyrrheni uiolenti sunt, & supra modum efferi,
Adeò ut ad Hieronis usque tẽpora homines sacrificarint.
Ab his itaque τυραννεῖν: hoc est, uersutè agere, nomẽ habuit.
Vel à lacte, ex quo caseum conficimus,
Miscentes, conuertentes, & densantes coagulis.

Hinc τυῤῥηνικὰ [illegible], [illegible] τι ὀξυδὲς ἀπὸ [illegible]. *Et* τυῤῥηνοί, [illegible] *authore Hesychio.* Ilium.] *Synecdoche: nisi quis malit metonymiam interpretari. Reddit statim, ecquod Ilium dicat.* Penates, *deos tutelares Ilij. Ab Ilo conditore, ut retulimus, Ilium initio appellatum fuit.* Ἴλιος *Græci, &* ἴλιον, *fœminino genere & neutro usurpant. Sunt qui arcem propriè ita appellatam autument: & pro urbe ipsa inde usurpari, figuratè.* Penates, *dij patrij sunt, uel etiam domestici, quasi penes nos nati: qui & Lares & Genij appellantur. Hos Aeneam in Italiam secum è Troia abstulisse tradunt. Idque Poëta & hoc loco, & in secundo testatur:*

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates.

Qui porrò fuerint Romanorum penates, Dionysius tradit his uerbis: *Templum (inquit) Romæ ostenditur, haud procul à foro, in quo sunt Deorum Romanorum imagines, inscriptionem habentes,* D. PENATES. *Sunt autem adolescentes duo, sedentes, & pilam tenentes, ueteris artis opera. Timæus ferreos & æneos lituos, atque Troianum uas quoddam fictile esse prodidit. Labeo uerò, Apollinem & Neptunum, Troianorum murorum conditores.* Quam opinionem sequutus est Maro, cùm diceret:

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Macrobius libro 3. capite 4. ubi de penatibus aliqua eruditè disseruit: Sed qui (inquit) diligentiùs eruunt ueritatem, penates esse dixerunt, per quos penitùs spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus: esse autem medium æthera Iouem, Iunonem uerò imum aëra cum terra, & Mineruam summum ætheris cacumen. Et argumento utuntur, quòd Tarquinius Demarati Corinthij filius, Samothracijs religionibus mysticè imbutus, uno templo, ac sub eodem tecto, numina memorata coniunxerit. Cassius Hemina dicit, Samothracas deos, eosdemque Romanorum penates, dici θεοὺς μεγάλους. *Noster hæc sciens, ait:*

Cum socijs, natoque, penatibus & magnis Dijs.

Quod exprimit θεοὺς μεγάλους. *Sed & omnia hæc nomina, cùm in uno de supradictis numinibus seruat, doctrinam proculdubio suam de hac omni opinione confirmat. Cùm enim ait:*

Iunonis magnæ primum prece numen adorat

τὴν μεγάλην *nominat.*

Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno:

τὴν χρηστήν.

—Dominamque potentem:

τὴν δυνατήν. *Eodem nomine appellauit & Vestam, quam de numero penatium, aut certè comitem eorum esse manifestum est: adeò ut & consules, & prætores cùm ineunt magistratum, Lauinij rem diuinam faciant Penatibus pariter & Vestæ. Sed & Vergil. ubi ex persona Hectoris dixit:*

Sacra suosque tibi commendat Troia penates.

mox adiecit:

Sic ait, & manibus uittas, Vestamque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Addidit Higynus in lib. quem de dijs penatibus scripsit, uocari eos θεοὺς πατρῴους. *Nec hoc Vergilius ignoratum reliquit:*

Dij patrij seruate domum, seruate nepotem. Et alibi:
—— Patrijque penates. Hæc Macrobius.

Extenuat per contemptum, penatium dignitatem, cùm uictos dicat: ut non sit, cur eos metuat. Incute.] *Propositio petitionis: ut emissis uentis, aut naues fluctibus obruat: aut, si id fieri nequeat, eas disjiciat in diuersas Orbis plagas: quæ mitior petitio est, ut clementior in hostes esse uideatur, cùm suo iure extrema persequi possit. Iam non uentos simpliciter postulat, sed flatum uiolentum, turbines & procellas: quorum impetu uehementi deprimantur naues. Atrocitatem tempestatis exaggerat: non*

enim contenta est, obruisse eas, nisi etiam subuergantur aut uicissim, ut demersæ simul operiantur fluctibus. Id enim signat Obruere καταχῶν, καὶ συγκαλύπτειν. Quæ sequuntur, ut dixi, mitiora uidentur. Puppis, posterior nauis pars est: synecdochicῶς, pro naui. Diuersas.] dixit, pro in diuersum. Sunt mihi.] Remuneratio beneficij, ne gratis illud apud immemorem posuisse uideatur. Itaque filiarum longè pulcherrimam ei uxorem spondet. Sunt qui has easdem esse existiment, quæ à Poëta in quarto Georgicῶν recensentur:

—Milesia uellera nymphæ
Carpebant, hyali, saturo fucata colore:
Drymoq́, Xanthoq́, Ligeaq́, Phyllodoceq́,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla. A
Nisæe, Spioq́, Thaliaq́, Cymodoceq́,
Cydippe, & flaua Lycorias: altera uirgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores.
Clioq́, & Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,
Atq; Ephyre, atq; Opis, atq; Asia, & Deiopeia.

Deiopeiam quidam Grammaticorum dictã putant, fortassis ἀπὸ τῆς δηιώσεως ὅτι ἐν πολέμοις τὴν ἱππικὴν ἄρχει, ἢ ὄπα, φωνήν. Itaque hanc commendat à forma: quam illi est perpetuo connubio coniunctura. Et causam finalem ab utili infert, ut Aeolo numerosam prolem pariat: qua re nihil felicius, nihil iucundius in uita mortalibus est.

ARGVMENTVM.

Iunoni Aeolus respondet, illiusque uoluntate se præstò futurum pollicetur.

Aeolus hæc contra: Tuus, ô Regina, † quod optas,
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi quodcunq; hoc regni, tu sceptra Iouemq;
Concilias: tu das epulis accumbere diuûm:
Nimborumq; facis, tempestatumq; potentem.

NASC. † al. quid optes,

Tvvs ô regina quid optes.] breuis Aeoli responsio, breuitati Iunonis orationi respondens: nam Aeolus suæ potentiæ securus: uoluntati Iunonis ab eo auxilium implorantis deesse noluit: qui perspecta etiam temporis angustia (nam Troiani ad Italiam aduentabant) non cunctatur, sed adductis breuiter causis, quamobrem id facere debeat, iussa capessit. Primùm igitur ex Iunonis persona beneuolentiam sibi comparat, quam non proprio, sed dignitatis (ut minores decet) nomine appellat: deinde à sua: qui Iunonis uotis, precibusq; adeò se facilem præbet, ut ad eius animum declarandum maior benignitatis cumulus haud fieri posse uideatur: idq; per distributionem: unde perelegans colligitur argumentum ex his, quæ sub eandem rationem cadunt: hoc modo: Si honestum est te iubere, honestum est quoq; me iussa exequi, locus ex Hom. sumptus esse uidetur Iliad. 6. ubi Vulcanus suam Thetidi operam pollicetur. Fas est.] propriè dictum: nam uis est hominum, fas Deorum: quorum numen fata condit perinde ac si dixisset: tua iussa, sunt fata.

Tu mihi quodcunq; hoc regni.] Iunonis erga se beneficia cum exaggeratione recenset: pro quorum magnitudine se ei omnia debere profitetur, extenuat imperium suum inquiens, hoc regni, quo magis Iunonis dignitatem, atq; potestatem extollat, utitur repetitione, & adiunctione: quarum altera grauem, altera festiuam orationem reddit. Hic etiam diligenter obseruandum est, sapienter Poëtam fecisse, ut Aeolus Iunonis beneficia recenseret, quæ Iuno ipsa tacuerat: nam personæ graues atque magnanimæ, quæ in alios contulerint, libentiùs audiunt, quàm ipsæ alijs enarrent. Aristot. 4. eth. Tu sceptra Iouemq; Concilias: tu das epulis accumbere Diuûm.] hoc designat per argumentum à consequentibus, se & Deum & regem uentorum esse, ubi uerò ait, Concilias: rem Physicam attingit: nam Iuno aër est, ex cuius motu uenti generantur. Iupiter uerò ignis est, qui aërem temperat.

LAMB. Hort.

Aeolvs] Elleipsis: ad hæc respondit, aut uicissim hæc reddidit: Tuus ô.] Beneuolentia à persona Iunonis, cui non solùm non negat quicquam, sed illius imperare, suum uerò iussa exequi, esse dicit. Quare imperandum, ac non petendum esse. B Maiori cum gratia id signat, cùm ultrò beneficia accepta commemorando agnoscit.

Regina.] A' personæ dignitate, beneuolentia: indicat se inferiorem. Iam & optare minus est, quàm petere, cùm illud tacitè fieri possit. Explorare.] deliberare, σκοπεῖν. Veteres tamen, quoniam à ploro deductum est, usurparunt pro, cum fletu quodam uociferor, & exclamo. Sic Varro: Gemit, explorat, turbam omnem concitat. Metaphoricè, diligenter, & quasi præsentibus oculis, auribus ac uoce inquirere, ac obseruare: ut, Explorant portas. Apud Virg. in 4. Georg. pro siccare accipi uidetur:

——explorat robora fumus.

Capessere iussa.] dixit, pro suscipere iussa exequẽda.

Tu mihi quodcũq;.] Grauis ac diserta enumeratio beneficiorum, ob quæ ipse Iunoni sit obnoxius, atq; illius sit imperare, suum uerò exequi. Tuo beneficio mihi hoc regnum partum est: tu mihi summum Iouem cõcilias: per te mensæ diuorum accumbo: tuum munus est, quòd imperium in uentos & tempestates habeam. Proinde imperes: tantum abest ut petat. Et in particula Tu, emphasis est, & significantior quidem, propter anaphoram. C

Sceptra.] Metonymia, pro regno, Sceptrum, scipio, quo reges utuntur, auratus, aut eburatus: σκῆπτρον, ἀπὸ τοῦ σκήπτομαι, incumbendo: seu σκηρίπτομαι, innitendo: unde reges σκηπτούχους βασιλῆας Homerus. & alij σκηπτροφόρους appellant. Porrò, uerbo Conciliare significatione elegantissima usus est, pro beneuolũ reddis: cùm alioqui parare signet, & emere: quòd antiquitus in concilijs mercatus fieri soleant. πορίζομαι, ἀγοράζομαι. Hinc conciliare odium, amicitiã, beneuolentiam. Epulis.] Veteres epulam dixêre cibos, cùm in hominum, tum brutorum etiam animantium usum paratos. Statuunt autem discrimen inter epulum & epulas: epulum, publicum & solenne conuiuiũ dici, quale populo dabatur in triumphis, ludis, funeribus, dedicationibus: epulas uerò, priuatas mensas appellari. Confunditur sæpenumero ab authoribus differentia.

Tempestatumq;.] Epexegesis: Efficit, quòd imperium in uentos & tempestates obtineam.

A

ARGVMENTVM.

Hactenus Poeta, quid egerit Iuno, vt rationem iniret dispergendi Troianos, ostendit: iam verò quò labor, & iracundiæ illius furor eruperit, describendum aggreditur: & primo Aeolum iussa illius exequentem facit: itaq; ad tempestatis descriptionem se accingit. quam, cùm attingi satis fuisset, tamen ornatus gratia totam ordine, & per ὑποτύπωσιν describit.

Haec ubi dicta.] hic ἀποσιώπησις est: quæ cùm ad decorũ personæ, tùm ad orationis grauitatem comparandam facit: inest enim omni reticentiæ grauitas. Adde etiam quod factorum celeritatem designat: quamobrem hoc in loco etiã aptior esse uidetur, quia hoc tempore celeritate opus est.

Hæc ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Quà data porta ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuêre mari, totumq; à sedibus imis
Vna Eurusq; Notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus, & uastos uoluunt ad littora fluctus.
Insequitur clamorq; uirûm, stridorq; rudentum.
Eripiunt subitò nubes cœlumq;, diemq;
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuêre poli, & crebris micat ignibus æther:
Præsentemq; uiris intentant omnia mortem.

addidit: Totumque à sedibus imis.] *sanè non potest mare ab imo fundo perturbari, nisi magnus uentorum flatus illud euertat. Locus quidem Homeri est, ex Odyss. 5.* ἐτάραξε πόντον, *id est, pontum conturbauit. Sed euidentiùs Poëta noster, totum ab imis sedibus rui dixit.*

Cauum conuersa cuspide montem Impulit in latus.] *hactenus Iunonis consilia in Troianos, iam uerò facta Virgilius ita aggreditur describenda, ut ex facto: quid futurum sit cognosci possit: nam impulsio montis in latus, ut etiam Fabius Quinct. admonuit, sæuissimæ, atrocissimæq; tempestatis futuræ certissimum argumentum est. Quod uerò* cauum montem *dicit, Physicam rationem attingere uidetur: nam concaua loca uentis facilè replentur, unde & terræmotus quandoq; fiunt.*

B

Ac uenti uelut agmine facto.] *tempestatis descriptionem aggreditur, qua in re ne digitum quidem transuersum ab Aristotelis præcepto discedere uidetur, qui in poëtices libello poëtas admonet, ut in rebus describendis perfectam, absolutamq; rei formam sibi ob oculos ponant: perfecta uerò rei forma est, quæ rhetorum circunstantijs continetur, ut antea admonuimus: persona Aeoli, & Iunonis, quæ sæuissimam excitarunt tempestatem. locus nam dicturus est:*

Incubuêre mari.

modo,

Qua data porta ruunt.

causa.

C Vna Eurus, Notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus.

Et alia quæ Poëta ipse innumerat. conuersa cuspide. turbine, procellis: ex quibus causis maxima oriri solet in mari tempestas. Qua data porta.] *hunc locum quidam ab accidentibus, alij ab antecedentibus, Quinctilianus ex ratiocinatione uocat: nam quanta sit in mari futura tempestas hinc facilè colligi potest: quod uenti, simulac data est illis porta, ruunt, maximoq; impetu feruntur: sed utcunque uocari contingat, prius causæ ponuntur, de quibus proximè dictum est, deinde causarum effecta.*

Insequitur clamorq; uirûm stridorq; rudentum.

Et quæ sequuntur alia.

Incubuêre mari.] *recto ordine utitur, ut primùm à cauernis, qua exitus datus est, ruant, inde terras perflent, postremò mari incumbant, cumq; ad exprimendum uentorum impetum satis esset dixisse,* incubuêre mari *(nam incumbere est inniti, totisq; uiribus adhærere) tamen ut eorum uim, potestatémque magis amplificaret, hoc etiam*

Vna Eurusq; notusq; ruunt creberq; procellis Africus.] *hoc itidem Homeri est, quod etiam totum ferè repetit Iliad. ξ. cùm ait:*

σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσον, Ζέφυρός τε δυσαής.

Sed quod Homerus ἔπεσον *ait, motum tantùm, hic uerò cùm ruisse dixerit, occupationem etiam significasse uidetur: hoc tamen differunt: quia ubi Homerus ait,* Ζέφυρός τε δυσαής: *id est, Zephyrus grauiter spirans, noster inquit:*

—creberq; procellis Africus—

Quæ in re non possum quorundam imprudentiam non admirari, qui Homerum tanquam rerum naturalium imperitum redarguunt: quod dixerit, Ζέφυρος δυσαής, *cùm Zephyrus non adeò sit uiolentus, ut* δυσαής *dici possit. Sed illi non aduerterunt, Zephyrum non pro Fauonio, sed pro Africo positum fuisse ab Homero: Quod ualde oculatus Virgilius animaduertens,*

—creberq; procellis Africus, *dixit.*

Africus uerò ita uiolentus est, in mari præcipuè Ionico, & Adriatico, ut si plus octo horis spiraret, nauta ab eius rabido impetu, ac furore tuti uix euadere possent illi.

Et uastos uoluunt ad littora fluctus.] *undarum ad littus uenientium molem, tarditatémque mole quadam, ac tarditate uerborum, & pedum demonstrat.*

Insequitur clamorq; uirûm, stridorq; rudentum.] *hactenus causas, & antecedentia tempestatis, iam uerò effecta, & consequentia describit cum ingenti commiserationis affectu: hic enim horror ex apparatu uoracissimæ tempestatis pingitur magis, quàm dicatur: sed mirè strepitum nauticarum funium aptissimo literarum sonitu expressit: nam r, litera, quæ bis in hac dictione stridor, & semel in rudentum posita est, stridorem uenti nauticas chordas ferientis ad aures propè iam legentis afferre uidetur: atq; huiusmodi ficta & imitatione nouata uerba grandiorem quoque orationem efficere solent.*

Intonuêre poli, & crebris micat ignibus æther.] *exaggeratione rerum timorem afferentium, timoris quoq; affectum exaggerat: maior enim Troianis timor inerat, quia de cœlo etiam tonitru, fulgetrisq; terrebantur: & ex antecedentibus quantum periculi subsecutu-*

rum esset, providebant. Existimant imperiti ὑστερολογίαν à Virgilio factam, quod primum tonitrus, deinde fulgetrarum mentionem fecit, sed hallucinantur: nam prius re vera, aut eodem tempore tonitrua fiunt, deinde fulgetræ apparent. Quod verò aliter fieri videatur, in causa est, quia velocior oculorum, quàm aurium sensus est. Aristot. in lib. de cœlo, & in Meteor. hinc Lucretius lib. 6.

" Sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus
" Fulgere, quàm cernant oculi: quia semper ad aures
" Tardius adveniunt, quàm visum quæ moveant res.

Et paulò post:

" ——sic fulgorem quoq; cernimus antè
" Quàm tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni,
" Et simili causa concursu natus eodem.

Illud quoq; intueri licet, quòd, cùm ait: Et crebris micat ignibus æther, *fulgetra in ipsis verbis unà cum crepitu apparere videntur.* Eripiunt subito nubes cœlúmq; diémq; Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra.] *aëris obscuritatem subsecutam fuisse, ex antecedentibus Poëta declarat: nam obducto nubibus cœlo, tenebræ sequuntur, quamobrem subdit statim:* Ponto nox incubat atra. *atq; illud Homeri transtulisse videtur ex 5. Odyss.*

" ——σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
" γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον, ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.

Sed in hac tota tempestatis descriptione multa quoq; de Pacuuio sumpta fuisse apparent: cuius versus à M. Tullio citantur in libro de Divinatione hunc in modum:

" ——inhorrescit mare:
" Tenebræ códuplicãt, noctisq; & nimbũ occæcat nigror:
" Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru cõtremit:
" Grando mysta imbri largifluo subita præcipitãs cadit,
" Undiq; omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines,
" Fervet æstu pelagus.

horum etiam carminum mentio fit in 3. de Orat. sed sub auctore incerto. Præsentémq; viris intentant omnia mortem.] *cùm multa horrida, ac terribilia separatim Poëta recensuisset, quæ Troianis timorem, mortisq; periculum afferebant, ne aliquid prætermissum videretur quod ad horrorem tempestatis indicandum faceret, ad generalia confugit.* omnia, inquit, intentãt mortem: *cuius quidem tempestatis magnitudinem etiam auget à tempore, cùm ait* præsentem: *nam quæ valde instant, ac propè in foribus sunt, ea homines (ut inquit Aristoteles) vehementer pertimescunt. Sed ne illud quidem absq; ingenti consideratione prætereundum est. In hac tota tempestatis descriptione, omnia ferè per indicandi modum, & in instanti seu præsenti tempore enunciari: quæ scribendi ratio cùm admirabile poëma efficit, tum rem quàm maximè auget: nam quæ instant, maiora semper, quàm quæ iam præterierunt, videri solent.*

LAMB. Hort. Hæc ubi.] *Elleipsis. Cætera mira arte sunt composita, quæ tempestatis naturæ, dactylorum spondeorumq; compositionem iudicio & observatione attemperavit: id quod nusquam non facit. Porrò autem tempestatis huius descriptio maximè ex 5. Odysseæ sumpta est: ubi pro Aeoli persona Neptunus, perinde Ulyssi infestus, ut apud Maronem Iuno Aeneæ & Troianis, introducitur. Neptunus verò, quem dixi, libro, ubi Ulyssem ex Ogygia solventem animadvertit:*

" ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως
" ἀμφ' Ὀδυσῆϊ, ἐμεῖο μετ' Αἰθιόπεσσιν ἐόντος.
" καὶ δὴ Φαιήκων γαίης σχεδόν, ἔνθα οἱ αἶσα
" ἐκφυγέειν μέγα πεῖραρ ὀϊζύος, ἥ μιν ἱκάνει.
" ἀλλ' ἔτι μέν μίν φημι ἅδην ἐλάαν κακότητος.
" ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον,
" χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
" παντοίων ἀνέμων· σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
" γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.
" σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσον, Ζέφυρός τε δυσαής,
" καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων.

Hic Neptunus tridente solum mare turbat, cogitq; nubes: quibus terram operit, & pontum: diversorum ventorum procellas concitat: ad ultimum, Eurum & Notum, Zephyrum & Boream, maria miscentes caligine obducta facit. Noster non paulo sublimior & copiosior: primùm impulso monte, venti evolant: maria, terras, & cœlum perverrunt: inde in pelagus illapsi, ab imo fundo omnia turbãt. Oriuntur hinc nubes: sequitur caligo, ipsa noctis densiore hinc fulmina, mox tonitrua: è quibus omnibus, amplificatis effectis, pavor & præsentis mortis imago horribilis, navigantes exanimat. Cuspide.] *A parte totum, sceptro: nam cuspis propriè extremitas illius ferri est, quod hastæ est præfixum, αἰχμὴ ἐπιδορατίς: item gladij, clavi, & similium. Hinc cuspidare deduxit Plinius, ἐπιδορατίζειν. Sceptri impulsu, agmine facto effunduntur. Est autem agmen ab agendo deductum, multitudo ordinatè incedens, ut exercitus: aut secus. Transfertur ad impetum aquæ fluentis:*

" ——leni fluit agmine Tybris.

Ruunt.] *pro irruunt, simplex pro composito: cum horribili susurro effunduntur. Primùm in terras, inde mare, consentaneo naturæ ordine, venti devolvuntur, (id quod prætermisit Homerus) atq; ima summis miscent: quod hic Maro vocat, totum mare à sedibus imis eruere. Rursum simplici verbo abusus est pro cõposito.* Vnà Eurusq;.] *σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσον. Disertè reddidit Homericum Polysyndeton. Primùm meridionales ventos, natura tepidos quidem, sed humidos ac pluvios, inducit, ut statim septentrionalibus, his obiectis, ex ventorum inter se pugna horridior sit tempestas. Eurus, Græcè εὖρος, propriè is ventus est, qui ab ortu verno spirat. Græci ἀπηλιώτην, quòd à sole veniat, appellant: qua ratione Romani quoque Subsolanum eum vocant. A latitudine, εὖρος nomen sortitus: εὖρος, πλάτος, ἄνεμος ἀπηλιώτης. Porrò meridies certo & fixo cardine est, austrumq; emittit, Græcè νότον appellatum: humidum, ut dixi, & nebulosum. νοτία, καὶ νοτὶς ἰκμάς, humiditas: & νοτίζομαι, humecto. Africus, idem qui Græcis λίψ, ab occidente flat, contra Vulturnũ, qui ab hyberno oriente oritur: ab Africa nomen habet. Hæc quia illic Oceano occidentali clauditur, vastioribus feritur, coorto Libe, fluctibus. quare Africum, in mediterranea, ab illa plaga immissum, doctè vastiores fluctus volvisse narrat. Pro Zephyro itaque apud Homerum, hic Africum posuit. Illum autem Græcus vates simili ratione δυσαῆ appellat: hoc est, horrendum spirantem, quem flatum fluctus plusquàm decumani insequuntur: cum quibus & Boream adiungit. At noster verò, antequam ad septentrionales transeat, graviter insurgit in exaggerandis meridionalium ventorum effectibus, ut postea pugna appareat violentior, & periculum atrocius. Græcus sic habet dixisse:*

" καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων: hoc est,
" Ædificans boreas volvens ad littora fluctus

Ingen-

A Ingentes ——. Maro autem, ne ita abrupto descriptionis cursu parùm robusta uideretur exaggeratio, addidit, sequutum fuisse (ut uulgò ferè fieri solet) clamorem uirorum, & funium nauticorum stridorem. Inde attexit ea quæ apud Homerum in eadem descriptione præcedunt: cœlum obduci cœptum nubibus, & horrorem auxisse caliginem. Clamórque.] Polysyndeton, compositioni accommodatum. Virûm dixit, pro uirorum. Iam uerò stridere putant proprium esse funium, sonum edentium. Non desunt, qui cardinum, in quibus antennæ uertuntur, esse contendant. Rudentes Græci τὰ τόνους dicunt. Sunt & funes nautici πρυμνήσια, ἀπὸ τῆς πρύμνης: hoc est, à puppi. nam πρύμνη, ἐκ ὄπισθεν, ὃ τὸ τέλος τῆς νηὸς ἐστι: & πρυμνήσια, ἀπόγεια σχοινία. Ponto nox.] ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ. Metalepsis: & in uoce Ponto synecdoche est, pro mari. Ex atra, caliginosa intelligitur. Intonuêre.] Et hoc ab Homero prætermissum est, quod alibi in exaggerandis tempestatibus alioqui obseruare solet. Aptè itaque simul & prudenter uentos caliginísque horrorem, fulmina & tonitrua statim insequuta canit. Polos uerò pro aëre usurpauit: id quod perspicuè mox arguit: aut certè, ad uulgi captum, cœlum tonuisse dicit. Cæterùm poli duo sunt cœli axes, in quibus uniuersa illa cœlestium orbium machina, tanquam cardinibus rotatur ac uoluitur. Horum alter Arcticus siue Boreus, supra nostrum uerticem: alter Antarcticus, qui & Austrinus & Meridionalis, imus & depressus, illi ex diametro contra pedes nostros oppositus. Hic quidem Austrini lateris est, ille uerò nostri cœli, in quo Vrsæ extant, unde nomen circulo datum. ἄρκτος, ursa: & πόλος, cardo cœli, ἀπὸ τοῦ πολεῖν, uerto, circumago. Vsurpatur sæpè à poëtis pro cœlo, quemadmodum & æther. αἰθὴρ, ἀπὸ τοῦ αἴθω, ardeo, quod propriè ipsum elementum signat. A cuius accusandi casu æthera, & æthra per syncopen, aëris splendor. Periphrasticè crebros ignes, fulmina, alia super alia ingeminata uocat. Præsens mors, certissima est, & uix euitabilis: quam Troianis omnia elementa suprà infráque minabantur.

Præsentémque.] Claudit epiphonemate Australium uentorum, atrocem tempestatem.

B ARGVMENTVM.

Deplorat Aeneas calamitatem suam, quam ita per comparationem exaggerat, vt eos ter, & amplius præ seipso beatos, ac felices exclamet, qui apud Ilium sub mœnibus perierunt.

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad sydera palmas,
Talia uoce refert: O terque, quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere, ô Danaûm fortissime gentis
†Tydide, méne Iliacis occumbere campis tal. Tytide,
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?
Sæuus ubi Aeacidæ telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simois correpta sub undis,
Scuta uirûm galeasque & fortia corpora uoluit?

EXTEMPLO Aeneæ soluuntur frigore membra.] frigore, & membrorũ solutione, Aeneæ timor indicatur, à consequentibus. Locus ex Homeri Odyss. 5. sumptus quidem est. sed hinc profectò ex Homero τὸ πάθος uiri fortissimi magis elucet: nam Homerus, Vlyssem simulatque uenti ruere, & Pelagus miscere cœpissent, illicò territum facit, at noster Aeneam, non statim ut mare turbatum uidit, sed postquam mare cœlo misceri, sociósque suos ob nimium ex summo periculo timorem exclamantes audiuit, omnium nouissimum perterrefactum

C scribit. quod uerò ait, frigore, si ut alij interpretes, timore exponas, reciproca tralatio est: nam timor, ut inquit Aristot. in 2. de arte rhet. quædam frigiditas est. Ingemit, & duplices tendens ad sydera palmas, Talia uoce refert.] duos hic potissimum Aeneæ gestus Poëta expressit: quibus cum doloris affectus indicari, tum conquestio moueri, augeríque potest: nam cùm membra Aeneæ nimio timore soluta esse dixisset, mox, ut indicaret quanto dolore premeretur, addidit, eum ingemuisse, postremò etiam manus in altum sustulisse: nam gemitus, manuúmque elatio magna doloris indicia sunt. Vlysses apud Hom. loco proximè adducto, tempestate perterritus gemit:

" καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα, καὶ φίλον ἦτορ,
" ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν.

Et Turnus apud Virg. ab Aenea interficiendus manus in cœlum eleuat:

" Ille humilis, supplexque oculos, dextrámque precantem
" Protendens, equidem merui, nec deprecor, inquit.

Et paulò post:

" —uicisti, & uictũ, et
" te tendere palmas
" Ausonij uidere—, et

Ad sydera.] ἐν ὑπερβολικῶς magnitudinem affectus ostendit, eò enim altius precando, aut gemendo manus attollimus, quò uehementius dolore premimur. uel ad indicandam eorum beatitatem, qui pro patria perierunt, manus altè eleuat: quibus in cœlo decretas esse sedes existimat: ex Platonis epitaphio: & quoniam affectus hominum oratione magis, quàm gestu cognoscũtur, illius quoque uerba Poëta sapientiss. apponenda iudicauit. quamobrem sequitur: O terque, quaterque beati.] oratio hæc, querelis, affectibúsque plena est. exorditur Aeneas ab exclamatione, quæ maximi doloris significationem habet: quem & auget per comparationẽ ex communi commiserationis loco deductam huic affinis est ille in tertio Aen. de Polyxena locus:

—ô felix ante alias Priameia uirgo "
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis "
Iussa mori. Et reliqua. "

Et illud Euandri in 10. Aen.

—tuque ô sanctissima coniux "
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem. "

Sumptus est locus ex Hom. Odyss. 5.

τρὶς μάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο "
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, χάριν Ἀτρείδῃσι φέροντες. "

Hic consultò prætereo quæ Gellius, & Macrob. de numero septenario scripta reliquerũt, quando ad rem uel nihil, uel parũ facere uideãtur. Est enim precationis modus antiquis poëtis ualde familiaris, quo supremã quandam beatitatẽ, felicitatémque significare uolebant. Tibullus eleg. lib. 1.

 O mihi

» *O' mihi felicem, ter'q; quater'q; diem.*

Et Hor. 1. Carm.

» *Felices ter, & amplius,*

» *Quos irrupta tenet copula.*

Quandoq; etiam ter, & quater, multoties significat. Virgil. 4. Aen.

» *Ter'q;, quater'q; manu pectus percussa decorum.*

Et Hor. 1. Carm.

» *——quippe ter, & quater*

» *Anno reuisens æquor Atlanticum.*

Quibus ex locis colligitur, ter & quater aliquando pro maiori, quandoq; etiam pro minori numero capi solere.

Ante ora patrum.] *amplificat à personis, item à loco mœnibus Troiæ.* Oppetere.] *non simpliciter accipiendum est oppetere: id est, mori: sed eò deductum est, qui olim strenui, ac fortes uiri moriebantur, præcipuè in bello, terram ore mordebant, ne quid turpe, aut præter decorum uiri fortis in uictores dicerent. hinc illud Virg. ex 8. Aen.*

» *——terram simul ore momordit.*

Et in 11. Aen.

» *Procumbit moriens, & humum semel ore momordit.*

Erit igitur oppetere, moriendo ore terram petere.

O' Danaûm fortissime gentis Tydide.] *per ἀποστροφὴν sermonem conuertit ad Diomedem, cùm eius elogio, & liberiùs exclamat, fertur'q; in dolorem plenis, ut aiunt, uelis: unde & commiserationis affectum mouet, & occultè suæ fortitudinis indicium facit: qui cum hoste omnium penè fortissimo congredi cùm ausus fuisset, nó ab eo tamen unquam uictus, superatus'q; fuit.*

Méne Iliacis occumbere campis Non potuisse?] *mouet commiserationem ex desperatione uitæ, & ex acerbo mortis genere: neq; id præter artem, quasi aliam ad extremum personam seruet Poëta, atq; in principio finxerit, neq; præter decorum uiri fortis, quasi, ut uir effœminatus, Aeneas mori timeat, ut somniant imperiti: uerùm se ipse commendat ab animi magnitudine, quod in huiusmodi casu, mortis'q; genere nullum suæ uirtutis indicium facere, aut signum ostendere potest: nam id mortis genus, quod naufragio fit, nullam gloriam, occasionem'q; declarandæ fortitudinis. Quamobrem Homerus antequam Vlyssem in ε. Odyss. de immissa tempestate querentem, suam'q; calamitatem deplorantem faciat, ingemens, inquit, suum allocutus est magnanimum animum. Sed Græcè uenustius:*

» *ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν.*

Aristot. in 3. Eth. scriptum reliquit uiros fortes mortem eo tempore grauiter, molestè'q; ferre, cùm nullam suæ fortitudinis declarandæ occasionem habent: propterea & Vlysses loco superiùs adducto, queritur ingloria morte fato sibi moriendum esse, cùm ait:

» *Νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι.*

Aeneas igitur, cùm odio Iunonis agitaretur, ob id'q; immissam ab ea tempestatem animaduerteret, ut & ipse, & socij unà naufragio perirent, mortem pertæsus, ingemuit, non quia periret, uerùm quia cùm inglorius: id est, ingloria morte peribat, tum quia odio Iunonis sibi pereundum esse uidebat. Aristoteles enim in 2. rhet. admonet poëtas, atque oratores in his, quæ timoris sunt, inuicem contendere, atq; dissentire, propterea quod oratores metum considerant, qui ex hominibus est: poëtæ uerò, qui ex ira Deorum prouenit unde colligi potest, quamobrem Aeneas hoc mortis genus horrescat. Quod uerò interpres ait, graue esse perire naufragio, quia anima, quæ ignea est, extinguitur elemento contrario, eruditorum auribus nó facit satis. A

Tua'q; animam hanc effundere dextra?] *iteratione commiserationis locum amplificat. & hanc, δεικτικῶς dicit, quæ tot calamitatibus, perturbationibus'q; obnoxia est. Quod uerò* effundere *ait, ad Critiæ, atque Empedoclis opinionem alludere uidetur: qui animam, sanguinem esse opinati sunt: nam effundere propriè de liquidis est: in hanc'q; sententiam Cicero dixisse uidetur in fam. Si uitam pro tua dignitate profunderem. Sed hic etiam obseruandus diligenter uocalium cócursus, & hiatus: quibus quasi actum animæ corpore exire nolentis, exprimere Poëta uidetur.* Sæuus ubi Aeacidæ telo iacet, Hector: ubi ingens Sarpedon: ubi tot Simois correpta sub undis Scuta uirûm, galeas'q;, & fortia corpora uoluit.] *amplificat à personarú dignitate: de quarum casu etiam commiserationem mouet: congerit multa simul, rem'q; ita per congeriem amplificat, ut αὔξησις etiam fieri uideatur: nam scuta, & galeas uidere in flumine natare, horrendum est, (id enim plurimorum hominum stragis indicium est) sed uidere corpora hominum natare, fluctibus'q; fluminis agitari, horrendum magis est: propterea utitur repetitione: quæ & auget, & acriorem orationem facit. Locus ex Homero sumptus est. Iliad. μ. sic enim ait:* B

καὶ Σιμόεις, ὅθι πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι «
κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. «

EXTEMPLÒ.] *Hæc apud Homerum statim ijsdem planè uerbis sequuntur. Cætera uerò copiosiùs, quàm noster Poëta: sed haud scio, an decorè. Certè Maro pro temporis ratione, è Græco ea aptè huc accommodauit, quæ ad exclamationem patheticam, & exaggerationem maioris conducant.* Extemplò Aeneæ.] *Odyssea ε.* LAMB. Hort.

καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα, καὶ φίλον ἦτορ. «

Periphrasis, metu exanimati ducis Troiani: quam Homerus pari propè extulit, neque multum admodum diuersa:

Pectora, genua'q; simul iam tum soluuntur Vlyssis. «
ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν· «
ὤ μοι ἐγὼ δειλός, τί νύ μοι μήκιστα γένηται, «
δείδω, μὴ δὴ πάντα θεὰ νημερτέα εἶπεν, «
ἥ μ' ἔφατ' ἐν πόντῳ, πρὶν πατρίδα γαῖαν ἱκέσθαι «
ἄλγε' ἀναπλήσειν, τὰ δὲ δὴ νῦν πάντα τελεῖται. C
οἵοισι νεφέεσσι περιστέφει οὐρανὸν εὐρὺν «
Ζεύς, ἐτάραξε δὲ πόντον, ἐπισπέρχουσι δ' ἄελλαι «
παντοίων ἀνέμων: νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος. «

Ingemit.] *ὀχθήσας: Ingemuit, dixit'q; hæc alto pectore secum. Quanto hic Maro affectibus densior, cùm Aeneam dicit sublatis ad sydera manibus, ad hunc modum exclamasse?* Palmas.] *usurpauit pro manibus: synecdoche: est autem propriè plenum illud & ex parte concauum manus. Et palma, φοῖνιξ nobilis illa arbor, qua initio sacrorum certaminum uictores coronabantur.*

Tendens,] *pro extendens: simplex pro composito.*

Voce.] *pleonas. εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. Quæ sequuntur apud Græcum uatem, partim ut instituto suo parùm accommoda, partim ut ociosa, studio prætermisit. Præsens periculum ociosas uerborum ambages dissuadet: quare abrupto exordio pathetico utitur, quod constat collatione à maioribus exaggeratis: unde coniectura ducitur de minoribus exaggerandis.* Ter'q;.] *Homerica sunt, quæ sequuntur:*

A τρισμάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο,
τροίῃ ἐν εὐρείῃ χάριν ἀτρείδῃσι φέροντες.

Ter quater felices eos uocat, qui ad Troiam in gratiam Atridarum perierunt. Vtinam, inquit, tum occubuissem, cùm Troiani frequentes circa Achillem, infestas hastas in me torquerent. Tunc iusta funebria, tunc parentatum mihi fuisset, & Graeci gloriam meam uexissent, cùm nunc inglorius sim moriturus.

ὡς δὴ ἐγώ γ' ὄφελον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν
ἤματι τῷ, ὅτε μοι πλεῖστοι χαλκήρεα δοῦρα
τρῶες ἐπέρριψαν, περὶ πηλεΐωνι θανόντι,
τῷ κ' ἔλαχον κτερέων, καί μευ κλέος ἦγον ἀχαιοί.
νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι.

Itaq; cùm dicit Terq; quaterq;, comparationem sui facit: inde à personis parentum, ac mox à loco. Troiae sub moen. altis.] Statim à tempore, ac mortis genere, eorum qui eo bello pugnādo occubuerunt, addit affectus, & amplificationem ab exēplis maioribus cum quibus collatus, se infoelicem ratiocinatur, cui haud licuit mori in iisdem campis, in quibus Hector manibus Achillis periit: ubi Sarpedon Iouis filius Patrocli hasta percussus cecidit, &
B innumerabiles alii. O' terq;.] τρίς τε τετράκις τε. Sapit prouerbium, de re omnibus suis numeris absoluta. Graeci, numeri additione, maximè ternarii, rem amplificant: fortasse quod apud priscos is sacer habebatur, & absolutus, adeò ut quicquid ter aut dictum aut factum esset, id efficax haberetur. Quare in Magorum mysteriis etiam adhibitus fuit. Pharmaceut. Virgilianā:

Terna tibi haec primùm triplici diuersa colore
Licia circundo, &c. ——

Iam & illa passim obuia sunt apud authores, τρὶς μάκαρ, τρὶς κατάρατος, & similia, de uehementer absolutis. Homerus, τρὶς μὲν ἀνάρσιον. Tibull.

O' mihi foelicem terq; quaterq; diem.

Ergo, ut inquit Macrob. Virgilius nullius disciplinae expers, per omnia beatos exprimere uolens, ait: O' terq; quaterq; b. Varro libro primo hebdomadum, septenarii numeri ait multas uariasq; uirtutes esse: is facit in coelo septentriones, Vergilias siue Pleadas: totidem planetae sunt, septem sunt circuli circa axem: in septimo signo fit solstitium à bruma, in septimo bruma solstitio, in septimo aequinoctium ab aequinoctio. Caetera extant apud Gell. lib.
C 3. cap. 10. Queis.] Pathos à persona & loco. Respexit ad Hectorem, & alios φιλοπάτριδας, quos pugnantes cadentesq;, ciues è moenibus prospectabant.

Oppetere,] mori, quasi mortem petere.

—— οἳ τότ' ὄλοντο
τροίῃ ἐν εὐρείῃ.

Quod noster Poëta disertè uertit:

—— Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere. ——

O' Danaum.] Pathos ab exclamatione, per auersionem, cum amplificatione. Non enim Diomedes, sed Achilles, Graecorum facilè fortissimus ducebatur. Verùm illius uirtutis amplificatio uehementer ad gloriam Aeneae conducit: qui non cum uulgo, sed cum clarissimis ducibus, & militari gloria decantatis, ausus fuisset congredi. Homerus Iliad. ε. refert: Aeneam singulari certamine cum Diomede commissum, coniectu saxi grauiter ab eo uulneratum fuisse: atq; inde fusum humi periturum, nisi Veneris matris interuentu, circumfusa nube, hostis manibus subtractus in pacatum euasisset. Verba autem Homeri, caeso Pandaro in pugna, de utriusque congressu haec sunt:

αἰνείας δ' ἀπόρουσε σὺν ἀσπίδι δουρί τε μακρῷ,
δείσας μή πώς οἱ ἐρυσαίατο νεκρὸν ἀχαιοί:
ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ βαῖνε λέων ὣς ἀλκὶ πεποιθὼς,
πρόσθε δέ οἱ δόρυ τ' ἔσχε, καὶ ἀσπίδα πάντοσ' ἐΐσην,
τὸν, κτάμεναι μεμαὼς, ὅστις τοῦ γ' ἀντίος ἔλθοι,
σμερδαλέα ἰάχων· ὁ δὲ χερμάδιον λάβε χειρὶ
τυδείδης μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε φέροιεν,
οἷοι νῦν βροτοί εἰσ'· ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος,
τῷ βάλεν αἰνείαο κατ' ἰσχίον, ἔνθά τε μηρὸς
ἰσχίῳ ἐνστρέφεται, κοτύλην δέ τέ μιν καλέουσι.
θλάσσε δέ οἱ κοτύλην. πρὸς δ' ἄμφω ῥῆξε τένοντε,
ὦσε δ' ἀπὸ ῥινὸν τρηχὺς λίθος, αὐτὰρ ὅ γ' ἥρως
ἔστη γνὺξ ἐριπὼν, καὶ ἐρείσατο χειρὶ παχείῃ
γαίης, ἀμφὶ δὲ ὄσσε κελαινὴ νὺξ ἐκάλυψε.
καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν αἰνείας,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε διὸς θυγάτηρ ἀφροδίτη
μήτηρ, ἥ μιν ὑπ' ἀγχίσῃ τέκε βουκολέοντι.
ἀμφὶ δ' ἑὸν φίλον υἱὸν ἐχεύατο πήχεε λευκώ,
πρόσθε δέ οἱ πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμ' ἐκάλυψεν,
ἕρκος ἔμεν βελέων, μή τις δαναῶν ταχυπώλων
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν, ἐκ θυμὸν ἕλοιτο.
ὁ μὲν ἑὸν φίλον υἱὸν ὑπεξέφερε πολέμοιο.

Huius manibus, in patrio solo, in suorum conspectu, optabile iuxta & pulchrū duxit in armis mori, prae quàm fluctibus maris absumeretur. Tydides, pro Diomede: enallage speciei, patronymicum pro primitiuo. Fuit autem hic Diomedes Tydei filius, qui antequā Graeci aduersus Troianos classem adornarent, cū Acamante Thesei, legatus Iliū ad repetendā Helenā missus fuit. Huius uirtus paulò pòst in bello inter omnes duces, praeter Achillem, summa enituit. Porrò quàm uaria fortuna hic confecto bello usctatus fuerit, etsi alio loco quoq; dicetur, non grauabor hîc ea annotare, quae uaria lectio Graecorū authorū suppeditauit. Mimnermus prodidit, Graecus scriptor, Venerem, quod ad Troiam à Diomede uulnus accepisset, ita postea Aegaleam eius uxorem se comparasse, ut à multis adulteris adamaretur: sed in primis ab Hippolyto, & Comete Sthelenei filio stupri necessitudine iungeretur. Diomedes Argos reuersus insidiis ab illa petitus fuit: unde foeliciter ad arā Iunonis fuga dilapsus, nocte sociorū suorū manu comitatus in pacatū euasit: perueniensq; in Italiam ad Daunum, à quo postea fraude circumuentus, interfectus fuit. Tradunt, Daunum per id tempus ab hostibus obsessum, Diomedis auxilium his conditionibus implorasse, ut terrae partem pro strenuè nauata opera illi esset daturus. Parta iam Dauno uictoria, ibi Diomedes urbem condidit, quam Argyrippam, tanquam ἵππιον ἄργος dixit. Ferunt Daunum postea duas huic conditiones proposuisse, quarum utram uellet, deligeret: ut aut uniuersam praedam belli, aut omnem eam terram mancupio acciperet, ἢ ὅλην τὴν λείαν λαβεῖν τοῦ πολέμου, ἢ τὴν γῆν πᾶσαν. Horum autem index datur Althenus, nothus Diomedis frater, qui Euippen Dauni filiam adamabat. Hic ita indicauit, ut Daunus terram obtineret, & penes Diomedem praeda ius foret. Hāc ob causam indignatus Diomedes, terrā execratus est, ne aut seminari posset, aut cōsita fructus gigneret, nisi eā suorū aut cōsanguineorū, aut ciuiū aliquis sereret: néue quis colūnas suas aut colossos mouere posset. Post ea à Dauno interfectus fuit. Porrò socii etiam eū lugerent, transformati feruntur in aues, cygnis adsimiles, quae Brodii

(uel, ut alij, Lari) dicuntur: quæ barbaros fugiunt. Fama fertur apud Græcos, quòd inter ipsos uersentur, & ex ipsis manibus cibum capiant, atq; inde in sinus eius irrepant. Fortasis ob id, quod insulas ab eo denominatas Diomedis, tanquam urbem incolãt. Diluculo matutino regionem alis irrigãt, atq; ita rigando ad prædã proficiscũtur. Porrò capta inter se æqualiter diuidunt. Sita autẽ Diomedea insula est circa sinum Ionium & Hadriaticum: nam Apuli & Iapyges ad Ionium habitant. Fabulantur, Diomedem capta Troia, pro saburra in nauem suam lapides ex urbis mœnibus iniecisse. Profectum Argos, atq; ægrè coniugis insidijs elapsum, cùm in Italiã delatus esset, ibi Colchicum draconem omnia uastantem circa Phæocidem inuenisse: habebat enim Glauci, ex permutatione ad Troiam, aureum scutum. Cæterùm draconẽ occidit, ratus aureũ illud arietis Colchici uellus esse. Quo facinore clarus inter populares factus, colossos sibi ex lapidibus Ilij, quib. nauẽ onerarat, fecit. Hos per cãpum illum passim erexit. Postea occisum Daunus, & ipsos simul colossos, in subiectum mare præcipitauit. Ferũt hos è fluctib. reuersos, rursus in suas bases redijsse. Author huius historiæ est Timæus Siculus, & Licus in tertio. Phæaces præ cæteris mortalib. Diomedem hunc religiosè coluisse constat, eos inquã qui ad Ionium sinum habitarunt, quòd draconem è Colchis huc, quæsitum aureum uellus, ab Argonautis raptum & auectum, profectum trucidasset. Phæaciam ad Ionium sinum collocant. Sunt qui opinentur, hunc Draconem latronem fuisse. Porrò autem inuenio aliam historiam apud Lycophronem, & eius enarratorem, de Diomede Dauniorum regionem execrato: διομήδης καταρασάμενος τὴν Δαυνίων χώραν, μὴ καρποφορῆσαι ποτὲ, εἰ μὴ ὑπ' αἰτωλῶν ἐργάζοιτο, οἱ δαύνιοι παραγενόμενοι εἰς αἰτωλίαν, ἐκήρυξαν τοὺς βουλομένους αὐτῶν ἐλθεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ τῆς διομήδους μέρος γῆς. ἐλθόντων δὲ τῶν αἰτωλῶν εἰς τὴν τῶν δαυνίων χώραν, καὶ ἀπαιτούντων τὴν γῆν οἱ ἐγχώριοι λαβόντες αὐτοὺς, ζῶντας κατέχωσαν, λέγοντες, ἀπειλήφατε τὸ μέρος τῆς γῆς ὑμῶν, ὅπερ παρ' ἡμῶν αἰτεῖτε· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν διομήδην. Hoc est, Cùm Diomedes Dauniorum regionem execratus esset, ne fructibus ferendis ferax esset unquam, nisi ab Aetolis excoleretur: Daunij profecti in Aetoliam, denunciari iusserunt, ut qui uellent, uenirent, occuparentq; Diomedeæ terræ mensuram. Porrò Aetoli adsunt, postulantq; terram. Daunij arreptos eos, uiuos terra obruerunt, illud addentes: Accepistis sortem terræ uestræ, quam à nobis poscitis: neq; uerò illam solùm, sed & ipsum Diomedem. Ab hoc Diomede qui ad Troiã arma χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων cum Glauco mutârit, natum prouerbium inæqualis permutationis, ab authoribus celebratur. Sed de hoc Diomede reliqua in tertio explicabuntur. De Danao quoq; postea suo loco refertur historia. Mene Iliacis.] Aposiopesis: intelligitur, æquum aut par fuit. Pathos à loco: & quod sequitur, effundere animã, expolitio est præcedentis orationis. Amplificatio, Diomedis manibus mori: quod pulchrius ducit, quàm in patria, aut alterius alicuius telo mori.

Sæuus] Pathos è maiori, & personarum dignitate, quæ ad Troiam fortiter pugnando occubuerunt, quæq; gloriã uirtute sua & morte sibi pepererũt. Aeaciden,] Achillem Aeaci nepotem: antonomasia. Aeacus Pelei fuit pater, auus Achillis. Historia extat apud Homerum Iliados 22. Hector, iam graui circa collum uulnere accepto, cùm humi fusus supplex multis Achillem orasset, ne se ad Græcorum naues canibus discerpendum abijceret, sed magno redemptum parentibus in urbem remitteret, tristi moribundi uaticinio & dolore exacerbatus Achilles: A

"τέθναθι (inquit) κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κεν δὴ
"ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι, ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι. (ἦ
"ῥα, καὶ ἐκ νεκροῖο ἐρύσατο χάλκεον ἔγχος.
"καὶ τόγ' ἄνευθεν ἔθηχ', ὁ δ' ἀπ' ὤμων τεύχε' ἐσύλα
"αἱματόεντ'. ἄλλοι δὲ περίδραμον υἷες ἀχαιῶν,
"οἳ καὶ θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν
"ἕκτορος. οὐδ' ἄρα οἵ τις ἀνουτητί γε παρέστη.
"ὧδε δέ τις εἴπεσκεν ἰδὼν ἐς πλησίον ἄλλον,
"ὢ πόποι ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάασθαι
"ἕκτωρ, ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.

Qua uerò ratione reddiderit Achilles Priamo Hectoris corpus, explicatur ab eodem Poëta, ultimo eiusdem operis libro. Cæterùm (ut aliquid auctarij uice hic adijciamus) sepultus traditur in Ophryno, seu Ophryneo, (nam utroque modo scribitur) regione Troiæ: φασὶν ὅτι λοιμοῦ κατασχόντος τὴν ἑλλάδα, ἔχρησεν ὁ θεὸς, τὰ τοῦ ἕκτορος ὀστᾶ κείμενα ἐν ὀφρυνίῳ, τόπῳ τῆς τροίας, μετακομίσαι ἐπί B τινα πόλιν ἑλληνίδα, ἣ τιμῆς μὴ μετέσχεν τῆς ἐπὶ ἴλιον στρατείας. οἱ δὲ θηβαῖοι εὑρόντες τοὺς ἐν βοιωτίας θήβας μὴ στρατευσαμένους ἐπὶ ἴλιον, ἐνεγκόντες τὰ τοῦ ἥρωος λείψανα, ἔθεντο περὶ τὴν οἰδιποδίαν κρήνην ἐν θήβαις. Id est: Aiunt, cùm pestis grassaretur in Græcia, oraculo diuino iussos Hectoris ossa in Ophryno condita, in urbem aliquam Græcam transferre, quæ in pari gloria cum exercitu Græcorum ad Troiam non fuisset. Deprehensi sunt ij qui Thebas Bœotiæ incoluêre, ad Troiam non militasse. Quare herois reliquias inde ablatas, circa amnem Oedipodeum ad Thebas condiderunt. Aeacidæ.] Achilles. Hephæstion Sophoclis enarrator, in Aiace: αἰακὸς ἦν διὸς (inquit) ἐξ αἰγίνης, πηλεὺς καὶ τελαμὼν ἐξ αἰακοῦ· ὧν ἀχιλλεὺς, καὶ αἴας, καὶ αἴαντος παῖς ἦν εὐρυσάκης. Lycophronis enarrator paulò copiosius horum genealogiam digerit: αἰακοῦ, φησὶ, καὶ ἐνδηΐδος πηλεὺς καὶ τελαμών. ἐκ ψαμάθης δὲ καὶ νηρηΐδος φῶκος, πηλέως καὶ θέτιδος ἀχιλλεὺς, ἀχιλλέως καὶ δηϊδαμείας τῆς λυκομήδους θυγατρὸς πύῤῥος, ὁ καὶ νεοπτόλεμος. τελαμῶνος δὲ καὶ περιβοίας, αἴας. ἐκ δ' ἡσιόνης τεῦκρος. αἴαντος καὶ λυσιδίκης τῆς κορώνου, φίλαιος, ἐκ τεκμήσσης δὲ τῆς αἰχμαλώτιδος, εὐρυσάκης. φώκου πάλιν καὶ ἀστερίας, κρῖσος καὶ πανοπεύς. C πανοπέως δὲ ἐπειὸς, ὁ τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάσας, δι' οὗ καὶ τὸ ἴλιον ἐπορθήθη. Porrò fabulantur, Aeacum ex Aegina & Ioue prognatum, ab eo in Aegina insula deserta solum relictum: Poposcisse autem Iouem, ut formicas in homines mutaret: id quod impetratum tulit, ut canit Hesiodus in Heroica Genealogia:

"ἡ δ' ὑποκυσαμένη τίκεν αἰακὸν ἱππιοχάρμην,
"αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ἥβης πολυηράτου ἵκετο μέτρον,
"μοῦνος ἐὼν ἤσχαλλε. πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε,
"ὅσσοι ἔσαν μύρμηκες ἐπηράτου ἔνδοθι νήσου,
"τοὺς ἄνδρας ποίησε βαθυζώνους τε γυναῖκας,
"οἱ δ' ἤτοι πρῶτα ζεῦξαν νέας ἀμφιελίσσας.

Missis fabulis, Theagnes historicus in lib. quem de Aegina scripsit, historiæ ueritatem ita tradit de Aeaco: ὀλιγανθρωπήσας τῆς νήσου, τοὺς ἐν αὐτῇ ἐν σπηλαίοις οἰκοῦν, ἀκατασχέτους ὄντας· καὶ τοὺς μὲν γεωργουμένους καρποὺς ἐν τοῖς σπηλαίοις τίθεσθαι· τὴν δ' ἐκ τούτων ὀρυσσομένην γῆν, ὡς τὰς γεωργίας ἀναφέρειν, ὡς ἐπ' ἄκρως τῆς νήσου πλείους, καὶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πεδινῶν. τὸ

δ' ἄνω

A ἐν ἄλλοις ἔτεσι. φασὶ δὲ αὐτὸν μετά τινων ἐκ νήσων ... νήσους, καὶ οἰκῆσαι τὴν νῆσον, ἐξημερῶσαι αὐτὴν, πάντα διδάξαι τὰ πρὸς πόλεμον, καὶ ἁπλῶς ἀνὴρ, ὅσοις ἄνθρωποι κέχρηνται. ἔτι ἐφύτευσε ... χωρίσματος ἐξ ὧν, τὸ τοῦ ἄλσους νήσου ... ὀνομάσας. Regnasse hic traditur in Oenone, quæ postea Argina appellata fuit, tanta iustitia, ut apud inferos cum Minoe & Rhadamantho ius dicere, pœnas infligere sontibus pro meritis, à poëtis fingantur. Sæuum Hectorem.] fortem hoc loco uocat, & bellicosum: cùm alioqui χαλεπὸν καὶ ἄγριον. hoc est, durum & horridum signet: & metaphoricè, crudele, immitem, iratum, magnum, potens. Ingens Sarpedon.] Ab exemplo Sarpedonis. Epitheticῶς ingentem eum uocat, ad uocis significatum alludens. Σαρπηδόνιον Græci μέγα dicunt, καὶ τὴν ἐν ὀρεινῇ καὶ Λυκίᾳ αἰγὸς ὑψηλοτάτην. Duo enim sunt promontoria: Sarpedon, finis aliquando regni Sarpedonis, quod Ciliciam à Pamphylia distinguit: & Anemurium. Sarpedonium littus, prouerbium de clamosis. Est & Sarpedon Cypri promontorium,

B iuxta portum Carpasiæ. Thraciæ item regio. ἀκτὴ, quòd fluctibus assiduò uerberetur. Sacra inde adeò est Neptuno: eadem & Sarpedonia nuncupatur. Porrò Sarpedon, quo de hic agimus, Iouis filius fuit, & Europæ, Lyciæ rex, qui Troianis suppetias aduersus Græcos tulit, frater Minois & Rhadamanthi. Meminit huius Homerus in Catalogo:

Σαρπηδὼν δ' ἦρχεν Λυκίων, καὶ Γλαῦκος ἀμύμων,
τηλόθεν ἐκ Λυκίης, Ξάνθου ἄπο δινήεντος.

Cæterùm ab hoc in pugna collatis pedibus depugnantes Tlepolemus Rhodius, & Tereus Admeti filius, obtruncati fuêre: quem postea unà cum Deiphobo, Palamedes (ut Dares tradit) in prœlio occidit. At Homerus tum à Patroclo, quem prior letaliter hasta in eodem congressu percusserat, interfectum canit. Verba Poëtæ extant Iliad. 16.

ἔνθ' αὖ Σαρπηδὼν μὲν ἀπήμβροτε δουρὶ φαεινῷ,
Πατρόκλου, δ' ὑπὲρ ὦμον ἀριστερὸν ἤλυθ' ἀκωκὴ
ἔγχεος, οὐδ' ἔβαλ' αὐτόν. ὁ δ' ὕστερος ὄρνυτο χαλκῷ
Πάτροκλος, τοῦ δ' οὐχ ἅλιον βέλος ἔκφυγε χειρός,
ἀλλ' ἔβαλ' ἔνθ' ἄρα τε φρένες ἔρχαται ἀμφ' ἁδινὸν κῆρ.
ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς,

C ἠὲ πίτυς βλωθρὴ, τήν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήϊον εἶναι.
ὣς ὃ πρόσθ' ἵππων καὶ δίφρου κεῖτο τανυσθεὶς,
βεβρυχὼς κόνιος δεδραγμένος αἱματοέσσης.

Ingens.] Vel ad generis nobilitatē, uel ad proceritatem, epitheton referre licet: ut respexerit & ad uocis ipsius etymon, & Homericam comparationem:

ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς.

Vbi tot.] Epilogus, quo summatim omnes eos complectitur, qui ad Troiam pugnando perierunt. Et præsens tempus requirit breuem & enumerationem exemplorum, & perorationem. Simois.] Pathos à loco & re. Miserabile est, fluctibus hostia cæsorum cadauera, in proximum mare deuolui: multo uerò tristius, unà cum armis depressa in pelagus deferri. Describit locum, in quo cæsum se fuisse tum, in præcipua gloriæ parte ducit. Simois, Phrygiæ amnis, oriens ex Ida monte, præterlapsus Troiā, Xantho miscetur, & ad Sigæum Hellesponto infunditur. Hic Sigæum fuit promontorium & oppidum, hic Achiuorum bellantium statio, unde in proximum flumen cæsorum corpora in mare deferenda deturbabantur. Ab hoc eodem monte exit Xanthus, qui & Scamander. Flumina sunt fama quam natura celebriora. Quidam arbitrantur, Simoëntem Xantho non misceri omnino: rursum qui mari iam appropinquantem, Scamandro immersum, cogi in paludes: atque hinc rursum erumpere flumen & in Hellespontum effundi. His amnibus cæsorum cadauera ad Troiam hausta, & in Hellesponticum pelagus effusa fuisse, author est Homerus, cùm alijs aliquot locis, tum Iliad. 21. ubi de Scamandro canit ad hunc modum:

ἦ καὶ ἐπῶρτ' Ἀχιλῆϊ κυκώμενος, ὑψόσε θύων,
μορμύρων ἀφρῷ τε καὶ αἵματι καὶ νεκύεσσι,
πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα διιπετέος ποταμοῖο
ἵστατ' ἀειρόμενον, κατὰ δ' ᾕρεε Πηλεΐωνα.

Et paulò suprà eodem libro, post Neptuni exhortationem ad Achillem, ne prius à cædibus Troianorum parceret, quàm eos ad muros urbis in fugam effusos compulisset:

αὐτὰρ ὁ βῆ, μέγα γάρ ῥα θεῶν ὤτρυνεν ἐφετμὴ
ἐς πεδίον, τὸ δ' ἔπλητ' ὕδατος ἐκχυμένοιο.
πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ δαϊκταμένων αἰζηῶν
πλῶον καὶ νέκυες. τοῦ δ' ὑψόσε γούνατ' ἐπήδα
πρὸς ῥόον ἀΐσσοντος ἀν' ἰθὺν, οὐδέ μιν ἴσχεν
εὐρὺ ῥέων ποταμός. μέγα γὰρ σθένος ἔμβαλ' Ἀθήνη.
οὐδὲ Σκάμανδρος ἔληγε τὸ ὃν μένος, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον
χώετο Πηλεΐωνι, κόρυσσε δὲ κῦμα ῥόοιο
ὑψόσ' ἀειρόμενος, Σιμόεντι δὲ κέκλετ' ἀΰσας,
φίλε κασίγνητε, σθένος ἀνέρος ἀμφότεροί περ
σχῶμεν, —— &c.

Plura dicere parantem Vlyssem apud Homerum lib. Odyss. 5. ingens procella æstuantis maris oborta, excipit:

ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης
δεινὸν ἐπεσσύμενον. περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξε.
τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς πέσε, πηδάλιον δὲ
ἐκ χειρῶν προέηκε, μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε,
δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα,
τηλοῦ δὲ σπεῖρον, καὶ ἐπίκριον ἔμπεσε πόντῳ.
τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε πολὺν χρόνον, οὐδὲ δυνάσθη
αἶψα μάλ' ἀνσχεθέειν μεγάλου ὑπὸ κύματος ὁρμῆς,
εἵματα γάρ ῥ' ἐβάρυνε, τά οἱ πόρε δῖα Καλυψώ,
ὀψὲ δὲ δή ῥ' ἀνέδυ, στόματος δ' ἐξέπτυσεν ἅλμην
πικρὴν, ἥ οἱ πολλὴ ἀπὸ κρατὸς κελάρυζεν.
ἀλλ' οὐδ' ὣς σχεδίης ἐπελήθετο, τειρόμενός περ,
ἀλλὰ μεθορμηθεὶς ἐνὶ κύμασιν, ἐλλάβετ' αὐτῆς,
ἐν μέσσῃ δὲ καθῖζε, τέλος θανάτου ἀλεείνων.
τὴν δ' ἐφόρει μέγα κῦμα κατὰ ῥόον ἔνθα καὶ ἔνθα.

His Homerus Vlyssem inducit, abiecto clauo diffractoq́ malo in medios fluctus excussum: ac procul à naui uela antennaq́ disiectis, in fundo aliquandiu luctatum: quare onere uestium humidarum grauatum, quo minus in summos fluctus emergere potuerit. Addit mox facetam hypotyposin, in summis fluctibus natantis, & salsi maris spumam, quæ undique à summo capite defluebat, euomentis. Postremò ægrè nauem assequutum impetu, ne fluctibus hauriretur. Quibus omissis noster Poëta in exaggerandis tempestatibus mira grauitate laborat: alios mari haustos, alios in summis fluctibus hærentes faciens.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Dum Aeneas loqueretur, orta repentè ex Aquilone tempestate, illius nauis penè mergitur, sociorum uerò aliæ in scopulos, aliæ in syrtes Numidicas uarijs ventis impelluntur. vna, qua Lycij vehebantur, ante oculos Aeneæ, delapso in mare gubernatore, submergitur: omnes deniq; naues ita fluctibus concutiuntur, vt laxis laterum compagibus, parùm desit, quin aquis absorbeantur.

Talia iactanti, stridens Aquilone procella,
Velum aduersa ferit, fluctusq; ad sydera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mōs

NASC. *Talia iactanti.] redit ad tempestatem, & quod antea communiter cōplexus fuerat, nunc separatim describit: & primùm quid Aeneæ, deinde quid sociorum eius, nauibus contigerit, perspicua narratione declarat: qua in re omnia illa breui oratione complexus fuisse uidetur, quæ cùm Epici, tum Tragici poëtæ ex institutione poëticæ artis uno pathetico poëmate complecti debent: commiserationem, horrorem, admirationē, atrocitatem: nam cùm Aeneæ uelum feriri, remos frangi, aliorumùe alias in scopulos, alias in syrtes impelli dicit, conquestionem mouet: ibi uerò illos in summo fluctu pendentes, hos in imum deiectos depingit, horrorem incutit: cùm autem cumulum aquæ, quasi mōtem altissimum subsequutum, fluctusq; ad sydera sublatos, & terram inter undas apertam fuisse memorat, admirationem parit: postremò dum rem totam ita describit, ut ob oculos nostros fieri uideatur, atrocitatem quandam nobis intuendam, inspiciendamq; proponit.*

Stridens Aquilone procella.] *nō ab re est, ut Aquilo reliquis uentis impetuosior, uelum principis feriat: nam, extincto duce, castra soluuntur, & milites hāc, illuc aberrant.* Velum aduersa ferit.] *Homeri locus est: sed tamen hoc differunt, quod Homerus Vlyssem, ait, dum loqueretur ab unda in caput fuisse percussum, noster uerò procellam in uelum Aeneæ ferijsse. Homeri uersus hoc habent:*

ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης
δεινὸν ἐπεσσύμενον, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν.

Ad sydera.] *ὑπερβολικῶς ad magnitudinem tempestatis indicandam.* Franguntur remi: tum prora auertit & undis Dat latus.] *quemadmodum Homerus in 5. Odyss. Vlyssem in mari natantem tam pulchrè effingit, ut nihil prætermissum sit eorum, quæ homini naufrago contingere solent: quinetiam tanto ea artificio descripsit, ut neq; euidentiùs, neque expressiùs humanis oculis ex littore, quàm mente ex Homericis uersibus prospici possint: ita quoque Poëta noster hac longa, uberrimaq; narratione classem fluctibus agitatam adeò aptè ob oculos ponit, ut eam intueri, oculisq; cernere uidearis: ita copiosè rem omnem complectitur, ut nihil aut in ui undarum, aut in fractione remorum, aut in uaria nauium quasi periclitantium agitatione explicanda tacitus præterire uideatur. Hæc describendi ratio, Quinctiliano credibilius rerum imago, alijs euidentia, siue illustratio, nonnullis informatio dicitur: ex Græcis uerò Aphtonius ἔκφρασιν, Rutilius Lupus χαρακτηρισμὸν, Aquila Rom. διατύπωσιν nomināt: communiter uerò Græcè ὑποτύπωσις appellatur: cuius plurima apud Virgil. exempla non desunt, quæ tibi legenti ultrò sub oculos uenient.* Præruptus aquæ mons.] *ὑπερβολικῶς ingentem fluctum appellatione montis circumscribit; hoc dicendi genus grammatici ueteres metaphoram ab inanimali, ad inanimale appellare consueuerunt.*

LAMB. Hort. Talia iactanti.] *Hæc atq; id genus alia fundenti uentus oboritur contrarius, à septentrione: frequentatiuum usurpatū pro perfecto: iacienti, fundēti frustra. Cum adiuncto, uariè uocabulo utimur: iactare pectore, uoluere, fatigare, affligere. Sic Cicero: Iactatur domi suæ uir primarius, & homo honestissimus.* Stridens.] *Opponit australibus septentrionalem, ut eius uiolentia in Africam litus disijciatur. Quare eruditè dicit, procellam ex aduerso coortam, uerberare dispulsam classem. Est autem procella, rupta, & in pronum soluta nubes, dicta καταιγὶς à Græcis. Oritur ferè ab hac mundi plaga. Supernè enim demissa, deorsum ruit uiolenter, laboratq;, & in ipsa pugna sibi iter parat. Accipitur pro æstu maris. Porrò eadem, deorsum pari uehementia præceps lapsa, si concipiat ignem, fulmen est. Nonnulli procellam etiam describunt, uim uenti cum pluuia, non durantem quidem, sed in mari* B *propriè θύελλα Græcè, quòd omnia procellat, & concitet. Aut à procul, quòd ex interuallo conspicua sit.*

Aduersa.] *pro aduersum: Hypallage, uel ex aduerso. Vbi Homerus dixit, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν, nauem circumegit: id quod statim noster Poëta reddit:* tum prora auertit. Aquilone.] *Aquilonem Græci ab horrendo sono, modò βορέαν, modò βορρᾶν, nūc βόῤῥαν uocāt, Latinè ab aquilæ uehementissimo uolatus similitudine, aquilonem. Huius prosopopœia elegantissima extat apud* Ouidium lib. Metamorph. 6.

Apta mihi uis est, qua tristia nubila pello.
Et freta concutio, nodosaq; robora uerto,
Induroq; niues, & terras grandine pulso.
Idem ego, cùm fratres cœlo sum nactus aperto
(Nam mihi campus is est) tanto molimine luctor,
Vt medius nostris concursibus insonet æther,
Exiliantq; cauis elisi nubibus ignes.
Idem ego cùm subij conuexa foramina terræ,
Supposuiq; ferox imis mea terga cauernis,
Sollicito manes, totumq; tremoribus orbem.

C *Spirat à solstitio æstiuo. Sed & Etesiæ aquilones appellantur, qui flatos quadraginta dies flant, octo ferè diebus ante exortū caniculæ: unde & πρόδρομοι item dicūtur: hoc est, præcursores: & ἐτησίαι, κατ' ἔτος γινόμεναι, quòd quotannis statis diebus spirent, & ex omnibus uentis maximè stati sint. De his Plin lib. 17. cap. 5. & Gell. lib. 2. cap. 20. Strabo tamen eos Subsolanos mauult uocare, quos Græci Euros nuncupant.* Sydera.] *Hyperbole planè poëtica.* Franguntur.] *Apud Græcum uatem procella coorta, discusso è manibus clauo, medium malum diffringit:*

——πηδάλιον δὲ
ἐκ χειρῶν προέηκε, μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε,
δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα.

Porrò

A Porrò proræ propriè anterior nauis pars est, quæ rostra ferrea præfixa habere solebat, à quibus rostratæ naues dictæ fuêre. Iam uerò Auertit.] per enallagen generis dixit, pro auertitur. Cumulo.] Continuis ac perpetuis metaphoris rem euidenter oculis subijcit. Ductæ autem sunt à montium natura, per similitudinem, ad mare tempestatibus concitatum. Cumulus, maiorum rerum aceruus. Præruptum, à monte ad sublatos fluctus. Obseruat in descriptione uerisimilitudinem rei, ac naturam sæuientis æstus.

NASC.

Hi summo in-fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Treis Notus * abreptas in saxa latentia torquet,
(Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus, aras
Dorsum immane mari summo) treis Eurus ab alto
In breuia & syrteis urget, miserabile uisu:
Illiditq; uadis, atq; aggere cingit arenæ.
Vnam, quæ Lycios, fidumq; uehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusq; magister,
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidē
Torquet agēs circū, & rapidus uorat æquore uor- (tex.

* al. abiectas

Hi summo in fluctu pendent.] separatim, sigillatimq; omnia describit, quæ in tempestate illa contigerunt: quod plerunque à Poëtis fieri solet, ut rei magnitudo amplior fiat: nam si uno uerbo cōmuniter Poëta tempestatem cōplexus fuisset, idq; tantùm dixisset, Aeneam fluctibus oppressum, ingentiq; procella agitatum fuisse, tempestatis magnitudo non apparuisset: ut igitur rem amplificaret, singula non modò descripsit, sed ea describēdo etiam auditorum oculis subiecit: utq; iucundior, auribusq; etiam gratior fieret, ἀντίθετον ornauit, speciéq; annotationis uenustam reddidit.

B Treis Notus abreptas in saxa latētia torquet (Saxa uocāt Itali.] Hactenus Aeneæ: nunc sociorū eius periculum aggreditur describendū. Obseruandus est autem initio difficilis, & obscurus constructionis ordo, confusáq; rerum, ac uerborum de industria collocatio, cùm ad nauium confusionem, tum ad ingentem periculorum ipsarum difficultatem indicandam.

Aras.] Alludit ad fœdus, quod Romani cum Carthaginiensibus, primo bello Punico, in mari ferierunt ad scopulos, qui inter Africam, & Sardiniam eminent: & quia fœdera solenniter in templis fieri solebant, aras scopulos nominauit, tanquam ad aras, non ad scopulos fœdus sancitum fuisse: unde Cersobleti Atheniensium legato (ut est apud Demosth. in orat. de falsa legatione: id est, παρὰ τῆς παραπρεσβείας) uitio datum fuit, quòd Philippo Macedonum regi non in fano, ut par erat, sed in caupona, de obseruanda pace iusiurandum dedit.

C Treis Eurus ab alto.] repetitio hæc uim orationis auget, & tempestatis uiolentiam demonstrat.

In breuia, & Syrtes.] quidam hac in re nimium curiosi breuia, feruentia, & æstuosa ἀπὸ τοῦ βράζω: id est, ferueo nō uadosa, & parum profunda interpretantur, nescientes littora, aliáq; in mari loca, quantò minus sunt profunda, tantò magis æstuosa esse: quamobrem in Africa, ubi sunt Syrtes in longō tractu porrectæ, nullaq; aquarum profunditas, mare uel leuiter commotum uehementer feruet: ita quoq; in Italia, & alibi propter uadosa littora sonitus maris auditur à longè: secus autem est in Dalmatia: ubi rupes altissimæ sunt pro littore, & mare profundum est. Vnam, quæ Lycios, fidumq; uehebat Orontem.] signatè loquitur, qui & militum, & ducis, nomen ponit, nec non nauis magistrum, qui Leucaspis dicebatur, in mare prolapsum, & nauim ipsam submersam scribit. Lycij in auxilium Troianorum uenerant: quorum dux fuerat, & princeps Serpedon. Homer. Iliad. β.

Ipsius ante oculos.] ad augendum Aeneæ dolorem: nam magis mouent, quæ uidentur, quàm quæ audiuntur. Oculi, inquit, Cicero, augent dolorem. hinc illud Horatianum:

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelib.

L'AMB. Hort.

Ingens à uertice pontus.] fluctus ingens ex contorto uento, non à puppi, aut ab Aquilone, ut somniant interpretes: nam paulò infrà ait:

—— & rapidus uorat æquore uortex.

qui aquam intortam à contorto uento significat. Sunt autem uertices propriè contorti, ac rotati uenti: qui præcipuè in mari fieri solent. Lucretius libro primo de uentis agens:

Quamlibet in partem trudunt res ante, ruuntq;
Impetibus crebris: interdum uertice toto
Corripiunt, rapidiq; rotanti turbine portant.

Antiqui uortex, Aphricanus primus omnium (ut Fabius testatur lib. 1.) uertex per e, dixit. Excutitur, pronusq; magister, Voluitur in caput.] excutitur nauis nō magister, qua excussa, magister in caput uoluitur.

Ast illam ter fluctus.] & hic satis fuerat dixisse nauem cum magistro perijsse, sed ut rem augeret, erupit in ipsum magistri, nauisq; lapsum, & utriusq; periclitantis modum κατ' ἀντίθεσιν causas, & effectus exprimentem uenustissimè exornauit.

L'AMB. Hort.

Hi summo.] A' partitione: nam proposita summatim tempestatis imagine, splendidiùs subijcit, quo quæq; nauis casu aut perierit, aut periclitata fuerit: id quod ab Homero neglectum est. Verùm is rursum aptissima similitudine simulachrum uentorum, per mare nunc huc nunc illuc nauem impellentium ostendit: ceu boreas per campum spinas huc illuc agitatas inter se collidit:

ὡς δ' ὅτ' ὀπωρινὸς βορέης φορέῃσιν ἀκάνθας
ἀμπεδίον, πυκιναὶ δὲ πρὸς ἀλλήλῃσιν ἔχονται,
ὣς τὴν ἀμ πέλαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα.
ἄλλοτε μέν τε νότος βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι.
ἄλλοτε δ' αὖτ' εὖρος ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν.

Pendent.] A' sensu communi: nam ex interuallo spectantibus, in summis fluctib. pēdēre uidentur. Dehiscēs, se deducens: propria ui, nullo externo auxilio, scindor: ab hio, deorsum aperior nimiū. Intēdit hic significatū uerbi hisco, præpositio de. Hisco alioqui idē est quod submissè loquor, siue os ad loquendū aperio: stupeo item, & miror. Hiscit (inquit Næuius) dubius est quid agat. Aperit.] usurpat pro ostendit & denudat: Hyperbole. Et & in uerbo furit, metaphora remota est, ab homine ad æstū maris. Porrò aūt æstus (unde æstas) propriè signat tēporis æstiuū flagran-

A

ARGVMENTVM.

Dum Aeneas loqueretur, orta repentè ex Aquilone tempestate, illius nauis penè mergitur, sociorum uerò aliæ in scopulos, aliæ in syrtes Numidicas uarijs ventis impelluntur. vna, qua Lycij vehebantur, ante oculos Aeneæ, delapso in mare gubernatore, submergitur: omnes deniq; naues ita fluctibus concutiuntur, vt laxis laterum compagibus, parùm desit, quin aquis absorbeantur.

Talia iactanti, stridens Aquilone procella,
Velum aduersa ferit, fluctusq; ad sydera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo prerepts aquæ mõs

NASC. TALIA iactãti.] redit ad tempestatem, & quod antea communiter cõplexus fuerat, nunc separatim describit: & primùm quid Aeneæ, deinde quid sociorum eius, nauibus contigerit, perspicua narratione declarat: qua in re omnia illa breui oratione complexus fuisse uidetur, quæ cùm Epici, tum Tragici poëtæ ex institutione poëticæ artis uno pathetico poëmate complecti debent: commiserationem, horrorem, admirationẽ, atrocitatem: nam cùm Aeneæ uelum feriri, remos frangi, aliorumùe alias in scopulos, alias in syrtes impelli dicit, conquestionem mouet: ibi uerò illos in summo fluctu pendentes, hos in imum deiectos depingit, horrorem incutit: cùm autem cumulum aquæ, quasi mõtem altissimum subsequutum, fluctuq; ad sydera sublatos, & terram inter undas apertam fuisse memorat, admirationem parit: postremò dum rem totam ita describit, ut ob oculos nostros fieri uideatur, atrocitatem quandam nobis intuendam, inspiciendamq; proponit.

Stridens Aquilone procella.] nõ ab re est, ut Aquilo reliquis uentis impetuosior, uelum principis feriat: nam, extincto duce, castra soluuntur, & milites hâc, illac aberrant. Velum aduersa ferit.] Homeri locus est: sed tamen hoc differunt, quod Homerus Vlyssem, ait, dum loqueretur ab unda in caput fuisse percussum, noster uerò procellam in uelum Aeneæ ferisse. Homeri uersus hoc habent:

ὥς ἄρα μιν εἰπόντ᾽ ἔλασεν μέγα κῦμα κατ᾽ ἄκρης
Δεινὸν ἐπεσσύμενον, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν.

Ad sydera.] ὑπερβολικῶς ad magnitudinem tempestatis indicandam. Franguntur remi: tum prora auertit & undis Dat latus.] quemadmodum Homerus in 5. Odyss. Vlyssem in mari natantem tam pulchrè effingit, ut nihil prætermissum sit eorum, quæ homini naufrago contingere solent: quinetiam tanto ea artificio descripsit, ut neq; euidentiùs, neque expressiùs humanis oculis ex littore, quàm mente ex Homericis uersibus prospici possint: ita quoque Poëta noster hac longa, uberrimaq; narratione classem fluctibus agitatam adeò aptè ob oculos ponit, ut eam intueri, oculisq; cernere uidearis: ita copiosè rem omnem complectitur, ut nihil aut in ui undarum, aut in fractione remorum, aut in uaria nautarum quasi periclitantium agitatione explicanda tacitus præterire uideatur. Hæc describendi ratio, Quinctiliano credibilius rerum imago, alijs euidentia, siue illustratio, nonnullis informatio dicitur: ex Græcis uerò Aphtonius ἔκφρασιν, Rutilius Lupus χαρακτηρισμόν, Aquila Rom. διατύπωσιν nominãt: communiter uerò Græcè ὑποτύπωσις appellatur: cuius plurima apud Virgil. exempla non desunt, quæ tibi legenti ultrò sub oculos uenient. Præruptus aquæ mons.] ὑπερβολικῶς ingentem fluctum appellatione montis circumscribit: hoc dicendi genus grammatici ueteres metaphoram ab inanimali, ad inanimale appellare consueuerunt.

LAMB. Hort. TALIA iactanti.] Hæc atq; id genus alia fundenti uentus oboritur contrarius, à septentrione: frequentatiuum usurpatũ pro perfecto: iacienti, fundẽti frustra. Cum adiunctio, uariè uocabulo utimur: iactare pectore, uoluere, fatigare, affligere. Sic Cicero: Iactatur domi sua uir primarius, & homo honestissimus. Stridens.] Opponit australibus septentrionalem, ut eius uiolentia in Africam litus disijciatur. Quare eruditè dicit, procellam ex aduerso coortam, uerberare dispulsam classem. Est autem procella, rupta, & in pronum soluta nubes, dicta ἐκνεφίας à Græcis. Oritur ferè ab hac mundi plaga. Supernè enim demissa, deorsum ruit uiolenter, laboratq;, & in ipsa pugna sibi iter parat. Accipitur pro æstu maris. Porrò eadem deorsum pari uehementia præceps lapsa, si concipiat ignem, fulmen est. Nonnulli procellam etiam describunt, cum uenti cum pluuia, non durantem quidem, sed in mari propriè θύελλα Græcè, quòd omnia procellat, & concitat. Aut à procul, quòd ex interuallo conspicua sit. B

Aduersa.] pro aduersum: Hypallage, uel ex aduerso. Vbi Homerus dixit, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν, nauem circumegit: id quod statim noster Poëta reddit: tum prora auertit. Aquilone.] Aquilonem Græci ab horrendo sono, modò βορέαν, modò βορρᾶν, nũc βορέην uocãt, Latinè ab aquilæ uehementissimi uolatus similitudine, aquilonem. Huius prosopopœia elegantissima extat apud Ouidium lib. Metamorph. 6.

Apta mihi uis est, qua tristia nubila pello.
Et freta concutio, nodosaq; robora uerto,
Induroq; niues, & terras grandine pulso.
Idem ego, cùm fratres cœlo sum nactus aperto
(Nam mihi campus is est) tanto molimine luctor,
Vt medius nostris concursibus insonet æther,
Exilientq; cauis elisi nubibus ignes.
Idem ego cùm subij conuexa foramina terræ,
Supposuiq; ferox imis mea terga cauernis,
Sollicito manes, totumq; tremoribus orbem.

Spirat à solstitio æstiuo. Sed & Etesiæ aquilones appellantur, qui statos quadraginta dies flant, octo ferè diebus ante exortũ caniculæ: unde & πρόδρομοι item dicũtur: hoc est, præcursores: & ἐτησίαι, κατ᾽ ἔτος γινόμεναι, quòd quotannis statis diebus spirent. & ex omnibus uentis maximè stati sunt. De his Plin lib. 37. cap. 5. & Gell. lib. 2. cap. 20. Strabo tamen eos Subsolanos mauult uocare, quos Græci Euros nuncupant. Sydera.] Hyperbole planè poëtica. C

Franguntur.] Apud Græcum uatem procella coorta, discusso è manibus clauo, medium malum diffringit:

—— πηδάλιον δ᾽
ἐκ χειρῶν προέηκε, μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε
δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα.

Porrò

A *Porrò prora propriè anterior nauis pars est, quæ rostra ferrea præfixa habere solebat, à quibus rostratæ naues dictæ fuêre. Iam uerò* Auertit.] *per enallagen generis dixit, pro auertitur.* Cumulo.] *Continuis ac perpetuis metaphoris rem euidenter oculis subijcit. Ducta autem sunt à montium natura, per similitudinem, ad mare tempestatibus concitatum. Cumulus, maiorum rerum aceruus.* Præruptum, *à monte ad sublatos fluctus. Obseruat in descriptione uerisimilitudinem rei, ac naturam sæuientis æstus.*

NASC.

Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Treis Notus * abreptas in saxa latentia torquet,
(Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus, aras:
Dorsum immane mari summo) treis Eurus ab alto
In breuia & syrteis urget, miserabile uisu:
Illiditq́ue uadis, atque aggere cingit arenæ.
Vnam, quæ Lycios, fidumq́ue uehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusq́ue magister,
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidẽ
Torquet agẽs circũ, & rapidus uorat æquore uortex.

* al. abiectas

Hi summo in fluctu pendent.] *separatim, sigillatimq́ue omnia describit, quæ in tempestate illa contigerunt. quod plerunque à Poëtis fieri solet, ut rei magnitudo amplior fiat: nam si uno uerbo communiter Poëta tempestatem cõplexus fuisset, idq́ue tãtùm dixisset, Aeneam fluctibus oppressum, ingentiq́ue procella agitatum fuisse, tempestatis magnitudo non apparuisset: ut igitur rem amplificaret,* B *singula non modò descripsit, sed ea describẽdo etiam auditorum oculis subiecit: utq́ue iucundior, auribusq́ue res gratior fieret, ἀντίθετον ornauit, specieq́ue annominationis uenustam reddidit.*

Ipsius ante oculos.] *ad augendum Aeneæ dolorem: nam magis mouent, quæ uidentur, quàm quæ audiuntur. Oculi, inquit, Cicero, augent dolorem. hinc illud Horatianum:*

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelib.

Treis Notus abreptas in saxa latẽtia torquet (Saxa uocãt Itali.] *Hactenus Aeneæ: nunc sociorũ eius periculum aggreditur describendũ. Obseruandus est autem initio difficilis, & obscurus constructionis ordo, confusaq́ue rerum, ac uerborum de industria collocatio, cùm ad nauium confusionem, tum ad ingentem periculorum ipsarum difficultatem indicandam.*

Aras.] *Alludit ad fœdus, quod Romani cum Carthaginiensibus, primo bello Punico, in mari ferierunt ad scopulos, qui inter Africam, & Sardiniam eminent: & quia fœdera solenniter in templis fieri solebant, aras scopulos nominauit, tanquam ad aras, non ad scopulos fœdus sancitum fuisse: unde Oersobleti Atheniensium legato (ut est apud Demosth. in orat. de falsa legatione: id est, παρὰ τῆς παραπρεσβείας) uitio datum fuit, quòd Philippo Macedonum regi non in fano, ut par erat, sed in caupona, de obseruanda pace iusiurandum dedit.*

C Treis Eurus ab alto.] *repetitio hæc uim orationis auget, & tempestatis uiolentiam demonstrat.*

In breuia, & Syrtes.] *quidam hæc in re nimium curiosi breuia, feruentia, & æstuosa ἀπὸ τοῦ βράζω: id est, ferueo nõ uadosa, & parum profunda interpretantur, nescientes littora, aliaq́ue in mari loca, quantò minus sunt profunda, tantò magis æstuosa esse: quamobrem in Africa, ubi sunt Syrtes in longõ tractu porrectæ, nullaq́ue aquarum profunditas, mare uel leuiter commotum uehementer feruet: ita quoq; in Italia, & alibi propter uadosa littora sonitus maris auditur à longè: secus autem est in Dalmatia: ubi rupes altißimæ sunt pro littore, & mare profundum est.* Vnam, quæ Lycios, fidumq́ue uehebat Orontem.] *signatè loquitur, qui & militum, & ducis, nomen ponit, nec non nauis magistrum, qui Leucaspis dicebatur, in mare prolapsum, & nauim ipsam submersam scribit. Lycij in auxilium Troianorum uenerant: quorum dux fuerat, & princeps Sarpedon. Homer. Iliad. β.*

Ingens à uertice pontus.] *fluctus ingens ex contorto uento, non à puppi, aut ab Aquilone, ut somniant interpretes: nam paulò infrà ait:*

—— & rapidus uorat æquore uortex.

qui aquam intortam à contorto uento significat. Sunt autem uertices propriè contorti, ac rotati uenti: qui præcipuè in mari fieri solent. Lucretius libro primo de uentis agens:

Quamlibet in partem trudunt res ante, ruuntq́ue
Impetibus crebris: interdum uertice toto
Corripiunt, rapidiq́ue rotanti turbine portant.

Antiqui uortex, Aphricanus primus omnium (ut Fabius testatur lib. 1.) uertex per e, dixit. Excutitur, pronusq́ue magister, Voluitur in caput:] *excutitur nauis nõ magister, qua excussa, magister in caput uoluitur.*

Ast illam ter fluctus.] *& hîc satis fuerat dixisse nauem cum magistro perijsse, sed ut rem augeret, erupit in ipsum magistri, nauisq́ue lapsum, & utriusq; periclitantis modum κατ' ὑποτύπωσιν causas, & effectus exprimentem uenustißimè exornauit.*

Hi summo.] *A' partitione: nam proposita summatim tempestatis imagine, splendidiùs subijcit, quo quæq; nauis casu aut perierit, aut periclitata fuerit: id quod ab Homero neglectum est. Verùm is rursum aptißima similitudine simulachrum uentorum, per mare nunc huc nunc illuc nauem impellentium ostendit; ceu boreas per campum spinas huc illuc agitatas inter se collidit:*

ὡς δ' ὅτ' ὀπωρινὸς Βορέης φορέῃσιν ἀκάνθας
ἂμ πεδίον, πυκιναὶ δὲ πρὸς ἀλλήλῃσιν ἔχονται,
ὣς τὴν ἄμ πέλαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα.
ἄλλοτε μέν τε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι.
ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν.

Pendent.] *A' sensu communi: nam ex interuallo spectantibus, in summis fluctib. pẽdẽre uidentur.* Dehiscẽs, *se deducens: propria ui, nullo externo auxilio, scindor: ab hio, deorsum aperior nimiũ. Intẽdit hîc significatũ uerbi hisco, præpositio de. Hisco alioqui idẽ est quod submissè loquor, siue os ad loquendũ aperio: stupeo item, & miror. Hiscit (inquit Næuius) dubius est quid agat.* Aperit.] *usurpat pro ostendit & denudat: Hyperbole. Et & in uerbo* furit, *metaphora remota est, ab homine ad æstũ maris. Porrò aũt* æstus *(unde æstas) propriè signat tẽporis æstiui flagran-*

L'AMB. Hort.

flagrantiam: accipitur synecdochicῶs pro æstate. Transfertur ad maris sæuientis feruorem: propterea quòd feruore quodam misceri uideatur. Vnde æstuare uerbum deducitur. Treis Notus.]*Synchysis: turbatur ordo orationis per attextam parenthesim. Est autem hic sensus: Auster torquet tres naues, à reliquis disiectas, in saxa modicè sub aquæ summa superficie latentia: quæ, quia sunt dorsum quoddam magnum & periculosum sub summo mari, Itali à similitudine aras uocant.* Aras, dorsum Immane:]*appositio, coniuncta cum metaphora. Circa has insulas Aegates, Luctatius primo bello Punico cùm Himilcone fœdus percusit: unde à Romanis Aræ dictæ fuêre.* Notum *posuit, pro uẽto, species pro genere.* Immane.]*perniciosum, exitiabile, ferum, ἄγριον, ἀκλινὲς: à mane, quod tempus matutinum signat: quod ab inferioribus: hoc est, manibus emergat lucis exordium: siue, id quod uerius uidetur, ab omine boni nominis. Lanuuini enim, mane bonum dicunt: unde apud nos immane, contrarium: immanis belua, immane facinus: & aduerbialiter, horrendum: Immanis ὑπερμεγέθης, ingens.* Breuia.]*uadosa. Reddit statim epexegesi, quæ uocat breuia, Syrtes. Sunt autem duæ in sinu Africo, dispari quidem magnitudine, haudquaquam uerò periculo: ἀπὸ τοῦ σύρω, traho: uento enim in montem arena attrahitur, cogiturq́. unde fit, ut idem locus modò sit uadosus, modò arenis rursum depulsis in profundam præceps. Isacius Tzetzes, enarrans in Cassandra Lycophronis hos uersus:*

τοὺς δ' ἀμφὶ σύρτιν καὶ λιβυστικὰς πλάκας,
στενόν τε πορθμῶσιν δρομὴν τυρσηνικοῦ.

Circa Libyam cursu recto elapsi (inquit) errabant Ithacenses. δύο δέ εἰσι σύρτεις ἐν λιβύῃ· ἡ μὲν μείζων, ἡ δὲ μικρὰ σύρτις. Distant inter se quinquaginta passuum millibus, & ducentis. Minor, à Carthagine 3000. millibus passuum, maior uerò quadringẽtis uiginti quinq; millibus abest. Porrò σύρτιν Græci φθορὰν καὶ λύμην quoque interpretantur. Seruius existimat, omnia loca maris, natura uadosa, uel (ut ipse ait) arenosa, Syrtes nuncupari posse. Mela cum Aphricæ minoris tractum describens: Syrti (inquit) sinus est centum ferè millia passuum, qua mare accipit, patens: trecenta, qua cingitur. Verùm importuosus atq; atrox, & ob uadorum frequentium breuia, magisq́ etiam ob alternos motus pelagi affluentis & refluentis, infestus. Super hunc ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis: unde & Mineruæ cognomen inditum est, ut incolæ arbitrantur, ibi genitæ: faciuntq́ ei fabulæ aliquam fidem, quòd quem natalem eius putant, ludicris uirginum inter se decertantium celebrant. Vltra est oppidum Oea, & Cinyps fluuius, per uberrima arua decidens. Tum Leptis, & altera, Syrtis nomine atque ingenio par priori: cæterùm altero ferè spacio, qua dehiscit, quaq́ fluxum agit, amplior. Eius promontorium est Borion, ab eoq́ incipiens ora, quam Lotophagi tenuisse dicuntur, usq; ad phycunta (& id promontorium) importuoso littore pertinax. Aggere.] *Syrtibus.* Vrget.] *Pathos à loco, & facie planè Tragica.* Aggerẽ arenę, *dicit per metaphoram, coacernationẽ aggestæ arenæ. Propriè aggerem dictum existimant, extra mœnia, coaceruatum ex terra effossa.* Lycios.] *Socios Glauci & Sarpedonis indicat, quorum hunc ad Troiam cæsum fuisse, paulò suprà demonstrauimus:*

Σαρπηδὼν δ' ἦρχεν λυκίων καὶ γλαῦκος ἀμύμων
τηλόθεν ἐκ λυκίης ξάνθου ἄπο δινήεντος.

A *Illustrat Lyciorum nomen à laude ducis, qui in eadẽ naui uehebatur. Lyciam à Lyco rege, Pandionis filio, qui Solymos condiderit, dictam tradunt. ὁ πανδίονος λύκος, τερμίους ὄντας, ὠνόμασε λυκίαν τὴν χώραν. Herodot. κλειοῖ, scribit uetusta origine Cretenses esse: & initio Cretam sub ditione barbarorum fuisse. Dissidentib. aũt inter se Sarpedone & Minoë, cum Minois factio superior esset, Sarpedon in Asiam Myliada fugit, ubi nunc Lycia est: uã tũ Solymi dicebantur. Cùm aũt Sarpedon imperaret, Termilæ uocabantur. Post hũc Lycus Athenis profectus, Lyciam de se nuncupauit. Hanc olim Chimæra ignibus infestatam ferunt. Celebre flumen habet Lymiram, & urbem nominis eiusdem. Oppida nonnulla obscura, extra Pataram, nobilitatam olim delubro Apollinis, non minus Delphico celebri, oraculi fide. Sita autem hæc fuit in ora littorali. Ab hac non procul Xanthus flu. in maris sinum effunditur, ubi eiusdem nominis oppidum est. Ibi & mons Cragus.* Orontem.] *Hunc à laude fidei commendat inter Lycios. Et in 6. Lyciæ ductorem classis Oronten uocat. Nomen aptè deductum est ab amne celebri uicinarum regionum. Est enim Orontes fl. qui in Mesopotamia* B *oritur: deinde sub terram dispalescens, è conspectu medio tollitur. Rursus circa Apamenem rebullit, atq; in mare ad Seleuciam, uel (ut alij) prope Antiochiam, infunditur. Haud procul inde mons est Pieria: mox ad austrum Casius propinquus Laodiceæ, ubi Dolabella à Cassio circumsessus perijt. Huius amnis ostia in Syria sunt: nomen ei factum opinantur ab illo, à quo primùm ponte iunctus fuit. Inuenio ὀφόντην scriptum. Aiunt, Herculem quondam hunc æstuantem inuenisse, circa Ossam & Cumas, cùm Geryonis boues præ se ageret: & ad Melibœam usq; ita eum exundasse, ut cùm transitus per torrẽtem impediretur, uertices montium aggressus sit suffodere: quos in subiectum amnem deturbauit, eosq́ obruit: ac tum illum cum bobus amnem trãsmisisse.* Ante oculos.]*Pathos à tristi spectaculo rei. Cùm enim ipse in summo discrimine maximè uersaretur, etiam suos cum magno animi dolore pereuntes uidebat.* Ingen. pontũ, *partem maris dicit, συνεκδοχικῶς.* A' uertice.] *Vertex, siue uortex, aqua in se contorta est: aut quicquid ita uertitur: præcipuè uenti contorti, ac rotati, ac rotatione fracti: unde nascitur τόρνον: Hinc propter capillorũ flexum, summus* C *capitis apex uertex est appellatus. Trãsfertur inde ad summitates quarumlibet rerum: ut uertex montis, cœli, πόλος ac cardo mundi.* Puppim.] *posteriorem nauis partem uocat. Græcè πρύμνην, ἔσχατον καὶ ὀπίσθιον μέρος τῆς νεὼς, παρὰ τὸ ἐν πέρατι καὶ τὸ τελευταῖον μέρος μένειν: quemadmodum πρῷρα, τὸ ἐμπρόσθιον, παρὰ τὸ προορᾶν τὸ ἔμπροσθεν, ἤτοι τὸ ὕδατος ἀπέχειν.* Magister.] *gubernator nauis Leucaspis, non autem Palinurus.* Agens circum.] *circumagens. Methaphora planè tragica est in* Vorat. *sed apta, & rei præsẽti cõueniẽs: ab animali, ad nõ animal: nã id quod animantiũ est, transtulit ad mare.* Rapidus uor.] *Apollonius Rhodius libro Argonauticõn secũdo:*

ῥῖα δ' ἔπειτα κατ' ἄκρα ῥό@—.

Quod gubernatorem in caput rotatum dicit, sumptum est ex Odyss. 12. ubi Vlyssis naufragium refertur:

—ὅπλα τε πάντα
εἰς ἄντλον κατέχυνθ'· ὁ δ' ἄρα πρύμνῃ ἐνὶ νηῒ
πλῆξε κυβερνήτεω κεφαλὴν, σὺν δ' ὀστέ' ἄραξε
πάντ' ἄμυδις κεφαλῆς, ὁ δ' ἄρ' ἀρνευτῆρι ἐοικὼς
κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν, λίπε δ' ὀστέα θυμὸς ἀγήνωρ.

ρὶς

A Ζεὺς δ' ἄμυδις βρόντησε, καὶ ἔμβαλε νηῒ κεραυνόν.
ἡ δ' ἐλελίχθη πᾶσα, Διὸς πληγεῖσα κεραυνῷ.
ἐν δὲ θεείου πλῆτο, πέσον δ' ἐκ νηὸς ἑταῖροι.
οἳ δὲ κορώνῃσιν ἴκελοι, περὶ νῆα μέλαιναν,
κύμασιν ἐμφορέοντο, θεὸς δ' ἀποαίνυτο νόστον.

His nimis quàm eleganter naufragium sociorum depingit: quid enim festiuius proponi potest, quàm quod dicit gubernatoris caput ita percussum, effusis omnibus armis naualibus in sentinam per iactationem eam, ut ossa illius dinumerarentur? Quem uenusta similitudine, è tabulatis in subiectum mare deturbatum, iam exanimem, urinatori comparat: qui ibi aliquandiu sub aqua natarit, tandem in summam eius superficiem rursum rebulliens emergit. Statim uerum in modum attollit tempestatis [illegible]*: Iupiter (inquit) simul intonuit, & in nauem fulmen detorsit: quæ rotata, ac undique Iouis fulmine icta, sulphure obruta fuit. Porrò socij è naui lapsi, mergorum instar circum nauem ferebantur, quibus deus aliquis reditus spem præcidit. Clausula descriptionis constat affectibus, à miserabili in summa superficie natantium spectaculo: rerum item amissarum, quæ naufragio in summo mari fluitabant.*

Apparent rari nantes in gurgite uasto, [illegible]
Arma uirûm, tabulæq́ue, & Troia gaza per undas, [illegible]
Iam ualidam Ilionei nauem, iam fortis Achatæ, [illegible]
Et qua uectus Abas, & qua grandæuus Aletes, [illegible]
Vicit hyems. Laxis laterum compagibus omnes [illegible]
Accipiũt inimicum † hymbrem, rimisq́ue fatiscunt. [illegible]

† al. imbrem.

NASC. APPARENT rari nãtes in gurgite uasto.] [illegible] *est. Porrò uersus iste prouerbium subolere uidetur, de re quapiam difficili: quã nisi pauci atq; illi quidem sapientes extricare non possint: interpretes hic* [illegible] *agnoscunt, cùm ait Poëta,* gurgite, *licet*
B *uocem humilẽ, & tantæ magnitudini maris parùm idoneã epitheto auxerit,* Vasto: *quidam uerò tapinosin negãt hic esse ullam: sed* Rari, *&* Vasto gurgite, *dictũ fuisse ad maris impetum indicandum putant: nam* γοργὸς *aquæ cuiuscunq; celeritatem significat.* Et Troia gaza.] *cum pondere pronunciandum uidetur.* Troia gaza.] *ad designandum, non absq; commiseratione, rerum magnarum iacturam: nam Gaza uox Persica est, & auctore Pomp. Mela, ærarium significat: hinc Latinissimi scriptores, rem preciosam, regiamq́; supellectilem, gazam uocant. Cic. in 2. de Offic. omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus est Paulus. Itidem Liuius lib. 5. bel. Pun. Hieronis regis supellectilem gazam uocat. Sic Poëta hoc in loco Troiam gazam, magni pretij supellectilem appellauit, quasi regum Persarum supellectili similem: quæ quia ampla, ac supra quàm credi potest, copiosa, preciosáq; erat, ideo reges Persarum, iuxta uulgi opinionem, beati dicebantur. Hor. lib. 3. Carm.*

Persarum uigui rege beatior.

Vicit hyems.] *tẽpestas, uisq; uẽti ualida, ut in 2. Aen.*

——sæpè illos aspera ponti
Interclusit hyems——.

C Omnes Accipiunt inimicum imbrem.] *in pauca cõfert, quæ pluribꝰ dixerat, & cõcludit, naues omnes in summo periculo fluctibus & tempestate agitari: nam per* imbrem *tempestatẽ significat, & maris procellã. Cõsuetudo (inquit Nonius) induxit, imbrem solum dici agmen cœlestium aquarum, & pluuiarum, cùm tamen auctoritas uariet, significetq; omnem humorem aqueum. Lucret.*

Ex igni, terráq; animæ nascantur & imbri.

LAMB. Hort. APPARENT.] *Conatur Homericam hypotyposin exprimere. Ille enim, ut rem ceu uiuam oculis obijciat, lepida comparatione, in summis fluctibus fluitantes mergis assimilat. Maro, omissa collatione, narrare cõtentus est, naufragos, & amissa naufragio, ob oculos in fluctibus fuminis apparuisse. Sed non paulò illustrior naufragantium, eodem libro, descriptio extat: quæ modò naufragorum capita, modò pedes, nunc manus, Vlyssis opem nominatim supremùm implorantium, maris æstu in summam aquam rotatas exhibit. Refert Vlysses historiam naufragij sui inter Scyllam & Charybdim:*

[illegible]
[illegible] ἀχνύμενοι κῆρ.

Rari.] *Appositè ad sensum communem: est autem rarũ propriè, quod densum non est. In uasto & spacioso mari dispersa corpora rara: hoc est, ex interuallo disiecta fluitabant: & rarum, singulare, non passim obuium.* Gurgite.] *Tapinosis: non enim pro dignitate & amplitudine, rem uoce apta satis reddit.* Et uirûm, *pro uirorum, syncope. Est item in eo contextu Zeugma: & in uocabulo Gazæ, barbara lexis. Persæ eo opes signant,* πλοῦτον, *& urbem apud Persas regiam,* [illegible]*: hoc est, uectigalia, quæ à uulgo conferuntur, aut præmia.* [illegible]*. Hinc gazophylacium,* θησαυροφυλάκιον, [illegible] Ilionei.] *Enumerat postremò ducum aliquot naues, quarum aliæ post alias ruinas agere ui tempestatis, & aquam admittere cœperunt. Quòd autem Ilionei nauem* ualidam *uocat, ad tempestatis amplificationem pertinet. Ilioneum hunc eodem libro oratorem Aeneæ fingit Poëta, eruditè ducto uocabulo ab Ilio, & Ilo, de quo extat apud poëtam Græcum Iliad. ξ. hunc Phorbantis filium, à Mercurio unicè inter Troianos, summum oratorem ostendens, adamatum scribit. Hic cum Peneleo Bœotiorum duce commissus, ab eo interfectus fuit.*

—— ὃ δ' οὔτασεν Ἰλιονῆα,
υἱὸν Φόρβαντος πολυμήλου, τόν ῥα μάλιστα
Ἑρμείας Τρώων ἐφίλει, καὶ κτῆσιν ὄπασσε.
τῷ δ' ἄρ' ὑπὸ μήτηρ μοῦνον τέκεν Ἰλιονῆα.
τὸν τόθ' ὑπ' ὀφρύος οὖτα κατ' ὀφθαλμοῖο θέμεθλα,
ἐκ δ' ὦσε γλήνην, δόρυ δ' ὀφθαλμοῖο διαπρὸ,
καὶ διὰ ἰνίου ἦλθεν· ὁ δ' ἕζετο χεῖρε πετάσσας
ἀμφοτέρας· Πηνέλεως δ' ἐρυσσάμενος ξίφος ὀξὺ,
αὐχένα μέσσον ἔλασσεν· ἀπήραξεν δὲ χαμᾶζε,
αὐτῇ σὺν πήληκι κάρη· ἔτι δ' ὄβριμον ἔγχος
ἦεν ἐν ὀφθαλμῷ.——

Iam fortis.] *Hunc noster uates Aeneæ comitẽ fidissimum, adeóq; indiuiduum affingit: at profectò nõ temerè nam ingenium Achatæ gemmæ, eruditè excelsum & fortem uirum utrobiq; comitari par est. Huius descriptio cùm apud alios, tum uerò apud Orpheum & Plinium luculenta extat, apud hunc etiam diuersa eius cognomina referuntur. Putatur contra aranearum & scorpionum ictus*

 uehementer

uehementer conducere: habet & præsentissimum propius obtuentibus oculis remedium: & intra os conclusa, sitim sedat. Phrygia tamen uires nullas habet: cùm ea quæ in Thebis Aegyptijs reperiatur, ualidam, adeóq; præsentaneam uim habeat aduersus serpentes. Hæc, præterquam quòd sitim sedat, recreat oculos: si in annulo gestetur, id uerò maximè. Hominibus apud quoslibet gratiam conciliat. Apud Achaten fluuium repertus dicitur hic lapis. quæ si ἀλληγορικῶς ad uerum principem detorqueantur, quis non aduertit, Achaten prudenter iuxtà ac eruditè fidũ Aeneæ comitem in rebus gerendis esse adiunctum? Et ipsius nominis etymon ductum est ἀπὸ τοῦ ἄχους: hoc est, dolore, seu curis animi. Principibus enim in rebus gerendis, inq; regni administratione, cura ceu comes adesse debet: nam, ut Homerus disertè ait:

" οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
" ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλεν.

Porrò autem Achaten nigram gemmam ferunt, & in medio circulos nigros & albos habere, iunctos simul & uarios. Vehementer adsimilis est hæmatiti. Creditur tempestates auertere, & flumina sistere. Pyrrhus Epirotarum rex in hoc lapide nouem Musas sculptas, & Apollinem cum lyra habuisse proditur. Porrò autem aiunt, Protesilaum ad Troiam ab Achate Troiano in pugna cæsum.

Abas.] Troianus ille. Fuit & alius Græcus: cuius ab Aenea cæsi, postea in tertio mentionem facit Poëta. Cæterùm Abantes fuêre Eubœæ populi, quorum ducem facit Homerus Elpenorem. Eubœa ipsa, Abantia, ab Abante Neptuni & Aretes filio, uocata fuit. Refertur & alius, qui Megapentheum, propter Lynceum patrem occidit. Fuit A
& Lyncei & Hypermestræ filius, ut tradit Hyginus: homo bellicosus & acer. Porrò Abæ, urbs Phocica fuit, ubi celebre Apollinis templum erat: Pausanias author est. Qui Abas incolunt, dicuntur esse Argiui aduenæ, haberéq; nomen à duce hoc Abante, Lyncei & Hypermestræ F.

Aletes.] Pathos ab ætate. Fuit alius quidam Aletes Aegisthi filius, qui falso nuncio deceptus, ubi accepisset è genere Atridarum neminem superstitem, & Orestem cum Pylade in Taurica immolatum, Mycenæum regnum inuasit. Porrò ἀλήτης Græcis, πλανήτης, πλανώμενος, erro, errabundus: & ἄλητον, ἄλευρον, farina. Hyems.] Clausula, in qua à partibus ad totum transit: uniuersa classis iam dissolui cœpit, & admittere aquam. Hyemem, uim atrocem tempestatis uocat. Hyems, ἀπὸ ὕειν Grammatici deduci arbitrantur. χειμὼν, quarta anni pars frigidissima, quòd id tempus pluuium sit, & humidũ: adeóq; inde quoque hymbrem trahi, quasi hyember. Rursum alij ab hiando deriuant: quòd anima à nobis emissa, tum maximè appareat. Inimicum, perniciosam aquam & humorem maris, hymbrem appellat: metaphora. Est enim propriè, aquarum densum agmen, toto cœlo è nubibus con- B
cretis deiectum: cùm nimbus subitaria magis sit, & repentinior. Sunt qui citra aspirationem & y scribendum putent: arguere id compositionem, ut september, & similia.

Fatiscunt.] omnes dissoluuntur & aperiuntur. Fatisco, affatim hisco. Gell. lib. 17. cap. 2. fatisco à fateor deduci ostendit. Hisco, aperio, & deficio, καταπονοῦμαι καὶ ἀπαγορεύω.

ARGVMENTVM.

Neptunus mare grauiter esse commotum sentit, caput ab vndis effert, oculis lustrat mare: classem Aeneæ toto æquore dispersam videt, ventos ad se vocat: quibus etiam valdè minatur, vtque è mari discedant, imperat, & de Aeolo vehementer queritur.

NASC.

Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamq; hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa † undis: grauiter commotus, & alto
Prospiciẽs, summa placidum caput extulit unda,
Disiectam Aeneæ toto uidet æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cœliq; † ruina.
Nec latuêre doli fratrem Iunonis, & iræ.
Eurũ ad se, Zephyrumq; uocat, dehinc talia fatur.

† al. vadis,
† al. ruinã.

INTEREA magno.] Ex arte fit, ut ubi humanæ uires deficiũt, ibi Deorũ interponatur auxiliũ: huic tãto Troianorum periculo cùm nemo succurrere mortaliũ posset, Poëta ad Deorum auxilium confugit: Neptunum ab illis subuenientem inducit: locus est ex Hom. sumptus Odyss. 5. ubi Leucothea Vlyssi naufraganti auxilium præbet. Cumq; hæc ex tanto periculo salus Troianis contingat præter spem, per utique in loco peripetia est: nam peripetia Aristoteli dicitur, cùm personis introductis aliquid præter animi opinionem contingit, siue bonum, siue malum. Bonum, ut hoc in loco, & infrà, ubi à matre Aeneas intelligit socios suos ex tempestatis periculo ereptos Carthaginem appulisse: & à Didone regina quàm humanissimè tractatos fuisse: malum, ut antea dictum est, cùm speraret se iam ad Italiam peruenisse, exorta repentè tempestate, in Africam, quo minimè uolebat, impellitur. Magno misceri murmure.] perelegans alliteratio, quam motacismum Grammatici ueteres appellarunt: magnus maris motus non tantùm significatione dictionum, sed & literarum, syllabarumq; sono ob oculos nostros poni, subijciq; uidetur. Sensit Neptunus.] Forte ad illud Poëta alludit, quod Cicero in tertio de Natura Deorum ait: Neptunum esse animum cum intelligentia per mare uagantem. Stagna refusa uadis.] hoc illud est, quod anteà dixerat: C

" —totũq; à sedibus imis
" Unà Eurus, Notusq; ruunt.

Nam aquæ uel in una parte maris, quæ natura non mouentur, ui uentorum refundebantur: id est, retrò effundebantur, & quasi molibus oppositis repellebantur: per quod tempestatis magnitudo designatur, ac mare usque adeò commotum, ut uel in imo fundo perinde atq; ad littora irent, redirentq; fluctus. Virgil. in 6. Aeneid.

—& tenebrosa palus Acheronte refuso.

Grauiter commotus.] πάθος ab indignatione: nam indignatur Neptunus uẽtos suo iniussu fuisse emissos.

Et alto prospiciens.] & hoc ἦθος habet uiri prudentis, & prouidi, solertisq; regis. Placidũ caput.] cùm ad futuram maris tranquillitatem indicandam, tum ad benignitatem animi sui erga Troianos declarandam: unde colligitur lenitatem principi necessariam ad bonos contra malorum insolentiam subleuandos: & seueritatem ad improbos coërcendos: quamobrem philosophi principem cum ape comparant: quæ mel, & aculeum habet. Disiectam

Actam Aeneæ.] auget πάθος: nam erat, quod grauiter Neptunus irasceretur, cùm mare absque suo imperio ita cómotum esse animaduerteret, ut ne profunda quidem quiescerent: ubi uerò classem Aeneæ huc illuc disiectam uidit, creuit indignatio, atque ira. Fluctibus oppressos Troas, cœlique ruina.] exaggerat Troianorum incommoda ad maiorem excitandū indignationis affectū.

Nec latuere doli.] coniectura, seu consideratio, uel, si mauis, ratiocinatio, quod Græcè λογισμὸν dici potest, à causa: hoc est, ex odio, & ira Iunonis in Troianos: quæ causa extitêre, ut Aeolus dolo, ac fraude Iunonis deciperetur, & deceptus maria concitaret.

LAMB. Hort. INTEREA.] In rebus desperatis, ex improuiso Deus præsentem laborantibus opē adfert. Quod Ino Leucothea Cadmi filia apud Homerum Odyss. ε. idem hoc loco Neptunus præstat. Illa Vlyssem miserata, humana forma mutata in mergum, in naui sedentem, his uerbis alloquitur:

» κάμμορε, τίπτε τοι ὧδε ποσειδάων ἐνοσίχθων
» ὠδύσατ' ἐκπάγλως, ὅτι τοι κακὰ πολλὰ φυτεύει.
» οὐ μὲν δή σε καταφθίσει μάλα περ μενεαίνων.
» ἀλλὰ μάλ' ὧδ' ἔρξαι, δοκέεις δέ μοι οὐκ ἀπινύσσειν,
B εἵματα ταῦτ' ἀποδὺς, σχεδίην ἀνέμοισι φέρεσθαι
» κάλλιπ' ἀτὰρ χείρεσσι νέων, ἐπιμαίεο νόστου
» γαίης φαιήκων, ὅθι τοι μοῖρ' ἐστὶν ἀλύξαι.
» τῆ δὲ τόδε κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τανύσσαι
» ἄμβροτον. οὐδέ τι παθεῖν δέος, οὐδ' ἀπολέσθαι.
» αὐτὰρ ἐπὴν χείρεσσιν ἐφάψεαι ἠπείροιο,
» ἂψ ἀπολυσάμενος, βαλέειν ἐς οἴνοπα πόντον.
» πολλὸν ἀπ' ἠπείρου· αὐτὸς δ' ἀπονόσφι τραπέσθαι.

Tradit Vlyssi uittam, qua indutus se in fluctus præcipitet, cuius beneficio saluus in littus Phæacum enatet: sed quam, ubi terram attigerit, rursum in mare procul à continente abijciat. Adiuuat hunc ipsum Minerua paulò pòst, uentorum procellas uinciens, pacansque: & quæ iubeat tempestates conquiescere, dum incolumis Vlysses in Phæacum littus euadat:

» αὐτὰρ ἀθηναίη κούρη διὸς ἄλλ' ἐνόησεν.
» ἤτοι τῶν ἄλλων ἀνέμων κατέδησε κελεύθους,
» παύσασθαι δ' ἐκέλευσε, καὶ εὐνηθῆναι ἅπαντας.
» ὦρσε δ' ἐπὶ κραιπνὸν βορέην, πρὸ δὲ κύματ' ἔαξεν,
» ἧος ὅγε φαιήκεσσι φιληρέτμοισι μιγείη
C διογενὴς ὀδυσεὺς, θάνατον καὶ κῆρας ἀλύξας.

Contrà Maro Neptunum molestè ferentem inducit, quamuis nuper admodum ob ueterem iniuriam Troianis infensum, quod Aeolus in alieno regno sibi imperium usurpet, tumultus excitet, & turbas ferat. Et has potissimùm duas ob causas Troianis nunc præsens adest, pacatque regnum suum alieno uitio turbatum. Misceri.] turbari: uenusta metaphora, authoribus frequens. Hinc, Mare cœlo, sacra prophanis miscere. Vt igitur æstus uiolentiam pro magnitudine efferat, addit Magno murmure: quo horrendum fremitum maris sæuientis simul exprimat. Hyemem.] χειμῶνα, quam Græci non solùm τὴν ὥραν: id est, eam anni partem, uerùm etiam κίνδυνον, ταραχὴν, ζάλην, καὶ δυσχερῆ interpretantur: proin hyemem, procellam, tempestatem, & uentorum turbinem. Stagna.] Expolitio synonymiæ sima summis commixta. Sunt autem propriè stagna, aquæ stantes, à stando, λίμναι: pro maris parte hic usurpauit Poëta. Eadem ratione uadum, imum lacus, fluminis & maris appellatur, per quod itur. Quare, quia nullum ibi profundum est, sed proinde securitas, in prouerbium tutæ rei abijt, In uado esse. Hinc uadosum, quod pedibus transiri potest. Commotus.] propinqua metaphora à corpore ad animum. Placidum caput ob id uocat, quòd Troianis periclitantibus præsentem opem esset allaturus. Classem.] nauium multitudinem. In classes quinque Seruius Tullus urbem Rom. diuisit, inter quas, qui primæ classis erant, Classici dicebantur, primæ classis homines: inde per translationem, classicus, primi nominis, ut classicus scriptor. Classis item equitū: & Classicum, tuba, cuius clangore exercitus procinctus ad pugnam accenditur: & Classiarij apud Modestinum lib. de Vocabulis rei militaris, qui cornibus exercitum ad pugnam accendunt: testis classicus, qui signandis testamentis datur. Troas.] Troianos enallage speciei: primitiuū pro deriuato. Ruinam cœli.] Hyperbole periphrastica, atrocem tempestatem uocat tonitrua, uentos & fulmina. Fratrem.] Neptunum. Saturnum ex Ope tres filios suscepisse ferunt, qui ita inter se regnum paternum diuiserint, ut Pluto inferiora, Iupiter superiora, Neptunus maria obtineret. A Græcis ποσειδῶν uel ob id dictus putatur, quasi ποιῶν εἴδη, formas atque imagines factitans: quod hoc unum elementum, inquit Fulgentius, in se formet imagines spectantium, quod nulli alij elementorum competat. Tridentem ei attribuunt, quòd aqua triplici munere fungatur: liquido, fœcundo, & potabili. Quare discretè Pindarus, ἄριστον μὲν ὕδωρ. Porrò autem, quod maris imperium huic decernatur, id inde factum creditur, quòd primus ausus fuerit nauibus maria experiri, quare à patre maritimæ rei præfectus fuit. Maris imperium ad eum modum consequutus, id demum obtinuit, ut ei uana posteritas, ueluti deo maris tutelari, diuinos constituerit honores. Ad hoc meritum accessit equorum domandorum nobile inuentum: quo contigit, ut à Græcis equester Neptunus diceretur: quare in Attica Neptuno equestri templum erectum fuit. Pingitur uitulis marinis inequitare. Eadem ratione, quia Pluto funebrem apparatum inuenit, docuitque mortales quo pacto iusta & sepulchra mortuis redderentur, id adeptus fuit, ut mortuis imperium eorum quæ sub terra sunt, obtinere sit creditus. Ergo odiū & artes Iunonis non latuêre Neptunum. Eurum.] Prosopopœia uentorū, cum quibus perinde atque cum rebus animatis, de iniuria facti expostulat. Sed & species pro genere usurpatur. Ventos ad se cóuocat. Decorè hæc pars ab Homero prætermissa est iuxtà, & necessariò. Nam cū illic Neptunus in suo regno pro libidine ferociat, misceatque omnia, nihil est quod cuiusquā iram metuat, cur ob iniuriam acceptā secū expostulet. Contrà hic Aeolus, omnia in alieno regno in gratiā Iunonis perturbat: quare iure de acceptæ iniuria actionē expostulationis aduersus eum intendit.

Tantáne uos generis tenuit fiducia uestri?
Iam cœlum terramque meo sine numine uenti
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego, sed motos præstat componere fluctus,
Pòst mihi non simili pœna commissa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite uestro:

NASC. TANTAne uos generis.] Neptuni oratio in uentos partim cóminatoria & increpatoria simul, partim etiam expostulatoria: minatur uentis, & de Aeoli facto conqueritur. Ab increpatione inchoat nulla exordij seruata ratione, atque lege: non enim decet iratod

Non illi imperium pelagi, sæuumq́; tridentem,
Sed mihi sorte datum, tenet ille immania saxa,
Vestras Eure domos: illa se iactet in aula
Aeolus, & clauso uentorum carcere regnet.

iratos sermonem suum ratione exordiri, sed ex abrupto, & cum impetu quodam animi ac uocis uerba proferre.

exollit, alteram uerò aduersarij uehementer deprimit: nam sibi æquoris imperium esse sorte datum, ob idq́; A

Primùm igitur uentos grauiter increpat, deturbatq́; à genere: quia ab Astreo gigante originem ducunt: deinde illis supplicium minatur. Hæc uerò increpatio à causa ducta est impellente ad iniuriam: quæ est confidentia generis: unde arguit uentos natura prauos, quia pessimo genere nati sunt: cuius confidentia aliena etiam inuadere non dubitant. Iam cœlum, terramq́; meo sine numine uenti Miscere.] *ὑπερβολικῶς factum exaggerat: nam cœlo terram miscere prouerbiali hyperbole est, omnia perturbare, atque tentare. Idem paulò diuersiùs in quinto Aen. dixit de Iunone omnia tentante:*

——maria omnia cœlo
Miscuit.

Et tantas audetis.] *rursus exaggerat per expolitionem.* Quos ego.] *supplicium minatur, & absq; interrogatione legendum est: uerbum supprimit per ἀποσιώπησιν figuram: quæ, ut Fab. Quint. refert, semper aliquid affectus ostendit, uel iræ, uel indignationis. Iræ quidem, ut hoc in loco: talis enim affectus ex imperfecta oratione cognoscitur: ut apud Terent. in Eunucho:*

Egóne illam? quæ me? quæ non?

Illic affectus iracundiæ orationem absolui non permittit: indignationis uerò, ut in Orat. pro Mil. an huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatus est mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam Consule? Sed si hic locus ad πολιτείαν deducatur, intelligi licet, regi irascendum quidem esse, sed iracundè nihil faciendum: hinc illud Athenodori ad Augustum Cæsarem: Cùm te ira ceperit, Cæsar, nihil priùs aut dixeris, aut feceris, quàm quatuor, & uiginti literas tecum ipse percurreris: ideo sequitur: Sed motos præstat componere fluctus.] *Hic, præter illud regis decorum, qui ut proximè dictum est, in æstu iracundiæ sibi temperare debet, etiam temporis, & personarũ haberi ratio uidetur: nam nisi supplicium differatur uentorum opportunè Troianis subueniri non potest: itaq; prudenter seipse reprimit, & de placando mari tantùm cogitat, quamobrem subdit:* Maturate fugam.] *magna uoce, & iracundiam significante proferendum est, ad terrorem uentorum: utrum uerò celerem uentis fugam imperet, an cum aliquo temperamento, iuxta uerbi tralationem, consilium mihi non est pluribus differere, adeat si quis uelit, grammaticos, Gellium in primis lib. 10. cap. 11. & Macrob. lib 6. cap. ult. hoc ego tantum dicam, uideri mihi celerem imperari fugam: quod si obijcias non oportuisse tam citò, ut citiùs Troiani portum subirent: respondeo, nauibus remos non defuisse, quibus citò, & minori incommodo portum adire possent: nam infrà dicturus est:*

Defessi Aeneadæ, quæ proxima littora cursu
Contendunt petere.

& quod ait, contendunt, *festinationem designat cũ uarium, ac remorũ conatu.* Regiq; hæc dicite uestro.] *Alteram aggreditur orationis partem: quæ tota in Aeolum querelam continet, illiusq; audaciam, atq; iniustitiam reprimit: qui alieni regni fines, contra ius, fasq; transire ausus fuerit.* Non illi imperium pelagi] *imperij sui potestatem, cũ Aeoli potestate comparat: quarum alteram etiam se gestare sceptrum trisidum dicit: Aeolo autem nullum esse imperium, sed saxa, neque esse regem, sed carceris custodé.* Sæuumq; tridentem.] *hunc pro sceptro gestat, ut Iupiter trisulcum fulmẽ, Pluto Cerberum tricipitem: hæc sunt imperij illorum insignia.* Sorte datum.] *lege Homer. Iliad. 15. qui hanc rem sub Neptuni persona elegantissimis uersibus explicat:*

τρεῖς γάρ τ' ἐκ Κρόνου εἰμὲν ἀδελφεοί.

& reliqua notior est doctis locus quàm hic adscribi oporteat. Tenet ille immania saxa.] *acerba irrisio.* Illa se iactet in aula.] *εἰρωνικῶς.* Et clauso uentorũ carcere regnet.] *perstat in irrisione, nulliusq; potestatis Aeolum esse ostendit: qui ne carcerem quidem uentorum nisi iussus aperire potest: nam suprà dictum est:*

Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.

TANTA.] *Expostulatoria iudicialis, stomachi plena oratio. Quoniam autẽ querela est de iniuria facti, status est iuridicialis. Exordium abruptum est, accommodatum concitato, ob inexpectatã uim, & subitam. Exaggeratur affectus perpetuis interrogationibus, amplificationibusq; iniuriarum. Tale est illud Cic. in Catilin. Quò usque tandẽ abutere Catilina patientia nostra? &c.* Tanta.] *A' graui reprehensione falsò cõceptæ fiduciæ de generis imaginibus: id quod non obscuris conuincit argumentis. Nam nisi eam persuasionem induissent, non maria cœlo miscerent, non tempestatem in alieno imperio cierent.* Generis.] *Venti enim finguntur Auroræ & Astræi filij. Astræus Titanum unus fuit, qui cœlum armis expugnare adorti dicuntur.* Iam cœlum.] *Propositio: in expostulationis cõtrouersiam uenit, quòd suo iniussu regnum suum populentur. Proin belli iure se res repetere posse, & ob datum damnum arma uicissim sumere. Cæterùm summatim iniuriam proponit: quam pluribus dilatare, præsens naufragantium periculum dissuadet. Suprà annotauimus, cœlum terramq;, & maria cœlo miscere, & ipsum uerbum* Miscere *citra adiunctum, prouerbialia esse apud bonos authores, pro eo quod est, omnia perturbare ac confundere. Idem pollet, Sacra profanis permiscere.* Meo sine.] *Emphaticõs augustam maiestatem suam indicat, pariter & imperij amplitudinem. Neque uerò illud omittendum, contemptim per extenuationem uentos eum appellare, ut propè nihili & inania nomina. Quid enim uento leuius? Et apud Homerum, ἀνεμώλια βάζειν: & Ventis loqui, & in uentos abire.* Tantas.] *Exaggeratio iniuriarum, per expolitionẽ: quòd supra omnem modũ tumultuentur in aliena ditione, sed maximè in eum, à quo nulla iniuria sit profecta. Metaphoricè moles tantas appellat, horrendam tempestatem: cùm propriè magni ponderis rem, & proin difficultatem signet.*

LAMB. Hort. B

C

Quos ego.] *Comminatio talionis pro damno dato, acceptaq; iniuria. Aposiopesis indignãti accõmodata: subauditur, malè multabo. Verùm periclitantiũ habita ratione, ne dum uindictæ esset occupatus, illi perierint, ad sedandos fluctus se conuertit. Nam illud quod statim sequitur,* Sed motos, *uerba sunt reprimentis se, & rationis iudicio furorem remouentis. Porrò autem in Neptuno uidetur*

Posita

A Poëta id spectasse, ut optimi principis munus delinearet: cuius ex aequo sit, in malos animaduertere, & bonos defendere, etiam prohibere, neq; omnia pro iure suo persequi: clementer cum hostibus agere, uindictam saepè in aliud tempus differre: remittere nonnunquam iniuriam, authoritate magis terrori hostibus esse, quàm armorum ui. Quare Neptunum inducit grauem, cordatum, pium, authoritate pollentem, qui iniuriam prohibet magis quàm ulciscatur.

Componere.] Aptissimo uerbo utitur, in negocio periculoso. Praestat fluctus turbatos concitatosq; tranquillare, quàm uindicando acceptam iniuriam, me ulcisci. Dicimus autem bellum componere, & pacem componere: pro constituere, comparare. Dicta cum factis componere, ornare, conferre: unde compositi crines: redimere: ut componere precio, pacisci: ut, ex composito rem gerere. Est autem ellepsis, deest enim altera orationis pars: Satius est fluctus sedare, quàm ulciscendo nauigantes in praesens exitium conijcere. Maturate.] Clausula, quae summatim eius indicatam pronunciat. Nam comminatus uindictam, si secundum non faciant, eos è suo regno facessere iubet, cum mandatis ad Aeolum. In re periculosa selecto uerbo

B Maturo significanter utitur. Est autem maturare, quod neq; citius est, neq; tardius in motu, sed mediū quiddam & temperatum: author est Nigidius, teste Macrobio. Et rectè quidem ille, inquit: nam & in frugibus & pomis, matura sunt, quae neq; uiridia, neq; caduca, neq; nimium cocta, sed tempore suo temperatè adulta. Hanc interpretationem Augustus Caesar duobus uerbis Graecis eleganter exprimere solebat, non solùm in sermonibus & colloquio familiari, sed etiam in scribendis epistolis, σπεῦδε βραδέως. Quo monebat, ut in agendis rebus adhiberetur & industriae celeritas, & tarditas diligentiae: ex quibus duobus contrarijs, seu antithesi quadam, fit maturitas. Prouerbium post Augustum usurpauit Vespasianus Imperator: ac postremò ad Aldum Manutium tanquam tertium haeredē peruenit. Explicatur copiosè simul & disertè ab Erasmo. Sed maturare Grammatici ita finire solent, festinare, ut legitimum tempus non antecuertat. Itaq; Poëta Neptunum ita uentis imperantem facit, ut discedant quidem quasi fugiant, sed tamen standi mediocritatem in ambitu teneant: ut maturè: hoc est, temperatè abeuntes. Veretur enim, ne praecipiti fuga classi noceant. Sunt autem propemodū contraria, maturare & properare. Regi.] Addit mandata ad regem Aeolum, cuius iussu huc grassatum immissos constabat. Summa autem mandatorum est, ut ille regij muneris admoneatur, cogitetq; regnorum omnium esse certos fines ac cardines, quos transire ad hostilia inferenda nemo debeat. Omnibus in suo regno perpetrare, quae uelit, permissum. Proin si illi tumultuari fuerit uisum, in suo regno ex libidine insolescat, atque alienos terminos infestè ne transcendat. Summatim regnorum inter se collationem facit. Vterq; imperamus: ego mari, ille uentis. Ergo in suos ipse imperium, ut libitum est, exerceat. Sorte.] In diuisione regni paterni, mihi sorte maris imperium cessit: cùm ille regnum suum non haereditarium, sed Iouis beneficium solum obtineat. Est autem extenuatio potentiae authoritatis, & dignitatis Aeoli. Augustius enim ducit mari imperare, quàm immanibus saxis: regnum per manus paternum haereditaria successione obtinere, quàm alterius, cui semper obnoxius sit, & qui repetere, cùm uidebitur, possit, beneficium possidere. Illustrat appositione, quae dicat immania saxa. Tapinosi arduos montes, quibus conclusi uenti coercentur, ad extenuationem regni, appellat saxa. Tridentem fuscinam suam, per copiam pro imperio usurpauit: metonymia. Iactet.] insolenter per imperandi impotentiam se gerat, quando omnino ingenium suum ostentare placet. Illud autem hoc loco obseruandum est, Aeolium regnum per extenuationem modò aulam, modò contemptim rursum carcerem appellari, in quo conclusos uentos constringat ac uinciat. αὐλὴ, atrium: hinc αὐλαῖα, quibus parietes uestiuntur ornamenta. Haec & περιπετάσματα, & παραπετάσματα nuncupantur: ut tapetes & tapetia uestes dicuntur, quibus equi, mensae & pauimenta insternuntur. Se iactet.] insolenter ostentet, inaniter glorietur, quod Graeci dicunt μεγαλαυχεῖν. Latinis huius uerbi significatum funditur: ut aliàs partim commemorauimus. Quae porrò statim sequuntur, expolitio sunt: illustrius enim reddit huius uerbi dubiam significationem.

ARGVMENTVM.

C Neptunus mare temperat, serenatq; coelū: Cymothoë, & Triton Dei marini naues Aeneae è scopulis detrudunt. Neptunus ipse uolucri curru mare percurrit: cuius prospectu omnis fragor, marisq; tempestas cōcidit, non aliter ac populi furentis seditio tumultusq; ingens interuentu grauis, sapientisq; vir quiescere solet.

NASC.

Sic ait: & dicto citius tumida aequora placat,
Collectasq; fugat nubes, solemq; reducit.
Cimothoë, simul & Triton adnixus, acuto
Detrudunt naues scopulo: leuat ipse tridenti,
Et uastas aperit Syrtes, & temperat aequor,
Atq; rotis summas leuibus † perlabitur undas.

† al. pellabitur

Compressi, & rabiem tantam, caeliq; marisq;, & quae sequuntur longo illo, ac elegāti progressu.

Sic ait: & dicto citius tumida aequora placat.] Peripetia est, quae admirationem habet: mirū est enim uel ipsis Troianis ex tanta procella tam repentè liberari: & aequor tam turgidum, ac tantopere concitatum, tam subitò placari, atq; quiescere: quae ex re illud colligitur, quod rhetores praecipiunt, habendam esse ubiq; temporis, & personarum rationem: nam quia periclitantibus Troianis citò subueniendum fuerat, hic Neptunum facit celeriter maria placantem: in quinto uerò Aeneidos, ubi nullum mortis periculum Troianis impendet, hoc ociosius agit, & latinis oratione uagatur:

Fas omne est Cytherea meis te fidere regnis
Vnde genus ducis: merui quoq;, saepè furores

Igitur ad designandam facti celeritatem, dixit Poëta, dicto citius: nam ubi quis citra moram id re praestat, quod uerbis pollicitus est. Latini, non absque prouerbij specie, dicto citius dicunt: id est, illicò, postea quam dixeris: sumptumq; apparet ex Homero Iliad. Δ.

Αὐτίκ' ἔπειτ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

Collectasq; fugat nubes.] Duo simul antè descripserat maris procellā, coeliq; tempestatē, ideo nunc placidū ait factū fuisse aequor, & serenatū coelum: tertium relinquebatur, ut naues, quae in scopulos, & syrtes, ui tem-

pestatis impulsæ fuerant, leuarentur: quamobrem Neptunus Cymothoën, & Tritonem ad eas è saxis detrudendas mittit: ipse uerò suo tridenti Syrtes aperit, & mare temperat. Adnixus.] hoc uerbo quasi gestum detrudentis expressit. Atq; rotis summas leuibus perlabitur undas.] Fingitur à Platone in critia equos Neptuni fuisse alatos: eorumq; habenas, ipsum cum curru inuehitur, manu tenere: huc proculdubio alludens Poëta, leuibus rotis dixit: quod & apertiùs expressit paulò inferiùs, cùm ait:

——currúq; uolans dat lora secundo.

LAMB. Hort. Sic ait.] In pacandis fluctibus prudenter ordinem, ut in alijs omnibus, seruat. Vt laborantibus maturè adsit, primùm fluctus componit, & æstum sedat. Inde, id quod proximum est, serenitatem, nubibus depulsis, cœlo inducit. Postremò clara Solis lux affulget. Et ne quid opis usquam in fluctibus (omnibus naualibus amissis) luctantibus desit, ipse una opera, Tritonis & Inus Leucothoës adiutus, curam nauium scopulis & Syrtibus hærentium agit: optimúsq; principis munere fungens, qui afflictorum misereri norit. Sic ait.] ὣς ἔφατο, usitatissimum Homero: quod doctè reddidit Dicto citius tumida æquora placat.] Miram celeritatem in iuuando indicat. Schema prouerbiale est, quo significare solemus, quàm ocyssimè, citra moram, re ipsa id præstari, quod uerbis pollicemur. Effertur parœmia diuersis rationibus: Cum dicto.] id est, statim quàm dixeris: Dictum ac factum, ἅμα λέγειν καὶ πράττειν, ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. Sumptum apparet ex Homerico illo:

αὐτίκ' ἔπειτ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

Idem pollent hæc fermè: Citis quadrigis, nauibus atque quadrigis, uelis remisq;, e uestigio, & similia. Aequora epithetic ῶς uocat tumida, per similitudinem: quòd fluctibus uento concitatis, ipsa intumescere uideantur, simul atq; insurgere cœperint. Cymothoë.] Ino, maris nympha, è Nerei filiabus: hanc Homerus mergi similem, in naui præsentem affingit:

τὴν δὲ ἴδεν Κάδμου θυγάτηρ καλλίσφυρος Ἰνώ,
Λευκοθέη, ἣ πρὶν μὲν ἔην βροτὸς αὐδήεσσα,
νῦν δ' ἁλὸς ἐν πελάγεσσι θεῶν ἐξέμμορε τιμῆς.
ἥ ῥ' Ὀδυσῆ' ἐλέησεν ἀλώμενον, ἄλγε' ἔχοντα,
αἰθυίῃ δ' εἰκυῖα ποτῇ ἀνεδύσετο λίμνης.
ἷζε δ' ἐπὶ σχεδίης, καί μιν πρὸς μῦθον ἔειπεν.

Quo loco Poëta eam non Nerei, sed Cadmi forma honestam filiam uocat: Κάδμου θυγάτηρ καλλίσφυρος Ἰνώ. Certè Hesiodus in Deorum genealogia, eam inter primas Nerei quinquaginta filias recenset:

Κυμοθόη, σπειώ τε, θοή, θαλίη τ' ἐρόεσσα.

Nomen à re factum est, ἀπὸ τοῦ κύματος: id est, fluctu, καὶ θέω curro, siue θοὸς, celer, impetuosus. Plinius Cymothoën fontem in Achaia collocat. Triton.] Aiunt hunc Neptuni & Salaciæ filium: alij Oceani & Tethyos, tubicinem Oceani & Neptuni, atque uti concha pro buccina. Porrò Nereidum & Tritonum descriptionem haud perinde fabulosam produnt, atque persuasum uulgo habetur: nam (si Plinio credimus) Tiberio principi nunciatum fuit à quodam, uisum auditumq; esse in quadam specu concha canentem Tritonem, ea qua creditur forma. Et Nereidum, inquit, falsa opinio non est, squamis modò, hispido colore etiam, in quo humanam effigiem habent. Cæterùm, ut ad Tritonem reuertamur: Triton ipse amnis est in minori Africa, super quem palus est, in qua primùm usus sit. Fertur autem, cùm hic concham inuentam excauasset, eam secum ad Gigantes attulisse, atque ibi quendam hactenus inauditum sonitum emisisse. Tradunt, hostes eum ueritos, immanem ominosamq; belluam aduersus se adductam fuisse, à qua mugitus ille ederetur: quare illicò se in fugam abstulisse, atque hoc pacto uictos, postremò in hostium potestatem peruenisse. Ad hanc eandem paludem incolæ arbitrantur Mineruam genitam, atque inde cognomen ei inditum, ut Tritonis diceretur. Faciuntq; ei fabulæ fidem aliquam: quòd, quem natalem eius putant, ludicris uirginum inter se certantium celebrent. Et urbs Triton in Libya est, & alia item in Bœotia: ad quarum alteram alij arbitrantur Mineruam genitam: hinc Tritogenis, & τριτογένεια dicta est. Redeo ad Tritonem tubicinem. Scribunt esse δίμορφον, τὰ μὲν ἄνω ἔχειν ἀνθρώπου, τὰ δὲ κάτω ἰχθύος: id est, biformem, quòd superiori corporis parte humana forma sit, posteriori piscis. Græcorum scriptorum Scholiastæ, Τρίτων (inquiunt) υἱὸς Ποσειδῶνος καὶ Ἀμφιτρίτης, ἔχων τὰ μὲν ἄνω μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἐξ ὀμφαλοῦ μέχρι τῶν οὐραίων δελφῖνος, ὥσπερ ἰχθυοκένταυρος. Propriè Triton Neptuni & Amphitrites filius est: suprà usque ad umbilicum homo, inde ab umbilico ad caudam usque delphis, & (ut sic dicam) ichthyocentaurus. Porrò Nilus Triton à Lycophrone in Cassandra appellatur:

Τρίτωνος ἐκβολαῖσιν ἐκκλυζομένην
χέρσον [illegible]

ob id, quòd ter denominatus dicatur: primùm Oceanus: inde Aëtus: hoc est, aquila, propter cursus uelocitatem: postremò Aegyptus. Cæterùm Nili nomenclaturam recentiorem existimant, etymo uocis tracto ἀπὸ τοῦ νέαν ἰλὺν καταλύειν [illegible], ἀπὸ τοῦ τρεῖν. Tritonem, id est, aliquid quod ῥεῦμα, τρόμος, φόβος, undasue fluentum, tremor, metus. Nicander tamen Colophonius, teste Hesychio, φησὶ Τρίτωνα τὸν Νεῖλον καλεῖν ἀλλὰ μέν. Sed de Tritonide in secundo plura. Ipse.] Emphasis: Neptunus, maris imperator. Et ut summum eius conatum ostendat, addit, cum admoto tridente: hoc est, sceptro regio, naues detrusisse: alioqui parum decorè, nisi plus salutis Troianorum, quàm maiestatis rationem haberet. Aperit.] ostendit, metaphoricè. Præter propriam enim significationem, usurpatur pro nudare & detegere: ut, aperire caput: quod obscurum est, luculentum reddo: eo quo pacto dicimus, fabulæ alicuius inuolucrum aperire. Hinc apertum, clarum, dilucidum & lucidentum.

Rotis.] Fingunt, Neptunum alioqui uirilis marinis inequitare. Hic ad authoritatem conciliandam, & maiestatem regiam augustiorem subijciendam, curru persimmos fluctus uehi inducitur: itáq; æquitatem maris asserenet, leuibus rotis per summas undas uectum narrat.

NASC. Ac ueluti.] Neptunum factum exaggerat per comparationem à populari seditione deductam: quam uir prudens, & eloquentia præditus, cùm grauitate præsentia, tum orationis suauitate sedat, & comprimit: nam ut uentorum,

Ac ueluti magno in populo, cùm sæpè coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile uulgus:
Iamq; faces & saxa uolant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauē, ac meritis, si fortè uirū quem
Conspexêre, silent, arrectisq; auribus astant:

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cũctus pelagi cecidit fragor, æquora postquã
Prospiciens genitor, cœloq́; inuectus aperto
Flectit equos, curruq́; uolans dat lora secundo.

A *uentorum, ac tempestatis furenti populo, maiestas uerò Neptuni sapientis hominis grauitati cõparatur: quemadmodũ igitur furens populus inspecta sapientis hominis grauitate, quiescit, arma ponit, seq́; ad illum audiendum comparat, ita quoq; uenti uiso Neptuno summæ diuinitatis numine furorem exuunt, & fugam adornant: unde & mare mitescit, tranquillumq́; efficitur.* Magno in populo.] *rectè magno: quia magna quoq; describitur maris tempestas: ut q; magno in populo magna fieri solet seditio, ita quoq; ex magna uentorum uarietate, magna oritur in mari tempestas: et mirè profectò huic rei quadrat comparatio: nam uti seditio in ciuitate oritur, cum ciues alij in alios insurgunt: ita in mari procella fit, cùm uenti alius in alium ruit, quamobrem paulò antè dictum fuit:*

Unà Eurusq́; Notusq́; ruunt, creberq́; procellis
Africus.

Sunt qui hoc de populo Rom. dictum putent, & seditionem theatralem, cuius auctor fuit L. Roscius Otho, quem
B *Cic. defendit, & uirum grauem Ciceronem intelligant. Ego uerò generalem esse comparationem existimo, & de quocunq; magno populo, de quauis populi seditione, & de quolibet sapienti, grauiq́; uiro intelligendum esse opinor: non tamen sperno eò Poëtam more suo allusisse.* Seuitq́; animis ignobile uulgus.] *plebs utiq; fex est ciuitatis, ac discordiæ seminariũ: multas in plebe Rom. ortas fuisse seditiones: quæ reipub. malorum causa extitêre, Romanæ historiæ fidem faciunt. Sed hæc quasi definitio superioris uocis,* seditio, *uidetur.* Iamq́; faces, & saxa uolant.] *seditionem propriè describit, & per ὑποτύπωσιν ob oculos legẽtium proponit.* Tum pietate grauem, ac meritis.] *quanta sit uis sapientiæ, & eloquentiæ simul hic apertè designat: quæ seditiones tollit, & quod sæpè arma fieri non potest, id sola facit, sed hac de re Cic. in 1. de Orat. & alibi, & Aristot. in rhetor. ad Alex. meminerunt.* Arrectisq́; auribus astãt.] *id est, auidè auscultãt: quæ dicendi ratio à prouerbiali locutione nõ abhorret: est autem à ceruis præcipuè ducta tralatio, qui ut inquit Aristot. in 9. de natur. animalium cùm aures suberexerint, nihil est illis acutius, cùm demiserint, nihil surdius.* Ille re-
C git dictis animos.] *Hoc ad eloquentiam, illud uerò superius ad sapientiam referri potest. & optimè sanè, regit, dictum est: nam & Aristoteles ipse ad Alexandrum eloquentiam sapientiæ iunctam humanæ uitæ gubernatricem appellat.* Sic cunctus pelagi cecidit fragor.] *comparationis institutum accommodat.* Genitor.] *maris, id est, rector, ita quoq; Ouid. in Meta.*

Cumq́; tridentigero tumidi genitore profundi.

Flectit equos.] *Neptuno equi tribuuntur, unde & in 5. Aene. his uerbis facit:*

Iungit equos auro genitor, spumantiaq́; addit
Frena feris, manibusq́; omnes effundit habenas.

nec immeritò: nam Hippius dictus est: id est, equester, uel quod Pegasus ex eo natus est, uel quod tridentis ictu terra equum excierit, hinc propterea factum est ut nono quoq; anno, sicuti Sex. Pomp. Festus admonet, Illyrij quatuor equos in mare Neptuno proijcerent.

LAMB. Hort. Ac ueluti.] *Ut apertiùs coarguat Poëta, quid in Neptuno spectes, narrationem dilatat comparatione: quã duxit à natura rerum publicarum: quæ frequẽtionibus, seditio-*

ribus & motibus iugessimis (quales nos hen [illegible], cum memorabili & animi nostri ægritudine & oculorum dolore aliquando uidemus) omnia sacra prophana permisceant. Neptuni regnum tempestatibus uentorum turbatum cum republica comparat, tumultibus ardente: ipsumque adeò in ea, cum uiro authoritate pollente, qui blandimentis, eloquentia, & facundia sua, seditiosum uulgus ab armis ut discedant, facili momento inducit. In quo illud in primis obseruandum, inutilem suis principem, inutilem urbi Reipublicæ rectorem esse, nisi authoritate, prudentia & facundia præditus sit. Quæ quoniam solæ uirum commendant, facilè fit ut populi rabiem ad arma prosilientis componat. Obseruandum est ingenium & natura tumultus, in quo per furorem arma expediuntur. Hæc nulla ui, nisi authoritate optimi principis, quique his artibus clarus habeatur, extorqueri possunt: Sola uirtus omni ferocia superior, hanc facem extinguit. Eleganti hypotyposi naturam seditionis subijcit: rursus ad concionantis uerba, uulgi arrectos animos proponit. Quo loco expendendum est, quanta uis sit eloquentiæ, cuius flexanima hominum mentes pro arbitrio dicentis finguntur, & stimulus in auditorum etiam absentium animis relinquatur: id quod de Pericle à ueteribus proditum est. Ad postremum, qualis quantusque sit bonus Orator, uir cùm ingenij natura præstans, tum qui pulcherrimas artes penitus mente complectatur: datus rebus humanis, perfectus undique, optima sentiens, optima dicens, quò innocuos tueatur, & improborum scelera puniat, quiq; in quæstionibus pecuniarijs contra improborum calumnias ueritati patrocinetur. Sed in maioribus summus hic clariùs elucet, cùm regenda senatus consilia erunt, & popularis error ad meliora ducendus est. Magno in populo.] *in magna republica.* Animis ignobile uulgus.] *spirituũ ferocia.* Faces.] *Amplificatio effectorum seditionis: & ad naturam rei etiam pedes attemperat, ut non quæsiti, sed nati ita uideantur.* Volant.] *Metaphora, ab auibus ad non animal. Fax, fustis est, aptus ad faciendum lumen, incisus, inunctum pingui liquamine. Antiqui faces dixere. Transfertur pro incitabulo.* Pietate.] *Duo potissimùm authoritatem gubernatori reipublicæ conciliant: pietas, & merita in patriam, modò ne sint omnino ἀγνώμονες καὶ ἀχάριστοι.* Arrectis.] *Hypotyposis aduertentium animos, ac subitò ab armis discedentium. Arrectis auribus, ὀρθοῖς τοῖς ὠσίν: æschrologia. Refertur prouerbij uice in eos, qui auidè auscultant: in primis uerò ad ea quæ dicuntur, & ipsorum referunt, aut expectant quid dicendum sit: ductum ab animantibus, quorum nonnullis mos est, si quid eminus audiant, exemplò aures surrigere. Ceruis hoc peculiare esse, tradit Plinius, libro 8. capite 32. Cùm erexêre, inquit, aures, acerrimi sunt auditus: cùm remisêre, surdi.* Sic.] *Applicatio rei, quæ cum seditioso populo, principe bono, & uiro graui, beneq́; merito de suis, confertur.* Fragor.] *sonitus, ex qualibet re confracta redditus, uidelicet, ut ex arboribus: neq; uerò solùm ex arboribus, aut aridis lignis fractis, sed & tectis ruentibus claro sono.* Genitorem *maris, deũ uocat: quòd omnia flumina, omnesq́; amnes è*

mari gignantur: uel quòd ipsum mare ea suscipiat. unde fontium nymphæ, & marinæ, Nerei filiæ à poëtis finguntur. ὁ δὲ νηρεὺς μελιᾶς μὲν δαίμων ἐστὶ θεός, οὗ καὶ θυγατέρες τῆς ὠκεανοῦ θυγατρὸς αἱ νηρηΐδες. Flectit

equos.] Compositio, præcipitantis rei conueniens. A Curru, pro currui, antiptosis: uel, ut alijs placet, ἀποκοπή. Secundo curru, ac remissis habenis, cursus uelocitatem indicat.

A R G V M E N T V M.

Troiani valida tempestate defessi, remigantes ad proximam, quam oculis cernebãt, Libyæ regionem appellunt: ibiq; portum fortè subeunt: quo nullus in toto terrarum Orbe alius aptior, commodiorq; nauigãtibus reperiri potest: quem Poeta eleganter & scitè depingit.

NASC.

Defessi Aeneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Lybiæ uertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inq; sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atq; hinc uastæ rupes, geminiq; minantur
In cœlum scopuli, quorum sub uertice latè
Aequora tuta silent: tum syluis scena coruscis
Desuper, horrẽtiq; atrũ nemus imminet umbra.
Fronte sub aduersa scopulis pendẽtibus antrum:
Intus aquæ dulces, uiuoq; sedilia saxo:
Nympharũ domus. hic fessas non uincula naueis
Vlla tenent, unco non alligat anchora morsu.

Defessi Aeneadæ.] Iã tãdẽ ad rem redit: quam lõga tẽpestatis descriptione omiserat. Igitur sedato mari festinant Troiani ad proximũ litt9 nauigare, & hoc est quod ait, contẽdũt: nam contendere est omni conatu, quantaq; fieri potest celeritate, aliquid efficere.

Est in secessu longo.] iterum digreditur, & portus descriptione materiam locupletat: quæ, si uera est, appellari uolunt τοποθεσίαν, sin ficta, τοπογραφίαν: hunc portum quidam asserunt esse in Hispania, quem hic Virgilius poëtica licentia in Africa esse describit, Homerus Ithacæ insulæ portum facit: mihi uerò probabilius est, portum hũc de industria à Virgilio, sicut ab Homero descripta fuisse: qui Troianis uehementissima tempestate uexatis omnibus in rebus aptissimus esset: nam Poëta, uti Aristoteles in poëtica scriptum reliquit, perfectam cuiusque rei formam respicere debet: hoc uerò portu neq; natura, neq; ars ulla portum absolutiorem, uel nautis procella fatigatis aptiorem, commodioremq; fingere potuisset. Quamobrem tota loci facies ueluti spectanda depingitur: cuius singulas partes si quis certo, maturoq; iudicio secum cogitet, ac diligenter expendat nullas non aptissimas, aut non maximè necessarias Troianis esse reperies: nam primum tranquillus, placidusq; est: quia propter obiectum laterũ ab omnibus undis est tutus, occultus, & amœnus, aquam tum dulcem, tum copiosam, nemus frondosum, scopulos altissimos habet: tranquillitas portus necessaria erat propter naues tempestate discissas: quod esset occultus, plurimum proderat, propter regionis solitudinem, & gentium feritatem: amœnitas uerò opaci nemoris, cùm ad Solis ardores euitandos, tum ad animos Troianorum recreandos ipsa uerò opacitas ad occultandas naues ualde opportuna fuit: aquarum dulcium copia, ad usum hominum: scopulorum altitudo ad maris latitudinem prospiciendam utilissima erat. Sanè hæc portus descriptio ex Homeri Odyss. 13. sumpta quidem esse uidetur, sed iudicio doctissimorum, noster melius quàm Homerus expressit: cuius rei ut quisquis doctus iudicium facere possit, locum indicabo:

φόρκυν@ δέ τίς ἐστι λιμὴν ἁλίοιο γέροντ@
ἐν δήμῳ Ἰθάκης, δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ.

& quæ sequuntur alia. Locus.] Hic locus non insula est, sed terra continens, uti ex his quæ sequuntur postea, intelligi potest: nam Aeneas cum Achate locum explorat, & Venere illam monstrante, Carthaginem proficiscitur: quæ ciuitas in continenti terra est: intelligatur ergo locus iste, portus esse in longo tractu, seu in longitudinem porrectus, quem insula facit: cuius latera fluctib. obstant, ne por B tus tranquillitas perturbetur, multi sunt in mari, & præsertim in Dalmatia, portus ab insulis facti, tutiq; sunt tranquilli. ideo Poëta subdit: Insula portum Efficit.] Sed quomodo efficit? docet ipse cùm ait: Obiectu laterum.] quia duo latera loci in portum uergentia, ut inquit Homerus, mari obiecta sunt, eiusq; impetum frangunt: itaque portus ab undis tutus efficitur, quamobrem sequitur Poëta: Quibus omnis ab alto Frangitur, inq; sinus scindit sese unda reductos.] rẽ oculis subiecit: nam fluctus ab alto ueniens, si in scopulum impingit, scinditur, & retrocedit, iterumq; & sæpius ad scopulum redit. Hinc atque hinc uastæ rupes, geminiq; minantur In cœlum scopuli.] Amplificat per expolitionem: non enim aliud esse opinor, uastæ rupes hinc, & hinc, nisi latera, de quibus proximè dixerat, obiectu laterum, quæ itidem ab Homero describuntur:

——δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ «
ἀκταὶ ἀπορρῶγες λιμέν@ ποτιπεπτηυῖαι. «

Quarum quidem rupium, seu laterum hanc Homerus utilitatem ostendit, quia portus à flatu, impetuq; uentorum fluctus concitantium, defenditur: sed noster geminos scopulos addidit, non quòd aliud essent rupes, aliud scopuli, sed rupes intelligit usque adeò eminentes, ut montium altitudinem æquent: nec id absque iudicio: nam alti scopuli uentos ab alto uenientes faciliùs, & meliùs arcere possunt, quàm prærupta rupes: non enim omnia prærupta excelsa sunt. Quorum sub uertice latè Aequora tuta silent.] Quia ob altitudinem scopulorum portus non offenditur, commendatio est à tranquillitate. Tum syluis scena coruscis Desuper, horrentiq; atrum nemus imminet umbra.] Laudat ab amœnitate, & à rerum occultandarum commoditate. & fortasse oculatius syluæ atrumq; umbra nemus ponitur, quàm (ut Homerus fecit) patula oliua, siue palma. sic enim ille ait:

αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμέν@ τανύφυλλ@ ἐλαίη. «

nam sola oliua nec classem occultare, nec tantum opaci frigoris, quanto ad Troianos recreandos opus fuerat, præbere poterat, at opacissimi nemoris umbra, id commode

A id commodissimè præstare poterat. Fronte sub aduersa.] ex opposito, seu è regione. Lucret. lib. 6.

—— non tam concurrere nubes
Frontibus aduersis.

Scopulis pendentibus antrum.] hoc antrum Homerus propè oliuam ponit, noster uerò in opposita fronte portus: quanquam hoc non tollit, quin iuxta nemus contrariis frontibus existere possit. sic Hom.

Ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές.

Intus aquæ dulces.] Homerus aquæ perpetuæ dixit:

ἐν δ' ὕδατ' ἀενάοντα.

Sed quod non ab omnibus poterat intelligi, expressisse melius fuit. Viuoque sedilia saxo.] Homerus crateras, & amphoras lapideas intus fuisse ait. Nympharum domus.] & hoc Homeri est. sed plus ille dicit, illic Nymphas lintea cærulea texere: noster uerò superuacanea resecans, illa tantum attingit, quæ ad portus commodum faciunt, uerum quia in antris, & fontibus Nymphæ habitare dicuntur, ut uno uerbo plenam loci laudem exprimeret, Nympharum domus dixit. Hic fessas non uincula naues Vlla tenent, unco non alligat anchora morsu.]

B ... sit portus tranquillitas, ostenditur, cum ibi naues absque anchoris, & retinaculis ab impetu maris tutæ existant. igitur Hic, non in antro, ut ego quidem existimo, sed in portu. Quod uerò ait, Anchora morsu, ... est, in sexto, dentem tenacem appellauit.

—— tum dente tenaci
Anchora fundabat naues.

additur hic etiam ornatus, & splendor, ex geminatione ulla, ullo.

LAMB. Hort. DEFESSI.] Clausula antegressæ totius narrationis: unde redit ad fortunam Troianorum. Neptuni beneficio mari tranquillato, Aeneas ægrè magnis post horrendam tempestatem periculis defunctus, in Africum portum reiicitur. Aeneadæ, Troiani antonomasia. Contendunt.] certatim laborant: metaph. ab arcu ducta. Libyæ.] Africæ. Libyam dictam contendunt ἀπὸ Λιβύης τῆς Ἐπάφου καὶ Μέμφιδος θυγατρὸς, καθὰ σχεδὸν οἱ πολλοὶ ἱστορικοί φασιν. Ἄνδρων δ' ὁ Ἁλικαρνασεὺς, ὠκεανὸν φασι γῆμαι δύο γυναῖκας, Ὀμφαλίδην καὶ Παρθενόπην, ἐξ ὧν τέτταρας θυγατέρας γεννῆσαι, τὴν μὲν Ἀσίαν καὶ Λιβύην, ἑτέρας δὲ Εὐρώπην καὶ Θρᾴκην· ἀφ' ὧν δὲ

C κληθῆναι τὰς χώρας. Id est, A Libya Epaphi & Memphis filia, quemadmodum omnes fermè historici produnt. Andron autem Halicarnasseus ait Oceanum duas duxisse uxores, Ompholiden & Parthenopen: è quibus quatuor filias susceperit, Asiam & Libyen, alteras uerò Europen & Thracen: à quibus ferunt regionibus nomina indita. Græci Libyam dixêre omnem eam terram, quæ intra fluenta Nili & Atlanticum mare media iacet: ad septentrionem Libyco, Numidico & Balearico mari obuersa: à meridie uerò uastitatibus Aethiopiæ septa est. Hanc autem orbis partem Latini scriptores modò Africam, modò Græcos sequuti Libyam quoque uocant. Libyes serpentum & piscium pellibus pro indumentis & stragulis utuntur. Est & hoc nomine fluuius in Mauritania. Hesychius author est. & serpentes quosdam Libyes appellari. Quoniam autem Libya portentosorum animantium ferax est, & proin uariæ ferarum species sæpè nascentur, unde subinde noua monstra prodeunt, in prouerbium abiit, λιβυκὸν θηρίον: id est, Libyca fera, in uersipellem, uafrum & callidum, ingenioque uario. Hesychius uerò, λιβυκὸν (inquit) θηρίον, ἐπεὶ ποικίλον ἐστὶ, καὶ ὡς λιβύης ἐχούσης θηρία, καὶ τὸν ποικιλόμορφον. Et Libycæ orationes, cuiusmodi Libyn inuenisse Chamæleon author est. Et λιβυστικὴ ἀηδών. αἱ γὰρ ἐν Καρχηδόνι ἢ λιβύης γυναῖκες τὰ ἴδια τέκνα κατά τι νόμιμον ἐθυσίαζον Κρόνῳ. τινὲς δὲ τὴν ἐρημίαν ἀπέδοσαν ἢ κακῶς: id est, Libyssa luscinia, Carthagine enim sunt mulieres, quæ secundum patrium ritum liberos suos Saturno immolabant, nonnullæ uerò cremabant turpiter. Ex eadem Libya & hoc fluxit prouerbium, ἡ λιβύη ἀεὶ φέρει τι κακόν, Libya semper apportat aliquid mali: in fœdifragos. uel quòd ex Libya subinde monstra alia atque alia Romam deportarentur, quòd regio ea uenenorum ferax esset: uel quòd ea gens parum fœderis tenax esset, quare nunquam non aliquod malum parturiret. A quo non admodum diuersum est, ἡ λιβύη ἀεὶ φέρει τι καινόν, Libya semper adfert aliquid noui.

Oras.] ad fines Africæ pelluntur. Ora extremitas rei cuiuslibet est, ut sunt regionum terrarumque fines, ἐσχατιά, uestium extremitates: Oræ maritimæ, ἀκταί. Variat hic noster Poëta ab Homero suo, quem alioqui studiosè solet imitari. sed de industria: uel, ne indecorè per omnia eius similis esse uideatur: uel, ut uerisimilia omnia appareant: uel, ne tam extremè infelicem Aeneam suum, atque Græcus uates Vlyssem, fingat. Homerus enim suum tres perpetuò dies in summis fluctibus sursum ac deorsum iactatum canit: ac terram iam inde procul, quantum clamor exaudiri possit, uidentem. Hac iactatione secum præsens exitium deprecatur, quod à scopuloso littore, ad quod annabat, ingruebat. Et quidem illisus scopulis ui fluctuum perierat, nisi Mineruæ monitu utraque manu correpto saxo, impetum decumani fluctus occupasset. Inde rursus æstu maris auulsus, retrò disiicitur: ibi hauriendus, nisi iterum Mineruæ consilio in summum mare ebulliens, ægrè continentem nando tandem tenuisset. Latet hic in silua aliquandiu, huiusque beneficio seruatur. Est & aliud, quod ab illo noster uariat. Vlysses in Phæacum oras eiectus, in sylua delitescit: in qua somno à Pallade immisso, diuturna iactatione fractus, sopitur. Virgilius uerò nequaquam suum Aeneam extremè miserum inducere uolens, eum cum parte quassatarum nauium in portu Africo conseruat. Est in secessu.] Topothesia: hoc est, ficti loci descriptio: in ea enim Africæ ora, in qua Carthago condi tum cœpit, nullus huiusmodi portus inuenitur. Describit autem hunc à situ & forma: quæ miro splendore delectat, & copia. Inde ab amœnitate, usu, commoditate & religione. Quæ quidem omnia non solùm ad amplificationem & splendorem orationis, uerùm etiam delectationem uehementer pertinent. Descriptus autem est hic portus de uerbo penè ad uerbum, ex 13 lib. Odyss. hic ubi narrauit, qua fortuna Vlysses in Ithacensium littus delatus fuit:

Φόρκυνος δέ τις (inquit) ἐστὶ λιμὴν ἁλίοιο γέροντος,
ἐν δήμῳ Ἰθάκης· δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀπορρῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι,
αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαέων μέγα κῦμα
ἔκτοθεν· ἔντοσθεν δέ τ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
νῆες ἐΰσσελμοι, ὅτ' ἂν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.
αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη,
ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές,
ἱρὸν νυμφάων, αἳ νηϊάδες καλέονται.
ἐν δὲ κρητῆρές τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασιν
λάϊνοι· ἔνθα δ' ἔπειτα τιθαιβώσσουσι μέλισσαι.
ἐν δ' ἱστοὶ λίθεοι περιμήκεες, ἔνθα τε νύμφαι
φάρε' ὑφαίνουσιν ἁλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι.

ἐν δ'

» ἐν δ' ὕδατ' ἀενάοντα. δύω δέ τέ οἱ θύραι εἰσίν,
» αἱ μὲν πρὸς Βορέαο καταιβαταὶ ἀνθρώποισιν,
» αἱ δ' αὖ πρὸς νότου εἰσὶ θεώτεραι, οὐδέ τι κείνῃ
» ἄνδρες ἐσέρχονται, ἀλλ' ἀθανάτων ὁδός ἐστιν.

Hic eo augustior est, quò ob binas fores dijs hominibusque conspectior. Per eas quæ Boream spectant, mortalibus uia patet: quæ meridiem, diuis immortalibus sunt peruiæ. Hic nymphæ telas purpureas texunt: hic fontes perennes scatent, mellificant apes, crateres è uiuo saxo stant parati: ut alia mittantur, quæ maiestatis plenum hunc portum reddunt. Similis topothesia extat apud eundem Odyss. 9. ubi in Cyclopum insulam pulsus narratur:

» ἐν μὲν γὰρ λειμῶνες ἁλὸς πολιοῖο παρ' ὄχθας,
» ὑδρηλοί, μαλακοί, μάλα κ' ἄφθιτοι ἄμπελοι εἶεν.
» ἐν δ' ἄροσις λείη, μάλα κεν βαθὺ λήιον αἰεὶ
» εἰς ὥρας ἀμῷεν, ἐπεὶ μάλα πῖαρ ὑπ' οὖδας.
» ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν,
» οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι.

——hic fessas non vincula naues
Vlla tenent, unco non alligat anchora morsu:

» ἀλλ' ἐπικέλσαντας μεῖναι χρόνον, εἰσόκε ναυτέων
» θυμὸς ἐποτρύνῃ, καὶ ἐπιπνεύσωσιν ἀῆται.
» αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος ῥέει ἀγλαὸν ὕδωρ,
» κρήνη ὑπὸ σπείους, περὶ δ' αἴγειροι πεφύασιν.

Ex his duobus maximè locis, in portus Libyci descriptione Maro noster decerpsit, quæ instituto suo commoda uisa fuerunt. Sed maior uerborum luxus, maior uoluptas ac splendor in Græco uate est, quàm in Latino: at pondus par omnino. Est in secessu.] Sunt qui putant, Poëtam in hac portus descriptione ad portum Anconensem respexisse, quem ita exprimere conatus fuerit. A' situ & forma, portus descriptio: cùm dicit, locum esse in semotissimo recessu, atque duorum scopulorum utrinque obiectu insulã portum quendam, aut certè portus speciem efficere. Porrò insula propriè domus est, mœnibus undique circumducta. Festus autem dictam existimat, quæ non coniungatur communibus parietibus cum uicinis, sed circuitu publico, aut priuato cingatur: à similitudine carũ terrarum, quæ mari ac fluminib. imminent: & sunt in salo. Vsurpatur hunc ad modum in Pandectis iurisconsultorum lib. 1. tit. de officio præfecti. uigilum. Budæus addit insularium Gallica uoce conciergũ appellari: cuiusmodi homines esse solent in domibus principum, quæ insulæ plerunque sunt: hoc est, à priuatorum hominum domibus distinctæ. Et in ea significatione uocabulo hoc usus est Pompon. l. si ita sit. de usu & habitatione. Cæterùm quid intersit inter portũ & ostia, notũ satis est. Obiectu laterum.] Homericũ illud expressit: sed paulò pòst significantiùs, & uocibus selectioribus:

» ——προβλῆτες ἐν αὐτῷ
» ἀκταὶ ἀπορρῶγες.——

Circumscribit usum & effecta utriusque scopuli: ab his maris impetũ frangi, & undam in sinum contrahi. Sinus.] A' forma. Sinus priori contracta propriè, quantum spacij est intra pectus & brachiorum complexus. Hinc sinuare, curuare: & uestium sinus, laxitas supra cincturam: ut olim quorundam apud Romanos, & hodie nonnullorum qui se religiosos uenditant. per translationem maris partem signat: quæ intra curuata littora cõstringitur, ipsum quasi brachijs quibusdam medium complectentia: ut hic. Hinc sinuosum, quicquid laxitate sua sinum efficit. Sinus, orbiculus oculum amplectens. Priori extensa, uas rusticum est sinuosum, quo in mulgendis pecoribus utuntur: sinum lactis. Hinc atque hinc, ἔνθα καὶ ἔνθα, utrinque. Expolit, quas uocet uastas rupes. Gemini scopuli prærupti in cœlum surgunt: hyperbole, A

——προβλῆτες ἐν αὐτῷ «
ἀκταὶ ἀπορρῶγες.—— «

Porrò autem minari est, minas incutere, ἀπειλεῖν. unde minitari, terrere. Hic uerò pro eminere & extare: quam quidam genuinam esse significationem arbitrantur. Vnde minæ, murorum eminentiæ, quas pinnas appellamus.

Syluis.] Ab amœnitate. Est autem sylua cædua: hoc est, quæ in hunc seruatur usum, ut inde materia cædatur. à Græca uoce ὕλη, sic dicta. Per translationem usurpatur, pro tumultuario scripti genere, quod quadam festinandi uoluptate defluit: estque uelut prima materia, authore Fabio. Diuersum (inquit) est eorum uitium, qui primò decurrere per materiam stylo quàm uelocissimo uolunt, & sequentes calorem atque impetum, ex tempore scribunt: hanc syluam uocant. Scena.] σκηνὴ. ἀπὸ τῆς σκιᾶς, umbra quam facit. Erat in theatro id spacij. quod inter duo cornua à fronte apparebat. Hesychius grammaticus interpretatur κατασκευὴν καὶ σχῆμα, καὶ τὴν ἀπὸ ξύλων ἢ περιβολαίων οἰκίαν, σκήνωμα, οἴκημα, οἶκον, ναόν. Appellatur ea item uoce securis, aut dolabra. B Horrenti.] Vt religione uenustatem ostendat, umbra id horrenti fingit. Horrere, etsi propriè hispidum, pannosum & squalidum esse signet: horror tamen, præter natiuam significationem, pro ueneratione usurpatur: Arboribus suus horror inest —— «

Nemoris.] appellatione propriè censetur lucus quidã, haud procul ab Aritia, quod alio nomine Speculũ Dianæ est nuncupatum. Ad quoslibet lucos transfertur.

Atrum.] Ex densitate, obscurum & tenebrosum: unde atrum metalepsis. Frontem aduersam, aduersam partem uocat; metaphora ab animali ad non animal ducta: hoc est, ex aduerso. Intus aquæ.] ἐν δ' ὕδατ' ἀενάοντα. Mirè luxuriatur in adiunctorum descriptione, ad exemplum Homericum, quo lectorem delectet. Viuo.] A' forma & materia. Viuum saxum appellat, naturæ, non autem ulla humana opera sedem ita formatam, aut artificis alicuius manu elaboratam. Nympharum:] A' religione. Nymphis hanc sedem consecratam fuisse ait, propter admirabilem loci amœnitatem. Perquàm eruditè reddit illud Homericum: C

ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές, «
ἱρὸν νυμφάων αἳ νηιάδες καλέονται. «

Naiadum: hoc est, amnium & fontium Nympharum sedes: Amplificatio. Non uincula.] Ab usu & religione. Neque minus disertè & hoc expressit:

——ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν. «
οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι. «

Est autem uncus, fustis ab altero latere recuruus, ἀπὸ τοῦ ὄγκου, ut quidam interpretantur. Vsurpatur adiectiuè, pro incuruo. γαμψὸς, aduncus. Religio prohibet portum ferro uiolare, quippe fluminum & fontium Nymphis dedicatum. Metaphoricè morsum, uncum extrema brachiorum in anchoris uocat, propterea quòd morsicus, quasi dentibus quicquid attigerint, tenent: morsus autem est dentium commissio: per translationem, pro obtrectatione, maledicentia. & ἀγκίστρῳ;

——ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστι, «
οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι. «

Sed addidit Græcus, neque funes nauticos suspendi posse.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Troiani ad portum appulsi è nauibus exeunt, ignem accendunt, fruges madidas siccãt, torrent igne, & ad eas saxo frangendas sese accingunt.

Huc septem Aeneas collectis nauibus omni
Ex numero, subit: ac magno telluris amore
Egresi, optata potiuntur Troës harena,
Et sale tabenteis artus in littore ponunt.
Ac primum † silicis scintillam excudit Achates,
† Suscepitq; ignem folijs, atq; arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitq; in fomite flammam.
† Tunc Cererem corruptã undis, Cerealiaq; arma
Expediunt fessi rerum: frugesq; receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

† al. filicis † al. Successitq; † al. Tum

NASC. Hvc septem Aeneas.] *hoc exacte obseruãt optimi poëtæ, Hom. in primis atque Virgilius, quos alij postea secuti sunt omnes, ut priùs locũ describant, quò aliquis peruenerit, quàm illũ eò peruenisse dicant. Reddit igitur per ἀπόδοσιν, ad narrationem. quidq; egerint Troiani, cùm primùm terram iamdiu optatam attigerint, mira breuitate describit.* Ac magno telluris amore.] *uerisimile est, eos, qui ualida uexati tempestate fuerint, terrã exoptẽt: quam cùm primùm attigerint, lætentur, eaq; ut re preciosissima, sibiq; gratissima perfruantur. nam sequitur:* Et sale tabenteis artus in littore ponũt.] *unde nimia potiẽdæ telluris cupiditas declaratur: quia hic illic per terram fusi Troiani, aut sedent, aut iacent, perinde quasi præ gaudio eam tanquam matrem sibi charissimam, quam diutiùs non uiderint, complecti, ac deosculari uelle uideãtur.* Ac primùm silicis scintillã excudit Achates.] *totus iste locus suscipiendi, accendiq; ignis per hypotyposin tractatur. Obseruandum est Achatæ studium eliciendi scintillam, & mira Poëtæ amplificatio accendendi ignis, ex ipsius rei natura, atq; ordine: nam primò excutitur scintilla è uenis silicis, apponitur fomes ad suscipiendum ignem, aggeruntur nutrimenta aridorum lignorum ad illum uehementer excitandum, ideo subdit Poëta:*

B

Suscepitq; ignẽ folijs, atq; arida circũ Nutrimenta dedit.] *Homeri esse uidetur ex Iliad. 9. sic enim ait:*

πῦρ δὲ μενοινάας δαῖεν μέγα, ἰσόθεος φώς.

Rapuitq; in fomite flammam.] *Grãmatici ueteres admonent hanc esse solœcismi speciem, quia auferẽdi casu positus est. Cùm enim dicendum esset in fomitẽ, quasi rapuit ad fomitẽ, in fomite dixit: quod perinde est, inquiunt, ac si diceres apud amicum eo, pro ad amicum. Interpres etiam admonet, id penè uitij genus esse, quod Græcis σολοικοφανὲς appellatur: cuius generis nonnulla, ne Cicero quidem (uti Pædianus adnotat) euitauit: quidam uerò sermonem esse putant in compendium coactum: id est, raptum fecit.* Tum Cererẽ corruptã undis.] *accenso igne, sequebatur, ut fruges torrerent, inde frangerent ad panem conficiendum, obseruandæ sunt poëticæ dictiones, figurata uerba, atq; trãslata.* Cererem μετωνυμικῶς, *pro frumento, arma Cerealia: & paulò antè, tabentes artus, sale, nutrimenta: quæ poëmata (auctore Aristot.) mirum in modum exornant.* Fessi rerum] *figuratè, pro rebus, & notandum fessus non de corpore tantùm, atque animo, sed & de externis quoque rebus dici.*

C

Et torrere parãt flammis, & frãgere saxo.] *nulla est hic ὑστερολογία: frumentum enim undis corruptum priùs igne siccari oportuit, quàm saxo frangi: hinc propterea est, quod opus ceptum est ab igni excudendo.*

LAMB. Hvc] *Clausula Topothesiæ: cuius rei causa ea est adhibita. Sic Homer. Odyss. 9.*

ἔνθα καταπλεύσαμεν.

& 13. de littore Ithacensi:

ἔνθ' οἵγ' εἰσέλασαν πρὶν εἰδότες.

Idem Vlyssem lib. 5. in syluis errantem, & in arborem folijs quiescentem facit. At Virgilius decori in uero laudatoq; principe memor, Aeneam de sociorum salute anxium tradit, ut corpora primum iactatione fracta, & frigore corrupta, igne, cibo, potuq; reficiantur: mœstos consoletur, horteturq; ad fortitudinem & laborum tolerantiam. Contra omnia diuersis locis Vlyssem suum inducit in 13. sopitum enim socij è nauibus in littus efferunt. In hunc igitur portum nauium reliquias sollicitè colligit. De numeri septenarij dignitate, suprà attigimus: quò haud dubiè hoc loco quoq; respexit Poëta. Harena.] *Figuratè, pro continente. Et* Troës *]pro. Troiani.*

Hort. Sale.] *Synecdoche: salsa aqua marina languentia corpora expandunt, tutum portum consequuti. Primum est, ut defuncti periculis, ad quietem in gramine se componant. Proximum, ut corpora cibo potuq; recreentur. Hæc admirabili compendio perstringit ingeniosus Poëta. Neque uerò satis habet rem nudè ac simpliciter proponere, qua ratione membra post quietem refecerint: nisi priùs ad dilatandam narrationem describat, quo studio è uenis silicum ignem excusserint. Amplificatur studium eliciendi scintillas, ab ipsius rei natura & ordine. Excutitur ignis: excipiuntur scintillæ foliorum aridorum fomentis: aggeruntur arida ligna: hinc structo foco, proximum est ut è frumento molaribus comminuto, panis in calidò furno conficiatur, pinsaturq;. Quàm eruditè uerò hoc ordine omnia prosequitur Poëta, par est obseruare.* Tabentes.] *marcescentes, languentes, quasi tabo corruptos. hinc tabesco.* Achates.] *Quid eruditius dici potest, quàm quod ab Achate flatum ignem exuscitatum, ac luculentum focum structum narrat? Habet uox ipsa suum etymon, à cura, dolore, seu ægritudine animi. Solicitudinis prima, adeoq; ferè unica ratio suorum esse bono principi debet, quò inter alia uitæ humanæ necessaria, ad conseruandam tum suorum incolumitatem, tum regni felicitatem, suorum animos in periculis & perplexis rebus confirmet: annonæ rationem habeat: prohibeatq; omnia incommoda, quæ suorum corpora & animos frangere possent.* Nutrimẽta.] *Ab animali ad nõ animal: hoc est, ad ligna, quibus ignis ceu alimento nutritur. Tmesis. circumdedit.* Rapuitq; in fom. flam.] *Periphrasis. Cererẽ pro frumento: metonymia.* Arma cerealia.] *quibus ad triturandum conficiendumq; frumenta & panes opus est.* Frugesq;] *Fruges à frumẽto nihil distare, uolunt Grãmatici: ac fruges, à frumine, eminente sub mento gutturis, seu gurgulione medio. hinc Frugi, aduerbium. Cæterùm torrere, arefacere, siccare: καταψύχειν, interdum*

dum ὀπτάω, asso: unde carnes tostæ: & torridum, aridum: torrens, χείμαῤῥος, aqua & amnis, qui non è fonte, sed pluuia è montibus in ualles descendit. Et si è liquatis niuibus proficiscatur, à Græcis νιφὰς dicitur. Frangere.] Periphrasis uerbi Molere: nisi saxum, pilum interpretemur, in quo pinsebant. Seruius tradit, apud priscos nullum molarum usum fuisse: sed fruges torruisse tantùm, ac deinde in pila coniectas pinsuisse, id quod molendi genus erat: cùm moli dicantur frumenta, quocunque etiam instrumento frangantur, siue id saxis fiat, siue in pilo, siue dentibus, unde molares dicti. Postea inuentæ fuêre molæ asinariæ, trusatiles, quæ uentis, quæq; aquarum ui agerentur. Siue igitur pilo, siue mola fuerint fractæ fruges, antequam pinserentur, molitas fuisse constat. A

ARGVMENTVM.

Dum Troiani uarijs negocijs sese occupant, Aeneas scopulum ascendit, uisurus socios amissos, prospicit quacunque est prospectus in mare, neminem suorum uidet, agmen ceruorum uidet, telis persequitur, septē interficit.

NASC.

Aeneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit: Anthea si quā
Iactatum uento uideat, Phrygiasq; biremes:
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Nauim in conspectu nullam: treis littore ceruos
Prospicit erranteis: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per ualles pascitur agmen.

tal. si quem

AENEAS scopulū interea cōscendit.] τὸ πρέπον regis, ac principis: quos uilibus officijs interesse nō decet, uerùm quia regem, ut inquit Aristot. in Polit. oportet omnia ad eorum commoda referre, qui sub eius imperio degunt, Aeneas, ne, alijs laborantibus, solus ipse ociosus esse uideatur, scopulum ascendit, ut & laboris particeps, & suis oculis, quæ sit fortuna rebus, speculetur. hinc est, quod & in quinto, & in decimo Aeneidos classem ducit, & clauo assidet. Sed hic magnum quoque pietatis opus, singularisq; ipsius amor in suos agnoscitur: qui tametsi maritima tempestate iactatus, adeoq; fatigatus erat, ut quies illi optanda esset, non priùs tamen quiescit, quàm de sociorum suorum incolumitate requirat. Anthea, si quē Iactatum uento uideat.] Sunt qui legant, si quà, & fortasse melius, ut sensus ordoq; uerborum sit solutior: Ascendit scopulum si usquam uideat. Anthea iactatum uento, attamen, si quem, legas, magis cōmune est & re uera non unius tantùm uidendi causa montem ascendisse uerisimile est. Treis littore ceruos.] Homerum imitatur Poëta in 10. Odyss. in hoc tamen ab eo diuersus, quod ille ceruum ab Vlysse unum, hic uerò tres ab Aenea, ceruos fusos, necatosq; dicit. Sugillant critici Virgilium quòd ceruos finxerit ab Aenea in Africa inuentos, & stratos, cum Geographorum, ferè omnium, & Plinius in primis auctoritate lib. 8. cap. 33. Africa ceruis careat: quibus ita ex Aristotelis sententia respondemus, quædam peccata ex ignoratione artis fieri, quædam uerò accidentaria esse, hoc, si peccatum est, non ex ignoratione artis est, sed per accidens: quod facilè condonari solet: nam poëtæ uerisimilia sequuntur: nec damnandi si falsa sequantur, modò fuerint uerisimilia. Quis autem historicorum unquam dixit Aeneam in Africam delatum fuisse? & re uera non fuit: fuisse tamen probabile est, quamobrem nec Pindarus ab Aristotele damnatur, licet ceruæ cornua tribuerit, quæ omnino cornibus caret: nam hoc leuius peccatum est, quàm si rem aliquam malè descripserit. id enim ex ignoratione artis nascitur: at ceruam habere cornua, etsi uerum non est, tamen habere posse probabile est. Et longū per ualles pascitur agmē.] dic τὸ ἀυτὸν, quicquid dicat Donatus: qui in perquirenda huius syntaxeos dispositione nimium curiosus, ne dicam morosus, fuit: totum igitur armentum, quod longo ordine per ualles pascebatur, à tergo treis illos sequebatur duces.

LAMB. HORT.

AENEAS scopulū.] A præsentiū cura, transit ad eos qui desiderantur. Est occasio ad insequundā uenationē. Vlysses Odyss. ix. egressus in Cyclopū littus cū suis, admiratur tātùm insulæ beatitudinē. At Maro optimū principē formās, Aeneā ad quærendas amissas naues inducit, si quos sociorū in tabulis fluitantes prospiciat. Verba Homeri sunt: B

ἐκ δὲ καὶ αὐτοὶ βῆμεν ἐπὶ ῥηγμῖνι θαλάσσης,
ἔνθα δ' ἀποβρίξαντες ἐμείναμεν ἠῶ δῖαν.
ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς,
νῆσον θαυμάζοντες ἐδινεόμεσθα κατ' αὐτήν.

At noster scopulum conscendit, ac latè per subiecta maris prospectum mittit: id quod sollicitè aliquid quærentis est. Anthea.] unū è ducibus Troianis. Fuit & alius Antheus Antenoris filius, Paridi singulari amore coniunctus, à quo per imprudentiam occisus fuit. His autem missis, quoniam in Libyam Aeneas pulsus fuit, uidetur allusisse ad Antei Gigantis nomen, etsi literatura uariet, cuius sepulchrum Sertorius in Libya postea dirui iussit, & statim restaurari, religione forsan motus. Hunc autem (ut aliquid πάρεργον adijciamus) Hercules in Libya occidit. Hic solebat hospites suos cogere ad luctandum secum: & lucta superatos interficere. Celebratur alius Antheus medicus: alius itē nobilis statuarius. Phrygias biremes.] Troianas: antonomasia. Biremes dicuntur naues, quæ duos solùm habeant remorum ordines, δίκροτοι, καὶ δίκροτοι. Harum inuentores traduntur fuisse Erythræi: triremis, Amocles Corinthius: quadriremis, Carthaginenses: quinqueremis, Mnesichthon Salaminius: sex ordinum, Xenagoras Syracusanus: onerariæ, Hippus Tyrius. Capyn.] Hūc ab auo Aeneæ & nomen, & genus traxisse apparet: qui Assaraci fuit. Celsis.] Colligitur amplitudo ducis præstantissimi. Nomen factum est ab Caico amne Mysiæ, qui inter Elaeam decurrit, & Pytanem illam, quæ Archesilan edidit, clarissimum Academiæ antistitem, qui planè nihil affirmare solebat. Amnis autem ille initio Astræus, ab Astræo Neptuni filio, appellatus fuit: authore Plutarcho. Strabo tradit, Caicum Pergamum prætérlabi, & per felicem Caicum campum in Elaiticum sinum contra Elaeam urbem fundi. Nauim.] Elleipsis: uidit, uel ut referatur ad uerbum, prospicit. Hac occasione obijciuntur ad uenatum cerui: cùm Vlyssi curiosè insulam peragranti, à Nymphis capræ & id genus feræ, ut socij reficiantur, offerantur. Verba Græci uatis sunt: C

ὦρσαν δὲ νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
αἶγας ὀρεσκῴους, ἵνα δειπνήσειαν ἑταῖροι.

Errantes.]

A Errantes.] *sparsim in solitudine pascentes Plinius tradit, ceruis natura inditum, ut gregatim pascantur, & maria tranent. Propriè maiorum animalium sunt armenta: ut ceruorum, camelorum, boum, equorum: ut minorum animantiũ, greges. Iam, Vallis id spacij propriè est, quod inter duos montes, aut rupes altiores medium est, propterea quòd hinc atq; hinc locis eminentioribus uallata: hoc est, cincta sit: quam Græci à forma κοιλάδα uocant.*

NASC.

Constitit hic, arcumq; manu, celereisq; sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoresq; ipsos primùm capita alta ferenteis
Cornibus arboreis, sternit: tum uulgus, & omnẽ
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam
Nec prius absistit, quàm septem ingentia uictor
Corpora fũdat † humi, & numerũ cũ nauib. æquet.

† al. humo,

Constitit hic, arcumq; manu, &c.] *omnes optimi iaculatoris gestus depingi oculisq; nostris subijci magis, quàm describi uidentur.* Ductoresq; ipsos primum.] *ab imperatoribus bellorum tractum est. nam & in 2. Aen. dictum est:*

» *——fracti bello, fatisq; repulsi*
» *Ductores Danaûm: id est, duces.*

His productis uocibus grandiorem effici orationem alibi docuimus. Capita alta ferenteis.] *ceruorum naturam egregiè describit, qui incedentes efferunt caput.* Cornibus arboreis.] *nouè dictũ est, arboreis, & B ἐξοχικῶς, altis: nisi mauis, instar arborum ramosis.* Tum uulgus, & omnem Miscet agens.] *allegoricè ostendit Poëta in prælio occisis belli ducibus copias facilè misceri, atq; fugari.*

Ille arcum & spicula tumultuosè petit è nauibus: hic uerò præparata in incertum casum, qui fortè offerri poterat: multo antè secũ attulerat. Pleonasmus, in uoce Manu: & Polysyndetõ, in iterata copula. Obseruãdæ hoc loco sunt perpetuæ metaphoræ: ductores, arboreis, uulgus, turbam: quæ admirabiles habẽt ueneres. Ab hominib. enim, ad bruta animãtia sunt ductæ. Ductores ipsos uocat, tres insigni specie & habitudine corporis ceruos. Hos à pꝛcipua corporum parte describit, unde de integris cõiectura deui potest. Arborea cornua, hyperbolicè ingentia, arborũ magnitudine, dicit. Turbã.] *Interpretatio, superioris statim orationis: quod uelit uulgꝰ intelligi.* Ingẽtia corp.] *ingẽtes ceruos sagittis conficiat insequẽdo ut ceruorũ numerus nauib. respõdeat. Neq; hoc qdẽ loco recedit Poëta ab Homero suo; etsi numero cæsorũ animantiũ & nauium ab illo uariet:*

νῆες μέν (inquit) μοι ἕποντο δυώδεκα, ἐς δὲ ἑκάστην
ἐννέα λάγχανον αἶγες, ἐμοὶ δὲ δέκ' ἔξελον οἴῳ

In singulas duodecim naues nouem capræ sortitò missæ sunt: decem uerò ipse peculiariter sibi exemit. At Maro septem nauibus totidem ceruos fundit, ac se per omnia reliquis parem facit. Illud porrò minutius est quàm ut annotetur: Vlyssem capras, Aeneam ceruos uenari: quorum illud humilius, hoc uerò Heroicum planè est.

LAMB. Hort.

Parato *pane, reliquum est ut opsonium quæratur. Itaq; dum aliud agit, ceruos fortè oblatos sternit.* Constitit.] *fortunam præter spem obiectã, uel ipso pedum cursu arguit. Expressit disertè hoc ipsum, quod eodem loco apud Homerum statim sequitur:*

» *αὐτίκα καμπύλα τόξα καὶ αἰγανέας δολιχαύλους*
» *εἱλόμεθ' ἐκ νηῶν, διὰ δὲ τρίχα κοσμηθέντες*
» *βάλλομεν, αἶψα δ' ἔδωκε θεὸς μενοεικέα θήρην.*

ARGVMENTVM.

Occisis ceruis Aeneas portum petit, singulos in singulas naues ceruos partitur, uinum, quod ab Aceste in Sicilia dono acceperat, diuidit, & socios eleganti, amorisq; plena oratione consolatur.

NASC.

Hinc portum petit, & socios partitur in omneis.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Littore Trinacrio, dederatq; abeuntibus heros,
Diuidit, & dictis mœrentia pectora mulcet.
O' socij (neq; enim ignari sumus † ante malorum:
O' passi grauiora: dabit Deus his quoq; finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonanteis
Accestis scopulos: uos & Cyclopea saxa
Experti) reuocate animos, mœstumq; timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse iuuabit.
Per uarios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes † ubi fata quietas
† Ostendent: illic fas regna resurgere Troiæ.
Durate, & uosmet rebus seruate secundis.

† al. ante malorum
† al. ibi
† al. Ostendunt:

Vina bonus.] *hic ueteres grãmatici C ὑπέρβατον, & σύγχυσιν agnoscunt.* O' socij.] *Aeneæ oratio est ad socios suos, sumpta ex lib. Odyss. μ. sed omnino locupletior fuit interpres Maro: nam Vlysses apud Hom. unam socijs suis ærumnam commemorat, hic uerò noster Aeneas ad sperandam præsentis mali absolutionem, gemini casus hortatur euentu Scyllæ uidelicet, & Cyclopum. Cùm igitur Troiani iam diu in mari, & in terris uarijs casibus agitati, multisq; calamitatibus oppressi fuissent, æquum erat, Aeneam utpote ducem, ac imperatorem, tristes eorum animos aliquo consolationis genere lenire, ut quos diuturna calamitatũ perpessione uehementer commotos putabat, eos aliqua futuræ quietis promissione consolaretur: hanc igitur orationẽ habet, initio quidem tristem ob malorum præteritorum cõmemorationem, sed in exitu iucundam, propter futuræ quietis promissionem. In genere deliberatiuo uersatur: cuius finis (ut Aristotelis rationẽ sequamur) est felicitas: regnũ sibi à Deo, quietasq; sedes parari. Itaq; summa totiꝰ orationis est, Troianis optimè sperandũ argumẽtis illis ferè omnibus constat, quibus deliberatiuæ causæ tractari solent, ab eo quod fieri, & facilè fieri potest, à fine malorum, ab antecedentibus malis à consequentibus bonis: à causa, ab utili, & honesto: quæ omnia suis locis declarabuntur: ab extenuatione suæ dignitatis per commiserationem ostenditur: nam* socios *uocat, quibus ipse dux, & imperator præest. Vlysses apud Hom. unde hic uersus ad uerbum ferè sumptus est, milites suos amicos uocat, cùm ait:*

ὦ φίλοι οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν

At hic maiori cum energia socios nominat (nam socios intelligimus, qui in re laboriosa aliquem sequuntur) unde & beneuolentiam per commiserationem colligit.

Neque enim ignari sumus ante malorũ.] *prouerbiale hemistichium est, ubi quis ad tolerátiam præsentium malorum animat sese præteritorum malorum recordatione. Quidam putant ante malorum, per subunionem, quam Græci ὑφὲν uocant, unam esse dictionem, ego uerò distinctionem magis probo ante malorum. & Græca figura est. τῶν πρὶν κακῶν, quæ antè passi sumus.* O' passi grauiora.]*amplificatio incommodorum: nam cùm dixisset,* O' socij, *quæ uox magni laboris significationem habet, mox subdit,* o' passi grauiora: *unde tum per commiserationem, tum occultè ex commendatione magnitudinis animi ipsorum beneuolentiam sociorũ aucupatur: quod forti animo multas calamitates, laboresq; maximos tolerarunt, obijciunt nonnulli dolorem iam diu obductum ab Aenea inter initia orationis suæ præteritorum commemoratione socijs renouari non debuisse: quibus optimè ita responderi posse arbitramur, id consulto, ut ex arte factum fuisse: ut socij ex recordatione præteritorum malorum spem firmiorem conciperent bonorum consequendorum: nam consolandi ratio id sibi propemodum expetit (ut auctor est Cicero ut à commemoratione incommodorum inchoantes, in consolationem desinamus: nam quod fuit durum pati, id meminisse dulce est.) Igitur optimè à perpessis laboribus auspicatur comparatiua uoce usus est,* grauiora, *ut ostédat quæ futura sunt fore leuiora: quasi ab eo quod fieri possit per comparationem à maiori argumentum deducat: si grauiora fortiter tolerastis, leuiora tantò faciliùs tolerabitis. huic affine est Horatianum illud in 1. Carm.*

O' fortes, peioraq; passi.

Dabit Deus his quoq; finem.] *consolatio à fine malorum futuro per coniecturam à maiori deductam: nam sicuti grauioribus finem addit Deus, ita his quoque præsentibus conijcit daturum. uersus est fortasse ex Hom. sumptus Odyss. μ.*

—αἴ κε ποθι Ζεὺς
Δώῃ τόνδε γ᾽ ὄλεθρον ὑπεκφυγέειν, καὶ ἀλύξαι.

Nisi mauis ex Helena Euripidis:

—πόνους γὰρ δαίμονες τοσουσδί μοι.

Vos & Scyllæam rabiem.] *ab antecedentibus periculis, unde & cõmiserationem mouet.* Vos & Cyclopea saxa Experti.] *exaggerat à difficultate, & incommodo locorum, per repetitionem: quam Græci ἐπαναφορὰν uocant.* Reuocate animos, mœstumq;, *&c. ab honesto hortatur ut infrà:*

Parce metu Cytherea.

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.] *à iucundo, & utili, & hæc sunt, quæ à consequentibus paulò antè appellauimus: nam ex periculis spem proponit, & uoluptatem: unde & plurimum cõmodi percipi potest. Hanc sententiam extollit Seneca: Quod fuit durum pati, id meminisse dulce est. & est ex Hom. locus. Odyss. μ.*

Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ βουλῇ τε νόῳ τε
Ἐκφύγομεν, καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω.

Videtur autem ad prouerb. alludere, quod Cic. in 2. de finibus bon. & Arist. in primo de arte rhet. adducit: iucundi acti labores. persimili consolatione utitur etiam Helena apud Eurip.

τὸ ἄθλιον κἂν εὐτυχὲς τύχ᾽ ἄν ποτε: id est, A
Hæc infelicitas, felicitas forsan erit.

Per uarios casus.] *certa quasi cum spe futuræ quietis, & commodi socios à timore auocat, & consolatur: incommoda cum commodis comparat à tempore, & hoc ferè dicit: Si diuturnitatem præteritorum incommodorum cum perpetuitate futuræ quietis & commodi conferre uelitis, illam leuem, breuissimamq; sollicitudinem fuisse iudicabitis.* Per tot discrimina rerũ] *auget difficultatem rei ex aduerso rerum euétu: quibus uerbis innuere uidetur, summam quietem absq; summo labore comparari non posse: quidam argumentum appellant à causa. quòd alterum alterius causa sit:* Sedes ubi fata quietas Ostendunt.] *ex Deorum promissione: quorum sententia mutari non potest, futura pro certis affirmat.* Illic fas regna resurgere Troiæ.] *quales nam futuræ sint illæ sedes, ostendit: népe eos in ocio cum summa imperij dignitate, & in negocio absq; periculo futuros: nam regnare nemo absq; dignitate potest, & qui in ocio, & quiete uersatur, omni periculo caret.* B Durate, & uosmet rebus seruate secundis.] *ab honesto & utili exhortatio: porrò summa huius orationis hæc est, ut socij adsint animo, & ut bonos, fortesq; uiros decet, spe confidant: nam uir optimus (ut ait Euripides, qui spe confidit semper: contra uerò pessimus: qui in aduersis dubitat. sic ait ille:)*

οὗτος δ᾽ ἀνὴρ ἄριστος ὅς τις ἐλπίσιν
πέποιθεν αἰεί· τὸ δ᾽ ἀπορεῖν ἀνδρὸς κακοῦ.

Sed illud quoq; hic animaduertendum est, quod fortitudo sit animi cõstantia in aduersis, duobus contingere modis potest: contemnendo, & durando: aut obuiam eundo, & expugnando. sic fortis habitus est Achilles, cùm pertulit Agamemnonis iniuriam. fortis Aiax, qui non est passus iudicij iniquitatem. utranq; speciem habuisse uidetur Aeneas qui etiam hic alios docet. Durate & in 5.

— superanda omnis fortuna ferendo est.

Quemadmodum uerò subeat, & obeat quoq;, multis in locis ostenditur: nam tartarum inuisit, quo nihil tetrius, & sibyllam ducem non timidis uadentem passibus æquat.

Vina.] *Distributis esculentis in singulas naues, partitur mox uina, ut cura ac solicitudo identidem perspicuè ob oculos proponatur. Synchysis: id est, confusio ordinis. Est autem hic ordo: Quæ uina Acestes bonus onerarat cadis, & Troianis è littore Trinacrio abeuntibus dederat, illa Aeneas partitur in omnes socios suos. Hypallage: Onerarat uina cadis, pro cados uino. Heros, ad Acesten referas licet, uel ad Aeneam. Homerus Odyss. 9. unde hæc descripta sunt:* LAMB. Hort. C

αὐτὰρ ἐγὼ κρίνας ἑτάρων δυοκαίδεκ᾽ ἀρίστους
βῆν, ἀτὰρ αἴγεον ἀσκὸν ἔχον μέλανος οἴνοιο,
ἡδέος, ὅν μοι δῶκε Μάρων Εὐάνθεος υἱὸς
ἱρεὺς Ἀπόλλωνος, ὃς Ἴσμαρον ἀμφιβεβήκει,
οὕνεκά μιν σὺν παιδὶ περισχόμεθ᾽ ἠδὲ γυναικὶ
ἁζόμενοι. ᾤκει γὰρ ἐν ἄλσεϊ δενδρήεντι
Φοίβου Ἀπόλλωνος· ὁ δέ μοι πόρεν ἀγλαὰ δῶρα.
χρυσοῦ μέν μοι δῶκ᾽ εὐεργέος ἑπτὰ τάλαντα,
δῶκε δέ μοι κρητῆρα πανάργυρον, αὐτὰρ ἔπειτα
οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσι δυώδεκα πᾶσιν ἀφύσσας,
ἡδὺν ἀκηράσιον, θεῖον ποτόν, οὐδέ τις αὐτὸν
ἠείδη δμώων, οὐδ᾽ ἀμφιπόλων ἐνὶ οἴκῳ,
ἀλλ᾽ αὐτὸς τ᾽ ἄλοχός τε φίλη, ταμίη τε μί᾽ οἴη.
τὸν δ᾽ ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρὸν,
ἓν δέπας ἐμπλήσας, ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα

A χεῦ'· ὀδμὴ δ' ἡδεῖ' ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει
» θεσπεσίη, τότ' ἂν οὔ τοι ἀποσχέσθαι φίλον ἦεν,
» τοῦ φέρον ἐμπλήσας ἀσκὸν μέγαν. ἐν δὲ καὶ ἤια
» κωρύκῳ, αὐτίκα γάρ μοι ὀίσατο θυμὸς ἀγήνωρ,
» ἄνδρ' ἐπελεύσεσθαι μεγάλην ἐπιειμένον ἀλκὴν
» ἄγριον, οὔτε δίκας εὖ εἰδότα, οὔτε θέμιστας.

Verbosior est, quàm noster. Nam utrem laudatissimi uini ab Apollinis sacerdote Marone se accepisse commemorat, quòd ipsum, eiusq; liberos & uxorem seruassent. Incolebat enim Apollinis lucum. Ab hoc donatus fuit splendidis muneribus, septem auri luculenter facti talentis, cratere ex puro putoq; argento: inde amphoris duodecim, uino optimo oneratis. In huius autem uini laudibus amplificandis inde copiosus est: nulli id domesticorum fuisse cognitum, præterquàm sibi, uxori, ac promæ cōdæ: ab admistis aquæ certis mensuris: à diuino odore, quem fundebat è cratere: itaq; huius utrem plenum, & farinas pro uiatico in thylacio: hoc est, pelliceo uase, utri adsimili, se accepisse. Virgilius misso uerborum luxu, sat ducit Aneā socijs diuisisse, quantum uini ab Aceste è Sicilia digrediēs dono accepisset, eosq; benignis uerbis consolatum fuisse:
B id quod præsentis temporis momentum planè postulabat. Consimilis locus est apud eundem poëtam, ubi Vlyssem Phæacum littus soluturum, amplissimis donis à rege cumulatum refert. Inter quæ, præter cibum, & uinum rubellum quoq; recensetur:

» δμῳὰς (inquit) δ' ἄρα οἱ δμῳὰς ἅμ' ἔπεμπε γυναῖ-
» τὴν μὲν φᾶρος ἔχουσαν ἐυπλυνὲς ἠδὲ χιτῶνα, (κας,
» τὴν δ' ἑτέρην χηλὸν πυκινὴν ἅμ' ὄπασσε κομίζειν.
» ἡ δ' ἄλλη σῖτόν τ' ἔφερεν καὶ οἶνον ἐρυθρόν.
» αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ἐπὶ νῆα κατήλυθον ἠδὲ θάλασσαν,
» αἶψα τά γ' ἐν νηὶ γλαφυρῇ πομπῆες ἀγαυοὶ
» δεξάμενοι, κατέθεντο πόσιν καὶ βρῶσιν ἅπασαν

Littore Trinacrio.] soluentibus portum Siculum: antonomasia. Ita appellata fuit Sicilia, à triquetra forma. At Timæus prodidit, sic nuncupatam, quòd tria habeat promontoria Historici tradunt, θρίνακον ἄρξαι τῆς σικελίας. μύλας δὲ χερρόνησον τῆς σικελίας, ἐν ᾗ αἱ τοῦ ἡλίου βόες ἐνέμοντο. Fuit & Rhodos olim à figura ita dicta, authore Plinio. Idem lib. 3. cap. 8. At Sicilia, inquit, Sicania à Thucydide dicta, Trinacria à pluribus, aut Triquetra, à triangula specie. Porrò de hac insula, & eius uarijs
C nominibus, & incolis, plura dicentur in tertio.

Partitur.] Vsitata locutio Latinis, pro inter socios. Simili figura dixit Plautus in Aulu. Diuidere nummos argenti in uiros. Dictis.] Periphrasis: pro, consolatur exteruatos suorum animos præsenti fortuna. Id quod proximum certè fuit, ubi corpora eorum cibo ac potu refecisset. Homerus Odyss. 12.

» αὐτὰρ ἐγὼ διὰ νηὸς ἰὼν, ὤτρυνον ἑταίρους
» μειλιχίοις ἐπέεσσι παρασταδὸν ἄνδρα ἕκαστον.
» Ast ego per naues ibam, iuxtaq; benignus
» Vnumquemq; uirum uerbis hortabar amicis.

Generis deliberatiui oratio consolatoria est, aptè accommodateq; adhibita: cùm alioqui Homericus ille suos in medijs rerum periculis, haud scio quàm tempestiuè, ad constantiam exhortetur. Constat autem hæc oratio, & suis partibus absoluitur: hoc est, exordio, in quo paucis captat beneuolentiam: narratione qua extenuat præsentem calamitatem: maximè amplificatione exactorum periculorum, quibus defuncti sint: argumento ab utili, quo erigit fractos animos, cùm breui nouam Troiam & uitā quietam promittit: à iucundo, cùm ostendit aliquando futurum, ut præteritorum malorum iucunda sit recordatio. Epilogus exhortatione ad perseuerantiam & malorū tolerātiam absoluitur. Estq; planè oratio, animo in hoc corporis ergastulo luctanti, & ad suum principium aspiranti conueniens. Hic enim in uarios uitiorum scopulos impingit: ad saxa admissorum sæpenumerò illisus, naufragium facit: in libidinem & uoluptatis lubricum, carne dominante, ruit. Qui tamen diuini rursum spiritus afflatu subinde erigitur, atq; ad se reuocatur. Recordatione Latij cœlestis, ad quod tēdit, & cuius obliuiscitur, uitijs immersus, in alium hominem transformatur, & magno spiritu curriculum uitæ emetitur, dum ad principium & originem suam reuertatur. Ita per uarios casus, per mille pericula carnis & mundi, seruatur ad res latiores æterni regni. Descripta autem est hæc oratio ex 12. Odysseæ, quo loco narratur, ingentem fumum cum sonitu, prænauigata Sirenum insula, procul è Scylla & Charybdi ad Vlyssem & eius socios peruenisse:

ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν. «
οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπει κακὸν, ἢ ὅτε κύκλωψ «
εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφι, «
ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε, «
ἐκφύγομεν, καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀίω: id est: «
O socij, ignari nondum sumus antemalorum: «
Adfuit haud usquam grauius discrimen, in antro «
Quàm nim clausisset nos ingētis robore Cyclops. «
Verùm effugimus hinc nostra uirtute, doloq;, «
Consilioq;: reor quæ nos meminisse futurum. «

O socij.] Beneuolentiā captat à personarum qualitate. Dum enim eos socios uocat, parem se omnibus facit dignitate, quod illis gratissimum fuit. Causam parenthesi includit, ante propositionem. Conueniet hac sententia uti, quoties ad tolerantiam præsentium incommodorum quis se animat, & quidem præteritorum malorum recordatione. Traductum est ex Homero, apud quem hic uersus ita legitur:

τέτλαθι κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης. «

Dialysis: & in Antemalorū, hyphen: coniunxit enim uoces natura diuersas. Anaphora, in repetitione, O, per continua principia. Extenuat præsentē miseriā collatione grauiorum periculorū, quibus defuncti sint: & spe futuræ quietis. Vos & Scyll.] Ab enumeratione periculorū, quæ ceu maiora summatim proposuit, Scyllæam rabiem, ipsam Scyllam dicit. Hæc loca, ex magna Græcia digressus, prænauigarat Aeneas. Sunt aūt Scylla & Charybdis, duo loca periculorū plena in mari Siculo: quorū Cylla scopulus erat ingens, qui è mari uasta altitudine extās, uiuam horrendi monstri imaginem ex interuallo adnauigantibus referebat, edebatq; latratum quasi canum, fracti maris murmure. Hæc naues æstu attractas in scopulos, dissipare solebat. Exaduerso Charybdis erat, immensa profunditate formidabilis, quæ naues concursu fluctuum in turbinem circumactas absorbebat. In eo freto (Siculo) inquit Plin. scopulus est Scylla: item Charybdis, mare uorticosum: ambo clara, sæuitia. Scyllam fabulantur Nisi Megarensium regis filiam fuisse, quæ propter aureum patri ademptum crinem, eumq; à se interemptum, in monstrum hoc marinum sit conuersa. Alij Phorci & Creteidos fuisse referunt. Hanc cùm amaret Glaucus, Circe, quæ illius amore accendebatur, fontem, in quo nympha lauare consueuerat, magicis carminibus

ueneno'q; infecit: in quem cùm lauatum Scylla descendisset, pubetenus in uarias mutata fertur formas. Erat enim Circæ peculiare, homines in ferarum species uertere. Itaq; Scylla horrens suam deformitatem, se in mare præcipitem dedit, ac fabulæ præbuit argumentum. Sunt qui prodant, eam Typhone patre prognatam. Superior corporis pars muliebri figura fuisse dicitur: inferior ab inguine piscis: uel (ut alij) canis: & canes sex ex ea prognati. ἀπὸ τοῦ σκυλεύειν: id est, deprædando dicta: uel σκυλλῶν, τοῖς ὄνυξι σπῶν, καὶ ἐνοχλεῖν. Negant tamen quidam eam in monstrum conuersam: sed ob impietatem in parentem, in piscem Cirim: patrem uerò Nisum, in auem Halietum: seu aquilam marinam. Quare si quando ea auis piscem hunc persequitur, ubi conspexerit natantem, demittit se in aquam, raptum'q; unguibus dilaniat. Porrò Isacius Tzetzes Scyllæ fabulam eruditè his uerbis enarrat: θυγάτηρ ἦν νίσου τοῦ μεγάλου· τεμοῦσα δὲ τὴν χρυσῆν αὐτοῦ τρίχα, καὶ ἄνανδρον αὐτὸν ἐργασαμένη (ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῇ τριχὶ ἦν αὐτῷ τὸ πᾶν τῆς δυνάμεως, καθάπερ καὶ τῷ σαμψὼν) ἀναιρεθῆναι δὲ ἐποίησεν ὑπὸ τοῦ μίνω, ᾧ καὶ προὔδωκε τὸν πατέρα, κρεμασθεῖσα τῆς πρώρας τῆς ἐκείνου νεὼς, καὶ ἑλκομένη διὰ τῆς θαλάσσης, ὅθεν καὶ ὁ τόπος οἶμαι τοῦ πελάγους ἐκλήθη. ἄλλοι δὲ φασὶ, γυναῖκα ταύτην εὐπρεπῆ, ἣν μισγομένην κρυφθῆναι, γνοῦσα ἀμφιτρίτη, ἐνέβαλε φάρμακα τῇ πηγῇ, ἐφ' ἧς εἰώθει σκύλλα λούεσθαι, καὶ ἀπεθηρίωσεν αὐτὴν εἰς θηρίον, ἓξ μὲν κεφαλὰς ἔχον, κάμπης, κυνὸς, λέοντος, γοργόνος, φαλαίνης, ἀνθρώπου· ιβ' πόδας. καὶ ταῦτα μὲν λῆρα, καὶ μυθικά. Id est: Filia fuit Nisi illius magni, quæ præciso aureo illius crine, cùm ignauum atque imbellem fecisset, (erat autem in eo omne robur situm, ut & Sampsoni) interficiendum Minoi tradidit: suspensa à prora illius nauis, cùm per mare traheretur, loco (ut opinor) maris nomen dedit. Alij ferunt, hanc decenti forma mulierem fuisse, quam cum Neptuno rem habuisse ubi resciuisset Amphitrite, ueneno infecit fontem, in quo Scylla lauare consueuisset, uertitq; eam in formam beluinam, sex capitum: bruchi, canis, leonis, gorgones, balenæ, & hominis. Huic duodecim item pedes fuisse. Sed hæc planè fabulosa sunt, & nugamenta. Cæterùm uerò propiora sunt, quæ Salustius scribit: saxum esse prominens, quod procul uisentibus muliebrem formam repræsentat: in quod illisi fluctus (quoniam luporum ululatum, & canum latratum imitatur) finxerunt poëtæ eam à pube huiusmodi feris succinctam esse. Ad eundem modum Charybdim fabulantur fœminam uoracissimam fuisse, quæ quod Herculi boues suos subripuisset, à Ioue fulmine icta & in mare præcipitata fuit, & in hoc monstrum uersa: quare adhuc pristinam seruare naturã: absorbet enim uniuersa: & quæ absorbuit, in Taurominitanum egerit littus. Hinc scortum uorax Charybdim uocat Horat. Dubij periculi prouerbium hæc loca (quia modico interuallo distant) ea de causa fecerunt, Euitans Scyllam in Charybdim incidi. Apollonij Scholiastes li. 4. Argonaut. disertè utramq; describit: σικελία (inquit) ἀντικρὺ κεῖται τῆς ἰταλίας. ἔστι δὲ τοῦτον μέσον πορθμὸς, διέχων σαδίους ιβ' ἀπὸ σικελίας εἰς ἰταλίαν. τῶν δὲ τριῶν αὐτῆς ἀκρωτηρίων ἓν φορᾶ πρὸς ἰταλίαν ὁ πελωρίς. κεῖνται δὲ ἡ χάρυβδις ἐν σικελία, ἡ δὲ σκύλλα ἐν τῇ ἰταλίᾳ, ἀντικρὺ ταύτης. ἀκρωτήριον δέ ἐστιν ἡ σκύλλα ἐξέχον εἰς θάλασσαν, ἐμφέρεια καὶ πρόσωπον ἔχον γυναικὸς κάτω δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου ὑπὸ πέτρας κοιλαί καὶ μεγάλαι, ἔχουσα κοίλους τόπους καὶ σπήλαια, εἰς ἃς θαλάσσια θηρία μένουσιν. ὅσα μὲν ἐν τῷ πλοίῳ τὰς πέτρας ἐκκλίνοντα, ἀπὸ τοῦ κλύδωνος εἰς τὴν χάρυβδιν ἐκπεσεῖν, ἀναῤῥοφοῦνται ὑπ' αὐτῆς συγκαταφερόμενα τῇ θαλάσσῃ· ὅσα δ' αὖ ὑπὸ τῆς ἐν χαρύβδει θαλάσσης εἰς τὰς πέτρας τῆς σκύλλης, ὀξείας καὶ τραχείας οὔσας, ἀπωσθῶσιν, συγκαταρράσσεται καὶ διαφθείρεται. ὅτι ἐξιόντες θαλάσσιοι κύνες, καὶ ἔστιν ποιοῦσι διαφορὰ θηρία, ἐσθίει τινὰς τῶν νεῶν ἄνδρας. διὰ τοῦτο δὲ ἡ σκύλλα, καὶ λέγεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἔχειν κύνας ἐξέχοντας ἀπὸ τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ στήθους, καὶ ἀναιρεῖν τοὺς δι' αὐτῆς πλέοντας· ἐπεὶ κατάβασιν ἐκ τῶν κοίλων μερῶν τῶν πετρῶν, ἐφ' ἃς μένουσιν, ἅμα ἀνιόντες ἀναιροῦνται, καὶ ἐρῶντα δὲ ἐξιόντες ἐκ τοῦ στήθους αὐτῆς ἔοικεν, καὶ τῶν πλευρῶν. καὶ τὴν ἐν τῷ μεσοχώρῳ δὲ κατάβασιν χάρυβδιν, ὥς τινες τῶν ποιητῶν ὠνομάκασι. Et paulò pòst: τὸ σπήλαιον τῆς σκύλλης ἐλέγετο ὂν περὶ τὴν ἰταλίαν, ὅ ἐστιν ἐν τῷ πορθμῷ. Ac mox: ἀκταίου, φόρκυνος καὶ ἑκάτης τὴν σκύλλαν λέγει. ὅμηρος δὲ, τὴν σκύλλης μητέρα κραταιὴν καλεῖ. Porrò autem Didymus Odyss. 12. dicit: ὅτι σκύλλα φόρκυνός ἐστι θυγάτηρ, καὶ τῆς ἑκάτης, ἔχουσα πρὸς ταῖς πλευραῖς σκύλακας, κατέχουσα τὸν πρὸς τὴν σικελίαν πορθμόν. Et loco statim nõ longè inde diuerso: σκύλλα θυγάτηρ μὲν ἦν φόρκυνος καὶ ἑκάτης, τὸ μὲν μέγεθος θαυμαστὸν ἔχει δὲ πόδας μὲν δώδεκα, κεφαλὰς δὲ ἓξ· ἐν ἑκάστῳ δὲ στόματι τρεῖς εἶχεν ὀδόντων. ὀφθαλμοὺς δὲ πυρώδεις. καὶ τὸ μὲν ἄλλο σῶμα ἐκρύπτετο αὐτῆς ἐν τινι σπηλαίῳ, κατὰ βυθοῦ βεβλημένον, συμφυὲς ὄντα τῇ πέτρᾳ. τὰς δὲ κεφαλὰς αὐτῆς ἔχει ἔξω προβεβληκυίας, ὥστε δύνασθαι ἀπὸ τῆς πέτρας εἰς τὴν ναῦν φθάνειν. ταύτην λέγεται ἡ ἡρακλέα, ὅτι τὰς γηρυόνου βοῦς ἦγεν, ὡς αὐτὴν ἀπληστευομένην ἀνελεῖν. τὸν δὲ πατέρα, διὰ πυρὸς ἀναγκάσαι, πάλιν αὐτὴν ἀναστῆσαι. Historia extat, ut idem author testatur, apud Dionysium. Quare Stesichorus author est, eam Lamiæ filiam esse. Quoniam autem Siciliæ magna aquarum & ignium miracula semper celebrata fuerunt, qualia circa Pelorum uisuntur, nunc in abruptum barathrum abeunte freto: nunc cum impetu rursum, & collisorum fluctuum fragore supina facie resiliente mari, uiolenta illa reciprocatio reuera materiam præbuit ueteribus poëtis ementiendi. quæ de Scylla & Charybdi extant fabulis prodita. Per has terras perq; has maris angustias, constat Herculem in Italiam reuersum, Lacinium latronem, à quo promontorio circa Crotonem nomen inditum est, interfecisse. Horum autem locorum luculenta descriptio extat apud Homerum Odyss. 12.

ἔνθεν μὲν γὰρ σκύλλ' ἑτέρωθι δὲ δῖα χάρυβδις
δεινὸν ἀνεῤῥοίβδησε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
ἤτοι ὅτ' ἐξεμέσειε λέβης, ὣς ἐν πυρὶ πολλῷ
πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη, ὑψόσε δ' ἄχνη
ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔπιπτεν.
ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη, ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν ἐβεβρύχει, ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκε
ψάμμῳ κυανέῃ.——

Dextrum Scylla latus, læuum implacata Charybdis
Obsidet, atq; imo barathri ter gurgite uasto
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sydera uerberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris.

Quem locum imitatus est noster in tertio Aeneid.

Ora exertantem, & naueis in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Pubetenus: postrema immani corpore pistrix,

Delphin

A *Delphinum caudas utero commissa luporum.*

Sed nō paulo plenior descriptio est apud Græcū uatē, ubi Vlysses à Circe, futuræ nauigationis omni cura fugienda discrimina edocetur. Quo loco in amplificādis periculis, & subijcienda mōstri imagine, mirū in modum eminēs est:

πέτρη γὰρ λίς ἐστι περιξεστῇ ἐϊκυῖα.
μέσσῳ δ' ἐν σκοπέλῳ ἐστὶ σπέος ἠεροειδές,
πρὸς ζόφον εἰς ἔρεβος τετραμμένον, ᾗ περ ἂν ὑμεῖς
νῆα παρὰ γλαφυρὴν ἰθύνετε, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ.
οὐδέ κεν ἐκ νηὸς γλαφυρῆς αἰζήϊος ἀνὴρ
τόξῳ ὀϊστεύσας κοῖλον σπέος εἰσαφίκοιτο.
ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα,
τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς
γίγνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακόν, οὐδέ κέ τίς μιν
γηθήσειεν ἰδών, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα, πάντες ἄωροι.
ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ
σμερδαλέη κεφαλή, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες,
πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο,
μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν.
B ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου.
αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
δελφῖνάς τε, κύνας τε, καὶ εἴ ποτε μεῖζον ἕλῃσι
κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη.
τῇ δ' οὔ πω ποτὲ ναῦται ἀκήριοι εὐχετόωνται
παρφυγέειν σὺν νηΐ, φέρει δέ τε κρατὶ ἑκάστῳ
φῶτ' ἐξαρπάξασα νεὸς κυανοπρῴροιο.
τὸν δ' ἕτερον σκόπελον, χθαμαλώτερον ὄψει Ὀδυσσεῦ,
πλησίον ἀλλήλων, καί κεν διοϊστεύσειας.
τῷ δ' ἐν ἐρινεός ἐστι μέγας φύλλοισι τεθηλώς.
τῷ δ' ὑπὸ δῖα Χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναροιβδεῖ
δεινόν. μὴ σύ γε κεῖθι τύχοις, ὅτε ῥοιβδήσειεν.
οὐ γάρ κεν ῥύσαιτό σ' ὑπ' ἐκ κακοῦ, οὐδ' ἐνοσίχθων.
ἀλλὰ μάλα Σκύλλης σκοπέλῳ πεπλημένος ὦκα
νῆα παρὲξ ἐλάαν. ——

Scyllæam.] *Ad canes in Scylla abstrusos allusum est. Per interpretationem uerbis magis perspicuis eandem sententiam reddit: scopulos è mari extantes, in quos Scyl-*
C *lam transformatam fabulantur poëtæ. Et syncope est in* Acestis, *pro accessistis: & anaphora, in iteratione pronominis* Vos. Cyclopea] *Explicatur in tertio, qua ratione euitatis suprà memoratis periculis, in Cyclopum oras fuerint delati. Sumptus locus est ex Odyss. 9. ubi refertur Vlyssis nauigatio in insulam Cyclopum:*

Κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων, ἀθεμίστων,
ἱκόμεθ', οἵ ῥα θεοῖσι πεποιθότες ἀθανάτοισιν,
ἔτι φυτεύουσι χερσὶ φυτὸν, οὔτ' ἀρόωσιν,
ἀλλὰ τάγ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαὶ, ἠδ' ἄμπελοι, αἵ τε φέρουσιν
οἶνον ἐριστάφυλον, καί σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει.
τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες·
ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα,
ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, θεμιστεύει δ' ἕκαστος
παίδων ἠδ' ἀλόχων, οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι. id est:

Venimus in terram, quam magnanimi Cyclopes,
Viuentes sine lege, tenent: qui numine freti,
Non plantant, nec arant, triticū, sed & hordea gignit
Non sata, sponte sua, tellusq inarata colonis.
Spontè ferunt uites mera, quas Iouis augeat imber.
Ipsi habitant alti saxosa cacumina montis,
In speluncisq cauis: leges uxoribus atq
Pignoribus fert quisq suis, neq mutua curant.

Quem Homeri locum Didymus exponens: δίκαιοι οὗτοι *(inquit)* πλὴν πολυφήμου. ὅτι τὸ μὲν ὑπερφίαλον, τοῦ μεγάλου· τὸ δὲ ἀθέμιστον, μὴ ἐχόντων χρείαν νόμων, διὰ τὸ θεμιστεύειν ἕκαστον παίδων ἠδ' ἀλόχων. *Erat gigantum genus in Sicilia, prodigiosæ proceritatis, & uasti roboris, haud procul ab Aetna monte, & Peloro. Leontinos Cyclopes eos fuisse, multi arbitrantur. Tres illic erant scopuli, quos habitasse creduntur à poëtis. Ioui sua fulmina fabricare dicuntur: credo ob* [illegible]*, quòd fabricæ ferreæ inuentores fuisse existimati sint. Ab orbiculari uno oculo* κύκλωπες *appellati. Fuit & insula citra Rhodū, Cyclops dicta. Sed de Cyclopibus plura dicturi sumus in tertio. Itaq Poëta summum periculum propositurus, Cyclopum sedem subijcit, non quòd ibi damnum aliquod acceperint, sed quòd ab Achæmenide præmoniti, maturè periculum euasissent.* Saxa] *Erant tres scopuli, ab ipsis Cyclopum dicti. Quare idem Poëta in tertio Aeneid.*

——& altis montibus errant.

Cyclops & Læstrygon Siculorum reges fuisse produntur.

Reuocate.] *Propositio, quam à iucundo: hoc est, recordatione grata præteritorum malorum, in posterum confirmat. Nam olim,* inquit, *meminisse iuuabit. Respexit ad prouerbiū: Iucūdi acti labores. Cicero lib. 2 de Finib. Quid si etiam iucūda memoria præteritorū malorū, ut prouerbia nonnulla ueriora sint, quàm uestra dogmata? uulgò enim dicitur: Iucūdi acti labores. Erasmus existimat, adagium sumptum ex ipsa natura hominū. Est enim (inquit) hoc insitum omnibus, ut iucunda cuiq sit antea actorum malorum aut periculorum secura recordatio, commemoratioq, præsertim insignium fataliumq, & quæ cum turpitudine cōiuncta non sunt, ueluti naufragiorum & bellorum. Vnde scitè dictum est ab Horatio:*

——gaudent ubi uertice raso
Garrula securi narrare pericula nautæ.

Prouerbium ortum uidetur ab Homero, ceu fonte: postea ab alijs diuersis authoribus usurpatum, exijt in parœmiæ speciem. Sic Odyss. ς.

νῶϊ δ' ἐνὶ κλισίῃ πίνοντέ τε δαινυμένω τε
κήδεσιν ἀλλήλων τερπώμεθα λευγαλέοισιν
μνωομένω· μετὰ γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ,
ὅστις δὴ μάλα πολλὰ πάθῃ, καὶ πόλλ' ἐπαληθῇ.

Per uarios.] *Exclamatio: à natura uirtutis, & præmij pro exhaustis periculis, sumpta. Hac autem sententia monemur, nil magnum mortalibus, citra labores, qui uirtutis sunt comites, à Deo contingere: ut quidam Græcus poëta & uerè & disertè dixit: Quid porrò uita hæc aliud est pūs, quàm malorum pelagus? quibus exerciti in Latiū: hoc est, æternam fœlicitatem tendunt, quæ post huius uitæ ærumnas, ipsis uerū Latium est, & quieta sedes.* Quietas.] *A' spe futuræ tranquillitatis.* Durate.] *Epilogus, quo rursum iacentes animos spe lautioris uitæ erigit. Concludit enim, præsentia incommoda hoc æquiori animo ferēda esse, quo sit propior felicitas & quies: Quid enim consolationis magis proprium est, quàm catastrophen malorum quasi digito monstrare, quibus defuncti beati sint futuri? Proin* Durate *dixit, pro perseuerate, quasi duros infractosq animos habete.* Obseruanda est *troporum ratio.* Resurgere,] *ab animali ad non animal.* Sedes.] *pro loco qui inhabitatur.* Mittite,] *simplex pro composito, omittite.* Vosmet,] *parelcon.* Rebus sec.] *ad res secundas & prosperas.*

A

ARGVMENTVM.

Troiani construendis dapibus sese accingunt: alij ceruos excoriant: alij carnes secant in frusta, & verubus affigunt assandas, alij ad elixādas, in littore ahena constituunt, edunt, bibunt, & vires pene amissas iam tandem cibo & potu reuocant.

Talia uoce refert, curisq; ingentibus æger
Spem uultu simulat, premit † alto corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusq; futuris:
Tergora diripiunt costis, & uiscera nudant.
Pars in frusta secant, † uerubusq; trementia figunt.
Littore ahena locant alij, flammasq; ministrant.
Tum uictu reuocant uires: fusiq; per herbam,
Implentur ueteris Bacchi, pinguisq; ferinæ.

† al. altum

† al. ueribusq;

„ μηρούς τ' ἐξέταμον,
κατά τε κνίσῃ ἐκάλυψαν.
„ δίπτυχα ποιήσαντες,
ἐπ' αὐτῶν δ' ὠμοθέτησαν.
„ καῖε δ' ἐπὶ σχίζῃς
ὁ γέρων, ἐπὶ δ' αἴθοπα
οἶνον
„ λεῖβε· νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσίν.
„ αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχνα πάσαντο,
„ μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν,
„ ὤπτησάν τε περιφραδέως, ἐρύσαντό τε πάντα.
„ αὐτὰρ ἐπεὶ παύσαντο πόνου, τετύκοντό τε δαῖτα,
„ δαίνυντ' οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης.

NASC. TALIA uoce refert.] *non est pleonasmus, ut interpretes somniant, sed hoc dicit Poëta doctissimus. hac uoce quidē proferebat Aeneas, sed aliud in corde gerebat, propterea subdit:* Premit altū corde dolorē.] *non enim sciri poterat quo animo esset affectus Aeneas, cùm orationē illam ad socios habuisset, nisi Poëta indicasset. Mouet igitur commiserationem ex ingenti dolore Aeneæ: cuius etiā prudentiam occultè cōmendare uidetur ex simulatione frontis: nam sapientis est, in aduersis lætitiā simulare, imò affectibus omnibus ita moderari, ut opportunè cū uelis, cumq; opus est, aut ex animo erumpant, aut in animo cōprimantur: ergo dolore interno affectus Aeneas, prudenter, sapienterq; in uultu, qui animi est index, lætitiā simulabat.* Illi se prædæ accingūt.] *redit ad narrationem:* accingunt *uerò se* prædæ *dictū est, pro grauiter aggrediuntur prædā, hoc est autē parare, & constituere cibos ex præda quam fecerat Aeneas: ideo sequitur:* Dapibusq; futuris: Tergora diripiūt costis.] *officiorum est distributio. & à toto ad singulas partes descendit, cùm tergora, costas, uiscera, alia quæ huiusmodi nominat. Sed altiùs Poëtæ iudiciū intuendū est: nam ceruos Aeneas in singulas naues singulos partitus est, socij uerò nūc cibos parant: qua ex re designare uoluit doctissimus uates patris esse familiâs dare penū, familiæ uerò operas: illud etiā hic obseruatione dignum uidetur, quàm recto ordine hoc, licet uile negocium describat: unde intelligi potest, oportere poëtā nullius rei, aut artis esse expertē, nec in ulla rerū descriptione, quam ipse tentârit, uel ab arte, uel à natura, ne digitum quidē trāsuersum, esse discedendum: huius autem descriptionis multa ex Homero sumpta sunt Iliad. α. & β. & ι.* Verubusq; trementia figunt.] *hoc genus cibi faciliùs paratur, ideo in bellica expeditione Homerus milites eo utentes inducit. quod etiam Plato annotauit in 3. de repub. nam faciliùs est, inquit, igne uti, quàm uasa circūferre: noster tamen elixas carnes addidit. nam sequitur:* Littore ahena locāt alij. Tum uictu renouant uires.] *leuibus, & minutis uerbis, leue negocium explicantibus, miro quodam iudicio urbanam interseruit orationem.*

LAMB. Hort. TALIA.] *ut suorum animos consternatos confirmet, fortem se infractumq; dissimulata ægritudine, in aduersis fingit. Est enim leuamen quoddam doloris ac malorū, principis fortitudo, alacritas & tolerātia: haud aliter atq; gubernatoris animus præsens & alacer, ac spes in periculis maximè dubijs.* Voce.] *Pleonasmus, familiaris poëtis. Simulat uir fortis alacritatē, ut fractis ac iacentibus animis uirtutem addat ac robur.* Illi se.] *Hæc œconomia descripta maximè est primo Iliad. Homeri ubi studium Apollini sacrificantium Græcorum describitur:*

„ αὐτὰρ ἐπεί ῥ' εὔξαντο, καὶ οὐλοχύτας προβάλοντο,
„ αὐέρυσαν μὲν πρῶτα, καὶ ἔσφαξαν, καὶ ἔδειραν,

Verbosior multo Græcus est, quàm Latinus, dum singula conuenienter ordini rerum subijcere laborat: præcipuè uerò, ubi religiosè sacris operantur. Post effusas preces, molas spargunt, mactant sub hæc, & excoriant: inde coxas excidunt: fumoq; obtexunt: duplicant omentum: crudum imponunt: in fissis accendunt. Libat senex uinum, natura calidum ac nigrum. Mox accensis coxis, (adolescentiores uerūa uertunt) ac degustatis uisceribus, reliqua minutatim secant: id quod Poëta noster uertit, Pars in frusta secant: uerubus ea affigunt, assant, ac rursum omnia detrahunt. postremò his laboribus defuncti, parant dapes, atque ad ultimum epulantur. Ex his Maro maximè decerpsit, quæ suo instituto conducere arbitratus fuit. B

Prædæ.] *ad præparādam prædā. A partitione.* Accingere,] *pro parare, metaphora usitata. Ac propriè* Dapibus *usus est: pro epulis in sacrificijs: cùm alioqui deorum dicantur, δαῖς.* Tergora.] *ἔδειραν, periphrasticè, pro excoriant: id quod statim expolit.* Viscera.] *Propriè dicuntur, quæcunq; sub corio sunt. Hinc uetus uerbum uiscerari: carnes populo distribuere: & uisceratio, distributio illa, quæ fieri consueuit in sacris solennibus: ut paulò suprà hoc eodem loco ex Homero annotauimus, ad quem hunc suum noster effigiauit. Et in funerib. clarorum uirorū similis uisceratio exhiberi solebat apud priscos: σπλάγχνον.* Frusta,] *dixit carniū particulas, τεμάχη, καρμάδια.* Quæ trementia *uocat, quasi adhuc à cæde palpitātia* Figunt.] *simplex pro composito: affigunt.* Littore.] *In littore: elleipsis. Ahenum, existimat Paulus iureconsultus uas esse, quod supra ignē suspensum pendet, in quo aqua potui calesit. Ad hoc calefaciēdū, ignē subijciūt: quem flammam nuncupat.* Tum uictu.] *δαίνυντ' οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης.* Herbam] *Viride pecudum pabulum uocant, quod terræ hæreat adhuc: βοτάνη, ἡ πόα.* Implentur.] *Admirabili breuitate, id quod fusiùs amplificare poterat, uno uersu absoluit.* Bacchū,] *pro uino, per metonymiam posuit: inuentorem, pro re inuenta. Usum plantandi uites, exprimendiq; liquorem, inuenisse proditur. Sed de Baccho prolixa narratio circa finem huius libri instituetur. Itaq; implentur affatim ueteri, ac proinde optimo laudatissimoq; uino, & carne ferina: ceruina uidelicet, in hunc usum parata.* C

A

ARGVMENTVM.

Troiani cibo & potu repleti, socios verbis singulos requirunt, ac de eorum vita dubitant, ob idq; misericordia adducti, eorum etiam casum lugent: & præcipuè dux Aeneas fortiorum hominum casum gemit, eorumq; desiderium æquo animo perferre non potest.

NASC.

Postquam exempta fames epulis, mensæq; remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemq; metumq; inter dubij: seu uiuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire uocatos.
Præcipuè pius Aeneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.

POSTQVAM exēpta fames epulis.] *Homeri uersus pluribus in locis repetitus, sed præcipuè in 1. & in 2. Odyss.*

Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

Amissos longo socios sermone requirūt.] *remotis mensis communi hominum more subsequitur sermo, & quia de rebus libenter loquimur, quæ nobis gratissimæ sunt, de socijs suis, tanquam de rebus cæteris charioribus, uerba faciunt.* Spemq; metumq; inter dubij.] *rectè sanè timoris, nō absq; spei mentione, mentio fit:*
B *nā (ut inquit Arist. in 2. de arte rhet.) timentes nunquā sunt sine spe, ea timeri solent, in quibus aliqua sit spes cauendi.*

Seu uiuere credant, Siue extrema pati.] *ἀντιθέτῳ orationem illustrat: nam uiuere, & mortuum esse, contraria sunt.* Nec iam exaudire uocatos.] *Interpres bifariam hunc locum exponit, & uel Deos extrinsecus subaudiendum putat, & est (inquit) cōquestio (quasi dixerit communem esse misericordiæ locum ex infelicitate sociorum: qui ne in extrema quidē calamitate Deos propitios habent) uel socios: ut sit sensus: Eos ne sepulchrum quidem habere, ad quod uocentur: ego uerò Seruij sententiam non approbo, existimoq; potius expolitionem esse, quā Græci ταυτολογίαν uocant, Virgilio maximè familiarem: hoc est idem esse cum superiore membro, siue extrema pati: id est, siue mortuos esse credant: nam mortui uocati non audiunt.* Præcipuè pius Aeneas.] *quia dux, & imperator est, ideò præcipuè casum suorum gemit: decet enim ut qui alijs dignitate præcellit, eū & pietate præstare.*

Nunc acris Oronti, Nunc Amyci casum gemit.] *singulatim socios gemendo nominabat Aeneas, qui perierant, uel quos perijsse putabat, ut quanti eos fa-*
C *ceret, illis qui aderant ostenderet: nam ad eos consolandos plurimum interesse putabat, ut quo ipse esset erga illos animo, non uerbis tantùm, uerumetiam affectibus declararet, ideo gemit, non lacrymatur, ut in ipso uiri fortis decorū eluceat, & sociorū obitū se grauiter, molesteq; ferre demōstret.* Et crudelia secū Fata Lyci.] *auget fortasse ex nimio eius erga Lyciū amore: nā cùm Amyci casum dixisset, amore uictus quasi cum exclamatione subdit:*

—— & crudelia secum Fata Lyci.

Et quanquam Poëta ipse loquitur, ita tamen loquitur, ut Aeneæ personam indutus esse uideatur. Lyci uerò pro Lycij κατὰ συναίρεσιν, auctore Prisciano, positum est.

LAMB. Hort. EXEMPLO *Vlyssis Homerici, in Solis insula eiecti, refectos cibo ac potu, sociorum amissorum naufragio casum querentes inducit. Homerus Odyss. 12.*

αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο
μνησάμενοι δ' ἤπειτα φίλους ἔκλαιον ἑταίρους
οὓς ἔφαγε Σκύλλη γλαφυρῆς ἐκ νηὸς ἑλοῦσα.
κλαιόντεσσι δὲ τοῖσιν ἐπήλυθε νήδυμος ὕπνος.

Euidenter affectus à loco hic admiscet, eos socios defle-

nisse, quos Scylla nauibus extractos absorbuerat. Et flentibus ubertim somnus obrepit, quod à nostro uate est prætermissum.

Postquam.] *αὐτὰρ ἐπεὶ. Erasmus in prouerbio: Non interpellandus famelicus, admonet, hunc uersiculum inter parœmias celebrari posse, quoties innuemus, non esse interpellandi ociū, nisi prius placauerimus latrantem stomachum: aut ubi significabimus aliquē, simulatq; sit assequutus quod expetebat, iam ad alia conuerti. Extat autem hic uersus apud Homerum non uno loco, αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος. Quem Virgilius alibi ita reddidit:*

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi.

Et Erasmus:

At postquam his potus exempta cupido, cibiq;.

Spemq;.] *Anastrophe, & polysyndeton. Hæc, & ea quæ sequuntur, in Græco non sunt.* Extrema pati:] *periphrasis, pro mortuos & fluctib. absumptos esse.* Præcipuè.] *Vbiq; sui memor Poëta, τὸ πρέπον seruat, ut boni principis pietatem in suos coarguat. Porrò quod addit:* nec iam exaudire uocatos: *id ita accipiendum est, deos querelis nullis posse flecti, aut precibus: in rebus conclamatis: uel eos non solùm perijsse, uerùm etiam ne sepulturam quidem habere. Paratis sepulchris, defunctorum manes ter inclamabantur. Supremùm (inquit) ter uoce ciemus. Verùm de hac conclamandi consuetudine, alibi. Significaturus itaque hic extremā desperationem, de amissorum salute, dicit eos ne uocatos quidem iam audire.*

Oronti.] *Enumerat aliquot illustres Troianos, quos inter suos desiderauit, quorumq; desiderio ob uirtutem tenebatur. Orontus, ab Orōte amne nomē accepit: unde Orontobates, & similia propria, postea dicta fuerūt. Oritur aūt hic amnis inter Libanū & Antilibanū, iuxta oppidum Heliopolim. Quidā Græcorū scribūt ὀῤῥόντην: sed de hoc suprà à nobis annotatū est. Sunt & Orontes populi, iuncti Gordiæis, authore Plinio.* Amyci.] *Fuit alius quidā Amycus, Bebryciorum rex, propter quē in pugna à Polluce interfectum, bellum inter Argonautas & Bebrycos ortum fuit. Enarrator Apollonij secundo Argonaut. ἄμυκος, inquit, ὁ τῶν Βεβρύκων ἡγεμὼν, διαπυκτεύσας τῷ Πολυδεύκει, καὶ ἀναιρεῖται. ἀλλ' ἡ μάχη γίνεται τῶν ἀργοναυτῶν καὶ τῶν Βεβρύκων, καὶ πολλοὺς ἀναιροῦσιν οἱ ἀργοναῦται, οἱ δὲ λοιποὶ φεύγουσι. Fuit autem is Amycus Neptuni & Melies filius, in cuius regnum qui penetrasset, cum secum cæstibus certare cogebat, superatosq; occidebat. Memoratur alius Amycus inter insignes augures celebris. Meminit prioris Amyci regis & Orpheus in Argon. Cæterùm quod Poëta inter amissos socios Troianos Amycum recenset, illustriorem enarrationem desiderat. Bebryces aliquando Troiam incoluēre: quamobrem, ipsam Bebryciam nuncupant: Vnde illud: οὔρεα πολλὰ Βεβρύκων παγκληέντων*

Dion Cocceanus, Bebryces Narbonenses appellat: scribit enim hunc in modum: τ πάλαι μὲ Βεβρύκων, νυν ἢ ναρβωνησίων, ὅτι τὸ πυρηναῖον ὄρος, τὸ δ' ὄρος τοῦτο χωρίζει Ἰβηρίαν καὶ γαλατίαν.

Lyci.] *Ipsumq; hoc nomen à Lyco Syriae amne sumptum est. Caeterùm querela sociorum amissorum, clausula est totius antegressae narrationis: unde ad occasionem congressus & hospitij Didonis transitionem facturus est.* A

A R G V M E N T V M.

Ad Iouem de rebus humanis tunc cogitantem Carthaginemq; respicientem affecta dolore Venus accedit, & lacrymans ipsum alloquitur.

Et iam finis erat, cùm Iuppiter æthere summo
Despiciens mare ueliuolum, terrasq; iacenteis,
Littoraq;, & latos populos, sic uertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis,
Atq; illum taleis iactantem pectore curas,
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitenteis,
Alloquitur Venus:——

NASC. Et iam finis erat.] *pulchrae digressioni & negocio ualde aptae sese accingit Poëta: nam Troianis à Iunone odio iniquo uexatis, tandem Iupiter respiciat oportet: quem cùm Poëta huius rei sollicitum fecisset, non erat quod Venus uereretur, quae tantopere fauebat Troianis, & Aeneam filiū ex tantis incōmodis eripere cupiebat: itaq; oblata sibi opportuna occasione ad Iouem plorans accedit, exploratura quid de Troianis iam tandem futurum uelit. locus uidetur ex Hom. sumptus Iliad. α ubi Thetis precatura Iouem pro Achille filio suo, cœlum ascēdit: notior est doctis locus, quā hic adscribi oporteat.* Despiciēs mare ueliuolum, terrasq; iacenteis.] *Homerus loco proximè adducto, hoc totū uno uerbo expressit: nam Iouem εὐρύοπα id est, magnū oculū habentē, quo longè, lateq; prospicere potest, appellat. inquit enim:*

εὗρεν δ' εὐρύοπα κρονίδην ἄτερ ἥμενον ἄλλων.

Porrò felicem euentū habere dicuntur, quae Iupiter è cœlo benignè respexerit. Obseruandus est orationis cultus, cùm singula penè uerba singulis epithetis illustrentur, mare ueliuolum, terras iacenteis, littora, & populos latos.

Sic.] *hoc benigno aspectu.* Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitenteis.] *mouet commiserationē ex dolore Veneris: quam tristem, propter Troianorum miserias, appellat, & à pulchritudine commendat: nam cùm ait, oculos nitenteis lacrymis, nimiam illius in lacrymis effundendis pulchritudinem, atque uenustatem ostendit. ita quoq; de Eurialo in 5. Aen.*

Tutatur fauor Eurialum, lacrymaeq; decorae.

Quod uerò tristior *ait, non puto comparatiuum pro positiuo positum esse, sed ut magnum doloris illius affectum ostēderet, tristiorem esse, quàm unquam fuerit, dixit: quod si Venus tristis esse non potest, ut interpres innuere uidetur, malefecit Virgilius, qui hoc in loco tristem induxit: at si tristis existere, ac dolorem pati potest, dolor iste intendatur, remittaturq; oportet.*

LAMB. Hort. TRANSITIONEM *parat per speciem digressionis, occasione querimoniarum Veneris, ad oraculum Iouis de amplitudine Imperij Romani, & clara Aeneae posteritate: quo consilio Aeneas à matre ad hospitiū Didonis deducitur. Est autem noua narratio laetiorum rerum, posteà quàm Troiani periculis sunt defuncti. Quare eam à deorum consilio ordiitur, quorū nutu tristia laetis cōmutātur. Et in Tragicis dramatibus praecipitur.*

Ne Deus intersit, nisi dignus uindice nodus Inciderit.——

Et iam.] *Transeundi forma ad nouā narrationē quasi dicat: Ad hūc modū à iactatione maris elapsi, corpora sua refecerant Troiani: cùm Deus solicitus rerum humanarū, terras & omnia quae cœli ambitu & complexu tenentur, aspiceret. Respexit ad prouerbium, ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός, cùm in medijs malis praeter expectationem salus offertur, Ex improuiso deus.* B Aethere.] *Differentiam statuunt Graeci inter αἰθέρα καὶ ἀέρα. ἀὴρ γὰρ ὡς ἀεὶ ῥέων, κατὰ ἀτμίδας καὶ πολλὰς φορὰς, ταῦτα εἶναι καὶ αἱ καταιγίδες, καὶ τὰ πνεύματα. ὁ δ' αἰθὴρ, ἔρημος τούτων ἀκλυτον καθαρόν, ὥσπερ νεφέλαι ἄνω αὐτόν. Lycophron:*

κὰξ αἰθέρος κρυστάλλινος ἴσχει.

Differentia persaepè confunditur: hîc pro cœlo usus est. Sed & summum cœlum *dixit, pro medio in meridie. Iam & Despicere appositè ac propriè usurpat, pro deorsum è summo, inferiora, depressa ac iacētia spectare. Hinc pro contemnere: quod humilia despectui habeantur. Huic diuersum est, suspicere.* Veliuolum.] *Epithetikōs, Sic Liui in Helena: Tu qui permensus ponti maria alta ueliuola. Et crebrum est apud Ennium, in quo uidelicet naues uelis aguntur.* Iacenteis.] *humiles, & intra cœli complexum depressas. Vsus est nimium quàm eruditè: nam iacentia appellamus abiecta & contempta, ut quae hominum pedibus proculcentur. A partitione locus. Nam hanc uniuersam machinam in suas partes secat: terram, maria, littora, & eos qui intra horum sinus continentur.* C Sic.] *id est, inconniuenter despectans. Solicitudinem de rebus humanis ostēdit: id quod hypotyposi. ἅπαν λαμπηδὸς regna intuentis, perspicuè expressit. Metaphora in* Vertice: *quod hominis est, ad summitatem cœli transtulit. Elleipsis praepositionis in* Defixit: *periphrasis, pro obtutu aspexit. Consimilis est in ea, quae sequitur, oratione: Iactantem curas, pro curantem, soliciti cogitantē.* Tristior.] *Enallage, comparatiuum pro positiuo.* Oculos.] *Synecdoche poëtica, τοὺς ὀφθαλμοὺς κατὰ δακρυχέουσα, frequēs Homero, δακρύω, lacrymo: δάκρυμα, lacryma.*

A R G V M E N T V M.

Queritur de patre Ioue filia Venus, quod promissis non steterit, sed Troianos, quibus orbis terrarum imperium, cœliq; arcem pollicitus fuerat, grauiter sectari, in eosq; inclementiùs, quàm decet, agere uideatur.

——O qui res hominumq; deûmq;
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum?
Quid Troës potuêre? quibus tot funera passis,

NASC. O qui res hominumq;.] *expostulatoria oratio est, nam ita queritur de Ioue Venus, ut illum (modestè tamen) cùm inconstātiae, tum etiam iniustitiae*

Cunctus ob Italiam, terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim uoluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.
Pollicitus: quæ te genitor sententia uertit?
Hoc equidem occasum Troiæ, tristeisq; ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna uiros, tot casibus actos,
Insequitur: quem das finem Rex magne laborum?
Antenor potuit, medijs elapsus Achiuis,
Illyricos penetrare sinus, atq; intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timaui:
Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis
It mare † præruptum, & pelago premit arua sonanti.
Hic tamen ille urbem Pataui, sedesq; locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit
Troia: nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandum) amissis, unius ob iram
Prodimur, atq; Italis longè disiungimur oris?
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?

† al. proruptum,

A *stitiæ accuset: iniustitiæ quidem, quia cùm nihil Troiani in ipsum admiserint, crudeles tamen illi pœnas pendunt: uel si quid reuera commiserint, in animaduersione, supplicioq; in eos, durior quàm æquitas postulet, ipse uideatur: in constātiæ uerò, quia cùm perpetuitatē, summumq; imperium Troianis pollicitus fuerit, non modò id eis nō præstet, sed de eorū uita potiùs, ac nomine delendo cogitare uideaī.* B *Mira est profectò huius orationis uarietas: multiplicesq; affectus: nam modò queritur Venus, modò blandis utitur uerbis, quādoque iracūdiæ ardore flagrat & contentione disrumpitur, interdum dolet, atq; inuidia consumitur & sanè hoc orationis principium satagentis, atq; omni sollicitudinē repleti animi uidetur, cùm ita exclamat:*

—— O' qui res hominumq; Deûmq;

Aeternis regis imperijs, & fulmine terres.] *perinde ac si diceret: O' Iupiter, cuius oculis (cùm supera, atq; infera, summo, æternoq; imperio, ac iustitia gubernes) omnia sunt aperta, cui omnia hominum uitia, uirtutesq; egregiè explorata sunt, & cognita: quæ uerba ad beneuolentiam illius sibi conciliandam efficacissima sunt. huic non dissimile est orationis principium. 10. Aeneid.*

O' pater, ô hominum, Diuûmq; æterna potestas,
Namq; aliud quid sit, quod iam implorare queamus?

Quid meus Aeneas.] *ἐρώτησις est, quæ & interrogationis & propositionis officio fungitur, ab eo, quod fieri nequit: id est, ἀπὸ τ͂ ἀδυνάτου deducta. Hoc enim ait: nullum flagitij, aut sceleris genus reperiri posse tantum, quod qui admiserit, tali supplicio, quale in Troianos* C *exercetur, dignus esse uideatur. huic affine est illud ex 9. Aeneid.*

——nihil iste, nec ausus,
Nec potuit.

In te.] *ἐμφατικῶς: quem Dij, hominesq; timent.*

Quid Troës potuêre?] *extenuat à minori. Non modò, inquit, nō peccauit Aeneas, sed ne Troiani quidem, q.d. faciliùs in Iouem pacare potuisse Troianos, quàm Aeneam diuinitatis minimè expertē: ueruntamen non peccarunt, igitur immeritò excluduntur. Sanè hæc interrogatio non occultæ reprehensionis habet: quod innoxij affliguntur, uel grauiori, quàm sat est, supplicio afficiuntur.*

Quibus tot funera passis.] *mouet cōmiserationē ex multitudine incommodorū, quæ Troiani passi fuerunt.*

Cunctus ob Italiam.] *exaggerat Troianorū incommoda argumento à consequentibus deducto: nam quibus negatur totus terrarum orbis, his ne ad Italiam quidem ueniendi facultas conceditur.*

Certè hinc Romanos.] *inconstātiæ reprehensio*

nē ingreditur, quod Iupiter promissa nō præstet. Est autem modesta reprehēsio, ab inhonesto deducta, totusq; hic locus ex β. Homeri Iliados sumptus esse uidetur: ubi Agamemnon ibidem de Ioue cōqueritur: qui cùm & uerbis pollicitus fuisset, & capite annuisset, ab eo captū iri Ilium, quasi mutato consilio, cum Argos remittit. sic ait Hom.

ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοὶ, θεράποντες Ἄρηος.
Ζεύς με μέγα Κρονίδης ἄτῃ ἐνέδησε βαρείῃ.
σχέτλιος, ὃς πρὶν μέν μοι ὑπέσχετο, καὶ κατένευσεν
Ἴλιον ἐκπέρσαντ' εὐτείχεον, ἀπονέεσθαι.

Et quæ sequuntur reliqua.

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.] *quid quantaq; Iupiter pro Troianis pollicitus fuerit, enarrat, ut in maximis rebus se à patre deceptum fuisse demonstret: quæ res ad impetrandum quæ uelit, plurimum ualet: alludit autem ad Augusti Cæsaris monarchiam.* Quæ te genitor sententia uertit?] *modestissimè patrem arguit inconstantiæ. quasi præter regis decorum fecisse uideatur, quia promissis non steterit. καὶ γὰρ (inquit Isocrates) πρέπει τοῖς σώφροσι τῶν βασιλέων γνώμην ἀμεταπτώτους ἔχειν περὶ τῶν δικαίων. hanc eandem sententiam Poëta aliter protulit in decimo Aen. cùm ait:*

Cœlicolæ magni, quianam sententia uobis
Versa retro?

Fingitur aliquando Iupiter aliter uel agere, uel sentire, aut uelle, quàm ab eo uel factum, uel iussum, uel præscriptum sit, quod ideo fit, non quod ipse sibi dissideat: nam à se ipso Iupiter abscidere nequit: quamobrem infrà dicit:

——neq; me sententia uertit.

Sed quia rerum euenta nequaquam ab illo solo dependēt: sunt enim alia sydera, quæ Astrologi infortunia uocant, quorum asperitate corroboratur uis fati ad impedimenta uirtutum: cuius quidem fati administra est fortuna: sed hæc sunt Astrologorum nugæ.

Hoc equidem occasum Troiæ.] *reuocat commiserationis affectum per locum communem ex his, quæ præter spem contingunt: nam id omne nunc sibi ereptum esse queritur, unde aliquam præteritæ Troianorum calamitatis consolationem sperabat, quia eadem fortuna, hisdemq; casibus Troianos adhuc uexari, perturbariq; uidet, quibus iam inde ab initio uexati fuerunt.*

Fatis contraria fata rependens.] *Fatum erat, ut Ilium periret, & fato Aeneas in Italiam nauigabat: unde Romani genus habituri erant: hoc est igitur quod ait Venus, se fatis fata rependens, hoc solatio consolari: nam ubi ex priore fato dolorē, ita ex altero consolationis fructum*

fructum capiebat: si uerò de Dijs rebus Troianorum propitijs, & aduersis intelligendum affirmet, non laboro: nam & Ouidius dixit:

Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo.
Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua fuit.

Sed hæc, mea quidem sententia, ad rem non faciunt.

Quem das finem Rex magne laborum?] blanda, humilisq; non sine ingenti sollicitudinis affectu interrogatio: quæ precationis uim habere uidetur: perinde ac si diceret: iam denique tempus est, ut, quæ tua potentia est, tot, tantisq; laboribus modum facias. itaq; renouat commiserationis affectum, & patris, cuius potestatem uehementer extollit, iterum sibi beneuolentiam conciliat: huic similis extat locus apud Eurip. in Alceste, ubi chorus hunc in modum loquitur:

ἰὼ Ζεῦ τίς ἂν πᾶς πόρος κακῶν
Γένοιτο καὶ λύσις τύχας,
Ἃ πάρεστι κοιράνοις;

Antenor potuit, medijs elapsus Achiuis.] rursus in querelam prorumpit, adducens Antenoris exemplum: unde colligit argumentum à minori: Troianus iter in Italiã cõcedi debere: nã si in Antenor (inquit) patriæ proditor superatis omnibus locorũ difficultatibus, ad Italiam nauigare, ibiq; Patauium urbem condere potuit, Aeneas uerò filius meus nepos tuus, cui cœlum pollicitus es, qui nullo scelere, sed fato nutuq; diuino nauigat, non modò in Italiam aditum ei promissum adimis, uerumetiam eum tanquam nefarium hominem, & sacrilegum, Dijsq; inimicũ à Iunone uxore tua, uexari, pessimeq; tractari permittis: igitur inuidiosè, & cum emphasi nomen Antenoris proferendum est: nam hinc omnis ferè Veneris inuidia pendet, quod scelestus Antenor ex hostibus receptus in Italia urbem cõdidit, Aeneas uerò, cui fata sedes ibi quietas permittunt, eò adire non possit. Medijs elapsus Achiuis.] singulæ huius exempli partes uim habent augendi odij, atq; inuidiæ concitandæ, sed paulò infrà pluribus.

Illyricos penetrare sinus.] mare Adriaticum, mare unum est, sed propter diuersa promontoria, in plures distribuitur sinus: nam qui ab Epiro, unde Adriaticũ mare ab oriente initium habet, inchoat, sinus Dalmaticus appellatur: à dextra parte Dalmatiam, à sinistra Apuliam alluit: per quem Iaderam, appellitur Dalmatiæ urbem, inde Anconam, quæ in Italia est, nauigatur: alter est sinus paruus longitudine passuum triginta millium, ab Ossaro Illyrij oppido Polam usq;, quæ in Istria urbs est: unde Polaticus olim Fanaticus sinus dictus est: à Pola inter scopulos, & secus littus Rubignum & Parentiam Istriæ oppida nauigatur: inde tertius sinus initium ferè capit, qui sinus Venetus, seu magnum Quernarum dicitur, per hoc mare Venetias potissimùm centum millium passuum nauigatione peruenitur, quibus uerbis facilè intelligi potest, cur Poëta Illyricos penetrare sinus numero multitudinis dixerit, non autem unitatis, Illyricum sinum: hæc eò libentiùs adscripsi, quia mihi sæpenumerò hæc maria contigit nauigare. Atq; intima tutus.] Paulatim exaggerat, ut plenam αὔξησιν faciat.

Vnde per ora nouem.] transeundi difficultatem ostendit: & aut ὑπερβολικῶς nouẽ dixit, cùm nisi septem sint: ut nouem non numerum, sed uehementiã significet (ita etiam Strabo libro geographiæ primo Homerum excusat: qui ter in die scripsit Charibdim reddere quod absorbuit, terq; resorbere: cùm satis compertũ sit, illud bis in die fieri) aut eorum auctoritatem Poëta secutus est, qui A Timauum nouem capitibus exurgere literis prodiderunt: quorum sententiam Mela quoq; Pomp. approbasse uidetur. Hic tamen ille urbem Pataui.] inuidiosè, sed &, urbem Pataui, Græcè dixit: sicuti paulò superiùs, fontem Timaui, pro fontem Timauum.

Sedesq; locauit Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit Troia, nunc placida compostus pace quiescit.] hic plena, perfectaq; αὔξησις est: quod amplificationis genus Quinctiliano incrementum appellatur: nam cùm quatuor potissimùm generibus amplificatio constet, incremẽto, comparatione, ratiocinatione, congerie: hæc per incrementum est, quod pluribus fit gradibus: ita enim augetur per gradus iste, quod Antenor ex medijs hostibus elapsus est. quod per populos barbaros, ac natura feros tutus pertransijt, quod urbem condidit, eaq; condita, summa pace, & tranquillitate regnauit. Sanè ex hostium manibus effugere, perq; populos feros, ab omniq; penè humanitate alienos absq; ullo capitis detrimento transire, magnum est: urbem uero absq; æmulatione, & contentione ædificare, genti nomen imponere, maius quiddam est. Sed urbe condita, tutò, & absq; B controuersia uiuere, tranquillaq; pace regnare, maximum est. Fabius exemplum adducit ex Verrinis, facinus est ciuẽ Rom. uincire, &c. Sed in oratione pro P. Quinctio in ea conclusionis parte, quam per commiserationem agit, uaria extant huiusce exornationis exempla.

Armaq; fixit.] id est, securus uixit: tractum à militibus, seu mauis à gladiatoribus: qui deposita gladiatoria, seu militari arte, arma figere dicebantur: quia ea in templis suspendebant, uel templorum parietibus affigebant. Horat. lib. epist. 1.

——Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Vnde factum est, ut figere arma, sit securum esse.

Nos, tua progenies.] Cõparationi institutũ accõmodat, factũ auget ab indignitate personæ: mouetq; cõmiserationis affectũ per locũ cõmunẽ, ex his quæ sunt præter spẽ: huic loco persimile est illud Ouidianũ in 3. de Fastis:

Illa ego sum, cui tu solitus promittere cœlum.
Hei mihi pro cœlo qualia dona fero?

Annuis.] annuẽdo promittis. Iouis τὸ νεύειν: qui nutu magis, quàm uerbis loquitur: unde illud Virg. ex Homero C sumptum, ut infrà dicetur:

Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Nauibus (infandum) amissis, unius ob irã Prodimur.] exaggerat ex iactura, & incõmodo Troianorum: facti indignitatem patri obijcit ex genere, & numero, quòd ipsa & Aeneas (nam tanquam una ex Troianis Venus loquitur) quibus fatales sedes in Italia pollicita sunt, & in cœlo, propter diuinitatem æternæ debentur, odio, & iniquitate unius Iunonis miseris modis uexentur, & quasi nubes inanes huc illuc uento circumferantur, itaque cum contemptu, & stomacho unius ob iram dicit, quod uim quoque habet concitandi Iouis in Iunonem: quo nihil optatius est Veneri, & astutè id seruauit in fine, ne si fortè hoc ægrè tulisset Iupiter, illius animũ initio orationis à se alienum fecisset: uerbum autem Prodimur, pro decipimur, aut porrò damur, accipiendum est.

Hic pietatis honos?] occupato grauissimis argumẽtis Iouis animo, Venus aperit, quod ait, tibijs, in querelam prorumpit: & ira uehementer exæstuans, nimis in-

dulgenter

A dulgenter loquitur, ac omne prorsus iracundiæ atq; odij uirus effundit.

LAMB. Hort. EXPOSTVLATORIA oratio, generis iudicialis est. Expostulat enim cum Ioue, de inconstantia, quòd fidem datam de restituendo Aenea in Italiæ possessionem, non seruet. Absoluitur locis suasorijs. A facili. cùm Iupiter omnia possit, nec habeat à quo prohibeatur quo minus præstet promissa. Ab inhonesto: cùm id quod religiosè sit pollicitus, negligat. Argumentatur ab exemplo minori ad maius. Antenorem, hominem alienum ab Iouis ipsius sanguine, in Illyrium peruenisse, ac sedem fixisse. Cócludit obliqua reprehensione inconstantiæ. O qui] Beneuolentia à persona Iouis, & æterna eius potentia: temperat enim ac gubernat Deus suo nutu omnia quæ supra infráq; cœlum sunt: uegetat item atque nutrit. Polysyndeton. hæc figura è Græcanicis sumpta est, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Syncope, deûm pro deorum. Fulmen Ioui, perinde ut tridens Neptuno, hasta Palladi, arcus & tela Cupidini, thyrsis Baccho attribuitur. Quid meus.] Propositio, per interrogationem enunciata. Nihil Troiani meriti sunt, quamobrem ipsis totus orbis, propter Italiam præcludatur. Dissimulanter inconstantiam Iouis

B notat, quæ in Deum cadere non debet. Et crebræ interrogationes exaggerant facti turpitudinem. Quid.] Anaphora. Obseruanda est emphasis, Meus: tuus nepos. habet uim affectus. Culpam, quæ Iunonis erat, in Iouem reijcit, ut querela acerbior sit. Tantum.] [illegible], tam immane flagitium, odio Iouis dignum, cur tot periculis exerceatur. Zeugma. Funera.] Auxesis: amplificat multorum annorum iactationem. Funus autem propriè est, cadauer mortui hominis, exequiæ: accipitur pro morte. Iactationem itaque terra & mari, uocat mortes meras. Cunctus.] Amplificatio. contendit à promissis ipsius Iouis antecedentibus, quibus obliquè eius inconstantiam perstringit: quod uitium negant philosophi in sapientem uirum cadere, nedum in deos, multò uerò minus in summum Iouem. Voluentibus annis.] Enallage generis: in absolutum uertit transitiuū.

Ductores.] imperatores Romanos uocat, qui è sanguine Aeneæ nascerentur. Hinc.] Emphaticōs repetit particulam Hinc, quasi iteret. ex sanguine Troiano. Reuocato.] è Troia in possessionem Italiæ, unde Dardanus,

C primus Troiæ conditor, profectus fuerat. Quo fatis defuncto, Teucer è Creta in Phrygiam delatus, ipsam urbem mœnibus cinxit. Erat autem ita in fatis, ut Dardani reliquiæ aliquando, opibus regni Troiani euersis, in Italiā reportarentur. Fuit alius Teucer, frater Aiacis Telamonij, qui capta Troia domum reuersus, à patre regno pulsus fuit. De his alibi fusius narrabitur. Cæterùm Teucer è Creta in Phrygiam delatus, cum Dardano quidem coniunctissimè uixit: sed nulla stirpe relicta, uita defunctus fuit. Dardanus ex Italia (ut dictum est) in Phrygiam uenit, quem per Teucrum muniuit. Genitor.] Clausula contentionis, in qua colligit inconstantiam Iouis. Occasum.] excidium: à spe promissorum fatalium quibus nixa sit. Periphrasticè, Magnum regem Ioui appellat. Antenor.] Ab exemplo minori, quò iniuriam eleuat. Neque illud frigidè transeundum, Rependens, pro, qua sibi lance Romanis fatis contraria fata Troiana uicissim pendens, dixisse: à lancibus ducta metaphora, in quibus ponderauntur appendendo conferuntur. Fuit autem Antenor Priami σύγγαμβρος: habebat enim uxorem, Hecubæ sororem Theano. Tradunt Græcorum commentatores, hunc Troiam Græcis prodidisse, hoc præmio, ut regnum Troianum deinceps obtineret: [illegible]. Hæc Lycophronis diligens enarrator. Porrò de Antenore & Aenea à Græcis scriptoribus duplex fama celebratur. Quidam dicunt, quod cùm hi Priamo & Troianis petendæ pacis authores semper fuissent, & ob id summa ignominia à sacris repudiarentur, pactos à Græcis suam incolumitatem, per portam quæ equinam habebat speciem, hostes noctu in urbem intromisisse. Nonnulli, quod Græcos hospitio excepissent, qui ad repetendam Helenam missi erant, quodq; illius reddendæ suasores ab initio extitissent: postea in suspicionem proditionis uenisse. Certè Menecrates Xanthius author est, Aeneæ causam prodendæ urbis fuisse, quòd ab Alexandro à solenni sacro reiectus esset. Dionysius author grauissimus existimat, solùm Antenoridarum proditione captam urbem. Lycophron Antenorem Troiæ proditorem fuisse memorat qui recluserit (ut inquit Varia histor. scriptor) iuncturas compagesq; uentris lignei equi, [illegible]. Liuius tradit, Achiuos omnem uim & ius belli ab utroque prohibuisse: uel quòd semper reddendæ Helenæ & pacis authores fuissent: uel uetusti iure hospitij. Antenorem cùm Henetum multitudine, qui domestica seditione pulsi, alias sedes & ducem quærebant, rege ad Troiam amisso, uenisse in intimum maris Hadriatici sinum: & populis, qui mare & alpes incolebant, pulsis, eam oram tenuisse: pagumq; adhuc Troiam, ipsam uerò gentem uniuersam Venetos appellatos. Henetos constat gentem esse in Paphlagonia, iuxta oppidum Mastyam Milesiorum, & Crommam: unde profecti ad Troiam fuerant. Inde Veneti oriundi. ut ab Aenea duce Romani. Quod si uerum est, uenum esse oportet Antenorem post Troiæ excidium, in restaurata urbe, 22 annos regnasse, & postea ab Hectoris liberis, auxilium ferente Heleno, pulsum, in Venetos concessisse. & Patauinæ urbis fundamenta posuisse. Illyricos.] Illyricæ gentis descriptio extat apud Plin. lib. 3. cap. 21. Hanc autem gentem antea Liburnos fuisse appellatos, constat: intra cuius sinum multas insulas esse scribunt. Ipsa autem regio Illyris uocatur: estq; portio quædam Pannoniæ, cum qua coniungitur. Strabonis abbreuiator docet Illyriam uniuersam esse montosam, frigidam, & niuibus obsitam: lib. 7 [illegible]. Idem docet, principium Illyricæ maritimæ esse Istriam, Carnois contiguam, & Italiæ. [illegible]. Appianus Illyriorum originem à Polyphemo & Galatea esse tradit: ex quibus tres filij geniti, Illyrius, Celtus & Gallus, à quibus Illyrij, Celtæ

Celtæ & Galatæ sunt orti. Ex Illyrio natus Achilleus, Autaricus, Dardanus, Medus, Perebus & Taulantius: quorũ quisq; gentem de se reliquit conditã. Muliebrem item stirpem procreauit, Partham, Daortam, Dasseram: à quibus Parthenij, Daortij, & Dasareni nominati, & ipsi inter Illyricas gentes clari. Autaricus Pæonem habuit, & Scordiscum: unde Scordisci & Pæones. Ex Pæone Triballus, Triballorũ author: qui ad Istrum fluuium sedes habuêre. Sed Græci eos Illyrios arbitrati sunt, qui supra Macedoniam & Thraciam à Chaonibus & Thesprotis ad Istrum usq; fluuium sedes habuêre. At Cœlius Illyriam, ab Illyrio Cadmonis filio dictã autumat. Liburnorum.] Liburniæ initium & finis Dalmatiæ est, inquit Plinius. Huius regionis gentes multæ ab eo recensentur lib. 3. cap. 22. Horum inuentum fuit liburnum, nauigij genus uelocissimum, Liburnicæ naues dictæ. Ipsa autem gens ab Amazonibus orta creditur. Superare Timaui.] traijcere fluuium Timauum. Plinius scribit, contra hunc amnem insulam esse paruam, cum aquis calidis, quæ pariter cum æstu maris crescunt minuunturq;. Chræstomathiæ author, μετὰ τὸ τίμαυον, μεγάλαν δὲ τῆς ἀέριν, ὕδωρ ἰσχυρὸν ὡς πανικὸς, μεγὶ πόλας. Vrbium, inquit Mela, quæ procul à mari habitantur, opulentissimæ sunt ad sinistram, Patauium Antenoris, Mutina & Bononia Romanorum coloniæ: ad dextram, Capua à Tuscis & Roma quondam à pastoribus condita: nunc, si pro materia dicatur, alterũ opus. At in oris, proxima est à Tergeste, Concordia: interfluit Timauus, nouem capitibus exurgens, uno ostio emissus. Hæc Mela: qui hoc cum Poëta consentit, quòd nouẽ ostijs in pelagus effunditur. At, qui diligenter uetustatem scrutantur, uolunt, hunc numerum priscorũ consuetudine pro quauis multitudine esse usurpatum: ut in eo, —nouies Styx interfusa coercet. & apud Horatiũ: —nonumq; prematur in annum. Apud Nicandrum ἐννεάδεσμος ἐννεάδεσμον: hoc est, multarum colligationum: apud eundem, ἐννεάκεντρον, nouem aculeorum, cùm duos aculeos tantùm habeat. Aratus, καὶ ἐννεάγηρα κορώνη, ubi interpres, πολύγηρα κορώνη exponit. Cæterùm Martialis Timauum multifidum uocat, cùm constet, septem ostijs tantùm exonerari. Hæc obseruanti, non parum subit mirari, cur tam in modicis laborat in describendo amne Timauo: ab ostijs 9. & uastitate, ad amplificandum exemplum minus. Alij, septem ostia amni tribuunt, nonnulli octo: cùm ea diuersitas fabulosum id uniuersum coarguat, quod de eo celebratur. Ioachimus Vadianus, diligens locorum perlustrator, & eruditus cosmographus, qui præsentibus oculis omnem hanc oram lustrauit, author est, nusquam ullum Timauum extare hodie præter obscurum riuulum, & eum quidem pedibus peruiũ: ut fabulosa planè esse uideantur, quæ de tot huius amnis ostijs celebrata sunt. Vadiano, mistis aliorum nugis, ego accedo. Sunt enim fluminibus sui ortus & interitus. Hic tamen.] Hæc urbs primùm Antenorea, mox Patauium, postremò Padua appellata fuit, quo nomine hodie nuncupatur. Hæc nobis edidit clarissimum historiographum rerum Romanarum, T. Liuium. Pataui.] per aphæresin dixit. Sedesq;.] Interpretatio. Genti.] Hoc est quod Liuius scribit: Pagum Troiam, gentem uerò uniuersam Venetos appellauit. Sed de suo nomine ipsam urbem (ut diximus) primùm Antenoream uocauit, ciues uerò Antenoridas. Armáque.] Allusum ad uetustam athletarum & ueteranorum militum consuetudinem, quibus propter legitimè exactam ætatem, & emeritæ militiæ laudem, missione à laboribus concessa, mos erat, arma uel Herculi uel Marti ad postem suspendere, quasi consuetis studijs iam deinceps ualedicturis. Indicat hîc Venus, per fixa arma, Antenorem iamdudum laboribus suis defunctum, quietem consequutum: cùm Aeneas Iouis ex filia nepos, odio Iunonis adhuc iam septimum annum in medijs periculis iactetur. Arma, insignia quidam interpretantur armorum. Meminit Messala ad Valentinianum Imperatorem armorum, quæ Antenor in templis suffixit. Troia.] Troiana, trisyllabum. Compostus: syncope, pro, compositus.

Nos tua.] Applicatio exempli maioris, cum exaggeratione indignationis, quam emphasi item intendit, & enallage numeri. Quare reprehendit Iouem à parum pio & turpi, quòd filiam & nepotem spe potiundæ Italiæ defraudet, eiusq; possessione excludat, cùm Antenorem, hominem Troianũ, ab eius sanguine ita alienum, ut quem alienissimum, ad quietam sedem peruenire passus sit. Locus, præter spem Nauibus.] Exaggerat indignitatem, collatis inter se partibus: Aeneæ cœlum debetur, nequaquã uerò Antenori: nos amisimus naues, ille cum integra classe secundo uento nauigauit: ille dijs hominibusq; plaudentibus, nos odio Iunonis, adeoq; unius, ob causam nullam, summa iniuria prodimur: nos Italia excludimur, ille admittitur. Admirabilis Poëta est in extenuationibus causarum. quòd filia propter odium unius Iunonis hanc contumeliam à patre accipiat, fit, cùm ipsi & filio regnum Italiæ fato debeatur: plus tamen uis & iniuria ualeat, quàm æquitas. Annuis] Mutatio generis. Infandum.] turpe dictu. Atq;.] Epexegesi reddit, qua in re prodatur: quòd ex Italia excludantur. Hic piet.] Epilogus constat affectibus à parum pio, & notatione inconstantiæ. Illos autem uehementius intendunt iteratæ interrogationes, per ecphonesin. Sceptrum.] pro regno: metonymia. Reponis.] restituis. Respicit ad id quod antea obiecerat. in fatis fuisse, ut Dardani reliquiæ in Italiam aliquando reportarentur. Habet ipsa clausula ironiam: quasi dicat, nequaquam Aeneam in ius regni Italici reponis.

ARGVMENTVM.

Iupiter risu, vultu, osculo, & verbis filiam consolatur: nam quæcunq; ei de Troianis pollicitus est, omnia se benignè præstaturum confirmat: prædicit Aeneam virum magnum futurum, bella ingentia in Italia facturum, ferocesq; populos superaturum: Ascanium quoq; eius filium Albam condit urum, ibiq; triginta annos regnaturum. alios deinde reges ei ad trecentum annos prospero euentu successuros: vnde & Romanum imperium originem habiturum prænunciat: itaq; series rerum ac summa totius Rom. historiæ ab Aenea, vsq; ad Augustum Cæsarem, in cuius gratiam hoc opus scriptum est, egregiè atq; optimè texitur.

NASC. Olli subridẽs hominum

Olli subridens hominum sator, atq; Deorum,
Vultu, quo cœlum, tempestatesq; serenat,

sator, atque Deorum.] quæ relit

Oscula libauit gnatæ, dehinc talia fatur:
Parce metu Cytherea manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem & promissa †Lauini
Mœnia: sublimemq́; feres ad sydera cœli
Magnanimum Aeneam: neq; me sententia uertit.
Hic (tibi fabor enim, quādo hęc te cura remordet,
Longius & uoluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populosq́; feroces
Contundet, moresq́; uiris, & mœnia ponet:
Tertia dum, Latio regnantem uiderit æstas,
† Ternaq; transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius (cui nunc cognomen Iülo,
Additur: Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos uoluendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumq́; à sede Lauini
Transferet, & Longam multa ui muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos,
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte grauis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus, excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanosq́; suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
Quæ mare nunc, terrasq́; metu, cœlumq́; fatigat,
Consilia in melius referet, mecumq́; fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq́; togatam.
Sic placitum: ueniet lustris labentibus ætas,
Cùm domus Assaraci Phthiā, clarasq; Mycenas
Seruitio premet, ac uictis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, à magno demissum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo spolijs orientis onustum,
Accipies secura: uocabitur hic quoq; uotis.
Aspera cùm positis mitescent secula bellis:
Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius, intus
Sæua sedens super arma, & centū uinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

A *relis filiæ lacessitus, nō irascitur clemēs pater: sed cū eius animi sollicitudinē, tū etiam sollicitudinis causā æquè perpendēs, miseratur, illiusq; lacrymis maximū dolorē significātibus modum quærit: utq; eius interno dolori celeriter medicina subueniat, (neq; enim oportebat filiam angorib. tantoperè uexatā diutiùs uerborū circuitione differri) statim lætitiæ utitur gestu: ridet, ac illā osculatur: quibus rebus filiæ dolorē mitigat, & beneuolentiā aucupatur: obseruāda autem*
B *est Iouis maiestas, &, quod Græci dicunt, τὸ πρέπον. quod etiā cuiusque regis, ac sapiētis hominis propriū esse debet: nā subridet Iupiter, nō risu profuso utitur: neque enim uirū grauem uti decet profuso risu: quod est (ut inquit Isocrates) hominis fatui, desipientisq́. Sed hic uersus ex Homero est. Iliad. λ.*

" *——μείδησεν δὲ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.*

Vultu, quo cœlum.] *hoc exēplo Iouē filiæ suæ, quàm fieri*
C *potuit, lætissimum se præbuisse ostenditur.* Parce metu Cytherea.] *Veneri respondet Iupiter. oratio est partim purgatoria, partim (ut ita dicam) nunciatoria: nam inconstantiæ accusatus, primum obiecta diluit (est enim artis) ut quoties orator, siue reus arguitur, primùm purget se, deinde ad actionem deueniat: hanc artis regulam obseruat Dido in hoc primo libro, cùm ait:*

" *Res duræ, & regni nouitas me talia cogunt*
" *Moliri, & latè fines custode tueri.*

deinde causam ingreditur:

" *Quis genus Aeneadum, quis Troiæ nesciat urbem?*

Postmodum narrationis quodam genus aggreditur, quo posteros ab Aenea descensuros usq; ad Augustum Cæsarem breuiter percurrens complectitur, proximè igitur fugnis, iam uerò uerbis etiam consolatorijs utitur, filiamq́, ut animo adsit, hortatur. Manent immota tuorū.] *Promissa confirmat obiectum inconstantiæ diluens. ad illud nempe refertur: Certè hinc Romanos, —— & quæ sequuntur alia. Cumq; satis fuisset dixisse, manēt fata, quò tamen Veneris spes certior fieret, addidit:* tuorū, & tibi. Cernes urbē.] *ἐπιμονία superioris: nam fata illum in Italiam miserant, ut Troiam denuò excitaret: quā, simul eò peruenit, cōdere cœpit. Virg. in 5. Aeneid.*

" *Interea Aeneas urbem designat aratro.*

quod magis consentaneum uidetur, quàm si urbem Romam intelliges. & quia Lauiniū etiā Aeneas condidit, ideo sequitur: Et promissa Lauini Mœnia.] *Sūt tamē qui ταυτολογίαν hic agnoscant.* Cernes urbē: *id est, Lauiniū, seu Lauinum: quod* [illegible] *circo magis approbant, quia nōnulli manu scripti codices, ex puncta copula. p appositionē legūt,* cernes urbem, promissa Lauini Mœnia. *quam lectionē ne Seruius quidē ignorasse uidetur. dixit t autē eam partem:*

" *Cunctus ob Italiam terrarū clauditur orbis.*

Sublimēq; feres.] *uel est cōmendatio ex magnitudine nominis, quā ex rebus præclarè gestis Aeneas sibi comparaturus est, aut illi ἀποθέωσιν in cœlo pollicetur: & ad illud facit:*

" *Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem.*

Neq; me sententia uertit.] *illud refellit.*

Quæ te genitor sententia uertit.

illuc te referas oportet, ut intelligas an sibi dissideat Iupiter, & quid sit, quamobrem sibi quandoq; repugnare uideatur. Hic.] *hactenus obiecta purgauit: iam uerò narrationē ingreditur: quæ res memoratu dignas, quæ Aeneas in Italia facturus est, nec non illius futuram sobolem breui oratione perstringit.* Fabor enim quādo hęc te cura remordet.] *Parēthesis est, quæ futuræ quæstionis excusationem habet: nam bellum prædicturus Iupiter, quod Aeneas in Italia facturus est, tanquam dolorem Veneri sit ipse allaturus quasi excusationem præfatur.* Lōgius & uoluens fatorū arcana mouebo.] *locus attētionis, & beneuolentiæ maximus: non enim aut maiora dicere, aut maiorem sui in filiam amoris significationem facere poterat, quam arcanos fatorum sensus illi se crediturū pollicens.* Populosq; feroces Contūdet.] *infelix uaticinium*

†al. Latini
†al. Ternaque

ticinium felici præsagio mitigat: nam quia in consolatione bellorum mentionem facere alienum uidebatur, ideo statim uictoriæ felicitatem prædicit, non absque ingenti commendatione uirtutis illius. Moresq; uiris, & mœnia ponet.] *ad illud facere uidetur, quod de Antenore dixerat Venus. Hic tamen ille urbem Patauî, & quæ sequuntur.* Ternaq; transierint.] *expolitio rhetorica, quam elegans περίφρασις illustrat: hanc historiam quia plurimi perscripserunt, & in hac declaranda interpretes plus æquo etiam elaborarunt, ideo illius expositione supersedendum putamus, neq; enim in his commentarijs cudendis, historias, aut fabulas declarare, nobis consilium fuit.* At puer Ascanius.] *alterũ est narrationis membrum ab Ascanio Albanorum rege, usq; ad Romam conditam.* Cui nunc cognomẽ Iülo.] *adeas Seruium, qui Ascanij hanc uanam cognominum rationem diligentissimè prosequitur.* Triginta magnos.] *sapienter tacendo Aeneæ tamen obitum innuit, cùm eius filium Ascanium postea regnaturum prædicat.* Magnos orbes.] *annum solarẽ intelligit, non illum magnum, de quo Astrologi somnia comminiscuntur, quẽ XII. milia quingẽtos LIIII. annos, & eò amplius etiam complecti, literis prodiderunt: cùm sydera, et planetæ omnes eò unde profecta sunt, reuersa fuerint: nam lunaris annus, paruus dicitur.*

Voluendis mensibus.] *Philosophorum opinionẽ sequitur de tempore: nam duo tantùm admittunt philosophi tempora, præteritum, & futurum: præsens uerò esse negant ullum: nam in eo quod præsens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum est, præteritum est: si quid mox perficiendum, futurum est. quamobrem Poëta annis uoluentibus dixit: quod enim uoluitur, non stat: quod non stat præsens dici non potest. Oratores uerò non modò præsens tempus admittunt, sed & magis præsens admiserunt de quo pluribus, cùm opportunior inciderit scribendi locus.* Regnumq; à sede Lauini.] *Hac de re Dionysius Halicar. in 2. antiq. & Liuius in 1. ab Vrb. copiosè scripserunt.* Inde lupæ fuluo.] *tertia pars narrationis est, ab urbe condita usq; ad Iulium Cæsarem: in qua urbis ædificationem: imperij Rom. magnitudinem, æternitatemq; ac de hostibus uictoriam prædicit: hæc uerò Romuli historia notior omnibus est, quàm hic adscribi oporteat.* Et Mauortia condet Mœnia.] *Romanorum est commendatio à fortitudine militari: nam mœnia Mauortia non ideo dici uidentur, quia Mars Romuli urbis conditoris genitor fuerit, sed quia uirorum fortium, belliq; non expertiũ ciuitas est.* Romanosq; suo de nomine dicet.] *peritè Romanos, non Romam Poëta dixit, alludens ad illud Priscorum Rom. decretum, ne quis nomen urbis, ne in sacris quidem, enuntiaret: quod in apertum proferre audens Valerius Soranus, cruci affixus fuit. Proinde Angeroniæ Deæ simulachrum Romæ colebatur, quod ore obligato de nomine urbis silentium imperabat. Idq; factum fuisse legimus, ne Dij tutelares urbis ab hostibus euocari possent. Hac de re Plin. Macrob. C. Sempronius, aliiq; multi meminerunt: alij uerò dicunt numinis illius, cuius in tutela esset, nomen fuisse tacitum, & arcanum.* His ego nec metas rerũ, nec tẽpora pono.] *ab infinita imperij magnitudine, & ab æternitate temporis commendatio ideo sequitur:* Imperiũ sine fine dedi.] *sine fine temporis, & absq; rerum termino: alludit autem ad Augusti Cæsaris monarchiam.* Quin aspera Iuno.] *benignam Troianis fore Iunonem pollicetur: id autem bello Punico secundo contigit, cùm Iuno, ut Ennius apud Seruium refert, placata Romanis fauere cœpit: porrò ad illud respondet:*

> —— *unius ob iram Prodimur.*

Quæ mare nũc, terrasq; metu, cœlũq; fatigat.] *prouerbialis hyperbole, de his, qui in aliquo negocio omnia perturbant, omnemq; lapidem mouent, ut illud perficiant: idem est cœlum, terramq; miscere, ut suprà diximus. Sed Iunonis factum extenuat ex causa timoris cùm ait,* metu: *nam Troianos ideo persequebatur Iuno, quia Carthaginem à sobole Troianorum delendam audierat. Locus sumitur ex ratiocinatione, unde causa facti emergit, quam timor facit. Exemplum huius timoris extat in 2. Aen. de Vlysse contra Sinonem: qui Palamedis necem pałàm se ulturum promiserat. sic enim ait:*

> *Nec tacui demens, & me fors si qua tulisset,* "
> *Si patrios unquam remeassem uictor ad Argos,* "
> *Promisi ultorem, & uerbis odia aspera moui.* "

Romanos rerũ dominos.] *commendatio à magnitudine imperij.* Gentemq; togatã.] *proprium est Romanorũ epitheton: nam omnes, præter pueros, toga utebantur.* Cùm domus Assaraci.] *Græcos à Troianis: id hoc est, à Romanis, delendos prædicit: quod ad Venerem consolandam plurimùm facit: nam cùm Troiani à Græcis deleti fuissent, quid Veneri iucundius afferri, nunciariq; poterat, quàm Græcos itidem à Troianis esse delendos?* Phthiam, clarasq; Mycænas.] *signatè loquitur Phthiam, clarasq; Mycænas, propter duos Græcorum summos principes Agamemnonem, & Achillem, Troianorum acerrimos hostes: quorum alter Phthius, alter: id est, Agamemnon, Mycenæus fuit: sed per has duas ciuitates totam Græciam intellige subigendã.* Seruitio premet.] *existimant interpretes de L. Mumio, qui Achæa in deditionem accepta, Corinthum (ut inquit Florus) ex S.C. diruit, itidem Thebas, & Chalcis, quia auxilio Corinthijs fuerunt esse intelligendum: ego uerò de Tyberio Nerone, & Druso Augusti Cæsaris priuigno, qui totam Græciam (ut Florus testatur libro 136. in T. Liuio) domuerunt, sententiam arbitror: nam si sic intelligatur, maior erit uindicta, & maior Veneris consolatio. Adde etiam quod ita magis Poëta blãditur Augusto: atq; ut ita intelligendũ sit, Poëta ipse indicare uidetur, cùm subdit:* & uictis dominabitur Argis. Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar.] *postrema narrationis pars est, quæ Iulij Cæsaris genus, potentiã, uictorias, triũphos, diuinitatem, nec non Augusti Cæsaris auream illam, felicemq; ætatem; in qua deuictis hostibus, comparataq; sibi per totũ terrarum Orbem pace, regnauit, breuiter & summatim complectitur.* Pulchra origine.] *propter Venerem: unde Cæsar ipse originem se ducere putabat, ob idq; auctore Tranquillo, Venerem impensè colebat.* Imperium Oceano.] *laus à potentia ob imperij latitudinem.* Famã qui terminet astris.] *à magnitudine gloriæ atque famæ, quam ex rebus præclarè gestis sibi comparabit.* Iulius à magno.] *renouat commendationem à genere, & est illius ἐπάνοδος. quod dixerat,* pulchra origine: *nam Iulius Ascanius Veneris ex filio nepos fuit.*

Hunc tu olim cœlo spolijs orientis onustũ, Accipies secura.] *Post multa præclara facinora, multasq; ab eo sibi, populoq; Rom. partas uictorias Cæsari diuinitatem pollicetur, olim strenuissimi uiri ob res præclarissimè gestas inter Deos referri solebãt: ut Hercules, Theseus,*

Quirinus,

A *Quirinus, Liber, & alij, de quibus Horat. epist. 2.*

Romulus, & Liber pater, & cum Castore Pollux,
Post ingentia facta, deorum in templa recepti.

De his quoque extat lex duodecim Tab. in hunc modum: Diuos, & eos, qui cælestes semper habiti sunt, colunto: illos, quos in cælum merita uocauerunt, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, & illa, propter quæ datur homini ascensus in cælum, mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earumque laudum delubra sunto: nec ulla uitiorum sacra solennia, obeunto. Hactenus lex. Obseruandum tamen est, quòd, cùm multas Cæsar adeptus fuerit uictorias, multosque egerit triumphos, illius tantum gloriosissimæ uictoriæ Iupiter meminit, quam ex deuicto Pharnace Mithridatis F. summa cum dignitate reportauit. Vocabitur hic quoque uotis.] *& id quoque assecutus fuit Cæsar: nam Amatius, eiusque factionis alij columnam solidam prope uiginti pedũ, lapidis Numidici, Iulio Cæsari erexerunt, inscripseruntque,* PARENTI PATRIÆ. *apud quam multis annis uota, & sacrificia ei facta fuerunt. Cic. in Philip. Tranquil. in Cæsare.*

Aspera tũ positis mitescent sæcula bellis.]
B *à Cæsaris, ad Augusti tempora, atque illa quidem felicissima transijt: quibus, sedatis bellis ciuilibus, compositaque in toto Orbe terrarum pace, omnium maximus, ac felicissimus regnauit.* Mitescit.] *apta tralatio, à feris animantibus deducta, quæ posita iam tandem feritate, mitescunt, mansuescuntque: nam post bella, tandem pax oritur.* Cana fides, & Vesta, Remo cũ fratre Quirinus, Iura dabunt.] *ἀλληγορικῶς aureæ ætatis felicitatem exaggerat, ut Augusti Cæsaris fortunam, felicitatemque ostendat, quem ea ætate regnaturum uaticinatur, qua fides, religio, iustitia, paxque coli ceperit: quas quidem in uirtutes cùm homines totis uiribus incumbunt, Orbis terrarum nisi felix, & beatus esse non potest. Sic infrà de Didone:*

——quæ te tam læta tulerunt
Sæcula.

Fidem ergo, quod est iustitiæ fundamentum, iustitiam intelligit, Vestam, religionem: Quirinum, pacem, concordiamque, non qualis inter Remum, Romulumque fuit, sed qualis inter fratres esse debet. Claudentur belli portæ.] *id est, bella cessabunt & pax ubique uigebit: alludit ad*
C *templum Iani, quod Numa Pomp. ad infimum Argiletum index pacis, bellique fecit, apertum, ut in armis esse ciuitatem, clausum pacatos omnes populos significaret. Liuius ab Vrbe cond. lib. 1.* Furor impius, intus.] *Furorem describit, sub cuius descriptione bellum ciuile potissimùm intelligendum est. Sed ne illud silentio prætereundum uidetur, furorem ab antiquis describi solere modò cathenis uinctum, qualem nunc effingit Poëta, modò uinculis solutum. qualis describitur à Petronio Arbitro in Satyrico, cùm ait:*

Quos inter furor abruptis ceu liber habenis
Sanguineum latè tollit caput, oraque mille
Vulneribus confossa cruenta Casside uelat.
Hæret detritus Læuæ Mauortius umbo
Innumerabilibusque telis grauis, atque flagranti
Stipite, dextra minax terris incendia portat.

Fremet horridus ore cruento.] *de industria rẽ asperam uerborum, literarum asperitate expressit. Sic pluribus in locis ab Homero, & Virgilio fieri pluribus in locis intueri licet. ut:*

——stridorque rudentum.
& alibi:
——clangorque tubarum.

Hanc utilitatem afferre poëtis syllabarum consideratio uidetur, & literarum: sunt enim (ut inquit Dionys. Halicar. in libello περὶ τῆς συνθέσεως) sæpè τὰ γράμματα μιμητικώτατα: quarum rerum natura magistra est: quæ nos cùm ad animantium uoces, tum ad aliarum rerum sonos imitandos aptos reddidit.

OLLI.] *Totus hic locus à Marone, teste Macrobio, expressus est ad primum librum belli Punici Næuiani. Queritur Venus Ioui, Troianos tempestatibus ἄνω καὶ κάτω iactari, atque ex Italia excludi. quam uicissim Iupiter consolatur rerum futurarum spe. Reddidit Homericum ὑπομειδιῶν: ostendit Iouem non tam querelis filiæ indignatum, atque modesta expostulatione propter futurarum rerum ignorantiam delectatum. Risus enim amicitiæ & animi hilarioris signum est.* Olli.] *illi, antistœchum. Et ut placatum animum coarguat, circumscribit uultum eius ab effectis in rebus pacatis, perinde ut iratus nutu totum tremefaciat Olympum. Iam & uenusta periphrasi donauit illud, quod apud Homerum crebrum est: πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Risum porrò, amicitiæ symbolum, alio signo cõfirmat, cùm dicit:* Oscula libauit natæ.] *hoc est, leuiter dedit, à labijs deducta uoce, ut Grammatici arbitrantur: quasi labiare, primis labijs attingere. Per metaphoram, Leuiter tangere, ut hoc in loco: & sacrificare, unde libamen.* Parce metu.] *In exordio consolatoriæ orationis, beneuolentiam à persona Veneris captat. Inde à se remouet crimen inconstantiæ, à Venere obiecta. Tota inde narratio historica, ad consolandum Venerem, & celebrandum amplitudinem Imperij Rom. & familiam Cæsaris spectat.* Cytherea.] *Antonomasia Venus, à Cythera aut insula, aut urbe, ubi colebatur. In hanc primùm deuecta putatur, statim quàm è mari prodijsset, aut cùm in mari concha esset concepta. Alij authores sunt, quòd in Cyprum concha sit uecta, & in Cythera urbem exierit. De concha autem ipsa testatur apud Papin. loquens de Violantilla, uxore Stellæ:*

Hæc & cæruleis mecum consurgere digna
Fluctibus, & nostra potuit considere concha.

Quoniam autem id genus concha margaritas producit, ob candorem & leuorem, festiuè poëtæ inde Venerem natam finxerunt. Et quia præcipua ornamenta mulierum sunt, Cytheriacæ dicuntur. Porrò autem Hesiodus:

Κυθέρειαν (inquit) ὅτι προσέκυρσε Κυθήροις.
Κυπρογενέα, ὅτι γένοιτο πολυκλύστῳ ἐνὶ Κύπρῳ.
ἠδὲ φιλομμειδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη.

Fata tibi.] *Occupat principiò id quod obiecerat, Iouẽ pollicitum, è sanguine Aeneæ exorituros, qui imperium Orbis terrarum longè latèque obtinerent.* Cernes.] *Luculentioribus uerbis explicat, quæ uocet filiæ fata. Veniret in Italiam: conderet oppida: bello nomen magnum & gloriam quæreret: indiges fieret Aeneas.* Lauini.] *Apocope, pro Lauinij. Inter alios historiographos Liuius tradit, Aeneam post multorum annorum errores in Italiam delatum, & agrum Laurentem tenuisse. Cui cùm præter arma & naues nil superesset, prædatũ socios iuisse. Quare infesto agmine Latinum cum Troianis congressum, ac superatum. Qua de causa cum Aenea affinitatem iunxit. & quidem his legibus, ut Lauiniam filiam illi nuptum daret. Apud quosdam proditum legimus, genio loci monitum,*

LAMB. Hort.

ticinium felici præsagio mitigat: nam quia in consolatione bellorum mentionem facere alienum uidebatur, ideo statim uictoriæ felicitatem prædicit, non absque ingenti commendatione uirtutis illius. Moresq; uiris, & mœnia ponet.] ad illud facere uidetur, quod de Antenore dixerat Venus. Hic tamen ille urbem Patauî, & quæ sequuntur. Ternaq; transierint.] expolitio rhetorica, quam elegans [illegible] illustrat: hanc historiam quia plurimi perscripserunt, & in hac declaranda interpretes plus æquo etiam elaborarunt, ideo illius expositione supersedendum putamus, neq; enim in his commentarijs cudendis, historias, aut fabulas declarare, nobis consilium fuit. At puer Ascanius.] alterũ est narrationis membrum ab Ascanio Albanorum rege, usq; ad Romam conditam. Cui nunc cognomẽ Iülo.] adeas Seruium, qui Ascanij hanc uanam cognominum rationem diligentissimè prosequitur. Triginta magnos.] sapienter tacendo Aeneæ tamen obitum innuit, cùm eius filium Ascanium postea regnaturum prædicat. Magnos orbes.] annum solarẽ intelligit, non illum magnum, de quo Astrologi somnia cõmiscuntur, quẽ XII. milia quingẽtos LIIII. annos, & eò amplius etiam complecti, literis prodiderunt: cùm sydera, et planetæ omnes eò unde profecta sunt, reuersa fuerint: nam lunaris annus, paruus dicitur.

Voluendis mensibus.] Philosophorum opinionẽ sequitur de tempore: nam duo tantùm admittunt philosophi tempora, præteritum, & futurum: præsens uerò esse negant ullum: nam in eo quod præsens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum est, præteritum est: si quid mox perficiendum, futurum est. quamobrem Poëta annis uoluentibus dixit: quod enim uoluitur, non stat: quod non stat præsens dici non potest. Oratores uerò non modò præsens tempus admittunt, sed & magis præsens adinuenerunt de quo pluribus, cùm opportunior inciderit scribendi locus. Regnumq; à sede Lauini.] Hac de re Dionysius Halicar. in 2. antiq. & Liuius in 1. ab Vrb. copiosè scripserunt. Inde lupæ fuluo.] tertia pars narrationis est, ab urbe condita usq; ad Iulium Cæsarem: in qua urbis ædificationem: imperij Rom. magnitudinem, æternitatemq;, ac de hostibus uictoriam prædicit: hæc uerò Romuli historia notior omnibus est, quàm hic adscribi oporteat. Et Mauortia condet Mœnia.] Romanorum est commendatio à fortitudine militari: nam mœnia Mauortia non ideo dici uidentur, quia Mars Romuli urbis conditoris genitor fuerit, sed quia uirorum fortium, belliq; non expertiũ ciuitas est. Romanosq; suo de nomine dicet.] peritè Romanos, non Romam Poëta dixit, alludens ad illud Priscorum Rom. decretum; ne quis nomen urbis, ne in sacris quidem, enunciaret: quod in apertum proferre audens Valerius Soranus, cruci affixus fuit. Proinde Angeroniæ Deæ simulachrum Romæ colebatur, quod ore obligato de nomine urbis silentium imperabat. Idq; factum fuisse legimus, ne Dij tutelares urbis ab hostibus euocari possent. Hac de re Plin. Macrob C. Sempronius, alijq; multi meminerunt: alij uerò dicunt numinis illius, cuius in tutela esset, nomen fuisse tacitum, & arcanum. His ego nec metas rerũ, nec tẽpora pono.] ab infinita imperij magnitudine, & ab æternitate temporis commendatio ideo sequitur: Imperiũ sine fine dedi.] sine fine temporis, & absq; rerum termino: alludit autem ad Augusti Cæsaris monarchiam. Quin aspera Iuno.] benignam Troianis fore Iunonem pollicetur: id autem bello Punico secundo contigit, cùm Iuno, ut Ennius apud Seruium refert, placata Romanis fauere cœpit: A porrò ad illud respondet:

"——nius ob iram Prodimur.

Quæ mare nũc, terrasq; metu, cœlũq; fatigat.] prouerbialis hyperbole, de his, qui in aliquo negocio omnia perturbant, omnemq; lapidem mouent, ut illud perficiant: idem est cœlum, terramq; miscere, ut suprà diximus. Sed Iunonis factum extenuat ex causa timoris cùm ait, metu: nam Troianos ideo persequebatur Iuno, quia Carthaginem à sobole Troianorum delendam audierat. Locus sumitur ex ratiocinatione, unde causa facti emergit, quam timor facit. Exemplum huius timoris extat in 2. Aen. de Vlysse contra Sinonem: qui Palamedis necem palàm se ulturum promiserat. sic enim ait:

"Nec tacui demens, & me fors si qua tulisset,
"Si patrios unquam remeassem uictor ad Argos,
"Promisi ultorem, & uerbis odia aspera moui.

Romanos rerũ dominos.] commendatio à magnitudine imperij. Gentemq; togatã.] proprium est Romanorũ epitheton: nam omnes, præter pueros, toga utebantur. Cùm domus Assaraci.] Græcos à Troianis: B hoc est, à Romanis, delendos prædicit: quod ad Venerem consolandam plurimùm facit: nam cùm Troiani à Græcis deleti fuissent, quid Veneri iucundius afferri, nunciariq; poterat, quàm Græcos itidem à Troianis esse delendos? Phthiam, clarasq; Mycænas.] signatè loquitur Phthiam, clarasq; Mycænas, propter duos Græcorum summos principes Agamemnonem, & Achillem, Troianorum acerrimos hostes: quorum alter Phthius, alter: id est, Agamemnon, Mycenæus fuit: sed per has duas ciuitates totam Græciam intellige subigendã. Seruitio premet.] existimant interpretes de L. Mumio, qui Achæa in deditionem accepta, Corinthum (ut inquit Florus) ex S.C. diruit, itidem Thebas, & Chalcis, quia auxilio Corinthijs fuerunt esse intelligendum: ego uerò de Tyberio Nerone, & Druso Augusti Cæsaris priuigno, qui totam Græciam (ut Florus testatur libro 136. in T. Liuio) domuerunt, sentiendum arbitror: nam si sic intelligatur, maior erit uindicta, & maior Veneris consolatio. Adde etiam quod ita magis Poëta blãditur Augusto: atq; ut ita intelligendũ sit, Poëta ipse indicare uidetur, cùm subdit: & uictis do- C minabitur Argis. Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar.] postrema narrationis pars est, quæ Iulij Cæsaris genus, potentiã, uictorias, triũphos, diuinitatem, nec non Augusti Cæsaris auream illam, felicemq; ætatem; in qua deuictis hostibus, comparataq; sibi per totũ terrarum Orbem pace, regnauit, breuiter & summatim complectitur. Pulchra origine.] propter Venerem: unde Cæsar ipse originem se ducere putabat, ob idq;, auctore Tranquillo, Venerem impensè colebat. Imperium Oceano.] laus à potentia ob imperij latitudinem. Famã qui terminet astris.] à magnitudine gloriæ atque famæ, quam ex rebus præclarè gestis sibi comparabit. Iulius à magno.] renouat commendationem à genere, & est illius [illegible], quod dixerat, pulchra origine: nam Iulius Ascanius Veneris ex filio nepos fuit.

Hunc tu olim cœlo spolijs oriẽtis onustũ, Accipies secura.] Post multa præclara facinora, multasq; ab eo sibi, populoq; Rom. partas uictorias Cæsari [illegible] pollicetur, olim strenuissimi uiri ob res præclarissimè gestas inter Deos referri solebãt: ut Hercules, Theseus, Quirinus,

A *Quirinus, Liber, & alij, de quibus Horat. epist. 2.*

Romulus, & Liber pater, & cum Castore Pollux,
Post ingentia facta, deorum in templa recepti.

De his quoque extat lex duodecim Tab. in hunc modum: Diuos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto: & illos, quos in cœlum merita uocauerunt, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, & illa, propter quæ datur homini ascensus in cœlum, mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earumq́; laudum delubra sunto: nec ulla uitiorum sacra solennia, obeunto. Hactenus lex. Obseruandum tamen est, quòd, cùm multas Cæsar adeptus fuerit uictorias, multosq; egerit triumphos, illius tantum gloriosissimæ uictoriæ Iupiter meminit, quam ex deuicto Pharnace Mithridatis F. summa cum dignitate reportauit. Vocabitur hic quoque uotis.] *& id quoq; assecutus fuit Cæsar: nam Amatius, eiusq́; factionis alij columnam solidam prope uiginti pedû, lapidis Numidici, Iulio Cæsari erexerunt, inscripseruntq́;* PARENTI PATRIÆ. *apud quam multis annis uota, & sacrificia ei facta fuerunt. Cic. in Philip. Tranquil. in Cæsare.*

Aspera tũ positis mitescent sæcula bellis.]
B *à Cæsaris, ad Augusti tempora, atq; illa quidem felicissima transijt quibus, sedatis bellis ciuilibus, compositaq́; in toto Orbe terrarum pace, omnium maximus, ac felicissimus regnauit.* Mitescit.] *apta tralatio, à feris animantibus deducta, quæ posita iam tandem feritate, mitescunt, mansuescuntq́: nam post bella, tandem pax oritur.* Cana fides, & Vesta, Remo cũ fratre Quirinus. Iura dabunt.] *ἀναγοραῦν aureæ ætatis felicitatem exaggerat, ut Augusti Cæsaris fortunam, felicitatemq́; ostendat, quem ea ætate regnaturum uaticinatur, qua fides, religio, iustitia, paxque coli cœperit: quas quidem in uirtutes cùm homines totis uiribus incumbunt, Orbis terrarum nisi felix, & beatus esse non potest. Sic infrà de Didone:*

——quæ te tam læta tulerunt
Sæcula.

Fidem ergo, quod est iustitiæ fundamentum, iustitiam intelligit, Vestam, religionem: Quirinum, pacem, concordiamq́, non qualis inter Remum, Romulumq́; fuit, sed qualis inter fratres esse debet. Claudentur belli portæ.] *id est, bella cessabunt & pax ubiq; uigebit: alludit ad*
C *templum Iani, quod Numa Pomp. ad infimum Argiletum indexpacis, belliq; fecit, apertum, ut in armis esse ciuitatem, clausum pacatos omnes populos significaret. Liuius ab Vrbe cond. lib. 1.* Furor impius, intus.] *Furorem describit, sub cuius descriptione bellum ciuile potissimùm intelligendum est. Sed ne illud silentio prætereundum uidetur, furorem ab antiquis describi solere modò cathenis uinctum, qualem nunc effingit Poëta, modò uinculis solutum. qualis describitur à Petronio Arbitro in Satyrico, cùm ait:*

Quos inter furor abruptis ceu liber habenis
Sanguineum latè tollit caput, oraq́; mille
Vulneribus confossa cruenta Casside uelat.
Hæret detritus Læuæ Mauortius umbo
Innumerabilibusq́; telis grauis, atq; flagranti
Stipite, dextra minax terris incendia portat.

Fremet horridus ore cruento.] *de industria rẽ asperam uerborum, literarum asperitate expressit. Sic pluribus in locis ab Homero, & Virgilio fieri pluribus in locis intueri licet. ut:*

——stridorq́; rudentum.

& alibi:

——clangorq́; tubarum.

Hanc utilitatem afferre poëtis syllabarum consideratio uidetur, & literarum: sunt enim (ut inquit Dionys. Halicar. in libello περὶ τῆς συνθέσεως) sæpè τὰ γράμματα μιμητικώτατα: quarum rerum natura magistra est: quæ nos cùm ad animantium uoces, tum ad aliarum rerum sonos imitandos aptos reddidit.

OLLI.] *Totus hic locus à Marone, teste Macrobio, expressus est ad primum librum belli Punici Næuiani. Queritur Venus Ioui, Troianos tempestatibus ἄνω καὶ κάτω iactari, atq; ex Italia excludi. quam uicissim Iupiter consolatur rerum futurarum spe. Reddidit Homericum ὑπομειδιῶν: ostendit Iouem non tam querelis filiæ indignatum, atq; modesta expostulatione propter futurarum rerum ignorantiam delectatum Risus enim amicitiæ & animi hilarioris signum est.* Olli.] *illi, antistœchum. Et ut placatum animum coarguat, circumscribit uultum eius ab effectis in rebus pacatis, perinde ut iratus nutu totum tremefaciat Olympum. Iam & uenusta periphrasi donauit illud, quod apud Homerum crebrum est: πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Risum porrò, amicitiæ symbolum, alio signo cõfirmat, cùm dicit:* Oscula libauit natæ:] *hoc est, leuiter dedit, à labijs deducta uoce, ut Grammatici arbitrantur: quasi labiare, primis labijs attingere. Per metaphoram, Leuiter tangere, ut hoc in loco: & sacrificare, unde libamen.* Parce metu.] *In exordio consolatoriæ orationis, beneuolentiam à persona Veneris captat. Inde à se remouet crimen inconstantiæ, à Venere obiecta. Tota inde narratio historica, ad consolandum Venerem, & celebrandum amplitudinem Imperij Rom. & familiam Cæsaris spectat.* Cytherea.] *Antonomasia. Venus, à Cythera aut insula, aut urbe, ubi colebatur. In hanc primùm deuecta putatur, statim quàm è mari prodijsset, aut cùm in mari concha esset concepta. Alij authores sunt, quòd in Cyprum concha sit uecta, & in Cythera urbem exierit. De concha autem ipse testatur apud Papin. loquens de Violantilla, uxore Stellæ:* LAMB. Hort.

Hæc & cæruleis mecum consurgere digna
Fluctibus, & nostra potuit considere concha.

Quoniam autem id genus concha margaritas producit, ob candorem & leuorem, festiuè poëtæ inde Venerem natam finxerunt. Et quia præcipua ornamenta mulierum sunt, Cytheriacæ dicuntur. Porrò autem Hesiodus:

κυθέρειαν (inquit) ὅτι προσέκυρσε κυθήροις.
κυπρογενέα, ὅτι γένετο πολυκλύστῳ ἐνὶ κύπρῳ.
ἠδὲ φιλομμειδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη.

Fata tibi.] *Occupat principiò id quod obiecerat. Iouẽ pollicitum, è sanguine Aeneæ exorituros, qui imperium Orbis terrarum longè lateq́; obtinerent.* Cernes.] *Luculentioribus uerbis explicat, quæ uocet filiæ fata. Veniret in Italiam: conderet oppida: bello nomen magnum & gloriam quæreret: indiges fieret Aeneas.* Lauini.] *Apocope, pro Lauinij. Inter alios historiographos Liuius tradit, Aeneam post multorum annorum errores in Italiam delatum, & agrum Laurentem tenuisse. Cui cùm præter arma & naues nil superesset, prædatũ socios misisse. Quare infesto agmine Latinum cum Troianis congressum, ac superatum. Qua de causa cum Aenea affinitatem iunxit. & quidem his legibus, ut Lauiniam filiam illi nuptum daret. Apud quosdam proditum legimus, genio loci monitum,*

expedire regi & Aboriginibus, Aeneam hospitio sibi adiungere. Inde Aeneas oppidum à se conditum, ad socerum & populares sibi conciliãdos, de uxoris nomine Lauinium appellauit. Haud longè pòst, Aeneas secundo cum Hetruscis & Rutulis prælio occubuit: Patri Ascanius successit. Verùm cùm Lauinij multitudo abundaret, florentissimã urbem nouercæ reliquit: ipse autem Albam longam condidit, de qua alibi uberior instituetur narratio. Græcorum quidam longè aliter historiam digerunt. Quinquagesimo (inquiunt) anno ab Herculis decessu, hic Aeneas post Troiam captam in Italiam & Latinos uenit. παρὰ λαύρωνα δὲ πόλιν, τὸ καὶ ὑπέρακρον καλούμενον, παρὰ τίβεριν ποταμὸν, ἔχων καὶ τὸν ἐκ κρεούσης υἱὸν αὐτοῦ ἀσκάνιον, ἔκτισεν. ὅτε φαγόντων τῶν μετ᾽ αὐτοῦ τὰς τραπέζας σελινίνας οὔσας, ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, (οὐ γὰρ εἶχον τραπέζας) ἔτι δὲ καὶ χοίρου λευκῆς ἀπὸ τοῦ πλοίου αὐτῶν ἀποπηδησάσης ἐπὶ τὸ ἐπ᾽ αὐτοῖς ἀλβανὸν ὄρος, καὶ τριάκοντα τεκούσης, ὅπερ ἐδήλου, ὅτι τριακοστῷ ἔτει οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ γῆν καὶ κράτος ἄμαχον ἕξουσιν. ἐπ᾽ αὐτοῖς τοῖς σημείοις, ἐκ χρησμοῦ τοῦτο προμαθόντες, θύσας δὲ καὶ τὴν χοῖρον, παρεσκευάσαντο κτίζειν πόλιν. ὁ δὲ λατῖνος τότον ἐκ ... ἐκβαλὼν δὲ πολέμῳ, δίδωσιν αὐτῷ τὴν γάμον λαβινίαν, τὴν αὐτοῦ θυγατέρα. αἰνείας δὲ κτίσας πόλιν, λαβινίαν ὠνόμασε. λατίνου δὲ τύρρου, τοῦ ῥυτούλων βασιλέως, πολέμῳ ὑπ᾽ ἀλλήλων ἀποθανόντων, αἰνείας ἐβασίλευσεν. ἀναιρεθέντος δὲ καὶ αἰνείου ἐν λαβινίῳ πολέμῳ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ῥυτούλων, καὶ μεζεντίου τοῦ τυρρηνοῦ, ἐγκύμονος τῆς αἰνείου γυναικὸς λαβινίας τὴν αἰθίοπα, ἀσκάνιος ὁ ἐκ κρεούσης παῖς βασιλεύει· ὃς καὶ τὸν μεζέντιον πολέμῳ συμβαλόντα νικᾷ τελέως, μὴ δεχόμενον τὰς πρεσβείας, ἀλλὰ τὰ τοῦ λατίνου πάντα ἀεὶ ἐνιαύσιον ἀπαιτοῦντα. Lauini.] Epexegesis, ipsum Lauiniũ. Cernes.] Emphaticõs dixit, cernes: nam uidisse tantùm ea dicimur, quæ illicò è nostro conspectu fuêre sublata. quibúsque haud diu frui sit datum. Cõdita enim urbe, bello cum Hetruscis è rebus humanis statim sublatus fuit, postquàm tres annos regnasset. Ad sydera.] Hyperbole: respicit, præter nominis magnitudinem, ad Aeneæ ἀποθέωσιν. Porrò post recentem in Italiam aduentum suum, Aeneas alias præterea condidit urbes in ora Hadriatici maris, Corcyram & Melenã, & nouam Troiam, haud procul à Laurento, ut annotauit Græcus Scholiastes. Pax inde cum Latino facta est per Euandrum regem, Nicostratæ filium. Nonnulli prodidêre, uictoria ultro citróque parta, eum ad postremum contra Turnum demum & reliquos hostes mouisse. Tertio pòst regni anno in Numicio fluuio haustus periit. Vnde corpus extractum, apud Laurentum sepelitur, & pro indigete coli ab incolis cœpit: ubi templum illi conditum, cùm inscriptione postea inuenta, PATRI DIVO TERRESTRI. Scio alios esse authores, qui eum in amne illo necatum, & in infestum mare ui amnis delatum credant. At Tzetzes, & quidam alij, in Laurento bello à Rutulis & Mezentio Tyrrhenorum rege eum occisum prodiderunt. Neque me.] Hypallage: hoc est, non muto sententiam. Reprehendit, id quod insitè à Venere obiectum fuit, crimen inconstantiæ: Quæ te genitor sententia uertit? Fabor.] Docilem & attentum reddit ad narrationis seriem, cùm promittat se expositurum ordine, factorum Aeneæ arcana prolixiùs & altiùs quidem. Hic.] Narrationis initium à primo statim in Italiã Aeneæ accessu, quo propter abductam è Latinorum agro prædam primùm ad pugnam uentum fuit. A

Bellum ingens.] primùm cũ Latino, inde cũ Rutulis & Tyrrhenis, alijsque Italiæ populis propter Lauiniam Latini filiam: quam Aeneæ in uxorẽ datam, uel ob id Turnus indignè ferebat, quia ei eadem priùs desponsa fuerat: uel quòd aduena sibi propositum iret. Cæterùm, quàm atrox bellum gesturus sit cum gentibus Italicis, uaticinatur Sibylla in sexto. Populosque.] Latinos: inde Hetruscos, Volscos, Rutulos, qui communiter aduersus Troianos bellum parabant. Moresque.] Lauinium oppidum condet quod legibus, institutis & armis muniet. Tertia dum.] Anaphora. Tres (ut diximus) annos regnauit tantùm. A partibus totum intelligit: per æstates & hyemes, annos, per synecdochen. Rutulis.] omnibus Italiæ populis qui aduersus eum arma induent. Abusus est numero distributiuo, pro cardinis: Tribus annis exactis. At puer Ascanius.] Trãsit ab Aenea, ad eius filiũ Ascanium, Albani imperij conditorem. Cuius potentiam & posteritatem paucis uersibus proponit, ut ad amplitudinem & originem Romani imperij festinet. Ascanius è Creusa priori uxore, Priami filia, Aeneæ filius, regnum post patris mortẽ suscepit. Troia incolumi Eurylcon dictus fuerat. Quare Laui- B nia priuignum timens, iam partui propinqua in syluã fugit, pepertique ibi Iülum Syluium posthumum, quem Poëta in sexto eius posthumam prolem nominat. Sed Ascanio imperium paternum usque ad puberem ætatem per matris prudentiam incolume mansisse, author est Liuius: tum autem authoritate inter suos populares polluisse. Interea Ascanius, siue ex Creusa natus, maior ille; siue Syluius Ascanius, Albam condidit. Huc, abundante Lauinij multitudine, coloniam deduxit. Classici authores sunt, Ascanium priuignum in nouercam postea clementiorem factũ, postquam ipse Albam condidisset, ei sua sponte regnum Lauinij reliquisse: quod ipsa summa prudentia integrum ad filij usque pubertatem tenuit. Porrò quantum Dionysius & Græci de Aeneæ in Italiam aduentu uarient, non inutile foret annotare, nisi esset nimis operosum. Eusebius tradit, Lauineam nupsisse Melampodi cuidam, ex quo Latinum Syluium susceptum, Syluio fratri successisse. Mira profectò scriptorum uarietas est, & discrepantia: quorum quidam scriptum reliquerũt, Aeneam in Phrygia Ascanium filium Dascilitensibus ducem reliquisse: in Pallenis urbem C sui nominis condidisse: in Arcadia filiam matrimonio locasse: & in Sicilia suis hospitibus condendarum urbium authorem fuisse. Porrò Ascanium dictum credunt ἀπὸ τῆς ἀσκανίας λίμνης φρυγίας: quidam ab amne Troiæ. Iülus autem appellatus fuit, à prima barbæ lanugine, quæ illi per id tempus pubescebat, cùm Aeneas Rutulos & Hetruscos bello superaret. Etymologici authores, ἴουλος (inquiunt) καλεῖται πρώτη ἐξάνθησις τῶν ἐν τῷ γενείῳ τριχῶν. Alioqui ἴουλος σημαίνει τέσσαρα· τὸν σκώληκα πολύποδα μικρόν, περὶ τοίχους ἀνερχόμενον, ὃ παρακολουθεῖ τὰς ἀνθρώπων ... τὴν ἐξάνθησιν τῶν γενείων: τὴν συστροφὴν τῶν τριχῶν: καὶ τὸν ὕμνον, ut author est Eratosthenes in Mercurio. Ilus, uel, ut Tzetzes, Ilius, Troia incolumi, ab Ilo urbis conditore appellatus fuerat: quem Strabo lib. 13. tradit, primum post diluuium urbem in campo condere ausum fuisse, quam de suo nomine Ilium dixit, eumque ibi sepultum. Porrò autem illud de Iülo adscribendum duxi, authorem Variæ historiæ quatuor illa significata uocis, facetis his uersibus complexum:

ἴουλος

A ἱκνὸς ἐσὶ μὲν ἰχθὺν καὶ σκύλαξ μυρίους,
καὶ ὁ ἐξανθέντες ψυχῶν αὐτῶν τῶν τε γονέων.
καὶ ἴχν@ ὄμν@ μὲν, πολὺ θαυμαστῷ τῷ χρόνῳ,
ὃς ἐν ἐρημῷ διδάσκει μοι καλῶς ἐφεστηκέναι.
ὁ χερσαῖος ἐρῆμ@ ἐφ' ὑψηλῶ πεσὼν@,
ἀνδρῶν τε χάλκεα καλὰ κάνδρα λίαν.

Triginta] Periphrasis anni solaris: nã annus lunaris paruus appellatur: qui 27. diebus & aliquot horis orbem suum lustrat. De Ascanio ita nonnulli prodiderunt: Morienti Syluio Aeneæ fratri posthumo regnum Albanũ reliquit: tametsi sint, qui eum id filio suo Syluio tradidisse affirment, pupillari adhuc ætate. Iam uerò cùm post Aeneæ mortem totius imperij summa ad Ascaniũ deuoluta esset, uerita Lauinia dicitur, ne quid sibi apud priuignum nouercale odium officeret, ad Tyrrheum regij pecoris magistrum se contulit, quem patri Latino fidissimum nouerat. Apud hunc in ipso partu, & postea aliquandiu in occulto fuit. Vnde puerum, quòd in sylua editus fuit, Syluiũ appellauit. Quam cùm Aborigines aliquandiu, non sine tumultu quæsissent, & Ascanio indies maior atq; maior inuidia apud indigenas ex illius desiderio oriretur, spectareq; res ad defectionem,
B Tyrrheus rem omnem suis popularibus fecit palàm. Atq; inde concordes Ascanius & Lauinia, ad Albæ usq; conditionem regnum tenuerunt: fuitq; ille apud priuignum materna planè ueneratione. Dionysius author est, nihil ab Ascanio de regno in morte constitutum. Quare eo defuncto, cùm ambigeretur, eius'ne filius, an Syluius in regnum succederet, populus eam ambiguitatem suo arbitrio finiuit, ac Syluium regnare iussit: quòd non apud populares fauore paterno, sed materna auitaq; gratia & memoria ualeret. Valuitq; tantum ille fauor, ut Syluij cognomen apud posteros reges honorificum haberetur. Porrò autem, ne filius Ascanij Iülus paterno regno omnino defraudatus per iniuriam diceretur, præter regia tributa, tradita illi est sacrorum potestas: quam ab hoc Iülo deducta gens Iülia, inde ad stirpis usq; interitum gessit. Atq; hæc quidem mihi uero proxima esse uidentur. Triginta.] Dionysius & alij quidam produnt, Ascanium Albæ regnasse duodequadraginta annos. Sunt qui detrahunt annos quatuor. In uniuersum tanta est uarietas sententiarum inter historiographos de Ascanijs, altero Creusæ, fugæ paternæ comite, altero ex Lauinia, ut
C dicant Aeneam tres annos regnasse Albæ: cùm apud omnes ferè constet, Albam ab Ascanio conditam, ut paulò pòst dicetur. Quare Poëta addit:

——Regnumq; à sede Lauini
Transferet, & Longam multa vi muniet Albam.

Longam Albam]Hanc condidit Ascanius ille ex Creusa, in monte Albano: appellauitq; Albam, ab alba suis augurio, de quo extat Heleni Troiam uaticinium in tertio:

Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Sed hæc obscuriora uidentur, ut ab Aenea, non antè Ascanio Alba condita appareat. Tzetzes in Lycophronis obscurum poëma, aliquid lucis his tenebris adferre mihi uidetur: cuius uerborum summam priùs adscribam, quàm ipsa uerba referam. In ipso (inquit) primo statim appulsu, circa Cium amnem, haud procul à Laurento (locus nunc Troia appellatur) cùm mensas panaceas, ex durioribus panum crustis, aut apio factas (non enim habebant mensas) deuorassent, è naui sus alba exiluit in montem Albanum, qui haud procul ab eo loco aberat, peperitq; 30. succulas. Vnde augurium sumptum fuit, eius posteritatem in ijs regionibus trecentos annos imperium, & maius quidem, habituram. Quare multo antè uaticinio accepto, ibi sacrificato porco, cœpit urbem condere. Prohibet Latinus: in pugnam concurritur. Victus prælio Latinus, tradit Aeneæ nuptum Lauiniam filiam: Aeneas conditam à se urbem Lauiniam nominauit. Hactenus Tzetzes. Quibus uerbis oraculo obsequutum Aeneam, & paruisse liquet: ac cæso oblato porco, iuxta oraculi fidem, locum urbi designasse: quam non Albam, sed Lauinium postea dixerit. Idem Scholiastes paulò pòst: Latini cùm iam multitudine abundarent, exactusq; tricesimus esset annus: relicta Lauinia, ænigma sequuti, quod eum annorum numerum portendebat, Albanum & Longam & alias urbes condiderunt: eamq; à Porco Albam longam, ipsumq; adeò montem eodem nomine similiter dixerunt. Sola simulachra deorum, quæ è Troia secum attulerant, Lauinium remiserunt. Verba ipsius authoris subscribam, si quis fortè desideret. Priorem locum paulò suprà retuli: posterioris uerò hæc uerba sunt: αὐξηθέντες δὲ οἱ Λατῖνοι, ἐπεὶ καὶ τὸ λ' ἔτος ἀνῆκε, τὸ τῆς χοίρου αἴνιγμα, Λαβινίαν μὲν ὑπερφρόνησαν. Ἄλβανον δὲ καὶ Λόγγαν ἑτέρας πόλεις ἔκτισαν, ἀπὸ τῆς χοίρου, τουτέστι λευκὴν μακρὰν, καὶ τὸ ἐκεῖσε ὄρος Ἄλβανον ἐκάλεσαν ὁμοίως. τὰ δὲ ἐκ Τροίας ἀγάλματα μόνα εἰς τὸ Λαβίνιον ὑπεστρέψαν. Longa hæc fuit appellata à situ, porrecto in longum. Hanc in porrecto montis dorso ualidè muniuit, eoq; unà cum Latinis coloniam deduxit. Lauini.] pro Lauinij. Ostendimus, eam urbem ab Aenea conditam fuisse: & in gratiam Latini, de uxoris suæ nomine, id nomines illi dedisse. Illud autem auctarij loco hic appendendum duxi, quòd Græcorum quidam prodidêre, nomen Lauinium urbi, à Seloij regis Deliorum filia Lauinia factum. Quæ cùm fatidica esset, à patre precibus impetrauit, ut cum Troianis in Italiam nauigaret. Sed ea quæ à Latinis traduntur, uero propiora sunt. Ter centum.] Ascanius Creusæ, 33. uel secundum alios, duo de quadraginta annos regnauit. Post hunc Syluius Posthumus, alij Syluius Ascanij filius annos 29. à quo deinceps omnes reges Syluij cognomentum accepêre. Aeneas Syluius 31. Latinus Syluius annos quinquaginta: Alba Syluius, 39. Atys, seu Aepytus, uel (ut quidam) Aegyptus Syluius, annos 24. quorum duos postremos apud quosdam præteritos uideo. Capys, seu Capes, ut Tzetzes, annos 28. Capetus, uel (ut alij) Calpetus Syluius, 13. Tyberinus Syluius, annos 8. à quo in Albulæ traiectu submerso, Tyberi nomen datum. Agrippa Syluius, annos 40. Quidam Tyberino successorem faciunt Alladium, qui 18. annos regnauit: qui cùm Iouis tonitruum & non imitabile fulmen esset imitatus, inundatione uicini lacus unà cum regia haustus fuerit. Atq; post hunc Auentinum regnasse aiunt. Romulus Syluius, 19. qui tactus fulmine perijt. Auentinus, annos 37. à quo colli nomen inditum. Proca, annos 23. Amulius Syluius, annos 44. Sed hic rursum uariant historici. Tyberino sufficiunt quidam Amulium eius filium, cuius fuerit Auentinus: ex Auentino prognatum Numitorem & Amulium: quorum posterior, fratrum minor, maiorem regno expulit: ac Aegestæ Numitoris filio in uenatu interempto, regnum inuasit. Hectorea.] Troiana, nunc Albana: antonomasia. Regina.] Rheam

Numitoris fratris filiam, per speciem honoris in Vestalem legit Amulius, ὡς ἂν παρθένος διαμένοι. ἠλθε γάρ τινα χρησμὸν, λέγοντα ὑπὸ τῶν νεωτέρου παίδων αὐτὸν ἀναιρεθῆναι. διὰ τι τοῦτο τὸν μὲν αἰγέστην ἀνεῖλε: τὴν δὲ ἱέρειαν τῆς ἑστίας ἐποίησεν, ὅπως ἄγαμος διαμένοι. Id est, ut in perpetua uirginitate maneret: metuebat enim oraculum quoddã, ex quo didicerat aliquando futurum ut à fratris sui liberis interimeretur. Quare cæso Aegeste, hanc sacerdotem Vestæ fecit, ut omnis spes partus ei adimeretur. Marte gra.] Rhea, Ilia, Syluia, à Marte compressa, geminos peperit, Romulum & Remum, urbis Romæ postea conditores. Hos Amulius exponi iussit: quos Faustulus, regij pecoris magister, in ripa Tyberis miseratus, pro suis educandos uxori tradidit. Lupæ.] Ferunt lupæ mammis educatos, quòd Faustuli uxor ob prostitutũ omnibus corpus, Lupæ nomine uulgò inter pastores celebraretur. Sed ad maturam ætatem adolescentes prouecti, obtruncato patruo, patrem in regnum restituerũt. Ab his postea Roma cõdita est, & mœnibus cincta.

Marte grauis.] Stuprum Rhea Vestalis ad Martẽ referebat: cùm culpam deprecabiliorem non solùm apud populares, sed etiã Italicas omnes gentes esse uellet. At ipsius rei ueræ scriptores ita tradunt: Quarto anno initiationis, cùm puella sacrorum causa Martis lucum esset ingressa, ut lota inde pura ad sacrum rediret, ferunt ibi puellæ uim oblatam, & quidem (ut multi arbitrantur) ab uno procorum. Nonnulli hoc ei euenisse autumant, cum illò aquatum profecta esset, ἐν ἄρεος ἄλσει ὑδρευομένη ἔγκυος γίνεσθαι. Vtut habet, quicunq; ille procus fuit, certè nondum initiatæ sacris amore captus, cùm diutiùs amoris uim ferre nequiret, puellæ incautæ & talium rerum securæ insidiatus fuit. Sunt qui crimen in Amulium ipsum conferant: qui ut puellam in præsens discrimẽ conijceret, armatus occurrens, eam nefariè compressit: incertum quo consilio, eo habitu: an ut flagitij author lateret: an ut ea specie horridior, uirginem ad uim faciendam magis sibi obnoxiã haberet. Porrò quòd Mars ab initio author stupri dictus fuit, id inde factum arbitrandum, non solùm quod paulò antè dixi, uerùm etiam ut origo Pop. Rom. hoc mendacio augustior apud omnes mortales & posteritatem redderetur. Et uerisimile mendacium fecit, quòd in Martis luco uitium oblatũ esset. Adhæc prodigiosum Solis deliquium in fidem fabulæ adducunt: adeò ut diurna caligo toto se diffuderit cœlo: & ipsa coëuntis imago longè augustissima sit uisa, & sanctior ulla forma humana. Hunc autem aiunt, siue dæmon, siue genius fuerit, uirgini prædixisse, fore ut ex ipso conceptu gemelli nascerentur: uetuisse existimare, hominis, sed dei congressu grauidam factam: & ipsos clarissimos inter mortales futuros. Inde eum nube amictum, in cœlum sublimem delatum. Variant hic sententijs authores, ut quid sequendum, & quid non, nesciat. Cùm enim diuina natura sit incorrupta, impium credere est, eam ad fraudem & flagitia referre: reiectis eorum etiam opinionibus, qui arbitrantur, medium quoddam esse genus, qui Genij appellantur, unde semidei seu heroës nascuntur. Et grauis disputatio in Scholis à Theologis iactatur, utrum Genij præuaricati, cum mulieribus hominũ misceantur. Sed hæc missa faciamus. Sacerdos.] Amulius fratre Numitore in ordinem redacto, regnum occupauit. Nec hoc contentus, regni quoq; in posterum recuperandi spem Numitori atq; eius stirpi ademit, ut annotatũ est: Aegestem filium, per insidias in saltu positas obtruncat: (exierat adolescens casu uenatum) ac cæde dissimulata, ad tempus subornat rumigerulos, data opera qui spargerent, Numitoris filium in latrones illapsum, contrucidatum. Mendacium omnibus Albanis, quamuis splendidè A
consutum, tamen satis perspicuum fuit: eò Amulij omnia consilia spectare, ut fratrem, quem regia dignitate spoliarat, orbitate conficeret. Et hæc passim apud Albanos tum mussitabantur: cùm Rheam Syluiam Numitoris filiam, ne aliquando domesticæ cladis ultorem pareret, alicui in uxorem locata, in Vestalem capit. Habebatur apud Albanos honorificum summo loco natas uirgines in id ministerij legi. Ferunt Romuli conceptum in primum annum secundæ Olympiadis incidisse, decimotertio die mẽsis Decembris, hora tertia, qua sol defecit: natum uerò XII. Cal. Octobris. Fuit autem annus ille, quo prima Olympias in Elide celebrata fuit, ab Orbe condito supra quater millesimum ac quadringẽtesimum, trigesimus primus: ab euersione Troiæ, quadringentesimus ac quintus: ante urbis originem, tres annos & triginta: ante salutem humanam, septingentos septuagınta quatuor, cùm in Iudæa Azarias rerũ potiretur, Athenis Aeschylus primariũ magistratum gereret. Lupæ sul.] Libet hic paulò altiùs repetere, quid B
authores de prodigiosa simul & uera educatione Romuli & Remi prodidêre. Ilia, simulatq; ex compressu se uterum gestare sensisse, consilio matris, quam ab initio secretioris conceptus participem fecerat, in priuato se simulata ægritudine tenuit: arbitrata, id non tàm ad religionem, quàm ad celandum uteri tumorem pertinere. Amulius, siue criminis conscientia, siue suspicione impulsus, per fidum medicum inquirit, cuius ui morbi conflictaretur, quamobrem tam diu à sacris abstineret. Excusantibus mulieribus secretum morbum, quem fas non esset uiris prodere: Amulius uxori negotiũ dat, ut Rheam obseruet. Cæterùm ubi comperit, eam haud solùm grauidam, uerùm etiam non procul à partu abesse, custodes addit, ne clàm pareret. Inde multitudine in concionẽ aduocata, ipsam puellam ut incestam, matremq; ut incesti cõsciam, accusat: cogitq; ibi causam dicere pro filia, ipsum patrem. Numitor externatus re noua, & nouo crimine, respondit, se nihil habere, quod ad id dedecus, quod suæ familiæ obijceretur, impræmeditatus posset dicere, priusquam ex uxore & filia didicisset, quid probri esset. Domum reuersus, cognoscit omnem rem: obtestatur uxor, ut tempus partus expectetur: ac tum demum unam rem declaraturam, an uera essent, quæ de criminis authore euentura audiuisset. C
Nam ab initio persuasum fuisse, Genium cum ea congressum: à quo accepisset, gemellos eam edituram. Si deorum aliquis eius culpæ esset author, uiderent quam rem agerent. Mandat pater, filiam custodiri: atque inde reuersus in concionẽ, narrat quæ domi comperisset. Decernitur à concione, expectandum, dum puella partu soluta esset: ut ex puerperio cognosceretur, quid id esset, quod tantopere Regi suspectum esset, & formidolosum. Parit interim gemellos: destinat Amulius, quoquo modo perdere infantes. Numitor deprecatus filiæ culpam, affirmat Numinis opus esse: uel inde argumentum ducendum, quòd nemo mortalium sciret sobolis numerum prædicere. Amulius contrà: cùm uideret religionem multitudini iniectã, clamat muliebrem esse fucum: alterum infantum suppositicium. Quare ob pollutum corpus, lege in eam agendum, ut alijs uirginibus in posterum exemplo esset. Itaq; populi iudicio dãnatur Ilia, ut uirgis priùs cæsa necaretur, & pueri in Tybrim abijcerentur.

A retur. Sunt authores qui tradunt, puellam à partu asseruatam precibus filiæ Amulij: quæ Iliæ æqualis erat: eam multis lacrymis supplicium deprecatam à patre: ac tam diu in custodia habitam, dum cæso à filijs Amulio soluta esset: [illegible]. Traduntur interim infantes ministris, ut quindecim passuum millia ab Alba in profluentem Tybrim abijcerentur: fortassis religione icto rege, ob ea quæ de conceptu audierat. Quare cùm non esset ausus partum necare, imperauit circa amnem exponi, ut deorum aut fortunæ arbitrio mandarentur. Itaque cùm amnis hymbribus auctus pleniori alueo flueret, ita ut ripa haud facilè adiri posset, satellites eos in proximã alluuiem abijciunt. Refluens paulò pòst impetus aquæ, intra suos alueos infantes in cœno ripæ proximo reliquit. Nutricis.] Ab educatione. Lupa, quæ in proximo suũ latibulum habebat, ad uagitũ excita, accurrens infantibus in limo luctantibus ubera demisit: ac lambendo defœdata corpuscula detersit. Mirum profectò, & monstri simile, si uerum est: cùm id animal naturâ sit infestum hominibus. Regij pecoris pastores, inter agendum, prodigio superueniũt, accersuntq; ad nouum spectaculum proximos accolas.
B Lupa clamoribus rusticorũ accurrentium arcentiumq; subtrahens sese, placidè mammis fugit, atq; infantes pastoribus reliquit. Erat haud procul ab eo loco lucus, unde fons è cõcauo specu scaturiebat, ubi & Panos Lycæi ara uisebatur: huc se abripuit lupa. At apud Plutarchum legas non lupam, sed Martium Picum quendã pueros aluisse. Pastores infantes illicò ad Faustulum, regij pecoris magistrum deferũt: nam is paulò antè ex Alba reuersus fuerat, ubi de Iliæ partu audiuisset: & inter uias omnem rem ab ijs acceperat, quibus exponendorum puerorum negotium datũ fuerat. Plutarchus affirmat, ab ipso Faustulo fuisse expositos. Vtut est, Faustulus ut omnium ignarus rerum, infantes sibi tradi postulat: ac domum reuersus, eos in uxoris sinum effudit, mœstæ adhuc ob infantem quem ipsa pepererat, nuper extinctum: consolans, geminos pro uno repertos: mandans identidem, ut summa cura eos educaret: memoratq; à se uisa, auditaq;. Porrò Liuius asserit, eos à Faustulo fuisse sublatos: & Laurentiam eius uxorem, ut antè à nobis est dictum, propter uulgatum inter pastores corpus, lupam fuisse cognominatam. Quam opinionẽ tenet quoq; Lycophronis Scholiastes: qui addit,
C Laurentiam acceptos ob id educasse, quòd mortuum partum eiecisset. τὰ δὲ βρέφη φασὶν ὑπὸ ποιμένων, λαβρυγρίας ἀνθισταμένου, ῥῖψαι περὶ τὸν Τίβεριν ποταμόν· ἃ ἡ τότε λαβοῦσα γυνὴ ἀνέτρεφε. ἔτυχε γὰρ αὐτὴ τότε νεκρὸν βρέφος τεκοῦσα. Romulus.] A' mamma, quam lactentibus feræ præbuerat, eos Faustulus Romum & Remum nuncupauit. Ruma ueteribus dicebatur mamma: & gutturis ruma, eminentior pars: unde ruminare in animalibus quibusdam. Porrò rumen eminens quoq; gutturis pars sub mento, qua cibus deorsum in aluum demittitur: usurpatur pro mamma: locus in uentre, in quem recipitur cibus, & eijcitur. Partem colli Festus uocat, per quam cibus transmittitur, & esca deuoratur. Hinc rumare dicebatur, quod nunc ruminare. Rumiam deam uocabant, quæ rumis: id est, lactentibus pueris præsidebat: cui etiam sacellũ dicatum erat, ubi solebant lacte, non uino sacrificare pro lactentibus. [illegible] Mauortia.] Martia, bellicosa: epenthesis. Pro Roma, synecdoche. Romanosq;.] A' ratione nominis, seu etymologia. A' Romulo enim & Remo, Roma dicta est: non ἀπὸ τῆς ῥώμης, ut quidam arbitrati sunt.

His.] Clausula, à diuturnitate imperij Romani, & spe reconciliationis cũ Iunone. Metas.] Metaphora, à loco ad tẽpus. Nam meta propriè est loci spaciũ designatum, ad quod sinis excursus est: ut carceres, unde principiũ. Et meta, aggestus aceruus quarumlibet rerũ. In priori significato, prouerbialiter principiũ & finẽ significaturi, ita coniungimus, ut dicamus, A' carceribus ad metam. Indicat æternum imperium Romanũ, nec ullũ finem unquã habiturum. Quin aspera.] Opponit huic, quod Venus obiecerat, eandem fortunã Troianos multis casibus iactatos insequi:

Nunc eadem fortuna uiros tot casibus actos
Insequitur: quem das finem rex magne laborum?

Dissimulanter Iunonis odium perstrinxerat Venus: ne minor in superiorem apertis tibijs inueheretur. At Iupiter nihil dissimulat, ac coarguit satis filiæ mentem modestiã intellexisse. Mare nunc, terrasq;.] Haud citra figuram prouerbialem hoc enunciatum est, Mare, terras & cœlum metu fatigare: pro, omnia perturbare. Effertur etiam hunc in modũ, mare cœlo miscere, miscere sacra profanis: mare cœlo, & terram cœlo confundere. Itaq; Iuno, quæ nũc tantopere Troianis infesta est, mutabit sententiam, & mecum pari cura tuebitur Po. Ro. apud quos non minori religione regina Iuno, quàm Carthagine, conditis etiã delubris, culta fuit: id quod Aeneas diuersis oraculis facere postea admonebatur. Ita Helenus uates inter alia monita salubria:

Vnum illud tibi nate dea, præq; omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumq; iterumq; monebo:
Iunonis magnæ primùm prece numen adora,
Iunoni cane uota libens, dominamq; potentem
Supplicibus supera donis.——

Romanos.] qui longè lateq; toto Orbe terrarũ, imperio potirentur. Vsus fuit aliquando hoc uersu indignabundus Augustus Cæsar, ad concionem Pop. Rom. Gentemq;.] Copia, periphrasticè. A' toga ueste, uiris peculiari pacis temporibus, Romanos gentem togatam uocat: perinde ut Græci à pallio, genti familiari, palliati dicuntur. Togæ usus domi, ut sagi in bello, multus fuit: quare alterum apud authores sæpè pro pace, alterum pro bello figuratè usurpatur. Varius huius uestis usus erat, Græci τήβεννον. Tunicæ superinduebatur: quemadmodum (ut dixi,) pallium Græcorum, ita toga erat Romanorum. Hinc comœdia togata, Latina: ut palliata, Græca. Fex tamen populi alijs tunicis uti consueuit: unde ab Horatio tunicatus popellus appellatur in Epistolis:

Vilia uendentem tunicato scruta popello.

Mos item tenebat, ut amici togati, obsequentiores ad forũ usq; potentiores, & in curiam comitarentur. Hinc toga pro officio & obsequio. Togam raram numerat Martialis, inter partes uitæ beatæ. Fuit aliquando, cùm esset uestimentum utriq; sexui cõmune. Sed & mulieres in adulterio oppressæ, togatæ in publicum prodire cogebantur. Et Gallia togata, inter Padum & Rubiconem, Apenninumq; montem. Toga pura nouæ nuptæ, & tyrones induebantur. Et toga uirilis, quam decimoseptimo ætatis anno sumebant: quæ item pura dicebatur, quod nullo purpuræ prætextu distincta esset, [illegible]. Toga candida, quam petitores magistratuũ sumebant: & inde candidati dicti. Picta toga, summi magistratus erat publica uestis: Palmata, triumphantium. Prætexta, nobilium puerorum, à prætexta purpura. Sic placitum.] Consolatur Venerem, à spe certa talionis: fore aliquando, ut posteritas Aeneæ Græciam sub imperium suum sit redactura.

A

ARGVMENTVM.

Troiani construendis dapibus sese accingunt: alij ceruos excoriant: alij carnes secant in frusta, & verubus affigunt assandas, alij ad elixãdas, in littore ahena constituunt, edunt, bibunt, & vires pene amissas iam tandem cibo & potu reuocant.

Talia uoce refert, curisq; ingentibus æger
Spem uultu simulat, premit † alto corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusq; futuris:
Tergora diripiunt costis, & uiscera nudant.
Pars in frusta secant, † uerubusq; trementia figunt.
Littore ahena locant alij, flammasq; ministrant.
Tum uictu reuocant uires: fusiq; per herbam,
Implentur ueteris Bacchi, pinguisq; ferinæ.

† al. altum
† al. ueribusq;

NASC. TALIA uoce refert.] non est pleonasmus, ut interpretes somniant, sed hoc dicit Poëta doctissimus. hac uoce quidē proferebat Aeneas, sed aliud in corde gerebat, propterea subdit: Premit altũ corde dolorē.] non enim sciri poterat quo animo esset affectus Aeneas, cùm orationē illam ad socios habuisset, nisi Poëta indicasset. Mouet igitur cōmiserationem ex ingenti dolore Aeneæ: cuius etiã prudentiam occultè cōmendare uidetur ex simulatione frontis: nam sapientis est, in aduersis lætitiã simulare, imò affectibus omnibus ita moderari, ut opportunè cũ uelis, cumq; opus est, aut ex animo erumpant, aut in animo cōprimantur: ergo dolore interno affectus Aeneas, prudenter, sapienterq; in uultu, qui animi est index, lætitiã simulabat. Illi se prædæ accingũt.] redit ad narrationem: accingunt uerò se prædæ dictũ est, pro grauiter aggrediuntur prædã, hoc est autē parare, & constituere cibos ex præda quam fecerat Aeneas: ideo sequitur: Dapibusq; futuris: Tergora diripiũt costis.] officiorum est distributio, & à toto ad singulas partes descendit, cùm tergora, costas, uiscera, alia quę huiusmodi nominat. Sed altiùs Poëtæ iudiciũ intuendũ est: nam ceruos Aeneas in singulas naues singulos partitus est, socij uerò nũc cibos parant: qua ex re designare uoluit doctissimus uates patris esse familiãs dare penũ, familiæ uerò operas: illud etiã hic obseruatione dignum uidetur, quàm recto ordine hoc, licet uile negocium describat: unde intelligi potest, oportere poëtã nullius rei, aut artis esse expertē, nec in ulla rerũ descriptione, quam ipse tentâuit, uel ab arte, uel à natura, ne digitum quidē trãsuersum, esse discedendum: huius autem descriptionis multa ex Homero sumpta sunt Iliad. α. & β. & ι. Verubusq; trementia figunt.] hoc genus cibi faciliùs paratur, ideo in bellica expeditione Homerus milites eo utentes inducit. quod etiam Plato annotauit in 3. de repub. nam faciliùs est, inquit, igne uti, quàm uasa circũferre: noster tamen elixas carnes addidit. nam sequitur: Littore ahena locãt alij. Tum uictu renouant uires.] leuibus, & minutis uerbis, leue negocium explicantibus, miro quodam iudicio urbanam interseruit orationem.

L'AMB. Hort. TALIA.] ut suorum animos consternatos confirmet, fortem se infractumq; dissimulata ægritudine, in aduersis fingit. Est enim leuamen quoddam doloris ac malorũ, principis fortitudo, alacritas & tolerãtia: haud aliter atq; gubernatoris animus præsens & alacer, ac spes in periculis maximè dubijs. Voce.] Pleonasmus, familiaris poëtis. Simulat uir fortis alacritatē, ut fractis ac iacentibus animis uirtutem addat ac robur. Illi se.] Hæc œconomia descripta maximè est primo Iliad Homeri ubi studium Apollini sacrificantium Græcorum describitur:

αὐτὰρ ἐπεί ῥ' εὔξαντο, καὶ οὐλοχύτας προβάλοντο,
αὐέρυσαν μὲν πρῶτα, καὶ ἔσφαξαν, καὶ ἔδειραν,
μηρούς τ' ἐξέταμον, κατά τε κνίσῃ ἐκάλυψαν,
δίπτυχα ποιήσαντες, ἐπ' αὐτῶν δ' ὠμοθέτησαν.
καῖε δ' ἐπὶ σχίζῃς ὁ γέρων, ἐπὶ δ' αἴθοπα οἶνον
λεῖβε· νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσίν.
αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχν' ἐπάσαντο,
μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν,
ὤπτησάν τε περιφραδέως, ἐρύσαντό τε πάντα.
αὐτὰρ ἐπεὶ παύσαντο πόνου, τετύκοντό τε δαῖτα,
δαίνυντ' οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης.

B

Verbosior multo Græcus est, quàm Latinus, dum singula conuenienter ordini rerum subijcere laborat: præcipuè uerò, ubi religiosè sacris operantur. Post effusas preces, molas spargunt, mactant sub hæc, & excoriant: indecoras excidunt: fumoq; obtexunt: duplicant omentum: crudum imponunt: in fissis accendunt. Libat senex uinum, natura calidum ac nigrum. Mox accensis coxis, (adolescentiores uerũa uertunt) ac degustatis uisceribus, reliqua minutatim secant: id quod Poëta noster uertit, Pars in frusta secant: uerubus ea affigunt, assant, ac rursum omnia detrahunt. postremò his laboribus defuncti, pàrant dapes, atque ad ultimum epulantur. Ex his Maro maximè decerpsit, quæ suo instituto conducere arbitratus fuit.

Prædæ.] ad præparãdam prædã. A' partitione. Accingere,] pro parare, metaphora usitata. Ac propriè Dapibus usus est: pro epulis in sacrificijs: cùm alioqui deorum dicantur, δαίς. Tergora.] ἔδειραν, periphrasticè, pro excoriant: id quod statim expolit. Viscera.] Propriè dicuntur, quæcunq; sub corio sunt. Hinc uetus uerbum uiscerari: carnes populo distribuere: & uisceratio, distributio illa, quæ fieri consueuit in sacris solennibus: ut paulò suprà hoc eodem loco ex Homero annotauimus, ad quem

C

hunc suum noster effigiauit. Et in funerib. clarorum uirorũ similis uisceratio exhiberi solebat apud priscos: σπλάγχνον. Frusta,] dixit carniũ particulas, τεμάχη, κερμάτια. Quæ trementia uocat, quasi adhuc à cæde palpitãtia. Figunt.] simplex pro composito: affigunt. Littore.] In littore: elleipsis, Ahenum, existimat Paulus iureconsultus uas esse, quod supra ignē suspensum pendet, in quo aqua potui calefit. Ad hoc calefaciẽdũ, ignē subijciũt: quem flammam nuncupat. Tum uictu.] δαίνυντ' οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης. Herbam] Viride pecudum pabulum uocant, quod terræ hæreat adhuc: βοτάνη, ἢ πόα. Implentur.] Admirabili breuitate, id quod fusiùs amplificare poterat, uno uersu absoluit. Bacchũ,] pro uino, per metonymiam posuit: inuentorem, pro re inuenta. Vsum plantandi uites, exprimendiq; liquorem, inuenisse proditur. Sed de Baccho prolixa narratio circa finem huius libri instituetur. Itaq; implentur affatim ueteri, ac proinde optimo laudatissimoq; uino, & carne ferina: ceruina uidelicet, in hunc usum parata.

ARGV.

A

ARGVMENTVM.

Troiani cibo & potu repleti, socios verbis singulos requirunt, ac de eorum vita dubitant, ob idq́; misericordia adducti, eorum etiam casum lugent: & præcipuè dux Aeneas fortiorum hominum casum gemit, eorumq́; desiderium æquo animo perferre non potest.

Postquam exempta fames epulis, mensæq́; remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemq́; metumq́; inter dubij: seu uiuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire uocatos.
Præcipuè pius Aeneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemq́; Gyan, fortemq́; Cloanthum.

NASC. POSTQVAM exépta fames epulis.] *Homeri uersus pluribus in locis repetitus, sed præcipuè in 1. & in 2. Odyss.*

» Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

uisse, quos Scylla nauibus extractos absorbuerat. Et flentibus ubertim somnus obrepit, quod à nostro uate est prætermissum.

Amissos longo socios sermone requirũt.] *remotis mensis communi hominum more subsequitur sermo, & quia de rebus libenter loquimur, quæ nobis gratissimæ sunt, de socijs fuit, tanquam de rebus cæteris charioribus, uerba faciunt.* Spemq́; metumq́; inter dubij.] *rectè sanè timoris, nõ absq; spei mentione, mentio fit:*
B *nã (ut inquit Arist. in 2. de arte rhet.) timentes nunquã sunt sine spe, ea timeri solent, in quibus aliqua sit spes cauendi.*

Seu uiuere credant, Siue extrema pati.] *ἀντιθέτῳ orationem illustrat: nam uiuere, & mortuum esse, contraria sunt.* Nec iam exaudire uocatos.] *Interpres bifariam hunc locum exponit, & uel Deos extrinsecus subaudiendum putat, & est (inquit) cõquestio (quasi dixerit communem esse misericordiæ locum ex infelicitate sociorum: qui ne in extrema quidẽ calamitate Deos propitios habent) uel socios: ut sit sensus: Eos ne sepulchrum quidem habere, ad quod uocentur: ego uerò Seruij sententiam non approbo, existimoq́; potius expolitionem esse, quã Græci ταυτολογίαν uocant, Virgilio maximè familiarem: hoc est idem esse cum superiore membro, siue extrema pati: id est, siue mortuos esse credant: nam mortui uocati non audiunt.* Præcipuè pius Aeneas.] *quia dux, & imperator est, ideò præcipuè casum suorum gemit: decet enim ut qui alijs dignitate præcellit, eũ & pietate præstare.*

Nunc acris Oronti, Nunc Amyci casum gemit.] *singulatim socios gemendo nominabat Aeneas, qui perierant, uel quos perijsse putabat, ut quanti eos fa-*
C *ceret, illis, qui aderant ostenderet: nam ad eos consolandos plurimum interesse putabat, ut quo ipse esset erga illos animo, non uerbis tantùm, uerumetiam affectibus declararet, ideo gemit, non lacrymatur, ut in ipso uiri fortis decorũ eluceat, & sociorũ obitũ se grauiter, molesteq́; ferre demõstret.* Et crudelia secũ Fata Lyci.] *auget fortasse ex nimio eius erga Lyciũ amore: nã cùm Amyci casum dixisset, amore uictus quasi cum exclamatione subdit:*

—& crudelia secum Fata Lyci.

Et quanquam Poëta ipse loquitur, ita tamen loquitur, ut Aeneæ personam indutus esse uideatur. Lyci uerò pro Lycij κατὰ συναίρεσιν, auctore Prisciano, positum est.

LAMB. Hort. EXEMPLO *Vlyssis Homerici, in Solis insula eiecti, refectos cibo ac potu, sociorum amissorum naufragio casum querentes inducit. Homerus Odyss. 12.*

» αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο
» μνησάμενοι δ' ἤπειτα φίλους κλαῖον ἑταίρους
» οὓς ἔφαγε γλαφυρῆς ἐκ νηὸς ἑλοῦσα,
» κλαιόντεσσι δὲ τοῖσιν ἐπήλυθε νήδυμος ὕπνος.

Euidenter affectus à loco hic admiscet, eos socios defle-

Postquam.] *αὐτὰρ ἐπεί. Erasmus in prouerbio: Non interpellandus famelicus, admonet, hunc uersiculum inter parœmias celebrari posse. quoties innuemus, non esse interpellandi ociũ, nisi prius placauerimus latrantem stomachum: aut ubi significabimus aliquẽ, simulatq; sit assequutus quod expetebat, iam ad alia conuerti. Extat autem hic uersus apud Homerum non uno loco, αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος. Quem Virgilius alibi ita reddidit:*

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi. «
Et Erasmus:

At postquam his potus exempta cupido, cibiq́. «

Spemq́.] *Anastrophe, & polysyndeton. Hæc, & ea quæ sequuntur, in Græco non sunt.* Extrema pati:] *periphrasis, pro mortuos & fluctib. absumptos esse.* Præcipuè.] *Vbiq; sui memor Poëta, τὸ πρέπον seruat, ut boni principis pietatem in suos coarguat. Porrò quod addit:* nec iam exaudire uocatos: *id ita accipiendum est, deos querelis nullis posse flecti, aut precibus: in rebus conclamatis: uel eos non solùm perijsse, uerùm etiam ne sepulturam quidem habere. Paratis sepulchris, defunctorum manes ter inclamabantur. Supremùm (inquit) ter uoce ciemus.* « *Verùm de hac conclamandi consuetudine, alibi. Significaturus itaque hic extremã desperationem, de amissorum salute, dicit eos ne uocatos quidem iam audire.*

Oronti.] *Enumerat aliquot illustres Troianos, quos inter suos desiderauit, quorumq́; desiderio ob uirtutem tenebatur.* Orontus, *ab* Orõte *amne nomẽ accepit: unde* Orontobates, *& similia propria, postea dicta fuerũt.* Oritur *aũt hic amnis inter Libanũ & Antilibanũ, iuxta oppidum Heliopolim. Quidã Græcorũ scribũt ὀρρόντην: sed de hoc suprà à nobis annotatũ est. Sunt &* Orontes *populi, iuncti* Gordiæis, *authore* Plinio. Amyci.] *Fuit alius quidã Amycus, Bebryciorum rex, propter quẽ in pugna à Polluce interfectum, bellum inter Argonautas & Bebrycos ortum fuit. Enarrator Apollonij secundo Argonaut. ἄμυκος, inquit, ὁ τῶν Βεβρύκων βασιλεύς, ἀγωνιστικὸν ὢν πολυδεύκην καὶ ἀναιρεῖται. δι' ἣν μάχη γίνεται τῶν ἀργοναυτῶν καὶ τῶν βεβρύκων, καὶ πολλοὺς ἀναιροῦσιν οἱ ἀργοναῦται, οἱ δὲ λοιποὶ φεύγουσι. Fuit autem is Amycus Neptuni & Melies filius, in cuius regnum qui penetrasset, eum secum cæstibus certare cogebat, superatosq́; occidebat. Memoratur alius Amycus inter insignes augures celebris. Meminit prioris Amyci regis & Orpheus in Argon. Cæterùm quod Poëta inter amissos socios Troianos Amycum recenset, illustriorem enarrationem desiderat. Bebryces aliquando Troiam incoluêre: quamobrem, ipsam Bebryciam nuncupant: Vnde illud: αὐλὸν πολλῶν βεβρύκων παγκαρπίαν*

Dion Cocceianus, Bebryces Narbonenses appellat: scribit enim hunc in modum: τ παλαι μὲν Βεβρύκων, νῦν δὲ ναρβωνησίων, δι᾽ οὗ τὸ πυρηναῖον ὄρος. τὸ δ᾽ ὄρος τοῦτο χωρίζει Ἰβηρίαν καὶ γαλατίαν.

Lyci.] Ipsumq; hoc nomen à Lyco Syriæ amne sumptum est. Cæterùm querela sociorum amissorum, clausula est totius antegressæ narrationis: unde ad occasionem congressus & hospitij Didonis transitionem facturus est. A

ARGVMENTVM.

Ad Iouem de rebus humanis tunc cogitantem Carthaginemq; respicientem affecta dolore Venus accedit, & lacrymans ipsum alloquitur.

Et iam finis erat, cùm Iuppiter æthere summo
Despiciens mare ueliuolum, terrasq; iacenteis,
Littoraq;, & latos populos, sic uertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis,
Atq; illum taleis iactantem pectore curas,
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitenteis,
Alloquitur Venus: —

NASC. Et iam finis erat.] pulchræ digressioni & negocio ualde aptæ sese accingit Poëta: nam Troianis à Iunone odio iniquo uexatis, tandem Iupiter respiciat oportet: quem cùm Poëta huius rei sollicitum fecisset, non erat quod Venus cunctaretur, quæ tantopere fauebat Troianis, & Aeneam filiũ ex tantis incõmodis eripere cupiebat: itaq; oblata sibi opportuna occasione ad Iouem plorans accedit, exploratura quid de Troianis iam tandem futurum uelit. locus uidetur ex Hom sumptus Iliad. α ubi Thetis precatura Iouem pro Achille filio suo cœlum ascẽdit: notior est doctis locus, quã hic adscribi oporteat. Despiciẽs mare ueliuolum, terrasq; iacenteis.] Homerus loco proximè adducto, hoc totũ uno uerbo expressit: nam Iouem εὐρύοπα id est, magnũ oculũ habentẽ, quo longè, lateq; prospicere potest, appellat. inquit enim:

εὗρεν δ᾽ εὐρύοπα Κρονίδην ἄτερ ἥμενον ἄλλων.

Porrò felicem euentũ habere dicuntur, quæ Iupiter è cœlo benignè respexerit. Obseruandus est orationis cultus, cùm singula penè uerba singulis epithetis illustrentur, mare ueliuolum, terras iacenteis, littora, & populos latos. Sic.] hoc benigno aspectu. Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitenteis.] mouet commiserationẽ ex dolore Veneris: quam tristem, propter Troianorum miserias, appellat, & à pulchritudine commendat: nam cùm ait, oculos nitenteis lacrymis, nimiam illius in lacrymis effundendis pulchritudinem, atque uenustatem ostendit. ita quoq; de Eurialo in 5. Aen.

Tutatur fauor Eurialum, lacrymæq; decoræ.

Quod uerò tristior ait, non puto comparatiuum pro positiuo positum esse, sed ut magnum doloris illius affectum ostẽderet, tristiorem esse, quàm unquam fuerit, dixit: quod si Venus tristis esse non potest, ut interpres innuere uidetur, malefecit Virgilius, qui hoc in loco tristem induxit: at si tristis existere, ac dolorem pati potest, dolor iste intendatur, remittaturq; oportet.

LAMB. Hort. Transitionem parat per speciem digressionis, occasione querimoniarum Veneris, ad oraculum Iouis de amplitudine Imperij Romani, & clara Aeneæ posteritate: quo consilio Aeneas à matre ad hospitiũ Didonis deducitur. Est autem noua narratio lætiorum rerum, postea quàm Troiani periculis sunt defuncti. Quare eam à deorum consilio ordiatur, quorũ nutu tristia lætis cõmutãtur. Et in Tragicis dramatibus præcipitur,

Ne Deus intersit, nisi dignus uindice nodus Inciderit. —

Et iam.] Transeundi forma ad nouã narrationẽ quasi dicat: Ad hũc modũ à iactatione maris elapsi, corpora sua refecerant Troiani: cùm Deus solicitus rerum humanarũ, terras & omnia quæ cœli ambitu & complexu tenentur, aspiceret. B Respexit ad prouerbium, ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός, cùm in medijs malis præter expectationem salus offertur, Ex improuiso deus. Aethere.] Differentiam statuunt Græci inter αἰθέρα καὶ ἀέρα, ἀήρ μὲν γὰρ ἐστι [illegible] Lycophron:

[illegible]

Differentia persæpè confunditur: hîc pro cœlo usus est. Sed & summum cœlum dixit, pro medio in meridie. Iam & Despicere appositè ac propriè usurpat, pro deorsum è summo, inferiora, depressa ac iacẽtia spectare. Hinc pro contemnere quod humilia despectui habeantur. Huic diuersum est suspicere. Veliuolum.] Epithetikῶs, Sic Liuij in Helena: Tu qui permensus ponti maria alta uelinola. Et crebrum est apud Ennium, in quo uidelicet naues uelis aguntur. Iacenteis.] humiles, & intra cœli complexum depressas. Vsus est nimium quàm eruditè: nam iacentia appellamus abiecta & contempta, ut quæ hominum pedibus proculcentur. A partitione locus. Nam hanc uniuersam machinam in suas partes secat: terram, maria, littora, & eos qui intra horum sinus continentur. C Sic.] id est, inconniuenter despectans. Solicitudinem de rebus humanis ostẽdit: id quod hypotyposi ἄκρας δαμονῶς regna intuentis, perspicuè expressit. Metaphora in Vertice: quod hominis est, ad summitatem cœli transtulit. Ellipsis præpositionis in. Defixit: periphrasis, pro obtutu aspexit. Consimilis est in ea, quæ sequitur, oratione: Iactantem curas, pro curantem, solicitè cogitantẽ. Tristior.] Enallage, comparatiuum pro positiuo. Oculos.] Synecdoche poëtica, τὼ ὀφθαλμὼ κατὰ δάκρυ χέω, frequẽs Homero, δακρύω, lacrymo: δάκρυμα, lacryma.

ARGVMENTVM.

Queritur de patre Ioue filia Venus, quod promissis non steterit, sed Troianos, quibus orbis terrarum imperium, cœliq; arcem pollicitus fuerat, grauiter sectari, in eosq; inclementiùs, quàm decet, agere uideatur.

— O qui res hominumq; deûmq;
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum?
Quid Troes potuêre? quibus tot funera passis,

NASC. O qui res hominumq;.] expostulatoria oratio est: nam ita queritur de Ioue Venus, ut illum (modestè tamen) cùm inconstãtiæ, tum etiam iniustitiæ

Cunctus ob Italiam, terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim uoluentibus annis.
Hinc fore ductores, reuocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.
Pollicitus: quæ te genitor sententia uertit?
Hoc equidem occasum Troiæ, tristeis'q; ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna uiros, tot casibus actos,
Insequitur: quem das finem Rex magne laborum?
Antenor potuit, medijs elapsus Achiuis,
Illyricos penetrare sinus, atq; intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timaui:
Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis
It mare † præruptum, & pelago premit arua sonanti.
Hic tamen ille urbem Pataui, sedesq; locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit
Troia: nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandùm) amissis, unius ob iram
Prodimur, atq; Italis longè disiungimur oris?
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?

† al. proruptum,

A *stitiæ accuset: iniustitiæ quidem, quia cùm nihil Troiani in ipsum admiserint, crudeles tamen illi pœnas pendunt: uel si quid reuera commiserint, in animaduersione, supplicioq; in eos, durior quàm æquitas postulet, ipse uideatur: in constātiæ uerò, quia cùm perpetuitatē, summumq; imperium Troianis pollicitus fuerit, non modò id eis nō præstet, sed de eorū uita potiùs, ac nomine delendo cogitare uideat̄.* B *Mira est profectò huius orationis uarietas: multiplicesq; affectus: nam modò queritur Venus, modò blandis utitur uerbis, quādoque iracūdiæ ardore flagrat & contentione disrumpitur, interdum dolet, atq; inuidia consumitur & sanè hoc orationis principium satagentis, atq; omni sollicitudinē repleti animi uidetur, cùm ita exclamat:*

—— O' qui res hominumq; Deûmq;
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres.] *perinde ac si diceret: O' Iupiter, cuius oculis (cùm supera, atq; infera, summo, æternoq; imperio, ac iustitia gubernes) omnia sunt aperta, cui omnia hominum uitia, uirtutesq; egregiè explorata sunt, & cognita: quæ uerba ad beneuolentiam illius sibi conciliandam efficacissima sunt. huic non dissimile est orationis principium. 10. Aeneid.*

O' pater, ô hominum, Diuûmq; æterna potestas,
Namq; aliud quid sit, quod iam implorare queamus?

Quid meus Aeneas.] *ἐρώτησις est, quæ & interrogationis & propositionis officio fungitur, ab eo, quod fieri nequit: id est, ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου deducta. Hoc enim ait: nullum flagitij, aut sceleris genus reperiri posse tantum, quod qui admiserit, tali supplicio, quale in Troia*C *nos exercetur, dignus esse uideatur. huic affine est illud ex 9. Aeneid.*

——nihil iste, nec ausus,
Nec potuit.

In te.] *ἐμφατικῶς: quem Dij, hominesq́ timent.*

Quid Troēs potuêre?] *extenuat à minori. Non modò, inquit, nō peccauit Aeneas, sed ne Troiani quidem, q.d. faciliùs in Iouem peccare potuisse Troianos, quàm Aeneam diuinitatis minimè expertē: ueruntamen non peccarunt, igitur immeritò excluduntur. Sanè hæc interrogatio uim occultæ reprehensionis habet: quod innoxij affliguntur, uel grauiori, quàm sat est, supplicio afficiuntur.*

Quibus tot funera passis.] *mouet cōmiserationē ex multitudine incommodorū, quæ Troiani passi fuerunt.*

Cunctus ob Italiam.] *exaggerat Troianorū incommoda argumento à consequentibus deducto: nam quibus negatur totus terrarum orbis, his ne ad Italiam quidem ueniendi facultas conceditur.*

Certè hinc Romanos.] *inconstātiæ reprehensio nē ingreditur, quod Iupiter promissa nō præstet. Est autem modesta reprehēsio, ab inhonesto deducta, totusq; hic locus ex 2. Homeri Iliados sumptus esse uidetur: ubi Agamemnon ibidem de Ioue cōqueritur: qui cùm & uerbis pollicitus fuisset, & capite annuisset, ab eo captū iri Ilium, quasi mutato consilio, eum Argos remittit. sic ait Hom.*

ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος.
Ζεύς με μέγα Κρονίδης ἄτῃ ἐνέδησε βαρείῃ.
σχέτλιος, ὃς πρὶν μέν μοι ὑπέσχετο, καὶ κατένευσεν
Ἴλιον ἐκπέρσαντ' εὐτείχεον, ἀπονέεσθαι.

Et quæ sequuntur reliqua.

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.] *quid quantaq; Iupiter pro Troianis pollicitus fuerit, enarrat, ut in maximis rebus se à patre deceptum fuisse demonstret: quæ res ad impetrandum quæ uelit, plurimum ualet: alludit autem ad Augusti Cæsaris monarchiam.* Quæ te genitor sententia uertit?] *modestissimè patrem arguit inconstantiæ. quasi præter regis decorum fecisse uideatur, quia promissis non steterit. σοὶ δὲ (inquit Isocrates) πρέπει καὶ σωφρόνων τῶν βασιλέων γνώμην ἀμεταπτώτους ἔχειν περὶ τῶν δικαίων. hanc eandem sententiam Poeta aliter protulit in decimo Aen. cùm ait:*

Cœlicolæ magni, quianam sententia uobis
Versa retro?

Fingitur aliquando Iupiter aliter uel agere, uel sentire, aut uelle, quàm ab eo uel factum, uel iussum, uel præscriptum sit, quod ideo fit, non quod ipse sibi dissideat: nam à se ipso Iupiter abscidere nequit: quamobrem infrà dicit:

——neq; me sententia uertit.

Sed quia rerum euenta nequaquam ab illo solo dependēt: sunt enim alia sydera, quæ Astrologi infortunia uocant, quorum asperitate corroboratur uis fati ad impedimenta uirtutum: cuius quidem fati administra est fortuna: sed hæc sunt Astrologorum nugæ.

Hoc equidem occasum Troię.] *reuocat commiserationis affectum per locum communem ex his, quæ præter spem contingunt: nam id omne nunc sibi ereptum esse queritur, unde aliquam præteritæ Troianorum calamitatis consolationem sperabat, quia eadem fortuna, hisdemq; casibus Troianos adhuc uexari, perturbariq; uidet, quibus iam inde ab initio uexati fuerint.*

Fatis contraria fata rependens.] *Fatum erat, ut Ilium periret, & fato Aeneas in Italiam nauigabat: unde Romani genus habituri erant: hoc est igitur quod ait Venus, se fatis fata rependens, hoc solatio consolari: nam ubi ex priore fato dolorē, ita ex altero consolationis fructum*

fructum capiebat: si uerò de Dijs rebus Troianorum propitijs, & aduersis intelligendum affirmet, non laboro: nam & Ouidius dixit:

Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo.
Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua fuit.

Sed hæc, mea quidem sententia, ad rem non faciunt.

Quem das finem Rex magne laborum?] *blanda, humilisq; non sine ingenti sollicitudinis affectu interrogatio: quæ precationis uim habere uidetur: perinde ac si diceret: iam denique tempus est, ut, qua tua potentia es, tot, tantisq; laboribus modum facias. itaq; renouat cōmiserationis affectum, & patris, cuius potestatem uehementer extollit, iterum sibi beneuolentiam conciliat: huic similis extat locus apud Eurip. in Alceste, ubi chorus hunc in modum loquitur:*

ἰὼ Ζεῦ τίς ἂν πῶς πᾷ πόρος κακῶν
γένοιτο καὶ λύσις τύχας,
ἃ πάρεστι κοιράνοις;

Antenor potuit, medijs elapsus Achiuis.] *rursus in querelam prorumpit, adducens Antenoris exemplum: unde colligit argumentum à minori: Troianis iter in Italiā cōcedi debere: nā si in Antenor (inquit) patriæ proditor superatis omnibus locorū difficultatibus, ad Italiam nauigare, ibiq; Patauium urbem condere potuit, Aeneas uerò filius meus nepos tuus, cui cœlum pollicitus es, qui nullo scelere, sed fato nutuq; diuino nauigat, non modò in Italiam aditum ei promissum adimis, uerumetiam eum tanquam nefarium hominem, & sacrilegum, Dijsq; immicū à Iunone uxore tua, uexari, pessimeq; tractari permittis: igitur inuidiosè, & cum emphasi nomen Antenoris proferendum est: nam hinc omnis ferè Veneris inuidia pendet, quod scelestus Antenor ex hostibus receptus in Italia urbem cōdidit, Aeneas uerò, cui fata sedes ibi quietas permittunt, eò adire non possit.* Medijs elapsus Achiuis.] *singulæ huius exempli partes uim habent augendi odij, atq; inuidiæ concitandæ, sed paulò infrà pluribus.*

Illyricos penetrare sinus.] *mare Adriaticum, mare unum est, sed propter diuersa promontoria, in plures distribuitur sinus: nam qui ab Epiro, unde Adriaticū mare ab oriente initium habet, inchoat, sinus Dalmaticus appellatur: à dextra parte Dalmatiam, à sinistra Apuliam alluit: per quem Iaderam, appellitur Dalmatiæ urbem, inde Anconam, quæ in Italia est, nauigatur: alter est sinus paruus longitudine passuum triginta millium, ab Offaro Illyrij oppido Polam usq; quæ in Istria urbs est: unde Polaticus olim Fanaticus sinus dictus est: à Pola inter scopulos, & secus littus Rubignum & Parentiam Istriæ oppida nauigatur: inde tertius sinus initium ferè capit. qui sinus Venetus, seu magnum Quernarum dicitur, per hoc mare Venetias potissimùm centum millium passuum nauigatione peruenitur, quibus uerbis facilè intelligi potest, cur Poeta Illyricos penetrare sinus numero multitudinis dixerit, non autem unitatis, Illyricum sinum: hæc eò libentiùs adscripsi, quia mihi sæpenumerò hæc maria contigit nauigare.* Atq; intima tutus.] *Paulatim exaggerat, ut plenam αὔξησιν faciat.*

Vnde per ora nouem.] *transeundi difficultatem ostendit: & aut ὑπερβολικῶς nouē dixit, cùm nisi septem sint: ut nouem non numerum, sed uehementiā significet (ita etiam Strabo libro geographiæ primo Homerum excusat: qui ter in die scripsit Charibdim reddere quod absorbuit, terq; resorbere: cùm satis compertū sit, illud bis in die fieri) aut eorum auctoritatem Poeta secutus est, qui Timauum nouem capitibus exurgere literis prodiderunt: quorum sententiam Mela quoq; Pomp. approbasse uidetur.* Hic tamen ille urbem Pataui.] *inuidiosè, sed &, urbem Pataui, Græcè dixit: sicuti paulò superius, fontem Timaui, pro fontem Timauum.* A

Sedesq; locauit Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit Troia, nunc placida compostus pace quiescit.] *hic plena, perfectaq; αὔξησις est: quod amplificationis genus Quinctilliano incremētum appellatur: nam cùm quatuor potissimùm generibus amplificatio constet, incremēto, comparatione, ratiocinatione, congerie: hæc per incrementum est, quod pluribus fit gradibus: ita enim augetur per gradus iste, quod Antenor ex medijs hostibus elapsus est, quod per populos barbaros, ac natura feros tutus pertransijt, quod urbem condidit, eaq; condita, summa pace, & tranquillitate regnauit. Sanè ex hostium manibus effugere, perq; populos feros, ab omniq; penè humanitate alienos absq; ullo capitis detrimento transire, magnum est: urbem uero absq; æmulatione, & contentione ædificare, genti nomen imponere, maius quiddam est. Sed urbe condita, tutò, & absq; controuersia uiuere, tranquillaq; pace regnare, maximum est. Fabius exemplum adducit ex Verrinis, facinus est ciuē Rom uincire, &c. Sed in oratione pro P. Quinctio in ea conclusionis parte, quam per commiserationem agit, uaria extant huiusce exornationis exempla.* B

Armaq; fixit.] *id est, securus uixit: tractum à militibus, seu mauis à gladiatoribus: qui deposita gladiatoria, seu militari arte, arma figere dicebantur: quia ea in templis suspendebant, uel templorum parietibus affigebant. Horat. lib. epist. 1.*

——Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Vnde factum est, ut figere arma, sit securum esse.

Nos, tua progenies.] *Cōparationi institutū accōmodat, factū auget ab indignitate personæ: mouetq; cōmiserationis affectū per locū cōmunē, ex his quæ fiunt præter spē: huic loco persimile est illud Ouidianū in 3. de Fastis:*

Illa ego sum, cui tu solitus promittere cœlum.
Hei mihi pro cœlo qualia dona fero?

Annuis.] *annuēdo promittis. Iouis τὸ νεῦμα: qui nutu magis, quàm uerbis loquitur: unde illud Virg. ex Homero sumptum, ut infrà dicetur:* C

Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Nauibus (infandum) amissis, unius ob irā Prodimur.] *exaggerat ex iactura, & incōmodo Troianorum: facti indignitatem patri obijcit ex genere, & numero, quòd ipsa & Aeneas (nam tanquam una ex Troianis Venus loquitur) quibus fatales sedes in Italia pollicita sunt, & in cœlo, propter diuinitatem æterna debentur, odio, & iniquitate unius Iunonis miseris modis uexentur, & quasi nubes inanes huc illuc uento circumferantur, itaque cum contemptu, & stomacho unius ob iram dicit, quod uim quoque habet concitandi Iouis in Iunonem: quo nihil optatius est Veneri, & astutè id seruauit in fine, ne si fortè hoc ægrè tulisset Iupiter, illius animū initio orationis à se alienum fecisset: uerbum autem* Prodimur, *pro decipimur, aut porrò damur, accipiendum est.*

Hic pietatis honos?] *occupato grauissimis argumētis Iouis animo, Venus apertis, quod aiūt, tibijs, in querelam prorumpit: & ira uehementer exæstuans, nimis indulgenter*

A dulgenter loquitur, ac omne prorsus iracundiæ atque odij uirus effundit.

LAMB. Hortc. EXPOSTVLATORIA oratio, generis iudicialis est. Expostulat enim cum Ioue, de inconstantia, quòd fidem datam de restituendo Aenea in Italiæ possessionem, non seruet. Absoluitur locis suasorijs. A' facili: cùm Iupiter omnia posiit, nec habeat à quo prohibeatur quo minus præstet promissa. Ab inhonesto: cùm id quod religiosè sit pollicitus, negligat. Argumentatur ab exemplo minori ad maius. Antenorem, hominem alienum ab Iouis ipsius sanguine, in Illyrium peruenisse, ac sedem fixisse. Cócludit obliqua reprehensione inconstantiæ. O' qui] Beneuolentia à persona Iouis, & æterna eius potentia: temperat enim ac gubernat Deus suo nutu omnia quæ supra infráque cœlum sunt: uegetat item atque nutrit. Polysyndeton. hæc figura è Græcanicis sumpta est, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Syncope, deûm pro deorum. Fulmen Ioui, perinde ut tridens Neptuno, hasta Palladi, arcus & tela Cupidini, thyrsis Baccho attribuitur. Quid meus.] Propositio, per interrogationem enunciata. Nihil Troiani meriti sunt, quamobrem ipsis totus orbis, propter Italiam præcludatur. Dissimulanter inconstantiam Iouis

B notat, quæ in Deum cadere non debet. Et crebræ interrogationes exaggerant facti turpitudinem. Quid.] Anaphora. Obseruanda est emphasis, Meus: tuus nepos. habet item affectus. Culpam, quæ Iunonis erat, in Iouem reijcit, ut querela acerbior sit. Tantum.] ἐπιφωνῶς, tam immane flagitium, odio Iouis dignum, cur tot periculis exerceatur. Zeugma. Funera.] Auxesis: amplificat multorum annorum iactationem. Funus autem propriè est, cadauer mortui hominis, exequiæ: accipitur pro morte. Iactationem itaque terra & mari, uocat mortes meras. Cunctus.] Amplificatio. contendit à promissis ipsius Iouis antecedentibus, quibus obliquè eius inconstantiam perstringit: quod uitium negant philosophi in sapientem uirum cadere, nedum in deos, multò uerò minus in summum Iouem. Voluentibus annis.] Enallage generis: in absolutum uertit transitiuũ.

Ductores.] imperatores Romanos uocat, qui è sanguine Aeneæ nascerentur. Hinc.] Emphaticõs repetit particulam Hinc, quasi iteret, ex sanguine Troiano. Reuocato.] è Troia in possessionem Italiæ, unde Dardanus, primus Troiæ conditor, profectus fuerat. Quo fatis

C defuncto, Teucer è Creta in Phrygiam delatus, ipsam urbem mœnibus cinxit. Erat autem ita in fatis, ut Dardani reliquiæ aliquando, opibus regni Troiani euersis, in Italiã reportarentur. Fuit alius Teucer, frater Aiacis Telamonij, qui capta Troia domum reuersus, à patre regno pulsus fuit. De his alibi fusiùs narrabitur. Cæterùm Teucer è Creta in Phrygiam delatus, cum Dardano quidem coniunctissimè uixit: sed nulla stirpe relicta, uita defunctus fuit. Dardanus ex Italia (ut dictum est) in Phrygiam uenit, quem per Teucrum innuit. Genitor.] Clausula contentionis, in qua colligit inconstantiam Iouis. Occasum.] excidium: à spe promissorum fatalium quibus nixa sit. Periphrasticè, Magnum regem Iouẽ appellat. Antenor.] Ab exemplo minori, quò iniuriam eleuat. Neque illud frigidè transeundum, Rependens, pro, qua sibi lance Romanis fatis contraria fata Troiana uicissim pendens, dixisse: à lancibus ducta metaphora, in quibus pondera utrinque appendendo conferuntur. Fuit autem Antenor Priami ὁμόγαμβρος: habebat enim uxorem, Hecubæ sororem Theano. Tradunt Græcorum commentatores, hunc Troiam Græcis prodidisse, hoc præmio, ut regnum Troianum deinceps obtineret: ὅτι καὶ τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάσαντες, καὶ τοὺς ἀρίστους αὐτοῦ ἐμβαλόντες, προσποιούμενοι φυγὴν ἦλθον ἐπὶ τὴν Τένεδον. τῶν δὲ Τρώων ἄλλοι μὲν κρημνίζειν δουλεύοντες δόλον εἶν, ἄλλοι δὲ παρὰ θεῶν ἀναθεῖναι, ἵνα λύσειν αὐτὸ προσέταξαν, καὶ προσάγοντες αὐτὸ ἄγειν ἔνδον τῆς Τροίας. Ἀντήνωρ δὲ φανὸν ἀνῆψεν τοῖς Ἕλλησι, καὶ τὰ ὑποχάλαρα τοῦ ἵππου ἀνοίγει. καὶ οἱ ἄριστοι οἱ ἐν τῷ ἵππῳ ἐν σκότῳ ἀνοίξαντες τὰς τῆς Τροίας πύλας, ἔνδον εἰσάγουσι τοὺς Ἕλληνας, καὶ οὕτως πόρθουσι Τροίαν ἐκράτησαν. Hæc Lycophronis diligens enarrator. Porrò de Antenore & Aenea à Græcis scriptoribus duplex fama celebratur. Quidam dicunt, quod cùm hi Priamo & Troianis petendæ pacis authores semper fuissent, & ob id summa ignominia à sacris repudiarentur, pactos à Græcis suam incolumitatem per portam quæ equinam habebat speciem, hostes noctu in urbem intromisisse. Nonnulli, quod Græcos hospitio excepissent, qui ad repetendam Helenam missi erant, quodque illius reddendæ suasores ab initio extitissent: postea in suspicionem proditionis uenisse. Certè Menecrates Xanthius author est, Aeneæ causam prodendæ urbis fuisse, quòd ab Alexandro à solenni sacro reiectus esset. Dionysius author grauissimus existimat, solùm Antenoridarum proditione captam urbem. Lycophron Antenorem Troiæ proditorem fuisse memorat qui recluserit (ut inquit Variæ histor. scriptor) iuncturas compagesque uentris lignei equi, ἀναμοχλεύσαντα ζυγὰ δουρείου γαστρὸς ἵππου. Liuius tradit, Achiuos omnem uim & ius belli ab utroque prohibuisse: uel quòd semper reddendæ Helenæ & pacis authores fuissent: uel uetusti iure hospitij. Antenorem cùm Henetum multitudine, qui domestica seditione pulsi, alias sedes & ducem quærebant, rege ad Troiam amisso, uenisse in intimum maris Hadriatici sinum: & populis, qui mare & alpes incolebant, pulsis, eam oram tenuisse: pagumque adhuc Troiam, ipsam uerò gentem uniuersam Venetos appellatos. Henetos constat gentem esse in Paphlagonia, iuxta oppidum Mastyam Milesiorum, & Crommam: unde profecti ad Troiam fuerant. Inde Veneti oriundi, ut ab Aenea duce Romani. Quod si uerum est, uanum esse oportet Antenorem post Troiæ excidium, in restaurata urbe, 22 annos regnasse, & postea ab Hectoris liberis, auxilium ferente Heleno, pulsum, in Venetos concessisse, & Patauinæ urbis fundamenta posuisse. Illyricos.] Illyricæ gentis descriptio extat apud Plin. lib. 3. cap. 21. Hanc autem gentem antea Liburnos fuisse appellatos, constat: intra cuius sinum multas insulas esse scribunt. Ipsa autem regio Illyris uocatur: estque portio quædam Pannoniæ, cum qua coniungitur. Strabonis abbreuiator docet Illyriam uniuersam esse montosam, frigidam, & niuibus obsitam: lib. 7 ἡ παρακειμένη τῆς παραλίας Ἰλλυρία, πᾶσα μὲν ὀρεινὴ καὶ ψυχρὰ καὶ νιφόβολος. ἡ δὲ προσάρκτιος καὶ μᾶλλον, ὥστε καὶ τῆς ἀμπέλου σπάνιν εἶναι. ταῦτα δὲ τὰ χωρία Παννόνιοι κατέχουσι, πρὸς νότον μὲν μέχρι Δαλματίων καὶ Ἀρδιαίων, πρὸς ἄρκτον δὲ μέχρι τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ, πρὸς ἕω δὲ Σκορδίσκοις συνάπτοντα τοῖς, παρὰ τὰ ὄρη Μακεδόνων καὶ Θρᾳκῶν. Idem docet, principium Illyricæ maritimæ esse Istriam, Carnois contiguam, & Italiæ. καὶ εἰσὶν (inquit) ω στάδιοι ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδρίας ἕως τῆς πόλας. Appianus Illyriorum originem à Polyphemo & Galatea esse tradit: ex quibus tres filij geniti, Illyrius, Celtus & Gallus, à quibus Illyrij,

Celtæ

Celtæ & Galatæ sunt orti. Ex Illyrio natus Achilleus, Autaricus, Dardanus, Medus, Perebus & Taulantius: quorũ quisq; gentem de se reliquit conditã. Muliebrem item stirpem procreauit, Partham, Daortam, Daseram: à quibus Parthenij, Daortij, & Dasareni nominati, & ipsi inter Illyricas gentes clari. Autaricus Pæonem habuit, & Scordiscum: unde Scordisci & Pæones. Ex Pæone Triballus, Triballorũ author: qui ad Istrum fluuium sedes habuêre. Sed Græci eos Illyrios arbitrati sunt, qui supra Macedoniam & Thraciam à Chaonibus & Thesprotis ad Istrum usq; fluuium sedes habuêre. At Cœlius Illyriam, ab Illyrio Cadmonis filio dictã autumat. Liburnorum.] Liburniæ initium & finis Dalmatia est, inquit Plinius. Huius regionis gentes multæ ab eo recensentur lib. 3. cap. 22. Horum inuentum fuit liburnum, nauigij genus uelocissimum, Liburnicæ naues dictæ. Ipsa autem gens ab Amazonibus orta creditur. Superare Timaui.] traijcere fluuium Timauum. Plinius scribit, contra hunc amnem insulam esse paruam, cum aquis calidis, quæ pariter cum æstu maris crescunt minuunturq;. Chræstomathiæ author, μετὰ τὸ τίμαυον, μεχόταλον ὂν τ' ἀδρία, ὑ τ ἱερὸν δὲ πα- ραλία, μέχρι πόλας. Vrbium, inquit Mela, quæ procul à mari habitantur, opulentissimæ sunt ad sinistram, Patauium Antenoris, Mutina & Bononia Romanorum coloniæ: ad dextram, Capua à Tuscis & Roma quondam à pastoribus condita: nunc, si pro materia dicatur, alterũ opus. At in oris, proxima est à Tergeste, Concordia: interfluit Timauus, nouem capitibus exurgens, uno ostio emissus. Hæc Mela: qui hoc cum Poëta consentit, quòd nouẽ ostijs in pelagus effunditur. At, qui diligenter uetustatem scrutantur, uolunt, hunc numerum priscorũ consuetudine pro quauis multitudine esse usurpatum: ut in eo, » –nouies Styx » interfusa coercet. & apud Horatiũ: –nonumq; prematur in annum. Apud Nicandrum πολύδεσμοι ἐννεάδεσμοι: hoc est, multarum colligationum: apud eundem, ἐννεάκεντρον, nouem aculeorum, cùm duos aculeos tantùm habeat. Aratus, καὶ ἐννεάγηρα κορώνη, ubi interpres, πολύγηρα κορώνη exponit. Cæterùm Martialis Timauum multifidum uocat, cùm constet, septem ostijs tantùm exonerari. Hæc obseruanti, non parum subit mirari, cur tam in modicus laborat in describendo amne Timauo: ab ostijs 9. & uastitate, ad amplificandum exemplum minus. Alij, septem ostia amni tribuunt, nonnulli octo: cùm ea diuersitas fabulosum id uniuersum coarguat, quod de eo celebratur. Ioachimus Vadianus, diligens locorum perlustrator, & eruditus cosmographus, qui præsentibus oculis omnem hanc oram lustrauit, author est, nusquam ullum Timauum extare hodie præter obscurum riuulum, & eum quidem pedibus peruiũ: ut fabulosa planè esse uideantur, quæ de tot huius amnis ostijs celebrata sunt. Vadiano, missis aliorum nugis, ego accedo. Sunt enim fluminibus sui ortus & interitus. A Hic tamen.] Hæc urbs primùm Antenorea, mox Patauium, postremò Padua appellata fuit, quo nomine hodie nuncupatur. Hæc nobis edidit clarissimum historiographum rerum Romanarum, T. Liuium. Pataui.] per aphæresin dixit. Sedesq;.] Interpretatio. Genti.] Hoc est quod Liuius scribit: Pagum Troiam, gentem uerò uniuersam Venetos appellauit. Sed de suo nomine ipsam urbem (ut diximus) primùm Antenoream uocauit, ciues uerò Antenoridas. Armáque.] Allusum ad uetustam athletarum & ueteranorum militum consuetudinem, quibus propter legitimè exactam ætatem, & emeritæ militiæ laudem, missione à laboribus concessa, mos erat, arma uel Herculi uel Marti ad postem suspendere, quasi consuetis studijs iam deinceps ualedicturis. Indicat hìc Venus, per fixa arma, Antenorem iamdudum laboribus suis defunctum, quietem consequutum: cùm Aeneas Iouis ex filia nepos, odio Iunonis adhuc iam septimum annum in medijs periculis iactetur. Arma, insignia quidam interpretantur armorum. Meminit Messala ad Valentinianum Imperatorem armorum, quæ Antenor in templis suffixit. Tròia.] Troiana, trisyllabum. Compostus: syncope, pro, compositus. B

Nos tua.] Applicatio exempli maioris, cum exaggeratione indignationis, quam emphasi item intendit, & enallage numeri. Quare reprehendit Iouem à parum pio & turpi, quòd filiam & nepotem spe potiundæ Italiæ defraudet, eiusq; possessione excludat, cùm Antenorem, hominem Troianũ, ab eius sanguine ita alienum, ut quem alienissimum, ad quietam sedem peruenire passus sit. Locus, præter spem Nauibus.] Exaggerat indignitatem, collatis inter se partibus: Aeneæ cœlum debetur, nequaquã uerò Antenori: nos amisimus naues, ille cum integra classe secundo uento nauigauit: ille dijs hominibusq; plaudentibus, nos odio Iunonis, adeoq; unius, ob causam nullam, summa iniuria prodimur: nos Italia excludimur, ille admittitur. Admirabilis Poëta est in extenuationibus causarum. quòd filia propter odium unius Iunonis hanc contumeliam à patre accipiat, fit, cùm ipsi & filio regnum Italiæ fato debeatur: plus tamen uis & iniuria ualeat, quàm æquitas. Annuis] Mutatio generis. Infandum.] turpe dictu. Atq;] Epexegesi reddit, qua in re prodãtur: quòd ex Italia excludantur. Hic piet.] Epilogus C constat affectibus à parum pio, & notatione inconstantiæ. Illos autem uehementius intendunt iteratæ interrogationes, per ecphonesin. Sceptrum.] pro regno: metonymia. Reponis.] restituis. Respicit ad id quod antea obiecerat, in fatis fuisse, ut Dardani reliquiæ in Italiam aliquando reportarentur. Habet ipsa clausula ironiam: quasi dicat, nequaquam Aeneam in ius regni Italici reponis.

ARGVMENTVM.

Iupiter risu, vultu, osculo, & verbis filiam consolatur: nam quæcunq; ei de Troianis pollicitus est, omnia se benignè præstaturum confirmat: prædicit Aeneam virum magnum futurum, bella ingentia in Italia facturum, ferocesq; populos superaturum: Ascanium quoq; eius filium Albam conditurum, ibiq; triginta annos regnaturum, alios deinde reges ei ad trecentum annos prospero euentu successuros: vnde & Romanum imperium originem habiturum prænunciat: itaq; series rerum ac summa totius Rom. historiæ ab Aenea, vsq; ad Augustum Cæsarem, in cuius gratiam hoc opus scriptum est, egregiè atq; optimè texitur.

NASC.	OLLI subridẽs hominum	Olli subridens hominum sator, atq; Deorum, Vultu, quo cœlum, tempestatesq; serenat,	sator, atque Deorum.] quæ relis

Oscula libauit gnatæ, dehinc talia fatur:
Parce metu Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem & promissa †Lauini
Mœnia: sublimemq́ feres ad sydera cœli
Magnanimum Aeneam: neq; me sententia uertit.
Hic (tibi fabor enim, quādo hęc te cura remordet,
Longius & uoluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populosq́ feroces
Contundet: moresq́ uiris, & mœnia ponet:
Tertia dum, Latio regnantem uiderit æstas,
†Terraq; transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius (cui nunc cognomen Iülo,
Additur: Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos uoluendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumq́ à sede Lauini
Transferet, & Longam multa ui muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos,
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte grauis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus, excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanosq́ suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
Quæ mare nunc, terrasq́ metu, cœlumq́ fatigat,
Consilia in melius referet, mecumq́ fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq́ togatam.
Sic placitum: ueniet lustris labentibus ætas,
Cùm domus Assaraci Phthiā, clarasq́ Mycenas
Seruitio premet, ac uictis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, à magno demissum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo spoliis orientis onustum,
Accipies secura: uocabitur hic quoq; uotis.
Aspera cùm positis mitescent secula bellis:
Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius, intus
Sæua sedens super arma, & centū uinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

†al. Latini
†al. Terraque

A relis filia lacessitus, nō irascitur clemēs pater: sed cū eius animi sollicitudinē, tū etiam sollicitudinis caussā atque perpendēs, miseratur, illiusq́ lacrymas maximū dolorē significātibus modum quærit: utq́ eius interno dolori celeriter medicina subueniat, (neq; enim oportebat filiam angorib. tantopere uexatā diutiùs uerborū circuitione differri) statim lætitiæ utitur gestu: ridet, ac illā osculatur: quibus rebus filiæ dolorē mitigat, & beneuolentiā aucupa-
B tur: obseruāda autem est Iouis maiestas, &, quod Græci dicunt, τὸ πρέπον. quod etiā cuiusque regis, ac sapiētis hominis propriū esse debet: nā subridet Iupiter, nō risu profuso utitur: neque enim uirū grauem uti decet profuso risu: quod est (ut inquit Isocrates) hominis fatui, desipientisq́. Sed hic uersus ex Homero est. Iliad. λ.

» ——μείδησεν δὲ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Vultu, quo cœlum.] hoc exēplo Ionē filiæ suæ, quàm fieri
C potuit, lætissimum se præbuisse ostenditur. Parce metu Cytherea.] Veneri respondet Iupiter. oratio est partim purgatoria, partim (ut ita dicam) nunciatoria: nam inconstantiæ accusatus, primum obiectis diluit (est enim artis) ut quoties orator, siue reus arguitur, primùm purget se, deinde ad actionem deueniat: hanc artis regulam obseruat Dido in hoc primo libro, cùm ait:

» Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
» Moliri, & latè fines custode tueri.

deinde caussam ingreditur:

» Quis genus Aeneadum, quis Troiæ nesciat urbem?

Postmodum narrationis quoddam genus aggreditur, quo posteros ab Aenea descensuros usq; ad Augustum Cæsarem breuiter percurrens complectitur, proximè igitur signis, iam uerò uerbis etiam consolatorijs utitur, filiamq́, ut animo adsit, hortatur. Manent immota tuorū.] Promissa confirmat obiectum inconstantiæ diluens. ad illud nempe refertur: Certè hinc Romanos, —— & quæ sequuntur alia. Cumq́ satis fuisset dixisse, manēt fata, quò tamen Veneris spes certior fieret, addidit: tuorū, & tibi. Cernes urbē.] ἑρμηνεία superioris: nam fata illum in Italiam miserant, ut Troiam denuò excitaret: quā, simul eò peruenit, cōdere cœpit. Virg. in 5. Aeneid.

» Interea Aeneas urbem designat aratro.

quod magis consentaneum uidetur, quàm si urbem Romam intelliges. & quia Lauinū etiā Aeneas condidit, ideo sequitur: Et promissa Lauini Mœnia.] Sūt tamē qui ταυτολογίαν hic agnoscant. Cernes urbē: id est, Lauiniū, seu Lauinum: quod idcirco magis approbant, quia nōnulli manu scripti codices, expuncta copula. p appositionē legūt, cernes urbem, promissa Lauini Mœnia. quam lectionē ne Seruius quidē ignorasse uidetur. dicit autē eam partem:

» Cunctus ob Italiam terrarū clauditur orbis.

Sublimēq; feres.] uel est cōmendatio ex magnitudine nominis, quā ex rebus præclarè gestis Aeneas sibi comparaturus est, aut illi ἀποθέωσιν in cœlo pollicetur: & ad illud facit:

» Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem.

Neq; me sententia uertit.] illud refellit.

Quæ te genitor sententia uertit.

illuc te referas oportet, ut intelligas an sibi dissideat Iupiter, & quid sit, quamobrem sibi quandoq; repugnare uideatur. Hic.] hactenus obiecta purgauit: iam uerò narrationē ingreditur: quæ res memoratu dignas, quæ Aeneas in Italia facturus est, nec non illius futuram sobolem breui oratione perstringit. Fabor enim quādo hęc te cura remordet.] Parēthesis est, quæ futuræ quæstionis excusationem habet: nam bellum prædicturus Iupiter, quod Aeneas in Italia facturus est, tanquam dolorem Veneri sit ipse allaturus quasi excusationem præfatur. Lōgius & uoluens fatorū arcana mouebo.] locus attētionis, & beneuolentiæ maximus: non enim aut maiora dicere, aut maiorem sui in filiam amoris significationem facere poterat, quam arcanos fatorum sensus illi se crediturū pollicēri. Populosq; feroces Contūdet.] infelix ua-

A Quirinus, Liber, & alij, de quibus Horat. epist. 2.

Romulus, & Liber pater, & cum Castore Pollux,
Post ingentia facta, deorum in templa recepti.

De his quoque extat lex duodecim Tab. in hunc modum: Diuos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto: illos, quos in cœlum merita uocauerunt, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, & illa, propter quæ datur homini ascensus in cœlum, mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earumque laudum delubra sunto: nec ulla uitiorum sacra solennia, obeunto. Hactenus lex. Obseruandum tamen est, quòd, cùm multas Cæsar adeptus fuerit uictorias, multosque egerit triumphos, illius tantum gloriosissimæ uictoriæ Iupiter meminit, quam ex deuicto Pharnace Mithridatis F. summa cum dignitate reportauit. Vocabitur hic quoque uotis.] & id quoque assecutus fuit Cæsar: nam Amatius, eiusque factionis alij columnam solidam prope uiginti pedũ, lapidis Numidici, Iulio Cæsari erexerunt, inscripseruntque, PARENTI PATRIÆ. apud quam multis annis uota, & sacrificia ei facta fuerunt. Cic. in Philip. Tranquil. in Cæsare.

Aspera tũ positis mitescent sæcula bellis.]
B à Cæsaris, ad Augusti tempora, atque illa quidem felicissima transit: quibus, sedatis bellis ciuilibus, compositaque in toto Orbe terrarum pace, omnium maximus, ac felicissimus regnauit. Mitescit.] apta tralatio, à feris animantibus deducta, quæ posita iam tandem feritate, mitescunt, mansuescuntque: nam post bella, tandem pax oritur. Cana fides, & Vesta, Remo cũ fratre Quirinus, Iura dabunt.] ἀπαγγελμᾶτι aureæ ætatis felicitatem exaggerat, ut Augusti Cæsaris fortunam, felicitatemque ostendat, quem ea ætate regnaturum uaticinatur, qua fides, religio, iustitia, paxque coli cœperit: quas quidem in uirtutes cùm homines totis uiribus incumbunt, Orbis terrarum nisi felix, & beatus esse non potest. Sic infrà de Didone:

——quæ te tam læta tulerunt
Sæcula.

Fidem ergo, quod est iustitiæ fundamentum, iustitiam intelligit, Vestam, religionem: Quirinum, pacem, concordiamque, non qualis inter Remum, Romulumque fuit, sed qualis inter fratres esse debet. Claudentur belli portæ.] id est, bella cessabunt & pax ubique uigebit: alludit ad
C templum Iani, quod Numa Pomp. ad infimum Argiletum index pacis, bellique fecit, apertum, ut in armis esse ciuitatem, clausum pacatos omnes populos significaret. Liuius ab Vrbe cond. lib. 1. Furor impius, intus.] Furorem describit, sub cuius descriptione bellum ciuile potissimùm intelligendum est. Sed ne illud silentio prætereundum uidetur, furorem ab antiquis describi solere modò cathenis uinctum, qualem nunc effingit Poëta, modò uinculis solutum. qualis describitur à Petronio Arbitro in Satyrico, cùm ait:

Quos inter furor abruptis ceu liber habenis
Sanguineum latè tollit caput, oraque mille
Vulneribus confossa cruenta Casside uelat.
Hæret detritus Læuæ Mauortius umbo
Innumerabilibusque telis grauis, atque flagranti
Stipite, dextra minax terris incendia portat.

Fremet horridus ore cruento.] de industria rem asperam uerborum, literarum asperitate expressit. Sic pluribus in locis ab Homero, & Virgilio fieri pluribus in locis intueri licet. ut:

——stridorque rudentum.

& alibi:

——clangorque tubarum.

Hanc utilitatem afferre poëtis syllabarum consideratio uidetur, & literarum: sunt enim (ut inquit Dionys. Halicar. in libello περὶ τῆς συνθέσεως) sæpè τὰ γράμματα μιμητικώτατα: quarum rerum natura magistra est: quæ nos cùm ad animantium uoces, tum ad aliarum rerum sonos imitandos aptos reddidit.

OLLI.] Totus hic locus à Marone, teste Macrobio, expressus est ad primum librum belli Punici Næuiani. Queritur Venus Ioui, Troianos tempestatibus ἄνω καὶ κάτω iactari, atque ex Italia excludi. quam uicissim Iupiter consolatur rerum futurarum spe. Reddidit Homericum ὑπομειδιῶν: ostendit Iouem non tam querelis filiæ indignatum, atque modesta expostulatione propter futurarum rerum ignorantiam delectatum. Risus enim amicitiæ & animi hilarioris signum est. Olli.] illi, antistœchum. Et ut placatum animum coarguat, circumscribit uultum eius ab effectis in rebus pacatis, perinde ut iratus nutu totum tremefactat Olympum. Iam & uenusta periphrasi donauit illud, quod apud Homerum crebrum est: πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Risum porrò, amicitiæ symbolum, alio signo cõfirmat, cùm dicit: Oscula libauit natæ.] hoc est, leuiter dedit, à labijs deducta uoce, ut Grammatici arbitrantur: quasi labiare, primis labijs attingere. Per metaphoram, Leuiter tangere, ut hoc in loco: & sacrificare, unde libamen. Parce metu.] In exordio consolatoriæ orationis, beneuolentiam à persona Veneris captat. Inde à se remouet crimen inconstantiæ, à Venere obiecta. Tota inde narratio historica, ad consolandum Venerem, & celebrandum amplitudinem Imperij Rom. & familiam Cæsaris spectat. Cytherea.] Antonomasia. Venus, à Cythera aut insula, aut urbe, ubi colebatur. In hanc primùm deuecta putatur, statim quàm è mari prodijsset, aut cùm in mari concha esset concepta. Alij authores sunt, quòd in Cyprum concha sit uecta, & in Cythera urbem exierit. De concha autem ipsa testatur apud Papin. loquens de Violantilla, uxore Stellæ:

Hæc & cæruleis mecum consurgere digna
Fluctibus, & nostra potuit considere concha.

Quoniam autem id genus concha margaritas producit, ob candorem & læuorem. festiuè poëtæ inde Venerem natam finxerunt. Et quia præcipua ornamenta mulierum sunt, Cytheriacæ dicuntur. Porrò autem Hesiodus:

Κυθέρειαν (inquit) ὅτι προσέκυρσε Κυθήροις.
Κυπρογενέα, δ' ὅτι γένοιτο πολυκλύστῳ ἐνὶ Κύπρῳ.
ἠδὲ φιλομμειδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη.

Fata tibi.] Occupat principiò id quod obiecerat, Iouẽ pollicitum, è sanguine Aeneæ exorituros, qui imperium Orbis terrarum longè latèque obtinerent. Cernes.] Lus culentioribus uerbis explicat, quæ uocet filiæ fata. Veneret in Italiam: conderet oppida: bello nomen magnum & gloriam quæreret: indiges fieret Aeneas. Lauini.] Apocope, pro Lauinij. Inter alios historiographos Liuius tradit, Aeneam post multorum annorum errores in Italiam delatum, & agrum Laurentem tenuisse. Cui cùm præter arma & naues nil superesset, prædatũ socios iuisse. Quare infesto agmine Latinum cum Troianis congressum, ac superatum. Qua de causa cum Aenea affinitatem iunxit. & quidem his legibus, ut Lauiniam filiam illi nuptum daret. Apud quosdam proditum legimus, genio loci monitum,

LAMB. Hort.

A *Ἔνθ' ἐστὶ μὲν ἰχθὺς καὶ σκύλαξ μυρεόντες,*
» *καὶ ὁ ἐξελεύσεται τριχῶν αὐτῶν τῶν τε γεννῶν.*
» *καὶ ἴχλος ὕμνος μὲν, πάλιν ἐκείνῃ τῇ κλίσει,*
» *ὅς ἐν ἐρημῇ διδάσκει μοι καλῶς ἐργαζόμενος.*
» *ὁ χερσαῖος ἐστὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τρυγόνος,*
» *ἀνδάνεις σάχυσα καλὰς ἔνεδρον ἴσχεις.*

Triginta] *Periphrasis anni solaris: nã annus lunaris paruus appellatur: qui 27. diebus & aliquot horis orbem suum lustrat. De Ascanio ita nonnulli prodiderunt: Moriens Syluio Aeneæ fratri posthumo regnum Albanũ reliquit: tametsi sint, qui eum id filio suo Syluio tradidisse affirment, pupillari adhuc ætate. Iam uerò cùm post Aeneæ mortem totius imperij summa ad Ascaniũ deuoluta esset, uerita Lauinia dicitur, ne quid sibi apud priuignum nouercale odium officeret, ad Tyrrhaum regij pecoris magistrum se contulit, quem patri Latino fidissimum nouerat. Apud hunc in ipso partu, & postea aliquandiu in occulto fuit. Vnde puerum, quòd in sylua editus fuit, Syluiũ appellauit. Quam cùm Aborigines aliquandiu, non sine tumultu quæsissent, & Ascanio indies maior atq; maior inuidia apud indigenas ex illius desiderio oriretur, spectaretq; res ad*
B *defectionem, Tyrrhæus rem omnem suis popularibus fecit palàm. Atq; inde concordes Ascanius & Lauinia, ad Albæ usq; conditionem regnum tenuerunt: fuitq; ille apud priuignum materna planè ueneratione. Dionysius author est, nihil ab Ascanio de regno in morte constitutum. Quare eo defuncto, cùm ambigeretur, eius'ne filius, an Syluius in regnum succederet, populus eam ambiguitatem suo arbitrio finiuit, ac Syluium regnare iussit: quòd non apud populares fauore paterno, sed materna auitáq; gratia & memoria ualeret. Valuitq; tantum ille fauor, ut Syluij cognomen apud posteros reges honorificum haberetur. Porrò autem, ne filius Ascanij Iülus paterno regno omnino defraudatus per iniuriam diceretur, præter regia tributa, tradita illi est sacrorum potestas: quam ab hoc Iülo deducta gens Iülia, inde ad stirpis usq; interitum gessit. Atq; hæc quidem mihi uero proxima esse uidentur.* Triginta.] *Dionysius & alij quidam produnt, Ascanium Albæ regnasse duodequadraginta annos. Sunt qui detrahunt annos quatuor. In uniuersum tanta est uarietas sententiarum inter historiographos de Ascanijs, altero Creusæ, fugæ paternæ comite, altero ex Lauinia, ut*
C *dicant Aeneam tres annos regnasse Albæ: cùm apud omnes ferè constet, Albam ab Ascanio conditam, ut paulò pòst dicetur. Quare Poëta addit:*

——Regnumq; à sede Lauini
Transferet, & Longam multa vi muniet Albam.

Longam Albam.] *Hanc condidit Ascanius ille ex Creusa, in monte Albano: appellauitq; Albam, ab albæ suis augurio, de quo extat Heleni Troiam uaticinium in tertio:*

» *Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam,*
» *Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,*
» *Alba, solo recubans, albi circum ubera nati,*
» *Triginta capitum fœtus enixa iacebit,*
» *Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.*

Sed hæc obscuriora uidentur, ut ab Aenea, non autẽ Ascanio Alba condita appareat. Tzetzes in Lycophronis obscurum poëma, aliquid lucis his tenebris adferre mihi uidetur: cuius uerborum summam priùs adscribam, quàm ipsa uerba referam. In ipso (inquit) primo statim appulsu, circa Cium amnem, haud procul à Laurento (locus nunc Troia appellatur) cùm mensas paniceas, ex durioribus panum crustis, aut apio factas (non enim habebant mensas) deuorassent, è naui sus alba exiluit in montem Albanum, qui haud procul ab eo loco aberat, pepereitq; 30. succulas. Vnde augurium sumptum fuit, eius posteritatem in ijs regionibus trecentos annos imperium, & maius quidem, habituram. Quare multo antè uaticinio accepto, ibi sacrificato porco, cœpit urbem condere. Prohibet Latinus: in pugnam concurritur. Victus prælio Latinus, tradit Aeneæ nuptum Lauiniam filiam: Aeneas conditam à se urbem Launiam nominauit. Hactenus Tzetzes. Quibus uerbis oraculo obsequutum Aeneam, & paruisse liquet: ac caso oblato porco, iuxta oraculi fidem, locum urbi designasse: quam non Albam, sed Lauinium postea dixerit. Idem Scholiastes paulò pòst: Latini cùm iam multitudine abundarent, exactusq; tricesimus esset annus: relicta Lauinia, ænigma sequuti, quod eum annorum numerum portendebat, Albanum & Longam & alias urbes condiderunt: eamq; à Porco Albam longam, ipsumq; adeò montem eodem nomine similiter dixerunt. Sola simulachra deorum, quæ è Troia secum attulerant, Lauinium remiserunt. Verba ipsius authoris subscribam, si quis fortè desideret. Priorem locum paulò suprà retuli: posterioris uerò hæc uerba sunt: αὐξηθέντες δὲ οἱ Λατῖνοι, ἐπεὶ καὶ τὸ λʹ ἔτος ἀνύσθη, τὸ τῆς χοίρου αἴνιγμα, Λαβινίαν μὲν ὑπερεφρόνησαν. Ἄλβανον δὲ καὶ Λόγγαν ἑτέρας πόλεις ἔκτισαν, ἀπὸ τῆς χοίρου, τουτέστι λευκὴν μακράν, καὶ τὸ λόφον ὄρος Ἄλβανον ἐκάλεσαν ὁμοίως. τὰ δὲ ἐκ Τροίας ἀγάλματα μόνα εἰς τὸ Λαβίνιον ὑπεστρέφησαν. *Longa hæc fuit appellata à situ, porrecto in longum. Hanc in porrecto montis dorso ualidè muniuit, eoq; unà cum Latinis coloniam deduxit.* Lauini.] *pro Lauinij. Ostendimus, eam urbem ab Aenea conditam fuisse: & in gratiam Latini, de uxoris suæ nomine, id nominis illi dedisse. Illud autem auctarij loco hic appendendum duxi, quòd Græcorum quidam prodidêre, nomen Lauinium urbi, à Selonij regis Deliorum filia Lauinia factum. Quæ cùm fatidica esset, à patre precibus impetrauit, ut cum Troianis in Italiam nauigaret. Sed ea quæ à Latinis traduntur, uero propiora sunt.* Ter centum.] *Ascanius Creusæ, 31. uel secundum alios, duo de quadraginta annos regnauit. Post hunc Syluius Posthumus, alijs Syluius Ascanij filius annos 29. à quo deinceps omnes reges Syluij cognomentum accepêre. Aeneas Syluius 31. Latinus Syluius annos quinquaginta: Alba Syluius, 39. Atys, seu Aepytus, uel (ut quidam) Aegyptus Syluius, annos 24. quorum duos postremos apud quosdam præteritos uideo. Capys, seu Capes, ut Tzetzes, annos 28: Capetus, uel (ut alij) Calpetus Syluius, 13. Tyberinus Syluius, annos 8. à quo in Albulæ traiectu submerso, Tyberi nomen datum. Agrippa Syluius, annos 40. Quidam Tyberino successorem faciunt Alladium, qui 18. annos regnauit: qui cùm Iouis tonitruum & non imitabile fulmen esset imitatus, inundatione uicini lacus unà cum regia haustus fuerit. Atq; post hunc Auentinum regnasse aiunt. Romulus Syluius, 19. qui tactus fulmine perijt. Auentinus, annos 37. à quo colli nomen inditum. Proca, annos 23. Amulius Syluius, annos 44. Sed hic rursum uariant historici. Tyberino sufficiunt quidam Amulium eius filium, cuius fuerit Auentinus: ex Auentino prognatum Numitorem & Amulium: quorum posterior, fratrum minor, maiorem regno expulit: ac Aegestæ Numitoris filio in uenatu interempto, regnum inuasit.* Hectorea.] *Troiana, nunc Albana: antonomasia.* Regina.] *Rheam*

Numitoris fratris filiam, per speciem honoris in Vestalem legit Amulius, ὡς ἂν παρθένος διαμένοι. ἀκούσας γάρ τινα χρησμὸν, λέγοντα ὑπὸ τῶν Νομίτορος παίδων αὐτὸν ἀναιρεθήσεσθαι. Διὰ τί τοῦτο τὸν μὲν αἴγεστον ἀνεῖλε: τὴν δὲ ἱέρειαν τῆς Ἑστίας ἐποίησεν, ὅπως ἄγαμος διαμένοι. Id est, ut in perpetua uirginitate maneret: metuebat enim oraculum quoddã, ex quo didicerat aliquando futurum ut à fratris sui liberis interimeretur. Quare caeso Aegeste, hanc sacerdotem Vestae fecit, ut omnis spes partus ei adimeretur. Marte gra.] *Rhea, Ilia, Syluia, à Marte compressa, geminos peperit, Romulum & Remum, urbis Romae postea conditores. Hos Amulius exponi iussit: quos Faustulus, regij pecoris magister, in ripa Tyberis miseratus, pro suis educandos uxori tradidit.* Lupae.] *Ferunt lupae mammis educatos, quòd Faustuli uxor ob prostitutũ omnibus corpus, Lupa nomine uulgò inter pastores celebraretur. Sed ad maturam aetatem adolescentes prouecti, obtruncato patruo, patrem in regnum restituerũt. Ab his postea Roma cõdita est, & moenibus cincta.*

Marte grauis.] *Stuprum Rhea Vestalis ad Martẽ referebat: cùm culpam deprecabiliorem non solùm apud populares, sed etiã Italicas omnes gentes esse uellet. At ipsius rei uerae scriptores ita tradunt: Quarto anno initiationis, cùm puella sacrorum causa Martis lucum esset ingressa, ut lota inde pura ad sacrum rediret, ferunt ibi puellae uim oblatam, & quidem (ut multi arbitrantur) ab uno procorum. Nonnulli hoc ei euenisse autumant, cum illò aquatum profecta esset, ὡς ἄρτι ἄλσος ὑδρευσομένη ἔγγυος γινῶσα. Vtut habet, quicunq; ille procus fuit, certè nondum initiatae sacris amore captus, cùm diutiùs amoris uim ferre nequiret, puellae incautae & talium rerum securae insidiatus fuit. Sunt qui crimen in Amulium ipsum conferant: qui ut puellam in praesens discrimẽ conijceret, armatus occurrens, eam nefariè compressit: incertum quo consilio, eo habitu: an ut flagitij author lateret: an ut ea specie horridior, uirginem ad uim faciendam magis sibi obnoxiã haberet. Porrò quòd Mars ab initio author stupri dictus fuit, id inde factum arbitrandum, non solùm quod paulò antè dixi, uerùm etiam ut origo Pop. Rom. hoc mendacio augustior apud omnes mortales & posteritatem redderetur. Et uerisimile mendacium fecit, quòd in Martis luco uitium oblatũ esset. Adhaec prodigiosum Solis deliquium in fidem fabulae adducunt: adeò ut diurna caligo toto se diffuderit caelo: & ipsa coeũtis imago longè augustissima sit uisa, & sanctior ulla forma humana. Hunc autem aiunt, siue daemon, siue genius fuerit, uirgini praedixisse, fore ut ex ipso conceptu gemelli nascerentur: uetuisse existimare, hominis, sed dei congressu grauidam factam: & ipsos clarissimos inter mortales futuros. Inde eum nube amictum, in caelum sublimem delatum. Variant hic sententijs authores, ut quid sequendum, & quid non, nescias. Cùm enim diuina natura sit incorrupta, impium credere est, eam ad fraudem & flagitia referre: reiectis eorum etiam opinionibus, qui arbitrantur, medium quoddam esse genus, qui Genij appellantur, unde semidei seu heroës nascuntur. Et grauis disputatio in Scholis à Theologis iactatur, utrum Genij praeuaricati, cum mulieribus hominũ misceantur. Sed haec missa faciamus.* Sacerdos.] *Amulius fratre Numitore in ordinem redacto, regnum occupauit. Nec hoc contentus, regni quoq; in posterum recuperandi spem Numitori atq; eius stirpi ademit, ut annotatũ est: Aegestum filium, per insidias in saltu positas obtruncat: (exierat adolescens casu uenatum) ac caede dissimulata, ad tempus subornat rumigerulos, data opera qui spargerent, Numitoris filium in latrones illapsum, contrucidatum. Mendacium omnibus Albanis, quamuis splendidè consutum, tamen satis perspicuum fuit: eò Amulij omnia consilia spectare, ut fratrem, quem regia dignitate spoliârat, orbitate conficeret. Et haec passim apud Albanos tum mussitabantur: cùm Rheam Syluiam Numitoris filiam, ne aliquando domesticae cladis ultorem páreret, alicui in uxorem locata, in Vestalem capit. Habebatur apud Albanos honorificum summo loco natas uirgines in id ministerij legi. Ferunt Romuli conceptum in primum annum secundae Olympiadis incidisse, decimotertio die mensis Decembris, hora tertia, qua sol defecit: natum uerò XII. Cal. Octobris. Fuit autem annus ille, quo prima Olympias in Elide celebrata fuit, ab Orbe condito supra quater millesimum ac quadringentesimum, trigesimus primus: ab euersione Troiae, quadringentesimus ac quintus: ante urbis originem, tres annos & triginta: ante salutem humanam, sexcentos septuaginta quatuor, cùm in Iudaea Azarias rerũ poriretur, Athenis Aeschylus primariũ magistratum gereret.* Lupae ful.] *Libet hic paulò altiùs repetere, quid authores de prodigiosa simul & uera educatione Romuli & Remi prodidêre. Ilia, simulatq; ex compressu se uterum gestare sensisse, consilio matris, quam ab initio secretioris conceptus participem fecerat, in priuato se simulata aegritudine tenuit: arbitrata, id non tàm ad religionem, quàm ad celandum uteri tumorem pertinere. Amulius, siue criminis conscientia, siue suspicione impulsus, per fidum medicum inquirit, cuius ui morbi conflictaretũr, quamobrem tam diu à sacris abstineret. Excusantibus mulieribus secretum morbum, quem fas non esset uiris prodere: Amulius uxori negotiũ dat, ut Rheam obseruet. Caeterùm ubi comperit, eam haud solùm grauidam, uerùm etiam non procul à partu abesse, custodes addit, ne clàm páreret. Inde multitudine in concionẽ aduocata, ipsam puellam ut incestam, matremq; ut incesti cõsciam, accusat: cogitq; ibi causam dicere pro filia, ipsum patrem. Numitor externatus re noua, & nouo crimine, respondit, se nihil habere, quod ad id dedecus, quod suae familiae obijceretur, impraemeditatus posset dicere, priusquam ex uxore & filia didicisset, quid probri esset. Domum reuersus, cognoscit omnem rem: obtestatur uxor, ut tempus partus expectetur: ac tum demum unam rem declaraturam, an uera essent, quae de criminis authore euentura audiuisset. Nam ab initio persuasum fuisse, Genium cum ea congressum: à quo accepisset, gemellos eam edituram. Si deorum aliquis eius culpae esset author, uiderent quam rem agerent. Mandat pater, filiam custodiri: atque inde reuersus in concionẽ, narrat quae domi comperisset. Decernitur à concione, expectandum, dum puella partu soluta esset: ut ex puerperio cognosceretur, quid id esset, quod tantopere Regi suspectum esset, & formidolosum. Parit interim gemellos: destinat Amulius, quoquo modo perdere infantes. Numitor deprecatus filiae culpam, affirmat Numinis opus esse: uel inde argumentum ducendum, quòd nemo mortalium sciret sobolis numerum praedicere. Amulius contrà: cùm uideret religionem multitudini iniectã, clamat muliebrem esse fucum: alterum infantum supposititium. Quare ob pollutum corpus, lege in eam agendum, ut alijs uirginibus in posterum exemplo esset. Itaq; populi iudicio dãnatur Ilia, ut uirgis priùs caesa necaretur, & pueri in Tybrim abijcerentur.*

A retur. Sunt authores qui tradunt, puellam à partu asseruatam precibus filiæ Amulij: quæ Iliæ æqualis erat: eam multis lacrymis supplicium deprecatam à patre: ac tam diu in custodia habitam, dum cæso à filijs Amulio soluta esset: καὶ τὴν μὲν μὴ ἀποθανεῖν, ἐξαιτησαμένης τῆς τοῦ Ἀμουλίου θυγατρός. Traduntur interim infantes ministris, ut quindecim passuum millia ab Alba in profluentem Tybrim abijcerentur: fortasis religione icto rege, ob ea quæ de conceptu audierat. Quare cùm non esset ausus partum necare, imperauit circa amnem exponi, ut deorum aut fortunæ arbitrio mandarentur. Itaque cùm amnis hymbribus auctus pleniori alueo flueret, ita ut ripa haud facilè adiri posset, satellites eos in proximā alluuiem abijciunt. Refluens paulò pòst impetus aquæ, intra suos alueos infantes in cœno ripæ proximo reliquit. Nutricis.] Ab educatione. Lupa, quæ in proximo suū latibulum habebat, ad uagitū excita, accurrens infantibus in limo luctantibus ubera demisit: ac lambendo defœdata corpuscula detersit. Mirum profectò, & monstri simile, si uerum est: cùm id animal naturâ sit infestum hominibus. Regij pecoris pastores, inter agendum, prodigio superuenientes, accersuntq́ ad nouum spectaculum proximos accolas. Lupa clamoribus rusticorū ac-B currentium arcentiumq́ subtrahens sese, placidè mammis fugit, atq; infantes pastoribus reliquit. Erat haud procul ab eo loco lucus, unde fons è cōcauo specu scaturiebat, ubi & Panos Lycæi ara uisebatur: huc se abripuit lupa. At apud Plutarchum leges non lupam, sed Martium Picum quendā pueros aluisse. Pastores infantes illicò ad Faustulum, regij pecoris magistrum deferūt: nam is paulò antè ex Alba reuersus fuerat, ubi de Iliæ partu audiuisset: & inter uias omnem rem ab ijs acceperat, quibus exponendorum puerorum negotium datū fuerat. Plutarchus affirmat, ab ipso Faustulo fuisse expositos. Visum est, Faustulus ut omnium ignarus rerum, infantes sibi tradi postulat: ac domum reuersus, eos in uxoris sinum effudit, mœstæ adhuc ob infantem quem ipsa pepererat, nuper extinctum: consolans, geminos pro uno repertos: mandans identidem, ut summa cura eos educaret: memoratq́; à se uisa, auditaq́;. Porrò Liuius asserit, eos à Faustulo fuisse sublatos: & Laurentiam eius uxorem, ut antè à nobis est dictum, propter uulgatum inter pastores corpus, lupam fuisse cognominatam. Quam opinionē tenet quoq; Lycophronis Scholiastes: qui addit, C Laurentiam acceptos ob id educasse, quòd mortuum partum eiecisset. τὰ δὲ βρέφη φασὶν ποιμένες, λαβόντες ἀνεθρέψαντο, ῥίψαντα περὶ τὸν Τίβεριν ποταμόν· ἡ δὲ τοῦτο λαβοῦσα γυνὴ, ἀνέτρεφεν. ἔτυχε γὰρ αὕτη τότε νεκρὸν βρέφος τεκοῦσα. Romulus.] A' mamma, quam lactentibus fera præbuerat, eos Faustulus Romum & Remum nuncupauit. Ruma ueteribus dicebatur mamma: & gutturis ruma, eminentior pars: unde ruminare in animalibus quibusdam. Porrò rumen eminens quoq; gutturis pars sub mento, quæ cibus deorsum in aluum demittitur: usurpatur pro mamma: locus in uentre, in quem recipitur cibus, & eijcitur. Partem colli Festus uocat, per quam cibus transmittitur, & esca deuoratur. Hinc rumare dicebatur, quod nunc ruminare. Rumiam deam uocabant, quæ rumis: id est, lactentibus pueris præsidebat: cui etiam sacellū dicatum erat, ubi solebant lacte, non uino sacrificare pro lactentibus. ῥουμινία. Mauortia.] Martia, bellicosa: epenthesis. Pro Roma, synecdoche. Romanosq́;.] A' ratione nominis, seu etymologia. A' Romulo enim & Remo, Roma dicta est: non ἀπὸ τῆς ῥώμης, ut quidam arbitrati sunt.

His.] Clausula, à diuturnitate imperij Romani, & spe reconciliationis cū Iunone. Metas.] Metaphora, à locô ad tēpus. Nam meta propriè est loci spaciū designatum, ad quod finis excursus est: ut carceres, unde principiū. Et meta, aggestus aceruus quarumlibet rerū. In priori significato, prouerbialiter principiū & finē significaturi, ita coniungimus, ut dicamus, A' carceribus ad metam. Indicat æternum imperium Romanū, nec ullū finem unquā habiturum.

Quin aspera.] Opponit huic, quod Venus obiecerat, eandem fortunā Troianos multis casibus iactatos insequi:

Nunc eadem fortuna uiros tot casibus actos
Insequitur: quem das finem rex magne laborum?

Dissimulanter Iunonis odium perstrinxerat Venus: ne minor in superiorem apertis tibijs inueheretur. At Iupiter nihil dissimulat, ac coarguit satis filiæ mentem modestiā intellexisse. Mare nunc, terrasq́;.] Haud citra figuram prouerbialem hoc enunciatum est, Mare, terras & cœlum metu fatigare: pro, omnia perturbare. Effertur etiam hunc in modū, mare cœlo miscere, miscere sacra profanis: mare cœlo, & terram cœlo confundere. Itaq; Iuno, quæ nūc tantopere Troianis infesta est, mutabit sententiam, & mecum pari cura tuebitur Po. Ro. apud quos non minori religione regina Iuno, quàm Carthagine, conditis etiā delubris, culta fuit: id quod Aeneas diuersis oraculis facere postea admonebatur. Ita Helenus uates inter alia monita salubria:

Vnum illud tibi nate dea, præq; omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumq́; iterumq́; monebo:
Iunonis magnæ primùm prece numen adora,
Iunoni cane uota libens, dominamq́; potentem
Supplicibus supera donis.——

Romanos.] qui longè lateq́ toto Orbe terrarū, imperio potirentur. Vsus fuit aliquando hoc uersu indignabundus Augustus Cæsar, ad concionem Pop. Rom. Gentemq́;.] Copia, periphrasticè. A' toga ueste, uiris peculiari pacis temporibus, Romanos gentem togatam uocat: perinde ut Græci à pallio, genti familiari, palliati dicuntur. Togæ usus domi, ut sagi in bello, multus fuit: quare alterum apud authores sæpè pro pace, alterum pro bello figuratè usurpatur. Varius huius uestis usus erat, Græci τήβεννον. Tunicæ superinduebatur: quemadmodum (ut dixi,) pallium Græcorum, ita toga erat Romanorum. Hinc comœdia togata, Latina: ut palliata, Græca. Fex tamen populi alijs tunicis uti consueuit: unde ab Horatio tunicatus popellus appellatur in Epistolis:

Vilia uendentem tunicato scruta popello.

Mos item tenebat, ut amici togati, obsequentiores ad forū usq; potentiores, & in curiam comitarentur. Hinc toga pro officio & obsequio. Togam raram numerat Martialis, inter partes uitæ beatæ. Fuit aliquando, cùm esset uestimentum utriq; sexui cōmune. Sed & mulieres in adulterio oppressæ, togatæ in publicum prodire cogebantur. Et Gallia togata, inter Padum & Rubiconem, Apenninumq́; montem. Toga pura nouæ nuptæ, & tyrones induebantur. Et toga uirilis, quam decimoseptimo ætatis anno sumebant: quæ item pura dicebatur, quod nullo purpuræ prætextu distincta esset, λευκὴν ἀνθηρὰν, & ἁπλῆν. Toga candida, quam petitores magistratuū sumebant: & inde candidati dicti. Picta toga, summi magistratus erat publicè uestis: Palmata, triumphantium. Prætexta, nobilium puerorum, à prætexta purpura. Sic placitum.] Consolatur Venerem, à spe certa talionis: fore aliquando, ut posteritas Aeneæ Græciam sub imperium suum sit redactura.

Fuit autem Assaracus Trois filius, frater Ganymedis & Ili. Ex Assaraco, Capys: ex Capy: Anchises pater Aeneæ prognatus fuit. Phthian.] A parte totum, synecdochicè, Græciam dicit, à qua Troia excisa fuit, sub iugum Romanum aliquando uenturam. Sed Phthian & Mycenas emphaticè præ cæteris Græciæ urbibus perstringit, quòd inde duces exercitus profecti essent. Est autem Phthia, Thessaliæ urbs maritima, ad sinum Pelasgicum, patria Achillis celebris. Atque hæc Pharsala ea est, quæ uictoria Cæsaris dictatoris nobilitata fuit. Phthia autem appellata initio est, à Phthio Neptuni filio. Phthiæ puellæ mentionem facit Aelianus, quam cùm deamaret Iupiter, eam in columbam uertit. φθία (inquit Homeri enarrator) πόλις θετταλίας παραθαλασσία, πατρὶς Ἀχιλλέως. Cæterùm Phthia regia sedes fuit Pelei, iuxta quam Hellada urbem regiam Hellenis fuisse produnt. Erat ille filius Deucalionis, qui in Thessalia & Phthiotide regnârit. Hanc ipse Achilles lib. Iliad. α. ἐριβώλακα καὶ βωτιάνειραν uocat. Ipsa regio Phthiotis nuncupatur: cuius oppida fuêre, Pagasæ, Demetrias. Posidonium promontorium, Larissa, Echinus, Sperchia, Thebæ Phthiotides, Sperchij ostia. Eam regionem Mela Macedoniæ, Plinius Doridi attribuit. Sed doctiores Straboni accedunt, qui eam in Thessalia collocat, iuxta Oetan, ad Austrum excurrentem: & ad Dolopiam usq; radicesq; Pindi exporrectam.

Mycenas.] claras uocat, quippe patria ducum illustratas, quorum auspicijs bellum susceptum & finitũ fuerat. πόλιν ἄργους uocat Homeri interpres, à Mycena nympha Argolica: uel, ut alijs placet, ἀπὸ τοῦ μυκᾶσθαι, mugiendo, quòd Io in uaccam cõuersa ibi primum mugitum ediderit. Alia refertur historia. Perseus, cùm Megapenthes Argos concessisset, ipse in Tirynthia regione urbem Mycenas condidit: ubi ensis capulo dilapso, qui μύκης Græcis dicitur, ab eo Mycenas dixit. Hanc urbem, opibus sibi parem, Argiui deleuerunt: per inuidiam gloriæ belli Persici 80. enim bellicosos ciues Lacedæmonijs auxilio miserant, cùm Argiui ad Thermopylas ab armis quiescerent. Sequitur (inquit Plinius) mutatis sæpè nominibus, Aemonia, eadem Pelasgicum Argos: Hellas, eadem Thessalia: & Dryopis, à regibus cognominata. Ibi genitus rex nomine Græcus, à quo Græcia: ibi Hellen, à quo Hellenes: hos Homerus tribus nominibus appellauit: Myrmidones, Hellenes, & Achæos. Ex Phthia Phthiotæ appellantur, Dorica accolentes. Hactenus Plin. Geminum Argos maximè celebratum est à scriptoribus: Amphilochicum, & Peloponnesiacum siue Achaicum: ad quod nostrum Argos propriè spectat, cuius hoc loco meminit uates. Ipsa uerò regio Argia appellatur, propinqua Corintho. Hanc Myrtoum mare abluit, inter Cretam & Atticam medium: extenditur toto illo tractu Straboni, usq; ad Isthmum. Sinus eius oræ Argolici dicuntur. Mediam Argiam interfecat Inachus fluuius, ortum ducens circa Argos è petricosis conuallibus: in sinum Argolicum effunditur, prope Prasiam. Hic Lerna palus, hydræ Lernææ Herculanæ monumento celebrata ostenditur. Argos hic circa Inachum, loco plano & amœno uisitur: ad ortum obiectam habet Asinen: ab occasu, ultra præterluentem amnem erigitur mons Cronius: ad septentrionem, Cleonas respicit ut à meridie, Mycenas: cuius mentio modò facta est. Non uideo qui consentiat Plinius cum alijs, quod Argos inter Inachũ & Erasinum collocet: cum pictura Peloponnesi huius, nusquam ne uestigium quidem huius amnis habeat. Contra Argos, ad Saronicum sinum, Epidaurus est, phano Aesculapij celebrata. Medio itinere, inter Corinthum Cleonæ obuiæ sunt, & læua, Nemea. De conditione eius uariant authores. Quidam memorant, & inter hos Plinius, Argos ante Athenas à Phoroneo Argiuorum rege conditum: alij, ab Agenoris filio Argo oculato, cuius pleni sunt poëtarum libri. Sed reuera Argus uir fuit prudentia admirabili, multo rerum usu egregiè exercitatus: ὃς ᾔδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. Erat unus sua ætate, consilio publicum propè totius Græciæ oraculum, qui ex præsentibus futura colligeret: quamobrem propter singulares ingenij dotes πανόπτης cognomento appellari cœpit: quamobrem & à poëtis totus oculeus dictus fuit. A Phoroneo ueteres etiam Phoronicam uocarunt: ab Homero frequenter epitheto ἱππόβοτον nobilitatur. Triplicem eius rei adducunt rationem: uel quòd Neptuno equorum pascua indicârit: siue quòd Agenor cum numeroso equitatu urbem inuaserit: aut certè ab equorum uel copia, uel splendore. Fuit & Iasium dictum: & Δίψιον opinor ab aquarum inopia, ἀπὸ τοῦ διψᾶν, sitio, uocatam. In hac urbe, tradit Liuius lib. ab Vrbe con. 34. Pythagoram, Nabidis Lacedæmoniorum tyranni generum, duas arces collocasse, easq; ualidè muniuisse aduersus omnem uim. Apollonij Rhodij enarrator scribit, collem circa urbẽ fuisse, quæ arx fuerit, Larissa dicta, à Pelasgi filia. Argos edidit Cleobin & Bitum, quorum historia extat apud Herodot. lib. 1. memorabilis ob pietatem erga matrem. Horum fratrum ut memoria apud posteros extaret, Argiui ipsis statuas in Apollinis templo Delphis posuerunt: & Argis ex marmore, circa sepulchrum Phoronei, urbis conditoris, secundũ quosdam. Imago ipsa ad speciem gestæ rei expressa erat: duo fratres matrem in curru sedentem ad templum trahentes. Potentia & opibus, magnaq; gloria floruêre: adeò ut Aristoteles & alij iusta uolumina de eorum republica scripserint. Sed cùm Romani rerum potirentur, nusquam urbis uestigia extabant: unde quidam suspicati sunt, campum fuisse tantùm in Thessalia, cui id nomen fuerit. Victis.] Alludit ad Achaicum Aetolicumq; bellũ, & alia, quæ Romani postea grauia & magna cum ijs gentibus gessêre.

A

B

Nascetur.] Syntomia, rem ingentem paucis uerbis reddit. Cæsarẽ dictatorẽ dicit, quẽ à rerum gerendarũ magnitudine commendat. Adulatur Poëta Augusto principi qui hæres testamento ab illo scriptus, in imperiũ successit. C

Imperium.] Hyperbolicè res Cæsaris amplificat. Oceanus terrã omnem ambit, aquas emittens & excipiens, quæcunq; terras rigãt. Quare eum patrem appellant rerũ, quòd ex humiditate omnia constare arbitrentur: ideóq; elementorum præstantissimum uocant: & Pindarus, ἄριστον μὲν ὕδωρ. Oceano.] In bello Gallico ad Britannos usque penetrauit: qui extra continentem Oceano undique cinguntur. Iulius.] Ab etymo nominis: nam gens Iulia ad Ascanium, qui & Iülus dictus fuit, familiæ suæ originem retulit. Argumento fuit summus pontificatus, & sacrorum potestas: quæ ab Ascanio Albæ conditore, Iülo filio Aeneæ, ne paterno regno omnino defraudatus diceretur, tradita, multorum seculorum serie in gente Iulia usque ad stirpis interitum perdurauit. Cœlo.] A percussoribus enim in senatu interfectus, uiso aliquot dies cometa, in deos relatus fuit. Indicat, eum inter alios, longè clarissimum triumphum Parthicum acturum: in quo propter singularem uictoriæ celeritatem, in summa gloriæ parte celebratum fuit, Veni, uidi, uici.

Vocabitur.]

A Vocabitur.] *Enallage figura. In deorum senatum relato, populus columnam Numidici lapidis uiginti propè pedum in foro statuit: in qua scriptum erat,* PARENTI PATRIAE. *Creditum autem ob id uulgo, ipsum inter deos relatum, quòd stella crinita haud multo pòst, quàm percussus esset, continuos septem dies fulsisset, cùm ludi uotiui ab Octauio ederentur. Qua de causa eius simulacro supra uerticem cometes adijciebatur. Quo quidem argumento nusquam terrarum, nisi Romae, cometem cultum fuisse constat.* Mitescent.] *Deuictis ultrò citroq; hostibus, nusquam bellum habebat, cùm paulò pòst in senatu interficeretur. Ob cuius caedem rursum longè atrocissimè bella ciuilia ardere coeperunt. Quapropter, ea quae sequuntur, ad Augustum pertinent: qui pace, terra mariq; toto Orbe parta, Ianum belli pacisq; indicem clausit.* Cana Fides.] *antiqua, quod in amicitia perseuerans, senescat inuiolata. Templum Fidei innuit antiquissimũ, ab Aenea, uel (ut alij) à Numa conditum in Palatio, quò cogebatur senatus, cùm de rebus ad rempub. pertinentibus consultaretur: ut Pont. Max. in atrium Vestae, quando de religione consultatio teneret. Tatius aedem Vestae consecrauit. Per*

B *Remum & Quirinum, forum Romanum accipiendum: ubi erant eorum, tanquam urbis conditorum, simulacra, mammas lupae sugentium. Lupae simulacrum erat ex aere, & duo ad ubera infantes, inquit Antonius Sabellicus: quali figura & materia uisitur nostra tempestate Romae in parte Capitolij, in conseruatorum uestibulo.* Iura da.] *Syllepsis: hoc est, populus Rom. leges ciuiles & pontificias, quaeq; ad religionem pertineant, uniuerso orbi sunt daturi: potienturq; imperio totius Orbis terrarum.* Vesta.] *Quid fuerit Vesta, uariant authores. Graeci appellant ἑστίαν. Inter plurimos constat, ignem fuisse purum & perpetuum, quem Aeneas è Troia in Italiam secum attulit. Testatur id Poëta in secundo:*

» *Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.*

Quidam Palladium autumant è coelo lapsum. Certè Graeci ἑστίαν appellant βωμόν, ἢ ἐσχάραν. ἑστίαν uerò τὸ πῦρ, τὴν γῆν, καὶ τὴν θεόν: id est, ignem, terram & deam. Item focum, larem, domum, conuiuium, aram sacrificalem. Duas fingunt Vestas: quarum alteram Saturni matrem, & Palen dictam: alteram filiam fuisse aiunt. A poëtis tamen saepenumerò confunduntur, alteram pro altera

C *usurpantibus. Sed quando eam terram uocant, matrem intelligunt: quando uerò uirginem, siue purum ignem, filiam. Sic Ouidius:*

» *Nec tu aliud Vestam, quàm uiuam intellige flammam,*
» *Nataq; de flamma corpora nulla uides.*

Aram sacrificalem Pollux dicit fuisse, qui in Prytaneo erat, ubi ignis inextinctus seruabatur. Verba Pollucis sunt: ἐφ' ἧς ἂν θύωμεν, ἢ πῦρ ἀνακαίωμεν, βωμός, θυμιατήριον, ἑστία· ἔνιοι γὰρ οὕτως ὀνομάζουσιν. οὕτω δ' ἂν κυριώτατα καλοίης τὴν ἐν πρυτανείῳ, ἐφ' ἧς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον ἀνάπτεται. *Et apud hanc publicè excipiebantur legati. Pro ara simpliciter apud Xenophontem:* ἀνέστη δ' αὖ ταῦτα ὁ Θηραμένης, ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὴν ἑστίαν. *Interpres id reddit, βωμόν. Apud Dorienses & Aeoles* ἑστιάμαχος: *domus princeps, qui ab alijs κυριόδομος appellatur:* ἑστιοῦχος, ἑστιάτωρ, *dominus conuiuarum:* ἑστιάσεις, *conuiuium:* ἑστιάδες, *Vestales uirgines,* ἀπὸ τῆς ἑστίας. *Huius simulachrum è Pesinunte Romam allatum, in aede Victoriae in palatio positum fuerat, uirginesq; ei consecratae, quae perpetuum ignem cõseruarent: quare à foco, in quo ignis alitur, ἑστία à Graecis nominata est. Cùm uerò pro terra usurpatur, à uestitu nomen habere quidam existimant.* ἐσθής, *uestis: licet orthographia repugnet, ob id quòd ea herbis & floribus sit uestita. Primus Aeneas condito Lauinio aedem Vestae dedicauit: inde Ascanius Albae, in parte montis, cui suberat lucus, ubi Ilia mater Romuli & Remi compressa dicebatur. In huius deae & castissimae, & nobilissimae uirgines ministerium legebantur. Condita Roma, sacrorum Vestalium ceremonias instituit Romulus. Adiecit quasdam Numa. Romulus item publicorum sacrorum gratia,* LX. *sacerdotes, uiros nobiles quidem, sed pios, per tribus & curias legit. Templum Vestae erat rotunda effigie, inter Capitolium & Palatium: in eo seruabatur ille ignis inextinguibilis. Castitas his uirginibus in trigesimum aetatis annum indicta fuit. Decem primos annos sacrorum ritum discebant: totidem ijs uacabant: decem uerò postremos, rudes, ac nuper captas instituebant. Atq; his quidem annis exactis, nubendi facultas dabatur. Capiebatur à pontifice non minor annis sex, nec maior decem, ut scripsit Labeo Antistius: nõ patrima, non matrima: non lingua debili, non surda, non parte ulla corporis deformata: quae ipsa, aut cuius pater emancipatus esset, quamuis in aui (eo uiuo) potestate uersans: aut cuius parentum alter ambóue in seruitute fuissent. Caetera persequi hic nimis longum foret. Si quid peccasset, à pontifice caedebatur. Incasta, uincta efferebatur in sandapila per medium forũ, usq; ad portam Collinam: ubi tumulus impudicarum Vestalium inter muros erat, in quo erat cauernula subterranea, in quam per angustũ foramen scalis descendebatur. Hic inerat stratus lectulus, & lucerna ardens: panis item, lac, oleum, ne fame interiret: deponebatur soluta, & obnupto capite ad supplicium ducebatur. Vbi pontifex arcana quaedam uerba pronunciasset, tergũ uertebat, unà cum reliquis sacerdotibus: ac Vestali in cauernam demissa, fossa tellure ingesta, replebatur usq; ad summum. Erat is dies funestus: totaq; urbe silentiũ agebatur. Lege Papia cautũ erat, ut arbitratu Pont. Max. è populo uiginti uirgines legerẽtur, ac sortitio ex hoc numero fieret in concione. Sed lex ea mox exoleuit. Atteius Capito scripsit, eius legendam filiam, qui domicilium in Italia nõ haberet: eiusq; excusandam, qui tres liberos non haberet. Reliqua extant apud Gell. lib. 1. cap. 12. Sed & de Vestalibus multa Fenestella, & Pomponius. Caeterùm Vesta pars fuit sacrorũ Dionysio, quae Dardanus in Phrygiam ex Samothracia uexit, & Aeneas inde in Latium. Cuius Vestalium incuria hic ignis extinctus fuisset, ea flagris à Pont. Max. adhibebatur.* Quirinus.] *Romulus. Curis enim, Sabinorum lingua hasta est: ita uel à Curibus Sabinis appellatus fuit: ac Romani Quirites. Quidam prodiderunt, Mediumfidium, filium cuiusdam puellae, quae templo Euryali, tutelaris Sabinorum, praefecta fuit, Cures cõdidisse.*

Claudentur.] *A signo, auream aetatem sub Augusto denunciat. Numa Pompilius Ianum, ad infimũ Argiletum, belli pacisq; indicem constituerat, ut apertus significaret ciues in armis esse, clausus pacatos omnes populos. Ter ab Vrb. cond. clausus fuit: sub Numa primùm, iterum, T. Manlio Cons. post primum bellum Punicum: tertiùm, post bellum Actiacum, sub Augusto, pace terra mariq; parta: sub quo, quia totus Orbis à bellis ita quietus erat, ut nunquam antea, eamq; inter se gentes humanae pacẽ agebant, qualis nunquã ulla aetate fuerat,* CHRISTVS *seruator nasci uoluit. Adulatur Poëta Augusto. Caeterùm Ianũ*

apertum

apertum & clausum, Patucium & Clausum uocabant.

Furor.] *Prosopopœia Belli, intra conclusum carcerem furentis, ut ruptis omnibus carceris repagulis, & obicibus ui refractis, erumpat ad miscenda rursus omnia.*

Centum.] *Amplificatio: numerus certus pro incerto.* Ahenos. *ferreos uocat. Ferri præcipuus usus est in bello: Abrupto epilogo, concludit narrationem: παταρ-νᾶς omnia.* A

ARGVMENTVM.

Mittitur à Ioue Mercurius ad molliendos Afrorum animos: ne illuc appulsi Troiani, aut de eorum finibus arceantur, aut alio aliquo incommodo afficiantur. Hoc exemplo admonentur Reges, ac Principes futura debere sibi, suisq; populis incommoda prospicere, illisq;, quoad eius fieri possit, etiam consulere.

Hæc ait: & Maia genitum † demisit ab alto,
Vt terræ, † utq; nouæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido,
Finibus arceret: uolat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris.
Et iam iussa facit, ponuntq; ferocia Pœni
Corda, uolente deo: in primis regina, quietum
Accipit in Teucros animũ, mentemq; benignam.

NASC. Et Maia genitum demitit ab alto.] *Non absq; ratione à Poëta fictũ est, Mercurium in tãta rerũ, periculorumq; difficultate Carthaginẽ à Ioue mitti: nam sub Mercurij persona Oratoris uirtus occultè designatur: qui præsidio ingenij, orationisq; facultate populum in improbos inflammare, & in bonos incitatum mitigare, denique omnes hominum affectus dicendo, uel concitare, uel sedare possit: hinc propterea est, quod poëtæ, fictis fabulis, memoriæ prodiderunt, Orpheum, suauissimo lyræ concentu, syluas mouisse, cursus fluminum repressisse, feras, immanesq; belluas mites, placidasq; reddidisse: quibus rebus significabant, obstinatos homines à pertinacia remoueri, lasciuos, effœminatosq; in robur uirile firmari, crudeles ferosq; ad mansuetudinem, humanitatem non nisi oratoris prudentia, & oratione posse reuocari: ergo Mercurius orationis deus mittitur, iussa facit, & conficit. nam proximè sequitur:*

——ponuntq; ferocia Pœni
Corda, uolente deo.

† al. demittit: al. dimitit
† al. atque

Vt terræ, atq; nouæ pateant Carthaginis arces.] *Nouæ terræ, Troianis, nouæ Carthaginis, nuper conditæ.* Finibus arceret.] *tanquam pyratas & prædones.* Remigio alarum.] *pulchra tralatio à triremi deducta: nam uti nauium remigia alæ, ita auium alæ remigia μεταφορικῶς dici possunt. Thucydides ἀρσίαν τῶν πτερῶν appellat.* Citus.] *etiam Planetæ uelocitatis rationem habuit.* Volente deo.] *licet utrumq; possit. Iouem scilicet & Mercurium, tamen Mercurium potius, quàm Iouem intellige.*

LAMB. Hort. Hæc ait.] *Παρασκευὴ ad tranquilli catastrophẽ superiorũ periculorum: hoc est, ut conciliatis Carthaginensium animis, præsentibus malis defungatur. Iam & illud obseruandum est, Mercurium mitti à Ioue & Dijs ad pacandas res turbatas, & pacem amicitiamq; conciliandam. Quare à poëtis ἑρμῆς ἐριούνιος appellatur: hoc est, πολυωφελὴς, ἀγαθός. Et Mercurium nominabant in forma quadam casus ac iactus: quemadmodum & ἀγαθὸς δαίμων, καὶ διὸς σωτήρ. καὶ ἐν τοῖς κλήροις, ἀγαθὸς ὄνειρος. Contrà rebus humanis turbas immittunt Erinnyes, Furiæ, Ate, Eris, & consimiles pestes, per quas concordia omnis dissoluitur: quibus ab ipsis rebus nomina etiam sunt facta.* B Maia genitum.] *Periphrasticè Mercurium nominat. Fabulantur, Atlantem ex Aethra Oceanitide xij filias suscepisse: quarũ una fuerit Maia, quam Iupiter compressu suo grauidam fecerit, susceperitq; Mercurium: & ex eius sorore Taygete, Lacedæmonem: ex Electra, Dardanum. Hac de causa Mercurium Horatius Atlantis nepotem uocat. Fingitur à poëtis πανδήμων, diuorum orator, deus furum, à ministerijs: & nuncius deorum. Græci Μαῖας alioqui dicunt πατρὸς καὶ μητρὸς μητέρα, καὶ τροφὸς, καὶ περὶ τὰς τικτούσας ἰατρὸς, καὶ ἔμφασιν τίμης, καὶ προσφωνοῦσι τὴν πρεσβυτέραν τιμητικῶς.* Vt terræ.] *Causa missi Mercurij. Anaphora est in repetitione* Vt. *Significanter nouam Carthaginem dicit: quippe iam recens cõdi à Phœnicibus cœptam: à periculo.* Ne nescia.] *ἰδιωτισμὸς, ut ignara esset. Cætera quæ sequuntur, decorè celeritatem & præcipuantiam rei subitæ indicant. In obeundis legationibus decora est maturitas.* Alarum remigiũ, *metaphoricè ipsas alas uocat: à nauali instrumento sumpta translatione.* C *Enallage figura est, in* Ponunt. Volente.] *ἐν ἀρετῇ τοῦ.* Mentemq;.] *Expolitio synonymia.*

ARGVMENTVM.

Troiani longa ac difficili nauigatione defessi, cùm cibo refecti fuissent, somno se dederunt: at Aeneas uigilantissimus imperator cùm ad desertum, ignotumq; sibi locum se appulisse uideat, dubius an feris, an hominibus incolatur, vna cum Achate exit è naui, locum ipsum exploraturus, occlusa priùs tamen classe, ne ab vllo cerni possit.

At pius Aeneas per noctem plurima uoluens,
Vt primum lux alma data est, exire, locosq;
Explorare nouos, quas uento accesserit oras,
Qui teneãt (nã inculta uidet) hominésne feræne,
Quærere constituit, socijsq; exacta referre.
Classem in conuexo nemorum sub rupe cauata
Arboribus clausam circũ, atq; horrẽtibus umbris
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate.
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

NASC. At pius Aeneas.] *redit ad narrationẽ Poëta, quã longa digressione reliquerat, & quid egerit Aeneas, planũ facit. Pium uocat, ut qui non sibi tantùm, uerùm etiam socijs suis consulat.*

Per noctẽ plurima uoluens.] *Cæteris quiescentibus, ipse uigilat. iuxta illud Homericum:*

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. id est,

Non decet regẽ solidam

A *lidū dormire noctē.* Lux alma data est.] *à Dijs, ideoq́ almam: id est, diuinā appellat.* Explorare.] *ea diligētia inquirere, qua exploratores uti solent. Virgil. 7. Aen.*

» *—— fines, & littora gentis*
» *Explorant.*

hanc eandem ferè sententiam diuersis protulisse uerbis uidetur libro proximè adducto:

» *Quare agite, & primo læti cum lumine Solis*
» *Quæ loca, quiúe habitant homines, ubi mœnia gentis*
» *Vestigemus, & à porta diuersa petamus.*

Classem in conuexo nemorum.] *prudens, & pius imperator classi, & sociorum saluti cōsulit: classem in curuo, & cauato nec non arboribus opaco loco occulit, ne ab ullo cerni oculis posset.* Ipse uno graditur comitatus Achate, Bina manu lato crispans hastilia ferro.] *Vbiq; sapiens à Poëta Aeneas inducitur, nec saluti tantùm, sed dignitati quoq; prospiciens. Igitur è manu egreditur Aeneas, non solus, neq; inermis: ne nimium sibi cōfidere uideatur: quod summæ temeritatis uitiū est: nō multitudine hominum stipatus, nec armis onustus: ne timoris argui posset: Sed cum duobus hastilibus, & solo Achate graditur.*

B *Sic enim & loci, & temporis haberi ratio uidetur: nam neque solitudo loci permittebat, ut omnino sine armis esset: & celerrima loci inquisitio, maturusq́ reditus eum etiam quàm expeditissimum requirebat.* Crispans hastilia.] *nō gerens dixit, sed crispans, ut rei naturam, quod poëtarum proprium est, imitaretur: nam gradiente Aenea, hastilia quoq; uibrabant & mouebantur.*

L'AMB. Hort. At pius.] *A' digressione redit Poëta ad intermissam narrationem. Principium ducit, ne à scopo suo discedat, à munere laudatissimi principis in suos. Est autem occasio ad occursum matris Veneris, cuius hortatu & uocis classico ad hospitium Didonis peruenit.* Per noctem.] *Disertè allusit ad Homericum illud, quod extat Iliad. 10.*

» ἄλλοι μὲν παρὰ νηυσὶν ἀριστῆες παναχαιῶν
» εὗδον παννύχιοι, μαλακῷ δεδμημένοι ὕπνῳ·
» ἀλλ' οὐκ Ἀτρείδην Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν
» ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα.

Sed noster planè Laconicè. Vt primum.] *At Homer. Vlysses in Phæacum oras eiectus, ubi strepitu aduenientis Nausicaæ somno expergefactus esset, ita exclamat:*

ὤμοι ἐγὼ τίνων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω, «
ἦ ῥ' οἵ γ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι, «
ἦε φιλόξεινοι, καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής, «
ὥς τέ με κουράων ἀμφήλυθε θῆλυς ἀϋτή «
νυμφάων, αἳ ἔχουσ' ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα, «
καὶ πηγὰς ποταμῶν, καὶ πίσεα ποιήεντα. «
ἦ νύ που ἀνθρώπων εἰμὶ σχεδὸν αὐδηέντων. «
ἀλλ' ἄγ' ἐγὼν αὐτὸς πειρήσομαι, ἠδὲ ἴδωμαι. «

Et lib. 9 Odyss. ubi appulsum suum in Cyclopum insulas narrat:

ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς, «
καὶ τότ' ἐγὼν ἀγορὴν θέμενος μετὰ πᾶσιν ἔειπον· «
ἄλλοι μὲν νῦν μίμνετ' ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι, «
αὐτὰρ ἐγὼ σὺν νηΐ τ' ἐμῇ καὶ ἐμοῖς ἑτάροισιν «
ἐλθὼν, τῶνδ' ἀνδρῶν πειρήσομαι, οἵ τινές εἰσιν, «
ἦ ῥ' οἵ γ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι, «
ἦε φιλόξεινοι, καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής. «

Quorum tria postrema quia prouerbialia sunt, & à doctis celebrantur, ad hunc modum ab Erasmo uersa sunt:

Quod genus hoc hominū, experiar iam: sint ne feroces, «
Agrestes, æquiq; rudes, an & hospitij ius «
Obseruent, animo reuerentes numina Diuûm. «
ἦ ῥ' οἵ γ' ὑβρισταί, καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι, «
ἦε φιλόξεινοι, καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής: hoc est, «
Parcius noster: nam illa,
Num contumeliosi, agrestes, & iniusti sint, «
An hospitalitatis cultores, ipsisq́ mens pia sit: «
Maro uertit:

Qui teneāt (nam inculta uidet) hominésne feræ ne.

Exacta.] *Aduerbium nomine commutatum, pro exactè.* Classem.] *Solicitè aduersus incerta pericula classis curam agit. Et Poëta illustribus uerbis portum, in quo naues condidit, rursum obiter describit: à materia, & naturali amœnitate.* Achate.] *Qui omnibus principibus, omni magistratui perpetuus comes esse debet: uerè uidere licet, solicitudo pro commisso populo.* Hastilia.] *hic, pila uidetur uelle significare, quibus oblonga ferramenta præfixa erant.*

ARGVMENTVM.

C Venus formam Spartanæ virginis ementita, in sylua obuia procedit Aeneæ, prior ipsum alloquitur, & an sororum suarum aliquam viderit, interrogat.

NASC. Cui mater media sese tulit obuia sylua,
Virginis os habitumq́; gerens, & uirginis arma
Spartanæ: uel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, uolucremq; fuga præuertitur Hebrum.
Namq; humeris de more habilē suspenderat arcū,
Venatrix, dederatq; † comam diffundere uentis,
Nuda genu, nodoq́; sinus collecta fluenteis.
Ac prior: Heus (inquit) iuuenes, monstrate, mearū
Vidistis si quam hic errantem fortè sororum,
Succinctam pharetra & maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus, † at Veneris contrà sic filius orsus:

† al. comas
† al. &

Cvi mater media sese tulit obuia sylua.] *Locus hic ex septimo Odyss. sumptus esse uidetur: ubi Minerua puellæ uirginis urnā habentis faciem induta, Vlyssi Phæacum urbē ingredi uolenti occurrit. sic enim ait Homerus:*

» ἀντεβόλησ' ἄρα οἱ θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
» παρθενικῇ εἰκυῖα νεήνιδι κάλπιν ἐχούσῃ.

quod personæ descriptionem habet. Græci ἄκυρα uocant. Hinc quidā, inquit est (ni fallor) Tib. Donatus præter rationē summā quandā deducūt Aeneæ cōmendationem à cōtinentia: quod ei occurrente puella ætate integra, pulchritudine insigni, uirginitate florente, in habitu lasciua, quorū singula satis illū accendere poterant, libidine tamen nō excitatur. Et uirginis arma Spartanæ.] *arcū, pharetram, sagittas: alludit aūt ad Lycurgi institutiones: quib. uirgines officia uirilia exercere cogebātur: unde mons in Laconia*

Virginis os habitumq́; gerēs.] *Pars cōparabilis,*

in Laconia est Parthenias dictus, quòd in eo uirgines uenari consueuerint: nam παρθένος Græcè uirgo dicitur. Lege Plutarchum in Lycurgo. Namq; humeris de more habilem.] exaggerat à specie, & quod obscurius protulerat, apertius declarat, habitūq; Spartanæ uirginis ob oculos legentium ponit. Arma sumpserat Venus & habitum quæ ad fallendum Aeneam eo in loco aptiora uidebantur: nam probabile est in Sylua, ubi feræ sunt multæ uenatores inquiri. Dederatq; comas diffundere.] Græca locutio est. Ac prior: Heus, inquit, Iuuenes.] breuis est Veneris interrogatio, cùm ad fallaciam tegendam, tum maximè ad præbendam Aeneæ liberè loquendi fiduciam. Oportebat enim ad fallendum Aeneā, non solùm ut humana, & apta loco specie, sed etiam sermone uteretur: ut eum denique ad interrogandi necessitatem perduceret: ne fortè igitur ex forma, & uultu, aut ex sono uocis Deam esse conijciant, aut quia sola (quod pudicam uirginem dedecet) in sylua uagatur, meretricem existiment, se sociam habere simulat: quam si fortè audierint, aut uiderint, rogat: signa uestitus, habitusq; illius eis refert. Homerum imitatus est quidem Poëta, sed ordine præpostero: nam Vlysses prior inducitur Mineruam interrogans: hic Venus prior interrogat, ut Aeneæ loquendi materiam præbeat. Sed ita ait Homer. lib. paulò superiùs adducto:

» ὦ τέκος, οὐκ ἄν μοι δόμον ἀνέρος ἡγήσαιο
» Ἀλκινόου;

Errantem.] rem facit uerisimilem ex more uenatorum, qui feras inquirēdo, & sectando, uagari solent. Aut spumantis apri.] pulchrè irati apri naturam expressit, qui spumas ex ore fundit.

LAMB. Hort. Cui mater.] Priusquam utrumq; alteri coniungit, artificiosè Veneris prosopographiam præmittit. Hanc aūt describit à specie sexus, & habitu. Et eam descriptionem illustrat collatione, ad subijciendam hypotyposin duo.

Virginis Spar.] Quod ad Spartanarū uirginum ὁπλισμὸν attinet: inter cætera Lycurgi instituta apud Lacedæmonios, illud de hoc genere sexus sancitum erat, ut mulieres ac uirgines officijs uirilibus exercerentur: uenationi operam darent: cursu, palæstra, disco, iaculis, perinde ut uirilis sexus, se exercerent: ut ocio & muliebribus delicijs sublatis, ad tolerandos partus robustiores fierent. Itaq; ne indecorus fœminæ habitus uideatur, aptè eam comparat uirginibus Spartanis. Sparta, quæ & Lacedæmon, Laconiæ oppidum est. Spartam initiò appellatam credunt à Sparto, Amyclantis filio. Quidam ἀπὸ τοῦ σπείρω: id est, semino: quòd Leleges primi sparsim Laconiam habitarint, & ad ultimum condita urbe illic consederint. Nomen postea mutatum est ab heroë quodam Lacedæmone. Sunt qui ita existiment, cùm Heraclidæ in Peloponnesum descenderent, ab ea diuisione, qua regionem inter se sortiebantur, ἀπὸ τοῦ λαγχάνω, λαχεδαίμονα esse dictam. Pausanias Lelegen in Laconia αὐτόχθονα regnauisse, author est: & Lacedæmones initiò Leleges fuisse appellatos. Lacedæmon ab hoc quintus in serie, à Sparta uxore, Eurotæ filia, urbem Spartam, de se uerò Lacedæmona totam regionem dixit. Habuit hæc urbs hoc unum uisendum opus, templum, & in eo Mineruæ simulacrum, ingenti sumptu ex ære conflatum: celebre est apud scriptores templum Mineruæ πολιάχου, & χαλκιοίκου in arce: opus Tyndari (ut fama est) inchoatum. Laconum rempub. legibus sanctissimis instituit Lycurgus: quibus non solùm eorum res in tantum creuerunt, ut latissimum imperium A terra mariq; ad postremum obtinerent, sed nomen clarissimum ob sanctissimam disciplinam consequerētur. Quam tamen gloriam partim per Thebanos, partim per Macedones amiserunt. Sed de Sparta satis. Threissa.] Harpalice Threissa, cuius hic fit mentio, Harpalici Thraicis, regis Amymneorum filia fuit: quam pater, matre amissa, equarum ac uaccarum uberibus aluit. Hanc autem adhuc adolescentem, à teneris ea spe ac consilio armis exercuit, ut quam in regnum aliquando successorem esset habiturus. Nec eum sua fefellit existimatio. Tantum id temporis armis profecit, ut Neoptolemum ab excidio Troiæ reuersum, cùm patri bellum inferret, pugnando fortiter fuderit, fugaritq;. Harpalico postea popularium suorum insidijs interfecto, Harpalice se in syluas abripuit. Vbi cùm diu ouilia caulasq; pastorum euastasset, tandem à pastoribus oppressa fuit. Cum huius Harpalices bellicosa forma ac specie, Veneris habitum confert. Fuit alia Harpalice Amazonum regina, quæ patrem Lycurgum Thraciæ regem à Getis captum, pugna liberauit. Item alia Climeni filia, quæ concubuit cum patre, & filium nefario coitu editum patri comedendum apposuit: qua de causa B ab eo interfecta fuit. Sed quod ad studia Amazonum, idem mos eam gentem tenebat, qui Laconicas uirgines. Ab ineunte enim ætate puellas in successionem generis alebant: sagittis, cursu, equorum agitatione exercebant. Et quo arma commodiùs tractarent, dextram sibi mamullam inurebant: unde Græca uoce ἀμαζόνες dictæ sunt. Sed de his plura paulò pòst. Hebrum.] Hyperbolica comparatio uelocitatis. Hebrus Thraciæ amnis est, qui ex Pindo oriens, iuxta urbem Aenum in mare se exonerat. Plutarchus lib. περὶ ποταμῶν: Ἕβρος (inquit) ποταμός ἐστι τῆς Θρᾴκης, προσηγορίαν ἔχων ἀπὸ τῆς συστροφῆς τῆς καταφορᾶς τοῦ ὕδατος. Addit historiam suo more huiusmodi: Κάσσανδρος δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν τόπων, γήμας Κροτωνιάδα, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς υἱὸν Ἕβρον. ἀποταξάμενος δὲ τῇ συμβιώσει τῆς προτέρας γυναικός, ἐπέγημεν τὴν τίκτου Δαμασίππου τὴν Ἀτρακίδα. ἥτις ἐν ἐπιθυμίᾳ ἐμπεσοῦσα τοῦ προγόνου, λόγους αὐτῷ περὶ συνόδου ἀπέστειλεν. ὁ δὲ ὡς ἐχθρὰν φυγὼν τὴν μητρυιάν, προσηγόρευε γυναικώδη. ἀποτυχοῦσα δὲ τῆς προαιρέσεως ἡ ἀσελγής, κατεψεύσατο τοῦ ὀρφανοῦ, ὡς βιάσασθαι αὐτὴν θελήσαντος. Κάσ- C σανδρος δὲ ὑπὸ ζήλου συμπεριενεχθείς, μεθ' ὁρμῆς ἐπὶ τὴν ὕλην ἦλθε, καὶ σπασάμενος τὸ ξίφος ἐδίωκε τὸν υἱόν, ὡς ἐπίβουλον τῶν πατρῴων γάμων. ὁ δὲ ὑπὸ περικατάληπτος γενόμενος, ἑαυτὸν ἔρριψεν εἰς ποταμὸν Ῥόμβον, ὃς ἀπ' αὐτοῦ Ἕβρος μετωνομάσθη, καθὼς ἱστορεῖ Τιμόθεος ἐν ια. περὶ ποταμῶν. Namq;.] Ab habitu, & totius corporis ornatu. Locus à partitione: arcu referebat uenatricem Threissam: coma uentis diffusa, aut quam uenti diffunderent, ad cursum comparatam. Diffundere.] quam uenti diffunderent: ἔδωκε τοῖς ἀνέμοις τὸ ἀρχίον, Græca figura usitata etiam poëtis Latinis.

Nuda genu.] γυμνὰ τὰ γόνατα, synecdochicè: singularis pro plurali. Ac prior.] Occasio: hæc petitoria oratiuncula est, ad colloquium cum Aenea: & proinde ad explicandam historiam de Didonis, cum numerosa comitum classe, appulsu in oras Libycas: ut edoctus locorum rationem, & similem gentis fortunam, hortatu matris, præcipuè uerò lætiori augurio confirmatus, ad reginæ hospitium contendat. Iuuenes.] Beneuolentia, ab Aenea

A *Aeneae & Achatae persona: cui simul adnectet propositionem petitionis: quam ita uerisimilem facit, ut à suo habitu eas describat, super quibus percontetur: ne uel captare colloquium, uel ludere uideatur. Insolens Troianae genti erat, uirgines uenari, aut apros sectari.* Errantem.] *in syluae solitudine uagantem, per uenationis speciem. Addit descriptioni, ab armorum genere, quibus uirgines id genus dignosci possent, ab habitu & studio, Pharetra, Graecè φαρέτρα, βελοθήκη.* Lyncis.] *A' uestitu Lynx de genere luporum ceruariorum est, tergore maculoso, pilo fusco, geminis mammis in pectore. hanc uulgò* sphingen *appellant. Venatoribus antiquitus mos erat, spolijs animantium se uestire, quae ipsi sua manu confecerant. Tradunt huius animantis mirabilem naturam: huius enim humor, ubi gignitur, glaciatur in gemmas carbunculis similes, colore igneo. Lyncurium eas uocant, à lyncis urina.* Quod *quia norunt lynces, per inuidiam urinam suam terra operiunt. quare eò celerius solidatur in gemmam. Inuenta, quasi planta sub terra occulitur. In siccitate rigatur aqua, & pullulant inde nascunturque alij post alios, plures fungi, boni saporis in cibis, sed longè utilissimi*
B *frangendo calculo, & renum doloribus. Fungis abscisis, pars pediculi haerentis in ipso lapide, paulatim suo tempore lapidescit. Colore, succino similis est, apud Theophrastum. Hesychius λυγγουρίον, ἤλεκτρον interpretatur. Porrò lyncem acie tam acuta esse affirmant, ut montium conuexa uisu penetret: unde lyncei oculi in prouerbium cesserunt: non autem à Lynceo illo heroë, qui cum Argonautis Colchicam illam expeditionem fecit, quem Apollonius Rhodius nullo momento aërem penetrasse sursum, deorsum inferos, oculorum acie, scribit. Verba Poëtae haec sunt primo Argonaut.*

> ——λυγκεὺς δὲ καὶ ὀξυτάτοις ἐκέκαστο "
> ὄμμασιν, εἰ ἐτεόν γε πέλει κλέος, ἀνέρα κεῖνον "
> ῥηιδίως καὶ νέρθεν ὑπὸ χθονὸς αὐγάζεσθαι. "

Animantis autem illius tergus ob leuitatem uenatoribus in usu fuisse illi genti apparet, perinde ut nostra tempestate lupina est nobilitati. Grammatici lyncem aiunt non solùm ζῷον, sed λυγμὸν etiam, καὶ [illegible], καὶ τόξον significare. Mitto fabulam, quae narratur Lyncus rex Scythiae à Cerere in lyncem mutatus, quod Triptolemum à se hospitio exceptum occidere uoluisset.

Spumantis.] *Aptissimum epitheton ferae attributum. Respexit ad rationem capiendi apros.*

Veneris sic.] *Periphrasis Aeneae, cui & festiuitatem addit collusio, Venus & Veneris.*

ARGVMENTVM.

Veneri Aeneas respondet, vllam sororum eius se vidisse negat: & ex signis quibusdam, illam credens esse Deam, eius auxilium implorat, sub qua parte cœli, quibusue in regionibus vagetur, se ab ea doceri postulat, eique sacrificium pollicetur.

NASC.

> Nulla tuarum audita mihi, neque uisa sororum.
> O' quam te memorem uirgo: namque haud tibi uultus
> Mortalis, nec uox hominem sonat: ô dea certè.
> An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una:
> Sis fœlix, nostrumque leues, quaecunque, laborem:
> Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
> Iactemur, doceas: ignari hominumque locorumque
> Erramus, uento huc, † uastis & fluctibus acti.
> Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

† al. & uastis fl.

NVLLA tuarum audita mihi.] *breuis interrogatio breuem responsionem requirebat: itaque breuissimè quaesitis respondens, sororum eius, quas de re fuerat interrogatus, ullam se uidisse negat: sed quasi inuitatus ad loquendum, animum recipit, atque ita prosequitur.*

O' quam te memorem uirgo?] *ἀπορία est: non*
C *tamen dubitat utrum Dea sit: nam signa uidet haud obscura concurrere, uultum, atque uocem: sed quae Dea sit, animi pendet: uirginem nominat, quia & puellam esse, & uirginalis pudicitiae signum in ea apparere uidet.*

Namque haud tibi uultus Mortalis.] *ex signis diuinitatis probat eam esse Deam: argumentatur autem per negationem, siue, ut logici dicunt, negatiuè: non es mulier, non enim uox, & uultus te fœminam esse referunt, sed Deam, igitur Dea es: itaque diuinitatis illius prope, iam certus, exclamat:* O' Dea certè.] *quae res aucupandae beneuolentiae uim maximam habet. tali penè enthimematis forma utitur Vlysses apud Hom. Odyss. 6. unde procul dubio sumptus est hic locus, cùm Nausicaam supplex alloquitur, sic enim ait:*

> " Γουνοῦμαί σε ἄνασσα, θεός νύ τις ἦ βροτός ἐσσι,
> " εἰ μέν τις θεός ἐσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
> " Ἀρτέμιδί σε ἐγώ γε Διὸς κούρῃ μεγάλοιο,
> " εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ' ἄγχιστα ἐΐσκω.

An Phœbi soror.] *religionem adiungit, ne offendat numina, & cum modestia dubitationem distribuit, sine sit Diana, siue ex genere Nympharum una: nefas enim erat Deum, Deamue alio quàm suo nomine appellari, quod qui secus fecisset, nota non obtinebat: unde in obsidionibus urbium Dij non euocabantur, nisi nominati.* Sis felix, nostrumque leues quaecunque laborem.] *Deae auxilium implorat: est autem haec ferè totius petitionis summa, ab utili, & honesto deducta: utile enim est Aeneae, impetrare quod cupit, & honestum est, peregrinis, & egentibus subuenire.*

Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris Iactemur, doceas.] *alterum petitionis membrum: unde misericordiae affectus elicitur, per locum communem ex deploratione, infelicitatis suae: qui in qua cœli parte uagetur, ignorat.* Ignari hominumque locorumque Erramus, uento huc, uastis & fluctibus acti.] *exaggerat commiserationis affectum ex deploratione fortunae suae per [illegible]. huic persimilis est locus paulò infrà apud Virgil.*

> *Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,* "
> *Europa, atque Asia pulsus.* "

Et Homerus Odyss. η. sub persona Vlyssis:

> καὶ γὰρ ἐγὼ ξεῖνος ταλαπείριος ἐνθάδ' ἱκάνω, "
> τηλόθεν ἐξ ἀπίης γαίης. τῷ οὔ τινα οἶδα "
> ἀνθρώπων, οἳ τήνδε πόλιν καὶ γαῖαν ἔχουσιν. "

Quod uerò ait: uento huc, & fluctibus acti, *dici potest locus ex euentis praeter spem, quod eis aliter cecidit, ac sperabant: nam Italiam uersus nauigantes, ui tempe-*

 statis

A *statis in Africam delati fuerunt.* Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.] *locus à gratitudine animi, & hostiam tanquam Deæ pollicetur, illam ratus esse Deam. similis est locus apud Ouid. in 14. Metamorph. sub persona Aeneæ ad Sibyllã, nisi quod ille pro accepto, hic pro accipiendo beneficio sacrificiũ pollicetur, cùm ait:*

» *Seu Dea tu præsens, seu Dijs gratissima, dixit,*
» *Numinis instar eris semper mihi, meq́; fatebor*
» *Muneris esse tui, quæ me loca mortis adire,*
» *Quæ loca me uisæ uoluisti euadere mortis.*
» *Pro quibus aërias meritis euectus ad auras,*
» *Templa tibi statuam, tribuam tibi turis honores.*

LAMB. Hort. NVLLA tua.] *respondet primùm quàm paucissimis, ad ea quæ rogatus fuerat: Nullam tuarum sororum uidi. Transit inde ad suam uicissim petitoriam orationem. Exordium prolixius in beneuolentia captanda, à personæ dignitate. Deinde petit, ut se doceat, ubi terrarum, sub quo cœli cardine uagetur: & addit obiter rationem casus sui, ut ui tẽpestatis à cœpto cursu huc sit excussus.* O' quàm te.] *Vlysses in Odyss. 6. ubi ex harundineto erepit, ad cõsimilem modum Nausicaam alloquitur:*

γουνοῦμαί σε ἄνασσα, θεός νύ τις ἦ βροτός ἐσσι, "
εἰ μέν τις θεός ἐσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι, "
ἀρτέμιδί σε ἐγωγε διὸς κούρῃ μεγάλοιο, "
εἶδός τε, μέγεθός τε, φυήν τ' ἄγχιστα ἐΐσκω. "

At hic puellam Artemidi comparat, modò sit diuarum aliqua, quæ cœlum habitant. O' quam.] *Beneuolentia à personæ dignitate, quã à forma & uoce planè diuina uebit: & salutatione honorifica. Ellipsis est: substantiuũ enim uerbum est omissum. Et uox non sonat hominem, reciprocatio.* Phœbi soror.] *Periphrasis Dianæ, cum qua, ad imitationem Homericam, matrem confert.* Et quo.] *Petitio, quam confirmat causa, cùm se ignarum tum hominum, tum locorum, errare dicat. Hypermetrum: & à miserabili fortuna admiscet πάθος.* Multa.] *Artificiosè epilogum absoluit, à remuneratione, & actione gratiarũ.*

ARGVMENTVM.

B Venus sacrificium renuit, negatq́; se esse Deam, sed virginem Tyriam se esse confirmat ex patriæ suæ more: nam virginibus Tyrijs (inquit) eo indumenti genere vti mos est. vrbem Aeneæ ostendit, conditores nominat, populorum naturã edocet: quis vrbi imperet, dicit, cur in his regionibus Dido vrbem statuerit, miserabilem causam assignat, & quomodo condiderit, quoue nomine vrbem ipsam appellauerit, monet. Postremò qui sint, vnde veniant, quoue tendant rogat.

† Tum Venus: Haud equidẽ tali me dignor honore, († al. Tunc)
Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram,
Purpureoq́; altè suras uincire cothurno.
Punica regna uides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est iniuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniunx Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisq́; iugarat
Ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omneis,
Quos inter medius uenit furor ille Sichæum.
Impius, ante aras, atq; auri cæcus amore,
Clam ferro, incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumq́; diu celauit, & ægram
Multa malus simulans uana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati uenit imago
Coniugis, ora modis attollens pallida miris.
Crudeleis aras, traiectaq́; pectora ferro
Nudauit, cæcumq́; domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, † patriaq́; excedere suadet, († al. Patriamq́;)
Auxiliumq́; uiæ, ueteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus, & auri.
His commota fugam Dido, sociosq́; parabat.
Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naueis quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerantq́; auro: portantur auari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Deuenêre locos, ubi nunc ingentia † cernis († al. cernes)
Mœnia, surgentemq́; nouæ Carthaginis arcem
Mercatiq́; solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circundare tergo.
Sed uos qui tandem? quibus † aut uenistis ab oris? († al. aduenistis)
Quoue tenetis iter —.

NASC. HAVD equidem tali me dignor honore.] *facta sacrificij mentione, non ordine quæsitis respondet: sed illud in primis de opinione diuinitatis obiectũ refellere conatur: nisi enim primum sacrificij oblationẽ renuisset, utiq; se Deam esse indicium fecisset, primum igitur non primus, sed nouissimus* C *occurrit, cumq́ uirgo, non Dea sit, sacrificio se dignam esse negat: sicq́, meo quidẽ iudicio, locus iste intelligendus est: non ut interpres, atq; alij multi, interpretantur.*

Haud dignor:] *id est, dedignor tali sacrificio, quia tũc, & floribus tantùm delectetur, unde illud est infrà:*

» *Ture calent aræ, sertisq́; recentibus halant:*

Nam non floribus tantùm, sed cæde etiam animalium delectari solet Venus. Atqui in Græcorum monumentis scriptũ extat, Veneri olim sue litatum fuisse: quod Athenæus Callimachi testimonio comprobauit dipnosoph. libro 3. quin etiam Zenodotus refert eius festa ὑστήρια: id est, suilia appellari apud Plautũ quidam, agnis mactatis, Venerem sibi placatam reddidisse memorat: quibus ex rebus facilè colligi potest, hunc locum simpliciter accipiendum, atq; ita intelligẽdum, se, cùm mortalis sit uirgo, sacrificij honore indignam esse.

Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetrã.] *Quia ex habitu iam suspicatus fuerat Aeneas, eam esse Dianam. nam dixerat:*

An Phœbi soror, an Nympharũ sanguinis una. "

Hãc opinionem refellens

fellendam, ex eiusq; animo penitus euellendam, utitur ex more patria: nam Tyrias uirgines, refert, solitas esse pharetratas incedere, & cothurno indutas, ideo sequitur,

Purpureoq; altè suras uincire cothurno.] uenatorum, Tragœdorumq; habitus est Cothurnus, hinc illud Maronis:

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.

Punica regna uides.] confutatis quæ suspicionem diuinitatis afferre poterant, quæsitis incipit respondere: nam & regionis, & regionem incolentium nomen, originemq; breui oratione declarat ad illud autem facit:

Et quo sub cœlo tandem.

Sed fines Lybici.] perinde ac si diceret: urbis conditores, Agenoridæ quidem sunt, sed hæc regio Libya est. Quod uerò Libyci fines, nõ Libya dixit, in causa est, quia illic occurrente pelago, Africæ termini clauduntur: uidetur autem locus iste ex persona Poëtæ emphasin habere, quod sequentia indicant: Genus intractabile bello.] nam cùm Afri fuerint hostes populi Rom. non potest Poëta de illis nisi cum stomacho loqui: quamobrem, quod hic ait: genus intractabile bello, non ad laudem Afrorum dictum puto, sed ad uituperationem: qui cùm tributarij facti fuissent populi Rom. & inter ipsos fœdera semel atq; iterum iureiurando percussissent (de Carthaginensibus loquor) pactis non steterunt, & fidem fregerunt: hinc illud Cicer. in Som. Scip. Vidésne illam urbem, quæ parere Populo Rom. coacta, per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? Germanũ fugiens.] zeugma diuinũ occupat, quod Aeneas quærere potuisset, quo facto impulsa Dido, relicta patria illuc commigrasset cum satis magnam non nisi magnis de causis relinquere patriam decet, inopioriq; uita consectetur illa, quæ huc, illuc uagari solet: & causam assignat: quam ex auaritia, atque immanitate Pygmalionis fratris eius deducit, breuiúsque quàm res tanta dici potest, exponit. quamobrem sequitur: Longa est iniuria, longæ Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.] locus attentionis, atq; docilitatis. longos iniuriarum circuitus breui oratione se explanaturam pollicetur, ut spe breuitatis attentiorem efficiat auditorem. Huic coniux Sichæus erat.] narratio est, qua Sichæum Herculis sacerdotem, Didonisq; coniugem à Pygmalione rege scelestissimo, atque auarissimo necatum exponit: causa iudicialis est, attamen hoc in loco non tanquam in iudicio narratur, sed ad persuasionem simpliciter exponitur: quæ ut facilius credi possit, circumstantijs probabilis efficitur: constitutio uerò (si facti ratio habeatur) coniecturalis est, illis uestigijs indagatur, quibus coniecturales causæ inquiri solent: quas Hermagoras περιστάσεις uocat, Theodorus autem μόρια πράγματος appellat, propterea quia ex earum coniunctione quæstiones fiant, perinde, atque ex coniunctione literarum, nomina atque uerba. Sunt autem septem, quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. quis personam ostendit, quid, factum, cur, causam, ubi, locum: quando, tempus: quemadmodum demonstrationem habet ex facto, uel quod fiat, futurúmue sit, uelut clam, palámue, ui, an dolo: adminicula uerò significationem habent earum rerum per quas factum esse aliquid dicatur, ut laqueus, uenenum, literæ, internuncius, & quæ sunt eiusmodi: nam in agenda coniecturali causa nisi personarum dignitates seruentur, & causa factorum extent, & faciendi facultas fuisse uideatur, & tempus idoneum & locus opportunus ad eandem rem extitisse, indicetur, probabilis causa non erit. Hic igitur ratio habetur personarum: nam & occidi potuit Sichæus, quia inferior, & occidere potuit Pygmalion, quia rex erat, in eumq; imperium habebat: adde quod affinis erat, propter quod nihil erat, quod Sichæus aut timeret, aut suspicaretur. causa patrandi sceleris apparet, Sichæi opulentia, & nimia Pygmalionis cupiditas: nam alter ditissimus, alter auarissimus describitur. Temporis nulla hic mentio fit, sed ex officio, & ministerio Sichæi, & ex Pygmalionis potestate, satis idoneum fuisse conijcitur: nam Herculis sacerdos erat Sichæus: cuius templum domi habebat in quo solus frequenter uersabatur. itaq; & locus itidem ad maleficium patrandum ualde opportunus erat: facultas perficiendi, & spes celandi facti in rege non maxima esse potest.

Ditissimus agri.] à causa exorditur, quæ certè inter circumstantias præcipua est: nemo enim absque causa in scelus impellitur. Porrò ex opulentia Sichæi, Pygmalionis est exorta patrandi sceleris cupiditas: ita quoque de Polymnestore scribit Virgil. in 3. Aen. qui auri potiundi cupiditate affectus Polydorum Priami filium necauit. sic enim ait:

Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, uictriciaq; arma secutus
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur.

Et magno miseræ dilectus amore.] facinoris exaggeratio uidetur ex indignitate: & profectò hoc ad facti exaggerationem pertinet: quod nulla habita ratione sororis, uirum eius occiderit, quem illa summa obseruantia colebat, ac singulari beneuolentia & amore prosequebatur: unde ingens quoq; conquestionis affectus elici potest ex infelicitate Didus, quæ uirum sibi charissimum tam infeliciter amiserit.

Cui pater intactam dederat.] & hoc ad augendam facti indignationem facere uidetur: nam facinus ob id etiam maius uideri debet, quod in sororis coniugem illum admissum est, cui uirgo, cui primis ominibus coniuncta fuerat: nam primæ nuptiæ uinculum nescio quid maioris coniunctionis habent.

Primisq; iugarat Ominibus.] παντοραξία est: nulli eam antea nupsisse designat. Quod uerò Landinus, primis, optimis exponit, ridiculum est: porrò ad morem priscorum Rom. alludit: (qui ut Cicero, & Valerius memoriæ prodiderunt) omnia quidem, sed nuptias in primis auspicato gerebant.

—sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion.] à facultate perficiendi, & spe celandi facinoris rem uerisimilem facit, quia rex erat: uerùm quia Sichæum à fratre sororis absq; iusta causa interfectum fuisse parum credibile uidebatur, & subdit:

—scelere ante alios immanior omnes.

Quos inter medius uenit furor.] locus à turpitudine uitæ, quo factum probabile efficitur: hoc enim ait: Pygmalionem omnibus scelestiorem, quos in facinus impulit furor: hoc est, qui suas cognatorum, affiniumq; manus sanguine polluerunt: nam si Pygmalionem furore correptum cædem Sichæi fecisse diceres, excusatio esset, non criminis intentio: huiusmodi enim homines periculi, stati, defendi solent.

Ille.] ἐμφατικῶς, de quo nihil tale suspicabantur: quem

 nulla

A *recluso tam magno thesauro, tam'que ingenti auri, atque argenti pondere, cunctandum erat, propterea dictum est:* His commota fugam Dido, sociosque parabat. Naues, quæ forte paratæ Corripiunt.] *& hoc ex historia tractum: nam Dido dissimulato odio, dolo fratrem aggreditur, ut Iustinus memorat. fingit se ad eum uelle migrare, qua re lætus Pygmalion (nam existimabat cum ea, & aurum Sichæi ad se uenturum) naues statim & comites ad eam misit. Elissa acceptis comitibus à rege missis, thesaurisque nauibus compositis soluit è littore, prouectaque in altum, compulit eos onera Harenæ pro pecunia inuiolata in mare deijcere: reliqua uideto apud Iustinum lib. 18.* Portantur auari Pygmalionis opes pelago.] *non quæ essent, sed quas ille suas esse cupiebat, quod facile indicat illa uox,* Auari. Dux fœmina facti.] *occulta est Didus prudentiæ commendatio, non absque admiratione: mirum enim est, in fœmina tantam consilij uim extitisse, ut negocium tam arduum, ac difficile aggredi ausa fuerit, ne dum tanta animi sapientia confecerit. Obseruanda est autem clausularum breuitas, dactylorum'que multitudo, ad negocij celeritatem designandam.*

B Mercatique solum, facti de nomine Byrsam Taurino quantum possent circundare tergo.] *nisi mihi & Iustini, & Herodiani obstaret historia, quorum alter in 18. alter in 5 idem quod Seruius interpres refert, facile in ea sententia essem, ut existimarem Virgilium hoc in loco ad emptiones antiquorum alludere uoluisse, quæ permutationibus fiebant, nunc pellibus boum, nunc (Homero teste) ipsis bobus: quò eò etiam libentius adducor, quoniam Plin. lib. 33. cap. 1. id ipsis Troianorum temporibus in usu fuisse his uerbis affirmat: quantum feliciore æuo, cùm res ipsæ permutabantur inter se, sicuti & Troianorum temporibus factitatum Homero credi conuenit: ita enim (ut opinor) commercia uictus gratia inuenta, alios corijs boum, alios ferro captiuisque rebus emptitasse tradit. uersus Homeri sunt ex 7. Iliad.*

» ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί:
» ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
» ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
» ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι, τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν. *Id est,*
» *Vnde reportabant criniti uina Pelasgi:*
» *Aeris quidam, alij fulgentis munera ferri,*
C *Pellibus est alij, pars bobus, mancipijsue,*
» *Mutabant passim, & conuiuia læta parabant.*

Huius rei meminit etiam Pollux lib. 9. cap. 7. extat & titulus apud iureconsultos de rerum permutationibus. Non igitur absurdum esset, credere permutationem à Didone fuisse factã tergoris bouis cum terra: nam & Poëta ipse ait, arcem illam Byrsam de nomine facti nuncupatam, & βύρσα *corium significat.* Sed uos qui tandem.] *sermonis conclusio est per simplicem interrogationem, qualis illa ex sexto Aeneid.*

» *Sed te qui uiuum casus age fare uicissim,*
» *Attulerint ——.*

Porrò tria quæruntur, qui sint genere, & nomine, unde ueniant, quò tendãt: non dissimili ferè ratione apud Hom. Odyss. 9. Polyphemus Vlyssem, eius'que socios interrogat.

» ὦ ξεῖνοι τίνες ἐστὲ, πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;
» ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἦ μαψιδίως ἀλάλησθε.

Tandem.] *non uacat, tandem, ut perperam sensit interpres: nihil enim in Marone ociosum est, sed affectum loquentis indicat, quod plus fortasse, quàm uellet temporis narrando consumpserit.*

HAVD.] *Reiectio beneuolentiæ ab Aenea captatæ: quàm ut uerisimilem faciat, eam à loci consuetudine confirmat. Inde ordine benigniter ad interrogata respondet. Refertur autem hæc reiectio ad id quod dixerat Aeneas:* LAMB. Hort.

—— ô dea certè, «
Aut Phœbi soror, aut Nympharum sanguinis una. «

Non negat quidem se deam: sed deam tamen esse se, id uerò dissimulat, ne prodatur. Virginibus.] *Redditio, à gentis more uernaculo: hoc est, ab habitu peculiari Pœnorum. Est autem cothurnus, Græcè* κόθορνος, *genus calciamenti. Erat id τετράγωνον ἀμφοτεροδέξιον: hoc est, quadrangulum, & quod utrique pedi conueniebat, quo utebantur Tragœdiarum actores. Quare pro stylo sublimi usurpatur: ut soccus, cuius usus erat in comœdijs, pro humili. Quoniam autem erat* ἀμφοτεροδέξιον, *in prouerbium inconstantiæ abijt, Cothurno uersatilior,* κοθόρνου εὐμεταβολώτερος. *Hesychius exponit, præterquàm quod calciamentum sit utrique pedi aptum, ex quorundam sententia, etiam quòd uiris ex æquo & mulieribus accommodari poterat,* κόθορνος, ὑπόδημα ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶ πεποιημένον. τινὲς δὲ καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶν ἡρμόσθαι φασὶ τὸ ὑπόδημα τὸ κόθορνον. Punica.] *Respondet ad id quod rogarat:*

Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris «
Iactemur, doceas: ignari hominum'que locorum'que «
Erramus, uento huc, uastis & fluctibus acti. «

Exponit succinctè: unde in historicam enarrationem digreditur. Regna.] *Enallage numeri pluralis pro singulari. Expolitiones sunt quæ sequuntur. Pœni, & Punicum, ἀπὸ τῶν φοινίκων deducuntur, aspirata tenui commutata.*

Tyrios.] *De Tyro suprà dictũ est. Illud interim obiter hic adijciendum est, inuentæ purpuræ gloriam apud Tyrios fuisse, repertæ à cane, qui Herculem, Tyrum indigenam puellam adamantem sequebatur. Pollux lib. 1. ὀνομαστ. cap.* περὶ βαφῆς [illegible] κόχλον [illegible] τὸ φοινίκων βαφῆς. Agenoris.] *Antonomasia, pro Didonis. Ex Ioue fuit Epaphus: unde Belus Priscus, qui Agenorem procreauit: hinc Phœnix, à quo Phœnicia dicta est: ex hoc Belus secundus, pater Didonis, Pygmalionis & Annæ. Ergo Tyri colonia fuit Carthago: quæ originis suæ non immemor, Tyrijs aduersus Alexandrum auxilia postea ad bellum misit. Eiusdem coloniæ fuerunt, Vtica, Leptis, Gades, Sarra initiò dicta.* Germanum.] *Pygmalionem. À conditione templi primi sub Solomone, usque ad Carthaginis originem, numerãtur anni CXLIII. & menses aliquot. Etenim ab Hiremo, qui Solomoni singulari amicitia iunctus erat, quique illi materiam cedrinam ex Libano monte, centum'que ac uiginti auri talenta dono misit, regum Tyriorum catalogum, usque ad Pygmalio-*

nem, fugamq́ Didonis, ad hunc modum digerit Menander Ephesius. Hiramus fanum Herculi dicauit: huic successit Balbazerus: illi Abdattarus: cui Metusastartes: inde Astarimus: mox Pelletes: post quem regnauit Tythobalus: successit huic Badzodus: post hunc regnauit Metinus: hinc Pygmalion: cuius regni anno 7. Dido colonias in Africam deduxit. Longa est] Attentio in digressionem historiæ, quæ fortunæ iniquitate in hanc Africæ partem uenerit Dido: à breuitate & compendio narrationis, & luce rerum gestarum, quæ alioqui prolixiorem explicationem requirant. Fastigia.] Translatio: id est, summas tantùm, & præcipua historiæ capita. Propriè fastigium, supremum ædificij est, quod absoluto imponitur. Hinc prouerbium natum est: Summũ fastigium imponere, rem omnibus suis numeris absoluere, τὸν κολοφῶνα ἐπιτιθέναι. Sunt autem ambages, anfractuosi circuitus uiarum: pro longa ac perplexa narratione accipiuntur.

Huic coniunx.] Exordium narrationis à Didonis & Sichæi siue Sicharbæ coniugio, & personæ descriptione ductum est. Describit autem Sichæum à fortuna, opibus, coniugali necessitudine. Phœnicum.] Phœnices initio accolæ fuère maris rubri, nomenclatura gentis à palma ducta, qua ea regio abundat. Hi terræmotu pulsi, maritimam Syriæ regionem occuparunt: ubi Sidonem à pisce cognominatam condidère: & postea Tyrum, in mari septingentos à littore passus discretam, celebre mercatu emporium. Hanc Alexander magnus posteris temporibus, operibus magnis continentem fecit. Ominibus.] Cicero in primo Diuinationum testatur, maiores, quia omina ualere credebant, omnibus rebus agendis præfari solere: Quod bonum, faustum, fœlix, fortunatumq́ sit. Omen, quasi oremen, futuræ rei pronunciatio. Cæterùm quamuis historiam initio huius libri prosequuti sumus, non incommodum fuerit fortassis, hic tempestiuiùs eam repetere, quòd Poëta studio in eam digressionem faciat. Pygmalioni Tyriorum regi soror erat Dido. Hæc Sichæo auunculo, Philisthenis filio, & Herculis sacerdoti, nupserat uirgo. Erat tum id sacerdotium secundus honos à rege. Et habebatur ille inter populares suos longè auri argentiq́ ditissimus. Hic omnes eas opes in terra defodit, quòd sciret, diuitias habentibus exitio esse solere apud tyrannos. Rumor itaq, etsi incertus, in ora tamen omnium peruenit: & fabula postremò ad regem dimanauit. Pygmalion auri potiundi cupidine perpulsus, auunculum incautum in templo Herculis ad aras obtrũcat. Fuit diu res ea clàm, antequàm uxori suboleret. Tandem facinore detecto, Dido muliebriter nimiùm dolori indulgens, aliquandiu apertè fratrem auersata, pessimè ob id factum odisse cœpit. Mox ubi aduertit, se inter domesticas insidias indies alias atque alias maiores mediam uersari, arte agendum rata, fratrem pacatiùs compellat: & presso dolore, uultu blandiori alloquitur, quasi memoria cæsi coniugis magis ac magis indies obsolesceret: cùm dissimulanter omnia agens, occultam molitur fugam. Tradunt quidam, eam in somnis à marito admonitam, hoc consilij capessisse. Arte itaq fratrem aggreditur: dicitq́ sibi in animo esse, relicta domo, in qua mariti imagines & alia id genus monumenta sibi omnibus momentis in oculos occurrerent, & proinde dolorem refricarent, in regiam eius cum omni supellectile demigrare uelle. Audiji ille sororis uerba, & eo quidem auribus attentioribus, quo speraret procliuius futurum, ut reconditis thesauris potiretur. Interim Dido regios ministros ad se emigrationis causa missos, in naues cum ipsis opibus imponit: ac mox ubi in altum prouecti essent, compulit eos quædam onera grandiora quasi pecuniæ inuolucra, in mare deuoluere: ac plorans precatur maritum, ut opes ipse suas, tanquam debitas inferias haberet, potius quàm ut sub ius alterius uenirent. Atq inde flebili uoce ad ministros: Vos uidete, an extrema omnia à tyranno pati uelitis, qui eius auaritiæ Sichæi opes, quarum causa nefarium commisit parricidium, subtraxistis. Metu supplicij per hæc iniecto, eos sibi fugæ comites adiungit. Aderant illi eadem nocte, ex nobilissimis, qui regis sæuitiam detestati, consilia multo antè cum ea contulerant. Cæterùm primo cursu in Cyprũ defertur, ubi Iouis sacerdos, monitu oraculi se comitem Didoni cum uxore & liberis obtulit, idq́ ea conditione, ut ea functio sibi posteritati suæ integra perpetuò maneret. Quæ quidem postulatio à Didone & eius comitibus in omen uersa, animos addidit, ad nouam sibi sedem quærendam. Inde soluturi, octoginta puellas indigenas in littore oppressas, quæ more gentis quæstum uulgo corpore faciebant, rapi iussit, atq in nauem imponi, ut condita urbe ad sobolem procreandam usui forent. Constat autẽ, eum morem Cyprios tenuisse, ut puellæ, priusquam nuberent, prostituerẽtur, ut quæstu corporis dotalem sibi pecuniam quærerent. Pygmalion Didonis fuga accepta, omni belli apparatu eam persequi statuit: sed matris precibus, & ostentis deorum oblatis, hoc consilium discussum fuit. Monitus item à uatibus est, caueret impedire originem urbis illius à sorore condendæ, quæ toto orbe celeberrima esset aliquando futura. Defertur interim in Libyam Dido: ubi cùm accolas locorum sibi commercio conciliasset, facilè impetrauit precio tantum soli, quantum tergore bubulo uno posset in urbem cingere. Illo itaq in tenuissimas partes dissecto, spaciosiorem aream cõplexa est, quàm initio poscere uisa fuerat. Byrsam locum à re: id est, corio bouis appellauit. Alij arcem ipsam Carthagini adiunctã, sic dictam uolunt: ipsam uerò Carthaginem, Damnem, Punico idiomate, quasi nouam ciuitatem, dictam, Cato scriptum reliquit. Creuit breui supra omnem fidem, ciuiũ turba: maximè quòd undiq eò lucri studio mortales confluerent. Vticenses audito Tyriæ classis appulsu, legatos ad Didonem cum muneribus mittunt, qui consanguineæ genti faustum gratularentur aduentum, & hortarẽtur ad cœptæ condi urbis opus absoluendũ. Feruntur statim inter fodiendum, omen oblatum: terra enim aperta, caput bubulũ inuenitur. Quod auspicium, quia id animal laboribus & ministerijs seruitijsq́ humanis subiectum est, cùm displicuisset, statim alio loco, haud multum inde diuerso, terrã molientibus, caput acris equi (ut inquit Poëta) fuit oblatum: quod quidem ita acceptum fuit, quasi rei militaris gloria urbs celebris aliquando esset futura: quo in loco, ut auspicatiori, fundamenta illicò ponere & incredibili studio ædificare cœperunt. Cæterùm creuit breui hominum frequentia in tantum, ut neq conditricem fugæ, neq comites fortunæ suæ pœniteret. Florebant ea tempestate in his successibus Pœnorũ & Maurusiorum opes supra modum: quorum rex Iarbas Didonem sibi uxorem deposcit: ac nisi nuptiæ impetrarentur, principibus Pœnorum ad se accitis bellum denunciat. Carthaginensium legati, quia norant reginam à morte mariti coniugium odisse, ei indicare illud ueriti, arte Elisam aggrediuntur, ut dicerent, Iarbam postulare, qui se & suos mansuetiores mores doceret. Sed neminem inueniri, qui ad barbaros ferarũ more

uiuentes

A *[m]inentes migrare uellet. Ac postremò ostendunt, eam uxorem deposci: ac ei nisi satisfieret, breui futurum, ut ciuitas in magnũ discrimen conijceretur. Dido inter sacrũ (quod aiunt) & saxum haerens, lachrymans Sichaei manes inuocat: respondetq́, se ituram, quo sua se fata uocarent. Spaciumq́ orat ad nuptias, quo inferias marito ob uiolandum uotum daret, & hostias caderet. Inde conscendens pyram ad id structam, populum intuita exclamauit, se ad maritũ ituram, ac mox gladio se transfixit. Atque inde à morte, quàm diu urbs stetit incolumis, pro dea à popularibus suis culta fuit. Sunt authores, qui in literas retulêre, urbem non à Didone sed à Carchedone quodã conditã fuisse: à Graecis enim* καρχηδὼν *appellatur: ipsi autem* καρχηδόνιοι. *Rursum alij extiterunt, qui affirmant, Carchedonem, Didonis comitem eò tantum uenisse.* Immanior.] *Enallage gradus: pro, omnium immanissimus.* Quos inter.] *Anastrophe.* Caecus.] *Quod corporis est, ad animum transtulit. Prosopographia, ab auaritia & impio: estq́ pathos à loco.* Vana spe.] *Persuaserat sorori, maritum*
B *superesse.* Inhumati.] *Pathos ab impio, & tyrannĩ crudelitate.* Pallida.] *Affectus à specie, & tempore.*
Aras.] *ad quas ipse Herculis sacerdos per insidias exceptus fuerat.* Tellure.] *nam thesauros in terra defoderat, propter quos sibi tyrannum insidiari norat, ne ijs potiretur.* Locos.] *pro, in haec loca: ellipsis.* Carthaginis.] *Epexegesis. Byrsam arci nomen fuisse scribunt, à corio taurino.* Βυρσὰ, *corium: ab etymologia nominis. Et Carthago urbs clarissima, atque una omnium in terris imperij Romam aemula, hunc ortum habuit circa initia regni Iudaici à Salomone suscepti: licet Trogus uideatur arbitrari, septuaginta annos originem urbis Romae eius conditionem praecessisse. Concidit anno septingentesimo, quàm condita fuerat: etsi Eusebius alicubi 30. annos adimit: rursus alibi 40. adijcit, & octo.*

Sed uos.] *Epilogus abrupta narratione, constat mutua interrogatione: ut per occasionem querimoniarum, eum ad Didonis hospitium exhortetur. Quò ut alacrius se recipiat, confirmat sua uerba ab augurio praesenti.*

Sed uos.] *Descriptus hic locus est ex Odyss. 8. quo loco Alcinous ignotus, ignotum Vlyssem hospitio exceptum, totidem uerbis interrogat:*

"ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ, καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον,
"ὅππῃ ἀπεπλάγχθης τε, καὶ ἅς τινας ἵκεο χώρας
"ἀνθρώπων, αὐτούς τε πόλιάς τ' εὖ ναιετοώσας,
"ἠμὲν ὅσοι χαλεποί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι.

Et libro septimo:

"ξεῖνε, τὸ μέν σε πρῶτον ἐγὼν εἰρήσομαι αὐτή,
"τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν; τίς τοι τάδ' εἵματ' ἔδωκεν;

ARGVMENTVM.

Quaesitis respondet Aeneas, quis sit, vnde veniat, & quò tendat: hoc est, se illum esse clarissimum Aeneam, qui Deos patrios ex incendio liberauit: & ex antiqua Troia profectum, per varios casus, atque ingentia pericula terra, mariq; Italiam quaerere.

NASC. †al. è pect. †al. parentum. †al. componat †al. sumo.

—— quaerenti, talibus ille
Suspirans, imoq́ trahens † à pectore uocem:
O' dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et uacet annales nostrorum audire † laborum,
Ante diem clauso † componet uesper Olympo.
Nos Troia antiqua (si uestras fortè per aures
Troiae nomen ijt) diuersa per aequora uectos
Fortè sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates
Classe ueho mecum, fama super aethera notus
Italiam quaero patriã, & genus ab Ioue † summo.
Bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor,
Matre dea monstrante uiam, data fata sequutus.
Vix septem conuulsae undis, Euroq; supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa, atq; Asia pulsus, ——.

SVSPIRANS, imoq́ trahens à pectore uocem.] *πάθος, quod maximi doloris indicium habet: unde qualis'nã futura sit sequens oratio planè perspici potest. Sed & doloris significationem auget Poeta cùm ait:*

—— imoq́ue trahens à pectore uocẽ.

C *Nam ex intimo cordis affectu suspirium erutum fuisse ostendit.*

O' dea.] *Aeneae oratio est, tota Pathetica: id est, affectib. perturbationibusq́ plena: quae breuẽ laborum, calamitatumq́ illius expositionem cõtinet: omnibus interrogationis partibus respondet quidẽ: sed ordine planè mutato: nã primò respõdet secũdae, secundò primae: at in exponendis aerumnarum suarũ procellis, ordinem temporis ita obseruat, ut quod primum gestum est, illud etiam, ex rhetorũ praeceptis, primum exponere uideatur. Primum igitur Veneris beneuolentiam sibi cõciliat honorifica, ac planè diuina nominis appellatione: nam adhuc in sententia persistat, eam esse Deam: quam & attentam facit proposita aerumnarum suarum multitudine, atque magnitudine.* Si prima repetens ab origine, pergã.] *laborum hic perpetuitatem designat ad mouendam cõmiserationem, cùm ait: à prima origine: id est, ab auo: intelligit aũt aerumnas non solùm, quas nauigando, sed etiam quas per decennium illud passus est in bello, & excidio Troiano. Propertius eleg. lib. 3:*

"—— ab origine dicere primã
"Incipe, suspensis auribus ista bibam.

Et uacet annales nostrorum audirẽ laborũ.] *auget commiserationem ex magnitudine calamitatũ suarum: nam per laborum annales, labores magnos intelligit, quasi dignos, qui in annales referantur: in quibus non nisi magnae res gestae scribebantur: uolens igitur Aeneas laborum suorum, rerumq́ gestarum magnitudinem ostendere, annalium mentionem fecit: cumq́ solis pontificibus max. cura daretur scribendorum annalium, non perperam Macrob. sensisse uidetur, qui pontificiam dignitatem hîc Aeneae tribui iudicauit. de Annalib. lege Cic. in 2. de orat. sed & alibi pontifex Aeneas inducitur in 2. hos cape fatorum comites, & in 12 inter foederis cõuentiones, sacra, Deosq́ dabo. Itaq; ipsemet sacra facit & Phoebo, & Neptuno. Sed longum esset si omnia persequi uellem legunt: quae lectio, si probetur, quae ad maiores suos pertinent, per occupationem silentio se praeteriturum designat: quos quidem*

dem nobiles & claros fuisse ex magnitudine rerum ab illis gestarum comprobat: id enim significat annalium mentio. Sanè totum huius orationis principium, si æquè expendatur, ex duobus illis Homeri uersibus ex 7. Odyss. sumptum uidetur:

Ἀργαλέον βασίλεια διηνεκέως ἀγορεῦσαι
κήδε' ἐπεί μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες

Nam quod Homerus διηνεκέως, ait: hic noster, prima ab origine, quod ille πολλὰ κήδεα, hic.

—annales nostrorum audire laborum.

Et quod ille ἀργαλέον, hic luculentissimo carmine circumscripsit:

Ante diē clauso cōponet uesper Olympo.

Nos Troia antiqua.] *aucupatá sibi Veneris per commiserationem attentione, Aeneas quæsitis incipit respondere, & primum primo:*

Sed uos qui tandem?

Qua quidem interrogatione cùm duo quæsisset Venus, nomen & genus, à genere incipit Aeneas, & cuius, id est, quæ patria sit, ostendit, quam etiam ab antiquitate, hoc est, à nobilitate commendat. quod & illi parti respondet.

—quibus aut uenistis ab oris?

Vestras si fortè per aures Troiæ nomen ijt.] *opportuna, negocioq; apta parenthesis: nam etsi eam credebat esse Deam, non ita tamen apertè illi in opinione standum erat, quin aliquando ei concederet (præsertim ipsa dissimulante) quòd Dea non esset: itaq; quasi cum uirgine Carthaginense loquatur, si fortè, inquit, nomen Troiæ audistis aliquando, & numero multitudinis utitur uestras aures, non tuas, perinde ac si diceret, si fortè in his uestris regionibus.* Troiæ unquā nomen auditum est, Diuersa per æquora uectos.] *mouet commiserationem ex perpetuitate perpessorū laborum.* Fortè sua Libycis tempestas appulit oris.] *auget commiserationem ex his, quæ præter spem contingunt: nam diutiùs in mari uexati, cùm iā sedes sibi quietas inuenisse putarent, ui tempestatis in Africam deferuntur. atqui aliud significare, aliud dicere uidetur: nam illuc peruenisse molestè quidem fert, sed dissimulat, propter Africanæ mulieris præsentiam, qua cum loquitur: ideò ait* Fortè sua. *quasi diceret, bono auspicio. Sic enim εὐφημικῶς dicere solemus, si quando cum incolis eius loci uerba facimus, quò cum animi nostri molestia peruenimus.* Sū pius Aeneas.] *declarata patria, nomen quoq; suum dicit. cuius uerba, si æqua lance expendantur, singula cōmouendæ, augendæq; commiserationis uim habent: queritur enim non absq; occulto indignationis affectu se uirum pium, ac de Dijs Penatibus optimè meritum, pessimè tractari, cumq; ob res à se præclarè gestas nomen suum iam antè longè, lateq; propagauerit, multisq; etiam fortunæ bonis ipse abundauerit, nūc amissis nauibus, Libyæ deserta peragrat omnib. ignotus, rerumq; etiam omnium egenus. Falsò hercle hîc sugillant critici Virgilium, quod Aeneam tanquam temerariū, & gloriosum militem, sua facta prædicantem, induxerit: nam, ut omittā, quod probatiss. Homeri præsertim exemplo id fecerit, Hermogenes, ubi de methodo grauitatis uerba facit, tribus modis fieri posse docet, ut quis citra odiū, atq; inuidiam alterius se ipsum laudet: primùm communione orationis: deinde necessitate: postremò commutatione personæ. Isocrates in exordio orationis ad Dæmonicum bonorum amicorum mores cum malorum moribus conferens, se ipsum laudat: qua quidem orationis communione uult ex bonis amicis unus uideri. Demosthenes in pulcherrima oratione περὶ τοῦ στεφάνου suam prudentiam in gerenda repub. magnificè extollit, necessitate compulsus: unde suspectus adhuc temeritatis, personæ utitur commutatione. Hoc igitur Aeneæ meritò concedi potest, qui ad incognitum regionis locum appulsus, inopia, rerumq; penè omnium egestate impulsus suam pietatem, ac generis nobilitatem prædicare, & extollere conatur, ut quam sola obsecratione moueri diffidit, eam suarum uirtutum commemoratione ad misericordiam inclinet.* Raptos qui ex hoste Penates Classe ueho mecum.] *pietatem suam probat ab affectu, quod Deos Penates sua uirtute de hostium manibus liberauit. Est autem κατασκευὴ superioris propositionis:* sum pius Aeneas: *nā se ideo pium nominat, quia Penates ex hostium manibus eripuit. Sed & singula hæc uerba magnam ἔμφασιν habent: nam ex hoste rapere, uirtutis est ingentis: uehere, constantiæ: classe, prudentiæ militaris. Hæc autem omnia ad conciliandam auditricis beneuolentiam faciunt: unde & rectè intuentibus illud colligi potest, quod Cic. in orat. admonuit, animos ijsdemmet rebus conciliari posse, quibus laudes & uituperationes tractari solent.* Fama super æthera notus.] *Homeri hemistichium est, ex 9. Odyss. sic. καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.* B

Quin etiam totus iste locus inde sumptus uidetur: nam ibi Vlysses itidem Alcinoo Phæacum regi suos labores, ærumnasq; commemorat. Italiam quæro patriam.] *ad illud respondet:*

Quóue teneris itere?

Atq; hic distinguendum esse Seruius interpres admonet: ut tria quærere uideatur Aeneas. Italiam, Patriam: id est, Corytum, & genus suum. Quidam uerò non exiguæ doctrinæ, nec infimæ celebritatis homines, ita quidē, ut Seruius, distinguendum iudicant, sed genus non ad superius uerbum, quæro, *uerùm ad inferiorē uocem,* summo, *quod uerbum itidē esse putāt, referri malunt: ut sit sensus, sumo: id est, tribuo mihi, siue traho genus à Ioue. Nā Dardanus, unde Troiani originem ducunt, Coryti, quod Hetruriæ oppidum est, ex Ioue natus est. Doctiores tamen libentiùs ἐπίθετον agnoscunt. quinetiam in Romano codice, Pyerio referente ab Ioue magno, legitur.*

Bis denis Phrygium.] *amplificat à fortuna: imò cōquestionis affectū mouet per locum communem à commutatione fortunæ: nam quibus in commodis olim fuerit, quibusue nunc in incommodis uersetur ostendit: quinetiam numerum nauium ambitiosè extollit, cùm ait:* Bis denis *(nam uersus nihilo secius stetisset, si uiginti dixisset) quod uerò sequitur:* Vix septem conuulsæ undis, *κατὰ μείωσιν uehementer extenuat, ac penè pro nihilo ponit, quò maior excitari commiseratio uideatur ex iactura nauium, atq; hominum, quæ tempestate perierunt: cuius magnitudinem una uoce declarat, cū ait,* Vix. Matre Dea mōstrante uiā.] *ne temerè aut fortè, ut pleriq; assolent, nauigasse uideatur. Porrò ad historiam allusisse uidetur, quā Seruius interpres ex Varrone refert: ex quo Aeneas Troia egressus fuerat, quotidie ei stellam Veneris apparuisse, donec in agrum Laurentum ueniisset.* C

Data fata secutus.] *ad refellendā patriæ proditionis suspicionē, quòd non spontè, sed Dijs ita uolentibus patria cesserit.* Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro, Europa atq; Asia pulsus.] *affectū cōmiserationis amplificat à cōmutatione fortunæ p αὔξησιν*

& cum

A & cum emphasi: nam in alienis regionibus neminem noscere, uel à nemine nosci miserum est, ibidem inopia premi, rerumque omnium egere, miserius est: at in solitudine errare, ubi nec uictus suppetit, nec qui eum suggerat existit, miserrimum est: postremò etiam adhuc infelicius gradum, quòd est, ut ait Fabius, quodammodo supra summum, se Europa, atque Asia pulsum: id est, omnium iam hominum auxilijs destitutum: nam Troia pulsus Italiam capere non potest, & Libyæ deserta peragrat. Huic affinis est locus apud Eurip. in Hecuba: ubi ipsa suas itidem Agamemnoni ærumnas, atque infortunia exponit, cùm inquit:

» Τύραννος ἦν ποτ', ἀλλὰ νῦν δούλη σέθεν,
» εὔπαις ποτ' οὖσα, νῦν δὲ γραῦς, ἄπαις θ' ἅμα,
» ἄπολις, ἔρημος, ἀθλιωτάτη βροτῶν.

LAMB. Hort. ILLE.] uicissim respondit. O' dea.] Attentio à magnitudine & exaggeratione periculorum, & prolixitate narrationis, si singula explicãda esset. Sic Hom. Od. 11.

» πάσας δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω,
» ὅσσας ἡρώων ἀλόχους ἴδον, ἠδὲ θύγατρας,
» πρὶν γάρ κεν καὶ νὺξ φθῖτ' ἄμβροτος. ——

Annales.] Festiua metaphora, res suas & septem annorum historiam, annales uocat. Sunt autem propriè Annales, libri, qui singulorum annorum res diligenter digestas complectuntur. Quæ res quia peculiariter ad pontifices pertinebat, existimant quidam, Aeneam pontificem ex nomine referendorum laborum à Poëta ostendi.

B Ante diem.] Hyperbolica amplificatio laborũ suorum. Cœlum uesperi claudi, manè rursum aperiri cum Solis exortu uidetur. Olympus mons ultra nubes prominens, inter Thessaliam & Macedoniã est: cuius uertex quia perpetuo Solis lumine adumbratur, pro cœlo usurpatur: unde nomen habet, quasi ὁλολάμπης, καὶ ὅλος λάμπων: uel, ut ait Homeri enarrator, παρὰ τὸ ὁλολαμπὴς εἶναι, ἤγουν εἰλικρινέστατον τῶν ὄντων, ἀλληγορικῶς δὲ, ὁ οὐρανός. Et Hesych. ὄλυμπος, οὐρανὸς, διὰ τὸ εἰλικρινέστατον, καὶ ὄρος ἐν μακεδονίᾳ.

Nos Troia.] Redit ad id, quod interrogatus fuerat: Quibus aut uenistis ab oris? A' patria, quam describit à uetusta nobilitate.

Si uestras.] pro audisti: Periphrasis. Habet & ipsa repetitio parẽthesi inclusa emphasim: quasi dicat: si fortè urbis illius nomen audisti, quæ non solùm propter antiquitatem celebris est, uerumetiam ob recentem cladem adeò

C nota, ut uix angulus quidam sit, in quem fama eius nõ peruenerit. Sum pius.] Quis sit: ad id spectat quod rogarat: Sed uos qui tandem? Estque prosopographia Aeneæ, à pio, & pietatis existimatione, ac fama. Quæ confirmat à rebus præsentibus, ne arroganter eam gloriam usurpare uideatur, cùm addit, se penates secum portare. Inserit amplificationẽ negotij eos raptos à se è medijs ignibus, è medijs hostibus. Eadem ratione Vlysses Homericus:

» εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν
» ἀνθρώποισι μέλω, καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.
» ναιετάω Ἰθάκην εὐδείελον. ——

Hoste.] pro hostibus: synecdoche. De penatibus uerò, suprà annotauimus. Super æthera.] Hyperbole.

Italiam.] Quæ ue tenetis iter, καὶ ἔς τινας ἵκετο χώρας: Pathos à loco. Triste, extorrem patriam quærere. Propter Dardanum Troianæ gentis satorem, qui inde in Phrygiam profectus, prima urbis fundamenta locarat. Sed de hoc fusior narratio instituetur in tertio.

Italiam.] Etsi de Italia & de Italiæ diuersis nominibus postea dicturi sumus, illud tamen hoc loco πάρεργον annotandum duxi, Italiam dictam esse ab Italo quodam: siue (ut quidam Græcorum arbitrantur) ab uno taurorum Geryonis, qui ab Hercule per eam regionem ex Hispanijs abacti fuerant. Qui à regio in Siciliam tranans, in Erycis campum peruenit, & regnum filij Neptuni fœdè populatus fuit: nam Italum Tyrrheni taurum uocant. Verba Ioannis Tzetzæ asscribam: ἤτα ἀπὸ Ἰταλοῦ, ὃ ἀφ' ἑνὸς ταύρου τοῦ γηρυόνος, ἀγομένου παρὰ ἡρακλέους, καὶ ἀπὸ ῥηγίου διανηξαμένου εἰς σικελίαν, εἰς πεδίον ἔρυκος, υἱοῦ ποσειδῶνος, ἐλυμήνατο βασιλείαν. ἰταλὸν γὰρ τυῤῥηνοὶ ταῦρον καλοῦσιν, ὅθεν ἡ ἰταλία ἡ χώρα ἐκλήθη. Genus.] Descriptio à genere. Fuit autem Dardanus Iouis & Electræ filius: & Aeneas ad postremum Iouis & Veneris. Quæ porrò sequuntur, pathetica planè sunt, & querelarum plena: in quibus cum amplificatione exaggerandis periculis, uarios concitat affectus. Phrygium.] quod cum Hellesponto Phrygiam abluit, per quod uenit in Thraciam. Eclypsis, præpositionis Cum: Cum decem nauibus solui ex Antandro.

Matre dea.] ἐκ θεᾶς ὤν. Eurum] posuit pro quouis uento, speciem pro genere.

Deserta.] Pathos à loco & fortuna: nam cùm Orbis in tres partes scindatur, subdit grauissimum affectum, cùm indicat se Europa & Asia pulsum, ut tertia pars uix sibi pateat. Ex Asia eiectum se fingit, propter fugam post patriæ ruinam: Europa uerò, quòd iniuria Iunonis è fatali suo solo, post tot annorum errores excludatur. Asia initiò Lydia dicta fuit, longè ditissima orbis regio: nomen sortita à quadam eius nominis, quæ antiquissimis temporibus orientis imperium tenuit. Europa, ab Europa Agenoris, quam Iupiter raptam in Cretam abduxit: unde in Libyam deportauit. Eo autem appellatur nomine hæc terræ portio, quæ hinc linea à Gaditano freto per internum mare, duosque Bosphoros ad Tanaim perducta, septentrionali inde Oceano terminatur: & omnino ambigere uidentur, unde nomen fuit adepta: ab hac' ne, quæ in diuersas Orbis partes & terras fuerit auecta, an ab alia. Quidam ita opinantur. Asiæ & Iapeti fuerunt liberi Prometheus & Epimetheus. Promethei & Hesiones, aut Axiotheæ filius fuit Deucalion. Ab hac Asia, matre Promethei, hanc orbis partem appellatam, author est Lycophron: ut Europam ab Europa, quæ ex Ioue edidit Sarpedonem, Minoa & Rhadamanthum. Nonnulli alij sunt, qui Asiam ab Asio dictam contendant, & Europen à quodam Europe, Himeri cuiusdam filio. Andron Halicarnasseus refert, Oceanum duas uxores duxisse, Pampholygen & Parthenopen. Ex Pampholyge aiunt suscepisse eum Asiam & Libyen: ex Parthenope uerò, Europen & Thracen: à quibus hæ regiones nomina sunt consequutæ, καὶ ἄσιος λειμὼν ῥοδιῶν, καὶ ἡ καλουμένη ἄμαξα. Strabo existimat propriè Asiæ nomine censeri, quantum terræ est intra Taurum & Euxinum Aegeumque mare: est enim clausa à septentrione Bithynia: à meridie Pamphylia & Lycia: ab ortu Galatia: ab occasu (ut dixi) Aegeo pelago. Verùm hanc Asiam posteri minorem dixerunt: quantum uerò terrarum à Gaditano freto, inter mediterraneum mare & Oceanum septentrionalem usque ad Tanaim interiacet, Europam appellarunt: ad meridiem Europam atque Asiam disterminat Nilus.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Genetrix filium suum ingenti dolore affectum, felici nuncio recreat: nunciat enim illi naues, & socios tempestate receptos ad portum Carthaginis incolumes peruenisse: itaque eum etiam ut Carthaginem petat, hortatur.

—nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es (haud, credo, inuisus cœlestibus, auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris urbem)
Perge modo, atq; hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namq; tibi reduces socios classemq; relatam
Nuncio, & in tutum uersis aquilonibus actam:
Ni frustra augurium uani docuêre parentes.
Aspice bis senos lætanteis agmine cygnos,
Aetherea quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare uidentur,
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxêre polum, cantusq; dedêre:
Haud aliter puppesq; tuæ, pubesq; tuorum,
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia uelo.
Perge modo: & quà te ducit uia, dirige gressum.

NASC. Nec plura querentem Passa Venus.] *clemens ac pia mater filium ærumnas suas commemorantem diutius audire non potest, ideo illius loquentis sermonem interrumpit.*

Quisquis es,] *quis, qualisue sit Aeneas, Venus se nescire dissimulat: uerùm cùm ipsa, qualis quantusq; ille sit, non ignoret: quisquis es, inquit, siue heros, siue uir, siue sponte tua, seu fato nauigas, ut in sexto Aeneid.*

Quisquis es, armatus qui nostra ad limina tendis,
Fare age, quid uenias.

Haud credo, inuisus cœlestibus auras Vitales carpis.] *parenthesin, quæ [illegible] habet, interponit ad animum Aeneæ conciliandum, confirmandumq. His enim uerbis declarat, eum Dijs acceptum, & propterea nimis nihil esse quod timeat. sed ut diuinitatem suam dissimulat, nunc ex opinione fingit se loqui, ideo ait:* Credo: *nunc ex augurali disciplina, quæ facta sunt, scire, & quæ futura sunt prænoscere profitetur, ut paulò inferius patebit:*

Aspice bissenos lætanteis agmine cycnos.

Auras Vitales carpis.] *quibus uiuimus: non enim cibo tantùm, sed aëre quoque uiuimus. Aliter hunc sensum elegantissimis iisdem uerbis profert inferius, hoc modo:*

—sine scitur aura
Aetherea

Tyriam qui adueneris urbẽ) Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.] *quia Aeneas dixerat:*

—Lybiæ deserta peragro,

Ad eius tollendam animi anxietatem (graue enim, ac molestum est homini peregrino in solitudine errare) urbem propè esse ostendit, urbisq; nomen ponit, ac ne fortè credat urbem quoque ipsam desertam esse, dictum est enim:

Nam inculta uidet.

Reginæ mentionem facit: ubi enim regina est, ibi quoque hominum multitudinem esse oportet. Sed quia Aeneas eo consilio locos illos explorabat, ut de socijs amissis aliquid intelligeret, illius animi non ignara Venus, illum felici nuncio recreat, cum sequitur:

Namq; tibi reduces socios, classemq; relatã Nuncio, & in tutum uersis aquilonibus actam.] *Quasi dicat, [illegible] mihi debes: nam socios tuos saluis nauibus, in portum incolumes peruenisse tibi nuncio: & ne fortè id à se ex diuinitate nunciari credat (adhuc enim se hominem esse mentitur) auctoritatem suam augurio confirmat: cuius disciplinæ peritiam profiteri uidetur, cùm subdit:*

Ni frustra augurium uani docuêre parentes.] *nisi inquit, uana sint auguria, & inaniter ea nos docuerint nostri maiores. Porro hæc sentire uidetur, probanda esse auguria, nã effecta sequentur: sed cùm sub dubitatione loquatur: ex persona Poetæ intelligi, significariq; potest auguria, auguralemq; disciplinam uanam ab omniq; ueritatis opinione alienam: nam Euripides in Phœnissis stultos augures uocat, cùm ait:*

[illegible]

Iidem Homerus Iliad. 12. sub Hectoris persona auguria contemnit, Deiq; opt. Max. consilio, qui (ut eius uerbis utar) [illegible] id est, immortalibus æquè ac mortalibus imperat, tantummodo parendum monet.

Aspice bis senos.] *rem confirmat à signo, sive mauis teste diuino. Cic. in partition. Orat. rebus fidem fieri docet argumentis, quorum duo sunt genera, ἔντεχνα, ἄτεχνα. ἄτεχνα argumenta: id est, artis expertia, ille remota appellat, ut testimonia: quorum duo genera facit, diuinum, & humanum. Humanum quod spectat ex autoritate, ex uoluntate, & oratione aut libera, aut expressa. in quo sunt scripta, pacta, promissa, &c. Diuinum, ut oracula, auspicia, uaticinationes & alia id genus aliqua. Igitur Venus, ad faciendam de sociorum incolumitate fidem Aeneæ, Diuino utitur testimonio ex cycnis lætitantibus: hoc est, inter se ludentibus sumpto.*

Iouis ales.] *huic est maximè apta loco [illegible] hæc figura cùm semper orationi poetarum grauitatem afferat, tum hic grauissimam efficit. Seruius interpres per cycnos naues, per aquilam tempestatem intelligendam putat. quid si cycnos nautas Troianos, & aquilam Iouem intelligamus? qui etsi Troianos ipse non sollicitat, sollicitari tamen, & affligi permittit: rectè uerò nautæ cycnis comparantur, quia nautis cycni augurium faciunt.*

Vt reduces illi ludũt.] *augurium interpretatur, & quod proximè obscurius dixerat:* Lætanteis agmine cycnos, *uno hoc uerbo,* ludunt, *dilucidauit.*

Et cœtu cinxêre polum, cantusq; dedêre.] *hæc*

A hæc omnia sunt lætitiæ felicitatisq́ signa, recto ordine, longo'q ambitu uolare, atq canere: nam cygni aliàs etiam præter quam in morte canunt, sed tamen in morte suauiùs canere dicũtur. Haud aliter.] comparationi negocium adaptat. Pubes'q tuæ, pubes'q tuorum.] non est color rhetoricus traductio, ut Landinus ariolatur: nam in ea traductionis specie, quam simili ferè uerborum forma falsò credidit Landinus fieri, non est nisi sensus commutatio absq literarum commutatione: Ut si dicam. Ad nos ueniam, si mihi senatus dederit ueniam: tale illud est Virgil. in 4. Aeneid.

Quid struis aut qua spe Libycis terit ocia terris?

Sed hîc literarum fit permutatio p. in b. pupes, pubes: est autem exornatio, quam nostri rhetores annominationem, Græci παρονομασίαν, Cic. παράγραμμα interdum uocat: fit cùm dictio aliqua iteratur permutata litera, aut syllaba, ut amantium, amentium: orator, arator.

Perge modò.] Concludit per exhortationem. Et qua te ducit uia.] præoccupat κατὰ πρόληψιν, ne quærat Aeneas qua uia iter facturus sit.

LAMB. Hort. Medio.] Defectio: interpellauit in medio dolore.

B Haud credo.] Beneuolẽtia à persona Aeneæ: qui etsi uideatur calamitosus, ostendit tamen eum diuis & curæ esse, & charum. Periphrasticè docet, quàm diu uiuat, spem melioris fortunæ superesse: quare moderatè dolori indulgendum. Simul respicit ad eius pietatem, cuius ipse modò mentionem fecit: Sum pius Aeneas. tum autem, ut persuasionem illam ex animo eius eximat, eum propter res afflictas superis inuisum esse. Porrò, ut se hominem esse simulare pergat, addit hæsitantis uocẽ, Credo, Tyriam.] Præter antonomasiam, Græcorum imitatione, uerbo tribuit casum præpositionis: pro, ad urbem Tyriam: hoc est, Carthaginem: nisi quis malit eclipsim, poëtis familiarem, interpretari.

Perge.] Propositio exhortationis, ut rectà Didonis hospitium petat. Synecdoche est in Limina, pars pro toto: & antonomasia in Reginæ, pro Didonis

Namq.] Causa, ab utili: futurum, ut naues cum socijs incolumes sit offensurus in portu Carthaginensi.

Ni frustrà.] Ut dictis suis fidẽ & authoritatẽ conciliet, fingit se à parentibus suis augurandi artem edoctam.

Vanos parentes] uocat, si malè illam tradiderint.

C Aspice.] Cõfirmatio ab augurio præsenti. Apud ueteres tantùm augurijs tributum fuit, ut de ijs disciplinam peculiarem fecerint, redegerintq in artem: & augurum collegium instituerint. Diuidebant autem Manticen in tria genera, εἰς οἰωνοσκοπίαν, ἀκροσκοπίαν, καὶ τὴν διὰ τῶν ἐμπύρων μαντείαν. Quibus additur & ignispicium, cuius inuentor extitit Amphiaraus, ut auspiciorum Tiresias Thebanus. Cæterùm auguriorum ex auibus rationem, de quibus hîc fit mẽtio, inuenit Caras quidam: unde à quibusdam Caria dicuntur. μαντείαν δὲ διὰ τῶν ἐμπύρων, referunt ad Amphictyonem. Aruspicium, Delphum quendam inuenisse produnt. In augurijs, aliæ aues inauspicatæ credebantur, aliæ auspicatæ. Inter inauspicatas præcipuæ habebantur, coruus læuus, cornix, bubo: quarum bubo funesta erat in domorum tectis. Numeratur & inter inauspicatas incendiaria, quam nonnulli spinturnicem appellant. Viso bubone, urbs Roma aliquando lustrata est à consulibus. Inter auspicatas præcipuus habebatur noctuæ uolatus, γλαὺξ ἵπταται. Gruum in mediterranea, fuga: olorum cantus & uolatus, qui nautis uel hoc nomine gratus est, quòd nunquàm merguntur: siue, quòd Iupiter in cygnum uersus, ex Leda Castorem & Pollucem, auspicata nautis signa, procreârit. Iouis alitem periphrasticè aquilam uocat: quam ob id fabulantur sacram Ioui, quòd pugnaturo cum gigantibus fulmina ministrârit: uel quòd ipse aquila pro insigni usus sit: uel quòd sola auium fulmine non percutiatur: uel quòd omnium proximè uolatu ad Iouem accedat, contraq Solis radios ἀσκαρδαμυκτὶ: hoc est, inconniuenter contendat & obtueatur. Quidam existimant, hanc ipsum esse Ganymedem. Est autem immortale odium aquilæ cum cygnis, & bellum perpetuum: quare eruditè inde Poëta ducit augurium. In augurijs & numeri ratio habebatur: ut par absolutus, maximè uerò duodenarius haberetur. Sic Romulus sex uultures, Remus duodecim obseruasse proditur. A' Chaldæis hæc ars ad Græcos profecta est omnium primùm: apud quos in ea claruerunt, Mopsus, Calchas, & Amphiaraus A' Græcis ad Hetruscos demigrauit: ac postremò ad Latinum nomen. Apud Romanos longè omnium augurum clarissimus fuit Actius Nauius: à quo auguriorum & auspiciorum superstitio in tantum firmata fuit, tantaq authoritas ex discissa cultro tonsorio cote ei habita, ut nihil publicè foris'ue sit actum, nisi consultis auibus: hoc est, auspicato fieret: consilia populi, exercitus uocati, denique quicquid publicè negotij inchoandum erat, nisi aues admisissent, illicò dissolueretur. Sed hæc obseruatio apud Aborigines multò antè extiterat. Apud posteros tanta authoritas huic disciplinæ fuit habita, & dignitas, ob eius utilitatem, ut collegium Augurum constituerent. Initio hoc tribus solum auguribus, è tribubus Romanis tribus constitit: postea nouem cùm è plebe, tum è patricijs accessêre. Sed principiò, ut ueneratio maior ei esset, Romulus, ob feliciter captatum à se augurium, in augures ascribi uoluit: exemplo credo Ascanij, cui & ipsi auguri suum augurium fœliciter cesserat. Polum.] aërem. Alioqui πόλος propriè cœli axis est (suntq duo, articus & antarcticus) in quo mundi machina circumagitur. Hesych. ita exponit: πόλος, οὐρανὸς, κόσμος, καὶ ἡ μεταβαλλομένη γῆ εἰς κατασκευὴν κύκλος, καὶ τόπος κορυφῆς κυκλοειδὴς, ὁ ἄξων. At Proclo, extremitates axis, poli mundi appellantur, ἀπὸ τοῦ πολεῖν: id est, uertendo.

Cantus'q.] A' signis lætitia, ob conseruatam salutẽ.

Haud aliter.] Applicatio earum rerum, quas cum cygnis comparat. Classem & socios Aeneæ cum cygnis componit, quippe lætos: quòd periculis defuncti, iam portum teneant. Cum aquila, Iunonem aut Aeolum infestum Troianis confert, à quo immissa tempestate, à cursu disiecti in Africæ oras fuerant. Illud interim haudquaquam prætereundum est, prouerbialia esse: portum tenere, in portu nauigare, pro, in tuto uersari, & extra periculum positum esse sumptum à nauigantibus.

Puppes'q.] Paranomasia. Et puppes, pro nauibus: synecdoche. Pubes pro iuuenibus: metaphora.

Perge modò.] Clausula, cõstat exhortationis iteratione, & itineris suscepti approbatione.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Venus, quæ hactenus diuinitatem mentita fuerat, nunc abeundo varijs indicijs se Deam esse ostendit. Aeneas verò illam persequens se ab ea relictum fuisse conqueritur.

Dixit, & auertens rosea ceruice refulsit:
Ambrosiæq; comæ diuinum uertice odorem
Spirauêre, pedes uestis defluxit ad imos,
Et uera incessu patuit Dea. ille, ubi matrem
Agnouit, tali fugientem est uoce sequutus.
Quid natum toties, crudelis tu quoq;, falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram
Non datur, ac ueras audire, & reddere uoces?

NASC. Et auertês rosea ceruice refulsit.] quemadmodum in hominibus quædam perspiciuntur prudentiæ, atq; imprudentiæ signa, & in humanis negocijs quædam sunt circumstantiæ, atque uestigia, quibus res occultæ indagari possunt, sic in Dijs signa quædam existunt, quibus eorum diuinitas probari solet: quæ quidem signa hic collegisse ferè omnia uidetur Poëta noster, splendorem, odorem, uestis defluxum, incessum: his quatuor indicijs Venus se Deam esse indicium facit, sed splendore inprimis ceruicis pulchritudini iuncto.

Ambrosiæq; comæ.] ambrosiæ unguentatæ. Homeri est Iliad. a sic enim ait:

» Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
» κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο. id est,
» Ambrosiæ fluxêre comæ de uertice regis
» Aeterni.

Diuinum uertice odorem Spirauêre.] nec odor ipse paruam diuinitatis significationem habet. unde Ouid. lib. de Fast. 4.

» Omnia finierat, tenues secessit in auras,
» Mansit odor: posses scire fuisse Deam.

Et Virg. in 5. Aeneid.

» —diuini signa decoris,
» Ardentesq; notate oculos, qui spiritus illi.

Pedes uestis defluxit ad imos] tertiũ est diuinitatis signum: nam quia Poëta dixerat:

» Nuda genu, nudoq; sinus collecta fluentes,

Vt uenatrix fuisse uideretur: nunc ipsa, ut appareat esse Dea, uestem ad talos fluere permittit.

Et uera incessu patuit Dea.] postremũ hoc est diuinitatis indiciũ, incessus: est autem incessus in Dijs sublimis, & elatus gressus, quamobrem paulò pòst Poëta ipse ait:

» Ipsa Paphum sublimis abit.

Ille, ubi matrem agnouit.] agnitione illa, quæ est ex signis, cuius Aristot. etiam meminit in poëtica.

Quid natũ toties, crudelis tu quoq; falsis Ludis imaginibus?] Aeneæ increpatio est in matrem ab iniquo, minimè tamen contumeliosa, sed ex nimio cupientis affectu proueniens primũ increpat. id ab ea factum fuisse, quod non oportebat, inde omissum quod fieri oportebat: nam illusus est falsis à matre imaginibus, quod fieri non debebat, & complexus non datus, nec dextra iuncta est dextræ, quod fieri oportebat. Simili quoq; reprehensione utitur Aeneas in Patrem Aeneid. 5.

» Aeneas, quò deinde ruis? quò proripis? inquit,
» Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?

Cur dextræ iũgere dextrã] antiquus salutandi mos fuit dextras iũgere, uti ex Callimacho, & Varrone docet interpres: quo quidem more utûtur quoque hoc tempore primo congressu, qui ab amicis diu absfuerunt.

Ac ueras audire, & reddere uoces?] ultrò citroq; uerba facere.

LAMB. Hort. Dixit.] Reddidit Homericum illud ἦ, pro εἶπεν. &, ὣς φάτο, καὶ ὣς ἔφατ'. quod noster etiam uertit interdum. Sic ait: Auertens.] Pro auersa: generis & temporis heterosis. Dilatat personæ descriptionem à partibus ad totum ab habitu, ab incessu, quibus ceu signis prodit se deam filio.

B

Rosea ceruice refulsit.] Mirum quàm doctè, quamq; accõmodatè hoc epitheton Veneri attribuit Poëta. Rosa ueneri sacra est, cùm propter Adonin, tum ob illius suaueolentiam. Libet hoc loco explicare fabulam non iniucundam ex Libanio, qua occasione in huius floris blanditias illa incidit, ijsq; fuit delectata. Quo tempore tres deæ ad Paridem iudicem mittebantur: negabant duæ se pastoris iudicium subituras, nisi Venus cestum prius poneret, quem medicamentum & ueneficium appellabant. Et uos (inquit Venus) fucum geritis: tu capites diadema, tu galeam auream. Agitedum, per me illa uobis gerere licebit, dummodo liceat mihi alium ornatũ cæstus uice assumere. Annuerunt illæ. Contendit Venus ad Xanthum amnem, circa quem pratum erat amœnissimum, & perennes fontes ad lauandum apti. Vbi se lauit, quæsiuit sibi ornatum, sensitq; nescio quàm merè gratum odorem naribus suis adblandiri. Cœpit uiolas, legit lilia. pergit paulatim ire longiùs, ac sequi canum more, odoris naribus magis ac magis ad blandientis uestigia: ac tandem in rosas incidit. Harum odore capta, aspernataq; reliquos flores hum abiectos, inde coronam sibi contexit. Atque ita coronata, rursum in Idam contendit. Tantam ibi gratiam is flos Veneri conciliauit, ut in eo certamine facilè palmam obtinuerit. Porrò autem, quo casu idem flos, alioqui albus, purpureus factus sit Aphthonius refert in Progymnasmatis. Venus Adonin adamabat, Mars Venerem: qui Zelotypia ictus, Adonin interficere uolebat, ratus eius mortem finem amori facturam. Percusso à Marte, fert auxilium Venus: ac dum accurrit imprudens, in spinas incidit ac pedem sauciat. Et ut honorem aliquem mortuo haberet, rosam priùs candidam, sanguine è pede mananti imbuit, infecitq;. Addit Nonnus poëta Græcus, occiso Adonide Martem se in aprum uertisse: quare Venerem perpetuò aprum detestatam fuisse. Theocrit. Idyl. 30. canit: Adonin non à Marte, sed à sue, seu apro fuisse interfectum. Cæterùm iam inde rosa in Veneris tutela fuisse, & ei dicata, credita est. Significanter itaq; roseam ceruicem dixit, alludens ad floris illius dignitatem. Atq; hæc quidẽ parerga. Ambrosiæ.] immortales, diuinæ, amabiles, & suaueolentissimæ. Est ambrosia poëtis, diuorum immortaliũ cibus, uti mo-

C

A ut nectar, potus: nam utrunque immortale signat. Felicium animorum immortalitas cibus & potus rectè creditur. ἄμβροτον, immortale, ἀπὸ τοῦ βροτὸς, βροτός. & προσθέσει τοῦ α, ἄβροτος. καὶ ἀμβροσίη, ἐν ᾗ βροτοὶ οὐ πορεύονται. Sic Homerus ἀμβροσίην νύκτα uocat. ἀμβρόσια, θεῖα, ἀθάνατα. ἄμβροτα τεύχεα, θεῖα ὅπλα. ἄμβροτος, ἄφθαρτος, θεῖος, ἀθάνατος. & ἀμβρόσιος, θεῖος, ἀθάνατος, ἰδίως. Spirauêre.] Quod odorem qualemcunque de se fundit, spirare dicitur: ut unguenta, flores, herbæ, ita coma Veneris spirans odorem: reciprocatio. Defluxit.] Metaphora ab aqua ad uestes. Hinc fluxæ uestes, laxæ & amplæ dicuntur. Coma, Græca uox est κόμη. Quid natum.] Expostulatio de facti iniuria, cum exaggeratione: à relatione mouet affectus, quòd filio non detur agnoscere matrem, quæ mortalem hominem se simulans, filium luserit, & perinde cum eo colloquatur, ut quidem aliena cum alieno, & ignota cum ignoto. Dextram.] Collusio. Antiqui dextram consecrauerunt non solùm uirtutis, sed etiam fidei symbolo: Per dextram hanc te oro. Sic frons Genio & uerecundiæ: digiti Mineruæ & demonstrationi: aures, memoriæ & iudicio: os, impudentiæ: supercilia, fastui dicata fuerunt. Veras.] ut cum matre dea me colloqui, non cum homine, & ea quidem ignota, existimem.

ARGVMENTVM.

Venus Aeneam & Achatem nebula circumdat, ne ab vllo gradientes cerni possint: ipsa verò sublimi gradu Paphum proficiscitur, vbi magno honore, multisque sacrificijs colitur.

NASC.

Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis cõtingere † possit, (* al. posset)
Moliriue moram, aut ueniendi poscere causas.
Ipsa † Paphum sublimis abit, sedesque reuisit (* al. Paphon)
Læta suas, ubi templum illi, centumque Sabæo
Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.

GRESSVM. quę ad mœnia tendit.] pro extendit gressum: nam tendere, simpliciter pergere est. B Cicer. ad Attic. lib. 16. itaque dubito an Venusium tendam. Liuius 4. bell. Punic. Salapiam tendit. Sed & Virgil. Aeneid. 1.

——per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium.

At Venus obscuro.] Locus est ex Homero sumptus Odyss. 7. ubi Vlysses à Minerua itidẽ nebula septus, in ædes Alcinoi regis perducitur, uersus Homer. hoc habent:

τὸν δ' ἄρα Φαίηκες ναυσικλυτοὶ οὐκ ἐνόησαν
ἐρχόμενον κατ' ἄστυ διὰ σφέας, οὐ γὰρ Ἀθήνη
εἴα ἐϋπλόκαμος δεινὴ θεὸς, ἥ ῥά οἱ ἀχλὺν
θεσπεσίην κατέχευε φίλα φρονέουσ' ἐνὶ θυμῷ.

Obscuro aëre.] Per definitionem nebulã designat: quæ ex terræ aquarumque uaporibus densatur in aëre.

Cernere ne quis eos.] Causam facti assignat triplicem: ne quis eos cernere aut cõtingere, aut morandi causas afferre possit. Ipsa Paphum sublimis abit.] Veneris profectionem in Paphum Cypri urbem describit: C & quo incessu graderetur ostendit, cùm ait sublimis, quod est Deorum incessus: hoc est igitur, quod dixerat:

Et uera incessu patuit Dea.

locus est Hom. Odyss. 8.

ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἵκανε φιλομμειδὴς Ἀφροδίτη
ἐς Πάφον.

& Homerica imitatio ex Odyss. 7. ubi Minerua Vlyssem edocta Alcinoi regiã, regisque magnificentiam, abijt in mare: locus doctis notissimus est. Sedesque reuisit Læta suas.] Cyprum, seu Paphum, quæ in Cypro est, sedes Veneris idcirco appellat, quia (ut inquit Festus) ei primum illic templum structum fuit. Sed reuera ad historiam alludere uidetur: nam dicitur Venus Cypri regina fuisse.

Læta.] Propria Veneris epitheton: unde & ridens dicitur, quia risus lætitiæ signum est. Horat. 1. Carm.

Siue tu mauis Erycina ridens.

Centũque Sabęo Thure calẽt arę.] Homeri est, libro proximè adducto. Sed hoc differũt, quòd Hom. unã duntaxat arã, hic uerò noster centũ numerat: sic uerò ait Hom.

——ἔνθα δέ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις.

Sertisque recentibus halant.] Vernis floribus odorẽ spirantibus: hinc suo nutu interpretes locum illũ interpretantur

Haud equidem tali me dignor honore.

sed quàm longè aberrent à signo, suprà monstratum est.

INCVSAT.] querela prosequitur abeuntẽ. Hãc differentiam statuunt Grammatici inter accuso & incuso, ut accusare signet, quocunque modo quem apud quemlibet reum ostendere: incusare uerò, alterum querelis persequi. (LAMB: Hort.)

At Venus.] Homerus Odyss. 7. refert, Vlyssem regiam Alcinoi ingressum, & urbem, nebula à Minerua opertum fuisse, ne à quoquam conuitijs incesseretur, aut etiam cognosceretur. Quem locum hic Maro imitatus est, cùm uellet Aeneam suum ita in urbem introducere, ne cuiquam conspicuus foret, idque matris Veneris beneficio:

καὶ τότ' Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλιν δ' ἴμεν, ἀμφὶ δ' Ἀθήνη,
πολλὴν ἠέρα χεῦε, φίλα φρονέουσ' Ὀδυσῆϊ,
μή τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
κερτομέοι τ' ἐπέεσσι, καὶ ἐξερέοιθ' ὅτις εἴη.

Et Odyss. 13. ubi Poëta Vlyssem littus Ithacum ingressum narrat:

——περὶ γὰρ θεὸς ἠέρα χεῦε
Παλλὰς Ἀθηναίη κούρη Διὸς, ὄφρα μιν αὐτὸν
ἄγνωστον τεύξειεν, ἕκαστά τε μυθήσαιτο,
μή μιν πρὶν ἄλοχος γνοίη, ἀστοί τε φίλοι τε,
πρὶν πᾶσαν μνηστῆρας ὑπερβασίην ἀποτῖσαι.

Hos locos disertè imitatus & Apollonius libr. 3. Argonauticῶν elegantissimis uersibus expressit. Apud hunc Iuno Argonautas nube uestitos in urbem misit, ne à Colchis item uiderentur:

τοῖσι δὲ νισσομένοισι Ἥρη φίλα μητιόωσα
ἠέρα πουλὺν ἐφῆκε δι' ἄστεος, ὄφρα λάθοιεν
Κόλχων μυρίον ἔθνος ἐς Αἰήταο κιόντες.

Obscuro.] Græcam uocẽ retinuit, ἠέρα: estque nebulæ periphrasis, quæ planè nihil aliud est, quàm crassus & obscurior aër, ex humoribus & terræ euaporationibus densatus: hoc est, ut ait Hesychius, ἀὴρ συνεστραμμένος: item σκότος, ἀχλὺς, ἄθροισμα, πάχος. Plinius existimat, nebulam nec æstate, nec in magno frigore existere: νέφος.

Nebulę.] Expolitio, dilucidius præcedentẽ orationẽ

reddit: Venerem eos nebula uestiuisse. Annectit ætiologiam, ne cuiquam essent conspicui: & , ut inquit Apollonius Rhodius, ὄφρα λάθοιεν pro quo dixit Homerus: μή τις ἀντιβολήσας κερτομέοι τ' ἐπέεσσι. Paphum.] *Vrbs Cypri est Paphus, in littore orientali sita, à Cynara Paphi regis Cypriorum condita, uetus Paphus dicta, propter multo recentiorem, proximam mari, cuius Agapenor fuit conditor. Ibi celebre fanum erat, Veneri dedicatum. Accolæ affirmant, eam è proximo mari egressam, & ibi sepultam, ut tradit Mela: unde Paphia appellata fuit: ut à Cypro, Cypria & Cypris.* Calent.] *Zeugma, amplificatio diuinorum honorum, à numero certo pro incerto.*

Sabæo.] *ἐπιθετικῶς. Saba oppidum regium est interioris Arabiæ. Constat autem, Arabiam felicem, odorũ & optimi thuris solam esse feracissimam. Quorum causa ex India maximè, totoq; Orbe negotiatores eò conueniunt. Sed Arabicarum gentium ditissimi sunt Sabæi: quare eorum etiam nomen celeberrimum est, & ipsi terræ sua gloria parata. Sunt qui Sabam pagum appellent, unde ipsam regionem thuriferam Sabam cognominatam, Σαβαιτῶν meminit Arrianus ἐν περίπλῳ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Cùm autem duplex sit Arabia, deserta siue petricosa, & felix, quã Græca uoce εὐδαίμονα uocant: Sabæi siti sunt in ea Arabiæ felicis parte, quæ proxima est ostio. Quare Arabicæ, Aethiopicæ & Indicæ merces, conuentus negotiatorum & emporia augent. Plin. author est lib. 12. cap. 14. ne Arabiam quidem uniuersam thuriferam esse, sed in medio solam Sabam. Ferunt trecentas familias esse, quæ ius per successiones sibi uendicent: & ob id sacras uocari, neq; fœminarum coitu pollui, cùm eas arbores incidant: quamobrem rerum & mercium precia etiam augeri.* Halant.] *dixit, pro eo quod est, gratissimũ odorem effundũt.* A

ARGVMENTVM.

Aeneas & Achates Carthaginem versus iter carpunt: qui cùm collem ascendissent, vnde totus vrbis situs aspici poterat, miratur Aeneas nascentis vrbis magnificentiam, ædificiorumque iam institutorum, præsertim arcis, & murorum formam atque altitudinem: condebatur enim id temporis Carthago: designebantur loca tectorum: id est, domorum, portus effodiebatur, Theatri fundamenta iaciebantur, senatus, alijque ad regendam vrbem magistratus deligebantur. B

Corripuere uiam interea, qua semita monstrat.
Iamq; ascendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, aduersasq; aspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumq;, & strata uiarum.
Instant ardentes Tyrij. Pars ducere muros,
Moliriq; arcem, & manibus subuoluere saxa.
Pars † optare locum tecto, & concludere sulco.
Iura magistratusq; legunt, sanctumq; senatum.
Hic portus alij effodiunt: hic alta theatri
Fundamenta locant alij, immanesq; columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.

† al. aptare

NASC. CORRIPVERE uiã interea.] *Redit ad rem, & Carthaginis situm, nec non totam ipsius urbis ædificationem ob oculos legentium ferè intuendam proponit. Vtitur autem locutione metaphorica, corripuere uiam: nam qui festinant, uidentur raptim iter legere quod faciunt: utitur & Plinius Epist. 66. Subsistemus (inquit) fortasse & sequenti die: sed tanto celeriùs uiam ipsam corripiemus.*

Qua semita monstrat.] *Quia audierat Aeneas à matre:*

» *—— & qua te ducit uia, dirige gressum.*

Iamq; ascendebant collem, qui plurimus urbi Imminet.] *Carthaginis situm describit: quam iuxta collem conditam fuisse planum facit: hunc montẽ arbitror fuisse, in quo sepulchra extiterunt clarissimorũ uirorum: ubi & Scipio Africanus, cùm Carthag. obsideret, castra fecit, postea muro munitus triplici fuit.* Miratur molem Aeneas.] *Homeri est ex 7. Odyss. ita enim Vlysses, cùm ad ædes Alcinoi regis à Minerua duceretur, portus, naues, mœniaq; urbis admirabatur, uti Aeneas hoc in loco molem iam institutæ ciuitatis, portas, uias, uiarũq; strepitum admiratur. Sic autem ait Hom.*

» *θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας,*
» *αὐτῶν θ' ἡρώων ἀγορὰς καὶ τείχεα μακρὰ*
» *ὑψηλά, σκολόπεσσιν ἀρηρότα, θαῦμα ἰδέσθαι.*

Magalia quondam.] *quæ ante urbẽ conditã magalia erant, & pastorum tuguria: idq; ad Poëtæ personam referri debet.* Strata uiarum.] *Figurata locutio: id est, stratas lapidibus uias.* Instant ardentes Tyrij.] *à communi ad separatam ædificiorum urbis descriptionem trãsitũ facit: nam quæ cùm ad publicũ, priuatumq; usum, tùm quæ ad urbis tutelã, ac regimen, nec non ad populi commodum, uoluptatemq; pertinent, ordine describit, commendatq; Tyrios, quod non inuiti laborabant, sed ardentes, atque feruidi in opere construendo esse uidebantur.* Pars ducere muros.] *distributio officiorum, ut:*

Pars in frusta secant ueribusq; trementia figunt.

Obseruanda uerò hic est perelegans, & mira quodammodo uerborum eiusdem ferè sensus uarietas, ducere muros, moliri arcem, subuoluere saxa manibus, optare locum tecto, concludere sulco. Pars optare locum tecto.] *si aptare legas, ἁρμόζειν Græcè, nescio quid maioris habet energiæ: non enim satis est eligere locum ædificijs, nisi ad ædificandum fuerit aptus. Locum autẽ significare uidetur, in quo cùm priuata, tùm etiam publica, ut templa, theatrum, & alia huiusmodi ædificia futura erant.* C Et concludere sulco.] *non de sulco urbis ædificandæ, mea quidem sententia est intelligendum, licet interpretes id mordicùs defendant: nam arx, & mœnia urbis iam instituta erant. dictum est enim:*

Instant ardentes Tyrij, pars ducere muros,
Moliriq; arcem, & manibus subuoluere saxa.

Sed de sulco ædium ædificandarum: ducitur enim sulcus ad iacienda ædificiorum fundamenta. Cùm igitur Tyrij feruidi essent in opere moliendo, non solùm eligebant aptabantq; ædificationi futuræ locum, uerùm etiam sulcos ducebant, ut iam ædificandis tectis initium daretur.

Iura magistratusq; legunt.] *Hæc in ciuitate præcipua sunt, & præcipuè curanda: nam sublatis magistratibus, ut inquit Cic. nihil est, quare exploratũ cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienũ sit: nihil est quod æquabile inter omnes, atq; unũ omnibus esse possit. Porrò ad*

ordinem

A ordinem Rom. reipub. alludere uidetur. Sanctumque senatum.] qui sanctus: hoc est, animo incorruptus esse debet. Hic portus alij effodiunt.] altera distributio: ut in 2. Aeneid.

"Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles.

haec autem ad commodum reipub. pertinent. Hic alta theatri.] prudenter Afri quae salutis, dignitatisque sunt, primùm curant, deinde quae uoluptatis: in theatris tragoediae & comoediae aguntur, uarijque generis ludi fiunt, quibus oblectari populus solet. Immanesque columnas Rupibus excidunt.] Fortasse ad theatrum alludit, quod Romae M. Scaurus aedilis struxit, opus (ut Plinius ait) maximum omnium, quae unquam fuêre humana manu facta: scenam habuit triplicem: cuius ima pars è marmore fuit, media è uitro: columnas mirae altitudinis: propterea ait: immanesque columnas.

LAMB. Hort. CORRIPVERE.] Compendio hodoeporiam absoluit, ne ociosis immoretur. Et obiter describit collem eduiorem, haud procul ab ipsa urbe situm: ab usu. Quoniam autem excelsus erat, & à reliqua planicie eminentior, ut ad eius propè radicem urbem ponerent: inde omnia aedificia

B eius uideri, & oculis praesentibus notari poterant.

Miratur molem.] Ad eundem modum Odyss. 7. Vlysses Phaeacum littus ingressus:

"θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐίσας,
"αὐτῶν θ' ἡρώων ἀγορὰς, καὶ τείχεα μακρὰ,
"ὑψηλὰ, σκολόπεσσιν ἀρηρότα θαῦμα ἰδέσθαι. id est,
"Miratur portus, classem & miratur Vlysses,
"Concilia ipsa adeò heroum, murosque sub alta
"Sydera subductos, scopulis & moenia celsis
"(Mirandum uisu) imposita.——

Anaphora est in repetitione eiusdem uerbi Miratur.

Molem, magalia.] Appositio. Magar, lingua Punica domus rustica est, & uilla: ut casas agrestes furnorum similes mapalia uocant. At Festus à magar, magaria dicendum putat. Instant.] Prolepsis: occupat enim totum, quod statim in suas partes diducit. Amplificatio à toto ad partes. Circumscribit rempublicam ab omnium partium suarum numeris: à partibus aedificiorum, legum, institutorum, quibus regna & urbes conseruantur. In his autem disertè ordinem seruauit. Primùm designatur aratro locus moenibus & portis: circumscribitur arx: concluditur illa, accingitur fossa: scribuntur leges: legitur magistratus: postremò exornantur urbes diuersis aedificijs, partim ad ornatum, partim ad usum, partim ad delicias paratis. Tyrij.] Carthaginenses, antonomasia, Tyriorum coloni. Est autem Tyrus Phoenicia urbs, ut loco non multùm hinc diuerso à nobis est memoratum, in ora maritima, quondam septingentorum passuum interuallo à littore distans: & insula, antequam ab Alexandro, aggere immisso continenti adiungeretur: uetus ciuitas, id quod uel inde clarè patet, quòd Iromus Tyriorum rex cedrinam abiegnamque materiam Solomoni in templi excitandi structuram miserit. Condita est ea gens à Phoenicibus, quae terraemotu turbata, relicta patria, primùm Assyrium stagnum, mox littus mari proximum occupauit. Post multos inde annos ab Ascaloniorum rege uariè afflicti, urbem Tyrum condidêre: ante annum (ut quidam tradunt) Troiani excidij. Fuit haec urbs nobilis & purpura, & conchylio, adeò ut nullibi terrarum gratior fuerit apparatus. Quare à regibus suis, & Romanis libertate donati fuerunt. Celebrata ea gens à ueteri maritimae rei studio, id quod tot argunnt eius coloniae: Gades, Vtica, Leptis, & haec de qua nunc agimus Carthago. Porrò Sidon à Tyro ad septentrionem sexcentis stadiis, teste Strabone, & eius abbreuiatore, distabat. Ducere.] pro ducebat: enallage modi. Tecto:] pars pro toto. Sulco.] designare sulco domus ambitum. Solent enim sulci duci circum urbem, & domorum regiones, ubi moenia, ubi uiae circumducerentur. Allusit ad Romanorum consuetudinem, apud quos insulae à priuatorum hominum domibus distinguebantur. Iura magistratusque legunt.] Condita urbe, primum est ut cõstituto magistratu, respub. legibus & politica disciplina ac religione instituatur. Mirum quàm eruditè sanctum uocârit magistratum: quippe incorruptum, inuiolabilem, integrum & augustum: hoc est, maiestate, tum uerò & omni ueneratione plenum. Columnas.] decora: per appositionem cõiunxit, à materia & usu. Scaenas.] hoc loco figuratè ludos dicit, metonymia: Graecè σκηνὴ mutata literâ η in diphthongon, scena, umbraculum, locus unde prodibant histriones in proscaenium: item κατασκευὴ, σχῆμα, καὶ ἡ ἐκ ξύλων ἢ πασσάλων οἰκία: ut θέατρον, θέαμα, ἢ συναγωγή.

C

ARGVMENTVM.

Tyriorum sedulitas, industria, celeritasque in aedificanda vrbe, apium mellificantium, cibariaque sibi parantium industriae celeritatique comparatur. Aeneas, commendata Tyriorum fortuna, infert se per medios homines nube circumdatus, & à nemine videtur.

Qualis apes aestate noua per florea rura
Exercet sub † Sole labor, cùm gentis adultos
Educunt foetus: aut cùm liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt uenientũ, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à praesepibus arcent.
Feruet opus, redolentque thymo fragrãtia mella.
O' fortunati, quorum iam moenia surgunt,
Aeneas ait: & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque uiris, neque cernitur ulli.

† al. luce

NASC. QVALIS apes.] hoc comparationis genus est, quae Graecis (auctore Rufiniano) παραβολὴ dicitur: & uerò profectò quadrat huic negocio haec apiũ comparatio: nam apes industria, & labore, laborisque aequitate in opere faciundo, & concordia, caeteris excellunt animantibus: labor Tyriorum in condenda urbe labori apium in conficiendo melle, educandisque foetibus; custodia littorum expulsioni fucorum comparatur. Aestate noua per florea rura Exercet sub Sole labor, cũ gentis adultos Educũt foetus.] Laborant apes non omni tempore, sed noua aestate: id est, tempore Veris: neque in omni loco, sed in pratis, uillisque floridis: neque omni de causa, sed cùm foetus educunt suos, aut mella conficiunt: gentis autem foe-

tus, ad laudem apium dixisse uidetur. Ita etiam in Georgicorum:

» —aliæ spem gentis adultos
» Educunt fœtus.

quod ex Homeri Iliad. β. sumptum apparet: nam & ipse ἔθνεα μελισσάων, id est, gentes apum. Sed integrum apponemus Homeri uersum. sic enim ait:

» ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἁδινάων
» πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων.

Aut cùm liquentia mella Stipant.] Rectè stipant: nam probatur mel, quod durum est. Aut onera accipiunt uenientum.] Apes, & formicæ eadem ui naturæ, iisdemq; moribus in cogendis cibariis ducũtur. De apibus Maro, in Georg. de formicis Hor. in sermonibus: agit de utrisq; Plinius. Aut agmine facto.] More militum præliantium, qui magno impetu in hostes feruntur.

Ignauum fucos pecus.] Per fucos, homines delitiis, negligentiæ, otioq; dediti designantur, ut Hesiodus apud Plat. testatur in dialogo decimo de leg. & legumlat. unde hic haud dubiè locus sumptus est. Commendatur ergo maximè Afrorum industria, penes quos ne unus quidẽ est, qui in otio uiuat. O fortunati, quorum iam mœnia surgunt.] Præteriens Aeneas Afrorum fœlicitatem cum ingenti affectu admiratur, & cum exclamatione extollit: quibus summa ædificandi potestas permissa est: se præ illis infelicem innuens, cui reluctante fortuna, urbem condere posse non datur. Hunc locum quidam per interruptionem, quam Græci παρακατάληψιν uocant, intelligendum putant: non enim continuauit Aeneas, quæ illi animus dictabat. ut alibi:

» —requies ea parta laborum. Item alibi:
» —quibus est fortuna peracta Iam sua.

Et fastigia suspicit urbis.] Id est, arcis: q eò altitudinis creuerat, ut iam perfecta, absolutaq; esse uideretur.

Per medios, miscetq; uiris.] Homeri est, ut suprà ostendimus, Odysseæ.

» τὸν δ' ἄρα Φαίηκες ναυσικλυτοὶ οὐκ ἐνόησαν
» ἐρχόμενον κατ' ἄστυ διὰ σφέας.

LAMB. Hort. QVALIS.] Dilatat narrationem, comparatione ductâ à natura, industria & labore indefesso apum. Sumpta autem est hæc comparatio ex Hom. Iliad. β.

» ἠΰτε (inquit) ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἁδινάων
» πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων.
» βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν.
» αἱ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα.

Et apud Phocylidẽ, ubi per collationem formicarum proposuit, quantũ momenti ad uirtutem adferat labor, & parandum uictũ, attexit alterã statim comparationẽ, tractam ab apum industria, atq; indole propè humana. Sed utramq; propter carminis facetam dictionem libet ascribere:

» —πόνος δ' ἀρετὴν μέγ' ὀφέλλει.
» μύρμηκες γαίης μυχάτων προλιπόντες οἴκους,
» ἔρχονται βιότοιο κεχρημένοι, ὁππότ' ἄρουραι
» λήια κειράμενοι καρπῶν πλήθουσιν ἀλωάς.
» οἱ δ' αὐτοὶ πυροῖο νεοτριβὲς ἄχθος ἔχουσιν,
» ἢ κριθῶν, αἰεὶ δὲ φέρων φορέοντα διώκει.
» ἐκ θέρεος ποτὶ χεῖμα βορὴν σφετέρην ἀπαγόντες,
» ἄτρυτον, φῦλον δ' ὀλίγον τελέθει πολύμοχθον.
» μοχθεῖ δ' ἠεροφοῖτος ἀριστοπόνος τε μέλισσα,
» ἢ πέτρης κοίλης κατὰ χηραμὸν ἐργάζεται,
» ἢ δρυὸς ὠγυγίης κατὰ κοιλάδος ἔνδοθι σίμβλων
» σμήνεσι μυριότευκτα κατ' ἄνθεα κηροδομοῦσα.

Non potuit Pœnos luculentiùs, quàm cum apum sedulitate comparare: quarum labor & uita nihil aliud est, quàm exemplar Reipub. optimè legibus & ciuili disciplina institutæ. Habent regem, cuius ductum & auspicia sequuntur: partiuntur inter se labores & operas in mellificatione: nulli licet esse ociosæ. In ignauos facto impetu concordes animaduertunt. Tradunt regem nullum habere aculeum: aut certè si habeat, non uti. In omnibus, eius imperio parent: ac cùm prodit, circumfusus examine plebeiorum non potest uideri. Quando populus labori incumbit, solus pro regia maiestate ab operibus immunis, diligenter singulorum labores circumlustrat & explorat, hortanti castigantiq; similis. Et quo augustior eius sit maiestas, habet circum se quasi ad corporis sui custodiam, satellites. Cùm prodibit in publicum, aliquot diebus antè magnus intus bombus, murmurq; magnum & strepitus auditur, quasi apparantium se ad tempestiuum aliquem diem. Eo euolante, certatim quæque cupit illi esse proxima. Fessum subleuant humeris, & lassum uolatu portant. Vbicunque ille sedem ponit, ibi reliquæ castra sua faciunt. In bello, rege capto, totum agmen in hostium potestatem uenit: amisso uerò, dilabitur palantium simile copiarum, deficiuntq; ad alios: nam sine duce esse nequeunt. Plures quàm unum non patiuntur. Quare inuitæ aut deficiunt, aut domos eorum demoliuntur. Quis non uidet harum institutum planè esse disciplinam politicam? aut regni potiùs similem principatum? Quamobrem docti homines, eius insecti admirabilem ac propè humanam indolem admirati, iusta uolumina certatim de eo conscripsêre. Scripserunt autem de apibus, præter eos qui interciderunt, apud Latinos Virgilius, qui librum quartum Georgicôn peculiariter apibus dedicauit: Plinius. M. Varro, Columella. Celebrarunt apes quoque, quorum opera uetustate perierunt, Hyginus & Celsus: & inter Græcos præcipuè Aristoteles, libro 8. capite 22. & libro nono, capite 40. Gentis.] Eleganti metaphora, honoris caussa apum genus imitatione Homerica gentem uocat, ὡς πολιτευομένην, καὶ ἄγχιστα πρὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων ἔθνος καὶ γένος [illegible]. Conduntur hyeme, latentq; ultra exortum Vergiliarum: nec exeunt ante florentes fabas, ad labores: nec perit inde sine fructu dies, ac cum media æstate fœtui & soboli propagandæ operam dant: sed priùs constructis fauis, factisq; cellis domorum uice: ac tum demum mellificant, & ex florum succo ceram conficiunt, & cubilia. Nectar.] Per auxesim mel dicit. Alioqui poëtis deorum potus est, ὡς ἐν Ἰλιάδι. Graphicè per hypotyposin, studium conatumq; huius insecti subiicit. Fucos.] Teste Plinio & Aristotele, fuci apes sunt imperfectæ, sine aculeo quidem, at ipsis apibus maiores: fœtus serotinus, & quasi seruitia reliquarum. Quare illarum etiam imperio parêre coguntur, & primi operari. Si uberior mellis prouentus ostendatur, traduntur illis cellæ. Sed hoc unum mirum, quòd inchoentur ab emeritis. Qui si tardiusculi sunt ad opus faciendum, aluearijs expelluntur, & puniuntur inclementer. Addunt illud quoque, ubi mella cœperint maturescere, multæ singulos aggressæ, non modò exturbant, uerùm etiam trucidant. Hi uerò regem non habent, & fures quasi inter apes sunt, alis grandioribus & nigris: unde & nomen ipsis datum, quasi furtim mella subtrahant. κηφῆνας quidam exponunt τοὺς ἄρρενας τῶν μελισσῶν, τοὺς ἀκέντρους. & κηφὴν, [illegible] ἄεργος, [illegible] γυναῖκα.

A γεγονάσι. Cæterùm fucus alioqui herba est tingendis lanis utilis. φῦκ@, accipitur pro colore: & fucare, colorare. Fucum facere, prouerbiali schemate, artificiosa dissimulatione deludere. Præsepia.] Hic cellas uocat metaphoricè: quæ ab alijs eadem figura cubilia dicuntur. Constat thymo delectari apes, ut idem Poëta testatur in quarto Georgic.

» Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaceis
» Suspendunt ceras: aliæ spem gentis adultos
» Educunt fœtus: aliæ purissima mella
» Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.

» Et in Bucol. Dum thymo pascentur apes——.

Sed de apibus, & earum Repub. apud alios copiosiùs est uidere. Describit apum collationem à sedulitate, labore circa educationem sobolis, & mellationem æstiuis horis. Diximus, thymo apes apprimè delectari. Duo maximè eius genera tradunt: album & nigrum: hinc Bithynum mel, ex utroque genere confectum: Thymites uinum, ex thymo factum. Vsurpatur utroque genere, masculino & neutro, thymus & thymum. Fragrantia.] suauem odorem spirans. O' fortunati.] Exclamatio in Carthaginensium magnam fœlicitatem: quibus adeò tam non inuidet quidem, ut etiam gratuletur. Non poterat non exclamare uir pius, cum ostenso aliorum successu, qui simul propè casu extorres patria, in alienas terras delati fuerant, miserabilem suam fortunam, præsentem iactationem, & finem dubium recordaretur, & exitum incertum. Exclamatio pathetica est, à fœlicitate aliena ad suam fortunam. Suspicit.] Pathos à gestu. Porrò, miscet eadem ratione accipiendum est, ut infert.

A R G V M E N T V M.

Templum describitur, quod in media vrbe Iunoni condiderat Dido: quo in loco antea fuerat lucus vmbra lætissimus, cuius quidem templi dum fundaménta iacerentur, caput equi inuentum est, quod vrbem illã bello præclaram fore portenderat.

Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbra,
Quò primùm iactati undis & turbine Pœni
Effodère loco signum: quod regia Iuno
Monstrarat caput acris equi: † sic nam fore bello
Egregiam, & facilem uictu per secula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine diuæ.
† Aerea cui gradibus surgebãt limina, † nexæq;
Aere trabes, foribus cardo stridebat ahenis.

† al. Signum
† al. Aenea
† al. nexæq;

NASC. Lvcvs in urbe fuit media.] Raró fit mentio luci, quin etiã religionis, ideo sequitur tépli descriptio, ad quam sibi uiam præmunit per loci, atque monstri descriptionem. Lætissimus umbra.] Propria est, & peculiaris luci commendatio. Iactati undis, & turbine Pœni.] Longa nauigatione, magnisq; procellis defessi. Signum.] Monstrũ, uti proximè ostendit. Quod regia Iuno Monstrarat.] Vt quæ urbem illã tuendam, totoqúe pectore fouendam statuerat: nam dictum fuit:

» ——hoc regnum Dea gentibus esse
» Si qua fata sinant, iam tum tenditq́, fouetq́.

Monstrarat autem, non monstro dederat, ut interpretes, sed simpliciter accipe, pro docuerat. Cicer. ad Tyron. Tu istic si quid librarij mea manu non intelligent, monstrabis. C Caput acris equi.] Interpretatio est superioris uerbi, signum: hoc illud igitur signum fuit, caput equi: & uidetur Poëta ad uetus Carthaginis nomen alludere: quod ex hoc eodem monstro emanauit: nam caccaben: id est, κακκάβην, quandoque dicta fuit: quod illorum lingua (ut auctor est Eustathius in Dionysium de situ orbis) equinum indicat caput: uerba ipsius Eustathij Græca, apponenda duximus, ea sunt eiusmodi: καρχηδὼν ἐκάλεῖτο ἀπὸ καρχηδόνος τινὸς ἀνδρὸς φοίνικ@. ἐκαλεῖτο δὲ καινὴ πόλις, καὶ καδμεῖα, καὶ κακκάβη. ὅπερ καὶ τῇ ἐγχωρίῳ φωνῇ ὄνομα ἵππου κεφαλήν. Sic nam fore bello Egregiam, & facilem uictu per secula gentem.] Quidnam ostentum illud portenderet, planum facit: Carthaginem uidelicet bello præclaram fore. Sed cùm ait, facilem uictu, ad alterum prodigium alludit, quod initio inuentum fuisse Iustinus memorat: nam principiò cùm urbis fundamenta iacerentur, caput bubulum repertum est: quod auspicium fructuosæ quidem terræ, sed laboriosæ, perpetuóq; seruæ urbis fuit, propter quod in alium locum urbs translata est, in cuius fundamétis equino capite inuento, bellicosum, potentemq; populum fore iudicatum est. Hic templum Iunoni ingens.] cùm omnia, quæ urbi atque Reipub. optimè institutæ conueniunt, sigillatim scribendo complexus fuisset, nulla ratione omittenda fuerat templi descriptio, ne Tyri religionis minus studiosi, quàm rebus humanis intenti fuisse uiderentur. Varijs igitur circumstantijs huius templi descriptionem exaggerat à magnitudine, à diuinitate, ab opulentia munerum à structuræ artificio, & à materia. Ingens.] quantitatem templi designat. Donis opulentum.] Sequuntur qualitates templi uariæ, & hæc prima est opulentia munerum, quæ illic offerebantur. Et numine diuæ.] Hæc causa est, cur muneribus opulentum esset, quia ibi suo numine Iuno aderat, & miracula promebantur. Aenea cui gradibus surgebant limina.] à structura, & à materia commendat. Olim templis ferè omnibus ante ianuas scalæ fuerunt ex multis gradibus, sicuti hodie ex eorum uestigijs intueri licet. Foribus cardo stridebat ahenis.] Commendationem amplificat ex materia: quia nullum ibi erat ex ferro instrumentũ, sed ex ære: & fortasse alludit ad priscorum decretum: quo, post proditum à Tarpeia Capitolium, cautum fuit, ut cardines portarum ex ære fierent, ut cùm aperirentur, striderent.

Lvcvs in urbe.] Amplificatio narrationis à topothesia, quæ occasio est non solùm ad spem melioris fortunæ, sed etiam ad congressum cum Didone. Describit autem lucum ab amœnitate, & situ: omine item memorabili, ibi oblato. Lucus, locus arboribus consitus, sed qui propter religionem aliquam cæduus non sit, τέμεν@. Græci exponunt ἱερὸν καὶ βωμὸν, ἢ ἀφιερωμένον θεῷ, ἢ βασιλεῖ, ἢ πάντα τόπον ἀφωρισμένον τινὶ εἰς τιμήν. Quoniam autem opacus est, & sine luce, κατ' ἀντίφρασιν LAMB. Hort.

 lucum

lucum dictum existimant. Alij à crebris luminibus, quòd in sacris quibusdam nocturnis, funalibus & tædis illic uterentur. Causam ibi templi conditi tradit, omen eo loco oblatum: idq; nutu & uoluntate Iunonis. Iactatos undis.] *uocat, longa nauigatione in mari periclitatos.*

Signum effossum.] *quod Iuno Pœnis mõstrarat, erat caput equinum. Etenim principiò statim, quàm fodere occepissent, bubulum caput oblatum ferũt: quod quidẽ omen, ob naturam animantis ad laborem nati, cùm displicuisset, augurum monitu in proximo iterum terram moliri cœperunt: ubi equinum caput repertum, omnium animos ad certam spem erexit, fore urbem bello & uictorijs nobilem.* Sic nam.] *Interpretatio ominis: id est, reperti capitis equini.* Victu.] *Ad uincendum, significato actiuo.* Templum.] *A' templi descriptione, cuius causa topothesiam luci præmisit. Hoc disertè depingit à magnitudine, numine tutelari, opulentia. Inde transit ad diductionem totius in partes, quas à materia & splendore circumscribit.* Iunoni.] *A' religione magnæ Iunonis.* Donis.] *Ab opulentia & anathematis. Quoniam autem in templi, cultus & religionis, qua Iuno in eo loco colebatur, descriptione uersamur, illud ceu πάρεργον adijciendum duxi: Saturnum apud Carthaginenses postea, authore Pescennio Festo, coli cœptum, & quidem hostijs humanis. Hi cùm uicti essent ab Agathocle Siculorum tyranno, rati deum sibi iratum, ob parum ritè hostias immolatas & peracta sacra, ducentos nobilium pueros dæmoni mactarunt.* Aerea.] *Diducit totum templum in suas partes: quas à materia, & eius præstantia describit. Habet mirificam Venerem Anaphora.* Nexæq;.] *Hypermetrum.* Luco.] *Transitio, à descriptione ad causam. Illud obiter adijciendum est, Lucos sacros semper alicui diuo fuisse, uel mortuorum cineribus consecratos. Ideo aut circa delubra deorum, aut sepulchra, aut cenotaphia poni tantùm consueuêre.* A

ARGVMENTVM.

Aeneas in templo Iunonis pugnas Troianorum cum Græcis depictas inspiciens, animum recipit, confidit, & optimè sperat. B

NASC. † al. Hoc

† Hic primum in luco noua res oblata, timorem
Lenijt: hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Namq; sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumq; manus inter se, operumq; † labores
Miratur, uidet Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaq; iam fama totum uulgata per orbem,
Atridas, Priamumq;, & sæuũ ambobus Achillem.

† al. laborē

Noua res oblata.] *Admirabilis. Cic. ad Treb. fam. & nihil te ad me postea scripsisse demiror, præsertim tam nouis rebus: id est, admirabilibus: imò ista duo quãdoque iungit Cicero nouum, & admirabile 2. de leg. Agr. itidem nouum hospitem Poëta pro admirabili posuit:*

Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?

Timorem Leniјt.] *Quo erat affectus propter incognita sibi loca, unde aliquid sibi euenturum mali putabat.* Hic primum Aeneas sperare salutem Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.] *Exornat locũ antithesi: nam timor, & spes ἀντίθετα sunt: & quia spes audaciam, confidentiamq; parit (uti Aristot. in secundo de arte Rhet. auctor est) usus est Poëta his uocibus, ausus, cõfidere. & quia spes (ut ille inquit) proficiscitur ex cogitatione, imaginationeq; salutarium rerum, quas homines breui se consequuturos existimant, aut formidolosarum, quas procul à se remotas esse arbitrantur, hæc duo posuit: Sperare salutem, & afflictis cõfidere rebus.*

Namq; sub ingenti.] *Spei causam describit.* Lustrat.] *Circumeundo oculis intuetur: ideo & oculis lustrare dicimus. Liuius 1. ab Vrb. Hercules ad primam auroram excitus, cùm gregem perlustrasset oculis, &c.* Reginam opperiens.] *Ne inanibus picturæ figuris detineri uideatur.* Miratur.] *Ex hac Aeneæ admiratione occulta elicitur fortunæ urbis, templi artificiũ, & picturæ commendatio: quia in illis rebus erat, quod admirationem afferret, in templo pictura, in pictura uenustas, & elegantia, in pictoribus ars, & ingenij subtilitas, in urbe mira fanè felicitas, quæ ex his quæ in ea fiunt, exercenturq; opera, facilè cognoscitur. Plinius libro nat. histor. trigesimo quinto, capite tertio, Troianorum temporibus picturam non fuisse scriptum reliquit: quod si ita est, Poëta peccatum est, an uerò ex illis, nõ quæ per se sunt, sed quæ κατὰ συμβεβηκὸς: id est, secundùm accidens, de quibus Aristoteles in Poëticis meminit an secundum neutrum uiderint alij: ego tamen dicam quid sentio: si auctoritate innitendum est, non minorem esse Maronis, quàm Plinij auctoritatem: sin autem Plinius uera scripserit, id κατὰ πρόληψιν à Poëta factum fuisse, ut pictores templum Iunonis figuris ornarent, cùm pictura adhuc in usu non esset. Non enim tam exiguo temporis interuallo à Troia rapta ad Carthaginis ædificationem pictura eò excellentiæ peruenisse poterat, ut hominibus admirationem afferret.* Videt Iliacas.] *Hinc omne doloris lenimen, hinc omnis spes futuri commodi pendet.* C Bellaq;.] *ταυτολογία ad amplificationem laudis Troianorum.* Et sæuum ambobus Achillem.] *Aut ambobus hic pro utrisq; positum est, ut sentit Anisianus, uel, Donato auctore, comparationis est species: ut sit sensus: sæuiorem fuisse Achillem Agamemnone & Menelao.*

Hic primum.] *Expolitiones sunt, ad attentionem paratæ, à rei ipsius oblatæ miraculo: quod Poëta partim ad delectandum, partim etiam ad exornandam amplificandamq; narrationem tempestiuiter inserit: ut uerisimilius sit, Didonem obuia humanitate lætam, Troianos hospitio excepisse. Est enim magis consentaneum, fama propter uirtutem & animorum præstantiam gloriamque militarem notos, in regnum atque urbem summa cum beneuolentia non tantùm recepisse, uerumetiam tractasse: quàm si obscuros, nulla re memorabili de nomine cognitos, hospitio pari benignitate associasset. Neque uerò decorum hac in parte alioqui seruasset Poëta.* LAMB. Hort.

Namq;.]

A Namq;.] *Causam moræ explicat, quare cunctatus fuerit in templo. Operiebatur Didonem. Illustrat autem narrationem ab ornatu & pictura rerum gestarum, quæ parietes & columnæ exornantur. Hac potissimùm delectantur uiri fortes & militares. Deorum itaque hac in parte quoque seruauit, præter aliam memoratam causam.* Videt.] *Proponit in uniuersum picturæ genus, & historiam in parietibus depictam, quam statim singulatim narrando dilatat.* Iliacas.] *Troianas.* Atridas.] *Agamemnonem & Menelaum: antonomasia. Fuerunt autem hi, secundùm Homerum, Atrei & Aeropes filij: Hesiodus uerò, Plisthenis eos fuisse, author est. Hi cum numerosa classe ad Troiam uenêre, iniuriam à Paride acceptam ulturi. Capta urbe post decennalem obsidionem, Agamemnon domum reuersus, ab uxore & Aegistho adultero interfectus fuit. Fuit autem Aegisthus Thyestæ filius, qui id temporis, quo ad Troiam ille aberat, absentis uxorem habebat. Tragici dicunt, Clytemnestram, ueste suprà consuta cum indutum, inuolutumq; securi percussisse. Filium habuit Oresten: filias quatuor, Laodicem, Chrysothemin, Iphigeniam, & Electram.* Sæuum.] *Enallage gradus, positiuum pro comparatiuo: sæuiorem ambobus Atridis, Agamemnone & Menelao fortiorem, magisq; strenuum. Celebratur omniũ Græcorum, qui ad Troiam in armis tum erant, longè fortissimus Achilles.*

ARGVMENTVM.

Aeneas patriæ, ciuiumq; suorum labores contemplatus in pictura, lacrymas quidẽ effundit; sed tamẽ adest animo, & socium Achatem ad spem erigit, & ad deponendum timorem hortatur.

NASC.

Cõstitit, & lacrymãs: quis iã loc9, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi:
Sunt lacrymæ rerum, & mentẽ mortalia tangunt.
Solue metus, feret hæc aliquam tibi fama salutẽ.

CONSTITIT.] *Præ admiratione.* Et
B lacrymans.] *Præ dolore. ideo subdit:* Quis iam locus, inquit, Achate, Quę regio in terris nostri nõ plena laboris?] *Mouet cõmiserationis affectũ ex ingenti suorũ pernicie. & sanè non poterat, non uehementer cõmoueri, cùm tam bellè suorum stragem penicillo expressam uideret, ut Græcos iterum Troiam deuastantes, suis propè oculis cernere uideretur. Huic persimilem conquestionis locum non inuenustè tractauit Horat. lib Carm. 2.*

» *Quis non Latino sanguine pinguior*
» *Campus sepulchris impia prælia*
» *Testatur, auditumq; Medis*
» *Hesperiæ sonitum ruinæ?*
» *Qui gurges? aut quæ flumina lugubris*
» *Ignara belli? quod mare Dauniæ*
» *Non decolorauêre cædes?*
» *Quæ caret ora cruore nostro?*

En Priamus.] *Αὐξητικῶς Priamum ostendendo, picturæ quoque excellentiam occultè indicat: per quam non*
C *solùm imago Priami, sed penè ipse ostenditur Priamus: unde colligitur, quod Aristoteles in poëtica docuit, picturam esse imitationem: nam pictor lineis, & coloribus mutum hominis simulachrum ueritate ita repræsentata, effingit, ut cuius sit hominis imitatio, planè perspici possit: existimat Tiberius Donatus, En, non tàm demonstrantis esse, quàm dolentis. quasi dixerit: Ecce ad quid redactus est Priamus: in cuius calamitate, & miserijs, tanquam in fabulis se uulgus oblectat. hæc species agnitionis est, quæ ex signis fieri uidetur. quanquàm communis Troianorum calamitas, quam Aeneas agnoscit in pictura, eam agnitionis speciem habere uidetur, quæ per memoriam: id est, (ut inquit Aristoteles in poët.) διὰ μνήμης fieri dicitur: nam Aeneas picturam contemplatus Troianarum ærumnarum recordatur. huius generis Aristoteles exemplum affert ex Dicæogene in Cyprijs extat & alterum apud Homerum Odyss. θ. ubi cantor præclarorum Græcorum facta ad citharam canit. Ob quorũ memoriam Vlysses lacrymas continere non potest.* Sunt hic etiam sua præmia laudi.] *Duo signat in Tyrijs, studium uirtutis, & pietatis affectum: hi enim, inquit, & egregia hominum facta laudibus illustrant, præmioq́ue afficiunt, & humanas calamitates, humanosq́ue casus misereri uidentur: ergo amouendus est metus. Aristippus Socraticus cùm facto naufragio in Rhodiensium littus eiectus fuisset, ibiq́ue figuras Geometricas descriptas animaduertisset, exclamasse ad comites suos dicitur: Viri adeste animo, ac optimè sperate: nam hic hominum uestigia adesse uideo.* Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.] *Solamẽ miserorum est mœror commiserantium.* Feret hæc aliquam tibi fama salutem.] *Coniectura à signo: nam signa uidet humanitatis, ac pietatis, ideo humanos, piosq; Afros esse indicat.*

CONSTITIT.] *Hypotyposis, re noua, adeoq; inexpectata gradum reprimentis, ut rem propiùs penitiusq; cõtempletur.* Lacrymans.] *Pathos. recordatione pristinæ suæ fortunæ, Priami & aliorum, non poterat non lacrymas fundere. Et ut affectus augeat, per prosopopœiam illi patheticam affingit orationem, ad Achaten.* LAMB. Hort.

Quæ regio.] *Affectus à loco: ne angulus quidem est toto orbe, in quem nomen belli Troiani nõ penetrauit.* Laborem,] *hic uocat, calamitatẽ belli & excidij, itẽ prælia & pugnas.* En Priamus.] *Patheticè atque emphaticè, monstrantis picturam Priami redimentis ab Achille filij sui corpus: aut sedentis in mœnibus, ac pugnam spectantis: aut adeò ad aram Iouis Hercæi cæsi. Singulis fermè colis inest affectus. Etiam barbari nostra miseria plusquàm Tragica, ad commiserationem mouentur. His signis ratiocinatur apud animum suum, præsentem salutem adesse, qui in gerendis rebus ipse pars magna fuisset. Quoniam autem recordatione pristinæ & præsentis fortunæ, & multorum malorum ex aspectu oboritur & recrudescit animi dolor, breuem doctè Aeneæ accommodauit orationem.*

A

ARGVMENTVM

Flens picturam contemplatur Aeneas, non absq; voluptate: nam hinc Græcos ab Hectore, illinc Troianos ab Achille fugatos, haud procul inde Rhęssum à Diomede necatum, illiusq; equos in Græcorũ castra deductos videt: ex altera verò parte Troilum adolescentem cum Achille congressum, ab eo interfectum, & curru tractum conspicatur.

Sic ait, atq; animum pictura pascit inani,
Multa gemēs, largoq; humectat flumine uultum.
Namq; uidebat, uti bellantes Pergama circùm
Hàc fugerent Graij, premeret Troiana iuuentus.
Hàc Phryges: instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria uelis
Agnoscit lacrymans, primo quæ prodita somno,
†Tydides multa uastabat cæde cruentus,
Ardenteisq; auertit equos in castra, priusquam
Pabula gustassent Troiæ, Xanthumq; bibissent.
Parte alia fugiens amißis Troilus armis,
Infelix puer, atq; impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruq; hæret resupinus inani.
Lora tenens tamē. Huic ceruixq; comęq; trahũtur
Per terram & uersa puluis inscribitur hasta.

†al. Titides

NASC. ATQVE animũ pictura pascit inani, Multa gemēs.] *Pascere animũ, et gemere mutuo repugnare uidētur, at tamē Aeneas suorum Troianorũ ærũnas cōtēplatus in pictura, lætatur, & gemit: nam (Aristotele auctore in primo de arte Rhet. unde proculdubio hic sumptus est locus) in luctu & lacrymis quadā inest etiā uoluptas.* *Verba Aristotelis apponam, ut locus faciliùs intelligatur: & in ipso luctu (inquit) ac lacrymis inest quidam sensus uoluptatis: nam mœror in eo est, quod non adest, uoluptas in eo, quod nihilominus flendo meminimus, & quasi intuemur eum, qui abest, & res, quas gessit, & qualis, quantusq; dum uixit fuit. hinc illud Hom.*

» *ὣς φάτο, τοῖσι δὲ πᾶσιν ὑφ' ἵμερον ὦρσε γόοιο.* Id est,
» *Sic ait, & flendi dulcedine perculit omnes.*

Sed hac de re disputat etiam Cic. in fam. ad Luceiũ. Largoq; humectat flumine uultũ.] *Grammatici hic omnes ταπείνωσιν agnoscunt: quæ rei humilitatem uerbi magnitudine extollit. sed more suo Poëta granditatem illam uocis, flumine, alterius uocis paruitate temperauit, cùm dixit, humectat. huic contraria est ταπείνωσις illa ex primo Aeneid. modò sit ταπείνωσις:*

» *Apparent rari nantes in gurgite uasto:*

quæ rem magnam humili explicat uoce: non desunt tamen, qui hic magis ὑπερβολὴν approbent. Idipsum quoque expreßit Homer. Iliad. β. de Thersite agens, absque ulla tamen figura:

» *——θαλερὸν δέ οἱ ἔκπεσε δάκρυ.* Id est,
» *Copiosa ei excidit lacryma.*

Nãq; uidebat, uti] *τὸ αἴτιον est lacrymarum, & delectationis.* Hàc fugerēt Graij.] *Impetũ scilicet Hectoris: nam alludit ad illud Homeri, quod Græci omnes ab Hectore, omnes Troiani ab Achille fugabãtur: quamobrem per distributionem sequitur, & cũ emphasi in Troianos.* Hàc Phryges, instaret curru cristatus Achilles.] *Pugnabãt antiqui in curru, ut apud Homer. uidere est, quē Virg. imitatur, & in diuinis historijs huius rei crebra fit mentio.* Cristatus.] *ut hostibus terrorem incuteret maiorem: nam in cristis Achillis nescio quid terribile fuit. Hom.* Nec procul hinc Rhesi.] *Rex Thraciæ fuit Rhesus, qui in auxiliũ Troianorum anno decimo uenerat: hic insidijs circũuentus à Diomede & Vlysse, qua nocte uenerat, occiditur. Homer. in Iliade, & Eurip. in Tragœdia eius nomine.* Primo quę prodita somno.] *πάθος à tempore.* Multa uastabat cæde.] *Thracum scilicet unde mouet commiseratio nem ex ingenti, quæ facta est, strage, id quod uox indicat illa, uastabat. adeat Hom. Il. κ.* Ardenteisq; auertit equos.] *Equas λευκάς: id est, albas fuisse scribit Eurip. in Rheso. noster uerò cùm ait ardētes, nō colorē tãtùm, sed etiã naturã equorũ illorum designare uidetur, quos feroces, & ueloces fuisse ostēdit.* Priusquàm Pabula gustassent B Troiæ Xanthũq; bibissent.] *Renouat, imò auget πάθος à tēpore: quod qui Troiæ suppetias laturi uenerant, tã citò ablati sunt, ut ne cibum quidem, aut potũ Troiæ gustare potuerint. Xanthus enim (ut alibi docuimus) Troiæ fluuius est.* Parte alia fugiens.] *cur fugiens? suggerit ipse rationem.* Amißis armis.] *quæ pugnando amiserat: sed cur amiserat id quoq; Poëta ostendit. quia,* Infelix puer.] *egregiè sanè Poëta puerum arma amittentem facit, quæ plerunq; propter ætatis imbecillitatem sustinere pugnando non potest. Est igitur duplici ratione infelix, & quia arma, quibus se tuebatur, amisit, & quia puer cum uiro fortißimo congredi ausus est: locus commiserationis ex infelici, & aduersa fortunæ cōditione.* Atq; impar cõgressus Achilli.] *auget commiserationem ex impari conditione pueri, & Achillem occultè deturpat, quòd uiri fortis decorum non seruauerit: qui suæ dignitatis nulla habita ratione, uir armatus puerum inermem occiderit.* Lora tenens tamen.] *ἀμφιβολία per collocutionē, sic eam appellat Quintilianus: nam utrũ quod tenet lora, an quamuis teneat lora, tamen trahatur, quæri potest.* C Huic ceruix, comaq; trahũtur Per terrã.] *πάθος à genere necis, & a modo necãdi.* Et uersa puluis inscribitur hasta.] *inscribitur, Seruius laceratur exposuit: cui omnes interpretes assentiunt, præsertim quia Plauti auctoritatē suam fulcire sententiam conatur:*

» *Corpus tuum uirgis ulmeis inscribam.*

ego uerò inscribitur, scalpitur, siue sulcatur interpretor: & ex antiquo more tractum arbitror: nam ueteres ferreo stylo ceratas tabulas elementorum notis sulcabant.

LAMB. Hort. SIC ait.] *Transit ad singulorum exemplorum enumerationem, quæ uario habitu picturæ expressa erant. Quid aliud est pictura, quàm rerum & personarum umbra quædam, ad uiua exempla, delineata? qua perinde mens atq; oculi pascuntur, ut corpus alimentis. Quamobrem picturam inanem appellat quasi ad uiuũ rerum gestarum simulachrum expressam.* Multa.] *pro multum: nomen pro aduerbio: neque uerò dum recedit ab affectibus, dum gestum & habitum lacrymantis identidem repetit.* Hàc fugerent.] *Hoc est, spectabat Græcorum fugam effusam, in*

A sam, in pictura repraesentatam, insequentibus Troianis. Graecos omnes solus Hector in fugam uerit, ut Achilles Troianos. Verùm non uno loco apud Homerum memoratur, qui insistentibus hostibus in castris trepidatum fuerit, & fuga facta ad naues. Fugantur ab Hectore & Aenea: post acerrimum praelium circa Patrocli caesi corpus. Refertur Iliad lib. 17.

—ὥστε ψαρῶν νέφος ἔρχεται ἠὲ κολοιῶν
οὖλον κεκλήγοντες, ὅτε προΐδωσιν ἰόντα
κίρκον, ὅ τε σμικρῇσι φόνον φέρει ὀρνίθεσσιν,
ὣς ἄρ' ὑπ' Αἰνείᾳ τε καὶ Ἕκτορι κοῦροι Ἀχαιῶν
οὖλον κεκλήγοντες ἴσαν, λήθοντο δὲ χάρμης,
πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ πέσον περί τ' ἀμφί τε τάφρον
φευγόντων Δαναῶν· πολέμου δ' οὐ γίγνετ' ἐρωή.

Et Iliad. 18. ubi narrata Graecorum ad naues & mare fuga:

—αὐτὰρ Ἀχαιοὶ
θεσπεσίῳ ἀλαλητῷ ὑφ' Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο
φεύγοντες νῆάς τε καὶ Ἑλλήσποντον ἵκοντο.

Hac Phryges.] Quo loco refert Achillem inermem, Iunonis hortatu in campum egressum:

B τρὶς μὲν ὑπὲρ τάφρου μεγάλ' ἴαχε δῖος Ἀχιλλεύς,
τρὶς δὲ κυκήθησαν Τρῶες, κλειτοί τ' ἐπίκουροι,
ἔνθα δὲ καὶ τότ' ὄλοντο δυώδεκα φῶτες ἄριστοι
ἀμφὶ σφοῖς ὀχέεσσι καὶ ἔγχεσιν.—

Instaret.] De hac Troianorum memorabili fuga luculenta narratio extat Iliad. 20. Postquàm Iupiter hoc consensu, ut dij in praelium, suis quilibet auxiliaturi, descenderent, acerrimè pugnari captum est. Aeneam aegrè Apollo circumfusa nube commissum cum Achille, pugnae subtraxit: à quo in reliquo Troianorum uulgo Polydorus maior confossus perijt. Hector ubi aliquandiu Achilli restitisset, praelio excessit, maximè Apollinis beneficio seruatur. Ille reliquos in fugam uersos, ad urbis usque portas, carpendo instandoque persecutus fuit. Sed locum Homericum hic adijciam:

ὡς δ' ἀναμαιμάει βαθέ' ἄγκεα θεσπιδαὲς πῦρ
οὔρεος ἀζαλέοιο, βαθεῖα δὲ καίεται ὕλη,
πάντῃ τε κλονέων ἄνεμος φλόγα εἰλυφάζει,
ὣς ὅ γε πάντῃ θῦνε σὺν ἔγχεϊ δαίμονι ἶσος,
κτεινομένους ἐφέπων· ῥέε δ' αἵματι γαῖα μέλαινα.
ὡς δ' ὅτε τις ζεύξῃ βόας ἄρσενας εὐρυμετώπους,
C τριβέμεναι κρῖ λευκὸν ἐϋκτιμένῃ ἐν ἀλωῇ,
ῥίμφά τε λέπτ' ἐγένοντο βοῶν ὑπὸ πόσσ' ἐριμύκων,
ὣς ὑπ' Ἀχιλλῆος μεγαθύμου μώνυχες ἵπποι
στεῖβον ὁμοῦ νέκυάς τε καὶ ἀσπίδας· αἵματι δ' ἄξων
νέρθεν ἅπας πεπάλακτο, καὶ ἄντυγες αἳ περὶ δίφρον,
ἃς ἄρ' ἀφ' ἱππείων ὁπλέων ῥαθάμιγγες ἔβαλλον,
αἵ τ' ἀπ' ἐπισσώτρων· ὁ δὲ ἵετο κῦδος ἀρέσθαι
Πηλεΐδης, λύθρῳ δὲ παλάσσετο χεῖρας ἀάπτους.

At mox in principio lib. 21. de Troianis palantibus ad urbem actis: quos partim flumine haustos, partim saluos aegrè enatasse, partim fuga dilapsos per campum canit:

ἀλλ' ὅτε δὴ πόρον ἷξον ἐϋρρεῖος ποταμοῖο
Ξάνθου δινήεντος, ὃν ἀθάνατος τέκετο Ζεύς,
ἔνθα διατμήξας, τοὺς μὲν πεδίονδε δίωκε
πρὸς πόλιν, ᾗ περ Ἀχαιοὶ ἀτυζόμενοι φοβέοντο
ἤματι τῷ προτέρῳ, ὅτε μαίνετο φαίδιμος Ἕκτωρ,
τῇ ῥ' οἵ γε προχέοντο πεφυζότες, ἠέρα δ' Ἥρη
πίτνα πρόσθε βαθεῖαν ἐρυκέμεν· ἡμίσεες δὲ
ἐς ποταμὸν εἰλεῦντο βαθύρροον ἀργυροδίνην,
ἐν δ' ἔπεσον μεγάλῳ πατάγῳ, βράχε δ' αἰπὰ ῥέεθρα,
ὄχθαι δ' ἀμφὶ περὶ μεγάλ' ἴαχον· οἱ δ' ἀλαλητῷ
ἔννεον ἔνθα καὶ ἔνθα, ἑλισσόμενοι κατὰ δίνας.

Quae nos tumultuario stylo ad hunc modum reddidimus:

At simul ad Xanthi rapidi uada fluminis alta
Venêre, omnipotens genuit quem Iuppiter, illic
Diuulsos, alios per campum ad moenia Troiae
Insequitur, dudum per quem trepida agmina Graium
Abstulerat fuga, cùm fureret fortissimus Hector.
Hunc per, nunc trepidante fuga sparguntur ab alto
Effundit nubem coelo Saturnia Iuno, ut
Arceret Teucros: pars auertuntur in amnem
Vorticibus rapidum, & lapsi in uada fluminis alti
Cum sonitu incumbunt magno: simul alta fluenta
Insonuêre, simul ripae circumque supraque
Ingemuêre: undis alij clamore profundis
Horrendo innabant, circum huc illucque retorti
Vorticibus crebris, acti & uertigine tristi.

Cristatus.] A forma galeae, cristatum Achillem uocat: certè Homerus à nutritis comis, seu crinitis capitibus, καρηκομόωντας ferè appellat, aut ἐϋκνήμιδας, aut χαλκοχίτωνας. Currus.] Ex Homerico carmine maximè, si non aliunde, liquet, priscos è curribus pugnasse, quibus duo tantùm uehebantur, auriga & miles ad pugnam instructus. Rhesi.] Ab apparatu castrensi: hoc est, à tentorijs albis. Homerus refert Iliad. 10 post expositam superiori libro legationem ad Achillem, Agamemnonem uarijs curis solicitum, praestantissimos duces Graecorum in concilium aduocasse: inde Diomedem & Vlyssem ad explorandum hostium castra noctu emisisse. Hi in Dolonē quendā, ab hostibus exploratorem emissum, illi ipsi, cognito recenti Tracum aduentu, quorum dux Rhesus erat, cum interfecêre. Inde silētio progressi, caeso Rheso, equos eius ab itinere adhuc lassos, secum in Graecorum castra abduxêre.

τὼ δὲ βάτην προτέρω διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα,
αἶψα δ' ἐπὶ Θρῃκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντε.
οἱ δ' εὗδον καμάτῳ ἀδηκότες, ἔντεα δέ σφιν
καλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο, εὖ κατὰ κόσμον
τριστοιχί· παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι.
Ῥῆσος δ' ἐν μέσῳ εὗδε, παρ' αὐτῷ δ' ὠκέες ἵπποι
ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο.
τὸν δ' Ὀδυσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδεϊ δεῖξεν·
οὗτός τοι Διόμηδες ἀνήρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι,
οὓς νῶϊν πίφαυσκε Δόλων, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς.
ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος· οὐδέ τί σε χρὴ
ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν, ἀλλὰ λύ' ἵππους·
ἠὲ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δ' ἐμοὶ ἵπποι.
ὣς φάτο, τῷ δ' ἔμπνευσε μένος γλαυκῶπις Ἀθήνη.
κτεῖνε δ' ἐπιστροφάδην, τῶν δὲ στόνος ὄρνυτ' ἀεικής,
ἄορι θεινομένων, ἐρυθαίνετο δ' αἵματι γαῖα.
ὡς δὲ λέων μήλοισιν ἀσημάντοισιν ἐπελθών,
αἴγεσιν ἢ ὀΐεσσι κακὰ φρονέων ἐνορούσῃ,
ὣς μὲν Θρήϊκας ἄνδρας ἐπῴχετο Τυδέος υἱός,
ὄφρα δυώδεκ' ἔπεφνεν. ἀτὰρ πολύμητις Ὀδυσσεύς,
ὅν τινα Τυδεΐδης ἄορι πλήξειε παραστάς,
τὸν δ' Ὀδυσεὺς μετόπισθε λαβὼν ποδὸς ἐξερύσασκε,
τὰ φρονέων κατὰ θυμόν, ὅπως καλλίτριχες ἵπποι
ῥεῖα διέλθοιεν, μηδὲ τρομεοίατο θυμῷ
νεκροῖς ἀμβαίνοντες· ἀήθεσσον γὰρ ἔτ' αὐτῶν.
ἀλλ' ὅτε δὴ βασιλῆα κιχήσατο Τυδέος υἱός,
τὸν τρισκαιδέκατον μελιηδέα θυμὸν ἀπηύρα,
ἀσθμαίνοντα· κακὸν γὰρ ὄναρ κεφαλῆφιν ἐπέστη
τὴν νύκτ', Οἰνεΐδαο πάϊς διὰ μῆτιν Ἀθήνης.

τόφρα

» τόφρα δ' ἄρ' ὁ τλήμων Ὀδυσσεὺς λῦε μώνυχας ἵππους,
» σὺν δ' ἤειρεν ἱμᾶσι, καὶ ἐξήλαυνεν ὁμίλου
» τόξῳ ἐπιπλήσσων, ἐπεὶ οὐ μάστιγα φαεινὴν
» ποικίλου ἐκ δίφροιο νοήσατο χερσὶν ἑλέσθαι.

Rhesum Thracum regem uocat Homerus, ἐν δέ σφι ῥῆσος βασιλεύς. Erat ille Thrax genere, filius Strymonis fluuij, & Euterpes unius nouem Musarum, clarus militari laude. Hic Priamo auxilio uenit aduersus Graecos: de quo ita tradunt quidam. Accidit fortè, cùm insignem inter hostes aliquando cladem edidisset, Iuno pro Graecorum salute solicita, Mineruam in eius perniciem concitauit. Itaq; haec coelo lapsa, Vlyssem & Diomedem ad exploranda Troianorum castra impulit. Hi sopito Rheso superuenientes, ipsum eiusq; socios obtruncarunt. Alij, & eos sequutus Maro, tradunt illum caesum ea nocte, qua ad Troiam uenisset. Addunt quidam, cum multò antè oraculo monitum, si ipse ipsiusq; equi è Scamandro aliquando aquam biberent, regionisq; huius pascua gustarent, fore eum in posterum insuperabilem. Est & Rhesus fluuius Troadis, qui Strabonis temporibus Rhoetes dicebatur, ut idem testatur lib. 13. & annotauit Hesychius. Xanthum.] Synecdoche, & pathos à tempore. Amnis est Troiadis, postea Scamandrus dictus, à Scamandro quodam Corybantis & Demodices filio, qui cùm inopinatò mysteria matris deorum spectauisset, furore correptus, in fluuiū Xanthum praecipitem se dedit: à quo deinceps Scamandrus coeptus est appellari. author Plutarch. ἐν τῷ περὶ ποταμῶν. Parte.] Hypotyposis fugientis in ipso certamine, abiectis armis, Troili. Et hanc uarijs affectibus exornat. ab aetate: cùm eum infelicem puerum uocat: à specie resupini, & haerentis ponè à uacuo curru, & adhuc tenentis habenas, cùm traheretur, et telum, quo pugnarat, capite foedo sanguine deformato. Subit hoc loco mirari, cur Poëta eum puerū appellet: cùm, teste Boccatio & Hygino, unus fuerit è maximis Priami natorum: & inter authores conueniat, nullorum uirtute, post Hectoris casum, quàm Aeneae, Troili & Alexandri, res Iliacas magis fuisse adiutas: sed praecipuè circa belli finem, Troili uirtutem in praelijs uarijs enituisse. Libet igitur hanc ob causam historiam longiùs repetere, non iniucundam mehercle quidem, sed & utilem, ad ueram eius, quae à poëtis haud rarò alijs atq; alijs figmentis obscuratur, cognitionem. Faciam autem id uel eo consilio & studio, non ut Poëtam conuellam, sed ut studiosis calcar addam, ad hunc locum diligenter expendendum. Eo tempore, quo Palamedes Agamemnoni suffectus esset, iam induciae exierant. Andromache & Priamus Hectorem intra muros continuerunt, dimissis in pugnam Troilo, Alexandro & Heleno. His exire sine Hectore detrectantibus, fiebat nihil. Graecis per haec pro libidine impotenter ferocientibus, cùm id ferre Hector nequiret diutiùs, sauciato Achille, ab eo interfectus fuit. Cuius clade territi Troiani, extemplò effusa fuga in urbem compelluntur. Facit per haec inducias cum Priamo in annum Palamedes, ut interea spacium utrisq; esset sepeliendi, curandiq; suos. Quare toto eo tempore per induciarum fidem, mutuo commercio usi sunt, Troianis in hostium castra, Graecis in urbem ultrò citroq; citra fraudem commeantibus. Exactis inducijs, cùm rursus in praelium descenderetur, à Paride Palamedes interficitur. Et in hanc sententiam pleraq; tradit Dares. Sed de Palamede in secundo fusior, quia locus ibi postulabit, instituetur narratio. Restituitur in imperium illicò, idq; Nestoris consilio, Agamemnon: sub cuius auspicijs Graecorum res antea satis feliciter gestae fuerant: ac statim quàm restitutus esset, eduxit suos in pugnam. Fit utrinq; insignis clades. Iamq; multum diei pugnando absumptum erat, cùm Troilus pugnae mediae recens superueniret. Hic magna caede affectos Graecos in fugam agit, compellitq; in castra. Postridie iterum infestis aciebus concurritur. Quo praelio inter caeteros Troianorum duces praecipuè Troili uirtus enituit, sedecim Graecorum principibus ab eo interfectis. Pugnatum inde est per septem continuos dies: quae res stetit multo Argiuorū sanguine. Mittuntur interim legati, Diomedes, Nestor & Vlysses, ad Achillem, ut rebus afflictis Graecorum sua auxilia conferret. Consuluerat is paulò antè soluendam obsidionem, & faciendam fugam turpitudinis praetextu, quod propter mulierem tota Europa & Asia huc ad internecionem propè utriusque gentis conuenissent. Egerat is occultè cum Priamo de connubio Polyxenae, quam ille his legibus spoponderat Achilli, si soluta obsidione exercitus dimitteretur. Itaque negat Agamemnoni suum auxilium. Conuocantur à rege in concionem duces, eosq; consulit, quid censeant faciendum. Menelai sententia erat, exercitum in pugnam educendum: Hectore enim occiso, non magni Achillem esse faciendum. Contrà Diomedes & Vlysses clamitant, Troilum non minus ferocem, quàm Hectorem. Calchantis monitu itur in praelium. Occurrunt Troiani: pugnatur acerrimè, & quidem magna utriusq; exercitus clade. Vulneratur à Troilo, caesis multis, Menelaus: nox superueniens, pulsis in castra Graecis, pugnam diremit. Postridiè rursum exercitum educunt Alexander & Troilus. Occurrunt ex aduerso Graeci. Hac pugna Troilus sauciato Diomede, in Agamemnonem fertur. Quo grauiter uulnerato, Graeci rursum in castra compelluntur. Continuatur hic quoq; pugna per aliquot dies. Agamemnon ubi uidit, in dies exercitum suum tot praelijs minui, petit septem mensium inducias. Negat Troilus dandas, sed continuis irruptionibus Graecos caedibus uastandos, & naues incendendas. Vicit tamen maior pars, dataq; sunt belli feriae. Tum Agamemnon ad Achillem, ipse quasi à communi concilio missus, eum orauit, ne periclitaturum exercitum desereret. Ad postremum id exorauit, ut Myrmidones suos in praelium mitteret. Existimabat Agamemnon, ipsorum clade futurū, ut sua sponte ad pugnandum cum hostibus accenderetur. Nec fefellit Agamemnonem sua spes. Vbi inde pugnae tempus adesset, Achilles suos egregiè armatos Agamemnoni auxilio misit. Ibi Troilus in prima acie uersans, Graecos grauiter afflictos, Myrmidonesq; fugat, & in castra usq; sequendo fugientes carpit: ac solo Aiace frustra pugnante, ad ultimū Troilus uictor in urbem redijt. Agamemnon acceptū dedecus uindicaturus, postridie omnes duces secum in pugnam educit. Quo praelio multis utrinq; cadentibus, Troilus Myrmidones, quibus ipse obiectus fuerat, in fugam agit. Petēti Agamemnoni inducias in 30. dies, ad humādum caesorū cadauera, haud grauatè dātur. Exierāt induciae, cùm utrinq; se rursum in pugnam pararēt. Primo die Troilus inter Graecos insignē cladem edidit, & cū multa caede in castra compulit, haud citra insolentem de tot uictorijs exultationem. Tum demum Achilles, ubi aduertit suas copias deleri, & Graecorū res manifestè periclitari, Troilū continuis uictorijs indies ferociorem fieri: tempus adesse ratus, ut suos ulcisceretur, in praeliū prodijt: uenientem excepit intrepidus Troilus, & grauiter etiam uulnerauit. Quare Achilles à uulnere

A uulnere tardior, è prælio excedere coactus fuit. Inde sex perpetuos dies pugnando continuatur. Sexto die Achilles Myrmidones suos hortatur, ut fortiter in hostes impressionem facerent: eratq; medium diei, cùm Troilus recens pugnando fessis superueniret, hostesq; in fugam cogeret. Huic obijciuntur Myrmidones: oritur pugna infestissima: in qua uulnerato equo, corruit Troilus: cadentem conspicatus Achilles, accurrens sub equo iacentem trucidat. Ibi rursum fit acre prælium circa corpus: subtraxissetq; Achilles, nisi à Memnone repulsus fuisset: qui, subducto ab alijs cadauere, & ipse in uestigio ab Achille interfectus fuit. At Dictys author est, Troilum cum Lycaone captum: quos in medium protractos Achilles trucidârit. Sed utcunq; habet: dantur Priamo induciæ ad Troilum & Memnonem humandos. Atq; hæc quidem sunt, quæ authores de uirtute Troili prodiderunt. Quæ si uera sunt, diligenter hic Maronis locus expendendus est, nisi ad amplificandam Achillis uirtutem, & ipsius adeò Aeneæ, aliquando cum eo congressi, Troili audaciam & militarem spiritum extenuare uoluerit. Lycophron in Cassandra:

B αἶ αἶ στένω σε καὶ σὸν ἔγχλωρον θάλος,
ὦ σκύμνε τερπνὸν ἀγκάλισμα συγγόνων,
ὅς ἀγρίαν δράκοντα πορφύρῳ βαλών.

Quæ uerba Isacius Tzetzes enarrat hoc pacto: φεῦ φεῦ στένω καὶ τὴν σὴν θαλερὰν καὶ [illegible] ἡλικίαν. ὦ ἀδελφέ μου Τρωΐλε, ὦ σκύμνε καὶ βασιλικώτατον γέννημα, τερπνὸν περίπλοκε τῶν ἀδελφῶν, ὃς τρώσας τὸν Ἀχιλλέα τῷ ἐρωτικῷ τοῦ κάλλους σου βέλει, ὅτι θέλξας αὐτὸν ὥστε ἐρασθῆναί σου, σὺ δὲ μὴ ἐρασθεὶς αὐτῷ, καρατομηθεὶς καὶ ἐκτμηθεὶς τὴν κεφαλὴν ἐν τῷ τεμένει καὶ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπὸ τοῦ ἐρασθέντος Ἀχιλλέως, καὶ ἐν τῇ καρατομίᾳ αἱμάξας τὸν ναόν. Id est. Eheu deploro tuam uirentem & bene laudatamq; institutam ætatem, ô mi frater Troile, catule leonis, stirps summis regibus prognata, delectabilis amplexus, fratrum iuxtà & sororum: qui Achillem formæ tuæ telo, amore uidelicet saucium, ita demulsisti, ut te efflictim adamarit. Contrà, cùm tu paria in amore illi non præstares, ab amatore ad sepulchrum in templo Apollinis obtruncatus perieris. In ea autem capitis cæde, ipsum sanguine maculabis templum. Quo loco refert idem interpres, Achillem adamasse Troilum, filium Hecubæ & Priami, ut ferebatur: re autem uera, Apollinis. Quem insequutus Achilles, parùm aberat quin apprehendisset. Confugientem iam in templum Apollinis Thymbræi, Achilles inde exire cogebat. Ille ubi id facere recusasset, irruens eum in ipsa ara trucidauit, ut aiunt. Quamobrem cùm Apollo uellet illum ulcisci, ita comparauit, ut Achilles in eodem loco interficeretur. Atq; hi quidem hunc in modum nugantur de Troilo. Deinde suum iudicium adscribit in hanc sententiam: Ego equidem hunc Troilum barba prolixa, colore corporis subnigro fuisse arbitror. Atq; haud scio an Thessalus hic Achilles tam magnus amator fuerit, ut uiros barbis profundioribus, & grandiores hos multo, adamârit. Etenim Troilus adolescens erat admodum forma eleganti, colore fusco, barba hirsuta, & qui ab Achille adamaretur indignus. Hic post Memnonis cædem urbe Troia egressus, collatis pedibus cum illo pugnauit, & ab eo interfectus fuit. Propter cuius cædem ingens luctus per totam Troiam, non minor quàm super Hectore, obortus fuit. Verba Tzetzis sunt: φασὶ γάρ, ὅτι Ἀχιλλεὺς ἐρασθεὶς Τρωΐλου τοῦ παιδὸς Ἑκάβης καὶ Πριάμου, ἐν λόγοις, ἔργῳ δὲ παιδὸς Ἀπόλλωνος καὶ διώκων αὐτὸν, ἐθέλων καταλαμβάνειν αὐτόν. προσφυγόντα δὲ τῷ θυμβραίου Ἀπόλλωνος ναῷ, Ἀχιλλεὺς ἐβιάζετο αὐτὸν ἐξελθεῖν. ὡς δὲ οὐκ ἐπείθετο, προσελθὼν ἀνεῖλεν αὐτὸν ἐν τῷ βωμῷ. ὅθεν φασὶ καὶ τιμωρῶν ὁ Ἀπόλλων, αὐτόθι παρεσκεύασε καὶ τὸν Ἀχιλλέα. καὶ οὗτοι μὲν ὧδε ληροῦσι περὶ Τρωΐλου. ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν Τρωΐλον καὶ βαθεῖαν ἔχοντα τὴν ὑπήνην, καὶ μελάγχρουν εἰκάζομαι. οὐκ οἶδα δέ, εἰ ὁ Θετταλὸς Ἀχιλλεὺς ὅτως ἐρωτικὸς ἦν, ὡς καὶ βαθυγενείων καὶ γεραιτέρων πολὺ τούτου ἐρᾶν. νέος μὲν γὰρ ἦν ὁ Τρωΐλος, καὶ ὡραῖος, μελάγχρους δέ, καὶ δασυγένειος, καὶ Ἀχιλλέως ἐραστοῦ ἀνάξιος. μετὰ δὲ τὴν ἀναίρεσιν Μέμνονος, ἐξελθὼν τῆς Τροίας, συμβάλλει τῷ Ἀχιλλεῖ, καὶ ἀναιρεῖται ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἐγένετο δὲ αὐτὸν ἐν τῇ Τροίᾳ πένθος πολύ, οἷον ἐφ' Ἕκτορος. Hoc itaq; esse reor, cur Poëta eum puerum uocârit: ut est omnis antiquitatis, & reconditæ disciplinæ omnis doctissimus. Ceruixq;.] Polysyndeton. Puluis] Diastole. Versam,] à uerro, non autem à uerto hoc loco ducitur.

C

ARGVMENTVM.

Extrema picturæ pars humilitatem mulierum Troianarum, in deferēdo, ad templum Palladis peplo: horrendum Hectoris ab Achille tracti spectaculum: Memnonem cum copijs orientalibus, & Pēthesileam Amazonem Troianis suppetias ferentes continet.

NASC. Ta. tunsæ. +a Lagnoscit

INTEREA ad tēplū nō æquę Palladis ibāt Crinib9 Iliades passis, peplūq; ferebāt, Suppliciter tristes.] Hic factū ponitur, tēpus, & causa, & modus etiam facti: nā Troianæ mulieres ad Mineruæ tēplū proficiscebātur, eo tempore, quo res Troianorum haud prosperè cedebāt, hoc designat uox,

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumq; ferebant,
Suppliciter tristes, & †tonsæ pectora palmis.
Diua solo fixos oculos auersa tenebat.
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumq; auro corpus uendebat Achilles.
Tum uerò ingentem gemitū dat pectore ab imo,
Vt spolia, ut currus, utq; ipsum corpus amici,
Tendētemq; manus Priamū conspexit inermeis,
Se quoq; principib. permixtū †agnouit Achiuis,
Eoasq; acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, medijsq; in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, auditq; uiris concurrere uirgo.

Interea, & passis crinibus, nec absq; lacrymis: quia tristes, & supplices quod est modus facti ita quoque legati cùm ad pacē impetrandam mittebātur, ramū oleæ gnū uittis ornatū deferentes, humi procūbebant, & cū lacrymis supplices pacem petebant. Liuius octauo ab Vrb. hinc illud ex sept. Aeneid.

—ne temne,

——ne temne, quod ultro
Præferimus manibus uittas, & uerba precantum.

Et peplum:] *hoc est, pallā pictā ferebant, quæ Mineruæ simulachrum inducerent, ad impetrandā pacem: hoc est, ad Deam sibi conciliandam: quæ suprema est totius facti causa. hanc uestem uouerat Hector Palladi: ideoq́ apud Homer. Iliad. ζ. Hecubam matrem suam precatur, ut congregato mulierum cœtu, non absq; sacrificio eam in genibus Mineruæ collocet. atq; ita ait Hom.*

ἀλλὰ σὺ μὲν πρὸς νηὸν Ἀθηναίης ἀγελείης
ἔρχεο σὺν θυέεσσιν, ἀολλίσσασα γεραιάς.
πέπλον δ', ὅς τίς τοι χαριέστατος, ἠδὲ μέγιστος
ἔστιν ἐνὶ μεγάρῳ, καί τοι πολὺ φίλτατος αὐτῇ,
τὸν θὲς Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο.

& paulò infrà: Hecubam cum cœtu fœminarum in arcem Ilij proficiscentem describit. Locus est cuique docto notissimus. Diua solo fixos oculos auersa tenebat.] *πάθος. non enim Troianæ mulieres poterant non commoueri, atque ingenti dolore affici, cùm Palladem, cuius placandæ gratia tanta cum animi demissione ad eius simulachrum accesserant, adeo sibi iratam esse perspicerent, ut ne oculos quidem ipsa ad eas respiciendas attolleret: quamobrem arguitur etiam Pallas immanitatis: quæ ne supplicum quidem misereri uelit. est autem Homeri hemistichium, loco paulò antè adducto:*

——ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. id est;
Abnuit autem Pallas Minerua.

Ter circū Iliacos raptauerat Hectora muros.] *ad Hectoris spectaculū trāsit. Porrò singula huius carminis uerba singulos habent tū misericordiæ, tū etiā indignationis affectus: nam uir mortuus raptatur, non uehitur, nec semel tantùm, sed ter: & circum muros patrios raptatur: hæc commiseratio à circumstantijs nominatur: si uerò Achillis crudelitatem spectes, indignatio est.*

Exanimūq; auro corpus uendebat Achilles.] *Achillis auaritiā carpit: ob quam & ipsum deturbat: ita enim auri cupiditate premebatur, ut nulla aut suæ dignitatis, aut saltē humanitatis habita ratione, patri filium uenderet. Videtur autem præ dolore in pronunciando nomen Hectoris extollendum: Achillis uerò ob impietatem, deprimendum: nam quis mortuum unquam nisi impius uendidit? quis in regno positus, ideoq; diues aurum expetit, nisi auarus? ergo impius, & auarus Achilles.* Tum uerò ingentē gemitū dat pectore ab imo.] *πάθος. Superiùs lacrymas effudit, nunc uerò multiplici rerum acerbitate perculsus, lacrymis gemitum addit: utq; ex magnitudine doloris eum gemuisse ostenderet, Poëta ab imo pectore posuit. Sed cur gemit? audi quod sequitur:* Vt spolia, ut currus, utq; ipsum corpus amici.] *Singula uerba uim augendæ commiserationis habent. nam signa, facta, uestes, currus, spolia, huiusmodiq; alia (ut Aristot. in Rhet. auctor est) conquestioné mouere solent. Quamobrem M. Antonius uestem Iulij Cæsaris pugionibus perforatam, & sanguine aspersam populo pro concione ostendit, ut illum per affectum commiserationis ad indignationem, & ad uindictā prouocaret. Dio in hist. Gemit igitur Aeneas primùm tanti uiri casum: deinde, quod detractis spolijs, de illo triumphat hostis, & quod acerbissimū est, sub ipsis patriæ mœnibus: ut desolata, grauiq; mœrore confecta ciuitas summi propugnatorem tanta in calamitate suis oculis cerneret, gemit, doletq; uicem Priami, grauioris ætatis, regiæq; potestatis uiri: qui cùm diu dolore, & timore uitam traxisset, tandem senex, & capularis in* A *eam calamitatem inciderat, ut in summa orbitate regijs exutus ornamentis, supplex, flebiliq; uoce pro gnati redemptione hostem rogare cogeretur: fit igitur ex his circumstantijs pulcherrima αὔξησις: dolet enim uisis spolijs, magis curru, maximè tandem conspecto cadauere: huiusmodi affectuum exempla plura extant apud Hom. & Eurip. de quibus aliàs copiosiùs disputabimus: illud uerò diligenter obseruandum est, hæc uox ut, quantum placeat Poëtæ: qui eam hic, & alibi sæpiùs repetit:*

Vtq; acres concussit equos, atq; impulit arma.

& in 8. Eclog.

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

orationi certè acrimoniam addit. Tendentemq; manus Priamum] *auget commiseratioɳē ex infelicitate & aduersa fortuna Priami: qui cùm ab alijs rogari consueuerit, nunc rex hostem se longè inferiorem rogare cogatur. Sic ferè Horat. in Epodo:*

Luxére matres Iliæ addictum feris
Alitibus, atq; canibus homicidam Hectorem:
Postquam, relictis mœnibus, rex procidit
Heu peruicacis ad pedes Achillei.

Se quoq; principibus permixtum agnouit Achiuis.] B *inter acies Græcorū se quoq; admixtū cognouit Aeneas, ea agnitionis specie, quæ est (ut opinor) ex signis: nam ex dimicatione, & armorum conflictu: qui inter Troianos & Græcos fuerat, dum Iliū incenderetur, se ipse agnouit: alioquin iudicandum esset, se ex aliqua inscriptione cognouisse, unde laus emergit Aeneæ ex animi magnitudine, atq; fortitudine: qui principum Græcorum telis circumdatus, & procul à suis, strenuè tamen dimicat, nec ullis terretur incommodis: quod uerò Seruius interpres proditionem Aeneæ hinc latenter attingi putat, emunctæ naris hominibus non facit satis.* Eoasq; acies.] *copias Memnonis: qui ex orientali plaga in auxilium Troianorū uenerat.* Et nigri Mēnonis arma.] *triplici ratione arma Memnonis agnoscere potuit Aeneas, uel ex forma, uel ex notis literarum, uel ex numine picto: nam in clypeis pingere Deos solebant, quos colebant. Quidā etiam signa elementorum in iaculis & scutis habuerunt, unde cuius nam gentis, ac prouinciæ existerent, facilè perspici posset. Sed de hac re pleniùs in 2. com. super eo uersu:* C

Vadimus immixti Danais, haud numine nostro.

Penthesilea furens.] *laus est: non enim eā furiosam dicit, sed animo, cordeq; præstantē ostēdit, propterea subdit:* Medijsq; in millibus ardet.] *igitur de furore bellico haud dubiè intelligendū est.* Aurea] *non est ἀμφίβολον: sed iunge, aurea cingula: nā sequitur, bellatrix.* Exertæ mammæ.] *præliantis audaciam designat: quæ exerta mamma: id est, pectore nudato pugnat, nec solo armorum munimine tegitur.* Audetq; uiris cōcurrere uirgo.] *Penthesileæ audacia exaggerat: quæ cùm fœmina sit minoris, scilicet & animi, & uirtutis, tamē cum uiris audet pugnare: quanquam hoc iocosè dictum uideri, & ad Veneris prælium referri potest, ut fœmina cum uiris congredi audeat.*

INTEREA.] *Transit à Troilo ad supplicationes mulierū Troianarū, circa limina deorū, ob acceptā cladē. Refertur ab Homero Iliad. 6. ubi dij prælio excessissent, Troianos cæsos fugatosq; à Græcis fuisse: atq; Hectorem monitu Heleni uatis pugna se abstulisse in urbem, matriq; mandasse, ut supplicationes Mineruæ Iliadi cum matribus Iliensibus* LAMB. Hort.

A ... [i]nsibus ad templum eius haberet: 12. boues cæderet, quo diis propitiis, Diomedes ex acie submoueretur:

ὣς ἔφαθ᾽, ἡ δὲ μολοῦσα ποτὶ μέγαρ᾽ ἀμφιπόλοισι
κέκλετο. ταὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἀόλλισσαν κατὰ ἄστυ γεραιάς.
αὐτὴ δ᾽ ἐς θάλαμον κατεβήσατο κηώεντα,
ἔνθ᾽ ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιλοι, ἔργα γυναικῶν
Σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδὴς
ἤγαγε Σιδονίηθεν ἐπιπλὼς εὐρέα πόντον,
τὴν ὁδὸν, ἣν Ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέρειαν.
τῶν ἕν᾽ ἀειραμένη Ἑκάβη, φέρε δῶρον Ἀθήνῃ,
ὃς κάλλιστος ἔην ποικίλμασιν, ἠδὲ μέγιστος.
ἀστὴρ δ᾽ ὣς ἀπέλαμπεν. ἔκειτο δὲ νείατος ἄλλων.
βῆ δ᾽ ἰέναι, πολλαὶ δὲ μετεσσεύοντο γεραιαί.
αἳ δ᾽ ὅτε νηὸν ἵκανον Ἀθήνης ἐν πόλει ἄκρῃ,
τῇσι θύρας ὤϊξε Θεανὼ καλλιπάρῃος,
Κισσηῒς, ἄλοχος Ἀντήνορος ἱπποδάμοιο.
τὴν γὰρ Τρῶες ἔθηκαν Ἀθηναίης ἱέρειαν.

Iliades.] matronæ Troianæ: antonomasia. Palladem iniquam non abs re uocat, quæ etsi à Troianis, posita etiam æde, magnis honoribus colebatur inter præcipua tu-
B telaria urbis numina, tamen toto eo bello Græcorum res tutata, & Iliensibus infesta, ob iudicium Paridis, fingitur ab Homero. Peplum.] Erat autem peplum, uestis muliebris candida, sine manicis, & ad extremos usque talos defluens. Hinc matronæ Troianæ ab Homero ταναύπεπλοι uocantur, ὡς ἔχουσαι περιτεταμένους πέπλους, καὶ καθειμένους ἕως ἄκρων τῶν ποδῶν. Erat & distincta clauis aureis, quæ simulacris diuorum, & primùm quidem ab Atheniensibus Mineruæ offerebatur. Græci exponunt, πέπλος ἐστὶ κυρίως γυναικῶν. &, ἱμάτιον ἢ ἔνδυμα γυναικεῖον. Sidoniarum opus, ut ex Homero constat, ab Alexandro tum Sidone Troiam portatum, cùm Helenam è Græcia abduceret. Græci indiscriminatim πέπλος ἢ πέπλον efferunt. Tonsæ pectora.] Reddit summa diligentia, ea quæ apud Græcum uatem eodem libro sequuntur:

αἳ δ᾽ ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.
ἣ δ᾽ ἄρα πέπλον ἑλοῦσα Θεανὼ καλλιπάρῃος,
θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο:
εὐχομένη δ᾽, ἠρᾶτο Διὸς κούρῃ μεγάλοιο·
πότνι᾽ Ἀθηναίη, ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων,
ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος. ἠδὲ καὶ αὐτὸν
πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.

C Tonsæ.] Synecdoche. Auersa.] Hypallage. auersos oculos tenebat: à signo iratæ Mineruæ.

ὣς ἔφατ᾽ εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη.

Ter circum.] Exemplum aliud, Hectoris raptati circum muros ab Achille. Conclusis Troianis intra muros, solus Hector Achillis impetum aliquandiu sustinuit. Inde in fugam se abripuit: mox recepto animo, rursus hosti obuiam processit: in qua pugna occubuit. Achilles mortuum, à pedibus perterebratis loro currui alligatum, ad nauium stationem, nimis impotenter uictoria insolescens, pertraxit. Refertur Iliad. 22. Quo loco spiritu propè diuino cladem eam, à Priami, Hecubæ & aliorum Troianorum luctu, & uiso è muris tristissimo spectaculo, amplificat Poëta:

ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδῶν τέτρηνε τένοντε,
ἐς σφυρὸν ἐκ πτέρνης, βοέους δ᾽ ἐξῆπτεν ἱμάντας,
ἐκ δίφροιο δ᾽ ἔδησε. κάρη δ᾽ ἕλκεσθαι ἔασεν.
ἐς δίφρον δ᾽ ἀναβὰς, ἀνά τε κλυτὰ τεύχε᾽ ἀείρας,
μάστιξεν δ᾽ ἐλάαν. τὼ δ᾽ οὐκ ἀέκοντε πετέσθην.
τοῦ δ᾽ ἦν ἑλκομένοιο κονίσαλος. ἀμφὶ δὲ χαῖται
κυάνεαι πίτναντο· κάρη δ᾽ ἅπαν ἐν κονίῃσι
κεῖτο πάρος χαρίεν· τότε δὲ Ζεὺς δυσμενέεσσι
δῶκεν ἀεικίσσασθαι ἑῇ ἐν πατρίδι γαίῃ.

Quem locum uariis affectibus usque ad finem libri mirandum in modum dilatat: ab eiulatu Hecubæ, quæ abiecto humi flammeo diuellit comas. Priamus ægrè retinetur, quo minus amentis similis, portis erumpat, & supplicaturus Achilli ad Græcorum naustathmum se conferat. Vertit hic in quæstioné enarrator Homeri, quam ob caussam tantopere Achilles in mortuum sæuierit: cùm impium sit, uel mortuos incessere, uel mortuorum iura sepulchraliue uiolare. Id (inquit) ab Achille perpetratum est crudelitate aliqua: nam Eetionem à se occisum non spoliauit, sed unà cum panoplia condidit, additis etiam iustis sepulturæ honoribus. Sed quia Hector prior eam inhumanam sæuitiam in Patroclum exercuerat, & quemadmodum ipse de eo scribit:

——κεφαλὴν δέ γε θυμὸς ἄνωγε
πῆξαι ἀνὰ σκολόπεσσι, ταμόνθ᾽ ἁπαλῆς ἀπὸ δειρῆς:

Et qui suos ulciscuntur, nó possunt dici impii, sed qui priores læserint. Callimachus scriptú reliquit, Thessalis patria consuetudine receptú fuisse, ut necessariorum amicorú interfectores circum cæsorum sepulchra raptarent. Eodem pacto Simon quidam Thessalus natione, Eurydamantem quendam fratris sui Thrasini percussorem raptauit: & primus adeò eam legem exercuit, & fratris sui percussorem à curru ponè pendentem circum cæsi sepulchrum raptauit ac traxit. Qua de causa Achilles, & ipse Thessalus, è patria consuetudine idem factitauit.

Iliacos.] Troianos muros, Pathos à loco: id est, patriæ muros, quos huc usque sua uirtute decem annos ab hostium iniuria seruârat. Ter, inquit Homerus, Achilles Hectorem circum amici sepulchrum traxit:

ἀλλ᾽ ὅγ᾽ ἐπεὶ ζεύξειεν ὑφ᾽ ἅρμασιν ὠκέας ἵππους,
Ἕκτορα δ᾽ ἕλκεσθαι δησάσκετο δίφρου ὄπισθεν,
τρὶς δ᾽ ἐρύσας περὶ σῆμα Μενοιτιάδαο θανόντος.

At Iupiter Homericus pro Hectore solicitus, Thetin ad Achillem cum huiusmodi mandatis mittit, ut herois corpus patri reddat. Eodem tempore Irim ad Priamum ire iubet, ut ex urbe in castra ad Achillem, pecunia filii corpus redépturus, proficiscatur. Qui Duce Mercurio per uigilú stationes postquam ad Achillem uenit, supplex eius genibus aduolutus, filii corpus multo auro redemptum in urbem reportauit. Refertur historia Iliad. lib. ultimo:

τὸν καὶ λισσόμενος Πρίαμος πρὸς μῦθον ἔειπε·
μνῆσαι πατρὸς σοῖο θεοῖς ἐπιείκελ᾽ Ἀχιλλεῦ,
τηλίκου, ὥσπερ ἐγὼν, ὀλοῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ·
καὶ μέν που κεῖνον περιναιέται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσ᾽, οὐδέ τίς ἐστιν ἀρὴν καὶ λοιγὸν ἀμῦναι.
ἀλλ᾽ ἤτοι κεῖνός γε σέθεν ζώοντος ἀκούων,
χαίρει τ᾽ ἐν θυμῷ, ἐπί τ᾽ ἔλπεται ἤματα πάντα,
ὄψεσθαι φίλον υἱὸν ἀπὸ Τροίηθεν ἰόντα.
αὐτὰρ ἐγὼ πανάποτμος, ἐπεὶ τέκον υἷας ἀρίστους
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ· τῶν δ᾽ οὔ τινά φημι λελεῖφθαι.
πεντήκοντά μοι ἦσαν, ὅτ᾽ ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν·
ἐννεακαίδεκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν,
τοὺς δ᾽ ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες,
τῶν μὲν πολλῶν θοῦρος Ἄρης ὑπὸ γούνατ᾽ ἔλυσεν.
ὃς δέ μοι οἶος ἔην, εἴρυτο δὲ ἄστυ καὶ αὐτούς,
τὸν σὺ πρῴην κτεῖνας ἀμυνόμενον περὶ πάτρης
Ἕκτορα· τοῦ νῦν εἵνεχ᾽ ἱκάνω νῆας Ἀχαιῶν,
λυσόμενος παρὰ σεῖο, φέρω δ᾽ ἀπερείσι᾽ ἄποινα.

ἀπ' ἄλλο θεὸς ἔλεος, αὐτὰρ ὁ τ' ἀλίνωον,
μνησάμενος οἱ πατρὸς τε ἀδ' ἀνδρότητός τε.
ἔπαθεν δ' οὐ ἀπὸ τις ἐπιχθόνιος βροτὸς ἄλλος,
ἀνδρὸς παιδοφόνιο ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι.

Ad exornandam narrationem admiscet uehementes affectus, à personæ & dignitate & necessitudine: ab armorum genere, quibus ille uir in prælio uti consueuerat, & bellare solitus esset. Priamum.] Pathos à gestibus, habitu, ætate, & maiestate regia. Sed anaphora particulæ Vt, emphasim & affectus repræsentat. Amici corpus.] Hectoris innuit. Se quoque.] Sunt qui ita exponunt hunc locum, quasi cum Græcorum ducibus, de tradenda Troia, pactus uitæ incolumitatem, egisset. Sed multò rectiùs ad monomachias Aeneæ cum Diomede, Achille & alijs referendum est. Iliados 5. Mineruæ ope Diomedes, postquam rebus strenuè gestis, multos Troianorum in prælio occidit Aeneam saxo percussum sauciatum Venere, Apollo seruauit. Idem eundem libro 20. cum Achille commissum, nube opertum è pugna abripuit. Eoasque.] Asiaticas, dicit auxiliares copias. Minor, perinde ut maior. Asia, in ortum excurrit: quemadmodum Africa in meridiem euagatur. Eous, Græcè ἠῷος, orientalis. ἠώς, aurora, dies. Hesychius exponit, ἡμέρα, καὶ τὸ πρῶτον φῶς, ἤγουν αὐγή, φῶς, ὄρθρος, τὸ αὐγος, ἀνατολή, ἡμέρα, καὶ ὁ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι μεσημβρίας χρόνος, καὶ ὅλη ἡμέρα, καὶ τὸ λυκόφως. Extenditur tum prior syllaba. Porrò autem ἕως ἀντὶ τοῦ, ποτὲ τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς, ὥρας: hoc est, pro aurora & oriente, priorem contrahit. Effertur bifariam, ἕως, ω, καὶ ἕως, ὁ, ὄρθρος, ἡμέρα, ἀπὸ τοῦ ἕως ταύτης ἡμᾶς ἀναλαβεῖν, ἢ διὰ τὸ ἰᾶσθαι ἐν αὐτῇ. Hinc Heosphoros, ἑωσφόρος, ἀνατολικὸς ἀστὴρ, ὁ τὸν ὄρθρον φέρων: id est, matutina stella, quæ diluculum aduehit. Appellatur eadem stella φωσφόρος. Memnonis.] Fuit hic Memnon Tithoni & Auroræ filius, Priami regis ex fratre Tithono nepos. Producuntur Priamus & Tithonus ὁμοπάτριοι fuisse: id est, ex eodem patre Laomedonte: matribus uerò diuersis. Priamus ex Leucippe, Tithonus uerò ex Strymo, uel (ut alij) Rhæo, quæ Scamandri credita fuit: ex Tithono & Aurora procreatus Memnon, in eo bello res Troianas sua uirtute fortiter adiuuit, atque ab Achille cæsus fuit. Hesiodus in Theogonia:

Τιθωνῷ δ' Ἠὼς τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστὴν,
Αἰθιόπων βασιλῆα.——

Quidam Græcorum authores sunt, hunc ipsum Memnonem Aethiopibus quidem imperasse: at non fuisse Aethiopem, sed ad Susa Persica & amnem Choaspen illis populis præfuisse. Et Susa à Tithono condita, aut ab ipso Memnone, Susorum arcem Memnonium uocari. Sed & Susios dici Cisios, à Cissia Memnonis matre, ut ab Aeschylo nuncupatur. Affirmat hoc ipsum Plinius, Memnonem regnasse in Aethiopia, usque ad bellum Troianum. Huic tradunt nigram statuam dicatam Thebis Aegyptijs, in Serapis delubro, quæ quotidiano Solis exortu, eius radiorum contactu crepabat: ut eadem (ueluti à plerisque proditum est) surgente aurora matrem salutare, decedente uerò queri uideretur. Cornelius Tacitus lib. Annalium 2. loquens de Germanico, qui in Aegypto animum ad miracula intendebat, author item est, Memnonis saxeam effigiem Solis radijs ictam, uocalem sonum edere. Sed & eiusdem sepulchrum in agro Ptolemaidis prope Belum amnem ostenditur. Sepultus creditur in Ilio: quotannisque omnibus annis eò ex Aethiopia aues conuolant, confliguntque: quas ob id Memnonidas dixerunt. Addunt classici authores quiddam magis mirum: hoc ipsum easdem facere quinto quoque anno, stato die, in Aethiopia, ad Memnonis regiam. Celebratur & gemma Memnonia authoribus. Fuit alius Memnon nobilis artifex, qui Cyro Persarum regi in Ecbatanis domum ex lapidibus pretiosis auro compactis ædificasse proditur, quæ inter orbis miracula à quibusdam celebrata fuit. Quidam hunc Memnonem, quo de sermo est, Persarum ducem fuisse crediderūt. Verùm illis accesserim potius, qui eum Tithoni (ut dictum est) Priami fratris, filium fuisse scribunt: & ex Ida in Aethiopiam bellandi studio profectum, atque ibi nomen & rem armis quæsiuisse: & bello Troiano, patruo auxilium tulisse, ibique cæsum. Memnonis in auem sui nominis mutati fabula extat apud Ouid. lib. Metamorphos. 13. Porrò ex Ioannis Tzetzæ carmine liquet, cæsum eum quidem ad Troiam, sed domi sepultum fuisse. Carmen legitur Chiliad 6. his uerbis, περὶ στήλης τῆς ἐν τῷ Μέμνονος [illegible] μέμνονος: hoc est, de columna Memnonis, quæ est Thebis Aegyptijs:

ὁ Μέμνων παῖς ἦν Τιθωνοῦ, τοῦ ἀδελφοῦ Πριάμου
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

De Memnone, qui plura cognoscere desiderat, is cap. 5. lib. 12. antiq. lect. Cælij legat. Ducit Amazonidum.] Amazonum descriptio constat ab habitu: hoc est, ab armorum genere, papillis exertis, & re uirtuteque militari. Cōstat Amazonum gentem à Scythis oriundam, & ad Thermodontem amnem Cappadociæ (ubi Themiscyra incolebant campos, teste Q. Curtio) consedisse. Apollonij interpres citat Dionysium, qui prodidit, Amazones in Libya habitasse, atque inde in Europam migrasse, multasque ibi condidisse urbes: αὐτὰς ῥώμῃ δὲ διενεγκούσας, [illegible] τοὺς ὁμόρους, [illegible] αὐτὰς τὸ ἀπαράλλακτον ἔθνος, [illegible]. Zenothemis tamē affirmat, eas habitasse in Aethiopia: solitasque transmittere, & cum uiris eius regionis consuescere. Si fœmellam prolem edidissent, tollere, & disciplinæ suæ & institutis assuefacere: sin uirilem, ipsis patrib. remittere. Quod autem ad Thermodontem sedem habuerint, non dissimulat Arrianus [illegible], inquit, [illegible] Ἀμαζόνας οἰκῆσαι λέγοντες. Est autem Thermodon, amnis Scythiæ. Nomen aiunt ipsis factum, διὰ τὸ τὸν δεξιὸν μαζὸν [illegible]: id est, quòd dextra māma ipsis excaecaretur aut certè aduratur (ut ait Curtius) ut quæ impedimento esset inter iaculandū, uibrandumque. Erāt uirtute uiris pares, cū quibus in pugnam congrediebantur: quare & bellicosæ. Homeri enarrator Iliad. 3. autumat eas Martis & Veneris filias fuisse, ac nutritas ad Thermodontem. Apollonius tamen secundo Argonauticῶν, Martis & Harmoniæ nymphæ fuisse canit, ac campum Dœantium coluisse. Verba poetæ sunt:

οὐ γὰρ Ἀμαζονίδες μάλ' ἐπητέες, οὐδὲ θέμιστας
τίουσαι, πεδίον Δοιάντιον ἀμφενέμοντο·
ἀλλ' ὕβρις στονόεσσα καὶ Ἄρεος ἔργα μέμηλεν.
δὴ γὰρ καὶ γενεὴν ἔσαν Ἄρεος, Ἁρμονίης τε
νύμφης,

A νύμφην, ἄρτι φαεσφόρου τὰς κόρας,
ἑκὼν ἀμπαύσατο κατὰ τὴν χαρμονὴν τῆσδε.

Ephorus in nono tradit, Amazonas insigni contumelia à uiris affectas fuisse. Quibus in prælium profectis, accidisse ut alios relictos interfecerint, alios ex hospita terra reuersos non receperint. Verba Scholiastæ Apollonij sunt: Ἔφορος δὲ ἐν ἐννάτῳ φησί, τὰς ἀμαζόνας ὑβρισμένας ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν, ἐξελθόντων αὐτῶν ἐπί τινα πόλεμον, τοὺς μὲν καταλειφθέντας ἀνελεῖν, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς ξένης ἐλθόντας μὴ δέξασθαι. Dixi paulò antè, ab exerta dextra mamma huic genti nomen inditum fuisse. Illud autem haud omittendum duxi, aliam ab alijs etymologiam adduci: à particula priuatiua ἀ, καὶ μάζα, offa seu pulte, dictas: quòd non pane, sed carnibus uescerentur. Siue quòd in commune uiuerent, ἀπὸ τοῦ ἅμα, καὶ ζῶ. Nec desunt, qui nomen tractum putent ab Amazonide Samornæ filia. Produnt scriptores, Plinum & Scolopitum, duos regios adolescentes, ab optimatum factione Scythia pulsos, magnam iuuenum multitudinem secum traxisse, atque in Cappadociæ finibus consedisse: ibique, postquam latrocinijs & rapto diu finitimos infestassent, per insidias cæsos.

B Horum uxores, dolore orbitatis suæ, arma amissorum coniugum ceperunt: ac submotis è finibus suis finitimis fortiter bellando, regnum suum defendere armis aggressæ fuerunt. Cura nubendi in uniuersum abiecta, propagarunt gentem suam, sexumque sine maritis. Virorum reliquias trucidarunt primùm: ac deinde pace armis & uirtute quæsita, concubitum finitimorum, sed non nisi lectorum iuuenum, nocte, loco constituto petiuerunt. Sed prolem ex his masculam interfecerunt: fœmineam uerò (ut dictum) tollere mos erat, & quidem in successionem propagationemque gentis suæ: quam exercere solebant, non ocio, non lanificio, sed armis & uenationibus. Et ut habiliores ad bellum essent, his dextram mammam (sicut memoraui) inurere consueuère, à qua ἀμαζόνες sunt nuncupatæ. Inuenio, duas his tum reginas fuisse, Lampedo & Marthesiam: quæ uicissim bellum cum suis quæque copijs gesserunt. Et ut nomen successioque apud exteros populos formidolosior esset, ad Martem genus suum, uti annotatum est, referebant. Itaque magna Europæ parte subacta, Asiæ ciuitates aliquot bello adortæ, etiam occuparunt: condideruntque, præter alia oppida, Ephesum, & Smyrnam. Marthesiæ bello interfe-

C ctæ successit filia Orithyia. huius sorores Melanippe & Antiope, ab Hercule captæ fuère. Orithyia dum acceptam cladem ulcisci parat, ab Atheniensibus uicta fuit. In huius locum successit Penthesilea, quæ bello Troiano interfuit, & in eo perijt, & internecione (ut quidam tradunt) deleta fuit. Quod sanè haudquaquam fabulosum quidam existimant, asserentes, Amazones ex Ponto, Memnonem ex Aethiopia Priamo suppetias uenisse. Huius gentis reliquiæ admodum tenues, durauerunt usque ad tempora Alexandri Magni, quarum regina Calestris, uel (ut alij) Minthia, 14. (uel, ut alij, 13. Trogus 30. prodidit) dies regis côcubitu potita, impleto utero in regnum redijt. Apud Curtium, Thalestrim inuenio scriptum, quæ tum omnibus inter Caucasum & Phasim imperabat. Huius historiæ meminère Græci, Clitarchus, Antigenes, Hystrus, Polycritus, Onesicritus. Sunt tamen qui id ceu figmentum repudiarunt: inter quos fuerunt, Chares, Aristobulus, Philon Thebanus, Ptolemæus, Duris Samius, Hecatæus. Philippus Chalcidicus. Sed & ipse Alexander ad Antipatrum, Scytharum regem filiam suam sibi despondere uoluisse ostendit. Ad rem. Breui pòst uniuersum nomen Amazonicum extinctum fuit. Homeri enarrator lib. Iliad. 2. Penthesilea Q. quendam poëtam citat referentem hæc uerba, & eius exitum: ὅτι ἐν τῇ ἀμαζονομαχίᾳ Ἀχιλλεὺς ἀνελὼν Πενθεσίλειαν τὴν τῶν ἀμαζόνων βασίλισσαν, ἅτε ἰδὼν τὸ σῶμα αὐτῆς ἀναιδῶς πάνυ, ὡς ἵμερα ἐπὶ ταῖς κεκαρμέναις, βαρὺν τὸν ἔρωτα ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῆς. Sunt qui eam non ab Achille, sed Neoptolemo eius filio cæsam credant. Fuit alia quædam Amazon, Neptuni filia, cuius meminit in obscuro poëmate Lycoph. à qua uniuersa gens Neptunides dictæ fuerunt. Hæ in Attica militarunt, ut ait eius interpres: ac bello deuictæ, in Italiam cessère, consederuntque in Volscis, quæ bello Latino, Turno contra Troianos, duce Camilla, postea auxilia miserunt. Idem Poëta easdem cum Atheniensibus propter cingulum bellasse tradit. Hellanicus Lesbius scribit, eas per Bosphorum Cimmerium congelatum in Atticam uenisse: ubi cùm quatuor menses bellum traxissent, domum reuersas: causam belli non addit. Lysias rhetor dicit, has omnium mortalium primas equum inscendere ausas fuisse. Itaque uirtutis suæ specimen edituræ, multa loca peragrabant: ubi uerò in Atticam uenissent, ægrè bello superatas. Herodotus Ponticus ait, tum à Theseo Antiopen captam, aut certè cum eo pugnasse, atque à Molpide Amazone fusam, uel legatam ad petendam pacem Athenas uenisse. Verba Scholiastæ sunt: Πενθεσίλεια ἡ ἀμαζὼν αὕτη ἐκαλεῖτο· ἀφ' ἧς καὶ αἱ λοιπαὶ ἀμαζόνες, Πενθεσιλίδες ἐκαλοῦντο, ἐπεστράτευσαν δὲ αὗται τῇ Ἀττικῇ, καὶ νικηθεῖσαι ἀπέφυγον εἰς Ἰταλίαν. καὶ οὗτος μὲν, διὰ ζωστῆρα, φησὶν αὐτάς, ἐπὶ τὰς Ἀθήνας στρατεῦσαι. Ἑλλάνικος δὲ ὁ Λέσβιός φησιν, ὅτι παγέντος τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, διέβησαν αὐτόν, καὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ τέτρασι μησὶ πολεμήσασαι ὑπέστρεψαν. οὐ λέγει τὴν αἰτίαν. Λυσίας δὲ ὁ ῥήτωρ, πρώτας φησὶν αὐτὰς ἀπάντων ἀνθρώπων τολμῆσαι ἵππον ἐπιβῆναι· τῆς ἀνδρείας αὐτῶν πειρώμεναι, πολλοὺς κατεστρέψαντο τόπους. ἐλθοῦσαι δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀττικήν, μόλις ἡττήθησαν. Ἡρόδωρος δὲ ὁ Ποντικός, τότε φησὶ Θησέα λαβεῖν τὴν Ἀντιόπην, ἢ μαχομένην μετ' αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ Μολπαδίας ἀμαζόνος ἀποκτανθεῖσαν, ἢ πεμφθεῖσαν ὑπὸ πρεσβείαν ἀρχούσης, εἰς Ἀθήνας μετὰ ξενίων ἐλθοῦσαν. Operæpretium est hoc loco & illud annotare, quod Homeri enarrator lib. Iliad. 2 (quoniam de Amazonibus instituta est narratio) de duabus bellicosis Amazonidum ducibus Melanippe & Hippolyte scriptum reliquit. Et ne sim æquo prolixior in Amazonicis, ipsius authoris uerba adscribam, quòd dictio dilucida sit, ac perspicua ut liqueat, quàm portensa fuerit huius sexus uirtus militaris. Μελανίππη (inquit) καὶ Ἱππολύτη θυγατέρες Ἄρεος, τῶν ἀμαζονίδων ἡγησάμεναι τῆς στρατιᾶς. αὗται προαιρούμεναι τὴν Φρυγίαν ὑφ' ἑαυτὰς ποιῆσαι, διὰ τὸ τὴν χώραν εὔφορον εἶναι, καὶ ἀμφιλαφῆ, παντὶ τῷ στρατεύματι παρασκευασθεῖσαι, παρέτυχον εἰς τὴν προειρημένην χώραν, καὶ στρατόπεδον ἔθεντο πρὸς τὸν Σαγγάριον ποταμόν. τῶν δὲ Φρυγῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡγεμόνες ἦσαν Μύγδων καὶ Ὀτρεύς, οἵ τινες τὴν ὁρμὴν αὐτῶν στρατιᾶς προαισθόμενοι, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν τόπον παραγίνονται, πρὸς τὸ κωλῦσαι αὐτὰς μὴ ἐπιβῆναι τοῖς αὐτῶν ὅροις, καὶ ὁ Πρίαμος τῆς Φρυγίας βασιλεύς, συνεστρατεύσατο κατὰ τῶν ἀμαζόνων σὺν αὐτοῖς κατ' ἐκεῖνον χρόνον. Atque hic quidem Amazonicarum rerum finem facerem, nisi loco coronidis eruditum carmen Ioannis Tzetzæ, quod scriptum extat Variæ historiæ Chiliade 12. de Amazonibus, & Scythicis Sauromaticisque mulieribus, addendum duxissem.

ὅτι τὸ γένος μάχιμον τὸ τῶν ἀμαζόνων,
τὰς πάντας ἀρχαῖον μοι δοκεῖ ἐν ὁμήρῳ.
τὸ τρίτον κατέχοντα ἀμαζόνας ἀντιανείρας,
καὶ ἐν σκοτίδις πανταχῇ ἀνδράσι συμπονεῖσι.
καὶ μάχαις καὶ τοῖς ἔργοις συμπασιν ἴτεροις,
μᾶλλον τὰ ἔργα σύμπαντα ἐργᾶνται αἱ γυναῖκες,
καὶ τῶν σαυροματῶν νέα μοι τὰς γυναῖκας,
σκυθῶν καὶ ἀμαζόνων δὲ γονῆς ἀπορυγῆναι,
ὥσπερ καὶ διονύσιος φησὶ πεπονηκώς.
τῆς γάρ τοι φιλότητος ἀμαζονίδων ἐγένοντο,
τὴν ποτὲ δὴ μίχθεισαν ἐπ᾽ ἀνδράσι σαυρομάταισι,
οἱ σαυρομάται, σκύθαι δὲ ἐς πρὸς ταῦτα δ᾽ ἐλέγχας.

Peltis.] *scutis Amazonicis, quæ Lunata à forma uocat.* *sunt aũt folio hederæ admodum similia. Græci exponunt,* A *ἀσπὶς ὅπλα, δόρυ, ἡ μικρὰ ὅπλα· ἀσπίδα ἴτυν ἐν ἴχνεσιν, ἡ ὅπλα σκέπασμα ἀκόντιον. πάντως uerò θράκιον ὅπλον, καὶ ἀσπὶς ταῖζε.* Millibus.] *Amplificatio uirtutis Amazonicæ, ab exercitu numeroso, quem ductabat, & in conferta hostium agmina incurrebat.* Cingula.] *à bellantis habitu. Cingulũ, à cingendo, quod & cinctus dicitur: quorũ alterũ uiris, alterum mulieribus cõuenit. Sed & nouæ nuptæ cingulo cingebãtur, quod uir soluere in lecto cõsueuit.* Bellatrix.] *Ecphonesis, in uirtutẽ militarẽ reginæ & componit inter se, emphaticũs, uirgo & uiris.* Amazonidũ] *dixit, pro Amazonum species pro specie.* Cõcurrere:] *cum uiris manus conserere, ac pugnare:*

ARGVMENTVM.

Dum animus, atque oculi Aeneæ in vna illa picturæ contemplatione defixi essent, regina ingenti caterua iuuenum constipata ad templum incedit: quam Dianæ comparat Nympharum choro circundatæ.

NASC.

Hæc dum Dardanio Aeneæ mirãda uidentur,
Dum stupet, obtutuq; hæret defixus in uno,
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Incessit, magna iuuenum stipante caterua.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille sequutæ
Hinc atq; hinc glomerãtur Oreades: illa pharetrã
Fert humero, gradiẽsq; deas supereminet omneis:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisq; futuris.

Hæc dum Dardanio Aeneæ mirãda uidẽtur.] *duos admirabatur Aeneas, picturæ excellentiam, & suorum Troianorum historiam, quod si dicas picturam tantum admiratum fuisse, occulta est picturæ commendatio: nam uir magnus, ut est Aeneas Dardanius, non nisi magna, & egregia mirari solet.*

Dum stupet.] *exaggeratio est: non enim miratur solùm, uerumetiam stupet.* Obtutuq; hæret.] *stuporis est effectus, & declaratio: id enim efficit stupor, ut homo cæterorum oblitus, ea in re animum tantummodo occupatum habeat, figatq; oculos, cuius gratia stupet.*

Forma pulcherrima Dido Incessit.] *Duo designat in regina, pulchritudinem, & grauitatem: hoc enim indicat uerbum,* incessit: *nam incedere est cum grauitate ambulare, quod grauium est, & dignitate præstantium personarum proprium. ut:*

Ast ego quæ Diuum incedo regina.

Qualis in Eurotæ ripis.] *rem amplificat per comparationem ex persona Dianæ. & est locus ex Homero sumptus Odyss. ζ. ubi Nausicaa, itidem Dianæ comparatur. sic enim ait Hom.*

οἵη δ᾽ Ἄρτεμις εἶσι κατ᾽ οὔρεος ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον
τερπομένη κάπροισι, καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι,
B τῇ δέ θ᾽ ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο
ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ.
πασάων δ᾽ ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖα δ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι.

Quibus uersibus, cùm multa alia Virgilius ex Homero egregiè uerterit, nihil quicquam infelicius ab eo translatum fuisse Gellius libro 9. capite 9. ex Probo grammatico testatum reliquit: cæterùm in primis obseruandum est, cùm ex poëtis Græcis aliquid insigne transferendum est, non semper obnitendum esse, ut singula uerba in eum, in quem dicta sunt, modum uertamus: sed pro re aliam rem, & pro loco locum, & pro nomine aliud nomen substitui potest. quemadmodum sciè, & ingeniosè Maro noster cum B *alijs in locis ex Græcis scriptoribus effingendis, tùm maximè in hac Homeri comparatione trãsferenda, fecisse uidetur: in qua alia reliquit, alia eleganter expressit, quædam addidit, nonnulla etiam prudentissimè commutauit: nam quod Homerus τηΰγετον dixit, Virgilius* in Eurotæ ripis *expressit. Quod ille ἐρύμανθον, hic* per iuga Cynthi *commutauit. Quod ille Dianam cum agrestibus Nymphis ludibundam facit, hic* eandem cum Oreadibus choros exercentem *inducit. Itaque eminentissimus Poëta quod suo poëmati conducebat, id ex Homero sumpsit: Quod uerò suæ sententiæ alienum fuit, aut omnino reliquit, aut commutando in aliud suis uersibus adaptauit. Sunt præterea, quibus hæc comparatio idcirco non placeat: quia singulis singula re-* C *spondere minimè uideantur: nam Rhetores illam inter uitiosas comparationes reponere comparationem solent, quæ ex aliqua parte dissimilis est, nec parem habet comparationis rationem, qualis hæc est, quæ ad id tantùm pertinere uidetur, quod paulò antè dixerat:*

——magna iuuenum stipante caterua.

Sed poëtis dari solet hæc uenia: apud quos interdum omni parte, interdum aliqua, similitudines conueniunt, attamen si æquè huius comparationis ratio expendatur, huic non ineptè negocio quadrare uidebitur: ut enim Diana in montibus, ita Dido in urbe. illa inter Nymphas, hæc inter matronas: illa uenationi instans, hæc operi. Porrò hæc comparatio duabus partibus constare uidetur, protasi, & antapodosi: ut qualis ad Eurotam flumen Diana, talis Dido Carthagine.

Aut per iuga Cynthi.] *singulæ res singulis proprietatibus ornantur:* in Eurotæ ripis, per iuga Cynthis *nam fluuijs ripæ, montibus autem sunt iuga.*

Exercet Diana choros.] *ad canendum, & saltandum: qui uerò sint hi chori, sequentia indicant uerba:*

Quã mille secutæ Hinc atq; hinc glomerãtur Oreades.]

A **Oreades.**] *ut in orbem glomeratæ saltarent canentes. huiusmodi chori, circulares chori dicuntur: qui in orbem saltantes canunt: qui restium ducere dicuntur. Tales fuisse choros scenicos, apparet ex Luciano.*

Illa Pharetram Fert humero.] *Non temerè Virgilius Pharetram Dianæ humero appendit: nam soli Dianæ, & Apollini id conuenit. ut in quarto Aeneidos:*

» *Tela sonant humeris.*

Nymphæ ad latus gerebant. hinc illud:

» *Succinctam Pharetra, & maculosæ tegmine Lyncis.*

Gradiensq; Deas supereminet omneis.] *transtulit illud Homeri:*

» πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα: id est,

» *Fronte & capite omnes supereminet.*

Latonæ tacitū pertentant gaudia pectus.] ἐπιφώνημα *est: quod plerunq; comparationibus addi solet: non quòd propria comparationis pars sit, sed ut tanquam figura adiungatur figuræ. Non enim necesse est epiphonema omni ex parte conuenire comparatæ rei, uti ex decimo*

B *Aeneid. colligi potest:*

» *Ille sedens uictor flammas despectat ouanteis.*

Nam ibi sedenti pastori non sedentem Palanta comparauit: ita hoc in loco Latonæ gaudium non est cui comparetur: attamen occasione comparationis significare uoluit Poëta doctiss. quàm læti sint parentes successibus filiorum. uertit autem illud Homeri:

» γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ: id est,

» *Gauisa est autem mente Latona.*

Quam uersionem sugillat Probus apud Gellium, quod gaudia illius fecerit leuia, & quasi in summo pectore supernatantia: id enim significare aiebat, pertentant: *Homerum uerò gaudium expressisse geminum, & intimum, atque in ipso penetrali cordis, & animæ uigens: ego uerò gaudium non solùm magnum & intimum, uerumetiam titillationes illas, ut ita dicam, gaudij hoc uerbo à Marone expressas fuisse crediderim: quæ momento temporis in animis hominum intenduntur, & remittuntur. Nam ubi quis ex iucundissimo nuntio summam lætitiam capit, non eodem semper affectu gestit: uerùm se remittit summus ille affectus: deinde iterum, & sæpiùs intenditur: hanc lætitiæ uicissitudinem indicare uolens*

C *Poëta egregius uerbo usus est* tentare, *utque gaudij magnitudinem ostenderet, uerbum composuit, &* pertentant *dixit: nam pertentare, est ualde, & sæpiùs tentare. Itaque factum est, ut ex una uoce duas eodem tempore significationes attulerit, & (ut est in prouerbio ueteri) ex eadem fidelia duos parietes dealbarit. hac in significatione Poëta bis atque iterum hoc uerbo usus est: in quinto Aeneidos:*

» *——pertentant gaudia mentem.*

Et in 3. Georg.

» *Non'ne uides ut tota tremor pertentet equorum*

» *Corpora, si tantum notas odor attulit auras?*

Igitur uoluptas & gaudium sæpiùs Latonam titillabant, cùm filiam forma, ac maiestate cæteris Nymphis superiorem uideret. **Talis erat Dido.**] *cōparationi negocium accommodat.* **Instans operi.**] *Lauis regnæ: quæ non friuolis, inanibusq; rebus ut plerunq; assolent fœminæ) sed grauibus, regiaq; maiestate dignis uacabat.*

LAMB. Hort. **Hæc dū.**] *Redit ad intermissam narrationem, ut ad Aeneæ & Didonis colloquium perueniat.*

Dardanio Aeneæ mirāda uidentur.] *Dardani nepoti, Aeneas cum Achille congressurus apud Homer. lib. Iliados 20. his uerbis genealogiam suam refert:*

Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς. «

Et mox:

Δάρδανος αὖ τέκεθ' υἱὸν Ἐριχθόνιον βασιλῆα. «

Paulo pòst:

Τρῶα δ' Ἐριχθόνιος τέκετο Τρώεσσιν ἄνακτα. «
Τρωὸς δ' αὖ τρεῖς παῖδες ἀμύμονες ἐξεγένοντο, «
Ἶλος τ', Ἀσσάρακος, καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης. «

Ac statim:

Ἀσσάρακος δὲ Κάπυν, ὁ δ' ἄρ' Ἀγχίσην τέκε παῖδα, «
αὐτὰρ ἔμ' Ἀγχίσης. —— «

Stupet, obtutuq; hæret defixus in uno.] *quasi uoluptate spectaculi extra se ac præsens absens.* **Dido.**] *Hanc à forma & satellitio describit. Quæ omnia ut illustret, amplificando addit collationem à Diana dea ductam, cui reginam comparat. Comparatio hæc sumpta est ex 6. Odyss. ubi de Nausicaa Homerus ita narrat:*

οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα, «
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον, «
τερπομένη κάπροισι, καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι. «
τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο, «
ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ, «
πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα. «
ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι, «
ὣς ἥ γ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής. «

Quos uersus noster Poëta ad uerbum propè reddidit. Valerius Probus solebat dicere, nihil tam infeliciter à Marone ex Homero uersum, atq; hunc locum amœniss. de Nausicaa. Primùm omnium diuersum esse dicebat, quod apud Homerum quidem uirgo inter familiares puellas, in locis solis, rectè atque commodè confertur cum Diana uenante in iugis montium, inter agrestes deas: ina conuenienter Virgil. fecisse: nam Dido in media urbe ingrediens, inter Tyrios principes, cultu atque incessu seriò instans operi atque regnis futuris, nihil eius similitudinis capere posset, quæ lusibus atque uenatibus Dianæ congruat. Quodq; Homerus studia atque oblectamenta Dianæ in uenando honestè tribuat: Virgil. autem, cùm de uenatu deæ nihil dixisset, pharetram tamen eam fecit ferre in humero, ut onus. Idem mirabatur, quòd Latona animò gaudeat, intimo & penetrali cordis, γέγηθε δὲ φρένα. *Neque se scire, quod aliud significaret,* Pertentant, *quàm gaudia pigra, leuia, & cunctantia. Ac uideri etiam florem Homerici loci omisisse. Hactenus illius iudicium retulimus. Dianam aiunt perpetua uirginitate delectatam. Et quia hominum consuetudine spreta, syluis & montibus delectabatur, montibus & syluis ueteres eam præfecère. Item propter sterilitatem, etiam uiri: Apollinem & Dianam sagittas gestare, propter radios in terram deiectos: gestant faces, uterq; lumen præbet, & sol insuper exurit. Sed Diana nomen habere putatur à die & nocte, quòd noctu & interdiu appareat. Extendit Poëta syllabam primam, per diastolen.*

Eurotæ.] *Laconiæ fluuius est: ac Spartam Thuriāsque præterlabens, ad Thrinassum in sinum Laconicum se exonerat. In huius ripa quia laurus nascitur, eum Apollini consecrarunt. Sunt qui hunc amnem Titaresium (ut Homerus. Iliad. 2.) uocant: nec in totum misceri Peneo, sed olei modo superè tantum influere. Affirmatur id quoque ipsum à Plinio. Homeri uerba sunt:*

" ἡ δ' ἄγχι πλυνῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
" ἐκ δέ τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἠΰτ' ἔλαιον.

Initio Himerum dictum fuisse authores sunt, ac postea Euroton seu Eurotan, ab Eurota duce Lacedæmoniorum, qui se in hunc amnem præcipitem dedit. Hodie, opinor, appellatur Basilopotamo. Græci ἐρατεινοῦ exponūt ἐρανισμένον, καὶ σαπὸν. Sed ἐρανισμένον ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἄρτων, ὅταν ἄζωμοι ὦσι καὶ χονίσωσιν, ἢ ὑγροὶ τῷ ἡλίῳ, καὶ μὴ ξηρανθῶσι. Cynthi.] Decorè in Cyntho choros exercentem Dianam fingit. Est autem Cynthus mons in Delo insula, patria atque infantia illius & Apollinis celebris, à quo hic Cynthius, illa Cynthia à poëtis appellatur. ὄρος δῆλου, ἐν ᾧ ἐτέχθησαν ἐκεῖνοι λαχόντες. κυνθὸν Attici florem nuncupant: & κυνθὸν, χθονοπὸν ξύλινον. Describit autem Dianam à festa consuetudine, plausu & habitu. A

Mille.] Amplificatio, à numero certo pro incerto. Oreades] nymphæ montium, ἀπὸ τοῦ ὄρος, ορος, mons: ut ἁμαδρυάδες, syluarum. Gradiens.] Expressit Homericum, ex Odyss. 6. πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει, ἠδὲ μέτωπα; Talis.] Applicatio rei comparatæ.

ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι· B

Confert Didonem cum Diana, Oreadum turbam cum Carthaginensibus. In repetitione Talis, anaphora est.

ARGVMENTVM.

Regina sedet in medio Iunonis templo: ius dicit, legesq́; dat populis: operis labores partitur: interim socij Aeneæ ex tempestate reduces ad eam accedunt, & auxilium implorant. Aeneas, & Achates nube circūdati, visis socijs, quos in mari submersos putabant, stupent & dextras coniungere, & qua fortuna, quibusúe auspicijs illuc peruenerint, cognoscere, vehementer optant.

NASC.

Tum foribus Diuæ, media testudine templi
Septa armis, solioq́; altè subnixa, resedit.
Iura dabat, legesq́; uiris, operumq́; laborem
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.
Cùm subitò Aeneas concursu accedere magno
Antea, Sergestumq́; uidet, fortemq́; Cloanthum,
Teucrorumq́; alios, ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusq́; alias aduexerat oras.
†Obstupuit, simul ipse, simul percussus Achates
Lætitiaq́; metuq́;, auidi coniungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube caua speculantur amicti,
Quæ fortuna uiris, classem quo littore linquant,
Quid ueniant, †(cunctis nam lecti nauibus ibant,
Orantes ueniam, & templum clamore petebant.)

† al. Obstipuit,
† al. cuncti

Tum foribus Diuæ media testudine templi Septa armis.] digladiātur inter se interpretes super huius loci expositione, conanturq́; uerba ad aptam quandam suo iudicio formā redigere, ut sensus facilis, luciduśq; fiat: sed quantò ipsi lucidiorem reddere conantur, tantò magis obscurare, ac, ut ita dicam, tenebris tenebras offundere uidentur. Seruius uulgatæ distinctionis lineas transilit, cùm illic distinguendum putet. Tum foribus Diuæ, & Zeugmam agnoscit à superiori, instans foribus Diuæ. Donatus uerò ordinem uerborum confundens συγχεῖν facit: sentit enim, reginam in foribus tantam templi fuisse armis satellitum circunseptam: quibus ante ianuam expectantibus, ipsa templum ingressa solio resedit. Egò uerò longè aliter sentio, & quid sentiam, hic breuiter affero. Regina templum utique ingreditur stipata militibus ibiq́; sedet, iura, legesq́; dat populis: Sed illud rem subobscuram facit parum intuentibus, quòd Poëta ait, in foribus Diuæ, & postea subdit, media testudine templi: uidetur enim Poëta duo dicere, cùm tamen unum dicat. Nam animaduertendum est, Poëtam dixisse in foribus Diuæ reginam sedere, non in foribus templi, postea addit, in media testudine templi: quibus uerbis luce clarius perspici potest, de foribus adyti, ubi simulachrum Iunonis positum erat, intelligendum esse, quod in media templi parte collocatum fuisse dicit. Sedit ergo regina in foribus adyti, quod erat in media templi testudine: hoc est, cuius tectum testudineatum erat. Atque hunc esse uerum Poëtæ sensum arbitror, quidquid interpretes cùm ueteres, tum recentiores dixerint.

Solioq́; altæ subnixa resedit.] τὸ πρέπον reginæ, ut in solio altè sedeat omnibus conspicua: præsertim cùm populum, quasi de suggesto, alloqui uelit.

Iura dabat, legesq́; uiris.] cur sedet regina? ut iura, legesq́; det suis, ne ociari uideatur. Hoc etiam penè modo Poëta doctissimus Turnum sedentem facit in nono Aeneidos:

——Turnus sacrata
ualle sedebat.

Non ociabatur, sed quid agendum esset in solitudine cogitabat. Sed ne illud quidem silentio prætereundum uidetur, quod ait, uiris, fœmina ius dicit, fœmina leges dat uiris: unde præcipua certè Didonis laus emergit, quod eius imperio acquiescunt uiri.

Operumq́; laborem Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat:] iustitiam, & æquitatem reginæ extollit in negocijs agendis, imperioq́; administrando: nam quæ æstimatione iustitiæ æquari poterant, distribuebat: quæ uerò suapte natura adeò erant difficilia, ut omnino æquari non possent: sortè trahebantur: ut si fortè quis onus aliud alio grauius subiret fortunam suam, non reginæ iniustitiam accusarent. Quod uerò ait, æquabat, ad iusti naturam alludere uidetur, quod est, ut inquit Arist. lib. quinto ethicorum medium, & æquabile. C

Cùm subitò Aeneas cōcursu accedere magno.] ex ingenti dolore in summam insperatamq́; lætitiā fit commutatio: nā quos putabat Aeneas in æquore submersos, eos ad reginā accessisse incolumes uidet, peripetia est.

Antea, Sergestumq́; uidet.] præcipuos nominatim recenset uiros, uulgus uerò hominū sub uno genere cōplectitur, cùm ait: Teucrorumq́; alios, &c. Obstupuit simul ipse.] πάθος. Lætitia metuq́;.] in re noua, & dubia Poëta hos ferè duos animi affectus unà cōiungit: hic lætitiæ affectus ponitur propter socios liberatos, metum uerò propter Afrorū cōcursum. Auidi coniungere dextras.] ex nimio incolumitatis sociorū gaudio: ibi enim maior uiget lætitiæ affectus ubi iam maius apparet

A pares fuisse discrimen interitus. Quæ fortuna uiris, classem quo littore linquãt. Quid ueniant.] triplex cõsideratio maximè necessaria: nihil profectò aliud de illis cogitandũ erat, nisi quibus auspicijs uenissent, ubi naues reliquissent, & qua de causa ad reginã accessissent.

Cunctis nam lecti nauibus ibant.] τὸ αἴτιον. erat causa cur illa cogitaret Aeneas, imò etiam ut stuperet, cùm ex omnib. nauib. delectos cerneret ad reginã legatos: eóq; magis, quia eos ueniã, auxiliũq; implorãtes audiebat.

LAMB. Hort. Tum foribus.] Postrema præparatio ad congressum Didonis. Sumit aũt Poëta hanc παρασκευήν, à principis laudata ueráq; natura & officio: cuius est primùm, regnũ legibus bonis instituere, suos religione imbuere, rempub. munire: deinde summa æquitate ius dicere: postremò officia & munera partiri, ut ἀναλογίᾳ quadã cuncta gerantur. Quæ quidem omnia diligenter reginam præstitisse ait, & quidẽ hoc consilio, ut locus tempusq; aptum detur ad colloquium, maximè uerò supplicandum Didoni. Diuæ.] Iunonis: cui templum donarijs opulentum Didonem tum condidisse, paulò antè ostẽdit Poëta. In hoc Aeneas picturam belli Troiani hactenus fuit contemplatus.

B Armis.] pro Reginæ maiestate. A decoro principis, cùm dictatur ius, & iura legesq; dantur. Iustis.] Ab æquitate Didonis, in partiendis laboribus. Sorte.] Respexit Poëta ad sortiendi sua tempestate Romanorum consuetudinem: quam & Reginam Carthaginensium in diuidendis operibus: tum obseruasse quoq; ait. Subito.] Innuit rem inexpectatam: sed & trepidam, ob Pœnorũ uim. Ipsis Troianis in littore illatam. Enumerat suorum amissorum duces, quos habebat charissimos, quorũ suprà mentio habita est. Aduexerat.] pro, alijs oris, uel ad alias oras uexerat. Græca dictio, ἐπηγάγετο ἄλλας ὥρας, ἢ ἐσχατιά.

Simul.] Geminatum simul, uim habet copulatiuam &: Et ipse Aeneas & Achates obstupuit.

Lætitiáq;.] Polysyndeton: Lætitia perfundebantur, ob salutem sociorum, quos casus inopinatus obtulerat incolumes & saluos. Et metus rursum lætitiam contaminabat, ne per uim pulsati essent: sed & anceps euentus præsentis congressus solicitudinem inijciebat. Ardebant.] Metaphora, à re inaminata ad hominem: pro, uehementer & nimium cupiebant. Sed res.] Causa, quamobrem dissimulabant. Quæ fortuna.] quo casu huc appulerint. Ecquam uerò fortunam uocans, ipse sui interpres est: Ubi reliquerint naues, quæ causa sit legationis. Lecti.] selecti è singulis nauibus, duce legati ad reginam ueniebant.

Ibant.] Rursum simplex pro composito, ueniebant.

Orantes. Ueniebant oratum publicam fidem, ne pulsarentur contra ius gentium.

ARGUMENTUM.

Precatur reginam Ilioneus hanc sibi ueniam dari, ut tamdiu Africo in littore consistant, quandiu naues suas maritima tempestate concussas reficere, atq; resarcire possint. Suspicionem à se depopulationis agrorũ amolitur, Afros immanitatis arguit: & qua causa impulsi ad Africum litus appulerint, exponit.

Postquam introgressi, & corãm data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, nouam cui condere Iuppiter urbem,
Iustitiáq; dedit gentes frænare superbas:
Troës te miseri, uentis maria omnia uecti,
Oramus, prohibe infandos a nauibus ignes:
Parce pio generi, & propius res † aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora uertere prædas.
Non ea uis animo, nec tanta superbia uictis.
Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atq; ubere † glebæ,
Oenotrij coluêre uiri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, Ducis de nomine gentem:
Huc cursus fuit.
Cum subitò assurgens fluctu, nimbosus Orion,
In uada cæca tulit, penitúsq; procacibus austris,
Perq; undas † superante salo, perq; inuia saxa
Dispulit: huc pauci uestris † adnauimus oris.
Quod genus hoc hominũ, quęue hũc tã barbara morẽ
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primáq; uetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma:
At sperate deos, memores fandi atq; nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.
Quem si fata uirum seruant, si uescitur aura
Aetherea, † neq; adhuc crudelib. occubat umbris,
Non metus: officio nec te certasse priorem
Pœniteat: sunt & Siculis regionibus urbes,
Armáq;, Troianóq; à sanguine clarus Acestes.

Et coram data copia fandi.] poëtica locutio est, data copia: nam oratores facere copiã frequentiùs utuntur.

† al. respice

Maximus Ilioneus.] non est (ut opinor) ille Phorbantis, de quo est apud Homer. Sed alius ab eloquentiæ cõmendatione à Virgilio fictus: quẽ ideo maximũ uocat, ut qualis futura oratio sit, indicium faciat: seruat enim τὸ πρέπον Poëta, ut homini eloquenti comptam, ornatámque orationem tribuat.

C

† al. gleba.

† al. spumante

† al. aduenimus

Placido sic pectore cœpit.] rectè placido pectore: nam principia orationum more quãmaximè sedata, & depressa dicẽda sunt: ut inde animi tranquillitas agnosci possit.

† al. nec

O regina.] depre catio est, quæ ad coniecturalem controuersiam reuocari uidetur, propter suspicionem, quam προκατάληψις Ilioneus occupat, fidem faciens à uoluntate, & facultate, ex ea parte, quæ τὸ ἀδύνατον habet, se non prædandi gratia, uti regina fortasse suspicabatur, sed tempestate impulsos ad hæc litora peruenisse. Huius autem deprecationis hæc summa est, ut antè dictum est, ut Troiani fluctibus agitati tãdiu tuta statione recipiãtur, quãdiu naues suas resarcire, nouósque remos in syluis parare sibi possint. Oratio est p[er]elegans, & uenusta, ac ingenti uerborum rerumq; copia, & pondere referta, ut non ab re Ilioneo tributa esse uideatur. Causa honesta

Quassatam uentis liceat subducere classem,
Et syluis aptare trabes,& stringere remos.
Si datur Italiam socijs & rege recepto
Tendere,ut Italiam læti Latiumq; petamus.
Sin absumpta salus,& te pater optime Teucrûm
Pontus habet Libyæ,nec spes iam restat Iüli:
At freta Sicaniæ saltem,sedesq; paratas,
Vnde huc aduecti,regemq; petamus Acesten.

honesta quidem est, sed eam reginæ, Afrorumq; suspicio ambiguam reddit: ideo à beneuolentia auspicandum fuit, ne pars illa turpitudinis obesse posset. Quatuor igitur ex locis reginæ beneuolentiam colligit: primùm à dignitate: deinde à felicitate, & iustitia illius: postremò ex calamitatibus atq; incommodis Troianorum per commiserationem.

Nouam cui condere Iuppiter urbem.] *ex felicitate, reginæ sibi beneuolentiam conciliat: cui hoc summum Iupiter beneficium dedit, ut urbem cõderet: nam fœminam urbem condere, rarum, & magnæ difficultatis negociũ est: Duo igitur penè miracula sunt, fœmina regnat, & urbem condit.*

Iustitiaq; dedit gentes frænare superbas.] *à iustitia, & prudentia simul: nam gentes superbas, immanesq;, legibus reimere, nemo sine prudentia potest. Verùm quoniam prudentia in homine absq; iustitia existere potest, iustitiæ potissimùm mentionem facit, ut in ea utramq; uirtutem esse ostendat: prudentiam quidem, quia tam feras, barbarasq; nationes sub legum seueritate continet: iustitiam uerò, quia illarum superbiam, immanemq; feritatem puniendo reprimit, atque mollit: qua in re id occultè significare uoluisse uidetur, se iustis de caussis ad reginam accessisse, nec nisi iusta, & honesta petiturum esse: quod etiam ad suspicionem inferendæ uiolentiæ remouendam, ualde facere uidetur: cumq; Oratorum peculiaris sit mos, ut cum aliquid ab aliquo uel petere, uel impetrare uelint, id penes eum à quo petunt, esse ostendant. Iuno, exempli gratia cùm tempestatem ab Aeolo impetrare uelit in perniciem Troianorum, summam in eo tempestatis facultatem esse declarat, cùm ait:*

» *Aeole (namq; tibi Diuûm pater, atq; hominum rex,*
» *Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento)*
» *Gens inimica mihi, &c.*

Ita hoc in loco Ilioneus iusta petiturus à regina, & quæ iure gentium omnibus concedi posse uidentur, illius iustitiæ in primis mentionem facit: cui se plurimùm confidere indicium facit.

Troës te miseri] *alius beneuolentiæ locus per commiserationem ex magnis, diuturnisq; Troianorum ærumnis, ita enim se faciliùs optata laturũ sperat, si suorum incommoda proferendo, reginam ad conquestionis affectum deducat. Hoc igitur affectu suam petitionem adornat, sed quid petat uideamus.*

Prohibe infandos à nauibus ignes.] *honesta petitio: sanè honestum erat, ut quibus fortuna pepercerat, illi quoq; hominum pietate integri, atq; incolumes relinquerentur. propterea subdit:*

Parce pio generi.] *rhetorica præceptio est, ut si causa uel ex re, uel ex persona offensionem contraxerit, pro persona, aut re, in qua offenditur, altera quæ nihil offendat, interponatur, quamobrem Ilioneus, ubi reginam Troianorum aduentu grauiter offensam uidet, cõfugit ad genus: quod à pietate commendat: unde etiam colligitur argumentũ ab honesto: nam honestum est, ut qui in alios pij fuerunt, ipsi quoq; pietatẽ, misericordiamq; mereantur.*

Et propius res aspice nostras.] *ad genus speciẽ reuocauit: nam illud singulare est:* A

Parce pio generi.

Hoc uerò generale: nã his uerbis, quæcunque Troianis cõmodo esse possunt, includi uidetur. Non nos aut ferro Libycos populare Penates Venimus.] *perorato exordio, cõfutationem aggreditur: in qua προληπτικῶς purgat, quæ à regina de agrorum depopulatione, aut de abigenda Afrorum præda obijci poterant: ubi etiam obseruandum est, quod cùm duplex sit disponendi ratio, altera, quæ ab institutione artis proficiscitur, (ea est, cum orationis partibus suo ordine utimur) altera quæ ad casum temporis accommodatur, hic cùm Ilioneus dispositionis modũ sequi uidetur, quẽ tempus, & ipsius causæ natura præscribit. Sic enim agendum fuit, ne propter suspicionem, iratam perpetua oratione reginam haberet: eodemmet disponẽdi ordine Orpheus apud Ouidiũ utitur lib. Metã. x. cùm ad reuocandã uxorem Eurydicem ad inferos descendisset:* B

——ô positi sub terra numina mundi,
In quem decidimus quicquid mortale creamur.

Confestim sequitur confutatio:

——non huc ut opaca uiderem,
Tartara descendi——.

Et quæ sequuntur alia.

Ita quoq; in 6. Aeneid. Sibylla pridè confutat quæ à Charonte obijci poterant, quàm, cur Aeneas ad inferos descenderit, causam assignet sic enim ait:

Nullæ hic insidiæ tales, absiste moueri,
Nec uim tela ferunt, licet ingens ianitor antro.

Et reliqua. mox sequitur causa:

Troius Aeneas pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.

Nuncius apud Eurip. in supplicibus, huic simile quidam de Theseo narrat per occupationem obiecti.

[illegible]
[illegible] *id est:*
Non enim ut depopularetur ciuitatem.
Venire dicebat, sed ut reposceret mortuos.

Non ea uis animo, nec tanta superbia uictis.] *causam assignat ἀπὸ τ̃ ἀδυνάτου deductã: duplex autem locus est, unde omnis coniectura probatur, atq; refellitur: uolũtas, & facultas, qui quidem loci à natura ducti uidentur: nam in omnibus hominũ factis (uti antè declarauimus) uoluntatem, & facultatem cõcurrere necesse est. Itaq; in omnibus apud Cic. coniecturalibus controuersijs partim de uoluntate, partim de facultate disseritur: id est, reum aut uoluisse aut noluisse, uel facere potuisse, uel contrà, nõ potuisse. Hos duos locos Poëta hîc attigisse uidetur: locum uoluntatis, cùm ait:* Non ea uis animo. *locum facultatis, quod est ab impossibili, cùm subdit:* Nec tanta superbia uictis. *nam superbia magis ex facto, quàm ex uoluntate cognoscitur: utrumq; uno uerbo designat, quod ait,* uictis: *nam uictis, neq; animus, neq; facultas agendi existere potest. Quidam impressi codices, potentiam legunt, quod minimè displicet, uulgata tamen lectio magis probatur.* C

Est locus.] *cùm Ilioneus planũ fecisset, Troianos non esse pyratas, neq; auertendæ prædæ gratia Carthaginẽ uenisse,*

A uisse, reliquum erat, ut quamobrem uenissent, causam ostenderet: itaq; primum nauigationis suæ consilium breui narratione exponit, quòd in Italiam nauigarent: deinde interceptum hoc fuisse consilium declarat, quia aborta repente procella Carthaginem, quo minimè uolebant, impulsi fuerunt. illud etiam tacitus præterire non possum, quod Sulpitius uictor docet, narrationem fieri apertam magis si à recto casu incipiat. cuiusmodi sunt multæ Ciceronis narrationes ut pro Mil. P. Clodius cùm statuisset, &c. & pro Quintio. C. Quintius fuit P. Quintij huius frater, & pro Cluentio. A. Cluentius habitus fuit pater huiusce. cuius rei non ignarus Poëta noster hanc, & alias plures à casu nominandi narrationes inchoauit.

Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt.] uersus est ex Ennio sumptus. sic enim ille ait:

10 *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.*

Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.] Italiam multis ex circumstãtijs præsertim à nobilitate, à uirtute bellica, ab hominum præstantia, à rerum penè omnium fertilitate commendat, Carthaginis sterilitatem inmanemq; hominum naturam contrà occulta de-
B formatione perstringens, ut uerisimile appareat, non nisi graui aliqua necessitate, aut ui compulsos, ex tam pingui, fertiliq; prouincia ad tam horrendas Barbarorum solitudines nauigasse. Cùm igitur ait, terra antiqua, laus est à nobilitate propter uetustatem non prouinciæ, sed incolentium prouinciam: nam quæ antiqua sunt κατὰ μετάληψιν, nobilia, preciosáq; esse dicuntur. Aristotel. 2. de arte rhetor. quamobrem sequitur: Oenotrij coluêre uiri.] quasi dixerit, populi antiquissimi. Myrsilius Lesbius, in libro de orig. Italiæ, & Tyrrhenorum, scriptum reliquit, Oenotrium Arcadem cum Peucino fratre primum fuisse, qui coloniam in Italiam transportauit: eamq; primam fuisse ex Græcis paulò minus quindecim ætatibus. Ante ruinas Troiæ. Sed fortasse melius est nobilem intelligas, potentia armorum, & frugum ubertate, ut quæ duo sequuntur, potens armis atq; ubere glebæ, superioris membri causa sint: nam cur antiqua: id est, nobilis Italia, quia potens armis, & ubere glebæ. Potens armis.] à bellica uirtute commendatio: quasi dicat Italos esse homines tractandis armis, bellisq; gerendis propè iam natos.

Atq; ubere glebæ.] à fertilitate terræ, & à copia frugum. De fertilitate Italiæ præter alios Plinius libro 3.
C capite 5. Liuius lib. 2. secundi belli pun. meminerunt.

Cùm subitò assurgens.] breui, concinnáq; descriptione, quam passi fuerant, tempestatem complectitur: quæ cùm ad misericordiam captandam, tum ad uiolentiæ suspicionem abstergendam facit. Nimbosus Orion.] si à Iunone fuerat immissa tempestas, quomodo ortu Orionis? nam quia hoc scire non poterat Ilioneus, quod à musa postea Poëta didicerat: In uada cæca tulit.] Syrtes intelligit, ut:

10 *In breuia, & Syrtes urget miserabile uisu.*

Procacibus austris.] obstinatè urgentibus, ac sæuientibus, ne fortè existimetis nos sponte nostra huc peruenisse: ideo utitur etiam uerbo, Dispulit. at in sept. Aen. contrà se ad Latinum sponte uenisse dicit:

11 *Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus acti.*

Hoc pauci.] rursus suspicionem amolitur uiolentiæ inferendæ: quam rem uerisimilem facit à paucitate hominum, non enim tam pauci homines rem tam arduam ac difficilem aggredi tentassent.

Adnauimus.] difficultatem, periculumq; hoc uerbo suæ nauigationis ostendit: quasi dixerit, se cùm socijs perinde huc appulisse, atq; naufragi natantes ad littus peruenire solent: quæ etiam ad misericordiam excitandam plurimum faciunt. Quod genus hoc hominũ, quæue hunc tam barbara morem Permittit patria?] Corroborata, ualidisq; argumẽtis confirmata causa, in acerbissimam querelam prorumpit: & quæ sibi ab Afris obijci iudicabat, eadem in eos per quoddam recriminationis genus, quod Græcis ἀντικατηγορία dicitur, retorqueret, perinde ac si diceret, à uobis latrones, immanesq; Pyratæ & Barbari iudicamur, quia sumus peregrini & ex longinqua regione nauigamus: sed uos barbari estis, qui hominibus aduersis uento ad uestrum littus eiectis hospitium telluris negatis. Hospitio prohibemur arenæ.] factum Afrorum arguit ceu inmane, atque ab omni humanitate alienum, cum uehementi uoce, atque ingenti affectu, & stupore pronunciandum uidetur. ut illud Eurip. in Iphy in Tauris:

Κοὐδ᾽ ἐν βαρβάροις τὸ δ᾽ ἔτλη τίς ποτε: id est,

Apollo neq; apud barbaros hoc quisquã ausus fuisset.

Vnde colligitur argumentum à minori, hoc modo: negatur nobis hospitium arenæ, quod omnibus iure gentium concedi solet, quid si in urbe, aut in uestris ædibus hospitio suscipi à uobis peteremus? Bella cient, primáq; uetant consistere terra.] exaggerat facinoris immanitatem, per quod Afros deturpat: qui nulla quæsita causa, cur uenerint, peregrinos à littore pugnando depellunt.

Si genus humanum] remissiore animo, atq; uoce iam agere incipit: ita quoq; præcipit Fab. Quinctilianus à contentione ad sermonem transeundum esse: nam cùm superiùs contentione, & acrimonia uocis in arguendo Barbarorum more, usus fuisset, quod fortasse reginæ, Afrorumq; animos aliquantulum irritare potuisset, nunc remissius agendum fuerat, ut per sermonis lenitatem, atq; remissionem, quoad eius fieri posset, sedarentur. Temnitis.] Barbarorum superbiam carpit: & astutè communiter loquitur, temnitis, ne, si sola regina, cuius causa hæc fiũt, in crimen uocetur, ægrè ferat, iracundia, odióq; in Troianos iure accendatur. Hoc uerò modo Afros, & reginam complectitur. At sperate Deos.] saltem timete, & uindices futuros existimate. ἀκυρολογία est: id est, impropria locutio: qua ter hac significatione abusus est: hic primum, iterum in 4. Aeneid.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Tertio loco in 11. Aeneid.

Hæc adeò ex illo mihi iam speranda fuerunt

Tempore, cum ferro, &c.

Rex erat Aeneas nobis.] multis quidem argumentis reginæ Ilioneus fidem fecerat, se, sociosq; suos non spontè, sed procella impulsos Carthaginem peruenisse: sed illud quoq; obijciendum relinquebatur, cur absque duce nauigarent, quod minimè fieri solet ab illis militibus, qui magnis de causis aliquò proficiscuntur. Quamobrem [illegible] occurrit obiectio, sibi regem esse: quem ita extollit, ut omnibus, quæ in hominem ferè cadere possunt, uirtutibus cumulatissimum dicat: unde facilè perspici potest, hanc orationem eo structam artificio esse, ut nihil ab eo dictum sit, quod ad suspicionem Latrocinij, aut insidiarum auertendam facere non uideatur. Sed singula ipsa uerba perpendamus. REX erat. uult à commutatione fortunæ: erat, inquit, quasi amplius non sit uti

fuimus

—fuimus Troes,fuit Ilium,& ingens
Gloria Teucrorum.

Itaq; cum pondere, & doloris significatione uerba proferenda sunt, ut quantus ille fuerit, quantumq; ipsi ex eius absentia damnum capiant, indicium facere uideatur.

Quo iustior alter, Nec pietate fuit.] regem suum à iustitia, & pietate commendat: quæ bona animi sunt, quibusq; regem in primis, atq; imperatorem ornatum esse oportet. Nec bello maior, & armis.] exaggerat ab animi corporisq; dotibus, & à peritia rei militaris: nam omnis ferè corporis, animiq; uirtus in armorum tractatione, belloq; gerendo cognoscitur. Illud igitur, bello maior, ad animi consilium, armis uerò, cum ad animi, tum ad corporis fortitudinem referendum est: perinde ac si diceret, Aeneam sapientissimum imperatorem, strenuissimumq; militem fuisse: totius aut huius carminis sensus, ex eo tertij Iliados uersu desumptus esse uidetur, quem Alexander magnus tantopere extollebat, ut cæteris Homeri uersibus anteferendum esse iudicaret.

ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής.

Quem si fata uirum seruant.] non fuerat omittenda remunerationis pollicitatio, ut reginæ animum ad gratiam in Troianos conferendam magis excitaret. artificiosè autem pro paruo beneficio magna pollicetur: tacitamq; obiectionem uno dilemmate diluit: nam tacitè secum cogitare posset Dido, se, si Troianis subueniat, operam, quod dicitur, atque oleum perdituram. Huic obiectio occurrens Ilioneus, aut (inquit) mortuus est dux, & imperator noster, aut uiuit: si uiuit, nihil nobis est timendum, tibiq; (si de nobis bene merita fueris) optimè sperandum, tuum tibi beneficium perpetuæ utilitati futurum: sin mortuus est, habemus in Sicilia Acestem regem opulentiss. armis potentissimum, sanguine, & beneuolentia nobis coniunctissimum: qui debitam tibi pro hoc beneficio gratiam referre poterit. Quibus uerbis & illi spem affert, & metum iniicit: nam cùm multum nos prodesse posse ostendimus, multum quoque nocere posse tacita cogitatione firmamus. Obseruanda uerò in primis est elegans expolitio: quam tractando, ter eandem rem commutatis uerbis dicit: quem si fata uirum seruant, idem sequitur, mutata uerborum forma, si uescitur aura, tertiam subdit uerborum figuram: nec adhuc crudelibus occubat umbris, ita etiam paulò inferius sensu planè contrario:

Sin absumpta salus, & reliqua.

Hic si mortuus sit, illic, si uiuat, uerbis ter uariatis dicit.

Non metus.] nihil est nobis formidandum.

Nec te certasse priorem Pœniteat.] spem iniicit amplissimæ remunerationis. tale est illud in 7. Aen.

Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.

Et ne fortè propter incertam Aeneæ incolumitatem, reginæ consilij sui rationem mutet, subdit:

Sunt & Siculis regionibus.] quibus uerbis declarat, eam (utcunq; res ceciderit) magnum ex suo beneficio fructum esse laturam.

Quassatam uentis.] summa totius petitionis.

Si datur Italiam.] ratio petitionis mira cum honestate coniuncta: quam dilemmate (uti diximus) id est, ancipiti argumento figurat. Sensus autem à superiori pendet. ordinisq; dispositio huiusmodi est: liceat nobis per te naues nostras subducere, atq; resarcire, ut (modò id nobis fœlicibus auspicijs contingat) ad Italiam nauigare possimus. A

Sin absumpta salus.] altera pars dilemmatis.

Et te pater optime Teucrûm.] ἀποστροφὴ ad Aeneam, quæ illius probitatis commendationē, eiusdemq; sententiæ uerbis ter commutatis expolitionem habet.

Pontus habet Libyæ.] πάθος tùm ab aduersa Aeneæ fortuna, tùm etiam ab indignitate rei: quod in mari uir singulari uirtute, atq; insigni probitate perijt (nam perijsse putat) ibiq; perpetuò iacet insepultus, & undis agitatus communi honore sepulchri caret.

ILIONEVS.] De hoc suprà disseruimus. Describit oratorem dicturum, grauem ac sedatum, & cuius oratio pro tempore placida esse debet. L A M. Hort.

O' regina.] Petitoria generis suasorij. Huius autem principalis petitio est, hospitium littoris, ubi liceret naues tempestate quassatas citra iniuriam sarcire: trabes ad reficiendos remos è syluis excidere. Captat autem beneuolentiam à persona Didonis: hoc est, à gratulatione successus circa conditionem nouæ urbis: quæ res non poterat non reginæ ipsum oratorem, benigniter audiendum conciliare. Deinde implorat illius opem. Troës te miseri.] Occupat statim quod obijci poterat: Non nos aut ferro. Confirmat à uerisimili: Non ea uis animo. Narrat inde nauigationis consilium, & errores. Notat modestè Pœnorum barbariem, à quibus nulla læsis iniuria littore prohibeantur. Promittit par officium, & parem uicissim humanitatem, si id quod petat, exoret. Petit ad postremum haud sine extenuatione, ut liceat naues quassatas è syluis reficere & sarcire. Promittit animum gratum: terret, si non faciat. Si Aeneas uiuit, nihil timemus: sin perijt, habemus Acesten. Peroratio habet affectus. O' regina. Beneuolentia à persona Didonis, & gratulatione: quòd Diuorum beneficio, post fugam, mœnia nouæ urbis suæ uidere, & leges ciuibus dare ei contigerit. Neq; potuit aptius, & præsenti fortunæ accommodatius exordium ducere. B

Troes te.] Cùm se Troës uocet, à miserabili gentis suæ fortuna docilem eam reddit: & implorat simul opem reginæ, aduersus iniuriam. Maria omnia] Ellipsis, pathos à loco. Parce.] Pathos à pietate. Non nos.] Occupatio, quam soluit à præsenti fortuna & conditione.

Populare,] pro populatū, πολιορκεῖν. Est locus.] Narratio à chorographia Italiæ. Hanc describit à nominis ratione: à priscis eius terræ habitatoribus, uetustate gētis, armorum uirtute, feracitate soli, & postremò à præsentis nominis ratione. Hesperiam.] Ennianum est, ut fuit eius poëta Maro studiosus: C

Est locus, Hesperiam quem mortales perhibebant.

Atlas Italus, primus collem Auentinum habitasse traditur: qui è Sicilia aduectus, fratrem suum Hesperum, in cuius tutela tum Hetruria erat, bello adortus est: Iano puero adhuc, & ad regni munera immaturo. Erat autem uterq; Iapeti filius. Porrò Italus dimicare à Iano & Hetruscis prohibitus, in Auentino consedit, ad cuius radicem illorum & ope, & consilio postea Capenam condidit: ipsam uerò regionem Iani permissu Italiam nuncupauit. Breui pòst Hespero fratre è rebus humanis sublato, ipsum Ianum & Hetruriam in tutelam suscepit, & omnem circa Tyberim regionem, extinctis alijs ultrò citroq; nominibus, de se Italiam dixit. Hæc est illa prisca Italia, cuius nomen sensim ab Alpium radicibus usq; ad fretum Siculum propagatum est. Hæc ferè Fabius Pictor. Cato prodidit,

A prodidit; Italiam à diis & ducibus alia atque alia nomina sortitam: à Iano Ianiculam, quem quidam Oenotrum dictum fuisse affirmant, quòd uinum & far inuenerit: Camesenam, à Camese: à Saturno, Saturniam: & à gentilibus, Saltumbronam. Sed Saturniæ nomen durauit tot fermè annos, quot aurea ætas, usque ad Apim deorum Italicorum ultimum: unde mons Apenninus nomen suum traxit: & Italia ipsa aliquando Apennina dicta fuit, quam Antiochus Syracusanus Taurinom interpretatur. Græci fabulantur, à bubus Herculis quos opimos (inquit Hellanicus) Italia gignit: aut à uitulo egresso, ut Herodotus: aut quòd Græcorum quidam Italos boues appellant, ut Timæus, Italiam dictam esse. Lycophronis doctissimus enarrator in hunc modum de Italia hoc ipsum scriptum reliquit: αὐτὸς δὲ ἀπὸ μακεδονίας ἦλθεν εἰς ἰταλίαν, ἣ πρὶν ἀργεσσα ἐκαλεῖτο. εἶτα σατυρνία, ἀπὸ τοῦ κρόνου σατύρνου· γὰρ ὁ κρόνος παρὰ ῥωμαίοις. εἶτα ἀπό τινος αὔσονος, αὐσονία. εἶτα τυῤῥηνία. εἶτα ἀπὸ ἰταλοῦ τοῦ ἀφ' ὧν ταύρον τῶν γηρυόνου ἀγομένων παρὰ ἡρακλέους, καὶ ὑπὸ φυγῆς διανηξαμένης εἰς σικελίαν εἰς πεδίον ἔρυκος ἢ τοῦ ποσειδῶνος· ὃς ἐκλεψάμενος βασιλεύων, ἰταλία
B ἡ χώρα ἐκλήθη. ἰταλὸν γὰρ τυῤῥηνοὶ τὸν ταῦρον καλοῦσιν. ὅθεν ἡ ἰταλία ἡ χώρα ἐκλήθη. Hæc alio sunt nobis loco latinitate donata. In Italia omnium primus Picus regnasse proditur. Post quem eius filius Faunus rexit. Cui successit Latinus, Herculis filius, ex Fauni uxore, quinquagesimo quinto anno ante aduentum Aeneæ in Italiam, ut quidam Græcorum scripserunt. Illis porrò accesserim libentiùs, qui à duobus memoratis fratribus Italiam & Hesperiam regionem dominatam autumant. Macrobius Hesperiam nomen habere existimat, ἀπὸ τοῦ ἑσπέρας, quòd occasui subiecta sit: ut Oenotriã, à bonitate uini, quod in Italia nascitur.

Oenotrij.] Oenotrus Sabinorum rex, in ea Italiæ parte regnauit. Plin. quoque astruit, tertiam Italiæ regionẽ, ubi ager Lucanus & Brutius incipit, Pelasgos, Oenotrios, Italos, Morgetes & Siculos tenuisse. Dionysius author est, Arcades omnium primos transito Ionio, in Italiam colonos misisse: quare tradunt, Oenotrum Arcadem cum Peucetio fratre (quos Lycophron Βορειγόνους uocat) & Aboriginum gente, decem & septem ætates ante Ilij excidium in eam terram descendisse. Fuit autem is iunioris Lycao-
C nis filius, quintus à Phoroneo, qui primus omnium in Peloponneso regnasse dicitur. Hinc postea Dardanus in Samothraciam, atque inde in Phrygiam fuit aduectus. Eam autem regionem, quam Oenotriam à duce suo nominabant, incoluerant Ausones, e regione Peucinorum. Porrò autem quod Cato scriptum reliquit, non grauabor annotare. Ad orientem, inquit, Magnæ Græciæ pars est: Oenotria Arcadum, & Calabri, prius Ausones: ad quos Græcã uerbositas fert uenisse primam Græcorum classem, annis fermè quadringentis ante ruinas Troiæ, cùm Oenotrium ducem Arcadum post Troiam conditam adnauigasse in Calabriam tradat Antiochus Syracusanus, & circa oras maritimas posuisse colonias. Et ut parciùs mentiantur Græci, ab eo quondam dictam Italiam Oenotriam scribunt, cùm ab initio Italia, à uetustissimo rege Sabinorum & Hetruscorum, penes quos erat imperium, id nomen sortita fuerit. Hactenus Cato. Hic Philoctetes capta Troia habitauit. Lycophronis Scholiastes: ἔνθα νῦν ὁ ῥωμαῖος, χωρίον ἦν πρότερον λεγόμενον οἰνωτρία, ὅπου ὁ φιλοκτήτης ᾤκησεν μετὰ τὴν τῆς ἰλίου πόρθησιν, καθὰ διονύσιος καὶ ἄλλοι, καὶ πολλοὶ οἱ τὰ ῥωμαϊκὰ γράψαντες, ἱστοροῦσιν.

Hesperia.] Ab Hespero fratre Atlantis. Hesperides filiæ illius sunt dictæ: Aegle, Arethusa, Hespertusa. His traduntur fuisse horti arboribus pomiferis consiti, quos draco peruigil custodiebat. Hunc Hercules postea interfecit. De Hesperidibus & Brettanicis insulis annotauit Tzetzes Chiliad. 8. 228. Est & Hesperis herba, quæ noctu olet: & Hesperium promontorium Africæ.

Cùm subitò.] Occasio appulsus sui fortuiti in littus Africũ, ne studio eò cursum habuisse existimetur. Describit autem tempus nauigationis ac tempestatis ab exortu signi tempestuosi, una cum tauro exorientis, cuius exortu heliaco soluerent Siculum portum. Hesiodus fabulatur, hunc Orionem Neptuni ex Euryale filium fuisse. Hunc puerum forma insignem adamauit Diana, ut penè nupsisse ei crederetur. Quam rem Apollo indignè ferens, subinde sororem amanter obiurgabat. Accidit autem casu, ut uideret Orionis procul natantis caput: contendit ergo cum sorore, eam non tacturam sagittis, id quod procul nigrum in fluctibus appareret. Diana cùm uellet artificij sui in iaculando specimen edere, Orionis caput fixit. Porrò hæc uiso amatoris sui in littus eiectõ corpore, cùm factum doleret, eum inter sydera relatum cum tauro decertantem fecit. Alij fabulantur, Orionem natum è lotio, in corio tauri ab Hercule immolati, ab Ioue & Neptuno reddito: atque eum à Diana ob id interfectum, quòd illi uitium offerre conaretur: atque inde à Ioue in sydera eum relatum. Itaque Orionem, quasi Vrionem dictum putant Græci, ἀπὸ τοῦ οὔρου, ὅτι ἐκ τοῦ οὔρου ἐτέχθη. Bœoti eum Candaona uocant, & Lycophron τρίπατρον. Cuius rei interpres huiusmodi causam adducit. Hyrieus quidam uxorem habebat Coloniam, neque illi erant liberi. Forte accidit, ut Iupiter, Neptunus & Apollo ab Hyrieo hospitio exciperentur: qui immolato boue, eos humanitate summa suscepit. οἱ δὲ θεοὶ ἔφασαν (inquit) αἰτεῖν αὐτὸν ὅ βούλοιτο. ὁ δὲ παιδίον αὐτῷ γενέσθαι ᾐτήσατο, οἱ τρεῖς τὸ τοῦ σφαγέντος βοὸς βύρσῃ ἐνεούρησαν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὁ ὠρίων ἐγένετο, οὔριον κληθείς, ὡς ἐκ τοῦ οὔρου τεχθείς. ὅθεν καὶ τρίπατρον τοῦτον καλεῖ. Orionis gladium Diomedes habuit. Porrò Homeri scholiastes paulò quidem diuersius, sed subdit: ὑιὸς ὁ ποσειδῶνος καὶ ἀλκυόνης, μιᾶς τῶν ἄτλαντος θυγατέρων, ᾤκει μὲν ἐν ὑρίᾳ τῆς βοιωτίας. φιλόξενος γενόμενος δὲ ὢν, ὑπεδέξατό ποτε καὶ θεούς. ζεὺς δὲ καὶ ποσειδῶν καὶ ἑρμῆς ὑποξενωθέντες αὐτῷ, καὶ τὴν φιλοφροσύνην ἀποδεξάμενοι, παρῄνεσαν αἰτῆσαι ὅ, τι ἂν βούλοιτο. ὁ δὲ ἄτεκνος ὤν, ᾐτήσατο παῖδα. λαβόντες οὖν οἱ θεοὶ τὴν τοῦ ἱερουργηθέντος αὐτοῖς βοὸς βύρσαν, ἀπεσπερμήναντες εἰς αὐτὴν, καὶ ἐκέλευσαν κρύψαι κατὰ γῆς, καὶ μετὰ δέκα μῆνας ἀνελεῖν. ὧν ἀναδοθέντων, ἐγένετο ὁ ὠρίων. ὅτις ὀνομασθεὶς διὰ τὸ ἱερῶσαι ὥσπερ τοὺς θεούς· ἔπειτα κατ' εὐφημισμὸν, ὠρίων. συγκυνηγῶν δὲ οὗτος ἀρτέμιδι, ἐπεχείρησεν αὐτὴν βιάσασθαι. ὀργισθεῖσα δὲ ἡ θεὸς, ἀνέδωκεν ἐκ τῆς γῆς σκορπίον. ὃς αὐτὸν πλήξας κατὰ τὸν ἀστράγαλον, ἀπέκτανε· ζεὺς δὲ συμπαθήσας, κατηστέρισεν αὐτόν. διὸ τοῦ σκορπίου ἀνατέλλοντος, ὁ ὠρίων δύνει. Historia extat apud Euphorionem. Sunt qui aliter, quod ad scorpionem, fabulantur. Orionem artis fiducia in uenatu apud Dianam & Latonam iactitasse, sagittis se percussurum, quicquid terra gigneret. Atque aduersus eum terram scorpium genuisse, à quo interfectus fuerit. Iupiter utrio-

usque de

usq; animum admiratus, scorpionem in cælum transtulit, & Orionem, idq; precibus Dianæ. Et quia strenuus in terris fuerat uenator, inter sydera etiamnum uenari uidetur. Quod uerò ex urina trium deorum ortus fingitur, in causa est & Physica ratio. Nam per id ferè tempus, quo oritur, mare ac terras uentis tempestatibusq; turbat. Romani Iugulam uocant, quòd armatus gladium in taurū stringere uideatur. Est autem clarus & terribilis stellarum fulgore. Si totus fulget, serenitatem: sin obscurior appareat, tempestates promittit. De Orione, historiam quoque haud dissimilem Arionis citharœdi & delphinis referunt. Sed hoc sydus cæleste insignitum est tribus claris stellis in capite, è quibus media cæteris est lucidior: in singulis humeris, singulas habet claras: in dextro cubito, obscuram unam: in eadem manu, unam: in zona tres: in gladio tres: in singulis genibus, singulas: in singulis pedibus, singulas: in mantili, tres. Diuiditur à zona & reliquo corpore, ab æquinoctiali circulo. De Orione disertè & grauiter ad hunc modum canit Aratus in Phænomenis:

λοξὸς μὲν ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς
ὠρίων· μὴ κεῖνον ὅ τις καθαρῇ ἐπὶ νυκτὶ
ὑψοῦ πεπτηῶτα παρέρχεται. ἀλλὰ πεποίθοι
οὐρανὸν εἰσανιδὼν προφερέστερα θηήσασθαι.

Vada cæca.] *Metalepsis: exaggerat pericula à locorum difficultatibus, è quibus cùm multarum nauium naufragio uix elapsi sint.* Quod genus.] *Ex Furio hoc hemistichium sumptum, ostendit Macrobius. Contentio, qua modestè expostulat cum Didone, de inhumanitate Pœnorum: cùm palàm constet, Troianos non ad uim, sed tempestatis iniuria huc delatos.* Hospitio.] *Exaggeratio barbariei & inhumanitatis Carthaginensium, à loco extenuato: non urbibus, non agris, sed littore prohibemur, quo nihil sterilius, & cuius adeò propè nullus sit usus. Iam cum iure gentium nemini supplici negari debeat hospitium, cuius uiolatores Iupiter ξένι☉ grauiter puniat, barbariem gentis non iniuria perstringit. Ad hæc littora, aër, maria, maximè omnibus mortalibus iure naturali sunt communia. Erasmus indicat prouerbiale esse, Ne terra quidem profuit: hoc est, ne minimo quidem: quasi dicas, ne glebam quidem impartiuit, aut ne terra quidem hospitio dignatus est.* A

Bella cient.] *Confirmat à recenti iniuria, qua uiolati sint. Primam autem terram, littus dicit.*

Deos.] *Terret ab iure hospitali uiolando, ab impio. Xenius enim Iupiter, hospitum percussores punit.* Sperare.] *pro timere, acyrologia. Idem alibi:*

Hunc ego si tantum potui sperare dolorem.

Rex fuit.] *Tuetur innocentiam suam, à Ducis iustitia, pietate & uirtute. Porrò autem, cùm dicit, fuisse: ostendit, dubium esse, sitne in rebus humanis, ánnon. Alioqui desperationem ea uoce significamus, quoties uolumus ostendere, iam id planè non esse, quod olim extitit.*

ἦν πάλαι ἄλκιμοι ἦσαν Μιλήσιοι.

Quem si fata.] *Tautologia: terret Didonem ad postremum bifariam: & à præsenti uindicta Aeneæ, si superstes sit: & ab auxilijs Acestæ. Contrà, par beneficium utrimque promittit.* Acestes.] *Crymnisi hic & Segestæ Troianæ filius fuit. ἀκεστὸς alioqui ἐπίθετ☉ est: id est, medicabilis. καὶ ὄχ☉, ἢ ὄχημα σικελικόν, uehiculum Siculum. καὶ ἀκεσταί, ῥάπται ἱματίων παλαιῶν, ἰατροί, καὶ ἠπηταί. Vehicula dicit Hesychius signare, ab urbe Siciliæ, παρὰ τὸ ἀκέομαι· καὶ ἀκέω, medeor. Commendat Acesten à uirtute rei militaris & antiqua nobilitate. Quin & illud figuratè dictum est,* B

——socijs & rege recepto.

Quassatam.] *Peroratio constat petitione, quàm extenuat, inserens simul affectus à personæ qualitate, & auersione: ut uidelicet reparata è syluis classe, unà cum duce incolumes Italiam petere liceat. Sin ille perijt, redeundi facultas detur eò, unde soluerint.*

A R G V M E N T V M.

Troiani orationem Ilionei murmure, & fremitu approbant. Dido respondet, obiecta purgat, sese excusans à necessitate, ob fratris insidias, vrbisq; nouitatem, omniaq; liberalitatis officia, quanta fieri possunt maxima, Troianis benignè pollicetur.

Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breuiter Dido uultum demissa profatur:
Soluite corde metum Teucri, secludite curas.
Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri,
Quis genus Aeneadûm, quis Troiæ nesciat urbem?
Virtutesq;, uirosq;, † aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni,
Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab urbe.
Seu uos Hesperiam magnam, Saturniaq; arua,
Siue Erycis fines, regemq; optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam, opibusq; iuuabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Vrbem quam statuo, uestra est: subducite † naueis:
Tros, Tyriusq;, mihi nullo discrimine agetur.
Atq; utinam rex ipse, noto compulsus eodem,
Adforet Aeneas: equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus syluis, aut urbibus errat.

NASC. Cvncti simul ore fremebant.] *alludit ad morem cùm Græcorum, tum etiam Romanorū, apud quos res approbari publicè solebāt strepitu, plausuq; populari. Cic. in oratione pro Archia poëta: & nostri illi fortes uiri, & rustici, ac milites dulcedine quadā gloriæ cōmoti, quasi participes eiusdē laudis magno illud clamore approbauerunt. Igitur* fremebant: *id est, murmurātes approbant. & est Homeri uersus ex Il. α.* C

ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

Tū breuiter Dido uultū demissa profat.] *τὸ πρέπον pudicæ mulieris, & prudentis reginæ, uultū demittit, & pauca loquitur. Sed occultior quoq; in his uerbis intellectus inest: nā significare Poëta uidetur, quod Cic. in primo de Orat. ex persona L. Crassi disputat,*

* al. &

* al. classem:

A disputat, ex naturæ muneribus, pudorem in oratore omniū esse primū: cuius rei testis est ipse de se in diuin. cùm ait: Ita Deos mihi uelim propitios, ut cùm illius tēporis mihi uenit in mentem, quo die citato reo, nihil dicendum fuit, non solùm commoueor animo, sed etiam toto corpore perhorresco: ita quoque uerecundus Vlysses apud Homerum:

» στάσκεν ὑπαὶ δὲ ἴδεσκε κατὰ χθονὸς ὄμματα πήξας.

» Id est, Stabat deiecto uultu, & humi fixis oculis.

Soluite corde metū Teucri.] Didonis est hæc perelegans, humanitatis, beneficētiæq́; plena responsio, quæ duo, ut iam dictum est, potissimùm continet, purgationem obiectorum, & officiorum pollicitationem: nam cùm barbaram illi crudelitatem Ilioneus exprobasset, ob eamq́; ipsam rem Troiani non ab re timere uiderentur, statim regina, ut eorum animis tranquillitas adsit, timorem illis adimit, & securitatem præstat. Huic non dissimile est principium illud Veneris in primo Aeneid.

» Parce metu Cytherea, manent immota tuorum

» Fata tibi.——

& Sibylla in sexto Aeneid.

» Nullæ hic insidiæ tales, absiste moueri.

quibus rebus Troianos beneuolos sibi, attentosq́; facit.

B Secludite curas.] Non est iteratio, ut falsò quidam existimant: sed duo monet, ut timorem, & quam ex timore curam capere possent, deponant: nam ex metu dolor nascitur. itaq; Cic. in Tusculanis quæst. cùm de animi perturbationibus ageret, primùm de timore, deinde de dolore agere cepit. Res dura, & regni nouitas me talia cogūt Moliri.] Obiecta refellit, & se purgat à necessitate, omnem facti culpam in suspicionem de fratre, & in regni nouitatem reijciens: status est iuridicialis assumptiua ex remotione criminis. ad illud uerò respondet:

» Quod genus hoc hominū, quæ'ue hūc tā barbara morē

» Permittit patria.

Quis genus Aeneadum?] Purgatis obiectis Troianorum commendationem primùm ingreditur: quorum genus, uirtutes, res præclarè gestas, excidia, calamitatesq́; per commiserationem extollit: deinde ad se, suosq́; reuertens rursus inhumanitatis obiectum refellit. Ostendit igitur Troianorum genus uirtutes, resq́; ab illis gestas, adeò esse illustres, ut ab omnibus cognosci possit: eorumq́; miserias & ærumnas huiusmodi fuisse, ut quoduis genus hominum, modò fuerint homines, ad misericordiam inducere possint: se uerò non esse ita barbaros, aut ab humanitate tam alienos, ut humanarum calamitatum misereri nesciant. Quibus ex uerbis duo præcipui eliciūtur beneuolentiæ loci, alter ex personis auditorum: & hic duos habet locos, à claritate generis, uirorumq́; uirtute, & ex magnitudine calamitatum eorum per commiserationem: alter ex sua Afrorumq́; persona, quos summa cum modestia benignos, humanosq́; esse indicium facit. Virtutésque uirosq́;?] à magnitudine uirtutis Troianorū commendatio. Aut tanti incendia belli?] Alius beneuolentiæ locus per commiserationem ex præteritis Troianorum incommodis. Nō obtusa adeò gestamus pectora Pœni, Nec tā auersus equos Tyria sol iungit ab urbe.] A sua Afrorumq́; persona beneuolētiam colligit. Quod uerò ad intelligentiam horum carminum facere uidetur, hæc sunt: se non esse pectore tam duro, atq; obtuso, ut res mortalium perpendere, eorumq́; calamitates misereri nequeant: neq; tanto locorum interuallo se ab hominum consortio diuelli, uel potiùs Carthaginem non ita in extremis terrarum partibus positam esse, quin eò etiam rerum in orbe gestarum, præsertim Troianorum fama peruenire potuerit. Seruius & Donatus antiqui interpretes aliter hunc locum interpretantur: quorum quidem sententiam eò minus reijcio, quia ad confutationem obiectorum facit: attamen hæc nostra opinio sententiæ Maronis quadrare magis uidetur. Seu uos Hesperiā magnam.] Dido summam hic beneficiorum suorum proponit, & cum Troianis officiorum pollicitatione, ac beneficentia certat. ad illud facit:

» Si datur Italiam, &c.

Hesperiam uerò magnam dixit, ad differentiam Hispaniæ, quæ itidem Hesperia nominatur, neq; ratione quantitatis: nam maior est Hispania duabus Italijs, sed causa dignitatis, maximè propter urbē Romā. Auxilio tutos dimittā, opibusq; iuuabo.] Duo sanè magna pollicetur, auxilium hominū, atq; opū. Vultis & his mecum pariter considere regnis?] Paulatim reginæ sui erga Troianos animi candorem amplificando ad extremam usq; liberalitatis lineam peruenit: nā quid illis maius offerre, aut polliceri potest, quàm ut regni illius ipsi quoq; participes fiant? Vrbem, quā statuo, uestra est.] Plena, perfectaq́; charitas (de humana loquor) hæc est, ut quod cuiusq; proprium est, commune fiat. iuxta illud Euripidis, τὰ πάντα φίλων κοινά. hic alij ἀντίπτωσιν esse uolunt, alij Zeugma à superiori, ut repetatur, vultis. sitq; sensus: uultis urbem quam statuo? uestra est. multi uerò syllepsim esse contendunt, qualis illa apud Terent. in Andr.

» Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.

hic autem Poëta reginam uaticinantem facit, Carthaginem Romanis cessuram, qui à Troianis originem duxerūt. Subducite naues.] Ad terram trahite naues uestras, concessio est. ad illud respondet:

» Quassatam uentis liceat subducere classem.

Atq; utinam.] Amplificatio beneficiorum. & profectò ingens est reginæ pietas, quæ ubi Troianos sui regis anxios uidet, ultrò illis opem ad eum inquirendum, quam ipsi non petierant, pollicetur. iuxta illud Isocratis ad Demon. ἴσθι δ' ἂν ἄριστα χρώμενος τοῖς φίλοις, ἂν μὴ περιμένῃς τὰς παρ' ἐκείνων δεήσεις, ἀλλ' αὐτεπάγγελτος ἐν τοῖς καιροῖς αὐτοῖς βοηθῇς. Si quibus eiectus syluis.] Magnum incommodum est, ubi quis in deserto loco errat, omni spe uictus, ac uitæ destitutus sicuti de Achemenide ipse ait in 3. Aeneid.

» Tertia iam lunæ se cornua lumine complent

» Cùm uitam in syluis inter deserta ferarum

» Lustra, domosq́; traho.——

Talibus.] Eclipsis: perorauit. Antonomasia est & illud, Dardaniæ, pro Troiani. Fremebāt.] metaphora, à leonibus ad homines. Vultū.] Ab habitu & maiestate uere regia dicturientis, decorū. Dicturi est, frontem & oculos modestè demittere, ne fastus, supercilia & impudentiæ forma authoritatē extenuent, & cōcilient inuidiā. Maximè uerò placidus uultus præsenti negotio est accommodatus, ut hac ratione propius Aeneæ postea concilietur. Soluite.] Respondet ad singulas orationis partes Ilionei, & quidem concisa breuitate. Principiò orationis excusat factum, à necessitate. Inde benigniter ad regni societatem noui inuitat: promittit materiam & omnia commoda ad reparandam classem. Confirmat animos, à tuto. Ad ultimum, ut perculsos animos magis magisq́; erigat spe præsentissimæ salutis, optat ipsorum ducem adesse, quem alio LAMB. Hort.

quo beneficio sibi demereatur. Soluite.] Beneuolentia à periculorum securitate, quam identidem repetit expolitione. Res dura.] Excusat à necessitate, propter regni sui rudimenta, cur uigilantiùs, media inter barbaros, dispositis præsidijs cardines tueatur. Pertinetq; propriè ad id, quod Troianus orator dixerat: Quod genus hoc hominum. Nouitas.] Vt non solùm recens imperium, & iam primum iaci cœpta fundamenta urbis intelligas: sed etiam celebritatem, quam sua uirtute inter barbaros iam circa eius auspicia, ignoti antea, sibi pepererant. Nulla regna sine armis crescunt, præcipuè noua, quorum nouitas rectè uicinis est formidolosa, quòd nunquam illorum fines sine horum detrimento propagentur: siue quòd nouorum splendore & magnificentia inuidiæ obnoxia sit, quòd eam æquare nequeant. Nouitatis enim perinde & gloriæ comes est inuidia. Ducta metaphora ab hominibus ad regnum Punicum. Noui homines apud Romanos appellabantur, qui obscuris parentibus ac maioribus prognati, sibi sua uirtute claritudinem pariebant, quoinde posteris suis nobilitatis principium & authores essent: ut Cicero, Marius, & nonnulli alij. Quis genus.] Respondet ad uerba Ilionei: Troes te miseri: —Rex fuit Aeneas nobis. Rursus Aeneadum, pro Troianorum: antonomasia. aut certè, genus Aeneæ, ut species pro genere accipiatur. Estq; uenusta anaphora, quæ unà uniuersalem complectitur. quasi dicat: nemo ferè toto Orbe est, ad quem clades Troiani nominis & internecio non peruenit. Virtutesq;] Polysyndeton Tragica metaphora est in incendio.

Non obtusa.] Occurrit reprehensioni inhumanitatis barbaræ: Si genus humanum & mortalia temnitis arma. Physici tradūt, regiones à sole remotiores, ut bellicosiores, ita natura tum stupidiores esse, tum ferociores. Sic fermè Aristoteles primo πολιτικῶν: Quæ in frigidis degunt regionibus gentes, & quæ in Europa, animis quidem abundant: at ingenij & artificij parum habent: quæ uerò Asiam colunt, ingenijs quidem & arte pollent, sed parum sunt magnanimi. Et in hanc quidem sententiam Aristoteles. Quod ad claritudinem ingeniorum attinet, inter Europæos borealiores Germani ingenijs & eruditione Asiaticos & Aphros multis parasangis superant hac nostra tempestate: ut bellicæ rei laudem et gloriam sileamus. A

Tyria.] Carthagine: antonomasia. Saturnia.] Expolitio. Erycis.] Periphrasis Siciliæ. Tradunt hunc Neptuni & Veneris filium fuisse, atque in Sicilia imperauisse: alij, Veneris & Butæ fuit, qui cum Hercule congressus, in pugilatu ab eo occisus fuit: & monti, sub quo conditus creditur, nomen fecit. Apollonij interpres urbis nomen esse dicit, in qua Veneris numen impensè cultum fuit. ἔρυξ ὄνομα (inquit) πόλεως, ἔνθα τιμᾶται ἡ Ἀφροδίτη, οἱ δὲ τὴν Σικελίαν. Strabo non montem, sed promontorium esse, author est. ἀκρωτήριος δ' ὁ ..., καὶ ὁ ἔρυξ ... τῆς Σικελίας. ... Verba sunt Chrestomathiæ authoris. ex Strabone. Cæterùm, Eryx pugil ex prouocatione interfectus fuit: nam postquam Hercules traiecisset ex Italia in Siciliam, omnemq; oram à Peloro ad Erycem usque peruagatus, ab ipso Eryce in pugnam hac conditione prouocatus fuit, ut se uicto, rex Hiberica præda poteretur: uictor uerò ipse regnum uicti hospitis obtineret. Perijt in hoc cæstuum certamine Eryx, iuuenis ferox, & illi certaminis generi assuetus. Sunt qui cum palæstra superatum contēdant. Regemq;.] Expolitio. Vrbem.] Ἀντίπτωσις, Græcorum imitatione. Subducite.] Ex B alto in littus ducite: contrarium uerbo Deduco: quod propriè signat, de littore & portu in altum ducere:

Deducunt naues scopulo.

Atq;.] Deesis. optat ducem Troianum præsentem, ut eū aliquo beneficio sibi demereatur. Notū,] pro quouis uento: species pro genere. Certos.] Impigros, de quibus ita exploratum habeat, ut penitùs nihil dubitetur. Abusus est composito pro simplici. Mittam exploratores circa littora & syluas, sicubi erret. Perorationem absoluit ab obuia effusaq; humanitate, planè regia. Etenim non solùm optat Aeneam adesse, uerumetiam promittit se ultrò missuram circa uicinas urbes & portus conquisitores fidos, sicubi horum omnium, quæ Carthagini geruntur, ignarus, in regione ignota erret. Et expolitio habet amplificationem propensi animi in Troianos, cùm extremas Libyæ oras explorare sit iussura: quod profectò plus est, quàm in proximis littoribus & syluis hominem quærere.

A R G V M E N T V M. C

Aeneas & Achates liberalitate Didonis allecti, è nube ardent erumpere, hæc illis cogitātibus, nubes scindit se, Aeneas apparet in conspectu reginæ forma & vultu elegās ac venustas: quem suo artificio Venus illustrarat: & prior reginam ipsam alloquitur. D

NASC.

ERVMPERE NVBē.] cū impetu exire de nube. Prior Aeneā cōpellat Achates.] τὸ πρῶτον. minor maioris sententiam quærit. Nate Dea.] Verba sūt Achatæ tētantis animū Aeneæ, quid hac in re agendū putet: multa illi proponit cauta, ex quibus colligere potest, quid expediat, nempe ut sese reginæ

His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Aeneas, iamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Aenean compellat Achates:
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta uides, classem sociosq; receptos.
Vnus abest, medio in fluctu quem uidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repentè
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraq; in luce refulsit,
Os humerosq; deo similis: namq; ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenq; iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores:
Quale manus addunt ebori decus: aut ubi flauo
Argentum Pariusue lapis circundatur auro.

ostēdat. Omnia tuta uides.] Hoc fortè prius uidendū fuerat, nūquid tutò apud Afros existere posset, quàm se illis apertè ostēderet. Vnus abest.] Cōmiseratio ex casu periclitantis hominis. Quē uidimus ipsi.] Auget cōmiserationem à signo: hoc enim fuerat illis grauior casus, quòd hominē, imò nauim

A *uim ipsi in mari perijsse suis oculis uiderant. hinc illud:*

Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit, &c.

Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repentè
Improuisus, ait: ——

Vix ea fatus erat cũ circũfusa repẽtè Scindit se nubes.] *Homerum imitatur Poëta, apud quẽ Vlysses itidem nebula à Pallade circumfunditur, cumque ad Alcinoum regem Phæacum, eiusque uxorem Areten accessisset, nubes euanuit. uersus Homeri sunt ex Odyss. η.*

Ἀμφὶ δ' ἄρ' Ἀρήτης βάλε γούνασι χεῖρας Ὀδυσσεύς,
καὶ τότε δή ῥ' αὐτοῖο πάλιν χύτο θέσφατος ἀήρ.

Restitit Aeneas.] *Hæc artificiosæ pulchritudinis Aeneæ descriptio ex Hom. sumpta est Odyss. ψ.*

Claraque in luce refulsit.] ὑπερβολικῶς *Aeneæ pulchritudinem extollit: nam nihil clara luce splendidius, tamẽ Aeneas in ipso lucis splendore fulgebat. Sed quo modo fulgebat? similitudinem adiungit.* Os, humerosque Deo similis.] *Hæc similitudo illius generis est, quod Græci εἰκόνα uocant. igitur facies Aeneæ humano uultu*
B *augustior esse uidebatur. illud aut Homeri imitatus est ex Odyss. ζ.*

μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα. ——

Sed uenustius ipse, os, humerosque Deo similis. Namque ipsa decorã.] *Causam assignat tantæ pulchritudinis, ne quis fortè naturalem tantum fuisse credat. Tria autem pulchritudinis signa recenset, Cæsariem, colorem purpureum, seu roseum: qui in iuuenibus præcipuè uigere solet, & oculorum uenustatem: in quibus ueteres amoris sedem collocarunt. unde est:*

—— *longumque bibebat amorem.*

Hæc igitur pulchritudinis ornamenta eò spectant, ut placeat Didoni: nam animal quod pulchrum est, si eminus tantùm cernatur, inserit etiam aliquid (ut ait Xenophon in libro de dictis, & factis Socratis) quod insanire faciat. unde fieri ait, quod Cupido pharetratus effingitur. eius uerba ita habent: ἴσως δὲ καὶ οἱ ἔρωτες τοξόται διὰ τοῦτο καλοῦνται, ὅτι καὶ πόρρωθεν οἱ καλοὶ τιτρώσκουσιν. *Locum hunc totum de pulchritudine Aeneæ Poëta sumpsit quidem ex Homeri libro superiùs adducto, sed hunc in primis uersum. nam sic ait Homerus Odyss. ζ.*

C οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.

At noster fortasse melius: qui ne effeminata quædam in Aeneæ pulchritudo extitisse uideretur, Cæsariem decoram *dixit, quod militare uerbum est, non* οὔλας κόμας: *hoc est, crispos capillos, quod pusilli, atque effeminati animi signum est. Sed hæc quæ sequuntur, humanum captum superant.* Lumenque iuuẽtæ Purpureũ, & lætos oculis adflarat honores.] *Id est, gratiã, & pulchritudinem: nam in pulchritudine uenustas etiam requiritur. ita Nonius Marcellus hunc locum explanat in dictione, Honor. Virg. in 2. Georg.*

Frigidus & syluis Aquilo decussit honorem.

Quale manus addũt ebori decus.] *Locũ exornat similitudine ex ebore, argento, Pariòue lapide arte elaborato desumpta, locus Homeri Odyss. ψ. Hoc uerò differunt, quod Homerus ex argẽto tantùm auro circundato atque ornato similitudinem duxit: hic autem noster ebur, Pariumque lapidem addidit, quæ res cùm ampliorem, tum etiam uenustiorem similitudinem facit. uersus Homeri hoc habent:*

ὡς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίην, χαρίεντα δ' ἔργα τελείει.

Sed nescio quid elegantius habet manus, quam uir, seu ἀνήρ. & *addunt ebori decus, quàm* χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ: *id est, aurum circumfundit argento. Sed non minus obseruandum est perpetuum descriptionis artificium, orationisque genus nam cùm satis fuisset dixisse:*

Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit.

Rursus tamen erupit in ipsum uultum, eamque sententiam per ὑποτύπωσιν *causas, effectusque exprimentem additis aptissimis comparationibus uenustissimè exornauit. Id orationis genus Græci* σαφὲς, καὶ λαμπρὸν *uocant. Cicero in part. orat. alterum perspicum, alterum splendidum, ac illustre appellauit. Simile huic exemplum est perelegans apud Statium, ubi Achilles amore puellæ regiæ inflammatus describitur: cuius amorem cum uno ferè uerbo significare potuisset.*

Non latet haustus amor.

Eandem sententiam, non minori cum uenustate, quàm fortasse Virgilius fecit, uariatis uerbis, additaque comparatione, illustrauit. ita enim ait:

Non latet haustus amor, sed fax umbrata medullis
In uultus, atque ora redit, lucemque genarum
Fingit, & impulsam tenui sudore pererrat,
Lactea Massagetæ ueluti cùm pocula fuscant
Sanguine, Puniceo uel ebur corrumpitur ostro.

Exempla pulchritudinis extant in 4. Aeneid. de Aenea, & in 9. de Eurialo, sed præter comparationem nihil habent amplificationis, & ornamenti.

ARRECTI] *Aeschrologia: metaphora à corpore ad animũ ducta. Nota alioqui propria uocis significatio est.* L A M B. Hort.

Animum.] *Pro animo: synecdoche. Venustè geminatur copula.* Nate.] *Periphrasis Aeneæ, qua beneuolentiã ab ipsius persona captat.* Omnia.] *A' tuto. nam Aeneam confirmat à salute classis constitutæ, & sociorum omnium extra unum, quem pereuntem uiderant.* Receptos.] *Zeugma.* Vnus.] *Leucaspis gubernator, cum Oronte, & alijs qui eadem naui uehebantur:*

Vnam (inquit) quæ Lycios, fidumque uehebat Orontem
In puppim ferit, excutitur pronusque magister,
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus uorat æquore uortex.

Claraque.] *Descriptus hic locus est partim ex Odyss. 6. partim ex 12. Odyss. 6.*

τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα, κὰδ δὲ κάρητος
οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
ὡς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει.
ὡς ἄρα τῷ κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

Et lib. duodecimo:

ὡς ἀνθέα θηλεῖ, σκίδνατ' ἤπειτα, ἅπαντα δὲ χθών.

Apollonius 3. Argon. de Argonautis Colchorum urbem mirantibus:

ἦκα δ' ἔτ' ἐκ πεδίοιο πόλιν καὶ δώματ' ἴκοντο
Αἰήτεω, τότε δ' αὖτις ἀπειρέσιος νέφος ἦεν.

Os humerosque.] εἰκὼν, *cũ hyperbole coniuncta. Illustrat τὴν εἰκόνα comparatione. At Homerus suũ Vlyssem descripturus, eum cum Hyacintho componit, cui co-*

mas concinnat. Mineruam cum fabro argentario perito confert, quem Vulcanus aut Minerua arte aliqua instituerit, qui argentum multo auro inuestit & exornat. At Maro descriptum Aeneam à decora cæsarie & forma iuuenili, Pario lapidi, multo auro aut argento nitenti assimilat. Est autem Parus una Cycladum, in qua nobile marmor candore spectatum nascitur, à qua Parium marmor celebrem nomenclaturam sortitur. Superat nobilitate Cyzicenum, Chium & Hispanicum. Et Parius lapis, qui & Lydius appellatur, in quo exploratur aurum. A

ARGVMENTVM.

Gratias agit Didoni de socijs receptis: quod beneficium tantopere verbis extollit, vt se ipse, ac reliquos, qui per Orbem terrarum sparsi sunt, Troianos, tantæ beneficentiæ respondere posse neget: verùm se operam daturum, vt hoc diuinum beneficium à se grata recordatione, & memoria excolatur.

—corâm, quem quæritis, adsum,
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O' sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos relliquias Danaûm, terræq; marisq;
Omnibus exhaustos iam casibus, omniū egenos,
Vrbe, domo socias. grates persoluere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quicquid ubiq; est
Gentis Dardaniæ, magnū quæ sparsa per orbem.
Dij tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam iustitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuére parentes?
In freta dum fluuij current, dum mõtibus umbræ
Lustrabunt, conuexa polus dum sydera pascet:
Semper honos, nomenq; tuū, laudesq; manebūt,
Quæ me cunq; uocant terræ.—

NASC. CORAM, quē quæritis, adsū.] Decebat eum, qui insperatus, & improuisus apparebat, quiq; summo lætitiæ affectu excitabatur, suam ex abrupto orationem inchoare: & hoc pacto (si uerum ingenuè fateri licet) honestius, uenustiusque Didoni se manifestum facere uidetur Aeneas, quam Alcinoo regi apud Hom. Vlysses: quem in cinere abiectè sedentem inducit, Odyss. η. nam etsi naufragus erat, cùm ad regem accessisset uir tantus non ita abiectè se gerere debebat, ut in cinere sederet, sed τὸ πρέπον uiri magni, cum aliqua tamen modestia, seruare atq; tantum Alcinoo uel primo aspectu, se præbere, ut beneficio regis non indignus esse uideretur: non me præterit lege cautum fuisse, ut supplices apud Larem sederent taciti, cuius rei Apollonij interpretes, item alij Græcorum meminerunt: ad quod proculdubio respexisse quidem uidetur Homerus, sed tamen præter legem Poeta præsertim facere poterat, ut uir tantus non ita humili animo, sed alacrius aliquando auxilium peteret. O' sola infandos Troiæ miserata labores.] μετάβασιν facit ad Didonem: cuius beneuolentiam sibi conciliat cum commiserationis affectu, tum in primis commemoratione singularis illius erga se sociosq; suos pietatis: quam per exclamationem uehementer extollit. Quę nos relliquias Danaûm, terræq; marisq;.] κατ' ἔμφασιν explicat, quod antè dixerat, labores Troiæ: & reginæ beneuolentiam auget per commiserationem: unde pulcherrima deducitur αὔξησις per congeriem calamitatum, ærumnarumq;, quas Troiani passi fuerunt: labores in bello, tempestates in mari, pestilentiam in Creta, quibusdam in locis famem.

Vrbe, domo socias.] Reginæ beneficentiam, pietatemq; amplificat: à qua non solùm benignè hospitio susceptos, uerumetiam regni, ac familiæ eius socios effectos esse dicit. ad illud respondet:

Vultis & his mecum pariter considere regnis?

Grates persoluere dignas.] Artificiosè extollēdo beneficium reginæ, suam καταμείωσιν facultatē extenuat. Quæ res cùm ad inuidiam euitandam, tum ad laudem, beneuolentiamq; sibi comparandam plurimum facit.

Dij tibi si qua pios.] Quod ipse præstare nõ potest, Deos precatur, ut tãto ipsi beneficio respõdeãt: quibus ex uerbis occulta deducitur Aeneæ cõmendatio ab officio grati animi, qui, quæ in re uires desunt, ea in re propēsam animi sui uoluntatem declarat. Pios.] ὅσιος bonos est: uerumtamen ad reginam potius, quàm ad Aeneam referendum arbitror. B

Quę te tam lęta tulerūt Secula?] Reginæ probitatē, ac mores commendat à tempore: perinde quasi seculorum sit, & ætatum, ut boni, aut praui homines nascantur. Terent. in Adelph. Hoccine saculum. Qui tãti talem genuére parentes?] Oratione liberos ex parentibus commendat, quod est argumentum à genere. In freta dum fluuij.] A' gratitudine animi. Sed facilè dubitari potest, utrum reginam ex loco beneficio perpetuam sibi laudem comparaturam dicat, an ad Troianos hoc referendum sit, atque ita intelligendum: memoria nominis tui semper apud nos uigebit, & per nos apud posteros nostros, & quocunq; locorum nobis peruenire contigerit: quam quidem rem congerie uerborum, ac sententiarum idem significantium, auget, & ornat: huic persimile quidem est illud in Bucolicis Ecloga 5. sed minus graue: C

Dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit,
Dumq; tymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenq; tuum, laudesq; manebunt.

Aliter hanc eandem ferè sententiam in 7. Aen. protulit:

Non erimus regno indecores, nec uestra feretur
Fama leuis, tantiq; abolescet gratia facti.

Aliter in 4. Aeneid.

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.

Quamobrem facilè perspici potest, quàm ingeniosè Virgilius eadem uarie uarijs personis accommodet. Dū mõtibus umbræ Lustrabunt, conuexa.] Omnino eruditioribus placet, ut post dictionem, conuexa, distinguatur, sitq; sensus: dum umbræ lustrabunt ea, quæ sunt conuexa in montibus, montium quippe ambitus: nam tuberositas illa conuexa in montibus umbram efficit.

Polus dum sydera pascet.] Notandum est de flamma uerbum pascet. sic in 2. Aeneid.

—circum tempora pasci.

Hoc sentit, dum sydera suis flammis uigebunt: nam cùm occiderint,

A occiderint, non amplius ali, seu pasci dicuntur. Quę me cūq; uocāt terrę.] Quocūq; terrā obibo. per τμῆσιν.

LAMB. Hort. ADSVM.] *Euocatio. Exordium abruptum est, constans affectibus & exclamatione, in humanitatem & commiserationem reginæ erga Troianos periculis fractos, ut nihil extra infelicem animam reliquum habeant.* Vrbe.] *Asyndeton: quasi dicat, inuitas nos ultrò ad societatē non modò regni & urbis, uerumetiam hospitij.* Grates.] *Propositio gratiarum actionis: quam non solùm à personæ suæ extenuatione, sed etiam à totius gentis rebus afflictis trahit. Quare disertè ἰνεργίαν statim attexit, ut dij ἀντάξιε λάβειν uelint pro meritis dignè eam humanitatem respicere & remetiri.* Mens.] *νοῦς: deus, omnis æquitatis pietatisq; præsens cognitor, ὅς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει. Estq; perpetua quadam copia, & synonymiæ expolitio.* Dij.] *numina si qua iustitia, si qua mens, quæ uidet præsentem tuam humanitatem in nos. quæ curet res humanas. Illud quorundam philosophorum doctrinæ opponit, Deum esse qui pios curet, impios puniat, denique res humanas gubernet.* Quæ te tam.] *Transit in laudes Didonis: & primùm à temporum felicitate, quibus*

B *talem fœminam nasci contigit: inde à parentibus.* In freta.] *Peroratio absoluitur à remuneratione & recordatione beneficiorum, quam hyperbolis perpetuis amplificat. Habent autem hæ eandem naturam ac uim cum argumentis ab impossibili: cuiusmodi illa sunt quæ extant in Bucolicis Ecloga prima:*

" *Antè leues ergo pascentur in æthere cerui,*
" *Et freta destituent nudos in littore pisces,*
" *Antè pererratis amborum finibus, exul*
" *Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,*
" *Quàm nostro illius labatur pectore uultus.*

Fluuij.] *Constat omnia flumina in mare exonerari: quamobrem à poëtis Naiades Oceani filiæ, perinde ut maris nymphæ, Nerei & Doridis finguntur. Hinc prouerbium natum est: Viam qui nescit ad mare, eum oportet amnem quærere comitem sibi: hoc est, qui per se non sapit satis, obtemperet alijs, qui plus sapere uideantur: qui rectè uiuendi formulam ignoret, eos sibi imitandos proponat, quorum uita ad amussim dirigitur.* Lustrabunt.] *Latè patent huius uerbi significata. pro recognoscere, siue recensere: ut, exercitum lustrare, apud Cæsarem lib. 7. belli Gallici, ἐξετάζειν. Circumspicere, ut Græci dicunt περιβλέπω, nonnunquam inumbrare, ut hoc loco: pro, dum montes umbris lustrabuntur. Hypallage. interdum patefacere, illustrare, λαμπρύνειν, περιλάμπειν. item sequi, lustrare uestigia. peragrare, ambire, περιπολεῖν: Luna lustrat suum orbem 30 dierum spacio. expiare, ἁγνίζειν: Exercitum instructum oue, sue, tauris tribus lustrauit. aspicio, agnosco, ἐφορᾶν.* Conuexa.] *Id est, ab omni parte declinata: qualis est globi superficies, cœli & syderum. Conuexum est oppositum concauo, quod intrinsecus quaquauersum declinatū est. Pascit cœlum sydera, metaphoricè, ab animantibus ad non animal, dum diuina prouidentia naturalem cursum retinent, conseruanturque perpetua & inuariabili ortus occasusq; sui lege. Iam cùm polus axem cœli signet, in quo machina orbium cœlestium uersatur, figuratè pro cœlo usurpauit.* Semper honos.] *Zeugma.* Quę me cunq;.] *Sectio, pro, quæcunq; terræ me uocant.*

ARGVMENTVM.

Aeneas Ilioneū, & Sergestū, aliosq; amicos, manibus apprehēdit, regina, stupore opprimitur, tùm aspectu Aeneæ prope diuino, tùm miseratione ex tanto casu illius.

NASC. OBSTVPVIT primo aspectu.] *Viso Aenea ob illius pulchritudinem Dido obstupescit.* Casu deinde, &c.] *Ab Ilioneo enarrato.*

—Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, læuaq; Serestum,
Pòst alios, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.
Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde uiri tanto, & sic ore loquuta est:

LAMB. Hort. ILIONEA.] *Accusatiuus Ionicus, Ἰλιονῆα. De hoc Ilioneo suprà annotatum est.* Obstupuit.] *Causam stuporis simul exprimit, formā herois, & uirtutem, tolerantiamque rerum aduersarum.* Ore.] *Pleonasmus.*

ARGVMENTVM.

C Miratur Dido Aeneam tantum alioqui virū Veneris nempe, & Anchisæ filium tanta oppressum fuisse calamitate, vt vix mortis periculum effugere potuerit: genus, patriam, parentes, facta illius, sibi nota esse planū facit: atq; vnde hoc nouerit, ostendit.

NASC. QVIS te, nate dea.] *Per admiratione exorditur: unde & beneuolentiā, attētionemq; sibi comparat: beneuolētiam quidem ex commēdatione generis Aeneæ: unde alius deducitur beneuolentiæ locus per commiseratione ex persona reginæ: quæ ex eius incommodo magnum se capere dolorē ostēdit: attentionem uerò quid se illius notitiam habere indicium facit: huic loco persimile uidetur illud ex 6. Aeneid.*

" *Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,*
" *Quis tā crudeleis optauit sumere pœnas?*

Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ uis immanibus applicat oris?
Tu'ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad undā?
Atq; equidem Teucrum memini Sidona uenire,
Finibus expulsum patrijs, noua regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & uictor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianæ, nomenq; tuum, regesq; Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seq; ortum antiqua Teucrorum à stirpe uolebat.
Quare agite ô tectis iuuenes succedite nostris.
Me quoq; per multos similis fortuna labores

Quęuis immanibꝰ applicat oris.] *Auget cōmiseratiōnem*

Iactatam, hac demum uoluit consistere terra.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.

tionem ex aduersa, & infelici fortuna Aeneae quasi peius cũ eo actum sit, quòd ad has regiones appulerit, quàm quòd alia propemodũ infinita in mari pericula passus fuerit. unde ingẽs elicitur Afrorũ deturbatio, & occultè Didus ab humanitate, & pietate commẽdatio: quòd sola ex omnibus Afris illum benignè complexa fuerit. Túne ille Aeneas?] Quantum habeat Aeneae cognitionem, planè ostendit: cuius nomen parentes, & genus deniq; totum memoria tenet, & unde acceperit, memorat. Hæc autem est illius agnitionis species, quam per memoriam fieri Aristoteles in Poët. docuit, de quo & nos alibi pluribus diximus: nam quæ olim de Aenea à Teucro audierat, nunc eo uiso in memoriam omnia reuocat. Quem Dardanio Anchise.] A' parentibus Aeneam commendat, quæ laus à genere dicitur. Dardanio autem Anchise ἐμφατικῶς dictum est, quasi dicat generoso, & cuius coniugium Venus non recusauit. Hom. Iliad. 20.

» Αὐτὰρ ἐγὼν υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαο
» Εὔχομαι ἐκγεγάμεν, μήτηρ δέ μοί ἐστ' Ἀφροδίτη.

Atq; equidem Teucrum.] προληπτικῶς occupat, unde hoc acceperit, nẽpe à Teucro cùm Sidona uenisset. Finibus expulsum patrijs.] Teucri profectionem uerisimilem facit à causa: quod expulsus à patre, auxilio Beli patris ipsius indigebat: historiam alij interpretes apponũt. Ipse hostis.] Laudis amplificatio ab hoste laudatore: nam ualde boni censentur, (ut Aristot. inquit in primo de arte Rhet.) qui inimicorum testimonio laudantur. Quare agite.] Delabitur ad conclusionem sermonis, hortaturq; Troianos ut ipsius domum ingrediantur: itaq; orationem suam liberalitatis effectu concludit. Me quoq; permultos.] Suo exẽplo Troianos consolatur, in spẽq; erigit felicitatis futuræ: nam cùm sciret Dido, nihil esse tam miserabile, quàm ex beato effici miserum, eos tanto dolore, si fieri posset, leuandos esse putauit. itaq; simili fortuna se quoq; olim uexatam fuisse memorat, tandem uerò eò felicitatis peruenisse, ut urbem cõdiderit. Non ignara mali.] ὁμοιοπαθεία de affectuum deducta similitudine: quam opportunis locis eminentiss. Poëta non semel induxit: præsertim in 6. Aeneid.

» —— & patriæ strinxit pietatis imago.

Et in duodecimo:

» —— fuit & tibi talis
» Anchises genitor. ——

Hoc natura affert (inquit Cicero in orat. pro Muræna) ut eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur.

LAMB. Hort. QVIS te.] Beneuolentiam à commiseratione laborum tanti uiri captat: quæ res habet tacitam gratulationem, quòd saluus huc sit delatus. Geminatæ interrogationes de causis tantorum periculorum, uehementer affectus mouent. Et ne ignotum compellare uideatur, narrat unde nominis Troiani cognitio & celebritas ad se peruenerit. Clausula constat benigna inuitatione ad commune hospitium. Commendat obiter uerecundè suam humanitatem, à pari fortuna, qua aliquando iactata fuerit, ut gratior hospitalis fides oblata sit Troiano. Túne.] Emphaticõs, ut de cuius non modò uirtute, sed summo etiam genere & imaginibus olim audierit: qui è dea Venere, Iouis adeò summi filia, & Anchise Dardani nepote prognatus sit. Itaq; addit, Dardanio. Ostendimus loco paulò hinc diuerso genealogiã Aeneae, qui ad Dardanũ, et proin ad Iouẽ originem paternam referat. A

Phrygij.] A' parentibus, & loco, ubi ex Anchise Venus concepisse dicitur. Atq; equidem.] Narratio, qua confirmat ad se famam Troianarum opum aliquando peruenisse: ut haud abs re uideatur, quòd Aeneam Veneris & Anchisæ filium de nomine tantum norit. Teucrum.] Fuit hic Teucer Telamonis & Hesiones, sororis Priami, filius, qui cum Aiace fratre ex patre quidem, sed matre diuersa, postea ad Troiam proficiscebatur. Mater huic erat Eribœa, Porthaonis filia. At postquam Aiax furore correptus, sibi necem consciuit, solus ille domum reuersus, ab irato patre regno expulsus fuit, ac Sidonem & Belum patrem Didonis confugit. Belus per id tempus contracto exercitu, in Cyprum profectus, omnem insulam uastauit. Teucer relicto paterno regno, in Cyprum nauigauit, ac Salamina ibi condidit. Causam iræ paternæ addunt aliam Græci, quòd fratrem non modò ultus non fuisset, sed ne defendisset quidem. Ibi ducta uxore Eune Cypri filia, Asteriam procreauit. Scholiastæ Lycophronis uerba sunt: φασὶ γάρ, ὅτι τεῦκρος προσ- B ελθὼν σαλαμῖνι, διωχθεὶς παρὰ τελαμῶνος τοῦ πατρός, ὡς μὴ ἀμύνας αἴαντι, ἐλθὼν ἐν κύπρῳ, σαλαμῖνα ἔκτισεν ἐκεῖ. καὶ γήμας εὔνην τὴν κύπρου, ἀστερίαν ἐγέννησεν. Hoc tradit Lycophron Cassandram uaticinatam multo antè fuisse: sed aliam ob causam, quasi dolo ab eo, impensius rebus Troianis fauente, quod Priami ex sorore nepos esset, peremptus fuisset. Verba Lycophronis sunt, in exotarũ ποιήματι siue Cassandra:

ὁ μὲν πατρὸς μομφαῖσιν ἠλαστρημένος, «
λοχρᾶς ἄντρων, βοκάρου τε νάματα «
ὁ θυμὸς ξυναίμων, ὡς ὁ πατρὸς φονεὺς «
πάλαι, τόθ' ἡμῖν φίτυμα συγγενῶν βλάβης, «
τὸ λύθρον ἐν ποίμναισιν αἰχμαλωτίαν. «

Quæ uerba ad hunc modum enarrat interpres: ἐξελαθήσεται, φησίν, ὁ τεῦκρος ἐκ τῆς σαλαμῖνος, ὑπὸ τοῦ πατρὸς τελαμῶνος, διὰ τὸν αἴαντα. id est, Expelletur (inquit) Teucer à patre Telamone, è Salamine, propter Aiacem. Et paulò pòst: ὁ αἴας καὶ ὁ τεῦκρος ὁμογάστριοι οὐκ ἦσαν, ἀλλ' ὁ μὲν αἴας ἐριβοίας ἦν παῖς, τῆς πορθάονος θυγατρός. τεῦκρος δὲ, ἡσιόνης. Ac mox reprehendit Poëtam, quòd prætextu cædis fraternæ regno suo C Teucrum profligârit. Non enim reuera fuit fratricida: sed quòd necem fratris non fuerit ultus, eum Salamine eiecit. ὁ γὰρ ὡς φονεύς, ἀλλ' ὡς μὴ ἀμύνας ἐδιώχθη ὁ τεῦκρος. Quo loco Cassandra Teucrum uocat ξυναίμονα: id est, συγγενῆ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ ἡσιόνης τῆς πριάμου ἀδελφῆς, ἣν ἡρακλῆς δέδωκε τῷ τελαμῶνι εἰς γέρας, ὡς σὺν αὐτῷ πορθήσαντι τὴν τροίαν. Hoc est, consanguineum, quod ex Hesione sorore Priami natus esset, quæ ab Hercule Telamoni dono data fuerat præmium, quòd secum Troiam expugnasset ac populatus fuisset. Itaq; nõ uana fabula est, Hesionen ex Ilio in Græciam è Telamone fuisse abductam: quod exemplũ in causa fuit, ac materiam præbuit recentioribus ad nouam rapinam Troianis: nam Hesione è Telamone Teucrum est enixa: qui postea bello Troiano interfuit, quem & Cassandra apud Lycophronem λύκον uocat: Phœnices, nulla lacessiti iniuria, Io Inachi filiam auexerunt. Exemplũ imitati Cretenses, Europam ex Phœnicia, Iason Medeam ex Colchide abduxerunt. Et quia huiusmodi rapinæ alijs impunè

puni

A piam cessarent, Paris audacior factus, Helenæ tum pulcherrimæ formæ mulierum perpulsus, uelut aliud sequutus negotium, in Peloponnesum nauigauit, eamq; secum in Phrygiam asportauit. Teucrum.] Quamobrem uerò Telamon filium Teucrum appellârit, ita produnt Græci: ἡρακλῆς πορθήσας ἴλιον, ἡσιόνην τὴν λαομέδοντος θυγατέρα, πριάμου δὲ ἀδελφὴν, ἔλαβεν αἰχμάλωτον, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν γέρας τελαμῶνι, ὡς συστρατεύσαντι αὐτῷ, ἀφ' ἧς ἔσχε τεῦκρον ὁ τελαμών. ὡς ἂν ἀπὸ τρωϊκῆς γυναικὸς τεχθέντα τὸν παῖδα, τεῦκρον ἐκάλεσαν. translato tono τεῦκρος, τευκροί, Troiani, à Teucro rege Troianorum, Scamandri Cretensis filio. Historia diligenter refertur ab Apollonio grammatico in catalogo nauium. Illud autem dignum annotatu hoc loco est, quòd Græcorum Grammaticorum quidam de Telamone, Teucro & Hesione commentantur: μετὰ τὴν τοῦ ἡρακλέους γενομένην τῆς τροίας ἅλωσιν, τελαμὼν θεάνειραν, τὴν καὶ ἡσιόνην, γέρας ὡς ἐξαίρετον ἔλαβεν, ὡς ἴστρος ἐν συμμίκτοις φησίν. αὕτη δ' ἐκ τελαμῶνος ἔγκυος γενομένη, ἀπέδρασε τῆς νεὼς, καὶ νηξαμένη ἦλθεν εἰς μίλητον, διανηξαμένη τὴν μεταξὺ θάλασσαν.
B ἐγὼ δὲ, ἀνευθεῖσα φημὶ παρὰ πολλοῖς, βασιλεύοντος τῆς μιλήτου ἀρίωνος, ὃς αὐτὴν ἐν ὕλῃ κεκρυμμένην εὑρὼν ἀνέσωσε, καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα τράμβηλον ἐκτρέφων ἀνέθρεψεν, ὡς ἴδιον παῖδα. τῆς δ' ἐπὶ ἴλιον στρατείας γενομένης, ἀχιλλεὺς, ὡς μίλητον παρεγένετο, καὶ τὸν τράμβηλον ἀντιστάντα ἀνεῖλεν. ἔπειτα τῆς ἀνδρείας τοῦτον θαυμάσας, καὶ τελαμῶνα μαθὼν ὄντα, ἔθαψεν αὐτὸν δακρύσας ὡς συγγενῆ. Memini.] Pulcherrimè hoc loco & alijs, illud Homericum reddidit: μέμνημαι τόδε ἔργον ἐγὼ πάλαι. Sidona.] Hanc Phœnices ita à piscium ubertate appellarunt. Sidon Phœnicum lingua piscem signat. Traduntur Sidones inuentores syderalis scientiæ, & arithmeticæ. Iidem primi mortalium certam nauigandi rationem inuenêre. Horum inuentum item est, uitriaria conflatio. Hinc & dogma de atomis ortum est. Sidon antiquitus Sichem dicta fuisse, ab antiquarum rerum scriptoribus proditur, ab eius conditore filio Chenachabau, nepote Noach. Sita fuit in continenti, ad commodissimum portum, porrecta in longum per littus, loco plano. Et quia antiquitùs Antilibanus ei imminebat, fuit prodigiosæ ma-
C gnitudinis. Eius autem nobilitatem antiquam ex ruinis etiam hodie æstimare licet, quæ omnem fidem superant.

Expulsum.] siue ob memoratam causam: siue ob crudelitatem, qua suis inuisus erat, quòd Ioui humanam hostiam immolasset, & eum sacrorum ritum posteris tradidisset: id quod uerisimilius uidetur, ut ab alijs memoriæ proditum est. Beli.] patris mei, qui & Metres dictus fuit. Suprà Didonis genealogiam reddidi. Pelasgi.] Hi primùm Samothraciam incoluerunt. Deinde cùm Athenienses agros suos omnes colere non possent, hos suos uicinos sibi adiunxerunt, & partem terræ inhabitandam impartiuerunt. Itaq; à parte, Hellenes omnes Pelasgos uocat. At Pelasgicam gentem uetustissimam fuisse inuenio, quæ sub Deucalione Phthiotidis oram in Thessalia, sub Doro ad Ossam & Olympum iacente, tenuit. Postea inde à Cadmeis eiecta, in Pindo locum habuit, quem Macedonium dixêre: hinc in Dryopem migrauit: postremò Peloponnesum ingressa, Dorica est cognominata. Consentit huc Plinius lib. 4. cap. 7. ubi Atticas regiones recenset. Aemonia (inquit) sequitur, mutatis sæpè nominibus: eadem Pelasgicum Argos, Hellas, eadem Thessalia, & Dryopis, semper à regibus cognominata. Ibi genitus rex nomine Græcus à quo Græcia: ibi Hellen, à quo Hellenes. Hos eosdem tribus nominibus appellauit Homerus: Myrmidonas, Hellenes & Achæos: ex his Phthiotæ nominantur, Dorica accolentes. Apollonij scholiastes: πελασγοὶ (inquit) ἀπὸ πελασγοῦ τοῦ ἰνάχου, ἢ ἀπὸ πελασγῶν ἔθνους βαρβαρικοῦ, οἰκήσαντος θετταλίαν καὶ τὸ ἄργος. ἢ ἀπὸ πελασγοῦ τοῦ ποσειδῶνος υἱοῦ καὶ λαρίσσης. στάφυλος δὲ ὁ ναυκρατίτης, πελασγόν φησιν ἀργεῖον τὸ γένος, μετοικῆσαι δὲ εἰς θετταλίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πελασγίαν τὴν θετταλίαν κληθῆναι. Quam ob causam & ipsi Argiui Pelasgi uocabantur. Acusilaus uult, omnem eam regionem quæ Apia dicitur, à Peloponneso usque ad Pharsaliam & Larissam, Pelasgiam dictam fuisse. Hac de causa Lycophron Achillem Pelasgicum appellauit, quasi Pharsalium:

μύρμων τὸν ἐξάπεζον ἀνδρώσας στρατόν,
πελασγικὸν τυφῶνα γεννᾶται πατήρ.

Argi filius fuit Phorbas: huius Triopas, ex quo Pelasgus & Iasus, à quorum posteriori Iason Argos dictum fuit. Porrò Pausanias in Arcadicis scribit, Pelasgum, quòd corporis præstantia, & animi uirtute omnibus suis facilè præstaret, primùm in Arcadia imperio potitum. Hic primus casas aduersus frigora & æstus inuenit: adhæc, tunicas ex animalium corijs conficere reperit, quibus etiamnum Pausaniæ tempestate in Eubœa utebantur. Herbas item, alioqui pestiferas, docuit in salubrem usum ac cibum conuertere, & panis coctura huius inuentũ est, cùm ad id temporis usq; grana frumenti mortales esitassent. Ob hæc itaq; merita, & alia, omnem regionem Pelasgiam, se uerò Pelasgos nuncuparunt. Multas, adeoq; diuersas regiones peragrarunt Pelasgi. Consederunt in Asia, in Troade, Europa, Caria, & postremò in Thessalia, ut dictum est: ut nullius penè gentis nomen quàm Pelasgicæ latiùs patuerit. Illud uerò hoc loco haudquaquam prætereundum censeo, quod paulò antè annotatum oportuit & Eustathius prodit: Pelasgum non Inachi aut Neptuni, sed Eumonis & Larissæ filium fuisse: cuius fratres Achæum & Phthiũ terris nomina quoq; sua de se indidisse. Ipse hostis.] Laus Troianorum, ab hostium commendatione. Ferebat.] efferebat Troianos: simplex pro composito. Tempori.] Antapodosis. Teucrorum.] A' gentis antiquitate: nam ex Hesione Priami sorore, filia Laomedontis, ipse prognatus erat. Quare.] Epilogus, constat benigna inuitatione ad cõmune hospitium. Me quoq;.] ὁμοιοπάθεια, causa humanitatis. Solemus enim ijs fauere, qui ijsdem periculis perfuncti sunt. Simili fortuna, ait, se post longam iactationem in has Africæ oras delatam fuisse, in qua parta quiete consisteret.

ARGVMENTVM.

Dido Aeneam suas ædes introducit, socijs illius mittit munera, templis pro Troianorum aduentu honorem indicit: domus pars interior regio, apparatu instruitur.

NASC. SIMVL Aenean in regia ducit Tecta | 635 Sic memorat: simul Aenean in regia ducit Tecta, simul Diuûm templis indicit honorẽ. | simul Diuûm tẽplis indicit honorem.]

Nec minus interea socijs ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suũ, pingueis centũ cum matribus agnos:
Munera, lætitiamq; † dij.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, medijsq; parant conuiuia tectis.
Arte laboratæ uestes, ostroq; superbo.
Ingens argentum mensis, cælataq; in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta uiros antiqua ab origine gentis.

† al. dei. al. dic.

Totus hic locus ex Homeri Odyss. η sumptus esse uidetur: ubi Alcinous rex Phæacum accepto honorificè Vlysse, & in splendida sede collocato, per Panthonoum præconem Ioui libamina indixit, ita enim ait:

» Αὐτὰρ ἐπεὶ τόγ'
ἄκουσ' ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο,
» χειρὸς ἑλὼν Ὀδυσῆα δαΐφρονα ποικιλομήτην
» ὦρσεν ἀπ' ἐσχαρόφιν, καὶ ἐπὶ θρόνου εἷσε φαεινοῦ.

deinde paulò infrà Alcinous præconẽ suum alloquens ait:

» Ποντόνοε, κρητῆρα κερασσάμενος μέθυ νεῖμον
» πᾶσιν ἀνὰ μέγαρον, ἵνα καὶ Διὶ τερπικεραύνῳ
» σπείσομεν, ὅς θ' ἱκέτῃσιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ.

Lætitiamq; Dei.] *uide Gell. lib. 9. cap. 14.* Nec minus interea.] *reginæ munificentiam exaggerat: quæ non solùm præsentes comiter, & lautè accipit, sed & socios qui in nauibus erant, muneribus ornat.* At domus interior.] *cõuiuij descriptionẽ regiæ apparatus descriptione præmunit, Homerũ imitatur quidem Poëta in 7. Odyss. Sed Homerus splendorem luxumq; regiæ domus, longo circuitu, apparatuq; uerborũ prosequitur, noster uerò rem temperandam iudicauit: & omissa murorũ, postium, horti, totiusq; Alcinoi regis domus descriptione, quam suis uersibus Homerus complexus est, solam reginæ Didonis supellectilem describit.* Regali luxu.] *proprius est regum magnorumq; principum luxus: unde & illud est ex 6. Aen.*

» ——epulæq; ante ora paratæ
» Regifico luxu.

Medijs tectis.] *medijs tectis ideo dixisse uidetur, quia quædam triclinia, licet pro anni tempore mutarentur, in penitiore parte domus struebantur, unde & conclauia dicebãtur. Cic. in 6. Verr. nam ut in singula conclauia, quæ iste non modò Romæ, sed omnibus in uillis habet, tricenos lectos optimè stratos cũ cæteris ornamentis conuiuij quæreret, nimium multa comparare uideretur.* Arte laboratæ uestes.] *separatim recenset, more suo, quod uno ferè uerbo cõplexus fuerat: quæ ex re opulentia regiæ domus faciliùs perspici potest. Laudãtur uestes ab artificio, & à materia.* Ingens argentũ mensis.] *hoc ad põdus argenti, & ad numerũ uasorum referri uidetur.* Cælataq; in auro Fortia facta patrum.] *reginæ opulentiã exaggerat: nõ enim uasa tantùm argẽtea, sed aurea etiam habebat: quæ idcirco etiam preciosiora uidebantur, quia cælata: hoc est, signis rebus gestis maiorũ illius ornata erant.* Series longissima rerũ.] *ad commendationem reginæ nobilitatis: nam quæ longo temporis tractu ducta sunt, hæc nobilia existimari solent. Hoc igitur est, quod Poëta designare uidetur, reginæ genus antiquam esse, & ob rerum gestarum magnitudinem, etiam illustre.* A

LAMB. Hort.

Memorat *hic effusam Didonis humanitatem in Troianos: cuius antè descriptionem orditur, à religione orditur: nam Troianis, in primis autem Aeneæ in regiam introductio, tota urbe hunc diem festũ esse iussit, ut religionis ergò ab operibus manuarijs per gratulationis speciem abstineretur, & ad lumina deorũ solennes obsecrationes haberentur.* Indicit.] *Variè hoc uerbum ueteres usurparunt: indicere festum, bellum: & apud Liuium, Indicere dein finitimis spectaculum iubet. Indicere ad conueniendum diem: hinc indictio, XV. annorum tempus, quod indicebatur, ut singulis tribus lustris toto orbe terrarum tributa Romanæ reipub. persoluerentur.* Nec minus.] *A' liberalitate in socios Aeneæ absentes, circa naues in littore occupatos.* B Terga.] *Synecdoche, pro centum sues.* Horrere *enim est, præter uulgatã significationem, quicquid ipsa specie uidentibus stuporem & admirationem incutit: item ueneratio quædam persuasione religionis concepta. ut Poëta alibi: Arboribus suus horror inest. Particula* Simul, *eleganter geminatur.* Matribus.] *ouibus. Et anaphora numeri certi pro incerto, exornat narrationẽ.* Munera, lætitiamq;.] *Periphrasim esse uini, negat Gellius: aut ita accipiendum, quasi munera ipsius Bacchi uellet innuere: sed Dij legendũ censet: ut Munera lætitiamq; ad superiores accusandi casus referantur, per appositionẽ. Ad quẽ etiam modũ idem in Georg. dixit:*

» *Libra dij noctiq; pares ubi fecerit horas.* «

At domus.] *Transit à publica lætitia ad gaudium priuatum: hoc est, domesticum luxum, apparatumq; uerè regium. Proponit primùm id in uniuersum, sed potius totum, quod statim in suas partes diducit.* Arte lab.] *id est, admirabili opere Phrygio, acu picta.* Ostroq;] *nobili purpura, à materia. Ostrum autem propriè est liquor conchylij, siue muriceus: cui si artifices temperaturam adhibeant, fit purpureus, ferè tendens in colorem uiolaceum.* C *Sed authores muricem, ostrum, Tyrium colorem, conchylium, pro purpura, adeòq; purpurea tela indiscriminatim usurpant.* Ingens argen.] *Magni ponderis uasa argentea: materia pro forma.* Cælataq;] *exsculptæ in auro res maiorum: quorum genealogiam suprà retulimus. Describit uasa potoria, & alia, à materia, & materia adiunctis: hoc est, signis auro argentoq; cùm ad ornatum, tum memoriam rerum à reginæ maioribus gestarum, insculptis.* Gentis.] *Phœnicum.*

A R G V M E N T V M.

Pater Aeneas Ascanium filium è nauibus ad se acciri, & munera varij generis preciosa deferri iubet.

Aeneas (neq; enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidũ ad naueis præmittit Achatẽ,
Ascanio ferat hæc, ipsumq; ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet: pallam signis auroq; rigentem,
Et circumtextum croceo uelamen acantho,

NASC. Aeneas (neq; enim patrius.] *Hinc uis paterni amoris in filium, quãta sit, facilè perspici potest, cũ Aeneas filij sui absentiam perferre non possit: sed nactus reginam erga se benignã, ac liberalem, eum quoq; tanti cõmodi, tantæq; lætitiæ participem esse uult.*

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.]

Ornatus Argiuæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, inconcessosq́ Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloq́ monile
Baccatum, & duplicẽ gemmis auroq́ coronam.
Hæc, celerans iter ad naueis tendebat Achates.

A parentis.] *Licet amoris patri filius rependet: ut enim mens patris absente filio quiescere non potest, ita filius omnem curã cogitationemq́ in exequendis patris mandatis figit, atq; collocat. Non enim hoc ἐπιφώνημα est, ut quidam falsò existimauerunt: nam si epiphonema esset, superioris utique narrationis acclamatio foret, & de cura Aeneæ erga Ascanium filium intelligendum esset. Secus tamen est, & ad Ascanium referendum uidetur: nihil enim erat, si de cura Aeneæ Poëta intelligi uolebat, quod epitheton adderet,* chari. *Hoc igitur ait, Ascanium omnem curã adhibuisse, ut sui patris iussa faceret. Hunc locum qui rectè interpretentur, paucos hucusq; uel nullos potius uidi.*

Munera præterea.] *Etsi Dido Troianorum uerbis fidem adhibuisse, suamq́ de illorũ probitate opinionem improuiso Aeneæ aduentu, repentinaq́ eius apparitione confirmasse uidebatur, tamen Aeneas, ut securitatem re-*
B *ginæ præstaret, certioriq́ argumento se eum esse probaret, quem ipse & Troiani prædicarant, munera regia, quæ ex incendio Troiano ipse eripuerat, ex nauibus ferri iubet, ut reginæ offerat. Adde illud etiam, quod cùm se regẽ esse profiteretur, oportebat eum ex regia liberalitate, ac munificentia, se quoq; regem esse ostenderet: itaq; preciosissimis muneribus, quorum hic singula Poëta describit, reginam donat.* Pallam signis, auroq; rigentem.] *A' generali munerum commemoratione ad separatam, more suo, enumerationem transit: ac inprimis* Pallam: *hoc est, uestem muliebrem ad uestigia usq; demissam recenset: quã etiam commẽdat in primis ab artificio: deinde quia* signis: *deinde à materia, quia* auro: *postremò ab opulentia auri, quia* rigentem: *hoc est, duram propter aurum dicit.*

Et circumtextum croceo.] *Alterius est muneris descriptio, nempe uelaminis: id est, Cycladis uestis muliebris tenuissimæ: quæ instar ueli, quòd tectum corpus circumdaret, facta erat. Iuuenal. Satyr. 6.*

Hæ sunt, quæ tenui sudant in Cyclade.

Et Propertius:

——& longa Cyclade uerrit humum.

C *Cuius etiam uestis artificium, pulchritudinemq́ uehemẽter extollit: nam nisi luculenta, arteq́ elaborata esse nõ poterat: in qua arte textoria picti, & circumducti apparebãt achãti: hoc est, spinæ albæ folia cũ ipsis floribus croceis, & purpureis. Sed & in eo multò magis excellentia pulchritudinis commendatur, quod Helenam fœminarũ pulcherrimã ornaret. Postremò etiam à dignitate artificis laus emergit: nam uidetur Poëta innuere, manibus Ledæ matris Helenæ textam fuisse: cuius artificij excellentiam uno etiam uerbo designat, cùm ait:* Mirabile. *Solent enim opera ab excellentia, splendoreq́ artificis plurimũ laudis accipere: quamobrem Virgilius nunquam ferè huiusmodi descriptiones proponit, quin artificum quoq; mentionem faciat Andromache in 3. Aeneid. Ascanio chlamydem donans, sic ait:*

Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearũ
Sint, puer, &c.

Et in 4. Aeneid. amictum Aeneæ describens artificis itidem meminit, cùm inquit:

——Tyrioq́ ardebat murice læna
Demissa ex humeris, diues quæ munera Dido

Peterat, & tenui telas discreuerat auro.

Ilione quod gesserat olim.] *Cõmendat à persona gestantis, quoniã filia regis, & cæteris natu maior gesserat: ita quoq; in 7. Aeneid.*

Hoc Priami gestamen erat.

Colloq́ monile Baccatum.] *Monilis pulchritudinem extollit à materia, quia ex auro & gemmis confectum erat. Ita quoq; Cic. in Verr. act. 6. de Eriphyle uerba faciens: Eriphylem (inquit) accepimus in fabulis ea cupiditate, ut cùm uidisset monile, opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine eius incensa, salutem uiri proderet.* Et duplicem gemmis, auroq́ coronam.] *Coronæ cõmendatio est à materia, & à pulchritudine: non enim nisi pulcherrimum existere potest, quod ex auro, & gemmis cõfectum, atque ornatum est.*

AENEAS.] *Transit Aeneas ad occasionem amoris inter utrunq;. Hanc autem sumit à descriptione affectus paterni erga filium, & mandatis, cũ quibus mittitur Achates ad naueis. Dilatatur interim narratio à iucunda descriptione earũ rerum, quas secum Didoni Achates è nauibus dono asportare iubetur.* Neq; enim] *Causa euocandi Ascanij, ab affectibus paternis erga filium.* στοργαὶ *à Græcis eiusmodi uocantur affectiones.* Omnis.] *Ecphonesis, ex causa collecta.* Mœnia.] *pro urbe usurpat: synecdochicῶς.* Munera.] *à diuisione.* Pallam.] *Erat autem palla uestis, honestis matronis peculiaris, talaris, & ad terram usq; defluens. Quanquam & hac quoq; mares utebantur, id quod liquet ex 11. lib. Metamorph. Ouidij:*

Ille caput flauum lauro Parnasside uinctus,
Verrit humum Tyrio saturata murice palla.

Varro pallam dictam putat, quòd foris sit & palàm: ut intusium, quod intus sit, ac tectum. Gallicæ pallæ manicatæ, ad uerenda & medias usq; nates pertingentes: teste Strabone in 5. nec obscurè indicat Martialis. Sunt qui ab irrugatione & mobilitate pallam dictam uolunt, ἀπὸ τοῦ πάλλειν. quòd harum uestium extremitas moueatur. χλαῖναν *Græci uocant, ut opinor: quam ipsi tamen exponunt chlamidem, aut uestem hybernam: à calfaciendo.* χλαμὺς, ἢ ἱμάτιον χειμερινὸν, ἀπὸ τοῦ χλιαίνειν, ὅ ἐστι θερμαίνειν.

Signis.] *à pictura & materia: pro aureis signis, Endyadis. Sunt autem propriè signa, statuæ ex fusorio metallo factæ: ut tabula, pictura.* Circumtextum.] *in ora & fimbria.* Velamen.] *Apparet Poëtam uestem significare, quam encyclon uocant: aut certè cycladem, supra arctam, infrà amplam, dictam à circuli rotunditate: cui infrà in fimbria, croceæ spinæ pictura intexta erat.*

Acantho.] *Græcè ἀκάνθῳ: hoc est, uirgulto spinoso, ad cuius imitationem uestes plumarijs operibus exornãtur:* ἄκανθα, *spina: unde* ἄκανθον, ἀγράμπελον. ἀκάνθινον, ῥάμνος *καὶ* ἐχῖνος, *uirgultum spinosum, & echinus. Hinc* ἄκανθος, πλέγμα ὑφασμένον, ζῶον, φυτὸν, καὶ πτηνόν. *&* ἄκανθα, *spina in dorso humano.* Ornatus.] *Appositio. Commendat à dignitate ueteris possessoris, & loco. Extendit te literam in cæsura.* Argiuæ Hele.] *Fuit autem Helena Persei proneptis, filia Tyndarei, qui ex Oebalo nepote Persei prognatus fuit. Acrisius Argis imperabat, in Peloponneso. Quamobrem Helenæ hoc tribuit epitheton.* Inconcessos.] *Natura & legibus nu-*

piias

LAMB. Hort.

piat prohibitos, ut relicto marito adulterum sequeretur.

Hymenæos.] Nuptias: metonymia. Tradunt Hymenem fortem uirum quendam Athenienfem fuisse, qui uirgines in bello captas, uel (ut alij) à prædonibus liberasset. Quare factum, ut nomen eius in nuptijs inuocaretur, cultorq; ipse deinceps sit nuptiarum deo, & uirginum liberatore. Sunt qui scribunt, eum Bacchi filium fuisse & Veneris, nuptiarum præsidem, Hymenæum & Hymenem uocatum. Priorem historiam refert Homeri enarrator Iliad. 18. οἱ δὲ, ὅτι ὑμέναιός τις ἀργεῖος, παραιτήσας τὰς Ἀθηναίας, κατέλαβεν ἀτίμως παρθένους, ἁρπαζομένας ὑπὸ πελασγῶν τινῶν. ὡς ἐπιφανὲς, αἴτιος ἐγένετο τῷ μὴ βιασθῆναι, ἀπέδωκε τοῖς πελασγοῖς. διὰ τοῦτο γοῦν νομίμως γαμούμεναι, ὥσπερ προσκαλούμεναι αὐτὸν ὕμνον τινὰ ἔλεγον εἰς αὐτὸν, ὃν ἐκάλουν ὑμέναιον. Proin receptum addit, ut nubentes eum inuocarent: & hymnum in laudem ipsius canerent, quem Hymenæum dixêre. Alij dictum ἀπὸ τοῦ ὑμένος: id est, membrana, uirginei pudoris claustro, quæ primo coitu rumpitur. Hunc non ex Venere, sed Vrania natum credunt, qui primus certos nuptiarum ritus instituerit: ob quod meritum in nuptijs, ut boni ominis uocem, in eius laudem inclamare consueuêre apud Græcos, perinde ut apud nos Thalassionis nomen. Nec desunt, qui adolescentis cuiusdam nomen fuisse asserant, qui ruina in nuptijs oppressus perijt. Qua de causa institutum, ut deinceps expiationis ergò nomen eius in nuptijs exprimeretur. Nonnulli hymnum uirginum nuptijs cantari solitum, Hymenæum appellatum, ut θρῆνον funebrem, & sacris solennem. Etymologicis ἀπὸ τοῦ ναίειν ὁμοῦ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην: quòd sponsus & sponsa unà habitent. Porrò Iulius Pollux Onomasticῶν lib. 3. cap. περὶ τῆς μνηστείας γάμων, καὶ τῶν περὶ αὐτῶν, scribit, carmen nuptiale appellari ὑμέναιον καὶ ὑμέναιον: ideo apud poëtas ἀνυμέναιον, ἄγαμον significare: & ὑμνῆσαι, τὸ τὸν ὑμέναιον ᾆσαι. ὑμέναιος (inquit Hesychius) γάμος, ἢ ᾠδὴ ἐπιγάμιος· ὑμέναιον, γαμικὸν ᾆσμα, μέλος ᾠδῆς. Idem paulò pòst: ἐπιτελεῖ καὶ τὸ ἀφανὲς, καὶ τὸ τοῖς γαμοῦσιν ἐπαινούμενον. Et ὑμέναιος, ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ ναίειν, ut diximus.

Ledæ mirab.] Tradunt hanc Ledam Thestij filiam, à Ioue in cygnum conuerso ad Eurotam amnem compressam. Quo compressu grauida, peperit Pollucem & Helenam: ex Tyndareo uerò, Castorem & Clytemnestram, quæ postea Agamemnoni nupsit. Fabulantur eam ex Ioue ouum peperisse, unde prognatos Castorem, Pollucem & Helenam. Hyginus secus fabulam refert: Iouem à Nemesi contemptum, se in cygnum conuertisse. Qua quidem forma cùm illam uitiasset, abissetq; rursum in cœlum, illa exactis mensibus peperit ouum. Quod ablatum cùm Mercurius Spartam pertulisset ad Ledam, proiecissetq; in eius gremium, illa postea ex eo Helenam peperit. Hanc fabulam paulò diuersius Isacius Tzetzes, in commentarijs A quos scripsit in Cassandram Lycophronis, his uerbis refert: Ζεὺς γὰρ ὁμοιωθεὶς κύκνῳ, μίγνυται νεμέσει τῇ ὠκεανοῦ θυγατρὶ, ἢ ὡς χηνὶ, ὡς λέγουσιν, αὐτῆς μεταβαλούσης. ἡ δὲ τίκτει ᾠὸν, ἐν τῷ ἕλει τοῦτο κατέλιπε. ποιμὴν δὲ εὑρὼν, τῇ λήδᾳ κομίζει. ἡ δὲ λάρνακι θεμένη, ἐφύλαττε. χρόνῳ δὲ καθήκοντι, ἐκ τούτου γεννᾶται ἑλένη, ἣν ὡς ἰδίαν παῖδα ἡ λήδα ἀνέτρεφε. τινὲς δὲ καὶ κάστορα καὶ πολυδεύκην ἐκ τοῦ αὐτοῦ φασὶν ᾠοῦ γεννηθῆναι. ἄλλοι δὲ τινῶν ἱερῶν ἱστορεῖς, ὅτι ὁ Ζεὺς ἀετῷ ὁμοιωθεὶς. καὶ μιγεὶς λήδᾳ, κάστορα καὶ πολυδεύκην γεννᾷ· ὕστερον δὲ οὕτως, ὡς ἔφημεν, τὴν ἑλένην. ἕτεροι δὲ πάλιν φασὶν, ὅτι κύκνῳ ὁμοιωθεὶς, τῇ λήδᾳ ἐμίγη κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα, καὶ ὁ τυνδάρεως. ἡ δὲ ἐκ τοῦ διὸς πολυδεύκην καὶ ἑλένην γεννᾷ, ἐκ τυνδάρεω δὲ κάστορα· ὅθεν καὶ θνητὸς ὁ κάστωρ, ὁ δὲ ἕτερος ἀθάνατος. τῇ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ παρακλήσει ἀθάνατος καὶ αὐτὸς ἐγένετο, καθὰ φησὶ καὶ ὁ πίνδαρος. Fulgentius Mythologicῶν secundo ita interpretantur allegoriam, ut Iupiter apicem imperij signet: & Leda, quasi λοίδα, τὴν ἐκ λοιδορίας, iniuriam: quòd omnis potestas ad uim sit prona, & quidem per speciem honesti. Tzetzes autem ali- B ter allegoriam reddit: δίας (inquit) οἱ παλαιοὶ πάντας ἐκάλουν βασιλεῖς. τις γοῦν βασιλεὺς τῇ λήδᾳ ἐμίγη μοιχικῶς, περὶ τὸν εὐρώταν ποταμόν· ἔτι ἐξ αὐτοῦ ἔγκυος γενομένη, μιᾷ γαστρὶ τρεῖς παῖδας γεννᾷ, κάστορα, πολυδεύκην, καὶ ἑλένην. οὐ γὰρ παρακαλεῖ τὴν γαστέρα αὐτῆς· καὶ ὅτι ἦν ἐξ αὐτῶν σύνδυμον ἐγεννήθη, ὃ δέρμα καὶ φυλακτήριον αὐτοῖς ἐποίησαν. ὡς κύκνον δὲ λέγει τὸν δία μεταβαλεῖν, ὅτι ὁ βασιλικῶς ἐμίγη αὐτῇ, ἀλλ' ἐν παρθένοις τόποις, καθάπερ οἱ κύκνοι.

Ilione.] Filia Priami, Polymestoris Thracum regis uxor, cui sub belli initium pater filium suum Polydorum minorem educandum tradiderat. Tragici canunt, fortissimè hanc, unà cum matre illius, ab rege propter aurum interfecti, mortem fuisse ultam. Maxima.] Nomina filiarum Priami hæc traduntur: Ilione, Cassandra, Creusa, Laodice, Lycaste, Medesicastis, Polyxena, Clymene, Aristomache, Xenodice, Deimone, Menoche, Pisis, Cleodice, & Medusa. Laus rei à personæ dignitate.

Monile baccatum.] Gemmis nobilibus distinctum. Bacca inter uniones, gemma prima nobilitatis recensetur. Cæterùm fructus alioqui est minutarum arbo- C rum: ut lauri, oliuæ, & similium: à quorum similitudine, hæ gemmæ nomen sortitæ sunt. Hinc baccatum, baccis ornatum: pro arborum id genus fructibus, à Græcis τὰ ἀκρόδρυα dicuntur: pro unione, ἀκόντιος. Hæc celer.] Id est, festinans hæc celeriter peragere: ut uerbum per elleipsim subaudias: nisi quis absoluto uerbo accusandi casum adiungere malit, cui ego non magnopere refragabor.

A R G V M E N T V M.

Cogitat Venus pro Ascanio ad Aeneam Cupidinem mittere, vt Didonem incendat amore Aeneæ.

At Cytherea nouas artes, noua pectore uersat
Consilia, ut faciem mutatus & ora Cupido,
Pro dulci Ascanio ueniat, donisq; furentem
Incendat Reginam, atq; ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguã, Tyriosq; bilingues.
Vrit atrox Iuno, & sub noctẽ cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur amorem:

NASC. At Cytherea nouas artes.] Cùm Aeneas Carthagini peruenisset ad populos natura barbaros, & crudeles, eumq; infectaretur Iuno, non erat omittendũ, quin Venus de filij incolumitate sollicita induceretur, igitur callida mater secum ipsa consiliũ init, dolosq; meditatur, ut reginam fallat, accendatq;

A daúq; amore reginæ. Noua pectore uersat Consilia.] *Quia stratagemata, doliq; absq; consilio non fiunt, ideo cùm artes dixisset, addidit consilia.* Vt faciem mutatus.] *Consilij explicatio, quæ causam continet aduentus, uel potiùs accersitus Ascanij.* Donisq; furentem Incendat Reginam.] *Figurata locutio: id est, incendat, & furere faciat: nondum enim accensa erat, sed aduentu Cupidinis flagrare cepit amore Aeneæ. Quod uerò Poëta ait: Donis, naturæ muliebris rationem habuit: quæ facilè donis capitur: unde de Eriphyle legitur, quod monilis sibi oblati pulchritudine allecta, uiri sui salutem prodidit.* Atq; ossibus implicet ignem.] *Vt molestiam quàm fieri potest maximam exhibeat: nam qui ossibus inhæret dolor, grauiùs torquere solet: nouè autem dictum uidetur, implicare ignem ossibus, pro inferre, seu inijcere amorem ossibus.* Quippe domū timet ambiguam.] *αἰτιολογία est, cur Venus reginam accendi amore uelit: nam fœminæ ingenium uarium est, atq; mutabile: hinc illud ex 4. Aeneid.*

——uarium, & mutabile semper
Fœmina.——

B Tyriosq; bilingues.] *Quia aliud in ore, aliud in pectore gerunt.* Vrit atrox Iuno.] *Hæc potior causa est: nam etsi regina mutabilis est, quia fœmina: & Afri natura sunt fallaces, eò tamen magis etiam timendi uidentur, quia à Iunone excitari possunt in Troianos: nam uritur, & quo pacto Aeneam perdere possit, cogitat.* Et sub noctem cura recursat.] *In animo Iunonis, scilicet ita quoq; in 4. Aeneid.*

Multa uiri uirtus animo, multusq; recursat
Gentis honos.——

LAMB. Hort. At Cytherea.] *Digreditur Poëta à narrationis cursu, in expositionē noui consilij, & causarū amoris. Duas potissimū indicat: Punicā fidē, inconstantiāq;, & Iunonis in Troianos odium.* Cytherea.] *Venus: antonomasia. Hāc ab urbe Cythera ita dictam uolunt. Hesiod. in Theog.*

αὐτὰρ κυθέρειαν, ὅτι προσέκυρσε κυθήροις.

At Homeri enarrator Iliad. ε. *ἡ κυθέρεια δὲ (inquit) καθ' ὅμηρον ἄρατα, ἐκ ὅτι προσέκυρσε κυθήροις. κυθέρεια δὲ, ἡ κευθόμενον ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὸν πᾶσι τῆς ἐρωτικῆς φιλίας ἐξηρτημένον ἱμάντα, οἷον τὸν κεστὸν, ὃν πᾶσι τοῖς θεοῖς ἀρέσκει. δεῖ γὰρ τὸ αὐτοῦ ταῦτα περιέχειν.*

ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστὺς
πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων.

In mari Myrtoo Cythera, contra Maleam promontorium emittitur, ut Theganusa contra Acritam. Ora, faciē.] *Synecdoche.* Incendat.] *A re corporea ad incorporeā.*

Quippe.] *Causa, à gentis perfidia.* Bilingues.] *Fallaces, perfidos. Respexit ad paræmiam, φοινίκων συνθῆκαι. Phœnicum pacta. Phœnices enim, qui Carthaginem condiderunt, statim quàm in Libyam appulissent, postularunt ab ijs, qui per id tempus ea loca incolebant, ut sibi liceret diem & noctem terræ hospitio uti. Quod cùm impetrassent, iamq; exacto temporis spacio iuberentur excedere finibus, recusarunt: affirmantes se pactos, ut liceret noctes diesq; ibi cōmorari: uidelicet ambiguitatē uocum ad suum commodum contorquentes. Prouerbium quadrat in astuta & insidiosa pacta. Hæc gens ob innatam perfidiam, alijs atq; alijs prouerbijs celebrata est: Pera Libyca, Pœno perfidior. Hanc perfidiā tertiùm experti Romani ad postremū Carthaginem funditùs deleuerunt.* Vrit.] *Altera causa noui consilij, odium Iunonis, per quam uim & iniuriā aliquam à Pœnis metuit.* Ergo.] *Clausula enumeratarum causarum. Quare autem ueteres Amorem alatum finxerint, paulò pòst indicabimus ex Marulli epigrammate.*

ARGVMENTVM.

Venus à Cupidine supplex petit, vt ementita vna tantùm nocte Ascanij facie, Didonem pro ipso Ascanio adeat, eamque suis ita flammis incendat amore Aeneæ, vt ille absque vllo periculo, quandiu opus fuerit, Carthagine commorari possit.

Nate, meæ uires, mea magna potentia solus:
Nate, patris summi, qui tela Typhoea temnis:
Ad te confugio, & supplex tua numina posco
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
Littora iactetur, odijs Iunonis iniquæ,
Nota tibi: & nostro doluisti sæpè dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blādisq; moratur
Vocibus: & uereor, quò se Iunonia uertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, & cingere flamma
Reginam meditor: ne quò se numine mutet,
Sed magno Aeneæ mecum teneatur amore.
† Quā facere id possis, nostrā nūc accipe mentē.
Regius accitu chari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis restātia Troiæ.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super † Idaliæ sacrata sede recondam,
Ne qua scire dolos, mediusue occurrere possit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, & notos pueri puer indue uultus:
Vt cum te gremio accipiet lætissima Dido.

† al. Quò
† al. Idaliū

NASC. Nate, meæ uires.] *Hæc Veneris oratio illis partibus cōstat, quæ ad aliquid persuadendum requiri uidentur, iusto, honesto, facili, necessario: quibus etiā subnectuntur circumstantiæ tēporis atq; occasionis: quæ omnia suis locis indicabuntur. Primùm igitur ex persona Cupidinis beneuolentiam colligit, quia natum appellat, eiusq; potestatem extollit cum extenuatione potestatis suæ, quod eum uires suas appellat. Videtur autem ad Simonidis opinionem alludere: qui ex sola Venere natum Cupidinem esse dicebat. Sed de Cupidine, cuius filius fuerit, quotquè extiterint Cupidines, Plato in conuiuio, & Cicer. in 3. de nat. Deorum literis tradiderunt. Idcirco autem Cupidinem uires, potentiamquè Veneris esse aiunt, quia Veneri: id est, luxuriæ, absque amore, aut nulla, aut parua delectatio inest: hinc Horat.*

Siue tu mauis Erycina ridens:
Quam iocus circumuolat, & Cupido.

Nate patris summi qui tela Typhoea temnis.] *Cupidinis potestatem*

† al. Cùm

Regales inter mensas, laticemque Lyæum,
† Et dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque ueneno.

potestatem exaggerat, quod Iouis filius est, & is filius, qui patris fulmina, quæ uel gigantibus formidolosa, atque perniciosa fuêre, facilè contemnit: unde προκαταληπτικῶς à maiori argumentum colligitur: Qui Iouis fulmina negligit, is consilia Iunonis multò magis uincere atque superare potest: nam Iunónis potestatem obijcere ei Cupido potuisset. Ad te confugio, & supplex tua numina posco.] *Filij beneuolentiam renouat mater per cómiserationis locú ex obsecratione: cuius rhetores Latini meminerunt insuper eum attentum facit: non enim nisi de re maxima mater ad filium supplex accedit.* Frater ut Aeneas.] *Narratio est, ac totius petitionis expositio. Exorditur autem à causa, quæ persuasionem habet à iusto, & honesto: honestum enim est, ut pro fratre frater laboret, in his præsertim, quæ illius salutis intersunt: eoque etiam uehementiùs, cùm indignè aliquid pati uidetur: propterea subdit:* Omnia circum Littora iactetur, odijs Iunonis iniquæ.] *Hic ea potissimùm attingit, quæ ad negocium suscipiendum incitare Cupidiné possunt: duros Aeneæ labores, & in illum odium Iunonis iniustissimum, quæ tum mouendæ misericordiæ ex persona Aeneæ, tum etiam Iunonis in odium rapiendæ uim maximam habent. Sed ne maiora, quàm re uera sunt, dicere uideatur, testem ipsummet Cupidinem citat, inquiens.*

Nota tibi.] *Et quod multò maius est etiam addit:* Et nostro doluisti sæpè dolore.] *Quibus ex uerbis apparet, tantas fuisse Aeneæ calamitates, & incommoda, ut ea sæpiùs matrem, & agnatos ad dolorem excitauerint: locus est misericordiæ: quem color rhetoricus exornat deriuatio: quam Græci παρηγμένον uocant, ut:*

Aut capere, aut captas iam despectare uidentur.

Hûnc Phœnissa tenet Dido.] *Ab occasione, & opportunitate temporis: quod Dido Aeneam tenet in regia, quod ei, quantú in se est, blanditur, & arridet.* Blandisque moratur Vocibus.] *Homeri hemistichium, ex Iliad. ς. sic enim inquit ille:*

—— σοῖς δ' ἀγανοῖς ἐπέεσσιν ἐρύκεν.

Et uereor quò se Iunonia uertant Hospitia.] *προκαταληπτικῶς, occurrit obiectio: nam diceret Cupido, si Dido Aeneam humanissimè suscepit hospitio, iamque etiam liberalissimè tractat, si eum magno amore complectitur, blanditijsque retinet, quid opus est dolis, meisque flammis? huic obiectioni ita occurrit Venus: magnum esse & capitale odium Iunonis in Aeneam, propterea Didonis amoré erga illum ita augeri oportere, ut nulla unquam Iunonis fraude mutari, aut defraudari posit.* Haud tanto cessabit cardine rerum.] *Coniecturale argumentum ex temporis occasione: quæ à Iunone ne arripiatur uehementer timet, hoc autem de prouerbio tractú uidetur, quo dici solet, res est in cardine: hoc est, in articulo, à postibus: quæ cardinibus uoluuntur, sustinenturque.* Quo circa capere ante dolis.] *Ex ante dictis consilij sui rationem colligit: ad cuius expositionem paulatim delabitur: & profectò optimum est Veneris consilium, futura potiùs arcere mala, quàm ijs, quæ iam euenerunt, remedia quærere.*

Quà facere id possis.] *Locus attentionis.* Mentem.] *Per extenuationem maluit menté, quàm consilium dicere: ne, si qua ipsa dixisset, quæ ad fallendam Didonem minus idonea uiderentur, uereatur ille refellere, & meliora, magisque idonea, si habeat, in medium afferre.* Regius accitu.] *Rationem capti consilij exponit: deducitur autem cósilium hoc ab occasione: quæ ad rem transigendam hoc tempore idoneam sese offert.* A Hunc ego sopitum somno.] *προκαταληπτικῶς occurrit obiectio, ne quæratur, quid de Ascanio fiet, si ego abiero?* Tu faciem illius, noctem non amplius unam.] *Honestatem petitionis ex temporis breuitate ostendit.* Falle dolo.] *Falsam habe: dimoue è natura tua. Græci σφάλλειν dicunt.* Et notos pueri puer indue uultus] *Persuasio est à facili: quam πολύπτωτον figura exornat, ut in 5. Aeneid.*

—— calcemque terit iam calce Diores.

Vt cum te gremio.] *Causa consilij, ut scilicet regina flagret amore Aeneæ. Hic uerò animaduertas expressam esse rationem mulieris puero blandientis.* Occultum inspires ignem, fallasque ueneno.] *Per definitionem locutus fuisse uidetur: nam occultus ignis amor est, ac ueneni instar: cuius natura est sensim diffundi per uenas, indeque præcordia petere. Hæ sunt igitur amoris proprietates duæ, quæ egregiè Poëta designauit in quarto* B *Aeneid. cùm ait:*

At regina graui iamdudum saucia cura
Vulnus alit uenis, & cæco carpitur igni.

NATE] *Petitoria suasorij generis oratio est. Captat autem beneuolentiam à persona Cupidinis, dum generis summam nobilitatem uehit, & potentiam eius amplificat. Narrat uerbis selectis, & perspicuis. Petit simpliciter, sine argumentis: quippe à puero: cui ad persuadendum planè nullis opus erat suasorijs argumentis.* LAMB. Hort. Nate patris.] *Iouis periphrasis. Beneuolentia à generis præstantia: anaphora. Amorem & Himerum, Venerem ab initio sequutos, author est Hesiod. in Theogonia:*

τῇ δ' Ἔρος ὡμάρτησε καὶ Ἵμερος ἕσπετο καλός.

Idem docet, Amorem omnium primum post Chaos & Terram prognatum fuisse:

ἠδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
λυσιμελὴς πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων,
δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.

Idem tradit, Amorem natum ex Chao & Terra: Simonides, ex Venere & Marte: Acusilaus, ex nocte & æthere: Alcæus, ex Lite & Zephyro: Sapho, ex Venere & Cœlo. C

Typhoea.] *Amplificatio potentiæ, ab effectis. Fabulantur hunc Titam ac Terræ filium, qui à Ioue ad pugnam prouocato fulmine percussus, in Inarimen insulam deiectus fuerit. Huius autem Gigantis descriptio extat apud Hesiod. in Theogonia:*

αὐτὰρ ἐπεὶ Τιτῆνας ἀπ' οὐρανοῦ ἐξέλασε Ζεύς,
ὁπλότατον τέκε παῖδα Τυφωέα Γαῖα πελώρη,
Ταρτάρου ἐν φιλότητι διὰ χρυσέην Ἀφροδίτην.
οὗ χεῖρες μὲν ἔασιν ἐπ' ἰσχύϊ ἔργματ' ἔχουσαι,
καὶ πόδες ἀκάματοι κρατεροῦ θεοῦ. ἐκ δέ οἱ ὤμων
ἦν ἑκατὸν κεφαλαὶ ὄφιος δεινοῖο δράκοντος,
γλώσσῃσι δνοφερῇσι λελιχμότες. ἐκ δέ οἱ ὄσσων
θεσπεσίης κεφαλῇσιν ὑπ' ὀφρύσι πῦρ ἀμάρυσσεν.
πασῶν δ' ἐκ κεφαλῶν πῦρ καίετο δερκομένοιο.
φωναὶ δ' ἐν πάσῃσιν ἔσαν δεινῇς κεφαλῇσι
παντοίην ὄπ' ἰεῖσαι ἀθέσφατον. ἄλλοτε μὲν γὰρ
φθέγγονθ' ὥστε θεοῖσι συνιέμεν, ἄλλοτε δ' αὖτε
ταύρου ἐριβρύχεω μένος ἀσχέτου ὄσσαν ἀγαύρου,
ἄλλοτε δ' αὖτε λέοντος ἀναιδέα θυμὸν ἔχοντος,

ἄλλοτε

A *ἄλλοτε δ' αὖ σκυλάκεσσιν ἐοικότα θαύματ' ἀκοῦσαι.*
ἄλλοτε δ' αὖ ῥοίζασχ', ὑπὸ δ' ἤχεεν οὔρεα μακρά.

Hos uersus ita in ipso cursu reddidimus:

Verùm ubi Titanas cœlo turbasset ab alto
Iuppiter, hinc genuit mox alma Typhoëa Tellus,
Postremum ex Erebo Veneris cum numine diuæ:
Cui palmæ ad quæuis miranda negotia duro
Robore erant, promptiq́ pedes: centum capita altis
Ex humeris sæui surgebant torua draconis,
Ora sub in linguis lambentia cæca trisulcis.
Igne coruscabant ciliys sub lumina tetris.
Deniq́ quodq́ caput flammam spirabat & ignem.
Omnibus his inerant uoces uariumq́ sonabant,
Horrendumq́ dabant fremitum: sæpè ore tonabant,
Numinibus magnis simul ut si emittere uisa.
Interdum ingenti tauri mugire boatu,
Interdum fremitum sæui dare uisa leonis,
Interdumq́ canum latrantum iterum edere uocem.
Rursus & horrendum sonitum à radicibus imis.
Mittebant montes umbrosi.——

B *Et quidem, Poëta inquit, nefarium facinus perpetratum foret, imperassetq́ hic diuis immortalibus, nisi Iupiter maturè impietate animaduersa, horrendùm intonuisset: terra ipsa infrà, cœlum suprà: & cum his maria, oceani fluenta, adeoq́ tartara ipsa terribilem sonitum edidissent. Idem scribit, Typhoëum, post acrem omnium elementorum cum eo conflictum, fulmine à Ioue misso ambustum, & ad inferos præcipitatum fuisse:*

ῥῖψε δέ μιν θυμῷ ἀκαχὼν ἐς τάρταρον εὐρύν: hoc est,
Præcipitem indignans illum sub tartara misit.

At Hesychius ait, hunc deum aliquem fuisse, terra prognatum, qui cum Ioue pugnarit: τυφωεύς, θεός τις γηγενής, ἐναντιωθεὶς τῷ βασιλεῖ τῶν θεῶν. Cæterùm τυφῶν, τυφώς, & τυφωεὺς à τύφειν deriuatur, quod fumũ euaporare signat.

Ad te.] *Attẽtio, à rei ipsius magnitudine. Oportet arduum quiddam esse, ubi mater opem filij implorat.*

Frater.] *Narratio, quæ exponit rem, cur ab eo aliquid sit petitura. Hanc autẽ ita tractat, ut ei subin affectus moueat, à sanguinis coniũctione, & fraterna necessitudine Et ne uana uideatur, ipsum in testem uocat.* Frater.] *Affectus à generis propinquitate.* Nota tibi.] *A' testimo-*

C *nio ipsius Amoris.*

Hunc.] *Exponit causam consultationis, haud abludens interim ab infida societate Punica & Phœnicum, de qua modò disseruimus, Phœnicum pacta.*

Vereor.] *A' dubio periculo, in quo uersatur: quod interim à Iunonis aduersariæ persona exaggerat.*

Cardine.] *occasione, siue summa rei: à loco. Seruius enarrans hunc locum, admonet prouerbiali figura ualere, ac si dicas, res est in articulo. Apud Ciceronem, Rei cardo in eo uertitur: pro eo quod est, inde totum negotium pendet. Ab ostijs sumptum prouerbium est, quæ cardinibus uoluuntur. Citatur prouerbium ab Erasm. Res est in cardine.* Quocirca.] *Clausula, à consultatione: quam à præsenti occasione trahit.* Qua.] *uia, ratione. Attentio, ad facilitatem exequendi consilij. Regium puerum, periphrasticè Ascanium uocat: perinde ut Sidoniam urbem, eodem tropo, Carthaginem. Illud minutius est quàm ut annotetur, appositionem esse in hac oratione: Puer, mea maxima cura.* Cythera.] *Diximus, hanc unam Cycladum insularum esse, in ora Laconica Maleæ promontorio obuersam. Porphyris initiò appellata fuit, Aristoteli Porphyrussa, à purpuræ præstantia. Veneri dedicata. Didymus hac de causa insulam Laconicam uocat, Κύθηρα δὲ νῆσος τῆς Λακωνικῆς. Atque ab hac ipsa Venus Cytherea nuncupata est, ut ait Homeri enarrator: Κύθηρα δὲ νησίδιον τῆς Λακωνικῆς, ἀφροδίτης ἱερόν, ὅθεν καὶ Κυθέρειαν ἐπιθετικῶς ὀνομάζουσι τὴν θεόν. Est Cytheron mons & urbs, à Venere, in cuius tutela fuit, nomen sortita. Hæc Cythera sunt, quæ Athenienses, & in ijs Scandeam urbem maritimam, Peloponnesiaco bello, duce Nicia Nicerati filio, cum 60. nauium classe inuaserunt. Porrò autem causam addunt, quamobrem hæc insula Veneri consecrata antiquitus fuerit: quòd in eam, concha marina uecta sit. Solinus tamen, non à Cytheris, sed Cythero Phœnicis filio eam uocauit: τὰ Κύθηρα, numero plurali dicuntur.* Idalium.] *montem Cypri, Veneri dicatum, à quo & ipsa Idalia nuncupata fuit. Non desunt, qui oppidum in Cypro esse tradunt: atque Idalum eiusdem insulæ montem, in quo & oppidulum fuerit Idalium, ab huiusmodi euentu nomen accepisse, prodidit Stephanus: Cùm ea ditio Chalcenori cuidam data esset hac lege, ut in ea urbem conderet, illic ubi primùm Solem orientem uidisset: fortè ita tum accidisse, ut unus è comitibus iuxtà stans, regem admoneret, ut Solem orientem obtueretur. Chalcenor omine arrepto, ibi ciuitatem statuit, καὶ ἀπὸ τοῦ ἥλιον, Idalium nuncupauit oppidum.* Ne qua.] *A' tuto.* Non amplius.] *A' facili. Est & lepida uocũ collusio in uocibus, Pueri puer indue uultus.* Vt cum.] *A' causis finalibus, cum quibus adiungit omnia opportuna: in medio luxu, in gremio. Libido enim sine potu languet ac friget.* Lyæum.] *Vini periphrasis Bacchus autem à poëtis Lyæus dictus est, ἀπὸ τοῦ λύειν: id est, soluendo: quòd uinum immodicè haustum, curas ac membra dissoluat & debilitet, non aliter quàm Venus: unde utraq́ λυσιμελὴς appellatur:*

λυσιμελὴς Βάκχος, καὶ λυσιμελὴς ἀφροδίτη.

Amplexus.] *Ab opportuno. Et ignem, metaphoricè amorem dicit: quem & uenenum uocat, quo animus inficitur, perinde ut corpus aconito.*

ARGVMENTVM.

Cupido iussa matris exequitur: nam depositis alis Ascanij faciem induit, gressumq́; imitatur, & ad reginam rectà proficiscitur. Venus autem Ascanium somno sopitum gremio suscipiens, in lucos Idaliæ defert, ibique inter suaueolentem amaracum floresq́; varios collocat.

NASC. PARET amor dictis.] *ex hoc filij probitas, & beneuolẽtia erga matrem colligitur singularis: quod iussa illius libenter facit. ita quoq́ in primo de Mercurio:*

Et iam iussa facit.

Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit. & gressu gaudens incedit Iüli.
At Venus Ascanio placidã per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum

Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.
Iamq; ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs, duce lætus Achate.

Dixerat: ille patris magni parere parabat, Imperio.

Charæ genitricis.] *τὸ αἴτιον est, cur matris iussa capessit: nisi enim illam amaret, charamq; haberet, illius mandatis non pareret.* Gaudens.] *quia id libēter facit.*

Incedens.] *regiæ grauitatis incessum designat in puero: hoc enim incedere significat, qua de re alibi pluribus diximus.* At Venus.] *præstat promissa Venus, soporem immittit Ascanio, eumq; sublimem in Idalium Cytheri montis, qui in Cypro est, Lucum defert. locus est ex Homer sumptus Iliad. 3. iuxta finem.*

Vbi mollis amaracus.] *luci commendatio, à mollicie herbarum præsertim sampsuci: quem amaracum uocat, & à suauitate, uarietateq; florum, postremò etiam ab umbræ amœnitate, atq; iucunditate.*

Iamq; ibat.] *ἀπόδοσις. redit ad cupidinem, quem hilari uultu, atque animo proficiscentem describit. unde colligitur eum non inuitò, sed libentissimè negocium suscepisse.*

LAMB. Hort. AMOR.] *Huius elegans descriptio extat in quodam epigrammate Marulli: quod quia uenustum est, & huc uehementer accommodatum, libet adscribere. Sunt autem perpetuæ subiectiones:*

Quis puer hic? Veneris. Plenæ quæ causa pharetræ?
Non bene prouisus certa quòd arma mouet.
Cur sine ueste deus? simplex puer, odit opertum.
Vnde puer? pueros quòd facit ipse senes.
Quis pennas humeris dedit? inconstantia. Quare
Nulla deo frons est? signa inimica facit?
Quæ sors eripuit lucem? immoderata libido.
Cur macies? uigiles cura dolorq; facit.
Quis cæcum præit? ebrietas, sopor, ocia, luxus.
Qui comites? rixæ, bella, odium, opprobrium.
Qui cœlo dignati? homines. quæ causa coëgit?
Mitior authore est credita culpa deo.
Heu curuum genus, & ueri corda inscia: quò ius
Fasq; e scelus miseri si scelus abluimus?

Egressu.] *Ab habitu, & gestibus amoris.* At Venus.] *Transitio ad fallaciam & fucum Veneris, quo luserit per Cupidinem, Didonem. Et ne geminum pro uno Ascanium inueniat Achates, maturè, uerum subtractū in Idalios lucos transfert, ut tutò doli reginæ struantur. Sed hoc Poëtæ consilio tribuendum est, ut alia.* Amaracus.] *Omnia odorifera Veneri dicata sunt. Fabulantur, Amaracum regium puerum fuisse, & unguentarium, qui cùm unguentum ferens, offenso pede casu humi lapsus alabastrum fregisset, animi dolore contabescēs, uersus fuit in sampsuchum herbam, quæ deinceps amaracus ab eo appellata est: herba gratissimi odoris, ac tota odorata, at in Cypro laudatissima. σάμψυχος, Meieron. Fabulis proditum est, Amaracum Siculorum lingua herbæ genus dictum, à Cynaræ Cyprij regis filio eiusdem nominis, in hāc herbam conuerso. Dioscorides tradit in tertio, Amaracum alijs atque alijs nominibus appellari. Plinius in 13. capite primo: Amaricinum inter nobilia unguenta recenset, & in Coo laudatissimum olim fuisse: postea eodem loco prælatum Melinum, quemadmodum Oenanthinum in Cypro: deinde in Aegypto præpositum, postea Adramittio. Paulò mox eodem capite idem docet, uarijs unguentis admisceri Sampsuchū. Idem lib. 21. cap. 22. in Cypro*

Sampsuchum siue Amaracum laudatissimum iuxtà & odoratissimum, scorpionibus aduersari, ex aceto & sale illitum. Succum eius decoctum tormina discutere, utilem item urinis & hydropicis. Oleum quoq; inde fieri, quod sampsuchinum uocetur, aut amaricinum, quòd uehementer conducat ad calefaciendos emolliendosq; neruos & uuluas. Idem scribit eodem libro, cap. 11. amaricinum Dioclem medicum & Siculos appellare, quod Aegyptum & Syriam sampsuchum. Itaq; huius herbæ nobilis succus prouerbium fecit: Nihil cum amaricino sui: hoc est, stolidis optima putent ac displicēt. Cùm enim huiusmodi sit amaricinum contrà nihil luto suis magis amicum, eruditè Poëta amaracum herbam Veneri gratissimam dicit. Inter unguenta peculiari quadam natura amaricinum inimicum est suillo generi, adeò ut illi propemodum uenenum sit. Testatur id Lucretius lib. 6. A

Deniq; amaracinum fugitat sus, & timet omne
Vnguentum: nam setigeris subus acre uenenum est.

Iam inter animantia, nullum peius odit Venus quàm suē, propter Adonim ab ea interfectum. Sampsucho, quam dixi à nostris Amaracum uocari, abundat Aegyptus: hanc quidam etiam Marathon dixerunt. πλεῖστα γίνεται ἐν αἰγύπτῳ, ἄλλοι δὲ μάραθον καλοῦσιν αὐτήν. Aspirans.] *quod florum est, unde odor gratus naribus adblanditur.* Cum uenit.] *Properat ad conuiuium Didonis, & descriptionem luxus uerè regij. Verùm priusquam ad conuiuiū perueniat mirè ornat narrationem ab apparatu domestico, ab officijs, luxu, & magnificentia. Aulæum uelamentum est parietis, uarijs picturis intextum, παραπέτασμα: quanquam id stragulam & omnem uestem signat. ut apud Ciceronem Antoniana secunda: Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis lectos stratos uideres. Dicitur & παραπέτασμα, ob id quòd triclinijs obtendi soleat: & παραπέτασμα, παρακάλυμμα. & Attalicum, Græcè αὐλαῖον, ab aulis regum, in quibus expanduntur. Vsurpatur etiam numero singulari fœminino genere, qua ratione Græci utuntur. Sic Curtius lib. 7. Cùm post aulæam, quæ lectos obduceret, staret rex. Et Cicero actione 5. Quid illa Attalica, tota Sicilia nominata, ab eodem Heio peripetasmata emere oblitus es? Hesychius porrò ita circumscribit: αὐλαία. ἐν αὐλῇ ὕφασμα, ὃ τὸ πρὸς σκηνὴν παραπέτασμα. Pollux lib. 4. cap. περὶ θεάτρου καὶ τῶν περὶ αὐτό ἴδοι δ', inquit, καὶ τὸ παραπέτασμα αὐλαίαν καλοῦν. Latini aulæum, numero singulari, neutro uel fœminino genere indifferenter utuntur. Ab Attali maximè aula, Asianorum regum longè maximi, in qua primùm inuenta dicuntur, aulæa dicuntur appellata: à quo & Attalica uocantur: quemadmodum Tapetia, à pictura beluarum, beluata dixit Plautus.* Aurea.] *Synæresis.* B C

Sponda.] *lecto. synecdoche: latus lecti, & tabulæ, quæ lectum utrinq; sustinent totum, & fulciunt. Priscis mos erat, in thoris strati epulari, quod accumbere ipsi dicebant. Quidam hic spondas, sedilia discumbentium interpretantur.* Ostro.] *purpureis stragulis. Ostrum propriè cruor est subruber conchylij, siue muricis, quo uestes tingi consueuēre: quare conchylium, murex, ostrum, in eadem significatione usurpantur. E conchylio marino ostrum excipitur, sed non unius generis colore: nam is uariat locis, & mundi plagis & Solis cursu temperatur. Nam quod legitur in Ponto & Gallia, liuidum est:*

A *est: quod sub æquinoctiali, occidente & oriente, tendit in colorem uiolaceum. Quod sub austro, rubrum. Conchylia ubi sunt lecta, ferramenta circà scinduntur, è quibus plagis purpurea sanies & lacryma profluit: quæ excussa in mortarijs terendo comparatur. Et quia ex concharum marinarum testis eximitur, ostrum uocatur. Itaq; hic liquor, artificum temperatura ferè purpureus fit, tendens in uiolaceum colorem.*

ARGVMENTVM.

Didonis conuiuium, apparatus magnificentia, Tyrij & Troiani discumbentes, ministrorum numerus, sexus, ætas, stuporq; Afrorum in contemplandis Aeneæ muneribus, & splendore uultus nec non suauitate fictorum uerborum Ascanij describuntur.

NASC.

Cùm uenit, aulæis iam se regina superbis
Aurea † composuit sponda, mediamq; locauit.
Iam pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoq; super discumbitur ostro.
Dant famuli manib. lymphas, Cereremq; canistris
Expediunt, tonsisq; ferunt mantilia uillis.
Quinquaginta intus famulæ, quib. ordine † longo
Cura penum struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemq; pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrij, per limina læta frequentes
Conuenêre, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iülum,
Flagrantesq; Dei uultus, simulataq; uerba,
Pallamq; & pictum croceo uelamen acantho.
Præcipuè infœlix, pesti deuota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescitq; tuendo
Phœnissa, & puero pariter, donisq; mouetur.

† al. cùm posuit

† al. lōgam

CVM uenit.] *Ad cōuiuij descriptionē sese accingit Poëta: ubi ea utitur diligentia, ut nō solùm magnifica, & sumptuosa illa quæ in regio conuiuio parari solent, comprehendat, uerùm etiā minima quædam conspectu-* B *tur: quamobrem rationis, consilijq; oculos habentibus intueri licet epicos poëtas ab heroica interdum grauitate, & ab alto illo, ac florido dicendi genere, pro rerum atq; personarum ratione, ad humilem exilemq; dicendi figurā descendere: id quod non solùm locus iste ostendit, sed & ludorum in quinto Aen. amoris Didus in 4. ceruui à Syluia nutriti in sep. libro descriptio.* Aulæis iam se regina superbis.] *si aulæa in regia Attali Asiæ regis qui populū Rom. reliquit hæredem, primū inuenta fuêre, quomodo in aula Didonis extitisse potuerūt, quæ multis ante Attalum annis fuerat? Sed de tapetis haud dubiè intelligendū, quæ sui temporis Poëta rationem habens, aulæa appellat.* Mediamq; locauit.] *τὸ πρῶτον reginæ, ut prima accumbat, & in medio conuiuarū sedeat. Is enim locus uel apud antiquos honoratior fuit: & fœminæ cum uiris cubantibus sedentes cœna-* C *bant: auctor est Valerius lib. 2. de instit. antiq.* Iam pater D Aeneas.] *reginæ proximum Aeneas locum tenet.*

Stratoq; super discumbitur ostro.] *ad luxū, magnificentiamq; reginæ hoc pertinet: cuius regiæ apparatum iam antea his uersibus descripserat:*

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur. Et quæ sequuntur alia.

Dant famuli manibus lymphas.] *conuiuij rationem, modumq; ordine describit: unde colligitur, ueteres priùs discubuisse, quàm manus abluerēt: id quod etiā auo nostro aliquot in locis fieri animaduerti: secus tamē in Italia. Priscianus grammaticus in libello de pond. & mens. hunc adducens Virgilij locum, nymphas non lymphas legit: sed rectè utrunq; nam Latini ex Græca uoce υ, in λ. tātùm mutauerunt ὕδωρ Græcè aqua, Latinè lympha dicitur* Cereremq; canistris.] *hinc apparet antiquos nō priùs mensæ panem imposuisse, quàm conuiuæ discubuissent. secus tamen hoc tempore fit, præsertim in Italia.*

Tonsisq; ferunt mantilia uillis.] *quib. ablutas manus tergerent. Græci χειρόμακτρα uocant: ad quibus recumbentes inter scyphos, & epulas utebātur, mappæ dicebantur: quas pro se quisq; afferebat, dum unà cœnarent. Mart. epig. lib. 12.*

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur,
Mantile è mensa sustulit Hermogenes.

Et flāmis adolere Penates.] *diu, multumq; me torsit locus iste nec ab re profectò. Nam cùm Poëta usus fuisset uerbo sacrorū,* adolere, *non alienum fuit arbitrari de sacrificijs intelligendum esse: ut diceret, multos etiam Didoni fuisse ministros, quibus curæ esset Dijs Penatibus sacra facere: cùm id de more frequēter fieri soleret: cuius opinionis Seruium, & Donatum ueteres illos ac multi nominis uiros fuisse uideo: Quos deinde alij secuti sunt posteriores interpretes: cùm uerò de penu, & cibis Poëta loquatur, absurdum omnino mihi uidebatur, de sacrificijs Deorum Penatium esse intelligendum: nam quid sacra cum epulis, & culina? quamobrem cum id sæpiùs mecum animo uolutarem, in eam deniq; cogitationem ueni, ut non de sacrificijs, sed de cibis curandis, cōdiendisq; intelligendum esset: ut per ταυτολογίαν, idem sit cum hemistichio superiore:*

Cura penum struere.

Nihilq; aliud hoc in loco sit, flammis adolere Penates, *quàm coquinam facere, & cibos in foco condire atq; componere: nam turpe fuisset omnino, ac præter rationem institutumq; priscorum, coquos, aut alius generis seruos Dijs Penatibus sacra fecisse: quibus supremæ dignitatis homines in familijs sacrificare solebant. Cato in lib. de re rustica cap. 2. hoc sacrificandi Laribus negocium patrifamiliâs tribuit. Aeneas apud Virg. in 3. Aen. à Penatibus admonitus, ut relicta Creta, ad Italiam nauigaret, statim leuato è stratis corpore, ipse Penatibus sacra facit, inquit enim:*

Corripio è stratis corpus, tendoq; supinas
Ad cœlum cum uoce manus, & munera libo
Intemerata focis ——.

Et in quinto Aen. ipsemet Aeneas:

Hæc memorans cinerem, & sopitos suscitat ignes:
Pergameumq; Larem, & canæ penetralia Vestæ
Farre pio, & plena supplex ueneratur acerra.

Cur uerò epularum sub nomine Deorum Penatium mentionem facere Poëta uoluerit, id in causa fuisse arbitror, quod cùm singulæ partes domus singulis Dijs (ut Homeri interpres, & alibi Seruius memoriæ prodiderunt) dicatæ essent, culina Dijs Penatibus consecrata fuit: nam in foco colebantur Penates: qui & Lares, & Genij dicebantur. Ex his igitur satis liquet, huius carminis sensum ad hunc usq; diem uel doctiss. hominibus occultum nostra (absit arrogantia) industria, atq; diligentia nunc primũ explicatũ, atq; declaratum fuisse. Centum aliæ totidémq;] exaggerat reginæ magnificentiam à copia seruitiorum: quorum exponit numerum, ætatem, ætatis (ut ita dicam) æqualitatem. Nec non te Tyrij] nõ erat prætereunda Tyriorum nobilium mentio: ne tantum reginæ luxum, tantásq; opes frustra descripsisse Poëta uideretur: decet enim reges, præter seruos, habere etiam quibuscum familiariter loquantur, & uiuant. Mirãtur dona Aeneę, mirantur Iülum.]magna commẽdatio cùm Ascanij, tum etiam munerum Aeneæ, quæ ea pulchritudine fuisse designat, ut intuentibus etiam admirationem pareret. Hic uerò obseruari licet alternatum illum Tyriorum aspectũ apposita, elegantíq; repetitione formatũ. Flagrantésq; Dei uultus.]Cupidinis pulchritudinem exaggerat, ad declarandam admirationis Tyriorum causam: nam uultus illius augustior, splẽdidiórq; humana facie erat. Pallámq; & pictum croceo uelamen acantho.] rursus munera recenset, nõ omnia, sed pulchriora: hoc autẽ uelamen quod paulò antè circumtextum dixerat, nunc pictum esse dicit, & cycladem intelligit: quod genus est uestis (ut antea docuimus) muliebris, tenuissima, explicabilis, & spatiosa, quæ instar ueli, quod totũ corpus circundabat, facta erat. à κυκλόω: id est, circundo dicta. Præcipuè infœlix.]πάθος à cõmutatione fortunæ, & infelicitate Didonis. Et puero pariter, donisq; mouetur.] hic occultè notat mulierum naturam: quæ non solùm amore, uerumetiam muneribus in amatorum sententiam trahuntur atq; libidinem.

LAMB. Hort. DANT.] Dilatat narrationem amplificatione magnificentiæ regiæ circa apparatum, sedulitatem ministrorũ in aula reginæ & ἐνταξίαν rei familiaris. Hanc autem disertè proponit à diuisione amplificans famularum & iuuenum numerum pro rei splendore. Iam & hæc conuiuialis apparatus œconomia tenenda est, ut primùm aqua lauãdis manibus fundatur: expediatur panis in mensam disponẽdus: & mappæ manuariæ proferãtur. Lymphas.] Veteres Græci nympham, aquam uocabant, quam Latini Lympham. Hinc lymphatius uinum, nimia aqua dilutum: ut meracius, quòd minimum aquæ admistum habeat. Ab hoc lymphati, οἱ νυμφόληπτοι, nympharum spiritu correpti, οἱ καταχόρευτοι νύμφαις ... ἀεί, καὶ ...: id est, qui nymphis corripiuntur: uates enim fiunt, & diuini. A Cererem.]panem parant: metonymia. Mantilia.] mappas manuarias uocat, & eas quæ mensis insternuntur, quas ueteres uel hinc liquet uillosas habuisse. χειρόμακτρα, à lotis manibus: perinde ut à toro, torale. Dicũtur & mantela, siue mantelia: quam uocem grammatici compositam autumant à manu & tela: ut mantelum, mappa sit manib. tergendis accommodata. Vsurpatur etiam pro penula, quæ ceu lorica munimur: μανδύα à Græcis dicitur. Metaphoricῶs, quoduis tegmen signat: item pallium, latebra, & similia, quibus doli tegantur.

Quinquaginta.]Numerus certus pro incerto. Penum.] omne esculentum & poculentum, quæ in longum usum seruantur, reconduntúrq;: uel, ut inquit Festus, res necessariæ ad uictum quotidianum. Sed hæc uox mirè uariat. Dicitur penus masculino & fœminino genere, in quarta inflexione: penus hic, secundæ: penus, oris, hoc, tertiæ: penum, & penu, neutro genere. Ab operibus seu officijs domesticis famulas describit: simul indicat, qualis regia laudatè instituta esse debeat, in qua sua singulis munera sunt distributa. Adolere.] suffitu colere deos domesticos, seu potiùs sacris penates auctiores facere. Verbum est propriè sacra reddentium: hoc est, uotis ac precibus numen religiosè colere, & auctiùs reddere. cremare, Verbenas adole pingues: quasi dicat, odorem dijs præbe, θυμιᾶσαι. B Quoniam autem sacrificia igne fieri consueuerunt, quem Poëta nunc flammam uocat, pro καίειν: id est, urere accipitur: ut apud Varronem, intestina adolere. Læta.] Hypallage: læti. Est autem hic sensus: Priores hospites Troiani honoris ergò iussi sunt accumbere: inde Tyrij conuocati, ordine quiq; & loco consedere. Toris.]lectis, à similitudine intortarum herbarum. Est & Torus pulpa carnis musculosa, in qua consistit robur corporis. Metaphoricè Plinius ad uites & inulam transtulit.

Pesti.] amori: remota metaphora. Deuota.]addicta. Mentem.] pro mente: poëticè. Ardescit.] Ex uidendo nascitur amor: quod Græci lepida paronomasia ita efferunt, ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίνεται τὸ ἐρᾶν. Idem in Georg.

——uritq; uidendo Fœmina——.

Et in Bucol.

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

Citatur prouerbialiter ab Erasm. Ex aspectu nascitur amor. Oculi potissimùm conciliant amorem: non enim nondum uisum adamatur: quod quia cæco aliquando usuuenit, prodigij loco à Iuuenale refertur: C

Qui nunquam uisæ flagrabat amore puellæ.

Quoniam autem oculi sunt ad amandum illices, in his animi sedem esse putauêre. Quarè poëtæ ibi Cupidinem excubantem, inde iacula sua mittere fingunt.

ARGVMENTVM.

Aeneas & Regina, dum Cupidini, quem Ascanium esse putant, blandiuntur, illiusq; complexus alternant, accenduntur, & alter alterius amore flagrat.

Ille ubi complexu Aeneæ, colloq; pependit,
Et magnum falsi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fouet inscia Dido.
Insideat quantus miseræ Deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum.

NASC. ILLE ubi complexu Aeneæ.] splẽdor uultus, & pulchritudo cupidinis effecerat ut uel pater ipse Aeneas, ne dũ Dido eũ in ulnas suas acciperet, & cõplectendo sæpiùs oscularetur. Erat igitur in cõplexu Aeneæ, ex eiusq; collo pẽdebat: dúmque osculis excipe-

A *exciperetur à patre, patrem ipse amore replebat: ideo sequitur:*

Incipit, & uiuo tentat præuertere amore
Iam pridem resides animos, desuetaq; corda.

Et magnum falsi impleuit genitoris amorem.] *hic mihi uidetur esse hypallage, impleuit falsum genitorem magno amore: id est, satiauit amorem Aeneæ complexu suo.* Reginam petit.] *quasi uiolenter aliquid facturus.* Hæc oculis, hæc pectore toto Hæret.] *expressio facti, & effectus mulieris puero blandientis, quam uenusta exornat repetitio.* Inscia Dido.] *renouat commiserationem ex futura Didonis calamitate.*

At memor ille.] *occultè nos admonet Poëta quanta sit uis sanguinis, quæ plerunq; ad turpe ab honesto homines auocat: non enim ignorat cupido se prauè, & turpiter agere, qui mulierculam suis decipit dolis, uerumtamen ut matris uoluntati morem gerat, honesti obliuiscitur.* Matris Acidaliæ.] *à fonte Acidalio, qui est in Bœotia Gratijs cõsecratus. Venus Acidalia nominatur: nec ab re hoc Veneris cognomine Poëta usus est: nã gratiæ & Venus amorem conciliant.* Abolere Sichæum.] *ex animo Didonis tollere, propter illud in 4. Aeneid.*

Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat, &c.

B *Arbitror autẽ ad excusationẽ utriusq; dolũ cupidinis induci, ne Aeneas præter decorũ sapientis hominis, & Dido, incautius, quã probã mulierẽ decet, hũc amorẽ inchoasse uideatur.* Et uiuo tentat præuertere amore Iampridem resides animos.] *magna omnino est uis amoris: qui frigidos, ac prope iacẽtes hominũ animos excitare, atq; inflammare ualeat: quod eleganti antitheto expressisse uidetur Poëta, cùm resides Aeneæ & Didonis animos, uiuo: hoc est, uegeto amore occupatos esse demonstret.*

ILLE ubi.] *Graphicè Cupidinis præstigias in Didonem subijcit, ut eius ludibrio effascinata, erga Troianos, sed in primis in Aeneam, bene afficiatur: conuiuas exhilaret, & ad postremum duci Troiano materiam præbeat ad insequentem narrationem. Atq; hactenus quidem spiritus ad principium & originem suam forti animo & pertinaci properauit. Deinceps idem sui quasi oblitus, luxui & carnis illecebris tantisper indulgebit, donec spiritu diuino rursus illustratus resipiscat, & Didonis relicto hospitio, seriò ad Italiam capessendam aspiret.* Acidaliæ.] *Veneris: antonomasia. Acidalium fontem esse tradunt in Bœotia, Musis sacrum, & Veneri: à quo ipsa Acidalia sit nuncupata: est enim Orchomeni Bœotiæ quò Gratiæ se subinde lotum conuenire feruntur. Sunt qui Venerem Acidaliam uel ob id dictam arbitrentur, quòd curas inijciat, quas Græci ἀκίδας uocant: uel quod ἀκίδες spicula dicatur, quæ Cupidini attribuuntur.* Abolere.] *id est, dulcissimam Sichæi memoriam ex animo eximere. Hoc enim prius necessarium erat, quàm illam nouo amore accenderet.* LAMB. Hort.

Resides.] *securos, ociosos amoris animos: quare statim addit,* Desuetaq; corda: *ab effectis Amoris.*

ARGVMENTVM.

Ad conuiuij descriptionem, quam longo digressionis interuallo reliquerat. Poëta reuertitur, omniaq; ordine prosequitur, quæ à prima mensa facta fuerunt. Symposia, strepitus, clamores: mox Regina accepta manibus suis patera, pro Troianorum, Tyriorumq; salute ac felicitate vinum libat.

Postquam prima quies epulis mensæq; remotæ,
Crateras magnos statuunt, & uina coronant:
Fit strepitus tectis, uocemq; per ampla uolutant
Atria, dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis, funalia uincunt.
Hic Regina grauem gemmis auroq; poposcit,
Impleuitq; mero pateram, quam Belus, & omnes
A' Belo soliti, tum facta silentia tectis:
Iuppiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyrijsq; diem, Troiaq; profectis
Esse uelis, nostrosq; huius meminisse minores.
† Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno:
Et uos ô cœtum Tyrij celebrate fauentes.

† al. Adsis

NASC. POSTQVAM prima quies epulis.] *hãc eandem sententiam passim uarijs uerbis cõmutauit, suprà enim sic:*

Postquam exempta fames epulis, mensæq; remotæ.

Et in tertio de Polyphemo:

C *Nam simul expletus dapibus, uinoq; sepultus.*

Et in octauo:

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi.

Vnde colligi potest, quanta Virgilius & ingenij acumine, & dicendi ubertate polleret. Mensæq; remotæ.] *plures fuisse antiquis mensas, sicut & nobis, id certè notius est, quàm declaratione egeat. Sed duæ in primis scriptorum lucubrationibus celebrantur: altera ouorum, & carnium, altera fructuum. hinc illud est adagium: ab ouo usque ad mala: id est, à principio usq; ad finem: nam oua antiquitùs inter initia mensæ conuiuijs apponebantur, sicuti & nostra tempestate nonnullis Italiæ locis unà cum acetario apponi solent.* Crateras magnos statuunt.] *ut singuli bibant, scilicet ut paulò infrà patebit. Hæc autem compotatio, seu hoc συμπόσιον propria Græcorum fuit, apud quos maiores (ut hoc tẽpore Germanis mos est) minores inuitabãt, hospites hospitio susceptos ad bibendum hortabantur. Cic. act. 3. in Verrem fit sermo inter eos, & inuitatio, ut Græco more biberetur, hospes hortatur, poscunt maioribus poculis, celebratur omnium lætitia, atque conuiuium. ubi Ascanius Ped. exponit Græcum esse morem συμπιεῖν ἐνδέξια [illegible], cùm merum cyathis libant, salutãtes primùm Deos, deinde amicos suos nominatim.*

Et uina coronant.] *uetustatis amator Virgilius illius passim scribendo complectitur: nam ueteres pocula coronabant, coronasq; pateris infundebant hilaritatis gratia: cuius rei Iones auctores extitisse plurimi tradiderunt. Homeri tamen interpres illud ex α. Iliad. carmen explicans,*

κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο. et

Ex quo hoc Maronis carmen hauddubiè sumptũ est, ueteres, ait, pateras usq; ad marginem impleuisse. ἄχρι τοῦ πέρατος ἐπλήρωσαν, ὅ ἐστι, inquit, μέχρι χείλους, quod & Homerus ipse in 2. Odyss. apertiùs explicare uidetur, cùm inquit:

" ἐπιθεῖναι κρητῆρας ἐπισφίας εἶναι.

Non desunt etiam, qui una pro poculis μεθ᾽ ὑμμῶν dictū putent, sicuti in sept. ubi idem legitur carmen. quo sensu & illud ex 9. Aen. accipiendum uidetur:

" Inter lora, rotasq; uiros, simul arma iacere,
" Vina simul.

Fit strepitus tectis.] hæc lætitiæ indicia sunt. Dependent lychni.] ut omnia, quæ ad conuiuij apparatū pertinent, diligenti descriptione complexus fuisse uideatur, ne lucernarum quidem mentionē tacitus præterire uoluit. Et noctem flāmis funalia uincunt.] Luminis amplificatio non absq; conuiuij magnificentiæ significatione: pendebant enim ex aureis laquearibus accensi lychni, qui totum locum illum sua luce complere poterant, sed ut regia magis splendesceret, funalia addebantur accensa. Hic regina.] τὸ πρέπον decebat enim Didonē reginam, eorumq; qui conuiuio intererant, principem libādi curam illam suscipere: nam apud ueteres, reges, & qui nobiliores erant, sacerdotij munere fungebantur, ut de Anio dictum est in 3. Aeneid.

" Rex Anius, rex idem hominum, Phœbiq; sacerdos.

Grauem gemmis, auroq;.] pateræ commendatio cùm à precio, quia grauis, tum à materia, quia ex auro & gemmis confecta erat. ut suprà de corona, quàm Ascanius attulerat:

" ——& duplicem gemmis, auroq; coronam.

Quam Belus, & omnes.] pateræ commendationem exaggerat ex regum personis, qui ea usi fuerunt. Tū facta silentia tectis.] de more sacrorum: nam sacra facturi silentiū indicebant: etenim sacerdos dicebat: FAVETE linguis: hoc est, tacete. quod ex illo Ouid. in 2. de Fast. satis liquet:

" Vina tenent alij, libantur singula flammis:
" Spectant & linguis candida turba fauent.

. Iuppiter hospitibus.] Precatio Didus ad Iouem Xenium (sic enim dicebatur, quia hospitibus præesse credebatur) qua quidem precatione Tyrijs & Troianis lætitiam, felicitatemq; auguratur: hunc enim hospites Iouem inuocabant: qui, si quando iura hospitalitatis uiolarentur, eum quippe ita uindicem fore putabant uti in Lycaonem crudelis. hospitem fuisse memorabatur: nam hospitem nō negligere, & hominem alienum inuitare, ut inquit Dion, amicitiæ initium est. Xenij Iouis inter alios: Homerus meminit Odyss. 9.

" Ζεὺς δ᾽ ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε, ξείνων τε
" ξείνιος, ὃς ξείνοισιν ἅμ᾽ αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ.

Nostrosq; huius meminisse minores.] eam felicitatem precatur, quæ ad posteros etiam suos peruenire possit. Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.] Inuocato propter iura hospitalia Xenio Ioue, Bacchus, propter lætitiā, quæ ex uino oriri solet, implorandus erat: non uinū Baccho sacrū est: nec Iunonis auxilium, quæ Carthaginem tuetur despiciendū fuit. Et uos ô cœtū Tyrij celebrate fauētes.] ἀναφορὰ ad Tyrios: quos hortatur, ut cœtus frequentent, diesq; inter se festos agant.

LAMB. Hort. POSTQVAM.] Transitio ad hilaritatem conuiuij, quam ad imitationem Homericam à prisca consuetudine dilatat. Frequens Homero est,

" αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

Crateras.] Disertè morem celebrium epularum reddit. Sublatis mensis secundis, solent ferè post aliquod silētium, capaciora pocula, ut conuiuæ meraciori compotatione inhilarescant, in mensam poni: ut nouum non sit, si omnibus deinceps seculis illa consuetudo fuerit obseruata. Et apud Romanos solenne erat, sublatis epulis secundas mensas, quas Græci τραγήματα, Latini bellaria item nuncupant, inferre. Coronant.] Homericum illud expressit: A

" κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Vina.] Synecdochicè: pro pocula coronant uel quia ad summum usq; pocula implebantur: uel quia antiquitùs pocula coronare consueuêre. Iam uerò, quòd Græcus dixit, κρητῆρας ποτοῖο ἐπέστεψαν: id Maro uertit, uina coronant. Verùm propius respexit ad illud quod alibi extat apud Homerum Odyss. 2.

" στέψε δὲ κρητῆρας ἐπισφίας οἴνοιο. id est,
" Craterasq; coronatos statuêre Lyæi.

Quem locum enarrans Didymus, πλήρεις (inquit) μέχρι τῶν χειλέων, παρὰ τό, κρητῆρας ἐπεστέψαντο.

Lychni.] Veterum imitatione uocē Græcam inseruit. Ennius: Lychnorum lumina bis sex. Lucret. "

" ——quæ sunt, Lumina pendentes lychni.

Laquearibus aureis.] Amplificatio: synæresis. Lacum, præter uulgatam significationem, trabem planam uocant in ædificijs à quo lacunar, forma & significatu diminutiuo: & lacunarium, à quo per antistœchum laquear & laquearium. Lychni apud Homerum lampades sunt, & faces, καὶ ἰχθὺς λευκὸς ὁ λύχνος, οἱ δὲ λύχνον λυχνίον, ὃ λυχνία. Vnde λυχναῖος, καὶ λυχνίτης, ὁ διαυγὴς λίθος, lapis Pellucidus. λυχνοῦχος, ὁ φανὸς λαμπτήρ. οἱ δὲ, ἐφ᾽ ὃν ὁ λύχνος ὀχεῖται. λύχνον quoq; τράχηλον signat. id est, collum. B

Hic regina.] Hic mos tenebat Athenienses, ut primis mensis sublatis, puri uini poculū apponeretur. quod ἀγαθοῦ δαίμονος dicebatur: id est, bonæ fortunæ, siue boni genij: subaudito, nomine: eratq; sermo bene ominantis in re quapiam aggredienda. Athenæus libro δειπνοσοφιστῶν secundo, ostendit à lotione, qua cœnati utebantur, calicem inferri solere, qui ἀγαθοῦ δαίμονος dicebatur. Durat hic mos hodie apud Germanos maximè, & Britannos. Hesychius indicat, ἀγαθοδαιμονιστάς. τοὺς ὀλιγοποτοῦντας dici. Pollux lib. 6. cap. περὶ ἐκπωμάτων, ἀγαθοῦ δαίμονος (inquit) ὁ μετὰ τὰς τραπέζας ἄκρατος. Iam uerò, quemadmodum in sacris uinum fundebant, in precationibus & inuocationibus deorum: ita quoq; in conuiuijs semper merum, quod Græcè ἄκρατον dicitur. Sed & in fœderibus sanciendis, testibus dijs, merum fundere mos tenebat: id quod è multis locis Homericis liquet. Et hæ σπονδαὶ amicitiæ symbola erant, ac coniunctionum animorum. Grauem.] A materia & quantitate. Belus.] Describit pateram non solùm à uetustate, uerumetiam à personarum, quæ ea olim usæ sint, dignitate. Hac omnes Beli posteros uti solitos fuisse dicit. Porrò suprà illius genealogiam recensuimus. C

Iuppiter.] Benè ominantis oratio, ut is dies Troianis iuxtà & Carthaginensibus sit faustus ac fœlix Iupiter ita hospitibus iura dare credebatur, ut ius hospitale esset sanctum apud omnes mortales, & inuiolabile: à quo iure, tanquam ab Ioue lato, ξένιος ipse dictus fuit: id est, hospitalis, ut qui id ius tueretur ac curaret, quiq; eius iuris uiolatores grauiter puniret. Idem & φίλιος, ab amicitia appellatus fuit, eadem de causa. Adsit lætit.] Quisquis hunc calicem antiquitùs accepisset, is præbibebat alteri cupiā. Sed bibiturus præfabatur deum quempiam, aut hominem, ominis causa, & quidem gignendi casu. Alijs magis placet, inde

A *inde ductum non solùm prouerbium, sed morem seruatum, quod antiquitùs primus calix ἀγαθοῦ δαίμονος esset appellatus, eaq́ uoce bene ominari solerent, ob Bacchum seu uernaculum ac domesticũ deum. Quæ quidem omnia diligenter obseruauit Poëta, cùm dicit:*

Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.

ἥρα χρηστὴ, præsens ac tutelaris dea regni Carthaginis.

Bacchus,] *quoniam uini repertor creditur, οἶνος à Lycophrone, & Aeschylo appellatur. Ab illo & πρόβλαστος, quòd uitibus gemmantibus ei sacrificaretur: ἐπεὶ ὅταν βλαστάνωσιν αἱ ἄμπελοι, θύουσιν αὐτῷ. ἢ ὅταν μέλλωσι κόπτειν τὰς βλαστὰς, ἢ ὅταν μέλλωσι τρυγᾶν τοὺς καρπούς: id est, aut cùm germina inciderent, aut uites putarent. Cæterùm plures fuerunt Bacchi, quàm unus hic, quem uini repertorem fuisse constat. Hic totum orbem circuiuit, & Nysam urbem in India condidit, primusq́ mortalium docuit uites serere: quare omnium gentium cõsensu diuinos honores fuit adeptus. Idem Dionysius appellatur. Fuit alius, quẽ Græci coluêre, ex Ioue & Semele natus: haudquaquã æqualis illi, quẽ Aegyptij multo hoc uetustiorem habuerunt, à quibus Herodotus existimat Bacchi nomen ad Græcos emanasse. Cultus fuit alius, Iouis & Proserpinæ filius, quem Sebasim quidam nominarunt. Hic primus boues aratro iũxisse fertur: qua de causa frontem eius cornibus insigniuit uetustas. διότι ἐκφαλοφόρον αὐτὸν γράφουσι: hoc est, cornutum eum pingunt: quemadmodum Euripides in Bacchis. Et uidetur priori corporis parte taurus existimatus: quare eum ταυρόμορφον καὶ διόνυσον uocat, quod cornutus egressus, Iouis femur uulnerârit. Porrò Semeles filius, multo ambobus fuit iunior, uitæq́ mollioris. Hic in suis expeditionibus mulierum cœtus secum traxit, choreis & saltationibus non minus celebris quàm armis, totum orbem lustrauit. Huic sua Indica expeditio, post triennium reuerso, clarifs. peperit triumphum, unde Trieterica sacra illi instituta. Idem Hispanias & Libyam fuit peruagatus. Sed nimis longum foret omnia annotare, quæ scholiastæ Græcorum περὶ τοῦ δαίμονος ἐνόρχου apud Aegyptios nugantur.*

B

ARGVMENTVM.

Inuocatis Dijs regina uinum, quod in pateram acceptum sacrauerat, leuiter gustat, pateramq; Bitiæ porrigit: bibit ipse, & sigillatim omnes: deinde Ioppas, accepta Cithara, personat, & varia canit.

NASC. ... alore:

Dixit, & in mensa laticum libauit honorem:
Primaq́; libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Pòst alij proceres: cithara crinitus Iöppas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas
Hic canit errantẽ Lunã, Solisq́; labores:
Vnde hominũ genus, & pecudes: unde imber, & ignes:
Arcturũ, pluuiasq́;, Hyadas, geminosq́; Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, uel quæ tardis mora noctibus obstet.

Et in mẽsa laticũ libauit honorem.] *Vinum sacrauit in mensa, tanquã in ara. Sunt tamẽ qui putãt sacrum non fuisse, sed usurpatam libationem, id eo sola libat regina. at in 8. Aeneidos.*

" ——omnes
" In mẽsa læti libant,

diuosq́ precantur. Quia in templo & in sacra mensa libatum fuit, adeas Macrob. Sat. 3. cap. 11.

Prima] *præcipua, & cui hoc libandi officium cõueniebat. Est aũt Homeri locus, 7. Odyss. ubi in cõuiuio Alcinoi regis Panthonous Græco libatum ab Alcinoo uinum distribuit omnibus, qui domi aderant: locus est doctis peruius.* Summo tenus attigit ore.] *Regina pateram labris admouet, modiceq́, ut uerecundiam suam ostendat, uinum degustat.* Increpitans.] *tarditatem illius in bibendo.* Ille impiger hausit.] *postquam Regina illum pigritiæ arguit.* Pòst alij proceres.] *tàm Troiani, quàm Tyrij. Sic enim mos & ratio compotationis exigebat, quæ hilaritatis, lætitiæq́ causa fiebat, ut omnes biberent.* Cithara crinitus Iöppas Personat aurata.] *locus iste ex Homer. sumptus est Iliad. α ubi in Deorum conuiuio, Apollo lyra personat, & unà cum musis alternis uocibus canit: sanè musicen antiquis illis temporibus tanto in honore, ac ueneratione fuisse Fab. Quinctilianus affirmat, ut ijdem musici, & uates, & sapiẽtes iudicarentur. Contrà uerò si quis musices ignarus fuisset, & inuitatus ad canendum, citharam in conuiuio (ut olim Themistocles) is per iocum, ut Plutarch. in Symposijs auctor est, accepto ramo Laureo, ac Myrteo, ad eum canere cogebatur: unde in prouerbium abijt, canere ad myrtum: de imperitis & infacundis: qui nam possint apud eruditos loqui. apud Homer. Odyss. 8. Laudes Græcorum canuntur in conuiuio Alcinoi regis. Sed lege Cicer. in principio Tusc. disp.*

Docuit quæ maxim⁹ Atlas.] *quæ scilicet ad astrorũ cognitionem faciunt: nam dicitur Atlas astronomiam inuenisse, ideo eum maximum appellat.*

C

Hic canit errantẽ Lunam.] *uel Ioppã & hic pro is positum est, ut Carisius sensit: uel ut alium intelligit: ut Ioppas astronomica tantum cecinerit, alius uerò Physica quidem & ipse, sed & superiora illa, & hæc etiam inferiora. ideo sequitur:* Hic canit errantẽ Lunã, Solisq́; labores: Vnde hominũ genus, & pecudes: unde imber, & ignes.] *hæc omnia Physicæ sunt doctrinæ superioris, & inferioris, unde homines, & belluæ trahant genus: id est, ex qua materia constet singula: unde ignes: id est, fulgura & fulmina, nec non pluuiæ fiant. hæc licet interpretes diligentiùs fortasse quàm sat est, exponãt, tamen me quoq; non pigebit ea quàm paucissimis uerbis declarare, ne fortè in negligentis interpretis reprensionem incurram. Homines igitur & bruta animantia ex elementis composita sunt. Anima uerò hominis simplex est, & diuina: imber fit ex uapore denso, graui, & crasso, eleuato à calore Solis in infimam partem mediæ regionis aëris: quæ ita est frigida, ut uaporem condensare possit in aquam, quæ deinde guttatim decidit. Fulgura, quæ & Fulgetra dicuntur, ex nubium collisione nascuntur, si leuiter collidantur. sin maiore impetu ferrantur, inde fulmina oriri solent. ex Aristotel. & Seneca.*

Arcturũ, pluuiasq́;, Hyadas, geminosq́; Triones.] *canit ortũ, & occasũ naturãq́; arcturi: id est, ursæ ma-*

 ioris.

ioris, hyadum, & septentrionum: quæ tempestates grauissimas faciunt. His autem rebus Poëta doctiss. indicare uidetur, musicen cum diuinarum, ne dum humanarum rerũ cognitione esse coniunctam: huic non ferè dissimilis est Sileni cantilena in Buc. Ecl. 6.

» Namq; canebat, uti magnum per inane coacta
» Semina, terrarumq;, animæq;, marisq; fuissent.

Et quæ sequuntur alia.

Properent se tingere soles.] poëticè: nam fingũt poëtæ Solem oriri ex Oceano, & mergi in Oceanum: cur uerò dies æstate longiores, hyeme autem breuiores existant, in causa est progressus, & regressus Solis: ad cuius cursum dies, & annus institutus est.

LAMB. Hort. LIBAVIT.] primoribus labijs degustauit: à labijs deducto uerbo. Vsurpatur & pro sacrificare: unde libamen.

Pleno.] plenum ἀνυστί. Reprehenditur hic locus apud Macrob. quòd reginam in mensa sacrificantem fecit Poëta. P. Tertius eam quæstionem non soluit, sed Papyrius lib. de iure explicat. Aræ, mensæ locum obtinent: ut in mensa Iunonis Populoniæ, inquit, augustata mensa est: nam in fanis, alia uasorum sunt, & sacræ supellectilis: alia ornamentorum. Quæ uasorum sunt, instrumenti instar habentur, quibus semper sacrificia conficiuntur: quarum rerum principem locum obtinet mensa, in qua epulæ libationesq; & stipes reponuntur. Ornamenta uerò sunt clypei, coronæ, & eiusmodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. At uerò mensa, arulæq;, eodem die quo ædes ipsæ, dedicari solent. Vnde mensa hoc ritu dedicata, aræ usum, & religionem obtinet puluinaris. Ergo apud Euandrum iusta fit libatio, apud eam mensam, quæ cum Ara maxima more religionis fuerat dedicata in loco sacrato, inter ipsa sacra. At hic non fit religiosa, sed usurpata libatio. Quare in persona reginæ, nulla est obseruationis necessitas. Proceres.] Zeugma. Sunt autem propriè proceres, trabium capita, mutila illa in parietibus extantia: hinc per translationem, principes, & qui in republica eminent è cæteris proceres dicuntur.

Cithara.] Celebrat priscam conuiuiorum consuetudinem, in quibus solebat citharœdus aliquis, aut deorum laudes, aut illustrium uirorum facta cantu celebrare: ut apud Homerum Demodocus introducitur, & Phemius: unde apparet parœmiam illam natam: Non est laudandus, ne in cœna quidem: ὐκ ἐπαινετέος, ὐδ' ἐν περιδείπνῳ, in hominem uehementer illaudatum. Tantum honoris olim Musicæ fuit habitum, ut eius rudis, in nullo numero poneretur. Themistocles lyram recusauit in cœna, quare indoctior fuit habitus. Hanc omnium studiorum antiquiss. fuisse, author est Timagenes. Itaq; rectè ea cum diuinarum rerum cognitione fuit coniuncta. Sed & antiquis Atticis mos erat, laudare uita defunctos in cœnis funeralibus, quas Græci περίδειπνα uocant, etiamsi parum meruissent in uita.

Atlas.] Laus Iopæ, à formatore. Fuit hic Atlas Mauritaniæ rex, cœlestium & astronomicarum rerũ sagaciss. indagator. Atq; hinc fabulandi materia data fuit poëtis, Atlantem cœlum humeris sustinere. Monti in Mauritania ab eo nomen datum certè constat, qui ad tempora usque Claudij Cæsaris Romanis incognitus fuit. Eius radices densis repletæ syluis traduntur, incognitis arborum generibus proceritate prodigiosa, materiaq; enodi. Vertex media æstate niuibus candet. Sunt alij, qui medijs eum arenis squalentem & asperum prodant: & qua ad A
Oceanum uergit, in cœlum uideri assurgere. In cæteris, opacum & nemorosum, scatebrisq; fontium irriguum. Qua uerò retro Africam spectat ad ortum, ibi fructus omnium generum nasci, & quidem sua sponte. Adhæc, neminem accolarum interdiu uideri in publico: sed locorum silentio & solitudine, tacitam quandam animos hominum propius accedentium religionem subire. Eius uertex in nubes, adeoq; in circuli lunaris uicinia attollitur. Crebris ignibus noctu micat: Aegipanum, Satyrorumq; lasciuia impletur: tibiarum ac fistulæ cantu, cymbalorumq; sonitu undiq; circumstrepit. Fuit alius Atlas Libyes filius, à quo monti nomen datum uideri potest. Sed priori astrorum cœlestiumq; rerum peritiam multi attribuunt: qui Arcas etiam fuisse perhibetur, frater Promethei, ex Iapeto & Asia nympha: & quod prodigiosum fuerit, qui monti Mauritaniæ nomen indidit, Lycophronis interpres hæc omnia ad Atlantem Libycum refert. Hic cum natione Libys, clarus esset mathematicus, ascendissetq; altum montem ut exactiùs cœlestia sydera contemplaretur, casu pede offenso lapsus, decidit ab alto in subiectum pelagus, ac perijt. Vnde ab eo & pelagus & mons Atlanticum nomen adeptus fuit. Porrò Polyidus Dithyrambicus poëta, Atlantem hunc pastorem fuisse ait, non autem mathematicum & à Perseo in lapidem mutatum diriguisse. Ostenderat enim ei Gorgonam, quod illi transitum negasset, & percontatus esset, ecquis foret? Huius, inquit, Atlantis eiusdem filius fuit Hesperus, secundum alios, non autem secundum Polyidum. Verba scholiastæ hæc sunt: ἄτλας γὰρ μαθηματικὸς ἦν, λίβυς ἀνὴρ, ὃς ἀνελθὼν εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἀντεχόμενος πρὸς ἀκρίβειαν κατασκοπεῖν τῶν ἄστρων, καί ποτε παρασφαλεὶς κατέπεσεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν, καὶ ἀπεπνίγη. ὅθεν ἀπ' αὐτοῦ τό, τε ὄρος, καὶ τὸ πέλαγος ἀτλαντικὸν ἐκλήθη. πολύειδος δὲ ὁ διθυραμβοποιὸς, τὸν ἄτλαντα τοῦτον ποιμένα λίβυν φησὶν, οὐ μαθηματικόν. ἀπολιθωθῆναι δὲ ὑπὸ περσέως, δείξαντος αὐτῷ τὴν γοργόνην· διὰ τὸ μὴ ἐᾶν αὐτὸν διελθεῖν, ἀλλ' ἐρωτᾶν αὐτὸν τίς ἐστι. τούτου καὶ τοῦ ἄτλαντος υἱὸς ἕσπερος, κατὰ τοὺς λοιποὺς, οὐ κατὰ τὸν πολύειδον. Siue igitur Libys, siue Arcas ille fuerit, quem astrorum & cœlestium rerum peritia clarum celebrant fuisse, eius inuentum sphæra fuit: eius species fabulæ item argumentum præbuit. Primus hic naues compegisse dicitur. Sunt Atlantes gens Libyca, à duobus, ut quidam scribunt, Atlantibus montibus nomen indepta: illic Atlantes habitant, & Atarantes, qui somnia non uident, & nuncupationibus rerum carent. Sed Atlantes degeneres sunt ritus humani: Solem occidentem dira imprecatione, ut ipsis exitialem, prosequuntur. Mane cum uenerantur, ut mitiorem habeant: uesperi, quia id non impetrarunt, execrantur. Fabulantur poëtæ, ubi Iuno uidisset Epapho ex pellice nato, summam regni opulentissimi potestatem traditam fuisse: curasse in uenatu, ut necaretur: hortatamq; fuisse Titanes, ut Ioue pulso, regnum Saturno restitueretur. Hi cùm iam ascensum in cœlum molirentur, fulmine percussi, ad inferos sunt præcipitati: & Atlanti duci eorum cœli fornicem Iupiter super humeros imposuit. Sunt qui Atlantem illum, Promethei fratrem, oraculo monitum ferant, ut caueret à Iouis filio. Hinc factum, cur, cùm neminem hospitio exciperet, à Perseo, cui hospitium negarat, in montem, ostenso Medusæ capite, fuerit transmutatus.

Hunc

A Hunc montem ob immensam altitudinem, incolæ cæli columnam appellant. Eusebius author est, Enoch eundem fuisse Atlantem, de quo Diodorus prodidit. Tres in uniuersum Atlantes fuisse memorantur: primus Italus, Electræ, Coriti uxoris, pater: alter Arcas, Mercurij ex Maia matre auus: cuius septem filiæ Atlantides dictæ fuere: claruit generatione 23. quo tempore Ioseph è rebus humanis decessisset: tertius Libys, qui à quibusdam Maximus cognomento est dictus. Atlantes in architectura dicuntur, per similitudinem, simulacra columnas sustinentia, & in ædificijs, Telamones item eiusmodi dicuntur, gibbosi, ob impressum humeris onus, ad uiuam rei imaginem. Ab Arcade illo, Atlas fluuius est dictus, ex Aemo monte in Istrum labens. Errantem.] Omnium primus Atlas Arcas, uel (ut alij) Libys, Solis ac Lunæ cursum obseruauit, eorum errorum rationem deprehendit, & de ijs apud Græcos disseruit. Cecinit itaq; Iopas doctrinam Atlantis de errore corporum cælestium. Quanto uerecundius, ne dicam prudentius, Maro Iopam canentem inducit, errores Solis ac Lunæ, Solis defectus, originem humani generis & cæterorum animantium, Physicas elementorum rationes, signorum ortus & occasus:
B quàm Homerus Demodocum citharœdum, in conuiuio Phæacum Odysseæ 8. qui Martis & Veneris dedecora, adulterium, stupra, risus propudiosos, & iocos indecoros deorum modulatur? Lunam.] Constat septem in cælo, sed circulis distincta, & spacijs, sydera, ab incessu uago & cursu Errantia à Latinis, à Græcis πλανήτας uocari: cùm profectò, si rem ipsam propiùs perpendamus, nulla errent minus, quamuis contrario motu certis interuallis cursum suum peragunt. Horum supremum est, Saturni sydus: medium, Solis: infimum, Lunæ. Sed nullum omnium æquè doctorum hominum admirationem uicit, atque Lunæ astrum, cùm propter alia, tum admirabilem eius motum, & celeritatem cursus. Quantum enim spacij Saturnus 30. annis: Iupiter ut minimum 12. Mars duobus ferè: Sol trecentis sexagintaquinq; diebus & sex horis: Venus Trecentis quadragintaocto diebus, & ocyori raptu nouem Mercurius metitur: Luna id peragit uicenis septenisq; diebus, suo motu, & tertia diei parte: hoc est, octonis horis. Quòd uerò ad errorem eius attinet, quem Poëta Iopam citharœdum celebrantem inducit, is omnium aliorum uagantium naturam superat:
C nam nunc humilis, nunc excelsa est, & id quidem diuersis rationibus: nam modò cælo admota, modò contigua montibus: nunc eleuata in aquilonem, nunc ad austrum depressa apparet. Huius admirabilis natura mirè torsit initiò, & exercuit doctorum hominum ingenia, ob singulares eius ambages, cùm aut semper cresceret: aut senesceret: nam modò curuatur in cornua, modò æqua portione diuisa conspicitur, modò sinuatur in orbem: nunc maculosa est, nunc eadem nitet, aliàs plena, aliàs repentè nulla, aliàs pernox, aliàs sera: iam deficit, & in ipso defectu conspicua est tamen. Horum autem singulorum rationem Endymon deprehendisse traditur: quare in fabulis Lunam eius, aut eum Lunæ amore captum, proditum est. Extitit ante aliquot secula quidam non ineruditus qui peculiari libello de planetarum motu edito, disertè ostendit, eos non contrario motu contra cælum: hoc est, ab occasu in ortum, sed naturali motu in suo quosq; etiam orbe cum mundi raptu ab ortu in occasum incedere & agitari. Sed de Luna hactenus. Solisq;.] id est, defectum, quem Græci ἐκλείψεις uocant, rem maximè miram contemplanti rerum naturam: quare & ipsa philosophorum ingenia admirabiliter torsit. Heraclius putauit, Solis eam partem uerti, quæ splendet. Et inter reliquos, Thales, Anaximander, Aristarchus, & alij multi ex diametro inter se pugnarũt. Sed Sol reuera interuitu Lunæ umbram amittit, & obscuratur: perinde ut Luna terræ obiectu, suos radios.

Vnde hominum.] Creationem mũdi, qua ratione Deus hominem, & ante eum ex humo omnia animantia crearit: elementa cœlum & cælestia corpora fecerit.

Vnde imber.] Anaphora: id est, Physicas rationes pluuiæ, tonitrui & fulminum: unde proficiscantur, & quæ eorum causæ sint. Imbrem nihil aliud esse existimant, quàm crassissimum aëris collectum, quod suo pondere maturum deorsum defertur. Alijs placet, uaporem humidum esse, quem in fumidam caliginem terra exhalet. Apuleius lib. de Mundo author est, agmen aquarum ex concretis nubibus largius effusum. Cæterum usurpatur pro omni aqueo humore. Nimbum uerò ab imbri ita distinguunt, ut sit repentinior pluuia iuxtà, & uehementior: ut quò est repentinior, tantò sit præcipitantior suo casu. Ignes.] fulmina. Plinius, fulmina nihil aliud esse existimat, quàm trium supernorum syderum ignes, qui lapsi in terras, fulmen appellentur: forsitan quoniam contagium est nimij humoris ex superiori circulo, atque ardoris ex subiecto. Addit autem similitudinem. Vt è flagranti ligno carbo, inquit, cum crepitu: sic à sydere cælestis ignis expuitur, præscita secum adferens, ne abdicata quidem sui parte in diuinis cessante operibus. Addit idem, fulmen mitti maximè turbato aëre: quia humor collectus abundantiam stimulat, aut quia turbatur quodam ceu grandi syderis partu. Arcturum.] Hunc, aiunt, stellam esse claram in zona Arctophylacis: alij, Arcturum, Arctophylacem, ursam minorem, Booten, unum esse sydus: ἄρκτος ursa, οὖρος custos: ἢ ἀπὸ τοῦ ἄρκτου καὶ οὐρᾶς, cauda ursæ. Hesychius, ἀρκτοῦρος (inquit) ἀρκτοῦ τόξος. διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἰχνὰ ἄστρις ὅμοι ... καλεῖται ἀρκτοῦρος. λέγεται καὶ ἄμαξα. ἄρκτος ζώδιον ἐν οὐρανῷ, προσηγορία. Est & herba species βοτάνης εἶδος, καὶ ἄγρον. Hyginus libro 3. quo loco uersatur in descriptione Arctophylacis, & earum stellarum quibus constat in cælo, ait: in huius zona unam lucere cæteris clariorem quæ Arcturus appelletur. Fertur esse custos plaustri, eò quòd plaustrum sequatur: hoc est, septentriones, ut inquit Cæsar Germanicus: & quasi septentrionibus sit succinctus. Idem author est, eundem & Booten appellari. Proclus nomina separat, distinguitq; Arctophylacem ab Arcturo, perinde ut Hyginus. Verba eius sunt. ἐν τῇ σφαίρᾳ ὁ μὲν ... ἀνὰ μέσον τῶν σκελῶν τοῦ ἀρκτοφύλακος κείμενος ἀστὴρ, ἀρκτοῦρος ὀνομάζεται. Quidam hoc sydus Icarium etiam appellant, & quidem hac de causa. Aiunt Icarum à Libero patre hospitio exceptum, donatumq; utri optimi uini, ijs legibus, ut peragratis alijs regionibus, suum inuentum passim alijs mortalibus commendaret: unde Icarus in Atticam profectus, ubi id genus potus gratissimis incolis ostendisset, iamq; subulci largiùs hausto uino per ebrietatem in terram laberentur, rati pharmaco exitiabili dato id factum, Icarum interfecerunt fustibus. Occisum herilis canis sequutus, Erigonæ eius filiæ ululatu monstrauit: quæ cõdito patre, in Hymetũ se abripuit, ac suspendio infeliciter sibi mortem consciuit. Porrò Bacchus re comperta, Iouem exorauit, ut

utrumq;

utrumq; astris inferret. Itaque Erigonem uirginem, Icarum uerò Arcturum fecit. Huius exortu tempestas ferè exoritur. Idem testatur Plinius libro 18. capite 28. & libro 2. capite 39. Fabulam refert Germanicus in Aratum. Idem duos facit Arcturos, quorum maiorem dicit Helicen esse, minorem uerò canis caudam appellari. Minorem à multis Phœnicen, à Græcis Arctophylacem, & à nonnullis canis caudam uocari, ut dixi: Phœnicen, quòd eius obseruatione Sidones nauigent: Vrsam innuit minorem. Didymus inquit: ὁ βοώτης καὶ ἀρκτοφύλαξ καλεῖται, καὶ δοκεῖ ἄγειν ἑλίκην. Circum Helicen agitur Arctophylax, quem mortales Booten nominant, inquit Aratus in φαινομένοις, quòd ursæ plaustrum manibus propè tangere uideatur: Estq; tota lucida: sub cuius zona præ cæteris splendescens Arcturus circumuoluitur. Versus Arati sunt:

» ἐξόπιθεν δ' ἑλίκης φέρεται ἐλάοντι ἐοικὼς
» ἀρκτοφύλαξ, τόν ῥ' ἄνδρες ἐπικλείουσι βοώτην,
» οὕνεχ' ἁμαξαίης ἐπαφώμενος εἴδεται ἄρκτου,
» καὶ μάλα πᾶς ἀρίδηλος· ὑπὸ ζώνῃ δέ οἱ αὐτὸς
» ἐξ ἄλλων ἀρκτοῦρος ἑλίσσεται ἀμφαδὸν ἀστήρ.

Pluuiasq;.] cornua in fronte Tauri, in cœlo. Sũt enim septem stellæ, quarum exortu pluit. τὰ ἐπὶ τοῦ μετώπου κέρατα τοῦ ταύρου, τοῦ ἐν οὐρανῷ ἄστρου. αἱ δὲ ἀστέρες ἑπτὰ, ὧν κατὰ τὴν ἀνατολὴν ὑετὸς γίνεται. Vocantur & succulæ. Et Plinius testatur libro secundo, capite trigesimonono, sydera suo quæq; motu naturam suam exercere: testari id imbribus præsentibus Saturnum: eamq; uim non solùm inesse planetis, uerumetiam cœlo fixis, præcipuè quoties errantium accessu & radiorum impulsu exstimulantur: qualem uim, inquit, in succulis sentimus accidere, quas Græci ob id pluuio nomine Hyadas appellant. Qui succulas uocant, ἀπὸ τῶν ὑῶν: id est, sue deriuant. Qui à pluendo, ἀπὸ τοῦ ὕω, pluo. Plinius libro 18. capite 26. Latinos imperitia nominis, ob cognominis Græci similitudinem, eas Succulas dixisse, quæ ab illis Hyades uocantur, author est. Tiro, Ciceronis libertus, in lib. Pand. Adeò ueteres, inquit Romani literas Græcas nesciuerunt, ut rudes Græcæ linguæ, stellas, quæ in capite Tauri sunt, propterea succulas appellarint, quòd eas Hyadas Græci uocant, tanquam id uerbum Latinum Græci uerbi interpretamentum sit: qui ὕες, Latinè sues dicuntur. Sed ὑάδες οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν, ita ut nostri opici putauerunt, sed ab eo quòd ὕειν, appellantur: nam & cùm oriuntur, & cùm occidunt, tempestates, imbres largos, & pluuias cient. Pluere autem Græcè lingua ὕειν dicitur. Cætera disertè prosequitur Gell. lib. 13. cap. 9. Homeri enarrator lib. Iliad. 18. putat has ita nominatas, uel à literæ υ similitudine, uel quod causa imbrium sint & tempestatum. Maij, inquit Plinius, Aegypto succulæ occidunt uesperi, sydus uehemens, terra mariq; turbidum, 16. Atticæ, 15. Cæsari, &c. & ut dicit Hesychius, ὧν κατ' ἀνατολὴν ὑετὸς γίνεται. Germanicus Cæs. præterquàm quòd uocis etymon ἀπὸ τοῦ ὕειν deducat, quòd suo exortu pluuiam concitent, quinque tantùm esse arbitratur stellas, quæ hyadum nomine censentur: in cornibus singulis singulas, in fronte Tauri duas, in naribus unam. Atque has quidem solas dici Hyades:

» Et caput, & pendulas iuret, & cornua Tauri,
» Fronte micans Hyades——.

Aratus eas per frontem Tauri sparsas ait:

» ——ἅι τε αὐτοῦ

κεκλέαται ὑάδες, ταὶ μὲν ἐπὶ παντὶ μετώπῳ A
ταύρου βεβλέαται——.

Et Hesiodus quinq; tantùm recenset:

νύμφαι χαρίτεσσιν ὁμοῖαι, φαισύλη ἠδὲ κορωνὶς, ἐϋστέφανός τε κλέεια, φαιὼ θ' ἱμερόεσσα, καὶ εὐδώρη τανύπεπλος, νύμφαι, ἃς ὑάδας καλέουσι φῦλα ἀνθρώπων. Atque his quidem uerbis à quodam mendosè citantur. Cæterùm fabulantur, has Hyadas Liberi patris nutrices fuisse: & antea Dodonidas nymphas nuncupatas, à Dodono Europæ filio, cognato Cadmi, quarum nomina Hyginus paulò diuersiùs recenset lib. secundo: Ambrosia, Eudora, Pedile, Coronis, Polysso, Phileto, Thyane. Hæ fugatæ à Lycurgo, extra unam Ambrosiam, ad Tethyn confugêre: ac postea à Ioue in sydera relatæ sunt. Enarrator Iliad. Homer. ad istum modum fabulam refert. Iupiter Liberum è femore suo prognatum, nymphis Dodonidibus educandum tradidit, Ambrosiæ, Coronidi, Eudoræ, Dionæ, Aesilæ, & Polyxo. Hæ cùm Liberum eduxissent, cum eo uitem ab ipso Deo inuentam obambularunt, mortalibus gratificantes. Lycurgus Dionysium ad mare usque persequitur. Iupiter illas miseratus, cœlo fixit. Verba scholiastæ sunt Iliad. 6. Ζεὺς ἐκ τοῦ μηροῦ B γεννηθέντα διόνυσον, ταῖς δωδωνίσι νύμφαις τρέφειν ἔδωκεν, ἀμβροσίᾳ, κορωνίδι, εὐδώρῃ, δίωνι, αἰσύλῃ, πολυξοῖ. αὗται θρέψασαι τὸν διόνυσον, περιῄεσαν σὺν αὐτῷ τὴν εὑρεθεῖσαν ἄμπελον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τοῖς ἀνθρώποις χαριζόμεναι. λυκοῦργος δὲ μέχρι τῆς θαλάσσης συνεδίωξε τὸν διόνυσον. ἐλεήσας δὲ ἐκείνας ὁ ζεὺς, κατηστέρισεν. Historiam refert Pherecydes. Hyginus ex eodem adijcit, Nymphas metu Iunonis Liberum ad Inonem pertulisse, quo tempore illæ à Lycurgo pulsæ fugatæq; essent. Alij scripserunt, Hyadas Caduli filias fuisse. Musæus, citante Hygino, docet ex Atlante & Platone filia Oceani quindecim filias natas, quarum quinq; Hyades fuerint nuncupatæ, ab Hya earum fratre, quem efflictim adamabant. Rursum sunt authores, ex Atlante & Hya 12. filias procreatas, & filium Hyan: hunc ab apro, uel (ut alij) leone interfectum. Sorores, quæ perditè eum amabant, dolore contabescentes, partim Hyades, quæ quinque numero erant, partim Pleiades, quæ septem, postea sunt factæ. Myrtilus, citante Cæsare, has quinque Cadmi filias tradit fuisse. Sed reuera Hyas frater Pleiadum & Hyadum. Ouid. li. 6. Fastorum, C Pleiadas sydus Hyantis uocat: nam Pleione traditur Atlantis filia fuisse, quot Atlas tradiderit Orioni motus corporum cœlestium. Sed & Hyas Bœoticus astrologus fuit, sicut & Atlas & Orion astrologiæ studiosi. Geminosq;.] Arctos, quas Latini modò septentriones, modò ursas, modò plaustra, Græci ἁμάξας nuncupant. Varro scribit, triones rusticorum uocabulo boues uocatos, quasi terriones: hoc est, colendæ terræ idoneos. Itaq; quod antiqui Græci ἅμαξαν: id est, plaustrũ: id Itali ueteres à iunctis bobus septentriones dixêre, à septem stellis, iunctorum trionum figuram repræsentantibus. Vel quòd inde triones nominarint, quòd hæ stellæ ita locatæ sint, ut ternæ triquetram figuram referant, quam recentiores trigonon dixerunt. Etenim ueteres stellarum situm in cœlo admirati, alias atq; alias animantium & rerum effigies finxêre. Itaq; duas ex septem stellis his, ursas siue boues uocarunt, reliquas plaustro propter similitudinem tribuerunt: unam modico interuallo proximè sequentem currum, bubulcum, Græcè Booten dixerunt. Aratus de arctis:

——Δύο

A ——δύω δέ μιν ἀμφὶς ἔχουσαι
» ἄρκτοι ἅμα τροχόωσι τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι.
Atq; hinc figuras uerbis luculentiss. describit:
» αἱ δ' ἤτοι κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἰξύας αἰὲν ἔχουσιν.
Inde quibus artibus, & unde in cœlum peruenerint:
» κρήτηθεν κεῖναί γε διὸς μεγάλου ἰότητι
» οὐρανὸν εἰσανέβησαν ὅ μιν τότε κουρίζοντα.
Harum alteram Cynosuram, alteram Helicen uocarunt:
» οἱ τὴν μὲν κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
» τὴν δ' ἑτέρην ἑλίκην. ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες ἀχαιοὶ
» εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
» τῇ δ' ἄρα φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
» ἀλλήλων, αἰεὶ δ' ἐς κατωμάδας φορέονται.
» ἔμπαλιν εἰς ὤμους τετραμμέναι, εἰ ἐτεὸν δή.
» δίκτῳ ἐν εὐώδει ὄρεος σχεδὸν ἰδαίοιο
» ἄντρῳ ἐγκατέθεντο, καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτὸν
» δικταῖοι κούρητες, ὅτε κρόνον ἐψεύδοντο.
» ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ καὶ ἐπιφράσσασθαι ἑτοίμη
» πολλὴ φαινομένη ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
» ἡ δ' ἑτέρη, ὀλίγη μέν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων
» μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι.
B τῇ καὶ σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.

Arcton Græci plaustrum ob id dixêre, quòd ex quatuor, ac deinceps ordine tribus sequentibus tanquam rotis & temone constans, plaustri schema præ se ferat· ἀπὸ ἐκ τεσσάρων, καὶ τῶν ἐφεξῆς τριῶν, ὥσπερ ἐκ τροχῶν καὶ ῥυμοῦ ἁμάξης σχῆμα ἀποτελοῦσα, inquit Didymus. Sunt qui maiorem ursam tantùm ἅμαξαν uocent. Minor uerò, quòd ceu canis caudam retortam habeat, etiam Cynosura dicitur. Maior ad Orionem respicit, ac sola non mergitur. Neque uerò ursæ in uniuersum unquam occidunt, cùm semper in cœlo appareant. Vtramq; intersecat Draco, manus Boota, & partes Cephei ἀπὸ ἰξύος μέχρι ποδῶν. Huc referendum est & illud, quod apud Gell. disputatur à sciolo, qui triones ociosè adiectum contendere uoluit, & nihil signare, ut trus in uoce quinquatrus. Certè Romani, stellas 7. septentriones à iunctis bobus dixêre, quam antiqui Græcorum ἅμαξαν nominarunt, ut Lælius & Varro scripserunt. Triones.] quasi teriones, boues, quasi colendæ terendæq; terræ idoneos. Properent se tingere soles.] causas dierum contractorum: quæ nihil aliud sunt, quàm angustia Zodiaci, propter distantiam Solis, à climate boreali depressi ac remoti. Mora noctibus obstet.] Contrà, quæ causæ sint, cur dies sint longissimi. Reflexu Zodiaci, cùm Sol in summa rursum contendit, propter uastitatem sphæræ cœlestis ab ortu usque ad occasum, extenduntur dies, & contrahuntur noctes. Sunt autem soles propriè dies æstiui: & καταχρηστικῶς, dies quilibet. Quare addit, hyberni.

A R G V M E N T V M.

Tyrij plaudunt, vt Reginæ iussa compleant: Regina verò Aeneæ flagrans amore varia loquendo noctem trahit: illiq; etiam loquendi occasionem præbet, vt eius præsentia diutiùs frui possit, imò etiam eum ad dicendum hortatur: & quibus de rebus eum loqui velit, ipsa proponit.

Ingeminant † plausum Tyrij, Troesq; sequuntur.
Necnon & uario noctem sermone trahebat
Infœlix Dido, longumq; bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitãs super Hectore multa.
Nunc quibus Auroræ uenisset filius armis,
Nũc quales Diomedis equi, nũc quantus Achilles.
Immò age, & à prima dic hospes origine nobis,
Insidias (inquit) Danaûm, casusq; tuorum,
Erroresq; tuos: nam te iam septima portat
Omnibus errantem † terris & fluctibus æstas.

† al. plausu
† al. & terris

NASC. INGEMINANT plausum Tyrij, Troesq; sequuntur.] propter illud:
» Et uos ò cætũ Tyrij celebrate fauentes.
Plaudunt Tyrij, & Troiani simul, sed Tyrij primi plausum excitant, sequuntur Troiani: decebat enim ut C communi lætitia omnes quidem lætarentur, sed Troianos tanquam peregrinos, & hospites Tyriorum uestigia sequi oportuit. Infelix Dido.] πάθος illius longo sermone delectabatur Dido, cuius discessu infelicissima erat futura. Longumq; bibebat amorem.] ad conuiuium quidem alludit, cùm ait bibebat, sed reuera designat Reginam amore Aeneæ sauciam, aspectu & contemplatione illius iucundè retineri: amor enim ex aspectu concipitur, & ad animum per oculos, quasi per fenestras transfunditur: propterea Hesychius cupidinem ὀμμάτειον uocatum tradidit. Plotinus quoque Philosophus ab aspectu, & uisione ἔρως deduxit, quasi ὅρασις. unde est illud Propertij:
» Si nescis, oculi sunt in amore duces.
Extat & senarius ille prouerbialis apud Græcos:
» ἐκ τοῦ ὁρᾶν γὰρ γίγνεται ἀνθρώποις ἐρᾶν. Id est:
» Amor ex aspectu concipitur mortalibus.
Admonens oculis amorem potissimùm conciliari. Sed & apud Eurip. chorus ita loquitur in Hippolyto:
« ἔρως, ἔρως ὁ κατ' ὀμμάτων στάζεις πόθον id est:
« O amor, amor qui per oculos instillas desiderium
Multa super Priamo rogitãs, super Hectore multa.] protrahendi sermonis occasionem quærit, ut diutiùs præsentia Aeneæ perfrui possit. Est autem hic color rhetoricus ἀμπλοκὴ: nam uerbi in principio positi, in fine uersus est repetitio.
Nunc quibus auroræ.] τὸ πάθος mulieris propter amorem insanientis: nam multa inaniter quærit, non quanta uirtute, aut rei militaris peritia fuerit Memnon, sed quibus armis uenerit, non qualis quantusq; fuerit Diomedes, sed quales illius extiterint equi, quos humano semine genitos, humanis carnibus uesci audierat.
Nunc quantus Achilles.] non animi uirtute, sed proceritate corporis: ita enim magis fœminæ ineptiætis decorum elucet. Immò age.] non satis fuerat Reginæ ad explendam animi sui cupiditatem, de Græcis quibusdam, atq; alijs paucis cognoscere (nam breuis illi sermo fuisse uidebatur) sed, quò diutiùs Aeneam retineat, illiusq; præsentia frui possit, casus Troianorum à prima origine audire uelit, hosq; ut enarraret, illum hortatur, & monet rem illi proponit per tripertitam diuisionem, & quid prius, quidq; posterius tractari cupiat, præscribit.

Insidias;

Insidias, inquit Danaum.] *prima pars propositionis haec est, deinde statim sequitur altera.*

Casusq; tuorum.] *naturali ordine utitur: nisi enim insidiae praecessissent, nihil incommodorum Troiani passi fuissent. haec autem duo in 2 libro explicantur.*

Erroresq; tuos.] *tertia pars diuisionis, quam tertius liber complectitur: qua in re tria illa diligenter obseruasse uidetur: quae expositioni inesse oportere Cic. docuit in primo de inuentione, breuitatem, absolutionem, paucitatem: de quibus inter initia huius libri abundè meminimus. Auctor ad Herenn. partitionem plusquam trium partium numero contineri negat oportere: hoc tamen numero tanquam lege, partitionem non esse alligandam, Fabius docet, cùm causas possit plures habere: nam Cic. plus tribus partibus usus est in partitione, cùm alibi, tum maximè in oratione pro P. Sestio. Dicam, inquit, ego de omni statu P. Sestij, de genere uitae, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio seruandae salutis communisq; otij, & reliqua. breuitati tamen, si res tulerit, studendum est semper.* Nam te iam septima.] *multos fuisse errores, & incommoda Aeneae coniecturam facit ex temporis longinquitate: nam septem annos errauit. unde etiam deduci potest communis misericordiae locus à magnitudine laboris, & quae passus est: neque enim quispiam tot terras circuire, aut tot maria nauigare, quod Aeneas nauigasse dicitur, absque summo labore, maximoq; periculo potest.*

LAMB. Hort. PLAVSVM.] *Sic uulgo solet fieri, ut cõuinia post largiorem potationem, clamoribus laetitiae argumenta edant. Itaq; Poëta hac in parte à cõmuniter accidentibus non recedit.* Vario.] *In uniuersum proponit, quòd enumeratione statim amplificat. Illud porrò eleganter dictum est, noctem trahere, pro transigere. Et uenusta metaphora est in* Bibebat. Multa.] *Epanalepsis. Blandis interrogationibus animum paulatim labascentem prodit.* Aurorae.] *Memnon, periphrasis: uel qua panoplia instructus, uel quibus armatus copijs Memnon ad Troiam uenisset. De hoc suprà dictum est. Fabulantur, Tithonum filium Laomedontis, ab Aurora (uel, ut alij, Die) adamatum, ex qua Memnonem suscepit. Didymus huius concubitus allegoricam interpretationem reddit. Tithonum, noctu astronomiae uacasse, dormisse autem interdiu: perinde ut Endymion uenatui interdiu operam dedisset, quieuissetq; nocturnis horis.*

Diomedis.] *Respexit & ad alterum illum Diomedẽ Thracem, qui hospites suos mactatos, equis pabulum apponere solitus esset. Quae fabula hinc nata creditur, quòd hospites bene coenatos huc cogere consueuisset, ut cum filiabus formosissimis concumberent: quos statim post factum trucidabat. Eos Hercules, Diomede occiso, è Thracia Argos perduxit. De horum genere fuit equus ille Seianus. Et Homerus hunc Diomedem ducem facit eorum qui Argos, Tirynthem, Asinen, Troezenem, Epidaurum, Aeginam & Masetem habitarunt:*

» οἳ δ' ἄργος τ' εἶχον, τίρυνθά τε τειχιόεσσαν,
» ἑρμιόνην, ἀσίνην τε, βαθὺν κατὰ κόλπον ἐχούσας,
» τροιζῆνα, ἠϊόνας τε, καὶ ἀμπελόεντ' ἐπίδαυρον,
» οἵ τ' ἔχον αἴγιναν, μάσητά τε κοῦροι ἀχαιῶν,
» τῶν δ' αὖθ' ἡγεμόνευε βοὴν ἀγαθὸς διομήδης,
» καὶ σθένελος καπανῆος ἀγακλειτοῦ φίλος υἱός,
» τοῖσι δ' ἅμ' εὐρύαλος τρίτατος κίεν ἰσόθεος φὼς,
» μηκιστέως υἱὸς ταλαϊονίδαο ἄνακτος,
συμπάντων δ' ἡγεῖτο βοὴν ἀγαθὸς διομήδης. A

Ab hoc in pugna Venerem uulneratam, Homerus author est. Illa se uindicare propter praesentem Mineruae opem non ausa, eius uxorem Aegialiam in amorem Cometae, marito ad Troiam adhuc bellante, extimulauit. Porrò Diomedes capta Troia Argos reuersus, offendit domum adulterio corruptam à Cometa Stheleni filio. Caeterùm aduersus uxoris insidijs, cum fuis auxilijs ad uindicandam iniuriam diffideret, in Iunonis Argiuae ara tutum asylum fugit. Inde ex Aetolia pulsus, in Italiam transmisit: atque à Dauno, qui tum in ijs oris imperabat, terrae parte ad inhabitandum accepta, cùm eius socij media ac fame conficerentur, Minerua eos in ardeolas, seu fulicas, uel (ut Suidas) in ciconias, aut eiusmodi similes aues mutauit: Graecè ἐρωδιοὺς nominãt: Latini à Diomede, etiam Diomedeas. Atq; in his locis aiunt Diomedem fato defunctum. Historia, si quis requirat, extat apud Lycophronem. Non inutile autem fuerit hic ea annotare, quae Lycophronis interpres de uario habitu, fortuna & casu huius uiri, in Italia, scripta reliquit: ὕστερον δὲ εἰς ἰταλίαν ᾤχετο, εἰς τὸ δαύνιον, ἔθνος βάρβαρον, οὗ ἐβασίλευε δαῦνος ὃς πολεμούμενος ἐδεήθη διομήδους, βοηθῆσαι αὐτῷ, ὑποσχόμενος δώσειν αὐτῷ τῆς γῆς μέρος. ὁ δὲ βοηθήσας, καὶ νίκην παρασχὼν δαυνίοις, ἔκτισε πόλιν ἀργυρίππας, ἥτις ἵππιον ἄργος, ὕστερον δὲ ὁ δαῦνος αἵρεσιν αὐτῷ ἐδίδου, εἰ βούλοιτο, ἢ ὅλην τὴν λείαν λαβεῖν τοῦ πολέμου ἢ τὴν γῆν πᾶσαν. κριτὴς δὲ τούτων ἦν ἄλθαιμος νόθος ἀδελφὸς διομήδους, ἐρῶν δὲ τῆς δαύνου θυγατρός. ὃς ἔκρινε, τὸν δαῦνον ἔχειν τὴν γῆν, διομήδη δὲ τὴν λείαν λαβεῖν. ἐφ' ᾧ ὀργισθεὶς διομήδης, κατηράσατο μὴ δύνασθαι σπείραντας τὴν γῆν, μηδὲ σπειρομένην ἀναδιδόναι καρπὸν, εἰ μή τις αὐτὴν σπείρει τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, ἢ συμπολιτῶν· καὶ μετακινῆσαι τὰς στήλας αὐτοῦ μηδένα δύνασθαι. ὕστερον δὲ ὁ διομήδης ὑπὸ τοῦ δαύνου ἀνῃρέθη, οἱ δὲ φίλοι αὐτοῦ θρηνοῦντες αὐτὸν, μετεβλήθησαν εἰς ὄρνεα ὅμοια κύκνοις, ἃ τοὺς βαρβάρους φεύγει, φοιτᾷ δὲ παρ' ἕλλησιν, ὥστε ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν λαμβάνειν τροφὰς, καὶ δύνειν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν. οἰκεῖ δὲ ταῦτα ἐν τῇ νήσῳ τοῦ διομήδους καλουμένῃ διομηδείᾳ νήσῳ. οἰκοῦσι δὲ οὗτοι οἱ ὄρνιθες, ὥσπερ πόλιν. κατὰ γὰρ τὸν ὄρθρον βρέχουσι τὸν τάφον ταῖς πτέρυξι, καὶ βρέχοντες εἰς ἄγραν πορεύονται, καὶ τὰ ληφθέντα ἐσθίουσιν ὁμοῦ διαιροῦσιν ἀλλήλοις. κεῖται δὲ ἡ διομήδεια νῆσος περὶ τὸν ἰόνιον κόλπον καὶ τὴν ἀδρίαν. οἱ γὰρ ἰάπυγες καὶ ἄλλοι περὶ τὸν ἰόνιον κόλπον οἰκοῦσι. δαύνιον δὲ ἔθνος, κατὰ τὸν δίωνα, πευκέτιοι, μεσσάπιοι, καὶ δαύνιοι, καὶ ταραντῖνοι, καὶ καλοῦσιν διομήδους πεδίον ἐστὶ περὶ τὴν ἀπουλίαν τῶν δαυνίων. ἡ δὲ μετεκλήθη, καὶ ἰαπυγία, ὕστερον σαλαντία, ἤτοι καλαβρία ἰταλίας. ἡ δὲ ἀργυρίππα πόλις τοῦ διομήδους μετεκλήθη ἄρπι. *Idem statim rursus de eodem Diomede hanc fabulam, aut historiam ut ipse ait, ex Timaeo Siculo & Lyco attexit:* ἁλούσης τῆς τροίας, διομήδης ἀντὶ βάρους, λίθους ἐκ τοῦ τείχους τῆς τροίας εἰς τὴν ἑαυτοῦ ναῦν ἔθηκε. παραγενόμενος εἰς τὸ ἄργος καὶ μόλις φυγὼν τὸν ἐκ τῆς γαμετῆς θάνατον, παρεγένετο εἰς ἰταλίαν. εὑρὼν δὲ τηνικαῦτα τὸν κολχικὸν δράκοντα λυμαινόμενον τὴν φαιακίδα, ἔκτανε, τὴν τοῦ γλαυκοῦ χρυσῆν ἀσπίδα κατέχων. ἀνέμισθον γὰρ ὁ δράκων τὸ χρυσοῦν ἄνευ δέρας τοῦ κριοῦ. τιμηθεὶς δὲ ὁ διομήδης ἐπὶ τούτῳ σφόδρα, ἀνδριάντας κατεσκεύασεν ἑαυτοῦ ἐκ τῶν λίθων τῆς ἰλίου, οὓς ἐνεβάλετο τότε εἰς τὴν ναῦν, καὶ ἔστησε πάντας κατὰ πᾶν τὸ ἐκεῖ πεδίον. ὕστερον δὲ ἀνελὼν ὁ δαῦνος αὐτὸν, ἔρριψεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνδριάντας εἰς τὴν θάλασσαν. οὗτοι δὲ ἀνεχέθησαν ὑπὸ τῶν κυμάτων, B C

A κυμέναν, πάλιν ἐξήρχοντο πρὸς τὰς βάσεις αὐτῶν. Huius Diomedis & Glauci inæqualis permutatio apud Homerum, prouerbio locum fecit, quoties deteriora pro melioribus reddita uolumus significare, χρύσεα χαλκείων. Quidam ad hunc item Diomedem, non ad Thracium illum, parœmiam referunt, Diomedea necessitas: de ijs qui ui adacti, non sponte quid faciunt: adferuntque huiusmodi commentum. Cùm Vlysses & Diomedes communi opera furtim è Troia sublato Palladio, noctu redirent in castra, Vlysses, ut facti gloriam in se unum transferret, statuit Diomedem præcedentem ac Palladium portantem occidere. Itaque cùm gladium in caput illius à tergo uibrasset, Diomedes animaduersa ad Lunæ lumen ferri umbra, subtraxit se ictui, atque Vlyssem correptum uinctis manibus præcedere coëgit, lato gladio subinde tergum illius cædens. Age.] Clausula interrogationum, constat blanda exhortatione, ad narrationem excidij Iliensis. Præparatur lector ad orationem ducis Troiani. Nihil respondetur ad ea quæ præcedunt: qualis fuerit Priamus, quantus Achilles, quales Diomedis equi, quibus armis Memnon uenisset ad Troiam: uel quòd ociosæ forent narra-
B tiones, uel quòd parum graues: uel quòd institutum sit euersionem Troiæ recensere, atque inde errores suos pertexere, quo casu in Africum littus sit delatus.

Septima.] Septimus annus: synecdoche. Sequutus est Poëta hoc loco Homerum, apud quem Alcinous Odys. 8. multas interrogationes cumulat, ut Vlyssi narrandi materiam præbeat:

> ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ, καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον, "
> ὅππῃ ἀπεπλάγχθης τε καὶ ἅς τινας ἵκεο χώρας "
> ἀνθρώπων, αὐτούς τε, πόλιάς τ' εὖ ναιεταούσας, "
> ἠμὲν ὅσοι χαλεποί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι, "
> οἵ τε φιλόξεινοι, καί σφι νόος ἐστὶ θεουδής. "

Ille solum scire auet, quas regiones Ithacus adierit, quas urbes uiderit: mores item, & hominum instituta, ad quos per tempestatem appulerit. Ecqui barbari ferarũ ritu sine legibus, & ab omni humanitate alieni uiuant: contra, qui ius & hospitalem fidem religiosè φιλανθρώπως colant. Denique cur lachrymet, ubi audierit Græcorum laudes, ubi Ilij excidium celebrari. At Dido solum Ilij fata, à proœmio ad catastrophen usque audire cupit. Vterque rebus tamen, temporibus & personis conuenientia quærit: ille Vlyssis, hæc Aeneæ & patriæ, unde pulsus sit, fata cognoscere desiderat. Itaque eo ordine, quo res gestæ sunt, & Dido proponit, & Aeneas narrare orditur. Omnib.] Causa, cum errorum uiri amplificatione.

FINIS COMMENTARIORVM
in primum Librum.

ARGVMENTVM IN LIBRVM SECVNdum Aeneidos Virgilianæ, ex Macrobio.

EVersionem Troiæ, cum Sinone suo, & equo ligneo, cæterisque omnibus quę librum secundum faciunt. Poeta à Pisandro penè ad verbum transcripsit: qui inter Græcos poetas eminet Opere, quòd à nuptijs Iouis & Iunonis incipiens, vniuersas historias, quæ medijs omnibus seculis vsque ad ætatem ipsius Pisandri contigerunt, in vnam seriem coactas redegerit, & vnum ex diuersis hiatibus temporum corpus effecerit. In quo opere inter historias cæteras, interitus quoque Troiæ in hunc modum relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando, fabricatus est sibi Iliacæ vrbis ruinam. Sed hæc, & talia, vt pueris decantata, prætereo. *Hæc Macrob. libro 5. capite 2.*

ADILON.

Funera Dardaniæ narrat, fletusque, secundo.

MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENtum Libri 2.

Conticuêre omnes, tunc sic fortißimus heros
Fata recensebat Troiæ, casusque suorum,
Fallaces Graios, simulataque dona Mineruæ.
Laocontis pœnas, & laxantem claustra Sinonem.
Somnum, quo monitus acceperat Hectoris, atrum.
Iam flammas cœli, Troum patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper:
Impositumque patrem collo, dextraque prehensum
Ascanium, frustra à tergo comitante Creusa.
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, ET D. LAMBERTI HORTENSII, MONTFORTII, EXPLANATIONES IN Secundum librum P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII *in secundum Aeneidos librum explanatio.*

ARGVMENTVM.

AENEAS ad commemorandas Didoni calamitates suas se accingit quidem, sed ægrè, & animo in quo & quamobrem id faciat, triplicem rationem assignat: horrorem, dolorem animi, temporisq; breuitatem. *Conticuere.*] Liber iste, *ἀπαγγελτικὸν*: id est, annunciationem illam habet, qua non Poëta ipse ex sua persona aliquid nunciet, sed altera persona inducitur, quæ res aliquot gestas, quibus ipse interfuerit, ita enarret, atq; nunciet, vt & sermonem, & actionem singularum personarum perinde referat, ac si ipsæ loquerentur. Nam hoc in libro Poëta ipse non loquitur, sed Aeneas Poëtæ loquentis partes suscipit, atq; Ilij vrbis præclarissimæ incendium, atq; excidium dolo, astuq; Græcorum factum, nec non Priami, illiusq; domus interitum exponit, multarumq; personarum Sinonis, Priami, Laocoontis, Panthu, Anchisæ, Creusæ sermones, actionesq; refert: atq; hæc illa *ἀπαγγελία* est, qua tragœdia ab epopœia præcipuè distinguitur: cuius Arist. in poët. meminit: vbi de tragœdiæ, & epopœiæ differentijs sermonem habet. Homerum imitatur Poëta: apud quem Vlysses in conuiuio Alcinoi regis multa denuntiat, quæ & alij fecerint & ipse passus fuerit, cùm pugnasset cum Ciconibus, & ad Lotophagos, Cyclopasque peruenisset. Macrob. tamen in Sat. sentire videtur maiorē huius libri partē ex Pisandro desumptam esse. Exordium hoc excusatoriū est, & tempori præcipuè, rei, ac personis accōmodatum: in quo perpetuò conatur Aeneas reginæ, Tyriorumq; sibi beneuolentiā conciliare: qua in re eo vti artificio videtur, vt non vnam tantū idoneam, sed triplicem huius recusandi sermonis causam astruat, horroris vim, doloris magnitudinē, temporis breuitatem: nam planè fateri & meminisse dolo se victū esse, & suas, patriæq; calamitates tanta cū hominū strage recēsere vir etiam fortis absq; horrore, maximoq; dolore nō potest. Postremò maiore noctis parte transacta, tam longam rerum seriem copiosa oratione tractari posse, tam breue, angustumq; temporis spatium non permittit. Quæ cùm ita sint, tamen reginæ ita se officiosum præstat, vt illius studium suis commodis anteponendum velit. ait igitur:

NASC. ONTICVERE omnes.] *tanta rerum magnitudine proposita, quid mirum si conticent, & ad diligenter, attentéq; audiendum separant omnes? nam attentos, iuxta rhetorum præcepta, facimus auditores, cùm de magnis præsertim rebus nos esse dicturos pollicemur. Sed nunquid hæc parua sunt, quæ Dido requirit? paulò enim antè dixerat:*

» *Imò age & à prima dic hospes origine nobis*
» *Insidias, inquit, Danaum, casusq; tuorum,*
» *Erroresq; tuos.*

Inde thoro pater Aeneas.] *ab alto thoro, ubi discubuerat, quasi de suggesto, unde Græci olim & Romani orationē habere solebant, erat Aeneas: ita enim ab omnibus facilè audiri poterat.*

Infandum, Regina, iubes.] *exordij initium est ex ipsius causæ uisceribus erutum, & tempori, personisq; ualde accommodatum: nam sæuiente tempestate, fractis propemodum nauibus Troiani nauigare non poterant: nec fœminæ, & si in amorem Aeneæ uehementer incitatæ, satis fidendum uidebatur: nam —uarium, & mutabile semper Fœmina.—*

C ONTICVERE omnes, intentiq; ora tenebant,
Inde thoro pater Aeneas sic orsus ab alto.
Infandum, Regina, iubes renouare dolorem,
Troianas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæq; ipse miserrima uidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando,
Myrmidonū, Dolopumue, aut † diri miles Vlyssi,
† Temperet à lacrymis? & iam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentq; cadentia sydera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breuiter Troiæ supremum audire laborem,

† al. duri
† al. Temperat

Huc accedebat naturalis Afrorum feritas, atq; barbaries: quæ Troianis ualdè timēda erat: itaq; hoc perpetuo exordio conatur Aeneas per cōmiserationis affectū, seu per cōmunem misericordiæ locū reginæ sibi beneuolētiam cōparare: cumq; ad id dicendū inuitetur, quod absque animi molestia, & lacrymis commemo-

(Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit) Incipiam.—— Quis talia fando, Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlyssi.]

A *commemorare nō potest, tria, ut paulò antè diximus, excusat, horrorem, uel, si mauis, pudorem, dolorem, temporis breuitatem: pudor ex dolore perspicitur, dolorem autem hic ipse exprimit: nam cùm dolet Aeneas, & queritur suas, suorumque calamitates sibi referendas esse, utique etiam pudore afficitur, se ex tanto uirtutis, dignitatisque fastigio deiectū, ut planè se uictū esse, & ad extremā penè calamitatis sortē redactum fateri cogatur. Sed reuera pudor Aeneæ in lacrymis est: quia hæc absque lacrymis enarrare posse diffidit: ut infra dicetur.* Iubes.] *uis: ut apud Teren. iubeo Chremetem aut reuera iubes, imperas: quasi omnis superioris hominis postulatio inferiori perinde sit atque iussum. Occultè igitur uult innuere Aeneas se Didonis studia suis doloribus, & incommodis antè laturum.*

Renouare dolorem.] *cōmunis est sapientiū omniū sententia, quod fuit durū pati, id meminisse dulce est: quod uel illo Virgilij hemistichio ex primo Aen. probari potest.*

" *——forsan & hæc olim meminisse iuuabit.*

Hic uerò aliter sentire uidetur Aeneas, qui ueretur præteriti iam doloris sui uulnera commemorando renouare: ad hoc dici posse uidetur: cuique præsertim sapienti iucundam esse quidem præteritorum laborum, ærumnarumque suarū

B *recordationem: propterea Aeneas iam antea cùm socios suos consolari uellet, præteritas illis ipsorum calamitates in memoriam reuocauit:*

" *Vos & Scylleam rabiem, penitusque sonantes*
" *Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa*
" *Experti: reuocate animos, mæstumque timorem*
" *Mittite.*

Qui enim huiusmodi calamitatibus perfuncti sunt, iam miseri esse desinūt: tranquilliorēque uitā aut degunt, aut sibi degendā sperāt. Sed ubi rerū maximarū, sibique charissi. aliqs iacturā fecit, quarū usu, ac iucunditate se amplius frui posse nō putet, ut patriæ, amicorū, filiorū, quoties eorū reminiscitur, aut mentionē facit, huius dolor, etsi consenuisse uidebatur, recrudescit. Hac de causa Vlysses apud Alcinoum regem lacrymatur Odyss. θ. propterea subdit Poëta:

Troianas ut opes, & lamentabile regnū.] *præposita ob oculos miseria, rationes aggreditur. Huius autem carminis singula penè uerba ἔμφασιν habent cum ingenti conquestionis affectu.* Troianas opes, *magnas intelligit: ut in primo Aeneid.*

" *——& Troia gaza per undas.*

C *Item* lamentabile regnum, *nō nisi ἐμφατικῶς dictū uidetur: nam præclara tantum, atque egregia mæstiss. lamentatione digna sunt.* Eruerint Danai.] *cum indignatione, & contemptione, nec absque maximo conquestionis affectu: quod imbelles Danai, neque cum Troianorum uirtute cōferendi, id quod paulò pòst liquidò demonstrat, cùm ait:*

" *—fracti bello, fatisque repulsi Ductores Danaûm—.*

Tam nobile, opulentumque regnum funditùs euerterint.

Quæque ipse miserrima uidi, Et quorū pars magna fui.] *auget cōmiserationem ex sua persona: nam eò maiore dolore afficitur, quia, quā suis oculis uiderat, & participarat, tanti regni calamitatē, hominūque stragē narrare cōpellitur: unde etiā perelegās αὔξησις fieri uidetur ex persona Aeneæ. Nam tam nobile, auitūque regnum perijsse graue est: eius excidium suis oculis uidisse grauius est: oculi enim (ut inquit Cicero) augēt dolorem: periculorū uerò, & calamitatū penè omnium participem fuisse, grauissimū est.*

Quis talia fando, Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlyssi.] *altera pars exordij est, ubi per interrogationē πάθος explicat, & occultè pudorē suū excusat: nam cùm turpe sit uiro forti lacrymari, se tamē in tam misero dolore, acerboque orationis genere lacrymas cōtinere posse diffidit: præsertim cùm tantus sit casus, ut ne hostis quidē, si hæc audiret, lacrymis parceret. Est aūt hæc prouerbialis hyperbole: cuius etiā Suidas ex auctore quopiam meminit: κἂν ἐχθρὸς ἐλεήσειε θεασάμενος τὴν τότε περίστασιν τοῦ ἀνθρώπου: id est, etiā miseraturus fuerit hostis, si præsentē uidisset hominis casum: nam hostis nō facilè cōmouetur misericordia. Si uerò hoc exordium duas in partes distribuere uolueris, hæc tota pars superioris partis amplificatio erit.* Duri miles Vlyssi.] *sæuitiā militis carpit ex crudelitate Imperatoris: quasi dixerit Vlyssis militē non suapte natura crudelē, sed ex Imperatoris immanitate durū, atque inhumanū: ergo inhumanior Vlysses. Hoc tamē cùm ita sit, hæc si audiret, uel narraret, lacrymaretur.*

Et iam nox humida cœlo.] *tertia pars exordij est: in qua se excusat à tempore, nō quia eum laboris pigeat in dicēdo, aut quia sit corpore lassus diutiùs uigilādo, sed uel propter doloris magnitudinem suas calamitates laxiùs cōmemorando, uel reuera, quia Reginæ miseret, cùm dimidia iam noctis parte transacta, dormiendi quoque tēpus prope iam præterierit. Locus est ex Homero sumptus Iliad. κ. ubi Vlysses Diomedem hunc in modum alloquitur:*

Ἀλλ' ἴομεν· μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώς "
Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, παρῴχηκεν δὲ πλέων νὺξ "
Τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται. "

Nisi mauis in ijs, quæ sequuntur, uerbis:

——suadentque cadentia sydera somnos. "

Illud expressisse ex 11. Odyss.

ὥρη μὲν πολέων μύθων ὥρη δὲ καὶ ὕπνου. "

Sed si tantus amor.] *exordij conclusio est, qua sui in Reginā animi propensionē declarat, atque adeò se illi studiosum præstat, ut eius studium suis doloribus anteponendum uelit: tale illud est in 6. Aen. ex persona Sibyllæ:* "

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est: "
Bis stygios innare lacus: bis nigra uidere "
Tartara: & insano iuuat indulgere labori: "
Accipe quæ peragenda prius. "

Et breuiter Troiæ.] *ita sanè temporis ratio postulabat, ut breuiter enarraret: locus est docilitatis, pariter & attentionis.* Quanquam animus.] *parenthesim interponit: perquam renouat commiserationem ex iniucunda Troianorum sorte, quæ qualis, quantaque fuerit, & quātum ex ea ipse molestiæ, damnique ceperit, ex hoc planū facit, quod eam non modò exponere, sed ne meminisse quidem sine horrore, & lacrymis potest.*

NARRATVRVS *Troiæ excidium, artificiosè in ipso statim narrationis limine, exordium ad loci, temporis & personarum rationem disponit. Initiò statim auditores reddit dociles, reddit & attentos, & beneuolentiam peculiariter captat à persona reginæ. Admiscet affectus à difficili, & importuno.* Conticuēre.] *Reddidit Homericum illud ex Odyss. 13.* LAMB: Hort.

ὣς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ. "

Regina.] *Beneuolentia à persona Reginæ: quā cùm iussisse dicat, ostendit se nō posse non, hospitem illius imperio hac in parte parēre. Et ut obsequium suū cōmendatiùs*

faciat, à persona sua affectus mouet. Porrò hypallage est, Intentiq; ora: pro, tenebant ora attenta. Etenim, cũ malũ bene positum nõ sit mouendũ, iuxta prouerbium: recordatione & memoria attractorum malorũ, præsertim recentium, recrudescit dolor: cùm in alijs soleat alioqui esse iucunda præteritorum malorum recordatio. Quare Vlysses Homericus ad carmen musicũ Demodoci, de equo Durateo, cũ omnium Phæacum admiratione ubertim lacrymas fundit. Troianas.] *Pathos à loco & fortuna, quondam amplissima, quæq; inter Asiaticas opes longè fuerat florentissima.* Vidi.] *Vt narraturo & fides, & authoritas conciliaetur, promittit se nõ audita fando, sed cõperta, sed uisa memoraturũ. Propiùs creditur referentibus uisa, quàm ijs qui narrant audita. Solet enim fieri, ut narrãdo ab alijs accepta, nonnihil subinde aliquid admentiantur mortales: ut ad postremũ res ipsa multis mendacijs uestita, planè in fabulosam narrationem abeat, nihilq; à ueris narrationibus Lucianicis discrepet. Quapropter rectè mihi Plautus dixisse uidetur, pluris esse testem oculatũ unum, quàm auritos decem.* Fui.] *Pathos à seipso.* Quis talia fando.] *A difficili & maiori, attentio. Nam si ne hostes quidem ista narrantes, aut ab alijs narrari audientes, lacrymas continere possent: multo minus Tyrij, minimè uerò Troiani. Et inter parœmias refertur, Vel hosti miserandus: nam hostis haud facilè misericordia commouetur.*

Myrmidonum] *Enumerat infestissimos Troiani nominis hostes aliquot: Achillẽ, Pyrrhũ, Vlyssem. Fuerunt autem Myrmidones, Thessali, ab Aeginetis profecti, qui cum Peleo, ea loca tenuerunt: ad Troiam Achillis socij, quorũ quinquaginta naues plenas duxit. Eosdem, qui fuerint, haud obscurè indicat Homerus in Catalogo ducum:*

> νῦν δ' αὖ τοὺς, ὅσσοι τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἔναιον,
> οἵ τ' Ἄλον, οἵ τ' Ἀλόπην, οἵ τε Τρηχῖν' ἐνέμοντο,
> οἵ τ' εἶχον Φθίην, ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα,
> Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο, καὶ Ἕλληνες, καὶ Ἀχαιοί,
> τῶν αὖ πεντήκοντα νεῶν ἦν ἀρχὸς Ἀχιλλεύς.

Hunc Homeri locum citat Plin. lib. 4. cap. 7. atq; eosdem tribus nominibus à Poëta ait appellari, Myrmidones, Hellenas, & Achæos: à formicis, quas Græci μύρμηκας uocãt. Eustath. lib. secundo Iliad. ab heroë quodam Myrmidone eos sic appellatos existimat. Alij huiusmodi fabulam de eorum origine referunt. In faucibus sinus Saronici, inter Atticam & Peloponnesum, sita fuit Aegina insula contra Atthidẽ. Hic regnasse fertur Aeacus. Quam rem Iuno indignè ferens, totam insulam ita immissa peste infecit, ut breui omnibus mortalibus fuerit exhausta: Aeacus solitudine perturbatus, Iouem precatus est, ut aliqua uia damnũ resarciret. Itaq; Iupiter formicarum numerum, hærentẽ in quercu proxima, in homines conuertit: & filio in hos imperium fecit. Strabo lib. 8. affirmat, Aeginetas non à formicis natos, uerùm inde fabulæ locum ortum, quòd formicarum more in specubus subterraneis habitarint. Cæterùm fabula uerbis aliquanto diuersioribus ab alijs in hunc fermè modum refertur: Iupiter Aegina Asopi fluminis filia abducta, descendit Phliuntem: quo loco stupro uitium obtulit puellæ, ac grauidam fecit. Ex hac paulò pòst progenitus fuit Aeacus. Porrò Asopus ubi diutulè quæsisset filiam, tandè à Sisypho didicit, à quo rapta, & quò abducta esset. Itaq; pater nihil segniter agẽdum ratus, quo potuit eò maturauit. Iupiter aduertens fore, ut in adulterio deprehenderetur, Aeginã transformauit in sui nominis insulam, se uerò in lapidẽ. Venit Asopus: sed cùm neminem ibi offenderet, rediit in suos alueos. Iupiter iratus, cùm uellet indicem pessimè mulctari, eum apud inferos tanti ponderis saxum sursum deorsum uersare coëgit, in quantum ipse se paulò antè mutarat. Aeaci item misertus, quòd solus insulam incoleret, formicas eius regionis omnes mutauit in homines. Hinc ἀπὸ τῶν μυρμήκων, Μυρμιδόνες ἐκλήθησαν. *Alij locũ non Phliuntem, sed Philuntem nuncupant. Sunt qui aliam fabulam adducunt de formicis. Peleus interfecto à se fratre suo, fugit: atq; in Thessaliam delato quum exercitu opus esset, Iouem precatur: ac formicæ regionis mutatæ extemplò sunt in uiros: qua de causa Myrmidones dicuntur.* Αἴγιναν τὴν Ἀσωποῦ θυγατέρα Ζεὺς εἰς νῆσον ἄγει, εἰς τότε καλουμένην Οἰνώνην. τοῦ δὲ Σισύφου τῷ Ἀσωπῷ ἀπαγγείλαντος τὴν τοῦ Διὸς μῖξιν, ὁ Ἀσωπὸς πρὸς τὸ μαθεῖν τ' ἀληθὲς ἐπήγετο. Ζεὺς δὲ γνοὺς τόδε, τὴν μὲν εἰς νῆσον ἐκβιβάσας μετέβαλε· τῷ δὲ Σισύφῳ δίδωσι τιμωρίαν ἐν τῷ ᾅδῃ, ὥστε λίθον τινὰ φέρειν μέγαν. τῆς δὲ Αἰγίνης τὸν Αἰακὸν τεκούσης, καὶ διὰ τὸ ἐρημίαν μόνον ἐν τῇ νήσῳ διαχειμάζοντα, προσηύξατο τῷ Διΐ, ἵνα οἱ ἐκεῖσε μύρμηκες μεταβληθῶσιν εἰς ἄνδρας. ὃ καὶ γέγονεν. ἄλλοι δὲ τὸ περὶ τῶν μυρμήκων οὕτω φασὶν, ὅτι Πηλεὺς ἀνελὼν τὸν ἴδιον ἀδελφὸν, ἔφυγε· καὶ ἐλθὼν ἐν Θετταλίᾳ, ἠπόρει στρατοῦ. καὶ δεξάμενος τῷ Διΐ, μετεβλήθησαν οἱ μύρμηκες εἰς ἄνδρας· ἐξ ὧν λέγονται Μυρμιδόνες. *Fabulam hanc, & eius allegoriam festiuis uersibus complexus est Ioannes Tzetzes, Variæ historiæ chiliade 7. his uerbis:*

> οἱ μυθογράφοι λέγουσι, Ζεὺς συμμιγεὶς Αἰγίνῃ
> τὸν Αἰακὸν ἐγέννησεν ἐν τῇ Αἰγίνῃ νήσῳ,
> ὃς αὐξυνθεὶς κατέλαβε ζῆν ἐν τῇ νήσῳ μόνος.
> ὁ Ζεὺς κατοικτειρήσας δὲ τοῦτον τὴν ἐρημίαν,
> τοὺς ἐν τῇ νήσῳ μύρμηκας ἐποίησεν ἀνθρώπους.
> τὰ μυθικὰ μὲν τοιαυτί. ἡ δ' ἀλληγορία,
> ὡς Θεαγένης ἔγραψεν ἐν τῷ περὶ Αἰγίνης·
> ἡ Αἴγινα τὸ πρότερον ἦν ὀλιγανθρωποῦσα.
> ἰδ' ἂν ὀλίγοι ἄλλοι ναυπηγεῖν ἤδεισαν οἱ ἐν ταύτῃ,
> τῶν πειρατῶν δὲ καὶ λοιπῶν φοβούμενοι τὰς βίας,
> σπηλαίοις ὥσπερ μύρμηκες ἐκρύπτοντο γῆς κάτω.
> ὁ Αἰακὸς κατάρξας δὲ ποιεῖν αὐτοῖς ὁλκάδας,
> μεταγαγών τε καὶ λαὸς, καὶ συνοικήσας τούτοις,
> ὥσπερ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Αἰακοῦ πρεσβεύων,
> καὶ δράσας ἀφοβώτατα ζῆν ἐκτὸς σπηλαίων,
> μεταβαλεῖν τοὺς μύρμηκας ἐλέχθη πρὸς ἀνθρώπους.

Verùm cur Aeginetæ Myrmidones dicti fuère, fabulã Ouidius lib. 7. prolixè prosequitur. Dolopum.] *Dolopes Aetolorũ populi sunt, ut Athamânes, Perrhæbi, Tymphæi, Ephyri, Aeniẽses, Megares, Atraces. Sed Dolopes in Thessalia proximè Pindum habitant: unde Achelous amnis ad Echinadas præcipitat cursum. Dolopiæ ciuitas celebratissima Ctimene fuit: hanc Peleus aliquandiu obtinuit, & postea Phœnici concessit: traditiq; Achillem armis simul & literis erudiendũ, ut testatur Homerus. Idem author est, ad Troiam Aetolorum ducẽ Thoantem fuisse: Dolopum uerò, Pyrrhum: nam Dolopes antiqui Aetolorũ populi, uarijs rerũ casibus iactati, Magnesiam Thessaliæ commigrarũt. Alij Dolopes* ἔθνος Θετταλίας *uocant. Feruntur autem Dolopes optimi funditores, & aduersus Centauros Lapithis auxilia tulisse.* Miles.] *pro, milites: synecdoche, ex uno plures.* Nox humida.] *Ab importuno. Nox enim ad quietem omnium animantium post diurnum laborem succedit diei. Respexit ad Homericum illud Odyss. 11.*

> πάσας δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω,
> ὅσσας ἡρώων ἀλόχους ἴδον, ἠδὲ θύγατρας,

πρὶν

» πρὶν γάρ κεν καὶ νὺξ ἔλθοι ἄμβροτος, ἀλλὰ καὶ ὑγρ-
» ὰ [illegible].——

Nox humida, inter prouerbiales Chiliadas recensetur ab Erasmo, ex Diogeniano: de malis ingruentibus: ut de lætiori fortuna, lux oboriri dicitur. νὺξ ὑγρά. ἢ νὺξ δασεῖα: nox humida, aut nox spissa.

Præcipitat.] Genus pro genere: præcipitatur.

Cadentia.] occidentia: simplex pro composito: uel cadere apparentia, cùm occidunt.

Breuiter.] Attentio à narrationis cõpendio. Priuatò dolore postposito, se breuiter rem narraturum promittit.

Refugit.] Enallage temporis.

ARGVMENTVM.

Græci magnitudine belli & temporis longitudine fracti, quod virtute nequiuerunt, id astu moliri conantur, vt Troiam capiant, equum ex ligno ingenti magnitudine fabricant: in quem strenuos viros sorte delectos includunt, votum Mineruæ simulant, vt per speciem religionis faciliùs Troianis imponant.

—Fracti bello, fatisq; repulsi
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum, diuina Palladis arte
Aedificant, sectaq; intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama uagatur.
Huc delecta uirûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penitusq; cauernas
Ingenteis, uterumq; armato milite complent.

NASC. FRACTI bello.] Non ab ouo, quod dicitur, sed unde opus fuerat, initium narrationis aggreditur: neq; enim aut labores bellorum, quo Troiani, uiuo Achille, acriter pugnãdo sustinuerant, aut

B captiuitatis pericula, quæ decem annis hostibus fortiter resistendo euitarant, recensenda, sed insidias duntaxat Græcorum per equum ligneum, casus suorum, suosq; errores, quæ tria Dido quæsierat, sibi exponenda putauit. Hic ergo liber duo, ut antè diximus, continet: Græcorum insidias, & Troianorum exitium: in quo duplex quoque propositum inesse uidetur: Ilion non Troianorum ignauia cecidisse, nec Aeneam de Troia turpiter aufugisse, sed alterum insidijs Græcorum, utrunq; Deorum uoluntate contigisse. Qua in re occultè innuere uidetur, Troianum imperium nisi Deorum uoluntate auferri non potuisse: ergo fatis repulsi Græci, quia suprema Troianorum nondum aduenerat dies: quæ ubi uenit, eorum imperium funditùs corruit. quamobrem paulò pòst ait:

» Venit summa dies, & ineluctabile tempus
» Dardaniæ.

C Ductores Danaûm.] si fracti ductores, ergo magis milites. Instar montis equum.] per similitudinẽ rei inanimatæ ad rem inanimatam Græcorum machinam, quam καταχρηστικῶς equum nominat, uehementer extollit: sanè huiusmodi uoces impropriæ, atque hyperbolicæ affectatæ orationi mirificè quadrant, eo præsertim tempore cùm occupatos audientium animos inflammare, atque agere in furorem uolumus, laudando, uituperandoúe, in odium adducendo, aut contrà ad beneuolentiam impellendo. Ignoscitur, inquit Aristotel. in 3. de arte rhetor. uehementer commotis, & ijs, qui suprema in ira: ut si quis malum aliquod magnum οὐρανομήκης: hoc est, à terra in cœlum pertinens, uel πελώριον instar montis uocet. Aeneas igitur tum dolore ex recordatione præsentiæ calamitatis uehementer affectus, tum etiam quia iam occupatum Didus animum & in odium Græcorum inflammare, & in sui amorem trahere cupiebat, machinam καταχρηστικῶς, & ualde ὑπερβολικῶς extulit: hic porrò detegitur occulta Troianorum à fortitudine commendatio, nec non Græcorum ab inertia, & fraude deturpatio: qui quod uirtute, ut fortes uiros decet, conficere nequiuerunt, iuxta Lysandri præceptum, dolo atque insidijs perfecerunt.

Diuina Palladis arte.] arguit, ac si diceret, consilio Deæ Troianis infensæ: & est Homeri locus Odyss. 8. hoc tamen differunt, quod hic ductores ait equi lignei fabricatores extitisse: id est, ducum consilio equum fabricatum fuisse: ille uerò Epeum duntaxat fabricatorem nominat σὺν Ἀθήνῃ: id est, auxilio Mineruæ: uersus Hom. hoc habent:

" Ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον
" Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.

Votũ pro reditu simulant.] hinc leuis emergit Græcorum deturpatio ab impietate: qui per speciem religionis insidias moliuntur: hinc in prouerbium abijt ἵππος δόλιος, seu δουράτεος, de insidijs quibuslibet occultis.

Huc delecta uirûm sortiti corpora.] horũ enumerat quosdam paulò infrà ijs uersibus:

" ——illos patefactus ad auras
" Reddit equus, lætiq; cauo se robore promunt
" Thersandrus, Sthenelusq; duces, & dirus Vlysses,
" Demissum lapsi per funem, Athamasq;, Thoasq;,
" Pelidesq; Neoptolemus, primusq; Machaon,
" Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.

Ii delecti ex multis fuére, deinde sorte ducti ligno inclusi sunt. Vterumq; armato milite complent.] cùm ab uno plura intelliguntur, intellectio dicitur. Auctor ad Heren. in 4. hic ponitur numerus unitatis, & multitudo intelligitur. Græcè συνεκδοχή.

LAMB. Hort. FRACTI bello, fatisq; repulsi.] Narratio, quam heroica grauitate orditur, à fine belli decennalis, quo tempore exercitus Græcorum longa obsidione & bellando fractus, de fuga consultare cœpit. Exordium narrationis ducit artificiosè à causis fugæ, quas duas potissimùm Laconica planè breuitate recenset: tædium diuturni belli, & fatum Troianorum ineuitabile.

Ductores Danaûm.] Principes Græcorum: syncope. De Danao suprà in primo disseruimus. Adscribam hoc loco ex Variæ historiæ Chiliade 7. tanquam huius cõmentationis superpondium, ea quæ de Danao & Aegypto fratribus Tzetzes prodidit:

" Ἐκ πεντάδων γίνονται καὶ τῆς λιβύης παῖδες
" Αἰδυμοι, Βῆλος τε αὐτὸς, καὶ ὁ ἀγήνωρ ἅμα.
" ὧν ὁ ἀγήνωρ βασιλεὺς γίνεται τῆς φοινίκης.
" Βῆλος [illegible] χώρας καταμείνας,
" ἄγονται τίκτει, Δαναὸν ἐξ Αἰγύπτου [illegible],

» ὃς βῆλος κατοικίσας μὲν τὴν Δαναὸν λιβύην,
» ἐν ἀραβίᾳ δ' αἴγυπτον, αὐτὸς ἐς ἀσσυρίους
» ἐλθὼν, πρῶτος ὠνόμασε θεὸς καὶ αὐτοκράτωρ.
» ἀσσύριοι καὶ ... τοὺς βασιλεῖς θεοῖσιν,
» ὡς καὶ σαρδανάπαλος δράματι ... τοῦτο.
» ἅπαντας θεῶν γὰρ ἀπὸ ... βασιλεῦσι,
» μητέρα βασιλέως τε ὁμοίως, ὥσπερ οὕτω·
» ... ἀντιτάρα, ... μήτηρ ...
» οὗτος ὁ βῆλος ἀπελθὼν εἰς γῆν τῶν ἀσσυρίων,
» ἄναξ ἐκλήθη καὶ θεὸς, ὡς νόμος ἀσσυρίοις.
» αἴγυπτος δ' καὶ Δαναὸς οἱ παῖδες οἱ τοῦ βήλου,
» ὁ μὲν ἀνδρῶν πεντήκοντα γίνεται φυτοσπόρος.
» ὁ Δαναὸς πεντήκοντα πάλιν δὲ θυγατέρων.
» ἐκ διαφόρων γυναικῶν, οὐ μιᾶς κατ' ἄμφω.
» ἐκπέμπει τὸν αἴγυπτον ἐξ συμφρόνης ναὸς
» μόνης ἥδε πεντάκοντα ... γενομένους.
» τὰς θυγατέρας ... δὲ τὴν Δαναὸν ὁμοίως.
» ἐκ τῆς ... θυγατρὸς τῶ ἀρμονίου ναὶ.
» ... καὶ τῶ αἰγύπτου παῖδες,
» ... εἰ καὶ συζύγους ἴσχον.
» τὴν ... ὁ λυγκεὺς, ... τὴν γοργοφόνην,
» ὡς Δαναὸς ἐγένετο ἐκ τῆς ...,
» καὶ ... σὺν αὐτοῖς, ἣ ... ἐμίγη.

Quoniam autem Aegyptus natorum fiducia plus poterat, Danaum fratrem regno expulit. Hic oneraria naui in Peloponnesum delatus, regni Argiuorum imperio facilè, quia Gelanor inde eiectus fuerat, breui est potitus. Strabo lib. 5. ex Archelao: Δαναὸς ὁ πεντήκοντα θυγατέρων πατὴρ, ἐλθὼν ἐς ἄργος, ᾤκησεν Ἰνάχου πόλιν. πελασγιώτας δ' ὀνομασμένους τὸ πρὶν Δαναοὺς καλεῖσθαι νόμον ἔθηκ' ἀν' Ἑλλάδα. Aiunt tum primùm onerariam nauim in Graecia conspectam. Ad hac, aqua in terrae uisceribus abstrusa, puteis altius effossis ab eo, tum demum deprehendi coepta est. Ab hoc, propter hac & similia merita, Graeci Danai fuerunt appellati.

Tot iam.] decem annos, menses octo, dies duodecim, ut tradit Dares, ad Troiam pugnatum fuit. Instar.] Refertur ad mensuram & aequiparationem, non ad similitudinem. Equum.] Huius equi fabricatorem Epeum, Mineruae consilio, fuisse aiunt, cùm spem omnem Graeci potiundae urbis abiecissent: eoq; inclusisse exercitus primores, Menelaum, Vlyssem, Diomedem, Thersandrum, Sthenelum, Acamantem, Thoantem, Machaonem, Pyrrhum, cũ huiusmodi inscriptione incisa: DANAI MINERVAE ILIADI DONO. Simul Graeci, relicto ad urbem equo, castra retrò in Tenedum mouerunt. Fuit autem hic Epeus Panopei filius, qui genus suum ad Aeacum referebat, Iouis filium. Sunt & Epei, Ilei. Menelaus Epeus fuit. Non merus autem Graecus fuit Epeus, sed barbarus, semicres: ita eum nuncupat Lycophron in Cassandra:

» τὸν ἐκ πανωπέως, κἀπὸ κασσάνδρας ...
» βλαστόντα ῥίζης ἡμιπλίνθου βάρβαρον
» ἵππον, ἐκ ἀργείων ἀκρωτῆρι γενεῆς.

Quem locum enarrator ita illustrat: ἐγὼ μὲν οὕτω φημὶ τὸν ἐπειὸν. ἢ τὸν ἐλεῖον, τὸν ἐκ ἀκρωτηρίου καὶ καθαρὸν ἀργεῖον. ἐπειοὶ γὰρ οἱ ἠλεῖοι, ἀπό τινος ἐπειοῦ κατονομασθέντες. Hunc porrò nostrum Epeum, quo de hic loquimur, paulò pòst Poëta equi fabricatorem uocat: Lycophronem sequutus opinor, qui eundem composita uoce ἱπποτέκτονα appellat:

» ὁ δ' ἱππότεκτον λαγχάνει ἐν αγκάλαις
» ἔγχος περιμάχος, καὶ φάλαγγα δεινὴν

» παμφῶν ὁμοῖον ἐκ πρὸ ... «
» ὃν ἀμφὶ μάλιστα τῶν ... «
» ... «
» ... «
» ... «
» ... «

Verùm de Epeo huius equi architecto postea prolixiùs dicturi sumus. Homerus Odyss. 11. equum hunc Epei inuentum esse indicat:

αὐτὰρ ὅτ' εἰς ἵππον κατεβαίνομεν, ὃν κάμ' ἐπειὸς, «
ἀργείων οἱ ἄριστοι.— «

Quidam non equum, sed montem fuisse equina forma, haud procul ab urbe contendunt, ponè quem exercitus in insidijs dispositus, Troiam de improuiso adortus oppressit. Nonnulli tradunt, portam urbis, per quam inductus fuit, propter equinam speciem poëtis fabulandi in materiam obtulisse. Plin. bellicam machinam arietem, cuius inuentor fuit Epeus. Celebratur hic equus Dureus, seu Durateus appellatus, ab authoribus, sed nominatim ab Homero, qui Odyss. 8. de hoc ad istum modum Demodocum canentem facit: B

αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ «
δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἵατο πάντες ἄριστοι «
ἀργεῖοι, τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες. «

Quos uersus ita uertit Erasmus:

Fatum enim erat perituram urbem, simul ingrederetur «
Durateus praecelsus equus, qui clauserat omnes «
Primores Danaûm, luctumq; necemq; ferentes «
Troianis.— «

Lucretius in primo de Natura rerum:

Nec cum Durateus Troianus Pergama partu «
Inflammasset equus nocturno Graiugenarum. «

Signat ipsa uox ligneum, ξύλινον quo nomine non uno loco Homerus eum uocat Odyss. 8.

ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι, καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον «
δουρατέου, τὸν ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν ἀθήνῃ. «

Et alijs locis compluribus. Valerius Flaccus libro secundo Argonaut. noctem eam, qua Graecis per hunc equum Troia prodita fuit, Duricam appellat:

—manet immotis nox Durica fatis. «

Sic Politianus legit: uel, ut alij, Nox Duria lustris. Porrò hic Dureus equus à doctis prouerbij loco celebratur, de C clandestinis insidijs, aut ubi repentè complures apparerent, qui latebant antea: perinde ut ex hoc equo, in quo Graecorum proceres abditi latebant, repentè prosilientes Troiam ceperunt. Plutarchus in uita Themistoclis refert, illum à Phyllide equum rogasse dono: erat enim is ἱπποβοτὴρ: id est, equorum nutritor. Hic ubi eum negasset, illum comminatum, se ex eius domo redditurum equum Durateum. Quo significabat, se breui ipsius ac domesticorum crimina detecturum, Erasmus dicit non fore inscitum, si quis alicuius uiri docti ludum literarium ἵππον δουράτεον uocet, quòd ex eo breui tempore uiri summi prodierint. Orcinna apud Macrob. ubi ostendit, quantus fuerit ueterum luxus, & quàm luxuriosae pontificum coenae, quamq; dictu turpia edulium genera fuissent, ait lepida similitudine. Cincium quendam in suasione legis Fanniae suo seculo obiecisse, quòd porcum Troianum in mensas intulissent. Quem illi adeò sic uocabant (inquit) quasi alijs inclusis animalibus grauidum, ut ille Troianus equus grauidus armatis fuit. Diuina Palladis] Homericum illud reddidit, σὺν ἀθήνῃ. Dion & alij produnt,

A dunt, cum ultimo belli anno multo maior hominum & rerũ iactura à Græcis, quàm à Phrygibus esset accepta, fœdus utrinque ictum his legibus, ut Græci pro ea pecunia, quam Priamus sibi dari postulabat ob bellum iniuria illatum, Mineruæ Iliacæ opus memorabile relinquerent. Vnde Poëtis fabulandi materiam sumptam existimant, Troiam equo captam. Ea moles, ut dixi, hoc habuit inscriptũ: ACHIVI ILIADI MINERVÆ SACRVM: uel, ut alij, DONO. Plin. lib. 7 cap. 56 author est, equum hunc arietem fuisse in machinis muralibus: eiusque inuentorem ad Troiam, Epeum extitisse. Philostratus Vlyssis inuentum fuisse credit. In fœdere etiam positum fuit, ne Græci, quamdiu Priami genus in Phrygia imperaret, unquam bello Asiam repeterent: contrà nunquam Troiam in Peloponnesum, aut Bœotiam, Cretam, aut Ithacam, aut Phtiam, aut Eubœam inuaderent. Inde Priamus fœliciter consenuit.

Palladis.] παλλὰς (inquiunt Græci enarratores) δὲ ἡ ἀθηνᾶ, ἢ παρὰ τὸ πάλλειν τὰ ὅπλα· πολεμικὴ γάρ, καὶ ἐν τῷ γεννᾶσθαι ἀπὸ τῆς Διὸς κεφαλῆς ἐξήλθε, τὰ ὅπλα κινοῦσα. ἢ παρὰ τὸ παλλομένην τὴν Διονύσου
B καρδίαν ἀνενεγκεῖν τῷ Διΐ· Διόνυσον γάρ, τὸν καὶ ζαγρέα καλούμενον, υἱὸν Διὸς καὶ περσεφόνης ὑπάρχοντα, μιαιφονήσαντες οἱ τιτᾶνες ἐσπάραξαν· οὗ τὴν καρδίαν ἔτι παλλομένην ἀνήνεγκεν. ἢ ὅτι ἐν τῇ συμβολῇ τῆς μάχης καὶ τῶν θεῶν, πάλλαντα ἕνα τῶν γιγάντων ἀνεῖλεν. ἢ πάλλαντα τὸν ἴδιον πατέρα, πτερωτὸν ὑπάρχοντα, καὶ βιάζοντα ταύτην, ὡς ἐθέλοντα συγγενέσθαι, ἣ τὴν παρθενίαν τιμῶσα τοῦτον ἀνεῖλε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ εἰς αἰγίδα περιεβάλετο, καὶ τὰ πτερὰ τοῖς ποσὶ ταύτης προσήρμοσεν. ὅθεν αὐτὴν ἐπωνόμασαν πάλλαδα, καθάπερ καὶ τὴν πολεμικωτάτην ἀθηνᾶν, τρίτωνος μὲν ὑπάρχουσαν θυγατέρα, ἰοδάμας δὲ ἀδελφήν, ἣν ἰοδάμαν ἀντικαταλυμοῦσαν ἀνεῖλεν, ὥς φησι σιμωνίδης ὁ γενεαλόγος.

"παλλάδος κούρης σὺν ἰθαλμόνον ἀσοράουσα
"ἔργον ἀθηναίης Ιωνίδ@, ἀλλ' καὶ αὐτὰς
"ἔρωτας χάρισσιν ἐπιχραδάοντας ἐρίσμασι.

A' Pallade, Palladium dictum fuit: de quo paulò pòst.

Abiete.] Proceleusmaticus: à materia: hoc est, costas abiegenas, à similitudine uiui animãtis. Palæphatus existimat, miræ magnitudinis molem fuisse, quæ deiectis portis cùm esset in urbem introducta à Troianis, idque consilio Sinonis Græci, qui in ualle, quæ inde nomen habet, in insidijs latebant, repentè Troiam somno & uino sepultam inuaserunt. Votum.] equum, pro fœlici & prospera nauigatione in Græciam.

Cæco.] Metalepsis, tenebroso, & proin uasto & ingenti.

Vterumque.] Epexegesis: interpretatur uerbis illustrioribus præcedentem orationem.

Milite.] Synecdoche, ex uno plures.

ARGVMENTVM.

Insulam describit, in qua Græci fugam dissimulantes latuerunt.

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, diues opum, Priami dum regna manebãt.
Nunc tantum sinus, & statio malefida carinis.
Huc se, prouecti deserto in littore condunt.
Nos abijsse rati, & uento petijsse Mycenas.
Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu.

NASC. Est in conspectu.] hanc rẽ etsi uno uerbo satis fuerat expressisse, tamẽ ut Troianorum leuitatem, atque imprudẽtiam excusaret, loci naturã, qualitatemque descripsit: qui cùm tempestuosus, ideoque carinis stantibus minimè aptus esse uideatur, facilè Troianorum credulitas excusari potest, Græcos enauigasse. Lo-
C cus præterea erat ad hostiles insidias occultandas idoneus, quia insula est, quo non facilis dabatur transitus, & mare interiectum celabat insidias: & ne ulla circunstantia relinquatur, describitur eius pristina felicitas: quod ait: Diues opum, Priami dum regna manebant.] inde sequentis temporis fortuna, deterior, cùm inquit:

Nunc tantum sinus.] unde locus misericordiæ deduci potest ab instabilitate, & commutatione fortunæ: quem Cic. primum in ordine ponit.

Nos abijsse rati.] probabilis coniectura à qualitate loci deducta: unde ingens exoritur commiserationis affectus per locum cõmunem ex insperato incommodo: nã cùm Troiani se iam omni periculo liberatos esse putarent, tunc maiorem calamitatem maiusque infortunium subire coguntur, quod peripetiæ genus est: de qua suprà ex Arist. diximus. Non dissimilis ferè conquestionis locus est apud Sophoclem in Antigone: nam Creon perempta Antigone cùm diu latè se uicturum, omnique molestia cariturum speraret, uxoris suæ interitum luxit.

LAMB. Hort. Est in consp.] Topographia huc adhibita est, ut monstretur locus, in quo abditus latuit exercitus Græcorum, cùm urbem insidijs adorirentur. Describit autem hanc insulam, à celebritate, opibus, quibus per eam tempestatem toto Orbe celebris erat, situ, & usu per id tempus, cùm Augustus terra marique rerum toto Orbe potiretur. Tenedos.] Græcus nominatiuus. Est autem Tenedus initiò Leucophrys dicta, insula contra Troiam, dicta à Tenno Cygni filio, quasi τέννου ἕδος, solum Tenni. Sunt qui autumant, à Tenne quodam, infami incestus crimine cum nouerca perpetrati, appellatam. Græci huiusmodi historiam produnt: κύκνον τοῦ ποσειδῶνος τέννης ἦν καὶ λευκοθέα παῖδες. καὶ ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ ἐκ ζῆν ἦν. ἐπιγήμας δὲ ὁ κύκνος φιλονόμην, ἣ ... ἔτεκε... ἡ φιλονόμη δέ, καὶ γὰρ εἰς ἄνδρας ἐτέλει ἤδη ὁ τέννης, ἐρασθεῖσα αὐτοῦ, λόγους περὶ συνουσίας ἐνήνεγκε πρὸς αὐτόν. τοῦ δὲ τὰ πρὸς τὴν φύσιν δίκαια τηρήσαντος, κατηγόρησε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅτι τεθελήκει αὐτὴν βιάσασθαι. ὁ δὲ πιστεύσας τῇ κατηγορίᾳ, συλλαβὼν τὸν παῖδα ἐνέβαλεν εἰς λάρνακα, καὶ ἔρριψεν εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν. ὃν διὰ εὐφροσύνην, καὶ διὰ τὸ ἄνω οἰκεῖον, ἔσωσεν ὁ ποσειδῶν. τὴν γὰρ λάρνακα προσοκεῖλαι τῇ λευκόφρυϊ νήσῳ ἐποίησεν, ἣν οἱ ἐπιχώριοι θεασάμενοι, καὶ ἀρπάσαντες τὸ ἐπίθυμα. μαθόντες δὲ γενεὰν ὁ νέον ἑαυτῶν βασιλέα τὸν τέννην κατεστήσαντο, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τένεδον τὴν νῆσον προσηγόρευσαν. Sita autem media est inter tria maria, Aegeum, Hellespontiũ, & sinũ Nigrum: à Sigæo promontorio stadijs 75. Durat hac tempestate nomen Tenedo. Hic Melicertes humanis infantum hostijs colebatur. In hãc insulã Cygnus, fraude detecta, ac

Philonome occisa ad filium commigrauit. Iam cùm ad Troiam pugnaretur, uterq; ab Achille interfectus fuit. Tenedus initiò Stena dicta fuit, quòd in angustiis Hellesponti partibus iaceat, διότι τοῖς στενοῖς μέρεσι τοῦ ἑλλησπόντου κεῖται. Quoniã autem inter tria maria sita est, à nonnullis τρίοδος: hoc est, Triuium est appellata. Hæc insula uariis prouerbiis locum fecit: Homo Tenedius, in terribilem & aspectu formidabilem, à Tene rege, qui Tenedi regnarit: quem ferunt hanc consuetudinem inuexisse, ut à tergo iudicis staret satelles securim tenens, ad hoc paratus, ut si quis in iudicio uel mendacium, uel falsum testimonium dixisset, eum extemplò feriret: qua ex re etiam Tenedia securis in prouerbium abiit: quod quidam tamen ad suprà relatam historiam trahunt. Tenedius patronus, qui compendio causam agit. Apud Tenedios duæ bipennes suspensæ ostendebãtur, in loco cui Asserniæ nomen erat: fluuiolus fuit, in quo cancrorum testis nauigii uice utebantur, easq; ita dissecabant, ut securis speciem præ se ferrent. Stephanus in Locorum catalogo addit, prouerbium dici de aduocato rigido ac duro: propterea quòd illic non esset A tutum quiduis in iudicio garrire. Tenedius tibicen, τενέδιος αὐλητὴς, testis falsus: à Philonome, ut è Græcis authoribus memorauimus, nata parœmia. Illa tibicinem subornarat, qui testaretur apud Cygnum, ipsam à Tenne de stupro fuisse interpellatam. Hic Smintheo Apollini nobile templum dedicatum erat, in quo sub Dei simulachro, eius pedibus mus ferreus subiectus erat. Circa Tenedum modicæ insulæ sparsæ sunt, quæ Calydnæ dicuntur. Priami.] nam ipso bello deserta cultoribus fuit, & prædæ Achilli exposita. Postea soluta obsidione redierunt. Malefida.] propter fundum uadosum, aut piraticam. Statio propriè locus est, in quo ad tempus naues stant: ut portus, in quibus hyemant, quo tutæ sint à tempestatum iniuria. In hanc Insulam per speciem fugæ se abripuerant. Græci.

Mycenas.] à parte totum: id est, Græciam. Longo luctu.] decem annorum. Estq; ecphonesis in publicam, eamque effusam lætitiam quidem, sed breuem admodum.

ARGVMENTVM.

Troiani rati Græcos abiisse, læti portas aperiunt, & loca, vbi hostes castra fecerant, inuisunt, nec absque delectatione inuicem ea digito monstrant. B

Panduntur portæ: iuuat ire, & Dorica castra,
Desertosq; uidere locos, littusq; relictum.
Hic Dolopũ manus, hic sæuus tendebat Achilles.
Classibus hic locus: hic acies certare solebant.

NASC. PANDVNTVR portę.] Ita facere solẽt ciues lõga tandem obsidione liberati: portas aperiũt, exeũt, delectatione afficiũtur uidere, & adire, digitoq; inuicẽ mõstrare loca, ubi duces, ubi militum classes tentoria habuerunt.

Hic Dolopũ manus.] ἀνεπιμονῶς, alteri alter digito loca monstrabat, ubi fuerant hostes. εἶδος τῆς προσωποποιΐας per detractionem. Sic eam uocat Quinctilianus: detractum enim ait, quis diceret, uel quidam dicebant. alii iactum absq; persona sermonem appellant. huic non dissimilis ferè locus est apud Ouid. in Epist. Penelopes ad Vlyssem, cùm ait:

" Hàc ibat Simoïs, hic est Sigæia tellus:
" Hic steterat Priami regia celsa senis.
" Illic Aeacides, illic tendebat Vlysses:
" Hic lacer amissos terruit Hector equos.

LAMB. Hort. DORICA.] per synecdochen, castra Græcorum. Doris autem media est inter Thessaliam, Aeoliam & Helladem, quasi totius Græciæ umbilicus, ad montem Parnassum, ut tradit Strabo. & Staphylus author libri de Thessalia prodidit Dorienses tres urbes tantùm habuisse, Erineũ, Boium, & Citynum, unde τρίπολεις dicti fuêre: & Dores, à Doro rege. Ad littus statio nauium fuit Græcorũ.

Hic Dolopũ.] Hypotyposis, singula loca in re præsenti inter se admirantium, præ exuberanti lætitia, ubi castra, ubi stationes, ubi campus fuisset, in quo acies concurrere solebãt à distributione. Achilles.] hic Græcorum fortiss. castra metatus fuerat. Hunc Thetidis & Pelei filiũ fuisse tradunt, non marinæ illius quidem, sed alterius cuiusdam mulieris, ut author Variæ historiæ scribit, filiæ Chironis philosophi, qui multos illustres heroas formarat. Ab isto auo suo uenationem didicerat, iaculandi artem ab equo, rem medicam, & alias quasdam artes.

" ἀχιλλεὺς οὐ Θέτιδος καὶ πηλέως γόνος
" ὁ τῆς θαλάττης Θέτιδος, ἀλλά τινος γυναικός, C
" ἣν λῦ καὶ θυγάτηρ χείρωνος σοφοῦ,
" ὃν καὶ διδάσκαλον πολλῶν παίδων ὠφέλειν.
" τοῦ σοφοῦ πάππου ... θήραν, ἱπποτοξίαν,
" ἰατρικήν τε, σὺν αὐτοῖς καί τινας ἄλλας τέχνας.

ARGVMENTVM.

Visa machina, cuius magnitudinę omnes stupebant, varia inter homines iudicia fiũt: res sanè maximi põderis erat, atq; adeò digna, vt in cõsultationem poneretur: ergo afferũtur sentẽtię sapientũ, insipientiũq; hominum diuersæ. Sed (vt plerunq; vsu venit) maior numerus vincit meliorẽ. Tymœtes igitur siue rogatus, seu quodam temeritatis ardore adductus, primus sententiam dixit nec hõnestam, nec ciuitati salutarem.

Pars stupet innuptæ donum exitiale Mineruæ,
Et molem mirantur equi: primusq; Tymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari:
Siue dolo, seu iam Troiæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias, suspectaq; dona
Præcipitare iubent, subiectisq; urere flammis:
Aut terebrare cauas uteri, & tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria uulgus.

NASC. PARS stupet.] cur stupet? propter id, quod sequitur:

Et molẽ mirãtur equi.] Tãta enim erat equi lignei moles, ut eã absq; admiratione, & stupore aspiceret nemo: nugari noluit Poëta doctiss. in diuisione cõsiliorũ, sed pars stupet, inqt, & miratur. Primusq; Tymœtes Duci intra muros hortatur.] ad excusationem Troianorum fingit Virgilius propter Aeneæ

A *Aeneæ loquentis personam, antequam in urbem recepta fuisset machina in consultatione positum fuisse, utrũ recipi deberet: quod primus omnium suasit Tymœtes: sed aliter sentit Homerus, uti ex oct. Odyss. facilè uidere est, qui tracto à Troianis in arcem equo, ait inconsultè à multis super re illa concionatum fuisse. uersus Homeri ita habent:*

» αὐτοὶ γάρ μιν Τρῶες ἐς ἀκρόπολιν ἐρύσαντο.
» ὣς ὁ μὲν ἑστήκει, τοὶ δ' ἄκριτα πόλλ' ἀγόρευον,
» ἥμενοι ἀμφ' αὐτόν.

Hinc adagio locũ factum fuisse crediderim, Serò sapiunt Phryges: quod eos serò temeritatis suæ pœnituit: alij uerò ad tardam ipsorum de restituenda Helena cõsultationem referri malunt Siue dolo, seu iam Troiæ sic fata ferebant.] *causam sententiæ Tymœtæ duplicem, eamq́; dubiam assignat: nam dubium est, utrũ dolo malo, an fatis Troiæ ita uolentibus hoc ab eo factum sit: idq; mihi magis, quàm si exponas dolo, quo sunt omnes decepti. Quod autem ait,* seu iam Troiæ sic fata ferebant, *de Homero sumptum est Odyss. 8. sic enim ille inquit:*

» Αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
» Δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἵατο πάντες ἄριστοι
» Ἀργείων Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

B At Capys, & quorũ melior sentẽtia mẽti.] *sapientes, atq; optimi uiri in deliberando, nisi quod iustum, utile, honestumq́ est, proponunt: secus uerò faciunt imperiti, ac praui homines, qui quid utile, honestumq́; sit ignorãtes, uel dissimulantes, turpia pro honestis, inutilia pro utilibus sæpè in medium afferunt, atq; approbant.*

Aut pelago Danaûm insidias.] *causa coniunctia est: è tribus unum fieri Capys hortatur: ut machina uel in mare proijciatur, uel comburatur, uel terebretur, ut quid in ea lateat sciri possit. Tria quoque apud Homer. proponuntur, sed paulò diuersa: primum est, ut equus aut ferro scindatur, aut ex arce præcipitetur, aut illæsus relinquatur, tanquam Deorum θελκτήριον: id est, oblectamentum uel, ut interpres exponit, ἱλαστήριον: id est, expiatio. uersus Homeri hoc habent Odyss. 8.*

» ——τρίχα δέ σφισιν ἥνδανε βουλή:
» ἢ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέϊ χαλκῷ,
» ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης,
» ἢ ἐάαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι.

Quod igitur Virgilius ait, consilium fuisse, ut equus pro-
C *ijceretur in mare, Homerus ait disputatum fuisse utrum ex saxis deijceretur: causam iam antea assignauimus: quia reuera Troiani priùs equum in urbem receperunt, quàm quid de eo agendum esset, consultarent. Virgilius uerò, ut Troianos ab omni leuitatis crimine uindicet, eoq; magis, quia Aeneas ipse loquitur, extra urbem dum staret equus, deliberatum fuisse scribit.* Et tẽtare latebras.] *significatissimo uerbo usus est in re dubia, atq; occulta.*

Scinditur incertum.] *cũ sapiẽtibus rarò sentit uulgus, in quo non est consilium, non prudentia, neq; iudiciũ, ideoq; incertum appellat: cuius infinito numero plerunq; sapientes cedere coguntur: quamobrem Seneca dicere solebat, se nunquam uoluisse populo placere: nam quod probat, inquit, populus, ego nescio, & quæ ego scio, non probat populus. & Democritus dixisse fertur sibi populum esse pro uno.*

Par stupet.] *Tractus hic locus est ex 8. Odyss.* LAMB. Hort.

——τοὶ δ' ἄκριτα πόλλ' ἀγόρευον »
ἥμενοι ἀμφ' αὐτὸν, τρίχα δέ σφισιν ἥνδανε βουλή, «
ἢ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέϊ χαλκῷ, «
ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης, «
ἢ ἐάαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι. «

Exitiale.] *exitiũ urbi allaturum.* Innuptã Minéruã] *uocat, propter perpetuam uirginitatẽ, quæ perinde ut Diana mortalibus cõmẽdata fuit, quòd omnis præda & generatio sterilis sit.* Thymœtes.] *Meminit huius Homerus Iliad. 3. quem inter senes cũ Priamo in Scæis portis sedentes, & pugnã spectãtes, numerat. Fuit Thymœtæ uxor Cilla, Hecubæ soror. Hanc tradũt clandestino coitu ex Priamo filium suscepisse, quem Munippũ appellauit. Porrò forte accidit, ut Priamus de regni statu in Zelia oraculũ consuleret, responsum illi fuit ut parentem: id est, matrem & filium interficeret. Casu uerò tum euenit, ut Hecuba Alexandrum eniteretur, & Cilla Menippum. Pepercit Hecubæ & Alexandro Priamus: Cillam uerò, eiusq; filium, Munippum interfecit. Annotauit Lycophronis scholiastes historiam.* Siue dolo.] *Causam hortationis ponit in ambiguo: & uerisimiliter rem narrat. Nam cùm à Priamo hominis uxor per speciem tyrannidis, nulla de causa (ut apparebat) unà cum fœtu esset occisa, non dubium est, quin cum Antenore & Aenea consilia sua ad uindicandum se & suorum necem contulerit. Docti itaq; hortationis partes Thymœtæ tribuuntur, ut doli conscio, ad stirpem Priami delendam. Ostendit, quàm effusa lætitia uulgum in diuersas partes scindebat, de equo in urbem inuehendo, ut esset æternũ liberatæ obsidione patriæ monumentum, dum hic præcipitandum, alius igne corrumpendum, multi in arcem portandum consulerent, ad artes Græcorum detegendas.*

Suspecta.] *Respexit ad parœmiam, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα: Ab hostibus profecta munera non sunt munera, sed perniciẽ adferunt: qualia in Tragœdijs Medeæ, nuptæ nouæ, missa: & ea item, quæ Herculi ab uxore profecta fuerant. Capys autem hic unus principum Troianorũ fuit, cui ita nomen datum fuit ab auo Aeneæ paterno. Ab hoc Capua in Italia dicta fuit, & Campania. Decorè huic Aeneas sanius consilium tribuit: uel ut eam gloriam ad suam gentem transferret, uel ut à se & sua familia omnem doli suspicionem auerteret.*

Scinditur.] *Concludit narrationem ecphonesi, quam colligit ex uariantibus uulgi sententijs.*

ARGVMENTVM.

Cùm animaduerteret Laocoon vulgi sententiã sapientiũ sententia detrahenda in vrbem machinã plausibiliorem fuisse, ipseq; cũ sapientib. sentiret, vt populũ incitaret ad explorandũ equũ, arrepta hasta ducẽ agit populi Troiani, & oratione satis cõcitata ciues suos arguit insaniæ, atq; cæcitatis animi, qui in re pspicua, quasi in meridiana luce cæcutiẽtes, rem suspectã belli machinã, tam temerè in vrbem recipiendã velint, & vlla Græcorum munera technis carere putent. Itaq; magno impetu currens primus omniũ hastã in equũ detorquet.

NASC. PRIMVS ibi ante omn.] *errat hic*

Primus ibi ante omnes, magna comitãte caterua,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,

Serui⁹ interpres, q̃ futili quadã distinctione hunc

Et procul: ô miseri, quæ tanta insania, ciues?
Creditis auectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Vlysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq́; desuper urbi.
Aut aliquis latet error: equo ne credite Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos, & dona ferenteis.

ne hunc locum conatur exponere, cùm dicat, ante omnes, aut perissologia est, quia dixit primus: aut ante omnes: id est, uidētibus omnibus. res profectò indigna tāti nominis uiro. Ergo primus tanquā dux, & imperator: ante omnes, anteriori omnibus, quibus associatus erat. Huic rei fidem faciūt antiqui codices nonnulli, in quibus legere est ante alios. alterū igitur dignitatis est, alterum ordinis. Summa decurrit ab arce.] ab arce currit, cui ualdè timebat: nam equū audierat Mineruæ uotum, & in arcem, ubi eius simulachrum erat, ducendum. Et procul.] non ab arce, sed à ciuibus: nam simul atq; ab arce exijt, conspicatus Troianos, à lōgè exclamare cœpit: eo enim animi, iræq́; impetu auferebatur, ut ne tātisper quidem orationē differre posset, dum ad hominum cœtum perueniret. O' miseri quę tanta insania?] Inuectio est Laocoontis in ciues Troianos, minimè tamen (ut etiam sentit Tib. Donatus) contumeliosa, sed ex singulari erga patriam charitate proficiscens: initium habet abruptum, quale omnes ferè iratorum animo'q; concitatorum orationes habere solent: ubi & ciuiū suorum imprudentiam, ne dicam temeritatem carpit, & imminentem ex ea calamitatem prænunciat, cùm ait: MISERI, q.d. miseri estis, qui hostes in urbem uestram, in domos uestras introducitis: pronunciandum autem est uno spiritu celerrimè, ut magnus dicentis ardor exprimatur: talis ferè est Ascanij increpatio in Troianas mulieres, quæ naues combusserant, in 5. Aen. cùm ait:

» Quis furor iste nouus? quò nunc, quò tenditis, inquit,
» Heu miseræ ciues? non hostem, inimicaq́; castra
» Argiuûm, uestras spes uritis.

Creditis auectos hostes?] cū irrisione: quia minimè putandū erat eos abijsse: id enim nec temporis longinquitas, nec auita Græcorū in re militari uirtus credere ijs, qui aliquid sapere uidebantur, non permittebat, ut qui decem annos strenuè dimicando urbem obsessam tenuerat, nec inde, nisi adepta uictoria, se abituros iure iurando firmarant, momento temporis occultè, ac turpiter aufugissent: deinde suspectæ habendæ erant omnes Græcorum actiones, quibus dolo, ac insidijs niti peculiare est. propterea subdit: Aut ulla putatis Dona carere dolis Danaum?] omnes Græcos, eorumq́; munera fraudis suspecta esse designat. Sic notus Vlysses.] rem confirmat exemplo Vlyssis: qui per speciem mendici Troiam ingressus uniuersa explorauit. Eurip. in Hecuba:

» Οἶσθ' ἡνίκ' ἦλθες Ἰλίου κατάσκοπος
» Δυσχλαινίᾳ τ' ἄμορφος ὀμμάτων τ' ἄπο
» Φόνου σταλαγμοὶ σὴν κατέσταζον γένυν. id est,
» Nosti quando uenisti Ilij explorator
» Laceris uestibus, & informis, & ab oculis
» Mortis stillæ suas imbuebant genas?

Huius quoq; rei mentio fit in Rheso: notior est Homeri locus ex quarto Odyss. ubi mendicitas Vlyssis describitur, quàm hîc adscribi cōtingat. Ergo ex unius notissima fraude omnes prorsus Achiuos aspergit, quasi inferre uelit, quod paulò infrà de Simone dicturus est:

» ——& crimine ab uno
» Disce omneis.——

Huic loco nō dissimilis penè locus est in septim. Aen. ex persona Amatæ Latini regis uxoris: A

At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor?
Ledæamq; Helenā ea Troianas uexit ad urbes?

Aut hoc inclusi ligno occultātur Achiui.] rem asseueranter cōfirmat per distributionem tripertitam: quæ ex affectibus causæ sumpta esse uidetur: nam quia nouit Græcos uafros, ac dolosos, ideo ex eis insidias, atq; dolos suspicatur: quæ quoniam per speciem religionis manifestò fieri uidet, ligno dit non simulachro, ut facilior sit persuasio. Aut aliquis latet error.] Tib. Donatus suspēdit particulam aut, & asserit Laocoonta cum primo, & secundo loco dixisset, quod sentiret, tertium quoq; dictum inferre uoluisse: quòd cùm non suppeteret, confugisse ad generalem suspicionem, dixisseq́; aut aliquis latet error equo: punctumq́; ibi adlinit. Sed potior est apud me com- B
munis & uulgata doctiorum sententia, ut error distinguatur: & ne, quæ sequitur, prohibitionis, non intensionis particula sit. Equo ne credite Teucri.] elatiori uoce, & cum maiore asseueratione proferendum est. Est autem asseueratio quoties non solùm uerbis, sed etiam ipsa actione, & gestu rem affirmamus, & inter dicendum admiscemus uim, motumq́; animorum. Quidquid id est, timeo Danaos.] enumeratis quibusdam suspicionibus cōmuniter omnia colligit Græcorum munera, etiam religiosa: id est, religioni dicata, esse timenda.

PRIMVS ibi.] Vt urbis excidiū planè fatale fuisse ostendat, fingit Laocoontem, quippe cæteris plus sapientem, dissuadētem, ne suspectum hostium donum introducatur. Pertinet & hoc ad gloriam familiæ suæ. Tradunt, hunc Acœtis filium fuisse, Anchisæ fratrem, uatem & sacerdotem Apollinis. Hic, cum uetante Apolline uxorem duxisset, & iam ex ea liberos suscepisset, forte ductus fuit ad sacrificandum Neptuno in littore. Apollo oblata hac occasione, è Tenedo in sacrificantem duos dracones immisit, qui filios eius duos primùm necarunt. Inde Laocoontem ipsum, cum suis auxiliari uellet, inuaserunt, & in uestigio C
interfecerunt. Quod factum ita Troiani in religionem uerterunt, ut putarent ob id illud ei meritò accidisse, quòd ferro equum sacrum Palladi uiolasset. Fuit alius Laocoon Calydonius, Porthaonis filius, Oenei frater, qui expeditioni Argonautarum interfuit. Ardens.] animo concitato uehemens, seu ira percitus: quòd monstrosam & fatalem machinam in urbem portare uellent.

LAMB. Hort.

Et procul.] Aposiopesis: ex interuallo, adhuc in ipso cursu exclamat. Arguit concitati animi uehemētem impetum. O' miseri.] Exordium abruptum, ab exclamatione, indignanti conueniens. Dehortatur populum Troianum, ne machinam in urbem trahant: à suspicione doli: quam confirmat, ab exemplis fraudis antecedentibus, à præsentissimo excidij periculo, ab hostium genere, à quibus equus erectus, & in fraudem relictus esset.

Sic notus.] Ab exemplo. Vlysses enim mendici habitu Ilium ingressus, ad explorandum urbis situm & statum, tum autem ad surripiendum Palladium, Helenæ indicio proditus, in præsentissimum periculum inciderat, nisi Hecubæ

A cuba beneficio seruatus, in pacatum euasisset. Obijcit hoc ipsum Vlyssi Hecuba apud Euripidem:

ΕΚ. οἶσθ' ἡνίκ' ἦλθες Ἰλίου κατάσκοπος,
δυσχλαινίᾳ τ' ἄμορφος, ὀμμάτων τ' ἄπο
φόνου σταλαγμοὶ σὴν κατέσταζον γένυν;
ΟΔ. οἶδ'· οὐ γὰρ ἄκρας καρδίας ἔψαυσέ μοι.
ΕΚ. ἔγνω δέ σ' Ἑλένη, καὶ μόνῃ κατεῖπ' ἐμοί;
ΟΔ. μεμνήμεθ' ἐς κίνδυνον ἐλθόντες μέγαν.
ΕΚ. ἥψω δὲ γονάτων τῶν ἐμῶν ταπεινὸς ὤν;
ΟΔ. ὥστ' ἐνθανεῖν γε σοῖς πέπλοισι χεῖρ' ἐμήν.
ΕΚ. ἔσωσα δῆτ', ἐξέπεμψά τε χθονός.

Creditis.] Propositio, quam ab exemplo Vlyssis confirmat. Ligno.] Tapinosis in equo fatali, qui nō secus situm urbis explorabit ad eius euersionem, quàm Vlysses dudum, cum mendici habitu Helenæ indicio intra muros deprehenderetur. Equo.] Ecphonesis, loco complexionis. Dona.] Respexit rursum ad parœmiam, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα.

A R G V M E N T V M.

Non minori in re, quàm in oratione vehementia vsus est Laocoon, qui hastam magnis viribus in equum torquens, eius cauernas resonare facit.

Sic fatus, ualidis ingentem uiribus hastam
In latus, inq; feri curuam compagibus aluum
Contorsit: stetit illa tremens, uteroq; recusso
Insonuêre cauæ, gemitumq; dedêre cauernæ.
Et si fata deûm, si mens non læua fuisset,
Impulerat, ferro Argolicas fœdare latebras,
Troiaq; nunc stares, Priamiq; arx alta † maneres.

*al. maneret.

NASC. In qve feri] ferus interdū pro equo tàm uero, quàm ficto accipi, testis est Nonius Marcell. exemplumq; citat ex Accij Medea: Peritè in stabulis frenos immittis B feris. Sed & pro alijs quoq; brutis animantibus accipi posse uidetur, quādo Seruius interpres etymon feri docet ab eo, quod toto corpore feratur. Virg. ferum pro ceruo posuit in illo sept. Aen. uersu:

Pectebatq; ferum, puroq; in fonte lauabat.

Stetit illa tremens.] exaggeratio, quæ ὑποτύπωσιν habet. Cauæ cauernæ.] Græca figura: quam Diomedes Grammaticus παρονομασίαν appellat. ut pugnare pugnam Plauto. gaudere gaudium Terentio: ut χαρὰν χαίρειν, & μάχην μάχεσθαι Aristophani. Gemitumq; dedere.] abusio hæc πάθος habet: hoc enim uerbo præsagium futuri ciuitatis excidij innuitur. Et si fata Deûm si mēs nō læua fuisset.] placet quod Seruius interpres ait, fata participiū esse, id est quæ Dij locuti sunt: adde etiā uates: ut Cassandra, quæ Deorū iussu Ilij excidium sæpiùs cecinit: ubi ingens est conquestionis affectus ex aduersa Troianorum fortuna: nam ingēs commiseratio moueri solet, cùm Deos nobis uel iratos, uel aduersos esse C dicimus. Itaq; cum magno doloris affectu pronunciandum uidetur. Fœdare latebras.] grauius, & minus plebeiū, adde etiam crudele: nescio quid maius habet fœdare, quàm lacerare: nam fœdare à fœderibus deriuat, quæ nunquam sine sanguine fierent. ita in 3. Aen.

Obscœnas pelagi ferro fœdare uolucres.

Troiaq; nunc stares, Priamiq; arx alta maneres.] ita habent multi antiqui codices, quanquā Seruius timens τὸ ὁμοιοτέλευτον, maneret legendum mauult. Sed siue alterum tantum, siue utrunque persona secunda legeris, ἀποστροφὴ est cum ingenti dolore animi facta: talis ferè extat apud Euripid. in Troadibus ex Neptuni persona:

ἀλλ' ὦ ποτ' εὐτυχοῦσα χαῖρέ μοι πόλις,
ξεστόν τε πύργωμ'. εἴ σε μὴ διώλεσε
Πάλλας Διὸς παῖς, ἦσθ' ἂν ἐν βάθροις ἔτι.

LAMB. Hort.

Validis in.] Grauiter uehementis animi impetum amplificat: Ingentem hastam, ualidis uiribus. Ira mentem addit, & uires auget. Admirabilis Poëtæ copia hoc loco obseruanda est, in re alijs atque alijs uerbis explicanda.

Feri.] fortasiis feræ: consistit tamen lectio. Non desunt interim, qui ferit legunt.

Et si fata.] Transfert culpam in fatalem necessitatem, quòd benè monenti non sit obtemperatum. Cæterùm, Mēs læua, à doctis prouerbij loco usurpatur, in eos qui pessima pro optimis & sectantur, & diligunt, optima rursum ut pessima repudiant. Ad hanc parœmiam pertinet illud ex Homeri Iliad. 6.

Ἕκτορι μὲν γὰρ ἐπῄνησαν κακὰ μητιόωντι,
Πουλυδάμαντι δ' ἄρ' οὔτις, ὃς ἐσθλὴν φράζετο βουλήν.

Impulerat.] impulisset: Enallage modi. Induxisset Troianos ad equum armis grauidum aut comminuendum, aut igni subiecto corrumpendum.

Troiaq;.] Per auersionem claudit hunc locum affectibus à loco & persona.

A R G V M E N T V M.

Sinonem vinctum ad Priamum pastores adducunt: cuius etiam natura, & mores egregiè depinguntur.

Ecce manus iuuenē interea post terga reuinctū,
Pastores, magno ad Regem clamore, trahebant
Dardanidæ, qui se ignotum uenientibus ultrò,
Hoc ipsum ut strueret, Troiāq; aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens animi, atq; in utrunq; paratus,
Seu uersare † dolos, seu † certæ occumbere morti.
Vndiq; uisendi studio Troiana iuuentus
Circunfusa ruit, certantq; illudere capto.
Accipe nūc Danaûm insidias, & † crimine ab uno

*al. dolo. *al. certè *al. crimen

NASC. Ecce manus.] explicaturus causam excidij urbis, rem magnam, & insperatā, inter initia signum ponit repentini mali, Ecce. Pedianus Asconius in 2. act. contra Verrem, propriū, ait, fuisse Ciceronis, in rebus improuisis ponere hāc uocem, ecce: idq; Maronem cum curâ & legisse, & transtulisse. ut hoc in loco, & paulò infrà:

Ecce aūt gemini à Tenedo trāquilla p alta.

Magno

Disce ōmneis.
Namque ut conspectu in medio turbatus inermis
Cōstitit, atque oculis Phrygia agmina circunspexit:

Magno ad regē clamore trahebāt.] *magna laetitiae causā praebebat, ut insidiatorem festinanter ad regē adducerēt.* Qui se ignotū.] *consilium certè Simonis callidū fuit, qui in manus pastorum Troianorum ultrò inciderat ut Ilium adductus cohortaretur Troianos ad suscipiendum in urbem equum: unde occultè colligi potest à minori. Si unus Simon dolis perdere potuit Troianos, quid multi, uel omnes Graeci?*

Fidens animi.] *quia parum credibile uidebatur hominem noxium, & insidias molientem consultò in hostium manus incidere uoluisse, rem probabilem facit à confidentia, & temeritate Simonis: unde ipsum quoque in odium rapit: qui ne mortis quidem periculum timet, modò scelus, quod patrare decreuerat, conficere possit: imò ita confidit, ut qualecunque peccatum admiserit, id impunitum futurum existimet. Non dissimili ferè ratione Cicero in orat. pro Sex. Roscio, aduersarios in odium adducere uidetur ex animi confidentia, cùm ait: Qui omnia diuina, & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, non solùm alacres, laetosque uolitare, sed etiam uoluntarios fortissimis atque optimis ciuibus periculum moliri, de se autem nihil timere.* Seu uersare dolos, seu certae occūbere morti.] *ad prouerbium uidetur alludere: aut manenti uincendū, aut moriendū, quod dici solet, ubi certa stat sententia, aut negocium aliquod absoluere, aut mori, translatum sitne ab instituto Lacedaemoniorum: qui hoc animo praelium inibant, ut aut uictores redirent domum, aut uicti occūberent. Quidam antiqui codices dolo legūt, quod non displicet & subaudiendum est, Troianos. ut sit Troianos exercere dolo, aut certae: hoc est, firmae, ac destinatae morti occumbere: id magis approbant docti, quam certè aduerbium.* Vndique uisendi studio.] *quoniā fama iam incaluerat, hominem Graecum in latibulis repertum fuisse, & ad regem adduci, ex omni parte populus confluebat, tum ut eum uiderent, tum etiam ut contumeliis afficerēt, ideoque sequitur:* Certātque illudere capto.] *tanquam insidiatori: id ego uidi fieri proditoribus, & in personas principū exitiū mechinātibus.* Accipe nūc Danaûm insidias, & crimine ab uno Disce omneis.] *rē magnā, ac penè inauditam dicturus, attentionem sibi comparat auditorū, & beneuolentiam colligit ex personis aduersariorum: quos omnes ex uno deturpat, & in odium rapit, quod in gerēdis rebus fraude, ac insidiis, adde etiam speciem simulatae religionis, non aliqua uirtute innituntur: ergo omnes dolosi sunt, ac insidiatores Graeci. Ita quoque Terent. in Phorm. de seruis ait: unum cognoris, omnes noris. hinc illud adagium est à Suida relatum:* ἐξ ἑνὸς τὰ πάντα ὅρα: *id est, uno omnia specta. Quidam ex Donati sententia, crimen legūt, ut sit* Accipe nūc Danaûm insidias, & crimen. *quae lectio etsi minimè inuenusta est, uulgata tamen receptior est,* & crimine ab uno. Namque ut cōspectu in medio.] *astutus, ac dolis malitiosus Simon non uoce, atque oratione tantùm, sed uultu quoque, atque oculis, totiusque ferè corporis gestu hostes mouere, & ad sui misericordiam deflectere conatur.*

LAMB. Hort. ECCE.] *Transitio ad occasionem erroris, & doli prodendae urbis. Habet ipsa particula* Ecce, *attentionis uim: qua ferè utitur Poëta. quoties singulare quiddam est subiecturus.* Manus.] *Synecdoche poëtica.* Terga.] *Enallage numeri.* Dardanidę.] *Patronymicum pro primitiuo: ab euentu, quo in pastores Iliēses inciderit.* A Hoc ipsum.] *A' causa finali. Ducta est metaphora à caementariis & fabris.* Troiāmque.] *Interpretatio.* Fidens.] θαῤῥαλέος. *Descriptio personae, à confidentia, temeritate & inconstantia hominis.* In utrumque.] *A' uarietate ingenii. Vsurpatur hic uersus prouerbii loco ab authorib. Quadrat in hominem ad utranque fortunā instructū, ludicris pariter ac seriis accōmodatum: aut qui nouit cum bonis pariter ac malis conuenire. Hanc paroemiam extulit Homerus alia allegoria:*

οἶδ' ἐπὶ δεξιά, οἶδ' ἐπ' ἀριστερὰ νωμῆσαι † βῶν
ἀζαλέην· τό μοι ἐστι ταλαύρινον πολεμίζειν.
οἶδα δ' ἐπαΐξαι μόθον ἵππων ὠκειάων.
οἶδα δ' ἐνὶ * σαδίῃ δηΐῳ μέλπεσθαι Ἄρηϊ.

† βᾶν « «
* σαδίη. in pugna stataria.

Fuit autem hic Sinon ἀνεψιὸς, ἤτοι ἐξάδελφος τοῦ ὀδυσσέως. ὁ γὰρ αἴσιμος ἦν υἱὸς, αἴσιμος δὲ καὶ ἀντίκλεια ἀδελφοί, παῖδες αὐτολύκου: *hoc est, nepos ex auunculo, Vlyssis. Erat enim Aesimi filius. Aesimus & Anticlea soror & frater, filii Autolyci. Hic Sinon, ut scribunt Graecorū scholiastae, ubi contumeliosè seipsum uerberasset, propè equum aureum consedit.* B *Graeci, ut inquit Tryphiodorus, igne in tentoria iniecto, in Tenedum retrò mouerunt, & in eas insulas circa Troiam, quae Calydnae dicuntur: è quibus duo dracones Porces & Chariboea tranantes, filium Laocoontis peremerunt, medium omnis populi, quòd is hasta aureum equum uiolare fuisset ausus. Verùm haec paulò pòst. Egressi tum Troiani, dolis Sinonis decepti fuerunt. Tracto circa urbem equo, crapula, gaudio & somno sepultā, ipse Sinon, ut ex composito cum illo pactum erat, ostensa procul Graecis appropinquantibus face, ut ait Lesches (nam nox erat media, & luna lucens oriebatur) eos ad Troiam aduocauit: atque ita urbem occuparunt. Verba Graeca Tzetzis sunt in Lycophronis Cassandram:* σίνων δὲ ὁ ἀντικλείας ἀδελφὸς, σίνωνα γυνῆ, ὃς αἰκισάμενος ἑαυτὸν, πλησίον τοῦ δουρείου ἵππου ἐκάθητο. οἱ δὲ ἕλληνες, ὥς φησι τρυφιόδωρος, πῦρ ἴδιον σκηνῇσιν ἐπιβαλόντες, πρὸς τένεδον κατῆραν, καὶ τὰς καλύδνας νήσους, οὔσας περὶ τὴν τροίαν. ἀφ' ὧν νήσων δύο δράκοντες διανηξάμενοι, πόρκης τε καὶ χαρίβοια, τὸν παῖδα τοῦ λαοκόωντος ἀνεῖλον, μέσον παντὸς τοῦ λαοῦ, ὅτι τῷ δόρατι βαλὼν τὸν δούρειον ἵππον ἐτόλμησε. C καὶ ταῦτα μὲν μικρὸν ὕστερον. τότε δὲ τῶν τρωῶν ἐξελθόντων, καὶ ἀπατηθέντων δόλοις τοῦ σίνωνος, καὶ εὐωχησάντων τὸν ἵππον περὶ τὴν πόλιν, καὶ μέθῃ καὶ χαρᾷ καὶ ὕπνῳ συσχεθέντων, αὐτὸς ὁ σίνων, ὡς ἦν αὐτῷ συντεθειμένον, φρυκτὸν ὑποδείξας τοῖς ἕλλησιν, ὡς ὁ λέσχης φησὶν, ἡνίκα νὺξ μὲν ἦν μέση, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελήνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς διὰ τοῦ φρυκτοῦ εἰς τὴν τροίαν. καὶ οὕτως εἷλον αὐτήν. Accipe.] *Attentionis deintegratio, ab uniuersae gentis ingenio ex uno Sinone, ad consutae fraudis exordium.* Vno.] *Refertur hic uersus inter schemata prouerbialia, citaturque hunc in modum, Ex uno specta omnia,* ἐξ ἑνὸς πάντα ὅρα. *quo monemur, ex unius euentus experimento, reliquorum similium coniecturam facere oportere. Suidas diuersum eius usum indicat: in eos dici, qui perperam ex uno quopiam aestimant omnia.*

Oculis.] *Pleonasmus. Venustè hypotyposin fictae turbati hominis subiicit spondaicus uersus.*

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Dolosè queritur Sinon, se omnibus ferè destitutum elementis, nec vsquam ampliùs consistere posse: quē & sui persequuntur, vt mactent, & in præsentia sui hostes vinctum teneant.

NASC. †al. quid iā †al. & super

Heu, quę nūc tellus, inquit, quę me ęquora possūt
Accipere? aut † quid'nā misero mihi deniq; restat?
Cui neq; apud Danaos usquā locus, † insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.

HEV, quæ nūc] *Sinonis querela est, quam dolosè per commiserationem ab exclamatione orditur & amplificat per cōgeriem: sic enim efficacior oratio est cùm ad suspicionem fraudis remouendam, tùm ad misericordiam auditorum comparandam: est enim ingens commiserationis affectus, ubi nostra incommoda sic amplificamus, ut ex duobus maximè necessarijs ad diuersandum elementis, terra, mariq; nos exclusos esse ostendimus: uti in primo Aeneid.*

Europa, atq; Asia pulsus. Et quæ sequuntur, & quæ præcedunt. Fab. Quintilianus libro nono hunc locum adducens interrogationem gratia miserationis appellat.

B Aut quid iam misero mihi deniq; restat?] *cum affectu maiore, nec absq; lacrymis pronūciandum est, id quod planè indicat in his tribus uocibus perelegans notacismus, quarum prima in m. desinit, reliquæ duæ ab eodemmet inchoant elemento. iam misero mihi: est enim m. litera lugētibus ualde accommodata.*

Cui neq; apud Dan.] *exaggerat incōmoda sua.* Ipsi Dardanidæ infensi.] *ἐμφατικῶς. q. d. quibus salutē allaturus sum: querela quoq; persimilis extat apud Sophoclem in Aiace flagellifero: ubi Aiax hūc in modum queritur:*

" *καὶ νῦν τί χρὴ δρᾶν, ὅς τις ἐμφανῶς θεοῖς*
" *ἐχθαίρομαι, μισεῖ δέ μ' Ἑλλήνων στρατός.*
" *ἔχθει δὲ Τροία πᾶσα καὶ πεδία τάδε.*

Cū sanguine poscunt.] *pœnarū exaggeratio est.*

LAMB. Hort. HEV.] *Orditur fundamenta doli sui, à ficta querela, ut affectus Troianis, odiū uerò Græcis cōcitet.* Cui neq;.] *Beneuolentia à misericordia auditorū, apud quos causam dicit & aduersariorū odio, quib. auditorū seu iudicū animos sibi conciliat.* Poscunt.] *deposcunt me ad pœnam.*

ARGVMENTVM.

Commoti Sinonis oratione Troiani, vt intrepidè, ac liberè quis sit, dicat, hortantur.

NASC.

Quo gemitu conuersi animi, cōpressus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quid'ue ferat, memoret quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:

QVO gemitu.] *quantum oratione, actioneq; simulata efficere Sinon potuerit, ex ea re colligi potest, quod hominés sibi infensos solo gemitu, uel lacrymula ad commiserationem perduxit, nisi id bonitati animi Troianorum tribuendum mauis: ex qua eos occultè commendare uidetur, tribuit ubiq; Virgilius Troianis pietatem, simplicitatemq; animi: Græcis uerò impietatem, fraudulentumq; mendacium: ut maior in circumuenientibus, quàm*

C *in circumuentis turpitudo appareat.* Hortamur fari.] *quatuor proponunt, quæ ab eo scire uolunt: genus ipsius, quid aliunde ferat, quid ipse dicat, quam uiuendi spem habeat, cū in hostiū manus inciderit.* Quid'ue ferat, memoret.] *nō una, sed duæ sunt petitiones: querūt .n. quid aliunde ferat (nā exploratorē adhuc esse suspicantur) & quid ex seipso dicat: uel fortasse uerius. ecquid habeat, quid de alijs, & de se ipso dicat.* Ille hæc, deposita.] *reuocatis animi uiribus confidentiùs loquitur*

LAMB. Hort. QVO.] *Redditio causæ beneuolentiæ Gemitu hominis, Troiani cōmoti fuerunt.* Hortamur.] *Paucis uerbis uberrima materia ad dolū contexendum præbetur. Quæ patria, genus, fortuna, quo casu post fugam suorum ibi sit relictus, quæ causa fugæ suis fuerit, unde hæc prodigiosa equi moles, & quid sibi uelit. Hæc miro artificio mox Sinon narrando amplificat.*

ARGVMENTVM.

Quæsitis respondet Sinon: qui genus fortunamq; suam enarrans, & vera falsis miscens, negocium suum artificiosè pertractat, ita probabiliter explicet, vt facilè auditoribus fidem faciat.

NASC. †al. fuerit quodcūq;. †al. aliquod

Cūcta equidē tibi Rex, † fuerint quæcūq;, fatebor
Vera, inquit: neq; me Argolica de gente negabo.
Hoc primum: nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, uanū etiam, mendacemq; improba finget.
Fando † aliquid si forte tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella uetabat,
Demisêre neci: nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, & cōsanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

CVNCTA equidē tibi Rex.] *initiò beneuolentiam, attentionemq; sibi cōparat, & docilitatem: nam se uera dicturum, nulla rerum, periculorumq; habita ratione pollicetur. Arist. in 3. de arte rhet. dociles potissimùm ab eo effici auditores ait, qui præstare potest, ut uir æquus, ac bonus esse uideatur: quid ergo aliud conatur Sinon, nisi ut uera pollicendo uir bonus esse iudicetur? tale extat ferè orationis initium apud Sophoclem in Antig. ubi nuntius antequàm Creōti rem*

n *aperiat,*

Dum stabat regno incolumis, regnumq́ue uigebat
Consilijs, & nos aliquod nomenq́ue decusq́ue
Gessimus. inuidia postquam † Pellacis Vlysis
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
Afflictus uitam in tenebris, luctuq́ue trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem uictor ad Argos,
Promisi ultorem, & uerbis odia aspera moui.
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlysses
Criminibus terrere nouis: hinc spargere uoces
In uulgum ambiguas, & quærere conscius arma.
Nec requieuit enim, donec Calchante ministro.
Sed quid ego hęc aũt nequicquã ingrata reuoluo?
Quidue moror? si oẽs uno ordine habetis Achi-
Idq́ue audire sat est: iãdudũ sumite pœnas. (uos?
Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridæ.

†al. fallacis Vlysi

aperiat, longò sermone utitur, ut metu se liberet, atque ita ait:

» ἐγὼ εἶναι διανοοῦ-
» τα, καὶ παρὸν ἐμοῦ
λαθεῖν παρήκει τῆς ἀ-
ληθείας ἴχνος.

Neque me Argolica.] planè fatetur, quod dissimulare non potest: & astutè à ueris inchoat, ut reliqua sine fraude dicturus uideatur. haud secus in tertio Aeneid. Achæmenides nomen profitetur suum:

» —scio me Danais è classibus unum. Et est primæ petitionis respõsio, quo sanguine cretus. Nec si miserum.] conciliat sibi auditores tum per commiserationem ex sua calamitate, tum etiam per simulatamq́ue quandam simplicitatem: nam & uultu, & uerbis, necnon & gemitu id efficit, ut simplex, synceerus, apertus, & uerus esse uideatur: qui locus ad animorum cõciliationem efficacissimus est: est enim natura comparatũ (ut inquit Arist. in 1. de arte rhet.) ut probis, & honestis uiris uehementiùs, celeriusq́ue credamus non solùm in his rebus, quæ certæ, explorataq́ue sunt, sed etiam omnino in his, quæ in utranque partem asseruntur opinionis arbitrio: occultè etiam Troianorum leuitati insultare uidetur, cùm se mendacem, fallacemq́ue esse neget, qui mendacij, falla-ciæq́ue gratia Troianis ultrò sese obtulerat: ex Accio sumptum putat Macrob. in Telephoe. sic enim ait:

» Nam si à me regnum fortuna, atque opes
» Eripere quiuit, & uirtutem nequiuit.

Fando aliquid.] narrationẽ aggreditur: quã auspicatur à causa: primùm rem omnibus notam & magna ex parte ueram narrat: mox falsam subnectit, sed uerisimilẽ. Sic enim in fictis narrationib. faciliùs fides fieri potest, si ueritati probabile mendacium implicetur: neque enim quæ aut de casu suo, aut de fabricatione equi Simon confinxerat, Troianis facere fidem poterãt, ideo alia subnectit, quibus plena fides haberi posũt, & quæ Troianos libenti animo audituros esse iudicet hostes ipsorũ abijsse: se Græcis infensum: Palamedẽ, quia bella uetabat, pacemq́ue persuadebat, ab Vlysse proditum: Palladium à Diomede, & Vlysse asportatũ, aliaq́ue etiã, quæ suo loco ordine narrantur: ergo alia credebãtur: quia hæc magna ex parte uera fuisse constabat, inter omnes admonent rhetores, præsertim Cicero, narrationes seu ueras seu falsas ita tractandas esse, ut in illis uestigia probabilitatis appareant: quod cùm alibi, tùm hoc maximè in loco Virgilius obseruasse uidetur: nam & personarum rationem habet, & temporum locorumq́ue opportunitates, consiliorumq́ue rationes seruat: etenim pati Simon potuit & facere potuit Vlysses ad hæc temporis opportunitas adfuit, nox qua fugeret, & locus idoneus, in quo lateret, ulua, & limosus lacus: causa non defuit probabilis, cur de eius pernicie cogitaret Vlysses, metus scilicet quem illi Simon minitando incusserat: nam cædis Palamedis se ultorẽ illi fore promiserat, odiumq́ue in se illius maximũ concitarat. Belidæ nomẽ Palamedis, & inclyta fama.] Palamedẽ ab antiqtate generis,

utpote qui à Belo originem duceret, & à rerũ gestarum gloria cõmendat. De Palamede multa scribunt interpres, & Philostratus in Heroicis. Quẽ falsa sub proditione Pelasgi. Insontẽ.] mouet commiserationem ex infelici Palamedis sorte: quem & ab integritate uitæ cõmendat: Græcos autẽ occultè iniustitiæ, temeritatisq́ue arguit: qui uirũ insontem, & ab omni proditionis culpa alienũ, belli osorem, pacis studiosum occiderint: atque omnia hæc ad sui commendationem Simon exaggerare uidetur, quasi ex optima animi consciẽtia, & honestate uitæ Palamedis, quo cum diu uixerat propinquus, & comes, uitam, ac mores suos spectãdos uelit. Quia bella uetabat.] B τὸ ἄιτιον. Macrob. in 4 Sat. Hunc Virgilij locum πάθος à causa uocat: nam & si misericordia satis dignus uidebatur, quia Poëta dixerat, insontem, infando indicio: tamen, ut factũ amplificaret, causam admouit: quia bella uetabat. Nunc casum] reuera Græci (ut inquit Philostratus) Palamedis necem luxerunt. Illi me comitem.] tribus ex locis, quæ personis attributa uocãtur, deducere argumenta ad fidem suæ probitatis faciendam uidetur, ab ætate, ex uictu, ex fortuna: hæc enim præcipuè in coniecturalibus causis considerari solent, quemadmodum, & apud quos, & à quibus eruditus fuerit, quibuscũ uixerit, an puer sit, an adolescẽs, diues, an pauper: nobilis, an ignobilis: ut ex ijs utrum aliquid factum sit nec ne, trahi suspicio possit. Igitur ex communione uitæ, & ex frequenti, longaq́ue consuetudine iam inde à puero cum Palamede uiro tùm optimo, tùm uitæ integerrimo, atque nobilissimo, sibiq́ue consanguinitate coniunctissimo instituta, conatur ex Troianorum animis omnem uel prauitatis, uel suæ fraudis suspicionẽ auertere: nam probabile non est, qui optimi, integerrimiq́ue uiri longa, atque intima consuetudine sit usus, eum esse pessimũ hominẽ, præsertim si ab adolescentia cœperit cõsuetudo. C Pauper in arma pater.] remouet odij suspicionẽ, quod paupertate ductus militatum abierit: ita quoque fecisse uidetur in 3. Aen. Achemenides, cùm ait:

—Troiam genitore Adamasto «
Paupere (mansissetq́ue utinam fortuna) profectus. «

Hinc apparet militiam à nullo nisi paupertatis gratia antiquitus susceptã fuisse. Et nos aliquod nomenq́ue decusq́ue Gessimus.] hæc non tàm ad eius cõmendationem, quàm ad fidẽ faciendã pertinent. Non enim probabile est, ut qui aliqua rerũ gestarũ gloria claruerit, is fraude, aut scelerũ turpitudine nomẽ suum obscurare uelit, rẽ, personamq́ue extenuat ad arrogantiã euitandam, quod & numero multitudinis utitur, nos, & quod ait: aliquod nomen. Optima sanè laus illa est, quam quisque sibi meritò, & absque arrogantia tribuit. Hinc etiam magnus conquestionis affectus per locum communem deduci potest à commutatione fortunæ: nam quibus incommodis fuerit, dum Palamedis gloria, & fortuna floruit, quibus in incommodis ob

A dis ob eius obitum uersetur, comparatione ostendit. ideo sequitur: Inuidia postquam.] altera pars comparationis, quæ quibus in miserijs existat, planū facit, culpamq; omnem in Vlysiis inuidiam reijcit: nam inuidia ductus Vlysses Palamedem, propter aductum ab eo frumentum, nefariè prodidit. Sic solent praui homines cū iure nequeūt, iniuria quauis hostibus suis exitium machinari. Pellacis Vlysi] ex Lucretio sumpta uidetur uox pellacis. ita enim ille ait:

» Subdola cùm ridet penitus pellacia ponti.

Afflictus uitam in tenebris, luctuq; trahebam.] mouet commiserationem ex acerbitate uitæ suæ, quasi inuitus uiuat. quidam hoc πάθος ex habitu uocant, quale illud in 3. Aeneid.

» ——aut ægra trahebant Corpora——. Et in quinto:

» ——genua ægra trahentem.

Et casum insontis.] renouat commiserationem, eiq; indignationem adnectit, quod uir innocens proditus, neciq; traditus fuerit: hæc tacitus quandoq; secum meditabatur, interdū dolore exuperante Vlysi non absq; ingēti uitæ suæ periculo minabatur: propterea se dementem uocat, quòd non tacuerit. Promisi ultorē.] uerisimilem narrationē B facit à causa: nam cùm cædis Palamedis se ultorem fore constituisset, idq; illi sæpè uultu, & uerbis significasset, causa extabat Vlysi idonea, ut se tanta ex suspicione, ac metu quacunq; ratione liberaret: hæc igitur illius infortunij origo fuit, ideo subdit: Hinc mihi prima mali labes.] mouet commiserationem ex sua calamitate: hinc enim secutum est oraculum, & chalcantis deliberatio: de quibus paulò infrà dicetur. Sed antequam Vlysses uoti sui compos fieret, se ab eo sæpiùs territum fuisse ait multis causis, quas ille dolo abstruebat, ut ipse occideretur: nam sequitur: Hinc semper Vlysses Criminibus terrere nouis, hinc spargere uoces.] ea uoce, acrimonia, impetuq; animi proferenda sunt uerba hæc, ut anxietas quoq;, & solicitatio Vlysis effingatur se in uarias formas transferentis, ut Sinoni noceat. Id enim planū facit repetitio, quæ proculdubio à Poëta huic loco de industria adhibita fuisse uidetur. Porrò hæc Simonis oratio ex eo probabilis esse apparebat, quod homines plerunq; nō spe solùm adipiscendi commodi, uerumetiam euitandi incommodi gratia ad scelera compelluntur: nam cùm Pala- C medi amicus, comes, consanguineusq; extitisset Sinon, sæpiusq; eius necem se uindicaturū dixisset, erat Vlysi quod caueret, Simonisq; minas uereretur, ac omnes uias perseque retur, quibus illum pderet. Ambiguas.] dubiè, ac perplexè loquebatur uafer Vlysses, ne, si apertè ageret, accusator esse uideretur: quod nomen seu pessimum uehementer fugiendum est, id etiam ad Simonis cōmendationem deduci potest: quasi diceret, ideò ambiguè loquebatur, quia in me quæ uerè obloqueretur, non habebat. Et quærere conscius arma.] uires suas experiebatur, nunquid me dolo perdere posset: nam arma sunt uniuscuiusq; rei facultas. unde illud Virgil. ex 12. Aeneid.

» Tum demum mouet arma leo——.

Nec requieuit enim, donec Chalcante ministro.] paulò altiùs efferēda uox est, maioreq; animi impetu proferenda sunt uerba, id quod indicat ἀποσιώπησις: id est, semiplena oratio: quæ ira, odio, atq; indignatione concitatis aptissima est: tacuit enim uerba, destinat me aræ: nā etsi contentione, & acrimonia uocis dolos, fraudesq; Vlysis proferre cœperat, tamen cùm ad finem peruenisset, ut eius impietatem ostēderet, tanto indignationis ardore deflagrauit, ut perficere orationem non ualeret: id causa fuit reticentiæ, nō quod Seruius ait, ut interrogare, & auidiùs Troianos audire cogat. Sed quid ego.] κατ' ἐπανόρθωσιν orationis suæ longitudinē accusat, eoq; magis, quia tum sibi, tum etiam Troianis ingrata dixit. Id autem facit, ut à Troianis aliquid expiscetur, occultumq; eorum animum tentet. Vno ordine.] id ex consuetudine agendarum causarum Seruius tractū esse autumat, quæ ordine agebantur: idq; probat ex Iuuenale Sat. 16. Iamdudū sumite pœnas.] ubiq; spargit commiserationis affectus, ut Troianos moueat. Porrò ad illud iam peruenerat, ut falsa relaturus esset: itaq; ne omnia referendo (ut ait Donatus) daret suspicionem falsitatis, concludit orationem: quasi dicat, quorsum Achiuos meos prodere? cùm tamen sim moriturus, etiā cùm omnia dixerim. Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridæ.] Astutè, ut uitam impetret, factum uituperat per communem indignationis locum ex uolūtate aduersariorū. Sumptus est hic uersus ex illo primi Iliad. uersu:

“ ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες. id est,

“ Scilicet hoc Priamus gaudet, Priamiq; iuuentus.

Tale est illud Ouid. ex 2. de Fast. de Sexto Tarquinij filio:

“ Nudarunt gladios, occidite, dixit, inermem:

“ Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusq; pater.

Et in epist. Deianiræ:

“ Hoc uelit Euristheus, uelit hoc germana Tonantis,

“ Lætaq; sit uita labe nouerca tuæ.

CVNCTA equidem.] Mirabili artificio contexta ad persuadendum uerisimilia omnia, oratio. Obseruauit, quantum præceptorum de hoc orationis genere apud artis scriptores extat. Narrat enim omnia accommodatè ad mores, persuasionem, & gratiam Troianorum: id quod natura rei expostulat. Habet præterea rationem non modò circumstantiarum: id est, personarum, rerum, causarum, antecedentium & insequentium: uerumetiam opportuni circa res, tempora, occasiones & loca. Itaq; falsa dicturus, dat operam, ut uerisimilia appareāt: & ueritati historicæ, quam subinde prudenter intexit, uana conuenientia: ne omnia ficta conuincantur. Quare iuxta prouerbium, mendacem memorem esse oportet, ne in mendacio usquam deprehendatur. Cuncta equidem.] Beneuolētia à Priami persona: ut benignè ac cum silentio à circumfusa multitudine audiatur. Fatebor.] quasi coactus, alioqui nō dicturus. Neq; me.] Quis sit, & qua natione. Cōfitetur uerū: quo non solùm misericordiam concitat, uerumetiam fidē ob rei statim ueritatem conciliat: quo sequentia tandem mereantur. Fortuna.] A conditione affectus. Sinonem.] Pathos à proprio nomine. ἐμφατικώτερον tertia persona, hac figura usurpatur, quàm prima. Vanū.] Deprecatur id maximè, cuius opinio in auditorum animis in primis sedere posset: ut maiori cum fide mendacia consuat. Vanum quid appellet, ipse mox epexegesi reddit, mendacem: Si fortuna fecerit Sinonem miserum, at non perinde finget mendacem. Prius in speciem uerum est, alterum uerò uanum Principium narrationis aptè ductum à Palamedis historia, quæ Sinoni ad præsens consilium uehementer conducit. Nomen enim illius cædis ad Troianos quidem permanarat, causa uerò latuerat, aut certè uariarat, ut solent multa de hostibus apud hostes uulgi sermonibus ferè iactari. Quamobrē haud difficile est Sinoni, nouū commentum rei affingere, idq; hostibus ita persuadere: LAMB. Hort.

quippe qui ex iisdem castris iã proficisceretur. Quamobrẽ haud dubiam fidem merebatur. Fando.] Rhetores inter alia narrationis decora præcipiunt, ut ea quæ uerisimilia finguntur, ueris interserantur, ne ficta omnia esse appareant. Obseruauit id Poëta cùm toto opere, tum hoc maximè loco, ut dixi. Itaq; à ueris narrare auspicatur: Fando aliquid. At mendacium illicò affingit: Quia bella uetabat.

Belidæ.] à Belo orti. Belus pater Danai fuit, & Aegypti. Danai 50. filiæ, Belides dictæ fuêre: ex quarum una Amymone, & Neptuno, Nauplius (uel, ut alij, Nauplus) pater Palamedis, prognatus fuit. Quo loco Neptunus eam compressit, fertur terram fuscina sua uerberasse, unde aqua ebullierit: quem fontem posteri Lernæum dixerunt, siue Amymonæum, à matre Amymone: uel, ut nonnulli autumant, ab Amymone Sileno. Palamedis.] Cum uniuersa Græcia ad bellum Troianum conuocaretur, Vlysses uerè κακομήχανος, ut dixit Lycophron, furorem finxit. Quem, ut uerum coargueret, uarij generis animalibus littus cœpit arare. Palamedes Nauplij filius, fucum illum detecturus, aranti filium Telemachum opposuit: à quo cùm probibuisset aratrum, facilè simulatam dementiam prodidit. Cùm iam ad Troiam bellaretur, & Vlysses frumentatum missus nihil adferret, Palamedes eòdem profectus, magnum frumenti numerum in castra aduexit. Vlysses aduertens Palamedem in omnibus suis consilijs infestum, magnam auri uim cum literis adulterinis clàm in eius absentis tentorio abstrudi iussit. Hinc eum palàm proditionis accusare adortus, prolata pecunia, nullo momento apud exercitum rerum ignarum conuicit. Hac calumnia uictus, à multitudine uniuersa Græcorum lapidibus obruitur. At quàm impunè, res Græcorum statim arguerunt. Nauplius enim pater, ubi ex nocturna imploratione deorum accepit, ad Caphareos scopulos adesse Græcos, facem ardentem eo loco, ceu amicis adnauigantibus, extulit: signum, ad quod tanquam in portum cursum dirigerent. Erant illic saxa latentia sub summa maris superficie. Huc Græci ubi cursum uertissent, naufragium omnes, paucis exceptis, fecerunt. Atq; hunc in modum Nauplius filij mortem ultus fuit. Posteris temporibus templũ huic Palamedi in Lepetymno monte Metymnes extitit. Græci scholiastæ annotarunt, patrem Nauplium, accepta filij morte, ad Græcos nauigasse, ac uindictam de filij nece poposcisse. Verùm cùm nihil obtestando obtineret, re infecta reuersus fuit. Gratulabantur enim omnes Agamemnoni, cuius auxilio fretus Vlysses, Palamedem è rebus humanis sustulerat. Nauigauit circa Græcorum urbes, & loca: concitauitq; huc absentium ducum uxores, ut cum alijs: procis adulterarent: Clytemnestram Agamemnonis, Aegistho, Aegialian Diomedis, Stheleno: uel (ut alij) Cometæ, Stheleni filio: Medeam Idomenij Leuconi, quam postea unà cum filia eius Clisithyra ipse Leucon interfecit, in templum fugientem, Penelopen, ut à procorum grege adamaretur: & ad consimilem modum, aliorum uxores. Decem urbes Cretenses post bellum Troianum inde alienatas, imperio occupauit. Ipsum uerò Idomenea in Cretam adnauigãtem, regno expulit. Postea accepto Græcorum in patriam reditu, memorata fraude circa Caphareum, καὶ τὰ κοῖλα τῆς Εὐβοίας, in præsentissimum naufragium per noctem eos attraxit. Nunc is locus Xylophagos nuncupatur, ubi Græci appulsu suo, quia littus esse uidebatur, facto naufragio hausti fuerunt. Euripides in Palamede:

ἐκτάνετ' ἐκτάνετε τὰν πάνσοφον ὦ Δαναοί, A
τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα μουσᾶν.

Hanc ob uindictam, Lycophron hunc Nauplium, Palamedis patrem, & propter uersutum ingenium, ἐχῖνον uocat: est enim echinus, uersutus & callidus: id quod paroemia testatur:

πόλλ' οἶδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχῖνος ἓν μέγα.

Porrò Dares tradit, Palamedem à Paride telo collo traiecto interfectum. At Dictys illius historiæ author est, quam Maro est hoc loco sequutus, eum per Vlyssis & Menelai literas suppositicias perijsse, ut qui grandem à Troianis pactus pecuniam, exercitũ hostibus prodidisset. Itaq; Nauplio patre hic, & matre Clymena, Agamemnonis sorore prognatus, illustris poëta fuit. Scripsit pulcherrima poëmata, quæ posterorum Agamemnonis inuidia perierunt. Sunt, qui eius rei culpam in Homerũ conijciunt. Elegantissimarum rerum repertor fuisse perhibetur. Inuenit sua industria & philosophiæ beneficio, ad Iliũ, rationem trahendi diuturnam obsidionem in castris. Pleraq; quæ rebus gerendis conducerent: quorum partim huc spectabant, ne tempus per otium dilabens militum corpora inertia frangeret: partim, ut animorum ægritudines tollerent: fritillum eius inuentum fuit. Reperit numeros ad B censendum exercitum: item suffragia, quibus in iudicando deliberandoq; utimur. Ad hæc, mensuras, pondera, & literas aliquot, (etsi multo ante bellum Troianum, Moses Hebræis, Cecrops Atheniensibus sua scripta reliquerant) θ, φ, χ, Hyginus 11. literas ab eo repertas ait. Nonnulli ad has tres, ξ tantùm adijciunt. Huius inuentum est, ratio instruendi exercitus, datio signi, uigiliæ in castrorũ stationibus, quemadmodum Sinonis eodem bello, specularis significatio. Extat ἀπόδειξις in uaria historia Ioannis Tzetzæ, ὅτι καὶ πρὸ παλαμήδους καὶ κάδμου ἦσαν γράμματα. Quæ narratio, quia prolixior est quàm quæ hic asscribatur, omittenda est. Illud tamen operæprecium est, quod annotetur ex eiusdem Variæ historiæ authore: communem hominum opinionem tenere, sedecim literas à Palamede, reliquas uerò octo ab Epicharmo, Cadmo, & Simonide inuentas. In Lepetymno monte Methymnes sepultus fuit. Insontem.] Verum hoc, per aurũ dolo inimici in tentorio abstrusum: & literas suppositicias, quibus proditionis conuictus fuit. Quem falsa.] Pathos à causa: Quia bella uetabat. Cassum lu.] mortuum: periphrasis. Quòd insontem lapidibus obruissent, uerum: C quòd mortuum uerò lugerent, falsum. Demisêre.] Pathos, ab innocentia. Itaq; hæc ita merentur fidem, ut quæ inter duo uera collocentur. Constat enim Palamedem Vlyssis fraude interfectum, & Græcis profectis, Sinonem relictum ad urbem, in confesso est. Hæc artificiosè connectit, inde fraudis fundamento sumpto, quòd Palamedis consanguineus esset. Quod cùm uideatur nihil summæ rerum allaturum, & ueluti extra rem & nihil ad rem pertinens, pro uero accipitur, & fidem præbet omnibus illis quæ postea dicuntur. Illi me.] Fictum hoc est, & uanum: cùm Sinon non Palamedi, sed Vlyssi, ut paulò suprà est annotatum, sanguine iunctus esset: quorum Vlysses Anticliæ, Sinon uerò Aesimi erat. Fuerunt ergo Sinon & Vlysses ἀνεψιοί, ἤτοι ἐξάδελφοι ex fratre & sorore geniti: hoc est, amitini. Sed hæc uanitas huc spectat, ut ea quæ sequũtur, uerisimilia sint auditoribus. Haud ignota.] Liptote. Pauper.] Pathos à fortuna. Nos aliquod.] Et hoc falsum: sed ne ab improbato uerba profecta uideantur.

A *deantur. pathos à fortuna.* Regnum.] *Nam regno Agamemnoni abrogato, Palamedes aliquandiu suffectus fuerat.* inuidia.] *Verum hoc. Quare etiam significanter addit, se omnibus comperta dicere. Et creduntur ista uelut in numerum, ut nulla sit ratio, cur uana esse credantur. Iam uerò odium dicendo Vlyssi apud hostes conciliat: cuius nomen etiam antè Troianis, ob proditionis & alias insidiarum artes iamdudum inuisum fuerat.*

Afflictus] *Falsum: uerùm additum ad concitandos affectus, à misera insequutæ uitæ suæ ratione.* Mecum.] *apud animum meum: nam palàm in os aduersus Vlyssem supplicij metu non audebam.* Amici.] *Palamedis.*

Nec tacui.] *Falsũ: sed causæ suæ opportunũ.* Fors] *quæ fortuna.* Odia.] *Emphasis. concitaui mihi Vlyssis odium, acerrimi hostis uestri, quo infestiorem rebus Troianis castra Græcorum non habuerunt, uel uobis iudicibus.*

Hinc mihi.] *Epiphonema, ex uerisimili per omnia narratione collectũ, quæ sequutæ minas uindictæ inducit.*

Criminibus.] *A' consequentibus: ea uana sunt, sed circumstantijs apta: hoc est, loco, personis, & causæ quam egit.* Ambiguas *hîc, periculosas dicit, & capitales.* Ar

B ma.] *fraudem & dolos, quibus mihi insidiaretur, ut erat δολομῆτις.* Donec.] *Aposiopesis. Suppressit artificiosè uerbum* Destinarer, *ut abrupto narrationis filo, attentos noua ab integro postea historia, in præsentissimum errorem tanquam in nassam pertrahat: & in primis cognoscendi catastrophen cœptæ fabulæ desiderio accensos, ulteriùs ad percontandum urgeat.*

Calchãte] *Fuit hic Thestoris Mycenæi filius, uates & augur clarus, qui cum Græcorum ducibus ad Troiam uenit. Huic oraculum redditum aiunt, tum demum eum fatis concessurum, ubi in uatem se præstantiorẽ incidisset. Porrò post Troiæ excidium ipse unà cum Amphilocho, Leonteo, Podalirio, Polypete, relictis circa Ilium nauibus, pedestri itinere Colophonem proficiscitur: quo loco sepeliuerunt Calchantem. Etenim cùm apud Mopsum uatem hospitio hi essent excepti (erat hic Apollinis filius, & Mantus) inter Calchantem & Mopsum certamen incidit de agresti ficu. Rogasse itaq; fertur Mopsum Calchas, quot grossos arborem ferre crederet: respondit, decem millia, & super modium, unum. Atq; ita inuentum tradunt. Percontatur uicissim Calchantem Mopsus, de scrofæ instante partu, quot sucule gravida gestaret, & quando pareret? Cùm porrò Calchanti nihil esset quod responderet: Decem, inquit ipse, porcellos gestat, & inter eos marem unum, pariet cras. Quæ cùm ita euenissent, dolore contabuit Calchas. Sunt qui tradunt, eum sibi mortem consciuisse. Refertur ab alijs multò diuersitis. Cæterùm Homerus huic absolutam uaticinandi peritiam attribuit, ὃς ᾔδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. Hic fuit ille Calchas, qui (ut refert Homer. Iliad. β.) ex passerum numero Troiani belli annos fuit auguratus, & Ilij excidium.* Sed quid ego.] *Miro artificio narrationem rei expectatæ abrumpit: idq; ficta salutis desperatione, quo audiendi auidos, magis ad reliquum fucum cognoscẽdum accendat.* Ordine.] *Vanos & perfidos ex uno Vlysse omnes iudicatis. Occupatio, qua suspicionem doli dissimulanter deprecatur.* Achiuos.] *Græcos. Achæorum ueteri appellatione dicti fuêre Argiuæ urbis & Spartanæ incolæ, ab Archandro & Architele filijs Achæi, qui fuit Xuthi.* Sumite.] *Fictè hortatur hostes, ad sui pœnam. Nam cùm constet, Vlyssis & Atridarum nomen uehementer apud Troianos fuisse inuisum, nouit nulla eos in re illis gratificaturos: sed ne in sceleratissimum quenquam, in illorum gratiam animaduersuros, nedũ in insontem. Quare addit id illos petere: imò magno ære redimere, si sit opus.* Ithacus.] *Vlyssem: antonomasia, ut in Atridæ.*

A R G V M E N T V M.

Quærunt Troiani à Sinone causam audire tanti Græcorum sceleris in ipsum.]

Tum uerò ardemus scitari & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum, artisq; Pelasgæ.
Prosequitur pauitans, & ficto pectore fatur:

NASC. Tum uerò] *nactus est Sinon, quod potissimùm quærebat, ut*
C *interrogaretur à Troianis, cur tantopere ipsius interitum optarent Græci: ita necessariò occurrebat, ut causam redderet, quamobrem Græci non abijssent, quos tamen Troiani nauigasse putabant: quæ quidem causa totum ipsius Sinonis commentum uerisimile faciebat.* Ardem9 scitari.] *cur tãtopere gratus sit Græcis illius interitus.* Tantorũ.] *amplificatio est.*

Artisq; Pelasgæ.] *inuidiosè, & cũ felle, ita etiã infrà:*

——ille dolis instructus, & arte Pelasga.

LAMB. Tum.] *Graphicè naturam ingenij humani depingit.*
Hort. *Quæ negantur, scire auet, ut sæpenumerò sibi exitij sui hoc errore sit author. Reddit Sinon particula* Donec *attentos, ad id, cuius causa cœpta fuit narrationis series, cùm laros biantes arte luderet. Cæterùm noua hæc, sed planè fabulosa narratio, huc spectat, ut ad confirmandum errorem, exemplo probet, quod narrare cœperat, ut insequuta antecedentibus conuenient: id est, Vlyssem non antè quieuisse, quàm ab eo in capitis periculum adductus esset.*

Pauitans.] *Vt doli suspicio excludatur: simul, quo signis animum perturbatum ad conciliandos affectus coarguat. Emphasim habet metaphorica uox* Ardemus: *quæ admirabile studium in sciscitando ostendit.*

A R G V M E N T V M.

Comparata sibi apud Troianos fide Sinon proditionem aggreditur: quam auspicatur ex Græcorum uoluntate nauigandi in Græciam: quod ne facere possent, & uentis sæpenumerò reiectos, & oraculo prohibitos fuisse memorat

Sæpè fugam Danai, Troia cupiêre relicta,
Moliri, & longo fessi discedere bello:

NASC. Sæpè fugam Danai.] *narratio hæc à quibusdam expositio argumentosa appellatur,*

Fecissent'q; utinam: sæpè illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit auster euntes
Præcipuè, cùm iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt † æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus, is'q; adytis hæc tristia dicta reportat:

tal. æquore

quia causam sibi adnexam habet: quæ statim sequitur. Et longo fessi discedere bello.] rem falsam uerisimilem facit à temporis longitudine: nam probabile uidebatur, ut Græci consilium cepissent abeūdi, qui per decennium Troiam frustrà expugnare tentauerāt. Conciliat autem sibi Troianos: quorum uirtute Græcos fractos fuisse ostendit. Sæpè illos.] πρ. ληπτικῶς obiectionem occupat, cur Græci non abierint, cum tanto nauigandi desiderio tenerentur, rationem'q; assignat ex euentu deductam, quod tempestate impediti soluere nequiuerint. Et terruit Auster.] causam tempestatis ponit, quæ Austro orta est meridionali uento, nisi mauis μετωνυμικῶς speciem pro genere positam.

Toto sonuerunt æthere nimbi] exaggeratio tempestatis: sed uelle fidem facere uidetur testimonio diuino equum illū ligneum munus esse religiosum, ac Mineruæ dicatum. ideo dixerat:

Præcipuè, cùm iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus.

Suspensi Eurypylum.] in dubijs rebus ad diuinū confugiendum est auxilium: mittunt ergo Eurypylum Euæmonis filium uirum fortiss. qui, ut scribit Homer. in 2 Il. cum quadraginta nauibus in expeditionem Troianam Agamemnonem est secutus. Scitatum.] alij scitantem, pro sciscitaturum legunt: at Sosipater Carisius scitatum agnoscit: pro'q; sciscitatum positū ait. Tristia dicta.] minantia. Nonius Marcell.

LAMB. Hort.

Sæpe & fugam.] Narratio altiùs ab integro repetita, quàm finiri paulò suprà cœpta fuerat. Orditur à fugæ consilio non semel concepto, & causis moræ, ob quas hue usq; illam distulerint: quas ait fuisse, tempestatem, uentum aduersum ostenta diuorum. Auster.] Species pro genere: quanquam is uentus planè nauigaturis aduersus erat. Præcipuè.] A' recenti causa. Suspensi] dubij: metaphora, à corpore ad animum.

Eurypylum.] uatem & augurem celebrem. Quidam tradunt, & inter eos Homerus, Eurypylum quendam Euæmonis & Opis filium, Orchomenio, seu Ormenio potius, cum 40. nauibus ad Troiam uenisse, & à Phlegæo Alphæi filio postea interfectum. Alij eum à Neoptolemo cæsum scribunt. Ormenū scribūt duos habuisse filios, Amyntorem & Euæmonem: quorum Amyntor Phœnicem, Euæmon Eurypylum genuerit: atque Phœnice absente, Eurypylum patrui regnum adeptum. Homerus lib. Iliad. secundo: Eurypylum in Co regnasse author est: quem interpres tradit Herculis & Chalciopis filium fuisse. Huius nunc meminit noster Poëta. Vates & augur hic consultum oraculum Apollinis missus fuit: qua ratione dijs placatis, uentum secundum Græci consequerentur. Citatur de Eurypylo quodam huiusmodi historia à Didymo, Odyss. 11. Eurypylus Astyoches & Telephy, Herculis, filius, nactus paternum regnum, Mysiæ præsidere cœpit. Priamus audita hominis potentia, legationes ad eum misit, ut ad bellū sibi auxilia mitteret. Ille per matrem id sibi integrum non esse respondit. Priamus extemplò matri eius Astyochæ auream uitem dono misit. Qua corrupta, filium illicò ad exercitum extrusit. Verùm à Neoptolemo Achillis filio interfectus fuit. Εὐρύπυλος ὁ Ἀστυόχης καὶ Τηλέφου, τοῦ Ἡρακλέους παῖς, λαχὼν τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, τῆς Μυσίας ἄρχει. πυθόμενος δὲ Πρίαμος τῆς περὶ τοῦτον δυνάμεως, ἔπεμψεν ὡς αὐτὸν, ἵνα παραγένηται σύμμαχος ἀπόντος, ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτῷ διὰ τὴν μητέρα, ἔπεμψεν ὁ Πρίαμος τῇ μητρὶ αὐτοῦ δῶρον χρυσῆν ἄμπελον. ἡ δὲ λαβοῦσα τὴν ἄμπελον, ἔπεμψε τὸν υἱὸν ἐπὶ στρατείαν. Νεοπτόλεμος δὲ ὁ Ἀχιλλέως παῖς ἀναιρεῖ. Idem enarrator existimat, Priamum Eurypylo unam filiarum suarum nuptum se daturum spopondisse: quare eum se facilè lactaturum sperabat. Adytis] sacris templi penetralibus, quæ præter uatem ingredi nulli fas erat. ἄδυτον, παρὰ τὸ δύω subeo, ingredior: & α στερητικόν. Est autem ἄδυτον, σηκὸς, ὃ τὸ ἐσώτερον μέρος τοῦ ἱεροῦ. Et adiectiuè, τὰ ἄδυτα, ἄβατα, ἀπόρρητα. Adytos seu adyton, utroq; genere usurpatur. Tristia.] horrenda & immania oracula, Delphis ab Apolline reddita.

ARGVMENTVM.

Respondit oraculum, nullam esse Græcis spem fugæ, nisi itidem Græca anima litarent, uti in Aulide fecerant, cum ad Troiam nauigarent. Hæc optima Vlyssi occasio fuit tollendi de medio Sinonis: quod vt faciliùs assequi posset, cum Calchante sacerdote conuenit, vt magna voce pronunciaret Sinonem, ab Apolline posci sacrificandum.

Sanguine placastis uentos, & uirgine cæsa,
Cùm primùm Iliacas Danai uenistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, anima'q; litandum
Argolica. Vulgi quæ uox ut uenit ad aures,
Obstupuēre animi, gelidus'q; per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quē poscat Apollo.
Hic Ithacus uatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios, quæ sint ea numina diuûm
Flagitat: & mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti uentura uidebant.
Bis quinos silet ille dies, tectus'q; recusat
Prodere uoce sua quēquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,

NASC.

Et uirgine cæsa.] ἐπεξήγησις superioris uerbi sanguine. Iphigeniā designat: cuius fabulam copiosè describit Seruius interpres, sed ad eas Euripidem: à quo tragœdia Iphigeniæ in Aulide eleganter, & sciè describitur.

Sanguine quærēdi reditus.] hoc uerisimile uidebatur, quia simile superioris est, sanguine placastis uētos, quod certū est.

Anima'q; litandū Argolica.] πρ. ληπτικῶς occurrit obiectio, captiuum occidi potuisse: itaq; sibi [illegible] sternit ad occasionem suæ cædis ostendendam. Porrò alluisse uidetur ad sacrificium animales

Compositò rumpit uocem, & me destinat aræ,
Assensêre omnes: & quæ sibi quisque timebat,
Vnius in miseri exitium conuersa tulêre.

A animale: in quo sola anima offerebatur, ut in quinto Aen.
» Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
» Persoluo.

Obstupuêre animi, gelidusque per ima cucurrit Ossa tremor.] πάθος subitique pauoris descriptio: & callidè sanè ait omnes timuisse, ne si solus ipse timuisse diceret, solus inter cæteros dignus uideretur, qui propter scelera aliqua sacrificio traderetur: itaque Troianos enarrat, uera esse iudicentur. Cui fata parent, quem poscat Apollo.] quidam hic ταυτολογίαν esse uolunt: id est, eandem per diuersa uerba sententiam: at tamen non longè (ut opinor) à uero aberrabit, qui alterum ad fatum Simonis: alterum ad Apollinis uoluntatem referet: igitur cui fata Simonis uidelicet, parent mortem: quasi fatum esset Simoni, ut hoc mortis genere periret. Protrahit in medios.] ne quis fraudem suspicaretur. Et mihi iam multi crudele canebant Artificis scelus.] dolos, ac fraudes Vlyssis multorum testimonio comprobat per locum pronunciatorum: nemo erat, qui nō
B facilè iudicaret, ac palàm diceret, ubi ad Vlyssem res delata esset, Simonem futurum, qui morti traderetur: quæ quidem coniectura cùm ex capitali odio, mutuaque inter eos simultate trahebatur tum ex periculo, quod uiuo Simone imminebat Vlyssi. Nam inter omnes constabat, ita cōparatam Vlyssis naturam, ut, si iure non posset, iniuria quauis inimico exitium machinari uellet, à quo non iniuria summum periculum metuebat: hæc in causis coniecturalibus ex ratiocinatione petuntur: sub qua spes reijciendi, diminuendiue incommodi ponitur: quibus de rebus Cicero in secundo de inuentione copiosè tractauit. Vt uerò falsitatis suspicionem abducat, quæ ex hoc trahi facilè poterat, quòd non quem uellet Vlysses, sed quem sortes, seu oraculum peteret, aræ destinandus esset, argumentatur, remque uerisimilem facit ex persona Vlyssis, quem ad fingendas fallacias aptissimum, adque dolos moliendos perspicacissimum esse ait.

Bis quinos silet ille dies.] oratione quantum potest, Calchantis crimen extenuat: quo magis scelus Vlyssis amplificet. nam sequitur: Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus.] nō sponte, neque ex animi sui sententia, sed molestia, & contētione Vlyssis impulsus,
C id egisse Calchanta dicit: haud tamen illum ab hac culpa uindicat, quem cum Vlysse proditionem pepigisse memorat: translatio criminis est: fecit quidem Calchas, sed criminis causa fuit Vlysses. Assensêre omnes.] faciem habet argumentosæ expositionis: nam sequitur quasi ratio quædā. Et quæ sibi quisque timebat.] quare assenserunt: quia, quod quisque sibi timebat, id in unius exitium conuersum esse uidebant.

Vnius in miseri exitium.] oratoriè de se in tertia persona loquitur, & commiserationem mouet ex infelici, calamitosoque uitæ suæ exitu.

LAMB. Hort. SANGVINE.] Oraculum Apollinis: ut undique omnia uerisimilia appareant, ac destinatio insequuta præcedentibus causis conueniat. Sanguine placastis.] Agamemnon & Menelaus Troiam ad repetendam Helenam cum uniuersa propè Græcia petituri, in Aulide Bœotiæ portu ui tempestatis, propter sacram ceruam Dianæ in uenatu à rege uiolatam retinebantur. Ob quam rem à fratre castigatus, superbius etiam in deam respondit. Sunt qui prodant, Græcos ob id ibi retentos, quòd Agamemnon prouocasset deos arte sagittandi. Hac de causa ducum impulsu conuocatis aruspicibus, Calchas facinus nulla ratione expiari posse respondit, nisi uiua & animali hostia: sed ne qualibet quidem, uerùm deposci uictimam Iphigeniam Agamemnonis, cuius admissam impietatem alioqui uniuersus exercitus lueret filiam. Perculsus rex crudeli responso, negat se lanienæ daturum filiam. Rege ad postremum multis ducum consilijs uicto, Vlysses & Diomedes ad Clytemnestrā proficiscuntur, Iphigeniam per speciem nuptiarum Achillis in Aulidem accersitum. Mater prætextu nuptiarum persuasa, lectis insuper in eandem sententiam mariti literis, haud grauatè filiam dimisit, & quidem ducum fidei creditam. Sed & ipsa unà cum illis in Aulidem profecta est. Cùm iam aræ admota hostia, farre tosto & sale aspersa staret, Diana eius miserta, caligine circumfusa sublatam, supposita ceruæ, in Tauricam transtulit, atque eam suam ibi sacerdotem fecit. Addunt quidam, propter impietatem regis grauem pestem sequutam, qua exercitus miserè fuit afflictus: eiusque commenti solos conscios Agamemnonem, Menelaum, Calchantem atque Vlyssem: ac postea produto consilio Achillem indignatum, præcipuè cùm à Clytemnestra futurus gener salutaretur, quod suo nomine ad cædē puellæ abusi essent, eamque summā ui defendisse ne mactaretur. Verùm cum ducum suffragijs se uictum uideret, inclinaretque res ad summum tumultū, postulante exercitu puellam contrà negante Achille id futurum sine sanguine, constat eum paratum fuisse cum uniuerso exercitu dimicare. Et hauddubiè ingens eo die clades accepta erat, nisi ipsa matri suasisset, satiùs sibi & florentissimo exercitui futurum, se pro salute Græcorum mori, quàm ob suam unius salutē tot principes, tot fortia corpora in præsens pugnæ & anceps discrimen trahi. Itaque peracto (ut dixi) sacro, conscensis nauibus, secundo Zephyro in Asiam traiecerunt. Phanodemus historicus tradit, Iphigeniam in ursam mutatam: Nicander, in taurum: alij, in anum: rursum alij, in ceruā. Verùm hæc fabulosa sunt, ac nugæ meræ. Cæterùm historiæ ueritas ita se habere existimatur. Cùm iam Iphigenia aræ admota esset, ut hostia sacrificaretur, fortè ita accidit, ut ursa, aut taurus, aut anus, aut cerua per medium Græcorum exercitum cursitaret: quod animal ipsum uatis iussu fuit cæsum. Iphigenia ita seruata fugit in Scythiam, & Dianæ sacerdos facta est: occiditque omnes Græcos, qui illuc uenissent. Quidam hanc Iphigeniam, inter quos Duris est, non Agamemnonis, sed Thesei filiam fuisse contendunt, ex Helena, & à Clytemnestra θυγατροποιηθεῖσαν. Rursum sunt, qui eam neque Helenes, neque Clytemnestræ fuisse affirment. Ferunt autem ex Chryseide Astynome & Agamemnone liberos extitisse, Chrysen & Iphigeniam. Post euersionem Ilij, cùm Græci diuersis itineribus domum rursum nauigerent, Chrysen in Chrysopoli urbe Euxini uita defunctum: Iphigeniam uerò eius sororem à Tauroscythis captam, Dianæ sacerdotem, aut Lunæ factam. Porrò non absurdum illud existiment, Iphigenia subtracta, ceruam per exercitum currentem, uictimam à Græcis fuisse immolatam: ipsamque adeò puellam eos in exteras terras ablegasse, cùm Iuliam Lupercam consimili ratione aquila seruarit:

& in historia sacra, Isaacum cædi, suffecto ariete, subtractum constet. Hæc fermè Lycophronis diligens enarrator. Sanguine.] *Diana hæc peculiariter humanis hostijs delectata fuit. Hinc eidem in Taurica hospites immolari mos erat: perinde ut Heso & Teutati apud Gallos, & Latiali Ioui apud Italos, & eidem dæmoni apud Pœnos. Sic apud Cyprios, Teucro: quem ritum Hadrianum Imperatorem sustulisse, proditum est. Saturnus in Latio eodem genere cultus fuit, ut homines uiui de Miluio ponte in Tybrim præcipitarentur: quod Hercules ita sustulit, ut imagines deijcerentur. Pluribus item alijs ad eundem modum apud ethnicos, carnibus humanis litatum constat.* Sanguine.] *Iphigeniæ. Et ne bruti animantis sanguine deam placatam quis existimet, addit interpretationem illustrem,* virgine cæsa: *ut perspicuè coarguat humanam hostiam.* Animaq;.] *hostia non animali modò, aut humana etiam qualibet, sed Græca.*

Animam] *hoc est, hostiæ nomen posuit. Et litare dixit significanter, quod propriè significat sacrificio facto placare numen; authore Macrobio.* Gelidus.] *Periphrasis timoris, ab accidentibus.* Protrahit.] *inuitum,* A *adeoq; resistantem Calchantem. Conciliat Vlysii, abundè Troianis inuiso, manus odium.* Flagitat.] *Improbitatem in petendo signat.* Canebant.] *Diuinatio uulgi, ab antecedente odio & simultate.*

Ille.] *Calchas. Exaggerat improbitatem Vlyssis. Habet & ipsa oratio gradationem. Silet decem dies: totidem latet: negat se quenquam proditurum, qui est destinetur ad cædem.* Sua.] *Emphasis. Creditur hoc quoq; summa time quia nulla causa est, cur falsum putetur, tametsi planè cōfictum sit.* Opponere morti,] *dixit, pro destinare ad cædem.* Vix tandem.] *Summam difficultatem in prodendo ostendit; qui ægrè improbis Vlyssis clamoribus perpulsus, sed ex composito se depoposcit.*

Composito.] *non iussu oraculi, sed ex Vlyssis libidine & compacto. Causas retulit: Palamedis propinquitatem consanguineam, & uindictæ comminationem.*

Ara.] *ad uictimam: id est, hostiam, cuius capite secundus uentus in patriam soluturis redimeretur.* Vnius.] *Pathos à sua persona.*

ARGVMENTVM. B

Declarata oraculi uoluntate Sinonis non erat differenda cædes: ergo paratis frugibus: id est, mola salsa, reliquisq; rebus sacrificio necessarijs, vbi ad aram constitutus est, effugisse limoso in lacu latuisse ac se nece illa eripuisse ait.

NASC. †al.Ergo

†Iamq; dies infanda aderat, mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, & circum tempora uittæ:
Eripui (fateor) letho me, & uincula rupi,
Limosoq; lacu, per noctem obscurus in ulua
Delitui, dum uela darent, si fortè dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla uidēdi,
Nec dulceis natos, exoptatumq; parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum † cæde piabūt. †al.morte
Quod te, per superos, & conscia numina ueri,
Per, si qua est, quę restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

Iamqve dies infanda.] *mihi scilicet propter id, quod sequit:* Mihi sacra parari.] *quæ ad ornandam, ad explorandā, & ad mactandam uictimā in sacris adhiberi solebāt.* Et salsę fruges.] *à communi ad separatā sacrorum enumerationem transit: in quibus recensendis mores Romanorū, ut passim facere solet, attingit: hac de re Ouid. in primo Fast. Diony in sept. & in primo non pauca meminerunt.*

Eripui (fateor) letho me.] *confessio criminis: piaculum enim dederat, quia cùm morti addictus fuisset, ab ara profugerat, sed hoc criminis genus ipse defendit ueniali statu, aufugi ut uiuerē.* Et uincula rupi.] *tacitæ sūnæ obiectionem occupat. Occurrebat enim, quo modo aufugerat uinculis ligatus: nam uictimæ ad aras in uinculis ducebantur, deinde solutæ mactabantur: quæ si uel aufugissent, uel, cum uecte ferirentur, reluctassent, aut mugissent, piaculum erat.* Limosoq; lacu, per noctem obscurus in ulua Delitui.] *à loco, & à tempore fugam uerisimilem facit: nam locus illi ad latendum idoneus fuit lacus limosus, uluaq; obtectus: nec tempus opportunū defuit, noctis uidelicet obscuritas.* Si fortè dedissēt.] *astutè, & oratoriè nec negat, nec planè confirmat Græcos nauigasse: ne, aut Troianis demat securitatem, aut quæ suprà dixerat, non posse Græcos, nisi homine litato, nauigare, falsa esse uideantur: etiam artis est (uti rhetores admonent) in angustia argumentorum nihil affirmare, sed incertis uti sermonibus.* Nec mihi iam patriam antiquā spes ulla uidēdi, Nec dulceis natos, exoptatumq; parentem.] *cōfirmata iam circūstātijs causa sua, locum communem inducit conquestionis, ut auditorū animos magis exsuscitet, & ad misericordiam uehemēter inclinet: si quidem naturale est, ut fidem sequatur motus: nemo enim ea de re mouetur, de qua sit, ne ita dubitet: præterea loci communes, qui aut per indignationem, aut per conquestionem inducuntur, suscipere debent (ut inquit Cicero in partit.) omnia elocutionum ornamenta, in quibus suauitatis, & grauitatis plurimūm consistat. Cuius rei non ignarus Virgil. omnia, quæ artis sunt, quaq; affectibus conueniunt, in hunc contulisse locum uidetur. Singula* C *enim singulis epithetis exornat, atq; illis quidem epithetis, quæ mouendæ commiserationis uim maximam habent:* patriam antiquam: *id est, charam:* dulceis natos: *&* optatumq; parentē. Quos illi fors ad pœnas.] *commiserationem exaggerat ex parentis, liberorumq; supplicio. Non dissimili ferè ratione conqueritur apud Euripidem Medea, uerita ne sui filij aut à noua Iasonis uxore occidantur, aut in exilium agantur.* Quod te, per superos.] *deprecatio est à pietate: qua sæpenumerò uti solent: qui in extremis uitæ periculis uersantur. Turnus apud Virg. in 12. Aen moriturus obsecratione utitur.*

—— *miseri te si qua parentis* "
Tangere cura potest, oro: fuit & tibi talis "
Anchises genitor, Dauni miserere senectæ. "

Et

A *Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,*
Redde meis.

Miserere laborum Tantorum.] *odiosus Troianis, quia Graecus est, astutè ex suis calamitatibus misericordiam mouet: per quam auditorũ quoq; beneuolentiam colligit ex persona sua. Etenim ex nostra persona auditorum quoq; beneuolentiam contrahimus (ut inquit Cicero) si prece, & obsecratione humili, ac supplici utimur.*

Miserere animi non digna ferentis.] *auget commiserationis affectum per locum communem ex innocentia animi sui: per quam indignum esse ostendit, ut neci tradatur.*

LAMB. Hort. SACRA.] *far tostum sale conspersum, quo hostia aspergebatur. Describit ceremoniarum partem in id genus sacrificijs.* Salsae.] *Interpretatio: uidelicet quae sacra parabantur. Periphrasis est molae, quae ex hordeo, sale admisto, conficiebatur. Haec uiuis capitibus hostiarum animalium, antequàm mactarentur, inspergebatur, infundebaturq́. hinc uerbum* immolare, *pro sacrificare, Graeci* ὀλὰς *&* ὀλοχύτας *appellant. Homeri enarrator Iliad. 2. duas potissimùm causas ex Theophrasto de inuentionibus adducit:* ἤτοι πολυπλήθειας χάριν, ἢ μνήμην ποιούμενοι τῆς ἀρχαίας βρώσεως. ὡς γάρ φασι τινὲς φρασὶν ἐν τῷ περὶ εὑρημάτων, πρὶν ἢ μαθεῖν οἱ ἄνθρωποι ἀλεῖν τὸν δημητριακὸν καρπὸν, οὕτω σῖτον αὐτὸν ἤσθιον, ὅθεν ὀλὰς αὐτοὺς φησὶν ὁ ποιητής. B *Vel propagationis, inquit, gratia, uel ob memoriam prisci uictus: etenim antequàm mortales usum molendi frumenti didicissent, hordeo ita integro ac nondum confecto uesci consueuêre. Quare eas fruges Homerus* ὀλὰς *etiam uocat,* ἀπὸ τῆς ὀλῆς, *hordeo. Et Latini à molendo, molam dixêre.* Vittae.] *ornaméta capitis, quibus uictimae cadendae obnubebãtur: à Graecis* ταινίας *dictas opinor: id est, fibras,* ἢ φάσκε, ἀνωπὶς, ἀναδήματα. *Quare explicanter addit,* Circum tempora.

Fateor.] *Callida confessio culpae nullius apud hostes, quibus* ἀνθρώπων ἐχθρῶν *longè erat gratissimum, ut constet ratio, quae euaserit.* Vincula.] *Simile uerò hoc nequaquam est: sed hostes effusa laetitia demulcti, & uerisimili per omnia narratione capti, leuiusculam uanitatem in clausula non obseruarunt.* Obscurus.] *Hypallage, per obscuram noctem. Existimant Poëtam ad Marij casum hic respexisse, ut postea ad Pompeij, cùm de Priamo canit:*

——iacet ingens littore truncus.

Darent.] *Collusio. Caeterùm nulla causa est, cur ista uel secus, uel non facta esse existimentur.* Nec mihi.] *Narrationem excipiunt affectus* καὶ οἶκτοι: *primùm à loco, cùm reditũ in patriam sibi praeclusum dicat. & addit amplificationem,* Antiquam. Natos.] *Pathos à pio, erga liberos & parentem: quos charissimos in uita mortales habent.* Poenas.] *Pathos à tormentis praeter meritũ. Quod tamen callidè in ambiguo ponit, ne id quod incertum est, ridiculè ac stultè affirmare dicatur.*

Miserorum.] *Pathos ab innocentia suorũ, qui nihil sunt commeriti.* Quod te.] *Peroratio constat obtestatione, qua affectus regi & misericordiam supplex mouet.*

Veri.] *Amphibolum hoc. nõ ut coarguat se per omnia uera narrasse, atq; hac deos testes inuocare, id quod Priamus & circumfusa multitudo existimat: sed obtestatur regem per deos, quos nihil latet, conscios omnis ueritatis, qui bonos respiciunt & curant, malos uicissim puniunt. Iam & copia est: per superos, per numina. Et anaphora* Per, *ac* Miserere, *affectus complectuntur: tametsi singulis propè uerbis insit pathos.*

ARGVMENTVM.

Sinoni vitam dant Troiani, ac de machina, quae, aut cuius rei gratia structa sit, ipsum interrogant.

His lacrymis uitam damus, & miserescimus ultrò.
Ipse uiro primus manicas, atq; arcta leuari
Vincla iubet Priamus, dictisq́; ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere Graios:
Noster eris: mihiq́; haec edissere uera roganti.
Quò molẽ hãc immanis equi statuere? quis author?
Quidue petũt? quae relligio, aut quae machina belli?
Dixerat ——.

NASC. His lacrymis.] *Troianos à clementia, & pietate commẽdat: quos uel hostium lacrymae, & calamitates mouent. Occultè tamen (ut mihi quidem* C *uidetur) ex persona Poëtae Troianorũ leuitas, ac imprudentia notatur: quod hosti, praesertim Graeco, tam citò, tamq́ facilè crediderint.*

Miserescimus.] *tragicum uerbum.*

Quisquis es, amissos.] *requisiturus à Sinone Priamus, quidnam petant, quidue moliantur Graeci primùm, ut par est, eum securum reddit, omniaq́ ei beneuolentiae, humanitatisq́ signa ostendit, quò liberiùs, quod nouit, eloqui possit. Nullum sanè maius beneuolentiae signum ostendere poterat Sinoni Priamus, quàm deposita penè regis maiestate, cum hoste, & captiuo perinde loqui, atq; cum amico amicus, aut cum fratre frater.*

Mihiq́; haec edissere uera roganti.] *hoc uerbum* edissero *etsi Donato in Terent. hominis est scrupulosè aliquid interrogantis quale illud est Virgilianum 3. Eclog.*

Dic mihi Damoeta cuium pecus? ——.

Tamen hic (ut mihi quidem uidetur) animi est simpliciter interrogantis, ut ordine, quod scire uelit, intelligat: non enim edisserere est simpliciter docere, sed ordine aliquid alicui explanare. Cicero Bruto: Quis in docendo, edisserendoq́ (id est, ordine explicando) subtilior?

Quò molem hanc immanis equi?] *id est, cur, ad quid. Propositio distributa per enumerationem ex arte petita: nam hic tria quaeruntur, quae in causis coniecturalibus argumentãdi materiam suggerunt: causam, personam, rem: causam quaerit, cùm ait:* Quò molem hanc immanis equi? *personam,* quis auctor? *rem,* quae machina belli? *sunt alia duo,* quidue petũt? quae religio? *quae ad causam referri uidentur.*

PRIMVM *fuit, ut mendacijs, sed uerisimilibus consuta oratione, motum Priamum hominis misereret: proximum, ut misertus, uirum solueret: postremum, ut eum in sua gẽtis album & numerum reciperet, & quae reliqua superessent, ne qua doli pars deesset, percontaretur.* LAMB. Hort. Manicas.] *Epexegesi interpretatur, quid uocet* manicas, *arcta*

uincula. Alioqui uestis pars, quæ manus in tunicis conteguntur, manicæ dicuntur. Vincla.] *pro uincula: syncope.* Noster.] *Verba hæc postea fuerunt Imperatoris Romani, transfugã in gratiã recipientis, quæ Poëta uetustate donat.* Quo molem.] *Ne quid ad errorẽ desideretur, pergit Priamus homini ad nouã uanæ historiæ telam contexendam, materiam suppeditare: ad quorum singula hic architectus respondeat. Sunt autem hæc interrogationum capita: Quo consilio hic equus erectus est? quis fecit? qua occasione? cui diuo constitutus est?* A

ARGVMENTVM.

Lex cùm Græcorum, tum etiam Rom. militaris fuit, ne quis militari sacramento obstrictus, à militia priùs recederet, quàm legitimũ militiæ tempus compleuisset (fuit autem spatium quinq; & viginti annorum) neu patriam turbaret, nec proderet: sed pro aris, & focis strenuè dimicaret: vaferrimus igitur Sinon persecutus, vt ipse ait, à Græcis, receptus verò humanissimè à Troianis, cum audiat se à rege Priamo interrogari de ijs, quæ ad machinam illam pertinẽt, responso se accingit, & quasi magna nec euulganda dicturus, sublatis in altum manibus Deos protestatur, se nullis amplius teneri Græcorum legibus, ideoq; licere sibi omnia palàm proferre, omnia retegere, quæ Troianorum de se ipso optimè meritorum interesse videantur.

—ille dolis instructus, & arte Pelasga,
Sustulit exutas uinclis ad sydera palmas.
Vos æterni ignes, & non uiolabile uestrum
Testor numen, ait: uos aræ, ensesq; nefandi,
Quos fugi, † uittæq; Deûm, quas hostia gessi.
Fas mihi Graiorum sacrata † reuoluere iura,
Fas odisse uiros, atq; omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis maneas, seruataq; serues
Troia fidem, si uera feram, si magna rependam.

† al. uittæq;. Deûm,
† al. resoluere

NASC.] ILLE dolis instructus, & arte Pelasga.] *ex unius Græci persona omnes cõmuniter Græcos deturpat: ita etiã antea fecisse uidetur eo uersu:*

» *Tum uerò ardemus scitari, & quærere causas,*
» *Ignari scelerũ tantorum, artisq; Pelasgæ.* Sustulit exutas uinclis.] *uafer, ac dolis plenus homo, ne suorum proditor, sed uir planè bonus esse uideatur, probitatis, innocentiæq; suæ Deos testes citat.* Vos æterni ignes.] *exorditur per insinuationem ab obtestatione, ut maiorem sibi fidem aucupetur. Enumerat partim quæ fugit, partim nominat, quæ gessit.* Deos: *id est, Solem & Lunam (ita enim mihi potiùs intelligendum uidetur, quàm de ignibus arárum) aras, uittasq; per ἀποστροφὴν testes citat: in hac autem tota obtestatione attentos reddit auditores ex inuocationis magnitudine, tanquam ex ea re, quæ magni aliquid significare uideatur: & beneuolos ex demonstratione sui periculi: ex quo ingens commiseratio excitatur per locum communem: ualde enim auditoris animus commouetur, inquit Cicero, ubi oratio ad mutas animiq; expertes res refertur. Cicero pro Milone: Vos Albani tumuli, atq; luci, uos, inquam, imploro, atq; obtestor, uos Albanorum obrutæ aræ, & quæ sequuntur.* Vittæq;. Deûm, quas hostia gessi.] *nõ displicet, quod in antiquis aliquot libris punctũ animaduerti ante Deum, ut sit: quas hostia Deûm gessi: aliter tamen ferè sentiunt interpretes.*

Fas mihi Graiorum.] *excusat proditionẽ suam, siue desertionem à uiolentia Græcorum, in quam ipse fraude Vlyssis inciderat. Alludit autem ad sacramentum militare, quod Græci ὅρκον στρατικὸν appellant, de quo paucis hic Seruius. Tu uerò adeas Iulium Pollucem, qui libro 8. capite 30. copiosiùs hac de re differit.*

Fas odisse uiros.] *exaggeratio indignationis: quam elegans exornat ἀναφορὰ, atq; dissolutio, quæ Græcis διάλυσις appellatur. ambiguè tamen loquitur: nã & ad Græcos, & ad Troianos referri potest.*

Atq; omnia ferre sub auras, Si qua tegũt.] *omnia euulgare, si qua sunt occulta: propter ea, quæ latent in equo.* Tu modò promissis maneas.] *fraudulentus fraudem timet: ideo sub conditione loquitur, se omnia dicturum, quæ nouit, modò fidem seruent, promissisq; maneant.*

Seruataq; serues.] *pulchra, atq; elegans deriuatio.* B

Troia fidem.] *prudenter, quod rex pollicitus est, id ab urbe tota sibi præstari uult: nam quod rex promittit, respub. polliceri uidetur.* Si uera feram, si magna rependam.] *beneficium suũ extollit, magnaq; rependere pollicetur, qui uitæ, ac libertatis præmia est consecutus.*

PELASGA.] *fraude planè Græca Pelasgi, à Pelasgo rege, qui primus in Arcadia propter corporis & robur & pulchritudinem imperio præfectus fuit, dicti sunt, ut Pausanias in Arcadicis author est. Primus is tuguria aduersus æstum & frigus inuenisse creditur: primus tunicas ex corijs animantium conficere docuit. Ob hæc & alia utilissima inuenta herbarum & radicum, tota ea regio Pelasgia, ipsi uerò Pelasgi appellari cœperunt. Alij Pelasgum Argiuum fuisse credunt, qui cùm in Thessalia consedisset, ipsam de suo nomine Pelasgiam nuncupasse. Eustathius autumat, Pelasgum Eumonis fuisse filium & Larissæ: fratres habuisse Phthium & Achæum: atque ita à Pelasgo Pelasgiam, ut à Phthio Phthiam, & ab Achæo Achaiam nominatam. De Pelasgia aliàs à nobis est annotatum.* LAMB. Hort. C

Vos æterni.] *Attentio à religioso iureiurãdo, seu cõtestatione deorum, quòd uera sit dicturus. Deprecatur notam, quod Græcorum: hoc est, gentis suæ sic de se meritæ religionem, hostibus, in quorum ius uenit, sit proditurus. Captat & beneuolentiam, à periculi sui iteratione.*

Aeterni ignes, & non uiolabile uestrum.] *Vesta: uel, ô Sol, Luna, & sydera cœlestia, quæ propter perpetuam lucem, per similitudinẽ, ignes cœlestes dicuntur. Est autem quædam coacervatio eorum, quæ testes citat.*

Sacrata.] *execrabilia & abominanda hic uocat.*

Ferre.] *propalare ac detegere citra ullum crimen.*

Tegunt.] *Heterosis generis, pro teguntur.* Fas odisse uiros.] *Ad figurandam narrationem hæc pertinent, ut & illud:*

—quod dij prius omen in ipsos Conuertant—.

Tenecr.] *Causa ab honesto: Patrijs legibus absolutus fuit,*

A *sum, quod in hostium ditionem belli iure ueni: non sponte quidem, sed inuitus, sed coactus, meorū mysteria prodam.*

Magna.] *eru beneficij compensationem, &, ut sic dicam, hostimentum.*

ARGVMENTVM.

Palladem, quæ Græcis semper fauerat, illis iratam fuisse conatur ostēdere, ex quo eius simulachrum Vlysses, ac Diomedes de arce sustulerunt: quod etiam signis non obscuris declarauit.

NASC.

† al. auxilio

† al. Tytides,

† al. Omina ni repetant Argis,

† al. currus

† al. omina

Omnis spes Danaûm, & cœpti fiducia belli,
Palladis † auxilijs semper stetit. impius ex quo
† Tydides sed enim scelerumq; inuentor Vlysses,
Fatale aggresi sacrato auellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuêre sacram effigiem, manibusq; cruentis,
Virgineas ausi diuæ contingere uittas,
Ex illo fluere, ac retrò sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ uires, auersa Deæ mens,
Nec dubijs ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum, arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis: salsusq; per artus
Sudor ijt, terq; ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamq; ferens, hastamq; trementem.
Extemplò tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
† Omnia ni repetant Argos, numenq; reducant,
Quod pelago & † curuis secum aduexêre carinis.
Et nunc, quòd patrias uento petiêre Mycenas,
Arma, deosq; parant comites, pelagoq; remenso
Improuisi aderunt: ita digerit † omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuêre, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloq; educere iussit,
Ne recipi portis, aut duci in mœnia posit:
Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam si uestra manus uiolasset dona Mineruæ,
Tum magnū exitiū (quod dij prius omen in ipsum
Conuertant) Priami imperio, Phrygibusq; futurū.
Sin manibus uestris uestram ascendisset in urbem,
Vltrò Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.

OMNIS spes.] *narrationem aggreditur: in qua falsi uera cōfundit. Exorditur à ueris, ut falsa faciliùs persuadeat. Nam uerū est, quod fauit semper Mineruæ Græcis, & ab Vlysse, ac Diomede constat sublatū fuisse Palladium: atque primo non primis, sed nouissimis occurrit: quæ religio quò* B *fallendi (ut ait Tib. Donatus) promptior pateret occasio, sanè graue, ac detestādum facinus in Palladio surripiendo ab Vlysse, & Diomede admissum fuisse ordine describit: cuius etiam atrocitatem ex circumstantijs uehemēter exaggerat. Nā templum Mineruæ sacratū aggressi sunt, cuius adytum occupare sine ueneratione nefas est. Templi custodes cæsi, & usq; ad Deæ simulachrū gradatim uentum est: quod quidem tum nefariorum hominum oculis uisum, tum manibus humano sanguine pollutis contrectatum: eiusq; uultus, ac* C *uittæ, quibus ornatū erat, totum deniq; corpus incestatum, atq; pollutum est.* Scelerumq; inuentor.] *ob proditum inprimis Palamedem.* Impius ex quo Tydides.] *Diomedem impietatis arguit: Vlyssem uerò ex minus criminis inuidia pluribus criminibus maculat.*

Fatale aggresi.] *Vlysis, & Diomedis temeritatem in ipsa criminis amplificatione triplici ratione detestatur: quod rem fatalem, ac numinis, diuinitatisq; plenam, quod de loco sacro, quod confidenter surripuerunt: ergo in singulis singula sunt sacrilegij genera.* Auellere. *aūt μεταφορικῶς à plantis pro uiolenter surripere positum est: ut ostenderet Poëta simulachrum inuita Dea fuisse sublatum. De Palladio præter cæteros Iulius Pollux lib. oct. capite 5. multa docet non aspernanda.* Cæsis summæ custodib arcis.] *crimē amplificat per locum communem. Ad sacrilegium accessisse homicidium dicit: hæc autem cum indignatione, & acrimonia pronuncianda esse uidentur, quòd custodes templi, quod in templo, ac in ipso pené templi adyto ante ora Palladis occisi sint.* Sacram effigiē.] *expolitione rem uariat, ornatq; orationem: nam modò Palladium, modò sacram effigiem, interdum etiam simulachrū dicit.*

Manibusq; cruentis.] *alius communis locus indignationis ad sceleris atrocitatem amplificandam: quo eorum temeritatem, ac impietatem notat: qui quasi Deos nō crederēt, aut certè negligeret, cæde, ac impietatis crimine polluti, eius sacra manibus contrectare non dubitarint, quæ solis sacerdotibus, atq; illis quidem omni peccatorū labe expiatis contrectare licet.*

Ex illo fluere, ac retrò.] *pœnā ex peccato describit: mouetque commiserationem ex desperatione Græcorum uictoriæ: ex illo autem Græcè dictū est. sicut ex quo. Virgil. 2. Aeneid.*

"——ex quo me diuûm pater, atq; hominum rex
"Fulminis afflauit uentis. *Græci ijsi dicunt.*

Hom. Iliad primo:

"Ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
" Ἀτρείδης τε ἄναξ ἀνδρῶν, καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Auersa Deæ mens.] *ad commiserationem amplificandam causam addit desperationis rerum Græcarū, quia irata illis Dea est: est autem ingens misericordiæ affectus dicere Deos alicui esse aduersos.* Nec dubijs ea signa dedit.] *Deam Græcis iratam esse confirmat à signis: & est occupatio obiectionis, quam Græci πρόληψιν uocant: nam occurrebat qui sciri poterat Deam Græcis iratam esse? respondet id signis non obscuris declaratum fuisse: & si absq; signis probabile uideri poterat ob nimiam Græcorū impietatem erga illam: nam Palladium ab Vlysse, & Diomede sublatum fuisse, Troiani non ignorabant: & tantum sceleris conatum, tantamq; animi (ut ita dicam) ingratitudinem non ira Palladis tantùm, sed graui quoq; supplicio dignam fuisse facilè iudicabant.*

Vix

Vix positum castris.] *signa recenset, quæ ex simulachro Palladis apparuerint: quibus planè indicabatur Deam Græcis iratam: unde ingens deduci potest commiserationis affectus per locum communẽ ab infelicitate, & à commutatione Græcorum fortunæ.* Arsêre coruscæ.] *primũ signum ualde portentosum, atq; aspectu horridum: quid enim horridius, quàm muti simulachri oculos flagrantes uidere?* Salsusq; per artus.] *alterum signũ primo non minus prodigiosum: non enim potest ex muto simulachro sudor emanare, nisi malum aliquod portendat immensum. Olim Apollinis simulachrum Cumis, Romæ initio belli Marsici Deorum statuæ sudarunt. auctor Cic. in primo de Diuinat: hîc uerò additur salsus: quod futurum laborem, ut ait Seruius, portendit.*

Terq; ipsa solo.] *tertium signum cæterorum maximum: quò planè Græcis inimicam se Dea profiteri uidebatur: hastam enim mouebat, & clypeum: quasi eos ad prælium ciere uellet.* Extemplò tentanda fuga.] *amplificat ab auctoritate Calchantis sacerdotis: qui prodigiorum peritiss. quid illa portenderent signa, optimè nouerat.*

Omina ni repetant Argis.] *rem uerisimilem facit ex augurali disciplina, & ex more cùm Græcorũ, tùm etiam Romanorũ: qui, si fortè aliquid parùm prosperè cessisset, auguria repetebãt. Nam sublato Palladio cùm multa futurorum malorum signa apparuissent, Græci Argis repetenda esse indicarunt auguria, ut Deam placarent, propterea subdit:* Numenq; reducãt.] *id est, sibi reconcilient.* Arma, Deosq; parant comites.] *callidè Troianos de futuro sollicitos reddit admonens, quod illis contrarium erat, reuersuros Græcos, ut præsertim securitatem firmet.* Hanc pro Palladio moniti.] *causam effictæ machinæ exponit, quam totã religioni tribuit: sic enim faciliùs fidẽ facere poterat, quia cum ui sublatum Palladium fuisset, non obscura coniectura ab omnibus firmari poterat, Deam Græcis iratam esse: respondet autem illi parti quæ religio ?* Hanc tamen immensam.] *declarat auctorem facti: quem Calchanta fuisse dicit, ut negocio fidem augeat ex auctoritate uatis: quasi omnia diuino consilio facta esse uideantur: & est illius partis responsio. Quis auctor.* Cœloq; educere.] *ὑπερβολικῶς equi magnitudinẽ extollit.* Ne recipi portis.] *ad illud respondet,* Quo molem hanc *& est principalis causa: ad quam aliæ referuntur, ut anteà docuimus. Duplicem uerò facti rationem assignat: sed altera ex altera pendet, quam uerisimilem reddit ex inimicitia Græcorũ cum Troianis. Nam si in urbem receptus equus fuisset, dicebat* Calchas, *Palladem rursus Troianorum causam esse suscepturã: ne igitur Deæ beneficio aliquo potiri, aut cultu antiquæ religionis subleuari possent, equum tanta magnitudine fabricandum iussit, ne portis ciuitatis recipi posset.* Neu populum antiqua.] *hæc causa est, quæ à superiori pendet, sed hæc principalior est: quare nolebat Calchas equum intra urbem duci posse? ne fortè Dea pristino religionis cultu, ac pietate Troianorum adducta, hoc etiam nouo pietatis affectu, quod equum sibi uotum in urbem recepissent, illis denuò fauere inciperet. Antiqua uerò* religione *ideo dixisse uidetur, quia Troiani, ut alibi Seruius admonuit, ab Atheniensibus propter Dardanum, & Teucrum originem ducentes, Mineruam iam inde ab initio coluerunt.* Nam si uestra manus.] *ex superioribus rationibus conclusionem ancipitem colligit, & bimembrem: cuius artificium, atque adeò totum Sinonis consilium eò tendit, ut Troianos perterrefaciat,* A
territosq; in suam sententiam trahat: quos iam reliquis in rebus persuasos esse animaduertit. Quod Dij prius omen.] *reiectio est cum detestatione. Græcus Græco imprecatur, tanquam ipse non sit amplius Græcus: quia audierat, noster eris. idq; ad Troianorum beneuolentiam sibi conciliandam facit. tale illud ferè est Virgilianum:*

——dij capiti ipsius, generiq; reseruent.

Et fortasse ad illud Teocriti alludit in Bucoliastis:

Αὐτὰρ ὁ μάντις ὁ τήλεμος ἔχθρ᾽ ἀγορεύων
Ἔχθρὰ φέροι ποτὶ οἶκον, ὅπως τεκέεσσι φυλάξῃ. id est,
Telemus at uates, mihi qui canit omnia dira,
Dira domum referat, quo natis illa reseruet.

Hinc ortum adagium uidetur: Vates omen secum auferat.

Sin manibus uestris.] *alterum est conclusionis membrum superiori contrarium: ubi occultè adhortari uidetur Troianos ab utili, ut equum illæsum in urbem recipiãt. Quod ut faciliùs persuadeat, eos in spem adducit futuræ ultionis in Græcos.* Et nostros.] *quasi unus ex Troianis loquitur.* B

OMNIS spes.] *Narrationis principium, à salutis Troianorum ratione, quam Palladij beneficio fatalẽ credebant, quod penes ipsos seruabatur.* LAMB. Hort. *Palladium hoc, quidam Apollinis simulachrum fuisse existimarunt: alij breue scutum è cœlo lapsum, quod in medio arcis collocatum erat, seruabaturq; diligenti custodia: & quidem huiusmodi fati opinione, quamdiu intra urbem esset, nunquam fore, ut ea ab hostibus caperetur. Huius oraculi Vlysses & Diomedes gnari ac memores, per cloacas & aquæductus in urbem peruenerunt, & Palladium cæsis uigilibus sustulerunt: id quod Poëta perspicuè indicat, cùm dicit,* cæsis custodibus arcis. *Redijt tamen postea miro casu rursum, iussu oraculi, in Troianorum ius: seruatumq; à uirginibus Vestalibus magna religione Romæ multis seculis fuit. Verisimilius tamen mihi uidetur, id quod alij produnt, fuisse Palladis signum, à qua nomen habet, è ligno compactum, oculos toruè mouens, & hastam manu uibrans. Pherecydes dicit, omnia simulacra humana manu non facta, & quicquid è cœlo in terrã deuoluitur, Palladia uocari. Tale fuit mineruæ Palladiũ, trium cubitorũ lõgitudine, ligneũ, in Pessinuntẽ Phrygiæ cœlo delapsum: unde Diodorus & Dion locũ nuncupatum authores sunt, ἀπὸ τοῦ πεσόντος, πεσινοῦς. Alius quidã historicus prodidit locum ita* C.
uocari, ἀπὸ τοῦ παλαιὸν ἐκεῖ πεσεῖν ἐν τῇ συμβολῇ τοῦ πολέμου, ὁπότε δὴ τὴν ἀρπαγὴν γαννυμήδους ἐμάχοντο, τάνταλος ὁ ἐραστὴς γαννυμήδους καὶ ἴλος ὁ ἀδελφός. *Ioannes Antiochenus tradit, non è cœlo cecidisse Palladium, sed Asiũ quendam mathematicum id admirabili horoscopia fecisse, ut scilicet ea urbs foret inexpugnabilis, neq; unquã caperetur, in qua custodiretur. Hoc donasse Troi, Apollodorus scribit, Ilũ, condito Ilio: sequutũ enim bouem, ac precatũ fuisse, ut prodigium uideret: iamq; tum decidisse Palladium, longũ tres cubitos, pedibus incedens, dextra hastam tenens, sinistra uerò fusum & colum. Refertur in Græcorum commẽtarijs de Pallade & Palladio huiusmodi fabula:* φασὶν ἀθηνᾶν παρὰ τοῦ τρίτωνος τρέφεσθαι, ᾧ θυγάτηρ ἦν παλλάς. ἀμφοτέρων δ᾽ ἀσκουσῶν τὰ κατὰ πόλεμον εἰς φιλονεικίαν ἐλθεῖν. μελλούσης δὲ πλήττειν τῆς παλλάδος, φοβηθεὶς ὁ ζεὺς ἀνέτεινε τὴν αἰγίδα, τρωθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀθηνᾶς ἔπεσε. ἀθηνᾶ δὲ περίλυπος ἐπ᾽ αὐτῇ γενομένη, ξόανον ἐκείνης ὅμοιον κατεσκεύασε,

A σαρκὸς, περιέθετο τοῖς στέρνοις, ὃ αἰγίδα καλοῦσιν, καὶ ἐτιμήσατο ἐφεσαμένη παρὰ τῷ Διί. ὕστερον δ' Ἠλέκτρα τοῦτον κατέπεσεν, ἔρριψε πρὸς τὴν Ἴλιον. De Palladio ita uaticinatur Cassandra apud Lycophronem:

» ἡ δ' ἐς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης
» γλήνας ἄνω στρέψασα χώσεται στρατῷ,
» ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διός,
» ἄνακτι χαλκοῦ βρέτμα τιμαλφέστατον.

Fabulæ occasionem de Palladio è cœlo lapso, præbuit Asius quidam mathematicus, quod ex horoscopo & astrologica ratione Troiam inexpugnabilem fore denunciasset. Sunt qui duo Palladia cœlo delapsa tradant: hoc Troianum, & Atheniense alterum: & illud multis seculis intra parietes absconditum fuisse, ac bello Mithridatico inuentum, Pollux lib. 7. cap. περὶ τῶν ἐν Ἀθήνῃσι δικαστηρίων, ὅθεν τε ἐπωνομάσθησαν. τὸ, inquit, ἐπὶ Παλλαδίῳ ἐν τούτῳ λαγχάνεται περὶ τῶν ἀκουσίων φόνων. μετὰ γὰρ Τροίας ἅλωσιν, Ἀργείων τινὰς τὸ Παλλάδιον ἔχοντας Φαλήρῳ προσβαλεῖν. ἀγνοίᾳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀναιρεθέντας ἀπορριφῆναι. καὶ τῶν μὲν οὐδὲν προσάπτεσθαι ζῴων. Ἀκάμαντα δὲ μηνῦσαι, ὅτι
B εἶεν Ἀργεῖοι τὸ Παλλάδιον ἔχοντες. καὶ οἱ μὲν ταφέντες, ἀγνῶτες προσηγορεύθησαν, τοῦ θεοῦ χρήσαντος. αὐτόθι δὲ ἱδρύθη τὸ Παλλάδιον, καὶ περὶ τῶν ἀκουσίων ἐν αὐτῷ δικάζεται. Suidas: Παλλάδιον ἦν ζώδιον μικρὸν ξύλινον, ὃ λέγουσιν ἄνω πεπτωκὸς, φυλάττον τὴν βασιλείαν τῆς Τροίας. ἐδόθη Τρωὶ τῷ βασιλεῖ, κτίσαντι τὴν πόλιν, ὑπὸ Ἀσίου τινὸς φιλοσόφου καὶ τελεστοῦ. διὸ εἰς τιμὴν Ἀσίου τὴν ὑπ' αὐτοῦ βασιλευομένην χώραν τὴν πρότερον Ἤπειρον λεγομένην, Ἀσίαν ἐκάλεσεν. οἱ δὲ ποιητικῶς γράψαντες, ἐκ τοῦ ἀέρος ἥκον τὸ Παλλάδιον τοῦτο κατενεχθῆναι τῷ Τρωὶ βασιλεύοντι Φρυγῶν. Meminit Herodianus lib. 1. Palladij, quod Commodi temporibus templo Vestæ ardente, uirgines Vestales in regiam per uiam sacram transtulerant. Arcis.] Hanc modò templum, modò summam arcem nuncupat, unde sublatum fuit. Quare Vlysses à Lycoph. λαθὼν uocatur, ὅτι τὸ Παλλάδιον τῆς Ἀθηνᾶς, ἀναλαβὼν μετὰ Διομήδους, ἐν τῇ Τροίᾳ ἔκλεψε, δόντος αὐτοῖς αὐτὸ τοῦ Ἀντήνορος. Θεανὼ γὰρ Ἀντήνορος γυνὴ, τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς ὑπῆρχεν ἱέρεια. Sunt qui scribunt, Antenorem id sustulisse, ac Theano ab eo acceptum tradidisse Græcis.
C Cæterùm de Palladio, diuersis historijs mistis, reliqua in tertio explicabuntur. Pallad.] Appositio: pathos ab impio. Illud uerò hoc loco obseruandum, Palladium nunc simulachrum, modò sacram effigiem & uittas etiam appellari. Scelerum.] Allusum est ad parœmiam, Vlysseum commentum: quod de callido, astuto & uafro dicebatur, Ὀδυσσέως μηχανή. Quare ab Homero nunc πολυμήχανος, nunc δολομήτις nuncupatur: & à Lycophrone λαμπουρίς, διὰ τὸ πανοῦργον εἶναι. Ex illo.] A' consequentibus sacrilegium ducum continuat narrationem. Fluere.] Metaphora, à re corporea ad incorpoream: dilabi. Necdub.] Confirmat à manifestis iræ diuinæ signis, quibus ipsi impietatis suæ admoniti, & de dea placanda, & ineunda fuga consultare occœperunt.

Tritonia.] Pallas: antonomasia hæc à Græcis & τριτογένεια dicitur, & τριτογένητος, ὅτι ἐν τῷ τρίτωνι ποταμῷ Λιβύης ἐγεννήθη: quòd in Tritone amne Libyæ sit nata. Secundum Callisthenem. ὅτι τρίτῃ τοῦ μηνὸς ἐγεννήθη, quòd tertio mensis die in lucem edita sit: quamobrem apud Athenienses tertius dies sacer Mineruæ est. ἢ ὅτι ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ἐγεννήθη, quòd è Iouis cerebro prodierit: nam Bœoti τριτὼ caput uocant. ἢ ὅτι ἡ αὐτὴ τῇ σελήνῃ ἐστίν· ἡ δὲ σελήνη ἀπὸ συνόδου τριταία φαίνεται. ἢ ὅτι ἡ αὐτὴ τῇ ψυχῇ ἐστι· τριμερὴς δὲ ἡ ψυχή· ἔχει γὰρ θυμικὸν, ἐπιθυμητικὸν, καὶ λογικόν. ἢ ὅτι ἡ αὐτή ἐστι τῷ ἀέρι· τρίτον δὲ ὁ ἀὴρ γίνεται, καὶ μεταβάλλεται ἔαρι, θέρει, χειμῶνι. τὸ γὰρ παλαιὸν τριμερὴς ἦν ὁ χρόνος. ἢ ὅτι ἡ αὐτή ἐστι τῇ φρονήσει. γεννηθεῖσα δὲ ἐκ τῆς τρίτης καὶ ἐκ τῆς κεφαλῆς, τρία παρέχει τοῖς ἐναντίοις. ἢ ὅτι κατὰ Δημόκριτον τρία ταῦτα χαρίζεται, βουλεύειν καλῶς, λέγειν ὀρθῶς, πράττειν δικαίως. Qui antiquitatis res diligenter digesserunt, produnt, anno LVIII. Isaaci, uirginem ad lacum Tritonidem apparuisse, quam Latini Mineruam uocarunt: à qua palude, Tritoniæ nomen accepit: ut Pallas dicta est à Pallante, uel Pallene Thraciæ insula, in qua nutrita creditur: uel à Pallante gigante, ab ea interfecto. Scribunt amnem Tritonem esse in Libya, ad quem natam eam arbitrantur. τὴν παρὰ τῷ τρίτωνι ποταμῷ γεννηθεῖσαν, ὅς ἐστι τῆς Λιβύης. ἢ περὶ τρίτωνι τῷ ποταμῷ Λιβύης ἐμφανισθεῖσαν. ἢ ἀπὸ τοῦ τρεῖν, ἐμποιεῖν τοῖς πολεμίοις. Tritonem aiunt esse in extrema ora Africæ, circa Syrtes: uel, ut alij, inter utramque. alij citra minorem Syrtim: ubi in uastam paludem Tritonidem funditur. Circa Tritonidem habitant Machlyes & Auses, quorum puellæ sacro Mineruali in turmas diuisæ, fustibus sese & lapidibus incessunt, fatentes se morem patrium seruare. Tum si quæ acceptis uulneribus ceciderint, eas negant uirgines fuisse. Quæ uerò omnium fortissima iudicetur, eam Græco armorum apparatu, & crista Corinthia in currum sublatam, circa paludem magno fusorum applausu circumferunt. Sic scribit Herodot. & item Mela, non solùm omnem Tritonem ab ingenti palude Tritonide, supra sinum Syrtis recipi, unde Mineruæ cognomen inditum sit, ibi genitæ, ut incolæ arbitrantur: uerumetiam fabulam ei rei fidem aliquam facere, quòd eum, quem natalem illius putant diem, ludicris uirginum inter se decertantium celebrent. Tres Tritones fuisse produntur: Bœotiæ unum, Thessaliæ alterum, tertium Libyæ. ἐν δὲ τῷ κατὰ Λιβύην ἐτέχθη ἡ Ἀθηνᾶ. Hinc Pallantias, teste Plinio, à Callimacho appellata est. Luminib.] Lycoph. γλήνας ἄνω στρέψασα. Solo.] Soli appellatione omne id continetur, quicquid aliquid dorso suo sustinet. Salsus.] Salsus is sudor est, qui per tertiam digestionem seuocatur: salsus ob id, quòd dulcissima alimentorum pars ad totum corpus nutriendum sumatur: inconcocta partim in urinam, partim in sudorem uertitur. Hic salsus ob id erumpit, quòd aqueæ portiones terreis admixtæ, salsedinem faciant. Arsere.] A' signis, seu accidentibus iræ. Extemplò.] Consilium ab antecedentibus collectum. Argolicis.] Græcis. Omnia.] Non potest Troia excindi, ni omina è Græcia repetant. Quæ omina dicat, mox reddit: ni Palladium restituant, quod in Græciam ablegarant. Respexit Poëta ad id, quod è ueteri Rom. disciplina erat, ut si res parùm fœliciter cecidissent, auspicia ad urbem repeterentur. Hanc pro.] Redditio ad id quod rogarat Priamus, cur molem hanc statuissent. Nefas.] sacrilegium Vlyssis ac Diomedis, qui Palladium è templo Mineruæ sustulerant per furtum.

Calchas.] author cõsilij, ut hæc prodigiosa moles equi erigeretur. Hanc à materia describit, & addit hyperbolen. Ne recipi.] A' causa finali, ad id quod rex percon-

tatus fuerat: Quidúe petunt, quæ relligio? Hæc ancora & cardo doli est, ut scilicet diruitis muris, uasta machina in urbem portetur, eáq; Græcis agminibus pateferet. Nam si.] Antithesi persuadet, deiectis muris in urbem introducendum, & à uiolando terret, intellecta religione à metu incommodorum: id est, euersionis urbis Troianæ. Quod dij.] Ficta imprecatio, ne iam hostium factus, suis fauere uideatur. Ipsum] Calchantem, huius consilij authorem. Sin manibus.] Altera antitheseos pars, quæ à spe futuræ non solùm uindictæ, sed uictoriæ de hostibus, equum intra muros trahendum persuadet. Asiam.] Metonymia, Asiaticos: & synecdoche est, Asia pro Phrygia, totum pro parte. Pelopeia.] Græcorum; antonomasia. Pelops & Atreus fratres fuerunt. Ex Pelope Tantalus, ex Atreo Agamemnon & Menelaus prognati sunt. Sunt qui Pelopem Atrei patrem fuisse contendant. Tantali certè filius fuit, & Diones Atlantis. Hic cùm esset conuiuio deorum exceptus, à Tantalo cæsus, & in lebete percoctus, dijs comedendus appositus fuit. Ceres, absumpto brachio, cùm cætera membra rursum diuorum beneficio coiuissent, eburneum restituit. Secundum quosdam Lydus, alios item Paphlagon fuit. Cæterùm longum nimis foret, & odiosum, hîc ea referre, quæ de Pelope fabulantur. Pelopeia.] Achaicum bellum indicat, quod Romani postea cum Achæis gesserunt. Achaia enim in Peloponneso est, itidem ut Mycenæ, & Lacedæmon, patria ducum Græcorum. Peloponnesum, nomen à Pelope nactam ferunt. Pelops Hippodamia suis artibus potitus, cùm fortè illa sitiret, secessit in locum quendam quò iter erat. A Dum it haustum ille uxori aquam, Myrtilus mulieri uitium offerre uoluisse perhibetur. Pelope reuerso, Hippodamia hominem accusauit, ut à quo uis sibi illata esset: aut certè, ut nonnulli narrant, dedecus propositum tantum foret. Quare à Pelope stomachi pleno circa Geræstum promontorium præcipitatus fuit. Ille iam moriens, horrendum diris Pelopidas deuouit. A' Myrtilo Myrtoum mare inde denominatum fuit. Pelops sub hæc penitùs in mediterraneum profectus, Vulcano expiatus, suscepta Pissa Oenomai regno, et Apia, Pelasgia tum dicta, totam eam peninsulam Peloponnesum de suo nomine nuncupauit. Itaque Pelopeia mœnia, (ut dixi,) Achaiam, Peloponnesumq; adeò totam, in qua Mycenæ sunt, Agamemnonis regnum: Argos item & Lacedæmonem, unde Menelaus & Helena profecti erant, bello à Phrygibus petendam, & de ijs Troianos triumphum acturos dicit, si monstrum equi portis recipiatur. Digeritur & ad istum modum historia. Pelops iniustum imperium patris fugiens, in Græciam uenit, ubi uirtute pariter & diuitijs instructus, regnum obtinuit. Oenomaum Alxionis filium, uel (ut poëtæ fabulantur) Martis & Harpinnæ regno Pisæ exuit, potentissimis totius Græciæ affinitate sibi adiunctis. B Nioben sororem Amphioni dedit in Bœotia: filiam Lysidicen Alcæo: Astydamiam, uel Nicippen, siue Antibiam Sthenelo. Atque ita numerosa sobole auctus, cùm peninsulam totam occupasset, de se eam Peloponnesum, quasi Pelopis insulam, appellauit. Nepotes.] posteros.

ARGVMENTVM.

Concludit, dolo atque insidijs Sinonis captam fuisse Troiam, quæ nullis antea Græcorum uiribus capi potuerat.

NASC. Talibus insidijsq; periurijq; arte Sinonis,
†al. coactis, Credita res: captiq; dolis, lachrymisq; †coacti,
Quos neq; Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuêre decem, non mille carinæ.

Talibus insidijs.] Epilogū facit, quo uno ferè uerbo superiora complectitur: Troianorūq; leuitatē excusare conatur: quibus cùm uerti uitio posset, quod plus nimio faciles, creduliq; in suis periculis fuissent, eóq; magis, quòd fraudulentes, mendacesq; Græcos esse cognoscerent, causam tantæ leuitatis integritati animi eorum ac pietati erga Deos assignare conatur, qui cùm semper religiosissimi, omnibusq; in rebus uirtute, non sceleribus innixi fuissent, alios quoque ex suo animo, suisq; moribus spectandos putabant: neq; animum inducere unquam poterant, ut crederent Græcos, etsi dolosos, ita tamen temeritatis fastibus, impietatisq; stimulis agitatos, ut nulla Deorum habita ratione, per speciem religionis in quenquam intendere fallaciam auderēt. Lachrymisq; coacti.] ita habent omnes peruetusti codices, quanquā Seruius interpres coactis legit: hoc est, arte expressis, non spontè fluentibus, suamq; sententiam Terentij auctoritate fulcire conatur. mihi quoq; magis arridet coacti: ita enim occultè significare uidetur Poëta eminentiss. quanta sit uis affectuum: ut quamuis orator luctum arte fingat, & lachrymas, eius tamen artis tantam efficaciā esse, ut sæpenumerò uel rebus fictitijs auditores moueat, ac in suam sentētiam trahat. Quos neq; Tydides.] rei indignitatem exaggerat per comparationem à personis Diomedis inprimis, & Vlyssis: per quod colligitur indignissimum fuisse capi unius fraude, & artibus eos, quos nulla unquā uires superare poterant. Non anni domuêre decē, non mille carinæ.] exaggerat à tempore, & à numero nauium, atq; militum, qui in nauibus erant: unde Troianorum laus non absque Græcorum dedecore emergit à fortitudine, & à potentia: quia quos nec temporis longinquitas, nec peritia belli, nec ducum fortitudo, nec copiarum multitudo, numerusq; nauium unquā C uincere potuit: eos fraus, dolusq; Græcorum deuicit. Perinde ac si diceret, Græcos, nec scire, nec posse nisi dolo, & fraude uincere. Porrò occultè ad illud Lysandri Lacedæmonij dictum, de quo Plutarchus in eius uita meminit alludere uidetur: ubi leonina pellis non attingeret, eò contendendum assuta uulpina: id est, cum uiribus res obtineri non posset, dolum esse adhibendum: huic loco affine est Ouidianum illud ex epist. Deianiræ:

"Quem non mille feræ, quem non Stenelius hostis,
"Non potuit Iuno uincere, uincit amor.

nec illud dissimile est Horatianum in Epodo:

"Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas,
"Suis & ipsa Roma uiribus ruit:
"Quam neq; finitimi ualuerunt perdere Marsi,
"Minacis aut Etrusca Porsenæ manus:
"Æmula nec uirtus Capuæ, nec Spartacus acer,
"Nouisq; rebus infidelis Allobrox.

naues, quibus ad Troiam nauigatū est, nauiumq; duces recenset Hom. Il. 2. eorūq; Eurip. meminit in Iph. in Tauris.

Talibus.]

LAMB. Hort.

TALIBVS.] *Ecphonesis in summā narrationis Sinonis: cuius artes & dolum collationibus à maiori amplificat, ut affectus moueat ab indignitate rei.* Quos neq;.] *Amplificatio indigni. non solùm ab exemplis maioribus exaggeratis: seu potius collatione maiorum, uerumetiam à ratione diuturni temporis, quòd urbs ab hostibus circumsessa fuisset. Quid porrò indignius, quàm eos unius dolis capi, quos totius Graciæ uires decennali bello fractæ, tot amissis ducibus, debellare non poterant?* Coacti.] *Translatio culpæ.* Tydides.] *Diomedes, Tydei filius: antonomasia.* Larissæus.] *Epitheticōs. Larissa Thessaliæ oppidum est, non longè à mari, aliquando Iolcos appellata. Quare ob locorum uicinitatem Achillis patria dicta fuit: etenim haud procul à Phthia, patria Achillis, & totius Thessalici regni capite, distabat. Sunt & Larissæi Asiæ Scythicæ populi. Est & alia Larissa Arabiæ oppidum, authore Plinio. Hesychius, λάρισσα (inquit) πόλις ὀνομα ... Est & nobilis uicus in Trallibus: Larissa in Italia, Pelasgorum ἄποικα. Thessalicam Larissam Acrisius condidisse existimatur, quam à Larissa Pelasgi filia nominauit. Alij à Pelasgo conditam affirmant, inter quos Homeri enarrator est. Sed Pausanias in Thessalia duas Larissas fuisse affirmat, ambas à Pelasgi filia Larissa nuncupatas: quarum altera ad Peneum, altera in littore maris cōdita fuit. Porrò autem Apollonij enarrator lib. 4. Argonaut. Larissam ab Acrisio, qui à Perseo disco interfectus fuit: conditam astruit, ex Pherecyde. Fuit & Larissa, quæ Cremaste cognomento dicebatur, quam L. Apustius bello Macedonico subito aduentu occupauit.* Decem.] *decennale bellum, hos Sinon confuitis dolis uicit.* Mille carinæ.] *Numerus certus pro incerto. Vehementer intendit amplificationem gradatio. Non Diomedes, non Achilles, non decennale bellum, non innumeræ hostium naues domuerant.*

ARGVMENTVM.

Monstrum horrendum, ac valde Troianis timendum describitur. Laocoontis, qui sorte delectus fuerat, vt
B Neptuno sacrum solenne faceret, duos filios paruulos, ipsumq; Laocoonta liberis suis auxilium ferentem à duobus serpentibus è mari venientibus deuoratos.

NASC.

Hic aliud maius miseris, multoq; tremendum
Obijcitur magis, atq; improuida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solenneis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterq; ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, iubæq;
Sanguineæ †exuperāt undas: pars cætera pontum
Ponè legit, †sinuatq; immensa uolumine terga.
Fit sonitus, spumante salo: iamq; arua tenebant,
Ardenteisq; oculos suffecti sanguine, & igni,
Sibila lambebant linguis uibrantibus ora.
Diffugimus uisu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primùm parua duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterq;,
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum, auxilio subeuntem, ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisq; ligant ingentibus: & iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite, & ceruicibus altis.
Ille simul manibus tendit diuellere nodos,
Perfusus sanie uittas, atroq; ueneno:
Clamores simul horrendos ad sydera tollit.
†Quales mugitus, fugit cùm saucius †aram
Taurus, & incertam excussit ceruice securim.

†al. superāt
†al. sinuant
†al. Qualis
†al. aras

Hic aliud maius.] *Rē per cōmiserationis affectū amplificat ex portēto, quod idcirco positū esse uidetur, ut Troiani ab omni leuitatis suspicione uindicētur: quō ue appareat non eorū insipientia, sed Deorū uolūtate urbis iacturā factā fuisse. Miro igitur artificio omnia pertractat Aeneas, q Troianos principes usque ad pœnitentiā, citra uerò insipientiam clementes inducit. obseruāda autem est hîc
C perelegās alliteratio: quā motacismū Grāmatici uocāt, ad mouendum cōquestionis affectum: plures enim uoces ab M inchoantes simul positæ, ut hoc in loco, lachrymis, commiserationiq; mouendæ aptissimæ sunt.* Sorte sacerdos.] *Ad morem sacrorum alludit. nam ubi certus deerat sacerdos, alius sorte trahebatur. Sed legito Seruij commētaria.* Taurum ingentem.] *Altera est allusio ad morem sacrorum: nam diuersæ ætatis, generisq; diuersi hostiæ Dijs uarijs mactabantur: taurus Neptuno, & Apollini ingens: hoc est, iam adultæ ætatis mactari solebat. uersum illud est ex 3. Aeneid.*

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Ecce autē gemini.] *Tale, ac tātum est huius descriptionis artificium, ut non modò partes singulæ, uerūetiam singula penè illius uerba diligenter sint obseruanda: cuius generis usus talis est, ut rē ipsam non intelligamus solùm, sed etiam uidere uideamur: hæc ὑποτύπωσις, & ἐνάργεια, & repræsētatio, & euidentia nominari aliàs à nobis dictū fuit. Hoc orationis genus Ciceroni, & Aristoteli illustre, ac splēdidum appellatur: in quo uerba grauitate delecta ponuntur, vt* trāquilla per alta immensis orbibus angues, Incumbūt pelago, immēsa uolumine terga: *neq; enim significantoria, neque meliora inueniri possunt: ponūtur super læta: ut,* Clamores simul horrēdos ad sydera tollit. *Sūt ad nomī adiuncta, quæ dicūtur adiectiua:* sonitus *autem ab imitatione rerū non abest, uel hoc maximè:* Fit sonitus spumāte salo. *&,* Sibila lambebant linguis. *quid multis moror? omnia sic sunt illustria, ut res non scribi, sed ante oculos legentium fieri uideatur.* Ecce.] *Vox est apta ijs, quæ noua & improuisa animo contingunt, atq; oculis: de qua etiam anteà ex Pediano nonnulla diximus.* Horresco referēs.] *ὡς & ab horrore: quod & horridis uerbis, ac literis exprimitur.* Pectora quorū inter fluctus arrecta, —— Pars cætera pontū Ponè legit.] *Serpentū natantium morem, naturamq; depingit,*

depingit, qui arrecto collo, parte corporis posteriore natat. Sinuatq; immensa uolumine terga.] Serpentũ magnitudinem ostendit, cùm ait, immẽsa uolumine: nam posteriorem corporis sui partem in aquis relinquebant admodum longam, quam natando curuarent in magnumq; uolumen plicarent: id enim significat uerbum illud insinuat. unde Ouid. lib. 3. Metamor. de serpente & ipse uerba faciens sinuari in arcus dixit:

„ Ille uolubilibus squamosas nexibus orbes
„ Torquet, & immenso saltu sinuatur in arcus.

Ardẽteisq; oculos.] Tales sunt quidem natura serpentes, sed eò etiam ardentiores, cruoreq; pleniores oculos habent, quò sunt iratiores. Ouid. loco superiùs adducto:

„ Igne micant oculi, corpus tumet omne ueneno.

Diffugimus uisu exangues.] Renouat πάθος à timore, uel ab horrore potiùs: nã uisis serpentibus ita territos fuisse Troianos dicit, ut exangues: id est, sine sanguine penè effecti fuerint: hoc enim affert timor cùm aducnit, ut homines pallidos, ac propè exangues reddat. Illi agmine certo.] Vim, impetũq; anguium in Laocoonta, eiusq; filios κατ' ὑποτύπωσιν describit: unde uarius, multiplexq; commiserationis affectus ex circumstãtijs moueri uidetur, primùm à sanguinis coniunctione: deinde à numero, ab ætate, à modo: uidet enim oculis pater liberos ex sese genitos duos, ætate paruulos, certo: id est, ueloci agmine impeti nodis, nexibusq; anguium implicitos ab ipsis anguibus miseris modis dilaniari, atq; consumi. Bis medium amplexi, bis collo.] Repetitio hæc uim augendæ commiserationis habere uidetur: estq; locus ex Arato sumptus: cuius carmina Cicero ita uertit in 2. de nat. Deor.

„ Hic pressu duplici palmarum continet anguem:
„ Atq; suo ipse manet religatus corpore toto.
„ Namq; uirum medium serpens sub pectore cingit:
„ Atq; oculos urget pedibus, pectusq; nepæ.

Si uerò rem diligenter expendamus, multa etiam ex 2. Il. Homeri, ubi memorat à serpente è cælo delapso passeris pullos cum matre deuoratos, in hunc locum translata iudicabimus: locus notior est, quàm indicari oporteat. Romæ olim simulacrum Laocoontis antiquissimum fuit ex solido marmore, adhucq; extat, non tamen integrum, quod Plinius, ut ipse refert, in Titi palatio uidit, opus omnibus picturis, & signis meritò anteponendum: ex quo quidem simulacro non difficilis coniectura trahi potest, totam hanc Maronis descriptionem sumptam fuisse. Clamores simul horrendos.] πάθος à clamore: quẽ ὑπερβολικῶς per comparationem extollit à boue ad aram percusso. Incertam securim.] Quæ certam tauro mortem non attulit. A

Hic aliud.] Cõfirmatio erroris, & narrationis uerisimilis, à sequuto statim prodigio, ex antecedentibus causis aptè accõmodato. Hoc excusat errorẽ, quòd stultè alioqui impostoris uanis uerbis credidisse uisi fuissent. Hic aliud.] Attentio à re noua, ad sequẽtem narrationẽ. Laocoon.] Narratio. Erat hic Laocoon Neptuni sacerdos, filius Antenoris, ut Græci authores prodiderunt. Verùm huius affatim suprà meminimus. Diuersæ à diuersis huius calamitatis causæ produntur: quòd sacrificijs Græcorũ ad Troiam aduentum non prohibuerit: uel quòd Neptuni arã coitu prophanasset. Tranquilla]per æquor, à tempestatum iniuria tranquillum. Angues.] Hos à forma, qualitate & quantitate describit. Et ipsam descriptionem hypotyposi conuestit, quæ horrorem & animalium sæuitiam oculis subijcit. Agmine.] Tractu. Anaphora est, in repetitione Bis. Circum]Sectio. Spiris.] Spiræ basis est columnæ unius aut duarum & funis nauticus in orbem circumuolutus. Transfertur longiùs per metaphoram, ad quamcunque rem plures circulos efficientem. Qualis mugitus.] Pathos, à parabola. Sumpta comparatio est ex Homeri Iliade: LAMB. Hort. B

αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄισθε καὶ ἤρυγεν, ὡς ὅτε ταῦρος «
ἤρυγεν ἑλκόμενος ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα «
κούρων ἑλκόντων, γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων. «

ARGVMENTVM.

Deuorato Laocoonte, liberisq; eius, dracones effugiunt in arcem Mineruæ, subq; clypeo simulacri illius teguntur, pauent Troiani, & equum in arcem ducendum statuunt. C

At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sæuæq; petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusq; Deæ, clypeiq; sub orbe teguntur.
Tum uerò tremefacta nouus per pectora cunctis
Insinuat pauor, & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Læserit, & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaq; diuæ
Numina, conclamant.

NASC. At gemini lapsu.] Effectus causã declarat: nã cùm dracones petierint arcẽ, subq; pedibus, & clypeo Mineruæ latuerint, apertè satis intelligi potuit, Laocoontem ab illis fuisse deuoratum: quia in machinam illam Palladi dicatam hastam intorserat. Sæuæq; petũt Tritonidis arcẽ.] Coniectura à signo deducta firmari poterat, Mineruam tam horrẽdæ necis cõsciam, adiutricemq; fuisse: quam crudelitatis arguens sæuã uocat. Tum uerò tremefacta.] πάθος à timore. Signo horrendo ualde terrentur Troiani: quò fit, ut uelint, nolint, uerbis Sinonis fidem habeant: quamobrem facilis eorum crudelitas excusabatur. Sacrum qui cuspide robur.] Ex uaria scriptorum opinione equi illius lignei appellationem uariat: nam modò equum, modò machinam, aliàs ferum, nunc robur etiam uocat. Sceleratam intorserit hastã.] Quæ excidij urbis causa fuit, ideo sceleratam uocat, ut portã sceleratam Romæ: unde Fabij infelici omine exierunt: & est allusio (ni fallor) ad hastam sceleratam, quæ ante urbium expugnationem ab Imperatoribus olim in hostium conspectu poni solebat, quæ illius excidium significaret. Seruius hic ueras nugas effutit, & somnia comminiscitur. Ducendum ad sedes.] qui antea in alia omnia ierant, ubi res in consultationem posita fuit, nunc certatim summa deliberatione consentiunt omnes, ducendum esse in arcem equum.

DELVBRA.] Sũt qui tradũt, non Laocoonta, sed filiũ eius solùm, à serpentibus afflato ueneno interemptum: LAMB. Hort.

neque

A neque uerò littore, sed in Apollinis Thymbræi templo: atque id præsentissimum capiendæ urbis omen fuisse. Sed neque è Tenedo quidem, uerùm proximis Calidnis insulis delapsos annauisse. Has ea de causa πέρκεας νήσους uocat Lycophron.

Delubra.] *Varro lib. 8. rerum diuinarum, teste Macrobio, ait, delubrum quosdam existimare, in quo præter ædem sit area, assumpta deûm causa. Alios, in quo Dei simulachrum sit dedicatum: ut locum, in quo figatur candela, candelabrum appellatum: ita eum locum, in quo dium statuerent, delubrum nominatum. Festus autumat, antiquitùs fustem dictum delibratum: hoc est, decorticatum, quem prisci mortales, ueræ religionis rudes, uenerabantur pro deo.* Tritonidis.] *Mineruæ: antonomasia.* Sub pedibus.] *Huius clypei cælaturam mirè expressit in 8 Aeneid.*

» *Aegidaq; horrificam, turbatæ Palladis arma*
» *Certatim squamis serpentum, auroq; polibant.*
» *Connexosq; angueis, ipsamq; in pectore Diuæ*
» *Gorgona desecto uertentem lumina collo.*

Angelus Politianus scribit, Romæ se uidisse cōsimile Palladis simulachrum, gestans ægida squamoso draconum corio contectam, sic ut extremum ipsius ambitum dracunculi ad limbi aut fimbriæ uicem circumcluderent.

Tum.] *Ab euentu coniectura.* Sacrū.] *Ab antecedente causa.* Robur.] *Antonomasia: materia pro re confecta.* Tergo.] *Interpretatio. Cæterùm, sacrum Grammatici uocare uidentur, authore Trebatio apud Macrobium, quicquid deorum habetur. Quare Poëta eius finitionis memor, ubi sacrum nominatur, ferè mētionem deorum adijcit.* Sedes.] *ad templum Mineruæ.* Conclamant.] *Concordes atq; uno ore clamant: non sententijs uariantes, ut suprà. Est & alia huius uerbi significatio metaphorica, & planè prouerbialis,* Conclamatum est: *cùm extremam desperationem uolumus indicare, aut nihil amplius spei superesse. Sumptum à prisca funerandi consuetudine, quæ mortuo rogo imposito, ter Vale conclamare solebant, ipsumq; adeò iam uita defunctum proprio nomine inuocare. Quod si ne tum quidem uitalis spiritus ullum signum edidisset, conclamatum esse dicebatur.*

B

ARGVMENTVM.

Diuisio vrbis muro (nam recipi portis non poterat) in vrbem cum cantu, & hymnis machina trahitur.

Diuidimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusq; rotarum
Subijciunt lapsus, & stupea uincula collo
Intendunt: scandit fatalis machina muros,
Fœta armis, circùm pueri innuptæq; puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudēt.
Illa subit, mediæq; minans illabitur urbi.

NASC. DIVIDIMVS muros.] *Præcipitē hoc in loco occultè designat Poëta Troianorum amentiā: qui quo tempore bellū nec positum, nec sopitū esse certò sciebant, muros aperiunt. Sed prodigij descriptione ita excusantur, ut misericordia potius, quàm irrisione digni esse uideantur.*

Et mœnia pādimus urbis.] *Tib. Donatus, & Seruius interpretes hic esse iterationem, siue ταυτολογίαν negant: ego uerò ei haud multum aduersarer, qui contrà sentiret.* Accingunt omnes operi.] *quomodo, quáue reuerentia in urbem tracta fuerit machina paucis scribendo complectitur, unde ingens commiserationis affectus deduci posse uidetur ex Troianorum infelicitate: qui quasi omnes fato sibi exitium pararent, omnes etiam operi sese accingebant, ut sua sponte hymnos canendo perirent.*

C Scandit fatalis machina muros.] *Cū pondere, nec absq; conquestionis affectu.* Mediæq; minans illabitur urbi.] *Mira, inquit Donatus admodum descriptio ingredientis equi: cùm enim traheretur tanta moles, cum quodam tremore mouebatur: hunc tremorem Virgilius ratione temporis dictante euertit in comminationem: ut non tàm moueri machina uideretur magnitudine sua, quàm minari.*

norū studiū, & nimis luxuriosam lætitiam in subducenda in urbem machina, describit: & ordinem in rei descriptione seruat. Etenim ut in urbem introduceretur, cōueniebat aut portam aperiri, aut dirui, fossas obrui, id quod Poëta elegantissima serie exponit factum. Pandimus.] *Luculentis uerbis priorem orationem explicat, uidelicet quo pacto diuiserint muros: patefecerunt mœnia.* Machina.] *Periphrastica equi descriptio. Apparet, ab hoc equo postea superstitionem omnem de equo Seiano manasse, quod fatalem interitum Troianis attulerit.* Stupea.] *Funes canabeos: à stuppa, stuppea uincula eleganter dixit.* Fœta.] *Metaphora ab animali, ad non animal: in illa autem persistit, respiciens ad id quod initiò dixit:*

——uterumq; armato milite complent. «

Minans.] *Mirum quàm propriè et aptè minans dixit: nam minari malum, uim & uindictam dicimus: & minari ruinam, quæ inclinantur, & prona sunt ad casum. Itaq; minans quasi exitium & pestem extremam urbi, nutans, & caput motans, huc & illuc quassans intrò trahebatur. Et minari, eminere, extare: quam arbitrantur natiuam esse uocis significationem: unde minæ, eminentiæ murorum, quas alio nomine pinnas etiam dicimus.*

LAMB. Hort. DIVIDIMVS.] *Splendida hypotyposi ardens Troia-*

ARGVMENTVM.

Aeneas exclamādo patriæ suæ calamitatem, atq; excidium deplorat, equum in arcem deductum, & Cassandram aliàs irrisam, vrbis ruinam vaticinando prædixisse narrat.

O' patria, ô diuum domus Iliū, & inclyta bello
Mœnia Dardanidū: quater ipso in limine portæ
Substitit, atq; utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæciq; furore,
Et monstrum infœlix sacrata sistimus arce.

NASC. O' PATRIA, ô diuū.] *p apostrophē exclamat in patriam: quā uehemēter extollit primùm à pulchitu-dine, siue ab alia quadā excellētiore prærogatiua, quod eā Deorū patriā uocat: deinde etiā à uirtute militari, & à*

litari, & à claritate famæ: pathetica autẽ exclamatio est, gratia mouẽdi cõmiserationis affectus interposita.

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, Dei iussu, non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies festa, uelamus fronde per urbem.

ceu maturum fœtum suũ, mox esset in lucẽ editurus. Tũc etiã.] *Cõfirmatio excidij fatalis, à contemptu uaticinij Cassandræ. Hanc fabulãtur ab Apolline pro concubitu uaticinandi artẽ pactam: quam consequuta, cùm falleret, Apollinẽ iratũ, nullum illo seculo mortalium illius fidem uaticinijs habiturũ. Accidit hoc illi postea, cùm frustra omnia aduersa et internecionẽ popularib. suis uaticinaretur. Alij ferunt, Helenum & Cassandrã uno partu gemellos fuisse editos, qui natalitijs aliquãdo peractis, in Apollinis Thymbræi tẽplo ludẽdo lassi, somno correpti fuère, domũ digressis ijs quib. commissi erãt. Hi cũ postero die in templum redissent, uiderunt puerorũ poros serpẽtum linguis correptos. Mulieres re inopinata atq; admirabili perculsæ, cùm clarùm inclamarent, serpentes dilabebantur: & in laurũ proximam, haud procul ab eo loco, subibant. Atq; hoc pacto aiunt pueros fatidico spiritu donatos fuisse. Historiam scriptã reliquit Anticlides. Paulò diuersius refert historiam Isacius Tzetzes, quã nõ grauabor hic asscribere:* πρίαμος ὁ λαομέδοντος, ἐξ ἑκάβης τῆς κισσέως θυγατρὸς, διδύμους παῖδας γεννᾷ, κασσάνδραν, τὴν καὶ ἀλεξάνδραν, καὶ ἕλενον· ὃς ἐν τῷ τοῦ θυμβραίου ναῷ ἐκεῖ ἀπόλλωνος ἐκοίμησαν, καὶ τὰ τούτων ἐτέλουν γενέθλια. συμποσιάσαντες δὲ καὶ κωμάσαντες πανημερινῶς ἐν τῷ ναῷ, περὶ ἑσπέραν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὰ ἀνάκτορα ὑπεχώρησαν, λάθα κατακείνας ἐάσαντες τοὺς παῖδας ἐν τῷ ναῷ· κατ' ἐμὲ δὲ, οἰνῳ γνώμη τοῦτο ἐξ ἔθους ἑκαστοῦ ἐποίησαν· ἐπὶ τινων γὰρ συμβαινόντων ἐπεγίνωσκον, ὁποῖοι τινες ἀποβῶσιν οἱ παῖδες. ὅτε γοῦν καὶ οἱ περὶ πρίαμον, περὶ τὸς ἀρχμένους ἐποίησαν. τῇ ἐπαύριον δὲ τῷ ναῷ προσελθόντες ὁρῶσι ἐσπαργμένους τοῖς παισὶν ὕφεις, καὶ τὰ αἰσθητήρια τούτων καθαίροντας, μηδὲν δὲ λυμαινομένους αὐτούς. ἀπόλλων δὲ τις χρησμολόγος καὶ μάντις ὑπάρχων ἐν τῷ ῥηθέντι ἱερῷ τοῦ ἐκεῖ, μαντικὸς ἔσεσθαι γενέσθαι τοὺς παῖδας: ὡς καὶ αὔξην λαβόντας, ἐδίδαξεν τὴν μαντικὴν. ὑπισχνοῦτο τῇ κασσάνδρᾳ, ὡς συγγένοιτο αὐτῇ, ἄριστον ὡς τὴν μάντιν ποιῆσαι. μὴ πειθομένης δ' ἐκείνης τοῦτο ποιῆσαι, ἐκήρυξεν ὁ χρησμολόγος ἐκεῖνος ἀπόλλων, ὡς ὁ μάντις ἐστὶν ὁ κασσάνδρα, μαινομένη δὲ καὶ παράφρονα φθέγγεται. ὅθεν ὁ πατὴρ ἐς πυργόμορφον οἴκημα καθείρξας αὐτὴν, ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς τρωσὶ μαίνεσθαι καὶ διακείσθαι, προσέταξέ τινα τρέχειν, ὅτοι ἄγγελον, ἐσῶτα, καὶ ἀκροώμενον ταύτης αὐτῷ ἀπαγγέλλειν. *Cassandræ templum postea in Italia cognitum à Dauniorum principibus fuit.* Dei.] *Apollinis.* Delubra.] *Pathos à loco & tempore.*

Etenim æquo animo perferre nõ potest Aeneas, urbẽ tã celebrẽ, tã inclytã, ut Deorũ potiꝰ quã hominũ sedes esse uideretur, funditùs dirutã prostratãq; iacere. Locꝰ est ex Ennio sumptus, quem Cic. in 3. Tusc. adducit. sic enim inquit:

» O' pater, ô patria, ô Priami domus,
» Septum altisono cardine templum:
» Vidi ego te, astante ope barbarica,
» Tectis cælatis, laqueatis,
» Auro, ebore instructum regificè.

Persimilis extat cum pathetica exclamatione cõquestionis affectus apud Eurip. in Medea, ubi hunc in modũ ipsa loquitur:

» ὦ πατρὶς ὦ δωμάτ' ἐμὰ
» μὴ δῆτ' ἄπολις γενοίμαν. *Et infrà:*
» θανάτῳ θανάτῳ πάρος δαμείην
» ἁμέραν τάνδ' ἐξανύσασα. μόχθων
» δ' οὐκ ἄλλος ὕπερθεν,
» ἢ γᾶς πατρίας στέρεσθαι.

Quater, &c.] *Descriptionẽ prodigiorũ, quæ futurũ urbis excidiũ præmõstrabant, exornat colore rhetorico, quæ Latinis cõplexio, Græcè uerò* ἀμπλοκὴ *dicitur.* Instamus, &c.] *Renouat cõmiserationem, simulq; suorum imprudentiã excusat à dementia, & à furore quodã quasi diuinitùs illis immisso: quo ualde oppressi ueluti talpæ oculis capti in ipsa luce caligabant.* Et monstrũ infelix.] *Ab effectu* μετωνυμικῶς, *quod eos reddidit infelices.* Tunc etiã fatis.] *Amplificat rẽ à uaticinio Cassandræ: idq; innuit, quæ fato casura sunt, ne Deorũ qdẽ admonitione euitari posse.*

Nos delubra, &c.] *Auget cõmiserationem ex nimia Troianorũ cæcitate, uel potiꝰ infelicitate: qui cùm ex omni bellorũ periculosè ereptas esse putarẽt, ideóq; lætitiæ signa ostenderẽt, tũc seruitutis iugũ, mortisq; discrimẽ subierunt: genus peripetiæ est: cuius Arist. copiosè meminit in Poët. & nos inter initia 1. libri plurib. diximus, ut sæpè dicemus.*

LAMB. O' PATRIA] *Abrupto narrationis cursu exclamatione pathetica exornat orationẽ à loco, cùm appellet* patriã: *amplificat à religione, cùm* Diuûm domũ *uocet, cuius arx, ipsáq; adeò mœnia à diuis cõdita fuerũt. Hemistichiũ Ennianũ est.* Quater.] *Pathos à re, quod non parũ intendit anaphora: ut arguat, præsens planè fuisse fatũ. Quamobrẽ cæcos furore fuisse omnes dicit, cùm quater subsisteret in porta Scæa.* Monstrũ] *Rectè mõstrũ, propter prodigiosæ magnitudinis molẽ: uel quòd ligneus equus armatos uiros utero gestaret, quos ad uiui animantis similitudinem,*

Hort.

ARGVMENTVM.

Troianis dormiẽtibus noctu, Græci in equo ligneo inclusi exeunt, datoq; nauibus signo, vt legiones à Tenedo properarent, vrbem inuadunt, portarum custodes occidunt, & portis patentib. socios in vrbẽ recipiũt.

NASC. VERTITVR interea cœlum.] *ad Troiani excidij descriptionẽ sese accingit, in qua ad unguẽ ea obseruare uidetur, quæ probabilẽ reddere narrationẽ solẽt. Nã personarũ dignitatib. causã accõmodat: causã facti assignat: loci, tẽpo-*

Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Inuoluens umbra magna terramq; polumq;,
Myrmidonumq; dolos, fusi per mœnia Teucri
Conticuêre: sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A' Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Littora nota petens: flammas cùm regia puppis
Extulerat: fatisq; deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq; cauo se robore promunt,

ris, cæterorũq; rationẽ habet: quibus eum uti oportet, qui rẽ quampiã uerisimilẽ facere uelit. Nã & facere poterãt Græci, quia uafri, & dolosi, et pati poterãt Troiani, quia creduli, & propter ostẽtorũ apparationẽ nimiũ erãt incauti: erat causa

†al. prodũt.

† al. Tisandrus
† al. diuus
al. durus

† Thersandrus Sthenelusq; duces, & † dirus Vlysses,
Demissum lapsi per funem Athamasq; Thoasq;,
Pelidesq; Neoptolemus, primusq; Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus:
Inuadunt urbem somno, uinoq; sepultam:
Cæduntur uigiles, portisq; patentibus omneis
Accipiunt socios, atq; agmina conscia iungunt.

A causa insidiarũ, quod per decenniũ nec uirtute, nec armis Græcorũ unquã uinci potuerant: facultas non defuit, equus ligneus armatis hominib. repletus. Cicer. in 1. de Inuent. facultatẽ eam esse dicit, qua faciliùs fit, aut sine qua aliquid cõfici non potest: remota hac belli machina, quã illi Mineruæ uotã pro suo reditu simularunt, nulla apparet in Græcis capiendæ Troiæ facultas extitisse: occasio præualuit: quia Troiani bene poti somno grauiter premebantur. Locus fuit opportunus, quòd in arce loco urbis munitiore, & ad urbẽ occupandã aptiore equus fuerat collocatus: tẽpus sese idoneũ offerebat, obscura nox, spatiũ tẽporis tota penè nox. Inuoluens umbra magna.] noctis definitionẽ expressit: quã aiunt esse umbrã terræ: nec ab re epitheton addidit: nam ita magna est (ut Astrologi perhibẽt) ut etiã cœli cõuexa prohibeat illustrari. Sopor fessos.] τὸ αἴτιον est cur tacerẽt: quia dormiebãt: & est probatio ab
B occasione: quæ Græcis sese obtulerat inuadendæ urbis idonea. Tacitæ, &c.] à tẽporis opportunitate iterũ rem uerisimilẽ facit. Sed illud cõmune fuit, quod dixerat, & ruit Oceano nox: hoc uerò separatũ, quanquã utrisq; opportunis. fuisse uidetur, & ijs, qui ligno inclusi erant, & ijs qui à Tenedo ueniebant: nam silente Luna, ij cõmodiùs ex equo prodire, occisisq; custodib. portas socijs aperire, & illi à Tenedo occultiùs uenire, urbẽq; ingredi faciliùs poterant: aut dicendũ est, illã fuisse probationẽ à tẽpore, q̃a nox erat: hãc uerò ab occasione tẽporis, q̃a luna silebat: id est, lumẽ nõ dabat. Flãmas, &c.] rẽ probabilẽ facit à signo, quod more militiæ fieri solet. Inclusos, &c.] accepto signo claustra equi Sinõ aperuit, ut prodirẽt Græci: id enim priùs faciendũ nõ fuit, q̃ subsidiũ adfuturũ cognouissent: quo adiuti procederes equo inclusi, animosiùs Troianos inuaderẽt. Hic uerò obseruãdus est trop⁹, q̃ Græcis σύλληψις dicitur: nã duab. diuersis sentẽtijs datur uerbũ minimè utrisq; cõueniens: non enim uti ad claustra, sic ad Danaos referri potest. ita quoq; in 8. Aen. Optime Graiugenûm, cui me fortuna precari:

Et uitta comptos uoluit prætendere ramos.

Non enim sicut cui pratẽdere ramos, ita & cui precari potest
C ratione esse connexũ: hic tropus à Rufin. rhetore correptio appellat̃. Reddit equ⁹.] quos s. acceperat: sic paulò pòst: Fundit equus. Tisandrus, &c.] à cõmuni ad separatã eorũ trãsit enumerationẽ, qui in equo inclusi fuerãt: nec tamẽ omnes recẽset, sed præcipuos, & q̃ bellica uirtute, atq; animo cæteris præstabãt: alij Thersandrus legunt. Et dirus Vlysses.] in codicib. aliquot manuscriptis, legere est diuus: nã & Hom. sæpè ait δῖος Ὀδυσσεὺς, ᾗ θεῖος. alij uerò durus legũt, ut ad laborẽ Vlyssis referatur: multi approbãt dirus: nec ab re quidẽ: nam Aeneas de hoste loquit̃.

Demissum, &c.] exornatio est: satis quidẽ fuerat dixisse Græcos ex equo demissos, sed ut rem exornaret, modũ egressionis descripsit. Quintil. lib. 8. hãc speciẽ esse ait ἐμφάσεως, per quã altitudo machinæ demõstratur: huius figuræ (ut ille ait) duæ sunt species, altera, quæ plus significat, q̃ dicit: altera, quæ id, quod non exprimit, demonstrat: prior est, qua hic utitur Maro, Homerũ imitatus: nam cùm Græcos ex equo per funem lapsos ait, uno uerbo illius magnitudinem ostendit. ita quoq; in 3. Aen. cũ Cyclopa iacuisse dicit per antrũ, prodigiosum illud corpus spacio loci metitur, altera posita est in uoce, aut omnino suppressa, aut etiam abscissa supprimitur uox, ut apud Cicer. in Orat. pro Ligario: Quòd si in fortuna bonitas tãta nõ esset, quanta tu per te utiquã obtines, intelligo quid loquar: tacuit enim illud, quod nihilominus intelligitur, non desse homines, qui ad crudelitatem eum impellerent. abscinditur quoq; per ἀποσιώπησιν, ut in primo Aeneid.

Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Et ipse doli fabricator Epeus.] Hom. in 8 Od. Epeũ adiutrice Minerua equũ illũ ligneũ fabricasse docet:

Ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον
Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.

Inuadunt urbem.] Ab occasione: ferè nulla maior sese offerre poterat Græcis capiendæ urbis occasio, quàm ut Troiani bene poti, & somno grauati ita iacerent omnes, ut nec pedum strepitu, nec armorum sonitu facilè excitarentur. uersus est Ennij:

Nunc hostes uino domiti, somnoq; sepulti.

VERTITVR.] Ex Ennio, Vertitur interea cœlũ cũ ingentibus signis. Temporis nocturni periphrastica descriptio, non delectandi perinde gratia est adhibita, atq; ut aliud quiddã maius significet: hoc est, dormientibus profundum Troianis, Græcorũ uigilantiam & curã in capienda urbe. Grauiter & mirabiliter, festiuè hoc à Poëta dictum, tenebras nocturnas terrã & cœlũ texisse: & cũ his, hostium insidias, ne à Troianis deprehenderentur. Itaq; illunis prima fax noctis fuit, ut postea dicetur. Oceano.] Cœlum inuertitur, cùm diei succedit nox, & diurnũ hemisphærium nocturno & imo mutatur. Iam occidente Sole, sensus cõmunis uulgi tenebras ex Oceano terras ambiente oriri iudicat. Lapsu enim Solis in occasum, ab ea plaga nox surgere uidetur. Locus ab opportuno. Sopor.] Periphrasis. LAMB. Hort.

Phalanx.] Macedonica uox, peditum stabile agmen.

Ibat.] ueniebat nauigio. Tacitæ.] Seruius quæ hoc loco nugatur, nõ operæ est persequi. Versum hunc explicauit eruditè Angelus Politianus Miscell. cap. C docuitq; grauibus testimonijs, longè aliud per amica silentia tacitæ lunæ signari, quàm ille subtiliter cõmentatur. Ita p Lunæ silentia, hic silentem lunam, quã uocant, appellat: hoc est, minimè tum quidem lucentem, ut latẽre insidiæ magis possent, eleganti translatione ab auribus ad oculos. Nam ut silentio nihil auditur, ita in tenebris nihil cernitur. Testatur idipsum Plin. lib. 16. diem coitus lunæ, ab alijs silentis lunæ, ab alijs interlunium appellari. Et lib. 18. Hoc silente luna fieri iubent. Et apud Catonem de re rustica: Nunc stercus euehi silenti luna: nunc item silente luna, ficos, oleas, mala, pyros inseri. Postremò, etiam prata primo Vere stercorari eadem luna silente iubet. Itaq; luna silens hic est accipienda, pro ea quæ tum minimè lucebat: quod tempus Græcis, ut opportunum insidijs, tum fuit obseruandum: Quod quidem non ita est accipiendum, quasi per lunæ coitum nox tota illunis fuisset, ac tenebrosa: id quod refellitur ex ijs quæ loco hinc non multum diuerso sequuntur: Oblati per lunam. Atq; hoc ipsum consentit cum Leschis Græci scriptoris uerbis: νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελήνη. Nondum luna lucebat, cùm illi à Tenedo sub uesperam nauigabant: quæ statim, capta urbe, lucere cœpit. Ergo neq; sera luna fuit, neq; pernox, neq; interlunij: sed tempus, quod sub exortum non lucebat.

Iam uerò silens luna, prima uocatur, quarta, septima, undecima, decimaquinta, decimanona, uicesimatertia, uicesimaseptima, & interlunium, ut quibusdam placet. Ad istum modum Catul. tacitam noctem uocat, illunem:

» *Aut quàm sydera multa, cùm tacet nox*
» *Furtiuos hominum uident amores.*

Et Galen. author est, lunam silentem nihil in corporibus humanis agere. Nota.] *in quibus decem annos stationem & castra habuerant.* Flammas.] *faces, signum solutarum è Tenedo nauium, & sociarum aduentantium copiarum: huiusmodi facem Græci* φρυκτὸν *uocant. Græci scriptores tradunt, Simonem funalibus ardentibus è muris aduentantibus copijs signum dedisse, ut ei imperatum fuerat: atque ita captam fuisse Troiam:* καὶ ὕπνῳ συσχεθέντων, αὐτὸς ὁ σίνων, ὡς ἦν αὐτῷ συντεθειμένον, φρυκτὸν ἐπιδείξας τοῖς ἕλλησιν, ὡς ὁ λέσχης φησίν, ἡνίκα νὺξ μὲν ἔην μέση, λαμπρὰ δ᾽ ἐπέτελλε σελήνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς διὰ τοῦ φρυκτοῦ εἰς τὴν τροίαν. καὶ εἶτα εἷλον αὐτήν. Deûm.] *Deorum: syncope.* Iniquis.] *Infestis urbi, benignis rebus Græcorum.* Pinea.] *Materia pro re.* Laxat.] *Hoc quidam Græcorum attribuunt Antenori, quem corruptum spe regni deinceps potiundi, huc perpulsum credunt. Historiam porrò ita referunt:* φασὶ δὲ ἀντήνορα προδοῦναι τὴν τροίαν τοῖς ἕλλησιν, ἐπὶ μισθῷ τῆς μετὰ ταῦτα βασιλείας. ὅθεν καὶ τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάσαντες, καὶ τοὺς ἀρίστους αὐτῶν ἐμβαλόντες, προσποιούμενοι φυγὴν, ἦλθον ἐπὶ τὴν τένεδον. τῶν δὲ τρώων ἄλλοι μὲν προσδοκήσαντες δόλον εἶναι, ἄλλοι δὲ παρὰ θεῶν ἀνάθημα, κελεύουσι αὐτὸν τοξεύειν. καὶ τοξεύσαντες αὐτὸν ἄγουσιν ἔνδον τῆς τροίας. ἀντήνωρ δὲ φανὸν ἀνέδειξεν τοῖς ἕλλησι, καὶ τὰ ἐγκοίλια τοῦ ἵππου ἀνοίξας, καὶ οἱ ἄριστοι οἱ ἐν τῷ ἵππῳ, ἐν νυκτὶ ἀνοίξαντες τὰς τῆς τροίας πύλας, ἔνδον εἰσάγουσι τοὺς ἕλληνας, καὶ τοιοῦτον τρόπον ἡ τροία κρατεῖται. *Antenorem Durei equi claustra reserasse prodidit Lycophron, cuius uerba hæc sunt:*

» ὅταν χέλυδρος πυρσὸν ἀμπέσχῃ βαρὺν
» ἀπεμπολητὴς τῆς φυταλμίας χθονὸς
» φλέξας τ᾽ ὠδίνοντα μορμωτὸν λόχον
» ἀναψαλάξῃ γαστρὸς ἐγκάτων ζύγα.

Quorum quidem uerborum hic sensus est. Cùm Antenor patriæ suæ depopulator, accensa face in signum Græcis, ligneum equum aperuerit, terribiles insidias parturientem, aut Græcos inclusos potius. Quo loco Antenorem chelydrum uocat, ut γνωμὸν τὸ καὶ τὸ ποιοῦντα: *id est, senem hoc & illud patrantem. Est autem chelydrus concha, seu potius testudo marina, crassa pelle: cui propter senium Antenor comparatur.* Robore.] *materia pro re.*

Thersandrus.] *Enumerat duces equo inclusos. Quidam Tisandrus, nonnulli Thessandrus, alij Thersandrus legunt. Fuit hic Polynicis filius, qui cùm per ætatem arma ferre non posset, cũ Græcorum ducibus ad Troiam profectus fuit.* Sthenelus.] *Capanei hic & Euadnes filius. Hunc Homerus in catalogo, unà cum Diomede & Euryalo, multarum ciuitatum ducem facit:*

» οἳ δ᾽ ἄργος τ᾽ εἶχον, τίρυνθά τε τειχιόεσσαν,
» ἑρμιόνην, ἀσίνην τε, βαθὺν κατὰ κόλπον ἐχούσας,
» τροιζῆν᾽ ἠϊόνας τε καὶ ἀμπελόεντ᾽ ἐπίδαυρον.
» οἵ τ᾽ ἔχον αἴγιναν, μάσητά τε κοῦροι ἀχαιῶν,
» τῶν δ᾽ αὖθ᾽ ἡγεμόνευε βοὴν ἀγαθὸς διομήδης,
» καὶ σθένελος καπανῆος ἀγακλειτοῦ φίλος υἱός.
» τοῖσι δ᾽ ἅμ᾽ εὐρύαλος τρίτατος κίεν ἰσόθεος φὼς,
μηκιστέος υἱὸς ταλαϊονίδαο ἄνακτος, «
συμπάντων δ᾽ ἡγεῖτο βοὴν ἀγαθὸς διομήδης. «

Meminit Homerus alterius cuiusdam Stheneli, ex Perseo & Andromeda orti. Athamasq́.] *Huius nusquam, quod sciam, Homerus mentionem facit. Neque uerò quisquam est uel mediocriter literatus, quin norit, Athamantẽ fuisse Aeoli illius Græci filium, qui regnarit Thebis: qui ex Ino uxore Cadmi filia, Clearchum & Melicertam sustulit. Hic ex Iunonis præcepto repudiata uxore, Nephelen duxit, ex qua Phryxum & Hellen procreauit. Ita historiam refert Homeri scholiastes. Alij authores sunt, prius ex Nephele suscepta sobole, duxisse inde Ino: ex qua Clearchus, siue Learchus & Palæmon nati fuerunt. Sed ista mittantur, quia ad hunc locum nihil pertinent. Homerus inter Thracum duces, qui Troianis auxilio uenerant, cuiusdam Acamantis meminit, lib. Iliad. 2. Fuit & alius Acamas, Antenoris filius, qui ijsdem temporibus propter cœlibem uitam, tanquam numen inter populares suos cultus fuit. Verùm cum uterq; partium Troianarum fuerit, neuter huc accommodari potest. Porrò Acamas Thesei filius, & Diomedes produntur, antequam Græcorum classis ad Troiam nauigaret, legati propter Helenen profecti fuisse.* B
Laodice Priami filia ibi Acamantem adamare cœpit, ac grauida ex eo facta est, filiumq́; suscepit, quem Munitum appellauit. Infantem ergo, metu ne interficeretur, Aethræ matri Thesei, auiæ Acamantis, educandum tradidit. Conuersabatur cum Aethra, Athenis à Castore & Polluce rapta, in Troia, cum Helena. Itaq; Aethra studiosè infantem, ut si suus fuisset filius, educauit. Capta iam Troia, Aethra Acamanti agnita, cum eo inde profecta, puerum Munitum secum abduxit: qui, cùm iam in Thraciam peruenissent, in uenatione morsu serpentis ictus perijt, ut prodidit Euphorion:

ἥ οἱ μούνιτον υἱὸν ἐλαφρὸν ἐνὶ θήρῃ, «
ἀλλ᾽ ὄφις οὐδήσας, καὶ ἐν κνήμῃσιν ὄλεσσεν «
ἀγρώσσοντ᾽ ἅμα πατρὶ πελώριος ἔξαγεν ὕδρος. «

Thoasq́.] *Aetolorum dux fuit Thoas.*

αἰτωλῶν δ᾽ ἡγεῖτο θόας ἀνδραίμονος υἱός. «

Fuit Thoas alius Tauricæ regionis rex, cuius mentio extat apud Ouid. in 3. epist. Ponticarũ. Neoptolemus.] *Pyrrhus Achillis filius, quem, ut quidam opinantur, ex Iphigenia sustulit: quidam ex Deidamia Lycomedis: ita uariant inter se rerum gestarum scriptores. Hunc Lycophron* σκύμνον *δράκοντα nuncupat, quòd per inhumanam crudelitatem sanguine nimium gauderet: & in Scyro, ut nonnulli arbitrantur, educatus esset.* C Machaon.] *Machaonem Aesculapij filium, & Podalirium, illustres medicos è Creta accitos, annotauit Homer. in Catalogo:*

οἳ δ᾽ εἶχον τρίκκην καὶ ἰθώμην κλωμακόεσσαν, «
οἵ τ᾽ ἔχον οἰχαλίην πόλιν εὐρύτου οἰχαλιῆος, «
τῶν αὖθ᾽ ἡγείσθην ἀσκληπιοῦ δύο παῖδε, «
ἰητῆρ᾽ ἀγαθὼ ποδαλείριος, ἠδὲ μαχάων. «
τοῖς δὲ τριάκοντα γλαφυραὶ νέες ἐστιχόωντο. «

Quamuis Poëta Machaonem inter duces equo inclusos enumerat: Græci tamen, sequuti Quintum quendam, eum ab Eurypylo Telephi in bello interfectum astruunt. Hunc Orpheus post Eurypyli mortem, rediuiuum, & Philoctetem medicantem rursum introducit. Epeus.] *De hoc suprà eodem libro disseruimus: primus equum in muralibus machinis inuenisse fertur, idq; Mineruæ monitu: id quod Poëta non obscuris uerbis suprà innuit, cùm diceret:*

Instar

Instar montis equum, diuina Palladis arte
Aedificant ——.

Fuit hic Panopei filius, Aeaci pronepos: cuius genealogia ita digeritur. Aeaci & Endeidis fuerunt Peleus & Telamon. Ex Psamathe uerò Nereide, Phocus: Pelei & Thetidis, Achilles: Achillis ex Deidamia filia Lycomedis, Pyrrhus Neoptolemus. Iam uerò Telamonis & Periniæ, Aiax fuit. Ex Hesione uerò, Teucer. Aiacis & Lysidices Coroni filiæ, Philius. Ex Tecmesa uerò captiua, Eurysaces. Porrò Phoci & Asteriæ, Crissus & Panopeus. Ex Panopeo ortus fuit Epeus, author equi Duratei. Atque hunc in modum hic genus suum ab Aeaco trahit. Hunc Lycophron imbellem, timidum, & paruum uirum nuncupat, [illegible] καὶ ἄνανδρον, propter patris eius Panopei periurium, quo is Mineruam & Martem ludificatus fuerat eo bello, quod Amphitryo aduersus Teleboas gessit. M. Varro, Epeum coquum fuisse Græcorum tradit, atq; ijs edulia administrasse: ob eamq; causam fumicum à Plauto dictum. Hunc Homer. Iliad. 23. cum Euryalo cæstuum pugna certantem, egregium pugilem introducit.

ὤρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠΰς τε μέγας τε,
εἰδὼς πυγμαχίης, υἱὸς Πανοπῆος Ἐπειός.

Fuit hic alioqui clarus pugil, nec minus celeber lignarius faber [illegible]. *Hūc uaticinatur Cassandra in Obscuro poëmate, Langariam urbem Italicam, prope Cylisternum fluuium habitaturum: atque fabrilia arma Italicæ Mineruæ templo dedicaturum, quæ Troianis aliquando exitium attulissent.* Inuadunt.] *Addam & illud, ex penitissimis Græcorum commentarijs erutum, in hoc equo conclusos fuisse ter mille, uel (ut alij) quinquaginta armatos: etsi Obscuri poëmatis illustrator existimat, 23. tantùm in eo latitasse. Hi noctu egressi, sublata face signo reliquis Græcis, qui in Tenedo erant, & iam appropERANTIbus, urbem populati sunt. Ennius in 8.*

Nunc hostes uino domiti, somnoq; sepulti.

Sepultam.] *Metaphora: nam Somnus Mortis germanus à poëtis fingitur.* Cæduntur.] *Opportuni ad cædem, quippe somno & crapula grauati.* Agmina conscia.] *Socios Græcos, reliquas copias è Tenedo profectas in urbem recipiunt.*

B

ARGVMENTVM.

Occupata à Græcis vrbe, Hector deflens patriæ suæ excidium in somnis apparet Aeneæ ea forma, qua, cum ab Achille occisus, circumq; vrbis mœnia raptatus fuerat, visus est.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosq; effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterq; cruento
Puluere, perq; pedes traiectus lora tumenteis.
Heu mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit, exuuias indutus † Achillei, (* al. Achillis,)
Vel Danaûm Phrygios iaculatus puppib. igneis?
Squalentē barbā, & concretos sanguine crineis,
Vulneraq; illa gerens, quæ circū plurima muros
Accepit patrios: ultrò flens ipse uidebar
Compellare uirū, & † mœstas expromere uoces. (* al. mœstus)

NASC. TEMPVS erat, quo prima quies.] *non est hæc primæ partis noctis descriptio, sed cōcubij: quam ad suā excusationē Aeneas posuisse uidetur: ne torporis, aut ignauiæ accusari posset, quod ipso dormiente Troia capta fuerit: nam illi iure ignoscendum uidetur, qui ea noctis parte somno se dedit, qua semotis omnium rerum curis, cogitationibusq; eo beneficio fruitur,* C *quod à Deo opt. max. omnibus æquè datum est: nam somnus diuinum munus est. proinde subdit:*

—— & dono diuûm gratissima serpit. In somnis ecce ante oculos mœstiss. Hector.] πάθος: *nemo enim mœstus est, aut lacrymas fundit, nisi qui acerbo dolore premitur: aut q, uel de suis, uel de alienis rebus ad se tamē pertinētibus, sollicitus est: mœstitia igitur, & lacrymæ Hectoris, etiamsi uerba secuta fuissent nulla, nihil nisi malū significare poterāt.* Raptatus bigis, ut quondam.] *Auget pathos à circūstantijs per similitudinē: talis enim apparuerat, qualis olim fuit cū ab Achille raptaretur. Hom. Iliad. 22.* Heimihi, qualis erat.] *Rursus* πάθος *amplificat per exclamationem, quæ comparationem habet à dissimili: nam Hectoris formam usque adeò immutatam fuisse memorat ab illa, quam olim habuit, tūm Patroclum occidit, Græcorumq; naues incendio dedit, ut alius omnino esse uideretur. tale illud est Ouid. in 6. Metam.*

Heu quantum hæc Niobe, Niobe distabat ab illa,
Quæ modò Latois populum summouerat aris,
Et mediam tulerat gressus resupina per urbem:
Inuidiosa fuit ——.

Felicē igitur illius uictoriæ statum cum infelici, miserandoq; necis illius casu comparat: hunc rhetores (ut iam sæpè dictum est) locū misericordiæ appellāt à commutatione fortunæ. Qui redit, exuuias indutus Achillis.] *Ad maiorem Hectoris gloriā nō Patrocli, sed Achillis exuuias nominauit: quas tamen Patroclo à se interfecto detraxerat, Homer. Iliad. 16. & 17.* Squalentem barbam.] *Renouat* πάθος *à circumstantijs.* Vulneraque illa gerens.] *Ex Homero Iliad. 22. ubi in Hectorem extinctum omnes Græcos tela coniecisse ait: locus est doctis notissimus.* Vltrò flens ipse uidebar Compellare uirum.] *Videbar mihi non requisitus id facere, quod ille, qui ad me uenerat, facere debebat. Sic Cicer. pro P. Quinctiò. Tunc appellas ultrò Næuium: ut quonam & reliqua.*

LAMB: Hort: TEMPVS.] *Prima facis nocturnæ descriptio periphrastica, ab eius officio seu effectis. Gignit enim mortalibus profundam à diuturno statim labore quietē.* Prima.] *Facē primā indicat. Ita enim ea noctis pars appellatur, quæ suscipit crepusculū.* In somnis.] *Prosopographia Hectoris, se per somnū Aeneæ offerentis. Hæc aūt eò spectat, ut ostendat etiā mortuo patriam nō minus quàm uiuo curæ fuisse tum, cū omnes Troiani securi* [illegible], *partæ pacis falsa persuasione, in extremo discrimine, in utramuis aurē dormirent.* Raptatus.] *Multifariā affectus mouet in hac prosopographia, ab habitu, forma, specie, & partibus deniq; quibusdā corporis miserabiliter affectis. Cæterū locus de caso raptatoq; Hectore ab Achille, extat. Il. 22. explicatusq;*

explicatumq; à nobis est in primo, haud scio, an eruditè satis, certè diligenter: ubi causam raptationis quoq; adduximus Pathos à debilitate. Hei mihi.] *Ab exclamatione pathetica, in forma dissimilitudinem, de hostibus casu triumphantis, & crudeliter ab Achille rapti. Pathos à forma & specie inhumaniter lacerati.* Exuuias.] *Exuuiæ, ab exuendo, spolia hostibus detracta. Eodem nomine & animalium tegmina dicuntur. Quæ si dux duci detrahat, opima dicuntur. Armis Achillis indutum Patroclum, & occisum spoliauit. Homer. Iliad. 17. his uerbis ferociter interfecto Patroclo, Hectorem exultantem fingit:*

ὣς εἰπὼν, Τρώεσσιν ἐκέκλετο μακρὸν ἀΰσας·
Τρῶες καὶ Λύκιοι καὶ Δάρδανοι ἀγχιμαχηταί,
ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς,
ὄφρ' ἂν ἐγὼν Ἀχιλῆος ἀμύμονος ἔντεα δύω,
καλὰ τὰ Πατρόκλοιο βίην ἐνάριξα κατακτάς.
ὣς ἄρα φωνήσας ἀπέβη κορυθαίολος Ἕκτωρ
δηΐου ἐκ πολέμοιο, θέων δ' ἐκίχανεν ἑταίρους.
ὦκα μάλ' οὔπω τῆλε ποσὶ κραιπνοῖσι μεταοπών,
οἳ προτὶ ἄστυ φέρον κλυτὰ τεύχεα Πηλεΐωνος.
στὰς δ' ἀπάνευθε μάχης πολυδακρύου ἔντε' ἄμειβεν,
ἤτοι ὁ μὲν τὰ ἃ δῶκε φέρειν προτὶ Ἴλιον ἱρὴν
Τρωσὶ φιλοπτολέμοισιν, ὁ δ' ἄμβροτα τεύχεα δῦνε
Πηλεΐδεω Ἀχιλῆος, ἅ οἱ θεοὶ οὐρανίωνες
πατρὶ φίλῳ ἔπορον· ὁ δ' ἄρα ᾧ παιδὶ ὄπασσε
γηράς, ἀλλ' οὐχ υἱὸς ἐν ἔντεσι πατρὸς ἐγήρα.

Achillei.] *pro Achillei: diæresis, ab Achilleus: Hæc non Achilli, sed Patroclo, amici sui panopliam, ceu alienis plumis uestito, & in pugnam ad terrendum se armorum facie prodeunti, detraxerat. His ipse indutus, in urbem triumphans redierat.* Danaûm.] *Inde cum Hector Merionem fusum spoliare esset adortus, à Mnestheo graui etiam accepto uulnere prohibitus fuit. Quo tamen non adeò fuit retardatus, ut ad naues inde Græcos præterea fugârit: ubiq; iniecisset ignem, nisi Aiax Telamonius ferociter grassantis cædibus impetum retudisset. Idem Hector Græcis primùm appellentibus circa littus, obuiam factus, nauem Protesilai igne corrupit.* Ignes.] *Refertur ab Homero Iliados 16. Post horribilem stragem inter hostes editam, incendium in classes intulit, ipsosq; socios ad corrumpendam stationem hortatus fuit.* A *Verba Poëtæ sunt:*

Ἕκτωρ δὲ πρύμνηθεν ἐπεὶ λάβεν, οὐχὶ μεθίει,
ἄφλαστον μετὰ χερσὶν ἔχων, Τρωσὶν δ' ἐκέλευεν·
οἴσετε πῦρ, ἅμα δ' αὐτοὶ ἀολλέες ὄρνυτ' ἀϋτήν·
νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ἄξιον ἦμαρ ἔδωκε
νῆας ἑλεῖν, αἳ δεῦρο θεῶν ἀέκητι μολοῦσαι
ἡμῖν πήματα πολλὰ θέσαν, κακότητι γερόντων.
οἵ μ' ἐθέλοντα μάχεσθαι ἐπὶ πρυμνῇσι νέεσσιν
αὐτόν τ' ἰσχανάασκον, ἐρητύοντό τε λαόν·
ἀλλ' εἰ δή ῥα τότ' ἔβλαπτε φρένας εὐρύοπα Ζεὺς
ἡμετέρας, νῦν αὐτὸς ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει.

Quæ circum.] *Locus recensetur Iliad. 22. Clausis Troianis intra muros, solus Hector aliquandiu Achillis impetum sustinuit. Inde in fugam compulsus, Mineruæ fraude suæ repressit gradum, & Achilli rursum occurrit: qua pugna ab Achille occisus fuit. Ibi perterebratis pedibus loro currui uictoris alligatus, per medium æquor ad nauium usque stationem ab Achille raptatus fuit. Huius casu ingens luctus ijs ortus est, qui è mœnibus pugnantem cadentemq; conspexerant.* Squalentem.] *Pathos à forma. Homerus eodem libro:* B

ἦ ῥα καὶ Ἕκτορα δῖον ἀεικέα μήδετο ἔργα,
ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδῶν τέτρηνε τένοντε
ἐς σφυρὸν ἐκ πτέρνης, βοέους δ' ἐξῆπτεν ἱμάντας.
ἐκ δίφροιο δ' ἔδησε, κάρη δ' ἕλκεσθαι ἔασεν.
ἐς δίφρον δ' ἀναβὰς ἀνά τε κλυτὰ τεύχε' ἀείρας,
μάστιξεν δ' ἐλάαν, τὼ δ' οὐκ ἀέκοντε πετέσθην.
τοῦ δ' ἦν ἑλκομένοιο κονίσαλος, ἀμφὶ δὲ χαῖται
κυάνεαι πίτναντο, κάρη δ' ἅπαν ἐν κονίῃσι
κεῖτο πάρος χαρίεν. τότε δὲ Ζεὺς δυσμενέεσσι
δῶκεν ἀεικίσσασθαι ἑῇ ἐν πατρίδι γαίῃ.

Hectoris ossa in Ophryno postea condita fuerunt. Aiunt peste per Græciam grassante, oraculo Græcos admonitos, ut Hectoris ossa effossa in eam Græciæ ciuitatem transferrentur, quæ ad Troiam non militasset. Inuenti sunt soli illi qui Thebas Bœotiæ incolerent, ad Troiam in armis non fuisse. Ita illuc translatas Hectoris reliquias, circa fontem Oedipodeum humarunt: ac desijt morbus sæuire. Mœstas.] *Expolitio.*

ARGVMENTVM.

C

Hectorem Aeneas prior interrogat, ac tarditatis amicè incusat, utpote qui diutiùs abfuerit, ac ubi patriæ nihil prodesse possit, tandem redierit.

NASC.

O' lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrûm,
Quæ tãtæ tenuêre moræ? quibus Hector ab oris
Expectate uenis? ut te post multa tuorum
Funera, post uarios hominumq;, urbisq; labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdauit uultus? aut cur hæc uulnera cerno?

O' lux Dardaniæ, spes ô fidiss. Teucrûm.] *Beneuolentiã colligit ex cõmendatione uirtutis Hectoris: quũ lucem, & spem: hoc est, splendorem, & salutem Troianorũ appellat: tantã enim ex effectu uirtutis existimationem sibi comparauerat Hector, ut in eo uno omnis spes ciuitatis uerteretur.* Quæ tantæ tenuêre moræ.] *Interrogatio minimè aspera, neq; obiurgatoria, sed quæ beneuolentiss. animi significationẽ habet: nam ingenti affectu illum interrogat, cur tandiu abfuerit, & unde tandem profectus fuerit tandiu à suis expectatus.* Quibus Hector ab oris.] *Ita loquitur, quasi cum eo, qui de longinquis regionibus tandem redierit: orationẽq; exornat annominationis specie illa, quæ ex uarijs unius nominis casibus fieri solet: quæ quibus. autor ad Heren. lib. 4.* Vt te post multa tuorũ Funera.] *Serũ fuisse dicit reditũ Hectoris: qui capta penè ab hostib. urbe, occisisq; suis eò tandẽ tempore redierit, cùm eius opera nihil amplius opus esset: re uera aũt illud innuit, quod etiam Homerus scribit, Troiam non potuisse capi quandiu Hector uixit. Id quod cùm ad ipsius Hectoris commendationẽ, tum etiam ad mouendam commiserationẽ plurimùm facit.* Quæ causa indigna serenos.] *πάθος ab indignitate: indignũ enim est uidere eius faciem sanguine, ac puluere deturpatã, qui gloriæ, uirtutis,*

A *uirtutis, honorisq́ in tuenda patria resplenduerat: serenos igitur magis ad animum, quàm ad corpus referri uidetur: quanquam Hectorem corpore pulcherrimum fuisse, uel Homeri testimonio comprobari potest.* Aut cur hęc uulnera cerno?] *auget πάθ☉ à signo: magis enim mouent, quæ uidentur, quàm quæ audiuntur. Cic. in Fam. affinis est huic loco locus ille ex 6. Aeneid. ubi Aeneas Deiphobum alloquitur:*

» *Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,*
» *Quis tam crudeleis optauit sumere pœnas?*

& apud Homer. Odyss. 11.

» *Ἀτρείδη κύδιστε ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνον*
» *τίς νύ σε κὴρ ἐδάμασσε ταναλεγέος θανάτοιο*

LAMB. Hort. GRATVLATORIA, *sed intempestiua. Nam cùm omnia ab hostibus pacata credat, multa ociosa percontatur, quæ periculorum securum in medijs malis arguunt. Quare ea nullo responso uicissim dignatur Hector.* Quę tantæ.] *Pathos à ratione temporis, quod circumstantijs amplificat. Congerit hæc ἐρωτήσεις ex occasione præsentis imaginis, ut Hectori orationem hortatoriam ad fugam ineundam præbeat.* O lux.] *Beneuolentia à persona Hectoris.* Quæ tantæ.] *Perpetuæ interrogationes uice gratulationis: Quid te remoratum est? unde uenis? ubi tam diu, dum tui magnis cladibus delentur, peregrinatus es? Qui corpus tuum tam fœdè laceratum est?* Cur hæc.] *Expolitio. Hunc locum effigiauit ad illum Enniauum in Alexand.*

O lux Troiæ germane Hector «
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? «
Aut qui te sic respectantibus tractauêre modis? «

ARGVMENTVM.

Hector vir sapiens non ad quæsita Aeneæ respondet, quæ vana sunt, sed quæ instant vrbi periculosa, ac letalia, paucis illum monet, vt fugiat, Deos penates sibi comites accipiat, illisq; vrbem requirat, hortatur: quidB que illi euenturum sit, prædicit.

Ille nihil, nec me quærentem uana moratur:
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge nate Dea, teq́; his (ait) eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto á culmine Troia,
Sat patriæ Priamoq́; datum: si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosq́; tibi commendat Troia penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia † quære,
† Magna pererrato statues quæ deniq; ponto.
Sic ait, & manibus uittas, Vestamq́; potentem,
Aeternumq́; adytis effert penetralibus ignem.

NASC. SED grauiter gemitus.] *πάθ☉: quod habitum, formamq́ orationis futuræ præmonstrat.* Heu fuge nate Dea.] *ἀδυναμία est: id est, simulachri effictio: Hectori enim mortuo sermoné tribuit: ubi præcipuè habetur ratio temporis: nam breuitati temporis breuitatem orationis accommodat: non enim in tanto, tanquam imminenti periculo longiore opus erat oratione: ijs tamen partibus constare uidetur: quæ ad persuadendum facere solent, utilitate, honestate, necessitate, facultate. Initiò signum doloris habet heu, quod ad excitandum, & terrendum Aeneam plurimùm ualet: in reliquis etiam partibus tota pathetica est.* Teq́; his, ait, eripe flammis.] *Admonitus est Aeneas, ut fugiat: uerum quia uir fortis ad fugam non facilè persuadetur,* C *nisi honestam fugiendi causam uideat, ideo fugæ honestam, utilemq́ causam ostendit.* Eripe, inquit, te, *quasi δεικτικῶς,* his flammis. *ac ne fortè casu aliquo alio, non hostili flamma urbem incensam esse credat, subdit:* Hostis habet muros, &c.] *Difficile primùm, quia* hostes ingressi sunt: *deinde etiã desperatã esse urbis defensioné indicat, quia* a culmine iam ruit. Sat patriæ, Priamoq́; datũ.] *fato muniit Troiam perire, ideoq; eius salutem desperatam esse: unde colligitur honesta fugiendi necessitas: nam aduersus fata fatis constat neminé posse.* Si Pergama dextra.] *amplificat ab impossibili per comparationem à maiori quasi dixerit: si ego urbé tueri nó potui, tantò minus tu. Innuitq; necem suam fatalem quoq; fuisse: alij ad dextram Aeneæ δεικτικῶς referri malunt, ut illius quoq; fortitudo ab Hectore commendetur, & Hector ipse arrogantiam uitet: nam hoc nimis arrogãter quibusdam dictũ uidetur, ut quod omnes Troiani simul nequiuerunt, id sibi Hector solus uédicet: sed ueritas illũ excusat, quare melior est, probatiorq́ prior expositio.* Sacra, suosq́; sibi cõmẽdat Troia penates.] *Seru. interp. hinc necessariò colligit ob id, quia ille in sacrilegij crimen incurrit, qui Deos penates sibi cõmendatos non liberat.* Hos cape fatorũ comites.] *occurrebat quomodo posset effugere, urbe iam ab hostibus occupata. Hector uerò κατὰ λεξιν obiectionem occupans: Deos, inquit, comites habebis: igitur abeundi facultas non deerit.* His mœnia quære.] *errores Aeneæ prænunciat, laboresq́ diuturnos, demq; etiam quietem, ac tranquillitatem.* Magna pererrato.] *quod ait magna, Romã innuere uidetur: quã ut multi memoriæ prodiderunt, à Troianis Aenea duce cõdita fuit, & fortasse ad magnitudiné Rom. imperij: hoc est, ad Augusti Cæs. monarchiam alludit.* Deniq;.] *ἐμφατικῶς errorum, laborumq́; longitudinem designat.*

al. quæ res. *al. Magno*

Sic ait, &c.] *ut re ipsa Hector ostenderet extremum uenisse Troianorũ diem, nec nisi fugæ confidendũ esse, ipse uittas simulachri Vestæ, ipsumq́ simulachrũ, & ignem uigilẽ Vestæ dicatũ ex adytis profert: nam Vesta ex magnis Dijs, qui & Penates dicti sunt, una fuit, ut alibi ostendimus.* Vestamq́; potentem.] *ferunt Vestam, eiusq́ sacra ab Aenea in Italiã translata fuisse: quod uel Ouidij testimonio cõprobari potest, qui in 3 lib. de Fast. ita cecinit:*

Ignibus æternis æterni numina præsunt «
Cæsaris, imperij pignora iuncta uides. «
Dij ueteris Troiæ, dignissima præda ferenti, «
Qua grauis Aeneas tutus ab hoste fuit. «

Adytis penetralib9.] *ex Adytis tẽpli, quod erat in arce, ideò penetralib9 dixit: Arx enim trib. præcipuè dijs, ut inquit Plato in 5 dial. de legib. Legũq; lat Ioui, Mineruæ, Vestæ cõsecratur. rationé assignant Platonis ipsius interpretes esse, uiuere, intelligere. adeas Marsil. in Proœm.*

LAMB. Hort. NIHIL] *Defectio: ad hæc mea ociosa respondit. Rei præcipiti attemperauit orationis figuram, & fluxum carminis. Porrò autem, quamobrem nihil ad Aeneæ interrogationes responderit Hector, causam addit uana*

erant,

erant, & ad præsentis temporis rationem ociosæ, cùm patriæ fatale excidium immineret. Heu fuge.] Cùm Aeneam natum dea appellat, beneuolentiam captat ab eius persona. Hortatur simul ad fugam capessendam. Hostis.] Amplificat periculum breui gradatione. Synecdoche, ex uno plures. Muros.] pars pro toto. Concinna compositio rebus attemperata. Sat patriæ.] Dehortatur à labore superuacaneo, qui putabat patriam in ultimo discrimine positam, post tot præclara uirtutis exempla ab ipso Hectore edita, à se defendi posse. Si Pergama.] A maiori. Si ego urbem uirtute ab hostibus tueri nô ualuerim, multò minus tu poteris defendere. Sacra.] Clausula constat commendatione sacrorum. Qua in re Aeneæ pietas & pectus religiosum arguitur, cui præ cæteris omnibus sacrorum cura demandetur: id quod non fuerat futurum, nisi pietatis nomine in deos, patriam & suos uirum ubique celebrare uellet. Penates.] Epexegesis. Qui autem penates fuisse credantur, suprà in primo ostensum est. Macrob. lib. 4. cap. 3. addit, ex Nigidio Figulo, Troianorum deos penates fuisse Apollinem & Neptunum, qui muros eis condidisse putantur. Affirmatum & quæsitum est, num Aeneas eos in Italiam secum aduexerit: Cornelium Nepotem id existimasse: atq; eam opinionem Maronem sequutum, cùm caneret, in tertio Aeneid.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Varro lib. 2. rerum Humanarum refert Dardanum deos penates ex Samothrace in Phrygiam, & Aeneam ex Phrygia in Italiam detulisse. Quidam penates esse dixerunt, per quos penitùs spiramus, per quos habemus corpus, & rationem animi possidemus. Medium ætherem esse Iouem: Iunonem imum aërem cum terra: Mineruam summum ætheris cacumen. Argumento nituntur, quòd Tarquinius Demarati Corinthij filius, Samothracijs regionibus imbutus, uno tecto memorata numina coniunxit. Nigidius Samothracas deos dixit, quorum argumentum sit nefas commemorare, propter eos qui ministerijs præsunt. Cassius Hemina dixit Samothracas deos, eosdemq; Roman. penates propriè appellare θεοὺς μεγάλους. Quare Maro eruditè dixit:

Cum socijs, natoq;, penatibus, & Magnis Dijs.

Quo expressit, θεοὺς μεγάλους. Etenim cùm hæc nomina de uno aliquo suprà dictorum numinum usurpat, doctrinam suam hauddubiè de hac opinione confirmat. Nam cùm ait:

Iunonis Magnæ primùm prece numen adora, τὴν μεγάλην dicit. Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno, τὴν χρηστήν. —Dominamq; potentem, τὴν δυνατήν. Eodem nomine appellauit & Vestam: quam de numero penatum, aut certè comitem eorum fuisse arbitrantur: adeò, ut Consules, prætores, & dictatores, cùm magistratum inirent, Lauinij rem diuinam facerent Penatibus & Vestæ. Itaque cùm Virgilius ex persona Hectoris dicit: A

Sacra suosq; tibi commendat Troia penates:

Mox adijcit:

Sic ait, & manibus uittas, Vestamq; potentem
Æternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Addidit Higinus, in libro quem peculiariter de dijs Penatibus edidit, eos uocari θεοὺς πατρῴους. Sed ne hoc quidem Poëta silentio præterijt:

Dij patrij (inquit) seruate domum, seruate nepotem.

Idem alibi: —Patrijq; penates. Et in hanc quidem sententiam multa Macrobius. Mœnia] Lauinium, quod parta quiete & pace conderet in Italia. Synecdoche.

Deniq;.] post septem annorum errorem, post atrox bellum cum Italicis hostibus gerendum. Et Ponto dixit, pro mari: synecdochicῶς. Vittas.] Quid Latini uittam appellarint, paulò suprà declaratum est. Hoc loco uittas, pepla Palladis uidetur significare. Nam ipsum Palladium paulò antè à Diomede & Vlysse, per cloacas in urbem illapsis, sublatum fuisse, initio huius libri demonstrauimus. Vestamq;.] ἑστίαν δυνατήν, perinde ut Iunonem uocat Dominamq; potentem, ἥραν τὴν δυνατήν. Verùm de Vesta prolixè in primo disputaui. Aeternum.] Epexegesis, reddit, quid Vesta fuerit: nihil aliud, quàm perpetuus ignis, qui posteà in templo à conditoribus urbis ædificato, consecratis ad eam uirginibus, religiosè curatus fuit. Neque uerò tantùm hic ἄσβεστος ignis publicè asseruabatur, fouebaturq;: hoc est, in templis deorum: uerumetiam intra domos priuatas focus erat penatibus sacer, adeoq; ipsi penates. Testatur id Homer. in hymno: B

ἑστίη ἣ πάντων ἐν δώμασιν ὑψηλοῖσιν
ἀθανάτων τε θεῶν, χαμαὶ ἐρχομένων τ' ἀνθρώπων
ἕδρην ἀΐδιον ἔλαχες πρεσβηΐδα τιμήν.

Idem in hymno Veneris canit, Vestam per patris Iouis caput iurâsse, se perpetua uirginitate castè uicturam, atq; ob id à Ioue illi hunc honorem habitum, ut in æde media collocata, & dijs & hominibus ueneranda esset.

Adytis.] Adiectiua uoce hoc loco adytum usurpatum est: alioqui loca domus secretiora, penetralia dicuntur. ἄδυτον, ἀπὸ τοῦ δύω, & particula priuatiua α. Pollux libro 1. capite 1. περὶ ἀδύτου, οὕτως. ὃ μέντοι καί τι χωρίον ἄβατον ἦν τοῦ ἱεροῦ, τοῦτο καὶ ἄδυτον εἴποις ἄν, καὶ ἄψαυστον, καὶ ἀψαυστούμενον, καὶ ἄβατον, καὶ ἀνάκτορον. C

ARGVMENTVM.

Incendium urbis Troiæ, & quæ eius causa horrenda, atque luctuosa contigerunt, aptissimis, elegantissimisq; comparationibus describuntur.

NASC. MISCENTVR.] Vrbis captæ, & direptæ confusionem, diuersiq; sexus, ac uariæ ætatis hominû luctus non potuit significantiùs exprimi, quàm hoc uerbo, miscentur. Pathe-

Diuerso interea miscentur mœnia luctu,
Et magis atq; magis (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribusq; obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorumq; ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atq; arrectis auribus adsto.
In segetem ueluti cum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens

tica sunt hæc omnia, atque tragica: utrum uerò rectè, aut perperam hic tragœdiã excitet Poëta urbis Troiæ excidiû describens; meum quidem non est in præsentia indicare:

A *etsi non me fugit, Hermogenem, ubi de methodo grauitatis uerba facit, scriptum reliquisse, Homerū, quem Plato Tragœdiæ patrē appellauit, Ilij direptionē & incendium non retulisse, sed ex arte reliquisse: quoniam unius ciuitatis depopulationem ad concitandam in tanto poëmate tragœdiam non satis idoneam fuisse indicauit: sed tamen Homeri, atq; Virgilij diuersa ratio scribendi'q; consilium fuit: illud ex Aristotelis poëtica perspicuum est, ex una epopœia duas confici tragœdias posse.* Et magis, atq; magis.] *ἀναδίπλωσις sonitus, terroris'q; magnitudinem designat.*

Sternit agros, sternit sata læta, boum'q; labores,
Præcipites'q; trahit syluas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.
Tum uerò manifesta fides, Danaum'q; patescunt
Insidiæ, iam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: iam proximus ardet
Vcalegon. Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamor'q; uirûm, clangor'q; tubarum.

Quanquam secreta parentis.] *ad sui excusationem Aeneas hanc parenthesim interponit, ut illud de proditione patriæ purget obiectum: quantus etiam esset in urbe clamor, ex hoc facilè intelligi potest, quod licet domus Aeneæ tam longè remota, arboribus'q; occlusa esset, strepitus tamen tantopere diffusus est, ut ipsum Aeneam à somno excitauerit.* B Recessit.] *μεταφορικῶς. & est pulchra translatio, ut etiā Seruius admonet, quoties rei immobilis ad mobilem, & è contrario transfertur officium.* Atque arrectis.] *ita quoq; in primo:*

» *——arrectis'q; auribus astant.*

Tractum à belluis: quarum nonnullæ ubi aures arrigunt, acerrimi sunt auditus, ut lepores, cerui: cùm demittunt, obtutissimi. In segetem ueluti.] *incendium urbis Troiæ incendio segetis, uento perflante, illius'q; excidium & ruinam agrorum satorum, syluarum'q; ruina comparat, quæ ex montani fluminis rapacitate fieri solet: & sanè huic negocio mirè hæc duplex quadrat comparatio: nam Ilium non solùm cremabatur, uerumetiam sternebatur, indé'q; omnia præsertim optima, auferebantur: propterea Aeneas ipse in 3. Aen. dicturus est:*

» *Postquam res Asiæ, Priami'q; euertere gentem*
» *Immeritam uisum superis, cecidit'q; superbum*
» *Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia.*

Qua quidem comparatione duo uidetur designare, incendium magnum fuisse, & urbem celerrimè conflagrasse: locus est ex Homer. sumptus Iliad. β. hoc tamen differunt, quod Homerus Zephyri tantùm meminit: Virgi- C *lius autem flammam ignis addidit. ita enim scribit Homerus:*

» *ὡς δ' ὅτε κινήσῃ Ζέφυρος βαθὺ λήϊον ἐλθὼν*
» *λάβρος ἐπαιγίζων, ἐπί τ' ἠμύει ἀσταχύεσσιν:* id est,
» *Sicut ubi in segetem uehemens, & flatibus asper*
» *Incubuit Zephyrus, tenues'q; excussit aristas.*

Aut rapidus montano flumine torrens.] *altera comparatio à torrente montano, cùm magno cum impetu ruens syluas, domos'q; sternit: cui Troianum excidium, ruinam'q; similem facit: & est Homeri, ni fallor, cōparatio ex 11. Iliados, ubi ait:*

» *ὡς δ' ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίον δὲ κάτεισι*
» *χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ,*
» *πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας*
» *ἐσφέρεται, πολλὸν δέ τ' ἀφυσγετὸν εἰς ἅλα βάλλει.*
id est,
» *Non secus ac fluuius præceps de montibus altis,*
» *Imbribus aëriis auctus, plana omnia inundat*
« *Per cāpos, secum'q; rapit, quæcunq; per agros*
« *Obuia sunt, quercus multas, & plurima tedæ*
« *Robora tum piceas, pinus'q;, & rudera passim*
« *Iacta solo secum uiolentus in æquora defert.*

Sed in his duobus comparationibus præcipuè obseruandum est, quemadmodum Poëta doctiss. res ipso uocis exprimat sonitu: nam cùm furentem flammam, aut irrumpentem aquam describit, uerba ita deligit, ita singula collocat, ut quod uelit, quantum latinitas ferre potest, consequatur: hîc profectò uides dictiones, quæ magnum quoddam intonent, condensari: nam flamma & furere, & austri, torrentes, & stupere, & sternere, & uertices, & pastores, & alia ita sunt constructa, ut in se uox furibunda furorem rerum imitetur. Stupet inscius alto.] *ἐπιφώνημα est, quod per comparationem quandam ad Aeneam refertur: nam uti pastor in uertice montis sonitum fluminis ignarus quid rerum sit, accipit: sic Aeneas ex culmine domus suæ flammam quidem ignis uidet, & clamorem uirorum, strepitum'q; rerum cadentium audit, sed unde hoc sit, ignorat. sumptus est locus ex 4. Iliad. sic enim ait Homer.*

« *τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.*

Tum uerò manifesta.] *non coniecturis amplius, quibus Laocoon utebatur, sed signis manifestissimis, imò re ipsa insidiæ Græcorum perspiciuntur. nam subdit:*

Iam Deiphobi dedit ampla ruinam.] *probabile est in eam priùs domum impetum factum fuisse, ubi causa bellorum extabat. Nam Deiphobus Priami filius à morte Paridis Helenam uxorem duxerat, ut ex sexto Aen. colligi potest.* Vulcano superante.] *μετωνυμικῶς.*
Iam proximus ardet Vcalegon.] *μετωνυμικῶς. nisi mauis intelligi à possessore, quod possidetur ut hominē deuorari cuius bona consumuntur. Terent. in Eunucho:*

« *At ego pro istoc, Phædria, & tu Chærea*
« *Hunc comedendum & deridendum propino.*

Ita hoc in loco, ardet Vcalegon, *pro domus Vcalegontis: quod genus tropi non satis probare uidetur Quinctilianus in octauo. & est τὸ αἴτιον; ut etiam Seruius admonet, ardet domus Vcalegontis, quia Deiphobo proxima est: unde non ab re dixit Horat.*

« *Res tua tunc agitur, paries cùm proximus ardet.*

Sigæa igni.] *incendij magnitudo significatur.* Exoritur clamor'q; uirûm, clangor'q; tubarum.] *rem ordine describit: & si clamor Græcorum est (ut mihi quidem uidetur, quia subdit,* clangor'q; tubarum *) allusio est ad militarem cùm Græcorum, tum etiam Romanorum consuetudinem, qui ut magis hostem terrerent, clamores horrendos attollebant, quod æuo nostro Turcæ faciunt, & Pyratæ. si uerò Troianorum πάθος est: quod exornationem habet ὀνοματοποιΐαν. clamor, clangor: adde etiam, quod ficta, ac imitatione nouata uerba rem horribilem, horrorem'q; incutientem faciunt: quando à syllabis rigidioribus inchoantes in horridas desinunt: huic simile est illud ex primo Aeneid.*

« *Insequitur clamor'q; uirûm, stridor'q; rudentum.*

DIVERSO interea.] *A' uisu nocturno ad publicū* LAMB.
Hort.

captæ urbis luctum transit: narratq; summatim horribilem armorum faciem & sonitum in noctis conticinio, quo excitus, in summum domus fastigiũ se receperit, ut inclarescentem fremitum tota urbe propius hauriret. Et hanc quidem narrationem aptißimis comparationibus, Homerum suum imitatus, amplificat, ut imaginẽ aurium auribus capientis, oculis subijciat. Miscentur.] Tragica metaphora, cùm uelit omnia confundi & perturbari, indicare. Qua figura, sacra prophanis misceri dicuntur, & mare cœlo. Recessit.] in secessu urbis posita fuit: à loco. Arrectis.] Hypotyposis subita inopinatáq; re perculsi, intentéq; auscultantis. Aeschrologia. Nota uerbi arrigere significatio est. [illegible] Refertur à Diogeniano prouerbij loco, & annotauit Erasmus: quadratq; in eos, qui sitiẽter atq; auidè auscultant ad ea quæ dicuntur, aut expectant quid dicendum sit. Ducta metaphora est ab animantibus, quorum plerisque mos est, si quando quid eminus audierint, aures surrigere: id quod ceruis peculiare esse, tradit Plinius, ut cùm aures subrexerint, nihil sit illis auritius: rursum, ubi demiserint, nihil surdius. Aristot. idem affirmat: adeóq; nullas eos insidias latere posse, quoties arrectis sint auribus: demissis uerò facilè capi. Consimili figura Terentius dixit: Arrige aures Pamphile. Diuersum huic est illud quod est apud Horat. lib. primo Sermonum:

» Demitto auriculas, ut iniquæ mentis asellus,
» Cùm grauius dorso subijt onus ——.

In segetem.] Traducta comparatio est ex secũdo lib. Iliad Homeri:

» ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
» οὔρεος ἐν κορυφῇς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή.

Et Iliad. quarto:

» ὡς δ' ὅτε χείμαρροι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφι ῥέοντες
» ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ
» κρουνῶν ἐκ μεγάλων κοίλης ἔντοσθε χαράδρης,
» τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

Grauißima mehercle compositione cum uerborum delectu, perinde ut Homerus, aquam irrumpentem impetu quodam facit: Flamma incidit, furunt austri, torrentes sternunt, stupet pastor, & reliqua admirabili grauitate & compositione contexuntur: sed non paulò ad sensum communem & rei ipsius imaginem accommodatius. Homerus enim pastorem solum procul sonitum audientem facit: at noster uerò præter amplificationem effectuum euidentem, addit hypotyposin stupentis, & de uertice montis strepitum sonumq; audientis pastoris. Hac comparatione ob oculos ponit, omnia diripientium Græcorum studia. Sternit ag.] Metonymia.

Sata.] Expolitio per copiam reddita, & relationem.

Saxi.] Tapinosis, montis. Et in Vertice, metaphora reciproca est: quod hominis est, ad summitatem montis transtulit. Syluas.] Amplificatio. Stupet.] admiratur ad stuporem usque. Est autem stupor, refrigeratio, quæ corporibus sensuum ac motuum obrepit difficultas. Ita frigore pili surriguntur, cùm uis caloris ad interiora resilit, quæ caro destituta pilorũ radicibus tactis constipatur.

Tum uerò.] Cùm nõ tantùm armorũ strepitus fidem rei faceret, quem de tecto accipiebant, uerumetiam incendium clarum passim tota urbe, adeóq; uicinarum ædium ruina, id quod res ipsa erat, coargueret. Fides.] ab hostibus occupatã urbem, & dirui à fundamentis cœptã. Ductũ argumentum à signis. Deiphobi.] Enumerat aliquot illustrium Troianorum exempla, quorum ædes nõ fortuito incendio, sed hostili conflagrabant. Erat Deiphobus Priami filius, cui post Paridis casum Helena nupserat. Hæc, capta iam Troia, ut beneficio aliquo Menelao ueteri marito reconciliaretur in gratiam, subtracto ferro, quod in incertum euentum uir fortis capiti supposuerat, illum huic in thalamum clàm intromisso trucidandum obiecit. Historia refertur ab Higino, cap. de ijs qui ab uxoribus occisi fuerunt. Meminit eius quoq; noster uates in sexto. Causam Helenæ Deiphobo nuptæ, post Alexandri necem, quidam addunt. Cùm fortißimi quiq; in bello occubuissent, hanc præmium strenuè res gerenti Priamus proposuit. Deiphobus, cum uirtute & gloria militari reliquos facilè anteiret, illius nuptijs, frustra reliquis Phrygibus refragantibus, est potitus. Vulcano superante.] Metonymia. A

Vcalegõ.] Metonymia, dominus pro re possessa. Potest hic uersus inter parœmias recenseri: tum demum nobis esse cauendum, nosq; periclitari, cùm proximi negotium agitur, ut maturè nobis consulamus. Scitus est uersiculus uulgaris: B

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet. «

Hunc Vcalegontem Homerus Iliad. tertio, in Scæis portis sedentem, & pugnam cum Priamo & Antenore spectantem inducit:

Οὐκαλέγων τε καὶ Ἀντήνωρ, πεπνυμένω ἄμφω, «
ἥατο δημογέροντες ἐπὶ Σκαιῇσι πύλῃσι. «

Sigæa igni.] Epitheticè à Sigæo promontorio, freta Sigæa dixit. Duo erant promontoria, Sigæum & Rhœteum, quorum illud à silentio appellatum fuisse credunt: hoc est, ἀπὸ τοῦ σιγᾶν etenim cùm Hercules negato terræ hospitio discessum simulasset, ponè Sigæum latuit, ac noctis silentio Troiam occupauit. Hic Achilles, à Paride cæsus, sepultus fuit. Idem casus & oppido Sigæo nomenclaturam dedit. À signo magnitudinem incendij ostendit. Freta lata relucent.] Hellesponticiũ mare. Exoritur clamorq; uirûm.] Ordine cõmuniter accidentia narrat: nã captis ad hunc modũ urbibus, primùm ad prohibenda indicia excubias trucidant: inde ad turbandos oppidanõrum animos, incendium miscent: postremò, ut omnia dementiæ plena reddant, multis simul locis clamoribus & tubarum cantu oppidanos percellũt, ne tota urbe in globum collecti, ignaros uiarum adoriantur. C

Clangor.] Onomatopœia: nam κλαγγὴ, sonus est re fractus & crepitans, qualis est tubarum. Homerus Iliad. tertio, ad grues & ad Troianorum in prælium euntiũ dissonos clamores transtulit:

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν, ὄρνιθες ὥς «
ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει. —— Et mox: «
κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων. «

ARGVMENTVM.

Exponit temeritatem suam Aeneas: occultè tamen ab animi magnitudine seipsum commendat: qui in tanto discrimine, in tanta rerum desperatione cum hostibus congredi ausus fuerit.

NASC. AMENS.] qui monitis nõ paruerant: uel

Arma amens capio, nec sat rationis in armis:

A uel qui alijs fugientibus ipse solus pugnare uolebam: quod est hominis planè ratione abutentis: ideoq; sequitur:

Sed glomerare manū bello, & concurrere in arcem
Cum socijs ardent animi, furor iraq; mentem
Præcipitant, pulchrumq; mori succurrit in armis.

Vis, inquit, furoris, & ira homines præcipites agit, ut multa sæpè præter rationem admittant, tandem concludit:

Nec sat rationis in armis.] planè igitur amentiam, temeritatemq; suam accusat: quam tamen extenuare uidetur, cùm subdit: Sed glomerare manum bello.] nam proponit hic factum uiri fortis: qui tanquam dux ciues ad pugnam cōgregare uelit: unde occulta emergit Aeneæ commendatio ab animi magnitudine: qui audito tubarum clangore repentino, non timore corripitur, sed arma capessit, & congregare milites in pugnam audet.

Et concurrere in arcem.] consiliū apponit. Furor, iraq; mentem Præcipitant.] ferociam adiungit quasi stimulum uirorum fortium: excusatio facti.

Pulchrumq; mori succurrit in armis.] hinc etiam occulta elicitur Aeneæ commendatio à uirtute: qui non temeritate ductus, sed æternitate laudis, & gloriæ pro patria mori pugnando uelit. alludit autem ad illud Hom. ex Iliad. 15.

"——ὅ οἱ ἀμυνομένῳ περὶ πάτρης
"τεθνάμεν: id est,
"——res est pulcherrima mortem
"Pro patria oppetere.

GLOMERARE.] pugnam lacessere. Ardent.] Metaphora.

LAMB. Hort.

ARGVMENTVM.

Panthus Phœbi sacerdos imminentem sibi necem fugiens, sacra, Deos, nepotemq; suum secum trahens ad mare cursu contendit.

B

Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuûm,
Panthus Otriades, arcis Phœbiq; sacerdos,
Sacra manu, uictosq; Deos, paruumq; nepotem
Ipse trahit, cursuq; amens ad † limina tendit.
Quo res summa loco Panthu? quā prendimus arcē?

† al. littora

NASC. Ecce autem.] signo quàm manifestissimè perspici poterat desperatam esse urbis salutem, quando Panthus sacerdos fugiens Deos secum asportat, ut indiciū alijs faciat aduersus illam uim humano auxilio non opus esse: quæ omnia ad mouēdam conquestionem plurimùm faciunt. Vox autem Ecce πάθος habet: nam malum designatur insperatum.

Priami sententia & aliorum consilio Paris in Græciam profectus fuit. Homerus Iliad. 0 indicat, Panthū Apollinis sacerdotē fuisse:

"——ὁ δὲ ἀπόλλωνος
"ὅν πάνθῳ υἷ' ἐσθλὸν ἐνὶ προμάχοισι δαμῆναι.

Loquitur autem de Polydamante, Panthi filio, quem noluit Apollo inter propugnatores in prælio cadere. Homeri enarrator Iliad. 12. annotauit, Panthum Delphis Troiam abductum, ut Priamo de fatis rerum Troianarum uaticinaretur [Greek text illegible].

Panthus Otriades.] περιφρασίαν facit designandam hominis dignitatem: quam etiam describit. Arcis, Phœbiq;.] si arcis, in qua Minerua colebatur, quomodo Phœbi sacerdos: dicendum uidetur, non Palladem tantùm, sed & Phœbum, aliosq; Deos in arce coli solitos fuisse, sicuti Romæ in Capitolio, quod Iouis templum erat, omnes Dij colebātur. Victosq; Deos.] nullius amplius potestatis. ut alibi:

"——uictosq; Penates.

Ipse trahit.] quia puer ambulando passus aui, uel patrui sui æquare non poterat: tamen non ad nepotem dun-
C taxat, sed ad superiora quoq; referri debet: & est (ut etiam Seruius admonet) septima syllepsis. Quo res summa loco Panthu?] admiratio est, quæ πάθος habet à desperatione salutis urbis: uidet enim sacerdotem fugientem Deos secum asportare, ideo admiratus uehementer, eò redactum esse urbis statum, ut peiore in loco esse non posset, cum dolore: Quo res, inquit, summa loco Panthu? id est, ad quid redacti sumus? mira uerò breuitas est pro ratione temporis, & personæ fugientis.

Otriades.] Otrei filius. Ergo alius hic fuit, & diuersus ab illo quem ostendimus Delphis accitum Troiam uenisse, & docuisse ibi manticen: qui ex uxore Pronome Clytij filia Polydamantem susceperit, quem & Hectorem una nocte natum affirmant. Otriades.] Otreus & Mygdon Dimantis filij fratres Hecubæ, Phrygiæ reges fuêre. Ergo Hecubæ nepos fuit, cuius hic mentionem facit Poeta: quem propter nominis similitudinem fatidico spiritu donatum, & Apollinis sacerdotem fuisse finxit. Meminit huius Homerus Iliad. 3. inter δημογέροντας, qui in Sceis portis pugnam spectâsse narrantur. Otrei item statim eodem libro, & Mygdonis, Phrygiæ regum, qui cum Amazonibus aliquando bellum gessissent:

LAMB. Hort. Ecce.] Attentio, ad sequentem narrationem. Panthus.] Anaphora. Describit obiter personam, à sacerdotum functione. Fuit autem Panthus Priami propinquus, qui consentibus Troianis, ut ad ulciscendam iniuriam sororis Priami per Telamonem acceptam, Paris in Graeciam mitteretur, dissuasor fuerat, ne fieret. Addidit se à patre suo Euphorbo audiuisse, si Alexander unquam uxorem è Græcia abduceret, tum demum fore, ut Troianis exitium immineret. Verùm eo frustra dissuadente, adeoq; ipsa reclamante Cassandra, quæ hoc ipsum uaticinabatur, è

"ἤδη καὶ φρυγίην εἰσήλυθον ἀμπελόεσσαν,
"ἔνθα ἴδον πλείστους φρύγας ἀνέρας αἰολοπώλους,
"λαοὺς ὀτρῆος καὶ μύγδονος ἀντιθέοιο,
"οἵ ῥα τότ' ἐστρατόωντο παρ' ὄχθας σαγγαρίοιο.
"καὶ γὰρ ἐγὼν ἐπίκουρος ἐὼν μετὰ τοῖσιν ἐλέχθην,
"ἤματι τῷ, ὅτ' ἦλθον ἀμαζόνες ἀντιάνειραι.

Historiam eo loco recenset interpres: Otreus & Mygdon regnabant ijs temporibus in Phrygia, uel (ut alij) in Thracia,

cia, cum Hippolyte & Melanippe Amazonũ duces castris ad Sangarium amnẽ positis, in suam ditionem populabunda irruere meditarentur. illi collatis castris, Priamo praeterea in subsidium aduocato, hostes infestas prohibebant, ne cardines regni sui transcẽderẽt. Verba Scholiastae sunt haec: μελανίππη καὶ ἱππολύτη, θυγατέρες ἄρε@, τ' ἀμαζόνων ἡγούμεναι τ' στρατιᾶς. αὗται παρώρμησαν τὴν φρυγίαν ὑφ' ἑαυτὰς ποιῆσαι, διὰ τὸ τὴν χώραν εὐπορωτάτην, καὶ ἀμπελώδη. πάσῃ δὲ τῷ στρατεύματι παραγενόμεναι πρῶτον εἰς τὴν παρακειμένην χώραν. καὶ πεδίον ἔσχον παρὰ τ' σαγγάριον ποταμόν. τ' δὲ φρυγῶν ἐπὶ τ' αὐτ' χρόνον ἀγγελθέντος ... καὶ ὅπλων, οἱ τότε τὴν ἀρχὴν αὐτ' στρατιὰν συνελέξαντο. καὶ πρὸς τ' αὐτ' τόπον παραγενόμενοι, πρὸς τὸ κωλύειν αὐτὰς, μὴ ἐμβαλεῖν εἰς αὐτ' ὅρους. καὶ ὁ πρίαμ@ τ' φοίας βοηθὸς ἐστρατεύσατο κατὰ τ' ἀμαζόνων τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐκεῖνοι τὸ γένος. Limina.] *ades: synecdoche.* Sacerdos.] *Descriptio personae, à functione sacerdotali. Nam arcem hic, templum Palladis, ea qua suprà ratione uocat:* A

Et monstrum infelix sacrata sistimus arce. Quo res.] *In re trepida decorè pauca de statu publico loquitur. Et ut praesentem trepidationem* ἐν παθητικῶς *proponit, quo in loco summa rei sita est. Neq; uerò addit, se hoc aut illo pacto interrogasse, quo scilicet perturbationem, pauorem, metum, consternationem animi augeat narrando: cuiusmodi in tanto negotio accidere solẽt: sed admiratur, capta urbe ita subitò Troianos spem omnẽ amisisse.* Panthu.] *Contractus uocatiuus,* πάνθο@, πάνθι, *Panthu: ut ab Orpheus, Orpheu.* Prendimus.] *quam defendimus arcem.* α

ARGVMENTVM.

Respondet Panthus, & Troianorum infortunium narrat, totumq; ciuitatis statum pessimo loco redactum esse ostendit.

NASC.

Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit:
Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniae: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit, incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos medijs in moenibus astans
Fundit equus, uictorq; Sinon incendia miscet,
Insultans: portis alij bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam uenêre Mycenis.
Obsedêre alij telis angusta uiarum,
†Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: uix primi praelia tentant
Portarum uigiles, & caeco Marte resistunt.

†al. Oppositis:

Gemitv cùm talia reddit.] *ex signo doloris qualẽ habiturus esset orationẽ indiciũ fecit. Est autẽ haec oratio commiserationum affectibus plenissima.*

Venit summa dies.] *breuibus quidem egit Aeneas, sed breuioribus agit Panthus: nã etsi longior illius oratio esse uidet̃, ijs tamẽ paucis totius responsionis summam complectitur: nam quae sequuntur, à Poëta, ut rẽ exornaret, addita fuisse indicantur.* Et ineluctabile tempus Dardaniae: fuimus Troës, fuit Ilium.] *eandem sententiã uerborum uarietate per expolitionem exornat: quae tamẽ hoc in loco uim amplificandae commiserationis habet. Macrobius in quinto lib. Sat. hunc locum ita extollit, ut Maronis eloquentiam planè admirari uideatur. & profectò in hoc urbis Troiae explicando excidio, ea uerborum copia, eaq; orationis ubertate utitur, ut nihil ampliùs, copiosiusq; desiderari possit.* Fuimus Troës.] πάθ@ *à fortunae commutatione, quasi ampliùs non sint, omnisq; Troianorum sit extincta salus. alludit ad tres illos Lacedaemoniorum choros, puerorum, iuuenum, & senum: de quibus Plutarchus agit in Lycurgo, & alibi etiam meminit: mouetq; commiserationem per locum communem à commutatione fortunae: queritur enim Troianos à sublimi fortuna ad extremã calamitatẽ esse redactos. Complures eiusmodi commiserationis affectus apud Euripidem inuenies, in primis in Hecuba, ubi sic ipsa queritur:*

» ὦ τὰς μεγάλας ποτὲ μεγάλας ἀνὰ χεῖρας,
» ὦ δ' εὐτυχούσας δεσποινῶν ταλάμων ἔσω,
» λέγω ᵹὰρ ἦν ποτ' ἀλλὰ νῦν οὐκ εἰμ' ἔτι.
» ἡ πάντα δ' ὄλβον, ἄπαιρω μ' ἀφείλετο. *Et infrà:*
» τύραννο@ ἦν ποτ' ἀλλὰ νῦν ἢ δουλεύω.

Et ingens Gloria Teucrorum.] *Troianos extollit ad maiorẽ commiserationis affectũ excitandum.* Ferus omnia Iuppiter Argos.] *inuidiosè dictum, ut —saeuae memorem Iunonis ob iram. Nam Iupiter, & Iuno à iuuando nomen habent, ita etiam Agamemnon apud Homer. Iliad. nono, Iouem inuidiosè impium uocat:* α

Ζεύς με μέγα κρονίδης ἄτῃ ἐνέδησε βαρείῃ
Σχέτλι@. α

Vnde duplex elici potest conquestionis affectus ex Troianorum infelicitate: alter quod Deos praesertim Iouem iratum habent: alter quod ipsorum bona, imò ipsimet iam hostium imperium subierunt. B

Incensa Danai dominantur in urbe.] *rem confirmat per locum effectorum.*

Arduus armatos.] *hactenus quid gestum sit, iam uerò ut gestum fuerit, narrat: & profectò cum ita facere oportuit, ut non summatim, aut uno uerbo tantùm ciuitatis statum significaret, sed & quid ipse uiderit, & quid rerum in urbe gerebatur, exponeret: quo id uerum esse monstraret, quod initio orationis dixerat:* Venit summa dies. C

Millia quot magnis.] *numerum extollit, cùm ad timorem Aeneae incutiendum, ut fugiat, ne solus ipse fugere uideatur, tum etiam ad salutis desperationem indicandam perinde ac si diceret, tantum esse hostium numerum, uim, atq; impetum, ut illis resistere posse uanum sit cogitare, aut sperare.*

Obsedêre telis.] *distributio est: per quam omnia in eum desperationis locum redacta esse significat, ut nec stãdo, nec fugiendo saluti suae quisq; satis consulere possit.*

Parata neci.] *actiuè ad necem alijs parandam.* Vix primi praelia tentant.] *ex contrario per comparationem desolatae urbis actum esse planum facit: nam multa Graecorum millia urbem occupant: aduersus quos, qui pugnent, aut illis resistant, nulli sunt, praeter primas portarum uigilias: haec tum apertam commiserationis uim habent, tum occultam etiam Aeneae commendationem retinent à magnitudine animi; cui licet horrenda, ac urbe-

A *uehementer fugienda referantur, tamen intrepidus, ut fortem uirum decet, prælium ciet, ac fortiter, strenuéq; dimicat.*

Cæco Marte.] *ancipiti prælio: ad Troianorum laudem: quorum etsi mira paucitas aduersus plurimos pugnabat, ita tamé egregiè, atq; audacter dimicabat, ut prælium sæpè dubium, ancepsq; uictoria esset.*

LAMB. Hort. VENIT summa dies, & ineluctabile tempus.] *Responsum patheticum, quo miris affectibus extremam desperationem & patriæ excidium subijcit: ea dicendo & expoliendo exaggerat.* Venit.] *Pathos à tempore & necessitate fatali, quo attentionem captat. Principio statim orationis causam captæ urbis in fata transfert, ut ostendat, à Troianis patriæ satisfactum: frustráq; cum dijs pugnatum, à quibus res Troianæ deletæ essent. Quare statim disertè addit:* —& ineluctabile tempus. *Etenim diuina decreta non commutantur, cùm leges humanæ ad temporum locorumq; rationes mutari soleant, ut mores uicissitudinibus temporum, & uoluntates item mortalium. Porrò ad fatum ineuitabile pertinet illud Homericum, ab Erasmo inter schemata prouerbialia annotatum:*

B οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

Dardaniæ.] *Phrygiæ, aut Ilij: nam Dardania & Rhetæum clarissimæ fuère urbes in Phrygia, in littoribus Rhetæis Aiacis sepulchro illustribus sitæ extra sinum.*

Fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens.] ἦμεν ποτε: *perditas Troianorum res indicat. Hic loquendi color in Græcis tragœdijs passim obuius est, à Troianæ urbis excidio sumptus. Quare in adagium abijt, ubi perijsse quempiam significamus. Simile huic est illud è choro Lacedæmoniorum,* ἄμμες μέν ἦμεν ἄλκιμοι μιλήσιοι. *Itaque significaturus opes Troianas funditùs deletas, uariè pathos à loco mouet, & per interpretationem effert: Fuimus Troës: fuit Ilium: fuit ingens gloria Dardaniæ. Quæ quidem omnia, extremam desperationem signant. Ilium alij urbem, nonnulli arcem & regiam urbis uocaùere. Quidam* μητρόπολιν τῆς τροίας. *Troiam certè Ilium, ab Ilo fratre Assaraci, filio Trois, dictam, in confesso est. Homerus fœminino genere ferè, ut* Ἴλιον ἱρήν: *alij neutro efferunt. Ouid. quoq;* Ἴλιος *fœminino genere*

C *usurpauit:*

—*postquam alta cremata est Ilios*—.

Ilus in Phrygiam profectus, in Priepo oraculum consuluit. Responsum illi est ab Apolline Priepisæo, ne collem ad condendum occuparet: addens, cum Ates esse. Quare Dardanus eum occupauit: sed & Dardaniam ad radices Idæ condidit, initio Scamandri collem nuncupatam. Itaque Ilus cùm in Phrygia certamen institutum à rege offendisset, in eo iterum uicit: accepto præmio à rege quinquaginta puellis, ac totidem adolescentibus ex oraculi fide bouem ex Mysia errabundam secutus fuit. Hæc cùm uenisset in locum qui uocatur τῆς φρυγίας ἄτης, *ibi se in herbam composuit. Quo statim loco Ilus Ilium condidit. Hanc ob causam hæc loca* λόφοι βουπλανόκτιτοι ἄτης *appellantur à Lycophrone:*

ἄτης ἀπ' ἄκρων βουπλανοκτίστων λόφων

Troiam βουπλανόκτιτον *uocat.*

Ab Ilio, Ilias Homeri, opus nobile, nomen inuenit. Quod quia plenum calamitatum bellicarum est, prouerbium miseriarum infinitarum inde natum est, Ἰλιὰς κακῶν. *Locus hic confirmatio somnij est, à testimonio Panthi, ne uanum coarguatur, quod ab Hectore per uisum accepisset. Anaphora, affectus habet.* Argos.] in Græciam. *Argi,* πόλις ἀργολικῆς ὄν, ἐν πελοποννήσῳ. *Condita existimatur ab Argo rege. Homerus non uno loco Argos ipsam Peloponnesum appellat, ab nobili urbe proxima Cleonis & Mycenis, patria Agamemnonis & Menelai: ita hoc loco Poëta quoque usurpauit. Plinius tradit, ante Athenas Argos à rege Phoroneo conditum. Nonnulli ab Argo, custode peruigili Ius, multa rerum experientia exercitato,* ὃς εἴδη τά τ' ὄντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. *A Phoroneo, aliquando Phoronia dicta fuit. Ab Homero* ἱππόβοτον *dicitur: uel quòd Neptunus ibi pascua indicarit: uel ab equorum copia: uel quòd Agenor urbem aliquando cum numeroso equitatu inuaserit. Iasium aliquando præterea, ab Iasio: & ab aquarum penuria, Dipsium dictum fuit. Innuit, res Troianas uictas à Peloponnesi regibus Agamemnone & Menelao. Illic Mycenæ erant, ubi imperabat Agamemnon. Fuit & Argos in Thessalia, in Achaia aliud, aliud in Acarnania: in Italia item, Diomedis opus, Argyrippa, & ad postremum Arpi dictum. Sed cognominibus distincta fuerunt, ut Achaicum Argos, Peloponnesum: Amphilochicum Argos, Pelasgicum Argos, Thessalia. Sed de Argis satis, quod ad nostrum institutum.* Transtulit.] *Regni mutationem innuit, quæ opes Troianæ bello deuictæ, ad Græcos fuerunt translatæ.* Danai.] *Græci urbem ceperunt. Fuit autè Danaus Aegypti frater, qui Sthenelo rege pulso, Argos occupauit: regnauitq; annos, ut quidam tradunt, quinquaginta, ijs fermè temporibus, cum ductu Mosche Israëliticus populus egrederetur Aegyptum: hoc est, ut tempora quidam supputant, trigesimo secundo egressus anno. Huic quinquaginta filiæ fuère, Belides, à Belo auo paterno dictæ: quæ extra unam, maritos suos stata nocte interfecère. Libet eam historiam, quoniam utilis est ad aliarum rerum cognitionem, ex Apollodoro adscribere:* Δαναοὶ, οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ Δαναοῦ τοῦ Βήλου. Βῆλος δὲ ἀγήνορος μὲν ἦν ἀδελφὸς υἱὸς δὲ ποσειδῶνος καὶ λιβύης, ἀφ' ἧς ἡ χώρα ὠνομάσθη λιβύη. βασιλεύων δὲ αἰγυπτίων, γαμεῖ ἀγχινόην τὴν νείλου θυγατέρα. καὶ γίγνονται παῖδες αὐτῷ δίδυμοι, αἴγυπτος καὶ δαναός. δαναὸν μὲν οὖν ὁ βῆλος ἐν λιβύῃ κατῴκισεν, αἴγυπτον δὲ ἐν ἀραβίᾳ. ὃς καταστρεψάμενος τὴν μελαμπόδων χώραν, ἀφ' ἑαυτοῦ ὠνόμασεν αἴγυπτον. γίγνονται δὲ ἐκ πολλῶν γυναικῶν αἰγύπτῳ μὲν πεντήκοντα παῖδες, δαναῷ δὲ πεντήκοντα θυγατέρες. μεταστάντων δὲ πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς ἀρχῆς, ὕστερον δαναὸς, τοὺς τοῦ αἰγύπτου παῖδας, πλὴν ἑνὸς ἢ δυοῖν, διὰ τῶν θυγατέρων ἀνεῖλε δεδοικὼς, καθότι καὶ ἐκ χρησμοῦ ἠκηκόει, ὅτι φονευθήσεται ὑπὸ ἑνὸς αὐτῶν. καὶ ὑποθεμένης ἀθηνᾶς αὐτῷ ναῦν, πρῶτος κατεσκεύασε τὴν κληθεῖσαν ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ πεντηκόντορον, ἐν ᾗ τὰς κόρας ἐνθέμενος ἔφυγε. προσχὼν δὲ ῥόδῳ, τὸ τῆς λινδίας ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἱδρύσατο. ἐντεῦθεν δὲ ἧκεν εἰς ἄργος, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτῷ παραδίδωσιν γέλανωρ, ὁ τότε βασιλεύων. αὐτὸς δὲ κρατήσας τῆς χώρας, ἀφ' ἑαυτοῦ τοὺς ἐνοικοῦντας δαναοὺς ὠνόμασεν. *Plinius libro 7. capite 56. author est, hunc Danaum putei repertorem fuisse.*

Transtulit.] *Capta urbe, cùm dicit Iouem omnia Argos transtulisse, uim deuotionis præter euocationem indicat. Hac præcipuè Iupiter euocabatur, quem in Græciã se abstulisse ait.*

P 3 Fundit.]

Fundit.] *Persistit in metaphora uteri armatis grauidi, & iam parientis. Narratio constat breui ac summaria, per intercisa cola, enumeratione earum rerum, quæ tota passim urbe gerebantur, apto ordine ducto ab equo, principio omnis tragicæ calamitatis. Inde Simonis studium, circa rem incendiariam subijcit: quæ res solet populationem ad perturbandos hostium animos præcedere.*

Insultans.] *ut lætitiam exuberantem ex successu doli prodat.* Bipatentibus.] *Quod uideo sic aliquos interpretari, quasi duas diuersas portas Poëta uelit innuere, ut altera ad ingressum & egressum parata fuerit, altera portæ loco sit habita ruina muri, per quam urbs patefacta equi molem intrò receperat. Mihi uerò simpliciter accipiendum hoc uidetur, ut intelligamus ianuam portæ, quæ binis foribus discludi potuerit. Neq; uerò una urbis porta in ciuitatem, sed diuersis Græcos infusos fuisse uerisimile est. Atqui hunc sensum simplicem Poëtæ esse iudico. Est enim propriè bipatens, quod utrinq; ita aperitur, ut dextra læuaq; fores, cùm clauduntur, in medium coëant, quod Græci non paulò significantius Δίθυρον dicunt.*

Millia.] *Amplificatio copiarum hostilium. Est & synecdoche partis ad totum Dilatat hanc partitione.*

Ferri.] *ferrata acies: Endyadis.* Mucrone.] *strictis gladijs, singulare pro plurali: synecdoche.*

Primi.] *Amplificatio terroris, & uis hostilis, cùm uigiles cæsos & oppressos dicat.*

Cæco.] *Metalepsis.* Marte.] *Pugna: metonymia, synonymiæ expolitio.*

ARGVMENTVM.

Aeneas his rebus adductus, quæ in urbe fiebant, non deterritur, sed glomeratis sibi quibusdam, qui sese ei per lunam obtulerant, pugnaturus, & moriturus in hostes ruit.

Talibus Otriadæ dictis & numine diuûm
In flammas & in arma feror, quò tristis Erinnys,
Quò fremitus uocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipheus, & maximus † annis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanisq; Dymasq;.
Et lateri agglomerant nostro, iuuenisq; Corœbus
Mygdonides, illis qui ad Troiam fortè diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibusq; ferebat:
Infœlix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi † consertos audere in prælia uidi,
Incipio super his.——

† al. armis

† al. confertos

NASC. Et numine diuûm.] *ad excusandam Aeneæ temeritatem nonnulli autumāt id à Poëta additum fuisse: quasi non sua sponte, sed Deorum afflatus numine in periculum necis, ac penè in ipsam necem, cùm patriæ nihil præstare posset, irruerit: mihi uerò nō ad excusationē, sed ad commendationē potius Aeneæ positū esse uidetur: qui licet amicorū uerbis, Deorumq; etiam, propter Hectorem (ut opinor) numine admonitus fuerit, iam patriæ salutem extinctam esse, experiri tamen uoluit, num illi opis aliquid sua uirtute afferre posset: Nam uir fortis non omnibus uisis, aut portentis, nec sæpe augurijs, Deorumq; monitis fidem habet (nam Hector apud Homerum, Papyrius, Cæsar, alij etiam non pauci apud historicos pugnaturi cum hostibus auguria, & uisa contemnunt) uel quamuis habeat, strenuè tamen dimicat, ut ubi salutem non sperat, ibi etiam uires suas promat, & uirtutem ostendat.*

In flammas. & in arma feror.] *ingens commiserationis locus: nam ciuitas in peiorem locum redigi non potest, quàm cum armis, flammisq; subiecta est: olim cùm bellum exitiale nostri maiores significabant, ferro, flammaq; rem geri dicebant. Cicer. in orat. pro L. Flacco O' Dij immortales quid hoc miserius? nos qui P. Lentulo ferrum, & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis indicio confidimus?*

Quò tristis Erinnys.] *singula uerba, singulos habent commiserationis affectus ex afflictione Troianorum non absque commendatione Aeneæ cùm à fortitudine animi, tum etiam à pietate: qui afflictis præcipuè, & auxilio destitutis suo periculo subuenire conatur. Tristis autem Erinnys furorem bellicum significat, non animi impatientiam, ut perperam sentiunt interpretes: sic Lucanus in 4. furorem ciuilis belli Erynnim ciuilem appellat.*

Et maximus armis Iphitus.] *cōmendatio à fortitudine, & à peritia tractādorum armorum.* B

Oblati per lunam.] *non pugnat cū superiore: —tacitæ et per amica silentia lunæ: nam cùm, dato signo, phalanges Græcorū à Tenedo uenerunt, & uiri ex equo prodierunt, tunc luna silebat, sed interiecto non modico temporis interuallo, cùm iam ciuitas diripi, ac inflammari cœpisset, planeq; Græcorum insidiæ patefactæ essent, tunc luna surgens adulta nocte uiros ostendebat.* Iuuenisq; Chorœbus.] *pleniore oratione agit de Chorœbo tanquam de nobiliore: nam quis fuerit, quo tempore, & quamobrem ad Troiam uenerit, planum facit. hunc Homerus Iliad. 13. Othryoneum appellat: quem ait ex urbe Cabyso uenisse amore Cassandræ incensum, Priamoq; pollicitum fuisse se sua uirtute Græcos à Troia, pulsurum: eaq; propè omnia refert, quæ hic noster de Chorœbo narrat: quem ab Idomeneo Cretensium rege occisum etiam fuisse memorat. locus est uel semidoctis notus.* C

Et gener auxilium Priamo, Phrygibusq; ferebat: Infœlix.] *multi hic distinguunt, nec ineptè: ueruntamē si infelix seiunctim legas, uenustior erit lectio, & Virgilianæ maiestati conueniens magis: ut sit exclamatio ad commiserationem excitandam per locum communem, ut cum se uxore potiturum, uel potius, cum se fugaturum Græcos, uti socero pollicitus fuerat, speraret, non modò id adeptus non fuerit, uerùm in illud potius, quod neque uolebat, neque unquam cogitauerat, hoc est in necis discrimen, imò in necem ipsam inciderit. hæc uera peripetia est.* Quos ubi consertos.] *socios commendat ab animi magnitudine, & à uoluntate pugnandi.*

LAMB. Hort. TALIBVS.] *Ardens Aeneæ studium & pietatē in patriam incipit commemorare, ut in rebus desperatis in præsentem*

A *sentem mortē se conjicere paratus esset, uindicta exatiatur.*

Erinnys.] *quò me furiæ ad uindicandam patriam traherent. Hæc ab Homero* ἠεροφοῖτις *dicitur: hoc est,* ἐν τῷ σκότει ἐρχομένη, ἀέρα τε. *Sic dictæ sunt,* ἤτοι παρὰ τὸ ἐν τῇ ἔρᾳ ναίειν καὶ οἰκεῖν, ὃ δὴ τῇ γῇ καταχθονία γε ἢ δαίμων. ἢ ἐπεὶ ἀρὰν φέρει ὄλεθρον, καὶ τὰ μόρα ἀνιαρὰ καὶ λοιμῶδη: *quòd fæua sit, habitetq; in terra: siue, quasi* ἀρὰν νῆς *quòd fatum adferat, & præsentem pestem. Callimachus, Cererem Erinnyn uocat,* ἐριννὺν τιλφωσσαίην. *Porrò fabulātur, Erinnyes tres esse dæmones* τιμωρητικὰς, *quarū nomina recēsentur ab Hesiodo & alijs, Tisiphone, Megæra, Alecto, natæ è guttis sanguinis uerendorū Saturni. Allegoricè ostendimus has dictas, potentias* τιμωρητικὰς, παρὰ τὸ ἐν ἔρᾳ, ἤτοι γῇ ναίειν. ἢ παρὰ τὸ τὰς ἀρὰς ἀνύειν. *Tisiphonē nomē habere existimant* παρὰ τὸ τίνειν τὸν φόνον, *quòd homicidas ulciscatur & puniat.* μέγαιραν *uerò,* παρὰ τὸ μεγαίρειν: *hoc est, quòd malis inuideat, oderit sontes: Alecto, quòd non desinat mortales id genus grauiter punire. Saturni autem & Noctis filiæ dicūtur,* διὰ τὸ ἀφανῶς καὶ ἀοράτως τὰς ἐκδικητικὰς ταύτας δυνάμεις διέρχεσθαι, *quòd in obscuro, quòd inuisibiliter hæ ultrices potentiæ*

B *eant. Addunt quidam has* μελαίνας εἶναι τὴν θέαν, ὅθεν καὶ τὰς μελαίνας ἐσθῆτας ἐριννύων φασὶν: *conspectu atras esse, quamobrem Erinnyum uestes nigras esse dicimus. Megæram porrò esse inuidiam, atq; inuidentiam, faceto disticho canit Variæ historiæ author:*

> ἡ μέγαιρα, ὁ φθόνος τι δὴ καὶ βασκανία,
> ἀπὸ μεγαίρειν δαίμονος τινὸς φθονερωτάτου.

Idem author sequenti statim capite, non etymon tantùm uocis diligenter iuxtà & copiosè explicat, uerumetiam earum naturas, opera & officia circumscribit. Versus quoniam lectu digni sunt, non grauabor asscribere:

> πᾶσαν βασκανίαν γίνωσκε, τὴν δι' ὀμμάτων βλάβην,
> διὰ φαῖον βαίνειν, καὶ βλέψεως ὀμμάτων.
> πονηροὺς γὰρ ὅταν ὀφθαλμοὺς πονηρὰ βλαβὴν φέρειν.
> παρ' Ἕλλησι δὲ δαίμονας πᾶς ἔρων ἐριννύας.
> ἡ τισιφόνη, μέγαιρα, καὶ ἀληκτὼ σὺν ταύταις.
> καὶ ἐριννῦς δὲ λέγουσιν αὐτὰς ἐτυμολόγοι,
> ὡς ἐν τῇ ἔρᾳ καὶ τῇ γῇ τὴν οἴκησιν ἐχούσας.
> ἢ ἀνύουσας τὰς ἀρὰς, τουτέστι τὰς κατάρας.

C
> δεῖ ἔτι ὅτι τὸ λοιπὸν ἴσθι τὸ φῆ ἐκφέρειν.
> ἐκ τοῦ ἔρα μόνου δὲ, καὶ νύειν, τὸ τελεῖν λέγω.
> ὡς ἄγαν δεινάς ἔχουσαι, ἢ δεινὰς ἐργαζόμεναι,
> ἄστ' ἐριννύουσας τι, καὶ ἐριννῦς καὶ τοῦτο
> ὡς ἔδρας συμφώνων, ἢ συμφωνοῦσαν ἐν ἔδραν.
> ἢ πᾶσαν ὡς ἐς ἔρως καὶ ἔρις νῦν παίγνια,
> ὅθεν καὶ γράφεσθαι μακρὸν φασὶ καὶ τὸ ἰῶτα.
> παρὰ τὸ τίνειν, τιμωρεῖν, φονεῖς δὲ, τισιφόνη.
> ἡ μέγαιρα ἐκλήθη δὲ, ἐκ τοῦ κακοῖς μεγαίρειν.
> ἡ ἀληκτὼ δ' ὡς ἄληκτος οὖσα τοῖς ἐκδικεῖν.

Fremitus.] *Metaphora remota, ab irrationali ad rationale: quod leonum est, transtulit ad homines, à* βρέμω, *fremo.* Agglomerant.] *Enallage generis: pro, agglomerantur nostro lateri, undiq; se adiungunt.*

Corœbus.] *Alibi Corybus, per y legitur. Seruius annotauit, hoc loco poëtam Virgilium Euphorionem sequutum, ex quo Corœbum istum sumpserit, apud illum enim stultum introductū. Quare Poëta ei hanc sententiam parum honestam tribuit.*

> —dolus, an uirtus, quis in hoste requirat?

Cùm planè turpis sit uictoria, dolo ac fraude, non uirtute parta. Corœbus hic, quicunq; is fuerit, abijt in stupiditatis ac uecordiæ prouerbium, ἠλιθιώτερος κοροίβου. *Addunt causam stupiditatis, quòd undas maris aliquando conatus fuerit numerare, cùm non potuerit numerum ultra quinq; prosequi. Fit autem hic Corœbus Hecubæ ex fratre Mygdone nepos, qui per eam tempestatem cum Otreo in Phrygia regnabat, qui ob affinitatis ius, tum spe Cassandræ potiundæ, quam adamabat, Priamo suppetias uenerat, & res Troianas fortiter defenderat. Homerus author est, eum Priamo promisisse, sed Græcos ab obsidione pulsurum: & inter alios, Othryneum quendā in prælio occidisse, & Cassandræ amoris causa ad Troiam profectum. Verba poëtæ sunt:*

> πέφνε γὰρ ὀθρυονῆα καβησόθεν ἔνδον ἐόντα,
> ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει.
> ᾔτεε δὲ πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην
> κασσάνδρην ἀνάεδνον, ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον,
> ἐκ τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας ἀχαιῶν.

Fuit autem alius Chorœbus Atheniensis, qui primus figulinæ repertor fuisse proditur.

Mygdonides.] *Mygdonis filius, de quo suprà narratum est. Porrò Mygdones & Doliones, perinde ut Bithyni, ad Olympum septentrionales sunt, è Thracia in Asiam profecti. Reliquum occupant Mysi & Epicteti. Sunt autem Doliones, qui circa Cyzicum, ab Aesepo amne usq; ad Rhyndacum fluuium colunt, & stagnum Dascylitidem. Deinde Mygdones, usque ad regionem Myrleanorum & Apameorum, authore Strab. lib. 13.*

Per lunam.] *Occupata & capta iam urbe, luna oriebatur, quæ Græcis è Tenedo castra mouentibus nondum exorta silebat. Itaque neq; pernox fuit, neque in coitu.*

Gener.] *futurus uidelicet, si fata siuissent.*

Infœlix.] *Exclamatio in uecordiam Corœbi, quem bene præmonitum, sed non audientem, neque parentem sponsæ uerbis, sua fata in exitium traxêre.* Furentis.] *uaticinantis in ἐνθουσιασμῷ.* Præcepta.] *nisi maturè inde facesseret, eum in Troia periturum.*

Consertos.] *Vbi hos coniunctos paratosq; uidi ad præsentem mortem, paucis exhortatus sum.*

ARGVMENTVM.

Socios hortatur Aeneas ad pugnam: præmiumq; illis (nam omnem salutis spem extinctam videt) mortem proponit.

NASC.

> —Iuuenes, fortissima frustra
> Pectora, si uobis audentem extrema cupido est
> Certa sequi, quæ sit rebus fortuna uidetis:
> (Excessêre omnes adytis, arisq; relictis
> Dij, quibus imperiū hoc steterat) succurritis urbi

IVVENES, fortissima.] *à beneuolētia auspicatur: quam sibi bifariam conciliat, primùm ex commendatione uirtutis sociorū: deinde per commiserationem ex calamitate urbis: cuius salutem desperatam esse demon*

Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus:
Vna salus uictis, nullam sperare salutem.

monstrat: cùm ait: frustra succurritis urbi: eò enim refertur uox frustrà, perinde ac si diceret: uos quidem fortissimi estis iuuenes, sed robur illud uestrum hoc tempore urbi quid prodest? porrò oratio hæc qualitati animi Aeneæ satis respondere uidetur: nam uerborum structuram confusè digestam habet, ita de industria à Poëta compositam ad imitandam mentis perturbationem: quæ iratis, ac dolore aliquo affectis esse solet. Est enim non modica ars argumentis aptare uerba: quod cùm poëtæ, tum oratores in primis facere solent: huiusmodi igitur dicendi figura Græcis σύζυξις dicitur: quam ualde commendat Hermogenes. Si uobis audentem.] conditionalis adhortatio, quæ occultum laboris præmium habet, mortem uidelicet gloriosam: unde singularis etiam emergit laus Aeneæ ab animi magnitudine: qui tam difficilis pugnæ ducem se exhibet, & quam tueri fugiendo uitam potest, acriter, strenuéque dimicando eam in mortis discrimen uocare non dubitat. Quæ sit rebus.] ab occulto auditorum testimonio, quæ à signo probatio dici potest.

Excessêre omnes adytis.] urbis excidium confirmat à repugnantibus, hoc nempe modo, excessêre ex adytis Dij, in quibus omnis nostra spes erat, sublata omni spe, sola igitur relinquitur desperatio: hoc argumentum appellatur à repugnantibus: nam repugnantia est dissimilis rerum affectio, uel, ut Logici posteriores appellant, habitudo: ut amicitia est, ergo inimicitia non est: ita hoc in loco salus, & desperatio: non est spes salutis, igitur sola desperatio est, unde ingens deducitur commiserationis affectus: nam ubi Dij tutelares ex adyto euocati abierunt, nihil est spei amplius reliquum. Est autem allusio ad inuocationem: qua utebantur prisci illi ueteres ante urbium expugnationes: qua in re adeò religiosi fuerunt, ut urbes minimè expugnari posse crederent, nisi Dij tutelares euocarentur: hinc est, quod Romani nomen urbis ignotū esse uoluerunt. Liuius, Macrobius, atque alij multi.

Moriamur, & in media arma ruamus.] ab honesto hortatur, utiturque hysterologia: quæ iræ, & furoris significationem habet: sic enim perturbatæ personæ, ac furore percitæ τὸ πρέπον seruatur. Allusit autem haud dubiè ad illud P. Decij, & Calpurnij Flammæ dictum: cuius meminit Liuius libro secundo, belli pun. 2. Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones.

Vna salus uictis.] epiphonemate concludit, nisi malis τὸ αἴτιον esse superioris uerbi, moriamur: nam uictis hoc unum remedium est, ut nullam sperēt salutem: sanè pulcherrima sententia est: quam eleganter exornat ἀντιμοις: nam eadem dictio diuersa significatione repetitur, ut in Bucol. Eclog 7.

Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

LAMB. Hort. " IVVENES fortissima frustrà.] Breui oratione, id quod temporis ratio postulat, suorum animos confirmat, à pio. Scopus orationis est, honestam mortem pro salute patriæ cadentis, fugæ turpi anteponendam.

Incipio.] loqui, & paucis concionari.

Iuuenes.] Synchysis. Est autem hic ordo: O iuuenes, frustra fortissima corpora, si uobis cupido est certa, sequi me audentem extrema: uidetis quæ rerum sit fortuna. Omnes dij excessere urbe & adytis, per quos imperium hoc stetit. Quare frustrà succurritis urbi, quæ incensa est. Itaque moriamur. A

Iuuenes.] Beneuolentia à commendatione uirtutis. Videtis.] Attentio à rebus desperatis.

Moriamur.] Propositio consilij. Excessêre.] Aethiologia. Vna salus.] Epilogus, sententia à contrarijs cōstat. Excessêre.] Donat antiquitate rationem deuouendi urbes & exercitus: tum autem & euocandi deos tutelares. Carmen, quo dij euocabātur, cùm oppugnaretur ciuitas, erat huiusmodi, teste Macrobio: Si deus, si dea est, cui populus ciuitasque hæc in tutela est, teque maximè, qui urbis huius tutelam recepisti, precor ueneror que, ueniamque à uobis peto, ut uos populum ciuitatemque hāc deseratis, loca, templa, sacra, urbemque eorū relinquatis, absque his abeatis, eique populo, ciuitatique, metum, formidinē iniiciatis, proditique Romam ad me meosque ueniatis: nostraque uobis loca, templa, sacra urbs acceptior probatiorque sit: mihi quoque Pop. R. militibusque meis ppositi sitis: ut sciamus, intelligamusque. Si ita feceritis, uoueo uobis templa, ludosque me facturum. In eadem uerba hostias fieri oportet, autoritatemque uideri extorum, ut ea promittant futura. Deuouebantur urbes & exercitus quidam ad hunc modum numinibus iam euocatis. B Dictatores & Imperatores soli poterant deuouere in hæc maximè uerba: Dis pater, siue Iouis manes, siue quo alio nomine fas est nominare, ut omnes illam urbem Carthaginem exercitumque, quem ego me sentio dicere, fuga, formidine, terrore compleatis: quique aduersus legiones exercitumque nostrum, arma teláque ferent, uti uos eos exercitus, eos hostes, eosque homines, urbes agrosque eorum, & qui in his locis regionibusque, agris urbibusque habitant, abducatis: lumine supero priuetis: exercitumque hostium, urbes agrosque eorum, quos me sentio dicere, uti uos eas urbes agrosque, capita ætatesque eorum deuotas consecratasque habeatis, illis legibus, quibus quandoque sunt maximè hostes deuoti: eosque ego uicarios, pro mea fide, magistratu meo, & pro P. R. exercitibus legionibusque nostris do, deuoueo, ut me meamque fidem, imperiumque legiones exercitumque nostrum, qui in his rebus gerundis sunt, bene saluos sinatis esse. Si hæc ita faxitis, ut ego sciam intelligamque: tunc quisquis uotum hoc faxit, ubi faxit, rectè factum est, ouibus atris tribus. Tellus mater, teque Iupiter obtestor. Cùm Tellurem dicit, manibus terram tangit: cùm Iouem dicit, manus ad cœlum tollit: cùm uotum recipere dicit, manibus pectus tangit. C Itaque Poëta uolens numina euocata iam indicare:

Excessêre, inquit, omnes adytis arisque relictis,
Dij, quibus imperium hoc steterat.——

Et ut tutelares coarguat Troiam deseruisse: significanter addit:

——quibus imperium hoc steterat.

Iam ut præter euocationem, etiam deuotionis uim antecessisse ostendat, suprà dixit:

——ferus omnia Iuppiter Argos Transtulit.—— "

Plinius quoque lib. 28. cap. 2. scribit, Verrium Flaccum authores ponere, quibus credat in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis euocari deum, in cuius tutela id oppidum esset: promittique illi eundem aut ampliorem locum apud Romanos, cultumue. Addit, id adhuc durare sacrum in pontificum disciplina. Occultabatur is deus, in cuius tutela Roma esset, ne quis hostium simili modo ageret. Sumptus autem hic locus uidetur ex Troadib. Euripidis. uerba sunt Neptuni προλογίζοντος.

ἐγὼ

A ἐγὼ δὲ νικῶμαι γὰρ Ἀργείας θεοῦ
Ἥρας, Ἀθάνας θ', αἳ συνεξεῖλον Φρύγας.
λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον, βωμούς τ' ἐμούς.
ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακή,
νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν, οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.

Dij quibus.] *Qui autem fuerint Dij tutelares, siue penates Troianorum. Nigidius libro decimonono, de Dijs, authore Macrobio, & Cornelius Labeo libro, de Penatibus, annotarunt: Apollo & Neptunus, qui muros urbis condidisse existimantur: hos secum Aeneas in Italiam aduexit. Quam opinionem confirmat Maro in tertio, cùm dicit:*

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Vna salus.] *Rebus desperatis, morituris, uictis, pars solatij est, supplicium aliquod de hostibus uictoribus sumpsisse, ac se ultos esse.*

ARGVMENTVM.

Aeneas se, sociosq; suos pro patria dimicantes lupis comparat famelicis, qui densa, atraq; nebula sibi, catulisq; suis cibos quærunt.

Sic animis iuuenum furor additus: inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba uentris
Exegit cæcos rabies, catuliq; relicti
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus: haud dubiam* in mortem, mediæq; tenemus
Vrbis iter: nox atra caua circumuolat umbra,
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perq; uias sternuntur inertia passim
Corpora, perq; domos, & relligiosa deorum
Limina: nec soli pœnas dant sanguine Teucri.
Quondam etiam uictis redit in præcordia uirtus,
Victoresq; cadunt Danai, crudelis ubiq;
Luctus, ubiq; pauor, & plurima mortis imago.

NASC. LVPI ceu.] *sumptus est locus ex Homer. Iliad. 16. & sanè hæc comparatio huic mirè apta negocio esse uidetur: nam lupus ferox animal est, ideoq; rectè cū hominis ferocitate cōparari potest.* Atra in neb.] *obscuræ noctis similitudinē habet:* catuli.] *ad liberos Troianorū referūtur. Rabidi ex fame lupi ex lustris exeunt cibos inquisituri, ut se, catulosq; suos alant, Troiani ex dolore rabidi è domibus exeunt pugnaturi, ut se, liberosq; suos ex seruitute, si fieri potest, & morte liberent.* Raptores.] *efficaciùs fortasse, quàm Homerus: qui ὠμοφάγοι dixit.* Improba rabies uētris.] *Hæc etiā periphrasis efficacior est, quàm si fames dixisset, improba nulli probanda. ut in Georg.*

——nihil improbus anser,
Strimoniaq; grues.

*al. dubiū

B

Catuliq; relicti.] *pulchrum epiphonema: liberorum recordatione parentum rabies acuitur.* Caua umbra.] *omne concauum umbrosum, igitur obscurum.* Quis cladem illius noctis.] *exclamatio est expolitione ornata*
C *ad conquestionem excitandam: quam elegans repetitio, & adiunctio acriorem reddunt.* Vrbs antiqua ruit.] *reuocata thesi ad hypothesim urbis incommoda separatim enumerat: ruinam urbis: id est ædificiorū, occisiones hominum: unde elegans αὔξησις elicitur à re, & à loco. Nam præclara antiquæ urbis ædificia uidere ab hostibus demoliri, ac dirui horrendum est, & complures, imò plurimos uidere homines cùm domi suæ, publiciq; in uijs, tum etiā in templis Deorum, nulla religionis habita ratione, occidi horrendum magis est.*

Perq; uias sternuntur inertia passim Corpora, perq; domos, & relligiosa Deorum Limina.] *auget commiserationem indignationi admixtam à loco: ita alibi:*

Manibus in patrijs atq; intra tecta domorū. *Et infrà:*
——hæc dicens altaria ad ipsa trementem.
Traxit.

Obseruandum est hoc in loco tragœdiam Homerica breuitate excitari: nam Tragicam orationem Homerus (ut inquit Arist. in poëtica, & Hermog. in rhet.) docuit, Demosthenesq; imitatus est: quo modo uerò Homerus in suo poëmate, inquit Hermogenes, tragœdiam excitauit, considerandum est: nam Troiæ capturam, excidiumq; non retulit, sed ijs paucis uerbis omnem ciuitatis ruinam absoluit. uiros interficiunt, urbem incendio delent: filios alij, alij ornatas mulieres abducunt. Hæc ille: cui loco iste Virgilianus locus, & alij in hoc secundo libro complures ualdè similes existunt. Nec soli pœnas.] *ad laudem Troianorum: quibus propter salutis desperationem tanta uirtus inerat, ut sæpiùs uincerent, quàm uincerentur.*

Quondam etiam uictis.] ἐπιφώνημα. Crudelis ubiq; Luctus.] *tragœdiam renouat, & commiserationis affectum ex calamitate Troianorum.*

Plurima mortis imago.] *uaria mortis genera designat.*

LAMB. Hort. LVPI.] *A comparatione, ducta à luporum famescentium natura. Sumpta comparatio est ex Hom. Iliad. 16.*

——οἱ δὲ, λύκοι ὣς
ὠμοφάγοι, τοῖσί τε περὶ φρεσὶν ἄσπετος ἀλκή,
οἵ τ' ἔλαφον κεραὸν μέγαν οὔρεσι δῃώσαντες,
δάπτουσιν, πᾶσιν δὲ παρήϊον αἵματι φοινόν
καί τ' ἀγεληδὸν ἴασιν ἀπὸ κρήνης μελανύδρου,
λάψοντες γλώσσῃσιν ἀραιῇσιν μέλαν ὕδωρ,
ἄκρον ἐρευγόμενοι φόνον αἵματος· ἐν δέ τε θυμὸς
στήθεσιν ἄτρομός ἐστι, περιστένεται δέ τε γαστήρ.

Græcus copiosius, & ad rem præsentem accommodatius. At noster suos lupis comparat, qui relictis catulis, extimulante fame & uentris rabie, per tenebras eunt quæsitum prædam. Nox atra.] *Metalepsis: tenebrosam dicit.*

Exegit.] *expulit ad prædam. Sitis maximè ieiunos infestat, quod calor in corporibus præcipuum elementum, humorem expostulet. Etenim non quærit aërem ori obiectum, non terram, in qua consistit. Iam postquam agitatione corporis caloris uim excitauit, stomachi orexis irritatur. Proinde cùm calor excitet appetitum, & humor, proprium eius sit pabulum, certum est, corpus eo accepto refici.* Per hostes.] *per tela hostilia: Endyadis.*

Quis cladem.] *Amplificatio cladis, quam Græci ea nocte accipiebant. Hanc splendidè exornat affectibus, quos uarios admiscet à circunstantijs.*

Noctis.]

Noctis.] A' nocturni temporis ratione quo significātiter horribilem per tenebras cladem declarat, iam sublucescente luna. Funera.] cæsos hostes. Funus mortui hominis cadauer est. Effertur funus. Pōpa funebris: & pro morte ipsa usurpatur. Pathos à re tragica. Lacrymis.] Amplificatio, ἀπὸ τοῦ δακρύω, lacrymo, δάκρυ, & δάκρυμα: lacryma. Antiqua.] Pathos ab antiquitate urbis, & celebritate. Conditam fuisse tradunt annos sex & quadringentos ante primam Olympiadem. Religiosa.] Pathos à loco. Est autem propriè religio, authore Seruio Sulpitio, dicta, quòd propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis sit, quasi à relinquendo dicta, ut à carendo ceremonia. Religiosum inde, contrarium prophano. Limina.] synecdoche: pars pro toto.

Quondam.] Interdum pro olim usurpatur: qua significatione usitatissimum est: nonnunquam pro semper. Idem Poëta alibi: A

Vt quondam in stipulis, magnus sine uiribus ignis.

Modò pro aliquando: ut hoc loco. Præcordia.] Præcordia propriè sunt membranæ, quæ exta separant ab inferiore uiscerum parte: ita dicta, quòd cordi prætendantur. Quoniam autē in extis affectus siti sunt uirtutem in præcordia redisse dixit. In corde audacia & prudentia esse existimantur, ut in splene risus, & in bile ira. Crudelis.] Ecphonesi concludit amplificationem. Capta Troia, omnes fermè qui in Ilio erant, nocturna cæde cōsumpti sunt: reliqui noctis beneficio urbe elapsi, in pacatum euasēre.

Pauor.] Extensio syllabæ breuis in cæsura.

ARGVMENTVM.

Androgeum magno cum Græcorum comitatu sibi fortè oblatum narrat: qui ratus Troianos esse Græcos, eos ad pugnandum alacriter hortatur. deinde se errore deceptum, & in hostes delapsum sentiens, illicò pedem refert.

Primus se Danaûm, magna comitante caterua,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens:
Inscius atq; ultrò uerbis compellat amicis.
Festinate uiri, nam quæ tam sera moratur
Segnities? alij rapiunt incensa, feruntq;
Pergama: uos celsis nunc primū à nauibus itis?
Dixit. & extemplò (neq; enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios † delapsus in hostes,
Obstupuit, retroq; pedem cum uoce repressit.
Improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusq; repentè refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud secus Androgeos uisu tremefactus abibat.

† al. illaps⁹

NASC. Festinate uiri] exhortatio ab honesto: quæ nimiam Græcorū segnitiē indicat: proinde statim sequitur increpatio: Quę tā sera moratur Segnities?] μετωνυμικῶς serā dixit segnitiē ab effectu: ut pallida mors. Alij rapiūt incensa.] causa increpationis est ab exēplo aliorum deducta: quasi diceret, serò nimiùm uenistis, cùm iam omnia igne consumpta, mœniaq; prostrata, ac diruta iaceant. Feruntq; Pergama.] ιμφατικῶς, pro hostili more diripiunt, ac populantur: tractum ex illo Græcorum prouerbio, ἄγειν, καὶ φέρειν. tale est etiam illud ex primo Aeneid.

Ilium in Italiam portans, uictosq; Penates.

Sensit medios delapsus in hostes.] πάθος: hoc infortunij genus Arist. in poët. peripetiam appellat: nā inesperato ex prospera & felici, in aduersam, tristemq; fortunam incidit: quidam illapsus legunt, pro se illapsum esse, alij delapsus, & solœcismum agnoscunt transmutatione per casum in participijs: ita enim sentit Carisius, nominatiuum pro accusatiuo positum esse. Improuisum aspris.] pulcherrima similitudo, negocioq; ualde apposita: quam nonnulli collationem per affectum appellant. Iulius uerò Ruffinianus Græca uoce ἐπαγωγὴν nominat. ex Hom. sumpta est Iliad. 3.

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη.

Et quæ sequuntur. Pressit.] plus est quàm uidit.

Trepidus repentè.] uox addita repentè resilientem animum demonstrat. Attollentem iras.] præclarè non solùm irati serpentis, uel irasci incipientis naturam expressit, uerumetiam pauoris splendida cum elocutione, & numero rationem reddit. Haud secus.] rei comparationem accommodat.

LAMB. Hort. Primvs se.] Redit ab amplificatione ad institutā nocturni prælij narrationē. Vult aūt Poëta innuere, oēm conatū humanū irritū esse, ac frustrà, ubi fata reluctāt. B

Danaûm.] Syncope. Androgeos.] Hūc multi credunt sub Mnestheo Athenarum duce stipendium fecisse. Atticus nominandi casus est, quarti ordinis apud Græcos, διὰ τοῦ ω μεγάλου. Fuit alius Androgeos ab hoc diuersus, Minois Cretensiū regis filius, qui per insidias & dolū à Megarensibus cæsus perijt: quāobrem Minos illis libellum intulit, & Megaram uastauit. Athenienses his legibus uectigales fecit, ut quotannis in Cretā septenos adolescentes & totidem puellas Minotauro pabulum mitterent. Durauit Atheniensibus ea seruitus & misera conditio, donec per Theseum, cæso monstro, in pristinam libertatem assererentur. Agmina.] ab agendo dicta: transfertur ad fluminis cursum: ut, C

——lem fluit agmine Tybris. Compellat.] alloquitur. Festinate.] Hortatoria ad cædem & direptionem, breuis, & tempori accommodata. Viri.] Beneuolentia à personarum, quas populares suas arbitratur, uirtute. Fortitudinis hic uox est, non sexus. Quo pacto etiam Homerus dixit, ἔστε ἀνέρες. Festinate.] Exhortatio ad direptionē & cædem. Segnities] Increpatio militaris, ob speciem moræ, quam itē acuit spe commodorum, quibus alij fruuntur. Rapiunt.] pro diripiunt: simplex pro composito. Trita uulgo & prouerbiali figura ab authoribus usurpatur. ἄγειν καὶ φέρειν, aguntq; feruntq;: pro eo quod est, hostili more populantur. Erasmus admonet, non paulò uenustius esse, si ad animum referatur. Neq; uerò dubium est, quin tractum sit à more militari, ubi iumenta aguntur. & sarcinæ portantur. Indicat, Græcos totos esse in populanda Troia. Apparet Poëtam ad Androgeum illum Cretensem, cuius paulò antè memini, allusisse, qui in bello Atheniensi occisus fuit. Itaq; rapiunt incensa Pergama, dixit,

A dixit, pro diripiunt. Pergama, pro Troia: pars pro toto. Homerus: μόνην τὴν Ἰλίου ἀκρόπολιν πέργαμον καλεῖ, οἱ δὲ νεώτεροι πάσας τὰς ἀκροπόλεις: id est, solam Ilij arcem Pergamon uocat: recentiores uerò, omnes arces. Testatur aût hoc ipsum Hesychius grammaticus. πέργαμος, ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἰλίου. Usurpatur neutro plurali, & fœminino genere singulari. Iris.] Enallage figuræ, simplex pro composito. Fida.] Argumentum, unde aduertit se non in socias copias, sed in hostes incidisse: quòd familiariter increpanti nihil benignè responderetur.

Sensit] Metaphora propinqua, Græca figura dixit, Sensit delapsus, participio usus pro infinito uerbo, ᾔσθετο ἐμπεσών: pro, sensit se delapsum esse in medios hostes, ᾔσθετο ἐμπεσὼν μεσαιχμίοις ὡς μόνος πολεμίοις. Porrò cùm per tenebras hostes ab amicis dinosci nequirent, & lingua dissona, tessera militari & hostili responso discernebantur.

Retroq́.] Descriptio subiti stuporis, à signo: retrò ad infidum responsum pedem mouit. Improuisum.] Amplificatio, à comparatione, quam ex tertio Iliad. ad suum institutum accommodauit:

„ ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη,
„ οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
„ ἄψ τ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τε μιν εἷλε παρειάς.
„ ὣς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων.

De Paride, qui uiso in monomachiam occurrẽte Menelao, retrò in aciem suorum fuga se coniecit. Expolitio, iræ periphrasis, accidentibus & signis descripta. Est & synecdoche in casu & numero. Aspris.] pro asperis: syncope.

Sẽtibus.] In sentibus, defectio: Haud secus.] Applicatio: sic ad Troianorum conspectum fugit:

„ ὣς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
„ δείσας Ἀτρεΐδην Ἀλέξανδρος θεοειδής.

ARGUMENTUM.

Felices pugnæ successus, & stratagema in Græcos auctore Chorœbo, effectusq́; ipsius stratagematis narrando complectitur.

B

NASC. ATQUE hic exultãs successus.] Chorœbus iuuenis bellorũ, & pugnæ exitum incertum esse nõ cogitat, uerũ præsenti successu lætus, nec futura prouidens, iuueniliter exultat. O' socij.] Chorœbus socios hortatur ad insidias, & dolos cõtra Græcos: idq́; honestum esse persuadet. occasionem opportunam, facultatem idoneam esse ostendit: ab occasione orditur per quam utile quoq; hoc stratagema sibi ipsis futurum indicat: q.d.

Irruimus, densis & circumfundimur armis,
Ignarosq́; loci passim & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori,
Atq; hic successu exultans animisq́; Chorœbus:
O' socij, quà prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quàq; ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmq́; insignia nobis
Aptemus: dolus, an uirtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi: sic fatus deinde comantem
Androgei galeam, clypeiq́; insigne decorum
Induitur, laterîq; Argiuum accommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisq́; iuuentus
Læta facit, spolijs se quisq; recentibus armat.
Vadimus immixti Danais, haud numine nostro.
Multaq́; per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus: multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naueis, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandũt rursus equum, & nota condũtur in aluo.

dum negant, nisi quod ex uirtute proficiscatur, hoc datum fuisse dicemus Chorœbo tũ iuueni, tum etiam, ut ait Euphorion, stulto. Arma dabunt ipsi.] à facili persuadet. Sic fatus deinde comãtem.] Chorœbus consilium suum primus exequitur: ut non solùm uerbis, sed re ipsa etiam socios adhortari uideatur nam in huiusmodi negocijs facta magis, quàm oratio mouere solent ad effectus cõsectãdos: nam

C hoc ualde nobis profuturum est, si occasionem istam tam idoneam, tam opportunã, quàm modò nobis fortuna obtulit, arripiamus. Mutemus clypeos.] exponit rationem sui consilij. Dolus, an uirtus.] ab honesto per occupationem obiectionis: nam quia fraudis turpitudo obijci poterat, ipse κατ' ἀντίθεσιν occupat, & honestum esse persuadet: quia in hostes fit, innuens fas esse quo iure, quáue iniuria quemlibet hostes suos ulcisci: hoc etiam alibi significasse Virgilius uidetur, præsertim ex Iunonis petitione in primo Aen. cùm ait:

„ Incute uim uentis, submersasq́; obrue puppes.

Huius petitionis ratio fuit:

„ Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor.

Ubi Seruius ait (missas nunc facio philosophorum disputationes) honestum esse quidquid contra hostes petimus. Igitur si, quidquid contra hostes petitur, honestum est, pari ratione quidquid in hostes machinamur, honestum sit oportet. Hinc illud Lysandri apophthegma de uulpina pelle exuuio leonis assuenda: si uerò eorum sententiam probare uelimus, qui uiro forti quidquam agendum

sequitur. Hoc Ripheus.] omnes adducti exemplo Chorœbi ad dolos insidiasq́; sese accingunt.

Haud numine nostro.] non habitu, neq; ornatu nostro, ita Non. Marcell. quod uerò Seruius ait de Neptuno, & Pallade in scutis Græcorum, & Troianorum pictis non displicet: nam ex historia Græcorum satis constat, milites in clypeis elementorum signa habuisse, ex quibus prœliantes cognosci possent: exẽpli gratia Lacedæmonij λ. Peloponnesiaci π. atque ita de singulis. Romani milites in iaculis literas habuerunt, quæ sui Imperatoris nomen indicarent: bello Cimbrico cùm inter Marij, & Q. Catuli milites contentio de uictoria orta esset, disceptatores super hac controuersia delecti fuêre qui rem cognoscerent: hi lustratis cadaueribus inspexerunt qui iaculis militum Catullianorum barbari fuissent confixi. id autem cognitum est ex inscriptis literis: quæ nomen Catulli indicabant. Fieri etiam posset, ut singuli populi, suos haberent in clypeis pictos deos: attamen id me nusquam apud probatos auctores legisse memini, nisi quod apud Euripid. in Phœniss. sub persona pædagogi hoc legitur:

expha

» σημάτα ἰδόμεν τόν ἀοιδῶν ἐνυσίου.

Quæ uerò fuerint illa σημάτα: id est, signa, siue insignia, alijs iudicandum relinquo. Multosq; Danaûm demittimus Orco.] παθὸς à numero: unde occulta deducitur consilij commendatio Chorœbi ab utili: quod eius persuasione multi Troianorum hostes necantur.

Diffugiunt alij ad naueis.] diuisio: & perterritorum Græcorũ breuis & accurata descriptio. Pars ingentem formidine turpi.] Græcos deturbat ab inhonestis, & turpi formidine: cuius causa ibi temerè, & absque consilio sese abdunt, ubi sine ulla defensione, si hostes animaduertissent, mori cogerentur.

LAMB. Hort. IRRVIMVS.] Ab opportuno: non enim erat difficile Troianis hostes in tenebris palantes, per ignotam urbem, insidiarũ securos, ignaros uiarũ, rebus dubijs & formidine periculosos passim cædere. Circumfundimur.] Metaphora, à non animali ad animal: indicat se in medios hostes incurrisse, & undiq; armatis hostibus septũ, & suos. Et translatio item est, in uerbo Aspirat, pro fauet: à floribus, ad fortunam. O' socij.] Hortatoria recenti uictoria ferocientis, ad grassandum ulteriùs. O' socij.] Beneuolentia à persona auditorum, dum eos socios uocat. Porrò oratio parùm cordata decore attribuitur Corœbo: quippe stulto ac uecordi, & insolescenti nimiùm uno successu. Quare in prouerbium uecordiæ abijt, Corœbo stultior.

Quâ prima.] Propositio. Ex uno successu, sequuturã fortunæ aleam metitur. Dolus.] Sententia in speciem honesta, consilium suum de mutandis clypeis confirmat. Figura prouerbialis qua admonemur, ut cum uiribus res obtineri non posit, dolus adhibeatur. Valet autem idem cum illo: Si leonina pellis non satis est, uulpina superinducenda: ἄν μὴ ἡ λεοντῆ ἐξίκηται, τὴν ἀλωπεκῆν πρόσαψον. Duplex dolus alioqui est: Dolus malus, quem Seruius machinationem quandam definit, alterius decipiendi causa, cùm aliud simulatur, aliud agitur. Labeo Posse A sine simulatione agi, ut quis circumueniatur. Veteres etiam bonum dolum dixerunt, pro solertia maximè aduersus hostem, latroneméue, ut hic, Digest. libro 34 titul. 3. de dolo. mal. Fides tamen hosti seruanda est, ut Cicer. disputat libro 1. & 3. Offic.

Arma.] A' facili Potest & hoc hemistichium paræmiæ loco usurpari, in eos qui suis ipsorum dictis conuincuntur, quiúe suo ipsorum inuēto & artibus capiuntur, ueluti Perillus, qui primus in æneo boue à se facto pœnas dedit. Nihil ab Adagio diuersum, suo hũc sibi iugulo gladio.

Comantem.] comas & cristas habentem: Enallage, siue heterosis generis. Atq; haud scio, an ad Homericum illud respexerit, καρηκομόωντας ἀχαιοὺς, τοτὲς, τὰς ὑψικόμους κομῶντας. Argiuum.] Græcum. Argiuos dictos credunt ab Argo, Apidis & Niobes filio.

Iuuentus.] iuuenes læti: Enallage speciei, Zeugma.

Immixti.] Troiani Græcis, diuersi diuersis coniuncti.

Numine.] nostra uirtute. Quicquid porrò diuino fit auxilio, feliciter euenit: cum industria humana sæpenumero fallat, unde in prouerbium abijt, ὕπαρ ἔπαρ, & ὄναρ ὕπαρ. Quo respexit hoc loco Poëta. Nam cùm primum conatum auspicatè cecidisse innuat, non humanis B uiribus, sed diuino auxilio id tribuit.

Cæcam.] Metalepsis, tenebrosam. Demittimus.] significanter dixit, Demittimus: nam, demittere neci dicimus, & demittere Orco. Allusum est ad Homericum illud Iliad. primo:

πολλὰς ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν. Id est, «

Heroum multas animas demiserit Orco. «

Porrò Orcum amnem apud inferos esse crediderunt, eundem cum Styge, sic appellatum ἀπὸ τοῦ ὅρκου, quòd per eum iurare dij soleant. Alij ab urgendo deductum uolunt.

Alij.] Prolepsis.

ARGVMENTVM.

Spectaculum Cassandræ à Græcis crinibus tractæ, Troianorum insidias detegit, initumq; pugnandi consilium infringit.

NASC. HEV mihi inuitis.] quia dixerat, exultans successu, excla-

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere Diuis.
Ecce trahebatur passis Priameia uirgo
Crinibus, à templo, Cassandra, adytisq; Mineruæ, C
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra,
Lumina: nam teneras arcebant uincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Corœbus,
† al. periur° Et sese medium iniecit † moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primùm ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturq; miserrima cædes,
Armorum facie, & Graiarum errore iubarum.

matione pathetica utitur, quæ signum, & significationem doloris habet: itẽ sententia generalis quidem, & ex illis, quæ ueræ sententiæ dicuntur (nam id uerum est, nihil inuitis Dijs fieri posse: unde probatur Deos esse, & mortalia curare (sed huic etiam loco ualde apposita: nam antea dixerat Troianos successu lætos, fortunamq; eorum laboribus inter initia aspiraſſe: nunc uerò Dijs ita uolentibus ait reflare cœpisse: sumpta uidetur sententia hæc ex illo Eurip. in suppl.

» ἀρετὴ δ' ὅταν φύγῃ

» βροτοῖσιν, οὐ κὰν τὴν θεῶν χάριν τ' ἔχει.

Vel illam Demosthenis sententiam ex funebri oratione expressit: τὸ μὲν γὰρ κρατεῖν, ἐν τοῖς ζῶσιν, ὡς ἂν ὁ δαίμων παραδῷ, κρίνεται. tale est illud ex quarto

Apollonij Argon. qui ait nulli mortaliũ contingere lætitiam toto pede, sed aliqua semper amara tristitia admixtam esse: uersus Apollonij hoc habent:

Ἀλλὰ γὰρ οὔ ποτε φῦλα δυσπαθέων ἀνθρώπων. «

Τερπωλῆς ἐπέβημεν ὅλῳ ποδί. σὺν δέ τις αἰεὶ

Πικρὴ παρμέμβλωκεν ἐϋφροσύνῃσιν ἀνίη.

Ecce trahebatur.] hoc illud est, cuius causa exclamauit Aeneas. Heu nihil inuitis.] casus repentinus, & insperatus exoritur, Cassandra regis Priami filia capillis ab hostibus tracta: quæ res efficit, ut Troiani agnoscantur & pœnas luant: porrò singula penè huius descriptionis uerba ex uarijs circumstantijs singulos habent tum commiserationis, tum etiam indignationis affectus: præsertim à genere, à sexu, ab ætate, à loco, à modo.

Trahe-

A Trahebatur.] πάθος à modo, ut in 1. Aeneid.

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros.

Non enim ducebatur, sed trahebatur: id est, raptabatur, nec collectis, sed passis crinibus trahebatur. Priameia uirgo.] *à genere, & à sexu, nec non ab ætate commiserationem mouet indignationi admixtam: nam dum Cassandram ijs malis indignè affectam consideramus, dolemus: ubi uerò Græcos tanta crudelitate laborare intelligimus, ut uirginem regis filiam, ætate integram à loco sacro nulla uel dignitatis, uel generis, uel religionis habita ratione trahant, atq; lacerent, grauiter indignamur.* A templo.] *à loco indignationem mouet.* Adytisq; Mineruæ.] *Auget à loco: nam plus est adytum, quàm templum: est enim secretior templi locus, ubi olim Deorum simulachra quiescebant, & responsa dabantur.* Ad cœlum tendens.] *Locus est misericordiæ efficacissimus, cũ preces nostras ad Deos inaniter fusas ostendimus.* Ardentia lumina.] *Laus oculorum: quam aptissima exornat παλλιλογία.* Nam teneras.] *Quia in precibus effundendis antiqui manus attollere solebant. unde illud est:*

——& duplices tendens ad sydera palmas.

B Arcebant uincula.] *Obseruandus est huius uocis arcere significatus: nam arcere primũ fuit continere: unde arx, & arca. Sed quæ continent, eos, qui accedunt, separãt ab ijs, quæ continentur: unde secundus arcendi: id est, amouendi significatus: cuius; origo Græca uidetur ἀρκεῖν. cùm manus deuinctas haberet, oculos tantummodo attollebat.* Non tulit hanc speciem.] *Hinc colligi potest quanta sit uis amoris, uel coniugij potius: quod uir neglecta morte, ut sponsam suam ex Græcorum seruitute eriperet, in confertiss. hostes periturus ruit: unde ingens elicitur commiserationis affectus tum ex aduersa Chorœbi fortuna, tum ex insperato ipsius dolore, quem ex repentino, & miserando Cassandræ sponsæ suæ casu contraxerat.*

Hanc speciem.] *Ita Sallustius prælij faciem dixit.*

Et sese mediũ iniecit moriturus in agmẽ.] *Alludere uidetur ad militarem Rom. morem: quorum Imperatores inclinata iam acie interdum Dijs, manibusq; pro totius exercitus, Populiq; Rom. salute se deuouentes, in hostium copias ruebant morituri. Liuius ab Vrbe cond. lib. 8. Quod uerò ait iniecit, difficultatem designat penetrandi in confertiss. hostes. Idem ferè scribitur in 9. Aen. de Helenore ijs uerbis:*

Hanc aliter iuuenis medios moriturus in hostes
Irruit, & quà tela uidet densissima, tendit.

Hic primùm ex alto.] *Aliud exoritur incommodi genus ad commiserationẽ amplificandũ ex infelici Troianorũ euentu: quibus propter ereptã Cassandram, contigit, non solùm ut ab hostibus agnoscerentur, uerumetiam propter armorum hostilium errorem, à suis occiderentur.*

ECCE.] *Occasio insequutæ cladis, & casus Corœbi. Splendida huius rei narratio est, ut singula penè uerba habeant affectus.* LAMB. Hort. Trahebatur] *Pathos ab indignitate rei, & actionis, ab habitu corporis.* Priameia.] *à genere, Priami filia.* Cassandra.] *Vates Apollinis, numinis plena.* Virgo.] *Nondum nupta, regia filia trahebatur: quæ res atrocior est, quàm si dixisset, ducebatur captiua. Et ut amplificet atrocitatẽ facti, addit crinibus eam raptatam: cuius rei spectaculum uel hostibus commiserationem concitare posset.* Templo.] *à loco: ut ne à sacris locis quidem abstineretur. Amplificat affectus, ex penetissimis Mineruæ adytis: id quod plus est, quàm è templo arreptam trahere.* Tendens.] *Pathos à gestibus uirginis.* Lumina.] *oculos, ira doloreq; agitatos: anaphora, ad causam attexendam.* Palmas.] *manus. Teneras addit, ut à qualitate affectus moueat.* Obruimur.] *Metaphora. Fossæ propriè iniecta terra obruuntur: diastole in cæsura, πάθος à commiseratione.* Iubarum.] *cristatarum galearum: nam iubæ propriè χαῖται dicuntur, crines animalium, ut leonum & equorum, à collo dependentes. Itaque Graias iubas uocat, galeas iubatas, ut cristatas, ἱπποχαίτας.*

ARGVMENTVM.

Græci ægreferẽtes Cassandram vi de suis manibus ablatam fuisse, Aiax præsertim, Agamemnon, & Menelaus, eo impetu aduersus Troianos pugnãt, quo Zephyrus, Notus, Eurusq; flantes inuicem cõfligere solent.

Tum Danai gemitu, atq; ereptæ uirginis ira
Vndiq; collecti inuadunt: acerrimus Aiax,
Et gemini Atridæ, Dolopumq; exercitus omnis:
Aduersi rupto ceu quondam turbine uenti
Confligunt, Zephyrusq;, Notusq;, & lætus eois
Eurus equis, stridunt syluæ, sæuitq; tridenti,
Spumeus, atq; imo Nereus ciet æquora fundo.

NASC. C TVM Danai gemitu.] *πάθος est, quod reticentiam, siue præcisionẽ habet: intelligendum enim, ut etiam Seruius admonet, à Troianis ereptam fuisse Cassandram.* Acerrimus Aiax.] *Quia ingens militum multitudo conuenire non poterat absque ducibus, ideo tres nominat, Aiacem, Agamemnonem, Menelaum.* Dolopumq; exercitus omnis.] *Nominatis tribus ducibus, etsi non paucos milites conuenisse iudicari poterat, tamen ut copias multas fuisse, expressiùs indicaret, addidit,* Dolopumq; exercitus omnis. *unde fit πάθος à numero, ut paulò antè:*

Millia quot magnis nunquam uenêre Mycenis.

Aduersi rupto ceu quondã.] *Pugnã Græcorũ, & Troianorum similitudine, seu comparatione uentorum ex aduerso una præliantium depingit: & est locus ex Hom.* *sumptus Iliad. 16. hoc tamen differunt, quod Homerus duorum tãtummodo uentorum meminit: hic uerò Zephyrum addidit: nec omnino totam ad uerbum Homeri comparationem transtulit: sed quædam tantùm attigit, quæ copiosiùs ille descripsit, ut* stridunt syluæ *(hæc enim in re latiùs, fusiusq; Homerus peruagatus est) quædam etiam de suo addidit, nempe illud totum, quod de maris commotione perscriptum est. Sed adscribenda uidentur Homeri carmina, ut quid inter utrumque differat, faciliùs perspici possit. sic igitur ait:*

ὡς δ' εὖρός τε νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν
οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κράνειαν,
αἵ τε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους
ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων.

ὅς πρῶς, ὡς Κχμοῖιν' ἀπίνοσι δορύοντι.
Ἀιτίνω.

Hos uersus ita transtulit Helius Oebanus:

——sicut cum flamina uenti
Obuia conseruere, ingentis ad ardua syluæ
Vnà Eurusq́ Notusq́ ruunt, & culmina certant
Emere hinc, atq́ hinc, ornos, fagosq́ comantes,
Aesculeasq́ ruunt frondes: fragor intonat ingens
Alterno sonitu, stridentibus undiq́ ramis:
Arboribus fractis crepitantibus, obuia tota
Ventorum arbitrio uolitant folia eruta syluæ:
Sic Danai, Troesq́ in mutua funera dextris
Insanisq́ ruunt animis.

Atq́ imo Nereus ciet æquora fundo.] *Nereus est marinus Deus: quem Orpheus in Argonaut. omnium antiquissimum esse dixit. Sed hoc in loco positus esse uidetur pro Neptuno. propter illud, —sæuitq́; tridenti: nam tridens nulli, quod legerim, datur Deo, nisi Neptuno. unde illud est Virgilianum:*

Non illi imperium pelagi, sæuumq́ tridentem,
Sed mihi sorte datum.

LAMB. Hort. Danai.] *Prolepsis: nam distributione uim ducum & roboris amplificat.* Aiax.] *Aiacem Oileum dicit: nam Telamonius ante captam urbem perierat.* Dolopum.] *Horum dux erat Pyrrhus, ut initio huius libri dictum est.*

Atridæ.] *Duo fratres, Agamemnon & Menelaus: antonomasia.* Aduersi.] *Amplificatio à comparatione ducta, à uentorum inter se pugnantium ex diametro natura. Horum effecta & atrocitatem ita gradibus quasi quibusdam exaggerat, ut paulatim ad id perueniat, quod summum est.* Quondam.] *Aliquando. quemadmodum paulò antè usus est:*

Quondam etiam uictis redit in præcordia uirtus.

Aduersi.] *Aduersos uentos dicit, inter se ex diametro pugnantes, Zephyrum & Eurum, Ennius lib. 17.*

Concurrunt ueluti uenti cùm spiritus austri
Imbricitor, aquiloq́ suo cum flamine contrà
Inde mari magno fluctus extollere certant.

Turbine.] *Eruditè: est autē turbo uentus, qui uehementi & quasi profundiore specu depressæ nubis erumpit, sed haud perinde alto atq́ procella: uerùm cū fragore maiori, quo proxima quæq́ secum abripit. Idem, ut ait Plinius, cùm ardentior & accensus furit, πρηστὴρ uocatur, ἀπὸ τοῦ πρήθω amburo: nam contacta pariter amburit, & proterit. Aptissimè confertur cū Græcorū, obuios quosq́ fundentium, magnisq́ clamoribus omnia perturbantium impetu. Zephyrum opposuit Euro. Ab occasu æquinoctiali fauonius spirat, quem Græci ζέφυρον appellant, quasi uitā ferentem. propter teporem, ut quidā exponunt. Ab occasu solstitiali Corus. Zephyrū etiam Argesten dicunt. Contrà ab ortu æquinoctiali Subsolanus: ab ortu brumali, Vulturnus: illū Græci* Apelioten, *hunc* Eurum *nuncupant. Qua de causa addit,* Eois equis eum gaudentem Stridūt.] B *Translatio, & enallage coniugationis. Cæterùm stridere propriè dicuntur ianuarum agitatarum cardines. Transfertur longiùs.* Nereus.] *Hyperbole. Porrò autem Nereus à Poëtis fingitur marinus deus: cuius & Doridis Oceani filiæ sunt nymphæ, Nereides appellatæ. ἀπὸ τοῦ νηρὸς, ὁ θαλάσσιος, παρὰ τὸ νέειν. Cæterùm hæc comparatio ex Homeri Iliad. 9. descripta est:*

ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα,
Βορέης καὶ ζέφυρος, τώ τε θρῄκηθεν ἄητον,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν
κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευαν.

ARGVMENTVM.

Concurrunt alij, acerrimè dimicatur vtrinque, sed, vt fit, maior numerus vincit minorem.

Illi etiam (si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidijs, totaq́ agitauimus urbe)
Apparent primi, clypeos mentitaq́ tela
Agnoscunt, atq́ ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primusq́ Corœbus
Penelei dextra, Diuæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & † Ripheus, iustissimus unus
Qui fuit in Teucris, & seruantissimus æqui:
Dijs aliter uisum est, pereūt Hypanisq́, Dymasq́,
Confixi à socijs: nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

† al. Rhipheus

NASC. Mentitaque tela.] *Quæ nos Græcos esse mentiebātur, cùm essemus Troiani: hoc agnitionis est genus, quod ex signis fieri quidem solet, uerùm ex illis signis, quorum usus (ut inquit Aristot. in Poët.) βέλτιον: id est, melior, & probatior est: nam cū signorum alia sint deteriora, meliora alia: peiora sunt, quæ fidei faciendæ gratia tantùm inducuntur, ut in Vlysse, qui cicatricem ostendit subulcis, ut ab eis agnosceretur; præstantiora uerò, quæ peripetiam habent, qualis hæc est de Troianis agnitis.* Atq́ ora sono.] *Non idem sermo, neq́ eadem phrasis erat Troianorum, & Græcorum, ideo facilè cognoscebantur.* Ilicet obruimur numero.] *Cum gemitu, ac dolore: id quod indicat uox ilicet, quæ hoc in loco interiectio est grauiter dolentis, & gementis, qualis est apud Terent. in Eunucho. actum est, ilicet peristi. hoc igitur loco ait, nō uirtute, sed numero obruimur: unde elicitur occulta Græcorum deturpatio: qui nisi insidijs, & militū numero uincere nesciunt.* Primusq́ Chorœbus.] *eos recēset, qui in ipso, ut ita dicam, pugnæ uestibulo occubuerunt: ingentemq́* C *mouet cōmiserationis affectum ex persona Chorœbi propter ualde aduersum rei euentum: Nam qui primus insidiarū auctor fuit, primus etiā occiditur, & ad aram Palladis occiditur: cuius sacerdotem tanto cum uitæ suæ discrimine nuper de manibus hostium liberarat: unde apparet hoc insidiosè, & cum felle dictum esse in Palladem: occultè tamen. Palàm uerò aduersarios in odium rapit, excitatq́ indignationem à loco: quod neq́ templi sanctitas, nec diuinitas numinis eos unquam repressit, quo minus hoc scelus impium admitterent, quod alibi etiam, si uoluissent, patrare poterant: hinc quoq́ elici potest occultus commiserationis locus à desperatione salutis: quam ex ira, & odio Deorum, præsertim Mineruæ non obscura coniectura suspicari poterant: quæ Cassandram sacerdotem suam abduci, ac uiolenter rapi, & eius sponsum in suo templo, imò in adyto ad aram, ante ipsius simulachrum ab hostibus*

A ab hostibus occidi permiserat. Cadit & Ripheus, iustissimus unus.] *Ripheum ualde cõmendat à iustitia, & ab æquitate ad misericordiam ex eius persona commouendam, & ad odium in aduersarios amplificandum: qui hominem Troianorum omnium iustissimum, æquitatis obseruantissimum crudeliter occiderunt.* Dijs aliter uisum.] *Aut inuidiosè hoc dictum est in deos, ut etiam sentire uidetur Tib. Donatus, qui non omnia usquequaq; recto iudicio metiuntur: unde illud est Didonis ex 4. Aeneid.*

" *——iam iam nec maxima Iuno,*
" *Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.*

Vel re uera significare uidetur, uanum esse de hominibus hominum iudicium, Deos uerò eorum mentes, & arcana seruari. Pereunt Hypanisq;, Dymasq; Confixi à socijs.] *Ingens sanè cõmiseratio ex acerbitate casus, quod non ab hostibus, sed à suis per errorem pugnãdo occisi fuerunt.* Nec te tua plurima Panthu *per ἀποστροφὴν commiserationem mouet ex nece Panthi sacerdotis, non absq; graui indignatione, & odio in Græcos: qui ne à cæde quidem sacerdotũ pollutas abstinent manus: eoq; etiam acerbior indignatio uidetur, quia facinus eorũ*
B *per errorem excusari non potest: nam Panthus infula uelatus erat, quæ illum sacerdotem asserebat.*

LAMB. Mentita'que.] *quæ hostibus detracta, nos induerammus. Zeugma.* Ora.] *Lingua proditi fuerũt in fraude illa nocturna.* Discordia.] *uel in tesseris militaribus, uel in diuersitate & uarietate linguarum.* Hort. Ilicet.] *Ostensurus quàm uaria sit Martis alea, primo successui subijcit horrendã suorum cladem. Festus Pompeius Ilicet exponit, sine dubio. alij à iudicio sumptum uolunt: ut, actum est, à iure: & peristi, à supplicio: quibus gradatim extrema desperatio significatur. Atq; haud scio, an eò hic respexerit Poëta, cùm uellet res desperatas narrare. Ilicet porrò deductum uolunt ab ire & licet.* Numero.] *hostium multitudine, qui tota urbe comperto dolo se collegerant.*

Corœbus.] *In authorem consilij de texendo dolo, primam conuertit cladem. memor prouerbij:*

" *ἡ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.* "

Solet ferè fieri, ut prauum consilium, in consultoris caput recidat, & faba in eius caput cudatur. Penelei.] *Miserabilem iuuenis casum gloriæ aliqua portione pensat, dum eum non gregarij alicuius è plebe, manu fingit casum, sed Penelei. Homerus in Catalogo, hunc principem quinq; ducum Bœotiorum facit:*

" *Βοιωτῶν μὲν Πηνέλεως, καὶ Λήϊτος ἦρχον.* "

Quo quidem loco enarrator addit, multos ueterum nomenclaturas à rebus, liberis suis indidisse, quarum fuissent studiosi futuri: idq; πολεμικῶς. Et disciplinam militarem mirum in modum eis curæ fuisse. Quamobrem Peneleum dictum, ἀπὸ τοῦ πονεῖσθαι περὶ τὴν λίαν, ὅ ἐστι, πονεῖν καὶ ἐργάζεσθαι κατὰ τὸν ὄχλον: perinde ut Λήϊτος, ἀπὸ τοῦ λαὸν ἄγειν. Refertur alius Peneleus ab Eurypylo Antenoris trucidatus. Diuæ armipotentis.] *Palladis, belli præsidis.* Aram.] *Pathos à loco.* Iustissimus.] *Pathos à iustitia & æquitate Rhiphei. Indicat, Martem pios pariter & impios indiscriminatim absumere.* Dijs aliter.] *Cum Deo quisque flet & ridet, σὺν τῷ θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ καὶ ὀδύρεται. Rerum humanarum subiata est mutatio. Neque in nobis situm est, ut res sint uel secunda, uel aduersæ: sed ut Deo uisum est, ita prosperis attollimur, uel aduersis deijcimur.* Nec te.] *Pathos per auersionem, à pio & religioso habitu. Est autem propriè infula, fascia in diadematis formam ita concinnata, ut utrinque uittæ dependeant. Græci λημνίσκον uocant. Alij autumant, candida esse filamenta, quibus diuorum templa exornabantur. Postlo, sacerdotum filamenta. Apud antiquos moris fuit, ut nouæ nuptæ, antequam mariti domum ingrederentur, postes & limina infulis adornarent.* Apollinis.] *ἐσκέπασε, Texit, pro protexit.*

ARGVMENTVM.

Paulùm à causa digreditur per obtestationem commendationis suæ gratia, deinde oppugnationem regiæ Priami describendam aggreditur.

C

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu uestro, nec tela, nec ullas
Vitauisse uices Danaûm: & si fata fuissent
Vt caderem, meruisse manu: diuellimur inde
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyssi.
Protinus ad † sedem Priami clamore uocati. † al. sedes
Hic uerò ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe.
Sic Martẽ indomitũ, Danaosq; † ad tecta ruenteis † al. in
Cernimus, obsessumq; acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesq; sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosq; ad tela sinistris
Protecti obijciunt, prensant fastigia dextris.

NASC. Iliaci cineres.] *Iusiurandum est: qua paululum à causa digrediens, qualis erga patriam fuerit, planum facit: utq; uera ipse dixisse uideatur, patriæ ipsius iam in cinerem conuersæ testimonium per ἀποστροφὴν citat: nam huiusmodi sermones ad res mutas cõuersio auditorum animos uehementer excitare solet: talis etiam fuit illa ex hoc secundo libro Sinonis obtestatio:*

" *Vos æterni ignes, & non uiolabile uestrum*
" *Testor numen, ait: uos aræ, ensesq; nefandi,*
" *Quos fugi, uittæq; Deum, quas hostia gessi.*

Vitauisse uices.] *uel pugnas, ut Seruius interpres sentire uidetur, quia antiqui per uices pugnabãt: uel reuera pericula, & incõmoda. Cic. ad Brut. Velim deinceps meliora sint: sin aliter fuerint (quod Dij omẽ auertãt) reipub. uicẽ dolebo: id est, incommodũ. Sunt etiam, qui uices uulnera, & cædes significari dicant, ut quẽadmodũ uel percusserat, uel interfecerat, ita etiã pateretur.* Meruisse manu.] *Repetendũ est uerbũ, testor, hoc sensu: si fatũ mihi fuisset in hoc bello perire, testor uos cineres meruisse: id est, cõparasse mihi mortem manu mea, cùm in tanto periculo tam obstinatè cõtenderem, strenuèq; dimicauerim.* Diuellimur inde.] *ad integrum redit. Quinct. lib. 9. hoc ait genus esse repetitionis: quam Latini regressionem, Græci ἐπάνοδον uocant.*

quæ ſemel poſita iterat, & diuidit. Hic uerò ingentem pugnam, ceu cætera nuſquam Bella forent.] *Ingens profectò commiſerationis affectus hinc deducitur ex acerbitate pugnæ: quem etiam auget per cōparationem: nō enim dicit nullibi pugnatū fuiſſe, niſi ad regiā Priami: ſed, cùm ubiq; pugnaretur in urbe, nuſquam tamen acriùs dimicatū fuiſſe, quam ad ædes Priami.* Sic Martem indomitum.] *auget commiſerationem à ſigno, quod excidium parari uidebant tum regiæ, tum etiam regi: obſeruandum eſt autem quàm diligenter, quàm appoſite, euidenterq; ædium oppugnationem deſcribat: profectò rem tam bellè depingit, ut ante oculos legentium geri uideatur.* Acta teſtudine.] *militarem teſtudinem intelligit: cùm milites clypeis obtecti muros ciuitatis occupabant. Polybius, Vegetius, & alij.* Clypeosq; ad tela ſiniſtris Protecti obijciunt.] *κατ' ὑποτύπωσιν militum oppida expugnātium conatus expreſſit: nam dum ſcalarum gradus aſcendunt, ſiniſtra manu ad tela oppidanorum clypeum obiectant, dextra uerò utuntur ad apprehendendum. propterea ſubdit:*

—— prenſant faſtigia dextris.

LAMB. Hort. ILIACI.] *Clauſula huius narrationis conſtat grauì amplificatione, à conteſtatione patriæ, per auerſionē: quòd abundè, quantum ualuit, pugnando illi fecerit ſatis. Complectitur autem hæc conteſtatio uehementes affectus, à loco, perſonis, & rebus.* Iliaci.] *Troiani: antonomaſia. Non ſolùm urbem incendio in cineres redactam conteſtetur, ſed ciues etiam ſuos ferro & igne abſumptos.* Cineres *enim figuratè pro funere uſurpari à Poëtis, uix eſt qui ignoret.* Vt caderem.] *Verecundè uirtutem ſuam tollit, id quod perſonæ decoro conuenit.* Manu.] *pugnando, ſeu uirtute metaphoricās, quod corporis eſt, tranſtulit ad animum: aut ſimpliciter. Antiquitùs enim pleræq; corporis partes rebus conſecratæ fuerunt: ut naſus ſubdolæ irriſioni, frons uerecundiæ, nares & aures iudicio, os impudentiæ, dextra fidei, ſupercilia arrogantiæ & faſtui, pectus prudentiæ, manus uirtuti & facultati, &c.* A Diuellimur.] *Syllepſis: Fuga inde in alium locum abripimur, metaphora.* Iphitus.] *Hunc ſuprà maximum armis dixit: deducta fortaſſis uoce ab ἴφθιμος, quod fortem & potentem ſignat, & ἶφι fortiter. Fuit alius quidam poſtea Iphitus Praxonidis, uel (ut alij) Hæmonis filius, qui cum gymnico certamine primam Olympiadem, ſecundo Aeſchyli Athenienſium iudicis anno, inſtituiſſe fertur. Meminit Homerus quoq; lib. Iliad. ε. cuiuſdam Iphitidæ.* Pelias.] *Alluſiſſe uidetur ad haſtam Peliadem, de qua eſt apud Homerum: id quod mox luculenter teſtatur, cùm dicit, eum à uulnere, quod Vlyſsis manu acceperat, inceſſu fractum fuiſſe. etſi non ignorem, πηλεῖν primam extendere. Tradunt alium quendam Peliam Neptuni filium, ex nympha Tyro, Salmonei filia. Et Iaſonis patruo Peliæ nomen fuit. Itaq; Iphitum ab ætate, Peliam uerò à uirtutis argumento deſcribit.* Vlyſsi.] *pro Vlyſsis: figuratè. Eſt autem continuatio intermiſſæ narrationis.* Protinus ad, &c.] *Tranſitio à publica calamitate, ad Priami regiæ expugnationem. Hanc diſerta deſcriptione ita tractat, ut uidere, non legere tantùm putes. Inſerit & affectus, & uerborum pondere rei ſublimitatem æquat.* B Sedem.] *Periphraſis regiæ.* Clamore uocati.] *expugnantium defendentiumq; arcem.* Cætera.] *A' minore exaggeratio.*

Martem.] *pugnam: metonymia.* Teſtudine.] *Milites hoſtium mœnia diſiecturi, ita accedunt, ut ex ligno tegumentum ſibi parent, quo ſaxa & tela deorſum deuoluta deuitent: id teſtudinem à ſimilitudine uocant. Innuit regiæ munitiſsimæ amplitudinem, urbis in modum obſeſſam, oppugnatamq;.* Limen.] *fores, à parte totum.*

Hærent.] *Hypotypoſis oppugnantium, defendentiumq; regiam.*

ARGVMENTVM.

Omiſſa deſcriptione oppugnationis Græcorum, ad Troianorum defenſionem tranſit deſcribendum: ex qua uarios commiſerationis affectus deducit: nam quæ olim ad palatij, totiusq; domus regiæ defenſionem conſtructa fuerant, eadem nunc pro ſalute ipſius domus deſtruuntur.

Dardanidæ contra turres, ac tecta domorum
Culmina conuellunt: his ſe, quādo ultima cernūt,
Extrema iam in morte parant defendere telis,
Auratasq; trabes, ueterum decora alta parentum,
Deuoluunt: alij ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores: has ſeruant agmine denſo,
Inſtaurati animi regis ſuccurrere tectis,
Auxilioq; leuare uiros, uimq; addere uictis.

NASC. His ſe, quando ultima cernunt.] *Parentheſim interponit ad miſericordiā exaggerandā à deſperatione ſalutis: & ad cauſam deſtructionis regiæ per occupationē obiectionis reddendam: nam occurrebat, cur turres, & propugnacula domus diſſoluerent, ſi alio telorum genere uti poſſent.*

Auratasq; trabes.] *à iactura rei pretioſæ commiſerationem mouet.* Alij ſtrictis.] *diſtributio.*

Appoſitio. Amplificat narrationē à partitione, ſeu prolepſi. Cōtrà C *Dardanidæ defendūt regiā: alij tecta deuoluunt in confertā multitudinem, alij trabes inauratas deijciunt, alij ſtrictis gladijs fores obſident.* Inſtaurati.] *Inſtaurare propriè renouare interpretantur grāmatici, quaſi inſtar alterius facere, quoties aliquid ad priſtinam formam & nitorem reſtituitur. Eadem forma idem dixit:* —prælia inſtaurata retuſam.

LAMB. Hort. AVRATASQVE.] *Pathos à materia.* Decora.] Mucronibus.] *gladijs.* Tectis.] *A' parte totum.*

ARGVMENTVM.

Locum domus regiæ Priami occultum, paucisque cognitum deſcribit: per quem ait ſe ſuperiora palatij aſcendiſſe, vt Troianis pugnantibus ſuppetias ferret: deinde turrim illam altam, vnde Priamus Græcos, Troianosq; vnà pugnantes aſpicere ſolebat, conuulſam, deiectamq; memorat.

Limen erat, cæcæq; fores, & peruius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſtesq; relicti

NASC. INFELIX quà ſe, dum regna ma- nebant.] *Locus cō- munis miſericordiæ ex calamita-*

A' tergo, infelix qua se (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & auo puerum Astyanacta trahebat.
Euado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisq; sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troia uideri,
Et Danaûm solitæ naues, & Achaica castra,
Aggressi ferro circùm, qua summa labenteis
Iuncturas tabulata dabant: conuellimus altis
Sedibus, impulimusq;: ea lapsa, repentè ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè
Incidit: ast alij subeunt, nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.

A *calamitate, & à commutatione fortunæ Andromaches.* Turrim in præcipiti stantem.] *turris conuulsionem describit: unde deduci uidetur maior conquestionis affectus, quàm superior fuit de conuulsione tectorū, atq; trabium: quod turris illa necessariò dissoluitur, ex qua tanquā de specula non solùm omnis Troia circūspici, sed Græcorū quoq; acies, atq; naues, quid agerēt, ac molirētur, planè obseruari poterant: infelix sanè illa defensio est, cùm milites, quæ defensionis gratia struxerant, eadem, ut se defendant, dissoluere coguntur. Hæc turris est, ex qua Priamus, ut ait Homerus, Achillem cū Troianis occiso Hectore*
B *pugnantē prospiciebat. Il. 22. uersus Homeri hoc habent:*

" ἑστήκει δ' ὁ γέρων Πρίαμος θείου ἐπὶ πύργου,
" ἐς δ' ἐνόησ' Ἀχιλῆα πελώριον· αὐτὰρ ὑπ' αὐτοῦ,
" Τρῶας ἄφαρ κλονέοντο πεφυζότες. id est,
" *Fortè senex Priamus super altæ culmine turris*
" *Constiterat, magnum despectans altus Achillem*
" *Desuper, in campo pallentes Troas agentem.*

Summisq; sub astra.] *ταυτολογίαν facit, turrimq; penè ὑπερβολικῶς ab altitudine cōmendat.* Ea lapsa repentè ruinam Cum sonitu trahit.] *simili penè deiectæ turris descriptione utitur in nono: quæ, mea quidē sententia, πάθος habet ab horrore. sic enim ait:*

" *——tum pondere turris*
" *Procubuit subito, & cælum tonat omne fragore.*
" *Semineces ad terram, immani mole secuta,*
" *Confixiq; suis telis, & pectore duro*
" *Transfossi ligno ueniunt: uix unus Helenor,*
" *Et Lycus elapsi——.*

Ast alij subeunt.] *Græci pugnā instaurant.* Nec saxa nec ullum Telorum interea cessat ge-
C nus.] *Ardorem Troianorum in pugnando describit.*

LAMB. Hort. LIMEN.] *Amplificatio narrationis, à descriptione occulti ostioli ab usu: nam per id Andromache Hectoris uxor, sine ullo pedissequarū strepitu ad soceros transire, & ad Priamū cum filio Astyanacte consueuerat. Hac se euasisse dicit Aeneas, in summum tectū: unde acerrimè regia, sed frustrà, defendebatur. Hac autē descriptione facilitatem ascensus sui indicat.* Cæcæq;.] *occultæ.* Soceros.] *Erat enim regi numerosa soboles, quinquaginta thalamorum, ut testatur Homerus: neq; Maro silentio prætermisit.* Astyanacta.] *Hectoris & Andromaches filiū, sic dictum διὰ τὸ ἄστυ καὶ ἀνάσσειν. Porrò Homerus eum Scamādrium dictū scribit, sed ab alijs Astyanactē appellatum, quòd unus Hector Iliū seruaret:*

" τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον,
αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
" Ἀστυάνακτ'· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.

Tradūt autores Græcos capta Troia è muris hunc præcipitē dedisse, ut Priami genus in uniuersum deleretur, ne iniuriæ uindicta apud ullā posteritatem extaret. Euado.] *è medijs hostibus elapsus, peruenio eò quò intenderam. Nam cum difficultate euadimus pericula. Singulare est cum nominandi casu, Euado philosophus, theologus, uel in uirum literatum.* Fastigia.] *Sunt autem propriè fastigia, summa ædificiorum: summitates quorumlibet operum: hoc est, ea quæ perfectio demum ædificio ab ædificatoribus solent imponi. Hinc parœmia, summum fastigium imponere: pro eo quod est, rem omnibus suis partibus absoluere: quemadmodum fundamentum iacere, pro, primum opus instituere. Itaq;, ut Poëta extremam tecti summitatem ostendat, addit,* Culminis. Manu.] *Pleonasmus.*

Turrim.] *Extremum conatum Troianorum ostensurus, in defensione Ilij, amplificat narrationem à descriptione turris, quam undiq; dissolutam deorsum in subiecta hostium agmina præcipitabant.* Sub astra.] *Hyperbole: cùm uelit miram turris altitudinem declarare. Hanc autem confirmat argumento ab usu: nam inde Troiam lustrare oculis, & castra hostium belli tempore prospicere poterant.* Præcipiti.] *Præceps id dicitur, quicquid altum quidem & præruptum est, sed sine iugis aut collibus erectum. Accipitur pro festino, & metaphoricè pro inconsiderato & inconsulto. Porrò autem hic sensus est: Turrim ab ea parte, ubi paries, propter foramina, quibus trabium extrema capita inserta erant, inualidior uidebatur, (illis enim tabulatum impositum sedebat) aggredimur dissoluere, & cum magna hostium clade deorsum in confertum agmen deuoluimus. Huius turris meminit Homerus Iliad. 5.* Danaûm.] *Zeugma.* Super agmina.] *Concinnum compositione carmen, rei accommodatum, ita ut singula uerba cū dignitate & pondere sint posita.* Sonitu.] *quem edebat cùm moueretur. Singulæ propè dictiones emphasim habent.* Saxa.] *Zeugma.* Telorum.] *quicquid manibus torquetur in pugna, telum rectè appellatur.*

ARGVMENTVM.

Ad Pyrrhum rectè, nec absq; iudicio transitum facit: nam cùm milites acriter, strenueq; dimicantes descripsisset, dux, ac imperator Pyrrhus nulla ratione erat silentio prætereundus. Hunc igitur ad regiam præcipuè pugnantem, ac vnà etiam cum alijs multis faces ad culmina iactantem ita describit, vt ex nimia confidentia, ac temeritate, nec non ex imprudentia quadam illum deturpet: qui in re tam difficili, tanquam periculosa nullo seruato decoro, nulla dignitatis suæ habita ratione, veluti puer, ita exiliebat, sic lætitia efferebatur, vt apud se vix esse videretur.

Vestibulū ante ipsum, primoq; in limine Pyrrhus
Exultat telis, & luce coruscus ahena:

NASC. EXVLTAT telis.] *Pyrrhum ab im-* ... *prudentia præsertim deturpat: ita quoq; Cato*

apud Cic. in Senect. Annibalis imprudentiam, & leuitatem sugillat: qui uir prudentis modestiae oblitus iuueniliter exultabat. Hic, inquit, (de Fab. Max. uerba faciẽs) & bella gerebat ut adolescẽs, cùm planè natu grandis esset, ut Annibalem iuueniliter exultantẽ patientia sua molliebat.

Qualis ubi in lucẽ coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis nouus exuuijs, nitidusq; iuuenta.
Lubrica conuoluit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
Vnà ingens Periphas, & equorũ agitator Achillis
Armiger Automedon, unà omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesq; à cardine uellit
Aeratos: iamq; excisa trabe, firma cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt,
Apparent Priami & ueterum penetralia regum,
Armatosq; uident stanteis in limine primo.

Qualis ubi in lucem.] *Comparatio est à serpente deducta: quae animi, & corporis Pyrrhi similitudinem ostendit. Graeci εἰκόνα, nostri imaginem appellant: & sanè nulla alia conuenientior Pyrrho adaptari similitudo poterat, quàm serpentis, qui uernali tempore noua pelle, ac nitida indutus, è latibulis prodiens gressum ostentat, inflatus tumet, & uirus atrum uomit: qui ueneno magis, quàm uirtute nititur, & ob naturalem saeuitiam misereri nescit: illud obseruandum est in hac comparatione, praeter duo, quae corpori accommodantur, reliqua ad animum Pyrrhi referri: & est Homeri comparatio ex Iliad. 22. de Hectore uerba faciens:*

» *ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι*
» *βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ', ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνὸς,*
» *σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειῇ.*

Hos uersus ita uertit Eobanus:

» *Montanus uelut coluber mala gramina pastus,*
» *Saepè uiatorem manet, acri percitus ira,*
» *Lubrica conuoluens sublato pectore terga*
» *Torua tuens oculis, caudáq; & dente minatur.*

» Mala gramina pastus.] *Homerus ait βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα: id est, pastus mala uenena. Interpres autẽ locum explicans ait: φαγὼν τὰ ἰοῦ ποιητικὰ φάρμακα. λέγει δὲ μύρμηκας, καὶ κανθάρους: id est, comedens quae uenena faciunt: dicit autem formicas, & scarabaeos, nisi mauis cantharidas legere: id est, κανθαρίδας. Sunt autem cantharides uermes uirides in summitate ramorum fraxini, & oliuae nascentes, quarum succus in uenas ingressus, aut in uentrem, hominem interimit: quod si de formicis, & uermibus huiusmodi tantùm esset intelligendum, nescio quàm rectè Virgilius mala gramina transtulisset: nam gramen nisi herbas comprehendit. Sed non de uermibus solùm, uerumetiam de herbis, alijsq; graminibus intelligendum uidetur: nam serpentes terra, herbis, & gramine uescuntur: quae etsi natura non sunt uenenata, tamen à serpente deuorata fiunt ipsa uenena: uel reuera dicendum est, serpentes cibis tantùm uenenatis pasci, siue herbae sint, siue uermes, aut alia huiusmodi.* Frigida sub terra tumidum.] *nulla hactenus Pyrrhi dimicantis mentio facta est: quia nondum in certamen descenderat: ubi uerò ex occulto prodijt pugnaturus, armis fulgentibus indutus apparuit: rectè igitur colubro cõparatur, qui brumali tempore in latebris cubans, iam tandem pelle mutata exit nitidissimus.* Nitidusq; iuuenta.] *ad illud refertur:* & luce coruscus ahena. Lubrica conuoluit.] *ad illud referendum uidetur:*

—— primoq; in limine Pyrrhus Exultat.

Sublato pectore.] *Hoc animi est, nõ corporis: & ad arrogantiam, & fastũ Pyrrhi referri.* A Arduus ad solem.] *haec, quae sequuntur, omnia sunt ad animũ Pyrrhi referenda.* Vnà ingens Periphas.] *Imperator solus non graditur, neq; solus pugnã init, sed multis militibus, illisq; fortioribus associatus: ideo facta mentione Imperatoris milites etiam nominat: quos honesto epitheto omnes exornat: nam cùm ait,* ingens Periphas, Automedon armiger, & agitator equorum Achillis, pubes Scyria, *satis intelligitur fortes, strenuosq; milites designari.* Ipse inter primos.] *Pyrrhus non alijs tantùm imperabat, ut pugnarent, sed ipse pugnabat: neque post principia, ut Terentianus ille Thraso, sed inter primos aderat: unde deducitur commendatio ab ardore, & magnitudine animi.* B Iamq; excisa trabe, firma cauauit Robora.] *hoc uiriũ magnitudinem, & in conficiendo negocio celeritatem designat.* Et ingentẽ lato dedit ore fenestram.] *ταπείνωσιν facit: quam auget epitheto: nam cùm dicendũ fuisset, cauernam factam, per quam interiora uidebantur, fenestram dixit, sed uno uerbo orationem auxit, inquiens,* lato: *sic in primo Aeneid.*

Apparent rari nantes in gurgite uasto.

aliter tamen eum locum exposuimus. Apparent Priami.] *ταυτολογία est: quae repetitionem habet ad augendam commiserationem ex praecipiti calamitate, & fortunae Priami commutatione: quod exiguo unius noctis spacio tota regis domus infaustè, miserabiliterq; corruit: quae multis iam seculis prospera, felicíq; fortunae conditione durauerat: & quae iam antea tanta obseruantia propter regiam grauitatẽ ab omnibus frequentabatur, nunc nulla regiae dignitatis habita ratione sic diruitur, sic muris exterioribus nudatur, ut omnia illius quasi uiscera appareant.*

VBI *suum conatum, summum quidem, sed superuacaneum narrauit, ne ociosis audientium aures oneret, properat ad captiuitatem regiae, cuius gloriam non temerè Pyrrho tribuit. Porrò hic Pyrrhus proditur à quibusdam Graecorum Achillis ex Iphigenia filius: hoc est, natus statim post uictimam illam & sacrificium Iphigeniae in Aulide Boeotiae: uel, (ut ait Pindarus) in Eurypo. At Tryphiodorus & alij scriptum reliquêre, Pyrrhum Neoptolemum Achillis F. fuisse, & Deidamiae filia Lycomedis. Verba autem Tryphiodori haec sunt:* LAMB. Hort. C

υἱὸς ἀχιλλῆος καὶ ἐϋπλοκάμου Δηϊδαμείης.

Porrò Lycophron hunc σκύριον δράκοντα ob id appellat, quòd caedibus & sanguine gauderet. In Scyro enim à quibusdam educatus existimatur: à russo colore sic dictus. Hunc post patris caedem, moniti oraculo Graeci, è Scyro ad Troiam acciuerunt: cui cùm patria arma delata essent, pertinaciter sibi ea deberi negauit. Ita uates responderat, fore ut urbs caperetur, si hic è Scyro accersitus ad Troiam ueniret. Itaq; quod ad gloriam capiendae urbis pertinet, id Poëta ad regiae expugnationem, & eius captae

laudem

A *laudem transtulit.* Vestibulū.] *Locus est tectus & conclusus ante aedes, quo aduersus tempestatis iniurias ab itinere ad fores aditus sit, à stando appellatum. Ve enim particula intentionis uim habet: ut uesanus, uecors. Nam antiquitùs qui aedes luculentiores aedificarent, locum uacuum ante ianuam relinquere solebant, qui inter fores domus & uiam medius esset. In eo, qui domus principem salutatum ueniebant, antequam admitterentur, eum aliquandiu operiebantur: hi neque in uia, neque intra aedes stabant, sed in domus uestibulo. Alij aliter uocem interpretantur.* Luce.] *armis: periphrasis.* Qualis.] *A' comparatione, ducta à natura serpentis, qui singulis annis pelle bis exutus, uiridi iuuenta nouus apparet, ac reiuuenescit: id quod omnibus id genus animantibus accidere arbitrantur, quae cortice molliore teguntur ut lacertis, stellionibus, sed praecipuè serpentibus. Autumno & Vere fermè se exuunt: in primis & uipera. Serpenti autem primùm ab oculis incipit decidere pellis: & qui rem non intelligunt, arbitrantur eum occaecari: inde uno die ac nocte, tota exuitur senectus. Hanc autem pellem Graeci* σύφαρ *uocant, καὶ γῆρας τὸ ὑπέρτατον. ueluti* λεβηρίς, τὸ τοῦ ὄφεως γῆρας, ὃ ἀπο-
B δύεται. *unde adagium natum, Nudior Leberide.* γηράσας γὰρ ὁ ὄφις, καὶ πρὸς ὀπὴν ἀπελθὼν, ἀποδύεται τὸ δέρμα: *id est, ubi consenuit serpens, subit cauernam, & pellem exuit. Nicander author est, serpentes hyeme per frigus & glaciem caecos fieri, rursus uerè maratho gustato acumen uisus restitui: deinceps foueas fugere, ac syluas latebrasque petere:*

πρῶτα κινυμένη σκιὰν χλοάοντας ἰάμνους
τῆμος ὅτ' ἀζαλέον φολίδων ἀποδύεται γῆρας.
μῶλυς ἐπιστείχων, ὅτε φωλεὸν εἴαρι φεύγων
ὄμμασιν ἀμβλώσσει. μαράθου δὲ νέον ἔρνος
βοσκηθεὶς ὠκύ τε καὶ αὐγήεντα τίθησι.

Mala gramina.] *foeniculum,* μάραθον *à Graecis appellatum. Per eius herbae succum uisus huic animanti restituitur. Addit hoc in loco Nicandri interpres:* ὁ χυλὸς τοῦ μαράθου ὀξυδορκίαν παρέχει, ὅθεν καὶ οἱ δράκοντες οὐ μόνον ἐσθίουσιν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ περιχρίουσι τοὺς ὀφθαλ-
C μοὺς αὐτῶν. *Idem affirmat Plin. lib. 20. cap. 23. serpentes uidelicet foeniculo senectam exuere: Foeniculum nobilitauêre serpentes, gustatu senectam exuendo, oculorumque aciem eius succo reficiendo. Quemadmodum serpens noua iuuenta à senecta repubescens saeuit, ferocitque omnibus undique corporis partibus calore Solis affectus: ita Pyrrhus armatus, iuuenili audacia exultans, cum Scyrorum pube circa regiae uestibulum pugnans ferociebat.* Ingens Periphas.] *Celebratur hic Periphas ab Homero lib. Iliad. 5. inter eos qui periclitabantur ne in pugna à Marte interficerentur:*

ἤτοι ὁ μὲν περίφαντα πελώριον ἐξενάριζεν.
αἰτωλῶν ὄχ' ἄριστον ὀχησίου ἀγλαὸν υἱόν.
τὸν μὲν ἄρης ἐνάριζε μιαιφόνος. αὐτὰρ ἀθήνη
δῦν' ἄϊδος κυνέην, μή μιν ἴδοι ὄβριμος ἄρης.

Fuit hic Aetolorum facile princeps, Ochesii filius, qui Palladis beneficio Orci galero tectus, Martis iniuriam in praelio euasit. Automedon.] *Hunc idem Poëta Achillis armigerum inducit lib. Iliad. 16.*

ἵππους δ' αὐτομέδοντα θοῶς ζευγνύμεν ἄνωγε,
τὸν μετ' ἀχιλλῆα ῥηξήνορα τῖε μάλιστα.
πιστότατος δέ οἱ ἔσκε μάχῃ ἔνι μεῖναι ὁμοκλήν.
τῷ δὲ καὶ αὐτομέδων ὕπαγε ζυγὸν ὠκέας ἵππους,
ξάνθον καὶ βαλίον, τὼ ἅμα πνοιῇσι πετέσθην.

Scyria.] *iuuenū Scyriorum dux erat Pyrrhus, è Scyro ad Troiam profectus. Scyrus una Cycladum est, uel (ut alij) Dolopia, in qua fabulantur Achillem à matre fuisse absconditum, ne cum copijs Graecorum ad bellum Troianum proficisceretur. Alijs Scyros insula est Cycladum, & urbs, aut lapidicina. Lysimachus Scyrum, Argeliden lapidicinam uocauit. Hinc Syria poena; Thesei mors. Aiunt Theseum in Scyrum profugum, ibi praecipitatum fuisse. Sterilis Scyrus est, & saxosa. Vnde in prouerbium cessit, Scyreum imperium, de uilibus, obscuris & emolumenti nihil progignentibus. Scyrij praestantissimi celebrantur funditores fuisse. Illud superpondium hoc loco fuerit: Quoniam Theseus Scyronem in Megarensi agro è petra praecipitem dedit, ut classici authores produnt, ab eius casu illa deinceps Scyronia saxa fuêre nuncupata. Caeterùm in Scyro imperauit Lycomedes, quam incolebant Dolopes. Theseus ad hunc Lycomedem fugit: siue metu ob raptum Helenae, & expeditionis aduersus se, Castoris & Pollucis: siue quòd suspicio inuadendae tyrannidis Atheniensibus iniecta esset: siue quòd à Lyco Aegei fratre fugatus esset: siue metu Pallantidarum: siue ob caedem Hippolyti Athenis pulsus, certè exul in Scyron fugit. Hic res nouas molientem, & affectantem regnum, arreptum Lycomedes (ut dixi,) è saxo praecipitem dedit. At Scyrus in Arcadia est locus, ad Parrhasios. Scyron in Attica fuit: unde à Scirone, Scironides petrae, uel à Sciro heroë. Ibi meretricum collegium fuisse traditum est. Sciraphion locum uocabant, quò aleatores confluebant* σκιράφος, *lasciuus, intemperans. Sciritae, apud Lacedaemonios excubitores primi, quib. cura demandata erat, ne quis horis nocturnis extra phalãgem procederet.* Pubes.] *propriè prima lanugo genitalium est, per translationem ad primam iuuentutem trahitur.* Aeratos.] *Vim Pyrrhi amplificat.* Apparet.] *Metaphora.* Armatos.] *quos Priamus aduersus uim, hostibus ad uestibulum obiecerat.* Limine.] *ingressu. Prouerbiali metaphora usurpatur, In limine, pro statim, et uix bene coepta re. Et in limine deficere, in limine impingere dicimus. Annotauit Eras. inter schemata prouerbialia.*

A R G V M E N T V M.

Regiam vi ingrediuntur Graeci, Troianos milites occidunt: foeminae luctu, & clamore omnia complent.

NASC. tal. Ec

†At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cauae plangoribus aedes
Foemineis ululant, ferit aurea sydera clamor.
Tum pauidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat ui patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre ualent: labat ariete crebrò

At domus.] *Oeconomia sanè distributio fuit, cùm paulò antè uiris laborem, nunc uerò foeminis luctum, & clamorem tribuat. Etenim hic tragoediã excitat, & παθοποιίαν ex misericordia mouet: nam Pyrrhi ingressum, Troianarum mulierum plangorem, & Troianorum miserandam cae-*

dem,

Ianua, & †emoti procumbunt cardine postes.
Fit uia ui: rumpunt aditus, primosq; trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cùm spumeus amnis
Exijt, †appositasq; euicit gurgite moles,
Fertur in arua furēs cumulo, cāposq; per omneis
Cum stabulis armenta trahit: uidi ipse furentem
Cæde Neoptolemū, geminosq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centūq; nurus, Priamūq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse sacrauerat, ignes.
Quinquaginta †illi thalami, spes tanta nepotum:
Barbarico postes auro, spolijsq; superbi
Procubuêre: tenent, Danai, qua deficit ignis.

†al. emoto †al. oppositasq; †al. illa

dem deniq; totius regiæ Priami ruinam narrando complectitur: locus autem iste de Albano excidio translatus esse uidetur: lege Liuium in primo ab Vrbe cōdita, ubi multa huic similia describuntur: quæ, dū Romani Albam diruerent, acciderunt: huc etiam accipi potest illud Virgil ex undecimo Aeneidos:

» *Iam uerò in tectis prædiuitis urbe Latini*
» *Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctus.*
» *Hic matres, miseræq; nurus, hic chara sororum*
» *Pectora mœrentum, puerìq; parentibus orbi*
» *Dirum execrantur bellum.*

Ferit aurea sydera clamor.] *ὑπερβολικῶς cōmiserationem amplificat.* Tum pauidæ matres.] *πάθος à timore.* Amplexæq; tenēt postes.] *auget πάθος ex nimio, quē cōcipiebant, dolore amittendæ, ac relinquēdæ domus.* Atque oscula figunt.] *tanquam nō eas amplius uisuræ: ita fieri quoque solebat in conuiuio silicernio, de quo abeuntes senes ueluti se ampliùs non uisuri se mutuo salutabant, atque amplexabātur. Varro apud Non. Marcell. in dictione silicernium: hic autem locus ex Apollonio sumptus esse uidetur Argonaut. libro quarto, inter initia: ubi Medeam poëta è patria domo abeuntem, postes, ac parietes amplexantem, & totum deosculantem suum inducit. uersus Apollonij hoc habent:*

» *κῦσε δ' ἑόν τε λέχος, καὶ δικλίδας ἀμφοτέρωθεν*
» *σταθμούς, καὶ τοίχων ἐπαφήσατο.*

Instat ui patria Pyrrhus.] *inuidiosè, ut ego quidē sentio, in Achillem patrem, & Pyrrhum filium, nec absque turpitudinis nota (quia sub persona Aeneæ dicuntur) quasi nihil unquam, more patris, nisi uiolenter, crudeliterq; nouerit facere: ita oratorio more filium ex parente deturpat: contrà uerò in primo Aeneid. à parentibus Didonem commendat, cùm ait:*

» *——qui te talem genuêre parentes?*

Labat ariete crebro Ianua.] *species est τῆς παθοποιίας: quæ ex ira, & odio fieri solet: qualis est apud Ciceronem in Verr. clamor interea fit tota domo: pugna inter seruos Rabirij, atque hospitis. & alibi: cedere ianuam saxis, instare ferro, ligna, & sarmenta circumdare.* Fit uia ui, rumpunt aditus.] *negocij celeritatem uerborum celeritate delineat: utitur enim dissolutione: in qua nullis cōiunctionibus orationis, quo celerior sit, membra iunguntur. ita quoq; in 4. Aeneid.*

» *Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.*

Et latè loca milite complent.] *intellectio est, ut,*

» *——uterumq; armato milite complent.*

Nō sic, aggerib. ruptis] *perpulchra torrētis cōparatio, huicq; negocio ualde apposita.* Vidi ipse furētem Cæde Neoptolemū.] *Pyrrhum à crudelitate deturpat, eiusq; crudelitatem probat argumento à remotis: id est, à suo ipsius testimonio, quod eum cæde furentem uiderit: nam qui cæde furit, is humani sanguinis auidus esse indicatur.* Vide Hecubam, centumq; nurus.] *repetitio est, quæ πάθος habet ex calamitatibus Troianorum, Hecubæ præsertim, ipsiusq; nurum.* A Priamumq; per aras Sāguine fœdātē.] *ἀντίθεσις est: nā Pyrrhus cæde furit, Priamus cædi succūbit: uoxq; fœdātem ad Priamum solum, non ad Hecubam, neq; ad nurus referenda est. Non enim Hecuba, aut nurus Priami occisæ sunt (id enim præter legem militarem factum fuisset) sed Priamus, ut paulò infrà dicetur: uel de sanguine filiorum Priami intelligendum est, qui sanguis cum sanguine parentum, uxorumq; idem esse uidetur, itaq; rectè dici potest Hecubam, & Priamum, nurusq; ipsorum ignes fœdasse suo sanguine, cùm illi filiorum, hæ uerò coniugum sanguine ignes fœdatos esse perspiciant: unde mouet commiserationem* B *ex infelici sorte Priami: quod rex iam senio confectus, & capularis ignes suo sanguine extinguit, quos ipse Deorum religione adductus ad usum sacrificiorum parauerat, atq; cōsecrarat.* Quinquaginta illi thalami, spes tāta nepotum.] *mouet commiserationem à rerum preciosarum perditione, occulteq; exaggerat Priami infelicitatem, atq; calamitatem per locum communem ex præcipiti, ac insperata rerum, fortunæq; commutatione: quod thalamos, quos sperabat coniugio filiorum nepotibus aliquādo plenos futuros, uestibulaq; aureis barbarorum spolijs, trophæisq; à se tanto sudore partis ornata, momento temporis procumbere, ac pessum ire suis oculis uidet: quinquaginta thalami dixit, propter quinquaginta filios, quos Priamus habuit. Hecuba apud Eurip. in Troadibus Priamum apellat πεντήκοντα ἄροτρα τέκνων: id est, quinquaginta filiorum seminatorem: illi uerò ἡμερινοῖς. uel ab Homero celebrati Iliados sexto, ut sentire Seruius uidetur, uel, ut ego magis existimo, unde Priamus copiosam sobolem, multosq; sibi sperabat nepotes: horum thalamorum Cicero ex quodam uetere poëta, fortasse: (ut ego arbitror) ex Ennio meminit in primo Tusc. disput.* Barbarico postes auro, spolijsq; superbi.] C *ἐνδιὰ δυο spolijs barbarorum: ut sit laus spoliorum ex opulentia auri: nam barbarorum diuitiæ siue opulentia in prouerbium abierunt.*

At domus.] *Transit ad interiorem regiæ & domesticum luctum: seruatq; hac in re Poëta maximè decorum. Nam clamores & ululatus haud à uiris, sed mulieribus omnia miscentibus in tali negotio excitari solent.* LAMB. Hort.

Tumultu.] *Propriè tumultus est, ingens perturbatio, & quidem tanta, ut subinde maior ac maior timor oriatur. Cic. octauo Philipp. ostendit, ueteres tumultum Italicum, quòd domesticus esset: & Gallicum, quòd Italiæ finitimus, tantum dixisse: neque præterea ullum alium nominasse. Et tumultum esse, quàm bellum, grauius, argumento probat: quòd bello Gallico uacationes ualeant, tumultu uerò minimè.* Plangor.] *Plangor & planctus, propriè est immoderatus fletus, cum corporis agitatione.* Vlulant.] *lugubrem uocem edunt: ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, ululare, quod nonnulli ulularum, alij luporum*

esse

A esse arbitrantur. Inde ὀλολυγμὸς, θρῆνος, κλαυθμός. & ὀλολυγὴ, φωνὴ γυναικῶν. ἣν ποιοῦνται ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐχόμεναι. Itaq; non solùm tumultu & clamoribus omnia eas miscuisse narrat, uerumetiam manuum complosione, gestibus, & corporis membrorum omnium agitatione, luctium doloremq; expressisse. Sydera.] hyperbole. Errant.] sine ordine uagantur sparsim, quo pacto pecudes inter pascendum diuagantur. Quare pro pasci frequenter etiam usurpatur. Metaphoricè, pro delinquere, & à uero rectoq; abesse. Tectis.] synecdoche. Amplexæq;.] Pathos à gestu. Patria.] Achillis: à parentis uirtute, Pyrrhi uim amplificat. Labat.] momento in terram sternitur. Ariete.] Proceleusmaticus: est autem aries, bellicum instrumentum, cuius impulsu muri diruuntur. Testudo ex tabulatis contexebatur, quæ ne flammis absumi posset, corio aut centone uestiebatur. Intrinsecus habebat trabem præfixam adunco ferro, ad lapides è muro extrahendos. Itaq; à ferro capiti præfixo, uel à similitudine capitis arietini, aries uocabatur: uel quòd dura fronte, arietum more, ad subruendos muros retrocedens uehementiùs cum impetu feriret. Fit uia.] Grauis & rei præcipiti accommodata compositio.
B Milite.] synecdoche: paucis uerbis rem diffusam complectitur. Non sic.] Comparatione hyperbolica amplificat hostium aditus perrumpentium uim, ducta à natura amnis, aggerum moles obiectas disiicientis. Sumpta est ex Iliad. Hom. li. 5.

" θῦνε γὰρ ἂμ πεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς
" χειμάρρῳ, ὅς τ᾽ ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας.
" τὸν δ᾽ οὔτ᾽ ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν.
" οὔτ᾽ ἄρα ἕρκεα ἴσχει ἀλωάων ἐριθηλέων
" ἐλθόντ᾽ ἐξαπίνης, ὅτ᾽ ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος
" πολλὰ δ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ᾽ αἰζηῶν.

De Diomede, conferta Troianorum agmina ferro perrumpête. Oppositas.] obiectos aggeres. Inde uim amnis gradatim amplificat, cùm eum furere dicat cumulo aquarum, effundi per omnes campos. Mox effecta subiicit: trahere secum armenta cum ipsis stabulis. Vidi.] Vt fidem auditorum sibi conciliet, confirmat narrationem à testimonio sui. Anaphora. Atridas.] Agamemnonem & Menelaum: antonomasia. Centumq;.] numerus certus pro incerto. Hecubam, Priamumq;]. Pathos à loco & personis. Et affectus complectitur emphasis, Ipse.
C Quinquaginta.] Sic Homer. Iliad 24.

" πεντήκοντά μοι ἦσαν ὅτ᾽ ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν,
" ἐννέα καὶ δέκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν.
" —— αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
" πεντήκοντ᾽ ἔνεσαν θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο
" πλησίον ἀλλήλων δεδμημένοι, ἔνθα δὲ παῖδες
" κοιμῶντο Πριάμοιο παρὰ μνηστῇς ἀλόχοισι.
" τοὺς δ᾽ ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες.

Et Iliados sexto:

" κουράων δ᾽ ἑτέρωθεν, ἐναντίοι ἔνδοθεν αὐλῆς,
" δώδεκ᾽ ἔσαν τέγεοι θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
" πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι, ἔνθα δὲ γαμβροὶ
" κοιμῶντο Πριάμοιο παρ᾽ αἰδοίῃς ἀλόχοισιν.

Hyginus recenset 54. proles Priami, quarum nomina hæc sunt: Hector, Deiphobus, Geryones, Polydorus, Helenus, Alexander, Paris, Hipposidus, Antinous, Agathon, Diastor, Lysides, Polymena, Ascanius, Chirodamas, Euageras, Drypon, Astynomus, Polymetus, Leodice, Ethionome, Phlegea, Henicea, Demnosia, Cassandra, Philomela, Polytes, Troilus, Palamon, Brissonius, Gorgition, Protodamas, Atreus, Dolon, Chrærcsus, Chrysolaus, Demosthea, Dorycops, Hippasus, Heperiscius, Lysianassa, Iliona, Nereis, Euander, Proneus, Aromachus, Hilagus, Axion, Biantes, Hippotrochus, Diophiues, Medusa, Hero, Creusa. Sunt qui ad fidem accommodatiùs ex diuersorum scriptorum lectione ita digerunt, ut filiarum Priami nomina hæc fermè recenseantur: Creusa, Cassandra, Ilione, Laodice, Lycaste, Medesicastis, Polyxena, Clymene, Aristomache, Xenodice, Deimone, Metioche, Pisis, Cleodice, & Medusa. Porrò filiorum hæc: Paris, Hector, Helenus, Chaon, Troilus, Deiphobus, Polydorus uterque, Lycaon, Aesacus, Antiphus, Isus, Crebryones, Phorbas, Doryclus, Pammon, Antiphonus, Agathon, Hippothous, Aganus, Mestor, Iphates, Testorius, Timoetes, Teucer, Polytes, Democoontes, Echemon, Chromius, Gorgition, Axion, Astynous, Pelis, Eioneus, Admetus, Agenor. De quinque postremis quidam dubitant. Sed & authores alij sunt, qui affirmare nituntur, quinque tantùm Priamo filios fuisse: Hectorem, Paridem, Deiphobũ, Helenum, & Troilum: filias uerò tres: Andromacham, Cassandram, et Polyxenam. Calaber his addit, Tesiphonum. Thalami.] θάλαμος, ubi maritus cum uxore cubat. Hinc ἐπιθαλάμιον, carmen nuptiale. Barbarico] Phrygio, seu Asiatico, pathos à materia. Estq; egregia amplificatio magnificentiæ regiæ. Superbi.] uisendi, admirandi spoliis, hostibus ademptis.

ARGVMENTVM.

Armat se Priamus, & in hostes moriturus ruit.

NASC. FORSITAN & Priami.] παρέκβασις ad Priami regis casũ separatim noua quasi narratione describendũ se accingit.

Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras,
Vrbis ubi captæ casum, conuulsaq; uidit
Limina tectorũ, & † mediũ in penetralibus hostẽ,
Arma diu senior desueta trementibus æuo
Circundat ne quicquam humeris, & inutile ferrũ
Cingitur, † ac densos fertur moriturus in hostes.

† al. medijs
† al. &

Auget commiserationem ex facto Priami per locum misericordiæ cõmunem. regem annosum, tremulum, aspectu hostium territum eò redactũ esse

Vrbis ubi captæ casum, conuulsaq;.] αὔξησιν facit ad mouendam conquestionem: urbem captam, muros regiæ domus conuulsos, hostes per medias concursare ædes uidit, quæ si æquè perpendas, rem per gradus amplificari iudicabis, primum enim graue est, alterum grauius: tertium grauissimum. Hoc genus Quinctiliano incrementũ dicitur: Græcis propriè αὔξησις appellatur. Arma diu senior.] ut se arma induat nihil prorsus sibi, uel patriæ, uel familiæ suæ profutura. Ac densos fertur moriturus in hostes.] hinc occulta elicitur Priami laus à prudẽtia, & ab animi magnitudine, qui ruens in hostes strenuè mori, quàm iugum captiuitatis subire malit: nam regem in triumpho captiuum duci grauissimum est: id quod Polixena apud Eurip. in Hecuba planissimè demonstrat, cùm ait:

ὅς τὸν

» ὅστις γὰρ οὐκ εἴωθε γεύεσθαι κακῶν,
» φέρει μὲν, ἀλγεῖ δ' αὐχέν' ἐντιθεὶς ζυγῷ.
» θανὼν δ' ἂν εἴη μᾶλλον εὐτυχέστερος,
» ἢ ζῶν. τὸ γὰρ ζῆν μὴ καλῶς, μέγας πόνος.

id est, uerbum ut uerbo reddam:

» Quicunque enim non consueuit gustare mala,
» Fert quidem, sed dolet, ceruicem imponens iugo:
» Mortuus autem esset longè fortunatior,

Quàm uiuens: uiuere enim nõ honestè ingens labor est. A

FORSITAN & Priami fuerint.] *Occupatione transit ad exitum uerè tragicum Priami. Describit animum uerè regium, uiribus tamen per ætatem imparem, qui rebus perditis in hostem se armat, ut & armatus decorè moriatur.* Inutile.] *quo frustrà unus usurus erat.* Ferrum Cingitur, &c.] *Synecdoche: materia pro re confecta.* LAMB. Hort.

ARGVMENTVM.

Describitur ara Iouis Hercij, quo loco posita, quanta, qualisq; fuerit, ad quã Priamus humano auxilio destitutus cum tota familia, tanquam ad unicũ perfugium se contulerat. Priamus, quia sese armauerat pugnaturus ab Hecuba uxore reprehenditur,

Aedibus in medijs, nudo'q; sub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaq; ueterrima laurus
Incumbens aræ, atq; umbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum
Præcipites, atra ceu tempestate columbæ
Condensę, & diuũm amplexę simulacra † tenebãt.
Ipsum autẽ sumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt uidit: Quæ mens tam dira miserrime coniunx
Impulit, his cingi telis? aut quò ruis? inquit:
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tẽpus eget, non si ipse meus nũc adforet Hector.
Huc tandem concede, hæc ara tuebitur omneis:
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacra longæuum in sede locauit.

† al sedebãt.

NASC. AEDIBVS in medijs.] *Loc' aræ.* Ingẽs ara fuit.] *quantitas.* Iuxtaq; ueterrima laur'.] *qualitas: innuit enim religiosum, ac numine diuino repletũ locum: nam ubicunque præsertim in descriptione loci apponitur laurus, religionis significationem habet, ut hic, & in sept. Aeneidos:*

» *Laurus erat tecti medio in penetralibus altis*
» *Sacra comam, multosq; metu seruata per annos.*

Hic Hecuba, & natæ.] *per similitudinem à colũbis deductam commiserationem exaggerat ex Troianarũ mulierum infelicitate: quæ humanum prorsus desperantes auxilium, ne Deos quidem sibi propitios esse uident: cùm ad eorum simulachra nequicquam confugiant.* Ipsum Priamum.] ἐμφατικῶς *senem, ut locus exornetur antitheto, senem Priamum armis iuuenilibus.* Quæ mens tam dira.] *uerba sunt Hecubæ dehortantis Priamum ab inutili, & ab impossibili cum increpatione doloris, commiserationisq; plena: huic parũm dissimilis extat locus apud Homer. Iliad. 7. ubi Menelaus cum Hectore congredi uolens arma induit, sed ab Agamemnone prohibetur, sicq; ait Agamemnon:*

» Ἀφραίνεις Μενέλαε διοτρεφὲς, οὐδέ τί σε χρὴ
» ταύτης ἀφροσύνης. ἀνὰ δ' ἴσχεο κηδόμενός περ,
» μηδ' ἔθελ' ἐξ ἔριδος σεῦ ἀμείνονι φωτὶ μάχεσθαι
» Ἕκτορι Πριαμίδῃ, τόν τε στυγέουσι καὶ ἄλλοι.
» καί δ' Ἀχιλεὺς τούτῳ γε μάχῃ ἔνι κυδιανείρῃ
» ἔρριγ' ἀντιβολῆσαι, ὅ περ σέο πολλὸν ἀμείνων.
» Ἀλλὰ σὺ μὲν νῦν ἵζευ ἰὼν μετὰ ἔθνος ἑταίρων. Id est,
» *Insanis Menelae, nec aut quo progrediare,*
» *Aut quod opus conere uides. quin abijce porro*
» *Stultum istum feruorem animi, nec te meliori*
» *Congredere, aut conferre stude certamine ergò:*
» *Præcipuè cum Priamida, quem Graia iuuentus*
» *Tota reformidat: quem bello inuictus Achilles*
» *Nonnunquam exhorrere solet, cùm te sit Achilles*
» *Fortior, & longè sumptis præstantior armis.*
» *Nunc age te recipe, & retro concede quiescens*
» *Cum reliquis.*

Nõ si ipse me'.] *ab impossibili: id est,* ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου *per comparationem à maiori: et mouet cõmiseratione à desperatione salutis.* Me' Hector.] ἐμφατικῶς, *uir fortiss. filius me'.* B Hęc ara tuebit omneis.] *dilemma est, quod utrinq; aduersarium capit: quo argumento hoc uidetur innuere, quidquid euenerit siue mors siue uita, melius esse uiuere, uel mori cum uxore, & filijs, quàm ita mori, ut Priamus uelit. & fortasse alludit ad illud Euripidis in supplicibus:*

ἥδιστος γὰρ τοι θάνατος «
Συνθνήσκειν φίλοις «
Εἰ δαίμων τάδε δὴ κραίνοι. «

AEDIBVS.] *Topographia, à religione loci, & illi adiuncta lauro, quam & ipsam ab antiquitate commẽdat. Nã apud priscos mortales & arboribus sua putabatur inesse religio.* Ara.] *Hanc Iouis Hercei aram fuisse contendunt: ita denominatam, quòd undiq; muro septa munitaq; esset.* ἕρκος, *septum. Antiquitus, authore Festo, Herceus Iupiter intra septum domus cuiusq; colebatur, quem etiam deum penetralem appellabant. Hesychius annotauit, Iouem Herceum apud Athenienses esse: & eius meminit Sophocles in Antigone:* ἀλλ' εἴτ' ἀδελφῆς, εἴθ' ὁμαιμονεστέρας τοῦ παντὸς ἡμῖν Ζηνὸς ἑρκείου κυρεῖ: *hoc est, Non si cognatior mater huius fuerit, quàm nobis est Iupiter Herceus. Arrianus è Nicomedia grauissimus historicus prodidit, ad hanc aram ab Alexandro Ilium ingresso, Priamo litatum fuisse. Verba Arriani sunt libro primo* ἀναβάσεως· θῦσαι δὲ αὐτὸν καὶ Πριάμῳ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τοῦ ἑρκείου λόγος κατέχει, μῆνιν Πριάμου παραιτούμενον, τῷ Νεοπτολέμου γένει, ὃ δὴ ἐς αὐτὸν καθῆκεν. *Atque hic Iupiter Herceus* πατρῷος *Priami, trium oculorum fuisse fertur, in aula hypæthro, cuius simulachrum Argos translatum fuit, à Sthenelo Capanei. Trium oculorum ratio prouidentiam signabat.* LAMB. Hort. C

Laurus.] *Hanc laurum authores tradunt, in medio atrij Priami fuisse, & arte mathematica factam. Huius stipes ex puro & puto auro erat, 12 cubitorum altitudine. In summo diffundebat se in ramos, qui totum atrium tegebant.*

A tegebant: Erant flores, rami, & folia, partim ex auro, partim ex argento: & inter gemmas fructus radiabant: hanc laurum Vlyssei & Diomedes, (uel, ut alij, Palamedes) legati ad repetendam Helenam missi, ad stuporem usq; admirati dicuntur. De lauro porrò aliàs. Penates.] Deos domesticos. Hic Hecuba.] Ratæ se religionis beneficio ad hanc aram tutas futuras, huc omnes tanquam ad asylum confugerunt. Sed in bello, nulli parcitur loco: neq; sacri neq; prophani habetur uel discrimen uel ratio: cum asylorum & sacrarum regionum uiolatoribus deos uindices esse, semper persuasum mortalibus fuerit. Altaria circum.] Anastrophe, affectus à loco. Columbæ.] Amplificatio, à comparatione. Cõfert trepidationem fœminarum intra regiam, cum columbarum natura, quæ ingruente tempestate colligunt sese turmatim, & in aliquem locum tutum aduersus illius iniurias se abstrudunt. Illud hoc loco obseruandum, eum pudicarum fœminarum trepidationem & fugam ad aram Iouis Hercei per collationem ostensurus, ad eius auis pudicitiam & ingenium respexerit, quæ adulteria nesciat, neq; coniugi fidem uiolet: sed mas & fœmella, cùm domum communem seruent, eam nisi cælibes aut uiduæ non relinquunt. Itaque eruditè omni ex parte utrinq; ita inter se conueniunt, & collatio, & res collata. Diuûm.] diuorum. syncope. Simulacra.] statuas & effigies: ratæ se tutas ab hostili iniuria religione loci futuras. Quæ mens.] Principium dehortationis ab amentiæ consilij reprehensione, quod indecorè senex in præsenti morte iuuenilia arma induat, nihil profutura, imò obfutura magis, quippe quæ hostem uictorem magis magisq; irritent & acerbent. Non tali.] A' ratione temporis confirmatio. Non si ipse.] Amplificatio, à comparatione maiori, & impossibili: Hector filius meus, si adesset, non posset præsentibus rebus opem ferre, multo minus tu. Huc tandem concede.] Complexio, qua hortatur ad tutius consilium: idq; à loci religiosi ratione, & communi periculo ac salute.

Ore effata.] Pleonasmus. Longæuum.] Pathos ab ætate.

B

ARGVMENTVM.

Priamus Polytæ filij sui necem uidet: quam cùm æquo animo ferre non posśit, telo in Pyrrhum interfectorem iratus insurgit: at Pyrrhus apprehensum Priamum ad aram Hercij Iouis, quo se receperat, in filij eius cruore necat.

NASC.

Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polytes,
Vnus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & uacua atria lustrat
Saucius: illum ardens infesto uulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamq; manu tenet, & premit hasta.
†Vix tandem ante oculos euasit, & ora parentum,
Concidit, & uitam multo cum sanguine fudit.
Hic Priamus (quanquam in media iam morte tenetur)
Non tamen abstinuit, nec uoci iræq; pepercit:
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dij (si qua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persoluant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdasti funere uultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo: sed iura, fidemq;
Supplicis erubuit, corpusq; exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, meq; in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumq; imbelle sine ictu
Coniecit, rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremq; Neoptolemum narrare memento:
Nunc morere. †hæc dicẽs, altaria ad ipsa trementẽ
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitq; comam læua, dextraq; coruscum
Extulit, & lateri capulo tenus abdidit ensem.

†al. Vt

†al. hoc

Elapsvs.] Fuga: nã sequitur: Per tela, per hostes.] & fortasse alludit ad id, quod Homerus lib. β. Iliados de ipsomet Polyte scriptum reliquit: quem pedibus uelocissimum fuisse demonstrat. uersus Homeri ij sunt de Iride uerba facientis, quæ Polytæ omnia referebat:

» Εἴσατο δὲ φθογγὴν
C υἷι Πριάμοιο Πολίτῃ,
» ὃς Τρώων σκοπὸς
ἷζε ποδωκείῃσι πεποιθὼς
» τύμβῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ Αἰσυήταο γέροντος.
» Δέγμενος ὁππότε ναῦφιν ἀφορμηθεῖεν
Ἀχαιοί: id est,
» Et uocem, & uultus clari assimilata Polytæ,
» Vnius è natis Priami, quem Troia pubes
» Dexteritate pedum fretum specularier alto
» Aesitæ senis è tumulo præmiserat, ut si
» Fortè mouerentur Danai, præuisa referret.

Infesto uulnere.] Aut quia uulneratus erat Polytes: nã in quibusdã codicibus manuscriptis addita est præpositio infesto in uulnere: aut μετωνυμικῶς uulnere pro telo posuit est. Iã iamq; manu tenet.] καταλληλία est: quæ pathos habet à modo necãdi. Ante oculos euasit.] In cõspectu parẽtũ apparuit. Non. Marcell. Hic Priamus, quãquam in media iã morte.] Virtutem, inuictissimiq; regis animũ sub Priami persona designare uidetur Poëta eminentiss. cuius libertatẽ, spiritũq; ne extremi quidem tẽporis necessitas comprimere potest: ita etiam Mezentius in decimo Aeneid dum uidet sibi instare necem manu Aeneæ, ipsum increpat, & ait:

Hostis amare, quid « increpitas, mortemq; minaris?
Nullũ in cæde nefas: « nec sic ad prælia ueni:
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus. «

Vnde apparet Ciceroni malè obiectum fuisse ab Antonio, quod in medio armorum ciuilium fremitu dicax fuerit: huiusmodi loca multa sunt apud Hom. uel ideo hoc ita positum à Virgilio est:

—— quanquam in media iam morte tenetur.

Quasi Priamus præter consuetudinem gladio morientium

tium fecerit, qui ne aliquid in hostes turpe, aut contumeliosè dicerent, mordicùs terram arripiebant. Eurip. in Phœnissis:

» γαῖαν δ' ὀδὰξ ἑλόντες ἀλλήλων πέλας
» πίπτουσιν ἄμφω κοὐ διώρισαν κράτος. id est,
» Terram uerò mordicùs arripientes, inuicem propè
» Corruunt ambo, neq; definierunt uictoriam.

At tibi pro scelere.] Execratio oratoria, quã Græci ἀρὰν appellant: cuius exordium tale est quale congruit orationi patheticæ, nempe abruptum, & concitatum: initioq; usus est particula at, quæ, ut sentit Donatus in Terentium, increpationibus aptissima est. Terent. in Andr.

» At tibi Dij dignum factis exitium duint.

Qui nati coràm me.] Sceleris Pyrrhum arguit, & crudelitatis: qui ante ora patris filium necat. Dolet igitur Priamus non tantopere, quòd filius suus à Pyrrho occidatur, quando id iure belli fieri non ignorat, sed quod impiè ob oculos suos eum necari uidet. apud Eurip. in Herc. fur. Amphitrion à Lyco rege contendit, ut ipse prior occidatur, quam filij sui. horrendum enim spectaculum esse iudicat, patrem gnatorum necem suis oculis uidere. sic scriptum reliquit Euripides:

» κτεῖνόν με, καὶ τὴν δ' ἀθλίαν παίδων πάρος
» ὡς μὴ τέκν' εἰσίδωμεν ἀνόσιον θέαν,
» ψυχορραγοῦντα, καὶ καλοῦντα μητέρα
» πατρός τε πατέρα.

At non ille, satum.] Per comparationem à contrario deductam nititur Priamus Pyrrhum omni splendore, generisq; nobilitate priuare, quasi Achillis filius non fuerit, sumpto argumento ab ingenij, morumq; dissimilitudine: quod probat exemplo ipsius Achillis, qui nihil unquam tale admisit. Quinct. lib. 5. id appellat exemplum à contrario. Dici etiam potest coniectura à facto: nam ex inhumano Pyrrhi facinore conijcit humanissimi Achillis, eum non esse filium: humanum uerò fuisse Achillem ex facto probat: quod Hectoris corpus sibi reddi, seq; ipsum in suũ regnũ remitti iussit. Sed iura, fidemq;.] Quia Priamus, duce Mercurio, tentorium Achillis ingressus incitatum rogasse dicitur, quem si uoluisset, potuisset occidere: hoc uero mutauit Hom. Iliad. 24. Telũq; imbelle.] Anteà dixerat inutile ferrum. Sine ictu.] Sine ui, & ad illud refertur humeris trementibus æuo: quod Priamus omne uirtutis robur cum ipsis iuuentæ temporibus amisisset. Referes ergo hæc.] τῆς ἀρχαίας εἰρωνείας. quod Græci σαρκασμὸν uocant. Seruius interpres iocum cum amaritudine appellat: cui contrarius est ἀστεϊσμὸς: id est, urbanitas absq; iracundia. Nunc morere.] Ita quoque Mezentius in 10. cùm Orodem occideret:

» Nunc morere: ast de me Diuûm pater, atq; hominũ rex
» Viderit.

Altaria ad ipsa.] πάθος à loco. quod Pyrrhus quasi Deorum contemptor nulla sacri loci habita ratione Priamum ad aram trahit à se occidendum. Trementem.] Amplificat ab alijs circumstantijs: ab ætate, à modo: nam senex, & tremulus uir non ducitur, sed uiolenter trahitur. Obserua igitur hic pulcherrimam αὔξησιν, quæ ὑποτύπωσιν habet regem, senem, tremulumq; per crines trahi, & in sanguine gnati occidendum inuolui, postremò etiam ab hoste ad aram Iouis necari. ideo in ijs uersibus pronunciandis utendum esse uidetur uoce attenuata, crebrisq; interuallis, ut à membro membrum per uocis interualla diuidatur, casum hunc Priami pluribus in locis Euripides describit, præsertim in Troadibus. Sed Iuuenalis elegantissimis profectò uersibus est prosecutus Satyr. 6. cùm ait: A

Tunc miles tremulus posita tulit arma tiara, "
Et ruit ante aram summi Iouis: ut uetulus bos. "
Qui domini cultris tenue, & miserabile collum "
Præbet ab ingrato non fastiditus aratro. "

Ecce.] Casum regis memoraturus, eius occasionem ita proponit, ut ad Polytem filium referat. Hic cum Pyrrho commissus, accepto uulnere ægrè dilapsus fugit, donec insequente hoste sursum deorsum per regiam agitatus, ad aram & parentes perueniret, in quorum conspectu concidit. Proditum est historijs, hunc Polyten, uelocitati pedum confisum speculatorem in acie Troianos, ad Polychnam oppidulum Troiæ, accepto classis hostium accessu, collocasse. Per tela.] Endyadis, per tela hostilia. Porticibus.] θαῤῥῶν ταχύτητι ποδῶν. quamobrem ita eum fugientem fingit, ut hostis tergo imminens eum assequi nequeat, & tamen iamiam hasta premere currentem uideatur. Describit ardentem huius cursum, adeoq; iam currendo lassi, dum huc illuc circumspectantem auxilium introducit. Sed & ipsa atriorum uacuitas affectus habet, & emphasim, qua effusa omnium domesticorum fuga & metus ingens intelligitur. Porticus propriè est ædificium extructum aduersus pluuias repentinas, & deambulandi gratia, suprà tectum, utrinque columnis fultum & apertum. Huiusmodi hodie in emporijs cernuntur. Lustrat.] circumspectat. Est & lustrare, expiare: qua significatione usus est Poëta in Bucolic. Et cùm lustrabimus agros. " Simplex interdum pro composito: hoc est, pro illustro: hinc lustrum quinquennij spacium: ut Græcis Olympias, quatuor annorum, sed diuersas ob causas. Verùm longum foret, huius uocis lustro & lustror significata ad amussim explicare. Ardens.] Concitato ad cædendum spiritu ita insequitur, ut calcem fugientis premat, aut hasta assequatur. Iamiam.] Hypotyposis insistentis Pyrrhi, & manu propè prehensantis. Euasit.] cum difficultate tandem in cõspectum parentũ fuga uenit. Vitam.] mortuus est in ipso casu. Hic.] Inuicti animi regem, etiam in rebus desperatis, circumscribit: quem neq; filij mors præsens, neq; ineuitabile fatum, quod ob oculos cernebat, deterruit, quo minus libero spiritu cum ferocissimo, & quidem uictore hoste, de impietatis nota expostularet. C

LAMB. Hort.

Sanguine.] In hoc multi uitam esse suam affirmãt, alij in cerebro, aliqui in corde. At tibi.] Patheticæ orationis exordium abruptum est, ab imprecatione ironica actionis gratiarum, pro accepto quasi beneficio, quòd filiũ suũ ab eo percussum, in conspectu morientem uiderit. Arguit eum impietatis hac in parte: quare diuos impietatis ultores etiam inuocat, ne tantum, tamq; nefarium facinus inultum sinant. Respexit ad iustam uindictam, quæ pòst domum reuersum hominem sequuta fuit, cum Delphis sacrificans ab Oreste ob interceptam coniugem, incautus exciperetur. Verùm hac de re plura annotabimus in tertio. Nati.] Causa, cur præmia digna imprecetur. Pathos à relatione patris ac filij. At nõ ille.] Ab exemplo contrario. Acerba exprobratio est degeneris atq; impia indolis, à dissimilibus moribus & ingenio Achillis: hac conuincit, eum istoc patre non esse prognatum, qui multo aduersum se, etiam tum hostem, clementior extitisset.

Hoste.] in me: enallage personæ. Sed & hoste dixit, pro hostem. Sed iura.] Componit, in simili propè causa,

patris

A *patris ac filij indolem. Vtroq; liberos meos occidit: pater inter alios, Hectorem & Troilum: filius, Polyten. Erubuit Achilles, quòd rex canus & senecta uenerandus, ex urbe in tentorium suum, filij corpus auro redempturus, per castra hostium, duce Mercurio, descenderet: at Pyrrhum filium nihil puduit, natum in patris conspectu trucidare.*

Iura.] *ne hostis ab hoste uiolaretur: fidem pacis ad rediendum datæ seruauit. Locus extat Iliad. ultimo, quem ob id quoniam elegans est, & uehementer ad hunc locum illustrandum conducit, operæpretium est adscribere:*

χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας,
δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.
ὡς δ' ὅταν ἄνδρ' ἄτη πυκινὴ λάβῃ, ὅς τ' ἐνὶ πάτρῃ
φῶτα κατακτείνας, ἄλλων ἐξίκετο δῆμον
ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, θάμβος δ' ἔχει εἰσορόωντας,
ὣς Ἀχιλεὺς θάμβησεν ἰδὼν Πρίαμον θεοειδέα,
θάμβησαν δὲ καὶ ἄλλοι, ἐς ἀλλήλους δὲ ἴδοντο.

Supplicis porrò uerba, quorum hic Priamus injicit mentionem, hæc sunt:

τὸν καὶ λισσόμενος Πρίαμος πρὸς μῦθον ἔειπε,
μνῆσαι πατρὸς σοῖο θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,
B τηλίκου, ὥσπερ ἐγὼν, ὀλοῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ.
καὶ μέν που κεῖνον περιναιέται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσ', οὐδέ τίς ἐστιν ἀρὴν καὶ λοιγὸν ἀμῦναι.
ἀλλ' ἤτοι κεῖνός γε σέθεν ζώοντος ἀκούων,
χαίρει τ' ἐν θυμῷ, ἐπί τ' ἔλπεται ἤματα πάντα,
ὄψεσθαι φίλον υἱὸν ἀπὸ Τροίηθεν ἰόντα.
αὐτὰρ ἐγὼ πανάποτμος, ἐπεὶ τέκον υἷας ἀρίστους
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, τῶν δ' οὔ τινά φημι λελεῖφθαι.
πεντήκοντά μοι ἦσαν ὅτ' ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν,
ἐννεακαίδεκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν.
τοὺς δ' ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες
τῶν μὲν πολλῶν θοῦρος Ἄρης ὑπὸ γούνατ' ἔλυσεν.
ὃς δέ μοι οἶος ἔην, εἴρυτο δὲ ἄστυ καὶ αὐτούς,
τὸν σὺ πρῴην κτεῖνας ἀμυνόμενον περὶ πάτρης
Ἕκτορα· τοῦ νῦν εἵνεχ' ἱκάνω νῆας Ἀχαιῶν,
λυσόμενος παρὰ σεῖο, φέρω δ' ἀπερείσι' ἄποινα.
ἀλλ' αἰδεῖο θεοὺς Ἀχιλεῦ, αὐτόν τ' ἐλέησον,
μνησάμενος σοῦ πατρός. ἐγὼ δ' ἐλεεινότερός περ,
ἔτλην δ' οἷ' οὔπω τις ἐπιχθόνιος βροτὸς ἄλλος
ἀνδρὸς παιδοφόνοιο ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι.

C *Atq; hæc quidem uerba Priami supplicis sunt ad Achillem. Addit Poëta, post lacrymas utriq; ob has & illas causas obortas, Achillem solio suo exiluisse, ac data dextra, senem, humi genibus aduolutum, rursum erexisse:*

οἰκτείρων (inquit) πολιόν τε κάρη πολιόν τε γένειον.

Quod itaq; Homerus θάμβησεν *dixit, aut certè*

αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς κλαῖεν ἑὸν πατέρ', ἄλλοτε δ' αὖτε
Πάτροκλον ——.

Id Poëta noster liberiùs reddidit:

—— Iura fidemque
Supplicis erubuit ——.

Etenim recordatione præteriti doloris narrando refricati flere, & ubertim lacrymas fundere, pudoris & uerecundiæ ingenuæ specimen referre planè uidetur. Idem Homerus author est, Achillem, corpore Hectoris iam uehiculo imposito, lacrymasse: quæ omnia heroicæ modestiæ, & ingenuæ indolis argumenta sunt. Quamobrem decorè hic Pyrrhum mentiri Achillem patrem dicit Priamus, cùm filius à patris ingenio degenerare non debeat. Homericum tamen illud tenere conuenit, & permultis alijs exemplis uerum compertum, & aptè hoc loco in Neoptolemum degenerem contortum:

παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται,
οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους.

Cæterùm ea quæ Iliad. ultimo sequūtur, referunt, quo casu rex in urbem redierit. Iam uerò, quoniam in hac collatione & uituperatione, seu reprehensione facti potius, Achillem patrem hac in parte præfert filio: ne gloriam eius turpi exanguis corporis nundinatione obscuret, & ferocem adolescentis animum ad iustam uindictam irritet, subticet in uniuersum eam redemptionem.

Sine ictu.] *sine uiribus ac uulnere. Telum non id solùm dicitur, quicquid arcu emittitur: uerùm omne id, quod manibus inter pugnandum torquetur. Sunt ergo tela baculus, sudes, pila, globi, plumbum, saxum, & id genus alia instrumenta. Arma uerò, instrumenta omnia propriè dicuntur, quibus in gerendis rebus quisq; in suo opere utitur. Fossorum arma, ligo, pala: rusticorum, aratrum, rastrum, occa: sutorum, acus, subula, &c. atque ita in cæteris. Telum dictum arbitrantur,* ἀπὸ τοῦ τῆλε ἰέναι. *alij* ἀπὸ τοῦ βέλος ὅτι τηλοῦ βάλλεται βέλος.

Imbelle.] *infirmum, & sine uiribus. Imbelle alioqui timidum signat, & ignauum* Aere.] *Materia pro re: hoc est, scuto æreo, seu clypeo, in cuius umbone telum hæsit. Porrò umbo propriè est, media clypei pars: hinc umbilicus, cuiuslibet rei medium.* Nequicquam.] *frustrà, sine effectu, ut uulnus non fecerit, neque penetrarit.*

Referes.] *Sarcasmus: est enim responsum planè hostile & acerbum, cum irrisione enunciatum, ferociæ iuuenili conueniens.* Altaria.] *Pathos à loco: ut & illud, simul à personæ relatione,* Lapsantem sanguine nati.

Pelidæ genitori.] *Achilli patri: antonomasia, appositio.* Trementē.] *Pathos à modo.* Implicuitq;.] *Pathos à rei indignitate.* Hæc finis.] *Epiphonema, in tragicum exitum tanti regis. Concitat affectus, à miserabili rerum spectaculo, potentia, opibus, & amplitudine imperij.*

ARGVMENTVM.

Necis Priami epilogum facit cum amplificatione commiserationis.

NASC.

Hæc finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit: Troiam incensam, & prolapsa uidentē
Pergama, tot quondam populis terrisq; superbū
Regnatorem Asiæ, iacet ingens littore truncus,
Auulsumq; humeris caput, & sine nomine corpus.

Hæc finis.] *Expositis singulis, quæ Priamo acciderūt, incommodis, postremò ipsius narrationis capita breuiter colligit: quæ* [illegible] *magnis affectibus inflāmat. ita docuit Fab. Quinct. libro quarto post narrationem interdum subiungi conclusionem, quæ solet in argumentis summa esse. Id quoque obseruasse uidetur Cicero cùm alibi, tum maximè in orat. pro Mil. cùm ait: Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt iudices: insidiator superatus, ui uicta uis, uel potiùs oppressa uirtute audacia est.*

hæc uerò, quæ de Priamo hic referuntur, cùm ingenti doloris affectu pronuncianda sunt. Non libet mihi hoc in loco referre grammaticorum opiniones, uel potiùs contentiones utrum hic finis, uel hæc finis legendum sit: nam satis constat inter doctos finis, & uirilis, & fœminei generis esse: licet Probus in arte, quærens cur fœminino genere finis hoc in loco prolatum sit, cùm omnium grammaticorum sententia uirilis sit generis, dicat Po̎etam metro consuluisse: nam ita plerunque rationem musicam appellat: & Communianus grammaticus solœcismum esse per genera nominum asseuerat hæc finis pro hic finis.

Hic exitus illũ.] uox parùm attollenda est ad maximi doloris significationem. Troiam incensam.] hæc quæ sequuntur, uim amplificandæ commiserationis habent per locum communem à commutatione fortunæ, & ex acerbissimo Priami casu, quod rex magnificus, gloria uirtutis insignis, ac diuitijs florens, qui toti penè Asiæ imperare uidebatur regno in primis, omnibusque fortunis, deinde liberis, ac uita ipsa, qua nihil antiquius habebat, orbatus est: quòd humi truncus, turpiter, miserabiliterque iacet inhumatus: quòd regali, imò communi honore exequiarum, & sepulturæ caret. Extant cùm apud Latinos, tum apud Græcos poëtas, præsertim apud Eurypidem huiusmodi commiserationis loci propè iam infiniti: sed in Troadibus inter initia Neptunus Priami, Troianorumque casum enarrat commiserationis plenissimum, & in fine tragœdiæ Hecuba ijs ipsis ferè Virgilij uerbis Priami, & ciuitatis sortem luget sic enim ait:

"Ὦ πόσι μοι, πόσι μοι, σὺ μὲν φθίμενος,
"Ἄταφος, ἄφιλος ἄτας ἐμᾶς ἀΐστος εἶ.
"Μέλας γὰρ ὄσσε κατεκάλυψε
"Θάνατος, ὅσιον ἀνοσίαις σφαγαῖς.
"Ἰὼ θεῶν μέλαθρα, καὶ πόλις φίλα: id est,
"O' Priame, Priame, tu enim mortuus,
"Insepultus, absque amicis malorum meorum inscius es.
"Nigra enim oculo obtegit
"Mors, pium impia cæde.
"Eheu Deorum templa, & ciuitas chara.

Hoc genere commiserationis elegantissimè usus est Cicero in orat. pro P. Sylla cùm ait: ô miserum, & infelicem illum diem, quo Cos. omnibus centurijs P. Sylla renunciatus est. ô falsam spem: deinde subdit quàm citò illa omnia à lætitia, & à uoluptate, ad luctum, & ad lacrymas reciderunt & mox: quid enim erat malum? quid huic spoliato honore, fama, fortunis deesse uideretur?

Iacet ingens littore truncus.] ita quoque Seneca in Troad. de Priamo: A

"——Sygæa premit littora truncus.
Et Euryp. in fine Troad. his ferè uerbis:
"O' Priame, Priame, tu enim mortuus,
Insepultus, absque amicis malorum meorum inscius es.

Alludere uidetur ad necem Pompeij, ut sentit etiam Seruius, qui Ptolemæi regis iussu obtruncatus in littore iacuit insepultus. Intelligendum autem est per silentiũ, Priamum regem obtruncatum iacuisse: non enim usquam id antea retulit Maro, sed illud tantum:

Implicuitque comam læua, dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.

TROIAM.] à loco. Superbum.] insignem, clarum, potentem. Asiæ.] synecdoche: non toti Asiæ imperabat, sed Phrygiæ tantùm, quæ Asiæ pars est. Iacet.] Vtramque opinionem tuetur Poëta, & eorum qui Priamum ad Hercæi Iouis arã cæsum affirmant: & eorũ qui eum è regia in Sigæum promõtorium, ubi Achillis sepulchrum erat, à Pyrrho raptatum & obtruncatum ferunt. Sed communis opinio tenet, Priamum in templo Iouis Hercæi à Neoptolemo occisum. Enarrator Lycophronis, ὁ Πρίαμος δὲ, inquit, ἐν τῷ τοῦ ἑρκείου Διὸς ναῷ καταφυγὼν, ὑπὸ Νεοπτολέμου ἀνῃρέθη, ὅτι καὶ Ἀχιλλεὺς ἐν Ἀπόλλωνος ἐν τῷ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος ναῷ ἀνῃρέθη. Id est: Priamus in Iouis Hercæi templum fuga dilapsus, à Neoptolemo percussus fuit: ob id quòd Achilles in Apollinis Thymbræi templo ab Alexandro occisus esset. Ergo diuersum fuit templum Ioui Hercæo dedicatum, ab hac ara, quam sub dio intra regiam fuisse Maro hic meminit, ad quam perijt Priamus. Ouid. in Ibin: B

LAMB. Hort.

"Cui nihil Hercæi profuit ara Iouis.

Verum proin ducendum Cassandræ uaticinium apud Lycophronem, fore ut infœlix ad tumulum Agamemnonis caderet:

"ὃς ἀμφὶ τύμβῳ τ' Ἀγαμέμνονος δαμείς.

Quem locum interpres illustrans, Ἀγαμέμνονος δὲ φησὶ (ait) ἐν Λακεδαίμονι, ἀλλ' οὐκ ἐν Τροίᾳ τιμᾶται.

Truncus.] ad tumulum Achillis in Sigæo. Truncus arboris pars est, quæ putatis ramis superstat. Adiectiuè, truncatus: & truncare, obtruncare, amputare, & truncum facere. Sine nomine.] expolitiones synonymiæ, ad iterandos affectus. Regnatorem.] οἰκτρῶς, & δεινῶς à fortuna. C

ARGVMENTVM.

Visa oculis suis Priami morte, quid ipse egerit longa oratione memorat.

At me tum primùm sæuus circumstetit horror:
Obstupui, subijt chari genitoris imago:
Vt regem æquæuum crudeli uulnere uidi
Vitam exhalantem: subijt deserta Creusa,
Et direpta domus, & parui casus Iüli,
Respicio, & quæ sit circum me copia lustro:
Deseruêre omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.

NASC. Sæuus circũstetit horror.] πάθος ab horrore.

Subijt chari genitoris imago.] occulta ipsius laus cùm à pietate erga patrem, & filiũ, tum ab amore erga uxorem.

Subijt deserta Creusa.] ἐπαναφορά est, quæ πάθος habet à solitudine Creusæ propter absentiam Æneæ: nullum .n. ab Anchise sene, aut ab Ascanio puero auxiliũ sperare poterat: proinde eam, quasi in solitudine fuerit, desertam uocat.

Et parui casus Iüli.] πάθος ab ætate: ad paternũ amorem accedebat ætas: quia puer, atque adeò infans erat Ascanius. Deseruêre omnes defessi.] πάθος à labore, & cõmiseratio ex persona Æneæ, qui unde auxiliũ speraret, non habebat ab omnibus derelictus: unde occulta quoque

A ta quoq; laus Aeneæ deducitur ab animi magnitudine, & à charitate erga patriam: qui non priùs pugnare desierit, quàm ab omnibus desereretur. Et corpora saltu Ad terram misêre, aut ignibus.] reuocat ὑστέρ. ex-aggeratq; per αὔξησιν: nam inferiùs est in ignem se conijcere, quàm ex alto se præcipitem dare.

LAMB. Hort. · At me.] Transitio, à publicæ calamitatis narratione, ad priuatam, adeoq; domesticam curam ac solicitudinem. Qua in re nominatim pietatem suam erga patriam, in parentem, uxorem & liberos ostendit: qui publicam salutem priuatæ antepofuerit. Subijt.] ἐμετάβολαι. Tum primum.] Viuo & superstite Priamo, arcem nondum captam spes erat defendi potuisse: neq; in mẽtem uenit parens, aut quicquam priuatæ rei. At caso rege, tum demum horrere cœpi. Subijt.] Pathos à pietate in suos. Aequæuũ.] Ab ætate pathos, & tristi ipsius rei spectaculo. Subijt.] Repetitio. Respicio.] Hypotyposis, ab intento labore ad se redeuntis. Et decorum seruat, ut narrationem uerisimilem reddat. Me circum.] anastrophe. Copia.] item, pro copiæ, singulari pro plurali dixit.

ARGVMENTVM.

Visa Helena valde irascitur Aeneas, ac de illa occidenda secum ipse cogitat, interea illi apparet Venus, eumq; à proposito reuocat.

Iamq; adeò super unus eram, cùm limina Vestæ
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimq; oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros
Et pœnas Danaûm, & deserti coniugis iras
Permetuens, Troiæ & patriæ communis erinnys,
Abdiderat sese, atq; aris inuisa sedebat,
Exarsêre ignes animo: subit ira, cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartã incolumis, patriasq; Mycenas
Aspiciet? partoq; ibit regina triumpho?
Coniugiumq;, domũq; patres natosq; uidebit?
Iliadum turba & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita: namq; etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet uictoria laudem,
Extinxisse nefas: tamen & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumq; explesse iuuabit
Vltricis † famæ, & cineres satiasse meorum

NASC. Iamqve adeò.] Hæc duo, & uiginti carmina, nõ quòd essẽt adulterina, sed quasi cũ illis, quæ à Deiphobo de Helena in sexto dicuntur, pugnarent, constat à Tucca, & B Varrio fuisse detracta: quorum sententijs, ut uideo, in hodiernum diem uulgus ferè literatorum subscribit. Ego uerò non possum satis mirari, quo fato adducti uiri doctiss. diligentiam Tuccæ, & Varrij tãti fecerint, ut Maronis poëtæ eminẽtiss. iudicium neglexerint: quamobrem operæpretium me facturum existimo, si quid super hoc loco, qui multis, atq; adeò plurimis huc usq; negocium molestiamq; exhibuisse uidetur, ipse non parum diligenter excogitarim, in medium afferam: ita enim fore arbitror, ut multi, qui Tuccæ, & C Varrij causæ fauebãt, re melius perpensa Virgilio æquiores esse incipiant: causa igitur, quamobrem hos uersus expungendos, & tanquam ex suis sedibus eijciendos antumant, hæc est: quia contrarium uidetur Helenam in domo Priami fuisse, cùm in sexto dicatur, apud Deiphobum extitisse, & Menelaum intra tecta uocasse:

Vel. flãmæ,

" Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
" His mersêre malis: illa hæc monumenta reliquit.
" Namq; ut supremam falsa inter gaudia noctem
" Egerimus, nosti: & nimium meminisse necesse est:
" Cùm fatalis equus saltu super ardua uenit
" Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo.
" Illa chorum simulans euanteis Orgia circum
" Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
" Ingentem: & summa Danaos ex arce uocabat.
" Tum me confectum curis, somnoq; grauatum
" Infelix habuit thalamus, pressitq; iacentem
" Dulcis, & alta quies, placidæq; simillima morti.
" Egregia interea coniux arma omnia tectis
" Emouet: & fidum capiti subduxerat ensem:

" Intra tecta uocat Menelaum, & limina pandit,
" Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
" Et famam extingui ueterum sic posse malorum.

Veruntamen isti duo loci facilè reconciliari, & Poëta grauiss. optimè seruari posse mihi uidetur: nam & si in sexto scribitur, Helenam domi Deiphobi fuisse, & Menelaum, aliosq; Græcos ex arce ad eum occidendum uocasse, non obstat tamen quin occiso Priamo in regia reperiri potuerit, cùm Priami nurus esset. nam Deiphobi domus igne conflagrauit tota. sic enim antea cecinit Poëta:

" ——iam Deiphobi dedit ampla ruinam
" Vulcano superante domus.

Quamobrem necesse est Helenam inde uel aufugisse, uel abductam aliò fuisse, alioquin & ipsa igne combusta fuisset: quo uerò abierit, uel ducta fuerit, ne uerbum quidem Poëta facit: sed probabilius esse putant Virgilio magis, à Menelao coniuge, alijsq; Græcis, quos ipsa ex arce uocarat, abductam, seruatamq; fuisse, quàm in regiam Priami se contulisse: quando non aliam ob causam Græci cum Troianis bella gesserunt, nisi ut Helenam inde abstraherent: quorum tamen opinioni Euripidis auctoritas reclamare uidetur: qui eam Græcis odiosam facit, & cum alijs Troianis matronis captiuam ductam fuisse scribit: cuius opinionem Virgilius secutus fuisse iudicatur. sic enim in Troadibus Neptunus loquitur:

" ὅσαι δ' ἄκληροι Τρῳάδων, ὑπὸ στέγαις
" ταῖσδ' εἰσί, τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
" στρατοῦ, σὺν αὐταῖς δ' ἡ Λάκαινα Τυνδαρὶς
" Ἑλένη, νομισθεῖσ' αἰχμάλωτος ἐνδίκως.

Id est, ut ego pingui Minerua interpretor:

" Quæ uerò sortem non tulerunt Troades,
" Hoc sub tecto primoribus sunt delectæ

» *Ducibus exercitus. Lacana Tyndaris*
» *Helena cum illis iustè captiua ducitur.*

Quibus ex uerbis facilè intelligitur duo hæc Maronis loca minimè inuicem pugnare: nam etsi Helena, ut cum eo gratiam iniret, Menelaum ad occidendum Deiphobum domum uocarat, atq; ille conditionem acceperat, non tamen uxori Helenæ (uti ex hoc Euripidis loco, quem proculdubio Virgilius imitatur, uidere est) reconciliatus est: quod profectò Virgilius quoq; innuere uoluisse uidetur, cùm ait:

» *Scilicet id magnum sperans fore munus amanti:*
» *Et famam extingui ueterum sic posse malorum.*

Perinde ac si diceret, sperabat quidem se id assecuturam, sed spes eam fefellit. Sed paulò infrà id apertissimè declarat Virgilius, ubi ait:

Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros.

Et quæ sequuntur. Potuit igitur Helena ex Deiphobi domo in regiam Priami transferri: quo autem pacto, etsi Poëta non meminit, haud tamen mirum uideri debet. Nam & alia multa κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligenda relinquit.

Super unus eram.] *incisio est, quam Græci τμῆσιν uocant pro supereram. ut in primo:*

» *Quo me cunq; uocant terræ. Et in quinto:*
» *Hac celebrata tenus. Pro cunq; & hactenus.*

Dant clara incendia lucem.] *occupatio: occurrebat enim: si tacita latebat in occulta sede, quo modo illã uiderat? incendia, inquit, undecunq; lumẽ mihi suum præstabant.* Illa sibi infestos.] *τὸ αἴτιον est, quod πάθος habet: duplicem cur Helena timeret causam assignat. & quia aufugerat à Menelao coniuge, propter quod Græci decem annos cum Troianis frustra bellum gesserant: & quia Ilion igne consumptum est: itaq; iure optimo latebat, quia neq; apud Græcos, neq; apud Troianos nullum saluti suæ locum esse uidebat.* Exarsêre ignes animo.] *πάθος ab ira: multis in locis apud Virg. Aeneam ira accensum cernimus, sed uariè: aliter enim hic irascitur pro patriæ, domusq; suæ dignitate, ac salute, aliter in 12. ob amici, atq; hospitis mortem.*

» *——furijs accensus, & ira*
» *Terribilis. Aliter furit Turnus.*
» *Talibus exarsit dictis uiolentia Turni.*

Alia est Iunonis ira in primo, alia in septimo, alia aliarum personarum: quibus ex uarietatibus colligimus, modum esse in accidentibus, quod differentiam in substãtijs, cumq; ira sit animi perturbatio, alius alio modo irascitur, nec omnes uno modo: adeas Arist. in 2. de arte rhet. ubi de affectibus pertractat. Et sceleratas sumere pœnas.] *sumere supplicium de muliere scelerata.*

Scilicet hæc Spartam incolumis.] *sermocinatio est, siue mauis Græcè διάλογος, indignationis plena, uarijsq; æstuans affectuum motibus per ἀπορίας: ita enim secum disputat Aeneas, quasi cum altero homine loqui uideatur: ita mouetur, ut uincat melior sententia, quam eminentiss. Poëta meritò Veneri Deæ tribuit: neq; enim alia ratio est in mente humana, qua superantur affectus, quàm radius quidam diuinæ lucis, sine qua omnia sanè tenebræ meritò dicuntur, & existunt.* Partoq; ibit regina triumpho? Coniugiumq;, domumq;, patres.] *indignationem exaggerat conquestioni admixtam ex Helenæ incolumitate & ex Troianarum mulierum calamitate per comparationem à contrario, hoc modo: illa quasi cum coniuge triumphans in patriam redibit? domũq; suam, parentes, natos uidebit? nostræ uerò fœminæ patribus, liberis, coniugibus, patria orbatæ in triumpho captiuæ abducentur? sic ferè Althæa apud Ouidium lib. 8 Metam.* A

» *Ergo impunè feret, uiuusq;, & uictor, & ipso*
» *Successu tumidus, regnum Calydonis habebit?*

Hæc uerò νέμεσις est: nam indignatur fœminam indignè frui tanto bono: cui opponitur misericordia ex calamitate Troianarum non merentium malum: obseruandum illud etiam uidetur, Poëtam de Helena diuersa sentire: nam paulò antè eam facit Græcis, Troianisq; inuisam, cùm ait:

Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti coniugis iras
Permetuens.

Vbi (quemadmodum antè docuimus) Euripidem secutus fuisse uidetur in Troadibus: hic uerò innuit Helenam coniugi Menelao, reliquisq; Græcis esse charissimam: quod etiam indicat Euripides in Helena, quem proculdubio hic æmulatus est Virgilius: igitur concedi uidetur poëtis rem pro suo arbitrio uariare posse: aut nunc id conceditur Aeneæ, qui nimio iracundiæ æstu fluctuans, quid dicat ipse non cogitat: sed Plato omnem hinc difficultatem tollit, qui in libris de legibus scriptum reliquit, Poëtas de industria uel quandoq; etiam cogi ipso numine, pugnantia dicere, ut spiritu musarum afflati esse uideantur. B *uerba Platonis adscripsimus in 6. Aeneid. super eo uersu, Egregia interea coniux. adeas locum, ut hoc te difficili scrupulo liberes.* Occiderit ferro Priamus?] *amplificat à qualitate necis Priami, excidijq; urbis, atque ex strage suorum Troianorum: utitur breuibus clausulis, crebrisq; interrogationibus: quæ iratæ personæ mirum in modum conueniunt: talis ferè extat indignationis affectus à contrario sensu apud Homer. Iliadis B ubi Iuno queritur, quod cùm propter Helenam Græcorum plurimi interierint, ea tamen Priamo relicta, turpiter in Græciam redire parant. locus est doctis notiss.*

Namq; & si nullum memorabile nomen.] *προκαταλήψεις occupat, quæ obijci poterant, nimis indecorum uideri uirum fortiss. in fœminæ necem furere. hocq; defensionis genere utitur: quòd non in fœminam, sed in scelus à fœmina patratum, sæuit graui animaduersione dignum: non quærit nomen, aut laudem ex facto Aeneas, sed iustitiam, ut suorum deleat ignominiam: nemo enim patitur cognatas suas fœminas primarias premi seruitio impudicæ mulieris. Igitur rectè factum suum interpretari uidetur,* C *dum ita sequitur:* Extinxisse nefas: tamen.] *signatè loquitur, nefas: nam & si magistratus ad coërcenda peccata creari solent, nec cuiusq; sit in reos animaduertere, tamen cuiusuis interesse uidetur nefas tollere: uir enim iustus nullum graue scelus superesse pati debet: tali corripitur furoris genere Achilles in Agamemnonem apud Homer. Iliad. α. quem locum proculdubio Virgil. imitatus est, de quo infrà. Sed utrum magis probandum, iudicent doctiores: non enim hic quidquam ausim affirmare, cùm uiri illi antiquiss. atq; doctiss. facinus istud Aeneæ horum uersuũ detractione improbare uideantur.*

IAM QVE.] *Timesis per occasionem cõspectæ Helenæ, uisum nocturnum narrat: & consilium suum de uindicanda, illius supplicio, patria. Ira quæ belli diuturnitate consenuerat, ea nunc Helena conspecta, ob patriæ excidium recruduit.* Tyndarida.] *Helenen, Antonomasia. Fabulantur, Iouem in cygnum transformatum, Nemesi O-* LAMB. Hort.

A coami filiæ uitium obtulisse, quæ extemplò in anserem mutata fuerit. Hæc ouum ex se natum in palude reliquit. Forte pastor id repertum, ad Ledam tulit: à qua in capsa seclusum, arctissima custodia seruatum fuit. Ex hoc, exacto tẽpore Helena prodijt: quam Leda, ut si sua fuisset, sedulò educauit, curauitq; studiosè. Multi tradunt, Castorem & Pollucem ex eodem natos. Neq; desunt historici, qui prodant, Iouem stellæ assimilatum, cùm Leda concubuisse, quo coitu Castor & Pollux progniti fuerint: ac postea Helenam ad illum modum ortam ex ouo, ut diximus. Rursum alij scribunt, Iouem in cygnum uersum obtulisse Ledæ, & Tyndarum eadem nocte cum ea coiuisse. Ex Ioue uno partu Helenẽ & Pollucem, mox ex Tyndaro Castorẽ genuisse: quare Castor mortalis fuit, Pollux uerò immortalis. Verùm fratris precibus obtinuit, ut immortalis fieret, ut canit Pindarus. Allegorias harum fabularum Isacius Tzetzes his uerbis explicat: [illegible Greek] B [illegible Greek]

Illa sibi.] Causa erroris, hypotyposi perturbati animi expressa. Estq; hoc ipsum uerisimile: quippe cùm nusquam, neque apud Troianos, neque apud Græcos illi locus esse uideretur, minimè mirum fuit, si in ara, ceu asylo tuto, abdita se contineret. Vtramq; causam addit. Et nocturnum item tempus maximè ad id idoneũ erat, si quà euaderè datum fuisset. Erinnys.] Auxesis, & appositio. Ecquæ putentur erinnyes, paulò antè expositum est. Aris.] in aris. Quas autem ueteres existimarunt aras, explicat copiosè Macrobius ex uetustis authoribus: & nos alio loco de ijs disseremus.

Exarsère.] Periphrasticè accidentibus iram describit, ob causas quas statim subiecturus est. Tale illud Homericum est Iliad primo:

[illegible Greek]

10 Sceleratas.] de sceleratã sumere pœnas: expolitio.

Scilicet.] A fictione personæ suæ, cui orationem deliberatiuam affingit, uelimne pœnas de Helena sumere, an secus. Principium abruptum est uehemens & concitatum, ab indigno ductum: quo à circumstantijs, urbis C calamitatem cum Helenæ fœlicitate componit, quæ eius author & caput fuit. Et perpetuæ interrogationes coaceruatæ, indignitatem rei exaggerant in deliberatione.

Regina.] Ironia. Spartam.] Lacedæmonem, quam [illegible Greek], Stephanus in [illegible Greek] appellat. De eius conditione uariant authores. Alij à Sparta Amyclantis filio nomen accepisse contendũt: nonnulli, inter quos Eusebius est, à Sparto Phoronei filio conditam uolunt, eo tempore, quo Messapus apud Sicyonios regnũ teneret, Baleus in Assyria, nonus à Nino. Quo item tempore Iacob cum filijs Aegyptum fuit ingressus. Postea à quodam heroë Lacedæmon fuit nuncupata. Produnt alij, [illegible Greek]: [illegible] est, sortiendo, quasi [illegible Greek] fuisse dictam: quod Heraclidæ in Peloponnesum descendentes, uniuersam terram sortitò inter se partiti sint. Pausanias uerum in nominis ratione ab alijs dissentit. Lacedæmonem quintum regum, Eurotæ filiam Spartam duxisse uxorem, à qua urbem à se conditam Spartam dixerit, regionem uerò omnem Lacedæmonem: cùm antea Leleges, à Lelege [illegible Greek] primo rege fuissent appellati. Apollodorus nullo discrimine Spartanos, Lacedæmones & Lacones nominat. Cæterùm de laudatissima Lacedæmoniorum republica, & institutis, & Lycurgi legibus, multi iusta uolumina scripserũt. Hic Tyndarus antea priuatus, Hippocoonte deiecto, ab Hercule regnare iussus fuit: nam Hippocoontis filius, Lycimnium Phaneorum regem huius hospitem interfecerat. Arx Spartæ prodigiosæ altitudinis, Mineruæ [illegible Greek], egregiè munita quidẽ postea, sed Tyndarei cœptũ opus fuisse fertur. Quo morte intercepto, Castor & Pollux filij, Helenæ fratres, cùm conarentur admirabile monumentum absoluere, infectum reliquêre. Sparta, præter nomen urbis, etiam [illegible Greek] signat: id est: amussim seu perpendiculum fabrile. Et [illegible Greek], funiculi sunt, & fila.

Mycenas.] Non suam patriam, sed mariti Menelai, & Agamemnonis. Mycenæ oppidum fuit Argolidis, ut Argos. Homeri enarrator dictas Mycenas autumat, [illegible Greek]. Hic regnabat Agamẽnõ. Diuersa est eorum sententia, qui [illegible Greek] urbem dictam contendunt: hoc est, à mugiendo, quòd Io in uaccam mutata, ibi primùm mugitum edidisset. Ab hac Iphigeniam Ouidius Mycenida nuncupauit.

Regina.] Ironia, quæ triumphatura cum marito sit de Troia excisa. Cùm porrò [illegible Greek] triumpho, [illegible Greek] triumphus, & [illegible Greek] triumphator, Græcæ uoces sint: Latini hîc θ in τ tenuem, β mediam in suam aspiratam φ uerterint. Erat is honos cùm apud alios, tum Romanos, omnium maximus, quoties Imperator deuictis hostibus, curru & albis equis sublimis, præcedente cathenis onusto hoste, in urbem inueheretur. Hinc triumphales uiri, & currus exercitusq; triumphales.

Coniugiumq;.] Polysyndeton. Amplificat indignitatem enumeratione adiunctorum, quibus clarissimus triumphus spectatior esse, & humana simul fœlicitas commendari soleat. Occiderit.] Admirabili breuitate exaggerans indignitatem, à persona & loco, uniuersum excidium & decennalem obsidionem hausit.

Non ita.] Subiectione negat, hæc commoda, & hanc triumphi speciem, Helenen in patriam reportaturam.

Et si.] Obiectio. At in fœmineo supplicio nulla est laus, nulla gloria. Hanc soluit à meritis illius: Meruit mortem multis noxis. Et factũ suũ laudat à pietate erga ciues suos, fato pugnando defunctos. Nefas.] Auxesis. Cineres.] synecdoche: manes occisorum, quos in sepulchris habitare persuasum erat, & hostiarum sanguine expleri. Quamuis in fœminam, inquit, ferro sæuire turpe est: pietatis tamen nomine laudabor, quòd cæsorum ciuium meorum umbras hostium suorum sanguine expleuerim.

Merentis.] meritas: genus pro genere.

A

ARGVMENTVM.

Hac longa oratione Venus planum facit Troiam non culpa Paridis, aut Helenæ, sed fato, deorumq; voluntate euersam fuisse: idq; probatā signo: quod quæ Dij struxerint, eadem ipsi destruant, & demoliantur.

Talia iactabam, & furiata mente ferebar:
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, uidēdam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam: qualisq; uideri
Cœlicolis, & quanta solet, dextraq; prehensum
Continuit, roseoq; hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus † furor excitat iras?
Quid furis? aut quónam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniunx'ne Creusa,
Ascaniusq; puer? quos omnes undiq; Graiæ
Circumerrant acies: & ni mea cura resistat,
Iam flammæ tulerint, † inimicusq; hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ,
Culpatusue Paris: uerùm inclementia diuûm,
Has euertit opes, sternitq; à culmine Troiam.
Aspice (namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortaleis hebetat † uisus, atq; humida circum
Caligat, nubem eripiam: † tu ne qua parentis
Iussa time, neu præceptis parére recusa)
Hic ubi disiectas moles, auulsaq; saxis
Saxa uides, mixtoq; undantem puluere fumum,
Neptunus muros, magnoq; emota tridenti
Fundamenta quatit, totamq; à sedibus urbem
Eruit: hic Iuno Scæas sæuissima portas
Prima tenet, sociumq; † furens à nauibus agmen
Ferro accincta uocat.
Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone sæua.
Ipse pater Danais animos uiresq; secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finemq; impone labori:
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.

† al. dolor

† al. inimicus &

† al. tibi, & humida,

† al. tu ne qua

† al. ferens

NASC. TALIA iactabam.] rectè iactabā, tanquam uana, & ab usu rationis abhorrētia. ideo sequitur:

Et furiata mente ferebar.] Plato in Phædro furorem mentis esse alienationē definit: cuius quidē alienationis duo genera tradit, unam ab humanis morbis, alteram à Deo prouenientem: insaniám illam, hanc diuinum furorem appellat diuino furore supra hominis naturam homo erigitur, & transit in Deum: insania uerò infra hominis speciem homo deijcitur, & ex homine brutum quodammodo animal efficitur: id quod facilè hoc Aeneæ exemplo intelligi potest, qui usque adeò à mente alienus est, ita furore corripitur ut omnis uis rationis illius succumbere uideatur, & nisi à matre Venere contineretur, ueluti equus rationis expers laxis habenis præceps in necem Helenæ feratur. Cùm mihi, se, nō antè oculis tam clara, uidendā Obtulit.] si illa duo, & uiginti carmina tollas, quæ in multis codicibus tum impressis, tum etiam manuscriptis non extant, & hæc superioribus proculdubiò annecti debent: estq; sensus: Omnes pugnando fessi, tædio aduersarum rerum cùm partim se de tecto præcipites dedissēt, partim in flammas cecidissent, ne & ipse alterum facerem, aut, quod superat, tertium, me hostis occideret remanentem, mater mea non mihi, ut antea solebat, incognita, sed habitu, atq; forma diuina ueniens me ab ipsis inefficacissimis actibus reuocauit: ipse uerò illorum carminum sententiam sequar: in tanta mentis Aeneæ consternatione, & furoris impetu diuina ut opus fuerat, cùm humana satis esset nulla. hinc illud ab Horatio dictum arbitror in poēt.

Nec Deus intersit, nisi nodus uindice dignus
Inciderit.

Apud Homer. quoque Iliad. α. ad Achillis furorem, atque iram comprimendam Pallas mittitur. Oportebat igitur ad extinguendum tantum animi ardorem Venus non incognita, aut diuinitatem emētita descenderet, sed notiore, clarioreq;, quàm unquam sese ostenderet, forma, ut illius splendoris radio illustratus, à tanto se Aeneas abstineret facinore.

Cōfessa deam.] non diuinitatem emētita, ut in primo Aen. fecit, quæ sub specie uenatricis Spartanæ filio Aeneæ apparuit: B sic enim Poëta inquit:

Cui mater media sese tulit obuia sylua,
Virginis os, habitumq; gerens, & uirginis arma.
Spartanæ.

Qualisq; uideri Cœlicolis, & quanta solet.] ea forma, splēdore, diuinitatisq; maiestate, qua inter cælicolas Deos sese ostendere solet.

Nate, quis indomitas.] oratio est Veneris partim obiurgatoria, minimè tamē contumeliosa, partim exhortatoria: uersatur in genere deliberatiuo, habetq; omnes ferè suasionis partes, illisq; etiam affectibus constat, qui Patheticæ orationi conuenire uidentur: breues continet sententias, crebras C interrogationes: caret tamen abrupto illo, & concitato principio, quo Patheticæ orationes uti solent: id quod arte, & consilio factum est: ne uideatur mater iræ potiùs affectu, quàm materno officio adducta ad filium accedere commonendum: propterea nate, ait: quæ uox insigne quoddam non odij, neq; iracundiæ, sed materni amoris, beneuolentiæq; indicium affert. Homerum uidetur fuisse imitatus Iliad. α ubi Pallas è cœlo à Iunone missa Achillem retinet, ne ullam iratus Agamemnoni uim inferat. sic enim ait:

ἦλθον ἐγὼ παύσουσα τὸ σὸν μένος, αἴ κε πίθηαι,
οὐρανόθεν· πρὸ δέ μ' ἧκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη.

Et quæ sequuntur alia:

Compressura tui uesano pectoris æstu
Cœlitus adueni: me brachia candida Iuno
Misit.

Apud Euripid. in Oreste Apollo quoque iram Menelai cohibet,

A cohibet, & Orestem Helenam occidere cupientem uerbis castigat. sic enim ait:

» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]

Quid furis?] ab inhonesto. quasi dicat, uindictæ, magis, quam pietatis, hoc est, parentis, gnati, uxorisq; rationē habens: uel ideo eum furoris arguit, quia inique, & ab re furis in Helenam ab hac culpa immunem: nam dictura est:

Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ,
Culpatusue Paris: uerùm inclementia Diuûm
Has euertit opes.

Tantus dolor.] ita legendum est, non furor: nam ex dolore ira, ex ira furor nascitur: ita enim sæpe ira augetur in homine, ut non iratus, sed furore percitus esse uideatur. ob idq; Horatius dixisse uidetur.

» Ira furor breuis est ——.

B Aut quónam nostri tibi cura recessit?] exiguæ charitatis, pietatisq; in suos filium arguit: eosq; sigillatim recenset, quorum præcipuam suscipere curam debet, patris, uxoris, nati. Quos omnes undiq;.] [illegible] à periculo. Et ni mea cura resistat.] auget [illegible]: & se ipsa commendat ab officio. Non tibi Tyndaridis.] Helenam, & Paridem purgat à peccato: causamq; excidij Troiani totam in Deos transfert: status est iuridicialis ex remotione criminis. Videtur autē locus esse ex Andromacha Euripidis desumptus: ubi Menelaus hunc in modum loquitur:

» [illegible]
» [illegible]

Id est, ut nos crassa Minerua quasi uerbum ex uerbo interpretamur:

» Helena non sponte fecit, sed impulsu deûm.
» Nec paruam id attulit Grais opem uiris.

Verùm inclementia diuûm.] inuidiosè in Deos, & cum indignatione, quasi ab omni iustitia, ac pietate alienos: hinc etiam ingens deduci potest commiserationis locus ex infelicitate Troianorum: quod deos habuerint iratos, atq; aduersos: non displicet, quod in uetustioribus aliquot C libris habetur: diuûm inclementia, diuûm: ut repetitione dictionis locus uenustior fiat. priorem tamē lectionē magis approbo, & quoniā irati hominis impetum cohibere, animumq; de re aliqua persuasum ab ea opinione reuocare difficile est, nisi id ipsum, quod docet, probabili aliqua & firma ratione uerum esse demonstres, propterea Venus non coniecturis, neq; friuolis argumentis, sed signis quàm manifestiss. Troiam deorū uoluntate, non Helenæ, neq; Paridis culpa cecidissē demonstrat, & ait: Aspice.] [illegible] sensus autem est: aspice quanto cum iræ impetu ea nunc diruant dij, quæ olim propitij muniendæ urbis gratia condiderunt: Neptunus mœnia: Pallas arcem: Iuno portas.

Namq; omnem.] eò usq; pendet, nubem eripiam. Auferam, inquit, abs te ignorantiam, quæ naturæ in omnibus hominibus est: quæ oculos tuos perstringit, & quasi nubem offundit, quo minus, quæ ex Deo sunt, perspicere possis. Hinc illud Apostoli: Nemo nouit sensum Domini, nisi spiritus Dei: animalis homo non percipit ea, quæ Dei sunt. propterea subdit Poëta: Quæ nunc obducta tuenti Mortales hebetat uisus.] Homerum haud dubiè imitatur Poëta Iliad. ubi Minerua ab oculis Diomedis nebulam aufert, quò Deum ab homine discernat. Quem locum Plato in Alcib. 2. declarans, ea dicit, quæ itidem ad huius loci intelligentiam facere uidentur. Verùm, inquit, mihi uidetur, quemadmodum Diomedi Mineruam inquit Homerus ab oculis nebulam abstulisse, ut discerneret Deum ab homine, sic & ab animo tuo priùs oportere caliginem, qua nunc offenditur, auferre: deinde illa propiùs admouere, per quæ seu bonum quid sit, siue malū dignoscas: nunc enim impius esse uideris: quibus ex uerbis facilè colligitur, hominem diuersæ à Deo esse naturæ, nec sapientia illum diuina imbui unquam posse, ut, quæ ex Deo sunt, mysteria cognoscere queat, nisi prius ignorantiæ nubes ab ipso Deo stirpitùs euellatur: multa hic ex theologica facultate disputari possent, quæ consultò prætereo, ne in humanis studijs ipse theologum agere uidear, sed opportuniore loco, & tempore his de rebus, spiritu sancto fauente, disputabitur. Aeneas igitur ignorantia ductus, quod ex fato, deorumq; uolūtate erat, ut Troia excideretur, id Helenæ peccato tribuebat: quam ob id etiam occidere uolebat, nisi, erepta sibi nube, deorum uoluntatem cognouisset. Atq; humida.] alludit ad naturam nubis, quæ cùm ex terræ, aquarumq; humoribus fiat, non humida esse potest.

Neptunus muros.] Neptunum Pergama condidisse liquido scribit Homerus Iliad. 21. ijs uersibus: quibus ipse loquitur Neptunus:

[illegible] «
[illegible] «
[illegible] Id est, «
Ipse ego Troianam muris immanibus urbem, «
Et latis, pulchrisq; & cinctam turribus altis «
Muniui, statuiq;, inuictaq; Pergama feci. «

Igitur quod olim struxerat, nunc destruit. & est locus ex Homero sumptus Iliad. 12. ubi Neptunus, & Apollo unanimes muros Troiæ funditùs euertere decernunt, immisso ex Ida monte aquarùm flumine. quod Virgilius mutauit, inquiens:

magnoq; emota tridenti
Fundamenta quatit.

Porrò uersus Homeri hoc habent:

[illegible] «
[illegible] «
[illegible] Id est, «
Tunc primùm unanimes Neptunus, & acer Apollo «
Murum euerterunt, totumq; à sedibus imis «
Luctabantur opus rescindere, fluuiis [illegible] «
Labentum celsæ fluuiorum è montibus Idæ «
Immisiis. «

Hic Iuno Scæas sæuissima.] odiosè in Iunonem; quæ usquequaq; crudelis, & inimica Troianis fuit. Sciendū autem est, hic trium mentionem fieri, murorum, Scææ portæ, & arcis: ut planum fiat Aeneæ, omnem salutis urbis spem abijsse: non enim ignorabant Troiani, tria sibi esse fata, quæ urbis exitium demonstrarent. Palladium ex arce sublatum: Troili mortem: tertium cùm portæ Scææ limē scinderetur, quæ tria fata elegantiss. uersibus in Bacchid. Plautus est prosecutus, cùm ait:

» Ilio tria audiui fuisse fata: quæ illi exitio forent:
» Ex arce signũ si perijsset, alterum etiam est mors Troili,
» Tertium cùm porta Scææ limen superum scinderetur.

Cùm igitur & muros, & arcem, Scæamq; portam dirui uideat, præterita iam Troili morte, facilè suspicari potest: actum esse de salute urbis: nam conijcere potest, demolita arce, Palladium quoq; statim esse auferendũ. Eripe nate fugam.] cõclusio est, quæ suasionem habet ab utili & notandum, fugam Aeneæ nõ priùs persuaderi posse, quàm urbem penitus excisam uideat: aliter enim honestam sibi dari fugiendi causam non putat. unde occulta deducitur Aeneæ commẽdatio ab animi magnitudine. Nusquam abero.] παθητικῶς suam filio operam pollicetur: etenim obijcere potuisset Aeneas, quò me feram? cùm hinc flammæ, illinc me hostes premant? itaq; suæ incolumitatis sit securus Aeneas. Sanè optima œconomia est, ut, ubi desunt humanæ uires, ibi auxilium Deorum interponatur: quod fortassè Horatius (ut suprà diximus) eo uersu præcipere uoluisse uidetur in arte poët.

» Nec Deus intersit, nisi nodus uindice dignus
» Inciderit.

Locus huic ferè similis extat apud Eurip. in Rheso: ubi Minerua Paridi semper se affuturam pollicetur: hoc tamen interest, quòd illic Minerua Paridem uana spe ludit, hic autem Venus ex animi sententia loquitur: illic honoris, hic uitæ, salutisq; defensio promittitur. sic igitur ait Euripides:

» θάρσει φυλάσσει σ' ἥδε Κύπρις εὐμενής.
» μέλει δ' ἐμοὶ σοῦ πόλεμος, οὐδ' ἀμνημονῶ
» τιμῆς.

LAMB. Hort. TALIA iactabant.] Causam coherciti furoris in matrem Venerem transfert. Numinis beneficiũ est, hominẽ prauis cupiditatibus & carni posse imperare. Effigiatus hic locus est ad exemplũ Homeri, apud quem Iliad. primo, Achilles in nobili iurgio, iniuria commotus aduersus regẽ, per iram deliberat, uelitne disturbatis Græcis eum confodere, an sibi tẽperare. Ac dum ensem uagina extrahit, Minerua cælo lapsa, comis à tergo apprehensum, furentem compescit. Noster suam Helenen Agamemnoni, Aeneam Achilli Venerem Palladi comparat. Verba Homeri sunt:

» ——Πηλεΐωνι δ' ἄχος γένετ'· ἐν δέ οἱ ἦτορ
» στήθεσσιν λασίοισι, διάνδιχα μερμήριξεν.
» ἢ ὅ γε φάσγανον ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ,
» τοὺς μὲν ἀναστήσειεν· ὁ δ' Ἀτρεΐδην ἐναρίζοι,
» ἦε χόλον παύσειεν, ἐρητύσειέ τε θυμόν.
» ἧος ὁ ταῦθ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
» ἕλκετο δ' ἐκ κολεοῖο μέγα ξίφος. ἦλθε δ' Ἀθήνη
» οὐρανόθεν, πρὸ γὰρ ἧκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
» ἄμφω ὁμῶς θυμῷ φιλέουσά τε, κηδομένη τε.
» στῆ δ' ὄπιθεν, ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε Πηλεΐωνα
» οἴῳ φαινομένη· τῶν δ' ἄλλων οὔτις ὁρᾶτο.

Hoc inter utrumq; interest, quòd Achilles à Minerua comis, Aeneas à matre manu prehensus dextra, à uindicta prohibetur. Illic Minerua à Iunone, utrumq; ex æquo adamante, mittitur: hic Venus ultrò inuocata, non missa, filio adest. Illic Iuno adamat alienos, Venus hic filium. Præterea, dea hîc illustratur descriptione à qualitate simul & quantitate, formæ, qua superis apparere soleat. Furiata.] furenti animo, quo aguntur ij quibus dolent iniuriæ.

Ferebar.] amẽtis furore rapiebar. Ducta est metaphora à brutis feris, quæ sine rationis ductu feruntur. Quid aliud efficit ira? quæ solutis rationis habenis, hominem in beluinam naturam transformat? Qualisq;.] A forma & specie diuina. Roseo.] Allusio ad purpureũ rosæ colorem, quem ita tinxit Adonidis cruor, cùm antea candore niuali conspicua esset. Hæc sibi tum Venus corollas fecit. A

Ore.] Pleonasmos. Nate.] Principium abruptum, à reprehẽsione cõcitata furoris, quòd ferro in insontẽ sæuire statueret. Iteratæ interrogationes agitatũ spiritũ retũdũt.

Non prius.] Dehortatura filiũ à concepto consilio, proponit pietatem, & salutem suorum, quæ omni hostium supplicio potiores & priores esse debeant. Et quo dehortatio sit ad persuadendum accommodatior, exaggerat periculum, in quo illi medij inter contigua incendia uersantur.

Hauserit.] Potẽtiales sunt locutiones: pro, hausisse potuerit, & tulisse. Non tibi.] Græco epitheto delectatus, politè Lacænam uocat. Translatio culpæ in deos. Illud item obseruandum est, rectè ac decorè à Poëta Veneri, Paridis & Helenes patrociniũ ac defensionem tributã: quippe cuius opera & beneficio, è fide data, uterq; alterius amictus fuerat. Prudenter itaq; ambos culpa eximit, eam in deos & fata transmouens. Et ne uana coarguatur, confirmat uerba sua testimonio præsentis rei: ac gradatione quadam paulatim ad summa peruenit. Estq; propositio, quam testimonio in re præsenti cõfirmabit. Tyndaridis.] Periphrastica antonomasia Helenæ, Lacon, Lacæna, Lacedæmonissa, Tyndarei filiæ, cuius suprà paulò mẽtio à nobis facta est. Verùm inclemẽtia.] Trãslatio. B

Aspice.] Attentio ad confirmationem. Mutuatus hũc locum est ab Homero Iliad. ε. ubi Pallas Minerua Diomedi in pugna nubem oculis detrahit, quo diuos ab hominibus dinoscat:

ἀχλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἕλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν «
ὄφρ' εὖ γιγνώσκῃς, ἠμὲν θεὸν, ἠδὲ καὶ ἄνδρα. «

Profectò ita res habet: nisi cæcitatis caligo, & ignorantiæ nubes, pectoribus excutiatur, inter spiritualia & carnalia nihil dijudices. Sed mens erroris nebulam exuta, & diuinitùs illustrata, diuinam prouidentiam & potentiam agnoscit, & errorem suum intelligit. Hic ubi.] Primùm ostendit, Neptunum fuscina ac tridente urbis muros & fundamenta subruentem: inde Iunonem occupantem portas, & è Tenedo hostes accientem: mox Palladem tenentem arcem, & horribili facie perturbantem Troianorum animos. Ad postremum, ut supremus Iupiter, pater hominumq; deûmq; hostes spiritu ac ferocia in Troianos armet. Hæc omnia denique huc tendunt, cum Dijs non esse pugnandum: id quod impium est, & conatus irriti. C

Moles.] Quas autem uocet moles, statim reddit, saxa saxis murorum auulsa. Anadiplosis. Amplificat murorum ruinam, à signis consequentibus. Nam ex ponderum lateritiorum ruina, puluis ceu fumus in aërem surgit.

Vndantem.] ad undarum speciem, in nubem se erigentem. Nam undare, undam efficere est. Quare nubes undant, aër undat, & fumus. Et puluis à terra, turris aut muri ruina exortus, fumi similitudinem refert. Itaque eruditè dixit: fumum puluere mixto undare. Neptunus.] Quòd dicat Neptunum murorum fundamenta quatere, hac de causa id factitatũ ferunt. Laomedon, cùm Troianæ urbis muros inchoasset, & in medio opere pecunia iam deficeret, ut absoluere non posset: accepit, apud Troianos in sacrario Neptuni & Apollinis pecuniam multos annos inuiolatam, intactamq; ut sacratiorẽ, asseruatam.

Hanc

A Hanc inde sustulit. & quidem ea lege, interposita fide iusiurando, ut eam postea restitueret, non sine fœnore. Lusit postea deos, dictitans identidem, In templo quid facit aurum? Dijs nihil opus est pecunia. Quam ob causam Neptunus inundationem in agros Troianos immisit, per quam putrefactione coorta, pestis multos mortales absumpsit. Quidam aliter referunt historiam. Neptunus & Apollo grandem pecuniam à Laomedonte pacti, ut urbem muro cingerent: ubi iam opus absoluissent, à rege ludibrio habiti fuerunt. Itaque ultionem minati, tum quidem discesserunt. At urbe iam capta, in ea diruenda Græcis auxilio adfuerunt. Quoniam autem Iuno regnorum præses existimatur, rectè eam in porta collocat: Minerua arces condit: Neptuno uerò fundamenta sunt consecrata, cuius impulsu mouentur & subruuntur. Vnde à Græcis ἐννοσίγαιος & ταχυκινάδης ἄρης est nuncupatus. Enarrator Homeri Iliad. 20. annotauit, Neptunum propter Laomedōtis perfidiam indignatum, cætum in Troadem immisisse: à quo obuij omnes simul & fructus corrupti fuerunt. Laomedonti statim consulenti oraculum, responsum: si Hesionem filiam bestiæ deuorandam obijceret, fore ut extemplò peste liberaretur. Porrò, cùm ille

B filiam chariorem haberet, quàm ut id faceret, præmium ceti percussori, statuit equos illos immortales, quos Iupiter Troi, pro rapto Ganymede, aliquando dedisset. Itaque his rebus dubijs Hercules interueniens, promisit sua se uirtute præmium laturum. Hic munimento à Minerua illi parato, quod ἀμφίχυτον τεῖχος appellatum fuit, armatus, per os in piscis uentrem se demisit. Atque hunc in modum eius ilia labefecit. Hoc casu Laomedon peste liberatus, uictori equos illos ἀθανάτους seu ἄθλον tradidit. Ille historiam refert ex Hellanico. Hanc paulò aliter citat Hyginus. Apollo ira commotus, Laomedonti oraculum petenti ita respondit: tum pestem demum defuturam, ubi omnes puellæ Troades ceto illigatæ essent. Plurimis iam absumptis, cùm Hesiones sors exisset, ipsaq; petræ alligata aliquandiu stetisset, Hercules & Telamon in expeditione Colchica huc appulsu delati, & cetum occiderunt, & Hesionem patri his legibus reddiderūt, si salui ab expeditione Colchica reuerterētur, eam secum in Græciam abducerent, unà cum equis, qui super aristas & summas undas irent. Reuersos fefellit Laomedon. Quamobrem Hercules mox comparatis nauibus, Troiam circumsessam, intra decimum propè diem quàm obsideri cœ-

C perat, ad deditionem compulit, uel (ut alij) cepit: & Laomedontem, tradita Telamoni Hesione, & Priamo filio relicto regno trucidauit. Idem aliam historiam adducit. Apollinem & Neptunum his conditionibus Troiæ muros circumduxisse, ut quantum pecoris eo anno regi in suo regno natum esset, id uniuersum ipsis immolaretur. Sed rex fidem non seruauit. Muros.] quos ipse proposito præmio ædificarat. Tridenti.] sceptro. Tridens Neptuni est, τρίαινα, ut fulmen Iouis. A' sedibus.] A' fundamentis.

Hic Iuno.] Monstrantis digito aliam urbis partem. Iunoni (ut dixi) attribuuntur portæ. Omine ab etymo nominis sumpto, deam Troianis infestam in portis Scæis collocat. σκαιὸν, læuum, sinistrum, ac proinde inauspicatum: perinde ut δεξιὸν, dextrum, auspicatum. Hanc portam scholiastes Homeri Scæam dictam arbitratur, Iliad. 5. quòd in læua urbis parte sita esset, uel à Scæo quodam, à quo ædificata fuit. Sunt alij, quibus placet inde portæ nomen factum, quòd sinistrè Troiani in ea consultassent. Sed & per hanc Dureus equus in urbem introductus fuit. Scææ portæ item Dardaniæ fuerunt appellatæ, fortasse quòd Dardanum spectarent. Per has Troiani in prælium uadebant: αὗται δὲ καὶ Δαρδάνιαι προσαγορεύονται, δι' ὧν ἐξῄεσαν εἰς τὸ πεδίον οἱ Τρῶες. σκαιαὶ δὲ ἐκλήθησαν, ἤτοι ἀπὸ σκαιοῦ τοῦ κατασκευάσαντος· ἢ ὅτι ἐν τοῖς σκαιοῖς καὶ ἀριστεροῖς μέρεσι τῆς πόλεως κεῖνται. οἱ δέ φασιν, ὅτι ἀπὸ τοῦ σκαιῶς βουλεύσασθαι τοὺς Τρῶας. τὸν γὰρ δούρειον ἵππον κατ' αὐτὰς εἰσήγαγον τὰς πύλας. Addit Hesychius, ita nominatas, ἀπὸ τοῦ ἐξ ἀκρωτηρίου κεῖσθαι ἐν τῷ ὕψει, ἢ ἀπὸ τοῦ σκαιὰς μάχας ἐν αὐταῖς γενέσθαι, ἢ ἀπὸ τοῦ σκολιὰς εἶναι κατὰ τὴν εἴσοδον: & easdem quoque Homerum Dardanias appellare. Porrò Strabo lib. 13. affirmat, à cadauere Laomedontis ita uocatas, à scænomate, quod in eius sublimine uisebatur. Sunt alij, qui ob id Scæas dictas uolunt, quòd in occidentali urbis parte essent: nam ut ortus dextra mundi pars est, ita læua, occidua: authore Aristotele. In his portis Homerus Priamum & Troianos senes pugnam spectantes, καὶ ὄπα λειριόεσσαν ἱέντας inducit, Iliad. 3.

οἱ δ' ἀμφὶ Πρίαμον καὶ Πάνθοον ἠδὲ Θυμοίτην "
Λάμπον τε Κλυτίον θ' Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος, "
Οὐκαλέγων τε καὶ Ἀντήνωρ πεπνυμένω ἄμφω "
ἥατο δημογέροντες ἐπὶ Σκαιῇσι πύλῃσι. "

Portas.] Circa has portas ingens certamen fuit de corpore Achillis, teste Homero. Socium.] id est, Græcorum, quorum res aduersus Troianos eo bello tutata fuerat.

Iam summas.] Transitio ad Palladem, quæ arcē occupauit, & Troianos iam uictos horribili aspectu magis magisq; terruit. Tritonia.] Palladem ita dictam credūt, & Tritogeneian, teste Homeri enarratore Iliad. 8. quòd in pectoribus humanis trepidationem gignat, & pauorem. belli enim dea est. Recentiores porrò, quòd ad amnem Tritonem in Libya sit prognata. Nonnulli rursum, quòd ex capite Iouis prosiluerit: & Trito, τριτὼ, Aeolibus caput signare: quod quidam allegoricè sic interpretantur, quòd ex capite tria oriantur, benè cogitare, bene dicere, & bene persequi cogitata. Cùm autem duæ sint Tritones ciuitates, quarum altera Libyæ sit, altera Bœotiæ: apparet, inquit Apollonij interpres, ad harum alterutram Mineruam natam. Vnde factum, cur etiam Tritonia appelletur. Et priorem etiam etymologiam adducit: Τρίτων, inquit, πόλις Λιβύης. ἔστι δὲ καὶ Βοιωτίας. δοκεῖ δὲ ἡ Ἀθηνᾶ παρὰ ταύταις αὐταῖς γεγενῆσθαι, ἀφ' οὗ καὶ Τριτογένεια λέγεται. ὥς τινες. οἱ δὲ, ἀπὸ τοῦ τρεῖν, ἤγουν τὸ φοβεῖν τοῖς ἐναντίοις ποιοῦσα. Itaque Poëta ad uocis etymon alludens, arci insidentem, & Troas aspectu suo perturbantem fingit, ut epitheton non abs re additum, arbitrandum sit. Hesychius probat quidem hāc etymologiam, ἀπὸ τοῦ τρεῖν ἐμποιεῖν τοῖς πολεμίοις: sed addit, posse etiam dici à Tritone fluuio Libyæ, ad quem apparuerit, & inde Tritogeniam appellatam, ἢ τὸ τρεῖν ἐμποιοῦσα τοῖς ἐναντίοις. καὶ Τριτωνὶς ἡ Ἀθηνᾶ ἐπιθετικῶς. Sunt qui nomen ad Tritonidem lacum referunt, circa quem anno 58. ætatis Isaaci uisa fuit. Hæc Iouis primogenita, cùm multa apud rudes mortales noua inuenisset, è patris cerebro natam crediderūt. Huius inuenta creduntur: lanificiū, textoria, armatura, leges, quibus classicum canitur (unde & Bellona à Latinis dicta est) numeri, tibiæ, fistulæ pastorales. Quare rectè à Cicerone in lib. De natura deorum, sapientiæ dea, & artium omnium inuentrix appellatur.

Plinius

Plinius quoque, grauissimus author est, lib. 5. cap. 4. haudprocul à Philenorum aris in Africa, circa continentem, amnem Tritonem esse: & ibi paludem, quæ ab eo nomen acceperit, ut Pallantias diceretur, à Pallade uidelicet.

Pallas.] ἐκ παῖσαι τὰς αὐλὰς, quòd iacula feriat, emittatq́: uel ἀπὸ τοῦ παλλάσσειν, perturbare: ἢ ἀπὸ τοῦ πάλλειν, ut contendit Homeri enarrator: uel quòd Pallantem gigantem peremerit: uel quòd è Iouis cerebro exiluerit: uel quòd perculsum Dionysij cor ad Iouem attulerit. Verba Isacij in Lycophronem sunt· παλλὰς δὲ ἡ ἀθηνᾶ, ἢ παρὰ τὸ πάλλειν τὰ ὅπλα· πολεμικὴ γάρ, καὶ ἐν τῷ γεννᾶσθαι ἀπὸ τῆς διὸς κεφαλῆς ἐξῆλθεν τὰ ὅπλα κινοῦσα. ἢ παρὰ τὸ παλλομένην τὴν τοῦ διονύσου καρδίαν ἀνενεγκεῖν τῷ διΐ. διόνυσον γὰρ, τὸν καὶ ζαγρέα καλούμενον, ὃν διὸς καὶ περσεφόνης ὑπάρχοντα, μελήσαντες οἱ τιτᾶνες κατέσπαραξαν. οὗ τὴν καρδίαν ἔτι παλλομένην ἀνήνεγκεν. ἢ ὅτι ἐν τῇ συμβολῇ τῆς μάχης τῶν θεῶν πάλλαντα, ἕνα τῶν γιγάντων, ἀνεῖλεν. ἢ πάλλαντα ἴδιον τὸν πατέρα πτερωτὸν ὑπάρχοντα, καὶ βιάζοντα ταύτην, ὡς θέλοντα συγγενέσθαι, ἢ τὴν παρθενίαν τιμῶσα τοῦτον ἀνεῖλε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ ὡς αἰγίδα περιεβάλετο, καὶ τὰ πτερὰ τούτου τοῖς ποσὶ ταύτης προσήρμοσεν. ὅθεν αὐτὴν ἱεροποιοῦσιν ἰωνικῶς, καθάπερ καὶ τὴν πολεμικωτάτην ἀθηνᾶν, ἴτωνις μὲν ὑπάρχουσαν θυγατέρα, ἰοδάμας δὲ ἀδελφὴν, ἣν ἰοδάμαν ἀντιπαλαμήσασαν ἀνεῖλεν, ὥς φησι σιμωνίδης ὁ γενεαλόγος. Porrò de Palladio suprà annotatum est

Nimbo.] ab habitu, & terribili armorum specie: ex nimbo horrendam tempestatem & cladem præsentem intelligit.

Gorgone.] Quatuor Gorgones Phorci filias fuisse produnt, Styllam, Medusam, Sthenonem & Euryalen: habitasse insulas contra hortos Hesperidum, quæ Dorcades dictæ fuerunt. γοργὸν, agile & terribile est. Diodorus: classicus historicus, in literas misit, olim fœminas bellicosas non multum diuersas à moribus Amazonum, Africam incoluisse: quarum reginam Medusam Perseus bello deuictam interfecerit. Inuenio Medusam, Euryalen & Sthenonen, insulas Gorgadas in mari Aethiopico habitasse, à quibus nomina sortitæ fuerint. Minerua Medusæ crines in angues ita uertit, ut qui eam intuerentur, illicò uerterentur in lapides. Ex huius à Perseo interfectæ cruore Pegasum natum fabulantur. quare Neptuno & Medusa natus fingitur. Addunt & illud, deam, Medusæ caput clypeo suo imposuisse. Apollonij tersissimus enarrator lib. 4. Argonaut. ex Pherecydis secundo historiam his uerbis citat· περσεὺς ἐν κιβωτῷ μετὰ τῆς μητρὸς διασωθεὶς παρὰ δίκτυϊ, καὶ ἡβήσας, πολυδέκτης ὁ δίκτυος ὁμομήτριος ἀδελφὸς, βασιλεὺς σερίφου τυγχάνων, ἰδὼν τὴν δανάην, ἠράσθη αὐτῆς, οὐ δυνάμενος δὲ συγκοιμηθῆναι. καὶ παρασκευάζει ἄριστον, ἐκάλει ἄλλους τε πολλοὺς, καὶ αὐτὸν περσέα. περσέως δὲ πυθομένου, ἐπὶ τίνι ὁ ἔρανος ἀγεῖται: τοῦ δὲ φήσαντος, ἐπὶ ἵππῳ· περσεὺς ἔφη, ἐπὶ τῇ τῆς γοργόνος κεφαλῇ. μετὰ δὲ τὸν ἔρανον τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ, ὅτε οἱ ἄλλοι ἐρανισταὶ τὸν ἵππον ἀπεκόμιζον, καὶ περσεὺς ὁ δὲ ἐκ δ' ἤγαγε. ἀπαιτεῖ δὲ τὴν τῆς γοργόνος κεφαλὴν κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν. ἐὰν δὲ μὴ κομίσῃ, τὴν μητέρα αὐτοῦ λήψεσθαι ἔφη. ὁ δὲ ἀνιαθεὶς ἀπέρχεται, ὀλοφυρόμενος τὴν συμφορὰν εἰς τὸ ἔσχατον τῆς νήσου. ἑρμῆς δὲ αὐτῷ ὀφθεὶς, καὶ πυνθάνεται αὐτοῦ τὸ [illegible], μαθὼν τὴν αἰτίαν τοῦ θρήνου. ὁ δὲ ἡγεῖται, θαρρεῖν αὐτὸν κελεύσας, καὶ πρῶτον μὲν ἄγει αὐτὸν πρὸς τὰς τοῦ φόρκυος γραίας, πεμφρηδὼ καὶ ἐνυὼ καὶ δεινὼ, ἀθηνᾶς φραζούσης, καὶ αὐτῶν μὲν ὑφαιρεῖται τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸν ὀδόντα, ὀρεγουσῶν ἀλλήλαις. αἱ δὲ ἀνακραγοῦσαι βοῶσι καὶ ἱκετεύουσι τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὸν ὀδόντα A ἀποδοῦναι. αἱ τρεῖς [illegible] ἐκ διαδοχῆς ἐκέχρηντο. ὁ δὲ περσεὺς αὐτὸν ἔχειν ἔφη, καὶ ἀποδώσειν, ἐὰν αὐτῷ ὑφηγήσωνται τὰς νύμφας, αἳ ἔχουσι τὴν ἄϊδος κυνέην, καὶ πέδιλα τὰ ὑπόπτερα, καὶ τὴν κίβισιν. αἱ δὲ αὐτῷ φράζουσι· καὶ ὁ περσεὺς ἀποδίδωσι. καὶ ἀπελθὼν πρὸς τὰς νύμφας σὺν ἑρμῇ, αἰτήσας τε καὶ λαβὼν ὑποδεῖται τὰ ὑπόπτερα πέδιλα, καὶ τὴν κίβισιν περιβάλλεται κατὰ τῶν ὤμων, καὶ τὴν ἄϊδος κυνέην τῇ κεφαλῇ περιτίθησιν. ἔπειτα ἔρχεται πετόμενος κατὰ τὸν ὠκεανὸν, καὶ τὰς γοργόνας, συνεπομένων αὐτῷ ἑρμοῦ καὶ ἀθηνᾶς. καταλαμβάνει δὲ κοιμωμένας ἐπίσης. ὑποτίθενται δὲ αὐτῷ οὗτοι οἱ θεοὶ, ὅπως χρὴ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμεῖν ἀπεστραμμένον. καὶ δεικνύουσιν ἐν τῷ κατόπτρῳ τὴν μέδουσαν, ἣ μόνη ἦν θνητὴ τῶν γοργόνων. ὁ δὲ πλησίον γενόμενος, ἀποτέμνει τῇ ἅρπῃ τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐνθεὶς εἰς τὴν κίβισιν φεύγει. αἱ δὲ αἰσθόμεναι διώκουσιν. οὐχ ὁρῶσι μέντοι αὐτὸν διὰ τὴν ἄϊδος κυνέην. περσεὺς δὲ εἰς σέριφον γενόμενος, ἔρχεται παρὰ πολυδέκτην, καὶ κελεύει συναθροῖσαι τὸν λαὸν, ὅπως δείξῃ αὐτοῖς τὴν τῆς γοργόνος κεφαλὴν, εἰδὼς ὅτι ἰδόντες ἀπολιθωθήσονται. ὁ δὲ πολυδέκτης ἀθροίζει τὸν ὄχλον, κελεύει αὐτὸν δεικνύειν. ὁ δὲ ἀποστραφεὶς ἐξαίρει ἐκ τῆς κιβίσεως, καὶ δεικνύει. οἱ δὲ ἰδόντες, λίθοι ἐγένοντο. ἡ δὲ ἀθηνᾶ παρὰ περσέως λαβοῦσα τὴν κεφαλὴν, ἐντίθησιν εἰς τὴν ἑαυτῆς αἰγίδα. τὴν δὲ κίβισιν B ἑρμῇ ἀποδίδωσι, καὶ τὰ πέδιλα, καὶ τὴν κυνέην ταῖς νύμφαις. Paulò pòst idem addit, alios esse authores, qui prodant, Perseum cum capite Medusæ auulso è Libya deuolasse, & ex guttis sanguinis in terram delapsis feras natas. Atq; hinc factum, cur ea regio ferarum omne genus sit fœcunda: cuius rei & ipse Alexander author est. Hesiodus in Theogonia testatur, Medusam unam sororum mortalem, reliquas uerò immortales & inuenta perpetua: & cum earum altera Neptunum in herbido prato & floribus uernis rem habuisse:

σθενώ τ', εὐρυάλη τε, μέδουσά τε λυγρὰ παθοῦσα,
ἡ μὲν ἔην θνητὴ, αἱ δ' ἀθάνατοι καὶ ἀγήρῳ
αἱ δύο· τῇ δὲ μιῇ παρελέξατο κυανοχαίτης
ἐν μαλακῷ λειμῶνι καὶ ἄνθεσιν ἐαρινοῖσι.

τῆς δ' ὅτε δὴ περσεὺς κεφαλὴν ἀπεδειροτόμησεν. Fabulæ rationem reddit Fulgentius lib. Mythologicῶν secundo, & Lycophronis scholiastes. Idem author: ἄλλοι, inquit, δέ φασιν, ὅτι ἐκ τοῦ κόσμου, οὗ περὶ τὸ στῆθος ἔχει ταύτην ἐνίκησεν. ὅθεν ἀπὸ τοῦ γοργόνος καὶ ὁ ἐπιστήθιος ἐκεῖνος τῆς ἀθηνᾶς κόσμος, γοργόνειον ἐκαλεῖτο. Ex reciso capite Medusæ exiluit Chrysaor & Pegasus illud. Illud porrò ex Diodoro addendum duxi, quòd ea gens in extrema ora Africæ sita fuerit ad occidentem, dissimili uitæ studio à cæteris mortalibus. Hæ initiò, bello se excurrunt: idq; studio tuendæ pudicitiæ magis, quàm C inferendi belli. Inde post militiæ annos, quasi emeritæ sobolis propagandæ causa connubijs operabantur. Principatum, ut Amazonica gens, inter se obtinebant: publica munera obibant. Contrà uiri fœminarũ, præpostero naturæ rerum instituto, domestica curabant negotia: prolẽ intra domesticos parietes alebant. Mammas fœminis adurebant, ne ad rem bellicam essent impedimento. Ipsa autem insula quam in extremis occasus finibus incolebant, Hespera fuit nuncupata, & in Tritonide palude sita, quæ Oceano adiacerat: nomen nacta à flumine, quòd in eam se effundat. Quod uerò ad militaria fœminarum studia, Herodotus tradit, Machlyes non multum ab illis diuersos esse; & Auses, qui ad eam paludem incolerent. Horum puellæ sacro Mineruali ueluti in turmas distributæ,

A *fustibus se & lapidibus incessunt, testantes eo se studio patrium seruare morem. Quòd si quæ uulneribus acceptis occumbant, eas uirgines esse negant. Quæ uerò omnium optima bello iudicetur, eam Græca panoplia & crista Corinthia instructam, & in currum sublimem illatam, ingenti plausu circa Tritonidem paludem circumuehunt: unde poëtis fabulandi materiam datam apparet. Nonnulli Gorgonas dictas putant, quasi γεωργόνας, quod agriculturæ fuerint item studiosæ. Et γοργόνες, αἰγίδες, γοργίδες. unde γοργίδες, αἱ ἀκταινίδες. γόργα, πλεονάζει. γοργὸς, ἀκίνητος, ταχὺς, σκληρὸς, λαμπρὸς, ἀσφαλής. γοργῶπις φοβερόφθαλμος. Sunt qui tradunt, in Libya Gorgonas animalia esse, haud dissimilia ouibus, aut uitulis, quibus pestilens oris sit halitus, quo ea quæ afflantur, mox extinguuntur.*

Ipse pater.] *Emphasis, qui si per fata rebus afflictis nolit opem ferre, ut author etiam alijs diuis sit ad excindendum, frustra humanis uiribus succurritur: multo uerò magis impiè causa excidij in hominem transmouetur.*

Dardana.] *Ad Dardani perfidiam allusit, quam dij certatim nunc ulciscerentur.*

Sufficit.] *Eleganti significatione uerbo usus est, pro subministrat, ἐπαρκεῖ.*

Eripe nate.] *Epilogus constat exhortatione, ad capessendam fugam, quam à tuto commendat, cùm promittat se filio ducem ubiq; adfuturam.*

Limine.] *domo: synecdoche.* Dixerat.] *Ad hunc modum Venus filium à uindicandi libidine dehortata, discessit.* Spissis.] *dubia luce noctis. Quia lunæ tacitæ exortu densiores tenebræ dispulsæ fugatæq; erant. Spissam, ab aëris densitate ita nuncupat.*

ARGVMENTVM.

Erepta ex oculis suis nube, Aeneas Troiam à dijs certatim euerti videt, non secus atq; agricolæ ornum certatim feriunt bipennibus, cùm eam succisam prosternere cupiunt: quamobrem eripiendi patris de flammis, hostiumq; manibus consilium capit: ille verò salutem, quasi iugum seruitutis detrectat.

B

NASC.

Apparent diræ facies, inimicaq; Troiæ
Numina magna deûm.
Tum uerò omne mihi uisum considere in ignes
Ilium, & ex imo uerti Neptunia Troia.
Ac ueluti summis antiquam in montibus ornum,
Cum ferro accisam, crebrisq; bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim: illa usq; minatur,
Et tremefacta comam concusso uertice nutat.
Vulneribus donec paulatim euicta supremum
Congemuit, traxitq; iugis auulsa ruinam.
Descẽdo, † ac ducente † Deo flammã inter & hostes
Expedior, dant tela locum, flammæq; recedunt.
Ast ubi iam patriæ peruentum ad limina sedis,
Antiquasq; domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumq; petebam,
Abnegat excisa uitam producere Troia,
Exiliumq; pati —.

† al. adducente
† al. Dea

APPARENT diræ facies.] *à signo perspici poterat deos Troianis fuisse iratos: qui animo turbati faciem quoq; adeò trucẽ, minacemq; induerant, ut intuentibus terrori essent: unde moueri uideretur.*

Ac ueluti summis antiquam.] *perpulchra similitudo ex arbore ab agricolis excisa. Homerus tribus in Iliade arborum comparationibus utitur: populi in quarto: fraxini in 12. roboris fulminatæ in 14. ex quibus nihil sumptum esse apparet: nisi quod ex uno carmine comparationis populi ex quarto Iliados tota hæc Maronis comparatio*

C *facta esse uidetur: in qua rei naturam Poëta ipse ita depingit, uerbis ita aptis illustrat, ut fieri magis quàm describi uideatur. uersus Homeri talis est:*

" *τὴν μέν θ' ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ*
" *ἐξέταμ', ὄφρα.* Id est,
" *Quam faber accisam ferro deiecit acuto.*

Vbi rem, nullo accito extrinsecus ornamento, simpliciter complexus est: Virgilius uerò eandem ipsam rem hypotyposi delineauit: addidit enim, instant certatim eruere, crebris bipennibus: *quib. uerbis ita res illustratur, ut ante oculos legentiũ fieri uideatur.* Antiquam ornũ.] *singulas huius comparationis partes si æquè expendas, urbi cadenti eas mirum in modum quadrare iudicabis. & primum orni antiquitas præclarè ad urbis uetustatem refertur. unde illud fuit:*

" *Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos.*

Crebrisq; bipennibus instant Eruere agricolæ certatim.] *ad illud refertur*

" *Instat ui patria Pyrrhus, nec claustra, nec ipsi*
" *Custodes sufferre ualent.*

Item ad illud antea prolatum:

" *Vnà ingens Periphas, & equorum agitator Achillis*
" *Armiger Automedon unà omnis Scyria pubes*
" *Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant.*

Eruere *impropriè dixit pro deijcere ἀπὸ συνεκδοχῆς* [?].

Vulneribus euicta Congemuit.] *hæ uoces, ut propriam excisæ arboris significationem non habent, ita mirum in modum apta tralatione orationem exornant. Cic. in 3. de orat. in partit. & Arist. poët. & rhet.*

Acducente dea.] *non displicet, quod in Tib. Donati commentarijs legitur,* adducente dea. *ut occultè se ipse commendet Aeneas à magnitudine animi: qui, & si alij fugerint omnes, ipse tamen, nisi à matre abducatur, solus hostium furori resistere cogitat.*

Abnegat excisa uitam producere Troia.] *τὸ πρέπον. & ad illud Euripidis alludere uidetur in Troadibus ubi Hecuba exciso Ilio negat se uelle uiuere. atq; ita inquit:*

" *φέρ' ἐς πυρὰν ᾄξωμεν. ὡς κάλλιστά μοι*
" *σὺν τῇδε πατρίδι κατθανεῖν πυρουμένῃ.*

Id est ad uerbum ferè:

" *Age in ignem curramus: iustum nanque est mihi*
" *Vrbe hac flagrante me quoq; simul mori.*

Quam quidem sententiam Cicero ijs uerbis protulisse uidetur

detur in fam. Vbi non fis, qui esse cõsueueris, nihil est, quod uelis uiuere: eandem sententiam repetit pluribus uerbis Euripid. in Hecuba sub persona Polyxenæ: ubi certior facta est, se ad Achillis sepulchrum interfectam iri. locus est doctis notiss.

LAMB. Hort. APPARENT.] Respicit ad nubem oculis detractã. Illustrati enim diuino spiritu, omnia prospera & aduersa à Deo proficisci apprehẽdũt: quòd caro excæcata erroris nebula, rectè diiudicare nequit. Inimicaq́.] Dij, quos Venus uelut cõiuratos in Troiæ euersionem ostenderat. Magna.] θεοὶ μεγάλοι, θεοὶ παμφᾶοι. Estq́ amplificatio ineuitabilis potentiæ tantorum hostium. Epexegesis. Tum uerò.] Iam nube oculis detracta, cuius uitio horum nihil hactenus uidere licuerat, cuncta patescunt. Ex imo.] à fundamentis euerti uisa est. Neptunia.] Epitheticũ, à Neptuno & Apolline mœnibus cincta. Verti.] euerti: simplex pro cõposito. Ac ueluti.] Illustrat rem simili, ut nõ narrari, sed cõspectui subijci uideatur. Comparatio autem ex quarto Iliad. Homeri huc accommodata est:

» ὁ δ' ἐν κονίῃσι χαμαὶ πέσεν αἴγειρος ὥς,
» ἥ ῥά τ' ἐν εἱαμενῇ ἕλεος μεγάλοιο πεφύκει
» λείη, ἀτάρ τέ οἱ ὄζοι ἐπ' ἀκροτάτῃ πεφύασι·
» τὴν μέν θ' ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ
» ἐξέταμ', ὄφρ' ἴτυν κάμψῃ περικαλλέϊ δίφρῳ.
» ἡ μέν τ' ἀζομένη κεῖται ποταμοῖο παρ' ὄχθας,
» τοῖον ἄρ' Ἀνθεμίδην Σιμοείσιον ἐξενάριξεν
» Αἴας διογενής ——.

Refert Poëta, Aiacem Telamonium congressum cum Anthemione quodam Simoisio, cum hasta percussisse, ut pectus hominis circa papillam traiecerit. quò uulnere humi procubuerit, ceu alnus, quæ leuis quidem in uliginosa palude nata sit, sed ramos in altum latè in summitate diffuderit Hanc quia carpentarius securibus excidit, ut curru ex ea materia ityn: id est, apsidem siue rotæ circumferentiam conficiat, iacet exporrecta ad ripam amnis: talem strauit fuditq́ Aiax Anthemidem Simoisium. Sed nimis quàm hyperbolicè in re minutula Homerus, ut in omnibus. Multo grauius & aptius noster (si singulas collationis partes expendas) excidiũ urbis ruinam iamiam deorum opera minantis, agricolis certatim arborem securibus excindere instantibus comparat. Cùm ornum antiquã uocat, difficultatem indicat, respiciens ad antiquitatẽ & opes Troiæ. Ornum itaq; in summis montibus, ut uetustate, ita & proceritate conspicuam, è uasta arborum sylua cum Ilio cõponit, quæ non solùm omnes urbes, sed etiã totius Asiæ regna opulentissima, uiribus & opibus florẽs, superabat. Vt agricolarũ certatim instantiũ ui arbor nutat iamiã casura, donec ictibus ad postremum euicta ingenti fragore cadat: ita ne dij quidem ab diruenda urbe à fundamentis destiterunt, donec eam uastarent. Comam.] ramos: metaphora ab animali ad non animal. ut in uulneribus. Et congemuit.] De minori significatione suprà dictũ est. Montibus.] Plinius li. 16. ca. 17. ornum numerat inter eas arbores, quæ peculiariter montes amant, ut & illas præcipuè, quæ resinam gignunt. A

Ducẽte Deo.] Quòd euaserit periculum, id nõ humana opera factum, sed Dei beneficio, ostendit. Respexit ad parœmiam, σὺν θεῷ. Aristoph. ξὺν θεῷ ἐρήσεται. Effertur etiam hunc in modũ, ἐν ἄτερ θεῶ. Et Pindarus Pythionum hymno 5. ὁ θεῶν ἄτερ, ἀλλὰ μοῖρά τις ἄγεν πολύθυτον ἐς ἔρανον. De Arcesilao, qui genus suum ab Heraclidis duxerit. Significaturi aliquid numinis ope fieri, cum Deo fieri id dicimus. Contrà sine Deo, cùm citra Dei fauorem quid eueniat. Macrobius hic, Discedo legit. Deo.] Venere. B Antiqui Venerem marem & fœminam physica ratione crediderunt. Quare Aristophanes eam ἀφρόδιτον uocat. Hac de causa Cyprij eius simulachrum barbatum, teste Macrobio, finxerunt, cui uiri ueste etiam muliebri, & mulieres uirili sacrificabant. Et Caluus, Pollentemq́ deum Venerem, dixit. Deus ἀπὸ τοῦ θεᾶν, contemplando, uel, ut Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ θεῖν, currendo dictus est. Quòd, cùm primi mortales, rerum humanarum adhuc rudes, sydera currere, ac nullo impellente moueri uiderent, ἀπὸ τοῦ θεῖν illa θεὰς dixêre. Flamma inter.] Anastrophe, & endyadis: inter flammas hostiles. Expedior.] impeditus extrahor. Ducta metaphora ab animalibus, quæ pedibus laqueo aut tricis impeditis, difficulter se euoluunt. Ast ubi.] Transitio ad domesticam tragœdiam: & primùm quidem ad pietatem suam erga parentem Anchisen, quem humeris suis urbe efferre cupiebat. Producere.] diutius ducere, extendere, in longum ducere. Memorat interim patris sui pietatem in patriã, cum qua perire, quam saluus & extorris superesse mauult. Neq; senes effœti, neq; princi- C pes, patria excisa priuatam salutem optare debent.

ARGVMENTVM.

Hac oratione Anchises alios ad fugam hortatur: & cur ipse fugere nolit, ratione assignat.

——Vos ô quibus integer æui
Sanguis, ait, solidæq́; suo stant robore uires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ uoluissent ducere uitam,
Has mihi seruassent sedes: satis una superq́;
Vidimus excidia, & captæ superauimus urbi.
Sic ô sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inueniam: miserebitur hostis,
Exuuiasq́; petet. facilis iactura sepulchri est.
Iampridem inuisus Diuis, & inutilis annos
Demoror, ex quo me diuûm pater atq; hominum (rex
Fulminis afflauit uentis, & contigit igni.

NASC. Vos ô quibus integer æui.] adhortatio est, quæ αἰτιολογίαν habet nõ ex ætate simpliciter deductam, sed uel à facultate, uel ab honesto propter ætatem: nam locus iste duplicem ostẽdit sensum. Si enim suos ad fugam capessendã hortatur à facultate, hoc dicit maximã illis esse fugiendi facultatem: quibus solidæ sunt uires, integra ætas, feruidusq́ sanguis: sibi uerò hanc non esse potestatem: cũ propter ingrauescentem ætatem sanguis, uiresq́ sint diminutæ: ideoq́ illis abeundum, sibi uerò manẽdum esse.

Si uerò ab honesto, hoc sentire uidetur, honestius esse, ut iuuenes seruentur, quàm senes. Obseruanda etiam est iteratio illa Vos, uos, quæ non ad cultum, & uenustatem, ut alibi sæpiùs, sed ad necessitatem celeriter fugiendi demonstrandam

A dam posita est. huic loco affine est illud Horatianum in Epodo:

» *Vos, quibus est uirtus, muliebrem tollite luctum*
» *Hetrusca præter & uolate littora.*

Me si cœlicolæ.] *Altera causa est à uoluntate deorū deducta, quibus mortē suam ascribere uidetur ex aperta coniectura: hoc enim ait: sibi satis esse excidium illud urbis sub Laomedonte uidisse: cùm uerò hoc alterum suis oculis cernere sibi contingat, facilè se conijcere sic dijs placuisse, ut una cum imperio & ipse pereat.* Satis una, superq; Vidimus excidia.] *ex afflicta uitæ suæ conditione commiserationem mouet per locum communē: qui tædio, ac satietate rerum aduersarum cupit mori.* Superq;.] *hæc uox, mea quidem sententia, commiserationem auget: nam plenum erat dixisse satis. Seruius tamen interpres* τμῆσιν *asserit, quasi una sit uox satis superq;, & una tantùm significatio.* Sic ô sic positum.] *exaggerat commiserationis affectum à desperatione uitæ, nō quòd non posset, si uellet, uiuere, sed quia putat deos nolle. Inquit enim affamini me ijs uerbis, quibus affari soletis mortuos, cùm à busto recedentes dicitis uale, uale, perinde quasi ego*

B *perierim.* Ipse manu mortem inueniam.] *renouat conquestionem à satietate uitæ* κατ' ἀντίθεσιν: *quæ latet in sensu. Hoc enim innuere uidetur: Vos uiuite, ego moriar manu hostis, non manu mea. alioquin uiri prudentis, rationisq; capacis τὸ πρέπον non seruaret: cuius non est sibi unquam ipsi necem cōsciscere.* Miserebitur hostis.] *est penè hemistichij superioris* ἐπεξήγησις*. Hostis, inquit, misericordia ductus me hac luce priuabit. unde (ut dixi) conquestionis affectus ingens deducitur à tædio uitæ: nam tanto amissæ patriæ dolore premitur, ut uitam cum morte commutare sibi iucundissimum putet: ita etiam in 9. Aeneid. mater Euriali:*

» *Aut tu magne pater diuûm miserere, tuoq;*
» *Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo.*
» Quando aliter nequeo crudelem abrumpere uitam.

Exuuiasq; petet.] *non est obiectio, ut Seruius ariolatur, neq; quasi obiectio: uerum hinc quidem exoriri potest obiectio. igitur insepultus abijci, communisq; sepulchri honore carere non curas? cui statim ipse* προκαταλήψει *occurrit.* Facilis iactura sepulchri.] *exigua iactura est sepultura aut honore sepulturæ, & exequiarum carere. &*

C *fortasse ad Cynicorū sectam alludit: qui se proijci inhumatos non curabant. Cic. in 1. Tusc. quæst. aut illud innuit Euripidis ex Troad.*

» Δοκῶ δὲ τοῖς θανοῦσι διαφέρειν βραχὺ,
» Εἰ πλουσίων τις τεύξεται κτερισμάτων·
» κενὸν δὲ γαύρωμ' ἐστὶ τῶν ζώντων τόδε. Id est,
» *Parui referre mortuos existimo,*
» *Si dentur inferiæ illis ipsis regiæ:*
» *Nanq; hoc inanis fastus est uiuentium.*

Iampridem inuisus diuis.] *alias duas subnectit causas, ut probet nihil esse sibi cur uelit uiuere: altera est ab odio deorum, quod ipsis est inuisus: altera ab ætate, quod propter iam ingrauescētem ætatem cùm sibi, tum alijs inutilis est.* Ex quo me diuûm pater.] *ex pœna, quam passus est, peccatum designat à se commissum: nam cum Venere coiuit: de quo cùm gloriaretur, Iupiter illum fulmine afflauit.*

LAMB. Hort. Vos.] *Principium exhortatione constat, ad fugam quam ab eorum ætate confirmat, quæ idonea est ad res magnas in posterum gerendas: cui opponit senium suum, quo corpore fracto, inutilis diutiùs uitæ sit futurus.* Sanguis.] *In Sanguine, quoniam uitalis calor, uigor & corporis robur est, fit cur senes imbecilles sint, & frigidi, quod per ætatem is exhaustus sit: & quantum reliquum sit, frigeat.* Vos.] *Epanaphora: Vos, quibus uires integræ ad patriam uindicandam, & reddendam posteris aliquando, uigent, quiq; diu uiuere potestis: uos inquam, agitate fugam.* Me.] *Reiectio consilij, à numinis uoluntate, quam à præsentis excidij ratione colligit.* Superauimus.] *superfuimus, ut non libeat patriæ excisæ superesse.* Sic ô.] *Pathos à re & fictione, quasi de se iam sit conclamatum.*

Positum.] *ter conclamate Vale supremum. Solebant corpora aqua frigida ablui primùm, quòd uitalis spiritus inclusus non rarò fallere soleat: deinde per interualla ter conclamare. Quod si ne tum quidem spiritus se proderet, quasi rebus desperatis, rogo imponebantur. Hinc in paræmiam abijt, Conclamatum est: cùm significabimus, nihil superesse spei. Itaq; Anchises de se desperatum esse uolens significare, iubet ter se affatos, è Troia facessere.* Manu.] *Vitam ipse mihi abrumpam, si hostis parcat, nisi quis malit: Ipse hostis manu mortem inueniam. Sed alterum magis placet, ut ad Catonis mortem uiolentam respexisse uideatur.* Miserebitur.] *Hyperbole prouerbialis: non enim temerè hostis commouetur misericordia. Citatur à Suida prouerbij loco, Vel hosti miserandus.* ὅτι κατὰ τὴν παροιμίαν, καὶ ἐχθρὸν ἰδεῖν ἐλεεινόν, ὑπεράμετρον τὸ τι τοιοῦτον τῷ ἀνθρώπῳ. *Meminimus prouerbij in principio huius libri. Erasmus huic esse affine & illud docet, Quod uel ipse Momus probet. Est argumentum à maiori ductum. Si hostis miserebitur, multo iustius Troiani & liberi.* Hostis.] *pro hostes: ex uno plures.* Exuuiasq;.] *ut hosti detracta spolia. Id enim signant exuuiæ, ab exuendo. Dicuntur item animalium, ut serpentum. Et exuuias bibulas dixit Plautus.* Facilis.] *Oratio ab homine prudenti, sed in rebus desperatis mortem optante, profecta. Certè id ætatis mortalibus, de iustis funebribus, de sepultura, de funeralibus parentationibus longè aliter persuasum fuit. Quæ autem sequuntur, plena sunt præfracti spiritus, obstinatiq; animi, sed* φιλοπάτριδος. Demoror.] *detineo, quos iamdudum ferro aut laqueo abruptos oportuit. Addit causam, quòd superis sit inuisus: & confirmat à signo, quòd à Ioue uidelicet fulmine tactus esset: cùm nemo nisi inuisus, & ob scelus, à Ioue irato feriri soleat, ut persuasum erat. Venus Aeneam enixa, interminata fuerat, ne rem ipse cuiquam unquam mortalium proderet. Anchises cùm per incogitantiam id inter contubernales effutiuisset, ab infesto Ioue fulmine percussus memoratur. Sunt qui id ob stuprum Veneris illi accidisse credant. Pathos à debilitate.* Contigit.] *Expolitio. Fulmen nihil aliud est, quàm uentus igneus triotum syderum, qui in terras decidit, qualis plerunque cæca bonis crepitum antecedit. De huius ratione multa Aristoteles, Seneca, Plinius, & alij prodidêre. Stoici fulmen definiebant ualidam incensionem, quæ uehementi impetu, cùm inter se nubes ui uentorum colliduntur, in terras ruat. Nonnulli, conuersionem ignei aëris in terram lapsam. Hinc nascitur fulmen uiolentum, quod Typho appellatur, & ipsum magna ui spiritus deorsum deiectum. Alij fumantem spiritum uocant, qui rupta nube dilabitur. Epicurus dixit, fulmina posse fieri per multos uentorum concursus, conuolutiones, ualidamq; euaporationem. Itaque inter omnes constat, esse uentum.*

detur in fam. Vbi non sis, qui esse cõsueueris, nihil est, quod uelis uiuere: eandem sententiam repetit pluribus uerbis Euripid. in Hecuba sub persona Polyxenæ: ubi certior facta est, se ad Achillis sepulchrum interfectam iri. locus est doctis notiss.

LAMB. Hort. APPARENT.] Respicit ad nubem oculis detractã. Illustrati enim diuino spiritu, omnia prospera & aduersa à Deo proficisci apprehẽdũt: quòd caro excæcata erroris nebula, rectè diiudicare nequit. Inimicaq;.] Dij, quos Venus uelut cõiuratos in Troiæ euersionem ostenderat. Magna.] θεοὶ μεγάλοι, θεοὶ πάμφωοι. Estq; amplificatio ineuitabilis potentiæ tantorum hostium. Epexegesis. Tum uerò.] Iam nube oculis detracta, cuius uitio horum nihil hactenus uidere licuerat, cuncta patescunt. Ex imo.] à fundamentis euerti uisa est. Neptunia.] Epitheticũs, à Neptuno & Apolline mænibus cincta. Verti.] euerti: simplex pro cõposito. Ac ueluti.] Illustrat rem simili, ut nõ narrari, sed cõspectui subijci uideatur. Comparatio autem ex quarto Iliad. Homeri huc accommodata est:

ὁ δ' ἐν κονίῃσι χαμαὶ πέσεν αἴγειρος ὥς,
» ἥ ῥά τ' ἐν εἱαμενῇ ἕλεος μεγάλοιο πεφύκει
» λείη, ἀτάρ τέ οἱ ὄζοι ἐπ' ἀκροτάτῃ πεφύασι
» τὴν μέν θ' ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ
» ἐξέταμ', ὄφρ' ἴτυν κάμψῃ περικαλλέϊ δίφρῳ.
» ἡ μέν τ' ἀζομένη κεῖται ποταμοῖο παρ' ὄχθας,
» τοῖον ἄρ' Ἀνθεμίδην Σιμοείσιον ἐξενάριξεν
» Αἴας διογενὴς ——.
»

Refert Poëta, Aiacem Telamonium congressum cum Anthemione quodam Simoisio, eum hasta percussisse, ut pectus hominis circa papillam traiecerit. quò uulnere humi procubuerit, ceu alnus, quæ leuis quidem in uliginosa palude nata sit, sed ramos in altum latè in summitate diffuderit. Hanc quia carpentarius securibus excidit, ut curru i ex ea materia ityn: id est, apsidem siue rotæ circumferentiam conficiat, iacet exporrecta ad ripam amnis: talem strauit fuditq; Aiax Anthemidem Simoisium. Sed nimis quàm hyperbolicè in re minutula Homerus, ut in omnibus. Multo grauius & aptius noster (si singulas collationis partes expendas) excidiũ urbis ruinam iamiam deorum opera minantis, agricolis certatim arborem securibus excindere instantibus comparat. Cùm ornum antiquã uocat, difficultatem indicat, respiciens ad antiquitatẽ & opes Troiæ. Ornum itaq; in summis montibus, ut uetustate, ita A & proceritate conspicuam, è uasta arborum sylua cum Ilio cõponit, quæ non solùm omnes urbes, sed etiã totius Asiæ regna opulentissima, uiribus & opibus florẽs, superabat. Vt agricolarũ certatim instantiũ ui arbor nutat iamiã casura, donec ictibus ad postremum euicta ingenti fragore cadat: ita ne dij quidem ab diruenda urbe à fundamentis destiterunt, donec eam uastarent. Comam.] ramos: metaphora ab animali ad non animal. ut in uulneribus. Et congemuit.] De minori significatione suprà dictũ est. Montibus.] Plinius li. 16. ca. 17. ornum numerat inter eas arbores, quæ peculiariter montes amant: ut & illas præcipuè, quæ resinam gignunt.

Ducẽte Deo.] Quòd euaserit periculum, id nõ humana opera factum, sed Dei beneficio, ostendit. Respexit ad parœmiam, σὺν θεῷ. Aristoph. σὺν θεῷ ἀρξόντων. Effertur etiam hunc in modũ, ἐκ ἄνευ θεοῦ. Et Pindarus Pythiorum hymno 5. ὁ θεῶν ἄτερ, ἀλλὰ μοῖρα τις ἄγει πολύδωρον ἐς ἔρανον. De Arcesilao, qui genus suum ab Heraclidis duxerit. Significaturi aliquid numinis ope fieri, cum Deo fieri id dicimus. Contrà sine Deo, cùm citra Dei fauorem quid eueniat. Macrobius hîc, Discedo legit. Deo.] Venere. B Antiqui Venerem marem & fœminam physica ratione crediderunt. Quare Aristophanes eam ἀφρόδιτον uocat. Hac de causa Cyprij eius simulachrum barbatum, teste Macrobio, finxerunt, cui uiri ueste etiam muliebri, & mulieres uirili sacrificabant. Et Caluus. Pollentemq; deum Venerem, dixit. Deus ἀπὸ τοῦ θεάω, contemplando, uel, ut Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ θεῖν, currendo dictus est. Quòd, cùm primi mortales, rerum humanarum adhuc rudes, sydera currere, ac nullo impellente moueri uiderent, ἀπὸ τοῦ θεῖν illa θεοὺς dixêre. Flamma inter.] Anastrophe, & endyadis: inter flammas hostiles. Expedior.] impeditus extrahor. Ducta metaphora ab animalibus, quæ pedibus laqueo aut tricis impeditis, difficulter se euoluunt. Ast ubi.] Transitio ad domesticam tragœdiam: & primùm quidem ad pietatem suam erga parentem Anchisen, quem humeris suis urbe efferre cupiebat. Producere.] diutiùs ducere, extendere, in longum ducere. Memorat interim patris sui pietatem in patriã, cum qua perire, quam saluus & extorris superesse mauult. Neq; senes effœti, neq; princi- C pes, patria excisa priuatam salutem optare debent.

ARGVMENTVM.

Hac oratione Anchises alios ad fugam hortatur: & cur ipse fugere nolit, rationẽ assignat.

——Vos ô quibus integer æui
Sanguis, ait, solidæq; suo stant robore uires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ uoluissent ducere uitam,
Has mihi seruassent sedes: satis una superq;
Vidimus excidia, & captæ superauimus urbi.
Sic ô sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inueniam: miserebitur hostis,
Exuuiasq; petet. facilis iactura sepulchri est.
Iampridem inuisus Diuis, & inutilis annos
Demoror, ex quo me diuûm pater atq; hominum (rex
Fulminis afflauit uentis, & contigit igni.

NASC. Vos ô quibus integer æui.] adhortatio est, quæ αἰτιολογίαν habet nõ ex ætate simpliciter deductam, sed uel à facultate, uel ab honesto propter ætatem: nam locus iste duplicem ostẽdit sensum. Si enim suos ad fugam capessendã hortatur à facultate, hoc dicit ma- [illegible] ximè illis esse fugiendi facultatem: quibus solidæ sunt uires, integra ætas, feruidusq; sanguis: sibi uerò hanc non esse potestatem: cùm propter ingrauescentem ætatem sanguis, uiresq; sint diminutæ: ideoq; illis abeundum, sibi uerò manendum esse.

Si uerò ab honesto, hoc sentire uidetur, honestius esse, ut iuuenes seruentur, quàm senes. Obseruanda etiam est iteratio illa Vos, uos, quæ non ad cultum, & uenustatem, ut alibi sæpiùs, sed ad necessitatem celeriter fugiendi demonstrandam.

A dam posita est. huic loco affine est illud Horatianum in Epodo:

Vos, quibus est uirtus, muliebrem tollite luctum
Hetrusca præter & uolate littora.

Me si cœlicolæ.] *Altera causa est à uoluntate deorũ deducta, quibus mortẽ suam ascribere uidetur ex aperta coniectura: hoc enim ait: sibi satis esse excidium illud urbis sub Laomedonte uidisse: cùm uerò hoc alterum suis oculis cernere sibi contingat, facilè se coniicere sic diis placuisse, ut una cum imperio & ipse pereat.* Satis una, superq; Vidimus excidia.] *ex afflicta uitæ suæ conditione commiserationem mouet per locum communẽ: qui tædio, ac satietate rerum aduersarum cupit mori.* Superq;.] *hæc uox, mea quidem sententia, commiserationem auget: nam plenum erat dixisse satis. Seruius tamen interpres τμῆσιν asserit, quasi una sit uox satis superq;, & una tantùm significatio.* Sic ô sic positum.] *exaggerat commiserationis affectum à desperatione uitæ, nõ quia non possit, si uelit, uiuere, sed quia putat deos nolle. Inquit enim affamini me iis uerbis, quibus affari soletis mortuos, cùm à busto recedentes dicitis uale, uale, perinde quasi ego*
B *perierim.* Ipse manu mortem inueniam.] *renouat conquestionem à satietate uitæ κατ' ἀντίθεσιν: quæ latet in sensu. Hoc enim innuere uidetur: Vos uiuite, ego moriar manu hostis, non manu mea. alioquin uiri prudentis, rationisq; capacis τὸ πρέπον non seruaret: cuius non est sibi unquam ipsi necem cõsciscere.* Miserebitur hostis.] *est penè hemistichii superioris ἑρμηνεία. Hostis, inquit, misericordia ductus me hac luce priuabit. unde (ut dixi) conquestionis affectus ingens deducitur à tædio uitæ: nam tanto amissæ patriæ dolore premitur, ut uitam cum morte commutare sibi iucundissimum putet: ita etiam in 9. Aeneid. mater Euriali:*

Aut tu magne pater diuûm miserere, tuoq;
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo.
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere uitam.

Exuuiasq; petet.] *non est obiectio, ut Seruius ariolatur, neq; quasi obiectio: uerum hinc quidem exoriri potest obiectio. igitur insepultus abiici, communisq; sepulchri honore carere non curas? cui statim ipse προκαταληπτικῶς occurrit.* Facilis iactura sepulchri.] *exigua iactura est sepultura aut honore sepulturæ, & exequiarum carere. &*
C *fortasse ad Cynicorũ sectam alludit: qui se proiici inhumatos non curabant. Cic. in 1. Tusc. quæst. aut illud innuit Euripidis ex Troad.*

Δοκῶ δὲ τοῖς θανοῦσι διαφέρειν βραχύ,
Εἰ πλουσίων τις τεύξεται κτερισμάτων·
Κενὸν δὲ γαύρωμ' ἐστὶ τῶν ζώντων τόδε. Id est,
Parui referre mortuos existimo,
Si dentur inferiæ illis ipsis regiæ:
Nanq; hoc inanis fastus est uiuentium.

Iampridem inuisus diuis.] *alias duas subnectit causas, ut probet nihil esse sibi cur uelit uiuere: altera est ab odio deorum, quod ipsis est inuisus: altera ab ætate, quod propter iam ingrauescẽtem ætatem cùm sibi, tum aliis inutilis est.* Ex quo me diuûm pater.] *ex pœna, quam passus est, peccatum designat à se commissum: nam cum Venere coiuit: de quo cùm gloriaretur, Iupiter illum fulmine afflauit.*

LAMB. Hort. VOS.] *Principium exhortationis constat, ad fugam quam ab eorum ætate confirmat, quæ idonea est ad res magnas in posterum gerendas: cui opponit senium suum, quo corpore fracto, inutilis diutiùs uitæ sit futurus.* Sanguis.] *In Sanguine, quoniam uitalis calor, uigor & corporis robur est, fit cur senes imbecilles sint, & frigidi, quod per ætatem is exhaustus sit: & quantum reliquum sit, frigeat.* Vos.] *Epanaphora: Vos, quibus uires integræ ad patriam uindicandam, & reddendam posteris aliquando, uigent, quiq; diu uiuere potestis: uos inquam, agitate fugam.* Me.] *Reiectio consilii, à numinis uoluntate, quam à præsentis excidii ratione colligit.* Superauimus.] *superfuimus, ut non libeat patria excisa superesse.* Sic ô.] *Pathos à re & fictione, quasi de se iam sit conclamatum.*

Positum.] *ter conclamate Vale supremum. Solebant corpora aqua frigida ablui primùm, quòd uitalis spiritus inclusus non rarò fallere soleat: deinde per interualla ter conclamare. Quod si ne tum quidem spiritus se proderet, quasi rebus desperatis, rogo imponebantur. Hinc in parœmiam abiit, Conclamatum est: cùm significabimus, nihil superesse spei. Itaq; Anchises de se desperatum esse uolens significare, iubet ter se affatos, è Troia facessere.* Manu.] *Vitam ipse mihi abrumpam, si hostis parcat, nisi quis malit: Ipse hostis manu mortem inueniam. Sed alterum magis placet, ut ad Catonis mortem uiolentam respexisse uideatur.* Miserebitur.] *Hyperbole prouerbialis: non enim temerè hostis commouetur misericordia. Citatur à Suida prouerbii loco, Vel hosti miserandus. ὅσ' κατὰ τὴν παροιμίαν, κἂν ἐχθρὸν ἐλεῆσαι, ἐκπεπτωκότα τοῦ τό τι περιπεσεῖν τῷ ἀνθρώπῳ. Meminimus prouerbii in principio huius libri. Erasmus huic esse affine & illud docet, Quod uel ipse Momus probet. Est argumentum à maiori ductum. Si hostis miserebitur, multo iustius Troiani & liberi.* Hostis.] *pro hostes: ex uno plures.* Exuuiasq;.] *ut hosti detracta spolia. Id enim signant exuuiæ, ab exuendo. Dicuntur item animalium, ut serpentum. Et exuuias bibulas dixit Plautus.* Facilis.] *Oratio ab homine prudenti, sed in rebus desperatis mortem optante, profecta. Certè id ætatis mortalibus, de iustis funebribus, de sepultura, de funeralibus parentationibus longè aliter persuasum fuit. Quæ autem sequuntur, plena sunt præfracti spiritus, obstinatiq; animi, sed φιλοπάτριδος.* Demoror.] *detineo, quos iamdudum ferro aut laqueo abruptos oportuit. Addit causam, quòd superis sit inuisus: & confirmat à signo, quòd à Ioue uidelicet fulmine tactus esset: cùm nemo nisi inuisus, & ob scelus, à Ioue irato feriri soleat, ut persuasum erat. Venus Aeneam enixa, interminata fuerat, ne rem ipse cuiquam unquam mortalium proderet. Anchises cùm per incogitantiam id inter contubernales effutiuisset, ab infesto Ioue fulmine percussus memoratur. Sunt qui id ob stuprum Veneris illi accidisse credant. Pathos à debilitate.* Contigit.] *Expolitio. Fulmen nihil aliud est, quàm uentus igneus trium syderum, qui in terras decidit, qualis plerunque carbonis crepitum antecedit. De huius ratione multa Aristoteles, Seneca, Plinius, & alii prodidêre. Stoici fulmen definiebant ualidam incursionem, quæ uehementi impetu, cùm inter se nubes ui uentorum colliduntur, in terras ruat. Nonnulli, conuersionem ignei aëris in terram lapsam. Hinc nascitur fulmen uiolentum, quod Typho appellatur, & ipsum magna ui spiritus deorsum deiectum. Alii fumantem spiritum uocant, qui rupta nube dilabitur. Epicurus dixit, fulmina posse fieri per multos uentorum concursus, conuolutiones, ualidamq; euaporationem. Itaque inter omnes constat, esse uen-*

tum. Et persistit Poëta in metaphora cùm eum afflatum: hoc est, flatu ac uento fulminis tactum dicat: id quod sta- *tim luculenter expolit, Et contigit igni. Fulmen aut afflat A aut incendit, aut fundit.*

ARGVMENTVM.

Pertinaciam patris, diligentiamq; suam, ac totius familiæ suæ memorat: qua vsus est, vt patrem ab incœpto reuocaret.

NASC.

Talia perstabat memorans, fixusq; manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, coniuxq; Creusa,
Ascaniusq;, omnisq; domus, ne uertere secum
Cuncta pater, fatoq; urgenti incumbere uellet.
Abnegat, incœptoq; & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortemq; miserrimus opto.
Nam quod consiliū, aut quæ iam fortuna dabatur?
Méne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumq; nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræq; addere Troiæ
Teq;, tuosq; iuuat: patet isti ianua leto.
Iamq; aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natū ante ora patris, patrē qui obtruncat ad aras.
†al. Hocce — †Hoc erat alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis? ut mediis hostem in penetralibus, utq;
Ascaniumq;, patremq; meum, iuxtaq; Creusam.
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma uiri, ferte arma, uocat lux ultima uictos.
Reddite me Danais, sinite instaurata reuisam
†al. nusquā — Prælia: †nunquam omnes hodie moriemur inulti.

Nos cōtra effusi lacrymis.] *rursus conabamur omnes eum à proposito reuocare: & uerbis lacrymæ iungebātur, ut si rationibus flecti nō posset, lacrymis saltē, & gemitu suorū moueretur. Sic enim Oratores facere solent, ut cùm argumētis, rationibusq; efficacissimis usi fuerint, tādem ad effectus mouēdos descendant: & pro necessitate causæ doleant, succenseāt, lacrymentur: ut auditores in quem uelint animi habitū perducant. Illud certè mirum est, quod cùm Aeneas, Ascanius, Creusa, tota deniq; eius familia simul Anchisem rogarent, ut se persuaderi pateretur, ad hanc familiæ coniunctionem exprimendam, oculisq; subyciendam Poëta uerborum coniunctionibus utitur. Est autem schema articulo contrarium, quod Græcè πολυσύνδετον appellatur. ut 3 Georg.*

» *Armaq;, Amyclæumq; canem, Cressamq; pharetram.*

Huc acciri potest illud ex 10. Aeneid.

» *Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux*
» *Dura, per euersæ genitor fumantia Troiæ*
» *Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis*
» *Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.*

Rursus in arma feror.] *mouet commiserationē ex incommodis, calamitatibusq; suis: quibus tantopere premitur, ut mori cupiat.* Nam quod consilium.] *ἀπορολογία est ab inopia consilij, & auxilij deducta: causam assignat, quamobrem mortem optârit, quia nullus esse uidebatur consilio, aut auxilio locus.* Méne efferre pedem, genitor.] *probatæ pietatis filius nō semel, sed sæpiùs patrem monet, bis, atq; iterum hortatur, ut impetum hostium fugiat: omnia tentat, omnem lapidem mouet, ut eum à tam præpostera mente, obstinatoq; animo reuocet. Vnde apertissima elicitur Aeneæ commendatio ab officio pietatis erga patrem: nam cùm iterum arma sumpsisset animo pugnandi, ac moriendi, paterna pietate retentus: Me'ne, inquit, ἐμφατικῶς. perinde quasi diceret, Ego'ne, qui pietatem profiteor, istuc conari queam, ut te relicto ipse abeam? huic affine est illud Ouidij in epist. Hermiones:*

» *Ipsa ego, non longos etiam nunc scissa capillos*
» *Clamabam, sine me, me sine mater abis?*

Et Iuturna in 12. Aeneid.

» *—haud quicquam dulce meorum*

Te sine frater erit. « *Magna uis est in pronominibus istis me, te. locus autē iste de Sophoclis Aiace flagell. sumptus esse uidetur. sic enim ait:*

« *τί γὰρ δεῖ ζῆν μέ, σοῦ τεθνηκότος.*

Huic quoq; persimile illud est Horatianum in 2. libro Carm. ad Mecæn.

« *Cur me querelis exanimas tuis?* B
« *Nec dijs amicū est, nec mihi, te prius*
« *Obire Mecænas,* *mearum*
« *Grāde decus, columenq; rerum.*

Tantūq; nefas patrio excidit ore?] *κατ' ἀντίθεσιν patrem impietatis grauiter arguit, hoc, ut opinor, modo: sic me stringit pietas tua pater, ut sine te hinc abire non possim, tu uerò impius es, & crudelis, tuorumq; saluti parùm consulis: quòd cùm nos sola fuga seruare possis, eo tamen consilio morari uideris, ut nos crudeliter perdas: ueruntamen uno uerbo & patrem excusare, & reprehensionem temperare uidetur, cùm ait, excidit Illud enim ex ore, seu ex lingua nobis excidere dicitur, quod inconsultè profertur, ac nobis penè inuitis, ex ore nostro labi uidetur. In hac penè tota Aeneæ, & Anchisæ contentione Poëta Euripidem procul dubio imitatus est: apud quem Hecuba, & Talthybius itidem mutuò altercantur de profectione. Hecuba negat* C *abire: sed excisa Troia flammisq; consumpta, unà quoq; & ipsa uult perire: Talthybius uerò ipsam increpando ad fugam hortatur. Versus Euripidis extant in Troad. iuxta finem: quorum nonnullos paulò antè adduximus. Satis igitur sit me indicasse locum, ut si quis eos uidere uelit, eò facilè adire possit.* Si nihil ex tanta superis.] *perstat in reprehensione: quam ab æquo, & honesto deducit. hoc modo si ipse mortem negligis, imò potiùs appetis, nec in uita amplius esse uelis: tuorum tamen habenda tibi ratio est: quibus longè antiquior est uita, quàm mors: huc acciri potest affectus ille ex 10. Aeneid.*

Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux «
Dura, per euersæ genitor fumantia Troiæ «
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis «
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem. «

Iāq; aderit multo Priami.] *ut patrē moueat, Pyrrhum iam iam dicit affuturum: ut uerò ipsum magis terreat, illius crudelitatem, atque impietatem exemplo Priami, & Polytæ amplificat. Estque locus ex Euripidis Hecuba desumptus: quem præclarè, atque apposité imita-*

A te imitatus est Poëta. sic enim ait ille:

» ἥξει δ' Ὀδυσσεὺς ὅσον οὔπω
» πῶλον ἀφέλξων σὸν ἀπὸ μαστῶν,
» ἐκ τῶν γεραιῶν χειρῶν ἐρρύων.

ita ad verbum sonant:

» Aderit uerò Vlysses iam iam,
» Pullum abstracturus tuis à mammis,
» Et ex senili manu ui ablaturus.

Hoc erat alma parens.] doloris sui magnitudinem uaria sermonis commutatione cùm admouendam, tùm ad amplificandam commiserationem ostendit: nam modò patrem reprehendit, modò matrem accusat: interdum omnia desperans iterum arma poscit, ut strenuè dimicando honestè occumbat. iam κατ' ἀποστροφὴν sermonem conuertit ad matrem cum honesta reprehensione, nec absque querela: unde ingentem mouet commiserationis affectum per locum communem ex infausto rei euentu, quasi eo consilio de ignibus, telisq; hostium ab ea ipse ereptus fuerit, ut stragem suorum oculis cernat. Nam horrendum est spectaculum (uti antea ex Euripide retulimus) patrem B filij, filium patris cædem spectare: hoc alij πάθ? & præter spem uocant: sanè isti uersus magno cum affectu, ac ingenti cum asseueratione pronunciandi uidentur: alterum plures indicant iterationes: quæ plurimum acrimoniæ habere solent: alterum πολυσύνδετον demonstrat. cuius uis hoc in loco tanta est, quantam paulò antea esse docuimus. Arma uiri, ferte arma.] furit ex desperatione rerum suarum ob patris obstinationem, firmumq; remanendi consilium. Repetitio uocis celeritatem, animiq; ardorem designat. Vocat lux ultima uictos.] innuit se fortiter pugnaturum, tanquam qui salutis suæ nullam spem habeat: nam qui huiusmodi calamitate urgentur, alacriores ad pugnam fiunt, ac fortiùs dimicant. unde illud est:

» Vna salus uictis nullam sperare salutem.

Reddite me Danais] è quibus me mater eripuit. Sinite instaurata reuisam Prælia.] à Græcis: uel sinite ipse instaurando prælia reuisam. Hæc cùm celeritate proferenda sunt, ut agentis illius animi uigor, & uelocitas exprimatur: ad quod uel dissolutio membrorum orationis nos propè iam inuitare uidetur. Nunquam omnes C hodie.] τὸ πρῖκον hominis irati.

LAMB. Hort. TALIA.] Talibus dictis perseuerabat in moriendi consilio: ut neque lachrymis, neque precibus à pertinacia dimoueri posset. Fixus.] obstinatus. metaphora in expolitione. Nos contrà.] Diuisio, qua Tragicam domestici luctus faciem exponit. Omnis.] Metonymia. Abnegat.] se excessurum nobiscum: quippe indecorum pariter & turpe seni. Abnegare.] usurpauit, pro constanter negare, propria significatione. Nam abnegamus fidem, pietatem, quam maximè profiteri conuenit. Vertere.] pro subuertere: mutatio figuræ est. Effusi lacrymis.] pro, effusi in lachrymas, seu effusis lacrymis: Hypallage. Sedibus.] Decorè, fingit patrem sedentem: quippe senem decrepitum, & per ætatem inualidum. Hæret obstinatus in destinato consilio, & sella, è quorum neutro potest dimoueri. Quod consilium] Quo consilio, quid tentarem dubius eram: patre'ne relicto reliquorum saluti consulerem, an cum eo omnes in præsens discrimen conijcerem. Méne.] Principium abruptum. Et decorè patrem amanter & piè obiurgat de obfirmata pertinacia, facti turpitudine proposita: quòd omnes in præsentem mortem nullo suo commodo aut salute temerè præcipitare, quàm suorum incolumitati consulere malit. Te posse relicto.] Reiectio ab indecoro & turpi. Hortatus fuerat Anchises suos ad fugam. Quid æquè turpe, aut magis alienum ab officio filij, quàm relicto ad cædem patre fuga sibi & suis consulere? Efferre.] Miosis, nedum fugere. Nefas.] ut te authore, facinus nefarium à nobis, haud cura impietatis notam, in te perpetretur. Patrio.] À persona. Patris est, filium ad honestum & pietatem exhortari. Si nihil.] Refutat ratiocinationem patris, minus aptè conclusam: unde infert, ne se quidem fugere debere. Si dij uoluissent me diutiùs superesse incolumem, hanc mihi seruassent urbem. At patriam exciderunt. Concludit Aeneas, iuxta hanc ratiocinationis formulam, neminem patriæ euersæ superesse debere. Proinde neque se, neque uxorem, neque liberos seruari debere: quasi uerò cum captis urbibus uel fatali quadam necessitate omnibus occidendum, uel honesta fuga superstitibus præclusa esset: id quod refutat, etsi ab animo patriæ amantissimo sit profectum. Sedet.] Si stat sententia, te & omnes tuos unà cum urbe deleta internecione delere: est, ubi erit moriendum, locus. Iamq;.] Terret ab exemplo Priami, & recentis authore cædis. À maiori: Si regi nihil pepercit, ne tibi quidem est parsurus. Addit amplificationem crudelitatis, à personis, re & loco. Ita uno uersu multa simul proponit, quo senem à sententia deducat. Natum.] Pathos à sua persona. Patris.] À relatione, affectus uehementer ad mouendum accommodatus. Aras.] À loco. Et necessariò hos affectus adhibet, quòd nulla æquè argumenta efficacia sint ad obstinatiam animi paterni retundendam. Hoc erat alma parēs.] Exornatio, ab auersione ad matrem Venerem. Prius mihi fuisset, pugnando fortiter hostium telis oppetere: quàm meorum, quos in uita charissimos habeam, cædem ante oculos obtueri. Ergo rei indignitas à causa finali ducta est, quòd per speciem beneficij maioribus miserijs seruaretur. Penetralibus.] Indignum à loco: quam rem amplificat gradatione. Cernam hostem in penetralibus, Ascanium mactari, patrem trucidari, uxorem perimi, & hos in mutuo sanguine uolutari. Ecquid his indignius potest excogitari? Ascaniumq;.] Polysyndeton. Mactatos sanguine cernam?] Atrocitate dictionis rei indignitatem exaggerat. Nam uerbum Mactare cùm propriè ad oues & alia bruta animantia, quæ cæduntur, pertineat, remota metaphora tragicum per se exitum multo atrociorem efficit. Arma uiri.] Animi rebus desperatis concitati solatium, uindicta est. Ita ingenium humanum uindictæ cupidum est, ut dolor & pœna, si non in uniuersum tollantur, certè leniantur, contemnanturq;, si certa illorum uel spes sit, uel supplicium sumptum sit. Vt terrorem patri inijciat, uult se in certam mortem præcipitare, sed non sine strage hostium. Arma.] Mixti pedes mirum quàm impetum concitati animi subijciunt: neque uerò minus repetitio uocis Arma. Lux.] Vltimus dies: synecdoche. Et sine peroratione abrumpitur oratio, id quod res trepida postulat.

A

ARGVMENTVM.

Cùm arma ſumpſiſſet Aeneas, vt rurſus cum Græcis vltimam pugnam iniret, lacrymis, & eiulatu Creuſæ paululùm retinetur, cùm interea monſtrũ è cœlo oritur, quod Aſcanij felicitatem portendebat, quo viſo Anchiſes illicò ſe Aeneæ voluntati ſubijcit.

Hic ferro accingor rurſus, clypeoq́ ſiniſtram
Inſertabam aptans, meq́ extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniunx
Hærebat, paruumq́ patri tendebat Iülum.
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquã expertus ſumptus ſpẽ ponis in armis,
Hanc primum tutare domum, cui paruus Iülus,
Cui pater, & cõiunx quondã tua dicta relinquor?
Talia uociferans, gemitu tectum omne replebat.
Cùm ſubitum, dictuq́ oritur mirabile mõſtrum.
Namq́ manus inter, mœſtorumq́ ora parentum,
Ecce leuis ſummo de uertice uiſus Iüli
Fundere lumen apex, tactuq́ innoxia †molli
Lambere flamma comas, & circum tẽpora paſci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemq́ flagrantem
Excutere, & †ſanctos reſtinguere fontibus ignes.

†al. molles

†al. ſacros

NASC. Hic ferro accingor rurſus.] *Poëtã admirãtur nõnulli cur ſæpiùs dicat Aeneã arma ſumere, cùm illum armis exui nuſquam dixerit: multi etiam illum reprehendũt ignorãtes μακρολογίαν illã à poëtis euitari: quæ cùm nihil ponderis orationi affert, tũ maximè decorem aufert: quam ſummoperè euitandã uel Cicero ipſe in rhetor. admonet. Satis enim dilucidè intelligi poteſt, ſi ſæpiùs arma ſumpſerit Aeneas, eum etiam ſæpiùs arma depoſuiſſe.* Ecce autem complexa pedes.] *hæc muta perſuaſio eſt: quæ non uerbis fit, ſed rebus. Nam Creuſa, cùm uel propter doloris magnitudinem, uerba ſibi ad perſuaſionem deeſſe uideret, uel ea potiùs, ſi protuliſſet, inania fore cognoſceret, ad pedes coniugis ſe deijcit, eiq́ natum, cuius ſalutem, ſi abijſſet, prodebat, oſtendit. Quæ quidem in re maior plerumque uis ineſſe quàm in oratione ſolet: magis enim quandoque ſpectacula mouent quàm uerba. atq́ illud eſt, quod Cicero in partit. diſputat, fidem non uerbis tantùm, ſed rebus etiam fieri: quamobrem cùm cauſam quandam peroraret, ut ipſe in orat. teſtatum reliquit, filium paruulum ſuſtulit quo uagiente, ipſoq́ lacrymante, fletu, ac lamentatione totum forum completũ eſt.* Si periturus abis.] *perſuadet à iuſto, ab honeſto, & ab utili per complexionem: quæ Græcis δίλημμα appellatur: hoc modo, aut omnino tibi pereundum eſſe putas, aut aliqua ſalutis tibi ſpes ineſt. Si pereundum eſt tibi, pereamus unà omnes: ſi qua ſalutis tibi ſpes pugnando remanet, tutare primum familiam tuam hoc iuſtum, hoc honeſtum, hoc utile eſt. non diſsimilis eſt affectus Alcynoës apud Ouid. in 11. Metamorph. cùm ait:*

» *Quod tua ſi flecti precibus ſententia nullis*
» *Chare poteſt coniux, nimiumq́ et certus eundi,*
» *Me quoq́ tolle ſimul: certè iactabimur unà.*

& quæ ſequuntur. Cui paruus Iülus.] *cum interrogatione, & affectu maximo. quale illud eſt ex quarto Aeneidos:*

» *——cui me moribundam deſeris hoſpes?*
» *Hoc ſolum nomen quoniam de coniuge reſtat.*

Huius etiam loci quædam imago eſt apud Eurip. in Iphig. in Aulide, ubi hunc in modum Clytemneſtra loquitur:

» Ἀλλ' ἄμυνον ὦ θύγατερ, σὲ τ' ἐμῶ ἀνεμπέσειν
» τῶν λεχθεῖσαν ἀμαρτιῶν.

Sed uidetur Homerũ imitatꝰ in ſexto Iliad. ubi Andromache Hectorem maritum ſuũ non abſq́ lacrymis alloquens, eadem ferè querela utitur. Trifariam uerò commiſerationẽ mouet, primùm ab ætate: id eſt, ab infantia nati, & à ſene-

ctute patris: deinde à ſexu, & ab affinitate, ſeu ab uxoria coniunctione, quod fœmina, & coniux à uiro deſeritur: quod filius patrem, pater filiũ ab hoſtibus necãdum relinquit. Talia uociferãs.] *πάθος.* Ecce leuis.] *prodigiũ exortũ deſcribit: quod Aſcaniũ regem futurum portendebat.*

B

Nos pauidi trepidare metu.] *πάθος à timore.*

LAMB. Hort.

Hic ferro.] *Cataſtrophe ſuperioris loci, planè Tragici, quæ triſtem uxoris complorationem propter mariti diſceſſum exprimit, ne quis locus luctu uacet. Lorum ſcuti dicit, τελαμῶνα à Græcis appellatum, inter quod & ſcutum inſeritur læua manus. Homer. Iliad. 2. ἐϋ δέ οἱ ἀμφὶ στήθεσσι τελαμῶν ἀργύρεος ἀμφιβόλος —. Ferrum, materia pro re confecta.* Complexa] *Pathos à geſtu uxoris, & ætate. Obiectu enim pueri, facilè præferocem ſpiritum à deſtinato & præcipiti conſilio auertit.*

Tendebat.] *obtendebat.* Si periturus.] *Pathetica oratio, quæ affectus piæ cõiugis in maritum arguitur, cùm fortiter & honeſtè mauult cum eo omnia extrema ferre, quàm turpiter abſq́ eo ſupereſſe. Conſulit à pio, ut ſi quam ſpem in armis ſuis habeat, domum, liberos, patrem & uxorẽ tueatur.* Paruus.] *Pathos ab ætate* Coniunx.] *A neceſſitudine coniugali.* Talia.] *Occaſionem memorat, quæ fuit Anchiſæ oblata ad capeſſendam fugam, prodigium: unde futurarũ rerum interpretatione collecta, deorum uoluntatem apprehendit & ſequutus eſt. Ex hoc loco & alijs colligunt quidam, Anchiſen nõ ignarum fuiſſe uaticinandi & ſcientiæ auguralis. Et in littore quatuor equos oblatos, in nomen pacis & belli uertit.* Vociferans.] *Vociferatio hæc non tàm ad indignitatem rei, quàm ad ægritudinem & dolorem referenda eſt.* Tectũ.] *pro domo, ſynecdoche.* Monſtrum.] *prodigium. Sunt autem monſtra, quæ præter naturam fiunt aut naſcuntur. Alioqui monſtra ſunt, præſenſiones & prædictiones rerum futurarum, authore Cicerone, quæ futura denunciant, oſtendunt & portendunt. Hinc oſtenta, portenta & prodigia. Et in eo ſignificato hoc in loco uſurpauit Poëta. Prodigium enim erat, quod citra noxam caput pueri ita flagraret, ut non læderetur. Portendebat enim regnum puero, & diadema regium capiti aliquando imponendum. Vnde accidit, cur Anchiſes mutato in diuerſum conſilio, illicò oſtento acquieſceret. Atq́ haud ſcio an pontificatum maximum illi portenderit, quòd ſacerdotium quidam illi poſtea hæreditarium traditum in Italia ferunt, ne paterni regni portione defraudatus per ſecundas nuptias diceretur. Sunt qui putent, oſtentorum uires*

C

in noſtra

A in nostra esse potestate, & ut quæque accepta sint, ita ualere. Docet id Plinius multis exemplis, lib. 28. cap. 2. Inter ignium miracula recensentur repentini ignes in aquis & corporibus humanis, qui interdum etiam ambustione præsentaneam pestem adferunt. Simili modo Seruio Tullo, puero adhuc, dormienti in regia, ex capite flamma emicuit, & citra nocumentum arsit, donec unà cum somno abiret. Quam rem Tanaquil ita interpretata fuit uiro, ut is puer aliquando ornamentum, lumenq; & præsidium regiæ esset futurus. Cæterùm hic extinguit, illa restingui prohibuit: & uterq; ignis regnum denunciabat. Repentini ignes priscis sacri erant. Ora.] in conspectu. Lumen.] flammam: zeugma, Apex uisus, & flammis: estq; expolitio synonymiæ. Apex.] Apex propriè erat uirgula lanata: hoc est, in cuius extremitate in summo flaminis pileo, parū lanæ erat, quod primùm ferunt ab Ascanio Albæ institutum. Valerius Maximus de Sulpitio: Apex inter sacrificandum prolapsus, sacerdotium abstulit. Et pontificum infula ita appellari potest. Metaphoricè pro parte uerticis, & summitate acuminata rei cuiuslibet. Transfertur ad summam authoritatem: Apex senectutis, est authoritas. Lambere.] leuiter tangere: ab animato ad non animal: hoc est, ad ignem: ut & pasci. Trepidare,] modus pro modo. Excutere.] Sic Liuius de Seruio Tullio, cuius caput ardere uidebatur: Cùm quidam familiarium, aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; tumultu, moueri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset: mox cum somno & flammam abiisse. Sanctos.] castos, inuiolabiles. Macrobio, sacros, quasi diuinitùs profectos. Fontibus.] aqua: synecdoche.

ARGVMENTVM.

Viso prodigio Anchises lætatur, attollensq; manus Iouem precatur, vt omen confirmet, sibiq; ipsis opē ferat: expleta precatione signum è cœlo confirmationis prosperum apparet.

B

NASC.

At pater Anchises oculos ad sydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum uoce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos, hoc tantum: & si pietate meremur:
(al. omina) Da deinde auxilium pater, atq; hæc omnia firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoq; fragore
(al. vmbras) Intonuit læuum, & de cœlo lapsa per umbram
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere sylua,
(al. limine) Signantemq; uias: tum longo† limite sulcus
Dat lucem, & latè circùm loca sulphure fumant.

IVPPITER omnipotens.] εὐχή: i. precatio est: qua duo petit: respici oculis Iouis, & adiuuari: sed utrunq; sub conditione petit: si res mortalium illi curæ sunt, quod negant Epicurei: & si ipsi ob pietatem aliquid mereantur, facultatem in eo esse ostendit, quem omnipotentem appellat. Verum quia aliud est posse, aliud uelle: sub ea conditione Iouem precatur, si hominum precibus flecti, & bonorum merita premio afficere consueuerit. unde latissimus est Theologo disputandi campus. Hoc tantum.] quia intuentes dij adiuuant. unde illud est:

20 ——atq; oculos Rutulorum reiicit aruis.

Cuius rei non ignarus Anchises petit hoc tantum: id est, à

C Ioue respici. Atq; hæc omnia firma.] quia oportebat augurium ex simili confirmari: uideto Seruij cōmentaria: quamobrem alterius augurij descriptio sequitur.

Intonuit læuum.] felix, faustumq; signum: nam apud Rom. (ad quorum auguralem disciplinam procul dubio alludit) quæ à læua cœli parte ueniunt signa, hoc est, ab occidente, prospera sunt: quæ uerò à dextra, id est ab oriente, infausta: apud barbaros felicissima. Illā summa super.] fortasse alludit ad stellam: quæ à nece Iulij Cæsaris septem perpetuis diebus fulsit: Tranquill. in Cæsare. sed aut de stella crinita intelligendum est, aut una est de facibus. Sunt enim quædam stellæ, quæ faces appellantur. Plin. lib. 2 nat. hist. cap. 26. Cernimus Idæa clarā.] huius prodigij significationem egregiè, atq; optimè Seruius explicauit.

LAMB. Hort. ANCHISES.] Innuit se prodigij uim intelligere: quare lætus deos precatur, ut firmū id aliquando præstet, quod significabatur. Et Aeneas decorè inter narrandum, iudicium suum supprimit: ut qui ne ipse quidem tum fatorum suorum esset præscius. Cœlo.] ad cœlum. Meremur.] A meritis suis, & uerecunda commendatione pietatis.

Vix.] Confirmatio ostenti, & comprecationis à signo auspicato: hoc est, omine insequuto. Erat id tonitruum læuum. Etenim leua fulmina ac tonitrua fausta omnia portēdebant. Estq; altera causa, cur filio ad fugam consentiat. Ex augurū disciplina erat, ut cùm unum omen satis non esset, id alio cōfirmaretur: id quod hic obseruauit Poëta. Hetrusci cœli faciem in XVI partes ità secabant, ut octo ab ortu sinistras, ac totidem dextras finirent. Et quia læua mundi pars ortus est, læua fulmina fœlicia esse uoluēre. Dionysius testatur, augures eam mundi partem, unde sol cæteriq; planetæ oriuntur, spectare solitos. Sed & omnia ad septentrionem uergentia auguria captantibus sinistra esse. Constatq; septentrionalem partem nobis esse eminentiss. Quare stultis mortalibus persuasum fuit, tum eam potentiorem esse, tum auguria inde profecta, efficaciora, melioraq;. Stella.] Tertia causa, ostentum cæteris prodigiosius: cometa, quam periphrasticè stellam trahentem facem: id est, lucidam caudam uocat. Hæc fugæ uiam monstrat. Læuum.] nomen pro aduerbium. Idæa sylua.] sylua hic Iouis delubrum erat, sacrarium & ara, teste Homero. Ida nomen habet ab illa quæ in Creta est, ubi Ἰδαῖον ἄντρον est, καὶ ὄρος, à quo Ἰδαῖοι δάκτυλοι dicti: & ἰδαῖον, ψυχρόν. & ἴδη, παρὰ τὸ σύμφυτον. Appellata Ida existimatur à nympha, quæ Iouem aluerit. Mons autem est, & sylua Troadis. Adiacet Scamandro Ida amnis, primùm Gargarum appellatum: nam Gargara, urbs Troadis, fuit initio in summitate Idæ, à Gargaro Iouis filio denominata, & Larissæ in Sicilia. Ipsum gentile nomen Gargareus. Plutarchus prodit ἐν τῷ περὶ τῶν ποταμῶν, hoc ipsum: in Ida nempe Iouis & matris deûm aras esse: & de nominis mutati ratione hanc refert historiam. Aegesthius quidam Diospori adamabat puellam, ex qua sustulit Dactylos

Idæos appellatos. Et cùm illa in adyto Rheæ desipuisset, eius honoris causa Aegesthius de illius nomine montem Idam nuncupauit. Addit idem, lapidem Cryphium ibi gigni, qui solùm in deorum mysterijs conspicuus sit: unde etiam nomen factum. Sunt & ἱερὸν οἱ μετέωροι λόγιοι, teste Suida. Quidam authores sunt, teste Strabone in 13. Idam ab Ilio stadia triginta absuisse. Nec Troiam eandem esse, quæ sua tempestate uisebatur, cùm ea longiùs & humiliori loco sita esset, à monte, quàm uetus illa. Est autem Ida figura scolopendri ita posita, ut ipsa summitate in mediterranea excurrat, ac circa Zeliam rursum sidat: inde propè Lectum oppidum in Aegæum pelagus excurrat. Arguit ostentum, collectos Idam petituros. Limite.] *Ducta est metaphora ab agrorum cardinibus, in quibus propriè limites sunt uiæ & termini,* A *qui transuersim agros diuidunt. Limis transuersus. Persistit in metaphora, cùm addit,* sulcum dare lucem, *nec ab allusione recedit.* Sulphure.] *Quòd fulgura & fulmina sulphuris odorem habeant. Sed & ipsa coruscatio planè sulphurea est. Sulphur ignem diuinum esse putant. Hinc Græcis θεῖον utrumque signat, & diuinum & sulphur: quod Hesychius οὐράνιον πῦρ rectè interpretatur, ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Itaque in sulphureo fumo fulmen Iouis agnoscit: quo admonitus, ab obfirmato consilio cedit. Quare disertè attexit, tum demum uictum patrem, & sanctum sydus adorasse. Iam illud item tenendum est, sydus positum esse pro stella, cùm alioqui signum significet, quod ex multis stellis compositum est.*

ARGVMENTVM.

Victus augurio Anchises, cedit, & filio se comitem parat.

Hic uerò uictus genitor, se tollit ad auras,
Affaturque deos, & sanctum sydus adorat:
Iã iã nulla mora est, sequor: & quà ducitis, adsum.
Dij patrij seruate domum, seruate nepotem:
Vestrũ hoc auguriũ, uestroque in numine Troia est,
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso.

NASC. Se tollit ad auras.] *Surgit. & est ex augurũ disciplina tractum: qui obseruatis auspicijs statim de templo: id est, augurali loco recedebant. nisi forte mauis legere ad aras. nam sequitur: Affaturque Deos.* Iam iam nulla mora est.] *quem nec preces, nec pietas nati, nec periculum mortis mouere potuerant, ut abiret, augurium mouet, abitionemque ipse accelerat.* Dij patrij.] *κατ' ἀποστροφὴν dijs gratias agit: eorumque rursus augurium implorat.* Vestrum hoc augurium, uestroque.] *παρονομασία ex uarietate eiusdem nominis casuum.*

al. aras.

LAMB. Hort. Iam.] *Assentitur prodigijs: id quod synonymiæ expolitiones ostendunt. Nulla mora est iam amplius: sequor, adsum, quocunque ducitis: cedo equidem, nec recuso ire tibi comes.* B Dij patrij.] *pia precatio cõmendantis in abitu dijs patrijs, domũ & familiam: in primis autem Iülum, quando omnino excedendum est, ut eum seruẽt incolumem.* Dij patrij.] *θεοὶ πατρῷοι, ijdem erant qui penates: quos & patrios penates, & Magnos subin appellat: de quibus aliàs annotatum est.* Vestrum.] *Agnoscit prodigium, non fortuitum, sed à Dijs profectum, eoque se moueri ad deserendam rebus perditis patriam.* Numine.] *potestate, seu arbitrio. Et epanaphora intendit affectus.*

ARGVMENTVM.

Patrem hortatur, vt humeros suos ascendat, eique cùm in prospera, tum in aduersa fortuna se præstò futurũ pollicetur.

Dixerat ille: & iam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æstus incendia uoluunt.
Ergo age chare pater ceruici imponere nostræ,
Ipse subibo humeris: nec me labor iste grauabit.
Quò res cunque cadẽt, unum, & commune periclũ,
Vna salus ambobus erit: mihi paruus Iülus
Sit comes: & longè seruet uestigia coniux.

NASC. Et iã per mœnia clarior ignis Audit.] *Crepitus ignis rationem habẽs obiectũ oculorum ad auritum sensum transtulit.* Ergo age chare pater.] *Aeneæ ad patrem adhortatio pietatis plena. Adhortatur autem eum sic, quasi ascensum differre uideatur: nã hanc uocem ergò orationi semper (ut auctor est Donatus in Terent.) iungere solemus, cùm hortamur hominem tardè aliquid agentem. Terent. in Adelph.*

" *Ergo propterea te sedulò & moneo, & hortor,*
" *Ne cuiusquam te misereat quin spolies.* & reliqua.

Nec me labor iste grauabit.] *tædij, laborisque suspicionẽ aufert. unde quanta sit sibi erga parẽtem pietas, liquidò demonstrat.* Mihi paruus Iülus.] *καθ' ὑπόληψιν omnes prorsus difficultates occupat, quas obijcere potuisset Anchises: ego senex filius puer, uxor fœmina hoc iter tanta cum celeritate, quanta nunc opus est, conficere non poterimus: quas etiam mira breuitate dissoluit. ego tollam te pater in humeros: Ascanium dextra traham: uxor uestigia mea sectabitur.* Longè.] *ualdè. ut apud Sal. longè mihi alia mens est,* C *patres conscripti: non enim conuenit, ut uxor à longè uirum sequatur.*

LAMB. Hort. Clarior.] *Amplificat horrorem, ut præcipitantiùs fugiat. Nam per moram præsentius periculum in uniuersum omnibus imminebat.* Auditur.] *Licet ignis ocualis tantùm & tactu percipitur: ad sensum communem tamen æstus incendij, uenti fragorem excitans, auditu apprehenditur. Aestus propriè est, Solis flagrantia. Transfertur & ad motum fluctuum, & turbulentam rerum agitationem: Furit æstus arenis. & æstum animorum dicimus.* Ergo age chare pater, &c.] *Exordiũ exhortatione constat, ut humeris imponatur: illustri & memorabili pietatis exemplo in patrem, liberos & coniugem, omnibus contemptis periculis, in quibus medius uersatur. Diligenter orationis œconomia obseruanda est, in qua partitur officia ex æquo omnibus. Primùm parenti, ne is humeris imponi grauetur: se oneri successurum.*

A *ferum. Extenuat laborem à facili & periculorum contemptu. ὅτι μικρὸν κακὸν ἡγεῖται. Iülo mandat, ut patri comes eat. Vxori imperat, ut præcedentem ex interuallo sequatur. Ad postremum famulis edicit, ut itineribus diuersis in constitutum locum conueniant. Et omnia hæc artificiosè & decorè ita digerit, ut rei præcipui breuia & concisa commata attemperentur. Ac ne quid ad absolutam pietatem principis præstantissimi desideretur, sacrorum curam patri mandat: & causam addit:* Quò res cunque cadent.] *Tmesis: Vtcunque fortuna cadat, commune erit periculum & salus.*

ARGVMENTVM.

Habita ratione salutis filij, patris, & vxoris, ne famuli quidam erant relinquendi. Locum igitur illis describit, quo vt conueniant, velit. Ipse verò sublato in humeros patre, apprehenso manu filio, obseruante illius vestigia vxore, graditur.

Vos famuli, quæ dicam, animis aduertite uestris:
Est urbe egressis tumulus, templumque uetustum
Desertæ Cereris: iuxtaque antiqua cupressus,
Relligione patrum multos seruata per annos.
Hanc ex diuerso sedem ueniemus in unam.
Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates.
Me bello è tanto digressum & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine uiuo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, subiectaque colla
Veste super, fuluique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri: dextræ se paruus Iülus
Implicuit, sequiturque patrem nō passibus æquis.
Ponè subit coniunx: ferimur per opaca locorum,
Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis,
Suspensum, & pariter comitique onerique timētem.

NASC. Vos famuli.] *ἀποστροφὴ: sermonem conuertit ad famulos: quos ut attentè audiant, quæ ipse dicturus est, admonet: doceteque præmissa descriptione, locum quò uult ut omnes conueniant.*

B Est urbe egressis.] *τοπογραφία: loci descriptionem aggreditur: & signa apponit, templum uetustum: uetusta cupressus: huiusmodi locorum descriptiones interdū non poëmata solùm exornant, uerumetiam nescio quid ἐνάργειας orationi addere solent.* Tu genitor cape sacra manu.] *Auditorum beneuolentiam sibi conciliat ex optima animi sui conscientia, & ex reuerentia, quam exhibere uidetur Dijs: quos pollutus cæde, manibus contrectare non audet, donec uiuo flumine lotus cæde fuerit expiatus: unde illius etiam occulta laus elici potest à fortitudine: qui in teterrimo bello multos occiderit, indeque ipse illæsus abierit. Expressit autem morem priscorum: qui aliquo crimine polluti, aqua uiua se expiabant: cui rei tantopere tribuebant, ut ne sacerdotes*

C *quidem priùs ad sacra accederent peragenda, quàm aqua se fluuiali abluissent. Scriptum reliquit Dionysius Halicarnass. antiq. libro primo, Herculem, occiso Caco, Ioui inuentori sacra facturus in Tyberi flumine se abluisse, ut cædis crimine se expurgaret. Homerum imitatus fuisse uidetur, qui Iliad. ζ. Hectorem inducit negantem matri licere sibi puluere, & cæde fœdato Ioui libare uina, aut preces effundere. sic ille ait:*

> χερσὶ δ' ἀνίπτοισιν Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
> ἅζομαι· οὐδέ πῃ ἔστι κελαινεφέϊ Κρονίωνι
> αἵματι καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχετάασθαι.

id est,

> *Nec manibus libare Ioui me ardentia uina*
> *Sanguine fœdatis æquum est: nec Iuppiter audit*
> *Turpia sanguineo pollutos corpore tabo.*

Latos humeros.] *Laudat se à fortitudine corporis: nam humerorum latitudo in homine maximum est roboris signum. unde illud est de Darete ex 5. Aeneid.*

> *Ostenditque humeros latos, alternaque iactat*
> *Brachia.*

Dextræ se paruus Iülus.] *Factū exprimit, & causam: non enim poterat passibus æquare patrem, quia puer erat.* Ferimur per opaca locorum.] *Quia domus Aeneæ longè ab arce remota in sylua posita erat. Itaque rei fidem facit à qualitate loci: nulla siquidem alia ratione hostes euitare potuisset, nisi per loca auia, arboribusque occlusa iter habuisset.* Nunc omnes terrent auræ.] *πάθος & à timore: qui non ex animi illius imbecillitate (nam paulò antè dixerat:*

> Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant
> Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij.

Sed ex nimia in suos charitate fiebat: non enim sibi, sed patri, sed nato, uxorique timet. Locus igitur misericordiæ communis esse uidetur, per quem de suorum salute magis, quàm de sua se commoueri ostendit.

Est urbe egressis tumulus.] *Amplificatio à descriptione loci. Describit autem templum Cereris, à uetustate & adiunctis, tumulo uidelicet & cupresso: quam & ipsam à uetustate & religione circumscribit. Nec ratione caret, quòd templum Cereris extra urbem collocat: frumentum enim, & molendi, eiusque conficiendi ratio, illius inuenta sunt. Neque uerò dubium est, quin hac fani descriptione aliud quiddam spectarit Poëta, quòd tam euidenter sit adhibita: sed cupressus ob funestam naturam mirè huc quadrat. Est enim sacra Diti, & funebre signum ad domos funestas, maximè nobilium apud Romanos. De hac in tertio plura dicemus. Claud. lib. 1. de rapt. Proserp. Cererem quondam è Sicilia huc se contulisse testatur:* LAMB. Hort.

> *Hæc sedes augusta deæ templique colendi*
> *Relligiosa silex, densis quam pinus obumbrat*
> *Frondibus, & nulla lucos agitante procella,*
> *Stridula coniferis modulantur carmina ramis,*
> *Terribiles intus thyasi, uesanaque mixto*
> *Concentu delubra gemunt, ululatibus Ide*
> *Bacchantur, timidas inclinant Gargara syluas.*

Antiqua.] *nō senuit cariē. Videtur hoc phanū Cere-*

res 25. stadijs à Scamandro abfuisse, si situm loci spectemus diligenter. Religio.] Ab arboris religione. Tu genitor.] Religiosè se profanatum nocturna cæde agnoscit. Nam fas non erat, pontificem, qualem Aeneam fingit, nisi manibus lotis sacra attingere. Itaque patri negotium contrectandi sacra mandat. Sic & post Caietæ nutricis funus, cùm sub accessum in Italiam Iouem & Phrygiam matrem inuocaret, hoc ipsum factitauit. Illud autem prætereundum non est, quod Aeneas dijs superis sacrificaturus, totum corpus aqua abluat: cùm Dido, adeóque ipse sacrum dijs inferis facturus, tenui aspersione contentus sit: Dic, inquit, properet fluuiali aspergere lympha.

Patriósque.] πατρώους θεὸς, quos modò appellauit deos patrios. Me uerò.] Agnoscit, ut dixi, cæde nocturna se pollutū. Atque ea causa est, cur patri deos penates religiosè commendet. Flumine uiuo.] aqua fluenti, quam Dido in quarto, eandem fluuialem lympham uocat. Liuius libro primo, Decad. 1. Quin tu, inquit, uiuo perfunderis flumine? In infima ualle præterfluit Tybris. Hæc fatus.] Narrat fugam suam, quam etsi copiosè, ornatè ac dilucidè Poëta ordine explicat, uidetur tamen non inutile, breuiter hoc loco annotare, quid Græcorum quidam de illa literis prodiderunt: licet alio loco de eadem re fusiùs dicturi simus. Sunt enim adeò diuersa, ut δὶς διὰ πασῶν ab his discrepent, quæ à Marone referuntur. Capta Troia, Aeneas cum patre fugit quidem: uerùm conscensa naui, cùm exteras sedes quæreret, circa Athon naufragium fecit. Est autem Athos mons & urbs, in Peloponneso Macedoniæ: in cuius ora & promontorium Nymphæum attollitur. Huc cum patre euasit, qui paulò pòst ad montem Calaurum, haud procul ab Anthemo fluuio moritur. Quo loco, etiamnum hodie Anchisæ sepulchrum ostenditur. Ibi Aeneas è matris consilio, oppidum in Pyane condidit, quod de suo nomine Aeneidem dixit. Quo mortuo, Ascanius eius filius in patriam reuersus, urbe restituta, cum exercitu in Italiam migrauit. Sed aliàs de hac re pleniùs. Ita uariant authores, ut nescias quos potissimùm sequaris. Inuenio alios, qui adstruunt, Hectoris liberos Heleni ductu Ilium rursum occupasse, fugatis Antenoridis, regnante Albæ Syluio Aenea. Latos humeros.] A signo uiri robur colligitur, & moles corporis egregiè compacti. Oratio enunciata est per synecdochen. Colla,] pro collum: enallage numeri. Veste super.] pro superinsternor, sectio: seu potiùs ac rectiùs, anastrophe: Super ueste, insternor pelle leonina. Et ut addat aliquid, quod laconismum exornet, commemorat obiter, qui in fuga consilio ipse fuerit affectus: ducta ratione à sensu communi. Nam ira fortitudinem, uirtutem, & periculorum omnium contemptum parit. Contrà est in animi remissione abiecti, quæ metum gignit, & timiditatem. Porrò hoc commentum, quod Aeneas urbe excedens patrem humeris extulerit, è Sophocle sumptum est. Illud interim addendum est, quod quidam commentantur, Græcos expugnato Ilio, captiuorum miseritos, in primis duces, liberis permisisse, ut quantum quisque rerum domesticarum uellet, secum exportaret. Ac tum prius Aeneam, patrios deos extulisse. Græci, hominis pietate moti, ampliùs ei copiam fecerunt, quicquid uellet efferendi: ac Græcos tum demum summa admiratione spectasse, cum patrem senio fractum humeris exportare. Vnde omnes captiuos in pacatum dimissos. Iülus.] Alio loco à nobis relatum est, puerum ita dictum, ab Ilo, uel ab etymo uocabuli: hoc est, lanugine prima barba. ἀπὸ τοῦ ὅλον εἶναι πυκνὸν, καὶ συνεστράφθαι καὶ ἰλεῖσθαι. λέγεται ἡ πρώτη ἄνθησις τοῦ γενείου, ut Suidas. Quæ uerba Hesychius paulò aliter reddit, αἱ πρῶται τῶν τριχῶν ἐκφύσεις. Sed diuersam adducit etymolog. ἀπὸ τοῦ ἰέναι τὰς οὔλας. Ἴουλοι. ἢ καὶ οὖλοι, αἱ ἐκ τῶν δραγμάτων συναγόμεναι δέσμαι. καὶ ζῷον πολύπουν, ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν ὄνον. τινὲς δὲ, τὸ ἐπὶ τοῖς ξύλοις γινόμενον ὄνον πολύποδα, καὶ συστρεφόμενον, ἴουλον καλοῦσιν. Quæ uerba fusiùs à Suida explicantur. ἴουλος, inquit, ὁ ἐν ταῖς ἀμπέλοις σκώληξ, πολύπουν τι ζῷον· καὶ τὸ ἐξάνθημα, τὸ ἐπὶ τῶν γενύων· καὶ τὸ ἐπὶ τῆς καρύας ἄνθος. καὶ ᾠδῆς τι γένος ἴουλος, καὶ ὁ πλόκαμος τῆς Ἀρτέμιδος. ἔνιοι δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς ξύλοις γινόμενον πολύποδα, καὶ συστρεφόμενον, ἴουλον καλοῦσιν. ἐν ἐπιγράμματι. ὥραν ἀνθήσαντος ὑπὸ κροτάφοισιν ἰούλους καρδάμου γενύων ἄρσενος ἀγγελίας, φεῖδο δὴ λύκων πρῶτον γέρας.— Glomerati.] collecti undique. ducta metaphora à glomo, in quo fila in globi speciem sunt collecta. Suspensum.] dubium: translatio. Comitíque onerique.] Polysyndeton: patrem dicit, & filium Ascanium. Pathos à causa.

ARGVMENTVM.

Dum migrat Aeneas, patrem suum aspectu Corybantum, quos hostes esse putabat, perterritum, Creusámque coniugem ex oculis suis ablatam fuisse memorat.

NASC. Nate, exclamat, fuge.] Verba sunt Anchisæ patris, filiū ad fugā hortātis: qui dudum mori nolebat, nunc mortem euitare studet. Ex quo intelligi potest, omnibus natura insitum uelle diu uiuere: aut ita intelligendum est, filium à patre admoneri, ut fugiat, ipse uerò relinquatur. Sed superior sententia magis est recepta.

Iamque propinquabam portis, omnémque uidebar
Euasisse uiam, subitò cùm creber ad aures
Visus adesse pedū sonitus: genitórque per umbram
Prospiciēs, Nate (exclamat) fuge, nate, ꝓpinquant:
Ardenteis clypeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi nescio † quid trepido malè numē amicū
Confusam eripuit mentem: namque auia cursu
Dum sequor, & nota excedo regione uiarum,
Heu misero coniunx, † fatóne erepta Creusa
Substitit, errauit'ne uia, seu lassa resedit,
Incertum est: nec pòst oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi, animúmque reflexi.
Quàm tumulum antiquæ Cereris sedémque sacratā
Venimus: hic demum collectis omnibus, una
Defuit, & comites natúmque uirúmque fefellit.

† al. quod

† al. fato me

Ardenteis clypeos.] Quibus utebātur Corybātes Cybeles sacerdotes: qui & Idæi Dactyli dicebātur. Hic mihi nescio qd.] timorē sequitū dolor: nā coniugē sibi ablatā narrat, & narrādo uarios passim admiscet cōquestionis, ac doloris affect9. Huic querelæ admodū similis est Orphei querela apud Virg. in 4. Georg.

A Georg. de amissa apud inferos Eurydice uxore, cùm ait:

Iamq; pedem referens, casus euaserat omneis,
Redditaq; Eurydice superas ueniebat ad auras,
Ponè sequens (namq; hanc dederat Proserpina legē)
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes.
Restitit, Eurydicenq; suam iam luce sub ipsa
Immemor heu, uictusq; animi respexit: ibi omnis
Effusus labor, atq; immitis rupta tyranni
Foedera. terq; fragor stagnis auditus Auernis.

Fató ne erepta Creusa.] *non casu dixit, sed fato, ex opinione Stoicorum: qui asserunt fatorum statuta seruari. unde est illud ex 10. Aeneid.*

Stat sua cuiq; dies, breue, & irreparabile tempus
Omnibus est uitæ.

Epicurei uerò casibus omnia tribuunt: quò respexisse uidetur Poëta in 4. Aeneid. cùm ait:

Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, & quæ sequuntur.

Vtitur dubitatione, quæ Græcis ἀπορία dicitur: unde triplex coniectura nascitur: quæ in contextu patet.

LAMB. Hort. IAMQVE.] *Venustè fugientiū pauorem, & ad quālibet auræ formas & inanes species per umbrā imaginantiū depingit. Disertè attentionē parat hac trāsitionis formula, ad ea quæ sunt insequuta.* Propinquant.] *hostes. Anaphora uocis* Nate, *trepidationem arguit, perinde ut ellipsis.* Ardenteis.] *A' signis. Per similitudinem ardentes, ferreos & candefactos clypeos uocat. Explicat per expolitionem, ferreorum armorū lucem se significare, ὅπλα φαεινά.* Malè numē.] *infestus, iratus mihi genius, siue deus. Schema prouerbiale, cui bonam incommodorum nostrorū partem acceptam ferimus. Græci* [illegible] *appellant. Ita Terent. in Phorm. Meenum me relinqui deo irato meo. Hinc illud Persianum: Dijs iratis, genioq; sinistro. Et Terentianum: Nescio, nisi deos iratos fuisse mihi satis scio. Prouerbia resipiunt apud authores. Iratis dijs, propitijs dijs, auspicibus dijs, læuo numine, & dextro: Apolline dextro, & similia. Prisci arbitrabantur, singulis hominibus binos genios datos. Neq; uerò hominibus tātùm, sed locis quoq; quorum alter perniciem, alter salutem moliretur. Veteres hos Theologi sequuti, hominibus recèns natis angelum bonum & malum assignant. Hinc illa, Marte irato, inuita Minerua, Mercurio fauente, propitio Neptuno, Ioue probante, & id genus alia.* Eripuit mentem.] *Ad imitationem Homericam, de stupore Glauci, Iliad. 6.*

ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
ὃς πρὸς Τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε.

Quos uersus ita uertit Erasmus:

Iuppiter hic stupidum spoliauit pectore Glaucum,
Qui cum Tydide mutârit protinus arma.

Eripuit mentem, inquit: quod Homerus, φρένας ἐξέλετο dixit, pro, spoliauit prudentia. Confusam.] *perturbatū animum, amentemq;, impotentem & consilij dubium.*

Namq; auia.] *Causa perturbationis: amissa coniunx, quòd auijs itineribus, è nota uiarum regione ad portā contenderit. Fabulosum hoc de Creusa est, quòd mater deûm Creusam miserata, ne à patria exularet, ministros Corybantes miserit, qui eam ad se adducerent.* Animum.] *animum ad uxorem adieci, hactenus anxium & solicitum, ut patrem natumq; periculo extraherem.* Tumulū.] *Eclipsis: ad tumulū.* Sedemq;.] *Copia.* Virum.] *Mutatio personæ, me, & Ascanium: polysyndeton.*

ARGVMENTVM.

Collectis ad templum Cereris omnibus, cùm solam Creusam Aeneas deesse animaduertisset, sibi desperans, vrbem repetit: horrenda, quæ viderit, spectacula refert: hic illic vxorem quærens bis, atq; iterum vocat: nullibi cùm eam reperiat, denique illius vmbram, & imaginem sese spontè ipsi offerentem videt.

Quem nō incusaui amens hominumq; deorūq;?
Aut quid in euersa uidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisenq; patrē, Teucrosq; penates
Commendo socijs, & curua ualle recondo:
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat casus renouare omneis, omnemq; reuerti
Per Troiam, & rursus caput obiectare periclis.
Principiò muros, obscuraq; limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto, & uestigia retro
Obseruata sequor, per noctem, & lumine lustro.
Horror ubiq; animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero: irruerāt Danai, & tectū omne tenebāt.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia uento
Voluitur: exuperant flāmæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami sedes, arcemq; reuiso.
Et iam porticibus uacuis, Iunonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Vlysses,
Prædam asseruabant: huc undiq; Troia gaza,
Incensis erepta adytis, mensæq; deorum,
Crateresq; auro solidi, captiuaq; uestis
Cōgeritur: pueri, & pauidæ lōgo ordine matres
Stant circū, † & tacitis implēt mugitibus auras.
Ausus quinetiam uoces iactare per umbram,
Impleui clamore uias: mœstusq; Creusam
† Nequicquā ingeminans, iterūq; iterūq; uocaui.

NASC. QVEM non incusaui amēs.] *Cùm uidi omnia in peius ruere: cōfessio criminis est: sed excusatur, quia amens, per concessionis statum: quem posteriores rhetoric. uenialem appellarunt.* Hominūq;, Deorūq;?] *Qui grauiter dolent, alia ex alijs accusant, modò homines, modò deos, & alia huiusmodi: ita quoq; alibi Virgil.*

Cùm complexa sui corpus miserabile nati
Atque Deos, atque astra uocat crudelia mater.

Consimili de causa Terent. in Adelph.

Hoccine sæculum? ô scelera, ô genera sacrilega, ô hominem impurum.

Ipse urbē repeto, & cingor fulgētibus armis.] *Occulta laus Aeneæ ab officio, à pietate, & ab eius singulari erga uxorem suam amore, quod ad eam inquirendam famulos non misit, sed ipse adiuit, eoq; adiuit, unde propter hostium multitudinem reuerti posse nō sperabat.*

Principiò muros obscuraq;, &c.] *qua diligentia uxorem quæsierit, planum facit: loca, quæ adierit, ut de illa inuestigaret, enumerat, & in illis recensendis uarios, multiplicesq; renouat commiserationis affectus ex Troianorum*

† *quidā uetustiss. codices hæc uerba non habent:* & tacitis implent mugitibus auras. † *al.* Ne quiquam

Troianorum omnium calamitate. Horror ubiq;.] *πάθ☉. nihil erat in urbe, quod animis hominum terrorem non incuteret.* Si fortè pedem, si fortè tulisset.] *iteratione spem animi sui auget: quæ tota ex desiderio quodam inueniendæ uxoris oriri uidetur.* Simul ipsa silentia terrent.] *ἀνφ ὁμοιωμῦς timorem suum auget: cùm tamen non sibi, sed uxori timeat. ita quoq; antea de patre se territum fuisse dixerat.*

» *Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant*
» *Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,*
» *Nunc omnes terrent auræ: sonus excitat omnis,*
» *Suspensum, & pariter comitiq;, onerìq; timentem.*

Ignis edax.] *proprium ignis epitheton.* Exuperant flammæ.] *incendij formam, atq; imaginem κατ᾽ ὑποτύπωσιν ob oculos narrando proponit.* Procedo ad Priami sedes, arcemq; reuiso.] *flagrante domo sua ulteriùs progreditur, regiamq; Priami reuisit: cuius alteram partem igne consumptam, alteram militibus prædam obseruantibus occupatam reperit. Itaq; uterq; locus inueniendæ uxoris spem illi omnem auferebat.* Iunonis Asylo.] *prudenter in Asylo prædam congesserunt, ne inde ab ullo præterquàm à principe auferri posset.* Phoenix.] *Achillis magister: de quo Homer. Iliad. 9.*

» *—— quæ fortitus non pertulit ullos.*

Prædam adseruabant.] *adeas tertium commentarium super eo uersu, ubi multa referuntur ex more militari: quæ ad hunc locum maximè faciunt.* Incensis erepta adytis.] *indignationem mouet ex impietate Græcorum: quos nec religio, nec timor deorum cohibere potuit, ut sacris parcerent: quin etiam ex adytis ea cruentis manibus, ac cæde pollutis rapientes cum profanis rebus admiscuerunt militibus distribuenda: notat autem hic Poëta cõmunes bellorum effectus.* Mensæq; Deorum, Crateresq; auro solidi.] *ex multis præcipua enumerat.* Pueri, & pauidæ lõgo ordine matres Stãt circum.] *mouet commiserationem ex afflicta Troianorum conditione: augetq; à sexu, & ab ætate, & à numero.* Ausus quin etiam.] *nihil intentatũ reliquisse ostẽdit: qui in summo etiam salutis periculo uocem effundit, ut amissam uxorem inueniret: mouet commiserationem, ab animi sui afflictione, & à tristi, ac infausto rei euentu, quod hæc omnia tanto cum periculo frustrà tentârit.*

LAMB. Hort.. QVEM.] *Transit ad exemplum pietatis in uxorem, quam circa templum Cereris desiderauit. Hanc contempta morte & periculis tantis, quærere non fuit grauatus. Principium indignationis plenum, ob amissam coniugem. Quòd autem uir pius deos pariter & homines incusasse se dicat, affectibus humanis est condonandum. Est autem incusare, querela aliquid prosequi.* Deorumq;.] *Polysyndeton in hypermetro.* Curua.] *A' tuto Curuam uocat epitheticῶς; uel ob circumiectos mõtes, uel propter uicina littora.* Ipse urbem.] *Hysteron proteron. Cingor armis, atq; urbem repeto.* Stat.] *Arguit certissimum consilium, à quo nullis precibus potuerit dimoueri.* Omnemq;.] *Collusio subijcit, quos dicat casus renouandos.* Principiò.] *Prosequitur historiæ seriem, de reditu suo in urbem. Admirabilis est in hypotyposi trepidi per noctem uadentis, & subinde ad quamlibet auram respectantis. Exaggerat ea, quibus horror injiciebatur: Nox terrebat, solitudo, silentia, incendium, armorum terror.* Muros.] *A' loco.* Limina obscura.] *dixit, per hypallagen, per noctem obscuram.* Noctem.] *A' tempore: quo ipsa res plus habebat horroris, cùm prospectus ademptus esset.* Lustro.] *Hypotyposis horrentis. De uerbi lustrare significatione, suprà annotatum est.* Lumine.] *Pleonasmus.* Horror.] *Zeugma. Silentium horrorem auget: sed multò magis periculi præsentis imaginatio. Quare utrunq; coniungit.* Animos.] *Numeri uariatio.* A

Domum.] *Eorum prima cura subit, quæ habentur charissima. Quid familiaribus dijs, quid Laribus, nobis prius ac charius, penes quos nascimur, alimur, educamur? ad quorum focos ætatem agimus, in quorum tutela nos resq; nostræ positæ fuerunt? Quare hac coniectura, ut uerisimili argumento ductus, uisit domum. Iam & illud hoc loco obseruandum est, auertendæ suspicionis gratia, de proditionis crimine, aut certè negligentiæ: Excusat à non tuto, quòd domum non esset ingressus: hostes eam occuparant.* Ilicet.] *statim, illicò. Quidam exponunt, quasi ire licet. Sumptum est à iudiciorũ forma.* Furit æstus.] *Metaphoris remotis exaggerat æstum incendij. Et in huius descriptione uenustè ordinem seruat. Primùm uoluitur ignis ad fastigium: inde superat tectum: postremò uictor totius ædificij æstus ad auras furit.* Procedo ad Priami sedes.] *Transit ad soceri arcem, si fortè eo aberrasset: ad quam quidem defendendam, quantum operæ paulò antè ipse nauarit, suprà retulit. Porrò ne nihil ibi geri se uidisse putetur, narrat quos ibi conspexerit hostes & quid gerẽtes.* B Arceq;.] *Copia.* Reuiso.] *Ne prioris narrationis memoria excidat, iterũ regiã uisisse se ait.* Porticibus.] *στοᾶς, quæ deambulandi & umbrarum gratiâ, simul aduersus repentinos imbres ædificatæ erant.* Asylo.] *ἄσυλον dictum grammatici arbitrantur, ἀπὸ τοῦ συλάω, ἢ συλεύω, prædor. ἢ παρὰ τὸ σύρω ἢ σύρω, traho. ἄσυλον exponunt τὸ ἀβλαβές. Est autem a particula priuatiua. Pollux περὶ ἀσύλων· ὃ δὲ καὶ ἄσυλόν τι ἦν, τοῦτο καὶ ἱεροπρεπὲς λέγε, καὶ φύξιμον, καὶ ἱερὸς ὅρος. Suidas: ἄσυλον, ἱερὸν τὸ τίμιον, καὶ τηροῦν τοὺς οἰκέτας καὶ ἀσυλία, τὸ πρᾶγμα. Locus erat, aut templum religione sacrum & inuiolabile, legibus consecrationis intemeratum: unde nefas erat quenquam extrahere, qui eò confugisset. Liuius author est, libro octauo tertiæ Decadis, templum Apollinis Delij asylum fuisse. In summa, omnia templa sacra, à Græcis asyla nuncupari. Tradunt, Athenienses omnium primos asylum extruxisse, ad quod exemplum Romulus postea condita Roma alterum aperuit, inter Capitolium & Palatium, in sacro luco, à quo Luceres dicti fuêre. Itaque templum deæ ab Ilo conditum, asylum Græcorum imitatione uocat.* C Phœnix.] *Hic Amyntoris filius, patris imprecamina & deuotiones formidans, fugit ad Peleum. Ab hoc propter consanguinitatem humaniter exceptus, Dolopiæ regno donatur: traditusq; ei filius est, admodum tum etiam adolescens, Achilles alendus, & cùm gloria militari, tum dicendi facultate formandus. Historiam haud grauabor adscribere è Græcorum commentarijs: φοῖνιξ ὁ ἀμύντορ☉, ἐξέπεσε τῆς οἰκίας διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν. τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, παλλακίδα μὲν ὀνόματι, κλυτίαν ἀγαπῶντ☉, ἐπικαλέσαντος δὲ, ἐξ ἧς τὸν φοίνικα ἔτικτε, συγγνώμ☉, ἀναθέσης τῆς μητρὸς τῇ παλλακίδι τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς ἐμίγη. γνοὺς δὲ ἀμύντωρ, ἐπηράσατο τῷ παιδὶ ἀτεκνίαν περὶ τέκνων γονῆς. δείσας δὲ φοῖνιξ τὸν πατέρα, καὶ τὰς ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένας ἀρὰς, φεύγει πρὸς πηλέα. ὃς ὑποδεξάμεν☉ αὐτὸν, διὰ τὴν συγγένειαν δίδωσιν αὐτῷ τὴν δολοπίαν*

A ἀνοσίαν χεῖρα. καὶ ἀρχαῖα τὴν ἀρχὴν μικρὸν ὡς ἀναφορὰν παραδίδωσιν: & ut Homeri uerba adijciam: τῶ ῥητῆρα λόγων, καὶ πρηκτῆρ' ἔμμεναι ἔργων. Homerus idem author est, hunc Phœnicem cum quinquaginta nauibus inter cæteros duces exercitus ad Troiam uenisse. Sed nominatim inter legationes Græcorum ad Achillem, hic quoque ab eodem Poëta libro nono recensetur. ut si Aiax & Vlysses nihil æqui aut iusti obtinuissent: hic certè, à quo à puero educatus esset & institutus, ab eo repulsus non fuisset. Fuit alius hoc multo antiquior, qui cum Agenore ex Thebis Aegyptiacis profectus, in Syriæ ora maritima consedit: ubi circa Tyrum & Sidonem postea rerum fuit potitus, & ipsam terram de suo nomine Phœniciam appellauit. φοῖνιξ item, τὸ δένδρον. φοῖνιξ ὄργανον, καὶ ὁ καρπός, καὶ ὁ πυῤῥὸς τοῦ χρώματος. & auis Phœnix. Templo.] Pathos à loco. Iunonis templum prædæ tota urbe contractæ receptaculum fecerunt. Gaza.] Barbara lexis, uox Persica, πλοῦτος, καὶ θησαυρός. Est & ciuitas. παρὰ δὲ Πέρσαις βασιλικόν, ἢ οἱ ἐκ τῶν πόλεων φερόμενοι φόροι, ἢ τὰ τίμια: id est, regia apud Persas, aut tributa quæ uulgò conferuntur, aut preciosa rerum: piscis item, ποιὸς ἰχθὺς [illegible]. Hinc γαζοφυλάκιον, θησαυροφυλάκιον, ταμιεῖον, σκευοφυλάκιον: locus, in quo thesauri asseruantur, aut uasa. item marsyppium. Adytis.] A loco. Suprà annotatum est, Græcos Latinosq́; adyton uocare secretiorem penitissimumq́; templi locum, quem nulli fas erat penetrare, præterquam sacerdoti. ἀπόρρητα, ἄβατα. καὶ ἄδυτον, σηκός, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. Et adyta, asyla, aut intima, ἐνδότατα. Ergo Poëta utrunque coniunxit. Denique omnis locus templi, quem non est fas penetrare, inquit Pollux, ἄδυτον dici potest. καὶ ἄψαυστον, καὶ ἀψαυστούμενον, καὶ ἄβατον, καὶ ἀνάκτορον. Mensæque.] Explicat obscuriora illustrioribus, quam gazam, & quæ in gaza uelit numerari: mensas deorum, crateres aureos, uestes: hoc est, τὰ σκεύη. Congeritur.] Zeugma. Tacitis.] nothum. Ausus:] Audacius quiddam commemorat, ut quem horror & silentia passim tota urbe terruerant, is nunc clarum inclamare auderet. Adhæc, ut arguat, nihil officij quod ad amorem coniugalem attinet, à se prætermissum fuisse.

Vmbram.] tenebras. Impleui clamore uias: mœstusq́; Creusam.] hyperbole. Vocaui.] Allusum ad ritus funebres, in quibus, ut paulò suprà dictum est, ter supremum clara uoce mortui nomen uocare, solenne habebatur. Quare inquit, ingeminans iterumque iterumque uocaui: ut de qua iam propemodum conclamatum crederet.

B

ARGVMENTVM.

Aeneæ vxorem quærenti vxoris ipsius simulachrum apparet: quæ iam diuinitatis particeps effecta multa illi cùm bona, tum mala futura prædicit: se verò captiuam, aut quacunq; ratione Græcorum potestati subiectam esse negat: sed matris Deorum imperio illis regionibus se retineri denunciat.

Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infœlix simulacrum, atq; ipsius umbra Creusæ
Visa mihi ante oculos, & nota maior imago.
Obstupui, steterúntq; comæ, & uox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum insano iuuat indulgere labori,
O dulcis coniunx? non hæc sine numine diuûm
Eueniunt: nec te hinc comitē asportare Creusam
Fas: haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & uastũ maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam uenies, ubi Lydius, arua
Inter opima uirûm, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumq́;, & regia coniunx
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creusæ.
Non ego Myrmidonũ sedes, Dolopũue superbas
Aspiciam, aut Graijs seruitum matribus ibo,
Dardanis, & diuæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Iamq́; uale, & nati serua communis amorem.

NASC. INFELIX simulachrũ.] πάθος. prudenter sanè, summoq́; iudicio facit Poëta Aeneã, qui recipiendus esset à fœmina quasi ab uxore, priorẽ C amittere uxorẽ. Atque ipsius umbra Creusæ.] ἔμφασις superioris: nam & lignea sunt simulachra, & lapidea, & diuersi generis alia. Et nota maior imago.] ad Platonis doctrinã alludit: q putat, animã post hoc terreũ corpus, maiori corpore uti, aëreo uidelicet, sed lege quæ scripsimus in 4. Aeneid. superiore uersu:

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Obstupui.] causam assignauerat, quia nota maior imago. Steterũtq; comæ.] timore correpti, ac stupentis hominis affectũ delineat. Quid tantũ insano.] uerba sunt Creusæ Aeneam consolantis: quæ ex nimio erga illum amoris affectu oriri uidentur: monet aũt illum, ut ab incœpto desistat, nec tantũ in ea quærenda laboris nequicquam impendat. Non hæc sine numine.] causam facti deorum uoluntati, præsertim Iouis, assignat. nam mox ait:

—haud ille sinit superi regnator Olympi.

Nec te hinc comitem asportare Creusam.] digladiãtur inter se grãmatici, & literati homines super hoc uersu: cui alij demũt locale aduerbium hinc, ne uno pede abundet: quidam uerò portare legunt, ut ad numerum cadat: nonnulli hinc asportare legendũ mordicus defendunt, uersumq́; esse pentametrum choriambicũ hypercatalecticum asserunt: deniq; huc omnes periti conuenire uidētur, uersum hunc exlegem esse: ego quoque dicam sententiam meam. Sed illud prius, qui fieri potuerit tantam in peritos literarum homines imprudentiam, ne dicam cæcitatem cecidisse, ut in rē luce meridiana clariore caligauerint, non animaduertentes transpositionem uerborum ab imperito quodam librario factam fuisse, indéq; tot grammaticorum altercationes, & meras nugas emanasse. quod si ita legeris,

—nec te hinc comitem asportare Creusam.

uersus suum numerum, suosq́; pedes habebit: & omnis friuola, leuisq́; grammaticorum disputatio corruet.

Lōga tibi exilia.] incipit futura prædicere: nec mirum;

rum:nam mortui, & morituri uim diuinationis habent. apud Hom. Patroclus Hectori, Hector Achilli mortem moriturus prædicit. Quòd mortui diuinent, plura extant exempla, quàm hic referre contingat: sed illud in primis, quod Anchises in quinto Aeneid. omnem filio progeniem futuram pronunciat. Igitur in primis mala, mox bona illi euentura demonstrat: mala sunt exilia longa, diuturna nauigatio: bona uerò regnum in fertili, opimáq; regione, & coniux ex regia stirpe progenita. Et uastum maris æquor arandum.] hinc ingens elicitur commiserationis affectus ex longitudine, magnitudineq; laboris. Ad terram Hesperiam.] commemoratis malis, bona aggreditur præmonstranda, ut coniugem consoletur: ita quoq; Helenus facit in 3. Aeneid. ait igitur eum ad Italiam peruenturum: quam Hesperiam uocat ab Hespero Atlantis fratre: qui pulsus regno Italiam tenuit. Seruius in primo Aeneid. comment. lege Catonem in Orig. hoc etiam nomine Italiam Poëta uocat in 1. Aeneid.

» Est locus (Hesperiam Graij cognomine dicunt)
» Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ:
» Oenotrij coluêre uiri nunc fama, minores
» Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

Cumq; Italia longa, latáq; prouincia sit, locum præcipuè nominat quo ille uenturus est: quem signo describit, & à fertilitate, hominumq; præstantia commendat. Vbi Lydius arua Inter opima.] Tybridis est fluuij copiosa laus, quod aquæ copiam habet: quod leniter fluit: quod in ipso aquarũ redundanti tractu per agros uberrim fluens nihil lædit. Virûm.] non hominum dixit, sed uirorum, ut cum reliquis bonis affluat, ne hoc quidem præstantiore bono: id est, hominibus robore animi præstantibus, carere uideatur. Illic res lætæ.] ad consolationem Aeneæ, ut labores, & incommoda sua deniq; finem habitura esse intelligat. Ita etiam Aeneas ipse socios suos consolatur ex felici rerum euentu, cum in 1. Aeneid. ait:

» Per uarios casus, per tot discrimina rerum
» Tendimus in Latium: sedes † ubi fata quietas †alibi
» Ostendunt: illic fas regna resurgere Troiæ.

Parta tibi.] armis, & uictoria. Lacrymas dilectæ pelle Creusæ.] rectè, meo iudicio, sentit Seruius: qui ad inferiora hoc referri putat, noli flere: non enim captiua sum: & profectò nihil erat, quod magis uereretur Aeneas, aut unde maiorem caperet dolorem, quàm si illam in manus Græcorum incidisse, captiuamq; esse cognosceret: cuius doloris præsaga mulier illum monet, ut modum lacrymis faciat: causamq; subnectit. Non ego Myrmidonum.] αἰτιολογία est: non est quòd lugeas: non enim captiua sum: nec etiam decet nurum Veneris Græcorum fœminis seruire: ambitiosè loquitur, & se præfert Græcis matronis: uerùm quia occurrebat illud etiam, quo modo, & à quo abducta fuisset, quæ uiri sui uestigia, uti conuenerant, secuta non fuerit. subdit statim: Sed me magna deûm.] non Græcorum, sed magnæ matris seruitio detineor. Vult autem innuere, se iam fatis concessisse: nam Cybele terra est, quæ omnium est mater. His detinet oris.] in quibus colitur. Iamq; uale.] uerbo abitionis orationem suam claudit: nam recedentes ab amico uale dicimus, & antiqui perfectis mortuorum exequijs, & senes in conuiuio silicernio (ut antè docuimus) abeuntes dicebant, uale, uale: ita quoq; uxor Orphei Eurydices facit apud Virgil. lib. Georg. 4.

» Iamq; uale, feror ingenti circundata nocte,

Inualidasq; tibi tendens, heu non tua, palmas. A

TECTIS.] per meas ædes, & Priami regiam. Amplificat laborem, cùm dicit, sine fine. Indicat se furenti similem, sursum deorsum per totam urbem discurrisse. LAMB. Hort.

Imago.] maior uiua. Respexit ad umbræ significationem, quæ in Solis ac Lunæ ortu & occasu maior est, quàm in statione. Et constat ex Poëtæ uerbis, iam tum Lunam paulò antè ab ortu emicuisse, & quidem adhuc humilem. Sed ne illud quidem silentio transeundum, quòd Poëta nihil aliud hoc ipsum fuisse innuat, quàm umbram: hoc est, rem uanam, figmentum & somnium. Neq; uerò id dissimulat, in amphibolo uisa. Etenim uidemur per tenebras interdum rerum quasdam formas uidere, quæ reuera nihil aliud sunt quàm terriculamenta, quæ per horrorem imaginamur. Obstupui.] Ab effectis uisi nocturni. Horror ex frigore sanguinis ad præcordia reflui, & inde uocis priuatio, proficisci existimantur. Steteruntq;.] Systole. Affari.] uisa est. Quid.] Attentio, à reprehensione superuacanei laboris & conatus. Non hæc.] Comprobatio à uoluntate numinis, in primis autem ipsius Iouis Rursum σὺν θεῷ, οὐκ ἄνευ θεῶν: Fauente numine, & non sine Dijs, quibus reluctari impium est. Non B te.] Narratio, quàm à Iouis authoritate confirmat.

Regnator.] Periphrasis Iouis. Longa.] opponit mariti exilia suæ fœlicitati, quòd è rebus humanis sit sublata. Illius exilia exaggerat ab incómodis, & imminentibus periculis. Et ne tanti uiri animus malorum denunciatione percellatur, aduersitatibus adiungit res secundas. Exilia.] Defectio. Arandum.] Periphrasis, pro nauigandum est: ducta similitudine ab agrorum ratione, qui aratro scinduntur. Hesperiam.] Italiam. Vnde autem Hesperia sit dicta, in primo disserui. Lydius.] Tuscus. Describit Italiam à cursu amnis celeberrimi. Tybrim Lydium uocat epitheticè: quòd in Vmbriam è Lydia Tyrrhenus profectus, ad Tybrim consederit. Tyrrhenus & Lydus, Athis, regis Mæonij, qui Herculis fuit, gemini fuêre filij. Cùm iam regnum duos reges non caperet, pater moriturus scripto Lydo hærede, Tyrrhenum cum populi multitudine ad nouas sedes quærendas proficisci iussit. Hic post longam iactationem, ad postremum in septentrionalem Tyberis oram ueniens, totam eam mediam regionem, à fontibus usque ad priscorum Vmbrorum sedem occupauit. Hanc historiam reprehendit Mirsilius: C certè Maro hac de causa Tybrim Lydium appellat, à Lydia, unde Tyrrhenus in Italiam descendit: qui eam regionis partem, in qua consedit, Tyrrheniam dixit: & alluens mare, Tyrrhenum. Lydia initiò Mæonia appellata fuit, teste Homero, quam recentiores Mæoniam uocarunt. Herodotus in Clio author est, à Lydis omnium primùm argentum & aurum percussum: primos caupones & institores fuisse, licet Trogus secus arbitretur. Commenti sunt tesserarum, globorum, & pilæ lusum, & aliorum ludicrorum genera· πρῶτοι δὲ ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοψάμενοι ἐχρήσαντο· πρῶτοι δὲ καὶ κάπηλοι ἐγένοντο. φασὶ δὲ αὐτοὶ Λυδοὶ καὶ τὰς παιγνίας τὰς νῦν σφίσι τε καὶ Ἕλλησι κατεστεώσας, ἑωυτῶν ἐξεύρημα γενέσθαι. ἅμα δὲ ταύτας τε ἐξευρεθῆναι παρὰ σφίσι λέγουσι, καὶ Τυρσηνίην ἀποικίσαι, ὧδε περὶ αὐτῶν λέγοντες· ἐπὶ Ἄτυος τοῦ βασιλῆος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι: καὶ τοὺς Λυδοὺς τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας· μετὰ δὲ, ὡς οὐ παύεσθαι, ἄκεα δίζησθαι,

A ʃιδαι, ἅπερ ἃ ἄλλο ἐπιμηχανᾶσθαι αὐτῶν, ἐξευρεθῆναι δὲ τότε καὶ τῶν κύβων καὶ τῶν ἀστραγάλων, καὶ τῆς σφαίρας, καὶ ἄλλων πασῶν παιγνιῶν τὰ εἴδεα πλὴν πεσσῶν. *Hesychius adijcit:* καὶ τὰς θύρας ἐνερθεν λέγονται, ὅθεν καὶ ῥωμαῖοι λύδας φασί. *Lanas inficere Lydorum commentum, authore Plinio: & fusum, lanificium, linum, retia quoque inuenêre. Hic Pactolus ramentis auri diues, qui Crœsi opes amplissimas nobilitauit. Hic Lydius lapis,* σίδηρον τηκέθει προσάγων: αὕτη δὲ τὸν σίδηρον ἐπισπᾶται. *Lydia nobilitata est multis prouerbijs: Lydia lex, pro fatidica: nam Lydi uates esse uidebantur: &* Λυδὸς τὴν θύραν ἐπέκλεισε, ἐπὶ τῶν μωροπανούργων: *item Lydus in meridie,* Λυδὸς ἐν μεσημβρίᾳ παίζει. *Cui simile est,* αἰπόλος ἐν καύματι. *his enim horis tenues maximè luxui indulgent. Lydius currus, qui in certamine aliquo cæteris esset inferior: Lydij mali, & post hos Aegyptij, de malis inter se collatis: Lydus cauponatur. Lydorum caryca, Lydum in planiciem,* Λύδιον μέλος, ὥσπερ καὶ δώριον καὶ φρύγιον. *hinc* λυδίζειν, τὰ τῶν Λυδῶν φρονεῖν. *Inter cæteros reges Lydiam Crœsus nobilitauit, cuius casu regnum ad Persarum imperium deuenit. Sed de Ly-*
B *dia plura in 4. dicentur.* Tybris.] *syncope, pro Tyberis: Albula initiò dictus: nomen mutauit Tyberinus Albanorum rex, qui in traiectu amnis in eo haustus perijt. Labitur è montibus Apenninis: multis inde in ipso cursu paulatim fluminibus auctus, tandem in uastos alueos excurrit: & per Tyrrheniæ partem fluens, diuertit per Vmbriam: inde per Sabinos & Latinos, ubi Roma est, usque ad oram maritimam, ubi in mare Tyrrhenum præcipitatur.* Opima.] *A fertilitate, quam per glebæ pinguedinem signat.* Agmine.] *tractu, cursu & ductu. Agmen ab agendo dictum: in eoq; significatu usurpari, antiquum est. Ennius in 5.*

Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen. „

Lætæ.] *Consolatur à spe commodorum, & suauium rerum. Regiam coniugem, dicit Lauiniam, Latini regis filiam. Hypozeugma.* Lacrymas.] *Complexio, qua monet, non esse cur sua causa doleat, cùm alia parata sit pro ea quam amiserit: & pro priuatis opibus, regnum longè opulentiss. Ergo nihil est cur me amissam lugeas.*

Non ego.] *Amplificat fœlicitatem suam à minori exaggerato: hoc est, collatione turpis seruitutis reliquarum Troadum.*

Myrmidonum.] *Græcorum: à parte totum. Homerus indiscriminatim nō uno loco, Myrmidonas, Achæos & Hellenas usurpat. Aristarchus, citante Homeri scholiaste, Iliad 9. affirmat solam Thessaliam Hellada à Poëta nuncupari: & Hellenas, Thessalos. Idem lib. 16. Helladę scribit urbem esse Thessaliæ, cuius ciues primi id obtinuerant, ut Hellenes appellarentur, ab Hellene filio Deucalionis & Pyrrhæ. Postea uerò omnes Græci, communi nomine Hellenes, inquit, appellati fuêre: author Thucydides in primo. Myrmidones & Phthiotæ sub Achille, Dolopes uerò sub Phœnice militabant: ut quidam tradunt. Vtriq; populi Thessaliæ fuerunt. Dolopia urbs fuit & Scyron, quorum pubem ducebat Pyrrhus.*

Diuæ.] *Pathos à conditione.*

Deûm.] *Periphrasis Cybeles matris deûm, quæ & Ops & Terra dicta est, communis omnium animantium parens. Indicat se mortuam, & sepultam.*

Iamq́;.] *Epilogus à salutatione postrema in digressu, & commendatione mutui amoris in filium, ne is consuetudine nouarum nuptiarum intercidat. Dionys. author est, Creusam & Anchisen ab Aenea curru in pacatum auectos: uerùm quo casu, aut ubi ea perierit, apud nullum auctorem constare.*

ARGVMENTVM.

Conatur Aeneas frustrà Creusæ umbram complecti: nam vento persimilis teneri neutiquam potest. Omni igitur & habendæ vxoris, & tuendæ vrbis spe destitutus, reuisit suos apud templum Cereris: quo numerus virorum, ac mulierum cum bonis suis propè iam infinitus affluxerat: qui eo duce nauigare constituunt: consumpta nocte, cum iam lucifer apparere cœpisset, Aeneas, sublato in humeros genitore suo montem ascendit.

NASC.

Hæc ubi dicta dedit, lacrymantē & multa uolentē
Dicere, deseruit, tenuesq́; recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustrà † compressa manus, effugit imago,
Par leuibus uentis, uolucriq́; simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reuiso.
Atq; hic ingentem comitum affluxisse nouorum
Inuenio admirans numerum, matresq́;, uirosq́;,
Collectam exilio pubem, miserabile uulgus:
Vndiq; conuenêre, animis, opibusq́; parati,
In quascunq; uelim pelago deducere terras.
Iamq́; iugis summæ surgebat lucifer Idæ,
Ducebatq́; diem, Danaiq́; obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi, & sublato montem genitore petiui.

† al. comprensa

C Hæc ubi dicta dedit, lacrymantē, & multa uolētē.] *hāc eandē sententiā aliter protulit in 4. Georg. de Eurydice uerba faciens:*

„ *Dixit, & ex oculis subitò, ceu fumus in auras.*
„ *Commixtus tenues fugit diuersa, neque illum*
„ *Prensantem nequicquam umbras, & multa uolentem*
„ *Dicere, præterea uidit: nec portitor Orci*
„ *Amplius obiectam passus transire paludem.*

Ter conatus ibi collo dare brachia circū.] *hic Homeri locus est ex 11. Odyss. ubi Vlysses apud inferos Anticleæ matris suæ itidē umbram frustrà complecti conatur. sic enim ait Hom.*

„ τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει.
„ τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ
„ ἔπτατο.

Sed Homerus impetum tantùm dicit, noster uerò conatum, & Brachia, & apposuit frustrà umbramq́ uertit in uentos, ut plerunq; facit, qui non addictus Homero interpres uideri uult, sed plerunq; liber iudex.

Iamq́; iugis.] *diem nascentem describit.* Nec spes opis ulla dabatur.] *mouet commiserationē ex despera-*

desperatione salutis ciuitatis: cuius tuendæ, ac seruandæ omnis erat sublata spes. Cessi.] occulta laus sapientiæ. Tempori sese Aeneas accommodat, non resistit, ubi maius salutis periculum imminet, quàm spes ulla uictoriæ sese ostendat. Sapientis est, inquit Cicero, tempori cedere: id est, necessitati parere. chorus apud Euripid. in Troad. monet Hecubam, ut fortunæ cedat, & nauiget κατὰ πορθμὸν, καὶ κατὰ δαίμονα.

LAMB. Hort. Ter.] Numeri additione poëtæ rem amplificant, maximè ternionis: ut quicquid ter dictum aut factum esset, prouerbio ratum haberetur. Sic Homerus Charybdim ter in die fluere ac refluere scribit, cùm bis tantùm reciprocetur. Strabo hyperbolem interpretatur, ut τρὶς pro uehementer accipiatur: ut τρίτα apud Plat. τρίτα ἀπὸ σωτῆρι τῷ ὄντι. Sumptus hic locus est ex Odyss. 11.

» τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν δέ με θυμὸς ἀνώγει,
» τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ.
» ἔπτατο, &c.

Sic demum socios, &c.] Clausula antegressæ narrationis. Hinc ad sequentem lectorem parat.

Iamq; iugis summæ, &c.] Temporis matutini descriptio, cõstans signo. Nam Luciferi sydus dici iam iam orientis prænuncium est. Infra Solem, inquit Plinius, ambit ingens sydus appellatum Veneris, alterno meatu uagum, ipsisq; cognominibus æmulum Solis & Lunæ. Præueniens quippe, & ante matutinum exoriens, Luciferi nomen accipit (eadem ratione à ferenda luce à Græcis φώσφορος dicitur) ut Sol alter diem maturans. Contrà, ab occasu refulgens, nuncupatur Vesper: ut prorogans lucem, uicemq; Lunæ reddens. Quam naturam eius Pythagoras Samius primus deprehendit, Olympiade circiter quadragesima secunda, qui fuit urbis Romæ annus centesimus quadragesimus secundus. Largiori magnitudine extra cuncta alia sydera est: claritatis quidem tantæ, ut unius huius stellæ radijs umbræ reddantur. Itaque & in magno nominum ambitu est: alij enim Iunonis, alij Isidis, alij matris Deûm appellauêre. Adiecit idem eodem loco aliquid miraculi: quòd huius natura cuncta generentur in terris. Namque in alterutro exortu genitali rore conspergens, non terræ modò conceptus implet, uerùm animantium quoque omnium stimulat. Signiferi autem ambitum peragit tricenis & duodequinquagenis diebus, à Sole nunquam absistens partibus sex atque quadraginta longiùs: ut Timæo placet. Hæc fermè Plinius. Hyginus existimat, omnium syderum maximum uideri. Quidam Luciferum Auroræ & Cephali filium arbitrantur, ob pulchritudinem: quare etiam cum Venere certasse, atque hac de causa Veneris etiam appellari, author est Eratosthenes. Euidenter temporis matutini descriptione à nocturno labore claudit narrationem, non ut delectet, sed ut aliud quiddam maius innuat. Nam cùm totam eam noctem pugnando absumpsissem, non ita labore fractus eram, quin si armis restitui potuissem, non defuissem. Et cùm id temporis quieti aliquam partem postularet à nocturno, Græci tamen sub diem uigilum stationes circa portas collocarunt. Ducebat.] quia Solem præcedens, nunciat adesse diem. Iugis.] Cùm orientalis solem suo ortu occuparet, è cacumine Idæ sese erigere uidebatur, adeóq; oriens occidensq; summa montium attingere. Limina.] portas figuratè.

Spes.] Arguit res deploratas post strenuè omnem nauatam operam, cùm dicit, Cessi.

Montem.] Idam: quod sequenti statim libro apertè A indicat, cùm dicit in Ida se molitum classem. Neque hic discedit à mentione pietatis suæ erga parentem, quem rursum in humeros sustulerit. Non fuerit inutile, neque iniucundum, de Troiæ captiuitate, deq; Aeneæ errore, ea hic coronidis uice attexere, quæ ab alijs prodita, διὰ τὸ παρὰ à nostri Poëtæ enarratione discrepant: unde appareat Poëtæ excellens ingenium, qui commentum suum tam splendidè & ornatè pertexuit, ut ubique sibi constans, persuasisse uideatur. Circa belli finem, cùm hostes muros propius infestarent, nec spes esset Troianis admodum magna ob accisas opes, eius sustinendi: primores urbis dissiaere, & seditionibus omnia miscere aduersus regem & liberos regios cœperunt. Hi decernunt, Græcis reddendam Helenam, potius quàm se & urbem in discrimen euersionis mitterent. Quod ne fieret, Deiphobus eam, assentiente patre, ducit. Aeneas, Antenor & Polydamas, ut urbi periclitanti salubri consilio succurratur, Priamo authores sunt, ut consilium frequens cogatur. Hic illis à rege iussis sententiam dicere, Antenor longa & antè præmeditata oratione ita uerba fecit, ut concluderet, quia Troianorum fortissimi cæsi erant, & Græcorum B fortissimi contrà superarant, ipsi clausi intra muros inopia rerum laborarent: contrà omnia Græcis suppeterent, reddendam esse Helenam, & petendam pacem qualemcunque. Aduersùs quem Amphimachus, Priami filius, multa ferociter contendit, censetq; educendum exercitum, & uiribus res gerendas. Antenor rursum suadet pacem, sed frustrà: uincitur enim clamoribus. Tum Priamus acerba oratione inuehi cœpit in Aeneam & Antenorem, ut qui initio belli suscipiendi authores extitissent, nunc pacem faciendam contrà suaderent. Antenorem legatum in Græciam missum, atque in concilium retulisse, ignominia se affectum: ac parum abfuisse, quin contra ius gentium pulsatus abisset. Aenean etiam socium Alexandro in mulieris raptu fuisse: eo turpius nunc suadere pacem. Quare ijsdem animis, quibus bellum susceptum esset, gerendum. Proinde non uelle, neque posse cum Græcis pacem facere. Additq; preces, ut parati sint, dato signo omnes, ad faciendam irruptionem in hostium castra: se instructum uel uincere, uel mori, quamcunq; sortem fortuna daret. Hoc animo Priamus cum Amphimacho è consilio in regiam sublatus, dixit se nimium uereri, ne hostibus ab Aenea & C Antenore prodatur, quòd tantopere pacem suasissent, & eorum sententiam aliquanta plebis pars sequeretur: è regni re esse, si interficerentur. Itaque Amphimachum paratum in armis esse iubet: ac se dicit per speciem rei diuinæ faciendæ, eos ad cœnam in posterum diem uocaturum. Probat consilium patris filius. Eodem die secretò conueniunt, Antenor, Polydamas, Vcalegon, Amphidamas, Dolon & Aeneas. Hi inter se regis diu pertinaciam mirati, quòd cum patria occidione perire mallet, quàm ea salua pacem facere, dubij consilij hærere. Postremò Antenor ait se aduertisse, Priamum iratum, quamuis dissimulasset, è consilio se abripuisse: uereri, ne quid inceptaret noui: consultum uideri, ut mittant ad Agamemnonem legationes de petenda pace: non dubitare se, quin æquissimas conditiones impetrarent. Satius esse ciuitatem tradere, quàm omnes internecione deleri: id quod Priamus moliretur. Conuenit itaque inter eos, sibi inter se, aduersus regis conatus periculosos, & insidias, adfuturos. Consilium de utriusq; cæde iam ad Aeneam permanarat. Mittunt

A mittit extemplò Polydamantem ad Agamemnonem in castra uisum ad id ob eam rem idoneum, quòd in eo esset suspicionis minimum. Is fide ultrò citróq; commeandi accepta, rem omnem & suorum consilium exponit. Rex sequenti nocte duces conuocat, aperitq; ea quæ à Polydamante accepisset: iubetq; ordine sententias dicere. Huc denique omnes discedunt, accipiendas esse conditiones: promittuntq; uicissim coniuratis incolumitatem bonorum, & salutem. Hæc in uniuersum proposita & accepta ad suos refert Polydamas. Conuenitur rursum, ut conditiones arctiùs coirent. Hic sancitur fœdus, & promissa iureiurando utrinque his legibus confirmantur, ut hi Græcis Ilium traderent: rursum Græci Aeneæ & Antenori, eorumq; socijs parentibus, liberis, coniugibus, consanguineis, propinquis, amicis. & qui his adiungerentur, pactam fidem seruarent inuiolabilem. Interim dum hæc transiguntur, Aeneas & Antenor ad cædem destinati, ad Priamum uocantur. Quoniam autem plebi chari erant ob antiquam nobilitatem & uirtutem, armati ipsi & septi armis ad regem penetrant. Quare insperata rex territus, trepidè monet Amphimachum, ne quid inceptet.
B Itaque dissimulatis in præsenti insidijs, discedunt. Fortè dum ista geruntur, Aeneæ & Antenori in mentem uenit Palladij: de quo etsi suprà à nobis habitus est sermo, non fuerit inutile fortassis hic repetere. Erat Palladium imago, quam uulgo persuasum erat, è cœlo in templum Palladis lapsam. De hoc oraculum horrendum extabat, exitiabilem cladem Troianis imminere, si extra urbis mœnia efferretur: contrà, ἕως οὗ μένῃ τὸ παλλάδιον ἐν τῇ πόλει, ἀνάλωτος ἔσται ἡ βασιλεία τῶν φρυγῶν. Capiunt ex tempore consilium, ut de hoc Græcos certiores faciant, ne essent rerum ignari. Interim nocte ad Thôantem sacerdotem, in cuius custodia illud erat se, confert Antenor: quem, ad id tradendum magno auri pondere corrupit: & facilè quidem, quod cupiebat, obtinuit. Sunt alij scriptores, quos poëtæ sunt sequuti, qui contendunt, Diomedem & Vlyssem per cloacas & cuniculos penetrasse, & cæsis custodibus surripuisse idolum, & quidem ὑφελομένους αὐτὸ ἑκούσης, τῆς τοῦ ἀντήνορος γυναικὸς, ἱερείας τυγχανούσης, καὶ φυλαττούσης αὐτό. Quod ubi per urbem inuulgatum esset, ferunt Helenum uatem exclamasse, iam Troianis excidium imminere. Antenor & Aeneas, uti conuenerat, nocte sequenti
C portas aperiunt Græcis, quæ in ipsorum custodia erat. Menecrates Xanthius causam prodendæ urbis Aeneæ fuisse scribit quòd ab Alexandro aliquando solenni sacro esset repulsus. Erat præmissus cum exercitu Pyrrhus. Hic silentio intromissus, proditoribus omnia præsidia ad suos conseruandos tradit. Mox dato signo, Græci irrumpunt: & ut quisque telo armatus occurrit, ita obtruncatur. Fit fuga tota urbe. Priamus ad aram Iouis Hercei fugit: alij item ad alia diuorum delubra: sed nusquam salus. Deiphobus, cui Helena post Paridis mortem nupserat, præsectis auribus & naribus, amputatisq; brachijs, à Menelao trucidatur. Priamum Pyrrhus aram tenentem obtruncat. Grassatum cædibus est atrociter. Inde consultari cœptum, de ijs qui ad templorum asyla confugerant. Fit atrox decretum, ut ab aris & focis deorum, citra ullam religionem auellerentur. Inde ad prædam conuersi, opulentissimam urbem diripiunt: & ad postremum incendunt. His rebus perpetratis, Agamemnon duces in templum Mineruæ cogit, redditq; Menelao Helenam: cui uicissim Cassandra omnium ducum consensu addicitur. Quoniam autem Helenus & Andromache semper ab initio bellum dissuaserant, fuerantq; pacis studiosi, Aeneas & Antenor eos liberos dimittendos à ducibus petunt. Heleno obtinuerunt. sed Andromache Pyrrho fuit addicta. Nobiles fœminæ libertate donantur. Dionysius tradit, capta urbe, Aeneam cum Iliensium manu, & ijs qui ex Dardano & Ophrynio aderant, hostibus adhuc inferiora urbis tenentibus, in arcem confugisse. Erant in ea, sacra, & ingens pecuniarum uis. Inde Aeneas multitudine fretus, hostes eam subeuntes aliquandiu repulit. Mox ubi se & arcem, tota urbe capta, diutius tueri non posse uidit, ad sacra & pecuniam in tutum portandam, animum adiecit. Itaque parte arcis ab hostibus diruta, per occultos exitus, omnem imbellem multitudinem, & alia quæ ad fugam impedimento esse poterant, silentio ad Idam præmittit: & cum his lectissimos iuuenes, qui abeuntibus subsidio essent aduersus uim. Ipse autem cum robore iuuenum totam illam noctem, hostem egregiè pugnando fatigauit. Cæterùm Neoptolemo cum cæteris ducibus arcem subeunte, & in summum nitente, Aeneas uia ab hoste auersa, in Idam suos consequutus est. Hunc maximè authorem Poëta secutus est. Idem author scriptum reliquit, quod paulò suprà annotauimus, Anchisen, Creusam & Aeneam curru in tutum delatos. Græcis præda intentis, spacium fuit Aeneæ munitissima loca urbis occupandi. Huc ex Dardano profugi superuenerunt, qui flammam incensæ urbis per noctem conspicati, relicto oppido, trepida fuga ad montes delati, in suorum popularium agmen inciderunt. Ex Ophrynio quoque & alijs circumiectis oppidis pari consternatione pulsi, cum Aenea sese coniunxerunt. Hæc cum Marone utcunque consentiunt. At si uerum est, quod quidam Græcorum in literas retulerunt, uerum quàm ab his δὶς διὰ πασῶν uariet. Aiunt, capta Troia, solum Aeneam libertate donatum à Græcis, iussumq; ex urbe asportare, quæ uellet. Itaque domo cum liberis & uxore relicta, sola diuorum simulachra & patrem extulit. Hinc in Atho profectus, urbem ibi ualidissimam condidit, à se Aeneadà appellatam. Quo loco è rebus humanis sublatus est Anchises. Patris cineribus in aurea urna conditis, inde discessit. Accepit suem, quæ triginta succulas enixa fuit: cuius simulachrum effectum in una à se conditarum ciuitatum erexit. At Lesches uerò, ille paruæ Iliadis scriptor, affirmat, Andromachen & Aenean captiuos Pyrrho Neoptolemo Achillis filio traditos, & cum eo in Pharsaliam abductos, quæ Achillis patria erat. Verba Leschæ sunt:

αὐτὰρ ἀχιλλῆος μεγαθύμου φαίδιμος υἱὸς,
ἑκτορέην ἄλοχον κατάγαγε κοίλας ἐπὶ νῆας.
παῖδα δ' ἑλὼν ἐκ κόλπου ἐϋπλοκάμοιο τιθήνης,
ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ πύργου. τὸν δὲ πεσόντα
ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος, καὶ μοῖρα κραταιή.
ἐκ δ' ἕλετ' ἀνδρομάχην ἠΰζωνον παράκοιτιν
ἕκτορος, ἥν τέ οἱ αὐτῷ ἀριστῆες παναχαιῶν
δῶκαν ἔχειν ἐπίηρον ἀμειβόμενοι γέρας ἀνδρί.
αὐτόν τ' ἀγχίσαο κλυτὸν γόνον ἱπποδάμοιο
αἰνείαν ἐν νηυσὶν ἐβήσατο ποντοπόροισιν.
ἐκ πάντων δαναῶν ἀγέμεν γέρας ἔξοχον ἄλλων.

Cæterùm Antenori, affini Priami, regnum Ilij à Græcis traditum est: regnauitq; annos 22. Pellitur inde Aeneas ab Agamemnone, quòd Vlyssi in occultanda Polyxena adfuisset. Hectoris liberi postea tamen regnum paternum

recuperasse ductu Heleni dicuntur: quo tempore Aeneas Syluius, tertius Albanorum regum, imperium obtineret. Sed de Antenore alijs dictum est. Neque uerò desunt, qui Aeneam Troiam rursum habitasse ferunt. Iam capta Troia, rex ad diuidendam prædam se uertit: qua diuisa, reditum in patriam parat. Hic subitò tanta tempestas oritur, ut in tam numeroso exercitu nemo esset, qui mari se committere auderet. Consulitur Calchas. Is respondit, ea de causa id fieri, quòd Achilli mortuo debiti honores nondum persoluti essent. Eam ad illius sepulchrum mactari oportere, propter quam in templo Apollinis is cæsus esset. Vlysses Hecubæ beneficium pro accepta salute repensaturus, Polyxenam occulit, ut cædi subtrahatur. Ad postremum, ducum improbis flagitationibus uictus, eam prodit. Itaque à Pyrrho, patris manibus parentatur. Ortum inde certamen est inter Vlyssem & Aiacem Telamonium, de Palladio, quod Vlyssi communibus suffragijs est adiudicatum. Propter quam iniuriam Telamonius ira accensus, minatur antagonistæ suo talionem, cùm postridie interfectus inuenitur. Qua ex re magnus exortus in castris motus est, ut Vlysses, metu, ne exciperetur, fuga subtractus, in Ismarum se abriperet. Sunt qui communi consilio ducum, quia ferum dici erat, placuisse ferunt, ut ea nocte idolum apud Diomedem esset, in insequentem diem, ac ea nocte incerto authore Aiacem occisum. Hæc sunt quæ de Troiæ excidio Dictys & Dares, & alij prodidêre. Vnde apparet, quàm diuersa sint ab ijs quæ à Marone commemorantur. Sed aliud est historiam, aliud poëma scribere: maximè si Poëtæ nostri consilium spectemus. Ter Troia capta traditur. Primùm ab Hercule: inde à Græcis, propter Helenen: postremò ab Amazonibus. Porrò Agamemnon exercitum ex Asia deducturus, è prisco uictorum more, & depopulatorum urbium, eos deuouit uerbis conceptis, qui in posterum restaurare Ilium essent ausi. Posteri hac deuotione territi, cùm se religione uellent exoluere, locum in proximo, ueteri non dissimilem inuenêre: atq; ibi condiderunt urbem, uocaruntq; Ilium: atque ad eum modum Agamemnonis deuotionem subterfugere. Didymus annotauit libro Odyss. 8. Agamemnonem de belli exitu Delphicum deum A aliquando consulentem, hoc responsi accepisse: tum demum eum Ilium depopulaturum, cùm Græcorum præstantissimi inter se seditionibus agitarentur. Sed Didymi uerba adscribam: φασὶ δὲ ἀγαμέμνονι χρωμένῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον τέλους, ἀνελεῖν τὸν ἐν Δελφοῖς ἀπόλλωνα, τότε πορθήσειν τὸ ἴλιον, ὅτ᾽ ἂν οἱ ἄριστοι τῶν ἑλλήνων στασιάσωσι. καὶ δὴ παρὰ δεῖπνον διενεχθέντων ὀδυσσέως καὶ ἀχιλλέως, τοῦ μὲν ἀχιλλέως ἀνδρείαν ἐπαινοῦντος, τοῦ δὲ ὀδυσσέως σύνεσιν, κατὰ τὴν ἑτέρου ἀνάμνησιν· ὅτι ὁ μὲν βιάζεσθαι παρῄνει, διὸ καὶ ἀνεπείθετο· ὁ δὲ δόλῳ μετελθεῖν. καὶ ἀγαμέμνονα, ὡς πληρουμένου τοῦ λόγου χαρῆναι. ἰσόμαντι δὲ τὴν αὐτοῦ ἀφορμὴν πρὸς ἐπιτομήν. Hactenus Didymus. Pugnatum fuit ad Troiam, decem annos, menses octo, dies duodecim, ut memoriæ proditum reliquit Dares. Perierunt in ea obsidione ex Græcis, octingenta & septuaginta hominum millia, ut quidam scribunt. Ex Troianis, sexcenta & septuaginta sex millia armatorum, antequam urbs proderetur. In ea capta, ferro absumpta creduntur ducenta septuaginta sex millia. Agamemnon tamen Homericus lib. Iliad. secundo, autumat singulos Troianos denis Achiuis B opponi posse, & tamen horum numerum non æquare. Libro Iliados 8. interim colliguntur Troianorum cum auxiliaribus, quinquaginta millia in castris ad lucentes ignes consedisse. Rursus ex catalogo Homerico, si diligenter nauium numerum & Ducum singulorum copias ad calculos reducas, ad summum exercitus Agamemnonij, numerus non ultra centum & quinquaginta millia excrescet. Iam qui tempora supputant, tradunt, urbis excidium in uigesimum annum, supra quater millesimũ ab Orbe condito, incidisse, sub tempora Dauidis. Id quod Poëta in primo luculenter indicat, cùm loquitur de imperio Albano:

Hic iam ter centum totos regnabitur annos,
Gente sub Hectorea——.

Nam sub regni Albani finem cœpit imperium Romanum. Et si ab initio urbis Romæ conditæ, ad principium regni Solomonis retrò tempora atque annos digeras, reperientur anni trecenti tres. Neque multo uetustius bellum Troianum fuit.

FINIS COMMENTARIORVM, in Librum secundum.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM IN LIBRVM TERTIVM AENEIDOS VIRGILIANAE.

ADILON.

Tertius errores canit, amissumq́; parentem.

MODESTINI IVRISCONSVLTI ARgumentum Libri 3.

Post euersa Phrygum regna, vt fuga cœpta moueri,
Vtq́; sit in Thracen primò deuectus, ibiq́;
Mœnia condiderit, Polydori cæde piata:
Regis & hospitium: vt Phœbi responsa canebant.
Cœptum iter in Cretam; rursus noua fata reperta.
Naufragus vt fuerit Strophadas compulsus ad vndas.
Inde fugam, atq́; iterum enarrat præcepta Celæno:
Liquerit vtq́; Helenum, perceptis ordine fatis.
Supplicem Achameniden, Polyphemo vrgente, recepit.
Amissumq́; patrem Drepani, atq́; hic deînde quieuit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, ET D. LAMBERTI HORTENSII, MONTFORTII, EXPLANATIONES IN Tertium librum P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII *in tertium Aeneidos librum explanatio.*

ARGVMENTVM.

EX tribus à Didone propositis cùm duo exposuisset Aeneas superiore libro, insidias Danaum & casus suorum, reliquum fuerat, vt errores suos explicaret, quod in hôc tertio libro diligenter præstare videtur, cuius initio miro quodam artificio vtitur. Nam cùm longo sermone Didonem retinuisset, eamque audiendo fessam esse animaduerteret, ita auspicatur, vt nihil nisi magnum, & graue proponat. Nam regnum Asiæ, gentem Priami, superbum Ilium, Troia Neptunia, cum ingenti quodam verborum sono, nec absq; grauitate, pronunciat: nimirum, vt ex magnarum rerum commemoratione cum apta verborum magnitudine reginam sibi attentiorem faciat. Sed illud in primis meminisse oportet: huius libri tantam esse difficultatem, ob multorum descriptionem, enumerationemque locorum, vt, nisi ab ijs, qui ea inuiserint loca; absolutè intelligi nequeat: nam sicuti (vt ait Hieronymus) Græcorum historias magis intêlligunt, qui Athenas viderint, & sanctam Scripturam, librum præsertim παραλειπομένων lucidiùs intuetur, qui Iudææ, & Palæstinæ regionis loca oculis perlustrarit, ita hunc tertium Maronis librum æquiùs expendet, meliusque intelliget, qui à Troade per Leucatem, & Acroceraunia ad Siciliam, indeque ad Ostia Tyberis nauigauerit. Nos tamen eam diligentiam adhibebimus, vt in eo explanando vel parum, vel nihil (quoad eius fieri poterit) relinquatur, quod lectori curioso molestiam exhibere possit. Præterea ne illud quidem tacitè prætereundum videtur, quod si perplexum, seu complicitum poëma simplici præferendum sit, illudque perplexum dicatur poëma, quod agnitionibus, & peripetijs constat, hic liber reliquis ferè Aeneidos libris anteferendus est, in quo plures agnitiones, & illæ quidem probatiores existunt, plures etiam peripetiæ inueniuntur: de quibus suo loco abundè dicetur. Totus autem ferè hic liber ad imitationem noni libri Odysseæ scriptus est.

NASC. OSTQVAM res Asiæ.] *huius libri prothesis μετάβασιν habet, quã Latini scriptores transitionem appellant: nam breuiter colligit, quæ antea dixerat, mox summatim proponit, quæ dicturus est. Hoc igitur est primum transitionis membrum: alterum uerò Diuersa exilia, &c. huius principij simile illud est 2. libri Georg.*

» *Hactenus aruorum cultus, & sydera cœli:*
» *Nũc te Bacche canã.*

Exorditur à commiseratione: quam excitat ex infelici ac infausta tùm urbis, tùm etiam hominum Troianorũ clade: & auget ab excellentia rerum, & ab indignitate personarum: res Asiæ, imperium Troianum intelligit ambitiosè, quasi innuere uelit, prostrato imperio Troiano, totam penè Asiam prostratam uideri.

† al. caditq;

† al. desertas

OSTQVAM res Asiæ, Priamiq; euertere gentem
Immeritam uisum superis, † ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia,
Diuersa exilia, & † diuersas quærere terras
Augurijs agimur diuûm, classemq; sub ipsa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur.
Cõtrahimusq; uiros: uix prima incœperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis uela iubebat.
Littora cum patriæ lacrymãs, portusq; relinquo,
Et campos ubi Troia fuit: feror exul in altum
Cum socijs natoq;, penatibus & magnis dijs.

Priamiq; euertere gentem Immeritam] *commiserationem exaggerat ab indignitate personarum, quod immeritò tantam passi fuerint calamitatem. Aristotel. in 2. de arte rhet. miserationem definit esse dolorem quendam animi susceptum ex cogitatione grauis, & perniciosi alicuius incommodi, quo quis immeritò affici uideatur: quodq; aut in nos, aut in aliquem ex nostris possit incurrere.* Visum superis.] *cum dolore, nec fortasis absque indignatione. Occultè autem suos excusare uidetur, qui non uiribus hostium, sed deorum uoluntate uicti fuerint.* Ceciditq; superbum Ilium] *ex iactura rei pretiosæ, ac nobilis.* Et omnis humo fumat Neptunia Troia.] *hæc (meo quidem iudicio) αὔξησιν habent: res Asiæ, Priami gentem, Troia Neptunia: maiorq; misericordiæ affectus concitari uidetur ex hoc postremo, quàm ex reliquis duobus quod urbs non hominum, sed Deorum, non humana manu facta, sed diuina, igne consumpta corruit: nec illud quidem minori animaduersione dignum esse uidetur, quod cùm Troiani imperij excellentiam, atque maiestatem triplici conquestionis affectu exaggerasset, triplici quoq; uerborum mutatione, atque significatione illius excidium exprimere, ac prope iam delineare uoluit:* Euertere, cecidit, humo fumat: *nam multa cadunt, quæ non euertuntur: & quæ euertuntur, diuersa ratione euerti possunt. Igitur ait Ilium cecidisse, & funditùs corruisse, tertiò etiam addidit modum, igne conflagrasse: utq; nihil non consumptum remansisse ostenderet, dixit* ab humo fumat: *nam ædificium ab humo fumat, quod totum ardens corruit, & est ex Euripide sumptum inter initia Troad.*

» ἔλιον καπνοῦται, πάντα Ἀργείου δορὸς
» ὄλωλε πορθηθέντα.

Missas facio Grammaticorum nugas, inanesq; disceptationes super hoc dicendi modo ab humo fumat, *cùm nonnulli extiterint, qui solœcismum esse per tempus assererent. Illud etiam mihi succurrit, quod Plin. in nat. hist. Hierichonta Palæstinæ oppidum, quòd Hierosolymitano bello à Rom. captum, & incensum est, bustum uocat: unde mihi* A
suspicio est, urbes omnes, quæ hostili flamma perierint, ab antiquis busta uocari solitas. Horat. carm. lib. 3.

——qualibet exules «
In parte regnanto beati, «
Dum Priami, Paridisq; busto «
Insultet armentum. «

Interpretes de sepulchro intelligunt Priami & Paridis: quibus ego nõ assentior: quãobrem id innuere noluisse Poëtam iudicari potest. Superbum illud Ilium, urbs illa diuina manu condita nõ urbs, sed bustum uocari potest: quod si uerum est, appositè præsentis temporis uerbo usus est.

Diuersa exilia.] *alterum est transitionis* B *mẽbrum, quod totius libri summam complectitur, & cõmiserationem habet à cõmutatione fortunæ.* Desertas quærere terras.] *à Dardano, ut Seruio adlubescit, & Italiã intelligit: mihi uerò secus esse uidetur. nam statim subdit:*

Incerti quò fata ferant.

Ergo uel diuersas, *cum antiquis codicibus legendum est, ut maior commiserationis affectus ex repetitione moueatur: uel desertas, incultas, & ab hominibus derelictas: quò ijs peruenire contingit, qui longa, & incerta nauigatione feruntur: aut desertas, incognitas: nam deserta: id est, possessoribus uacua, maiore ex parte ignota esse solent.*

Augurijs agimur Diuûm.] *hic Aeneas ostenditur augur, ut etiam alibi sæpiùs: nam ab Harpyia augurum capit & à fulmine, & à flamma Ascanij quinetiam se naticinatur:*

—heu quantæ clades Laurentibus instant. «
Quas pœnas mihi Turne dabis? «

Et alia multa quæ consultò prætereo. Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur.] *affectum commiserationis amplificat ab incerto suarum calamitatum euentu.* C

Vix prima inceperat æstas.] *fabricata iuxta Antandrum Phrygiæ ciuitatem classe, nauigationi sese accingunt: & quanquam nauigandi adhuc non satis opportunum tempus esse uidebatur (nam Veris initium erat, quo tempore nondum tuta prorsus nauigatio est) tamẽ iubente Anchise uela faciunt. Anchises uerò abitionem idco accelerabat, quia non sibi, sed fatis nauigabat: nisi malis simpliciter intelligi, Dare uela fatis, prospero, ac felici omine nauigationis iter inire: uel reuera fatorum arbitrio nauigationem committere: nam quas terras peterent, ignorabant. Horat. Od. 7.*

Quò nos cunq; feret melior fortuna parente «
Ibimus ô socij, comitesq;. «

Littora tum patriæ lacrymans.] *πάθος à dolore: & profectò magnum, atq; incredibilem dolorem accipit, qui de patria sua ita recedit, ut eam se non amplius uisurum speret: quamobrem de matronis Troianorum in 2. dictum est:*

Ample-

A Amplexaeq; tenent postes, atq; oscula figunt.

Tanquam non eas amplius uisurae essent, & apud Euripid. in Troad. absq; dolore, & lachrymis in Graeciam non soluunt Troianae mulieres. Et campos, ubi Troia fuit.] locus conquestionis à commutatione fortunae, ut in 2. Aeneid.

——fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum.

Graeci rhetores statuunt uocare ὑπεροχικὸν, siue βραχύτητα, aut etiam βραχυλογίαν, cùm res magnae paucis uerbis efferũtur, ut hoc in loco & apud Cic. cùm ait: Lemnum praeteriens cepit, inde Tarsi praesidium reliquit: pòst urbem in Bithynia sustulit. Latiùs interdum haec dicendi figura cùm à Poëtis, tùm ab Oratoribus tractari solet. ut apud Poëtam in 2. Aeneid.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? ——

Et quae sequuntur. Et paulò pòst:

Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos.

Lege Macrob. in 5. Sat. Fab. etiam Quinctilianus hũc locum mirè extulit. Feror exul in altum Cum socijs, natoq;, penatibus, & magnis Dijs.] duo hic humana posuit, socios, & natum: diuinum uerò unũ,
B penates, & magnos deos. Cur patris mentionẽ non fecerit, Seruius causam hanc assignat, quia secundum Virg. ad Italiam non uenit. ego uerò aliam esse existimo: quia cùm dudum pater imperasset, ut soluerent (nam dictum est:

Et pater Anchises dare fatis uela iubebat.)

Nihil erat, quod patris, utpote maioris auctoritatis uiri mentionem faceret: sed nati, sociorumq;, in quos tanquam dux Aeneas imperium habebat: & deorum, quos illi Hector commendauerat in 2. Aen.

Sacra, suosq; tibi commendat Troia penates,
Hos cape fatorum comites: his moenia quaere,
Magna pererrato statues quae deniq; ponto.

Qui uerò fuerint magni dij, uarij uaria sentiunt. Seruius penates, & deos magnos eosdem esse autumat: & rectè sanè: nam in statuis penatium, quae hodie etiam Romae sunt, inscriptum est: Dij Magni. θεοὶ μεγάλοι: ergo penatibus, & magnis dijs: id est, magnis Dijs penatibus per appositionem. Sed lege Macrob. in 3. Sat. cap. 4. diuinus Plato Solem & Lunam magnos Deos appellat lib. de leg. 34.

LAMB. Hort. POSTQVAM res] Splẽdidè & luculenter exposito urbis excidio, transit ad enarrationem errorũ suorum, qui
C mox inde euersionẽ sunt sequuti. Principiò statim attentionem breui ἀνακεφαλαιώσει explicatarum rerum parat, ut nouam narrationem promittere uideatur. Inde docilẽ auditorem de integro reddit, cùm affirmet se fatis compulsum, patria relicta, sedes externas quaerere. Et ordine ad Didonis interrogationes memorat: Prius erat, quod audire arderet, excidium urbis: &, in ea capienda, Graecorum artes, & Troianorum casus: postremò fortissimi uiri cursum nauigationis, quem nunc deinceps prosequetur:

Immò age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias, inquit, Danaûm, casusq; tuorum,
Erroresq; tuos: nam, te iam septima portat,
Omnibus errantem terris & fluctibus, aestas.

Iam uerò illud maximè hoc libro obseruandum est, quòd saepè antea monuimus, cordati principis in obeundis periculis, exemplum proponi: qui nullis casibus aduersis frangatur, nullis secundis exultet: sed ubiq; idem est, & aequè animosus. Res Asiae.] Ex toto partẽ: uerùm haud temerè. Nam Phrygiae opes, ad eam usq; tempestatem cum totius Asiae potentissimis opibus componi poterant: & ipsius regni pomoeria alioqui amplissima erant. Quam ob causam Diodorus libro 17 μεγάλην φρυγίαν uocat. Priamiq;.] Epexegesis, explicatiùs enunciat praecedentem orationem.

Immeritam.] Excusat suos, & causam excidij in fata transfert. Superbum.] florentissimum opibus regni magnis. Sunt autem perpetuae expolitiones synonymiae, enunciatae per copiam. Neptunia.] Epitheticè: à Neptuno & Apolline moenibus cincta. Narrat rei naturam significanter: nam cùm excidium, caedes & incendium citò desierint, fumus diutiùs perdurans, urbis subuersae faciem ex interuallo spectantibus miserabilem reliquit. Desertas.] Expolitio. Iam & illud tenuius est, quàm ut annotetur. Agimur quaerere.] ἀγόμεθα ζητεῖν, Graeca figura dictũ esse: pro, agimur ad quaerendũ. Augurijs.] oraculis, uoluntate & iussu deorum. Nam prisci illi mortales, superstitiosi homines, nihil aliud auguria esse arbitrabantur, quàm deorum consilia & uoluntatem, externis signis editam, testatamq;. Verùm de augurijs & auspicijs suo dicetur loco. Fugae consilium deorum nutum fuisse dicit, ut reprehensionem euitet. Classemq;.] Laconismo praeceps in instruenda classe studium suum narrat: id quod rei ipsius natura expostulat. Antandro.] A' loci circumstantia uerisimilem narrationem facit. Antandrus erat, teste Plinio, in littore, sub Gargaro monte, antea Edonis appellata. Hanc habitarunt Leleges, ad meridiem finitimi Cilicibus. In aduerso littore Assum promontorium spectat. In Antandro tradunt fuisse platanum, quae circumdolatis lateribus sponte facta longitudine 15. cubitorum, crassitudine quatuor ulnarum reuixerit. Nominis Antandri ratio, duplex fama fertur. Quidam scribunt, Ascanium Aeneae filium, cùm ibi regnaret, à Pelasgis captum in hac, aut certè hac, se redemisse. Alij putant, conditam ab ijs quos domestica seditio Andro in eam oram expulerit. Ex hac duplici ratione, duplex etymon adducitur. Illi dictam uolunt Ἄντανδρον quasi ἀντὶ ἀνδρὸς, pro uiro: hi uerò, ἀπὸ τοῦ ἀντὶ Ἄνδρου, pro Andro. Hodie deletis uetustis nominibus, Sancto Dimitri appellatur. Hic cùm naues moliretur, facilè tutus ab occursu hostium erat futurus: quibus ad Sigaeum & circa Tenedum in faucibus Hellesponti sua statio erat. Molimur.] paramus classem.

Fata.] Pathos ab incertitudine casus, ut fraudis doliq; suspicio absit. Contrahimusq;.] A' similitudine rei militaris, in qua tumultuariè contrahitur exercitus Vndique, non solùm è Troia, sed proximis oppidulis ea nocte illò, incendio exciti, confluxerant. Ergo scitè dictum est. Contrahimusq; uiros: ut non respiciatur ad Troianos, perinde atq; ad populum uicinarum ciuitatum. Aestas.] A'b opportuno, ducto à temporis ratione. Commoda aestas est ad nauigandum. Fatis uela iubebat.] deorum arbitrio. Quid aliud fata sunt, quàm Dei praedestinatio & uoluntas? Identidem auertit suspicionem proditionis, & malarum artium. Littora tum patriae lacrymans.] Exordium narrationis patheticum est: à loco, unde soluerit. Paucissimis uerbis: cùm littora, portus & campos se reliquisse narret, non solùm maximam urbem & eius tragicum interitum, uerumetiam amplissimum regnum hausit. Idem quàm copiosè in secundo eundem locum amplificârit, quis est qui ignoret? cùm id maximè eodem loco à nobis utcunque sit annotatum:

» *Venit summa dies, & ineluctabile tempus*
» *Dardaniæ: fuimus Troës: fuit Ilium, & ingens*
» *Gloria Teucrorum: ferus omnia Iuppiter Argos*
» *Transtulit, incensa Danai dominantur in urbe.*
» *O patria, ô diuûm domus Ilium, & inclyta bello*
» *Mœnia Dardanidum.——*

Et paulo pòst:

» *Quis cladem illius noctis, quis funera fando*
» *Explicet? aut possit lacrymis æquare dolorem?*
» *Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos.*

Quis fons (inquit Macrobius) quod mare tot fluctibus, quot hic uerbis, inundauit? Troia fuit.] *Prouerbiale est: ut & hæ loquendi formulæ, & colores in Latinis Græcisq; Tragœdijs, Habui. Fuimus quondam fortes Milesij: quibus significamus aliquem funditùs perijsse. Explicantur hæc disertè à D. Erasmo Roterodamo in Chiliadibus prouerbiorum.* Troia.] *Emphasis. Significat celebrem illam quondam, & tota Asia opibus florentissimam urbem, antiquam, armis & bello decantatam, non uiribus, sed arte & dolo insidijsq; Græcorum captam, deletamq;.* Lachrymans.] *Pathos à gestu.* Exul.] *A' statu.* Cum socijs.] *Sociorum nomine ubiq; suos appellat, ut parem se omnibus, in defungendis periculis, ad conciliandos eorum animos, faciat. Principis est, non insolescere, sed beneuolentia & humanitate magis quàm ui & imperio suos in officio detinere.* Penatibus.] *Superioribus lib annotatum est de dijs penatibus Troianorum: eos scilicet fuisse præcipuos Apollinem & Neptunum, murorum uidelicet conditores, ut multi arbitrantur: atq; hos Aeneam secum in Italiam uexisse. Sed scriptores, qui penitùs rerum naturam inuestigarunt, nuncupari penates autumant, per quos penitùs spiramus, per quos habemus corpus, per quos animi rationem possidemus. Aetherem Ioui assignant, Iunoni aërem & terram, Mineruæ uerò summum ætheris cacumen. Itaq; ut Poëta declaret, inquit, qui fuerint penates, addit, eos esse* Magnos deos *quoque appellatos. Erant enim Samothracibus θεοὶ μεγάλοι, ijdem qui penates. Neque uerò ipse id dissimulat alibi, cùm Iunonem ἥραν μεγάλην uocet:* A

Iunonis Magnæ semper prece numen adora. «

Et τὴν χρηστὴν lib. Bonam Iunonem, ut in primo:

——& bona Iuno. «

τὴν δυναστὴν:

—— Dominamq; potentem. «

Hac autem nomenclatura & Vesta censetur, quam de penatium numero esse contendunt:

——Vestamq; potentem, «
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem. «

Constat eosdem πατρῴους θεοὺς item dictos. Iam uerò neq; illud quidem prætereundum est, dignitati rei pondus attemperasse Poëtam spondæo in quinta sede. De dijs penatibus Macrob amplius differit. lib. 3. Satur. cap. 4. B

ARGVMENTVM.

Locos recensere cœpit: ad quos classe profectus est: quorũ alios copiosa descriptione depingit, alios breui oratione perstringit: nonnullos simplici nominis significatione designat: nunc Thraciam quò primus prospera nauigatione peruenerat, breui descriptione complectitur: deinde quid ibi ipse fecerit, quidq; sibi contigerit, memorat.

NASC. Terra procul uastis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiæ, socijq; penates,
Dum fortuna fuit: feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadasq; meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, diuisq; ferebam,
Auspicibus cœptorũ operum, superoq; nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.

Terra procul.] *ab Ida monte Phrygiæ, quæ in Asia est, unde profecti fuerãt Troiani ad Thraciam, quæ in Europa est, & à meridie alluitur Aegeo mari, quod hodie uulgò archipelagus: id est, ἀρχιπέλαγος appellatur: etsi non longa admodũ nauigatio est, haud tamen ita breuis, quin procul, id est, longè abesse dici possit: nam Plinius li. nat. hist. 5. cap. ultimo scriptum reliquit, spatium Hellesponti (per quem ex Antandro soluentes Troiani proculdubiò nauigarunt) & propontidis ad Bosphorum Thracium esse centum octoginta octo mil. pass. sed cùm ex Antandro soluisse dicat Aeneas, & inter Antandrum & Thraciam Hellespontus tantummodò intersit, cuius latitudo Padi Italiæ fluminis latitudinem non excedit, facilè colligi potest, qua significatione capienda sit hæc uox,* procul: *quæ, ut etiam Seruius interpres animaduertit, longè significat, & prope: uel discedentium à patria, animo præsertim non redeundi, rationem habuit, quibus loca etiam propinqua, longè abesse uidentur.*

Vastis campis,] *Prouinciæ magnitudinem designat: cuius longitudo (ut quidam, Plinio referente, autumant)* DCCXX. M. *est, latitudo uerò* CCCLXXXIII. M. *ut inquit Pomponius Mela.*

Thraces arãt.] *regionis fertilitatem significare uidetur: cum tamẽ Geographi aliter sentiãt, & in primis Mela Pomponius: qui Thraciam scribit regionẽ esse, nec cœlo nec solo lætam, &c. nisi quæ mari propior est, infœcundam, frigidam, eorumq;, quæ feruntur, malignè admodum patientem. Sed Poëta noster Eurip. sequitur: qui in Hecuba Polydorum loquentem inducit, se clam è Troia missum fuisse à patre ad Polymnestorem hospitem. & statim subdit:*

ὃς τὴν ἀρίστην Χερσονησίαν πλάκα «
σπείρει. id est, «
Qui Cherronesi terram fertilissimam «
Arat. «

Vbi de Cherroneso Thracia proculdubiò intelligendum est: ad quam & Poëta noster respexisse uidetur. Quidam uerò uir doctiss. mihiq; amiciss. poëticam locutionem esse autumat, Thraces arant: *id est, habitant.* Acri quondam regnata Lycurgo.] *regionem ex regis immanitate deturpat.* Dum fortuna fuit.] *πάθος à commutatione fortunæ: fidem unà cum felicitate defecisse ostendit. unde Horat. 1. Carm. Od. 35.*

——diffugiunt cadis «

Cum

A " *Cum fare siccatis amici,*
" *Ferre iugum pariter dolosi.*

Aeneadasq́ meo nomen.] *Aenum oppidum à se conditum Aeneas designare uidetur: de quo mira est scriptorum dissensio: nam Plinius, Pomponius Mela ab Aenea conditum asserunt. Homerus uerò Iliad. Δ. Pirum ductorem Thracum auxilio ad Troiam ex Aeno uenisse dicit, qui Dioreum interfecit.*

" —βάλε δὲ Θρῃκῶν ἀγὸς ἀνδρῶν,
" Πείροος Ἰμβρασίδης, ὃς ἄρ' Αἰνόθεν εἰληλούθει. Id est.
" *Percussit Thracum ductor, qui nuper ab Aeno*
" *Venerat Imbrasides Pirus.*

Sed fortassè Homerus aetatis suae rationem habuit: ut plerunq; poëtae facere solent: quibus κατὰ πρόληψιν interdum conceditur, ut quod posterius acciderit, id ante tempus ascribant: quod & Virg. multis in locis fecisse uidetur. ibi praesertim

" —*Lauinia uenit*
" *Littora*—. *Et in sexto Aeneid.*
" *Chalcidicâq; leuis tandem superastitit arce.* Item:
" —*portusq; require Velinos.*

B *Seruius uerò interpres hunc locum ita tueri uidetur, quòd Aeneadas, non Aenum dixit.*

Sacra Dionaeae matri.] *hunc locum Seruio interpreti integrum relinquo: eoq; magis quia fabulas, uel historias, aut alia huiusmodi declarare non est nostri instituti, sed illa praecipuè, quae tum rhetoricae, tum poëticae facultatis esse putamus.*

LAMB. Hort. TERRA procul.] *Ab Antandro digressus, Lesbo praeternauigata, secundo uento primùm in Thraciam defertur. Ea autem Troadi & Antãdro, in Aetoliam australiori, occidentalis est quidem, sed modicè in septentrionem flexa. In huius extrema ora est Mastusia promontorium, à qua in eodem littore, Eleusa, hodie Elesã, seu Simia dicta, modico spacio absunt. Hac Thraciae pars à Lysimachia ad Melanum sinum, & Hellespontiacum mare: & Aegeum Chersonesum efficit, quae Thracia nuncupatur. Celebria in primis habet oppida, Callipolim in ora ad ortum, Lampsacum: Sestum, fabula Herus & Leandri nobilem, Abydo obiectam: Coelam, obliquè spectantem Sigaeum, & Scamandrum in Hellespontum labentem. Ad Austrum, circa Mastusiam promontorium. Eleusam: Mediterranea, Critheam & Madytum.*

C Terra.] *Chorographia Thraciae ab habitatoribus, militari laude, priscis gentis regibus, & regni usu. Ptolemaeus ad septentrionem, Thraciam Haemi iugis terminat: ab ortu, Euxini aliquanta parte, & Bosphoro atq; inde Propontidis littoribus: ab occasu Istri mali, Nessi, uel (ut Mela) Nesti amnis ostijs, & montanis ab Orbelo finitur: à meridie eius Chersonesus, Aegeo mari uenientibus clauditur, ut dixi. Mela tradit, in Illyricos penitùs Thraciam immissam, eiusq; latera Istrum contingere. At Strabo Ptolemaeum sequutus, superioribus cardinibus disterminat, nisi quòd Strymonem Macedoniam à Thracia diuidere dicat·* ὁ Στρυμὼν ποταμὸς διορίζει Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην. ἡ δὲ Θρᾴκη περιορίζεται ἀπὸ νότου τῷ πελάγει, καὶ τῷ Μέλανι κόλπῳ καὶ Ἑλλησπόντῳ, καὶ Προποντίδι, καὶ Βοσπόρῳ, καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἐς τὴν ἕω μὲν τὸ ὄρος παρατείνεται, ἡ δὲ Βόρειος τῆς Θρᾴκης πλευρά, ὁ Αἷμός ἐστιν, καὶ ἡ Ῥοδόπη καὶ ὁ Ὄρβηλος, τὰ ὄρη. ἡ δὲ δυσμικὴ πλευρά, ὁ Στρυμὼν ποταμός ἐστιν. *Ipsa regio coelo tristis est & inamoena, nec solo laeta, infoecunda, frigida. Quae seritur, malignè producit. Malas uites, rarasq; pomiferas arbores tolerat. Fructus earum nunquam maturat. Caeterùm montibus & amnibus claris insignis est. Gens ipsa quondam armorum gloria celebris fuit: hinc Martem fabulae apud eos natum confirmant: ipsam uerò Thraciam, à Thrace Martis filio dictam. Quare Poëta, terram doctè Mauortiam uocat. Foecũdior uirorum est, quàm frugum. Oppida habet hodie multa & celebria, sed omnium clarissimum sede imperatoria Byzantium, à Constantino Magno eius restauratore posteà Constantinopolim dictam. Thracia, memorabilibus exemplis à scriptoribus ueteribus, & prouerbijs celebratur, maximè uerò hospitio & stabulis equorum Diomedis, ac caede Polydori. In hanc terram primùm appulit Aeneas. Porrò quibus paroemijs locum fecerit, infrà annotabitur.*

Lycurgo.] *A ueteri eius terrae principe & incola.*

Acrem.] *uocat hic, bellicosum & atrocem, quemadmodum acrem Aeneam. Thracum rex fuit, qui quòd contemptim Bacchi uites inciderat, crura sibi praecidit. Atq; haud scio an is hic fuerit, quem à Getis captum Harpalice filia Amazonum regina liberârit. Hyginus huiusmodi historiam refert. Lycurgus Dryantis filius Liberum patrem regno fugarat, negaratq; eum esse deum. Fortè accidit cùm per uinum & ebrietatem matri uim offerre conaretur, & eodem furore ad eius uites incidendas grassaretur, clamitans hoc pharmacum insalubre esse, quòd mentes humanas ceu toxico ad insaniam agitaret, Liber maniam in hominem impium immisit: qua correptus, uxorem & liberos trucidauit: ipse, à Baccho pantheris immissis, in Rhodope monte discerptus interijt. Sunt qui scribant, eum sibi mortem consciuisse. Huius mentionem facit Homerus lib. Iliad. 6.*

οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Δρύαντος υἱὸς κρατερὸς Λυκόοργος "
δὴν ἦν, ὅς ῥα θεοῖσιν ἐπουρανίοισιν ἔριζεν. "
ὅς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας "
σεῦε κατ' ἠγάθεον Νυσήϊον.— "

Verba sunt Diomedis ad Glaucum, admirantis armorum splendorem, ut non humana, sed diuina propè forma conspicuus esset. Territum se ait, exemplo Lycurgi, pugnare cum dijs, qui aliquando Liberi patris nutrices in Nyssêio Thraciae monte persequutus esset. Quem locum Homeri enarrator explicans, hanc historiam adducit· Διόνυσος ὁ Διὸς καὶ Σεμέλης παῖς, ἐν ἐφήβοις τῆς φρυγίας ὑπὸ τῆς ῥέας τυχὼν καθαρμῶν, καὶ διδαχθεὶς τὰς τελετὰς, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς θεᾶς τὴν διασκευὴν, ἀνὰ πᾶσαν ἐφέρετο τὴν γῆν. χορεύων τε καὶ τιμῶν ἐτύγχανε, φρονηγευμένων τῶν ἀνθρώπων. παραγενόμενον δὲ αὐτὸν εἰς τὴν Θρᾴκην, Λυκοῦργος ὁ Δρύαντος κωλύσας ἱερὰ μίαν μόνην ἀναλαβόντα τὰς γυναῖκας ... θάπτεται αὐτοῦ, καὶ τῶν τότε θιασῶν. ἐτύγχανον γὰρ αὐτῷ συνοργιάζουσαι. θυγάτηρ δὲ μεταστρεψάμενος μάστιγι τὰς θεῶν ἔσπευδε τιμωρήσασθαι. ὁ δὲ ὑπὸ δέους εἰς τὴν θάλασσαν καταδύεται, καὶ ὑπὸ Θέτιδος καὶ Νηρηΐδων ὑπολαμβάνεται. ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐκ δίας ... τὴν ἐξ ἀνθρώπων δίκην· ἐπηρώθη γὰρ πρὸς τοῦ Διὸς τοὺς ὀφθαλμούς. *Claruit postea alius Lycurgus, ab hoc diuersus, sanctissimus legislator Lacedaemoniorum: de quo multa Plutarchus, Suidas, & alij.*

Hospitium.] *A publico foedere cum Troianis & iure hospitali, integra Troia. Euidenter hoc loco ea descriptio adhibetur, ut hominis qui ius hospitale uiolarit: impietas coarguatur. Polymnestori enim regi, Ilione natarum Priami in matrimonium data erat, unde hospitalis iuris fides sanctior esse debuisset.*

Fatis.]

Fatis.] propter terram cædibus fœdatam, & ius hospitij cædibus uiolatum. Mœnia.] Appulit inter Melam amnem, & sinistrum Hebri brachium, contra insulam Samothracen. Aenos à Plinio, Mela, & alijs uocatur, hodiè Aenò Apsynthus, & Poltyombria dicitur Sophiano, & locus monstratur. Et consentiunt, oppidum quod hic uetustate donatur, ab Aenea conditum. Plinius addit, liberum esse. Et ne argumentum desit, Polydori tumulum adhuc eodem loco durare, & quidem in maritima ora. Ciconum quondam hæc regio fuit. Nomen.] paranomasia.

Sacra.] Nusquam non sacrorum mentionem ingerit, ut iusta ratione pius appelletur. Sacrum est, quicquid deorum habetur: quare ubi sacrum nominat Poëta, deorum ferè mentionem facit. Dioneæ.] Veneri matri. Dionem aiunt nympharum unam fuisse, Oceani & Tethyos, ex qua Iupiter Venerem sustulit: unde Poëta eam Dioneam matrem: & in Bucolicis, astrum Dioneum uocat. Suidas, Dionen eam quoq; dictam tradit. A

Auspicibus.] fauentibus primis cœptis. Hinc auspicari, bonis auspicijs fœliciterq; inchoare: ducta metaphora ab auspicijs. Superoq;.] Dijs superis sacrificaturus, candidas hostias mactat: contrà, inferis furuas. Errauit in hostia dux Troianus: nam Ioui nusquam, aut Apollini, aut Neptuno, aut Marti, taurus cædebatur. Proinde ut piaculum Aeneæ inferat, & errorem in hostia ostendat, subijcit, horrendum monstrum sequutum. Verba Antei Capitonis sunt: Si quis fortè Ioui tauro fecerit, piaculum dato. Commisit ergo non ignorantia, sed ut monstro sequuturo locum faceret. Cœlicolûm.] syncope, & periphrasis Iouis.

ARGVMENTVM.

Paratis sacris, cùm ad virgulta quędam iuxta litus accessisset, vt inde verbenas sumeret ad ornandas deorum aras, monstrum subsecutum fuisse memorat: atrum sanguinem ex euulsis virgultis emanasse: deinde se gemitum, vocemq; lachrymabilē Polydori audiuisse. à quo monitus fuit, vt manus abstineret, neq; amplius virgulta euelleret: quia non virgulta, sed iacula, quibus ipse olim à Rege Polymnestore confossus fuerat, euellebat: quo monstro se territum, stupidumq; factum fuisse ait. B

NASC.

Fortè fuit iuxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, uiridemq; ab humo conuellere syluam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras.
Horrendum, & dictu uideo mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, †hinc atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus horror
Mēbra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum conuellere uimen
Insequor, & causas penitus tentare latenteis:
†Ater, & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa mouens animo, nymphas uenerabar agrestes,
Gradiuūq; patrē, Geticis q præsidet aruis:
Ritè secundarent uisus, omenq; leuarent.
Tertia, sed postquam maiore hastilia †nisu
Aggredior, genibusq; aduersæ obluctor arenæ,
Eloquar, an sileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & uox reddita fertur ad aures.
Quid miserum Aenea laceras? iam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus: non me tibi Troia
†Externum: †haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.
Nam Polydorus ego: confixum ferrea texit
Telorum seges, & iaculis increuit acutis.
Tum uerò ancipiti mentem formidine pressus,
Obstupui, steteruntq; comæ, & uox faucib. hæsit.

†al. huic
†al. Alter,
†al. nixu
†al. Extremum:
†al. aut

Fortè fuit iuxtà tumulus.] præmissa tumuli descriptione ad monstri descriptionē se accingit. Plini⁹ nat. hist. li. 4. cap. 11 tumuli quidem Polydori mentionem facit iuxta Aenū oppidū, sed hoc in loco tumulus terræ tumulus: id est, collis, potius, quàm sepulchri significationem habet. Quo cornea summo.] aptè sane duo uirgultorū genera deligit, cornum, & myrtū, ex quib⁹ potissimùm hastilia fiunt, cùm paulò infrà Polydorū hastilibus cōfixū fuisse sit dicturus. Viridemq; ab humo conuellere Syluā.] placet quod Seruius ait de myrto, nō de cornu esse intelligendum, quia non cornus, sed myrtus inter uerbenas annumeratur. Huc accedit, quòd myrtus Veneri, cui præcipuè sacra facit, sacra est. Horrēdum dictu.] παθ@. Nā quæ prima solo.] mōstrum describendū aggreditur. antiqui codices legunt, namq; vbi. Mihi frigid⁹ horror.] παθ@ à timore: nā ex nimio timore fit horror. Gelidusq; coit.] Physicè horroris causam expressit. Nymphas uenerabar agrestes, Gradiuum quę patrē.] quia miraculū est ex arbore sanguinē fluere: duæ statim illi occurrerunt dubitandi causæ, quamobrem id fieri posset, aut factum fuisset, alterum an sāguis esset Hamadriadum nympharū, quæ cum arboribus nasci, & mori dicuntur: alterum nū regionis uitiū esset, propter Martem sanguinolentum, belli, ac cædis auctorem, & deū: qui Gradiu⁹ nominatur, uel à gradiēdo in bello ultrò, citroq;: ideo Ouidius primā corripuit: uel ab hastæ uibratione, quod Græci κραδαίνειν dicunt: uel (ut quidam malunt) quia gramine ortus fuerit: quod ideo fictum est, quia in re militari corona graminea maximæ fuit uenerationis. C Geticis qui præsidet aruis.] Geticis pro Thracijs posuit propter uicinitatem, more poëtico: nam Thracia ab oriente pontico mari alluitur: & in ijs duabus regionibus Mars iure optimo impensè colitur: nam gentes sunt feroces, ac bellicosæ.

Ritè secundarent uisus.] uel prosperum facerent uisum. ut in 7. Aeneid.

— Dij nostra incœpta secundent:

Vel in melius conuerterent. Donat. in Terent. ritè autem addidit, quia (ut Varrò sentit) quod fit ritè, id ratum est.

Omenq; leuarent.] leue facerēt: hoc est, mitigarēt.

Genib⁹q; aduersę obluctor arenę.] apertè declarat

A *clarat quod dixerat, maiore nixu. & κατ' ὑποτύπωσιν, ac rē illū in euellendo uirgulto conatum exprimit.* Eloquar an sileam?] *parenthesis est ad miraculum, ut sentit Seruius interpres, uel potius ad stuporem posita: quæ dubitationem habet, per quam locus attentionis inducitur: nam magnum quiddam se dicturum innuit. Donat. in Hecyr. figuram hanc esse ait ἐπιμονὴν per ἐκφώνησιν factam.*

Gemitus lacrymabilis.] *hoc miraculum, hic stupor est, gemitum, uocemq́; lacrymabilem audire ex tumulo.*

Quid miserum Aenea laceras?] *ἀνακοινωσία est: umbra enim Polydori loquitur, & per exclamationē exorditur commiserationis plenam: quasi diceret, cur afflictum affligis.* Iam parce sepulto.] *qui extinctus est ne stimulato, néue iterum occidito: nam ignauum est, uel potius crudele τοὺς τεθνηκότας ἀποκτείνειν: id est, uita functos uexare, & quasi iterum occidere. Seruius interpres ridiculus fit, dum huic loco expositionem nimis superstitiosam perquirit: Sepulto, inquit: id est, iacenti, quia legitimo honore caruit. quasi uerò insepultus fuerit Polydorus: id est, non humatus, licet legitimum sepulchri honorem non fuerit assecutus.* Parce pias scelerare manus.] *ecce quod*
B *modò dixeram, crudele esse mortuos uexare, hic apertè demonstrat, cùm ait,* scelerare. *neq; hunc locum æquè satis expendit Seruius: qui* scelerare *sermonem esse Plautinum refert, quo in præsentia non utimur, quasi necessitate adductus uerbo antiquo, & inusitato Poëta usus fuerit. cùm tamen maculare absque carminis offensione scribere potuisset: nam stabat uersus hoc modo:*

Parce pias maculare manus.

Cur ergo usus est antiquo uerbo, cùm usitato uti potuerit? missum facio quod uetustatis amantiss. Poëta uetustis persæpè uerbis utitur, illud dico huiusmodi criminis magnitudinem neq; expressiùs significari, neq; significantiùs exprimi, neq; elegantiùs potuisse: nam cùm pias manus *dixisset, ἀντίθετόνq́; apponendum iudicasset, non potuit uerbum reperire melius, neq; magis appositum hoc uerbo* scelerare: *nam quemadmodum eos, qui singulari quadam animi benignitate, ac misericordia præditi sunt, pios appellamus, ita, qui insigne quoddam, ac inhumanum ab omniq́; pietate, & misericordia alienum facinus admiserunt, eos nomine sceleris notamus. Virg. Aen. 1.*

Pygmalion, scelere ante alios immanior omneis
Quos inter medius uenit furor.

C *Vnde fit scelerare uerbum, quo non solùm Plautus, sed & alij posteriores, & qui non multis admodum annis ante Seruium floruerant, quos ipse ceu optimos authores plerūq; citare solet. Statius in primis in oct. & in nono Theb. & Silius Italicus in 16 pun. usi fuerunt: & tamen ait ipse,* scelerare *uerbum est Plautinum, quo hodie non utimur.*

Non me tibi Troia Externum tulit.] *grauitatem criminis ostendit. Peccas, inquit, nō in externum, sed in ciuem affinem tuum: frater enim erat Creusæ: uidetur sanè duo significare sub hac una dictione* externum *se ciuem Troianum esse, & affinem Aeneæ. tale est illud Terentianum in And.*

Neq; satis digna cui committas primo partu mulierem.

Vbi itidem duo dicit, nec parientem, nec primo partu. hanc figuram Grammatici ueteres δυάδιον uocāt: id est, duo per unum: cui è regione respondet ἓν διὰ δυοῖν: id est, unum per duo. ut,

——pateris libamus & auro.

Hoc est, pateris aureis. Huic loco proximus est ille Eurip. locus in Ion, ubi Minerua hunc in modum loquitur:

μὴ φεύγετ' ἐ γὰρ πολεμίαν μὴ φεύγετε,
ἀλλ' ἔν τ' Ἀθήναις, κἀν θάδ' εὔμενῆ.

Aut cruor.] *aut, pro neq; positum affirmat Priscianus de constructione: sed caret exemplo. Itaq; uel haud, cum aspiratione legendum est, ut in quibusdam antiquiss. libris scriptum Pyerius animaduertit: uel, ut ego quidem existimo, coniunctiua particula est. ut in primo Aeneid.*

Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Moliriúe moram, aut ueniendi poscere causas.

Heu fuge crudeles terras.] *hortatur Aeneam ad fugam cum interiectione dolentis, ut illum terreat: & quia fugiēdi necessitas incumbebat, ut eum magis excitaret, repetitione utitur: & ne fortè id temerè magis, quàm necessariò fieri putet, præter quòd se illi affinem profitetur: unde maiorem illi fidem habere debet, duas etiam assignat causas: alteram crudelitatis, alteram auaritiæ: ubi licet ad Polymnesthoris regis crudelitatem, & auaritiam alludat, de quo infrà dicetur, tamen apertè Thraces omnes, ut crudeles, & auaros detestari uidetur.*

Nam Polydorus ego.] *rem confirmat ab exemplo sui: quem iaculis illic cōfossum dicit, causam exponet Aeneas.* Hic confixum ferrea texit.] *πάθος à modo necandi.* Obstupui, steteruntq́; comæ.] *πάθος ab horrore: hinc sanè ingens significatur timoris affectus: nam stupet arriguntur capilli, uoxq́; illum deficit.*

FORTE.] *Commemorat diligenter occasionem insequuti prodigij, quo præparatur lectoris animus, ac suspenditur, ad narrationem historiæ Polydori in eo loco trucidati. Describit tumulum, quem dicit Plinius sua tempestate extitisse, à sylua uirgultorum myrteorum & corneorum. Est autem uirgultum densitas uirgarum pullulantium. Cornos tum innatas dixit fortassis, ob ligni duritiem planè corneam, Marti deo tutelari aptam. Corni spissitas celebrata est authoribus, quæ germinet primo fauonio spirante: hoc est, ad 6. Idus Feb. Circa solstitia reddit primùm candidum, inde sanguineum. Fœmina post autumnum baccas acerbas fert, omnantibus ingustabiles. Lignum ipsum fungosum est, & inutile. Flos corni degustatus concitat apibus aluum, unde moriantur.* LAMP. Hort.

Myrtus.] *Prudēter myrtum, Veneri sacram arborem, cum cornis coniunxit. Nam apud ueteres arborum genera suis quæq; numinibus consecrata fuerunt: Ioui æsculus, Apollini laurus, Mineruæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Myrti descriptio extat apud Plinium lib. 15. cap. 29. & lib. 23. cap 9 ubi de satiua & syluestri disseerit. Myrtea uerbena Romani ac Sabini in gratiam reconciliati fuerunt, ad signa Veneris Cluacinæ, cùm de raptis uirginibus medio foro decertarent. Et ara Romæ aliquando fuit Veneri Myrteæ dicata. Cato eius tria genera prodidit: candidam, nigram, & coniugalem. Odoratissima proditur esse in Aegypto. Posthumius libertus in consulatu myrto Veneris uictricis coronatus, triumphabat de Sabinis. Fuit postea communis triumphantium corona facta. Vtebantur item, qui curru triumphabant. Montosa maximè amat, ut ulmus, malus, pyrus, & laurus: neq; decidunt ei folia, ut neq; lauro, oleæ, palmæ, cupresso, pinis, hederæ, & rhododendro. Myrtū itaq; Aeneam Veneris filium, & Veneri matri sacrum facturum, prudenter inducit, ut illa eius aram insternat.* Horrida.] *densa. Præter hanc significationem, alias annotauimus in primo.* Syluam.] *uim uirgarum. Festum erat & solenne priscis*

priscis, perinde ut hodie, aras uestire atq; ornare frondibus. Tegerem.] A' causa finali. Arbos.] Magna copia Poëta uariat orationem: nunc enim uirgulta, nunc hastilia, nunc arborem, nunc uimen, nunc corticem uocat.

Tabo.] sanguine corrupto. Frigidus.] Metonymia.

Gelidusq;.] Periphrasis horroris, à signo seu accidente. Nam horroris causa est, sanguis ad præcordia refluus: unde frigus. Hinc fit cur senum corpora sanguine effœta, frigida sint, & sterilia. Rursus.] Indefessum studium in explorandis prodigij causis obseruandum, ut non primo statim conatu ludibrio monstri territus uideatur. Quod quia iam identidem oculis obiectum fuerat, falli haudquaquàm potuit. Cortice.] ex altero, quod extraxi uimine. Vimen, lentum uirgultum est, ad ligandum aptum, à uieo. Nymphas.] religione tactus, genios loci uenerabar, ne fraudi mihi aut impietati meum consilium esset. νύμφαι, inquit Suidas, σκώληκες. αἱ ἐν τοῖς τῶν μελιττῶν κυττάροις, ὅταν ἤδη πτεροφυεῖν ἄρξωνται, οἱ δὲ ἁπλῶς, τοὺς πτερωτοὺς σκώληκας. σάμιοι δὲ, τὸ ἀνὰ μέσον τῶν γυναικείων αἰδοίων, νύμφην καλοῦσι. καὶ τῶν ῥόδων αἱ κάλυκες αἱ μεμυκυῖαι, νύμφαι. καὶ αἱ νεόγαμοι κόραι, νύμφαι. καὶ αἱ μοῦσαι δὲ, ὑπὸ λυδῶν νύμφαι. ὅτι δὲ καὶ πάντων τῶν καρπῶν αἱ ἐκφύσεις, ἔτι δῆλον. νυμφότριψ, ἡ συμπεπηγμένη ὑπὸ τῶν γονέων τῇ νύμφῃ. καὶ ὁ νεόγαμος δὲ, καὶ γαμετὴ πρεσβυτέρα πλανηλόγου καὶ ἑλένη, παρὰ ἀθηναίοις, καὶ ἡ τοῦ διὸς μήτηρ, καὶ ὅδε ὁ ἐπὶ τῶν ὀδόντων. νυμφαῖος οἶκος, ἐν ᾧ νύμφαι εἰσί. νυμφαῖον, νυμφῶν ἱερόν. νύμφαιον, ἐν τῷ πόντῳ ἐστί. νυμφικὰ λουτρὰ, τὰ εἰς γάμους ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ κρήνης λαμβανόμενα. νυμφίος, ὄνομα ποταμοῦ. Hinc parœmia, Nymphij uitam uiuere. οἱ γὰρ γαμοῦντες ἐστέφοντο μυρσίνῃ, καὶ φυτοῖς τισι, πρὸς τὰς τῶν γάμων ἡμέρας. νυμφῖος οἶκος, ἐν ᾧ αἱ νύμφαι ἀεὶν. νυμφοστολεῖν, νύμφην στέλλειν. νυμφοστόλος, νυμφαγωγός.

Gradiuumq;.] Martem: antonomasia. Gradiuum arbitrantur Threijcio idiomate idem esse, quod bellicosum. Alijs magis placet, à gradiendo dictum, quòd gradatim in bellum uadatur. Rursum sunt qui ἀπὸ τοῦ κραδαίνειν: id est, à uibrando deducant: quod hastæ in bello uibrentur, torqueanturq;. Geticis.] Threijceis. Getas Romani Dacos dixerunt, teste Plinio libro 4. capite 12. At Strabo Dacos & Daos situ quidem, at non lingua separat. Cùm autem Germania cis Euxinum bifariam diuidatur, partem eam quæ ad ortum uergit, & Euxinum, Getæ incolunt: quæ uerò retrò in occasum recedit, Daci. Additq;, superiores illas Istri partes ad fontes, usq; ad cataractas, ueteres Danubium nuncupasse. Quæ uerò maximè per Dacos, infrà usq; ad pontum, circa Getas, Istrum. Sed Thraces, una gens, alijs atq; alijs nominibus uariant: quorum Getæ feri sunt maximè. Dionysius quoq; Getas proximos ostijs Istri collocat, cum Sarmatis: interiores uerò, Dacos & Alanos.

» Ἴστρος ἐς ἀντολίην τετραμμένος ἄχρι θαλάσσης
» ἐξάγει, τόθι πᾶσαν ἐρεύγεται ὕδατος ἄχλυν,
» πεντηκόροις προχοῇσιν ἑλισσόμενος περὶ πεύκην.
» τοῦ μὲν πρὸς βορέην παρανεμετάουσι φῦλα νέμοντες,
» πολλὰ μάλ' ἑξείης μεσάτιδος ἐς στόμα λίμνης.
» Γερμανοί, Σαρμάται τε, Γέται θ' ἅμα, Βαστάρναι τε,
» Δακῶν τ' ἄσπετος αἶα, καὶ ἀλκήεντες Ἀλανοί.

Ex hac descriptione eruditi colligunt, Getas ueteribus fuisse, quos nostra tempestate Vualachos uocamus. Ergo Aemus mons ad septentrionem Thraciam non terminat, à quo Ister longo interuallo abest, qui Getarum sedes est. A
Rectiùs ergo Plinius, qui Istrum ab hac parte Thraciam finire tradit. Itaq; Getæ Thraces erunt & Aemus uasto iugo in pontum procumbens, intra Thraciæ cardines consistet. Hic Tomi, exilio Nasonis celebres. Et constat ex eiusdem carmine, Getas & Tomitas uicinas esse gentes, ad extrema Istri ostia. Geticis.] Ex parte totam Thraciam dicit, cui Mars præsideat. Visus.] prodigium: quo significatu usus est & Liuius lib. primo decad. 1. ab urbe condita: Hoc uelut domestico exterritus uisu. De angui, qui è columna lignea prolapsus, terrorem fugamq; in regiam fecerat. Deprecatur infortunium. Discrimen Grammatici statuunt inter uisum & uisionem: ut uisum sit phantasma, cùm inter uigilias & adultam quietem, in quadam ueluti somni prima nebula, uigilare se existimans, qui dormire uix cœpit, aspicere uidetur irruentes in se, uel passim uagantes formas, à natura seu magnitudine, seu specie discrepantes, uariasq; tempestates, uel lætas uel turbulentas. In quo genere ephialtes est, qui putatur quiescentes inuadere, & pondere suo pressos & sentientes grauare. Visio uerò, cùm id quis uidet, quod eodem modo, quo apparuerat, statim euenit. Proin Poëta, uoce uisus hoc loco B
non pro phantasmate nocturno, sed pro portento seu prodigio, uelut Liuius, usus est. Quemadmodum phantasma, per quietem nocturnam obiectum corpus premit grauatq;: ita in oculos hoc monstrum Aeneæ occurrit, quo animus in curas diuersas & solicitudines fuerit distractus.

Eloquar.] Aporia, siue diaporesis. Vox reddita.] Expolitio eiusdem sententiæ. Quid miserum.] Principium expostulatorium de facti iniuria, quòd immeritus uioletur. Obtestatur per uiri pietatem, suam innocentiam & affinitatem, ut à scelere desistat Aenea.] Beneuolentia à persona Aeneæ, qui uirgulta uellit. Estq; innexa propositio: Tu iniuria insontem laceras.

Parce sepulto.] Ab impio. Lex erat 12. tabularum, Defuncti iniuria ne afficiuntor: Deorum manium iura sancta sunto. ex Solonis sanctionibus: Ne in uita defunctos conuitia iacerentur: Ne quis sepulchra deleret, aut uiolaret etiam. Per has leges nefas erat, sepulchris ossa extrahere: aggerem tumulúmue disijcere: cineres effodere. Violatoribus sepulchrorum supplicia erant proposita, ex Pauli sententia: humilioribus, capitis multatio: honestioribus, in insulam deportatio, aut relegatio, aut in metallum damnatio. Obtestatur itaq;, ne uir pius, & pietatis nomine commendatus apud omnes mortales, impiè in se C
sæuiat. Et repetit identidem propositionem, ad terrendum à nefario conatu. Externum.] A' propinquitatis iure obtestatur: multo minus malè meritus, cur se lædat. Anaphora, Parce, pathos mouet. Porrò qui legunt Extremum, respiciunt ad locum & genus: est enim tum oratione enunciata per ἐκδιαφανίαν. Troia me è summo genere tulit, regia stirpe natum, tibi sanguine coniunctum. Haud.] παράληψις. Occupat id quod Aeneas admirabatur, & cur stuperet. Heu fuge.] Clausula constat exhortatione ad fugam, ab impietate hospitæ terræ, propter scelus nefarium in se perpetratum.

Littus.] Crudeles terras, littus auarum, copia orationis. Auarum.] Synecdoche. Polydorus.] Quis sit, ne dubius & incertus rei hæreat. Additur causa, quamobrem eum fugere uelit, quòd ibi sit interfectus.

Seges.] Metaphora perquàm uenusta, ut illa: Aquæ mons, feruens imber. Sic apud Homerum, τρέφον ἔγχος,

&

A σ' ἐνδίρα & ἀργυμαδές. *In iaculis, indicat syluam uirgultorum, quæ è sepulchro fuerant enata.* Tum.] *A' consequentibus: narrat sequuta prodigium: hoc est, horrorem, comas subrectas, uocem formidine adremptam.* Increuit.] *Tractum hoc existimant ex historia Romuli, qui capto augurio ex Auentino in Palatium hastam torsit, gratia periclitandarum uirium: quæ terræ fixa, excreuit in iustam arborem.* Steterunt.] *Systole.*

ARGVMENTVM.

Polydori casum enarrat, à quo, quamobrem, quando, & quomodo occisus fuerit: quæ quidem circumstantiæ rem verisimilem facere possunt.

NASC.

Hunc Polydorũ auri quondã cum põdere magno,
Infœlix Priamus, furtim mandarat alendum
† Threijcio regi, cùm iam diffideret armis
Dardaniæ, cingiq; urbem õbsidione uideret.
Ille, ut opes fractæ Teucrũm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias uictriciaq; arma sequutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtrũcat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? ——

† al. Threicio

HVNC Polydorum.] *Narrationi huic omnes circũstantiæ inesse uidẽtur, quibus (ut antè diximus) oẽs causæ præsertim coniecturales probabiles fieri solẽt, persona, factũ, causa, locus, tẽpus, facultas, interdum etiã modus requiritur: personæ sunt Polydorus, & Polymnesthor: quorum alter facere, quia rex erat, prouinciaq; dominabatur, alter pati potuit: quia hospes erat, & propter iuuenilem ætatem: parum etiam cautus. factum homicidium est, & furtum. causa criminis aurum: quod secum asportauit Polydorus eò à patre missus: tempus idoneum, locusq; opportunus regi non defuit hospitis occidendi, quia nec defuit occultè sepeliendi: occasio extitit idonea, quia tunc Ilium obsidione premebatur: uel potius (ut ait Eurip.) iam totum igne conflagrarat: modus etiam describitur, quia iam certa causa est, non coniecturalis: facultas ex facto comprehenditur: attamen maxima semper in rege esse existimatur. Hæc igitur propter Didonem exponitur causa necis Polydori: nam cùm monstrum illud horrendum de sanguine è uirgultis manante, & gemitum illum cum uoce lacrymabilem è tumulo auditum, uerbaq; inde prolata narrasset, non erat causa tanti negocij ullo modo prætereunda: præsertim quia ne Dido quidem (ut fœminarum est ingenium) curiosa, ac in perquirendis nouis, magnisq; rebus admodum studiosa id intentatum reliquisset: cumq; factum hoc Aeneas diligenter exploratum haberet, satis fuit Polydoro dixisse, se eo in tumulo latere iaculis confixum: ille uerò ex sua persona causam tanti sceleris explicauit: à causa igitur auspicatus est: quæ ex ratiocinatione sumitur: sub qua, quæ consulto fiunt, uel euitandi mali, uel consequendi boni gratia, ponuntur. Hanc rem ita quoq; enarrat ex sua persona Polydorus apud Eurip. in Hecuba: unde proculdubio totus hic locus sumptus est. sic enim ait:*

B

C

πολὺν δὲ σὺν ἐμοὶ χρυσὸν ἐκπέμπει λάθρᾳ
πατήρ, ἵν' εἴποτ' Ἰλίου τείχη πέσοι,
τοῖς ζῶσιν ἂν παισὶ μὴ σπάνις βίου.
id est, *ut ipsi uertimus:*
Mecum autem plurimum misit clandestinè
Auri pater: ne, si ruerent ui pergama,
Superstitibus deesset uictus liberis.

Threijcio regi.] *Polymnesthori.* Ille, ut opes fractæ Teucrũm.] *ab occasione rem uerisimilem facit.* Fas omne abrumpit.] *Regem ab iniustitia, & impietate deturpat: quòd iura hospitalitatis fregerit.* Polydorum obtruncat, & auro Vi potitur.] *ita quoq; Euripides:*

κτείνει με χρυσοῦ τὸν ταλαίπωρον χάριν
ξένος πατρῷος, id est, *ut ego quidem interpretor:*
Auri potiundi gratia miserum necat
Hospes paternus.

Sed de morte Polydori scriptores non conueniunt. Homerus ab Achille necatum scribit Iliad. 20. his uerbis:

Αὐτὰρ ὁ βῆ σὺν δουρὶ μετ' ἀντίθεον Πολύδωρον
Πριαμίδην· τὸν δ' οὔτι πατὴρ εἴασκε μάχεσθαι,
οὕνεκά οἱ μετὰ παισὶ νεώτατος ἔσκε γόνοιο.
Et paulò pòst:
τὸν βάλε μέσσον ἄκοντι ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.
Id est,
Priamidem, telo Polydorum inuadit acuto
Ora deo similem: genitor quem in bella uetabat
Ire: fatus quoniam maiorum hic ultimus esset.
Hunc medium uelox pilo transfixit Achilles.

Euripides, quem hic sequitur Virgilius, à Polymnesthore necatum tradit uersum Eurip. paulò antè retulimus. Virgilius uerò eum modò telis confixum, modò capite truncatum memorat: quæ quidem uarietas non aliundè, quàm ex scriptorum uarietate nasci uidetur. ad hæc dissentit in eo ab Euripide Virgilius, quod ille in mare proiectum dicit ἄκλαυτον, ἄταφον: id est, inflectum, insepultum. legito initium Hecub. hic uerò sepultum fuisse significat, cùm ait:

——iam parce sepulto.

Quid non mortalia pectora] *exclamatione auaritiam detestatur. Quinctilianus id uocat ὑπερβατόν, nõ illud quidẽ, quod inter τρόπους annumeratur, sed aliud quod est eius figura sententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, similesq; fieri ait, cùm non sensus mutatur, sed forma loquendi, ut in 2. Georg.*

——Decios, Marios, magnosq; Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar.

Sed acutiùs hoc in loco: Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames? *at lib. 9. cap. de figuris sententiarum, ubi plura eius figuræ, quæ interrogatio nominatur, genera recenset, hanc uocat interrogationem admirationi aptam. Priscianus grammaticus inter sententias uerisimiles reponit. Videtur autem hic locus ex Archilocho sumptus: qui (ut inquit Aristot. in tertio de arte rhet.) improbaturus auaritiam sordidæ mulieris, patrem fingit in filiam hæc dicentem:*

χρημάτων δ' ἄελπτον οὐδέν ἐστιν, οὐδ' ἀπώμοτον.
id est, *Nihil est tam abiuratum, legeq; interdictum, nihil tam sanctum, quod auro uiolari non possit.* Quam senten-

sententiam Poëta noster hoc uersu elegantissimè reddidit:

Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames?

LAMB. Hort. HVNC.] *Digreditur à cœpta narratione, per occasionem prodigij ostentati, in historiam Polydori. Variant in hac scriptores. Quidam ita referunt, ut nihil cum Marone & Euripide consentiant. Priamus sub bellum Troianum minorem Polydorum (habuerat enim duos) cum magna auri ui in Thraciam, ad Ilionem filiam, regi Polymestori nuptam, educandum ablegarat. ratus enim, ibi eum fore tutum & ob affinitatis ius liberaliter educatum iri: utq; si regnum concidisset, cæsis omnibus liberis, è regia sobole stirps mascula ad propagationē generis in posterum superesset. Ilione fratrem filij loco habuit, ut eo tutior à Græcorum iniuria uiueret: Deiphilum uerò, quem ex Polymestore susceperat, contrà fratris uice. Græci capta iam Troia, cùm staret sententia omnem regiam stirpem delere, Astyanacte Hectoris è muris præcipitato, ad Polymestorem legationes mittunt in Thraciam, qui proposito Electræ Agamemnonis filiæ coniugio, amplisq; promissis eum ad Polydorum perimendum inducerent. Corrumpitur facilè homo auarus. Sed dij impietatis præsentes ultores adfuerunt: nam per errorem Deiphilum filium pro altero trucidat. Proficiscitur interea Polydorus Delphos sciscitatum inclytum eā tempestate Apollinis oraculum, de statu regni paterni, & ipsis adeò parentibus. Cui responsum non obscurè fuit, patriam captam & excisam, patrem extinctum, matrem in seruitutem redactam. Reuersus ab oraculo in Thraciam adolescens, ubi comperit regnum incolume, Polymestorem patrem dictum, saluum: denique omnia diuersa ab his quæ dæmon Delphicus respondisset, edoctus ab Ilione extemplò est, se sororem, non matrem esse. Oraculum rei, quod ad parentes & paternum regnum, respondere. Denique de insidijs & errore in interficiendo. Deiphilus ex consilio sororis regem exoculauit, & interfecit. Dictys multo aliter refert historiam. Traditum fuisse Polymestori Thracū tyranno, fratri Hecubæ sub bellum, Polydorum. Cùm iam Aiax Thraciam populationibus euastaret, Polymestor suis uiribus & armis diffisus, dedidit se illi, ac Polydorum ceu pacis pignus tradidit, addito auro alijsq; donarijs ad conciliandos hostes: frumentum item in annum dedit. Mittuntur inde legati, Vlysses & Diomedes, ad Priamum, de permutatione Polydori & Helenæ, & Græci ab armis discederent. Sed irritæ fuerunt legationes. Stabat enim, Helenem priori marito non prodere. At Maro Euripidem sequutus, & Ouidius utrumq; imitatus, à Polymestore, auri potiundi cupido, simul ut Græcorum fauorem & gratiam emereretur, Polydorum interfectum scribūt.* Furtim.] *ne res hostibus innotesceret, & puer ad cædem deposceretur.* Cùm iam.] *Historiam umbra Polydori προλογίζ. in Tragœdia Hecuba apud Euripidem. Loquitur autem Polydorus de patre:*

» ——ὅς μ' ἐπεὶ Φρυγῶν πόλιν
» κίνδυνος ἔσχε δορὶ πεσεῖν Ἑλληνικῷ,
» δείσας ὑπεξέπεμψε Τρωικῆς χθονὸς,
» Πολυμήστορος πρὸς δῶμα Θρηκίου ξένου,
» ὃς τὴν ἀρίστην Χερρονησίαν πλάκα
» σπείρει, φίλιππον λαὸν εὐθύνων δορί.
» πολὺν δὲ σὺν ἐμοὶ χρυσὸν ἐκπέμπει
» λάθρᾳ πατὴρ, ἵν' εἴ ποτ' Ἰλίου τείχη πέσοι,
» τοῖς ζῶσιν εἴη παισὶ μὴ σπάνις βίου.
» νεώτατος δ' ἦν Πριαμιδῶν, ὃ καί με γῆς

A

ὑπεξέπεμψεν. οὔτε γὰρ φέρειν ὅπλα, «
οὔτ' ἔγχος οἷός τ' ἦν νέῳ βραχίονι. «
ἕως μὲν οὖν γῆς ὄρθ' ἔκειθ' ὁρίσματα, «
πύργοι τ' ἄθραυστοι Τρωικῆς ἦσαν χθονός, «
Ἕκτωρ τ' ἀδελφὸς οὑμὸς εὐτύχει δορί, «
καλῶς παρ' ἀνδρὶ Θρηκὶ πατρῴῳ ξένῳ «
τροφαῖσιν ὥς τις πτόρθος ηὐξόμην τάλας. «
ἐπεὶ δὲ Τροία θ' Ἕκτορός τ' ἀπόλλυται «
ψυχὴ, πατρῴα θ' ἑστία κατεσκάφη, «
αὐτὸς δὲ βωμῷ πρὸς θεοδμήτῳ πίτνει «
σφαγεὶς Ἀχιλλέως παιδὸς ἐκ μιαιφόνου, «
κτείνει με χρυσοῦ τὸν ταλαίπωρον χάριν, «
ξένος πατρῷος, καὶ κτανὼν ἐς οἶδμ' ἁλὸς «
μεθῆχ' ἵν' αὐτὸς χρυσὸν ἐν δόμοις ἔχῃ. «

Conferantur utriusq; Poëtæ uerba: perspicuum erit, quàm eruditè in compendium contraxit admirabilem Tragici poëtæ Græci copiam. Quod Euripides dixit:

σὺν ἐμοὶ χρυσὸν ἐκπέμπει λάθρᾳ «
πατήρ,—— *Noster uertit:* «

Hunc Polydorum auri quondā cum pōdere magno,
Infœlix Priamus furtim mandarat alendum
Threijcio regi. —— B

Πολυμήστορος πρὸς δῶμα Θρηκίου ξένου «
ὑπεξέπεμψε Τρωικῆς χθονός. «

Quod Græcus, ἐπεὶ Φρυγῶν πόλιν «
κίνδυνος ἔσχε δορὶ πεσεῖν Ἑλληνικῷ: «

Latinus non minus grauiter iuxtà ac eleganter:

——cùm iam diffideret armis,
Dardaniæ, cingiq; urbem obsidione uideret. *Illa aūt,* «

ἐπεὶ δὲ Τροία θ' Ἕκτορός τ' ἀπόλλυται «
ψυχὴ, πατρῴα θ' ἑστία κατεσκάφη. *Et statim:*

Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias uictriciaq; arma sequutus.

κτείνει με χρυσοῦ τὸν ταλαίπωρον
χάριν.—— «

Maro quàm heroicè:

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. ——

Eandem historiam Ouidius lib. 13. Metamorph. eleganti carmine quoq; complexus est:

Est, ubi Troia fuit, Phrygiæ contraria tellus «
Bisthonijs habitata uiris: Polymestoris illic «
Regia diues erat, cui te commisit alendum «
Clàm Polydore pater, Phrygijsq; remouit ab armis; «
Consilium sapiens, sceleris nisi præmia magnas «
Adiecisset opes, animi irritamen auari. C
Vt cecidit fortuna Phrygum, capit impius ensem «
Rex Thracum, iuguloq; sui demisit alumni. «
Et tanquam tolli cum corpore crimina possent, «
Exanimem scopulo subiectus misit in undas. «

Fuit alius Polydorus Argiuus, Hippomedontis filius ex Euanippe. Item alius Thebanorum rex, filius illius Cadmi, qui primus sedecim literas in Græciam tulisse è Phœnicia dicitur. Cadmus fuit Agenoris, hic Beli Prisci, qui Epaphi, qui Iouis. Threicio regi.] *Periphrasis Polymestoris.* Teucrûm.] *syncope.* Victricia.] *copia.*

Fas omne.] *Ius hospitale uiolat.* Quid non.] *Cōcludit digressionem ecphonesi, ex narratione collecta, in inexplebilem humanæ mentis auaritiam. Vnius exempli narratione, totius gentis perfidiam notat, quæ eo nomine, ut Pœni olim, semper infamis fuit. Vnde in prouerbium cessit, Thracium commentum, siue Thracis cauillatio,*

A *uillatio, Θρᾳκία παρεύρεσις· φασὶ, inquit Suidas, τοὺς Θρᾷκας ἡττηθέντας ὑπὸ Βοιωτῶν παρὰ Κορώνειαν, καὶ σπεισαμένους σπονδὰς πεντηκονθημέρους ἐπιθέσθαι τῆς νυκτὸς τοῖς Βοιωτοῖς· καὶ τοὺς μὲν ἀποκτεῖναι, τοὺς δὲ ζωγρῆσαι. ἐγκαλούντων δὲ Βοιωτῶν, εἰπεῖν τοὺς Θρᾷκας, ὅτι τὰς ἡμέρας, οὐ τὰς νύκτας ἐσπείσαντο. Ferunt Thracas à Bœotis ad Coroneam uictos, quinque dierum inducias pactos, nocte Bœotos inopinatos oppressisse. Quorum alios interfecerint, alios ceperint. Rem indignantibus Bœotis, Thracas respondisse, solos dies, non noctes in induciarum fœdere pactos se fuisse. Eandem quoque historiam Strabo citat quidem, sed uerbis alijs: οἱ γὰρ Θρᾷκες, inquit, ἔνσπονδοι Πελασγοῖς γενόμενοι, ἐπὶ ῥητάς τινας ἡμέρας νύκτωρ ἐπέθεντο, ἀποκρουσθέντες δὲ ὑπὸ Πελασγῶν, καὶ τῷ ἑξῆς ἐγκαλούμενοι, ἔφασαν, ἀλλ' οὐχὶ ταῖς νυξὶν ἡμέρας ὡρισμένας ὑπέσχοντο. Menander in prima alterius paroemiæ meminit, teste Suida, Thraces fœdera nesciunt: in perfidos, &* *fidei labefactatores. Nam aliquando legatus iaculo traiectus perijt: unde ab Ionibus & Aeolibus prouerbium celebrari occœptum est, Thraces fœdera nesciunt, Θρᾷκες ὅρκια οὐκ ἐπίστανται. Exempla ea gens habet, Polymestorem, & ante eum Diomedem, ab Hercule occisum, & equis ipsius pabulum obiectum.* Sacra fa.] *Consimilis exclamatio in auaritiam, sed non paulò copiosior, extat in paranesi Phocylidis:*

> ἡ φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακότητος ἁπάσης. "
> χρυσὸς ἀεὶ δόλος ἐστὶ, καὶ ἄργυρος ἀνθρώποισι. "
> χρυσὲ κακῶν ἀρχηγὲ, βιοφθόρε, πάντα χαλέπτων. "
> εἴθε σε μὴ θνητοῖσι γενέσθαι πῆμα ποθεινόν. "
> σοῦ γὰρ ἕκητι μάχαι τε, λεηλασίαι τε, φόνοι τε, "
> ἐχθρὰ δὲ τέκνα γονεῦσιν, ἀδελφειοί τε συναίμοις. "

Sacra.] *Sacrum prophano propriè opponitur, & sacrũ κατ' ἐναντίωσιν, execrabile. unde Execror.* Fames.] *Metaphora propinqua: quod corporis est, ad animum transfertur.*

ARGVMENTVM.

Refert Aeneas proceribus Troianis & patri Anchisæ in primis, quæ monstra viderit, atque audierit, eosq; sententiam rogat: decernunt proceres, illud esse linquendum hospitium. Itaq; instaurato Polydoro funere,
B animaq; illius ad sepulchrum vocata, aliò cursum suæ nauigationis dirigunt.

NASC.

> —postquam pauor ossa reliquit,
> Delectos populi ad proceres, primumq; parentem
> Monstra deûm refero, & quæ sit sententia posco.
> Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
> Linquere pollutũ hospitiũ, & dare classib. austros.
> Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
> Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ
> Cæruleis mœstæ uittis, atraq; cupresso:
> Et circum Iliades crinem de more solutæ:
> Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
> Sanguinis & sacri pateras, animamq; sepulchro
> Condimus, & magna supremum uoce ciemus.

PRIMVMQVE parentē.] *τὸ πρέπον: decebat enim rem primum ad seniorem referri.* Et quæ sit sentẽtia posco.] *in consultatione ponit quid agendũ sit: causa deliberatiua est.* Omnibus idem animus.] *Ab omnibus in eandem sententiã itũ est.* Scelerata.] *grauis deturpatio.* Pollutum hospitio.] *multis sceleribus, sed in primis cæde Polydori.* Dare classibus Austros.] *pro classem Austris. ἐναλλαγή.* Ergo instauramus Polydoro funus.] *omnino funus hic impropriè pro sepulchro accipi uidetur, propter id quod sequitur:* & ingens Aggeritur tumulo tellus. *Igitur instauramus, ad pristinam similitudinem reficimus: nam uirgultorum euulsione dirutum fuerat.* Quidam uerò funus, *funebrem pompam interpretantur: & quæ sequuntur, ad exequiarum apparatum referunt.* Stant manibus aræ.] *quibus in euocandis ad sepulchrum manibus antiqui ceremonijs uterentur, ex hac Maronis descriptione optimè colligi potest. erigebantur aræ quæ uittis nigris, ex cupressi, frondibus, ramisq; ornabantur.* Crinem de more solutæ.] *uel de more sacrorum, uel de more gentis: non quòd semper sparsis crinibus uterentur: sed in funere suorum. quo more Græcæ mulieres Illyricæ, Dalmatiæq; hodie utuntur cùm funera producunt. Vidi ego Rhacusij, quæ Dalmatiæ ciuitas est nobilissima, non matronas, sed infimæ classis mulieres passis crinibus ad sepulchrum mortuos suos non absq; lacrymis comitari. Id quod aliquot antè annis (ut audiui) nobiles quoq; mulieres facere solebant.* Inferimus, tepido spumantia cymbia lacte.] *lactis & sanguinis hic potissimum mentio fit: & causam assignat Seruius interpres, meo iudicio, probabilem. Attamen non ijs tantùm, sed alijs quoq; rebus in huiusmodi sacrificio antiquos usos fuisse reperio. Iphigenia apud Eurip. in Tragœdia sui nominis, quæ in Tauris dicitur, cùm fratri suo, quem mortuum in somnijs uiderat, parentare uellet, sanguinem ex montana uitula, uinum, & mel se uelle in terram profundere: hasq; mortuum esse placationes memorat ijs uerbis:*

> ἰὼ δαῖμον, ὅς τὸν "
> μόνον με κασίγνητον συλᾷς, "
> Ἀΐδᾳ πέμψας. ᾧ τάσδε "
> χοὰς μέλλω, κρατῆρά τε "
> τὸν φθιμένων "
> ὑδραίνειν γαίας ἐν νώτοις "
> πηγάς τ' οὐρείων ἐκ μόσχων "
> Βάκχου τ' οἰνηρὰς λοιβὰς "
> ξουθᾶν τε πόνημα μελισσᾶν, "
> ἃ νεκροῖς θελκτήρια κεῖται. "

C *In inferijs, quas Aeneas Anchisæ patri celebrat, uinum ipse quoq; adhibet: cuius hîc nulla fit mentio. uersus Maronis ex 5. Aeneid. hoc habent:*

> *Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho,* "
> *Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro.* "

Et apud Homerum Iliad. 23. Achilles uinum effundens in terram, animam Patrocli uocat. Et magna supremum uoce ciemus.] *Vale, uale: quod more solenni, expletis mortuorum exequijs, dicebatur.*

POSTQVAM.] *Redit à digressione ad omissam narra-* LAMB. Hort.

g 2 *narra*

narrationem. Fuit autem obiter, per oblatum portentum, historia casi Polydori inserta, & quidem necessariò: ut regina & frequens Pœnorum conuiuium rei non esset ignarum. Proceres.] Principis est, rem ad consilium referre, ut auditis multorum sententijs, deligat eam quæ sit optima. Donat Romanam consuetudinem uetustate, apud quos Coss. dubias res ad Senatum referebant. Porrò, qui sint propriè proceres, & quò transferãtur, dictum est in primo.

Deûm.] Syncope. Dare classibus.] Hypallage: pro, dare classes austris. Pollutum hospitium, cædibus prophanatum: cur Iupiter ξένιος uindex inuocandus fuisset, ὅθεν λέγεται καὶ ξένιος Ζεύς. Instauramus.] ab integro iusta exequi aggredimur, & ijs quidem ceremonijs, quibus tum mortuos condi solenne habebatur. Est autem propriè instaurare, in statum redigere: à prisco uerbo Stauro. Ergo instauramus funus, integramus, & supplemus quod non fuerat: facimus funus, pro ratione loci & temporis. Hanc funerandi, seu potius animas condendi consuetudinem eorum qui miserabili aliquo casu perissent, & quidem citra sepulturæ honorem, hoc loco describit partim, partim in sexto. Hinc horrenda illa tum superstitio tum uanitas priscorum mortalium aduertenda est, quibus impiè persuasum erat, mortuorum animos circa amnem Lethæum nerrantes transportari non posse, quàm diu iustis funebribus defraudata corpora, sine honore iacerent. Quàm stulta hæc & ridicula persuasio effascinatos ab impuris spiritibus animos tenebat, qui crederent manes mortuorum in sepulchris habitare: sanguinem cæsarum uictimarum potare. Aggeritur.] Proprio usus uocabulo, rem significanter describit. Ab aggerendo agger nomen habet. In funerum instauratione primùm ingens tumulus aggerebatur, qui mortui ibi conditi monumentum præ se ferret. Quod si corpus abesset, cenotaphion dicebatur. Stant.] Inde circum aræ ædificabantur, omnia lugubria præ se ferentes. Erant hæ erectæ Manibus dijs, & ipsi mortuo. Sunt enim manes dæmones, siue bene siue malè mereantur.

Mœstæ.] Signa mœstitiæ circumscribit: uittas cæruleas, & cupressum. Erant uittæ, ut in superiori libro exposuimus, capitis ornamẽta, quibus uictimæ cadendæ obnubebantur, Græci appellant ταινίας, ζῶνας, ἀνάδεμις, καὶ ἀγάλματα. tametsi hoc postremum etiam coronam signet, & ornamentum, καὶ ἔνδυμα βασιλικόν. His in iustis mortuorum aras uinciri consuetas, uel ex hoc liquet. Cæruleus color, itidem ut ater, sacris inferorum manium conueniebat: quippe tristis & ingratus, & parùm aptus rebus lætioribus. Hinc imber cæruleus: & mare cæruleum, graue oculis, uel ipso aspectu. Est hic color ex nigro & uiridi mixtus. Consuetudo erat, ut in his ceremonijs nigro & cæruleo colore uterentur, testibus Varrone & Catone. Mœstæ.] mœstitiam, luctumq́ præ se ferentes. Atra.] tristi, funebri, & ob id ingrata. Omnia tristia, inamœna, dira & amara inferis sunt dicata. Adhibebatur & cupressus duplici ratione: Primùm propter naturam ingeniumq́ eius ligni: nam arbor est natu morosa, fructus superuacanei, baccis torua, folijs amara, odore uiolenta, ac ne umbra quidem gratiosa. Deinde, quòd funeribus nobilium familiaris esset: opinor ἀπὸ τὸ ἄσηπτον εἶναι: id est, ut Plinius ait, quòd cariem aut uetustatem non sentiat. Hac de causa scribit Thucydides, ex ea arcas factas fuisse, quibus ossa eorum qui in bello cecidissent, efferrentur. Testatur Lucanus, quòd funeribus nobilium adhiberi consuêrit cupressus: A

Et non plebeios luctus testata cupressus. "

Quoniam autem succisa non regerminat, sacra Plutoni est: quare pro funebri signo ante domos funestas poni consueuit. Inferimus.] Mulieres circumstabant passis crinibus, lugubre spectaculum referentes. Inferre uerbo contrarium est, Efferre. Effertur funus, inferuntur sacri liquores. Credebantur umbræ in sepulchris habitare, atque eò subin ultrò citroq́ commeare: sanguinem sitire hostiarum, & infusum potare. Tepidum lac, recens expressum manibus, fundebatur, perinde ut sanguis sacer uictimæ ad sepulchrum mactatæ. Nota est necyomantia Odyssea Homericæ. Corpus lacte, animus sanguine nutritur: quo sublato, fugit uitalis spiritus. Cùm porrò dicit, Inferimus, indicat ritum sacrificantium inferias. Cymbia.] Cymbium, poculi genus est, nauiculæ uehementer simile, oblongum & procerum. Sunt qui dictum existimant, quasi cissymbium, poculum ligneum ex hedera. κισσὸς hedera est: à qua Bacchus κισσεὺς uocatus fuit. A quibusdam. Græcorum κύμβη caput dicitur. unde B κύμβαχος, qui in caput salit pedibus in altum sublatis: & summum galeæ. Itaque poculi genus est, & nauis. At patera poculum est orificio amplo, à patendo. Et dijs quibusque sua pocula consecrata erant: Herculi scyphus, cantharus Libero patri, carchesium Ioui. Condimus.] ut persolutis iustis, deinceps cõquiesceret. Ciemus.] conclamamus. Erat illud cæremoniarum funebrium catastrophe: in his solenne erat, omnibus ritè peractis, & cadauere rogo imposito, mortuum proprio nomine ter clarùm inclamare: fortassis quòd ad nihil æquè, atque ad proprium nomen, citiùs expergiscamur: ad quod si uitalis aliquis adhuc calor inclusus latêret, uitæ signum aliquod ederetur. Quod si ne tum quidem se proderet spiritus uitalis, de eo conclamatum dicebatur. In alijs ut hîc uidere est, ter uale supremum inclamabant, ut quorum alij post alios eôdem sequerentur.

Ter.] Numeri additione tàm Græci quàm Latini delectantur: opinor, quòd is numerus, perinde ut septenarius, absolutissimus haberetur, & sacer. Est & ternio sacer in magicis mysterijs, ut in quarto prolixiùs persequemur: ubi de ueneficijs differetur. Ter uoce.] Hinc in prouerbium detortum est, longum ualere iussit. Didymus lib. Odyss. 9. ubi enarrat locum Homeri, τρὶς ἕκαστον ἄϋσαι, tradit, antiquitùs consuetudinem fuisse, ut superstites, animas eorum qui in hospita tellure perissent, ibi, domum concessuri, ter inclamarent, & quidem hac de causa, ut ipse ait, ἵνα ἂν καί τις ἀπολειφθῇ, ἐν πεδίῳ ἐξέλθοι: id est, si quis relictus esset, in campum prodiret. C Ioannes Tzetza hoc ipsum uenustis uersibus annotauit, Variæ historiæ Chiliade 5.

τὸ πρόσθεν τοὺς θνήσκοντας ἐν γῇ τῇ ἀλλοδαπῇ "
ἀναδραμόντες οἱ αὐτοῦ τρισσάκις ἀνεκάλουν, "
ὡς Ὅμηρος ἰλιάδος βίβλῳ τῇ ὀδυσσείας. "
τοῦτο δ' ἔδρων, ὡς μνήμονες τυγχάνοντες φιλτάτων, "
καὶ ὡς ἂν ἀπλανηθῇ τις τῶν τὴν πατρίδα οἰκησίμοι. "

Quæ uerba Didymo poëtæ scholiastæ consentiunt.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Ex Thracia soluunt Troiani: & per Aegæum mare nauigantes ad Delum Insulam perueniunt: vbi ab Anio eius loci rege, cognito Anchise eius vetere amico benignè hospitio suscipiuntur, effusis deinde Apollini precibus, cùm ab eo quæreret Aeneas, quibus sedibus essent permansuri Troës, aut quo iuberet eos proficisci, & vrbem condere, responsum accepit, antiquam gentis suæ matrem: hoc est, primam originis suæ terram repetendam esse.

NASC.

Inde, ubi prima fides pelago, placataq; uenti
Dant maria, & lenis crepitãs uocat auster in altum,
Deducunt socij naues, & littora complent.
Prouehimur portu, terræq; urbesq; recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri Doridi, & † Neptuno Aegæo:
Quam pius arcitenens oras & littora circum
Errantem Mycone celsa, Gyaroq; reuinxit,
Immotamq; coli dedit, & contemnere uentos:
Huc feror, hæc fessos tutò placidissima portu
Accipit, egressi ueneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbiq; sacerdos,
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit, ueterem Anchisen † agnouit amicum.
Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa Dei saxo uenerabar structa uetusto:
Da propriam Thymbræ domũ, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serua altera Troiæ
Pergama, relliquias Danaûm, atq; immitis Achilli.
Quẽ sequimur? quoue ire iubes, ubi ponere † sedẽ?
Da pater augurium, atq; animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram, tremere omnia uisa repentè,
Luminaq;, laurusq; dei, totusq; moueri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, & uox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ uos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem uos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem,
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mixtoq; ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti quæ sint ea mœnia quærunt,
Quo Phœbus uocet erranteis, † iubeatue reuerti.

† al. Neptunio Aegee:

† al. agnoscit

† al. sedes?

† al. iubeátne, item, iubeatque

INDE, ubi prima fides pelago.] *ubi primum haberi fides pelago, eiusq; tranquillitati cõfidi potuit.* Et lenis crepitans uocat Auster in altũ.] *more Græco duo epitheta posuit, (modò duo sint) quod tamen Grãmatici in Latina oratione uitiosum putant. Sed uide tu num-*

B

quid uox illa crepitans, cùm sit participium, uim tãtum habeat simplicis epitheti, siue adiectiui nominis: nihilq; differat, si dicas, Eurialus pulcher, fortis currit, & pulcher Eurialus currens cecidit. Mihi quidem uidetur esse diuersa locutio: licet Seruius interpres duo uelit esse epitheta, & locutionis uitiosum genus. Sed omnino melius erit, si nomen pro aduerbio accipiatur, lenis pro leniter. Sacra mari colit.] *locum, quo peruenturus est, more suo describit: nempe Delum in mari Aegæo insulam: quam ex deorum studio, quib. Doridi, scilicet, Neptuno, inprimisq; Apollini, gratissimam*

C

esse ait, plurimùm commendat. Quam pius arcitenens.] *pius nõ est propriũ Apollinis* ἐπίθετον: *sed hic ideo pium uocat, quia pietate quasi materna adductus, non passus est terram sibi natalem diutiùs errare, sed duobus insulis Mycono, & Gyaro eam religauit: hodie tamen seiuncta conspicitur.* Arcitenens *uerò hic* ἀντονομασία *est, aliàs epitheton: quo sæpè Homerus utitur,* τοξοφόρ@. Et contemnere uentos.] *uel quia sola terræmotum non sensit, ut Plinius ait, ad Varronis ætatem: uel, ut ego magis existimo, quia portum placidiss. ab omniq; uentorum flatu tutiss. habet: id quod luce clarius significare Poëta uidetur, cùm ait:*

—hæc fessos tutò placidissima portu Accipit.

Mutianus uerò apud Plinium in 4. nat. hist. hanc insulam bis terræmotu concussam memoriæ prodidit. Rex Anius.] *obseruandum est olim reges fuisse etiam sacerdotes.* Veterem Anchisen agnouit.] *reditio causæ quamobrem occurrerit: uel dicendum est, Anium illis occurrisse honoris gratia, cùm tamẽ neminẽ ex Troianis se cogniturum speraret. Sed cùm singulos aspiceret, Anchisen de facie nouit: quem multos annos non uiderat. Hoc modo agnitio maiorem, nescio quo modo, peripetiam hãbet: licet ex ijs generibus agnitio sit, quæ Aristoteles* ἄτεχνα *uocat.*

Templa Dei saxo uenerabar structa uetusto.] *Aeneam Virg. ubiq; religionis amantissimum facit: hic naui egressus, templum Apollinis, ut Macrobius appellat, Genitoris ueneraturus ingreditur, cuius templi tantam apud eos populos religionem, atque antiquitatem Cic. in tertia act. contra Verr. fuisse scribit, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrarentur.* Da propriam Thymbræ domum.] *Apollinis auxilium per commiserationem implorat. & hoc est quod modò dixit, uenerabar, precibus scilicet & honore. Illud quoq; obseruatione, memoriaq; dignũ duxerim, Apollinẽ hoc in loco non Delium, aut Cynthium appellari: cùm tamen huiusmodi cognomina hoc illi tẽpore magis conuenire uideantur, quia in Delo insula, ubi etiam mons est Cynthius, preces fundantur, sed Thymbræus, à loco Troiæ uicino, ubi summa cum ueneratione à Troianis colebatur. quasi dicat: Tu Phœbe, qui patrius es nobis deus, cui apud Thymbræum nostræ ditionis locũ, templum ereximus: ut precibus, & donis perpetua religione colereris, aspice nos, & foue tua pietate: nec cordi tibi sit nos tuos populos, tibiq; obnoxios incertis ampliùs sedibus uagari: sed da pater locũ urbi condendæ opportunũ, annue quò nos ire iubeas, ut perpetui domicilij nostri fundamenta iacere possimus, & has Troianorum tuorum reliquias sartas, tectas ab omni periculo conseruato.* Da mœnia fessis.] *repetitio hæc, quæ πάθ@ habet à labore, affectũ hominis auxilium petentis ostendit: & est pe-*

titio à iusto, & ab honesto: æquum enim est, ut labore fessi, ærumnisq; diutiùs uexati, tandem quiescant. Et mansuram urbem.] *parum omnino putassent Troiam permissam sibi ab oraculo fuisse liberam ædificandi potestatem, nisi & regnandi perpetuitatem sperassent: quamobrem non urbem tantùm, sed perpetuitatem quoq; postulat.*

Serua altera Troiæ Pergama.] *gentem Troianã significat: ex qua altera Troia constituenda erat: propterea subdit non absq; commiserationis affectu:*

——reliquias Danaûm, atq; immitis Achilli.

Atq; animis illabere nostris.] *ut tuam rectè assequi possimus mentem: nam Apollinis oraculum etsi uerũ est, latet tamen propter obliqua, & tortuosa responsa, quæ illius reddebant uates: quo faciliùs imponerent consultoribus. ideo λοξίας dictus est. uide Macrob. libro 1. cap. 17. in Somn. Scip. & Eurip. Scholia in Orestem: attamen pleniùs hîc aliquid intelligendum puto: nam cùm ait,* illabere animis nostris, *diuinitatem, ac uaticinandi potestatem ab eo petere uidetur.* Submissi petimus terram.] *egregiè Seruius hunc locum explicat.* Dardanidæ auri.] *respondet Apollo, & Troianos consolatur; exorditur ab incommodis, quæ passi sunt, non absq; occulta ipsorum laude à magnitudine, & patientia animi: quòd multas calamitates, laboresq; maximos fortiter tolerarunt: ea enim de causa Troianos* duros *appellat: hoc est, molestijs, ærumnisq; assuetos. & hæc uera consolandi ratio uidetur, ut ex commemoratione præteritorum incommodorum cõsultores, & amicos nostros in spem trahamus consequendorum bonorum. tale illud est ex primo Aeneid.*

» *O' passi grauiora, dabit Deus his quoq; finem.*

Vbere læto.] *fertilem Troianis terram pollicetur: quod inter cætera ad eos consolandos plurimùm facit: Italiam autem innuit: etsi ne nunc quidem Troiani intelligunt ab oraculo Italiam significari.* Accipiet reduces.] *auget spem ex futura incolumitate.* Hic domus Aeneæ.] *Aeneæ familiam extollit à futura eius potestate, & ab imperij magnitudine: uidetur autem ad Augusti Cæsaris monarchiam alludere.* Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.] *ab æternitate: ut cum Ioue sentiat in primo Aeneid.*

» *His ego nec metas rerum, nec tempora pono,*
» *Imperium sine fine dedi.*

Et est uersus Homeri ex Iliad. 20. sub persona Neptuni Iunonem alloquentis de Aenea:

» καὶ παῖδες παίδων τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Qui quidem uersus figura prouerbiali ad rei cuiuspiam propagationem significandam uel Platonis, Aristophanisq; testimonio transferri posse uidetur.

LAMB. Hort. Inde ubi prima fides.] *Soluunt è Thracia, & deferuntur in Delum.* Primam fidem *uocat, tranquillitatẽ cœli ac maris, qua citra periculum uela dare poterant.*

Lenis.] *pro leniter crepitans uentus inuitaret ad nauigandum.* Auster.] *Species pro genere: non enim Auster à meridie, sed Boreas euocabat ad nauigandum.* Littora.] *Hysteron proteron. Priùs complebant littora, quàm ingrederentur. Inde deducebant è littore.* Terræq;.] *Polysyndeton. Ad sensum communem respexit Poëta: nam urbes & littora cùm moueri nequeant, nauigantibus tamẽ, quo prouehũtur longiùs, non solùm recedere, uerumetiam nunc huc nunc illuc se reflectere uidentur.* Sacra.] *Dilatat narrationem à chorographia Deli insulæ. Hanc describit à religione deæ tutelaris, & Apollinis ibi nati & educati: à situ, & circumfusis circum quasq; insulis periphrasticè, ut satis liqueat, quam insulam uelit innuere. Iacent Cyclades sparsæ in mari Aegæo, spectantes ab occasu Eubœam: ab ortu Ioniam & Cariam: ad meridiem, Cretam transuersim obtuentur. Hoc nomine sunt uocatæ, quod in orbem sitæ, circulum repræsentent: uel quòd circum Delum, circuli forma collocatæ sint. Earum nomina recensentur hæc: Andrus, Gerestus, Ceus: Caurus, Antandrus cognominata: Delus: Tenos, Hydrusa appellata propter aquarum abundantiam, hanc quidam etiam Ophiusam appellarunt: Myconos, Aiacis Oilei sepulcro nobilitata: (etsi quidam eum in Delo sepultum credant) Scyros, Syphnus, Meropia & Acis dicta, Seriphus, Prapesinthus, Cythnos. Harum omnium Cycladum celebratissima fuit templo Apollinis & mercatu Delos, ita dicta, ut censet Aristoteles, quòd repentè apparuerit enata. Agolosthenes Cynthiam initio, & Ortygiam nuncupatam, & Asteriam, alijsq; nominibus, scripto prodidit: hodie ei Sdiles nomen est. Non grauabor historiam ascribere, quibus de causis tam diuersis nominibus fuerit appellata:* ἡ Λητοῦς ἀδελφὴ Ἀστερία, φεύγουσα τὴν τοῦ Διὸς μῖξιν, μεταβαλοῦσα ἑαυτὴν εἰς ὄρτυγα, καὶ ἥλατο εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ γέγονε νῆσος, ἥ τις ἀπ' αὐτῆς Ὀρτυγία καὶ Ἀστερία ἐκαλεῖτο. ὕστερον δὲ τοῦ Διὸς συγγινομένου Λητοῖ, καὶ ποιήσαντος αὐτὴν ἔγγυον, ἔμελλε γεννήσειν Ἄρτεμιν καὶ Ἀπόλλωνα. Ἥρα δὲ ὤμοσε μήτε ἐν γῇ μήτε ἐν θαλάσσῃ ὑποδεχομένην τῇ Λητοῖ τὸν τόκον, ἱκανῶς τὸ πεπλανῆσθαι φησὶ, καὶ ἀνιδοῦσα ταύτην νῆσον, τὴν Ὀρτυγίαν καὶ Ἀστερίαν λεγομένην, πρότερον κεκρυμμένην τοῖς κύμασι, ἔτι δὲ καὶ πλανωμένην διὰ τὸν φόβον· ἐκ τοῦ φανῆναι αὐτὴν Δῆλον ὠνόμασαν. ἐκεῖ ἐν ἐλθοῦσα ἡ Λητὼ, τῆς δάφνης καὶ φοίνικος πρότερον ἐκεῖ φανέντων ἁψαμένη, τὴν Ἄρτεμιν τίκτει. ἡ δὲ ταύτην μαιωσαμένη, τίκτει τὸν Ἀπόλλωνα. καὶ Ἄρτεμις μὲν τὴν Δῆλον κατέσχεν, Ἀπόλλων δὲ εἰς Λυκίαν κατῆλθεν. Ὀρτυγα γοῦν ἐπερμηνεύων τὴν Δῆλον ἔφη, ἀλλ' ὁ ἄλλων μὲν περὶ Ἀστερίας. γέγονε δὲ ὅτι ἡ μὲν νῆσος τῆς Δήλου, ἥδε ἀνατέθειται. *In Delo tradunt primùm repertum ignem; unde & Pyrpilen dictam. Hic Rhene, Celadusa uocitata, Syrus, Olearos, Paros, marmore Pario spectata: quàm primùm Pactiam, deinde Minoida nominarunt. Ibi Naxus, Dia, Dionysias à uinearum fertilitate. Quare quidam eam Siciliam minorem, & Callipolim dixerunt. Has recenset Plinius. Mela uix duodecim numerat. Parem numerum reddit Strabo, sed fatetur plures postea accessisse. Hyginus nono capite de insulis maximis, hanc inter eas adducit. Incipiunt ab insula Helene, & ad Sunium usque promontorium sparguntur. Illud non omittendum, quod Apollonij doctissimus enarrator de Delo scribit; Asteriam à forma nuncupatam fuisse: atque mox mutato nomine Ortygiam, à sorore Dianæ dictam. Sacrum interdum per euphemismum accipitur. ut Sacra petra, apud Apollonium: pestilens lepra, morbus sacer, & paulò antè sacra fames. & piscis sacer, pro magno ut scholiastæ interpretantur: & leges sacratæ.* Matri.] *Recensentur ab Hesiodo quinquaginta Nerei, & Doridis filiæ, omnes nymphæ marinæ. Fuit autem Doris, Oceani filia.* Aegæo.] *Quòd in Aegæo insula sita sit, sacra Neptuno Aegæo canit. unde ea pelagi pars hoc nomine censetur. Apollonij scholiastes eruditè differit:* τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, *inquit,* ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ νήσου Αἰγῶν καλουμένης. αὕτη γὰρ ἱερὰ τοῦ Ποσειδῶνος, ἐν ᾗ μνα-

δὴα

A ἄνω ἀναπηδῶν ἄλλ⁀, διὰ τὰ φαντάσματα τοῦ θεοῦ, ὥς φησι νικοκράτης. οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ποσειδῶν⁀ ὀνομασθῆναί φασι τὸ πέλαγ⁀· αἰγαῖ⁀ γὰρ οὗτ⁀ ὁ θεὸς καλεῖται, ὥς φησι, φερεκύδης. νικοκράτης δέ φησι, ἀπὸ τοῦ αἰγέως καταχρημνίσαντ⁀ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν θάλασσαν· ἀλλ᾽ οὐ καλῶς· ἡ γὰρ ἀπέχει ἡ ἀκρόπολις τῆς θαλάσσης πάμπολυ. Aegaeum pelagus, inquit, nomen sortitum est ab insula, caprarum appellata: est autem haec sacra Neptuno. Aiunt in hac neminem propter phantasmata Neptuni dormire, ut prodit Nicocrates. Sunt rursum alij, qui Aegaeum pelagus dictum contendunt, ab ipso Neptuno. Hic enim deus Aegaeus nuncupatur, ut author est Pherecydes. Nicocrates asserit, ab Aegaeo quodam, qui se ex arce in mare praecipitem dedit. Sed non rectè: nam arx praeternauigantibus procul à mari abest. Hactenus ille. Lycophronis interpres, ὅτι Δωρὶς αἰγὸς ὠνομάσθη. Doridi.] Δωρίδι, systole.

Pius arcitenens.] Apollo: periphrasis. Hoc epitheto multo antè usus fuit Naeuius, libro 2. belli Punici. Deinde pollens, inquit, sagittis inclytus arcitenens, &c.

B Pium eum nuncupat, uel ob interfectum Pythonem: uel ob pietatem in patriam, quam fluctuantem uado illigauit. Circum.] Anastrophe. Errantem.] Nam diu fluctuans, una terrae motum non sensit usque ad M. Varronis aetatem. Mutianus, inquit Plinius, prodidit, bis concussam. Quoniam autem Apollo in ea natus creditur, immobilem & uado fixam reddidit.

Mycone.] In hac insula Hercules Gigantum reliquias fudit. Strabo Geographiae libro decimo refert, Myconios caluos dici solitos, quòd id uitij in ea insula sit gentilitium. Vnde in prouerbium uulgo abierunt, μυκόνιοι φαλακροὶ, Myconij calui. Quanquam in Scythia gentem ab ipso natali caluam esse, scribit Herodotus in quarto. Admonet D. Erasmus uenustè, homines raro capillitio, Myconios posse appellari. Notati sunt & alio nomine Myconij: Μυκόνι⁀ γείτων, Myconius uicinus, qui ob tenuitatem uictus alienas coenas captaret, & inuocatus continuis alienis superueniret· διὰ τὴν ἀπο πεπνιγμένον ἐπὶ γλισχρότητι. ἔταττον δὲ ἐπὶ τῶν ἀκλήτως ἰόντων εἰς τὰ συμπόσια, ut ait Suidas, Athenaeus in fragmentis primi libri· ὡς ἄκλητον ἐπεισφαίνοντα εἰς τὰ συμπόσια μυκονίων δίκῃ, de Pericle quodam. Notabantur enim Myconij, quod liguritores essent, & mensae

C alienae appetentes. Zenodotus in sordidos tradit quadrare, & humiles homines, quòd ea insula inter contemptissimas fuerit habita, propter sterilitatem, quare alieni appetentiores fuisse. Athenaeus libro suprà citato, Myconios immodica bibacitate & luxu infames fuisse olim: atque inde Cratinus Ischomachum gulosum hominem, Myconium appellasse tradit. Celsa.] propter montem Dimastum. Gyaroque.] Mixtim enumerat Cycladas & Sporadas: nam hae à scriptoribus ita confunduntur ut quae Cycladum sint, Sporadibus: rursum quae Sporadum, Cycladibus adscribantur. Sporadibus ab omnibus ferè tamen Gyarus adnumeratur. In hac aiunt mures ferrum arrodere. Annotauit hoc Suidas.

Immotamque.] Pindarus Olympiorum hymno sexto, Apollinem diuinae Deli speculatorem uocat:

τοξοφόρον δάλου θεοδμάτας σκοπόν.

Porrò nonnulli hanc de Delo historiam referunt. Cùm Latona è Ioue grauida, decem menses uterum gestasset, eamque persequeretur Python, inquit Hyginus, in Asteriam insulam maturauit. Ibi duobus plantarijs decerptis oleae & palmae, illicò gemellos peperit, Dianam & Apollinem: ipsamque tum insulam Delum appellauit, ὅτι ἐξ ἀδήλου βάσεως ἐρρίζωθη: id est, quòd incerto & mobili fluitans fundamento, nunc fixa radice sederet. Historiam refert Homeri enarrator lib. Iliad. 1. Hinc Delus Apollinis insula coepit appellari, δῆλ⁀ γὰρ νῆσ⁀ τοῦ ἀπόλλων⁀. Historiam longè à superioribus diuersam & uetustiorem quidam de hac eadem insula recensent. Cùm Cyclades per diluuium multum temporis tectae demersaeque latuissent, rarescentibus iam aquis, omnium prima Delos sole illustrata, conspicua esse coepit: unde nomen ei factum credunt. Apollonij enarrator, & quidam alij (ut dixi) Asteriam à forma, Ortygiam à sorore Latonae dictam existimant. Extat oraculum apud Herodotum in Erato, de Delo immota, quam promittit Daemon aliquando se moturum, alludens ad prouerbium, ἀκίνητα κινεῖς, Non mouenda moues.

"κινήσω καὶ δῆλον ἀκίνητόν περ ἐοῦσαν.
"Mouebo Delum, quamuis immobilem.

Prouerbium, non mouenda moues, quadrat in eum, qui molitur impossibile quiddam, aut qui res sacras uiolat, aut qui conuitijs incessit eos, quibus ob authoritatem debetur reuerentia. Explicatur pluribus uerbis ab Erasmo paroemia. A Delo, Delius dictus est Apollo: Delius natator, δήλι⁀ κολυμβητὴς, qui admodum natandi esset peritus, quique nosset in summa natare aqua. Admonet Suidas, hoc dictum fuisse, uidelicet à Socrate, in Heracliti librum nimis obscurum, sensusque eius abstrusos & profundos· τοῦτο ἐρρέθη εἰς βίβλον ἡρακλείτου, διὰ τὸ δυσνόητον, δηλίου τινὸς δεῖσθαι κολυμβητοῦ, ὃς οὐκ ἀποπνιγήσεται ἐν αὐτῷ. ἐπιγράφουσι δὲ αὐτὸ, οἱ μὲν μούσας, οἱ δὲ περὶ φύσεως, διόδοτ⁀ δὲ, ἀκριβὲς οἰάκισμα πρὸς στάθμην βίου, γνώμην ἠθῶν, κόσμον τρόπων ἑνὸς τῶν ξυμπάντων. ἢ ὅτως, δηλίου κολυμβητοῦ, ἐπὶ τῶν ἄκρως νηχομένων. σωκράτει γὰρ δόντ⁀ τοῦ εὐριπίδου ἡρακλείτου τοῦ σκοτεινοῦ σύγγραμμα, ἐρέσθαι τί δοκεῖ; τὸν φάναι, ἃ μὲν συνῆκα, γενναῖα. οἶμαι δὲ καὶ ἃ μὴ συνῆκα· πλὴν δηλίου δεῖται κολυμβητοῦ, ὡς τὸ μὴ ἀποπνιγῆναι ἐν αὐτῷ. Et interpretatur statim usum paroemiae, ἐπὶ τῶν πάνυ ἐμπείρως νήχεσθαι. Id honoris Dianae & Apollini est habitum postea, ut in Delo neque parere, neque sepelire fas esset, neque canes alere. Testatur hoc ipsum Thucydides libro tertio: sed mortuos in uicinam insulam Rheneam efferre cogebantur. Annotauit hoc ipsum item Strabo Geographiae libro 10. Verba Thucydidis sunt de Pisistrato, qui insulam iuxta oraculum quoddam expiârit· τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη τοιῷδε τρόπῳ. θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν δήλῳ, πάσας ἀνεῖλον. καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον, μήτε ἐναποθνήσκειν ἐν τῇ νήσῳ, μήτε ἐντίκτειν, ἀλλ᾽ ἐς τὴν ῥήνειαν διακομίζεσθαι. Est autem Rhenea Delo adeò propinqua, ut Polycrates Samiorum tyrannus aliquando utramque alteri catena iunxerit, ut author est Thucydides· ἀπέχει δὲ ἡ ῥήνεια τῆς δήλου οὕτως ὀλίγον, ὥστε πολυκράτης ὁ σαμίων τύραννος, ἰσχύσας τινὰ χρόνον ναυτικῷ, καὶ τῶν ἄλλων νήσων ἄρξας, καὶ τὴν ῥήνειαν ἑλὼν ἀνέθηκε τῷ ἀπόλλωνι τῷ δηλίῳ, ἅλυσει δήσας πρὸς τὴν δῆλον, καὶ τὴν πεντετηρίδα τότε πρῶτον μετὰ τὴν κάθαρσιν ἐποίησαν οἱ ἀθηναῖοι, τὰ δήλια. ἦν δέ ποτε καὶ τὸ πάλαι μεγάλη ξύνοδ⁀ ἐς τὴν δῆλον τῶν ἰώνων τε καὶ περικτιόνων νησιωτῶν. ξύν τε γὰρ γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐθεώρουν, ὥσπερ νῦν ἐς τὰ ἐφέσια ἴωνες. καὶ ἀγὼν ἐποιεῖτο αὐτόθι

καὶ γομφικὸς καὶ μάσικος, χορός τε ἀείσιος ἐν πόντῳ. Illud item expressum fuerat in lustrali sacro inter Athenienses & insulares, ut si quae nixu laborare coepissent, quoquo modo paritura in Rheneam insulam deportarentur. Huc feror.] In Delum, nunc ita firmam ac stabilē, ut nullis tempestatibus sede sua dimoueri possit. Apollinis urbem.] Fuit ea insula, teste Plin. lib. 4. cap. 12. Apollinis templo & mercatu celebris toto Orbe. Pisistratus apud Thucydidem libro 5. donaria Apollini dedicat. Nec Sophianus picturam templi in Delo praetermisit, in descriptione Graeciae. Huc frugum primitias hyperboreorum gentem Apollini mittere solere, memoriae proditum est, quem ipsi quoque praecipuè colebant. Virgines illas ferebant: quae ob id hospitijs gentium aliquot inde annos uenerabiles fuêre: donec uiolata fide, sacra ea in accolarum finibus deponere instituere. Hi ad conterminos; atque inde in Delum deferebant, donec in uniuersum ea ipsa religio aboleuit. Quod autem praeternauigata Chio, inter Andrum & Tenon prouecti in Delum peruenerint; non casui, sed consilio Poëtae, aut certè ducis Troiani tribuendum est. Nam cum augurijs deorum ad nouas terras quaerendas ageretur, nihil prius esse debuerat, quàm ut in nauigando certam regionem tanquam scopum destinatam haberet, quò cursus dirigeretur, ne incertus sursum ac deorsum uagaretur. Neque uerò id scire, nisi uel Delio uel Delphico oraculo doctus, poterat. Et Delphos, ut hostilem terram, declinare rectum erat. Quare consultò Delium oraculum, ut nimis periculosum, petit. Huc accessit ueteris necessitudinis ius cum rege Anio, qui idem & Apollinis sacerdos fuit. Rex Anius.] Prosopographia à duplici dignitate, regia & sacerdotali, sed & uenerando religione habitu. Initiò reges promiscuè pontificum & regum munera obibant. In sacra historia Melchizedechus utraque dignitate augustus memoratur. Et antiquitùs in quibusdam gentibus hoc ipsum fuisse obseruatum, uel hoc in loco testatur Poëta. Romae quoque postea, & initio quaedam regia sacra à Numa instituta fuêre, & sacerdotes, qui regiae uicis sacra obirent, illis bello occupatis. Et alibi regibus hoc honorificum fuisse, in confesso est, multo antè apud Troianos: quod in Priamo & Aenea liquet. Idem postea à Caesaribus longa serie obseruatum fuisse constat. Ab Iulo Aeneae filio sacerdotium pontificatus maximi, in gente Iulia multis seculis mansit. Gessit Iulius Caesar, gessit Augustus, & alij nonnulli post eum.

Phoebique.] Phoebum dictum tradunt, quasi purum & mundum. φοῖβον, καθαρὸν καὶ λαμπρόν, τὰ δὲ ἔτη καθαρὰ καὶ ἁγνὰ φοιβάζειν, μαντεύεσθαι. Vittis.] infulis, cuiusmodi sunt apud nos episcoporum mitrae bicornes: ἀναδήμασι. Tempora] temporibus. Lauro.] quippe Apollinis sacerdos, & in ea insula, quae in ipsius tutela esset. Daphnen adamabat Apollo: hancque fugientem se, uertit in laurum: qua deinceps adeò fertur delectatus, ut ea se coronarit, sibique consecratam ob admirabilem eius ligni naturam uoluerit. Alijs, quòd in Parnasso sit spectatissima. Sed de hac paulò pòst.

Iungimus.] Mos gratulandi aduentum hospitibus. Apud quasdam nationes honorificum est, osculis recipere, & obuios salutare. Templa Dei.] Religiosè, se circa domesticas obsonationes nihil moratum memorat, sed statim diuum tutelarem accessisse, cuius maximè gratia huc cursum intenderet. Templa.] Descriptio templi, à uetustate aedificij, & proinde à religione loci. Tradunt, Delphicum templum antea religiosum & intactum, aliquando à sacrilegis spoliatum fuisse, & incensum: Delon uerò, neque ante id tempus, neque postea, ullo incommodo uexatam, sed eodem semper mansisse saxo. Hic fons est Inopus, cum quo Nilus pariter decrescit, augeturque: autoribus Plinio & Strabone. Macrobius addit, non mirum uideri, quòd praesidio religionis tuta sit insula: nam continuam saxi firmitatem, reuerentiam sibi accersisse. Templa.] templum, numerus pro numero. Da propriam.] Omisso exordio, simpliciter supplex petit certam sedem. Mouet affectus à statu rerum praesenti: quòd Troianae reliquiae Graecorum, extorres patria, terram habitandam quaerere compellantur. Epilogus constat iteratione petitionis. Multa simul per copiam eòdem spectantia congerit. Da domum, moenia, genus, propriam urbem & quae sequuntur. Itaque petit sedem stabilem, & generis posteritatem. A

Thymbraee.] Ad Dei beneuolentiam sibi conciliandam, cum Thymbraeum uocat, à loco, in quo summis honoribus colebatur à Troianis. Thymbra herba est, cuius plenus erat ager Troianus, circa templum Apollinis. Ab B hac Thymbraeus, à duce Troiano nuncupatur. Est autem herba aromatica, cuius praeter alias regiones Phrygia feracissima est. A Latinis, opinor, Satureia dicitur: à Satyris, lasciuis in Venerem. De hac Plinius libro 19. capite 8. Eadem est quae cunila, non dissimilis thymo. Nonnulli fruticem esse aiunt: quidam oleris genus. Ab ea natum est prouerbium, Ex thymbra nemo lanceam fecerit, neque ex Socrate militem irreprehensibilem: Non omnium ingenia accommodata sunt disciplinis: Non è quouis ligno fit Mercurius. Porrò si uerum id est, quod Hesychius annotauit, magis huc quadrat. Thymbra, inquit, est locus Ilij, ad amnem Thymbrum. Distat hic à ueteri urbe stad. X. quo loco erat Apollinis Thymbraei templum. θύμβρα, inquit, τόπος τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ τῆς θύμβρας λεγόμενος ποταμοῦ ἐπ' αὐτῆς ὀνομασθέντα, τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀπέχοντα σταδίους δέκα. ὅπου καὶ ἱερὸν Ἀπόλλωνος Θυμβραίου. Hinc θυμβροφάγος, δριμυφάγος, nam thymbra cibus est grauis ac asper. Suidas astruit, θύμβρον loci nomen esse, & campum quendam ita appellatum. Verba eius subijciam: θύμβρος ὄνομα τόπου, καὶ πεδίον τι. θυμβραιόδαιτος γαστὴρ, τὰ θύμβρα ἀναγκαζομένη ἐσθίειν. ἦν δὲ βοτάνιον εὐτελὲς ἀφ' οὗ ἤσθιον, ὅτι λάχανα μόνα φαγεῖν ἦν ἁπλῶς. θυμβροφάγον, C οἷον ἀγροικόν, καὶ ἀηδέστερον. παρ' ὅσον οἱ ἐν ἀγρῷ διάγοντες, ἀγροικότεροι καὶ ἀπαιδευτότεροι, τὸ δὲ θύμβρον ἐν ἀγρῷ γίνεται. ἔστι δὲ τοῦτο ἄγριον φυτὸν, καὶ δριμύ. θυμβροφάγον ὄψιν, ἀντὶ τοῦ πικρὸν καὶ δριμὺ κατὰ τὴν ὄψιν. οἱ δὲ, ἀντὶ τοῦ δριμὺ καὶ ἰσχυρόν. τινὲς δέ φασι τὸ θύμβρον εἶναι παραπλήσιον. Haec Suidas. Pergama.] Erat Pergamus, seu Pergamum, teste Hesychio, arx Ilij. πέργαμος, ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἰλίου. & Pergamum Idae promontorium. Huius regionis fuerunt quatuor: Phalacrum, Lectum, Gargarum & Pergamum. Caeterùm, ipsam urbem uel Pauli peregrinatione celebrem satis opinor, quae testamento Attali à Romanis in prouinciae formam redacta fuit: erat enim eius regia. Celebratur fama inuentae chartae, quae ob id pergamena est dicta. περγαμηνά, αἱ μεμβράναι, αἱ διφθέραι. Patria fuit Galeni medici, & Apollodori oratoris, qui praeceptor fuit Augusti Caesaris. Fuit Pergamum gazophylacium Lysimachi Agathoclis, qui unus fuit ex Alexandri Magni successoribus.

A ribus. Quidam grammaticorum, Pergama numero tantùm multitudinis pro arce Ilij usurpari existimant: atque hinc omnia excelsiora ædificia, Pergama dici posse. πέργαμον, τὴν πόλιν ἰωνικῶς λέγουσι. οἱ δὲ, πάντα τὰ ὑψηλά. Troianos itaque altera Pergama uocat figuratè, reliquias Troianorum. Da pater.] Epilogus constat iteratione petitionis. Augurium.] Euidens signum, aut diuinum responsum, quo simus certi, quónam sit eundum. Vix ea fatus eram.] Attentionem conciliat ad insequutum oraculum, ab horrendis, & signis præcedentibus. Liminaq;.] templum: synecdoche, & polysyndeton. Extendit uocalem breuem in cæsura: à partitione. Laurus q;.] Hanc uaticinationis symbolum esse, Apollini, adeóq; ipsi Phœbo, authore Eusebio, sacrā, futurorumq; habere præsensionem, creditum est. Nihil crepitantius uritur. Hinc à Græcis δάφνη dicitur: nam particula δα intentionis uim habet: φωνῶ, loquor. Hac de causa Lycophron os uaticinantis στόμα δαφνηφάγον nominat: id est, τὸ μαντικόν. Rationem reddit interpres, cur uaticinantibus & Apollini dicata ea sit arbor: λάδων, inquit, ὁ ἐν ἀρκαδίᾳ ποταμὸς, τῇ γῇ συγγενόμενος,
B ἐγέννησε παῖδα ὀνόματι δάφνην, πάνυ ὡραίαν τὴν ὄψιν. ταύτης ἠράσθη ὁ ἀπόλλων, ἐδίωκεν αὐτήν. ἡ δὲ συλλαμβάνεσθαι μέλλουσα, ηὔξατο τῇ μητρὶ αὐτῆς τῇ γῇ. ἡ δὲ χανοῦσα, ὑπεδέξατο αὐτήν. ἡ γῆ δὲ τὸν ἀπόλλω παραμυθουμένη, ἀνέδωκεν τὸ λεγόμενον φυτὸν, ὃ καὶ δάφνη καλεῖται. Ἔστι δὲ ἀθάνατος, καὶ μελίσσαις μαρτυρουμένη. ἐπειδὴ καὶ ἡ κόρη ἄφθαρτος ἐκ τοῦ ἀπόλλωνος ἐφάνη. ἀπόλλων δὲ συνήρας στέφανον ἐκ τῶν τοῦ φυτοῦ φύλλων, ἐστεφανώσατο διὰ τῆς ἐρωτικῆς μνήμης. δοκεῖ καὶ τὰ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀπόλλωνος σήμματα ἀπὸ δάφνης εἶναι κατεσκευασμένα. Sed & ueteres euenta rerum ex crepitantis lauri ratione obseruabant. Nam si crepitantiùs ureretur, auspicatissimum erat signum, maximè colonis. Sin tacita deflagrasset, sinistrum omen. Indicat illud Tibullus:

» Laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni.

Posterius uerò Propertius:

» Et tacet extincto laurus adusta foco.

Hanc Claudianus præsciam nūcupat, quòd subiecta dormientis culcitræ aut puluinari eius folia, somniorum ue-
C ritatem conciliare credantur. Sic Antipho, Philocrus, Artemon, & Serapion, Ascalonites scriptum reliquêre. μαντικὸν φυτὸν hinc appellatur. Atque hæc causa est, cur Chryses ab Homero, Apollinis sacerdos, laureas corollas gestans introducitur: & à Virgilio Anius, laureatus. Efficax putatur laurus aduersus uenena. Vna omnium arborum fulmine non tangitur. Duo eius genera tradit M. Cato: Delphicam & Cypriam. Delphica coronabantur Delphis sacrorum certaminum uictores, & triumphantes Romæ: Cypria, folio breui nigróq; subcrispa est. Ante domos Cæsarum & pontificum ponebatur. Huius plenior descriptio est apud Plinium cùm alijs multis locis, tum libro 15. cap. 30. Mugire.] Remota metaphora, ab animali ad non animal. Quod boum est, transtulit ad cortinam Deliam. Cortina.] Propriè est caldarium, in quo pigmenta & colores coquuntur, & lanæ inficiuntur. Plinius: Hæc rursum in cortinas æreas confecta, aceto spissatur. Et capite sexto libri 15. de coloribus: Fit etiam apud infectores ex flore nigro, qui adhærescit æreis cortinis. Sunt & uela seu peripetasmata, cortinæ. Porrò autem, quid cortinæ tripodum fuerint, quæ Delphicæ appellabantur, uariant. Ex Plinio liquet, æreas fuisse, capite 3. libri 34. Seruius certè pro tripode ipsius Apollinis accipit, unde oraculum reddebatur: à similitudine caldarij ænei, siue quòd Corio Pythonis tecta esset, siue quòd certissima inde responsa ederentur, ut cortina quasi certina sit appellata. Sunt qui deductam à corde uolunt, quòd cor Phœbadis illic generetur. Quoniam autem cortinæ antiquitùs Apollini Delphico dicabantur, omnes Delphicæ cœperunt nuncupari. Varro quoq; scriptum reliquit, à corde nomenclaturam accepisse, quòd inter terram & cœlum sit: à similitudine cortinæ Apollinis, quodq; in se primùm sortes sint extimatæ. Gortyna, siue Cortina, nobilis Cretæ urbs quondam fuit, ita dicta ab heroë quodam Gorty, ἀπὸ ἥρωος γόρτυος, ἢ γαιτρωνίου ἀπὸ τόπου. Hæc primùm Larissa, mox Cremnia, ad postremum Gortys dicta fuit. De tripode postea suo loco dicturi sumus. Oraculum planè Apollineum, prima fronte: hoc est, obscurum, & ambiguum: cuius uis ab unius uoculæ commoda interpretatione pendet. Iubet primam gentis Troianæ originem repetere, & quidem quadam tautologia: id quod peculiare erat huic dæmoni. Deinde promittit regnum & posteritatem. Dardanidæ.] Antonomasia. De Dardano aliàs diximus. Cæterùm cùm Phœbus eos Dardanidas uocet, magis quàm Teucros, aut Troianos, aut Laomedontiadas, satis coarguit, quam terram censeat petendam. Verùm Anchises ea uoce sat perspicuè admonitus, sua negligentia, seu potius incogitātia, in horrendum errorem magno suorum postea malo labitur. Etsi enim non regionis petendæ quidem nomen ponitur: sed maiorum origo, quam sequatur, monstratur. Et quia recentior erat Creta, unde Teucer in Phrygiam delatus fuerat, memoria, Italiæ antiquitas illi non uenit in mentem. Ex Cretaq; Teucer, ex Italia Dardanus ortus, in Troadem commigrarat. Sed ea animorum lætitia publicè orta turbauit consilium, ut non aduerterent, cùm Dardanidæ salutarentur, se moneri, ut Italiam peterent: cuius origo longè erat remotior. Vt diligens Homericæ obseruantiæ imitator est Poëta. Exemplum enim Homericum de capiendo ab Agamemnone Ilio scitè imitatur. Nam ut Agamemnon circa interpretationem oraculi ibi labitur, ita hic Anchises hallucinatur circa Deliacum responsum: cùm sortes utrinsq; sint luce clariores. Stirpe.] prima origine. Vbere.] Metaphora ad insequentem allegoriam respicit. Antiquam.] Hoc obscurius, quàm id quod præcessit. Estq; planè αἰνιγματῶδες. Antiquam matrem enim, terram uocat, unde maiores in Asiam se contulerint. Est enim terra communis omnium parens. Ostendit id Brutus, liberator urbis Ro. qui accepto Phœbi responso, eum post Tarquinium summum imperium Romæ habiturum, qui primus matrem oscularetur: tellurem communem matrem interpretans, humi simulata stoliditate lapsus, ei osculum dedit. Hæc nos gignit, alit, & ad postremum sinu suo recipit. Hic domus] Domum genus & posteros dicit, qui in ea terra latè imperium tenebunt, unde Dardanus in Phrygiam transmisit. Condidit hic Dardaniam generatione 28. cum Mosche Israhelē per desertum circumduceret, Danaus regnaret in Græcia. Quo tempore templum Delphicum opera Phlegyæ conflagrauit. Sunt qui in 19. redigunt. Vtcunq; habet, produnt hunc Corythi, uel (ut nonnulli) Corinthi: ut alij, Minois regis filium fuisse ex Electra, apud Italos. Quidam etiam

Thusciā

Thusciæ regem. Fratrem habuit Iasium. Patre è rebus humanis sublato, fratres de successione contendere cœperunt. Iasius per insidias à fratre interficitur. Dardanus cùm uideret ciues ea cæde immodicè perturbatos, ad tumultum certum spectare, cum parte populi fugit: ac tandem post longam iactationem terra ac mari, in Samothraciam appulit. Hæc tum Samos erat. Inde secundo uento ablatus, eam Asiæ partem occupauit, ad quam Pontus alluit. Oram illicò omnem de suo nomine Dardaniam nuncupauit. Condidit ibi oppidum, regnauitq; annos quinquaginta, relicto hærede regni Erichthonio filio. Sed de Dardano & Iasio paulò pòst, ubi in Cretam nauigio peruentum erit, plura, & non paulo his quidem diuersiora recensebimus. Cunctis domi oris.] *orbi terrarum: imperium Romanum innuit.* Et nati natorum.] *Expressit Homericum illud lib. Iliad. 20.* A

καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Tumultu.] *Est autem propriè tumultus, tanta perturbatio, ut maior subinde timor oriatur. Hinc tumultuari, in perturbatione esse.* Iubeat.] *in Phrygiam, quam dubium erat, uocaretur Antiquam matrem, an aliam terram.*

ARGVMENTVM.

Anchises Apollinis oraculum interpretatur, sed malè: nam cùm Apollo Italiam petēdam esse significaret, ipse de Creta intelligens, eò statim nauigandum esse admonet, ac patrum antiquorum monumenta secum repetens multas rationes adducit, quibus probat Cretam sedem esse Troianis fatalē: itaq; placatis sacrificio ventis, mactatisq; Apollini videlicet, & Neptuno hostijs in Cretam soluit.

Tum genitor, ueterũ uoluens monumēta uirorũ:
Audite, ô proceres, ait, & spes discite uestras.
Creta Iouis magni medio iacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater, si ritè audita recordor,
† Teucrus, Rhœtæas primùm est aduect9 † in oras,
Optauitq; locum regno: nondum Ilium & arces
Pergameæ steterant: habitabant uallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaq; æra,
Idæumq; nemus, hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominæ subiêre leones.
Ergo agite, & diuûm ducunt quà iussa sequamur.
Placemus uentos, & † Gnosia regna petamus:
Nec longo distant cursu, modò Iuppiter adsit.
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactauit honores:
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudē, Zephyris fœlicibus albā.

† al. Teucros.
† al. ad
† al. Cnosia

NASC. AVDITE, ô proceres, ait.] *ab attentione auspicatur: utq; attentiores sibi compararet auditores, de rebus utilibus ad eosq; pertinentibus, se uerba facturum pollicetur.*

Creta Iouis magni.] *Narratio est quam uarijs circumstantijs, uel coniecturis potiùs uerisimilem facit: primū Cretam describit, & ex singulari quadam dignitate, ac diuino studio, quod in ea est Iupiter natus, uehemēter extollit, & est uersus ex Hom. sumptus Odyss. τ. nisi quod Homerus magni Iouis non dicit, sed hoc modo:*

» Κρήτη τις γαῖ᾽ ἔστι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
» καλὴ καὶ πίειρα. id est,
» *Creta iacet medio tellus circumflua ponto*
» *Pulchra, ferax.*

Medio iacet insula ponto.] *à loci opportunitate: quòd undiq; mari clausa ab hostium impetu tuta est: nisi exponas, medio: id est, ambiguo: nā quo in mari iaceat, Solino teste, non satis probari potest: attamen medio ponto de omnibus insulis dicitur: nam mari undiq; cinguntur: ita paulò antè de Delo:*

» *Sacra mari colitur medio gratissima ponto.*

Mons Idæus ubi.] *circumstantias, seu coniecturas aggreditur, quibus uerisimile faciat Cretā ab oraculo significari.* Centũ urbes habitant magnas.] *Mela Pomponius, alijq; Geographi id etiam scriptum reliquerunt, Cretam olim centum habuisse ciuitates, quod ex Homero sumptum apparet: qui libro Iliad. β ita cecinit:*

» ἄλλοι θ᾽ οἳ Κρήτην ἑκατόμπολιν ἀμφενέμοντο.

» *At in 19. Odyss.* —ἐννήκοντα πόληες. *id est, nonaginta urbes illi extitisse memorat: idem refert Plato in Minoē: nunc uerò longè pauciores habet: multas tamen uillas, pagosque multos, oppida etiā nonnulla adhuc retinet.* Maximus unde pater.] *altera coniectura: nec aliter ferè indicari poterat nisi de Creta intelligendum esset quia inde Teucer uenerat, qui urbem Ilium condiderat, populosq; ualles imas incolentes arce, & mœnibus sepserat.* B Rhœteas.] *Troianas, à Rhœteo Troadis oppido.* Si ritè audita recordor.] [illegible] *errorem suum excusat.* Hinc mater cultrix Cybele.] *tertia cōiectura: quod ex hac insula & sacra, & sacerdotes magnæ matris: hoc est, Corybantes Troiani susceperunt: unde etiam Cretæ commēdatio deducitur à religione.* Idæumq; nemus.] *ἱερατικῶς, in quo Iupiter altus, educatusq; fuit.* Ergo agite.] *Conclusio est: quæ exhortationem habet ab honesto & utili.* C Placemus uentos.] *ab utili.* Nec longo distant cursu.] *προκαταληπτικῶς tacito occurrit obiectio, & rem haud difficilem esse indicium facit à breuitate nauigationis.*

Modò Iuppiter adsit.] *ἐπανόρθωσις ad euitādam temeritatem: nam temerarium est uelle aliquid de futuro polliceri.* Taurũ Neptuno, taurũ tibi pulcher Apollo.] *rationem habet cùm accepti oraculi, tum etiā nauigationis futuræ. ideo & Apollini, & Neptuno sacra facit. Consulto prætereo hostias olim pro qualitate numinum mactari solitas fuisse, quod Seruius hìc attingit, & alibi pluribus differit, illud tantùm dicam quod memoratu dignum arbitror, quòd Neptuno, tametsi ex cœlestibus dijs unus est, quibus alba conueniunt, sicuti inferis nigra, tamen nigrum taurum mactare consueuit antiquitas: id quod Homeri auctoritate ex illo tertij libri Odyss. carmine facilè probari potest.*

» —τοὶ δ᾽ ἐπὶ θινὶ θαλάσσης ἱερὰ ῥέζον.

ταύρες

A ταύρους παμμέλανας, λοιχθοι κυανοχαίτῃ.
Cuius rei causam assignare uidetur interpres, quia huiusmodi color est, qui prouenit ex profunditate maris. Verba interpretis apponenda duximus, ne quis fortè illa desideret. sic enim ait: ταύρους μὲν διὰ τὸ βίαιον τῆς θαλάσσης. μέλανας δὲ διὰ τὴν χρόαν τοῦ ὕδατος τὴν ἐκ τοῦ βάθους. id est, Tauros quidem ob maris uiolentiam: nigros uerò propter eum, qui ex profunditate fit aquæ colorem.

L. AMB. Hort. TVM gen.] Prudenter hac in parte decorũ seruat Poëta, quod Anchisæ interpretationẽ oraculi tribuat: quippe seni, & antiquitatum regni Troiani perito. Monumenta dicta uidentur à monendo, quæcunque uel defuncti causa ædificantur: uel ad memoriam alicuius superfunt, quæ nos illius admonent: ut sunt sepulchra, statuæ, libri, & similia. Audite.] Attentio, ad interpretationem oraculi. Sed quamuis senex, & rerum multo usu exercitatus est, labitur memoria tamen.

Creta.] Chorographia, à dignitate, partibus, origine gentis Troianæ, & opibus. Creta hodie Candia uulgò, sed à candore, utroque nomine appellatur, maior Cypro, minor Sicilia & Sardinia, sed fertilitate omnibus par. Media iacet inter Atticam Græciæ, & Cyrenaicam Africæ oram, utroque nauigatione bidui. Ab ortu alluit mare Carpathium, ab occasu Ionium, à septentrione Aegæum, à meridie Africum: porrecta inter ortum æstiuum & occasum, forma oblonga quidem, sed angusta. Imperante Creta primo insulæ rege, eam regionem tenebant Eteocretæ. Huius uetustissimus rex memoratur Iupiter. Fuit & Gnosius Rhadamanthus, uir tanta puritate, ut ueteres illi iudicia apud inferos tribuerint. Minos Cretensibus leges tulit, & institutis optimis insulam exornauit: quare & huic tribunal antiquitùs apud inferos traditum fuit. Fama est, ipsum Lycurgum, qui postea Lacedæmonijs leges tulit, à Thalete Musico eas, & Rhadamantho & Minoë latas, in Creta edoctum fuisse. Certè Plato grauis philosophus, author est, Lacedæmonios & uetustissimas Græciæ ciuitates ex hac insula sibi leges & instituta quæsiuisse, & ambos Iouis ex Europa filios fuisse. Ita scriptum reliquit in Minoë: μίνως καὶ ῥαδάμανθυς οἱ Διὸς καὶ Εὐρώπης παῖδες. Multis olim nobilitata fuit fabulis Creta: Pasiphaës, Ariadnes, Minotauri, Dædali operibus & fuga & morte, Androgei cæde: sed in primis Iouis natali, cuius sepulcrum incolæ ostendere consueuêre. Cres anno Abrahæ CXXIX. primus in ea insula regnasse traditur, quem quidam Orionis Demogorgonis filium fuisse affirmant: insulam certè de suo nomine Cretam dixit. Dosiades author est, à Creta Hesperidis filia nomen insulæ factum. Anaximander, à rege Curetum: cùm antea Aeria, inde Macaron à cæli clementia & temperie diceretur: siue, ut Solinus & Martianus, μακαρόνησος. Fuit & Curetis aliquando insulæ nomen. Cæterùm hunc Cretem nonnulli memorant unum fuisse Curetum; à quibus Iupiter postea abditus fuit, & educatus. Non desunt, qui Saturnum ibi omnium primum regnasse affirment. Post hunc imperium ad Iouem filium peruenisse, ac tertium hæredem regnasse Minoëm: cui hæres successerit filius Minos iunior, quem Plato Iouis discipulum & necessarium, Διὸς ὀαριστὴν uocat. Post hunc regnum obtinuit Idomeneus ille, qui ad Troiam, cum reliquis Græcorum ducibus pugnarit, ac domum reuersus regno fuit expulsus.

C

Iouis.] A dignitate personæ. Incolæ nihil ueriti fuerũt constanter affirmare, Iouem apud se natum, educatum & sepultum fuisse: quamobrem mendacij & uanitatis nomine infames semper habiti sunt. De his extat ex Epimenide Pauli testimonium:

κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργοί.

Et κρητίζειν, ψεύδεσθαι. Adducit Suidas exemplum. ἰδομενεὺς γάρ, inquit, ὑπισχνεῖτο τὴν ἐκ τῶν λαφύρων χαλκὸν ἀξιωθῆναι, τὸν ἄριστον αὐτῷ κρίναντα. Aliæ parœmiæ locum fecerunt, κρητίζειν πρὸς κρῆτας, ἐπεὶ ψεῦσται καὶ ἀπατεῶνες ἀεί. Creticum tunicæ genus est. Aristoph. σὺ δὲ τὸν κρητικὸν ἀπόδυθι ταχέως. κρητικὸν, ἀπὸ τῆς κρήτης. κρητικὸς ῥυθμὸς, ὅπερ ἔτι καλεῖται. Aristophanes, ὑπαναχορεύων κρητικῶς τὸ πόδι. Clari fuerunt Cretenses semper habiti nauigandi studio & peritia, inter omnes insulares. Vnde parœmiæ loco antiphrasticῶs celebratum fuit, Cres mare nescit: de eo, qui quod egregiè nouit, dissimulet se scire, authore Strab. lib. 10. τοὺς τὴν θαλασσοκρατοῦντας μὴ εἰδέναι ἃ ἴσασιν. Quem locum eius abbreuiator exponens, οἱ γὰρ κρῆτες, inquit, θαλασσοκρατῆσαι, πρῶτοι ναυτικῷ μεγάλῳ χρώμενοι. Cretensis contra Aeginetam: quando improbo res est aut negotium cum improbo. Cretenses sacrum: ubi per tumultum & turbulentè quid agitur, ut si quis eo non fruitur quod parârit. Qua porrò ratione Iupiter in Creta editus sit, canit Hesiodus in Theog.

ὁππότ' ἄρ' ὁπλότατον παίδων ἤμελλε τεκέσθαι
Ζῆνα μέγαν, τὸν μέν οἱ ἐδέξατο Γαῖα πελώρη,
Κρήτῃ ἐν εὐρείῃ τραφέμεν ἀτιταλλέμεναί τε.
ἔνθα μιν ἵκτο φέρουσα θοὴν διὰ νύκτα μέλαιναν,
πρώτην ἐς Λύκτον· κρύψεν δέ ἑ χερσὶ λαβοῦσα
ἄντρῳ ἐν ἠλιβάτῳ, ζαθέης ὑπὸ κεύθεσι γαίης,
Αἰγαίῳ ἐν ὄρει πεπυκασμένῳ ὑλήεντι.
τῷ δὲ σπαργανίσασα μέγαν λίθον ἐγγυάλιξεν
οὐρανίδῃ μέγ' ἄνακτι, θεῶν προτέρῳ βασιλῆϊ.

Mons Idæ.] Ad ortum, ubi ea insula longissima est, contra Rhodum, Sammonio promontorio erigitur: ab occasu, propter duo promontoria, ubi dispalescit, uetustior est: quorum alterum aduersus Phycuntem Cyrenaicæ regionis, à frontis arietinæ similitudine, Græci κριοῦ μέτωπον dixerunt: alterum contra Peloponnesum erectum, Strabo Cimarum uocat. Sunt & lateribus sua promontoria contra Corum, Africum, & Arctum. Montes maximè occidui, teste eodem Strab. & albi sunt: eorumq́; conualles nulli fertilitate secundæ: quare illi Plinio Albi nuncupantur. Sed inter montes quibus exasperatur, maximè nobilitatur Ida, quòd ibi Iupiter educatus credatur. Huius pedem oppida coronæ similitudine ambiunt. Rigatur insula amnibus illustribus, Lethæo, & Oaxi, aliisq́ue nonnullis qui fama minus sunt celebrati. Cæterùm (ut ad Idam reuertamur) Strabo scriptum reliquit, sua tempestate eam Chrysomallum fuisse dictam: ὁ δ' ἴδη νοῦ χρυσόμαλλος καλεῖται. Hanc à nympha sic dictam arbitrantur, quæ Iouem aluerit. Didymus uult, omnes montes Idas appellari, quòd inde omnia prospici possint, ἀπὸ τοῦ ἰδεῖν. Hinc oppidum Ida Tyri, & mons in Troade: nomina sunt consequuta. Cretenses enim oraculo moniti, Teucri auspicijs in Phrygiam delati, montem Idam occuparunt. Ab Ida Cretæ, Dactyli Idæi nomen inuenêre: quos ferri inuentores fuisse, Hesiodus author est: qui eam terram primi tenuerint. Quidam centum fuisse produnt. Ephorus, non plures quàm decem, à quo numero

numero nomen ipsis sit inditum. Memoriæ proditum est, eos ex Ida Phrygiæ postea profectos, duce Mygdone, in Europam transmisisse: ubi diuinandi periti, cantum, initiationes & mysteria docuerint. Et adijciunt, eos non in Creta, sed circa Berecynthum Phrygiæ collem, ferri naturam commonstrasse: adhæc, ignis & æris usum. quare uetustas eos, ut deos coluit. Addunt & illud, unum eorum Herculem fuisse nominatum, qui certamina Olympica instituerit. Atque hinc ob nominis similitudinem, illum Alcumenæ filium eorum authorem creditum. Propter hanc scriptorum uarietatem, Hesychius: δάκτυλοι ἰδαῖοι, inquit, οἱ μὲν ἀπὸ τῆς φρυγίας, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς κρητικῆς αὐτοὺς ὀνομασθῆναι φασὶν ἴδης. Et ἰδαῖος ἐπιθετικῶς, ὁ ξυλικὸς ἀπὸ ἴδης τοῦ ὄρους φοινικῆς. Plutarch. ἐν τῷ περὶ ποταμῶν, δακτύλους ἰδαίους ex Ida puella & Agesithio in Phrygia editos prodidit. Diodorus scribit, Idam quibusdam fabulosè nomen sortitam ab Ida Melissi filia: narratq; præterea de eodem monte memoratu & lectu digna. μέγιστον δὲ ὑπάρχον τῶν κατὰ τὴν ἰδαίαν τόπον ἔχει κατὰ τὸ μέσον ἄντρον, θεοπρεπὲς, ἐν ᾧ φασὶ κριθῆναι τὰς θεὰς ὑπ' ἀλεξάνδρου. γενέσθαι δὲ ἐν τοῖς τοπίοις καὶ τοὺς ἰδαίους δακτύλους. ὃς σίδηρον ἐργάσασθαι πρῶτοι, μαθόντας τὴν ἐργασίαν παρὰ τῆς τῶν θεῶν μητρός. ἴδιον δέ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει γίνεσθαι περὶ τοῦτο τὸ ὄρος κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴν ἐπ' ἄκρας τῆς κορυφῆς, διὰ τὴν ἠρεμίαν τοῦ περιέχοντος τοῦ ἀέρος, ὑπεράνω γίνεσθαι τὴν ἄκραν τῶν ἀνέμων πνοῆς. ὁρᾶσθαι δὲ τὸν ἥλιον ἔτι τῆς νυκτὸς οὔσης ἀνατέλλοντα, τὰς ἀκτῖνας ἐν κυκλοτερεῖ σχήματι περιγεγραμμένον, ἀλλὰ τὴν φλόγα κατὰ πολλοὺς τόπους ἔχοντα διεσπαρμένην, ὥστε δοκεῖν πυρὰ πλείω ἐγγίζειν τῇ τῆς γῆς ὁρίζοντι. Hæc Diodorus. Ergo Creta ita est sita, ut mediterraneo mari circumflua sit: hic mons Ida est, à qua ea denominatur, quam in Phrygia habemus. Creta.] Iouis Magni patria. Digladiantur uetustissimi antiquitatis scriptores Græci, de patria Iouis. Nam quidam contendunt, eum non in Creta, sed Thebis natum: nonnulli rursum in Arcadia. Ad Lycophron certè Thebas Bœotiæ affirmat eius natale solum esse, ubi huiusmodi epigramma monumentum fuit:

» ὦ δ' ἐσὶ μακάρων πάτερ, τοῦθ', τόθεν τὸν ἄειστον
» ζῆνα θεῶν βασιλῆα φέρει τις ὧδ' ἐπὶ χῶρον.

Lycophronis enarrator uolens hanc de Iouis natali loco pugnam dirimere, ita scribit: τοῖς δὲ ἄλλοις, ὅτι δίς πολλοί τε οἱ βασιλεῖς καὶ θεοὶ λέγονται, ὁ κατὰ τὴν δόξαν, καὶ ἐν κρήτῃ, καὶ ἐν ἀρκαδίᾳ, καὶ ἐν θήβαις, καὶ ἐν ἑτέροις μυρίοις τόποις ἄνω γεννήσας βασιλέων, καὶ ἐπιγράμματα. τὸ δὲ ἱερατὶ διὰ ἡ γέννησις ἐν τῷ ἱερῷ, ὥσπερ καὶ τοῦ ὁσὶ διὸς ἐν τῷ ἐγχωρίῳ, ἕως ὁ ἄλλος τὰς βασιλεῖς πάντας δίας καὶ θεὰς καλεσμένης, ἐξωπῶσι, τούτων πολλὰς παῖδας ἐπίσημον καὶ ἐπιγράμματα. Nec difficile fuerit mehercle, hac ratione id genus alias digladiationes conciliare. Cunabula.] origo gentis Troianæ. Cunabula propriè lectuli sunt, in quibus infantes ponuntur: & cunæ, quasi cynæ, ἀπὸ τοῦ κύειν. Metaphora prouerbiali, pro rudimentis & primordijs quibuslibet: quemadmodum Cicero uocat oratoris incunabula, primam illam à fundamentis institutionem. Vnde ab incunabulis, à teneris unguiculis, à crepundijs, à lacte nutricis: pro eo quod est, à prima pueritia. Centum urbes.] Strabo lib. Geograph. 10. testatur, Homeri ætate Cretam ἑκατόμπολιν fuisse, quæ Troianis temporibus recentior fuerit: cum Troianis non plus 90. habuisset. Et idem Odysseæ 19. ἐνενήκοντα πόλεις, cùm in Iliade ἑκατόμπολιν dicat τὴν κρήτην. Quam quidem discrepantiam Didymus sic conciliat, οὐχ ὁρισμένως ἑκατὸν πόλεις ἔχειν, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πολλάς: ut numerus certus sit pro incerto. A

Cæterùm omnium fermè consensu scriptorum uetcrim centum urbes habuisse constat, quarum Plinius 40 enumerat lib. 4. cap. 12. quas eius ætas nouit. Mela pauciores, & eas quidem notissimas recenset, Gnosum, Cortynam, Lyctum, Lycastum, Holopyxon, Phæstum, Cydonem, Manathusam, Dictynnam, &c. Verùm abuti numerorum amplificatione non solùm poëticum est, uerùm etiã oratorium, & in omnibus propè professionibus receptum: nam & in iure, Centumuiralia iudicia dicebantur, non quòd ex 35. tribubus centum iudices colligerentur, cùm 5. superessent, terni ex singulis collecti: sed ob commodiorem enumerationem. Vnde centumuiralis hasta, & ipsi centumuiri. Ad consimilem rationem & 70. interpretes recensentur, cùm duo ampliùs fuerint. Vberrima.] πανθαλής. Nulli insularum fertilitate cedit. Laus ab ubertate soli. Si uetustatem & instituta gentis spectes, B haud facilè inuenias aliam à qua superetur. Dixi paulò antè de regibus uetustis & de integerrimis Cretensium legislatoribus. Non fuerit ab instituto alienum, aliqua de eius gentis moribus, laudatissimis institutis, disciplinaq; annotare, quibus clara antiquitùs inter omnes non solùm insulares, uerumetiam decantatissimas Græciæ urbes floruerit. Ephorus assertor est cuiusdam Rhadamanthi multo uetustioris, quàm ille fuit cuius suprà à nobis mentio facta est, qui insulam legibus sanctissimis, & institutis ciuilibus ad mansuetiorem cultum assuefecit, & placidiores uiuendi mores. Hunc Minos postea sequutus fuit, qui Iouis antrum nouem annos coluit, & per ocium leges meditatus, ueluti ex pectore Iouis seu oraculo deprompta insulanis proposuit. Verba Platonis in Minoë sunt: ἐφοίτα ἐν δι' ἐνάτῳ ἔτει ἐς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον ὁ Μίνως, τὰ μὲν μαθησόμενος, τὰ δὲ ἀποδώσων, ἃ τῇ προτέρᾳ ἐνναετηρίδι παρὰ τοῦ Διός. Sed ut omnium regnorum perniciosa pestis est tyrannis, ita & huius insulæ, unde Græcia postea suas leges hausit, & optimum statum tyrannicus dominatus, mox Cilicium maria infestantium latrocinia euertit. Fuêre ab initio libertatis pertinacissimi assertores, concordiæ studiosi, & uitæ ratione frugales. Frequentabant pueri conuentus, quos greges ipsi uocabant. Viri ætate adulti publica inter se conuiuia celebrabant, æstus ac frigoris patientissimi, armis reipublicæ causa se exercebant: semitas accliues saltu ac cursu superabant: in gymnasijs pugnas prouocabant: arcubus ac sagittis contendere, honestum erat. Vnde in poëmatis nusquam non hæc obuia sunt, Dyctæa arundo, Cressa sagitta, & similia. His peculiare, iacula sua arborum lacryma, ut Scythis ueneno, tingere. Lucian. in Nigrino ἀκούω δὲ ταῦτα ἰδὼν τοιαῦτα χεῖρας τὸ βέλος, ὅτι τῷ, καθάπερ τὰ σκυθῶν χρίεται, ὅτι ὀξῷ, καθάπερ τὰ κρητῶν. Cretensibus uernacula erat armata saltatio, quam πυρρίχην, alij πυρρίχιον, nonnulli πυρρίχην uocant. Veteribus tria saltationis genera maximè celebrabantur, Pyrrhiche, Sicinnis, & Cordacismus. A pyrrhiche πυρρίζειν μετὰ ὅπλων ὀρχεῖσθαι, in armis saltitare: & πυρρίχιος, ὄρχησις, saltatio. Sagulum & calceum militarem induebant: arma preciosissimum munus æstimabant: imperare mari unicè studio erat: haud committebant, ut illic à quoquam

A quoquam superarentur: id quod testatur prouerbium nuper admodum à nobis citatum, κρῆς τὴν θάλασσαν ἀγνοεῖ. Connubia tantū inter æquales contrahere, uirginib. è iuuenū cœtu sponsos deligere, ius fuit: uerùm non prius è domo paterna abducebātur, quàm per ætatem ad administrationem rei familiaris essent idoneæ. Dos erat, si fratrem haberēt, patrimonij dimidiū. Legibus sancitū erat, ut pueri ab ineunte ætate literas, cantiones, & musicæ artis quædam modulamina addiscerent. Ad uirorū cōuiuia, quæ ipsi συσσίτια nūcupabant, introducti, uilibus amiculis tecti, humi sedebāt: ualidissimus quisq; puerorū, illis præliū lacessentibus, ministrabat. Egressi uenatum cursu exercebāt corpora, quo robustiora fierent. Statis diebus in certamen cantus, tibiæ ac lyræ cōmittebantur. His peculiare erat, lætos dies candido, tristes atro notare calculo. Quam tamen consuetudinem multi ad Thraces referunt. Atq; hæc quidem sunt præcipua instituta Cretensium, & leges ciuiles, quibus laudatè insula à sanctissimis nomothetis munita fuit. Et par erat, ut regnum naturæ beneficio, rerum prouentu, glebæ pinguedine luxurians, diuitiis, disciplinis pulcherrimis nobilitaretur. Sed res horum præclaræ & maB xime paulatim, ut aliarum celebrium urbium & regionū, defluxêre. Maximus.] A' descriptione transit ad argumenta, quibus colligit, eam terram esse, quam petēdam obscuris ambagibus moneat Phœbus: hoc est, quòd inde oriundi sint Troiani. Hinc Teucer in Phrygiam transmisit: hinc sacra matris Deûm, hinc ceremoniæ sacrorum sunt petitæ. De Teucro pòst paululùm dicemus. Rhœteas.] Phrygias, Rhœteum, locum in Troia, quidam Grammaticorum apud Græcos interpretatur: & ῥυτῆον, ἀπὸ τῆς ῥοιτείας θυγατρὸς Πρωτέως τῶν Θρᾳκῶν βασιλέως, καὶ ἀχιρόης τῆς νύμφης. Rhœteas.] Antonomasia. Duo sunt eius regionis promontoria, Sigæum & Rhœteum, quorum posterius à Rhœtea Protei filia nomen traxit. Plinius lib. 5. cap. 30. scribit, Rhœtea litora & oppidum extra sinum esse & Dardaniam, Aiacis sepulchro illustria, inquit Mela. At Strabo lib. 13. his fermè uerbis omnem eam oram à Dardano describit· τὸ μὲν Ἕκτορος μνῆμα ἐν ὀφρυόεντι τῆς Τρωάδος, νήσῳ ὑψηλῷ. ἔπειτα ῥοίτειον, πόλις ἔρημος. ἔπειτα αἰγιαλός. ἔπειτα Αἴαντος μνῆμα. ἔπειτα σίγειον, πόλις ἔρημος. ἔπειτα Ἀχιλλέως τάφος, καὶ Πατρόκλου καὶ Ἀντιλόχου. ἔπειτα ναύσταθμος, καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν
C Ἑλλήνων. Optauit.] Proprio usus est uocabulo conditorum urbis. Habitabant.] A' loco, in quo tum incolæ regionis habitabant. Vnde colligere est, urbem conditam fuisse loco editiori. Cybele.] mater deorum. Cybeles nomen à cubo dictum quidam autumant, qui cyben, seu cuben, caput interpretentur, quòd homines agat in furorem. κυβιστᾶν, in caput saltare. Proprium sacerdotum huius deæ erat, caput in mysterijs rotare. Cubum autem definiunt, qui in ambitu basin habeat, aut etiam calculum tetragonum. Eiusmodi constat sacrum illum lapidem, aut simulachrum fuisse, quod Romani secundi belli punici temporibus Romam è Pesinunte allatum aduexerunt. Classici Grammaticorum interpretantur κύβελα, ὄρη Φρυγίας, ἄντρα, καὶ θαλάμους. Suidas· κυβέλην, inquit, ἡ ῥέα· παρὰ τὰ κύβελα, ὄρη. ὀρεία γὰρ ἡ θεός, διὸ καὶ ἐποχεῖται λεόντων ζεύγει. Idem paulò pòst: κύβελα, τὰ ὄρη τῆς Φρυγίας. Causam hanc adferunt, quamobrem ita uocentur, quòd illic Rheæ siue Cybeles sacra primùm sint instituta. Cybelis, bipennis: & cybele, aurium foramen. Hanc autem magnam illam deorum matrem fuisse, uix ferè est qui ignoret. Huius sacra μητρῷα dicebantur. Memoriæ proditum est, antrum Hierapoli in Asia fuisse, sed innoxium, huic deæ consecratū. Rursum uideo quibusdam authoribus non infimi subsellij placere, deam ab ipso monte, quæ pars Dindymi est, nomen accepisse. Berecyntes Phrygiæ populi & in uniuersum omnes Phryges, teste Strabone, Rheam colunt: unde Berecyntia mater uulgò nuncupatur, mater deorum, Aegestis, & Phrygia, magna dea. A' locis, diuersa nomina sunt ei quoq; indita: Idæa, Dindymene, Pylene, Cymene, Pesinuntis, Cybele. Græci famulos huius deæ eodem nomine cum Iouis sacerdotibus, Curetas appellant, & eosdem Corybantas: & Cybelen uxorem Saturni fuisse, & in Ida Cretæ Iouem peperisse memorant. Hæc leonum iugo uehitur, ut modò ex Suida annotauimus: & cinædi huic sacri sunt. Ops initio, Terra, Vesta, & Pales dicta fuit, quare curru uehitur. Physica horum ratio à Fulgentio explicatur. Huius deæ maximè sacerdotes Galli castrati erant, ita dicti à Gallo amne Phrygiæ, quo gustato, illicò furore corripiebantur. Sacerdotum originem fuisse memorant puerum Phrygij sanguinis, quem Cybele adamabat. Gallis autem consuetum erat, testa se exccare. Fabulantur, Saturnum partus uxoris alios post alios deuorare solitum: Iouem uerò opera Corybantum cymbala pulsantium, ne infantis uagitus exaudiretur, cædi subtractum, & ab ijs in Ida educatum. Fabula recensetur ab Hesiodo in Theogonia. Inde Corybantes, Cybeles sacerdotes uocari cœperunt: qui sacris operaturi, enthusiasmo correpti, cymbala pulsabant: ac saltando capita rotantes, alios in consimilem rabiem excitabant. Sunt qui Dactylos, Cabetos, Curetas & Corybantes, eosdem esse credant: sed falluntur. Etenim Dactylos quinque tantùm numero fuisse, à digitorum ratione tradunt, qui Rheæ inseruiebant δάκτυλοι, digiti: sunt enim digiti ad laborandum artifices, & omnium negotiorum operatores. Fuit & Dactylus Atheniensis quidam, qui ad summos honores euectus fuerat. Porrò κορυβαντιᾶν, idem est quod insanire. A' re nomen eis factum est: alij ἀπὸ τῆς κόρας, ab oculo: nam cùm Iouis custodes essent, apertis & uigilātibus oculis esse semper cogebantur. Quanto his diuersius est, quod Diodorus refert: Corybantum Iasonis & Cybeles filium cum Dardano sacra matris deûm in Phrygiam portasse, atque eos qui illius sacris initiari cuperent, ab se Corybantes dixisse. Sunt qui ἀπὸ τῆς κόρυθος: id est, galea, uocem tractam contendant, quòd galeris tecti, insaniam & beluinam rabiem simularent. Certè κορυβαντιᾶν in prouerbialem figuram concessit, pro insanire. In eam sententiam usus est Aristoph. in Vespis: ἀλλ' ἢ παραφρονεῖς ἐτεόν, ἢ κορυβαντιᾷς: Aut desipis uerè, aut insanis. Suidas, præterquàm quòd κορυβαντᾶς μαινομένους exponit, καὶ ἐνθουσιῶντας, ut in epigrammate:

καὶ κορυβαντείων ἰαχήματα χαλκήρεα ῥόπτρων:
καὶ κορυβαντιῶ, μαίνεται, ἠχεῖ, ἢ ὀρχεῖται, ἢ δαιμονᾷ: καὶ συγκορυβαντιάσαντες, συμμανέντες, ut in hoc, οἱ δὲ στρατιῶται συγκορυβαντιάσαντες καὶ ἀναλαλάξαντες ἅπαντες, καὶ τοῖς ὅπλοις ἐπιδουπήσαντες ἐσήλαντο ἐς τὸν ποταμόν. addit: ἔνιοι κούρητας καὶ τοὺς κορύβαντας τοὺς αὐτοὺς ὑπολήφασιν. εἶναι δὲ Διὸς τροφεῖς οὗτοι, καὶ φύλακας. τινὲς δὲ αὐτοὺς ἐννέα φασίν, ἀλλὰ ἄλλοι ἐννέα. εἶναι δὲ τῆς ῥέας παῖδας, καὶ κόρυβας ὁ αὐτὸς τοῖς κούρησιν, οἱ εἶναι τοῦ Διὸς τροφεῖς, καὶ διδάσκαλοι, καὶ τῆς ῥέας παῖδες.

Curetas Pleuronios fuisse, multorum opinio est: quibus præsentem Aetoliam obtinentibus, Aetolus ex Elide cum aliquanta Epirorum manu, inuasit eam regionem, quam ab se Aetoliam nuncupauit: atq; inde Curetes in Acarnaniam emigrare compulsi fuêre. quod ipsum affirmat Aristoteles in Politia Acarnanum, cuius partem Leleges & Teleboæ aliquando possederunt. Dionysius, raræ eruditionis uir, opinatur eos quos Curetas ueteres dixêre, Romanos à solenni saltatione Salios uocauisse. Strabo affirmat dæmones fuisse, qui Iouem infantem à lacte nutricis aluerint, διὰ τὸ κουροτροφῆσαι αὐτόν: cuius sententiæ accedit Pindari interpres. Ida (inquit) mons in Creta est, in quo Iupiter fuit educatus, resonantibus Curetibus, ne Saturnus eum eiulantem exaudiret· ἴδη ὄρος ἐν κρήτῃ, ἔνθα ὁ ζεὺς ἀνετράφη, κουρήτων ἠχούντων, ἵνα μὴ κρόνος αὐτὸν κλαίοντα. Quoniam autem tres fuerunt Ioues, ut tradit Cicero in lib. de Natura deorum: duo Arcades, tertius Cretensis, existimant nonnulli Curetes huius liberos, non Rheæ fuisse: qui eius, ubi terras quinquies peragrasset, funus honorificè procurarunt, sepulchrumq; magnificentia regia uisendum erexerunt, cum huiusmodi inscriptione: IVPITER SATVRNI FILIVS. Atque hæc diuersitas personarum peperit certamen inter gentes humanas, cùm certatim Arcades, Thebæ & Cretenses Iouem uindicarent. Porrò, qui Curetes à Corybantibus discriminant, astruunt Curetes Danais dis nymphæ Cressæ & Apollinis liberos fuisse: Corybantes uerò, Thaliæ & Apollinis: & hos quidem dæmones extitisse. Illud nequaquam silentio transeundum, quid inter κουρῆτας καὶ κόρυντας differentiæ Grammaticorum filij statuant. κουρῆτες, inquiunt, τῆς μὲν δευτέρας συλλαβῆς περισπωμένης, οἱ τὴν πλευρῶνα κατοικοῦντες, διὰ τὸ κουρικῶς ἀναδεῖσθαι τὰς κόμας. κόρυντες δὲ προπαροξυνομένου τοῦ ὀνόματος, νεανίαι καὶ ἱερὸς κουρητῶν. Est autem κουριᾶν, comere, comas puellis seu stolas religare: κομᾶν, κουρᾶς ἐπιδεῖσθαι. Strabo contendit quadruplicem etymologiam huic nomini accommodari posse. ἢ διὰ τὴν ἐμπροσθεν κουράν· ἢ ἀπὸ ὄρους κουρίς ἀστυνικῶν· ἢ διὰ τὸ βλακώδεις ὄντας, ὥσπερ οἱ κοῦροι, ἢ ἀπὸ τῶν κουρητῶν δαιμόνων. Nonnulli quasi κουρόμενοι, ab attonsis crinibus. Qua ratione Acarnanes ab intonsis capillis ἀκείρωτοι. Horum inuentum fuit, armata saltatio πυῤῥίχη, quam exercuisse Cretenses demonstrauimus. Erant enim homines robusti, ἐνόπλιοι ἐν ὅπλοις ὀρχεῖσθαι. Corybantia æra.] cymbala: periphrasis. Idæumq;.] Quæ in Phrygia religione habebantur sacra, sua primordia ab ijs ducebant quæ sunt in Creta. Pindar. 5. Olymp hymno, antrum Idæum Ioui in ea insula consecratum dicit· σωτὴρ ὑψινεφὲς ζεῦ, κρόνιόν τε ναίων λόφον τιμῶν τ' ἀλφεὸν εὐρὺ ῥέοντα ἰδαῖόν τε σεμνὸν ἄντρον ἱκέτας σοι ἔρχομαι λυδίοις ἀπύων ἐν αὐλοῖς. Silentia.] Sacris quibusq; suæ erant ceremoniæ. Herculis Lindij, execrationes: aliorum, εὐφημίαι: matris deûm, silentium religiosum erat. Sacrorum enim huius deæ morem nefas erat cuiquam aperire, nisi ijs qui ijsdem initiandi erant: ita ab ipsa Cybele institutum credebatur. Sicut in sacris Bonæ deæ non erat fas uiros interesse. Quanquam in uniuersum omnibus sacris silentium conuenit. Illic ore ac lingua fauere iubebantur. Currum.] Cybeles. Hanc montibus præficiunt, & quidem turritam, ac sceptrum gestantem. Huius currum leones trahebant. Diximus hanc Saturni coniugem fuisse: & Opim nuncupatam: quare eodem mense & Saturnalia & Opalia celebrabantur. Et quia uterq; frugum fructuumq; repertores credebantur, omni fœtu coacto, ita colebantur, ut cultioris uitæ authores, alter pro cœlo, altera pro terra haberetur. Leones.] Cùm Atalanta, eximia forma puella nulli nubere decreuisset, nisi huic à quo cursu superata esset, à se uictos interfecit. Hippomanes uirginis forma captus, quamuis mors uicto proposita erat, puellam prouocauit, ac uicit auxilio Veneris. Cum hac postea in luco Matris deûm ubi concubuisset, ambo ab illa in leones uersi sunt, eiusq; currui iuncti. Ergo agite.] Collectis argumentis Cretam obscurè significari, quam peterent, hortatur suos, alacribus animis esse capessendam. Itaq; priusquam soluant, deos placant hostijs, ut secundo uento portum Cretensem teneant: Apollinem, ut tutelarem, & è penatibus unum: Neptunum item, cui maris imperium demandatum sit: ad postremum utranq; tempestatem. Placemus.] propitios nobis conciliemus. alioqui nobis iratos. Gnosia.] Cretensia: Periphras. & synecdoche, à parte totum. Gnosos, urbs Cretæ est, Ceratos olim dicta à proximo fluuio: Minois regia, teste Strabone, illius Minois, à quo frater Rhadamanthus formatus fuerat. Nec longo.] A' facili: abest Creta à proximo promontorio Zephyrio, undetriginta milliaria Germanica, si fides habenda sit Geographis. Modo.] σὺν θεῷ, ἐν ἀέρι θεῷ. Et Iupiter usurpari uidetur, pro cœlo, aura, & uento. Tertia.] tertius dies. Id enim spacij, secundo uento iter bidui est. B

Taurum.] Interpretatur, quibus dijs quas hostias ex templo mactarit. His enim duobus tantùm è iure pontificio, & Marti tauro sacrum fiebat. Suprà retulimus, quàm eruditè Maro Aeneam, de industria, alia quàm conueniebat, hostia sacrificantem per errorem induxerit. Quare mox prodigium sequutum subiecit.

Pulcher.] Aptum Apollini epithetum, imberbi, & perpetua iuuenta florenti. Sic à poëtis fingitur, respicientibus ad naturam Solis, qui siue occidat, siue oriatur, nunquam senio frangitur. Diuersum apparet in Diana, quæ eadem est cum Luna, Proserpina, & Hecate. Hinc poëtis ἀκερσεκόμης: id est, καλλιπλόκαμος appellatur. Pulcher, formosus, elegans: ἀπὸ τῶν πλοκάμων, crinium decore. Porrò quàm diuersa nomina ab officijs, locis & rebus, huic genio à priscis fuerint facta, non est institutum hic adscribere. Gratiùs enim suis quæq; locis, ut occurrent, & aptiùs explicabuntur. Illud interim ὡς πάρεργον adijciendum, quod ad uocis etymon pertinet, deductum ἀπὸ τοῦ ἀπόλλυμι, ἢ ἀπόλω, ἢ ἀπολλύω, perdo, perimo. Sagittis dicitur Pythonem serpentem confecisse, unde & Pæan est cognominatus, ἀπὸ τοῦ παίω, uerbero. Nigram.] Hyemem, tempestatem uocat: Zephyros, uentum secundum: species pro genere. Antequam hunc absoluamus locum, illud operæpreciũ fuerit adscribere, quòd Poëta circa externa sacra & eorum doctrinam obseruarit. Cùm enim Aeneas appulisset in Delum, nullam hostiã cecidit: discessurus uerò, Apollini, Neptuno, Hyemi & Zephyris uotum persoluit, & quidem ritè. Cloacius Verus lib. Ordinatorum secundo, citante Macrob. tradidit, ad Delij Apollinis aram, nullam uictimam, nullam hostiam, uel animalem, uel consultatoriam, cædi consueuisse: sed statim ab accessu, precatione tantum Deum uenerari receptum consuetudine. Ipsa ara, Apollinis γενέτορος fuit uocitata. γενέτωρ enim, γονεὺς, πατήρ. Hanc, ut inuiolatam, Pythagoram aliquando adorasse produnt. Pontifex hoc C

templum

A templum ingressus, sine sacro preces inchoabat. Eruditè ergo Maro, γενέτορα patrem salutantem ducem Troianum facit, Da pater augurium. Quid igitur sibi uult, quòd tauros cædat? Primùm id ita accipiendum est, ut ad alias aras mactatos intelligamus. Deinde, quia ad superiorem aram γενέτορος, patrem eum appellauit, proprio ad id loci uocabulo: ad posteriorem, ut utriq; communem, & hostias animales mactat, & eum Apollinem uocat. Idem Macrobius annotauit. M. Catonem huius aræ meminisse lib. de educandis liberis, his uerbis: Nutrix hæc omnia faciebat in uerbenis ac tubis, siue hostijs: ut Deli, ad Apollinis Genitiui (γενέτορος) aram.

A R G V M E N T V M.

Relicta Delo, Cycladas prælegunt: inde prospero proflante uento in Cretam nauigant.

Fama uolat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaq; littora Cretæ:
Hoste uacare domos, sedesq; astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoq; uolamus,
Bacchatamq; iugis Naxon, uiridemq; Donysam,
Olearon, niueamq; Paron, sparsasq; per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta †concita terris. †al. consita remis.
Nauticus exoritur uario certamine clamor:
Hortantur socij, Cretam proauosq; petamus.
Prosequitur surgens à puppi uentus euntes.
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo auidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamq; †uoco lætam cognomine gentem: †al. voco, & læt.
Hortor amare focos, arcemq; attollere tectis.

NASC. Fama uolat.] ad fidē oraculi accedebat occasio ualde opportuna: quòd Idomeneus hostis Troianorū regno Cretæ cesserat, à populis expulsus: itaque fiebat, ut eò libentiùs nauigarent, et potiūdi illi⁹ regni spe
B non exigua tenerētur.

Idomenea ducem.] præter ea quæ à Seruio referūntur, Homerus etiam huius meminit in catalogo ijs uerbis:

» Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν.

Id est, ut ego interpretor:

» Cretenses populos hasta præclarus agebat
» Idomeneus,

Ortygiæ portus.] Delos ideò Ortygia dicta est, auctore Solino, quia in ea primò uisæ sunt coturnices, quas Græci ὄρτυγας appellant. Bacchatamq; iugis Naxon.] insulas recensere incipit, quas in Cretam nauigando præterlegerunt: quarum singulas singulis epithetis ornat, & ex rerum, quas proferunt, uarietate commendat, præsertim Donysam, & Paron: quarum altera uiridem, altera candidissimum Lapidem gignit. Naxon uerò fortasse bacchatam uocat, quia ibi debacchatum est: hoc est Bacchi solennia, hoc est Orgya de more Bacchadum sacerdotum celebrabantur: nam Bacchata loca Nonius Marcellus appellari autumat, in quibus debacchatum est. Virg.
C in 2. Georg.

» ——ô, ubi campi
» Sperchiusq;, & uirginibus bacchata Lacænis
» Taygeta.

Aliter tamen Seruius, atq; alij.

Sparsasq; per æquor Cycladas.] rectè sparsas: non enim longo inter se spatio distant: ut hic, illic sparsæ esse uideantur: septemq; sunt, in quibus & Delos, & aliæ, quas dudum recensuit, annumerantur. Sed de ijs alij interpretes pluribus perscripserunt: nobis uerò, si quæ in primis recondita, nec aliorum pedibus trita inueniri possunt, ea declarando persequi consilium est.

Et crebris legimus freta concita terris.] quidam codices consita legunt: quæ lectio (modò apta sit translatio) non displicet: uulgatam tum magis approbo, concita terris: nam mare crebris undarum reciprocationibus propter frequentiam insularum non potest non esse concitatum. Nauticus exoritur clamor.] morem exprimit nautarum de portu soluentium. Lætā cognomine gētē: Hortor amare focos.] Seruius interpres hūc locū ita exponit, ut de celebrandis sacris, domibusq; ædificandis intelligendum uelit, cùm ait: Amare focos, sacrificia celebrare. Arcemq; attollere tectis.] poëtica periphrasis: id est, domos ædificare: mihi uerò longè alia mens est, qui de priuatorū domibus, deq; arce ædificanda intelligendum puto: nā etsi focus pro sacrificio ob id quandoq; ponitur: quia nullum ferè sacrificium absque igne fiat, tamen pro priuatam cuiusq; domo frequentiùs accipi solet. Itaq; Cicero focos patrios, pro patrijs ædibus posuit in oratione pro Rosc. Am. & pugnare pro aris & focis multis in locis ab eo dictum est. Cùm igitur Aeneas urbem designasset, eiq; nomine imposito, muros parasset, illa duo tantùm deesse uidebantur, ut ciuitas priuatorum ædibus repleretur, & arce munitior, ab hostiumq; impetu tutior fieret: nam sacra antequàm urbem conderet, κατὰ τὸ σιωπώμενον ab eo perfecta fuisse intelligendum est: cùm ueteres illi nihil, præsertim magnum prius unquam, facerent, quàm sacrificassent: ideo paulò infrà Troiani connubia celebraturi, sacra faciunt. Inquit enim:

Connubijs, aruisq; nouis operata iuuentus. «

Quamobrem socios hortatur ut focos ament: hoc est, ut quisque sibi domicilium paret, undeq; etiam arcem struendam aggrediantur, sed & uerbum, attollere diligenter obseruandum est: nam cùm multa opera egeat arcis ædificatio, plus etiam significasse Poëta uidetur in uerbo attollere, quàm si tollere posuisset. quòd uerò Seruius ait, Arcemq; attollere tectis.] poëtica periphrasi, domos struendas significari, caret exemplo: quis unquam bonus, primæq; classis Poëta arces attollere dixit, pro domos ædificare? quod si ita esset, arces potiùs numero multitudinis, quàm arcem, dixisset: cùm id, & absq; carminis incommodo facere potuisset, & non unam domum, sed multas ædes ponendas admoneret.

LAMB. Hort. Fama.] Error Anchisæ confirmatur fama pulsi regno ducis, qua similitudinem ueri senex colligit, Cretam eam esse terram, quam Apollo obscuris uerborum ambagibus monstrauit petendam. Fuit hic Idomeneus, Deucalionis filius, Cretensium dux, ut testatur Homerus in Catalogo:

Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν. «
οἳ Κνωσόν τ' εἶχον, Γόρτυνά τε τειχιόεσσαν, «

Λύκτον τε, Μίλητόν τε, καὶ ἀργινόεντα Λύκαστον,
Φαιστόν τε, Ῥύτιόν τε, πόλεις εὖ ναιεταώσας,
ἄλλοι θ' οἳ Κρήτην ἑκατόμπολιν ἀμφενέμοντο,
τῶν μὲν ἄρ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευε.

Tradunt hunc à Troia redeuntem, cùm periclitaretur in mari, uouisse se immolaturum, id quod redux in littore primum obuium haberet. Accidit autem, filium patris adnauigantis fama excitum, ei aduentum gratulatum occurrisse: quem cùm uoti reus immolare uellet, propter inhumanam crudelitatem à popularibus regno expulsus fuit. Didymus refert ex Lycophrone, eum circa Eubœam concitata tempestate à Minerua, cum Calchante & Sthenelo Colophonem appulisse, atq; ibi fato defunctum. Diligentissimus Lycophronis interpres historiam longè aliam, & ueritati magis consentaneam ita refert: μαθὼν τὴν τοῦ (Παλαμήδους) ἀναίρεσιν ὁ τούτου πατὴρ Ναύπλιος, ἔπλευσε πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἀπῄτει ποινήν. ἄπρακτος δὲ ὑποστρέψας, ὡς πάντων χαριζομένων τῷ βασιλεῖ Ἀγαμέμνονι, μεθ' οὗ τὸν Παλαμήδην ἀνεῖλεν ὁ Ὀδυσσεύς, περιπλέων λοιπὸν τὰς χώρας τὰς Ἑλληνίδας, παρεσκεύασε τὰς τῶν Ἑλλήνων γυναῖκας μοιχευθῆναι· Κλυταιμνήστραν τὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος Αἰγίσθῳ, Αἰγιάλειαν τὴν Διομήδους Σθενέλῳ, Μήδαν δὲ τὴν Ἰδομενέως ὑπὸ Λεύκου, ἣν καὶ ἀνεῖλε Λεῦκος, καὶ Κλεισιθύραν τὴν θυγατέρα αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ καταφυγοῦσαν, καὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως, καὶ δέκα πόλεις τῆς Κρήτης ἀποσπάσας ἐτυράννησεν. καὶ μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, καὶ τὸν Ἰδομενέα τῇ Κρήτῃ καταίροντα, ἐξήλασεν. *Atq; ista huc quadrant. Idem interpres paulò post aliam historiam, sed ex diametro cum hac pugnantem adducit:* Λεῦκος, *inquit,* τοῦ Τάλω τοῦ Κρητὸς ἦν υἱός, ᾧ τινι Ἰδομενεὺς τὴν βασιλείαν καὶ τὸν οἶκον παρέθετο, ἐπὶ τὴν Τροίαν ἀπαίρων. τοῦτον πείσας Ναύπλιος ἐπιθέσθαι τῇ βασιλείᾳ, ὃς τὴν γυναῖκα Ἰδομενέως ἀνεῖλε Μήδαν (ἄλλοι Μηδέαν) καλουμένην, καὶ τὴν θυγατέρα Κλεισιθύραν, ἣν ὑπέσχετο δοῦναι αὐτῷ, ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς Τροίας ὑποστρέψας· ἀνεῖλε δὲ καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ, Ἴφικλον καὶ Λύκον. ἐπανελθὼν δὲ Ἰδομενεὺς ἐκ Τροίας, ἐξετύφλωσεν αὐτὸν τὸν ἀποστάτην Λεῦκον. οὗτος δὲ ὁ Λεῦκος παῖς ὢν ἐξετέθη, ὃν λαβὼν Ἰδομενεὺς ἔθρεψε καθ' ἑαυτοῦ. *Superiorem historiam sequutus est Maro: nam occiso in castris Palamede, cùm Nauplius pater nihil æqui ab exercitu ad ulciscendam iniuriam obtinuisset, reuersus in Græciam, omnium fermè ducum qui ad Troiam militabant, uxores ad stuprum concitabat: Clytemnestram Agamemnonis cum Ægistho, Ægialiam Diomedis cum Sthenelo, Medeam Idomenei cùm Leucone (quam Leucon unà cum filia Clesithyra interfecit, in templum fuga dilapsa) & reliquorum coniuges ad consimilem modum. Decem inde Cretæ urbibus ad defectionem compulsis, regnum occupauit. Post bellum Troianum Idomenea, cùm appellere ad insulam moliretur, regno expulit. Fuit Deucalionis, qui Minois, filius, genere Cretensis, militari re ad Troiã clarus. Numeratur ab Hygino inter eos qui formosissimi fuerunt, & qui Helenã amabant. Aiunt quidam, eum diuinis propè honoribus cultum ante exilium fuisse: exulasse in Italia, & Brutijs, atq; in Salentino Calabriæ monte oppidum Petiliam condidisse. Certè è tribus locis Salentina gens conflata fuit: Creta, Illyrico & Italia. Pulsus Idomeneus primùm ad Dimnum regem Illyricorum uenit, à quo etiam auxilijs adiutus, collectisq; præterea quibusdam Locrensium profugorum in mari, cum ijs Locros uenit. Pulsum cum nonnulli produnt ex Lycto oppido, à quo Lyctius I-* A
domeneus infrà à Poëta appellatur. Didymus Odysseæ 19. historiæ à nobis citatæ quoque meminit. Paternis.] *Deucalionis. Ex Ioue prognatum Minoëm ferunt: qui ab Asterio Cretensium rege, cui Europa postea in matrimonium cessit, adoptatus, & in regnum successor testamento scriptus fuit. Sic proditum memoriæ à nonnullis inuenio. Duxit hic uxorem Itonem, Lyctij filiam: ex qua Lycastus est illi ortus. Inde Corybanti filia in uxorem ducta, secundum Minoëm procreauit. Hic primus Græcorum instructa classe, maris imperio potitus ab antiquis scriptoribus traditur. Is ex Pasiphaë Deucalionem, Crateum, Androgeum & Ariadnen tulit: de quibus prodigiosarum fabularum materia præbita fuit poëtis. De hoc Minoë prolixior narratio à nobis instituetur in principio libri sexti. Ex Deucalione ortus fuit Idomeneus.*

Littora.] *regnum Cretense.* Hoste.] *Hostem antiqui uocarunt peregrinum: hodie perduellionem. Respexit interim Poëta ad hostilia, quæ molitus fuerat: aut quem ut hostem Leucon regno expulerat. Expolitiones sunt uariatæ per synonymiam.* Ortygiæ.] *Deli. De Deliacis su-* B
prà plus satis dictum est. Illud obiter ceu appendicem attexere libet, quod Phanodicus in Deliacis tradidit, neque Nicander in tertio Aetolicarum rerum prætermisit: Ortygiam, ab ea Ortigia quæ in Aetolia est, nomenclaturam accepisse Delum:

οἵδ' ἐξ Ὀρτυγίης Τιτηνίδος ὁρμηθέντες.

Nonnulli sunt qui Ephesum, alij Delum priùs sic dictam: rursum, qui uicinam Siciliæ insulam ita uocatam autumant: hinc omnes Ortygias dici, & non ab Asteria metamorphosi quidem, quæ soror Latonæ fuit, sed quòd omnes Ortygiæ coloniæ sint eius quæ est in Aetolia. οἱ μὲν τὴν Ἔφεσον, οἱ δὲ τὴν πρότερον Δῆλον καλουμένην. ἄλλοι δὲ τὴν ὁμοτέρμονα τῆς Σικελίας νῆσον, ὅθεν Ὀρτυγίαν πᾶσαν βοῶνται. καὶ ὁ Δῆλος δὲ οὐχ ὡς μεμυθεύεται, ἀπὸ τῆς Ἀστερίας μεταμορφώσεως, τῆς Λητοῦς ἀδελφῆς, ἀλλὰ καθὸ πᾶσαι αἱ Ὀρτυγίαι ἀποικίαι εἰσὶ τῆς κατ' Αἰτωλίαν Ὀρτυγίας. *Reperio Grammaticos qui contendant, à coturnice nominatam insulam, quòd aues eæ primùm ibi sint uisæ.* ὄρτυξ, *coturnix.* Naxon.] *Naxos à Delo 18. mil. passuum distat. Oppidum habet Strogylem, aut Strongylem: quam inde, Diam, mox Dionysiada, propter* C
uinearum fertilitatem appellarunt. Quidam aliquando Siciliam minorem, multi Callipolim etiam dixerunt. Dimidio minor est quàm Paros. Ea de causa Bacchatam Naxon uocat: hoc est, propter uinearum copiam quasi Baccho dicatã. Alioqui loca in quibus bacchatur, à Baccho Bacchata dicuntur. Aglaosthenes ille qui Naxica conscripsit, prodidit, Iouem è Creta surreptum, & Naxum delatum, ibiq; educatum fuisse. Suidas: Νάξος, *inquit,* πόλις, καὶ Ναξία λίθος, ἡ Κρητικὴ ἀκόνη. Νάξος γὰρ πόλις Κρήτης. ὁ γράψας, ὅτι Ναξία πόλις Καρίας, ὁ πολίτης Ναξιεύς, καὶ Ναξιάτης. λέγει καὶ ὅτι πόλις Σικελίας Νάξος, καὶ Κρητικὴ δέ, ἀφ' ἧς ἡ Ναξία λίθος. ἣν οἱ διὰ τοῦ ι γράφοντες, κριτικὴ εἰρῆσθαι λέγουσιν, ἀντὶ τοῦ διακρίνουσα καὶ φαιδρύνουσα. ἡ Κυκλὰς δὲ νῆσος ἐκλήθη ὁ Νάξος, ἢ ἀπό τινος Νάξου, ἢ παρὰ τὸ νάξαι, ὅ ἐστι θῦσαι. φασὶ δέ, τὰς ἐκεῖ Ναξίας γυναῖκας μόνας ἑπτάμηνα τίκτειν, κατὰ δωρεὰν θεοῦ· καὶ Διόνυσόν φασιν οὕτως ἐτέχθη. ἡ κρήνη δὲ καθ' ἑκάστην ἐνιαυτόν, ἐξ ἧς οἶνος ῥεῖ μάλα ἡδύς. Ναξιουργὴς κάνθαρος. ποῖα ἦν τὰ λεγόμενα κάνθαρα· ἐν Νάξῳ γινόμενα.

ὡς τινῶν

A ὡς νῦν εἴπομεν ἀλλ' τινα ἀνατίον ὅδη. κρατιστ@ δὲ λέγει, ὅτι θαλασσοκρατοῦντες ποτε νάξιοι, ἐχρῶντο αὐτοῖς τοῖς λαθύροις. ὁ ὅτω· τὰν πλοίων τὰς ἐν φόρας πάσας τὰς ἀρχιτεκτονίας ἐκεῖνοι οἱ πρότεροι ἐποιοῦντο, οἷον τὸν νῦν λεμβον ὀνομαζομένον ὠνόμαζον. ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ ὅπως καὶ κυθηρῶν, ἀπὸ κνιδου καὶ κέρκυρα, ἀπὸ κορκύρας· καὶ πάρονα, ἀπὸ πάρου, καὶ ἐν παρμῶ λαθύρων λιμένι. Paron.] Docte niueam: à marmoris candore niueo, quo ea insula in primis nobilitatur. Recensentur aliquot insulæ mixtim Cycladum & Sporadum, quas in ipso cursu prænauigauit. Minoides à quibusdam appellantur, authore Apollonij interprete, secundo Argonaut. à secundo Minoë, qui maris imperio potitus, ex insulis Caras expulit.

Legimus.] prænauigamus. Crebras terras,] dicit insulas toto mari sparsas, & quasi disseminatas insulas. Nauticus.] λιμένια. Cretam.] Mimesis. Dosiades nihil ueretur, Cretam contendere à Creta Hesperidis filia appellatam: Anaximander à rege Curetum. Diuersas opiniones scriptorum suprà retulimus. Prosequitur.] Donauit uenustè carmine Latino Homericum illud Iliad.

B secundo, & alijs diuersis locis:

τοῖσιν δ' ἴκμενον οὖρον ἵει ἑκάεργ@ ἀπόλλων.

Tandem.] Clausula antecedentis narrationis: Post biduí nauigationem tandem uenimus in Cretam. Curetũ oras.] periphrasticè Cretam dicit: ijs rationibus, quibus modò dissertum est. Allabimur.] pro adnauigamus dicit: & quidem secundo uento. Ergo auidus.] Properat ad studium urbis condendæ, ut animos quietis & sedis stabilis cupidos proponat. Apto omnia ordine artificiosa breuitate subijcit, quæ ad nouæ reipublicæ institutionem sunt necessaria. Primùm facto sulco, muris loca assignantur. urbs inde mœnibus cingitur: idq; certa ratione, ut speciem operis noui præ se ferat. Nomen loco inditur, id quod regum & principum est. Describuntur regiones, areæ, uici, fora, circi: assignantur ciuibus ædes suæ. Exhortatur suos ad maturanda ædificia, & ad concordiam inter se seruandam. Postremò rempublicam legibus & institutis laudatis, in primis autem religione format. Quoniã autem non satis est urbes condidisse, nisi etiam conseruentur, & ab interitu asserantur: connubia celebrat, prolis procreandæ gratia, ad robur ciuitatis augendum. Operam nauant agriculturæ, & ad ciuilia officia exercentur, & quæstu opes suas augent. Hæc quàm aptè, & quidem paucissimis uersibus, comprehendũtur. Molior.] Ad hanc imitationem dixit Liuius, moliri fundamenta: ædifico muros urbis, & eos fossa cingo. Pergameamq;.] Pergamum inter clarissimas Cretæ urbes numeratam fuisse à ueteribus, testatur Plinius lib. 4. cap. 12. Hanc nunc antiquitate & origine sua donat Poëta, à Pergamis Troadis: quare ob nominis rationem suos socios lætos fuisse memorat. Amare.] tueri armis patriæ loco nouam urbem: officium in repub. exercere: rem domesticam non segniter administrare: amare patrios lares. Vestam, aram in qua sacrificabatur, & res diuinas fiebat peculiariter Lari & dijs penatibus. Itaq; Vestam, aram sacrificalem religiosè colendam monet. Cùm autem foci mentionem inijcit, Vestam intelligit, quæ nihil aliud reuera erat, quàm focus, domus, conuiuium, quibus uiuimus. Et apud Pollucem propriè is est, qui in Prytaneo uiscebatur, ubi ignis inextinctus erat. In quib. (inquit) sacrificamus, aut ignem exuscitamus. Antiquitus igne sacrificabant, quia deus in igne existimabatur habitare, θυμέλη, θυμιατήριον, ἑστία. Idem Pollux lib. 9. περὶ τῶν κατὰ θάλατταν μερῶν, his uerbis focum siue ἑστίαν exponit καὶ ἑστία τῆς πόλεως παρ' ᾗ ἐσιτοῦντο, οἵ τε κατὰ δημοσίαν πρεσβείαν ἥκοντες, καὶ διὰ πρᾶξίν τινα σιτήσεως ἀξιωθέντες, καὶ εἴ τις ἐκ τιμῆς ἀείσιτ@ ἦν. Amare ergo focos, sacrificare est. Hortatur eos in primis ad religionem: inde ad muniendam contra hostes urbem.

Arcemq;.] acropolim. Attollere tectis.] erigere: nisi quis malit per hypallagen interpretari: pro, imponere tecta arci.

ARGVMENTVM.

Vrbe condita cùm iam Troiani domos ædificare, connubiaq; celebrare cœpissent, quasi inuentis his sedibus labores omnes exantlasse, periculisq; omnibus se perfunctos esse putarent, repente corrupto cœli tractu pestilentia, famesq; ita eos inuasit, vt plurimi morerentur: & qui fortè supererant, vnde viuerent, non habe-

C rent: quamobrem iubet Anchises oraculum denuò consulendum, vt planè intelligatur, an manendum sit, an recedendum.

NASC.

Iamq; ferè sicco subductæ littore puppes,
Connubijs aruisq; nouis operata iuuentus:
Iura, domosq; dabã, subitò cùm tabida membris
Corrupto cœli tractu, miserandaq; uenit
Arboribusq; satisq; lues, & lethifer annus:
Linquebant dulceis animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum steriles exurere Sirius agros,
Arebant herbæ, & uictum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclũ Ortygiæ, †Phœbumq;, remenso
Hortatur pater ire mari, ueniamq; precari:
Quem fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium iubeat, quò uertere cursus.

†al. Phœbiq;

Iamque ferè sicco.] ut q iã perpetuas sedes inuenisse indicarent. Operata iuuẽtus.] operata hic absolutè ponitur, pro operata sacris. Virg. oct. Aeneid.

—lætis operatus in herbis.

Operari Nonio Marcello, est religiosè summaq; cũ ueneratione sacrificijs litare, uel continari. Pomponius Att. ad Veneris profectus est mane uetulus uotum ut solueret: ibi nunc operatus est. paulò antè quædam etiam retulimus, quæ ad hunc locum faciunt. sed lege Seruij commentaria.

Subitò cùm tabida membris.] peripetia. summa penè felicitas in summã infelicitatẽ, & incredibilis lætitia repentè in singularem dolorẽ cõuertitur. peripetia Aristoteli in poët. propriè dicitur, cùm repentina fit, ac insperata mutatio rei lætæ in rẽ tristẽ, & tristis in lætã. Hic autem pestilentiæ genus describitur, quòd ex aëris corruptione interdum fieri solet. in 3. Georg. itidem pestilentiam describit Virg. & Lucretius in 6. Ammianus quatuor pestilentiæ causas enumerat: nimiam siccitatem, hu-

 miditatem

miditatem nimiam: frigus nimium: nimium calorem. Astrologi ex tabifico syderum errantium influxu pestilentiam fieri tradiderunt, quod nec philosophi, nec medici satis probare uidentur: fertilitas, cùm ualida praecesserit fames, auctore Auicenna, nec non magni terrarum motus plerunq; grauissimae pestis causa extiterunt. Sed longum nimis esset, si omnium, qui de peste scripserunt, opiniones recensere uellem. Linquebant dulceis animas.] mouet commiserationem, ex pessimo rei euentu: quod alij fatis concedebant, alij uerò grauiter aegrotabant. lege Seruij commentaria, ubi Physica quaedam tractantur non aspernanda: uersus hic ex Lucretio sumptus uidetur. lib. 5. sic enim ait:

Dulcia linquebant lamentis lumina uitae.

Tum steriles exurere Syrius agros.] id plerunq; fieri solet, ut pestem sequatur fames: occultè autem significare uidetur, quod Physici dicunt, pestilentiam nimio calore aëris, atq; Solis augeri: calidiores ambientes nos aëris qualitates, inquit Galenus, quales sunt circa syderis canis ortum per inspirationem letaliter subeunt uitalia: alijs etiam percussis meatus, cui spiritus, sanguisq; commoti protinus accurrunt: quibus infectis, febris exinde pestifera exoritur: quae ex uehementiori siccitate interdum contingere solet: nam sicuti canes eo tempore rabidi fiunt, ita quadam aëris rabie, ex qua pestilentia fit, homines quandoq; corripiuntur. Secus tamen fit in Aegypto, ijs praesertim regionibus, ubi Alexandria, & Memphis, quem hodie Cairum appellamus, positae sunt: nam si pestis ibi uerno tempore grassari coeperit, canicula ex oriente statim deficit: quod pro miraculo haberi potest. Attamen id uerius est, atque etiam multis notius quàm testimonio egeat. Quanquam & Galenus, alijq; medici huius rei meminerunt, dum ego Rhacusij essem, ubi aliquot annos humaniores literas honesto stipendio publicè professus sum, bis id contigit, audiebamq; ex multis, qui eò saepiùs nauigauerant, pestem illic plus ferè sex mensibus durare non posse, & aestiuo tempore, ubi magis feruet calor, extingui solere: aut occultè alludit ad Astrologorum opinionem, qui ex syderum maligno etiam in homines fluxu pestem oriri tradunt. Itaque tres causas attingere uidetur: aëris putredinem, nimium calorem, quem oriens canicula generat, & syderum fluxum.

Quem fessis finem rebus ferat.] triplex petitio: ut longis Troianorum erroribus modum faciat: unde summam arguit Apollinis potestatem: quod ad eius beneuolentiam conciliādam plurimùm facit. sic in primo Aen.

——quem das finem rex magne laborum?

Vt unde pestilentiae huic remedium inuestigari possit indicet: deniq; ut sedis eorum perpetuae locum demonstret.

LAMB. Hort. IAMQVE ferè.] A signis aestiui temporis descriptio, & effectis caniculae. Commemorat incommoda, quae inter constituendam rempub. inceptum abruperunt. Iam & haec phrasis obseruanda est, operari sacris, operari connubijs, aris, pro contrahere matrimonia, colere agros, sacrificare, &c. Non absurdum fortassis exponere, sacrificarunt pro frugibus & connubijs, ut illa foeliciter prouenirent, haec auspicata faustaq; forent. ῥέζειν Graecis facere est, operari & sacrificare.

Iura domosq;.] Hoc in uniuersum optimi principis munus est, populum religione imbuere, legibus rempub. fundare, urbem munitionibus deniq; firmare aduersus uim. Ad postremum docet, unde uictus & alimenti copia peratur. Subitò.] Occasio ad cognitionem erroris circa interpretationem oraculi Deliaci. Describit autem pestem à finitione, quae constat causis. Annus.] Pathos à tempore: paruum annum mensem lunarem indicat, cum uidelicet, quo oritur canicula. Nam pestis & segetum lues ex aëre infecto & intemperie corrupto, accensisq; Solis uaporibus nascitur. Linquebant.] aut moriebantur, aut afflabantur peste. Sirius.] ab effectis syderis pestilentissimi. Est enim Sirius stella pregrandis & lucida, in fronte canis. Huius exortu amplissimae uires in terra sentiuntur, uapores Solis accenduntur, feruent maria, fluctuant in cellis uina, mouentur stagna: canes id temporis maximè in rabiem aguntur: corpora mortalium uarijs tum ut plurimum pestibus iactantur. Poëtae Sirium nonnunquam pro aestate usurpant. Cuius huius exortu, uina in apothecis mutantur: postea sibi tamen restituuntur. Proclus hoc astrum in ore canis collocat, ἐν στόματι κυνὸς λαμπρὸς ἀστὴρ, ὃς ἀπὸ τῆς ἐπιτάσεως τῶν καυμάτων τούτων, ἐπωνύμως ὅλῳ τῷ ζωδίῳ κύων προσαγορεύεται. Hyginus tradit, cum posterioribus ab hyemali circulo diuidi, ac pedem dextrum Orionis cum suo capite coniungere. Spectat occasum quidem, sed caput ad aequinoctialem circulum respicit. Videtur leporem sub ambobus Orionis pedibus fugienti similem sectari. Cum illo emergit, & occidentem insequitur. Lycophronis scholiastes existimat unam esse stellam, quae mento syderalis canis subiecta sit: σείριος δὲ κύων ἀστήρ ἐστιν ὃς, ὑπὸ τὸ γένειον κείμενος τοῦ ἄστρου κυνὸς, ὁμωνύμως τῷ ὅλῳ κυνὸς ὄνομα κυριώτερον προσαγορεύεται. Quod Proclus dixit, ἐν στόματι κυνός: hic, ὑπὸ τὸ γένειον κείμενος τοῦ ἄστρου κυνὸς extulit. Huius positum, & effectuum circa corpora mortalium, arbores & plantas, imaginem luculento carmine circumscribit Aratus in Phaenomenis:

τοῖος οἱ καὶ φρουρὸς ἀειρομένῳ ὑπὸ νώτῳ
φαίνεται ἀμφοτέροισι κύων ἐπὶ ποσσὶ βεβηκὼς,
ποικίλος, ἀλλ' οὐ πάντα πεφασμένος, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν
γαστέρα κυάνεος περιτέλλεται, ἡ δέ οἱ ἄκρη
ἀστέρι βέβληται δεινῷ γένυς, ὅς ῥα μάλιστα
ὀξέα σειριάει, καί μιν καλέουσ' ἄνθρωποι
σείριον, οὐκ ἔτι κεῖνον ἅμ' ἠελίῳ ἀνιόντα
φυταλιαὶ ψεύδονται ἀναλδέα φυλλιόωσαι.
ῥεῖα γὰρ οὖν ἔκρινε διὰ στίχας ὀξὺς ἀΐξας·
καὶ τὰ μὲν ἔρρωσεν, τῶν δὲ φλόον ὤλεσε πάντα.
κείνου καὶ κατιόντος ἀκούομεν, οἱ δέ οἱ ἄλλοι
σήματ' ἔμεναι μελέεσσιν ἐλαφρότεροι περιλάμπει.
ποσσὶ δ' ὠρίωνος ὑπ' ἀμφοτέροισι λαγωὸς,
ἐμμενὲς ἤματα πάντα διώκεται. αὐτὰρ ὅ γ' αἰεὶ
σείριος ἐξόπιθεν φέρεται μετιόντι ἐοικὼς,
καί οἱ ἐπαντέλλει, καί μιν κατιόντι δοκεύει.

Aiunt Sirium in medio centro coeli situm esse. Huc cùm accesserit sol, duplicatur calor, & corpora morbis conflictantur. A canicula, caniculares illi ipsi dies dicuntur, quibus oritur. Sed non semper stella ea perniciosa est; nam eius uires coorientium syderum natura uel retunduntur, uel acuuntur. Et hic digladiantur authores, cuius syderis Sirius proprius sit. Quidam Orioni attribuunt, inter quos Aratus est, Homerum sequutus, apud quem Iliad. 22 hi uersus leguntur:

ὅν τε κύν' ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν,
λαμπρότατος μὲν ὅ γ' ἐστὶ, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται,
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Nonnulli Erigones esse arbitrantur, inter quos est Eratosthenes,

A *sthenes, qui hanc de illo historiam prodidit, quo pacto in cœlum sit relatus:* [illegible] *Extat historia, seu fabula potiùs latinitate donata, apud Germanicum Cæsarem in Arati Phænom. Rursum extant, qui Isidis esse affirment: fortassis propter lucidam stellam eiusdem nominis, quæ in capite Sirij fulget: nam ea quæ in lingua rutilat, Si-*
B *rius seu canis propriè nuncupatur, ut diximus. Non desunt qui Cephalo assignent. Sed Timosthenes credit, proprium & peculiaris syderis nomen esse. Aratus nomen Sirij tractum docet ἀπὸ τοῦ σειριάω, aresfacio, exsicco: quod ipsum significat & σειραίνω.*

» ——οἵ ῥα, inquit, μάλιστα

» ὀξέα σειριάει, καί μιν καλέουσ' ἄνθρωποι.

Pollux Sirium recenset ἐν τοῖς καταψυχομένοις: id est, inter exiccantia. Quidam [illegible] *à feruore: aut* [illegible] *Huius causa ipsis canibus est, ut per æstum etiam in rabiem agantur,* [illegible] *à uibrando, atque eadem ratione omnia astra, Siria, quasi* [illegible] *domando.* [illegible] *quòd prodigia sint, & signa nauigantibus. Hori iudicium hoc etymo sequutus Hesychius, & alij Grammatici,* [illegible] *Sophocles* [illegible] *Archilochus,* [illegible]
C [illegible] *Ibycus uerò, in uniuersum omnia sydera eo nomine censet. Sira, ut alij Zira, pallium rarum ac tenue, leuiterq́ contextum, authore Suid.* [illegible] *Oritur Sirius circa calend. Iulias.* Exurere.] *exurebat, enallage modi. Defectu humoris sterilescunt agri, & enecantur segetes. Cùm autem duo sint genera cœlestis iniuriæ: unum, quod tempestates uocamus, ut grandines, procellæ, imbres intempestiui, quæ uis maxima uocatur (atque hæc iniuria à tempestuosis syderibus nascitur, arcturo, hædis, Orione, & similibus) alterum, quod silente tranquilloq́ fit cœlo, & noctibus serenis: id non sentitur, nisi accepto malo. Huc pertinet Sirij, de quo nunc sermo est, calamitas, propter æstum, quo herbæ arescunt, amburunturq́. Huc referendæ sunt, & uentis pestinæ nebulæ ac pruinæ: unde robigo, uredo, carbunculus, consimilesq́ fructuum in arboribus nascentium pestes proficiscuntur. Antiquitus priusquam frumentum erumperet è uaginis, rutila canis immolabatur, authore Atteio Capitone. Exurente canicula Cycladas, atque inde sequuta sterilitate, Cei iuxta oraculi fidem Aristæum uatem accinerũt. Venit is ex Arcadia cum quibusdam alijs, statuitq́ Ioui templum* [illegible] *: id est, pluuium, ac cane rebus diuinis operatus est: Ceisq́ hanc posuit legem, ut quotannis Caniculæ exortum in armis obseruarent, eidem re diuina facta. Cur autem placandæ caniculæ uehementiæ canes cæderentur, Ouid. fatetur se ignorare, 4. Fast.*

Pro cane sydereo canis hic imponitur aræ: «

Et quare fiat, nil nisi nomen habet. «

Fuit alioqui canis uictima expiatoria. Aegra.] *Metaph. ab animali ad non animal: à consequentibus. Et pestis non nisi ab irato Apolline solet immitti, ut apud Homerum lib. 1. Iliad. propter flagitium Agamemnonis: & hic propter Anchisæ peccatum, oraculum perperam interpretati. Physicôs, Apollo idem est qui sol: cuius uiribus hæc incommoda in terris sentiuntur.* Rursus.] *Accepto malo agnoscit peccatum Anchises, aut certè errorem suũ, cur Phœbus sit offensus.* [illegible] Oraclum.] *Oraculum, syncope. Oraculum propriè est uerbũ diuinũ, diuinum respõsum. Accipitur pro loco seu templo, ubi diuinũ responsum redditur. Ita Delphicũ templum, ita Deliacum oraculum nuncupatur. Sic domum iurisconsultĩ Cicero, oraculũ ciuitatis uocat. Verùm inter somniorũ genera tum recensetur, quando in somnis uel parens, uel religiosus aliquis genius, uel sacerdos, uel diuorũ aliquis, quid euenturũ, aut faciendũ omittendumúe sit denunciat: quemadmodũ penates Phrygij hic interpretantur Aeneæ in somnis, oraculum Deliacum. Græcè* [illegible]
Phœbumque.] *Apollinem.* [illegible] *Et apud Homerũ,* [illegible] *est Apollinis. Grammatici exponunt* [illegible]

A R G V M E N T V M.

Dij penates Troianorum oblati in somnijs Aeneæ, errorem Anchisæ corrigunt, sedes mutandas esse Italiam non Cretam ab oraculo significari admonent.

Nox erat, & terris animalia somnus habebat:
Effigies sacræ diuûm, Phrygijq; penates,
Quos mecũ à Troia, medijsq; ex ignibus urbis
Extuleram, uisi ante oculos astare iacentis
In somnis: multo † manifesti lumine, quà se
Plena per † insertas fundebat luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis.

NASC. Nox erat, & terris animalia somnus habebat.] *rem uerisimilẽ facit à tẽpore, & à parte temporis: à tẽpore quidem cùm ait: Nox erat, à parte temporis, cùm subdit: & terris animalia somnus habebat nam conticinium designat, quo tempore omnia ferè animalia somnum capiunt hoc ferè tempo-*

† al. manifesto

† al. incertas

ris articulo apparent hominibus dij. ideo paulò pòst sequitur:

—nisi ante ocu-
los astare iacenteis
In somnis.

† al. in

Quidam referunt in somnis unam esse partem orationis, quod ipse non approbo. Sed in somnijs expono.

Multo manifesti lumine.] diuinitatis multa sunt indicia, ut alibi retulimus, quorum maximũ est splendor, unde & de Venere dictum est 1. Aeneid.

† al. requirat

Dixit, & auertens rosea ceruice refulsit.

Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultrò ad limina mittit.
Nos te Dardania incensa, tuaq; arma sequuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem uenturos tollemus † ad astra nepotes,
Imperiumq; urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumq; fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ iussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atq; ubere glebæ,
Oenotrij coluêre uiri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propriæ sedes: hic Dardanus ortus,
Iasiusq; pater: genus à quo principe nostrum.
Surge agè, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythũ, terrasq; † require
Ausonias: Dictæa negat tibi Iuppiter arua.

Mutandæ sedes.] à necessitate: unde etiã Anchisen in interpretando Apolline oraculo errore lapsum fuisse colligitur. A

Est locus, Hesperiã Graij.] Noua narratio ad errorẽ Anchisæ corrigẽdum, & ad oraculi uoluntatẽ declarandã: ubi multæ laudes Italiæ percẽsentur. Terra antiqua.] ab incolentium antiquitate Italiam commendat, uel à nobilitate: quæ procul dubiò ex antiquitate pendet. Potens armis.] à potentia, ab usu armorum, & à peritia belli: perinde ac si diceret, Italos tractandis armis, bellisq; gerendis propè iam natos esse. B

Plena per insertas.] quidam codices typis excusi habent, per incertas, quæ lectio mihi omnino deprauata esse uidetur, nisi fortè incertas dicat, quæ deorũ splendore fiebãt incerta. Sed uulgata lectio, insertas, ab omnibus recipitur. Et curas his demere dictis.] more suo Poëta qualis futura sit, sequens oratio indicium facit.

Quod tibi delato Ortygiam.] Nunciatoria deorum Penatium oratio est: cui ut maior fides habeatur, iussu Apollinis eam nunciari dicunt: cuius nuncios se esse profitentur: sic infrà Harpia Celeno facit.

Quæ Phœbo pater omnipotẽs, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, uobis furiarum ego maxima pando.

Nos te Dardania incensa.] quia adhuc dubitare poterat Aeneas ne falsa quadam imagine fuisset illusus, ideo præter quod in nimbo, magnoq; splendore apparuerant, seq; ei de facie cognoscendos præbuerant penates, quo eum magis securum reddant, circumstantijs quoq; non obscuris nomen suum profiteri, calamitates suas, illiusq; erga se beneficia recensere non dubitant: utq; eum ad certam potentiæ, quietisq; spem erigant, se quoq; optimè sperare demonstrant, acceptorumq; beneficiorum usurã, ac maiore etiam cum fœnore, quod acceperunt, se ei reddituros pollicentur. cùm ait:

Idem uenturos tollemus in astra nepotes.

Sub te.] extenuatio est, quasi milites sub duce. Idem uenturos.] hac futurorum bonorum pollicitatione occultè Aeneam ad præsentia fortunæ incommoda fortiter toleranda animare uidentur. eoq; magis, quoniam, cùm eadem incommoda se passos fuisse memorent, ipsi quoque optimè sperare, uti anteà diximus, indicium faciunt. Sola enim spes (ut inquit Cicero) in miserijs hominem consolari solet. Est autem allusio ad Iulium Cæsarem, qui in deorum numerum cooptatus fuit.

Imperiumq; urbi dabimus.] alludit ad Romanorum imperium, & fortasse κατ' ἐξοχὴν Augusti monarchiam designat. Tu mœnia magnis Magna para.] Aeneæ præscribunt quæ facere debeat: hoc est, ut magnam urbem magnis nepotibus paret: nam quibus magnum, latumq; futurum erat imperium, illis quoq; magna, amplaq; ciuitas conuenire uidebatur: locum exornat eo annominationis genere, quod ex diuersis eiusdem nominis casibus fieri solet. Græci παρονομασίαν uocant.

Atq; ubere glebæ.] à fertilitate. De fertilitate Italiæ plurimi scriptores, ut in primo libro admonuimus, abundè meminerunt. Italiam dixisse ducis de nomine gentem.] uaria quidem est huius nominis etymologia: nam quidam etiam Italiam, quasi Vitaliam à uitulis, & bobus cognominatam uolunt, sed ab Italo rege, præter Maronem, Dionysius quoq; Halic. & alij dictam fuisse literis tradiderunt. Hic Dardanus ortus.] rem uerisimilem faciunt ex Dardani natiuitate, quòd in Italia Dardanus ortus sit: à quo Troiani originem ducunt.

Genus à quo principe nostrum.] extenuant dignitatem suam κατὰ μείωσιν: nam quasi ex Troianis quidam, loquuntur, & cùm dij sint, ex homine tamen genus suum esse memorant. Illud uerò relatiuum, à quo ad remotiorem, nempe ad Dardanum, nõ ad Iasium refertur: nam licet Iasius frater Dardani fuerit, ex solo tamen Dardano Troiani originem ducunt: quin etiam bella intestina inter eos de regno orta fuisse Berosus scriptor antiquiss. tradit. &, ut nonnulli asserunt, à Dardano Iasius occisus est: sed lege Seruij Commentaria. Surge agè.] conclusio est: quæ admonitionem habet ab utili, & confirmationem oraculi uoluntatis, quod aiunt: haud dubitanda. C

Dictæa negat tibi Iuppiter arua.] τὸ αἴτιον est, quod ex Iouis uoluntate deducitur: uel, si mauis, ex occulta necessitate: Necesse enim est inde decedere, ubi te Deus morari nolit: quamobrem Aeneas in quarto Aeneid. cognita Iouis uoluntate, ne Carthagine maneret, illico recedit.

Nox erat.] Succincta temporis nocturni descriptio, quæ uigilantiam & solicitudinem Aeneæ significanter proponit. Etenim cùm animalia omnia somno & quieti nocturnæ essent composita, unus Aeneas id temporis animo de suorum salute anxius, dormire non potuit. LAMB. Hort.

Effigies.] Quas porrò uocet effigies, statim explicat, penates uidelicet Troianorum, de quibus diuersis locis à nobis dictum est. Vt res uerisimilis appareat, uestit circumstantijs. Affari.] uisi sunt me conuenire, & alloqui: uel, affabantur, & demebant. Nec eòdem, unde in Cretam uenit, Aeneam rursus amittat, simul ut cursum nauigationis prosequatur, superfluas ambages euitat. Quamobrem

hic

A *hic eorum per deos domesticos certior fit, quorum causa Delus repetenda fuisset.* Quod tibi.] *Attentio à commoditate loci.* En ultrò]*Beneuolentia à suo & Phœbi officio, in cuius amplificatione sua merita & beneficia in Troianos commemorant: neque uerò præsentia tantùm, uerumetiam futura.* Ad astra.]*hyperbole. Erigunt ægrescentem rebus aduersis animum, spe atque expectatione emolumentorum ingentium. Hortantur ad laborum tolerantiam, alludentes ad amplitudinem in posterum imperij Romani.* Canit.]*Canunt poetæ, canunt uates diuini, cùm futura denunciant.* Magnis magna.] *Anadiplosis.* Vrbi.] *Lauinio, Albæ, Romæ.* Mutandæ.] *Propositio. Discedendum tibi è Creta est. Confirmat ab authoritate oraculi Deliaci, quod perperam fuerit interpretatus.* Delius.] *Antonomasia.* Est locus.] *Chorographia Italiæ, à nominis ratione, antiquitate incolarum, gloria rei militaris, ubertate soli, uetustis incolis, præsentis nominis ratione: & à maioribus, qui inde in Phrygiam primi coloniam deduxerunt.* Hesperiam.] *Explicatus hic locus est in primo, ea qua potuit diligentia, in quo totidem uerbis eandem regionem descripsit Poëta.*
B *Illud interim hoc loco adscribendum est, quod superiori prætéritum est: Hesperiam quidam ἀπὸ τῆς ἑσπέρας, quòd occasui subiecta sit, uocarunt: ut Oenotriam, ab Oenotrio rege Sabinorum, qui in ea Italiæ parte regnarit. Et Plinius quoq; testatur, tertiam Italiæ regionem, ubi ager Lucanus & Brutius incipit, Pelasgos, Oenotrios, Italos, Morgetes, & Siculos tenuisse.* ἑσπερινὸς, ὁ τῆς ἑσπέρας. ἑσπερίτης λίμνη, ἡ πρὸς δύσιν οὖσα. ἕσπερον, ἑσπερινὸν ἑσπέριον, ἐπὶ δυσμὰς ὁδόν. ἕσπερος, *primùm à Parmenide Lucifer dictus est: alijs, à Pythagora.* Dardanus.] *Qua fortuna Dardanus in Phrygiam uenerit, in ipso cursu leui brachio & tumultuario modo ostendimus. Sed quia à scriptoribus tum Græcis tum Latinis multa, & ea quidem dissidentia in literas sunt relata, ad Poëtam illustrandum, prolixiùs à nobis historia explicanda est. Veteres scriptores memorant, Dardanum Iouis & Electræ filium fuisse. Quum post Arcadicum diluuium eius regionis omnia humiliora & plana loca in paludes & stagna abiuissent, ij qui diluuio superarant, proximos montes occuparunt. Hinc postea Dardanus & Iasius fratres, partim ab Atlante auo materno ita edocti, partim loci sterilitate in-*
C *ducti, tradito regno Arcadico Dimanti, quem Dardanus ex Chryse Pallantis filia susceperat profecti cum magna suorum manu, Samum Thraciæ obiectam occuparunt. Nomen insulæ à Mercurij & Cyllenidis nymphæ filio manet. Dardanus & huius loci sterilitate asperitateq; cœli motus, ad Hellesponti oras descendit. Perierat in Samo Iasius, fulmine percussus. Ille in eo loco sedem optauit, ubi postea Troia fuit in Phrygia. Idæus Dardani filius, Arcadum ritu in montibus consedit: à quo Idæi iam inde fuerunt nominati. Hic templo extructo, Orgia & alia sacra Matri deûm constituit. At Diodorus, grauis author, prodidit, à Dardano, Cybele, & Corybanto, sacra Matris deûm in eam oram delata fuisse. Ibi impetrasse dicitur Dardanus à Teucro, qui tum in ea terra imperabat, soli aream, in qua urbem conderet: & hanc quidem ab suo nomine Dardaniam dixit, ducta in uxorem Teucri filia. Ex hac Erichthonium procreauit. Is Troëm, Tros Ilum, Ilus Laomedontem Priami patrem. Sed ista adeò cum Marone nihil consentiunt, ut etiam ex diametro pugnent. Lycophronis enarrator eam ipsam historiam ita compendio digerit:* Δάρδανος ὁ Διὸς καὶ Ἠλέκτρας τῆς Ἄτλαντος θυγατρὸς, καταλιπὼν τὴν Σαμοθρᾴκην, ἐν τῷ κατακλυσμῷ σχεδίαν κατασκευάσας, καὶ ἐς τὰ κατὰ τὴν Τροίαν μέρη ἐλθὼν, κτίζει τὴν Δαρδανίαν, κώμην τινά. καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ κεῖται παρὰ τὴν Τροίαν ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Δαρδανίας. ὕστερον γὰρ καὶ ἡ Δαρδανία, καὶ ἡ Ἴλιος, καὶ ἡ Τροία μία πόλις γεγόνασι. *Iasium fulmine ictum tradunt, ob uiolatum Cereris simulachrum, eumq; primùm Eetionem fuisse nuncupatum: postea uerò Iasionem, non Iasium, annotauit Apollonij scholiastes ex Hellanico. Strabo hoc ipsum scribit, Iasionem & Dardanum, Samothraciam coluisse. Iasio propter flagitium in Cererem perpetratum, è rebus humanis sublato, Dardanus relicta Samothracia in Phrygiam transmisit ac consedit in radice una Idæ. Eadem Chrestomathiæ author refert* ἐκ τῶν τοῦ σπαδῶνος. *Hic condito oppido, de suo nomine Dardaniæ nomen fecit. Docuit Troianos Samothracum mysteria, & religionem. Samothracia initiò Samos dicta fuit. Porrò autem quam ob causam radicem occuparit, non prætereunt silentio Græci,* χρησμὸς κωλύει κτίζειν τὴν λόφον, ἵνα μὴ βασιλείαν γενέσθαι τοῦτον τοῖς αὐτὴν κατοικήσασι. *Sed ijdem addunt, contra oraculi iussum in Scamandri colle urbem Dardaniam excitasse, regnante inter Troianos per id tempus Teucro. Fuit ergo Dardanus Teucro posterior. Idem affirmat Hyginus: Dardaniam Dardani conditionem fuisse, sed fratrem Iasionem cùm inter forma insignes esset adnumeratus, à Cerere adamatum: nedum fulmine, ob illatum stuprum, tactum. At Hermippus, is qui de syderibus librum scripsit, ait: Iasionem Corythi regis Tuscorum filium, non solùm à Cerere adamatum, uerumetiam eam cognouisse: quare & fulmine afflatum, & cum Triptolemo in sydera relatum. Sed in tanta fabularum uarietate, uix reperias quid affirmes. Ergo his reiectis, ea historia tenenda est, quam alio loco retulimus.*

Corythum.] *Corythus Tusciæ rex fuit, qui oppidum Corythum à se conditum, de suo nomine appellauit. Situm autem fuit prope Arretium, in colle modico. Quo fato defuncto, fratres Dardanum & Iasionem ea fortuna mox est sequuta. Porrò, Corythi* τοξοθῆκαι *sunt* καὶ βελοθῆκαι: *hoc est, arcuum & sagittarum repositoria. Itaque cùm Corythum petendam monet, Tusciam siue Tyrrheniam indicat: hoc est, eam Italiæ regionem, ad quam mare inferum alluit, à qua & Tyrrhenum dicitur.* τυῤῥηνία χώρα, μοῖρα οὖσα τῆς Ἰταλίας, ἄρχεται ἀπὸ τῶν τῆς λιγυστικῆς ὁρίων, ἕως ποταμοῦ τοῦ τιβέριδος. παραθαλάττιοι δὲ ὄντες οὗτοι, καὶ τὰ πεδία οἰκοῦντες, τὰ τῶν ἀπεννίνων ὀρῶν ἀπολήγοντα, ἐξ ἧς καὶ ἡ προκειμένη θάλαττα τυῤῥηνικὴ καλεῖται. *Tiberis ex Apenninis oriens, per Tyrrheniam seu Tusciam labitur A' parte totum.* Surge.] *Epilogus, constans præcepto, ad referendum ista in concilium, & petendas memoratas terras.* Ausonias.] *Expolitio, illustrans obscuram uocem. Ausoniæ nomen est ab Ausone, Vlyssis & Calypsus filio: alijs, Circes & Vlyssis: qui illic regnarit, à quo etiam urbes aliquot sint conditæ. Ab eo Ausonius pontus, mare Siculum In Ausonia, Roma est. Polybius tamen ad Salentinos Ausoniam collocat, & quidem Siciliæ propè contiguam, propter mare interluens, quod olim illic continenti abscidit. Sunt item qui Ausoniam Apenninis môtibus terminêt. Tâta pugna inter Geographos est. Ausones, siue Ausonij initio Opici fuerunt appellati.*

Nunc,

Nunc, quantum regionum inter Hadriaticum mare & Tuscum ab Alpibus in Siciliam usque, cruris, seu potiùs taxi folij specie excurrit, Italiæ nomine censetur. Non possum non authorum pugnantiam & inter se dissidentia iudicia in medium adducere. Sunt qui Ausoniam, ab alio nescio quo Ausone nomen accepisse ferũt. Dion Coccianus nihil ueretur affirmare, Ausoniam Auruncorum terram solam dici, quæ inter Campanos & Volscos media sita est, & quidem prope mare. De Ausonibus, unde dicantur, & quibus terminis sit descripta Ausonia, extat carmen Ioannis Tzetzæ:

ἡ αὐσονία ἔσχηκε τὴν κλῆσιν τῶν αὐσόνων,
κατά τινας ἐξ αὔσονος υἱοῦ τοῦ ὀδυσσέως.
ἐκ γὰρ τῆς κίρκης ὀδυσσεὺς τῆς φασὶ θρυλουμένης,
αὔσονα καὶ τηλέγονον γεννᾷ, καὶ κασιφόνην.
ὡς πᾶς φησὶν ἱστορικὸς φροντίζων ἀληθείας.
τζέτζης κἀνταῦθα δὲ φησὶν, ἱστορικοὶ κτυποῦντες,
ἕνα μόνον ἐν αὐτῷ συνδιατείνας χεῖρας
ὁ ὀδυσσεὺς, πῶς ἔτεκε τὰ τρία ταῦτα τέκνα
πυγμαλιῶνα; ἡ γαστρὶ μιᾷ τὰ τρία τίκτει
ἀλλ' ἐν λιβύῃ κριοὺς ἄρνας δὶς γεννῶσι,
ἐν καὶ τῇ ἰταλίᾳ δὲ πλεῖον τῆς λιβύης.
ὅτι ἄνθρωποι, ὥς φασι, γεννῶσι πυγμαλιῶνες,
ἐκ τοῦ πυγμαλίωνος μὲν αὔσονος, ὡς λυκόφρων.
ἡ αὐσονία ἔκρατο τὴν αὐσονίας κλῆσιν.
ἄλλοι δὲ ἀπὸ αὔσονός φασι παλαιοτέρου,
υἱοῦ ταλαῦντος ἰταλοῦ, καὶ χώρας βασιλέως.
τοὺς δὲ αὐρούγκας μόνους μοι αὔσονας λέγειν νέα,
μέσους οὐόλσκων καμπανῶν πρὸς θάλασσαν κειμένους,
ἐξ ὧν κατὰ κατάχρησιν καὶ πᾶσαν ἰταλίαν. A

Dictæum.] ἐπιθετικῶς. *alioqui Dictæum mons in Creta est. Quoniam autem Cretenses præstantissimi sagittarij fuisse memorantur, & uenandi studiosi, Diana à Dictæo Dictynna, ut ab Ida Idæa est appellata. Et Dicte nobilis urbs in Creta. Cæterum monti hodie Labyrintho nomen esse ferunt.*

ARGVMENTVM.

Hoc viso attonitus, ac stupefactus Aeneas, è toro surgit, dijsq;, manibus elatis, gratias agit: & peractis sacris, Anchisen genitorem iuxta deorum monitum, de omnibus, quæ & viderat, & audierat, certiorem facit. B

Talibus attonitus uisis, ac uoce deorum
(† Nec sopor illud erat, sed corã agnoscere uultus,
Velatasq; comas, præsentiaq; ora uidebar)
Tum gelidus toto manabat corpore sudor.
Corripio è stratis corpus, tendoq; supinas
Ad cœlum cum uoce manus, & munera libo
Intemerata focis: perfecto lætus honore,
Anchisen facio certum, remq; ordine pando.
Agnouit prolem ambiguã, geminosq; † parenteis,
Seq; nouo ueterum deceptum errore locorum.

† al. Hoc

† al. parentum,

NASC. TALIBVS attonitus uisis, & uoce.] *propter splendorẽ, & uocis fortasse etiã magnitudinẽ se stupidũ factũ esse memorat: nã quemadmodũ uultus splendidus, multoq; etiam augustior humano illis erat, ita quoq; uox à communi hominum uoce aliena esse debebat. Vnde illud est in primo Aeneid. de Venere:*

——nec uox hominem sonat.

Ita enim facilior persuasio fuit, cùm nec aliter fortasse ei persuadere potuissent. Meritò igitur attonitus: id est, quasi attonitus factus est: nam propriè attoniti dicuntur, quibus casus uicini fulminis, & sonitus tonitruum, aut belli terror, aut alia huiusmodi, stuporem afferunt. Liuius tertio ab Vrb. & à portis nostris, mœnibusq;, ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc uos attoniti estis, transtulero.

Nec sopor illud erat.] *Vulgati codices legunt.* Nec sopor illud erat, *hoc sensu: non dormiebam, sed præsentia numina uidebar mihi oculis cernere. quæ lectio omnium ferè antiquorum exemplarium testimonio comprobatur, non ut quidam impressi codices habent:* Hoc sopor illud erat. Corripio è stratis corpus.] *Lucretium imitatus est lib. 3. nam ille dixit:*

Corripere ex somno corpus, mutareq; uoltum.

Tendoq; supinas Ad cœlum cum uoce manus.] *elatis manibus dijs gratias ago. unde probitas Aeneæ occultè colligitur tum ex illius grati animi uirtute in benemerentes: tum etiam ex cultu religionis. nam sequitur:* Et munera libo Intemerata focis.] *hoc est, pura sacra facio, uel si mauis Seruium sequi, ritè perfecta. uide eius commentaria: cur autem in foco dijs penatibus sacra fierent, alibi retulimus.*

Prolem ambiguam.] *duplicẽ, inquit Seruius, nõ incertam: sed cur non dubiã* μεταφορικῶς? *nam cũ duplex esset proles, mẽtem Anchisæ reddebat ambiguam, de qua potissimùm intelligendum esset:*

Seq; nouo ueterum.] *elegans* ἀντίθεσις. *sic Terent. in Hecyr.*

Spe incerta certum mihi laborem sustulisti.

Vetusti codices nonnulli parentum legunt, nec insulsè: attamen quia sermo est de sedibus fato præmonstratis, locorum magis receptum est.

ATTONITVS.] *A' consequẽtibus oraculum, quod hic uisum uocat. Est enim uisum, cùm res uisuuenit eodem quo apparuit pacto.* LAMB. Hort. Attonitus.] *stupefactus, & ceu tonitruo exanimatus.* C Voce.] *Periphrasticè: declarat præcedentem uocem, quid uisum uocet: responsum deorũ.*

Nec sopor.] *Occupat parenthesi, id quod de somnio obijci posset, tanquam uanum. Nam somnijs non est habenda fides, quòd ab incerta & commoda cuiuslibet interpretatione eorum ambages pendeant. Vnde pronus in fœdum non solùm errorem, sed incredulitatem lapsus est. Adijciam hic somniorum discrimen, quibus & quatenus sit habenda fides. Inter omnia genera somniorum quæ à Physicis recensentur, doctorum hominum iudicio, diligenter quatuor sunt discernenda. Primum uulgare est, & prorsus naturale, & omnibus in uniuersum commune: quoties dormientibus ea occurrunt, quorum curis uigilantes occupantur.*

Iudicibus lites, aurigæ somnia currus: ut inquit Claudianus. Et Theocritus:

πᾶσα κύων ἄρτους μαντεύεται, ἰχθύα κἠγώ.

Humorum uel abundatia uel penuria, spiritus excitat

imas

A imaginationem. In uitioso phlegmate, somniant se natare. Crassus humor in ephialte, causa est cur thorax, ad eoq́ totum corpus premi existimetur. Sed nihil habet certi. Secundum genus est, adumbrans futura euenta allegorijs quibusdam, sed non est diuinum: non enim habet causam perspicuam in agitatione humorum & exuberantia: sed sunt quædam naturæ præsaga rerum, quas uocant φύσεις λαλεῖς, καὶ ἀθυροστόμους, καὶ ἀπείρους. Hoc ut plurimum aliquid signat: quemadmodum alius alio ad pugnam est propensior, aut ad cursum expeditior. Huius generis fuit somnium Ciceronis de Octauio, quem nondum uisum somniabat reipub. principem futurum. Tale fuit Syllæ, Luculli, Augusti. Sed quia coniecturis tantùm nititur, propter ambiguitatem interpretationis, qua excelsi uiri sæpè falsi sunt, ei fidem habere prohibemur. Exempla sunt adscribenda. Pompeius cum Cæsare congressurus, posteriori prælio somno monitus fuit, ne pugnam detrectarent. Inde cùm indubitatam uictoriam sibi polliceretur, putabat sibi Romæ in theatro sedenti à frequenti concione applaudi: uerùm errabat in interpretatione somni. Applausus erant, exhortationes Lentuli,
B Domitij, Ciceronis, Marcelli, & aliorum, qui postridie certam uictoriam ei pollicentes, exhortantesq́; ad pugnam, sublimem animum inani spe erigebant. Huiusmodi somnium erat Darij de Alexandri exercitu, ipsoq́ Alexandro, induto Persico habitu. In cuius interpretatione quantum errauit, postea rei euentus arguit. Hamilcar Carthaginensium dux, putabat se intra Syracusarum mœnia cœnare. Quo somnio animatus, postridie infœliciter conuocato ad expugnandam urbem exercitu, captus, dum in urbem inducitur, intra muros cœnauit. Agamemnon ab Iride iussus uniuersum exercitum in campum educere, futurum ut postero die caperetur Troia, de spe cecidit: desiderabatur enim Achilles. Hæc sunt ludibria somniorum huius generis. Tertium genus est diuinum, χρησμοί, oracula à Deo aut angelis obiecta. Huc pertinent somnia Iacob, Iosephi, Danielis, Pharaonis, Nabuchodonosoris, & aliorum. Huc referendum est somnium Aeneæ. Hoc unum certum est, & eius interpretamentum, propter testimonium diuinum, illi additum cui obijcitur. Continet enim res non friuolas, non plebeias, sed publicas, de administrationibus regnorum, imperiorum, de gubernatione Ecclesiæ, & similibus. Huic uni credendum est. Quartum planè ἄθεον est, cuiusmodi sunt spectra, Cassij, Bruti, & ueneficarum somnia, & fanaticorum hominum, profecta ab impuro spiritu, ad confirmandas superstitiones, & stabiliendas nouas. Itaque, ut ad institutum reuertamur, ad tertium genus hoc ἐνύπνιον Aeneæ pertinet. Habet penatium testimonium, cur minimè fallax existimetur. Coarguit ipse id perspicuè, cùm subdat, non id fuisse quidem soporem: id est, primi generis somnium ex imaginatione accersitum, sed uisum, se agnouisse uultus & Diuorum imagines. Velatas.] uittis & diadematis. Tendoq;.] Religionem, pietatem, & alacritatem in parendo ostendit. Perfecto.] τέλειον ἱερὸν uidetur innuere. Nam apud Græcos περὶ μυστηρίων τελουμένων καὶ ἀγγελλομένων usurpantur & hæc. τελειουργεῖν, ἡ τελειουργία, τελετή, ἑορτή, θυσία, μυστήρια. Eadem ratione sacrificium perfectum, honorem appellat Maro. Græci etiam eadem figura τελείας πόλεις. τέλειον ἐνιαυτόν, τέλειον χρόνον, τελειότατον μῆνα dicunt. τέλειος ὁ βίος. τελειουργός, καὶ ὁλόκληρος. Porrò perfecta sacra, τέλεια ἱερὰ Grammatici interpretantur τὰ ἐνιαύσια: id est, annua nonnulli, sacra ultra decem dierum spacium.

Focis.] aris. sacra ritè perpetrata, intemerata dicit. Certum.] certiorem: gradus pro gradu. Geminos.] duos, Dardanum & Iasionem: at rectiùs, Dardanum & Teucrum, quorum ille multo prior ex Italia, hic è Creta posterior in Phrygiam uenit. Errore.] Cretæ & Italiæ, seu Tusciæ.

ARGVMENTVM.

Anchisæ oratio est: quæ ad iudiciale genus reuocari potest, iuridicialemq; constitutionem habet ex concessione. Fatetur enim se in oraculo, quidem interpretando lapsum esse, sed excusat per imprudentiam ex nimia parentis Dardani uetustate.

C

Tum memorat: Nate † Iliacis exercite fatis,
† Sola mihi taleis casus Cassandra canebat.
(Nunc repeto, hæc generi portẽdere debita nostro,
Et sæpè Hesperiam, sæpè Itala regna uocare.)
Sed quis ad Hesperiæ uenturos littora Teucros
Crederet? aut quẽ tum uates Cassandra † moueret?
† Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait: & dictis cuncti paremus ouantes.
Hanc quoq; deserimus sedem, paucisq; relictis
Vela damus, uastũq; caua trabe currimus æquor.

NASC. ... al. Sæpè

† al. monerer

† al. Credamus

NATE Iliacis exercite fatis.] filij beneuolentiam sibi conciliat per commiserationem: quam ex ingentibus, ac diuturnis eius in bello Troiano exhaustis laboribus mouet: unde singularis quoque illius cùm animi, tum corporis uirtutis laus emergit: cuius auxilio de tot, tantisq; periculis strenuè dimicando illæsus euasit.

Sola mihi taleis casus Cassandra canebat.] nunc recolit aliàs id se audiuisse ex Cassandra uaticinatrice: cuius peritiam, dignitatemq; in uaticinando mirum in modum uidetur extollere: cùm ipsam ex mortalibus solã futurum prædixisse commemoret: licet eius uaticinium nemini eo tempore probatum, à multis neglectum, irrisumq; fuerit: quod primùm occultè per allitterationem, siue παρόμοιον, siue, ut uocant cappacismũ innuere (nam cappacismus ad opprobriũ poni solet) mox etiã planissimè significare uidetur, cùm ait: aut quẽ tum uates Cassandra moueret? Nunc repeto.] recordor: ita quãdoq; absolutè ponitur, & subauditur, memoria. Liuius 6. bello Pun. Age cõtra quæ illi infestè in nos fecerint, repetite. Interdum uerò coniunctè cum hac uoce, memoria. Cic. 1. de orat. Cogitanti mihi, ac memoria uetera repetenti perbeati fuisse Q. frater, &c. Regna uocare.] significantius, quàm si denunciare, aut portendere dixisset.

Sed quis ad Hesperię.] errorem suũ excusat summo ex his argumento, quæ sunt præter hominũ opinionem.

Aut quẽ tum uates Cassandra moueret?] quæ poteé

poterat obijci credendũ fuisse uati, τὸ ἀνεγκλητῶς purgat obiectum ex contemptu uatis, atque uaticinij: nam tum Cassandra potius mente capta, quam uates habebatur. Virgil. in 2. Aeneid.

" Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
" Ora, Dei iussu, non unquam credita Teucris.

Cedamus Phœbo.] ab honesto: nam honestum est hominem, quamuis sapientem, diuino oraculo cedere.

LAMB. Hort. TVM mem.] Agnoscit errorem suum Anchises, recordatione oraculorum Cassandræ. Sed culpam non creditæ tum uatis, in eius fatũ remouet: inde in non uerisimile. Exercite.] exercitate bello Troiano proximum decennium. Beneuolentia à persona Aeneæ. Sola.] Breuis narratio, quæ paucissimis uerbis erroris confessionem proponit. Casus Cassandra.] Paræmion. Portendere.] denunciare, & ante tempus signis prædicere aliquid euenturum, quasi porrò tendere. Hinc portentum, quicquid antè denunciat futurum aliquid. Vaticinium Cassandræ promittebat aliquando futurum, ut Troiani in Italiam rursum deducerentur, atque ibi latè imperarent. Sæpè.] Relatio eiusdem dictionis. Vocare] memini eam uocare. Crederet.] Remotio in non uerisimile. Hesperiæ.] Emphasis, in plagam occidentalem, à Phrygia tota fermè orbe remotũ, per tot interiecta maria, præter tot insulas, per tot regiones medias, Troianos nauigaturos? Aut quem.] A' fatis Cassandræ. Vt maximè id aliquando futurum, uerisimile fuisset: quis credidisset Cassandræ, cui furenti nunquã à Troianis fides habita fuit. Refertur historia huiusmodi à Græcis scholiastis, de Alexandra, quæ & Cassandra dicta est. πρίαμ@ ὁ λαομέδοντος καὶ λευκίππ@, ἐξ ἑκάβης τῆς κισ-μαντ@, ἢ τῆς κισσέως θυγατρὸς, διδύμους παῖδας γεννᾷ, A κασσάνδραν, τὴν καὶ ἀλεξάνδραν, καὶ ἕλενον. ἐν γὰρ τῷ τοῦ θυμβραίου ναῷ ἐκεῖσε ἀπόλλων@ ἐκόμισαν, καὶ τὰ τῶν γενεθλίων γενέθλια. συμπαίσαντες δὲ καὶ κοιμηθέντες κατακοιμηθεῖσιν ἐν τῷ ναῷ, περιέστησαν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὰ ἀνάκτορα ὑπεχώρησαν, λάθη κατά τινας ἰδόντες τοὺς παῖδας ἐν τῷ ναῷ κατ' ἐπὶ δὲ, οἷα δὴ γνώμης τούτοις ἔξω κρατοῦντ@ ἐποίησαν· ἐκ τινων δὲ συμβαινόντων ἐπεγίνωσκον, ὁποῖοί τινες ἀμφότεροι οἱ παῖδες. οὕτω γὰρ καὶ οἱ ὄφεις περὶ τοὺς ἀρμοὺς ἐποίησαν. τὸ ἐκεῖθεν δὲ τοῦ ναοῦ προσελθόντες, ὁρᾶς ἐσπαργανωμένους τοῖς παισὶν ὄφεις, καὶ τὰ αἰσθητήρια τούτων καθαίροντας, μόλις δὲ λυμαινομένους αὐτάς. ἀπόλλων δὲ, τις χρησμολόγ@ καὶ μάντις ὑπάρχων ἐν τῷ θυμβραίῳ ἱερῷ ἐκεῖ, μαντικοὺς ἔσεσθαι τοὺς παῖδας· ὃς καὶ αὔξην λαβόντας ἐδίδαξε τὴν μαντικήν. ὑπεσχνεῖτο δὲ τῇ κασσάνδρᾳ, εἰ συγγένοιτο αὐτῷ, ἄριστον εἰς τὴν μαντικὴν ποιῆσαι. μὴ πειθομένης δὲ ἐκείνης τοῦτο ποιῆσαι, ἐπέρριψεν ὁ χρησμολόγ@ ἐκεῖν@ ἀπόλλων, ὅτι ἡ μάντις ἐστὶν ἡ κασσάνδρα, ἀλλὰ μαινομένη καὶ παράφρονα φθέγγεται. ὅθεν ὁ πατὴρ εἰς πυραμοειδὲς οἴκημα καθεῖρξαι αὐτὴν, ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς τρωσὶ μαίνεσθαι καὶ ἀτιμάζεσθαι. παρέταξέ τινα φύλακα ἤτοι ἄγγελον, ἵνα καὶ B ἀκροώμενον ταύτης αὐτῷ ἀπαγγέλλῃ. Cætera alio loco à nobis explicata sunt.

Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.] Clausula, ab exhortatione, ad parendum oraculo. Paucisq.] ad inhabitandum Pergamum, nouã à se conditam urbem. Vela.] Festinat ad sequentẽ nauigationem, quam consueto Laconismo absoluit. Trabe.] Synecdoche. Currimus.] Metaphora, ab animali ad non animal: accusandi casus figuratus.

ARGVMENTVM.

Troiani de Creta soluentes ualida tres dies tempestate agitantur, quarto uerò die cùm iam terra illis apparere cœpisset, ad Strophadas insulas in mari Ionio positas, se tandem peruenisse cognoscunt.

Postquã altũ tenuêre rates, nec iam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlũ undique & undique pontus:
Tum mihi cæruleus suprà caput astitit hymber,
Noctẽ hyemẽque ferẽs, & inhorruit unda tenebris.
Continuò uenti uoluũt mare, magnaque surgunt
Aequora, dispersi iactamur gurgite uasto.
Inuoluêre diem nymbi, & nox humida cœlum
Abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem, noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse uiæ media Palinurus in unda.
Treis adeò incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, & totidem sine sydere noctes.
Quarto terra die primùm se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac uoluere fumum.
Vela cadũt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula uerrunt.

NASC. POSTQVAM altum tenuêre rates.] trãstulit illud Homeri ex libro Odyss. μ.

" Ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
" Φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

Tum mihi cœruleus supra caput astitit imber.] pulcherrima hæc est descriptio: cuius diuersa mẽbra, ac singula penè uerba pedũ, syllabarũque celeritati accõmodata nascentis tempestatis uelocitatẽ κατ' ὑποτύπωσιν ita exprimunt, ut ob oculos legentium fieri uideatur: mouet πάθ@ à periculo, illudque etiam paulatim cũ exaggeratione tempestatis amplificat per αὔξησιν: nam terribilis quidem erat aspectus undarum, sed tenebris superuenientibus, ignibusque de cœlo micantibus fiebat horridior.

Venti uoluunt mare.] fluctuũ tarditatem ex magnitudine, pedis quoque & syllabarum tarditate delineat. C Ingeminant abruptis.] hemistichium est Lucretij in 2 ait enim:

Nunc hinc, nunc & illinc abruptis nubibus ignes.

Ipse diem, noctemque negat.] tempestatis magnitudinẽ, tenebrarumque obscuritatẽ ita amplificat, ut ne Palinurum quidẽ singularis peritia uirum cursum nauigationis cognouisse dicat: nam ipse ἡμέραν habet, q.d. peritissimus gubernator: qui arte nauigandi pollebat: qui uiam in fluctibus obseruatione syderum notabat: qua quidem uoce tum magnitudinem tempestatis designat, tum auget πάθ@ à periculo: quòd in tenebris errarent, quòd in tanta noctis, tenebrarumque

A *nebrarumq; caligine ne inditium quidem haberent, quò nauigationis cursum furentibus uentis dirigere possent.*

Treis adeò incertos.] *à diuturnitate temporis tempestatem exaggerat. Est autē locus ex 9. Odyss. sumptus: ubi Vlysses tali ferè tempestate uexatus fuisse describitur, dum ad Lotophagos nauigaret: hoc aūt differunt, quod Vlysses nouem dies se tempestate iactatum, decimo ad Lotophagos peruenisse: hic uerò tres dies se fluctibus in maximis tenebris uexatum, quarto uerò die ad Strophadas insulas appulisse commemorat.* Vela cadunt, remis insurgimus.] *dissolutione, quam Græci* διάλυσιν *appellant, facti celeritatem designat.* Adnixi torquent spumas.] *conatus magnum laborem indicat.*

LAMB. Hort. POSTQVAM altum.] *Transit ad descriptionem tempestatis, post solutum è Creta portum, sed citra naufragium tamen, ut haud perinde ad dilatandam narrationem atq; ad delectandum sit ea descriptio adhibita. Et tanto euidētius in talibus luxuriat Poëta, quòd Troianis nusquam desit hostis tempestatis concitatrix. Sequutus hoc loco item Homerum est, lib. Odyss. 12. & 14.*

B

ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

Quem locum quàm graphicè expresserit Maro, composuimus in primo. Huius nauigationis exemplum extat Odyss. 14.

ἀλλ' ὅτε δὴ Κρήτην μὲν ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.
Ζεὺς δ' ἄμυδις βρόντησε, καὶ ἔμβαλε νηῒ κεραυνόν.
ἡ δ' ἐλελίχθη πᾶσα, Διὸς πληγεῖσα κεραυνῷ.
ἐν δὲ θεείου πλῆτο, πέσον δ' ἐκ νηὸς ἑταῖροι.
οἱ δὲ κορώνῃσιν ἴκελοι περὶ νῆα μέλαιναν
κύμασιν ἐμφορέοντο, θεὸς δ' ἀποαίνυτο νόστον.
αὐτὰρ ἐμοὶ Ζεὺς αὐτὸς ἔχοντί περ ἄλγεα θυμῷ.
ἱστὸν ἀμαιμάκετον νηὸς κυανοπρῴροιο
ἐν χείρεσσιν ἔθηκεν, ὅπως ἔτι πῆμα φύγοιμι.
τῷ ῥα περιπλεχθεὶς φερόμην ὀλοοῖς ἀνέμοισιν.
ἐννῆμαρ φερόμην, δεκάτῃ δέ με νυκτὶ μελαίνῃ,
γαίῃ Θεσπρωτῶν, πέλασεν μέγα κῦμα κυλίνδον.

C *Vterq; hic soluit oram è Creta: uterque ui tempestatis iactatur. Sed Vlyssis nauis in turbinem fulmine acta, sulphure oppletur: socij in subiectum mare præcipitati, cornicum similes deferuntur. Hinc malum nactus, quo præsens exitium euadat, nouem dies sursum deorsum iactatur, decimo tandem die noctu maximi fluctus ui in Thesprotorum littus defertur. Maro, omisso naufragio, ne par ubiq; periculum fastidium adferat, & ipsi* τὴν αὐτὴν κράμβην: *totus occupatur in exaggerando horrore, à præsenti rerum & elementorum facie. Primùm cum Homerico suo, sublata è conspectu terra, cœlum nubibus subtractum & circumfusum mare tempestatem minatum. Hoc memorat: horrorem auxisse caliginem: oborta tonitrua mixtis fulminibus, nauigantes propè exanimasse. Illud uide, quàm aptè & conuenienter naturæ ipsius rei à nostro dictum est: uentorum horribiles procellas insequutas, quæ & mare turbarunt, & cœlo miscuerunt: id quod omissum ab Homero, præcipuum est in ista hypographe: licet ad postremum subijciat, uentis se in Thesprotorum littus eiectum. Auget noster horrorem accessione nymborum, & circumstantia temporis nocturni. Sequitur iactatio excussos recto cursu & errore. Accedit huc error & desperatio gubernatoris de obtinenda continente, dum discrimine noctis ac diei confuso, palam se uiarum ignarum fatetur. Quæ res præcipuam nauigantibus trepidationem, & pauorem uectoribus facit. Vlysses decimo tandem die in Thesprotiorum oram eijcitur. Tot dierum nauigatione id interualli constat. Aeneas, quoniam breuius iter est, quarto demum die, in Strophadum insulas appellit. Distant à Creta mille nongētis passibus. Iam uerò illud paulò grauius, quod Troiani conspecta procul terra & mōtibus, uela colligant, & incumbant remis.* Rates.] *naues: catachresis. Sunt autem propriè trabes inter se compactæ, quæ per aquam trahuntur.* Nec iam.]

——οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

Tum mihi.]

δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς——.

Inhorruit.] ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς. Nox humida.] νὺξ ὑγρὰ, *de imminentibus malis: &* νὺξ λευκὴ *ut de lætiori fortuna, lucem oboriri dicimus. Suidas,* νύκτα ὑγρὰν, χαλεπὴν *exponit. Nox porrò nihil aliud est, quàm umbra terræ: at non fortuita, aut etiam qualibet, sed quæ oboritur Sole sub terram demerso.* Ingeminant.] *pro ingeminantur: genus pro genere.* Abruptis.] *fulmina. Si nubem rumpit exardetq; & ignem habet, aut postea ignem concipit, fulmen est.* Ignes.] *Periphrasis fulminis. Suidas:* ἔξαψις, *inquit,* σφοδρὰ μετὰ πολλῆς βίας πίπτουσα ἐπὶ γῆς, νεφῶν παρατριβομένων ἢ ῥηγνυμένων. οἱ δὲ, συστροφὴ πυρώδης ἀέρος βιαίως καταφερομένη. ἐν ἀναφῇ δὲ ὁ κεραυνὸς, ἀλλ' ἐπιεικῶς.

Cæcis.] *Metalepsis.* Treis.] ἐννῆμαρ φερόμην. Quarto terra.] δεκάτῃ δέ με νυκτὶ μελαίνῃ.

ARGVMENTVM.

Strophadum insularū notationem: hoc est, etymologiam docet: & quo in mari iaceant, à quibus incolātur, nēpè ab Harpyijs, quarum ingenium, formam, rapacitatemq; uentrisq; fœditatem scribendo complectitur.

Seruatū ex undis, Strophadū me littora primum
Excipiunt. Strophades Graio stāt nomine dictæ
Insulæ Ionio in magno, quas dira Celæno,
Harpyiæq; colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensasq; metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sæuior ulla
Pestis, & ira deûm Stygijs sese extulit undis.
Virginei uolucrum uultus, fœdissima uentris

NASC. STROPHADES Graio.] τὸ ἔτυμον *Strophadū docet: cùm dicat ex Græca uoce Strophades dictas, παρὰ τῆς στροφῆς: hoc est, à conuersione Zethi, & Calais, qui Harpyas insectati fuerunt. Apollonius Argon. lib. 11. rem planè describit. Sed lege Seruij commentarios.*

Insulæ Ionio in magno.] *quæ sūt Strophades, quæ hodie*

Proluuies, uncæq; manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intrauimus, ecce
Læta boum passim campis armenta uidemus,
Caprigenumq; pecus, nullo custode per herbam.
Irruimus ferro, & diuos ipsumq; uocamus
In † partem, prædamq; Iouem: tunc littore curuo
Extruimusq; toros, dapibusq; epulamur opimis.

† al. prædã, partemq;

Striuali appellantur, & quo in mari iaceãt planum facit: insulæ duæ sunt in mari Ionio sitæ supra Zacynthum: quã hodie uulgò Zanthum appellamus: meridiem uersus. Quòd autẽ Ionio in magno *ait: scimus hoc mare uiolentum esse, uastum, & iactabundum: nam supra fauces Adriatici intra Siciliam, & Peloponesum, atq; Cretam, quam hodie* Candiam *uocant, expanditur: ideo Græci ipsum partim Siculum, partim Creticum appellant ab insulis.* Quas dira Celæno.] *à quibus incolantur ostendit, & ducem à grege segregat: quam à crudelitate deturpat.* Phineia postquam.] *quo tẽpore, & quamobrem Strophades ab Harpyis coli cœperint, inditium facit: causamq; struit de fabula Phinei Arcadiæ regis: quam describit Apollonius libro II. Argonaut. Sed lege Seruij commentaria.* Mensasq; metu liquêre priores.] *Phinei regis mensas intelligit: è cuius ore, & manibus Harpyiæ cibum eripiebant interdum totum, quandoque paulùm relinquebant, quod egregiè Apollonius expressit, cùm ait:*

» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]

Tristius haud illis monstrũ] *Harpyiarum naturam describit: quas à sæuitia, & à crudelitate deturpat per comparationem ex alijs, quæ apud inferos nata sunt, monstris deductã.* Virginei uolucrũ uultus] *effictio est: id est, formæ, totiusq; corporis descriptio, quam Græci* προσωπογραφίαν *uocant.* Fœdissima uentris.] *deturpat ab effusione sordium.* Huc ubi delati.] *Redit ad institutum, quod breui Harpyiarũ descriptione omiserat.* Ecce Læta boum passim campis.] *imitatio est ex lib. Odyss. μ. ubi solis gregem Homerus à socijs Vlyssis uiolatum scribit. sic enim ait:*

» [illegible]
» [illegible]
» [illegible]
[illegible]

Ecce, hoc in loco mali omnis uox est: nã paulò infrà Celæno furiarum maxima Troianis infelicitatem prænunciat. In partem, prædamq;] *in partem prædæ* [illegible] *ut:*

» *——molemq; & montes insuper altos*
» *Imposuit——,*

id est, molem montium, & ad morem antiquorum alludit: qui prædarum decimas Ioui præbere consueuerant.

Extruimusq; toros.] *nam stratis toris antiqui epulabantur. unde est:*

» *Conuenêre toris iussi discumbere pictis.* *item illud:*
» *Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.*

LAMB. Hort.

STROPHADVM.] *Duas insulas Strophadas collocant in mari Ionio, contra Cyparissum Peloponnesi promontorium, sed initiò Plotas dictas. Strophades,* ἀπὸ τοῦ στρέφειν, *à reuertendo: quòd huc usq; Boreadæ Harpyias persequuti, reuerterentur in Arcadiam, ut tradit Apollon. 2. Argonaut.*

» [illegible]

[illegible] A [illegible] *Interpres eiusdẽ poëtæ Plotas dictas autumat,* [illegible] *Vel, inquit, Poëta propriè ita eas uocat, quòd illic iuxta fabulam Harpyiæ à Boreadis oppressæ fuerunt. Additq;, & Calydnas dici, & sitas in freto Siculo: cùm reuera aliæ sint hæ, & collocatæ inter Sporades. Porrò Strophades,* [illegible] *Harum mentionem facit Antimachus in Lyde.* Strophades.] *Describit insulas, à situ, etymo, & incolis. Didymus* B *Odyss. 10.* πλωτὰς *dictas credit, quòd iaceant inter loca nauigabilia, quasi* [illegible] *Aristarchus* πλωτὴν φορητὴν *uocat, quòd circumferatur, ut modò ab dextra, modò ab læua appareat, cuiusmodi Pindarus de Delo refert. Didymi uerba sunt:* [illegible]

[illegible] »
[illegible] »
[illegible] »

[illegible] *Qua de causa quidam Grammaticorum* πλωτὴν *interpretantur,* [illegible] Strophades.] *Repetitio: ab Etymo nominis.*

Insulæ.] *Græcorum imitatione diphthongon in fine contraxit, sequente qualibet uocali, nullaq; ratione synalœphes habita.* Ionio.] *Ab Ionia, ea maris pars denominata est. Fuit Ion Xuthi & Creusæ Erechtheĩ filius, Achæi frater. Verùm his libentiùs accesserim, qui mari nomen factum arbitrantur ab Io Inachi, ibi submersa.* C *Initiò Saturni & Rheæ sinus fuit dictus: postea uerò Ionius, ut annotatum reliquit Lycophronis enarrator. Hesychius Hadriam & Ionium eundem esse scribit. Rursum sunt, qui Strophadas in Aegæo statuunt.* Quas dira.] *Ab insularum Strophadum habitatoribus. Tres ferũt fuisse Harpyias: Aello, Ocypeten, & Celæno, Terræ & Neptuni filias. A rapacitate his nomina sunt inuenta,* [illegible] *quasi* [illegible] *à celeritate uolatus:* [illegible] *à nigredine. Virgines finguntur, quòd omnis rapina sit sterilis. Teguntur plumis, quòd rapina occultetur. Volant, præda omni momento abducitur. Inuenio apud quosdam Larum in Harpyiarum numero censeri. Sunt, qui Harpyias furias esse uelint. Suidas rapaces dæmonas uocat.* ἁρπακτικοὺς δαίμονας. *Aeschylus inter Actæonis canes recenset:* κόραξ ἁρπάγα, χάρων, [illegible] *Harum genealogia extat apud Hesiodum in Theogonia:*

Θαύμας δ' ὠκεανοῖο βαθυρρείταο θύγατρα. »

ἠγάγετ'

A ἠγάγετ' ἠλέκτρην, ἣ δ' ὠκεῖαν τέκεν Ἶριν,
» ἠυκόμους θ' ἅρπυιας, Ἀελλώ τ' Ὠκυπέτην τε,
» αἵ ῥ' ἀνέμων πνοιῇσι καὶ οἰωνοῖς ἅμ' ἕπονται
» ὠκείαις πτερύγεσσιν——.

Harpya ἀπὸ τοῦ ἁρπάζω, rapio, ἡ τῶν ἀνέμων συστροφή. σύνθετον, ἁρπαγαί, τοῦ διὰ τάχους, καὶ ἁρπακτικοῦ εἶναι. Hyginus Harpyias Alopen, Acheloen, & Ocypeten uocat: easque scribit capitibus fuisse galinaceis, pennatas & alatas brachijs humanis, & item pedibus, sed unguibus monstrosis: pectore candido, ac feminibus humanis. Poëtæ has Iouis canes esse fabulantur. Homerus duobus illis apud Hesiodum addit Thyellam. Interpres Homeri Iliad. π. existimat uenti speciem esse Harpyias, à rapiendo, siue dæmones rapaces. Nonnulli podargen, quam tertiam aliqui Harpyiarum fingunt, equi gregarij nomen esse putant, cui pedes albi sint. Scholiastes Lycophronis: ἅρπυιαι, inquit, μυθικαὶ δαίμονές τινες. τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, Ἀελλὼ, καὶ Ὠκυπέτη, καὶ Κελαινὼ, Ἴριδος ἀδελφαὶ, θυγατέρες Θαύμαντος καὶ Ἠλέκτρας τῆς Ὠκεανοῦ θυγατρός.
B *ἅρπυιαι δὲ λέγονται καὶ ὄρνεά τινα ἁρπακτικὰ, ὅθεν ἐμυθεύσαντο καὶ τὰς τοῦ Φινέως θυγατέρας, Ἐρασείαν καὶ Ἁρπυρείαν: ὄρνεα εἶναι ἀφαρπάζοντα τὴν τροφὴν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ γέροντος. ἅρπυιαι δὲ ἀλληγορικῶς, οἱ ἄνεμοι, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τὸ ἐν τῷ ἀέρι πέτεσθαι. Id est, Harpyiæ fabulosè dæmones sunt: nomina earum, Aello, Ocypete, & Celæno, Iridis sorores, filiæ Thaumantis & Electræ, filiæ Oceani. Appellantur & aues quædam rapaces Harpyiæ. Quare fabulantur, Phinei filias, Eraseam & Harpyream, aues fuisse, quæ cibum ex ore senis abstulerint. Harpyiæ, allegoricè uenti, ut hoc loco: quòd in aëre uolitent.* Phineia postquam] *Phineus in Arcadia imperabat, qui Harpalices uxoris suasu, liberos suos exoculauit. Sequuta est statim atrox scelus uindicta diuina: nam ipse non multò pòst oculis orbatus fuit. Additæ Harpyiæ, dirum rapaxque genus auium, quæ dapes eius omnia defœdarent. Iason cùm in expeditione Colchica per eam terram iter faceret, humaniter à rege exceptus fuit. Hic quo seni pro hospitali munere, beneficij memor parem gratiam remetiretur, Zetum & Calaim Boreæ filios, tum alatos, ut ferunt, & iaculandi peritos, ad rapaces beluas regno hospitis pellendas immisit.*
C *Et iam has in Plotas usque insulas persequuti fuerant, cùm ab Iride admonerentur, ne ulterius Iouis canes persequi instarent. Itaque oraculo ueluti territi, monstris in insulis relictis, in Arcadiam reuerterunt. A reditu inde Boreadum mutato nomine, Strophades sunt appellatæ, cùm hactenus Plotæ dictæ fuissent. Apollonius canit, Boreadas ab Iride ulterius grassari prohibitos. Hesiodus, à Mercurio. Variant hic authores. Hesiodus, Antimachus & Apollonius negant eas à Boreadis cæsas: & rursum extant, qui uicissim affirment. Apollonius & nonnulli alij, qui non inter postremæ notæ scriptores recenseri uolunt, Phineum ferunt ab Apolline uaticinandi arte donatum, atque à Ioue ob id excæcatum, quòd deorum consilia inter mortales euulgasset. Et posterioribus temporibus ab eo Argonautas contendisse, ut Colchos petentibus uiam monstraret. Idque adeò se facturum promisisse, si eorum auxilio præsentaneo ac tristi orbitatis peste liberaretur. Extat in Thracia Phinopolis. Verba Apollonij sunt:*

» ἐνθάδ' ἐπάκτιον οἶκον Ἀγηνορίδης ἔχε Φινεύς,
» ὃς περὶ δὴ πάντων ὀλοώτατα πήματ' ἀνέτλη
εἵνεκα μαντοσύνης, τήν οἱ πάρος ἐγγυάλιξεν «
Λητοΐδης, οὐδ' ὅσσον ὀπίζετο καὶ Διὸς αὐτοῦ «
χρείων ἀτρεκέως ἱερὸν νόον ἀνθρώποισι. «
τῷ καί οἱ γῆρας μὲν ἐπὶ δηναιὸν ἴαλλεν. «
ἐκ δ' ἕλετ' ὀφθαλμῶν γλυκερὸν φάος——. «

Verùm omissis ijs quæ Apollonius & Orpheus de his fabulantur, uero propiora sunt, quæ Diodorus scripta reliquit. Phineo duo fuerunt filij ex Cleopana (quam alij Cleopatram dicunt) Orithyiæ & Boreæ filia. Hac repudiata, Idæam Dardani Scytharum regis filiam uxorem duxit. Adolescentes matris impulsu, nouercæ stuprum offerunt. Et ob id flagitium arrepti à patre, capitis damnantur. Iam tum, cùm ad triste supplicium traherentur, starentque in littore, casu illuc Argonautæ appulerunt. Illi, cum miserabili sui spectaculo & supplicij atrocitate hospitum in se oculos uertissent, implorato eorum auxilio, memoratoque senis aduersus se odio & contumelia in matrem Cleopanam, orant, ut ueluti ex improuiso dij præsentes suo appulsu adfuissent, nunc se supplicio indigno liberent. Vetat Phineus occurrens, Argonautas quicquam moliri: nam patrem nunquam se de liberis sumpturum fuisse pœnam, nisi scelus eorum paternam charitatem superasset. Territi Argonautæ regis præsentia, & religione littoris hospitalis non temerè uiolandi, nihil ausi fuerunt tentare. Zethes & Calais audito sororis nomine, & miserabili eius apud Phineum fortuna, & filiorum, quæ multo esset miserabilior, iuris gentium & propriæ salutis immemores in littus exiliunt, & adolescentibus uincula abrumpunt. Oritur ibi atrox pugna. Ad postremum multis barbarorum, & inter eos rege cæso, reliqui fugam faciunt: & capitur in ipso tumultu regia. Herculis beneficio Idæa ad patrem incolumis remittitur. Ferunt Idæam à patre postea occisam: quo apparet, eo inuito, in Cleopanæ contemptum, Phineo nupsisse. Nonnulli memorant, filios à Phineo excæcatos, ipsumque uicissim à Borea oculis orbatum. Itaque adolescentes periculo liberati, regno matri permisso, cum Argonautis Colchos nauigarunt. De Boreadis, ab Iride longiùs persequi Harpyias prohibitis, sic canit Apollonius:

καί νύ κε δὴ σφ' ἀέκητι θεῶν διεδηλήσαντο, «
εἰ μὴ ἄρ' ὠκέα Ἶρις ἴδεν, κατὰ δ' αἰθέρος ἆλτο «
οὐρανόθεν, καὶ τοῖα παραιφαμένη κατέρυκεν, «
οὐ θέμις, ὦ υἱεῖς Βορέω, ξιφέεσσιν ἐλάσσαι «
ἁρπυίας μεγάλοιο Διὸς κύνας, ὅρκια δ' αὐτὴ «
δώσω ἐγὼν, ὡς οὔ σφιν ἐνιχρίμψουσιν ἔτ' αὖτις. «
ὣς φαμένη, λοιβὴν Στυγὸς ὤμοσεν, ἥ τε θεοῖσιν «
ῥιγίστη πάντεσσιν ὀπιδνοτάτη τε τέτυκται «
μὴ μὲν Ἀγηνορίδαο δόμοις ἔτι τάσδε πελάσσαι «
εἰσαῦτις Φινῆος, ἐπεὶ καὶ μόρσιμον ἦεν. «
οἱ δ' ὅρκῳ εἴξαντες ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα «
σεύεσθαι, Στροφάδας δὲ μετακλείουσ' ἄνθρωποι «
νήσους τοῖό γ' ἕκητι, πάρος Πλωτὰς καλέοντες. «

Colunt.] *Apollon. eodem loco canit, inde fugatas, in Cretam se abripuisse, atque ibi se in specum abdidisse:*

——αἱ μὲν ἔδυσαν «
κευθμῶνα Κρήτης Μινωίδος——. «

Irim uerò in cœlum ablatam:

——ἡ δ' ἀνόρουσεν «
Οὔλυμπόνδε θοῇσι μεταχρονίη πτερύγεσσιν. «

Astruit hoc ipsum Neoptolemus, qui Naupactica conscripsit. Et Pherecydes lib. 6. author est, eas in Cretæ speluncam, quæ sub colle est Arginoente, fuga delatas. Maro

author est, à reditu Boreadum, in Strophadibus Harpyias relictas, & insulas deinceps coluisse. Metu.] ne iuuenum sagittis conficerentur. Priores.] Phinei è cuius ædibus aduentu Argonautarum ab Aquilonis liberis pulsæ fuerant. De Boreæ filijs author Variæ historiæ ita canit, Chiliade prima:

Βορέας Θρᾷξ ἐξ Ἀθηνῶν Ὠρείθυιαν ἁρπάξας,
Ζήτην γεννᾷ καὶ Κάλαϊν ὁσάγαν ἁβροκόμας,
καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτὸν εἰς τείχεσιν νικῶντας,
ὅσπερ καὶ πέτεσθαι θεῖξιν ἔφασκον μυθογράφοι
ἐπτερωμένους ταῖς θριξὶν αὐτῶν, καὶ κεχρυσωμένας.
τούτους φασὶ συμπλεύσαντας τοῖς ἄλλοις Ἀργοναύταις.
ἐκ τοῦ Φινέως γέροντος διῶξαι τὰς Ἁρπυίας,
ὄρνεις ἐκ στόματος αὐτοῦ τὰς βρώσεις ἁρπαζούσας.
καὶ σὺν αὐταῖς δὲ γράφουσι καὶ τούτους ἀπολέσθαι.
τὸ δὲ ἀληθὲς ἀλληγορῶν, οὕτως αὐτός μοι νόει.
ὁ γέρων οὗτος Φινεὺς τυφλὸς ἦν ὑπὸ γήρως.
ἐρώσσας, ἁρπύας, ἔχων δὲ θυγατέρας,
ζώσας τὸν πορνικώτατον καὶ τὸν βλακώδη βίον.
τὸν πάντα βίον ὑπ' αὐτῶν τελείως ἐξαντλῆσθαι,
πρὸς σπάνιν ἐσχάτην, λιμῷ τε παλαμναίῳ.
ὁ Ζήτης δὲ καὶ Κάλαϊς ταύτας ἀφηρπακότες,
ἄφαντοί που γεγόνασιν ἐκ τῶν μερῶν ἐκείνων,
ὅθεν ὡς μῦθος πέπλακε τὰ περὶ τούτων πάντα.
ὁ δ' Ἀπολλώνιός φησι ταύτην τὴν ἱστορίαν.

Tristius.] *Prosopographia Harpyiarum. Deducta autem hæc est à collatione hyperbolica, & diductione totius in partes. Totæ monstra fuerunt, uultu, uentre, ore, manibus.* Pestis.] *Auxesis, cum amplificatione loci, unde profectas in hãc lucẽ credi par est.* Stygijs.] *inferorum. His Poëta in sexto, inter reliquas mortalium pestes, sedem quoq; attribuit in ipso orci uestibulo. Styx amnis inferorum est, per quem unum dijs poëticis iurare concessum creditur.* στὺξ κρήνη ἐν ᾅδῃ, ὅρκος θεῶν, ἀπὸ τῆς στυγνότητος, *à mœstitia & luctu.* ἀπὸ τοῦ στυγῶ, μισῶ. *&* στυγερὸν, στυγνόν, *triste, luctuosum.* στυγνάζω, *tristor, fero tristitiam.* στυγερώπης, *aspectu tristi, exosum. Idem* στυγερὸς, μισητὸς καὶ φοβερός. στυγητὸς, χαλεπὸς, καὶ φοβερός. *Fabulantur Stygem cùm Dij coniurati Iouem de cœlo præcipitare uellent, ei opem attulisse. Quare beneficium illum reposuisse, ut ius fasq; dijs esset, per eam uolentibus iurare. Homerus:*

ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Stygijs.] *Allusit Maro ad Stygem Arcadiæ, in qua Phineus imperabat, fluuium. Huic eam uim inesse prodigium inuenio, ut sua frigiditate omnia uasa diffringat, præter cornea.* ἔστι δὲ καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἑτέρα, διακόπτουσα τῇ ψυχρότητι πάντα τὰ ἀγγεῖα, πλὴν τῶν κερατίνων. *Porrò ut ad Stygem infernalem redeamus, Lycophronis enarrator copiosiùs de ea annotauit his uerbis:* ὅρκον γὰρ τῶν θεῶν μυθικῶς ὁ Ζεὺς ἐποίησε τὴν Στύγα καὶ λοιβὰς, ἤτοι θυσίας ἀφωσιώσατο ἡ Στὺξ ποταμοῖς ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτῆς, ὅτι ἔμελλε πρόσθεν πρὸς πόλεμον γιγάντων καὶ τιτάνων. ὁ δ' Ἡσίοδος ἐν τῇ Θεογονίᾳ, διὰ τοῦτό φησι τὸν Δία ὅρκον θεῶν ποιῆσαι τὴν Στύγα, ὅτι πρώτη τῶν λοιπῶν θεῶν σὺν τοῖς ἰδίοις παισὶν εἰς τὴν κατὰ τιτάνων μάχην ἦλθε συμμαχὸς τῷ Διί. *Hanc Harpyiarum descriptionem artificiosè præmisit, propter rerum euenta statim insequuta.* A

Huc.] *Quemadmodum Vlysses Homericus è Scylla & Charybdi ægre, & quidem non sine deo. Odyss. xij, elapsus, in Solis insulam saluus euasit, ubi socij ferro in sacrum armentum grassantur: ita Aeneas in Strophades è Creta ui tẽpestatis appulsus, in Harpyiarum & Iouis pecus, sed adactus fame, ferro irruit. Ithacenses, dum Vlysses se lauat, armentum fundunt: Troiani uerò, auspicijs ipsius ducis operi accinguntur. Illi antè à Circe & Tiresia fuerunt admoniti, ne quid sacrum pecus uiolarent: hi uerò à nullo antea prohibiti, ignorantia excusantur. Illi ad mugitum pecus sectantur: isti primo statim appulsu in oblatas boues irruunt:*

αὐτὰρ ἐπεὶ πέτρας φύγομεν, δεινήν τε Χάρυβδιν,
Σκύλλην τ' αὐτίκ' ἔπειτα θεοῦ ἐς ἀμύμονα νῆσον B
ἱκόμεθ'· ἔνθα δ' ἔσαν καλαὶ βόες εὐρυμέτωποι,
πολλὰ δ' ἴφια μῆλα Ὑπερίονος Ἠελίοιο.
δὴ τότ' ἐγὼν ἔτι πόντῳ ἐὼν ἐν νηῒ μελαίνῃ,
ἀλλ' ὅτε δὴ διὰ νήσου ἰὼν ἤλυξα ἑταίρους
χεῖρας νιψάμενος, ὅθ' ἐπὶ σκέπας ἦν ἀνέμοιο,
ἠρώμην πάντεσσι θεοῖς οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν.
μυκηθμοῦ τ' ἤκουσα βοῶν αὐλιζομενάων,
οἰῶν τε βληχὴν, καί μοι ἔπος ἔμπεσε θυμῷ
μάντιος ἀλαοῦ Θηβαίου Τειρεσίαο,
Κίρκης τ' Αἰαίης, ἥ μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν.

Et paulò pòst:

οἱ δ' ἄρα γλυκὺν ὕπνον ἐπὶ βλεφάροισιν ἔχευαν.
Εὐρύλοχος δ' ἑτάροισι κακῆς ἐξήρχετο βουλῆς.

Læta.] *Hypallage, nos læti: uel pinguia, qua ratione segetes lætas uocat.* Caprigenum.] *Pecu. Quamuis caprigeno pecori grandior gressio est. Acci. Caprigenum trita ungulis.* Diuosipsumq;.] *Religiosè Ioui ac diuis partem prædæ uouet, ne impius sciens uolensq; sacrum pecus uiolasse uideatur: ratus fortuitum esse, & nulli sacrum. Contrà apud Homerum Eurylochus mali consilij author, socios extimulat in armentum Soli dedicatum, à principe paulò antè prohibitus. Vouet & ipse uictimam diuis de præda, sed pro nefario scelere pœnas paulò pòst dedit:* C

ῥέξομεν ἀθανάτοισι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν.

Addit hic Seruius, Romæ templum Iouis prædatoris fuisse, cui pars prædæ debebatur. Toros.] *lectulos ex herbis intortis, in quibus cibum unà caperent. Est & torus caro pulposa, in qua corporis robur situm existimatur.*

ARGVMENTVM.

Mactatis bobus, cùm Troiani epulari cœpissent, subito Harpyiarum aduentu infestati, quæ dapes illis omnes contactu immundo fœdauerant, in speluncam sese recipiunt: ibiq; instructis iterum mensis, cùm rursus Harpyiæ magno cùm vocis, tum etiam alarum strepitu aduolassent, dapesq; illis polluissent, socij iussu Aeneæ arma parant: datoq; à Miseno è specula signo, prælia cum Harpyis miscent. Sed cùm nulla vi percuti possent, relicto ingenti fœtore inuulnerata euolarunt.

NASC.
† al. subitæ
† al. plangoribus

At subitò horrifico.] *uulgati codices subitæ legunt: subitò autẽ recipi posset, nisi gra-*

At † subitò horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt † clangoribus alas,

Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo, cum uox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cauata,
Arboribus clausi circum, atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque † imponimus ignem.
Rursum ex diuerso cœli cæcisque latebris
Turba sonans, prædam pedibus circũuolat uncis:
Polluit ore dapes: socijs tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curua dedêre
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Aere cauo: inuadunt socij, & noua prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare uolucres.
Sed neque uim plumis ullam, neque uulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sydera lapsæ
Semesam prædam, & uestigia fœda relinquunt.
Vna in præcelsa consedit rupe, Celæno,
Infœlix uates, rupitque hanc pectore uocem:

† al. reponimus

A *si grauiter aures offenderet: quarum iudicium, ut inquit Cicero, superbissimum est. uersus est Apollonij: præter quòd ille de nubibus: id est, ἐξ νεφέων: hic uerò de montibus lapsas dicit: qua in re copiosior quoque fuit Apollonius: qui lapsus Harpyiarum eleganti comparatione ex subita tempestate, improuisoque fulgure deducta ornauit. Virgilius autem, quia de montibus uenisse dixit, comparationem fulminis, aut tempestatis, quæ ex* B *aëre, seu ex nubib. ueniat, non apponendam existimauit. Sic enim ait Apollonius:*

αἱ δ' ἄφαρ αὖτ' ἄμυδις ἀδάκνεες, ἢ στεροπαὶ ὣς
ἀπρόφατοι νεφέων ἐξάλμεναι ἐσσεύοντο,
κλαγγῇ μαιμώωσαι ἐδητύος.

Et magnis quatiunt clangoribus alas.] *&* *alarum strepitu, & clangore uocis horridæ erant.*

Diripiuntque dapes.] *rostro scilicet quod Apollonius expressit, cùm ait:*

—— ἀεὶ γαμφηλῇσι
συνεχέως ἥρπαζον. *id est, rostris nulla intermissione rapiebant, subaudiendum est cibum: uel, ut sentit Poëta noster,* pedibus. *nam paulò infrà ait:*

Turba sonans prædam pedibus circumuolat uncis.

In secessu longo.] *in longo tractu, ut in primo Aeneid.*

Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum.

Arisque reponimus ignem.] *ad morem ueterum priscorum alludit: qui quoties epulabantur, Laribus libabant.* Ex diuerso cœli.] *ex secreto montium loco. ita Seruius quod ideo uerisimile uidetur, quia subdit:*

—— cæcisque latebris. *nam quicquid tegit, cælum* C *dicitur. Troiani igitur cùm in speluncam sese recepissent, à monte tegebantur, ideo cælum uocat. uel ex diuerso cæli, ex opposita parte cæli.* Circunuolat. *rectè* circunuolat: *quia addit,* pedibus uncis. *hoc ergo dicit, intra uolam pedis amplectitur.* Et dira bellum cum gente gerẽdum.] *figura est συνεζευγμένον, inter huius generis figuras non uulgaris: cuius meminit Quint. libro 9. illud planè, inquit, figura est, quæ diuersa sermonis forma coniungitur. quamuis enim pars bellum posterior participio insistat, utrique tamen conuenit illud, edico, nam utrique detractionis gratia est facta coniunctio.*

——tectosque per herbam
Disponunt enses.] *figurata locutio est, pro disponendo tegunt. ut,*

——submersasque obrue puppes: id est, submergendo obrue. Dat signum specula.] *prælij ineundi rationẽ explicat: nõ enim priùs cõfligitur, quàm datũ fuerit signũ.*

Noua prælia.] *uel quia pugnare cum Harpyis rarum, ac inusitatum est, aut quia uulnerari non poterant, aut noua magna.* Obscœnas pelagi.] *obscœnas ait Seruius eas appellari aues, quæ canendo aduersa significant. ita quoque Festus docet, obscena antiquis dici, quæ mali omi nis sunt. Virg. infrà:*

Siue deæ, seu sint diræ, obscœnæque uolucres.

Sed fortasse Poëta noster ad Harpyiarum fœditatem allusit: pelagi uerò uolucres dicit, quia Ponti, & terræ filiæ esse creduntur. Sed lege Seruij commentaria: qui multa refert non aspernãda. Et uestigia fœda relinquunt.] *Apollonij hemistichium est:*

—— καὶ δ' ἐπὶ μυδαλέην ὀδμὴν χέον. *id est, atque præterea fœtidum odorem effuderunt.*

Infelix uates.] *nũcia infelicitatis Troianorum. hoc de Homero tractũ est libro Odyss 9. ubi Vlysses concurrentibus Ciconibus ad pugnandum aduersus socios nauesque eius parcam Iouis affuisse, multaque eos mala passuros prædixisse memorat. uersus Homeri ita habent:*

——τότε δή ῥα κακὴ Διὸς αἶσα παρέστη
ἡμῖν αἰνομόροισιν, ἵν' ἄλγεα πολλὰ πάθοιμεν.

At subitò.] *Ex Apollonij secundo Argonaut. eruditissimè transtulit hunc locum. Verba eius sunt:* LAMB. Hort.

ἀλλὰ διὰ νεφέων ἄφνω πέλας ἀίσσουσαι
ἅρπυιαι, στόματος χειρῶν τ' ἀπὸ γαμφηλῇσι
συνεχέως ἥρπαζον, ἐλείπετο δ' ἄλλοτε φορβῆς
οὐδ' ὅσον, ἄλλοτε τυτθὸν ἵνα ζώων ἀκάχοιτο.
καὶ δ' ἐπὶ μυδαλέην ὀδμὴν χέον, οὐδέ τις ἔτλη
μὴ καὶ λευκανίηνδε φορεύμενος, ἀλλ' ἀπὸ τηλοῦ
ἑστηώς, τοῖόν οἱ ἀπέπνεε λείψανα δαιτός.

Refert, qua uoracitate auium monstra è manibus ex ore cibum præripuerint, ut nihil reliquum facerent. Iam ex fœdo uomitu quàm grauis odor coortus fuerit, ut ne is quidem, qui longo abesset interuallo, tetrum anhelitum ferre sustineret. Et mox iuramento Argonautæ obnoxij facti, ad ferendas, contra Harpyiarum pestes, suppetias:

αἶψα δ' οἱ πρεσβύτεροι πονέοντο δαῖτα γέροντι
λοίσθιον ἁρπυίῃσιν ἑλώριον, ἐγγύθι δ' ἄμφω
στῆσαν, ἵνα ξιφέεσσιν ἐπαΐξαντας ἐλάσειαν,
καὶ δὴ τὰ πρώτισθ' ὁ γέρων ἔψαυεν ἐδωδῆς,
αἱ δ' ἄφαρ αὖτ' ἄμυδις ἀδάκνεες, ἢ στεροπαὶ ὣς
ἀπρόφατοι, νεφέων ἐξάλμεναι ἐσσεύοντο,
κλαγγῇ μαιμώωσαι ἐδητύος. οἱ δ' ἐσιδόντες
ἥρωες μεσσηγὺς ἀνίαχον. αἱ δ' ἅμ' ἀυτῇ
πάντα καταβρώξασαι ὑπὲρ πόντοιο φέροντο.

Magnis.] *Quas Apollonius è nubibus lapsas, eas Maro è montibus adfuisse canit: sed uterque cum clangore in dapes inuiolasse· ἀδάκνεες, ἀπρόφατοι ἐσσεύοντο κλαγγῇ μαιμώωσαι ἐδητύος. Huic generi auium rapacium peculiare fuit, antequam prædam inuaderent, clangorem edere.*

edere. Partem.] *Endyadis.* Diripiunt.] *αἱ δὲ αὐτῷ πάντα καταβρύξασαι. id est, quæ cum ipso simul clangore omnia deuorabant. Clangor propriè tubarum sonus est, per similitudinem ad grues & id genus aues transfertur. Græcus ut subitam nimis & improuisam rem coarguat, duplici collatione narrationem historiæ illustrat:*

» ἀλλ' ἄφαρ ἀδοκήτως ἢ στεροπαὶ ὣς
» ἀπρόφατοι νεφέων ἐξάλμεναι ——.

id est,

» *Horridus ex altis rapida ceu turbo procella*
» *Nubibus, aut subitò fulgur Iouis exilit ——.*

Vox.] *auditur: ἰσμὴ τετερ durusq́; odor relictꝰ fuit. Reddidit scitè Græcum illud:*

» ὀδμὴ δὲ δυσάσχετος αὖθι λέλειπτο.

Verùm apud Apollonium, mox procul inde trãs mare abripiuntur, cùm hic ex diuersis cœli plagis rursum se colligant. Rursum.] *Non sat habet Poëta in uniuersum semel Harpyiarum ingluuiẽ proposuisse, nisi amplius signis eam amplificet. Ostendit enim nihil tam tutum, nihil tam abditum esse potuisse, quod earum rapinæ non esset expositum.* Secessu.] *Loci secretioris descriptio, à situ & munimento naturali. Hæc autem exaggerat immanem ingluuiem monstrosarum auium.* Horrentibus.] *densis, opacis, ueneratione plenis. Arboribus suus horror inest.* Aris.] *Quoniam autem Iouem in partem prædæ uocarant: stabant aræ, cæsis hostijs stratæ. Quamuis in uniuersum aræ dicuntur, in quibus dijs, quacunque ratione sacrificatur. His ignem imponi mos erat. Neptuno sacrificantibus & ipsum mare ara erat, in quod exta porriciebantur, infundebaturq́; uinum, hoc est, libamen.*

Diuerso.] *ex diuerso tractu] plago, regione, cardine.* Cæcis.] *occultis locis: metalepsis.* Sonans.] *clangens γηρύων δεινόν.* Socijs] *Ad extremam ceu sacram ancoram confugit, arma uidelicet, quibus præsenti malo medeatur.* Tectosq́.] *Ea quibusdam ammantium sagacitas indita est, ut non solùm ad armorum fulgorem, & odorem pulueris tormentarij, sed retium & fumum etiam conspectum arceantur: id quod nimirum usu sæpe fieri uidemus. Prudenter ergo gramine inter herbas tecta memorat se tela habuisse, ut inopinato eas ita adoriatur.* Misenus.] *Huius luculenta Miseni descriptio extat in sexto:*

» *Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum*
» *Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.*
» *Postquam illum uictor uita spoliauit Achilles,*
» *Dardanio Aeneæ sese fortissimus heros*
» *Addiderat socium, non inferiora sequutus.*
» *Sed tum fortè caua dum personat æquora concha,*
» *Demens: & cantu uocat in certamina diuos,*
» *Aemulus, exceptum triton (si credere dignum est)*
» *Inter saxa uirum spumosa immerserat unda.*

Mons qui Miseni cineribus mixtus fuit, multis seculis Miseni nomen seruauit: author est post Maronem, Mela libro 2. capite 4. ut Palinurus Troianus, loco nomen in eo Italiæ tractu fecit. Meminit Plinius quoque Miseni portus, & Palinuri promontorij, libro 3. capite 5. Strabo item scribit, statim post Cumas Misenum promontorium occurrere, postea Baias, & aquas calidas, cùm ad delicias, tum ad curandos morbos utiles. Aere cauo.] *tuba, aut lituo potius. nam idem Poëta cum lituo aciem ad prælium excitare solere, quoties Hector campum descenderet, author est.* A

Noua.] *Argonautæ apud Apollonium, cum clamore exorti Harpyias in fugam agunt:*

——οἱ δ' ἰαχόντες «
ἥρωες μυθηρὸν ἀνίαχον——. «

Verùm Maronis commentum poëticæ magnificentiæ & maiestati conuenientius. Quid enim ὑπερβολικώτερον dici potest, quàm quòd armati Troiani bellis exercitatissimi, bellum cum auibus plumatis gesserint? quæ ferro cæsæ nec uulnera acceperint, nec labefactatæ fuerint?

Obscœnas.] *aduersa portẽdentes exponũt: ego simpliciter accipiendum puto.* Sub sydera.] *Quod Apollonius dixit:*

—— διὰ πόντοιο φέρονται «
πολλὰ παρὲξ —— «

Semesum.] *πάντα βρύξασαι. Et paulò pòst:*

ὀδμὴ δὲ δυσάσχετος αὖθι λέλειπτο. «

Zetes & Calais has furias in Strophadas usque persequuntur. At Troiani id solum agunt, ut eas à dapibus quacunque ratione arceant. Iam uerò & hoc ab illo noster uariat, quòd his monstris uerba humana tribuat: cùm Græcus suas auolantes cum clangore introducat, ipsosq́; adeò Boreadas insequuturos longius, nisi ab Iride cœlo lapsa reuocati essent, interposito iureiurando, nunquam futurum ut ad Phineum reuerterentur. Verba Poëtæ sunt ex eodem libro: B

καὶ νύ κε δή σφ' ἀέκητι θεῶν διεδηλήσαντο, «
πολλὸν ἑκὰς νήσοισιν ἐπὶ πλωτῇσι κιχόντες, «
εἰ μὴ ἄρ' ὠκέα Ἶρις ἴδεν, κατὰ δ' αἰθέρος ἆλτο «
οὐρανόθεν, καὶ τοῖα παραιφαμένη κατέρυκεν· «
οὐ θέμις, ὦ υἷες Βορέω, ξιφέεσσιν ἐλάσσαι «
ἁρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας· ὅρκια δ' αὐτή «
δώσω ἐγών, ὡς οὔ οἱ ἔτι χρίμψουσιν ἰοῦσαι. «
ὣς φαμένη, λοιβὴν Στυγὸς ὤμοσεν, ἥ τε θεοῖσιν «
ῥιγίστη πάντεσσιν, ὀπιδνοτάτη τε τέτυκται, «
μὴ μὲν Ἀγηνορίδαο δόμοις ἔτι τάσδε πελάσσαι «
εἰσαῦτις Φινῆος, ἐπεὶ καὶ μόρσιμον ἦεν. «
οἱ δ' ὅρκῳ εἴξαντες ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα «
σώεσθαι ——. «

Irim fingit prohibentem adolescentibus, ne longius eas persequantur: siue quòd sit deorum nuncia, siue quòd sit Harpyiarum soror. Præterea ipsos heroas lepidè comparat canibus uenaticis, qui prædæ auidi, in saltu aut capreas, aut hinnulos, aut ceruos insectantur. Et iam uestigijs prædæ inhærentes, interdum summis dentibus frustra mixtis morsicus apprehendere eam uidentur. Ad eum modum, inquit, eos sæpe Harpyias cadere uoluisse quidem, sed ictus subinde aberrauisse in auras. Contra hic, pulsantur quidem ferro, sed sine ui & uulneribus. Græci Poëtæ uerba, quia grauia sunt, & nimis quàm uenusta, libet adscribere: C

ὡς δ' ὅτ' ἐνὶ κνημοῖσι κύνες δεδαημένοι ἄγρης «
ἢ αἶγας κεραὰς ἠὲ πρόκας ἰχνεύοντες «
θείωσιν, τυτθὸν δὲ τιταινόμενοι μετόπισθεν «
ἄκρῃς ἐν γενύεσσι, μάτην ἀράβησαν ὀδόντας· «
ὣς Ζήτης Κάλαΐς τε μάλα σχεδὸν ἀΐσσοντες, «
τάων ἀκροτάτῃσιν ἐπέχραον ἤλιθα χερσί. «

Rupit.] *Periphrasis, loquutus est.*

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Celenus Harpyiæ oratio est in Troianos concitatissima: quorum temeritatem, vim, iniustitiamq; accusat, quòd occisis ipsarum bobus, bellum quoque eis inferre audeant. ob idq; multas illos calamitates passuros esse prædicit.

Bellum etiam pro cæde boum, stratisq; iuuencis,
Laomedontiadæ bellúmne inferre paratis?
Et patrio Harpyias insonteis pellere regno?
Accipite ergo animis, atq; hæc mea figite dicta,
Quæ Phœbo pater omnipotẽs, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, uobis furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, uentisq; uocatis:
Ibitis Italiam, portusq; intrare licebit:
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm uos dira fames, nostræq; iniuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in † syluas pennis ablata refugit.

† al. syluam

NASC. BELLVM etiã.] *cum impetu, & interrogatione hæc pronũcianda sunt, ut in medio iracũdiæ æstu fluctuare uideatur: nam interrogatio, ut alibi dictũ est, iratis aptissima est. tale est illud ex primo Aeneid.*

Tantáne uos generis tenuit fiducia uestri?
Iam cœlum, terramq; meo sine numine uenti
Miscere, & tantas audetis tollere moles?

B

Laomedontiadæ.] *Populum ex rege deturpat. unde colligitur argumẽtum à natura, etsi ex ipso nomine fieri uidetur, quòd ait Laomedontiadæ: nam inter nomen, & naturã hoc interest, quod in nomine ex sono ipso nominis colligimus argumentum: ut ex Verre, quòd prouinciam euerterat: in natura uerò non ex nominis sono, sed eius actu, uel moribus, cuius nomen est, colligimus argumentum: etenim cùm dicimus Laomedontiade in sono nominis nihil est, in actu uerò Laomedontis perfidiæ positum est argumentũ.* Bellúmne inferre paratis?] *iteratio magnam obiurgationis uim habet, taciteq; minas etiam secũ trahit.* Et patrio Harpyias insonteis.] *arguit è turpi, & ab iniusto: quòd insontibus uim inferãt: id quod maximæ crudelitatis indicium est: unde illud est Salustianum de Catilina: insontes sicuti sontes puniebat, factumq; exaggerat per congeriem, nisi mauis per αὔξησιν. hoc modo: boues sternere iniustum est, inferre bellum insontibus, iniquius est: dominos uerò de regni possessione ui pellere, iniquissimum est.* Pellere regno?] *efficacius, & magniloquentius, quàm si terra dixisset.* Accipite ergo animis.] *attentionem Troianorum sibi comparat, tum ex sua dignitate, quòd furiarum se maximam esse dicit, tũ*

C

maximè ex Apollinis auctoritate, ex quo omnia, quæ dictura est, se accepisse docet: unde colligi potest, eam magna quædam esse dicturam. ita quoq; Somnium facit apud Hom. Iliad. 2 cùm ad Agamemnonem mittitur:

Νῦν δ' ἐμέθεν ξύνες ὦκα.
Διὸς δέ τοι ἄγγελός εἰμι. id est,
——sed tu mea nunc celer accipe dicta.
Ab Ioue demissus uenio tibi nuncius.

Et in Odyss. μ. quem locum planè imitatus fuisse uidetur.

ταῦτα δ' ἐγὼν ἤκουσα Καλυψοῦς ἠϋκόμοιο,
ἡ δ' ἔφη Ἑρμείαο διακτόρου αὐτὴ ἀκοῦσαι.

Tale etiam illud est:

Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit: & tua nos en ultrò ad limina mittit.

Mihi Phœbus Apollo.] *gradatio est, quæ Græcis κλίμαξ dicitur, ut in 2 Bucol.*

Torua leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam.

Et in primo epist. apud Horat.

Ludus enim genuit trepidum certamen, & iram:

Ira truces, inimicitias, & funebre bellũ. Italiã cursu petitis.] *Vaticiniũ aggreditur. A' ueris, inquit Lãdinus, inchoat, ut falsa reddat uerisimilia. quasi uelit innuere, uerũ esse, quod Troiani ad Italiã nauigauerint, ibiq; urbẽ cõdiderint: falsum uerò esse, quod mensas consumpserint. ego tamen, quæcunq; Harpyia prædixit, illis contigisse reperio: nam prius, quàm urbem in Italia ullam condidissent, auctore Strab. libro 13. mensas comederunt. unde illud est ex 7. Aeneid.*

Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.

Hac de re pluribus meminit Dionys. Halic lib. 1. antiq. dicendum igitur, quod à prosperis, felicibusq; inchoat, ut in aduersis, tristibusq; prædicendis fidem sibi comparet.

Sed non antè datam.] *tristia denunciat: quod denuntiationis genus διασκευὴ Rufiniano dicitur.* Ambesas subigat.] *uerbum subigat, nescio quid calamitosius habet, quàm cogat, aut adigat.*

LAMB. Hort. BELLVM.] *Expostulatoria, de iniuria accepta, & damno. Exordium abruptum est, & cum stomacho enunciatum. Estq; adeò ipsa propositio, quæ in controuersiam uenit: Vim fecistis, quia alienum pecus ferro labefecistis. Exaggeratur crimen, Insuper facitis bellum: & quod indignius est, conamini nos nostro regno expellere. Et quo rei sit indignitas acerbior, addit, Patrio. Ad postremum, minatur uicissim pro accepta iniuria, pœnã. Et ne ea ut uana repudientur, confirmat authoritate Iouis, & Apollinis.* Laomedontiadæ.] *Non eos Troianos nunc, aut Dardanidas uocat, aut Teucros appellat: sed propter acceptam iniuriam & perfidiam, quã hospitale ius uiolarint, atroci & apta antonomasia Laomedontiadas uirulenter nominat, alludens ad Laomedontis perfidiam, ac indicans eius posteros à parentibus perfidia nihil degenerare.* Bellúmne inferre.] *Repetitio emphasim habet: Non satis uobis fuit, grassatos fuisse in alienum pecus, ut etiam impiè bellum nobis inferatis? imò patrio regno expellamur?* Harpyias.] *Emphaticõs, Thaumantis & Electræ filias, Iouis canes, Oceani neptes, Iridis sorores.* Insontes.] *Alia amplificatio ad indignitatis exaggerationem: quæ neminem læserimus, quæ nobis nostra uindicemus.* Accipite.] *Attentio, ad comminationem uindictæ, ob nepharium perpetratum scelus.* Atq;.] *Expolitio.* Quæ Phœbo.] *ab authoritate, gradatim à summo ad imum descendit: Quæ Iupiter Phœbo, Phœbus mihi, ego uobis pando.* Ego maxima.] *A' sua authoritate.* Quæ Phœbo.] *Macrobius libro Saturn. quinto docet hunc locum ex Aeschylo Tragœdiarum scriptore sumptum, qui in Tragœdia cui Sacerdotis nomen est,*

Apollinem uaticinantem ea facit, quæ Iupiter ei sit fatus. Imitatus item est carmen Martij uatis, quod scriptum legimus apud Liuium libro quinto Decad. tertiæ: Amnem Troiugena Cannam fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. Sed neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum, multaq; millia occisa tua deferat amnis in portum magnum ex terra frugifera: piscibus atque auibus ferisq́, quæ incolunt terras, ijs fiat esca caro tua nam ita mihi Iupiter fatus est. Itaque Iupiter sic Phœbo, Phœbus mihi fatus, ego furiarum maxima uobis ita pando. Laomedontiadę.] *De Laomedonte suprà annotatum est.* Italiam.] *Oraculum Iouis, quod Harpyia Troianis denunciat: hoc grata simul & acerba promittuntur.* Ventisq́.] *Innuit placatos quidem uentos esse, quibus portum Deliacum soluturus albam nigramq́ pecudem mactarat.* Ibitis Italiam.] *Defectio, in Italiam. Relatio emphasim habet. Significat, in eam terram, quam per tot pericula terra mariq́ septem propè annos sequutus fuerat, Troianos peruenturos, & condituros urbem Lauinium: quæ res audi tu gratissima fuit. At acerbum est id, & durum, quod subijcitur,* περὶ τῆς βρωμίας. Cædis.] *Inijcit hac famis denunciatione, Troianis non solùm pauorem, uerùm etiam religionem, quòd ob datum damnum ea pestis in ipsos maneat.* Mensas.] *orbiculos paniceos, è quibus sumitur cibus, & quæ carnibus subijciuntur. Hoc autem oraculū ubi Troianis redditum, parùm uideo inter authores constare. Sunt qui ad Apollinem Deliacum referant: nonnulli in Erythris Idæ tugurio editum opinantur, quod Sibylla indigena & fatidica mulier incolebat, à qua Troiani iussi fuissent in occidentem transmittere, donec eò loci uentum esset, ubi mensas suas panis inopia absumere adigerentur. Quod quidem ubi accidisset, iam tum scirent eam terram fatalem ipsis, & erroris ibi finem esse. Atque hinc etiam oraculo adscribunt, quod Troiani in Laurentum agrum delati, ulterius non euagarentur. Nam statim quàm in eam terram appulissent, memorant contigisse, ut quidam panis defectu, quadras paniceas carnibus subiectas absumpserint. Quod aduertentes unus & alter, illicò exclamarunt, iam se fatali errore defunctos. quæ uox assensu circumstantium ingenti plausu excepta fuit. Historiam ita refert Lycophronis enarrator* τριακοσίῳ δὲ ὕστερον ἔτει ἀφ' Ἡρακλέους, οὗτος ὁ Αἰνείας μετὰ τὴν τῆς Τροίας ἅλωσιν, εἰς Ἰταλίαν, ὡς ἔφημεν, καὶ Λατίνοις παραγίνεται. παρὰ Λαύρεντον δὲ ... τὸ καὶ Τροίαν καλούμενον, παρὰ Λίον ποταμὸν, ἔχων καὶ τὸ ... ὅτε φαγόντων τῶν μετ' αὐτοῦ τὰς τραπέζας ... τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, (οὐ γὰρ εἶχον τραπέζας) ἔτι δὲ καὶ χοῖρον λευκὴν ... αὐτοῦ ... ἐπὶ τὸ ... ὄρος, καὶ ... τριακοσίῳ ἔτει οἱ παῖδες αὐτοῦ ... ἕξουσιν. Pennis.] *auolauit: Periphrasis.*

ARGVMENTVM.

Perterriti oratione Harpyię Troiani, non armis ampliùs, sed obsecrationibus agendum putant: & in primis Anchises, sublatis manibus, magnorum deorum auxilium implorat: illisq; sacrificia indicit, tum è littore soluentes, ventis spirantibus, insulas nonnullas præterlegunt: euitataq́ Ithaca Vlysis regione ad Leucatem Epiri montem tandem perueniunt.

NASC.

At socijs subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidêre animi: nec iam amplius armis,
Sed uotis precibusq́; iubent exposcere pacem:
Siue deæ, seu sint diræ obscœnæq; uolucres.
At pater Anchises, passis de littore palmis
Numina magna uocat, meritosq́; indicit honores:
Dij prohibete minas, dij talem auertite casum,
Et placidi seruate pios. Tum littore funem
Diripere, excussosq́; iubet laxare rudentes.
Tendunt uela Noti, fugimus spumantibus undis,
Quà cursum, uentusq́; gubernatorq́; uocabant.
Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumq́;, Sameq́;, & Neritos ardua saxis:
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem sæui execramur † Vlyssi.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & paruæ succedimus urbi.
Anchora de prora iacitur, stant littore puppes.

† al. Vlysis.

At socijs subita gelidus.] *κάτοχος à timore: cuius etiam uim, naturamq́ describit.* Siue deæ.] *δαιμόνια. & rectè dubitat quæ sint, cùm propter illarum uultus, corporisq́ effigiem, nec non uentris fœditatem: tum etiam propter orationis communationem, futurorumq́ malorū denunciationem. Igitur ait,* Siue deæ *propter illud:*

„ *Quæ Phœbo pater omnipotēs. mihi Phœbus Apollo*
„ *Prædixit ——.*

Quàm nos diræ fames, &c. *Nam obscenæ absque diphthongo dicuntur, Seruio, & Festo auctoribus, quæ mali ominis sunt, canidoq́ aduersa significant. Virgil. 1. Georg.*

„ *Obscenięq; canes, importunæq; uolucres.*

C

& paulò ante dixerat:

„ *Obscenas pelagi ferro fœdare uolucres.*

Et pater Anchises.] *Anchises, quia senior, etiā religiosior describitur. primus deos precatur, primus illis honores indicit.* Numina, &c.] *quæ sint magna numina, Seruius interpres planū facit, Iouem, Mineruā, Mercuriū, & alios. Sed in primis Iouē. & fortasse de nullo alio deorū sensit, præterquàm de Ioue: cuius canes Harpyiæ esse dicūtur.* Meritos honores.] *aptos: nō enim eodem sacrificij genere dij omnes delectantur aut expiatorios intelligit honores: quibus expiari: hoc est, ab hoc crimine purgari possint.* Dij prohibete.] *Anchisæ precatio est. & notandum, quod primum absolutè precatur deos, ut mala auertant: quasi non fuit*

Seu sint diræ, obscenæq́; uolucres.] Diræ *aut epitheton est, & cum uolucres iungendū est, ut sit sensus: seu sint uolucres ira deorum in nos missæ: aut substantiuū est, furiasq́; infernales designat: quas huius uocis significatione quandoq; complectimur Virg. in 8. Aeneid.*

„ *—— tristesq́ ex æthere diræ.*

Obscenæq; uolucres *ideo dictum est, quia mali ominis nuntiæ fuerunt: propter illud:*

„ *Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem*

A *suis meritis, sed sola ipsorum benignitate id se à dijs impetrare uelle significet utq; maiorem efficacitatem precatio habeat, repetitione utitur: deinde occulta quadam ratione meritum etiam Troianorum adiungit. subdit enim:*

Et placidi seruate pios.] *quasi innuat se pietatis suæ merito dignos esse ut seruitur. & est locus ab honesto, & iusto: æquũ enim, ac honestũ est, pios, & de dijs optimè meritos sartos, tectos ab omni periculo conseruari.* –nemorosa Zacynthos.] *has tres insulas Homerus uno uersu complexus est* Odyss. 9.

» Δουλίχιόν τε σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος.

quas etiam inter se uicinas esse scribit. Pyerius ex uetustis libris Samos legendum esse contendit: citatq; Hom. in 4. Odyss. *& in 11. Il. ubi σαμόθεν & σάμον legitur & quãquã Same alia: alia uerò Samos Seruio est, tamẽ apud Homerũ, inquit, qua de nunc agitur, Samos scribitur. ego uerò & hic, & Iliad. 9 Same scriptum quoq; esse animaduerti. quib. ex locis colligi potest, & Samos, & Same legi posse. Samos tamen frequentiùs pro insula illa in mari Aegæo olim celebratissima accipitur, quæ hodie penitùs deserta conspicitur.* Et Neritos ardua saxis]*hæc quoq; insula est in mari Ionio Ithacæ proxima, ut Strabo sentit: cuius nominis mons etiã est in Ithaca insula. Hom.* Odyss. 9.

B » Ναιετάω δ' Ἰθάκην εὐδείελον· ἐν δ' ὄρος αὐτῇ

» Νήριτον ἀνοσίφυλλον ἀριπρεπές.

Effugimus scopulos Ithacę]*uel q in mari iuxta Ithacã sunt, uel re uera Ithacã in asperrimus, ut inquit Cicero, saxulis tanquàm nidulum affixam intelligit: quam uel ipse Vlysses apud Hom. loco superiùs citato, asperam quidem uocat, sed optimã iuuenum nutricem. sic enim ait* 9. Odyss.

» τρηχεῖ', ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος.

In eodemmet libro Telemachus equos recusat, sibi à Menelao muneri traditos propter angustiam, asperitatemq; loci: quem locum ita uertit Horat. in 1. epist.

» *Haud malè Telemachus, proles patientis Vlyssi*
» *Non est aptus equis Ithacæ locus ut neq; planis*
» *Porrectus spatijs, nec multæ prodigus herbæ*
» *Atride magis apta tibi, tua dona relinquam.*

Hanc insulam hodie uulgò cõpare nautæ uocant. ambitũ triginta mil. pass. Mox & Leucatæ.] *Epirũ designat: cuius Leucates mõs est altissimus.* Et formidatus, &c.] *petra est albi coloris, ut ait Strabo lib. 10. è monte eminẽs, unde mons ipse Leucates nomẽ habet, & in pelagus proie-*

C *cta, in qua est Apollinis fanum: quẽ ideo nautis formidatũ Aeneas memorat: quia locus est tũ multitudine, tũ asperitate saxorum in aquis latentium periculosus.* Hunc petimus fessi.] *quia poterãt reprehẽdi Troiani, qui cũ aliò cursum nauigationis uertere possent, locũ tamẽ periculosum, & propter asperitatẽ scopulorũ prorsus fugiendum subire maluerunt, παθητικῶς occurrit obiecto, cùm ait* fessi. *unde πάθος moueri potest à labore. quod Troiani longa nauigatione defessi, quieti, refectionique, se trahere usq; adeò cupiebant, ut ne periculosissimum quidem locũ adire uererentur, modò fessis corporibus suis laxamenti aliquid præbere possent.*

LAMB. Hort. At socij.] *Periphrasis exanimationis & horroris, ab accidentibus.* Cecidêre.] *uidelicet, ut positis armis, precibus pacẽ exposcerent, & ueniam.* Votis] *Placare diuos uotis, hostijs, & solennibus precationibus pro piaculo.*

Siue deæ.] *Vtrãq; opinionẽ in medio relinquit: & eorum qui Harpyias, Iouis canes & Eumenidas esse contendunt: & eorum qui aues rapaces, & fœda auium monstra esse uolũt.* Numina.] *θεοὺς μεγάλους, de quibus alio loco à nobis est disputatũ.* Honores.] *sacrificia.* Indicit.] *παραγγέλλει, ἀπαγγέλλει, solenni ritu denunciat. Sic indicitur ieiunũ, festum, bellũ, honores. Funus indicere, apud Sueton. in Cæsare. Præcipere, siue constituere: ut indicere diẽ, indicere conciliũ, συγκαλεῖν. Et ἐπιτάττειν, imponere: indicere tributũ. Indicare item: ut apud Liuiũ, Indicere finitimis spectaculũ iubet.* Dij prohibete.] *Deprecatoria oratio, quã seni, ut homini religioso, & conscientia icto, tribuit, ut pœnã ob noxã admissã auertat.* Pios.] *A' pietate suorũ, ne errorẽ noxæ dent.* Tũ littore.] *Præcipitẽ fugã peccato agnito cõmemorat, qualis in re inopinata exterritos exturbare solet.* Rudentes.] *funes nauticos, πρυμνήσια Græci uocant.* Tendũt uela.] *Relictis Strophadibus, cursum in septentrionẽ reflectunt, ac secũdo Noto mater Zacynthũ, & Chelonatam promontorium Peloponnesi Achaiæ, insulas Græciæ obiectas præteruehuntur.* Fugimus.] *Fugæ celeritatem secundi uenti beneficio luculenter arguit.* Zacynthus.] *Faciem insulæ Homerico epitheto subiecit, cùm nemorosam uocet.* Odyssę. 9.

ναιετάω δ' Ἰθάκην εὐδείελον, ἐν δ' ὄρος αὐτῇ "
Νήριτον ἀνοσίφυλλον ἀριπρεπές. ἀμφὶ δὲ νῆσοι "
πολλαὶ ναιετάουσι μάλα σχεδὸν ἀλλήλῃσι, "
Δουλίχιόν τε, Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος. "

id est, nemorosa Zacynthus. Abest ea insula à Strophadibus in septentrionem deuergens, 260 stadijs, hoc est, milliaribus Germanicis ix plus minus. Porrò, nostra tempestate Xanthe, & Zachitho, corrupto nõnihil uocabulo, appellatur. Distat ab obiecto Achaiæ promontorio Chelonata modico interuallo, hoc est, trium miliarium nauigatione, aut etiam minus. Inter celebratissimas Ionij maris insulas, Proten, Hyrian, Cephalenian, Neriton, Samen, Dulichium, Ithacam, patriam Vlyssis, Zacynthus è Strophadibus petentibus Græciam prima occurrit. Commendatur in primis ea insula rerum omnium fertilitate. Libera quondam fuit, sicut & Cephalenia. Aiunt aliquando Hyriam dictã. Quidam prodiderunt, nomen insulæ factum à Zacyntho Dardani filio, qui ibi regnarit. Ζακύνθιος, Ζακυνθίας.

Dulichium] *Hesychius. Δουλίχιον πόλιν ἢ νῆσον exponit: & Pausanias in Cephalenia collocat. Sed Homerus, eumq; sequutus Maro, Dulichium insulam facit hoc loco, non urbem: iuxta quam fuêre Echinades. Has Plinius à Dulichio distinguit: alij inter eas numerant. In eodem tractu est, in sinu Mallia uel secundum alios, in Ionio hæc insula, quondam sub ditione Vlyssis. Chrestomathiæ author Dulichiã uocat, dicitq; sitam κατὰ τὰς τοῦ Ἀλφειοῦ ἐκβολὰς, καὶ Οἰνιάδας: hoc est, contra Alphei ostia & Oeniades.* Samecp.] *Interius Same est, ad CCC stad. à Zacyntho. In Cephalenia Same Ionica collocata est, olim à Romanis diruta. Tempestate tamen Plinij tria tantũ habuit oppida. Samiæi, οἱ κεφαλλῆνες, ἀπὸ σάμης ἢ σάμου. οἱ δ' Ἴωνες, ἀπὸ σάμου τῆς ἰωνικῆς, σάμιοι. Sed Samus illa Ionica initio Melamphilus nuncupata fuit: inde Anthemus, uel (ut alij) Anthemusa. Postea cùm Cares eã habitarẽt, Parthenia, à Parthenio eiusdem insulæ amne non obscuro, quæ & Imbrasus cognominatus fuit. Postremò Samus est appellata, à montium altitudine. Etenim ueteres, montes excelsos, Samaos dixerunt. Verba authoris Chrestomathiæ reddidi Homerus Cephaleniam Samon uocat,*

οἵ τε Ζάκυνθον ἔχον, ἠδ' οἳ Σάμον ἀμφενέμοντο. "

Et σάμην: ut, Δουλίχιόν τε σάμη τε. Plinius Samen insulam

sulam seorsim nominat. at Strabo ait, Apollodoro Samen urbis quidem nomen esse, apud Homerum: sed Samum, insulæ solum. Quare legendum Odysseæ primo: δουλιχίῳ, σάμῳ τε: non autem, σάμῃ. Porrò Ionica Samus, aliquando Adrusa, rursum Cyparissia dicta fuit: uini quondam ferax parum, at cæterarum rerum tam fœlix, ut lac gallinaceum Græco prouerbio ferre diceretur: tribus fluminibus alioqui irrigua, Imbraso, Chesio, & Bethe: fontibus duobus maximè, Eucarto, & Leucothea. Montem habet Gergetium. Cæterùm Iones huc bis colonias deduxisse traduntur. Et ex Ithaca, & Cephalenia, de qua hic sermo institutus est, aliquando cultores huc missi fuêre. Samiorum olim potentia, ut circa principium libri primi demonstratum est, post uaria cum finitimis insulis, præcipuè autem Siphniis, bella eousque creuit, ut urbes conderent procul à domo: Cidoniam in Creta, Dicæarchiam in Tyrrheni maris ora. Huius ad postremum insulæ tyrannidem inuasit primus Polycrates. Ex Samo Ionica prodiit Pythagoras ille magnus, Italici dogmatis author, qui in extrema Italiæ ora circa Crotonem consedit. Adijciendum & illud obiter, quod Homeri scholiastes annotauit: Ionicos Samios ante nouem supra ducentos annos rerum Troicarum, à Pythio dæmone oraculum accepisse, futurum aliquando ut in Thraciam, quæ contra Troadem est, descenderent: à quibus postea Samothraciæ est nomen factum. Atq; eam quidem ille historiam ex Apollodoro citat. Porrò autem quod ad uarietatem nominum attinet, ut paulò antè diximus, rationes uocum hoc loco nobis reddendæ sunt. Stephanus Anthemusam uocitatam ait, à floribus. ἄνθος, flos. unde in prouerbium abiuerunt Samiorum flores, σαμίων ἄνθη: ἐπὶ τῶν ὑπὸ ταῖς ἡδοναῖς χρωμένων, authore Suida: in homines uoluptatibus & luxu perditos. Ita locus dicebatur, in quo mulieres cum uiris conuiuia agitabant. Parthenia, à uirginibus: in eo namq; loco se omni uoluptatum genere explebant. Et Samiorum laura, ut Samiorum flores, in eandem sententiam dicebatur, σαμίων λαύρα. erat enim angiportus Laura apud Athenienses, ubi cupediæ lauticiæq; omne genus uendebatur. Est & Same εἶδος ποινῆς σαμιακῆς. περιέστιξαν γὰρ οἱ ἀθηναῖοι τοὺς ἁλόντας σαμίων: id est, Same genus est supplicij Samiensis. nam Athenienses bello captis Samijs notam noctuæ inurebant. Rursum Samij Atheniensibus, σημεῖον δικρότου, quod Græci uocant σαμαίναν: hoc est, nauigium bireme, breue, rotundum, concauum, atq; in uentris similitudinem formatum. Sunt qui σαμαίναν, non nauigij, sed numismatis genus intelligunt, quod captiuis Atheniensibus, & captis imprimebant uicissim Samij. Suidas annotauit utrunq;: fuisse nauigium bireme σαμαίναν, à Polycrate Samiorum tyranno primùm inuentũ & paratum, ut author est Lysimachus ἐν δευτέρῳ νόστων, opus Duridis. Sed uerba ipsius Suidæ adscribam· σαμαίνη, εἶδος πλοίου δικρότου, ὑπὸ πολυκράτους πρῶτον κατασκευασθὲν, τοῦ σαμίων τυράννου, ὡς λυσίμαχος ἐν δευτέρῳ νόστων. τὸ δὲ πλοῖον μακρόν. οἱ δὲ, τὴν σάμαιναν νόμισμα εἶναι. ταύτῃ γοῦν δὲ ἐπὶ τῶν δυστυχούντων τινὰς ἀτυχίας κακῶν συμφορὰς, παρ' ὅσον ἀθηναῖοι τοὺς σαμίους ἔστιξαν. Idem aliam causam ex Aristotele in Samiorum politia adducit, ubi explicat, quid sibi uelit σαμίων δῆμος· Σάμιοι κατακονηθέντες ὑπὸ τῶν τυράννων σχεδὸν τῶν πολιτευομένων, ἐπιγράψαν τοῖς δούλοις ἐκ τ᾽ ἑκατέρων τὴν ἰσοπολιτείαν, ὡς ἀριστοτέλης ἐν τῇ σαμίων πολιτείᾳ,

ἢ ὅτι παρὰ σαμίοις ἐνομίσθη πρώτοις τὰ κδ᾽ γράμματα ὑπὸ καλλιστράτου, ὡς ἄνδρων ἐν τρίποδι. τοὺς δὲ ἀθηναίους ἔπεισε χρῆσθαι τῶν ἰώνων γράμμασιν ἀρχῖνος ὁ ἀθηναῖος, ἐπὶ ἄρχοντος εὐκλείδου. τοὺς δὲ βαβυλωνίους ἐδίδαξε διὰ καλλιστράτου ἀποφαίνει, ἵνα ἀπὸ τοῦ εὐκλείδου καὶ, ἐπὶ δουλεῖς. περὶ δὲ τῆς νήσου ταύτης ἱστορεῖ εὐάνθεμος. οἱ δὲ, ὅτι ἀθηναῖοι μὲν τοὺς ληφθέντας ἐν πολέμῳ σαμίους ἔστιξον γλαυκὶ, σάμιοι δὲ ἀθηναίους σαμαίνῃ, ut dictum est. Hæc de Samo Ionica, per occasionẽ Sami, quæ in Cephallenia est, quam Aeneas præternauigauit. Ex Samo Ionica, Samothrace nomẽ habet, ex aduerso Thraciæ collocata. Ferunt Samios cũ insulã incolerent, loco nomen dedisse, ut est apud Antiphontem in oratione quæ Samothracica inscribitur, authore Suida. Etenim qui initiò insulam tenuerunt, fuerunt Samij, quam quidem non desiderio aliquo, sed necessitate cõpulsi, à tyrannis Samo eiecti, eam sibi sedẽ delegerunt. Porrò autem quo casu in eam inciderint, sic prodit ἐπὶ μνημοσύνῃ λαβόντες ἀπὸ τῆς θρᾴκης, ἀφικνοῦνται εἰς τὴν νῆσον. ἀλλ᾽ εἴ τις ὑμῶν ἐν σαμοθρᾴκῃ μεμυημένος ἐστὶ, ἐνέβαλλε καλὸν ἀποστραφῆναι τοῦ μετιόντος τὸ πάθος. ἐν σαμοθρᾴκῃ ἦσαν τελεταί τινες, ἃς ἐδόκει τελεῖσθαι πρὸς ἀλεξιφάρμακα κινδύνων τινῶν. ἦν δὲ ἐκεῖ καὶ τὰ τῶν κορυβάντων μυστήρια, καὶ τὰ τῆς ἑκάτης, καὶ τὸ ζηρύνθιον ἄντρον, οὗ κύνας ἔθυον. ἐν κινδύνοις ὄντες ἄνθρωποι, ἐπικαλοῦνται τοὺς δαίμονας ἐπιφανῆναι, καὶ ἀλεξῆσαι. ἐδόκει δὲ οἱ μεμυημένοι ταῦτα ἐκ τῶν δεινῶν σώζεσθαι καὶ ἐκ χειμώνων. B Hæc Suidas de Samothrace. Nunc ad Samen nostrã redeat, à Samo Ionica, à diuerticulo enarratio. Neritos.] Mons est in Ithaca, à quo Vlysses Neritius est appellatus. Porrò unde monti nomen factum sit, indicat Didymus Odyss. 18. πτερέλαος, inquit, παῖδες ἴθακος καὶ νήριτος, ἀπὸ διὸς ἔχοντες τὸ γένος, ᾤκουν κεφαλληνίαν. ἀρέσαν δὲ αὐτοῖς τοῦτο, καταλιπόντες τὰ σφέτερα ἔθνη, παραγίνονται εἰς τὴν ἰθάκην. καὶ τόπον ἰδόντες ἐπιτηδειότατον εἰς συνοικισμὸν, διὰ τὸ τῶν παρακειμένων ὑψηλότερον εἶναι, καὶ κατοικήσαντες δεῦρο τὴν ἰθάκην ἔκτισαν, καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἰθάκου ἡ νῆσος ἐπωνομάσθη. τὸ δὲ παρακείμενον ὄρος ἐκ τοῦ νηρίτου, νήριτον. Historiam refert Acusilaus: Pirilai, inquit, liberi, qui è Ioue genus ducebant, incoluerunt Cephalleniam. His utile uisum fuit, & consultum, ut relicta sua gente, traijcerent in Ithacam. Hi loci situm diligenter contemplati, ad inhabitandum idoneum, quòd proximè adiacentibus regionib. altior esset, huc cõmigrarunt, condideruntq; Ithacã. Itaq; ab Ithaco, insulæ inditũ nomen est: mons uerò adiunctus, à Nerito Neritũ est appellatus. C Disertè & eruditè ergo Maro Neritũ saxosam, & saxis arduã uocat. Hesychius cõtrà Epirũ in Ithaca montem hunc collocat, cũ è regione Leucada aspiciat insulam, & eiusdẽ nominis oppidũ maritimum, tenui interuallo Acarnaniæ. Cæterùm mons uiredine cõspicuus est, & humidus, & totus ad delicias cõpositus, semper amnib. limpidissimis conspicuus· ὄρος ἰθάκης ἀντικρὺ τῆς ἠπείρου, καὶ τὸ πολὺ χλωρὸν, ὑγρὸν, θαλερὸν, ἁπαλὸν, ἀειθαλές. & νήριτος, ὁ νηρίτης, ὃ ἐστι κοχλίδιον κοχλιῶδες, ποικίλον, θαλάσσιος κόχλος. ἐκ τοῦ νέω, νῶ, τὸ κολυμβῶ. νηρὲς ἰχθὺς, καὶ νηρέως μυχὸς παρὰ λυκόφρονι, ὁ κοῖλος ἢ καθεργός. καὶ ἐκ τοιαύτης παραγωγῆς ὁ νηρίτης. Suidas, differentiam statuit inter τὸ νήριτον, καὶ τὴν νήριτον. ut Neritum sit mons ille, cuius meminimus: Neritus uerò, ὕλη ἡ δασυτάτη, sylua densissima, περὶ ἣν ἐκ τῶν ὄρων ἱερὰ ἴσως.

Et

A Et νήριτον, ὃ καὶ ἀκαδεμόν. Locus in Odyssea, postea Leucas, teste Suida. Effugimus.] A Samo distat Ithaca CXXV. stadijs, seu miliar. quatuor. Media inter has modica insula, sed obscurior, Asteria interiacet, paucarum horarum nauigatione à Leucadia insula. Inter Samum & Ithacam itaque, quarum hæc ortum, illa occasum obtuetur medium iter est & breue, in Leucada, urbem littoralem, Acarnaniæ, haud procul ab Actio Epiri, uictoria Augusti celebri: promontorium ibi, seu mons Leucates est, Apollini sacer. Scopulos] Homerus passim Ithacam κραναὴν καὶ παιπαλόεσσαν uocat, καὶ τρηχεῖαν. Et ob id opinor Flaccus dixit in Epistolis:

Non est aptus equis Ithacæ locus. ——

Lycophron in Cassandra, festiuè insulam πόντιον σκέπας, ponticum tegumentum appellat. Hodie Tiachi nominant, insulam horridam & inamœnam, & ob asperitatem montiũ incultam. Laërtia regna.] πατρῷα. Fuit Laërtes pater Vlyssis, quem Troianis temporibus non per insulas solùm in hoc tractu maris Ionij, sed etiam per Epirum latè imperasse, luculenter testatur Homerus in Catalogo ducum:

αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ἦγε Κεφαλλῆνας μεγαθύμους,
B οἵ ῥ' Ἰθάκην εἶχον, καὶ νήριτον εἰνοσίφυλλον,
καὶ Κροκύλει' ἐνέμοντο, καὶ Αἰγίλιπα τρηχεῖαν.
οἵ τε Ζάκυνθον ἔχον, ἠδ' οἳ Σάμον ἀμφενέμοντο,
οἵ τ' ἤπειρον, ἠδ' ἀντιπέραι' ἐνέμοντο.
τῶν μὲν Ὀδυσσεὺς ἦρχε. ——

Atq; hinc colligere est, quàm latè per eam tempestatem imperarit Vlysses. Terram.] Ithacam, in qua regnauit Vlysses temporibus belli Troiani. Execramur.] ut cuius fraude ac dolo maximè urbs Troia deleta fuit. Leucatæ.] Leucas promontorium in mare candido dorso porrectum. λευκὸν, album. Est & oppidum maritimum, ut modò dixi, longè celeberrimum totius Acarnaniæ, nomen insulæ, quæ in conspectu ad XXV. stadia obiacet, Leucadiæ fecit: uel, ut quidam, Leucadi. Huc ab Ithaca, cui ἀντίπορθμος, est octo miliarum nauigatio. Leucadi, Sancta Maura, & Leucadæ nomen hodie est. In eodem littore in occasum depressius Actium est, à Leucade LXXV. stadijs distans, inter quod & Leucadiam insulam fœliciter nauali prælio cum Antonio & Cleopatra conflixit Augustus Cæsar. Egressos, inquit Plinius, sinus Ambracio in Ionium excipit Leucadium littus, promontorium Leucates: dein sinus, ac Leucadia in ipsa peninsu-
C la quondam Neritis appellata, opere accolarum abscissa à continente, ac reddita uentorum flatu, congeriem arenæ accumulantium: qui locus uocatur διόρυκτος, stadiorum longitudine trium. Oppidum in ea Leucas, quondam Neritum dictum (id quoq; modò à nobis demonstratum est.) Hactenus Plinius. certè hodie non pauciorum quam XXV. stadiorum distantiam esse, tradunt ij qui diligentissimè eam chorographiam persequuntur. Strabo Leucadem olim Chersonesum non inficiatur quidem fuisse, sed addit à Corinthijs continenti auulsam. Homerus Littus Epiri, ipsius Acarnaniæ uocat, cuius pars Neritum sit, quod Laërtem inuasisse memorat. Crocyleia & Aegilips (quarum mentionem facit in Catalogo) Leucadi proximè adiacent. adeò ut insula in uniuersum habeat oppida tria Leucadem, in ipso statim portu, humano opere parato, Neritum quondam dictam: Crocyleia, & Aegilipem. Tradunt hic Leucadium Penelopes & Alcmæonidis filium regnasse. Est & Leucata Galliæ Narbonensis littoris nomen: ut Leucas portus Africæ in Mermarica. Cæterùm Leucas Acarnaniæ urbs grauiter ab Atheniensium ducibus, maximè Demosthene Alcisthenis & Procle Theodori filio, uiolato etiam Apollinis templo, posteris temporibus incursionibus infestis ac direptionibus attrita fuit. Apollo.] Templum Apollinis, quod in Actiaco littore postea ab Augusto, post uictoriam Actiacam ampliatum fuit, & ludis institutis celebre. Erat mons Leucates alioqui Apollini sacer. Formidatus.] propter saxa & uadosas angustias, quæ aliquando continenti iunctæ, Leucadem peninsulam effecerant. Addendum & illud est, ceu additamentum, quoniam Apollinis iniicit mentionem: Apollo medicus, Minerua & Vulcano genitus, floruit decimatertia generatione: hoc est, circa eam tempestatem, qua Ioseph, eiusq; fratres è rebus humanis decessissent. Hic multorum concordi assensu, inuentor rei medicæ, & medicarum herbarum fuisse perhibetur: Pythius à poëtis, sapientiæ deus habitus, quòd Pythonem horribilem serpentem sagittis confecerit. Aperitur.] procul se ostendit: Zeugma.

Hunc.] Apollinẽ, cuius in ea ora uetustate religiosum erat phanum: metonymia. Paruæ.] Leucatæ. Ancora.] ἄγκυρα ferramentum utrinque uncum, quòd in uadum immissum funibus naues retinet, ne tempestatibus loco moueantur. Hanc Anacharsis Scytha philosophus inuenit, ut figulorum rotam. Claruit sub Crœso. Ancoræ, urbs item fuit, cuius ciues Ancorani dicti fuêre. Porrò ij qui hodie Ancorani dicuntur, Gallograeci olim uocabantur. Annotauit Suidas, ἀγκυροβόλιον, τὸ σίδηρον τοῦ πλοίου. ἀγκυλίσμα, ἧλος παλαίσματος. ἔτι δὲ ἀγκύλωμα καὶ σκεῦος ἀγρευτικὸν σάκων. ἀγκυρῶν, πόλις Ἰταλίας. καὶ ὁ πολίτης, ἀγκυρῖος, ἢ ἀγκυριάτης. Verùm hoc ἀπεδοκιμάσθη. Littore.] Defectio: in littore. Puppes.] synecdoche.

ARGVMENTVM.

Troiani præter spem Actium appulsi ludos celebrant gymnicos: Aeneas, ut Græcis hostibus insultet, clypeum ex ære postibus ciuitatis affigit, inde soluentes è littore Buthrotum perueniunt.

Ergo insperata tandem tellure potiti,
†Lustramurq; Ioui, † ac uotis incendimus aras,
Actiaq; Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socij: iuuat euasisse tot urbes
Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas:

† al. Lustramurq;
† al. votisq;

NASC. LVSTRAMVRQVE Ioui.] Falsò existimãt nõnulli hos ludos quos hîc celebrãt Troiani Apollini Actio celebratos fuisse: nam si Apollini, non, erat, ut Iouis mẽtio fieret, aut Ioui purgarentur. illud uerò, quod Seruius ait de cõmisso in Thracia piaculo propter Ioui immolatum taurum, nõ implet aures meas: nec illud etiam penitùs ut causam prǽi

Aere cauo clypeum magni gestamen Abantis,
Postibus aduersis figo, & rem carmine signo:
Aeneas hæc de Danais uictoribus arma.
Linquere tum portus iubeo, & considere transtris:
Certatim socij feriunt mare, & æquora uerrunt.
Protinus aërias Phæacum abscondimus arces,
Littoraq; Epiri legimus, † portuq; subimus
Chaonio, & celsam Buthroti † ascendimus urbem.

† al. portusque
† al. accedimus

sam præcipuā approbo, quod ille paulò infrà ait, Troianos hos ludos celebrasse, quia hostiles terras prospera nauigatione transierent. Sed (quod mihi magis uerisimile uidetur) ut Anchisæ promissa complerent: qui territus Harpyiæ minis propter occisos boues, admissumq; piaculum magnis numinibus: hoc est, Ioui imprimis indixit sacra: iam uerò indicta perficiunt. utq; purè, & ritè ea conficiant, Ioui, tanquam deorū principi lustrantur: si uerò hanc quoq; causam de prospera nauigatione per urbes hostiles addere uolueris, non laboro: nam & Poëta ipse id significare uidetur, cùm ait:

—iuuat euasisse tot urbes.

Attamen hæc non fuit præcipua sacrorum causa. Quod autem Poëta ad ludos Agonales alludat, quos Augustus, deuicto apud Actium Antonio, Apollini dicauit, cum alijs sentio. Quod uerò hic Apollini celebrentur ludi, ab omnibus dissentio Iliacis ludis.] *eo ritu, quo apud Ilium celebrari solebant: uel quales florente Ilio exercere solebamus: quo autem modo, ipse planum facit, cùm subdit:*

Exercent patrias, oleo labente, palæstras Nudati socij.] *Gymnica hæc fuisse certamina demonstrat: quibus nudi homines, ac oleo, seu ceromate peruncti luctabantur. cumq; usum palæstræ Athenienses primi docuerint: indeq; Troiani acceperint. Seruius, Iliacis exponit Atheniensibus à quibus ipsi didicerunt: quid uerò sibi uelit Pyerius de ludis Actijs, cum uetustiori auctoritate Harpocrationis fuisse demonstrat, non intelligo.* Iuuat euasisse tot urbes.] *causa est ludorum, sed non, uti antea diximus, præcipua.* Sol circumuoluitur annum.] *rectè circum annum uoluitur. Nam perfecto Solis circuitu annus conficitur: qui magnus annus ideo dicitur, quia lunaris quoq; annus extat, qui triginta dierum est. de magno illo anno, quem tibi ridiculè finxerunt philosophi, Cicero, Ptolemæus, & hoc in loco Seruius interpres meminerunt.*

Aeneas hæc de Danais uictoribus arma.] *Hostilis irrisio est, & insultatio, qua Græcorum deprimitur uirtus, & Troianorum animus extollitur: qui per medias eorum urbes transire, & postibus earum clypeū, quasi trophæum cum inscriptione irrisionis plena figere audent. Porrò trophæis olim inscriptiones apponebantur, Aeneas apud Virgil. Aeneid. 11. trophæum Mezentio ab eo erectum tali carmine inscripsit:*

—*hæc sunt spolia, & de Rege superbo*
Primitiæ, manibusq; meis Mezentius hic est.

Citatur à Demosthene in oratione in Neæram carmen, quo spolium illud inscriptum est, quod Pausanias ductor Græcorum de Medis hostibus Phœbo dicauit:

Ἑλλήνων ἀρχηγὸς ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων
Παυσανίας Φοίβῳ μνῆμ' ἀνέθηκε τόδε. id est,

Græcorum ductor, Medos qui perdidit hostes
Pausanias, Phœbo dedicat hoc spolium.

Protinus aërias Phæacum.] *à Leucate monte Buthrotum quò iam peruenerant, parum distare indicium facit, cùm ait protinus:* Abscondimus arces.] *subimus, ita enim usu uenit, ut quæ à longè uidentur turres, atq; urbiū arces, quanto propius accedis, tāto minus appareāt, quasi fugere, ac sese abscondere uideantur. hactenus peruenerūt doctissimi uiri, ego uerò aliter sentio, & abscondimus, prætermus interpretor. ita enim usuuenit, ut quæ nauigādo prætermus abscondi, atq; euanescere uideantur. Lucanus in tertio:*

—*tectumq; cacumen.*
Nubibus, & dubios cernit uanescere montes.

Portuq; subimus Chaonio.] *portum Buthroti intelligit: quem idcirco Chaoniū appellat, quia Buthrotū ciuitas est in prima parte Epiri, quæ olim Chaonia dicta est à Chaone Heleni fratre.* Et celsam Buthroti ascendimus urbem.] *Vrbem Buthroti, figura est, pro urbem Buthrotum, siue Buthrotiū, hodie Buthintrò nautæ appellant. animaduertendum tamen est, Buthrotum non esse Corcyram, ut falsò plurimi existimant: quia ea loca non uiderunt: nam Corcyra insula est, Buthrotum uerò in continenti positum, uerùm quia Buthrotum Corcyræ, quam hodie Corphu uocant, è regione positum est non longo admodum interuallo, factum est, ut multi in hunc errorem inciderint, ut idem esse crederent.* B

LAMB. Hort.

Lustramurq;.] *expiamur, ἀγνιζόμεθα. Alioqui circumuenire est, ambire, peragrare. ut, Iupiter quinquies orbem lustrauit. Nonnunquā cognoscere: Præsens oculis omnia lustrat. Commissa publica, & prodigia, ludis & alijs cæremonijs procurari, consuetudo prisca tenebat, quibus expiari credebantur. Piaculum admissum fuisse in Strophadibus, aduersus Iouis canes, constabat: quare Ioui hic, non Apollini expiantur, qui solus placandus fuit.* Incendimus.] *Rursum uota soluit, & Ioui religiosè sacrificat pius princeps.* Actiaq;.] *Actium situm est in faucibus sinus Ambracij, celeberrimi inter omnes Europæos sinus. Promontorium est excelsum in mare incumbens, cum eiusdem nominis urbe, non solùm Apollinis fano celebri, sed etiam Augusti Cæsaris triumpho decantata: à quo etiam colonia eò deducta fuit, ob uictoriam omnium clarissimam de Antonio & Cleopatrā. Vbi haud procul ab Actio urbem Nicopolim liberam, teste Plinio, condidit, quam à uictoria sua ita nuncupauit, ut eius memoria apud omnem posteritatem celebraretur. Ludos ibi instituit πενταετηρικὸν, hoc est, quinquennales, ad imitationem certaminum Olympicorum fortasis.* C *Ampliauit ibi & Apollinis sacellum, quòd hic nauigantibus procul è fluctibus apparuisset. Locum quoq; in quo eo bello castrametatus fuerat, Neptuno ac Marti dedicauit. Chrestomathiæ author τὰ ἄκτια, inquit, πενταετηρικὸς ἀγὼν ὢν ἐν Νικοπόλει. ἐνταῦθα ὁ Αὔγουστος Ἀντώνιον καταναυμαχήσας περὶ τὸ Ἄκτιον, τήν τε πόλιν ἐκάλεσε Νικόπολιν, καὶ περὶ τὸ Ἄκτιον τὰ Ἄκτια ἀγῶνα ἔθηκε. Itaque ab Actio, ipsa certamina quinquennalia Actia, seu Actiaca dicta fuère. Ἄκτια, inquit Suidas, ἀγὼν παλαιὸς, ὡς Καλλίμαχος ἐν τῷ περὶ τῶν ἀγώνων δῆλον ποιεῖ. Hæc autem regio ita sita est, ut circum Ambracium sinum Amphilochi habitent. Acarnanes ad ortum in mare usque excurrunt. Ad occasum Nicopolis est. Augusti monumentum, & Cassiopei gentem terminant. In interiori porrò sinus recessu Ambracia ciuitas est. Chrestomathiæ scriptor, ex Strabone Ampraciam nuncupat. Ab hac sinui nomen datum est, XXV. stad. à*

A *stad. à littore remota. Hanc Pyrrhus Epirotarum rex nobilitauit, usus ea pro regia. Condidit Ambraciam Gorges Cypseli filius. Cæterùm per id tempus, quo Aeneas in has oras appulit, hic Ambrax Dexameni filius, Herculis nepos, imperabat. Itaque, ut dixi, Acarnanes Ambraciotis orientales sunt. Hi ab Aetolia Acheloo amne dirimuntur. Acarnaniam claudit à meridie Leucates promontorium, & littus Leucadium, quod Leucada hirquis ad meridiem obtuetur.* Actiaq.] *ἀκτὴ, αἰγιαλὸς, littus, παραθαλάσσιος. propriè uerò ἐπιθαλάττιός τις μοῖρα τῆς Ἀττικῆς. unde lapis Actites dictus est. Itaque quoque aliquando Atticam appellarunt: uel ab Actæone rege, ut quidam arbitrantur: uel, quòd bona eius regionis pars littoralis sit.* Iliacis.] *celebramus Actium ludis Troianis. Adulatur Poëta Augusto principi ut ludos ab eo postea institutos, ad uetustiorem multò originem referat. Actiacam pugnam diligentissimè descripsêre Velleius Paterculus, Orosius, & Propertius lib 4.* Exercent.] *Refert luctandi certamen, quod in magna gloria & celebritate ijs temporibus in Græcorum sacris certaminibus erat, & tum ab Augusto in ijs locis institutum fuit, ad suam*
B *originem.* Quare non omnino malè quidam hic legunt, Luctamurq; Ioui. *Luctaturi de palma, nudi palæstritæ ceromate perungebantur, quod ex oleo cœno permisto fiebat: cui si sudor accederet, κονίσαλον appellabant Atticismi affectatores: ἀπὸ τῆς κόνις, εως, puluere.* Palæstras.] *luctas. πάλη, lucta. παλαιστής, luctator. Palæstra ὅπου οἱ παῖδες ἀλείφονται: locus, in quo adolescentes unguntur ad luctam. & pro ipso gymnasio usurpatur. παλαιστὴς, ἀνταγωνιστὴς. παλαιστὴ, σπιθαμὴ, ἡ ἐν πάλῃ.* Iuuat.] *Publici gaudij rationem reddit. quòd per medias propè hostium urbes huc usq; penetrassent.* Interea magnum.] *Nouam ingressurus narrationem, priusquã ex Ambracia discedat, chronographiam temporis brumalis præmittit. Hac autem haud perinde delectandi gratia uidetur dilatare narrationem historicam, atque ut euidenter ostendat, nullam anni partem, quamuis asperam, ocio à se consumptam fuisse.* Magnum.] *Solarem dicit, qui duodecim mensibus orbem suum emetitur, & 12. signa Zodiaca lustrat, 300. sexaginta quinque diebus, & quadrante diei. Paruus annus Lunaris est, quod id spacij Luna qua est celeritate, 30. diebus, quibusdam: sed reuera,*
C *27. & octonis horis, permeet. Sed de anni utriusque ratione hic multis uerbis disputare non est consilium.*

Aquilonibus.] *Duas potissimùm ob causas uidetur hoc anni tempus tam accuratè expressum: & quòd per cœli inclementiam nullum nauigandi tempus prætermitteret: & quòd uentus inuitaret ad nauigandum.* Aere cauo.] *A materia & forma descriptio clypei. Aeneas appulsus sui monumentum hic relicturus, clypeum hostibus detractum, cum epigrammate arbori suffigit. Ferunt hunc Abantem cum Androgeo in expugnatione Ilij casum. Sunt qui existiment, Abantem Troianum nobilem: comitem Aeneæ, id clypei hosti detractum gestasse.* Abantis.] *Memorant Abantem quendam Argiuorum regem fuisse, Lyncei & Hypermestris filium, hominem belli artibus clarum, ingenijq; acerrimi. Fuit autem hic pater Prœti & Acrisij, aui Persei: à quo deinceps Argiuorum reges Abantiadæ dicti fuerunt. Regnarat hic 22. annos. Proditur alius Abas Neptuni filius, qui regnauit in Eubœa: à quo Eubœi Abantes nomen inuenêre: & Ἀβαντὶς, ἀδος, ἡ Εὔβοια. Et Abantia, urbs Epiri. Abas, urbs Phocidis: ut Amphissa. Homerum Abantum ducem facere Elpenorem, nemo ferè est qui ignoret. Hunc multi Elephenorem nominant, de quo hanc historiam referunt Græci:* Ἐλεφήνωρ ὁ χαλκώδοντος παῖς καὶ μελανίππης, ἔσαντα τὸν ἑαυτοῦ πάππον, οὗ ἡ γυνὴ ἀγλαΐα, ἰδὼν ἀγλαῶς χρήματα γόμφον παρ' οἰκέτου, ἀφεὶς ῥάβδον ἐπὶ τὸν οἰκέτην, ἀνεῖλε τὸν πάππον αὐτοῦ ἄκων, καὶ διὰ τοῦτο φυγῇ κατεδικάσθη. ἐστάλησαν δὲ τῆς ἐπὶ Τροίαν στρατείας, ἦλθε, καὶ ἔξωθεν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Εὐβοίας, ἤτοι τοῦ Εὐρίπου, τὰς ἐπὶ πέτρας, συνεκάλεσε τὸν λαόν. οὐ γὰρ ἦν ἔξεστι αὐτῷ διὰ τὸν φόνον, ἐπιβῆναι τῆς πατρίδος. οὕτω γοῦν συγκαλεσάμενος τὸν στρατὸν, καὶ αὐτὸς συστρατεύει καὶ ἐλθὼν ἐν τῇ Τροίᾳ ἀναιρεῖται ὑπὸ Ἀγήνορος. μετὰ δὲ τὴν Τροίας ἅλωσιν, ἦλθον εἰς Ὀθρωνόν. καὶ κατοικήσαντες ἐκεῖσε, πάλιν μετῳκίσθησαν εἰς Ἀμαντίαν. ὄφις γὰρ δρακοντώδης αὐτοὺς ἠνάγκασε μεταναστῆναι καὶ φυγεῖν ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου. *Traditur alius Abas sophista, qui historica commentaria, & de arte libros scriptos reliquit. Sed de his plura in primo dicta sunt.* Aduersis.] *aduersum postibus: uel simpliciter.* Carmine.] *epigrammate monumentum inscribo: ne Græci nescij essent, lecto carmine, reliquias Troianorum superesse, à quibus ea spolia illic fixa essent.* Arma.] *detraxit: defectio.* Transtris.] *Transtra propriè sunt in nauibus tabulæ, in quibus remiges sedent, quæ & iuga dicuntur. Sunt & tigna in parietibus domorum transuersim immissa.* Verrunt.] *Metaphora à scopis ducta ad remos, per similitudinem: Expolitio. Antequam ex Ambracia soluamus, operæprecium duxi illud auctuarij uice adijcere, de Acarnanibus, quos Ambraciotas scripsi orientales esse: gentem eam cùm alijs claris rebus, tum autem maximè Aetolico bello, quod ipsis fecit Scopas Aetolorum Prætor, nobilitatam fuisse. Eo bello Acarnanes delectu habito, à 25. anno usque ad sexagesimum coniurarunt, ex eo bello non nisi uictores se reuersuros. Qui uictus acie effugisset, eum nemo urbe, tecto, mensa aut lare iuuaret: uxoribus ac liberis in proximam Epiri oram ablegatis. Epirotas publicè obtestantur, ut quicunque suorum prælio occubuissent, in unum coaceruatos humarent, tumuloq; inscriberent:* HIC SITI SVNT ACARNANES, QVI ADVERSVS VIM ET INIVRIAM AETOLORVM PRO PATRIA PVGNANTES OCCVBVERVNT. *Ita animis ad bellum deuotis, ad Philippum nuncium, qui nunciarent, in quo discrimine Acarnanum res essent. Ille sociorum nuncijs excitus, Pharma ui capta, omnem uim bellicam in Aetolos conuertit. Aetoli fama appropinquantis regis & Acarnanum coniuratione moti, nulla re memorabili gesta, retrò abierunt.* Protinus.] *Mela, in descriptione huius oræ uersatus, in Epiro, inquit, nihil Ambracio sinu nobilius est. Facit sinus, qui angustis faucibus, quæ minus mille passibus pateant, grande pelagus admittit. Faciunt urbes, quæ assident, Actium, Argi Amphilochij, Ambracia. Aeacidarum regna, Pyrrhiq;. Butrotum ultrà est. Hactenus Mela. Phæacia contra Thesprotiam, cuius oppidum maritimum Butrotum est, ad meridiem ita iacet porrecta in arcum, ut ab ortu Lecumnæ promontorium, Thiamidi Thesprotidis: ab occasu uerò reflexa molliter in septentrionem, Acroceraunia & Chaonios aspiciat.* Ipsum porrò pelagus ad ortum uastius, ad occasum in angustias coarctatur. Corcyra postea dicta fuit. Homerus eam nonnunquam Scheriam appellat: Callimachus Drepanen. Stephanus utroque nomine initiò uocatam*

testatur: Phaeaciam, à Phaeace Neptuni & Cercyræ filio: quamobrem & Cercyram dictam, hodie Corphu *nominãt. Suidas:* Κέρκυρα, *inquit,* τὸ νῦν λεγόμενον, Φαιακία πρότερον ἐκαλεῖτο, χώρα Φαιάκων *Proximi his sunt in aduersa continenti, Pyræ, Liburni, & Istria. quare Illyricis à Geographis adscribũtur. Aëreas arces uidetur ob id appellare, uel quòd insula meridiem aspiciat, & australior sit: uel propter regiam Alcinoi magnificentiorem, uel ob duas arces, quæ in duobus montibus erant, inter quos in planicie media urbs sita fuit. Hanc insulam nobilitauit Homerus memorati regis hospitio, & Vlyssis huc appulsu: ad cuius mensam Poëta hunc, fabulosam nauigationis suæ historiam ac deridiculas fabulas, prodigiosáque mendacia, fretum barbarorum stupiditate, commemorantem facit. Horum amplissima descriptio extat Odysseæ 6. Hinc in prouerbium abijt, Alcinoi apologus.*

Epiri.] *Epirum diuidit ab Ambraciotis Acheron fluuius, qui è Pindo oriens, ad Nicopolim mare ingreditur. Ad Boream incipit ab Acroceraunijs montibus: respicitq; ibi à tergo Cassiopaeos: ad ortum clauditur sinu Ambracio, ut dixi, & amne Acheronte: occidentales illi sunt Thesprotæ: à meridie abluitur mari Ionio. Inter quatuordecim gentes Epiri, quas recenset Theopompus, clarissimi fuerunt Chaones, Triballi & Molossi: nam hinc Epirus incipit.* A *Hic ad Acherontem amnem Alexander Molossus perijt, deceptus oraculo Dodonæo, quo Pandosiam & Acherontem custodire iubebatur. In Chaonia Iouis Dodonæi templum erat, opibus & oraculo toto Orbe celebre: de quo postea suo loco sumus dicturi. Græci* ἤπειρον *exponunt,* χέρσον γῆν, *continentem terram,* οἷον ἄπειρός τις οὖσα. ἤπειρος δὲ λέγεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἡ γῆ, καταχρηστικῶς· κυρίως δὲ, ἡ ὡς ἄπειρον ἐκβάλλουσα. ὡς ..., ἤπειρον ὡς ἄπειρον ἐκβαλὼν ὕδα. *Paulus Aemylius deuicta Macedonia, in Epiro 70. oppida excidit. Vnde apparet, quàm opulenta ea regio quondam fuerit. Hæc Epirus, Pyrrhi regis uirtute & armis aduersus Romanos nobilitata est. In Epiro Buthrotum, sed ulterius est.* Chaonia.] *Chaones & Thesproti Epiri populi, iuxta Acroceraunia habitant, quæ dorso ab ortum occasum longissimè porrecto ad septentrionem, eam regionem terminant. Ibi Tomarus mons cernitur, ad cuius radices centum fontes celebrantur à Theopompo.* Buthroti.] *Hodie* Buttinto *nuncupatur, & in exteriori sinus recessu sita est. Hanc Plinius coloniam uocat. Huc maximè Heleni causa Poëta Aeneam mittit.* B *Butrotum, cenosum sonat.*

ARGVMENTVM.

Appulsi Buthrotum Troiani accipiunt Helenum olim Græcorum captiuum, nunc Græcarum vrbium regem esse, & Andromacha, quæ Hectoris quondam fuerat, vxore potiri: hac fama impulsus Aeneas è portu egreditur, vt rem cognoscat: qui, cùm ad vrbem accederet, Andromachen fortè offendit in luco iuxta fictum Simoenta fluuium Troianum, quæ manibus Hectoris coniugis, & gnati Astyanactis parentabat: quæ viso Aenea, exterrita est, & in terram exanimata cecidit.

Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum, Graias regnare per urbes,
Coniugio Aeacidæ Pyrrhi, sceptrisq; potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroq; incensum pectus amore,
Compellare uirum, & casus cognoscere tantos,
Progredior portu, classes & littora linquens.
Solenneis tum forte dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manesq; uocabat
Hectoreũ ad tumulũ, uiridi quẽ cespite inanem,
Et geminas, causam † lacrymis sacrauerat aras.
Vt me conspexit uenientem, & Troia circum
Arma amens uidit, magnis exterrita monstris,
Diriguit, uisu in medio calor ossa reliquit.
Labitur, & longo uix tandem tempore fatur:

† al. lacrymans

NASC. Hic incredibilis rerum fama.] *non enim uerisimile uidebatur, homini Troianum, ductum à Græcis captiuũ, ipsis Græcis imperare: hinc igitur mira* αὔξησις *colligi potest ex circumstantiarum uarietate, sed in primis à persona: cuius uaria fortuna rem ab omni uerisimilitudine alienã fecit: nam Helenus Troianus, Priami regis filius, & frater Paridis, qui Helenam abduxit, uictus inter hostes uictores regnat: nec uni tantùm urbi, sed pluribus imperat & Pyrrhi superbissi. Græcorum regis, cuius olim ipse captiuus fuerat, coniugio, & sceptro potitur: ergo magnum est Helenum regnare, maius inter hostes regnare: maximum coniugio, & imperio hostis potiri.* Cõiugio Aeacidæ Pyrrhi.] *id est, Andromacha: quæ abducta Pyrrho cessit. Nam cùm ipse Hermionem Orestis uxorem deperiret, ut ea potiretur, Andromachen reliquit, & Heleno tradidit, cumq; ab Oreste occisus fuisset Pyrrhus, regno, & uxore Pyrrhi, hoc est, Andromacha potitus est Helenus Priami filius, atq; Hectoris frater, ideo ait:*

—*patrio Andromachen iterum cessisse marito. Hanc historiam paulò infrà narrabit Andromache.*

Obstupui.] *quæ nõ erant credibilia. Sed præter hominum opinionem.* Solennes tum fortè dapes.] C *ex hoc facto Andromaches occulta laus emergit à pietate, & amore cõiugali: quæ etsi nuptias repetiuerat, tamen pietatis, officij sui erga priorem maritum non obliuiscebatur: sed sacrificijs solennibus inani sepulchro illius manes conciliabat.*

Tristia dona.] *quia mortuis fiebant: unde* μνημόσυνα *ab effectu tristia quoq; dici possunt. quia Andromachen tristem reddebant, hoc est, ex recordatione coniugis, & nati mæstam.* Falsi Simoëntis.] *quem falso nomine Simoënta appellabãt.* Viridi quẽ cespite inanẽ] *Andreas Alciatus multi quidem studij, sed exigui omnino iudicij homo parerg. libro 10. capite 12. Virgilium de simplici cenotaphio, id est, inani tumulo sensisse negat, citatq; Dionysium Halic. cuius auctoritas ad hanc rem minimè facit: quasi uerò difficilè sit noscere quid sibi Virgilius:*

A *lius uelit, & res per se ipsa non loquatur: non enim nisi inanis, & fictitius existere tumulus poterat, cùm ibi neque Hector, neque Astyanax sepultus esset, quod etsi monumentum appellari conueniat propter mortuorum memoriam, unde subdit:* Causam lacrymis.] *quoquo tamen nomine illud appellaueris, cenotaphium erit: id est, inanis tumulus.*

Geminas sacrauerat aras.] *unam marito, alteram filio, quòd uerò sacrauerat, ait, locum religiosum fuisse indicium facit: nec aliter intelligi potest, quia luci mentionem fecit:*

Ante urbem in luco falsi Simoëntis ad undam.

Magnis exterrita monstris.] *non quòd magna essent, sed quod illi magna uidebantur.* Diriguit, uisu in medio.] *timoris effectus expressiùs significari non poterat: nam qui subito timore corripitur, primùm stupet, deinde, sanguine ad interiora corporis recepto, frigescit: ergo diriguit, obstupuit, seu uiribus destituta est, ita quoque Corn. Gallus:*

Dirigui, quantusque fuit calor, ossa reliquit.

Sed illud in primis obseruandum est, quemadmodum duritie huius uerbi diriguit, *nouã aspectus, horridamque Andromaches faciem Poëta significarit: & hiatu, qui in tertio pede fit, sedationem quoque uocis, quam facere oportet, in quarto pede, quasi singultu priùs facto deficientem notauerit: illud quoque mirabile est, atque obseruatione dignissimum, quod quatuor dactylis, spondeo uerò nullo, nisi uno usus est: tanto enim uelocior dactylus spondeo, quanto plura sunt tria duobus: quamobrem cursus carminis Andromachen languentem, in terramque decurrentem expressit: durities autem uerbi, uocis hiatus, sedatio spiritus, dactylorum celeritas totam ipsam rem oculis ita subijcit, ut cerni potius uideatur, quàm audiri.* Labitur, & longo uix tandem tempore fatur.] *diuinitus tarditatem rei dura uerborum collocatione, insigni mora spondei, & carminis dissolutione post tertium pedem exposuit.*

LAMB. Hort. Hic.] *Attentio à re noua & incredibili, quam est narraturus. Andromache è Thebis Lydijs Hectori nupserat. Quo ab Achille caeso, cum capta Troia duces spolia, praedam & captiuas mulieres inter se partirentur, illa Pyrrho Neoptolemo cessit. Quo ab Oreste percusso, Andromache Heleno uati nupsit. Sed quo casu id acciderit, mox*

C *dicetur.* Priamidem.] *Priami filium. De Heleno & Cassandra aliàs sermo fuit.* Gratias.] *partem Epiri.*

Aeacidae.] *Aeaci nepotis: nam Aeaci existimatur Peleus: ex quo Achilles Pyrrhi pater prognatus fuit.*

Sceptrisque.] *imperio: synecdoche.* Patrio.] *Troiano Heleno, cuius fratri Hectori antea nupta fuerat. Porrò autem de Heleno illud adscribere operaepretium est, quod in Graecorum monumentis proditum inuenio, quòd is fuit uaticinijs Troiam prodiderit. Adscribam authoris Variae historiae uersus facetissimos:*

Ἕλενος, παῖς Πριάμου μὲν, ἦν δὲ τὴν τέχνην μάντις,
ἐκ λίθου σιδηρίτου δὲ γνοὺς πόρθησιν τῆς Τροίας,
μόνος προσῆλθε Ἕλλησι, καὶ λέγει τὰς μαντείας,
ὀρθίως δείκνυσιν ὀρθῶς. ὁ δ᾽ Εὐριπίδης λέγει
διότι ὕστερον ὁ Δηίφοβος ἔγημε τὴν Ἑλένην,
ὁ τούτου σύναιμος, φθονῶν, τοῖς Ἕλλησιν ἐνῆλθε.
τὸν δ᾽ Ὀδυσσέα Σοφοκλῆς λέγει θηρᾶσαι τοῦτον.
ἄκοντα δὲ τὴν πόρθησιν Ἕλλησι Τροίας φράσαι.

Quorum uerborum hic est sensus: Helenus Priami filius uates, cùm ex lapide sideritae euersionem Troiae obseruasset, solus Graecos adijt, indicauitque uaticinia, ut tradit Orpheus. Porrò Euripides ostendit, eum id factitauisse, quod Deiphobus frater germanus, sublato Paride è rebus humanis, Helenen duxisset. Ob cuius facti inuidiam, seu odium uerius, Graecos accessit. Sophocles author est, Vlyssem hunc cepisse. Itaque coactum inuitumque excidium Troiae ita Graecis denunciasse. Classes.] *in portu ac statione.* Solennes.] *anniuersarias. Occursus occasionem exponit. Parentabat Andromache mariti mortui Hectoris manibus ad cenotaphium, ex cespitibus uiridibus aggestum: huiusmodi Suetonius honorarium tumulum uocat.* [illegible], *inquit Suidas,* κενοτάφιον, ὡς τάφος νεκρῷ, μὴ ἔχοντα νεκρόν. Dapes.] *Putant dici deorum apparatus in sacrificijs & funeralibus. Vsurpantur pro quibuslibet, sed nominatim magnificis conuiuijs.* Δαίς. *Hinc* δαψιλὴς, πολυτελής. λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ φαρμάκων, καὶ ἐπὶ τῶν μεγαλοψυχούντων. καὶ δαψίλεια, ἡ πολυτέλεια. δαψιλῶς, ἀφθόνως. δαψιλὴ, πολλή. *Quae Latini ita imitantur, ut dapale, dapaticum & dapsile, pro magnifico, opiparo & sumptuoso usurpent.*

Cineri.] *Barbarorum, sed & in uniuersum omnium fermè gentilium ritum in cremandis corporibus humanis obserua. Manibus Hectoris litabat. Mos tum tenebat, ut ceu capsam in templis, ad repraesentandum mortuis officium, inanem tumulum accumularent: ad quem, tanquam uerum sepulchrum, omnes ceremonias sepulchrales legitimè exequerentur. Martianus iurecons. cenotaphium uult esse locum religiosum, alludens ad hunc locum Virgilij. Etenim uox* Sacrauerat, *innuit Poëtam sensisse, sacrum ac religiosum fuisse locum: sed Poëta non de simplici cenotaphio uidetur loqui, sed de eo tumulo, ad quem duas aras dedicarat, ubi manes Hectoris euocabantur. Honorarium tumulum Latini uocant, ob beneuolentiam, & grati animi argumentum.* Falsi.] *ad simulachrum amnis in Troade. Hectoris sepulchrum erat in Ophrynio, edito colle Troadis, haud procul à Rhaetio, oppido deserto. Haud procul inde uisebatur sepulchrum Aiacis. Mox Sigium, oppidulum desertum. Ac statim occurrebat sepulchrum Achillis, Patrocli, & Antilochi. Inde nauium statio, & castrorum locus. Hunc suscipiebant Simoëntis & Scamandri ostia, paludes & os, stagnum appellatum. Et quia modico spacio in solo patrio sepulchrum Hectoris à Simoënte distabat, Andromache in Chaonia faciem loci contemplata, cenotaphium marito, pari ab amne spacio extra Butrotum erexerat. Quare Poëta falsum Simoënta eum uocat, hoc est fictitium, à uero illo denominatum. Aeneas Ambraciae oram praeteruectus, studio Butrotum, rerum Heleni ignarus, petit. Causa itineris huius fuit oraculum Dodonae. Itaque portum hunc assequutus, bidui itinere cum robore iuuenum peruenit Dodonam. Hoc in loco Helenum offendisse dicitur: apud quem humaniter exceptus fuit. Hic consulto oraculo, ut ipse paulò pòst etiam refert, sacratis deo donis magnificis, ad Ionium reuersus, coeptum cursum peregit. Sed quo casu, in quas terras tradunt rerum diligentes scriptores Aeneam delatum fuisse, circa calcem huius libri ex Graecorum monumentis attexemus.* Luco.] *A loco. sunt autem luci religiosi, aut diuo alicui, aut umbris mortuorum consecrati.* Manesque.] *Inuocabat manes Hectoris ad libamina, & inferiarum dapes.* Viridi.] *A materia & usu: ut ibi maritum defleret. Et arae erectae stabant manibus, ad cenotaphium* κενοτάφιον, ὡς τύμβον νεκρῷ, μὴ

ἔχοντα ταφήν. *His in parentalibus libamina inferebantur.* Causam.] *Appositio.* Geminas.] *Hectori, & filio Astyanacti.* *Patheticè Aeneas narrat congressum suum cum Andromache. In quo illud obseruandum est, quàm graphicè mulieris imaginem, rei subitæ & insperatæ facie externatæ depingat, ut præ gaudio exanimetur.* Vt me conspexit.] *Causam amentiæ prænarrat grauiter: occursum uidelicet suum, quem à signis maximè præsentibus circumscribit agnitum. Etenim ex armorum Troianorum facie suos ciues agnoscit.* A- A
mens uidit.] *subitò stupore correpta, ut mens officio suo destitueretur.* Monstris.] *Monstri simile erat, Troianos, & in primis Aeneam in Epirum descensurum.*

Visu.] *Periphrasis stuporis, ab accidentibus.*

Vix tandem tempore fatur.] *Difficultatem in loquendo, ubi ad se redierit, ostendit: ut non tàm muliebrem animum, quàm adhuc stupore peregrinantem mentem agnoscas.*

ARGVMENTVM.

Exterrita Andromacha subito atque improuiso Aeneæ aduentu, cùm iam animum recepisset, adhuc præ nimia admiratione ipsum interrogat, an sit Aeneas, an verò illius iam mortui simulachrum. Aeneas verbis illi timorem lenit, atque omni cum asseueratione se viuum esse confirmat: quam vbi videt satis animo valere, de omni vitæ suæ statu ipsam interrogat.

NASC.

Veráne te facies, uerus mihi nuncius adfers
Nate dea? uiuisne? aut si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit lacrymasq; effudit, & omnē
Impleuit clamore locum: uix pauca furenti
Subiicio, & raris turbatus uocibus hisco.
Viuo equidē uitamq; extrema per omnia duco.
Ne dubita: nam uera uides.
Heu quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit, aut quæ digna satis fortuna reuisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' cōnubia seruas?
Deiecit uultum, & demissa uoce loquuta est:

VERA'NE te facies.] *à dubitatione auspicatur, id est, ἀπὸ τῆς ἀπορίας, propter admirationem: quā ingentem fuisse, & eiusdem sententiæ frequens repetitio indicium facit: utitur autem diuisione bipartita: cuius prima pars dubitationem, altera uerò doloris significationem habet: aut uiuus es, inquit, aut mortuus: si uiuis, quis casus, aut fortuna te huc appulit? sin iam fato concesseris, ubi nam locorum Hectorem reliquisti? itaque maior in Andromache dolor excitatur, quod cùm amicum & affinem coniugis uideat, coniugem ipsum non uidet: unde occulta Andromaches laus elicitur ex ingenti erga coniugem suum amore, & charitate, id quod re ipsa quoque demonstrat: nam prolato Hectoris nomine illicò exiluit in lacrymas.*

Et raris turbatus uocibus hisco.] *τὸ πρέπον lacrymatur Andromacha. Aeneas uerò turbatur, non lacrymas fundit: & quoniam qui dolore premuntur, difficilè loqui possunt, egregiè dolentis personæ affectum expressit, cùm ait, raris uocibus.* Viuo equidem.] *Aeneas eodem ordine respondet, quo fuerat interrogatus: & Andromachen omni suæ mortis dubitatione, suspicioneq; liberat.* Vitamq; extrema.] *mouet commiserationem per locum communem ex sua calamitate: quasi dixerit: ego quidem uiuo, sed uita mihi acerba est.* Ne dubita.] *Andromaches animum confirmat, omnemq; ex ea timorē, suspicionemq; tollit.* Heu quis te casus.] *quoniam Hectoris ab Andromache non absq; lacrymis mentio facta fuerat, illius Aeneas calamitatis miseretur, illius quoq; uitæ conditionem deplorat: unde fit, ut ab ea de omni illius uitæ statu adamussim intelligat, utitur signo doloris, heu, ad maiorē excitandam à cōmutatione fortunæ illius cōmiserationem, non absq; ingenti Hectoris commendatione.*

Hectoris Andromache. Pyrrhin' cōnubia seruas?] *hæc tria nomina emphasim habent: sed illa duo cum laude extollenda, Hectoris, Andromache: Pyrrhi uerò nomen cum turpitudine deprimendum est: tanquam uirtute, atq; genere longè inferior fuerit Hectore, nec satis dignus qui tam nobili fœmina, tantiq; uiri uxore potiretur: uel quia Priami ipse cadē fecit, cuiusq; filius est: qui Hectorem necauit.* Deie- B
cit uultum.] *Iūcta pudore uultū demittit: quasi tacitè peccatum fateatur suum, suiq; cōsilij pœniteat: quod hosti obnoxia fuerit, cū eas nuptias morte euitare potuisset: ideoq; summo cum dolore prosequitur.*

VERA'NE te.] *Arguit hoc ipsum tautologia uerborum, quibus non gratulatur illum quidem aduenisse, id quod primum erat: sed stupens admiratione nouæ rei, uerba amentiæ plena effundit.* Lux alma.] *Periphrasis: An mortuus es? Persuasum enim uulgo est, mortuorū umbras suis se obuias offerre, idq; ob non ritè præstita iusta funebria, & alias causas superstitiosas.* Hector.] *Et hoc amentia plenum est, arbitrari umbram hominis, quem præsentem uidebat. Solet autem fermè fieri, ut de eo primùm percontemur, quem efflictim amamus: Et amans sibi somnia fingit.* Impleuit.] *Hyperbole. Decorum seruat Poëta: nam Hectoris iniecta mentione, illicò prorumpit in lacrymas, & finem percontandi facit. Dolor & ægritudo,* C
ex iniecta mentione recrudescens, prolixiorem interrogationem non patitur. Hisco.] *Pium affectum & humanum ostendit, quippe qui etiam lacrymis suorum & moueatur & turbetur. Et auget turbationem,* Hisco, & Raris uocibus: *id est, uerbis paucis: ut oratio densa undiq; sit affectibus.* Viuo equidem.] *Respondet luculenter ad singula, citra uerborum ambages, ne obscuritas perturbata quam ambiguitatem pariat: id quod in præsenti mens attonita & stupore amens postulat. Expolit euidenter eandem sententiam, ut omnia Andromachæ sint illustriora.*

Per omnia.] *pericula septem annorū sursum deorsum adita.* Vera uides.] *Respondet ad illud, quod rogarat:*

Veráne te facies, uerus mihi nuncius adfers?

Heu.] *A' pathetica exclamatione in exactam & præsentem fortunam, uicissim interrogando materiam suppeditat narrandi casus suos, & conditionem præsentem.*

Tanto.] *Emphasis: nam incomparabilem illum Hectorem uel multis uerbis satis uehere non potuit: uel inde-*

corum

LAM.
Heu

A corum fuit refricare uulnus nominis iteratione. Te digna.] Tanto uiro uiduata, digna fortuna summâ.

Pyrrhin'.] Verecundè mollibus uerbis infœlicē sortem mitigat. Cùm enim sorte Pyrrho in seruitutē cessisset, perinde ut Cassandra Agamemnoni, & alia alijs, non sciscitatur, num Pyrrho adhuc seruiat, sed an in illius coniugio perseueret, ne atrocitate uerborum animum mœrore & luctu tabidum amplius acerbet. Deiecit uultum.] Ab habitu: nam prioris conditionis recordatione erubuit: id quod signum est ingenui pudoris.

ARGVMENTVM.

Deplorat calamitatem suam Andromacha per comparationem Polixenæ, aliorumq; Troianorum, quibus penitus cōtigit sub mœnibus Troiæ: quorum mortem beatiorem esse memorat sua, aliarumq; matronarū vita, quibus sorte obtigit, vt Græcis seruirent: indeq; loquēdi occasionem nacta, omnem vitæ suæ conditionem, ac fortunæ commutationem exponit.

NASC.

O' felix una ante alias Priameïa uirgo,
Hostilem ad tumulū, Troiæ sub mœnibus altis
Iussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec uictoris heri tetigit captiua cubile.
Nos patria incensa, diuersa per æquora uectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, iuuenemq; superbum,
Seruitio † enixæ tulimus: qui deinde sequutus
Ledæā Hermionē, Lacedæmoniosq; hymenæos,
Me famulā famuloq; Heleno transmisit habendā,
Ast illum ereptæ magno inflammatus amore
Coniugis, & scelerum furijs agitatus Orestes,
Excipit incautum, patriasq; obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamq; omnem Troiano à Chaone dixit,
Pergamaq;, Iliacamq; iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum uenti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum nostris Deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & uescitur aura?
Quem tibi iam Troia?
Ecquæ † tum puero est † amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam uirtutem, animosq; uiriles,
Et pater Aeneas & auunculus excitat Hector?

† al. enixè
† al. nam. item, iam
† al. amissi

O' fœlix una ante alias.] exclamatio est ex interno animi dolore proueniēs, qualis illa est Aeneæ ex primo Aenid.

—ô terq; quaterq; beati,
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœ-
B nibus altis
Contigit oppetere.

Quintilianus lib. 8. cap. 3. inter exaggerationes hunc locum reponit, quibus grauem interdum rem efficimus, si magnis malis grauius id esse, quod perpessi sumus, ostenditur. Quàm enim miser casus Andromaches, si comparatur illi Pollixena ad hostilem Achillis tumulum ui mori coacta: locus iste ex Troadibus Euripidis desumptus est. ubi Andromacha calamitatem suam itidem deplorat per comparationem Pollixenæ: sed locupletior omnino fuit interpres, atque imitator Maro. sic ait Euripides:

——ναυσθλόμαι δ' ἐγὼ
πρὸς Ἑλλάδ' αἰχμάλωτος ἐς δοῦλον ζυγόν.
ἆρ' ἐκ ἐλάσσω τῶν ἐμῶν ἔχει κακῶν
Πολυξένης ὄλεθρος ὃν καταστένεις.

C Id est ad uerbum:

——naui uehar ego
In Græciam captiua asperam ad seruitutem.
An non minora meis habet malis
Pollixenæ mors, quam tu defles?

Priameïa uirgo.] ex uarijs circumstantijs cōmiserationem mouet: à genere, à sexu, ab ætate, à loco: quod filia regis, quod uirgo est, quod hostilem ad tumulum mactatur. huic non dissimilis est locus ille ex 2. Aen.

Ecce trahebatur passis Priameïa uirgo
Crinibus à templo Cassandra, adytisq; Mineruæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra,
Lumina. nam teneras arcebant uincula palmas.

Troiæ sub mœnibus altis.] exaggerat cōmiserationem à loco. Quæ sortitus nō pertulit ullos.] τὸ αἴτιον est felicitatis Pollyxenæ: quia iugum seruitutis non subiuit, nec hosti pudicitiam suam ui deflorandam tradidit. si fœminæ ab huiusmodi incōmodo alienæ felices putandæ sunt, ipsa igitur misera est, quæ & seruituti obnoxia est, & Pyrrhi uictoris studio obsequitur: nam cōtrariorum contraria sunt consequētia. sed hoc nimirum obseruatione dignū est, quod ait,

—quæ sortitus nō pertulit ullos: id est, quæ uictori per sortē non cessit: erat enim moris in antiqua Græcorum militia, ut capta urbe in omnes quidem mares, qui per ætatem arma ferre possent, iure belli sæuiretur: cætera uerò direpta in unum locū congerentur, nimirū fœminæ, pueri, aurū, argentū, equi, arma, pretiosa uestis, & omne genus supellectilia: quibus rebus summo loco nati uiri proponebātur: qui prædam adseruarent, & sorte inter milites diuiderent. ut in 2. Aen. apud Maronē & apud Hom. Iliad. 1 uidere est. Sed priusquàm ad sortē deueniretur, selectissima quæq; ijs, qui se optimè in bello gesserat, nō sortitu, sed iudicio dabantur: ita regū regi Agamemnoni Cassandra Priami regis filia, fortissimo duci Pyrrho fortissimi Hectoris Andromache uxor cessit: astutissimus omnium Græcorū Vlysses prudentissimā omnium Troianarū Hecubam habuit. ea Græci munera ἐξαίρετα, Latini sorte excepta, interdum exortia uocant. de quibus Euripides in principio Troadum meminit:

ὅσαι δ' ἄκληροι Τρωάδων, ὑπὸ στέγαις
ταῖσδ' εἰσί, τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
στρατοῦ. Id est,
Quotquot uerò sorti nō sunt subiectæ ex Troianis, sub tecto
Hoc sunt principibus electæ
Exercitus. Et Virg. in 9. Aen.
——ipsum illum clypeum, cristasq; rubentes
Excipiam sorti. Et alibi:
Ducunt exortem Aeneæ.

Item in quinto Aenid. ——exortem ducere honorem. quòd uerò Andromache sortitus se pertulisse innuit, cùm se infelicioré Polyxena prædicet: quæ nullos pertulit sortitus, non ob id dictum uideri debet, quòd ea conditione fuerit

Andromache, ut per sortem uictori contingere deberet: sed ad hunc modũ à Poeta summo artificio illa inducitur loquens, uel ut maiorem cõmiserationis affectum moueat, uel quasi muliercula consuetudinis ignara esset: quæ ignorantia fœminæ præsertim, summæ laudi ducitur. Nec uictoris heri.] quemadmodũ in argumentationibus fieri solet, ut quæ firmissima sunt, postremis in locis collocentur: ita hoc in loco qua maximè premebatur causa, nouissimã posuit: occultè aũt purgat se de uiolata castitate, cùm ait captiua: nam quæ in huiusmodi miserias cadunt fœminæ, quæcunq; illæ fuerint, uictorum cupiditatibus inseruire coguntur.

Nos patria incensa.] altera pars cõparationis est, qua sua ijs, quæ Polyxenæ euenerunt, infortunijs opponit, unde ingentem mouet conquestionem per locum communem ex aduersa sibi fortuna, & ex magnitudine eorum, quos perpessæ fuerunt, laborum, atque calamitatum.

Stirpis Achilleæ fastus, iuuenemq; superbum.] utrunq; deturpat à superbia, patrem Achillem, & Pyrrhum filiũ: quod etiam ad sui excusationem plurimum ualet: nam hosti uictori haud facilè resisti potest, tanto minus si fastu agitetur: quidam calamo exarati codices fastũ mutatis numero legũt, ut etiam Pyerius admonuit, uerùm tamen si fastus numero multitudinis legatur, nescio quid calamitosius, & ad illam excusandam efficacius significari uidebitur. Seruitio enixæ.] enixæ siue aduerbium sit, siue participium, utroq; modo rectè procedit: hoc autẽ ait, se, aliasq; matronas magna cum animi molestia, uel summo, ac propè intolerabili labore Pyrrhi superbiam in seruitute pertulisse. Tulimus.] numerus pudorem excusat: nam si sola fuisset, minus excusationis factum habere uideretur: casus tamẽ illam excusaret. Qui deinde secutus Ledæam Hermionem.] hæc omnia ferè describuntur ab Euripide in principio Andromaches.

Lacedæmoniosq; Hymenæos.] ἐμφατικῶς, nec sine felle, perinde ac si diceret, infelices propter Paridẽ, & Deiphobum: qui Helenam duxerunt. Transmisit.] transtulit. uerbum iuris: unde transmittere hæreditatem, iureconsultis pro transferre, & relegare. Plin. in epist. Sed hæc quoque hæreditas Afri (ut reliqua cum fratre quæsita) transmittenda erat filiæ fratris: hinc iterum purgat se à necessitate, quod herili uoluntate ad Helenũ translata est.

Ast illum ereptæ.] factum ponit, & causam facti duplicem: quarum altera ex amoris, altera ex furoris impulsione nascitur: quamobrẽ utraq; defendi potest per concessionem: quem posteriores statum uenialem appellarunt.

Furijs agitatus Orestes.] ad illam amoris ægritudinem accedebat, quod propter occisam à se matrem furijs agitabatur, quod magis etiam ueniale est.

Excipit incautum.] exaggeratio criminis: ita quoque in primo Aeneid.

Clàm ferro incautum superat.

Patriasq; obtruncat ad aras.] exaggerat à loco, quod in templo, & ad aras nulla numinis habita ratione occiderit: atq; digladiantur inter se litterati homines, Seruius, Macrobius, Pyerius, item alij, qui in Virgilium cõmentaria ediderunt, quo sensu accipiendus sit Virgilianus hic locus: nam constat Achillem in tẽplo Apollinis Tymbræi à Paride, Pyrrhum uerò itidem in templo quidem Apollinis, sed Delphis ab Oreste proditione Macarei sacerdotis fuisse occisum, quo modo igitur ad patrias aras? ego, ut Seruij uarias rationes, non penitùs aspernandas, & Macrobij figmenta, merasq; nugas missas faciam, arbitror ad patrias aras Pyrrhum ob eam ipsam rem dici fuisse necatum, quia eodem modo, eodemq; fato (ut in primo libro Pausanias scriptum reliquit) id est, ad aras Apollinis utriq; necari contigit: id Euripides significare uidetur in Oreste, apud quem Apollo hunc in modum de Pyrrho loquitur:

θανεῖν γὰρ αὐτῷ μοῖρα Δελφικῷ ξίφει,
δίκας Ἀχιλλέως πατρὸς ἐξαιτοῦντί με. Id est,
Fatale Pyrrho est, Delphico gladio mori,
Pœnas Achillis patris ut pendat mihi.

Vnde colligi potest, Delphico gladio perire, de ijs dici posse, qui eodem fato, eodemq; uindice pereunt: non me præterit id aliò transferri ὡς παροιμιογραφία: sed hanc quoque sententiam in medium afferre uolui, ut docti uideant, an ipsam quoq; probari uelint. Sed tibi qui cursum uenti?] perorata suarum calamitatum, nec non uicissitudinis fortunæ suæ narratione, causam aduentus Troianorum exquirit non per simplicem interrogationem, qualis illa est ex primo Aeneid.

Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?

Sed affectibus plenam: non enim Creusa, quam fatis iam concessisse innuit, & Hectoris, absq; lacrymis mentionem facere poterat: quamobrem est quod cũ Seruio magis admirationem probes, qui uenti? iam prosperi? quæ fata? tam felicia? quis deus? tam nobis amicus? neq; ego eorum sententiæ subscribo, qui putant ijs in uerbis περισσολογίαν esse: id est, superuacaneam quandam absq; ui rerum orationem: tanquàm reliqua duo superuacua, atq; ociosa sint, illo excepto: qui cursum uenti. nam tria diuersa sunt, & diuersè significantia, nec ullũ ex illis ociosum est uerbũ: si quidem nauigantes, nõ solùm uento, sed etiam fato, ac dei alicuius studio quandoq; trahũtur: ideoq; præ singulari lætitia, quã ex improuiso, ac insperato Aeneæ aduentu ceperat, tanta illam incessit admiratio, ut non solùm prosperitate uentorũ, sed uel Aeneæ, uel suo quodã singulari fato, nec non diuina uoluntate factũ putârit, ut ad eas Troiani regiones nauigauerint. Superatne?] noua locutio, quod uel Seruius admonet: ideo per ταυτολογίαν subdit:

Et uescitur aura. Quem tibi iam Troia.] Hemistichium absq; sensu: quanquã non difficile est diuinare, quid Poëta senserit hoc uersu: quẽ procuIdubio ab eo absolutum quidem, sed Varij, & Tuccæ censura dimidium detractũ fuisse credendũ est, in antiquis quibusdam codicibus uersus absolutus legitur, sed grauitate, candoreq; haud quaquam Virgiliano, in nonnullis ita completur:

Quem tibi iam Troia peperit fumante Creusa.

Sed hoc cum Poëta non conuenit: nam in secundo Aeneid. lectum est:

—sequiturq; patrem non passibus æquis.

In alijs uerò etiam uetustiss. eodemmet sensu cum superiore absolutius perspicitur, hoc modo:

Quem tibi iam Troia obsessa est enixa Creusa.

Sed, ut iam dictum est, Virgilianæ non quadrat historiæ: nam etsi Græci cum Troianis decem annos bellum gesserunt, nõ tamen, nisi post nonum annum Ilium penitus obsessum est. Amissæ cura parentis?] quidam amissi legendum esse contendunt: ob id, quia hæ uoces parens, & homo, etsi in communi sexu intelliguntur, tamen uirili genere semper dicuntur. Donatus tamen, & Seruius ueteres Maronis interpretes amissæ legũt, ipseq; in uetustiss. codicibus ita scriptum esse animaduerti & de Creusa, non de patria intelligendum est: nec enim parens absolutè pro pa-

tria

A tria unquam lectum est, sed sanctissima parens patria apud Cic. ad Att. unde ergo mortuam Creusam Andromache sciebat? sic occurri posse uidetur, in familiari sermone multa dici, quæ à rerum scriptoribus non enarrantur.

Ecquid in antiquam uirtutem.] frequens est, & coniunctissima omnium ferè de pueris hæc quæstio, non tamen à grauitate matronæ aliena: solent enim in pueris semina quædam & simulachra auitæ, paternæq; uirtutis existere. quamobrem rectè quærit, nunquid Ascanius uel patris, uel auunculi gloria excitetur: quod in puero optimum est signum: indicat enim, eum persimilem fore maioribus suis, eorumq; facta præclara, cùm sibi per ætatem licuerit, imitaturum.

LAMB. Hort. O' FOELIX.] Ad singula responsura, omittit ea quæ notissima sunt: nempe quo casu exciderit à coniugio Hectoris, & quæ inde fortuna eam susceperit. Illud unum respondet, num adhuc iuris Pyrrhi sit, cui seruierat, quod honesta appellatione coniugium uocatum fuit ab Aenea. Itaq; orditur ab exclamatione: quam ducit à comparatione, quæ ex maioribus exaggeratis, coiecturam relinquit de minoribus exaggerandis. Etenim cùm ait, Fœlix: colla-B tionem sui facit, & Polyxenæ. Inde argumentum à loco, Hostilem ad tumulum: quem cum suo exilio componit. Addit amplificationem, Mori In patria. Postremò, à modo, iussa mori: id quod minus acerbum, quàm mori non posse. Amplificatur id quoque, Occidi ab hoste pro patria, hostilem ad tumulũ. Priameia.] Polyxena. Anno exacto ab Hectoris interitu, cum Hecuba & filiæ inferias ad eius fortè tumulum, quem extra urbem Priamus erexerat, solenni ritu ferrent, accidit casu, ut cùm Achilles tum manibus obequitaret, Polyxenam intuitus, forma caperetur, & oculos & animum ad uirginem totum adiiceret. Fuit autẽ Polyxena si Daretis credendum est, colore candido, procera statura, longo teretiq; collo, oculis uenustis: forma adeò scita & eleganti, ut omnes facilè fœminas, quæ tum essent, superaret. Achilles seruum Phrygii sanguinis ad Hecubam mittit, qui uirginem ipsi in uxorem deposceret: pollicitus fore, ut ipse & Thessali statim ad Troianos deficerent: neq; dubium, quin illico Troia obsidione liberaretur. Refert illa rem ad Priamum, probatq; consilium ut utile apprimè, si certò confestim exerci-C tus abiret post nouam affinitatẽ. Alioqui, non uideri causam cuiquam iungendæ filiæ, integro adhuc & nondũ confecto bello. Res ultrò citroq; perlata, iam ipsum Achillem ab omni armorũ studio auerterat. Pugnatur interea rursum, & ab Achille interficitur Troilus, interficitur & Mẽnon. Hecuba in recentem luctum propter filii mortem præcipitata, Achillem, qui temerè ad arma recurrerat, spe connubii in templum Apollinis Tymbræi ad colloquium trahit: ubi Paridi aliisq; ad insidias dispositis, ipsum incautum & eius comitem Antilochum trucidandos obiecit. Vrbe capta, Polyxena ad tumulum Achillis à Pyrrho Neoptolemo, omnium Græcorum consensu cæsa fuit. nam hic post patris cædem è Scyro accitus, ad Troiam uenerat. Ita refert Euripides in Hecuba. At Flauius Philostratus prodidit, Troia nondum excisa, Polyxenam urbe egressam solam, captam herois amore, ut ad eius tumulum mactaretur. Id quod illi acciderit: ὁ δὲ φλαύϊος φιλόστρατος, μόνην τὴν πολυξένην φησὶν ἐξελθεῖν τῆς τροίας, ἔτι μὴ πορθηθείσης, καὶ ἀποσφάξαι αὐτὴν ἐπὶ τῷ τάφῳ αὐτοῦ, πόθῳ τι κατεχομένην τοῦ ἥρωος, καὶ διαμένειν κεχαρισμένην, ὡς ἐχρῆν τοιαῦτα, ἀφοσιοῦσα νυμφίῳ.

Lycophronis enarrator eam historiam citat. Quare Euripides in Oreste de Pyrrho:

θανεῖν γὰρ αὐτῷ μοῖρα Δελφικῷ ξίφει,
δίκας ἀχιλλέως πατρὸς ἐξαιτοῦντι μοι: id est,
Fatale Pyrrho est, Delphico gladio mori,
Pœnas Achillis patris ut pendat mihi.

O' FOELIX.] Quoniam autem connubii Pyrrhi mentionem fecit Aeneas, occasionem sumit exclamandi in fœlicitatem Polyxenæ, quæ ab eodem Pyrrho occisa fuerat, iam Troia capta. Priameïa.] Antonomasia. LAMB. Hort.

Hostilem.] Enumerat fœlicitatis causas: Ad tumulum: ad patriæ mœnia: iussa mori: in fortes non uenit: non maritum hostem uictorem sortita est: non captiua in ius alterius heri cessit. Nos patria.] A' loco affectũs. Est autem altera collationis pars, in qua opponit miserabilem suum casum alterius fœlicitati. Hanc ita exaggerat, ut quamuis minor est, maior tamen uideri possit. Aequora uectæ.] Rursum pathos à loco, quemadmodum & illud figuratum quidem, sed tenuius tamen, quod in prima persona numero abusus sit.

Stirpis Achilleæ fastus.] Pyrrhi: emphasis, cuius pater Achilles Hectorem & Troilum, fratres, & complures alios occiderit: filius ipse Pyrrhus patre crudelior, Politen, adeoq; Priamum ipsum ad arãm Iouis Hercei trucidarit: filiam Polyxenam iugularit: huius fastum pertuli. Iuuenem.] Interpretatio. Neque uero proprio indicat uocabulo, quem dicat: uel quòd res ipsa Aeneæ perspicua satis sit: uel quòd siue animi sui ægritudine, ipso eum nomine exprimere non ualeat.

Seruitio.] id est, in seruitute Molossum Pyrrho enixæ. Ab hoc ipsa regio Molossidis nomen adepta fuit.

Enixa.] Enallage numeri. Pathos à conditione seruili, indigna tanta heroina. Qui deinde.] Synæresis. Transitio ad historicam narrationem rei, quo casu ex illius seruitute sit libera facta: & quo item pacto sublatus è rebus humanis sit Pyrrhus, ipsaq; adeò potita sit Chaoniæ imperio. Ledæam.] Ledæ neptem, ex Helena & nupta Menelao. Ex Menelao fertur Helena solam Hermionem suscepisse: ex Paride uerò quatuor liberos, Bunicum, Corythum, Agauum, & Idæum. Duris author est ex Theseo, Iphigeniam edidisse. Cæterùm Pyrrhus ex Andromache, ut Hyginus refert, Amphialum procrearat, cùm eam Heleno traderet uxorem. iam enim amare cœperat Hermionem, Menelai ex Helena filiam. Hanc ubi audiuit Oresti datam, Lacedæmonem profectus, à Menelao sibi desponsam deposcit coniugem. Ille autem fidem seruare amico uolens, ab Oreste filiam abductam Pyrrho reddidit. Porrò Orestes indigna contumelia motus, Neoptolemum Delphis sacris operantem, interceptum obtruncat, & Hermionem repetit. Addunt illud quoque, Pyrrhi ossa postea per Epiri fines sparsa fuisse. Fuit & Hermone oppidum intra Isthmum, uicinum Trœzeni, ubi descensum facilem esse ad inferos prouerbio iactari solet, quòd ibi mortui absque naulo sepelirentur, quod per totam Græciam mortuis apponebatur. Lacedæmonios.] Expolitio: nuptias Hermiones.

Famulo.] paronomasia. Illum.] Persequitur rei exitum. Coniugis.] Hermiones. Scelerum.] raptus & iniuriæ. Furiis.] Allusit ad furorem hominis, quo post parricidium agitari cœpit. Hinc prouerbium, Oreste insanior, natum est. Fuit autem Orestes, ut fama est, prodigiosæ proceritatis: cuius ossa aliquãdo refossa, 7. cubitorũ

fuisse memorantur ὀρέστας, ἐν ὄρεσι διατρίβοντες. Porrò de eius insania post cædem maternam, quidam ita scripsêre: ὀρέστης μετὰ τὸ ἀνελεῖν αἴγισθον καὶ κλυταιμνήστραν, διωκόμενος ὑπὸ ἐριννύων, φεύγει πρὸς ἀθήνας ἐν τῇ τῶν ἀνθεστηρίων ἑορτῇ, βασιλεύοντος δημοφῶντος· καὶ κρίνεται ἐν ἀρείῳ πάγῳ, ἢ μετὰ ἐριννύων, ἢ τυνδάρεω, ἢ ἠριγόνης τῆς αἰγίσθου καὶ κλυταιμνήστρας θυγατρός. ἴσων δὲ γενομένων τῶν ψήφων, ἀπελύθη. ἔχρησε δ' ὁ θεὸς τῆς μανίας αὐτὸν ἀπαλλαγῆναι, εἰ τὸ ἐν ταύροις ξόανον τῆς ἀρτέμιδος μετακομίσει. οἱ δὲ ταῦροι, μοῖρα σκυθῶν. παραγενόμενος δὲ μετὰ πυλάδου, καὶ κρατηθεὶς παρὰ θυηόλων, ἤχθη δέσμιος σὺν τῷ πυλάδῃ πρὸς θόαντα τὸν βασιλέα. ὁ δὲ αὐτοὺς πρὸς τὴν ἱέρειαν ἰφιγένειαν ἔπεμψε, μεθ' ἧς καὶ τοῦ ἀγάλματος φεύγουσι. χειμασθέντες δέ, ἔπλευσαν περὶ τὰ τῆς σελευκείας νῦν λεγομένης μέρη, καὶ περὶ ἀντιόχειαν, καὶ τὸ μελάντιον ὄρος, ὃ ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ θύσαι τὸν ὀρέστην ἐκ τῆς μανίας, ἀμανὸν ἐκλήθη. ὕστερον δ' ἦλθον εἰς ἀθήνας, καὶ πυλάδης μὲν ἠλέκτραν ἔγημεν· αὐτὸς δὲ μετὰ τὴν ἀθήνας ἀνελθεῖν τὸν νεοπτόλεμον ἀπέκτεινε, ἑρμιόνην γήμας. ἐξ ἧς γεννᾷ τισαμενόν, ἢ κατά τινας, ἠριγόνην γήμας τὴν αἰγίσθου, πένθιλον γεννᾷ, οἰκῶν ἐν ὀρεστείᾳ τῆς ἀρκαδίας, ὅπου ὑπὸ ὄφεως δηχθεὶς ἀπέθανε. ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι μετὰ τὴν ἀναίρεσιν αἰγίσθου καὶ κλυταιμνήστρας, περὶ τοῖς ἀθώσιν τοῖς ἀρκάσιν ἐνιαυτὸν ὀρέστης ἐνδιατρίψας, ὅθεν ὀρέστειον φησί, χρησμὸν ἔλαβε, σίδηρον πρὸς ἀπολύσιν. ὃς συναντήσας ἐκ διαφόρων ξένων λαῶν, ἐκ ἑκάστου πόλεως, διὰ τὸ ἐκ διαφόρων εἶναι, ἔλθειν μὲν λέσβον. καὶ αὐτὸς μὲν ταχὺ ἀποθανών, πόλιν κτίσαι ἐκελεύσθη· ἀπόγονος δὲ τούτου καλούμενος γρᾶς, μετὰ ἑκατὸν ἔτη, κτίσας τῆς λέσβου πόλιν. Atque hæc quidem refert Hellanicus Lesbius in primo rerum Aeolicarum ὀρέστης, ut paulò antè ostendi, ab agresti, montano, & ferino ingenio dictus fuit. ὄρος enim mons est. Hinc ὀρέστερος, ἄγριος. Et Oreste, regio Eubœæ. ὀρεστιάδες, αἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκίαν ἔχουσαι. Fuit alius Orestes, de quo Suid. οὗτος προσποιούμενος μανίαν, τοὺς παριόντας ἀπέδυεν· ἦν γὰρ λωποδύτης. Vnde parœmiam natam dicit, Oresti penulam texere, ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν. εἰ γὰρ ἐντύχοι τις ἥρωϊ τῶν βροτῶν νύκτωρ ὀρέστῃ γυμνὸς ἦν, πληγεὶς ὑπ' αὐτοῦ πάντα τὰ ἐπιδέξια. οἱ δὲ φασὶ διαπρεπεῖς καὶ χαλεποὶ τοῖς ἐμπελάζουσιν. διὸ καὶ οἱ τὰ ἱερὰ παριόντες, ἐσίγων. Patrias.] Pathos à loco: quòd opportunum eum insidijs, tum ad arás deorum nulla religione ictus trucidasset. Habeo authores, qui eum Delphis sacrificantem, insidijs exceptum ab illo produnt: nòn in Phthiotide, non in Thessalia, non Chaonia, aut Epiro. Et uerisimile non est, Delphos sub Pyrrho fuisse, cùm in Phocide procul ab Epiro essent: & Ouid in decimo, Delphos præsidle caruisse canat. Ergo patrias uidetur dixisse, quòd pater consimili fato ad Apollinis aram in Troia cecidisset. Nisi fortasse Poëta uideatur innuere, eum ad aras illas cæsum, quas ipse patri struxerat, quem etiam religiosè pro Deo colebat, haud sine uictimis. Pars Heleno.] A

Hoc pacto interfecto Pyrrho ab Oreste, eiusque fratribus post Tauricam expeditionem, reditumque Athenas, ut paulò antè ex Hellanico Lesbio retuli, in regnum hi successerũt. Etenim Pyrrhus moriens, iussit Andromachẽ Heleno dari, cum Molosside, quæ Chaoniæ pars est, ubi Iouis Dodonæi oraculum erat. nam Heleno et Cassandræ, quòd pacis studiosi authores reddendæ Helenæ semper fuissent, capta Troia, communi consensu libertas restituta fuerat, ut quidam tradunt. Troiano.] Ab etymo nominis. Fuit autem Chaon unus filiorũ Priami, teste Pausania & Boccatio. Apud Hyginum corruptè in nomina filiorum Priami recensetur. Strabo alicubi ostẽdit, Chaones initio Molossos fuisse dictos, à Molosso Pyrrhi filio. Sed ab alijs distinguuntur. Cætera de Pyrrho & Heleno, in sexto forsitã annotabimus. Chaone.] fratre suo. At Suidas arbitratur sic dictos παρὰ τὸ κεχηνέναι: ipsamque gẽtem in luxum pronam fuisse, & molliciẽ. Et Aristophanicum illud adducit, ὁ πρωκτὸς ἐστιν αὐτόχρημ' ἐν χάοσιν, podex re ipsa est in Chaonibus: cùm inuehatur sycophanticè in molliciẽ. Rursus idem τὸν παφλαγόνα λαθεῖν οὐχ οἷόν τε ἐφορᾷ γὰρ αὐτὸς πάντα. ἔχει γὰρ τὸ σκέλος, τὸ μὲν ἐν τῷ πύλῳ, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Non poterant Paphlagonem latẽre: nã alterum brachium in Pylo, alterum habet in concione. B

Pergama.] arcem, ita ab Ilio dictam. Iugis.] montibus ad similitudinẽ Idæ. Hanc.] Monstrantis uerba sunt, ut Helenus ostendum opus oculis lustret. Sed tibi.] Epilogus, à transitione ad mutuas interrogationes, de amici in eam terram aduentu: item de Ascanio, de ingenio, indole & uirtute pueri, ne nihil omnino de statu tanti uiri percontari uideatur. Qui uenti.] Quo successu, quaque fortuna in nauigãdo usus, in Epirũ delatus. Quæ fata.] Expolitio, siue copia: quo uidelicet id dicatur, quod obscurius fortasse dictum uideri potest: qui mos peculiaris huic Poëtæ est. Videtur respexisse ad parœmiam, ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός, Ex improuiso Deus: certè ad aliud, Homo homini Deus. Antiqui enim Deũ eum appellare consueuerũt, à quo emolumento aliquo adiuti essent. Nam Deum esse nihil aliud putabant, quàm prodesse mortalibus. Quid.] Videtur distinguendũm post Quid. Transitionis formula est. Quæ enim sequuntur, ad ingenium, uirtutem, indolem, naturamque pueri pertinent: Num Hectorem auunculum etiam aliquando sit præstaturus: num specimen aliquod uirtutis paternæ in eo eluceat? Pauci liberi illustrium hominum, parentum similes sunt: pauciores, qui illis præluceant: plurimi uerò deteriores, ut inquit Homerus. C

Quem tibi.] Eclipsis. Hemistichium hoc quidam sic compleuit:

—— obsessa, est enixa Creusa.

Pater.] Tertia persona pro secunda. In iteratione copulatiuæ particulæ, exprimuntur affectus: ut in anaphora per principia duorum uersuum. Vescitur.] Copia.

ARGVMENTVM.

Dum ab Aenea uaria lacrymans perquirit Andromache, Helenus, audito Troianorum aduentu, extra mœnia urbis obuiam illis procedit multis comitatus: quos summa cum lætitia, nec absque lacrymis hospitio excipit, omnique humanitatis iure, ac officio complectitur.

NASC. AGNOSCIT-que suos.] locus

Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat
Incassum fletus, cùm sese a mœnibus heros,

gnitionis genus nõ est ualde superiori dissimile,

†al. offert, A
†al. mœnia
†al. multas

mile, cũ Anius rex Anchisem, quo cum uetus illi fuerat amicitiæ usus, agnouit:

» Rex Anius, rex idem hominum, Phœbiq; sacerdos

» Vittis, & sacra redimitus tempora lauro

» Occurrit: ueterem Anchisen agnouit amicum.

Sed de huiusmodi agnitionum generibus antea ex Arist. plura disseruimus.

Priamides multis Helenus comitantibus † adfert,
Agnoscitq; suos, lætusq; ad † limina ducit,
Et † multum lacrymas uerba inter singula fundit.
Procedo, & paruam Troiam, simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scææq; amplector limina portæ.
Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur,
Illos porticibus rex accipiebat in amplis:
Aulai in medio libabant pocula Bacchi.
Impositis auro dapibus, paterasq; tenebant.
Iamq; dies, alterq; dies processit, & auræ
Vela uocant, tumidoq; inflatur carbasus austro.
His uatem aggredior dictis, ac talia quæso:

qui de introductione Troianorum in regiam sentiret. nam sequitur statim conuiuij mentio:

Aulai in medio.] breui descriptione conuiuium amplectitur: quod & à copia uini, & ab opulentia auri, denique ab epularum magnificentia commendat. Poëta uerò antiquitatis studiosissimus ueterum uoces suo inserit carmini.

Et multum lacrymas.] uariant codices antiqui in hac dictione lacrymas sunt enim qui lacrumans habent: quod uel Seruius animaduertisse uidetur, dum lacrymas nomen approbat, participium uerò lacrumans, expungendum censet: & causam assignat. nam si lacrumans, quid fundit? non desunt tamen eruditissimi homines, quibus minimè displicet id locutionis genus, interfundit uerba singula, multum lacrumans. Procedo, & paruam Troiam.] sunt qui putent in ijs uersibus πάθος existere à dolore: quòd cùm pro uera Troiani simulatam, fictamq; Troiam & arentem Xanthum cernerent, acerba præteritarum calamitatum recordatio ueterem illis animi dolorem, molestiamq; renouabat: ego uerò πάθος quidem approbo, & maximum, sed à lætitia magis, quàm à dolore: atq; ut ita sentiam, tum ratio, tum etiam ipsa Virgilij auctoritas facit. nam præteritæ uoluptates nullam homini consolationem afferunt. Sed præteritorum laborum, calamitatumq; recordatio plerunq; animos recreat. unde illud est uulgatissimum iucundi acti labores. hinc Maro dixisse uidetur in primo Aen.

» —forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Quamobrem nullum ex hac re πάθος à dolore fieri uidetur. accedit huc quod Virgilius ipse nullum ex ea re Troianos dolorem, sed summam potius lætitiam percepisse indicium facit: cùm ait:

—Scææq; amplector limina portæ.

Nam quæ complectimur, aut doloris, ut in II. Aen.

» Complexæq; tenent postes, atq; oscula figunt.

C Aut lætitiæ, amorisq; gratia complectimur. ut hoc in loco fieri uidetur. non enim uerisimile est, ut Troiani primo, ac repentino Troiam, uel potius Troiæ imaginem intuentes, doleant, sed probabile est, eos ingentem ex eo aspectu lætitiam suscepisse. id quod Poëta ipse luce clarius infrà ostendit, cum Andromache, atq; Heleno ex urbe abiens Aeneas optimè precatur, inquiens:

» Viuite felices, quibus est fortuna peracta
» Iam sua: nos alia ex alijs in fata uocamur,
» Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum:
» Arua neq; Ausoniæ, semper cedentia retrò
» Quærenda: effigiem Xanthi, Troiámq; uidetis:
» Quam uestræ fecêre manus, melioribus opto
» Auspicijs, & quæ fuerit minus obuia Graijs.

Quibus ex uerbis facilè colligitur nullum ex ea re doloris, sed lætitiæ incredibilis affectum Aeneæ extitisse.

Accipiebat.] de conuiuio Seruius intelligendum putat, citatq; illud Terent. in Eunucho: accipit homo nemo melius prorsus, neq; prolixius. ... nemo id est, pascit: etiamsi ego ei non multum aduersater,

Libabant pocula Bacchi] Bacchi ait, non Baccho: ut conuiuium, non sacrificium fuisse ostendat.

Iamq; dies, alterq; dies.] regis liberalitatem exaggerat: qui apparatu magnifico, lautoq; conuiuio non semel tantùm, sed biduo Troianos tota frontis libertate complexus est.

TALIA] Vt nusquam sui dissimilis est Poëta, in decoro personarum. Vt ea mittantur, quæ huc usq; satis superq; sunt demonstrata, quanta cura hoc loco muliebres affectus, orationem, ipsosq; adeò propemodum gestus, in Andromacha retulit? tu qui propiùs exclamantem, inde narrantem, postremò perorantem, & percontantem uicissim lector non obesæ naris obseruare uolueris, tragicos gestus, tragicos planè affectus intelliget. Neq; uerò ipse Poëta id dissimulat, cùm dicit, eam lacrymantem talia fudisse, & quidem frustra, ut uel hosti miseranda esset. Cùm sese.] Occasio, quæ spargitur in omnem familiam Aeneæ aduentus. Fingit enim eòdem se recipientem Helenum, quò præcesserat coniux. Heros.] Helenus rex & uates, Priami filius. Veteres, heroës uocabant ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, hoc est, uirtute: uel ab aëre, ut Hesiodo placet ἐν ἔργοις καὶ ἡμέραις:

LAMB. Hort.

ἠέρα ἑσσάμενοι πάντη φοιτῶντες ἐπ' αἶαν. «

Vel ἀπὸ τοῦ ἐρᾶν, ab amore siue cœtu diuorum. nam dij inquit Homeri scholiastes, qui cum mortalibus mulieribus consuescunt, heroum genus procrearunt. Vel ἀπὸ τῆς ἔρας: id est, terra secundùm aliquam proprietatem. nam humanum genus ex terra factum est. Vsurpatur pro excelso & principe uiro, ut hoc loco. Hesiodi & Homeri sententiam sequuti Grammatici, ἡμίθεον, δυνατὸν καὶ γενναῖον interpretantur. Lacrymas.] recordatione prioris fortunæ, parentum, fratrum, denuq; patriæ ipsius.

Limina.] regiam synecdoche. Paruam.] collatam cum illa decantatissima. Riuum.] Duo maximè Troadis celebrantur amnes, Simois & Xanthus: quorum posterioris hic meminit. Horum non uno loco mentionem facit Homerus, ijs præcipuè libris, ubi pugnas, cædes & expostulationes fluminum ποιητικῶς commemorat. Sunt tamé scriptorum testimonio, fama quàm natura illustriora flumina, Xanthus & Simois. Haud procul ab Ilio, ubi in arcus modum littora curuantur, portus fuit. Hinc Sigium oppidum, ubi bellantium statio erat. In hunc sinum, ex Ida Xanthus, & modico interuallo Simois influebat. Ibi Xanthus Simoënti è stagno modò facto iunctus, in portum Achæorum se effundebat, Xanthus & Scamander fuit appellatus. Plutarchus ἐν τῷ περὶ ποταμῶν autor est, nomen amnis mutatum, à Scamandro Corybantis

& Demodoces filio, qui se in Xanthum præcipitem dedit. ξανθὸν, πυῤῥωδὲς, πυῤῥός. ξανθίζομαι, κομῶμαι τὰς τρίχας. ξανθίζω, μάλιστα χρωτίζω. ξανθικὸς, ὄνομα μηνὸς παρὰ μακεδόσιν, ὁ ἀπρίλιος. ξάνθος, ὄνομα κύριον. ἦν δὲ βοιωτὸς, καὶ μονομαχῶν ἀνῃρέθη ὑπὸ μελάνθου ἀθηναίου. ξάνθος etiam, καρδαίνης λιθὸς, ἐκ σάρδων ἱστορικός. Scææq.] de Scæis portis circa finem secundi libri dictum est. σκαιμβάζειν, τὸ σκαιῶς καὶ ἀῤῥύθμως ἐμβαίνειν ἐρχόμενον. τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγόμενον σκιμβατεῖν. σκαιὸς, ἀριστερὸς, ἄφωνος, ἀπαίδευτος, κακός: laeuus, mutus, indoctus, malus. οὕτως ἐκάλουν τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ δυσπαρακολουθήτους, καὶ τοὺς μωροὺς, ἀπὸ τῆς σκαιᾶς. sic enim uocabant indoctos, & qui difficulter tardéq; sequerentur: & stultos, à sinistra. Aristophanes in Nebulis: οὐκ εἶδον οὕτως ἄνδρα ἄγροικον οὐδένα, οὐδ' ἄπορον, οὐδὲ σκαιόν: Nullum unquam uirum uidi adeò agrestem, neque inopem, neque stultum. Socia.] Butroto, ubi ciues nostri imperabant.

Illos porticibus.] Paucissimis regium hospitium perstringit, ut eò maturius perueniat, cuius rei maximè causa historici tradunt, Aeneam in Epirum & Molossiam dem cursum auertisse. Porticibus.] Porticus propriè sunt ædificia, utrinq; aperta, columnis fulta, suprà uerò tecta: quæ aduersus repentinos imbres, umbrarum item & deambulationis gratia à ueteribus ædificabantur. Hodiè in quibusdam celebrioribus emporijs, propter mercatorum frequentiam id genus uidere est. Aulai.] Diæresis, ueterum more, frequens Lucretio. Diphthongus æ, quæ Latinis æ est, dissoluitur. Libabant.] sacrificabant. Porrò quàm latè pateat significatio uerbi, explicauimus in primo. A

Bacchi.] uini. Iamq; dies.] Attentio ad nouam narrationem, à ratione temporis & cœli, quòd ad nauigandum inuitaret. Austro.] uento: species pro genere. Vatem.] Helenum. Atq; hæc fuit causa, cur in Dodonem à recto cursu diuerterit, quod fortuito occursui Heleni attribuit uates.

ARGVMENTVM.

Cùm Aeneas, consulto varijs in locis oraculó, suæ nauigationis cursum ibi prosperè, feliciterq; cessurum cognouisset: sola verò Harpyia Celæno horrendá quędã Troianis euentura prædixisset, Heleni peritiss. vatis, sibiq; amiciss. occasionem nactus, ex eo consilium quærit, quomodò ipse & prospera sequi, & aduersa cauere possit. Helenus re cognita, valde suspensum Aeneam ad oraculum ducit: eiq;, ex Apollinis sententia, quæ futura sunt cùm bona, tùm mala denunciat. B

Troiugena interpres diuûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas Clarij lauros, qui sydera sentis,
Et uolucrum linguas, & præpetis† omina pennæ:
Fare agè (nanq; omnē cursum mihi prospera dixit
Religio & cuncti suaserunt numine diui,
Italiam petere, & terras tentare repostas:
Sola nouum, dictuq; nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristeis denunciat iras,
Obscœnamq; famem) quæ prima pericula uitoe
Quidue sequens tantos possim superare laborese
Hic Helenus cæsis primùm de more iuuencis,
Exorat pacem diuûm, uittasq; resoluit
Sacrati capitis, meq; ad tua limina Phœbe
Ipse manu multo suspensum numine ducit,
Atq; hæc deinde canit diuino ex ore sacerdos:

NASC. †al. omnia

TROIVGENA interpres Diuûm.] oratio est quæ συμβουλευτική, i. consultoria dici potest, multiplices habet beneuolentiæ locos: quia uarios continet commēdationis gradus. nam primò Helenum commēdat à dignitate, seu ab officio, quod deorũ est interpres: deinde à peritia diuinandi: quod Apollinis oracula cæteris omnibus obscuriora, atq; intellectu difficiliora, quãtum intelligi possunt, intelligit, & uerbis mirificè exprimit: postremò ab optima uarij auguriorum generis cognitione. unde plena, perfectaq; laus fieri uidetur: nam cùm uariæ diuinandi rationes, quatuor in primis existant, dicere Helenum omnes illas possidere, & æquè perspectas, exploratasq; habere, ad eam profectò laudem maior cumulus minimè accedere posse uidetur. Troiugena interpres Diuûm.] magnam ἔμφασιν habent hæ uoces: & quia uaria ratione mentes deorum percipiebantur, ideo relicto genere ad speciem transit. Qui numina Phœbi.] primam, præcipuamq; diuinãdi speciem attingit, cùm dormientibus, aut furore correptis diuinum numen infundebatur. quod aliquando animum, interdum mentem Virg. uocare solet, ut in 6. Aen.

» ——magnam cui mentem, animumq;
» Delius inspirat uates. Et Horat. 1. Carm.
» Non Dindymene, non adytis quatit
» Mentem sacerdotum incola Pythius.

Qui tripodas.] altera diuinãdi pars, quæ ex tripodis petebatur, in quibus uates Apollineæ, quæ & Phœbades dicebãtur, respõsa capturæ, & futura prædicturæ sedebãt: quarũ aliæ ex ære, uti ex Plin. lib. 34. cap. 34. aliæ ex auro, ut ex Aristophane colligi licet, fieri solebãt. sic enim ait in Pluto:

τοῦ δὲ λοξίου, "
ὃς θεσπιῳδεῖ τρί- "
ποδος ἐκ χρυσηλάτου. C

Nonnulli putant tripodem fuisse lebetem tribus pedibus fultum. huius duo genera extitisse ueteres scriptores memoriæ prodiderunt: alterum Apollinis ob ueritatem oraculorum: alterum Bacchi, in quo uinum miscebatur, quòd ebrij uera loquantur: unde est in prouerbio ueteri: In uino ueritas: sed ista tractare nec libet, nec nostri est instituti. Clarii lauros.] tertiam diuinandi scientiam designat: cùm aut laurum cremabant: quæ si crepitum fecisset, læta ominabatur. Tibull. 2. eleg.

Laurus ubi bona signa dedit gaudete coloni. "

Et Lucret. lib. 6.

Nec res ulla magis quàm Phœbi Delphica Laurus "
Terribili sonitu flamma crepitante crematur. "

E diuerso si tacita conflagrasset, tristissimi omnis illud signum erat.

Valerius Flacc. —& surdam laurum depascitur ignis.

Et Propertius libro 2. Eleg.

Et tacet extincto Laurus adusta foco. "

Aut

A Aut cùm eam deuorabant: qui & Laurivori dicebantur: & œstro perciti futura prænunciabant. Propertius:

» —sic usq; sacras innoxia Laurus Vescar—.

Laurus igitur Apollini dicatur propter diuinationem: cuius ipse Deus est: asserunt enim quidam in quibus est Antiphon, Philocorus, Artemon, atq; Serapion Ascalonites, quod si lauri folia eius generis in primis, quæ triplicem, siue trifidam radicem habet, dormientis capiti alligentur, eum proculdubiò uera uisurum somnia. Aphthonius diuinationis symbolum esse laurum, literis mandauit. & Hesiodi interpres in Theogon. scriptum reliquit, laurum ἐνεργὴν πρὸς τὸν ἐνθουσιασμόν: id est, efficacis esse auxilij in numinis afflatum. Sed ut ad rem redeamus, Clarij lauros, ideo dixisse uidetur, quia apud Clarium Colophoniorum oppidum Apollo colebatur. ibi enim specus, & lacunam fuisse memoriæ proditum est, cuius potu mira oracula redebantur. huius rei Plin lib. 2. Macrob. lib. 1. Sat. meminerunt. Valerius 3. Argon.

» Nec Clarij nunc antra Dei, quercusq; tonantis
» Arguerem.

B Qui sydera sentis.] illius quoq; diuinationis cognitionem, quæ ex syderum ratione nascitur, Heleno tribuit, quam partem Lucanus in fine primi libri magnificis uersib. exequitur. Et uolucrum linguas.] oscines aues designat: quæ uoce, & garritu augurium demonstrant. Et præpetis omina pennæ.] præpetes aues dicit: quæ ex uolatu futura prænunciant: & profectò non poterat elegantiùs totam augurandi scientiam unico uersu complectis: quæ aut ex garritu, aut ex uolatu auium olim comprehendebatur. Virgil.

» Sæpè sinistra caua prædixit ab ilice cornix.

Et Ouid.

» Omina non albæ concinuistis aues.

Nãq; omnẽ.] longa parenthesis. Relligio.] Phœbus. Et cũcti suaserũt.] Iupiter, penates, atq; alij. Sola nouum, dictuq; nefas.] causa est, quamobrẽ rursus uatem consulere uoluerit: unde etiam πάθος deducit. sed uideto Pyerij commentaria. exaggerat à deorum ira. Quę prima pericula uito?] pẽdet à superiori sensu, fare age. estq; petitionis summa in duas partes diuisa, cùm ab utili, tùm ab honesto, atq; etiam à tuto deducta.

C Quidue sequẽs] altera pars petitionis. Cęsis primum de more.] hic adeas Seruiũ, à quo referũt quædã nõ aspernanda. Exorat pacẽ diuũm.] per sacrificium Helenus deorũ sibi beneuolentiã cõciliauit: utq; illud faciliùs assequeretur, uittas resoluit de more, quo puriore mente ad numen accederet. lege Seruij commẽtaria.

Multo suspensum.] ualde sollicitum, atq; attentũ.

LAMB. Hort. TROIUGENA.] Petitoria oratio, quam absoluit beneuolentia, & petitione. Beneuolentiam captat à uatis Heleni persona, quam laudat ab omnibus uaticinandi generibus. Arguit possibile esse uati, id quod petat. Summa petitionis est, ut doceat, quid sequi, quidq; fugere debeat in reliqua nauigatione. Inserit occupationem, qua pugnantia quodammodo oracula inter se componit, quæ causa sit ab integro consulendi uatis. Etenim cùm prius oraculum Deliacum per omnia cursum secundum denunciasset, retrò mox Celæno Harpyia infausta multa ante partam in Italia quietem prædixisset, Heleni & uatis & amici fidem arripere constituit. Respicit planè ad celebritatem oraculi Dodonæi. Imitatus hoc loco Poëta est Homerum, apud quem Odyss. decimo Vlysses primùm admonetur, descensus sui ad inferos à Circe, omnesq; ceremonias, uiam, rationemq; conueniendi Tiresiam uatem edocetur. Itaq; quæ eo libro Vlyssem Circe, ea hic Helenus uates accuratè, sed non paulò copiosiùs monet: nempe quæ pericula modis omnibus euitet. Denique copiosè, luculenter, splendidè ad singula respondet uates. Troiugena.] Periphrasis Heleni uatis. Vates enim nihil aliud sunt, quàm deorum interpretes, quibus ceu organis ad prodenda mortalibus sua consilia utuntur. Numina.] Apollinis spiritum, cuius afflatu omnia nosti. Hanc sententiam per copiam bifariam aliter sequenti uersu enunciat, Tripodas Clarij, & lauros. Tripodas.] Apollinis Clarij phanum erat in Ionia, quod Manto Tiresiæ filia, Epigonos Thebanorum uictores fugiens, ibi erexerat. Huius filius Mopsus Colophonem condidit, à quo Deo oraculum est institutum, cum luco. Colophone in Apollinis Clarij specu lacuna erat, cuius potu mira reddebantur oracula: sed bibentium breuiori uita, ut erant dæmonis ludibria. Et Plinius Clari montis meminit. Porrò Clarus oppidum minus quàm uicinum erat Colophoni, & ipsum sacrum Phœbo, perinde ut fanum. Hoc ipsum oppidum & Mantus conditionem ferunt. κλάρος δὲ ὄρος καὶ πόλις ἀσίας περὶ κολοφῶνα, ἀφ' οὗ καὶ κλάριος ὁ ἀπόλλων. Theopompus Clarum oppidũ Clari cuiusdam illustris herois opus esse prodidit. Nearchus tamen id dictum credit ἀπὸ τοῦ κλήρου: id est, à sorte, quòd sorte, eam urbem Apollo sit consequutus. Qui Thebaida scripserunt, ferunt Manto Tiresiæ filiam Delphos ablegatam, ubi Apollini ex uoto primitijs dedicatis, incidit in Rhacium quendam Lebetis filium, genere Mycenæum, eiq; nupsit. Nam hoc uoluit oraculum, ut primùm obuio nuberet. Cum isto Colophonem proficiscitur. Ibi dolore ac mœstitia contabescens, crebrò lacrymabatur ubertim, ob patriæ amissæ populationem. Vnde urbi nomen Clarum fecit, ἀπὸ τῶν δακρύων: id est, lacrymis. nam litera ρ τῷ λ cognata est: ut ὑδρηροὶ, ὑδρηλοί. Addunt & illud prodigium: haud procul à Claro, è conditricis lacrymis fontem scaturiuisse & Apollinis eo in loco celebre oraculum conditum. Nonnulli Grammaticorum aliam etymologiam Clari commentantur: διὰ τὸ κληρώσασθαι ἐκεῖ τοὺς συνδάνας τὴν ἀρχήν. Tripodas Clarij: itaq; spiritum diuinum & enthusiasmum Apollinis concipis. Porrò κλῆρα, Græci appellant, & κλαρὰ τὰ ψέλλια, armillas. & κλαρώτας, τοὺς μετοίκους, aduenas, inquilinos uocant: ut Mariandyni Heracleæ. Ilotes Lacedæmone, in Thessalia Penestæ, & Callicyrij Syracusis. κλάδρας arbor est φοίνιξ: id est, palma. κλάδρις, αἱ ἐπὶ ἐδάφους ἐσχάραι, foculi in solido pauimento. κλάριοι, κλαδδοί, δῆλοι, κλάδριον, ἀμπελόφυτον. Subijcit Hesychius, ἐπίθετον ἀπόλλωνος. Tripodas.] uim fatidicam, Apollinis numine afflatam. De tripode diuersa à diuersis celebrantur. Quidam aiunt, uas fuisse pulueribus refertum. Strabo putat diuinum domicilium fuisse, profundam curuamq; speluncam. Sunt qui mensam tribus pedibus fultam fuisse putent: nonnulli sellam, aut aliud quiddam simile. Illud autem inter plurimos constat, uas fuisse aureum, tribus pedibus nixum, quod ab ansis quibus tenebatur, aram uocauerunt. In hanc Phœbas uaticinatura descendebat. ὅλμος ea pars fuit appellata, in qua sedebat. quare Apollo à Sophocle εὔολμος uocatur. Ex Iamblicho sedem æneam fuisse liquet, quæ tribus pedibus insisteret, & utrobiq; diuino spiritui exposita esset. Suidas lebetem

cbetem Delphicum uocat, ac tria tempora signare: præsens, præteritum & futurum, quibus ars uaticinandi continetur. τρίπους κατὰ τοὺς τρεῖς χρόνους μαντευόμενος, ἐνεστῶτα, παρεληλυθότα, καὶ μέλλοντα. Lactantius grammaticus lauri speciem fuisse suspicatur, tribus hærentem radicibus: & ob id Phœbo consecratam, quòd mantice trifariam diuidatur. Rursum fuerunt qui contenderent, mensam fuisse, corio Pythonis circumductam. Diodorus lib. decimosexto Bibliothecæ: Vatem, inquit, constituêre, & substruxêre machinam, quam ingressa uates tutò uaticinabatur. Nitebatur basibus tribus. Mensam autem fuisse, astruit Athenæus. Alij craterem longum tres pedes, ut existimat interpres Aspidis Hesiodi. Musicum instrumentum quidam: rursum alij aurium ornamenta. Apud Homerum uas est ansatum uiginti & duarum mensurarum, quod inter præmia certaminis Achilles proposuit. Dabatur & tripos ijs qui Dithyrambicum carmen cecinissent, ad imitationem tripodis Apollinei. Tripodibus apud ueteres & epigrammata insculpebantur. Cæterùm qui aureum uas duabus ansis fuisse asseuerant, aiunt Vulcani opus esse. Porrò autem qua ratione Delphos uenerit, hanc historiam scriptam reliquerunt. Cùm Ionici quidam adolescentes à piscatoribus Milesijs iactum retis emissent, tripodem hunc attraxerunt. Oritur certamen inter piscatores & adolescentes. Illi enim contendebant, piscium capturam se uendidisse: contrà hi, emisse quicquid rete traxisset. Delata res Delphos est. responsum à loci dæmone est, illius fore tripodem, cuius foret sapientia rerum domina. Datur Thaleti, per eam tempestatem inter Græciæ septem sapientes facilè principi. is mittit ad Chilonem: is rursum ad Biantem, donec in orbem per manus septem sapientum postremò ad Solonem perueniret. hic tripodem Delphos mittendum censuit: rectè iudicare uisus, Deum omnes mortales sapientia longè superare. Inde è tripode edi capêre oracula. Voces multiplices è cortyna aurea & rupe prærupta exaudiebantur quidem, sed ambiguæ & obscuræ. quare λοξίας dictus fuit. Oraculi huius originem refert Diodorus Siculus libro 16. ad capras, eius inuentrices: traditq; ad sua usque tempora capris cæsis mortales oracula sibi conciliasse. uerba authoris sunt: ὄντος χάσματος ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ἐν Δελφοῖς, καθ' ὃν ἐστὶ νῦν τοῦ ἱεροῦ τὸ καλούμενον ἄδυτον, καὶ περὶ τοῦτο νεμομένων αἰγῶν, διὰ τὸ μή πω κατοικεῖσθαι τοὺς Δελφοὺς, ἀεὶ τῷ χάσματι τὴν προσιοῦσαν καὶ προσβλέψασαν αὐτῷ σκιρτᾶν θαυμαστῶς καὶ προΐεσθαι φωνὴν, διάφορον ἢ πρότερον εἰώθει φθέγγεσθαι. τὸν δ' ἐπιστατοῦντα ταῖς αἰξὶ, θαυμάσαι τὸ παράδοξον, καὶ προσελθόντα τῷ χάσματι καὶ κατιδόντα οἷόν ποτ' ἦν, ταὐτὸ παθεῖν ταῖς αἰξίν. ἐκείνας τε γὰρ ὅμοια πάσχειν τοῖς ἐνθουσιάζουσι, καὶ τοῦτον προλέγειν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι. μετὰ δὲ ταῦτα τῆς φήμης παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις διαδοθείσης περὶ τοῦ πάθους τῶν προσιόντων τῷ χάσματι, πλείους ἀπαντᾶν ἐπὶ τὸν τόπον. διὰ δὲ τὸ παράδοξον τῶν ἀποπειρωμένων, τοὺς ἀεὶ πλησιάζοντας ἐνθουσιάζειν. δι' ἃς αἰτίας θαυμασθῆναί τε τὸ μαντεῖον, καὶ νομισθῆναι τῆς γῆς εἶναι τὸ χρηστήριον. καὶ χρόνον μέν τινα τοὺς βουλομένους μαντεύεσθαι, προσιόντας τῷ χάσματι ποιεῖσθαι τὰς μαντείας ἀλλήλοις. μετὰ δὲ ταῦτα πολλῶν καθαλλομένων εἰς τὸ χάσμα διὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν, καὶ πάντων ἀφανιζομένων, δόξαι τοῖς κατοικοῦσι περὶ τὸν τόπον, ἵνα μηδεὶς κινδυνεύῃ, προφῆτιν τινὰ μίαν πᾶσι καταστῆσαι γυναῖκα, καὶ διὰ ταύτης γίνεσθαι τὴν χρησμολογίαν. A ταύτῃ δὲ κατασκευασθῆναι μηχανὴν, ἐφ' ἣν ἀναβαίνουσαν ἀσφαλῶς ἐνθουσιάζειν, καὶ μαντεύεσθαι τοῖς βουλομένοις. εἶναι δὲ τὴν μηχανὴν τρεῖς ἔχουσαν βάσεις, ἀφ' ἧς αὐτὴν τρίποδα κληθῆναι. id est: Cùm uastus circa Delphos hiatus terra esset, eo loco qui hodie adytum est appellatum, capræ haud procul inde erant, quia Delphi nondum habitatæ fuerant: ferunt unam subingressam, illum introspexisse, ac statim mirandum in modum lasciuè exultasse, ac sonum alium quàm consueuisset, emisisse. Porrò is qui caprarum gregi præfectus erat, rem ceu nouam & inopinatam admiratus, ingressus speluncam explorauit oculis, ecquid esset, quo ita capræ afficerentur. Ipse autem mox eodem modo, quo capræ prius, affici cœpit. nam perinde corripiebantur illæ, atq; ij solent, qui numine afflantur. hic prædicebat quidem ea quæ euenirent. Mox fama per regionis eius incolas diuulgata, de affectione eorum qui specum ingrederentur, undiq; ad eum locum multi confluxerunt. Et quia paradoxum certatim propius explorabant, quicunq; propius accederent, extemplò corripiebantur. Has ob causas uaticinium admirati, fatidicum locum esse uulgò B arbitrati sunt. Atq; ita per aliquot tempus uolentes oracula reddere, adibant hunc hiatum, atq; inuicem futura uaticinabantur. Postea uerò, cùm multi in specum desilirẽt enthusiasmo isto agitati, omnesq; contabescerent, uisum fuit eius regionis incolis, ne quis deinceps periclitaretur, uatem mulierem ibi omnibus mortalibus constituêre, per quam oracula consulentibus redderentur. Itaque huic machina quadam parata fuit, in qua Phœbas tutò uaticinatura descendens, numine afflaretur, & petentibus oracula redderet. Fuit autem hæc machina eiusmodi, ut tribus basibus fulciretur, à quibus Tripodem nominarunt. πάντας τοῦ κατασκευάσαντος ἀπομιμήματα γίνεσθαι, τοὺς ἔτι καὶ νῦν κατασκευαζομένους χαλκοῦς τρίποδας. Annotat idem paulò pòst de ueteri uaticinandi consuetudine memorabilia quædam, quæ non erit πάρεργον adscribere. θρυλοῦσιν δὲ τὸ ἀρχαῖον λέγεται παρθένους διά τε τὸ τῆς φύσεως ἀδιάφθορον, καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ὁμογενές. ταύτας γὰρ εὐθετεῖν πρὸς τὸ τηρεῖν τὰ ἀπόῤῥητα τῶν χρησμῳδουμένων. ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις φασὶν Ἐχεκράτην τὸν Θετταλὸν παραγενόμενον εἰς τὸ χρηστήριον, καὶ θεασάμενον τὴν χρησμολογοῦσαν παρθένον, ἐρασθῆναι διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ συναρπάσαντα βιάσασθαι. C τοὺς δὲ Δελφοὺς διὰ τὸ γεγενημένον πάθος, εἰς τὸ λοιπὸν νομοθετῆσαι, μηκέτι παρθένον χρησμῳδεῖν, ἀλλὰ γυναῖκα πρεσβυτέραν πεντήκοντα ἐτῶν χρησμολογεῖν. κοσμεῖσθαι δ' αὐτὴν παρθενικῇ σκευῇ, καθάπερ ὑπομνήματι τῆς παλαιᾶς προφήτιδος. Horum uerborum hic sensus est: Ferunt antiquitùs uirgines uaticinari solere, idq; tum ob promiscuam naturam, tum Dianæ cognationem. Atq; has quidem idoneas fuisse ad seruanda ineffabilia, & mysteria oraculorum. Aiunt posteris temporibus Echecraten Thessalum ad oraculum profectum, ubi uirginem uaticinãtem contemplatus esset, forma eius captum, & amore accensum, raptæ intulisse stuprum. Delphi hac iniuria commoti, in posterum lege lata sanxerunt, ne deinceps uirgo oracula redderet, sed anicula quinquaginta annos nata, uaticinandi munere fungeretur: at ita, ut uirgineo cultu exornata, ueteris prophetiæ memoriam ac recordationem conciliaret. Atq; hæc quidem de inuitione & origine oraculi Delphici fabulosè

ueteres

A ueteres prodiderunt. De oraculo Delphico peculiariter librum conscripsit Alexander historicus, & de eo Cicero multa lib. 1. Diuinat. At Lucanus longè aliam originem huius oraculi asserit, lib. 5. Hic statim post Parnasii descriptionem ita canit, sed non minus fabulosè:

Victor ibi expulsæ premeret cùm uiscera partus,
Matris adhuc rudibus Pæan Pythona sagittis
Explicuit; cùm regna themis tripodasq; teneret.
Vt uidit Pæan uastos telluris hiatus
Diuinam spirare fidem, uentosq; loquaces
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitq; adyto: uates ibi factus Apollo.

Idem author scribit, mõtem in quo Delphicus specus erat, Apollini & Phœbo sacrum fuisse. quare duo maximè oraculorum genera celebrabantur Apollonis, ob eorum ueritatem: & Bachi, in quo uinum miscebatur: quòd ebrij plerunq; uera dicere soleant. Itaque tripus hic Delphicus in prouerbium abijt, de rebus uehementer ueris, ut eiusmodi è tripode profecta esse dicantur. Et huius Apollinis oraculo Delphi toto orbe maximè insignes erant: quare ibi templum aliquot seculis uisebatur, opibus & donarijs ditissimum. Huc reges, huc populi, aurum argentumq; suum,
B Dæmonem emerituri, congerebant. Crœsus, teste Herodoto, & item Plutarcho, ἰνογλύφους πλίνθους misit, Alexander Amyntæ statuas ex solido auro dicauit. Quidam item rhaphanum ex puro & puto auro: Brutus Romanus regum expulsor & libertatis uindex, solidam bracteam excauato cornu inclusam. Ephorus longè diuersam ab ea, quàm suprà retulimus, originem huius Delphici oraculi refert. Phœbus ac Themis commodis humanis consulturi, quo ad mansuetiorem uitam mortales inuitarent, ut mores omni ex parte uellent castigatum iri, ipse quibusdam ibi consulentibus cœpit dare responsum, mandans alia quasi edicto, alia prohibens. Sed & quosdam non admittebat. quare etiam paulatim, maximè posteris temporibus, instituta religio, & augeri cœpit, & mirandum in modum illustrari. Quod & ipsum ut fabulosum reijcitur, ut illud quod idem author statim prodit. Apollinem Delphos adijsse fortè ad Panopeam, qui illic tyrannidem exercebat, quem sagittis peremerit. Mox de Pythonis sæuitia factus certior, ab ijs qui circa Parnassum incolebant, hominem uiolentum sagittis fuit adortus. In quo conficiendo, quoniam à spectantium turba ἰὴ παιὰν fuit acclamatum, mos inde inoleuit, ut uox illa plausibilis, postea
C sit inter alias eius εὐφημίας in sacris Pythicis succlamata. Inde Apollo id antrum ingressus, fatidicam mentem hausit, nulli interim mortalium constabat, quod numen in eo specu clausum se contineret. Sed nemini dubium est, quin impurus spiritus ibi se abdiderit, qui futurorum gnarus, mortalium mentes obscuris & obliquis ambagibus lædificatus sit. Initiò nullum fuit templum, sed antrum duntaxat, unde sortes redderentur. Ferunt Alcmæonidas Athenis pulsos, ibi primùm templum condidisse, eo loco quẽ ab Amphictionibus, sanctissimo Græciæ concilio, impetrarant. Persuasum fuit plerisq; propter fatidici loci miraculum, eum terræ hiatum non mediæ solùm Græciæ, sed orbis terrarum etiam esse umbilicum. Argumentum rei fecit fidem. nam aquilarum in eo loco congressus frequens esse dicitur. Hoc templum tam splendidis & luculentis donarijs regum & illustrium cùm uirorum tum urbium exornatum, diuersis temporibus cùm abijs sacrilegis, tum Brenno Senonum Gallorum duci præda fuit. Postea extinctum incendio, & funditùs dirutum, ab Alcmæonidis rursum ædificatum fuit. Finem hic tripodis fecero, si prius unum illud addidero, quamuis minutius quàm ut annotetur, quod Hesychius scribit: Tripodem propriè lebetem esse, & craterem, quo ad calefaciendam aquam utebantur. τρίπους λέβης, κρατήρ. ἐχρῶντο δὲ αὐτῷ εἰς τὸ θερμαίνειν ὕδωρ. De tripode multa eruditè Cælius Rhod. Lauros.] Huius plena descriptio extat apud Plinium libro 15. cap. 30. & alibi. & nos aliqua disseruimus hoc eodem lib. in Deliacis. Qui sydera.] Triplicem uaticinandi scientiam attribuit Heleno: ex afflatu numinis, ex astris, ex auibus. Primum genus propriè Phœbadum, Sibyllarum, & eorum uatum est, qui spiritu aliquo afflati & ἐνθουσιασμῷ futura denunciant, nullo extraneo adminiculo freti. Secundum ex astrorum iudicio pendet: quod etsi ut uanum & superstitiosum repudiatur, asseritur à multis tamen ars ea, quæ astrologia naturalis nuncupatur. Hanc quidam ueram magiam, nonnulli occultam philosophiam uocauerunt. Hanc quidam adeò necessariam medicinæ candidatis arbitrantur, ut eius artis caput, calcem & cardinem esse existiment. Postremum uerò cognitio ex auium ratione dijudicatur: quod genus auguria & auspicia complectitur: ab auium inspectione, & earum peritia. Augurium, Græcè οἰωνοσκοπία, diuinandi ars ex auibus, triplici ratione obseruabatur. Ab auium genere, uultúrne an coruus, bubo an noctua uolaret. A garritu & cantu, & uolatu. Quæ uolatu, præpetes: quæ cantu, oscinæ dicebantur. Huc & quartum diuinandi genus accedebat ex auibus, à gustatu. nam cum pullis gallinaceis è cauea productis cibus porrigeretur, si eum non caperent, calamitatem portendebat, aut tripudium solistimum. Quemadmodum intercessionibus tribunitijs, ita & augurum obnunciationibus parendum erat, ut testatur Cicero 1. Diuin. & Pedian. in oratione Cic. in Pisonem, Plutarchus in uita Crassi. De iure augurandi multa Cicero in libro de Legibus. Cæterùm ars ipsa uetusta est, & à Chaldæis profecta, primùm ad Græcos, à Græcis ad Hetruscos, ab Hetruscis ad Latinos transmissa est. Porrò auguria ex auibus, Caras quidam inuenit, ut aruspicium Delphus, ignispicium Amphiaraus, auspicium Tiresias Thebanus, interpretationem somniorum & ostentorum Amphictyon, Atlas astronomiam. Apud Græcos clarissimi augures extiterunt Calchas, Mopsus, Amphiaraus, & Apollonius Tyanæus. Apud Romanos huic disciplinæ multum fidei & authoritatis conciliauit Actius Nauius: cuius prodigium celebratur à Liuio lib. 1. Romulus ipse augur fuit, instituitq; ut magistratus augurio confirmarentur. Postea uerò eò superstitionis uentum est, ut nihil nisi augurio iubente inchoaretur. Ad postremum augurum collegium est institutum. Dionysius affirmat, Aboriginũm priscam fuisse obseruationem. De his multa Pomponius, plura Fenestella diligenter memoriæ prodidêre. Sunt & auguria ex ouis. De augurandi arte eruditissimè scripsit Hylas. Aptissimæ augurijs aues existimantur, noctua, bubo, picus, trigon, cornix, cygnus, coruus. Ab auibus inspiciendis, & earum uolatu, auspicia dicuntur: Græcè οἰωνισμὸς, seu ὀρνιθεία. Duo eius genera maximè traduntur: alterum uolatus, qui ad oculos refertur: alterum uocis, quæ ad aures. Homeri enarrator Iliad. 1. manticen in tres diuidit species: in auspicia, contemplationem syderum, & diuinandi scientiam ex somnijs: εἰς οἰωνοσκοπίαν, ἀστροσκοπίαν, καὶ τὴν διὰ τῶν ὀνείρων μαντείαν.

A Cicerò

Cicero in Diuinat. omnem diuinationem summatim in duas diuidit: in furorem, quem in afflatis uidere est: & in artem, ut in auspicijs, augurijs, somniorum interpretamentis, & fulgetrorum peritia. Itaq; horum omnium absolutam scientiam Heleno tribuit Aeneas. Numerabatur & inter diuinationũ genera ignispicium, diuinatio ab ignis inspectione dicta: aruspicium, & extispicium: extorum ad aras inspectio, ex quibus futura promittebant. Omina.] Quidam omnia legunt, *ut omnia diuinandi genera ex auibus Heleno donentur.* Præpetis.] *Volucrum. Et hactenus captat beneuolentiam à persona Heleni uatis.*

Fare.] *Propositio petitionis: cum qua simul coniungit causas, quamobrem de uitandis periculis quibusdam, & pugnantibus quodammodo oraculis ipsum denitegro consulat.* Prospera.] *Hypallage: Omnem cursum prosperum mihi prædixit Apollo Delius.* Diui.] *Interpretatio præcedentis orationis: Apollo & dij penates.* Repostas] *repositas, in occasum remotas: syncope.*

Prodigium.] *τέρας: quod aliquid quacunq; ratione futurũ promittit.* Canit.] *uaticinatur.* Obscœnam.] *Epexegesis.* Labores.] *pericula & difficultates.* Hic Helenus.] *Vates diuina responsa redditurí consulentibus, sacris operabantur: & adhibebant certas quasdam cæremonias, quibus aliquid significabatur. His diuorum gratiam sibi conciliare existimabant, ne fraudi doloue esset, quod mortalibus eorum consilia proderent. Vocabantur hæ hostiæ consultatoriæ, & peragi solebant animantibus nondum iugo subditis: quare hostiæ iniuges etiam dicebantur. Ad hunc modum Sibylla in sexto, diuorum pacem exoratura, antequam numen concipiat, Aeneam ad hostias iniuges cædendas hortatur, ne quid cæremoniarum prætermittatur:* A

> *Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos*
> *Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.*
> *Talibus affata Aeneam: nec sacra morantur*
> *Iussa uiri.* ——

Exorat.] *Exorare propriè est, orando impetrare id quod petimus.* Pacē diuũm,] *dixit ueniã diuorũ, quòd eorum arcana mortalibus sit detecturus.* Vittasq;.] *De uittis suprà à nobis dictum est.* Resoluit.] *E ueteri uaticinantium consuetudine, resoluit uittas. nam hoc significabant, animo curis soluto se ad numen accedere.*

Phœbe.] *Auersio.* Suspensum.] *Metaphora, à corpore ad animum: religione ictum, & motum loci numine. Arguit religiosum animum, cum uatis manu in Apollinis fanum introducitur.* Ore.] *Pleonasmus, &* Canit *dixit propriè, respondit seu diuina responsa edidit.* Canere, *metaphora prouerbiali utimur, pro nugari, ineptire, frustrà loqui. Attica figura est, ᾄδειν ἔχειν, παίζειν ἔχειν. Qui canunt, non agunt rem seriam, sed aures tantum inani sono demulcent, mox mox perituro. Verùm hoc ἀπροσδιόνυσον.* B

ARGVMENTVM.

Aeneæ respondet Helenus: imminentiumq; terra, mariq; periculorum vaticinando certiorem facit: inprimisq; non antè ad Italiam eum venturum, quàm totam Siciliam longo circuitu perlustrauerit: deinde quæ facere, quæue euitare debeat multa, inprimis Scyllæ, Charybdisq; pericula vehementer fugienda admonet: quarum etiam originem, ac naturam, Scyllæq; præsertim totam fabulam scribendo complectitur. vbi verò ad Italiam peruenerit, locum illi prædicit, signumq; describit condendæ vrbis: quam laborum eius requiem futuram esse demonstrat.

NASC. NATE dea.] *Tota hæc Heleni uaticinatio ex 2. Apollonij libro sumpta est: ubi Phineus, fugatis Harpyis, euentum nauigationis, itinerisq; situm argonautis prædicit. hoc autem inter utrunq; interest: quod alia Apollonius, alia Virgilius loca describit. nam aliò Troiani, aliorsum Argonautæ nauigarunt. primum ex persona Aeneæ beneuolentiam colligit: cùm non proprio, sed dignitatis eum nomine appellet, nate dea.*

Maiorib. auspicijs.] *Cœlesti ductu: nam sunt ex auibus, & sunt ex cœlo auspicia. Plautus in Amph.* —expugnatum oppidum est *Imperio, atq; auspicio heri mei Amphitrionis maxumè.*

Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auspicijs manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, uoluitq; uices, † hic uertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior hospita lustres
Aequora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire, Helenum fariq; uetat Saturnia Iuno.
Principiò Italiam, quàm tu iam rere propinquam,
Vicinosq; ignare paras inuadere portus,
Longa procul longis uia diuidit inuia terris:
Antè & Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonij lustrandum nauibus æquor,
Infernìq; lacus, Aeææq; insula Circes,
Quàm tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba, solo recubans, † albi circum ubera nati:
† Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata uiam inuenient, aderitq; uocatus Apollo.
Has autem terras, Italiq; hanc littoris oram
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge, cuncta malis habitantur mœnia Graijs.
Hic & Naritij posuerunt mœnia Locri:

† al. is
† al. alibi
† al. Hic

Ire per altũ.] *Maria nauigare optimis auspicijs. quasi dixerit, nauigationem illius optimũ finem habiturã. quod uerò Seruius, per altum: id est, per limitem fortunæ superioris exponit, mihi non facit satis.* C

Manifesta fides.] *Rem comprobat à signo quàm manifestissimo.* Sic fata deûm rex] *Cõfirmat auctoritate, ac uolũtate Iouis.* Sortitur.] *rectè sortitus dit, qui illius dei est sacerdos, cuius propriæ sunt sortes. unde illud est ex 4. Aeneid.*

Italiam

Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris iam uota in littore solues,
Purpureo uelare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & † omnia turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in relligione nepotes.

† al. omina

A *Italiam Lyciæ iussêre capescere sortes.*

Voluitque uices.] *alludit ad definitionem fati: qua utebatur Chrysippus, cùm diceret, fatũ esse sempiternã quandã, & indeclinabilẽ rerũ seriẽ, cùm causa causæ nexa, rẽ ex se gignat. uideto Gell. lib. 6. cap. 2.* Pauca tibi è multis.] *locus docilitatis, & attentionis.* Quò tutior hospita lustres.] *duplicem causam assignat ab utili deductã. altera est, ut tutiùs nauiget: altera, ut obseruatis, quæ dicturus est, signis, faciliùs Italiæ, quò tandem peruenturus est, loca cognoscat.* Prohibent nam cætera Parcæ Scire Helenũ.] *αἰτιολογία est cur pauca è multis dicturus sit. in hanc ferè sententiam Apollonius quoque ait Argon. 2.*

κλῦτε νῦν. οὐ μὴν πάντα πέλει θέμις ὔμμι δαῆναι
ἀτρεκέως. ὅσσα δ' ὄρωρε θεοῖς φίλον, οὐκ ἐπικεύσω.

B Id est,

Audite igitur. neque fas est uos omnia scire
Exactè. quæcunque uerò permittunt dij, uos non celabo.

Quem locũ proculdubiò Virgilius imitatus est. Principiò Italiam.] *narrationem aggreditur: cuius initium πάθος habet præter spem: nam cùm putaret se breui nauigatione ad Italiam peruenturum, omnia Siciliæ littora longo circuitu sibi priùs prætereleg ẽda esse intelligit, quàm Italiæ portum tenere possit. hoc ferè dispositionis ordine Phineus utitur apud Apollonium loco superiùs adducto, cùm loca Argonautis describit, quæ illi nauigando adituri erant. sic enim exorditur:*

πέτρας μὲν πάμπρωτον ἀφορμηθέντες ἐμεῖο
κυανέας ὄψεσθε δύω ἁλὸς ἐν ξυνοχῇσι
τάων οὔ τινά φημι διαμπερὲς ἐξαλέασθαι.

Via inuia.] *non inuia Aeneæ, ut Seruius ariolatur, sed ad quæ propter scopulorum frequentiam difficillimè acceditur. hæc loca Græci ἄβατα uocant, quasi inaccessa. Ouid. Fast. lib. 5.*

Et non accessis inuia fluminibus.

Ante & Trinacria.] *τὸ αἴτιον est longitudinis uiæ: quia tota, inquit, longo circuitu lustranda tibi est Sicilia.*

C Lentandus remus.] *nauigationis difficultatem ostendit propter scopulos: quos mare Siculum habet. aut rem, uti se habet, describit. nam remigantibus nautis palmula flectitur.* Inferníque lacus.] *Auernum, & Lucrinum. lege Seruij commentaria: non enim libet mihi in ijs, quæ præter utramque artem sunt, diutiùs immorari.* Signa tibi dicam.] *secunda pars narrationis est: in qua signa quædam recenset futuri Troianorum domicilij in Italia. Signum autem dat Tybris fluminis, porcæ, numeri porcorum, & coloris. quo prodigio conditurum urbem nomine Albam, ibíque regnaturum triginta annis Ascanium significabatur. non dissimilis admodum est admonitio apud Ouid. 3. Metamorph. in quo Cadmo ab oraculo requirenti, ubi nam terrarum urbem ipse conditurus esset, tale redditur responsum:*

Bos tibi (Phœbus ait) solis occurrẽt in aruis,
Nullum passa iugum, curuíque immunis aratri:
Hac duce carpe uias, & qua requieuerit herba,
Mœnia fac condas, Bœotiáque illa uocato.

Nec tu mensarũ morsus.] *Adimit timorẽ, spemque dat futuræ quietis, & felicitatis. de industria uerò rem asperam, ac perpessu duram duris, asperisque exprimit uerbis. ut in 1. Aen.*

—iacet horridus ore cruento.

Obseruandum est autem hîc non dari Troianis securitatem euitandæ famis, alioquin contrarium esset illi:

Heus etiam mensas consumimus, inquit Iülus.

Sed hoc ait ne horrescat morsus mensarum, perinde quasi dixerit. quod licet consumpturus sit mensas, ob id tamen nihil esse, quod spem futuræ felicitatis amittas: quia omnia illi prosperè, ac feliciter euentura sunt. Has autem terras.] *Δεικτικῶς terras hostiles euitandas admonet: & quæ sint docet. nam ex Epiro intuentibus Calabria conspici potest.* Cuncta malis.] *τὸ αἴτιον: quod Græcorum deturpationem habet.* Hic & Naritij.] *à communi ad separatam Græcanicarum ciuitatum enumerationem transit: quæ omnes in ora Calabriæ sunt. uideto aliorum commentaria.* Subnixa Petilia muro.] *circundata muro, ut in 4. Aeneid.*

——crinemque madentem
Subnixus rapto potitur.

Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes.] transmittere *interdum absolutè ponitur, pro transire. Cic. ad Qu. fratrem libro 2. eosdem aiebant nunciare te prima nauigatione transmissurum. quandoque uerò trans adiungitur. ut hoc loco:* trans æquora transmissę.

Hostilis facies occurrat.] *propter Diomedem Aeneæ Palladium offerentem: quod Nautas accepit.* Et omnia turbet.] *ita legendum est, non* omina, *hoc autem ideo dicit: quia sacrificanti diligenter uidendum erat, an leniter fundendum esse uinum, aut mola inijcienda: ut sacrificij ratio exigebat. Sin aliter fieret, piaculum dabatur. admonet igitur Aeneam, ut faciem uelet, ne, hostilem faciem uidendo, aliquid intermittat, quod de more sacrificij necessariò faciundum esset, & animaduertendum est, quod ait,* hostilis facies, *non de Diomede, ut interpretes falsò sentiunt, sed de omnibus in uniuersum intelligendum esse hostibus.* Hunc socij morem.] *modum sacrificandi Aeneæ præscribit, ab eius quoque posteris obseruandum.*

NATE dea.] *Orditur à beneuolentia, à persona Aeneæ: & docilitas parenthesi inclusa est. Monet enim, omnino fatale esse, ut magnis auspicijs cursum continuet, & ad destinatam à fatis sedem per uaria pericula aliquando ueniat.* Nam te.] *Consentanea superioribus oraculis respondet, ut in alijs canenti fides constet.* Fata deũm.] *Ab authoritate Iouis, & Parcarum ineuitabili consilio, quarum arbitrio uices rerum humanarum disponuntur: adeò ut humanæ industriæ non sit, pro arbitrio fortunam fingere. Periphrasis est,* Deûm rex. Sortitur.] *quasi sortitò impartit. Allusit ad duo Homerica dolia, in Iouis limine collocata, unde is bona maláque dispensat, ut uisum est.* LAMB. Hort.

Voluíque.] *Nihil perpetuum est. Idem læta tristibus, & aduersa secundis commutat, ut ab eo uno sit pendendum, & sequendum illò, quocunque uocet.* Pauca.] *Attentio à compendio responsi, & earum rerum quas promittit se*

explicaturum. nam omnia eius fata aperire, à dijs sibi uetitum, sed incertis de causis, fingit. Tutior.] *Causa finalis à tuto, ut saluus periculum euadat, & incolumis portũ Italiæ teneat.* Hospita.] *peregrina: hoc est, Sicula & Tyrrhena.* Lustres.] *circumnauiges.* Prohibent.] *Translatio in Parcas & Iunonem. Parcas tres comminiscuntur poëtæ, Κλωθὼ, Λάχεσιν, καὶ Ἄτροπον: & has quidem Noctis filias facit Hesiodus, per similitudinem quandam. nam fata nulli conspicua, inopinato superueniunt. Ipsa uerò nomina afficta sunt, ὡσπερεὶ ἐπικεκλωσμένον ἦν, quasi fusum aduolutũ sit: καὶ τὸ λαχεῖν ἐξ ἀμφοτέρων μοῖράν τινι: id est, à sortiendo per fatum aliquid futurum cuipiam: καὶ ἀπὸ τοῦ ἄτροπον καὶ ἀμετάστρεπτον ἦν, quòd inuariabile & immutabile sit. Græci ταύτας τὰς κόρας, μοίρας καλοῦσι, has puellas, μοίρας uocant, παρὰ τὸ μείρω, diuido: ἢ μάρπτω, fortior, diuido, hoc est, λαγχάνω, μερίζω, κληρόω. Cuiq; enim sua à deo, ut uisum est, dispensantur, uel secunda, uel aduersa. Latini Parcas dixerunt, ἀντιφραστικῶς: quia nulli parcunt, neq; pauperum tabernis, neq; celsis regum turribus.* Expediam.] *breuibus explicabo. Contraria sunt expedire & impedire, ab intricatis pedib. deducta.* Helenũ.] *Tertia pro prima, me.* Saturnia.] *Saturni filia: epitheticè.* Principio.] *Narratio ab occupatione: qua docet, Italiam opinione longius abesse. Proin labores maiores subeundos, quàm existimet, priusquàm terrã à fatis destinatam possit pertingere. Initio uirum fortem terret à difficultate, longitudine, & anfractibus itineris emetiendi: à laboribus & expeditione ardua ad inferos, antequàm speratam quietem consequatur. Quæ tamẽ statim, spe magnorũ commodorum, mitigat & lenit: ut planè exacti labores, iuxta prouerbium, postea iucundi sint futuri.*

Longa] *Opponit inter se uicinum & longum. Sed & collusio uocũ elegans habet amplificationẽ reliqui itineris. Iam & in uerbo* Inuadere, *grauissima iuxtà & aptissima metaphora inest, à re militari ducta. Indicat eum iam animo occupasse Italiam, à qua procul adhuc absit.* Trinacria.] *Sicilia tibi prius adeunda est, quàm in Italiã traijciat.* Trinacria unda.] *freto Siculo. Sicilia initiò Trinacria nuncupata fuit, à figura triquetra, siue tribus promontorijs, speciẽ sellæ tripodis effigiantibus. Exit insula in angulos tres, quæ nihil aliud sunt quàm excelsa promontoria. Horum unum Pelorus, Septentrionem spectat: alterũ Pachinus, brumali ortui obuertitur: tertium Lilybæum, austro obijcitur. Claudianus lib. de Rap. Proser. 1.*

Hinc latrat Getula Thetys, Lilybæaq; pulsat
Brachia consurgens: hinc dedignata teneri,
Concutit obiectum rabies Tyrrhena Pelorum.

Nec minus grauiter Silius Italicus lib. 14. Siciliæ descriptionem prosequitur. Insula postea Sicania est appellata. Fuerunt autẽ Sicani, Hispani: qui cùm Latium aliquandiu tenuissent, à Liguribus pulsi, in Siciliam traiecerunt, & de se insulam Sicaniã uocarunt. Post hos Siculi terræ feracitate delectati, eam occuparũt. Dionysius existimat, Siculos quoq; Italiã priùs incoluisse: ac priùs ab Oenotris, inde ab Aboriginibus & Pelasgis è Magna Græcia cũ coniugibus, & liberis in hanc insulam transmisisse. Neq; uerò desunt, qui Sicanos Siculi regis ductu ea fortuna in insulam delatos contendant: & gentẽ ex se Sicaniã, ab rege uerò Siciliã nũcupasse. Græci indiscriminatim Σικανίαν, καὶ Σικελίαν dicunt. Fuit autem Siculus ille Neptuni filius, uel (ut alij) Itali, qui insulã inuasit temporibus Iosue, generatione 19. Didymus contendit, Sicanos, Hispanos, à Sicano amne profectos. ἄνακτος δὲ αὐτὴν ἴσμεν, Σικανοὺς ἀπὸ Σικανοῦ ποταμοῦ. A *Fuit initio insula magna ex parte inculta: sed postquam Siculi eò uenerunt, ab ijs occidentalis ora & colli, & frequentari cœpit, ob glebæ pinguedinem, & bonitatem loci. Hellanicus Lesbius author est, bis classe ex Italia huc migratum fuisse: primùm ab Elymis, ex Oenotrorum gente profectis: secundùm ab Ausonibus, qui Iapyges fugerint: & per hos à Siculo rege terram nomen indeptam. Sunt scriptores qui prodiderunt 80. annos ante bellũ Troianũ eò transmissum fuisse. Rursum alij tradunt, Ligures ab Oscis, ut Thucydides, uel Vmbris pulsos, auspicijs Siculi ducis insulã occupasse: adeòq; id multos annos post Troianum bellum fieri contigisse. Quare cùm sit obscurum, unde nomen habeat, ita ex scriptoribus liquet, Siculos à Sicanis diuersam gentem fuisse: quorum alteri ex Hispania: alteri ex Italia emigrarũt. Inde Dores eam lingua & ædificijs excoluerunt. Iam uerò insulæ ubertas tanta est, ut Cereri & Baccho à priscis mortalibus consecrata fuerit, & horreum Pop. Rom. appellata, ipsa Italia non inferior, à qua terræ motu, aut æstu interluentis maris abrupta creditur, ut loco haud multũ huic diuerso explicabitur. Hæc regionis illius celebritas & ubertas, loco magnorũ bellorũ & calamitatũ materia multis seculis fuit: & grauiter diu* B *à tyrannis afflicta extitit. Tyrannidem in ea primus exercuit Phalaris, inde duo Dionysij, mox Pyrrhus, postremò Agathocles: donec ad postremum post regnũ Hieronis & Hieronymi, certantibus de imperio duobus potentissimis populis Romano & Carthaginensi, sub umbra Pop. Rom. quieuerit. Gignit mel, crocum, pecora, pelles, lanam, & diuitias id genus. Ad ortũ, Ionio pelago pulsatur: ab austro, Libyco: ad septentrionem, Tyrrheno clauditur. Posidonius quatuor millium stadiorũ ambitu esse, in literas retulit. Agrippa scriptor Romanus, aliquanto maiore circuitu. Plinij ætas 72. uidit. Prouerbijs multis iam nobilitata est Sicilia: σικελίζειν, Siculissare, τὸ αὐστηρίζειν, austeritatem exercere, siue austerum esse, apud Epicharmum. uel πονηρεύομαι, maleuolentia quadam studeo alicui nocere. Sicula mensa, pro magnifica & sumptuosa, ἐπὶ τῶν πάνυ τρυφηλῶν καὶ πολυτελῶν. Σικελὸς ὀμφακίζεται, ἐπὶ τῶν διὰ μικρὰ ἀποκαίρια κέρδη, μεγάλως βλαπτομένων. ἀωρία τοῦ καὶ ἐπὶ τῶν τὰ ὡραιότατα ἐκλεγομένων τελέσαι. id est, Siculus omphacissat, in illos qui ob immodicam & præproperam auiditatem damno magno alios afficiunt, uilis lucelli gratiã. Potest etiam dici in eos, qui maximè matura & bellissima quæq; sibi decerpunt. Erasmus etiam admo-* C *net in eos quadrare, qui quantumlibet uilia furto auferrent. Sunt enim ὄμφακες, labruscæ, & uuæ immaturæ. σικελὸς τὴν θάλατταν, Siculus mare uel (ut Suidas) σικελικὸς τὴν θάλατταν, scilicet prospectat: de ijs qui iterum sollicitantur ad subeundum periculum. à Siculo quodam, qui ficos naui portans, cùm naufragium fecisset, atq; inde sedens in littore mare placidum ac tranquillum spectaret, uelut inuitans ad iterandam nauigationem, dixisse fertur, οἶδ' ὃ θέλεις, σῦκα θέλεις. Et, Siculæ nugæ, res leuiculæ. σικελὸς στρατιώτης, Siculus miles: in peregrinum & mercenariũ militem, quòd Siculi temporibus Hieronis mercenario milite uterentur, in eum, qui lucelli gratia nullum ministerij genus, quamuis uile, recuset.* Lentandus.] *lenta nauigatione lexandus.* Ausonij.] *Tyrrheni & Hadriatici maris.* Inferni.] *Diligentissimè hunc locum ad Homeri prototypum expressit. Vlysses Homeri Odyss. 10. à Circe admonetur, non prius in patriam eum*

peruent-

A peruenturum, quàm inferos Tiresiæ uatis ductu adierit. quòd huic enim, etiam mortuo, Proserpina donarit mentē fatidicam, ut inter alias umbras solus plurimum saperet:

διογενὲς Λαερτιάδη πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ,
μηκέτι νῦν ἀέκοντες ἐμῷ ἐνὶ μίμνετε οἴκῳ,
ἀλλ' ἄλλην χρὴ πρῶτον ὁδὸν τελέσαι, καὶ ἱκέσθαι
εἰς Ἀΐδαο δόμους, καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης
ψυχῇ χρησομένους Θηβαίου Τειρεσίαο
μάντηος ἀλαοῦ, τοῦ τε φρένες ἔμπεδοί εἰσι,
τῷ καὶ τεθνηῶτι νόον πόρε Περσεφόνεια
οἴῳ πεπνῦσθαι. τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι.

Aeneæ ad inferos descensus sub auspicijs Sibyllæ narratur in sexto: Homericus ex Circes hospitio digressus, eò recta expeditionem parat. Insula.] Hanc insulam prænauigantem Aeneam fingit, statim post reditum eius ab inferis, circa principium libri septimi:

Proxima Circææ raduntur littora terræ,
Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisq́ superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræq́ leonum
B *Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:*
Setigeriq́ sues, atq; in præsepibus ursi
Sæuire, ac formæ magnorum ululare luporum,
Quos hominum ex facie dea sæua potentibus herbis
Induerat Circe uultus ac terga ferarum.

Circē rerū scriptores Hecates & Oetæ, uel, ut alij, Aeætæ filiam fuisse habuisse sororem Medeam, fratrem Aegialum, memorant. Circe maternis artibus imbuta: nam Hecate ab ineunte ætate uirgo adhuc, præterquàm quòd delectabatur transfingendis hominibus, sagittis, etiam incredibili studio conficiendi uenena tenebatur: quare ad eam aconiti inuentum referūt. Hæc ut artem certam & minimè fallacem tradere, uim inuenti sui in hospitibus experiri solebat. Sustulit ea arte parentem suum. Hinc inhumanum illud sacrum Dianæ Tauricæ, erecto templo ab ea institutū fuit. Inter ueneficia herbas magicas etiam inuenit, uerbenam, & id genus. Nupsit iam matura Sarmatarum regi: quo paulò pòst ueneficijs extincto, regno sola potita fuit. Postquā hic aliquandiu in subiectos populos nimis impotenter innata crudelitate sæuijt, regno pulsa, ac cū exigua mulierum manu dilapsa, desertam in Oceano insulā occupauit. Sed pertinacior fama est, eam in Italiam fugisse, con-
C sedisseq́ in promontorio, uel (ut nonnulli) monte Latij in Latinia. Erat tum is locus insula, authore Homero: fecitq́ à se & suis, quæ Circææ ab ipsa dicebantur, loco nomen Circæis. De Circæis autem iam mox. Non grauabor (fortassis nimis diligenter, studio tamen iuuandi studiosos) annotare, quæ à Græcis de uenefica omnium quæ fuerunt nobilissima, memoriæ prodita inueniuntur. Sunt qui hanc sororem Aeetæ Colchorum regis fuisse, rursum qui eius filiam, contendant. Vtcunq; res habet, Dionys. Miles. 1. Argonaut. author est, filiā Aeetæ & Hecates ex Perseo prognatæ, sororem Medeæ fuisse: constat hoc inter plurimos. Credunt, Soli in his regionibus binos prognatos liberos, Perseū & Aeeten: quibus eæ sorte ita obtigerunt, ut Aeetes Colchis & Mæotis imperaret, Perseus Tauricæ imperio potiretur, duxeritq́ uxorem indigenam. Variant hic scriptores. Quidam huic Hecaten filiam tribuūt: alij rursum illi, & ex nympha eius loci editam ferunt. Sed inter omnes constat, uiraginem extitisse & robustā iuxtà, & uenationi deditam. Hanc item omnium primam, letiferarum radicū, noxiarū herbarum, medicaminum & ueneficiorum repertricē ferunt. Inde Colchos ablegatā, nupsisseq́ patruo suo: ex qua tulerit Circen & Medeā. Cùm aūt Circe natu sororum maior esset, breuì factum est, ut maternis artibus imbuta, eā facilè superarit. Medea minor Circe, ne ipse quidē ueneficijs sorore inferior euasit. Porrò Hesiodus scribit, Circen Solis filiam, Vlyssi procreasse Agriū ac Latinum:

Κίρκη δ' Ἠελίου θυγάτηρ Ὑπεριονίδαο,
γείνατ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι
Ἄγριον ἠδὲ Λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε.

Huc consentit Maro, qui eam loco suprà citato Solis filiam uocet. A miscendis uenenis nomen ei affictum est. κίρκη, ἀ κιρνᾶν τὰ φάρμακα. Huic peculiare fuit, herbis & ueneficijs Solis Lunæq́ defectus cogere, & prodigiosa miracula in corporibus humanis edere. Quæ scientia non temerè Italiæ omnia fabulis repleuit: ut Aeschylus, uetustissimus author in rebus poëticis, Italiam potentibus herbis refertam prodiderit: in primis uerò Circæos agros, ubi illa habitasse existimatur. Addunt etiam argumentum, non omnino fabulam nam artem adhuc durare apud Marsos, qui à filio eius orti dicuntur, quos serpentū domitores fuisse uulgò persuasum fuit. Circæi, quondam insulæ fuerunt temporibus Homeri, circa cardines antiqui Latij, uasto mari cinctæ. Post Antium, Circæum est stadiorum ducentorum nonaginta, mons, mari & paludibus cincta insulæ. Ibi castellū cernitur, & Circes sacellum, & Mineruæ ara. Chrestomathiæ author addit, sacellū ostendi cum phiala Vlyssis: propter ea quæ de Circe & ipso poëtæ fabulātur, quā ibi aiunt fuisse. Circes domus (inquit Mela) aliquando Circæi. Est & Circæum locus in Colchide, à Circe Aeetæ regis sorore: aut campus. Ab hac herbæ aliquot nomina sua inuenerūt: ut Circæa, strychno satiuo similis: & mandragora quam & Circæum quidam uocant. Homerus, Circen & Aeeten Solis & Perses Oceanitidis filios fuisse scribit Odyss. 10.

Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'. ἔνθα δ' ἔναιε
Κίρκη ἐϋπλόκαμος, δεινὴ θεὸς, αὐδήεσσα,
αὐτοκασιγνήτη ὀλοόφρονος Αἰήταο.
ἄμφω δ' ἐκγεγάτην φαεσιμβρότου Ἠελίοιο,
μητρός τ' ἐκ Π[illegible]σης, τὴν Ὠκεανὸς τέκε παῖδα.

Hanc idem paul[illegible] ōst πολυφάρμακον uocat. Cæterùm huic peculiare fuit, ut dixi, hospites suos in diuersas animantium formas transmutare, quod eodem libro testatur idem Poëta: & quidem herbis potentibus partim, partim philtris ac poculis amatorijs, partim uirga magica. Aduersus has artes egregiè Vlysses herba moly Mercurij beneficio munitus fuit:

ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι, ἠδὲ λέοντες,
τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.

Rursus quos uolebat in pristinam formam restituere, alio pharmaco perungere eidem mos erat:

——Κίρκη δὲ διὲκ μεγάροιο βεβήκει
ῥάβδον ἔχουσ' ἐν χειρί, θύρας δ' ἀνέῳξε συφειοῦ,
ἐκ δ' ἔλασεν σιάλοισιν ἐοικότας ἐννεώροισιν,
οἱ μὲν ἔπειτ' ἔστησαν ἐναντίοι. ἡ δὲ δι' αὐτῶν
ἐρχομένη προσάλειφεν ἑκάστῳ φάρμακον ἄλλο.
τῶν δ' ἐκ μὲν μελέων τρίχες ἔρρεον, ἃς πρὶν ἔφυσε
φάρμακον οὐλόμενον, τό σφιν πόρε πότνια Κίρκη,
ἄνδρες δ' ἂψ ἐγένοντο νεώτεροι, ἢ πάρος ἦσαν,
καὶ πολὺ καλλίονες καὶ μείζονες εἰσοράασθαι.
ἔγνωσαν δ' ἐμὲ κεῖνοι, ἔφυν τ' ἐν χερσὶν ἕκαστος.

Hanc, eam ob causam disertè Lycoph. θηρόπλαστον uocat:

» πᾶσιν ταλαίναις σάρκας ἀμπείρας βοράς.
» ποίαν δ' οὐ θηρόπλαστον ἐκ στόμφων
» ἀλφιτομιγῆ κυκεῶνα ἀκριτοφόρα -
» καὶ κάρα λευκόμορφον.

Apud Ouid lib. 14 Metam. non paulò copiosior descriptio omnis generis ueneficiorum Circes extat, ubi Macareus refert ea quæ in hospitio illius uiderit, quæq; ad postremum ipsi acciderint, prodigiosa, & monstris planè similia:

» Nec mora, misceri tosti iubet hordea grani,
» Mellaq;, uimq; meri, & cum lacte coagula passos
» Quiq; sub hac lateant furtim dulcedine succos
» Adijcit: accipimus sacra data pocula dextra.
» Quæ simul arenti sitientes hausimus ore,
» Et tetigit uirga summos dea dira capillos,
» (Et pudet, & referam) setis horrescere cœpi,
» Nec iam posse queri, pro uerbis edere raucum
» Murmur, & in terram toto procumbere uultu,
» Osq; meum sensi pando occalescere rostro,
» Colla tumere thoris: & qua modò pocula parte
» Sumpta mihi fuerant, illa uestigia feci.
» Cumq; eadem passis (tantum medicamina possunt)
» Claudor in antra ——

Quo loco idem admirabilem ueneni uim per uirtutes herbarum in pico docet: tum autem in incantando cœlo, nubibus, & elementorũ propè omniũ formis. Apollonij enarrator opinionum de Circe uarietatem conciliare uidetur, cùm duas fuisse eius nominis dicat. Aeææ.] Aeam eiusdem enarrator πόλιν Κολχίδος esse indicat. αὕτη ἐπ' ἐσχάτοις κεῖται τῆς οἰκουμένης. ἄλλοι τὴν γῆν τῆς Κολχίδος ἰδίως αἶαν καλεῖσθαι λέγουσι. Sita est in extremis mundi partibus. Alij dicunt Colchidis terram propriè αἶαν nuncupari. Aeæa insula est in Phaside, in qua uellus positum fuisse creditur: estq; hæc Colchorum metropolis. αἰαία νῆσος ἐν τῷ φασίδι ὕδατι, ἐν ᾗ τὸ δέρας ἔκειτο. αὕτη δέ ἐστι τῶν Κόλχων μητρόπολις. Didymus Odys. 9. insulam Tyrrheniæ, aut Colchidis urbem interpretatur. Et Mela insulam Aeæam in freto Siculo collocat, & à Calypso habitatam: uel, ut Hesychius, à Circe: ipsamq; adeò ὁμώνυμον, Aeæam dolosam & fraudulentam. aut certè gentilitiam esse ab ipsa insula: & nomen deductũ ab αἶ αἶ, dolentis uocibus, quas lugentes edunt. nã ibi perpetuò deflentur hi, qui à marinis turturibus perimuntur. Siue quòd transmutatio illa beluina in alias animantium formas, luctu digna sit. αἰαίη ἡ νῆσος, ἐν ᾗ κατῴκει ἡ Κίρκη. καὶ αὐτὴ ἡ Κίρκη ὁμώνυμος, αἰαίη δολόεσσα. ἢ ἐθνικὸν, ἀπὸ τῆς νήσου. τὸ ὄνομα δὲ πεποιημένον, παρὰ τὸ αἶ αἶ τοὺς θρηνοῦντας φθέγγεσθαι, ὅτι τοὺς ὑπὸ τῶν παρὰ ταῖς ἁλιαῖς τρυγόσιν ἀναιρεθέντας θρηνοῦσι, ἢ διὰ τὸ ἀξίαν εἶναι τὴν τῆς μεταμορφουμένης ἀποθηρίωσιν. In Colchide imperarat Aeetes, simul & Corinthi, ut ait Emulus poeta. etenim Sol Aeetæ & Aloei liberis regnũ ita fuerat partitus, ut Arcadiam Aloei tradiderit, Aeetæ uerò Corinthũ. Porrò hic Corinthi imperio nó contentus, transmisit in Colchidẽ, regno Peloponesiaco filio Buno ad custodiẽdũ cõmisso, donec ipse aut aliquis suo nomine Corinthum rediret. Historiæ meminit Lycophron in Cassandra. Idem testatur, Aeetæ uxorem Idyam, Oceani filiam, fuisse: ex qua susceperit Medeam & Absyrtum. Infernisq; la.] Descensus ad inferos explicatur in sexto. Veteribus persuasum fuit, inter lacum Lucrinum & Auernum os inferorum esse, per quod ad Orci fauces descenderetur. Erat in Campania, prope Baias. Sea & Auernus Plutoni

sacer ea de causa putabatur. Græci ἄορνον uocant, quasi A sine auibus, quòd ob sulphureum ac tetrum odorem aere circà corrupto, auibus esset inaccessus. Cæterùm Auerni Galliæ Aquitaniæ populi sunt. Lacus hic ἄορνος siue ἄορνις palus illa circa Cumam appellabatur. Huius aqua cærulea erat. Sunt qui aues hanc fugisse, quòd tenebrosa fuerit, & ingens, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν σκοτεινὴν καὶ μεγάλην, οὐδὲν ὄρνεον ἀνίπτατο ὑπεράνωθεν. Lycophron paludem Auernum uocat, & alij quidam, eam quæ est circa Eridanum, calidã, grauis odoris, de qua nullum animal gustet potum, quin extemplò moriatur. Illic ea quæ de Phaëtonte prodita sunt, euenisse ferunt. nam & populi ibi monstrãtur, electrũ exudantes. Porrò aũt, qui Alexandri Magni res scripserũt, inter quos Arrianus est, tradunt Aornũ petram esse ingentem, quatuordecim stadiorum altitudine, ἢ καὶ ὑψηλοτέραν ἄορνον: aiuntq; Aornum dici, quòd ob frigiditatem, nulla auis superuolet. Hanc Alexãder uastauit. Sotio, Agosthenes & Dion, aliiq; historici, neq; paludem, neq; petrã fuisse ferunt, sed os quoddã prope Adiabenen, supra quod nulla auis uolitare potuerit, idq; ob exhalationem euaporationemq; inde surgentẽ, cuius grauεolentia omne animal brutum moriatur. Et circa Adiabenen asphaltitis stagnũ est. Est aũt asphaltitis, naphtha. Porrò ad lacũ Auernũ Cimmerium oppidũ est, ab Homero Vlyssis descensu celebratum. Hic Baiæ, Cumæ. Linternum, Vulturnus amnis. Deniq; circa hos lacus ostenduntur manifesta signa fabulosæ necyomanticæs Homericæ. Styx. palus Acherusia, Acheron, calidæ aquæ loco Pyriphlegetontis. Est & occulta fossa, meatus subterraneos trahens, & locum necyomanticæs. Hunc specum qui ingrediuntur, noctu intrant, & egrediuntur rursus: ut hinc coniectare liceat, ibi Homericos Cimmerios habitare. Vrbem.] Lauinium, uel Albam. D

Signa.] Quoniã aũt urbis mentionem, proposito descẽsu ad inferos, miscuit: erigit nũc consternatum animum, spe condendæ urbis. Et ut certa argumenta finitorum periculorum teneat, addit signa: quibus obseruatis certò sciat, se iam omnibus periculis defunctum. Signa.] Attentio, Sollicito.] anxio de laborũ catastrophe. Sus.] scrofa cũ triginta sucçulis albis. Tradũt historiographi, rẽ minimè esse fabulosam: prodigiosum scrofæ occursum, omen fecisse Troianis, quo loco urbs conderetur. Hæc prægnans cũ altaribus esset admota, sacrificantiũ manibus excussa fuit: atque inde abrepta quatuor & uiginti stadijs à mari, tumulo admodũ modico consedit, loco difficili & inculto. Sequitur Aeneas scrofam, cũ parte suorum, huius memor C oraculi, & quidem modico interuallo, ne si uestigijs institisset, eam fatali uia auerteret. Tum demũ terræ ingenium & naturã loci propius contemplatus, cũ uideret nihil in eo esse, quod ad sui cultũ quenquã inuitare posset, anceps consilij diu, & anxius quid ageret, in animum inducere nõ potuit, tã minimè aptas culturi sedes fato demonstrari. Eratq; planè totus occupatus in re deliberanda, illicne conderet, an longiùs procederet: cùm ex proximo luco uox redderetur, quæ augurium confirmauit ut illic subsisteret. Sunt alij authores, qui scribunt, effigiem deorum penatium Aeneæ per quietem obuersatã, à quib. sit iussus locum eum mænib. cingere. Vtcunq; habet, postridie inuenta scrofa est numerosum fœtum enixa, quæ oraculi fidem confirmauit. Huc extemplò translatis castris, Troiani raptim materia contracta, tumulum muniuêre. Quidam Græcorum astruunt, ὅτι τριακοστῷ ἔτει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀσκάνιος ἔκτισε τὴν Ἄλβαν πόλιν, ἀπὸ τῆς λευκῆς χοίρου, ἣν ἐν τῇ ἰδέᾳ εἶδεν: quòd

A *bus: quòd tricesimo anno filius eius Ascanius condiderit Albā ciuitatem, sic appellatam à scrofa alba, quam secum ex Ilio adduxerat.* Triginta.] *porcellorum, quod omen ita acceptū fuit, ut annos totidē Ascanius illic esset regnaturus.* Alba.] *à colore animātis, simul & longitudine urbis, Alba longa dicta fuit.* Nati.] *succulæ.* Is locus.] *in eo loco fatalis urbs condetur: Lauro loco nomen fuisse inuenio.* Nectu.] *Occupat id quod de prodigiosa fame denūciauerat Harpyia Celæno, antequàm ad pcepta fugiendorum locorum perueniat.* Fata.] *Reiectio denunciationis tristis, cui opponit fatorū prouidentiā, & præsentem numinis opem, quod inuocatum, obscœnam famem est mitigaturū. Aptè in parœmiæ speciem detorqueri potest. Fata uiam inuenient: quoties indicabimus, citra nostram industriam & consiliū diuina prouidētia, ineuitabilia discuti, aut certè mitigari.* Vocatus.] *inuocatus Apollo ille ἀκερσεκόμης καὶ ἀπείρων, cuius uerbis Celæno famem minata fuit.* Has autem.] *Transitio ad præcepta, de quibusdam periculosis locis accuratè euitandis. Primū, ut littus proximū Italiæ, in quo Magna tum Græcia erat,*
B *diligenter declinet. Enumerat aliquot oppida & loca in quib. Troianorū infestissimi hostes imperabant: quos monet sedulò fugiendos, & declinandos circumspectè.* Has autem.] *Verba mōstrantis dextra sunt, ad occiduā plagā, qua spectabat Italiā: quantum ibi locorū est, inter duo cornua contra Siciliam ad meridiem, & Acroceraunia & Taulantios ad ortum excurrentia. Nam ab ea parte qua in austrum uergit, δικόρυφος est, quorum alter uerticū in occasum depressior est, ad Leucopetrā promontoriū Tauromenio obiectus: alter in ortum modicè reflexus, Iapygiā promontorium facit. Inter hæc duo cornua, Magna tum Græcia erat, quā Plinius Italiæ frontem appellat. Incipit à Locris: hic Salentini, hic Tarētini, ubi Architas floruit: hic Crotoniatæ, ubi Pythagoras docuit. Mox oppidū Petilia, & promontorium Lacinium, Caulones, Scyllaceum, Scylletiū sinus. Hic Metapontini, Thurium, ubi Herodotus historiarū scriptor claruit. Calabri & Salentini peninsulā quodam modo tenent: ibi duo sunt promontoria, Salentinū ad ortum, Laciniū illi diuersum occasum obtuens, sinum Tarentinū finit. Strabo author est, Lucanos Tyrrhenū littus coluisse quondā, neq; ullam alterius maris oram antea*
C *tenuisse, sed Græcos Isthmum Tarētinum incoluisse. Ante Græcos uerò, Chones & Oenotrios ibi consedisse. Quibus inde à Samnitibus pulsis. Lucani in partem sunt recepti. cūm iam Græci utrumq; littus ad fretum usq; Siculū obtinerent. Horum res breui in tantū creuerunt, ut eam Italiæ partem Magnā Græciam appellarint. Sunt tamen authores, qui arbitrantur sic dictam, quòd Magnus ille Pythagoras ibi fuerit Philosophatus, & philosophiā Italicā dictam temporibus Seruij Tulli sit professus. Huius Magnæ Græciæ tractum describit eruditè Ouid. lib. 4. Fast. docens minimè mirum esse, si pleraq; huius oræ loca Græcis nominibus appellentur. Hanc itaq; frontem bicornem & peninsulæ ac Isthmi speciem referentem, omni studio fugiendam monet.* Nostri.] *Ionici. nam tota ea regio oppidis Magnæ Græciæ tum inhabitabatur.* Narycij.] *νάρυξ, inquit Suidas, πόλις ἐν μέρει [illegible] λεγομένη, ὁ καὶ ναρύκιον, καὶ ναρύκη, ἐξ ἧς ἦν ὁ λοκρὸς αἴας. Leucopetra australior portus Rhegij est: proximum Heracleū extremitas meridionalis. Inde ad ortum septentrionalior est uertex Zephyrius, & Epizephyrij Locri, Locrensiū Ozolarum coloni ad sinum Crissæum. Hi porrò Locri dicuntur omnium primi legibus scriptis usi, adeòq; ijs & quidem bonis multos annos instituti fuisse. Locros numerat Silius inter populos qui à Pœno defecerant. 2. bell. Pun. lib. 11.*

> Inde Palanteo leuitas animosa Tarento "
> Ausonium laxare iugum, patefecit amicas "
> Alta Croton portas, Aphrisiq; ad barbara uersis "
> Thespiadum docuit submittere colla nepotes. "
> Idem etiam Locros habuit furor, ora uadosi "
> Littoris, Argiuos maior quà Græcia muros "
> Seruat, & Ionio luitur curuata profundo. "

Sunt & alij Locri, qui à collib. Cnemide'q; rupe, seu orreis Epicnemidij dicuntur. Horū & Ozolarum dux ad Troiā Aiax Oileus refertur ab Homero fuisse, in Catalogo. Quem locum eius scholiastes enarrans: οὗτοι, inquit, [illegible] ἀντικρὺ τῆς εὐβοίας τὴν οἴκησιν [illegible], οἱ [illegible] αὐτὸν ὄντες. Rursum alij Locri sunt Ozolæ dicti, circa Aetoliam, quam ab occasu spectant, altero latere in campum Crissæum exporrecti, pertingentes occidentalem radicē montis Parrasij. Hi Ozolæ appellati existimantur ab Ozonte eius regionis amne. Quoniam aūt reliquis occidentales sunt, etiam Ozolæ Hesperij, ad aliorū discrimen, dicuntur: quare Hesperinum stellam publico sigillo insculptam habent. Aiunt amnem Ozontem natum è corrupto sanguine Centauri, ibi ab Hercule uulnerati, quod Deianiram ad amnem Euenū, quam ille per eas terras circumducebat, stuprare conaretur. Siue quòd caprarij fuerint, & hircorū ἀδεψήτοις pellibus amicti, omnia pabula fœdo odore infecerint. Strabo libro 9 aliam huius cognominis causam adducit: collē illic esse Taphassum, in quo Nessus cum alijs centauris sepultus fuerit, quorū tabes in tumuli radices defluens, ipsam regionē teterrimo odore fœdarit: atq; ἀπὸ τῆ ὄζειν, Ozolas dictos. Pausanias inter omnes causas huius nominis, quas recenset, postremam maximè uerò consentaneam probare uidetur, quæ hæc est. Multum asphodeli hæc regio gignit. Hic cūm floret, grauissimum odorē fundit. Strabo in uniuersum triplices facit Locros: Opuntios, Ozolas, & Epicnemidios. Opuntij dicti sunt, ab ipsorum metropoli, Bœotijs finitimi & Phocensibus: Epicnemidij, à Cnemide colle, Maliensibus & Phocēsibus uicino: horum coloni fuerunt Epizephyrij Locri, quorum hoc loco mentionem facit Helenus uates. Locrenses illi, quia bello cum Peloponnesiis parum fidei tenaces fuissent, in prouerbium λοκρῶν συνθήματα, Locrensium fœdera, abiuerunt, ἐπὶ τῶν παραβαινομένων: id est, de fallentibus, & fœdifragis. Vel quòd Locrenses Siculos eluserint, non præstita fide. Locrensis bos, de re uili, & leui munere. Cūm enim Locrenses publicum sacrū facturi bouem desiderarent, bouis simulachro ex minutis lignis sacrum fecerunt. Ozolæ Locrenses patria ob ducis mortem pulsi, cum Epizephyrijs exteras sedes quæsiuerunt. Horū partim Cyrenaicam delati, Pentapolim habitarunt: partim in Italiā, & Locros coluerunt. Narycij.] *Locros Narycios uocat, à Naryce, siue Narycio, oppido Locrorū. unde Aiax profectus fuerat. Suid. νάρυξ πόλις ἐν μέρει [illegible] λεγομένη, ὁ καὶ ναρύκιον, καὶ ναρύκη. ἐξ ἧς ἦν ὁ λοκρὸς αἴας. Est & Narycia in mari Aegæo. Iam quia Ozolarum Locrorum, Epizephyrij Locri coloni sunt, epitheticè Narycios uocat.* Salentinos.] *Ipsam peninsulam Calabri colunt, & Salentini. Frons extima ortum obtuens, Salentinū habet promontoriū. Huic ab occasu oppositū est Laciniū, & sinū Tarentinum finit. Hic consedit Idomeneus Cretens. dux, domestica seditione pulsus, Lyctius dictus, à Lyctio oppido*

pido Cretæ, λύκτιος, λυμαντὴρ, ὁ βλαπτικός. Lyctus Lacedæmoniorum colonia fuit, habuitq; nauale, cui Chersoneso nomen erat, ubi Britomartoos templum uisebatur.

Petilia.] Tarentinum sinum alter excipit quidem, sed minor, Scylaceus. Quo quidē loco nostra tempestate oppidum est, quod Bellum castrum uulgò dicunt. Lucanorū metropolim facit Petiliam Strabo. hanc describit à conditore. Petilius proprium uiri nomen est. Philoctetes Melibœa urbe Thessaliæ, uel, ut alij. Magnesiæ, ob seditionem profugus, hūc Lucaniæ sinum tenuit, oppidumq; Petiliam aduersus omnem uim uicinorum populorum egregiè muniuit. Chrestomathiæ scriptor, πετιλία, inquit, ἡ τῶν λευκανῶν μητρόπολις, φιλοκτήτου δὲ κτίσμα, κατὰ στάσιν ἐκπεσόντος τῆς μελιβοίας αὐτῆς, καὶ ἡ κείμενα, περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους. Melibœa, littorale oppidum fuit Magnesiæ: uel, ut alijs placet, ut dixi, Thessaliæ: item uicus in mari Laconico. Quidam Græcorū scribunt, in fatis fuisse, nunquam futurum fuisse ut Ilium caperetur, nisi in castris Græcorū arcus sagittæq; Herculis præsentes adessent. Oraculo eodem responsum fuerat, ut nisi Pelopis ossa, quæ in Letrina urbe Elidis condita erant, ad Troiā unà cum Herculis sagittis à Neoptolemo perferrentur, urbē excindi non posse. Erant aūt illæ penes Philoctetem. Etenim cū Herculi morituro nemo pyram in Oeta monte uellet accendere, Philoctetes pyræ ignem admouit. Quare sagittas & arcū illi dono reliquit. Euenit aliquando, quòd cùm hic in Lemno ad aram Mineruæ Aureæ dictæ, hydræ morsu uulneratus esset, immedicabili uulnere factus tardior, ibi à Græcis relictus fuit. Nouerāt enim, serpentum morsibus tactos, nisi à Vulcani sacerdotib. illic curari nō potuisse. Quare Pindarus Troiæ captæ gloriam huic Philoctetæ tribuit, Pythiorū hymno primo: addiditq;, eum ex Lemno profectū, & ab hulcere adhuc maceratum, quæsitum ad Troiam uenisse:

» φαντὶ δὲ λαμνόθεν ἕλκει τειρόμενον μεταλλάσοντας
ἐλθεῖν
ἥρωας ἀντιθέους ποίαντος υἱὸν τοξόταν,
» ὃς πριάμοιο πόλιν πέρσεν, τελεύτασέ τε πόνον
δαναοῖς.

Quo loco addit Poëtæ interpres, φιλοκτήτης ἀνῆψε τὴν πυράν. Et Lycophron eiusq; enarrator hoc ipsum affirmant. Hercules moriturus eum iureiurando adegit, ne cuiquam mortalium, ubi corporis sui reliquiæ conditæ essent, indicaret. Quam ob causam tradunt ei sagittas suas hydræ Lernææ felle imbutas donauisse. Iam bello Troiano, cùm illis opus esset, Vlysses ad Philoctetem missus fuit, à quo & inuentus, & ad Troiam adductus uenit. Homerus in Catalogo ducum historiam tradit:

» οἳ δ' ἄρα μηθώνην καὶ θαυμακίην ἐνέμοντο,
» καὶ μελίβοιαν ἔχον, καὶ ὀλιζῶνα τρηχεῖαν,
» τῶν δὲ φιλοκτήτης ἦρχε τόξων εὖ εἰδὼς,
» ἑπτὰ νεῶν· ἐρέται δ' ἐν ἑκάστῃ πεντήκοντα
» ἐμβέβασαν, τόξων εὖ εἰδότες ἶφι μάχεσθαι.
» ἀλλ' ὁ μὲν ἐν νήσῳ κεῖτο, κρατέρ' ἄλγεα πάσχων,
» λήμνῳ ἐν ἠγαθέῃ, ὅθι μιν λίπον υἷες ἀχαιῶν
» ἕλκει μοχθίζοντα κακῷ ὀλοόφρονος ὕδρου.
» ἔνθ' ὅγε κεῖτ', ἀχέων· τάχα δὲ μνήσεσθαι ἔμελλον
» ἀργεῖοι παρὰ νηυσὶ φιλοκτήταο ἄνακτος.
» οὐδὲ μὲν οὐδ' οἳ ἄναρχοι ἔσαν, πόθεόν γε μὲν ἀρχόν.
» ἀλλὰ μέδων κόσμησεν ὀϊλῆος νόθος υἱὸς,
» τόν ῥ' ἔτεκεν ῥήνη ὑπ' ὀϊλῆϊ πτολιπόρθῳ.

Philostratus idem prodidit, Orphei caput in Lesbo oracula Græcis dedisse, Troiam absq; Herculis sagittis capi non posse. Ostēdi paulò antè, Philoctetæ manibus periisse A Paridem. Sed quo pacto id, quoúe casu contigerit, annotat scholiastes authoris Cassandræ: ἀχθέντος ἐκ λήμνου τοῦ φιλοκτήτου, ἐξ ἴσου μονομαχήσας αὐτός τε καὶ ὁ ἀλέξανδρος. καὶ πρῶτος μὲν ἀφεὶς ἀλέξανδρος, ἥμαρτε φιλοκτήτου. δεύτερον δὲ ἐξάρας ὁ φιλοκτήτης, βάλλει κατὰ χεῖρα λαιὰν τὸν ἀλέξανδρον. τρίτον δεύτερον τοξεύσας, ἐκκόπτει τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τέταρτον βάλλει κατὰ τὸν σφυρὸν πάρας αὐτὸν ἀναιρεῖ. Atque hanc ob causam eum αὐθέντην uocat Lycophron. Illud haudquaquam prætereundum, quod in Græcorum quibusdam ὑπομνήμασι inuenio, arcum & sagittas Philoctetæ relicta ab Hercule fuisse, propter patris eius Pœantis in decessu meritum & beneficium. Arcum ipsum Herculem accepisse à Teutaro Scytha, bubulco Amphitryonis, à quo & artem iaculandi didicerat, ut author prodidit Lycophron. Vetus porrò Orpheus autumat, Machaonem in Lemno saucium medicatum fuisse. Qua uerò fortuna, quoúe casu item post Troiæ excidium in Italiam penetrarit, Lycophronis diligentissimus enarrator & multæ lectionis homo eruditè annotauit: μετὰ δὲ τὴν ἰλίου πόρθησιν, νέστωρ μὲν, φείδιππός τε, καὶ ἄντιφος, καὶ ὁ ἐλεφήνωρ, καὶ φιλοκτήτης, μέχρι μίμαντος κοινῇ ἔπλευσαν. εἶτα διεσπάρησαν. B νέστωρ μὲν εἰς πύλον ἐλθὼν βασιλεύει, τῶν ἐκεῖ βασιλείας πολυετέστατος γενόμενος. ἄντιφος δὲ ὁ θεσσαλοῦ, εἰς πελασγοὺς ἐλθὼν, χώραν κατασχὼν θεσσαλίαν ἐκάλεσε. φείδιππος δὲ μετὰ κώων ἐξελθὼν, περὶ τὴν ἄνδρον, εἶτα περὶ κύπρον, ἐκεῖ κατῴκησεν. ἐλεφήνωρ δὲ ἀποθανόντος ἐν τροίᾳ, οἱ σὺν αὐτῷ ἐκπεσόντες περὶ τὸν ἰόνιον, ἀπολλωνίαν ᾤκησαν, τὴν ἐν ἠπείρῳ, καὶ οἱ τοῦ τληπολέμου προσισχόντες κρήτῃ. ἐξ ὧν ἀνέμων ἀπωσθέντες, περὶ τὰς ἰβηρικὰς νήσους ᾤκησαν. ἐν δὲ πινδάρου ἐπινικίοις εὗρον, ὅτι οἱ τοῦ τληπολέμου ἀπαχθέντες εἰς ῥόδον, τὴν αὐτῶν πατρίδα. καὶ ἡ γυνὴ τληπολέμου φιλοξένη μεγάλως λαμπρύνασα, ἀγῶνας ἐπὶ τῷ ταύτης ἀνδρὶ ἐτίθει, καὶ παῖδες ἠγωνίζοντο, καὶ οἱ νικῶντες λευκοῖς φύλλοις ἐστέφοντο. οἱ τοῦ προτεσιλάου, εἰς πελλήνην ἀπερρίφησαν πλησίον σκιώνης κατῴκησαν. φιλοκτήτης δὲ ἐξέβη εἰς ἰταλίαν πρὸς καμπανοὺς, καὶ πολεμήσας λευκανοὺς, πλησίον κρότωνος καὶ θουρίου κατῴκησε κρίμισαν. καὶ παυθεὶς τῆς ἄλης, ἀλαίου ἀπόλλωνος ἱερὸν κτίζει. οὗ καὶ τὸ τόξον αὐτοῦ ἀνέθηκε, ὥς φησιν εὐφορίων. ὕστερον ὁ φιλοκτήτης ἀναιρεῖται. μετὰ γὰρ τοῦ πορθῆσαι τὸ ἴλιον, ἐκ πελλήνης ἀχαιικῆς πόλεως τινὲς ἐλθόντες εἰς ἰταλίαν κατῴκησαν. C μετὰ δὲ ἰλίου πόρθησιν πλανηθέντες οἱ ῥόδιοι, ἦλθον ἐκεῖσε, καὶ ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς ἐκ πελλήνης μετοίκους, οἷς ῥοδίοις βοηθῶν φιλοκτήτης ἀναιρεῖται. Quo quidē loco idem interpres hūc Lycophronis uersum illustrans, οἰνωτρίας γῆς κεγχρεῶνα βεβρωμένον: ἔνθα, inquit, νῦν ἡ ῥώμη ἐστὶν, χωρίον πρῶτον λεγόμενον οἰνωτρία, ὅπου φιλοκτήτης κατῴκησε μετὰ τὴν ἰλίου πόρθησιν, καθὰ διονύσιος καὶ δίων καὶ πάντες οἱ τὰ ῥωμαϊκὰ γράψαντες ἱστοροῦσιν. Hoc est, Vbi nunc Roma est, ea regio initiò Oenotria appellata fuit: in qua Philoctetes post euersionem Ilij habitauit, ut Dionysius, Dion, & omnes qui res Romanas scripserunt, referunt. Iam uerò & illud nequaquam ociosè addendum est, quod nomen Philoctetæ haudquaquam simpliciter à ueteribus fuit acceptum, cùm auarum ac cupidū possessionū significet. Et interdū ex huius Philoctetæ moribus, qui circa pedem natrice aut uenenata sagitta percussus in Lemno subsedit, reliquis Græcis ad Troiam profectis multa mala imprecatus, quòd unus in ea insula ab ipsis desertus esset, prouerbij formula usurpari potest. Quare Cicero festiuè ad hanc alludens historiam,

Trebac

A *Trebatium, Cæsarem in Britanniam proficiscentem, non subsequentem, Philoctetem appellat: libro 7. Epist. famil. Itaq. qui simulata inualitudine corporis, aut ægritudine animi, aut morbo aliquo, ut apud ueteres, ita hodie quoque Philoctetæ appellari possunt. Et ex hac eadem fabula, siue historia, Cicero eum alicubi Philocteten uocat, qui patriæ suæ multas diras, sicut ille fecit, imprecetur. Ouidius,*

» *Dure Philoctete licet exercere, meumq;*
» *Deuoueas sine fine caput ——.*

Ciceronis uerba si quis requirat, legat epistolam ad Qu. frat. lib. Epist. 2. Certè mollis hic & effœminatus fuit habitus, id quod testātur Martialis & Ausonius. Sed de Philoctete plus quàm satis: & uereor, ne nimia prolixitas delicato lectori nauseam fecerit. Quare ad sequentia pergendum est. Milite.] *pro militibus: ex uno plures. Intellectio.*

Subnixa muro.] *hoc est, Hic est Petilia, oppidulum humile, à Philoctete conditum, qui murorum Petiliæ fundamenta iecit.* Quin ubi.] *Particula quin, etsi plura habeat uenusta significata, hoc tamen loco transitionis* B *formula est: quasi dicas, Adhæc, super hæc, præterea. Iam uerò & illud in Heleni uatis præceptis uel in primis obseruandum est, id quod tum in omnib. præceptionibus præcipuum est, & oraculi natura postulat, quod in monendo præcipiendoq; sit breuis, sit concisus, ne an fractuosa prolixitas pariat obscuritatem, memoriamq; turbet: ac proinde parum fideliter ea ipsa præcepta retineret. Atque hinc per occasionem captatam, à præceptis digreditur in grauissimam pariter & elegantem descriptionem Scyllæ & Charybdis, ut eas uitet. Quarum non tantùm facies, prosopopœiæ specie, admirabili splendore, ac uerbis selectis subijcit oculis, uerùm etiam naturam exponit, ut sollicitè cursum circa ea loca teneat: ne ubi cæteris periculis fuerit defunctus, in ipso portu propemodum impingat. Atq; eò spectare planè illa tragica atq; hyperbolica utriusque descriptio uidetur. Hæc autem unde sumpserit Poëta, & quantum ab archetypo suo distet, postea dicemus.*

Quin.] *Monstrata uia declinandæ magnæ Græciæ, transit ad præcepta religionis, & eius ceremonias, quibus ea uelit peragi, & ritè ab ipsius adeò posteritate fieri. Hoc sacrorum genus accuratè posteris tradendum mandat.*

Trans æquora.] *In Calabro littore, quod cum Salentinis peninsulam efficere diximus: quam sedem Idomeneus è Creta fugatus tenuerit.* In littore.] *ut hostium oppida & occursus omni studio euitentur.* Purpureo.] *ut uidelicet obnupto capite sacris operetur, ne casu hoste conspecto, & turbatis fuga sacris, operandi copia deinde integro non esset. Hoc tradunt postea ab Aenea institutum, ut obnuptis capitibus sacrificaretur. Ipsum sacrum Aeneium ab eo dictum fuit.* Sanctos ignes.] *Omnia sancta sunt, quæ sacris adhibentur. Proinde uictimæ, hostiæ, aræ, ignis, sancta: hoc est, casta, inuiolabilia, & numini grata habentur. Causa est, quamobrem caput obnubere purpureo amictu præcipiat. Et propter Diomedem hoc præceptum tam diligēter tradere uidetur. Hic enim cùm propter Palladium uarijs casibus iactatus, ad ultimum regno exutus esset, oraculo admonitus fuit, ut si numen sibi propitium uellet, illud Troianis restitueret. Postea ita accidit, ut in his regionibus sacrificanti interueniret: ac cùm sacrum religiosè turbare uereretur, Palladium Nantæ cuidam sociorum reddidit. Diomedis in Italiam accessum, terræ adiacentes insulæ ab eo denominatæ satis demonstrant: ut campi Diomedis: Arpi, aliquando Argos Hippium. mox Argyrippa. postremò Beneuentum, teste Suida, dictum. Ibi deleuerat gentes Monadorum, Dardorum: & duas urbes, quæ in prouerbij ludicrum cesserūt, Tricas & Apinas. Cæterum causam huius exilij in Cassandra latè persequitur Lycophron. annotauitq; eiusdem Scholiastes, & Hom. Iliad. 5.*

Morē]. *Has cæremonias obnubendi capita aduersus hostium occursum fortuitum: Zeugma. Hypallage, casti pro casta religione.*

C

ARGVMENTVM.

Tertia pars hæc narrationis est: in qua, erecto iam ad spem ædificandi Aeneæ animo, cùm ex Epiro digrediens in Siciliam ad Pelorum peruenerit, quam partem nauigando tenere debeat, commonefacit: nempe vt dextram vitet, sinistram petat: in dextro latere Scylla est, quæ pars Italiæ est: sinistram Siciliæ Charybdis occupat: quarum originem, naturam, motum, formamq; eleganti descriptione depingit.

Ast, ubi digressum Siculæ te admouerit oræ
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori,
Læua tibi tellus, & longo læua petantur
Aequora circuitu, dextrum fuge littus, & undas.
Hæc loca ui † quondam uasta conuulsa ruina,
(Tantum æui longinqua ualet mutare uetustas)
Dissiluisse ferunt, cùm protinus utraq; tellus
Vna foret, uēnit † medius ui pontus, & undis
Hesperium, Siculo latus abscidit, aruaq;, & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrū Scylla latus, læuum implacata Charybdis
Obsidet, atq; imo barathri ter gurgite † uasto
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sydera uerberat unda.
† At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naueis in saxa trahentem:
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Puberenus, postremo immani corpore † pistrix.
Delphinum caudas utero commissa luporum.

† al. quondam & vasta
† al. medio
† al. vastos
† al. Ad
† al. pistris,

NASC. Et angusti rarescēt claustra Pelori.] *Inter Pelorum Siciliæ promontorium & continentem tanta est maris angustia, ut nullus intuentibus per ea loca aditus esse iudicetur: qui tamen appropinquantib. quodammodo aperiri uideatur. talis quoq; aspectus illis sese offert, qui Verona Tridētum rectā iter habent, cū Volarnium perueniunt. Sic enim ibi uia angustatur, ut montes hinc inde altissimi, medio interlabēte Athesi flumine rapidiss. coniungi, nec ullus inde exitus fieri uideatur. at paululùm procedentibus montes rarescunt, & patefiunt. nā dissimili penè forma sunt Bosphori Thracij angustiæ poëtarum carminib. celebratæ: quē hodie strictū Constantinopolis, siue, ut quidam uolūt, Callipolis, appellamus.* Læua tibi tellus.] *Apollonium imitatus est lib. Argon. 2. Sed à contrario: nā ibi Phineus Argonau-*

Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.

Argonautas monet, ut declinata parte maris sinistra dextrum littus petant (quod Bithynij circa Bosphorũ Thracium incolunt) donec in portũ Thunis insulæ perueniant: contrà uerò hic Helenus Aeneæ mandat, ut dextrum, Italiæ scilicet, latus fugiat, sinistram uerò freti Siculi partem nauigando præterlegat. Sed ita ait Apollonius:

» σωζόμενοι πετράων ἀσκηθέες ἔνδοθι πόντου,
» Αὐτίκα Βιθυνῶν ἐπὶ δεξιὰ γαῖαν ἔχοντες,
» πλώετε ῥηγμῖνας πεφυλαγμένοι. ἄχρι κεν αὖτε
» ῥήβαν ὠκυρόην ποταμὸν ἄκρην τε μέλαιναν
» γνάμψαντες νήσου Θυνιάδος ὅρμον ἵκησθε.

» Hæc loca.] *Scyllæ, & Charybdis originem describit: de qua, præter Salustiũ, cuius testimonium Seruius interpres adducit, alij quoq; scriptores cùm Græci, tum Latini meminerunt.* Tantum æui.] *ἐπιφώνημα est ad uim lõginquitatis temporis extollendam: nam temporis longitudine multi locorum situs immutati fuerunt.* Venit medio.] *profectò nõ absq; magna ui, locus ille separari poterat: uenit igitur per medium impetus undarum, & facto hiatu à Sicilia diuisa Italia est. hodie Pharum Messanæ uulgò appellatur: cuius latitudo non amplius tribus pass. millib. diffunditur, propterea subdit:* Angusto interluit æstu.] *rectè æstu, non mari ait: nã assidua ferè cõmotione feruet, exundat, furit.* Dextrum Scylla latus.] *Scylla saxum est in latere Italiæ, Charybdis mare Siciliæ latus è regione alluens, hunc uersum paucis mutatis ita reddidit Ouid. Metamorph. lib. 13.*

» *Scylla latus dextrum, læuum irrequieta Charybdis.*

Implacata Charybdis.] *hinc facilè pspicitur, cur paulò antè dixerit,* angusto interluit æstu. *Sed alludẽs ad fabulam Charybdis,* implacata *perinde ait: ac si de fero, ac implacabili quodam homine uel fera potius uerba faceret:* Ouidius *autem maris illius naturã designans, irrequietam Charybdim appellauit. de qua Homerus libro* Odyss. 12. *uti mox dicetur, mentionem facit.* Obsidet.] *tralatio est ab hostibus urbẽ obsidentibus.* Ter gurgite uastos Sorbet in abruptũ fluctus.] *non numerum, sed uehementiam fluctuum indicare uidetur: nam satis compertum est, id bis in die fieri. Sic Strabo lib. Geograph. primo Homerum excusat: qui scriptum reliquit ter in die Charybdim undas absorbere, ter'q; etiam emittere. Maro igitur Homerum imitatus illud ipsum expressit. quod scripsit Homerus, cuius uersus hoc habent libro superiùs adducto:*

» τὴν δ' ὑπὸ δῖα Χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
» τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναροιβδεῖ
» δεινόν.

Et sydera uerberat unda.] *ὑπερβολικῶς uim Charybdis extollit & profectò in altum, quos profundiss. uoragine absorbuerat, fluctus emittit. ita fit ut naturã Charybdis Virgilius melius etiam, quàm Homerus, expressisse uideatur. qui ἀνίησι id est, reddit, scriptum reliquit, quasi dicat eructat, quod deuorauit. eructat quidem, ac reddit, sed magno cum impetu in altum effundit, quod in profundum deiecerat, propterea, cùm dixisset Poëta* rursusq; sub auras Erigit alternos, *ut fluctuum altitudinem designaret, hyperbolem addidit:*

» ——& sydera uerberat unda.

At Scyllã cæcis.] *ad Scyllæ descriptionẽ sese accingit: cuius formam mõstro persimilem effingit ad fabulam alludẽs, quam Seruius interpres describit. eo tamen artificio Poëta utitur in Scylla describenda, ut non monstrum, sed saxum esse perspicere possis.* Cohibet spelunca.] *in saxo ingens est spelunca, ubi Scyllam inclusam esse Poëtæ, inprimis Homerus, fictis fabulis prodiderunt. quamobrem subdit ad fabulam alludens,* Ora exertantem. *deinde ut saxum esse inditium faceret, statim prosequitur:* & naues in saxa trahentem. A

Prima hominis facies.] *hoc monstrum aliter describit Homerus: cui duodecim esse ait pedes deformes: sex prælonga colla: sex capita: quorum singulis trium extant ordinum dentes densi, & frequentes nigræ mortis pleni. Homeri uersus ij sunt ex* Odyss. μ.

τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι: «
ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ «
Σμερδαλέη κεφαλὴ, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες. «
πυκνοὶ καὶ θαμέες πλεῖοι μέλανος θανάτοιο. «

Quam, &c.] *alludit ad illud Hom. loco paulò antè adducto,*

——αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸν, οὐδέ κέ τις μιν B
γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν. «

Et cæruleis canib.] *allusio est ad illud Homeri* Odyss. μ.

ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα, «
τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς. «

Hoc aũt ideo fictum esse crediderim: quia hoc saxum (ut nautæ perhibent, qui eò accesserũt) dum crebris, ualidisq; fluctuum ictibus feritur, sonum effundit canum latratibus persimilem. quamobrem Cic. in oratione de aruspicum responsis de Scylla uerba faciens, cui Clodiũ comparat ait: aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamq; ieiunis, quàm quibus istum uidetis Gellis, Titijs nostra ipsa mandentem?

Ast ubi.] *Transitio ad descriptionem quorundã periculorum, in mari Siculo, quæ omni cura declinanda, inter Leucopetram & Siciliam proponit. Hunc autem Siculi freti tractũ hoc accuratius illi depingit, quo plus habet laboris & periculi, propter Scyllam & Charybdim.* LAMB. Hort.

Digressus.] *è littore Italico, ubi Magna Græcia est.* Rarescent.] *Cùm ex Hadriatico in uastum mare enucantibus, Pelorus, Italiæ, Scyllæ & Charybdi oppositus, obscurus è fluctib. se ostẽdere incipiet. Calabria fronte aduersa Epirum spectans, & Hydrus mons in cornu Hadriæ, campi Salentini, & Callipolis, extremi sunt quasi cardines Hadriatici maris, & lateris alterius Italici, ad mare quod superum siue Hadriaticum nuncupatur. Ibi demum frons eius in duo se scindit cornua.* C Angusti.] *Hypallage, angusta claustra Pelori. nam ea freti pars inter Rhegium & Siciliam angustissima est, non plus spacio septem olim stadiorum. plurium hodie, haud dubiè. Insula uerò ipsa reliqua sui parte quatuor millium stadiorum & quadringentum circuitu est, authore Posidonio. Strabo ad Rheginos & oram Pelori euripũ facit, Euboico haudquaquam dissimilem.* Læua.] *Vbi primùm occurret Pachinus, Græciæ & ortui brumali obuersus.* Longo.] *ut totam insulam potius uastis anfractibus ad meridiem circumnauiges: atque ita rursum in boream præter Lilybaũ cursum reflectas, quam compendio Pelorum petas, inter quem & Rhegium breuissimus cursus in dextram oram*

Italicam

A *Italicam uideri posit.* Dextrum.] *Italicum. Commemorat causam exorbitationis, & euitandi compendij, Scyllam & Charybdim medias in arcto inter Pelorum & Rhegium interscisso freto.* Hæc.] *Digressio in descriptionem Scyllæ & Charybdis, & rationem angustiarum inter utramq; regionem. Fuit quondam Italiæ Sicilia contigua: sed terræmotu, hinc Tyrrheno, inde Ionio pelago immisso, postea insula effecta est, perinde ut Chalcis à Bœotia, Cyprus à Syria. Belbicus à Bithynia, Leucosia à Sirenum promontorio abscissa fuit. Itaq; id arctum, quod peninsula olim Brutio agro annexa hærebat, alterno cursu, modò in Thuscum, modò in Ioniũ reciproco æstu fluit, refluitq;. sæuum uehementer & atrox, ac Scyllæ & Charybdis nominibus celebratum. Nomen promontorio Rhegio mansit, ab abrumpendo, à cuius continenti auulsa est.* ῥήγιον ἐκλήθη, διὰ τὸ ῥαγῆναι ὑπὸ σεισμῶν μεγάλων ἐκ τῆς ἠπείρου τὴν σικελίαν. *Conijcere est, Aetnæ uitio motum illum accidisse, & earum insularum, quæ circa Liparam, & omnem ulteriorem continentem sunt sparsæ. nam hodie ijs faucibus apertis, per quas ignis expiratur. ferrum, lapides & aquæ eijciuntur. rarius has terras, quæ circa fretum sunt, moueri fama est. Antea enim præclusis obturatisq; meatibus, ignis ardens subter terram, & spiritus ingentes motus efficiebant.*

B μοχλευόμενοι δὲ τόποι πρὸς τὴν βίαν τῶν ἀνέμων ὑπεῖξάν ποτε, καὶ ἀναῤῥαγέντες ἐδέξαντο τὴν ἑκατέρωθεν θάλατταν, καὶ ταύτην καὶ τὴν μεταξὺ τῶν ἄλλων τῶν ταύτῃ νήσων. καὶ γὰρ ἡ προχύτη καὶ πιθηκοῦσσαι ἀποσπάσματα τῆς ἠπείρου, καὶ αἱ καπρέαι καὶ ἡ λευκωσία καὶ σειρηνοῦσσαι καὶ οἰνωτρίδες. Vtraq;.] *Italia & Sicilia Isthmo coniunctæ, ac Sicilia omnino peninsula esset.*

Protinus.] *modò, hactenus.* Tantum.] *Ecphonesis, è temporum iniuria collecta. Nihil perpetuum est, sed omnia incertis uicibus mutantur.* Venit medio.] *pro, uenit in medium æstus freti, & auulsit Siciliam ab Italia, ea parte, qua Pelorus in angustias maris excurrit. Creditur autem illud promontorium extrema pars Apennini fuisse. Testatur id Claudianus cultissimo carmine, de raptu Proser. lib. 1.*

——Trinacria quondam
Italiæ pars una fuit, sed pontus & æstus
Mutauêre situm, rapuit confinia Nereus
Victor, & abscissos interluit æquore montes,
Paruaq; cognatas prohibent discrimine terras.

Dextrum.] *Monstrat intra has angustias duo maximè pericula. quasi in re præsenti euitanda, quæ à situ, specie, & natura eleganter describit: ipsaq; adeò loca quasi digito monstrat. In his locis non minora aquarum, quàm ignium monstrantur miracula. nam circa Pelorum,*

C *nunc in abruptum barathrum abit fretum: nunc cum impetu & collisorum fluctuum fragore supina facie resilit mare. Quæ quidem uiolenta reciprocatio materiam præbuit ueteribus poëtis, hæc prodigiosa de Scylla & Charybdi fabulandi. Scylla saxum fuit, Charybdis mare, utrunq; noxium appellentibus. Plinius libro 3. cap. 8. quo loco Siciliam circumscribit: In eo freto est, inquit, scopulus Scylla, item Charybdis mare uorticosum, ambo clara sæuitia.*

Dextrum.] *Iam satis constat, inter Siciliam & Italiam fretum esse septem stadiorum, ut etiã Apollonij narrator affirmat. Et quoniam trium promontoriorum Pelorus Italiam obtuetur, huic subiecta est Charybdis, cui ex aduerso opposita Scylla Italicũ littus tenet.* ἡ δὲ σκύλλα, *inquit,* ἀκρωτήριόν ἐστιν ἐξέχον εἰς θάλασσαν. *Scyllam autẽ dictam autumant,* ἀπὸ τοῦ σκύλαξ, *uero.* σκύλαξ, *catulus.* κατὰ σκύλλα, *inquit Suidas.* ἐν τῷ τυῤῥηνικῷ πελάγει ὄρος ἐμυθεύετο εἶναι, μέχρι μὲν τῶν ὀφθαλμῶν γυναικὸς πρόσωπον σχῆμα ἔχειν, ἑκατέρωθεν δὲ κυνῶν κεφαλὰς ς, τὸ δὲ ἄλλο σῶμα ὀφιῶδες. *Quidam à* σκυλεύειν, *id est, prædando deducunt. Charybdis uerò, quoniam est ὑπόβρυχος, καὶ ἀναπινομένη θάλασσα, ἢ χάσμα θαλάσσης, ἢ καταῤῥοή, ἀπὸ τοῦ χαίνειν καὶ ῥοιβδεῖν deriuari existimant: id est: ab hiando pariter, & absorbendo. id quod disertè exprimit Poëta, cùm dicit:*

——atque imo barathri ter gurgite uasto
Sorbet in abruptum.——

Ad hanc Etymologiam alludit Homerus Odyss. 12.

τὸν δ' ἕτερον σκόπελον χθαμαλώτερον ὄψει, ὀδυσσεῦ,
πλησίον ἀλλήλων· καί κεν διοϊστεύσειας.
τῷ δ' ἐν ἐρινεὸς ἔστι μέγας φύλλοισι τεθηλώς.
τῷ δ' ὑπὸ δῖα χάρυβδις ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναῤῥοιβδεῖ
δεινόν.——

Suidas exponit: ἡ ἀναπινομένη θάλασσα περὶ τὰ γάδειρα, καὶ πάλιν ῥαγδαίως ἐπαναστρεφομένη. εἴρηται δὲ παρὰ τὸ εἰς χάος καὶ ὄλεθρον κατάγειν. πεῖσμα δὲ λέγει περὶ χαρύβδεως· παραπλέουσι δὲ τὴν σικελίαν πρὸς τῇ μεσσήνῃ κατὰ τὸν πορθμὸν τῆς ἰταλίας, ἐν ᾧ ἐστιν ἡ χάρυβδις πνευμάτων ἐπιλαβόντων δυνατῶν αὐτοῖς ἀνδράσι καταδύεσθαι. ὅτι χάρυβδις καὶ σκύλλα ἐν τινὶ τόπῳ κειμένη, ἐπιδέχεται τὰ τοῦ ὠκεανοῦ ῥεύματα, καὶ τοὺς παραπλέοντας βυθίζει. ἐκεῖ ὁ ὀδυσσεὺς πάντας τοὺς ἑταίρους μετὰ τὴν νῆα ἀποβαλὼν, αὐτὸς μόνος περισώθη, ἐν τοῖς ῥεύμασι τῆς θαλάσσης ἐμφερόμενος. τοῦτον ἑωρακότες οἱ φοίνικές τινες ἐν τοῖς ὕδασι πλέοντα, ἀναλαβόντες ἤγαγον ἐν κρήτῃ πρὸς ἰδομενέα γυμνόν. τοῦτον ἐξενοδόχησε τῇ ὥρᾳ τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέπεμψεν εἰς φαιακίαν τὴν νῦν λεγομένην κέρκυραν. οἱ δὲ, πέμπουσιν αὐτὸν σὺν τοῖς δυσὶ ναυσὶ, καὶ ἑταίροις. *Hæc Suidas. sed harum naturam nemo diligentiùs explicasse mihi uidetur, quàm Apollonij enarrator libro quarto Argonauticõn. Verba eò libentiùs hîc adscribam, quò plus lucis nostro Poëtæ sint allatura:* ἀκρωτήριον δὲ ἐστιν ἡ σκύλλα ἐξέχον εἰς θάλασσαν, ὁμοίωμα καὶ πρόσωπον ἔχον γυναικός. ὑπὸ δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου εἰσὶ πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔχουσαι κοίλους τόπους, καὶ σπήλαια, ἐν οἷς θαλάσσια θηρία μένουσιν. ὅσοι μὲν οὖν τῶν πλοίων τὰς πέτρας ἐκκλίνοντα ὑπὸ τοῦ κλύδωνος εἰς τὴν χάρυβδιν ἀπωθοῦσιν, ἀναῤῥοφοῦνται ὑπ' αὐτῆς συγκαταστρεφόμενα τῇ θαλάσσῃ. ὅσοι δ' αὖ ὑπὸ τῆς ἐν χαρύβδει θαλάσσης εἰς τὰς πέτρας τῆς σκύλλης ὠθοῦνται καὶ τραχείας οὔσας ἀπωθοῦσι, συγκαταπλέουσι καὶ διαφθείρονται. ἔπειτα ἐξιόντες οἱ θαλάσσιοι κύνες καὶ ἕτερα διάφορα θηρία, ἐσθίουσι τοὺς ἐκ τῶν νεῶν ἄνδρας. διὸ καὶ δὴ ἡ σκύλλα καὶ λέγεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἔχειν κύνας, ἐξέχοντας ἀπὸ τῶν λαγόνων καὶ τοῦ στήθους, καὶ ἁρπάζειν τοὺς δι' αὐτῆς πλέοντας. ἐπεὶ κατὰ τὴν ἐκ τῶν κοίλων μερῶν τῶν πετρῶν, ἐφ' ὧν μένουσιν, ἄνω ἀνιόντες ὑλακτοῦντες, καὶ ὁρῶνται ὡς ἐξιόντες ἐκ τοῦ στήθους αὐτῆς ἑκατέρωθεν καὶ τῶν πλευρῶν. καὶ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κατάδυσιν, χάρυβδιν ἔλεγόν τινες τῶν ποιητῶν ὀνομάζουσι. *Quorum uerborum hic fermè sensus est: Scylla promontorium est in mari eminens, forma ac facie muliebri: infra autem ipsum promontorium, saxa sunt & multa & ingentia. in quibus concaua sunt & ferarum spelæa, quæ marinæ feræ incolunt. Itaque naues omnes, quæ uolunt declinare, à fluctibus in Charybdim pelluntur, atque*

illicò

illicò ab ea absorbentur, haustæ unà cum ipso mari. Rursum quæ à mari circa Charybdim in saxa Scyllæa, sub dorso maris latentia & aspera, dispelluntur, momento communuuntur, corrumpunturque. Mox canes marini promicantes, homines è nauibus eiectos deuorant. Videtur enim Scylla, & poëtæ etiam dicunt, canes è lateribus & pectore extantes habere, & prænauigantes proterere. nam ab imis concauis eius partibus, & saxis, in quibus habitant, sursum niti, & quasi è pectore eius & lateribus foras prominere conspiciuntur. Quidam poëtarum ipsam Charybdim nihil aliud quàm καταιβασιν illam, quæ in Minotauro proditur, nominarunt. Hactenus ille. Dextrum.] Itaque omnium testimonio constat, Scyllam dextrum latus, quod Italiæ est, tenuisse. Atque hac de causa Apollon. Rhodius, libro 4. Argon. eam Scyllam Ausoniam appellat, σκύλλην αὐσονίην:

» μὴ δὴ σύγ᾽ ἐς χάρυβδιν ἀμηχανέοντας ἐάσῃς
» ἐσβαλέειν, μὴ πάντας ἀναβρόξασα φέρησιν,
» ἢ παρὰ σκύλλης στυγερὸν κευθμῶνα νέεσθαι,
» σκύλλης αὐσονίης ὀλοόφρονος, ἣν τέκε φόρκυι
» νυκτιπόλος ἑκάτη, τὴν τε κλείουσι κράταιιν.

Hanc eo loco Phorcynis & Hecates filiam nuncupat, quam etiam Cratæin dicunt. Recensuit utramque sententiam, & Acusilai, qui Scyllam Phorcinos & Hecates, & Homeri, qui eius matrem Cratæin autumat. In magno Hesiodi catalogo, Phorbantis & Hecates refertur. Stesichorus eam Lamiæ fuisse ait, in eiusdem nominis poëmate. Homerus libro 12. Odyss. his uerbis Scyllam describit:

» ἔνθα δ᾽ ἐνὶ σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα,
» τῆς ἦ τοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς
» γίνεται, αὐτὴ δ᾽ αὖ τε πέλωρ κακόν, οὐδέ κέ τίς μιν
» γηθήσειεν ἰδών, οὐδ᾽ εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
» τῆς ἦ τοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι,
» ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ
» σμερδαλέη κεφαλή, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες
» πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
» μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν,
» ἔξω δ᾽ ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου.
» αὐτοῦ δ᾽ ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
» δελφῖνάς τε κύνας τε, καὶ εἴ ποθι μεῖζον ἕλῃσι
» κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη.
» τῇ δ᾽ οὔ πω ποτὲ ναῦται ἀκήριοι εὐχετόωνται
» παρφυγέειν σὺν νηΐ· φέρει δέ τε κρατὶ ἑκάστῳ
» φῶτ᾽ ἐξαρπάξασα νεὸς κυανοπρῴροιο.

Quem locum enarrans Didymus: Scylla, inquit, filia fuit Phorcynis & Hecates, magnitudine prodigiosa, pedibus 12. capitibus sex: in quorum unoquoque ore ternos ordines dentium habuerit, & oculos igneos: reliquo uerò corpore latuit in spelunca, & quidem defixo in fundum: ipsa uerò petræ innata fuit: capita è mari prominebant, ut è petris nauem occuparet. Hanc ferunt Herculem, cùm illàc boues Geryonis præ se ageret, aduersa monstri natura inexplebili occidisse, ac patrem igne rursum compulisse, ut eam uitæ restitueret. Atque hanc quidem historiam ille refert ex Dionysio. Sed de huius genealogia mirè uariant authores. Alij Nisi Megarensium regis filiam fuisse tradunt, quæ ob aurium crinem patri ademptum, in monstrum hoc marinum fuerit transformata. Sed Homericam illam Phorci & Cretheidos cùm adamasset Glaucus Circe quæ illius amore flagrabat, fontē, in quo Scylla subinde se lauare consueuerat, magicis ueneficijs infecit, in quem cùm lauatum descenderet, pubetenus in uarias mutata fuit figuras. Cùm autem suam ipsius deformitatem horreret, in mare se præcipitem dedit, ac fabulæ fecit argumentum. Nam saxum est, ut retuli, in mari eminens, quod procul uisentibus muliebrem formam imitatur, in quod illisi fluctus (quoniam luporum eiulatum, & latratum canum edit) finxerunt illam à pube huiusmodi feris succinctam. Maro hanc Scyllam, & eam de qua canit in Bucolicis, ad illam Nisi refert: A

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est, "
Candida succinctam latrantibus inguina monstris, "
Dulichias uexasse rates, & gurgite in alto "
Heu timidos nautas canibus lacerasse marinis? "

Nonnulli hanc in Cirim piscem, patrem Nisum in haliætum transformatum contendunt. Non desunt, qui eam in Crateis, uel (ut Plinius) Cratis fluminis filiam fuisse astruant. Lycophron, Scyllam ἀγρίαν κύνα uocat:

ὃ τὴν ταυροφάγον ἔκτεινε δίστομον μυχοῖς "
σπεῖσ᾽ ὀπισθόκρανον ἀγρίαν κύνα. "

Quem locum illustrans enarrator, explicata fabula, quo casu, propter boues furtim abactas & cæsas, ab Hercule in freto Siculo fuerit interfecta, & uitæ restituta patris Phorcynis beneficio, statim subijcit: ἣν δυναμένη, ὥς φασι, πρὸ ἐννεάδος ὁ γυνὴ ἐγένετο. ἡ δὲ αὐτὸ, ἀμφοτέροις συνευνηθεῖσα, καὶ φάρμακα ἐμβαλοῦσα τῇ πηγῇ, ἐφ᾽ ᾗ λούεσθαι, ἀπεθηριώθη. Et paulò pòst: ταῦτα μὲν τὰ μυθικά. τὸ δὲ ἀληθὲς οὕτως ἔχει. ἡ σκύλλα περὶ τὸ ῥήγιον τῆς σικελίας ἐστὶν, ἀκρωτήριον ἐξέχον ἐκ θαλάσσης. οὗ ὑποκάτω εἰσὶ σπήλαια καὶ μεγάλα, ἔχοντα κοίλους τόπους, ἐν οἷς κατοικοῦσι θηρία θαλάσσια. τὰς δὲ ναῦς ἐν τοῖς πέτραις ἀκοντιζομένας ἐκ τῆς χαρύβδεως ὕδατος, καὶ συγκλωμένας τοὺς ἄνδρας ἐσθίουσιν. ἡ χάρυβδις καὶ ἡ σκύλλα πλησίον ἦσαν. ἡ μὲν γὰρ χάρυβδις περὶ μεσσήνην ἐστίν, ἡ δὲ σκύλλα περὶ τὸ ῥήγιον. Idem statim de Hercule qui hunc locum prænauigauit: ἡρακλῆς δὲ σοφώτατος ὢν καὶ στρατηγικὸς, ὡς περιπλέων τούτους τοὺς τόπους, μετὰ τῶν γηρυόνου βοῶν, ἀπώλεσεν αὐτόθι τινὰς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἀνακαθάρας τὸν τόπον τισὶ μηχαναῖς, ὅθεν ἐμυθεύσατο, τὴν σκύλλαν αὐτὸν ἀνελεῖν. φόρκυς δὲ, ἤγουν ἡ θάλασσα, ὁ τούτης πατὴρ, ἡ γὰρ θάλασσα ἐνεχυρῶ ταύτην ἐκ τοιαύτα, κακῶσαι πάλιν ἀνέθεσαν· ὅθεν ἐκεῖ κινεῖται. C εἰ, ἡ χρόνοις ὕστερον τὴν ὑφ᾽ ἡρακλέος ἀνακάθαρσιν, καὶ τὸ μηχάνημα ἡ θάλασσα σχίσασα, μετέστρεψε ταύτην εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀνοχλείαν. Id est, Erat, ut fama est, primùm Scylla elegantiforma fœmina. Hæc, quia cum Neptuno stupri consuetudine tenebatur, Amphitrite zelotypia rem persequente, infecta aqua in qua illa lauare solebat, pharmacis, in beluam transformata est. Sed hæc fabulosa sunt: at ipsius rei ueritas sic habet. Scylla circa Rhegium Siciliæ est promontorium, extans è mari: cuius saxa & multa & ingentia infrà habent loca concaua & speluncas, in quibus habitant beluæ marinæ. Porrò hæ, nauibus petris illisis æstu Charybdis, & corruptis, homines deuorant. Charybdis & Scylla uicinæ admodum sunt. est enim Charybdis circa Messenen, Scylla uerò circa Rhegium, ut dixi. Hercules homo sapientissimus iuxtà & militaris, cùm hæc loca cum Geryonis bobus prænauigaret, partem illarum ibi perdidit. Locum eum expurgauit machinis quibusdam. Vnde fabulati sunt, ab eo Scyllam peremptam. Phorcys, siue mare potius, huius pater est. Mare

A *Mare hanc infestat, facibus eam in uitam restituit: nam Solis motibus, aut temporibus suis eam Herculanã repurgationem & opus, mare rursum obruit, & hanc in pristinam difficultatem & periculum conuertit. Hactenus ille. Eadem ratione fabulantur, Charybdim fœminam fuisse uoracissimam, & à Ioue fulmine percussam, quod & ipsa Herculis boues surripuerit: quare & in fretum præcipitatam, & in huius simulacri formam conuersam. Confirmant argumento, quòd etiamnum pristinam naturam seruet. Absorbet uniuersa: & quæ absorbuerit, ea circa Tauromitanum littus eijcit. Quare Horatius scortum uorax, Charybdim uocat, schemate prouerbiali. Harũ fabularum rationem Fulgentius explicat. Itaq; hæc duo coniuncta pericula in prouerbialem speciem cesserunt, uti quoties uitato grauiori malo in alterum diuersum incidimus, dicamus, Charybdi euitata in Scyllam nos illapsos, τὴν χάρυβδιν ἐκφυγὼν τῇ σκύλλῃ περιέπεσεν. Erasmus eruditè docet prouerbij originem, à fabula Vlyssis apud Homerum sumptam. Ille enim, dum Charybdim uitans, nauem Scyllam propiùs torquet, sex suorum comitum amittit: id quod satius futurum admonuerat Circe, quàm ut reflexa*
B *ad Charybdim naui, ad unum omnes perirent. Referetur fabula Odyss. 12.*

» ——μὴ σύ γε κεῖθι τύχοις ὅτε ῥοιβδήσειεν.
» οὐ γάρ κεν ῥύσαιτό σ' ὑπ' ἐκ κακοῦ οὐδ' ἐνοσίχθων.
» ἀλλὰ μάλα σκύλλης σκοπέλῳ πεπλημένος ὦκα
» νῆα παρὲξ ἐλάαν, ἐπεὶ ἦ πολὺ φέρτερόν ἐστι
» ἓξ ἑτάρους ἐν νηὶ ποθήμεναι, ἢ ἅμα πάντας.

Quot uerò modis & quo pacto adagio sit utendum, paræmiographus eodem loco ostendit. Obsidet.] *Ducta metaphora est à re militari. Quemadmodum in obsidionib. ita conclusi sedent intra muros, ut euadere non possint, nisi in castra hostium cũ periculo incidant: sic Scylla & Charybdis fretum Siculum obsident, ut nisi cum præsenti discrimine nauib. per angustias illas iter pateat.* Barathri.] *Aptissima metaphora loci naturam explicat. Barathrum Græci βάραθρον, βάθος, profunditas immensa & præceps καταφερὲς, ἔσχατον, ἢ πυλώδης τόπος, ἢ κοίλωμα καταχθόνιον. Erat item barathrum Athenis locus cœnosus & profundus, similitudine putei, in quem rei demittebantur. Huius superiora dura quidem erant, infima uerò mollia, ut descendentes facilè demergerentur. Hinc Charybdis*
C *& barathrum, in hyperbolas prouerbiales abiuerũt. Græci item & βάραθρον dicunt, de quo illa & alia quædam eruditè commentatur Suidas his uerbis: βάραθρον, χάσματι φρεατῶδες καὶ σκοτεινὸν ἐν τῇ ἀττικῇ, ἐν ᾧ τοὺς κακούργους ἔβαλλον. ἐν δὲ τῷ χάσματι τούτῳ ὑπῆρχον ὄγκινοι, οἱ μὲν ἄνω, οἱ δὲ κάτω. ἐνταῦθα τὸν φρύγα τὸν τῆς μητρὸς τῶν θεῶν ἐνέβαλον ὡς μεμηνότα, ἐπειδὴ προέλεγεν, ὅτι ἔρχεται ἡ μήτηρ εἰς ἐπιζήτησιν τῆς κόρης. ἡ δὲ θεὸς ὀργισθεῖσα, ἀκαρπίαν ἔπεμψε τῇ χώρᾳ. καὶ γνόντες τὴν αἰτίαν διὰ χρησμοῦ, τὸ μὲν χῶσμα κατέχωσαν, τὴν δὲ θεὸν θυσίαις ἵλεων ἐποίησαν. βάραθρον, τὸ ὄρυγμα καὶ βάθος, ὅπου οἱ κακοῦργοι ἐμβαλλόμενοι ἀπώλλυντο, καὶ οἱ ἐπὶ θανάτῳ, ὥσπερ εἰς τὸν κεάδαν οἱ λακεδαιμόνιοι. βάραθρον, ὄρυγμά ἐστι, ἀφ' οὗ ἡ τῆς ἱπποθοωντίδος δῆμος τοὺς ἐπὶ θανάτῳ κατακριθέντας ἐνέβαλλον. id est: Barathrum hiatus est in modum putei, & tenebrosus, in Attica, in quem reos conijciebant. In hoc profundo loco erant ὄγκινοι suprà & infrà. Huc Phrygem illum matris Deûm, ut insania morbo laborantem, deturbarunt, postquam prædixisset, matrem adesse ad quærendam puellam. Porrò autem Dea irata, sterilitatem in eam regionem immisit. Illi causa oraculo accepta, & puteum obruerunt, & deam sacrificijs placarunt. Erat & barathrum locus profundior, in quem facinorosi, & capitis damnati condebantur: quemadmodum apud Lacedæmonios in Ceadam. Est & fossa barathrum, in quam Hippothoontidis populus capitis reos deturbabat. Hæc Suidas. Idem testatur ex Harpocratione, Demosthenem in Philippicis hac uoce abusum metaphoricè, pro exitio & extrema pernicie. Sunt qui censeant, propriè ita excauata loca appellari, in quæ demergantur flumina, διὰ τὸ βαίνειν, ab ingressu aquarum: uel quòd ἄβατα sint: hoc est, inaccessa per cauitatem. Vnde περὶ τῶν ἐπιτηδείων, ὁ βαράθρου ἄξιος ἄνθρωπος, dignus qui in barathrum detur. Hinc βαραθρώδης, præcipitis profunditatis. Et cùm hominem immodicè edacem, bibacem, rapacem, & helluonem uolumus significare, eum Charybdim, aut barathrum uocamus. Hac de causa Diogenes ille Cynicus, uentrem facultatum Charybdim nuncupare solitus fuit, βίου χάρυβδιν. Et de lurcone quodam Horatius:*

Ingluuies, & tempestas, barathrumq; macelli.

Rursus.] *Metum & solicitudinem iniecturus, ut omnino ea loca fugiat, insurgit in amplificãda hyperbolis Charybdis natura.* At Scyllam.] *Transitio in descriptionem Scyllæ. Fingit prosopographiam à forma, & effectibus. Refert utramq; opinionem: & eorum qui scopulum è mari extantem, & qui monstrum esse crediderunt. Huius metamorphosis denarratur apud Ouidium lib. Transformationum 14.* Cæcis.] *Hypallage, & metalepsis. Indicat immensam profunditatem.* Ora.] *Respicit ad sex huius monstri horrenda capita: nisi quis enallagen numeri malit interpretari.* Exertantem.] *extollentem & erigẽtem in auras.* Naues.] *ab effectibus Scyllæ.* Prima.] *Diductio totius in partes.* Postrema.] *ima parte corporis.* Pistrix.] *balena marina. Est autem hæc syntaxis: usq; ad pubem, uirginis formam præ se fert: ab utero. uerò reliquæ infrà parti corporis caudis delphinum luporum pistrix commissa est. Poëticè casum accusandi, pro auferendi posuit. Infra uterum, pistrim referebat caudis luporum. Nam in uentre canes lupiq; & arietes marini horribilem ululatum edebant, aut certè edere uidebantur, ob suprà relatas causas.* Porrò] *Pristis inter beluas marinas monstrosas quoq; ducenûm cubitûm in mari Indico est. Fuit & Scylla triremis admirabilis pernicitatis, ἀπὸ τοῦ σκυλάω, prædando: quòd piratæ grassantes hac pro myaparone, cùm Tyrrhenum & Siculum mare infestarit, uterentur, ac reliquas naues prætteruectæ dispoliarent atque hinc natam fabulam multi opinantur. Neq; uerò omnino abludit Maro ab eo significatu, cùm pistricem caudis delphinum commissam dicat. nil enim delphine uelocius. Est & Scylla insula quædam deserta & ignobilis, haud procul à Cœlo portu Cherronesi. Porrò Scilla per i scriptum, εἶδός ἐστι βοτάνης πικρᾶς, καὶ θανατηφόρου τοῖς ἐσθίουσι: id est, herbæ species amaræ, & mortiferæ edentibus.* Præstat.] *Concludit hunc locum de circumnauiganda potius insula, quàm ut compendio inter Scyllam & Charybdim transitum teneat. A tuto. Satius est in læuam, meridiem uersus, qua Pachynus Græciam spectat, clauum dirigere, & omnem oram Siciliæ circumnauigare, quàm compendiò dextrum littus legendo in Italiam contendere.* Trinacrij.] *Trinacria à tribus promontorijs, Sicilia Græcis appellatur.*

est autem triangulari specie. Quare à Lycophrone νῆσος τρίδειρος *uocatur. In Pachyno tradunt Vlyssem nocturnis terriculamentis agitatum, Hecubæ cenotaphium posuisse,* διὰ τὸ πρῶτον κατάρξαι αὐτὴν τῶν καταπλεόντων, τὸ ὑφ' Ἑλλήνων ἐπ' αὐτὴν γενόμενον. Metas.] *oram, fines, extrema, cardines Pachyni Græciæ obuersi.* Lustrare Pachyni.] *circumnauigare, cum non modico itineris dispendio. nam id indicat, cùm* Cessantem *dicit. Tardiùs ob id in Italiam uenturus omninò erat.* Longos & circumflectere cursus.] *Interpretatur uerbis luculentioribus, quid sibi uelit, Lustrare oram Pachyni: satius esse totam insulam ad læuam circumnauigare, quàm usquam propè ad Scyllam Ausoniam accedere.* Cæruleis canibus resonantia saxa.] *Exaggerat horrorem à terribili scopuli facie, & sonitu latrantium canum. A' maris colore, canes cæruleos uocat.* A

ARGVMENTVM.

Hæc postrema est narrationis pars, in qua Aeneam duo præcipuè monet, vt supplex Iunoni preces ferat, & sacra faciat: deinde vbi Cumas appulerit, Sibyllam consulat: ex qua illum, inter alia, quomodo labores fugere, secundaq; nauigatione vti possit, edoctum iri pollicetur. locum, quem illa incolat, modùmq;, quo in ferendis vel fundendis, disponendisq; vaticinationibus vtatur, ordine declarat.

NASC.

Præterea (si qua est Heleno prudentia uati,
Si qua fides, animum si ueris implet Apollo)
Vnum illud tibi nate dea, præq; omnibus unum
Prædicã, & repetens iterumq; iterumq; monebo,
Iunonis Magnæ primùm prece numen adora,
Iunoni cane uota libens, dominamq; potentem
Supplicibus supera †donis: sic deniq; uictor, (†al. votis)
Trinacria fines Italos †mittere relicta. (†al. mecure)
Hucubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Diuinosq; lacus, & Auerna sonantia syluis,
Insanam uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq; notas & nomina mandat.
Quæcunq; in folijs descripsit carmina uirgo,
Digerit in numerum, atq; antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedunt.
Verùm eadem uerso tenuis cùm cardine uentus
Impulit, & teneras turbauit ianua frondes,
Nunquã deinde cauo uolitantia prendere saxo,
Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat:
Inconsulti abeunt, sedemq; odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,
(Quamuis increpitent socij, & ui †rursus in altum (†al. cursus)
Vela †uocent, possisq; sinus implere secundos) (†al. vocet)
Quin adeas uatem, precibusq; oracula poscas,
Ipsa canat, uocemq; uolens atq; ora resoluat.
Illa tibi Italiæ populos, uenturaq; bella,
Et quo quemq; modo fugiasq;, ferasq; laborem,
Expediet, cursusq; dabit uenerata †secundos. (†al. secũdos)
Hæc sunt, quæ nostra liceat te uoce moneri.
Vade, age, & ingentem factis fer ad æthera Troiã.

Praeterea (si qua est Heleno.] *denuò quasi exordiũ renouãs, attẽtionẽ, beneuolẽtiamq; sibi cõciliat ab utili per extenuationẽ: per quam, quid homini, quidq; uati cõueniat, planum facit: hominem enim prudẽtia, uatẽ uerò fides decet, si quidẽ uates nõ ex sese, uerũ diuino afflatus numine loquũ. quare subdit:*

—animum si ueris implet Apollo)

Vnũ illud tibi nate dea.] *locus est beneuolẽtiæ, & attẽtionis.* Iunonis Magnæ primũ.] *admonitio cùm ab utili, tũ ab honesto, deducta. unde causa quædã occulta deduci uidetur, cur placãda sit Iuno Troianis irata: quia magna est, ideo etiã magnopere nocere potest. unde & paulò pòst dominam potentem appellat. uel ideo Iunonis potestatem extollit, quò Aeneas in ea placanda diligentiã maiorem adhibeat, quòd uerò Seruius ait: Magnæ: id est, Superæ, mihi non facit satis, hoc præsertim in loco. adeas Macrob libro 5 capite 4 non dissimilis prorsus admonitio est apud Apollonium, in 2. Argon. sub persona Phinei: qui Argonautas hortatur, ut studiosè Veneris auxilium implorent: cuius beneficio eos feliciter pericula euasuros ostendit. ita enim ait:*

» ἀλλὰ φίλοι φράζεσθε θεᾶς δολόεσσαν ἀρωγὴν
» Κύπριδος· ἐκ τῆς γὰρ κλυτὰ πείρατα κεῖτ' ἀέθλων.

Iunoni cane uota libẽs.] *iteratio est, quæ speciem* τῆς παρονομασίας *habet.* Dominamq; potẽtem.] ἐξήγησις *superioris, cur magnam Iunonem dixerit.* Supplicibus supera donis.] *sacrificijs mitiga: infra enim dicturus est:*

» *Præceptiq; Heleni, dederat quæ maxima, ritè*
» *Iunoni Argiuæ iussos adolemus honores.* B

Hucubi delatus.] *alterã admonitionẽ aggreditur, ut Cumæam Sibyllã adeat.* Diuinosq; lacus.] *uel sacros, ut Seruius admonet, uel reuera diuinos diuinitate plenos, propter Sibyllam.* Quæ rupe sub ima Fata canit, folijsq; notas.] *locũ docet, moremq; illius in uaticinijs declarãdis exponit, duobus autẽ modis indicare uidetur eã futura prædicere, uoce cùm ait: canit, & scripto: cùm statim subdit:* folijsq; notas, & nomina mandat. *Seruius tertium addidit,* signis, *hoc est, notis. Sed cùm Sibylla scriberet oracula, notis utebatur: igitur duobus modis tantùm futura prædicebat, uoce, & scripto per notas. sunt autem notæ, literæ singulæ punctis utrinq; distinctæ: quæ integræ uocis significationem habẽt. unde furtiuæ notæ dicuntur, seu literæ notis furtiuis scriptæ, quæ de industria scribuntur à regibus, ne interceptæ intelligi possint, uulgo Zipheræ appellantur, quarum Tyro Ciceronis libertus inuẽtor fuisse dicitur. quod uerò Sibylla notis scripserit, præter Varronis auctoritatem, & obeliscum Romæ: cuius mutum testimonium Seruius adducit, hoc altero testimonio declarari potest. nam Romæ in arca quodam has literas iussu Sibyllæ perscriptas fuisse Beda testatur: quas ille quoq; interpretatus est:* C

P. P. P. P. E. S. S. S. E. V. V. V. V. V. V. V. F. F. F. F.

Sed obseruandum est, quanta cum diligentia singulas re-

rum

A rum circumstantias attingat: nam principio uaticinationem suam confirmat à signo

Insanam vatem aspicies: *Locum dicit*, apud Cumas: *& ne quaerendo immoretur, ad magis etiam singularia descendit*, rupe sub ima, *postremò, ut eò instructior, paratiorq; ueniat, morem Sibyllae in fundendis, scribendis, disponendisq; uaticinationibus illi ordine declarat. quod ideo facere uidetur, ne fortè, ut alij multi, & ipse quoq; inconsultus ab ea recedat: nam cùm in folijs oliuae oracula scribat, ordineq; ante ostium speluncae disponat, uento uel leuiter flante foliorum numerus, oraculorumq; sensus ita confunditur, ut in suum ordinem amplius redigi non possit. itaq; qui eius consilio uti, futurorumq; certus fieri uelit, opportunam arripiat occasionem oportet. folium Sibyllae in prouerbium abijt de ijs, quae certa, atq; indubitata uideri uolumus. hinc est illud Iuuenalis:*

» *Credite me uobis folium recitare Sibyllae.*

Verū eadē uerso tenuis.] *hinc illud in sexto Aen.*

» *——folijs tantum ne carmina manda:*

» *Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis.*

Nec reuocare situs.] *non curat reuocare carmina ad priorem, quo sita, positaq; erant, locum, atq; ordinem.*

B Hic tibi ne qua morae.] *consilium est ab utili.* Illa tibi Italiae populos.] *ratio consilij quae locum attentionis maximum habet.* Haec sunt.] ἐπίλογος. Vade age.] *exhortatio ab honesto.*

LAMB. Hort. PRAETEREA.] *Transitio ad praeceptum de peculiari religione Iunonis, quae ad secundum cursum sit uel in primis necessaria: ut uotis ac precibus Iunonem sibi conciliet, nunc maximè, cùm Italiam sit ingressurus.* Si qua est.] *Iterat attentionem parēthesi, & beneuolentiam, à persona sua prudentia & spiritu fatidico.* Heleno.] *Enallage personae.* Fides] *copia. Quis uati non habet fidem? itaq;* Vati *dicit, ne uana, ne superstitiosa mandare uideatur. Sed & ne uulgaris uates credatur, aut minorum gentium, sed regius & qui à lacte nutricis, ab Apolline fatidico spiritu fuerit donatus: Si Heleno qua est, inquit, prudētia.* Apollo.] *Emphaticῶs, quippe qui uanus non sit.* Vnum illud.] *Attentio, à rei seriae repetendae magnitudine.* Iunonis.] τὴν μεγάλην *dicit. Annotat Macrob. Cassium Heminam authorem, Samothracas deos, eosdemq; Romanorum penates propriè dici* μεγάλους θεοὺς.

C *Hinc Maronem appellasse penates in principio huius tertij libri,* μεγάλους θεοὺς:

» *Cum socijs, natoq;, penatibus, & Magnis dijs.*

E. doctrinam suam Poëtam in singulis eorum numinum hac opinione confirmasse. Nam cùm Iunonis Magnae numen adorandum monet, τὴν μεγάλην *nominat: cum uerò Bonam, ut circa calcem lib. primi, in conuiuio Didonis,* τὴν χρηστήν: *Dominamq; potentem,* τὴν δυνατήν. *Omnium primùm Magni dij à Dardano è Samothracia, cuius religio longè uetustissima perhibetur, in Phrygiam delati fuerunt. Caeterùm, quàm religiosè initio Graeci Iunonem, postea etiam Romani coluerint, testabantur tot fana & luci, tot delubra, tota Asia & Europa opulentis donarijs magnificè cōsecratis extructa. Anaphora in principijs uersuum uehementiam in praecipiendo auget.* Supera.] *deuince hostijs, & persoluendis uotis.* Sic denique.] *Clausula huius praecepti, de religione & colenda Iunone, quae constat causa finali à spe commodorum.* Huc ubi.] *Transit postremùm ad res Italicas. Hic unum illud monet, ne omnino committat, quin Sibyllam adeat. Digreditur statim à praecepto in prosopographiam Sibyllae, à loco, & consuetudine uatis in reddendis oraculis.* Huc.] *in Italiam post longos errores & exhausta pericula.*

Cumaeam.] *Cumae in intimo sinus Puteolani recessu, ubi fermè Italia angustissima est, tum fuēre sitae, in ipso littore, qua parte foelicissimus Campaniae ager se explicat. Haud procul inde amnis Vulturnus aberat. Ibi Misenum promontorium. Baiae, lacus Lucrinus & Auernus, & Cimmerium oppidum. In Phlegraeis campis, temporibus Latini Syluij, qui Albam condidisse existimatur, à Cumeis & Chalcidensibus ex Euboea Hippoclis & Megasthenis ductu profectis, Cumae conditae fuerunt. Duces ita inter se conuenerant, ut altera gens ubi nomen daret, alterius colonia diceretur. Atq; ita euenisse aiunt, ut à Cumaeis sit loco nomen factum, & Chalcidensium dicta sit colonia.* ἡ ἐν ἰταλίᾳ κύμη τῆς καμπανικῆς μοίρας. ἐπλωτικὴ ἐστι, χαλκιδέων καὶ κυμαίων ἀρχαιότατον κτίσμα, συμφωνησάντων τῶν μὲν ἵνα τὸ ὄνομα ἔχοι ἡ ἐποικισθησομένη πόλις, τῶν δὲ ἵνα ἡ ἀποικία λέγοιτο. διὸ καὶ νῦν κύμη καλουμένη χαλκιδέων λέγεται ἀποικία. οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, ἱπποκλῆς τε ὁ κυμαῖος καὶ μεγασθένης ὁ χαλκιδεὺς, ἔσαν. *Haec loca propter Baias & proximas aquas calidas mirum in modum ad delicias & morborum remedia conducebāt. Dionysius Eretrienses earum conditores fuisse prodidit, qui à Gallis & Cumaeis postea pulsi fuerunt. Circa Cumas uestigia quaedam fabulosae necyomantiae, quae extat in Odyssea, ostenduntur: ut Styx, palus Acherusia, Acheron, calida lauacra uice Pyriphlegetontis. Est & effossum aquarum emissarium occultum & subterraneum, decursus exitusq; habens. Huc qui ingrediuntur, noctu ingrediuntur & egrediuntur: ut uel hinc colligere sit, illic eos, de quibus apud Homerum est, Cimmerios suos esse. Quod ipsum item apparet circa uicinam Neapolim.* Diuinosq; lacus.] *Per hos, ut dixi, descensus ad inferos creditus fuit. Proximè enim adiacent lacus Lucrinus & Auernus. Sed Auernus (Graecè* ἄορνος*) ob id Plutoni consecratus fuit. est enim auibus inaccessus, ob sulphureum, quem expirat, & grauissimum odorem. Testatur istud ipsum Lucret. lib. sexto:*

Principio quòd Auerna uocant, non nomen id ab re «

Impositum est, quia sunt auibus contraria cunctis. «

Syluis.] *Lacum Lucrinum & Auernum adeò inter se uicinos fuisse memoriae proditum est, ut maximis tempestatibus interdum coniungerentur. Hos syluarum densitate per longam uetustatem obductos, Caesar repurgauit: portumq; Iulium mari in utrumq; immisso fecit. Hic a quibusdam postea modò unda Iulia, modò opus Iulium appellatum fuit. Euagabor liberius. Sunt authores qui tradunt, Herculem post Phlegraeam pugnam inter Misenum & Puteolos, aggerem M. passuum opposuisse mari in Auernum restagnanti, quà Ibericas boues egit: & id opus Octauium Caesarem, fluctibus penè deiectum, 20. seruorum millibus manumissis instaurasse, idq; tempore hyberno. Alij Agrippae hoc adscribunt. Hinc obiectu molis commodiùs Lucrinus enauigari poterat. Quem quidem modico ostio excipiebat Auernus, septus quinq; stadiorum ambitu, sed supercilio undiq; arduo. Huius aquam quamuis limpidam, profunditas caeruleam effecit. Huc Vlysses magicis sacris operaturus, profectus fuisse creditur, ubi inferorum uaticinia edebantur, & defunctos inde euocari solitos opinio fuit: adeò, ut à fonte proximo, qui in mare funditur, tanquam Stygia unda, accolae religiosè abstinuerint,*

nuerint. Ibi Cimmerios subterraneos specus habitasse, quidam persuasum habuerunt, & commercia inter ipsos in cauernis occultis fuisse. Sed & aduenas oraculorum ergò se huc contulisse, & ab illis profundissimis speluncis excipi solitos. Huic genti uictus ex metallorum effossione quæsitus fuit, & diuinationis mercede. Tradunt & hos occulta latrocinia exercere solitos, neque unquam Solem aspicere, & noctu hiatum ingredi. Auerna.] *Lycophron uocat λίμνην ἄορνον. Quem locum interpres illustrant, ἄορνος, inquit, καὶ ἄορνος λίμνη περὶ κύμην. περιφέρεια δὲ δίκην ἄγονοῦ περιεσφιγμένη. ἔχει δὲ, ὥς φασί τινες, αὐτὴ τὸ ὕδωρ κυάνεον. ἐπεκλήθη δὲ ἄορνις, ὅτι οὐδὲν ὄρνεον δύναται αὐτὴν ὑπερπτῆναι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν σκοτεινὴν καὶ μεγάλην. καὶ ὁ μὲν λυκόφρων λίμνην λέγει τὴν ἄορνον, καὶ ἕτεροί τινες περὶ τὸν ἠριδανὸν λίμνην θερμὴν ὕδατος φασίν. ἐκεῖ ὃν ζῶον γίνεται· πνιγηρὰ γάρ. ἐκεῖ δὲ λέγουσι γενέσθαι τὰ κατὰ τὸν φαέθοντα. Sed de his suprà commentati sumus.* Insanam.] *Sibyllam ἐνθεασμένην, diuino furore afflatam, Erythræam uidelicet, quæ his temporibus ibi claruit. Extat huius uaticinium de partu uirginis, regem æternum lacte suo educaturæ: deq; Magis, puerum Christum triplicibus muneribus honoraturis. Varro in lib. quos de diuinis rebus ad Cæsarem scripsit, decẽ id genus mulieres fuisse fatidicas prodidit, cui adstipulatur & Suidas: Persidem, siue Chaldæam, cui nomen proprium fuerit Sambethæ. hæc omnium uetustissima fuit. meminit eius Nicanor, rerum ab Alexandro gestarum scriptor. Secunda fuit Libyca, quam in Lamiæ proœmio celebrauit Euripides. Sequuta hanc fuit Delphica, ἡ ἐν δελφοῖς τεχθεῖσα, inquit Suidas. Quarta Cumæa, quæ & Italica quibusdam dicta fuit, & Cimmeria, ἡ ἐν κιμμερίᾳ Ἰταλίας. huius Neuius in bello Punico, Piso in annalibus, Chrysippus in libro de rebus diuinis mentionem fecerunt. Quinta memoratur Erythræa: ἡ πρὸ τοῦ τρωϊκοῦ προφητεύσασα πολέμου, hanc Apollodorus Erythræus suam appellauit ciuem. hæc, præterquàm quòd Troianum bellum prædixit, etiam Ilij excidium fuit uaticinata. eadem affirmauit, Homerum mendacia splendida scripturum. huius uiuacitas apud authores etiam in prouerbium abijt. quare à Marone in sexto, longæua sacerdos appellatur. Sextam Samiam produnt, cui nomen fuit Phyto. huius nomen Eratosthenes celebre in Samiorum annalibus fuisse scriptum reliquit. Septimam Cumæam numerant, quæ & Amalthæa & Hierophile dicta fuit. inuenio pro Hierophile, Demophile scriptum. hæc Cumis claruit, uenitq; ad Tarquinium cum libris, in quibus, ut ipsa dicebat, Romana fata inerant. de hac narratio extat apud Gellium in Noctibus Atticis, & Lycophron in Cassandra eam celebrat. hanc, quidam authores sunt, Deiphoben uocitatam. Octaua ordine floruit Hellespontia, nata in uico Marmisso, circa Gergition: uel, ut alij, in agro Troiano. ἣ, inquit Suidas, τῆς ἐνορίας πόλεως Γεργιθίου [illegible] ἐν καιροῖς σόλωνος καὶ κύρου. Nona, Phrygia, & ipsam Hellespontiacam natione Varro memorat. hanc Anticyræ uaticinatam inuenio. Vltimo loco Tiburtinam ponunt, nomine Albuneam. huius simulacrum postea in Aniene repertum ferunt. Plinius id Sibyllæ fuisse negat. His decem, quidam addunt Europæam, & Agrippam. Multa hæ fatidicæ fœminæ uerissimis oraculis euentura cecinêre: de imperio Romano, de Græcis, Deo, sanctis, impostura Antichristi, diuersis insulis & regionibus: sed nominatim dè Christo, quæ omnia manifesta fide euenêre. Quamobrem Aegyptij non temerè crediderunt, diuinum spiritum* A *muliebrem sexum mansisse. Sibyllarum oracula multis seculis abstrusa fuêre: quorum fragmenta apud ueteres scriptores, Augustinum, Lactantium, Soxomenum in histor. Trip. leguntur· ὀκτὼ σιβυλλιακῶν λόγων emisit nuper Xystus Betuleius Augustanus, homo doctus & diligens, & summi iudicij uir. Sibyllam quidam dictam uolunt ἀπὸ τοῦ σιοῦ, Deo, Aeolicè: & βουλῆς, consilio, pro βουλῆς. Suidas tamen Romanam dictionem esse credit, & signare uatem· σίβυλλα ῥωμαϊκὴ λέξις ἐστίν, ἑρμηνευομένη προφῆτις, ἤγουν μάντις· ὅθεν ἑνὶ ὀνόματι αἱ θήλειαι μάντιδες ὠνομάσθησαν. σίβυλλαι τοίνυν, ὡς πολλοὶ ἔγραψαν, γεγόνασιν ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις, δέκα τὸν ἀριθμόν. Hinc uerbum σιβυλλιᾶν, ἀντὶ τοῦ χρησμὸν ἐρᾶν καὶ ἐπιθυμεῖν ἀκοῦσαι, καὶ μαντικῶς ἔχειν, χρησμοὺς φαντάζεσθαι. χρησμολόγος γὰρ ἡ σίβυλλα, ἡ μέγα φρονεῖ καὶ ἐπαίρεται. Aristophanes, ἄλλα δὲ χρησμῷ. ὁ δὲ γέρων σιβυλλιᾷ. οὐ γὰρ χρησμωδεῖ, φησὶν, ἐπειδήπερ τὴν προθυμίαν τῆς ἀπαγγελίας ἐκ ἐψεύσατο. ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ἄκοσιν ἡμέραις, ὡς ἐπηγγείλατο τοὺς λακεδαιμονίους ἀπομαχόμενος ἤγαγεν, ὥσπερ μαντευσάμενος τὴν ὑπόσχεσιν.* B *καίτοι δυνατὸν καὶ σιβυλλιακὸν λόγον, τὰ τῆς σιβύλλης.* Rupe.] *Alto loco. Indicat obscurè, subterraneum locum illum Necyomantices Homericæ circa oppidum Cimmeriorum ad Cumas: aut certè nõ multo indè remotam altam rupem.*

Folijsq;] *Huic mos erat in palmarum folijs oracula tradere, teste Varrone, quem & hoc loco sequutus est Poeta, ut in 6 Aeneid.*

——folijs tantum ne nomina manda,
Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis.

Itaq; huius Sibyllæ folia prouerbij uice celebrantur: de rebus uehementer ueris, quæq; indubitata uideri uolumus haud secus atq; τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος. Aristophan.

ἐν τῷ ἀρίστῳ, ὃ δὲ ταῦτ᾽ ἄκει σίβυλλα.

Et Iuuenalis:

Credite me uobis folium recitare Sibyllæ.

Porrò autem, quæ sequũtur, pertinent ad peculiarem huius consuetudinem in edendis oraculis. Cauo saxo.] *rupe excauata, quam paulò antè altam rupem dixit. Tapinosis.*

Inconsulti.] *consiliorũ incerti, sine consilio.* Odere.] *tristes, & irati: quòd spe destituti, incerti abire cogantur. Sedem Sibyllæ, ipsam rupem per copiam, uocat. Plinius:* C *Ex fœminis in Sibylla diuinitatem fuisse quandam, & societatem nobilissimam cœlitum: ut inter uiros apud Græcos, in Melampode, Calchante, & Mopso: & apud Romanos, in Martio uate, & Nauio augure. Idem testatur, trium Sibyllarum statuas Romæ, reliquis minores positas fuisse.*

Hic tibi.] *Postremò duo utilia pariter & necessaria accuratè identidem monet, ut uatem relictis omnibus rebus omnino adeat, & uatem ad canendum precibus inducat, ne si in folijs scribat, inanem operam aliqua aduersa fortuna sumat.* Hic.] *Cumis. Vbi eò perueneris, nullum damnum moræ tanti tibi sit, quin cõtemptis sociorum querelis, neglecto etiam uento quamuis secundo, Sibyllam adeas. Dispendium, in hoc significatu contrarium est compendio.* Sinus.] *carbasa secundo uento implere. nam medium ueli uentorum flatu curuati, sinum uocat. Cæterùm sinus eam partem signat, quæ media est intra brachiorum & pectoris cõplexum. Et laxitas uestiũ supra cincturam. Sinus item maris, quem littora suo cõplexu inter terras efficiunt. Sinus oculorum, lacrymarum receptacula.*

Porrò

A Porrò latiùs huius significatio patet, quàm ut hic explicari possit: & alibi de hoc annotatum est. Ipsa.] ne omnino scribat in palmarum folijs: nam ea res periculum inanis operæ habitura esset. Vocemq́.] Periphrastica expolitio: quid enim aliud est uocem resoluere, quàm loqui? Illa tibi.] Causa ab utili: Illa tibi mores & ingenium gentis, cum qua tibi negotium erit, edisseret: compendiò ostendet, quæ bella cum quibus populis erunt gerenda. Postremò uiam tibi monstrabit, qua pericula & res dubias declines: qua ratione, qua spe in perplexa fortuna animum infractum habeas, & bene speres. Fugiasq́.] Polysyndeton, declines pericula, & feras res ambiguas. Cursus.] rationem nauigandi in fatalem Italiæ partem commonstrabit. Hęc sunt.] Clausula summaria totius antegressæ monitionis: hac exhortatur ducem Troianum, ad Troiam sua uirtute uehendam. Et obiter excusat occupatione, quamobrem ipse reliqua non aperiat: prohiberi se à numine. Factis.] Aliàs, fatis: ut fatorum auxilio patriam uirtute militari illustret. Ad æthera.] Hyperbole.

ARGVMENTVM.

Liberalitatem Heleni regis describit erga Troianos: eiusq́ munera vehementer extollit.

NASC. Avro grauia.] à materia & ab opulentia. Sectoq́ elephanto.] Græcè dixit, pro ebore. ita quoq; in 3. Georg.

» In foribus pugnam
B ex auro, solidoq; elephanto.

Quæ postquam uates sic ore affatus amico est,
Dona dehinc auro grauia, sectoq́ elephanto
Imperat ad naues ferri, stipatq́ carinis,
Ingens argentum, Dodonæosq́ lebetes:
Loricam consertam hamis, auroq́ trilicem:
Et conum insignis galeæ, cristasq́ comanteis,
Arma Neoptolemi: sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additq́ duces.
Remigium supplet, socios simul instruit armis.

Stipatq́ carinis.] regis liberalitatem amplificat, & à communi ad separatam munerum regis descriptionem transit. Dodonæosq́ lebetes.] à regione uasa commendat. Pyerius Donati auctoritate suffultus, lebetes poculorum esse genera scriptum reliquit: quo sensu hic accipiendum esse significare uidetur. ego uerò qui id fieri possit non uideo: nam cùm Dodonæos Poëta addiderit, ex ære fuisse liquido monstrat, & ex ære pocula non fiebant. uasa ergo fuisse dicendum est, uarijs rebus apta, ex ære Dodonæo conflata. est autem Dodona ciuitas Epyri: in qua conflabatur genus quoddam æris optimum, admodum resonans: ex quo etiam bracteæ aneæ fiebant: unde in prouerbium cessit, ære Dodonæo loquacior. Arma Neoptolemi.] uel ad commendationem armorum Neoptolemi mentionem fecit, quasi dixerit magni Imperatoris. ut:

» Præterea sceptrum, Ilione quot gesserat olim
» Maxima natarum Priami.

C Aut ad insultationem illius: quod uictus uictoris arma possidet. ut paulò antè hoc in eodem libro:

» Aere cauo clypeum, magni gestamen Abantis,
» Postibus aduersis figo, & rem carmine signo:
» Aeneas hæc de Danais uictoribus arma.

Sunt & sua dona parenti.] decorum, quod Græci τὸ πρέπον uocant in tradendis muneribus obseruandum fuit, ut quod cuiq; aptum, conuenientq; esset traderetur. Aeneas uir fortis galeam, & thoracem, Anchises senex seni congruentia accipit: quæ uerò, aut qualia fuerint Anchisæ dona, non memorat. Socios simul instruit armis.] nimirum armis, equis, & commeatu, ex quo regis munificentia magis etiam elucet, quod neminem à se indonatum dimisit.

LAMB. Hort. Qvae postquam.] Commemorat hospitalia munera, quæ priscorum mortalium consuetudine Aeneæ digressuro, tum hospiti, tum ciui suo, Helenus donarit. Et in primis hoc loco imitatus est Homerum, ut paulò pòst demonstrabitur. Ore. Pleonasmus. Grauia.] Ectasis, extēdit uocalem breuem in cæsura. Elephanto.] ebore polito. synecdoche. Stipat.] densat, cumulat. Dodonæosq́.] Amplificatio narrationis, ab enumeratione donorum. Pausanias Dodonam Thesprotidis urbem fuisse: Stephanus uerò, Molossidis in Epiro. scribit: cui astipulantur Strabo, Plinius, Mela. Homeri scholiastes lib. secundo Iliados Pausaniæ assentitur, & eum locum situm ad septentrionem Thesprotiæ ait: χωρίον ἐν ὑπερβορίῳ τῆς θεσπρωτίας, ἱερὸν Διός, ἔνθα τὸ ἐκ τῆς δρυὸς μαντεῖον τοῦ Δωδωναίου Διός. Hanc dictam uolunt, à Dodone nympha Oceanitide. nonnulli à Dodone Iouis & Europæ, Dodonem & Dodonam nuncupant. Hic templum fuit Iouis Dodonæi oraculo celebre. Herodotus testatur in Euterpe, hoc inter omnia Græciæ oracula fuisse antiquissimum. De cuius origine quid referat, non pigebit adscribere· τάδε Δωδωναίων φασὶν αἱ προμάντιες, δύο πελειάδας μελαίνας ἐκ θηβαίων τῶν αἰγυπτίων ἀναπταμένας, τὴν μὲν αὐτέων ἐς λιβύην, τὴν δὲ παρὰ σφέας ἀπικέσθαι. ἱζομένην δέ μιν ἐπὶ φηγὸν, αὐδάξασθαι φωνῇ ἀνθρωπίνῃ, ὡς χρεὸν εἴη μαντεῖον αὐτόθι Διὸς γενέσθαι, καὶ αὐτοὺς ὑπολαβεῖν θεῖον εἶναι τὸ ἐπαγγελλόμενον αὐτοῖσι, καὶ σφέας ἐκ τούτου ποιῆσαι. τὴν δὲ ἐς τοὺς λίβυας οἰχομένην πελειάδα, λέγουσιν ἄμμωνος χρηστήριον κελεῦσαι τοὺς λίβυας ποιέειν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο Διός. Id est: Duæ fusci coloris columbæ uno tempore ex Aegypto deuolarunt, quarum una in Aphricam, altera ad ipsos (in Epirum) uenerit. Hæc fago insidens, humana uoce loqui cœpit, in eo loco Iouis oraculū condi oportere, seq; interpretem futuram: fore, ut ea quæ ibi prodita essent, certò euenirent. Pari ratione, eam quæ in Libyam delata fuit, aiunt Ammonis oraculum Aphros condere iussisse. est enim & hoc ipsius Iouis. Idem author eodem loco multa alia annotauit de Dodonæorum sacerdotibus, de columbis, quæ hoc loco non operæ est referre. Sed inter cætera, duas barbaras fuisse mulieres, quæ à stridore columbæ dictæ fuêre. Mirum ni hæ columbæ impuri spiritus fuerint, qui ea specie Aphricæ & Europæ uno sunt tempore insidiati, ut cæcos mortalium animos tenebris abundè inuolutos maioribus, & quidem inextricabilibus malis immergerent. Ab hoc dæmone è fago, uel (ut alij) quercu uaticinante. Alexander Molossicus, & multi alij mortales turpiter decepti fuerunt. Et fuerunt qui illas

Sibyllas, si dijs placet, crediderint. Strabo indicat, hoc oraculum tandem perijsse: & Plutarchus adducit causas in libello peculiariter ea de re edito. Eustathius existimat, non columbam, sed quercum ipsam fuisse, quæ consulentibus futura responderit. Thrasybulus uerò huiusmodi refert historiam. Deucalion post memorabile illud suæ tempestatis diluuium, cùm uenisset in Epirum, oraculum consuluit in quercu. Reddito ei à columba diuino responso, collectis undecunque ijs qui ex diluuio supererant, locum illum incolere cœpit. Vlysses apud Homerum lib. Odyss. 14 in hospitio Eumæi subulci, huius quercus Dodonææ mentionem inter alia fabulæ de se ludibria facit.

τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσαι,
ὅππως νοστήσει' Ἰθάκης ἐς πίονα δῆμον.

Quem locum explicans Didymus, hanc historiam refert ex Proxeno· ποιμὴν κατανέμων πρόβατα ἐν τοῖς τῆς Δωδῶνος ἕλεσι τοῦ πίονος, ὑφείλετο τινὰ καλλίστην, καὶ ἄρξας ἐς τὴν σφετέραν αὐλὴν, ἐφύλαττεν. ὅθεν φασὶ τὸν δεσπότην ζητεῖν παρὰ τοῖς ποιμέσι τὰ κεκλεμμένα πρόβατα. μὴ εὑρόντα δὲ, ἐρωτᾶν τὸν θεὸν, τίς ἐστι. τὸ δὲ πρῶτον φασὶ τὴν δρῦν φωνὴν ἀφεῖναι, ὅτι τῶν ἀκολουθούντων ὁ νεώτατος. ἐξετάσαντα δὲ τὸ λόγιον εὑρεῖν παρὰ τῷ ποιμένι νεωστὶ βοσκήσαντα τῷ χωρίῳ. ἀπόλλεσθαι δὲ λέγονται οἱ ποιμένες. ἦν δὲ τὸ ὄνομα Μαρδύλας. τοῦτον δὲ λέγεται προσοργισθέντα τῇ δρυῒ, θελῆσαι αὐτὴν ἐκκόψαι νύκτωρ. περιστερὰν δὲ ἐκ τοῦ στελέχους ἀνακύψασαν ἐπιτάξαι, μὴ τοῦτο δρᾶν. τὸν δὲ δειματωθέντα μηκέτι τοῦτο τολμῆσαι, μὴ θίγειν τοῦ ἱεροῦ τούτου δένδρου. ὁ μὲν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τόλμημα μηνῦσαι αὐτῷ τοὺς ἐκπεφευγότας. ὅθεν καὶ λαβόντας δίκην ταύτην ἀποπράξασθαι, τῆς αὐτοῦ ὑπομονῆς τὸν μάντιν προάγειν. Hinc Dodonides nymphæ septem stellæ dicuntur in capite Tauri, quæ & Atlantides nuncupantur, & Pleiades. Erat circa hanc quercum fons sacer Ioui Dodonæo, qui cùm frigidus esset, & faces immersas extingueret, ut alij, procul autē admotas etiam accendebat. Quercum istam fatidicam, Sophocles πολύγλωσσον, hoc est, garrulam & loquacem: Pausanias in Arcadicis, inter alias arbores diuersas diuersis dijs consecratas, quæ diutissimè floruerint, hanc quoque quercum recenset. Lebetes.] huius optimum æs, ut Corinthium, fuisse, quidam tradiderunt. Cæterùm Δωδωναῖον χαλκεῖον, apud Græcos pariter & Latinos in prouerbium cessit, de homine improbæ & importunæ loquacitatis. Erasmus ex diuersis scriptoribus parœmiæ originē ostendit. In Dodona duæ fuerūt sublimes columnæ, in altera peluis ærea, in altera pensile pueri simulacrum, flagellum æreum manu tollentis. Quoties autem uentus uehementiùs flasset, fieri consueuit, ut scutica impulsa crebriùs lebetem feriret. Is autem percussus tinnitum reddebat, multum temporis durantem. At Suidas tradit ex quodam Dæmone, Iouis Dodonæi oraculum lebetibus æreis undique septum fuisse, ita coniunctim collocatis, ut inuicem contingerent· Δήμων γάρ φησιν, ὅτι τὸ τοῦ Διὸς μαντεῖον ἐν Δωδώνῃ λέβησιν ἐν κύκλῳ περιείληπται. τούτους δὲ ψαύειν ἀλλήλους, καὶ κρουσθέντος τοῦ ἑνὸς, ἠχεῖν ἐκ διαδοχῆς πάντας, ὡς διὰ πολλοῦ χρόνου γίνεσθαι τὴν ἠχῆς τὴν περίοδον. Ἀριστοτέλης δὲ, ὡς πλάσμα διελέγχων, δύο φησὶ κίονας εἶναι, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου λέβητα, ἐπὶ θατέρου δὲ παῖδα κρατοῦντα μάστιγα. ἧς τοὺς ἱμάντας χαλκοῦς ὄντας, σειομένους ὑπ' ἀνέμου τῷ λέβητι προσκρούειν. τὸν δὲ τύπτόμενον ἠχεῖν. Hac quoque ratione & Iupiter Dodonæus fuit dictus, παρ' ὅσον ἐν Δωδώνῃ τῆς Θεσπρωτίδος ἐτιμᾶτο. Idem author mulieres fatidicas in quercu ibi uaticinari solere ἐν ᾗ ἵστατο δρῦς, ἐν ᾗ μαντεῖον ἦν γυναικῶν προφητίδων. καὶ εἰσιόντων τῶν μαντευομένων, ἐκινεῖτο δῆθεν ἡ δρῦς ἠχοῦσα. αἱ δὲ ἐφθέγγοντο, ὅτι τάδε λέγει ὁ Ζεύς. καὶ ἀνδριὰς ἵστατο ἐν ὕψει ῥάβδον κατέχων. καὶ παρ' αὐτὸν λέβης ἵστατο, καὶ ἔτυπτεν ὁ ἀνδριὰς τὸν λέβητα. ἐξ οὗ ἦχός τις ἐναρμόνιος ἀπετελεῖτο. Ad has pelues respexit Poëta. Et quia necessum erat, ut uno aliquo lebetum percusso, ut indicat Græcus, uicissim omnes resonarent, sono mutuo contactu ab alijs ad alios succedente, in garrulos torquetur prouerbium. Hoc miraculum Ausonius eleganti uersu complexus est: B

Nec Dodonæi cessat tinnitus aheni.

Chrestomathiæ author, χαλκεῖον ἦν, inquit, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔχον ὑπερκείμενον ἀνδριάντα, κρατοῦντα μάστιγα χαλκῆν, ἀνάθημα Κορκυραίων. ἡ δὲ μάστιξ ἦν τριπλῆ, ἁλυσιδωτὴ, ἀπηρτημένους ἔχουσα ἐξ αὐτῆς ἀστραγάλους. οἱ πλήττοντες τὸ χαλκεῖον συνεχῶς, ὁπότε αἰωροῖντο ὑπὸ τῶν ἀνέμων, μακροὺς ἤχους ἀπηργάζοντο. ἕως ὁ μετρῶν τὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἤχου μέχρι τέλους, καὶ ἐπὶ υ προσελθεῖν. ὅθεν ἡ παροιμία λέγεται, ὁ Κερκυραίων μάστιξ. Illud autem haudquaquam prætereundum est: prouerbium, æs Dodonæum, Plutarchum existimare torqueri posse in sordidos, & quantumuis pusilla de re querulos. Hamis:] Sūt autem hami propriè unci, quibus pisces capiuntur. Vsurpatur pro ferreis instrumentis, quibus sepiuntur æra. Auroque.] Endyadis, pro hamis aureis: à materia. Trilicem.] Licium est lignum oblongum & teres, cui implicatur à textoribus stamen. Conum.] Conus, nux pinea à Græcis appellatur. Hinc Geometræ, huiusmodi figuram conum uocant. Ab eius similitudine, curuaturæ, quæ sunt in summitate galeæ, in qua cristæ ponuntur, per translationem coni dicuntur. Comantes.] comatas. Arma.] Appositio: à possessoris dignitate. Parenti.] Anchisæ. Addit.] Repetitio. Remigium.] & remos, & remigum turbam: accipitur & pro agitatione remorum. Transfertur & ad aues, Remigium alarum. C

A R G V M E N T V M.

Anchisæ classem paranti, atque iter arripienti Helenus Italiam in conspectu quidem positam monstrat, sed eam longo circuitu arripiendam docet.

NASC. CONIVGIO Anchisa.] huius orationis exordiū Anchisæ laudibus abundat. sumuntur autē ab laudes cùm ex singulari quadā dignitate, quòd dignus fuisse uisus est, qui Veneris coniugio frueretur: tum ex diuina

Interea classem uelis aptare iubebat
Anchises, fieret uento mora ne qua ferenti,
Quem Phœbi interpres multo cōpellat honore:
Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Cura Deûm, bis Pergameis erepte ruinis:

Ecce tibi Ausoniæ tellus, hanc arripe uelis:
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô fœlix nati pietate, quid ultrà
Prouehor? & fando surgenteis demoror Austros?

A una quadam illius felicitate: qui dijs charus, ex patrijs ruinis bis ereptus fuit: nam Hercules, & Græci diuersis temporibus Ilium expugnarunt. obseruandum est autem, quod iam antea Anchises infelicitati suæ ascribebat, ut

——satis una superque
Vidimus excidia——.

nunc illud ab Heleno in laudem conuerti.

Ecce tibi tellus.] δεικτικῶς: nam ex Epiro Italia optimè perspicitur. tibi uerò ἐμφατικῶς: quã fata promittunt, uel quæ pietati Aeneæ debetur: aut certè innuit Italiæ partem illam duntaxat uisitum, quam ei digito demonstrat. Et tamen hanc pelago.] à necessitate: Seruius interpres hic ἀνακόλουθον agnoscit: nam subintelligendum putant, quanquàm uicina sit. Vade, ait, ô fœlix.] concludit Anchisæ felicitatem extollens ex pietate nati: & occultè præproperam illius mortem significare uidetur, quando nõ ex longinquitate illius uitæ, aut aduentu in Italiam, B sed ex sola nati pietate eum felicem esse memorat. Seruius hanc iterationem notat: quæ profectò annotatu digna esse uidetur: nam cùm antea compellat dixisset, intulit modò, ait: quod iterum in quinto Aeneid. fecisse apparet, lege eius commentaria.

LAMB. Hort. INTEREA.] Transitio ad consilium de apparanda classe, ut aliquando è Butroto soluant. Classem uelis] Hypallage, pro uela classibus aptare iubebat. Fleret.] A causa finali: ne uento secundo ipsi essent in mora.

Phœbi interpres.] Periphrasis uatis Heleni. Alloquitur honorificè Anchisen. Est autem hic locus ad sinum suum communem delineatus. Nam inter alia societatis humanæ officia, ita natura comparatum est, ut affecti nescio quo modo erga eos simus qui à nobis sint discessuri, & ipsis non solùm bene precemur, uerùm etiam monumenta & pignora mutuæ beneuolẽtiæ inter absentes largiamur. Deinde, ut datis dextris, arctæ ac indissolubilis amicitiæ symbolo, multis uerbis abeuntibus salutem optemus. Atque hunc morem priscis obseruatum, hoc loco celebrat Maro: & ante Maronem multo antè Homerus, & post eum omnium seculorum scriptores. Iam si hunc locum diliC genter excusserimus, primùm Poëtæ admirabile iudicium in decoro, deinde affectus tum in uerbis, tum in rebus deprehendemus. Coniugio.] Principium salutis in digressu à senibus. Habetque orationem, exhortationem ad capessendam Italiam. In exordio beneuolentia ducta est à personæ Anchisæ dignitate, cui hoc nomine felicitatis portionem tribuit, quod Veneris consuetudine dignus sit habitus. Hoc stuprum sanctiori nomine coniugium uocat. Superbo.] nobili, & pleno maiestate. Dignate.] dignè habite. Cura deûm.] Appositio, quem dij curant. Boni Deo curæ sunt. Bis.] Confirmat ab antecedentibus exemplis. Pergameis.] Troianis, antonomasia. Bis eum capta urbe seruatum dicit, atque ex hostibus elapsum. Argonautæ in expeditione Colchica è Lemno profecti, ui tempestatis, (ut inter omnes conuenit) iactati, Sigæum tenuerunt. Ferunt Hesionem Laomedontis filiam per id tempus beluæ marinæ, ad periurij expiationem, expositam, Herculis interuentu seruatam: cui cùm equorum iugum, quos pactus pro puella fuerat, Laomedon negasset, Ilium intra acceptum, à quo obsideri cœperat, diem expugnauit. Alij authores sunt, qui dicunt, Herculem hospitio prohibitum, & ob eam causam inopinatò regi bellum intulisse. Nonnulli, prædæ cupiditate & nobilium equorum fama eum commotum, in Phrygiam nauigasse. Rursum quidam existimant, quòd Herculem Ilienses inter Deos non fuissent uenerati. Vtcunque hæc scriptorum uarietas habet de belli causa aduersus Laomedontem, Hesione Telamoni dono cessit. Priamus, Anchises, & nonnulli alij dimissi fuerunt. Erepte.] Iterum, Troia nuper capta à Græcis, saluus filij humeris in pacatũ euasit. Cassandra apud Lycophronem luget patriam, quòd ter ab hostibus capta sit:

αἰνῶ σὲ δὴ σ' αὖ δισσὰ καὶ τριττὰ δορὶ
αὖθις πρὸς ἀλκὴν καὶ διαρπαγὰς δόμων.

Primum omnium expugnatum fuit Ilium ab Hercule, ob suprà memoratas causas. Rursum per incursionem Amazonum, ut testatur Homerus lib. 3. Iliad.

ὅτε τ' ἦλθον Ἀμαζόνες ἀντιάνειραι.

Postremò à Græcis, propter Helenen. Ne illud quidem hoc loco omittendum duxi, quòd in Græcorum historijs proditum inuenio, Priamum antea ab ineunte ætate Podarcen dictum fuisse. Verùm urbe ab Hercule capta & incensa, cùm ipse in hostium potestatem uenisset, sororis suæ Hesiones flammeo emptus ac redemptus fuit: atque ἀπὸ τοῦ πρίαμαι emo, Priamus mutato nomine appellari cœpit. Verba interpretis Lycophronis sunt: ἰστέον, ὡς ἐν φυλακῇ καὶ πολέμῳ, ὑφ' Ἡρακλέους παρεληφθείσης τῆς Τροίας, ἤγετο αἰχμάλωτος ὁ τῆς αὐτῆς ἀδελφοῦ Πρίαμος, Ποδάρκης πρότερον καλούμενος. δοῦσα δὲ τὴν χρυσῆν ἑαυτῆς καλύπτραν, ἐπρίατο τοῦτον, ὅθεν ἐκλήθη καὶ Πρίαμος, καὶ κατέλιπεν αὐτὸν ἐν τῇ Τροίᾳ, νομίσασα ἐξευτελισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. ὅπερ καὶ γέγονεν.

Ecce tibi.] Hortatur Anchisen ad Italiam petendam, quam digito monstrat, ut uicinam: quam tamen prænauigare cogetur ob media, quæ occurrant, pericula, quibus compendium impediatur. Et tamen.] Occupat, quod superiori oraculo opponi posset, ne pugnantia dicere, ac sibi non constare dicatur. Ausoniæ.] Vates suũ impos, & numinis plenus, adhuc plura docere uelle apparet: sed à spiritu prohibitus, orationem abrumpit.

Apollo.] Agrum Lauinium ostendit. Pars illa Italiæ est, quam te tenere oporteat: hanc inquam, Apollo tibi aperit, monstratque remis uelisque petendam. Figura prouerbiali dixit, uelis arripere: neque uerò omnino ablusum ab his, Velis equisque, remis uelisque omnibus neruis, manibus pedibusque, nauibus atque quadrigis, Iouis quadrigis, & similibus hyperbolis prouerbialibus, quibus summum & extremum conatum significamus.

Vade, ait, ô fœlix nati pietate quid ultra.] Clausula, à ualedicendi formula. Et obiter senem laudat à pietate filij. Prouehor? & fando.] pluribus uerbis, quàm fas mihi est, ista prosequor? cùm te remorer, & secundus te uentus ad nauigandum inuitet? Austros.] uentos: enallage, species pro genere. Surgentes.] Metaphora, ab animali ad non animal: Surgentes, pro spirare incipientes.

A

ARGVMENTVM.

Soluentibus anchoras Troianis, Andromache Ascanium veste donat, illiq; blanditur.

Nec minus Andromache digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri † subtegmine uestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamydē, nec cedit honori,
Textilibusq; onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hęc, manuū tibi quę monumēta mearum
Sint, puer, & longū Andromaches testentur amorē,
Coniugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorum,
O' mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.

† al. sub tegmine

NASC. DIGRESSV mœsta supremo.] πάθ@: non enim nisi graui dolore affici poterat ex eorum digressu, de quorum aduentu lætitiam incredibilem ceperat. Fert picturatas.] πρέπον personarum τὸ πρέπον hoc in negocio seruatur: nam mulier puero donat textilia: purpura distinctas uestes: quasi prætextam designet, quæ puerorum indumentum est, inde chlamydem præbet, quæ uestis militaris fuit, ut eum non solùm ad uirtutem excitet, sed ut etiam uestigia quædam auitæ uirtutis se in eo cognouisse planum faciat: qua in re Maronem Homero & acutiùs uidisse, & subtiliùs indicasse liquido perspicitur: qui libro Odyss. 15. Helenam Telemachum ueste donantem facit: quam uxori suæ det, cùm illam duxerit. ita enim scribit Homerus:

» δῶρόν τοι καὶ ἐγὼ τέκνον φίλε τοῦτο δίδωμι,
» μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν πολυηράτου ἐς γάμου ὥρην
» σῇ ἀλόχῳ φορέειν ——.

Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori.] duplex hic commendatio est, altera uestis, altera Ascanij: sed illa latens, hæc aperta: nam in ueste duo designantur, & quod Phrygia est: id est, ex genitali solo, ex eoq; loco, unde ille natus, eductusq; fuerit: & quod talis est, ut non cedat dignitati Ascanij, quasi dixerit paria facit cum dignitate Ascanij: uel ita intelligendum est, non cedit honori suo Andromacha ut regina atq; augustiss. matrona digna sua dignitate muneribus Ascanium donet: contrà uerò in Ascanio futuram esse uirtutem ex muneris qualitate insinuat: quod eum Chlamyde donat ueste militari: nam in puero signa futuræ uirtutis apparere possunt: at uirtus existere non potest. unde est:

» Ecquid in antiquam uirtutem, animosq; uiriles
» Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?

Textilibusq; onerat donis.] Helenus rex auro, argento, equis, & armis uirum fortem donauit: Andromacha mulier textilia puero impertit, uilioris quidem pretij munera, sed ipsius manibus facta quæ illi offerens ait:

Accipe & hæc manuum tibi.] fœmina suo beneficio, atq; opere sui quoq; nominis memoriam in puero conseruari uult, non quòd famæ inseruiat, sed ut amoris erga illum sui æternum, si fieri possit, pignus, ac monumentum appareat: munus igitur suum uehementer extollit, cùm illud suis manibus factum ostendit: artificis enim dignitas plerunq; opus nobilitat. ut in 3. Buc.

» ——pocula ponam
» Fagina, cælatum diuini opus Alcimedontis.

Cōiugis Hectoreæ.] πάθ@. Cape dona extrema tuorū.] auget πάθ@. O' mihi sola mei.] exclamat præ lætitia: quam ex filij similitudine capit, quam in Ascanio uidet: nisi quis libentiùs hic πάθ@ agnoscat ex dolore, propter nati iam extincti, ac miserabiliter perempti recordationē: cuius imaginē cùm in Ascanio cōtemplabatur, Astyanacta filiū intueri uidebatur. Sic oculos, sic ille manus.] singulas corporis partes Ascanij, intuens Andromacha mira delectatione afficitur, quasi non Ascanium, sed Astyanacta ipsum oculis cernat: hac enim distributione Ascanij corporis, naturæq; similitudinem demonstrat. Græcis εἰκὼν dicitur. sic alibi Virg.

» Omnia Mercurio similis uocemq;, coloremq;,
» Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.

Iulius tamen Rufinianus εἰκὼν hic esse negat: sed ὅμοιον appellat: quorum alterum ab altero ita seiungit, ut εἰκὼν fieri dicat cùm perfectè formæ similes conferuntur. quale illud est Virg. in 3. Georg. B

» Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
» Cyllarus, &, quorum Graij meminēre poëtæ,
» Martis equi biiuges, & magni currus Achillis.

ὅμοιον uerò cùm ex partibus aliqua similitudo colligitur. ut hic fieri uidetur:

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.

Cuius carminis singulas partes æquè si expendere liceat, exornatione triplici ornatum esse reperiemus: repetitione, propter idem uerbum sæpiùs repetitum: dissolutione, ob singula membra interuallis cæsa oratione distincta: adiunctione: ob id, quia uerbum unum multa membra complectens in fine positum est. Homeri locus est ex 4. Odyss. ubi de Telemacho hæc à Menelao dicuntur:

» κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες
» ὀφθαλμῶν τε βολαί, κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται.

Quibus in uersibus quod Homerus ὀφθαλμῶν βολὰς id est, oculorum iactationes, mirificè dixit, interpres noster non potuit, sed gestum apposuit, cùm dixit FEREBAT. At illud mirum fuit quod addidit: C

Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.] ut augeret affectum memoriæ ex repræsentatione rei quæ non erat, & esset.

NEC minus.] Transitio ad imbecilliorem ætatem, muliebrem & puerilem, ut utrobique officiorum ratio constet. Picturatas auri.] quibus intertextæ uariæ rerum & animantium picturæ inerant. Subtegmine.] Subtegmen, filum est sub stamine. Stamen in tela filum firmum est: subtegmen uerò, ultrò citroq; transmittitur. Auri subtegmine.] pro aureo subtegmine. LAMB. Hort.

Phrygiam.] acu pictam: quod Phrygum inuentum fuit: hinc Phrygiones sunt appellati. Porrò aurum intertexere, cuiusmodi uestium hic mentio fit, in Asia existimatur Attalus inuenisse. Pictarum tamen uestium usum in confesso est Homeri tempestate fuisse, apud quem Iliad. tertio Laodice, una filiarum Priami longè pulcherrima, ingentem telam texens introducitur.

A —ἣ δὲ μέγαν ἱστὸν ὕφαινε,
δίπλακα, μαρμαρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν ἀέθλους,
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Et in Odyssea, Penelope texens telam, ac retexens, procos eludit. Textilibus.] *Expolitio.* Accipe.] *Ad eundem modum apud Homerum Odysseæ 15. Telemachus primùm à Menelao donis magnificis, inde ab Helena non minus splendidis donatus dimittitur:*

—Ἑλένη δὲ παρίστατο καλλιπάρῃος
πέπλον ἔχουσ' ἐν χερσίν, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε·
δῶρόν τοι καὶ ἐγὼ τέκνον φίλε τοῦτο δίδωμι,
μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν πολυηράτου ἐς γάμου ὥρην
σῇ ἀλόχῳ φορέειν.—

Monumenta.] *Expressit Græcam uocem* μνῆμα. μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν: *id est, monumentum manuum Helenes. Quæcunque nos alicuius admonent, monumenta dicuntur. Et authorum scripta, & sepulchra, monumenta appellamus.* Andromaches] *Enallage personæ, & appositio. Commendat donum à sua persona, & amplificatione ab Hectoris magni persona. Addit affectus à circumstantiis, cum ea ut extrema commendat: & cùm à suis,*
B *nō uerò ab alienis proficisci dicat.* O mihi.] οἶκτος, *ab imagine absentis, ad concitandos affectus, cum dilatatione totius in partes.* Super Astyanactis]imagine. *Homerus Iliados 6. etymon huius nominis reddit, loquens de Andromacha, quæ Hectorem, ne in prælium uaderet, intra muros retinere conabatur.*

ᾗ οἱ ἔκατ' ἑῶτιν, ἅμ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ,
παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα νήπιον αὔτως,
Ἑκτορίδην ἀγαπητὸν ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ.
τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
Ἀστυάνακτ'. οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.

Cæterùm expressit hunc locum Maro, ad eum qui est Odyss. 4. ubi Menelaus de Telemacho ita uerba ad Helenen facit:

κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες,
ὀφθαλμῶν τε βολαί, κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται,
καὶ νῦν, &c. [illegible]

Vt Vlysses in Odyssea magnificis donis ab Alcinoo cumulatus dimittitur: ita hoc loco Aeneas ab Heleno uate digressurus. Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.] *Pathos à collatione ætatis utriusque. Illud interim hic expendendum est, quòd Andromache filio spoliatam se dicat: cùm secundùm quosdam scriptores, Hectoris filij Scamandrius, qui & Astyanax, eiusque fratres post 22. annū ab exciso Ilio, à Neoptolemo dimissi, auxilio Heleni patrui, Antenoridis pulsis, regnum paternum recuperasse, & cum his Ascanium quoque Troiam repetiuisse. Aiunt eum, Aenea, publica fide à Græcis accepta, profecturo in Italiam, in agrum Dascilitem, locorum accolis id petentibus, missum fuisse. Sed Poeta eos maximè sequitur, qui tradunt, capta Troia Astyanactem & omnes Hectoris liberos, ne qua regia stirps superesset, è muris præcipitatos fuisse.*

ARGVMENTVM.

Decedens Aeneas Buthrotio, Heleno, ac reliquis bene precatur: eorumque felicitatem extollit per comparationem infelicitatis suæ, sociorumque suorum: quòd illi quietas iam sedes repererunt, ipse verò cum labore maximo futuras, & quasi fugaces inquirit.

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Viuite fœlices, quibus est fortuna peracta
Iam sua: nos alia ex aliis in fata uocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandū,
Arua neque Ausoniæ semper cedentia retrò
Quærenda: effigiem Xanthi, Troiamque uidetis,
Quam uestræ fecêre manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus obuia Graiis.
C Siquando † Tyberim, uicinaque Tybridis arua
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatasque urbes olim, populosque propinquos,
Epiro Hesperia (quibus idem Dardanus author,
Atque idem casus) unam faciemus utramque
Troiam animis, maneat nostros ea cura nepotes.

† al. Tybrim,

N.ASC. Lacrymis affabar obortis.] πάθος à dolore: non enim poterat absque dolore (quem lacrymæ indicabant) à suis recedere. Viuite felices.] *pro gratiarū actione hospitibus felicitatem precatur.* Nos alia ex aliis.] πάθος *à perpetuitate laborum, & calamitatū: unde latens emergit:* ἀντίθεσιν, *illos felices: quia iam calamitatibus perfuncti sunt, se uerò infelicem, cui adhuc toleranda sunt fortunæ incommoda.* Vobis parta quies.] *perstat in comparatione cum amplificatione felicitatis, & infelicitatis: locumque illustrat expolitione, & antitheti.* Semper cedentia retrò.] *renouat* πάθος *à perpetuitate laboris: tale est illud ex 5. Aeneid.*

—*dum per mare magnum*
Italiam sequimur fugientem, & uoluimur undis.

Effigiē Xanthi, Troiamque uidetis.] *magna felicitatis cōmendatio.* Quā uestræ fecêre manus.] *amplificatio felicitatis: nam felices quidem erant, quod Troiam, seu effigiem Troiæ uidebant, sed eò feliciores putabantur, qui eam suis manibus fecerant: unde occultus educi potest dolor Aeneæque, quod maximè quærebat, ut urbem cōderet, assequi non poterat: non dissimile illud est, ex 1. Aeneid.*

O fortunati quorū iam mœnia surgunt,
Aeneas ait—.

Melioribus optem.] *rursus felicitatem hospitibus precatur.* Si quando Tyberim.] *gratum se fore hospitibus pollicetur, ut in primo Aeneid.*

—*officio, nec te certasse priorem*
Pœniteat: sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque Troianoque à sanguine clarus Acestes.
Quassatam uentis liceat subducere classem
Et syluis aptare trabes, & stringere remos.
Si datur Italiam sociis, & rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti, Latiumque petamus:
Sin absumpta salus, & te pater optime Teucrûm
Pontus habet Libyæ, nec spes iam restat Iüli,
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Vnde huc aduecti, regemque petamus Acestem.

Gentique

Gentiq; meæ data mœnia cernam.] *Ascanio, & qui ex eo originem habituri erant: quasi non sibi, sed posteris imperium deberetur, unde est in 4. Aen.*

» *Ascanium surgentem, & spes hæredis Iuli*
» *Respice, cui regnum Italiæ, Romanaq; tellus*
» *Debentur ——.*

Quibus idem Dardanus auctor.] *nam Helenus, & qui in Epiro erant Troiani, omnes à Dardano genus trahebant.* Atq; idem casus.] *iisdem, Troiæ casibus obnoxij fuerant omnes Troiani.* Vnam faciemus utranq; Troiam animis.] *rectè animis, ut* ἄλλα σώματα, καὶ μία ψυχή: *nam quæ uel natura, uel locorum intercapedine iungi non possunt, animo iunguntur: alludit autem ad fœdera quibus Epyrotæ cum Rom. coniuncti erant: & quia breue est, & irreparabile tempus humanæ uitæ, subdit:* MANEAT nostros ea cura nepotes.

LAMB. Hort. DIGREDIENS.] *Pathos à gestibus digredientium: qua re pietatem suam in ciues suos ostendit.* Lacrymis obortis.] κατωδακρυχέων, *frequens Homero.* Viuite.] *Exordium orationis à plausibili precatione perpetuæ felicitatis, post partam tranquillam sedem. Vnde ducit collationem utriusq; fortunæ, qua Heleni & Andromaches sortem infinitis partibus suæ anteponendam ducit. Ad postremum promittit, aliquando futurum ut Epirus & Italia animis consocientur, idq; posterorum suorum opera & uirtute.* Fortuna.] *Pathos à fortuna.* Peractam fortunam.] *uocat Aeneas, Heleni exactos errores, casum aduersum & seruitutem: unde in quietem tanquam ex alta tempestate eiecti, ad postremum portum tenuerint.* Nos alia.] *Opponit illorum felicitati tragicam suam sortem, fatum, & miserabilem suum casum, quo sursum ac deorsum adhuc iactetur: neque dum nouit, ecquis iactationis sit futurus finis.* Vobis.] *Interpretatio superioris sententiæ, ecqua sit illa peracta fortuna, ob quam iam sint felices: contrà, quibus ipse, & in quæ fata trahatur. Quid autem aliud est fortunam peractam esse, quàm quietam sedem contigisse? Estq; antithesis utriusq; fortunæ. Sed ut suam infelicitatem euidentiùs coarguat, hæret in enumeratione incommodorum, quibus ipse exerceatur, antequam in arua fatalia perueniat. Nullum tibi mare nauigandum est, nulla Italia quærenda: sed diuersa omnia tibi contigerunt.* Arandum.] *Metaphora, à terra ad mare, per similitudinem ducta. Terra aratro & uomere, mare uerò nauibus sulco impresso scinditur.* Cedentia.] *cedere & fugere nos apparentia. Ad uulgi iudicium hoc accommodatum est: nam ea retrò semper fugere uidentur, quæ sectati diu apprehendere non ualemus: id quod Aeneæ usuuenerat.* Effigiem.] *Suprà retulimus, omnia circa Butrotum loca, amnes & montes patrijs nominibus Helenum appellauisse. Porrò Homerus author est, amnem à dijs Xanthum fuisse appellatum, quẽ homines Scamandrum uocarent:* A

ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον. ‹‹

Plutarchus tamen ἐν τῷ περὶ τῶν ποταμῶν, *existimat Xanthum fluuium initiò, postea Scamandrum, à Scamandro Corybantis & Demodoces filio in eo submerso, appellatum.* ξανθὸς, πυῤῥός. *Et Xanthus historicus* ἐν σάρδων, *de quo multa Suidas.* Troiam.] *fictitiam, de illa magna dictam. Regum est, locis nomina indere, & eorum uicissim uocabula nouis cõmutare.* Melioribus.] *successu & incæpto. Et interpretatur, quæ uocet illa meliora auspicia: urbem suam minus obuiam fore Græcis, quàm hæc sit, quippe inter medios Græciæ populos sita.* Tibridis.] *Collusio. Tiberis ex Apenninis montibus oritur: sed in ipso cursu multis diuersis amnibus augetur, & aliqua sui parte per Tyrrheniam fertur. Inde ab ea primùm Vmbriam diuidit: mox Sabinos & Latinos, qui circa Romam habitant, usq; ad oras maritimas. Regio Tyrrhenia, quæ Italiæ pars est, à Liguriæ montibus incipit, & usq; ad Tiberim porrigitur.* B *Latinorum regio media inter maritimas regiones Ostiorum & urbem Sinuessam & Sabinen interiacet. Ostia, nauium statio est urbis Romæ, in qua Tiberis se exonerat. Hanc autem oram, aut certè proximã, ipso statim appulsu in Italiam tenuit Aeneas. Itaque cùm* Tibridis arua *dicat, agrum Latinum ostendit.* Cognatas.] *Italas & Epiroticas ita inter se propinquas, ut mari Ionio & Hadriatico tantùm dirimantur: uel ut ad cognationem generis referantur ista. Cæterùm Aeneas postrema nauigatione, cùm è Sicilia in Tyrrhenum solueret, primùm in eum Italiæ portum delatus fuit, qui ab eius gubernatore, ibi uita defuncto, Palinurus est appellatus. Pari fato & Leucosia nomen inuenit, ab Aeneæ necessaria muliere, eo loco extincta. Misenus item, in* Opicis *montibus, nomen promontorio est adeptus. Postremò in agrum Laurentem Troiani egressi, quatuor à mari stadia aduersus accolarum uim uallum muniuerunt. Locum Troiam Aeneas dixit. Ergo animorum consociatione, & suam in Italia, & Heleni in Epiro, urbem unam futuram auguratur. Potest & aptè ad Romanos Aneæ posteritatem referri, à quibus Epirus, Macedonia, adeoq; tota Græcia in prouinciarum formam postea redacta fuit.*

Dardanus.] *A maioribus, genere, patria, & casus similitudine. Vterque Troianus, uterque incensa patria exteras sedes uarijs erroribus quærere compulsi sumus. Patria, genus, fortunæ similitudo, arctissimo uinculo animos deuinciunt. Ad quæ si morum similitudo accedat, & æqualitas ætatis, multo firmius coëunt animi, etiam inter absentes.* C Maneat.] *Clausula extrema colloquij.*

Nepotes.] *Amborum posteritatem indicat, per quos ea præstabuntur.*

ARGVMENTVM.

Buthrotio ad Ceraunios Epiri montes breui nauigatione prouecti Troiani, in littore quieti, ac somno se dedunt vsque ad dimidium ferè noctis: inde Palinurus gubernator diligentissimus è stratis surgens, sydera & ventos explorat: quibus prosperè flantibus classicum canit: socij illicò anchoras soluũt, passisq; velis Italiam versus iter arripiunt.

Prouehimur pelago uicina Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam, cursusq; breuissimus undis.
Sol ruit intereà, & montes umbrantur opaci.
† Sternimur optatæ gremio telluris ad undã.

NASC. SORTITI remos.] *per sortem diuisi ad officia remigandi: nam sic facere consueuerant nautæ, ut cùm iter essent facturi, uel longũ, uel periculosum, sortes traherẽt, quis cuiq; officio*

† al. Sternimus

Sortiti remos, passimq́ꝫ in littore sicco
Corpora curamus, fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat,
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omneis
Explorat uentos, atqꝫ auribus aëra captat,
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturũ, pluuiasqꝫ, † Hyadas, geminosqꝫ triones,
Armatumq́ꝫ auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta uidet cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi signũ: nos castra mouemus,
Tentamusqꝫ uiam, & uelorum pandimus alas.

† al. Pleiadas,

A *officio nautico incumberet. quod Virgil. eleganter, & scitè declarauit in oct. Aeneid. cùm ait:*

Ocyus incubuêre omnes, pariterq́ꝫ laborem
Sortiti——.

Id est, diuiserunt inter se laboris officium. quod & milites tum in castris, tum in urbibus facere solent, cùm inter se aut noctis uigilias, aut loca ad defensionem periculi diuidunt. Virgil. in 9. Aeneid.

Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetq́ꝫ uices, quod cuiqꝫ tuendum est.

Omneis Explorat uentos.] *cùm* omnes *dicit, cùm* diligentiam, *cùm* explorat, *solertiam Palinuri designat.* Sydera cuncta notat.] *quæ futuram serenitatẽ significabant: sunt autẽ septentrionalia sydera, quæ* B *nautæ obseruare solent propterea sequitur:* Arcturum, pluuiasqꝫ Hyadas, &c.] *qua in re & gubernatoris peritiam, & perfectionem Virgilius notare uidetur: nemo enim, nisi syderum penitus apprimeq́ꝫ eruditus aërem captatur, syderaq́ꝫ notare potest, præsertim cuncta.*

Dat clarum è puppi signum.] *non assentior Seruio, neqꝫ ijs, qui Seruij opinionem in suis scholijs approbarunt, de facula sublata, ut illud ex 2. Aeneid.*

——flammas cùm regia puppis
Extulerat——.

Nam usus est Palinurus signo uocali: id est, strepitu tubæ, ad excitandos dormientes socios: quos muto signo excitare non potuisset. unde est:

——quo non præstantior alter
Aëre ciere uiros, Martemq́ꝫ accendere cantu.

In 2 uerò Aeneid. regia illa puppis mutum signum extulit, ne, si uocale cecinisset, dolus detegeretur. Nos castra mouemus.] *obseruandum est, castra de nauibus dici: nam propriè castra sunt, ubi milites tentoria figunt. ita etiam usurpauit in 6. cùm ait:*

——sic acer equus turbata petiuit
Castra——.

LAMB. Hort. PROVEHIMVR.] *Soluit ex Epiro Aeneas. hanc autem suprà diligenter circumscripsimus, ab adiacentibus* C *circumquaqꝫ populis. Ad septentrionem à Ceraunijs montibus incipit: ab ortu, Ambracio sinu & amne Acheronte clauditur: à meridie, Ionio finitur: ab occasu Thesprotum cardinibus terminatur. nam hi unà cum Chaonibus Epiro accolunt: Ptolemæo. Porrò Butrotum, unde nunc soluit dux Troianus, uetus Epiri oppidum in colle & in interiori sinus Ionici recessu situm fuit.* Prouehimur.] *reflexo in occasum cursu inter Corcyram & Thesprotos, Italiam petimus.* πέλαγος *interpretantur propriè,* μέγεθος, πλῆθος, βυθὸς, πλάτος θαλάσσης. πελαγίζειν, τὰς ὁδόντας συγκρίνειν καὶ πλὴν πέλαγος ἄβατον, καὶ ἀναλογίζεσθαι, καὶ ἐκβάλλεσθαι μεγάλως, ἐγγίζειν, πλανᾶσθαι, πελάγια, ὑγρότατα. οἱ δ' εἶναι πελαγία. Ceraunia.] *Ab his montibus incipit Epirus: & Macedonia terminatur Elymotarum Taulantiorumq́ꝫ ora. A' Lyburnia usqꝫ ad montes Ceraunios maritimos bis mille sunt stadia. Sunt autem hi montes penè omnium toto orbe Europæo excelsissimi, ab assiduo fulmine quo percutiuntur ita nuncupati. Et quoniam sublimi uertice in Ionium excurrũt, ab authoribus etiam Acroceraunia nuncupãtur.* ἄκρα, *promõtorium.* ἄκρον, *summum.* κεραυνὸς, *fulmen. Ab huius uertice in pelagus euagante, initium incipit nominis Ionij. Chrestomathiæ scriptoris uerba sunt:* Βαλλιακὰ πόλις, καὶ τὰ ἀκροκεραύνια ὄρη, καὶ χελώνας ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἰονίου κόλπου. *Acroceraunia ad ortum leuiter in meridiem flexa, sed altitudine propè pari, excipit mons Pindus. Ab Acroceraunijs cursus in Hadriaticum pelagus est quo Italicum littus pulsatur. Est autem ea Hadriatici & Ionij angustissima pars, 700. stadiorum latitudine, hoc est, 21 milliarium Germanicorum spacio inter Acroceraunia & Hydruntem oppidum Italiæ maritimum, & item Lacinium. Sed uastius uersus septentrionem se aperit.* Vndis.] *Itaque eruditè Poëta compendium propositurus, breuissimum cursum maris ab Acroceraunijs in Italiam patêre dicit.* Sol ruit.] *A' descriptione temporis uespertini. Hoc describit breui periphrasi, ab efficiente causa & signo: nam Solis occasus uesperum inducit, perinde ut sua absentia noctem. Porrò autem, eadem ratione cum subtracto prospectui mortalium montes obscurantur, signũ est temporis uespertini. Quare montes disertè opacos uocat: hoc est, obscuros, & qui non amplius iam Solis radijs inumbrantur. Spectat autem huc ea chronographia, ut desiderium nocturnæ quietis à lassitudine subijciat. Iam uerò & illud appositè dixit, & accommodatè ad iudicium uulgi, quòd sol in occasum deuergens & se nostro prospectui terræ interuentu subtrahens, cadere uideatur.* Vmbrantur.] *sublato è nostro hemisphærio Sole obscurantur,* ἐπισκιάζονται, ἢ ἐπισκοτοῦνται, ἀπόντος καὶ ἀφανοῦς τοῦ ἡλίου. Optatæ.] *ne iactatione fracti, nocturna nauigatione à recto cursu disijceremur.* Gremio.] *Metaphora ab homine ad non animal, ad littus.* Sortiti.] *disponentes, siue sorte obtinentes, ut ad signum Palinuri quisque naualibus instructus adesset: non, ut Seruius, officia in remigando sortiti, quæ multò antè in uniuersum semel fuêre distributa.* Curamus.] *cibo ac potu reficimus: atque inde nos quieti componimus, ut ad laborem postea alacriores & expeditiores essemus. Quoniam autem nihil memorabile hic gessit, nulla fuit causa, cur diutiùs cunctaretur. Itaque gubernatorem statim à media nocte uentos explorantem facit, ne id quidem iniussu suo. Et profectò in tali re non minus uigilantem & solicitum conuenit esse bonum gubernatorem, à quo uectorum salus pendet, quàm laudatum in suo regno principem,* ᾧ τόσσα μέμηλε, καὶ λαοί τ' ἐπιτετράφαται. *Quare aptissimæ similitudines hinc ad res publicas & rerumpub. rectores trahuntur.* Orbem.] *dimidium hemisphærij nocturni nondum exactum erat. Periphrasis concubiæ noctis. Itaque nondum nox media erat. Sed & particula* Necdum *emphasim habet uigilantiæ in optimo gubernatore, & solicitudinis: id quod ea quæ sequuntur, perspicuè arguunt.*

Haud segnis.] *Mirã alacritatem in obeundo cõmisso munere, & quidem uerbis paucissimis, in Palinuro describit,*

scribit, à quo communis omnium salus pendebat. Quamobrem non conueniebat eum supinum, aut in utramuis aurem stertentem fingi. Explorat.] Summatim studium uiri proponit: hoc est, explorandi uentos & notandi signa orientia & occidentia, quæ singulatim iam mox enumerabit. Cæterùm hypotyposis est gubernatoris de nocte surgentis ad explorandos uentos, & nauigandi tempus è syderibus. Vt in alijs multis, ita hoc loco in descriptione gestuum Palinuri, notantis accuratè cœlestia signa, ad quorum cursum nauigatur, admirabiliter sui similis est Poëta. Nam gubernator, qui sydera explorat, subinde ceruicem, modò in septentrionem, modò in austrum reflectere debet. Quod quidem, quàm diligenter in illo hic seruarit Maro, precium operæ est excutere. Quoniam autem liquet, Arcturum, & plaustrum utrumque, ipsumque adeò axem, quem Græci polum nuncupant, in septentrionali plaga esse: rursum Taurum, in quo collocatæ sunt Hyades, & Orionem ad austrum, Palinurum modò huc, modò illuc flectentem crebrò ceruicem facit. Cùm autem Arcturum notat, septentrionem suspectat: cùm uerò Hyadas, reflectit se in Austrum. Rursum cùm utramque ursam intuetur, retorquet oculos ad septentrionem: illas enim geminos triones uocat. Iam uerò ubi Orionem oculis signat, aspectum iterum in meridiem auertit. Sed in uno uerbo Circumspicit, sedulitatem & curã subinde nunc in hanc, modò in illam cœli plagam se uertentis significanter expressit. Et in hac parte multo Homero disertior est, qui Vlyssem hærentem clauo, & semel Pleiadas ad meridiem, mox rursum bootem & arctum in Boream reflexum, peruestigantem inducit. Verba Poëtæ extant Odysseæ 5.

αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
ἥμενος, οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε
πληϊάδας ἐσορῶντι, καὶ ὀψὲ δύοντα βοώτην,
ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν.
ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται, καί τ' ὠρίωνα δοκεύει.
οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.

Auribus.] Venusta hypotyposis cœlo auribus uentum haurientis, ex quo cardine spiret. Sydera.] À diuisione: exumerat enim statim signa, quæ à nautis præcipuè obseruantur. Illud admonendi sumus, quod annotauit Aratus in Phænomenis, & nos alibi quoque annotauimus de Arctis, quas Latini modò Triones, modò plaustra, aut etiam ursas uocant, earum alteram maiorem Helicen, Græcos inter nauigandum obseruare solere: alteram uerò minorem, Cynosuram, subobscuram quidem, sed nautis præsentiorem ob cœli axem, qui extrema stellarum in eius cauda est, Phœnices sequutos fuisse. Et nostra tempestate toto ferè orbe nauigantes, Phœnices imitari. Nam stella polaris ob diuinam naturam, qua ad se magnetem, unde index nauigatorius constat, trahit, immobilis est, & firmamento fixa nunquam loco discedit, cùm reliqua sydera ab ortu in occasum naturali motu mundi cum uniuersa machina cœlestis molis rapiantur. Arati uersus hi sunt:

——δύω δέ μιν ἀμφὶς ἔχουσαι
ἄρκτοι, ἅμα τροχόωσι, τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι,
αἱ δ' ἤτοι κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἰξύας αἰὲν ἔχουσιν
ἀλλήλων, αἰεὶ δὲ κατωμάδιαι φορέονται,
ἔμπαλιν εἰς ὤμους τετραμμέναι. εἰ ἐτεὸν δὴ
κρήτηθεν κεῖναί γε διὸς μεγάλου ἰότητι
οὐρανὸν εἰσανέβησαν, ὅ μιν τότε κουρίζοντα

δίκτῳ ἐν εὐώδει, ὄρεος σχεδὸν ἰδαίοιο, A
ἄντρῳ ἐγκατέθεντο, καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν,
δικταῖοι κούρητες, ὅτε κρόνον ἐψεύδοντο.
οἱ τὴν μὲν κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
τὴν δ' ἑτέρην ἑλίκην. ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες ἀχαιοὶ
εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
τῇ δ' ἄρα φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ καὶ ἐπιφράσσασθαι ἑτοίμη,
πολλὴ φαινομένη ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
ἡ δ' ἑτέρη ὀλίγη μὲν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων
μειοτέρη γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι,
τῇ καὶ σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.

Tacito labentia.] Haud scio an Poëta tacitũ cœlum tranquillum uocet, ac quietum: cùm Palinurum auribus aërem, hoc est, uentum captasse dicat. Retulimus in secundo, quàm apta translatione ab auribus ad oculos silentia tacitæ lunæ, ipsam lunam tum nondum lucentem appellârit. Nam ut silentio nihil auditur, ita in tenebris nihil cernitur. Sic Plinius silenti luna seri iubet: Cato stercus euehi, ficos, oleas, mala, pyros inseri. Itaque, ut à quibusdam silens luna, coitus lunæ, & interlunium: ab alijs, id tempus quo luna nondum exorta est, uocatur: ita utrumque tacitum & silens scitè coniunxit eo loco Poëta. B
Nihil uetat, consimili modo hoc loco tacitum cœlum interpretari, illune, quo maximè signa & australia & septentrionalia sunt conspicua, ac dinoscuntur, quæ lucente luna sublustrique cœlo maximè obscurantur. Arcturum pluuiasque.] Macrobius Pleadas hic legit. Etsi copiosè de his disseruimus in primo, illud summatim hic suffecerit annotatum: Arcturum ipsum totum Bootem appellari. Propriè tamen stella quæ sub zona eius est, Arctophylax nuncupatur: quemadmodum Arctos, ursa in cœlo, quæ perpetuò mouetur. Armatum.] Armatum eum fingit Higynus, & cum Tauro decertantem. Auro armatum eum uocat Poëta, uel per superlationem ob aspectum syderis horribilem, cùm in statione nocturna silente luna clarus fulget: uel ob naturam syderis uiolentissimi in concitandis ortu suo tempestatibus: uel per similitudinem. Etenim tres maximè sunt in zona conspicuæ, secundæ, & totidem in claua quintæ magnitudinis horrorem intuentibus incutere uidentur. Hunc æquinoctialis à zona & reliquo corpore diuidit medium, congredientem cum Tauro, incinctum ense, & spectantem occasum. Occidit ex oriente Scorpionis posteriori parte, & Sagittario. C
Exurgit totus cum Cancro, dextra clauam tenens, Tauro minitanti similis: &, ut ait Aratus:

λοξὸς μὲν ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς
ὠρίων, μὴ κεῖνον ὅτις καθαρῇ ἐπὶ νυκτὶ
ὑψοῦ πεπτηῶτα παρέρχεται, ἄλλα πεποίθοι
οὐρανὸν εἰσανιδὼν προφερέστερα θηήσασθαι.

Orionis, Arcturi, & Hædorum exortu, tempestates, grandines, procellæ, & consimiles cœlestes iniuriæ concitantur. Orionis gigantis corpus in Creta, terræmotu rupto monte, 46. cubitorum aliquando inuentum fuisse, quidam prodidêre. Porrò Euphorion apud Græcos hanc historiam de cœlesti illo refert: υἱὸς ὁ ποσειδῶνος καὶ ἀλκυόνης, μιᾶς τῶν ἄτλαντος θυγατέρων, ὤκει μὲν ἐν ταναγρᾳ τῆς βοιωτίας. φιλοξενώτατος δὲ ὢν, ὑπεδέξατό ποτε καὶ θεούς. ζεὺς δὲ καὶ ποσειδῶν καὶ ἑρμῆς ἐπιξενωθέντες αὐτῷ, καὶ τὴν φιλοφροσύνην ἀποδεξάμενοι, παρῄνεσαν αἰτεῖν ὅ, τι ἂν βούλοιτο. ὁ δὲ ἄτεκνος ὢν, ᾐτήσατο παῖδα, λαβόντες οὖν οἱ θεοὶ τὴν τοῦ ἱερουργουμένου.
αὐτοῖς

A αὐτοῖς βοὸς βύρσαν, ἀπουρῆσαι φασὶν εἰς αὐτὴν, καὶ ἐκέλευσαν κρύψαι κατὰ γῆς, καὶ μετὰ δέκα μῆνας ἀνελέσθαι. ὧν ἀναδοθέντα γενέσθαι ὁ Οὐρίων, ὅπως ὀνομασθεὶς διὰ τὸ οὐρῆσαι τοὺς θεούς. ἔπειτα κατ' εὐφημισμὸν Ὠρίων. συγκυνηγῶν δὲ ὕστερον Ἀρτέμιδι, ἐπεχείρησεν αὐτὴν βιάσασθαι. ὀργισθεῖσα δὲ ἡ θεὸς, ἀνέδωκεν ἐκ τῆς γῆς σκορπίον, ὃς αὐτὸν παίσας κατὰ τὸν ἀστράγαλον ἀπέκτεινε. Ζεὺς δὲ συμπαθήσας, κατηστέρισεν αὐτόν. διὰ τοῦ σκορπίου ἀνατέλλοντος, ὠρίων δύνει. Reliqua περὶ τοῦ μικροῦ ὠρίωνος consule circa finem libri primi. Illud obiter ceu additamentum hic adscribendum duxi: fuisse Orionem alium Thebanum ex Aegypto, sententiarum rhapsodum, qui ipsum opus Anthologium lib. 3. nuncupârit dicatum Eudociæ Imperatrici, Theodosij τοῦ μικροῦ. Proditur ab hoc diuersus alius Orion Alexandrinus, professione Grammaticus, qui & ipse Anthologium scripsisse traditur, collectaneum dictionum Atticarum, de etymologia, & encomium Hadriani Cæsaris. Postquam.] Ab Acroceraunijs Sasonem obscuram insulam præteruehuntur: atq; ita claro cælo in Hadriaticum, superum littoris Italici mare, perueniunt. Porrò uerbo Constare, perseuerantiam serenitatis indicat. Dat clarum.] Translata similitudo est à re militari, in qua ad pugnam militibus classicum canitur, & à pugna item receptui. Datur item signum ad colligenda uasa, quoties castra promouentur longiùs. Quoniam autem mutandus hic Troianis locus fuit, & nauigandum, aptè militarem uocem ad rem nauticam traduxit. Nos castra.] Persistit in translatione: à consequentibus. nam causa dati signi erat, ut ad nauigandum quisq; se & arma naualia expediret. Causa, & consequens, in metaphoris aptissimè cohærent. Tentamusq;.] Hysteron proteron. nam priùs uelorum alæ antemnis attolluntur, quàm deducuntur naues. Et periphrasis est, tentare uiam, pro nauigare: quemadmodum in uoce Alas metaphora, ab Animali ad non animal. Pandimus.] expandimus: simplex pro composito.

ARGVMENTVM.

B Vbi dies illucesit Italiam apparere incipientem Achates primũ, deinde reliqui Troiani magnis clamoribus salutant. Anchises verò dijs marinis, & terrestribus sacra facit in puppi, quo ventis crebrescere incipientibus portum Italiæ capiunt, quem Poëta describit. ibi primùm sese illis prodigium ob oculos offert, quatuor equi candidissimi: quo omine Anchises illicò quidem territur propter significationem belli, sed re æquius expensa, ominis interpretationem in contrarium detorquet. Aeneas ibi præceptorum Heleni non immemor Iunoni Argiuæ sacra facit.

NASC. HVMILEM Italiam.] Quia Italia ibi altos montes non habet: sed colles, q idcirco etiã humiliores uidebantur, quia procul erant remoti. nam quæ longè absunt, humiliora uidētur, quàm quæ re ipsa sint, ad quæ quãto propius accedas, crescere, & in altũ attolli uidētur, quãobrem paulò pòst ait:

—attollit se diua
Lacinia contrà,
Caulonisq; arces, &
C nauifragũ Scylaceũ.

Vel reuera humilem dixit Italiam respectu maris: quod altum dicitur. Italiam primus conclamat Achates.] Frequẽti Italiæ nominis iteratione utitur ad exprimendam nauigantium Troianorum lætitiam.

Iamq; rubescebat stellis aurora fugatis,
Cùm procul obscuros colles humilemq; uidemus
Italiam: Italiam primus conclamat Achates,
Italiam socij læto clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratêra corona
Induitq;, impleuitq; mero, diuosq; uocauit
Stans celsa in puppi:
Dij maris, & terræ, tempestatumq; potentes,
Ferte uiam uento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portusq; patescit
Iam propior, templumq; apparet in arce Mineruæ.
Vela legunt socij, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu † curuatus in arcum,
Obiectæ salsa spumant aspergine cautes.
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitq; † à littore templum.
Quattuor hic (primũ omẽ) equos in gramine uidi
Tondentes campum latè candore niuali.
Et pater Anchises: Bellum ô terra hospita portas:
Bello armantur equi, bellũ hæc armenta minãtur.
Sed tamen ijdem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre.
Spes est pacis, ait: tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima † excepit ouantes.
Et capita ante aras Phrygio † uelamus amictu:
Præceptisq; Heleni, dederat quæ maxima, ritè
Iunoni Argiuæ iussos adolemus honores.

† al. curuatur
† al. ab
† al. accepit
† al. velamus

Iuppiter, Idæas qui maximus incolis arces,
Da pater, ut placido me pectore sæuus Achilles
Accipiat—.

Dij maris & terræ.] Anchisæ precatio est: Græcis εὐχὴ dicitur. Iulius Ruffinianus [illegible] lib. inter elocutionis figuras cõnumerat: quam fieri ait, quoties à dijs aliquid precando petimus. deos autem maris precatur, quia nauigat: tempestatum, ut prosperè nauiget: terræ, quia terras inquirit. Crebrescunt optatæ auræ.] occulta Anchisæ commẽdatio à probitate: q quod à dijs petit, illicò impetrat. Portus ab Eoo.] portus primæ oris Italiæ descriptionem aggreditur: quem tranquillissimũ, nullisq; obnoxium fluctibus esse depingit. curuus est: id est, formã arcus habet, cautes ex eo eminent naturales ueluti brachia mari opposita: quibus ab alto facilè scindi possint fluctus; ipse uerò portus ab omni impetu, ac tempestate tutus latet. Quattuor hic, primũ omẽ.]

Magnum cratera corona Induit.] ex hoc frequenti apud ueteres poëtas facto, colligitur, sacrificiũ uini dijs olim gratissimi fuisse. Priamus apud Homer. Iliad. ω. prius, quàm ad Achillem proficiscatur, ab uxore admonitus uinum libat, huiusmodiq; precatione utitur:

Ζεῦ πάτερ Ἴδηθεν μεδέων, & quæ sequuntur: id est,

ominis descriptio. quod primo aspectu infaustum esse putat Anchises. Bellum ô terra hospites.] *Anchises equorum subito aspectu territus exclamat, & ex opinione, quam de re illa pessimam conceperat, omen interpretatur. hoc autem propositionis officio fungitur: quam statim ratio sequitur.* Bello armantur equi.] *ratio ex usu equorum deducta superiorem propositionem confirmat: ex qua quidem ratione elicitur hæc conclusio. igitur hæc armenta bellum minantur: & locus illustratur annominatione propter diversos eiusdem nominis casus, bellum, bello.* Sed tamen ijdem olim.] *inversio, omnis significationem à prima interpretatione avertit, & in contrarium torquet. inversio est propriè oratoribus, cùm ostendimus nobiscum facere argumentum, quod contra nos detorquetur. Servius hic ἀνακόλουθον agnoscit.*

Tum numina sancta.] *Heleni præceptum exequitur, quod ei præcipuum dederat.* Iunoni Argiuę.] *non magnæ, ut Servius ariolatur, sed quæ à Græcis præcipuè, & in urbibus Græcorum colitur. nam locus hic, quò iam pervenerant Troiani à Græcis incolebatur. ideo paulò pòst ait:*

Graiugenûmq; domos suspectaq; linquimus arva.

L. AMB. Horr.

IAMQVE.] *Attexitur statim matutini temporis descriptio. ut aliud quiddã maius inducat. Hanc autem vestit signis quibusdã, quæ à vulgo mutuatur: accessu Solis & adventu lucis quoniã stellarum lumina hebetant, obscuranturq; fugari cœlo illæ vulgò creduntur.* Obscuros.] *nõdum Solis radijs adumbratos, humiles, propter intercapedinem, ut Italiam conspectui navigantium obiectã procul è fluctibus monstret, auroræ sublustris tẽpus describit quo minus radiorum Solis umbræ ex repercussu maris obtuentibus oculis nocent.* Humilemq;.] *propter intervallum humilem apparẽtem, & depressam. Ergo maria terris editiora videtur, id quod Geometræ argumentis evincere conantur. Atq; haud scio an expolitionem synonymia interpretemur. Cæterùm obscuros colles Iapygiam dicere videtur, quam Græci Messapiam vocant. Est autem peninsula bifariam scissa, in Salentinos & Calabros. Supra hos sunt Prosbori à Plinio dicti, Picentini ad Boream, & Appuli. Porrò Iapygia à Brundusio ad ortũ, usq; ad Tarentum, in occasum abest cẽtum stad. & decem. Ipsa mirum in modũ Iapygum regio est ἄγαν. Superficie quidem apparet aspera & sterilis, sed βαθύγεως reperitur, cùm scinditur, & cùm est siccior æquo, ac sine aquis, pinguis tamẽ & ferax, & ad pascendum idonea, arborumq; fœcunda deprehenditur. Atq; hîc quidem sepultus ille est, quem authores Iapygium uno consensu nominant. Longè ac latè in pelagus procurrit, & hortum hybernum. Hinc molliter reflectit se in Lacinium (cuius paulò pòst mentionem faciemus) promontorium agri Brutij: quam regionem veteres à Pythagoræ ibi Philosophati consuetudine & auditorio, Magnam Græciam nominarunt. Contra hoc ab occasu se erigit, clauditq; os & fauces sinus Tarentini. Pari ratione Acroceraunia contra Iapygiam. Ionium sinum disterminant. Distat ab Acrocerauniis Lacinium, 700. stadia. Sason insula media est inter Iapygiam & Ceraunios montes. Illud autem operæpretium fuerit adscribere, multos scriptores esse, qui hanc peninsulam (circa eius Isthmum, Tarentum est, in interiori recessu) indiscriminatim Messapiam, Iapygiam, Calabriam & Salentinam appellent.*

Italiam.] *Repetitio, desiderium fatalis terræ indicat, quam iam aliquot annos sequuti fuerant quidem, sed nunc conserta propè manu tenere videbãtur.* Tum pater.] A *Religiosè, ex immodica lætitia, ob visam Italiam, sacrificantem senem Neptuno facit. Hoc pacto inter navigandum Neptuno & alijs dijs, in quorum tutela maria, terræ, & tempestates esse credebantur, sacrificabatur, cùm alias hostias eorundem sacra terra postularent:*

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram hyemi pecudem, Zephyris fœlicibus albam.

Itaq; hos nunc invocat religiosè, ut secundum ventum consequutus, Italiam in conspectu se attollentem tenere queat. Induit.] *coronavit, periphrasis: id quod lætitiæ argumentum erat. Idem mos litandi Baccho in convivijs hilarioribus apud priscos servatus fuit. Sed inter navigandum è celsa puppi liquor, religiosè voto prius concepto, perinde ut exta Neptuno in littore hostijs cæsis in fluctus porriciebantur, quod ne ipsum quidem sine mero fiebat, quod in caput victimæ fundebatur.* Vocavit.] *invocavit, simplex pro cõposito.* Dij.] *Brevis petitio, ut secundum non solùm, sed & facilem cursum donent. Deprecatur tempestatem, quæ perniciem, quamuis secunda, foret allatura. Ad istum modum tradunt Scipionem, classem è Sicilia soluturum precatũ fuisse.* Crebrescunt.] *Perspicuè innuit, preces patris à numine exauditas, cùm illicò gratissima aura sequeretur.* B *Narrat omnia sensui communi convenienter. Nam propiùs adnavigantibus, urbes, montes, portus, littora sese attollunt magis atq; magis.*

Templum.] *Non illud quidẽ, quod in Minervæ promontorio visebatur. Eò enim propter Scyllam & Charybdim accedere non potuit. Erant autem illæ media inter Siciliam & Leucopetram. Verùm illud Palladis templum indicat, quod in Iapygiæ dorso eminebat, cuiusq; portus contra Ceraunia in diversa ad ortum fronte occurrebat. Nisi quis Gargani portum malit interpretari, aut flumen Frentonem portuosum. Sed hinc nimis longo circuitu Iapygium circumlegendum erat, de quo, in universum silet Poëta. Cæterùm illius portus statim hîc sequitur, qualiscunq; descriptio, hoc est, veri aut ficti: cuiusmodi est illa in littore Libyco, cuius in primo meminit Poëta.* Legunt.] *colligunt.* Portus.] *castra Minervæ. Topographia portus Salentini. Describit autem hunc à situ, forma, materia. Fronte spectabat ortum, introrsum impetu maris in arcum curvatus. In hunc fluctu: illisi saxa utrinq; obiecta conspergunt spuma. Duo ingentes scopuli* C *in cœlum dextra lævaq; tolluntur, ut duo muri & brachia, quibus interior portus adversus maris & cœli iniurias defenditur.* Eoum fluctum.] *orientalem vocat, quem maximè excipiat ἠὼς, aurora, d. et. Tapinosis est in fluctu.*

Brachia.] *Metaphora remota, ab hominibus ad scopulos. Ostendit interiora munita esse adversus iniurias & cœli & maris.* Turriti.] *turris instar in cœlum ex naturali saxo erecti.* Templum.] *in dorso promontorij depressum: nam accedentibus refugere à littore & subsidere videtur. Sumptum est à sensu communi, & hominum iudicio. Hoc templum in Locris conditum, ut aliæ arces in Salentinis à Cretensibus, ut testatur Varro & Strabo.*

Quattuor.] *Superstitiosa antiquitas omnia obvia in omẽ rapiebat. Et Anchises equos per proximos cãpos pascentes, littus ingressis statim oblatos, in omen belli vertit, quòd eorum usus plurimus sit in bello. Equos, omen: appositio. Describit autẽ hos à loco, officio, & colore: à quibus diversa ducit auguria.* Tondentes.] *depascentes gramen, Latè pascentes per cãpum.* Candore.] *A colore.*

Rursum

A *Rursum propter candorem bellum portendere non uidebantur. Nam alba & candida omnia auspicata creduntur: perinde ut furua & atra, infœlicia. Itaque candor in omen uictoriæ rapiendum est, si omnino bellum minentur.* Latè.] *palantes per campos.* Pater.] *Decorè augurandi scientiam senili prudentiæ donat.* Hospita.] *quæ nos excipis hospitio: auersio. Interpretatur omen oblatum, uidelicet equos bellum promittere. Addit causam, quòd equorum usus sit in bello.* Minantur.] *denunciant.* Sed tamen.] *Correctio interpretationis, ab usu diuerso. nam & equorum ministerijs pacis temporibus utimur, maximè in re rustica. Quare etiam diuerso interpretamento corrigit, fieri posse ut pacem portendant. non uerò, quòd eam certò denuncient: Spes est pacis, ait, ad eam respiciens, quæ parta uictoria postea est sequuta.*

Palladis.] *bellorum præsidis, in cuius tutela is locus erat. Porrò de hac Italiæ regione quid sentiam, liberè stat commentari, sed citra reprehensionem cuiusquam tamen, quantum partim ex sequentibus, partim præcedentibus, adeóq; historiarum fide colligere ualui. Monuerat Helenus uates, ut transmisso æquore, cùm uota diuis cursus sui* B *auspicibus in littore persoluturus esset, certis quibusdam cæremonijs ea sacra uelato ore faceret, ne hostium interuentu ea turbarentur: & ut eam religionem etiam posteritati suæ commendaret. Quo loco ostendi, Aeneæ postea usuuenisse, ut cùm circa Graias urbes, in quibus Diomedes consederat, eo ritu sacris operaretur, ille cum Palladio fortè sacrificantibus interueniret. Et ne sua præsentia rem diuinam interturbaret, Nautæ cuidam illud tradidit. Porrò si liberum est iudicium interponere, hic ipse locus fuisse uidetur, in quo illud acciderit. Etenim ut altiùs aliquanto res repetatur, quam paulò suprà annotauimus, Brundusium à Tarento ducentum stadiorum spacio distat: quæ uia Isthmi faciem præ se fert. Reliquam uerò in duo cornua molliter excurrentem Cherronesum, quidam authores modò Iapygiam, nonnunquam Græco nomine Messapiam, modò Calabriam, interdum Salentinam uocant. Supra hos in eadem peninsula sunt Picentini & Appuli. In agro Picentino, qui Thuscorum fuit, erat templum Iunonis Argiuæ, opus Iasonis, ut testatur Plinius libro 3. capite 5. cui ex Heleni uatis præcepto hic uotum persoluit. Iam uerò tria genera Appulorum tradunt authores, inter quos Daunij sunt. Hic Harpi, aliquando Argos, antiquitùs Argyrippium, urbs ab argenteis seu candidis equis ita dicta. Postea uerò Argyrippa: ad postremum Harpi, Diomedis opus. Itaq; hoc loco Palladium Aeneæ restitutum, uideri potest probabile. Illud autem πάρεργον adijciam, quòd de Diomede authores uarient* [illegible]. *Sunt qui eum Argos reuocatum, atq; ibi decessisse affirment. Alij Harpis Dauniæ: quidam in una eius insularum, quæ circa Garganum ab eo Diomedeæ sunt appellatæ, eum perijsse. Nonnulli in Venetis eum in deos relatum credunt. Ab hoc Diomede postea aduersus Hetruscos & Rutulos auxilia Troianis profecta sunt. Sed de Diomede aliàs à nobis instituta fuit narratio: & Lycophronis enarrator, cuius uerba diuersis locis citauimus, plura commemorat uario habitu.* Iunoni Ar.] *Palæphatus libro de narrationibus fabulosis: Argiui, inquit, existimant Iunonem deam sui tutelam & ciuitatis custodiam agere. Quare publicè festum in eius honorem ritu peculiari & ordine celebrant. Hæc ille. Iunoni Argiuæ Iason templum condiderat. Sed & Oenotrij quoq; in his oris ei aram ex Heleni uatis iussu posuerant. Erat & Argis Iunonis Argiuæ ara, ad quam Diomedes, è bello Troiano domum reuersus fugit, cùm ab adultero Comete, filio Stheneli, & uxore Aegialea sibi insidias strui aduertisset, ut refert Lycophronis scholiastes. Suidas indicat, Iunonem simpliciter Argiuam: id est, ἀργείαν dictam. Sed est & alia huius appellationis ratio. In regione Argiuorum fabulantur Neptuno prata fuisse consecrata, in quibus equi eius pascebant: ubi de Argiuæ regionis possessione occœpit cum Iunone cõtendere. Ad ultimum ea Iunoni adiudicata. Neptuno uerò abiudicata fuit.* Adolemus.] *sacrificamus, & quasi dijs gratum odorem præbemus. Adolere, urere: Adolescunt ignibus aræ, & accrescere: unde adolescens, & adolescentia.*

ARGVMENTVM.

Perfectis Iunoni sacris, Troiani non Tarentum (vt quidam falsò existimant) peruenerunt, sed primam Ita-
C liæ oram prætervecti, ad eam Siciliæ partem, quæ Aetnæ monti adiacet, appellunt.

NASC.

Haud mora, continuò perfectis ordine uotis,
Cornua uelatarum obuertimus † antemnarum,
Graiugenumq; domos, suspectaq; linquimus arua.
Hinc sinus Herculei (si uera est fama) Tarenti
Cernitur, attollit se diua Lacinia contrà,
† Caulonesq; arces, & † naufragium Scylacæum
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataq; saxa.
Audimus longè, fractasq; ad littora uoces:
Exultantq; uada, atq; æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrẽda canebat:
Eripite ô socij, pariterq; insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt: primusq; rudentem
Contorsit læuas proram Palinurus ad undas:
Læuam cuncta cohors remis, uentisq; petiuit.
Tollimur in cœlum curuato gurgite, & ijdem
Subducta † & maneis imos † descendimus unda:

†al. antennarum.
†al. Caulonisq;
†al. naufragum
†al. ad
†al. descendimus

HAVD mora, cõtinuò.] *Propter id, quod sequitur:* Graiugenumq; domos. *nã Græcorũ, qui eas Calabriæ partes incolebant, uim, impetumq; timebant.* Hinc sinus Herculei.] *mare Calabrum duos habet sinus: primus Tarẽtinus appellatur, inter duo promontoria, Salen, & Laciniũ positus. in eoq; sunt, ut ait Mela Pomp. Tarentum, Metapontus, Heraclea, aliæq; urbes: alter Scylacæus nuncupatur: qui inter Lacinium, & Zephyrium promontorium medius est. ex hoc igitur portu, unde digressus est Aeneas uterque sinus procul cernebatur. & oppida in promontorijs posita: Tarentũ inprimis, & reliqua, quæ in contextu recensentur, loca.*

Si uera est fama.] *ut Phalantus ab Hercule octauus oppidũ auxerit, priscoq; nomine Tarentũ appellã-*

 rit;

Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedêre:
Ter spumam elisam, & rorantia uidimus astra.
Interea fessos uentus cum Sole reliquit,
Ignariq́; uiæ Cyclopum allabimur oris.

rit, lege Seruij cōmentaria. sed Poëta omnino rei minuit fidem. Attollit se diua Lacinia.] Templum Iunonis Laciniæ: hoc est, quæ in urbe Lacinio, quam hodie caput columnatum appellant, colebatur: quo in loco cùm urbis, tùm etiam templi adhuc uestigia apparent.

Et nauifragum Scylacæum.] de oppido fortasse, iuxta quod, propter latentes scopulos, naues graue periculum subeunt, nō de mari: hoc est, de sinu Scylacæo, qui hodie sinus Squillachi appellatur, intelligendum est. utrū uerò naufragū, uel nauifragum legendum sit, Grammatici certant: sed omnino legendum est nauifragū Scylacęum, per simplex l, ut stet uersus & sensus. Pulsataq́; saxa.] Scyllæ. Ad littora uoces.] impropriè uoces, pro sonitu undarū se ad littus frangētium. Exultantq́; uada,] etsi Pharos (ita enim illa freti angustia uocatur, quæ triquetram ab Italia diuidit) eo loco, quo tunc Troiani peruenerant, longè abest, eius tamen uis, impetusq́; tantus est, ut procul etiam uehementer fluctuet. Læuam cuncta cohors.] uidetur Anchises socios admonuisse, ut pelagus occuparent, quod ad læuam est, ne in Scyllæ, Charybdisq́; periculum deferretur. Tollimur in cœlum curuato gurgite.] ὑπερβολικῶς rem describit, eaq́; orationis perspicuitate, atq; splendore, ut cerni potius quàm uel legi, vel audiri uideatur, eam Græci ἐνάργειαν appellant.

LAMB. Hort. HAVD mora.] Iuxta Heleni præceptum fugā hinc præcipitat, id quod ne ipse quidē dissimulat, cùm eam magnæ Græciæ partem suspecta arua uocet, & Græcorū ditionem. Cornua.] Metaphora ab animali ad non animal. Docet se eam oram soluisse. Graiugenûmq́.] Syncope, pro Graiugenarum: quasi dicat, Græciam magnā deserimus. Suspectaq́.] Copia. Hinc sinus.] Describit ordine omnē oram eam maritimam Calabriæ, & loca terra mariq; proxima, quæ prænauigârit. Sinus Her.] Hic in ultimo recessu ad septētrionē, è Salētino Siciliam petentibus primùm cernitur. Porrò Tarentum Apuliæ, Lucaniæ & Calabriæ caput, sinui nomen indidit. Ipsum autem Tarentum nomen accepisse ferunt ab heroē quodam Tara, Herculis in omnibus expeditionibus comite, filio Neptuni & Nymphæ eius regionis. Locus ab initio natura & opere humano munitissimus fuit, & inde à Spartanis restauratus, Phalanto Partheniarum duce, qui octauus ab Hercule fuisse creditur. Quare Silius Italicus, Tarentum uocat Phalanteum. Altiùs huis rei narratio est repetenda. Quo tempore in Iudæa Ezechias imperauit, Lacedæmonij cum Messenijs bellum habebant. Quidam Laconicas uirgines in Messeniorum sacris uiolarant. Lacedæmonij iniuriam haud ferēdam rati, Messenijs bellum fecerunt, iureiurando prius inuicem obnoxij, non antè ab armis se discessuros, quàm Messenam cepissent. Durarunt interim in obsidione decem annos, multis ferro & alijs iniurijs absumptis. Iam cùm frequens delectus Spartā exhauriret, neq; uxoribus spes sobolis domi superesset, breui res Spartana dilapsura uidebatur. Postremò uxores longam uiduitatem pertæsæ, maritos ab obsidione domum reuocant, criminantes eorū obstinatam pertinaciam, quòd priuatæ iniuriæ ulciscendæ studio seipsos & patriam perditum irent. Itaq; grauibus eos querelis domum pellicere conantur. Illi uerò etsi uxorum querelas iustas esse fatentur, sacramenti religione tamē icti, bellum omittere non ausi fuerūt. Varijs itaq; curis ancipites, huc tandem cōuenerunt, ut iuniores domum dimitterentur, ij qui post sacramentū diuersis delectibus in castra fuerant acciti. His permissum est, ut promiscuè cum omnibus uxoribus consuescerent. Ab his concubitibus ortos Partheneas dixerunt. Hi ubi iam adoleuissent, cùm eorum nulli certus esset pater, nec proinde cuiquam certa successio bonorum expectanda, trigesimo anno postquàm id acciderat, ductu Phalantij, qui iuuenibus domum dimittendis concubitus causa author extiterat. adolescentes iniquo animo ferentes adulterio se conceptos, ne matribus quidem salutatis, Lacedæmone profecti sunt: ac uarijs diu casibus iactati, tandem in Italiā delati fuerunt. hîc Tarentū restaurarunt. Ephorus scribit, non ob stuprum uirginibus illatū, bellum inter eos populos fuisse ortum: sed quòd Telochum Spartanorum regem, sacrorum causa ad se profectum interfecissent. Præterea iuuenibus permissum, ut cum uirginibus tantum Spartanis cōcumberent. Idem aliam profectionis causam Parthenijs fuisse prodit. B Vndeuicesimo anno, quo Messene obsideri cœperat, capta fuit. Spartani cùm Parthenias sua portione per contēptum defraudassent, illi duplici iniuria moti, cum Elotibus (serui hi erant) in reliquos ciues coniurant. Signū perpetrandæ cædis erat, Laconicū pileum sublatum. Sed coniuratione quorundam indicio detecta, quia coniuratorum multitudo dubiam uictoriam factura uidebatur, si res ad certamen tracta fuisset, seniorum consilio & suasu urbe excessêre: & quidē his legibus, si nullam terram in qua consisterent, adepti essent, in Laconiam reuersi, tertiam Messeniorum agrorum partem sortirentur. Itaq; in Italiam delati, ab Achiuis, tum bellum cū barbaris gerentibus, in armorum societatem recepti, Tarentū obtinuerunt. Antiochus Syracusanus author est, Spartanos ad bellum Messeniacum ituros, publicè edixisse, omnes eos se pro seruis habituros, qui in eo reipublicæ defuissent. Inde infames eos habitos, quotquot eo bello domi orti essent: & Parthenias appellatos. Postea illi præsentem fortunam haud ferendam rati, cum Phalanto duce ascito consilium ceperunt, ut in Hyacinthiorum ferijs, C cùm certamen in Amyclæo celebraretur, Phalanto pileum capiti imponente, ad destinatam cædem discurrerent. Et inter spectandum, præcone nescio quid imperante ipsi Phalanto, ne pileū capiti uidelicet imponeret, Partheniæ perterriti, ac proditam coniurationem rati, (id quod res erat) ut testatur Chrestomathiæ author, è theatro se abripuerūt, & incerta fuga dilapsi euaserunt. Multi supplices in mediū processêre, & aliquandiu in publica custodia sunt habiti, quoad Delphos de deducenda colonia oraculum consulturus Phalanthus mitteretur. Pythiū carmē hoc retulit:

Σατύριόν τοι δῶκα, Τάραντά τε πίονα δῆμον,
οἰκῆσαι, καὶ πῆμ' Ἰαπύγεσσι γενέσθαι.

Quos uersus quidam eruditè sic reddidit:

Satyreum, tum pingue solum tibi trado Tarenti,
Incolere, & latè cædem per Iapygas edes.

Hoc instructi oraculo Partheniæ, ductu Phalanthi profecti, à Cretensibus & Barbaris, qui eam tum Italiæ partē tenebant, summa cum humanitate sunt accepti. Cretenses Minois comites ex Sicilia, rege amisso, in Italiam transmiserant. Horum quidā Hadriæ ora peragrata, in Macedoniam

A niam sunt delati, hic Bugæi appellati. Cæteri, qui in Apulia remansêre, ab Iapyge Dædali filio Iapyges dicti sunt. Hæc eadem fermè Chrestomathiæ commentator refert, additque: ἔκτισαν οὖν οὗτοι φανέντες οἱ παρθενίαι, καὶ ἐκάλεσαν τάραντα, καὶ ὀνόμασαν ἀπό τινος ἥρωος. Ergo non restaurarunt, sed condiderunt: neque Taras Herculis comes, sed alius quispiam hoc nomine heros ex Partheniis, urbi nomen dedit. Hæc urbs Democratia diu administrata, res præclaras & magnas gessit: multisque ornamentis illustrata fuit. Gymnasium habuit celeberrimum. In amplissimo media urbe foro Colossus erat Iouis, fama celebris toto Orbe, non multò Rhodio inferior. Sed cùm iam in luxum ex magnis opibus & potentia Tarentini essent prolapsi, à maiorum suorum claritudine degenerarunt. Manè inebriabantur, totoque die forum temulentorum hominum plenum erat. Quam ob caussam à multis scriptoribus notati fuerunt. Horatius Tarentum molle: Iuuenalis coronatum, petulans, & madidum appellauit. Dedit tamen ea urbs illustres aliquot scriptores, Aristoxenum musicum, Rhinthon tragicum, Iccum medicum, duos Apollodoros, illustrem philosophum Archytam. Hic Vergilius, hic Pacuuius mortui dicuntur.
B Chræstomathiæ author de Tarento hunc in modum scribit: ταραντῖνοι κατακρατηθέντες ἐν δημοκρατίᾳ μεγάλως ἴσχυσαν, καὶ τὴν πυθαγόρειον ἀπεδέξαντο γνησίως φιλοσοφίαν. ἀρχύταν τὸν φιλόσοφον ἄρχοντα προέστησαν, ὃς καὶ πολὺν χρόνον ἦρξεν. ὕστερον δὲ ἐξέβησαν εἰς τὴν τρυφὴν καὶ κακοπολιτείαν ἐτράποντο, ὥστε καὶ τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς πλείους τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμερῶν ἄγειν, καὶ ξένους καὶ ἀλλοφύλους ἄρχοντας ἐπικαλεῖσθαι, καὶ ὅτι τούτοις ἀπηλλάττοντο, οἷον ἀλέξανδρον τὸν ἠπειρώτην κατὰ μεσσαπίων, καὶ πύρρον, καί τινας λακεδαιμονίους, καὶ ἐπὶ ἄλλοις συνεμάχησαν καρχηδονίοις. καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ ῥωμαίων ὕστερον καταπολεμηθέντες ἐταπεινώθησαν. Nobilis fuit ueteribus lana Tarentina: perinde ut Tarentina nux, castanea, uinum. Hinc ταραντινίδιον, λεπτὸν καὶ διαφανὲς ἱμάτιον, ὃ πάντες πορφυροῦν. οἱ δὲ, τὸ διάδημα. Et ταραντῖνος, τάξις τις ἱππέων οὕτω καλουμένη. Diem Tarentini, Accas Tarentinas dixêre.

Lacinia.] Lacinium promontorium est Crotonis. uel ut Ptolemæus ait, Brutiorum, inter Hadriaticum & Ionium. Stephano mons est Crotonis. Suidas, ὄρος κρότωνος, καὶ λακινία, τόπος. Obtinet sinistrum cornu à
C Leucopetra. Plinius templi meminit Iunonis Laciniæ, lib. 35. cap. 9. Idem author est lib. 2 cap. 107. in Laciniæ Iunonis ara sub diuo posita, cinerem immobilem esse, perflantibus undique procellis. Tertium Iapygum promontorium excipit Lacynium, templum Iunonis opulentissimum. Inde Crotoniatarum regio. Hinc Scyleticus sinus, nomen à Scylatio mutuatus, eam oram claudit. Scylatium initio Scyletium dictum fuit, Mnesthei Atheniensis opus. Huic proxima est Caulonia ad Sagram. μετὰ σάγραν, καυλωνία ἐστιν. εἶτα σκυλλήτιον, μεθ' ὃ τῶν ἀθηναίων κτίσμα. τοῦ δὲ σκυλλήτιον καλεῖται ἐκ τούτου δὲ σκυλλητικὸς κόλπος ἐκλήθη, εἶτα δὲ ἡ κροτωνιᾶτις χώρα, καὶ τῶν ἰαπύγων ἄκραι γ. εἶτα δὲ τὸ λακίνιον, ἥρας ἱερὸν πλουσιώτατον. ἀρχὴ δὲ ἐστι τοῦ κροτωνιάτιδος κόλπου τὸ ἄκρον τοῦτο. καὶ αἴσαρος ποταμὸς, καὶ κρότων πόλις. Hoc enim promontorium, ut Aesarus fluuius, & Croton ciuitas, principium sinus Crotoniati. Itaque extra Crotonem urbem uetustam in extrema ora, templum fuit Iunonis Laciniæ, multa religione horrendum: ibi etiã lucus proceris arboribus septus cernebatur. In medio pascua, in quibus pecus omne genus sacrum deæ, sine pastore pascebatur. Et quod magis mirũ, gregibus ad stabula sua sponte remeantibus, nulli hominis aut feræ iniuria fuit illata. Ex horum prouẽtu solida ex auro columna deæ dedicata fuit. Ipsum adeò templum religione & diuitiis claruit. Et auxit eam religionem ara sub diuo posita cuius modò meminit. Circa hoc tẽplum Iunonis Laciniæ, Annibal æstatem egit, ibique aram condidit, cum ingenti rerum à se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto. Lacinio duæ insulæ iacent oppositæ, Dioscorion, & Ogygia Homero celebratæ. Huic Lacinio nomen fecit latro Lacinius, quem Hercules ex Italia reuersus, quòd per furtum boues aliquot abegisset, ibi interfecerit: quo in loco Iunoni templum condidit. Lycophronis enarrator: λακίνιον, inquit, ἐκλήθη ἀπὸ λακινίου κρατήσαντος. De quo etiam Theocritus:

καὶ ποτ' ἐῷον τὸ λακίνιον. ᾇπερ ὁ πύκτας
αἴγων ὀγδώκοντα μόνος κατεδαίσατο μάζας.

Sunt qui ab heroë quodam dictum arbitrentur. A Lacinio, Lacinius, a, um: & Laciniates. Caulonisque arces.] Ad Sagram, à Locris Italiæ fronte, Magna Græcia incipit: hîc Caulonia, & quemadmodũ Plinius inquit, uestigia oppidi Caulonis: Mystra Consulinum castrũ, Cocinthũ, Longissi, Italiæ promontorium. Deinde sinus, Scyllatium, Scylletium dictum ab Atheniensibus cùm conderẽt quod proximũ occurrisse dicit: Locrensium opus est, Caulon oppidũ in Apennino. Sunt qui Aulona uocent, quasi Vallona à uallibus. Scylacæum.] Sublata litera l, primam contraxit. Primus sinus est Tarentinus, qui inter utraque cornua admittitur, inter Salentinũ & Lacinium promontoria. hic Tarentũ est, Metapontum, Croto, Turium. Secundus, Scylaceus, inter Lacinium & Zephyrium promontoria. hîc: Petilia est, Cecinnum, Scyllaceum, Mistræ. Tertius, inter Zephyrium & Brutium, Consulinum, Caulonia & Locri. Naufragum.] nauib. periculosum, propter cautes & pleraque loca uadosa: Scyllã item & Charybdim. Tum.] Relicta dextra Italiæ ora grauiter insurgit in descriptione ingruentis periculi & difficultatis intorquenda ad læuam classe. Hanc autem hyperbolis & metaphoris Tragicis, quòd potest amplificat. Gemitu.] A signis Scyllæ & Charybdis naturam circumscribit, respiciẽs subinde ad superiorem earum [illegible]. Gemitum: metaphora, ab animali ad non animal: hoc est, ad monstrosum Scyllæ scopulum, cuius descriptionem hoc eodem libro suprà Heleno uati attribuit. In huius uentre, canes, lupos, uitulos marinos habitare, & horrendum sonare, fabulanti poëtæ, ut dictũ est. Pulsataque.] Epexegesis: interpretatur quis sit ille gemitus. Voces.] Quod animantiũ est, trãstulit ad fluctus littoribus illisos. Exultant.] Hyperbole sæuientis Charybdis. Et pater.] Decorè maturitatem consilii ad senilem prudentiam refert. Hortatur itaque Anchises solicitè socios ad remigandum, & auertendũ cursum in Austrinam plagam. Rudentem.] Hypotyposis magno certamine remis incumbẽtium, propter uicinũ periculum Scyllæ & Charybdis. Eleganti metaphora proram fluctibus percussam, rudere dicit: quod asinorum est, transtulit ad nauem. Primùm studium gubernatoris & officium in regendo clauo commendat: inde quod proximum est, remigum diligentem conatum arguit. Illud interim obseruandum est, prouerbiali specie dictum, Ventis remisque, cùm summum conatum & celeritatem uelit significare. Nam nauis utroque adiuta, ocyssimè impellitur

ac mouetur. Tollimur.] *Hyperbolis Charybdis uiolentiam, æstumq; terribilem fluctus uicissim in immensam altitudinem modò attollentem, modò rursum in uastam profunditatem dehiscentem exprimit. Opponit inter se cœlum sursum, & inferos, quos nunc imos manes uocat, deorsum.*

Ter scopuli.] *Amplificat Scyllæ ex aduerso sæuientis rabiem numeri ternarij iteratione, qua Poëtæ assiduitatem, uehementiam, summum pertinacemq; conatum significare solent. Ad eundem modum Homerus de Charybdi:*

τρὶς μὲν γὰρ ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναροιβδεῖ.

Et Iliad. ε. narrans quo impetu Diomedes in Aeneam irruerit in singulari certamine:

τρὶς μὲν ἔπειτ' ἐπόρουσε κατακτάμεναι μενεαίνων,
τρὶς δέ οἱ ἐστυφέλιξε φαεινὴν ἀσπίδ' Ἀπόλλων.

Et lib. 8. de Diomede dubio consilij:

τρὶς μὲν μερμήριξε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν·
τρὶς δ' ἄρ' ἀπ' Ἰδαίων ὀρέων κτύπε μητίετα Ζεύς.

In 18. ubi acerrime, circa Patrocli ab Hectore interfecti corpus pugnatur:

τρὶς μέν μιν μετόπισθε ποδῶν λάβε φαίδιμος Ἕκτωρ,
ἑλκέμεναι μεμαώς, μέγα δὲ Τρώεσσιν ὁμόκλα.
τρὶς δὲ δύ' Αἴαντες θοῦριν ἐπιειμένοι ἀλκήν,
νεκροῦ ἀπεστυφέλιξαν.——

Clamorem.] *Metaphora remota, ad subijciendam terribilem rei naturam & faciem. Nam fluctus in excauati & exesi scopuli saxa illisi, ululatum & canum latratum imitantur.* Rorantia.] *Hyperbole rei admirabilis magnitudinem attollit.* Interea.] *Clausula huius narrationis. Hac autem, remisso tragico spiritu uerbis paucissimis, cur in portum, atq; adeò in quem sint delati, docet. Diei finis erat: lassi erant remigando: remisit uentus: itaque remis agenda res fuit. sed & uiæ huius erant ignari: quare sub ingruentem noctem portum proximum deligere consilium stabat, & necessitas urgebat.* Fessos.] *luctando remis cum æstu maris sæuientis.* Cyclopum.] *Huc quoq; Vlysses se delatum, in Alcinoi Phæacum regis frequenti conuiuio narrat:*

Κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων ἀθεμίστων
ἱκόμεθ', οἵ ῥα θεοῖσι πεποιθότες ἀθανάτοισιν,
οὔτε φυτεύουσι χερσὶν φυτὸν, οὔτ' ἀρόωσιν,
ἀλλὰ τάγ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαὶ, καὶ ἄμπελοι, αἵ τε φέρουσιν,
οἶνον ἐριστάφυλον, καί σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει.

Cyclopum tres scopulos esse haud procul à Peloro affirmant: portum quoque Vlyssis, quem alij (ni fallor) ἀκρωτήριον ὀδυσσεῖον: id est, Vlysseum promontorium uocant: quanquam hoc non procul à Pachyno esse, probare nituntur. Rationem nominis Lycophronis scholiastes adducit: ἀπὸ τοῦ ὀδυσσέως ἐν χερρονήσῳ πρῶτος ἀποβάντος ... τὴν ἑκάβην, ἐν σικελίᾳ πλανώμενος, καθ' ὕπνους ... ἰδὼν ἑκάτης ..., καὶ ... ὅτι ἡ ἑκάτη φαντασμάτων αἰτία ... χαλκόπους ..., καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀκρωτήριον ὀδυσσεῖον ἄκραν ἐκάλεσε, ... πρὶν ... *Interius Læstrygonum campos collocant, qui omnium primi cum Cyclopibus Siciliam coluerunt. Sed reuera Cyclops & Læstrygon fratres erant, qui barbara immanitate Vlyssem exceperant, cum socijs periturum, nisi Antiphatæ Cyclopis, & Polyphemi, Læstrygonis filij beneficio seruatus esset. De horum moribus & barbarie fabulosa, extat in Odyssea narratio in symposio Alcinoi. Sunt qui Phæaces Leontinos interpretentur: & in eadem insula, Lotophagos Acragantinos. Rursum fuerunt qui Aetnam assiduis ignibus flagrantem, eos tulisse crediderunt. Erant autem Cyclopes, homines uno oculo orbiculari in fronte insignes.* κύκλος *circulus,* ὢψ *oculus, hinc* κυκλώπειον βλέμμα, *Cyclopicus aspectus.* σημαίνει δὲ καὶ ὄρος. *Didymus Homericæ Odysseæ enarrator, existimat omnes iustitia insignes fuisse, extra unum Polyphemum: quare* ὑπερφιάλων *apud Poëtam non uituperij, sed laudis epitheton esse: ut* κυκλώπων ὑπερφιάλων, *nunc,* μεγάλων *&* ἀθεμίστων, μὴ ἐχόντων χρείαν νόμων, *quibus nihil legibus opus esset, quod quisque naturæ legibus liberos & uxores suas regeret. Vnus Polyphemus uniuersam gentem sua impietate infamauit. Quoniam autem illi impij erant, & diuûm contemptores, addidit Poëta,* οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν. *Variæ historiæ scriptor Ioannes Tzetzes, Cyclopum mores & studia paucis, & ijs quidem lepidis uersibus descripsit. Tradit hoc ipsum, quòd initio Siciliam incoluerint, sed palantes domos sparsim habuerint. Nulla fuêre inter ipsos commercia, sed quisque familiam regebat suam. Hospites haudquaquam ad se admittebant, adeò ut mutuo etiam odio se inter se prosequentes, ab omni humana consuetudine & conuictu abstinerent. Formidabant hospites, ipsi nullorum adeò hominum, ne in insulam appulissent, eam gigantum genere deleto occupassent. Erant autem ipsi compingendarum adhuc nauium imperiti. Verba authoris sunt:*

οἱ κύκλωπες οἱ πρότερον οἰκοῦντες σικελίαν,
σποράδας οἴκους ἔχοντες αὐτῶν τὰς κατοικίας
ἐπιμιξίας ἔχοντες μηδ' ὅλως πρὸς ἀλλήλους,
ἀλλὰ δεσπόζων ἕκαστος σφῆς γυναικὸς καὶ τέκνων,
ξένοις δὲ ὁ πρόσοδος ὑπῆρχε παρ' ἐκείνοις,
οἱ καὶ αὐτοῖς ἀσύμβατοι μισάνθρωποι ὄντες
καὶ ἐκ τῶν ἀνθρωποφάγοι δὲ, καὶ ξένοις δεδιότες,
μὴ προσπελάσαντες κατ' αὐτῶν σχῶσιν αὐτῶν τὴν χώραν.
ἔτι γὰρ ἦσαν ἄπειροι τοῦ ναυπηγεῖν ὁλκάδας.

Cyclopes ferream fabricam inuenisse creduntur, quemadmodum & ærariam: quod tamē inuentū multi ad Chalybas referunt. Atq; hinc poëtis fabulandi materia præbita fuit, Cyclopes Vulcani ac Iouis in fabraria officina ministros fuisse. Quam persuasionem auxêre insulæ septem citra Siciliam, contra amnem Metaurum, 12. fermè millibus passuum ab Italia, insulæ Lypareorum, à Latinis Vulcaniæ, à Græcis Hephæstiades appellatæ. Eadem & Aeoliæ nominantur, ab Aeolo, qui ibi Iliacis temporibus imperârit. Hæ, ut mons Aetna, perpetuo incendio flagrant, atq; hanc ob causam eas gigantum insulas dixerunt. Citat Ioannes Tzetzes Aeschrionem quendam, qui in septimo Ephesiidis earum meminerit, & has illos incoluisse primùm referat: ὕστερον, *inquit,* ὁ ξένος χρυσοτόμος αὐτὰς, κατ' αὐτοὺς κατασπάσας, ... τὸ νόσος, καὶ ἐκεῖ κατῴκισε ... ἕως ... ὄντων, τὰς δὲ ... καὶ ... πρὸς ἀτιμίαν καὶ αἰσχύνην τῶν γιγάντων. Cyclopum.] *Hesiodus canit, Cyclopas Saturni filios esse: recensetq; eorum, Bronten, Steropen, & Argen, qui Ioui tonitrua sua & fulmina cuderint, in cælijs ipsi Dijs pares: & ob id Cyclopes uocatos, quòd unum oculum circularem in fronte haberent:*

γείνατο δ' αὖ Κύκλωπας ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντας,
Βρόντην τε, Στερόπην τε, καὶ Ἄργην ὀβριμόθυμον.
οἳ Ζηνὶ βροντήν τ' ἔδοσαν, τεῦξάν τε κεραυνόν.
μοῦνος δ' ὀφθαλμὸς μέσος ἐνέκειτο μετώπῳ.

A » ἀδικοῦντες δ' ὅτου ἔσχον ἀνέχομεν, ὅτι καὶ ἄρα σφίσιν
» ἰσχύς τ' ἀεὶ βίῃ καὶ μοχλῷ ἔσχεν ἐπ' ἔργοις.

Est autem occasio locus hic ad topographiam, & nouæ fabulæ narrationem de Encelado, oblata à portu, Vlyssis errore & usu celebrato. Cyclopum.] *Quoniam autem Cyclopum uita ab Homero effera uehementer, & barbara, quæq; nullis legibus humanis aut diuinis gubernetur. Odyss. nono describitur: Cyclopica uita à doctis adagij uice celebratur. Euripides Homerum imitatus, Cyclopem loquentem ita introducit, ut neque Iouis fulmen horreat, sed ne ipsum Iouem quidem, quo se præstantiorem ducit:*

» Ζηνὸς δ' ἐγὼ κεραυνὸν οὐ φρίσσω, ξένε,
» οὐδ' οἶδ' ὅτι Ζεύς ἐστ' ἐμοῦ κρείσσων θεός.

Ergo Albani, quod per ignauiam, neque agriculturæ essent studiosi, neque ullam uitæ humanæ partem officijs præstarent, Cyclopicam uitam agere uulgò dicebantur: author est Strabo libro 11. Annotauit hoc ipsum quoque Chrestomathiæ author: οἱ ἀλβανοὶ τὴν νέμονται δίαιταν τὴν κυκλώπων ἀγαθωτάτην. *Cyclopum item donum, pro inutili munere: cuiusmodi sunt tyrannorum beneficia. sumptum à Cyclope, qui dulci uino Odyss. 9. delectatus, quod ab Vlysse acceperat, promittit beneficij compensationem, quo ille magnopere sit gauisurus, si denuò de sua lagena impartiat. Vlysses muneris spe lactatus, reposcit beneficium. Cui Cyclops ita respondit, Οὖτιν postremum deuorabo post socios, reliquos uerò priùs, hoc tibi erit munus hospitale:*

« Οὖτιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷσιν ἑταίροισιν,
« τοὺς δ' ἄλλους πρόσθεν, τὸ δέ τοι ξεινήιον ἔσται.

ARGVMENTVM.

Portum iuxta Aetnam montem, ipsumq; Aetnam vna descriptione complectitur.

Portus ab accessu uentorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis iuxtà † sonat Aetna ruinis, [† al. tonat]
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla:
Attollitq; globos flammarum, & sydera lambit,
Interdum scopulos auulsaq; uiscera montis
Erigit eructans, liquefactaq; saxa sub auras
Cum gemitu † glomerant, fundoq; exæstuat imo. [† al. glomerat]
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentemq; insuper Aetnam
Impositam, ruptis flammam expirare caminis.
Et fessum quoties † motat latus, intremere omnem [† al. mutat]
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in syluis immania monstra
Perferimus, nec quæ sonitum dat causa uidemus.
Nam neq; erant astrorum ignes, neq; lucidus æthra
Syderea polus, obscuro sed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

NASC. PORTVS ab accessu.] *Portum inprimis ex duplici commodo, à tranquillitate,* B *immò à fluctuum immobilitate, & à magnitudine commendat. nam cùm multarum nauium est capax, tùm ab omni uentorum impetu tutus. hoc unum tamen illi incommodum est, quod monti nimium uicinus adiacet: cuius fragore, ac strepitu nautæ terreri possunt. hunc hodie portum Siculi, portum Augustæ uocant, de nomine arcis in insula positæ, & à portu circumdatæ: quæ hodie diruta, & quasi funditùs prostrata cernitur. montem uerò illis circumstantijs, figuris, uerborumq; strepitu depingit, quib. res oculis subijci, & grandior interdum (quod poëtarum est) quàm omnino sit, uideri possit. non desunt tamen, quibus haud satis* C *arrideat hæc descriptio, ceu parum idonea, nec satis ad ueritatem expressa: in quibus est potissimùm Gellius: cui tumidior, inflatiorq; Pindari (ex quo illam Poëta sumpsit) descriptione uidetur: asseritq; Maronem, si diutiùs uixisset, hunc locum proculdubiò fuisse correcturum. nam Pindarus, inquit ille, ueritati magis obsecutus dixit, quod res erat, quod illic usu ueniebat, quodq; oculis cernebatur, interdum fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem, dum in strepitu, sonituq; uerborum conquirendo laborat, utrunq; tempus nulla discretione facta confundit.* Hæc Gellius. *Sed quàm rectè, paulò infrà declarabitur.*

Prorumpit ad æthera nubem.] *non semper, sed interdum magno impetu euomit, & est, ut Seruio adlubescit, noua, uel, ut magis existimo, impropria, siue inusitata locutio: ueruntamen ita quoq; locutus est Terent. in Eunucho:*

» *Iam ne erumpere licet hoc mihi gaudium?*

Et alibi Vergilius:

» *His animum arrecti dictis, & fortis Achates*
« *Et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem*
« *Ardebant —.*

Nisi fortè duo eiusdem significationis uerba diuersa ratione ponantur. nam utrum prorumpo hanc rem ita dicatur, ut erumpo, mihi omnino incertum est, neq; adhuc ullum præter hoc Vergilij exemplum reperire potui. Sed utcunq; est, impetum æstuantis montis hoc uerbo exprimere uoluit Poëta eminentiss. cuius rei nobis egregiè fidem facit hyperbole illa ad æthera. nam uerbum prorumpo ita est uiolentum, ut eo etiam historici utantur.

Attollitq; globos flammarum.] *hoc Pindari est: quod duriter, ac impropriè translatum Gellius asserit. nam quod ille ait* ἁφαίστοιο κρουνοὺς: *id est, Vulcani fluentia, hic globos flammarum scripsit. Sed non uidit Gellius Vergilium non Pindari uerba uertisse, uerùm eandem rem uerbis diuersis protulisse. nam Pindarus* μεταφορικῶς *effectum exurgentis flammæ exprimit, quæ instar undæ fluuij currentis (ut ita dicam) fluere, ac innatare uidetur. Vergilius autem uel propriè, uel metaphoricè locutus est. Si uerborum proprietate usus est, globos flammarum ideo dixisse uidetur, quia flamma, si quando impedimento aliquo reprimitur, non rectà sese attollit, sed in globos effingitur. idq; præsertim in Aetna monte olim factum fuisse manifestum est: qui non flammas tantùm, sed saxa etiam cum flammis effundebat: si uerò per translationem sermonis locutus est, dicendum uidetur, habitam ab eo fuisse elementorum rationem: quæ, ut inquit Aristot. in libris de Cœlo, sphærica: id est, rotunda sunt: itaq; flamma, cùm alicunde exit, sui naturam seruat, & in globum formatur. non ergo duriter, aut impropriè Vergilius locutus fuisse uidetur: qui in reliqua montis descriptione Pindarum egregiè imitatus*

tatus, hac in re à uia Pindari paululùm diuertere, & Physicam rationem, imò quod res habet, exprimere maluit. non enim, etsi quempiam in re aliqua Poëta imitādum suscipit, omnia tamen eodem modo dicenda sibi proponit, quæ ille dixerat, sed rem quandoque perstringit, interdū latius effundit quædā addit, minuit, nonnulla mutat, quæ uel sibi cōmodiora, uel suo poëmati aptiora, atque etiam meliora esse dijudicat. nam, cùm uaria sint poëmatum genera, non idem dicendi genus, nec idem uerborum strepitus omnibus conuenit, sed intra suos fines Poëta quisque sese contineat oportet. Pindaro, cùm esset lyricus, à sua lyra non fuerat recedendum. at Vergilio, qui epicus, & heroicus est, implenda erat tuba illa heroica, magnoque personandum ore. quamobrem non nisi magna, non nisi grandia in hac tota montis descriptione promit tonitrum, ruinas, turbinem, picem, fauillam candentem, erectos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta, quod ideo fecisse uidetur, ut hominum aures, oculos, animos admiratione simul, atque horrore compleret.

Erigit eructans.] quia ruptis caminis, effractisque (ut ita dixerim) claustris igne, uento, uaporibus, quæcunque obuiam facta sunt, in altum tolluntur. Liquefactaque saxa sub auras.] expolitio est: nam idem est scopulos, & uiscera montis eructare, quod saxa sub auras glomerare: attamen, si rem altiùs cogitemus, cū dicit uiscera & liquefacta, & auulsa, designat tū ingentissimam uim uentorum, tum quòd ignis est excoquere, ac liquefacere lapides, tum quòd materia ipsa monte continetur, atque illic generatur. ubi uerò ait glomerat, pugnam ostendit confligentium corporum. Fama est, Enceladi.] descriptio montis incendio, & tremore Siciliæ, sequebatur, ut tantæ rei causam etiam assignaret: quam hic subnectit quidem, sed fabulosam quòd igitur ardet Aetna, attollitque flammas, ratio est quia gygas Enceladus à Ioue fulminatus, & monti subiectus fulmineas flammas spirat: qui, quoties mutat latus, totā insulam tremere facit. in descriptione montis Aetnæ Vergilius in Opusculis, modò sint Vergilij. causas illius incendij profert physicas, & hanc quoque fabulosam suggerit hoc modo:

" Gurgite Trinacrio morientem Iuppiter Aetna
" Obruit Enceladum, uasti quoque pondere montis
" Aestuat, & petulans expirat faucibus ignes.
" Hæc est mendosæ uulgata licentia famæ.

Quoniam igitur hæc res à ueritate aliena est, Aeneas, ne rerum ἀδυνάτων: id est, quæ fieri non possunt, autor esse uideatur, addidit fama est Nec quæ sonitum dat causa uidemus.] sonitū quidem audiebamus, sed unde fieret non uidebamus, & causam suggerit. Nam neque erant astrorum ignes.] nullus erat ex stellis splendor. physicè loquitur, ut alibi admonuimus. Et lunam in nimbo, &c.] perelegans uersus ex Ennio ad uerbum ferè sumptus.

LAMB. Hort. PORTVS.] Topographia portus Siculi, ad quē habitarūt Cyclopes. Describit hūc à tranquillitate, quantitate, & propinquo monte Aetna. Inde transit in montis naturæ descriptionem, ob nocturnum, adeoque perpetuū eius incendium. Polybius author est, Aetnā in Sicilia omniū montiū esse eminentissimum. Huius uertex flammarū globos eiaculatur, & quidem (quod maximè mirum est) nunquam deficiente materia, quæ tot seculis incendio suffecerit. Ora alioqui ipsius crateris niualis est hybernis mensibus, quibus omnis egestus niuibus & pruinis obtegitur. Loci autē ipsius facies prodigiosè uariatur, igni modò in unum collabente, modò flamma prorupto, scissoque uertice in cœlū emicante. A Igniti nonnunquam fluunt riui, nunc flammæ fumo & caligine obductæ, interdum ardentes eructant lapides. Fuêre, qui explorandi miraculi causa summum iugū conscēdere sint ausi, qui aream summam patentē ambitu 20. stadiorum se uidisse testati sint, inclusam supercilio cineroso in muri speciē. In media planicie nebulosum apparere tumulum. Nec defuerunt qui labrum crateris transgressi, per ipsam aream paululùm processerint, sed altioris cineris calore retro pedes flexerint. Ferunt Empedoclem studio curiosè explorandi miraculum rei excitū, in his locis perijsse: altero calceorum ferreorū, quos in eum usum parauerat, haud procul à crateris supercilio reperto. Porrò, si Pindaro credimus, tota hæc regio à Cumis usque ad Siciliam, ignita est. Existimatur habere sub terra & mari concauitates quasdā inuicem contingētes. Hinc factū, cur eiusdem naturæ sit cū insulis Liparæorum: tum autē & ea loca, quæ proxima sunt Dicæarchiæ & Neapoli, sed Pithecusæ. Qui Chrestomathiā scripsit, graues causas naturæ ipsius montis & proximarum regionum adducit. uerba ipsius authoris adscribam: ἐκ τῶν τῆς Αἴτνης ῥυάκων τοῦ πυρὸς κατερχομένων μέχρι τῆς Καταναίας ποτὲ, Ἀμφίνομος καὶ Ἀναπίας εὐσεβεῖς ἄνδρες ἀράμενοι τοὺς γονέας ἐπὶ τῶν ὤμων διέσωσαν. B κατατεφρουμένη δὲ ἡ Καταναίων χώρα, πρὸς καιρὸν λυπεῖ, χρόνῳ δὲ ποιεῖ ὕστερον εὐάμπελον καὶ χρηστόκαρπον, τῆς ἄλλης οὐχ ὁμοίως οὔσης εὐοίνου. τάς τε ῥίζας ἐκφέρει τὰ κατατεφρούμενα χωρία πιαίνει ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πρόβατα, ὥστε πνίγεσθαι. καὶ διὰ τοῦτο, δι' ἡμερῶν δ' ἀφαιμάττουσιν ἐκ τῶν ὤτων αὐτὰ, καθάπερ καὶ ἐν τῇ Ἐρυθείᾳ εἴπομεν ποιεῖν. ὁ δὲ ῥύαξ εἰς πῆξιν μεταβάλλων, ἀπολιθοῖ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐφ' ἱκανὸν βάθος, ὥστε λατομίας εἶναι χρείαν τοῖς ἀποκαλύψαι βουλομένοις τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιφάνειαν. τακείσης γὰρ ἐν τοῖς κρατῆρσι τῆς πέτρας, εἶτ' ἀναβληθείσης, τὸ ὑπερχυθὲν τῆς κορυφῆς ὑγρὸν, πηλός ἐστι μέλας, ῥέων κατὰ τῆς ὀρεινῆς. εἶτα πῆξιν λαβὼν, γίνεται λίθος μυλίας, τὴν αὐτὴν φυλάττων χρόαν, ἣν ῥέων εἶχε. καὶ ἡ σποδὸς δὲ καιομένων τῶν λίθων, ὡς ἂν τῶν ξύλων γίνεται. καθάπερ ἂν τὸ πήγανον τῇ ξυλίνῃ σποδῷ τρέφεται, τοιοῦτόν τι ἔχειν οἰκεῖον πρὸς τὴν ἄμπελον εἰκὸς τὴν Αἰτναίαν σποδόν. Id est, Amphinomus & Anapias pij homines, parentes humeris sublatos è riuis Aetnæi ignis Cataneam usque effusis seruarunt. Porrò Cataneorum regiones cineribus contectæ ad tempus apparent: inde suo tempore uitibus ponendis aptæ redduntur, & optimis ferendis fructibus idoneæ, cum reliqua sui parte non sint uini feraces. At loca cineribus oppleta radices effundunt. Saginant & pingues C faciūt in tantum oues, ut præfocentur: quare quarto quoque die aures earum sanguine repurgant ut in insula Erythea faciunt. Porrò riuus ille in solum densatum coalescens, ad iustam profunditatem lapidescit, ut summam superficiem moliri fodiendo uolētibus lapidicinæ usum præbeat. Nam liquefacto in crateribus saxo, deinde eiecto, humor in summitate superinfusus, atrum lutum est, quod per montosam regionem diffluit. Postea sumpta soliditate durescit in lapidem molarem, eundem seruans colorem, quem habebat tum cùm flueret. Iam uerò & cinis ardentium lapidum perinde apparet, ac si ex lignis redactus esset. Quemadmodum igitur ruta cineribus ex ligno fouetur, ita (ut apparet) Aetnæus cinis eo ingenio est, ut cū uite peculiariter mansuescat, & domesticè coalescat. Hactenus ille. Cæterū superiora Aetnæ loca, ut idem author ex Strabone annotauit, tenuia sunt, & cinerib. oppleta, hybernaque niue obsita. inferiora uerò syluis & plātis uarijs diremptа sunt.

Summa

A *Summa montis uidentur uicissitudines admirabiles ex pastura ignis accipere. Nam hic modò in unum craterem fertur, modò discinditur, modò riuos euomit. Rursum, interdum flammas & fumũ effundit, nonnunquam ignitum ferrum expirat.* ἀνάγκη, inquit, ἐν τοῖς τοιούτοις τόποις, τούς τε ὑπὸ γῆν πόρους συμμεταβάλλειν, καὶ τὰ στόμια ἐνίοτε πλείω, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν, τὴν πέριξ. *Idem uenustis uerbis, sed non paulò illustrioribus, superiorem Aetnae descriptionem prosequitur:* ἀναβάντες τινὲς εἰς τὴν ἄκραν, ἰδεῖν πεδίον θερμότατον, τεφρῶδες, καὶ ἐν μέσῳ βουνὸν, καὶ αὐτὸν τεφρώδη, καὶ ἐξ αὐτοῦ καπνὸν ὄρθιον ἀνιόντα ὡσεὶ ποδῶν διακοσίων ὕψος, καὶ ἤκαζον ἄνω καπνὸν καὶ εὔσημα τοῦ κρατῆρος. καὶ τὸ λεγόμενον Αἰθαλέα χάσματος περὶ Ἐμπεδοκλέους ἐμυθεύθη. ὅτι ὁ χαλκῆ κρηπὶς αὐτοῦ ἐρρίφη ἐκφυσηθεῖσα, ὅτι αὐτὸς καθῆκε τὸ εἰς τὸν κρατῆρα ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιλείπειν ποτὲ τὸ πῦρ, καὶ τὰ ῥεύματα ἐπιλανθάνειν τῆς ὕλης, οὐκ ἄλογον· οὐ μὴν ἐπὶ τοσοῦτόν γε, ὥστε ἀντὶ τῆς τοσαύτης βίας ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ γενέσθαι τὸν πλησιασμόν. νύκτωρ μὲν οὖν φέγγη φαίνεται λαμπρὰ ἐκ τῆς κορυφῆς, μεθ' ἡμέραν δὲ καπνῷ καὶ ἀχλύϊ κατέχεται. *Caeterùm tota Sicilia concaua est, fluminum & ignis plena, ut mare*

B *Tyrrhenum & Cumas usque, & aquarum calidarum referta. Circa Acragantem stagna sunt sapore quidem planè marino; sed natura tamẽ diuersa:* οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀκολύμβοις βαπτίζεσθαι συμβαίνει, ξύλον τρόπον ἐπιπολάζειν. οἱ Παλικοὶ δὲ κρατῆρας ἔχουσιν ἀναβάλλοντας ὕδωρ εἰς θολοειδὲς ἀνάφυσημα, καὶ πάλιν εἰς τὸν αὐτὸν δεχομένους μυχόν. *Lipara insula eâdem fermè natura est, qua Sicilia. Habet enim aquas calidas, & fermè ignem expirat. Inter hanc & Siciliam ea est, quam Vulcano sacram dicunt, tota saxosa, aspera, deserta, ignem rebulliens. Habet & uelut ex tribus crateribus tria expiracula: ex quorum maximo, massa candens & flammae se exerunt, quae iam bonam partem illius meatus obruerunt.* Aetna.] *Hanc descriptionem Aetnae sumpsisse Poëtam ex primo Pythiorum hymno Pindari, quidam aliquando contenderunt:*

» —— κίων
» δ' οὐρανία συνέχει
» νιφόεσσ' Αἴτνα πανετὲς,
» χιόνος ὀξείας τιθήνα,
» τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου
» πυρὸς ἁγνόταται
» ἐκ μυχῶν παγαὶ, ποταμοὶ
C δ' ἁμέραισι μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
» αἴθων'· ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
» φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖαν φέρει πόν-
» τε πλάκα σὺν πατάγῳ.
» κεῖνο δ' Ἁφαίστοιο κρουνὸς ἑρπετὸν
» δεινοτάτους ἀναπέμπει τέρας.
» θαυμάσιον προσιδέσθαι.
» θαῦμα δὲ καὶ παριόντων ἀκοῦσαι.

» *Mirum est, quàm exactum iudicium olim quidam de hoc loco, ubi Poëta Pindarum exprimere conatus uidetur, temerè ferre ausi fuêre. Prima censura extat apud Aulum Gell. lib. 17. cap. 10. altera apud Macrob. lib. 5. cap. 17. Mihi certè illi quidem, quales quales fuerint, magis materiã calumniandi quaesiuisse uidentur, aut ostentandae naris suae, quàm ut candidè ac syncerè suam censuram ferrent. Macrobij uerba sunt: Cùm Pindari carmen, quod de natura atque flagrantia montis Aetnae compositum est, aemulari uellet, eiusmodi sententias & uerba molitus est, ut Pindaro quoque ipso, qui nimis opima & pingui facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco, tumidiorque sit. Et paulò pòst, ubi utriusque uerba posuit: Iam principio, inquit, Pindarus ueritati obsequutus, dixit quod res erat, quodque illic oculis deprehenditur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem dum in strepitu sonituque uerborum conquirendo laborat utrumque tempus nulla discretione facta confundit. Atque ille Graecos quidem fontes imitatus, ignes eructare, & fluere amnes fumi, & flammarum fulua ac tortuosa uolumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos amnes, luculenter dixit. At hic uester, atram nubem turbine piceo & fauilla fumante* ῥόον καπνοῦ αἴθωνα: *id est, fluxum nigrum fumi, crassè & immodicè congessit: globosque flammarum, quod* κρουνοὺς: *hoc est, torrentes, qui è montibus cum ingenti strepitu labuntur, dixerat, duriter posuit, &* ἀκύρως. *Hoc uerò inenarrabile, quod nubem atram fumare dixit, turbine piceo & candente fauilla. Non enim fumare solent, neque atra esse, quae sunt candentia: nisi fortè candente dixit, peruulgatè & impropriè, pro feruenti, pro relucenti. nam candens est à candore, non à colore dictum. Quod autem scopulos eructari & erigi, eosdémque ipsos statim liquefieri, & gemere, & glomerari sub auras dixit: hoc nec à Pindaro scriptum, nec unquam fando auditum, & omnium quae monstra dicuntur, monstrosissimum est. Hactenus ille. Pontanus in Antonio, eruditè Poëtam à calumnia asserit. Non fuisse Vergilio consilium, Aetnae montis naturam pro destinata materia describere: nec causas rerum exquirere, ut Claudianus fecit: nec spumantis materiae flumina ostendere uelle, ut Pindarus: sed cùm describere portum Aetneae orae coepisset, dixissetque ab accessu uentorum immotum, & ingentem ipsum quidem, subdidit rem maximè admirabilem, adeoque monstrosam, cuius Aeneas ipse memor factus esset, ut à portus descriptione, rei ipsius miraculo auerteretur. Ipse, inquit, portus ingens quidem: hoc est, nauium plurimarum capax: sed uisu, sed auditu mirabile est, Aetnam montem terrificis iuxtà ruinis tonare. Qua commotus admiratione, atque à portu auersus, in illa explicanda, primùm ab auditu coepit. Videtis artificiosi Poëtae prudens consilium, quòd in admirabili re enarranda, tractum se admiratione ipsa ab initio statim ostendit? Audire est, inquit, cùm nulli corporum uideantur conflictus, è quibus soni fiunt, non sonitum modò, ac si parum esset sonitum dicere, sed tonitrum ex horrificis montis eius ruinis. Quae in aëre maximo cum terrore fierent, ea dixit sub terris fieri. Simul cum rei miraculo causam quoque leuiter attingit. nam neque decebat Aeneam causas incendij atque fragoris illius exactiùs quaerere, aut aperire. Tantus autem fragor, nisi è fractione esse non poterat, quam fractionem ruinas nominans ostendit. Cùm etiam dicit, tonat, montem confragosum innuit. Namque conflictus illi, & tanti sub terris fragores, nisi in concauo & cauernoso fieri nequeunt, easque conflictiones uentorum atque ignium in cauernis esse dicit, ut confligentium nubium tonitrua imitentur. Singulis uerbis rem auditu mirabilem facit, quòd iuxtà, quòd tonat, quòd ruinis & quidem horrificis: cùm horror absque membrorum concussione, animique consternatione nõ contingat. Dehinc cùm auditui satisfecisset, transit ad uisum, aliquanto longiùs in parte hac immoratus, ut per hunc sensum rem admirabiliorẽ redderet, quod uidendo quàm audiendo plura apparere soleant.*

Vtq;

Vtq; audientium animos magis ac magis rei miraculo afficeret, non secernit ea quæ noctu, quæue interdiu uiderentur, ut Pindarus. Dicit interdum: id est, nunc hoc, nunc illud: dum nō uult diem à nocte secernere. Atram prorumpit ad æthera nubem.] Videtis ut à se non recedit. Dixit tonat, dixit nubem: tonare & nubescere in aëre contingunt. Cernitis ut rem efferi, cùm non fumum, sed nubem, & quidem atram: & prorumpit, quod est uiolentũ uerbũ: & æthera potius quàm aërem, ut nimium impetum absolueret. Fumantem.] non ita quidem ueritatem uelat, ut non fuit aliquando nominibus rem exprimat. Fumi enim ex aspiratione ignea, non nubes exurgunt, turbine piceo. & impetum & colorem non sine quadam animi commotione designat. Est enim turbo uentus & tortuosus & uiolentus: & fortasis respexit ad turbinis ipsius glomerationem. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est: duo hæc simul coniunxit, ut rei miraculum augeret. Nec non flammas, fumos, lucem, tenebras, fauillas simul miscet, & turbinem piceum & fauillam candentem: quid amplius? globos etiam flammarum attollit: & quod satis hoc non uideretur, lambit etiam sydera, ut quo ultrà prodiret, non haberet. Non possum primo loco non magnopere Gellium admirari, uel potius ridere, qui Vergilium arguat, quòd dixerit, fumantem turbine piceo, & fauilla candente: cùm nec fumare soleant, ut ipse dicit, nec atra esse, quæ sunt euidentia: nisi si peruulgatè dixit, & impropriè, candente pro feruente, non pro ignea & relucenti: quod candens est à candore dictum, non a calore. O bone Gelli, cum noctes istas Atticas scriberes, non potuisti non aliquando dormitare. Ignorabas, an parum animaduertebas, antiquissimum & latinissimum hunc loquendi morem Vergilio etiam familiarissimum? Neque enim dixit fumantem candēte fauilla, sed nubem candente fauilla, ut puella forma adeò uenusta, & magno uir ingenio: & » quod in loco maximè simili legitur: Ipse Quirinali lituo » paruaq; sedebat, Succinctus trabea. atq; ut ibi non, succinctus Quirinali lituo, sed succinctus parua trabea, Quirinalemq; tenens seu gestans lituum: sic neque hic nubem fumantem fauilla candente, sed fumantem turbine piceo, & emittentem & spargentem atque efflantem simul candentem fauillam. Expressit autem, quod fieri sæpissimè in aëre uidemus, ut è nigerrimis nubibus post tonitrum erumpant fulgura & coruscationes, uideaturq; interdum cœlum dehiscere, flammasq; euomere. Dici non potest, quàm sibi undiq; in eorum quæ fiunt in aëre, similitudine constet. Solebat irridere Antonius, qui Vergilium dicerent uoluisse montis Aetnæ flagrantiam ad Pindari imitationem exequi, eosq; censebat & cæcutire & delirare: nec Fauorinum, sed Fabarinum naso suspendere: cùm nemo tam auersi aut praui esset ingenij, qui non palàm uideret, Vergilium se totum à Pindarica enarratione auertisse, ut nec uerbis, nec translatione, qua ille utitur, parte aliqua similis esse uellet. Etenim Pindarus ad fontium, fluminum, fluctuum similitudinem, rem omnem exequitur, amnes in incendij enarratione imitatus. At noster, nulla huiusmodi similitudine usus, rebus ipsis inhærens, & quàm potest, & Aeneæ narrantis dignitas patitur, uerbis explicans, ab ipso igne, & à nubibus & ab ijs quæ in aëre fiunt, non recedit. Et Pindarus quidem solum fluxum & scaturiginem habet, quam in aquis imitetur. Vergilius, omnia pro materia, proq; suscepta explicatione à rebus ipsis, non aliunde sibi dicenda atq; ostendenda assumit. Videriq; Vergilius potest parum hac in parte Pindarum probauisse: qui dum se totum ad amnes, ad fluctus, ad scaturiginem uertit, eructationem ipsam, quæq; inter erumpendum eructandumq; contingerent, inexpressè leuiterq; attigerit, nec monstrum illud suum tum auditu, tum uisu mirabile plenè absoluerit. Referam Pindari uerba à Gellio ipso conuersa: Sanè eructantur inaccessi ignis purissimi ex imis fontes: flumina uerò interdiu quidem inundant fluctum feruentem fumi: at per noctes punicea proglomerata flamma, ad profundum ponti fert solum: cum strepitu illa Vulcani fluenta serpentia emittit sæuissima, monstrum profectò tum uisu tum auditu mirabile. At Vergilius & aures, & oculos, & animum admiratione implet, cùm montem tonare ait, & è terræ penetralibus atras nubes prorumpere, fumare piceum turbinem, uolitare candentem fauillam, attolli globos flammarum. quid amplius? lambere etiam sydera: & tamen à rei natura non recedit. Siquidem eructatio illa talis est, præterquam quod sydera non lambit. Sed hæc exuperantia poetarum est propria, & haud scio an alibi magis quàm hic deceat. At tanquam minora hæc quæ dicta sunt essent, quippe, quæ frequenter contingant, ea subdit, quæ ut maiora, & rariùs contingerent, & longè monstrosiora essent. Itaque & scopulos erigit, & auulsa montis uiscera eructat, & saxa sub auras glomerat, & quidem liquefacta, & cum gemitu. Ac ne quid, quod mouere admirationem posset, prætermitteret, quid ultimo loco ponit? Fundoq; exæstuat imo.] quod cum oculis exponere nō posset, animis existimandum permisit. Quid hoc Vergiliano monstro absolutius? & tamen docet, glomeratus eos fieri non posse, nisi uento igneq; intus æstuante. Ac Pindaro quidem dare potest ueniam lyricum carmen, at Vergilio implenda erat tuba illa heroica, & magno personandum ore: neq; ut illi succinendum, qui à lyra sua non ita longè recessit. Quocirca noster heros tubam sic implet, ut monstrum Pindaricum, per tonitrum, ruinas, turbinem, picem, candentem fauillam, erectos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta, sub auras ad sydera usq; intonet. Ac mox: Tonat Aetna ruinis.] Cœpit Vergilius à tonitru, in quo Pindarus obmutescit. Pòst etiam tempus nullum secernit: tum ut rem admirabiliorem faceret, tum ut qualis res ipsa esset exprimeret. neq; enim noctu solùm flammarum illi globi cernuntur, sed etiam interdiu, quoties & aër est nubilus, & cacumen montis exhalatis incendij fumigationibus caligat atque offunditur. An non die multo, cùm cœlum maximè nubilum est, uidentur coruscationes, & medijs è nubibus ignes emissi? quod Poëta noster sentiens, non antè dixit candente fauilla, quàm præmisit, turbine piceo, ne à rerum natura recederet. Ad hæc, non nisi post multos annos amnes illos Pindaricos fluere: cũ Vergiliana tonitrua, fragoresq; & fumi picei, & prorumpentes in cœlum nubes fauillaq; frequentiores contingãt, præsertim flante aut impendente austro. Ac nihilominus pòst liquescere saxa, & auelli montis uiscera ostēdit. adeò nihil prorsus omittit. Videturq; noster Maro rem ipsam & loci situm contemplatus: siquidem cacumen montis, qua tanta fumigatio emittitur, hiatum habet profundissimum ac latè amplum, quem dixerunt craterem: hodie pleriq; os uocant, exesis undiq; atq; exustis rupibus. Quocirca non uti è fontibus fluere ignes possunt, sed materia ipsa ui uentorum incensa, & diutius intra cauernas agitata, tandem euomitur, magnoq; in aërem impetu effertur: pòst in partem, qua uentus inclinat decidens,

igne

A igne liquefacta fluere incipit. Vnde alibi, ut huius rei peritus, dixerat:

» *Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,*
» *Flammarumq; globos, liquefactaq; uoluere saxa.*

Et hic uerè ac naturaliter dicit:

Interdum scopulos auulsaque uiscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras,
Cum gemitu glomerat. ——

Prudentissimè omnia. nam interdum, quia non semper: & cum gemitu, quia tanta ebullitio & pugna illa intra cauernas, uentorumq; & concepti ignis uiolentus ac praeceps exitus absque ingenti fragore fieri nequit. Et, erigit eructans: quia ruptis cauinis, effractisq; (ut ita dixerim) claustris, igne, uento, uaporibusq;, quaecunque obuiam facta sunt, in altum tolluntur. Et cùm dicit glomerat, ostendit pugnam confligentium corporum: & cùm dicit uiscera & liquefacta & auulsa, designat tum ingentissimam uim uentorum, tum quòd ignis excoquere & liquefacere lapides, tum quòd materia ipsa monte continetur, atque illic generatur. Dicet aliquis, at fluere liquescentem illam materiam mare uersus, omisit. Primùm nec B mare uersus semper fluit. nam & saepenumerò in mediterranea elabitur: deinde quòd cùm dixisset, sub auras glomerat, uisum est Poëtae tam defecati iudicij, quodcunque adderetur, minus esse. & profectò minus mirum est, fluere decidentem illam liquefactamq; materiam, quàm ex imis terrae uisceribus ad auras maiore quàm exprimi possit impetu ferri. Itaque hoc omisso, imò despecto ac repudiato, concludit, Fundoq; exaestuat imo, relinquens in audientium animis, quae non cernerentur, cum admiratione cogitanda: atq; qui nam aestus, quae ruinae, quanta etiam certamina, ex ijs quae oculis obijcerentur, existimanda. Quin etiam ad fabulosum commentum, ut mirificum, ut ad deos relatum transijt: adeò nihil, quod audientium animos admiratione impleat, praetermittit: Fama est Enceladi, &c. quae sequuntur. Quamobrem Pindarum non solùm imitandum à se Virgilius non iudicauit, sed ab illo sic recessit, ut non uerba, non rei faciem, non ullam sit Pindaricae descriptionis adumbrationem sequutus. Nunc ostendat nobis Fauorinus iste, tam enucleati iudicij, tam teneri auditus philosophus, ut opimam & pinguem Pin- C dari (ut ipse cum Gellio fortasse non rectè sentiebat) facundiam praetereamus, ostendat inquam, ubi nam Vergiliana insolentia? ubi tumor? Mihi quidem, cum duobus maximè modis concipiatur tumor, re: id est, sententijs, atque oratione: ubi sunt uerba ista tumentia? ubi res insolentia parientes? At dixit, tonat Aetna: quia tonat aër, & nubium conflictus tonitruum facit: prorumpit ad aethera nubem atram nihil hic insolens, nihil hic tumidum. nam prorumpo uerbum sic uiolentum est, ut eo etiam historici utantur. & nubes atra, ut nox atra, turbine piceos an quo uerbo uel impetum uel colorem expressius potuisset efferre? cum è pice densissimus: id est, nigerrimus halet fumus. Et turbo cùm impetuosus, tum etiam tortuosus atque glomerosus sit: & fauillae flammaeq;, seu coruscationes è nigerrimis nubibus erumpere sic soleat, ut candere uideantur: nihil à natura recedit, & uerba rebus accommodat. Non dicet Poëta globos, cùm idem uerbum ab historicis non reformidetur? non lambere, si dicet lambere sydera? atqui honestiori uerbo uti non potuisset, ut leuem ac fluitantem ignis (ut ita loquar) attractum significaret. Nec cùm dixit, candente fauilla, Pindari uerba fluxum fumi calidi significantia: nec cùm globos flammarum, ignis fluenta, crassè, duriter atque impropriè interpretatus est: hoc est, ῥόον καπνοῦ πυρὸς καὶ λιγνύος. quippe qui ne interpretatus quidem sit, cùm illum non modò imitari nollet, uerumetiam hac in parte non probaret, propter eas, quas attulimus rationes, uelletq; rem ipsam ut admirabilem, ut horroris plenam, uerbis suis ante oculos ponere, animisq; infigere, ac tubae suae canorem tenere. Nec cùm dixit scopulos, & auulsa uiscera, & liquefacta saxa, & lambit sydera, & exaestuat imo fundo, uerba & strepitũ uerborũ conquirit: rem, inquam, ipsam inquam rẽ, suis atq; heroicis uerbis enarrat. Adhaec, quod non semper ignis fluant amnes, interdum hoc fieri dixit: atq; ubi fit, non diffluere cratere illo perinde ac è fonte aut è fornace massae illius riuos: sed iactari in sublime materiam per frusta, per saxa, per scopulos, quae post in terram decideret, & in fecis ac liquescentis spumae modum coacta flueret. Quocirca bone Fauorine, ad philosophiam tuam redi, de syllogismo, deq; bonorum finibus tantùm sententiã laturus: quando nec mihi satis magnus Physicus uideris, qui montis Aetnae naturam ignores: ac poëtarũ figuras lineamentaq;, & quid carmini conueniat, quid materiam susceptam deceat, qua ratione humilis res tollatur, qua elata prematur, iudicandum pensitandumq; poëtis relinque. Vidimus in Aenaria insula factum, quod Vergilius de Aetna scribit, cùm è quadam eius parte ignis erupisset centum antè annis, aut paulò amplius. Nam & ad mare, & sparsim per agros, praeter fluxum illum magna mole lapides iacent: & in ipso littore, & paulum etiam intra mare, grandes eminent scopuli, adeò excocti exustiq;, ut hodie quoque appareat spumosa illa liquefactio. Quinetiam Pindarica fluenta lapidum sunt in spumam solutorum, non materiae continuae liquentisq;, quale liquefactum fluere aes solet. Cur autem praeter naturam cuiquam uideatur, ab incluso sub Aetna igne torqueri lapides: cùm uideamus aeneis è tormentis, quae bombardae dicuntur, tanto impetu pilas torqueri lapideas? turbinesq; illos piceos glomerari? tanto etiàm fragore, ut ad sexaginta passuum milia exaudiantur? Hoc quod in Aenaria factum diximus, legimus scriptum in monumentis Caroli Neapolitanorum regis, quo incendio etiam castellum haustum est. Hactenus Pontanus: qui quàm acutè ac diligenter excusserit huius montis descriptionem, & uerborum pondus pensitârit, rursum quàm acriter aduersus Gellianam sycophantiã Poëtam defenderit, quamq; eruditè obiecta refutârit, quiuis uel mediocriter literatus facilè dijudicârit. Mihi profectò id persuadeo, si Gellius, si Fauorinus, si sycophanta ille nasutus Macrobianus reuiuiscerent, ac ista legerent, eos iudicij sui tam caeci ac tam crassi de hoc loco puditum iri, καὶ παλινῳδίαν recantaturos. Verùm id quorundam ingenijs innatum est, ut calumniando notandoq; aliorum labores, gloriam uenentur. Atram.] Grauissimis metaphoris & hyperbolis Aetnaei incendij miraculum amplificat: agitq; id sedulò, ut rei naturam oculis subijciat. Incendium ingens atra fumi nubes antecedit: inde sequuntur intersparsae scintillae, quibus ad postremum succedit aestus flammae erumpentis. Globos.] Quid potest aptius remota metaphora exprimi? cùm rei magnitudinem uerbis aequare uellet? Atq; haud scio, an à Pindaro melius aut significantius ignis purissimi fontes inde eructari dicti sint: certè grauius & ad sensum communem accommodatius à nostro id expressum uidetur.

Lambit.]

Lambit.] *Remota metaphora ab animali ad flammã: quam intendit hyperbole.* Scopulos.] *Constat saxa ingentia æstu huius incendij ad multa stadia in subiectum mare torqueri.* Viscera.] *Metaphora: & tamen perspicuum est ex superiori descriptione, materiam nunquam deficere.* Eructans.] *Reddidit Græcam uocẽ* ἐρεύγομαι, *qua Pindarus est usus in eiusdem descriptione.* Liquefactaq́ue.] *Eruditè liquefacta. nam saxi intra crateras liquefacti, & æstu incendij eiecti humor superinfusus, in uertice lutum fit atrum.* Cum gemitu.] *Huius fragor tantus est, ut ad Maronem & colles gemellos usque, fauilla uerò adhuc ardens in Tauromìnium & Catanam usque perueniat.* Fundoq́ue.] *Significantur ignis uiolentiam, quæ tum oculis, tum auribus percipitur, longo inde interuallo, ostendit. Neque minus disertè hoc dictum est, quàm illud à Pindaro:*

τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέσθαι,
θαῦμα δὲ καὶ παριόντων ἀκοῦσαι.

Quæ quidem quamuis tam diuite uerborum copia Poëta non reddidit, paucis tamen sententiam complexus est. Fieri non potest, quin æstus flagrantia oculis pariter & auribus percipiatur. In Aetna Proserpina à Plutone rapta, & inde abducta fertur: de cuius raptu elegans extat Claudiani poëma. Huius montis moles abijt in molestiæ & tædij prouerbium, idq́ue hanc ob causam, quòd gigantem, perinde ut Athus, suo pondere premere dicatur. Qua figura, Cato apud Ciceronem, senectutem onus Aetna grauius à quibusdam existimari dicit. Hinc Aetnæum, magnum, ingens. Aetnæus cantharus: Aetnæi fratres, gigantes pullus Aetnæus, magnus. αἰτναῖος ἐπὶ παντὸς μεγάλου. αἰτναῖον πῦρ, τὸ σικελικὸν πῦρ, ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ λεγομένου αἴτνα, *dicit Suidas &* αἰτναῖον. *Quoniam autem mons ingens est, inquit, pro magno accipitur: ut Aetnæus cantharus: id est, scarabeus magnus.* Fama.] *Digreditur in fabulam Enceladi, per occasionem à loco oblatam, ut causam flagrantiæ perpetuæ, & motuum montis fabulosam reddat: & physicam rationem, quia decorum scripti id poscit, dissimulat. Quod porrò perpetuò ardeat, & tanto æuo sufficiat materia, diximus in causa esse, quòd ea ipsa regio ad Cumas usque cauernosa sit, & sulphureis uenis scateat. Atq́ue hinc fit, cur hybernis diebus niualis sit, quòd egestum cinerem nix & pruina superueniens operiat. Rursum tremor montis, ex incluso spiritu, meatibus terræ cauernosis nasci, à pluribus existimatur. Postremò, terras cõcuti nisi tranquillo mari non putant.* Enceladi.] *Est autẽ Enceladus propriè maris epitheton. quare ueteres Enceladum Neptuni equum finxerunt. Quod uerò ad hunc attinet, fabulantur eum ex Titano & Terra prognatum. Hic, cùm iam dies bello faciendo indictus adesset, quo cœlum oppugnaret, à Ioue fulmine ictus, sub Aetnam prostratus fuit. Lycophron tamen Typhonem sub Aetna conditum, author esse uidetur, uocatq́ue Siciliam* νῆσον γιγάντων:

ὅθεν γιγάντων νῆσος ἡ μετάφρενον
θλάσασα, καὶ τυφῶνος ἀγρίου δέμας
φλογμῷ ζέσασα δέξεται μονόστολον.

Hesiodus quoq́ue, τυφῶνα *in Sicilia Iouis fulmine ambustum canit:*

φλὸξ δὲ κεραυνωθέντος ἀπέσσυτο τοῖο ἄνακτος,
οὔρεος ἐν βήσσῃσιν ἀϊδνῆς παιπαλοέσσης.

Alij Gigantum insulas Pithecusas dixerunt, quæ sunt circa Italiam: quòd Lycophron statim addat,

ἐν ᾗ πιθήκων παλμοὺς ἄφθιτον γένος,
Δύσμορφον εἰς κάγχασμα ὤκισεν γένος, &c.

Harum insularum meminit Aeschrion in septimo Ephesidis. Initiò eas gigantes coluerũt, postea Iupiter arma aduersus se mouẽtes ubi debellasset, eis insulas imposuit, atq́ue simijs incolendas dedit. Quare ἀπὸ τῶν πιθήκων, *Pithecusas appellarunt. Ferunt solum Aristæum gigantem seruatum, quem neq́ue fulmen ambussit, neq́ue Aetna pressit. Claudianus libro 1. de raptu Proserpinæ:*

In medio scopulis se porrigit Aetna perustis,
Aetna Giganteos nunquam tacitura triumphos.
Enceladi bustum, qui saucia membra perustus
Spirat inexhaustum flagranti pectore sulphur.
Et quoties detrectat onus ceruice rebelli,
In dextrum læuumq́ue latus, tunc insula fundo
Vellitur, & dubiæ nutant cum mœnibus urbes.
Aetnæos apices solo cognoscere uisu,
Non aditus tentare licet: pars cætera frondet
Arboribus, teritur nullo cultore cacumen.

Et quæ sequuntur, omnis elegantiæ sunt referta.

Flammam.] *Causam incendij Aetnæi ad Enceladum refert.* Caminis.] *ex imis focis. Allusit ad Vulcani caminum, in cuius officina fulmina & arma deorum fabricari ferunt. Agathocles in commentarijs quos* περὶ τῶν χαλκιδικῶν ἱερῶν *scripsit, ait, circa Siciliam duas uideri insulas: quarum altera Sacra, altera Strongyle uocetur, quæ noctu interdiuq́ue perpetuum fundunt ignem. Hoc ipsum testatur idem, in eiusdem operis libro septimo, quarum altera Aeoli, altera Vulcani dicatur: cæterasq́ue Vulcanias dictas, Vulcanum habitare uideri. Hinc ignis fremitum exaudiri.* Fessum.] *Causam motus ad Enceladum refert, hyperbolicè, respiciens subinde ad naturam montis fumantis.* Noctem.] *Redit ad omissam narrationem. Occiduo Sole huc appulerant: & noctẽ insequentem metu in sylua latuerunt: Exaggerat consternationem à fragore montis proximi, & tenebris cœlo obducto, ac nubibus crassis, quibus prospectus adimebatur.*

Monstra.] *Auxesis.* Sonitum.] *horribiliorem auditu, propter altissimam quietem.* Videmus.] *Metaphora propinqua: intelligimus.* Nam.] *Hæret in metaph. uerbi uidere. accommodatq́ue rationem ad sensum communem. Nam uulgò existimant nullas esse stellas, quoties cœlestium corporum lumen per obiectas nubes adimitur.* Astrorum.] *stellas uocat.* Neq́ue.] *Copia.* Aethra.] *Sic Ennius poëta:*

——interea fax
Occidit, oceanumq́ue rubra tracti occidit æthra.

Syncope. Ablatiuus, à nominandi casu, ab accusatiuo tertij ordinis Græco factus. Obscuro.] *Reddit illustrioribus uerbis antecedentia. Nox intempesta inde nomen habet, quòd id temporis non sit rebus gerendis idoneum. Hanc præcedit modò concubia, quam prima fax, quæ uesperam suscipit. Et nimbum, densam nubem dicit, cuius alioqui significata plura alibi recensuimus. Ennius:*

Cùm superum lumen nox intempesta teneret:

Noster,

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Achæmenidem in antro Cyclopis ab Vlysse desertum Aeneas supplicem recipit: cuius formam, habitum, corporis habitudinem, miseriam, calamitatemq; describit.

Postera iamq; dies primo surgebat eoo,
Humentemq; aurora polo dimouerat umbram:
Cum subito e syluis, macie confecta suprema
Ignoti noua forma uiri, miserandaq; cultu
Procedit, supplexq; manus ad littora tendit.
Respicimus, dira illuuies, immissaq; barba,
† Consertum tegmen spinis, at cætera Graius: (al. Côsertumque)
Et quondam patrijs ad Troiam missus in armis.
Isq; ubi Dardanios habitus, & Troia uidit
Arma procul, paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitq; gradum: mox sese ad littora præceps
Cum fletu, precibusq; tulit: Per sydera testor,
Per superos, atq; hoc cœli spirabile † numen, (al. lumen,)
Tollite me Teucri, quascunq; abducite terras:
Hoc sat erit: scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petijsse penates.
Pro quo si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, uastoq; immergite Ponto.
Si pereo manibus hominum, perijsse iuuabit.
Dixerat, & genua amplexus, genibusq; uolutās
Hærebat, qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextrā Anchises, haud multa moratus,
Dat iuueni, atq; animū præsenti pignore firmat.
Ille hæc deposita tandem formidine fatur:

NASC. POSTERA iamq; dies.] *nascētis diei descriptio.* Cū subito è syluis.] *sumptus est totus hic locus ex Sophoclis Philoctete: ubi Philoctetes ipse queritur, suamq; Neoptolemo calamitatē narrat: quòd desertus à Græcis in littore maris arcu, & sagittis uictū sibi parare cogitur. locus est doctis notissimus: aduerte autem quàm scien-*

B *tè famelici hominis habitudinem, formamq; describat: cuius maciem gradu auget supremo: remq; hic uerisimilem facit à loco, & paulò infrà etiam à tempore sub persona Achæmenidis, cùm ait:*

" *Tertia iam lunæ se cornua lumine complent,*
" *Cùm uitam in syluis, inter deserta ferarum*
" *Lustra, domosq; traho——.*

Non enim è syluis exire potest homo, tribus præsertim illic mensibus inter feras diuersatus, qui macie suprema confectus non fuerit. Ignoti noua forma uiri.] *propter extremam maciem.* Miserandaq; cultu.] *hæ singulæ circumstantiæ, & quæ sequuntur, cùm mouendæ, tum etiam augendæ commiserationis uim habent: nam ingens, supraq; credi potest, macies, horridusq; habitus, adde illu-*

C *uiem, barbamq; promissam, atque impexam, spectaculum hominis præbebant miserandum, minimeq; oculis iucundum: ac illud præcipuè spectaculi fœditatem augebat, quòd supplex cum lacrymis manus attollebat, ut misericordiam impetraret.* Dira illuuies.] *sordem hominis auget epitheto: quasi dicat adeò tetram fuisse, ut ira deorum illi immissa uideretur.* Cætera Graius.] *figurata locutio à Græcis deriuata καὶ τἄλλα ἀχαιός. Horat. in primo epist.*

" *Hæc tibi dictabam post fanum putre Vacunæ,*
" *Excepto quod non simul esses cætera lætus.*

Pro quantum ad cætera: hoc est, ex reliquo habitu satis cōstabat, illum esse Graium. Patrijs in armis.] *non paternis, sed patriæ.* Paulùm aspectu conterritus.] *ὑπὸ à timore.* Mox sese ad littora præceps.] *locus est commiserationis à desperatione salutis: ruit ad littus, & quasi necis certus, se hostium potestati dedit: non enim timet mortem, sed genus mortis. nam paulò pòst ait:*

Si pereo manibus hominum, perijsse iuuabit.

Per sydera testor.] *oratio Achæmenidis deprecatoria. nō uitā, salutemq; precatur (nam se Græcum esse, & ad Troiā cum Vlysse militatum abijsse Troianorumq; causam ac saluti oppugnasse confitetur) sed tātum ut de eo loco tollatur, ne aut ferarum dentibus dilanietur, aut à Cyclopibus deuoretur: ex obtestatione precationis exordium sumit: unde oritur commiserationis affectus, qui ad Troianorum beneuolentiā illi conciliandā plurimùm ualet.* Atque hoc cœli spirabile lumen.] *uel quo uiuimus, & spiramus, uel quod uitam in se, & spiritum habet. Cic. 1. Tusc. Illam uerò funditùs eijciamus indiuiduorum corporum leuium, & rotundorum concursionem fortuitam, quam Democritus concalefactam, & spirabilem esse uoluit: intelligit autem uel Solem, uel aërem.*

Tollite me Teucri.] *summa precationis est: hæc precatio, totusq; hic locus ex Sophocle sumptus est, in eius nominis tragœdia, qui Neoptolemum precatur, ut quotus terrarum potius abducatur, quàm in ea solitudine relinquatur. uersus Sophoclis ita habent:*

" πρός νύν σε πατρός, πρός τε μητρός, ὦ τέκνον,
" πρός τ' εἴ τί σοι κατ' οἶκόν ἐστι προσφιλές,
" ἱκέτης ἱκνοῦμαι, μὴ λίπῃς μ' οὕτω μόνον
" ἔρημον ἐν κακοῖσι τοῖσδ' οἵοις ὁρᾷς.

Scio me Danais.] *πολιτικῶς occurrit obiecto, & se Græcum, Troianisq; inimicū esse apertè fatetur, nec tamen ueniam petit: sed quasi expers salutis tantū se aliò occidendum abduci postulat, ne aut in solitudine fame pereat: aut à Cyclopibus interimatur: nam perire fame (ut inquit Homerus) miserrimū, & Cyclopum dentibus discerpi, ac deuorari teterrimum est.* Si sceleris tanta est iniuria nostri.] *ut hoc calamitatis genere mitigari non possit: sanè artificiosè, & obliquè loquitur: nam sceleris ait, ne Græcorum facinus extenuare, sed ex opinione Troianorum loqui uideatur: qui scelus maximum fuisse iudicabant, Troiam à Græcis per dolum captam fuisse: cæterum astutè nostri addidit, non mei, quo uerbo latenter innuit non æquum esse, peccati, quòd unà plurimi admiserint, ut solus ipse, præsertim ita affectus, pœnas pendat, unusq; multorū crimen morte luat: itaq; sub conditione pœnam poscit.* Spargite me in fluctus.] *subolet locus iste [illegible]. fit autem (ut inquit Rutilius rhetor) [illegible]*

D

quod,

πονὴ, cùm nostræ causæ diffisi iudicibus cognitionem permittimus: atque exemplum ille huiusmodi profert: Ego iam iudices summum, ac legitimum, quod exposui, meæ causæ ius omitto: uobis quod æquissimum uideatur, ut constituatis permitto: ita Achæmenides cùm suæ causæ diffidat, uoluntatibus Troianorum se ipse subijcit: est autem hic locus ad misericordiam apud pios homines comparandam efficacissimus: quo, haud mirum est si Achæmenides utatur, qui Græcus est, & animos Troianorum optimè exploratos habet.

Si pereo manibus hominum.] τὸ αἴτιον est: quod πρόληψιν habet: obijci enim posset, cur tolli uelit, si nullam ex hostibus salutem speret: ipse uerò respondet, satiùs esse perire manibus hominum, quàm dentibus ferarum dilaniari: unde ingens quoque elicitur commiserationis affectus ex magnitudine calamitatis eius, qui eò loci redactus est, ut nihil præter mortem ampliùs sperare queat.

Et genua amplexus.] hic fuit uetus supplicandi ritus: qui ad misericordiam impetrandam plurimum facit: nam supplicum (ut inquit Cicero) misereri oportet.

Qui sit, fari.] tria poscunt: nomen, genus & fortunã.

Ipse pater dextram.] τὸ πρέπον est, ut Anchises tanquàm princeps Achæmenidem recipiat: sic Priamus in secundo Sinonem recepit: hic autem occultè Anchisæ humanitas, & clementia commendatur: qui homini abiecto, & hosti dextram porrigit, nec diutiùs se rogari permittit.

LAMB. Hort. POSTERA.] Auroræ descriptio huc spectat, ut rem ex improuiso oblatam narret. Descriptio periphrastica constat causa efficiente. Accessu Solis obscurantur stellæ, & dispalescunt tenebræ. Eoo.] oriente, siue matutino. ἠὼς, καὶ ἠῷος: sicut ἠὼς, ἠῷος. Et surgebat.] metaphora ab animalibus sumpta. Humentem.] Humentem umbram, periphrasticè noctem uocat: ut aliàs non uno in loco, noctem humidam, ὑγρὰν νύκτα. Cùm subitò.] Narratio rei præter spem oblatæ, cuius gratia præmissa est auroræ descriptio. Viri.] Prosopographia: quam ceu penicillo delineat, à forma inusitata, cultu, gestibus, partibus corporis, habitu, natione & acta uitæ studijs.

Noua.] Attentio ab inusitata specie hominis, qui ex improuiso apparuerit. Miseranda.] Ab habitu affectus, quo uel hostibus miserandus fuit. Supplex.] A' gestibus, quibus hospitum gratiam sibi conciliauit, & misericordiam in afflicta fortuna. Dira.] A' qualitate hominis: hoc est, corporis dira illuuie, forma cadauerosa, & squalore. In uniuersum, totum hominem in partes aliquot paucis diducit. Et cùm nolit singulas partes ad amussim persequi, nationem summatim hominis à signis complectitur, cùm dicit, At cætera Graius. Illud interim hoc loco obseruare operæprecium fuerit, hanc qualemcunque descriptionem eò spectare, ut lector nequaquam supinus hoc A sit attentior, quo prosopographia monstrosior appareat.

Consertum.] densum spinis & lappis, cuiusmodi est habitus eorum qui per metum in silua & spinis diu delitescunt, & fame & sui contabescunt. Cætera.] cæteris: habitu, oris sono, armis, Græcus erat: τὰ δὲ ἄλλα ἕκαστα, familiaris figura Græcis, etiam in oratione soluta.

Quondam.] dudum, & nuper admodum, bello Troiano: à studijs superiorum annorum. Quondam posuit pro aliquando: ut in illo, Quondam etiam uictis redit in præcordia uirtus. Isque.] Splendida narratio rei prosopographiam suscipit. Exponit, qui Achæmenides subito armorum hostilium aspectu externatus fuerit: haud quidem periculi metu, sed propter prodigiosum & inexpectatum Troianorum occursum, appulsumq; in eas terras: id quod perspicuè clarum est, ex ipsius uerbis.

Per sydera.] Exordium orationis petitoriæ abruptum, ab obtestatione, quale diuturno metu exanimato, & fame longa confecto conuenit, cui honesta mors magis quàm uita tam misera expetenda fuit.

Testor.] pro obtestor: simplex pro composito. Spirabile.] quo spiramus, quo nos aspiramur. Tollite.] B Petitio, ut à Troianis inde abducatur quólibet terrarum. Ouid. scribit, eum cum Aenea in Italiam profectum fuisse. Quascunque.] in quascunque: defectio.

Scio me.] Confessio rei manifestæ, quam inficiari non poterat: lingua & habitus id satis coarguere poterant. Quare ne in alijs uanus habeatur, à confessione ueri orditur. Facit item ad concitandam misericordiam: Si recusaueritis me hinc uobiscum aliquò auehere, ut manendum hic mihi omnino sit, arma in uos sumpsi: ergo pœnas de me, ut hoste pro uestro iure sumite: præcipitem me date in mare, ut hominum manibus potius peream, quàm ut immanium beluarum dentibus discerpar.

Vastosq;.] Expolitio. Genua.] Pathos à gestu.

Qui sit.] Suppeditatur uicissim materia, à locis narratorij generis, ad nouam narrationis telam ordiendam: Quis, qui parentes, quod genus, quæ studia anteactæ uitæ, quo casu huc delatus sit, & cuius auspicijs.

Ipse pater.] Quo singula liberiùs memoret, confirmat Anchises hominis animum pignore fidei suæ interposito. Multa moratus.] Nomen plurale loco aduerbij. Præsenti.] Expolitio. Dextra enim uirtuti & fidei C dedicata fuit, ut frons uerecundiæ, aures iudicio, os impudentiæ, nasus irrisioni, genua misericordiæ antiquitùs, & aliæ item partes corporis alijs rebus consecratæ, fuerunt. Vnde illa apud poëtas nusquam non obuia: dare dextram, & dextra uiam inuenire, per dextram iurare, obtestari, & similia, quæ passim legendis authoribus occurrunt. Firmat.] pro confirmat: simplex pro composito.

ARGVMENTVM.

Quæsitis respondet, nomen, & genus profitetur suum, & fortunam: calamitatemque suam ordine exponit: cuius causam ex feritate Polyphemi deducit: quem varijs quoque modis deturpat.

NASC. SVM patria ex Ithaca.] fatetur, quod dissimulare nõ potest, gens, & patriã suã, additq; nomẽ & suũ, & parentis. Comes infelicis Vlysi.] cùm Ithacam nominasset, nomen Vlyssis tacendũ nõ fuerat;

† al. Nomen
† al. Adamasto.

Sũ patria ex Ithaca, comes infelicis Vlysi,
† Nomine Achemenides: Troiã genitore † Adamasto,
Paupere (mansissetq; utinam fortuna) profectus.
Hic me (dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socij) uasto Cyclopis in antro

Deserüere: domus sanie dapibusq; cruentis,
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaq; pulsat
Sydera: (dÿ talem terris auertite pestem:)
Nec uisu facilis, nec dictu affabilis ulli:
Visceribus miserorum, & sanguine uescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cũ corpora nostro,
Prensa manu magna, medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, saniecq; † aspersa natarent
Limina: uidi atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerẽt sub dentibus artus.
Haud impunè quidem, nec talia passus Vlysses,
Oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, uinocq; sepultus,
Ceruicem inflexam posuit, iacuitq; per antrum
Immensum, saniem eructans, & frusta cruento
Per somnum cõmixta mero: nos magna precati
Numina, sortitiq; uices, una undiq; circùm
Fundimur, & telo lumen † terebramus acuto
Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbææ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.

† al. expersa

† al. tenebramus

A *tas: quo ipsius animi candor Troianis notior fieret: cùm planè fateretur, se illius comitem fuisse: quem & pessimum Græcorum, & peiorem cæteris omnibus hostẽ sibi extitisse iudicabant: huiusmodi animi puritatem uel Simon ostẽdit, sed dolosè, cùm ait:*

—neque me Argolica de gente negabo:

Astutè autem Vlyssem infelicem appellat, ratus id Troianis gratissimum fore, si eum, à quo maximum B *detrimentum acceperant, in aliquam incidisse calamitatem intelligant.*

clope Polyphemo crudeliter laniati deuorabantur, alter indignationis ex impuritate, & spurcitia, nec non ex immanitate ipsius Polyphemi: qui humanis carnibus atro sanguine, hoc est, sanie rorantibus uescebatur.

Vidi egomet duo.] *Polyphemi crudelitatem confirmat à testibus: id est, à suo testimonio: tale est illud Ouidianum ex 1. de Ponto:*

Vidi ego Linigeræ numen uiolasse fatentem
Isidis, Isiacos ante sedere focos.

Troiam genitore Adamasto, Paupere] *ueniam quærit per excusationem paupertatis: nõ enim hostili odio in Troianos adductum, sed paupertatis importunitate coactum se contra eos arma sumpsisse indicium facit, non dissimili excusatione usus est Simon in 11. Aen. cum ait:*

Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Mansissetque utinam fortuna.] *uox paululùm attollenda est ad significationem doloris per locum communem ex infausta, atque infelici fortuna: nam quod antea summam calamitatem putabat uitam in egestate degere, id nunc, præsentis calamitatis comparatione, maximam felicitatem esse dijudicat.*

Hîc me dum trepidi.] *hactenus genus suum, nomen, & nomen patriæ professus est: iam uerò ad fortunæ suæ conditionem exponendam accedit (nempe ut ad illud respondeat, quæ deinde agitet fortuna fateri) quam uerisimilem facit ex nauigatione Vlyssis in Trinacriam: causam uerò sumit (ut antè dictum est) ex imma-* C *nitate Polyphemi: cuius personam, mores, naturam, domicilium cum ingenti eius deturpatione depingit.*

Domus saniè.] *antri descriptionem duplici ratione uituperat, quòd immunda est, & quòd opaca.*

Ingens] *appositè ingens, quia sequitur:* Ipse arduus.] *nam iuxta corporis Polyphemi magnitudinem, domus quoque magnitudo describenda erat.*

Altaq; pulsat Sydera.] *proceritatem corporis Polyphemi ὑπερβολικῶς extollit.* Dÿ talem terris.] *parenthesis est, quæ Polyphemi detestationem habet.*

Nec uisu facilis, nec dictu effabilis ulli.] *crudelitatis hæc indicia sunt, talis nempe erat, ut neq; eius uultum intueri, neque eum adfari potuisses: & est (ut Macrobius admonet) Actÿ locus de Philoctete: cuius tragœdiam ad Sophoclis imitationem perscripsit: ita uerò Polyphemũ effingit Poëta, ut in eo nihil extitisse uelit, quod nõ aut immanitatẽ, aut fœditatẽ spirare uideretur: propterea subdit:* Visceribus miserorũ, & sanguine uescitur atro.] *hic duplex affectus esse uidetur, alter commiserationis ex eorum miseria, & calamitate, qui à Cy-*

Hic autem uersus tragicè proferendus esse uidetur, uelut illud Horatianum in serm. 1.

Vidi egomet nigra succinctam uadere palla
Canidiam pedibus nudis, passoq; capillo.

Et est locus ex nono Odyss. sumptus: ubi horum etiam duorum meminit Homerus:

ἀλλ' ὅγ' ἀναΐξας ἑτάροις ἐπὶ χεῖρας ἴαλλε,
σὺν δὲ δύω μάρψας, ὥς τε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
κόπτ'· ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.

Sed inter utriusque descriptionem hoc interesse uidetur, quod Maro narrationem facti quasi nudam, & breuem (ratio enim temporis habenda fuerat) exponit, contrà Homerus uerborum copiæ πάθος inseuit: & dolore narrandi inuidiam crudelitatis æquauit: notissimus est uel semidoctis locus.

Frangeret ad saxum.] *πάθος à modo interficiendi.* Saniecq; aspersa natarent.] *ὑπερβολικῶς ad augendam Polyphemi crudelitatem, & Troianorum tum indignationem tum etiam timorem.* Vidi atro cùm membra fluentia tabo.] *immanitatem auget per αὔξησιν: nam immanius est humanis carnibus uesci, quàm homines occidere: illud enim facinus est belluinum, & ab omni prorsus humanitate alienum: repetitione eiusdem uocis rem acriorem facit, maius odium in illum concitat: maioremq; Troianis timorem inÿcit.*

Oblitusue sui est Ithacus.] *Vlyssis prudentiam extollit: qui ne in summo quidem uitæ periculo territus est, quod non omnibus usui uenire solet: qui timore correpti, quid in re dubia, ac difficili sibi agendum sit, minimè uident: rectè ergo dixit Terent.*

Isthuc est sapere, in periculo sapere.

D. Augustinus lib. XIIII. de Trinit. hinc colligit, memoriam non solùm præteriti, uerùm etiam præsentis temporis esse. Quid est aliud, inquit, oblitusúe sui, nisi quòd tunc sui meminerit? sed quantum ualeat, alÿ uiderint: mihi enim uirum tam doctum in præsentia insectari religio est: quid autem sit hoc, quòd Vlysses sui meminerit, Homerus loco iam antea adducto planum facit, cùm eum ita loquentem inducit:

Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον ὅπως ὄχ' ἄριστα γένοιτο.

» Εἴ τιν' ἑταίροισι θανάτου λύσιν ἠδ' ἐμοὶ αὐτῷ
» Εὑροίμην.

Secum enim cogitabat quomodo socios suos, seq; ipsum de Cyclopis manibus liberaret: consiliumq; illius obcæcandi cepit, quod & Virgilius hoc in loco Achæmenidem referentem facit: uel sui non oblitus est Vlysses: id est, suæ astutiæ: ubique enim Vlysses astutus inducitur: ut sit allusio ad illud Homeri ex Iliad. 23. ubi lucta Vlysis cum Aiace describitur: quem supplantando Vlysses dolo in terram deiecit. quamobrem Homerus:

» ——δόλου δ' οὐ λήθετ' Ὀδυσσεύς.

Id est, doli non est oblitus Vlysses, quasi omnia astu faceret atq; dolo. Nam simul expletus dapibus.] Homeri est ferè ad uerbum. nam sic ait:

» ἦ, καὶ ἀνακλινθεὶς πέσεν ὕπτιος· αὐτὰρ ἔπειτα
» κεῖτ' ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα· κὰδ δέ μιν ὕπνος
» ᾕρει πανδαμάτωρ, φάρυγος δ' ἐξέσσυτο οἶνος
» ψωμοί τ' ἀνδρόμεοι. ὁ δ' ἐρεύγετο οἰνοβαρείων.

Si uerò huius facti descriptio æqua lance expendatur, illis planè circumstantijs ornata, atque insignita reperietur: quibus uerisimilis effici possit: atque in primis occasio ponitur: quod per antrum iacuit somno grauatus: quod à causa probabile redditur: quia ebrius erat, & cibo repletus: nam ex cibo, & potu nimio somnus quoque profundus exoritur: non defuit deliberandi tempus, quia uices sortiti sunt: modus denique facti ponitur: quia telo acuto obcæcatur. Iacuitque per antrum immensum.] prodigiosam magnitudinem corporis Polyphemi magnitudine loci metitur.

Et frusta cruento.] argumentum est magnæ ebrietatis crapulam uomere. Quamobrem inter cætera illud ceu sordidissimum à M. Cicerone obiectum fuit Antonio 2. Philippica, quod crapulam uomit: frustisq; esculentis, ac uinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal impleuit. Nos magna precati.] rei difficultatem ostendit: quæ nisi deorum auxilio confici non poterat.

Sortitiq; uices.] à deliberatione consilij: unde colligitur spatium temporis opportunum ad rem deliberandam extitisse. Et telo lumen terebramus.] à modo facti. Sub fronte latebat.] in fronte sub ingenti capillorum sylua latebat, uel ὑπερβολικῶς adeò uastam, & prodigiosæ latitudinis frontem illius fuisse Poëta designat, ut oculis, & magnitudine, & fulgore insignis in illo latere uideretur. Argolici clypei.] oculi magnitudinem clypei exemplo, seu comparatione declarat.

Aut Phœbææ lampadis instar.] comparatio hæc à superiori distat: illa enim ad magnitudinem, hæc uerò ad splendorem refertur: aliter tamen Donatus sentire uidetur cùm ait: sub fronte latebat. quod ingens fuisse dicebatur usqueadeo, ut orbi lunæ, uel Solis æquari potuisset, faciebant rugæ toruæ frontis, & ingentes capitis comæ: quibus uerbis apparet comparationem hanc non ad splendorem, sed ad magnitudinem referri oportere: altera tamē expositio mihi magis arridet.

LAMB. Hort. SVM patria.] Narratio, in qua ratione circumstantiarum necessariò omissum est exordium. Nam narrātis persona in re dubia, & auditores cupiditate cognoscendi præsentem fortunam, operosam circuitionem uerborum recusant. Ad hæc locus periculosus compendium postulat. Tum autem, ne uideatur fuco aliquo narrationem palliare, non admodum necessarium fuit procemium, ut simplici orationi sua constet ueritas. Accedit huc, quòd sat ducat ad interrogata respondere, & quidem citra beneuolentiam & attentionem, quorum loco superiores affectus suffecerint. Narrat itaque in re trepida aptè, distinctè, ornatè, breuiter & dilucidè, (ut omnia) & quidem uerisimiliter, ut penes dicentem sit fides. In quo laconismo diligenter artificium narratorij generis in prosopographia expressit & obseruauit. Patria.] A' natione, & patria Natione Græcus, patria Ithacensis. Comes] liberè narrando hostilia de se, maximè auditorum fidem meretur. Nomine.] Quis sit, ne quid dissimulare dicatur, eruditè Maro, ut in omnibus, hominis fortunæ iniquitate infœlici & calamitoso, à re nomen fecit. ἄχος, dolor. Adamasco.] A' parente, & eius tenui fortuna, & studio uitæ suæ anteactæ: Militauit ad Troiam. Educatio, quia ad narrationis huius seriem nihil requiritur, neque conducit, aptè omittitur. Et ut facti paruitudinem probet, optat pauperem eam fortunam cum summa tranquillitate coniunctam, ne huc miseriarum redactus esset. Facit autem id ad concitandos in se affectus hostium. Hic me.] Respondit ad interrogationes, quis sit, quo sanguine cretus. reddit nunc ad interrogatum, quæ fortuna agitet? hoc est, quo casu in hanc insulam sit delatus, & quo in statu eius res sitæ sint. Exponit breuibus, totus in exaggeranda Cyclopis immani barbarie. Huius Achæmenidæ grauis oratio ad Macareum extat apud Ouid. 14 Cæterùm apud Homerum Odyss. 9. splendida huius fabulæ explicatur narratio. Noster uerò pro temporis ac loci ratione, nudam ac breuem contexit, cùm ille loco longissimo ac dissimili affectus admiscēat uarios, hypotyposibus exornet, & narrandi dolore inhumanitatis inuidiam æquet. Hîc me.] in scopulis Cyclopum. Ergo satis indicat, huc Vlyssem cum socijs appulisse: id quod breuitatis causa omisit narrare. Trepidi.] ne à Cyclope exoculato, obstrepitum ad naues & mare trepidè fugientium, stationem petente, occuparentur, me in antro relicto, soluerunt. Vasto.] ingenti. Et priusquam ad Cyclopicam inhumanitatem beluinam perueniat, dilatat narrationem à descriptione antri Polyphemi, quod nunc antrum, nunc domum, nunc saxum appellat.

Sanie.] corruptio occisorum sanguine fœda: nam carnes humanas mactatas, dapes cruentas uocat.

Opaca.] Metalepsis: aliud ex alio intelligit: per opacitatem magnitudinem, ex qua Cyclopis Polyphemi uastam corporis molem arguit, id quod statim attexit. Ipse arduus.] Personæ descriptio, à quantitate. Proceritatē prodigiosam hyperbole amplificat. Dij talem.] Abominatio per exclamationem, qua absoluit prosopographiam amplificatam auxesi, cùm perniciosum hominem pestem uocet. Visceribus.] A' uictu barbaro hominis. Confirmat autem hoc ipsum ab attestatione, cùm à se uisa narret exempla horrendæ immanitatis. Vidi.] Ab attestatione. Homerus libro 9. Odyss.

σὺν δὲ δύω μάρψας ὥς τε σκύλακας ποτὶ γαίῃ «
κόπτ'· ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν, «
τοὺς δὲ μελεϊστὶ ταμὼν ὡπλίσσατο δόρπον, «
ἤσθιε δ' ὥς τε λέων ὀρεσίτροφος, οὐδ' ἀπέλειπεν «
ἔγκατά τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μυελόεντα. «

Prensa.] Singula penè uerba habent hypotyposim, uel emphasim cum hyperbolis cōiunctam. Resupinus.] κεῖτ' ἔντοσθ' ἄντροιο τανυσσάμενος διὰ μήλων. Quæ porrò sequuntur, ad amplificationem barbariei horrendæ pertinent. Oblitus.] Sui obliuiscitur, qui non est apud

se

A se: e diuersò, qui præsens adest, ut de Vlysse prædicat Poëta, non sui obliuiscitur, sed præsentibus consilijs ualet.

Vinoq.] Vlysses aduersa pernicie suorum, alios post alios binos deuorari, ac futurum tandem ut pestis in orbem ad se ueniret, eodem lib. Homer.

καὶ τότ᾽ ἐγὼ, inquit, Κύκλωπα προσηύδων ἄγχι παραστὰς
κισσύβιον μετὰ χερσὶν ἔχων μέλανος οἴνοιο. (τῆ,
Κύκλωψ, τῆ, πίε οἶνον, ἐπεὶ φάγες ἀνδρόμεα κρέα.
ὄφρ᾽ εἰδῇς οἷόν τι ποτὸν τόδε νηῦς ἐκεκεύθει
ἡμετέρη, σοὶ δ᾽ αὖ λοιβὴν φέρον, εἴ μ᾽ ἐλεήσας,
οἴκαδε πέμψειας, σὺ δὲ μαίνεαι οὐκ ἔτ᾽ ἀνεκτῶς.
ὣς ἔφατ᾽, αὐτὰρ οἱ αὖτις ἐγὼ πόρον αἴθοπα οἶνον,
σχέτλιε πῶς κέν τίς σε καὶ ὕστερον ἄλλος ἵκοιτο
ἀνθρώπων πολέων, ἐπεὶ οὐ κατὰ μοῖραν ἔρεξας.
ὣς ἐφάμην, ὁ δ᾽ ἔδεκτο καὶ ἔκπιεν, ἥσατο δ᾽ αἰνῶς.
ἡδὺ ποτὸν πίνων, καί μ᾽ ᾔτεε δεύτερον αὖτις·
δός μοι ἔτι πρόφρων, καί μοι τεὸν οὔνομα εἰπέ.

Et paucis mox uersibus interpositis:

τρὶς μὲν ἔδωκα φέρων, τρὶς δ᾽ ἔκπιεν ἀφραδίῃσιν.

Ceruicem] Polyphemus uicissim pro uino donatiuo munus hospitale pollicitus, postremum omnium cùm futurum promittit, cui post sociorum cladem fatum immineret. B Inde uino grauis in terram procumbit: ut Hom. 9. Odyss.

ἦ, καὶ ἀνακλινθεὶς πέσεν ὕπτιος, αὐτὰρ ἔπειτα
κεῖτ᾽ ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα, κὰδ δέ μιν ὕπνος
ᾕρει πανδαμάτωρ, φάρυγος δ᾽ ἐξέσσυτο οἶνος,
ψωμοί τ᾽ ἀνδρόμεοι· ὁ δ᾽ ἐρεύγετο οἰνοβαρείων.

Quos uersus graphicè expressit noster, cùm dicit:

—— saniem eructans, & frusta cruento
Per somnum commixta mero ——.

Significantiùs & euidentiùs quàm Homerus, naturam & imaginem hominis uino & crapula grauati per somnum expressit, qui sat habuit dixisse, cum uinum eructasse, & frusta humana. Vergilius ut rem uiua hypotyposi ob oculos ponat, addit eum saniem eructasse, respiciens ad carnes humanas crudas, unà cum sanguine absumptas, quas dormiens supinus per ebrietatem eiecerit. Ad hæc frusta illa cruda in cruenta saliua natantia, quæ ore patulo stertens euomuerit. Numina.] nulla numinum inuocatorum mentio fit apud Homerum. Reliqua uerò quæ sequuntur, his uerbis ab eo lib. dicto referuntur:

καὶ τότ᾽ ἐγὼ τὸν μοχλὸν ὑπὸ σποδοῦ ἤλασα πολλῆς,
εἷος θερμαίνοιτο, ἔπεσσι δὲ πάντας ἑταίρους
θάρσυνον, μή τίς μοι ὑποδδείσας ἀναδύη.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ τάχ᾽ ὁ μοχλὸς ἐλάϊνος ἐν πυρὶ μέλλεν
ἅψεσθαι, χλωρός περ ἐών, διεφαίνετο δ᾽ αἰνῶς,
καὶ τότ᾽ ἐγὼν ἆσσον φέρον ἐκ πυρὸς, ἀμφὶ δ᾽ ἑταῖροι
ἵσταντ᾽, αὐτὰρ θάρσος ἐνέπνευσεν μέγα δαίμων.
οἱ μὲν μοχλὸν ἑλόντες ἐλάϊνον ὀξὺν ἐπ᾽ ἄκρῳ
ὀφθαλμῷ ἐνέρεισαν. ἐγὼ δ᾽ ἐφύπερθεν ἀερθεὶς
δίνεον, ὡς ὅτε τις τρυπῷ δόρυ νήϊον ἀνὴρ
τρυπάνῳ. οἱ δέ τ᾽ ἔνερθεν ὑποσσείουσιν ἱμάντι
ἁψάμενοι ἑκάτερθε, τὸ δὲ τρέχει ἐμμενὲς αἰεί,
ὣς τοῦ ἐν ὀφθαλμῷ πυριήκεα μοχλὸν ἑλόντες
δινέομεν, τὸν δ᾽ αἷμα περίρρεε θερμὸν ἐόντα.
πάντα δέ οἱ βλέφαρ᾽ ἀμφὶ καὶ ὀφρύας εὗσεν ἀϋτμὴ
γλήνης καιομένης, σφαραγεῦντο δέ οἱ πυρὶ ῥίζαι.

Et mox post amplificationem à comparatione:

σμερδαλέον δὲ μέγ᾽ ᾤμωξεν, περὶ δ᾽ ἴαχε πέτρη.

Argolici.] Ab uno, ut dictum est, oculo, Cyclopes appellati fuerunt. Estq; amplificatio oculi à duplici comparatione. Phœbææ.] Solis periphrasis. Et tandem.] Epiphonemate concludit narrationem. unde ad epilogum transit, quo hortatur amicè Troiànos, ad capessendam fugam maturè, antequam à Polyphemo occupentur, & tandem infeliciter sortem experiantur.

ARGVMENTVM.

Troianos ad fugam hortatur: & quamobrem id faciat, ostendit: caussamq; ex immanitate, & multitudine Cyclopum deducit: vnde & occasionem arripit exponendæ calamitatis suæ.

NASC.

Sed fugite ô miseri, fugite, atq; à littore funem
Rumpite.
Nam qualis, quãtusq; cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atq; ubera pressat?
Centum alij curua hæc habitant ad littora uulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia iam lunæ se cornua lumine complent,
† Dum uitã in syluis, inter deserta ferarũ (pas
Lustra, domosq; traho, uastosq; ab rupe Cyclo-
Prospicio, sonitumq; pedum uocemq; tremisco:
Victum infœlicem, baccas lapidosaq; corna
Dant rami, & uulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrãs hãc † primùm ad littora classem
Conspexi uenientem, huic me (quæcunq; fuisset)
Addixi: satis est, gentem effugisse nefandam.
Vos animã hanc potius quocunq; absumite leto.

al. Cùm

al. primã

Sed fugite ô miseri.] exhortatio est ab utili & sanè optima C dispositione utitur: qui antequàm Troianis fugã accelerandam demonstret, naturam, formamq; Cyclopis exponit, ut periculo territi celeriùs fugiant, utq; fugiendi necessitatem, graueq;, atque imminens Troianis morantibus periculum ostenderet, iteratione uerbi fugite usus est. Nam, qualis, quãtusq; cauo.] persuasionis rationem πραγματικῶς assignat: occurrebat enim si cæcus est, cur timetur? soluit obiectum non solus est Polyphemus, sed alij plures extant Cyclopes tales, ac tanti, qualis, quantusq; est Polyphemus.

Lanigeras pecudes] epitheton est Lucretij: nam sic ille in 5. lib. Lanigeræq; simul pecudes, & bucera secla. Alibi barbigeras pecudes ipse appellat. Tertia iam lunę.] rem suo ipsius testimonio cõfirmat: unde occasionẽ trahit cõmemorandæ infelicitatis, calamitatisq; suæ ad beneuolentiã auditorũ sibi comparandã per commiserationem: quã ex circunstãtijs auget, præsertim à loco, & à tempore. à tempore quidem, quia tribus mensibus. à loco, quia in syluis, inter ferarum lustra non absq; salutis discrimine uersatur: huc accedit terror ex aspectu, ex sonitu, & ex uoce Cyclopum.

Victum infelicem.] πραγματικῶς obiectum occupat, unde nam uiueret. Hanc primùm ad littora classem.] delabitur ad conclusionem.

Addixi.] *uerbum eſt ſalutem deſperantis: unde commiſerationis affectus educitur.* Vos animam hanc.] *affectum commiſerationis renouat à deſperatione ſalutis.*

LAMB. Hort. Sed fugite.] *Epilogus ab exhortatione trepida ad fugam. Terret à cunctatione periculoſa, noua de integro Cyclopum proſopographia. Trãſit inde ad affectus à tempore, quòd ibi infeliciter egerit, & uicinis interea temporis ratione.* Fugite.] *Iteratio uerbi ſingularem fugæ præcipitantiam indicat, quòd in extremo diſcrimine concluſi teneantur. Et uerbum* Rumpite, *tum celeritatemq́ oſtendit: qualem uidere eſt in nautis, quoties ex improuiſo hoſtibus imminentibus, ne in naues inſiliant, funes nauticos non ſoluunt, ſed trepidè ferro abrumpunt, quippe quibus mora omnis & ſegnicies periculoſa ſit.* Nam qualis.] *Cauſa, quamobrem debeant rudentes abrumpere: ab immanitate Polyphemi, & aliorum Cyclopum frequentia.* Cauo.] *Metalepſis: intelligitur immenſa magnitudo ſpecus, atque ex ea uaſtitas molis giganteæ, qua exaggerata ad fugam concitantur faciliùs Troiani.* Lanigeras.] *A' ſtudio. Nihil à ſuo ſcopo diſcedit: nam oues paſcere, & eas mulgere, fingitur ab Homero, & lacte ouino uictitare. Odyſſ. 9.*

» ἡμεῖς δὲ δείσαντες ἀπεσσύμεθ' ἐς μυχὸν ἄντρου
» πάντα μάλ' ὅσσ' ἤμελγε, τὰ δ' ἄρσενα λεῖπε θύρηφι.

Idem paulò pòſt de eodem Polyphemo:

» ἀρμαξαι τετράκυκλοι ἀπ' οὔδεος ὀχλίσσειαν,
» ἑζόμενος δ' ἤμελγεν ὄϊς καὶ μηκάδας αἶγας,
» πάντα κατὰ μοῖραν ——.

Et mox poſt paucos uerſus:

» αὐτίκα δ' ἥμισυ μὲν θρέψας λευκοῖο γάλακτος,
» πλεκτοῖς ἐν ταλάροισιν ἀμησάμενος κατέθηκε.

Vbera.] *mulget, periphraſis.* Centum.] *Numerus certus pro incerto. Homerus loco ſuprà citato refert, ad clamorem Polyphemi reliquos omnes Cyclopas è montibus excitos, ad ferendam ei opem undiq; concurriſſe.*

» αὐτὰρ ὁ Κύκλωπας μεγάλ' ἤπυεν, οἱ δ' ἄρα μιν ἀμφὶς
» ᾤκεον ἐν σπήεσσι δι' ἄκριας ἠνεμοέσσας.
» οἱ δὲ βοῆς ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος,
» ἱστάμενοι δ' εἴροντο περὶ σπέος ὅττι ἑ κήδοι.

Montibus.] *Tres enim ſcopuli ſunt, qui Cyclopum appellantur: & Homero in ſpecubus habitant, quem noſter hac in parte ſequutus eſt. A' loco argumentum agreſtis indolis & uitæ beluinæ.* Errant.] *hoc eſt, incertis ſedibus uagantur, omnis expertes humanitatis: ſocietatis ignari, nullis uiuentes legibus, ut non hominum uitam agant, ſed ferarum, quarum proprium eſt errare.* Tertia.] *Ad poſtremum uertit ſe ad affectus à ratione præſentis fortunæ: primùm à temporis diuturnitate, quod illic latuerit. Periphraſticè à pleniluniis, totidem menſes indicat in eo ſe diſcrimine ibi pecuinam uitam uixiſſe, Pathos à loco.*

A

Syluis.] *A' loco pathos, cum amplificatione euentorum, quæ ſuprà quàm credi par eſt, mouent uerſantq; auditores. Et plus eſt uitam ducere inter deſerta luſtra ferarũ, quàm in ſyluis: niſi quis malit per epexegeſin interpretari. Sunt autem ſyluæ nihil aliud quàm ferarum latibula, quæ mox* μυταρρεικᾶς *domos uocabit. Longè uerò uehementiùs mouent illa argumenta horroris ex aſpectu & uoce Polyphemi, ſubinde totum ad mare recipientis: quoties uniuerſam gentem procul item interea uidiſſet. Exaggerat inhumanitatem hyperbole, cùm ſonitum pedum ſe tremiſcere dicat. A' minori exaggerato, ſumitur coniectura de maioribus.* Victum infœlicem.] *Occupat id quod de uictu obiici potuit, quo genere alimenti uitã ſuſtentarit. Sunt autem baccæ fructus omnes minorum arborum, ut lauri, oliuæ, cornus, & id genus: à quarum ſimilitudine, gemmæ baccæ quoq; dicuntur. Baccas & lapidoſa corna, uictum infœlicem, Appoſitio: non humanum, ſed beluarum. Cornus circa ſolſtitia traditur primò candidum fructum, inde ſanguineum gignere. Fœmina poſt autumnum baccas guſtatu acerbas fert, & nulli animanti guſtabiles. Neque uerò* Infœlicem victum *dicit, eadem ratione qua nonnullæ arbores infœlices exiſtimantur, quæ damnatæ religione, neque ſeruntur unquam, neque fructum ferunt. Fructum autem ſolæ arborum nullum ferunt: hoc eſt, ne ſemen quidem, tamarix ſcopis tantum naſcens, populus, alnus, ulmus Attinia, alaternus.*

B

Omnia colluſtrans hanc primùm ad littora claſſem.] *Pathos à geſtu cupidè circumſpectantis auxilium, ſicubi nauem huc curſum ſuum uertentem conſpiciat.* Vos animam.] *Emphaticõs: ut fœlicem me ducam, quòd hominum manibus perierim, potius quàm ut talium monſtrorum dentibus conficiar.*

ARGVMENTVM. C

Ad confirmationem verborum Achæmenidis ſignum ponitur, vt res ipſa appareat, ne, veluti alter Sinon, Troianos dolis capere voluiſſe videatur. Deſcribitur ergo Polyphemus ad littora veniens ea magnitudine, ac effigie homo, vt Troianos facilè terrere poſſet: itaque territi fugam arripiunt. Polyphemus vero eos per mare gradiens inſequitur: quos cùm nec aſſequi, nec apprehendere poſſit, magna ac horribili voce ſocios de montibus, vt ſibi auxilio ſint, vocat.

Vix ea fatus erat, ſummo cum monte uidemus
Ipſum inter pecudes uaſta ſe mole mouentem,
Paſtorem Polyphemũ, & littora nota petentem,
Monſtrũ horrẽdũ, informe, ingẽs, cui lumẽ adẽptũ:
Trunca † manu pinus regit, & ueſtigia firmat.
Lanigeræ comitantur oues. ea ſola uoluptas,
Solamenq; mali: de collo fiſtula pendet.
Poſtquã altos tetigit fluctus, & ad æquora uẽnit,
Luminis effoſsi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendẽs gemitu, graditurq; per æquor
Iam medium, necdum † fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto·

† al. manũ
† al. fluctu

NASC. Summo cum mõte uidemus.] *quæ Troiani à Sinone decepti fuerant, fieri potuiſſet, ut Achæmenidi, cùm & ipſe natione Græcus eſſet, parũ fidei adhiberẽt: itaq; ſapientiſs. Poëta ad confirmationem dictorum Achæmenidis ſignum ſecutum fuiſſe dicit, ut ex tanta calamitate meritò liberari poſſit: non enim, quod oculis cernitur, credi non poteſt.* Vaſta ſe mole mouentem.] *ingens (ac ſuprà quã natura proferre conſueuerit) hominis corpus deſignat: quod expreſsius paulò*

infrà

Supplice, sic merito, tacitiq; incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum uocis uestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextrā affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
Clamorē immēsum tollit, quo Pontus, & omnes
Intremuêre undæ, penitusq; exterrita tellus
Italiæ, curuisq; immugijt Aetna cauernis.

al. Trinacriæ.

A *infrà describit.* Et littora nota petentē.] *προληπτικῶς soluit, quod obijci poterat, quomodo ad littora cæcus ueniret; quia nouerat, inquit, uiā priùs, quàm lumine oculi priuaretur.*

Monstrum horrendum.] *Polyphemum uerbis effingēdo deturpat: extant & aliæ apud Maronem hominum deformationes, Briarei, Tityi, Gerionis, & aliorum: Homerus multos deformat. & apud Pindarum extat Typhi deformatio in Pythijs oda prima.* Informe.] *causa hac est, cur horrendum.* Ingens.] *ad illud:*

——altaq; pulsat Sydera.——

Trunca manum pinus regit.] *ὑπερβολικῶς. est enim inauditum, aliquod animal humana specie formatū tanti roboris unquam fuisse, ut arbore, & qua arbore bone Deus? pinu cæteris penè arboribus crassiore, & proceriore, pro baculo usus fuerit. Sed Poëta eminentiss. aliud ex alio* B *auxit, utq; uires in Polyphemo humanis uiribus maiores fuisse ostenderet, truncam arborem pro baculo illi fuisse describit. quantum enim corpus illud extitisse animo concipiendum est, cuius manum trunca pinus regit?* Ea sola uoluptas.] *postquam oculo orbatus est.* Solamenq; mali.] *multi hūc uersum ceu adulterinum expungunt. uideto integra Pyerij commentaria.* Fluidum lauit inde cruorem.] *fortasse sanitatis gratia: nam aqua maris putatur morbis omnib. mederi posse. inde est illud Eurip. in Ephig. Taurica:*

κλύζει θάλασσα πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

Dentibus infrendēs gemitu.] *πάθος ab iracūdia, itē à dolore.* Nec dū fluctus latera ardua tinxit.] *ὑπερβολικῶς iterū corporis Polyphemi magnitudinē extollit. cuius ardua latera ne profundi quidem maris unda tingere poterat.* Sic merito.] *quia uera dixerat.*

Dextram affectare.] *magno affectu, atq; auiditate manum intendere, siue inijcere, ut nauem apprehendat. sic & affectare uiam ad aliquid dicimus. Terent. in Phorm.*

Hi gladiatorio animo ad me affectant uiam.

Clamorem immensum tollit.] *Homeri est. sic* C *enim ait Odyss 9.*

Αὐτὰρ ὁ Κύκλωπας μεγάλ' ἤπυεν, ——.

Sed Virgilius ὑπερβολικῶς effectum magnitudinis uocis expressit, cùm ait: ——quo pontus, & omnes Intremuêre undæ.] *Sic ferè Euripides de Theseo uerba faciens in suppl.*

ἔρρηξε δ' αὐδήν, ὥσθ' ὑπηχῆσαι χθόνα. Id est,

Rupit uerò uocem, ut resonaret terra.

LAMB. Hort.

SVMMO.] *Ne uanus coarguatur homo miserrimus, & τρίς τε καὶ τετράκις κακοδαίμων, ea specie, forma, habitu, studio Polyphemum; quasi in rem præsentem inducit: simul ut delectandi causa simulacrum hominis lepida descriptione proponat. Estq; confirmatio dictorum Achæmenidæ à præsenti exemplo Polyphemi. Illud interim diligenter expendendum est, num & hoc spectârit Poëta, in conspectum attollendum necessariò fuisse Cyclopem, ne Troiani stultè creduli uerbis hominis obscuri, & item hostis, per ignauiam & uanum metum in fugam abijssent. Itaq; oculis prosopographiam hypotyposi luculenta exponit. Addit euidentissima signa truculentiæ & uastitatis, se*

minus, quàm habet res, narrasse uideatur. Summo.] *Persistit in fide historica. Cyclopū sedē esse tres scopulos excelsos. Præterea, ut uastior corporis moles appareat, in summo eū scopulo se attollētem fingit. Adiungit oues, & fistulam pastoralem, ac loco βακτηρίας, ut opinor, pinum, quæ in usus orbitate manum regat, ut nihil ab Homero dissideat.* Nota.] *Etenim antrum Cyclopis excelsum in montis supercilio fuit (ut Græcus uates affirmat) lauris, quercubus, & omnibus arborum generibus haud procul à mari horrendum, quò subinde greges compelleret:*

ἀλλ' ὅτε δὴ τὸν χῶρον ἀφικόμεθ' ἐγγὺς ἐόντα,
ἔνθα δ' ἐπ' ἐσχατιῇ σπέος εἴδομεν ἄγχι θαλάσσης,
ὑψηλὸν, δάφνῃσι κατηρεφὲς, ἔνθα δὲ πολλὰ
μῆλ' ὄϊές τε, καὶ αἶγες ἰαύεσκον. περὶ δ' αὐλὴ
ὑψηλὴ δέδμητο κατωρυχέεσσι λίθοισι,
μακρῇσίν τε πίτυσσιν, ἰδὲ δρυσὶν ὑψικόμοισιν.
ἔνθα δ' ἀνὴρ ἐνίαυε πελώριος, ὅς ῥα τὰ μῆλα
οἶος ποιμαίνεσκεν ἀπόπροθεν, οὐδὲ μετ' ἄλλους
πωλεῖτ' ἀλλ' ἀπάνευθεν ἐὼν ἀθεμίστια ᾔδη.
καὶ γὰρ θαῦμ' ἐτέτυκτο πελώριον, οὐδὲ ἐῴκει
ἀνδρί γε σιτοφάγῳ, ἀλλὰ ῥίῳ ὑλήεντι
ὑψηλῶν ὀρέων, ὅτε φαίνεται οἶον ἀπ' ἄλλων.

Monstrum.] *Quatuor uerbis totum hominē descriptione absoluit.* Monstrum, *monophthalmus.* Informe, *qui oculum iam eum amiserat.* Horrendum *aspectu, horribile: quo conspecto, nemo non præceps ibat in fugam.* Ingēs.] *uastitate ipsa monstrosus. Ita ipsa qualitate & quantitate totum Polyphemum expressit.* Lumen.] *A deformitate, cui oculus titione ab Vlysse effossus fuerat.*

Trunca.] *Hypotyposis habitus, formæ, & gestuum. Fistula caprarium arguit; qua uulgo etiamnū pastores utūtur. Pecus, unicum solamē Polyphemo cæcitatis fuit, quo se in tanto malo oblectaret.* Postquam.] *Hysteron proteron: nam præposterus ordo est sententiarum. prius ad mare descendit, inde se in fluctus immisit. Addit etiam causam, ut saniem oculi effossi salsa, aqua abluerer uidelicet. Quare acrimoniam salsedinis ostensurus Poëta, adiecit eum dentibus cū claro gemitu infrenduisse. Frendere propriè est frangere. ut nux fresa, faba fresa, mola leniter commmuta & fracta. Et frēdere, irato animo strictis collisisq; dentibus uocem edere, & quasi ringi.*

Nec dum.] *A signo coniectura de monstrosa corporis uastitate ducitur, cuius in medium mare progressi latera aqua nondum attigerit: hyperbole.* Nos.] *Graphicè trepidationem fugæ describit. Vlysses Homericus lib. 9. simplicius, minusq; euidenter fugæ laborem narrat: solum ordine sedentes socios mare remis uerberasse:*

ἑξῆς δ' ἑζόμενοι πολιὴν ἅλα τύπτον ἐρετμοῖς.

Noster uerò multo uenustiùs fugæ præcipitantiam, & uiuum simulacrum ob oculos collocat. Primùm procul inde se abripuit, mox certatim remis omnes incubuerunt. Et ut studium & conatum summum sociorum coarguat, proni (inquit) remigamus. Quid? incidere tacitè, nonne præsentissimum periculum declarat? Sed & uariatio modi in uerbis celerare, & incidere, pro celerabamus & incidebamus, *manifestam emphasin præcipitantiæ habet.*

 Suppli-

Supplice.] *Achæmenide, bene de nobis merito, à quo tempestiuè periculum edocti, perniciem euasimus. Peruunt hunc supplicem hinc ab Aenea comitem in Italiam reuera abductum.* Verrimus.] *Metaphora à scopis ad remos, & solido pauimento ad mare.*

Sensit.] *Aduertit ex ictibus & percussione remorum, strepitum fugientium. Hanc hypotyposin in totum præteriuit: Homerus: uerùm rursum Polyphemum ex interuallo, quanto clamor audiri potest, conuicijs incessentem Vlyssem facit.* Dextram.] *in naues inijcere.*

Clamorem.] *Cùm Ithacenses occupare nequiret, precatus Neptunum patrem suum, ne Vlysses unquam incolumis in patriam perueniret, ingens saxum in fugientes torsit, quod ponè puppim modico interuallo in mare concidit. Idem effosso oculo horrendum clamat, quo saxa & rupes reboent. Ad hunc clamorem exciti omnes undiq; Cyclopes confluunt, periclitanti auxiliaturi.*

" *σμερδαλέον δὲ μέγ' ᾤμωξε, περὶ δ' ἴαχε πέτρη.*

Idem paulò post: A

αὐτὰρ ὁ Κύκλωπας μεγάλ' ἤπυεν, οἵ ῥά μιν ἀμφὶς "
ᾤκεον ἐν σπήεσσι δι' ἄκριας ἠνεμοέσσας. "
οἱ δὲ βοῆς ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος. "

Itaq; huic peculiare fuit, in rebus afflictis horrendum clamorem edere, saxa torquere in eos, quos uiscerare nequiret. Cuius ad rugitum, ceu datum signum, reliquum Cyclopum uulgus ad ferendas suppetias accurrebat.

Pontus & omnes.] *Hyperbolis rem per se grandem amplificat, sed aliquanto splendidiùs quàm Græcus, qui effosso oculo horrendum gemuisse, & saxum sonuisse tantum, & Cyclopas euocatos canit. Noster uerò quanto sublimius omnia? qui ad Polyphemi fremitum maria intremuisse, Italiam exterritam, Aetnæas cauernas immugisse dicit.* Immugijt Aetna cauernis.] *Metaphora remota, rei tragicæ amplificandæ accommoda: quam rem Homerus pressiùs ac remissiùs extulit, ἴαχε δὲ πέτρη, sonuit autem saxum.*

A R G V M E N T V M.

Vocati à Polyphemo Cyclopes de montibus, & syluis ruunt ad littus: quorum aspectu Troiani perterriti, B quanquam tam longè à littore nauigabant, vt eorum impetum euitare possent: tamé celeriùs fugere, & quà ventus spirabat (nisi Heleni vatis monita obstarent) vela tendere consilium capiebant. Sed ecce Boreas ventus diuino fauore ex Peloro promontorio missus eà impulit Troianos, quà Helen⁹ præceperat, vt nauigarét.

NASC.

At genus è syluis Cyclopum, & montibus altis
Excitum, ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes nequicquam lumine toruo
Aetnæos fratres, cœlo capita alta ferenteis,
Concilium horrendum: quales cum uertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, sylua alta Iouis, lucusue Dianæ.
Præcipites metus acer agit, †quacunq; rudentes
Excutere. & uentis† intendere uela secundis.
Cõtra iussa †monent Heleni, Scyllã, atq; Charybdim
Inter, utramq; uiam leti discrimine paruo,
Ni teneant cursus, certum est dare lintea retrò.
Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
Missus adest: uiuo præteruehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosq; sinus, Tapsumq; iacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achæmenides, comes infelicis Vlyssi.

†al. quocũque
†al. extendere
†al. mouẽt

At gen⁹ è syluis Cyclopũ & mõtib⁹ altis.] *Homeri loc⁹ est: q de mõtibus quoque, & speluncis excitos à Polyphemo Cyclopas ait:*

" —*οἵ ῥά μιν ἀμφὶς*
" *ᾤκεον ἐν σπήεσσι δι' ἄκριας ἠνεμοέσσας.*

Et littora cõplẽt.] *magnũ fuisse numerum designat.*

Cernimus astantes.] *corporum proceritates Cyclopũ hyperbolicè describit: quos etiam deturpat ex quibusdam corporis qualitatibus, præsertim ex aspectu.*

Nequidquam.] *rectè nequidquam: non enim longin qui nocere poterant.* Quales cum uertice celso.] *collatione à quercubus, & cyparissis deducta locum exornat: & Cyclopum proceritate ὑπερβολικῶς extollit. est autem collatio per magnitudinem ut,*

" *Ceu duo nubigenæ cum uertice montis ab alto*
" *Descendunt Centauri.*

Hac comparatione iterum diuersis tamen uerbis Poëta usus est in 9. Aen. de Bitia & Pandaro uerba faciens:

" *Quales aëriæ liquentia flumina circum*
" *Siue Padi ripis, Athesim, seu propter amœnum,*
" *Consurgunt geminæ quercus: intonsaq; cœlo*
" *Attollunt capita, & sublimi uertice nutant.*

Sylua alta Iouis.] *ad quercus refertur, quæ sunt in tutela Iouis.* Lucusue Dianæ.] *ad cyparissos: nam cupressus feralis arbor est, ideoq; Dianæ inferæ sacer.*

Præcipites metus acer agit.] *duplex πάθος à timore, & periculo. nã metu cogebantur eò rudentes excutere: id est, eò uela intendere, quò ipsi uento impellebantur: sed periculum maius erat, ne in Scyllã, & Charybdim inciderent: cuius pericula uitanda esse Helenus uates eos admonuerat.* Scyllam atq; Charybdim.] *appositiuè positum est et hæc lectio melior est,* C *quàm si legas Scyllæq;, Charybdis.* Leti discrimine paruo.] *magnitudinem periculi Scyllæ, & Charybdis ostendit: per quas nisi cum mortis discrimine transire non poterant.* Ecce autem Boreas.] *in ijs ferè omnibus, quæ repentino, atque insperato ueniunt siue læta, siue tristia, utitur Virgilius hoc signo ecce.*

Panthagiæ.] *fluminis Siciliæ.* Megarosq; sinus.] *sinus Megaræ oppidi.*

Tapsumq; iacentem.] *insula est Tapsus non longè à Syracusis Siciliæ urbe.* Talia monstrabat.] *ἀνάλογος, qui occultam πρόληψιν habet: occurrebat enim, unde hæc loca nouerat Aeneas.*

Comes infelicis Vlyssi.] *hoc etiã epitheto antea usus fuerat, sed sub persona Achæmenidis: quod optimè quadrare uidebatur:*

Sum patria ex Ithaca comes infelicis Vlyssi. "

Nam, ut à Troianis gratiam iniret, Vlyssem infelicem dixerat, nihil enim hosti gratius, quàm audire hostem suum

A *suum in summas calamitates incidisse. hic uerò non ex persona Achamenidis, sed ex Aeneæ persona dictum fuisse intelligitur: cui an tam bellè conueniat, non facilè dixerim. Seruius interpres putat ad implendum uersum positum esse more Græco siue respectu negoti: ego uerò arbitror, cùm Achæmenides Vlyssem infelicem dixisset, Aeneam, qui, quæ ab Achæmenide audierat, exponebat, illius quoque epitheto uti uoluisse, quasi non ex sua, sed ex illius persona loqui uideatur.*

LAMB. Argenus.] *Homerus, Cyclopas alios aliunde ad speluncam Polyphemi confluere fingit. Vergilius uerò uersibus non paulò robustioribus, plenis sanguine, & neruis, è syluis & montibus ad litus & portum eos ruere canit, ad clamorem Polyphemi:*

οἱ δ' βοῆς ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος.

Complent.] *Admirabili breuitate multitudinem Cyclopum expressit: non enim pauci littora complere poterant. Quare ingens agmen ad ruditum hominis contractum, & ad litus præcipitatum ostendit.* Cernimus.] *Vt uir pius uera pertexere, ac proin existimationem nominis minimè uelle lædi uideatur, confirmat rem à* B *testimonio sui ac suorum* Aetnæos fratres.] *Periphrasis à loco, quem incolebant. Annotauimus suprà ex Suida & alijs, Aetnæum pro magno ab authoribus usurpari. Qua ratione κάνθαρος αἰτναῖος: id est, scarabeus Aetnæus, in Pace Aristophanica magnus appellatur: uel à monte, uel à montis Aetnæ habitatoribus Cyclopibus: uel quòd equi Aetnæi & uelocissimi & maximi fuêre. Annotauit Cælius Rhodig.* Cœlo.] *ad cælum usque. Hyperbole.* Concilium.] *Appositio.* Quales.] *Amplificatio à comparatione, quam Homerus omisit in uniuersum. Ductæ autem hæ comparationes sunt à forma & quantitate excelsarum in montium uerticibus arborum. Aërias eas uocat, quòd sublimes se in aërem extollant: aliàs aëreum id dicitur, quod constat ex aëre.* Coniferæ.] *conos ferentes. Est autem propriè conus, in aliquantam longitudinem rotunda forma, specie botri ac nucis pineæ. Est & ipsa nux pinea conus dictus, quam mulieres in sacris Dionysij manibus portabant. Etenim admodum cordi humano similis est coni figura. Nam Græci Dionysium cordi præfectum aiunt: quare in eius mysterio quodam peculiari hoc factitare consueuêre. Annotauit Suidas, cuius hæc* C *sunt uerba: κῶνος δὲ λέγεται, ὁ βοτρυωδὴς τοῦ στροβίλου καρπὸς, ὃν ἔφερον αἱ γυναῖκες βακχεύουσαι ἐν ταῖς τοῦ Διονύσου τελεταῖς. ἐπειδὴ ὅμοιον τὸ σχῆμα τοῦ κώνου τῇ τοῦ ἀνθρώπου καρδίᾳ. ἐπιστάτην δὲ φασιν εἶναι τῆς τῶν ἀνθρώπων καρδίας τὸν Διόνυσον. οἰκείῳ οὖν τινι μυστηρίῳ τοῦτο ἐποίουν, καὶ θύρσους ἐκώνοφόρουν κώνακα. Hinc κωνοειδὴς, σχῆμα τοιοῦτον, οἷον στροβιλοειδής. Est & κῶνον, uinum. Aristophanes in Ranis:*

κῶνον ἀναπιὼν γλυκύτατον.

Hinc κωνοφόρος, ὁ θυρσοφόρος.

Ab huius similitudine baccas cyparissinas, conos nuncupat, ipsamque cupressum κωνοφόρον Maro uocat. Cupressus, Græcis κυπάρισσος. Cyparissi.] *Latini cupressum dicunt, aut cyparissum, imitatione Græcorum, κυπάρισσος, καὶ κυπαρίσσινος, teste Hesychio. κυπαρίσσια, ἔλδος ἀκανθοφύτων. Est & cyparissias herba, ut & cyperus, apud Plinium, seu cyprus. Cypirus arbor, quæ omnium ocyssimè crescit, quemadmodum pseudocypirus frutex. Cæterùm cupressi arboris plena descriptio est apud Plinium lib. 16. cap. 33. estque una ex ijs quæ difficulter nascuntur. De hac multa Cato prodidit in lib. de re rustica, cap. CL. Natu morosa est, fructu superuacua, baccis torua, folijs amara, odore uiolenta, ac ne umbra quidem gratiosa, materie rara, Diti sacra: quare etiam funebri signo ad domos funestas nobilium Romæ ponebatur:*

Et non Phœbæos luctus testata cupressus.

Fundit picem: succisa non regerminat, nisi in Aenaria: non decidunt folia, ut nec ederæ, nec lauro, nec palmæ, oleæ, myrto, pino, & rhododendro. Non sentit cariem aut uetustatem, quemadmodum nec cedrus. Huius arboris semen maximè formicis gratum est. Dedicata Proserpinæ est.

Præcipitis.] *Ab efficiente causa.*

Excutere.] *rapiunt colligere & quòcunque uenti uocarent, eò cursum intendere: nam omnes uenti secundi sunt, si quò impellant nauem, clauum regamus. Est itaque hic sensus: Tanta ibi oboriebatur trepidatio, tantaque animi dementia, ut salutis causa omnis uentus secundus duceretur. Quare si Euronotus (hunc Latini Vulturnum uocant) exortus inter Scyllam & Charybdim ursisset, illà cursum tenere certò stabat. Sed quia Helenus diuersum præceperat, ea loca declinare omnino consilium erat, ut si retrò, unde fueramus profecti, cursus uertendus fuisset, cùm interim numinis alicuius beneficio uentus exoptatus, sed cum itineris dispendio adesset Boreas, qui classem à Scylla & Charybdi dispulit, quibus obuersus iacet Pelorus. Itaque in austrum pulsi, totam Siciliam circumnauigant.* Retrò.] *in Calabriam, aut sinum Tarentinum.*

Lintea.] *carbasa: ex materia res confecta.*

Ecce.] *Non quidem hoc loco monstrantis particula est, sed attentionem ad rem nouam & insperatam capiantis. Sedebat omnino, retrò potius, unde ueneramus, cursum reflectere: quàm ut uim Vulturni sequutus, me ac meos in apertum discrimen conijcerem, cùm præter expectationem boreas è Scylla & Charybdi, quas obtusa fronte obtuetur Pelorus, exortus, nos in meridiem, quà Pachinus Græciam spectat, ad lustrandam omnem eam oram dispelleret, id quod Helenus salubriter factitandum potius monuerat, quàm Scyllam & Charybdim uidisse:*

Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni,
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.

Angusta.] *A septentrione Pelorus obiacet Italiæ, boream ex aduerso obtinens. Aquilo à solstitij æstiui meta. Βορρᾶς, ἢ βορέας, ἀπὸ τῆς βοῆς: id est, boatu, quòd uiolenter flare ac sonare soleat.*

Angusta à sede Pelori.] *A freto Siculo, quod peranguslum inter Pelorum ac Leucopetram medium est. Sed & uerbum Adest fauorem signat. Porrò nominis ratio proditur. Pelorus gubernator ab Annibale ibi conditus fuit. quem idem uir profugus ex Africa, ac per ea loca Syriam petens, quia procul inuenti uidebantur continua esse littora & non peruium pelagus, proditum se arbitratus, occiderat.* Viuum.] *natura, non humana opera sic parata. Cyclopum scopulis propinqua est Catana: quibus proxima sunt Symmethum & Terias. Intus campi Læstrygonij, errore Vlyssis celebrati. Oppida, Leontini, & Megaris. Amnis, Pantagies. Quare sinum Megaricum statim adiungit. Pantagias, ἀπὸ τοῦ παντάγειν, sonitu nomen habet, totus resonans. Antea, quoties plenis alueis auctior*

auctior iret, totam insulam penè magno sonitu complebat: donec à Cerere, cùm amissam Proserpinam quæreret, placidiùs ire, & fremitum illum suum compescere iussus esset.

Megarosq́ue.] à Megaride urbe sinui nomen est. Eiusdem nominis Macedoniæ regio est, & oppidum. Μέγαρα, Megara τὰ οἰκήματα, ædes. à Megara urbe, μεγαρεύς. Hinc natum prouerbium, μεγαρέων ἄξιοι μοῖρα: id est, Megarensium portione digni· ἀντὶ τοῦ, ἄτιμοι: in eos uidelicet, qui notati sunt infamia, eiusmodi enim erant Megarenses. ὅτι δὲ τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, δηλοῖ καὶ σαφῶς οἱ μάρτυρες, ἐκ ἄδοξοί τινες, ἀλλὰ τῆς σοφίας τὰ πρῶτα. Et Megarensium lacryma, quæ parœmiæ loco celebratur, quoniam multum alij in Megaride nascitur: in eos qui fictas lacrymas fundunt, ac ui lacrymas terendo oculos exprimunt, non autem ex animo. μεγαρίζοντες, δακρύοντες, ἢ μέγα τι ποιοῦντες, Megaricæ sphinges, μεγαρικαὶ σφίγγες, πόρναι, scortilla. ἴσως δὲ ἐντεῦθεν καὶ σφιγκτὰς, οἱ μαλακοὶ ὠνομάσθησαν. ἢ καὶ ἀπὸ μιᾶς ἑταίρας λεγομένης μεγάρας. Megarica machina, mala. διεβέβληντο γὰρ ἐπὶ πονηρίᾳ οἱ μεγαρεῖς. μεγαρίσαι, τὰ μεγαρέως δοξάσαι: id est, idem cum Megarensi opinari. Stilpon philosophus Megarensis erat, illius urbis, quæ in Græcia est, qui eloquentia ac oratoria dicendi facultate (εὑρεσιλογίᾳ καὶ σοφιστείᾳ, inquit Suidas) in tantum reliquos superauit, ut propemodum tota Græcia in eum conuersa, Megarensis fieret, μεγαρίσαι. A

Tapsum.] Tapsus insula est modico 10. stad interuallo à Sicilia. Huic nomen quidam deductum putant ἀπὸ τοῦ θάπτω, sepelio: quòd plana sit, ac sub mari tota perfundatur: aspera in tenuem mutata. Humilia & depressa, iacentia appellantur. Est & Tapsus Numidiæ oppidum. Monstrabat.] Refert eorum locorum cognitionem ad Achemeniden, qui paucis antè mensibus cum suo duce omnem eam oram pererrarat. Hinc errata uocat, errore cognita.

ARGVMENTVM.

Reliqua Siciliæ loca, quæ nauigando præteruectus fuerat, recenset: quorum postremum Drepanum fuit. vbi Anchises tum senio, tum longæ nauigationis iactatione fatigatus, fatis concedit: cuius obitum dolenter, B ac pie, vt optimum filium decet, deplorat.

NASC. SICANIO prætenta sinu.] Plemmyrium insulam describit: quam antiquitus Ortygiā nominatam fuisse memorat. circa Siciliam est ex opposito Plemmyrij fluminis: unde forsitā nomē sortita est. Alpheum fama est huc Elidis amnē.] id fabulosū esse, atque ab omni ueritate alienū indicare uidetur Poëta, cùm ait, fama est. ut in sexto Aeneid. de Dædalo:

» Dædalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,
» Præpetibus pennis ausus se credere cælo.

Pomponius tamē Mela in calce secundi libri hoc uerū esse affirmat: cuius uerba hoc habent: Arethusa fons est, in quo uisuntur iacta in Alpheum amnem, ut diximus, Peloponnesiaco littori infusum: unde creditur non se consociare pelago: sed subter maria, terrasq́ue depressus huc agere Alueum, atque hic se rursus extollere. Hinc altas cautes.] loci asperitatē ostendit. Apparet Camerina procul, campiq́ue Geloi, Immanisq́ue Gela, fluuij cognomine dicta, Arduus inde Agragas.] hæc omnia κατὰ πρόληψιν figuram à Marone dicta multi contendunt: quia inter Geographos constat, hæc oppida non fuisse, quo

Sicanio prætenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium undosum, nomen dixêre priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse uias subter mare, qui nunc
Ore Arethusa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci iussi ueneramur, & inde
Exupero præpingue solum stagnantis† Helori. †al. Elori.
Hinc altas cautes, proiectaq́ue saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moueri
Apparet† Camarina procul, campiq́ue Geloi, † al. Camerina
Immanisq́ue Gela, fluuij cognomine dicta.
Arduus inde Agragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teq́ue datis linquo uentis palmosa† Selinus: † al. fortas. Selinus:
Et uada dura lego saxis Lilybæia cæcis.
Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit: † hinc pelagi tot tempestatibus † actus, †al. hic †al. actis,
Heu genitorem, omnis curæ, casusq́ue leuamen,
Amitto Anchisen. hic me pater optime fessum
Deseris, heu tantis nequicquam erepte periclis:
Nec uates Helenus, cū multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta uiarum.
Hinc me digressum, uestris Deus appulit oris.
Sic pater Aeneas intentis omnibus, unus
Fata renarrabat diuûm, cursusq́ue docebat.
Conticuit tandem, factoq́ue hîc fine quieuit.

tēpore Aeneas nauigabat. quam opinionem non probat Seruius interpres, quoniam ex persona narrantur Aeneæ: sicuti nec illud ex 6. Aen. recipit Gellius:

» portusq́ue require Velinos.

Quia ex Palinuri persona refertur. Alciatus in parerg. non de oppidis Poëtam sentire autumat, sed de campis, & fluminibus, quæ proculdubiò semper fuerunt. C ego uerò non de fluminibus, sed de oppidis intelligendum esse existimo: quæ etsi post multos, quàm Aeneas nauigauerat, annos, condita fuisse cōstat, tamē sub persona Aeneæ nominari posse absq́ue erroris labe exemplo grauissimorum poëtarum, quos auctores Virgilius secutus fuisse iudicatur, facilè comprobari potest. si quidem à Græcis adnotatum est Triptolemi temporibus Pythia primum cœpisse annis post Orestem propemodū sexcentis. fingit tamen in Electra Sophocles Clytemnestræ à Pædagogo nunciari Orestem in Pythicis: hoc est, in Delphicis perijsse certaminibus. uerba Sophoclis ita habent:

» ἔλεγε. τὸ πᾶν σοι ἐν βραχεῖ φράσω.
» ἀνδρὸς τοσ' οὐδένα πρόσθεν ἔξαι λόγου.
» τέθνηκ' Ὀρέστης.

Et pau-

A Et paulò infrà queritur Clytemnestra quomodo perierit Orestes:

» ——ἐμοὶ δ' ἐν φρεσὶ

» τάληθές ...

» ...

» ...

Et reliqua per 70. uersus. item in Trachinijs fingit Deianiram Solonis illam sententiam proferre, neminem ante obitum dici beatum posse. fuit tamen Solon Deianira longè posterior. ijsdem etiam exemplis locus ille defenditur ex 6. Aeneid.

» ——portusq; require Velinos,

Aduersus Vergiliomastiges. hæc figura ab alijs ἀναχρονισμὸς, à nonnullis uerò πρόληψις appellatur. de Camarina à fatis moueri non concessa Seruius longam texit historiam: ex qua ductum est prouerbium, mouere Camarinam: id est, sibi ipsi malum accersere.

Magnanimum quondam.] ab equorum præstantia oppidum laudat. Palmosa Selynis.] ἀποστροφὴ ad urbem Selynem: quam palmosam ideo uocat, quia iuxta illam, sicuti in alijs Siciliæ locis, palmarum agrestium

B multitudo ingens nascitur. Cic. act. ult. contra Verrem.

Et uada dura lego.] difficultatem, periculumq; nauigandi in illis locis ostendit.

Et illætabilis ora.] πάθος à dolore propter amissum parentem: cuius mortem describens uarios mouet commiserationis affectus tum ex actis laboribus suis, tum etiam ex insperato ipsius Anchisæ patris casu: quod eo adiumento priuatus est, ubi se conquieturum sperabat: cuius in consilio omnes curas, anxietatesq; animi deponere solebat, genus peripetiæ est: quæ totam hanc contextus partem amplectitur. Heu genitorem] exclamatio doloris plena, & ex nimio amoris affectu deducta.

Omnis curæ, casusq; leuamen.] locus commiserationis est ex deploratione incommodorum.

Hic me pater optime.] affectum commiserationis amplificat per apostrophen. diuersum autem hoc ab historia Strabonis est: qui Aeneam unà cum Anchise patre, & Ascanio filio Laurentum peruenisse: Pausanias uerò Anchisen in Arcadia perijsse literis prodidit.

Heu tantis nequicquam erepte periclis.] queritur Aeneas, & præ nimio dolore iterum exclamat:

C atq; coram Didone sic quasi cum patre loquitur, ut eum præsentem habere uideatur. unde beneuolentiam Didonis occultè sibi comparat ex ingenti erga patrem suum pietate. Nec uates Helenus.] dolorem suum exaggerat ex insperato incommodorum euentu: nam quæ præuidentur, iacula minus ferire solent, & omnia repentina grauiora. designat autem hunc de patris obitu dolorem sibi longè omnibus alijs incommodis fuisse grauiorem.

Hinc me digressum, uestris Deus appulit oris.] Didonis animum confirmat, illiusq; beneuolentiam & gratiam sibi conciliat ex euentu rei, cùm se ad eam Deorum uoluntatem dicat accessisse.

Sic pater Aeneas.] Conclusio est per enumerationem ex persona Poëtæ: quam Græci ἐπίλογον uocant. breuiter enim repetit capita rerum, quæ in secundo, & in tertio libro latiùs, fusiusq; tractârat.

Fata renarrabat Diuûm.] ad ea, quæ in secundo continentur libro, refertur.

Cursusq; docebat.] designat, quæ in hoc tertio libro tractantur.

Conticuit tandem.] diuturnitatem, ac fortasse etiam molestiam narrantis expressit. illud uerò præter cætera obseruandum est, singulos huius primæ Epopeiæ partis libros alicuius uel miseratione, uel morte finiri: nam primus commiserationem Didonis continet: secundus Creusæ obitum habet: tertius Anchisæ: quartus necem Didonis: quintus casum Palinuri: sextus Marcelli acerbum, atq; immaturum claudit interitum. itaq; fit ut singuli libri pathetici esse uideantur & re uera sint.

Sicanio.] Per occasionem in descriptionem amnis prodigiosi transit. A Peloro usque ad Pachynum, omnis ea ora quæ suo excursu Ionium mare attingit, hæc habet oppida illustria: Messanam, Tauromenium, Catinam, Megarida, Syracusas, & fontem Arethusam mirabilem: in quo, inquit Mela, uisuntur iacta in Alpheum amnem, Peloponnesiaco littori infusum. Vnde ille creditur non se consociare pelago, sed subter maria terrasq; depressum, huc agere alueum, atq; hic se rursus extollere. Sed de Arethusa paulò pòst. Plemmyrium undosum.] Quidam Siciliæ amnem esse dicunt, qui per agrum Syracusanum labitur. Est autem promontorium magno Syracusanorum portui accubans, ἀπὸ τοῦ πλημμύρα, exundo, πλημμύρα exundatio. καὶ ταραχή. Contrà Plemmyrium Siciliæ est Ortygia cum amne Arethusa. Arethusam Poëtæ fabulantur aliquando uenatricem fuisse nympham, quæ cùm fortè lassa in Alpheo flumine se lauaret, ab eo adamatam. Illam, cùm amatorem fugeret, in Sicilia in sui nominis fluuium uersam. Addunt transformationem miraculum sequutum: Alpheum perocceltos terræ meatus eam insequutum, & quidem subter mare, donec illi in Sicilia misceretur. Fabulosum id quidem, sed haud temerè commentatum. Nam mirum est, si sit uerum, quod Alpheus ex Triphylico littore subter mare in Siciliam fluat, & ibi in Arethusa amne caput rursum attollat, labaturq; priori amisso nomine, in mare. Neq; solùm uerò id apud poëtas, ut Pindarum, Vergilium & alios proditum legere est, sed etiam Geographos, & diligentissimos reconditarum rerum naturalium inuestigatores. Timæus omnium primus eius miraculi fuit obseruator, & author, qui id in literas miserit: adductus eo argumento, (ut quidam arbitrantur) quòd poculum Olympiæ in Alpheum casu quodam deiectum, in Arethusa rursum apparuerit. Adhæc obseruatum fuerunt in sacris Olympiacis, ob celebrem Græciæ in eum locum conuentum, sordibus in amnem dilabentibus, ipsum ad Syracusas fontem turbidum fluere solitum. Sed cùm in confesso sit, Alpheum in pelagus deuolui: nec ullum esse circa mare terræ hiatum, quo absorptus subtermeare posset: neq; eo impetu in pelagus descendat, ut potabiles aquas per tantam maris uastitatem in Siciliam secum ferre posset, iccirco id uniuersum fabulosum uidetur, quòd à uetustate de his omnibus traditum diximus: maximè cùm, teste Strabone, nullus circa mare sit specus, per quem præcipitatus amnis tam prodigiosos moliretur cursus. Hoc tamen memoratu dignum de Alpheo apud scriptores haudquaquam proletarios scriptum inuenio, quòd eius aquæ albas maculas tollere credantur, & impetigines: unde uerisimile est, nomen amni factum. ἀλφὸς enim uitiligo est. Plutarchus in libello περὶ ποταμῶν, grauissimus author est, Alpheum initio Stymphalũ, à Stymphelo Martis & Dormothea filio dictum: & Alpheum postea appellatũ à quodã, qui è genere Heliadum fuerit. Hic cùm de uirtutis palma LAMB. Hort.

cum

cum Germano decertans, cum interfecisset, à pastoribus in amnem Nyctimum pulsus, se præcipitem dedit (nam hic postea Stymphelus uocatus fuit) ac nomen mutauit. Idem author annotauit ex primo lib. Ctesiæ, in Alpheo nasci herbam, quam elixam mente captis bibendam medici præbere solent: qua hausta, illi à furore liberentur. Addit aliud quiddam multò magis mirum, de propinquo monte Cronio, & qua ratione is à Saturno nomen sit adeptus μετὰ τὴν, inquit, γιγαντομαχίαν, Κρόνος τὰς Διὸς ἀπειλὰς ἐκκλίνων, εἰς ὄρος παραγίνεται ἕτερον, ὃν ἀπ' αὐτοῦ Κρόνιον μετωνόμασεν. λαθὼν δὲ πρὸς ὀλίγον καιρὸν, καὶ ἀφορμῆς δραξάμενος, διῆρεν εἰς καύκασον τὸ σκυθίας. γεννᾶται δὲ ἐν τῷ τούτου κύκλῳ λίθος καλούμενος κύλινδρος, ἀπὸ τοῦ συμπτώματος. ὁσάκις γὰρ ἂν ἀστραπὴ γένηται, ἢ βροντὴ, τοσαυτάκις ἀπὸ τῆς ἀκρωρείας διὰ φόβον κυλίεται. Huius miraculi authorem citat Dercyllum in primo de lapidibus. Chrestomathiæ author annotat, Alpheum circa Olympiam, Celadontem, & Erymanthum, aliosq́ præterea amnes secum abreptos in Siculum tantum pelagus effundere. Priorem fabulam, ut historiam, his uerbis adducit item Suidas: Ἀλφειὸς ποταμὸς τῆς Ἀρκαδικῆς πόλεως, ὃ κεῖται κατὰ τὴν πελοπόννησον, λεγόμενος διὰ τῆς Ἀρεθούσης θαλάσσης, εἰς τὸ πέλαγος, μηδαμῶς τῇ ἄλλῃ μοίρᾳ μιγνύμενος, κατὰ τὴν νῆσον ἀναδίδοται σικελίας, περὶ τὴν πηγὴν τὴν λεγομένην Ἀρέθουσαν, ὡς ἐν ταύτῃ λεγόμενος, ἀλλ' ἐπεὶ τρίχα τις ἀληθῶς φησιν, ὅτι συμβέβηκε τρίχα, ὡς ὀλυμπιακὸς σταδιοδρόμος ἀπὸ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ. Idem multo luculentius eiusdem fluminis naturam, cursum & αὔξησιν describit: ὃς ἐκ τῆς πηγῆς ἀθρόως ἐκρύπτεται, καὶ πολὺν ἐπελθὼν τόπον ὑπὸ γῆς, ἐκδίδωσι περὶ λυκόαν τῆς Ἀρκαδίας. ὁ δὲ ποταμὸς ὁ πολὺν τόπον ἀπέχων τῆς πηγῆς, ὑφίσταται ἐπὶ δέκα σταδίους, πάλιν ἐκρύπτεται. καὶ τὸ λοιπὸν φερόμενος διὰ τῆς μεγαλοπολίτιδος, τὰς μὲν ἀρχὰς ἐλαφρὸς, εἶτα λαμβάνων αὔξησιν, καὶ διανύσας ἐπιφανῶς, πᾶσαν τὴν προειρημένην χώραν ἐπὶ δέκα σταδίους ἐκφανὴς γίνεται πρὸς λυκόαν, ὅθεν προσλαβὼν καὶ τὸ τοῦ λουσίου ῥεῦμα, παντελῶς ἄβατος ἄγει καὶ βαρύς. Alpheus, inquit, è fontibus ortus, extemplò occultatur, donec multum loci sub terra emensus, rursus circa Lycoam Arcadiæ rebulliat. Hic enim amnis non procul ab ipso fonte, unde ortum ducit, ad 10. stadia conditus, rursum emergit. Inde reliquum loci labens per Megalopolim, circa initia uelox, postea augescens ac permetiens dictam regionem, ad 10. stadia exerit se illustrius ad Lycoam: ubi assumpto fluente Lusio, fit prorsus irremeabilis & uiolentus. Itaq; cùm Poëta Alpheum subter mare ferri, ac cum Arethusa in Sicilia misceri dicat, oraculum uetus propemodum ad uerbum reddidit. Est autem id tale:

> ὄρτυγία τις κεῖται ἐν ἠεροειδέϊ πόντῳ,
> θρινακίης καθύπερθεν, ἵν' Ἀλφειοῦ στόμα βλύζει,
> μισγόμενον πηγαῖς εὐρείαις Ἀρεθούσης.

Εὐρείαις, uel quòd statim erumpat in mare, & ad Elidem in fontem uersa, subterraneis meatibus in Siciliam feratur: uel ab Euripo Eubœæ iuxta Chalcidem, ubi aquæ Arethusæ dictæ fuêre. Cæterùm fabulam Alphei & Arethusæ refert Ouid. lib. Metamor. 5. Et Lucan. eius meminit in 3.

> ——populisq; per æquora mittens
> Sicanijs Alpheus aquas.——

Silius Ital. lib. 15. A

> Hic Arethusa suum piscoso fonte receptat
> Alpheon, sacræ portantem signa coronæ.

Sed longè uenustissimè Papinius, in Epithal. Stell. & Vol.

> ——tumidè sic transfuga Pisa,
> Amnis in externos longè flammatus amores,
> Flumine demerso trahit intemerata canali,
> Donec Sicanios tandem perlatus anhelo
> Ore bibat fontes. miratur dulcia Nais
> Oscula, nec credit pelago uenisse maritum.

Sed & Moschi Græci Poëtæ uersus adscripsimus, quos Latini ceu amussim quandam diligenter sunt imitati. hi non solùm rei miraculum, uerùm etiam amoris uim eleganter exprimunt:

> Ἀλφειὸς μετὰ πῖσαν ἐπὴν κατὰ πόντον ὁδεύῃ,
> ἔρχεται εἰς Ἀρέθουσαν ἄγων κοτινηφόρον ὕδωρ,
> ἕδνα φέρων, καλὰ φύλλα καὶ ἄνθεα, καὶ κόνιν ἱράν.
> καὶ βαθὺς ἐμβαίνει τοῖς κύμασι, τὰν δὲ θάλασσαν
> νέρθεν ὑποτροχάει, κοὐ μίγνυται ὕδασιν ὕδωρ,
> ἃ δ' οὐκ οἶδε θάλασσα διερχομένω ποταμοῖο.
> κῶρος ὁ δεινοθέτας κακομάχανος, ἀλλὰ διδάσκων
> καὶ ποταμὸν διὰ φίλτρον ἔρωτ' ἐδίδαξε κολυμβᾶν. B

Hodie exoleto pristino nomine, Ropheanuncupatur: ac Pisam præterlapsus in mare effunditur. Elidis.] Strabo lib. 4. Elidis situm paucis uerbis circumscribit: Eleam, inquit, hodie omnem eam regionem nominant, quæ inter Messeniam & Achaiam propriè dictam, ad mare usq; interiacet, mediterraneis sese ad Arcadiam iuxta Pholoen montem, Azanas & Parrhasios extendentibus. Itaq; ab ortu Arcadiæ iungitur, ab occasu clauditur Siculo mari: ad septentrionem Acarnaniæ, Cephaleniæ, Ithacæ, Echinadibus insulis ἀντικείμενος est. Per hanc itaq; funditur Alpheus. In Elide quondam sedecim urbes fuisse memorant, inter quas & Pisæos diuturna certamina item extitisse. Aberat Pisa ab Elide 50. stadia. Has controuersias matronæ ex singulis urbibus lectæ, admirabili dexteritate ad postremum diremerunt. Harum autem urbium celeberrimæ fuêre, Elis, Pylos, Olympia, Pisa. Hic quinquennalia illa ueteribus scriptoribus, sed præcipuè Pindaro decantata certamina Olympica, in honorem Iouis Olympij celebrabantur. Confluebat eò quinto quoq; anno ingens hominum uis ex tota Græcia, cùm propter Iouem, quo nihil putabatur maius, tum ob ipsa certamina omnium agonum maxima. Qui in Olympia uictores præconis uoce declarabantur, omnium spectatorum ora in se conuertebant. Ex Eleis unus initio iudex, inde duo, postremò nouem eligebantur, qui iureiurando ol noxij uictores declarabant. Hi ἑλλανοδίκαι appellabantur: ἱερεῖς, οἱ καθέμενοι εἰς τοὺς ἀγῶνας. Centesima tertia Olympiade, primùm duodecim lecti sunt: qui tamen numerus postea, bello orto inter Eleos & Arcades, mutatus fuit. Ore.] Auersio. Numina.] Et in periculis optimo principi cura religionis incessit eorum locorum, quæ prænauigat, ut nusquam non memor sit præceptorum uatis Heleni. Exupero.] prætereuehor. Est autem Helorus, amnis uastus & ingens. Meminit huius Pindarus Nemæorum hymno nono: C

> ἑλώρου παρ' ὄχθαις, ἔνθ' ἀρεῖας πόρον ἀνθρώποι καλέοισι

Et diligens lector hic expendat, cur stagnantem uocet, cùm à Silio clamosus Helorus dicatur. Quoniam autem sæpè alueos suos excurrere, & proximos ripæ agros perfundere

A *fundere solet, ex limo relicto solum pinguius est, & gleba feracior. quare solum prapingue Poeta uocat. Nomen flumini datum inuenio à rege quodam Heloro, qui id ponte magno iunxerit. Alij uolunt ab Heloris quibusdam, quibus Argos profectis huiusmodi oraculum redditum fuit, ne amnem sine nomine transirent. Hi contempto oraculi monitu abiuerunt. Vbi ad flumen iam peruenissent, in eius traiectu unà cum equis submersi perierunt. ab his nomen amnis sortitus est.* ὁ δὲ ποταμὸς ὁ Ἔλωρος ἔσχε τὸ ὄνομα ἀπό τινος βασιλέως Ἐλώρου, ὃς ἔζευξε γέφυραν ἐπ' αὐτοῦ μεγάλην. οἱ Ἔλωροί τινες ἐπορεύοντο πρὸς τὸ Ἄργος, καὶ ἐλέχθη χρησμὸς αὐτοῖς, μὴ περᾶσαι ἀνώνυμον ποταμόν. οἱ δὲ ἀνοηταίνοντες τοῦ χρησμοῦ, ἀπήρχοντο. περαιούμενοι δὲ αὐτόν, ἐπνίγησαν μετὰ τῶν ἵππων, καὶ ἅμα ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἀφανισθέντες, καὶ ἔσχε ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν. Proiectáque.] *in mare excurrens, & porrò iactata, uetusta consuetudine. Idem alibi:*

» *——proiecto dum pede laeuo,*
» *Aptat se pugnae.——*

Lycophron lepida catachresi Pachynum νησιωτικὸν σόνυχα uocat: id est, cacumen insulare. Est autem σόνυξ, ἄκρον τῆς δόρατος: hoc est, summitas siue cuspis hastae.
B *& per catachresim, pro quauis re εἰς ὀξὺ λήγοντος, in acutum exeunte. In hoc promontorio fertur Vlysses Hecubae, nocturno terriculamento ac spectro illius agitatus, cenotaphium posuisse.* διὰ τὸ πρῶτον κατιδεῖν αὐτὸν τῆς χαλασμάτων, τῆς ὑφ' Ἑλλήνων εἰς αὐτὴν γενομένου. *Spectat Pachynus Graeciam.* Radimus.] *Metaphora: remigando praeternauigamus.* Camarina.] *Oppidum est, & eiusdem nominis palus. Haec cùm olim pestem siccata genuisset, uetuit eam Deus moueri penitùs, oraculo consulto. Illi non obtemperantes diuino responso, eam repurgarunt. Cessauit quidem pestis: sed per eam ingressis hostibus, poenas neglecti oraculi dederunt. Eadem fermè Suidas refert. sed addit, quibusdam uideri fruticem, cuius ramos si quis commoueat, aut quatiat, tetrum odorem edere. Stephan.* περὶ πόλεων:

» μὴ κίνει Καμάριναν, ἀκίνητον γὰρ ἄμεινον.

Et libro tertio σιβυλλιακῶν χρησμῶν:

» μὴ κίνει Καμάριναν, ἀκίνητον γὰρ ἄμεινον.

Pindarus Olympiorum Hymno quinto, Camarinam Oceani filiam uocat:

» ὠκεανοῦ θύγατερ Καμάρινα.

Quo loco interpres addit: ἐνταῦθα δὲ πόλις Καμάρινα, καὶ λίμνη.
C διὰ τὸ πρὸς τὴν ἐκφορὰν τῆς λίμνης, νόμιμον Καμάριναν πεποιῆσθαι τὸν λόγον. ἣν τινα νόμιμον παῖδ' ὠκεανοῦ καλεῖ, διὰ τὸ πάντας ποταμοὺς καὶ παῖδας ἐπὶ ἀνάγειν τὴν ἀρχὴν ὠκεανοῦ. *Ab eadem aliud natum est prouerbium,* Καμαριναῖς λέγειν, *Camarinè loqui, pro* ἀποτόμως καὶ ἀνδρείως *praecisè, audacter & synceriter loqui. Camarinae, à Iuuenale inter uetustae nobilitatis familias recensentur. Hesychius,* ζώνας στρατιωτικὰς *uocat* καμάρας. *Quare fieri potest, ut ab horum ferocia ortum sit prouerbium. Idem author docet, columnas quasdam, in quibus depictus erat Asiae circuitus,* καμαδρας *dictas:* στῆλαι, ἐν αἷς ἀναγέγραπται ὁ περιοδισμὸς τῆς ἀσίας. *Fortasis, inquit Erasmus, ab hac ostentatione dicti sunt Camarinè loqui, qui sese iactitarent barbarico more.* καμαρία, κοιτὼν καμάρας ἔχων, *cubile multas habens cameras.* Καμβίς, κοσμάριον γυναικεῖον, *muliebre ornamentū.* καμαρίν, *fasciculus, uia. Caeterùm, ut aliae pleraeque urbes, in Sicilia condita fuit, quo tempore Tarquinius Priscus Romae regnauit. Vt autem noster Poëta hic à calumnia uindicetur: non loquitur hic de ipsis oppidis, sed de campis & fluminibus, quae à rerum conditione extiterant. Multae enim Siculorum urbes postea à fluminibus & paludibus nomina sumpserunt: ut Syracusae, Gela, Lnera, Selinus, Phoenicois, Eryce, Camarina, Acragas: ita ut iuxta regulam iuris, è praesenti praeteritum accipiatur.* Geloi.] *Antiphemus è Rhodo, Eutimus è Creta profecti, colonias deducentes, Gelam condiderunt, anno quinto & quadragesimo quàm Syracusae coeptae essent habitari. Nomen urbi fecit uicinus amnis Gelas. A fronte Pachyni flumen Hirminium est, oppidum Camarina flu. Gelas: inde Acragas, inter Lilybaeum & Pachynum.* Agragas.] πόλις καὶ ποταμὸς τῆς σικελίας. *masculino genere extulit. Hanc urbem, quidam authores sunt initiò Aegestam uocatam. Gelenses, centum circiter annos pòst urbem ad Gelam amnem conditam, Acragantem coluerunt, & ipsam à proximo amne sic dictam, lectis authore. Pistolo & Aristono. Acragantem Latini Agrigentum dixerunt. Edidit tyrannum Phalaridem, & philosophum Empedoclem. Laudat urbem à foecunditate nobilium equorum,* ἱππόβοτον. *Sita est in ea insulae orá, contra meridiem, inter Himeram amnem, & Hispam. Fuerunt qui existimarent, Ionum fuisse coloniam. Iam & magnanimûm uocat, pro, magnanimorum: syncope. Didymus author est, Acragantinos à quibusdam Lotophagos autumari: rursum ab alijs Camarinaeos. Fuit & scriptor clarus Acragas. Quidam Acragantem, ab Acragante Iouis & Asteropes filio dictum putant. Polybius ab* ἀκραγής*, quae campus fuit circa amnem, ubi ciuitas postea condita fuit, propter terrae bonitatem.*

Teque.] *Auersio. Palmosam Selinuntem uocat, à palmarum sylua. Post Acragantem Thermae sunt, coloniae: mox amnes, Atys, Hipsa, & Selinus: inde Lilybaeum oppidum, & promontorium Drepanum, & mons Eryx. Ibi occurrunt oppida Panotmū, Selinus, & Himera: fluuius Cephaledis: Alcuntium, Agathyrsum: Tindaris colonia: oppidum Myle. ibi Pelorus Italiae oppositus. Caeterùm Selinuntis conditores fuisse memorantur Megarenses, regnante Romae Tullo Hostilio.* Vada] *quia promontorium in pelagus excurrens, proxima quaeque uadosa efficit, ut saxa latentia & cautes sub summa aqua periculosa sint nauigantibus. Caeca ob id uocat, quasi non apparentia in summa aqua, neque extantia.* Drepani.] *Drepanum, siuè Drepana, à falce nomen habet: sed diuersae rationes à diuersis adducuntur. Ferunt circa hanc urbem Saturni falcem cecidisse. & quidem hac de causa, quod ipsa regio frugum ferax sit.* δρέπανον, ἢ δρεπάνη, *falx. uel* ἀπὸ τοῦ δρέπω, *uindemio. Apollonij enarrator festiuum commentum adducit de etymo uocis:* νῆσος ἀμφιλαφὴς καὶ λιπαρά, ὑφ' ᾗ δὴ κεῖσθαι τὸ δρέπανον τοῦ κρόνου φασίν, ᾧ τὰ τοῦ πατρὸς μήδεα ἀπέταμε. οἱ δέ φασι δήμητρος εἶναι, ᾧ τοὺς τιτᾶνας ἐδίδαξε σταχυοτομεῖν. καὶ τόμνησαν γὰρ ἡ θεὸς ποτὲ τὴν νῆσον κατῴκησεν, ἀγαπήσασα μάλιστα τὴν τῆς ἀνδρὸς τροφήν. *Loquitur de Cercyra insula, quae initiò Drepane dicta fuit. Et paulò pòst:* δρεπάνη δὲ ἐκαλεῖτο, διὰ τὸ τὴν δήμητρα αἰτησαμένην δρέπανον παρ' ἡφαίστου, τοὺς τιτᾶνας διδάξαι θερίζειν. εἶτα αὐτὸ κρύψαι εἰς τὸ πρὸς θαλάσσιον μέρος τῆς νήσου. κατακλυσθείσης δὲ τῆς θαλάσσης, ἐξομοιωθῆναι τὴν νῆσον τῷ δρεπάνῳ. *Haec ille de Macride, quae & Cercyra, à Cercyra Aesopi filia, dicta fuit. Eandem autem insulam initiò Drepanen dictam, & Scheriam, author est Aristoteles in Cercyraeorum politia, ad-*

dit́q; causam mutati nominis. Eadem etymi ratio huius δρεπάνου huc quoq; contorquenda est, nisi quòd ob loci ubertatem Saturni falcem eò decidisse fabulentur ἢ ἀπὸ τοῦ κεκρύφθαι ἐκεῖ τὸ δρέπανον, μεθ' οὗ Κρόνος ἀπέτεμε τοῦ οὐρανοῦ τὰ αἰδοῖα. uel quòd ibi condita fuerit falx, qua Saturnus Cœli testes absciderit, & uerenda. Lycophron in Cassandra ἅρπην: id est, falcem subobscurè, ut omnia, uocat.

» ἱερὰν λογγάρη μυχῶν
» ἅρπης κρόνου πήδημα.

Quem locum diligentissimus enarrator illustrans: ἅρπην, inquit, εἶπε δρέπανον, ᾗ Φαιακία, Κέρκυρα, καὶ ἡ Σικελία λέγεται. ἡ μὲν Κέρκυρα, ὅτι ἐκεῖ κεκρυμμένον τὸ δρέπανον, μεθ' οὗ ὁ Ζεὺς τοῦ Κρόνου ἐξέτεμεν. ἢ τὸ δρέπανον, ὅπερ ἡ Δημήτηρ ἔλαβε παρ' Ἡφαίστου θερίζειν τοὺς στάχυς. δρέπανον δὲ ἡ Σικελία, ὅτι ἐκεῖ ἦν τὸ δρέπανον, μεθ' οὗ τὸν οὐρανὸν ὁ Κρόνος ἐξέτεμεν. ἐνταῦθα δὲ ὁ Λυκόφρων φαίνεται νῦν τὸ ἱεροτόμον, δρέπανον λέγειν. τὸ δὲ δρέπανον παρὰ Σικελοῖς ζάγκλον καλεῖται. μέμνηται δὲ καὶ Καλλίμαχος ἐν δευτέρῳ αἰτιῶν Id est, ἅρπη, uidelicet Drepanum, Phœacia, Cercyra, & Sicilia dicuntur. Cercyra, quòd ibi condita fuit, occultatáq; falx, qua Iupiter Saturnũ patrem suum execuit: aut Drepanum (falx) quam Ceres à Vulcano accepit, ad demetendas aristas. Porrò autem & ipsa Sicilia, falx, hoc est, Drepanum dicitur, quòd ibi esset falx, qua Cœlum Saturnus execuit. Quamuis Lycophron uidetur falcem ἱεροτόμον appellare. nam apud Siculos falx Zanclon dicitur. Meminit autem & Callimachus in Causis. Hactenus ille. Annotat Aristot. ex Timæo, ἐκ τοῦ δρεπάνου, ᾧ ἐξέτεμε τοῦ οὐρανοῦ τὰ αἰδοῖα, ἢ ὁ Ζεὺς τὰ τοῦ Κρόνου. Sed mistis fabulis & deliramentis poëticis ad historicam ueritatem transferatur explicatio. Primùm omnium Drepanum Siciliæ urbem esse constat, inter amnem Bathum & Sergestanum promontorium, à littore in falcis speciem curuato, ita nuncupatam. Abest à Lilybæo urbe xv. millibus passuum. Hæc duo oppida nobilitauit primum bellum Punicum, quo grauiter afflicta fuerunt à Romanis quàm diu sub umbra Carthaginis latebant. Est & Drepanum Cypri promontorium, & aliud in Marmarica. Illætabilis.] *tristis, quòd huc delatus, patrem dulcissimum amiserit, oram illætabilem uocat: hoc est, tristem, quæq; ei dolorem pepererit: quam quidem uocem per expolitionem alijs uerbis reddidit.* Hic me.] *Pathos à relatione per apostrophum mouet, cum luculenta doloris exaggeratione: Pater, deseris me, deseris fessum tot annorum iactationibus, frustra tot periculis exemptus. Exaggerat dolorem querimonijs: quòd patrem è tot periculis circumductum amiserit. Sed neq; uates ullus extiterit, qui hoc incommodi multo antè denunciarit saltem. Pathos à minori. Queritur, omnia quæ passus sit, minora ausa, quàm patris mortem. Scholiastes Homeri lib. Iliad. ν. longè huic diuersam historiam de morte Anchisæ refert. Capta, inquit, iam Troia, Aeneas cum patre fugam iniji, ac circa Atho montem naufragio facto, cum patre proximam continentem ascendit. Moritur interea ibi Anchises circa amnem Anthemum, haud procul à monte Calauro. Aeneas humato patre, eo loco, ubi etiamnum hodie Anchisæ sepulchrum in Pyane ostenditur, è matris Veneris consilio urbem condidit, quam de suo nomine Aeneada dixit. Quo quidem è rebus humanis sublato, filius in patriam reuersus, urbem Troiam restaurauit: atq; inde cum exercitu in Italiam nauigasse creditur. Tanta scriptorum in hac repugnantia est, & diuersitas. Retuli suprà, quo casu quidam scriptorum Aeneam ad oraculum Dodonæum delatum fuisse affirment.* A *Locus hic postulat, ut narrem, quo casu ac fortuna reliquum Aeneæ cursum ijdem prodidêre: usq; ad postremum in Siciliam sit delatus. Aeneas relicta Dodone, sacratisq; Deo muneribus, quæ postea multis seculis in eodẽ loco durauêre, Ionium emensus, eam Italiæ oram tum primùm tenuit, quæ postea Magna Græcia fuit appellata. Ferunt eum classis gubernatore quodam tum usum, Patrone Thurio. Abeunti ex Epiro, multi se illius nauigationis comites adiunxerant, quorum plerią; conspecta Italia domum sunt reuersi. Patro cum Aenea perseuerauit, ac postea in Almitio Siciliæ habitasse fertur. Quidam Troianorum ex comitatu Aeneæ, Iapygias arces tenuerunt: alij Athenen, quæ primus in Italia locus occurrit. Sed multò plures cum Aenea duce oram Ausonij maris emensi, ad Siculum usq; fretum peruenerunt. Hi recto cursu excussi, incertum casúne an consilio, eam insulæ partem præteruecti sunt, quæ Drepana dicta fuerunt, in quorum descriptione modò uersati sumus. Hic in eos inciderunt, qui cum Helymo & Aegesto ex Troade profecti, circa Canisum fluuium sedes suas posuerant: accepta dono agri parte à Sicanis in gratiam Aegesti, ibi consederunt. Fuerat is uir illic educatus à puero: etenim Laomedon suum eius maternum opibus potentem, deleta omni uirili stirpe, ob nescio quod dissidium occiderat.* B *Et quia parum honestum duxerat, & minus decorum filias occidere, aut in eum sexum sæuire, dedit eas negotiatoribus, procul ab suo in remotas terras asportandas. Fortè una naui & uirgines & adolescens quidam Phrygij sanguinis uehebantur. is unius amore captus, eam post appulsum in Siciliam duxit uxorẽ, ex qua Aegestum tulit: qui amissis parentibus, à Priamo reditum in patriam impetrauit. Capto Ilio, iterum cum Helymo in Siciliam transmisit: & aliquãto prius quàm Aeneas, eò cum classe delatus, sedem sibi & suis in ea terra fixerat. Hæc Dionysius. Itaq; post mutuam gratulationẽ Aeneas hospitaliter ab Helymo & Aegesto appellatus est, & nonnihil in ea terra moratus. Inde ambobus author fuit, ut duas urbes conderent, quarum alteri Aegestæ, alteri Helymæ nomen fecit. Iam ut hi populi aliquantò citius coalescerẽt, ex ea multitudine, quam Aeneas secum traduxerat, in utramq; urbem colonos adscripsit. Inde ad postremum traiecto Tyrrheno Italiæ portum tenuit, qui ab ipsius gubernatore ibi extincto Palinurus est dictus.* Horrenda.] *religiosa, & monita horrorẽ incutienda. Epilogus narrationis Aeneæ breuis, quo in compendium cursum suum* C *contrahit, quẽ splendidè & copiosè hactenus prosequutus est. Restabat ergo ut narraret, quo casu soluta Siciliæ orã, in Italiam transmissurus, retrò in Africam peruenisset. Sed quia hinc, ut à fine rei, exordium operis duxit, narrauitq; in primo, qui consilio & iniuria Iunonis concitata tempestate, amissis nauibus, cursu excussus, ægrè Africum portum tenuerit: artificiosè hic narrationem abrumpit, satis ducẽs, tribus uerbis in uniuersum dicere, è Sicilia digressum, Deo sic uolente, in Africam se delatum. Et ipsa Dido ex oratione partim Ilionei, partim ipsius adeò Aeneæ didicerat, è Sicilia profectos, coorta tempestate classem fuisse depulsam, & huc reiectam. Hic ab historia recedit, ut argumento cœpto inseruiat, semper Homerum scopum suum intuens. Nam è Sicilia profectus, non in Africam, sed in Italiam delatus fuit.* Deus.] *Non sine Deo. Indicat nullã se humana opera, sed præsenti numinis ope euasisse periculum, & in portum Carthaginensem illatum.*

Ad

A *Ad consimilem modum Homerus* Odyss. 12.

ἔνθεν δ' ἐννῆμαρ φερόμην, δεκάτῃ δέ με νυκτὶ
νῆσον ἐς Ὠγυγίην πέλασαν θεοί.——

Peroratio Poëtæ, qua Laconica quadam enumeratione ostendit, hoc pacto summa animorum attentione, excidium Troiæ & iactationem suam septem propè annorum, Aeneam denarrasse: atq; hic narrandi finem fecisse. Constat hæc peroratio, ut dixit, breui enumeratione præcipuarum partium totius narrationis telæ, quæ duæ maximè sunt: excidium Ilij, & nauigatio. Itaque fata Diuûm, *Troiæ euersionem uocat:* cursus uerò, *Troianorum iactationem.* Conticuit.] *Pari breuitate Homerus de Vlysse suo perorat, lib.* Odyss. 13.

ὣς ἔφαθ', οἳ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.

Sed Græcus, perorantem conuiuarum silentium, quod obstupentium est admiratione, fuisse sequutum addit. Noster, facto dicendi fine Aeneam quieuisse tantum. Perorat paucis, idq; decorè. nam tempus, locus, ipsiq; adeò auditores, auribus prolixa narratione fatigatis longas uerborum ambages in clausula abnuunt. Et ipsius narrantis persona non fert crambem odiosè recoctam, in recenti dolore, & commemoratione mortis paternæ concepto. Atq; ita multa simul illustris Poëta, in utroq; epilogo, prudenter & eruditè, à fide historica exorbitaturus obseruauit.

FINIS COMMENTARIORVM
in Librum tertium.

ARGVMENTVM IN LIBRVM QVARTVM AENEIDOS VIRGILIANAE.

ADILON.

Vritur in quarto Dido, flammasq; fatetur.

MODESTINI IVRISCONSVLTI
Argumentum Libri 4.

At regina graui Veneris iam carpitur igne:
Consulitur soror Anna, placet succumbere amori.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum, Veneris clàm fœdera iungunt.
Facti fama volat: monitus tunc numine diuûm
Aeneas, classemq; fugæ sociosq; parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata iubent, nec iam datur ulla facultas,
Conscenditq; pyram, dixitq; nouissima verba,
Et vitam infœlix multo cum sanguine fudit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, ET D. LAMBERTI HORTENSII, MONTFORTII,

EXPLANATIONES IN Quartum librum P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII *in Quartum Aeneidos librum explanatio.*

ARGVMENTVM.

TOtus hic liber extra causam est, ideoq; ab Aristotelicis *episodicus* appellatur: nã episodia sunt digressiones, quibus ex proprio rei instituto ornatus, apparationisq; gratia, tum oratores, tum maximè poëtæ recedũt, atq; inprimis Epici: quorum proprium, & peculiare est longis admodum episodijs vti: quo in amplam magnitudinem opus excrescat. Sed quanquam libri huius materia extra rem, siue extra fabulã poëmatis est, ad ipsam tamen (vt par est) valde pertinere videtur. Igitur Dido Aeneæ capitur amore, & propter illius discessum sibi etiam mortem consciscit: quod verò ad præsens argumentum attinet. Dido inflammata amore Aeneæ, illius formam, virtutem, generisq; nobilitatẽ assiduè in animo versans, nec quiescere, nec somnum oculis capere potest. Itaq; amorem suum cum sorore sua cõmunicat. *At regina.*] In hoc libro plus inesse elegantiæ, quàm eruditionis omnes planè confirmãnt eruditi: in causa est rei materia, quę suapte natura humilis est, atq; ab omni grauitate aliena. Hĩc enim amatoria tractantur, & vis amoris quanta sit, ex persona Didus eleganter, & scitè depingitur: attamẽ vbi res grauior sese ostentat, poetæ insurgit. Sed in explicãda amoris potestate plurimũ immoratur: qua in re ipsorum quoq; affectuum varietatem prope infinitã expressit, ea venustate dicendi lenocinio, verborumq; copia, vt Aurelius Augustinus sese ad lacrymas compulsum Didonis querela profiteatur, nec immeritò: nihil enim prætermissum est, quod ad miserę amantis affectum pertinere videretur. In hoc verò perscribendo libro sunt qui Virgilium in tertio Argon. Apollonium imitatum fuisse memorent: in quibus est potissimùm Seruius. Sed hoc parum probabile videtur: non enim argumentũ conuenit, nisi hoc tantum, quod Iasonem amauit hospitem Medea: at vniuersæ orationis contextus longè alius est. Sane paucula quædam ex Apollonio in hunc librum ducta videntur, quæ suis locis indicabuntur: quędam ex Euripidis Medea, Hippolyto, alijsq; tragœdijs: nonnulla etiam ex 5. Odyss. vbi de Calypsone Homerus verba facit: vnde totum fere huius libri argumentum effictum esse videtur, & si alia prorsus est rerum, verborumq; series. itaq; fit vt nullus certus auctor afferri possit, quem hic noster potissimùm fecerit imitatus. Credendum igitur Poetam nostrum huius libri argumentum sibi quidem finxisse, sed varijs ex auctoribus varia, quæ ad illud ornandum facerent, collegisse.

NASC.

T regina graui.] *Summo artificio hunc librum Poëta superiori annectit: nam cùm Aeneas finem dicẽdi fecisset, quod optimè Poëta exposuit, cùm ait:*

— factoq; hic fine quieuit.

non erat omittendum, quin reginæ mẽtio fieret, quamobrem ita subsecutus est: At regina graui. *quod itidem cõuenit si dicas, Aeneas quidem quiescebat, at Dido magnis amoris perturbationibus agitabat. Sed ne omninò illorũ opinio refellenda esse uidetur, qui ex abrupto Poëtam huic libro principiũ fecisse existimant: est enim nouum, & penè tragicũ argumentum, & quod maximam lectoribus admirationem afferre posit: adde etiam poëtis maximi nominis usitatum. Ouid. in Heroid.*

Vt tibi Colchorum (memini) regina, uacaui.

Et Lucanus:

At procul extremis terrarum Cæsar in oris.

Cuius quidem principij tria carmina si quis uerborum qualitate metiri uelis, negocio, & officio Poëtæ aptissima esse perspiciet: negociũ enim hoc, quod totũ in amore, amorisq; affectu explicãdo positum est, suapte natura humile est: Poëtæ uerò, præsertim epici, officium est sublimia semper prosequi. cùm igitur hæc duo cõtraria quasi hastis concurrerent, uidit sapiẽtissimus Poëta temperamento

T regina graui iamdudum saucia cura,
Vulnus alit uenis, & cæco carpitur igni,
Multa uiri uirtus animo, multusq; recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore uultus,
Verbaq;, nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemq; aurora polo dimouerat umbram,
Cùm sic unanimem alloquitur malesana sororem.

A rimento quodam uerborum utendum esse, ut rei utriusq; τὸ πρέπον seruaretur. Quamobrem proprijs nominibus metaphoras miscuit: nam uerborum proprietas humili cõuenit rerum argumento, perspicuumq́; sermonem reddit: tralationes autem sublimem, erectamq́; faciunt Poëtæ orationem. liceat igitur hoc exemplo intueri quomodo temperari oratio possit, ut neq; obscura, neq; humilis existat, sed cùm magnitudini Poëtæ, tum etiam rei humilitati respondeat. graui cura saucia, metaphora est. regina dictio propria. uulnus alit uenis, tralatio, seu mauis analogia. cæco igni, tralatio cũ epitheto. carpitur, metaphora: uirtus uiri, propriæ sunt dictiones: recursat, metaphora est. itaq; sic aptè mixtio fit in his uersibus, ut iuxta Aristotelis præceptum in poëtica neq; humilis sit sermo, quia metaphoras habet, neq; obscurus, aut nimium elatus, ideoq́; argumento parum conueniens: quia propriæ sunt dictiones intermixtæ. Iamdudum saucia cura.] ex perturbatione animi Didonis, quam ex amore capiebat, commiserationẽ mouet: quam auget à tempore, cùm ait: Iamdudum.

Cura.] inquiũt Grãmatici, ex eo quòd, quasi cor urat, nomẽ sumpsit. uidetur autẽ Poëta ad Ennianũ illud alludere: B

» Quæ nunc te coquit, & uersat sub pectore fixa.

Vulnus alit uenis.] amoris naturam ueneno persimilem esse iudicium facit quod per uenas sese diffundens cor occupat. unde illud ex primo Aeneid.

» Occultum inspires ignem, fallasq́; ueneno.

Et cæco carpitur igni.] auget commiserationem ex dolore Didus, quæ nimio amoris æstu flagrabat, & consumebatur: & quasi per definitionem loquitur: nam amor ignis est occultus, interiora consumens. unde & paulò pòst ait:

» ——est mollis flamma medullas.

Alludit autem ad tela, & faculã Cupidinis: nam sagittarũ uulnus facis est incendium. Cupido cum sagittis pingitur à poëtis: cuius rei causa adducta est à nobis in primo commentario. Multa uiri uirtus animo.] τὸ αἴτιον est amoris Didus: quod ex dotibus Aeneæ natum esse planum facit. nam cùm regiæ pudicitiæ rationem Poëta habere uellet, reginam uirtutibus, non pulchritudine Aeneæ commotam finxit. multa uirtus, figuratum Seruius agnoscit, quoniam ad numerum transtulit, quod quantitatis erat: secus tamen sentit Tib. Donatus: cuius ego sententiæ propius accedo: nam plures erant in Aenea cum animi, tum corporis admirandæ uirtutes, quibus sublato etiam Cupidineo amore, ad eum amandum Dido plurimum incitari poterat. C

Multusq; recursat Gentis honos.] Accedebat nobilitas generis: quod ex illis dotibus est, quas Rhetores externa uocant. quod igitur paulò antè dixerat, multa uiri uirtus, animi, corporisq; uirtutes communiter complexus fuisse uidetur: nisi mauis transitionem factam esse à genere ad partes: quia cùm dixerit, Multa uirtus, statim subiecit partes, quarum aliæ animi, aliæ corporis, aliæ sunt externarum rerum, ex quibus (ut rhetores aiunt) plena, perfectaq́; laus comparari solet. ergo quæ sequuntur, uultus ad corporis laudẽ, nẽpe ad pulchritudinem, uerba ad animũ referas. Nec placidam membris.] uim amoris amplificat ex solicitatione animi Didonis. Postera Phœbea.] περίφρασις est nascẽtis diei. Humentemq; aurora polo.] ὕστερον πρότερον in sensu: aurora enim Solem præcedit, & per definitionem loquitur. est enim nox nil aliud quàm umbra terræ. unde illud est in 2. Aeneid.

» Vertitur interea cœlum, & ruit oceano nox

» Inuoluens umbra magna terramq́; polumq́.

Cùm sic unanimem alloquitur.] amorem, se contineri non posse, cum fideli, ac taciturno communicandum innuit Poëta eminentissimus.

At regina.] Continuat Poëta narrationem historicã, à qua circa principium secundi libri digressus fuit, cùm ducem Troianum, & Ilij excidium & errores suos in gratiam Didonis narrantem faceret. Quoniam autem in calce superioris libri Poëta adiecit, Aeneam dicendi finem fecisse: disertè hunc quartum librum, transitionis particula, quæ historiam intermissam continuat, ceu nouam narrationem, & à superiori Aeneæ diuersam instituturus, orditur. In primo explicauit, quibus artibus & consilijs Venus Punicam fidem uerita, subtracto Ascanio Cupidinem supposuerit, qui Didonem amore accenderet: in hoc uerò, Cupidinis officia & opera in regina prosequitur, ut dispicias quid ualeat amor, & quàm res sit uiolenta, qui etiam continentissimos urat, uersetq́;, & à sedata mentis cõsilio ac sede eò dementiæ agat, ut pudorem prostituant, & abijciant ad postremum: fidem uiolent, manium iura labefactent, & ipsi se religione soluant. Huc deniq; amentiæ labuntur, ut turpem amorem honesto prætextu coniugium uocent. Iam uerò identidẽ, quod aliàs de philosophis admonuimus, hic meminerimus, in Aenea, animam in carne brutescentem, dum uoluptati indulget originis suæ oblita, non semel recordari Italiam, non regni promissi memorem esse, in quo omnis huius illecebras exuta sedes pacatas sit habitura. Itaq; diu cœno libidinis immersa, ad postremum à Mercurio, qui ab interpretando Græcis Ἑρμῆς dicitur, ceu diuino spiritu illustrata resipiscit, ut omnibus prauis cupiditatibus contemptis, ad immortalitatẽ per æqua & iniqua, aspera & leuia, forti, excelso atq; inuicto animo grassetur. Porrò autem, si libri huius principium, progressum & catastrophen diligẽter expendamus, tragœdiæ effigiem in eo admireris. Etenim protasis tristior est, à querelis, luctu, lacrymisq; ducta: licet statim etiam nonnulla læta habeat, sed quantula illa? Sic effata sinum, inquit, lacrymis impleuit obortis. Inde et epitasis uehementer motoria est, & turbulenta. Continet n. expostulationes acerbas, fellis ac stomachi plenas, lædorias, & conuitia amara propter fugæ consilium, quam Aeneã occultè adornare subodoratur regina. Ergo furenti similis, per totã urbem sursum deorsum uagatur. Catastrophe nimis quàm tragica est: nam propter mortem Didonis, luctum publicum, & fugam Aeneæ, omnia diuina & humana miscentur. Sed & personæ, quæ fabulam agũt, planè tragicæ sunt: ut Iupiter, Mercurius, Aeneas, Dido, Anna, rex Iarbas, & similes. Nam & dij hic introducuntur, ut nodus uindice dignus dissoluatur. Sequutus hoc libro maximè Homerum est, apud quem in Odyss. Vlysses à nymphá Calypso in insula Ogygia, perinde ut hic Carthagine Aeneas à Didone detinetur. Vterq; à Ioue per Mercurium in patriam nauigare iubetur quidem. sed diuersis fœminarum fatis. Dido discessum Aeneæ indignè ferens, necem sibi parat: Calypso Iouis mandatis acceptis, quatuor diebus per luxum & lætitiam absumptis, quinta demum luce magnificis xenijs cumulatum ad soluendum dimittit. Sed & illud interest, quòd nymphã immortalẽ fingat Homerus, Atlãtis filiã: Atlantis duri, cœlũ qui uertice fulcit. noster uerò, reginam mortalẽ, & nouam à fuga urbem condentẽ. Seruius & alij nonnulli affirmant, hunc librum ad tertium & quartum Argonauticũr Apollonij Rhodij expressum esse: ita ut Didonis & Aeneæ amores, Iasonis & Medeæ incontinentiam repræsentent. Sed permultum interesse, non supi-

LAMB. Hort.

nus lector animaduertet: cùm Medea Iasonem fugientem, uellere onustum, in Græciam sequatur: Dido uerò domi relicta, fugientem ducem Troianum diris execrationibus, precationibusq; prosequitur, & uitam suam ferro abrumpit. Iam uerò ipse liber multum habet elegantiæ & grauitatis, sed minus eruditionis, quàm tertius aut sextus. Porrò quod ad orationem attinet, principium generis suasorij est: habet enim consultationes, persuasiones, & diuersa consilia, quæ uia potissimùm Dido Aeneæ coniungatur. Versatur item in deliberatione rerum faciendarum: hoc est, num uterq; alteri sit iungendus, an non. Hoc sibi uolunt consultationes Didonis & Annæ, Veneris & Iunonis. Posterior libri pars propter incusationes, querelas, accusationes & defensiones, iudicialis est. Aeneas enim accepto mandato Iouis à Mercurio, cùm occultè fugam adornat, causas criminationum præbet & iniuriarum: unde omnia misceri incipiunt turbis. At regina.] Transitionis particula indicat se nouam Poëtam narrationem ordiri, earum rerũ quæ ἐκ τῆς ὀρχῆς καὶ τῆς ἀκάστης pullularunt. Iamdudum.] ex quo narrare occœpit. Saucia.] Hæret in metaphoris propinquis, à corpore ad animum translatis: ut uulnus, uenis, & similibus. Itaq; amore accensam periphrasticè circumscribit, alludens ad amoris naturam, qui rectè cæcus fingitur, & pharetratus. Addit item temporis circumstantiam: cùm non subitò, sed statim, ab ipsius narrationis principio dicat eam uri cœpisse. Iamdudum enim, de longiori temporis spacio propriè accipitur. Cura.] amore, quo urebatur. Non enim in ea quiete ualuit pernoctare. Sumptum hoc ex Homero est, apud quem δῖα δ' ἐκ ἔχεν ἥδυμος ὕπνος. Multa uiri.] Causarum amoris enumeratio: uirtus uiri, nobilitas generis, gentis dignitas, formæ decus, eloquẽtia, quæ præcipuè inter mortales amorem conciliant.

Gentis.] Troianæ gentis nobilitas: à natione. Vultus.] pro singulari numerus pluralis: à decore formæ, quæ si cum uirtute sit coniuncta, multo amabilior, longéq; gratior habetur. Recursat.] animo obuersatur. Verba.] Licet uel ad eloquentiæ naturam, uel ad commemorationem uirtutis Aeneæ, uel suauitatem pronunciationis referre. Postera.] Temporis matutini descriptio hinc spectat, ut ostendat, quanta sit amoris uis, & æstus in regina. Cùm enim opportunum consultandi locum cum sorore, ac tempus capere potuisset, amor accensum pectus adeò non sinit quiescere, quin à peruigilibus curis nocturnis sub exortum Solis se amoremq; suum proderet sorori. Postera.] Ad Homericum illud respexit:

ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς.

Constat autem hæc temporis descriptio, causis efficientibus, & perpetua periphrasi temporis matutini: nam Phœbeam lampadem, solem: & umbram humentẽ, noctem uocat, ὑγρὰν νύκτα. polum, cœlum: ουρανὸν... Lustrabat.] illustrabat radijs suis: simplex pro composito. λαμπάδι, face. Humentem.] Perissologia. Quid enim aliud est, Solem sua luce terras illustrasse, quàm tenebras cœlo auroram dispulisse. Meo iudicio (quia de exortu Solis loquit̃) hæc explicatio Poëtæ sensui magis cõsentanea est, quàm illa posterior Seruij. Loquitur enim de exortu matutino, ad quem usq; Dido noctis reliquum insomnis duxerat: non autem de lustratione totius diei.

Vnanimem.] Rectè unanimẽ, concordem nempe, adeóq; exhortantem sororem ad id, quò incendio amoris sua sponte rapiebatur, nedum dissuadentẽ. Malesana.] amore furens. Rationem enim amentia quadam amor excæcat. Sororem.] Annam: quæ cùm salubriter consulere debeat sorori, accendit præterea plus satis furentem.

A R G V M E N T V M.

Oratio Didonis hæc est, qua suum erga Aeneam amorem longo uerborum circuitu sorori planum facit: ad cuius excusationem colorem præparat per προκατάληψιν: nam primo de insomnijs queritur: quibus se territam esse dicit. demum seminarium uirtutem hospitis narrat: & certum esse putat, à Dijs illum genus ducere: misereri etiam casus, & erroris illius, ut uerecundius postea de suo in illum amore fateatur: quasi in hunc affectum uel insomnijs, uel admiratione calamitatis hospitis, non sua culpa inducta sit.

NASC. † al. terret? † al. Nec † al. violo † al. resoluo. † al. sinum

ANNA soror.] Locus ex Euripide sumptus esse uidetur in Hipp. ubi Phædra de suo in Hippolytum amore cũ nutrice cõmunicat: ita enim ratiocinando, ac diu dissimulando, iam tandem amorem confitetur suum. Sed longum esset nimis hic omnia Euripidis carmina in eam sententiam apponere, quæ cuiq; legenti facilè patebunt. non dissimilis ferè extat apud Homerum oratio Odyss. 6. ubi Nausicaa Alcinoi regis filia aduentum, pulchritudinemq; Vlyssis ad-

Anna soror, quæ me suspensam insomnia † terrẽt?
Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens? quàm forti pectore & armis?
Credo equidem (nec uana fides) genus esse deorũ.
Degeneres animos timor arguit: heu quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhausta canebat?
Si mihi non animo fixum immotumq; sederet,
† Ne cui me uinclo uellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit,
Si non pertæsum thalami tædæq; fuisset:
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Coniugis, & sparsos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animumq; labantem
Impulit: agnosco ueteris uestigia flammæ.
Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras
Pallẽtes umbras Erebi, noctemq; profundã:
Antè pudor quàm te † uiolẽ, aut tua iura † resoluã.
Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat, secumq; seruetq; sepulchro.
Sic effata, † sinus lacrymis impleuit obortis.

mirata talem sibi maritum exoptat. sic enim ait:

αἰ γὰρ ἐμοὶ τοιόσδε πόσις κεκλημένος εἴη ... ἐνθάδε ναιετάων ...

ὦ πάτερ ... φαίνετ' ... ἀνὴρ ... θεοειδὴς ... ἐμοὶ ... τοιόσδε ... ἀρεσκοι ...

uid.

A ἐνθάδε τοι τεθνειῶτα καί οἱ ἄλλοι αὐτόθι μίμνειν.
» ἀλλὰ δέ τ' ἀμφότεροι ξάνθρώπων τι πάσχειν τι.

Existimauit Iulius Scaliger hanc Didonis orationem ex illo Apollonij carmine in 3. Argonaut. desumptam esse:

» Δειλὴ ἐγὼν, οἷόν με βαρεῖς ἐφόβησαν ὄνειροι.
» Δείδια μὴ μέγα δή τι φέρῃ κακὸν ἥδε κέλευθος
» ἡρώων.

Quod utrum uerũ sit, in medio relinquo alijs iudicãdum.

Anna soror.] *Quoniam hoc causæ genus turpitudinem quandam habet, ideo per obliquum procemij genus, quod Græci ἔφοδον, nostri insinuationẽ uocant, longo uerborum curriculo exorditur: cuius initio sororis beneuolentiã colligit per cõmiserationem ex animi sui solicitudine, quod aut dormire nequit, aut quod somnijs territur, unde ad sui amoris excusationẽ (ut antè dictũ est) colorẽ præparat per procatasceuẽ: id est, προκατασκευήν.* Quis nouus hic hospes?] *cum stupore admiratur uirtutis magnitudinem hospitis. in his uerbis summa laus est Aeneæ: tãquam planè hoc dicat, noua: hoc est, magna cũ animi, tum corporis illius esse ornamenta, neq; unquam in ullo alio uisa.* Quem sese ore ferens?] *quàm pulchro, & decẽti aspectu? sic in 1. Aeneid. Os, humerosq; Deo similis.*

B Quàm forti pectore, & armis?] *cum ingenti admiratione Aeneæ fortitudinẽ, reiq; militaris peritiam extollit.* Credo equidem.] *ex causis colligit Aeneam ex Dijs originem ducere: id est, uirtute quadam heroica, atq; diuina præditum esse, quod ad sui excusationẽ plurimum facit, ut non absq; ingenti causa illius amore flagrasse uideatur.* Degeneres animos timor arguit.] *rem confirmat ex effectu ad causã: licet primo aspectu ex causa argumentum esse uideatur. ita enim Dido (ni fallor) argumentatur, ex affectibus animi uirtutis defectus agnoscitur: nã qui formidolosus est, degeneris. hoc est, ignobilis, abiectiq; animi homo iudicari potest: at hic ingenti quadam animi fortitudine se præditũ esse ostendit, non igitur ignobilis, sed alto generosoq; sanguine ortus est. & quia assũptio argumentationis probatione indiget, ideo sequitur:* Heu quibus ille iactatus fatis?] *probat ex factis Aeneæ, ex cuius laboribus, periculisq; commiserationem mouet, & scitè morẽ mulieris seruát: quæ in re difficili, ac periculosa doloris affectum interponit* Heu. Quæ bella exhausta canebat?] *ingentis uirtutis est laus, quòd teterrima*

C *inchoata bella non modò usq; ad finẽ tolerauit, sed etiam confecit.* Si mihi non animo fixum] *sensim, & pedetẽtim ad suam causam hoc est, ad amorẽ suum declarãdum delabitur: quẽ tamen se fugiturã dissimulat, & causã ab antè actis doloribus penè necessariã assignat: quos dolores à nece Sychæi coniugis ingentes passa est.* Deceptam morte fefellit.] *figurata locutio: id est, decepit, & fefellit, uel decipiẽdo fefellit, talis illa est ex 1. Aen.*

» *——submersasq; obrue puppes.*

Si non pertæsum, &c.] *μετωνυμικῶς, ad faces alludit, quæ antiquitus in nuptijs adhiberi solebant, quæ ex tæda arbore fiebant. Plin. lib. 16. ca. 18 nat. hist.* Huic uni forsan potui succumbere.] *singula huius carminis uerba tũ emphasim, tum pondus maximũ habent: nã ut faciẽ amoris sui molliret, huic uni dixit: quasi iustior sibi hac in re uenia esset, quæ nulli alteri delicto locũ esset datura. Et culpæ dixit, non peccato, non crimini, nec tamen dixit admissuram se: sed potui, inquit, & forsan, quod nihil habet certi, & succũbere, ut non sponte, sed amoris impetu id si fecerit, factũ esse uideatur.* Anna fatebor enim.] *hic tandem amorẽ apertè confitetur suum, quẽ longo uerborũ circuitu dissimulando hucusq; distulit, & appositè in retegendo amore, sororis nomen profert, quasi arcanum quoddã illi cõmissura, quod nisi cum sorore cõmunicandũ sit.* Miseri post fata Sychæi.] *mouet commiserationẽ ex acerbo Sychæi coniugis casu: cuius etiã necis atrocitatẽ exaggerat per indignationis locum à persona fratris.*

Sparsos penates.] *domũ cruore Sychæi pollutam.*

Solus hic inflexit sensus.] *hinc efficacia quadã labefactati animi ingens perspicitur ad laudem Aeneæ, in quo maius quiddã, quàm in alijs fuisse indicatur: quo ad eũ amandum Dido impelleretur, unde & amoris ipsa sui magnitudinẽ indicat: cùm illũ priori cõparet.* Sed mihi uel tellus optem.] *imprecatio est resipiscẽtis animi, in qua rationis consiliũ uiget, appetituiq; resistit: uel reuera ipsa animi sui cõscia, quid soror responsura sit, tentat: nam pollicetur, quod minimè præstatura est. Prouerbialis autem hic uersus est ex illo Homeri in 4. Iliad. sumptus:*

τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. id est, «
Tellus ipsa mihi tunc ampla dehiscat. «

Vel pater omnipotens.] *altera imprecatio.* Pallentes umbras.] *iteratio maiorem uim ostẽdit.* Antè pudor.] *ἐπιστροφὴ uenustiorem orationem facit.* Et ille meos primus.] *conclusio est, qua Dido firmam animi sui constantiã in amore coniugali ostendit: occultè tamen sorori uiam necessariæ persuasionis aperire uidetur.* Qui me sibi iunxit.] *apta honestissimæ reginæ locutio: poterat enim dicere: cui ego iũcta fui, sed hoc minus honestũ, illud uerecũdia plenũ: & uidetur Poëta alludere ad Spartanæ illius dictum, cuius meminit Plutarch. rogata enim an cum uiro rem habuisset. ego, inquit, nequaquam, sed ille mecũ rem habuit.* Sic effata sinum lacrymis,] *mirè naturam, ac morem uerecundantis mulieris exprimit, quæ quod uerbis explanare erubescit, lacrymis indicat.*

Anna soror, quæ.] *Suasorij generis oratio est: uertit enim in consultationẽ, utrum se dedat amori, an nõ. Reijcit consiliũ, à turpi: quòd mortuo marito Sichæo perpetuam pudicitiam, uoti rea, uouerit. Confitetur amorem, cui tamen adeò se non uult dedere, ut imprecetur sibi etiã infortunium, priusquam uoto se exoluat. Exordium ductũ est ab insinuatione. Laudat mirũ in modũ Aeneam, ut amantem statim agnoscas: ut intelligas, eum dignum esse quẽ ametur. Et addit amplificationem, à tẽporis circunstantia.* LAMB. Hort.

Suspensam.] *dubiam & hæsitãtem, adeoq; incertam quid sim factura. trãslatio à corpore ad animum.* Insomnia.] *Sunt insomnia, ea quæ in somnis uidemus, ἐνύπνια: & insomnia, primi ordinis uigilia. Fingit se nocturna quiete uisis turbatam, id temporis, quod à fine narrationis ad auroram usq; reliquũ erat. Proponit de insomnijs, quibus se terreri dicit: sed (ut est amãtium inconstantia) à propositione in laudẽ personæ labitur. Quid enim conueniunt, quantumq; dissident, Insomnia terrent me, &, Quis nouus hic hospes successit in ædes meas? Unde obseruare est ingenium perditè amantis Didonis, nusquam sibi constantis in deliberatione.* Quis nouus.] *Missa propositione, ut dixi, sui impos, in laudes Aeneæ digreditur. quare furentẽ amore facile est agnoscere.* Nouus.] *Haudquaquam hoc loco nouũ, pro magno, ut noster Seruius nugatur, accipiendũ est: sed usitata significatione. Sunt enim inter se opposita, & noua uetera. Vetus enim is est hospes, cui multũ tẽporis assueuimus: contrà nouus, q nobis recẽs, adeoq; antehac incognitus interuenit. Noui hominẽs alioquĩ*

sunt, qui se sua uirtute nobilitarunt. Successit.] *huc ad nos diuertit. Habet succedo aliam constructionẽ: Succedo tibi, & succedo in locum alicuius.* Quem sese.] *Alij hoc ad formæ decus trahunt, mihi rectiùs ad militarẽ laudem referendũ uidetur. ut sit sensus: qua uirtute, quàm strenuum narrando se esse prædicauit? Illustrat eam sententiam expolitione, id quod Poëtæ peculiare est,* Quàm forti pectore, & armis? *à constantia, & gloria militari.*

Genus.] *A' generis dignitate, & imaginibus maiorũ.*

Degeneres.] *A' natura contrariorum. Admiratur maximè constantiam uiri, qui neq; longo bello, neq; iactationibus fuerit fractus: quæ omnia ex narratione captæ euersæq; urbis, & errorum insequutorum statim collegit.*

Heu.] *pro hui, admirãtis, quòd p tot pericula terra & undis iactatus, animum infractũ adhuc gerat.* Si mihi.] *Propositio deliberationis utrũ uotũ irritum faciat, an nõ.*

Thalami.] *synecdoche nuptiarum & coniugij. Mirifica copia Poëtæ obseruanda est. Nunc coniugiũ, nunc lectũ iugale, nunc thalamum, nũc tædam uocat. Porrò aũt tæda, δαδὶ, de genere laricum arbor est, piceo succo abundans, liquidior tamen quàm picea. Huius pix liquida maximè in Europa coquitur, muniendis naualibus, & ad alios plures usus. Sed tæda flammis in primis & luminis sacrorum erat gratissima. Hinc faces item nuptijs fiebant, quæ nouis nuptis præferebãtur. Vnde figuratè, pro nuptijs & coniugio, perinde ut thalamus & cubile, usurpatur. Hæc montes maximè amat, sicut omnes eæ è quibus resina gignitur. Hanc mares portare consueuerunt.* Huic culpæ.] *A' turpi: ut uotum irritum facere. Honorificum fœminis erat ueteribus, à morte mariti in uiduitate se cõtinere, nec ulli nubere amplius.* Culpæ.] *uiolatæ fidei.* Fatebor.] *Confessio culpæ, ne expurgare se existimetur. Vim amoris coarguit, quo se coacta propè uictiam esset traditura. Sed ἀπορητικῶς, forsan omnino planè non affirmat. Sed & fatebor significanter dixit, quasi coacta, adeoq; inuita, & amoris uiolentia impulsa: cùm alioqui confiteri ad ultroneam libidinem referatur, ac non coactam.* Miseri.] *post mortem indignissimam Sichæi mariti mei, quem iure miserum uocat, quòd propter opes à Pygmalione fratre Didonis esset interfectus.* Fraterna.] *Pygmalione: Pathos à persona & loco: cùm domum suam cæde fraterna pollutam dicat. historiam explicauimus in primo.* Hic inflexit.] *Est autem hæc culpæ confessio, solum Aeneam post mortem mariti mouisse eius animum, & de suo cõsilio ac proposito abstulisse. itaq; labẽtem, quasi labi incipientem, circumspectè subijcit, ne omnino se uictam dedere uideatur.*

Flammæ.] *amoris & libidinis: metaphora, ut in Vestigia.* Sed mihi.] *Epilogus, constans imprecatione, si se uictam dedat. Sed fictè omnia dicuntur, & accommodatè muliebri ingenio, quod cùm quid deprecatur, tũc cupit maximè. Recẽsetur inter prouerbiales uersus Hom. ex Ili. Il. 4.*

" τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. Id est,
" *Tunc mihi terra uasta dehiscat.*

Indicat Lucianus in Lapithis quoq; prouerbij uice iactari solitum, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου, χανεῖν μοι τὴν γῆν εὔχομαι. *Cicero lib. 9. ad Atticum citat quoq; Homericum illud hemistichium, ut prouerbiale: Aberit, inquit, non longè, quin hoc à me decerni uelit, neq; sit contentus, Galba, Scæuola, Cassio, Antonio.* τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. *Aristides in Themistocle.* οὐδ' ὑπόρμα, οὐδ' ἐξιστασθαι, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο χανεῖν τὴν γῆν, οὐδ' ἐνδαιμόνες τοὺς πάλαι ὑπομένειν. Pater omnipotens.] *Quasi simplex imprecatio satis non sit, addit alteram, ut seriò se obfirmare uideatur.* Pallentes.] *Hæc copia tantùm inferos signat, quò se Iouis fulmine prius optat præcipitari, quàm fidem Sichæo datam, & uotam pudicitiam uiolet.* Erebi.] *quasi* ἐρεβεννὴ, *nigri,* ἔρεβος, σκότος, *tenebræ: pro inferorum locis. Habet autem ista repetitio affectum, quemadmodum & auersio.* Ille.] *Sichæus: emphasis. Apollon. libro 3. Argonaut. Medeam ad eundem modum deliberantem fingit, ac reijcientem consilium cum dira imprecatione. Et lacrymas fundit ubertim, quomodo affecta hic introducitur Dido. Verba Apollonij adscribam:* A

ἑζομένη δ' ἤπειτα δοάσσατο, φώνησέν τε·
δειλὴ ἐγὼ, νῦν ἔνθα κακῶν ἢ ἔνθα γένωμαι,
πάντῃ μοι φρένες εἰσὶν ἀμήχανοι, οὐδέ τις ἀλκὴ
πήματος, ἀλλ' αὔτως φλέγει ἔμπεδον. ὡς ὄφελόν γε
Ἀρτέμιδος κραιπνοῖσι πάρος βελέεσσι δαμῆναι,
πρὶν τόνγ' εἰσιδέειν, πρὶν Ἀχαιίδα γαῖαν ἱκέσθαι
Χαλκιόπης υἷας, τοὺς μὲν θεὸς ἤ τις Ἐριννὺς
ἄμμι πολυκλαύτους δεῦρ' ἤγαγε κεῖθεν ἀνίας.
φθείσθω ἀεθλεύων, εἴ οἱ κατὰ νειὸν ὀλέσθαι
μοῖρα πέλει. πῶς γάρ κεν ἐμοὺς λελάθοιμι τοκῆας
φάρμακα μησαμένη; ποῖον δ' ἐπὶ μῦθον ἐνίψω;
τίς δὲ δόλος, τίς μῆτις ἐπίκλοπος ἔσσετ' ἀρωγῆς;
ἦ μιν ἄνευθ' ἑτάρων προσπτύξομαι οἶον ἰδοῦσα. B
δύσμορος· οὐ μὲν ἔολπα καταφθιμένοιό περ ἔμπης
λωφήσειν ἀχέων, τότε δ' ἂν κακὸν ἄμμι πέλοιτο,
κεῖνος ὅτε ζωῆς ἀπαμείρεται. ἐρρέτω αἰδώς,
ἐρρέτω ἀγλαΐη, ὁ δ' ἐμῇ ἰότητι σαωθεὶς
ἀσκηθὴς, ἵνα οἱ θυμῷ φίλον, ἔνθα νέοιτο.
αὐτὰρ ἐγὼν αὐτῆμαρ ὅτ' ἐξανύσειεν ἄεθλον,
τεθναίην, ἢ λαιμὸν ἀναρτήσασα μελάθρῳ,
ἢ καὶ πασσαμένη ῥαιστήρια φάρμακα θυμοῦ.
ἀλλὰ καὶ ὧς φθιμένῃ μοι ἐπιλλίξουσιν ὀπίσσω
κερτομίας, τηλοῦ δὲ πόλις περὶ πᾶσα βοήσει
πότμον ἐμὸν, καί κέν με διὰ στόματος φορέουσαι
Κολχίδες ἄλλυδις ἄλλαι ἀεικέα μωμήσονται·
ἥτις κηδομένη τόσον ἀνέρος ἀλλοδαποῖο
κάτθανεν, ἥτις δῶμα καὶ οὓς ᾔσχυνε τοκῆας
μαργοσύνῃ εἴξασα. τί δ' οὐκ ἐμὸν ἔσσεται αἶσχος;
ὤ μοι ἐμῆς ἄτης, ἦ τ' ἂν πολὺ κέρδιον εἴη
τῇδ' αὐτῇ ἐν νυκτὶ λιπεῖν βίον ἐν θαλάμοισι
πότμῳ ἀνωίστῳ, κάκ' ἐλέγχεα πάντα φυγοῦσαν,
πρὶν τάδε λωβήεντα καὶ οὐκ ὀνομαστὰ τελέσσαι.

Mihi, inquit, satius foret eadem nocte mortem obire, fugienti suggillationem fœdam mortalium, quàm ut ista dedecorosa patrarem. Resoluam.] *Apronianus censet legendum Violo, & resoluo: atq; ita Poëtam scriptum reliquisse:* C

ἡ καὶ φωριαμὸν μετεκίαθεν, ᾗ ἔνι πολλὰ
φάρμακα, οἱ τὰ μὲν ἐσθλὰ, τὰ δὲ ῥαιστήρι' ἔκειτο,
ἐνθεμένη δ' ἐπὶ γούνατ' ὀδύρετο, δεῦε δὲ κόλπους
ἄλληκτον δακρύοισιν.——

Sinus lacrymis impleuit obortis.] *Seruius sinus oculorum intelligit: sed quia lacrymantis reginæ habitum subijcit, & Græcum Apollonium imitatur, apud quem,* δεῦε δὲ κόλπους ἄλληκτον δακρύοισιν *id est, madefecit indesinenter sinus lacrymis, legas. ubi* κόλπος, *pro gremio magis, quàm sinu oculi, meo iudicio, accipitur: maximè cùm statim præcedat,* τὰ δὲ ῥαιστήρι' ἔκειτο, ἐνθεμένη δ' ἐπὶ γούνατ' ὀδύρετο *: quod simulacrum planè est ubertim lacrymas fundentis, nequaquam sinus oculorum huc quadrare possint.*

ARGV-

A

ARGUMENTUM.

Anna respondet sorori, eiq; persuadet ut Aeneæ sese in matrimonium collocet: quod quamobrem facere debeat, confutatis obiectis, quæ fieri potuissent, varias astruit rationes, quibus eam nõ solùm amicè, utiliterque monet, verumetiam incusso terrore, eius animum turbat: ut faciliùs, quò velit, impellat.

Anna refert: O' luce magis dilecta sorori,
Soláne perpetua mœrens carpêre iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?
Esto, ægram nulli quondam flexêre mariti:
Non Libyæ, non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductoresq; alij, quos Africa terra triumphis
Diues alit: † placidóne etiam pugnabis amori?
Nec uenit in mentem, quorum consederis aruis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, lateq; furentes
Barcæi: quid bella Tyro surgentia dicam?
Germaniq; minas?
Dijs equidem auspicibus reor, & Iunone secunda,
† Huc cursum Iliacas uento tenuisse carinas.
Quã tu urbẽ soror hanc cernes? quę surgere regna,
Coniugio tali? Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis, attollet gloria rebus?
Tu modò posce deos ueniam, sacrisq; litatis
Indulge hospitio, causasq; innecte morandi,
Dum pelago desæuit hyems, & aquosus Orion,
Quassatæq; rates, † dum non tractabile cœlum.

NASC. O' LUCE magis dilecta.] *principiò sororis beneuolentiam aucupari studet, significatione animi erga illam sui: nam quantopere eam diligat, per comparationem à luce deductam, qua nihil homini charius est, conatur ostendere.*

Soláne perpetua.] *declarato sorori amore suo reprehensionem quandam, uel* B *potius formam repræhẽsionis ex integro, pioque animo prouenientis ingreditur: quam propositionis loco initio suæ orationis accõmodat, unũq; maximũ persuasionis habet à iucundo: quam deducit ex communi more fœminarum: quarum ne unam quidem existere ait, quæ nuptias repetere non malit, quàm tacito dolore uri, melius igitur esse indicat, id ut faciat, quod omnes faciunt mulieres, quam sola uiro seiuncta, ab omniq; uoluptate aliena perpetuo mœrore uitam trahere uelit.*

Carpêre iuuenta.] *ingeniosè eã ætatis partem nominat, quæ tota amoribus dicata est.* Nec dulces natos.] *perstat in persuasione à iucundo, contrarioq; contrarium opponit: nam iucundè uiuere contrarium est ei, quod est in mœrore uiuere, monet igitur, ut iucundam uitam afflictæ uitæ anteponat, nec tanta cùm animi, tum corporis* C *uoluptate carere uelit, quanta & in liberis procreandis, & in exercenda Venere percipi solet. Tib. Donatus argumentũ hoc ab honesto deductum esse dijudicat, cùm ait:* Nec dulces natos: *causam honestã proponit, ne libidinis, sed liberorum procreandorum causa illam mouere uideatur: quod si ita est, ταυτολογίαν factam esse dicendum est. apparet tamen & libidinis causam proponi, quæ quia coniugium est, nõ minus, quàm liberorum honesta esse uidetur.*

Veneris nec præmia noris.] *δῶρα ἀφροδίτης.* Id cinerem, aut manes.] *confutat illud, quod de cõiuge dixerat Dido: cui se iniuriam illaturam putabat, si nuptias repeteret: utiturq; argumento probabili ex ijs, quæ in opinione posita sunt: quæ quãtum fieri potest, extenuat: ait enim cinerẽ, & sepultos manes, alludẽs ad Epicureorũ opinionem, qui animam cum corpore interire dicunt.*

Esto, ægram nulli quondã flexêre mariti.] *πλαγκτικῶς occurrit obiectio, nullis unquam conditionibus flecti potuisse, ut alicui nuberet, quod per concessionem confirmat: eiusq; rei occultã assignat causã ex illius uoluntate deductam, quia non placuerũt proci: id quod tum ad commouendam Didonem, tum etiã persuadendam plurimũ ualet.* Non Libyæ, non antè Tyro.] *in commune procorum mentione permanet, licet Iarbæ Libyæ regis præsentiã meminerit: quem constat inter scriptores Didonem uxorẽ ducere uoluisse: sed ab ea despectum Carthagini bellum intulisse, Iustinus, & alij. Distinguendus igitur est ita locus iste, ut sit sensus, multi uiri principes in Libya, & antequam in Libyam ueneres, Tyri in patria tua coniugiũ tuum appetiuêre.*

Ductoresq; alij.] *ad constantiam Didonis hoc dictum est: quæ nullorum persuasione, aut oratione à proposito uolũtatis suæ reuocari unquàm potuit. & ne fortè ab infimæ conditionis hominibus tẽtata fuisse, ob idq; noluisse uideatur, sequitur:* Quos Africa terra triumphis.] *id est, nobiles, & præclaros uiros ex prouinciæ nobilitate, ac gloria hominũ: hoc est, principũ gloriam, splendorẽ, generisq; nobilitatem spectandam proponit: & ad uictorias, triumphosq; Annibalis alludit, quibus ditata est plurimum, & locupletata Carthago. atqui Poëta noster proculdubiò non Carthaginis, sed Didonis laudis rationẽ habuit: ut planũ faceret, summos, clarissimosq; principes illius coniugium optauisse, illã uerò nullis unquam iungi uoluisse.* Placitóne etiam pugnabis amori?] *responsio occulti obiectij, quæ ex causis contrarijs firmatur, & ab honesto deducta esse uidetur, hoc modo: si coniugiũ recusasti, quod tibi non placuit, quod placet, non accipies? uidetur autẽ simplex uerbum pugnabis pro suo composito repugnabis positum esse. pendent autẽ uerba hæc ex eo quod Dido dixerat: Solus hic inflexit sensus.*

Nec uenit in mentem.] *hactenus quæ sororẽ mouere poterãt, argumentis usa est à iucũdo, & ab honesto: iã uerò ad illa etiam accedit, quæ eam cogere possunt, à necessitate deducta. Terret autem primùm à feritate gentis, deinde à solitudine, & sterilitate regionis, postremò etiam à minis, & persecutione Pygmalionis fratris.* Quorum consederis aruis?] *duo attingit, homines, & regionẽ: quæ qualia sint quàm primũ describit.* Hinc Getulæ urbes.] *obsessã illã undiq;, atq; circumuallatã hostium uirib. ostendit: quorũ etiã potentiã, sæuitiamq; extollit, quo eã magis perterrefaciat.* Et inhospita Syrtis.] *à solitudine regionis propter Syrtes, de quib. in 1. Aeneid. dictũ est:*

In breuia

†al. placitóne

†al. Hunc

†al. &

» *In breuia, & Syrteis urget, miserabile uisu.*

Hinc deserta siti regio.] *à penuria aquarum: qua maximè pluribus in locis Africa laborat.* Lateq; furentes Barcæi.] *à furore Barcæorum. Hieronymus in epistola ad Marcellinum & Anapsychiam legit,* lateq; vagantes Barchei. Quid bella Tyro.] *terrorem amplificat ab expectatione aliorum malorum: quæ à fratre sorori imminebant: quam rem uerisimilem facit ex minis, quas Pygmalion in illam sæpè iactabat, ac intẽdebat.* Dijs equidem auspicibus.] *felicem, faustumq; hunc Troianorũ aduentum esse conijcit ex præiudicijs Deorum, præsertim Iunonis, quæ & urbi Carthagini, & coniugijs præest. eò enim uidetur alludere: quoniam non absq; auspicijs nuptiæ fiebant. huc accedit, quòd quæ præter spẽ ultrò obtingũt, ea diuinitùs, uel prouerbio ueteri fieri dicũtur. Terẽt.*

» *Quid si hoc quispiam uoluit Deus?*

Quam tu urbem soror hanc cernes?] *addit animum sorori, eamq; in spem erigit futuræ felicitatis, & gloriæ: putat enim Carthaginem urbẽ fore inclytam, atq; illustrẽ, si hi duo populi tanta uirtute, animiq; magnitudine præditi in unum populũ coaluerint, sumpto à cõsequentibus argumento nam uirtutem necessariò sequitur gloria.*

Punica se quantis.] *Rhetorica expolitione hũc locum exornat ad amplificationem rei.* Tu modò posce deos.] *iam tandem concludit: Deosq; sacrificijs propitios faciendos, uotumq; impetrandum esse monet: perinde ac si diceret, multa uides concurrere, quibus non solùm debeas, uerumetiam cogaris huius tanti hospitis matrimonio iungi: reliquum est, ut Deos obsecres, hanc tibi ueniam dent, ut res hæc deniq; perfici, & ad faustũ, felicemq; exitũ perduci possit.* Sacrisq; litatis.] *nouè dictum est, ut etiam Seruius admonet: nam Deos, non sacra litamus.* Causasq; innecte morãdi.] *quod factũ est conuiuiorum iteratione & uenatione, ut infrà patebit.* Dum pelago.] *nonnullas occasiones recenset: quæ ad retinendum Aeneã idoneæ sese obtulisse uidebantur, mare turgidum, procellisq; agitatum. Orionis ortum, qui longam polliceri tẽpestatem uidebatur, naues cõcussas, quæ proculdubiò reficiendæ erant: cœlum deniq; asperum, & intractabile.*

LAMB. Hort. O LVCE.] *Suasoria oratio, qua sororem hærentem, ad fidem irritam faciẽdam, placatis dijs, impellit: utq; Aeneã in regnum recipiat. Exordium ductum est à beneuolentia personæ Didonis amplificatæ, cùm eam uita sua chariorẽ uocet.* Sorori.] *mihi, enallage personæ.* Solàne.] *Propositio. Valeaq; perinde ac si dicat: non est iuuẽta mœrore transigenda: danda opera est procreandis liberis. In summa, reginæ nubendum est. Negauit Dido: Anna affirmat. Refutatis argumentis Didonis, docet ab utili necessario, iucundo & tuto, nubendum esse.* Carpẽre.] *consumẽre. Subijcit interpretationem, quo pacto perpetuam iuuentam censeat non esse terendam, absq; liberis procreandis uidelicet, ne una inter fœminas sterilis, ac sine sobole in uita sit: id quod probro fœminis dabatur, ut uetus lex testatur* Veneris.] *Verecũda expolitio, ἄῤῥητα ἀφροδίσια.*

Id cinerem.] *Interpretatur, quid cinerem appellet, mortuorum animos. Refellit propositionem Didonis: nisi religio & uota obstarent, solum Aeneam animum eius sollicitasse. Respondet ad id Anna: aut nihil ad mortuos uiuentium uota pertinere, aut nullum eorum sensum ad illos peruenire. Sed & Epicureorum assertio erat, animum unà cum corpore interire: unde sequeretur, nihil Sichæũ, qui nusquam esset, posse curare, utrum nuberet, an non.*

Esto ægram.] *Concessio, qua amplificat opes procorũ Libyæ, à quibus eius coniugium expetitum fuerit. Sed eam dissoluit à præsenti periculo, & difficili. Quid difficilius fœminæ, quàm cum amore depugnare, à quo ipse Iupiter, & quantum deorum hominumq; est, expugnetur.* A

Aegram.] *animo, ob mortem Sichæi recentiorem, quæ ei adhuc ob oculos uersabatur: quamobrem nubere noluit.*

Mariti.] *Viri ac proceres Libyæ, q certatim tuas nuptias affectarunt, quorum alios post alios religionem conscientiæ reieceris* Tyro.] *hoc est, non è Libya, aut Tyro, & à Carthaginẽsibus spretus. Nisi ita interpretemur: Esto, non flexerint te ulli mariti: sed ne Iarbas quidem, despectus Libyæ, & multo antè Tyro: ut synecdochicῶς, pro Libycis & Tyrijs accipiamus.* Iarbas.] *Maurusiorum rex. Dido post suũ in Africam appulsum, ea fortuna, qua in primo huius Operis libro exposuimus, urbem & arcem posuit. Interea regni rebus tanto successu crescentibus, & multitudine, ut neq; reginam conditricem fortunæ suæ, neque comites fugæ pœniteret: Iarbas Maurusiorum rex, quorũ opes ea tempestate inter Afros pollentissimæ erant, Didonem per legatos uxorẽ deposcit: & nisi poneretur, Pœnorum primoribus ad se accitis bellum ferociter denunciat. Carthaginensium legati rerum dubij in perplexo negotio,* B *quoniã norant reginam μισόγαμον à morte mariti, non ausi fuerunt ei illud indicare. Ergo opportunum tempus nacti, arte eam aggrediuntur. Indicant Iarbam se offerre ad docẽdum Carthaginenses, mansuetiores uitæ cultus & mores. Neq; uerò quenquam illo ad eam rem magis idoneũ inueniri posse, ut barbari ferarum ritu uiuentes uitæ ferrent: aut qui ad eos migrare uellet. Ad ultimum exponunt, eã uxorem deposci: & nisi illi fieret satis breui fore, ut ciuitas in graue discrimen attraheretur. Dido consilij anceps, lacrymans manes Sichæi in secretiori conclaui implorat. Postremò perplexè respondit suis, se ituram, quo sua se uocarent fata. Cæterùm breue exorat antè nuptias spaciũ, dandi inferias ob uoti uiolationem marito, & ad cædendum hostias interuallum. Inde secretò conscensa pyra, ad populum exclamauit, iam tum se ad maritum ituram. Sic suos alloquuta, ferro pectus transfixit. Ergo habet põdus & momentum hoc loco exemplum contempti Iarbæ quidem, sed Poëta suo inseruit argumento.* Ductoresq;.] *Amplificatio, à procorum multitudine, à quibus certatim expetatur: cùm alioqui ab Iarba rege, reginæ nuptias affectatas constet.* Africa terra.] *Appositio.* Triũphis.] *Proinde bellicosa.* Placido.] *amabili, grato. Seruius legit placito. ut sit sensus: Contempsisti eos qui displicebãt, pugnabis nunc cum amore placito? hoc est, qui animo tuo adlubescat? Græca figura dixit,* Pugnabis amori, *ut & Certat illi, uel cum illo: Contendo tibi, siue tecum. & apud Catullum: Noli pugnare duobus, pro, cum duobus. Figura poëtis nostris tantùm familiaris, Græcorũ (ut dixi) imitatione.* C Amori.] *Violenta res amor est, & πανδαμάτωρ.*

Nec uenit.] *A non tuto: Versaris media inter nationes barbaras, bellicosas, & opibus pollẽtes: tu fœmina, fratris & amicorum præsidijs destituta, cui non sit cuius auxilium implores. Itaq; censeo tibi nubendum esse, ut habeas, qui te, ciues, urbem, & regnũ cõsilio armisq; tueatur.*

Hinc Getulæ.] *ut discrimen præsentius oculis subijciat, circumscribit circumiacẽtes populos, & digito propè monstrat. Nam ab ortu Syrtim maiorem aspicit, à meridie Getuliã, ab occasu Mauritaniã, à septẽtrione mari Africo cingitur Italiam contra.* Getulæ.] *Getulæ, inquit Salustius,*

A *situs, initio Africam habebant & Libyes, asperi incultique quibus caro ferina cibus erat, & humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque legibus, neque imperio cuiusquam regebantur, uagi palantesque: qua nox coëgerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti Afri putant, interijt, exercitus eius compositus ex uarijs gentibus, amisso duce, ac passim sibi multis imperium petentibus, breui dilabitur. Hactenus Salustius. Caeterùm Getuli magis aliquanto ad Solem reiecti sunt: Numidae uerò ea loca tenent, quae proximè Carthaginem Numidia appellatur. Et Getuli haudprocul ab ardoribus, maturè oppida habuerunt. contrà Numidae, (Armenij hi. Persae & Medi fuerant, ex Herculis comitibus) serius. Hi paulatim Getulos sibi per conubia adiunxerunt. Et quia saepe tentantes agros, alia subinde atque alia loca petiuerant, Numidas appellarunt, à permutandis papilionibus νομάω, pasco: & Numidae, νομάδες, sua aedificia agrestia mapalia uocarunt: hoc est, domos quas plaustris circumferunt. Sunt enim oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinae. νομάδες. βοοκόμοι καὶ ἀγέλαι dicuntur: νομάδες ἐπὶ ... ... pascua, βοσκήματα καὶ βοσκοί. pascuis & plaustris uagabantur, sedibus incertis.*

B *à Graecis ἁμαξοφόροι καὶ ἁμαξόβιοι sunt appellati. Sunt & Numidae, siue Nomades, gentes Scythicae, etenim hae propter frigoris intolerantiam hyeme, rebus in plaustra coniectis, loca mutant: & quibus plaustra non sunt, in nullo habentur numero, sed ignominia notantur. Neque ut exaggeret periculum, alteram gentem ab armorum uirtute, alteram ab agresti ingenio & indomito circumscribit.* Inhospita.] *Ad ortum Syrtes sunt, quas inhospitas uel ob id appellat, quòd accolae gentes barbarae sint & inhospitales, omnisque humanitatis expertes. Nam cùm à Syrtibus nullum periculum immineret urbi, notat eas gentes quae maritimam oram incolunt. Syrtes dicuntur ἀπὸ τοῦ σύρειν, trahendo: uento enim arenae in montem attrahuntur. Vnde fit, ut idem locus modò sit uadosus, modò arenis rursus depulsis abeat idem locus in profundum praeceps. Duae Syrtes sunt in mari Libyco, periculosa loca, dispari quidem magnitudine, sed periculo pari, quae littus Africum obsideant ad Catabathmon, qui locus Aegyptum ab Africa diuidit. Secundo mari prima habitatio Cyrene est, colonia Thereon: deinde duae Syrtes, interque eas Leptis, (sunt autem in eo tractu*

C *Phoenicum coloniae, Leptis, Hippo Adrumetum) quae hodie Tripolis appellatur. Deinde arae Philaenorum, quem locum Aegyptum uersus, finem postea habuêre Carthaginenses. Caetera loca ad Mauritaniam usque Numidae tenent. Sed Syrtis sinus est centum ferè millia passuum, qua mare patens & uastum accipit: trecenta ferè, qua cingitur: uerùm importuosus & atrox, teste Mela, & propter uadorum frequentium breuia, sed multò ob alternos motus pelagi affluentis refluentisque infestior. Altera Syrtis circa Leptim, spacio altero ferè quàm dehiscit, quàque fluxum agit, amplior, sed ingenio par (ut dixi) priori. Huc obiectum est promontorium Borion.* Vrbes.] *Amplificatio, cùm non in urbibus, sed oppidulis habitarent, Numidis adhuc agrestibus casis, quas mapalia ipsi appellabant, palantibus.* Genus insuperabile.] *Accommodata ad persuadendum amplificatio opum & gloriae militaris Getulorum.* Numidae infreni.] *indomiti bello, & sedibus incertis adhuc uagi, palantesque. Metaphorà ab equis non frenatis sumpta: qui absque frenis regi gubernarique nequeunt. Et Numidae, quòd diu ferarum ritu sursum deorsum uagarentur, nullis neque legibus, neque politica disciplina regebantur. Rectè ergo infrenos Numidas uocat.* Deserta siti.] *Ad austrum, qua ad ardorem Solis uergit, uastiores sunt solitudines, & inculta, quatuor ut minimum dierum itinere, ac propter & aquarum penuriam non habitata. Disertè igitur dixit, siti desertam regionem, pariter & torriditatem plagae.*

Siti.] *inaquosa. In interiori recessu sabuloso & uasto, Iouis Ammonis templum fuit, ad quod religionis ergò Alexander cum exercitu, difficilibus aquae penuria itineribus penetrauit. Ibi Aethiopes, & Troglodytae in cauernis speluncisque subterraneis habitantes: ibi Athlantes, ac deserta sterilia que locorum Numidiae. Itaque Carthago undique locorum difficultatibus conclusa fuit.* Barcaei.] *Libyes populi bellicosissimi, à Barce oppido, (hodie Ptolemais appellatur, teste Suida) metropolis totius Libyae, cui id nominis fecit Barce regina, quae eam condiderit. Sunt qui Barcaeos, à Barco oppido interioris solitudinis (quod ex hoc loco uerisimile esse uidetur) dictos autument: & reuera de ... noster Poeta hic loquitur. Sunt autem hi Carth... australes. Afri eos hodie uoce non nihil corrupta Bar... nuncupant. Sed Barcaeos, qui Ptolemaidos Pentapoleos populi sunt, tradunt ἱπποτροφίας apprimè studiosos fuisse, adeoque primos à Neptuno equos curru subiungere doctos, à Minerua uerò agere currum, ut author est in rebus Libycis Mnaseas.* Barcaei.] *Consilio Didonem à proposito suo, horum mentione terret, quòd iam Phoenicas in Libyam irrumpentes, magno praelio superarunt. Vrbem ipsam, quam de Ptolemaei nomine Ptolemaida dictam retuli, è quinque urbibus ampliarunt. Barcion herba in Aegypto est.* Quid bella.] *Praeteritio: nam fingit se non uelle dicere id, cuius maximè mentionem inijcit à praeiudicio. nam bellum planè praesens, hauddubiè Pygmalion sorori facturus uidebatur, maximè urbis Carthaginensis accepta celebritate.* Tyro.] *è Tyro. Exponit luculentioribus uerbis, quod bellum dicat, minas uidelicet fratris germani Pygmalionis, ob sublatae pecuniae fraudem, ludibrium, & fugam occultam.* Dijs equidem.] *Ominatio, à uerisimili. Vt res enim Punicae ad magnas opes proueherentur, defendanturque ab hostibus, quibus undique sumus cincti, nulla dubitatio potest incidere, quum dijs ita uolentibus, huc classes Troianae sint appulsae. Admonet Erasmus, prouerbium omnia illa sapere: Iratis dijs, propitijs dijs, dijs auspicibus, genio irato, dijs bonis, & hoc loco Iunone secunda. item ista, Dijs charus, dijs dilectus, & similia: quod priscorum opinione singulis hominibus genij bini attribuerentur, quos daemones appellabant, quorum alter perniciem nobis moliatur, alter iuuare studeat. Neque uerò solùm hos hominibus datos, uerumetiam locis atque aedibus. Proinde dijs auspicibus & Iunone secunda: id est, foeliciter & approbantibus dijs reor Troianos huc cursum suum tenuisse.* Iunone.] *Non Venere, aut Minerua, aut deorum aliquo uolente, sed Iunone secundante, quae propter summos honores qui ei illic habebantur, ipsam urbem patriae Samo, alijsque locis praetulit toto Orbe. Sed & nubentibus & parientibus praesidet Iuno. unde Iuno, Lucina, & Gamelia ἀπὸ τῶν γάμων: id est, à nuptijs, & Iugalis. Apud ueteres item nil nisi auspicatò fiebat.* Huc cursum.] *Periphrasis nauigationis: id est, huc Troianos adnauigasse.* Quam tu urbem.] *À consequentibus coniugium, quibus utile, & proin iucundum proponit: Si homini tam forti & illustri heroi nubas, futurum est, ut breui amplissimum*

imperium

imperium habeat, opibus iuxtà & armis pollentissimum. Expolitio synonymiæ uehementer ad commouendum accommodata est, ut agitatum animum uidelicet ad coniugium magis magisq; accendat. Dilatat amplificationibus, cùm promittit gloriam rerum Punicarum. Variatus est orationis color per admirationem: Quantam uidebis hanc urbem, quàm opibus & armis florentem? quod regnum? imitatio numeri. Tali coniugio, quo regina Carthaginensium Troianorum duci sit coniuncta. Tu modò.] Complexio, à salubri & honesto consilio, ut ob uiolatæ fidei religionem, & deos & mariti manes placare studeat. Hortatur item ad tractandum hospitem summa cum humanitate, ad beneuolentiam conciliandā. Dum pelago.] ab opportuno rationem detinendi monstrat, ducto à circumstantia temporis hyberni, quo per tempestatem aëris cœliq; inclementiam maria non temerè tentanda sunt.

Hyems.] tempestas. cuius causam efficientem addit, signum pluuium & tempestuosum, Orionem: cuius exortu, ut & arcturi, & Hyadum, procellis & turbinibus omnia miscentur. Cæterùm de Orione in primo & tertio disseruimus. Nunc illud tantùm dicemus, authores huius uocabuli penultimam in obliquis modò extendere, modò contrahere. ut, Orionis astrum: Armatumq; auro circumspicit Oriona. Docet Anna uarias opportunas detinendi hospitis causas: quàm diu turbantur maria tempestatibus hybernis: Orion suo exortu sæuiat: dum naues longa nauigatione quassatæ reficiantur, & per cœli asperitatem maria tentari nequeant: Expolitio. Heliacum haud dubiè Orionis exortum notat, qui in diem undecimum Aprilis, alijs decimumquintum Cal. Maias, Tauro oriente, in cuius latere sedet, incidit: nisi cosmicon qui malit accipere, qui sub hyemem decimoquarto Octobris agitur. A

Morandi.] id est, hærendi ac manendi. Tractabile] inclemens sit cœlum, per pluuium Orionem, quem ob id aquosum uocat. Obliquus latus Tauri claudit, cum quo armatus decertare fingitur. Aratus in Phænomenis:

λοξὸς μὲν ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς ««
Ὠρίων. —— ««

ARGVMENTVM. B

Persuasa sororis oratione Dido vnà cum sorore ipsa templa Deorum aditibiq; mactatis Cereri, Phœbo, & Baccho bidentibus, Iunoni verò vacca candēti, Deorum sibi beneuolentiam aucupari, apertisq; pecudibus, eorum etiam deorum voluntates per exta noscere studet: quam in rem ceu vanam, & fœminæ flagranti amore nocituram Poeta exclamat ex sua persona.

His dictis incensum animū inflammauit amore,
Spemq; dedit dubiæ menti, soluitq; pudorem.
Principiò delubra adeunt, pacemq; per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidenteis
†Legiferæ Cereri, Phœboq;, patriq; Lyæo:
Iunoni ante omnes, cui uincla iugalia curæ.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis uaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deûm pingues spatiatur ad aras,
Instauratq; diem donis, pecudumq; reclusis.
Pectoribus inhians spirantia consulit exta,
Heu uatum ignaræ mentes: quid uota furentem,
Quid delubra iuuant? est mollis flamma medullas
Intereà, & tacitum uiuit sub pectore uulnus.

† al. Frugiferæ

NASC. INCENSVM animum inflammauit amore.] alludit ad prouerbium igni ignem addere, siue oleum camino. unde Horat.

« Adde poëmata nūc: hoc est, oleum adde camino.

Portò quàm efficax fuerit sororis oratio, indiciū facit, quæ fœminam in amorem incitatā ad eum amādum etiam inflāmat, & in spe futuri cōmodi ita confirmat, ut omnes uerecundia, pudorq; illi concesserit. propterea sequitur: Soluitq;] appositè soluit dictum est propter castimoniæ nexum, cui sese addixerat: unde illud fuit:

« Si mihi non animo fixum, immotumq; sederet,
« Ne cui me uinclo uellem sociare iugali.

Principiò delubra adeunt.] ex affectis cognoscitur an ab oratore fuerit persuasus auditor. Hic Dido exequitur, quæ Anna soror agenda esse monuerat: ut præcipuè deorum beneuolentiā per sacrificia sibi compararet.

Mactant lectas] declarat quomodo per aras deorū beneuolentiam, atq; uoluntatem explorauerint, sacrificio uidelicet pecudum biennium: tales enim pecudes sacrificio aptæ esse uidebantur. Gell. lib. 16. cap. 6. Legiferæ Cereri.] θεσμοθέτις Δημήτηρ Græcis dicitur. accuratè satis hunc locū explicauit Seruius interpres: attamen nos etiā obiter annotandū censuimus huius Deæ festa, quæ θεσμοφόρια dicebantur, apud Athenienses sic celebrari solita, ut mulieres Aegyptio more à cibis abstinētes, id quod Plin. & Aelianus retulerunt, in folijs hagni arboris stratæ iacerēt.

Cui uincla iugalia curæ.] τὸ αἴτιον est, cur ante omnes Iunoni sacra faciat, quia nuptijs præest: & alludit, opinor, ad morem priscorū Ro. qui ad arā Iugæ Iunonis, quæ, ut ait Festus, Romæ in uico fuit, qui proptereà iugarius dictus est, nubentes uinculis in omē futuræ cōcordiæ iungebātur. Vicus autem iugarius (uti ex Liuio compertū est) ad radices Capitolij, qua parte Palatinum montem spectat, fuit, & cum foro Rom. terminauit. Ipsa tenens dextra pateram.] ita enim requirebat sacrificandi lex, ut qui sacra facturus esset, ipse hostiā exploraret, modò illa fuerit exploratio, & non potiùs purgatio, siue expiatio quædā hostiæ: nā uti ex Dionys. Halic. liquet in 7. antiq. apud Rom. illi, quibus immolandi ius erat, lotis manibus sacra pura circū purgabant aqua, frugibusq; : id est, farre, & mola salsa in capite hostiæ inspersis, precibusque nuncupatis, hostiā ministris tradebant mactandā. quibus ex uerbis apparet interpretes errore lapsos fuisse: qui putant Didonem hoc facto explorasse hostiā, utrum apta esset, nec ne. Videtur autem occultè alludere ad legē Numæ, qua cautum erat, ut Plutarchus scriptum reliquit, ne mulieris ab obitu coniugis usq; ad decem menses nuptias repeterent: quæ uerò infrà id temporis nubere uellent, uaccam prægnantem sacrificarent. Spatiatur ad aras.] cum quodam motu, ut modestè saltare uideretur. Sic enim facere solebant olim matronæ, quæ Dijs sacra facere solebant. Horat. in poëti C

Vt festis

» *Vt festis matrona moueri iussa diebus.*

A Pecudum'q; reclusis Pectoribus.] *ut exploraret utrũ Dij uellent huic matrimonio assentiri. Hoc sacrificij genus haruspicina dicebatur, in quo Deorum uoluntas per exta: hoc est, per hostiarum intestina exquirebatur.*

Heu uatum ignaræ mentes.] *hic suggillant noui quidam Critici Virgilium, quod ex sua persona contra ius, fasq; Poëta exclamauit, id quod ab Homero inquiunt nusquam factum fuisse apparet. quasi uerò nihil fieri posset præter id, quod Homerus fecit. sed ausim dicere nullam hic esse exclamationem, uerùm potius iudicationem quandam cum irrisione in sacerdotes, qui Didonem non credituram admonuerant: maior enim est in fœmina amore flagrante uis amoris, quàm religionis. cuius rei non ignarus Poëta iudicium suum adhibuit sacerdotum inscitiam irridens: qui cùm multa prænunciassent futura huic iugali copulæ contraria, non tamen uiderant, Didonem nimio amore Aeneæ flagrantem minimè uerbis ipsorum fidem adhibituram. Sed sit, ut re uera est, exclamatio cum irrisione, unde nam mihi ostendent isti delicatiores critici, poëtas Epicos ex sua persona exclamare non posse? B quando hac de re Aristoteles, qui multa in poëticam facultatem præcepta tradidit, ne uerbum quidem fecit? at Homerus ex sua persona non exclamauit. quid si alij fecerint grauissimæ auctoritatis uiri? sed stultum est nos auctoritate magis, quàm ratione moueri. nulla, quamobrem id fieri non possit, ratio est. quod uerò fieri possit, ipsa natura, & auctoritas persuadet: nam cùm Poëta homo sit, humani ab eo nihil alienum esse putandum est: est autem cuiusq; hominis proprium moueri, perturbari, huiusmodiq; affectibus uarijs in rebus, præsertim duris, atq; difficilibus, affici, quamobrem effectum est, ut poëtæ plurimi cùm Græci, tum Latini atque illi quidem non infimæ celebritatis uiri, ex sua persona gemuerint, doluerint, præ gaudio, dolore, stupore exclamauerint, Hesiodus, Apollonius, Lucretius, Ouidius, Lucanus, Statius, sed in primis Virgilius nec iudicio, nec fortasse etiam doctrina Homero inferior, qui tametsi animaduerterat Homerum nunquam ex sua persona exclamasse, tamen ipse bis, & sæpiùs uoluit exclamare in 4. Aeneid.*

» *Improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis?*

C *Et in eodem libro:*

» *Vidit thuricremis cùm dona imponeret aris,*
» *(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros.*

Et in septimo:

» *Huius apes summum densæ (mirabile dictu)*
» *Stridore ingenti, liquidum trans æthera uectæ,*
» *Obsedêre apicem.*

Et in nono:

» *Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,*
» *Nulla dies unquam memori uos eximet æuo.*

Sed quid ego illa recenseo, quæ cuiq; legenti ultrò sub oculos uenire possunt? sunt enim non pauca, in quibus non adeò frequens fuisset Poëta eminentissimus, nisi illud ex sua persona iure fieri potuisset. at Poëta humanas tantùm actiones sub aliena persona imitatur, quid eum igitur exclamare ex sua persona non potest? miror profectò uiros doctos in huiusmodi ineptias incidere, & absq; iudicio loqui. Est mollis flamma medullas.] *τὸ αἴτιον est, cur uota amanti nihil prosint, ex amoris potestate deductum, cuius naturam præclarè etiam Poëta exprimit, ad facem, sagittasq; cupidinis iterum alludens. ad facem quidem, cùm ait,* mollis flamma, *ad sagittas uerò, cùm taciti* vulneris *mentionem facit.*

His dictis.] *Ab effectis orationis suasoriæ flagrantem amore multo magis accendit. procliue est enim animum eò impellere, quò sua sponte fertur. Hæret in metaphoris à corpore ad animum: ut, incensam, inflammauit.* LAMB. Hort. Dubiæ.] *nuberet nec'ne incertæ ac ictæ religione, quam soror illi ex animo excussit, ut diuos & mariti manes sibi minus eo nomine infestos speraret. Nam si neq; dij res humanas curant, ut persuasa fuit: neque sensus ullus rerum præsentium ad mortuos peruenit, quid reliquum est, nisi ut uiolato uoto appetitui obediat, & pudorem prostitutum habeat? Volens Poëta amantis furorem significare, discrimine turpis & honesti confuso, duobus uerbis rei naturam explicauit,* Soluitq; pudorem. *Et amantis incõstantia obseruanda diligenter est: nam quæ paulò antè terram sibi dehiscere optauit, maluitq; ad inferos præcipitari, & Iouis fulmine feriri, quàm pudorem prostitueret, eadem blandiuscula sororis oratione à proposito flexa, illicò se religione soluit, ac frontem abijcit.*

Delubra.] *A' religione auspicia sumit, ut placatis dijs consilium benè succedat, sitq; faustum ac fœlix, quod inceptabit: ut est peruersitas & persuasio falsa. Veteres ut nil nisi auspicatò inceptabant, ita in cõtrahendo matrimonio exta consulere ijs mos erat, num fœlix fortunatumq; esset futurum coniugium. Maximè uerò Iunoni cædebantur hostiæ nuptiarum præsidi: uidelicet Gamiliæ. Delubrum porrò quid sit, uariant authores. Varro author est lib. rerum diuinarum octauo, teste Macrob. quosdam existimare, locum esse, in quo area sit assumpta præter ædẽ deorum causa. Nonnullos rursum arbitrari locum, ubi dei alicuius simulacrum dedicatum sit. quemadmodum enim locus in quo candela figitur, candelabrum appellatur: ita locum in quo deum ponerent, delubrum dici. Vtramq; opinionem astruxit Poëta, cùm dicit:*

Aut ante ora deûm pingueis spaciatur ad aras.

Quid enim spaciari *aliud est, quàm ampli loci alicuius spacia obambulare? Festus tradit, delubrum fustem significare delibratum: hoc est, decorticatum, quem prisci mortales uenerabantur pro deo. Alij ligneum simulacrum dicunt, à raso ligno, quod Græci ξόανον, aut ξόανον dicunt, quod Latini statuam interpretãtur.* Pacem'q;.] *ueniam, gratiam fauoremq; numinis, ut eorum pace facere liceret, quod omnino esset factura.* Per aras.] *ad aras, diligenter per exta hostiarum Dei mentem & uoluntatem explorant, obseruantq; quid illa portendant. Duo maximè hostiarum genera ueteribus erant: unum, quo dei uoluntas per exta disquirebatur: alterum, quo sola deo anima consecrabatur, uel uoti uel piaculi causa, ad placanda numina: uel, ut id quod à dijs precarentur, impetratum ferrent, quo reconciliari credebantur. Ad prius genus hæc hostia pertinet: ad posterius uerò illæ, quarum mentio est in secundo, tertio, & alijs libris. In secundo:*

Sanguine placastis uentos, & uirgine cæsa, «
Cùm primùm Iliacas Danai uenistis ad oras: «
Sanguine quærendi reditus, animaq; litandum «
Argolica.—— *In tertio:* «
Sacra Dionææ matri, diuisq; ferebam, «
Auspicibus cœptorum operum, superoq; nitentem «
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum. «

Et ad Polydori tumulum, sacri sanguinis pateras ex cæsis hostijs fundit:

Taurum Neptuno, inquit, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram hyemi pecudem, Zephyris foelicibus albam,
Ad aras mactat.——

In quinto, Entellus pro morte Daretis meliorem animam Eryci magistro suo caesit. Macrobius author est, Poëtam hoc loco hostiae utrunque genus complexum: ut & mariti manes diuosque animali uictima sibi conciliaret, & diuorum uoluntatem in extis fibrisque inquireret.

Bidentes.] *oues eximias. Huiusmodi sacra eximia, & maiores hostiae opimae & pingues dicebantur, ab ouibus selectis, quae ad sacrificia destinatae è grege legebantur, unde & egregiae dictae: uel quòd specie eximia, quasi numinibus offerendae, eximerentur. Bidentes nonnulli appellant omnes bestias bimas, nedum oues solas, cum antea bidennes dicerentur: sed ad uitandum concursu duarum uocalium hiatum, d litera postea interposita est, ut pro biennes, bidennes primùm dicerent: longoque usu corrupta uoce, bidentes dixerunt. Higynus tamen bidentes hostias appellatas scripsit, quae per aetatem duos dentes altiores haberent.* Mactant.] *σφάζουσι. Seruius existimat sacrificantium uocabulum esse, atque κατ' εὐφημισμὸν dictum. ac propriè mactare esse, magis augere: propter Macte uirtute esto: &, Macte noua uirtute puer. ubi Grammatici, pro uocandi casu accipiunt, quasi magis aucte dicas. Plaut. κατ' αὔξησιν Extra sacra usurpauit in Aulular. Dotatae autem mactant & malo & damno uiros.* Legiferae.] *θεσμοφόρῳ. sic enim à Graecis dicta fuit. θεσμοφόρος & θεσμοθέτης, legislator: θεσμὸς, lex. Triptolemus cùm fruges serere à dea edoctus, ei uellet pro beneficio honorem habere, condito Eleusio, quod de patris sui nomine ita dixit, sacra Cereri instituit, quae θεσμοφόρια, siue Eleusinia, Latinè Cerealia uocauit. Porrò cùm sus aliquando laeta sata scrobibus factis effodisset, eam ad Cereris aram arreptam, frugibus capiti impositis Deae mactauit. Vnde illud natum existimant, quòd salsae fruges hostiarum capitibus imponerentur. A' θεσμοφόρος, θεσμοφοριάζειν, Cereris sacra celebrare. Porrò cur Ceres legifera, & Graecis θεσμοφόρος dicatur, in causa est, quòd ante repertas fruges, cùm nullis homines legibus uagarentur dissoluti, nulli quicquam erat proprium, sed communia omnia. Verùm postquam abiectis glandibus, illae inuentae fuêre, homines posita feritate, sub legibus uiuere coeperunt. Ex agrorum enim diuisione primùm iura nata sunt. Atque inde (teste Plinio libro 7. capite 56.) Ceres prima leges dedit. Et Cererem in Sicilia frumenti usum inuenisse constat. Illud autem hoc loco in quaestionem trahitur, quamobrem Dido Cereri sacrificet, cùm in eius sacris Eleusinijs uinum adhibere non liceret? Apud Athenienses, matronae solae quibus perpetua pudicitia uitam degere consilium stabat, uiticeis in Thesmophorijs coronatae, sacris operabantur, quae deinceps à castis fieri oporteret. Extat Aristophanis comoedia θεσμοφοριάζουσαι: id est, mulieres Cereri sacrificantes. Itaque Dido pudicitiam uiolatura, Cereri Legiferae mactat lectas de more bidentes, uti eius pace fortasse pacem petat, uel ut constantem adhuc & offirmatum in seruanda pudicitia animum testetur. Potest alia adduci ratio: Per Cererem & Bacchum spiramus. uegetamur, & ab interitu uindicamur. Dido iram numinum uolens propter periurij crimen auertere, eorum inquam numinum, quorum beneficio uitae ratio conseruatur, sacris animalibus ea placat, eorumque uoluntatem in extis explorat. Iam uerò, quoniam huius sacris nefas erat inferre uinum, sicut* A *in alijs quibusdam sacris apud Graecos mos erat Cereri sacrificare, in schema prouerbiale cessit, de conuiuio abstemio. Plaut. in Aulul. Cererin' Strobule hic sunt facturi nuptias? Qui? Quia temeti nihil allatum intelligo: significans, sine uino futuras nuptias. Eadem Ceres existimata fuit, quae Isis apud Aegyptios: cui in primitijs frugum suarum, manipulum aristarum agricolae offerre consueuerût. In huius sacris ac Orgijs mos tenebat, triticum & hordeû praeferre. Et propter Proserpinam ab ea quaesitam aliquando, matronae sacrum factura circa aram eius cum facibus ac taedis deambulabant.* Phoeboque.] *Quamobrem autem Phoebo mactet hostias, uidetur ratio esse augurandi scientia: quoniam uerò auspicia, extispicia, ignispicia & similia manticès species sunt, cui Phoebus praesideat, rectè & consultò Apollini simul sacrificat, ut exta hostiarum & fibrae permittant, quod de coniugio constituit: simul ut rerum omnium teste praesenti, licitarum uem & illicitarum conscio.* Lyaeo.] *Libero patri antonomasia, ἀπὸ τοῦ λύειν: hoc est, à dissoluendo: nam immodicum uinum, perinde ut Venus immoderata, eneruat uires corporis, & membra debilitat. Quare à Graecis λυσιμελὴς, à soluendis* B *membris appellatur: ut epigram.*

λυσιμελὴς Βάκχος καὶ λυσιμελὴς ἀφροδίτη.

Iunoni.] *Huic in primis: & quidem ob multas causas & eius diuersa officia, diuersa epitheta inuenit. Tutela' is Carthaginensium fuit, & nubentium pronuba. A' Curibus Sabinorû, Curitis: à Saturno, Saturnia: Sororia, quòd soror Iouis fuit: Lucina, quòd edendo in lucem partui praeest: Gamelia, ἀπὸ τῶν γάμων, iugalis.* Vincla iugalia.] *Ab officio, quae Pronubae, Gameliae, Iugalisque ob id ipsum appellatur: periphrasis coniugij: id est, cui nuptiae uidelicet & coniugium curae sunt.* Patera.] *Sacri ceremoniis breuiter subijcit. Caeterùm patera quid sit, superiori libro explicauimus: poculum orificio amplo, & patenti, unde denominatum est.* Candentis: *id est, coloris candidi, quod laetum & auspicatum omen futurarum nuptiarum esse uoluit.* Vaccae: *cùm aliàs taurus Neptuno, & taurus Apollini caedatur. Nitrum inter cornua fundi solere credunt.* Aut ante ora.] *Fuit ergo area delubro adiûcta, ubi ad deambulandum spacium patebat.*

Ora deûm.] *ante statuas diuorum, quas hic ora deorum uocat.* Pingues.] *uel opulentas, dites & opimas: uel* C *ut respiciat ad humum & aras sanguine uictimarum perfusas, in quibus uictimae concremabantur.*

Instauratque.] *in statum redigit eum diem solennibus sacris.* Inhians.] *auida intentaque tum ad explorandum numinis uoluntatem in extis, tum ad extispicum responsa. Translatio à corpore ad animum: nam qui serio intenti ad rem quampiam dubios animos applicant, ore hianti, sui quodammodo obliuisci solent.*

Pectoribus inhians.] *Diastole in caesura. Exponit, quibus dona diem cùm instaurarit: hostijs animalibus, quarum exta identidem consulebat.*

Spirantia consulit exta.] *exhalantia ac palpitantia. Ipsa ars & diuinandi ratio, extispicium uates, extispex dicebatur: sicut aruspex, & aruspicium. Sed in extis haec praecipuè obseruabantur: cor, quod aliquando defuisse, memoriae proditum est: caput exterum si desit, aut geminum reperiatur, iecinora, at ima fibra intrinsecus replicata: fel geminum, & alia id genus, ridicularum superstitionum plena.*

Heu

A Heu uatum.] *Exclamatio in uanitatem & superstitionem uatum, & aruspicum inscitiam, qui periuria sacrificijs, uictimis aut hostijs expiari posse arbitrantur, aut amantem aliquid sani agere. Frustra Dei uoluntas in extis tentatur, ubi appetitus (quæ caro est) rationi: hoc est, spiritui dominatur. Quid porrò consulit exta, cùm omnino stet sententia fidem uiolare, & amori succumbere? Quorsum spectant expiamina, cùm sedeat flagitium expiare pessimũ? Præpostera religio est, religionis conciliatæ specie prauas libidines palliare, & honestum prætextum obtendere.* Furentem.] *Auxesis, & ἐπιβολὴ: uel, ut alijs placet, relatio.* Est mollis.] *exedit. perpetua metaphora: Amorem mollem flammã uocat. Estq; ratio, quamobrem nec uota, nec delubra Didonem iuuant.* Tacitũ vulnus viuit: *metaphora, à corpore ad animum ducta.* Tacitum *uidetur occultum dixisse: quod tacitum habuit uatibus.*

ARGVMENTVM.

Didonis amorem amplificat per comparationem à ceruа telo pastoris vulnerata, quæ vti dolore cõfecta huc, illuc discurrens, stare loco nescit: ita Dido amore saucia huc, illuc vagatur, has, illasq; ineptias nulla dignitatis suæ habita ratione, facit. & sanè huic negocio quam aptissima comparatio esse videtur: nam Dido telo Cupidinis ceruæ sagitta pastoris, vulneratæ, syluæ ciuitati, mobilitas, cursusq; ceruæ Didonis motibus, ineptijs, concursationibusq; comparantur.

NASC.

Vritur infœlix Dido, totaq; uagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerua sagitta,
Quã procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitq; uolatile ferrum
Nescius. illa fuga syluas saltusq; peragrat
Dictæos, hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Aeneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasq; ostendat opes, urbemq; paratam:
Incipit effari, mediaq; in uoce resistit.
Nunc eadem labente die conuiuia quærit,
*Iliacos iterum demens audire labores
Exposcit, pendetq; iterum narrantis ab ore.

*al. Iliacosque iterum

Totaque uagatur.] *causã præfatus est, cùm ait:* Vritur infelix Dido: *nã amoris quasi stimulis* B *agitata per urbẽ uagabatur.* Qualis cõiecta cerua sagitta.] *amoris amplificationẽ cõparatione illustrat, quæ ex 11. Iliad. minimè sumpta est, ut quidam, in quibus est Macrobius, falsò existimarunt, illis uersibus*

——ὡσεί τε δαφοινοὶ θῶες ὄρεσφιν
ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὅν τ' ἔβαλ' ἀνήρ.

Et quæ sequuntur. nihil enim simile habet comparationi Homeri præter ceruæ & sagittæ mentionem.

Incautum.] *aptè & scitè: nam ut cerua à pastore incauta figitur: sic Dido Cupidinis telo incauta uulneratur. alludit enim occultè ad cupidinis insidias, de quibus in primo libro mentio facta est.* Nemora inter Cresia.] *hæc præsertim ceruis abundant.* Nescius.] *à se percussam ceruam. aliter sentiunt interpretes. sequatur quisq; quod magis probet.* Lethalis arundo.] *conuenit hoc* C *Didoni propter futuram ipsius necem. unde illud est ex eodem libro:*

Præcipuè infelix pesti deuota futuræ
Expleri mentem nequit, ardescitq; tuendo
Phœnissa.

Obseruandum uerò est, quanta cum grauitate hic orationis copia luxuriet, quámue copiosè eandem rem uariet Poëta, sagitta; telum, ferrum, arundo.

Nunc media Aeneam.] *Didonis ineptias, quas amore uicta faciebat, describit. unde colligi potest, quanta sit uis amoris, cùm præter reginæ, pudicæq; fœminæ decorum sint stultè, ac temerè ipsa facere cogeretur.*

Ostentat opes.] *cum iactantia ostendit quasi magnas, magniq; precij fortunas.* Mediaq; in uoce resistit.] *ita plerunq; fieri solet, ut amantibus inuicem de amatorijs rebus loquentibus lingua adeò reprimatur, ut inceptum sermonem absoluere nequeat. unde Horat. lib. 4. carmin. Ode 1.*

Cur facunda parum decoro
Inter uerba cadit lingua silentio?

Totus uerò hic locus ex tertio Argonaut. Apollonij libro sumptus est, de Medea uerba faciens: ita enim ait:

μῦθος δ' ἄλλοτε μέν οἱ ἐπ' ἀκροτάτης ἀνέτελλεν
γλώσσης, ἄλλοτ' ἔνερθε κατὰ στῆθος πεπότητο·
πολλάκι δ' ἱμερόεν μὲν ἀνὰ στόμα θυῖεν ἐνισπεῖν
φθογγῇ δ' οὐ προὔβαινε παροιτέρω.

Sed mirè tot Apollonij carmina hoc uno uersu complexus est:

Incipit effari, mediaq; in voce resistit.

Labente die.] *antiqui inclinata iam die: hoc est, post nonam diei horam cœnabant. Horat. epist. lib. primo ad Mecœnatem:*

——*sic ignouisse putato*
Me tibi, si cœnas hodie mecum, ut lubet: ergo
Post nonam uenies.

Demens.] *quia quæ semel ab aliquo noueris, eadem iterum ab eodem uelle audire dementia est.*

Pendetq; iterum.] *pendere ab ore alicuius dicuntur, qui eum diligenter, attenteq; audire uolunt. Ouid. in epist. Penelop.*

Narrantis coniux pendet ab ore uiri.

Sed hic amantis affectus exprimitur: quæ ex ore uiri pendebat, non modò ut eum audiret, uerumetiam ut intueretur: nam oculi, ut antè dictum est, amoris sunt duces.

Vritvr.] *A re corporea, ad incorpoream: pro, perditè amat.* Totaq;.] *A signis amoris: uagatur per totam urbem furenti similis. Vt ira, ita & amor, furor quidã est, quo animus de sua sede mouetur ut discrimen nullum honesti ac turpis dinoscat.* Qualis.] *Comparatione illustrat rem, à ceruorum natura & pastoris exemplo ducta.* Pastor, *Aeneas:* Dido, *cerua:* amor, *telũ:* nemus Cretense, *urbs Carthago, per quam sursum deorsum uagatur regina.* Cresia.] *Species pro genere. Verùm inde maximè comparationem duxit, quòd Cretenses præstantissimi sagittarij fuerunt, quibus ex arundine sagittæ conficiebantur.* LAMB. Hort.

bentur. Quare aptissimam collationem à saltu Cretensi duxit, ubi pastorem uenari fingit, & ceruam telo figere. Hinc illa: Cretensis arundo, Gnosia tela, & similia: Creticus rhythmus. Creticum, uestis genus, cuius meminit Aristophanes: & κρητίζειν, mentiri, propter eius gentis peculiarem uanitatem. Idomeneus aes ex spolijs redactum distribuere iussus, optima ex ijs sibi delegit. Sed de rebus Cretensium in tertio fusissimè annotauimus. Saltus.] syluas difficulter peruias, in quibus aestiuent, lustraq; sua ferae habeant. Dictaeos.] Cretenses. Est enim Dictus, ut & mons Ida, in Creta: à parte totum. Arundo.] sagitta: à materia, res confecta. Inscius.] Passiuè exponunt. Sed si rei naturam perspexerimus, uidebimus actiuae significationis hic esse. Nunc media Aen.] Enumerat certissima amoris argumenta, à signis: hoc est, à dictis factisq;. Estq; relatio in particula Nunc.

Sidoniasq;.] quas Tyro fugiens minas fratris, huc secum extulerat: nisi quis per antonomasiam, Punicas opes malit intelligere, ipsam urbem uidelicet luculentam, & regia magnificentia extructam. In Phoenicia erat Tyrus, olim insula, postea ab Alexandro terris annexa, de qua alio loco nobis est memoratum. In ea trans Libanum ducentis stadijs à Tyro, fuit Sidon, antequam à Persis caperetur, opulenta, & maritimarum urbium maxima. Sidonij post A multos annos ab Ascalonitarum rege expugnati, Tyrum delati, nouam urbem sub id tempus condiderunt, quo Troia à Graecis capta & excisa fuit. Hic uitriariae officinae plurimae fuisse produntur, arenis Beli amnis eò transuectis, quibus fusis nobile uitrum conflabatur. Chrestomathiae author, Sidonem πολυτεχνον uocat πόλιν, καὶ καλλιτεχνον, καὶ φιλόσοφον, καὶ ἀριθμητικὴν, καὶ λογιστικὴν, καὶ ἀστρονομικὴν, καὶ ἰατρικὴν, καὶ νυκτοσκοπικὴν: quemadmodū Aegyptus tota Geometriae studiosa fuit. Hinc Sidoniae stolae, tapetes, καὶ σίδων & φοίνιξ. Ostentat.] ad captandam gloriam & laudem, ex magnificentia & splendore coepti operis. Porrò quas dicat opes, ipse exponit, cùm dicit, Vrbemq; paratam. Incipit.] Amantis inconstantiam depingit. quae coeptam orationem, quasi sui oblita, abrumpit, affectatq; eadem audire saepius, ut est dementia. Labores Iliacos, excidium Troianum uocat: cùm alioqui satis crambe recocta sit nimis quàm molesta & odiosa. Pendetq; iterum narrantis ab ore.] attenta ad auscultandum, non tam uoluptate ipsius narrationis, quàm capta uiri amore. metaphora in uerbo pendet. Ab ore.] Ab habitu amantis, quae dicentis uerba B obtuendo excipiat.

ARGVMENTVM.

Perorata ab Aenea calamitatum, errorumq; suorum narratione, dormitum omnes discedūt, cùm ad multam noctem uigilassent: at sola Dido iamdudum amore saucia, somnum oculis non capit: sed modò in stratis Aeneę cubat, modò illum absentē quasi praesentem uidet, & alloquitur, interdum gremio Ascanium detinet, ut ex imagine amantis ardorem sui amoris sedare paululùm possit. qua in re usq; adeò occupata erat, ut nec urbem, nec quae urbis interessent, sed solum amorem curare uideretur. quod diligenter Iuno animaduertens insidias parat, & callidè Venerem alloquitur.

NASC.

Post ubi digressi, lumenq; obscura uicissim
Luna premit, suadentq; cadentia sydera somnos,
Sola domo moeret uacua, stratisq; relictis
Incubat: illum absens absentem auditq;, uidetq;.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non coeptae assurgunt turres, non arma iuuentus
Exercent, portusue aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeq;
Murorum ingentes, aequataq; machina coelo.
Quam simulac tali persensit peste teneri
Chara Iouis coniunx, nec famam obstare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:

Vbi digressi.] è conuiuio, siue ex tricliuio, ubi coenarāt. Lumenq; obscura uicissim.] ad multam noctem uigilatū fuisse ostenditur, propterea subdit: suadentq; cadentia lumi- nos, Sola domo moeret uacua.] non placet, quod Seruius, alijq; interpretes dicunt, sola, sine eo, quem amabat: quia nunquam sola fuit reginae, sed sola moeret in ampla domo, quoniam cùm omnes laeti essent, Troiani cùm propter sociorum incolumitatem, tum maximè propter summam reginae erga eos beneficentiam: Afri propter aduentum hospitum suae reginae gratissimorum, sola Dido amore saucia domi moerebat. unde colligitur conquestionis affectus per locum communem ex afflicta conditione uitae Didonis. uel reuera sola moeret in ea parte domus, quae uacua erat: nam amantes solitudinem quaerunt: ut de Bellerophonte narrat Homerus Iliad. 6.

" ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
" ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Quos uersus ita uertit Cic. in 3. Tusc.

" Qui miser in campis moerens errabat Aleis

Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans. Nec profectò addidisset Poëta uacua domo, nisi reuera Dido sola fuisset. Stratisq; relictis Incubat.] non extra strata iacebat, sed in stratis ab Aenea relictis C in triclinio cubabat, quasi unà cū Aenea cubare sibi uideretur. Illum absens.] pulcherrima alliteratione exprimit amantis affectum. ita quoque Ouid. in Epistol. ad Aeneam:

Aeneasq; oculis semper uigilantibus haeret, "
Aeneamq; animo noxq;, diesq; refert. "

Sed nemo melius Terentio: qui in Eunucho Phaedriam cum Thaide ita loquentem facit:

Cum milite isto praesens, absens ut sies: "
Dies, noctesq; me ames: me desideres, "
Me somnies: me expectes: de me cogites: "
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis: "
Meus fac sis postremò animus, quando ego sum tuus. "

Genitoris imagine capta.] nam filius est imago patris. dum igitur Ascanium in gremio tenebat, illius allecta imagine Aeneam se continere putabat.

Non

A Non cœptæ assurgunt turres.] *amoris ubique uim, uel potius uitium carpit, quod ab omni negociorū cogitatione humanas mētes auertit, sed occulte Didonis muliebrem stultitiam sugillat, quæ amore perdita, quæ suæ, ciuiumq́ suorum salutis intererant, negligere, eosq́ inertes, ac ignauos reddere uidebatur: tria enim attingit urbibus conseruandis maximè necessaria, quæ Dido stultè neglexisse uidebatur, iuuentutis exercitationem ad arma, portum ad commoditatem uictus, mœnia, turres, & propugnacula ad tuitionem urbis, & populorum.*

Pendent opera interrupta.] *eandem rem commutatis uerbis, & sententijs proferens orationem uariat per ταυτολογίαν: nihil enim aliud est hoc in loco pēdere opera interrupta, quàm cessare, & ad tempus intermitti, siue imperfecta manere.* Tali peste.] *plus est, quàm si amore dixisset: nam ita sese diffuderat amor in uenis Didus, ut sese diffundit pestis, quæ hominem de medio tollit.*

Nec famam obstare furori.] *hoc magni, imò feruidi amoris est signum, cùm regina ne famæ quidem suæ rationem ducat.* Talibus aggreditur Venerem.] *hoc uerbo futuræ orationis habitus ostenditur, dolo uide-*
B *licet, & insidijs plenè: est enim aggredi interdum dolosè, & insidiosè, hoc est decipiendi causa quempiam adire. Terent. in Phorm.*

" *Ita ne agitis mecum? satis astutè aggredimini.*

Verba sunt Phormionis insidias timentis.

LAMB. Hort. POST.] *Graphicè à signis efflictim & perditè amantis ingenium depingit: mœrorem in solitudine, imaginationem conspectus & uocis absentis, complexum Ascanij, in quo parentis imaginem contempletur, negligentiam circa administrationem reipublicæ, & publicorum operum curam.*

Digressi.] *diuersi sublata cœna cubitum concesserunt.*

Luna.] *Indicat noctem profundam, qua signa alia occidere, alia rursum exoriri uidentur.* Cadentia.] *uel occidentia, uel cadere uulgò apparentia, quoties attractus uapor suo pondere grauis & maturus è corporibus cœlestibus defluit.* Mœret.] *in thoro uiduo, amoris impatientia: cùm enim amaret, tamen se prodere & amorem non ausa fuit.* Absens.] *Collusio, cum polysyndeto: à natura amantis. Nam quod amamus, id non solùm animus, uerùm etiam oculis nostris obuersatur. Et amans sibi somnia fingit: ut iure ueteribus in prouerbium abierit, Ex aspectu nascitur amor, ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν: & ἐκ τοῦ ἄσορᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν. Oculi potissimùm amorem conciliant. Quare ueteres Poëtæ Cupidinem in oculis excubantem, iacula sua mittere finxerunt. Sunt enim ad amandum illices, ut in quibus peculiaris sit animi sedes. Vergil. in Bucol.*

" *Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.*

Et in Georgicis:

" *—— uritq́ uidendo*

" *Fœmina. ——*

Genitoris.] *Aeneæ, cuius simulacrum in uultu pueri elucebat.* Non cœptæ.] *A' consequentibus. Amor negligentes facit, & segnes ad officia. Abiecta reipub. cura, nulla habetur armorum ratio: intermittuntur publica ædificia, adeoq́ perpetuum ocium propè publicè indictum fuit, & iustitium. Principum mores uulgus plerumq́ imitatur, ut uel alacres sint, uel segnes circa officia.* Assurgunt.] *Metaphora, ab animato ad non animal. Enumerat urbis munimenta: quæ ab amante principe negligi cœperunt.* Minæq́.] *Sunt autem minæ, murorum extantes eminentiæ, quas pinnas dicimus: à minari, quod non solùm minas incutere, uerumetiā extare, efferri & eminere significat: sed tum à manendo: hoc est, eminendo deductum uolunt. Zeugma.* Aequataq́.] *Hyperbole. Machina, ἀπὸ τῆς μηχανῆς. Transit, intermissa narratione, ad consilia deorum, quorum auspicijs uterq́ alteri adiungatur.* Peste.] *Auxesis.* Chara.] *Periphrasis Iunonis.* Fama.] *Vbi pudor positus est, ibi contemnitur fama, nec curatur infamia: neq́ honesti aut turpis discrimen, ratioq́ habetur. Quare finis & principium iuxtà habentur.*

ARGVMENTVM.

Iunonis oratio est deliberatiua, cuius finis est vtilitas, initio cōcitata videtur, postrema verò parte tota est remissa, ac trāquilla, adeò vt facilè perspici possit callido fieri cōsilio, animoq; versutissimo. Persuasio huiusmodi est, vt depositis simultatibus eternam inter se constituant pacem: hoc est, vt duo populi vnus fiat popu-
C lus, vnaq; in vrbe Carthagine æquali potestate regantur, Veneris, videlicet, & Iunonis.

Egregiam uerò laudem, & spolia ampla refertis,
Tuq́ puerq́ tuus, magnū & memorabile † numē,
Vna dolo diuûm si fœmina uicta † duorum est.
Nec me adeò fallit, ueritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quò nūc certamine tanto?
Quin potius pacem æternā, pactosq́ hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petisti.
Ardet amans Dido, traxitq́ per ossa furorem.
Cōmunē hunc ergo populū, paribusq́ regamus
Auspicijs, liceat Phrygio seruire marito,
Dotaleisq́ tuæ Tyrios permittere dextræ.

NASC. †al. nomen. †al. duarū

EGREGIAM uerò laudē.] *exorditur ab ironia, quæ irrisionis plena est: nā Venerē irridet, quòd spreto penè diuinitatis decoro, nullaq́ diuinitatis suæ habita ratione, unà cū eius filio cupidine insidias fœminæ tetenderit. unde communis etiā indignationis locus duci potest, qui apud Ciceronem undecimus est, quem alij indecentiam, nonnulli inconuenientiam appellant. per quem ostendimus ab eo factum fuisse aliquid, à quo minimè oportebat. ut apud Terent. in Eunuch. Thais factum indegnas Cherea obijcit:*

" *—non te dignum Charea*

" *Fecisti: nam si ego digna hac cōtumelia*

" *Sum maxumè, at tu indignus qui faceres tamen.*

Et spolia ampla refertis.] *quasi magnum triumphum egisse uideantur, quia fœminam uicerint.*

Magnū, & memorabile numē.] *perstat in ironia, & irrisione ab indecentia. Sūt, quibus magis placet* nomē. Vna dolo diuûm si fœmina uicta duorū est.] *in singulis huius carminis uerbis emphasis inest, & quædam ἀντίθεσις, atq́ contentio, emphasis quidem, quia cùm fœminæ, & Deorum*

mentio fit, duo quædam attinguntur extrema, infimum, & supremum, propter quod fœmina deorum insidijs resistere nequit. ἀντίθεσις verò, quia una opponitur duobus, fœmina Diuis: dolus uictoriæ, & laudi, spolijsq́; non enim dolo uera laus acquiritur, sed uirtute. unde illud est Virgilianum ex 2. Aeneid.

——dolus, an uirtus quis in hoste requirat.

Nec me adeò fallit.] remissius agere incipit, & Veneris timorem, ac necessitatem excusat per statum concessionis: quem posteriores uenialem appellarunt.

Sed quis erit modus?] ficta dubitatio: nam paulò pòst consilium proponit. Pactosq́; Hymenæos.] rectè post mentionem pacis Hymenæum intulit: nam absque nuptijs, affinitatisq́; coniunctione hæc pax fieri æterna non poterat. persuasio est ab utili, & honesto.

Habes tota] ab occasione. & est sensus: ea enim de causa Cupidinem sub forma Ascanij ad reginam allegarat, ut illa perditè Aeneam adamaret.

Ardet amans Dido.] occasionem explicat ex amore Didonis desumptam, & ne parua, aut ex minima causa deducta esse uideatur occasio, subdit:

Traxitq́; per ossa furorem.] quibus uerbis amorem Didus sic amplificat, ut eam non amore, sed furore propter amorem correptam esse ostendat. nam quod antè dixerat:

——est mollis flamma medullas.

Nunc idem uerbis planè diuersis profert, traxitq́; per ossa furorem. Communē hūc ergo populum.] cùm tam opportuna sese obtulerit conciliandæ æternæ pacis occasio, concludit, faciendam esse hanc pacem, modumq́; proponit, ut duo populi unus fiat populus, uni Regi Aeneæ obnoxius: ita tamen ut æquali sua uidelicet, & Veneris potestate, & studio (quatenus ad Deos pertinet) regantur. propterea sequitur: Paribusq́; regamus auspicijs.] eadem quoque significatione Liuius auspicium capere uidetur. quoniam, inquit in prouincia Liuij res gesta est, & eo fortè die, quo pugnatum esset, auspicium eius fuisset. quod fortasse à comitijs tractum est, in quibus ijsdē auspicijs creati magistratus, licet simul non crearentur, par tamen illis imperium erat, honorq́; habebatur æqualis.

Liceat Phrygio seruire marito.] ne fortè crederet Venus, Didonem sibi æqualem cum marito regnandi potestatem reseruaturam, aut quempiam ex Tyrijs Aeneæ regni socium fore, προκαταληπτικῶς obiectum diluit, summamque Aeneæ Africani regni potestatem traditam esse memorat, non absque tamen inuidiæ, indignationisq́; affectu. quamobrem liceat, inquit, quasi diceret, & si minimè licet. propterea ἐμφατικῶς subdit Phrygio marito, perinde ac si diceret, exuli. Dotalesq́; tuæ Tyrios permittere dextræ.] hæc singula penè uerba ἔμφασιν habent, & inuidiæ, indignationisq́; plena sunt: nam summam dotem esse indicat, cùm Tyrios ait dotales, & Aeneam indignum tanta dote, utpote Phrygium, & effœminatum hominem, quod perbellè significauit sub persona Veneris, cùm ait, tuæ dextræ.

LAMB. Hort. SATVRNIA.] Iuno: antonomasia. Egregiam.] Petitoria suasorij generis. Propositio petitionis: Iungatur Dido Aeneæ, ut ex duabus gentibus una respublica, unusq́; adeò populus coalescat. Diuina miscentur hic humanis, ne coniugij species humanis tantum consilijs coijsse uideatur: aut ut ostendatur, res humanas dijs curæ esse, ac nihil fortuitò geri. Spectat huc quoq́;, ut proponat, cùm A Iunonem coniugium suadentem faciat, quantis difficultatibus Aeneas in Italiam peruenit. Etenim illam rebus Troianorum semper infestam fuisse, scribunt poëtæ: nunc uerò cùm benignior Aeneæ fingatur, id eò spectat, ut nuptiarum lenocinio hic detentum Aeneam Italia prohibeat.

Egregiam.] Exordium ab ironia, quæ per antiphrasin extenuat Veneris & Amoris conatum. Extenuando singula, ostendit eos nullam prorsus laudem ex uictoria de Didone tulisse. Tuq́;.] Polysyndeton. Puerq́;.] Cupido.

Magnum.] Hæret in ironia, cùm nil magni, duobus dijs dignum sit perpetratum, quòd duo dij hominem, imò fœminam suis machinis debellarint. Nec me.] Narratio, quam suscipit propositio. Porrò intervereri & timere hoc interesse uolunt, quòd illud propriè liberorum sit erga parētes, hoc uerò seruorum, qui formidine pœnæ in officio continentur. Sed differentia confunditur.

Suspectas.] Expolitio. Sunt suspecta, de quibus sinistra concipitur existimatio. Sed quis.] Dehortatio ab ira & odio pristino ad conciliandam amicitiam, defectio: deest enim uerbum Contendimus. Quin potius.] Consilium propositionis, quæ in deliberationem uenit: B Faciamus pacem perpetuam, ac celebremus nuptias.

Hymenæos.] nuptias Est autem ὑμέναιος, ὁ δὲ ἐπιγάμιος, ὁ γαμικῶν ᾀσμάτων μέλος ὁ δὲ ἐπίκλησις, καὶ τὸ διαφανὲς, καὶ τὸ τοῖς γάμοις ἐπακολουθοῦν, ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ ναίειν Danaus Beli filius, quintus numeratur inter eos qui primi ludos fecerunt. Hic quod in filiarum nuptijs cātus exhibuisset, Hymenæus appellatus fuit. ὑμὴν, ὑμένος, λεπτότατον δέρμα, tenuissima pellicula. De Hymenæo aliàs. Habes.] Fingit Veneris consilium huc spectare, cùm longè aliud esset. Quare etiam gratiam studet inire.

Ardet.] Metaphora à facili & opportuno. Metaphoram expolit periphrasi. Communem.] Hypallage, communibus auspicijs. Epilogus constat repetitione propositionis, fucatus sarcasmo.

Phrygio.] Virulenter dictum hoc, ut & illud, Seruire: quasi uerò, si Aeneæ nubat, in seruitutē detur, quæ Carthaginenses Veneri in dotem cedant. Est enim seruitus iuris constitutio gentium, quæ quis domino alieno contra naturam subijcitur. δουλεία δ' ἐστιν, ἔθνικῆ νόμιμος διατάξις, ἐξ ἧς τις ὑποτάσσεται τῇ ἑτέρου δεσποτείᾳ ὑπεναντίον τῷ φυσικῷ νομίμῳ. Nam cùm natura omnes liberos produ- C xit, bellorum industria seruitutem excogitauit, inuexitq́;. Quare iure belli uicti in possessionem uictorum cedunt.

Phrygio.] ut molli, effœminato, & parum uiro συνεκτικῶς & ἐμφατικῶς. Phrygia lana, mollis, tenera, & elegans. Phrygia cantio, Phrygia αὔλησις: ut, Dorica musa, Phrygius tonus, & Phrygius lapis, item celebrantur.

Phrygio seruire.] Laudatissima mancipia è Phrygia mitti solere, testatur Athenæus. Vnde in prouerbium abijt, in homines barbaro seruiliq́; ingenio, qui uerberibus, non pudore meliores redduntur, Phryx plagis emendatur. φρὺξ ἀνὴρ πληγεὶς ἀμείνων καὶ διακονέστερος. Itaque cùm Iuno dicat seruire marito Phrygio, non dubium est quin ad gentis ingenia seruilia respexerit: qua indole & Cares eiusdem Asiæ populi fuēre.

Dotalesq́; tuæ.] in dotem datos. Tyrios permittere.] Pœnos: antonomasia. Dextræ.] fidei & connubio: metaphora.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Respondet Venus non minus astutè, quàm fuerat locuta Iuno: videt enim illam, quæ fuco vtitur: æquè vtendum fuco, iuxta prouerbium: πρὸς τὸν κρῆτα: igitur conditionem accipit, ea tamen lege, si fata, & Iupiter ipse hanc duorum populorum coniunctionem probet.

Olli (sensit enim simulata mente loquutam,
Quò regnum Italiæ, Libycas † auerteret oras)
Sic contrà est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memoras, factū fortuna sequatur?
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
Esse uelit Tyrijs urbem, Troiaq; profectis,
Misceriue probet populos, aut fœdera iungi,
Tu coniunx, tibi fas animum tentare precando,
Perge, sequar. Tum sic excepit regia Iuno:

NASC. † al. aduertere

QVIS talia demens.] *callidè quasi eius consilium probet, Iunonis uotis se præsto futurā simulat: nō enim ignorat satius esse nonnunquā retinere simulatū amicū, quàm reddere apertū inimicum. Veruntamen ostendit se sentire fucum, cùm conditiones ferat, inquiens:*

Si modò quod memoras, factum fortuna sequatur.

Videtur autem Poëta Homerum fuisse imitatus, qui Venerem Iunoni in re tamen diuersa, itidem respondentem facit. sic enim ait Iliad. 14.

B

» οὐκ ἔσθ' οὐδὲ ἔοικε τεὸν ἔπος ἀρνήσασθαι. Id est,
» *Quæ petis, illa tibi nulla ratione negare*
» *Me decet——.*

Aut tecum.] ἐμφατικῶς: *quæ Iouis es coniux, ac Deorū regina.* Sed fatis incerta feror.] ἀπορία *est: id est, dubitatio: nō incerta est: nam memoria tenet, quæ suprà pollicitus est sibi Iupiter, nec ignorat fata mutari nō posse: sed astutè dissimulat, ne reniti uideatur.* Tu coniux.] *Homeri hemistichium est ex libro superiùs citato. Sed Maro uno uerbo expressit, quod Homerus pluribus dixit:*

» Ζηνὸς γὰρ τοῦ ἀρίστου ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαύεις. Id est,
» *Iouis enim optimi in sinu dormis.*

Argumentatur autem à facultate & ab honesto: quasi dixerit: Tu hoc facilè scire, & honestè etiam à Ioue petere potes, quia illi uxor es: quibus uerbis occultè significatur licere interdum uxori à uiro magna etiam rogando impetrare. Perge.] *tanquam dux, huiusq; negocij princeps: uel Iunonis numen suo numine maius esse indicium facit, uel reuera illam hortatur, ne hoc in negocio deficiat, in*

C

quo se quoque defuturam negat cùm ait sequar.

Excepit.] *dolosè subsecuta est: nam dolus, atque insidiæ sunt in uerbo* excepit, *ut infrà:*

» *——motusq; excepit prima futuros.*

LAMB. Hort.

OLLI.] [illegible]: *hoc est, uulpinatur cum uulpe inuicem Venus: nam cum dolo de cōciliandis nuptijs proposuisset Iuno, non quòd ex animo benè uellet Troianis, sed ut eorum fata impediret, & eos Italia arceret, fictè uicissim Venus ad propositionem respondet, & consultationem ad Iouis arbitrium reijcit, quem nouit fata filij alioqui integra habiturum. Quare ipsam Iunonē honorificè eius tentatum animum mittit, quam fingit, quæ sit apud eum authoritate aliquid æqui obtenturam.*

Olli.] *Antithesis, siue antistœchum: pro illi, robustioris soni gratia.* Sic contrà.] *hoc est, ad hunc modum illi Venus uicissim respondit.* Sensit.] *Ratio parenthesi inclusa docet, Iunonem in fraudem Troianorum, de nuptijs illa proposuisse: additq; causam finalem consilij, ut fata Troianorum de regno Italico occuparet. Cognata metaphora in uerbo* Sensit. Libycas.] *pro, in oras Libycas: elleipsis, & Libycas, pro Africa: antonomasia.*

Quis talia.] *Exordium ab approbatione consilij facta, & permissione eleuata, argumento à difficili.*

Tecum.] *Emphasis: cum dea, domina potente, sorore Iouis magni, & coniuge.* Si modò.] *Corrigit permissionem, interposita conditione.* Sed fatis.] *Reiectio in fatorum & Iouis arbitrium, ne absque illis quid statuere priuatim de filio uideatur.* Tyrijs.] *Pœnis: antonomasia.* Troiaq;.] *Periphrasis Troianorum.*

Misceri.] *in corpus populi unius coalescere. Callidè munus appellandi Iouis Iunoni, ut digniori defert: ut quæ negotium etiam sua maximè causa urgeat. Constat autem eam id non facturam, propter fatorum uim ineuitabilem.* Perge.] *Epilogus, constans exhortatione, ad explorandam mentem Iouis.* Excepit.] *Verba Veneris. Regiam Iunonem uocat, Βασιλίδα, siue quòd deorum regina sit, siue quòd Saturni filia: & regum filiæ, reginarum appellatione censentur.*

ARGVMENTVM.

Iunonis responsio est, atq; illa quidem bimembris: nam primùm breuiter diluit, quæ Venus de uoluntate Deorum obiecerat, cuius rei Venerem securam reddit, cùm totius negocij onus se suscepturā esse polliceatur: deinde quid actura sit interea, vt ex animi sententia connubium celebrari, conficiq; possit, ordine declarat, quod quidem consilium ex venationis occasione capitur: nam Dido, & Aeneas venatum abituri sunt.

Mecū erit iste labor: nūc qua ratione, quod instat,
† Confieri possit, paucis aduerte, docebo.
Venatum Aeneas unaq; miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radijsq; retexerit orbem:
† His ego nigrantem commixta grandine nimbū,
Dum trepidant alæ, saltusq; indagine cingunt,

NASC. † al. Quo fieri † al. Hic

MEVM erit iste labor.] *explorandæ scilicet uoluntatis Iouis: prima pars est respōsionis, qua totū hoc negocium se suis humeris sustentaturā pollicetur.* Nūc qua ratione, quod instat.] *uiā sternit ad alterā respōsionis partē, docilemq; & attentam facit Venerē: nam & quæ dictura*

sit,

Desuper infundam, & tonitru cœlũ omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Troianus, eandem
Deuenient: adero, & (tua si mihi certa uoluntas)
Connubio iungam stabili, propriamq́ dicabo.
Hic Hymenæus erit: non aduersata petenti,
Annuit, atq; dolis risit Cytherea repertis.

su, monet, & ea se pacis daturum pollicetur. Venatũ Aeneas.] *narratio est, qua consilij sui rationem exponit.* Extulerit Titan.] *Hypperion unus ex Titanibus Solis, ac Lunæ, stellarumq́ motus obseruasse, atque demonstrasse fertur, ideo Solis, & astrorum pater dicitur, hinc Sol Titan dicitur, & Luna Titanis. Cicer. in Arato:*

» *Quem cum perpetuo uestiuit lumine Titan.*

Dum trepidant alæ.] *uenatorum, qui in dextra, sinistraq́ saltus parte tãquam in corpore auis alæ, locati apertam feris planitiem ad excurrendum relinquebant, siue equo succussanti, sensimq́ insultanti clamore animalia terrebant, ne aliorum quàm per medias tendiculas fugam arripiunt. ideo sequitur:* Saltusq́ indagine cingũt.] *hoc Græci* περιστοιχίζεσθαι *dicunt. Demosth. in prima Philipp. de Philippo uerba faciens:* καὶ κύκλῳ πανταχῇ μέλλοντας ὑμᾶς καὶ καθημένους περιστοιχίζεται. Et nocte tegentur opaca.] *nubium caligine, ut,*

» *——Ponto nox incubat atra.*

Et tua si mihi certa uoluntas.] *assensionẽ approbationemq́ Veneris requirit, ut stabilius, firmiusq́ matrimonium fiat, sine cuius uoluntate se nihil prorsus facturam innuit.* Non aduersata petenti, Annuit.] *nutu assensa est Venus, quod Deorũ proprium est. unde illud est:*

» *Annuit, ac totum nutu tremefecit Olympum.*

LAMB. Hort. MECVM] *Recipit transigendi negotij prouinciam quidem, quod tamen non transiget, propter immutabilem fatorum uoluntatem. Quare ad consilium utriusq́ alteri iungendi, nullis nuptiarum auspicijs, nullis ceremonijs legitimis se uertit: rata hac ratione, ea coitione connubium ratum fore & firmum. Sed callidior Venus est, & sagacior: quam non fallunt filij, de Italia, fata: itaq; consilium ridet, & ad id conniuet.* Nunc.] *Attentio à breuitate narrationis, de consilio, quod promittit.* Instat.] *Hoc est, de qua re transigenda, tenet consultatio.* Venatum.] *Narratio, unde colligitur Iunonis cõsilium ab opportuno.*

Crastinus.] *cùm Sol ortus fuerit, quam orationem expolitione exornat. Porrò, quæ radius signet, mox dicetur. Titana Grammatici deductum existimant* ἀπὸ τοῦ τιταίνω, *tendo, & perpendiculo rem explico. Sunt autem Titanes,* καταχθόνιοι δαίμονες: *id est, terrestres dæmones. Vnde* Τιτανὶς γῆ, *Titanica terra, quam nonnulli totam Atticam dixerunt: à Titanio quodam antiquissimo Titanum, qui circa Marathonem habitârit. Hic solus aduersus deos non arma induisse creditur, ut author est Philochorus* ἐν τετραπόλει. *Citatur & Istrus quidam in primo rerum Atticarum.* Τιτᾶνας βοᾶν, *Titanas inclamare, ubi quis diffisus suis uiribus, alienum implorat auxilium. Etenim Titanes, audita uociferatione, hominibus auxilium ferre cõsueuêre, authore Nicandro in primo* Αἰτωλικῶν. *Existimabantur & Priapodarum deorum genus quoddam esse. Est item* τιταίνειν, σκύλλειν, ἐκδικεῖν, τίνειν, λαμβάνειν, τιμωρεῖν. *unde* τιτᾶνες, τιμωροί. *Alij, penes quos puniendi facultas non esset,* ἀτίτανες *nominabantur: quibus uerò esset,* τιτᾶνες. *Sunt qui* τιτᾶνα παράκλητον *uocant, & Antichristi nomen. Est & Titanus mons Thessaliæ: calx, lapis combustus, gypsus albus. Titanicum obtueri,* τιτανῶδες βλέπειν, *de terribili toruoq́ aspectu:* καταπληκτικὸν, φοβερόν. Τιτανικὸν σπέρμα, *Titanicum semen, Aelianus:* ὁ δ' ἐν τοσῷδε κακῷ ὤν, ἐκ τῆς βδελυρᾶς ἐκείνης καὶ ἀθέου συγγραφῆς, ἵν' ὁ γάργηττος ὥσπερ ἐν τοῖς ἐκ τιτανικῶν σπερμάτων φυέντα, ἀπεβίω χθονὶ τεθαμμένος. *A ratione temporis opportunè.* Radijsq́.] *splendore & luce sua, qua omnia illustrat, & tenebris depulsis aperit. Est & radius lignum teres, quo mensuræ raduntur, æquanturq́, quod & hostoriũ nuncupatur. Radius Geometricus, quo altitudines, latitudines & rerum profunda metimur. Et radij in rotis. Radium, oleæ genus.*

His ego.] *Exponit cõsilium suum, quid uenantibus sit immissura. Rectè nimbũ promittit se desuper effusurã. Præest enim aëri, ut Iupiter cœlo, Neptunus mari, & Pluto inferis. Ita enim partitũ Saturni patris regnũ creduntur.* Nigrãtem.] *atrũ, à colore. Quid aũt sit nimbus, alibi diximus.* Diffugient.] *in diuersum fuga auolabunt: à consequentibus.* Alæ.] *trepidè festinant. Alæ, equitum turmæ sunt, à similitudine alarum: quæ circum legiones dextra læuaq́ disponuntur, perinde ut in auium corporibus, quibus illæ protegũtur. Hodie uexillationes uocant.* Indagine.] *In uenatu propriè indagines sunt, canes, ab inuestigandis inquirendisq́ feris ita dicti, olfactu nullũ non locum explorantes: quos paulò pòst, odoram canum uim uocat.* Dux & Troian.] *Aeneas: periphrasis.* Speluncam.] *Elleipsis: deest in.* Hymenæus.] *De Hymenæo modò dictum est. At si uerum est quod enarrator Homeri annotatum reliquit, lib. Iliad. 18. longè alia uocabuli origo & ratio est.* τὸν ὑμέναιον, *inquit,* ἐτυμολογοῦσιν, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ ναίειν ὁμοῦ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην. ἄλλοι δὲ φυσικῶς· ἀπὸ ὑμένος, ὅς ἐστιν ὁ ἐγκείμενος ἐν τῇ τῶν παρθένων φύσει. οἱ δὲ, ὅτι Ὑμέναιός τις Ἀργεῖος παραπλέων τὰς Ἀθήνας, κατέλαβεν Ἀττικὰς παρθένους ἁρπαζομένας ὑπὸ Πελασγῶν τινῶν. ὡς ἐπιφανὴς αὐτὸς ἐγένετο τοῦ μὴ βιασθῆναι, ἀποδιώξας τοὺς Πελασγούς. διὸ γὰρ τοῦτο νομίμως γαμούμεναι, ὥσπερ προσκαλούμεναι αὐτὸν, ὕμνον τινὰ ἔλεγον εἰς αὐτὸν, ὃν ἐκάλεσαν ὑμέναιον. *Id est, Hymenæi huiusmodi rationem etymologicam reddunt. Quidam ab habitando, & unà quod sponsus & sponsa unà habitent. Alij physicè: nam hymen tenuissima pellicula est, quæ in constupratione uirginum rumpitur. Nonnulli hanc historiam referunt. Hymenæus quidam Argiuus, Athenas nauigio delatus, offendit uirgines Atticas à Pelasgis quibusdam raptas: quibus Pelasgos persequutus, præsens aderat, ne uiolarentur. Qua de causa puellæ, quæ legitimè nuberent: quasi inuocantes, hymnum aliquem in eum dicere cœpêre, quem Hymenæum appellarunt. Hactenus ille. Simile carminis genus apud Romanos erat Thalassio, à Thalassio quodam, cui pulcherrima Sabinarum in raptu addicta fuit: cuius uox deinceps in nuptijs sonare cœpit. Idem hymnus & Fescenninum carmen dicebatur, quòd primum ex urbe Fescennina Romam allatum fuisse, proditum est. Siue quòd fascinum pelleret, ut nuptiæ auspicatæ faustæq́ essent.* Cytherea.] *Venus antonomasia. De uocis huius ratione in primo diximus. Risit Venus, quod illi proprium est: quamobrem* φιλομμειδὴς *ab Homero* ἐπιθετικῶς *appellatur. Blanda est enim &*

amabiq

A *amabilis, quæq; risu & serena fronte animos conciliet & alliciat.* Repertis.] *pro compertis, intellectis, & animaduersis: non quòd coniugium faustum optet & auspicatum, sed ut fata Troianorum interturbet, quæ Venus immota & immutabilia nouit. Quamobrem rectè conceptum dolum ridet Venus.*

ARGVMENTVM.

Cùm Aeneam, & Didonem supra venatum ituros Iuno dixisset, non omittenda fuit ipsa venationis descriptio: primùm ergo ait, delectam fuisse iuuentutem venationis peritam, & diluculo ex vrbe Carthagine in agros prælata fuisse venationis instrumenta: retia, plagæ, venabula, equites quoq;, & canes adductos, sine quibus venatio exerceri non poterat, quibus comparatis Didonem iam tandem prodijsse auro, & purpura ornatam.

NASC. † al. relinquit. † al. portâs

Oceanum interea surgens aurora † reliquit,
It † portis iubare exorto delecta iuuentus:
Retia rara, plagæ, lato uenabula ferro,
Massylíq; ruunt equites, & odora canum uis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: ostróq; insignis, & auro
Stat sonipes, & frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex humeris, crines nodãtur in † aurũ,
Aurea purpuream subnectit fibula uestem.

† al. auro.

OCEANVM interea.] *cùm ut secundo libro Aeneas noctis meminisset:*

" —*& iam nox humida cœlo*
" *Præcipitat, suadéntq; cadentia sydera somnos.*

B *Hic nõ omittenda fuerat diei nascentis mentio, cùm transacta uix illa nocte regina, Aeneásq; ipse ad uenationem surgant.*

Delecta iuuentus.] *non omnis iuuentus, sed quæ illi negocio apta, atque idonea uidebatur. Obseruandum est etiam, quod ait iuuentus: non enim senes, aut mediæ ætatis uiri huiusmodi exercitatione delectantur: abeunt quidem & ipsi uenatum, sed uidendæ magis, quàm exercendæ uenationis gratia. Xenophon in libello quem de uenatione perscripsit, uenatorem probat, qui annos uiginti sit natus: ἔχω δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἐπιθυμοῦντα τὸ ἔργον καὶ τὴν φωνὴν ἱκανήν; τὴν δὲ ἡλικίαν περὶ ἔτη εἴκοσι. τὸ δὲ εἶδος ἐλαφρόν, ἰσχυρόν. Et quæ sequuntur, alia.* Et odora canum uis.] *& multitudinem, cùm canum, numero multitudinis ait, & perfectam quandam narium canum sagacitatem significat, cùm inquit: Vis odora. figurata autem locutio uidetur, pro canum odoratorum, quin etiam Grammatici κατὰ μυστικῶς Poëtam locutum fuisse contendunt: nam proprie odorum, inquiunt, illud dicitur, quod fragrat: odoratum uerò, &*
C *quod odorem spirat, & quod aliunde etiam odorem accipit. Sed utcunque est, ex Lucretio sumptum uidetur: nam ille *[i]*da canum uis, dixit.*

Reginam thalamo cunctantem.] *post uenationis apparatum ratio exigit, ut reginæ progressio sequatur, qua in re morem regum egregiè designat, qui diutiùs expectari nolunt, uel ad mulierum consuetudinem alludit,*
" *quæ, ut ait Terent. dum moliuntur, dum comuntur, annus est: ubi maiorem quoque operam reginam adhibuisse credendum est, ut Aeneæ pulcherrima uideretur.*

Ostróq; insignis, & auro] *regalis luxus omni ambitionis genere exprimitur. Nam ne equus quidẽ splendido carebat ornatu: extollitur autem duplici laudationis genere equus, primùm ex ornamentis, quod ostro, & auro insignitus est: deinde ex quibusdam generosæ naturæ argumentis: quod ferox, quod frenum mandit, quod spumas agit: ergo stat, paratus est: nam qui stat, non probatur: unde illud lib. Georg. 3.*

" *Stare loco nequit —.*

Hic quoq; obseruanda est elegans alliteratio, frena ferox: nam ueteres scriptores, Ennius in primis, & Plautus, duas, aut plures uoces ab eodem elemento incipientes continuare oppidò delectabantur: at Virgilius nunquam ferè absque ratione posuit: ut ergo equi ferocitatem magis exprimeret, duriusculis uerbis usus est ab f. incipientibus, frena, ferox, id quod magis etiam expressisse uidetur dactylorum compositione, quorum celeritate equi celeritatem uiuidamq; naturam designare uoluit.

Tandem progreditur.] *tardum reginæ progressum, & ornatum, cultumq; corporis describit.*

Cui pharetra ex auro.] *Lasciuiæ muliebris est descriptio: sanè Dido uti fieri potuit, lepida, elegansq; Aeneæ uideri uoluit: ita quoq; Iuno apud Homerum Iliad. ξ. accessura ad Iouem sese mirificè exornat.*

Crines nodantur in aurum.] *hoc Homeri est loco superiùs adducto, inquit enim:*

" —— ἰδὲ χαίτας
" πεξαμένη, χερσὶ πλοκάμους ἔπλεξε φαεινούς,
" καλοὺς ἀμβροσίους ἐκ κράατος ἀθανάτοιο.

OCEANVM.] *Duces uenatum deducturus, principium à temporis matutini periphrastica descriptione sumit. Indicat autem id tempus, quod Solis exortum statim antecedit, aptum uenationi. Tunc enim feræ è lustris in pastum maximè prodeunt, quemadmodum & uesperi sub occasum Solis.* Oceanum.] *Oceanus e regione circumductionis sphæræ perfusus, totius Orbis alluit fines. Huic uasta illa terræ moles imposita innititur.* Surgens.] *Respicit ad Tithoni & Auroræ coniugium. Tale Homericum illud est:* LAMB. Hort.

" Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
" ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν.

It portis.] *exit è portis. Enallage speciei: pro, delecti iuuenes.* Iubare exorto.] *Varro libro 6. de lingua Latina: Iubar, inquit, stella dicitur Lucifer, quæ in summo lumen habet diffusum. Ergo orta stella matutina, quæ Veneris est, & à Græcis φωσφόρος appellatur, luceq; anteambulat, uenatum se conferunt. Seruius hysteron proteron exponit, quòd iubar auroram antecedat, ut ipse dicit. Transfertur autem iubaris significatio longius, sed duriùs, ad quemlibet splendorẽ: ut gemmarum, argenti, & similium.* Delecta.] *Diligenter uenationem à personis & earum ætate, & armis uenatorijs describit.*

Xeno-

Xenophontem Poëta uidetur sequutus, qui in bello περὶ θήρας ἢ θηράματος, uult uenatorem esse uirenti ætate adolescentem. Et ne qua ætati circumscriptio desit uigesimum in eo requirit annum, quæ ætas delectæ est iuuentutis. Desiderat agilitatem, proceritatem corporis, robur, & animum laboris incommodorumq́ patientem. Hanc prosopographiam duobus uerbis Poëta exprimit, cùm delectam iuuentutem portis uenatum emittit.

Retia rara.] *Præcipit idem Xenophon, in promptu esse debere sagenas, casses, retia, & hastilia sagenarum. Rara uocat, minus densa: nam plagæ, retia rariora sunt, in quæ feræ compulsæ capiuntur. Appositio. Porrò funiculi, quibus plagæ tenduntur, epidromes uocantur, quòd in eas feræ incurrant: metaphoricῶs plaga, pro parte cœli ac terræ, ac linteo iustiori usurpatur: pro parte lecti, adeóq; ipso lecto. Atq; in his significationibus corripit priorem. Pro uulnere uerò, seu ictu ac percussione, extendit priorem, deducitur q́ ἀπὸ τοῦ πλήττω, ferio. Hinc plagiarius, plagium, & lex plagia.* Venabula.] *uenatorium telum, cui latum ferramentum præfixum est, ad conficiendam feram.* Massyliq́.] *Massylia uicina Mauritaniæ est, in extremis oris Libyæ, haud procul ab hortis Hesperidum. Hanc Plinius in Tingetania statuit. Dionysius ἐν περιηγήσει:*

ἀλλ' ἤτοι πυμάτην μὲν ἐπὶ γλωχῖνα νέμονται,
ἀγχοῦ στηλάων Μαυρούσιοι ἔθνεα γαίης.
τοῖσιν δ' ἐπὶ Νομάδων παρατείνεται ἄσπετα φῦλα,
ἔνθα Μασαισύλιοί τε καὶ ἀγρόνομοι Μασυλῆες
βόσκονται σὺν παισὶν, ἀν' ἄκριόν τε καὶ ὕλην,
μαιόμενοι βιότοιο κακὴν καὶ ἀεικέα θήρην.
οὐ γὰρ γειομόροιο τομὴν ἐδάησαν ἀρότρου.
κείνοις δ' οὔποτε τερπνὸς ἀκούεται ὁλκὸς ἁμάξης.
οὐδὲ βοῶν μυκηθμὸς ἐς αὔλιον ἐρχομενάων,
ἀλλ' αὔτως, ἅτε θῆρες ἀνὰ δρία βουκολέονται
νῆϊν ἀμάχλυν καὶ ἀγροσύνης ἀμύητοι.

Id est, authore Rhemnio:

Sed summam Libyen habitāt ad Tethyos undas,
Alcidæ qua sunt statuæ, Maurusia plebes.
Post hos immensæ Nomadum de semine gentes,
Atq; Masæsylij, nec non Masylia proles.
Saltibus hos duris asper, syluisq́ uagantes,
Victus alit, sæuo quæsitus more ferarum,
Scilicet ignaros terras proscindere aratris,
Agricolasq́ boues plaustris domitare sonoris.
Namq́ errant nemorum per dumos, more ferarum.

Idem author testatur, Massylos Carthaginensium fines unà cum Numidis pertingere, quorum hoc loco meminit noster Maro. Masyles, & Masuli, à Polybio appellantur. Nonnulli ll litera geminata, Masyllos & Masylos eos uocant. Proinde Masæsuli sunt, & Massyli, illi, quorum hic facit mentionem, qui cum Numidis Carthaginensibus finitimi sunt. At illorum qui in extremis Libyæ oris collocantur, quos Græcè Massalij dicunt (nisi quis unam & eandem esse gentem arbitretur) meminit circa finem huius libri:

Oceani finem iuxta, Solemq́ cadentem,
Vltimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum,
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos, &c.

Massylorum gens in equis neq; ephippijs neq; frenis utebatur, sed uirgis tantùm, ut author est Lucanus:

Et gens quæ nudo residens Massylia dorso
Ora leui flectit, frenorum nescia, uirga. A

Fuit quondam ea gens, ut Thessali, maleficijs infamis, ut ex fine libri huius existimare licet. Est & alia Massilia in Gallijs, qua Cicero & Valerius lib. 2. cap. de Institutis, grauissimi authores sunt, olim haud aliam gentem laudatiorem disciplinæ ac morum ciuilium seueritate fuisse. Nullos enim in scenam mimos admittebant: ne impudicis fabularum argumentis ciuium mores inficerentur. Sed in dubium uocari non potest, utrum ea continentia de Massylia Africa, an Græca ea prodita sit, quæ Phocensium fuit colonia, inter feram Gallorum gentem & Ligures condita. Strabo enim & ex eo Chrestomathiæ author, illam ad Gallicam Massyliam referunt, libro tertio: ἡ Μασσαλία πόλις Ἰωνικὴ, τοσοῦτον ἦν σώφρων καὶ μετρία, ὥστε καὶ νόμον ἔχειν, τὴν μεγίστην προῖκα χρυσίων ἑκατὸν ρ, τὴν δὲ ἐσθῆτα χρυσίων ε, καὶ τὸν τῶν γυναικῶν κόσμον ὁμοίως χρυσίων ε. τοσοῦτον δὲ τοὺς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἔργῳ ἐξήσκησαν, ὥστε τοὺς φιλομαθεῖς ἐλλογίμους ῥωμαίους, μὴ ἐς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐς Μασσαλίαν πορεύεσθαι. ἔστι δὲ ἡ πόλις Φωκαίων ἄποικος. Id est, Massalia urbs Græca, ea fuit continentia & frugalitate, ut maxima dos legibus esset centum aureorum, uestis aureorum B *quinque, mundus muliebris similiter quinque. Hi dicendi facultatem, adeóq; ipsam philosophiam re in tantum excoluerunt, ut Romani, qui literarum humanitatis studio tenerentur, non Athenas, sed Masiliam peterent. Est autem ea ciuitas Phocensium colonia. Ex his liquet, non Libycam illam quidem, sed Græcanicam hanc Massaliam tantopere à Cicerone & Valerio, continentiæ nomine fuisse celebratam, quæ à Phocensibus Italiæ oram præteruectis, in Gallia eo tempore condita fuit, quo Tarquinius Priscus Romæ imperabat. Isocrates in Archidamo, causam Phocensibus condendæ huius urbis fuisse tradit, nec refragatur ei Aristoteles, quòd μεγάλα βασιλέως dominationem fugientes, in Masiliam commune commigrassent. Huius commigrationis author est Herodotus lib. 1. Etenim Phocenses in his rebus dubijs positi, cum communi consilio de relinquenda patria cogitassent, inuicem iureiurando adegerunt, additis deuotionibus & execrationibus, ne quis unquam de repetenda patria cogitaret. Itaque accepto à Diana oraculo, Galliam Narbonensem petiuerunt, ibiq́ Masiliam condiderunt. Inter huius gentis instituta laudatissima, illud item fuit, ne igna-* C *ui & ociosi uentres, qui religionis prætextu inertem uitam sectaturi uidebantur, in urbem reciperentur. Ergo in Massylienses Afros dictum est prouerbium, πλεύσειας ἐς τὴν Μασσαλίαν: id est, nauiga Massyliam, in molles & effœminatos. Fuerunt enim & malis artibus & luxu infames, ut testatur Athenæus. Iidem prouerbio locum fecerunt, de cultu uiris indecoro, ἐκ Μασσαλίας ἥκεις, è Masilia uenis, ἐπὶ τῶν θηλυδριῶν καὶ τεθρυμμένων, παρ' ὅσον ἐκεῖνοί φασι θηλύτερον νενομίσθαι μυρεψομένους, καὶ τρίχας ἀναδεδεμένους καὶ διὰ ταύτην τὴν μαλακίαν ἀσχημονεῖν. Luxu enim perditi muliebri ornatu incedebant, capillis unguento delibutis, religatisq́ capillis. Græci utranq; Μασσαλίαν: Latini alteram Massyliam, alteram Masiliam appellant.* Ruunt.] *portis effunduntur.* Odora.] *indagines, canes θηρευτικοί. Odorum Latini uocant, quod odorem suapte natura effundit, ut flores & herbæ.* Canes odores *Poëta appellat, quòd odorando feram inuestigent. Tria canum genera potissimùm recensentur: θηρευτικοί, οἰκουροί, & ποιμε-*

A τῶν, qui à delicatis in delicijs habentur. Sonipes.] equus. Ostroq́ue.] Ab ornatu purpuræ. Liquor muricis & conchylij artificis temperatura fit color purpureus, tendens in uiolaceum. Murex & ostrum frequenter pro purpura usurpantur. Sidoniam.] à loco & qualitate. Allusum est ad stolas Sidonias & tapetes. Ab ea gente purpura reperta, & primùm nobilitata est. Hinc Tyrius murex, ostrum, purpura: epithetice. Limbo.] Extremũ propriè est cuiuslibet uestis. Describit reginam ab habitu uenatricis. Nodantur.] in nodos colliguntur. Fibula.] Propriè lignum est, quod disclusas distinet trabes, in operibus. Accipitur pro acu, qua subnectuntur uestes.

ARGVMENTVM.

Aeneas, & Iulius filius, nec non alij Troiani iũgunt se reginæ comites, sed Aeneas cæteris forma præstantior Apollini cõparatur: cùm per iuga Cynthij mõtis graditur pharetratus, auro, ac frõdibus coronatus.

Necnon & Phrygij comites, & lætus Iülus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Aeneas, atq; agmina iungit.
Qualis ubi hybernam Lyciam Xanthiq́; fluenta
Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo,
Instauratq́; choros, mixtiq́; altaria circum
Cretesq́; Dryopesq́; fremunt, pictiq́; Agathyrsi.
Ipse iugis Cynthi graditur, molliq́; fluentem
Fronde premit crinẽ fingens atq; implicat auro:
Tela sonant humeris: haud illo segnior ibat
Aeneas, tantum egregio decus enitet ore:

NASC. LÆTVS Iülus.] morem puerorũ expressit, qui uenationibus gaudent, ex lusionibusq́; uel laboriosis summam capiunt delectationem, unde paulò pòst ait:

At puer Ascanius medijs in uallibus acri
Gaudet equo.

B Ante alios pulcherrimus.] quod Ascanio conueniret magis, id Aeneæ tribuit propter amorem: & reuera Veneris artificio omnium erat pulcherrimus: summa igitur hæc pulchritudinis commendatio est, quam elegantissima comparatione amplificat, cùm ait:

Qualis ubi hybernam Lyciam.] genus comparationis est, quod Græci ἄκαιρα uocant, cùm singularem Aeneæ pulchritudinem humana comparatione monstrare non posset, ad diuinam confugit: erat enim Aeneas facie paulò humana augustiore, ut qui à Venere tam excellentem uirilis formæ pulchritudinem accepisset: cumq́; in primo Aeneidos Didonem reginam Dianæ comparasset, nunc Apollini Aeneam comparandum esse censuit: hanc uerò comparationem non desunt, qui propterea non probent (in quibus est Fabius Quinctilianus) quia quod similitudinis gratia ascitum est, cùm clarius eo ipso esse debeat quod illustrandum sumitur, tamen obscurum, ignotumq́; magis esse uideatur: hanc tamen ueniam poëtis dari permittunt: quam oratoribus concedi posse negant: locus est C ex Apollonio sumptus Argon. 1. & 2. sic enim ille inquit in primo:

εἶσ' ἐκ νηοῖο θυώδεος εἶσιν ἀνάσσων
Δῆλον ἀν' ἠγαθέην, ἢ Κλάρον, ἢ ὅγε Πυθώ,
ἢ Λυκίην εὐρεῖαν ἐπὶ Ξάνθοιο ῥοῇσι.

Quam quidem comparationem ex duobus Apollonij locis expressam, à Poëta nostro auctam, longoq́; interuallo superatam fuisse perspicuum est. Hybernam Lyciam, Xanthiq́; fluenta.] totus hic uersus Apollonij est.

ἢ Λυκίην εὐρεῖαν ἐπὶ Ξάνθοιο ῥοῇσι.

Præter uocem, hybernam: nam Apollonius εὐρεῖαν: id est, uel amplam, uel benè fluentem dixit: noster autem rationem Apollinis habuit: qui in Lycia: id est, apud Pataram Lyciæ urbem sex hyemalibus mensibus responsa dabat.

Delum maternam.] Apollonius Δῆλον ἠγαθέην: id est, Delũ sacrã. Instauratq́; choros, mistiq́; altaria circũ.] allusit ad morem Cretensium in sacrificijs: qui saltantes aram circuire solebant à sinistris dextrorsum, & à dextris læuorsum. Legito Cœlium Rhodig. libro 3. capite 3. Pictiq́; Agathyrsi.] Pomp. Mela lib. Geographiæ primo hunc locũ præclarè, atq; optimè declarat: Agathyrsi, inquit, ora, artusq́; pingũt, ut quisq; maioribus præstat, ita magis, uel minus: cæterũ ijsdẽ omnes notis, & sic, ut ablui nequeant: ita quoq; hĩs temporibus Aegyptij, præsertim qui Alexandriam, Memphimq́; incolunt, nouas nuptas pingunt: quibus uerbis liquidò perspicitur, Seruium meras nugas effutire, ac somnia commmisci. Ipse iugis Cynthi graditur.] non uidetur hoc in loco, graditur, simpliciter accipiendum, sed cum emphasi quasi elato gradu: tale est illud ex primo Aeneid. de Diana:

——gradiensq́; Deas supereminet omnes.

Molliq; fluentem Fronde premit crinem fingens, atq; implicat auro.] hoc ex secundo Apollonij libro sumptum est, uerum illud interest, quod illic simplex capillorum Apollinis defluxio in utranque genam describitur: sic enim ille ait:

—χρύσεοι δὲ παρειάων ἑκάτερθε
πλοχμοὶ βοτρυόεντες ἐπερρώοντο κιόντι.

Hic uerò additur compositio, concinnitasq́; ex fronde, atque auro, unguento etiam interposito: nam mollem crinem unguentatum intellige. Tela sonant humeris.] hoc itidem ex Apollonio est, loco paulò antè adducto: & profectò locupletior est Apollonij descriptio, qui Apollinem in læua manu arcum tenentem, ex eiusq́; humeris Pharetram pendentem facit: sic enim habent Apollonij uersus:

λαιῇ δ' ἀργύρεον νώμα βιόν. ἀμφὶ δὲ νώτοις
ἰοδόκη τετάνυστο καταιμαδίη.

Hic uerò noster breuitati consulens, Tela sonant humeris, ait, nullam arcus mentionem faciens. Sed facilè intelligitur, qui pharetram telis plenam gerit, eum quoque arcum gerere: sonant autem ideo dixit, quia ipsum gradientem describit. Haud illo segnior ibat.] comparationi institutum accommodat: unde summa laus Aeneæ pulchritudinis emergit: quam sequenti epiphonemate uehementer extollit. Tantum egregio decus enitet ore.] nisi malis αἰτιολογίαν esse superioris: ut sit sensus. haud erat Aeneas Apolline deformior: nam ingens admodum ex ore eius uenustas elucebat: sed epiphonema magis probatur.

LÆTVS.] Aetatem puerilem adiungit, ne publico gaudio qua ætas desit. Postremò ætatem grandiorẽ quoq; addit, LAMB. Hora.

addit, quorum ducem Aeneam reliquis omnibus longè antecellentem facit. Qualis.] Amplificatio à collatione. Hæc autem eò spectat, ut formæ dignitatem in Aenea, ac plausum utriusq; gentis hyperbolicôs subijciat. Volens speciem uiri humana non paulò augustiorem facere Poëta, Apollini eum comparat, maximè ob habitum pharetra choros in Delo instauranti, quem diuersæ gentes plausu & fauore prosequuntur. Hybernam.] Hybernum appellatur: quicquid meridiem obtuetur: unde hybernare, & hyberna loca, in quibus milites stationes certis anni temporibus habent: hybernacula, loca ad hybernandum parata. Sunt qui uocem ab hiatu deducant. Asia, in qua Lycia est, aspicit meridiem: quare Lyciam uocat hybernam. Sunt qui Lyciam ita dictam contendant, à Lyco Pandionis, qui Solymos condiderit. À Phaselide, intra complexum Tauri, ad extrema maris littora usque, Lycia se aperit, 60. clarissima oppida complexa quondam regio: sed Augusti temporibus, 36. tantùm superfuêre. Reliqua partim bellis, partim terræmotibus hausta perierunt. Lyciam ingreditur Taurus etiam: alicubi Massycites, ut Cragus & Anticragus, ac Cadmus, quà spectat Laodiceam. Oram maritimam ordine claudunt, Callida, Chydæ, Caria, Dædala, Telmessus, & Patara. Vrbium tamen omnium clarissimæ fuêrunt, Xanthus, Patara, Olympus, Pinara, Myra, & Tlos. Ex amnibus clarioribus è Crago, uel, ut alij, è Cadmo, Xanthus non procul à Pataris, Lymira è Massycite fusus, in mare inter Rhodum & Cyprum euagantur. E diuerso latere huius montis Lycus amnis, quem celebrem in illis regionibus. Liuius lib. 8. de bello Macedon. & Plin. Nilum uocat. Mæandro per Phrygiam & Lycaoniam lapsus miscetur. Lycia miraculum habet Vesuuio non dissimile, montem Chimæram, per noctes flagrantem. Modico inde interuallo oppid. Ephæstium simili miraculo celebratum est. Myra urbs nomen habet ab amne Myra. Cæterum Pataris celeberrimum Apollinis fuit delubrum, mortalium frequentia, ut Ephesi Dianæ templum: opibus & oraculi fide, ut Delphicum nobilitatum. Vnde Apollo Patareus ipse appellatur. Lyciam.] De Lycijs multa Herodotus in Clio. Antiqua tamen origine Lycij Cretenses fuêre. Eam insulam initiò barbari tenuêre. Postea discordijs inter Sarpedonem & Minoëm coortis, cùm huius factio superaret, Sarpedon pulsus cum manu suorum in Asiam transmisit, & in Myliada se recepit: sic Lycia tum uocabatur. Et Solymi, Myliæ, Termilæ sub imperio Sarpedonis erant. Post aliquantum temporis Athenis uenit Lycus Pandionis in Myliada, urbe à fratre Aegæo exturbatus, hæsitq; apud Sarpedonem. Ab hoc Lyco postea tota ea regio Lyciæ appellationem sumpsit. Patara, ubi Apollini celeberrimum erat templum, Lyciam deserere fingitur: à parte totum. Et migrare, in Delum migrare, ubi uicissim senos menses oracula reddebat.

Xanthiq;.] Hunc amnem, quia non procul à Pataris mare intrat deserere quoque dicitur.

Delum maternam.] quòd mater eius Latona illic habitarit, eumq; illic pepererit ac educarit.

Altaria.] In Delo nulla sacra fiebant sine musica & saltationibus. Chori puerorum tibijs ac citharis modulantium prodibant: quorum exercitatissimi saltabant. Horum carmina ὑπορχήματα dicebantur, à ratione saltandi. Tria potissimùm hymnorum genera erant: prosodion, hyporchema, & stasimon. Prosodion dicebatur, λιτανεία: id est, supplicatio, qua uictimam ad aram deducebant. Hyporchema, circa altaris circuitum cantabatur, igne hostiæ admoto. Stasimum canebatur, cùm quiescerent. Iam circumeuntes aram, hunc è more seruabant ritum, ut à sinistris dextrorsum contrario cœli motu & errantium syderum: mox à dextris sinistrorsum, imitatione globi mundani uerterentur. A

Fremunt.] in Apollinis sacris, ad eius aram hyporchemata prosodia, & stasima modulantur.

Dryopes] ad montem Parnassum, in Apollinis tutela. Alij gentem flagitiosam extitisse uolunt, quam Hercules aprum Erymanthium gestans, cùm cibum ab ea postulasset, & impetratum non ferret, aliò transtulerit. Quare Strabo, eos in Asinæ urbe Peloponnesi habitasse postea tradit. Agathyrsi.] Scythica gens est, mox, habitansq; intra Hæmum, ab Agathyrso Herculis filio, uel à Thyrsis Dionysij. Plinius his crines cæruleos tribuit: apud Polybium, Agathyrsa Siciliæ urbs est.

——Cretesq;, Dryopesq;: B

Polysyndeton, & diastole in cæsura.

Fremunt.] Metaphora, βρέμουσι. Pictique Agathyrsi.] Agathyrsi & Sauromatæ, flexum Mæotidis, quem Buges amnis secat, sparsim ambiunt. Et quia pro sedibus plaustra habent, ἁμαξόβιοι etiam dicuntur, παρὰ τὸ ἅμαξα καὶ βίος. Hodie Moscouitæ dicuntur. Ibi Essedones colunt, ingenijs & cultu ab Agathyrsis nonnihil diuersi. Hi parentum funera uictimis, festo solennique familiarum congressu celebrant. Corpora eorum laniata, cæsis pecorum uisceribus immixta epulando absumunt. Capita affabrè expoliunt, atque ea auro inclusa ornataq; pro poculis circumferunt. Atque hæc sunt Essedonum Scytharum extrema pietatis in parentes officia. Sed Agathyrsis mos est, ora & artus pingere, atque ut maiorum imaginibus excellunt, aut humilibus locis orti sunt, ita magis aut minus. Creduntur tamen sibi inuicem germani, quippe quibus communes sunt uxores, ipsiq; auro suprà quàm credi par est abundant. Nomen autem inuenêre, quòd Dionysij & cultu & thyrsis oblectarentur. Author est Tzetzes, Chiliade 8. car. 222. Sed notis ijsdem, & quidem cæruleis pingebantur omnes, C ac figuris, ut ablui non possent. Omnium primus Bacchus ex uictoria Indica reuersus, creditur eos pinxisse. Tutelarem Apollinem habent diuum. Hi negabant Scythis auxilia aduersus Darium, & quidem nullam aliam ob causam, quàm quòd ipsis ab illo nulla iniuria profecta esset. Sed Sarmatæ auri argentiq; usum in uniuersum ignorant, uerùm commercia rerum permutationibus inter se exercent. Sedibus in terram demersis, propter assiduæ hyemis inclementiam, toto corpore ita braccati sunt, ut nisi ora, qua parte uident, conspicua sint.

Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem.] Apollo in Cyntho Deli monte spaciatur: à quo Apollo Cynthius, & Diana Cynthia, & Cynthiades dictæ. Descriptio constat ab habitu & dignitate personæ. Itaque per omnia Apollini similis, suis immixtus uenatum iuit Aeneas. Ore.] ὄψιν.

A

ARGVMENTVM.

Venationis descriptio tractatur: quam κατ᾽ ὑποτύπωσιν ita bellè Poëta depingit, vt ante oculos legentium fieri videatur. subsequitur repentinus tempestatis fragor: Aeneas, & Dido, alijs huc, illuc fugientibus, in speluncam (vti Iuno prædixerat) deueniunt, & coeunt. Signa quoq; fiunt ex terra, ex aere, & ex Nymphis pessima: quæ connubij infelicissimum exitum portendunt.

NASC.

Postquã altos uentũ in montes, atq; inuia lustra,
Ecce feræ saxi deiectæ è uertice capræ
Decurrêre iugis, alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atq; agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, mõtesq; relinquũt.
At puer Ascanius medijs in uallibus acri
Gaudet equo, iamq; hos cursu, iam præterit illos,
Spumantemq; dari pecora inter inertia uotis,
Optat aprũ, aut fuluũ descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure cœlum.
Incipit, insequitur commixta grandine nimbus,
Et Tyrij comites passim, & Troiana iuuentus,
Dardaniusq; nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiêre, ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt: prima & Tellus & pronuba Iuno
† Dat signum fulsêre ignes, & conscius æther
Connubij, summoq; ulularunt uertice Nymphæ.
Ille dies primus lethi, primusq; malorum
Causa fuit, neq; enim specie, famaue mouetur.
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem,
Coniugium uocat, hoc prætexit nomine culpam.

† vel Dant

ECCE feræ.] *Quasi improuiso impetu.* Saxi deiectæ uertice capræ.] *præclarè atq; optimè singulis animantiũ generibus singula tribuit loca cõuenientia, capreis saxa, ceruis cãpos patentes.* At puer Ascanius.] *Iulij Ascanij puerilẽ affectum ostendit: ipsumq; obiter laudat ex animi magnitudine tanta, quantã puerilis ætas capere potest: nã quæ in maioribus natu interdũ leuia esse uidẽtur, ea in pueris maxima iudicari, maximeq; cõmendari solent. de illis.n. futuræ uirtutis spes quædam ingens præsentium factorum cõiectura concipitur.* Spumantemq; dari.] *Locus hic de Salustio sumptus esse uidetur: qui Iugurtham scripsit adolescentem plurimi fecisse leonem, aliasq; feras se primũ in uenatione ferire.* Votis optat.] *aut uehementer sibi dari aprum desiderat: aut desiderio uotum adiungit. Nam uenatores olim Apollini, & Dianæ uota facere, partemq; prædæ polliceri solebãt. Xenophon in libello de Venatione, de uenatore ipso uerba faciens, sic ferè ait: ad hæc autem custos seruet retia oportet: ipse uerò acceptis canibus solus indagine circuat: καὶ ἀξάμενος τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ Ἀρτέμιδι τῇ ἀγροτέρᾳ μετὰ δοῦναι τῆς θήρας: id est, & implorato Apollinis, & Dianæ uenatricis auxilio, ut ipsi quoque uenationis participes fiant, unam ex canibus soluat uestigandi peritissimam, si frigus fuerit, oriente Sole: si calor, ante diem.* Interea magno.] *tempestatis descriptio est,* Speluncam Dido.] *suggillant Critici quidam posteriores Vergilium, utpote qui rem parùm uerisimilem scribat, Didonem reginam cœli tẽpestate deterritam, nullo uel satellitum grege stipatam, ne una quidem ancillula associatam, sed cum solo Aenea, speluncam ingressum fuisse: qui si nutu, ac uoluntate Iunonis (uti superiùs Poëta ostendit) id factum fuisse animaduertissent, fortasse cum tanto uiro remissius, clementiusq; egissent. Quod si mihi obijcias Poëtam probabilia semper sequi, & ab ijs, quæ ab opinione hominum abhorrent, abstinere debere: respondeo. Necessarium quidem esse, ut poëmatis fabula ex rebus uerisimilibus, atque inter se cohærentibus constet, quemadmodum Aristoteles in Poët. tradidit, & nos iam antea docuimus, sed non omnia, quæ in poëmate tractantur, uerisimilia esse oportere: alioquin & Homerus ipse, ut omnes poëtæ tã Græci, quàm Latini, à quibus præter fabulam: hoc est, poëmatis argumentum, multa neque uera, neque uero similia scribuntur, proculdubiò peccassent. uerùm hoc animaduertãt studiosi, Aristotelem sentire: poëma in uniuersum probabile quidem esse oportere, hoc est argumentum, siue, ut ipse appellat, fabulam poëmatis: ex rebus probabilibus, atque inter se cohærentibus componi debere, non tamen damnare, quin alia quædam, quæ ipsi fabulæ adiunguntur, hoc est episodia, quæ cùm augendi, tum etiam ornandi poematis gratia fieri solent, etsi parum credibilia sint, induci queant. estne quæso probabile, Sysiphum apud inferos damnatum sursum, deorsum saxum uoluere? aut Tantalum sitientem, & in flumine usq; ad os mersum, nec posse bibere? aut Iouem in aquilam, in taurum, in aliasq; formas conuersum pueros, puellasq; rapuisse? aut Aeneam ad inferos descendisse? aut Herculem ex inferis ad superos Cerberum reuocasse? hæc tamen omnia à poëtis scribuntur. quamobrem falsò etiam, & absque iudicio à quibusdam reprehensus fuit Vergilius; quod naues Aeneæ in Nymphas conuerti fecerit. Sed his de rebus aliàs pluribus.*

B

C

Prima & tellus, & pronuba Iuno.] *Hic omnia ferè attinguntur, quæ in nuptijs uel obseruari, uel adhiberi solebant. de quibus interpretes, atq; inprimis Seruius copiosè pertractarunt. nostrum uero aliud est institutum.*

Vlularunt.] *ut in ijs nuptijs, quas mors secutura esset. nihil enim aliud quàm mortem ululatus ille portendebat. quod egregiè Poëta ipse declarat, cùm subdit:*

Ille dies primus lethi.] *mouet commiserationem ex infelicitate, incommodisq; Didus: quæ in propemodum imminere uidebantur.* Neq; enim specie famaue mouetur.] *Alia uis amoris recensetur: quæ in homines obliuionem honoris inducit, efficitq; ut nulla prorsus bonæ famæ, bonæq; existimationis ratio habeatur.*

Coniugium uocat.] *honesta causa est, quæ obiectũ (si quis fortè obijciat) de coitu, optimè purgare potest: nam ubi semel dixerit, coniux mihi est Aeneas, statim omnis culpa tollitur.*

POSTQVAM.] *A collatione ad uenatũ transit, nar-* LAMB. Hort.

raíq; accommodatè ipsi rei. Nam canum & uenatorum discurrentium strepitu exturbantur è latibulis suis feræ.

Inuia.] sine ui{js}. Inuium propriè dicitur, per quod iri non potest: ut peruium, per quod itur. Lustra.] ferarum latibula. Festus exponit lamas lutosas quæ in syluis aprorum cubilia sint. Per translationem loca abdita & sordida, in quibus uentri & desidiæ inseruitur. Est & lustrum quinq; annorum tempus, & idem quod lustratio.

Vertice.] Metaphora ab homine ad montem. Saxi.] montis: tapinosis. Puluerulenta.] pulueribus conspersa. Glomerant.] colligũt se, à ceruorum gregatim pascentium natura, qui & in fuga, ubi casus eos coniungit, se conglomerare solent. A' ceruinorum cornuum similitudine, dicuntur & cerui, sudes bicornes in Castris extantes, quibus infrà in terra defixis uimina intexuntur. Et in ea quidem significatione accipiendum est in Bucolicis:

» Atq; humiles habitare casas, & figere ceruos.

Ceruorum uiuacitas, ut coruorum & cornicum à scriptoribus celebratur. His, remissis auribus, nihil surdius est: contrà, arrectis nihil auritius. Ceruis nihil fugacius. Hinc prouerbij uice iactatur, ἐλάφειος ἀνήρ, Ceruinus uir, de formidoloso, ac fugæ magis fidenti quàm uiribus. In uenatu, canum latratu ceruus accepto, pedibus salutem quærit, qua est pernicitate. Achilles apud Homerum imbelliam Agamemnoni uolens obijcere, κραδίην ἐλάφοιο, cor ceruinum illi exprobrat. Inter ἀδύνατα & præpostera celebratur & illud Theocriti, Ceruus canes trahit, τὰς κύνας ὤλαφος ἕλκοι. Consimile huic illud est in Pharmaceut.

» Nunc & oues ultrò fugiat lupus. ——

Puer.] Delectandi gratia puerilem ostentationem uiribus maiora conantem adiungit. Fuluum.] epitheton leonis: & fuluum aurum dicitur. Est autem hic color propriè: ex rufo & uiridi mixtim factus, qualem in leonibus & auro uidere est. Monte.] de monte, subaudita præpositione. Interea.] Absoluitur protasis fabulæ, cùm Poëta per occasionem tempestatis in uenatu utrunque alteri coniungit. Nam is scopus planè est huius loci, ut mox hinc epitaseos & occasio & principium nascatur. Efficit Iuno, quod promisit se præstaturam. Et quia aëri præsidere existimatur, rectè in Didonis gratiam, per eam Poëta tempestates concitari fingit, quo duces inter se per oblatam occasionem furtiuas nuptias celebrent.

Misceri.] turbari. Metaphora prouerbiali, miscere eleganter pro omnia perturbare usurpatur. Et cum adiunctis casibus, miscere mare cœlo, diuina humanis, sacra prophanis, & terram ignibus miscere. Murmure.] Metaphora tonitru & tempestatibus, μορμύρω, καὶ μορμυρίζω, ἐπὶ τῶν ὑδάτων, de aqua terræ illisa: uerbum fictitium. Cœlum, aërem dicit. De nimbo in primo docuimus. Venustè geminauit particulam copulatiuam Et.

Tyrij.] Pœni. Dardaniusq;.] Ascanius: periphrasis. Amnes] aquæ. hyperbole. Dux.] Aeneas. Speluncam.] Defectio, in speluncam. Dant signum.] prodigia edunt. Enumerat prodigia, quæ tanquam præindicia sunt nuptiarum inauspicatarum: nam Ioue aut fulminante, aut tonitruante, nefas ducebatur aliquid incipiere. His duobus addit & tertiũ, ululatu Oreadum. Sed & priscis mos erat aquam & ignem habere in nuptijs. Conscius.] qui, perinde ut Sol, omnia collustrat. Suidas ætherem propriè interpretatur, τὸν ἐν ὕψει ἀέρα, τὸν ἐπάνω τοῦ ἀέρος καιόμενον ἐκ τοῦ ἡλίου αἰθέρα. A

Hoc loco pro aere usurpasse uidetur: & interdum pro cœlo, παρὰ τὸ αἴθω, ardeo. Pindarus, & ante eum Homerus, fœminino genere extulit, λάμπει δὲ αἰθήρ. Cùm totus igneus sit, nihil nutrit. Vlularunt.] ὠλόλυξαν: quod propriè de mulieribus, teste Suida, dicitur, κυρίως ἐπὶ γυναικῶν. Homerus: αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον. Et Virgilius:

——& fœmineo ululatu.

Nostri porrò Grammatici interpretantur, lugubrem uocem edere. Hesychius: ὀλολυγὴ, inquit, φωνὴ γυναικῶν, ἣν ποιοῦνται ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐχόμεναι, καὶ ἄνθος τι παρὰ λίμναις γινόμενον. Item: ποιὰ φωνὴ λυπηρὰ ἐσθίων καὶ παρὰ διάκονόν τινι φθόγγῳ κατεσθίει. ὀλολυγμὸς, ululatus, κλαυθμὸς, θρῆνος. ὀλολύζων ζώφιον, γινόμενον ἐν ὕδασι, ὅμοιον ἐντέρῳ, καὶ τοὺς νωθεῖς ὅτως ἔλεγον: Ololygum animalculum est, quod in aquis nascitur, intestino adsimile: ignauos item solemus eo nomine appellare. Nymphæ.] Oreades, montium nymphæ. Vertice.] ab homine, ad montis summitatem. Nymphas, puellas B uocant recens nuptas, Musas, & deas. Sunt & nymphæ formicæ allatæ, & uermes quibus alæ innascuntur. οἱ ἐν τοῖς τῶν μελισσῶν κυττάροις, οἱ δὲ καὶ ἀνὰ μέσον τῶν γυναικῶν αἱ νυμφαι καὶ τῶν ῥόδων αἱ μυρτώδεις καλοῦνται. Sed & capra illa Amalthea inter sydera à Ioue collocata, nympha appellatur, quæ & Musa à quibusdam dicitur, καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ γυναικὸς καὶ τῆς κάτω χείλους ἐν μέσῳ ὑπάρχον, καὶ ἡ τοῦ Διὸς μήτηρ καὶ πηγή. Hinc νυμφαγωγεῖν, nympham ducere: nymphagogus, qui alieni sponsam ex ædibus paternis adducit: ut parochus qui unà cum sponso & sponsa in eodem uehiculo ut paranymphus uehitur, νυμφίον, ὄχος ὁ πάρος, ὃν ὁ ἄγωγος τὴν ἀρχαδίαν τὰς νεογαμίας ἀγωγὰς διέρχεται. Et in Ponto: Nymphæum est: Est & nymphæum, nympharum templum. Nympheutria, quæ unà cum sponsa à parentibus mittitur. nymphica lauacra, νυμφικὰ λουτρὰ, τὰ ἐν γάμοις ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ κρήνης λαμβανόμενα. quæ ad nuptiarum usum de foro ex fonte sumebantur. Nymphæa, domus, in qua nympha sit: & nymphicus mundus, ut Tyrius, Lydius, & Phrygius. Nymphius, amnis nomen. Denique qui ducit, aut quæ nubit, quíue liberis procreandis C dat operã, nymphius & nympha dici potest. νυμφοκόμος, ἡ νυμφεύτρια, quæ nympham adornat. νυμφόληπτοι, οἱ κατεχόμενοι νύμφαις, μάντεις δὲ οὗτοι καὶ ἐνθουσιαστικοί, qui corripiuntur nymphis. Sunt autem hi uates, & afflati. νυμφοστόλος, idem qui nymphagogus. νυμφοκόμος, ἡ περὶ τὴν νύμφην ποιουμένη, quæ circa sponsam occupatur. νυμφίου βίον ζῇς Sponsi uitam uiuis, paræmia, de molli ac delicato: nam proci sisymbris & folijs quibusdam ad nuptiarum usque diem coronati incedebant, ac delicatius nitidiusq; colebantur, siue quòd molliores uideantur, nuptijs inhiantes.

Pronuba.] Gamelia. Dat signum.] Verecundè ipsorum congressum quatuor rerum elementa, infœlicem & infaustum testata ostendit. Ille dies.] Ecphonesis, ex causis futuri exitus planè tragici collecta in flagitium reginæ. Specie, famáue mouetur.] Coniungit priuati negotij deformitatem cum fama publica, ut si illa minus, hæc saltem à flagitio illam absterrere debuisset. Sed amor pudorem exuit, neque honesti aut turpis discrimen

A *niendinoscit, ut est caecus. Et facilè inuenit praetextum, quo rem palliet.* Culpā.] *stupri cōsuetudinem, quam suprà uerecundè cum extenuatione facti, culpam ipsam appellauit: Huic uni forsan potui succumbere culpae.*

ARGVMENTVM.

Ita est profectò, vti scriptores memoriae tradiderunt, facta regum, maximorumque principum latè conspicua esse, & quasi in alta pyramide constituta abscondi non posse. id quod egregiè Poeta designat hoc Didonis exemplo: quae cum Aenea amoris arbitris, speluncam ingressa, extemplò vagatur fama per omnes Libyae regiones, cuius quidem famae vim, potestatemque, nec non totius corporis figuram, generisque originem eleganti descriptione depingit. monstrum esse ait oculatum, & auritum (imo quod infinitos prope oculos, auresque habet) ea magnitudine, vt capite coelum attingat, ea pedum, alarumque celeritate, vt huc, illuc, per coelum, per terras momento temporis volet: ea vigilantia, vt nunquàm somnum oculis capiat: ea sagacitate, vt quid in coelo apud Deos, quid in toto terrarum Orbe, tum apud reges, ac principes, tum etiam apud priuatos homines rerum geratur, acutissimè odoret. quamobrem vero monstrum hoc horrendum genitum sit, hanc potissimùm causam Poëta assignat: Quod terra propter gigantes filios sibi à Dijs interfectos ira, furoreque percita, hanc omnium filiorum extremam sibi genuit, quae deorum in primis, hominumque etiam facta detegeret.

NASC.

Extemplò Libyae magnas it fama per urbes:
† Fama malum, quo non aliud uelocius ullum,
Mobilitate uiget, uiresq; acquirit eundo.
Parua metu primò, mox sese attollit in auras.
Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens ira irritata deorum,
Extremam. (ut perhibēt) Coeo Enceladoq; sororē
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrū horrendū, ingens, cui, quot sunt corpore
Tot uigiles oculi † subter (mirabile dictu) plumę,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot surrigit aures.
Nocte uolat coeli medio, terraeq; per umbram,
† Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes:
Tam ficti prauiq; tenax, quàm nuncia ueri

† al. Fama malũ, qua

† al. subsunt

† al. Stridet,

EXTEMPLO'.] *non poterat fieri, quin tantum reginae facinus è uestigio uulgaretur.* B *ingens enim haec illi erat infamia, quamobrem putāt nonnulli Poëtam impropriè locutū, famamq; pro infamia posuisse: quod ideo aiūt, facilè est cognoscere, quod ingens reginae subsecuta est infamia.* Fama, malū.] *paulò antè à me dictū est, digressiones: quae ab Aristotele episodia uocantur, tum augendi, tum maximè ornandi, illustrandiq; gratia à poëtis fieri: nam si simplici quadam ratione Poëta scripsisset, famam incaluisse, aut per Libyae regiones rumorem permanasse, reginam cum Aenea Troiano in spelunca rem habuisse, frigida admodum profectò, atque sicca extitisset oratio. ne igitur poema, suo hac in re praecipuo lumine careret, hanc elegantem famae descri-* C *ptionem apposuit. tunc enim ornandae orationis cura (ut inquit Aristoteles in Poët.) praecipuè suscipienda est epico poëtae, cùm res languentes, exilesq; sibi propositas esse animaduerterit. ita ergo hoc monstrum effingit Poëta eminentiss. ut in eo describendo nullam ipsius monstri proprietatem omittat. existimauit Seruius in hac famae descriptione inclusam esse quoq; illius definitionem. est enim definitio, quae uim, siue, ut Aristoteles ait, οὐσίαν: hoc est, substantiam totius rei breuiter explicat. ut homo est animal rationale, rhetorica est benedicendi scientia. itaq; cùm ait Poëta,* Fama malum est, quo non velocius vllum. *in ui cum Seruio uidetur rei substantiam designare. mihi uerò simplex descriptio uidetur: nam & si latiùs sese diffundit definitione descriptio, uariasq; rei describendae circunstātias, accidentiaq; complectitur, unum tamen rei interdum, atq; substantiam una continet, ut hoc in loco. nam dicere famam esse malum, quo nullum aliud est uelocius, magisq; mobile, quod innumerabiles penè oculos, auresq; habet, quod perpetuò uigilat, quod caelum capite attingit, aliaq;, quae in contextu referuntur, perinde mihi uidetur, ac si dicas, hominem esse animal capite erecto, cui brachia ex humeris defluunt, quod loquitur, multarumq; disciplinarum est capax, & similia. quidem dicendi modus simplex descriptio dicitur: etsi genus illud complectitur, animal, quod definitionis totam ferè uim habet: nam omnis uera definitio ex genere, atque differētia struitur.*

Quo non aliud uelocius ullum.] *famae circumstantias ingreditur: primumq; illius uelocitatem extollit, augetq; summa comparatione: sic eam appellare uidetur Quinctilianus: qua bis, ac saepius utitur Poëta cùm ad laudem, tum etiam ad uituperationem. ad laudem quidem, ut in primo Aeneid. de Aenea:*

——quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.

Et in sexto de Miseno:

——quo non praestantior alter
Aere ciere uiros, Martemq; accendere cantu.

Ad uituperationem uerò, ut in 3. Aeneid. de Harpyijs

Tristius haud illis monstrum, nec saeuior ulla
Pestis, & ira Deûm Stygijs sese extulit undis.

Viresq; acquirit eundo.] *cōmendat à contrario: nam cùm omnia labore fatigentur, atque decrescant, haec sola crescere, uiresq; augere uidetur. nam dat ei incrementum, ut Fab. ait, credulitas. uel idcirco hoc dictū est, quia fama res semper auget, ac maiora quàm sunt, facere solet.*

Parua metu primò, mox sese attollit in auras, Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.] *Ii duo uersus Homeri sunt ex 4. Iliad. sed cùm ille de contentione loquatur, eos hic noster famae accōmodauit: itaq; non defuerūt, qui hoc à Marone incongruè factū fuisse dicerēt, quibus egregiè respōdit Pontanus multi, atq; celebrati nominis auctor, in dialogo, qui Antonius inscribitur. Sed uideamus quid dicat Hom: quo res melius agi, ac discuti possit. sic enim ait:*

ἥ τ᾽ ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Vti ergo Homerus à paruo contentionem ait incipere, deinde ad cœlum usq; succrescere, sic quoq; Maro de fama. Sed incongruè, inquit Macrobius, & causam assignat, quia paria non sunt famæ, & contentionis argumenta: nam contentio etiamsi ad mutuas, inquit, uastationes, ac bella processerit, adhuc contentio est, manetq; ipsa, quæ creuit: fama uerò cùm in immensum prodijt, fama esse iam desinit, & fit notio rei iam cognitæ. præterea Maronem Homericam illam hyperbolem æquare non potuisse. ille enim cœlū dixit, hic auras, & nubila. quibus argumentis, pluribus, uti iam dictum est, respondet Pontanus. ipse uerò alijs quoq; additis rationibus, paucioribus absoluam. Quod ait Macrobius, famæ, & contentionis argumenta non esse paria, eamq;, ut in immensum prodijt, famam esse desinere, ac rei cognitæ notionem esse, non uidetur quid sit fama intelligere, uel si intelligat, quid de fama senserunt antiqui scriptores, non legisse, aut illis, quantum sat erat, fidei non adhibuisse. Nam Liuius, Salustius, Cicero, alijq; probatiss. scriptores aliter, atq; Macrobius sentiunt: qui strenuissimorum imperatorum famam, licet eorū facta notissima, atq; præclarissima fuerint, nulla uetustate deleri posse dixerunt sed non'ne Ouidius ait?

» *Famaq; post cineres maior uenit ——.*

Et Vergilius in septimo de Caieta nutrice Æneæ:

» *Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix,*
» *Aeternam moriens famam Caieta dedisti.*

Ergo quæ præsertim ad summum uenit fama, immortalis est, quod si immortalis, igitur nunquàm esse desinit, quod falsò affirmat Macrobius. Quod uerò ait Maronem diuinam illam Homeri hyperbolem assequi non potuisse (nam ille contentionem in cœlum, hic autem famam inter nubila caput abscondere dixit) non dissimili errore iudicij labitur. nam paucis mutatis scribere potuisset:

—— & caput inter sydera condit.

Sed auctoris rumorum, qui ferè incertus est: & famæ ipsius rationem habendam duxit: quæ sæpenumerò incerta pro certis euulgare, ac uera falsis immiscere, & facta atq; infecta nunciare solet: ideo caput eius condit intra nubila, cùm reliquum corpus uideri dicat. itaq; & magnitudinem eius ostendit, cùm attollit eam in auras, & uersari inter homines docet, cùm ingredi eam solo facit. adde illud etiam, nubila, non cœlum dixisse, quia ad nubes usq; peruenire à terra clamor potest. Quamobrem liquido perspici potest Maronem non incongruè, ut impudenter Macrobius asserit, sed aptè, & ingeniosè, magnoq; indicio locutum fuisse, & quæ à Græco homine sumpserat (quod Latinorum, Maronis præsertim proprium est) meliora fecisse. itaq; & uocem illam metu, addidit, rei ualde appositam, quæ in Homeri uersibus non habetur. sed ὀλίγη μὲν πρῶτα. tantùm dixit ille: id est, parua quidem primum.

Illam terra parens.] *causā assignat, cur fama genita sit: quam etiam deturpat à genere, cùm eam Gigantū sororem esse dicat.* Extremam] *quocunq; modo exposueris, uituperatio est: nam aut post Gigantes ultimam dicit, quasi, ut aiunt interpretes, ad Deorum ultionem natā: aut pessimam intelligit: Nam qui multorum extremus nascitur, is, ut physici dicunt, futilis est, atq; omnium pessimus.* Pedibus celerem, & pernicibus alis.] *duplici epitheto famæ celeritatem extollit. existimat Seruius inuersa esse epitheta, ut quod alis congruit, pedibus datū*
» *sit, & è contrario, attamē Plautus in Milit. glor. dixit, pernix sum manibus, cùm pernix pedum epitheton proprium esse uideatur.* Monstrū horrendū, ingens.] *figurā* A
corporis famæ delirant per effictionem. nec absq; ratione tria hæc famæ tribuisse uidetur: ut sit monstrum, & horrendum monstrum, & ingens monstrum. nam primò ob id monstrum appellari uidetur, quod nulla ui unquam superari potest. imò ut quisq; maximè eam conatur opprimere, ita maximè sese attollit, maiorq; fit, quod omnino monstri persimile est. horrendum monstrum est, quia cum magna quædam & inopinata nobis annuntiantur, si bona sunt, stupescimus, sin tristia, horrore perfundimur. ingens uerò, quia paulò antè dixerat: Et caput inter nubila cōdit, *cuius rei ratio iam antea assignata est.* Cui, quot sunt corpore plumæ.] *hoc fictum est, ut intelligatur, unūquenq; de re aliqua sermonem habētem pennam unam addere famæ itaq; fit, ut ex multis, cùm multæ sint auiū pennæ, non ex paucis fama conficiatur.* Tot uigiles oculi subter.] *quia non, nisi uocibus hominum uigilum personat fama.* Tot linguæ, totidem ora sonant.] *hinc propterea est, quod dixerat:*

—— & uires acquirit eundo.

quæ omnia ad rem exaggerandam faciunt. Tot surrigit aures.] *ut attentè audiat, quæ in uulgus proferre uelit.* B
Nocte uolat.] *elegans, appositumq; figmentum: nā quantò aliquid occultius est, tantò maiore studio peruestigari solet.* Terræq; per umbram.] *uera noctis definitio est* Nec dulci declinat lumina somno.] *ex Catullo locus sumptus uidetur. sensus uerò est, fama non quiescit unquā donec rem ubiq; gētium euulgauerit. quod ubi factū est, quiescit quidem, sed non dormit, propterea subdit:* Luce sedet custos.] *speculatur, si quæ alia sese offerunt euulganda: nā ubi res omnibus manifesta est, fama quiescit quidem, non tamen ociatur, sed alia obseruat, quæ in diē, & horam emergunt. at quibus in locis speculatur? subdit Poëta:* aut summi culmine tecti.] *in ædibus nobilium.* Turribus aut altis.] *aulas magnorū principum designat.* Et magnas territat urbes.] *magnos populos. sed lege quid de fama scribat Ouidius lib. Metamorph. 12.* Tā ficti, prauiq; tenax, quàm nuntia ueri.] *quæcunq; sparserit seu uera, seu falsa, perseuerant. ideo tenacem appellat.*

EXTEMPLO] *Vertit narrationem, per trāsitionem ad ea quæ statim flagitium admissum sunt secuta, & uulgo sequi solent. inde digreditur à cœpto narrationis cursu in elegantissimam ἀλληγορίαν famæ.* Fama.] *Didonem duci Troiano, extero homini, ac patria profugo nupsisse.* Magnas.] *in magnis urbibus citiùs rumores sparguntur, & crebriores, ob hominum frequentiam, ultrò citroq; commeantium, quàm in obscuris humilibusq; oppidulis.* Fama.] *ἀλληγορία famæ, quam eandem uult esse. quæ apud Homerum ὄσσα sit. Sparguntur sæpenumerò rumores, quasi diuinitùs incertis authoribus, qui uoluntates hominum diuersas & animos commoueant, eoq; flectant, quo inclinentur, quodq; maximè suspicentur. Describit autem famam diductione totius in partes, à qualitate, forma, quantitate, officio proprio, & effectis, ut singulis amplificandis insurgat, nusquam ab eius natura discedens. Poëtis autem familiariter peculiare est, ijs rebus, quæ mortalibus usuuenire solent, ut πάθη, quædam corpora affingere, quibus illarum naturas ad uiuam ceu imaginem exprimant: ut hoc loco, Famæ ἀλληγορία. In sexto, eorum malorum species, quæ hominibus perniciosæ sunt, in uestibulo inferorum collocantur. Huius generis sunt &* LAMB. Hort. C

apd

A apud Homerum, ἔτε, ἄτε, νῖκε, ὕδωρ, ὄνειρος, & similia. Apud Ouidium sunt id genus non pauca, in quibus affectuum, passionum, perturbationumq; naturas, effectus, & causas dispicimus. Malum] Appositio: Famæ descriptio uim obtinet; & locum definitionis. Fama est malorum prope maximum, quod sua mobilitate paulatim latius atq; latius serpendo, uires sibi comparat. Primùm totum monstrum summatim complectitur, cùm malum fingit uelocissimum. Id enim indicat, cùm dicit, diuagando Famæ uires sensim augeri. Parua.] A' quantitate: nam quamdiu inter paucissimos hæret, parua est, & uehementer tenuis. Vbi uerò in personas, ut in comœdijs fieri solet, spargi occœperit, paulatim in immensum crescit. Hanc prodigiosam magnitudinem egregiè amplificat, cùm terram pedibus, capite cœlum pulsare dicat. Effecti autem hi uersus sunt, ad descriptionem Eridis Homericæ Iliad. 4.

" ἥ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
" οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Hanc imitationem reprehendit quidam apud Macrob. Neq; enim, inquit, æqua sunt argumenta Contentionis & Famæ: quia Contentio, etsi usq; ad mutuas uastationes &

B bella processerit, adhuc contentio est, & manet ipsa quæ creuit. Fama uerò, cùm in immensum prodit, fama esse iam desinit, & fit notio rei iam cognitæ. Quis enim famam uocet, cùm res aliqua à terra in cœlum nota sit? Deinde, nec ipsam hyperbolen potuit æquare. Ille cœlum dixit, hic auras & nubila. Hæc ille. At Pontanus contrà, Poëtam ab eius dente uendicat. Nesciebat, inquit, puto Grammatice uersus facere, qui non uideris tribus tantùm syllabis potuisse hyperbolen æquare, & Caput inter sydera condit, dicere. O' crassum & supinum ingenium. Atqui noluit Virgilius intra sydera dicere: nam cùm intelligeret Famam plura sæpè, quæ certa non essent, diuulgare, ac uera falsis miscere, & facta atq; infecta nunciare, caput eius condit intra nubila, cùm cæterum corpus uideri dicat. Itaq; & magnitudinem eius ostendit, cùm attollit eam in auras: & uersari inter homines docet, cùm ingredi eam solo facit, & quod multa secum ferret, quæ non statim cernerentur, uera'ne an falsa essent, intra nubila caput abscondit. Etenim cum oculis nostris offusa nubes est, ueras cernere rerum species nequimus. Vnde ipse alibi, nubem, quæ mortales hebetaret sensus, caligaretq; oculos,

C circumeripit. Agnoscitis singularem Maronis prudentiam, Grammaticis non modò non perspectam, sed ne quidem nisi maximis poëtis perspectabilem. Non sunt, inquit, æqua famæ contentionisq; argumenta. Detur ignorantiæ hominis, non esse paria. Sed tu mihi uideris, bone Macrobi, fama quid sit, non intelligere qui dicas, eam, postquam in immensum prodijt, famam esse desinere, ac rei cognitæ notionem esse. Quod si sit, passim Liuium, Salustium, Ciceronem, & rerum scriptores alios errare inueniemus: nec permissum nobis erit dicere, Fama prælij ad Cannas facti adhuc manet: Rerum à Pop. Rom. gestarum fama perpetua erit: nec, Atheniensium res gestæ minores aliquando fuère, quàm fama feruntur: nec, famæ consulendum est. Atqui scriptores famæ potissimùm studēt. Et Cæsar Alexanderq; plura famæ gratia fecisse uidentur. Nec temerè Alexander dicebat, fama bella constare. Aliud est igitur fama, quàm tu Grammatice putas: nec fama esse desinit, cùm in immensum creuit, efficiturq; cognitæ rei notio, ut tu ipse garris. nam & Ciceronem consulem planè fuisse scimus, tamen famam consulatus eius dicimus magnam adhuc esse. Et, Annibalem in Africa superatum fuisse à Scipione, notissimum est: tamen famam eius uictoriæ extare dicimus. Cæsarem maximas res gessisse, etiam mulierculis cognitum est: num propterea minus dicimus, rerum à Pompeio & Cæsare gestarum famam maiorem esse? aut Alexandri famam nulla posse uetustate obliterari, licet eius facta sint cognitissima? Et quod ab occasu Solis ad ortum usq; Herculis labores sint, famam præterea laborum Herculis dicere non licebit? Desine igitur oblatrare catelle: & fama quid sit, & quot etiam dicatur modis, disce: nam & uetustissimarum rerum celebritas fama dicitur: & quæ nunc etiam à Turcarum geruntur rege, fama per Orbem feruntur. Et Theodorus Græcus, qui uno per diem obijt, magnam ingenij sui famam posteris reliquit. Et qui nunc scribundis annalibus dant operam, famæ suæ, illorumq; de quibus scribunt, consulunt: & fama est, gentes quasdam uagantes, atq; incertis sedibus uitam agere: &, nescio cur pecuniæ magis quàm famæ seruiendum sit. ac si quibus alijs modis, fama inter loquendum scribendumq; usuuenit. Hæc Pontanus. Quoniam autem tam de ueris, quàm de fictis fama circumfertur, alia fama alia maior & constantior est: quantumuis res fama innotescat apud omnes mortales, nihilominus fama dicitur. Hinc illud Plinianum: Magna Isæum fama præcesserat, maior inuentus est. Neq; uerò quis illud propriè famam dixerit, quod paucissimi norunt, puta duo, tres, quatuorue: sed quod passim & apud omnes iactatur, adeoq; omnibus in ore est: nec id quod cernitur, sed narrando accipitur solum, famæ appellatione censetur.

Illam.] A' parentibus. Humiles enim & obscuros eius natales coarguit. Terræ filij prouerbiali figura dicuntur, homines obscuri, & nullis humanis parentibus, sed quasi è terra nati. Veteres, gigantes Terræ filios existimarunt, quòd eorum parentes ignoti incertiq; essent: quamobrem Famam Gigantum sororem fingit. Terra communis omnium parens est, ex qua ueteres historiæ primitus mortales natos prodiderunt. Terræ filios, modò terræ progeniem, modò fraterculos Gigantum, modò Tellure satos, poëtæ uocant. Itaq; Famam tellure satam: id est, obscuris parentibus prognatam dicit, quòd rumores ab humilibus ijsq; incertis ferè nascantur, neque temerè authores inueniant, undè primùm sint orti, ut è terra prodijsse posset planè uideri. Contrà, Cœli filios dixerunt, qui subitò apparentes, ac quasi è cœlo lapsi, ob raras uirtutes mortalibus admirationi sint. Ira irritata.] Terra prouocata ira numinis, Famam pestem quandam hominibus perniciosam progenuit. Vltimam, νεωτάτην fortassis: quòd Gigantes cœlum expugnare adorti, iuxta fabulas, primò famam & nomina celebria ex impijs facinoribus apud posteros quæsiuere. Proin ultimam dixit, ut perniciosissimam ac deterrimam. Cœo.] Ex his duobus reliquos omnes intelligit. Hunc Cœum Latonæ patrem fuisse fabulantur. Telluris & Titani filium, ἀπὸ τοῦ κοεῖν, ὅ ἐστι νοεῖν καὶ συνιέναι, ὥσπερ ὁ εἰδώς, à sapiendo & intelligendo dictus, quippe ipse prudēs. Enceladoq;.] De hoc in tertio dictum est. Pedibus.] A' pedum uelocitate, ac uolatus. Nam fama nihil non propagando exaggerat, deprauatq;, sua uelocitate. Monstrum.] complectitur Laconicè totum monstrum, quod in partes suas partitur.

Plumæ.] Quo uigilantiam famæ ac loquacitatē amplificet, collationem à plumis, quibus tecta uestitaq; fingitur, hyperbolicam ducit. Tot linguæ.] Hyperbole:

 nam

nam à diuersis fama inuulgatur. Surrigit.] erigit aures audientium, ad narrata à diuersis, & quidem locis & temporibus diuersis. Nocte.] A circumstantia temporis ac loci: noctes & dies inuulgat. Luci propagatur per urbes, noctu di᾽ ἀέρος currit. Valerius Flaccus libro secundo Argonaut. ad Homericam ὄσσης descriptionem, hanc Famae ἀδιαλογίαν grauissimè imitatus est paucis uerbis:

Cum dea se picio per sudum turbida nimbo
Praecipitat, famamq; uagam uestigat in umbra:
Quam pater omnipotens, digna atq; indigna canentem, A
Spargentemq; metus, placidis regionibus arcet
Aetheris: illa fremens habitat sub nubibus imis.
Non erebi, non diua poli terrasq; fatigat,
Quà datur, audentem primi spernuntq; fouentq;,
Mox omneis agit, & motis quatit oppida linguis.

Tam ficti.] Exclamatio in uanitatem famae, falsi tenacioris, quàm ueri. Nunquam rumor rei detrahit quidem, sed semper affingit aliquid, ut ad postremum per omnia uanus sit.

ARGVMENTVM.

Aenea, & Didone in speluncam ingressis, uariam, multiplicèmq; de illis famam dissipatam esse, protinusq; ad aures Iarbae regis uenisse, ac illius animum amore perculsum, uehementer commouisse docet. cuius etiã regis genus, religionemq; describit: qui cùm eius filius esset, habeuq, uellet, Ioui Ammoni templa centum cum igne peruigili, aras centum dicauit. Sed rumore illo, & Zelotypia ductus, Didonem, quam perditè amabat, Aeneae nupsisse, in illam, Aeneamq; ipsum demens obloqui, ac debacchari coepit.

NASC.

Haec tum & multiplici populos sermone replebat
Gaudens: & pariter facta, atq; infecta canebat:
Venisse Aeneam Troiano à sanguine cretum,
Cui se pulchra uiro dignetur iungere Dido:
Nunc hyemem inter se luxu quàm longa, fouere,
Regnorum immemores, turpiq; cupidine captos
Haec passim dea foeda uirûm † diffundit in ora. (al. diffudit)
Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditq; animum dictis, atq; aggerat iras.
Hic † Hãmone satus, rapta Garamantide nympha, (al. Ammone)
Templa Ioui centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, uigilemq; sacrauerat ignem,
Excubias diuûm aeternas, pecudumq; cruore
Pingue solum & uarijs florentia limina sertis.
Isq; amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina diuûm,
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis.

Haec tum.] Redit ad rem: quam modico interuallo dimiserat, ut famam describeret. Multiplici sermone.] quia non idem semper eadem de re nũtiari, referriq; ; sed quod exiguum est, saepenumerò augeri, maiusq; fieri solet. quamobrem & hoc sensu illuc accipi potest, quod paulò antè dictum est:

—& uires acquiri eundo.

Gaudens.] laetitia fingitur in fama, quia homines nouis rebus maximè delectantur: maximamq; ex illis iucũditatem capiunt. Venisse Aeneam.] hic obseruanda est Poëtae dexteritas atq; prudentia, qui si rectâ uti oratione uoluisset, famam introducere oportuisset, quae Iarbam alloqueretur: quamobrem melius id per speciem illam prosopopeiae fieri posse uidit, quae sermo attribuitur uulgò tale illud est ex 2. Aeneid.

Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles

Cui se pulchra uiro dignetur iungere Dido.] Singula penè uerba ἔμφασιν habent. cui exotico, & peregrino: Pulchra Dido, quae ob nimiam pulchritudinẽ, cui uellet, maximo principi, atq; regi Afro iungi potuisset: nisi matris ἐρῶντας esse, quasi non ad famam, sed ad mores id referendũ sit. ita Cic. Tusc. 1. Proximo hoc, inquit, pulchro Critiae: qui fuerat in eum teterrimus dignetur, tanquam superior: quae generis nobilitate Aeneam post se longo interuallo relinquat. Nunc hyemem inter se luxu quàm longa, fouere.] id est, ducere hyemẽ luxu, quàm longa est hyems. uerborum circuitu, quam Graeci περίφρασιν uocant, obscoenitatem euitauit. nam praeter caeteras uoluptates concubitum quoq; intelligit: propterea sequitur:

—turpique cupidine captos.

Hanc uerò formam, figuramq; dicendi, HYEMEMq; longa, iterum à Vergilio factam, Seruius interpre: ob-

seruauit. Regnorũ immemores.] Hoc facit luxus, ut rerum omnium, nostriq; etiam obliuiscamur. Haec passim Dea foeda.] Homericum imitatur: qui cum pluribus locis ὄσσαν suã inducit, & Deam appellat. B

Protinus ad regem.] Rectè ad aures Iarbae famam primùm uenisse scribitur, non solùm quia Libyae rex est, uerumetiam quia cùm procus fuisset, Didonemq; ducere uxorẽ uoluisset, ab ea turpiter repulsus fuit. Hic Ammone satus.] Paululum à re digreditur, & Iarbae genus, religionemq; describit. uideto interpretes, quid de illo dicant. Templa Ioui centum.] Munus extollit à numero & à magnitudine. Centum Ioui struxit immania templa, arasq; centum posuit.

Vigilemq; sacrauerat ignem.] Amplificat à circumstantijs: nam templa illa eò etiam diuiniora, augustioraq; erant, quòd in illis peruigil ignis seruabatur, sicut Romae in templo Deae Vestae: ad quod fortassè allusit. quanquã non apud Romanos tantùm ignis perpetuus seruabatur, sed Athenis quoq; in Prytaneo: apud Persas, Aegyptios, item apud Cappadoces, ubi eum Magi, sicuti Romae Vestales uirgines, summa ueneratione custodiebant. Strabo libro decimoquinto Argis quoq; in templo Apollinis seruabatur ignis: qui in agrum Argiuum coelitùs decidisse ferebatur. Pecudumq; cruore.] Altera circumstantia est à sacrificijs, quorum ibi ingens multitudo fiebat. Et uarijs florentia limina sertis.] Ab ornatu, & cultu commendatio. obseruaui apud antiquos poetas, cùm sacrificiorum, quae in templis celebrantur, mentio fit, interdum quoq; sertorum, & ornatus mentionem fieri. Vergil. in 1. Aeneid. C

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesq; reuisit
Laeta suas: ubi templum illi, centumq; Sabaeo

Thuri

A *Thure calent aræ, sertisq; recentibus halant.*

Et in tertio Aeneid

Sacra Dionææ matri, Diuisq; ferebam
Auspicibus cæptorum operum, superoq; nitentem
Cælicolûm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit iuxta tumulus: quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, uiridemq; ab humo conuellere syluam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras.

quibus rebus solennis, ac festus dies designatur. Rumore accensus amaro.] *Perinde dixit rumorem amarum: id est, acerbum, atq; hostis amarus, & amaræ mulieres Latinè dici solent. Virg. in 10. Aeneid.*

Hostis amare quid increpitas?

Et Terent. in Hecyra:

Amaræ mulieres sunt, non facilè hæc ferunt.

Media inter numina diuûm.] *uel inter simulachra Deorum cùm ante aras oraret: uel, ut Seruio adlubescit, quasi Dijs testibus.* Manibus supinis.] *de more precantium: nam qui preces effundebant, manus attollebant. hinc illud est ex 1. Aeneid.*

—— & duplices tendens ad sydera palmas,
Talia uoce refert.

B *Et in tertio Aeneid.*

Corripio è stratis corpus, tendoq; supinas
Ad cælum cum uoce manus, & munera libo
Intemerata focis. *Item alibi sæpius.*

LAMB. Hort. Hæc tum.] *Clausula idolopœiæ, quæ summatim enarrat ea, quæ tum per Libyã de Didone & Aenea sparsit fama, quorum partim uera, partim falsa fuerunt.*

Facta atq; infecta.] *Prouerbialis species.* Venisse.] *Vera illa, si Poëtæ fidem sequamur. Aptè gaudentem famã uera falsis miscuisse narrat. nam rumores cum plausu quodam serpunt, & narrando, ut homines sunt, alijs atque alijs fucis pinguntur: & quæ uerisimilia alia post alia adduntur, pro ueris ab alijs inde referũtur.* Hyemem.] *Infectum hoc & uenum, nondum totam hyemem per luxum perdiderant.* Quàm longa.] *Enallage partium, nomen positum pro aduerbio, & heterosis speciei, positiuũ pro superlatiuo, quàm longissimè.* Immemores.] *Verum hoc: nam uterq; regni sui oblitus luxui & uoluptati uacabat. Aeneas Italiam, Dido regnum Carthaginense eiusq; gubernationem neglexit.* Hæc passim.] *Clausula, qua reddit, memorata esse ea ipsa, quæ fama per Libyã inuulgauit.* Dea] *Cùm Poëta Famam deam uocat, cum*

C *Homero sentit, qui non uno loco τὴν ὄσσαν, quæ eadem cum Fama existimatur, inducit: ut Iliad. secundũ:*

—— μετὰ δέ σφισιν ὄσσα δεδήει.

Itaq; omnibus cauendum modis est, ne per temeritatem in infamiam aliquam perueniamus, ne uulgi fabula fiamus. Monet id satis prouerbium Non temerè esse quod uulgo dictitant. Cui cõsentit illud Hesiodi ἔργα καὶ ἡμέραι. Quamobrem rectè idem monet, omnibus modis cauendos esse, euitandosq; sinistros hominum rumores:

—— δεινὴν δὲ βροτῶν ὑπαλεύεο φήμην.
φήμη γάρ τε κακὴ πέλεται, κούφη μὲν ἀεῖραι
ῥεῖα μάλ᾽, ἀργαλέη δὲ φέρειν, χαλεπὴ δ᾽ ἀποθέσθαι.

Rumores hominum cures uitare molestos;
Fama malum est, oritur surgitq; facillimè, uerùm
Difficile hanc perferre, graue est sedare coortam.

φήμη δ᾽ οὔ τις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα πολλοὶ
λαοὶ φημίξωσι, θεός νύ τίς ἐστι καὶ αὐτή.

Hos uersus ita uertit D. Erasmus:

Nam non ulla quidem prorsum perit irrita fama,
Per populos quæcunq; uolat, quia numen & ipsa est.

Itaq; duorũ poëtarum principum authoritatem sequutus Maro, nunc famam deam fœdam uocat, quam paulò antè Monstrum horrendum ingens dixit. Proinde omnes huius parœmiæ meminisse conuenit, non planè falsum uideri id quod omnib. in ore est. Nam rumor haud temerè potest extingui, qui semel in uulgum dimanauit. Virûm.] *pro uirorum: syncope. Ostendit in uniuersum famæ naturam: transit inde ad personæ Iarbæ descriptionem, ad quem rumor statim dimanârit. Huius in primis referebat, uel quòd Dido ab eo partem soli dolo emptitasset: uel quòd per eam tempestatem, cùm facilè inter Libyæ reges opulentissimus foret, ab expetitis Reginæ nuptijs repudiatus esset. Est aũt hæc occasio ad epitasin tragœdiæ, unde paulò pòst magni motus concitabũtur.* Protinus.] *porrò tenus, & longius hinc ad Iarbã proserpsit rumor, Didonemq; contemptis Africæ nobilissimis heroibus, externum Troianum Aeneam in regnũ recepisse, atq; illi firmasse fidẽ. Poëta in idolopœia persistit, cùm famam cursum suum, quod animantis est, eò torsisse dicat: illius celeritatem indicans, ut non tardè, sed statim ad eum peruenisse coarguatur.* Iarbam.] *Iouis filium ex Garamantide, filia Garamantis regis, quam ad flumen Bragadam compressu suo grauidam fecerat.*

Hammone] *A' dignitate parentum. Iupiter Hammõ nomẽ habet à sabulosa terra, in qua in uentus putatur: ἄμμος, arena. Pausaniæ uerò à nomine pastoris, à quo illi primùm est simulacrum erectum. In Cyrenaica prouincia apud Nasamonas fuit Hammonis Iouis oraculum celebre toto Orbe, ob fidem inclytã. A' Mareotide, qui ultimus littorum tractus est, quem Alexandria & Aegyptus excipiunt, quatriduo per desertum sabulosum & aquarum usu destitutum eò peruenitur. Erat ibi templum Hammonis, syluarum fontiumq; amœnitate & cœli clementia ita celebre, ut Alexander Macedo loci fama motus, per maximas itinerum difficultates illò penetrare non dubitârit. Rupes ibi erat Austro consecrata, quæ cùm humanis manibus attingeretur, ille immodicè exurgebat, sæuiebatque agendis arenis, perinde ut mare fluctibus. Fons ostendebatur minimè fabulosus, qui Solis dictus fuit, qui nocte media feruebat, inde paulatim tepescens luce frigebat, ut quò Sol ascenderet magis, hoc magis ac magis frigeret, & meridie rigeret ceu gelu constrictus. Inde tepebat rursum: & circa noctis principiũ calidus, media feruebat. Miraculi huius diligens scriptor est Curtius lib. 4. rerum Alexandri. Facit huius mentionem item D. Augustinus lib. 21. cap. 5. de Ciuit. Dei. Circa has sedes ulterius habitant hæ gentes: Nasamones, Hasbytæ, & Macæ. Sed sedes ipsius Dei inter uastas solitudines, undiq; ambientibus ramis, adeoq; Sole uix in densam umbram cadente, contecta fuit. Fontes frequentes dulcibus aquis manantes passim alunt syluas. Cœli temperies perpetua est, uerno tempori maximè similis. Accolunt ad ortum Troglodytæ, proximã Aethiopiæ: ad occidentem alij Aethiopes, quos Symnos uocant. Septentrionales Hammonijs sunt Nasamones, Syrtica gens nauigiorum spolijs quæstuosa, & littora obsidens Hammonij, memoriis suprà memorati incolæ, tugurijs sparsim habitant. Medium nemus arx ipsis est, triplici muro cincta. Prima munitio ueterem regiam tyrannorum ac dynastarum inclusam habebat: proxima coniuges, pellices & liberos affinesq;, ubi quoq; ipsius dei oraculũ erat.*

Vltima munitio satellitum armigerorumq́ erat. In alio nemore prodigiosus ille fons uisebatur. Cæterùm multorum testimonio confirmatur, ipsum deum κεραοφόρον, hoc est, cornutum, forma arietina, uel (ut alij) metæ effigie his locis cultum fuisse: terra arida, ut diximus, & sabulosa, teste Dionysio.

ἠ τέμεν@ λιβυκοῖο θεῦ ψαμμώδεα πολλῷ.

Templum autem ipsum paupetrimum fuisse scribunt, nullis neq; donarijs, neq; gemmis excultum: de quo Lucan.

Ventum erat ad templum, Libycis quod gẽtibus unum
Inculti Garamantes habent: stat corniger illic
Iuppiter, ut memorant, sed non aut fulmina uibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.
Non illic Libycæ posuerunt ditia gentes
Templa, nec eois splendent donaria gemmis
Quamuis Aethiopum populis, Arabumq́ beatis
Gentibus atq; Indis unus sit Iuppiter Hammon.
Pauper adhuc Deus est, nullis uiolata per æuum
Diuitijs delubra tenens, morumq́ priorum
Numen, Romano templum defendit ab auro.

Diodorus Siculus Hammonis statuam smaragdis & alijs quibusdam gemmis reuinctam prodidit, & templum aureum esse, in quo deus ab octodecim sacrificis circumferatur. Qu. Curtius lib. 4. rerum Alexan. tradit umbilico maximè similem habitum esse, smaragdo & gemmis coagmentatum. Illud autem dæmonis prodigiosi ludibrij miraculum est: gestantes simulacrum sacrificos, quo Dei nutus monstret, eò sua sponte, uel (ut ipse scribit) αὐτομάτως ferri. Hos sequuntur matronæ uirginesq́, pæanas & inconditum quoddam carmen cantillantes, quo Iouem propitiari credunt, ut certum edat oraculum. Hunc, cùm oraculum petunt, nauigio aurato gestant sacerdotes, cum multis argenteis pateris ab utroque nauigij latere dependentibus. Huius loci celebritate motus Alexander, rebus Aegyptiorum constitutis, cùm oraculum Hammonis consulere decreuisset, in itinere à Cyrenensibus obuijs honorificè exceptus fuit: cum quibus iuncta rex amicitia, profectus est ad sacrarium Hammonis. Inde in deserta Libyæ & inaquosa progressus, arenosam & uastam eam solitudinem offendit. Quarto die, quàm eam ingressus fuerat, absumpta aqua, quam in eum usum asportarat, exercitus sui deficere cœpit. Iam cum mærore & aquæ penuria laboraretur, repentè insperatus imber tantus toto cœlo effundebatur, ut refectis restitutisq́ corporibus, uasa rursum in quatuor dies onerarint. Statim sabulosam regionem egressis, duces itineris regi nunciarunt, dextros coruos semitam, quæ ad Hammonis templum ferebatur (dubia erat ob arenæ copiam) unguibus frangere, & quasi callem ad delubrum commonstrare. Rex augurio confirmatus, tandem ad destinatum locum magnis itinerum difficultatibus peruenit. Hæc de Hammone. Huiusmodi eius oraculi originem tradunt. Duæ columbæ fusci coloris uno tempore ex Aegypto, uel (ut nonnulli) è sinu Veneris deuolarunt, quarum altera in Epiro è fago, altera in delubro Iouis Hammonis oracula reddidit, sedens inter cornua arietis. Herodotus barbaras tradit fœminas fuisse à Phœnicibus uenundatas. Hammites, lapis piscium ouis similis. Cornu Hammonis inter sacratissimas Aethiopiæ gemmas, aureo colore, arietini cornu effigiem reddens, promittit diuina somnia se repræsentaturum. Celebratur & Hammoniaca arbor, & lacrymæ eius, autem & Hammonitrum. Est & Hammon festum, quod Athenis solenne habebatur. Sunt & serpentes Cyrenaici, authore Hesychio. Celebratur & Hammonia Lino, & Parammon Mercurius. Garamantide.] *Ammonijs proximi sunt Garamantes, quorum oppida sunt, Matelgæ, Debris, & Garama, caput Garamantum: quæ omnia armis Romanis superata, & à Cornelio Balbo triumphata fuêre. Plinius author est, ad Garamantas iter inexplicabile adhuc fuisse, per latrones, qui puteos harenis operirent: ac proximo bello, quod Romani auspicijs Vespasiani cum Oeensibus gessêre, compendium uiæ quatriduum deprehensum: atque hoc quidem iter uocatum, præter caput saxi. Matrimoniorum exortes sunt, & passim cum fœminis degunt.*

Centum.] *In eius templo centum aras fuisse proditum est, cum statua arietis, quem numerum Iarbas patri suo Ioui dedicarat, unà cum perpetuo & inextinguibili igne: nisi numerum certum pro incerto, per amplificationem uelimus accipere.* Immania.] *ingentia, uisenda. De huius uocis origine ac significatione alibi diximus.*

Vigilem.] *perpetuum, qualis apud Romanos fuit ignis æternus, Vestæ consecratus.* Excubias.] *Appositio. periphrasis æterni ignis, constans finitione.*

Florentia.] *metaphora.* Lumina.] *synecdoche.*

Accensus.] *perturbatus ira.* Multa.] *multum, nomen positum pro aduerbio.*

ARGVMENTVM.

Iarbas, audito Didonis cum Aenea coniugio, iratus Aeneæ & Didoni absens stomachatur, nec non in Iouem ipsum stultè obloquitur.

NASC. † al. Maurisia

IVPPITER omnipotens.] *Oratio est Iarbæ partim expostulatoria in Iouẽ: partim exprobratoria in Didonẽ accepti ab eo beneficij parũ memorem: partim etiã in Aeneam, reginámque ipsam contumeliosa: nam utrunq; cótumelijs, iurgijsq́ incessit. Huius quidem orationis sensus huiusmodi est, ut una hac diuisione comprehendi uideatur. aut hæc uides Iupiter, quæ in me fiunt iniquè, aut non uides: si uides, iniquus es, qui ea non punis: si nõ uides, stulti nos sumus, qui te Deum, cùm Deus non sit, colimus, fulminaq; tua horrescimus. non dissimilis ferè*

Iuppiter omnipotens, cui nunc † Maurusia pictis
Gens epulata thoris, Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te genitor, cùm fulmina torques,
Necquicquam horremus? cæciq; in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam precio posuit, cui littus arandum:
Cuiq; loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Aeneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris, cum semiuiro comitatu,
Mœonia mentum mitra, crinemq; madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq; fouemus inanem.

A *ferè extat apud Eurip. in Hipp. acerba in Iouem expostulatio. ubi Hippolytus peccato patris laceratus, hunc in modum loquitur:*

» Ζεῦ, Ζεῦ τάδ᾽ ὁρᾷς,
» ὅδ᾽ ὁ σεμνὸς ἐγὼ, κὴ θεοσέπτωρ,
» ὅδ᾽ ὁ σωφροσύνῃ πάντας ὑπερσχὼν
» προῦπτον ἐς Ἅιδην στείχω κατ᾽ ἄκρας
» ὀλέσας βίοτον.
» μόχθους δ᾽ ἄλλως τῆς εὐσεβίας
» εἰς ἀνθρώπους ἐπόνησα. Id est,
» *Iuppiter, ô Iuppiter uides ne hæc?*
» *Hic religiosus ego, & Deorum cultor,*
» *Hic ille castitate omnes superans,*
» *Certè ad inferos abeo omnino*
» *Perdita uita.*
» *Labores uerò frustrà huiusce pietatis*
» *Erga homines exercui.* *Sic igitur inchoat.*

Iuppiter omnipotens.] *Non ut illum sibi conciliet, aut supremam illius potestatem extollat, uocat, sed* [illegible]*, tanquàm nihil possit. Iupiter, frustráq; ab hominibus eius potentia timeatur per speciem laudationis illum perturpat.* Cui nunc Maurusia.] *Cum irrisione in Tyrios, qui Ioui uinum libant, quasi libatione indigno, &*
B *cum indignatione in Iouem: aut Deus non est, aut si est, qui ne tum quidem res mortalium respicit, cùm ei honos sacrificij habeatur. alludit autem ad liberationem illam, quam Dido fecerat in primo Aeneid.*

» *Iuppiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)*
» *Hunc lætum Tyrijsq; diem, Troiáq; profectis*
» *Esse uelis, nostrosq; huius meminisse minores.*

Aspicis hæc?] *amara, fellisq; plena interrogatio (nisi magis irrisionem probes) quæ ad complexionem redigi potest: nam si hæc non uidet, inferri potest, Deum non esse, Deo enim omnia patent: sin uideat, & patiatur, iniquum, quia impios non punit. quamobrem subdit:* An te genitor, cùm fulmina torques.] *haud illud dissimile est, quod in Hecuba ex persona Talthybij legitur apud Euripidem:*

» ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερά σ᾽ ἀνθρώπους ὁρᾶν,
» ἢ δόξαν ἄλλως τήνδε κεκτῆσθαι μάτην,
» ψευδῆ, δοκοῦντας δαιμόνων εἶναι γένος,
» τύχην δὲ πάντα τἀν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν;
» *O Iuppiter quid dicam? an te homines respicere?*
» *Aut hanc sine causa opinionem habere*
C *Falsò, qui existimant Deorum esse genus,*
» *Sed fortunam omnia, quæ sunt mortaliũ, administrare?*

Cæcíq; in nubibus ignes.] *obscuri propter diuersas philosophorũ opiniones.* Terrificãt animos.] *maiorem horroris affectum secum affert hoc uerbũ, terrificant, quàm si, terrent, dixisset.* Fœmina quæ nostris.] *singula hæc duorum carminũ uerba emphasim habent. hoc uerò potioris querelæ initium est, quòd à fœmina, & peregrina illusus, spretusq; fuerit. igitur inuidiosè, & cũ contemptu, nec absq; indignatione ingenti fœmina ait, à sexu reginam deturpans. porrò etiam indignationis affectus augeri uidetur per incrementum: quam Græci* αὔξησιν *uocant: indignatur enim ualde, quia fœmina: magis, quia peregrina: maximè, quoniam suæ ditioni obnoxia sit, & à se locum emerit, ædificandæq; ciuitatis potestatem acceperit.* Nostris errans in finibus.] ἐμφατικῶς *errans. nam malè audiebant apud ueteres peregrinæ, hinc propterea est, quod Medea apud Ennium Corinthijs matronis persuadere conabatur, ne sibi illæ uitio uerterent, quod procul abesset à patria. auget etiam, quod ait, nostris in finibus* Vrbem exiguam.] *cum contemptu, nec absq; ingenti indignationis affectu: se maximum, potentissimumq; regem à pauperrima, infimæq; ditionis regina recusari, atq; negligi.* Pretio posuit.] *quasi quã nec gratis meruerit, nec uirtute inuaserit.* Cui littus arandum.] *suam potentiam extollit Iarbas, Didonisq; potestatem deprimit. omnino ex ipso eam pẽdere, ideóq; sibi obnoxiã esse demonstrat.* Connubia nostra Repulit.] *cum magna doloris affectu.* Ac dominum Aeneam.] *auget doloris affectum per comparationem à persona. & profectò hinc omnis oritur regis indignatio: quod ipse rex, & finitimus repellitur: Aeneas uerò exul, & incognitus in regnum ab ipsa recipitur.* Et nunc ille Paris.] *à Didonis persona ad Aeneam trãsitionem facit: quem per pronominationem contemnit, & à circumstantijs deturpat. quòd eum* Paridem *hoc est, lasciuum, effœminatumq; hominem, uel alienarum uxorum oppressorem, qualis fuerat Paris, appellat.* Cum semiuiro comitatu.] *Troianos omnes perstringit à mollitie cùm animi, tum etiam corporis. hinc illud est Numani ex 9. Aeneid.*

O uerè Phrygiæ, neq; enim Phryges. «

Mœonia mentum mitra.] *ex habitu, & cultu corporis. sic in nono:*

Vobis picta croco, & fulgenti murice uestis «
Desidiæ cordi. «

Crinémq; madentem.] *non paruæ mollitiei signũ est crines unguentare, quod Phryges, alijq; Asiæ populi, lasciuiæ gratia, facere solebant.* Rapto potitur.] *ut Paris Helenam. intentio criminis est, siue locus accusationis.*

Nos munera templis.] *inuidiosa exprobratione Iouem iniustitiæ arguit: illiusq; potestatem deridet, quasi nulla sit: propterea quod nec impios punit, nec bonos, religionisq; studiosissimos, quo digni sunt præmio, afficit. ergo concluditur, aut eum non esse Deum, ut hominum uulgus existimat: aut si est, iniquum esse, quia res mortalium æquè non æstimat.*

IVPPITER.] *Precatio Iarbæ incusatoria est, qua expostulat cum Ioue patre suo, quòd acceptam à Didone iniuriam ferat. Aduenam ab ea receptum, se exclusum qui Ioui religiosè pariter ac lautè sacrificet. Indignitatem rei grauiter à circumstantijs exaggerat, Aeneam uituperans, perstringensq; Phrygũ gentis molliciẽ, quo maius indignitati sit pondus.* Iuppiter.] *Beneuolẽtia ab honoribus & religione, quibus Iupiter à Mauris colitur.* Maurusia.] *Gens Maurorum. ipsa autem regio Mauritania, à Græcis Maurusia est appellata, quamuis à Stephano distinguantur gens magna & potens. Est autem Mauritania terrarum ab occasu in Africà principiũ. Sæuitia C. Cæsaris. Germanici filij, in duas diuisa fuit prouincias. Promontorium Oceani extimũ Ampelusia nominatur à Græcis. Terminus Mauritaniæ est ad ortũ, amnis Mulucha: ad meridiem, qua lõgissimè euagatur, mõte Atlante terminatur: qua uerò in occasum obuersa est, promõtorio, sinibus, & freto Herculeo cõstringitur. à septentrione, mari Iberico pulsatur. Et nusquã neq; cultior, neq; fertilior est, quàm circa hæc littora. Præter Atlantem, septem montibus ordine attollitur, qui per similitudinem septem fratres nuncupãtur. Mons præaltus, qui Hispaniæ obtenditur. Abyla, obiectus ex aduerso in littore Europæo, Calpe nuncupatur. Ea autem horum montium forma est, ut iuncti aliquando fuisse appareant.* LAMB. Hort.

Quare

A Transfertur longius, ad proprietates & imperia rerum, quæ principes in suos usurpant: unde dominium, & dominatio, & dominor uerbum. **Regna.**] in regnum: numerus pro numero. **Ille Paris.**] illic [illegible] adiecit, non uulgarem alterum Paridem innuens. Nam quemadmodũ Paris, homo luxu perditus, mollis & effœminatus, propter raptum coniugis alterius, urbi Troiæ excidij fuit causa: ita Aeneas Paridi similis, ob coniugium Didonis, Carthaginis euersioni imminet. Semiuiros Troianos uocat, propter Gallos sacerdotes matris Deûm, quos exectos spadones esse oportebat. Itaq; semiuirum comitatum dicit, fractum mollicie. **Mæonia**] ab habitu fracti luxu animi. Lydia mitra nixus: id est, pileo Phrygio, siue Lydio in capite habitu, parum uiris decoro. Est autem Mæonia, eadem quæ & Lydia, Asiæ minoris regio mediterranea, ab occasu Ioniam & Aetoliam, ab ortu Phrygiam attingens: unde Mæonia mitra. ab Austro Mæandrum alicubi & Cariam, à septentrione Mysiam pulsans. Fuit autem quondam hæc regio inter omnes Asiaticas longè opulentissima, Crœsi diuitijs & fama maximè celebrata Herodoto: qua tempestate nulla gens, ut idem author scribit in Clio, tota Asia
B fuit uel fortior, uel bellicosior: [illegible] Capto autem Crœso à Cyro, regnũ ad Persas translatũ fuit. Regni caput, Sardes fuêre, antea Hydæ dictæ, urbs ingẽs & populosa, clara stagno Gygeo in latere montis Tmoli. Hic mons Tmolus amnem Pactolum auriferum, & ob id initio Chrysorrhoam nuncupatum, fundit. Iuxta hunc Magnesia est, ad Sipylum dicta. E Lydia oriuntur amnes Caystrus & Hermus. Inter clarissimas & opibus Lydiæ pollentissimas urbes Philadelphia numeratur, ubi & Thyatira. Hæc quoq; totius Asiæ fertilissima, & ubertate agrorum, uarietate fructuum, pastionum magnitudine, ac copia rerum quæ exportentur, facile reliquis regnis antecelleret: factum fuit, cur luxus Asiaticus à scriptoribus tantopere sit celebratus. Postea Romani Asiaticis opibus delibuti, nullum non flagitiorum in urbem inuexerunt, donec ad postremum arma ipsi in sese mutuò induerint. A Lydis hæc prouerbia dimanarunt, [illegible], Lydia cantio [illegible]. Lydus in meridie ludit: de intempestiuæ libidinis hominibus, quod his horis Lydi præcipuè luxui & libidini uacarent: [illegible] Cui
C similis parœmia, [illegible], Caprarius in æstu: nam ijs ipsis horis caprarij intempestiuæ libidini indulgẽt. De Lydia alibi annotauimus [illegible], Lydia uestis: [illegible] Lydiæ textura siue panni, molles & elegantes: lapis Lydius, quo aurum exploratur, & qui ferrum attrahit, ut magnes. Lydia machæra. Volsus Lydius: & [illegible]. Lydi spectaculorum inuentores memorantur, quæ à Romanis inde ludi, quasi Lydi appellãtur. Fuerunt & augures ad superstitionem usq; [illegible], Lydia lege, pro fatidica, seu cautione: Lydi enim uates credebantur. Huic genti mos erat, capita in ambitu frontis, setis equinis auratæ catenæ impexis, uincire: uel, ut alij, reticulis fœminarum, ut erat ipsorum mollicies. Hunc capitis ornatum minimè uirilem, Lydiam seu Mæoniam mitrã uocat Poeta. Lydus ostium claudit, [illegible]: uel, ut alij, [illegible], de stultè furacibus, quod Lydis mos esset non prius discedere, quam aliquid abstulissent. Erasmus diuinat, & quidem uerisimili coniectura, dici de ijs qui aliquid obscœni perpetrarunt, arbitros fugiunt, propter mollicie, cuius infamia notati fuerunt, ut demonstratum est [illegible], Lydus cauponatur, in effœminatos. Cyrus Persarum rex Lydis deuictis imperauit, ut cauponariam exercerent, neq; arma tractarent, sed ueste fluxa & ad terram usq; demissa uterentur, ut ad eum modũ ueluti in fœminas transformati, ad rebellionem forent inutiles. Lydi mali, & post hos Aegyptij, de malis & sceleratis inter se collatis. Lydius currus, de ijs qui in certamine cæteris sunt inferiores iuxta Lydium currũ curris. Lydorum caryca, de opiparo, & eo quidem epulo ganeario, quod uarijs cupedijs sit cõditum. Alterum genus Candaulum erat, ex carne elixa, pane & caseo Phrygio, cum anetho & pingui iure. E Lydia Tyrrhenus cũ magna suorum popularium manu profectus, colonias in Italiam deduxit. Lydia inter alias & gẽtes & urbes, Homerum suum ciuem iactitauit. Lydia postea ea regio dicta est, à Lydo, quem Atys Herculis filius & Omphales, ablegato Tyrrheno rex qui successorẽ moriens reliquit, cùm ad id temporis usque Mæonia diceretur, ut testatur Herodotus in Clio: [illegible]. Traditũ est, Adramytem eius gẽtis regẽ, omnium primum fœminas ibi eunuchas fecisse, eisq; eunuchorũ uice abusum. Ad postremum, eò usq; Lydorum mollicies euasit, ut alienas uxores & uirgines in locum producerent, quem à re Agneona uocabant, omnesq; constuprarent. Vnde tyrannidem consequuta Omphale, una stupratarum, ulta iniuriam, seruis dominas prostituit, loco eodem quem Lydi rei atrocitatem mollientes, [illegible] uocarunt. Hæc Xanthus in secũdo rerum Lydiarum. Porrò autem de legibus & inuentis Lydorum in fine Enarrationum libri secundi docuimus, ex eodem scriptore. **Mentum.**] synecdoche. **Mitra.**] Polysemon signat fasciam siue taeniam, qua obligatur caput: diadema, zonam, thoracem, uittam, coronam, & balteum. Sunt qui mitram interpretentur corollas ex fascijs horarijsq; cõcinnatas, quasi [illegible], hoc est, filum. Hinc [illegible], qui mitras gestant: ergo & molles. [illegible], aurea lamina, quæ in fronte geritur, [illegible]. Est & zona, quam parentes soluunt, & dicunt Dianæ [illegible], quo nomine Athenis templum erat. Persæ Mithram solem appellabant, cuius simulachrum leonis rictũ præ se ferebat cum tiara, utraq; manu cornua bubula tenens. **Madentem.**] delibutum unguentis, quod euidens signum est hominis mollicie perditi: pro crinibus madentibus. **Rapto.**] quasi præda, perinde ut Paris, qui per rapinam Helena fuit potitus, eamq; in Phrygiã abduxit. **Potitur.**] Enallage coniugationis, ut Ouid. poteremur dixit, pro potiremur. **Nos.**] Enallage numeri, in prima persona. A minori ad maius: ille aduena, ego indigena: ille mollis & effœminatus, ego fortis ac continens: ille parum religiosus, ego hostias in tua templa infero: atq; hic quidẽ excipitur, ego excludor. Frustrà audio fœlix aliquãdo nuptijs Didonis. Abrũpitur querela indignãti conuenienter.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Verbis Iarbæ adductus Iupiter vrbem, vrbisq; reges toruè aspicit: & Aeneæ illicò per Mercurium mandat, vt soluat Carthagines: grauiterq; ipsum increpat: quod immemor officij, & gloriæ cùm suæ, tum etiam filij sui præterius, fasq; parum consulens, illic tàm ociose moratur, vt aliena magis negocia, quam sua, ac diuina mandata curare videatur.

Talibus orantem dictis, arasq; tenentem,
Audijt omnipotens, oculosq; ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
† Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade agè nate, uoca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisq; datas non respicit urbes,
Alloquere & celereis defer mea dicta per auras:
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmq; † iterum bis uindicat armis:
Sed fore, qui grauidã † imperio, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum:
Nec super ipse sua molitur laude laborem.
† Ascanioue pater Romanas inuidet arces:
Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam & Lauinia respicit arua?
Nauiget: hæc summa est, hic nostri nuncius esto.

† al. Tunc
† al. ideò
† al. imperijs.
† al. Ascanione.

NASC. Arasqve tenentẽ.] *allusio ad priscũ religionis morem, cùm Deos precaturi aras tenebãt.* Audijt omnipotẽs.] *Benignus Iupiter, & si iniurijs lacessitus, Iarbæ amantis miseretur, licet omnipotens illũ perdere possit: non enim ignorat, quanta sit uis amoris, quamq; sint suspecti, qui amãt, quam leue, quàm dementes, atque ab omni interdũ ratione alieni. audijt ergo non illius fatuam orationẽ, sed ipsum nimio amoris affectu fatuè orantem.* Oculosq; ad mœnia torsit Regia.] *non benignè aspexit, ut faueret, quemadmodum in primo Aeneid.*

Et iam finis erat, cùm Iuppiter æthere summo
Despiciens mare uelivolum, terrasq; iacenteis,
Littoraq;, & latos populos, sic uertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.

Sed torsit oculos: id est, toruè aspexit subiratus. unde illud est, quod paulò infrà Dido ait:

——iamiam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.

Et oblitos famæ melioris amantes.] *hoc in causa est, quamobrem torquet oculos Iupiter, & Aeneæ in primis subirascitur: quod ocio, uoluptatiq; deditus aliter se gerat, atq; officij sui dignitas: honorq; suus, & gloria filij sui postulat. id quod planiùs declarat mox ipse Iupiter, cùm ait:*

—— fatis que datas non respicit vrbes.

Vade agè nate, uoca Zephyros.] *magnum omnino illud est negocium, quod magnis uiris magna cum celeritate mandatur. hanc igitur apparet rem magni esse ponderis, cum Mercurio Iouis filio detur: quam ut celerius exequi possit, eum hortatur, ut Zephyros uocet: quorum* [illegible] *minus quàm alarum beneficio uolat. Homerum imitatur Poëta in 24. Iliad. ubi Mercurius Priamum iussu Iouis ad Achillem adducit: sic eum alloquitur Iupiter:*

βάσκ' ἴθι, καὶ πρίαμον κοίλας ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν,
& quæ sequuntur, alia.

Expectat.] *ociatur.* Fatisq; datas.] *ἐμφατικῶς quasi diceret, quas maximè respicere deberet.* Genitrix pulcherrima.] *Seruius, pulcherrima, perpetuum existimat esse ἐπίθετον, ociosum, & ad hoc negocium nihil attinens. tale quoq; uidetur illud ex hoc libro:*

Quam simul ac tali persensit peste teneri
Chara Iouis coniux.

Sed in Vergilio existimare aliquid esse ociosum, piaculũ est, quãobrem satius est, pulcherrima accipiatur ἀμυντικῶς in dedecus Aeneæ, quasi hæc in re matrẽ referat Venerẽ totusq; sit Venereus. Graiûmq; ideo bis uendicat armis.] *Semel ex Diomedis, iterum de Achillis manibus, quidquid interpretes dixerint, ereptus, cum altero sponte, ut Pandari corpus de Græcorum manibus eriperet, Homer. Iliad. 5. cum altero autem Apollinis hortatu congressus est. Homer. Iliad. 20. & quanquàm Neptuni opera ereptus fuit, ut Homerus ipse testatur, unde illud est Neptuni ex 5. Aeneid.*

B

——Pelidæ tunc ego forti
Congressum Aenean, nec Dijs, nec uiribus æquis,
Nube caua eripui.

Tamen κατὰ τὸ σιωπώμενον illud precibus Veneris factum fuisse intelligendum est. Sensus igitur hoc habet, eum non idcirco bis ex Græcorum armis ereptum, ut otio, uoluptatiq; se dedat, sed ut ea, quibus ad altum gloriæ, immortalitatisq; fastigium euehi potest, prosequatur: feroces Italiæ populos domet, surgentiaq; imperia sua ingenti uirtute compescat. Sed fore, qui grauidam.] *occulta laus Aeneæ à prudentia: non enim nisi prudentibus, atque sapientibus maximarum rerum administratio committi solet. Italiam itidem commendat Poëta à peritia, & studio rei militaris: ut quæ multos imperatores ad bella gerenda parere possit: propterea subdit:* Belloq; frementem.] *acrem, ferocemq; bello, ac tractandis armis propemodum natam.* Ac totum sub leges.] *ad Augusti Cæsaris monarchiam alludere* [illegible]*detur.* Si nulla accendit tantarum gloria rerum.] *obiurgatio à demissione animi: quam tamen hypothetica dictione mitigat. Si animo est, inquit, ita demisso, ut gloriam (cui maximè debet) nominisq; immortalitatem cõtemnat, suam filio salutem ne defraudet.* Super sua laude.] *Græca locutio, ut ὑπὲρ τῆς νίκης.* Ascanione pater.] *Vtrunq; emphasim habet. Ascanio, cui regnum debetur: pater, qui pro laude, & gloria filij plurimum laborare debet.*

C

Aut qua spe inimica in gente moratur?] *impudentiæ arguit: qui non uideat ex hostibus nihil esse sperandũ boni. appositè uerò fit ex persona Iouis præoccupatio prædistinãtis, Carthaginem fore sanguini Troiano inimicam.*

A nucaq. Nauiget.] imperiosa conclusio: quæ ex animo non parùm commoto proferri uidetur.

LA[illegible] Hort. TALIBVS orantem.] Orãtem Iarbam audit Iupiter, non ut libidinem suam expleat. Didonis nuptijs potiatur, sed ut Troianus ad originem suam, & à fatis destinatã sedem diuino spiritu illustratus, curis terrenis excussis, festinet. Sternitur uia ad epitasin Tragœdiæ, in qua pacata hactenus turbis miscebuntur. Arasq.] Vetustum precantium ritum exprimit, quibus inter precandum dextra aram tenere mos erat. Varro aras dictas autumat primùm ansas, quod eas à sacrificantibus teneri necesse esset, perinde ut uasa ansis prensantur: & literarum commutatione aras postea dici cœptas ut Valesios, Fusios, nunc Valerios & Furios dicimus. Quam tenendarum ararum consuetudinem hoc loco disertè Poëta expressit ut idem alibi:

Tango aras medios*q* ignes & numina testor.

Famæ.] regnorum fatalium & continentiæ. Mercurium.] Sequutus hoc loco Homerum est, apud quem Odyss. 5. ex deorum consilio Iupiter Mercurium ad Vlyssem, apud Calypsonem desidentem in insula Ogygia, missurus, ad istum modum alloquitur:

B Ἑρμεία, σὺ γὰρ αὖτε τά τ' ἄλλα περ ἄγγελός ἐσσι,
νύμφῃ ἐϋπλοκάμῳ εἰπεῖν νημερτέα βουλὴν,
νόστον Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος, ὥς κε νέηται,
οὔτε θεῶν πομπῇ, οὔτε θνητῶν ἀνθρώπων,
ἀλλ' ὅγ' ἐπὶ σχεδίης πολυδέσμου πήματα πάσχων,
ἤματι κ' εἰκοστῷ σχερίην ἐρίβωλον ἵκοιτο
Φαιήκων ἐς γαῖαν, οἳ ἀγχίθεοι γεγάασιν,
οἵ κέν μιν περὶ κῆρι θεὸν ὣς τιμήσουσιν.
πέμψουσι δ' ἐν νηῒ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
χαλκόν τε χρυσόν τε ἅλις ἐσθῆτά τε δόντες,
πόλλ' ὅσ' ἂν οὐδέποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεὺς,
εἴπερ ἀπήμων ἦλθε λαχὼν ἀπὸ ληΐδος αἶσαν.
ὣς γάρ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον, καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν.

Atque hæc quidem Iouis mandata sunt ad Vlyssem, apud Homerum, & nympham Calypso, ut illum in patriam nauigare permittat. Hunc Mercurium poëtæ Atlantis ex Maia filia nepotem, & Iouis filium fingunt, oratorem & nuncium deorum, furum & negociatorum præsidem: quem Lycophron in Cassandra τρικέφαλον: id est, triciptem appellat. τρικέφαλος φαιδρὸς θεὸς, ὅτι Ἑρμῆς,

C inquit enarrator, ῥήτωρ, ἄγγελος καὶ ἐπίγαιος. ἢ διὰ τὸ φυσικὸν ἠθικὸν, καὶ λογικόν. ἢ ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ Ἄτλαντος τρεῖς ἴσχει ἐξ αὐτοῦ θυγατέρας. φαιδρὸς δὲ μεταληπτικῶς, ἀντὶ τοῦ λευκός. καὶ γὰρ παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς Ἑρμῆς λευκὸς τιμᾶται. πολεμούμενοι γὰρ Ταναγραῖοι ὑπὸ Ἐρετριέων, λευκάνας παῖδας καὶ κόρας κατὰ χρησμὸν, κἀντεῦθεν ἱδρύσαντο λευκὸν Ἑρμῆν. De Mercurio paulò pòst dicturi sumus. Alloquitur.] Extensio in cæsura. Vade agè.] βάδιζ' ἴθι. Mandatum Iouis, ut Mercurius Carthaginem profectus, inde Aeneam facessere iubeat. Zephyros.] Hic uentus occidentalis maximè est: adeóque Mercurium ab ea mundi plaga Carthaginem petere uult, propter Atlantem auum maternum, in extrema Africæ ora ad Oceanum collocatum. Sunt alioqui Zephyri, flatus nonnunquam uehementes ac plunij, id quod liquet ex illo Homeri lib. Odyss. ξ.

νὺξ δ' ἄρ' ἐπῆλθε κακὴ σκοτομήνιος, ὗε δ' ἄρα Ζεὺς
πάννυχος, αὐτὰρ ἄη Ζέφυρος μέγας αἰὲν ἐφυδρός.

Zephyrus à Latinis Fauonius nuncupatur, à Græcis etiam [illegible], & Argestes. Ζεφυρεῖν, Zephyri flatus. Ζέφυρα, ὑπηνέμια ὠὰ, oua subuentanea, quæ aues aliquot sine coitu gignere dicuntur, quòd eo uento flante cuncta maritentur, & quidem uerno tempore tantùm, quo sæpiùs quàm aliàs spirant. Et quia tenui frigore terras aperit & arboribus, herbis, satisq*ue* saluber est, Cato in hunc olìueta spectare iubet. Hic uites putandi, inquit Plinius, frugesq*ue* curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi ius dabit, afflatuq*ue* nutricum exercebit. Itaque secundo & salubri maximè uento Carthaginem petiturus Mercurius, ex ultimis Africæ oris, ubi Atlas mons est, cursum capit.

Pennis.] Talaria dicit, quæ Mercurio peculiariter tribuuntur. Causam obiter legationis ad Aeneam adijcit, quòd ipse fatis suis desit. Dardaniumq.] Periphrasis Aeneæ. Non illum.] Principium mandatorum ab expectatione, & spe promissorum falsa. Sunt autem hæc breuia & concisa, neque minus perspicua, qualia ea esse conueniat. Est autem horum summa, reprehensio desidiæ, à turpi, & exprobratione ingratitudinis, quòd matris & Neptuni beneficiorum oblitus, à quibus semel atque iterum hostium armis subtractus fuisset, nulla matrimonij dignitate, sed turpitudinis societate se Didoni coniunxisset, non respiciens fatale regnum, quod oraculis alijs post alia petere iussus esset. Graiúm.] Græcorum: syncope. Non fuit à Venere matre in hunc exitum à cæde seruatus, ut amori Carthagine operam daret: sed ut reliquias ac posteros Dardani in Italiam reportaret. A' causa finali seruati Aeneæ, in bello Troiano. Bis uindicat armis.] Præsens pro præterito. Liberat, ab hostium cæde. Primùm, cum Diomedes Mineruæ auxilio confirmatus, multis Troianorum cæsis, fortiter pugnando Græcorum res tueretur: Veneri à Troianis stantem in uola manus uulnerauit, & Martem sub hæc in ilibus. Mox Aeneam adortus, saxo ita percussit, ut in genua procumberet. Quo casu fractus haud dubiè perierat, nisi peplo Veneris matris circumfusus, cædi subtractus in pacatum euasisset. Extat locus apud Homerum lib. Iliad. 5.

——ὁ δὲ χερμάδιον λάβε χειρὶ
Τυδείδης, μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε φέροιεν,
οἷοι νῦν βροτοί εἰσ'· ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος.
τῷ βάλεν Αἰνείαο κατ' ἰσχίον, ἔνθά τε μηρὸς
ἰσχίῳ ἐνστρέφεται, κοτύλην δέ τέ μιν καλέουσι.
θλάσσε δέ οἱ κοτύλην, πρὸς δ' ἄμφω ῥῆξε τένοντε.
ὦσε δ' ἀπὸ ῥινὸν τρηχὺς λίθος. αὐτὰρ ὅγ' ἥρως
ἔστη γνὺξ ἐριπὼν καὶ ἐρείσατο χειρὶ παχείῃ
γαίης, ἀμφὶ δὲ ὄσσε κελαινὴ νὺξ ἐκάλυψεν.
καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν Αἰνείας,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη,
μήτηρ, ἥ μιν ὑπ' Ἀγχίσῃ τέκε βουκολέοντι.
ἀμφὶ δ' ἑὸν φίλον υἱὸν ἐχεύατο πήχεε λευκώ.
πρόσθε δέ οἱ πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμ' ἐκάλυψεν
ἕρκος ἔμεν βελέων, μή τις Δαναῶν ταχυπώλων
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἕλοιτο.
ἡ μὲν ἑὸν φίλον υἱὸν ὑπεξέφερεν πολέμοιο.

Rursus lib. 20. cum Achille singulari certamine commissus Aeneas, ibi occubuerat, nisi à Neptuno nube oculis illius obiecta, in gratiam Veneris in postremam aciem se abripuisset. Verba Poëtæ sunt:

αὐτίκα τῷ μὲν ἔπειτα κατ' ὀφθαλμῶν χέεν ἀχλὺν
Πηλείδῃ Ἀχιλῆϊ· ὁ δὲ μελίην εὔχαλκον
ἀσπίδος ἐξέρυσεν μεγαλήτορος Αἰνείαο.
καὶ τὴν μὲν προπάροιθε ποδῶν Ἀχιλῆος ἔθηκεν.
Αἰνείαν δ' ἔσσευεν ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀείρας.

H πολλὰς

» πολλὰς δὲ στίχας ἀνδρῶν, πολλὰς δὲ καὶ ἵππων,
» Αἰνείας ὑπεράλτο θεοῦ ἀπὸ χειρὸς ὀρούσας,
» ἷξε δ' ἐπ' ἐσχατιὴν πολυάϊκος πολέμοιο.

Sed fore.] *Causa à fine, quamobrem bis è manibus hostiũ à diuis sit ereptus: ut è sanguine Troiano superesset unus, qui imperium Italicum susciperet, quod toto Orbe in posterum aliquando latissimè dominaretur. Ea de causa Neptunus Aeneam à cæde undicãdum censet, ne Priamo cum sobole extincto, cuius genus odisset Iupiter, Dardani sanguis internecione deleretur: quem Aeneas propagaret, & quidem in ea terra, unde ille in Phrygiam esset profectus. Verba Neptuni sunt:*

B ἀλλ' ἄγεθ' ἡμεῖς πέρ μιν ὑπὲκ θανάτου ἀγάγωμεν,
» μή πως καὶ Κρονίδης κεχολώσεται, αἴ κεν Ἀχιλλεὺς
» τόνδε κατακτείνῃ, μόρσιμον δέ οἵ ἐστ' ἀλέασθαι,
» ὄφρα μὴ ἄσπερμος γενεὴ καὶ ἄφαντος ὄληται
» Δαρδάνου, ὃν Κρονίδης περὶ πάντων φίλατο παίδων,
» οἳ ἕθεν ἐξεγένοντο γυναικῶν τε θνητάων.
» ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἔχθηρε Κρονίων.
» νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
» καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Grauidam.] *Remota metaphora, ab animali ad nõ animal: ut in frementem, quæ pondus rei tragicæ præbet.* Genus.] *Appositio.* Italiam.] *Italos: continens pro contento, metonymia.* Proderet.] *propagaret, dilataretque imperium Romanũ, sub cuius ius totus Orbis aliquando trahatur. Amplificatio promissorum Veneris de filio.* Si nulla.] *A' persona Aeneæ & filij Ascanij, cui in hac securitate animi imperium Italicum inuidere uidetur.* Pater.] *Emphasis: qui naturali storgè in filium patrim ducatur: adeoque per quem stat, quo minus is in Italiæ possessionem sit uenturus.* Quid struit.] *Reprehensio ab interrogatione, quæ ocium uiri & luxum obiter perstringit.* Gente.] *ab ingenio & indole gentis, in qua hæret, quæ olim aduersus eius posteritatem crudele odium sit exercitatura. Ab hac cùm nihil emolumenti sit sperandum, sed bellum & uastitas Italiæ: turpe planè est, & sugillatione dignum, ignauia ac luxu ibi tempus perdere.* A

Spe inimica in gente moratur?] *expectatione utilitatis ibi moratur. Licenter neglexit elisionem, Græcorum imitatione.* Prolem Ausoniam & Lauinia respicit arua?] *Posteritatem Romanæ gentis. Lauinia arua, regnum Lauinium, ex futura affinitate regis Latini, uel regnum Italicum. A' recordatione, certa spe, & promissis futurorũ commodorum. Expolit identidem orationem, quo mãdata ad mouendũ sint efficaciora.* B

Nauiger.] *Clausula, quæ summam mandatorum complectitur.* Nostri.] *mandatorum nostrorum.*

ARGVMENTVM.

At iussa Iouis exequenda Mercurius sese accingit: pennas assumit, vt itineris celeritatem adaugeat, caduceum capit, vt verus Iouis nuncius esse appareat: est enim illud insigne Mercurij: qui orationis est, & eloquẽtiæ Deus: cuius quidem caducei admirandas virtutes eleganter, & scitè describit.

NASC.

Dixerat: ille patris magni parêre parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, siue æquora supra
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum uirgam capit: hac animas ille euocat Orco
Pallenteis, alias sub † tristia tartara mittit.
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat:
Illa fretus agit uentos, & turbida tranat
Nubila: iamque uolans apicẽ & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui uertice fulcit:
Atlantis, cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & uento † pulsatur, & imbri.
Nix humeros infusa tegit, tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.

† al. tartara tristia.

† al. quassatur.

Dixerat.] *sumptus locus est uel ex 24. Iliad uel ex 5. Odyss. in ijs enim duobus locis apparatus alarũ, uirgæque fatalis Mercurij fit mentio ab Homero: sic uerò ait in Odyss. ε.*

» αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
» ἀμβρόσια χρύσεια, τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν
» ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.
» εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
» ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.

Parêre parabat Imperio.] *parabat, cũ sese apparabat: id est, talaria, induebat ad mandata Iouis exequẽda.* Talaria nectit Aurea.] *pluribus epithetis talaria illustrauit Homerus, καλὰ πέδιλα, ἀμβρόσια, χρύσεια: id est, pulchra talaria, diuina, aurea.* Rapido pariter cum flamine portant.] *ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.* Tum uirgam capit.] *sic Homerus εἵλετο δὲ ῥάβδον.*

Hac animas ille euocat Orco Pallenteis.] *hac in re copiosior, ornatiorque fuit Homero Virgilius: nam semel hoc expressit Homerus Iliad. Ω.*

» —— τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
» ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.

Virgilius uerò expolitione utitur, eandemque rem commutatis uerbis, ornatus gratia, dicit, quid enim aliud est animas sub Tartara mittere, & ab Orco reuocare, quã dare, adimereque somnos, & oculos morte resignare? Illa freto agit uẽtos.] *uenustius hic noster, quàm Homerus, qui simpliciter dixit. Odyss. ε.*

ἑλὼ μετὰ χερσὶν ἔχων, πέτετο κρατὺς ἀργειφόντης. C

Et latera ardua cernit Atlantis duri.] *Atlantem Mauritaniæ montẽ ex occasione describit: qui quoniam hominis habuisse nomen dicitur, illius quædam sub humani corporis figura depingit. Sylius Italicus Atlantis montis sub humana specie descriptionem longiori, nec insulsa oratione complectitur libro primo.* Duri.] *saxosi montis asperitatem designat.* Cœlum qui uertice fulcit.] *ὑπερβολικῶς miram mõtis altitudinem significat.*

Atlantis.] *uocem Atlantis repetit, quasi rei admirãdæ magnitudinis mentionem faciens.* Piniferum caput.] *iam uerò nõ quasi montem, sed quasi hominẽ effinget, humani corporis partes recenset, caput, humeros, mẽtum, barbam, in quibus recensendis eo tamen artificio utitur, ut rei utriusque, hoc est, montis, hominisque significationẽ afferre uideatur: nam & piniferum caput, & humeros niue infusos, tum flumine à mento fluentia, & barbam glacie ri-

A cie rigentem dicit: quibus uerbis facilè Poëta declarat, se in hac Atlantis descriptione non hominem, sed montem, qui hominis nomen sortitus fuerit, artificiosè describere.

LAMB. Hort. DIXERAT.] Homerus Odyss. quinto:

ὣς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος Ἀργειφόντης.
αὐτίκα δ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
ἀμβρόσια, χρύσεια, τά μιν φέρον, ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν,
ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν, ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.

Quis uenustius Homerica ista, quis splendidius, aut copiosius reddiderit, quàm noster? ut planè hoc loco Græcum uatem superârit. ὣς ἔφατο, noster uertit, Dixerat: quod ille, οὐδ' ἀπίθησε: id est, paruit: hic reddidit, Ille patris magni parêre parabat Imperio. Quod ille, αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα: noster, Primum pedibus talaria nectit. Adiecit Græcus, ἀμβρόσια χρύσεια: id est, ambrosia, & aurea: ac mox, τά μιν φέρον, ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν, ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν. Latinus, Quæ sublimem alis siue æquora suprà, Seu terram rapido pariter cum flamine portant. ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο, pariter cum flamine: quæ omnia ita dissimulanter in suum usum accommodauit, ut hic nata, non aliunde adscita uideantur.

B Sunt autem πέδιλα talaria, ὑποδήματα, quasi ποδοδίλα, calciamentum uarium. Talaria, à talis, quibus annectuntur. Nonnulli exponunt, calciamenta cum alis: cùm Agamemnon Homericus pedibus quoque talaria induecat, ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα. Iliad. 2. Porrò autem Mercurij habitus, quem hic describit Poëta ad eloquentiæ naturam à doctis refertur, qua nihil ualidius, nihil potentius est, aut etiam uelocius. Affirmant Mercurium negotijs præsidere, ferre uirgam, quam multiplici gyro serpentes duo amplectuntur, & indutum pennatis talaribus. Faciunt etiam eundem, ut paulò suprà dictum est, deorum internuncium, & Deum furum. Horum autem omnium hanc reddunt significationem. Et primùm quidem, quod ad etymon uocabuli, Mercurium dictum contendunt, quasi mercium curam: ac proin omnes negotiatores rectè Mercurios appellari posse, ob id quod unicè mercium suarum rationem habeant, eamq; sedulò curent. Pennata talaria uerò, quòd in mercimonijs obeundis, ueloces sint, & ultrò citroq; commeando quasi alati. Tribuunt Mercurio uirgam, serpentibus implicatam: quod sibi uelle credũt, quòd hominibus id genus regnum soleat aliquando

C quando obtingere, ad cuius administrationem prudentia opus est, & rerum domina sapientia, quæ & ipsa quoque in mercimonijs obeundis uel in primis necessaria est. Caput eius opertum est galero: nam rerum precia, & lucra inde manantia, tecta esse debent, ut quantilibet extrudantur emptoribus. In Mercurij tutela est gallus: negotiatorem enim minimè somnolentum esse conuenit, sed semper ad quæstum attentum: quare nunquam in multam usque lucem stertere. A' Græcis ἑρμῆς dicitur, quasi ἑρμηνεύς, interpres, παρὰ τὸ ἑρμηνεύω, interpretor, quòd mercatorem linguarum peritum esse deceat, quippe cui cùm diuersarum linguarum hominibus res sit. Hermes idem, modò apud superos uersatur, modò apud inferos, quod uidetur Horatius explicasse eruditè, cùm dicit:

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Eundem & tutelarem diuum furum fingunt: quòd planè nihil inter furtum & negotiatorum rapinam intersit, cùm uel iniustam mensuram admetiantur, uel mercem uitiosam pro bona extrudant. Sed qui typum Mercurij huius ad eloquentiæ naturam accommodant, τοῦτον (inquiunt) Διὸς υἱὸν λέγουσι καὶ Μαίας, οἷον τοῦ νοῦ καὶ φρονήσεως. ἐκ τοῦ γὰρ νοῦ καὶ φρονήσεως ὁ λόγος γεννᾶται. διὰ τοῦτο καὶ πτερωτὸν αὐτὸν ποιοῦσιν, ὡς ταχύν. οὐδὲν γὰρ λόγου ταχύτερον. καὶ Ὅμηρος, ἔπεα πτερόεντα. νεώτατον δὲ πάντων αὐτὸν ἐργάζονται, διὰ τὸ μὴ γηράσκειν τὸν λόγον. ἀλλὰ καὶ τετράγωνον αὐτὸν ποιοῦσι, διὰ τὴν στερρότητα τοῦ ἀληθοῦς λόγου. λέγουσι δὲ αὐτὸν καὶ τοῦ κέρδους αἴτιον, καὶ τῶν ἐμπορικῶν ἔφορον. ὅθεν τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ποιοῦσι βαλάντιον μαρσύπιον. ἀλλὰ καὶ οἱ Φοίνικες τοὺς θεοὺς αὐτῶν πλάττουσιν ἐπιφέροντας βαλάντια, ὡς τοῦ χρυσοῦ συμβόλου ὄντος δυναστείας. οἱ δὲ Ἕλληνες σιδηροφοροῦντας αὐτοὺς πλάττουσιν, ὡς τοῖς ὅπλοις ὑποτεταγμένων τῶν ἀνθρώπων. Horum autem uerborum hic sensus est: Hunc Iouis & Maiæ filium esse aiunt, Mentis uidelicet & prudentiæ: nam ex mente & prudentia omnis oratio nascitur. Quamobrem alatum eum fingunt: quippe celerem, & pedibus uelocem: nihil enim oratione pernicius. Et apud Homerum, uerba alata. Hunc & natu minimum faciunt, quòd oratio nunquam senescat. Sed & quadrangulum fingunt, ob firmitatem ueræ orationis. Aiunt eum quoque causam quæstus esse, & præsidem mercatorũ: quare statuam eius ita effigiabant, ut marsupium gestaret. Et Phœnices fingunt deos suos crumenas gestantes, nempe quòd aurum potentiæ sit symbolũ. Porrò Græci autem, eos ferrum portantes exprimunt, quòd homines uidelicet armis sint subiecti. De Mercurio ita Ioannes Tzetzes Chil. 12.

ἑρμῆς ὁ τῆς Μαίας ὁ υἱός, ἑρμῆς δὲ καὶ ὁ λόγος.
ἑρμῆς καὶ σύμπας ἀνδριάς, καὶ ὁ σωρὸς τῶν λίθων.
ἑρμῆς καὶ πᾶς ἑρμηνευτής, ἤτοι γλωσσῶν ἢ λόγων.
ἑρμῆς καὶ ἀγοραῖον δὲ προτύπωμα, ἢ πίσσα.
ἡ πίσσα χυτοχόον δέ, πρὸς ἣν τυποῦσι ζῷα,
ἐφ' ἧς αὐτοῦ ἐπιθέντες ἄργυρον ἢ χρυσόν.
ὁ νῦν τοῦ λέκτρου τὸ ἑρμῖς, γράφεται δὲ ἰῶτα. Id est,
Mercurius ille Maiæ filius, Hermes est, & idẽ oratio.
Hermes aũt est & omnis statua, atq; lapidũ aceruus.
Hermes & omnis interpres dicit̃, siue linguarũ siue orationũ,
Hermes itẽ forensis effigiatio, aut etiã pix:
Pix inquã, aurũ fundentiũ, ad quã effigiãt animalia,
Argento ipsi superimposito aut auro.
Quin & lecti pes ἑρμὶς per iota scriptum dicitur.

Patris magni.] Iouis periphrasis, πατρὸς μεγάλου.

Parêre.] Similiter incipientia. Cuiusmodi & illud in tertio: —casus Cassandra canebat.

Aequora.] Anastrophe, ab usu talarium. ἐφ' ὑγρὴν, supra humidã.

Talaria.] Cicero allegoria prouerbiali dixit Talaria induere, pro fugam adornare, & quasi uelle quópiam auolare, lib. 14. ad Atticum: Quare talaria induamus.

Tum uirgam.] Ab habitu Mercurij. Describit autem caduceum Mercurij ab eius potentia seu uirtute. Hanc uirgam Mercurio, ut incantatori tributam, caduceum uocant. Hæc autem descriptio sumpta est ex Odyss. quinto:

εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.

Et eiusdem operis lib. 24.

—ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶν
καλὴν, χρυσείην, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει, &c.

Has animas.] Didymus hunc enarrans locum. Ἀρίσταρχος (inquit) ἀθετεῖ τὴν νέκυιαν κεφαλαίοις συνεκτικωτάτοις, τοῖς δέ, ὅτι οὐκ ἔτι καθ' Ὅμηρον ψυχοπομπὸς ὁ ἑρμῆς, ὅτι τὴν ἀπόθεσιν ἐπὶ τῆς ποιητικῆς, ὃ

μὴ ἅπαξ. ἀλλ' ἔτι χθόνιος ὁ θεὸς, ἐκ δείλης ὁ ἐς ἄλλο καταλύειν· ἵνα καὶ ἀδελφὰ δὲ ἑρμηνεία, καὶ ἄλλως ὀχύμενος. κυλλήνιος δὲ ἐκαλεῖτο, ἢ ἅπαξ, ἐκ ἴσο νέχων. καὶ οὗτος, καὶ λῖος ἀνέμων. ἀλλὰ πῶς ἂν φρο χαὶ ἐκ αὐτόματον κατιὼν, ὡς ἐν ἐκείνοις ὄψει κονδα, καὶ παραπέμποντος αὐτὰς τινός. ἀλλ' αὐτοὶ καὶ ἄταφοι κατιόντες, ἴσως διά τι καταδρομὴν, ἢ διὰ τὴν ἑρμοῦ πρόνοιαν κυδομένου τὸ ὀλέθριον, διὰ τὴν συγγένειαν.

Orco.] ab inferis. Orcum Molossorum regem fuisse produnt, per id fermè tempus, quo Eleusius Athenis regnum tenebat, & ab illo Proserpinam raptam fuisse: & inter amnes inferorum orcus celebratur. Pesto, ab urgendo, quòd ad mortem urgeat. Virgam.] caduceum. Virgula diuina in prouerbium abijt, quoties id quod optamus, citra humanam operam, sed quasi diuinitùs nobis contingere uolumus significare. Cicero lib. primo Offic. Quid si nobis omnia quæ ad uictum cultumq́ pertinent, uirgula, ut aiunt, diuina suppeditarentur? Citatur titulus unius Satyrarum Menipp. M. Varronis, à Nonio Marcel. Virgula diuina. Etenim antiquitas, ut in annulis, ita in uirgis quoque ferendis, credidit aliquam fatalem ac ceu magicam potentiam inesse, qua prodigiosa multa edebantur. Parœmia nata uidetur ab Homerica illa uirga, quam ipse Palladi tribuit, tam celebrem, ut Antisthenes sectæ Cynicæ author, de ea librum peculiarem scripserit, teste Laërtio in eius uita Homerus lib. Odyss. 13.

» ὣς ἄρα μιν φαμένη ῥάβδῳ ἐπεμάσσατ' Ἀθήνη.

Cùm Vlyssem è sene putido in iuuenem uiridi iuuenta trãsformaret: ac rursum eundem in senem Odyss. 16.

» ἄγχι παρισταμένη Λαερτιάδην Ὀδυσῆα
» ῥάβδῳ πεπληγυῖα πάλιν ποίησε γέροντα.

Ac mox eodem lib. eundem iuuentuti restituit, augetq́ robore pristino:

» ἦ καὶ χρυσείῃ ῥάβδῳ ἐπεμάσσατ' Ἀθήνη.

Apud eundem Circe in transformandis socijs Vlyssis, uirga utitur. Odyss. 10.

» ῥάβδῳ πεπληγυῖα κατὰ συφεοῖσιν ἐέργνυ,
» οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλάς ——.

Sed & Moscheh in literis Hebræorum, in edendis prodigijs uirgula utitur: hanc modò in anguem uertens, modò formæ restituens: hac flumina uertit in sanguinem, hac excutit cyniphes & cynomias, mistionemq́ diuersorum animalium: hac erexit maris rubri aquas in murorum species. hac è silice uerberata undas elicuit, ἐν ἄνω θεῷ, Exodi 4.

וַיֹּאמֶר יְהוָה מַה זֶּה בְיָדֶךָ. Et Cap. 7. וַיֹּאמֶר
מַטֶּה וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה
וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו וַיָּרֶם בְּמַטֶּה
וַיַּךְ אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי
עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר
לְדָם Cap. 4. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מַטֵּה הָאֱלֹהִים
בְּיָדוֹ. Sed pauca ista è multis adduxisse sat esto.

Reuocatur ad Mercurium. Illud quidam in quæstionem trahunt, quo consilio, casúue Mercurius uirga hac diuina ab Apolline donatus credatur. Homeri enarrator lib. Iliad. 15. huiusmodi fabulam refert· ἑρμῆς ὁ Διὸς καὶ Μαίας τῆς Ἄτλαντος, εὑρὼν λύραν, καὶ τὰς Ἀπόλλωνος βόας κλέψας ἐφωράθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς μαντικῆς. ἀπειλουμένου δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔκλεψε καὶ τὰ ἐπ' ὤμων τόξα. μειδιάσας δὲ ὁ θεὸς, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν μαντικὴν ῥάβδον, ἀφ' οὗ καὶ χρυσόρραπις ὁ ἑρμῆς προσηγορεύθη. ἔλαβε τε παρ' αὐτοῦ καὶ λύραν· ὅθεν καὶ χρυσάωρ ὠνομάσθη, ἀπὸ τοῦ τῆς κιθάρας ἀορτῆρος. Id est, Mercurius Maiæ A
Atlantis & Iouis filius, lyram inuenit, & Apollinis boues suffuratus, mantices beneficio ab eo in furto deprehensus fuit. Minante illi infortunium Apolline, si iterum quid moliretur, arcum ab humeris illius abstulit, & quidem furtim. Risit Deus, donauitq́ ei uirgam diuinam: unde Mercurius Chrysorrhapis dici cœpit. Accepit & ab eo lyram, quare & Chrysaoris, à cithara loro, quo gestatur, appellationem sumpsit. Id enim Græcè ἀορτὴρ signat. Hactenus ista. Cæterùm, extra controuersiam, legum, lyræ, literarum, & philosophiæ inuentionem Mercurio tribuunt. Quoniam autem eloquentiæ & disciplinarum parens creditus fuit, prouerbialis ironia iactata est, Mercurius infans, quoties aliquis rudem se simulat earum literarum, quarum sit peritissimus, ἑρμῆς ἀμύητος, ἢ ἀμύητος: id est, non initiatus, prophanus. Nemo mysteriorum callentior est isto Mercurio: quippe qui mystagogus sit, & facundus interpres diuorum. Et quia orationis author est, in adagium cessit, τί πρὸς τὸν ἑρμῆν. quid ad Mercurium? οὐδὲν πρὸς ἔπος. Item, ficum Mercurio: de obuio expositoq́ beneficio. Ficum repertum Mercurio suspendere anti- B
quitùs mos fuit, quòd furibus fauere crederetur. Communis Mercurius, quòd furtorum author sit, & repertor: Primus docuisse ea proditur, quæ furto parta sunt, in medium conferre: uel, ut alij interpretantur, quòd orationis sit parens, qua omnia commercia inter homines constant: medius inter superos & inferos, utrisque ex æquo gratus. Est enim sermo animi interpres, quo summi inter se reges & infimi conciliantur. Mercurius non è quouis ligno fit: omnibus ingenijs non congruunt omnia: omnes non sunt apti disciplinis. Mercurius superuenit. Statuæ Mercuriales, quæ errantibus uiatoribus rectam uiam monstrant. ἑρμῆς πρὸς τῇ πυλίδι, Mercurius ad portulam. Principes Atheniensium, tribubus Mercurium circa portas dedicarant, ut tradit Philochorus in nono. Herba Mercurialis, apud Plin. quam is inuenit: idem & Bacchi nutritor fuit. Illa fretus agit uentos, & turbida tranat.] τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς ἀργειφόντης. Mercurium uolantem tantum, non autem Zephyrum cogentem inducit Homerus: noster uerò etiam tranantem nubes, ac statim montem cernentem fingit. Addit & prosopopœian Atlantis, ut omnia sint splen- C
didiora, ac poëticæ maiestati magis quadrent. Homerus Mercurium suum in Pieriam deducit: unde mox ex alto in subiectum pontum se præcipitat, qua proximum iter est in Ogygiam:

Πιερίην δ' ἐπιβὰς ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ, «
σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικὼς, «
ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο, «
ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτέρα δεύεται ἅλμῃ. «

At Maro Carthaginis situm diligenter contemplatus, ab occasu secundo Zephyro è monte Atlante, materno auo, supra mare uolantem in Africam mittit. Fingit personam Atlantis, quam à partibus, ad montis naturam respiciens, & partium adiunctis describit. Apicem.] summitatem. Atlantis.] Anaphora rei magnitudini conueniens. Huic poëtæ ferreos humeros affingunt: unde parœmia, Atlas cœlũ, subaudi, suscepisti: de ijs qui arduis negotijs sunt impliciti, inciduntq́ in calamitates. Atlas Libycus, ut Sophidi & Aegyptijs placet, Osyridis, Dionysij, & Noë temporibus claruit, qua tempestate item & Hermes

A Hermes Trismegistus in rebus humanis erat. Fuerunt & Atlantes in Libya, à duobus Atlantibus montibus nomen sortiti, à quibus Oceanus occidentalis, & Atlanticum pelagus nomen est consequutum. Huic genti peculiare fuit, Solem & Orientem & Occidentem, perinde ut agris & ipsis pestilentem execrari. Quamobrem Lycophron ἄτλαντος οἰκητήριον uocat. Atlas à Poëtis cœlum humeris sustinere dicitur: sed rei haudquaquam temerariæ ratio est. Etenim Mauritaniæ rex fuisse memoratur, rerum Astronomicarum egregiè doctus, qui de cœli machina & axe naturáque mundi primus ausus fuerit disputare: Herculi uerò laboranti succedere, quòd is in philosophia proximè post eum claruerit. Interpres Lycophronis diligentissimè eius rei rationem reddit: ac fabulam siue historiam potius perspicuè explicat, quare eius uerba non grauabor uel ob id hoc loco adscribere, quòd nonnihil lucis huc uideantur allatura: ἄτλας γὰρ μαθηματικὸς ἦν λίβυς ἀνήρ, ὃς εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἀνερχόμενος, πρὸς ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν ἀστέρων καί ποτε παρασφαλείς, κατέπεσεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν, καὶ ἀπεπνίγη· ὅθεν ἀπ' αὐτοῦ τό, τε ὄρος καὶ πέλαγος ἀτλαντικὸν ἐκλήθη.

B πολύειδος δὲ ὁ διθυραμβοποιὸς τὸν ἄτλαντα τοῦτον ποιμένα λίβυν φησὶν, οὐ μαθηματικόν, ἀπολιθωθῆναι δὲ ὑπὸ περσέως, δείξαντος αὐτῷ τὴν γοργόνα, διὰ τὸ μὴ ἐᾶν αὐτὸν διελθεῖν, ἀλλ' ἐρωτᾶν αὐτὸν τίς ἦν. τούτου καὶ τοῦ ἄτλαντος υἱὸς ἕσπερος κατὰ τοὺς λοιποὺς, οὐ κατὰ τὸν πολύειδον. id est: Atlas mathematicus fuit Libycus, qui ut exactiùs propiùsque sydera contemplaretur, altissimum montem conscendit, à quo, impacto pede, in subiectum mare decidit, perijtque: à quo tum mons, tum pelagus denominari cœpit. Polyidus dithyrambicus poëta hunc Atlantem adserit pastorem Libycum fuisse, non autem mathematicum: & à Perseo, obiecto Medusæ Gorgonis capite in saxum uersum, ob id quòd transitum illi per ea loca negasset: sed rogasse tamen, ecquis esset. Huius item Atlantis & Hesperus filius fuit, iuxta quosdam, non uerò secundum Polyidū. Hactenus ille. Sunt & Atlantes staticulæ in ædificijs, quibus columnarum onera sustineri uidentur. Illud uerò prætereundum non est, ipsum cœli axem etiam Atlantem dici, qui utrunque hemisphærium diuidit suprà infráque. Atlantis filias celebrant Poëtæ: Pleiadas & Hyadas astra. Proclus in carmen illud Hesiodi, νύμφας ἃς ὑάδας καλέουσι, septē tradit Atlantis filias Pleiadas, Celæno, Steropen, Meropen, Electram, Alcyonen, Maiam, & Taygetam: atque has nihil aliud esse putat, ἢ δυνάμεις ἀγγελικὰς τῶν ἑπτὰ σφαιρῶν: id est, angelicas potentias septem sphærarum. Celæno Saturni: Steropen Iouis, Meropen Martis, Electram Solis, Alcionen Veneris, Maiam Mercurij, Taygetā Veneris. μαῖαν Græci patris ac matris matrem uocant, nutricem, medicū parientibus, & obstetricem, quæ infantibus umbilicum præcidit. Est & honorifica aniculam alloquendi formula: quasi dicas, ô nutrix. Caput] A partitione. Totam enim personam fictam montis in sua membra secat: à capite: hoc est, à summitate montis nemorosa ordiens. Mons ipse altus est, adeò ut uerticem acie assequi nequeas. Medius mons nubibus feritur, rigetque niuibus hyeme & æstate. Accolæ ob immensam eius altitudinem, columnam cœli eum uocant, qui & ipsi à monte Atlantes nuncupātur, quibus religiosum est animalibus uesci. Plin. tradit, Suetonium Paulinum, ducem Romani exercitus, ad summum Atlantis cacumen penetrasse. Extat diserta Atlantis descriptio apud Silium lib. primo, quam libet hic adscribere, quòd ad hanc prosopopœiam expressa sit:

Nec patitur nomen proferri longius Atlas.
Atlas subducto tracturus uertice cœlum.
Sydera nubiferum fulcit caput, æthereasque
Erigit æternum compages ardua ceruix:
Canet barba gelu frontemque immanibus umbris
Pinea sylua premit, uastant cana tempora uenti,
Nimbosoque ruunt spumantia flumina rictu.
Tum geminæ laterum fauces maria alta fatigant.
Atque ubi fessos equos Titan immersit anhelos,
Flammiferum condunt fumanti gurgite currum.

Capur, & uento pulsatur & imbri.] Totum Atlantem in partes suas diducit. Ostendit summa montis ob prodigiosam altitudinem niuibus obsessa omnia glacie rigere, & horrida esse. Flumina mento] quòd amnes inde oriantur, ut Nilus.

C

ARGVMENTVM.

De Atlante monte: vbi primùm è cœlo missus constiterat, præcipiti volatu Mercurius, tanquam mergus, Carthaginem defertur: ibique Aeneam purpurea, manibusque Didonis texta veste indutum, atque ense iaspide ornato accinctum, nec non arcem Carthaginis fundantem conspicit: cui statim mandata Iouis exponit.

Hic primùm paribus nitens Cyllenius alis,
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta.
Haud aliter terras inter cœlumque uolabat,
Littus arenosum Libyæ uentosque secabat,
Materno ueniens ab auo Cyllenia proles.
Vt primùm alatis tetigit magalia plantis,
Aeneam fundantem arces ac tecta nouantem
Conspicit, atque illi stellatus iaspide fulua,
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demissa ex humeris, diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Continuò inuadit——

NASC. Paribus nitens Cyllenius alis.] auis à uolatu parùm quiescere uolentis morē, naturāque exprimit: quæ paribus alis se sustinens leni uolatu quietis locum capit.

Aui similis.] collatio est per similitudinem: totus autem hic locus Homeri est ex lib. Odyss. quinto. sic enim ait:

σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικὼς,
ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο
ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ.

Sed mergi naturā magis expresisse uidetur Virgilius: quem circū littora, & scopulos piscosos humiliter uolātem facit: non enim altè nimis uolat mergus, neque

neq; longè à littore, uel à scopulis, ubi magna piscium copia est, discedit: Homerus uerò simpliciter dixit κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο: id est, circum magnos sinus immensi maris mergum, scilicet pisces uenando capere, ἰχθῦς ἀγρώσσων. Seruius interpres periphrasi Poëtam icirco hoc in loco usum fuisse autumat, quod uox mergus heroico carmini parùm idonea uidebatur, quod si uerum esset, nullibi profectò in Aeneide Poëta hac uoce usus fuisset. Sed cùm in quinto dixerit:

" ——& apricis statio fidissima mergis.

Perspicuum est non eam ob id uocem hoc in loco omisisse, quòd heroici carminis maiestati incongrua uideretur, uerùm quia periphrasis grauior, ornatiorq; est, & Poëtis frequentior. Homerus proprio, &, ut uocant, appellatiuo uerbo usus est: λάρῳ ὄρνιθι, hic uerò noster appellatiua tantùm uoce aui contentus fuit. Haud aliter.] institutum comparationi accommodat. Littus arenosum Libyæ.] eam Libyæ partem designat, quæ arena, & saxis horret: nam Aeneas in Libya quidem erat, sed non in arenosa. Ventosq; secabat.] nam dictum est:

" ——rapido pariter cum flamine portant.

Cyllenia proles.] à Cyllenio Arcadiæ monte, ubi Maia Mercurium enixa fuisse dicitur. Virg. in 8. Aen.

" Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia

" Cyllenes gelido conceptum uertice fudit.

Aeneam fundantem arces.] huic loco similis locus est apud Apollonium in 4. Argon. ubi Thetis à Iunone ad Argonautas missa, eos disco, & sagittis oblectantes reperit: quos hortatur, ut Iunonis preceptis audientes soluant è littore. sic enim ait ille:

" τοὺς δ' εὗρε παρὰ νηὶ σόλῳ ῥιπῇσί τ' ὀιστῶν

" τερπομένους. Id est,

" Illos aũt inuenit iuxta nauẽ disco, iactibusq; sagittarũ

" Oblectantes.

Et quæ sequuntur alia.

Atque illi stellatus.] regis ditissimum cultum describit, adaptauerat sibi, inquit, ensem gemmis preciosissimis distinctum lana purpurea indutus, totus micabat. Lana uestis erat, quæ à militibus per æstatem deferebatur, Græci χλαῖναν uocant: ea quoque uillosa in sacrificiis usos fuisse antiquos Cicero in Bruto testatur: demissam ex humeris dixit, ut morem exprimeret Rom. in chlamyde induenda, quæ ab humeris dependens bonam anterioris corporis partem relinquebat: hoc facilè ex statuis cognoscere est: præsertim ex ea P. Puppy, quæ Ferrariæ est in maiori templo iuxta sacellum omnium sanctorum: quam multi literarum antiquitatisq; ignari templi illius conditori erectam fuisse autumant.

Diues quæ munera Dido.] ex opulentia materiæ, & ex grauitate artificis uestem commendat, nõ enim potest esse uestis non maximi pretij, quam diues regina suis manibus texuit. Continuò inuadit.] acerba dictione alium, atque est, fore orationis habitum Poëta ostendit: nam cùm ait, inuadit, futuram inuectionem significat: quæ tamen inuectio nõ est, sed, ut rectè Tib. Donatus sensit, obiurgatio, ueruntamen rem ita componit, ut acrimoniæ dictionis acerrimum orationis principium optimè respondere uideatur.

LAMB. Hoc. Hic primùm.] In Atlante monte, unde uolatus sui initium sumpsit. Aui similis.] Homerus Mercurium suum laro comparat, (quem quidam fulicam appellant) uenanti pisces, rapaci & uoraci, respiciens ad furacem illius naturam, quippe quâ furum deus sit. Comici larum figuratè furacem uocant, A

" σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικὼς,

" ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο

" ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ,

" τῷ ἴκελος πολέεσσιν ὀχήσατο κύμασιν Ἑρμῆς.

Maro eum mergo comparat, nullos sectanti pisces quidem, sed supra aquam uolanti tantùm. Ea autem huius auis natura est, ut pennas rostro purgans uentum signet: ut fulica matutino clangore, & ranæ uocaliores solito, echiniq; affligentes sese, aut arena saburrantes tempestates denunciant. Et mergi maria aut stagna fugientes, & grues silentio per aërem uolantes, serenitatem præsagiunt. Nidificant in arboribus, temporibus uernis.

Cyllenius.] Mercurius: antonomasia à Cyllene monte & oppido Arcadiæ, Cyllenius creditur appellatus Mercurius. Hodie Chiarenzam nominant, haud procul ab ostio amnis Penei. Mela quoque testatur, urbem Mercurio ibi nato celebrem esse. Didymus montem Cyllenium uocat, ἐν κυλλήνῃ ὄρει ἀρκαδίας ἀνατραφεὶς, ἢ ὡς ὑπνοδοτικὸς, ὡς τῶν κοίλων ἔχων ἡνίας. κοιλάδας γὰρ συγκοπέντος τοῦ η, τὰ κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς μέρη. ἴσθι ταῦτα οἱ δεινοὶ ἀττικοὶ κυλλήνια καλοῦσιν: id est, quòd in B Cyllenio Arcadiæ monte sit educatus: siue quòd somni largitor sit, quasi tenens sinuum habenas. Sunt autem κοιλάδες, contracta litera η, partes circa oculos. Atque has eiusdem Atticorum grauissimi κυλλήνια appellant. Homeri enarrator lib. Iliad. ultimo. festiuam de huius cognominis ratione & mercurio historiam ex Eratosthene adducit. Ζεὺς ἐρασθεὶς μαίας τῆς ἀτλαντίδος, λαθὼν ἥραν ἐμίγη. ἡ δὲ ἔγκυος γενομένη, ἐν κυλλήνῃ τῆς ἀρκαδίας ἑρμῆν ἐγέννησεν. ὅτε ἐπιθυμίαν ἔσχε τοῦ κλέπτειν, ὅτι καὶ ζεὺς κλέψας τὴν ἥραν, ἐμίγη τῇ μαίᾳ. καὶ δή ποτε τῆς μητρὸς μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς κοιμωμένης, λαθὼν ἔκλεψε τὰς ἐσθῆτας. γυμναὶ δ' ἐκεῖναι ἀνέστησαν τὸ πρᾶγμα. γέλωτα δὲ τοῦτο ἑρμῆς κινήσας, ἀπέδωκεν αὐτὰς τὰς ἐσθῆτας. Sunt qui eum in uia Cyllenia, alij à Cyllene nympha educatum autumant. Sed qui Mercurium eloquentiæ exemplar fingunt, dictum putant ἀπὸ τῶν κυλλῶν, à debilibus, claudis, mutilatis, & quibus genitalia sunt crassiora, tum autem qui manibus careant. Etenim sermo omnia efficit, citra ullam manuum opem. κυλλοποδίων apud Homerum Vulcani epitheton est, pedibus æger ac debilis. C

Circum.] Venusta eiusdem uocis repetitio.

Piscosos.] Epithetum, ob imam concauitatem, piscium refertos. Iuxta.] Anastrophe. Haud aliter.] Applicatio. Inter.] Anastrophe. Secabat.] uolando diuidebat. Auo.] ab Atlante monte: de quo modò dictum est, & in primo. De Cyllenio paulò pòst copiosior instituetur narratio. Nunc cætera omnia quæ sequuntur, diuersa sunt ab Homero, qui specum Calypsus diligenter describit, cum qua etiam Mercurium familiariter colloquentem facit. Illa excepto illicò mensam ambrosia ac nectare oneratam sternit: quam quidem obuiam nymphæ humanitatem Mercurius adeò non aspernatur, ut etiam de appositis edat, bibatq;. Atque inde sublata mensa, legationem suam exponit. At Maro primùm Aeneam à studio & habitu circumscribit: atque inde Mercurium eum cum acerba increpatione inuadentem, exponentemq; mandata Iouis introducit. Vt primùm.] Homerus libro suprà citato:

ἐν

A ἀλλ' ὅτε δὴ νῆσον ἀφίκετο τηλόθ' ἐοῦσαν,
ἔνθ' ἐκ πόντου βὰς ἰοειδέος ἤπειρόνδε.

Plantis.] pedibus alatis, quibus talaria innexa erant. Indicat uelocitatem in legationibus obeundis necessariam esse, ne mora noxam gignat, aut calamitatem. Vt primum igitur Carthaginem uenit. Magalia.] Carthaginem. Pœni lingua sua, Magalia uillas appellant. Magar, domum rusticam, perinde ut casas agrestes, mapalia, similes furnorum. Arguit eum locum quondam casas & humilia rusticorum tuguria habuisse, quæ nunc regalis magnificentiæ luxu ac splendore in opulentam urbem excreuerant. Fundantem.] A studio, quo occupatum ducem Troianum offendit. Ensis.] Descriptio rei, à materia & qualitate. Stellatum uocat, quasi stellis lucentem, aut stellarum in modum fulgentem, aut certè stellulis ex Iaspide lapide confectis mirè splendescentem: à uerbo stello, & stellor, luceo. Quare stellatum fulua Iaspide ensem dixit? Iaspis lapis est preciosus, cuius descriptio extat apud Plin. libro 37. capite 8. Hanc autem uirere dicit, & sæpe translucere: gestanti miram gratiam conciliat. Hanc plurimæ gentes ferunt, smaragdo similem Indicæ. Cyprij B dicunt glaucum pinguemque, Persæ aëri similem: ob id uocatur aërigusa, talis. Et Iaspis est cærulea circa Thermodoontem amnem: in Phrygia, purpurea: in Cappadocia, ex purpurea cærulea, atque non refulgens. Tracia Indicæ similem mittit: Chalcidia turbidam. Et statim Optima ergo, quæ purpuræ quidquam habet: secunda, quæ rosæ: tertia, quæ smaragdi. Ac mox: Quarta apud eos (Græcos) uocatur Borea, cœlo autumnali matutino similis. Et hæc erit illa, quæ uocatur aërizusa. Similis est & Sarda, imitata & uiolas. Non minus multæ species reliquæ: sed omnes in uitio cæruleæ, aut crystallo similes, aut myxis. Item, Terebynthizusa improprio (ut arbitror) cognomine, ueluti è multis eiusdem generis composita gemmis. Quamobrem præstantiores funda clauduntur: id est, patentes, nec præterquàm margines auro amplectente. Vitium est, & breuis in ijs nitor, & longè splendens, & sal, & omnia quæ in cæteris. Et uitro adulterantur, quod manifestum fit, cùm extrà fulgorem spargunt, atque non in se continent, nec in diuersa, quas sphragidas uocant, publico gemmarum dominio in ijs tantùm dato, quoniam optimè signent. Ex his Plinij uerbis parùm liquet, quæ Ia- C spis fulua fit, cuius hoc loco meminit Poëta. Proin uidetur onychopunctiam innuere, quæ & Iasponyx uocatur, quæ nubem complexa imitatur niues, & rutilis punctis est stellata. Fuluam dixisse uidetur, pro rutilam, seu uiolacei coloris, propter cognationem.

Stellatus.] pro, stellata rutilis punctis Iasponyche: hypallage. Idem Plin. testatur, Iaspidi aureũ puluerem interdum inesse. Fuluus color is propriè est, qui conficitur ex ruffo & uiridi, qualis color in leonibus apparet: dilutior uerò rutilus est, luteus, qualem uidere est in auro, unde lutea aurora, & luteolæ uiolæ. Iaspidem gestanti gratiam conciliari putant. Ardebat.] Metaphora, à similitudine coloris purpurei. Murex conchæ genus est, perinde ut purpura. Purpuræ traduntur ut plurimum annos septem uiuere: cùm congregantur uerno tempore: lentorem cuiusdam ceræ saliuant. Eodem modo & murices. Purpuræ florem, quo uestes tinguntur, in medijs faucibus habent conclusum. In candida uena minimi liquoris est, quo nigrantis rosæ colore, & sanguine, (unde αἱματοπόρφυρον) sublucens nobilis ille bibitur. Ea uiua capiuntur: nam liquorem unà cum uita euomunt. Minores purpuras cum tapetis frangunt Tyrij, atque ita eum rorem excipiunt: quare epitheticè muricem Tyrium uocat. Vsurpantur pro colore & uestibus, eo liquore imbutis. Idem per excellentiam etiam conchylium dicitur: quare uestes murice tinctæ & conchyliatæ appellantur. Et ipsum conchylium pro colore usurpatur, sicut purpura & murex. Conchylij cruor grauis in succo est: color austerus in glauco, & irascenti mari similis: ostrum id appellatur, ab ostreis, quæ asperam scabramque, maximè uerò politam leuemque habent testam. ὄστρεα, ἀπὸ τοῦ ὀστράκου, id est, testa Græci nominarunt. Tyrio.] Epitheton à loco, ubi nobilissima purpura conficitur, unde & Tyriæ uestes. Cæterùm Phœnicia toto illo tractu, à Tyro, Sidone, Sarepta, Beryto, Byblo, usque ad Adonin & Eleutherum, conchylio & purpura inficiendis uelleribus laudatissima est. De Tyro alibi prolixior sermo nobis fuit.

Læna.] Læna uestimenti quoddam militaris genus fuit, uillis crassum: maximè hyeme ad calfaciendum accommodatissimum, pallium: quare Homerus Iliad. κ. διπλῆν ἐκταδίην uocat, ἀμφὶ δ' ἄρα χλαῖναν περονήσατο φοινικόεσσαν, uidelicet contra frigora: ut Vlysses nauigaturus,

αὐτίκ' ὁ μὲν χλαῖνάν τε χιτῶνά τε ἕννυτ' Ὀδυσσεύς,

omnibus uestibus superinducebatur. A læna Varroni deductum est etymon. Sunt qui ἀπὸ τῆς χλαίνης deducere malunt, quæ uox detracta est à uerbo χλιαίνω, tepefacio. Plutarchus in Numa: καὶ γὰρ ἃς ἱερέων οἱ βασιλεῖς λαίνας, χλαίνας Ἰόβας φησὶν εἶναι: Etenim quas reges gestabant lænas, Iuba chlænas esse affirmat. Suidas crassam quoque & hybernam uestem interpretatur, τὸ παχὺ καὶ τὸ χειμερινὸν ἱμάτιον. Idem, χλαῖναι (inquit) περιβολαί. διακρίνει Ὅμηρος τοὺς πέπλους ἀπὸ τῶν χλαινῶν, ὅ ἐστι γυναικεῖον ἔνδυμα, ἀπεποίκιλμα. τὸ δὲ αὐτὸ καλεῖ καὶ ἑανόν. id est: Chlænæ togæ sunt. distinguit autem Homerus peplos à chlænis, quod est indumentum muliebre, nullis uarietatibus distinctum, ἀπεποίκιλμα. idẽ uocat ἑανόν. Et quia huius chlænæ usus erat tempore hyberno, prouerbio locum fecit, ἐν θέρει τὴν χλαῖναν κατατρίβεις, æstate penulam deteris: ἐπὶ τῶν μὴ καθ' ὥραν τοῖς ἀναγκαίοις χρωμένων: in qui intempestiuè suis rebus abutũtur. Cõstat autẽ hyemẽ fuisse tũ ex hoc loco, tũ ex eo uersu:

Dum pelago desæuit hyems, & aquosus Orion. Item,
Quin etiam hyberno moliris sydere classem.

Pallij loco apud ueteres, lænis utebãtur cœnatorijs, id quod Martialis quoque testatur: Et tectus lænis sæpe duabus abit. Pollux lib. Onomasticῶν 7. cap. de uestium speciebus, duo chlænarum potissimùm genera fuisse tradit: alterum simplex ἁπλοΐς, ut Homerus,

χλαῖνάς τ' ἐνθέμεναι οὔλας καθύπερθεν ἕσασθαι:

Alterum duplex, διπλῆν ἐκταδίην, ut apud eundem loco paulò antè citato, contra frigora comparatum. Hæc Attici ἁπληγίδας, διπληγίδας, καὶ διβόλους nominabant. Mos item erat Gallis, lænis uillosis uti, authore Strab. libro 4. ἐκ δ' ἐρέα, τραχεῖα μέν, ἀκρόμαλλος δέ, ἀφ' ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσιν, οὓς λαίνας καλοῦσιν. Homerus lib. secundo Iliad. ubi Agamemnonem uestibus & armis instruit, uidetur usurpasse pro paludamento, seu pallio militari, quod Græci χλαμύδα ἢ χλανίδα dicunt. Erant & lænæ Pallenicæ, quæ præmia ludicrorum certaminum uictoribus constituebantur. Strabo libro 8. ἔστι δὲ καὶ κώμη Πελλήνη, ὅθεν καὶ αἱ Πελληνικαὶ χλαῖναι, ἃς καὶ

ἔθνη ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Cicero lib. tertio de Natura deorum: Pellenicæ lanæ celebrantur, quæ antiquis uictoribus athletis præmij loco dabantur. Sunt & χλανίδες, καὶ χλανίον, περιβόλαιον, χλανιτίδες, ὁρμοὶ παρθένων, puellarum monilia. Diues.] *laus lanæ à persona donantis & artificis.* Auro.] *A' materia.* Continuò inuadit.] *Quasi infesto animo adortus, & feroci spiritu, quod rei est, ad orationem transtulit.*

ARGVMENTVM.

Legati ad reges missi non aliam, quàm sibi imperatum est, orationem habere solent. itaq; Mercurius cùm Iouem Aeneæ subiratum esse cognosceret, ab eoq; orationis, qua in illum uteretur, quasi formam accepisset, non erat quod à beneuolentiæ loco, aut ex aliquo alio exordij munere sermonem auspicaretur, sed obiurgantis hominis morem naturamq; seruaret, qui interdum ironice, & cum irrisione quadam sedato animo quandoq; magno & vocis, & orationis impetu delinquentem reprehendit. quibus duobus modis in præsentia Mercurius tale orationis suæ initium dedit.

—Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramq; uxorius urbem
Extruis? heu regni rerumq; oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris ocia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iüli
Respice, cui regnum Italiæ, Romanaq; tellus
Debentur.—

NASC. Tu nunc Carthaginis altæ.] *irridet Aeneam, illiusq; imprudentiam ironicè designat: qui libentius, diligentiusq; aliena, quàm sua curare uideatur. sed pacatè agit, quasi eum minime obiurgaturus. duæ autem illæ uoces:* TV NVNC, *emphasim habent. tu, qui nutu Deorum nauigas, & cui fata Romanum Imperium ex te nasciturum, debent. nunc, cum refectis nauibus summa tibi nauigandi facultas extstat. uel præsens tempus futuro opposuit: nunc struis, quæ postea nepotes tui destruent.*

Pulchramq; uxorius urbem] *idem repetit per ταυτολογίαν: Aeneamq; imprudentiæ arguit, qui non quod ratio suggerit, efficit, uerùm quod uxor ei præscribit, quæ in re uxoris uoluntatem Deorum uoluntati eum anteponere ostendit. Pulchram urbem ἐρωτικῶς dictum arbitror, pro urbe Roma, quam conditurus erat Aeneas: cuius etiã gratia ad Italiam nauigabat.* Heu regni, rerumq; oblite tuarum.] *hactenus quasi iocabundus Aeneæ imprudentiam reprehendit, iam uerò plenis, ut aiunt, uelis per patheticam exclamationem: quæ signum doloris habet, in obiurgationem fertur.* Ipse deûm tibi me.] *ex persona Iouis fidem, auctoritatemq; suæ comparat orationi. tale est illud ex tertio Aeneid.*

« *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
« *Prædixit uobis furiarum ego maxima pando.*

Vtq; maiorem Aeneæ timorem inferat, περιφραστικῶς Iouis potestatem extollit. Quid struis? aut qua spe.] *duplicis culpæ iustissima reprehensio: & quòd inimicæ urbis commodis inseruit, & quòd nulla spe ocio uitam trahat. ergo illum tum inertiæ, tum etiam imprudentiæ accusat, & locum exornat traductione.*

Si te nulla mouet.] *reprehensio ab animi demissione: quam tamen, ut suprà ostendimus, hypothetica dictione mitigat: si te tua, inquit, gloria, atq; existimatio non mouet, filij tui surgentis ratio tibi ducenda est, cui Romanum imperium fatis debetur.*

Italiæ possessionẽ missus fuisti: uir fortis hactenus, & rerum bellicarum laude clarus, nũc in ipso propè Italiæ portu, cùm maximè in medijs hostibus uersans de tua sociorũq; salute anxius sollicitusq; esse debeas, Carthaginis, hostilia odia cum tua posteritate olim exercituræ, rempub curas? Tu Dardani, adeoq; summi Iouis ex Venere nepos, hic γυναικοκρατούμενος, libidini operam das, ac uoluptati? Notat monstrosam metamorphosim hominis, quòd è forti uiro in effœminatum sit transmutatus. Itaq; eum vxorium appellat. Sunt autem uxorij, qui imperio uxorum reguntur, ysq; parent, indigni qui magistratum aliquem in repub gerant. Eos Aristoteles lib. 2 Politicõr γυναικοκρατουμένους ignominioso uocabulo appellat. Horum status γυναικοκρατία dici potest, ubi uidelicet mulieres imperent. Plin. lib. 6 scribit, populos quosdam uicinos ab Amazonibus bello deuictos fuisse: & ob id γυναικοκρατουμένους dictos, quòd turpiter mulierum Amazonum imperio deuicti parerent. Quamobrem Lacedæmoniorum politia iure uituperata fuit ab Aristotele, quòd muliebri imperio propè administraretur. καί τοι τί, inquit, διαφέρει γυναῖκας ἄρχειν, ἢ τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταὐτὸ γὰρ συμβαίνει: id est, Atqui quid interest, utrum mulieres imperent, an rectores è mulieribus regantur? perinde planè est. Hæc gynæcocratia disertè à Iuuenale depingitur satyra 6.

Hoc uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas. «
—clames licet, & mare cœlo «
Confundas, homo sum.— «

Item: Nil unquam inuita donabis coniuge: uendes,
Hac obstante, nihil: nihil, hæc si nolet, emetur: «
Hæc dabit affectus, ille excludetur amic⁹ iã senior, &c. «

Heu.] *Non tam dolentis, quàm indignantis hoc loco est. Indignatur, quòd regni Italici oblitus, alienum regnum mulierosus curet: pathos ab indignatione.*

Ipse deûm.] *Narratio ad exequenda mandata.*

Deûm.] *deorum: syncope* Regnator.] *Periphrasis Iouis.* Celeres.] *me celerem: Hypallage.*

LAMB. Hort. Tu nunc.] *Propositio, ab acerba reprehensione, quod in hostium terra, proprijs neglectis fatis, reipublicæ gubernationem susceperit.* Tu nunc.] *Singulis dictionibus inest emphasis.* Tu, *qui hostium manibus bis ereptus, qui tot periculis, terra mariq; deorum cura defunctus, in*

Quid struis?] *Eruditè Poëta decorũ exemplo Homerico seruat. Nuncius ac legatus de suo in obeundis mandatis nihil addere debet, aut detrahere, uerùm ea quæ receperit*

A *ceperit fide, perorare.* Spe Libycis teris ocia teris?] *A' causa finali, ut temerè ibi hærere nó uideatur: aut si nihil certè expectet, turpe tanto uiro, Carthagine ocio tempus perdere.* Si te nulla mouet tãtarum gloria rerum.] *Ab honesto. Est, secundum Deum maxima pietas parentum storge in liberos, ut eos procreatos studiosè educent, curent sedulò, ditent, eorum salutem, incolumitatem ac felicitatem quærant.*

ARGVMENTVM.

Mercurius perorata oratione, euanuit. Aeneas verò cùm illius aspectu territus, tum Iouis monitu, atq; imperio attonitus, fugiendi quidem incredibili desiderio ardet, sed amor Didonis, fugæq; difficultas ipsum animo suspensum facit. attamen re diligenter perpensa opportuno tempore fugiendi consilium capit. itaq; vocatis ad se socijs Sergesto, Mnestheo, & Cloantho, mãdat, vt taciti classem parent, socios cogãt, harumq; rerum causam dissimulent. se vero tantaturum, obseruaturumq; tempus cùm alloquendæ Didonis, tum etiam arripiendæ fugæ idoneum.

—Tali Cyllenius ore loquutus,
Mortales uisus medio in sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
At uerò Aeneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæq; horrore comæ, & uox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesq; relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioq; deorum.
Heu quid agat, quo nũc reginã ambire furentẽ
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atq; animũ nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesq; rapit uarias, perq; omnia uersat.
Hæc alternanti potior sententia uisa est:
Mnesthea, Sergestũq; uocat, fortẽq; Cloanthum:
Classem aptent taciti, sociosq; ad littora cogant:
Arma parent, & quæ sit rebus causa nouandis
Dissimulent: sese interea (quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores)
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tẽpora, quis rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iussa facessunt.

NASC. MEDIO sermone.] *quia Aeneas nihil respondit.* Obmutuit amens.] *effectũ, effectusq; causam ponit: obmutuit, quia amens: nam quia* Val. nam B *se uehementer errasse cognouerat, nec ullã, nisi dementiæ, excusationem proferre poterat, obmutuit. huc accedebat diuinus Mercurij uultus ualde humana facie augustior, splendidiorq; admista seueritatis grauitate: quæ illum terrebant.*

Arrectæq; horrore comæ.] *ex hoc qualis fuerit Mercurij Iouis mandata nunciantis aspectus intelligi potest, quod non solùm stupidus effectus, obmutuit, uerùm etiam præ nimio timore, atq; admiratione perhorruit.*

Ardet abire fuga, dulcesq; relinquere terras.] *quod hominis persuasione fieri nó poterat, ut Aeneas dulces, iucundasq; sibi terras relinqueret, id Mercurij, uel Iouis potius oratione perficitur. quamobrem rectè admo-* C *net Aristoteles in poëta. ut quod per homines fieri potest, id Deorum interuentu fieri non debere, & è contrario. omnino non poterat Aeneas absque diuino monitu à Didone recedere, tanta uis erat amoris: ueruntamen hac in re laude dignus est Aeneas, qui semel admonitus, dictis paret: nec quod appetitus suggerit, uerùm quod ei ratio præscribit, Deorumq; uoluntas iubet, exequitur.* Heu quid agat?] *in rebus arduis, atq; difficilibus arduum, ac difficile consilium est: ideoq; Poëta exclamat non absque doloris significatione: quæ non ad Poëtam, sed ad Aeneam referenda est. hinc amor amantis, illinc uoluntas cupientis deorum implere iussa animum fatigant.* Quo nunc reginam ambire furẽtem.] *exordij munus quale sit, apertè designat: nam reuera in exordijs causarum oratores quid aliud conari uidentur, quàm ut suis blanditijs auditores circumueniant, eoq; quo maximè uelint, arte trahant?*

Atq; animum nunc huc celerẽ.] *diuturnã hanc fuisse deliberandi rationem designat: sic enim prudentes homines facere solent, ut diutissimè deliberent, iuxta illud Isocratis præceptum. πρὸς Δημόνικον· Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. hinc illud Augusti Cæsaris. σπεῦδε βραδέως, festina tardè. quod uerò ait animũ celerem Aeneã ingenio prõptum esse declarat: uel animi naturam designare uoluit: qui tantæ celeritatis est, ut ne tum quidem, ut auctor est Cicero, cùm sopitus est, conquiescat.* Hæc alternanti potior sententia uisa est.] *prudens Aeneas rem dubiam in sui ipsius consultationem ponit, ut qui ex se ipso (quod sapientis est) non ex alio pendere uideatur: propterea Cic. in fam. nunquam labère, si te audies. hic autem uersus Homeri est ad uerbum ex 14. Iliad.*

ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι.

Alternanti.] *è duobus modò unum, modò alterũ cogitanti. respondet uerbo Homeri φρονέοντι: sed Virgilius cogitantis hominis naturam, rationemq; diligentius expressit.* Classem aptent taciti.] *quatuor socijs Aeneas imperat: ut classem aptent, ut socios cogant ad littus, ne ulla fiat, cùm dabitur occasio, nauigandi mora: ut arma præparent, quibus uim, impetumq; hostium à se propulsare queant: postremò ut harum rerum causam perbellè dissimulent. se uerò tentaturum occasionem ait, tempusq; obseruaturum, ut minus incommodè decedere queant. illud autem discedendi tempus maximè opportunum in hoc rerum discrimine autumat, cum regina eos minimè decessuros putauerit.* Mollissima tempora.] *opportuna: & quibus reginæ animus mollis, tractabilisq; existat.*

Qui rebus dexter modus.] *ut commodè, atq; aliqua cum dexteritate res tractari possit: quibus uerbis occultè spem socijs rei perficiendæ præbere uidetur.*

ORB.] *Pleonasmus.* Cyllenius.] *Paulò antè de huius appellationis ratione aliqua diximus. Cyllene mons Arcadiæ altus, nomen sortitus à Cyllene Elati filio. Montis autem altitudinem præcipitem & perpendicularem tradunt 20. stadiorum, alij 15. prodiderunt. Pausanias refert, merulas albas hîc capi. Itaq; in huius montis antro* LAMB. Hort.

fabulan-

ἔθνη ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Cicero lib. tertio de Natura deorum: Pellenicæ lenæ celebrantur, quæ antiquis uictoribus athletis præmij loco dabantur. Sunt & χλανίδες, καὶ χλανίσκια, περιβόλαια, χλανιτίδες, ὅρμοι παρθένων, puellarum monilia. Diues.] *laus lenæ à persona donantis & artificis.* A
Auro.] *A materia.* Continuò inuadit.] *Quasi infesto animo adortus, & feroci spiritu, quod rei est, ad orationem transtulit.*

ARGVMENTVM.

Legati ad reges missi non aliam, quàm sibi imperatum est, orationem habere solent. itaq; Mercurius cùm Iouem Aeneæ subiratum esse cognosceret, ab eoq; orationis, qua in illum uteretur, quasi formam accepisset, non erat quod à beneuolentiæ loco, aut ex aliquo alio exordij munere sermonem auspicaretur; sed obiurgantis hominis morem naturamq; seruaret, qui interdum ironice, & cum irrisione quadam sedato animo quandoq; magno & vocis, & orationis impetu delinquentem reprehendit. quibus duobus modis in præsentia Mercurius tale orationis suæ initium dedit.

—Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramq; uxorius urbem
Extruis? heu regni rerumq; oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris ocia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iüli
Respice, cui regnum Italiæ, Romanaq; tellus
Debentur.—

NASC. Tv nunc Carthaginis altæ.] *irridet Aeneam, illiusq; imprudentiam ironicè designat: qui libentius, diligétiusq; aliena, quàm sua curare uideatur, sed pacatè agit, quasi eum minimè obiurgaturus. duæ autem illæ uoces:* TV NVNC, *emphasim habent. tu, qui nutu Deorum nauigas, & cui fata Romanum Imperium ex te nasciturum, debent. nunc, cum refectis nauibus summa tibi nauigandi facultas existat. uel præsens tempus futuro opposuit: nunc struis, quæ postea nepotes tui destruent.*

Pulchramq; uxorius urbem] *idem repetit per ταυτολογίαν: Aeneamq; imprudentiæ arguit, qui non quod ratio suggerit, efficit, uerùm quod uxor ei præscribit, qua in re uxoris uoluntatem Deorum uoluntati eum anteponere ostendit. Pulchram urbem ἀφωνικῶς dictum arbitror, pro urbe Roma, quam conditurus erat Aeneas: cuius etiã gratia ad Italiam nauigabat.* Heu regni, rerumq; oblite tuarum.] *hactenus quasi iocabundus Aneæ imprudentiam reprehendit, iam uerò plenis, ut aiunt, uelis per patheticam exclamationem: quæ signum doloris habet, in obiurgationem fertur.* Ipse deûm tibi me.] *ex persona Iouis fidem, auctoritatemq; suæ comparat orationi. tale est illud ex tertio Aeneid.*

" *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
" *Prædixit uobis furiarum ego maxima pando.*

Vtq; maiorem Aeneæ timorem inferat, περιφραστικῶς Iouis potestatem extollit. Quid struis? aut qua spe] *duplicis culpæ iustissima reprehensio: & quòd inimicæ urbis commodis inseruit, & quòd nulla spe ocio uitam trahat. ergo illum tum inertiæ, tum etiam imprudentiæ accusat, & locum exornat traductione.*

Si te nulla mouet.] *reprehensio ab animi demissione: quam tamen, ut suprà ostendimus, hypothetica dictione mitigat: si te tua, inquit, gloria, atq; existimatio non mouet, filij tui surgentis ratio tibi ducenda est, cui Romanum imperium fatis debetur.*

Italiæ possessionẽ missus fuerit fortis hactenus, & rerum bellicarum laude clarus, nũc in ipso propè Italiæ portu, cùm maximè in medijs hostibus uersans de tua sociorũq; B *salute anxius sollicitusq; esse debeas, Carthaginis, hostilia odia cum tua posteritate olim exercituræ, rempub curas? Tu Dardani, adeoq; summi Iouis ex Venere nepos, hic γυναικοκρατούμενος, libidini operam das, ac uoluptati? Notat monstrosam metamorphosim hominis, quòd è forti uiro in effœminatum sit trasmutatus. Itaq; eum vxorium appellat. Sunt autem uxorij, qui imperio uxorum reguntur, ysq; parent, indigni qui magistratum aliquem in repub gerant. Eos Aristoteles lib. 2 Politicõ γυναικοκρατουμένους ignominioso uocabulo appellat. Horum status γυναικοκρατία dici potest, ubi uidelicet mulieres imperant. Plin. lib. 6 scribit, populos quosdam uicinos ab Amazonibus bello deuictos fuisse: & ob id γυναικοκρατουμένους dictos, quòd turpiter mulierum Amazonum imperio deuicti parêrent. Quamobrem Lacedæmoniorum politia iure uituperata fuit ab Aristotele, quòd mulierum imperio propè administraretur: καί τοι τί, inquit, διαφέρει γυναῖκας ἄρχειν, ἢ τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταὐτὸ γὰρ συμβαίνει: id est, Atqui quid interest, utrum mulieres imperent, an rectores à mulieribus regantur? perinde planè est. Hæc gynæcocratia disertè à Iuuenale depingitur satyra 6.*

" *Hoc uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas.*
" —*clames licet, & mare cœlo*
" *Confundas, homo sum.*—

Item: Nil unquam inuita donabis coniuge: uendes,

" *Hac obstante, nihil: nihil, hæc si nolet, emetur:*
" *Hæc dabit affectus, ille excludetur amicus iã senior, &c.*

Heu.] *Non tam dolentis, quàm indignantis hoc loco est. Indignatur, quòd regni Italici oblitus, alienum regnum mulierosus curet: pathos ab indignatione.*

Ipse deûm.] *Narratio ad exequenda mandata.*

Deûm.] *deorum: syncope* Regnator.] *Periphrasis Iouis.* Celeres.] *me celerem: Hypallage.*

Quid struis?] *Eruditè Poëta decorũ exemplo Homerico seruat. Nuncius ac legatus de suo in obeundis mandatis nihil addere debet, aut detrahere, uerùm ea quæ receperit*

LAMB. Hort. Tv nunc.] *Propositio, ab acerba reprehensione, quod in hostium terra, proprijs neglectis fatis, reipublicæ gubernationem susceperit.* Tu nunc.] *Singulis dictionibus inest emphasis. Tu, qui hostium manibus bis ereptus, qui tot periculis, terra mariq; deorum cura defunctus, in*

A *caperit fide, perorare.* Spe Libycis teris ocia terris?] *A causa finali, ut temerè ibi hærere nó uideatur: aut si nihil certè expectet, turpe tanto uiro, Carthagine ocio tempus perdere.* Si te nulla mouet tātarum gloria rerum.] *Ab honesto. Est, secundum Deum maxima pietas parentum storge in liberos, ut eos procreatos studiosè educent, curent sedulò, ditent, eorum salutem, incolumitatem ac felicitatem quærant.*

ARGVMENTVM.

Mercurius perorata oratione, euanuit. Aeneas verò cùm illius aspectu territus, tum Iouis monitu, atq; imperio attonitus, fugiendi quidem incredibili desiderio ardet, sed amor Didonis, fugęq; difficultas ipsum animo suspensum facit. attamen re diligenter perpensa opportuno tempore fugiendi consilium capit. itaq; vocatis ad se socijs Sergesto, Mnestheo, & Cloantho, mādat, vt taciti classem parent, socios cogāt, harumq; rerum causam dissimulent. se vero tautaturum, obseruaturumq; tempus cùm alloquendæ Didonis, tum etiam arripiendæ fugæ idoneum.

NASC.

—Tali Cyllenius ore loquutus,
Mortales uisus medio in sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
At uerò Aeneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæq; horrore comæ, & uox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesq; relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioq; deorum.
Heu quid agat, quo nūc reginā ambire furentē
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atq; animū nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesq; rapit uarias, perq; omnia uersat.
Hæc alternanti potior sententia uisa est:
Mnesthea, Sergestūq; uocat, fortēq; Cloanthum:
Classem aptent taciti, sociosq; ad littora cogant:
Arma parent, & quæ sit rebus causa nouandis
Dissimulent: sese interea (quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores)
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tēpora, quis rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iussa facessunt.

MEDIO sermone.] *quia Aeneas nihil respondit.* Obmutuit amens.] *effectū, effectusq; causam ponit: obmutuit, quia amens: nam quia* (Vel. nam) B *se uehementer errāsse cognouerat, nec ullā, nisi dementiæ, excusationem proferre poterat, obmutuit. huc accedebat diuinus Mercurij uultus ualde humana facie augustior, splendidiorq; admista seueritatis grauitate: quæ illum terrebant.* Arrectæq; horrore comæ.] *ex hoc qualis fuerit Mercurij Iouis mandata nunciantis aspectus intelligi potest, quod non solùm stupidus effectus, obmutuit, uerùm etiam præ nimio timore, atq; admiratione perhorruit.*

Ardet abire fuga, dulcesq; relinquere terras.] *quod hominis persuasione fieri nó poterat, ut Aeneas dulces, iucundasq; sibi terras relinqueret, id Mercurij, uel Iouis potius oratione perficitur. quamobrem rectè admo-* C *net Aristoteles in poëta. ut quod per homines fieri potest, id Deorum interuentu fieri non debere, & è contrario. omnino non poterat Aeneas absque diuino monitu à Didone recedere, tanta uis erat amoris: ueruntamen hac in re laude dignus est Aeneas, qui semel admonitus, dictis paret: nec quod appetitus suggerit, uerùm quod ei ratio præscribit, Deorumq; uoluntas iubet, exequitur.* Heu quid agat?] *in rebus arduis, atq; difficilibus arduum, ac difficile consilium est: ideoq; Poëta exclamat non absque doloris significatione: quæ non ad Poëtam, sed ad Aeneam referenda est. hinc amor amantis, illinc uoluntas cupientis deorum implere iussa animum fatigant.* Quo nunc reginam ambire furētem.] *exordij munus quale sit, apertè designat: nam reuera in exordijs causarum oratores quid aliud conari uidentur, quàm ut suis blanditijs auditores circumueniant, eoq;, quo maximè uelint, arte trahant?*

Atq; animum nunc huc celerē.] *diuturnā hanc fuisse deliberandi rationem designat: sic enim prudentes homines facere solent, ut diutissimè deliberent, iuxta illud Isocratis præceptum.* περὶ Δημόνικον· βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. *hinc illud Augusti Cæsaris.* σπεῦδε βραδέως, *festina tardè. quod uerò ait animū celerem Aeneā ingenio promptum esse declarat: uel animi naturam designare uoluit: qui tantæ celeritatis est, ut ne tum quidem, ut auctor est Cicero, cùm sopitus est, conquiescat.* Hæc alternanti potior sententia uisa est.] *prudens Aeneas rem dubiam in sui ipsius consultationem ponit, ut qui ex se ipso (quod sapientis est) non ex alio pendere uideatur: propterea Cic. in fam. nunquam labère, si te audies. hic autem uersus Homeri est ad uerbum ex 14. Iliad.*

ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι.

Alternanti.] *è duobus modò unum, modò alterū cogitanti. respondet uerbo Homeri* φρονέοντι: *sed Virgilius cogitantis hominis naturam, rationemq; diligentius expressit.* Classem aptent taciti.] *quatuor socijs Aeneas imperat: ut classem aptent, ut socios cogant ad littus; ne ulla fiat, cùm dabitur occasio, nauigandi mora: ut arma præparent, quibus uim, impetumq; hostium à se propulsare queant: postremò ut harum rerum causam perbellè dissimulent. se uerò tentaturum occasionem ait, tempusq; obseruaturum, ut minus incommodè decedere queant. illud autem discedendi tempus maximè opportunum in hoc rerum discrimine autumat, cum regina eos minimè decessuros putauerit.* Mollissima tempora.] *opportuna: & quibus reginæ animus mollis, tractabilisq; existat.*

Qui rebus dexter modus.] *ut commodè, atq; aliqua cum dexteritate res tractari possit: quibus uerbis occultè spem socijs rei perficiendæ præbere uidetur.*

ORB.] *Pleonasmus.* Cyllenius.] *Paulò antè de huius appellationis ratione aliqua diximus. Cyllene mons Arcadiæ altus, nomen sortitus à Cyllene Elati filio. Montis autem altitudinem præcipitem & perpendicularem tradunt 20. stadiorum, alij 15. prodiderunt. Pausanias refert, merulas albas hîc capi. Itaq in huius montis antro fabulan-* LAMB. Hort.

fabulantur poëtæ Iouem cum Maia Atlantis concubuisse: natumq́ ibi atq; enutritum Mercurium unde & appellationem sumpsit. Huic uicinus fuit mons Sepia, sub quo bustum fuit Aepyti, Elati filij, qui à sepe percussus in uenatione perijt, serpente tam immedicabilis ueneni, ut ictos putredine immedicabili absumat. Estq́ magnitudine uiperæ, si uera scribit Pausanias, cinericio colore, uarius maculosusq́ sparsim punctis, capite lato, collo angusto, sed uentriosus, exiguaq́ cauda. Sepem Plin. millepedem nominat, oblongam, & pilosis pedibus, sed pecori uehementer perniciosam. Sed busti illius Aepyti tam celebre fuit monumentum, ut nullum aliud celebrius Homerus uiderit, unde & ab eo etiam fuit celebratum. Tumulus erat terræ inclusus, subiectus saxis. Vltra montem Cyllenen uersus Achaiam, Pheneos, haud procul à Stymphalo & Orchomeno, iuxta Aegirim Achaicam. Orchomeno uicina erat Mantinea. Sed ab Arcadia, cuius describendæ occasio alibi opportunior occurret, ad Poëtam reuertamur.

Auram.] *Dij nihil aliud quàm spiritus & uēti esse creduntur, quare in auram Mercurium euanuisse dicit.*

At uerò.] *Terror infœlicis conscientiæ amentiam parit, adimit defensionis rationem, efficitq́ animi perturbationem, quam à signis externis & accidentibus notat. Est in " uoce Arrectæ aeschrologia: sicut in illo Terentiano. Arrige aures Pamphile. Vox deficit metu, & comæ erigi existimantur.* Ardet.] *Metaphora: uehementer cupit. Luctam carnis ac spiritus coarguit, cùm animum paratum ad parendum deorum monitis dicat, terris dulcibus relictis, quibus caro immortua fuerat.* Tanto.] *Impulsiua causa ad abeundam, deorum iussus.*

Heu quid.] *Exclamatio Poëtæ, ad commiserationem concitandam. Etenim cùm tot reginæ merita, tot beneficia, quibus detineri potuisset, in eum extarent, cogitat, quàm indignè abitum suum sit latura. Rursum illis omnibus deorum iussum opponit, quibus non parêre impium est. uicit, cui æquum fuit uincere: uicit pietas, uicit religio, carnis affectus, atque oraculo ad postremum morem gerere constituit.* Ambire.] *blandimenta multa dando adire. Huius uerbi significatio latiùs patet.* Atq; animum.] *Respexit ad uerbum Homericum μερμηρίζειν, cuius genuinam significationem disertè periphrasticè expressit: quemadmodum & mox: Hæc alternanti potior sententia uisa est. Homerus ὀδυσ. δ.*

" *ὥστε δ' ὁ μερμήριξε ... ἀνὰ θυμόν* A
" *... Iliad. β.*
" *ἀλλ' ὅγε μερμήριξε κατὰ φρένα, ὡς Ἀχιλῆα*
" *τιμήσει, ὀλέσῃ δὲ πολέας ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν.*

Alternanti.] *uicissim uersanti, quo pacto potissimum abitum suum excusaret, posteaquàm omnino certum esset numinis uoluntatem sequi.* Mnesthea.] *Exponit consilij rationem, de tentanda fuga, ac conuenienda regina. Cæterùm quia Aeneam animi ancipitem facit, anceps animus de incerto consilio dicitur, tractum ab illo Homerico Iliad. ξ.*

" *ὡς ὁ γέρων ὥρμαινε δαϊζόμενος κατὰ θυμὸν.* Id est,
" *Sic senior uersans animo disquirit utroq;.*

Et Iliad. π.

" *διχθὰ δέ μοι κραδίη μέμονε φρεσὶν ὁρμαίνοντι.* Id est,
" *Huc animus, mihi uersanti inclinabat & illuc.*

Classem.] *naues instruant armis naualibus reficiāt tempestatibus fractas, ut ad nauigandū sint aptæ & expeditæ.*

Taciti.] *dissimulantes fugam, ne quid regina suspicetur: tum autem, ut consilium tacitum habeant.*

Cogant.] *colligant, conuocent: Tityre coge pecus: cogere senatum.* B Arma.] *aduersus Pœnorum uim, si sit opus eam repellere, tum antè & naualia.* Dissimulent.] *quasi nesciant, quamobrem naues sarcire cogantur, principis imperium exequētes. Cæterùm res nouare, apud authores accipitur pro nouis rebus studere, & noua moliri. Dicimus &, ad nouas res cōsurgere, in deteriorem partem. Hic nouare res uidet̄ posuisse, pro sarcire naues: nisi quis existimet, hoc ipsum quod classem reficiant, esse res nouare.*

Quando.] *Hanc differentiam Grammatici statuunt inter quando, quandoquidem, quatenus, & quoniam, ac reliqua, ut hæc causam antecedant: illa uerò sequatur.*

Mollissima.] *maximè opportuna ad indicandum abitum: alioqui natura inter se contraria sunt, durum & molle. Mollissima tempora itaq; metaphoricè dixit, opportuna ad colloquendum conueniendumq́ de ea re. cùm minus indignè fugam sit latura.* Quis rebus.] *Interpretatur, quæ mollia fandi tempora intelligat, quibus uidelicet res dextrè ac benignè sit acceptura.* Iussa facessunt.] *Interpretatio. Reddit enim, quid sit imperio illius parêre: proin facessere iussa, exequi iussa.* Læti.] *ob discessum ex Africa in terram fatalem.* C.

ARGVMENTVM.

Dum Troiani sui ducis mandata curant, Didoni nunciatur, classem in littore parari, quo audito, vt sunt amantes, præsertim mulieres suspiciosę, illicò suspicatur Aeneam fugam ornare. quamobrem acta in furorem veluti Thyas, cum sacra Bacchi celebrat, vltrò illum alloquitur.

At regina dolos (quis fallere posit amantem?)
Præsensit, motusq́; excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia fama furenti
Detulit, armari classem, cursumq́; parari.
Sæuit inops animi, totamq́; incensa per urbem
Bacchatur: qualeis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusq́; uocat clamore Cythæron.
Tandem his Aeneam compellat uocibus ultrò:

NASC. QVIS fallere posit amantē?] *hinc illud Ouidianū:*
" *Res est solliciti plena timoris amor.*

Excepit prima.] *cuius præcipuè intererat, & cui omnia uel tuta suspiciosissima erāt. & excepit, ideò dictū est, ut id clàm delatū esse intelligatur: nā insidiæ, doliúe inesse uidēt̄ in uerbo excepit. ut Tū sic excepit regia Iuno. i. dolosè subsecuta est.* Omnia tuta timēs.] *à maiori. si tuta timet, magis igitur suspecta.*

Eadē impia fama.] *quā antea fœdam, ut.*

" *Hæc passim Dea fœda uirum diffundit in ora*

Nunc impiam appellat: hoc est, ab omni pietate alienam: quæ

A quæ tam triste nuncium Didoni attulerat, eadẽ, meo quidẽ iudicio, accusandi casus est: licet Seruius interpres aliter sentiat, qui eadem, inquit, impia fama, quæ & Iarbæ nunciauerat. Sæuit inops animi.] parat se ad concitatos affectus: iamq; commiserationem mouet ex infelici sorte, afflictaq; conditione Didonis: quæ eò loci redacta erat, ut, ueluti Baccha, per totam urbem fureret. Qualis commotis excita sacris.] elegãs, negocioq; maximè apposita comparatio: quæ πάθος habet, quod Macrobio pathos à parabola uocatur. reliqua uideto apud Seruium.

LAMB. Hort. At regina.] Mirè decorum seruat in descriptione miseræ amantis Didonis, ex signis cursum Troianorum præsentiscentis. Sunt autem amantes semper suspicaces in deteriorem partem, ex minutis ac leuissimis rebus, adeoq; ijs unde aliquis nihil possit suspicari. Dolos.] occultam ac prudenter dissimulatam fugam. Motus] turbas, ac futuras expostulationes: cùm Aeneæ stetisset, opportunum tempus obseruare, ad excusandum discessum, quem occulte moliretur. Omnia tuta.] Acyrologia in uerbo Timere, pro sperare: ut contrà, sperare pro timere. Ostendit autem, reginam discessus Troianorum securam, ac B qui fuit potius quàm eorum fugam sperauisse. Respexit ad prouerbium, Metum inanem metuisti, ἄδειαν δέος δεδιὼς: ubi quis formidat in re tuta. Eadem impia.] quæ suprà sparsit Didonem nupsisse Aeneæ, & quæ rem ad Iarbam detulit. Furenti.] Metaphora, Didoni. Docet autem, quid fama ad Didonem detulerit: armis naues instrui, & parari fugam. Incensa.] Metaphora, commota, agitataq;. Bacchatur.] furit, ducta metaphora à ritu bacchantum, orgia Bacchi celebrantium. Hæret in translatione, ducitq; per occasionem inde comparationem, ut furentis simulacrum per amplificationem subijciat.

Excita sacris.] Orgijs Bacchi, quæ bacchantium furijs agitantur. Thyas.] baccha, παρὰ τὸ θύω, ὁρμῶ: hoc est, impetum facio, sacrifico, incito. [illegible Greek] Hoc est: Bacchæ mulieres erant, Deo consecratæ, Dionysij orgiorum ministræ, quæ circa montes, quãdo unà cum ipso reuerterentur, manibus suis leones, & animalium feras id genus circumducebant, usque crudis uescebantur. Quoties uerò sitirent, ferientes terram ferulis, & petras, efficiebant ut inde lac, mel & uinum scaturirent. Gestabant & dracones circa caputum comas, in spiras contractos. Lycophron θυάδα, in Cassandra, Helenam uocat, quæ quinq; uiris nupserat:

" [illegible Greek]
" [illegible Greek]

Suidas, Thyadas exponit ὁρμητικὰς & θῆα Bacchi festum. Trieterica.] triennalia. τριετηρὶς καὶ τριετής, triennium, ἀπὸ τοῦ τρία καὶ ἔτος. Sacra Liberi patris Trieterica dicta fuére, quæ ex Indica uictoria à trienni expeditione reuerso sunt instituta, ut tertio quoq; anno iterarentur, sed annuis orgijs sumptuosiora. Antiquitus apud Atticos consueuerunt annos ac numerum accedentem à Dionysijs numerare, quemadmodum ab Olympiadibus postea. Dionysiorum festum tertio quoque anno, ut dixi, iterabatur: quare trieterica orgia à Poëta appellantur. Quantum ex Bacchanalibus: prouerbium, de rebus uehementer expetendis atque expectatis. Hæc triennalia sacra ipse Bacchus traditur instituisse ad Calirrhoën. Stimulant.] incitant: metaphora.

Orgia.] sacra. Sunt autem ὄργια, μυστήρια, ἱερά, παρὰ τὸ ὀργάζω, à sacrifico, excito, & impetum facio: nominatim uerò Bacchi, propter fanaticos mores ac ritus bacchantium fœminarum. Quidam ἀπὸ τῆς ὀργῆς: id est, ab ira & furore deducere malunt. Vsurpatur interdum pro ceremonijs aliorum diuorum.

Nocturnus.] quod noctu, cùm mendæ latent, turpia illa sacra celebrarentur: unde νυκτέλια uulgò appellabantur, ἀπὸ τῆς νυκτὸς, nocte. Auditum Bacchum dicit, quasi inuitantem clamore nocturno suas thyadas. Cithæronem dicit Plinius, saltum esse Thebis, Musis datum. Alij montem: ex hoc, numen claris clamoribus suas sacerdotes conuocare solere ad nocturna sacra innuit. Cæterùm iuxta Bœotiam duos montes maximè celebrat Thessalia: Cithæronem libero patri, & Heliconem Musis dicatum. In hos duos ceu iuga exit Parnasus. Tandem.] cùm nec diutiùs iram continere, nec indignitatem concoquere posset, his uerbis eum alloquitur:

C

ARGVMENTVM.

Acerba est Didonis accusatio, & querela in Aeneam: cui pręcipua quæstio est, quod crudelis fugam parat, seq; solam ærumnis, mœroreq; confectam ab hostibus vndequaq; vexandam, atq; dilaniandam relinquat. obijcit officia in illum sua Dido, eumq; ceu ingratum, ac beneficij accepti parùm memorem deturpat: ita tamen vt postremò ad deprecationem deueniat, eoq; orationis suæ vim dirigat, vt roget, ne amatus amantem deserat. itaq; fit, vt oratio cùm indignationis tum etiam commiserationis plena sit, adeò vt eam legendo dicat Augustinus se ad lacrymas fuisse compulsum.

NASC. Dissimulare etiã.] Dido irata, & amoris furore percita nõ à beneuolẽtiæ loco orationẽ auspicatur, sed ex abrupto inchoat, & statim Aeneæ crimina obijcit, nõ illa quidẽ leuia, sed grauissima, perfidiæ

Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas? tacitusq; mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris sydere classem,
Et medijs properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis: quid? si non arua aliena, domosq;
Ignotas peteres? & Troia antiqua maneret?
Troia per undosum peteretur classibus æquor?
Méne fugis? per ego has lacrymas, dextrãq; tuã, te

uidelicet, & crudelitatis: est uerò obseruãdũ huius orationis artificiũ: in qua Dido nõ solùm Aeneã criminatur, sed & sibi quoque cõsulit per speciẽ utilitatis Aeneæ.

Tantũ nefas?] auget factũ, quod nec fas, &

A " *Sed connubia læta, sed optatos hymenæos.*

Si bene quid de te merui.] *Comparationé meritorum facit, sed per conditioné ut modestiæ consulat.* Fuit aut tibi quidquam Dulce meum.] *Rem inhonestam uerborũ honestate protegit. Sic Terent. in Andria:*

" *Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.*

Non dissimilis est ferè oratio Pelopis ad Neptunum apud Pindarum. Miserere domus labentis.] *Mouet commiserationem ex imminenti domus suæ calamitate: nõ enim pro se orat, sed pro domo: cuius ipsum quoq; participem fecerat: causamq; addit miserandi, labentis.* Et oro.] *Conclusio est huius obsecratoriæ partis: quam per uarios commiserationis affectus, longo uerborum tractu, quod Græci ἀναβολὴν uocant, huc usq; distulit.* Si quis adhuc precibus locus.] *Parenthesi commiserationem auget. Si quid, inquit, apud te adhuc meæ preces ualent.*

Te propter Libycæ gentes.] *Satis plena, perfectaq; oratio fuisset, si hic perorasset, uerùm quoniam ad commiserationem augendam, animosq; demoliendos enumeratio incommodorum plurimum ualet, idcirco per distributionem præteriti, præsentis, futuriq; temporis Dido sua incommoda deplorat, exaggeratq; per αὔξησιν: utq; acrimoniam orationi maiorem adiungat, colore utitur repetitione: quod ad amplificationem maximè facit:* B *nam à gentibus, & quod grauius est, à regibus Libycis odio haberi dicit: idq; quod grauissimum est, adiungit, sibi Tyrios esse infensos.* Et, qua sola sydera adibam, Fama prior.] *Tanta est in fœmina uis pudicitiæ, ut ea sæpenumerò à magnis incommodis tuta conseruari uideatur. hoc igitur innuere regina uidetur: quod licet inter barbaras, ferasq; nationes urbem posuerit, indeq; ingens undiq; sibi periculum immineret, tamé antea sperabat fore, ut pudicitiæ probitatisq; suæ, ex qua celebrem sibi iam famam compararat, ratio haberetur: nunc uerò cùm omnis pudor eius extinctus sit, nihil sibi præter excidium, extremamq; calamitatem expectandam esse.* Cui me moribundam deseris hospes?] *Hactenus præterita enumerauit incommoda, iam uerò ad futura recensenda, per locum misericordiæ communé, sese accingit, & minus profectò sese ostendit in ijs duobus uerbis effectus, moribundam, deseris, neque à tertio pathetica ἔμφασις abest, hospes. ita quoq; Euripides in Helena:*

" τί δῆτ᾽ ἔτι ζῶ; τίνα ὑπολείπομαι τύχην; Id est,

" *Quid amplius uiuo? cui fortunæ relinquor?*

C Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.] *Cum ingenti doloris affectu pronunciandum est. quali Vergilium pronunciasse fertur cum paucis præsentibus hunc librum recitauit Augusto.* Quid moror?] *in uita scilicet quia dixerat:*

——cui me moribundam deseris hospes?

Perinde ac si diceret, si per te omnis pudor meus, per quem tutò, ac honestè uiuebam, extinctus est, quid est amplius, quod sine te, & abs te deserta uelim uiuere? præsertim cùm ex Pygmalione fratre meo, cuius auaritiam, crudelitatéq; effugi, & ex Iarba Getuliæ rege, cuius connubia parum æstimaui, mihi periculum ingens immineat. qui locus per commiserationem tractari, & κατ᾽ αὔξησιν augeri, amplificariq; uidetur. nam subdit:

An mea Pygmalion dum mœnia frater Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?] *Reginam uidere urbem, aut regnum suum destrui, & si ualde acerbum, perpessuq; difficilè est, ipsam tamen capi, & in triumphum duci proculdubiò acerbissimum est.*

Saltem.] *τὸ ἰσχαλόν, & à captiuis salutem sibi implorantibus tractum ueteres Maronis interpretes literis tradiderũt.* Ante fugam soboles.] *amatoriè, & amarè: nam fugam rursum illi obijcit: & ingentem amoris sui affectum ex nimio habendi filij desiderio declarat.* Si quis mihi paruulus aula.] *eandem sententiam uariat per ταυτολογίαν: quam elegans illustrat repetitio.* Qui te tantum ore referret.] *Codices manuscripti uariant, Te tantum, tantum te. quorum transpositione uerborum quidam existimãt sententiam identidem uariare. Sed quidquid alij dixerint, locus iste sic intelligendus esse mihi uidetur, ut Dido simpliciter optet, imaginis Aeneæ memoriam apud se perpetuò permansuram: cuius aspectu sese oblectare, & solitudinis tædium leuare, amorisq; ardorem, atque amaritudinem lenire possit. Qua in re cùm petitionis honestatem, tum magnum amoris affectum ostendere, ac declarare uidetur. quod ei in suscipienda sobole usui uenire potuisset. quamobrem optata innuit, ut si, quod maximè uelit, ab Aenea non impetret, filium saltem habeat uultu eius similem: quem assiduè spectando, delectationis, consolationisq; aliquid capere possit: tota autem uis orationis eò uerti uidetur, ne deserat amatus amantem: aut si deserturus omnino sit, non ita tamen miserabilem in ærumnis, calamitatibusq; derelinquat.* Non equidem omnino capta, aut deserta uiderer.] *Quidam legunt, ac deserta. quæ lectio proculdubiò infelicitaté auget: nam multi captiui sunt quidem, sed non tamen omni auxilij spe destituti: multi spe deiecti, non tamen captiui: se uerò ait Dido omnino captam, & nisi ex sese gnatum pariat, qui patrem Aeneam referat, etiam desertam.*

DISSIMVLARE.] *Expostulatoria oratio, ad fugã dissuadendam parata. Decorum sexus in ipsa expostulatione seruauit. Nam cùm fœminæ, quæ nihil inconstantius, uehementem, propter acceptam iniuriam, orationem expostulatoriam tribuat, quæ commemorationem beneficiorum, ac uicissim ingratitudinis exprobrationem habere debeat, antequàm ad enumerationem benefactorum perueniat, deficit in obtestationem & lacrymas ad conciãndos affectus. Habet oratio dissuasoria argumenta à facilitate manendi, à maioribus: demq; uarijs modis mouet affectus, à periculis, præiudicijs, obtestationibus, precibus, ac similibus. Exordium abruptum est, constans propositione expostulatoria, uehementer concitatæ conuenienti.* LAMB. Hort.

Dissimulare.] *Iusserat Aeneas suis, ut causam nouãdarum rerum prudenter dissimularent: sed amantibus nihil potest esse clàm, nihilq; tàm dissimulanter geri, quod nõ subodorentur.* Perfide.] *Dura appellatio, & atrox, ut à dis διὰ πάντων ab eo discrepans:*

Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes? "

Quem sese ore ferens, quàm forti pectore & armis? "

Sed nullæ inimicitiæ sunt infestiores, quàm amantium, simulatq; iniuria intercesserint.

Perfide.] *qui coniugij fidem iam uiolare meditetur.*

Tantum.] *quo grandius nefas committi nequeat. Eo quod illud sit, statim subdit, quòd se insalutata, ex Africa constituat discedere, datæ fidei ac matrimonij oblitus.*

Noster amor.] *πάθος à commiseratione. At plus est, data fides coniugij: sed longè maximum est, quòd Didò mortem sibi manu sua ob fugam eius quæsitura sit. Enallage personæ.* Tenet.] *Hypozeugma. Crudelem mortem dicit, quam ipsa sibi consciscet.* Quinetiam.] *ab intempestiuo*

pestiuo ad nauigandum tempore, argumentatur manendum esse: ut si maximè in animo esset nauigare, uernum saltem aut tempus æstiuum expectandum foret, quo magis sit reprehendendus. Sydus.] *pro tempore uidetur posuisse, ac non tantùm pro tempestuosis ac pluuijs signis, Orione, Arcturo, & Hyadibus, quorum exortu tempestatibus omnia miscentur. Constat autem Orionem* [illegible] *unà cum tauro exoriri, quare id tempus* [illegible] *hybernũ uocat* Moliri classem.] *pro apparare dixit, & sarcire.*

Aquilonibus.] *Amplificatio, media hyeme, cùm ea iam exacta sit: uel maximè sæuientibus uentis.* Quid si.] *A' maiori: nam si Troiam notam, patriã dulcissimam, sæuientibus uentorum procellis non repeteret, multò minus ignota regna turbulento cœlo quærenda sunt. Rectè crudelis, nihil me miseratus, tam indignè abitum tuum ferentem.* Méne fugis.] *Ab expostulatione, in obtestationem amantem labascit: ut est amantium inconstantia*

Per ego.] *Pathos ab obtestatione. Copia obtestantis, & amplificatio, miré affectus exprimit. Per lachrymas has, per fidem connubij, perq; ipsum coniugium, & cœptum matrimonium. Etenim cùm uerba desint plura, quæ dicat, unam & eandem rem, uerbis per copiam uariatis, inculcat.* Hymenæos.] *Metonymia.* Si bene.] *Pathos à meritis: unde honestũ infert, si maneat.* Dulce.] *Verecundè id, quod alioqui in legitimo coniugio sanctè honesteq; fit, uerbis notat, quò maximè amor cõglutinatur,* [illegible] *quo animi utriusq; ita mutuó innectũt,* [illegible] *Vnde illa* [illegible] *Quapropter inqt Mosche,* עַל בֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד Domus.] *familia peritura, si me deserueris. Repetendo preces auget identidem commiserationem.* Mentem.] *deserendi me.*

Te propter.] *Anastrophe. A' commemoratione incommodorum suorum, propter Æneam: efficax argumentum ad retinendum, si qua uia potest fieri. Quatuor potissimùm mala recenset, quæ illius maximè causa ipsa sibi accersiuit: odium regum Numidarum, Tyriorum ciuium suorum à se alienatas mentes, prostitutam pudicitiam, & famæ castitatis amissæ dedecus. Relatio particulæ. Te magnos habet affectus ad commouendum auditoris animum. Authores sunt qui tradunt, ipsum Poëtam hos uersus non dicendis affectibus coram Augusto cum præsentium omnium admiratione pronunciasse.* Tyranni.] *reges. Suidas citat Hippiam sophistam authorem, poëtas ante tempora rerum Troianarum reges tyrannos appellauisse, ac postea ad Græcos dimanasse temporibus Archilochi.* A *Homerus tamen Echetum mortalium omnium perditissimum regem nuncupat, non autem tyrannum. Porrò ipsa uox tyrannus: à Tyrrhenis appellationem sumpsit, qui latrocinijs infesti ei regioni erant. Aristoteles in republica Cumæorum, tradit tyrannos initiò æsymnetas dictos, illudq; plausibilius fuisse, ac reliquos tyrannidem exercuisse. Cæterùm cùm urbes & regna oppressa ui magis quàm legibus gubernarentur, ita ut id quod libido, non quod æquum dictaret, pro lege ratum haberetur, ipsos non reges, sed tyrannos dixerunt. Pestilentissimi omnium fuêre, Dionysij, Agathocles, Polycrates, Phalaris: & apud Athenienses, Pisistratus.* Tyrij.] *Suos ciues dicit, quos constat rem eam indignè tulisse, ob contemptum ab Iarba bellum metuentes.* Pudor.] *Gradatim ascendit, donec ad summum perueniat. Plus est, pudorem prostituisse, quàm uel Iarbam, uel suos sibi inimicos fecisse, qui aliqua tamen uia reconciliari poterant, cùm amissæ semel pudicitiæ recuperandæ nulla spes esset.*

Fama.] *pudicitiæ, quæ opibus omnibus potior est. Hyperbolen sapiunt, adire sydera, & super æthera notum esse, & similia. Ostendit pudicitiæ suæ nomen apud omnes mortales clarum fuisse, cuius abijciendæ causa ipse extitisset.* B Moribundam.] *uel, te digresso, mox mox certò morituram: uel morti destinatam. Alioqui uerbalia in bundus, uel copiam, uel procliuitatem, seu inclinationẽ ad rem quampiam, uel similitudinem signant.* Hospes.] *ubi ergo fides coniugij? ubi data dextera quondam? Proin sponte, quæ est inconstantia, nunc donat, quod argumentis conuicta fateri cogeretur.* Solum nomen.] *hospitis: quod fugam meditetur, id quod hospitum est, haudquaquam maritorum, quibus indissolubilis necessitas, & perpetua, cum uxoribus communis ac firma sedes esse debeat.*

Quid moror] *quid extraho mortem? quur cesso mihi inferre manum?* An mea.] *A' periculis, quæ Æneæ causa adierit, commiserationem concitat, & à præiudicijs. Tradunt, Pygmalionẽ, ubi fuga Didonis se delusum sensisset, de ea persequenda consilium agitasse. Et Iarbas, cùm contemptus à regina nuptias eius desperaret, bellum Pœnis parauit. Qua de causa conscenso rogo, mortem ipsa sibi consciuit.* Saltem.] *Extenuatio doloris, à spe & expectatione solatij, quod consequuta, pro nihilo eius abitum pependisset. Vtitur autem translatione ægritudinis suæ.* Capta.] *Respicit ad ius belli, quo capta ab Iarba aut fratre Pygmalione, abduceretur.* C *Nec uiderer abs te deserta, cùm te præsentem in uultu sobolis obtuerer. Abrumpit orationem, ægrotæ conuenienter.*

ARGVMENTVM.

Verba Didonis huiusmodi fuerant, vt hominem quamuis gelidum accendere, atq; inflammare deberent. Sed & si magna est vis amoris, maior tamen est potestas Iouis: cuius monitu Aeneas ne oculos quidẽ mouebat, nec quam maxime cupiebat, Didonem aspicere poterat. Sed amorem suum inuitus, nec absque ingenti dolore sub corde suo premebat. quibus verbis physicè declaratur, animum Aeneæ immobilem esse, nec vlla ratione à proposito reuocari posse.

NASC. Et obnixus curã sub corde premebat.] *Hinc facilè colligitur hominis prudentiam, nisi diuinus aliquis fauor interciedat, plerunq; amoris potestati succumbere: nam Aeneas monitis Iouis immota quidem tenet*

Dixerat. Ille Iouis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare uales, nunquam regina negabo
Promeritam, nec me meminisse pigebit Elisæ,

Dum memor ipse mei, dū spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar:† neq; ego hāc abscōdere furto
Speraui (ne finge) fugam, nec coniugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera ueni.
Me si fata meis paterentur ducere uitam
Auspicijs, & sponte mea componere curas,
Vrbem Troianam primùm, dulceisq; meorum
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,
Et † recidiua manu posuissem Pergama uictis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ iussêre capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces,
Phœnissam, Libycæq; aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Inuidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisq; iniuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres diuûm Ioue missus ab ipso,
(Testor utrunq; caput) celeres mandata per auras
Detulit, ipse Deum manifesto lumine uidi
Intrantem muros, uocemq; his auribus hausi.
Define meq; tuis incendere, teq; querelis,
Italiam non sponte sequor.—

† al. nec

† al. Rediuiua

A *tenet lumina, doloreq premit suum, attamen sic amoris stimulis agitur, ut uix se contineat, quominus in lacrymas erumpat, ideo ait, obnixus.* Tandē pauca refert.] *diutiùs respōsum protulit, quasi prohibitus loqui: sed amoris affectu uictus iam tandem loquitur.*

Ego te, quę plurima fando.] *Atqui hæc responsio est: quæ duabus cōtineri quæstionibus uidetur, iuridiciali ex concessione criminis, quod profectionis suæ causam in Iouis uoluntatē transfert, &*
B *definitiua: quoniam fugam sibi obiectam nomine profectionis expurgat. primū igitur omnia quidem refellit obiecta. sed illud in primis, quod omnium maximum putabat, à sese crimen ingrati remouet: ita enim arte fieri solet, ut à ualidioribus aduersariorum argumentis auspicetur orator: nam quemadmodum in confirmandis causis, quæ firmiora sunt, postremo loco reseruamus, ita in confutandis aduersariorum obiectis, quæ ualidiora sunt, primum infirmare debemus: id quod omnibus ferè in locis Cicero obseruasse uidetur. in primis ergo reginæ beneuolentiam sibi conciliat honorifica nominis appellatione, illiusq; liberalitatis amplificatione: cuius beneficia etiam uehementer extollit à numero.* Nunquam regina negabo Promeritam.] *palàm se accepisse à Didone beneficium profitetur: utq; ingrati animi obiectum sibi nomen expurget, se illi gratam perpetuò, & memorem pollicetur fore. subdit enim:* Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.] *expolitione utitur: quam repetitione exornat, & dissolutione. locus ex Hom.*
C *Iliad. 22. sumptus esse uidetur*

» —τοῦδ' οὐκ ἐπιλήσομαι ὄφρ' ἂν ἔγωγε
» Ζωοῖσιν μετέω καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρῃ.

Sed hoc nescio quid magnificentius habet: dum spiritus » hos reget artus, *quàm illud Homericum, donec chara mihi genua mouentur. nec omnino dissimile illud est Apollonij in 3. Argonaut.*

» [illegible]
» [illegible]

Sed ne hoc quidem Vergilianæ maiestati proximè accedit.

Pro re pauca loquar.] *confutato ingrati animi crimine, in causam præcipuæ quæstionis ingreditur, & attentam docilemq; Didonem reddit.* Nec ego hanc abscondere furto.] *ad illud respondet:*

» *—tacitusq; mea decedere terra.*

Speciem habet locus iste artificiosæ argumentationis: nam hæc est ueluti propositio, quod non fugam, sed profectionē pararit: quam statim subsequitur ratio quædam. Nec coniugis ūquā Prętendi tædas, aut hæc in fœdera ueni.] *Hæc ratio est: quæ probat, non esse cur fugeret, quia nulla extitit matrimonij coniunctio non ueneram, inquit, ut te uxorem ducerem, neq; id etiam feci. atque se id minimè fecisse probat argumento à consuetudine celebrandarum nuptiarum ductio: quòd nullis solitis ceremonijs coniugium celebratum fuerit. locus est ex Euripide sumptus in Hip. apud quē sic loquitur Hippolytus:*

« νῦν δ' ὅρκιόν σοι Ζῆνα, καὶ πέδον χθονὸς
« ὄμνυμι, τῶν σῶν μήποτε ἅψασθαι γάμων,
« μηδ' ἂν θελῆσαι, μηδ' ἂν ἔννοιαν λαβεῖν.

Id est ad uerbum:

« *Nunc autem per Iouem, qui iuramētis præest, & terram*
« *Iuro, me tuas nunquam tentasse nuptias,*
« *Neq; uoluisse, neq; illis animum adiecisse.*

Me si fata meis.] *rem confirmat probabilibus argumentis, primùm ab officio, & charitate in patriam, tum ab amore cognatorum, postremò etiam ex ui quadam naturæ hominum: quæ à negocio ad ocium, à labore ad libidinem procliuis esse solet. quibus argumentis abeundi, & nauigandi necessitatem ostendit: nullus enim exul est, diruta patria, qui nō libentiùs, si posset, reædificaret urbem suam, ibiq; pacato animo uiueret, quam in alienis regionibus urbem condere, aut diutiùs peregrinari uellet.* Meis auspicijs.] *prouerbialis locutio, pro meo arbitrio, meisq; præsidijs, tractum ab Imperatoribus Rom. uidetur: quibus nisi consultis auspicijs, prælium committere mos non erat. eius autem auspicijs res geri dicebatur, penes quem summa rei gerēdæ potestas erat.* Dulcesq; meorum Relliquias colerem.] *cum ingenti affectu: nam patriæ amor dulcis, iucundusq; est.* Et Priami tecta alta manerent.] *ambitiosè rem extollit, ut magni se animi uirum indicet, qui in magnis rebus animum occupatū habet: id est, qui de urbe: id est, Ilio post casum restituendo, qui de alta illa, atq; egregia Priami regia reædificanda cogitat.* Sed nunc Italiam magnā Grynæus Apollo.] *profectionē excusat: quam in oraculum Apollinis reijcit: rémque uerisimilem facit à loco, iteratione utitur: quæ cùm magnum pondus habet, tùm etiam uim quasi afferendæ ueritatis habere uidetur.* Lyciæ sortes.] *apud antiquos dabantur etiam oracula sortibus. lege in Alciatū parerg. lib. 5. cap. 22.* Hic amor, hæc patria est.] *cū pondere, nec, ut opinor, absq; emphasi.* Si te Carthaginis arces.] *reginam arguit inuidiæ per locum à comparatis.* Extera quærere regna.] *obseruanda est haec*

quria, & asperitas, difficultasq́ pronunciandi propter triplicatam re syllabam in harum dictionum continuatione, quærere regna: quæ non fortuitò, sed de industria facta esse uidetur, ut syllabarum asperitate rei quoque: idest, nauigendi, & quærendi extera regna difficultatem significaret. Me patris Anchisæ.] amplificat ex ijs, quæ arcis experta sunt, uidelicet ex apparitione imaginis paternæ: remq́ uerisimilem facit à tempore: nocte enim umbræ apparent. Sic apud Homerum anima Patrocli apparet Achilli lib. Iliad. ψ.

" παννυχίη γάρ μοι πατρόκλῆος δειλοῖο,

& reliqua, notus est dectis locus. Et turbida terret imago.] amplificatio est. non admonet solùm, uerumetiam terret. quamobrem magis etiam sibi parendum designat. Me puer Ascanius.] alia amplificatio ad excusationem sui ab officio, & charitate sua erga filium. debet enim filio gloriam pater: hoc est id, per quod maximè gloriam sibi filius comparare posiit. uerbum iterandū est, admonet: quod quia nimis longè repetitum uidetur, quidam Grammatici uitiū agnoscunt solecophanes, quod & ἀλλοιωσις dicitur. Nunc etiam interpres diuûm.] alia amplificatio ex nuntio Deorum & ex mandato Iouis: unde planè cognoscitur proficiscendi necessitas: quam à seipso remouēs in Deorum uoluntatē reijcit. Testor utrunq; caput.] obtestatio est Græco more: nam Græci per caput alterius iurare consueuerunt. Iuuenal.

" ——Græcis nondum iurare paratis
" Per caput alterius. Et alibi Vergil.
" Per caput hoc iuro.

Vtrunq; uerò caput, & Mercurij intelligendum est. Ipse Deum manifesto.] ex suo ipsius testimonio, quod à signo uisus, & auditus confirmat. Desine meq; tuis incendere, teq; querelis.] peroratio est: in qua cùm abeundi necessitatem ostendit, tùm Didonem ne frustrà se maceret, ab utili monet.

LAMB. Hort. EGO te.] Excusatoria oratio, quæ discessum suū ita excusat, ut uel inuitus præsenti necessitati pareat, nisi planè impius in deos & suos esse uelit. Et quia abitus causam à se remouet, transfertq́ in alios, quare etiam ueniam meretur: statum uenialem faciunt. In exordio captat beneuolentiam, redditq́ reginam attentam. Inde refutat quædam obiecta, quæ turpe esset confiteri: excusat discessum, transfert, concludit. Ego te.] Beneuolentiam captat à sua & reginæ persona, quæ ingratitudinis crimen à se depellit. Pertinet autem ad commemorationem incommodorum, quæ ipsius causa acceperit: Te propter Libycæ gentes, Numidumq́ tyranni Odere infensi. Proinde rectè inde beneuolentiæ loco initium expurgandi se de ingratitudine sumpsit, maximè in re subita & perplexa. Nec me.] Enallage personæ: pro, meminisse tui. Dum memor.] Copia. Pro re.] Attentio à breuitate defensionis. inter Homerica prouerbia recensetur, Quoad uixero: de eo, quod in uita perpetuum esse uolumus. Iliad. 10.

" ὄφρ' ἂν ἔγωγε ζωοῖσι μετείω, καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρῃ.

Neq; ego.] Diluit, quod regina obiecerat, de tecta & callidè dissimulata fuga. Negat se occultum abitum moliri, aut etiam posse sperauisse. Quamobrem non esse cur istuc confingat. Nec coniugis.] Respondet ad datam dexteram, fidemq́ coniugij, quam negat inter ipsos intercessisse. Sed ne eo quidem consilio in Libyam classe delatam, cùm iter in Italiam esset. Tædas.] Synecdoche: à signo signatum intelligit. Me si fata.] Excusat translatione discessum. fatorum uis me hinc uocat: quæ si permitterent me meam uoluntatem atque arbitrium sequi, restaurarem Troiam, patriam longè dulcissimam. Retortum ad id est, quod rogarat regina, si non peteret arua aliena, ac Troia incolumis starat, num eā repetiturus esset. Auspicijs.] Reddit, quæ uocat auspicia sua: si per fata liceret arbitrium suum sequi. Meorum.] ciuium: patriæ reliquias extruerem. Recidiua Pergama dicit. post excidium restitutam Troiam. Interpretatur, quod statim antecedit. Sed nunc.] A' monitis diuorum, & primùm quidem oraculorum necessitatem fugæ excusat: ut uel ibi hærere, uel patriam excisam repetere sui arbitrij non sit. Et constat, eum Deliaco, inde Dodonæo oraculo iussum Italiam petere, quamobrem iustam fugæ causam prætexit. Grynæus.] Epithetũ. Apollo à rebus, locis, & factis diuersa sortitur nomina ut à percusso Pythone, Pythius: à percutiendo, τῷ τ' ἰὴ τὸ παίειν, Pæan dicatur: sic Loxias, quòd circulo obliquo Sol ab ortu in occasum rapiatur: Delius à Delo insula, uel quòd omnia aperta & manifesta suo lumine reddat: Phanes & Phanæus, ἀπὸ τοῦ φαίνω, quòd idem nouus semper appareat. Argenetes, quòd exoriens ipse gigni uideatur, & omnia gignere. Lycius, à lupo, B quòd quemadmodum lupus disperdit pecus, ita Sol humores radijs suis consumat: uel ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι, albescendo, quòd eius exortu albicent uniuersa. Nomius, quòd pecus Admeti pauit: item Eleleus, Chrysocomus, Argyrotoxus, Smintheus, Tymbræus, Cynthius. Postremò Grynæus, à nemore ipsi Deo consecrato, quod erat circa Grynæam urbem Aetoliæ, postea Claxomenen dictam, ubi celebre Apollinis oraculum uisebatur. Sunt qui Grynæum & Clarium oraculum idem atque unum fuisse contendant, cui præsederit Mopsus uates & augur: de quo, & Amphilocho qui mutuis uulneribus ceciderunt, ita Euphorion:

[illegible] "
[illegible] "
[illegible] "
[illegible] "

Lyciæ.] Apollinis oracula. In Delo iussus erat in Italiā tendere, non in Lycia. Lycium Apollinem quidam dictum autumant, ἀπὸ τοῦ λύκου, lupo: quòd quemadmodum lupus pecus dissipat, ita sol humores pestilentes conficiat. Vel παρὰ τὸ λευκαίνεσθαι, quòd eius exortu rerum natura nouam faciem induat. Sed reuera in Lycia Patara urbs erat, ubi Apollinis Patarei delubrum celebre uisebatur, C ut suprà diximus. Hinc Licius dictus ipse, & Lyciæ sortes. Sex menses Pataris, totidem in Delo oracula reddere credebatur. Sed quæ porrò Lyciæ sortes sint, etiamnum disputatur inter doctos. Constat à ueteribus hæreditates sortitò adiri solere: & proconsules sortibus eligi. Hac quoque ratione oracula sortibus dabantur. Hinc sortes Prænestinæ, in agro Burensium. in fano Herculis, in Achaia iactis in mensam talis præsentia præsagia colligebantur. In agro Patauino Geryonis oraculum ita reddebatur, ut in aquam tesseræ mitterentur. In Lycia, de qua nunc agitur, Myra urbs erat, ubi oraculum Apollinis uetustate celebre uisebatur. Plin. lib. 32. testatur, in Lyciæ Myris, fonte Apollinis, quem ipsi Diuùm uocant, ter fistula euocati ueniunt ad augurium. Martialis lib. 9. Campis diues Apollo sic Myrinis. " Myra Stephano, à Myrrone, uel à Myro præterfluente nomen habet.

Idem

A Idem testatur, Grynos Myrrenæorum insulam esse, ubi Apollini templum ex albo lapide, & oraculum dedicatum erat: quorum urbem Hecatæus Grymam uocat. Hæc eruditè annotauit Alciatus. Si te.] Collatio: nam inter se componit Didonem è Phœnicia in Africam profectam, & Troianos è Phrygia Italiam petentes.

Et nos.] Applicatio. Nos coacti oraculis Italiam petimus, cùm tu sponte patria relicta in Africam traieceris. Me patris.] A' iussis paternis. Astra ignea.] lucida, siue igneæ naturæ. Me puer.] Necessitas à pietate sua erga filium: Defectio, mouet in Italiam transmittere. Nunc etiam.] Necessitas à recentibus ad se deorum mandatis, & pietate sua in deos. Interpretem diuorum, Mercurium uocat periphrasticè, ab officio & munere inter deos: ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, interpretando, ἑρμῆς dicitur. Testor.] Attestatione confirmat defensionem rei gestæ, ad conciliandam fidem. Vtrunque.] tum meum, tum Ascanij. Græcorum imitatione capita testatur: A' testibus. Celeres.] ipse celer per auras mandata ad me pertulit. Ipse.] ἐμφατικῶς, ne uideatur testimonio alterius niti: additque loci circumstantiam.

Hausi.] Periphrasis: audiui ipsum loquentem. Lumine.] Pleonasmus. Desine meque tuis incendere.] Epilogus constat petitione, ut desinat querelis suis esse odiosa, & necessitatis iteratione. Sequor.] ut semper uisam fugere nos.

ARGVMENTVM.

Oratione Aeneæ vehementer ad iram excitata Dido, ipsum primò toruè aspicit, ac tacita oculis totum perlustrat: deinde magis etiam inflammata ipsum oratione impetit: qua eius crudelitatem, ferinosque mores arguit: vnde colligit non eius esse filium, cuius ipse maximè videri velit, admodumque etiam esse profitetur, Sed ex Caucaso Scythiæ monte genitum, tygribusque Hyrcanis altum, ac nutritum fuisse.

Talia dicentem iamdudum † auersa tuetur,
Huc illuc uoluens oculos, totumque pererrat,
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diua parēs, generis nec Dardanus author,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nā quid dissimulo? aut quæ me ad maiora reseruo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Nū lacrymas uictus dedit, aut miseratus amātē est?
Quæ quibus anteferā? iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
Nusquam tuta fides: eiectum, litore egentem,
Excepi, & regni demens in parte locaui.
Amissam classem, sociosque à morte reduxi.
Heu furijs incensa feror: nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres diuûm fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat: neque te teneo, neque dicta refello:
I sequere Italiam, uentis pete regna per undas.
Spero equidē medijs (si quid pia numina possunt)
† Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe uocaturum: sequar atris ignibus absens:
Et cùm frigida mors anima † seduxerit artus,
Omnib. umbra locis adero: dabis improbe pœnas:
Audiam, & hæc manes ueniet mihi fama sub imos.

† al. aduersa
† al. Supplicio hausurū
† al. subduxerit

NASC. Nec tibi diua parens.] Ab exprobratione exordiū perabruptum, concitatumque principium: tale enim (ut sæpe dictum est) iratos decet. B Sanè totus hic locus rhetoricam παθητικήν: id est, uehementiorum affectuū, perturbationūque expressionem habet, non illam quidem, quæ tota in cōmiseratione uersatur, quaque eliciuntur lacrymæ, uel misericordia commouetur, uel captatur uenia: cuius quidem partis exempla obuia sunt in perorationibus Ciceronis, & in querelis G apud poëtas, maximè apud Virgilium: sed illam quam Græci δείνωσιν, nostri alioqui imaginationem uocant: qua dolor ira inprimis, furor, odium, aliique affectus, animorumque perturbationes describuntur, & excitantur. Sed duris genuit te cautibus horrens Caucasus.] A' negatione ad affirmationem. non Venus te genuit, sed Caucasus, nec ex Dardano originem ducis, uerùm ex Hyrcanis tygribus: quibus uerbis designare uidetur Aeneam crudelem, atque ab omni pietate, ac humanitate alienum. id quod paulò infrà probabit per locum effectorum. locus est ex Homero sumptus Iliad. 16.

" νηλεές, οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
" οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα,
" πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής. Id est,
" Non eques ipse pater fuerat tibi mehercule Peleus,
" Non Thetis est genetrix, glaucū te protulit æquor,
" Aheneæque rupes: mens quod tibi dura, feroxque est.

Illud autem annotatu dignum est, quòd, relictis medijs comparationibus, uterque per αὔξησιν ad extrema descendit: nam cùm Deorum mentionem fecissent, alter Pelei, & Thetidis, alter Veneris, & Dardani, non homines, sed saxa alter, alter mare, aheneasque rupes intulit. Virgilius uerò unum nutritionis addidit, quā Homerus omisit. nam sequitur: Hyrcanæque admorūt ubera tygres.] Nā in moribus inolescendis (ut physici dicunt) non exiguam partem ingenium nutricis, & natura lactis tenet. quamobrem ab illis ualde damnari solent matres, quæ partus suos deserunt, alijsque lactandos, nutriendosque tradunt: eò quod uinculum illud amoris, quo parentes cum filijs natura consociat, interscindi, seiungique uidetur. locus haud ferè huic dissimilis est apud Catullum in Argonaut.

" Quænam te genuit sola sub rupe leæna?
" Quod mare conceptum spumantibus expuit undis?
" Quæ Syrtis, quæ Scylla uorax, quæ uasta Charybdis?
" Talia qui reddis pro dulci præmia uita.

Nā quid dissimulo?] ἀνθυποφορικῶς tacitæ quæstioni occurrit, ne fortè quis inferat Aeneam posse uel precibus, uel alia aliqua ratione mitigari. Nū fletu ingemuit

nostro?] quæstionem soluit & ab effectu Aeneam crudelem esse probat: qui, ipsa lugente, ne ingemuit quidē, aut ullum pietatis, ac misericordiæ erga illam signum ostendit, perinde quasi sensibus omnibus careret. percurrit autem omnes ferè extenuationis circumstantias, quæ in hac re attingi possunt. gemitus, oculorum flexiones, lacrymas, misericordiam: hæc omnia humanitatis, pietatisq; signa sunt: quorum omnium cùm Aeneas se expertem præstiterit, illius crudelitas uehementer deprimi, deturpariq; uidetur. atq; animum reginæ concitatum, iracundiæ, dolorisq; affectibus perturbatum Poëta ostenderet, colore repetitione usus est, quæ breuibus sententijs, crebrisq; figurarum mutationibus adiunctis, cùm orationem ualde patheticam, tùm iratæ personæ naturam, moresq; demonstrat: Quæ quibus anteferam?] Dubitatio est, quam Græci ἀπορίαν uocant: Seruius ἀμφιβολογίαν appellat: id est, quid prius, quidúe posterius dicam? figura prouerbialis est: qua utimur, quoties aut rerum copiam tantam significamus, ut hæsitemus, unde potissimùm exordiamur: aut cùm perplexi dubitamus quid agere debeamus. Græci dicunt τὶ πρῶτον ἢ τὶ ὕστατον: id est, quid, primùm, aut ultimum? Homer. Odyss. 9.

τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω;

Id est,

Quid primùm, quid mox, & quæ tandem ultima dicā?

Iam iam nec maxima Iuno] nimio iracundiæ æstu agitata Dido, ubi satis in Aeneam oblocuta est, ne Dijs quidem parcit, Iunoni, & Ioui: in quos more desperātium iram omnem effundit iniustitiæ, iniquitatis illos accusans talis ferè exitiis Iarbæ regis in Iouem inuectiua:

Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurisia pictis
Gens epulata toris, Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? & reliqua.

Nusquam tuta fides] cōmunis querela, quæ magnum doloris affectum habet. Eiectum littore egētem.] apertè iam incipit illi beneficia exprobrare, tanquā ingrato, ac parùm memori. quæ multa numerando, atque amplificando percenset non absq; ingenti animi affectu: nā ingēs hoc beneficium esse putat, ut reuera est, eum eiectum littore, unde nihil subsidij sperare poterat excepisse, quem expellere potuerat, & exceptum in parte regni sui collocasse. auget igitur paulatim beneficium suum in Aeneam & Troianos, ut per comparationem, quantò ipsa in illos benignior fuit, tantò illos erga se magis ingratos inhumanosq; fuisse ostendat. talis querela est apud Ouid. in epist. Phyllidis ad Demoph.

Vtq; tibi excidium, nullam puto Phyllida nosti:
Hei mihi si quæ sim Phyllis, & unde rogas,
Quæ tibi Demophoon longis erroribus acto,
Threicios portus, hospitiumq; dedi:
Cuius opes auxēre meæ, cui diues egenti
Munera multa dedi, multa latura fui:
Quæ tibi subieci clarissima regna Lycurgi
Nomine fœmineo uix satis apta regi.
Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Hemum,
Et sacer admissas exigit Hebrus aquas.

Non dissimile est illud Euripidis in Medea: quem locum fortasse imitatus est Poëta noster. ita enim Medea Iasonem alloquitur beneficia illi exprobrans sua:

ἐκ τῶν δὲ πρώτων πρῶτον ἄρξομαι λέγειν,
ἔσωσά σ', ὡς ἴσασιν Ἑλλήνων ὅσοι
ταὐτὸν συνεισέβησαν Ἀργῷον σκάφος,
πεμφθέντα ταύρων πυρπνόων ἐπιστάτην A
ζεύγλαισι, καὶ σπεροῦντα θανάσιμον γύην,
δράκοντά θ', ὃς πάγχρυσον ἀμπέχων δέρας,
σπείραις ἔσωζε πολυπλόκοις ἄυπνος ὤν,
κτείνασ' ἀνέσχον σοι φάος σωτήριον. & reliqua

alia, notissimus est doctis locus. Amissam classem.] ita quoq; apud Ouid. Phyllis queritur:

Has laceras etiam puppes furiosa refeci:
Vt, qua desereret, firma carina foret.
Remigiumq; dedi: quo me fugiturus abires,
Heu patior telis uulnera facta meis.

Heu furijs incensa feror.] oblocutura in Deos quasi excusationem præfatur, quod furijs agitatur. & profectò credere Deos non curare mortalia hominis est uel insipientis, uel furentis, & ab humanæ rationis potestate alieni. Nunc augur Apollo] totus iste locus eousq;, spero equidem, cum ironia legendus est: irridet Aeneam, ut qui non uera dicat, sed profectionem suam Deorum uoluntate excusare uelit: utitur repetitione, quæ acriorem hoc in loco orationem facit. Donatus Terentij interpres NVNC, id est, serò exponit. quale illud est in Eunucho. nunc ego, & illam scelestam esse, & me miserum sentio. quæ interpretatio magnum in se doloris affectum habet. perinde ac si B diceret, utinam citius à Ioue, seu à Mercurio admonitus fuisses, ut hinc abires: non enim in tantis ærūnis, atq; lacrymis uersarer. Scilicet is superis labor est.] Sic Terent. Id populus curat scilicet. Sentit autem cùm Epicureis Deos hæc inferiora non curare. Neq; dicta refello.] uerbum est oratorium refello: nā oratoris est aduersariorum argumenta refellere: id est, confutare, atq; redarguere. I sequere Italiam uentis, pete regna per undas.] ironica concessione Aeneam occultè arguit imprudentiæ, ac temeritatis, qui in tanto tempestatis turbine, rerumq; difficultate audet nauigare: id quod luce clarius ostenditur ijs duobus uerbis ventis, per vndas: quæ proculdubiò periculosam nauigationem declarant. Donatus Terentij interpres figuram ἐπιτροπὴν uocat: qua nos inuitos permittere ostendimus, quod fieri uolumus. Fab. uerò Quinct. hic εἰρωνείαν agnoscit. Spero equidem.] Aeneæ pessimè ominatur, coniectura ex eius crudelitate, & ex Deorum iustitia deducta: ubi etiam obseruanda est animi furentis inconstantia, cùm modò Deos mortalia curare neget, modò id etiam affirmet. Supplicia hausurum scopulis] perquàm scitè, & appositè, cùm de nauigatione uerba faciat, hausurum: id est, luiturum sup- C plicia dixit. Sequar atris ignibus absens.] soluta corpore facibus te furialibus, ut ex Horatio infrà patebit, persequar. Cùm frigida mors animam seduxerit artus.] de illo planè mortis genere intelligendum est, quo corpus ab anima seiūgitur: nam datur & animæ separatio à corpore, iuxta Platonis sententiā: ad cuius opinionem hic proculdubiò allusisse uidetur. Omnibus umbra locis adero.] cùm homo tribus cōstet, anima, corpore, imagine: Plato, quē Poëta noster ubiq; ferè sequitur, in libro de legibus 34. imaginem animæ uult esse sensum in aëreo corpore: ipsum autem corpus aëreū esse animæ umbram. Sed pluribus, & apertiùs infrà super eo uersu:

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Non dissimile est imprecationis genus apud Horat. in Epodo cùm ait:

Diris agam uos: dira detestatio
Nulla expiatur uictima.

Quin

A „ Quin ubi perire iussus expirauero,
„ Nocturnus occurram furor.
„ Petamque uultus umbra curuis unguibus:
„ (Quae uis Deorum est Manium.)

LAMB. Hort. TALIA.] *Huiusmodi oratione & se expurgantem, & fugã excusantẽ, ab initio eum quasi auersata, inuita fuit. Id autem indicat, cùm ipsum iamdudum auersam intuentem dicit.* Huc illuc.] *ab habitu oris indignantis, & furore exagitatae.* Totum.] *locum praesentem aedium, nisi quis tectũ malit legere.* Pererrat.] *perlustrat, ut gestus sunt hominum furibundorum, qui prae impotentia irae sui impotes, taciti huc illuc uersant oculos.* Tacitis.] *Hypallage, tacita.* Accensa.] *ira concitata: metaphora.*

Nec tibi.] *Inuectiua oratio, acerbitatis referta. Exprobrat Aeneae generis obscuritatem. Argumentatur à loco natali, ab educatione, & affectibus. Exprobrat ingratitudinem, sua in eum commemorando beneficia, & effusam beneuolentiam. Argumenta necessitatis nimesibus ridet magis, quàm refutat. Verùm haec singulatim excutiamus.*

Nec tibi.] *Exordium abruptum & uehemens ab obscuritate generis, & personae Aeneae uanitate: qui se Venere* B *prognatum toties dixerat, paterno uerò genere à Dardano, atque hinc à Ioue profectum. Sequutus est hoc loco Homerum, qui sic habet:*

„ νηλεές, οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
„ οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα,
„ πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής.

Notatur hic locus, ut quo Homero sit superior: nam Virgilius, ut inquit Macrobius, non solam partitionem, ut ille, quem sequebatur, sed educationẽ quoque nutricationis, tanquam belualem & asperã, criminatur. Addit enim de suo: Hyrcanaeque admorunt ubera tigres. *Quoniam uidelicet in moribus inolescendis magnam ferè partem nutricis ingenium & natura lactis tenet, quae infusa tenero & mista parentũ semini adhuc recenti, ex hac gemina concretione unam indolem configurat. Hinc est, quòd prouidentia naturae similitudinem natorum atque gignẽtium ex ipso quoque nutricatu praeparans, fecit cum ipso partu alimoniae copiã nasci. Nã postquam sanguis in penetralibus suis omne corpus finxit atque aluit, aduentante iam partus tempore, idem ad corpus materni superna conscendens, in naturam lactis albescit, ut recens natis idem sit altor, qui fuerat fa-* C *bricator. Quamobrẽ non frustrà creditũ est, sicut ualeat ad fingendas corporis atque animi similitudines uis & natura seminis, ita ad eandem rem lactis quoque ingenia & proprietates ualere. Neque in hominibus id solùm, sed in pecudibus quoque animaduersum est: nam si ouium lacte haedi, aut caprarum agni forsitan alantur, constat fermè in his lanã duriorem, in illis capillum gigni teneriorem. In arboribus etiam & frugibus ad indolem uel detrectandam, uel augẽdam maior plerunque uis & potestas est aquarũ & terrarum quae alunt, quàm ipsius quod iacitur seminis. Ac saepè uideas laetam nitentemque arborem, si in locum alterum transferatur, succo terrae deterioris elãguisse. Ad criminãdos igitur mores defuit Homero, quod Virgilius adiecit. Hactenus Macrobius. Eiusmodi multa eruditè disputantur à Phauorino philosopho apud Gellium, libro 12. cap. 1.* Perfide.] *qui coniugij fidem uiolet. Sed ubi illa nunc uerba:*

„ Credo equidem, nec uana fides genus esse deorum. *Et,*
„ Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?

& alia, quae magnificè de Aenea paulò antè depraedicarat?

Sed duris.] *A natali loco, ab inexorabili & duro ingenio, argumentatur eum non Troiae, sed in Caucaso mõte, non inter homines, sed beluas, editum esse. Et terrae natalis ingenium, nõ mediocre momẽtum ad indolem humanam inolescendã habet.* Horrens cautibus.] *aspera, dura saxis & abruptis scopulis.* Caucasus.] *Taurus mons à Cappadocia se attollens, Caucaso committitur. Ciliciam Armeniamque montosa ita praeterit, ut plura inter se iuga, seu serie inter se cohaerentia, perpetuum in ortum dorsum extendant. Ex his omnia propè Asiae flumina oriuntur, quorum partim in rubrum atque Indicũ, partim in Caspium mare effunduntur. Armeniam eiusque gentes, Oceanus Sericus: ab occasu, iuga Caucasi: à meridie, Tauri: à Septentrione, Oceanus Scythicus disterminat. Plinius Caucasum montem, quasi Graucasum, hoc est, niue candidum, dictum existimat. Caucasi partes recensentur hi mõtes coniuncti, Imaus, Emodus, & Paropamissus, à quibus tota decurrit in planiciem immensam, & Aegypto similem. Hunc Caucasum septendecim diebus cum exercitu superauit Alexander: ubi rupes illi fuit monstrata, in qua Prometheus in fabulis religatus fuisse creditur. Ad radices Caucasi accolunt, Paropamissae, Hydaspij, & multae aliae gentes. Caucasiae portae, falsò Caspiae dictae: ingens naturae opus, inquit Plinius, & montibus interruptis repentè, ubi fores obditae ferratis trabibus, subterque medias amne Dyriodori fluente: citraque in rupe castello (quod uocatur Cumania) communito, ad arcendas transitu gentes innumeras: ubi loci terrarũ Orbe portis discluso, ex aduerso maximè Harmastis oppidi Iberum, à portis Caucasijs per montes Gordyaeos, Valli, Suarni, indomitae gentes, auri tantùm metalla effodiunt. Et paulò pòst: A portis Caucasijs ad Pontum, 200. mil. passuum esse constat ferè. Haec ille. Altissima Caucasi iuga sunt ea, quae maximè austrina sunt, circa Albaniam, Iberiam, Colchos & Heniochos: suntque hyeme inaccessa, propter nimium altitudinem: aestate conscendunt, sed* ὑποδούμενοι καρβατίνας ὠμοβοΐνας, τυμπανοειδεῖς πλατείας, διὰ τὰς χιόνας καὶ τοὺς κρυστάλλους. καταβαίνουσι δ' ἐπὶ δορᾶς κάθεδροι σὺν τοῖς φορτίοις, καὶ καθέλκονται, ὅπερ καὶ κατὰ τὴν Ἀτροπατηνὴν Μηδίαν, καὶ κατὰ τὸ Μάσιον ὄρος τὸ ἐν Ἀρμενίᾳ γίνεται. ἐνταῦθα δὲ καὶ τροχίσκοι ξύλινοι κεντρωτοί, τοῖς πέλμασιν ὑποτίθενται. *Circa Albaniam & Caucasi montes incolunt Amazones.*

Hyrcanaeque.] *Hyrcani Scythiae populi: nam ultra Arimphaei, Scythae Cimmerij sunt, Cisianthi, Georgi, & Amazonum gens: & haec usque ad Caspium mare, & Hyrcanum, quod in Scythicum Oceanum erumpit. Multae gentes circa Hyrcanum mare, quas recenset Plinius lib. sexto, capite decimoquinto. Mela, Solinus, & alij. Ab ipsa regione, mos Hyrcanus nomen consequutus est, sicut Caspius, Pariedrus, Moscius, Amazonicus, Coraxicus, Scythicus. Sunt & Hyrcani Ioniae populi.* Tigres.] *Disertè* Hyrcanas tigres *dicit: nam tigrin Hyrcani & Indi ferunt, animal mirae uelocitatis. Eius foetus, qui numerosus est, equi pernicissimi insidijs rapitur, ac tum demum eius uelocitas perspicitur. Foeta, uacuo cubili reperto, praeceps fertur, ad inuestigandum odore hostem suum. At raptor ille accepto insequentis fremitu, unum abijcit catulum. Tollit illa morsu, & pondere etiam ocyor acta remeat, iterumque consequitur, facitque subinde, donec hoste in nauem regresso, frustra belua fremit, frendetque in littore aduersus abeuntem in altum. Sed & Asangi Indi fluminis accolae tigri fera scatent. Apud Indos è tigribus*

canes concipiuntur, & ob id in syluis coitus tempore alligant fœminas. Ab huius tigridis uelocitate, & tigri amni nomen est. Locus ab educatione: quasi inferat, Si homine matre educatus lactatusq́ foret, futurum ut affectibus etiam humanis duceretur. Verùm cum ferino lacte sit nutritus, minimè mirum esse, si ferinum, durum & adamantinum pectus gerat. Admorunt.] lactarunt. Nam quid.] Attentio, ad confirmationem. Num fletu.] Confirmatio, ab antecedentibus signis: Aeneam è Caucaso editum, & à tigribus enutritum: quòd neq; oculos ad suas lacrymas mouerit, neq; ingemuerit: hoc plus, illud uerò minus est. Vt si non gemuisset ad fletum amantis, saltem oculos suos in eam torsisset. Multa simul congerit, quibus ingratitudinem & ingenij asperitatem exprobrat. Quæ quibus.] Quod Seruius ita enarrat, ut sit amphibologia: pro eo, quid prius, quid posterius dicam? Mihi porrò ita uidetur exponendum, ut sit amplificatio indignitatis rei: ut nihil furenti tam crudele occurrat, nihil tam indignũ, quin illi iniuriam hanc anteponat. Summam ergo iniuriam, summamq́ indignitatem ostendit. Cæterùm, cùm dicat Dido: Num fletu ingemuit nostro: uidetur respexisse ad parœmiam, Boni uiri lacrymabiles, ἀγαθοὶ δ' ἀειδάκρυες ἄνδρες. in eos, qui facilè mouerentur ad misericordiam, simulq́ precibus flecterentur: cùm contrà duros & inexorabiles, ferreos, adamantinos, & fibris corneis dicamus. Iam iam.] Obtestatio, seu uariatio sermonis colore: ualetq́ perinde ac si dicat, Obtestor Iouem & Iunonem, ut ista aliquãdo æquis oculis aspiciant, & ingratitudinem & acceptam iniuriam sua æquitate ulciscantur.

Saturnius.] Iupiter: antonomasia. Sed & maximam uocat Iunonẽ: uel quòd soror sit & coniunx Iouis, uel quòd coniugio præsideat, unde Gameliæ illi nomen: siue quòd tutelaris sit: siue ut respiciat ad illud, quod alibi à nobis est relatum, τὴν μεγάλην, γυναῖκα, καὶ ἄνασσαν θεάν.

Nusquam.] Transitio ad cõmemorationem beneficiorum, quæ quasi immemori exprobrat, qua in re decorum personæ seruat. Nam is sexus, ubi desunt conuicia, illicò ad exprobranda beneficia transit, ijsq́ amplificandis immodicè non tantùm nihil adimit, ut etiã multa affingat.

Fides.] Notat illum perfidiæ. Eiectum.] ui tẽpestatis naufragum è mari appulsum. Littore.] Cùm littora iure sunt communia, ut & maria, qui potuit egere littore, ubi id contigisset? Respicit ad illa Ilionei, Hospitio prohibemur arenæ. Nam ob iniuriam ab accolis illatam, littus ingressis Troianis absente Aenea, auxilium suum exprobrat. Obijcit egestatem in rebus afflictis, uel egenum è littore: sed prior expositio placet magis. Et regni.] Ab obuia sue erga eum beneuolentia. Plus dicit, propter futiuas nuptias, quàm ipsa res habet. Demens.] ultrò se ipsa accusat, qua in re intendit indignitatem rei. A

Amissam.] Iussit subduci naues, prohibuit iniuriam. Hæc uera sunt: nã & classem farciri permisit, & tutos à periculo socios esse iussit. Heu furijs.] Cùm desint plura exprobranda, exclamat per indignationem. Et quia culpæ, si qua fugæ esset, translatione in deos fuerat usus Aeneas, hanc Dido cùm conetur refellere argumentis, neq; ualeat, mimesi ludit. Et quam Rufinus ἀνασκευὴν appellat, modam ponit obiectionem aduersarij, cum derisione, propterea quòd eius rei ueritas infirma planè esse uideatur.

Nunc Lyciæ.] Ludit uerba rursum Aeneæ suprà explicata, quibus discessum à necessario excusauit. Scilicet is superis.] Ludit argumenta & causas nauigationis, ironia, cùm non sit, quibus refutet: respiciens ad quorundã philosophorum impiam opinionem, negantium prouidentiam diuinam. Refello.] Non refellit, at ludit, id quod rhetores alioqui facere solent, cùm rei ueritas uel infirma sit, uel parùm aduersarij argumentum nos lædere uideatur, aut nil sit quod contrà opponamus. I sequere.] Cõcessio, per indignationem. Concedit id, quod prohibere nequeat: quidem cum stomacho & risu: cùm & per undas Italiam petere & quærere iubeat. Quod enim adhuc quæritur, nondum certum, neq; nostri iuris est. Arguit Italiam, eiusq́ possessionem, incertam adhuc esse, in qua sequenda tot annorum iactationibus fatigatus fuerat, cùm Carthaginis imperium præsentissimum esset. Spero equidem.] A' difficultate perueniẽdi in Italiam, si modò perueniat. Nam si in scopulos impingat, (id quod optat) expendit dijs perfidiæ suæ pœnas. Illud interim obseruandum est medios scopulos hic dici, qui inter Africam & Italiam sint occursuri: & haurire supplicium, pro dare pœnas, pendere pœnas. Vocaturum.] quasi in afflictis rebus, opem Didonis uel absentis, uel mortuæ, imploraturum. Promittit Aeneæ talionem, cùm constituit mori, atq; manu uita abrupta, persequuturam fugientem: ut si nequeat eum perdere, furijs tamen quibusdam ubiq; sit territura. Dido.] Enallage personæ tertiæ, pro prima. Veteres Theologi putabant, animas uiolenta morte è corpore migrantes, ut nullis piaminibus purgatas, infestius perturbationibus agi, & easdem hostes suos post hanc uitam inimicè insectari. Seduxerit.] Hypallage. Audiam.] te mihi pœnas dedisse, quod præsens non uidebo: & proinde uoluptatẽ ex tua calamitate sum perceptura. C

Manes.] ad inferos, te perijsse. Depingit ingenium fœminæ iratæ, quæ natura gaudeat uindicta, cùm ipsa ulcisci se nequeat. Allusit ad infœlicem eius exitum in bello contra Rutulos, quo in amne Numicio haustus perijt.

ARGVMENTVM.

Dido nimio dolore affecta, nimioq; iracundiæ æstu inflammata Aeneam loqui uolẽtem audire non potest: sed ab eius conspectu sese auferens, semianimis in terram procidit: famulæ eam suscipiunt, & in toro reponunt. Aeneas uerò blandis uerbis eam lenire quidem, deq; pectore eius dolorem auferre cupit, utpote qui saucius & ipse amore erat, magnumq; dolorem ex amantis dolore contraxerat, ueruntamen Deorum iussa facit, potiorque illi est Iouis uoluntas, quàm suus, aut Didonis dolor. reuisit igitur classem suam: cuius præsentia commoti socij certatim omnes accingunt se operi, eaque parant, & faciunt, quæ nauigationi necessaria esse putant.

NASC.

His medium dictis sermonem abrũpit, & auras
Aegra fugit, seq; ex oculis auertit & aufert,
Linquẽs multa metu cunctantẽ, & multa parãtem
Dicere: suscipiunt famulæ, collapsaq; membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisq; reponunt.

Sermonem abrũpit.] Aeneæ scilicet q multa dicturus erat: quamobrem sequitur paulò pòst:

Linquẽs multa metu cunctantẽ, & multa parantem Dicere.

Collapsaq; membra.]

At pius Aeneas (quanquam lenire † dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas)
Multa gemēs, magnoq; animū labefactus amore:
Iussa tamen diuûm exequitur classemq; reuisit.
Tum uerò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naues, natat uncta carina,
Frondenteisq; ferunt remos, & robora syluis
Infabricata, fugæ studio.

† al. dolorē:

A bra] *Hoc uerbo miris, & perquàm uenustè mulieris exanimata casum expressit.* Marmoreo referunt thalamo.] *regiæ magnificentiæ τὸ πρέπον.* At pius Aeneas, quanquàm lenire dolentem.] *Pietas commendatur Aeneæ, sed eius magis extollitur animi prudētia, atq; fortitudo: qui in rebus illis, quæ sensus (ut ita dicam) titillant, ita se gerit, ea constantia est, ut minimè succumbat, sed illis potius imperare uideatur.* Tum uerò Teucri incumbunt.] *diligentiam, celeritatemq; Troianorum in curandis parandisq;, quæ ad nauigationem faciunt, Poëta describit.*

Natat uncta carina.] *quæ priùs uncta fuerat, quàm è littore deduceretur.*

LAMB. Hort.

His medium.] *Vt epitasis insurgat, fingit Didonem iræ impotentia & ægritudine animi examinari: rursum Troianos fugæ studio classem studiosè renouare omnia farcire, priusquàm à Pœnis opprimantur. Atque admirabili artificio ingenia amantium, excandescentisq; reginæ ac furentis, tum autem Troianorum una metuentium sedulitatem in expediendis nauibus, oculis subijcit.* Medium.] *orationem nondum finitam. Deest epilogus, quem per stomachum subtexere non potuit. Et in patheticis id ferè obseruatur, & natura rei hoc ipsum postulat.* Abrumpit.] *A re corporea ad incorpoream. Abrumpuntur funes, abrumpuntur uerba & orationes.* Aegra fugit]*non corpore, sed animo: unde ægrescentia, dolor ex inuidia alterius felicitatis conceptus: & ægritudo, uel ex iniuria, uel damno, uel malo accepto. Itaque ægra animo persuasione accepta iniuriæ: item dolore fugæ ducis Troiani.* Aufert.] *Interpretatio.* Cunctantem.] *Aeneam metu Didonis cum mora meditantem defensionem sui.* Suscipiunt.] *Defectio: reginam, cuius membra exanimata examinataq; referunt in conclaue.* Marmoreo referunt thalamo.] *A materia epitheton, ostendens regiam magnificentiam ædificij pro referunt in thalamum. [illegible] reponunt in stratum.*

At pius Aeneas.] *Sapientis est, affectus suos ratione uincere: ut facitantem hic inducit Aeneam. Amat Didonem quidem, cupitq; eam blandis uerbis consolari, licet remedium dolori non admittat: numinis tamen iussa hominum gratiæ anteponit.* Curas.] *ægritudinem animi.*

Multa gemens.] *multum: nomen pro aduerbio.*

Animum.] *synecdoche: ποιητικῶς, pro animo.*

Frondenteisq;.] *ligna in remorum usum, quæ sub uernum tempus iam frondescerent: licet Dido paulò antè, ad facilitatem manendi persuadendam, obiecerit, cum tempore hyberno classem moliri.* Robora.] *Amplificatio, cùm integra robora, arbores glandiferas indolatas è sylua in naues conuexisse dicat. Addit obiter præcipitantia causam efficientem, studium fugæ nempe, antequam à Pœnis opprimerentur.*

ARGVMENTVM.

Troianos è Carthaginis littore fugientes formicis cibaria ex agro in suas latibulas deferentibus cōparat.

Migrantes cernas, totaq; ex urbe ruentes.
Ac ueluti ingentem formicæ farris aceruum
Cū populant, hyemis memores, tectoq; reponūt:
It nigrum campis agmen, prædamq; per herbas
Conuectant, calle angusto: pars grandia trudunt
† Obnixè frumenta humeris, pars agmina cogūt,
Castigantq; moras: opere omnis semita feruet.

† al. Obnixe

NASC. Ac ueluti.] *Quidam putant hanc comparationem ex decimosexto Iliad. sumptam esse: cùmq; Homerus de muscis agat, Virgilium, relicta muscarum mentione tanquam indigna, suiq; poëmatis maiestati parùm conuenienti, ex formicis comparationem duxisse. Sed mea quidem sententia hallucinantur: nam comparatio illa, qua de muscis Homerus utitur, ita eius negocio quadrat, ut huic loco nulla ex parte conuenire uideatur: non enim cùm de muscis ageret, earum industriam, laborem, solertiamq; descripsit: quia ad rem facere non uidebatur. hoc enim Homeri consilium fuit, & intentio, milites sic uersari circa Sarpedonis cadauer, ut muscæ tempore Veris per mactas lacte plenas uolitare solent. Sed Virgilius Troianorum fugam parantium laborem, industriamq; in ferendis ad naues rebus nauigationi necessarijs designare uolens, eos formicis comparauit: quibus nullum aliud animal est, aut in cogendis cibarijs diligentius, aut in ijs, quæ contingere possunt, aduersis cautius, aut prouidum magis. de quo ita quoq; Horat. in primo Serm. Satyr. 1.*

Paruula nam exemplo est magni formica laboris:
Ore trahit quodcunq; potest: atque addit aceruo,
Quem struit haud ignara, ac non incauta futuri.

Quæ simul inuersum contristat Aquarius annum,
Non usquam prorepit: & illis utitur antè
Quæsitis patiens——.

Sed ut res tota melius, aptiusq; intelligi possit, Homeri comparatio adscribenda est:

οἱ δ' ἂμ περὶ νεκρὸν ὁμίλεον ὡς ὅτε μυῖαι
σταθμῷ ἔνι βρομέωσι περιγλαγέας κατὰ πέλλας
ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει.
ὣς ἄρα τοὶ περὶ νεκρὸν ὁμίλεον.

Hyemis memores, tectoq; reponunt.] *ita quoq; de apibus in Georg.*

Venturæq; hyemis memores æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.

It nigrum campis agmen.] *Rei humilitatē magnitudine uerborum extollit: uidetur enim cùm ait: It nigrum campis agmen, non de formicis, sed de militum turmis agere. Sic in 4. lib. Georg cùm de apibus loquatur, rem uerbis mirum in modum effert:*

Admi-

Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq́ duces, totiusq́ ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

Hoc Ennij hemistichium de elephantis ait Seruius esse.

Conuectāt calle angusto.] *nō conuehunt dixit, sed conuectant, quia non semel tantùm, sed sæpiùs more militum prædantium hoc faciunt. Verg. in 9. Aeneid.*

Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.

Illud etiam diligenter obseruandum est, Poëtam eminentiss. spondei tarditate uehendi tarditatem, difficultatemq́ designare uoluisse: nam formica animal paruum est, nec nisi magno labore, ac tarditate granum impellere potest. cui illud quoq; accidit perincommodum, quod calle angusto, multisq́ difficultatibus impedito illud trahit. propterea sequitur: Pars grandia tradunt Obnixè frumenta humeris.] *grandia comparatione formicarum, ideò obnixè.* Castigantq́ moras.] *nam principes habent, sicuti apes.*

LAMB. Hort. MIGRANTES.] *Sūmatim hypotyposin ex urbe fugientium Troianorum proponit. Hanc statim illustrat eleganti comparatione, sumpta à natura & indefesso studio formicarum.* Ruentes.] *continenti agmine fugientes: metaphora.* Ac ueluti.] *Sedulitatem ac studium Troianorum fugientium, laborantiumq́ circa sarciendas naues, formicarum disciplinæ comparat: idq; exemplo Homerico, qui suam similitudinem à muscis duxit Iliad. secundo:*

ἠΰτε μυιάων ἁδινάων ἔθνεα πολλὰ,
αἵτε κατὰ σταθμὸν ποιμνήϊον ἠλάσκουσιν
ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει.

At Vergilius suam comparationem sumpsit è parænesi Phocylidis, quam no solùm aptè huc accommodauit, uerumetiam doctè uertit:

μύρμηκες γαίης μυχάτων πολυτειρέες οἶκοι
ἔρχονται βιότοιο κεχρημένοι, ἡνίκ᾽ ἀρούρας
λοῖα κερειράμενοι καρπῶν πλήθουσιν ἀλωαί.
οἱ δ᾽ αὐτοὶ πυροῖο νεοτμήτοιο ἄχθος ἔχουσιν,
ἢ κριθῶν, αἰεὶ δὲ φέρων φορέοντα διώκει.
ἐκ θέρεος ποτὶ χεῖμα βορὴν σφετέρην ἐπάγοντες,
ἄτρυτον φῦλον δ᾽ ὀλίγον τελέθει πολύμοχθον.

Id est,

Formicæ obscuris antris æstate relictis
Descendunt, dulci uictus ratione carentes,
Quando rura iacent demessis frugibus alba
Tonsa situs, complent uacua horrea fructibus acres.
Triticeum quarum hæ tritum nuper graue pondus
Conuectant humeris, aut hordei: & usq; ferentem
Sectatur, quæ gestat onus: uictumq́ cibumq́
Ad brumam gelidam cogunt æstate sub antrum:
Infractum genus, & modicum, multiq́ laboris.

Formicæ tempore uerno uermiculum ouis similem gignunt. Et quemadmodum utiles faciunt cibos apes, ita illæ prudenter in hyemem sequentem condunt. Ore onera uiribus maiora gerunt: sed auersæ maiora pedibus posterius humeris obnixæ moliuntur. Semina arrosa condunt, ne rursum integra in fruges expullulent è terra madefacta proferunt ac siccant. Operantur noctu, maximè plenilunio: & interlunio ab opere cessant. Tanta est earum sedulitas, cùm ex diuersis locis conuehentes, altera alterius sit ignara, ut signa recognoscant: certi dies ad recognitionem mutuam, nundinis dantur, in unum cibum condunt: & ipsa se inter se sepeliunt. Cum obuijs quasi A *quædam collocutio est. In earum itinere apparent attrita silices: & semitæ in opere factæ. In India formicæ habent cornua. Apud Dardas, Indos septentrionales, aurum egerunt ex cauernis terræ. Felino sunt colore, magnitudine Aegypti luporum. Inter alias arborum pestes recensentur & formicæ, ut conuoluoli seu uolucres. Verùm illas abigunt, rubrica ac pice liquida perunctis radicibus: item pisce suspenso iuxta in unum locum congregant, aut lupino trito cum oleo radices linunt. Sunt & hortis infestæ formicæ, maximè non riguis: aduersus quas Sabinus, authore Plin. remedium primus monstrauit, limum marinum, aut cinere obturata earum foramina. Sed longè efficacius heliotropio herba necari creduntur: aut aqua diluto latere crudo, quæ planè inimica eis putatur. Formicæ tempestatum præsaga sunt animalcula: nam & absconditæ contra industriæ suæ naturam, concursantes, progerentesq; oua, præsagium aëris sentiunt. Sunt & formicæ uenenatæ, sed quas tantum Italia nouit. Est ubi etiam aurum eruunt. Inueniuntur formicæ, quas uocant Herculaneas: quibus tritis, cum modico salis, lepra, lentigo, & id genus uitia curantur. Huius ani-* B *malculi prudentia itaque speculum est & exemplar ad laborandum, ne in posterum egeant. Nota fabula est formicæ & cicadæ: quarum altera industriæ & prouidentiæ mortalibus, alteræ ignauiæ documentum esse debet. Iam uerò idem animal, quantumuis sit pusillum, tamen irritatum, perinde ut serphus lacessitus, cupit se ulcisci. Hinc parœmia, Inest & formicæ & serpho bilis sua: qua monemur, ne temerè inimicum, quantumuis infirmum, contemnamus lacessitum, quod per occasionem se queant ulcisci. Formica camelus, uel de uehementer inæqualibus, modò minimis, modò maximis, quod perinde esset, ac si camelus repentè in formicam conuersus esset: uel in eos qui sibi non constant, in utranq; partem immodici.*

Ac ueluti.] *Comparatio formicarum ad sedulitatem Troianorum referenda est, perinde ut id quod statim sequitur, à re militari metaphoricè ductum est, quo res alioqui minutas natura, egregiè amplificet, ut est Poëta in eiusmodi mirus artifex.* Ceruas.] *Enallage personæ, secunda pro tertia.* Farris.] *frumenti.* Populant.] *pro populantur, generis enallage: hoc est, prædantur: militaris uox.* C Hyemis mc.] *Industriam ac prudentiam formicarum significanter proponit, cùm alioqui cicadarum ingenium ignauum sit, & iners,* Tectoq;.] *in tectum, in antrum metaphoricè.* It nigrum.] *Mirè insurgit in amplificandis rebus minutis: quæ ut multò habeant maiorem gratiam, hæret constanter in metaphoris à re militari ductis: ut agmen nigrum conuectant prædam, cogere agmina, & castigare tardiùs incedentes, aut cessantes. Hemistichiū hoc ex Ennio sumpsit.* Agmen.] *ab agendo dictum: neque uerò solùm ad homines, uerumetiam ad alia quælibet refertur. prolepsis.* Calle] *Callem Grammatici dictum uolunt semitam, quæ callo pedum induruerit: & semitam arctam, ac quasi uiam dimidiam.*

Feruet.] *studio ac assiduis laboribus plena est: metaphora. Ferueo, seu feruo, non solùm ignis est ac flammæ, uerumetiam frigoris & uentorum: quemadmodum & uerbum æstuo, & æstus. Feruet hyems, feruet mare, perinde ut æstuat: feruet æstas. Itaque uia formicarum laborum operibus agitantur.*

ARGV-

A

A R G V M E N T V M.

Conuertit se κατ' ἀποστροφὴν ad reginam Poëta: quasi illius vicem dolens, quòd, quem tantopere amat, propediem amissura sit. quamobrem inuehitur in amorem, cuius vim, potestatemq́; exemplo Didus occulte declarat.

Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quosue dabas gemitus: cùm littora feruere latè
Prospiceres arce ex summa, totumq́; uideres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos † submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

† al. summittere

NASC. CERNENTI talia.] *nam ocul*[illegible]*e. gět dolorē. unde & maior cómiserationis affectus moueri uidetur.*

Quosue dabas gemitus.] πάθος à dolore. Cùm littora feruere latè.] *Quod modò uno uerbo expresserat, nunc idem pluribus dilatat uerbis, ad amplificandum Didonis dolorem: qui eò magis excitabatur, quò magis Troianos oculis cernebat ad fugā paratos.* Totumq́; uideres Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor.] *duorum hic sensuū mentio fit, uisus, & auditus, uidebat, quæ parabant, ut abirent, ipsos præ lætitia clamantes audiebat: quæ omnia ad mouendum, augēdumq́; dolorem efficacissima erant.*

B

Improbe amor.] *præ indignatione exclamat Poëta in amorem, illiusq́; potestatem uehementer extollit. talis est illa ex 3. Aen.*

" ——*quid non mortalia pectora cogis*
" *Auri sacra fames?*

Et est locus ex Apollonio sumptus lib. Argon. 4.

" Σχέτλι' ἔρως μέγα πῆμα, μέγα στύγος ἀνθρώποισιν.
" Ἐκ σέθεν οὐλόμεναί τ' ἔριδες στοναχαί τε γόοι τε
" Ἄλγεά τ' ἄλλ' ἐπὶ τοῖσιν ἀπείρονα τετρήχασιν

In hoc autē alter ab altero differt, quod Apollonius nonnulla quæ ex amore incōmoda proueniunt, separatim pluribus recenset, discordias, luctus, gemitus, doloresq́; infinitos. Virgilius uerò communiter paucis omnia complectitur, quid non mortalia pectora cogis?

Ire iterū in lacrymas.] *ad quid amor Didonē coëgerit, planū facit. nempe ut fletu, ac precibus sese iterū Aeneæ submittat: quod præter reginæ decorū fieri uidet. Sed*

C

tanta est uis amoris, ut nullus amans sit liber, neq; suus, sed alienus, ideo uerbum addidit odiosum. Supplex.] *deinde illud etiā subdit:* Animum submittere amori.] *quod minimè decet hominem sui compotem, id autem est commodum, decorumq́; uidere, & agnoscere, & tamen utrunq; negligere* Ne quid inexpertum.] *hoc ad Didus excusationem additum esse uidetur: nam cùm ex uita migrare illius iniussu, qui uitam donauit, magnum sit nefas, Dido sibi conscia, omnia experitur, omnia tentat, ut, si fieri potest, Aeneam à sententia reuocet, priusquam sibi mortem inferat, ut eius excusatio iure accipi possit, si, cùm nihil sit, cur uiuere uelit, seipsa spontè necauerit.*

LAMB. Hort. QVIS tibi.] *Auersione torquet orationē suam ad Didonē ut ex amplificatis causis ægritudinis reginæ, lectori affectus eos conciteт, quibus fingatur ipsa tum fuisse. Hac apostrophe uia sternitur ad absoluendā epitasin huius tragœdiæ.* Cernenti.] *Ecquæ illa sint, quibus pariè affecta fueris, iam mox ipse enarrabit, ut omnia sint clara & perspicua. Sensum uidetur posuisse pro affectu, seu mente, seu animo: quasi dicat, quomodo fuisti affecta? quo eras animo? Eclipsis, fuit.* Feruere.] *Enallage coniugationis. Veteres multa id generis uerba in utraq; coniugatione flectebant, secunda & tertia: ut fulgo, cauo, & similia. Hodie ad secundam tantùm pertinent coniugationem, sicut tergo & fugo ad tertiam. Causas itaque lacrymarum ac gemitus attexit.* Arce summa.] *unde prospiceres? ex arce. ex summa arce: ut multò præsentius discursus Troianorum oculis subijciatur. Arces principum sunt: non autem priuatorum ædes, ut à quibus uis arceatur.* Misceri.] *turbari: ipsum autem uerbum in hoc significatu prouerbium sapit: & cum adiunctis, misceri omnia, miscere sacra prophanis, mare cœlo miscere, & similia.* Clamoribus.] *uidelicet Troianorum, ac nautarum festinantium, apparantiumq́; naualia.* Quod uerò Ante oculos *addit, emphasis est. Ostendit admirabilem animi dolorem ex ipso aspectu: cùm minus discessus oculis sublatus reuera doleat. Itaq; singularem ægritudinem reginæ uolens exprimere multa simul coniunxit: Prospiceres ex arce, & quidem summa, ac uideres ante oculos. nisi quis malit pleonasmum interpretari.* Improbe amor.] *Exclamatio per auersionem, in uiolētiam amoris, per quem mortales eò amentiæ ueniunt, ut sui impotes prorsus reddantur.* Quid.] *Defectio: quid non cogis humana pectora moliri? uel, ad quid non cogis pectora humana? quasi dicat, ad nihil non. nam id genus, uim habent uniuersalem.* Ire iterum.] *ubertim lacrymas fundere. Animos, animum: pluralis pro singulari. Nam quæ paulò antè infestè cum Aenea, exprobatis etiam beneficijs, expostulauit, eidē nunc supplicem se dedere statuit, ut est amoris inconstantia. Ad eundem modum Terent. Thraso:*
" *Quidnisi ut me dedā Thaidi?* Nequid.] *Causa, quamobrem supplicem legationem mittere cogitur. Inexpertum, passiua significatione usurpauit. pro intentatum, quamuis frustrà, ne sibi defuisse dicatur.*

A R G V M E N T V M.

Didonis oratio est obsecratoria, siue petitoria, qua hanc à sorore veniam petit, videat diligēter, an ab Aenea tantùm profectionis mora induciarum impetrare possit: vt suo dolori callum obducat: & patiendo aduersa perferre discat: quæ enim repentino veniunt, feriunt magis: quibus si aliquid temporis concedatur, in dies molliora fiunt.

Anna, uides toto properari littore circum,
Vndiq; conuenēre, uocat iam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuēre coronas.
Hunc ego si potui tantùm sperare dolorem,

NASC. ANNA, uides.] *A profectione Troianorum exorditur: quā probat à signo. idq́; propterea, opinor, facit, ut sororem celeriùs ad negocium impellat: quasi innuere uelit,*

Et perferre soror potero: miseræ hoc tamen unum
Exequere Anna mihi (solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola uiri molleis aditus & tempora noras)
I soror, atq; hostem supplex affare superbum.
Nō ego cum Danais Troianā excindere gentem
Aulide iuraui, classemue ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cineres manesúe reuelli.
Cur mea dicta negat duras † dimittere in aures?
Quò ruit? extremū hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilemq; fugam, uentosq; ferentes.
Non iam cōiugium antiquū, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumq; relinquat.
Tempus inane peto, requiem, spaciumq; furori.
Dum mea me uictam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro ueniam, miserere sororis:
Quā mihi cū dederis, cumulatā morte † relinquā.

†al. demittere

†al. remittam.

uelit, hoc in negocio exequendo non opus esse cunctatione, sed celeritate: cùm iam omnes cōuenerint Troiani, ut abeant: naues coronarint, uelaq; uentis expanserint: quæ signa sunt abitionis notissima. Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.] *Lætitiæ, securitatisq; animi signum est coronare naues: id enim facere solebant nautæ cùm præsertim aliquò migrarent, ubi se aliquid boni consecuturos sperarent.* Hunc ego si potui tantū sperare.] *argumentatur à minori per ἀκυρολογίαν: hoc est, per sermonis improprietatem: nā sperare pro timere positum est, ut in 1. Aeneid.*

» *At sperate Deos memores fandi atq; nefandi.*

Et in 11 Aeneid.

» *Hæc adeò ex illo mihi iam speranda fuerunt*
» *Tempore, cum ferro, &c.*

Speramus enim bona, timemus aduersa. hoc autem designare uidetur, nihil sibi inopinatum cōtigisse, sed id mali iam antea secum commentam fuisse: unde fit quidem uoθ @, sed non à loco præter spem: ut quidam falsò existimarunt. Miseræ hoc tamen unum Exequere.] *per commiserationem petit, ut faciliùs sororem ad negocium impellat: nec tamē quid ipsa uelit, statim postulat, sed artificiosè petitionē differt, rationesq; assignat, quamobrem ipsa per sororem se uoto potiri posse putet.*

Solam nam perfidus ille.] *argumentatur à facili sub uerisimili causa ex amore deducta, quod ab Aenea colitur, &, quod magis etiā refert, illius cōsilijs intima est.*

Sola uiri molleis aditus.] *impetrādi facilitatem exaggerat ex cognitione sororis: cui & natura Aeneæ, & tempus adeundi, atq; alloquendi illius ualde exploratum erat: hoc enim sorori dat soror, ut sola habeat perspectos diligenter illius mores, solaq; ea temporis momenta optimè perspiciat, quibus Aeneam adire posiit, ut ab eo, quod uelit ipsa, benignè impetret, quibus uerbis Poëta eminentiss. officium, diligentiamq; designare uidetur: quam orator in perspiciendis moribus, auditorumq; animis adhibere debet: maxima enim uis oratoris (inquit Cic. in orat.) in mentibus hominum existit, uel ad iram, aut ad odium, aut ad dolorem incitandis, uel ab ijsce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis: quæ nisi qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectūtur, penitùs perspexerit, dicendò, quod uolet, perficere non poterit.*

I soror, atq; hostem supplex.] *Blāda exhortatio ex necessitate, quam elegans exornat ἀντίθεσις: nam supplex, & superbus ἀντίθετα sunt: occultè autem monet Poëta cum homine duro, superbo, & intractabili animi demissione utendum esse. obseruandum porrò est, quod cùm animi ingrati in Aenea uitiū Dido exaggerare uellet, eum hostem superbum appellasse: qui non solùm beneficia non rependerit, sed tanquam hostis eam ab hostibus*

diripiendā reliquerit. A

Non ego cum Danais.] *per auersionis interpositionē à proposita quæstione Annā abducit. Quinct. lib. 9. cap. 2. uocari quoq; au[...]nem ait, quæ à proposita quæstione audientem auertit: citatq; hunc Vergilij locum: & id fieri ex multis, uarijsq; figuris docet, cùm aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus uidere posse ignoramus, quale est principium pro M. Cælio. sanè exprobrat Aeneæ crudelitatem, quod perinde ab eo ipsa tractetur, ac si una ex illis fuisset: qui in Aulide in perniciem Troianorum cōiurant, aut, quod certè maius est, si Anchisæ patris eius sepulchrum uiolasset. persimilis est apud Eurip. locus in Andromacha ubi ipsa hunc in modum loquitur:* B

πιθοῦ τί καίνεις μ', ἀντὶ τοῦ ποίαν πόλιν «
προὔδωκα; τίνα σῶν ἔκτανον παίδων ἐγώ; «
ποῖον δ' ἐνέπρησ' οἶκον. id est, «
Audi, cur occidis me? quamobrem? quam urbem «
Prodidi? quem tuorum interfeci filium ego? «
Quam domum succendi? «

Nec patris Anchisæ cineres.] *Quod impiū, & irrelligiosum fuit uel Eurip. testimonio in Phœnissis:*

ἐκχεῖν, inquit, ἐκκεῖται μὴ ἡμῶν βέβηλον τάφῳ. «

Sed & iureconsulti sepulchrorum uiolatoribus pœnas diuersas statuūt. Constantinus eis, qui de sepulchro saxa, uel marmora, uel columnas, aliamue quancunq; materiā aut uendēdi, aut ædificandi gratia abstulerunt, decē auri pondo fisco inferre iubet. Si uerò corpora ipsa de sepulchris extraxerint, uel ossa eruerint, humiliores quidē Pauli I.C. sententia, summo afficiuntur supplicio: honestiores aūt in insulam deportantur, aut relegantur, aut in metallū damnantur. Sed lege apud Iureconsf. Tit. de sepulchrorū uiol.

Cur mea dicta negat.] *pmunit sibi uiā ad petitionem, uel potius sorori præscribit petitionis modū: uidetur enim uelle huiusmodi increpationibus ex amoris, dolorisq; affectu prouenientibus Aeneæ animum mulcerri, atq; allici.* C

Duras demittere in aures.] *non superbas dixit, sed animi uitium mitiori uoce temperauit, nō oblita quod suprà dixerat: —— atq; hostem supplex affare superbū.* « *non enim elatis, tumidisq; uerbis eū affari, aut irritare debebat, ut qui supplex accesserat.* Quò ruit?] *quasi dicat, præter rationē, præterq; necessitatem?* Extremum hoc miseræ det munus amāti.] *quæ extrema petuntur, faciliùs impetrari solent, unde & paulò pòst:*

Extremam hanc oro ueniam ——.

Sed duæ, ueluti calcaria additæ sunt uoces affectibus plenæ, miseræ amanti, quæ ferreum cuiusuis animū mollire, tractabilemq; reddere possunt. Expectet facilemq; fugam.] *sibi regina cōsulit per speciem utilitatis Aeneæ, undę ex sua persona illius beneuolentiam colligit, quod amentis commodum suo præferre cōmodo uidetur.* Non iam coniugium antiquū.] *πλαγίως Aeneā coniugij*

A tugij suspicione liberet: & quod petitura est, comparatione aliarum rerum concessu facilè, honestumq́ etiam esse declarat. Coniugium antiquum.] παλαιὸν λέχος, frequens. Est Euripidis locutio, sed non hoc sensu: nã hoc in loco antiquum charum intelligo, uel reginæ, uel Aeneæ, quod si nunc secus appareat, ita tamen initio Dido putabat. Tempus inane peto.] hæc summa est, ac totius petitionis punctus. Dũ mea me uictam.] eandem sententiam ita protulit Ouid. in epist. Didus ad Aen.

" Dum freta mitescunt, & amor dum temperat usum,
" Fortiter ediscam tristia posse pati.

Extremã hanc oro ueniam] peroratio est per commiserationis affectum, quæ grati animi, nec beneficij immemoris significationẽ habet, ideo sequitur: Quã mihi cum dederis, cumulatã morte relinquã.] Seru⁹, alijq́ interpretes hic distinguendũ putãt, Quã mihi cũ dederis cumulatã. Sed malè: qui neq profectò sensum Poëtæ satis percipere mihi uidẽtur: illic igitur distinguendũ est, Quã mihi cũ dederis: ut postea sequatur: cumulatã morte relinquã. & est sensus, si mihi hanc ueniam dederis,

B non moriar priùs, quàm tibi cumulatissimè satisfaciam.

L AMB. Hort. ANNA uides.] Suasorij generis oratio est, quã à sorore petit, ut legationem suam ad Aeneam obeat, persuadeatq́ uiro, ut ad tempus aliquod saltem, si non in totum manere dignetur. Docet disertè sororem, quibus argumentis, ad persuadendum accommodatis, ut est amãtis animus sollicitus, uti debeat: à nullis suis commeritis in gẽtem Troianam, quamobrem se fugiat: à nulla sua impietate in mortuum parentem, à difficultate & importunitate temporis, & petitionis extenuatione. Sed & principis est, in legationibus mittendis mandata edocere, inter quæ nihil immutare fas iusq́ erat. Ergo diligenter mandat, quibus argumẽtis, in dissuadẽda subita fuga utatur. Anna uides.] Exordium ab attentione ductum est, à demonstratione rei præsentis. Nam mãdatura sorori, quod curatũ uelit, monstrat è sublimi arce discursum properantium Troianorũ: quo attentam facit ad id, cuius causa eò conscenderint.

Properari.] Impersonaliter, quæ oratio aliquãto personali uehementior est. Circum.] licet aduerbialiter posita sit præpositio, sed quia postposita est, quasi dicas, littora circũ, anastrophẽ interpretari licet. Carbasus.] Hypallage: pro auræ & uenti uocãt carbasa. Puppibus.]

C Quo pacto apud ueteres soluturi portum, ubi hyematum erat, nautæ naues coronabãt, parum liquet: constat certè, uel summo malo ramum, uel coronam naui eos imponere solere, signum lætæ nauigationis. Hodie è portu in altum abituri nautæ, signa in summo malo fixa explicant, & tormenta ferè emittunt. Ex signo id intelligimus, quod eo signatur: mox mox Troianos deducturos in altũ naues. Læti.] propter nauigationem in Italiam, ac prorsus nihil formidãtes uim Punicam. Sperare.] timere: acyron. Est autem propriè spes, unde sperare, futurum bonum sectari ac persequi: perinde ut metuere, & metus, futurum imminẽtiq́ malum fugere. Potui.] pro potuissem, modus pro modo. Facilè hanc animi ægritudinem pertulissem, si multò antè eum tam præcipitanter abiturum fuisse præscissem: sed ne tam perditè quidem eum unquam adamassem: à loco, præter spem. Mihi.] Propositio petitionis, ut cùm huiusmodi mandatis Aeneam adeat. Te colere.] À facili & enallage modi, pro colebat, credebat tibi omnia sua arcana consilia. Hostem.] Aeneam. Hostes, ab æquando dictos uolunt: unde hostire, comprimere, æquare, cadere. Sed ueteres, etiam hostem peregrinũ uocabant, quòd cum suis moribus, suisq́ legibus uiueret, nobis æquus uideretur. Verùm ea significatione exoleta, nunc usurpatur pro eo qui contra aliquem arma induit. Videtur Vergilius hanc uocem usurpasse pro uetusta significatione: hoc est, pro peregrino: ut contemptim illum istac appellatione uocet, cùm aduersus reginam nulla arma tulerit, nisi fortassis eum uel ob id hostis loco ducat, quòd se inuita sit nauigaturus.

Non ego.] Mandata Didonis, cum argumentis, quibus ad dissuadendam fugam utatur. À pio, & à nullis suis malis meritis. Vtitur autem enthymemate huiusmodi. Is fugiendus est, qui in excidium gentis Troianæ, in Aulide, portu Bœotiæ, coniurarit: ergo me fugere non debes. Aulide.] in Aulide. Defectio. Aulis in Bœotia est, nobilis amplissimo portu, & nauium capaci: opposita Calcidi in Eubœa. In Aulide exercitus Græcorũ Helenam à Paride raptã bello repetiturus cõiurauit. Tradunt quidam, Agamẽnonem in hac, ut in alijs quibusdam per totam Græciam locis, puteos fodisse, quos Agamemnonios appellârit Homeri enarrator lib. Iliad. 2. Aulidem dictam contendit, ab Aulide Euonymi filia, uel quòd Græci ibi castra metati sint, ibiq́ hæserunt. ἢ ἀπὸ τοῦ ἀπαυλίσασθαι ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνας, quòd Græci ibi collecti essent aduersus Troiam: uel, ἀπὸ τοῦ αὐλισθῆναι, in qua sententia quoque Trypho est. Præter Aulidem in Bœotia multæ aliæ nobiles fuerunt ciuitates, ut Oropus, Amphiarai & templo & oraculo celebris, Lebadia, Aliartes, Platea, Cheronea: sed omnium illustrissima, Thebæ Bœotiæ dictæ. In Aulide tradunt classem Græcorum tempestatibus detentam, donec filia ducis Agamemnonis Iphigenia Dianæ Aulidensi mactata, dea placaretur. Lucretius lib. 1.

Aulide quo pacto Triuiai uirginis aram "
Iphianassai turparunt sanguine fœdè "
Ductores Danaûm delecti. —— "

At Græci scriptores, pro Iphigenia, quã Lucretius Iphianassam uocat, ceruã suppositam, translata in Tauricã uirgine, tradunt: quos Ouid. lib. 12. Metamorph. imitatus:

Nec dilata foret (inquit) uindicta, nisi æquora sæui "
Inuia fecissent uenti, Bœotaq́ tellus "
Aulide piscosa puppes tenuisset ituras. "
Hic patrio de more Ioui cùm sacra parassent, "
Vt uetus accensis incanduit ignibus ara, "
Serpere cæruleum Danai uidere draconem "
In platanum, cœptis quæ stabat proxima sacris. "
Nidus erat uolucrum bis quatuor arbore summa: "
Quas, simul & matrem circum sua damna uolantem, "
Corripuit serpens, auidáq recondidit aluo. "
Obstupuére omnes, at ueri prouidus augur "
Thestorides, Vincemus, ait, gaudete Pelasgi: "
Troia cadet, sed erit uestri mora longa laboris, "
Atq nouem uolucres in belli digerit annos. "

Classem.] Nõ solùm nõ coniuraui cũ ducibus Græcorũ in Aulide contra Troianos, sed ne auxilia quidẽ misi, cur debeat me ut hostem fugere. Sed & de Aulide ita Statius:

Prima rates Danas Hecateia congregat Aulis. "

Nec patris.] À pio in patrem Anchisen, fato dudum defunctum. Varro author est, Diomedem Anchisæ ossa effodisse, ob quam impietatem, cum alijs super alias calamitatibus affligeretur, coactus fuit oraculo Aeneæ patris sui ossa unà cum Palladio restituere. Hinc illud fortassis in quinto, ubi exacto anno ad sepulchrum patris rursum delatus esset:

 ——salute

—saluete recepti Nequicquam cineres.— Ad istum modum uideo Seruium hunc locum explicare. Mihi porrò Poëta uidetur ad Solonis sanctiones respexisse, quarum una erat, Ne in uita defunctos conuicia iacerentur: altera, Ne quis sepulchra uastaret. Vnde leges postea 12. tabularum descripta fuerunt his uerbis: Defuncti iniuria non afficiuntor: & , Deorum manium iura sancta sunto. Vnde lex: Vbi corpus demortui hominis condas, sacer esto. Et Plutarch. mortuos quoq; sacros uocat. Per has leges nefas erat, sepulchris ossa extrahere. Quod si sepulchrorum uastatores, ossa mortuorum eruāt, Pauli sententia humiliores extremo supplicio mulctantur: honestiores uerò, aut in insulam deportantur, aut releganatur, aut in metallum damnantur. Verba iurisconsulti sunt ff de sepulchro uiolato: Rei sepulchrorum uiolatorum, si corpora ipsa extraxerint, uel ossa eruerint, humilioris quidem fortunæ summo supplicio afficiuntur: honestiores in insulam deportantur: aliàs, aut relegantur, aut in metallum damnantur. Adeoq; nulla gens ferè tam effera est, quin uelint sepulchrorum rationem esse habendam, præter nescio quos Lotophagos, qui per extremam barbariem, defunctos in mare abijciunt, nihil referre arbitrantes, igniúe, an aqua, an terra putrescant. Pari ferè barbarie in mortuos erant Sabæi & Albani. Quod autem Regina cineres manesúe reuellere dicit, id Paulus corpora extrahere, uel ossa eruere uocat, Cod. de sepulchro uiolato: Qui sepulchra uiolant, domos (ut ita dixerim) defunctorum, geminum uidentur facinus perpetrare: nam & sepultos spoliant destruendo, & uiuos polluunt fabricando. Si quis igitur de sepulchro abstulerit saxa, uel marmora, uel columnas, aliamúe quamcunq; materiam fabricandi gratia: siue id fecerit uenditurus, decem pondo auri cogatur fisco inferre. siue quis propria sepulchra defendens, hanc in iudiciū querelam detulerit, siue quicunq; alius accusauerit, uel officio nunciauerit, quæ pœna priscæ seueritati accedit. Nihil enim derogatum est illi supplicio, quod sepulchra uiolantibus uidetur impositum. A Huic autem pœnæ subiacebunt, & qui corpora sepulta, aut reliquias contrectauerit. Hactenus ille. Tam seuerè idem Imperator Constantinus sepulchrorum uiolatores puniri uult, ut iudices in ea re supinos 20. libris auri uoluerit mulctari: Cod. eodem. tit. l. Si quis sepulchrum. Et l. Si seruus in demoliendis sepulchris fuerit apprehensus, si id sine domini scientia faciat, metallis adijcietur. Si uerò domini authoritate, uel iussione: relegatione plectetur. Et si fortè detractum aliquod de sepulchris, ad domum eius uillamq; prouectum repericetur: uilla, siue domus, aut ædificiū quodcunque erit, fisci iuribus uindicetur. Proinde cùm Dido uelit obtendere, se nihil neq; Troianæ genti iniuriam fuisse, neq; impiam in mortuum Anchisen, quamobrem se fugiat, de duobus illis, ut summis criminibus se expurgat, antequam accusatur, quare eam odisse posiit, aut debeat.

Quò ruit.] præceps, non bene animo deliberato, nec rationibus consiliorum bene subductis: quòd per anni tempus & signorum tempestatis orientium inclemētiam haudquaquam tutum sit maria tentare.

Expectet.] A' difficultate temporis præsentis. Sed B cùm fugā dicit, atroci uoce abitum significat. Ventos ferentes, secundos dicit, ac fauentes. Non iam.] concessio. quasi dicat, Esto, nullum coniugij fœdus intercessit, quod ipse negat inter nos coiuisse: neque peto ut sua Italiæ possessione defraudetur. Antiquum.] uel charum, ut Sabinus exponit: uel quod ab initio inter nos firmum ratumq; fuit. Porrò, prodidit pro uiolauit usurpatum est.

Tempus] A facili, cum extenuatione petitionis: ut saltem abitum suum differat, dum hic furor senescat. Et ueniam, beneficium hauddubiè dixit. Nam tantillum spacij, beneficij loco ponit. Miserere sororis.] Didonis: Pathos à sexu. Cumulatam.] abūdè pensatam mea morte.

ARGVMENTVM.

Annæ sororis oratio nihil profecisse ostenditur: licet argumentis vsa fuerit, eosq; animi affectus concitauerit, qui hominem vel obstinatissimum mouere possint. cuius rei causa fatis assignatur: quæ Aeneam ita firmum, ita hac in re pertinacem reddiderant, vt iure merito robori hinc, illinc ventorum flatibus agitatæ, veruntamen immobili comparetur.

C

NASC.

Talibus orabat, talesq; miserrima fletus
Fertq; refertq; soror: sed nullis ille mouetur
Fletibus, aut uoces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasq; uiri Deus obstruit aures.
Ac ueluti annosam ualido cum robore quercum
Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & altè
Consternunt † terras concusso stipite frondes: (†Vel. terram)
Ipsa hæret scopulis, & quantum uertice ad auras
Aethereas, tantum radice in tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc atq; hinc uocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas,
Mens immota manet, lacrymæ uoluūtur inanes,

Fert, refertq;.] fert à Didone, & refert, i. exponit Aeneæ. Sed nullis mouetur Fletibus.] animū excelsum, ferūt Stoici, nullis perturbari minis, nullis casibus, nullis fortunæ sæuiētis procellis moueri. attamen est nemo adeò firmus, adeò robore animi septus, qui nisi diuino præsidio muniatur, amoris iam in se accēsis facibus resistere queat. quamobrem cùm Poëta eminentiss. in ijs cupidineis flammis Aeneam tam animo firmum, & constantem descripsisset, causam statim tantæ firmitatis assignauit, inquiens.

Fata obstant.] & rectè sanè: nam aliter probabile nō esset, Aeneā languentis reginæ amori non succubuisse. Sed illis uoces rependit in sexto: nā eo lacrymante, atque etiam orāte nihilo melius mouetur ipsa quàm hic moueatur Aeneas, ideoq; uti Aeneā quercui, sic in sexto Didonem silici Poëta cōparauit, cùm ait. 6. Aeneid.

Nec magis incepto uultum sermone mouetur,
Quàm si dura silex, aut stet Marpesia cautes.

Ac ueluti annosam] animi firmitatē Aeneæ eleganti, ualdéq; negocio apposita similitudine exaggerat: nā uenti persuasiones sororum sunt: non enim boreas, sed bo-

A rex numero multitudinis dixit: propterea quod Aeneas ab Anna, & Didone uerbis obtunditur. stridor uentorum ad dolorem pertinet Aeneæ. frondes lacrymæ sunt Aeneæ: nam quemadmodum uenti, etsi diu quidem, & cum impetu stridentes folia tantùm prosternunt, quercum uerò annosam, radicibusq; bene firmatam mouere non possunt, ita nec uerba, nec lacrymæ Didus. & Annæ Aeneam à firmo animi sui proposito auertere, aut reuocare possunt, eò tamen impellitur. ut sæpe doleat, interdum etiam lacrymetur.

Et altè Consternunt terram.] altè, non iugiter, aut diu, uti perperam Seruius, alijq; interpretes opinantur, ad uentos aduerbium referentes. Sed copiosè, & ubertim: nam ad frondes referendum est: quarum tantus defluit numerus, ut altè: id est, ubertim, seu ualdè, seu copiosè terram consternant. Ipsa hæret scopulis] immobilis permanet. Et quantum uertice ad auras.] causam immobilitatis roboris Physicè ostendit: nam Physici parem esse altitudinem radicum, atque arborum opinantur. Haud secus.] negocium similitudini accom-
B modat.

LAMB. Hort. FERTQVE.] Iam, ne qua ociosa referantur, expositis Didonis mandatis, sat habet dicere, Annam frustrà cũ Aenea his de rebus egisse: additq; causam animi obfirmati. fata, per quæ pertinax hæserit in sententia, adeòq; numinis afflatu preces & lacrymas forti pectore contempserit. Quod quidem ut splendidè narratum, non tenuem gratiam habeat, constantiam mentis graui comparatione illustrat. Fertq;.] Polysyndeton. Tractabilis.] nullas preces ipse inexorabilis, & propè adamantinus admittit.

Fata.] Constantiæ uel reprehensionem uel laudem, in fata & Iouem transfert. Deus.] Iupiter, à quo per Mercurium Carthagine facessere iussus fuerat.

Ac ueluti.] Ob firmatam fortis animi constantiam, & quibus machinis tentatus ipse non cesserit subiecturus, comparatione illustrat. Hanc autem aptissimè duxit à natura uenti septentrionalis, qui sua uiolentia annosas arbores sternere conatur. Sed quia altissimis radicibus hærent, frustrà undiq; oppugnantur. Ventorum septentrionalium flatus, preces, studium ac conatum sororum uocat: Aeneam annosæ arbori comparat, quæ firmis nixa radicibus immota obsistat. Comparationem hanc sumpsit Poëta ex
C 12. lib. Iliad. Homeri:

» ἕστασαν. ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
» αἵ τ' ἄνεμον μίμνουσι, καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
» ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέσ' ἀραρυῖαι. Id est,
» Stabant, umbrosæ ceu quercus montibus altis
» Vertice sublimes, quæ uentos semper & imbres
» Assiduæ maneant magnis radicibus actæ.

De Polypete & Leonteo, qui portas castrorum fortiter defendebant, magnum Asium intrepidè operientes. At Maro haud paulò sublimius καὶ τραγικώτερον, quod corporis est, ad animi fortitudinem transtulit: & quidem liberius, amplificatis singulis comparationis partibus. Quod enim Græcus δρῦς dixit, id noster. annosam quercũ ualido cum robore, id quod rei magis quadrat: quo enim ueterior arbor, hoc altius agit radices, & proinde ualidior est, ad sustinendas uentorum procellas. Græcus solùm eas uentum & imbrem totum diem manere scribit, quod noster membris amplificatis, propositaq; rei natura copiosè uertit. Etenim sæuiente borea, arbores huc illuc agitantur, strident susurro rami, decutiuntur folia, stipite ipso immoto. Nudè hoc dictum ab Homero:

ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέσ' ἀραρυῖαι.

At quanto splendidius Maro? qui, præterquàm quòd eam scopulis hærere fingit, etiam hyperbolicõs altitudinem radicis missæ amplificat? Annosam.] ueterem. Rectè annosam, neque abs re appellauit. Nam inter arbores prodigiosæ uiuacitatis uulgò creditur: quippe quæ centum amplius annos nascatur, ac totidem senio emoriatur. Cæterùm glandiferarum arborum genus robur est, reliquæ eius sunt species. Robur, propter ligni duriciem, transfertur ad animi & corporis fortitudinem. Plinius author est, libro 16 capite 2. roborum uastitatem in septentrionali plaga Hercyniæ syluæ, intactam, & congenitam mundo, propè immortali sorte miracula excedere.

Alpini.] septentrionales, quasi ex alpibus spirantes. Epitheton haudquaquam ob id boreæ tributum est, quod propter immensam altitudinem perpetuos uentos & niuem habeant: uerùm quòd Italiæ septentrionales sint: nam à Targesto in boream modico terræ interuallo, uasta altitudine alpium iuga attolluntur. Quæ recto cursu in occasum excurrentia, in Veragros & Sedunos eleuantur. Vnde in Austrum reflexa, mare Ligusticum à fronte excipiunt. Sunt authores non uni subsellij, qui tradunt, Posidonium & Protarchum scripsisse, Rhyphæos & Alpes eosdem dici montes, qui ab Hyperboreis habitentur: & ultra Rhyphæos, à quibus spirat aquilo, collocantur Hyperborei. Et poëtis familiare est rebus à locis sæpe epitheta accommodare. Chræstomathiæ author, ὅτι αἱ Ἄλπεις ἀπὸ τῆς λιγυστικῆς ἀρξάμεναι θαλάσσης, ἐπὶ τὰς τοῦ ῥήνου διήκουσιν ἐκβολάς. Sunt autem Alpium iuga omnium totius Europæ montium altissima. Boreæ.] uenti, qui à solstitiali æstiua meta descendunt: hunc uentum Latinè à uelocitate flatus Aquilonem dixerunt: quemadmodum Græci eundem Boream, ἀπὸ τοῦ βοᾶν: hoc est, boatu, quoniam sit uiolenti fremitus ac sonori. Verùm cùm Alpinos Boreas inter se certare dicat, septẽtrionales intelligit: Boream, quem Græci Aparctiam nuncupant: eiq; duos laterales, occasum uersus, Thraseam: & ad orientis metam spectantem, Aquilonem. tres uidelicet ab Arctico cardine spirantes.

Certant.] Summum eorum conatum coarguit.

Stridor & altè.] Amplificatio. metaphora à cardinibus ducta, ad horrendum uentorum septentrionariorum latratum. Consternunt.] Ab effectis. Vertice.] Metaphora, ab hominibus ad quercum. Hyperbole, ad arboris robur & firmitatem amplificandam congruens.

Tartara tendit.] sub terram deorsum, ut frustrà uentorum uiribus impugnetur. Hyperbole.

Haud secus assiduis.] Applicatio, qua ostendit quidem eum motum nonnihil affectibus, at non uictum.

Tunditur, & magno persentit pectore curas.] Quod corporis est, ad animum transtulit: ut in illo quod sequitur, Voluuntur. nam inanes ob id fuerunt, quòd nihil apud ducem Troianum æqui obtinerent.

Hinc atque.] expostulationibus Didonis, & precibus Annæ.

A

ARGVMENTVM.

Signa varij generis Didonis mortem portendentia describuntur: quæ ipsa dum vina in sacris funderet, & vidit, & audiuit: nam vina nigrescere, & in sanguinem conuerti videt: & mortui coniugis voces, bubonis querimoniam accipit, quæ vnà cum ijs, quæ à vatibus audierat, quæq; ipsa videre videbatur, magnum illi horrorem inferebant.

NACS.

Tum uerò infœlix fatis exterrita Dido,
Mortem orat, tædet cœli conuexa tueri.
Quò magis inceptũ peragat, lucemq́; relinquat,
Vidit thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaq́; in obscœnum se uertere uina cruorem.
Hoc uisum, nulli, non ipsi effata† sorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis, & festa fronde reuinctum,
Hinc exaudiri uoces, & uerba uocantis
Visa uiri, nox cùm terras obscura teneret.
Solaq́; culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere uoces.
Multaq́; præterea uatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas, semperq́; relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata uidetur
Ire uiam, & Tyrios deserta quærere terra.

† al. sorori est.

FATIS exterrita.] *quod Aeneas à proposito reuocari nõ poterat, quasi fatum esset, ut eo necis genere ipsa interiret.*

Mortem orat.] *mouet commiseratione à desperatione uitæ propter dolorem, quo adeò premebatur, ut uitæ etiam pigeret.*

Tædet cœli cõuexa tueri.] *q mori cupiũt, ijs lux, quæ ipsa uita est, semp inuisa esse solet. hinc illud est ex sexto Aen.*

" *—lucemq́; perosi*
" *Proiecere animas.*

Obseruandũ hic præterea est, Virgilium (uti Nonius etiã Marcellus adnotauit) præter aliorum auctorũ morẽ fœminino genere bubonem appellasse: legitur & fera bubo apud eundẽ: id est, tristis: quod propriũ est inauspicatæ uolucris, [illegible] quamobrem in 12 de eadẽ aue ait:

B

" *Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis*
" *Nocte sedẽs, serum canit importuna per umbras.*

Quò magis inceptum peragat.] *accesserunt uisa, ac portenta quorũ hic descriptionem aggreditur quæ sponte currenti quasi calcar addiderunt. eò enim libentius sibi moriendum putabat, quòd spectra uiderat, uocesq́; audierat, quibus ad necem propè iam inuitari uidebatur.*

Latices nigrescere.] *Vinum in sacrificijs, ut ait Halicar. super uictimas spargebatur. propterea subdit:*

Fusaq; in obscœnum se vertere vina cruorem.

Hoc uisum nulli.] *quod Græci φαντασίαν, Cicero in quæst. Academicis uisum appellat.* Non ipsi effata sorori.] *cuius fidei maiora etiam commiserat.*

Præterea fuit in tectis de marmore templum.] *alterum describit portentum unde maior etiam horror, quàm ex uino illo nigrescente, nasci poterat: magis enim uox mortui hominis terret, quàm uini in colorem sanguinis conuersio. hunc locum ita imitatus est Ouid. in epist. Didus ad Aeneid.*

" *Est mihi marmorea sacratus in æde Sichæus,*
" *Oppositæ frondes, uelleraq; alba tegunt.*
" *Hinc ego me sensi noto quater ore citari:*
" *Ipse sono tenui dixit Elisa ueni*

Quibus ex uerbis satis liquet hoc templum Sichæo Herculis sacerdoti dicatum, in eoq; ipsius Sichæi statuam fuisse.

Miro honore.] *quo Deos uenerari solebat, propterea sequitur:* Velleribus niueis, & festa fronde.] *hæc in Deorum solennitatibus adhiberi solebant.* Nox cùm terras obscura teneret.] *tempus hoc manibus atq; umbris ualde opportunum est: uel ideo fictum est noctu uocari Didonem à coniuge, quod lucem moriendo desertura esset, quasi ad tenebras & ipsa uocaretur.* Solaq́; culminibus ferali car.] *tertium est prodigium necis: nam bubo suo cantu, uel potius gemitu tristia nunciat: ideò ait ferali carmine Ouid. 15 metamorph.*

" *Tristia mille locis stygius dedit omina bubo.*

Et lõgas in fletũ ducere uoces.] *uenustè ducere uoces in fletum, quod alibi flendo dixit, ut in sexto Aen.*

" *—sic flendo ducimus horas.*

Multaq́; præterea.] *à singularibus ad generalia transitionem facit, eaq́ memorat, quibus Didonem furore correptam fuisse iudicari potest: cùm eam dicat in somnijs agitari ab Aenea. hic uerò alludit ad illud, quod suprà dixerat:*

" *Heu uatum ignaræ mentes, quid uota furentem,*
" *Quid delubra iuuant?*

Horrificant.] *in ea significatione uerbum hoc accipi uidetur, ut id non solùm frequenter, uerumetiam uehementi quodam impetu illi contigisse uelit: nam & Catullus in argon. de Zephyro, qui magno, atque horribili quodam impetu spirat, uerba faciens, horrificantem appellat, cùm ait:*

C

" *Horrificans Zephyrus procliuas incitat undas.*

Semperq́; relinqui, Sola tibi.] *pessimum omen, reginæ imprimis, quæ solæ nunquam relinquitur: unde in augurali disciplina legitur, columbas regibus augurium facere, quia nunquam solæ uolant.* Ire uiam.] *Græcè dixit ἀν' ἐρήμην ὁδόν.*

LAMB. Hort.

TVM uerò.] *Principium catastrophes sumit à uisis, ominibus, uatum responsis & ostentis, quæ reginæ mortem portendebant, denunciabantq́, in quib. omnibus Poëta mirè auguriorum peritum se ostendit. Sunt autem hæc antecedentia omnia, causa propè, cur mortem sibi accersere accelerarit regina, licet alioqui mori statuerit.*

Tum uerò.] *Transitio ad ea quæ rebus omnibus desperatis, Dido constituerit: [illegible] primùm quidem ad enumerationem prodigiorum, quibus perturbata ad mortem properauit.* Exterrita.] *quòd fatis & fatali necessitate ex Africa Aeneas traheretur, & ipsa in interitum rapi uideretur per obiecta tum oculis, tum animo in somnis uisa.*

Itaq

A Itaq; ergo mortem expetijt. Conuexa.] lucem hanc. Conuexum concauo globi oppositum est. Poëtæ conuexum pro ipso cœlo usurpant. Incœptum.] consilium, quod apud animum suum proposuit, quare disertè impellentes causas ad propositum exequendum attexit.

Vidit.] Primum futuræ mortis præsagium, quòd in sacris, liquor fusus in atrum cruorem mutatus apparuerit: quod signum erat mortis ferro accersendæ. Sunt autem atra, tristium & infelicium rerum argumenta. Itaq; cùm uinum sacrorum ceremonijs aptum, in sanguinem uerteretur, nullum præsentius mortis omen profectò obijci oculis potuit. Thuricremis.] Epitheton ex secundo Lucretij sumptum est:

» Nam sæpe, inquit, ante deum uitulus delubra decora
» Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Dona.] sacra, libamina, quibus mortuis parentare mos tenebat. Fusaq;] Interpretatur, quos dicat latices sacros, uinum, quod funderetur. Obscœnos, tetros dicit, atque atros. Quod quidem monstrum, quia sola inter sacrificandum obseruarat, nulli indicare uoluit, sed ne sorori quidem, omnium consiliorum alioqui participi: nam [illegible]
B emphaticῶs, particula ipsi signat. Præterea.] Secundum præsagium imminentis mortis, insomnia: hoc est, quæ in somno sibi uisa fuit audire: seu potius phantasma, quod uisum appellant, quod inter somnum & adultam quietem, in quadam prima somnij nebula, uigilare se existimás uisa sibi audire fuit. Fuit autem prioris mariti uox, quam noctu ex templo illi dedicato, ad se, tanquam uocantem, penetrare sibi persuasit. Est enim ea insomnij natura, ut eæ curæ dormienti occurrant, quibus uigilans se fatigârit. Interdiu reginam conscientia uiolatæ Sichæo fidei terrebat: quamobrem eam carnificinam diutiùs non ferens, cùm mori decreuisset, quod luci meditabatur, id noctu præsentius inter somnum & uigilias animo obuersabatur.

Præterea.] A' descriptione templi, quod in regia, Sichæo priori marito condiderat. In tectis.] in regia. Non autem reuera templum fuit hoc, in quo sacris operabatur Dido: sed sepulchrum Sichæi, ut quorundam testimonio affirmatur: aut eius cenotaphium, è marmorario opere extructum, quod corollis & frondibus filamentisq; uestiret.

Tectis.] Synecdoche: ædibus. Marmore.] A' materia. Antiqui.] chari, prioris mariti. Velleribus.] candidis filamentis, quibus pudicitiam & pristinum amorem
C illi testabatur. Respicit Poëta ueram historiam, non autem fabulam quam hic contexit. Nam per Aeneam & memoria & amor prioris mariti iam exolescere debuisset. Constat enim, Aeneam ante trecentos quadraginta annos, quàm Roma conderetur, in Italiam appulisse: & conditionem Carthaginis, originem urbis Romæ antecessisse annos 40. Festa.] ramis ac frondibus, rebus diuinis gratis, qui mos etiamnum in templis durat: à cultu & religione, qua Sichæi siue templum, siue sepulchrum coluerit.

Reuinctum.] cinctum, coronatum. Hinc.] ex hoc templo. Nox.] A' temporis circumstantia, ut uerisimile sit commentum. Solaq;.] Tertium præsagium mortis, inauspicatum omen bubonis solitarij, in summo tecto triste carmen querentis, de quo idem alibi:

» Ignauus bubo, dirum mortalibus omen.

Veteres signorum genera tradebant, uel è cœlo, uel ex auibus, uel tripudijs, uel quadrupedibus, uel diris: perinde ut auis funesta hoc loco mortem Didonis ferali cantu uaticinatur, sola in summo tecti culmine sedens. De auspicatis auibus, & fœlicis ominis alibi diximus. Inauspicatas autem ueteres habebant, cornicem, coruum, & bubonem. Cornix inauspicatæ garrulitatis est, etsi à nonnullis laudem sit merita. Fœtus tempore, post solstitium, inauspicatissima iudicatur. Corui pullos robustiores nidis pellunt. Hi in auspicijs soli uidentur intellectum habere significationum. Cùm glutiunt uocem, uelut strangulati, inauspicatum est. Bubo feralis est & funesta auis, & abominanda, præcipuè publicis auspicijs: incolit deserta, & dira, & inaccessa noctis monstrum nec cantu aliquo uocali, sed gemitu. In urbibus, aut luci uisus, dirum ostentum est. Priuatorum domibus insidentem, accidit pluribus non fuisse inauspicatum, aut feralem uolat semper transuersus. Vrbs Roma aliquando lustrata fuit, quòd Capitolij cellam intrasset. Augures, uolantes aues ab ortu, dextras: ab occasu, sinistras uocabant: ex garritu earum futura dijudicabant. Dextræ ab ortu conuolantes, si uoces modulamine temperatas τῷ ϕωνῇ edidissent, fœlicem rei euentum portendebant. Si ab occiduo cardine, cum garritibus obscuris aut obtusis proficiscerentur, inauspicatum rerum futurarum erat præsagium. Iam & aliæ aues Romanis agrestes habebantur, sed ex earum genere, quæ hordeo uescerentur: quas cicurabant aucupes. Vbi uerò auguria captanda essent, hordeum ijs apponebatur. Quod si uel auidè exciperent, uel rostrorum ictibus disijcerent, ex augurandi disciplina inde auspicata inauspicataq; præsagiebant. Rursum augurandi genus, ex cicuribus auibus, hordeo pastis, solenne uulgò erat: unde gentis regionisq; uictricis bello, aut uictæ nomen obseruabatur: (ridicula ne dicam stulta, res) auibus hordeum apponebatur. inde minutas 24. chartulas, numero literarum Græcarum capiebant, in quarum singulis singula elementa scriptitabant, ab α litera usque ad ω: inde singula accepta grana hordei, singulis chartis apponebantur. Sequebatur sub hæc obseruatio. Si bellum esset inter Cæsarem & Pompeium, capto grano literæ π, colligebatur Pompeium uictum, Cæsarem uerò uictorem esse. Aut si Græci, quos Hellenes uocamus, bellum gererent aduersus Alexandrum sumptis granis ελ, ac relicto τῷ α, præsentissimum ducebant augurium, Alexandrum superatum iri, Hellenes bello uictum iri. Ad consimilem modum ex alijs animantibus sumebantur auguria: ex occursu, aut latratu canis atri, uel albi: ex lapsu equi, ex fortuita sternutatione, ex angui per impluuium decidente, ac similibus. Certè ueteribus magnus honos huic disciplinæ fuit habitus. Huius autem religio Romuli temporibus ex Hetruria Romam migrauit, qui & ipse auguralem disciplinam ita coluit, ut in augurum collegium uoluerit ascribi. Sed & Ascanius multò antè ea arte delectatus fuisse proditur. Huic disciplinæ cognata fuit ostentorum interpretatio, cuius repertor & somniorum item traditur fuisse Amphictyon: quemadmodum auguriorum ex auibus, Caras. De ostentis apud Græcos uolumen scripsit Aristander, & apud Latinos C. Epidius, in cuius commentarijs, arbores locutas fuisse proditum est. Sed ad ignauum bubonem redeamus.

Longas.] Hypallage, pro in longum fletum uoces ducere. Multaq;.] Quartum omen, responsa uatum superiorum: uel, ut Aprouianus legit, piorum: id est, castorum augurum, qui reginæ multo antè huiusmodi exitum uaticinati fuerant. Horum responsa, monita terribilia uocat, quæ Didoni horrorem incusserunt.

Agit ipse fu.] Quintũ omen: quòd imago Aeneæ absentis;

fentis, somniantem agitaret in multo maiorem furorem.
Sẽperq́.] *Sextũ omen: quòd ubiq; sibi sola esse, & ab omnibus mortalib. destituta uideretur. Ominosum habebatur principibus, esse solitarijs.* Incomitata.] *sine comite longã uiã ad inferos ire, atq; eos post mortẽ quærere, quos nusquam inueniret ijs locis, quæ propria umbrarum sunt.* A

ARGVMENTVM.

Descriptionem furoris Didus amplificat similitudine, & exemplo Penthei, & Orestis furentis: quorum alter, vt tragici Poetæ memoriæ prodiderũt, agmina Eumenidum, duos soles, duasq; Thebas videre, alter verò à matre facibus armata, seu e furijs infernalibus se agitari, vexariq; putabat,

NASC. Videt agmina Pẽtheus, Et Solẽ geminũ, & dupliceis se ostẽdere Thebas.] *Pẽtheus apud Euripidẽ furit in Bacchis: unde hic tot⁹ à Virgilio locus sumptus est, quod interpretes ignorarũt.*

Eumenidũ ueluti demẽs uidet agmina Pentheus,
Et Solẽ geminũ & dupliceis se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius †scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris,
Cùm fugit, ultricesq́; sedent in limine diræ.
Ergo ubi concepit furias, euicta dolore,
Decreuitq́; mori, tempus secum ipsa, modumq́;
Exigit & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium uultu tegit, ac spem fronte serenat:

† al. furijs

" *O' mater, rogo te*
ne immiseris in me
" *Cruentoculas, &*
uiperinas puellas:
" *Ipsæ enim, ipsæ*
propius impetunt me.
Si uerò cùm à matre, tum à furijs id fieri uelis, non laboro: ita enim maior erit etiam supplicij Orestis ad misericordiam commouendam exaggeratio. In limine.] *templi Apollinis: quod monitu Pyladis, ut furias euitaret, ingressus fuerat.* B

uersus Euripidis hoc habent, ubi Pentheus ipse loquitur:
" καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,
" δισσὰς δὲ θήβας, καὶ πόλιν ἑπτάστομον.
" *Videre mihi quoq; uideor Soles duos,*
" *Duasq́; Thebas, & septem portarum urbem.*
nimium ineptus est Seruius interpres, dum agmina, impetus exponit, Vrbaniq; antiqui Maronis interpretis sententiam de agminibus serpentum probare uidetur: nam uti duos Soles, qui unus est, duasq́; Thebas, quæ una est, Pentheus se uidere arbitrabatur, sic etiam cùm tres furias oculis cerneret, nimia furoris caligine offusus, & Phantastico, inaniq; attractu correptus furiarum agmina cernere putabat. adeas Plutarch. in tertio lib. de placitis Philosoph. cap. quid sit inter phantasiam, & phantaston.

Scænis agitatus Orestes.] *illa etiam dicũtur scænis agitari, quæ ad uoluptatem frequenter in scænis & Theatris aguntur, & recitantur.* Armatam facibus matrem.] *ideo in fabulis fingitur, eos, qui aliquid impiè, sceleratéq; commiserunt, agitari, & perterreri furiarum tedis ardentibus, quod sua quemq; fraus (ut inquit Cic. in Oratione pro Roscio Am.) & suus terror maximè uexat: suum quemq; scelus agitat: amentiaq́; afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiaq́; animi terrent. & in prin. de leg. agitant, inquit, & insectantur impios furiæ non ardentibus tedis, sicut in fabulis, sed angore conscientiæ, & fraudis cruciatu. hoc fortassè finxit Pacuuius à Clytemnestra Orestem filium facibus, & serpentibus, tanquàm una esset ex furijs, agitari, quem hoc in loco imitatur Virgilius, uerumtamen cùm hoc Euripides non dicat: cuius tragœdiam proculdubiò in Latinum Pacuuius transtulit: sed Orestem matrem rogantem inducat, ne in illum furias immittat: ne id quidem à Pacuuio factum fuisse uerisimile est. quamobrem hoc sensu accipiendus hic Virgilij locus esse uidetur, ut cùm matrem insectatam facibus, & serpentibus filium dicat, de furijs intelligendum sit, ut quod per furias Clytemnestra fecerit, id ipsa per se fecisse uideatur. quamobrem subdit:*

——ultricesq; sedent in limine diræ.

Versus Eurip. in Oreste hoc habent:
" ὦ μῆτερ ἱκετεύω σε, μὴ 'πίσειέ μοι
" τὰς αἱματωποὺς καὶ δρακοντώδεις κόρας:
" αὗται γὰρ αὗται πλησίον θρώσκουσί μου. *Id est,*

Ergo, ubi concepit furias.] *accingit se ad modum describendum, quo Dido usa est in paranda sibi nece.* Euicta dolore.] πάθος. Decreuitq́; mori.] *auget πάθος: nam præ dolore non solùm furore agitur, sed etiam morti se destinat.* Mœstã sororem.] *propter Didonis furorem.* Consilium uultu tegit.] *magna est hominis uirtus, unde ingens prudentiæ commendatio nascitur, uultu interiora tegere. hinc illud ex 1 Aen.*
" *Spem uultu simulat, premit altum corde dolorem.*

Ac spem fronte serenat.] *lætam præ se ferebat in fronte: quasi spe aliqua retinendi Aeneæ afficeretur. neque hic arbitror ullam esse ὑπαλλαγήν. serenat frontem spe. nam serenamus: hoc est, manifestam quoque facimus exteriore frontis indicio interiorem spei, aut lætitiæ nostræ affectum.*

LAMB. Hort. EVMENIDVM.] *Amplificatio furoris à collatione Penthei, qui ob contemptum sacrorum Bacchi furore correptus fuit, & à Bacchadibus matre & materteris discerptus.* Eumenidum.] *furiarum, Megeræ, Alectus, & Tisiphones. Has Suidas καταχθονίους δαίμονας uocat.* C *Tradunt eas nomina sua in Oreste mutasse: ac tum primùm Eumenidas appellari cœpisse, cùm illi placatæ essent, iudicato apud Athenienses uicisse: simul ubi ijs sacrificasset furua oue. Aeschylus tradit in iudicio Orestis, Mineruam placasse Erinnyas Athenis, ne aduersus illum inclementiùs se gererent: unde eas Eumenidas nuncupauit. Philemon comicus σεμνὰς θεὰς diuersas esse prodidit ab Eumenidibus. Citatur à Suida illud Sophoclis, ἃς γὰρ ἐμφοβεῖ θεαὶ σφ' ἔχουσι, γῆς τε καὶ σκότου κόραι: in Oedip. Colon. Vnde nata parœmia, ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλά, ob id quod alij alijs appellationibus Eumenidas appellent. Alia, inquit, nomina apud alios pulchra censentur: apud nos uerò hæc, quòd eas Eumenidas κατ' εὐφημισμὸν nominemus. Etymologici eas Erinnyas dictas autumant, quod quasi ἐν τῇ ἔρᾳ: hoc est, in terra degant: siue, quæ ἀρὰς: hoc est, execrationes absoluant. Siue ἐκ τοῦ ἔρι, καὶ νέω, quòd uehementia quadam & impetu animos excitent, uel ipsæ excitæ. Vel Erinnyes, quasi ἐρισ-δονύες, sponsæ contentionum ac certaminum Tisiphone*

nomen

A nomen traxit παρὰ τὸ τίειν, à punio, quòd sontes horribili pœna excarnificet. Megæra, παρὰ τὸ μεγαίρειν, odisse, quòd malos oderit, ut quidam interpretantur: Alecto, ὡς ἄληκτος οὖσα πρὸς ἐκδικήσεις, quòd circa uindictam non sit segnis, nec cessatrix. Hisce cognati sunt, quos Græci ἀλάστορας uocant, πικροὶ καὶ φονικοὶ δαίμονες, τιμωροῦντες καὶ ἀνήκεστα ἔργα ποιοῦντες. ἢ ἀλάστορες, οἱ τοιαῦτα τολμήσαντες, ὧν μὴ ἔστιν ἐπιλαθέσθαι. καὶ ἀλιτήριοι, pestes, & pernicies: furiæ, δεῖ τοὺς ἀλάστορας καὶ παλαμναίους καλεῖν. Ipsi autem homines ἀλάστορες, quòd eiusmodi admittant, ob quæ pœnas luant, ac lugeant. Et Iupiter ipse alastor, οὗ ἡ βλάβη ἄληκτος, ἣν οὐκ ἔστι λαθεῖν, ἢ ὁ ἐπιμιμνήσκων τοῖς ἀλάστορσι παθεῖν. λέγεται δὲ ἀλάστωρ, καὶ ὁ φυγῆς ἄξια εἰργασμένος, cuius pestis intolerabilis est: uel quòd eum nemo latêre queat: uel quòd ulciscatur, non ferenda tolerantes. Sed & alastor dicitur, qui exilio digna designârit, ut dixi. Erant & Telchines dæmones inuidi, nomine ab aculeatis & scabris echinis ducto. Sed ad Eumenides, à quibus exorbitauimus. Ferunt Epimenidem, has filias fuisse Saturni tradidisse: citantque hos uersus:

B ἐκ τοῦ καλλίκομος γένετο χρυσῆ ἀφροδίτη,
μοῖραί τ' ἀθάνατοι, καὶ ἐριννύες αἰολόδωροι.

Quarum matrem Ister fecit Euonymen, quæ eadem est cum Tellure. Sunt qui duas tantùm fecêre: & earum duo simulachra in Attica. Et hactenus quidem de Eumenidibus. Agmina.] Seruius citat Vrbanum authorem, qui agmina serpentum interpretetur, propter pilos anguineos furiarum: sed id coactius est. Simpliciùs ac rectiùs arbitror, agmina furiarum, pro ipsis furijs, per amplificationem dicta. Pentheus.] Rex Thebanus, filius Echionis, qui ad uicum Scolum (ut dixi) ob contempta sacra Bacchi, à Bacchadibus & suis discerptus fuit. Est autem Scolus uicus Parasopiæ, sub Cithærone, regio aspera, unde prouerbium: Scolum ne ipse eas, neu alium sequaris. At Pentheus accepto malo, cœpit Bacchum uereri. Euripides in Bacchis, de Pentheo: κακῶ γὰρ ἐγὼν ἂν ἐμάνθανεν. Fabula explicatur apud Ouid. libro tertio Metamorphos. Drama apud Euripid. in Bacchis. & Aeschylum in Pentheo. Et Solem.] Id uitij ex mania & cerebro perturbato nascitur, ut uniuersa omnia uideantur, omnia gemina oculis obuersentur. Allusum

C est ad prouerbium: E duobus tria uides: iocus in eos, qui uel ætate uel ebrietate, uel alio quopiam oculorum uitio cæcutiunt. Alij ita citant parœmiam, ἐν δυσὶν τρία βλέπειν, ubi quis aliud pro alio uidet, oculis fallentibus. Plus uenustatis habet, ad animi iudicium translata propinqua metaphora. De impietate Penthei in se, Dionysius apud Euripidem in Bacchis:

κάδμος μὲν οὖν γέρας τε καὶ τυραννίδα
πενθεῖ δίδωσι, θυγατρὸς ἐκπεφυκότι,
ὃς θεομαχεῖ τὰ κατ' ἐμὲ, καὶ σπονδῶν ἄπο,
ὠθεῖ μ', ἐν εὐχαῖς τ' οὐδαμοῦ μνείαν ἔχει.

Id est, ut uerbum uerbo reddamus:

Cadmus igitur honoris premium ac tyrannidem
Pentheo, ex filia prognato tradidit.
Qui, quòd ad me, cum Deo pugnat, atque à libaminibus
Me arcet, sed ne in precationib: quidẽ mei facit mẽtionẽ.

Et Solem.] Traduxit hunc locum Poëta ex Bacchis item Euripidis, ubi introducitur Liber pater euocans Pentheum:

σὲ τὸν πρόθυμον ὄνθ', ἃ μὴ χρεὼν ὁρᾶν
σπεύδοντά τ' ἀσπούδαστα, πενθέα λέγω,
ἔξιθι πάροιθε δωμάτων, ὄφθητί μοι,
σκευὴν γυναικὸς μαινάδος βάκχης ἔχων,
μητρός τε τῆς σῆς, καὶ λόχου κατάσκοπος,
πρέπεις δὲ κάδμου θυγατέρων μορφὴν μιᾷ.
πεν. καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,
δισσὰς δὲ θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον.
καὶ ταῦρος ἡμῖν πρόσθεν ἡγεῖσθαι δοκεῖς.
καὶ σοῦ κέρατα κρατὶ προσπεφυκέναι. Id est,

Te appello Penthea, pronum ad uidendum ea quæ
Videre non debeas, studentẽ ijs reb. quæ studio indignæ
Egredere domo uidere à me, (sunt:
Habitum mulieris Bacchæ Mænadis præ te ferre,
Et matris tuæ, & insidiarum explorator.
Solam enim formam filiarum Cadmi tu deces.
Pen. Atqui uidere mihi duos soles uideor;
Binas item Thebas, & urbem septi faucem.

Orestes in Tragœdia eiusdem nominis, de se loquens:

Eumenides se uidisse, ait, sibi uideri:
ἔδοξ' ἰδεῖν τρεῖς νυκτὶ προσφερεῖς κόρας. hoc est,
Visus sui uidere tres nocti assimiles puellas.

Eumenides significans quas Sophocles νυκτὸς καὶ σκότου κόρας uocat. Thebas.] Nouem urbes hoc nomine recensentur. Prima Bœotiæ: secunda Aegypti, quæ ab Homero à centum portarum numero ἑκατόμπυλος dicta fuit, apud quam specus monstratur, qui trigesimo quoque die nihil spiret, cum alijs diebus uentis æstuet: tertia Thessaliæ siue Phthiotidis, quarta Ciliciæ, quinta Ioniæ, sexta Atticæ, septima Cataoniæ, octaua Italiæ, nona Syriæ. Verùm hoc loco Poëta de Bœotijs Thebis loquitur, quarum septem fuêre portæ: unde ab Euripide πόλισμα ἑπτάστομον fuêre appellatæ. Portas Pausonias sua tempestate stetisse refert, à quo etiam earum nomina percensentur. Iuuenalis:

Rari quippe boni numero sunt, uix totidem, quot
Thebarum portæ, uel diuitis ostia Nili.

Sunt autem in Bœotia sitæ inter duos amnes celeberrimos. Ismenum à septentrione, Asopum à meridie. Ad ortum Delum spectant, & Aulidem Bœotiæ portum: ad occasum Tanagram urbem, quam Homerus Græam nuncupat. Certè condita fuit à Cadmo, qui ex Aegyptijs Thebis, ubi Ogygus imperabat, eò profectus fuit, ipsasque portas Ogygias dixit. Alij Thebas Heptapylas nuncupatas contendunt, à boue, quem Cadmus ibi immolârit. Quare à nõnullis Cadmeas Thebas eas denominatas inuenio: nam Syriaca lingua Thebe bouem signat. Stephanus Thebas à Thebo Promethei, Eustathius à Thebe Asopi filia nominatam arbitratur. Lycophron Thebas heptapylas ignorans, eas Ogygias nominauit. Vrbem postea Zethus & Amphion ampliarunt, ac muris cinxerunt, quorum posterior tanta uocis suauitate & arte pulsandi lyram præditus fuisse memoratur, ut sua sponte saxa in τὴν οἰκοδομίαν concurrerent. Thebas Bœotias illustrarunt duo clarissimi heroës, Hercules & Bacchus: quorum ille monstra protriuit: hic uerò trienniali expeditione Orbẽ terræ domuit. Quare utrique diuini honores mortuo sunt habiti. Edidêre Thebæ Pindarum, principem Lyricorũ poëtarũ: à cuius domo Alexander Magnus, cùm urbem captã incendio uastaret, religiosè abstinuit, eius frontispicio inscribens, πινδάρου οἶκον μὴ καίετε: id est, Pindari domum ne comburite. Thebas nobilitarunt cùm alia bella, tum illud certamẽ quod post mortem Oedipi inter Eteoclem &

Polynicem exortum, magnum bellum conflauit. Ex quo Adrastus Argiuorum rex fugiens, Argos rediit. Postea Thebani ab Epigonis bello repetiti, urbem deserere coacti fuêre. Agamemnonius.] *Agamemnonis & Clytemnestræ filius. Orestes, post cædem Aegisthi adulteri & matris, furijs actus, fugit Athenas, ijs fortè diebus, quibus Anthesteria ibi celebrabantur, regnante Demophonte. Alij memoriæ prodiderunt, cùm à tribus furijs infestaretur, eum in templum Apollinis fugisse: nec ingredi ausas Eumenides, sed expectasse dum exiret. Iudicatur in Areopago, cum Erinnybus, à quibus ampliùs non infestaretur, Tyndaro, Erigone Aegisthi & Clytemnestræ filia. Paribus autem suffragijs, iudicio uariantibus, absolutus dimissusq; fuit. Oraculum accepit simul ab Apolline, namq eum liberatum iri, si ex Taurica simulachrum Dianæ auferret. Quò ubi peruenisset, captus à bubulcis, ac uinctus, unà cum Pylade, ad Thoantem regem perductus fuit. Ille porrò eos ad sacerdotem Iphigeniam misit. Cum hac & simulachro abiuerunt occultè in fugam. Inde tempestatis iniuria acti, circa Seleuciam, Antiochiam, & montem Melanium (qui, quòd ibi Orestes insania leuatus esset, Amanon uocari cœpit) appulerunt. Postea Athenas uenerunt. Orestes Pyladæ uxorem dat Electram: ipse paulò pòst Pyrrho, Neoptolemo interfecto, Hermionem Helenæ & Menelai filiam coniugem duxit, ex qua suscepit Tisamenum: uel, ut alij contendunt, ex Erigone Aegisthi, Penthilum. Reliquum uitæ tempus in Orestia Arcadiæ egit, ubi serpentis morsu interijt. Alij authores sunt, Orestem post Aegisthi & Clytemnestræ cædem, circa Azanes Arcadas annum (cuius assertor Euripides est in Oreste) uersatum: atque oraculo monitum illuc coloniam deducere. Qui oraculi monitis obtemperans, ex diuersis gentibus populum contraxit, quos Aeoles appellauit, cum quibus in Lesbum transmisit: ubi breui mortuus, ob præmaturam mortem, urbem condere nequiuit. Nepos eius Gras, post centum annos Lesbi imperio potitus, urbem condidit. Hæc & huius generis multa Hellanicus Lesbius refert in primo rerum Aeolicarum. Verba Euripidis sunt:*

» ——σὲ δ' αὖ χρεὼν,
» Ὀρέστα, γαίας τῆσδ' ὑπερβαλόνθ' ὅρους,
» παῤῥάσιον οἰκεῖν δάπεδον, ἐνιαυτοῦ κύκλον.
» κεκλήσεται δὲ σῆς φυγῆς ἐπώνυμον
» ἀζᾶσιν, ἀρκάσιν τ' ὀρέστειον καλεῖν.
» ἐνθένδε δ' ἐλθὼν τὴν ἀθηναίων πόλιν,
» δίκην ὑπόσχες αἵματος μητροκτόνου
» εὐμενίσι τρισσαῖς. θεοὶ δέ σοι δίκης βραβῆς,
» πάγοισιν ἐν ἀρείοισιν εὐσεβεστάτην
» ψῆφον διοίσουσ', ἔνθα νικῆσαί σε χρή. Id est,
» *Te uerò opus est, ô Oresta, terræ huius cardinib. superatis,*
» *Parrhasium solum colere, uel annum.*
» *Dicetur autem exilij tui cognomine*
» *Azanibus & Arcadibus, ut Oresteum uocent.*
» *Inde autem profectus Athenas,*
» *De cæde materna causam dices*
» *Eumenidibus tribus: at dij præsides iudicij tibi*
» *In Ariopagis æquissimam*
» *Sententiam laturi sunt, ubi te uincere oportet.*

Aristotel. lib. Rhetor. ad Theodecten secundo: Autocles dixit in Mixidemidem, Si furijs sat fuit in Ariopago ferri iudicium, cur non in Mixidemide? Allusit ad Orestem. Huius Orestis ossibus Spartani potiti, secundùm oraculi fidem, (erant enim Tegeæ refossa) uictores inde multis prælijs, magnam Peloponnesi partem suæ ditionis fecêre. A Corpus eius, oraculi iussu (ut dixi) refossum, septem cubitorum fuisse traditur. Orestes, quoniam per insaniam uestes lacerabat suas, in prouerbium cessit, Ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν, Oresti pallium texere: de eo qui munere esset abusurus. *Aristoph. in Auibus:*

“ εἶτα δ' ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν, ἵνα μὴ ῥιγῶν ἀποδύῃ:
“ *Postea Oresti texere lanam, ne horridulus spolietur.*

Suidas non ab Agamemnone illo, sed alio quodam grassatore, paræmiam natam existimat, & alium item eius esse usum. οὗτος, *inquit,* προσποιούμενος μανίαν, τοὺς παριόντας ἀπέδυεν. ἦν γὰρ λωποδύτης. ἢ κατὰ προσωνυμίαν, ἀντὶ τοῦ μαινόμενος, ὡς ὁ ὀρέστης. καὶ παροιμία, ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν. εἰ γάρ ἐντύχοι τις ἥρωϊ τῶν βροτῶν νύκτωρ ὀρέστῃ, γυμνὸς ἦν, πληγεὶς ὑπ' αὐτοῦ. *Et statim:* ἐνέπιπτον γὰρ οὐχ ὁ τυχόντες τῷ ὀρέστῃ, ἐκείνῳ τῷ ἀγαμέμνονος, ἀλλὰ λωποδύτῃ τινί. *Hic, inquit, fingens insaniam, accedentes spoliabat: erat enim prædo. uel per* προσωνυμίαν, *pro eo quod est, insaniens ut Orestes. &* παροιμία, *Oresti lanam texere: si* B *quidem aliquis mortalium in heroëm Orestem incidisset noctu, percussus ab eo, nudus dimittebatur: nam qui in eu incidebant Orestem, non illum quidem Agamemnonis, sed grassatorem quendam, pulsabantur. Ceterùm* ὀρέστης, *Græcè* διατρίβων ἐν ὄρεσι, *in montibus agens.*

Scenis.] *Seruius exponit, Tragœdiarum dramatis celebratum, ut Euripidis, & aliorum scriptorum Tragœdiarum. & fortasse non insciitè: nam Tragicorum fabulæ huius historiæ sunt refertæ. Verùm quia σκηνὴ: hoc est, scena, non solùm partem actus in fabulis comœdiarum tragœdiarumq; signat, & contignationes aliquot theatri, uerumetiam prætorium, tentorium, & locum ubi ius dicitur: constat autem, cum Athenis in Campis Martijs,* ἐν τοῖς ἀρείοις πάγοις, *& iudicatum, & absolutum iudicum sententijs, & quidem Mineruæ beneficio iuxta Apollinis responsum fuisse, postea quàm causa cædis maternæ ibi agitata esset: itaq; scenis agitatus, pro in prætorijs & iudicijs agitatus, fors rectè acceperimus, nisi emunctioribus secus uideatur.* Armatam facibus.] *Etenim cæsa matre furijs agitari cœpit, quas faces, serpentes & ultrices diras uocat, quæ in limine sedentes eum in exilium expule-* C *rint, ut paulò suprà est memoratum. Quid igitur reliquum est, nisi ut, qua arte tum matrem, tum Aegisthum adortus fuit, enarretur? Vbi adoleuisset Orestes, patris cædem ulcisci statuit, qua de re capto cum Pylade consilio, Mycenas ad matrem suam uenit. Cui ut incognitus foret, simulat se Aeolium hospitem, ac nuncium se uenire, Orestem fato defunctum esse, quem Aegisthus Argiuis necandum obiecerat. Paulò pòst & Pylades Clytemnestræ superuenit, secum adferens urnam, in qua Orestis ossa condita esse ei persuasit. Vtrunq; Aegisthus lautè, ipse lætus, excepit. Illi autem per occasionem noctu thalamum perrumpentes, Aegisthum & Clytemnestram interficiunt. Accusauit Tyndarus Orestem apud frequens Mycenæorũ concilium cædis: uel, ut Euripides, Argiuorum, à quibus tamen propter patris in Græcos uniuersos beneficia capitis absolutus, fugæ potestatem obtinuit, ac mox furijs agitari cœpit. Cætera etsi paulò antè ex Græcorum commentarijs retulimus, Latini tamen paulò diuersiùs ea quæ insequuta sunt, ita digerunt. Delphos inde profectus sciscitatum,*

A *tatum, ecquis ærumnarum suarum esset finis, hoc responsi è tripode tulit, ut in Tauricam ad Thoantem regem proficisceretur, Dianæ signum è templo sublatum, atque Argos ferendum. quo facto, malorum adfuturum finem. Conscendit illicò nauem cum Pylade, ac breui in Tauricam appulerunt. Erat tum ei genti mos, ut hospites suos fines ingressos Dianæ Tauricæ immolarent. Hic aliquandiu in specu subterraneo, ut per occasionem consilium exequerentur, postquam latitassent, à pastoribus oppressi, ad regem capti deducuntur. Thoas illicò uinctos in templum Dianæ duci, ac mactari imperat. Ibi Iphigenia ex certis signis argumentisquè, illis cognitis, ubi accepit quid [illegible]issent, tradidit eis Dianæ signum. Rex interueniens, [illegible]rogabat quamobrem id faceret? respondit, factum id [illegible] interuentu sceleratorum hominum prophanatum, missum ad mare expiandum: caueret modò rex, ne [illegible] ciuium quis urbe egrederetur. Paruit rex sacerdoti. Illa occasionem hanc nacta conscensa naui cum fratre & Pylade fugit: ac secundo uento ad insulam Smynthen delata fuit: honorificeq; à Chryse Apollinis sacerdote hospitiò omnes ibi excepti fuerunt. Nun-*
B *cio interim Mycenas allatum fuit ad Electram, Orestem in Tauricis unà cum Pylade Dianæ mactatum. Aletes id audiens, (Aegisthi is filius erat) cùm ex Atridarum genere nulla mascula stirps superesset, animum ad occupandum regnum Mycenæum adiecit. Electra soror hac fama perculsa, extemplò Delphos ipsa proficiscitur, sortes consultura: casu eodem quo uenit die, illò appulit cum sorore, Orestes: & idem nuncius cædis addiderat, illum ab Iphigenia fuisse interfectum. Electra correpta ambusta sude (nondum fratrem Orestem uiderat) statuit in oculos sororis Iphigeniæ irruere: atque futurum id quidem hauddubiè erat, nisi Orestes suo interuentu nuncium uanum coarguisset. Delphis Mycenas inde reuersi, Orestes Aleten obtruncat, & Pyrrhum Neoptolemum. Destinauit & neci Erigonem, Aegisthi & Clytemnestræ filiam: sed à Diana cædi subtracta creditur, & in Atthide sacerdos facta. Duxit inde Hermionem Menelai, Pyladæ uerò sororem tradidit. Atque ad istum modum Atridarum domum cædibus uastatam fuisse, diuersi prodiderunt.*

Matrem.] *Clytemnestram, facibus furiarum, quarum singuli capitum pili serpentes fuisse memorantur.*

Vltrices.] *furiæ ultrices nefariæ cædis, quæ Orestem templum Apollinis exeuntem (ut est apud Pacuuium) corripiebant. Fugit enim post cædem Delphos, ut est relatum.*

Ergo ubi.] *Simulatq; itaque furias conscientiæ infœlicis sensit, quarum stimulis omnino ad mortem accersendam properauit, inuenienda fuit mortis ratio, & tempus opportunum, quo & suos & sororem, à qua sedulò asseruabatur, nihil huius opinantes falleret.*

Euicta.] *Hæret in natura morbi quo diu conflictati mortales, ubi ad se redierint, fracti fatigatiq; non sine lacrymis mortem optare solent, eò præcipites abituri, si qua ipsis aperta esset uia.* Exigit.] *constituit, ita tamen, ut omnem doli suspicionem specie nouæ religionis è medio auferat.* Sororem.] *Annam, mœstam sororis nomine.*

Spem fronte serenat.] *Hypallage ut prorsus nihil sinistri suspicetur.*

ARGVMENTVM.

Narrat sorori Dido à se initam esse rationem quandam: qua ex vinculo amoris Aeneæ aut sese explicet, aut Aeneam ipsum sibi tractabilem reddat: eam verò rationem ex arte magica esse: cuius rei sacerdotem se peritissimam inuenisse ex illis vnam, quæ Hesperidum templum custodiunt, draconemq; vigilem, aureique arboris custodem pascunt, hanc miranda polliceri dicit, mentes hominum suis carminibus, veneficijsq; soluturam, cursus fluminum repressuram, nec non sydera ipsa, si velit, retrò cõuersuram: quæ quoniam sunt insolitá, à patria religione abhorrentia, regiaque etiam dignitate indigna, factum excusat, & ad hoc agendum impelli vi amoris insinuat.

NASC. INVENI germa-
C na uiam.] *ab attentione exorditur nõ absque beneuolentiæ affectus indicio: cùm ait germana: ostẽdit enim se de rebus sibi quidem utilibus uerba facturã, sed quæ nihilo sorori, quã sibi clariora esse debeant: propterea subdit, κατὰ χαρτὴν.* Gratare sorori.] *antiquè dictum est gratare, pro gratulare, qua uoce tamen tanquam usitata, & Virgilius alibi:*
» *Gratatur reduces.*
Et Ouidius: Liuius aliiq; posteriores usi fuerunt.

Inueni germana uiam gratare sorori,
Quæ mihi reddat eum, uel eo me soluat amantẽ.
Oceani finem iuxta, Solemq; cadentem,
Vltimus Aethiopũ locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardẽtibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasq; draconi
Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferumq; papauer.
Hæc se carminibus promittit soluere mentes,
Quas uelit, ast alijs duras immittere curas,
Sistere aquam fluuijs, & uertere sydera retrò,
Nocturnosq; ciet manes: mugire uidebis
Sub pedibus terrã, & descendere mõtibus ornos.
Testor chara deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas inuitam accingier arteis.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & arma uiri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuuiasq; omneis lectumq; iugalem
Quo perij, superimponas: abolere nefandi
Cũcta uiri monumẽta iubet, mõstratq; sacerdos.

Quæ mihi reddat eũ, uel eo me soluat amantẽ.] *ut aliquam sorori certam spẽ afferret, quæ properè ad opus accingeretur, alterum omnino se assecuturam dicit: aut sibi Aeneas reddatur obnoxius, aut si hoc fieri nõ possit, saltẽ illius amore soluatur.* Oceani finem iuxta.] *expositio est qua quid sibi remedij ad amorem parauerit, narrat: quam quidem narrationem, siue expositionem uarijs circumstãtijs uerisimilem facit: à loco, à persona*

Hæc effata, silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet, quàm morte Sichæi.
Ergo iussa parat.

na, à natione, à dignitate, & ab officio, nec non à professione personæ, Magam Massylæ gentis fœminam, & sacerdotem ex illis, quæ templum Hesperidum custodiunt, unam ex ultimis Aethiopiæ finibus iuxta Atlantem montem huc à se accitam memorat: quæ omnia ad hanc rem persuadendã necessariò conueniebant. Sed illud in primis uidit ingeniosissimus Poëta, fingi oportere hanc sacerdotem ex illis regionibus fuisse deductam, quæ essent à loco ubi regina erat, minus auiæ: nam si ex orientalibus oris, unde ars magica originem habuisse uidetur, accitam magam Dido dixisset, id fortasse propter locorum distantiam sorori parum credibile uisum fuisset: nec error fuit Poëtæ fingere magam genere Lybicam ex Mauritania occidentali regione uenisse, licet magica ars ex orientali plaga originem duxerit: nam omnes regiones, ut Plinius ait, ars magica transgressa est, ac in toto terrarum Orbe plurimis seculis præualuit. Vltimus Aethiopũ locus est.] bipertita est Homero, Plinio, alijsq́; Geographis Aethiopia, utraq; tum desertis Africæ superposita: altera ad Orientem, altera ad Occasum uergit Mauritaniæ coniuncta, ubi est Atlas admirandæ magnitudinis mons: de Occidẽtalibus Aethiopibus hic esse intelligendum nemini ferè dubium est, cùm præsertim ipse dicat, Solemq́; cadentem.

Humero torquet.] non sustinet simpliciter accipe, ut interpretes, sed, torquet, ita dictum existima, ut cœli totius sphærica, circularisq́; reuolutio designetur.

Hinc mihi Massylæ gentis.] totus hic locus ex tertio Apollonij libro sumptus est ubi æquè describitur maga fœmina: quæ nõ ijs inferiora facit, quæ à Marone hoc in loco, paulò tamen diuersè describuntur. Sacerdos.] Apollonius non sacerdotem templi Hesperidum custodem, sed uirginem in ædibus Aetiæ regis eductam describit.

κούρη τις μεγάροισιν ἐνιτρέφετ' Αἰήταο, &c.

Hesperidum templi custos.] totam Hesperidum fabulam ex uarijs scriptorum opinionibus Diodorus Siculus literis prodidit, ipsum adeas: nobis enim fabulas, aut historias declarare, quod alij interpretes fecerunt, consilium non est. Spargens humida mella, soporiferumq́; papauer.] uenustè singula singulis propria apposuit epitheta: occultè uerò Physicam doctrinam attingit de sensibus: in quibus eadem quandoq; in diuersis, ac in ijsdem etiam animantibus diuersam uim, rationemq́; habent: nam olea, quæ hominum gustui amara est, capellis est suauissima, mel, aut saccarum, quod natura sanis hominibus dulce est, ægrotis interdum uidetur esse amarum.

Hæc se carminibus.] sub persona mulieris magæ ipsius magicæ artis uim, potestatemq́; describit.

Promittit soluere mẽtes.] ingeniosè cùm magæ scientiam narret, ipse nullam asserit, sed spem affert ex pollicitis personæ, magna, atq; præclara de se ipsa prædicantis, occultè alludens ad morem impostorum, qui magna semper pollicentur miracula. Sistere aquam fluuijs.] hoc Apollonij est.

καὶ ποταμοὺς ἵστησιν ἄφαρ κελαδεινὰ ῥέοντας.

Et uertere sydera retrò.] hoc itidem Apollonij est, ueruntamen ille complexis scribendo communiter syderibus, separatim lunæ mentionem fecit: quam hic noster sub communi astrorum descriptione reliquit. sic ait Apoll.

" Ἄστρα τε καὶ μήνης A
" ἱερῆς ἐπέδησε κελεύθους. id est.
" Astraq; & Lunæ
sacræ impediuit uias.

Noster uerò uberius, ac uenustius: qui cùm dixisset magam polliceri se flumina suis carminibus repressuram, idem de cursu syderum, ut Apollonius, dicere noluit, ne fortè ieiunus & copia orationis destitutus esse uideretur, sed nescio quid maius etiã intulit, & uertere sydera retrò, eandem sententiam latinissimus Tibullus uerbis diuersis protulit, cùm & ipse de maga agens inquit:

" Hanc ego de cœlo ducentem sydera uidi.
" Fluminis hæc rapidi carmine uertit iter.

Nocturnosq́; ciet manes.] hoc non ex Apollonio sumptum est, sed à Virgilio additum, ut & quæ sequuntur, alia, ita quoq; Tibullus:

" Hæc cantu finditq́; solum, manesq́; sepulchris
" Elicit, & tepido deuocat ossa rogo.

ciere autem manes est euocando mouere: uoce enim utebantur magæ ad eliciendos è sepulchris manes, ita quoq; in B Pharmaceutria legitur:

" —— animas imis excire sepulchris.

Mugire uidebis.] amplificat à signo: atq; sic de futuro loquitur, quasi de re quadam præsenti, & certa ad cõfirmandam sororis opinionem. Testor chara Deos.] excusat se à necessitate, utq; non ex animi sententia, sed quia necessitas incumbit, hac nunc arte usam fuisse probet, Deos testatur, & ipsius sororis caput: occultè uerò detestationem innuit Romanorum: qui cùm multa uarij generis sacra artesq́; multiplices suscepissent, magicam semper artem neglexerunt, & ueluti profanam detestati fuerunt.

Tuumq́; Dulce caput.] iusiurandum Græcis peculiare: quo bis, atq; iterum usus est Maro:

" Per caput hoc iuro ——.
Et paulò pòst:
" Testor utrunq; caput ——.

Tu secreta pyram.] ubi animaduertit fidem à se ita factam sorori de sacerdote maga, ut nihil amplius mali suspicari posset, iubet, quasi rem sacram facere uelit, ut pyram struat: ita enim uelle ait sacerdotem, quod ut magis etiam illi probabile uideatur, monet, ut remotis arbitris id C faciat: tu secreta, & locum, tecto interiore, modumq́; præscribit: & arma uiri, & reliqua. Arma uiri.] ensem, quem ei dono dederat Aeneas, & alludit ad mutua Hectoris, & Aiacis munera, quæ tandem utrisque exitio fuére. Hom. lib. Iliad. sept. Sed infrà pluribus.

Impius.] non quia gladium furenti reliquerat, ut perperam, meo quidem iudicio, sentit Seruius interpres, nõ enim ideo reliquerat illud Aeneas, ut eo in suam necẽ abuteretur Dido. unde illud est paulò infrà:

" —— ensemq́; recludit
" Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

Sed impium, omnis pietatis expertem uocat: qui eam in medio furoris æstu relinquendam cogitat.

Quo perij.] ob prostratam pudicitiam. Abolere nefandi.] causam facti assignat, quã de sacerdotis uolũtate deducit. Iubet, monstratq́; sacerdos.] duo dicit: iubet, & monstrat: alterũ auctoritatis est, & reuerẽtiæ, quæ sacerdoti debetur, alterum reditionis causæ, quamobrem id fieri debeat. Silet.] quasi præ dolore uicinæ necis

A necis loqui amplius non posiit, unde sequitur: Pallor simul occupat ora.] morituræ mulieris formã, imaginemq́ uerbis delineat. Non tamē Anna nouis.] Annæ sororis imprudentiam excusat argumento probabi lis ex eo, quod in hominum opinionem non cadit: nam quis animum unquam suum credere induxisset, Didonem per speciem noui, inusitatiq́ sacrificij necem sibi parare uoluisse: non tamen, igitur, quanquam pallor illius ora uultumq́ infecisset. Nec tantos mente] auget factum, & persiat in argumentatione ex ijs, quæ præter spem, siue opinionem contingunt. Nec grauiora timet.] eandē rem exornat per locum comparatorum à maiori, si necem sibi non intulit ob mortem Sichæi, minus id putandum fuerat abitione Aeneæ, igitur sororis iussa facit.

LAMB. Hort. INVENI.] Propositio consilij: cuius utram partem accipiat, salua res erit. Sorori.] mihi, tertia pro prima: & Soluat dixit, pro liberet me eius amoribus. Oceani.] Narratio à loci descriptione. Describit autem à populis & montibus occiduos cardines Africæ, quibus alluit Oceanus, ubi horti sunt Hesperidum, non Poëtis modò, uerumetiam historicis celebratissimi. Finem.] Ana-
B strophe: redditq́, quem Oceanum dicat, iuxta Solem cadentem: id est, occidentem in extrema ora Africæ.

Vltimus Aethiopum lo.] Nigritas innuit, qui proximè Atlantem colunt. Bipartitos tradunt, Homeri authoritatem sequuti, Aethiopas: Hesperos, & orientem uersus, eos qui sub Aegypto & Meroë habitant. Sed Atlas ab occasu immanibus iugis ubi Atlantico pelago nomen dat, exortus, perpetuo dorso in ortum ad Nilum usque peruagatur. Et qua Meroënos & Aethiopes ab Aegypto diuidit, Erythræum mare etiam attingit. Primam frontem Atlantis, quam mare Atlanticum abluit, Aethiopes tenent. Mediam nulli, propter exusta omnia, & quòd harenis obducta sint & serpentibus infesta: his adiacent insulæ quas Hesperides tenuisse memorantur: quare Hesperios uolens significare, & locum Hesperidum quasi digito monstrare, Oceani iuxta finem Solemq́ cadentem, inquit, ultimus Aethiopum locus est. Plinius certè tradit, Lixum Anthei regiam in continenti fuisse, ibiq́ memoratissimum certamen inter eum & Herculem contigisse. Contrà modico inde interuallo insulam & hortos Hesperidum fuisse produnt alij, quos æstuaria reciprocatione mare ambiat,
C ac quasi identidem circumiens custodiat. Huc penetrauit Hercules, rapuitq́ oues laudati uelleris, quas in Græciam portauit: nam μῆλον, & pomum, & ouem Græcè signat. Quo loco postea Herculi aram tantùm positam fuisse ferunt; antiquiorem templo Gaditano. Hanc historiam ita fabulis inuoluerunt, ut Hesperidum hortos, ab Hesperi filiabus tribus, uel (ut alij) Atlantis, Aegle, Erethusa, & Hespertusa, dictos credant, quæ amœnissimos hortos incoluerunt. cùm pauci tantùm oleastri circa Herculis aram conspicerentur. Aurìferum fuisse nemus, aureis malis graue, persuasum erat, ac à dracone peruigili custodiri. (Typhonis filium eum quidam appellarunt.) Prædixerat enim Themis, olim quendam Iouis filium uenturum, qui aurea μῆλα diriperet. cuius fortibus Atlas inductus fuit, eur pomarium montibus cingere aggressus fuerit, ne peruium grassatoribus foret. Penetrauit tamen Hercules, qui cæso dracone aurea mala abstulit. Theomenes quidam asserebat, Hortos Hesperidum circa Syrtim magnam fuisse. Lucanus de Hercule:

D *Abstulit arboribus precium, nemoriq́ laborem*
Alcides, passusq́ inopes sine pondere ramos,
Retulit Argolico fulgentia poma tyranno.

Hinc natum prouerbium est, μῆλα ἑσπερίδων δωρῆσαι, Mala Hesperidum donare: de eo qui magna splendidaq́ dona largitur. Plin. lib. 19. tradit, in Lixo Mauritaniæ oppido arborem nasci in æstuario, iuxta delubrum Herculis, ubi Hesperidum horti fuisse memorantur.

Aethiopum.] De Aethiopibus aliàs habitus est sermo. Massylæ.] Exponit consilium suum, qui magicis artibus possit Aeneam uel inuitum retinere, uel amoris peste liberari. At fictè omnia ista dicuntur, quo mortem accersendam illa minus suspicetur. Veteres sacris magicis & herbis plurimùm tribuebant, quorum ui & potentiam rerũ naturam & mundi elementa uerti posse rebantur: præcipuè in conciliandis dissoluendisq́ amoribus. Artē ipsam propemodum describit Poëta, Ecloga. 8 Bucol.

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria uitta,
Verbenasq́ adole pingues, & mascula thura,
Coniugis ut magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus, nihil hic nisi carmina desunt.

Et paulò pòst:

Carmina de cœlo possunt deducere lunam,
Carminibus Circe socios mutauit Vlyssi.
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Atq́ his uerbis amplificauit potentiam carminũ in sacris id genus. Inde rationẽ docet, & præcepta, quibus ea sacra cōstent, quibusq́ artibus ipsa maritum sibi deuinciret:

Terna tibi hæc primùm triplici diuersa colore
Licia circundo, terq́ hæc altaria circum
Effigiē duco: numero Deus impare gaudet. Ac mox:
Sparge molam, & fragileis incende bitumine lauros.

Et paulò pòst:

Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui, quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando, &c. ——

Et mox:

His ego sæpè lupum fieri, & se condere syluis
Mœrin, sæpè animas imis excire sepulchris,
Atq́ satas aliò uidi traducere messes.
Fer cineres Amarylli foras, riuoq́ fluenti
Transq́ caput iace, ne respexeris ——.

Et apud Propertium non pauca id genus miracula referuntur. De infamia Massyliensium suprà diximus. Sed Massyliensibus in Gallia, non alia gens laudatior fuit institutis. Hi nullos mimo: in scenam admittebant, ne impuris fabulis ciuium casti mores inficerentur. Ergo parœmia, Nauiga Massyliam, in effœminatos & luxu diffluentes, de Libyca hæc dicta est. οἱ γὰρ μασσαλιῶται ἀγλαώτεροι ἦσαν, στολὰς ποικίλας καὶ ποδήρεις καὶ μύροις κεχριμένοι. De Gallica Massylia Cicero in oratione pro L. Flacco: Neque uerò te Massylia prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæstoremq́ cognosti: cuius ego ciuitatis disciplinam non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam iure dicam, quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, lingua, diuisa, cùm in ultimis terris, Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hæc Cicero. Hæc Massylia à Phocensibus circa ostia Rhodani condita, tantà fide semper erga Romanos fuit, ut Roma à Senonibus capta, publico luctu cladem ciuitatis fuerint prosequuti: aurũq́ cōtulerint, quo Romani se redimerent.

rem. Alii siue huius Gallicæ, siue alterius illius Libycæ conditorem, Peranum faciunt. Sed ista ἐκ̓ τῶν διάκοθεν. Describit autem sacerdotem à patria, & munere, quo in templo, aut ad aram Herculis fungitur, de qua fingit se edoctam esse. Quæ si reginam hac peste soluttura sit malis artibus, decorè eam Massylam facit. Spargens.] Mirè se torquet hic Seruius, in melle & papauere, quorum hoc somnum inducat, illud palatum delectet ac titillet. Si draco sit peruigil, ut nunquam se ad quietem componat, quare melli admisceret id herbæ ac leguminis, quo gustato non posset nō profundissimo somno sepeliri? Neq; uerò statim sequitur, si salix amara sit hominibus, & capellis grata: ac cicuta humano generi uenenum, & capellas impinguet: ergo papauer, quod mortalibus soporem gignit, draconibus uigilantiam perpetuam parere. Plinius tradit libro 37. capite 10. draconiten gemmā è cerebro fieri draconum: sed nisi uiuentibus abscisso, nunquam gemmascere, inuidia animalis mori se sentientis. Itaque morem esse, ut dormientibus caput amputetur. Bigis uehuntur, qui draconem quærunt, ac uiso spargere somnifica medicamenta, ita caput præcidere. Porrò hoc loco quorsum opus est omnia ea recensere, quæ uel somnum concilient, uel fugent? Etsi aliæ herbæ aliis gratiores, atq; alii aliis delectentur magis, uis tamen ferè in omnibus eadem est, si sit ἀδιάφορος, ut neutris perniciem adferat, sed communem quendam naturæ habitum seu passionem pariat: ut papauer eo ingenio est, ut somnum aduehat omnibus. Et Poëtarum proprium est, præterita tāquam præsentia narrare. Hercule aurea μῆλα rapturo, sopiendus erat draco offula ex farre, melle & papauere, ad accersendum somnum. Hoc muneris tribus huic sacerdoti Massylæ. Nam si Aeneas statim post excidium Iliacum, iuxta nostrum Poëtam, Carthaginem ad Didonem tempestate fuit delatus, sacerdotem Massylam anum admodum fuisse oportet, quæ Herculis temporibus sopierit custodem. Nondum enim seculum præterierat, quod ille cum Argonautis profectus, unà cum Troia Priamum cepisset. Quamuis non ignorem, hortos Hesperidum à tribus nymphis Atlantis filiabus custodiri solitos, in fabulis tradi. Quin & illud obseruandum, à Latinæ linguæ classicis authoribus dici, spargere mel, papauer, uenenum, medicamenta, & similia, pro miscere, porrigere, & præbere. Cicero: Et spargere uenena didicerunt. Plin. Ac uiso (dracone) spargere somnifica medicamenta. Proinde mel ad saporem, papauer ad soporem accommodandum est. Duo papaueris genera constituunt, satiui & spontè nascentis. Satiui albi calyx teritur, ac bibitur somni causa. Et succus eius copiosior haustus, ui mortifera est. Rursus satiui tria genera produnt: Candidum, cuius semen tostum, in secunda mensa cum melle apud antiquos edebatur. Sparsit itaq; draconi, ex ueterum consuetudine, mel & semen candidi papaueris. Hoc & panis rustici crustæ inspargitur, inhærens ouo affuso. Alterum genus nigrum: tertium rhœam uocant Græci, Latini erraticum. Hæc se.] Post descriptionem personæ ab officio, depingit eam ab artibus magicis, quarum uehementer docta est: amplificans simul earum potentiam, quæ prodigiosa operetur, cùm uelit.

Hæc se carminibus.] Verbis Mercurium præesse uolunt, carminibus Phœbum: Mercurium & Phœbum incantationibus Plinius author est, Magicas uanitates in tātum euectas, ut cunctis herbis fidem abrogare possint. Aethiopide herba, stagna siccari cōiectu tantū: tactu clausa omnia aperiri. Achemenide in hostium aciem coniecta, agmina seriò trepidare, & terga uertere. Porro Latacen legatis dari solitam à rege Persarū, ut quocunq; uenissent, omnium rerum copia abundarent. Contra magicas artes præsens remedium habent, moly Homericum, mithridation, scordotis, & centaurion. Est profectò fraudulentissima omniū artium, è medicinis nata, orta in Perside à Zoroastre, celebrata à uiris eruditis. Soluere.] liberare amore mortales iactitat. Promittit dixit: quod Græcis est εὔχεται, gloriatur, iactitat. Iam duras curas, amores uocat. Cæterùm de ligationibus & solutionibus rerum, multa disputantur apud Hen. Cor. Agrippam lib. de occulta Philosoph. Sistere.] ligatio elementi. Vertere.] ut omisso naturali cursu ac motu, in diuersum retrò agantur.

Nocturnos.] nam noctu, suorum sacrorū mysteria peragunt ueneficæ: nox enim perinde Diti ob perpetuas inferorum tenebras consecrata est, ut lux superis. Et in his quidem sacris trecenti impuri spiritus implorabantur, & triformis Diana, quæ eadem est quæ Luna & Proserpina.

Manes.] cacodæmones inuocat, & animas excit.

Mugire.] Remota metaphora, à tauris ad brutā tellurem. Videbis.] Enallage personæ. De mortuorū inferorumq; magia copiosè extat necyomantia explicata apud Homerum Iliad. 11. Recensent autem potissimùm magiæ species, præter umbrarum inferorumq; colloquia, quorum hoc loco fit mentio, etiam ex aqua, ex sphæris, ex aëre & stellis, & lucernis, & peluibus, securibusq;. Ornos.] Solutio naturæ: species pro genere. Testor.] Contestatio ad insinuandam necessitatē operandi sacris magicis. Artes.] ad artes, defectio: pro, me resistantem ac inuitam ad artes magicas parari atq; expediri. Itaq; si queat uenefica aquæ cursum inhibere, & syderum meatum a naturali motu retrò agere, manes animasq; ab inferis reuocare, atque celsas arbores montibus detrahere: haudubiè, à fuga sibi reducet restituetq; Aeneam. Accingier.] pro accingi, paragoge: item metaphora, pro parari. Epilogus constat breui enumeratione mandatorum, ut semotis arbitris secretò rogum per speciem sacrificii struat: quo præter expectationem, in rerum omnium securitate, mortem sibi accelerer. Secreta, secretam pyram. Sub auras.] in altum.

Viri.] Aeneæ. Impius.] Aeneas: antonomasia. Ad conciliandos amores, & ligationes, solutionesq;, præcipuum momentum habebat pignora ac relicta monumenta igne, aut alia quauis ratione corrumpere. In Bucol. Ecl. 8. uenefica uiri pignora in terram defodit:

> Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit, "
> Pignora chara sui, quæ nunc ego limine in ipso "
> Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin. "

Et Dido fingens se à Massyla uenefica edoctam, qua ratione Troianus dux sit retinendus, iubet apud se relicta ipsius monumenta in rogum congeri, & aboleri: hoc est, incendio absumi. Exuuiasq; omnes lectumq;.] Enumeratio earum rerum quas habuisset charas, quas in pyram coniectas concremare statuit. Arma, exuuias, lectum genialem, denique omnia ea monumenta quæ discedens Aeneas Didoni dono reliquerat. Verùm munera ab hoste relicta, non sunt pro muneribus ducenda, propterea quòd perniciem adferant. Aiax apud Sophoclem queritur, ensem sibi ab Hectore datum, exitium apportasse.

> ἐγὼ γὰρ ἐξ οὗ χειρὶ τοῦτ' ἐδεξάμην "
> παρ' Ἕκτορος δώρημα δυσμενεστάτου, "

Ico

A οὔπω τι κεδνὸν ἔσχον Ἀργείων πάρα.
ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία,
ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ὀνήσιμα. id est,
Etenim ex quo ego manu accepi hoc
Ab Hectore infestissimo hoste donum,
Interea nihil quicquam praeclari ab Argiuis tuli.
At uetus est mortalium paroemia:
Hostium munera, neq; sunt munera, neq; utilia.

Et in Tragœdia Euripidis, Medeæ munus Glaucæ nouæ nuptæ pestem attulit: & Herculi uestis, Nesii sanguine tincta. Exuuias]*Exuuias uocāt non solùm hominum, uerumetiam brutorum animalium detracta spolia: ut exuuiæ serpentum, anguillarum, boumq; coria, & similium, ab exuendo: ut contrà induuiæ, ab induendo. Itaque pro relictis ceu ab hoste uestibus usurpauit. Nam & munera paulò pòst appellabuntur omnia penes Didonem relicta, at non in eum usum.* Iugalem.] *Lectum coniugalem honestiori titulo nuncupat, in quo coniugij iura persoluissent. Atq; ob id addit, in eo se periisse amore, cùm pudorem prostituisset. Nox inuerecunda est, & lectus, in quo pudor extinguitur.* Abolere.] *igne corrumpere, atque ita tum demum futurum est, ut illius amoribus uel explicer, (id quod mihi est optatius) uel is mihi restituatur.* Monumenta.] *quæ me illius admonent.* Iubet.] *Ab authoritate ueneficæ, sacerdotis Herculis, ut consilium propositum minus habeat suspicionis, plus uerisimilitudinis. Summa mandatorum ita exposita, horrore imminentis mortis expalluit. Pallor, metus præcipuè atq; iræ argumentum est, ut & conscientiæ criminis alicui obnoxiæ.*

Ora.] *os, uultum: synecdoche.* Non tamen.] *Anna quiduis potius, quàm sororem mortem meditari, aut grauiorem ægritudinem ex abitu Aeneæ, quàm ex morte Sichæi concipere suspicatur.* Prætexere.] *abscondere, celare, sacris magicis mortem destinatam.* Morte.] *ex morte Sichæi.* Parat.] *Defectio, exequi mandata sororis: simul exponit, quæ mandata executa sit. Extruxit primum ingentem rogum, quem Græci pyram uocant, licet pyræ significatio latiùs pateat. ornauit proxima quæq; sertis, & cupresso: in rogum congessit relictas uestes & ensem. Hæc, ut mandata erant, sedulò exequuta est.*

B

ARGVMENTVM.

Ornatur à Didone Pyra sertis, tædis, ac frondibus, superponitur illi effigies Aeneæ, eiusq;, quas reliquerat, exuuiæ. Sacerdos maga ad sacrificium se accingit, & ad aras accedens passis crinibus, inferos magna voce inuocat Deos: parantur reliqua, quæ ad huiusmodi magicum sacrificium facere videbantur, aqua, licet simulata, Auerni fluminis: herbæ ad lunam ahenis falcibus messæ, & caruncula de fronte pulli equini recenti partu editi reuulsa: ipsa verò Dido, altero pede soluto, deos, atq; sydera se morituram testatur.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta, ingenti tædis atq; ilice secta,
Intenditq; locum sertis, & fronde coronat
Funerea: super exuuias, ensemq; relictum,
Effigiemq; thoro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circùm, & crines effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumq;, chaosq;.
Tergeminamq; Hecaten, tria uirginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis Auerni:
Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, & nigri cum lacte ueneni.
Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus,
Et matri præreptus amor.
Ipsa mola manibusq; pijs altaria iuxta.
Vnum exuta pedem uinclis, in ueste recincta
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sydera: tum si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, iustumq; memorq; precatur.

NASC. Tædis, atq; ilice secta.] *ταυτολογία est: hoc est, facibus ex ilice confectis.* Intenditq; locum sertis.] *circumligat coronas ex floribus per locum, honoris sacrorū, & decoris gratia.*

Et fronde coronat Funerea.] *præter serta frondes etiam cupressinas addiderat,* C *quæ pyris mortuorum cremandorum adhibebātur, necis igitur suæ cōscia parat, quæ cum suo corpore cremari uolebat.* Effigiemq; toro locat.] *magnus hic sanè amoris affectus in regina fuisse innuitur: quæ uel in morte eius, quem deperibat, imagini coniungi uelit.* Et crines effusa sacerdos.] *nihil erat, ut aræ ponerentur, nisi etiam sacerdotis mētio fieret: magnæ, ueneficæq; mulieres, passis, incomptisq; capillis à poëtis describuntur. Horat. in Serm. Satyr. octaua primi libri:*

Vidi egomet nigra succinctam uadere palla
Canidiam pedibus nudis, passoq; capillo, &c.

Et in Epodo de Canidia, Ode 5.

Canidia breuibus implicata uiperis
Crines, & incomptum caput
Iubet sepulchris, & reliqua.

Tercentū tonat ore Deos.] *Vox tercentū ad uerbum* tonat, *non ad* Deos *referri uidet, ut sit sensus, Deos sæpè inferos magna inuocatos uoce: neque hoc ad centum Proserpinæ, seu Hecates numina (ut Seruius, aliiq; interpretes ariolantur) referendum puto: nam prius cōmuniter Deos Poëta complectitur, cùm ait,* tonat Deos. *deinde separatim eos recenset, dum sequitur:* Herebumq;, chaosq;.] *quos in numerum Deorum antiqui retulerunt. Postremò Hecatē nominat, cùm subdit:* Tergeminamq; Hecaten.] *cuius trinam potestatem designare uidetur: nam Luna est in cœlo, Diana in terra, Proserpina apud inferos: quamobrem cœlestem, terrestrem, infernamq; potestatem habet. non negauerim centum fuisse apud ueteres numina Hecates, uti interpres exposuit: nam centum uictimis placabatur: quod sacrificij genus ἑκατόμβη: sed hoc in loco nihil esse uideo, ni fallor, quod ad centum eius numina referri possit. etsi nonnulli uiri doctissimi id asseueranter affirmant: quorum opinionem tamen si sequi uolumus, uox illa* tercentum *ita ad* Deos, *sicuti ad uerbum* tonat *referenda est. ut dicat Hecatem à sacerdote ter inuocatam, quam per centum Deos designare uidetur, occultè ad amplissimam eius potestatem, & nominis ratio-*

nem simul alludens, ternarius numerus in huiusmodi sacris proculdubio ex more adhiberi solebat, uti ex Homero, Nasone, Tibullo colligi potest, qua de re & Porphyrius philosophus abundè disseruit. sequatur quisque, quod maxime probet. quod uerò sequitur: Tria uirginis ora Dianæ.] uel τριπρόσωπος est trinæ potestatis Hecates, uel reuera ad opinionem ueterem alludit, qui eam triformem fecerunt. Ouid. Fast. 1.

" Ora uides Hecates in tres uergentia partes.

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.] cum aqua Auerni, q Campaniæ locus est prope Baias, & unde olim ad inferos aditus patere dicebatur. in magicis sacris exhiberetur, nec haberi posset, simulabatur, aliaq; sub eius nomine accepta pro uera probari solebat. Horatius in Epodo, Ode. 5.

" At expedita Sagana per totam domum
" Spargens Auernales aquas
" Horret capillis, & reliqua.

Falcibus & messæ ad lunam.] modus hic designatur, & tempus: modus est, quòd inciduntur, nec quolibet instrumento, sed falcibus, nec ex omni materia, sed ex ære, quod olim ad rem diuinam, auctore Macrobio, adhiberi solebat. locus est ex Sophoclis tragœdia, quæ inscribitur ῥιζοτόμοι, in radicum incisores, in ea describit Medeam herbas maleficas ahaneis falcibus secantem. hæc tragœdia, sicut & aliæ Sophoclis nonnullæ desiderantur à nobis: sed ipsius auctoris carmina retulit Macrob. Satyr. 5. tempus est, quod ad Lunæ obseruationem. ita quoq; Horat. in Serm. Satyr. 8. primi libri:

" ——has nullo perdere possum,
" Nec prohibere modo, simul ac uaga Luna decorum
" Protulit os, quin ossa legant, herbasq; nocenteis.

Pubentes herbæ.] μεταφορικῶς herbas adultas, maturioresq; pubentes appellauit, sumpta à puberibus iuuenibus tralatione: qua quidé iterum in 3. Georg usus est.

" Pubentesq; secant herbas—.

Nigri cum lacte ueneni.] sunt, qui putant, succum nigrum intelligi, qui ex illis herbis exprimitur: alij periphrasin syluestri papaueris agnoscunt: ego uerò uenenosas herbas simpliciter intelligo. ita quoq; Horat. in Epodo Ode proximè adducta:

" Herbasq; quas & Colchos, atq; Iberia
" Mittit uenenorum ferax.

Nam uenenosæ herbæ lac, succumq; uenenosum quis negat habere? Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus.] Hippomanes intelligit, sic appellat Plinius non solùm uirus, quod ab inguine equarum stillat, uerùetiam carunculam illam, quæ in fronte est pulli equini recenti partu editi, caricæ magnitudine, colore nigra, quam statim mater deuorat edito partu. hinc ingés amor in partum. quamobrem ueneficium amoris Plinio dicitur. quod si fortè ab aliquo præripiatur, partum ad ubera mater non admittit. Ouidius autem de Arte amãdi lib. 2. negat huiusmodi carunculam amori conferre, cùm ait:

" Fallitur, Aemonias si quis decurrit ad artes,
" Datq; quòd à teneri fronte reuellit equi.

Ipsa mola]redit ad Didonem: cuius acta in magico sacrificio scitè admodum describit. quid sit mola salsa, docent interpretes. Vnam exuta pedem.] de more sacrificantium: nam in sacrificijs nihil ligatú esse oportebat. Plutarch in quæst. Probl. ni fallor, quinto huius rei causam assignat. In ueste recincta.] id est, soluta. altero pede uinculis exuto, & ueste discincta Deos precatur. A

Et conscia fati Sydera.] Planetas quidé, in quibus ratio fati continetur, intelligit: sed alludit ad opinioné Chrysippi de necessitate fati, quasi Dido non sponte sibi morté illatura sit, sed fato trahatur. Tum si quod non æquo fœdere amantes.] non amoré, quo dissolui uolebat, sed quod, si quod est, amori contrariú numé, quod ἀντέρωτα uocant, ut sit ultor, ac uindex crudelitatis Aeneæ, inuocat: quod apertè demonstrat, cú ait: iustumq; memorq; precatur Cicero in 3. de nat. Deor. Anterota ex Venere, & Marte natum literis tradidit. Athenis, ut scribit Pausanias, ara fuit Anterotos, quam inquilinis dicatam ferebant: causam ipse assignat. in Eleorum gymnasio ea parte, quæ dicebatur μαλθὼ, Amoris, & Anterotos statuæ fuerunt ἴρως, [illegible] est, Amor, palmaceum tenebat ramum, quem auferre Anteros conabatur. Athenienses igitur, & Helei Anterota, ut numen coluerunt. "

Penetrali.] Adiectiuè usus est, pro in penitiori aditũ parte, quam ipsa paulò ante tectum interius dixit. Deinde ordine ceremonias sacrorum, quæ inferis umbris factura sit, exponit. Tæda.] Primùm describit rogum à materia & lignorum generibus, è quibus factus fuit: ex tædis atq; ilicibus. Recensetur tæda inter arbores resiná exudantes, quæ natura montes amant: ut sunt cedrus, larix, & aliæ ex quibus resina gignitur. Sed tæda succo abundantior est, quàm reliquæ parcior tamé, liquidiorq;, quàm picea. quare priscis, flammis ac sacrorum luminibus adhibebatur. Mares eam duntaxat ferebant. Ilice secta.] Ilex glandifera arbor est, cuius glans tamen breuior est, & gracilior. quam Homerus ἄκυλον uocat lib. Odys. 2. quo nomine eam à glande distinxit. Huius duo faciunt genera. Quæ in Italia sunt, haud multum ab oleis folio discrepant. Huius folia negant decidere. Hanc adhibet magicis sacris, quòd præsentem ueneficij uim habere credatur, uel, Homero teste, Enarrat enim Poëta lib. Odys. 11. Circen Vlyssis socijs, quos in porcos & sues transformarat, in cibum glandem iliceam iniecisse, & fructum cornus. Verba Poëtæ sunt:

LAMB. Hort. B

" ——τοῖσι δὲ Κίρκη
" πὰρ ῥ' ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλεν, καρπόν τε κρανείης
" ἔδμεναι. ——

Secta.] Nam fissa optimè ignem concipiunt, cum teretia difficulter: siue quod ilex facilè secatur, & arefacta suapte natura dissiliat. Intenditq;.] Hypallage, pro intendit serta per locum: id est, uestit ornatq; omnem cú locum sertis & frõdibus, id genus sacris cõuenientibus. Funerea.] Hoc est, frondibus cyparissinis. De Cupresso lib. 3. disseruimus. Ea arbor Romæ præcipuè ante ædes nobilium funestas erigi consueuit: C

" Et non plebeios luctus testata cupressus.

Dido testans se morituram, cupressum sacris admouisse, à Poëta consuetudine Romana fingitur. Est & eo nomine tristis, quòd picem fundat, liquorem atrum, inferis gratũ: ipsa sacris magicis consueta etiam applicari, quòd Diti consecrata esset. quamobrem (ut dixi) ante domos defunctorum, maximè nobilium, statuebatur. Cætera quæ ad eius arboris uel ingenium, uel dignitatem pertinent, aliàs retulimus. Exuuias.] monumenta Aeneæ, quibus corruptis, fingit se amore uel solutũ, uel illum sibi reconciliatum iri. Sperat, furoré unà cum effigie se extincturam.

Ignara]cùm sacra simulata sint reuera, & quiduis potius regina quàm Aeneam restitui posse speret.

Stant

A Stāt aræ.] ut in funebri luctu fieri cõſueuit. Crines.] habens crines ſparſos uates uenefica, ſacrorum præſes. Tercentum] trecenta diuerſorum deorum nomina, non unius Hecates. Nam ſacri id genus antiſtes, præter alias execrandas ceremonias & ſpecies, omnia tria acceſſebat: caput triplici facie cælatum nouies circumferebatur. Horrẽda dæmonum & angelorum uocabula proximis locis inſcribebantur. Primum Hecaten illi, ut noſtri adorandam Triadem inuocabant: & angelorum quàm plurimos, ſuo quoſq; choro: deinde ſexcenta cacodæmonum nomina horribili uoce detonabant. Metamorph. 7. de Medea:

» Ter ſe conuertit, ter ſumptis flumine crinem
» Irrorauit aquis, ternis & hiatibus ora
» Soluit, & in dura ſummiſſo poplite terra.

Erebum.] inferos, & quantum impurorum ſpirituum inferi habent. ἔρεβος, τὸ σκότος, tenebræ, ἐρεβεννός, tenebroſus, καὶ ἐρεβώδης idem. Heſiodus ἐν τῇ θεογονίᾳ ex Chao Erebum prognatum docet, ἐκ Χάεος δ' ἔρεβός τε μέλαινά τε νὺξ ἐγένοντο. Proinde Erebus & Nox Chaos liberi ſunt. Chaos.] Sic appellabant confuſam quandam

B ab initio unitatem hiantem, & in profundum patentem: παρὰ τὸ χαίνω, ſiue χάσκω, hio: χάσμα, hiatus. Chaos deſcriptio eſt apud Ouid. lib. Metam. 1.

» Ante mare & terras, & quod tegit omnia cœlum,
» Vnus erat toto naturæ uultus in Orbe,
» Quem dixêre Chaos, rudis indigeſtáq; moles,
» Non bene iunctarum diſcordia ſemina rerum,
» Nec quicquam niſi pondus iners.——

Ariſtophanes, teſte Suida, pro aëre uſus eſt in Auibus:

» διὰ τῆς πόλεως ἀλλοτρίας καὶ τοῦ χάους
» τῶν μηρίων τὴν κνῖσαν οὐ διαφρήσετε. Id eſt,
» Per ciuitatem alienam & Chaos
» Coxarum nidorem non perferes.

Chao & Saturnalibus uetuſtior, de uehementer priſcis. Ibycus, ποτᾶται δ' ἐν ἀλλοτρίῳ χάει, Volat in alieno Chao. Et rurſus, ὁ δὲ φανερᾶ:

» καὶ μάτην ἡμῶν λῆρον κατάχει, τοῦ χάους
» ἀρχαιότερον καὶ κρονίων ἀπόζοντα. Id eſt,
» Hic nugatur, & fruſtrà nos nugis perfundit,
» Chao & Saturnalibus antiquius redolentibus.

Ariſtophanes: χάος ἦν καὶ νὺξ, ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς. γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. ἐρέβους δ'

C ἐν ἀπείροσι κόλποις, τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον νὺξ ἡ μελανόπτερος ᾠόν. ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν ἔρως ὁ ποθεινὸς, στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώκεσι δίναις. οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιγεὶς νυχίῳ κατὰ τάρταρον εὐρὺν, ἐνεόττευσε γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς. πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα. συμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις, γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον. Id eſt, : Chaos erat & Nox, Erebusq; ater primùm, & Tartarus uaſtus. Porrò nec terra, nec aër, nec cœlum adhuc erat. Nox ſtatim tenebroſa omnium primum ouum ſubuentaneum in uaſto Erebi gremio parit: ex quo Amor uolatis horis, ille deſiderabilis prodijt, humero aureis alis ſplendicans, rapidis uorticibus adſimilis. Porrò hic Chao per noctem mixtus apud ſpacioſum Tartarum, noſtrum genus procreauit, primumq; in lucem edidit: nam antè immortalium genus non fuit, quàm Amor commiſcuiſſet omnia. Mox alijs alijs commixtis, factum eſt cœlum, oceanus, & terra: & cum his incorruptibile beatorum diuorum genus. Hæc Ariſtoph. χάος, ἀήρ, ἢ τὸ ἀρχαῖον. Tergeminamq;.] Hanc tergeminam fingunt, ſiue quòd Proſerpina, Luna & Diana, eadem ſint cum Hecate: ſiue quod triplex lunæ ſit uiciſſitudo, cùm ſurgit in cornua, cùm diuidua eſt, & cùm orbe pleno lucet. Hinc triformis à poëtis ubiq; fingitur. Sunt, qui eam triformem uel ob id faciunt, quòd trium capitum ſit. Ouid. 7. Metamorph. Tuq; triceps Hecate. ita ut dextrum caput equinum, ſiniſtrum caninum, medium hominis agreſtis referat. Tartari hanc filiam credunt. Hinc ab Orph. τριπρόσωπος dicitur. Alij Iunonem, Dianam & Proſerpinam, unum numen eſſe contendunt. Hanc in triuijs uenerabantur olim, Pheream ex Ioue prognatam, expoſitam in triuijs, inuentam eductamq; à paſtoribus. Sub nouilunium ditiores ueſpere cœnam miſitabant Hecatæ (ut dicebatur) in triuijs: nocte pauperes adibant, clauſis portis, qui eam famelici diripiebant: poſtridiè perſuadentes uulgo, Hecaten, id quod appoſitum eſſet, deuoraſſe. Vnde quoties ſignificare uolumus quid per tumultum direptum, Hecates cœnam appellare licebit. Eandem & præparatam ac ſordidam ueteres appellabant, quòd apud inferos umbræ tenui ac uiliſſimo cibo uictitare dicantur, ut malua & porro: ipſa uerò Hecate mænides & triglidas, contemptos apud nos piſces, ut ſibi ſacros in delicijs habebat. Apud Athenienſes locus fuit Trigla, ubi Hecates Triglantinæ ſimulachrum uiſebatur. Rurſum triglam Hecatæ conſecratam alij uolunt, propter ipſius nominis rationem. Enarrator Lycophronis aliam adducit rationem, non paulò uериſimiliorem, quamobrem in triuijs apud ueteres diuinis honoribus culta fuerit, ἑκάτη ἑτέρα φεραίας τῆς αἰόλου θυγατρὸς, ἐκ τοῦ διὸς τεχθεῖσα, ἐν τριόδοις ἐρρίφη. βουκόλοι δὲ φέρητος φεραίας εὑρόντες αὐτὴν, ἀνέθρεψαν. ὅθεν ἐν ταῖς τριόδοις αὐτῇ τὰς θυσίας ποιοῦσι. φεραίαν δὲ, τὴν ἐν φεραῖς τιμωμένην. φέρης γάρ τις ἔκτισε πόλιν φέρας, ἥτις νῦν σαρὰ καλεῖται. καὶ καλλίμαχος περὶ τῆς ἀρτέμιδος φησὶν, ἄρτεμι μουνυχίη λιμενοσκόπε, χαῖρε φεραία. ἡ αὐτὴ δέ ἐστιν ἄρτεμις, καὶ ἑκάτη. Alia quædam, inquit, Hecate ex Pheræa Aeoli filia & Ioue prognata, in triuijs expoſita fuit. Paſtores autem Pheretis Pheræi, inuentam puellam ſtudiosè educarunt. Quare ei in triuijs poſtea ſacrificarunt. Pheræam Hecaten Lycophron appellat, quippe quæ Pheris colebatur: nam Pheres quidam urbem Pheras condidit, quæ nunc Sara nuncupatur: Callimachus de Diana loquens Diana Monychia, portus exploratrix, ſalue Pheræa. Eſt autem Diana & Hecate eadem. Idem de altera ad hunc modum ſcribit: Heſiodus Hecaten Perſæ & Aſteriæ filiam fuiſſe author eſt, non autem Perſei. Neq; uerò Perſæ alicuius recentioris, ſed ueteris, qui ex Eurybia & Crio ortus fuit. Hæc item & Brimo dicta eſt, quòd Mercurio in uenatione uim offerre uolenti minata eſſet. Et Perſephone Brimo appellatur. Videtur Hecate cum Perſephone eadem eſſe. Triformis tricepſ. Sic enim à Lycophrone nuncupatur, βριμὼ τρίμορφος: propterea, quòd participet cùm cœlo, terra & inferis. Suidas admonet, ex hac licere diſcere, diteſcerêne, an fameſcere ſit melius. Vult enim hæc, ſibi cœnam ſingulis menſibus à diuitibus mitti & eam à tenuibus diripi, priuſquam deponatur. Feruntur quidam Dianam, alij Lunam in uiſis ac monſtris magnis apparere execratis. Ipſa autem monſtra, homines ſunt capitibus draconum terribiles & monſtroſa magnitudinis, ut ipſa dea intuentes perterrefaciat. Hecates in-

sula circa Delum est, quæ à nonnullis etiam Psammite dicitur, quòd placentis ea dea ibi colatur. θυλήμιτον enim placentæ species est. Hecateum, Hecates simulachrum: & templum illi à Medea in Paphlagonia quoq; dedicatum fuisse, testatur Apollonij interpres lib. 4. Argonaut. Vnde parœmia, Theagenis Hecateum: quod quocunq; iret, id audire uideretur. Seruius Hecatē dictam putat ab ἑκατόν, centum, quasi centum habens potestates. Sunt qui eam ita nuncupatam credunt διὰ τὸ ἑκὰς προνοῆσαι.

Tria uirginis.] *Qui apud inferos sunt terniones: prouerbium per risum & iocum torquebatur in eos, qui res abstrusas, nimis curiosa diligentia inuestigarent. Diximus enim, terniones apud inferos in honore esse, & Hecatæ consecratos, & trigla pisce illi sacrificari solere. Sed & in triuijs omnibus, eiusdem simulachrum erigi mos erat. Iam uerò & Hecates asseclam Hecubam prodidit Lycophron fuisse. idq; ob nullam aliam causam, quàm, ut nugantur, quòd Hecube canis aliquando fuisset, quia lapidibus obruta creditur. Addunt & illud, quòd atri canes Hecaten sectentur. Propter terniones mysterium itaque, inferorum principatum, & lunæ potentiam, Hecatæ numen præsens in sacris magicis implorabatur.* Ora.] *hoc est, ipsam Dianam τρίμορφον, ἢ τρικέφαλον.* Latices.] *Sacrificaturi superis, totius corporis ablutione purgabantur. Inferis aut mortuis uerò lituaturis sat erat, si leuiter aqua conspargerentur.*

» *——ter socios pura circumtulit unda,*
» *Spargens rore leui:——*

cùm in 6 Misenum essent humaturi. Et paulò pòst hoc eodem libro:

» *Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.*

In sacris magicis etiam aqua fluuiali se conspergunt. Ouid.

» *——ter sumptis flumine crinem*
» *Irrorauit aquis.——*

Cæterùm de aqua præstantia ac dignitate, nihil opus est hoc loco disputare. Illud tantùm sat esto dixisse, omnium elementorum eam à Pindaro præstantissimo appellari: siue quòd uita humana quouis potius elemento quàm aqua caruerit (unde Romani aqua & igni quempiam interdici dicebant, quòd rebus diuinis gratissima sit) siue quòd ea illuuies auferantur. Didone itaq; sacris dijs inferis operatura, quoniam aqua ex lacu Auerno (qui Plutoni sacer est. per quem etiam descensus ad inferos esse credebatur) obtineri non poterat, pro uera supponebatur ficta, cuius aspersione uteretur. Fontis.] *lacus Auerni: de quo suprà in tertio, & in sexto plura dicemus.* Falcibus.] *Herbæ, inquit Seru. pro lunæ ratione tolluntur, eodem modo. Vnde & peritè ahenis falcibus dixit: quia aliæ uelluntur, aliæ inciduntur. Et ad lunam, non ad noctē, sed ad lunæ obseruationem. Hæc Seruius. Sed audiamus Macrobium hunc locum multò pensiculatiùs trutinantem. Vnde Maroni, inquit, aneæ falces in mentem uenerunt? Sophoclis, inquit, Tragœdia id de quo quærimus, etiam titulo præfert. inscribitur enim ῥιζοτόμοι, in qua Medeam describit maleficas herbas secātem, sed auersam, ne ui noxij odoris ipsa interficeretur. Et succum quidem herbarum in cados æneos refundentem, ipsas autem herbas æneis falcibus execantem. Sophoclis uersus unà cum tragœdia desiderantur. Ex Sophocle sine dubio Virgilius protulit æneas falces. Omnino autem ad rem diuinam pleraq; ænea adhiberi solita, multa indicio sunt, & in his maximè sacris, quibus delinire aliquos, aut deuouere, aut deniq; exigere morbos uolebant. Taceo illud Plaut. Meum habet pagus, morbus æs. Et quod alibi Virgil. Curetum sonitus, crepitantiaq; æra. Sed Carminij curiosissimi & docti uerba ponam, qui in libro de Italia 2. ait: Prius itaque & Tuscos æneo uomere uti, cùm conderentur urbes, solitos, in traiectiuijs eorum sacris inuenio: & in Sabinis ex ære cultros, quibus sacerdotes tonderentur. Hactenus Macrobius. Theocriti enarrator uē in Pharmaceutria ostendit, æs magnam uim in excantationibus & sacris apud ueteres habuisse: ac propterea in deliquio lunæ adhiberi solitum, quòd puriùs cæteris putaretur. Quare in purgationibus quoq; eo utebantur, ut in lib. de dijs Apollodorus tradit. Ouid. Metam. lib. 7. de Medea loquens:* A

» *Partim succidit curuamine falcis ahenæ.*

Atq; hinc constat, æris uim multis efficacem fuisse apud ueteres. Messæ.] *succisæ ad lunam: id est, noctu ad lunam lucentem, & plenam. Nam obseruationum lunæ à magis præcipua habebatur ratio, tum ob triplicem eius naturam: tum quòd corpora humana in terra, cœlo & mari, simul & magicæ herbæ eius ui subiectæ sint. Et herbarum magicarum partim succulentæ ad lunam colliguntur æneis gladiolis, partim ad eandem siccantur. Nyctigetum,* B *quam & Chenomychum, quòd eam anseres ad primum conspectum horreant, & nyctilopa uocant, quòd noctu fulgeat: eruitur post æquinoctium radicitus, & siccatur ad lunam triginta diebus. Huius usus esse traditur apud reges & Persarum Magos. Et heliochryso floribus herba auro simili Magi se coronant. Sed circa nullam herbam magis insaniunt, quàm uerbenacam.* Ad lunam.] *Tantam uim lunæ inesse creditum est, ut suo accessu corpora impleat, discessu euacuet. Quare ea crescente, augentur conchylia, sentiuntq; etiam spiritum, quibus nullus inest sanguis Frondes item, pabula, & herbæ frutices eiusdem penetrantem uim sentiunt. Contrà, nocturnum soluit humorem, trahitq;, ac cuncta humifico spiritu laxat. In dulcibus aquis præcipuè alimentum eius est.* Pubentes.] *pro pubescentes, teneræ adhuc per ætatem, propter succulentiam. tracta metaphora ab homine ad herbas, plenas succi. Et apud Ouid. lib. 7. Metamorph. extat egregia amplificatio locorum per congeriem, in quibus Medea herbas magicas colligit. Itaq; herbæ succulentæ ad lunæ lumen, & quidem noctu falcibus æneis inciduntur, sed silentio ad usus incantationum suarum. Magi herbas incidebant ad obseruationem lunarem, falce ænea madefacta uespertilionum sanguine Per herbas pubentes, papauer syluestre præcipuè uidetur significare, longum ac pusillum quidem, sed ad omnes effectus ualētius.* C Nigri cum lacte.] *In Ponto fluuius Astaces irrigat campos, in quibus oues pastæ nigro lacte gentē alunt. Constat autem id genus multa, quibus in ueneficijs utuntur, in Ponto nasci solere*

» *Has herbas atq; hæc Ponto mihi lecta uenena,*
» *Ipse dedit Mœris, nascuntur plurima Ponto.*

Lacte ergo nigri ueneni: id est, lacte nigro ad ueneficiorum usum nato. Etenim atra, nigra, & id genus epitheta, pro infaustis usurpari, nemo planè est qui ignoret. Non placet quod Seruius hoc loco φλυαρεῖ: nigri ueneni, pro eo quod est, nigros reddentis mortales, ut ex effectu efficiens intelligatur: nam id ferè de rebus incorporeis dici solet, ut frigus pigrum, tarda senectus, uaga iuuentus, mors pallida, & similibus. Nisi fors herbæ reperiantur succi nigri, quem lac nigri ueneni ingeniosus Poëta uocat. At colostra,

A *lostra, licet prima à partu spongiosa densitas sit, ut Plinius quoq; testatur, non tamen omnibus infantibus statim exitiabilis est. Sed id nigrum dici non potest, nisi figuratè ad uenenum epithetum referatur. Proinde cuilibet suum liberum iudicium, de lacte nigri ueneni, in medio relictum esto, præcipuè cùm lac quæri adhuc dicatur, quod perinde est, ac si dicat, obtineri aut non posse, aut certè nondum eam obtinuisse.* Nascentis.] *Quemadmodum magi ac uenefice ad suas artes, colostram & lac succumq; atrum seruabant: ita caruncula̅m pulli equini fronti detractam, quam* hippomanes *Græci uocant, propterea quòd ea deuorata, pulli amore equa insaniat. Plin lib. 8 cap. 42. loquens de equarum libidine: Et sanè, inquit, equis amoris innasci ueneficium, Hippomanes appellatum, in frōte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu deuorat fœta, aut partum ad ubera non admittit, si quis præruptum habeat. Verg. lib. 3. Georg.*

Hinc demum (Hippomanes uero quod nomine dicunt
Pastores) lentum distillat ab inguine uirus.

Hoc à ueneficis diligētioribus in usum ueneficiorum præ-
B *ripi solet. Suidas:* ἱππομανὲς, ὅπερ λέγεται τὸ ἐπιγινόμενον ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ πώλου, ὅπερ ἀφελοῦσα ἡ μήτηρ κατεσθίει. ἔστι δὲ τοῦτο, ὡς μεγέθει ἰσχάδος, μέλαν, στρογγύλον, ... *Hippomanes sic dicitur hoc ipsum, quod in fronte pulli equini nascitur, quod'q; mater illicò deuorat: est autem hoc, ipsa magnitudine carica minus, nigrum, latum, rotundum'q;: est'q; ad multa usui.* Nascentis.] *Periphrasis pulli equini.* Matri.] *equæ. Amorem matri præruptum, atq; de fronte pulli reuulsum, pari periphrasi Hippomanes uocat: quo absumpto, fœtus suos suprà modum amat: alioqui ab uberibus repellit. Hinc illa:* ἱππομανὲς ... ἐπὶ τοῦ λειμῶνος ... ἀνθέ... τὸ πῶλος ... ἵπποι μαίνονται ... τὸ ἱππομανὲς ... ἐμβάντα.

Ipsa.] *A' persona uenefica, transit ad Didonem, & eius superstitionem, ac ceremonias.* Ipsa mola.] *Osten-*
C *dimus alibi, hostias animales sacris admotas, imposita mola cædi solere. Mola ex hordeo & sale admisto conficiebatur. Hæc uiuis capitibus animalium hostiarum inspergebatur: atq; hinc uox immolare deducta est, pro sacrificare. Eius consuetudinis duas causas Homeri enarrator, ex Theophrasto lib. Iliad. 2. adducit: uel propagationis gratia, uel propter prisci uictus memoriam. Nam antequam mortales rationem molendi frumenti didicissent, hordeo integro, nondum'q; confecto uesci consueuere. Quare* ὀλὰς *eas fruges Homerus uocat,* ἀπὸ τῆς ὅλης, *hordeo. Et Latini à molendo molam dixerunt: Iam & magicis sacris spargebatur mola. Idem pharmaceut.*

Sparge molam, & fragileis incende bitumine lauros.

Pijs.] *religionis ergo. quippe aspersione aquæ purgata sordibus credebatur.* Unum exuta.] *pro exuta altero pede uinclis: quo significabatur, ipsam reginam uel amore liberatā, uel iam mox sagæ beneficio, illo solutum iri. Quod autem alter ligatus maneret, Aeneam uicissim amoribus immergendum. In sacris enim id genus, ijs qui amorum curis expediri uolebant, nihil licebat esse ligatum. Contrà impediri cupientibus, nihil non ligabatur. Necte tribus nodis ternos Amarylli colores, &c.*

Recincta.] *dissoluta.* Testatur.] *testes deos periurij ac perfidiæ aduocat, uindices olim sceleris, & acceptæ iniuriæ.* Sydera.] *arbitros, & calamitatis suæ præsentes spectatores. Verùm cùm addit,* conscia fati, *tribuit astris & corporibus cœlestibus fatalem quandam, si non uim, certè inclinationem rerum futurarum in corporibus humanis, secundum uniuscuiusq; horoscopum. Sed multa sunt profectò, quæ eius rei fidem fallere solent: prædestinatio diuina, prudentis hominis consilium & industria. & ad ultimum fallax iudicium: id quod ipsi fatentur quoq;, qui eruditissimè de Astrologia naturali scripserunt, quiq; in artificiali illa superstitiosiori laudem aliquam sunt consequuti. Quare non insciè dictum est illud, quod ijs ipsis quoq; semper in ore est, qui superstitiosam illam & naturalem tractant Astrologiam: Sapiens dominabitur astris. Quæ fata, quæ sydera perpulēre Didonem ad uoluntariam mortem, quam ei in manu erat prohibere? Verùm ubi industria omnis, & consilia humana, quamuis callida ad euitandum periculum, fallunt: nemo profectò inficias ieris, ubi fatum ineuitabile dominari. ut in Dario, Cæsare, Cicerone, & alijs, quorum prudentia iacuit, cum necessitate fatali traherentur.*

Sydera conscia.] *imò nescia earum rerum, quas tu aduersus tua fata moliris. Si mens humana fati sui & fortis futuræ sit nescia, ac Dido præsentem ob oculos mortem cernat; quam ipsa sibi decreuit, eccuius fati sydera conscia testatur? nisi quis, fatum pro morte uelit accipere: sed ne tum quidem corporibus cœlestibus, quippe inanimatis, rerum præsentium inest cognitio.* Numen.] *Pathos à cōtestatione. Sensus autem est. Si quis Deus est, qui amantes iniquo, quod uiolatur, fœdere respiciat, eum in testem aduoco, me indigna pati: Et hunc quidem precor, immemor esse uelit periurij, atq; id iustè ulcisci.*

ARGUMENTUM.

Κεοτογραφίαν hanc, siue temporis descriptionem ad exaggerandum, amplificandumq; Didus dolorem tantum adhibitam esse nemo, nisi cæcus, non videt: hoc enim designat Poëta, Didonem ne tum quidē quiescere, somnumq; oculis capere potuisse, cùm cætera animantia quietem agerent. nam mox sequitur:

At non infelix animi Phœnissa, nec unquam *Soluitur in somnos.*

NASC. Nox erat.] *huiusmodi temporū descriptiones, ut dicā, aut nostis poëmatib. sic adhiberi solent, ut aut inde narrationis alicuius sumatur initium. ut*

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, syluæq; & sæua quierant
Aequora, cùm medio uoluuntur sydera lapsu,
Cùm tacet omnis ager, pecudes pictæq; uolucres,
Quæq; lacus latè liquidos, quæq; aspera dumis
Rura tenent, somno positæ, sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum

in 2. Aeneid.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox.
Item in 4. Aeneid.
Postera Phœbea lustrabat lāpade terras

 Humen-

At non infœlix animi Phœnissa, nec unquam
Soluitur in somnos, oculisue aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sæuit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secumque ita corde uolutat. A

» *Humentemque auro-ra polo dimouerat umbram.*

Vt poëmati ornamentum, & lectori delectationis aliquid afferant, ut hoc in loco, & apud Apollonium in 3. Argonaut. ut paulò pòst ostendam. Sed hoc genus rarò, illud uerò frequentiùs adhiberi solet. inquit igitur: Nox erat.] *ὡρα-τικῶς. quasi dixerit, tempus dormiendi: uerùm quia plures sunt noctis partes, nec omnes tamen somno dicatæ, illam potissimùm attingit partem, quæ nulli negocio opportuna cùm omnium animantium, tum etiam arborum, & mariũ quietem requirit. hoc dimidium est noctis, quam intempestã: hoc est, nulli negotio aptam appellant. nam mox ait:*

——cum medio uoluuntur sydera lapsu.

Hanc eandem noctis descriptionem diuersis ferè uerbis hunc in modum protulit in 8. Aeneid.

» *Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,*
» *Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat.*

Et placidum carpebant fessa soporē Corpora.] *tota hæc noctis descriptio ex tertio Argonaut. Apollonij proculdubiò sumpta est, ubi de Medea non dissimili ferè dolore affecta uerba facit: quæ tota adscribenda est, quo, quid, quaque in re different, faciliùs intelligi possit. ita enim habet:*

» *νὺξ μὲν ἔπειτ' ἐπὶ γαῖαν ἄγεν κνέφας. οἱ δ' ἐνὶ πόντῳ*
» *ναῦται εἰς Ἑλίκην τε καὶ ἀστέρας Ὠρίωνος*
» *ἔδρακον ἐκ νηῶν. ὕπνοιο δὲ καί τις ὁδίτης*
» *ἤδη καὶ πυλαωρὸς ἐέλδετο. καί τινα παίδων*
» *μητέρα τεθνεώτων ἀδινὸν περὶ κῶμ' ἐκάλυπτεν.*
» *οὐδὲ κυνῶν ὑλακὴ ἔτ' ἀνὰ πτόλιν. οὐ θρόος ἦεν*
» *ἠχήεις. σιγὴ δὲ μελαινομένην ἔχεν ὄρφνην.*
» *ἀλλὰ μάλ' οὐ Μήδειαν ἐπὶ γλυκερὸς λάβεν ὕπνος*
» *πολλὰ γὰρ Αἰσονίδαο πόθῳ μελεδήματ' ἔγειρεν:*

& reliqua. *Apollonius ait:*

» ——*ὕπνοιο δὲ καί τις ὁδίτης*
» *ἤδη καὶ πυλαωρὸς ἐέλδετο.*

Id est, uiator, & ianitor somnium appetebant. Sed quanto rectiùs, uenustiusque Poëta noster?

—— & placidum carpebant fessa soporem.

nam ille somnum desiderare, hic uerò somnum, addiditque epitheton placidum, carpere *dixit. quod magis ad rem, magisque ad amplificationem facit: nã plus est omnia quacunque ratione fessa animantia dormire, solamque Didonem uigilare, quàm uigilantem dormire cupientibus comparare. huc accedit, quod non solus uiator propter longum itineris laborem, nec solus ianitor ob diuturnam uigiliam somnum appetunt, cumque iacuerint, profundè dormiunt: uerumetiam alij multi, quibus contigit diuersa ratione laborare. ideoque* fessa corpora *inquit: nam si* corpora *tantùm dixisset, non fieret uerisimile: fieri enim poterat, ut aliqua etiam animantia uigilarent. Sed cùm addidit* fessa, *minus cõmune, magisque quod probari posset, dixit. quod si obieceris sequens Apollonij carmen de matre dormiẽte, cui morte sublati fuerint liberi*

» ——*καί τινα παίδων μητέρα τεθνεώτων, &c.*

Præclarè quidem, atque optimè, sed hæc in re cõmunia recensere maiorẽ mouendæ cõmiserationis uim habent, non me præterit interpretes, multos, aliosque uiros doctiss. super hoc loco ratiocinatos fuisse, sed quid ego, & quid illi dixerint, ue-lim iudicetur: non enim is sum, qui ex alienis laboribus famam mihi aucupari uelim. imò profiteor me multa in his commentarijs dixisse, quæ alij tacuerunt, & multa inuenisse, quæ alij ignorauerint. Syluæque, & sæua, quierant Aequora.] *hæc eò pertinent, ut designet Poëta eminentiss. Didonem non modò tum non dormisse, cùm omnia fessa animantia dormirent, sed ne aliquo quidem modo quieuisse, cùm & syluæ, & mare ipsum quiesceret.* Cum medio uoluuntur sydera lapsu.] *mediam noctẽ designat: quam intẽpestam, & conticiniũ appellant. ideo subdit:* Cùm tacet omnis ager.] *tacere propriè eorum est, quæ uocem habent, sed plerunque ad ea, quæ uoce carẽt, transferri uidemus, & oculos, & plectra. sicuti agros tacere dicimus. Ouid. 2. Amorum:*

Non oculi tacuêre tui. *& alibi.* «
Plectra dolore tacent. «

Tacere dicuntur agri cùm non excoluntur. quod præsertim media nocte contingit, non illud enim tempus operi faciundo, sed somno dari solet. & longè uenustius certè, quàm illud Apollonij est: B

——*σιγὴ δὲ μελαινομένην ἔχεν ὄρφνην.* *Id est,* «
Silentium obscuram habuit noctem. «

Pecudes, pictæque uolucres.] *Apollonius canum latratus, & strepitus, qui in urbibus fieri solet, hic uerò noster pecudũ, uolucrumque mentionẽ facit: quorũ duo potissimùm genera ponit: quæ agros, & quæ lacus incolunt: in quibus omnes uolucrum species contineri uidentur. animaduertendum præterea est, quàm uenustè singula singulis epithetis, atque illis quidem appositissimis illustret, atque exornet. pictæ uolucres, lacus liquidos, rura aspera propter dumos. adde etiã quàm scitè, ac uenustè, quamque mira uerborũ uarietate facta sit somni repetitio. nam cùm dixisset:*

—— & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras. *eandem rem sic egregiè uariauit:*
——somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.

At nõ infœlix animi Phœnissa.] *hoc est, cuius causa adhibita est tot rerum comparatio, noctisque descriptio. & est Apollonij uersus, quẽ si cũ hoc Virgiliano uersu cõparaueris, ille nudus, omnique indumento carens, hic preciosiss. uestibus ornatus esse dixeris sic enim ille ait:* C

Ἀλλὰ μάλ' οὐ Μήδειαν ἐπὶ γλυκερὸς λάβεν ὕπνος. «
Id est, *At Medeam non suauis attigit somnus.* «

Tu uerò attende quot, quibusue ornamentis, quantaque uarietate prodeat hic noster, qui & affectuum commiserationis immisceat. At non infœlix anim. Phœnissa, *& eleganti dormitionis ταυτολογία cum uenustissimã uerborum uarietate locum illustrat. dum subdit:* ——nec unquàm
Soluitur in somnos——. *Illudque etiam mirè addidit:*
—— oculisue aut pectore noctem Accipit.

Ingeminant curæ.] *τὸ αἴτιον est. causã tantæ uigiliæ Didonis assignat. & hic quoque Apollonij est uersus:*

πολλὰ γὰρ Αἰσονίδαο πόθῳ μελεδήματ' ἔγειρεν. «
Id est, *Multæ enim præ amore Iasonis curæ excitabant.* «

Nam & ipse causam affert, cur Medea oculis somnũ capere non posset: quam quidem causam eleganti comparatione amplificatam sumpta ex tremulo aquæ aheno infusæ quam iubar irradiat: qua usus est deinde Poëta noster in 8. Aeneid.

Sicut

A " *Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis*
" *Sole repercussum.* *& reliqua.*

Hic uerò non apponenda fuit furoris exaggerandi gratia comparatio, cùm eius concitatissima querela apposita fuerit, ex qua facilè perspici posset, quàm uaria illi mens esset, quantoq; doloris, atq; iracundiæ æstu fluctuaret. Magnoq; irarum fluctuat æstu.] *tralatio à mari commoto quidem prius, sed quod nouo uentorum impetu uehementissimè concitetur.*

LAMB. Hort. Nox erat.] *Amplificatio ægritudinis Didonis, à temporis nocturni descriptione. Hæc non tam delectandi causa inseritur, quàm ut dolorem reginæ amplificet. Etenim cùm quantum animalium esset, quiesceret, sola Dido somnum oculis suis non uidit. Habet autem hæc Chronographia illustre exemplum partitionis generis in suas species.* Omnia quiescebant: *terra, sylua, æther, maria. Iam cuncta animantia, quæ ijs continentur, pecudes, aues, pisces, feræ: at una regina eam noctem insomnem duxit.* Nox erat.] *Hanc circumscribit, ab eius usu causáq; finali, quamobrem à diurnis curis inducatur. Vt dies laboribus est destinatus: ita nox diei succedens, quieti parata est, & in eum usum occiduo Sole inuecta. Mirè periphrasibus & metaphoris in hac Chronographia uenustus est.* B Carpebant.] *Periphrasis, pro quiescebant.* Fessa.] *diurnis curis.* Syluæq;.] *Continentia pro contentis: quorum enumerationem per partitionem subtexit.* Medio.] *Stationem lunæ, medium noctis signat, cùm cũcta altissimo somno immerguntur.* Tacet.] *Metaphora, ab animali ad non animal: pro, cùm quiescunt cuncta animantia, quæ in agris stabulantur.* Lacus.] *pisces.* Rura.] *feræ, quæ in syluis & dumetis sua habent lustra.* Nocte silenti.] *quieta: metaphora. appositissimum epithetum, quo profundam rerum omnium quietem indicat, cùm sola regina horrendis curis distraheretur.* At non infœlix.] *Ex 3. Argon. Apollonij hic uersus descriptus ad uerbum est:*

ἀλλὰ μάλ' οὐ Μήδειαν ἐπὶ γλυκερὸς λάβεν ὕπνος.

Animi.] *pro animo: Discrucior animi.* Soluitur.] *dormit. quam orationem alijs atq; alijs uerbis statim expolit, —nec oculis, nec pectore noctem Accipit—. simile illi Terentiano est:*

Somnum herclè hac nocte oculis non uidi meis.

Ingeminant.] *pro ingeminantur: enallage generis.* Resurgens.] *recrudescens amor memoria rerum præteritarum.* Fluctuat.] *agitatur: translatio ducta ab aquis ad animum. Apollonius,* ἔνθ' ἀλεγεινότατον δῦνεν ἄχος. *Et in uoce Sæuit, translatio est, ab animato ad inanimatum.* Sic adeò.] *Proposito in uniuersum, cùm animantia omne genus nocturno silentio quiescerent, Didonem per curarum æstus, & se recipientem amorem, nullam quietem oculis admisisse. cogitationes oratione pathetica adijcit. Intenditur hac ratione catastrophe, in qua ad postremum doloris intolerantia, ad destinatum exitum grassabitur. Sunt autem deinceps omnia, propter fugam Aeneæ, ad mortem reginæ præcipitantiora.* Insistit.] *Exponit, quo significatu uerbo utatur, per synonymiam.*

ARGVMENTVM.

Dido furoris stimulis agitata huc, illuc animum uersat, & suæ cædis conscia, antequàm id agat, multa secum ipsa ratiocinando consilia proponit, quæ cum suis rationibus parùm respondere putet, eadem refellit, ac iam tandem mori deliberat: postremò etiam sororem modicè accusat: cuius consilijs factum esse ait, ut nec fides Sichæo seruata fuerit, & ijs ipsa calamitatum molibus opprimatur.

NASC. † al. ago? † al. Nomadumque: quidã, Numadumq; † al. Inuisam † al. Inferar?

En quid agam?] *Oratio hæc tota pathetica est, ac uehementis deliberationis: quam* κατ' ἐρώτημα: *id est, per ratiocinationem agit, & à dubitatione, quam Græci* ἀπορίαν *uocant, exorditur, quæ uim maximã commiserationis habet. Macrob. lib. 4. Sat. id uocat & appellat à dubitatione, atq; à Græcis* ἀπόρησιν *nominari. Donatus in Terent.* ἀμηχανίαν *hũc esse meminit perditæ mentis post multam frustra cogitationem.* C

En quid †agam? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? † Numidúmq; petam connubia supplex?
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atq; ultima Teucrûm
Iussa sequar? quia næ auxilio iuuat antè leuatos,
Et bene apud memores ueteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac uelle) finet? ratibusq; superbis
† Irrisam accipiet? nescis heu perdita, necdum
Laomedonteæ sentis periuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouanteis?
An Tyrijs omniq; manu stipata meorum
† Insequar? & quos Sidonia uix urbe reuelli,
Rursus agam pelago? & uentis dare uela iubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróq; auerte dolorem.
Tu lacrymis euicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atq; obijcis hosti.
Non licuit thalami expertem, sine crimine uitam
Degere more feræ? tales nec tangere curas?
Non seruata fides cineri promissa Sichæo.

Rursúsne procos.] *à turpi. turpè enim est, reginam inprimis, se illis uelle subijcere, quos ipsa sæpe contempserat.* Nomadũque petã.] *amplificat à turpi seu ab indignitate personarũ: nã singula penè uerba* ἔμφασιν *habent. petam mulier, & regina? indecorum est enim fœminam uirum petere, multo magis reginam. Sed quos petam? Nomadas, seu mauis Numidas, uagos, scilicet & barbaros, hoc cõsilium non approbat, ideo aliud aggreditur.* Toties.] *non semel: hoc enim tolerabile uideretur, sed sæpius, quod indignationem procorum uehementer auget.* Iliacas igitur classes.] *alterum est consilium. quod sibi proponit per subiectionem refellendum. ita Syrus ille Terentianus in Heaut.*

Quid agam? aut comminiscar?

Et paulò post:

En non est uox indicantis, ut:

" *En Priamus——.*

Neq; (etsi non absq; indignatione dictum uidetur) indignantis: ut illud Terent. in Phorm.

" *En unquam cuiquam contumeliosius*
" *Audistis factam iniuriam, quàm hæc est mihi?*

Sed consilio penitùs destituta, ac desperantis uitam. Rur-

" Quid si hoc sic incipiam? nunc nihil est.
" Quid si sic tantundem egero. & reliqua.

Vltima iussa.] non displicet, ut per ταυτολογίαν hoc intelligendum sit: hoc est, ut idem sit cum superiore, & passiuè (ut ita dicam) capiatur iussa: hoc enim modo idem erit sequi iussa Troianis à Ioue data, atque classes Iliacas sequi. & est allusio ad illud, quod antè dictum fuerat,

" Nauiget, hæc summa est.

Quia ne auxilio.] proximæ propositionis est confutatio per ἀπορίαν: qua Troiani etiam τῆς ἀχαριστίας arguuntur. quia ne, certè: & est uox ironiæ aptissima. Quis me autem (fac uelle) sinet?] quos proximè ingratitudinis arguerat, nūc eorum quoque perfidiam carpit. & est sensus. si Troianos sequi uoluero, ipsi me (quæ in illis est superbia) non accipient, quod ab effectu comprobauit: id est, ex uitio ingrati illorū animi: quod si uoluerint, meque ipsam acceperint, illi tandem fidem proditurí sunt. quod coniecturа confirmat per exemplum à perfido erga Deos Laomedonte deductum. Ratibusque superbis Irrisam accipient.] ἀντίθετον est in sensu, irrisam, & superbis: nam quæ irridemus, etiam contemnimus, & contemptio humilium rerum in superbis maximè uiget. Nescis heu perdita.] Troianos perfidiæ damnat per sui ipsius correptionem cum signo doloris, quod ad misericordiam commouendam facit. quasi nesciat, aut non meminerit Troianos pendere à Laomedonte Troiano: qui per iusiurandum Neptunum, & Apollinem fefellit: qui Pergama illi condiderant. Hom. Iliad. φ. ut enim liberos ex parentibus, & parentes ex auis, eorumque maioribus, ita ex regibus populos proscindere, & laudare solemus. Quid tum? sola fuga nautas.] aliud consilium sibi proponit refellendū. utrum sola, an cum omnibus suis comitari debeat Troianos. nondum enim in furorem, excandescentiamque exarserat. Sed & singulæ huius dictionis uoces ἔμφασιν habent. Sola.] quæ sum regina: cui soli ne incedere quidem honestè permittitur, tanto minus fugere. & cum quibus fugere? Sequitur: Nautas.] quasi dicat abiectos homines, peregrinos & laboribus assuetos. Ouantes.] ἐπιφθόνως: id est, inuidiosè ad uictoriam de se partam alludit infelix Dido, perinde ac si in triumphum sit deducēda. Et quos Sidonia uix urbe reuelli.] confutat ab indecenti, & iniquo, per ἀντίθεσιν, occultam illam quidem, sed uenustam: hoc sensu, non decet, quos magno negocio è periculis eripui, eos à me rursus periculis obijci. unde laus emergit cùm à pietate, tum magis ab animi magnitudine Didonis: talia enim magni animi homines facere solent. Quin morere, ut merita es.] conclusio deliberationis cum ipsius reginæ increpatione: atque hæc quidem conclusio ex necessaria rerum enumeratione fieri uidetur, hoc modo. Si procos à me toties contemptos rogare turpe est, solam Troianos sequi inhonestum, Tyrios meos rursus periculis subijcere iniquum, me autem ita illusam uiuere iniucundum, indecorumque, necessariò sequitur, ut mihi moriendum sit. Vt merita es.] quasi dixerit, hanc sibi necem precio mercata es. persona secunda utitur increpationi aptissima. Ferroque auerte dolorem.] πάθος à modo.

Tu lacrymis euicta meis.] κατ' ἀποστροφὴν sororē accusat, in eamque omnem calamitatis suæ culpam reijcit quam tamen culpam ita uerbis extenuat, ut uenia dignam esse iudicet. non enim dolo malo factum est, sed misericordia, & pietate, ut error magis, quàm culpa haberi, & iudicari posse uideatur. attamen dolore uicta Dido orationis acrimonia utitur: quod planè indicat elegans illa, ac uenusta repetitio: Non licuit thalami expertem.] perstat in sui reprehensione, quod infaustè nuptias repetiuerit non seruata coniugi Sichæo fide cum lepida admodum similitudine à feris deducta. non licuit, inquit, degere uitam more feræ thalami expertem? quasi diceret, licuit, sed misera priùs non animaduerti. hæc tamen reginæ uerba, Fab. Quinctiliano auctore, ἔμφασιν occultam habere uidentur: nam ita de matrimonio, nuptijsque queritur, ut eò illius affectus erumpere uideatur, absque matrimonio uiuere non hominum, sed ferarum uitam esse. quò uerò numero unitatis feræ dixit, ad singulárem quandam feram proculdubiò allusisse uidetur: quæ coniuge amisso, nulli iungitur amplius. attamen quod Plinius apud Seruium de Lyncis refert, nullibi apud Plinium me legisse memini. A

Tales nec tangere curas.] aut nouum est tangere curas, aut re uerè figuratum pro tangi curis ὑπαλλαγή. curæ enim nos tangūt, non curas ipsi tangimus. Virg. Aen. 12.

" ——miseri te si qua parentis
" Tangere cura potest——. Et Propert. lib. 2.
" Tot iam abiêre dies cùm me nec cura theatri,
" Nec tetigit campi.

Liuius ab Vrbe 3. Si uos urbis Quirites, si uestri nulla cura tangit. Cinera promissa Sichæo.] uel Sichæi legendum est, uti habent uetustissimi codices, uel Sichæo pro Sichaio. B

En quid ago.] Pathetica oratio, deliberatiui generis. Scopus deliberationis est, uelitne Troianos cum omnium ciuium manu insequi, an humilis imperio Aeneæ se submittere, an accelerare sibi mortem? Magno artificio affectus, nunc hoc proponentis ut honestum, aut utile, nunc idem reijcientis, & ironicōs ut turpe eludentis. Exordium tractum est ab affectu, ab addubitatione, quid nunc rebus omnibus desperatis consilij captet. Verba sunt effundentis præ nimio dolore stomachum. post diu uersatas animo curas, quibus discrucietur. En, indignantis magis particula esse uidetur, quàm demonstrantis. Quare id quod indignum est, statim in deliberationem proponit, redeátne cum nominis sui ludibrio ad Numidarum reges, quos suum connubium expetentes, toties repulit. Quid turpius, quàm supplicem nunc eos ultrò accedere, cùm à Troianis deseratur? Procos.] Iarbam, aut si qui alij fuerint, illustres uicinarum gentium proceres, à quibus toties expetita fuerat. Gradatim exaggerat indignitatem. Rursus:] hoc est, uicissim ego ipsorum coniugium nunc solicitem, qui à me prius expetita, repulsam tulêre. Irrisa.] quòd ludibrio Troianis, uiolata pudicitia, habita, nunc demum ultrò ad ipsos accedo. Imò supplex, quæ indigna res profectò est. Et sequitur, id quod maximum est, Quos ego, non semel, sed sæpiùs per legatos solicitata, à thori societate repulerim, utcumque fuit acceptum. Numidûm.] à personis, indignum. Ergo, ut turpe atque indignum, hoc consilium reijciendum est. Iliacas igitur classes.] Troianas: antonomasia. Transitio ad secundam deliberationis partem. Hanc ita consultandam proponit, ut cum stomacho interroget: & confirmet ironicè, à meritis gentis, quæ nulla in se compârent, aut certè gratia, pro beneficijs acceptis. Illud atrocius, iussa: hoc est, imperata facere, id quod ferè uile est. Næ auxilio iuuat.] profectò. Seruius existimat, quiàne unam dictionem esse, pro reuera. Estque ironia, quæ confirmat approbatque præcedentem interrogationem: cùm C

LAMB. Hort.

A cùm quiduis potius fuerint, quàm memores acceptorum beneficiorum. Leuatos.] Teucros auxilio à me esse adiutos, gratum est. Et bene.] Alia ironia, qua ingratitudinem Troianorum perstringit: Et gratum est, à me opibus & auxilio fuisse adiutos scilicet, &, si superis placet, magnam mihi habent gratiam pro acceptis beneficijs.

Apud memores.] Troianos, apud quos posita sunt nostra beneficia. Et memores dixit, pro gratos. Sed & Facti, utroque referre licet: & ad gratia, & ad memores. Quis me.] Etsi ironicòs de sequendo Troianos proposuit: & pari figura, à gratitudine causam, cur eos comitari debeat, subiecit: concedit tamen, se uelle. Verùm ei concessioni occurrit, ab incertis Troianorum consilijs: à personarum insita superbia: & delectamento, quo excipienda sit. Esto, uelim cum Troianis nauigare: quis permittet? Ratibusq́.] interpretatio, quis me nauibus excipiet? Sunt rates propriè trabes inter se connexæ ac compactæ, quibus olim nauigabatur: pro nauibus, à poëtis usurpantur. Superbis.] Continens pro contento. Irrisam.] uel ludibrio ad istum modum habitam: uel cum risu omnium sequentem. Nescis.] Subiectione mouet affectus. Laomedonteæ,] Homœoteleuton, ac antonomasia: pro, Troianæ. Sed emphaticè

B Laomedonteam nuncupat gentem Troianos, notans Aeneæ ac gentis uniuersæ perfidiam, ab uno Laomedonte, qui diuos mercede ad cingendam urbem muro conductos, lusisse fertur. De hoc licet alibi annotauimus historiam, ut quidam Græcorum eam digerunt, tamen adscribam, ut uarietate præsentis commentationis tædium leuetur: ποσειδῶν καὶ ἀπόλλων, πειράζοντες διὸς λαομέδοντι ὑβρίσαι ἐπὶ μισθῷ τεταγμένῳ, τὸ τεῖχος κατασκευάζει. λαομέδων δὲ παραβὰς τοὺς ὅρκους, καὶ τὰς συνθήκας, μὴ δοὺς τὸν μισθὸν, ἀπήλασεν αὐτούς. ἀγανακτήσας δὲ ποσειδῶν, ἔπεμψε τῇ χώρᾳ κῆτος, ὃ τούς τε παρατυγχάνοντας ἀνθρώπους, καὶ τοὺς γεγενημένους καρποὺς διέφθειρε. μαντευομένῳ δὲ τῷ λαομέδοντι, χρησμὸς ἐδόθη, ἐκθεῖναι τὴν θυγατέρα λαομέδοντος βορὰν τῷ κήτει, καὶ οὕτως ἀπαλλαγήσεσθαι τοῦ δεινοῦ. τιθεὶς δὲ ἐκεῖνος τὴν θυγατέρα, μισθὸν ἐκήρυξε τῷ τὸ κῆτος ἀνελόντι, τοὺς ἀθανάτους ἵππους δώσειν, οὓς Ζεὺς ἀντὶ γανυμήδους ἔδωκε. ἡρακλῆς δὲ παραγενόμενος, ὑπέσχετο τὸ θηρίον καθαιρήσειν. καὶ δόλως αὐτοῦ πρόβλημα ποιησάμενος, τὸ καλούμενον ἀμφίγυον τεῖχος ἀοδοῦ, διὰ τοῦ στόματος εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ κήτους τὰς λαγόνας διέφθειρε. ὁ λαομέδων ἐπαλ-

C λάξας, θνητοὺς δέδωκεν ἵππους. μαθὼν δὲ ἡρακλῆς ἐστράτευσε, καὶ ἴλιον ἐπόρθησε, καὶ οὕτως ἔλαβε τοὺς ἵππους. ἡ ἱστορία παρὰ ἑλλανίκῳ. Apollo & Neptunus, iubente Ioue & mercede conducti Laomedonti seruirent, urbem muro cingere adoriuntur. Porrò Laomedon, pactis ac iureiurando uiolato, neque præmio persoluto, eos repulit. Quare indignatus Neptunus, in eam regionem cetum immisit. Hic obuios quosque, & fructus præsentes corrupit, uastauitq́. Consulenti inde sortes Laomedonti, oraculum huiusmodi redditum est, ut Hesionem filiam suam monstro marino deuorandam obijceret: ac tum futurum, ut ea peste liberaretur. Laomedon apposita filia ceti interfectori pronunciari iussit per præconem, præmio equos illos immortales, quos Iupiter Tros pro Ganymede dedisset. Hercules postea cùm hâc faceret iter, præmium se re prosperè gesta ablaturum promisit. Indutus habitu, à Pallade Minerua illi parato, quem ἀμφίγυον τεῖχος appellant, in uentrem ceti per os ac fauces se immisit, atque ilia piscis corrupit. Laomedon equis mutatis, suppositios ei tradidit. Hercules hac fraude comperta, exercitum ad urbem duxit, Iliumq́ uastauit. atque hunc ad modum promissos equos recuperauit. Historia proditur apud Hellanicum. Quid tum.] Rursum è duobus alterutrum proponit, qua ratione uelit fugientes sequi: suppléxne, ut Medeæ exemplo, eos in Italiam usque comitetur: an hostili specie, cùm armata ciuium suorum manu bello persequi. Sed & huius deliberationis alteram partem, ut difficilem, repudiat: alteram item, ut turpem. Sola.] id quod est se abijcientis è regio fastigio, ad ultimam sortem. Auget indignitatem rei, cùm Troianos contemptim nautas uocet, & eos quidem uel propter discessum lætos, uel insolenter ob uictoriam de regina partam exultantes. Ouatio propriè est minor triumphus, qui de hoste haud admodum graui agitur. Ouantes uel uno equo, uel pedibus urbem ingrediebantur. An Tyrijs.] Carthaginensibus: antonomasia. An septa armata ciuium meorum manu, fugientes bello mari persequar? Verùm & hoc quoque à difficili reijcit, cum argumento à minori. Sidonia.] Tyria: Si uix eos Tyro ad exteras sedes quærendas abducere potuerim, quomodo ad persequendos Troianos mari inducam? Amplificatio à difficili: nam in primo retulit, uoluntarios omnes ad Didonem confluxisse, quibus aut odium, aut metus à tyranno erat. Quoniam autem quid factura sit addubitat, locus est ab addubitatione. Quin morere.] Concludit deliberationem, reiectis omnibus quæ in consultationem tracta fuerunt, certò sibi esse moriendum: ab exhortatione ad mortem. Tu lacrymis.] Cætera plena sunt affectuum, transfertq́ omnem totius rei culpam in sororem, quæ & impultrix fuit ad furtiuas nuptias. Verùm ita utitur translatione, ut eam tamen excuset, cum suis lacrymis Annam deuictam dicat, cur ei classicum ad nubendum cecinerit. Hosti.] Aeneæ me ludibrio habendam. Fingit se omnia ab eo passam, quæ ab hoste inferri possunt. Antiqui hostem etiam peregrinum uocabant: in qua significatione hoc loco, ac suprà, non inscitè forsan acceperimus. Non licuit.] Totus epilogus constat affectibus amplificantis. Expertem thalami, cœlibem uitam reliquam transigere, sine ulla infamia prostitutæ pudicitiæ More feræ.] quæ masculo amisso, alium non admittit. Curas.] amores. Cineri.] mortuo: quamobrem iustas pœnas affirmat se marito Sichæo luere.

ARGVMENTVM.

Dum variè deliberat Dido, Aeneas iam rebus suis optimè compositis, somnum capit: ad quem iterum accedens Mercurius ea forma, vt agnosci posset, cum à somno excitat: & cum ingenti increpatione, ac periculorum illi imminentium ostensione, vt Carthagine celeriter decedat, admonet.

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi iam certus eundi,
555 Carpebat somnos, rebus iam ritè paratis.

NASC. RVMPEBAT pectore questus.] Cùm ait rūpebat abstru si, altèq́ repositi doloris animi abundãtiam, magnitudinemq́ designat.

Carpebat

Huic se forma Dei uultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusq; ita uisa monere est:
Omnia Mercurio similis, uocemq; coloremq;,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ:
Nate, dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis?
Demens, nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumq; nefas in pectore uersat,
Certa mori, uarioq; irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dũ præcipitare potestas?
Iam mare turbari trabibus, sæuasq; uidebis
Collucere faces, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eia age rumpe moras: uarium & mutabile semper
Fœmina. sic fatus, nocti se immiscuit atræ.

Carpebat somnos.] *Poëtica locutio, sicuti soporem carpere:*

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras.

Capere uerò somnum oratorum est. Cic. ad Attic. Si somnum capere possem, te tã longis epistolis nõ obtunderem. Rebus iam ritè paratis.] *ad excusationem Aeneæ, nequis eũ imprudẽtiæ arguat, quod dux & imperator dormiret: ueruntamen quia adhuc erat, quod uiro prudenti timendum esset, rectè eum proximè reprehendit Mercurius.*

Forma Dei.] *non Deus, sed forma Dei: nam Dij oculis mortalibus cerni non possunt. unde illud ex 2. Aeneid.*

Aspice, namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortaleis hebetat uisus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam ——.

Propterea sequitur: Vultu redeuntis eodem.] *quo primum illi iussu Iouis apparuerat non enim ut facilius agnosci posset, uultum mutauerat, sed omnia cùm pulchritudinis, tum etiam suæ diuinitatis signa retinuerat. quamobrem γενικῶς subdit:* Omnia Mercurio similis.] *hæc ex illis comparationibus est, quas Græci εἰκόνας uocant, ob id quia naturarum, corporumq; similitudinem demonstrant hanc figuram oratoribus quoq; utilem esse Aristot in 3. de arte rhet. indicium facit: sed rarò adhibendum putat, quia poëtica est.* Vocemq;, coloremq;.] *A communi collectione ad separatam signorum enumerationem transit. & uocem in primis ponit, qua nullum est hominis indicium maius, sed ἐμφατικῶς diuinam illius eloquentiam designat: nam orationis Deus est.* Et membra decora iuuentæ.] *Membrorum dignitatem illam, quæ in pulchro iuuene existere solet. & fortasse alludit ad palæstram, cuius Mercurius inuentor fuit: in qua nudi iuuenes sese exercebant. Horat. 1. Carm. Ode 10.*

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decorem
More palæstræ.

Nate dea.] *Increpatoria oratio est: quæ tamẽ μετρίως: id est, moderatè fit: nam dignitatis nomine aucupandæ beneuolentiæ causa Aeneam appellat, Nate dea, ut non irasci, sed illius rationibus consulere uelle uideatur. latet tamen cum emphasi honesta reprehensio. quasi dicat tu, qui diuinitatis es particeps. Ideoq; etiam altiori prudentia animiq; consilio esse deberes, in tanto rerum tuarum discrimine somnum capis? porrò animaduerti uaria Aeneæ pro uarijs rebus epitheta tribui: nam ubi animi fortitudo requiritur, magnanimi epitheto decoratur. sic eum in 5. Aeneid. Palin. nominat:*

Magnanime Aenea, non si mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.

Hic uerò quia singulari prudentia, & consilio opus est, ἐμφατικῶς dea natum appellat. Sic Achates in primo, ubi eadem ferè animi uirtus requiritur:

Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit? A

Et in tertio Aeneidos Hector:

Heu fuge nate dea, teq; his, ait, eripe flammis.

Quod absque ingenti sapientia, consilioque penè incredibili fieri non poterat. item ubi pietatis, aut religionis munere fungitur, modò pius, modò pater nuncupatur. Sic in primo Aeneidos:

Præcipuè pius Aeneas nunc Acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit. *Et in 4. Aeneid.*
At pius Aeneas quanquam lenire dolentem
Solando cupit.

Et in 5. ubi religionis mentio fit. B

At pater Aeneas magnum cratera corona
Induit, impleuitq; mero, Diuosq; uocauit
Stans celsa in puppi.

Sunt & alia propè iam infinita loca, quæ tibi legenti ultrò sub oculos uenient. Hoc sub casu.] *ἐμφατικῶς magno, & periculoso, propterea sequitur:* Nec, quæ circumstent.] *increpatoria admonitio est ab utili, ideo dementem illum uocat, qui quæ sua magni intersunt, non uidet. locus uidetur ex Hom. sumptus Iliad. 2. ubi Deus somnij iussu Iouis Agamemnonem à somno excitat, cùm ait:*

Εὕδεις Ἀτρέος υἱὲ δαΐφρονος ἱπποδάμοιο;
οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλε. Id est,

Dormis ne armipotens Atrei clarissime fili?
Tota nocte uirum regem dormire pudendum est:
Cui populi, cuius commissa negocia curæ.

Huic affine est illud Paridis apud Eurip. in Rheso: qui Hectorem ijs uerbis dormientem excitat:

σὲ τὸν στρατηγόν, καὶ κασίγνητον λέγω·
Ἕκτορ καθεύδεις; οὐκ ἐγείρεσθαι σε χρῆν;
ἐχθρῶν τις ἡμῖν χρίμπτεται στρατεύμασιν
ἢ κλῶπες ἢ κατάσκοποί τινες. Id est, C

Te ducem, & fratrem appello,
Hector dormis? non expergisci te conuenit?
Hostium quispiam nobis accedit exercitui
Aut fures, aut exploratores quidam.

Nec Zephyros audis.] *ab occasione, temporisq; opportunitate.* Illa dolos.] *consilia Didonis exponit periculorum plena, quæ etiam probabiliora facit à desperatione uitæ illius: quæ cùm mori omnino decreuerit, uerisimile est hanc tam insignẽ iniuriã quacunq; ratione esse ulturam: adde etiam iracundiæ æstus: quibus agitata frequenter tumescit, & scelus nefandum cogitat.*

Non fugis hinc præceps.] *quid agendum sit monet ab utili, & ab opportuno, item etiam à necessario, quod per uocem hanc præceps, & præcipitare designari uidetur. quasi dixerit, non tantùm opus esse fuga, uerumetiam præcipiti fuga, causamq; subnectit à signo.*

Iam mare turbari trabibus, sæuasq; uidebis
Collucere faces.] *ob illud, quod proximè sequitur:*

Diripientq;

A *Diripient'q; rates alij naualibus? ite*
Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.

Si te his attigerit.] *fugiendi tempus præscribit: & ingenti celeritate opus esse planum facit.* Eia age rumpe moras.] *Expositis periculis imminentibus, fugæq; necessitate, ad præcipitem fugam eum hortatur. rumpe moras. Sic nono Aeneid.*

Rumpe moras omnes, turbataq; arripe castra.

Et rationem suggerit ex muliebri inconstantia deducta, inquiens: Varium, & mutabile semper Fœmina.] *πρόληψιν occupat quod ab Aenea obijci posset, nihil esse, quod à regina periculum, aut incommodum timeat, propter mutuum inter ipsos amorem: sensus autem est, non fidendum esse mulieri: quæ præter id, quod uento mutabilior est, ea quoq; malitia est animal, ut ne mortuæ quidem (ut est in prouerbio ueteri) fides haberi possit.*

LAMB. TANTOS.] *Exclamatione Poëta hunc locum absoluit.*
Hort. Aeneas.] *Transitio ad studia & res Troianorũ, quo in statu illæ positæ fuerint, cum Carthagine reginæ consilia in eo habitu uersarentur. Habet autem hic locus exemplum ducis supini in periculis, & doctrinam, non debere bonum principem, cui suorum salus commissa sit, altùm*
B *stertere totas noctes. Nam cùm Dido furore quodam acta, nunc hoc, nunc illud consilium amantium more inconstans agitaret, periculorum securus, quieti compositus inducitur, cùm nusquam unquam præsentius quàm hic periclitetur. Præmittit Poëta, priùs quàm Mercurius inducatur, prosopographiam Aeneæ, à præsenti statu, studio, & curis. Mox alteram personæ descriptionem, à partibus corporis, & uocis similitudine, quibus per omnia is Deus quicunque fuerit, Mercurium retulerit.* Carpebat.] *dormiebat: periphrasis. Omnibus naualibus tum instrumentis, tum armis, fartis tectis redditis.* Forma.] *Quoniam in somno apparuisse dicit, proinde imago quædam numinis & simulachrum phantasticum animo somniantis obiectum est, quod per omnia nupertimo Mercurio adsimile esse uidebatur. Nam aliud est corpus uiuum, quod sensibus corporis obijcitur cernendum: aliud quiddam est imago seu umbra rei, quam per insomnium mentis oculis nos cernere coràm existimamus.* Visa.] *Innuit merum prorsus somnium fuisse, ac proinde uanam quandam imaginationem ac ludibrium esse potuisse. Sed quia somnia interdum à Deo proficisci certum est, ut aliàs memorauimus: ideo tanquam oraculum accepit.*

C Rursus] *Quia paulò antè per illum Carthaginis muros intrantem Iouis mandatum acceperat, ut Africa relicta Italiam peteret.* Omnia.] *Descriptio personæ constat partitione: hoc est, deductione corporis totius in certas partes.* Omnia] *poëticè, omnibus partibus corporis: uoce, colore, crinibus, & cæteris corporis partibus.*

Flauos.] *Ita inducitur Mercurius, ob id quod sermo & eloquentia semper uernet, & elegans sit, ac grata omnibus mortalibus.* Colorem.] *Habet eloquentia & suos colores figurasq;, quibus exornetur uenustetur'q;. Hypermetrum, item polysyndeton.* Nate dea.] *Exhortatoria ad fugam. Huius propositio est: Fugiendum tibi est, nisi uelis periclitari. Persuadet ab opportuno, facultate, & facilitate. Narrat fugæ causam, ceu ætiologiam quandam propositionis. Inde disertè ad argumentum necessitatis redit. Hanc autem exaggerat ab imminentibus periculis. Concludit exhortatione ad fugam, à periculo ducta: à natura sexus hostis: hoc est, ab inconstantia & uarietate fœminarum.* Nate dea.] *Beneuolentia à persona Aeneæ, uice exordij.* Potes] *Propositio, quæ perinde ualet ac si dicat: Non est profectò nunc tibi dormiendum: neq; cernis, in quibus periculis medius uerseris? Inde opportunitatem ac facilitatem nauigandi pari orationis habitu subijcit. Respicit simul, notans in præsenti discrimine, ipsius supinitatem, ad illud Homericum, quod in prouerbium abijt, Non decet principem solidam dormire noctem,*

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε. id est,
Non decet in solidam noctem dormire uirum, cui
Tot populi, cui sunt, & tanta negotia curæ.

Quo admonentur principes, anxiam solicitudinem & uigilantiam ipsis conuenire. Explicatur parœmia eruditè ab Erasmo. Pericula cernis?] *A necessario, fugæ statim admonet.* Zephyros audis spirare secundos?] *A commodo & opportuno. Flatus ut plurimum sunt pluuij & uehementes Zephyri.* Illa dolos.] *Narratio breuis, unde oritur ad fugam præcipitem exhortatio.*

Non fugis.] *Exhortatio ad celerem fugam. Præceps pro celeri, & præcipitare, pro accelerare fugam.* Iam.] *Exaggeratio periculorum imminentium, quæ uarijs expolitionibus intenduntur. Videbis mare nauibus hostium Carthaginensium iam turbari, cum te insequentur: uidebis nauibus inferri incendium, & littora nauium ardentium flammis longè lateq; lucere, si te in Africa oppresserit cunctantem. Trabibus: metonymia, materia pro re confecta.* Feruere?] *Metaphora, & enallage coniugationis.* Littora.] *Metonymia: naues, continens pro contento.* Aurora.] *matutinum tempus uiderit te in Africa hærentem.* Eia age.] *Epilogus constat blanda ac benigna exhortatione ad fugiendum, & ecphonesi in inconstantiam muliebrem.* Varium & mutabile.] *γυναικὸς φρένας: in imbelles & inconstantes. Vnde Ennianum illud:*

Vos etenim iuuentes animos geritis muliebres,
Illaq; uirgo uiri.——

Terent. Nosti mulierum ingenium: nolunt, ubi uelis: ubi nolis, cupiunt ultrò. Nocti.] *tenebris: id est, euanuit imago Mercurij, per insomnium animo obuersata.* Atræ.] *caliginosæ.*

ARGVMENTVM.

Aeneas conspectu, & oratione Mercurij territus à somno surgit, sociosq; suos ad fugam hortatur, ipseque stricto gladio nauium retinacula incidit, & adorato, inuocatoq; Dei numine à portu nauigat.

NASC. SVBITIS exterritus umbris.] *Propter repẽtinũ Mercurij discessũ, unde colligitur locũ præsentia numinis, luce, & splẽdore completũ fuisse, quod diuinitatis præcipuum*

Tum uerò Aeneas subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociosq; fatigat:
Præcipites uigilate uiri, & considite transtris:
Soluite uela citi: Deus æthere missus ab alto

Festinare fugam, tortosq; incidere funes,
Ecce iterum stimulat: sequimur te sancte deorum,
Quisquis es, † imperioq; iterum paremus ouantes.
Adsis ô, placidusq; iuues, & sydera cœlo
Dextra feras. dixit, uaginaq; eripit ensem
Fulmineum, strictoq; ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntq; ruuntq;
Littora deseruêre, latet sub classibus æquor.
† Annixi torquent spumas, & cærula uerrunt.

† al. imperioq; tuo pare

† al. Adniti

cipuum est signum. Corripit è somno corpus.] illud uariauit, quod in tertio Aeneidos dixerat:
» Corripit è stratis corpus.
Sociosq; fatigat.] Fatigare socios, idé est, quod excitare, & hortari. ideo sequitur exhortatio à necessario.
Præcipites uigilate uiri.] talis est illa ex 5. Aen.
» ——nunc nunc insurgite remis
» Hectorei socij.——
Deus æthere missus ab alto.] rationem suggerit à uoluntate Deorum, ideoq; à necessitate deducta: ut eos alacriores, & ad laborem promptiores reddat. Festinare fugam.] Fugiendi magnā necessitatem ostendit, cùm nō fugere, sed fugam festinare dixerit. & ne fortè breue aliquod ad fugiendum sibi spatium dari putent, quanta hæc esse debeat celeritas, planum facit, inquiens: Tortosq; incidere funes.] Ex quo liquet, ne tantum quidem ocij fugæ permitti, ut nauium lora manibus soluantur: cùm ut ferro incidantur, iubeat Deus. Ecce iterum stimulat.] sicuti antè in nauigiorū præparatione: nox uerò ecce factū repentinum, & insperatum significat. Sequimur te sancte Deorum.] κατ' ἀποστροφὴν subijcit se Deorum uoluntati Aeneas. ita quoq; Anchises facit Aeneid. 2. uiso ex æthere signo, cùm ait:
» Iam iam nulla mora est: sequor, & quà ducitis adsum.
» Dij patrij seruate domum, seruate nepotem.
» Vestrum hoc augurium, uestroq; in numine Troia est.
» Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso
Adsis ô, placidusq; iuues.] ἀρχὴ. Vaginaq; eripit ensem.] Apollonij est uersus in 4. Argon. ad uerbum ferè:
» ——ὁ δ' ξίφος ἐκ κολεοῖο
» σπασσάμενος πρυμναῖα νεὼς ἀπὸ πείσματ' ἔκοψε.
id est, ——ipse uerò ensem è uagina
» Diripiens nautica nauis retinacula dissecuit.
Rapiuntq; ruuntq;.] Nautarum de littore soluentium festinantiam, laboremq; κατ' ὑποτύπωσιν describit. nec profectò breuius, nec absolutius totum hoc negocium explicari poterat, quàm ijs duobus uerbis factum est, rapiuntq;, ruuntq;. uideri enim uidentur nautæ ingenti cum festinatione funes, lora, aliaq; huius generis nautica instrumenta trahere, nauesq; ipsas remis impellendo deducere. hoc enim designat uox illa ruunt. id quod perspicuè declarat proximum hemistichium Littora deseruêre. Latet sub classibus æquor.] minimè ociosum est hemistichium hoc, uti quidam sentiunt imperiti, parùm æquè Maronis uerba perpendentes, sed acerrimo cum iudicio additum est. non enim latebat æquor sub classibus, cùm naues essent in littore, licet aquis sustinerentur: sed ubi à littore ita fuerunt deductæ, ut undiq; æquor esset, & nautæ remigare possent, tunc re uera solum æquor latebat sub classibus. itaq; statim subdit: Adnixi torquent spumas, & cærula uerrunt.] in uoce adnixi magnus exprimitur nautarum conatus.

LAMB. Hort. Tvm uerò Aeneas.] Transeundi formula, ad id quod statim fuit insequutum. Narrat inde, qua præcipitantia socios excitârit, iussitq; sublatis uelis, non soluere, sed incidere funes: tum autem, quanto studio naues in altum euexêre. Tum uerò.] Monitus præsentis periculi, ab aliquo deorum, cuius nesciens erat, supinitatem suam demum cœpit agnoscere, quare in somnio turbatus, lecto exiluit. Fatigat.] pro excitat, dixit. A

Præcipites uigilate uiri.] Exhortatoria, in re subita & inopinata, ad uigilantiam & fugam præcipitem. Quo loco, ut in alijs, præcipiti subitoq; negotio non solùm uerba, sed etiam pedes dactylos & spondæos mistos ita attemperauit eruditè, ut ipsam fugam exprimere uideantur.

Soluite uela citi.] Propositio. Subijcit fugæ caussam, quæ authorem illius proponit, ad inijciendam religionem, si segniores ad parendum imperio essent, longa nauigatione alioqui fracti. Tortos.] Epitheton. Stimulat.] Metaphora, hortatur. Ergo nō leue pondus authoritas numinis habet. Sequimur.] Pathos ab auersione: & enallage speciei, positiui gradus pro superlatiuo: sanctissime deorum, imitatione Enniana. qui dixit: B
» ——Saturnia sancta deorum. nisi deorum, ad quisquam referatur. utroque enim potest.

Quisquis es.] Siue Mercurius, siue alius aliquis deorum. Ouantes.] læti. Nam prius illi paruerat Carthagine, cùm ex mandato Iouis urbem relinquerent: & nunc secundùm, cùm fugam accelerare iubetur. Adsis.] præsens dexterq; nobis in nauigantibus faueas. Additq; expolitionem, qua planius minusq; ἀμφιβολογικῶς idem reddit.

Sydera.] Sunt enim sydera, quorum exortu tranquillantur omnia, aër, maria. rursum existunt, quibus orientibus tempestates concitantur: ut sunt, Arcturi Capella, Orion, Succularum sydus uehemens, terra mariq; turbidum, quas Græci Hyadas, à pluuia natura uocant, & nimborum argumento, nostri ob nominis similitudinem per imperitiam Succulas dixerunt. Nautæ præcipuè in nauigando sydera obseruant, ad quæ cursus suos regunt. Eorum obseruationes Phœnices inuenerunt. Precatur itaq; dextra signa, quorum secundo flatu in Italiam deferatur. Retinacula.] nauticos funes, quibus anchoræ & littora nauium moles detinebant. Ostendit rem præcipitem, & festinantis ducis ardens studium, cui spacium uel subducendi anchoras, uel soluendi prymnesia, non esset. Fulmineum.] candentem, splendicantem, terribilem. Idem omnes.] Significantibus usus est uerbis, quæ ex literis grande quiddam sonantibus constant. Atque ipsi adeò dactyli præcipitantiæ rei maximè quadrant, qui trepidantium speciem ac fugientium imaginem exprimunt. Rapiuntque.] Polysyndeton. Collusio ad prouerbium, ἄγουσι καὶ φέρουσι, aguntq; feruntq;: quod Poëta alibi dixit, Rapiuntq; feruntq;, pro hostili more populari & uexare. Rapiuntq;.] Ostendit, Troianos raptim omnibus rebus collectis, confluxisse in naues, funes collegisse, ac in mare trepidè cum classe corruisse. Annixi.] Spondæis rei tardioris narratio uerè conuenit. Cærula.] A colore & sapore, ducuntur & denominationes: ut Cærulum, & sal pro mari, ut apud Græcos ἅλς. unde Homericum illud, ὡς ἅλα δῖαν ἐπ' οἴνοπα πόντον ἐλαύνειν.

C

A

ARGVMENTVM.

Vbi Dido Troianos abijsse cognouit, prospiciens è specula ipsorum naues prospero ferri cursu, ob nimiū dolorē pectus sibi percutit, comas discindit, & furore correpta modò Tyrios vocat, qui Troianos persequātur, modò resipiens cohibet se, interdū incōmoda recenset, quibus, si voluisset, Aeneā afficere potuisset: postremò inuocatis Deorū numinibus, horrenda in ipsum Aeneam, reliquosq; Troianos imprecatione vtitur.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è speculis, ut primum albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere uelis,
Littoraq; & uacuos, sensit sine remige portus:
Terq; quaterq; manu pectus percussa decorum,
Flauentesq; abscissa comas: Proh Iuppiter, ibit
Hic, ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient? totaq; ex urbe sequentur?
Diripientq; rates? alij naualibus? ite,
Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi sum? quæ mentē insania mutat?
Infœlix Dido, nunc te † fata impia tangūt.
Tum decuit, cū sceptra dabas: en dextra, fidesq;,
Quem secum patrios aiunt portare penates,
Quem subijsse humeris confectum ætate parentē.
Non potui abreptum diuellere corpus? & undis
Spargere? non socios? non ipsum absumere ferro
Ascanium? patrijsq; epulandū apponere mensis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna: fuisset.
Quem metui moritura? faces in castra tulissem.
Implessemq; foros flammis, natumq; patremq;
Cū genere † extinxē, & memet super ipsa dedissē.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuq; harum interpres curarum & conscia Iuno,
Nocturnisq; Hecate triuijs ululata per urbes,
Et diræ ultrices, & dij morientis Elisæ,
Accipite hæc meritumq; malis † auertite numen,
Et nostras audite preces: si tangere portus
Infandum caput, † & terris adnare necesse est,
Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi uexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulsus Iüli,
Auxilium imploret, uideatq; indigna suorum
Funera, nec cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata † luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaq; inhumatus arena.
Hęc precor, hāc uocē extremā cū sanguine fundo.
Tum uos ô Tyrij, stirpē & genus omne futurum
Exercete odijs, cineriq; hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroq; sequare colonos:
Nunc, olim, quocunq; dabunt se tempore uires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsiq; nepotes.

NASC. Et iam prima nouo.] *nascentis est diei descriptio, quā uarijs coloribus uarijs in locis depinxit: nam in principio huius 4. libri sic eam protulit:*

Postera Phœbea lustrabat lampade terras
Humentemq; aurora polo dimouerat umbram.

† al. facta

B *Et rursus in 4. Aen.*

—— ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radijsq; retexerit orbē.

Aliæ sunt quoque multæ apud Maronem diei nascentis descriptiones: quas uarijs dicendi figuris ornauit.

† al. extinxem: memet

Albescere lucem.] *hic Seruius interpres hypallagē agnoscit: ego uerò, (pace illius, aliorūq; interpretum dixerim) nullam hic approbo hypallagē. Sed arbitror eminentiss. Poëtam ad auroræ formam allusisse: quæ, ut uidere est,*

† al. aduertite

† al. ac

C *in rosæ colore albicat, sicuti in igne flamma albescit: quamobrem ab antiquis probatiss. Poëtis & rosea, siue rosida interdum appellatur, & candida, & pallida. Lucret. lib. 5.*

† al. pace

Tempore item certo roseā Matuta per oras
Aetheris aurorā defert.

Virg. de ortu Solis:

Rosida puniceo palantias exit amictu.

Tibull. eleg. lib. primo:

Luciferum roseis candida portet equis.

Virg Georg. lib. 1.

—— ubi pallida surgit
Tithoni croceum linquens aurora cubile.

Terq; quaterq; manu.] *nō me præterit ter, & quater septenariū numerū conficere: qui numerus perfectionis plenitudinem continere dicitur: quò aiunt allusisse Virgilium in primo Aeneid.*

—ô terq; quaterq; beati.

Sed non eo sensu usquequaque accipi solet, uerùm quandoque pro ipso septenario, interdum pro maiori, aliquando etiam pro minori numero: quale hoc est, & illud Horatianum libro. primo carm.

Quippe ter, & quater
Anno reuisens æquor Atlanticum.

Pectus percussa decorū.] *hic duo sunt: pectoris percussio, & gemitus siue exclamatio pathetica. prô Iuppiter ibit, pectoris percussio indignationē, sicuti etiā frontis, apud Cic. ad Att. 1 credo se aut risisse, aut ingemuisse, ut frōtem ferias: gemitus uerò doloris significationem habet.* Prô Iuppiter ibit.] *proruptum orationis principiū: quale iratis, furore correptis, nec nō indignatione affectis aliàs cōuenire diximus. Seruius interpres addubitare uidetur, utrū sit irascentis exclamatio, aut rē uere Iouem testetur: quem in Aeneæ aduentu inuocauerat.*

Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur.

Mihi autem ingens uidetur esse gemitus, & exclamatio ex intimo cordis affectu eruta: quod uerò Iouem, non alium Deum exclamando nominat, cum interprete sentio, ut quem Deum in Aeneæ aduentu inuocārat, eundem in eius discessu obtestetur.

M Hic.]

Hic.] ἱερατικῶς, qui mihi imposuit, qui sexui illusit, nec ullam dignitatis meæ rationem duxit. Aduena.] cum contemptu, unde augetur iniuria, & indignationis affectus. tale est illud ex sept. Aen.

Exulibúsne datur ducenda Lauinia Teucris?

Et est quasi ἀντίθετον, aduena, nostris regnis: nam peregrinus, & rex è regione propè contraria sunt. Non arma expedient?] quod sibi agendum esse uidetur, memorat priùs, inde ut fiat, iubet. Ferte citi flammas. Expediunt arma, ex armamentis proferunt. ut

Tum Cererem corruptam undis, cerealiáq; arma
Expediunt fessi rerum.

Totus autem hic locus de persequendis Troianis ex Euripide sumptus uidetur in Iphig. in Tauris: ubi Thoas rex, audita Iphigeniæ, Orestis, Pyladisq; fuga, ira accenditur, ac furibundus, animiq; impotens insectari fugientes decernit, totámq; urbem ad eos persequendos cócitat, cũ ait:

ὦ πάντες ἀμφὶ τῆσδε βαρβάρου χθονὸς
ἐκ εἶα πώλοις ἐμβαλόντες ἡνίας.

Et quæ sequuntur: notus est doctis locus iuxta finem tragœdiæ. Ferte citi flammas, date uela.] iubet tandem id fieri, quod cõsilij inops paulò antè factum esse optimum iudicarat: tantóq; uerborum impetu, ac celeritate imperando utitur, ut ad eam imitandam Poëta doctiss. omissis omnibus uerborum uinculis, dissoluta, quò uelocius curreret ipse quoque, usus fuerit oratione. tale illud est ex nono Aeneid.

Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros.

Porrò hic uides Tyrijs officia distribui, ut alij arma ex armamentis, alij ex naualibus nauigia proferunt, ut Troianos fugientes insequantur. Quid loquor?] cohibet se ipsa Dido κατ' ἐπανόρθωσιν. locus fortasse sumptus est ex Hippolyto Euripidis: ubi Phædra iisdem furore correpta ob amorem Hippolyti, ubi resipuit, se ipsa redarguit suæ dementiæ, & inquit:

δύστηνος ἐγὼ, τί ποτ' εἰργασάμην;
ποῖ παρεπλάγχθην γνώμης ἀγαθῆς;
ἐμάνην, ἔπεσον δαίμονος ἄτα.

Infoelix Dido.] mouet commiserationem à fortuna, nempe ex sua infelicitate. Nunc te fata impia tangunt.] quàm uenustius, elegantiúsq;, quanquam etiã affectuosè magis hoc sub tertia persona exprimitur, quàm illud Eurip. sub prima:

ἔπεσον δαίμονος ἄτα. Id est, corrui dæmonis culpa.

Tum decuit, cùm sceptra dabas.] ab importunitate tẽporis: quasi dixerit, nunc non licet. En dextra, fidésq;.] εἰρωνικῶς Aeneæ perfidiam ingenti cum indignatione proscindit ab iniquo, & turpi hoc ferè modo: cùm neminem esse perfidum liceat, tanto minus, qui pius, religiosúsq; haberi uelit: qui Deos, qui parentem ex flammis patriæq; incendijs se eripuisse iactitat. Quem secũ patrios.] id retulerat Aeneas in 2. Aen.

Tu genitor cape sacra manu, uictosq; penates, &c.

Quem subijsse humeris.] id ipsum quoq; ex eodem hauritur libro, cùm ait:

Eia age chare pater ceruici imponere nostræ.

Et Ouid. in lib. de Ponto:

Cùm foret Aeneæ ceruix subiecta parenti
Dicitur illa uiro flamma dedisse uiam.

Non potui abreptum.] sua erga Troianos beneficia recenset, & recensendo per congeriem amplificat ex incommodis, quibus eos, si uoluisset, afficere potuisset.

Patrijsq; epulandum.] alludit ad crudele facinus Atrei qui patri, cui ipse frater erat, filium epulandum apposuit. Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.] πολεμητικῶς occurrit obiecto: quod Mars dubius est, bellíq; exitus incertus. Fuisset.] concessio. Quem metui moritura?] respondet obiectum refellendo à desperatione salutis: nam qui morituri sunt, nihil timent. unde illud est ex 2. Aen. A

Vna salus uictis nullam sperare salutem.

Vtitur motacismo: qui in ijs, quæ sunt mortis, lacrymarũq; exprimendis efficacissimus est. Faces in castra tulissem.] prosequitur incommoda recensere, quæ Troianis inferre potuisset: obseruandum est castra de nauibus dici, quod alibi etiam admonuimus. ut,

——nos castra mouemus.

Natumq; patremq;.] huic simile est. Terent. illud in Adelph. Act. 3. scen. 2. ubi Geta seruulus hunc in modum loquitur:

Sen animam primum extinguerem ipsi, qui illud produxit scelus:
Tum autem Syrum impulsorem, uah, quibus illum lacerarem modis?
Sublimem medium arriperem, & capite primum in terram statuerem, B
Vt cerebro dispergat uiam.
Adolescenti ipsi eriperẽ oculos, posthac præcipitẽ darẽ.
Cæteros ruerem, agerẽ, raperẽ, tunderẽ, & prosternerẽ.

Sol, qui terrarum.] per Deorum obtestationem ad diras imprecationes in Troianos delabitur: & est locus ex Iliad. 3. sumptus, ubi Græci cum Troianis fœdus feriunt: sic enim precatur Agamemnon:

Ζεῦ πάτερ ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε, μέγιστε,
ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις.

Et reliqua. Effigies etiã quædã huius loci est apud Eurip. in Medea: ubi ipsa choro prauum quoddam consilium exponit de filijs interficiendis, hostibúsq; uindicandis per speciem resipiscentiæ: quo priusquam perueniat, Iouis, iustitiæ, Solisq; inuocatione utitur:

ὦ Ζεῦ, Δίκη τε Ζηνὸς, Ἡλίου τε φῶς
νῦν καλλίνικοι τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν φίλαι
γενησόμεσθα, κεἰς ὁδὸν βεβήκαμεν.

Existimantq; nonnulli inde hunc Virgilij locum esse desumptum: non dissimilis ferè locus est apud Virg. in 12. Aen. sub persona Aeneæ, cùm ait: C

Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua precor, tuq; inclyte Mauors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques.

Et apud Hom. Polyphemus Odyss. 9. ut infrà dicemus, Vlyssi malè precaturus ab inuocatione Neptuni auspicatur. Et Dij morientis Elissæ.] proculdubiò ἀναιρετικοὺς Deos intelligit: id est, mortẽ ipsi inferentes, Martẽ, ut etiã interpres admonuit, & Saturnũ. Meritũq; malis aduertite numen.] subdura, ut mihi quidem uidetur, locutio est, nec admodũ Poëtæ familiaris: quamobrem legendũ puto aduertite: ita enim rectiùs sententia procedit: nam quæ Troianis imprecatur mala, uelle uidetur à Dijs fieri rata, atq; ineuitabilia: ergo ait aduertite in malos Troianos, scilicet numẽ, quod ipsi merẽtur: similis sentẽtia est apud Ouid. in Metamorph. de Althea furias in gnati exitium uocãtẽ

Pœnarumq; Deæ triplices furialibus, inquit.

Eumenides

A *Eumenides sacris uoltus aduertite uestros.*

Si tangere portus.] *incipiunt imprecationes: quarum figura similes etsi extant apud poëtas non paucæ, nullã tamen hac acerbiorem legi: extat Medeæ in Iasonem imprecatio apud Eurip. & Hypsiphiles in eundẽ apud Ouid. & Polyphemi apud Hom. Odyss. 9. in Vlyssem, unde hæc Didonis sumpta esse uidetur: sic enim ait Hom.*

κλῦθι Ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα,
εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι.
δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι
υἱὸν Λαέρτεω Ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα.
ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν, καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐϋκτίμενον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους
νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης· εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

Infandum caput.] *nõ uult Aeneam nominare, nisi περιφραστικῶς, & quasi per contumeliosam pronominationem, quod maximæ indignationis est signum. Polyphemus Vlyssem quidẽ nominat, sed epitheton ipse quoq; addit cõtumeliosum πτολιπόρθιον: id est, urbiũ non expugnatorem (esset enim laus) sed populatorem in dedecus Vlyssis.*

Terris adnare necesse est.] *μοῖρα ἱκέσθαι dixit Homerus: id est, fatũ est peruenire, ideo noster illicò infert:*

B Etsi fata Iouis poscũt.] *negat tamẽ interpres esse nomen, sed participiũ: id est, quæ Iupiter locutus est.* Hic terminus hæret.] *quadrimembri expolitione hũc locũ miré exornat Poëta, qualis est illa insignis ex primo Aen.*

Quem si fata uirum seruant, si uescitur aura
Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris.

Nam quid aliud est, si tangere portus necesse est, quàm quod sequitur, & terris adnare necesse est? & quid aliud, etsi fata Iouis poscunt, quàm quod dictum est, necesse est (quod si & sic legeris, idem remanet sensus) & quod nunc ait: hic terminus hæret? *repetenda est uox dubitantis, si, ut sit sensus: si hic terminus hæret: id est, si hoc mutari non potest.* Audacis populi.] *occultè Italorũ animi magnitudinem commendat: quæ in milite potissimùm existere debet: nam audacis ingenii fortitudinis, magnæq; alacritatis est signũ.* Auxilium imploret.] *implorauit ab Euãdro, & Tarchonte, Aen. oct.* Videatq; indigna suorũ Funera.] *Homeri est, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ: id est, uideat ærũnas domi.* Nec cũ se sub leges pacis ini-

C quæ.] *occiso Turno, Aeneas, & Latinus rex Aboriginũ in amicitiã coierunt, & cõciliato sibi Latio, Aeneas utranq; gentẽ Latinos appellauit.* Sed cadat ante diem.] *immaturam Aeneæ imprecatur necem: cadunt ante diem illi, qui fataliter occiduntur. Ouid. lib. Metamorph. 14.*

—— & Hectora primus
Fataliter hasta Protesilaë cadis.

Mediaq; inhumatus arena.] *aut est simplex imprecatio, aut ad historiam Poëta alludit: nam Aeneas in Numicũ Italiæ flumẽ cecidisse, nec usquã inde eius cadauer inuentũ fuisse dicitur: duæ hæ profectò sunt horrẽdæ imprecationes, ut fato pereat, atq; quo maius detrimentũ patiatur & sepultura, & honore careat sepulturæ: nã inhumati centũ annos errare putabantur: unde illud est ex 6. Aen.*

Centum errant annos, uolitantq; hæc littora circum.

Hanc uocem extremam cũ sanguine fundo.] *quasi nece sua imprecationes obsignare uelit: quod uerò ait:* cum sanguine fundo, *ad Empedoclis, & Critiæ opinionem alludit: qui animam sanguinem esse putarunt. Arist. primo de anima. Cic. in primo Tusc. quæst.*

Tum uos ô Tyrij.] *ad Tyrios per ἀποστροφὴν sermonem conuertit: quos monet, ut futurum etiam genus Troianorum capitali odio prosequantur.* Nec fœdera sunto.] *tria bella Punica fuerũt, quibus fœdera quidem cum Rom. percussa sunt, sed nunquã seruata.* Exoriare aliquis.] *Annibalem intelligit, qui multos annos Italiam uastauit, multisq; cladibus Romanos afflixit.* Nostris ex ossibus.] *uel ad Anaxagoræ Homœomeriam, ut sentit interpres, uel ad Democriti opinionem alludit: qui, ut ait Plutarchus in libro de placitis philosoph. ex totis prodire genituram corporibus putauit, præcipuisq; eorum partibus, ueluti carnosis, fibris & ossibus.* Qui face Dardanios, ferroq; sequare colonos.] *id est exitiali bello eos deuastet, ac perdat: nam cùm bellum exitiabile significamus, ferro, flammaq; prouerbiali locutione rem geri dicimus: siue ferro, igniq;. Cic. in oratione pro Flacco: O noxilla, quæ penè æternas huic urbi tenebras attulisti, cùm Galli ad bellum, Catilina ad urbem, coniurati ad ferrum, & flammam uocabantur. Sed hæc alibi latiùs, copiosiusq; disseruimus.* Littora littoribus contraria.] *ἀντιθετικῶς. unde colligi potest, quã dira Didonis hæc imprecatio sit, quæ uult ea etiam, quæ sensu carent, inter se odia hostilia exercere. Videtur autem Poëta alludere ad naumachiam: id est, ad bellum nauale, quod Carthaginienses initio cum Rom. gesserunt.* Arma armis.] *ad terrestre prælium fortasse, quod Annibal cum Romanis gessit, alludit: quã rem eleganti iteratione exornat, littora littoribus, arma armis πολύπτωτον.* Pugnent ipsiq; nepotes.] *ad bellum ciuile Romanum allusio est.*

Et iam prima.] *Narrationis amplificatio, à temporis matutini descriptione, delectandi gratia periphrasi elegantissima adhibita. Est autem hæc planè Homerica, apud quem cùm aliàs, tum Iliad. 11.* LAMB. Hurt.

Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὄρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσι.

Iisdem uersibus Poëta eundem Homeri locum reddidit lib. nono. Cæterùm aptè huc quadrat temporis descriptio, propter reginam, quæ tota nocte insomnis ducta, ubi lux omnia oculis conspicua reddidisset, Troianos fugientes è fenestra prospicere potuit: id quod ad doloris exaggerationem facit. Tithoni.] *Hunc Tithonum fabulatur Hellanicus, Laomedontis filiorum elegantissimum fuisse, & ab Aurora, uel (ut alij) Die adamatum in cœlum sublatum, ac succo illius perfusum: inde petenti immortalitatem concessit. Porrò ubi consenuisset, homo priùs cœpit cogitare, quòd per incogitantiam unà cum uiuacitate perpetua ἀγηρασίαν non petiuisset. Itaq; ubi ipse sibi displicere cœpisset, quod frui uoluptatibus uitæ humanæ non posset, contendit à dea, ut immortalitatem mortalitate cõmutaret. Aurora uerò, cùm id in manu non esset, uertit eũ in cicadam, uolatilium μουσικώτατον, ut eius uoce oblectaretur. Reliquit hic Hemathionem filium, & Memnonem, Aegyptiorum regem, de quo in primo. Addunt nonnulli ἀμφιμήτριον Priami fuisse, hoc est ex uno quidem patre Laomedonte, sed diuersis matribus: Priamum ex Leucippa, Tithonum uerò ex Strymone, aut Rhœone. Et qui eius senectutem amplificant, aiunt eò senij illum prouectum fuisse, ut in cunis & calathis uimineis infantum more agitatus interquiesceret. Nata hinc parœmia: Τιθωνοῦ γῆρας: & καταγηράσειας Τιθωνοῦ βαθύτερον: id est, Tithoni senecta, & Tithone profundius senescas. Lucian. ὑπὲρ Τιθωνὸν ἔσῃ ὁ γέρων. Atq; ultra Tithonum uiuebat*

senex. Aristoph. ἄνδρα τιθωνὸν καὶ σπαράττων, ταράττων, καὶ κυκῶν: *Virum Tithonum & lacerans, & turbans, & miscens.* Quidam Græcorum fabulam ad hunc modum allegoricè interpretantur. Tithonus hic in orientali mundi plaga uxorem duxit, susceptisq; ex ea liberos, quos suprà memoraui: & ad tantam peruenit senectutem, ut in cunas componeretur. Auroram uocant, temperatam orientalium partium plagam, quæ ad miraculum uiuacitatis iuuat. Quod uerò in cicadam eum transformatum fabulantur, id factum existimant propter cicadarum naturam, quæ senio confectæ perinde ut serpentes exuunt senectutem. Sed & physicam huius fabulæ nescio quam rationem somniant, quam non est operæ hic persequi. Croceum.] A' cæli colore matutino, sub exortū Solis. κροκόπεπλ@, quod Poëta uertit croceum. Atq; hactenus auroræ matutinæ tempus descripsit. Regina.] Narratio rei, cuius causa chronographia antecessit. Multas simul causas exclamationis per indignationem recenset: uidit Troianos altum plenis uelis petentes littora uacua, & portum.

Sensit.] Metaphora. Terq;.] Ab additione numeri amplificatio, idq; Græcorum imitatione. τρὶς τε τετράκις τε, ob perfectionem numeri septenarij. Sed de ea figura loquendi, alibi fusiùs fuit sermo. Pectus.] Synecdoche poëtica, quæ Græcis etiam oratoribus usitata est.

Abscissa.] Fortasse, quòd Diti & Proserpinæ sacra factura erat: uel quòd persuaserat suis, quòd magicis sacris operatura amoris peste liberaretur. Quare non tantùm nihil ligatum esse conueniebat, uerumetiam comas abscissas: quo pars ratione Aeneæ amor abscinderetur. Proh Iuppiter.] Abruptum exordiū per indignationem, propter fugam Troianorum præter opinionem oculis obiectam. Atq; adeò tota oratio pathetica est, breuibus membris, incisionibus ac mutationibus iræ & misericordiæ fluctuans: ut prorsus nullus artifex imaginem furentis uenustius suis coloribus potuerit effingere. Hortatur absentes furenti similis, ad persequendos fugientes: rursus, ad se ab illius quasi mentis alienatæ insania & errore reuersa, ceu sui oblita fuisset, uesanum consilium damnat. Estq; tota oratio ceu scopæ dissolutæ incompositæ, inordinataq;, propter affectuum æstus, quibus uariè afficitur.

Aduena.] Aeneas: atrox antonomasia. Nefarium habebatur externum hospitem, ingratum in hospitem se gerere, à quo humaniter exceptus fuisset. Quare aduersus hunc non secus Iupiter Xenius implorabatur, quàm in iuris hospitalis uiolatorem. Repetitæ interrogationes indignitatem rei mirum in modum augent.

Expedient.] Carthaginenses. Hæc quasi œstro ac rabie mentis percita, sine mente & consilio effundit. Quis sanus cerebro, absentibus imperârit, perinde ac si præsentes forent? Naualibus.] ex nauium stationibus: asyndeton. Mirum quo artificio, non pedibus mixtis modò, uerumetiam literarum uolubilitate impetum rei adæquet. Alij distinguunt post naualibus. Sed uidetur ad hæc referendum. Quid loquor.] Defecata ab insania, agnoscit mentis sede sua motæ errorem. Itaq; fato quodam ad interitum rapi se intelligit. Suntq; ista leniora.

Tum decuit.] ἰσμαφῆ: hoc est, tum decuit eum bello persequi, & finibus arcere, cùm eum in regnū reciperes, eiusq; ius cum nominis tui immortali dedecore illi traderes: quamobrem etiam opulentissimos Africæ reges tibi inimicos feceris. En dextra.] Amara ironia, cùm nullam fidem seruet: quam quia uiolauit, deridet ceu uanum, quòd de pietate sua in patrem commemorauit, quodq; patrios penates persuaserit secum in Italiam portare. A' uiolatæ fidei religione, antecedentia colligit, ut uerò dissimilia, & à fide abhorrentia. Parentem.] Anchisen, senem. A

Non potui.] Saeuiora hæc fortasse fuerint, (sed sera pœnitudo) quod hostilia abituro non intulisset, ut egregia ultio solatiū morituræ aliquod esse potuisset. Atq; ista quidem pro muliebri asperitate & furore fingit se Troianis offerre potuisse, ut quæ nullam difficultatem habitura uidebantur. Respicit ad horrenda inhumanitatis exempla, quæ potuisset imitari: ut est ab eo sexu nullum scelus aut nefas alienum, ubi uindictam meditatur. πῦρ, θάλασσα, γυνὴ, τρία κακά. Non potui.] Affirmat se Aeneam, ut Baccham, discerpere potuisse: ut Orpheus, Euripides, & alij nōnulli perijsse produntur: quorum exempla haudubiè respicit. Vndis.] per undas. Neq; uerò contenta est pœna unius delinquentis, nisi etiam insontes ducis culpam luāt: adeòq; ipse Ascanius, cui ætati uel in primis parcendum est. Adiecit emphaticè & ipsum, significans unicam patris spem & delicias, quem propter futuræ sobolis expectationem plus capite suo diligeret: atq; adeò, quem propter Italicum regnum nauigationis causam uel in primis prætexit. Patrijs.] Obliquè argumentatur ab exemplo, ad hunc modū. Atreus apposuit Thyestæ fratri filiū ab se interfectū, edendū, coctū in lebete: fecit hoc ipsum Astyages Medorū rex, iratus Harpago principi suo. Progne Ityn Tereo marito apposuit: idem Harpalicen fecisse memorant: qui minus mihi licuisset facere, quod ipsi fecêre? B

Verùm anceps.] Occupat id apud se, quod aliquis posset obijcere: Si serio rem gerere incœptasset: quoniā fortunæ aleæ anceps est, quid si uicta discederet? Fuisset.] Concessio, quam soluit à desperatis rebus: ut discatur se modò, nihil referre existimat, utcunq; pugnæ euentus cecidisset.

Castra.] Hostilia narrat, quæ Troianis intulisset, tam quam hostibus: quare classes Troianorū, castra uocat, ut in quibus se suaq; omnia tuebantur. Faces.] incendium. Infesto animo miré exaggerat enumeratione quadā hostilia, quibus eos in sua terra afficere potuisset. Foros.] nauium tabulata, per quæ discurritur. Natumq;.] Polysyndetō, exaggeratio crudelitatis, quam uictrix in eo prælio, in hostem exercuisset. Atq; ita moritura unà, hostis supplicio sese exaturasset. Iam uerò, implessem, extinxem, syncopæ sunt. Super.] id est, super cæsorum aceruum meq; confossam coniecissem, exemplo earum fœminarum, quæ more pereuntes, cum maritis statuunt mori: uel maritorum iniurias ultæ, suam quoq; uitam abrumpunt. Sol qui terrarum.] Imprecatura Aeneæ extrema humanorum supplicia, obtestatur præcipuos mundi, & rerum quæ uariè in uita geruntur, arbitros & spectatores, ut hanc precationem imprecationemq; suam, quâ hostes deuouet, exaudire uelint. Sol.] Homericū illud elegantissimè uertit, quodq; item apud Orpheum extat: C

ἠέλι@, ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις. «

Orpheus in quodam hymno:

κλῦθι μάκαρ πανδερκὲς ἔχων αἰώνιον ὄμμα, «
τιτὰν χρυσαυγὴς ὑπερίων οὐράνιον φῶς, «
ὄμμα δικαιοσύνης, ζωῆς φῶς, ὦ ἐλάτειρε, «
μάστιγι λιγυρῇ τετράορον ἅρμα διώκων. «

Solem enim oculum mundi, omnia spectare & ambire est, flat, cùm sitis radijs terras illumbret. Ergo Solem Punicæ res non fugerunt, si omnia opera terrarum lustret. Plato in Repub. uisibilem filium Dei, Solem dicit: quem aliqui imagi-

A *imaginem inuisibilis filij intelligunt, qui lux ipsa est, mundum & omnium mortalium mentes illustrans. Hunc ueteres uenerabantur pro deo: nam suo exortu tristitiam cœli discutit, animosq; hominum serenat, cæteris syderibus lumen præbens, omnia uidens, omnia audiens.*

Tuq;.] *Vel ad fabulam referre licet, qua pronuba Iunone: hæ nuptiæ furtiuè coierint: uel ad physicam rationẽ, quæ eandem aëri præsidere uolunt, quo conclusi spiramus & uiuimus. Iuno igitur rectè conscia harum regina curarum fuit, ita ut ne Sol quidem magis. Eadem ratione & Iouem & Iunonem aëris animam nominant: terræ uerò non solùm Cererem atque Vestam, sed Plutonem etiam ac Proserpinam coñuntes.* Nocturnisq;.] *Diximus Hecaten in triuijs coli solere, & à pauperibus cœnam ibi instructam diripi. Vnum item numen fuisse, Hecaten, Dianam, Lunam & Proserpinam. Hanc aiunt Cereris filiam à Plutone adamatam fuisse in Sicilia: & cum carpendis floribus intenta esset, ab eo raptam. Ceres ob amissam filiam exsternata, collecta numerosa matronarum manu, cum tædis & funalibus, per urbes, agros, montes nocturnis horis, clamoribus & ululatibus eam quæsiuit. Post-*
B *quam uerò indicio comperit, à Plutone filiam abductam, ita inter Iouem & Cererem conuenit, ut dimidium temporis apud superos, dimidium apud inferos uersaretur. Propter faces igitur illas nocturnas, in Dianæ sacris, quæ Artemia dicebantur, tædas gestabant. Iam uerò, ob triplicem illam Lunæ uicissitudinem, Hecate, siue Diana triformis appellari cœpit. Ausonius, Vergilianum carmen imitans:*

Tergemina est Hecate, inquit, tria uirginis ora Dianæ.

Sunt qui commententur, Hecaten ex Perseo Titane, & Asteria sorore Latonæ prognatam, cui Iupiter elementa subiecta esse uoluit: ut uidelicet cœlo Ereboq; esset potens, nomine à multifaria potestate facto. Theogoniæ Hesiodi interpres author est, Hecaten in Bœotia coli solitam præcipuè, ac nomen deductum ἀπὸ τὸ ἑκάστου προνοεῖσθαι, quòd singulorum prouidentiam gerat. Itaque, quia Luna in cœlo, & Diana per nemora montesq; dicitur oberrare, ἡ πανταχοῦ ἄρτεμις in prouerbium abijt, in eum qui peregrinationem impensius amet, instabilis: nusquam firma sede consistens. Itaque regina cœlum, aërem, terram, & profunda inferorum inuocat, ad audiẽdas preces, hor-
C *rendamq; deuotionem.* Vlulata.] *clamoribus inuocata.* Diræ.] *Furias cum naturalibus potentijs coniungit, ultrices infœlicium conscientiarum.* Dij morientis.] *in quorũ tutela uiua sim: uel qui tutelares estis urbis Carthaginis.* Accipite.] *Attentio ad preces & deuotionem.* Auertite.] *Nonnulli codices habent* Aduertite, *ut sit expolitio præcedentis orationis. Si legas* Auertite, *sensus erit, à me in hostem Troianum, si* Aduertite, *idem erit sensus: id est, in Aeneam, genium infestum, qui de eo pœnas sumat, Alastorem, Telchinem, & uindicem acceptæ contumeliæ.* Si tangere por.] *Apud Homerum* Odysseæ 9. *ad cuius imitationem hic locus expressus est, Polyphemus Cyclops Vlyssem nauigantem pari propè deuotione prosequitur. Ita aptissimè Poëta noster eandem precandi formulam imitatus est, ut nata, non quæsita hic uideatur. Verba sunt:*

κλῦθι ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα,
εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι,
δὸς μὴ ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι,
υἱὸν λαέρτεω ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα.
ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν, καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐϋκτίμενον, καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους,
νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

Infandum.] *Aeneam: odio personæ, nomen ipsum commutat atrociori uocabulo. Neq; uerò si continentem Italicam, sed si portum, non intrare, sed tangere (quòd minus est) eueniat dicit: & ne nauigio eò illum fortasse peruenturum dicat, atrox uerbum subijcit, si necesse sit, adnare, ut cum fatorum ui necessariò eò uocetur, naufragio eò deferatur, quomodo Charthaginem se uenisse ipse per oratorem suum testatus fuerat. Petit interpositis legibus, si necessitate fatali Italicum littus sit tenendum, id quod saluis fatorum placitis fieri potest, ut non etiam in regni possessionem sit uenturus.* Et si.] *Quòd si fata eum in ipsam Italiam auocent, obtinebit id quod tot annos terra mariq; sequutus est, estq; immutabile.* At bello.] *Si excludi nequit, imprecor illi, quantum malorum homini in uita obtingere potest: bella, exilia, implorationem opum firmiorum, clades suorum, ipsum humilem ultrò pacem petentem, & mortem ad postremum immaturam.*

Audacis populi.] *Euenit id: nam statim post Troianorum in eam terrã appulsum cùm prædam ex agris agerent: Latinus rex, Aboriginesq; ad arcendam aduenarũ uim concurrebant. Affinitate, per nouum matrimonium inde adiuncta cum Latino bello à Turno Rutulorum rege petitus est. Erat illi ante Aeneæ aduentum Lauinia, regis Latini filia, pacta quare & Aborigines, & ipse longè grauiori bello lacessitus fuit. Audacem itaq; populum, Italos dicit, Latinos, Aborigines, Rutulos & Hetruscos: quos etiam ipse Euander Aeneam monuit, acreis esse uiros.* Extorris.] *exul: Amplificatio: sicut & illud quod sequitur,* Complexu auulsus Iüli. *Hoc Aeneæ non usu uenit, licet oraculis monitus, Euandri implorarit postea auxilia & opes, à quo pedestribus equestribusq; copijs tradito filio Pallante duce adiutus fuit: cum quibus etiam Tarchon suas adiunxit.* Auxilium.] *Euandri & Tarchontis: quod argumentum erit rerum afflictarum, per quas suis uiribus diffisus, cogatur uel succumbere, uel supplex extera auxilia aduocare.* Funera.] *Nam etsi uictor ubiq; esset, constitit ei tamen sua uictoria multo suorũ sanguine. Etenim Aborigines Latiniq; à Turno bello petiti, cùm in prælium descendissent, tantus animus utrinq; concursum est, ut neutra acies læta ex eo certamine abierit: uictores tamen Latini Troianiq; amisso rege Latino, fuêre.* Leges.] *Duplex fama fertur una, Primo prælio uictum Latinum, pacem cum Aenea affinitatemq; iunxisse: altera, cùm instructæ acies constitissent, priusquam signa canerẽt processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum in colloquium euocasse: ac percontatum, unde, & quo casu domo profecti, huc iter habuissent, quid quærerent? Postquam uerò audisset Troianos esse ducem uerò Aeneam, Anchisæ & Veneris filium, nouarum sedium quærendarum gratia illuc uenisse, illicò fœdus inter ipsos ictum.* Iniquæ.] *Quam iniquam pacem pactus sit, nescio: nisi aliam historiam respiciat, qua narratur cum Mezentio pacem fecisse, qui postea ab Ascanio interfectus fuit: uel sit imprecatio amplificata.* Luce.] *uita. Etenim secundum prælium, ultimum humanorum operum Aeneæ fuit: in eo enim desideratus, nusquam amplius apparuit: certè situm eum fuisse scribunt super Numicum flumen, atque Iouem Indigetem appellatum. Itaq; nec re-*

 gno

gno potiùs; nec uita post nouam affinitatem diu fretus fuit. Ante diem.] *pro, cadat in prælio, hostium suorum manibus. Sunt qui scribunt, Aeneam ad Numicum sacrificantem lapsum, nusquam comparuisse amplius.*

Inhumatus.] *Nam amne Numico in ultimo prælio haustus creditur. Græci aliquanto diuersius historiam referũt. Mactato dijs porco triginta succularum, ubi Aeneas oppidum condere aggressus esset, Latinus rex prohibuit. Prælio inde uictus rex, Aeneæ filiam suam uxorem dedit. Tum rursum oppidum, quod moliri cœperat, aggressus, Lauinium de uxoris nomine ad animos gentis conciliandos nominauit. Non multò pòst, Latino & Turno mutuis uulneribus in pugna cæsis, Aeneas regnum suscepit. Neque uerò diu imperauit: nam confirmatis utrinque rursum uiribus, Aeneas à Rutulis & Mezentio confossus occubuit. Cecidit igitur in media harena: hoc est, in prælio, & quidem ante diem.* Hæc precor.] *Clausula imprecationis, quã hanc sanguine suo dicit se confirmaturam. Auertit inde orationem ad suos ciues, eorumq; posteritatem.* Tum uos ô.] *Auertit à Troianis orationem suam ad Pœnos: quorum posteros, perinde ut præsentes, non modò ad uindictam, uerumetiam ad immortale odium in Romanos hortatur: hoc est, quamuis uastum mare interluit, eam gentem armis indesinenter exerceat, idq; in suam gratiam. Nam sensum eius rei aliquem existimat ad inferos, ad se peruenturum: quia etsi certaminibus illis non sit interfutura, audiens tamen memorem posterorum & mentem & uirtutem, gaudebit.* Stirpem.] *Aeneæ posteritatem, Romanos uidelicet, exercete bellis, quæ Punica à Pœnis nomen sunt habitura. Atque ea quidem eruditè Poëta, argumento inseruiens, ut huius imprecationis tribuit. Alioqui si propius causas bellorum Punicorum introspexerimus, certè ea ex fœdere uiolato iterum atque iterum, orta fuêre. Quarto enim fœdere inter utranque gentem bello Pyrrhi renouato, paulò pòst Carthaginensium classis contra fœdus, aduersus Romanos auxilio uenit Mamertinis (sunt enim Mamertini, Messani in Sicilia, statim à Peloro in ora, Ionium spectante) Natum inde primum bellum Punicum, pugnatumq; diu fuit uario Marte: quo bello C. Duillius Romanorum ducum primus aduersus Pœnorum classem prosperè pugnauit, naualisq; uictoriæ duxit triumphum, ob quam causam perpetuus honos ei habitus est, ut reuertenti ei à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. Ad postremum C. Luctatius uicta hostium classe ad Aegates insulas, finem bello primo Punico imposuit, à quo petentibus Carthaginensibus pax data fuit. Acta inde secundi belli Punici initium duxêre ab Annibale Amilcaris filio: qui contra fœderis leges transito Ibero in Hispanijs, Saguntinos socios Pop. Rom. obsedit ac deleuit. Hoc bellum Scipio Africanus cognomento finiuit. Tertium ad postremum suscepit Pop. Rom. ob leues Carthaginensium in Masinissam regem iniurias. Eo à Scipione Aemiliano breui Carthago deleta est.* Cineri.] *hoc est, mihi mortuæ.* Nec fœdera.] *Peculiare postea fuit illi genti, nulla seruare pacta, nullam fidem, nullũ fœdus. Testatur hoc ipsum prouerbium, Punica fides, & Punica religione seruatur fides. Liuius lib. primo secundi belli Punici, loquens de Annibale. Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plusquã Punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deûm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Et alibi: Quæ Punica religione ab Annibale seruata est fides.* Exoriare aliquis.] *Vtitur imperandi forma, la, in absentem aliquem ex posteris, quæ precationis uim interim habet. Innuit Annibalē, quem produnt à patre Amilcare, natum 12. annos, aris admotũ, iurasse, se Pop. Rom. hostem fore, ubi per ætatem arma gestare potuisset.* Qui face.] *qui ferro & incendio populum Romanũ terra mariq; persequatur.* Dardanios.] *Romanos, quasi Dardani nepotes, antonomasie.* Colonos.] *Romanos è Dardania oriundos. Odiosa uoce colonos eos appellat, ceu alia unde in Italiam appulsos, nó αὐτόχθονας. Colon. à colēdo sunt dicti: & colonia, urbes minores, ad quas inhabitandas è maioribus ciues deducebãtur: uel qui patria relicta propter abundantem multitudinem, uel per seditionem pulsi, in exteris terris urbes condidêre. Ita Pœni Tyriorum erant coloni, & Cumæi Chalcidensium, alijq; item aliorum. Est & colonus terræ editior, tumuli speciem præ se ferens: cuiusmodi duo Athenis erant, quorum alter iuxta Neptuni templum, in quem equites conueniebant, uisebatur: alter ad Vulcanij, uel, ut alij, ad Eurysacion, qui ἀγοραῖος à foro uel mercatu dicebatur: quòd illic consisterent, qui conductiorem quærebant. Harpocratio, Eurysacion templum Neptuni uocat: sed alij malunt Aiacis interpretari, qui à scuti latitudine Eurysaces dictus fuit. Alter etiam κολωνὸς ἱππεύς, colonus equester uocabatur: quòd in eum primùm uenisse Oedipum contendant, quodq; in eo ipso ara Neptuni Mineruæq;, equestris item, uiseretur: sed & Adrasti, Pirithoi & Thesei. Sunt & κολωνοί, ē κολωνοὶ, terrarum supercilia & promontoria. Pausanias tradit, Spartæ locum fuisse Colonam, contra Iouem & Palladem Ambulios: ubi & Dionysij Colonatæ templum uisebatur.* Nunc olim.] *Coniunxit præsens & futurum: perinde ac si id quod post aliquot secula euenturum esset, nunc ipsa in conspectu propemodum habeat. Ita iam olim, Latinè dicimus tamen.* Littora.] *Collusio. Precatur non solùm populorum inter se odia, uerumetiã aquarum & littorum inter se, & armorum dissidium, per amplificationem. Quod porrò Corsicam mediam fuisse Seruius dicit, quod in fœdere expressum fuit: nemo inficiatur, sed Poëta amplificaturus infestissimum Carthaginensium in Romanos odium, facit Didonem precantem, ut ipsa quoq; utriusq; gentis elementa, hostilia sint molitura aliquando: nempe cœlum, aër, undæ, littora, promontoria utrinq; inter se concurrant. Estq; imprecatio odij, ut dixi, amplificatione exaggerata.*

A B C

ARGVMENTVM.

Perorata imprecatione, Dido moritura Barcen nutricem Sichæi, quæ illi tum præstò erat, amandat ad sororem, simulans uictimis sibi opus esse ad sacrificium, ut iniecta sorori morandi causa, ipsa sola absque impedimento ullo mortem sibi consciscere possit.

NASC. Et parteis animũ uersabat in omneis.] *eandem sententiam uariè protulit alibi, hoc modo: —animũ nũc huc, nunc*

Hæc ait, & parteis animum uersabat in omneis,
Inuisam quærens quamprimũ abrumpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi:

(Namq; suam patria antiqua cinis ater habebat:)
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha,
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat.
Sic ueniat: tuq; ipsa pia tege tempora uitta.
Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incœpta paraui,
Perficere est animus, finemq; imponere curis,
Dardaniiq; rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum studio celerabat [†]anili.

[†] Val. anilem.

A *nunc diuidit illuc,*
» *In partesq; rapit uarias.*

Cinis ater habebat] *cineres ideo pro morte ponimus, quia ueteribus mortuorum corpora cremare, & in cinerem redigere mos fuit.* Annam cara mihi nutrix] *blandè nutricem alloquitur, ut libentiùs negociũ arripiat, utiturq; muliebri epitheto cara: ita enim fœminæ amicas suas appellare solent, cùm eas aliquid uolunt, quod maximè cupiãt.* Spargere corpus aqua.] *à consuetudine sacrorum rem uerisimilem facit: ita enim in sacris inferiorum Deorum fiebat, ut sese tãtùm aqua sacerdos aspergeret. Sed hæc alij interpretes diligentiùs, nostrum uerò aliud consilium est.* Monstrata piacula.] *à necessitate: non enim absque sacrificio peccata expiantur: piacula igitur hostias intelligit ad expiandum perfidiam, uel potius periurij peccatum: nam post necem Sichæi uoto*
B *castitatis se obstrinxerat, iureq; iurando affirmarat, se nuptias non repetituram. unde illud est:*
» *Si mihi non animo fixum, immotumq; sederet,*
» *Ne cui me uinclo uellem sociare iugali,*
» *Postquàm primus amor deceptam morte fefellit,*
» *Si non pertæsum thalami, tedæq; fuisset,*
» *Huic uni forsan potui succumbere culpæ.*

Tuq; ipsa pia.] *nutrici quoque moræ causam infert, nequis obstet suæ neci.* Sacra Ioui Stygio.] *hæc Seruius aliiq; interpretes doctè admodũ, & scitè interpretãtur, adeas illos.* Dardaniiq; rogũ capitis.] *ex mandato sacerdotis negocium uerisimile reddit. nam dictum est:*
» *—— abolere nefandi*
» *Cuncta uiri monumenta iubet, monstratq; sacerdos.*

Illa gradũ studio celerabat anili.] *nunquam ferè mandati mentio fit dati, quin executionis illius descriptio sequatur: nam Achates in primo Aeneid. accepto ab Aenea mandato, ut ad Ascanium proficiscens referret, quæ uiderat, ipsumq; ad urbem Carthaginem duceret, statim sequitur:*
» *Hæc celerans, iter ad naues tendebat Achates.*
» *Et in eodem libro Cupido Veneris mandatum exequens*
C *describitur:*
» *Paret amor dictis caræ genitricis, & alas*
» *Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.*
Sed quid exemplis opus est? quorum sexcenta tibi legenti ultrò sub oculos uenient. iussa igitur Didonis capessit nutrix, & quanquàm anus erat, tamen quantum anus maturare potest, iter accelerat.

LAMB. Hort. Haec ait.] *Immanem imprecationem suscipit immanius consilium, ut ablegata nutrice, religionis, prætextu absque arbitris mortem maturet. Estq; totius tragœdiæ extrema catastrophe longè tristissima, quæ nonnihil querelis dilatatur.* Parteis.] *quod meditantis quærentisq; rationem aliquam est, qua nullo arbitrio prohibita manum sibi inferat. Subdit statim causam quòd uitam quamprimũ abrumpere sibi studeret: quã tædio inuisam sibi uocat, ex qua imperatoris iniussu exire omnes prohibemur.*

Abrumpere.] *Vim ostendit cõtra fatorum stamina.*

Tũ breuiter.] *Defectio: deest uerbum Bũ. Decorè nutrici negocium mandat, & ut eam à se submoueat, & sub-*

mora anicula tardiuscula sit in illo obeũdo: tũ autẽ, ut spaciũ ipsa habeat exequẽdi consilij, dũ Anna cõficiendis mãdatis occupetur. Barcem.] *Appositio. Cæterùm Barce promõtorium Mauritaniæ est, & ciuitas Cyrenaicæ, postea Ptolemais dicta, Persarũ obsidione & tyrannide celebrata.* Suam.] *Parenthesi obiter Didonis nutricis rationem inserit, quam Sidone mortuam & sepultam fuisse narrat, & quidẽ periphrasticè.* Annam.] *Nudè ac simpliciter negotium conuenienter personæ ac tempori mandat, & multa quidem simul, ad eximendum tempus. Priora ad sororem pertinent, posterius ad nutricem Barcen. Mandat religionis negotium, ut eius prætextu minus minusq; fraudem subodorarentur.* Siste.] *Trãsitiuum est, statue eam hic, uel huc eam adhuc. Ad eundem modum, aliquem iudicio sisti dicimus.* Dic corpus.] *Alibi quoque diximus, sacrificaturos dijs superis ablutione totius corporis purgari consueuisse, at dijs inferis litaturis fuisse satis, si lympha tantùm leuiter aspergerentur. Atq; hic dicit se Stygio Ioui sacrum facturã. Lex erat 12. Tabularum: Ad diuos castè adeunto: pietatem exercento: quam legem ueteres Romani religiosissimè obseruabant circa sacra deorum: quæ Poëta studiosè & priscis obseruata fuisse dicit. Idem in primo:*
Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates, »
Me bello ex tanto digressum & cæde recenti »
Attrectare nefas, donec me flumine uiuo »
Abluero. —— »
Idem in sexto, ubi Misenum condit:
Idem ter socios pura circumtulit unda, »
Spargens rore leui. —— »

Et pecudes.] *hostias furuas, quas Ioui Stygio, hoc est, Plutoni sit mactatura. Has sacra expiatoria nuncupat, & piacularia sacrificia.* Sic ueniat.] *id est, leui aspersione aquæ fluuialis, tum me, tum se purgatura, & piacularibus sacrificijs instructa adsit.* Tuq; ipsa.] *ut & huic moram innectat, iubet se ad religionem sacrorum componere, ut quæ & ipsa ijs sit interfutura: caput tænijs & diadémasi uinciat, ut antiquis mos erat in sacris id genus.*

Ioui Stygio.] *Periphasis Plutonis, ad differentiam summi Iouis. Addit causam ceremoniarum, quò diligentius curẽtur singula à nutrice.* Curis.] *amori. Persuasum enim fuit, hoc sacrificij genere amorem extinctum iri.*

Dardanii.] *Troiani Aeneæ: imagine Aeneæ, alijsq; eius rebus, quas ibi reliquerat, flamma corruptis, amore solueretur, ut à uenefica se edoctam finxit.*

Rogum.] *hoc est, corrumpere igne imaginem ducis Troiani, & cætera eius uiri monumenta, quæ mihi reliquit is discedens. Est autem hic sensus: Animus mihi est, caput Dardanium flammæ rogi permittere: hoc est, rogo ad abolendum eius amorem, ignem inijcere, ut ea peste aliquãdo liberer. Rursum in antonomasia respicit ad Dardani perfidiam: & nominis Aeneæ odio, periphrasi atrociori utitur.* Sic ait.] *Ablegata nutrice, cætera præcipitantiæ ad mortem plena sunt. Nam dum testudineo incessu celerat, dum Annæ sororis iussa exponit, dum lauat, dum hostias parat, Dido perierit.*

A

ARGVMENTVM.

Ablegata nutrice, Dido rogum ascendit: vbi perspectis Aeneæ exuuijs, orationem habet affectibus plenam, enumeratisq; breuiter, quas ipsa magnificè in vita gesserat, rebus, ense Aeneæ, quem ipsa in rogo cum alijs exuuijs collocarat, sibi necem consciscit.

NASC.

At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam uoluēs aciem, maculisq; trementeis
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemq; recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hic postquam Iliacas uestes, notumq; cubile
Conspexit, paulùm lacrymis & mente morata,
Incubuitq; thoro, dixitq; nouissima uerba:
Dulces exuuiæ, dum fata, Deusq; sinebant:
Accipite hanc animam, meq; his exoluite curis.
Vixi: & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem præclaram statui, mea mœnia uidi:
Vlta uirum, pœnas inimico à fratre recepi.
Fœlix, heu nimium fœlix, si littora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit. & os impressa thoro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait, †sic sic iuuat ire sub umbras:
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat †omnia mortis.
Dixerat, atq; illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemq; cruore
Spumantem, sparsasq; manus.——

†al. sic sic iuuat

†al. omina

At trepida.] trepidat, quia immania molitur. Effera Dido.] cur efferaquia audet immania facere: nā quis immanior, aut ferinæ magis naturæ iudicari homo potest, quàm qui nulla uitæ, aut salutis suæ habita ratione in seipsū sæuit? Sanguineam uoluēs aciē.] moribūdam, uel potius crudelē, & sui homicidā fœminā sanguis quibusdā depingit, ac prope sub oculos legēdis aspiciendā proponit. quod trepida, quod pallida est, quod oculos sanguine effusos, quod genas tremētes habet. nō dissimilia penè scribit Eurip. de Hercule furēte in tragœdia eius nominis cùm ait:

" παῖδας προσέσχον ὀμμάτων ἐφθαρμένος
" ἀλλ' ἐν στροφαῖσιν ὀμμάτων ἐφθαρμένος,
" ῥίζας τ' ἐν ὄσσοις αἱματωπὰς ἐκβαλὼν,
" ἀφρὸν κατέσταζ' εὐτρίχου γενειάδος.

Trementes genas.] ex sanguinis discursu. Maculis.] maculis est aspersa facies non continuo, uel simplici, aut naturali rubore perfusa, quia contrarium naturæ est, ut homo sibi noceat, ut idem agat, & patiatur. ideo pugnant humores. Irrumpit limina.] cum ingēti impetu id factum fuisse, uox indicat irrumpit. quod planè confirmat sequens uersus:

Conscendit furibunda rogos.

Non enim qui furoris stimulis agitantur, moderato corporis motu aliquid facere possunt. Ensemq; recludit Dardanium.] miro ordine rem describit, illustratq; κατ' ὑποτύπωσιν. Non hos quæsitum munus.] quia non ideo eum reliquerat Aeneas, ut eo sibi necē Dido inferret: allusisse autem uidetur ad illud Sophoclis prouerbium in Aiace: qui quidem Aiax cùm mori decreuisset, execratur eum gladium quem quondam ab inimicissimo dono acceperat, eumq; sibi inauspicatiss. fuisse ait uersus Sophoclis hoc habent:

" ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία,
" ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κοὐκ ὀνήσιμα. Id est,

Quàm uerum id est mortalium prouerbium,
" Non esse dona quæ ueniant tibi
" Ab hoste: uerùm inauspicata, ac noxia.

Sed iam antea huius rei quoq; mentionem fecimus.

Hic, postquàm Iliacas uestes.] tot' hic loc' proculdubiò ex Alceftide Eurip. sumpt' est, ubi Alcestis ipsa pro Admete cōiuge moritura thalamū ingreditur, & uiso maritali lecto, ipsum perinde alloquitur, atq; Dido exuuias Aeneæ. ita enim ait:

" κἄπειτα θάλαμον
" ἐσπεσοῦσα, καὶ λέχος,
" ἐνταῦθα δὴ δά-
κρυσε καὶ λέγει τά-
δε.
" ὦ λέκτρον, ἔνθα
παρθένει' ἐγὼ
" κορεύματ' ἐκ τοῦ ἀ-
νδρὸς οὗ θνῄσκω πέρι
" χαῖρε. Id est,
" Deindeq; in thalamum irrumpēs, & lectum,
" Ibi tum lacrymauit, hæcq; dixit:
" O lecte, ubi uirgineam solui ego,
" Virginitatem ex hoc uiro, pro quo morior,
" Vale.

B

Dulces exuuiæ.] exuuias κατὰ προσωποποιίαν alloquitur. adeundus est hic Macrob. in 5. Sat. sanè huiuscemodi orationes, quæ ad res mutas, & sensu carentes fiunt, ingentem ut alibi dictum est, commiserationis affectum mouere solent. dulces igitur exuuiæ non hoc tempore dulces, sed quando dulces ipse ait. Dum fata, Deusq; sinebant.] unde elicitur communis conquestionis locus à commutatione fortunæ, uel à deploratione rerum. cùm uerò fata, Deumq; nominet, Platonicè loquitur, nec idē esse fatum, & diuina uoluntas insinuat: & rectè sanè: nam si essent idem, necessariò sequi uideretur fatum immutari nō posse. quod tamen Plato negat, Platonisq; opinionem lex diuina confirmat. non ibo tamen inficias, fatum quandoq; pro ipsa Dei uoluntate à Virgilio usurpari. at Dido hoc significare uoluit, non fato tantùm, uerumetiam Dei uoluntate ad necem trahi. hæc duo posuit, dum fata, Deusq; sinebant. quasi non sinant ampliùs, eorumq; studium, & uolūtas penitùs immutata sit. Accipite hāc animā.] ut Alcestis lectum alloquens χαῖρε, dixit, utpote quæ è uita recedere uolebat, sic Dido accipite, ait, hāc animā, quæ uerba itidem ex hac uita migrationem designant. Meq; his exoluite curis.] alius commiserationis affectus à magnitudine curarum: quibus fit, ut ex hac uita migrare festinet. Et nūc magna mei sub terras ibit imago.] disputat interpres arguté ille quidem ex opinione quorundam Philosophorum, quid sit, id, quod petat inferos: nam cùm homo tribus potissimùm constet, anima, corpore,

C

A pore, imagine: anima, inquit, quæ superna est, suas sedes petit: corpus, quod terreum est, in terram resoluitur, umbra, quæ ex corpore fit, unà cum corpore interit. ergo nihil remanet, quod inferos petere possit. cócludit esse quoddam simulachrum ad nostri corporis effigiem factum, quod inferos petat, idq; speciem ait corpoream, quæ tangi nequeat, ueluti uentus. & hãc magnam appellat imaginem. ego uerò Maronem nostrum Platonicè imaginem rationalis animæ primam ipsam sentiendi naturam nominasse existimo: magnamq; ob id dixisse, quia & fons est sensuum reliquorum, communisq; sensus, & magno, post hoc terreum corpus, uitur corpore aëreo, scilicet quod huic terreo insinuatum, quoddammodo sit angustum, eo autem exutum: redigitur in amplum sic elementi natura postulante. Quod uerò suprà dixit:

" Omnibus umbra locis adero.

Inter imaginem, & umbram distinxisse uidetur: nam imaginem animæ esse mauit sensum in aëreo corpore: ipsum uerò corpus aëreum esse animæ umbram. hæc ex nono Plat. dialogo lib. 14. de leg siue de legum lat.

B Vrbem præclaram statui.] breuiter enumerat, quæ ipsa præclarè in uita gessit, ex quibus tantum sibi gloriæ comparasse innuit, ut propter gloriam sibi rursum acquirendam, nihil sit, quod in uita amplius esse uelit. obseruanda uerò est diligenter in iis rebus recẽsendis apta, atque elegans orationis διάλυσις: cuius celeritas migrandi quoq; celeritatem declarat: quæ autem Seruius interpres super hoc loco disserit, nugæ mihi uidentur canoræ: nam urbem à se conditam ideò præclaram Dido uocat, quia tanquam fulgore quodam famæ, & gloriæ splendescere putat. hæc tamen, quasi κατὰ πρόληψιν dici uidentur: nam quo tempore Dido regnabat Carthagine, nondum eò celebritatis hæc ciuitas uenerat, ut præclara dici posset, postea uerò talis, tantaq; euasit, ut bis cum populo Rom. bella gerere non dubitarit. hæc igitur Poëta magis, quàm Didus personam respiciunt. Vlta uirum.] Pygmalionem: qui Sichæum auri potiundi causa necarat, sed quia fugiens aurum ipsa secum asportarat, ideo vlta virum inquit. quæ enim auaro Pygmalioni grauior pœna inferri poterat, quàm ipsum pecunia priuari: cuius causa scelus admiserat?

Felix, heu nimiùm felix.] tragica exclamatio est, C quæ πάθος habet à dolore. huic non dissimilis illa est apud Eurip. nutricis exclamatio inter initia Medeæ, quàm Ennius ita transtulit,

" Vtinam ne in nemore Pelio securibus
" Cæsa cecidisse abiegna ad terram trabes:
" Néue inde nauis inchoandæ exordium
" Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
" Argo: qua uecti Argiui delecti uiri
" Petebant illam pellem inauratam arietis
" Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
" Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
" Medea animo ægra, amore sæuo saucia.

Et os impressa thoro.] rabie furoris adducta: quod præclarè indicat sequẽs hemistichium. Moriemur inultæ?] sanè uerba hæc plena sunt iræ atq; indignationis, ideoq; quasi ignauiam suam redarguens, moriemur, inquit, hac iniuria impunita? & cunctata paululũ, quasi resipuerit, omnes conatus suos inanes, uanosq; reputãs consiliũ mutat, subditq;: Sed moriamur.] quasi nulla re alia, præterquam morte, sui criminis labem eluere, illatamq; sibi iniuriam uindicare possit. propterea sequitur: Sic sic iuuat ire sub umbras.] nullum hic approbo διαλογισμὸν interrogantis uidelicet, & respondentis ut prima uox cum interrogatione, & admiratione proferatur, quasi sit uox alterius interrogantis Didonem hoc modo sic? altera uerò sit ipsius reginæ respõdentis, sic iuuat ire sub umbras. Sed absq; interrogatione, magno tamen cum pronũciationis impetu legendum puto, sic sic. hæc enim παλιλλογία tum asseuerationis, tum acrimoniæ plurimum mihi habere uidetur, ut illud ex 9. Aeneid.

" Me me, adsum, qui feci in me conuertite ferrum
" O Rutuli-. Hauriat hũc oculis.] cũ magno indignationis affectu, pariter & gestu hæcq; dicẽdo sibi uulnus infligit. Et secũ nostræ ferat omina mortis.] quasi malũ aliquod omẽ allatura sit Aeneæ mors illius. quidã impressi códices omnia legũt, quæ lectio nõ admodũ uenusta est, cuius sensus est. ut Aeneas sua crudelitate fatiũ rei. Ferro Collapsam aspiciũt.] πάθος: quod circunstantiis augetur: id est, congerie, seu enumeratione rerum: quæ comites uiderunt: reginam ferro transfixam, ensem cruore spumantem sparsas morientis reginæ manus.

At trepida.] Festinantẽ reginã facit ad mortẽ metu, ne sororis interuẽtu cõsiliũ præpediatur. Atq; diserte funesta signa, in uultu, mortis narrat, quæ in meditantib. abominanda eiusmodi consilia apparere solent: Flammãtes oculos, maculosas notis sanguineis genas, pallidã cætera faciẽ horrore futuræ mortis. Interfusa.] Synecdoche poëticã. lumina: pars pro toto. Irrumpit.] Vehementiam & studium ardens indicat. Rogos.] pluralis pro singulari. LAMB. Horc.

Dardanium] Antonomasia Aeneæ. hæret in uirulẽtia paronomasia. Munus.] paratum in eum usum, ut eò regina sibi mortem accerseret. Recludit.] stringit. Respicit ad paræmiam, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα: id est, hostium munera non munera. Nam priscorum superstitio credebat, munera uel maximè obseruanda, à quibus, & quo animo mitterentur: ob id, quòd quæ ab iis darentur, qui nobis malè uolunt, plerumq; exitio essent. Aiax apud Sophoc. in Tragœd. αἴας μαστιγοφόρος.

" —ἐγὼ γὰρ ἐξ οὗ χειρὶ τοῦτ' ἐδεξάμην
" παρ' Ἕκτορος δώρημα δυσμενεστάτου,
" οὔπω τι κεδνὸν ἔσχον Ἀργείων πάρα.
" ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία.
" ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κοὐκ ὀνήσιμα.

Hic postquam.] Monumẽta & lectum coniugalem in summam pyram congeri iusserat, ut ex præcepto sacerdotis Massylæ (ut ipsa ferebat) illis exustis, amoris peste exolueretur. Solent mouere homini affectus, ea quæ aliquando fuêre charissima. quæ relinquere cogatur: ut patria, domus, lares, sociiq; admonent ueteris consuetudinis, dulcedinis, & si qua commoda ex iis senserit.

Lacrymis &c.] Duo potissimùm mortem nonnihil distulêre, quo minus illicò ferrum in se conuertit: Lachrymæ, quas affectibus mota ubertim fudit, & horror mortis. Nam mentem, animum restitantem nonnihil uocat, ostenditq; spiritus carnisq; luctam inter se. Dulces.] Pathetica oratio. quæ animam præsentibus exuuiis mandat moritura, ac consolatur se, celebritate nominis, & rerum perpetratarum laude. Mouet initiò statim affectus ad non animal: id est, ad exuuias, olim dulces quàm diu fata ac Deus permiserant Curas, quibus distinetur, animi diuersas ægritudines, cruciatus ac dolores appellat. quibus per præsentem mortem cupit exui. Vixi.] Desperantis uox, significans se iam non uiuere amplius, sed periisse.

Huiusce

Huiusmodi loquendi colores apud utriusq; linguæ authores passim obuij sunt: Fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum. Euripides in Hecuba, ὡς ὃ τί ἦν ποτέ. Ouid. in quadam epistola Tristium:

Nos quoq; floruimus, sed flos fuit ille caducus:
Flammáq; de stipula nostra, breuisq; fuit.

Menedemus Terentianus in Heautontimorumeno: Imò habui Chreme. Cicero significãs coniuratos extremo supplicio affectos, Vixerunt, inquit. Ista, & id genus multa eruditè annotauit D. Erasmus. Itaq; regina significans, se resq; suas in magna fuisse gloria, iamq; de uita sua desperatum esse: Vixi, inquit: præsens reliquæ uitæ momentum perinde ducens, ac si non esset.

Cursum fortunæ.] *Omnes uitæ meæ, ceu tragœdiæ partes strenuè egi: restat igitur, ut extrema catastrophe absoluatur.* Et nunc magna.] *Platonici animam tribus uehiculis agi contendunt. Primum statuunt cœleste, simplex & purum, nullis elementis uitiatum: alterum, aëreum & simplex item, sed ex materia conflatum: tertium, materiale, ex elemẽtis omnibus compositum. Atq; hæc quidem ita inter se distinguunt, ut primùm uita sine ratione instilletur: inde irrationalis item, sed longæua, quæ dissoluto corpore, in simplici corpore ad certum tempus superstit. ad postremum, cùm uita ratione spoliata unà cum corpore dissoluitur. In prima uita, uehiculo agi uolunt sensum communem, in uita ἀπαθῆ: in secunda uita, passionibus obnoxium: in ultima, eundem sensum patibilem ac diuisum. Iam uerò uehiculum accipiunt corpus æthereum, immortale animæ amiculum, in effigiem humanam se transformans, cùm corpori humano insinuatur. rursum quando auellitur, priori figuræ restitutum: hoc Zoroaster ἀσῶμα uocauit, propter tenuissimam puritatem, quasi non corpus. Sordescit tamen aliquando affectibus corporis elementalis, & caliginem contrahit. Vmbram animæ prisci theologi appellarunt, & actum corporis, animæ idolum: faciuntq; geminum, alterum ab ipsa, alterum ab anima mundi proficiscentem. Iam illi ipsi ueteres Theologi existimabant, animas, quæ uiolenta morte è corporibus migrant, ut nullis piaminibus purgatas, uehementius diuexari perturbationibus: & posse easdem hostes suos post hanc uitam infestè insectari. id quod Dido ipsa paulò antè coarguit:*

Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas.

Hanc uindictam putabant non tantùm humanam indignationem suggerere, sed etiam diuinam Nemesin ac dæmonem. Itaque in anima sensum esse post fatum, Maro ueteres sophos sequutus, hoc loco nihil dissimulauit, cùm Dido dicit, magnam sui imaginem sub terras ituram. Imaginem animæ rationalis Platonici esse existimant primam sentiendi naturam. Magna.] *quòd fons sit aliorum sensuum. Distinguunt inter umbram & imaginem: quòd imago sit sensus in corpore aëreo, corpus aëreum umbra animæ.* Sub terras.] *ad inferos. Imaginem Plotinus simulachrum uocat. Et animam apud superos, simulachrum apud inferos esse uoluerunt. Hanc disparationem Ennius indicat apud Lucretium lib. 1. De natura rerum: Acherusia templa fingit Ennius, inquit:*

Quò neq; perueniant animæ, neq; corpora nostra,
Sed quædam simulachra modis pallentia miris.

Vrbem præclaram statui.] *Præclara sua opera cõmemorat, quibus se consolatur: τὸ πρέπον sexus: nam uiro non perinde decora esset hæc iactantia: cùm alioqui summum solatium sit, sanctè inculpatéq; uixisse.*

Vita uirum.] *Sichæum, trucidatum à fratre Pygmalione. Quas porrò pœnas sumpsit? fugit cum grandi pecunia, propter quam Sichæum interfecerat, quam se à sorore indepturum non dubitabat. Qua præda per eius fugam amissa, ægritudine animi se excruciabat. Atq; ex his rebus gestis, seu præclarè perpetratis, suam mulier metitur fœlicitatem, absolutam illam quidem, nisi Troianorum appulsus eam labefactasset. Sed fatum, quod ineuitabile est, in omni re dominatur: aduersus quod omnia consilia humana, quamuis callida, supina sunt, & iacent.*

Fœlix.] *Hoc est, fœlicissima extitissem in hac uita: pathos à repetitione eiusdem uerbi. Seruius indicat, hunc uersum imitatione Catulliana compositum, apud quem ita legitur:*

Iuppiter omnipotens, utinam nec tempore primo
Gnosia Cecropiæ tetigissent littora puppes.

Dardaniæ.] *Emphaticè, Troianæ.* Puppes.] *naues: pars pro toto.* Os impressa.] *ore: poëticè.* Moriemur.] *Secum ista: quasi meditetur, antequam moriatur, uindictam. Sed dum rursum reputat momento opportuna omnia ad mortem, mutata mẽte. Sed moriamur ait.* Sic.] *Trepidantis interrogatio est, ad ictum ferri. Nam quæ sequuntur, ita accipienda sunt, ut pectori ense admoto ea dixerit.* Vmbras.] *ad inferos. Discrimen inter umbram & imaginem retulimus.* Hauriat.] *Periphrasis, uideat.*

Dardanus.] *Atrox antonomasia: respicit ad consimilem Dardani perfidiam in Aenea.* Omnia.] *supremum bustum uideat, post quod nihil mei supererit: uel, ut alij legunt, omina: hoc est, signa mortis.* Medio.] *id est, mediam, inter hæc uerba. Sparsas manus dicit, reiectas morientium more.*

ARGVMENTVM.

Transfixa suis manibus Didone, sequitur statim luctus, & lamentatio comitum, quæ ipsam sibi inferẽtem vulnus viderant. fitq; clamor, strepitusq; ingens per vrbem, non aliter, ac si hostes eam diruissent. accurrit soror, quæ multo fletu tum reginæ casum, tum sui, totiusq; vrbis miseriam, calamitatemq; deplorat.

NASC.

—It clamor ad alta
Atria, concussam bacchatur fama per urbem:
Lamentis, gemituq;, & fœmineo ululatu
Tecta fremũt, resonat magnis plangoribus æther:
Non aliter quàm si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæq; furentes
Culmina perq; hominũ uoluãtur, perq; deorum.
Audijt exanimis, trepidoq; exterrita cursu

It clamor ad alta.] *tragœdia excitatur, uarius, multiplexq; mouetur commiserationis affectus: quem etiã mira, atque apta orationis uarietas interlinis, exornat. It clamor, bacchatur fama. tecta fremunt lamentis, &c. resonat æther plangoribus. huic nõ dissimilis est tragœdiæ affectus in 2. Aen.*

At domus interior gemitu, miseroq; tumultu

Misce-

Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, & morientem nomine clamat.
Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræq; parabant?
Quid primū deserta querar? comitem'ne sororem
Spreuisti moriens? eadem me ad fata uocasses.
Idem ambas ferro dolor, atq; eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosq; uocaui
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem[†]?
[†]Extinxti te, meq; soror, populumq;, patresq;
Sidonios, urbemq; tuam: date uulnera lymphis
Abluam: & extremus si quis super halitus errat,
Ore legam.——

[†]al. citra interrogationem.
[†]al. Extinxi: quidam, Extinxti me, teq;

A *Miscetur, penitusq; caua plãgorib' ædes Fœmineis ululãt: ferit aurea sydera clamor. Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant. Amplexæq; tenẽt po stes, atq; oscula figũt.*

Bacchatur fama.] *nõ poterat aptiꝰ, elegãtiusq; populi quasi furẽtis cõcursatio exprimi: qui in duris huiusmodi casibus, ac repentino uenientibus huc illuc quasi demens, & furore agitatus, concursare solet, ut quæ acciderint, & quæ ipse uiderit, uel audierit, alijs nunciet.*

Non aliter quàm si]*eleganti similitudine commiserationis affectum exaggerat. Macrob. 4. Sat. docet, hic augeri πάθ@ à maiore quanquam falsò (inquit) quidam à maiore rem augeri posse negant: nam hoc significare uidetur Poëta doctiss. non minorem fuisse luctum ex unius*

B *morte, quàm si tota urbs (quod proculdubiò esset maius) ruisset alludit quidem ad Carthaginis direptionem: quæ tertio bello punico facta est duce Scip Aemyliano. lege Appianum in Libyco. attamen Homerum imitatur in 22. Iliad. ubi conspecto Hectoris ab Achille raptati cadauere, Hecubam, & Priamum parentes illius, hæc ferè agentes inducit, quæ hic Anna facit. notus est locus.*

Audijt exanimis.] *audiẽdo euasit exanimis.* Trepidoq; exterrita cursu Vnguibus.] *consternatæ mulieris naturam, gestum, impetumq; κατ' ὑποτύπωσιν ob oculos legentium proponit. hunc morem fœdandi: id est, cruentandi uultus barbaræ quidem nationes in leuibus etiam rebus obseruant, sed in matronis huiusmodi gestus magnam doloris significationem habẽt. sic Hecubam Homerus, sic matrem Euriali affectam Virgilius inducit.*

—— ἰδοῦν μάτηρ
τίλλε κόμην· ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτρην
τηλόσε, &c.

C *Sed ita Virg 9. Aen. de Euriali matre:*
Euolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comam, muros amens, atq; agmina cursu
Prima petit ——.

Hoc illud germana fuit?] *Annæ oratio est expostulatoria, affectibusq; plenissima. abruptè incipit, quia cõsternata currẽdo loquitur, ideoq; nec plenam, absolutamq; profert orationem subaudias. quod rogus iste mihi parabat. id quod statim perspicuè demonstrat: cùm ait:*
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræq; parabant?
Germana uerò ad criminis amplificationem addita est. hoc etiam innuere uidetur. si neminem fraudare liceat, tantò minus sororem non minoris affectus querela matris Euriali plena est in 9. Aeneid.
Hunc ego te Euryale aspicio? tune illa senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremùm miseræ data copia matri?
Item quam in Phœnissis maciùs apud Eurip. à matre editam nunciat.
ἄναξ, ἀλωλέν καὶ τὰ πρὸς τούτοις κακά.
ἐπὶ τέκνω σφαγέντ' ἐλειπέτην βίον.

ἐν τῷδε μάτηρ
ἡ ταλαίνα προσπιτνεῖ,
σὺν παρθένῳ τε καὶ προθυμίᾳ ποδός.
τετρωμένους δ' ἐσιδοῦσα καιρίας σφαγὰς
ᾤμωξεν· ὦ τέκν', ὑστέρα βοηδρόμος
πάρειμι.
Et reliqua per multos uersus. Id est,
Audi iam porrò & ea, quæ ad hæc mala acciderint,
Ex quo filij cadentes reliquerunt uitam.
Interea mater infelix accurrit
Cum uirgine, & alacritate pedis.
Vulneratos uerò ubi uidisset letali uulnere,
Vlulauit. O' filij nimis sera auxiliatrix
Adsum.

Quid primum deserta querar?] *ἀπορίᾳ utitur, quasi in multis habeat, quod de sorore queratur: mouetq; per locum communem commiserationis affectum à solitudine.*

Comitẽ ne sororem Spreuisti moriẽs?] *hæc, & quæ sequuntur, ingẽntem commiserationis uim habẽt ex nimio doloris affectu ob necem sororis: quò fit, ut ne ipsa quidem uelit uiuere. idem conquestionis affectus est in 9. Aen. quẽ de Eurialo à Rutulis necato mater erũpit, cũ ait:*
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conijcite, ô Rutuli, me primam absumite ferro:
Aut tu magne pater Diuûm miserere, tuoq;
Inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere uitam.
Huc etiam acciri potest illud Nisi contemnentis uitam, cũ Eurialum uideat in manibus hostium periturum. Aen. 9.
Me me, adsum, qui feci: in me conuertite ferrum,
O' Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste, nec ausus,
Nec potuit cælum hoc, & sydera conscia testor.
Huiusmodi affectib. plenus est Eurip. in Hecuba, & in Andromacha. His etiã struxi manib]*à iusto, et honesto per quãdã similitudinẽ probat se quoq; huiꝰ necis participẽ esse debere: nã sicuti socia fuerat laboris in struẽda pyra ad necẽ, ita quoq; necis ipsiꝰ socia esse debebat. ideoq; sororẽ arguit crudelitatis, quod sola, relicta sorore: mori uoluerit.* Extinxi te, meq; soror.] *cõfessio criminis: fatetur enim se manib. suis parasse sorori instumẽta necis; itaq; omnẽ in se facti culpã trãsfert, ad maiorem sui doloris exaggerationẽ. alij tamẽ codices habẽt* Extinxti te, *quod si ita legatur, criminatio est in Didonẽ cũ incommodorum enumeratione: quæ ex eius morte futura sunt, imò quæ iam acciderũt.* Date uulnera lymphis Abluã.] *alludit ad morem antiquũ, quo proximi mortuos lauabant, ungebãt, et ueste tegebant. Talthybius apud Eurip. in Troad.*
Σκαμανδρίους γῆς τάσδε διαπερῶν ῥοὰς
ἔλουσα νεκρὸν κἀπένιψα τραύματα. *Id est,*
Scamandri enim transiens fluenta
Laui cadauer, & ablui uulnera.
Et mater Euriali in 9. Aeneid.
—— nec te tua funera mater
Produxi, pressiue, oculos, aut uulnera laui. Et extremus si quis super halitus errat, Ore legam.] *hoc e-*

hoc etiam de antiquo more tractum esse opinor. ut enim proximi morientibus oculos claudebant, ita quoq; arbitror (uti hinc & aliunde etiã colligi potest) eos ori morientis hominis os suum admouisse, ut extremum eius spiritum quasi excipere uelle uiderentur. Cic in 7. actione contra Verrem: Matresq; miseræ pernoctabant ad hostium carceris ab extremo complexu liberum exclusæ, quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret.

LAMB. Hort. It clamor.] A' consequentibus. Bacchatur, metaphora. Vlulatu.] Quadrat aptissimè spondæus rei tragicæ. Fremunt.] Ab animali ad non animal: hyperbole. Non aliter.] A' maiori ad minus, planctus publici amplificatio. Non minor, inquit, fuit luctus ex morte unius Didonis, quàm si aut Carthago aut Tyrus hostium manibus capta excisáq; fuisset. addit, Antiqua. Sed de Tyri antiquitate alibi diximus. Flammæq;.] Amplificatio excidiorum tantarum urbium, unde trepidatio & luctus publicitùs augeri solet. Culmi.] Anastrophe.

Audiit.] Decorè amplificat tragicum negocium, à miserabili luctu sororis, quam præ cæteris grauius conuenit affici: à cuius gestibus mirè mouet pathos. Ruit.] Concitatum affectum coarguit. Et cum nomine morientem sororem inclamare dicat, id ita accipiendum est, ut si qua mens & uitalis spiritus insit, uitæ signum edat. Neq; hoc uerò ulla alia ratione elici, quàm proprij nominis appellatione potest: ad quod etiam sensuammes uitæ argumentum produnt. Hinc illæ inclamationes & conclamationes apud ueteres in funeribus solennes habebantur, quòd uitalis spiritus interdum conclusus adhuc, etiam uiuos fallere soleat. A Fraude.] ut rogum, sacrorum prætextu, extruerem, in quo tu perires. Iteratæ interrogationes affectus habent. Quid primum.] Pathos à dubitatione. Vocasses, inquit, me ad simile mortis genus. quare disertè addit: Idem ambas.] Patheticis querelis, sed superuacaneis, extremam catastrophen implet.

Tulisset.] abstulisset me tecum, quæ non debueram tibi esse superstes. Addit causam, quòd Didoni sorori omnia ad mortem commoda præbuerit: rogum struxerit, ferrum porrexerit, patrios deos inuocauerit. His manibus.] Pleonasmus, sed ἐναργέστερος dixit. Deos.] Saturnum & Iunonem, exponit Seruius: ut quæ inceptaret, fœliciter succederent. Te sic posita.] in hoc furore uersante. Extinxti.] Syncope. Incusat Didonem ab incommodis, quibus se & omneis suos affecit: complectiturq; paucis totam urbem, quam sua morte subuertit. Se in primis, sororem, senatum & plebẽ, adeoq; totã urbẽ. Sidonios.] Carthaginẽses: antonomasia. Date uulnera.] permittite: nã id extremi muneris ad proximos genere pertinebat. B Bifariam potest hic uersus reddi: Date, hoc est, sinite ut abluã uulnera lymphis, uel, Date uulnera lymphis, pro date uulneribus aquam: hypallage. Abluam: ut ea abluam. Legam.] ore admoto excipiam, num spiritus aut anima ex ore proficiscatur.

ARGVMENTVM.

Anna rogum ascendit, reginamq; animam efflantem cum gemitu, & lacrymis amplexatur: illa autem visa sorore oculos attollere conatur, sed deficiẽtibus viribus, ipsa quoque paulatim deficit. cumq; diutius, quàm sat est, obitum suum differre videatur, Iuno miseratione illius adducta, Irim de cœlo mittit, quæ crimen illi ferat, quo secto, statim moritur.

—Sic fata, gradus euaserat altos,
Semianimemq; sinu germanã amplexa fouebat
Cum gemitu, atq; atros siccabat ueste cruores.
Illa graues oculos conata attollere, rursus
Deficit, infixum stridet sub pectore uulnus.
Ter sese attollens, cubitoq; innixa leuauit:
Ter reuoluta thoro est, oculisq; errantibus alto
Quæsiuit lucem, ingemuitq; †reperta. C
Tum Iuno omnipotẽs longũ miserata dolorẽ,
Difficilesq; obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animã, nexosq; resolueret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoq; accensa furore,
Nondum illi flauum Proserpina uertice crinem
Abstulerat, Stygioq; caput †damnauerat Orco:
Ergo Iris *croceis per cœlum †rosida pennis
Mille trahens uarios aduerso Sole colores
Deuolat, & supra caput astitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teq; isto corpore soluo.
Sic ait, & dextra crinem secat, omnis & unã
Dilapsus calor, atq; in uentos uita recessit.

†al. repertã.
†al. deuouerat
*al. roseis
†al. roscida

NASC. Gradvs euaserat altos.] cùm monẽdæ cõmiserationis duplex ratio sit rebus, & uerbis: utrunq; hic positũ est, ut tragœdia lacrymosior existat: nã soror uerbis hactenus satis cõquestionis excitauit, iã uerò ad gestus sese accingit, et rogũ, quãuis altissimũ, ascẽdit, sororemq; semianimẽ gemẽdo mediã cõplectitur, & amplectẽdo fouet: quo quidem ex gestu maior profectò, quàm ex uerbis cõmiserationis affectus emergit. Illa graues oculos conata attollere.] rectè conata dixit, quia graues: nam uis illa animi atq; corporis iam cœperat languere, ideo sequitur:

Rursus deficit.] non enim uigor, uel potius uigoris ille conatus diutius manere poterat: cuius rei causam assignat, inquiens: Infixũ stridet sub pectore uuln⁹.] stridet uulnus, quia sãguis magno impetu effluit: cũq; sanguis animæ sit sedes, exeũte de corpore sanguine, uis etiã animi deficiebat. Ter sese attollens.] uiolẽtæ mortis difficultatem exẽplo Didonis Poëta designare uidetur: locũq; elegãti repetitione illustrat. talis illa est ex 2. Aeneid.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustrà compresa manus effugit imago.

Ingemuitq; reperta.] quia pœnituit sibi consciuisse necem: uel quia ipsa uitæ tedebat: sed melior est prima expositio: nemo enim sibi unquam letale uulnus infligit, quem, stimulante conscientia, facti non pœniteat. Luctantem animam.] exire conantem, ut in primo Aeneid.

Luctana

A „ *Luctantes uentos, tempestatesq; sonoras*
„ *Imperio premit* ——.
Sed difficilem animæ exitum μεταφορικῶς *ostendit: est enim tralatio à palæstritis desumpta: quorum alter luctando, alterum sibi subijcere conatur: unde fit ut magno negocio alter alteri succumbat.* Nexosq; resolueret artus.] *quasi anima nõ sit tota in capite, ut Plato, & Democritus, neq; ut Parmenides putat, in toto pectore, aut in qualibet alia sola corporis parte, ut alij censerunt, sed in toto corpore: nam cùm numero multitudinis nexos artus dicat, non in uno, sed in pluribus corporis membris animam esse designat. hinc quorundam est philosophorum opinio, animam esse totum in toto, & totum in qualibet parte.* Nam, quia nec fato.] *Gellius lib. 13. cap. 1. autumat ad illud Ciceronis allusum esse in prima Philip. Multa autem impendere uidentur præter naturam etiam, præterq; fatum: nam illa præter naturam, præterq; fatum accidere Ciceroni dicuntur, quæ uiolenter: id est, casu contingunt: non igitur fato, nec quia tali morte digna esse uideretur, sed casu ante diem suum Dido peribat. unde mouet commiserationem ex infelici sorte illius. interpres hic,*
„ *& in decimum Aeneid. super eo uersu, stat sua cuiq; dies,*
B *egregiè disserit.* Nondum illi flauũ Proserpina.] *quasi mori nequiret, nisi crinis ille fatalis iussu Proserpinæ auferretur. hinc illud Horatianum in 1. Carm.*
„ ——*nullum*
„ *Sæua caput Proserpina fugit.*
Hoc ex antiquorum superstitione deductum est. lege interpretes: uidetur autem locus ex Euripide sumptus in Alceslide: ubi Charon inducitur gladium gestans, quo crinem abscindat Alcestidi, quæ fato peribat mariti. uersus Euripidis hi sunt:
„ ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ἄδου δόμους·
„ στείχω δ' ἐπ' αὐτήν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει.
„ ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
„ ὅτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.
Id est, ut nos pingui Minerua interpretamur:
„ *Ergo hæc ad inferas mulier abijt domos.*
„ *Me quoq; ferro ipse concitato illuc gradu,*
„ *Illi auferam ferro ut capillos uertice:*
„ *Namq; est sacer Dijs inferis cui gladius hic*
„ *Crines secat summo capitis è uertice.*
Ergo Iris croceis per cœlũ roscida pennis.] *Curat mandata Iris: cuius uarietatem physicè describens,*
C *eius rei quoq; rationem assignat, cùm ait: aduerso Sole: nam cùm Sol trans nubem sibi oppositam (ut Metrodorus ait) resplenduerit, nubem ipsam cæruleã quidem, sed splendorem rutilum reddit. Aristoteles quoq; Iridem fieri docet per reflexionem radiorum uisus ad Solem à nube opposita, quæ cœpit in pluuiam mutari, & minutissimarum guttularum plena est, alibi tamen quàm alibi minus: ita ut Iris sit lumen Solis uisum in tali nube tanquam in speculo. Sanè Iridis tres potissimùm numerant physici colores, rutilum seu purpureum, cæruleum, ac uiridem. Sed de Iride præter Aristot. in Meteor. Plutarchus egregiè disserit in tertio de placitis philosoph. quanquàm inter omnia μετέωρα nullum ferè est, neq; illustrius, neq; admirabilius, atq; explicatu difficilius Iride. & haud scio an usquã extet aliquid de ea scriptum, quod eius naturam ita ostendat, ut non incertior animus relinquatur, quàm in ijs, quæ de alijs meteoris scripta sunt à doctiss. uiris, præsertim ab Aristot. Peripatet. omnium facilè principe.* Hunc ego Diti Sacrum iussa fero.] *Crinem fatalem Plutoni dicatum esse credidit antiquitas. Euripides in Bacchadibus, unam Bacchadum cum Pentheo sermonem habentem inducit, quæ huius crinis mentionem facit, cùm ait:*
ἱερὸς ὁ πλόκαμος· τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω. Id est,
Sacer capillus est, Deo ipsum nutrio. „
Crinem secat.] *uenustè secat: ut res non dici, sed pingi uideatur.* Dilapsus calor.] *ad eorum opinionem alludit, qui animam ignem, siue calorem esse dixerunt, hoc argumento suffulti, quòd cùm anima inest in corpore, corpus calescit: rece dente, frigescit.* Atq; in uentos uita recessit.] *perinde quasi anima post mortem ueluti uentus, atq; fumus euanescat.*
GRADVS.] *in altos gradus nam pro mortuorum dignitate, rogus extruebatur.* Ter se.] *A' numeri additione amplificatio. Anaphora, uis: quæ amplificandi forma Græcis nimis quàm familiaris est.* Thoro.] *in lectum.* LAMB: Hort.
Tum Iuno.] *quam religiosè coluerat. Hanc omnipotentem appellat, ob parem cum Ioue potestatem fortasse: siue, quòd aëri præsideat. Tradunt Temenum nescio quem, Pelasgi filium, Stymphali, ubi Iuno educata fuisse creditur, sacrum ei triplex instituisse, propter triplicis cognominis rationem. Parthenos puella adhuc admodùm dicebatur: nupta Ioui, τελεία, quasi adulta: fugientem à Ioue, ac denuò Stymphalum se recipientem, χήραν: id est, uiduã dixerunt. Physica ratione certè omnipotentem appellauit. Quidam eam à iuuãndo uocatam contendunt, accipiq; pro uita τῆς πρακτικῆς, & regnorum omnium præsidere arcibus. Proinde rectè omnipotentem hyperbolicῶς Iunonem nuncupauit.* Irim.] *Hanc humidam euaporationem in nubem transformatam, quidam exponunt, atq; inde sensim ut μικρὰς ῥανίδας ποιεῖσθαι. Spectatur semper aduersò Sole: coloris est punicei, ostrini & cærulei. Alij definiunt; reflexos ab humidis nubibus radios. Posidonius, declarationem scissuræ Solis, seu Lunæ, in nube rosida, concaua & continua, ad imaginationem uelut in speculo imaginatam magni orbis circumferentiam. Quidam sic circumscribunt: Iris fit, cùm Sol aquosum aërem sua luce perstringit. siue per aëris propriam naturam, quæ lucis & aëris propriã est, ex qua colorum huius proprietates fiunt, siue omnes, siue unico modo. Suidas:* ἶρις· ὑγρότης, καθ' ἣν ἔμφασιν ἡλίου ποιουμένη εἰς τὸ τόξον, ἢ αὐγὰ ἀφ' ὕδατος ποιὰ... ὁ ἥλιος ... ... ἢ συνεχῆ τῆς φαντασίαν, ἐν ... κατὰ ... ... τὸ χλωρὸν, ἀέρος σημαντικὸν· τὸ πύρρον, ... τὸ ... ὑδάτων. *Propter colorum in Iride uarietatẽ, nata est prouerbialis metaphora,* ἶριν πᾶσαν ἰδεῖν. *Hæc quia plurimum admirationis præ se fert, quidam Thaumantis filiam inde creditam produnt. Illud porrò non minus mirum est, quod colorum eius species à nullo pictore exprimi exactè queat: tum quòd à similibus ita incipiant, ut colores indiscreti uideantur, cùm semper tamen in diuersa exeant. hinc & uarius arcus cognominatur. Neq; uerò desunt, qui arcum dæmonis: id est, scientiæ appellent: quòd in eo sint diuinæ benignitatis certissima argumenta, aqua nõ periturum Orbem, cladem igni imminere. Aristoteles libro tertio* μετεώρων, *ut appareat Iris, opus esse nube prædensa; author est, priusquam altera nubes purpurescat, ut ita dicam: quòd speculi similitudine, in nube, Iris concipiatur. Ex Suida docuimus, ex irrorato circulo Lunæ in nube ad apparentiam quandam, seu in speculo perlucentem, etiam*

Irim nasci: & ueterum quidam ita etiam opinati sunt. At Aristoteles negat id posse fieri: additis etiam aliquot rationibus, nisi in πανσελήνῳ: id est, plenilunio: hoc est, quartadecima, idq; noctu. Itaq; rarò fit, quòd non sæpe noctu fiat plenilunium. Non est circulus, neq; semicirculo maior Iris, Aristoteli: sed semicirculus, aut eo minor: Hesiodo maior, à quo etiam πολυώνυμον ὕδωρ dicitur, quòd multiplici colore uariegetur. Iam uerò Iridis præsagia non pauca colliguntur. Albo ac rubeo colore distincta, promittit rerũ ubertatem: à meridie orta, imbrem impetuosum inducit. Quòd si ab occiduo Sole apparuerit, cribratim pluet: ab ortu apparens, denunciat serenitatem. Physici multa argutè disputant, num Iris nube caua concipiatur, coloresúe eius ueri sint an falsi: utrum ex ea ut terræ odor quis proueniat, an non. Est & iris placentæ genus, gemma item: & iridis oleum celebratur apud Plinium, & herba odorata, & alia, unde uariæ medicinæ conficiuntur. & Irinum unguentum, apud eundem authorem. Plato in Cratylo, Irim dictã putat ἀπὸ τοῦ εἴρειν, dicere: fortasse quòd deorum internuncia sit, & ferè ad discordiam serendam mittatur, ut Mercurius ad conciliandam pacem. Fluminis item nomen est. Luctantem.] Mittitur ergo Iris ad diuellendã animam è corpore. Nexosq;.] Expolitio, ut uidelicet animam artubus innexam resolueret. Trahunt hic quidam in quæstionem, utrum mors ulla sit, quæ naturalis rectè dici possit. Et esse quidem probatur, authoritate illustrium & philosophorum & medicorum, Aristotelis, Galeni, & aliorum: quorum posterior, duas naturales corruptiones esse tradit. Sed multa in utranq; partem à physicis disseruntur. Cæterùm fatalis mors est nihil aliud, quàm debita, & naturali proueniens dyscrasia. Fatalem generationem uocat Aristoteles lib. 5. Auscultationis, quæ ritu naturæ fiat. & hanc moriendi naturam etiam fatum appellamus. Non periit itaq; regina fato: id est, non periit morte merita, non naturali. Ante diem] à Deo destinatum, quem fatalem appellari dixi, quem uiolenta morte occupauit: subauditur, periit. Nondum illi.] Sumptus hic locus est ex Alcestide Euripidis, apud quem Charon missus introducitur, ad abscindendum Alcestidi ferro capillum sacrum diis inferis. Verba Charontis sunt ad Apollinem:

» πολλ' ἂν σὺ λέξας, οὐδὲν ἂν πλέον λάβοις.
» ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ἅδου δόμους
» στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει.
» ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
» ὅτε τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Quoniam, inquit, mulier ad inferos descendit, ipsam peto, ut ferro consecraturus diis aggrediar. Sacer enim hic est diis inferis: cuius capitis crinem hasta hæc diis consecrabit. Quod Græcus itaq; dixit, κρατὸς ἁγνίσει τρίχα, & κατάρξωμαι ξίφει: nõster sub persona Iridis uertit,

——hunc ego Diti
Sacrum iussa fero.——

Rolida.] quòd ex humore nata, semper Soli aduersa opponatur. Mille.] Amplificatio colorum Iridis, ab additione numeri. Caput.] propter crinem, quẽ illi est ablatura, uel quòd uita quibusdam in cerebro sita sit. Iussa, inquit, à Iunone, à qua missa fuit. Diti.] Plutoni ac Proserpinæ. ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν, inquit Euripides. Calor.] hoc est, uita, quam quidam à corde ad cerebrũ usq; pertendere uoluerunt. Calefacit enim totum corpus anima, per omnes artus infusa. At uerò ubi uitalis ille calor corpus destituerit, abiit anima. Anima propriè Latinis uentus est. atq; ipsa uitalis anima, quæ uegetat corpus, uento comparatur, quòd ceu uentus euolet à nexu corporis. Disertè ergo dixit Poëta, uitam: id est animam, in uentum abiisse: ac dilapsam, ceu furtim, ac nemine persentiscente ex oculis euanuisse in auram. Non enim id indicare uult Poëta, quasi anima unà cum corpore intereat, qui ubiq; ex Platonicorum disciplina eius immortalitatem astruat, sed sine sensu morientis è corpore ceu carcere emigrasse. Quoniam autem in fabuloso argumento uersamur, facturus nõ ingratum uideor operæprecium si ceu coronidem hic addidero, quo statu inde res Carthaginensium fuisse à morte Didonis memorantur; præcipuè quibus fatis Anna sub hac defuncta fuisse proditur. Mortua Didone, mox Carthago ab Hiarba Getulorum rege capitur. Anna, Africa relicta, in Melitam insulam fugit, ad Battum regem, qui tum illic imperabat. A quo hospitali iure humaniter excepta, biennium ibi hæsit. Battus accepto, se à Pygmalione armis peti, quòd sororem hospitio excepisset, eius uim ueritus, Annam hortatur ad fugam: quæ in altum euecta, recto cursu à Camere excussa, in agrum Laurentem delata fuit: ubi tum Aeneas pacata Italia, ducta etiam uxore Lauinia, affluentissimis Latinorum opibus imperabat. Offendit hic casu in littore cum uno Achate illũ nudis pedibus ambulantem: qui Annam errantem ibi conspicatus, uix sibi credens eam ipsam esse, tandem & agnouit, & agnitã allocutus est. Exposito casu Didonis, ipsam secum in regiam suam abduxit. Nõn diu ibi hæsit: nam Lauinia uerita pellicem sibi ante oculos adductam, Annæ insidiari cœpit. Quæ è Didone in somnis monita, ut suspectum hospitium fugeret, per fenestram dilapsa, ad amnem Numicium uenit, in quem se præcipitauit. Postridie insanis clamoribus per Laurentem agrum diu quæsita fuit. Sed cùm præter uestigia ad fluuium usq; nihil appareret, uisa est quærentibus clarè respondere: B

« ——placidi sum nympha Numici,
« Amne perenne latens, Anna perenna uocor.

Itaq; pro dea coli cœpit. Hæc in fabulam Didonis & Aeneæ, doctissimè à Marone excogitatã, sufficiant. Cæterùm cùm ipsa historiæ ueritas longe aliter se habeat, misso poëtico figmento, illam priusquàm altiùs prouehamur, hîc attexamus. Condita urbe cùm iam Tyriorum opes perpetuis successibus florerent, Maurusiorum rex Iarbas Pœnorum principes ad se accersit, esse quod cum illis de utriusq; gentis salute agitaret. Didonem in frequenti consilio sibi uxorem poposcit: quam nisi impetraret, bellum denunciat. Legati id reginæ indicare ueriti, quòd eam à cõnnubio post C prioris mariti mortem semper abhorruisse scirent, commentum huiusmodi excogitarunt, ut dicerent, Iarbam poscere, qui se ac Aphros mansuetiorem uitæ cultum doceret. Sed cùm nemo inueniretur, qui ad barbaram eam gentem transire uellet: ad postremum, abs te, ô regina (inquiunt) hoc patriæ præsenti præstandum est, te uxorem deposcit: qui nisi uoti sui compos fiat, breui futurum est, ut te graui bello adoriatur. Regina his difficultatibus perplexa, inuocatis Sichæi manibus, respondit, se ituram quò sua se urbisq; fata traherent. Erectam pyram in urbis parte, ueluti ob nouum connubium, Sichæi manes placatura, cæsis hostiis, cum stricto gladio conscendit: ac populum intuita circumfusum, clarè inclamauit, se ad maritum, nuper fuerat pollicita, ituram: ac simul pectus ferro transuerberauit. Atq; inde pro dea, quamdiu Carthago stetit incolumis, culta fuit. Sunt rerum scriptores, inter quos Beda est, quẽ

tradunt.

A tradunt, Carthaginem non à Didone, sed à Carchedone Tyrio conditam. Et Appianus, illum Didonis comitem fuisse, scriptum reliquit. Condita fuit centesimo & quadragesimotertio anno post excidium Troianum, quo tempore Dauid in Iudaea regnum tenebat: & inter Latinos, Latinus Syluius. Trogus Carthaginis originem multò recentiorem arbitratur, ut quae septuaginta, nec amplius annos conditionem urbis Romae praecesserit. Proinde haec tragoedia tam ingeniosè à Marone conficta, ac tam splendidè atque eruditè tractata, planè fabulosa est. Extat apud Graecos uenustum Epigramma εἰς εἰκόνα Διδοῦς, quod quia uehementer huc quadrat, adscribendum duxi:

Ἀρχέτυπον Διδοῦς ἐρικυδέος, ὦ ξένε, λεύσσεις,
εἰκόνα θεσπεσίῳ κάλλει λαμπομένην.
τοίη γὰρ γενόμην, ἀλλ' οὐ νόον, οἷον ἀκούεις,
ἀλλ' ἐπ' εὐφήμοις δόξαν ἐνεγκαμένη.
οὐδὲ γὰρ Αἰνείαν ποτ' ἐσέδρακον, οὐδὲ χρόνοισι
Τροίης περθομένης ἤλυθον ἐς Λιβύην.
ἀλλὰ βίας φεύγουσ' Ἰαρβαίων ὑμεναίων,
πῆξα κατὰ κραδίης φάσγανον ἀμφίτομον.
Πιερίδες, τί μοι ἁγνὸν ἐφωπλίσσασθε Μάρωνα,
οἷα καθ' ἡμετέρης ψεύσατο σωφροσύνης.

Quos uersus longè politissimè uertit Ausonius:

Illa ego sum Dido, uultu, quam conspicis hospes,
Adsimulata modis pulchraque mirificis.
Talis eram: sed non, Maro quã mihi finxit, erat mens:
Vita nec incestis laesa cupidinibus.
Namque nec Aeneas uidit me Troius unquam,
Nec Libyam aduenit classibus Iliacis.
Sed furias fugiens atque arma procacis Iarbae,
Seruaui (fateor) morte pudicitiam,
Pectore transfixo, castos quod pertulit enses
Non furor, aut laeso crudus amore dolor.
Sic cecidisse iuuat: uixi sine uulnere famae,
Vlta uirum, positis moenibus oppetij.
Inuida cur in me stimulasti Musa Maronem
Fingeret ut nostrae damna pudicitiae?
Vos magis historicis lectores credite de me,
Quam qui furta deûm concubitusque canunt
Falsidici uates, temerant qui carmine uerum,
Humanisque deos assimilant uitijs.

Quos uersus imitatus Marullus, non minus disertè sed strictius multò, reddidit:

Tu qui me, casusque meos, in imagine paruа
Aspicis, & digito tristia fata refers:
Vera haec effigies, nec uera est, hospes, Elisae
Sed non uera necis causa, pudendus amor.
Nec mihi Phryx nocuit, nec enim Phryga nouimus ullũ:
Cura sed antiqui casta tenaxque thori.
Quem ne coniugio Libyci uiolare tyranni
Cogerer, hac cecidi fortiter usa manu.
At uos ô uates, si sunt haec praemia laudi,
Quae feret incesti foemina adulterij?

FINIS COMMENTARIORVM
in quartum Aeneidos Librum.

ARGVMENTVM IN LIBRVM QVINTVM AENEIDOS VIRGILIANAE.

ADILON.

Quintus habet ludos, & classem corripit ignis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN quintum Aeneidos librum Argumentum.

Nauigat Aeneas, Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios unà hospes Acestes.
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris tum Beroën habitu mentita senili,
Incendit naues, subitus quas uindicat imber.
In somnis pater Anchises, quae bella gerenda,
Quoque duce ad manes possit descendere, narrat.
Transcribit matres urbi, populumque uolentem:
Et placidum Aeneas Palinurum quaerit in undis.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, ET D. LAMBERTI HORTENSII, MONTFORTII, EXPLANATIONES IN Quintum librum P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII *in Quintum Aeneidos librum explanatio.*

ARGVMENTVM.

QVintus hic liber totus ferè episodicus est, vt quartus: nam ludi ad tumulum Anchisæ celebrati, & incendium nauium, in fabula poematis non continentur: adhibita verò sunt, vt opus exornetur, & in magnitudinem crescat. Sed hac de re suprà copiosiùs disputauimus. Argumentum autem libri hoc habet. Dum nex Didonis Carthagine defletur, Aeneas Italiam versus nauigans, vi tempestatis in Siciliam defertur, vbi ab Aceste benignè susceptus, inferias Anchisæ patri celebrandas parat. ad cuius tumulum varij generis ludos instituit: nam qui nauali certamine dimicent, qui cursu pedum contendant, qui cestibus pugnent, qui deniq; sagittis, iaculandi peritia certēt, propositis præmijs deligit. Ascanius quoq; in honorem aui sui cum pueris nobilibus, ac ætate florentibus ludos equestres, pugnamq; imaginariam exhibet. Interea mulieres Troianę, Iridis hortatu, accensas faces in classem conijciunt: combustis quatuor nauibus, ignis tandem procerum diligentia extinguitur: sequenti nocte Anchises in somnis Aeneæ apparens, verbis Iouis illum monet, vt fœminas, imbellesq; homines in Sicilia relinquat, ipse verò cum iuuentutis robore in Italiam nauiget, inprimisq; Sibyllam adeat: qua duce cum ad campos Elysios venturum prędicit: vt longam posterorum suorum seriem, omniumq; instantium bellorū discat euentum. his adductus monitis, vrbem Acestam condidit: vbi, relicta matrum, senumq; bello inutilium colonia, cum robore exercitus ad Italiam nauigando peruenit: id continet totus liber. Pars verò illa libri, in qua de ludis agit, partim ex Homer. Iliad. ψ. vbi hæc itidem ad Patrocli sepulchrum exhibentur, eo tamen discrimine, quod vbi Homerus currule, noster nauale certamen describit: partim ex Apollonij Argonaut. 2. qua parte de cestibus agit: nam illum Homero ea in re ardentiorem aut etiam diligentiorem vidit: neq; illud tacendum duxerim Poëtam pro rerum ac personarum qualitate dicendi quoq; formam variare, & in hoc tam magno, grauiq; poemate ab alto illo, ac florido dicendi genere plerunq; recedere: nam τὸ πρέπον seruandum, rerumq;, ac personarum dignitatibus aptanda oratio est: quamobrem in primo Aeneid. in describendo Didus conuiuio ad infimam vsq; dicendi figuram descendit. itidem in 4. de Didonis amore: & in 7. de ceruo à Syluia nutrito. hic etiam ludos ad tumulum Anchisæ patris celebratos describēs, ab heroica illa grauitate, ac sublimi orationis genere deflectitur, vt mediocritatem materiæ simili dicendi figuræ coniungat. B

NASC. NTEREA.] *Libri Aeneidos perinde simul atque anuli in catena iungūtur: ergo Interea, dum in urbe fletur, dū cadauer Didonis comburitur, eiusq; inferiæ celebrantur.* Certus.] *Nimiùm mihi morosi, ac plusquàm sat est curiosi uidentur interpretes in uestigāda huius uocis significatione: cùm satis quidem per se perspicua sit, atque dilucida: nam Aeneas ideo certus dicitur, quia omnino nauigare decreuerat. unde illud est Ouidianū in Epist. Didus ad Aeneam:*

Certus ire tamen, miseramq; relinquere Dido.

Huius certi, ac decreti Aeneæ consilij Poëta signum ostendit, cùm ait, eum iam medium iter tenuisse. C Fluctusq; atros.] *Borea ualde spirante, si mare concitetur, nigrescit.* Mœnia respiciens.] *quid mirum si reginæ mœnia respicit, quā afflicto, ac dolenti animo dea seruerat? si eò oculos frequenter dirigit ubi cor languidum, ut ita dicam, reliquit? iuxta illud:*

ὅπου τι ἀλγεῖ, ἐκεῖ καὶ τὴν χεῖρ᾽ ἔχει.

Id est,

Vbi quis dolet, illic & manum habet.

NTEREA medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusq; atros Aquilone secabat:
Mœnia respiciens, quæ iam infœlicis Elisæ
Collucēt flammis: quæ tantum accenderit ignem,
Causa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumq; furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuêre rates, nec iam amplius ulla

Quæ iam infœlicis

Occurrit tellus, † cœlum undiq;, & undiq; pontus,
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememq; ferens, & inhorruit unda tenebris.

† al. maria vndique, & vndiq; cœlum,

A licis Elissæ.] *Mouet commiserationem ex aduersa Didus fortuna: non displicet tamé quod Pyerius ex cod. uet. annotauit, iã felicis hoc est, quæ iam meritò felix dici poterat tot malis unà morte perfuncta. antè enim semper ferè infelix à Poëta dicebatur. ut:*

» *Vritur infœlix Dido.*

Et rursus:

» *At non infœlix animi Phœnissa.*

Si ergo dũ in uiuis ageret, infœlix semper dicebatur, iure fato perfuncta felix appellari debet. & Græci atq; Solõ inprimis ante obitũ felicem esse neminẽ iudicauit. Sed illud aduertendũ, si felicis legas Iam aduerbiũ nomini, si infelicis uerbo adiungendũ. Quæ tantũ accenderit ignem Causa latet.] *De signo nascitur causa: id est, inuestigatio causæ: quæ & si non ita erat Troianis aperta, ad eã tamẽ coniectura propius accedebãt. propterea subdit:* Duri magno sed amore dolores.] *Causa ignis in coniectura quidẽ posita est, sed circumstantijs probabilib. ita firmatur, ut certa esse uideatur: nã uiolatio amoris uisq; furoris ex amore, præsertim in fœmina, abundè satis fidẽ facere*
B *poterant, reginam dolore uictam, sibi necem consciuisse.*

Triste per auguriũ.] *Cur Troianorum pectora, atq; animi præcipuè sollicitarentur, in causa erat, quia ignẽ uidebãt, quod tristiss. est nauigantibus signũ.* Vt pelagus tenuêre rates.] *Sternit sibi uiã ad tempestatem describendã Troianis ualde periculosam: quã uarijs circumstantijs uehementer amplificat: nam hoc etiam Troianis præter maris sæuitiẽ accedebat incommodũ, quod tenebræ, obscuræq; nubes rectũ illis nauigationis cursum impediebãt: imber è cœlo ruebat, & quod omniũ maximum, maximeq; timendũ erat, terra longo ab eis tractu distabat, nec nisi mare, & cœlũ, si per tenebras licuisset, cerni poterat.* Cœruleus.] *non quòd è cœlo ueniat, tametsi cœruleus color cœli propriè sit color, quasi cœluleus. Græcis κυάνε⊗ dicitur: sed niger, tristis, & letifer: nã cœrulei coloris quædam species est subnigra, quo uestitu Græcæ olim mulieres amictæ producebant eorũ funera, quorum in cœlũ animas migrasse putabãt. ideoq; pro tristi quandoq; auctoribus probatissimis capi solet. Sic Virgilius in sexto Aeneid. Charontis puppim cœruleã, ita hoc in loco* imbrem cœruleũ *appellat.* Supra caput.] *ἐμφατικῶς. neq; enim id simpliciter dictum uideri debet, cùm omnis imber supra caput sit: sed*
C *letifer, quasi hostis de superiore loco in alicuius caput, ac uitam irruens, ut ipsum opprimat.* Noctẽ hyememq; ferens, & horruit unda tenebris.] *Amplificat ex circumstantijs, quia erant tenebræ, & mare propter obscuritatem horridius etiam fiebat. quam rem ita per ὑποτύπωσιν depingit, ut oculus cerni uideatur.*

LAMB. Hort. INTEREA.] *A morte Didonis ad res Troianas persequendas transit. & primùm quidem, qua fortuna in Siciliã sint delati: inde, quibus certaminib. ac ludis patris Anchisæ anniuersariũ obitus diem cum Aceste Siculorũ rege celebrârit ad postremũ, exemplo ludibrij fortunæ finit, qua secunda aduersis, læta tristib. commiscentur: nã Iunonis odio per Irim, habitum Beroës indutã, exuruntur naues. Quare patris oraculo monitus, imbelli multitudine in Sicilia relicta, in Italiã nauigat. Atq; hæc quidẽ summa est narrationis quinti libri. Delineatus autẽ est ad 23. Iliados. Achilles post interfectũ singulari certamine Hectorẽ, celebrat amico Patroclo magnificè funus certaminib. & epitaphijs in quibus sua uictorib. præmia sunt proposita. in his, equis uicit Diomedes, cursu Vlysses, cæstuum certamine Epeus: lucta uerò, cùm Aiax Telamonius & Vlysses inter se ita pares essent, ut neuter alterũ superaret, ambo uictores sunt declarati. In alijs itẽ, alijs uictorib. uindicãtur sua præmia. In hoc uerò uno, ab Homero decedit noster Poëta, quòd pro equestri prælio, certamẽ nauale instituat: & quod monomachiã, cæstuũ pugnã & luctã, diuersa ludorũ genera faciat Homerus. Originẽ funebrium ludorũ ad Herculẽ multi referunt, qui Pelopi παγείμῳ in cãpis Pisæis primus certamina celebrauit. Quod quidã ob id factũ arbitrantur, quòd matrẽ Alcumenam ex Pelope & Hippodamia prognatã existimârit. Secundo loco Phocenses, post serpentẽ ab Apolline cæsum. Inde Achæi in Isthmo, Leucothoæ & Palæmoni. Quartos ludos exhibuêre Archemori Argiui. Atq; hanc ludorũ antiquitatẽ nonnulli tradiderũt. Hyginus Herculem in ordine octauo loco collocat, atq; inde reliquos eadem serie, usq; ad quintũ. Quinto Danaus Beli filius Argis, nuptijs filiarũ. Sextus Lynceus Argis, Iunoni Argiuæ. Septimus Perseus, funebres Polydectæ altori suo in insula Seripho. Octauus Hercules gymnicos ludos instituit. Nonus Archemorus, ut dixi. Decimus Eteocles: uel, ut alij, Theseus. Vndecimi Argonautæ, Cyzico in Propontide. Duodecimo loco Acastus Pelei filius. Decimumtertiũ locum Priamo tribuunt. Decimus quartus Achilles ad Troiam Patroclo amico certamina edidit. Post hunc, Aeneas hoc loco in Sicilia patri suo apud hospitem Acestẽ funebres ludos exhibuit, in quibus, singulis uictorib. ampla præmia donauit. Fuerũt & sacra certamina, Olympia, Pythia, Nemea & Isthmia, ab Hercule & alijs Apollini, ipsiq; adeò Herculi dedicata. In his clarissimi heroës, diuersis uictorijs illustres, diuersis coronarũ generib. donabant: quamuis initio cõmunis omniũ sacrorũ certaminũ corona palma erat, ἀγέρων ἱμμερόφοιταν. Alioqui singulis ludis postea peculiares quædam arbores aut herbæ repertæ fuerũt, quib uictores insigniebantur: ut olea, myrtus, laurus, apium, & similes. Certaminũ aũt genera hæc fermè recensebantur. Agonisticè, quæ robore ac uirib. corporis cõstabat: dromice erat, cursus certamẽ: pale luctæ: plectice, pugilum: id est, athletarũ & pyctarum, quorũ certamen Pygmachia dicebatur. Porrò qui his duobus excellebant, pancratiastæ dicebantur, ποσὶ καὶ χερσὶ πυκτομαχοῦντες, inquit Suidas. at qui omnibus, pentathlus: & pancration illud certaminis genus. Erat & sphæromachia, hippomachia, sciomachia, & naumachia. Veteribus & gymnica celebrabãtur, in quibus oleo uncti, nudè se exercebãt. Libuit paucis de certaminibus & ludis hactenus præfari, quòd hic liber totus in [illegible] uersatur. Illud tantum, antequàm ad enarrandũ accingar, addam: in publico gaudio ludorum, omnis ætatis hic mortales introduci: cùm ab Homero puerilis ætas, fortasse iusta de causa, sit prætermissa. Nã illic in armis, hic in ocio: illic ad tumulũ Patrocli modò cæsi ab Hectore; hic ad tumulũ Anchisæ fato defuncti, exacto anno, magnam omniũ animorũ communiq; letitia solennes ludi celebrantur. Elegantior hic liber est, quàm eruditior: quamobrem minus erit quod in hoc desudetur.* Interea.] *Dũ ista Carthagine geruntur in publico luctu, & funus reginæ curatur.*

Medium iter.] *inter Africam & Siciliam, quæ prima insularũ in mediterraneo, Italiã petentibus occurrit.* Certus.] *nauigandi in terram fatalem, à qua magnis & multis*

tēpestatibus septē propè annos exclusus fuit. Atros.] uel horrēdos, horrorémq; incutientes septētrionali uento q nauigantib in Italiā aduersus est alioqui, uel atros uento, ut ex specie genus accipiat. Verùm atros, ingruēte à septētrione procella, p quam Italiā cōsequi negatū fuit: aut certè ab oc casu, qui uentus pluuius est. Secabat] nauigabat: periphrasis. Secabat igitur atros fluctus. Facies enim maris, colorem cœli refert: ipsum aūt suum natura nō mutat: ut rectè Seruius, ex Plinio: at salsum saporē seruat, uerùm ita, ut aliud alio sit salsius. Vnde fit, cur in utraq; lingua ἅλς: id est sal, pro ipso mari usurpetur. Homer. Iliad primo, ἐς ἅλα δῖαν. Et Maro: Spumas salis ære ruebant. Mœnia respici.] Carthaginensium: more eorum hominum qui dulcem aliquam terram uel inuiti relinquunt, quam fors nunquam sunt reuisuri. Flammis.] incendio pyræ, in qua cōcrematur corpus Didonis. Causa latet.] Non temerè esse cogitabant, tantum ignem in urbe lucere. Sed quādo reputabant apud se, quàm indignè tulisset regina Aeneæ fugam, quámq; eum perditè adamasset, ex antecedentibus sequentia augurabantur. Neq; uerò fefellit eos suum augurium etenim fœmina cùm se ulcisci nequit, sibimet exitum parat. Triste per augurium.] id est, Troiani ex incendio, tanquam augurio, necem Didonis colligebant. Aut amat fœmina, aut odit, nihil est tertium. Porrò augurium propriè dici uolūt, quod peritè rerum omnium coniecturas contineat quamuis ab auibus & gerendo deducatur, uel à garritu earum. Triste per] Hoc est, augurantur Troiani, quid fœmina amore furens soleat perpetrare, ac superè planè ἀλλ' ὅγε. Cæterùm de augurijs, auspicijs, ominibus, & uaticiniorum generibus uarijs, locis hinc diuersis disputatum est. Vt pelagus.] Descriptio nauigationis in Siciliam, quò iter uertere per tempestatem compulsus fuit.

Pelagus.] πέλαγος, maris profundū, à πελαγίζω exūdo, æstuo, restagno, ὡς τὸ πέλαγος ἐκβαίνω, πελαγίζομαι, ὁ δ' ὅταν συνηρῶ, ἀπαλείφομαι, ψάδομαι, ἢ πλάζω ὡς τὸ πέλαγος. Figuratè pro mari: quemadmodū rates, naues: ex materia, rem confectam accipimus. Nam rates, propriè trabes compactas uocamus, quæ per aquā trahuntur. Vertit locū Homericum, qui extat Odys. 12. ubi Vlysses narrat, quanta tempestas, relicta insula Solis, coorta mare cœlo miscuit: A

« ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
« φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
« δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
« νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

Quos uersus Maro noster in tertio ijsdem uerbis reddidit, ubi Cretam Aeneas deserit. Quod Græcus autem dixit, supra nauem Saturnium nubem induxisse, id Latinus uertit, supra caput imbrem astitisse. Et, ἤχλυσε πόντος ὑπ' αὐτῆς: id est, sub ea pontum tenebris inhorruisse: id disertè noster uates interpretatus est, Et inhorruit vnda tenebris. Macrobius legit, Maria undiq; & undiq; cælum: subauditur, occurrit in oculos, perinde ut apud Homerum:

« ——οὐδέ τις ἄλλη
« φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα:
« τουτέστι, φαίνετο.

Olli] illi: antistœchum, robustioris soni gratia. Cæruleus] δὴ τότε κυανέην νεφέλην. Cæruleus color est, uiridior, qui à Græcis glaucus dicitur, à quo γλαυκῶπις Ἀθήνη est cognominata. Hunc ueteres Latini item à cœli colore, cæsium appellarunt: tametsi cæruleum albo commistum, glaucum sua temperie efficere uolunt quidam: perinde ut fului & nigri temperamento, uiridis color nascetur. Supra caput.] Etsi προσμιακῶς pro præsenti, adeóq; ineuitabili usurpare licet: simpliciter tamen hoc loco accipiendū puto, sicut in illo Homerico, νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς. Noctem hyememq;.] & tenebras & tempestatem inducens. Horror cum imminentibus tenebris augetur nauigantibus. Et tranquillo cœlo animus ad serenam nubilamq; lucem, & ingruentem noctem aliter atq; aliter afficitur. Quare de rebus lætioribus, lucem contrà de tristibus, noctem oboriri, dicere solemus. Inhorruit.] horrorem nauigantibus incussit. B

ARGVMENTVM.

Exclamat Palinurus hac tempestatis magnitudine, rabieq; ventorum Italiam contingi non posse: ideoq; satius esse, vt quò vocant venti, eò cursum esse flectendum, iterq; vertendum: nam haud longè putat littus esse Siculum: quò tum propter portus commoditatem, tum etiam propter Erycis illic regnantis affinitatem, tutò appellere, ibiq; commorari possint.

NASC. † al. quinā

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu † quiánam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidúe pater Neptune paras? sic deinde loquutus,
Colligere arma iubet, ualidisq; incumbere remis,
Obliquatq; sinus in uentum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter author
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transuersa fremunt, & uespere ab atro
Consurgunt uenti, atq; in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà, nec tendere tantum
Sufficimus: superat quoniam fortuna, sequamur.
Quóq; uocat, uertamus iter, nec littora longè
Fida reor fraterna Erycis, portusq; Sicanos:
Si modò ritè memor seruata remetior astra.

Ipse gubernator.] ἐμφατικῶς, optimus, omniumq; peritiss. gubernator. nec ab re pronomen Ipse, additum est: quod ἔμφασιν habet, cùm scilicet ad magnitudinē tempestatis exaggerādam, tū ad nauigationis desperationē apertiùs declarandā: nam ubi qua de re aliquis ipsius rei peritissimus desperat, ibi alius imperitior sperare non debet. Heu quiánam tanti.] Pathetica exclamatio Palinuri desperantis non uitam, sed nauigationis cursum, propter tempestatis, uentorumq; cōtrariorum magnitudinem, atque impetum: nam paulò inferiùs ait:

« —non si mihi Iuppiter auctor
« Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cælo.

Vox tamen illa, heu, indicare uidetur eum à suspicione mortis nō procul abfuisse. quāobrem cum ingētii admiratione, nec absque maximo affectu uerba hæc proferenda sunt. C

Quiánam.] operæpretium est hic audire, & legere grammaticorum, aliorumq; literatorum, super hac uoce, Quiánam altercationes. Pontanus, & alij quidam non infimæ eruditionis uiri, Quinam legendum obstinatè contendunt ac ueteres Grammatici, quos tamen omnes Pontanus eludit, citato hoc Maronis uersu,

A *uersu, Quianam legunt. quid sentiam ipse in tanta doctissimorum hominum caterua, non ausim affirmare: attamen cùm Fabius Quinctilianus, qui codicem manu Virgilij exaratum uidit, libro octauo scriptum reliquerit, Virgilium antiquorum uocibus tanquam rerum ornamentis delectatum, hisq́ praesertim Olli, & Quianam, ad spargendam auctoritatem usum fuisse, Seruiusq́ interpres, nõ exiguae auctoritatis. propter antiquitatem Grammaticus, hanc uocem ex Ennio sumptam affirmet, facere non possum, quin eorum sententiae subscribam, & quianam legendum esse affirmem, praecipuè cùm iterum hac eadem uoce Poëtam usum fuisse uideam. Sic enim ait in 10. Aeneid.*

Caelicolae magni, quianam sententia uobis
Versa retro: —

Quidue pater Neptune paras?] *Prae stupore, atq; admiratione magnitudinis tempestatis per apostrophen, ad Neptunum sermonem conuertit: illumq́ blandè alloquitur, cùm patrem appellet, ad illius animum mitigandum, quasi dicat, quid est ò pater, quod saeuis tantopere in filios tuos? habet enim haec uox pater, ad impetrandum aliquid*

B *efficaciae plurimum. quamobrem & Deus optimus maximus patrem à nobis se appellari uolit.*

Colligere arma iubet.] *nõ omnino uela demittere, sed nimium pansa ligare, & angustiora facere: nam cùm uenti per transuersum fremerent, nõ fuerunt omnino deponenda uela, sed tentandum potius an remis, obliquatisq́ uelis, nec nimiùm alte uentorum rabiem obsecundare possent quod periti nautae plerunq; facere solent.* Obliquatq; sinus in uentum.] *Torquet uelum, transfertq́ in latus: ut uentum obliquè capiat non enim à puppi spirabat uentus, sed per transuersum ferebatur in naues.*

Magnanime Aenea.] *Rursus loquitur Palinurus, nec in tanta rerum difficultate silere potest. qui etiam tempori adaptat epitheton: & quia magno, inuictoq́ tunc animo opus erat, Aeneam* magnanimum *appellat.*

Non si mihi Iuppiter author.] *non cum Iouis contemptu sed uulgato hominum more loquitur. Sic enim ferè loquimur, cùm negocium aliquod fieri posse desperamus: unde locus exoritur à desperatione rerum.*

Mutati transuersa fremunt.] *Causam suggerit, ex uarietate, impetuq́ uentorum: qui tantus erat, ut neque recto, neque obliquo cursu procedere possent.*

C Et uespere ab atro.] *exaggerat nauigandi difficultatem, quod autem maius impedimentum afferebat, postremo loco collocauit, uentos scilicet ab occidente magno impetu spirantes. quod in Italiam nauigantibus contrarium est.* Et in nubem cogitur aër.] *Perelegans dicendi forma: quam ex* Cicerone *in secundo de nat. Deorum sumptam apparet: nam sic quoq; ille ait: in nubes cogitur aër concretus.* Nec nos obniti contrà] *Quanta fuerit uentorum uis, perspicuè declarat: ad quam amplificandam expolitione, ad eorum uerò rabiem ostendendam repetitionis acrimonia utitur.*

Superat quoniam fortuna sequamur.] *Monet à necessitate, & mouet commiserationem ex infausto, contrarioq́ fortunae euentu.* Nec littora longè Fida reor fraterna Erycis, portusq; Sicanos.] *Conditionem proponit, quam Aeneas non ingratam futuram putat, propter Erycem: qui Veneris filius esse dicebatur: spemq́ illi affert proximae salutis, cùm littora, portumq́ uicinum esse dicat.* Si modò ritè memor.] *Sapiẽs Palinurus (etsi nauigandi peritissimus est) tamen in tanta rerum mole non tollit cristas, nec suo iudicio tantum confidere, nihilq́ prorsus affirmare uult, sed subdubitando prudenter, & cum modestia loquitur, ne si fortè aliter, atq; putat, euenerit, alios in spem falsam, falsumq́ gaudium conijciat: ipse uerò exigui iudicij atq; imperitiae arguatur.*

Remetior astra.] *Venustè, remetior dixit, ut qui antea etiam astra mensus fuerat, ad astrologorum morem alludens: qui numeris, ratiocinationibusq́, nec non instrumentis astra metiuntur.*

Ipse gubernator] *Amplificatio horroris ab insurgente tempestate, à persona gubernatoris Palinuri. Et Emphaticè addidit* Ipse, *significanter. Nam cùm gubernator trepidus implorat deorum opem, & colligere uela tumultuariè imperat, abijcitq́ omnem spem potiundae telluris, quam petit, ut diuersum portum petere cogatur, praecedentia colliguntur.* Puppi Palinurus ab alta.] Qui locus gubernantium naues est. LAMB. Hort.

Heu quianam] *Affingit prosopopoeiam gubernatoris ad Neptunum, ad amplificandum praesens discrimen, καὶ τὸ ἀδύνατον, perueniendi eo caelo in Italiam. Defectio: praetermisit enim, in re trepida, Inquit, uel fatur, aut simile aliquod uerbum.*

Quianam.] *cur nã.* Neptune paras? sic deinde locutus.] *Verecunda ac modesta expostulatio.*

Colligere arma iubet, ualidisq; incumbere remis.] *ita contrahere plena uela, ut sinu obliquato ferretur & simul remis incumberet.* Arma.] *instrumenta naualia dicit, quorum in nauigando usus est. Iam & nimbos, nubes hic intelligit, unde oritur pluuia. Quam multifariae significationis sit nimbus, alibi diximus.*

Obliquatq; sinus in uentum, ac talia fatur.] *in obliquum plena passaq́ uela contrahit, ut minus uenti excipiant cùm deflectendũ sit.* Magnanime Aenea.] *Desperationis plena oratio, hoc caelo se in Italiam peruenire posse. Impossibilitatem amplificat, ac consilium salubre proponit. Captat beneuolentiam, cùm eum magnanimum uocat. Inde proponit τὸ ἀδύνατον.*

Iuppiter author Spõdeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.] *Hoc est, si Iupiter, qui autor nobis est huius nauigationis, hoc caelo Italiam nobis promittat, desperem posse illò peruenire. Constat autem, Iouis mãdato per internuncium Mercurium, abire in Italiam eum iussum.* Mutati] *Causa desperationis, transuersus ab occasu uentus.* Transuersa fremunt] *Transuersim: Enallage, nomen pro aduerbio* Fremunt, *metaphora remota.* Vespere ab atro Consurgunt uenti.] *Interpretatio: estq; is uentus natura pluuius, sic ut auster tepidus.* Vespere,] *aduerbialiter, pro ab occasu.*

Atro,] *à colore caeli: ac perinde turbulento & tempestuoso.* Cogitur aër.] *congregatur. Ex aëre coacto in liquorem, aut ex liquore egresso in sublime, nubes gigni existimant physici: nam densitas coacti uaporis. certo Solem obumbrat νέφος, ἢ νεφέλη, Graecis à lucis priuatione: hoc est, τὸ μὴ φῶς, εἰ ἄν νέφος, τὸ ἐστερημένον φωτός. unde ἄνεφος, quod luce caret. Suidas sic definit: νεφέλη (quam Latini etiam nebulam interpretantur) ἡ κατάληψις ἐκ γῆς ἀναθυμιάσεως. Proinde caelum ab occidua plaga mundi nubibus obducitur.* Obniti.] *renitus, ut tendere, uelis scilicet aduersus insurgentem procellam non ualemus. Infert à necessario, superantis fortunae arbitrio nauẽ permittẽdã.* Sufficimus] *possumus.*

Nec littora.] *Ab opportuno: nam cùm non procul à Sicilia abessent, quò cõmodiùs classem aduerterent, quàm ad terram hospitam, in qua Acestes, sanguinis Troiani, imperabat: tum autem, in qua iam superiori anno Aeneas patrem Anchisen sepelierat. Littora fida ob id uocat, à parte, totam Siciliam amicam coarguens, propter Acesten, ut dixi, qui tum in ea insula imperium tenebat.*

Fraterna.] *Butes Amyci regis Bebryciorũ filius fuit, qui patre à Polluce in expeditione Argonautarum cæstuum certamine ex prouocatione interfecto, in Siciliam fugit. Hic à Lycaste nobili scorto, propter formæ decus adamatus proditur, ex qua Erycem sustulit. Venerem hanc propter eximiam pulchritudinem appellatam fuisse, authores consentiunt. Frater ergo Aeneæ ὁμομήτριος fuit Eryx. Hercules ab expeditione Hispanica reuersus, peragrata Italia, è Rhegio in Siciliam trãsmisit, omnemq́ eam oram à Peloro post primum statim appulsum peruagatus ad Erycen usque, qui mons eiusdem insulæ est, nomen ab Eryce Butæ & Veneris filio sortitus. Hercules ab hoc Eryce in pugnam hac conditione prouocatur, si uinceretur, Ibericum armentum regi cederet: contrà si uinceret, ius regni ad Herculem eiusq́ posteros perueniret. Vicit Hercules ferocem adolescentem, & iuueniliter cæstibus suis crudis, quibus uincere erat assuetus, exultantem. Sunt qui lucta illum superatum contendunt. Hercules inde libertate accolis data, ad montem Aetnam, miraculi eius uisendi causa processit. Alij Erycem non Butæ, sed Neptuni filium fuisse prodidére. Causam autem transitus Herculis in eam insulam huiusmodi tradunt. Ibericum armentum præ se agens in Libyam transmisit, ubi Dercynum & Alebionem Neptuni filios furti reos interfecit. Hunc in Italiam traiecit: atque à Rhegio in Hetruriam peruagatus, cùm taurum ex omni armento desiderasset, quem in Siciliam tranasse acceperat, anceps consilij diu hæsit. Hunc Eryx exceptum, suis admiscuerat. Ab hoc tauro Italiam suum nomen inuenisse uolũt, quòd Tyrrheni Italum taurum dicant. Hac occasione perpulsus Hercules, in Siciliam nauigauit. Taurus repetitus cùm non redderetur, ter cum Eryce cæstibus congressus, ad postremum eam interfecit. Eryx Siciliæ mons mari imminet, inter Drepanum & Panormum: Panormo tamen uicinior, quàm Drepano: tantaq́ est altitudine, ut omnes eius insulæ montes, extra Aetnam, excedat. In illius uertice Erycinæ Veneris templum fuit opulentissimum. Paulò infrà uerticem Eryx urbs uisebatur, ad quam ab una planicie longissimus pariter & difficilis fuit aditus. In templo, Erycinæ Veneris simulacrum erat, quod Claudius Marcellus postea Romam transtulit, atque extra Collinam portam dedicauit. Illud autem memorabile est, in edito Erycis uertice saxum fuisse, quod Dædalus peruium fecit, ducto muro ad Veneris templum: arietemq́ aureum Veneri & Eryci uiuum existimatum dedicauit. Eryx urbs primo bello Punico, cùm de insula & maris imperio inter Romanos & Pœnos certamen esset, alijs super alias obsidionibus & captiuitatibus quassata, grauiterq́ afflicta fuit. Amissam à Pœnis, Romani ceperunt. In Erycino uertice templum ab Aenea conditum, authores sunt. Apollonius libro quarto Argonauticõn, de Bute, quem Sirenum cantu demulctum Venus seruauit, ita canit:*

ἀλλ᾽ ἔτι που Τελέοντος ἐὺς πάις οἶος ἑταίρων
προπάροιθεν ἐυξέστου ἀπὸ ζυγοῦ ἔνθορε πόντῳ
Βούτης, Σειρήνων λιγυρῇ ὀπὶ θυμὸν ἰανθείς. A
νῆχε δὲ πορφυρέοιο διὰ οἴδματος, ὄφρ᾽ ἐπιβαίη
σχέτλιος, ἦ τέ οἱ αἶψα καταυτόθι νόστον ἀπηύρων.
ἀλλά μιν οἰκτείρασα θεὰ Ἔρυκος μεδέουσα
Κύπρις, ἔτ᾽ ἐν δίναις ἀνερέψατο, καί ῥ᾽ ἐσάωσε
πρόφρων ἀντομένη Λιλυβηίδα ναιέμεν ἄκρην.

Id est,

Ceu catulus Butes reboantis sæua leonis
Desilit è puppi sociorum solus in altum
Anteuolans, dulci Sirenum pectora cantu
Lætatus, salsos per fluctus æquoris atri
Ingrederetur uti terram, igneus usq; natabat.
Infœlix, cui mox certò reditum inde negarant,
Ni Venus una Erycen curans, miserata natantem
Verticibus medijs auerteret obuia, præsens
Seruassetq́ uirum, ut coleret Lilybeia saxa.

In urbe Eryce colebatur Venus, à qua ipsa Erycina dicitur: &, Erycino in uertice sedes. Sicanos.] *Interpretatio. De Sicanis alibi nonnulla annotata relinquimus. Illud obiter adijciendum est, primam huius uocis modò produci, ut Sicanio prætenta sinu iacet insula: modò corripi, ut hic.* Seruata.] *pro obseruata.* Astra.] *ad quorum obseruationem nauigatur. de quibus eleganter Aratus ἐν φαινομένοις* B

——αἱ δή μιν ἀμφὶς ἔχουσαι
ἄρκτοι ἅμα τροχόωσι, τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι.
αἱ δ᾽ ἤτοι κεφαλὰς μὲν ἐπ᾽ ἰξύας αἰὲν ἔχουσιν,
ἀλλήλων, αἰεὶ δὲ κατωμάδιαι φορέονται,
ἔμπαλιν εἰς ὤμους τετραμμέναι. εἰ ἐτεὸν δή,
Κρήτηθεν κεῖναί γε Διὸς μεγάλου ἰότητι
οὐρανὸν εἰσανέβησαν, ὅ μιν τότε κουρίζοντα
Λύκτῳ ἐν εὐώδει, ὄρεος σχεδὸν Ἰδαίοιο,
ἄντρῳ ἐγκατέθεντο, καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν,
Δικταῖοι Κούρητες, ὅτε Κρόνον ἐψεύδοντο.
καὶ τὴν μὲν Κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
τὴν δ᾽ ἑτέρην Ἑλίκην. Ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες Ἀχαιοὶ
εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν,
τῇ δ᾽ ἄρα Φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
ἀλλ᾽ ἡ μὲν καθαρὴ, καὶ ἐπιφράσσασθαι ἑτοίμη,
πολλὴ φαινομένη Ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
ἡ δ᾽ ἑτέρη, ὀλίγη μὲν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων.
μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι.
τῇ καὶ Σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται. Id est, C

Vrsæ namq; polum geminæ amplectuntur, & unà
Voluuntur circum: quapropter plaustra uocantur.
At lumbos capita alta tenent per mutua semper,
Semper item circum resupinæ agitantur, in altos
Versæ humeros uicibus certis. si credere dignum est,
Terra Idea Iouis magni has in sydera misit
Munere: nam Dicto in beneolenti olim, ad iuga montis
Idæi tenerum infantem posuêre silentes,
Bis senosq́ Iouem menses aluêre, parente
Saturno clam Dictæi Curetes in antro.
Hanc illi Cynosuram ipso cognomine dicunt,
Illam Helicen. Helicen obseruant salis æquore Graij,
Quò nauis mittenda siet: Cynosura uicissim
Cærula sulcantes ducit Phœnicas opaca
Nocte quidem clara est Helice, obseruatier atq;
Perfacilis, prima lucens à nocte: sed illa
Etsi obscura magis, nautis tamen aptior est: nam
Tota minore agitur supremi cardine mundi.
Hac quoq; Sidonij cursum nauesq́ gubernant.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Palinuri consilium probat Aeneas, gratissimumq; sibi fore ostendit, si ad Erycem, tumulumq; patris sui contingere poterit.

Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere uentos
Iamdudum, & frustra cerno te tendere contrà,
Flecte uiam uelis: an sit mihi gratior ulla,
†Quóue magis fessas optem dimittere naueis,
Quàm quæ Dardaniũ tellus mihi seruat Acesten?
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & uela secundi
Intendunt Zephyri, fertur cita gurgite classis.
Et tandem læti notæ aduertuntur arenæ.

NASC. EQVIDEM sic poscere uentos.] *approbatio consilij, ex certa rei cognitione.*

Val. Quòq; *[margin]*

Flecte uiam uelis.] *nõ sunt approbanda semper Grammaticorum differentiæ, quas grauissimorũ præferentium scriptorum auctoritas oppugnat Flectimus, inquit Seruius, uiam in mari, in terra nos à uia flectimus, attamen Liuius multis in locis, & Cicero ad Atticum de terrestri itinere cùm uerba facerent, uiam, & iter flectere dixerunt. Sed in huiusmodi nugis uersari, nec libet, nec nostri est instituti.* An sit

B mihi gratior ulla.] *iucundam sibi fore hanc cursus flexionem in Siciliam ostendit. cuius rei etiam causam assignat: quam deducit partim ex pietate in patrẽ qui in Sicilia sepultus erat, partim ex cupiditate uidendi Acestæ Troiani genere sibi propinqui: qui ex Egesta Hippotis Troiani filia natus fuerat.* Fertur cita gurgite classis.] *orationis celebritate, nauigationis celeritatẽ ostendit.*

LAMB. Hort. TVM pius] *Approbat consilium Palinuri tribus de causis, quamobrem lubens in Siciliam cursum dirigat. Et quòd necessariò uenti arbitrio illuc deferatur: & quòd Acesten insulæ imperium tenentem ibi habeat: ad postremum, quod patrem Anchisen ibi condiderit, quo uel solo nomine, ut si nulla necessitas urgeret, eò iter haberet.*

Equidem.] *ut Siciliam, propter occiduum uentum petamus. A' necessario.* Tendere.] *cum uento aduerso luctari.* Flecte.] *nauiga obliquatis uelis in Siciliam.*

An sit.] *Causa à pio.* Fessas.] *fessos socios: Metonymia, continens pro contento.* Dardanium Acesten.] *Dionysius longè aliter historiam refert, quam non grauabor uel ob id referre, ut historiarum diuersitas in conspectu ponatur. Aeneas cõsulto ad Dodonem de sedibus ora-*

C *culo, Ionium mare emensus, eam primo Italiæ oram tenuit quæ postea magna fuit Græcia appellata. Vtebatur tum Aeneas gubernatore classis, Patrone Thurio. Porrò cùm multi comites Aeneæ se Ex Epyro addidissent, plerique eorum conspecta procul Italia, retrò domum sunt reuersi. Patro, fidus gubernator, apud Aeneam mansit: ac postea in Alontio Siciliæ habitauit. Nonnulli Troianorum comitum Aeneæ, in Iapygijs hæserunt: alij Atheneum tenuerunt, ubi primum Aeneas in Italia consedit. Sed multò maxima pars cum Aenea oram Italici maris permensi, Drepanum peruenerunt: incertum, consilióne an casu, Drepanam multi nominant. Hic inciderunt in eos, qui paulò antè cum Helimo & Aegesto è Troade profecti, sedes suas circa Crimisum amnem fixerant: parte agri à Sicanis concessa ipsis in Aegesti gratiam, qui ibi à teneris fuerat educatus. Etenim Laomedon maternum Aegesti auum, odio quodam, aut priuato dissidio cum omni uirili stirpe extinxerat. Filiabus pepercit, quod fœdum duxisset, ac parum decorum in eum sexum sæuire: sed haud minus periculosum sibi, eas cuiquam suorum popularium nubere. Itaque mercatorib. Phrygijs tradit eas procul inde in exteras terras asportandas. Et cum his adolescẽs Phrygij sanguinis unà in eadem tum naui uehebatur. Hic amore unius harum quas dixi puellarum captus, eam duxit, post appulsum in Siciliam. Ex his Aegestus prognatus fuit. Mortuis parentibus, is reditum in Phrygiam, ijs postea obtinuit temporibus, quibus Priamus regnauit: qui, capto Ilio, cum Helimo in Siciliam redijt: & quidem paulò antè, quàm Aeneas cum classe eò fuit delatus. Ibi Aegesto & Helimo Aeneas obuius, aliquandiu in ea insula commoratus fuit, humaniter ab hospitibus suis ciuibus exceptus. Quibus Aeneas author fuit, ut sibi quisque sui nominis urbem conderent, monumentum Troiani sanguinis apud posteros. Qui quidem populi ut faciliùs coalescerent, è numero comitum suorum in eas urbes colonos distribuit. Atque inde è Siculo portu soluta classe, primùm in eum Italiæ portum delatus fuit, quem de gubernatoris sui nomine Palinurum dixit. Hæc uerba Dionysij satis coarguunt, quàm [illegible] cùm ab alijs, tum à nostro Poëta dissentiũt ut nulla Anchisæ fati mentio sit, [illegible]. Seruius diuersam huic historiam adducit, Hippoten filiam suam Aegestam naui culæ supposuisse, ne ad cetos alligaretur, atq; ita eã fortunæ arbitrio commisisse, Quæ in Siciliã delata, cum Crimiso fluuio consueuit, in canẽ mutato: ex Aegesta Acestes natus fuit. Cæterum Aegesta urbe ab Aegesto condita posteris temporibus, quibusdam Acragas dicta fuit, quam Lycophron præ cæteris Siciliæ urbibus assiduè Troianum excidium luxisse tradit. Sed Græcorum commentarij aliquanto diuersius historiam referunt, ut iam mox dicetur.* Dardanium.] *Troianum: antonomasia, propter Aegestam matrem, quam paulò pòst Troianam nuncupabit, ex qua & Crimiso prognatus fuisse proditur. in cuius gratiam postea Aeneas socijs inualidis ciuitatem condidit, quam Acestam dixit, quam nonnulli eandem esse cum Aegesta uolunt. Acestis, amnis item nomen est. Ab Acesta, Acestæi populi Latinæ conditionis, ut à Segesta Segestani, in interiori Sicilia.* Patris Anchisæ.] *Appositio. estq; periphrasis sepulti Anchisæ. Authorum rursum hic alij aliò trahunt. Quidam eum in Eryce ab Aceste honorificè sepultum tradunt. Nonnulli ita digerunt historiam. Capta Troia, solus Aeneas liber dimissus fuit à Græcis, iussusq; simul ea quæ uellet secum asportare, transmissa uxore cùm liberis, diuorum simulacra & patrem secum urbe extulit. Cum his uenit in Atho, ubi urbem munitissimam condidit Aeneiadem, de suo dictam nomine. Mortuus hic fuit Anchises. Quo honorificè cremato ac defleto, cineres eius in aurea urna conditos secum inde abstulit. Videtur hoc ipsum significare quoq; paulò pòst Poëta, cùm dicit:*

Nunc

" *Nunc ultrò ad cineres, ipsius & ossa parentis,*
" *Haud equidem sine mente reor, sine numine diuûm,*
" *Adsumus.—— Et:*
" *Salue sancte parens, iterum saluete recepti*
" *Nequicquam cineres, animaq; umbraq; paterna.*

Secundi.] *prosperi nunc, uersis flexisq; in Siciliam uelis, qui antea in recto cursu ab occasu transuersi, ab Italia nauigantes disijciebant.* Zephyri.] *occidentalis uentus, Euro perinde oppositus ad ortum, ut septentrionali Boreæ notus à meridie flans. Cato in Zephyrum oliueta spectare iussit: Ver incipit, aperitq; terras, tenui frigore saluber. Hoc spirante, uites maximè putandæ sunt, arbores serendæ, & curandæ fruges. Tepidus est, & humidus. Zephyria oua, quæ uento putantur generari.* A

Gurgite.] *mari: tapinosis.* Tādem.] *post multā iactationem, coarguit difficultatem perueniendi in Siciliam, cùm de Italia desperatum esset.* Notam arenam *ob id dicit, uel quòd patrem ibi sepultum superiori anno reliquisset: uel propter Acesten, Aegestum & Helimum sanguinis Troiani excelsos uiros. Aduertunt notæ arenæ. pro ad notam arenam. Et arena, pro littore, figuratè dixit.*

ARGVMENTVM.

Troianis ad littus nauigantibus Acestes occurrit, agresti, ac penè pastoritio velamine indutus: cuius genus, humanitas, mensq; erga Troianos benigna breui oratione describitur.

At procul excelso miratus uertice montis
Aduentum, sociasq; rateis, occurrit Acestes,
Horridus in iaculis, & pelle Libystidis ursæ:
Troia† Crimniso conceptum flumine mater
Quē genuit: ueterum nō immemor ille parentum.
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos * opibus solatur † amicis.

†al. Criniso: quidā, Criminiso
*al. dapibus
†al. amicos

NASC. At procul excelso miratus uertice montis.] *De summitate mōtis, tanquam de specula: unde lōgè lateq; patebat aspectus in mare.* Sociasq; rateis.] *Ex more Romanorum: qui fœdere, & amoris charitate sibi coniunctos, socios appellabāt.* Horridus in iaculis.] *quem iacula, quæ manu gerebat, & ursina pellis horridum aspectuq; terribilem reddebant.* Et pelle Libystidis ursæ.] *quidam, Libystidis gentile nomen esse uolunt, alij possessiuum, nonnulli etiam patronymicum à genitiuo Libyos. utcunque est, parum laboro, tu consule Grammaticos.* Troia Criniso.] *genus Acestæ breui oratione cōplectitur: quem ex Criniso flumine, & egesta, uti diximus, uel Segesta matre Troiana, genitum ferunt. de quo & in primo Aeneid. dictum est:*

" *—Troianoq; à sanguine clarus Acestes.*

Quidam codices Crimniso *legunt, nonnulli quoq; Crimnisæum hunc fluuium appellari contendunt, & ex Crimnisæo poëtica licentia Crimnisum seu Crinisum factum.*

Gratatur reduces.] *aduentum Troianorum gratulatur, eò etiam magis, quia reduces: id est, ex Africa, & ex maris procella sospites redierāt. hoc uerbo gratari usus est etiam in 4. Aeneid.*

" *——gratari sorori*

Vnde grates deduxit, ut:

" *——grates persoluere dignas*
Non opis est nostræ Dido——.

Qua uoce uel Cicero usus est. Lætus.] *ingens liberalitatis signum, ubi quis læta fronte aliquem excipit.*

Gaza agresti.] *Rusticanis fructibus quæ refrigeramenta uulgò appellari consueuerint. unde colligitur, gaza, non tantùm pro regia, preciosaq; supellectile, uerumetiam pro minuta, atq; exigui pretij re accipi solere. uox Persica est, auctore Curtio, & Pomp. Mela.*

LAMB. Hort. At procul.] *Sternit uiam ad congressum Acestæ & Aeneæ, quorum illum uenationi per occasionem operam dantem inducit: quare ab habitu uenatoris eum decorè circumscribit. Regum enim est, ac illustrium uirorum, per ocium uenationi studere.* At procul excelso.] *Vnde præsentius, quàm è summo monte subiectum mare contempletur? Drepanum hauddubiè intelligit, quò eum appulisse, ex Dionysio docuimus.* Vertice.] *Metaphora, ab homine ad montem.* Rates.] *Synecdoche.* Horridus.] *Admirandus. Quàm uerò latè pateat uerbi Horrere significatio, alibi dictum est.* Iaculis.] *ab habitu uenatoris.* Libystidis ursæ.] *Et hodie ea consuetudo ubiq; ferè locorum est, ut nobiliores pellibus uel lupinis, uel ursinis uestiantur: fortasse ut priscorum habitum imitentur, qui initio pellibus animantium pro indumentis utebantur. Fuit autem id tunicæ genus* [illegible] *primùm datum, Genes. 3. in usum necessarium. Pòstea in delicijs esse pelles cœperunt, tum claris uiris, tum uenatoribus.* Libystidis.] *adiectiuè dixit, patronymica forma, pro Libyca ursa. Miratur Plinius, cùm in annalibus proditum sit, Domitium Aenobarbum ædilem curulem ursos Numidicos C, & totidem uenatores Aethiopas in circo dedisse, Numidicos adiectum esse, cùm in Africa ursos non gigni constet. Sed de ursis alibi fortasis.* B

Troia Crimniso.] *Troia Aegesta, trisyllabum: à parentibus. In Græcorum commentarijs proditum inuenio, Phœnodamantem quendam, non Hippotam, nobilem Troianum, authorem popularibus suis fuisse, ut Hesione monstro piscis marino exponeretur: de tribus filiabus suis solicitum, ne illæ obijcerentur. Effecitq; persuadendo, perleui momento. Laomedon rex Phœnodamanti iratus, ut par erat, tradidit uicissim illius filias nautis Siculis, escam piscibus præcipitandas. Quod cùm fieret, Veneris beneficio seruatæ fuerunt. Ex harum una Crimnissus fluuius in canem transformatus, stupri consuetudine oblata, procreauit Aegesten, quem Maro Acesten uocat. Author est Lycophron, in Cassandra. Cōdidit hic tres in Sicilia urbes, Aegestam, Erycem, & Entellam, siue Atallam, de uxoris suæ nomine appellatam. Nomen enim Stylla fuisse, authores sunt. Historia ita explicatur à Lycophrone:* C

[illegible] "
[illegible] "
[illegible] "
[illegible] "
[illegible] "
[illegible] "

A " ὅπη δυσοιστοῦ λαφύρας ἐρημία.
" αἱ δ' αὖ παλαιοῦ μητρὸς ἐξηρωβίας,
" συνὸν μέγαν δάμαρτος ἀντίσω θεᾶ
" μόρον φυγοῦσαι, καὶ μονοικήτους ἕδρας.
" ὧν δὴ μίαν Κριμισὸς ἰνδαλθεὶς κυνί,
" ἔζευξε λέκτροις ποταμός· ἡ δὲ δαίμονι
" τῷ θηρομίκτῳ σκύλακα γεννᾷ πατρί,
" τριῶν ἀποικιστῆρα καὶ κτίστην τόπων.
" ὃς δὴ ζοληγῶν πέρθρον ἀγχίστ' αἴθον
" ἄξει τρίδειρον νῆσον ἐς λυκτυνίαν,
" τὸν Δαρδανίων ἐκ τόπων ναυσθλούμενον.
" αἰγέστα τλῆμον, σοὶ δὲ δαιμόνων φραδαῖς
" πύργος μέγιστον, καὶ δι' αἰῶνος πάτρας
" ἔσται, πυρὸς ῥιπαῖσιν ἠθαλωμένης. Id est,

Alij in posterum incolent Siciliam, post errorem reuersæ. Tum Laomedon tres Phœnodamantis filias piscibus obijciendas nautis tradidit, ubi in Leontinorum agrum reuersi essent. Qua in regione Veneris auxilio fatum euaserunt. His cum earum una Crimissus in canem uersus fluuij consuetudinem habuit: ex qua nobilem catulum suscepit, habitatorem conditoremque trium urbium. Vbi Ae- B *gestus postea in Dardaniam fuerit reuersus, Anchisæ nothum Elymum in Syciliam secum abducet. Miseram Aegestam, tibi ex diuino oraculo patria incendio euersa imminet luctus. Quo quidem loco* λυγρὰν κήτους συμφοράν, *calamitosam cœnam ceti, uenusta compositione appellat: adhac quòd Hesione cœna & epulum ceto paranda esset, & exponenda. Sed Hercules monstro perempto, eam postea à morte uindicauit. Tum autem & Læstrygonas Leontinos,* παλαιστοῦ μητέρα, *luctatoris matrem, Erycis pentathli Venerem. Nam illæ puellæ Diuæ delubrum, quòd mortem euasissent, dedicarunt. Iam &* μονοικήτους ἕδρας, *sedes & recessus in uasta solitudine, in qua solitariæ degebant. Sed & illud* τριῶν ἀποικιστῆρα. *tres enim urbes condidit in Sicilia,* ὃς δὴ ζοληγῶν. *Etenim Aegestus in Dardaniam reuersus, Elymum Anchisæ spurium in Siciliam adduxit.* τρίδειρον *Trinacriam, à tribus promontorijs: uenusta usus metaphora, à iugis & montibus, aut à collo humano. Sunt qui Acesten ex Aegesto natū prodidēre: à quo Aegesta urbs, ut ab Elymo, Elyma, ubi Veneri tēplum dedicatū erat. Iā uerò ab ijsdem Leontinis, in Eryce Venerem religiosè cultam fuisse memoriæ proditum est: cuius honori anagogæ consecratæ erant. Nam cùm Venus in Libya peregrinaretur, eam columbæ comitabantur, quæ mox catagys, una e mari anteuolante, eiusque fanum ingrediente, nono demum die reuersæ fuēre.* Ille.] *siue Acestes, siue Aegestus ille fuerit appellatus, cuiuscunque etiam filius, maiorum suorum, Troiano nomine accepto, memor fuit. Iam quid humanitatis amplius Acestes præstare potuit, quàm pro præsenti opulentia (ut tū tempora ferēbant) & quidem rusticana, nuda beneuolentia eos excipere? Ostendit autem Poëta, ea tempestate regni Siculi rudimenta admodum tenuia fuisse: nec Aeneam hospitis humanitatem aspernatum.* Gaza.] *Barbara lexis: Persicum uocabulum est, quo omnis opulentia significatur.*

Lætus.] *Inter suos propter regni nouitatem in magna gloria habitus, incolumes post annum redditos obuia humanitate excipit.* Opibus] *Nonnulla exemplaria, pro* opibus, dapibus *legūt. Sunt autem dapes omnes, opipari ac magnifici apparatus. Hinc dapaticus, dapalis, & dapsilis. Dotes dapsiles, apud Plautum.*

ARGVMENTVM.

Cùm ad portum appulissent Troiani, & ab Aceste Troiano benignè, humaniterque accepti fuissent, postera die Aeneas omnes socios suos in cœtum conuocat, consiliumque suum de inferijs, imò sacris patri suo celebrandis exponit: cui anniuersaria tanquam Deo fieri velle, Acestemque boues in singulas naues ad ea hoc tempore celebranda daturum ostendit. quamobrem vt Deos Penates cùm Troianorum, tum etiam Acestæ epulis adhibeant, monet. quatuor denique ludorum genera in honore patris celebranda proponit præmiumque victoribus pollicetur: & sacra initurus, silentium indicit: vtque omnes se coronent myrto, imperat.

Postera cùm primò stellas oriente fugarat
Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine diuûm
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias, diuinique ossa parentis
Condidimus † terræ, mœstasque sacrauimus aras.
Iamque dies († ni fallor) adest, quem semper acerbū,
Semper honoratum (sic dij uoluistis) habebo.
Hunc ego, Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicoue mari deprensus, & urbe † Mycenæ,
Annua uota tamen, solennesque ordine pompas
Exequerer, struerenque suis altaria donis.
Nunc ultrò ad cineres ipsius, & ossa parentis,
Haud equidem sine mēte reor, sine numine diuûm
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem.
Poscamus uentos, atque hæc mea sacra quotannis
Vrbe uelit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum uobis Troia generatus Acestes

† al. terra
† al. nisi
† al. Mycenis,

NASC. Postera cum C primò.] *Mira profectò est Poëtæ nostri uarietas in describendo nascentis diei principio: nam cùm sæpè id ei facere contigerit, eandem rē uerbis ita commutatis reddidit, ut ingenti cum uoluptate aures legentium feriat, non est, ut singulas in præsentia huiusce rei descriptiones persequar, cùm omnium uel mediocriter eruditorum oculis patere possint: nosque alibi multa huiusce rei exempla unum in locum congesserimus.*

In cœtū littore ab omni Aduocat Aeneas] *In cœtū aduocat socios, pro in unum congregat. propriè aūt uocare cœtum, concionem, conciliumque dicimus. Lucretius libro primo:*

Cœtum, conciliumque uocat.

Virgil in 10. Aen.

Conciliumque uocat diuûm pater, atque hominum rex.

Tumulique ex aggere fatur.] *Tāquā orator*

orator de suggesto: nam uerba facturi in concione, superiorem locum ascendebant. idq; sic dictum est, ut illud ex secundo Aeneidos:

10 *Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.*

Dat numero capita in naueis: adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radijsq; retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis,
Quiq; pedum cursu ualet, & qui uiribus audax,
Aut iaculo incedit melior, leuibusue sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu:
Cuncti adsint, meritæq; expectēt præmia palmę.
Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis.

Liuius libro ab Vrbe quinto & septimo memoriæ prodidit. A

Sic nona diē.] *certamina pollicetur, sub ea cōditione tamē, si dies serena fuerit: quòd proximè indicat cùm ait:*

Expectata dies aderat, nonamq; serena
Auroram Phaëtontis equi iam luce uehebant.

Dardanidæ magni.] *Aeneæ hortatoria oratio est: quæ & consilij illius expositionem habet: cuius κεφάλαιον est, ut Troiam parent se ad ludos tum spectandos, tum etiam celebrandos: causamq; subnectit à pietate erga patrem, & quales futuri sint ludi apertè demonstrat: inter igitur orationis initia auditorum beneuolentiam colligit, primùm ab altitudine animi ipsorum, cùm eos magnos Dardanidas uocet: deinde à generis sublimitate, quod à Dijs originem ducant, nisi mauis totam esse à genere commendationem, idq;,* Genus alto, *quasi per αἰτιολογίαν dicatur: id est, ratio afferatur magnitudinis Troianorum, quia à Dijs, propter Dardanum Iouis filium, originem ducunt. unde per tacitum ἐνθύμημα ostendit Anchisem debere sui generis honorem mereri: nam huius rei talis inductio est, Anchisæ diuinos dari honores: quos Diuus Augustus Iulio Cæsari celebrasse perspicuum est.* Annuus exactis.] *Consilij expositio: quam auspicatur à tempore.* Diuiniq; ossa parentis.] *τὸ πρέπον: decet enim parentem præsertim mortuum à filio commendari.* Iamq; dies,] *exaggerat à tempore.*

Ni fallor.] *Non approbo quod Seruius ait de confusione anni: nam etsi annus eo etiam tempore confusus erat, illius tamen confusio ignorabatur: quæ longo pòst temporis interuallo ab Eudoxo primùm deprehensa fuit: qui, ut auctor est Cicero in secundo. de Diuin. Platonis auditor fuit: est igitur dicendum, Poëtam humano more locutum fuisse: nam plerique cùm quidpiam referimus, ni fallor, dicere solemus.* Semper acerbum.] *Propter mortem. unde occultus emergit pietatis affectus erga patrem. quasi illius desiderium æquo animo perferre non possit.* Semper honoratum.] *propter sacra anniuersaria illi tanquam numini instituenda.*

Hunc ego Getulis agerem.] *Exaggeratio pietatis, & officij erga patrem à minori commodo ad maius commodū.* Nunc ultrò ad cineres.] *Applicatio argumentationis ab occasione.* Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem.] *Adhortatio cùm ad poscendos sacrificijs uentos, tum ad alliciendum precibus Anchisæ animum, ut templa sibi construi, singulisq; annis hæc sacra sibi fieri uelit, ut patet in contextu.*

Bina boum nobis Troia generatus Acestes.] *προληπτικῶς occupat ne quærant. unde hostias pro sacris sint habituri. Achilles itidem ad Patrocli sepulchrum Iliad. ψ. multos boues mactat.* Adhibete Penates.] *Alludit ad lectisternia Deorum: quæ Deorum conuiuia dicebantur: nam in Capitolio stratis tribus lectis conuiuium apponebatur tribus Dijs, Ioui, Iunoni & Mineruæ. Iupiter: id est, Iouis simulachrum statuebatur in lecto recubans, Iuno, & Minerua in sellis considebant. Sed appositis epulis, quia Deorum simulachra uesci non poterant, adhibiti epulones dapibus uescebantur. hunc morem pacis Deorum exposcendæ gratia institutum fuisse,*

Et nona die id se facturum dicit, ad nouendiale sacrum alludens: quo mortuis nono die fieri solebat: adeas interpretes. Prima citæ Teucris.] *Breuiter ludos proponit. quos pluribus uerbis, longioriq; oratione statim descripturus est.* Quiq; pedum cursu ualet.] *Secundus est alterius generis ludus.* Aut iaculo incedit melior.] *Tertius. & appositè, incedit, dictum est: nam huiusmodi hominum genus, si quando cum alijs hominibus cōgressi aliqua ex re palmam ferunt, incedunt per ora hominum magnificè, suasq; uictorias ostentant.* Seu crudo.] B *Quod in descriptione penultimum est ludorum genus, illud in propositione postremum facit: nam prius pugilum certamen, quam sagittariorum ludum describit. Troia autem ludus, quæ pugna imaginaria est, non ab Aenea, sed ab Ascanio instituitur: crudum uerò cæstum pro rigido, seu duro à Poëta dictum fuisse uidetur.*

Cuncti adsint.] *Inuitat omnes certaturos: utq; ad diē dictam intersint, hortatur, non absq; præmiorum pollicitatione.* Ore fauete omnes.] *Sacra facturus Aeneas (ut paulò inferiùs Poëta declarat) silentium imperat. ita enim de more sacrorum fiebat, ut sacerdos, seu pontifex, silentium populo indiceret his uerbis: Fauete linguis, fauete uerbis. interdum etiam (ut Festus ait) pascito linguam dicebant: id est, coërcito, & contineto. Ouid. Fast. libro primo:*

Prospera lux oritur, linguisq; animisq; fauete:
Nunc dicenda bona, sunt bona uerba die.

Et cingite tēpora ramis.] *Passim ut alibi diximus, mores attingit Romanos: nam ludos festos Romani coronati spectare solebant.* C

POSTERA.] *Omissis ijs quæ ociosè referrentur, de humanitate Acestæ, cōuiuio, & id genus obuia beneuolentia, quarum rerum commemorationem hic locus fortassis desiderares, ut in primo apud Didonem, Poëta decori memor, quòd ad hospitem diuertat, & quidem Troiani sanguinis: tum autem, à quo summa cum humanitate superiori anno exceptus fuisset, transit à descriptione temporis matutini insequentis, ad ea, quæ propria sunt præsentis instituti: hoc est, ad parasceuen sacrorum anniuersariorum patris, & certaminum, quæ è more ad mortui sepulchrum sit celebraturus.* Postera.] *A' temporis matutini descriptione periphrastica. Sub ortum Solis unà cum aurora, obscurantur stellæ in occasum recedentes. Hæc ab illucescente aurora accommodatè uulgi communi sensui fugari dicit.* Socios.] *Militari more, in concionem, ut pronunciaret, quibus studijs aliquot dies essent transigendi.* Dardanidæ.] *Beneuolētia, à personarum nobilitate: hoc est, à splendore gentis Troianæ. Nam Priamus & Anchises genus suum ad Iouem referebant.* LAMB. Hort.

Genus.] *Appositio.* Annuùs.] *Periphrasis anni: nā*

menses

A menses in orbem recurrunt, ceu circulum. Narratio.

Relliquias.] Utramq; ut dixi, historiam adsiruit, & eorum qui Anchisen in Sicilia fato defunctum uolunt, & qui in Atho: unde concrematı ossa & cineres, quæ relliquias appellat, in Siciliam portauit, ubi ea condidit.

Diuiniq;.] Dijs chari, & infelicium animorum gregem translati ἀποθέωσι. Condidimus.] Periphrasis uerbi sepelio. Terra]ut subaudiatur præpositio in.

Mœstas.]id est, nos mœsti, ob charissimi Patris interitū illi, ceu deo, aras consecrauimus ad quas sacrificemus.

Acerbum:]ob memoriam amissi patris. Est pietatis liberorum, parentum mortem luctu prosequi.

Honoratum.] anniuersaria memoria, propter eius apotheosin. Hunc ego.] Amplificatio pietatis suæ erga parentem, à locorum difficultatibus. Sunt autem Getuli, Africæ populi frequentes ac multiplices. Horum ne littora quidem infœcunda sunt. Nam purpura abundant, ad tingendum efficacissima. Cæterùm Getulis usus est epitheticōs, pro Libycis, à parte totum intelligens. Sunt enim Libyæ oppositæ Syrtes duæ, dispares quidem magnitudine, periculo pari tamen: ita ab attractu in cumulum

B arena dictæ: quibus modò rursus dispulsis, eadem loca fiunt in profundum præcipitia, ut naues illapsas, suis uorticibus in gyrum actas absorbeat. De Syrtibus alibi multa retulimus. Neq; sat uerò est, in Syrtibus, locis inhospitis dixisse: addit simul amplificationem fortunæ. Exul.

Argolicoue.] Ionio. Plus id, quàm in Syrtibus. Significat, inter medios hostes si deprehensus foret, festum eum diem se uel illis inuitis habiturum. Significanter Argolicum dicit: id quod mox ipse coarguit, cùm dicit, ipsis Mycenis. Sunt autem Mycenæ & Argos, urbes Argolidis, seu Argiæ, à qua proximum alluens mare Argolicum appellatur. Patriam ducum ad Troiam, & infestissimorum hostium indicat. Et ut ad summum progrediatur, addit adeò ipsas Mycenas, ubi Agamemnon imperârit. Sed & singulari numero dixit Mycenæ, pro Mycenarum, aut etiam Mycenis, ut Mycene, es. Mycenæ sitæ sunt 6. millibus pass. DCCC. ab Argis, à quibus ipsa regio Argia olim dicta fuit. Naupliam habent ad sinum Argolicum, cui aliquando australior est Hermione, & in ipsa in littore posita Cretam spectat. Mediterranea est Asine. Hic Cleonæ uisuntur: Epidaurus, Aesculapij templo

C celebris, & Træzen: Cleonæ, quæ spectant Corinthum. Hic palus Lernæa est, cum eiusdem nominis oppido. Euripidis Enarrator uocat πηγὴν καὶ πόλιν. Sed palus celebris Herculis monumentis, in qua Hydram illam septem (uel, ut plures, nouem capitum magna difficultate peremit. Fratres nouem Tzetzes autumat fuisse: quorum alios post alios exorientes uir ille interfecit. Sed Mycenas Persei Iouis filij conditionem fuisse tradunt: adeóq; Mercurij iussu ab eo conditas illo loco, ubi ensis manubrium ipsi excidisset. Nam μύκην ensis manubrium & capulum signare, quidam in literas misêre. Alij alijs de causis nominatas uolunt. Quibus temporibus Pelops Tantali filius, fugiens crudele imperium patris, in Græciam uenit, & opibus affatim instructus, ibi regnum obtinuit. Sed Mycenas quondam opibus & armis pollentissimam, Argiui sibi facile parem conspicati, deleuerunt, inuidia societatis Persici belli. Itaque si in terra hostili, & uastis inhospitisq; locis, multo magis in Sicilia.

Annua uota.] quæ porrò dicat annua uota, idē ipse exponit, solenneis pompas, annua sacra in memoriam defuncti, & in deorum numerum relati. Struerem] Periphrasis uerbi sacrificare: mactarem ad eius altaria hostias, ut diuo Struerem.] pro instruerē. Ultrò.] præter nostrum consilium, cùm iter esset in Italiam. Quare addit, Dijs uolentibus, ut anniuersarium sacrum patri facerent. Rursum coarguere uidetur, cineres & ossa parentis secum in Siciliam attulisse: etsi nudè ac simpliciter accipi potest, ad cineres: ut concrematus intelligatur in Sicilia, atque ibi conditus. Pompas.] πομπὰς, πομπὴ, pompa. Græci interpretantur πέμψις, ἢ ἀποστολὴ, missionem, à πέμπω mitto. Hac uoce signatur omnis solennis apparatus ad ostentationem, atque item speciem triumphi. Unde ludorum, spectaculorum, sacrificiorum solennes ostentationes ac triumphi, pompæ dicuntur: πομπεύειν, triumphare.

Haud equidem.] οὐκ ἄτερ θεοῦ πᾶς καὶ γελᾷ καὶ ὀδύρεται: id est, Cum deo quisque & ridet, & flet. Celeris est rerum humanarum commutatio. Neque in nobis situm est, ut res sint uel secundæ, uel aduersæ. Huc adsumus, sed haud sine deo, ἀλλ' οὐκ ἄνευ θεοῦ. Et Pindarus Pythior. hymno 5. ἐκ θεῶν ἔρδ non sine dijs.

Ergo agite.] Epilogus exhortatione ad sacra annua patris celebranda communiter constat, commemoratione simul humanitatis Acestæ in socios. Ad postremum, propositione certaminum, & præmiorum quæ uictoribus à se sint destinata. Agite.] Exhortantis uox, ut quisque se ad sacrum accingat. Lætum]læti. Honorem] Non tam dicit exequias, quàm sacrum, quod ut anniuersarium patri est facturus: unde ab eo ceu numine secundos uentos censet esse petendos in Italiam. Adhæc, quo urbe felicibus ibi auspicijs condita, & templo Veneri genitrici, sacrum id genus quotannis sibi fieri patiatur: ut pro numine cultus, diuinos honores boni consulat. Sic ego accipio, urbem in Sicilia, non autem in Italia, positam Historiā paulò antè fusius retuli. Aeneas classe in Siciliā delatus, Aegesto & Helymo statim occurrit, à quibus post mutuam gratulationem appellatus, nonnihil ibi est immoratus, fuitq; ambobus author, ut uterq; sibi sui nominis urbem conderet: in quas ipse de suis imbelli multitudine colonos adscripsit. Neq; uerò desunt, qui ab Aenea, ibi urbē positam prodiderunt. Rursùm, qui eum in Sicilia non fuisse tradunt. Author paruæ Iliadis refert, deleta Troia Aeneam à Græcis libertate donatum, aut captum à Pyrrho Neoptolemo abductum. Quo Delphis caeso, aliquandiu Rhæceli & Almonæ Macedoniæ urbibus egit, haud modico à Cisso monte interuallo: à quo Rhæcelum Aenos postea fuit appellatum. Ex Macedonia trāsmisit in Italiā.

Bina boum.] Hoc est singulis nauibus duos boues sua liberalitate donat. A cōmuni patria hospitiis humani cōmendatio, & obuia beneuolentia. In naueis.] Latinè dixit, ea ratione qua Plautus in Aulul numos in uiros distribuere. Penates.] sū Troianos, cum Siculos, uel propter communem patriam, uel quòd loci genij sint, & dij tutelares, penates Acestæ. His simul inter epulas sacrificandum esse uult, quod fieri assolebat, ut alibi demonstratum est. Si nona diem.] Allusum uidetur ad Romanorum ritum, quo, mortuo, à decessu, nono die parentarī mos tenebat Unde, pulueres nouendiales apud Horatium, & feriæ inde nouendiales appellabantur, à numero dierum. Itaq; in nonum hinc diem ludos indicit siue quòd antiquitus nono quoq; die ad nouendialia sacrificia conueniretur. Certè mortuorum cadauera septem dies seruabantur,

bantur. octauo ad bustum efferebantur, nono sepeliebantur: nonnulli domi suæ. unde consuetudo irrepsit, ut dij penates in proprijs domibus colerentur, & ludi simul celebrarentur. Radijs]Copia. Prima.]Proponit ordine ludorum genera, quibus anniuersariam patris memoriam sit celebraturus. Horum primum est, nauale certamen: secundum, cursus: tertium, sagittariorum: quartum, cestuũ. Verùm ordinem certaminũ cõfundit. Apud Homerum ad Patrocli tumulum, equestre certamen primum narratur.

Pedum cursu.] cursus. Et audacem viribus, ad pedum uelocitatẽ refert. Iaculo.]peritior arte iaculãdi.

Cæstu.]Disertè crudo: quòd ex crudis bubulis tergoribus, quibus plumbum item insutum erat, conficeretur telum, quo pugiles dimicabãt. Cæterùm, Cestum citra diphthongũ, Veneris cingulum esse, uix ferè est qui nesciat.

Ore fauete.]Ore fauere, & fauere linguis, pro silentio sacris ac diuinis rebus uacare. Propert.

" Dicamus bona uerba, uenit natalis ad aras:
" Quisquis ades, linguis uir mulierq; faue.

In sacris nefas erat uel loqui, uel strepitum edere. Vt in tertio. Aen.

" ——hinc fida silentia sacris. Horat.
" Fauete linguis: carmina non prius
" Audita Musarum sacerdos
" Virginibus puerisq; canto.

Cingite tempora.]coronate capita. In parentationibus, perinde ut in festis ludis, omnis ætas coronata præsens aderat. Coronarum originem ad sacrorum certaminum uictores quidam referunt: & qui fabulosa uenantur, ad Prometheum, post Parcarum sortem de Thetidis filio Ioui proditam. Postea ad ludos & conuiuia earũ progressa est ambitio: ut non solùm gymnicorum certaminum uictores, sed & præcones, à quibus corollæ illis imponebantur, coronas acciperent ab alio præcone. Inde drama ad corollas decertare cœpit. Et serui bello capti, sub coronis uendebantur, ipsi coronati. Sed coronarũ in conuiuijs hanc proferunt rationem, quòd ijs cranium frigesceret, ubi uino nimiùm incalesceret. Floreas quidam in epulis detestabantur, laureas amplectebantur. Rursus nonnulli coronas ex floribus reijciebant: sed in primis lauri abstinendũ censebant. Corollæ ex rosis, Musarum dici uolebant. Itaq; non in conuiuijs modò ueteres, ut diximus, sed & in sacris utebantur. Sed & in scenam & theatrum flores obrepsêre, & corollæ. Sed de diuersis coronarum generibus aliàs retulimus. Ramos,] coronas appellat ex arborum ramis contextas, cuiusmodi multus usus in triumphis erat. B

ARGVMENTVM.

Perorata oratione Aeneas se primus omnium coronat: idemq; faciunt in primis proceres, Helymus, & Acestes, mox Ascanius cum reliquis ætatis suæ adolescentibus a quibus Aeneas in medium receptus, ad Anchisæ patris tumulum proficiscitur: vbi vinum, lac, sanguinemq; de more sacrorum libat, & parentis cineres, manesq; sparsis purpureis floribus salutat.

NASC. VELAT materna tempora myrto.]ne, quod alijs persuaserat, ipse negligere uideatur, se primus omnium coronat myrto, non quòd myrtus ad mortuos, aut ad sepulchrorum rationem pertineat, sed propter Venerem matrem: cui myrtus dicata est.

Sic fatus, uelat materna tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc æui maturus Acestes:
Hoc puer Ascanius; sequitur quos cætera pubes.
Ille è † consilio multis cum millibus ibat
Ad tumulũ, magna medius comitante caterua.
Hîc duo ritè mero libans carchesia Baccho,
Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro,
Purpureosq; iacit flores, ac talia fatur:
Salue sancte parens, iterum saluete recepti
Nequicquam cineres, animæq; umbræq; paternę.
Non licuit fines Italos, fataliaq; arua,
Nec tecũ Ausoniũ, quicũq; est, quærere Tybrim.

† al. concilio

" Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
" Sanguinis & sacri pateras——.

Et in 5. lib. Aen.

" Vinaq; fundebat pateris, animamq; uocabat
" Anchisæ magni, manesq; Acheronte remissos. C

Apud Hom. Iliad. ψ. Achilles uinum humi fundens animam Patrocli euocat: qua de re & in 3. comment. diximus.

Ille è concilio multis cum millibus ibat.] non omnes qui in concilio aderant, eum secuti sunt, sed ingens caterua cùm Troianorum, tum etiam eorum, qui Acestæ ditioni obnoxij fuerant. Medius.] hic locus antiquis, sicuti & nostra tempestate, honoratior fuit. quare & rex Latinus in sept. Aeneid. regis decorũ seruans dum oratores Troianos expectat, medius in solio auito sedet: nam sic inquit Virg.

" ——ille intra tecta uocari
" Imperat, & solio medius consedit auito.

Hîc duo ritè mero.] utrũ hæc libatio sit, uel simplex manium euocatio, in medium relinquo. hoc tamẽ perspicuum est, hic fundi liquores, lac, uinũ & sanguinem de uictimis sumptum: quibus manes delectantur, ad easque ad sepulchrum uocandas ueteres utebantur: tamen crediderim ego hic libationem fieri, propter manium euocationem. ita quoque in tertio Aeneidos cùm ait:

Purpureosq; iacit flores, ac talia fatur.] de more sacrorum in funere ad animæ imitationem quam alij sanguinem, alij in sanguine sedem habere putabant, ueteres flores purpureos spargebant. Virgil. in 6. Aeneid.

" Purpureos spargam flores——.

Hinc ab Homero πορφύρεος θάνατος: id est, purpurea mors appellatur: qua de re alibi diximus.

Salue sancte parens.]προσφώνησις ad patrem, eiusq; manes: quem sanctum appellat, quasi Deum. ita apud Homer. Achilles, perfectis Patroclo exequijs, ipsum salutat, cùm ait:

χαῖρέ μοι ὦ Πάτροκλε, καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι.

Iterum saluete recepti.]hinc liquidò perspicitur, manes patris aliàs ab Aenea fuisse salutatos & fortasse primis exequijs, cũ consumpto cadauere, collectisq; cineribus,

...abeuntes dicerent uale & salue. unde illud est ex 11. Aeneid.

" —salue æternum mihi maxime Palla,
" Aeternumq; uale.—.

Nequicquam.] quia hoc consilio eum ex Troiano incendio eripuerat, ut Italiam, paratasq; sibi à dijs sedes contingeret: quos tamen uidere non potuit.

Animæ.] uel alludit ad quatuor illas animas, quas existere in quouis homine philosophi tradiderunt: uel, ut magis existimo, numerum multitudinis pro numero unitatis posuit: nam sequitur: Vmbræq; paternæ.] sanè plures umbræ quàm corpora existere nequeunt, unum est Anchisæ corpus, igitur & umbra una: attamē umbræ numero multitudinis dixit. quod uerò Seruius interpres plures unius corporis umbras esse probat exemplo illius qui stans inter duas Lucernas, geminam umbram creat: mea quidem sententia ad rem non facit: nam de umbra, quæ corpus mortui hominis associatur, hic sermo est.

Non licuit fines Italos.] cum magno doloris affectu: unde & beneuolentiā colligit ex officio pietatis suæ

B erga patrem. Quicunq; est.] extenuationem habet hæc uox, quicunq;, ut in primo Aeneid.

" Tu mihi quodcunq; hoc regni, &c.

Itaq; aut tædio longæ nauigationis, ut placet interpreti, hoc dicit: aut certè, quia omnia ad comparationem Troiæ minima esse existimat.

LAMB. Hort. Sic fatus.] Omnium ætatum ordines in quatuor ducibus proponit, qui exemplo Aeneæ capita Myrteis corollis uinxerunt. Erat consecrata myrtus Veneri, fortassis propter admirationem succi præcipuā: nam ex ea una, bina genera olei uiniq; fiunt. Myrtea uerbena Romani & Sabini, cùm pro raptis uirginibus dimicaretur, fœdus percusserunt, quòd Venus coniunctioni & huic arbori præsit. Ante ædem Romuli duæ fuisse produntur, quarum altera patricia, altera plebeia fuerit appellata. Monstrata & Romæ diu fuit uetus ara Veneris Myrteæ, quam postea Murtiam dixêre, corrupta nonnihil uoce. Cato tria myrti genera prodidit, candidam, nigram, & coniugalem, à coniugijs. Cato coniugulum lib. de re rustic. cap. 8. uocat. Posthumius libertus in consulatu, myrto Veneris uictricis coronatus, ouans incessit. Quare postea ouantium corona esse cœpit. Tradit Masurius, etiam

C curru triumphantes myrtea corona usos. Papyrius Naso, myrto coronatus ludos Circenses spectauit, authore L. Pisone. Maximè amat montosa ut laurus, ulmus, malus, & pyrus: neque uerò eius folia decidere creduntur, ut quibusdam alijs. Constat & eius usum olim quoque fuisse in sacris. Antiquitùs myrtus in conuiuijs, à sponda ad spondam circumferebatur: ac ubi is qui in prima sponda sedebat, cecinisset, transferebatur ad primum secundæ spondæ: à quo ad primum lecti tertij. hinc redibat ad secundam primi lecti: atque ibi ordo per omnes ibat. Et qui lyram recusasset, ad myrteum seu laureum ramum acceptum canere cogebatur. Hinc prouerbio, ad myrtum canere dicuntur, qui rudes literarum, & infacundi, apud eruditos muti sunt. Sed satis myrti, ut olim ἀλὶς δρυός. Itaque Aeneas primus hac arbore se, propter Venerem genitricem coronat. Aeui.] maturus æuo, grandis ætate, Acestes. Cæterùm Helymus Troianus Aeneam in Siciliam usque comitatus dicitur, ubi relictus cum aliquanta Troianorum multitudine, sex urbes condidit: Seruius tres tradit. Millibus.] Amplificatio numeri.

Hîc duo:] Homerus Iliad. 23. de Achille, Patroclo per totam noctem sacrificante:

" —ὁ δὲ πάννυχος ὠκὺς Ἀχιλλεὺς
" χρυσέου ἐκ κρητῆρος, ἑλὼν δέπας ἀμφικύπελλον,
" οἶνον ἀφυσσάμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν
" ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο. Id est,
" Ipse tenens dextra pateram nocturnus Achilles,
" E' cratere merum uinum fundebat humi aureo,
" Voce uocans animam Patrocli infœlicis inertem
" Terram humectabat.—

Porrò quare lacte & sanguine Anchisæ parentatum fuit, coniectare licet: ut per lac, puritatem cœlestis animæ: per sanguinem uerò, hominem mortalem aliquando: per uinum, diuinitatem intellexerint. Romulum tamen lacte, non uino libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, inquit Plinius libro 14. capite 12. quæ hodie custodiunt morem. Numæ regis Posthumia lex postea fuit, VINO ROGVM NE RESPARGITO. Quod tamen sanxisse illum, propter inopiam rei, palàm constat. Eadem lege, ex imputata uite libari uina dijs, nefas statuit.

Duo.] fortasse, quòd homo duabus partibus: hoc est, anima immortali & corpore corruptibili constatus sit. Merum Bacchum, uinum purum: hoc est, non dilutum dicit: & Bacchum pro uino, per metonymiam: inuentor, pro re inuenta. Carchesia.] Continens pro contēto: aut simpliciter, carchesia meri uini, ac si dicas, pocula uini puri, siue carchesia plena Baccho. Quid autem carchesium sit, inter Grammaticos ambigitur. Sunt qui poculum Græcis tantùm notum esse existiment, procerum, & circa mediam partem compressum tum autem, & ansatum mediocriter, uerùm ansis à summo ad infimum pertingentibus. Asclepiades, Græcus author, à re nautica uocis etymon ductum arbitratur. Hic tradidit inter cætera, inferiorem ueli partem, pateram appellari: mediam τράχηλον: summam uerò, carchesium uocari: atque inde diffundi (ut Macrobij uerbis utar) in utrunque ueli latus, atque hæc cornua uocantur. Idem author tradit, non solùm Asclepiaden, sed & alios illustres poëtas, ut Sophoclem & Sappho, eius meminisse, Pherecydes in libris historiarum prodidit, Iouem pro mercede concubitus Alcumenæ aureum carchesium dono dedisse. Apollonij enarrator libro 1. Argon. ἠλακάτη δὲ λέγεται, inquit, τὸ λεπτότατον καὶ ἀκρότατον μέρος τοῦ ἱστοῦ, κατὰ Ἐρατοσθένην. ὑπὲρ δὲ ταύτην τὸ καρχήσιον: id est, ἠλακάτη dicitur tenuissima ac summa pars mali, secundum Eratosthenem: supra quam est carchesium. Iulius Pollux libro 1. Onomasticῶν cap. de partibus nauis: καὶ τὸ, inquit, μὲν ὑποδεχόμενον τὸν ἱστὸν, ληνός· τὸ δὲ ἐναρμοζόμενον αὐτῷ, πτέρνα· τὸ δὲ τελευταῖον τὸ πρὸς τῇ κεραίᾳ, ἠλακάτη, καὶ θωράκιον, καὶ καρχήσιον. Hoc est: Quod malum suscipit, ληνὸς dicitur: id quod ei adaptatur, πτέρνα: extremum uerò circa antemnam, ἠλακάτη, θωράκιον, & carchesium. Idem libro decimo, cap. de piscatorijs & naualibus instrumentis: ὀρθίαξ, inquit, appellatur inferior mali pars, ut superior carchesium. Hesychius: καρχήσια, τὰ κέρατα τὰ ἐπάνω τῶν καταρτίων τῶν πλοίων, ἢ τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν. Sed idem addidit: καρχήσιον, εἶδος ποτηρίου, καὶ τὸ ἐπικείμενον ταῖς χελώναις ξύλον, καὶ ἐργαλεῖον, τεκτονικὸν διαβήτης: species poculi, & testudinibus lignum impositum, & instrumentum fabrile triangulum. Purpureos.] rosas purpurei coloris, uel propter amabilem eius floris speciem: uel quòd

purpurea rosa Veneris sanguine tincta, in eius tutela esse credatur: uel quòd, cùm sanguinei coloris sit, uita in sanguine esse credatur. Salue.] Beneuolentia à religione & pietate erga patrem. Atque ex hoc loco, ut suprà admonui, uidetur Poëta respicere ad eorum opinionem, qui Anchisæ cineres ab Aenea in Siciliam delatos existiment: nisi quis cineres pro osśibus aut corpore accipere uelit. Sed quia paulò suprà ijsdem uerbis usus est, Nunc ultrò ad cineres ipsius & ossa parentis, Adsumus: utramq; sententiam adstruere potest uideri. Quanquam nihil uetat simpliciter accipere, ut & mortuus & crematus & humatus in Sicilia dicatur. Est in repetitione eiusdem uerbi pathos. Animæq;.] Polysyndeton: quasi in eodem tumulo & cineres sint conditi, & anima Anchisæ habitet. Antiquitùs persuasum fuit, mortuorum umbras in sepulchris degere: hinc libamina, hinc parentationes & inferiæ, quæ sepultorum tumulis inferebantur. Sed quorsum illa tendunt, quod dixit, Animęq; umbræq;? An existimare par est, id à Poëta per copiam enunciatum esse? Haud uidetur. Iamblichus prodidit memoriæ, Mercurium scriptum reliquisse, homini duas inesse animas: (monstri simile) unam potentiæ, conditoris ac opificis Dei participem, & A hanc quidem à primo illo intelligibili profectam: alteram omnibus innatam ex circuitu corporum cælestium, in quam anima rerum diuinarum contemplatrix se immergat. Et animas ex mundis in homines defluentes, mundorum circuitus sequi: sed eam quæ ab intelligibili proficiscitur, intelligibiliter adesse præsentem. Per hanc existimat hominem morte dissolui, & ad cælum emigrare. Atque ob id non esse existimandum, omnia indissolubilibus uinculis necessitatis uinciri, quòd anima in se proprium principium contineat, quo erigatur ad id quod intelligibile appelletur. Atque ex hac Mercurij doctrina quidam opinantur, Maronem hic animam & umbram simul coniunxisse. Ergo nequicquam & cineres, & animam paternam repetiuit. Addit æthiologiam, quòd absque patre Italiam sit petiturus, quem in terram fatalem secum peruenturum ab initio sperarat.

Fatalia.] à fatis promissa Aeneæ, & eius posteris.

Tybrim.] ad quem obtinendum septem annos nauigarat. Igitur disertè, quærere dixit, quem uidelicet inuenire nequiuerat.

B

ARGVMENTVM.

Tantum dicendi finem fecerat Aeneas, cùm serpens macularum varietate conspersus, ex adytis exiens septenis voluit se gyris, Anchisæq; tumulum complexus est: & repens inter pateras, sacrorumq; pocula dapes leuiter gustauit: ac nemini noxius tumulo rursus successit: ibiq; tantisper mansit, dum sacra flammis consumerentur. qua re obstupefactus Aeneas libentius magisq; ex animo sacra patri suo instaurat, ratus eum aut Genium loci, aut seruum, seu loci ministrum esse.

NASC.

Dixerat hęc, adytis cùm lubricus anguis ab imis,
Septem ingens gyros, septena uolumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsusq; per aras.
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit uarios aduerso Sole colores.
Obstupuit uisu Aeneas ille agmine longo
Tandem inter pateras, & leuia pocula serpens,
Libauitq; dapes: rursusq; innoxius imo.
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis incœptos genitori instaurat honores,
Incertus, geniúmne loci, † famulúmue parentis
Esse putet, cædit quinas de more bidentes,
Totq; sues, totidem nigrantes terga iuuencos.
Vinaq; fundebat pateris, animamq; uocabat
Anchisæ magni, manesq; Acheronte remissos.
Necnon & socij, quæ cuiq; est copia læti
Dona ferunt, onerantq; aras, mactantq; iuuencos,
Ordine ahena locant alij, fusiq; per herbam
Subijciunt uerubus prunas, & uiscera torrent.

† al. famulúmne,

ADYTIS cùm lubricus anguis ab imis.] hoc sumptum est ex obseruatione naturæ: nam quidã philosophorum ex spina hominis mortui serpentem enasci asseruerunt. quo proculdubiò alludens Poëta doctiss. serpẽtem prodijsse fingit de sepulchro Anchisæ: quod ideo adytum uocat, quia ibidem altare erectum erat: nam cùm paulò infrà Poëta dicat:

—rursusq; innoxius imo
Successit tumulo.

Certũ est, anguem de tumulo exijsse. Septem ingens gyros.] etsi Poëta hoc in loco Homerum imitatus fuisse uidetur Iliad. β. hoc tamen serpentis portentum cum Homeri portento simile nihil habet, præter quod, uti ex serpente, qui octo pullos cum matre deuorauerat, Græci nouem annos se cum Troianis bellaturos, decimo autem anno Troiam capturos, sic Aeneas ex septem Draconis gyris erroris sui finem septimo anno futurum præcognouit: apponam Homeri uersus, sed quàm paucissimos: mihi enim satis est locum indicare, quem doctis notissimum esse arbitror:

ἔνθ' ἐφάνη μέγα σῆμα, δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς
σμερδαλέος, τόν ῥ' αὐτὸς Ὀλύμπιος ἧκε φόωσδε.

Horum uersuũ, imò totius prodigij trãslatio extat Ciceronis in 2. lib. de diuinat. Cæruleæ cui terga notæ.] Quod Homerus dixit ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς: id est, per dorsa rubens, noster ait:

Cęruleæ cui terga notæ—.

C

Quod ad colubri colorem pertinet. Sed & fulgorẽ, fulgorisq; uarietatem uenustissimè apposuit, cùm ait:

—maculosus & auro

Squamam incendebat fulgor.] quod cùm satis fuisset ad declarandum, qualisnam foret corporis habitus draconis, attamen ut rem uerbis illustriorem redderet, similitudinem ex arcu pluuio addidit. hac scribendi ratione plerunq; Virgilius utitur, ut rem nõ solùm describat, sed depingat. Sed hac de re alibi satis à me dictum fuit.

Ceu nubibus arcus.] ad uarietatem serpentis declarandam similitudinem ex Iride sumit: quæ collatio per colorem dici potest: quale illud ex 7. Aeneid.

Indum purpureo ueluti uiolauerit ostro
Si quis ebur—. Græci ἀνταπόδοσιν uocant.

Mille

A Mille trahit uarios aduerso Sole colores.] *huius rei causam abundè satis ostendimus ex philosophorum doctrina in fine 4 libri, super eodem uersu:*

Mille trahens uarios aduerso Sole colores.

Depasta altaria liquit.] *μετωνυμικῶς pro sacris in altari depastis uel à serpente, uel, quod etiam mihi magis placet, ab igne: nam dictum est:*

Libauitq; dapes.

Vult igitur Draconem non prius abijsse, quàm totum sacrificium igne consumptum uiderit. Hoc magis inceptos.] *Aeneas parentale sacrificiũ instaurat uiso portento.* Geniumne loci.] *iuxta fortasse eorum opinionem, qui dixerunt Genios terram, aërem, aquam, & ignem esse, ideoq; nullum putari absq; Genio locum. Sed consule interpretes, qui alia pluribus referunt: mihi uerò aliud cõsilium quàm in his rebus diutiùs cõmorari.* Famulumne parentis.] *qui cum Anchise fuerat de more gentium crematus. Hom. Iliad. ψ. & alij plures.*

Cædit quinas de more bidentes] *ordine sacrificium describit. locus est ex Hom. sumptus Iliad. ψ. in* B *funere Patrocli: cuius iam antea mentionem fecimus. Obseruandum uerò est, cùm Aeneæ sacrificandi curam Poëta tribuat, morem occultè Romanum designare: apud quos Coss pontifices, alijq; proceres, quos Dionysius Halic. in sept. antiq. recenset, sacrificandi curam potestatemq; habebant: non quòd ipsi hostias mactarent, sed ut mactarentur, imperarent. huc igitur alludens, Aeneam hostias cædẽtem facit.* Nigrantes terga iuuencos] *quia pro mortuo sacra fiebant, nigræ uictimæ mactabantur: nam rebus infelicibus nigræ, felicibus albæ hostiæ mactabantur: nam hinc illud ex 3. Aeneid.*

Nigram hyemi pecudem, Zephyrisq; felicibus albam.

Vinaq; fundebat pateris.] *de pateris uina fundebat in tumulum.* Animamq; uocabat Anchisæ magni.] *Ex Homero, loco superiùs adducto. ubi Achilles animam Patrocli uocat ad sepulchrũ.* Manesq; Acheronte remissos.] *illud ampliùs nõ redituri: utpote qui iam diuinitatẽ fuerant assecuti.* Necnon & socij] *distributio est, quæ τὸ πρέπον personarũ habet: apta enim singulorum dignitati negocia dãtur. etenim uilib. officijs interesse, regem non decet. quamobrem socij Aeneæ, diuisis inter se officijs, quæ ad carnes sacrificiorũ curandas* C *pertinent, sedulò curant.*

LAMB. Hort.

Adytis.] *penitissimis sacri tumuli locis. Describit anguem hunc à proprijs operibus, forma & colore. Quid porrò hunc esse existimarit ipse postea enarrat: uidelicet aut loci genium, & Anchisæ famulum. Cæterùm sæpè alias accidit, quòd è tumulis serpentes emicuerint: ut è sepulchro Carlmanni regis Francorum Parrhisijs, & apud Silium è tumulo Murri. Pythagoras, serpentem in sepulchris è Spinæ humanæ medulla nasci arbitratus fuit. Cur septem gyros, & septem uolumina? ob perfectionem & dignitatem numeri septenarij. Septimo die quieuit Deus ab opificio suo, uoluitq; eum suis commendatum & religiosum esse. Septem planetarum cœlestes orbes numerantur. Humani corporis intima & extima septenarij ratione cõstant: Septem in homine sunt, quæ nigra membra à Græcis uocantur. Septem cum uenis & meatibus, quæ singulis adiacent, ad cibum & spiritus reciprocationem destinata. Septem gradus in corpore, qui dimensionem altitudinis complectantur: & præter hos septenarios, præterea aliquod in extimis recensentur. Ipse Cicero septenarium rerum omnium nodum esse uult. Extant multa exempla in sacris, quæ septenarij commendationem habent. Septies cadit iustus. Non solùm septies, sed septuagies septies. Septies in die laudem dixi tibi. Argentum igne probatum septuplum. Et septem dæmonia eiecta. Hinc illa poëtica, Terq; quaterq; & Homericum, τρὶς μάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις. Quin ueteribus hic mos seruabatur, ut puero septimo nomen inde inderent: etsi decimo apud Athenienses id fieri solere, quidam tradunt. Multis deniq; alijs arcanis rerum naturæ operibus opifex Deus hunc numerum admirandum dicauit: quæ studio, quòd ista sufficiant, præterire consilium est. Vsurpatur itaq;, ut ex citatis exemplis liquet, & pro numerositate (ut ita loquar) quo pacto & hoc loco accip. potest: ut septem gyros, multos intelligamus.* Septena] *pro septem: familiare poëtis est, numeri specie abuti. Tumulum Anchisæ dicit ad quem parentabatur.* Placidè.] *leniter, benignè, ac minus molestè. Ita hunc locum exponit Seruius, ut quemadmodum ex augurio 9. passerum uates in Aulide, numerum annorum belli Troiani denunciabat, ita ex septem hic spiris, tot annorum errorem Aeneæ significari. Ego uerò secus accipio. nam ultimus hic erroris annus agebatur.*

Cæruleæ.] *A colore maculoso, & fulgẽte in aureum, cuiusmodi in serpentum squamis est uidere. Aut, pro aureo colore.* Incendebat] *Metaphora, à rei similitudine ducta Zeugma. Fulgor incendebat squamam in corio serpentis, & notæ cæruleæ tergũ. Et numero plurali usus est poëticè, pro singulari.* Ceu nubibus.] *in nubibus: Defectio. Illustrat animantis descriptionem comparatione, ad speciem eius oculis subijciendam. Hunc arcum nonnulli Irin, quidam uarium arcum: aliqui dæmonis: hoc est, intelligentiæ, aut sapientiæ potius, uocant: quòd in eo diuinæ clementiæ præsagia eluceant, mundum aquarum diluuio amplius non perditum iri. Introducitur & deorum internuncia à poëtis. De hoc arcu lib. quarto plura disseruimus.* Mille] *Numerus certus pro incerto. Et nũquam nisi contra solem oppositus apparet.*

Obstupuit.] *Rectè obstupuit. nam cui non monstri simile uideretur, ac dignum admiratione, si draconem è terra erepẽtem cerneret? si aras depascentem, redeuntemq; eòdem unde esset profectus? Nimis mehercle coactum id, quod Seruius hoc loco philosophatur, per serpentem annum significari: quòd ante inuentas literas, Aegyptij, inter grammata hieroglyphica, annum circumscriberent dracone ita in orbem contorto, ut caudam suam morsicus teneret: cùm Poëta aliud quidpiam hoc commento signare uideatur. Quid enim aliud per anguem hostias in aris leuiter depastum accipias, quàm gratas acceptasq; sacrificantis hostias Anchisæ fuisse? Etenim serpentis occursus, faustum auspicatumq; omen ducebatur. Hac persuasione paulò pòst Aeneas multo alacrior, accingit se ad sacrificandum. Nihil necesse est, omnia uel φυσικῶς uel ἀλληγορικῶς interpretari, ne absurdæ tandem cum ludibrio subsulient explicationes.* Agmine.] *id est, tractu, actu, ductu, cursu. Ab agendo, agmen dictum est, nimis quàm uenustè. Ennius:*

Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen. "

Vergil. in tertio id imitatus:

Inter opaca uirum, inquit, leni fluit agmine Tybris. "

Pateras.] *Pocula. paulò antè carchesia appellata, nũc pateras uocat, quas Grammatici planas existimant esse, & patentes: unde uox denominationem ducit.*

Libauitq́.]hoc est, leuiter degustauit: nam id inter alia libare signat. Libare oscula, itē libare altaria, & libare pro sacrificare: unde libamina. Sed de hoc uocabulo alibi annotauimus. Innoxius.]quippe qui nulli nocuerit. Successit.]hoc est, irrepsit in tumulū, ubi hostiæ flāma absumptæ essent, nisi quis Depasta altaria, pro, ipse serpēs depastus altaria, malit exponere. Hoc magis.] Ergo fausto accepto omine sacra parenti accepta esse, ab integro sacrificare aggreditur. Honores, sacra instaurat. Addit obiter causam, propter obiectū omnem serpentis, quem alij aliter interpretabantur. Hic genium loci, ille famulum Anchisæ in eo uenerabantur. Antiqui genium, deum esse credebant qui uim rerum omnium generandarū haberet. Quare Dei filium, & hominum parentem nuncupabant. Apuleius dæmonas modò lares nominat, modò genios. Ac genios quidem, ut interpretes, prisci existimarunt, & salutis nuncios, qui uota mortalium & preces hinc ad Deum perferrent. rursum illinc ad nos diuina dona, tanquā mediatores. Itaq; ergo eruditè Poëta, eos incertos fuisse inquit. geniúsne loci esset, an Anchisæ famulus, per quē ad deos concepta uota deferrentur. Qum & ad hos ipsos genios magicæ incātationes, & præsagiorū ludibria referebantur. Veteres pueris recens natis genium & Iunonem dabant, ut Theologi bonum angelum & malum: quorum ille ad uirtutem, hic ad uitia extimulet. Adeóq; singulis locis suum tribuebant genium in cuius tutela esse credebantur. Hinc illa tot nympharum deorumq́; nomina, quos ne offenderent prisci illi mortales religiosè cauebant.

Cædit quinas.]De bidentibus in quarto dixi. Quinas exponit Seruius, ut partim quasi mortuo pari numero: partim numero impari, ut Deo, sacrum fecerit. Pari numero mortalitatem signari contrà immortalitatem, iuxta
30 illud: Numero deus impare gaudet. Equidem scio, an ad potentiam quinarij respexerit, quam nōnulli iusta ratione, abditarum naturæ rerum periti, admirati uidentur. Huic deos, atq; in primis Mercuriū, artium præsides præesse uoluerunt. Certè hic numerus omnia quæ sunt, quæq; esse uidentur cōplectitur: ea quæ intellectu percipiuntur, & quæ corporibus constant, siue diuina substantia sit, siue caduca. Supera omnia, & ijs subiecta signat. Quinq; uiuentium genera maximè à Philosophis traduntur: quorum primus locus tribuitur Deo, secundus dæmonibus, tertius heroibus, quartus hominibus, ultimo loco collocantur bruta. Totidem uolunt animæ potestates esse, θρεπτικὴν, αἰσθητικὴν, ἐπιθυμητικὴν, θυμοειδῆ, καὶ λογικήν. Sensus adhæc constat esse quinq;, ac totidem qualitates quæ in eorum obiecta cadunt. Hic ipse numerus quinarius etiā dicitur: hoc est, iusticia uocatur, quòd denarium in partes æquas secet. In sacris numerus quinarius multis nominibus deprædicatur. Nigrantes.]nigros: synecdoche poëtica. Nigra dijs inferis conueniebant, ut candida cælitibus. A

Vinaq́.] Etenim in funere clarissimorum uirorum, quiq; in deos iam relati erant, perinde ut dijs, uinum fundebatur. Locus descriptus est ex Homeri Iliad. ψ. ubi Achilles Patroclo amico sacrificans introducitur:

οἶνον ἀφυσσάμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν,
ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

Ille mortui amici corpus concremat, hic annuo sacrificio memoriam parentis celebrat. Animamq́.]De ratione conclamandi, ac uocandi animas mortuorum, alibi pluribus annotauimus, quàm ut hic repetatur. Cæterùm quod Homerus dixit, οἶνον ἀφυσσάμενος: noster extulit, vinaq; fundebat. & ψυχὴν κικλήσκων, Animamq; vocabat. Itaque vocabat, uel inuocabat, tanquam ἀποθεωθεῖσαν in deos relatam: uel, ut propitia fauensq; præsentem beneuolentiam & uota accipere: uel, supremum uale conclamabat. Magni.]μεγάλοι. nam hoc cognomento epitheticō censebantur penates dij Troianorum.

Manes.] id est, ab inferis in sepulchrum reuersos, in quibus, libaminibus infusis uictitare credebantur: id quod nunc maximè uerisimile fuit, cùm inde serpens erepens, & recipiens se eódem, usui obiectus esset. Manes uocarunt, B corporis humani præsules, parentum semine procreatos. Accipiunt pro animis mortuorum.

Acheronte.]ab inferis. Esse Acherontem unum ex decantatis inferorum amnibus, nemo est qui ignoret: de quibus in sexto fusissima explicatio instituetur.

Necnon.] Principis inde exemplum pium optimi ciues sequuntur: sacrificant, uota faciunt, & preces fundunt. Nam dona ferre hîc, pro uictimas cædere ad aras, dixit: quarum partim in altaribus concremabant, partim in epulum seruabatur. Narrat, quo quisq; studio certatim suo munere fungebatur, ut nemo nisi ignauus, otiosus desideret. Læti.]alacres. Onerant aras hostijs cæsis. Effusam liberalitatem in sacra, quibus operabantur arguit. Prius mactandi erant iuuenci, quàm ijs aræ onerarentur, quare hysteroprotero usus uideri potest.

Ahena.]ollas, χύτρας. Celebrat interim Poëta antiquam consuetudinem, qua epulum in funeribus clarissimorum hominum dabatur, simul autem in anniuersarijs sacris. Sed & ludi in eorum honorem exhibebantur. Quæ omnia Poëta Aeneam religiosè, in anniuersarijs patris sacris obseruasse docet. Torrent.] assant uiscera. Viscus C propriè dicitur, omne id in animantibus, quod sub corio est. Hinc ueteres uiscerari dicebant, distribuere carnes: & uisceratio, distributio illa, quæ fieri in sacris solennibus consueuit, ac in funere clari uiri. Iam & ahenum iurisconsultus uas esse dicit, quod supra ignem pendet, in quo aqua calefit. Et torrent, assant: cum alioqui latiùs pateat uerbi huius significatio.

ARGVMENTVM.

Peractis sacris, vt dies illuxit, qui ludis ab Aenea dictus fuerat, confluunt vndiq; vicini populi, partim visuri Troianos, partim etiam certaturi quorum ob oculos præmia ponuntur in medio circo: inchoandorumq; ludorum signum canitur.

Expectata dies aderat, nonamq; serena
Auroram Phaëtontis equi iam luce uehebant.
Famaq; finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierant, læto complerant littora cœtu,
Visuri Aeneadas: †& pars certare parati,
Munera principio ante oculos, circoq; locantur

NASC. EXPECTATA dies aderat] ad ludos ordine describēdos Poëta se accingit. Nonāq; serena] Quàm uariè, ac uenustè uarijs in locis diei nascentis initiū Poëta depinxerit, alibi retulimus, eadémq; sæpius repetere putidū est. Famaque finitimos.] Arbitror

† al. pars &

A Arbitror Fama ad ludos non ad Acestē, esse referendū. nā fama edendorū ab Acesta ludorū iam ante populos finitimos inuaserat.

110 In medio, sacri tripodes, uiridesq́ue coronæ,
Et palmæ precium uictoribus, armaq́ue & ostro
Perfusæ uestes, argenti, auriq́ue talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Igitur commissos ludos: id est, exhibitos ad agendum. Cicer. ad Q. Fratrem: hæc scripsi ad oct. Cal. nouemb. quo die ludi committebantur. & est sermo à gladiatoribus tractus: qui ad pugnam committi: hoc est, comparari, componiq́ue dicebantur. ut ita compositi pugnam inirent. Tranquillus de claris Grammaticis: ad exercitanda (inquit) discentium ingenia æquales inter se committere solebat. hoc autem ita esse, sequentia uerba fidem faciunt:

Prima pares ineunt grauibus certamina remis.
Et quæ sequuntur altero uersu.

Et clari nomē Acestæ Excierant.] ad famā ludorū inclyta quoq; Acestæ nominis gloria accedebat: quæ populos excitaret ad ludos spectandos: quos ob tanti uiri magnificentiā nō nisi magnificos fore sperabant. Complerant littora.] Ingentē eò multitudinē confluxisse designat. Munera principiò ante oculos.] Appositè ante oculos, & ex ludorum more: sic enim magis excitantur animi eorum, qui certaturi sunt. Homerus, unde locus iste sumptus est, Achillem de nauibus certantium munera promentem quidem, lebetes, tripodas, equos, & mulos, sed non ante oculos eorum ponentem facit. cùm ait Iliad. ψ.

» ——αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς,
» αὐτοῦ λαὸν ἔρυκε, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα,
» νηῶν δ' ἔκφερ' ἄεθλα λέβητάς τε, τρίποδάς τε.
» ἵππους θ' ἡμιόνους τε.
» Et quæ sequuntur reliqua.

B Sacri tripodes.] à communi commemoratione ad separatā præmiorum enumerationem transit: erant autem tripodes mensæ militares ex trib. pedibus: quib. apud Græcos uiri fortes donari solebant. Horat. lib. carm. 4.

» Donarem tripodas præmia fortium
» Graiorum.

Apud Homer. Iliad. ω. Priamus Achilli geminos affert tripodas. & apud eundem Agamemnon septem Achilli donat:

» ἑπτὰ μὲν ἐκ κλισίης τρίποδας φέρον ὥς οἱ ὑπέστη.

Itidem Ascanius apud Maronem Aen. 9. tripodas Niso pollicetur.

» Et tripodas geminos, auri duo magna talenta.

Cur uerò sacros hîc appellet Poëta tripodas, non facilè dixerim, nisi fortè tales intelligat, quales sacrari solent, ut sit allusio ad tripodas æreas, siue etiam (uti ex Aristophane liquet) aureos templi Apollinis Delphici: quibus superpositæ Phœbades uaticinabantur. Quod uerò interpretes aiunt sacri, ita pulchri, ut sacri esse uideantur, ridiculum est. Viridesq́ue coronæ.] ex lauro. ut infrà

C patet:

» Tum satus Anchisa, cunctis ex more uocatis,
» Victorem magna præconis uoce Cloanthum
» Declarat, uiridiq́ue aduelat tempora lauro.

Erant enim non pretij (ut Plinius ait) sed honoris coronæ. Et palmæ pretium uictoribus.] sequentia cum antecedentibus iunguntur: sunt enim hæc omnia pretium palmæ tripodes, coronæ, arma uestes, talenta auri, & argenti uidetur tamen maiora præmia à minoribus distinxisse, hisq́ue illa præposuisse.

Auriq́ue talenta.] De talentis maioribus, & minoribus, Atticis, Romanis, aliarumq́ue nationum alijs, consule Budæum, qui post ueteres egregiè hac de re, & copiosè perscripsit. Commissos ludos.] non inceptos, ut perperam sentiunt interpretes: non enim tuba cecinisset, si iam inchoati fuissent ludi: nam canit antequàm inchoentur: quod uerò nondum incepti fuerint, satis liquet ex eo, quod infrà lectum est:

» Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
» (Haud mora) prosiluêre suis——.

At quid erat quod tuba caneret, nisi in ipso pugnæ cōgressu? hoc de more ludorum solennium fieri solebat, & his etiam temporibus obseruatur, ut antequàm symbolum pugnæ canatur, dum sese comparant certaturi, aut iam compositi stantes, uel deambulantes populo se conspiciendos præbeant, honoris gratia, tuba canat.

EXPECTATA dies aderat, nonamq́ue serena.] A' sacris religiosè perpetratis, transit ad descriptionē temporis matutini ac diei, in quem certamina pronunciata erant Homerus Achillem suum libando per totam noctem fatigatum sopori componit. Quem suauiter dormientem, strepitus ducum ad tentorium conuenientium, somno excitat: LAMB. Hort.

κλίνθη κεκμηὼς, ἐπὶ δὲ γλυκὺς ὕπνος ὄρουσεν. «
οἱ δ' ἀμφ' Ἀτρείωνα ἀολλέες ἠγερέθοντο. «
τῶν μιν ἐπερχομένων, ὅμαδος καὶ δοῦπος ἔγειρεν. «
ἕζετο δ' ὀρθωθεὶς, καὶ σφέας πρὸς μῦθον ἔειπεν. «

Inde Achillem erectum sedentem ac concionantem fingit. Et paulò pòst equestri certamini ob oculos præmia & proponit & pronunciat. Phaëtontis equi iam luce uehebant.] equi solares. Phaëtontis fabula extat apud Ouidium lib. Metamorph. secundo. Hunc poëtarum figmenta, precariò Solis patris sui currum regendum accepisse commemorant: atque per inscitiam gubernandi, totum orbem conflagrasse. Ipsum in Eridanum curru excussum: sororesq́ue mœrore contabescentes, in populos conuersas. eundem & Eridanum antè dictum putant φαίθων, ἐπιφανὴς, manifestis, λάμπων, ἥλιος, splendescens, sol. Sophocles: ποῦ ποτε κεραυνοὶ Διὸς: ἢ ποῦ φαέθων ἅλιος, εἰ ταῦτ' ἐφορῶντες κρύπτουσιν ἕκηλοι. Vbi tandem sunt fulmina Iouis, aut ubi Phaëton sol, si hæc aspicientes celant quieti: uidelicet quòd istam iniquitatem non proferant in lucem. Et Homerus, solem hoc ceu illustri epitheto ornauit:

ὄντε γὰρ ἥλιος φαέθων ὑπερέχῃ τε γαίης. «

Compositum à φαὸς, ἡ φῶς. Hinc illa, φαεσίμβροτος, φωσφόρος, φανὸς, φαίνω. Equi huius consimili ratione ab aurora, igne, splendore, & ardore nomina tenēt: Pyrois, Eois, Aethon, & Phlegon. Munera.] Imitatione Homerica munera ante oculos ponit, Homerus singulis quinq; uictoribus equitibus quasi per gradus præmia pronunciat, quorum partem noster Poëta huc transtulit:

ἱππεῦσι μὲν πρῶτα ποδώκεσιν ἀγλά' ἄεθλα «
θῆκε, γυναῖκα ἄγεσθαι ἀμύμονα ἔργ' εἰδυῖαν. «
καὶ τρίποδ' ὠτώεντα δύω, καὶ εἰκοσίμετρον «
τῷ πρώτῳ. ἀτὰρ αὖ τῷ δευτέρῳ ἵππον ἔθηκεν, «
ἑξέτε' ἀδμήτην βρέφος ἡμίονον κυέουσαν. «
αὐτὰρ τῷ τριτάτῳ ἄπυρον κατέθηκε λέβητα «

» καλὸν, τέσσαρα μέτρα κεχανδότα, λευκὸν ἔτ' αὔτως.
» τῷ δὲ τετάρτῳ θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα,
» πέμπτῳ δ' ἀμφίθετον φιάλην ἀπύρωτον ἔθηκε.

Circo] in circo, quæ possent uirtutem excitare. Sacri tripod.] Homerus eodem libro:

» νηῶν δ' ἔκφερ' ἄεθλα, λέβητάς τε, τρίποδάς τε.

Hos sacros Maro appellat, propter Delphicum tripodem, in quem Phœbas uaticinatura descendebat. De tripode porrò in tertio diximus. Viridesque coronæ.] Certaminum, ut bellicæ rei, olim coronæ erant, uel herbaceæ, uel ex ramis arborum, ut alibi retulimus ut oleaginæ, salignæ, gramineæ, laureæ, myrteæ, apium, quernæ, & id genus aliæ. Sed initiò, diu commune omnium sacrorum certaminum præmium palma erat, perpetuò frondibus uirens, Græci φοίνικα uocant cùm postea singuli ludi peculiares arbores & herbas, quibus uictores coronarentur, ut dixi, sibi delegerint. Palma, ante laurum, peculiariter Phœbo consecrata fuit: & uictoriæ symbolum, ob hãc solam causam, quòd singulare quiddam huic arbori inesse uideatur, quod fortibus uiris, & certaminum uictoribus peculiariter conueniat. Etenim si pondus quantumuis graue palmæ superimponas, quamuis grauiter urgeat, si onus sustinere nequit, non deorsum cedet, sed aduersus pondus insurget & obluctabitur. Plutarch. 8. Symposiac. φοίνικος γὰρ ξύλον ἂν ἄνωθεν ἐπιθῇς βάρος πιέζῃς, οὐ κάτω θλιβόμενον ἐνδίδωσιν, ἀλλὰ κυρτοῦται πρὸς τοὐναντίον, ὥσπερ ἀντιτεινόμενον τῷ βιαζομένῳ. τοῦτο δὴ καὶ περὶ τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνάς ἐστι. τοὺς μὲν γὰρ ὑπ' ἀσθενείας καὶ μαλακίας ἄκοντας αὐτοῖς, πιέζει κάμπτοντας, οἱ δὲ ἐρρωμένως ὑπομένοντες τὴν ἄσκησιν, οὐ μόνον τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς φρονήμασιν ἐπαίρονται καὶ αὔξονται. Palmæ enim lignum, si graui pondere superimposito premas, non deprimitur deorsum, uerùm contrà incuruatur, & quasi obluctans oneri uim offerenti. Atque hoc ipsum quidem usuuenit in athletarum certaminibus. nam qui per imbecillitatem & fracti animi molliciem illis cedunt, eosdem ipsos urgendo deflectunt. Porrò, qui fortiter in ea exercitatione perdurant, ij non solùm corporibus, sed animi prudentia etiam prouehuntur. Theophrastus multa de palmæ tum natura, tũ dignitate, lib. de Plantarum historia 2. cap. 8. & lib. 3. cap. 5. lib. item 4. cap. 6. & alijs aliquot locis differit. Et Plinius item non uno loco, qui lib. 16. cap 42. Pondus, inquit, sustinere ualidæ, abies, larix etiam, in transuersum positæ: robur, olea, incuruantur, ceduntq; ponderi. Illæ remittuntur, nec temerè rumpuntur: priusq; carie, quàm uiribus deficiunt. & palma arborum ualida: in diuersum enim curuatur. At populus contra omnia inferiora pandatur, palma è contrario fornicatur. Hactenus ille. Nulla abijcit folia, quare ἀείφυλλος uocatur. Eius 360. species à Babylonijs literis traditæ sunt. Quoniam autem per occasionem in palmæ descriptionem incidimus, addatur & illud ex eodem authore: Palmæ, quæ in Europa, & uulgò in Italia nascuntur, steriles sunt, cùm Iudæa nobiles habebat. Fructus Hispanicis mites in maritimis: cùm contrà in Africa dulces quidem sint, sed statim euanescant. Nulla re magis quàm fimo læditur palma. Vnde quinquaginta eius genera recensentur, & uinorum ex ijs differẽtiæ. At omnium clarissimæ sunt regiæ palmæ Babylone natæ, in uno Bagoæ horto, sic dictæ, quod Persarum regibus seruarentur. Vna huius generis arbor in Chora, una & Syagrorum. Græcè φοῖνιξ dicitur. Et quia Phœnix auis ab hac nomen accepisse creditur, ipsa arbor mori, ac renasci ex seipsa potius referta dicitur. Alexandri milites palmis uiridibus strangulati sunt in Gedrosis, pomi genere. Tanta mitium suauitas est, ut finis mandendi non nisi periculo fiat. In oriente ualidi funes ex folijs palmæ fiunt. Huic arbori folia non decidunt, & admiranda naturæ benignitate fructus innascuntur. Cacumen palmæ detractum, solùm sterilitatem inducit, non autem necem. In primis Hierichuntem palmetis illustrem, authores celebrant. Exprimitur & ex palma suum uinum. Est & ubi præsentem medicinam habet. In summa, tanta ei dignitas fuit, ut in sacris certaminibus præter diuersas coronas diuersis uictoribus propositas, etiam singulis palma adijceretur. Est & inter cunctas arbores macrobia. Consimili ratione gloriam fortium uirorum non par est senescere. Quo spectauit Orpheus, cùm diceret, ἶσον δ' ἶσῳ ἀειροκόμοισι φοίνικος ἔρνεσι. Hinc illa egregia eius Epitheta, ὑψικόμον, & ἀείφυλλον. Itaq; palma per se non uictoriam signat, sed arborem. at metaphoricè Horatius: Cui sit conditio dulcis sine puluere palmæ. Precium.] præmium, appositio: arma & purpurã, præmium. Iam & periphrasticè hoc dictum est, uestes perfusæ ostro: id est, uestes purpureæ, aut certè non dissimiles. Est autem ostrum ab ostreis dictum, color in glauco austerus, similis irascenti mari, & subrubens. unde uestis ostrina. Conchylium, murex, ostrum, sæpenumerò in eadem significatione usurpantur. B

Talenta.] θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα. Ad ueteres constat & ponderis diuersi & nominis talenta fuisse, τάλαντα Græci item dicunt: & inter ea, Atticum, Euboicum, Babylonium, Aegyptium, Phœnicium: quorum præcipua recensentur, Atticum & Euboicum. Sed talentum Atticum, quod plurimum à scriptoribus celebratur, libras Romanas seu pondo, seu minas Græcas sexaginta ualebat Continebat autem libra, seu pondo siue mina, decem aureos coronatos. Ergo talentum sexcentos coronatos ualuit. Euboicum seu magnum talentum Atticum, octuaginta libris constabat. Talentum, τάλαντον, porrò multa signat: maximam in primis auri argentiq; partem: ut argenti auriq; talenta, cuius æstimationem modò retulimus. aut lancis nomen est, sicut est apud Aristoph. ἀπ' ὧ ταλάντῳ μουσικὴ σταθμήσεται: at uel talento musica pensiculabitur. Et apud Homerum lib. Iliad. 22. χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα, Pater Iupiter tunc aurea duo librabat talenta. Vsurpatur pro momento in lancis inclinatione: & pro numeri cuiusdam ratione, ut cùm di- C cimus πολυτάλαντος ὁ πλοῦτος. Atq; in hoc significato accipiendum existimat Suidas illud Homeri, κεῖτο δ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δύο χρυσοῖο τάλαντα: id est, Atque auri in medio duo ibi iacuêre talenta. Hinc à talento, ταλαντεύω, σταθμίζω, pondero, libro, exploro. Quoniam autem τάλαντον etiam pro lance usurpatur, Plato in Timæo terram ταλαντουμένην dixit, ἀνωμάλως σείεσθαι μὲν ὑπ' ἐκείνων, κινουμένην δ' αὖ πάλιν, ἐκεῖνα σείειν. Metaphora à lancibus sumpta.

Tuba commissos.] Celebrat uel consuetudinem ueterum certaminum, uel Romanorum, apud quos antequàm ludos aggrederentur, tuba signum dabatur: siue ut spectatores tum animis, tum oculis intenti adessent: siue, ut ij qui nondum conuenissent spectandi studio, iam confluerent. Seruatur is mos hodie quoque ubique locorum Canere ludos dixit, ut classicum canere. Commissos ludos item uocat, indictos, inceptos, quod Græci ἀθλάνεσθαι dicunt,

A dicunt, alioqui ϖροσθετικὸν uerbum Committo est. Medio ag.] in medio aggere: editiorem locum haud dubiè intelligit. Nam tubis è sublimi ferè signum dari solet, ut clangor longiùs exaudiatur.

ARGVMENTVM.

Compulsa, & congregata in vnum locum spectatorum multitudine, locatisq; in medio circo victorum præmijs, ad primum certamē ineundum quod nauale est, duces quatuor Aeneas deligit, Mnestheum, Gyan, Sergestum, Cloanthum: ex quibus singulis singulæ Romanorum familiæ originem trahunt. his singulis singulæ ex omni numero naues, remis, remigibusq; instructæ committuntur: quarum etiam nomina recensentur. Pristis, Chimera, Centaurus, Scylla. Pristin Mnestheus agit: Chimeram Gyas: Sergestus Centaurum vehit: Cloanthus Scyllam.

Prima pares ineunt grauibus certamina remis,
Quattuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige † Pristim,
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmi:
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus, triplici pubes quam Dardana uersu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi:
Sergestusq; domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna: Scyllaq; Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Romane Cluenti.

† al. Pistrin;

NASC. PRIMA pares ineunt.] Quomodo pares? si altera sua leuitate celer, duæ sua mole graues, ut ex cõtextu patet? neq; etiam magnitudine pares dicendum est, cùm Centauri, & Chimæræ tantùm magnitudinē proferat, de reliquarū uerò magnitudine ne uerbum quidem faciat. Igitur sic (mea B quidem sententia) res intelligi debet, pares esse naues: id est, compositas. hoc est æquè omnes instructas, remis, remigibus, alijsq; huic negocio aptis rebus. sicuti gladiatores cõpositos dicimus, qui paribus armis induti, eademq; ratione armati, in arenam descendunt dimicaturi. Ineunt certamina.] decernuntur ad ineunda certamina: non enim adhuc erant inchoata, cùm proximè dicturus sit:

» Intenti expectant signum——.

Pristin.] minimè dubium est, quin ab insigni quodam, quod honestatis, uel ornatus gratia proræ, uel puppi apponi solebat, pleruneq; naues cognomina sumpserint, quod quidem insigne Græci ϖαράσημον uocant. Quamobrem Pristis aut ideo dicitur, quia Pristim, quæ belua marina est, in puppi gestaret, ut Chimæra, quod Chimæram: Centaurus quia Centaurum: Scylla, quia Scyllam haberet: aut à Græco deriuat, ϖαρὰ τὸ ϖρίζειν τὰ κύματα: id est, à secandis fluctibus, uel à similitudine, ut Nonio placet, nomen sumpsit: quod ad formam Pristium Marinarum extructa esset: quæ longi, angustiq; sunt corporis: cuius formæ triremes Venetæ hodie uisuntur.

Mox Italus.] futurus, scilicet. Genus à quo no- C mine Memmi.] pro Memmij κατὰ συναίρεσιν, & Memmiorum familiam intelligit, ex qua L. Memmius, qui Corinthum euertit. Ingenti mole.] non ingenti motu, ut perperàm interpres, sed ad nauis magnitudinem referatur, ut de Polyphemo in 3. Aeneid.

» Vix ea fatus erat, summo cum monte uidemus
» Ipsum inter pecudes uasta se mole mouentem.

Hoc indicant uerba sequentia. Vrbis opus.] hoc est, ea magnitudine, ut urbē putares. Triplici pubes quam Dardana uersu Impellunt.] triplici uersu, triplici remorum ordine. Liuius lib. 5. decadis quintæ regia naue ingentis magnitudinis, quam sedecim uersus remorum agebant. Sed & Poëta ipse per ταυτολογίαν eundem uerborum sensum sequenti expressit uersu.

Terno consurgunt ordine remi.] ubi annotatu dignum est, quod cùm quatuor illæ naues triplici remorum ordine structæ fuerint, id de sola Chimæra dixerit: alludens (ut arbitror) ad Chimæram monstrum triforme: cuius ipse meminit in 6. Aeneid. & Homerus itidem Iliados sexto, his uerbis:

πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα.

Non dissimili sensu Turni galea, in qua Chimæram fuisse Virg. memorat, triplici ornatur crista. sic enim ait:

Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Sustinet.

Domus Sergia.] Sergiorum familia, ex qua creditur à Doctis Catilinam genus habuisse, & etiam Plinius in nat. hist. confirmat, non ex Cornelia familia. Portius tamen Latro uir doctiss. in declamat. contra Catilinam, (modò sit Latronis declamatio) ex Corinthiorum familia eum fuisse significare uidetur.

Cærulea.] nigra: nā Cæruleus color, ut anteà diximus, ad nigrum uergit. & est Hom. epitheton. μέλαιναι νῆες.

Genus unde tibi Romane Cluenti.] Romanorum familias, quantum in se est, Poëta conatur extollere: quarum genus altè repetit, nempe ex antiqua Troianorum origine.

LAMB Hort. PRIMA pares ineunt.] Primum certamen nauale ponit, cuius duces quatuor, & eorum gentes, naues totidem mira perspicuitate describit. Homerus primo certamine, quod curule est, quinque duces de palma certantes facit, fingitq; Nestorem diserta oratione Antilochum filium suum admonentem, docentemq; qua cura atque arte currum equósque regeret. Noster uerò propositis ducibus, & eorum nauibus, compendiò festinat ad descriptionem certaminis naualis.

Prima.] primum certamen, numerus pro numero.

Grauibus certamina remis.] unde nauium uastitatem innuit. Carinæ.] naues: à parte totum intelligit.

Mnestheus agit acri remige.] Hic pristim ducebat, nomine facto naui à belua marina. Semper nautis mos fuit, duratq; etiamnum hodie, maioribus nauibus non tantùm immanis animantis nomen indere, uerumetiam simulachrum eius in illis pictura exprimere: id quod Poëta in quatuor his nauibus obseruauit. Pristim dictam uolunt, à ϖρίζω uel ϖρίω, à secando fluctus marinos. Est & ϖρίστις poculi genus. Cæterùm inter Indici maris beluas numerantur præcipuæ pristes, ducenûm cubitorum: inter quas & balenæ quaternûm iugerum recensentur longitudine, & anguillæ longæ tricenos pedes. Sed & pistrix in balenarum albo recensetur, à quo pistrim nonnulli denomi-

denominationem accipere nolunt. Pristim itaque, siue Pistrim mauis, à uelocitate describit, alludens ad uelocitatem beluæ marinæ pristis, quæ propter molis tenuitatem oblongam admirabili celeritate fluctus secat. unde πρίστις, ut dictum est, appellata: & περιστρεφέας ὄγκον. Porrò autem pistrix ab astronomis recensetur inter sydera, uocaturq́ à Latinis balena, seu pistrix etiam, ab Arato cetus. qui Andromedam propè attingat, à media caudæ ab hyemali circulo diuisus. Mox.] Repetitio ad donandam Memmiorum familiam origine & antiquitate, ut Sergiorum & Cluentiorum gentem celebrat.

Gyas.] Secundæ nauis ducem facit Gyam, cui à corporis robore nomen uidetur factum, γυῖον: quamuis scriptura nónihil uariat. Potest tamē alia etymologia reddi. Huic attribuit Chimæram, quam disertè ingenti mole, atq; opus urbis nuncupat, alludens ad monstri animantis prodigiosam faciem. Chimæra, χίμαιρα Græcis alioqui capram signat, αἶγα. cæterùm præterquàm quòd & castellæ nomen est in ora Epiri, in Acroceraunijs, sub quo aquæ regiæ fons est: etiam mōs celebratur in Phaselide, qui flamma immortali, ut Aetna, flagrat noctes & dies. Habet præterea hoc miraculi, ut eius ignis aqua accendatur, extinguatur uerò terra aut fumo. Vnde Homero atq; inde alijs poëtis fabulandi materia sumpta fuit, in Lycia Chimæram monstrum extitisse, cuius suprema pars leonis faciem, postrema draconis, media uerò capræ referret. Atq; hanc Chimæram (ita enim à parte monstrum dictum fuit) diuinum genus, non autem hominum fuisse, inexpugnabile, atq; uim ardentis ignis ore naribusq́ expirasse, idem poëta canit Iliad. 6.

ἣ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος, οὐδ' ἀνθρώπων,
πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.

Quorum medium uersum ita reddidit Lucretius:

Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.

Sunt qui astruant, monstrum tot diuersis formis hac de causa conflatum dici, quòd mons ille in Lycia, id genus serpentum tantum gignat, alatq́. Atq; ad hanc quidem Chimæram, cùm ab Iobata Prœti socero Bellerophontes conficiendam missus esset, portentis deorum confisus ille, eam trucidauit. Quin & illud addendum minimè inscitum, priusquam longius promoueamus pedem, eruditos quosdam per Chimæram ἀλληγορικῶς tres rhetorices partes accipere: ut leo genus iudiciale significet, quod exterreat, & regium munus in dicendo iure obeat: chimæra, demonstratiuum referat, ob lasciuiam: draco, propter πολύμορφον & uarietatem, deliberatiuum repræsentet.

Ingentem.] Repetitio uehementer amplificat rem: sicut & illa hyperbole, quæ sequitur κατ' αὔξησιν, urbis opus. quòd tribus remorum ordinibus ageretur, triremem fuisse indicat. Triplici.] Quid uocet triplicem uersum, statim per copiam dilucidiùs exponit, tribus ordinibus. Sed & terno dixit, pro tribus mutata numeri specie.

Dardana.] Troiana: antonomasia. Pubes, pro iuuentute, & proinde pro iuuenibus. Sed antequam ad Centaurum transeamus, unum illud ex Hesiodo de Chimæra attexatur, quòd suprà additum oportuit, eam ex Echidna & Typhaone esse prognatam, tribus capitibus terribilem leonis capræ & draconis. Hesiodus ἐν θεογον.

ἣ δὲ χίμαιραν ἔτικτε πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ,
δεινήν τε μεγάλην τε ποδώκεά τε κρατερήν τε,
τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαί, μία μὲν χαροποῖο λέοντος,
ἣ δὲ χιμαίρης, ἣ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος. A
πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.
τὴν μὲν Πήγασος εἷλε καὶ ἐσθλὸς Βελλεροφόντης.

Id est,

Ignem expirantem produxitq́ illa Chimæram,
Terribilem, ingentem, uelocem, & uiribus acrem,
Terna cui capita è humeris, immane leonis,
Atq; capræ, & diri serpentis, & ora draconis.
Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra,
Flammarum expirans ardentia robora sæuum.
Pegasus occidit quam, & fortis Bellerophontes.

Ingentem proinde Chimæram, nauem uocat, eadem ratione qua Hesiodus suam Chimæram μεγάλην, ut planè Poëta eò spectasse uideri queat. Sergestus.] Tertius dux, cum Centauro sua. Sergestus, principium & origo Sergiæ familiæ, à quo Catilina Sergius genus suum traxit. Hinc Sergius ille Paulus haud dubiè ortus fuit, ut Sergius Galba Rom. Imp. Centaurū huic Sergestæ nauem tribuit, & ipsam triremem, quam consimilem ob rationem magnam appellat. Primùm de centauris aliqua dicantur, deq́ ijs quæ in fabulis produntur, & qui inde reuera Centauri fuêre. Centauri dicti uidentur ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, ἢ κεντρίζειν: B hoc est, à pugnando, siue stimulando: estq́ ratio, si fabulis missis, mox explicauerimus. Fulgentius Centauros dictos arbitratur, quasi centum armatos, id quod ualdè absurdum est, cùm uocabulum non Latinum, sed Græcum sit. In primis fabulantur Centauros Ixionis & Nubis liberos esse, pubetenus quidem humana specie, reliqua uerò corporis parte equina. Ab hac monstrosa forma, & natali, Nubigenæ dicti fuêre. semiferi item, & bimembres. Porrò οἱ ἀλληγοροῦντες fabulam ita reddunt, quoniam in arce Νεφέλη aliquando habitarunt, ob eam causam Νεφέλης: hoc est, Nubis filios à poëtis appellatos. Fabulandi materiam præbuit error. Centauri Pelij montis accolæ fuerunt in Thessalia, à quibus monstrata fuit ratio ex equis dimicandi, cùm antea è curribus pugnaretur. Accidisse tradunt, cùm fortè circa Peneum amnem equarentur in equis sedentes, haberentq́ potantes equi ora fluctibus immersa, eam ex interuallo spectantibus speciem præbuerunt, quam in Centauris figurandis credula postea & fabulosa expressit antiquitas. ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, Centauri, & Hippocentauri quòd equis insidentes boues œstris agitatas stimulis ad tecta reuocarint. Celeberrimi Centaurorum fuêre, Chiron, Eurytus, Amycus, Grynæus, Rhetus, Arneus, Lycidas, Medon, Pisenor, Caumas, Mermeros, Pholus. Horum Chiron, qui & Phylliris dictus, inter sydera relatus ab astronomis censetur. Aliam alij, ut ueriorem, historiam tradunt, de semifera Centaurorum specie. Constat inter omnes, Centauros Peliæ montis accolas fuisse in Thessalia, homines barbaros, & moribus asperos, & ingenijs truculentos. Hi, quia rationem tantum pugnandi ab equis inuenêre, ut Bellorophon equis insidere ac uehi, Peletronius frenorum ephippiorumq́ usum reperit. fabulæ locum de eorum habitu ac specie datum multi crediderunt. Gens dura & ingenijs truculenta prouerbio locum fecit, ut κενταυρικῶς aliquid fieri dicamus quod inhumaniter ac ferociter geratur. Erant enim contemptores omnis iuris humani & hospitalitatis. Aristophanes ἐν Βατράχοις:

τίς τὴν θύραν ἐπάταξεν ὡς κενταυρικῶς
Quis ostium pulsauit usq; adeò Centauricè?

Suidas

A *Suidas in Bacchum id ἀρσενικὸν, ceu effœminatū & mollem deum, & cæcum, dictum existimat. Euenus item fluuius, qui Calydonem secat, Nessi sanguine infectus, Centaurus dictus fuit. Centaurion herba Chironion, à Chirone cognominatum fuit. alij Centauream uocant. Hac Chiron curatus fuit, cum Herculis excepto hospitio, ac pertractanti arma, sagitta excidisset in pedem.*

Scylla.] *Quartus dux, cum Scylla triremi, Cloanthus, Cluentiorum familiæ origo. De Scylla commentatū est in tertio. Hac itaq; uicit Cloanthus, haud scio an dissimulanter naualem Augusti uictoriam de Antonio celebret, cuius triremis Scyllæ cognomentum fortasse retulit, & eius simulacrum expressum habuit.* Tibi.] *Variata oratio est, per auersionem.*

ARGVMENTVM.

Compositis rebus, quibus agendis certaminibus opus erat, locus ad metam constituendam deligitur: quò naues certando cursum dirigant, Scopulus uidelicet, non longè distans à littore. hic Aeneas metam ex ilice frondentem erigit ductores nauium ostro, atq; auro ornati, in puppibus effulgent, nautæ, delectis sorte carceribus, oleo se vngunt, & intenti tubæ signum expectant.

NASC.

Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum† conditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sydera Cori,
Tranquillo silet, immotaq; attollitur unda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic uiridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis pater: unde reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsiq; in puppibus auro
Ductores longè effulgent, ostroq; decori.
Cætera populea uelatur fronde iuuentus,
Nudatosq; humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, †intentaq; brachia remis
Intenti expectant signum, exultantiaq; haurit
Corda pauor pulsans, laudumq; arrecta cupido.

† al. rūditur

† al. nudatáque

Est procul.] *non longè nimis à littore. ut in Bucolicis:*

» *Sexta procul tantum capiti delapsa iacebant.*

B *Ita enim negotium requirebat, ut neque tam prope littus existeret, quin naues cursum instituere, nec tam longè abesset à littore quin spectatores certamen suis oculis optimè cernere possent.*

Quod tumidis submersum conditur] *nihil ferè omittit, quod ad integram, absolutamq; scopuli definitionem uel potiùs descriptionem attineat: nam scopuli cùm sint in mari propè iam infiniti, alij parui; alij magni, alij steriles, alij fructuosi, hic qualis, quantusq; sit, egregiè demonstrat: nam cum sæuiente mari fluctibus eum opprimi dicit, sedato autem in altum attolli, illius paruitatem designat: ubi uerò saxum, stationemq; mergis aptam memorat, haudubiè ferendis frugibus ineptum, omnisq; arboris expertem esse declarat: igitur quia tranquillo mari eminebat, eiusq; Planities altè efferebatur, exiguiq; præ multis circuitus erat, ubi naues ad signum egregiè certare poterant.*

C *hic metam constituit.* Olim.] *tunc, seu aliquando. Plautus in Milite:*

» *Curate ut splendor meo sit clypeo clarior*
» *Quàm Solis radij esse olim, cùm sudum est, solent.*

Condunt.] *nubibus.* Cori.] *uel speciem pro genere posuit: uel re uera de Coris separatim intelligendum est, qui cùm inter Fauonium, & Aquilonem spirent, non possunt, hybernis præsertim temporibus, in Sicilia non mare perturbare.* Apricis mergis.] *quia cùm assiduè se mergant in mari, locos amant apricos: id est, Soli expositos, ut siccescant.* Hic uiridem Aeneas.] *in scopulo metam fixit Aeneas ex ilice: non quia ilex illa ullam haberet cum meta similitudinem, sed ut esset signum nautis, ideo subdit:* Signum nautis pater.] *nam meta congeries fuit ex lapidibus structa, in inferiori parte lata seu crassa in superiori fastigiata, ceu turbo inuersus, sic dicta, quòd eam metirentur quadrigæ circumcurrentes.*

Ex ilice.] *cur ex ilice? nam alio carebat lignorū genere, ut ex ilice metam erigere cogeretur? minimè. Sed quia ludi in funere patris fuerant instituti, decebat metam ex arbore funerea cōstitui, uti nautæ ex populo heroica arbore coronantur inferius: nam Dido in quarto Aeneid. pyram ilice exornat, & cupresso.*

At regina, pyra penetrali in sede sub auras «
Erecta, ingenti, tedis, atq; ilice secta, «
Intenditq; locum sertis, & fronde coronat «
Funerea. «

Vnde reuerti Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.] *Cùm iam carceribus emissæ ad metam uenissent quadrigæ, opus erat, ut circum ipsam septies flecterentur. ita de more fiebat currentium, ut meta septies lustraretur. Propertius eleg. lib. 2.*

Aut prius infecto deposcit præmia cursu «
Septima quàm metam triuerat ante rota. «

Quem morem non obscuris indicijs Poëta designare uidetur, cùm ait:

—vnde reuerti
Scirent, & longos vbi circumflectere cursus.

Tum loca sorte legunt.] *Constituta meta, carceres: hoc est, locus, unde exituri erant certantes ad metam, constituendus erat. & hic sorte deligitur, ne fortè, si alius alio aptius in statione uel econtrà maneret, aut alio prior exiret, uel posterior id fraudi Aeneæ potius, quàm suæ sorti ascriberet. ita quoque Dido facit in primo Aeneidos:*

Iura dabat, legesq; uiris, operumq; laborem «
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat. «

Locus est ex Hom. sumptus Iliad. ψ. ubi Achilles itidem sorte trahit, qui primus, aut secundus exire de carceribus debeat. Ductores longe effulgent.] *τὸ πρέπον: decebat enim ductores, ac proceres nauium, eo præsertim tempore sic ornatu, & cultu corporis fulgere, ut suæ ipsorum dignitati lucis etiam aliquid auctoritatis, ac maiestatis afferrent.* Cætera populea.] *ad imitationē uirtutis*

tutis iuuentus populo coronatur: quæ heroica arbor est, & Herculi consecrata, cui Hebe iuuentutis Dea nupta fuit. Oleo perfusa] de more, ad corroborandas, conseruandasq; corporis uires: his enim de causis oleo exterius usi fuerunt antiqui. Plinius lib. nat. hist. 22. cap. 24. refert, Augustum Cæsarem, cùm senem hominem uidisset, qui annum centesimum excedebat, quæsisse ex eo, qua cùratura uitam tam diu suam produxisset: intùs, inquit ille, mulsum, foris oleum. Intentaq; brachia remis.] miror Priscianum, Seruium, alios'q; non triuialis doctrinæ uiros meras hic nugas effutire, cùm alij perperam uerba, atque membra distinguant, alij etiam figuratam locutionem agnoscant: hic proculdubiò distinguendum est, intentaque brachia remis. & subaudiendum est substantiuum uerbum. Sunt. hoc modo: brachia intenta sunt remis. Intenti.] auribus, scilicet tubæ signum expectant. Exultantiaq; haurit Corda pauor pulsans.] hominum uictoriæ cupidorum mirè expressit affectus, qui cùm spe, & metu assiduè agitentur, dum sperant se uictoriæ potituros, lætantur ideo ait Poeta: exultantia corda: ubi uerò incertæ uictoriæ dubij sunt, timore afficiuntur, quamobrem ait: haurit: id est, ferit corda pauor pulsans. locus est ex Homer. sumptus Iliad. ψ. Sed nullo modo cum hoc diuino Maronis loco conferẽdus: ille enim sicce admodum, & ieiunè dixit:

» ——πάταϲϲε δ' θυμὸς ἑκάστῳ

» νίκης ἱεμένων. Id est,

Pulsabatur animus cuiusq; uictoriæ cupidorum. at noster utrunq; lætitiæ, & pauoris affectum, quibus pro gloria certantes affici solent, expressit. Sed quam aptè, ac uenustè addidit (Laudumq; arrecta cupido.] φιλοτιμία, quæ mentes, atq; animos hominum arrigit.

LAMB. Hort. Est procul.] Descriptio scopuli à situ, uario habitu & mergorum usu. Saxum.] scopulus interdum è fluctibus extans, nonnunquam sub aqua cum nauigantium periculo latens. Olim.] interdum. Hyberni.] quo tempore maximè plena intumescunt maria ac maritima etiam loca inundant. Cori.] Venti species pro genere. Est autem Corus uentus ab occasu solstitiali spirans, quem Græci Zephyron & Argesten uocant, à quo proximè ab æquinoctiali flat Fauonius. Corus cum exortu Arcturi 11 diebus ante æquinoctium autumnale incipit flare. Et quia uicinus Corus ijs est qui à septentrione spirant, fit, cur frigore etiam proximè ad illos accedat. Itaq; hyberno tempore maximè sæuiunt Cori: id quod heu nimium uidimus ijs ipsis diebus, cum ista commentaremur. Quo tempore turrium fastigia deijciebantur, arbores annosæ stirpitùs euellebantur, ut domus corruerint, maria munimentia perruperint aggeres, ædes sacræ fulmine, & quidem media hyeme Idib. Ianuarij anno L II. supra M. D. conflagrarint: & quidem cum tanta mortalium ac rerum calamitate, quanta hominum memoria non fuisset accepta. Condunt.] quando sua rabie cœlo nubibus tectorum omnia maria turbant. Tranquillo.] tempore pacato, nullis sæuientibus auris. Silet.] Metaph. ab animali ad non animal. Dicit tranquillo æquore saxum illud, siue scopulum appellare mauis, ex summa aqua ita extare, ut procul conspiciatur, quod álioqui pleno mari sub aquis, seu breuia, conditum sit. Campus.] Per similitudinem, unam scopuli latitudinem, campum uocat, ostendens iuxtà eius usum, quippe ubi mergi ad Solem apricantur. Mergis.] His nomen est à demergendo, quòd sub aquis mersi urinando, aliquanto inde interuallo rursum ebulliant. Habent hi, sicut & anates, tempestatum prognostica. Purgantes pennas rostris, denunciãt uentos. ululantur in arboribus, incipiente Vere. Inter aquaticas aues soliti sunt mergi ea deuorare, quæ cætera reddunt. Fabula Aesaci in mergum transformati, extat apud Ouid. libro Metamorph. 11. Statio.] gratus locus ad componendos se ad solem. Venusta metaphora, ducta à tranquillo loco, ubi consistunt naues. Et statio in castris, ubi exercitus ea locarit, loca uigilibus nocturnis ac diurnis assignata: unde stationarij appellati. Hic uiridem.] In saxo itaq; ramum, aut certè arborem uiridem figi iussit, quam metam ex ilice uocat. Itaq; frondem ilignam, aut ingentem ilicem intelligit, quæ tanto interuallo esset conspicua stantibus circa rèpagula in procinctu ad prosiliendum. A

Metam.] Terminum extremum & finem, quò cursus dirigebatur: quemadmodum unde initium cursus fiebat, carceres, aut etiam carcer, & repagulum dicebatur. unde illud, ἀπὸ τ βαλβῖδος, ut paulò pòst dicetur. Metam molæ partem inferiorem, Pyramidalem speciem, ut metam fœni & butyri, & metam in limitibus & cardinibus agrorum nuncupamus. Vnde reuerti.] A' causa finali erectæ ilicis. Tum loca.] Proximum fuit, ut loca sortirentur duces, unde ad signum effunderentur. Addit ad splendorem narrationis obiter prosopographias breues ducum ac iuuenum, qui ad nauale certamen delecti fuerunt, ob habitu. Ostro.] Muricis liquor & conchylij, artificis temperatura purpureus fit color, in uiolaceum tendens. accipiuntur tamen sæpenumero pro ipsa purpura. B

Populea.] Huius arboris tria genera traduntur, alba, nigra, & quæ Libyca appellatur, minima folio, ac nigerrima, & fungis euanescentibus laudata. Alba folio bicolor, supernè candicans, inferiori parte uiridi. Itaque ut Baccho uitis, Mineruæ olea, quercus Ioui, myrtus Veneri, taxus Plutoni, cupressus Syluano, laurus Phœbo, ita populus Alcidæ gratissima & dedicata ueteribus fuit. Porrò cur populeam coronam remiganti iuuentuti tribuat, in causa esse uidetur, quòd remigandi studium & uictoria, in hoc certamine magna uirtute magnisq; laboribus constatura uideatur. Nudatosq;.] ut expeditiores ad incumbendum remis essent. Et cum oleo perfusam iuuentutem facit, non solùm ad luctam respicit, qua nudis atque oleo perfusis colluctari mos erat: uerumetiam quòd oleum membra recreet, quemadmodum uini potus uires confirmat. Natura tepefacit corpus oleum, munitq; contra algores: refrigerat feruores capitis, ad postremum Græci eius usum in luxuriam uertere. Romani oleæ magnum honorem aliquando prabuerunt, cùm Idib. [illegible] turmas equitum ea coronarent, perinde ut minoribus triumphis ouantes. Quoniam autem Minerua eius repertrix creditur, Athenienses uictores ea coronabant quoq;. Pertinet & illud de oleo ad hunc locum illustrandum, quamobrem remigio certaturi oleo perfundantur. etenim eo peruncti ad iram magis ac magis accendũtur. Est enim insaniæ pharmacum oleum, si Anacharsi Scythæ credendum est. Oleum instructis ad certamen igitur addit animos, & robur & iram ad uincendum. Multa huc congeri possent de natura & effectis olei, sed & quo pacto arbores eo perunctæ emoriantur: nisi præsens explicatio continuanda esset, & illa πάρεργα prorsus forent. C

Considunt.] Proximum est, ut nudati perunctiq; salubriter ad certamen, ad sedendum se componant, inde intenti

tenti sint ad signum. Atq; hunc ordinem Poëta narrationis Laconica breuitate reddit. Transtris.] hoc est, in iugis, siue tabulis, in quibus remigatur. Intentaq; brachia.] hoc est, intenta brachia habentes, ipsi & animo, & corpore intenti erant ad signũ, quod expectabatur. Omnia studijs certantium, & ad certandum instructis narrat accommodatè. Haurit.] hoc est, pauor & metus, ne in extremis sint futuri, pulsans corda palpitantia corripit ad unum omnes Spes & metus colluctantur. Quare disertè addit, laudumq; arrecta cupido, spes obtinendæ palmæ. Homer.

πάτασσε δ' θυμὸς ἑκάστου νίκης ἱεμένων. Id est,
Vnius pectus pulsat cuiusq; uolentum
Vincere——.

ARGVMENTVM.

Dato signo, è finibus omnes suis celeriter exeunt cum ingenti spectatorum plausu. Gyas primùm omnium egreditur, inde Cloanthus. reliqui duo, Mnestheus, & Sergestus æquali discrimine effusi, alter alteri locum occupare contendit.

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) prosiluêre suis, ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta uasta lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumq; dehiscit
Conuulsum remis † rostris stridentibus æquor.
Non tam præcipites biiugo certamine campum
Corripuêre, ruuntq; effusi carcere currus:
Non sic immissis aurigæ undantia lora
Concussêre iugis, proniq; in uerbera pendent.
Tum plausu fremituq; uirûm, studijsq; fauentum,
Consonat omne nemus, uocemq; inclusa uolutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante † alios, * primusq; elabitur undis (thus
Turbã inter fremitumq; Gyas: quẽ deinde Cloan-
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet: post hos æquo discrimine Pristis,
Centaurusq;, locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis † habet, nunc uictam præterit ingens
Centaurus: nunc unà ambæ, iunctisq; feruntur
Frontibus, & * longè sulcant uada salsa carinæ.

† al. rostrisque tridentibus
† al. oculos
* al. primusque
† al. abit.
* al. longæ: al. longa carina.

NASC. INDE ubi clara dedit sonitum tuba.] Homer. Iliad. ψ. unde hæc omnia ferè sumpta sunt, ut antea diximus, nullã soni tus tubæ, aut dati signi mentionem facit. tantum ait:

» οἱ δ' ἅμα πάντες
ἐφ' ἵπποιιν μάστιγας
ἄειραν.

Quamobrem crediderim ego id temporis apud Græcos in huiusmodi ludorum generibus tubæ sonitum in usu non fuisse. licet in bello tubis, & præconibus uterentur, ut de Talthybio apud Homer & Eurip. legitur, qui in bello Troiano Vlyssis præco fuit: at Romani tubis in uarijs ludorum generibus utebantur: quorum mores sub peregrinis etiam personis libenter amplectitur. Ferit æthera clamor Nauticus.] ὑπερβολικῶς clamoris magnitudinem extollit: quem de more nautæ læti præsertim efferre solent, Celeuma appellant. Sic etiam Homerus certaturos curribus cum clamore de carceribus exeuntes facit, cùm ait:

» ——ὁμόκλησάν τ' ἐπέεσσιν
» ἐσσυμένως.

Adductis spumant freta uasta lacertis, Infindunt pariter sulcos.] Quàm propriè & uenustè hanc rem κατ' ὑποτύπωσιν delineat, ac propè ob oculos legentium proponat, attende. Rostrisq; tridentibus æquor.] Ita uulgus literatorum legit: sed omnes ferè manuscripti codices, stridentibus habent: quod mihi mirũ in modũ placet: ut sibilo literarũ, sibilum, strepitumq; conuulsi maris designet: licet stri, præter rationem corripiat: uel certè tridentibus legendum est, à specie rostri: nam rostra nauibus olim etiam fuêre trisulca: ut acriùs concurrẽtes, se inuicem ferirent: nam rostris nauium antiqui cõcurrebant. Liu. lib. 26. Itaq; ex utraq; parte, signo dato, cum rostris concurrissent, neque nauem inhiberent, &c.

Non tam præcipites.] Nauium è carceribus exeuntium celeritatẽ apposita, atq; eleganti comparatione illustrat: qua quidẽ in re etsi Poëta Homer. imitatur, Iliad. ψ. ubi Diomedem equos suos in curruli certamine impellentẽ facit, longè tamen interuallo Homerum superare uidetur. cuius carmina hic apponẽda duxi, ut res æquius, meliusq; perpendi possit:

Μάστιγι δ' αἰὲν ἔλαυνε κατωμαδὸν, οἱ δέ οἱ ἵπποι,
ὑψόσ' ἀειρέσθην ῥίμφα πρήσσοντε κέλευθον,
Αἰεὶ δ' ἡνίοχον κονίης ῥαθάμιγγες ἔβαλλον.

B

Principiò igitur rationem gubernandi à Marone melius, quàm ab Homer. cognitam fuisse ingenuè fatendum est: nam equi non sunt currendo assiduè uerberandi, quod tamen Tydides apud Hom. facit: qui μάστιγι δ' αἰὲν ἔλαυνε κατωμαδόν: id est, assiduè flagello humeros uerberabat, sed frequentibus interuallis sunt potiùs stimulandi: quod noster facit, cùm ait: Vndantia lora Concussêre iugis.] Nam si frequenter uerberibus equi agitentur, irrigãt se, & cursum, qui extentus, celerq; esse debet, interpellant. quod uel Homerus ipse contra rationem consilij sui indicat, cùm ait ὑψόσ' ἀειρέσθην: id est, in altum erigebantur. multo igitur Poëta noster huius rei se peritiorem ostendit, eamq; expressiùs Homero delineat: qui non flagellis, sed lororum undantium concussione, ac strepitu (ut periti aurigæ facere solent) equos ad cursum excitat: uerùm quia non satis interdum lororum concussio, sed uerberibus etiam moderatis, non frequentibus, aut cõtinuis (ut Homericus Diomedes) utendum est, illud supra omne poëtarum ingenium addidit. Proniq; in uerbera pendent.] Quæ uerba eos, qui aut legunt, aut audiũt perinde delectant ut res ipsa non dici, sed ob oculos ipsorum ipsis fieri uideatur: nam quis est, qui his legendis, aurigas de curru pendentes, equosq; uerberantes se uidere nõ putet? quid uerò huiusmodi moderatio proficiat, ipse Poëta declarat, cùm & præcipites, & corripuêre campum in præterito tempore ad celeritatem designandam, & ruunt, dicat, quasi per deuexa loca currant: adeò sunt celeres, & festini. Tum plausu.] Id plerunq; fieri solet, ut spectatores suis clamoribus certantes ad pugnam, uictoriamq; incitent. Vocemq; inclusa uolutant Littora.] Venusta, ac perelegant expolitione hunc locum exornat. C

ter eandem rem commutatis uerbis, & sententijs περίφρασιν dicunt: designat autem echo: id est, uocis repercussionem, quod in conuallibus præcipuè contingi solet. cumq́ nemus, littora colles resonare dicat, ingentem utiq; fuisse clamorem indicium facit. sic ferè etiam in 8. Aen.

" Consonat omne nemus strepitu, collesq́ resultant.

Effugit ante alios.] Omnibus quidem fuit eadem, eodem tempore exeundi potestas, sed cùm alius alio celerior fuerit, qui primus, qui primo proximus, quiue postremus extiterit, enarrat. Locum tendunt superare priorem.] Non primum, quem iam Gyas, neq; secundum, quem Cloanthus occuparat, sed tertiũ. nam cùm Mnestheus, & Sergestus pares exierint, alter alterũ superare cõtendit, ut sit tertius. Et nunc Pistris habet.] Atq; hic quoq; nauium concursantium, atq; de loco contendentium motus, conatusq́ non describi tantùm, uerùm etiam κατ' ὑποτύπωσιν depingi uides: cui rei ut maior inesset uenustas, repetitionem adiunxit multiplicem: quæ ad hanc euidentiam mirum in modum facit.

LAMB. Hort. INDE ubi.] Aptissimè statim attexit, id quod cupidè attenteq́ expectabatur. Classicum, ut aliàs ad pugnam, ita hic ad certamẽ tubæ cantus. Artificiosè incisionibus ipsam moræ ac impetus naturam exprimit. Etenim, ut ij qui in procinctu stant, se continent ac cohibent, atq; inde repentè prosiliunt: sic, quod ait, Finibus omnes prosiluêre suis, nõ æqualiter quidem, sed cum incisione uocis, & asperitate conueniente, accommodatè sequitur. Hæc de modulata compositione, atq; alia id genus, à scriptoribus artis præcipuè in hoc Poëta diligenter obseruãtur, quod nemo eruditius compositionem & pedum numeros rebus unquam apud Latinos poëtas attemperarit. Prosiluêre.] Metaphora ab animali ad non animal, ad naues. Iam & locum, unde excursus fit, fines appellat, quæ appellatione & meta censetur. Aethera.] Hyperbole, sed tamen uerisimiliter, ut in certaminibus id genus ludicris fieri assolet. Rapitur compositio impetuosius, ut statim præcedens incisio.

Adductis.] Lentior hæc est: quòd rei naturæ, per se graui ac laboriosæ, ut ita dicã, ea conueniat. Ac si singulas uoces expendamus, studium incumbentium, extremumq́ uincendi conatum arguentes, tarditatem pedum rei laboriosæ dicas aptissimè quadrare. Sed & metaphoræ tragicæ diligenter obseruandæ, in Conuulsum, & Stridentibus.

Non tam præ.] Comparatio hyperbolica, ducta ab equestri certamine, ad nauale, ad uelocitatem cursus subijciendam. Sumpta est ex Hom. Iliad 23. ubi equitum in curribus certamen primùm refertur: pro quo noster, ut antè dictum est, nauale celebrat. Sed Græcus cursus equorum, Diomedisq́ prodigiosam uelocitatem splendidè narrando, citra collationem egregiè amplificat, unde noster collationem huc in suum usum elegantissimè transtulit:

" μάστιγι δ' αἰὲν ἔλαυνε κατωμαδὸν, οἱ δ' οἱ ἵπποι,
" ὑψόσ' ἀειρέσθην ῥίμφα πρήσσοντε κέλευθον. id est,
" Desuper increpuit loro, semperq́ flagello
" Impulit, at celeres pedibus tolluntur in altum
" Quadrupedes, uolitantq́ uiam.——

Macrobius utriusque Poëtæ uerba diligenter, ac quasi in A trutina pensiculans nostrum Græco superiorem facit, quod ad aurigæ, equos è carceribus ad metam flagello agentis, unam speciem attinet. neq; uerò inscitè, meo quidem iudicio. Etenim excellentissimus Poëta equorum tantùm meminit, flagro ad cursum sedulò extimulatorum. Vnde illud sequutum statim est, ὑψόσ' ἀειρέσθην, in altum sunt sublati: id quod impetũ cursus uelocissimi, quantum natura tulit, expressit, ita ut currus tergo inhærens in calces equorum uolantium incurrat, ut idem mox addit. Noster uerò, currus è carceribus ad metam effusos, & in occupandis campis præcipites, admirabili celeritate introducit: respiciens ad scuticam Homericam, qua ad effusam fugam aguntur. Illa uerò quæ sequuntur, ut scitè ad imaginem rei uiuæ sunt effigiata? undantia lora, & aurigæ pendentes proni in uerbera, ut nihil addi possit amplius ad absolutam effusè currentium equorum descriptionem. Præcipites, festini in certamine bijugo, quo bini iugo erant alligati.

Corripuêre.] Celeritatẽ in cursu complectitur, quàm amplificat insequens uerbum, Ruunt effusi.

Carcere.] Abutitur numero Poëta, singulari pro plurali. Sunt enim carceres, repagula quædam, fines siue septa in stadijs unde cursus initium fit, βαλβῖδας Græci uocant, B siue ἀφετήρια, siue ὕσπληγας. Vnde parœmia, ἀπὸ τῶν βαλβίδων, à carceribus, siue à repagulis, pro eo quod est, ab ipso exordio rei. Nam iuxta carceres tendebatur linea, cui insistebant in stadio cursuri. A carceribus igitur ad metam, à principio usq; ad finem: ac retrò, à meta ad carceres.

Vndantia.] effusa transfertur longiùs, ad undantem flammam, fluctus, habenas, cursum, lora, & similia, quæ effusè fieri significamus. Iugis.] equis.

Proniq́ue.] Hypotyposis aurigæ urgentis flagello equos, ad effusum cursum. Tum plausu.] Hypotyposis festiua ardorem certantium, oculis subijcit: insurgit hyperbolis, his illisq́ fauentium oculis, clamoribus ac plausu, ut in talium certaminum spectaculis fieri adsolet. Plausu, fauore, à corpore ad animum. fremitu pro terribili sono & clamore, ἀπὸ τοῦ βρέμω, ἢ βρεμέω, ἢ βρέμομαι, fremo. Virûm.] uirorum: syncope. Consonat.] hyperbole, à natura earum rerum ducta, quæ inclusum ac repercussum sonum reddunt. Inclusa.] inclusam uocem reddunt. Effugit.] Illud hoc loco obseruandũ, uarietatis causa Poëtam modò ipsos duces, modò pro ducibus nauium nomina usurpare. Melior remis.] uel remigandi peritior, figuratè: uel remis instructior quidem, sed nauis pondere tardior mouebatur. Pinus.] materia pro re: nauis. Et tenet, C pro tenetur, retinetur, suo pondere. Pristis.] nauis Mnesthei. Centaurus.] Sergesti nauis. Hi duces cum æquis frontibus agantur, certatim alter alterum superare contẽdunt. Frontibus.] prioris, metaphoricῶς. Longè.] A parte totum. Diu ad aliquod spacium uinctis proris uehuntur. Sulcant.] Periphrasis, pro nauigant. Et uada salsa, mare, consimili figura Græci [illegible] uocant, quam locutionem alibi Poëta imitatus, mare ipsum, item sal appellauit: —& spumas, inquit salis ære ruebant.

ARGVMENTVM.

Cùm metæ iam proximi essent omnes, Gyas anterior omnibus, & (vt Poëtæ verbis vtar) in pelago victor, nec non metæ iter affectans, Menœtem admonet, vt declinato pelago, ad littus tendat: ille autem veritus, ne in saxis nauem frangat, dum principis, ductorisq́; sui dicto parum est audiens, Cloanthus priorem occupat locum, iratus Gyas Menœtem à puppi in mare deturbat, & arrepto clauo nauis ipse magistrũ agit.

Menœtes

A Menœtes verò, tum propter ætatem ingrauescentem, tum etiam propter vestem madidam summo cum labore ad scopulum natans, resedit in rupe, & aquam eructans, Troianis risum mouet.

Iamq; propinquabant scopulo, metamq; tenebāt,
Cum princeps, medioq; Gyas in gurgite uictor,
Rectorem nauis compellat uoce Menœtem:
Quo tantùm mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama, & læuas stringat sine palmula cautes.
Altum alij teneant, dixit, sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quò diuersus abis? iterum, pete saxa Menœte,
Cum clamore Gyas reuocabat, & ecce Cloanthum
Respicit instantem à tergo, & propiora tenentem.
Ille inter nauemq; Gyæ, scopulosq; sonanteis
Radit iter læuum interior, †subitusq; priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum uerò exarsit iuueni dolor ossibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ, segnemq; Menœtem,
Oblitus decorisq; sui, sociúmq; salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta:
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister
Hortaturq; uiros, clauumq; ad littora torquet.
At grauis ut fundo uix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaq; fluens in ueste Menœtes,
Summa petit scopuli, siccaq; in rupe resedit:
Illum & labentem Teucri, & risere natantem,
Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.

† al. subitoque.

NASC. METAMQVE tenebant.] Nō attingebant (id enim lege certaminum non licebat) unde illud est Horatianum:
» Metaq; feruidis
» Euitata rotis:
sed proximi erant.

Princeps.] primus. nam sequitur: Medioq; Gyas in gurgite uictor.] primus omniū fuit in pelago, ideo uictor, nō tamē ad metā.

Quò tātùm mihi dexter abis?] Gyas Menœtem increpat: quòd altum, non B littus teneat. id quod ad palmā ferendā sibi contrarium esse uidet: ideò ait, mihi. Seruius aūt interpres hallucinatur: qui hanc uocem, mihi uacare putat: nihil enim est in Marone ociosum. Homerum imitatur Poëta penes quem Iliad. ψ. Menelaus Antilochum increpat, qui temerè non ex eius animi sententia equos regebat. sic enim ait:
» Ἀντίλοχ' ἀφραδέως ἱππάζεαι· ἀλλ' ἄνεχ' ἵππους.
Id est, Nunc temerè immittis equos, age comprime cursum, Antiloche.

Sed cæca Menœtes.] Non paret imperio Menœtes, sicuti nec apud Homer. Antilochus Menelai dicto audiens esse uelit. τὸ πείθεσθαι est nautarum: qui duri, sæpe etiam pertinaces esse solent, nec monitis principi suo parere uolunt.

Quò diuersus abis?] Iterum Menœtem increpat Gyas, sicuti Antilochum Menelaus,
Ἀντίλοχ' οὔτις σεῖο βροτῶν ὀλοώτερος ἄλλος.
Non tamen eum de curru præcipitat, uti Menœtem Gyas. si uerò legeris, Quò transuersus abis? Erit allusio ad uetus C illud adagium, transuersum agere. quod de iis dicitur, qui impetu quodam ab instituto deflectuntur. tractum propriè à nauigantibus: qui secundo uento, recto cursu feruntur, flatu aduerso, transuersim aguntur.

Iterum.] ἀμφίβολον est: utrum quò diuersus abit iterū, an iterum reuocabat. Et ecce Cloanthum.] Quasi repentinum, & magnum aliquid conantem. ideo nonnulli, & expungendum putant (licet præter rationem) ad exprimendum improuisi aduentus effectum. Tum uerò exarsit iuueni dolor ossibus ingens, Nec lacrymis caruere genæ.] Alienæ gloriæ inuidus ardet dolore iuuenis, nec lacrymas continere potest, ubi præreptam sibi uictoriæ occasionem uidet. cuius quidem doloris magnitudo monstratur, cùm Poëta non modò exarsit dolor, ait: sed epitheton addit, ingens. utq; illius molestiam, internumq; cruciatum magis declaret, ossibus, adiungit: nam qui in medullis, atq; ossibus dolor est, maiorem exhibere molestiam solet. hinc illud est ex 1. Aeneid.
Atq; ossibus implicet ignem.
Nec causam reticuit, quam uno uerbo expressit, Iuueni. nam iuuenes faciliùs irascūtur, & dolore etiā uehementiùs afficiūtur. hinc etiam occulta iuuenis laus emergit à magnitudine animi: non enim eos uideris gloriæ inseruire, qui animo sunt abiecto, atque demisso, cùm in excellētissimis dominatur animis (ut auctor est Aristot.) gloriæ cupiditas uigeat. hac etiam de causa Eurialus infrà, præposito sibi ad præmium Salio, & apud Hom. Diomedes, erepto sibi ab Apolline flagello, quò equos impellebat, lacrymatur. Oblitus decorisq; sui.] Quia ductoris τὸ πρέπον non seruauit: qui rectorem nauis in mare suis manibus deturbauit. Sociumque salutis.] nam utriusq; salus periclitari poterat, deiecto gubernatore. Illum & labentem Teucri.] non fuit ullo modo prætermittendum, quia uulgi aliquid spectantis mos obiter indicaretur: miram enim huic loco festiuitatem affert cum uenustate coniunctam.

IAMQVE propinquabat.] Occasio interioris certaminis inter Gyam hactenus uictorem, & Cloanthum, qui proximè præcurrentis tergo instabat. Scopulo.] saxo, in quo ut meta signum fixum stabat, hoc nauigando lustrandum erat. Gyas uictor.] Appositio. at non ita uictor, ut iam in hoc certamine palmam esset meritus. Ergo in parte uicerat hactenus, quod in cursu primus, ac metæ proximus præcurreret, reliquis à tergo modico interuallo relictis. Rectorem nauis.] Periphrasis functione constat gubernatorem. Digito monstrat, quò torqueri nauem uelit. Littus.] saxum proximum, quod circumlegendum erat. apta translatione, à solida continenti, quod pari modo mari hic scopulus pulsetur. Palmula.] extrema pars remi latior (à palmæ similitudine) qua mare uerberatur. Cautes.] saxum, nunc cautes, nunc scopulum, nunc metam appellat, per copiam synonymiæ. Alij.] qui insequuntur, quasi dicat, alij profundum petant, cum uictoriæ periculo: at nos, quibus palma propemodum in manu est, tutò compendium nauigationis circa saxum teneamus, ne quis nos inter nauem & scopulum occupet. L A M B. Hort.

Cæca.] Concinna translatio: hoc est, latentia sub aqua, non extantia è superficie. Iterum.] his uerbis reuocabat Menœtem. A similitudine fugientem, qui à fuga, aut discessu reuocantur. Consimili ratione, nimium à scopulo, saxorum latentium metu exorbitantem, à procursu reuocat. Instantem.] urgentem, hærentem proximè.

Propiora.] *proxima, gradus pro gradu.* Ille inter.] *Cloanthus.* Radit.] *placidè legit, inter dextram Gyæ nauem & læuum scopulum.* Subitus.] *Velociter subiens medium spacium, præcurrentem Gyam non solùm occupat, sed etiam præterit.* Tuta.] *profunda, non periculosa, per latentia saxa.* Nec lacrymis.] *A' signo excelsi animi, indignè ferentis aliena imperitia palmam sibi præripi. Proponit exemplum generosi excelsiq; animi, qui gloriæ causa, dum suo dolori consulit, decori obliuiscitur. Etenim uitio uertitur duci, socio irasci, uel in re ludicra, uel ob id quod propter communem salutem studiosè agat.* A
Sociûm.] *Syncope: sociorum.* Salutis.] *uel quòd per ipsum, ut imperitum gubernandi, periclitarentur: uel quòd uictoriam, eo clauum regente, essent amissuri.*
Ipse.] *Gyas.* Magister.] *gubernator.* Hortaturq; uiros, clauúmq; ad littora torquet.] *Ad incumbendum totis uiribus, remis.* At grauis.] *Narrat accommodatè communiter accidentibus, & quidem omnia hæc ad delectandum, de Menœte.* Fundo uix tandem.] *ex imo fundo.*

ARGVMENTVM.

Morante propter imperitiam gubernandi, Gya, in spem victoriæ Mnestheus, & Sergestus erigitur. Sergestus priore tantum parte nauis Mnestheum superat: at Mnestheus per foros nauis incedens, socios hortatur, vt remigando illas promant vires, quibus diuersis in locis, maximisq; in periculis aliâs vsi fuerant: vt si palmam primi ferre non possint (quanquam hoc optabile, & gloriosum est) saltem ne extremi (quia pudor est) metam contingant.

NASC.

Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto † Mnestheóq;, Gyan superare morantem.
Sergestus capit antè locum, scopulóq; propinquat.
Nec tota tamen ille prior, præeunte carina:
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens naue per ipsos,
Hortatur Mnestheus, Nunc nunc insurgite remis,
Hectorei socij, Troiæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite uires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus usi,
Ionióq; mari, Maleæq; sequacibus undis.
Nō iam prima peto Mnestheus, neq; uincere certo.
Quanquā ô: sed superēt, quib. hoc † fortuna dedisti:
Extremos pudeat redijsse: hoc uincite ciues,
Hoc prohibete nefas.——

† al. Mnestheique,
† al. Neptune

Sergestus capit ante locū.] *Non Gyæ: quæ omnibus præierat: sed Mnesthei parte tātùm priore nauis.* Socios incedēs.] *Quasi imperator inter milites.*
Nunc, nunc insurgite remis.] *Mnesthei hortatoria oratio ad socios: quæ utilitatem honestā respicit. captat sociorum beneuolentiam commendatione fortitudinis eorū: quos Hectoreos: id est, fortes, qualis fuit Hector, appellat, unde necessitatem celeritatis in remigando designat: quam iteratione uerborum, & celeritate orationis ostendit: nam celeriter, & cum impetu uocis proferenda sunt uerba hæc:* Nunc, nunc insurgite remis.
Troiæ quos sorte suprema.] *Commendationem fortitudinis sociorum exaggerat ex certa quadam scientia uirtutis ipsorum: quos suprema ciuitatis sorte delegisse sibi comites memorat: non enim nisi fortes, & strenui iudicari possunt: qui ad extremā usq; repugnatæ ciuitatis sortem dimicant, & pugnando se ipsi incolumes seruāt.* Nūc illas promite uires.] *Exhortationem renouat cum repetitione, & commendatione uirtutis sociorum: quæ res nō solùm ad eorū beneuolentiam colligendam, uerùm etiam ad eorum animos uehementiùs inflammandos facit. plurimùm enim ualet recordatio præteritæ uirtutis, præsertim quæ olim magnis in periculis deprompta fuit.* Maleæq; sequacibus undis.] *Rectè sequacibus, ibi enim unda adeò sæuit, ut persequi nauigantes appareat: tantúmq; periculi inest, ut locus adagio datus fuerit: Maleam legens, quæ sunt domi, obliuiscere.* Non iam prima peto Mnestheus.] *Laus à moderatione animi: nam qui prima sequitur, nec assequi potest, honestum est eum in secundis, tertijsq; consistere: ea enim semper magna habentur, quæ sunt optimis proxima. Cic. in Orat.* Quanquam ô.] *ἐπανόρθωσις seipsum corrigit, innuens primas gloriæ partes assequi posse, rem maximam, & ualde quidem optabilem esse, quidam uero hic πάθος per ἀποσιώπησιν esse uolunt, quale illud est ex 11 Aeneid.* B
Quanquam ô si solitæ quicquam uirtutis adesset.
Quorum sententiæ libenter ego subscriberem: nam & in hoc est etiam uoluntatis affectus. Extremos pudeat redijsse.] *Turpitudinem solam fugiendam monet: quam in eo esse putat, si quis à certamine postremus redierit. est autem allusio ad puerorum certamen: quod & in prouerbium abijt:*
Occupet extremum scabies.
Nam pueri olim cursu certantes clamare solebant:
Occupet extremum scabies.
Adhortantes hac uoce singulos ad cursum, ac malè precantes ei, qui fuerit omnium postremus. ad alias quoq; hominum actiones transfertur: de ijsq; dici solet, qui quacunq; in re quocunq; modo uolunt uincere, neq; committunt, ut inter postremos existat. Horat. in Poët. C
Occupet extremum scabies, mihi turpe relinqui est.
Sed superēt quibus hoc Neptune dedisti.] *Altera ἐπανόρθωσις: qua ostenditur, non quod tu expetis, sed quòd Dij uelint, id esse optandum: quod uerò turpe, atque indecorum est, illud quantum in nobis est, esse fugiendum. ideo subdit:*
——hoc vincite ciues,
Hoc prohibete nefas.——
Hic læta.] *Omissis his præcurrentibus, perspicuo ordine transit ad reliquos duos. Eruditè, ut omnia: & horum studium ac conatum, hypotyposi uiua oculis penè subijcit.* Duobus.] *Mnestheo & Sergesto, qui ex interuallo medio illos sequuntur.* Sergesto.] *Exponit, quos duos dicat.* Mnesthei.] *Græcus dandi casus contractus est, à Μνησθεύς, -έος, -εῖ, Μνησθῆ: ut, Orphei Calliopeia, Lino formosus Apollo. Estq; hæc syntaxis: Spes accensa est*

LAMB.
Hort.

A est Sergesto & Mnestheo superandi Gyam morantem: hoc est, lentius propter præcipitatum gubernatorem mouentem. Ille.] Sergestus, non in totum præcedebat Mnestheum, sed parte proræ tantum, ita ut Pristis Mnesthei nauis rostro, parti alterius nauis æqualis esset. Ergo Sergestus prora eminebat solum. Aemula.] ad uincendum.

At media] in re ludicra duci, ceu in seria, decorum attribuit: hoc est, orationem hortatoriam ad nauandam sedulam operam in remigando. Hortatur autem eos à præstantia primùm ducis, à quo propter uirtutem è magno numero fugæ comites selecti fuerunt. Hectorei.]Memoria ac recordatione Hectoris eos ad uirtutem extimulat. Troianum, Hectorem illum magnum uirtute & audacia referentes. Troiæ.]hoc est, post excisam urbem, à sua persona. Nunc.]à memoria antecedentium factorum & periculorum, è quibus cum magna laude sua uirtute freti euasêre. Est iucunda actorum malorum recordatio. Repetitio particulæ Nunc, affectum habet: quasi uellet dicere, nunc maximè opus est uiribus, ubi de laude, gloria, & uirtutis præmio certatur: iisdem inquam uiribus, quibus in periculis fortiter usi estis. Illas.] Emphaticῶs. Getulis.] Libycis. nam Syrtes non iacent contra Getuliam, sed aliquanto occidentaliores regioni Cyrenaicæ, ex aduerso

B promontorio Borio. A' parte totam Africam epitheticè intelligit. Ex his Syrtibus cum multorum naufragio uix tandem euasit Aeneas, cùm è Sicilia soluens orta tempestate in Africam pelleretur. Maleæque.] Maleam promontorium à rege quodam Argiuorum ita dictum, Laconiæ est: protenditur in sinum Maleacum per quinquaginta passuum millia, Cretam spectans: hinc Laconico, inde Argolico clauditur. Hinc cùm solueret, Malea petenti Epirum prærternauiganda erat. Hic periculosam esse nauigationem, propter reflantes uentos, indicat Homerus quoque libro Odyss. 9. sic Vlyssem narrantem inducens:

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Id est, interprete Erasmo:

Forsitan & patrias rediissem sospes in oras.
Sed me, dum Maleam prætervehor, undaq; fluctusq;
Et boreas illinc pulsum admouere Cytheris.

Et quia præter Maleam uel propter reflantes uentos, uel propter uadosum sinum, per promontorium erat periculosa nauigatio, prouerbium celebrari cœpit: Maleam legens, eorum quæ domi sunt obliuiscere, [illegible]. Statius lib. 7. Theb.

— & raucæ circumsonat unda Maleæ.

Prouerbium tempestiuè usurpandum docet Erasmus, si quando discrimen negotii suscipiendi uolemus ostendere, aut non esse suscipiendum: aut si suscipias, negligendam uitam. Illud interim obiter annotandum est, poëtas mediam huius uocabuli modò contrahere, modò extendere. Homerus, & eum sequutus Statius, produxerunt. Maro corripuit. Sequacibus undis.] Etenim ex Aegæo in Ionium etiam hodie periculosus cursus est, ut si nihil aliud quàm Malea obstaret, mare, quo pulsatur id promontorium, adeò est infestum & importuosum, & flatibus concitatum, ut non nisi longissimo circumductu à nautis superetur. Iam ubi periculum se existimant euasisse nautæ, securos, adeoq; propè liberatos, rursus fluctus eos persequitur, retrahitq; in periculum ineuitabile. Eruditè itaq; undas sequaces elegantissimus poëtarum appellat. Aiunt hoc promontorium asini maxillas ipsa specie referre.

Non iam.] Verecunda extenuatio studii, ad subiiciendum dedecus, si omnium postremus ad littus redeat.

Quanquam.] Correctio, uerecundè non reiicientis quidem uictoriam, per reticentiam: quasi dicat quanquam non abnuerē uictoriam, atq; utinam ea contingeret etiam. Et cùm dicit, Mnestheus: emphaticῶs, nō infimum se inter Troianos duces indicat. Sed superent.]Per auersionē hoc ipsum rursum fortunæ arbitrio relinquit ostendens uictoriā nō ab humanis uirib. sed à solo Deo pēdere. Extremus.] A' turpi deterret suos: atq; à segnitie, ac spe mediocris laudis, ad alacritatē extimulat, ne cōmittāt ut in extremis sint. Hāc sententiā Hor. in Arte prouerbiali figura extulit: Occupet extremum scabies, mihi turpe relinqui est. Est nonnihil intra mediocritatem consistere, si summa assequi nequeas. Hoc uincite.]ne, ut extremi simus committite. Et per auxesim, dedecus, nefas uocat.

ARGVMENTVM.

Hortatu Mnesthei remiges valde excitantur: & vt est in prouerbio veteri, sponte currentibus quasi calcar

C additur. Sed casus illos adiuuat: nam dum Sergestus proram nauis plus nimio impellit ad littus, vt metæ propinquior fiat, in scopulos miser impingit, prora, & remi franguntur, nec vltra, citraq; progredi potest. quo successu elatus Mnestheus acriter remigat: & ventis vocatis, veluti columba ex nido per arua; deinde per aërem, sic ille per æquor celeri cursu deuolat: quem Gyas insequitur quidem, sed magistro priuatus, cedere cogitur.

NASC. Olli certamine summo Procumbūt.] Summo conatu certatim mare feriunt: quod præclarè uno uerbo demōstrat, cùm ait: procumbūt. quo uerbo imaginem hominum remigantiū ob oculos legentium proponit. & quia multi conantes nihil interdum, aut parū pro-

—Olli certamine summo
Procumbunt, uastis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturq; solum: tum creber anhelitus artus,
Aridaq; ora quatit, sudor fluit undiq; riuis.
Attulit ipse uiris optatum casus honorem.
Namq; furēs † animi dum proram ad saxa suburget
Interior, spacioq; subit Sergestus iniquo,
Infœlix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuēre, illisaq; prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferratasq; † sudes, & acuta cuspide contos
Expediunt, fractosq; legunt in gurgite remos.

† al. animi: al. animis
† al. trudes

ficiunt, quantum ipsi profecerint remigando, declaret, cū subdit: Vastis tremit ictib. ærea puppis.] Tremere nō potest remis impulsa nauis, nisi magno impetu feratur, eoq; minus, si fortis est. ideóque ad exaggerandas remigū uires hæ ponuntur circumstantiæ: quod

At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, uentisque uocatis
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca, subitò commota columba,
Cui domus & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arua uolans, plausumque exterrita pennis
Dat *tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commouet alas.
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima *pristis
Aequora, sic illam fert impetus ipse uolantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, breuibusque uadis, frustraque uocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.

* al. tergo
* al. Pistris

nauis area est: id est, fortis: quasi ex ære sit: & quod tremit: tremoris etiam causa apponitur. Vastis remigantium ictibus. cúmque longus, assiduusque labor, atque defatigatio lassos, potusque appetentes homines reddit, sequitur Poëta: Tum creber anhelitus artus, Aridaque ora quatit.] Creber anhelitus assiduã remigationẽ, magnamque defatigationem declarat: unde fit sitis ingens: quæ ora remigantium arida, & sicca facit. ut que Poëta ostenderet, quàm sit molesta, perpessuque difficilis sitis, præsertim ualde laborantibus, usus est uerbo, quatit.

Sudor fluit undique riuis.] Abundãtia sudoris laboris magnitudinẽ designat. Attulit ipse uiris.] Opportunũ honoris consequendi commodũ Mnestheo, sociisque illius præter spem obortum, describere iam aggreditur.

Namque furens animi.] Propter nimiam gloriæ auiditatem: nam cupiditas uincẽdi eum improuidum, & negocio, ut par erat, parũ consulentem reddebat. Interior.] Littus radebat incautus, quo citiùs ad metam perueniret, cùm tamẽ procul aliquantulum à littore recedendum esset.

Infœlix saxis.] κάθος ex eo, quod est præter spem.

In procurrentibus.] Sic omnes legunt, cùm typis excusi, tùm manu exarati codices, Seruius interpres, quem reliqui sequuntur interpretes, hanc uocẽ, procurrentibus, exponit, præminentibus, & uelut obuiam uenientibus: quod non placet. ego autem lego, procumbentibus: id est, iacentibus quod proprium est cùm scopulorum, tum insularum epithetum. Et acuto in murice.] Saxi asperitatem, siue acumen nutricem appellari Nonius Marcell. auctor est, ab asperitate murorum, ut quidam autumant ego uerò muricem: id est, saxi acumen à murice conchilio dictum arbitror: nam murex cochlea est in dorso fastigiata instar acuti saxi, quæ uiua succum effundit uiolaceum, ex quo olim lanæ inficiebantur. & hanc reor fuisse purpuram uiolaceam: cuius libram denariis centum uenisse Cornel. Nepos affirmat. parua cochlea est, uisu pulcherrima, ita in dorso eminens, & aculeata, ut torno facta esse uideatur. hinc igitur saxum propter similitudinem, muricem appellauit. At lætus Mnestheus.] Exposito Sergesti casu, ad Mnestheum redit, qui iniqua Sergesti sorte cautior factus, non littus, aut saxa, sed mare petit, celerique cursu metam contingere conatur. Successuque acrior ipso.] quasi dicat natura acris erat, sed rei euentu acrior etiam effectus est. Prona petit maria.] Facilia, non saxis inuia: uti Sergestus fecerat. Sallustius in Iugurtha, usque ad nostram memoriam Romani sic habuere, omnia alia uirtuti suæ prona esse, cùm Gallis pro salute, non pro gloria certari. uel melius. prona maria, inferiora, ad differentiam Sergesti: qui superiora: id est, partem scopulo uiciniorem petiuerat: unde proximè Poëta dixerat:

Namque furens animi, dum proram ad saxa suburget
Interior.

Nam pronus supero A opponitur. Cicero in Tusculan. Nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. Quod Seruius interpres, cui reliqui assentire uidentur omnes, prona, ait, uicina littoribus, doctis auribus non facit satis: nã & Poëta ipse subdit: Et pelago decurrit aperto.] Quæ uerba liquido declarant, non petita fuisse maria, aut littori, aut scopulo uicinia: nam si littus petiisset, spes illi omnis uictoriæ sublata fuisset: si scopulum, uerendum erat, ne, ut Sergestus, ipse quoque in occultas cautes impingeret. itaque aperto pelago decurrebat: ut postea longos circumflectendo cursus metam absque ullo discrimine commodiùs attingere posset. propterea dictum est superiùs: B

—— unde reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.

Qualis spelunca subitò cõmota columba.] Perelegans, huicque negocio ualde apta comparatio: nam uti columba subitò commota plausum dat tecto ingentem, sic Mnestheus repentè excitatur casu Sergesti, & impetu quodam remorum ingenti sulcat mare, ea celeritate, qua columba exterrita & ad uolandum incitata, per aëra pennibus alis uolare solet. Dulces nidi.] propter filios.

Plausumque exterrita pennis Dat tecto ingentem.] Bis idem per ταυτολογίαν dicit. aut tergo, legendum est nam si iam commota uolabat in arua, quomodo rursus in tecto: id est, in spelunca plausum dare potest? ergo bis idem repetendum est Commota subitò dat plausum in spelunca & exterrita dat plausum in tecto, quod idem est. Mox aëre lapsa quieto.] Ex arte: quæ præcipitur, ut exitus rerum ita ponantur, ut antè quoque quæ facta sunt, sciri possint, quamuis reticentur: nam cùm lapsam aëre columbam dicat, certum est eam priùs in aërem sublatam fuisse. Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima pristis.] Instituti ad comparationem applicatio: quam elegans exornat repetitio: quæ cùm orationi adhibeatur, sæpenumerè non solùm orationem celerem C facit, sed negocium quoque ipsum celeriter factum designat. Et fractis discentem currere remis.] Iocosè, & arguté. Inde Gyan, ipsamque ingẽti mole.] Qui antea cursu præcesserat, nunc cedit Mnestheo. & causam assignat Poëta: quoniam in mare magistrum deiecerat.

Olli certamine summo.] Antisthechũ. Transit ad amplificationem studii in remigando, cùm relicta meta, certatim carceres repeterent. Aërea.] A' parte rostrata, quæ ex ferro erat, totam nauem uocat aeream. Rostra Aerea proris præfigi, maximè in præliis naualibus, ad uim hostilis classis arcendam, solebant. Seruius, aeream metaphoricè fortem exponit. Puppis.] prora. LAMB. Hore.

Subtrahiturque solum.] Celeritatem in remigando agendoque ostendit. Cæterùm omne id Soli appellatione censetur, quod iis subiicitur, quæ sustinent aliquid. ut,

solum

A *solum cæleste, & mare, quod nauigia sustentat. Sola terrarũ, dixit Ennius Poëta.* Creber anhelitus artus.] *Hypotyposis certantium omni studio de palma.* Arida ore, *siccitatem faucium è calore dicit: hoc est, siccas fauces. & siti exustas.* Riuis.] *Amplificatio.*

Attulit ipse uiris.] *Occasio Mnestheo & Cloantho ad spem obtinendæ uictoriæ.* Furens animi dum proram.] *pro furens animo. ut, Discrucior animi, amens animi: phrases comicis & poëtis familiares.* Suburget.] *In læuam partem, ut compendiò ad metam promouearet. Sub in cõpositione minuit ferè significatum simplicis: ualetq́ perinde ac si diceret, leuiter in sinistram partem urget. & quidem studio euitandi cautes longiùs à scopulo procurrentes, in illas impegit.* Spacio.] *Agitur in spacium iniquum, scopulosum.* Procurrentibus.] *In mare è scopulo spe & opinione longiùs porrectis quidem, sed latentibus, ut nauigantes fallere potuerint.*

B Cautes.] *Saxa latentia ad eluctandum.* Murice.] *Cautes nunc muricem uocat, translata similitudine à pisciculo. κογχύλιον, Latini muricem opinor uocant, qui & inter ostrea numeratur, cuius liquore purpureo uestes tinguntur. Quare hoc loco propter corticis tum scabriciem, tum duriciem, pro saxo aspero usurpatur, sub summa aquæ superficie condito: quod genus & Breuia dicuntur. Et ostreatum hinc pari translatione, pro duricie acuta, qualem in cautibus & scopulis uidere est.*

Obnixi crepuêre.] *illisi impactiq́ uerberando dissiliêre.* Pependit.] *Subsedit, hæsit, ceu libramento, in latentibus breuibus.* Consurgunt.] *A' communiter accidentibus: in certamine impegerunt in scopulos, fracti sunt remi: sequutus est ergo nautarum fremitus & clamor, morantium, legentiumq́ remorum fragmenta, & molientium nauem in fluctus prælongis contis.*

Legunt in gurgite remos.] *colligunt. Cæterùm, Sergesti & Menœtæ exemplo mouemur, ne nimis timidi simus, ubi audendum sit: contrà, ne temerè, nos periculo obijciamus, obliti humani casus inconstantiam.*

At lætus Mnestheus.] *Misso Sergesto, transit ad Mnesthei acre studium & conatum ad uictoriam, & occupandum præcurrentes.* Successu.] *Humani ingenij naturã exprimit, quod successu alitur, ac redditũ alacrius.*

Agmine.] *Disertè, actu remorum: ab agendo, qua ra-*
C *tione idem alibi dixit:*

——leni fluit agmine Tybris.

Nisi quis malit hic agmen accipere pro multitudine remorum. Sed magis placet: ut interpretemur pro acri & impetuoso omnium remorum actu ac impulsu.

Ventisq; uocatis.] *ut, quemadmodum fluctus & æstus maris, ita quoque uenti secundi aspirarent currentibus* Vocatis, *pro inuocatis: simplex pro composito.*

Prona.] *in littora ex alto decurrentia.* Aperto.] *Vbi nulli scopuli, nullæ cautes obstabant.* Decurrit aperto.] *Hæret in natura maris. Nam quò à littore recedas longiùs, hoc maris superficies terra altior est, id quod luculentis argumentis etiam geometræ satis probant. Diserte ergo eum ex alto ad littus decurrere dicit.*

Qualis spelunca.] *Comparatione amplificat primùm post successum superati Sergesti, uelocitatem, inde æquabilem cursum ad præuertendos Gyam & Cloãthum. Hanc autem comparationem duxit à natura columbæ, & uolatus eius ratione.* Qualis.] *Peculiare Vergilio est, ita ferè suas collationes ordiri, Qualis spelunca. Qualem uirgineo, &c.* Columba.] *Columbarum initio uolatus uehemens est, & impetuosus, ita ut uelocitate à paucis auium superetur.* ἀκκὴν δὲ, *inquit Hesychius,* τὸ ῥῶμα, ἢ ταχύ. *Huius auis pudicitia in primis memorabilis est, & fides erga mares, ut imperiosos etiam & iniquos toleret.* Subitò.] *Leui strepitu in præcipitem uolatum sedibus exturbatur.* Pumice.] *Saxo: species pro genere, & ut humani ingenij laude amplius quid tribuat, nidos columbarum, domos μεταφορικῶς uocat. Etenim, ut domesticæ sub tectis, ita & syluestres in altioribus nidulantur: à loco.* Plausumq;.] *Stridorem ingentem concitato uolatu edit. inde quietior est, ita ut immotis alis tranare aërem uideatur.*

Quieto.] *tuto, periculorum secura.* Radit.] *lentiùs uolat immotis alis.* Sic Mnestheus.] *Applicatio rei comparatæ, cum luculenta comparationis explicatione.*

Vltima.] *Mnesthei nauis. Vltima æquora nunc uocat, pristin ultimam, trium nauium certantium de palma. nam Sergestus adhuc luctatur in cautibus.* Frustra.] *Nam nemo medio mari aderat, qui uel posset, uel in ipso certamine uellet auxiliari. Palma in medio posita erat.*

Discentem.] *Rectè pariter, ac festiuè nam magni artificis est, fractis remis nauigare, quibus prorsum nihil promouetur. Porrò breuia uada, sunt saxa sub aquæ superficie ita latentia, ut nauigantibus non sint conspicua.* Inde Gyan.] *Instat proximè præcurrenti Gyæ, quem perleui momento occupauit, quòd doctore gubernatore orbatus esset, quem ipse paulò antè è puppi præcipitem dederat.* Chimæram.] *Expolitio: nauem Gyæ.* Cædit, quoniam spoliata magistro est.] *Chimæra. Addit rationem, quod Menœta gubernatore careret.*

ARGVMENTVM.

Mnestheus, Cloanthus, qui reliquis ductoribus præierant, studijs, plausibusq; spectantium instigati, alter alterum superare, priorq; totis viribus metam contingere nititur. Sed Cloanthus Dijs preces effundens, sacrumq; ex candenti tauro, & vino pollicens, exauditur. priorq; manu Portuni Dei in portum impellitur.

NASC.

Solus iamq; ipso superest in fine Cloanthus,
Quem petit, & summis annixus uiribus urget.
Tum uerò ingeminat clamor, cunctiq; sequentem
Instigant studijs, * resonatq; † fragoribus æther.
† Hi proprium decus, & partũ indignatur honorẽ
Ni teneant, uitamq; uolunt pro laude pacisci.
Hos successus alit: possunt, quia posse uidentur.
Et fors æquatis cepissent præmia rostris,

* al. resonat clamorib.
* al. clangoribus
† al. Hic

Tum uerò ingeminat clamor.] *Spectantium, scilicet, ut animũ addant utrique. & quanquã Mnestheo magis fauere uideantur, quàm Cloantho, gloria tamen cu-*

piditas æquè utriusque animum stimulat. Porrò hic Homerum imitatur Poëta Iliad ψ. ubi currente propè Aiacem Vlysse, Achiui acclamãt, omnes eidẽ uictoriæ incumbenti,

Ni palmas Ponto tendens utrasq; Cloanthus,
Fudisset'q; preces, diuos'q; in uota uocasset:
Dij quib. imperiũ hoc pelagi, quorũ æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurũ
Constituam ante aras uoti reus, extaq; salsos.
†Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.
Dixit, eum'q; imis sub fluctibus audijt omnis
Nereidum Phorcíq; chorus: † Panopæaq; uirgo:
Et pater ipse manu magna † Portumnus euntem
Impulit. illa Noto citius, uolucri'q; sagitta,
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.

†al. Proijciā
†al. Panopeiaq;
†al. Portunus

—ἴαχον δ' ἐπὶ πάντες Ἀχαιοὶ
Νίκης ἱεμένων, μάλα δὲ σπεύδοντι ἑκάστῳ.

Hi propriũ decus.] *Distributio est: cuius prima pars ad Cloanthũ ptinet: quasi palmam in manu habeat: cũ reliquas præcesserit naues. ideo per ταυτολογίαν sequitur:*

—& partum indignantur honorem
Hi teneant.

Vitam'q; uolunt pro laude pacisci.] *Hic designare uidetur Poëta eminentissimus, quàm graue, molestum'q; sit, commodum aliquod, quod in tua potestate est, præter spem tibi quasi bolum è faucibus eripi, præsertim gloriã: pro qua Cloanthus & socij eius uitã pacisci uolũt.* Hos successus alit.] *Altera pars distributionis: quæ ad Mnestheum, eius'q; socios attinet: quos felix successus euentus rei alebat, quo se uictoriam adepturos, uel saltem non postremos futuros sperarent: ita uerò hoc dictum uidetur:* Hos successus alit, *ut illud Cic. in Tuscul. Honos alit artes.* Possunt.] *huius potestatis causam assignat, cùm sequitur:* Quia posse uidetur.] *ratio ex opinione est: nã opportunitate occasionis in eam spem erigebantur, ut palmam laturos sperarent.* Ni palmas ponto tendens.] *hoc Cloanthi exemplo, duo (ni fallor) Poëta nos admonere uidetur, in ambiguis, difficilibus'q; rebus auxilium diuinum implorandum: & sæpiùs uotis, precibus'q; homines, quod uolunt, assequi, quàm ingenio, ac uiribus solere. locus ex Homero sumptus est, libro superiùs adducto apud quem Vlysses currẽs, ut Aiacem currentem præcedat, Mineruæ auxilium implorat, hac precatione:*

κλῦθι θεά, ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθος ἐλθὲ ποδοῖιν.

Id est, *Exaudi Dea me, & pedibus illabere nostris.*

Diuos'q; in uota uocasset] *uocare in uota, & uotis dicimus. ita paulò infrà:*

—fratrem Eurytion in uota uocauit.

Et in 7. Aeneid.

Hæc ubi, dicta dedit, diuos'q; in uota uocauit.

Et in primo Aeneid.

—uocabitur hic quoq; uotis.

Dij, quibus imperium est pelagi.] *εὐχὴ βραχεῖα: id est, precatio breuis Cloanthi ad Deos marinos, breuitati temporis accommodata: quorum Deorum potestatem auget oratione, ne frustrà, quod non possit, ipse uelle impetrare uideatur: ut'q; faciliùs impetret, sacrificium pollicetur: itaq; melius facit, quàm Vlysses: qui nullo pollicito sacrificio Mineruæ auxilium implorat.* Imperium pelagi. *Magna illi potestas est, qui imperium habet. Sic'q; hoc dictum est, ut illud ex 6. Aeneid.*

Dij, quibus imperium est animarum —.

Id est, in animas. Candentem taurum.] *huiusmodi colore lætantur Dij, præter inferos: quibus furuæ hostiæ mactantur.* Voti reus] *Nonius Marcel. hunc adducens Virgilij locum: reos, inquit, non solùm crimini, & culpæ obnoxios, sed etiam honesti, uel uoti debitores promissi auctoritas uoluit. reus igitur uoti erit, qui suscepto uoto numinibus se obligat: unde damnare uotis à Virgil. dictum est in Bucol.* A

—damnabis tu quoq; uotis. B

Id est, reos facies.

Exta'q; salsos Porriciã in fluctus.] *Modum sacrificij ponit, & uetustè, ac propriè porriciã dixit: id est, porrò iaciam, utpote, quæ fluctibus offeruntur. Sed adeas interpretes, & Macrobium in 3. Satyr. nam hæc tantùm attigisse satis est, cui aliud consilium est, quàm in huiusmodi rebus immorari.* Et uina liquentia fundam.] *Aut aliud sacrificium est, nautis peculiare. quod & hodie obseruant: qui bibentes, uinum effundunt in mare: hinc illud Virg. ex 5. Aeneid.*

Tum pater Anchises magnum cratera corona.
Induit, impleuit'q; mero diuos'q; uocauit
Stans'q; celsa in puppi —.

Aut uinum intelligit, quod in purificatis sacrificijs de more fundebatur, ut alibi ostendimus ex Hom. & Dionysio. B

Manu magna.] *potenti.* Impulit.] *Rectè impulit, qui non longè erat à portu.* Illa Noto citius.] *Aptissima comparatio: quæ celeritas nauis, uentorum, quo aguntur in mari naues, celeritati comparatur. nouit enim Poëta doctissimè uarijs rerum qualitatibus comparationes aptares nam in primo Aeneid. dictum est:*

Sic ait, & dicto citiùs tumida æquora placat.

QVEM.] *Cloanthum insequitur Mnestheus.* Ingeminat.] *Genus pro genere: pro ingeminatur.* Cunctiq; sequentem.] *Spectatores in littore collecti fauore Mnestheum sequentem extimulabant.* Resonat.] *Hyperbole.* Hi proprium.] *Cloanthi socij, quibus iam uictoria propè consertis manibus tenebatur. Est autem hic sensus: Socij Cloanthi, uehementer indignè ferrũt, quòd uictoriam, quàm decus & honorẽ uocat, uirtute paratam, paterentur sibi præripi: malunt'q; uitam deponere. adeo'q; expendere, quàm uictoriæ propè partæ laudẽ amittere.* Pacisci.] *In pactum expendere.* Hos.] *Posteriores Mnesthei socios, quos uincere alieno infortunio magis quàm sua uirtute cõtigit.* Possunt.] *Persuasum habebant se multa posse, posse adeò uincere, quòd tergo Cloanthi hærerent.* Rostris.] *proris: ita ut æquatis frontibus currerent.* Ni palmas.] *Festiuum commentum, pium tamen. Etenim uictoria nõ contingit uiribus humanis, sed auxilio diuino.* Dij quibus.] *Beneuolentia, cùm eos deos marinos uocet. quasi dicat, Di maris, quod nauigo. nam* Curro æquor *figuratũ est, sicut & illud, Nauigo mare.* Candentem.] *candidum, cùm alioqui ferrum candere dicatur. Superis dijs candida omnia, perinde ut inferis furua, conueniunt.* Constituam ante aras, uoti.] *Vox hæc propria sacrorum fuit, teste Macrob. ut reus diceretur, qui suscepto uoto, numini se obligasset: damnatus, qui promissa uota non solueret. Inter uotum & pollicitationem hoc interest, quòd pollicitatio priuato alicui, aut etiam reipublicæ fiat: uotum uerò soli Deo, aut principi: aut propter principem, aut pro salute imperij reipublicæ.* Exta'q; salsos porriciam.] *Non proijciã, sed porriciam. Etenim ex disciplina aruspicum, ut author est Macrobius, & ex præceptis pontificum, uerbum* C

LAMB. Hort.

hoc

A hoc solenne sacrificantibus erat. *Veranius ex libro primo Pictorit: Exta porriciunto dijs tanto in altaria, aramue, focumue, eóue quò exta dari debebunt.* Porricere ergo, non proijcere, sacrificij uerbum est. *Et quia Veranius dixit, in aram focumue, eóue quò exta dari debebunt:* nunc pro ara & foco, mare est accipiendum, cùm sacrificium dijs maris dicatur. Quare cùm dicit, Porriciam in salsos fluctus exta: arguit ritè potuisse porrici, quasi porrò iaci exta, non autem proijci. Constituam ante aras, uoti reus.] *Iurisdictiones item sunt. (ut hoc tanquam πάρεργον addatur) è reis eximere, & in reos referre, & agere reum. Cæterùm in huius certaminis exemplis docet, quantum momenti habeat humanæ casus uarietas, & fortunæ, ut quem uictorem humano iudicio initiò potuisses uideri declaraturus, aut à uictore secundum, casus in postremis collocarit.* Vina.] *Et sacris diuorum uinum adhiberi solere, uix ferè est qui nesciat.* Dixit.] *Ita in hunc modum inuocauit deos marinos.* Audijt.] *Bonos uiros & pia precantes Deus audit.* Nereidum.] *Nympharum marinarum. Nerei filiæ & Doridis ab Hesiodo ἐν θεογονίᾳ recensentur quinquaginta. Verba ipsius*
B *authoris adscribam:*

πνοιάς τε ζαέων ἀνέμων, σὺν κυματολήγῃ,
νηρῆος δ' ἐγένοντο μεγήριτα τέκνα θεάων,
πόντῳ ἐν ἀτρυγέτῳ καὶ δωρίδος ἠυκόμοιο.
κούρης ὠκεανοῖο τελήεντος ποταμοῖο.
πρωθώ τ', εὐκράντη τε, σαώ τ' ἀμφιτρίτη τε,
κυμοθόη, σπειώ τε θόη, θαλίη τ' ἐρόεσσα,
πασιθέη τ', ἐρατώ τε, καὶ εὐνίκη ῥοδόπηχυς,
καὶ μελίτη χαρίεσσα, καὶ εὐλιμένη, καὶ ἀγαυή.
δωτώ τε, πρωτώ τε, φέρουσά τε, δυναμένη τε,
νησαίη τε, καὶ ἀκταίη, καὶ πρωτομέδεια.
δωρίς, καὶ πανόπεια, καὶ εὐειδὴς γαλάτεια.
ἱπποθόη τ' ἐρόεσσα, καὶ ἱππονόη ῥοδόπηχυς,
κυμοδόκη θ' ἣ κύματ' ἐν ἠεροειδέι πόντῳ
ῥεῖα πρηΰνει, καὶ ἐυσφύρῳ ἀμφιτρίτῃ,
κυμώ τ', ἠιόνη τε, ἐυστέφανός θ' ἁλιμήδη,
γλαυκονόμη τε φιλομμειδής, καὶ ποντοπόρεια,
ληαγόρη τε καὶ εὐαγόρη, καὶ λαομέδεια,
πουλυνόμη τε καὶ αὐτονόμη, καὶ λυσιάνασσα,
εὐάρνη τε φυήν τ' ἐρατὴ καὶ εἶδος ἄμωμος,
καὶ ψαμάθη χαρίεσσα δέμας, δίη τε μενίππη,
C νησώ τ' εὐπόμπη τε, θεμιστώ τε, προνόη τε,
νημερτής θ' ἣ πατρὸς ἔχει νόον ἀθανάτοιο.
αὗται μὲν νηρῆος ἀμύμονος ἐξεγένοντο
κοῦραι πεντήκοντα, ἀμύμονα ἔργ' εἰδυῖαι.

Phorcus.] *Hũc Hesiodus Põti ac terræ filiũ esse canit:*

αὖτις δ' αὖ θαύμαντα μέγαν καὶ ἀγήνορα φόρκυν
γαίῃ μισγόμενος, καὶ κητὼ καλλιπάρῃον.

Alij sunt Thoseæ & Neptuni filium produnt, ac Corsicæ imperasse, & Sardiniæ, authore Varrone. qui ab Atlante nauali prælio uictus, mari haustus fuit, & marinus deus factus. Variat declinationem: Phorcyn phorcynis. & Phorcus phorci. Didymus Odyss. 13. φόρκυν, inquit, θαλάσσιος δαίμων, τὸ πρότερον διατρίβων περὶ τὸ ἀργυρίῳ λεγόμενον ὄρος τῆς ἀχαίας, οἰκῶν τε τὴν φόρκυνος ἀπ' αὐτοῦ καλουμένην βύθιον, ὕστερον φυγὼν αὐτοῦ, καταλιπὼν δὲ τόπους ταύτας, ἀφίκετο εἰς τὴν κεφαλληνίαν. καὶ τόπον ἐκλεξάμενος ἐπιτήδειον αὐτῷ, ἐνταῦθα ᾤκησεν. λέγεται δὲ ἄμμος ὁ τόπος: προσορμισθεὶς εἰς τὸν τῆς ἰθάκης λιμένα, ἐξεῖπεν αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ προσαγορεύεσθαι φόρκυνον. *Id est, Phorcyn marinus deus, primùm uersabatur circa montem Aryenum dictum Achaiæ, habitauitq́ à se appellatam Phorcynis concauitatem. Relictis his semitis uenit in Cephaleniam, ubi loco ad habitandum commodo lecto, sedem fixit. Locus is ἄμμος, hoc est, sabulum appellatur. Appulsus inde in portum Ithacensem, cœpit eum de suo nomine Phorcynum nuncupare. mansitq́ ei postea nomen, ut testatur Suidas, λιμὴν τοῦ φόρκυνος. Theocritus antiquitatum scriptor, ut tradit Fulgentius, author est, regem Phorcum tres filias reliquisse opulentas, quarum Medusa cæteris opibus pollentior, cardines paterni regni propagarit. Græci, qui immodici sunt in allegorijs, extremum maris ambitum per Phorcum intelligunt: quare Ponti, ut diximus, & Terræ filium uocari ab Hesiodo, qui Cetonis concubitu procrearit Grææs, illicò ab ipso partu canas, quod unda scopulis & littoribus illisa, canam spumam gignat.*

Panopœa.] *una filiarum Nerei, quã Hesiodus πανόπειαν appellauit, à perspicuitate aquarum, ὡς πᾶν ὁρῶσαν.* Portumnus.] *portuum præses & custos, παλαίμων à Græcis, à nostris etiam Melicerta dictus, Inus filius. Hunc clauem dextra gestantem fingebant, quòd portus aduersus hostilem uim claudi soleant. Causam huius ἀποθεώσεως talem produnt. Cùm Ino de Phryxi & Helles cæde cogitasset, cum sui generis matronis cepit consilium, ut fruges in sementem oblatas, ne nascerentur, torrerent: atq; ita futurum, ut sterilitate terræ, & frugum inopia, ciuitas fame pesteq́ conficeretur. Hac de re Athamas satellitem misit Delphos. Cui Ino mandauit occultò, ut uanum responsum referret. Etenim pestilentiam desituram, si Phryxum Ioui immolasset. Abnuit satelles ita futurum. Phryxus promittit, uel unum se totam ciuitatem à calamitate asserturum. Iam cùm ad aram esset perductus, & Iouem pater precaretur: satelles adolescentis innocentia motus, rem omnem Athamanti aperuit. Qui indignatus scelere, Phryxo Ino uxorem suam & Melicerten trucidandos dedidit. Sed Liber pater id prohibiturus ei caliginem obiecit, & nutricem suam Inonem cædi subtraxit. Athamas postea furore agitatus, Learchum filium suum interfecit. Ino se & Melicerten filium in mare præcipitem dedit. Hanc, Liber Leucotheam, nos Matutam, Melicertam uerò Palæmonem, Latinus Portunum appellauit. Huic quinto quoq; anno ludi gymnici fieri consueuêre, quos Ἴσθμια multi dixêre. Lycophron in obscuro poëmate, quod Cassandram appellauit, Palæmonem βρεφοκτόνον nuncupat: hoc est, infantis percussorem. Interpres eum locum enarrans, Inonis filius, inquit, hic magnis honorib. colebatur in Tenedo, in qua insula infantes ei sacrificabantur. Etenim cùm Athamas Dionysium educaret, Iunonis odio in furorem actus, filium suum Clearchum interfecit. Postea Ino quoq; ad insaniã redacta, eundem in feruentẽ lebetẽ iniecit. Restitutam mox Athamas persequutus fuit. Ipsamq́ cũ altero filio Melicerte trucidare uoluit. Fugit ipsa igitur per Geraniam montẽ Megaridis, ac se de saxo Moluride præcipitauit, unà cũ filio Melicerte, qui & Palæmon dictus fuit, in subiectũ mare. Porrò Nereides, quæ casu choream ductantes apparebant, rem indicarunt Sisypho, effeceruntq́ ut in honorem pueri instituerentur Isthmia certamina. Alij authores sunt, inquit idem scholiastes, Athamantem uoluisse Palæmonem in lebetem condere: at Inonem matrem puerum suffuratam, in fugã se ab Athamante abripuisse. Postea Corinthum corpus Sisyphi è Schœnuntia allatum est ab Amphimacho & Donacino,*

quum

quem à Delphine in littus eiectum offendissent. Erat autem Sisyphus frater Athamantis, patruus Portumni, qui Corinthi regnabat. Euntem.] *Cloanthum, siue Cloanthi nauem.* Illa.] *nauis, hyperbole: & species pro genere,* A *uento ocyus, & quauis sagitta celerius in interiorem portum penetrauit.*

ARGVMENTVM.

Aeneas vocatis ductoribus, præter Sergestum, qui cùm in scopulos impegisset, nondum ad littus redire potuerat, Cloanthum voce præconis victorem certaminis promulgat, & lauro coronat, singulis nauibus dat iuuencum, vina, & magnum auri talentum. ductores ipsos muneribus honestat. victori Cloantho dat chlamydem, limbo & purpura flexuoso circumdatam: in qua raptus Ganymedis mira arte pictus erat. Mnestheū lorica ex auro triplicem donat tertio, qui fuit Gyas, duos lebetes ex ære, poculumq́; ex argento cælatum in morem cymbæ muneri tribuit.

NASC.

Tum satus Anchisa, cunctis ex more uocatis,
Victorem magna præconis uoce Cloanthum
Declarat uiridiq́; aduelat tempora lauro,
Muneraq́; in naueis ternos † aptare iuuencos,
Vinaq́;, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydē auratā, quam plurima circùm
Purpura, Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusq́; puer frondosa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos, cursuq́; fatigat,
Acer anhelanti similis, quem præpes ab Ida,
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger uncis:
Longæui palmas nequicquam ad sydera † tendūt
Custodes, sæuitq́; canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit uirtute secundum,
Leuibus huic hamis consertam, auroq́; trilicem
Loricam, (quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta, sub Ilio alto,)
Donat habere uiro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli † Phlegeus Sagarisq́; ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
† Demoleos, cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetes,
Cymbiaq́; argento † perfecta, atq; aspera signis

† al. optare
† al. tollunt
† al. Phegeus
† al. Demoleus.
† al. perfecto.

Ex more.] *Ludorum scilicet quibus finitis, nondum tamen dimissis, uictores uoce præconis promulgabantur.* Declarat.] *per præconē: nam qui per alium aliquid facit, id per seipsum facere uidetur.* Viridiq́; aduelat tempora lauro.] *Manu præconis, nō sua manu, ut multi perperam crediderunt: nā uti uoce præconis uictorē declarat, ita quoque manu præconis ipsum coronat uictorem: id facilè colligitur ex eo Ciceronis loco in Epist. Famil. ad Lucceium lib. 5. accedit etiam (inquit) ut minor sit fides, minor auctoritas: multi denique reprehendant, & dicant, uerecundiores esse præcones ludorum gymnicorum: qui cum cæteris coronas imposuerunt uictoribus, eorumq́; nomina magna uoce pronunciarunt, cùm ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua uoce ipsi se uictores esse prædicēt. quibus ex uerbis apparet, uictores in ludis, & certaminibus præconum manibus coronari solitos fuisse.* Ternos optare iuuencos.] *optionem dare, ut quos uelint deligāt singuli ductores singulos iuuencos. ita erunt honestiora munera: quia uictores ex sua possint libidine seligere, uulgati codices aptare, legunt.* Et argenti magnum dat ferre talentum.] *Qui de pond. & mens. scripserunt, illi talentorum rationem uariam, & copiosam tradiderunt. quamobrem illi diligenter consulendi sunt: nobis uerò quid super hac re dicēdum sit, in præsentia nihil est, nisi quod Homero parua res omnino talentum fuisse uidetur: apud quem Iliad. ψ in cursus certamine tertius lebetem, quartus duo auri talenta retulit. hic uerò noster unum dat talentum magnum. animaduerti à scriptoribus antiquis tria talentorum genera celebrari (omitto quod uariæ nationes talenta habuêre) minimum. maius, maximum: minimum libris L. maius LXXII maximum CXX. quod uerò ait, dat ferre talentum, Græcè dictum est, ut infrà.*

Donat habere uiro.] *His figuris plenus est Horatius.* Ductorib. addit honores.] *Quos infrà recenset.* Victori.] *ὑπερονικῶντι Cloantho: qui primus omnium ad metam peruenit. alij duo, Mnestheus, & Gyas, uictores quidem & ipsi fuerunt, sed Sergesti.* B Chlamydē auratam.] *munus uictoris uarijs circūmstantijs amplificat, præsertim à materia, & ab artificio. Seruat τὸ πρέπον, quia uictorē certaminis chlamyde ueste militari donat. nisi mauis huic dari chlamydem Deorum fabulam continentem, quia Deorum studio, ac fauore: alteri loricam, quia uirtute uincit.* Quam plurima circum] *ab artificioso ornamento.* Mæandro.] *ornamentum chlamydis flexuosis ambagibus implexum, Mæandrū appellat, à Mæandro flumine: quod tortuosè, ac more Labyrinthi fluere* C *dicitur. hoc ornamenti genus oris chlamydum, aliarumq́ uestium præsertim muliebrium addi solet quanquam hoc tempore obsoleuisse in Italia uidetur: abhinc uerò annos uiginti, & eò ampliùs, ita in usu fuit, ut uel plebeis mulieribus uestem absq; Mæandro ferre pudori esset.* Melibœa.] *à Melibœa Magnesiæ ciuitate dicta, unde à Lucretio fulgens Melibœa purpura dictum est, lib. 2.*

Iam tibi Barbaricæ uestes, Melibœaq́; fulgens
Purpura, Thessalico concharum tincta colore.

Intextusq́; puer.] *alia amplificatio ex uarijs figuris miro artificio acu pictis, inerat enim Ganymedes in ueste pictus, mons Ida, in quo à Ioue in aquilā uerso raptus fuerat, cùm uenatum exijsset: canes, ceruí, quos ille currendo fatigabat lassus: tamq́ bellè. & aptè hoc factum pinxerat artifex, ut Ganymedes in picturā propemodum anhelare uideretur.* Iouis armiger.] *ὑπέρ... aquila: quæ Ioui fulmina bello gigātēo ministrauit.* Longæui palmas nequidquam.] *Locus iste tùm ἠθικὸς, tùm uerò παθητικὸς habet ἦθος in officio custodū Ganymedis: quorū interest*

A iterest amissa requirere: πάθος uerò in ipsorum dolore: quem ex signis apertè demonstrant, cùm manus ὑπτίας extollunt ad sydera, in eo etiam augeri uidetur, quod Poëta ait, nequidquā: quòd est desperantis factum.

Sæuitq; canum latratus in auras.] Physiologia est à fide canum: qui cùm tueri dominum suum non possent, latratus in auras emittebāt, & in raptorem sæuiebant. quod amoris, fidelitatisq; signum erat maximum. hîc etiam mirè extollitur picturæ artificium: nam quod in pictura oculis cerni non poterat, id hic ita expressum fuisse designat, penè ut percipi posse uideretur.

Atqui deinde locum.] Præmia secundi uictoris: id est, Mnesthei describit. Virtute.] Nō uotis, aut studio Deorum, ut Cloanthus: sed uirtute sua: quamobrem lorica, quod est fortitudinis signum, donatur.

Leuibus huic hamis.] Loricam à materia, & ab artificio, uti de chlamyde factū est, extollit. utiturq; schemate ἓν διὰ δυοῖν. hamis, & auro, pro hamis aureis.

Quam Demoleo detraxerat ipse Victor.] A possidente primùm, quia uir fortissimus fuit: tum à detrahente laudat. unde eò te conferas licet. Si Demoleo uiro

B fortissimo uictor detraxit, quantum putes Aeneam?

Apud rapidum Simoënta, sub Ilio alto.] Rem uerisimilem facit à loco: utiturq; Homeri epitheto, sub Ilio alto: quod tamen est omnium urbium commune, ut alibi ostendimus. Vix illam famuli Phegeus, Sagarisq;.] Grauitatem loricæ, Demoleiq; fortitudinem per comparationem circumscribit: quod unus fert Demoleos, quod uix duo uiri fortes deferre possent.

Tertia dona facit.] Præmia tertij uictoris aggreditur describenda: quorum alia à materia tantùm, ut lebetes ex ære: alia à materia, & artificio, ut cymbia: id est, pocula in modum nauiculæ formata. hæc non simpliciter conflata, sed signis miro artificio ornata, donat.

L. AMB. Hort. Tum satus.] Ad imitationem sacrorum certaminum per præconem loco edito solenniter uictorem Cloanthum pronunciari iubet, ne uirtus sua laude defraudetur. Satus Anchisa.] Periphrasis Aeneæ. Vocatis per præconem in concionem coactis. Declarat.] pronunciat: significantissima uoce usus est. Magna.] clara, ut uidelicet ab omnibus audiri potuerit.

Lauro.] Initio commune omnium sacrorum certami-

C num præmium & corona erat palma, postea singuli ludi peculiares quasdam arbores, aut herbas inuenēre, quibus uictores insigniebātur: ut laurum, oleam, myrtum, apium, gramen, & id genus alias. De lauro alibi retulimus. Rectè uiridī, quod perpetuò uireat, cui ne hyeme quidem decidunt folia. Tempora lauro.] caput: synecdoche.

Munera.] Declarat: uel ut referatur ad id quod sequitur, Dat ferre. Arguit optimi principis magnificētiam, tum liberalitatem effusam in socios suos.

Naues.] in singulas tres. Dat ferre.] Græcè magis quàm Latinè, pro, Dat ferēdum, Dat ferre. δίδωσι φέρειν. De talento, & talentorum generibus, ac æstimatione, paulò supra diximus. Honores.] munera honoraria. Enarrat statim quæ munera, & quibus in certamine munera sit largitus. Chlamydem auratam.] auro intertextā: Phrygum & Lydorum opus, qui in ea arte excelluēre, id quod non obscurè etiam testatur Papinius:

» At tibi Mæonio fertur circumflua limbo
» Pro meritis Admete chlamys.——

Chlamys uestis militaris fuit breuior, arctiorq; pallio. quidam idē ita existimant fuisse cum paludamento, quod gestamen erat imperatorum: certè Macedones pro paludamento, chlamyde utebantur. Strabo author est, chlamydis effigiem & terræ habitabilis eandem esse: in secundo. ἔστι δέ τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης.

Plurima circum.] Amplificatio narrationis à descriptione chlamydis: à pictura, quæ illi fuit intertexta. Ac decorè quidem patriam historiam ueterum regum celebrat. Purpura propriè conchæ aut piscis genus est, cuius liquore uestes tinguntur, quæ inde purpureæ dicuntur. Figuratè interdum pro eius generis ueste usurpantur. Purpuræ inuentum ad Herculem Tyrij referunt, teste Polluce libro Onomasticῶν primo: τύριοι, inquit, λέγουσι, ὡς Ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας, Τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. εἵπετο δ' ἄρα τῷ Ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. ᾔδεσαν δὲ, ὅτι τοῖς ἥρωσι συνῄεσαν μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν Ἡρακλέους κύων κατὰ πέτραν ἑρπύσαντα θεασάμενος πορφύραν, περιχάνας αὐτῆς τῆς ἐξοχῆς ἐνδακὼν, ὁ μὲν τὴν σάρκα ποιεῖται τροφὴν, ὁ δὲ λύθρος ἄρα τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀμέλξας ἐφοίνιξεν. ὡς δὲ ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, αὕτη δὲ θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ξένῃ βαφῇ, οὐκ ἔφη προσήσεσθαι τοῦ λοιποῦ τὸν Ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσαι ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν εὐανθεστέραν. ὁ μὲν τοίνυν Ἡρακλῆς ἐξευρὼν τι τὸ ζῶον, καὶ τὸν λύθρον ἀναλέξας, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετὴς τῷ Τυρίων λόγῳ τῆς φοινίσσης βαφῆς. Id est: Tyrij narrant, Herculem amore nymphæ indigenæ captum. erat autem nymphæ nomen Tyro. Sectabatur autem Herculem è ueteri more canis. Nosti enim, canes unà cum heroibus ad concionem usque congredi solere. Itaque canis Herculeus purpuram per saxum repentem conspicatus, eius prominentem carnem mordicus corripuit, carnemque suum cibum fecit. Cruor labra canis colore Phœnicio tinxit. Postquam uerò redijt heros ad puellam, ipsa, labra canis conspicata, insueta tinctura infecta, negauit inde quicquam sibi cum Hercule fore, nisi sibi uestem labris canis speciosiorem adferret. Itaque Hercules inuenit animalculum, cruoremque collegit, & dono attulit puellæ: primus inuentor Phœniceæ infecturæ: ut narrant Tyrij. Hactenus Pollux. Cæterùm in Cod. Iustin. priuatis hominibus usu purpuræ interdicitur. tit. Quæ res uendi non poss. Inter purpuræ species recensentur, buccinum, conchylium, murex, & ostrum. Mæandro.] Mæander picturæ genus erat flexuosum, impeditum, ac sinuosum, non dissimile Labyrintho, cuiusmodi etiamnum hodie in quibusdam pauimentis est uidere. Ab hoc Mæandro, amni Lydiæ nomen datum est, quod flexuosus, ac propemodum subinde in se recurrens erret. Duplici ergo Mæandro, flexuoso picturæ genere. Meander amnis è lacu oritur, initio ἀναβαίνων dictus. Solus omnium fluuiorum è proprijs fontibus oriens in se recurrit, refluitq; contra suos fontes. Nomen inuenit à Mæandro Cercaebi & Anaxibiæ filio. Cùm Meander bellum cum Pessinuntijs haberet, precabatur matrem Deorum, uouitque se ei oblaturum illum, qui primus sibi uictoriam gratularetur. Reuerso Mæandro, primus eius filius Archelaus, unà cum matre ac sorore uictoriam est gratulatus. Ille uoti impos reus, dictam superstitionem recordatus, aris admotos mactauit. Inde ægritudine animi

conte-

contabescens, ac furore agitatus, præcipitem se in Anabænontem dedit: à quo Mæander est dictus. Historiam dicit Plutarchus referri à Timolao in primo Phrygiacῶν. Meminit item horum Agathocles Samius in Politia Pessinuntiorum. Alij aliter historiam referunt. Tota ea regio circa Mæandrum amnem terræ motu frequenter laborat, obnoxia igni & aquæ ad Magnesiam & Hieropolim usque. Tam est tortuosus eius fluxus, ut omnia implicata ab eo Mæandri appellentur.

Melibœa.] Hanc urbem collocant in Magnesia, quæ proxima est Thessaliæ, patria Philoctetæ. De utroque in tertio diximus. Sunt qui Melibœam uicum Laconiæ faciunt: illud addentes, in Laconico mari purpuras capi, quamobrem epitheticè purpuram Melibœam à Poëta dictam. At Festus Pomp. Melibœam insulam esse tradit, in qua uestes purpura tinguntur. Quod quidem si uerum est, nodus est dissolutus, cur Poëta purpuram Melibœam uocet. Intextusq́.] Amplificatio à genere picturæ, quo pacto Ganymedes Trois filius in uenatu à Ioue per aquilam in Ida monte fuerit raptus, ad pocillandum Ioui in cœlo. Simul quo pacto pueri custodes grandiusculi, tristes euntem per aërem oculis manibusq; sublatis sint prosequuti. sed frustra. Neq; uerò solùm illi, sed & canes θηρευτικοὶ, latratu in abeuntem sæuierint. Omnia ista quidem ad uiuam historiæ imaginem hypotyposi in chlamyde, opere Phrygio picta, intertexta uisebantur. Illud uerò πάρεργον addendum, quòd Echemenes scribit, Ganymedem non à Ioue, sed Minoë raptum ad concubitum: quandoquidem, teste Aristotele, Cretensium inuentum fuit τὸ παιδικόν. Initium eius detestandi sceleris à Thalone quodam ortum, qui Rhadamanthum amarit. Atq; hinc in Græcos propagatum etiam. Timæus scribit. Chalcidenses opinantur, apud se à Ioue raptum Ganymedem: & quidem eo loco, qui Harpagium dicitur. Ferunt & Minoëm amore Thesei captum, ei Phædram collocasse.

Fatigat.] insequitur in uenatione. Sunt ceruí capreoli, hoc est: sudes bicornes, quæ in contextu cratium uiminearum terræ infiguntur. Anhelanti.] Hypotyposis, à cursu fatigati pueri. Armiger.] aquila: periphrasis. Homerus tradit, eum à dijs raptum, & quidem ad pocillandum solum:

τὸν καὶ ἀνηρέψαντο θεοὶ Διῒ οἰνοχοεύειν.

Sæuit.] Non quòd ipse latratus in pictura fuerit auditus, sed quòd canum simulachra ita essent effigiata, ut latrantibus essent similia. In auras.] pro, ad auras. ut in auras exierit At qui deinde locum.] Synæresis. Mnestheum dicit, qui casu magis quàm uirtute, secundas partes in certamine tenuit. Leuibus.] Homer. Iliados penultimo:

τῷ μὲν ἐγὼ δώσω τόδε φάσγανον ἀργυρόηλον,
καλὸν θρηΐκιον, τὸ μὲν ἀστεροπαῖον ἀπηύρων.

Hic ensem pollicetur aureis clauis distinctum, elegantem, & Threicium se daturum. Idem Eumelo thoracem donat, quem Asteropæo detraxerat. Δώσω οἱ θώρηκα, τὸν ἀστεροπαῖον ἀπηύρων. Noster donat loricam. Achilles ensem Asteropæo, noster Demoleo: sed addit amplificationem quam Græcus prætermisit. Huic.] Mnestheo.

Hamis.] Hamis catenula est, seu ferreus circulus in loricis, quæ inde hamatæ dici possint, quòd catenulis consertis contexta sint. Accipitur pro ferramento infrà adunco, quo pisces hærente esca capiuntur. Hamis auroq́.] aureis hamis: endyadis. Trilicem.] tribus licijs insignem. Licium est filum, cui in tela implicant stamen. Hinc uestes trilices, quæ ex tribus licijs constant. Quanquam nonnunquam trilicem pro triplici usurpant authores. Demoleo.] Allusit poeta ad centaurum Demoleonta & Phlegræum, prodigiosi roboris homines. Commendatio loricæ à personæ dignitate, cui eam Aeneas detraxerat. Simoënta.] à loco, ad urbis muros, ubi castra Græcorum erant in conspectu, & quotidie pugnabatur. Simois in Ida monte oriens, in Xanthum defluit. Ad hunc amnem, narrant Venerem ex Anchise Aeneam concepisse. Sub Ilio alto] Imitatio Græcorum: longam uocalem in fine, quauis alia sequente, contraxit. Eadem ratione diphthongum finalem, sequente uocali corripuit. in tertio Aeneid.

Insulæ Ionio in magno.——

Donat habere.] donat habendam, δίδωσιν ἔχειν.

Viro.] Mnestheo. Decus, & tutamē in armis.] Ab utilitate loricæ. Vix illam.] Amplificatio roboris Demolei, à signo. unde laus Aeneæ celebratur, qui tantum uirum in pugna fuderit. Phlegeus.] Militum nomina sunt. Si Phegeus legas, allusum potest uideri ad Phegeum Aethiopiæ iugum altissimum, quod à Plinio recensetur inter eas terras, quæ seipsa sorbuerunt: aut certè ad robur quernum: φηγινὸς, φήγινος, quernus.

Sagaris.] Nomen à telo proprium factum. nam σάγαρις securim signat, mucronem, falcem, & lanij cultrum. Et sine ς, σάγαρ quoque dicimus. Xenophon: ὁ δὲ ἀνὴρ ἀνεβαίνει ἄγων ἔχοντα τόξον περσικὸν καὶ φαρέτραν καὶ σάγαριν, οἵαν περ αἱ ἀμαζόνες ἔχουσι. id est, Ille autem uenit, uirum captum ducens, arcum Persicum gestantem, & pharetram, & securim, qualem Amazones habent. Multiplicem.] Variè complicatam: quoniam paulò antè trilicem eam dixit, quasi triplicem, nunc multiplicem per amplificationem appellat: siue multiplicis conuolutam. Connixi.] ut magnitudinem & pondus coarguat. Demoleus.] Robur hominis inde colligitur. Si is ea indutus fuit non solùm, uerumetiam ita armatus, Troianos cursu fugientes fuerat persequutus, non potuit non giganteis uiribus homo fuisse.

Palantes.] in diuersum fugientes: ducta metaphora uel ab errantibus bobus, uel, ut nonnulli existimant, à palis castrorum modò huc, modò illuc translatis. Hanc uirtutem Aeneæ uult coarguere.

Tertia dona.] Homericus Achilles uictoribus ordine sua præmia proponit, antequā equites è carceribus excurrunt. Tertia dona.] Reddidit Homericum, strictiùs tamen & angustius, quam ille:

αὐτὰρ τῷ τριτάτῳ ἄπυρον κατέθηκε λέβητα
καλὸν, τέσσαρα μέτρα κεχανδότα, λευκὸν ἔτ' αὔτως

Ex ære.] A materia. Græcus, incoctum donat elegantem treis mensuras capientem, & quidem unum tantum. Cymbiaq; argento perfecta, atq; aspera signis.] Cymbia & Carchesia quæ dicantur, alibi retulimus. Macrobius existimat ea ueteres ignorasse, cùm apud Varronem cymbium, carchesium uerò apud Andronicum reperiatur, ut author est Nonius, ut, Florem anclabant Liberi ex carchesijs. Cymbia describit à materia & qualitate. Signa.] sculptilia dicit, in argenteis cymbijs expressa.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM.

Reliquis iam præmio affectis, Sergestus describitur à scopulis, in quos impegerat veniens cum naui vno remorum ordine manca ac debili: quam serpenti comparat compressu currentis rotæ, vel ictu viatoris debilitato: quem, vt portum ingressus est, ipsum quoque Aeneas propter seruatam nauim, & socios, ornat munere promisso.

NASC.

Iamq; adeò donati omnes, opibusq; superbi,
Puniceis ibant euincti tempora † tænijs.
Cùm sæuo è scopulo multa uix arte reuulsus
Amissis remis atq; ordine debilis uno
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe uiæ deprensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquũ rota transijt, aut grauis ictu
Seminecem liquit saxo, lacerumq; uiator,
Nequicquã longos fugiens dat corpore † tortus,
Parte ferox, † ardens oculis, ac sibila colla
Arduus attollens, pars uulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seq; in sua membra plicantem:
Tali remigio nauis se tarda mouebat.
Vela facit tamen, & plenis subit ostia uelis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Seruatam ob nauem lætus, sociosq; reductos:
Olli serua datur, operum haud ignara Mineruæ,
Cressa genus, Pholoë, geminiq; sub ubere nati.

† al. tænis. † al. tractus, † al. ardensque.

LAMB. Hort.

PVNICEIS tænijs.] *roseis tænijs: hoc est, uittis coronas lemniscatas intelligit: quas Cicer. in oratione pro Sex. Rosc. Amm. & Varro apud Seruiũ maximi honoris fuisse indicant. fiebant ex frondibus, & discoloribus fascijs.* Ibant.] *non stabant, sed cum fastu, nimiumq; elati uictoria incedebãt coronas ostentantes.*

B Irrisam sine honore ratem.] *propter casum aduersum: nam quæ in ludis haud prosperè succedunt, cum risu à spectatoribus excipi solent. ita Menœte à Gya in mare deturbato, subsecutus est spectantium omnium risus. nam dictum est:*

Illum & labentem Teucri, & risêre natantem.

Et mox:

Et salsos rident remouentem pectore fluctus.

Item infrà cùm Nisus se lapsum quæreretur:

—— risit pater optimus olli.

Qualis sæpe uiæ.] *illisæ nauis descriptionem eleganti cõparatione amplificat.* Obliquum rota trãsijt.] *non intactum reliquit, sed transuersum oppressit, & seminecẽ reliquit.* Grauis uiator.] *lassus, cui uita diutius ambulando grauis est. seu grauis ictu: id est, fortis in feriendo. ut Ouid. 5. Metamor.*

Nam Clytij per utrunq; graui librata Lacerto
Fraxinus acta femur ——.

C Siminecem liquit.] *semi mortuũ reliquit ictu, in saxo. uel, si mauis, saxo dicamus percussum serpentem.*

Parte ferox.] *quàm bellè, quamq; propriè naturam colubri repentis κατ' ἐνάργειαν effigiet, attende.* Clauda.] *μεταφορικῶς ab homine. sicut & illud, quod proximè sequitur:* In sua membra: *hæc propriè de hominibus dicuntur.* Tali remigio nauis.] *ἀπόδοσις, redit ad nauem.* Olli serua datur.] *præmium Sergesto uicto datum describitur. tale munus Achilles apud Homer. Iliad. 23. pollicetur ei, qui in palæstra uictus fuerit. sed noster nomen mulieris, genus, & liberos lactentes addidit. ita ait Homerus:*

ἀνδρὶ δὲ νικηθέντι γυναῖκ' ἐς μέσσον ἔθηκε,
πολλὰ δ' ἐπίστατο ἔργα, τίον δέ ἑ τεσσαράβοιον.

Operum haud ignara Mineruæ.] *doctæ artis lanificæ: cuius inuentricem Mineruam faciunt. & hoc τὸ πρέπον est, seruam efficere lanificij peritam: non enim aliã ferè artem calere serua potest, quàm lanificium.*

Cressa gen9.] *Cretẽsis genere* [illegible] *ut li. 8.*

Qui genus, unde te domo.

OMNES.] *qui in certamine uicerant.* Superbi] *insignes amplissimis munerib.* Puniceis.] *Est autem phœniceus siue puniceus color, rutilus, & & spadix quibusdam, exuberãs splendor ruboris, qualem est uidere in fructibus palmæ, non admodũ solæ percoctis.* Tænijs.] *synæresis: uittis. Sunt & tæniæ, lumbrici oblongi & lati. quos Græci etiam ἑλμίνθας uocant.*

Tempora.] *capitibus: id quod signum erat uictoriæ.*

Cum sæuo.] *Transitio ad Sergestum, in certamine ultimum: in cuius appulsus amplificatione mirè disertus est, ut faciem incrustatæ nauis oculis subijciat.*

Qualis.] *Addit comparationem, ductam à serpentis, rotarum ictu fracti, natura.* Aggere.] *Aggerem cuiuslibet rei coaceruationem interpretantur Grammatici: & aggerem esse extra, ut pomœrium intra muros. Hinc aggerare & exaggerare, aggregare. Hoc loco Poëta usurpauit pro editiore loco mediæ uiæ, per quem uehicula aguntur.* Aërea.] *A' toto partim intelligit. nam rotarum circumferentiæ tantum ferreis laminis munitæ sunt. Iam quicquid durum & inexpugnabile ac ualidum uolumus significare, id æneum, ferreum, corneum & adamantinum dicimus.* Fugiens.] *Serpens ictu fractus frustra conuoluit caudam, adeoq; totum corpus in gyros ad fugam.* Parte.] *priori: nam lingua & capite ueneno armatus est.* Ardetq;.] *A' signis iræ.* Pars uulnere.] *posterior saucia.* Clauda.] *Metaphora ducta ab ambulantibus, quæ pedibus incedunt.* Tali remigio.] *Applicatio. Simili ratione, lentius propter remos fractos agebatur.* Vela facit tamen.] *expandit uela, ut ocyus moueretur: epanalepsis.* Ostia uelis.] *portum. nam ut portus patens è mari aditus est, ubi naues in statione tuta conduntur: ita ostia sunt fluminum.*

Olli.] *illi: antithesis. Boni principis est, fortunæ & iniquitatem & iniuriam beneficio aliquo lenire ac pensare.*

Promisso munere donat.] *Nam promiserat neminem indonatum abiturũ ex hoc certamine. Itaq; superoerat, ut extremo quoq; suum præmium daretur.*

Serua datur.] *Hãc describit à peritia texturæ, lanificij genere, patria, & fœcunditate. Seruum à seruando dictum uolunt, quòd in bello captus, à cæde seruatus uindicatusq; sit: ut mancipia, quòd manibus, non pedibus capiantur. In seruos uictores certè ius belli exercere noluerunt.*

lucrunt. quare captis ciuitatibus sub hasta solebant uendi: id quod Cæsar in Gallia, Augustus in Salassiis exercuit. Pholoë] *Ita enim ea appellata fuit. Alioqui Pholoë Arcadiæ oppidum, & mons est nemorosus, ita à Pholo centauro, à quo Hercules humaniter hospitio exceptus fuit, dictus.* Mineruæ.] *lanificij & texturæ. fertur enim colum & fusum inuenisse. Prima inuenit nauem biproram, quam Danao fabricauit, qua fratris sui Aegypti iram fugit. Reperit & tibiam, & oleam. bellidea, & humanarum artium præses. A' Græcis ἀθηνᾶ ... dicta.* Cressa] *A' patria. Cressa genere, Græcorum imitatione: uel natione. Cressa uel maioribus è Creta oriunda. Hoc subit nunc admirari, cur seruam Cressam faciat, cùm nulla alia gens fuerit olim libertatis amantior, quæq; eam pertinacius asseruerit, & quæ infestius oderit tyrannidem, quàm Cretenses. Et tamen nil temerè dicitur à Marone. Itaque Cressam seruam Sergesto donat. siue quòd è Creta Teucer fuerit profectus in Phrygiam, & eius insulæ sacra, cur cognatæ fuerunt gentes: siue quòd ad Troiam ex Idomenei castris fuerit capta: siue quòd ab Aenea è Creta abducta esset, cùm insulam deserere oraculo moneretur: sed & Hesione à Telamone in eam terram abducta fuit. His coniecturis simul coaceruatis adducor ut credam, Poëtam Cressam Pholoën seruam nuncupasse. Quod si quis his probabilius quid adduxerit, id adeò non sum reiecturus, ut amplectar etiam lubens.* Geminiq; sub ubere nati.] *à connexis.*

A

ARGVMENTVM.

Finito nauali certamine, Aeneas ingenti spectatorum caterua stipatus, in planitiem collibus, syluisq; vndiq; septam se recipit, ibiq; cùm circus esset, medius sedens alterum ludi genus proponit, præmioq; iuuenes inuitat, si qui forte cursu velint contendere: multi hinc inde conueniunt, Troiani scilicet & Siculi, sed in primis septem alicuius existimationis iuuenes, quinq; Troiani, & si ex his vnus est Epyrota, alter Arcas: duo Siculi: quorum nomina referuntur in textu. totus hic locus ex Homer. Iliad 23. sumptus est, mutatis cursorum nominibus, & præmijs: additoq; numero: nam apud Homerum tres tantùm sese offerunt cursores, hic verò ingens numerus. Sed nobiles duntaxat iuuenes recensentur septem. B

NASC.

Hoc pius Aeneas misso certamine, tendit
Gramineũ campũ: quem collibus undiq; curuis
Cingebant syluæ, mediaq; in ualle theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructoq; resedit.
Hîc, qui forte uelint rapido contendere cursu,
Inuitat precijs animos, & præmia ponit.
Vndiq; conueniunt Teucri, † mistiq; Sicani.
Nisus & Euryalus primi.
Euryalus forma insignis, uiridiq; iuuenta:
Nisus amore pio pueri. quos deinde sequutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius, simul, & Patrõ: quorũ alter Acarnã.
Alter ab Arcadia, † Tegeæ de sanguine gentis.
Tũ duo Trinacrij iuuenes, Helymus, Panopesq;,
Assueti syluis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in medijs sic deinde loquutus:

† al. mistiq;

† al. Tegeæ sanguine

Hoc pius Aeneas misso certamine.] *μετάβασιν facit ad cursorũ certamẽ describendum. eius erat dimittere, cuius fuerat certamen proponere. sic Romæ Cõsul, cuius iussu senatus habebatur, senatum dimittebat: id est, abeundi copiam faciebat.*

Quẽ collibus.] *locum describit, quem ad faciendos, spectandosque ludos natura propemodum formasse uidebatur. nec ulla hic, mea quidem sententia, mutatio est. quicquid Seruius, alijq; interpretes dixerint. neq; enim, inquiunt, syluæ colles habent, sed colles syluas. nunquid uerò Poëta ait, in syluis colles esse, aut colles à syluis haberi? an reuera ita ait, syluas in curuis collibus: hoc est, quæ sunt in collibus, locum cingere.*

Mediaq; in ualle theatri Circus erat.] *locum fuisse & ad faciendos, & ad spectandos ludos aptissimum indicat: quæ duo uerbis duobus theatro, & circo designantur: nam in caueis theatri sedebant homines ludos spectantes, in circo autem theatri ludi fiebant. Alludit igitur Poëta ad theatra, quæ in urbe ludorum causa extructa fuerant: non enim in ualle hac theatrum fuisse dicit, sed locum ad spectandum aptissimum quasi theatrum.* Medium tulit.] *τὸ πρῶτον, docebat enim regem, & imperatorem in medio esse*

Extructoq; resedit.] *extructo cõsessu medius resedit.* Hîc, qui forte uelint.] *certamen proponit, & præmia.*

Inuitat precijs animos.] *allicit, oblectat pretio proposito animos ad currẽdum. ut in primo Georg.*

Inuitat genialis hyems, curasq; resoluit. a

Vnde & inuitare animos uisu Latini dixerunt, pro oblectare, allicere & recreare. Plinius libro 22. capite 6. de natura uerba faciens, Pinxerat, inquit, remedia in floribus, uisuq; ipso animos inuitauerat, etiam delitijs auxilia permiscens. C

Vndiq; conueniunt.] *communiter omnes scribendo complectitur, qui currendo affuerunt.*

Nisus, & Euryalus primi.] *à cõmuni ad separatam cursorum enumerationem transitum facit. & præcipuos recẽset.* Euryalus forma insignis.] *ἐπάνοδος, rursus redit ad nomina Euryali, & Nisi: quorum alterum ab ætate, & pulchritudine, alterum ex casto erga puerum amore cõmendat.* Pio amore.] *Hic effundant se illi sup casto antiquorum in pueros amore, qui longos commentarios facere, & nugis lectorum animos onerare student: nobis autem hæc, & similia scribere turpe esse putamus.*

Regius egregia.] *Diorem à genere commendat.*

Quorum alter Acarnan.] *Salij, & Patronis genus describit: quorum alterum Epyroticum ex Acarnania regione: alterum Arcadicum ex Tegea urbe fuisse memorat.* Tegeæ de sanguine gẽtis.] *aliquid ... Poëta*

A Poëta designare uidetur, quod uerbis non exprimit. & fortasse ad uirtutem illam Tegeatium alludit: qua Lacedæmonios bello superarunt: nam cùm olim Lacedæmonij Tegeatibus bellum intulissent, cōpedes secum attulerunt, freti se illos in captiuitatem redacturos, sed cōgressi prælio, ac fugati, quicunq; uiui capti fuerunt, eisdem, quas ipsi attulerant, compedibus compediti, campum Tegeatem metiti fune coluerunt. Tegeæ autem κατὰ συνκοπὴν pro Tegeææ dictum est: nam à Tegea Tegæus deriuat. Virg. 8. Aen.

» Tunc lateri, atq; humeris Tegæum subligat ensem.

Et in primo Georg.

» Adsis ô Tegeæe fauens, oleæq; Minerua
Inuentrix: —

Helymus, Panopesq;.] Siculi sunt isti duo: quos etiam nobiles fuisse indicium facit, cùm eos Acestæ comites dicat. Assueti syluis.] uenatores erant, ideò Acestæ comites fuerunt: qui uenationis studiosissimus fuit: propterea de illo dictum est:

» Horridus in iaculis, & pelle Libystridis ursæ.

Multi præterea, quos fama obscura recondit.] non fuerant illi separatim nominandi, qui licet animo præstantes, tamen sua uirtute, aut sanguinis nobilitate nondum aliquid sibi nominis pepererunt.

B LAMB. Hort.

Hoc pius.] Transitio ad cursorum certamen: cùm apud Græcum uatem ordine secundum sit, pugilum pugna, & quarto loco cursores introducantur. Describit autem locum, in quem à littore se recepit, cum cursoribus designaturus, præmiumq; uictoribus pronunciaturus.

Misso.] omisso certamine nauali. Gramineum.] ut aptum, propter soli æqualitatem, cursu certaturis. Nam locis iniquis & sabulosis, ut laboriosè, ita & infœliciter etiam à fortissimis quibusque cursu contenditur. Describit autem hanc regionem, quam cursoribus destinat, à situ & syluarum amœnitate: à commoditate ad procurrendum. Videtur Poëta theatrum Romanum, aut eum locum describere, in quo spectacula & ludi edebantur.

Collibus undiq; curuis.] in collibus ergo erant syluæ. Valle.] quæ collibus mediæ subijciuntur: circus theatri, hoc est, campus spaciosus ad cursum & spectandū se aperiebat. Circus erat maximus Romæ à Cæsare dictatore longitudine trium stadiorum, latitudine uerò unius

C extructus, cum quaternûm iugerûm ædificijs, qui ad sedendum 200. & 60. hominum millia continebat, ibi ludi spectabantur. Forma spacij erat oblonga. in summo circi carceres erant, unde equi iuncti curribus prosiliebant: ad quam similitudinem in circum theatri, cursores hic introducit. In circuitu spectacula erant, in quibus patres & equites spectabant. Quare Poëta ad circi maximi speciem alludens, addit, Theatri. Ab hoc circo, ludi Circenses nomen sortiti fuerunt. Et spectatores ludorum Circensium myrto coronabantur.

Theatri.] spectaculi: παρὰ τὸ θεάομαι, uideo, contemplor. Erat id apud Romanos hemicycli specie ædificatum. Amphitheatrum è duobus theatris forma rotunda constabat. Theatra solebant croco repleri. & ijsdem carbasinæ uela obtendi. Plinius author est, M. Scaurum primum theatrum Romæ fecisse. Quo se.] in quem circum. Consessu medium tulit.] Ducta translatione à consilio, ad incedentem in media frequētia Aeneā.

Extructoq;.] stibadio, aut thoro è cespitibus parato: aut loco edito, ubi uideri, & unde audiri potuerit.

Hic.] in hoc circo. Nisus & Euryalus.] Horum res gestæ & exitus referuntur in nono. Adnumerantur paribus amicorum propter indissolubilis amicitiæ & uinculum & fidē, ut neuter alteri casu superesse uoluerit. Forma insignis.] A forma & ætate adolescentis descriptio. Amore.] A' fide & amicitia Nisi. Pio.] propter turpem & sceleratum amorem τῶν παιδικῶν.

Pueri.] Euryali. Diores.] A' generis claritudinē.

Hunc.] Diorem. Saltus.] Hos à patria describit. subauditur, sequuntur. Acarnan.] ex Acarnania: ea regio nomen illud adepta est ab Acarnane Alcmæonis filio, qui fuit Amphiarai. Hanc regionem tradunt ad ortum sinus Ambracij sitam. Achelous, eam ab Aetolia separat, quæ orientalior est. supra quam sunt Ozolæ Locri. E' Pindo defluit Achelous, initio Thestius dictus. in Austrum, ab occasu clauditur sinu Ambracio, à septentrione Amphilochis, ad austrum Leucada in conspectu habet, & Ithacam Homerico carmine nobilitatam. Hi sunt illi Acarnanes, qui cùm ab Aetolis duce Scopa graui bello attererentur, delectu à 25. anno ad sexagesimum habito coniurarunt, non nisi uictores ex eo bello reuersuros: & eum qui uictus acie dilapsus fuisset, nemo urbe, tecto, mensa, aut lare iuuaret. Vxoribus & liberis in proximam Epiri oram ablegatis, ipsos Epirotas publicè precabantur, ut omnes eos qui suorum in prælio occubuissent, in aceruum unum congestos simul humarent, & simul conditorum sepulchro inscriberent: Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus iniuriam Aetolorum pro aris & focis pugnantes fortiter occubuerunt. Sunt autores qui opinantur, Acarnaniam non ab Acarnane, sed quod ἀκαρνᾶνες: id est, intonsi essent, fuisse appellatam: sicut Curetes, quasi ἐκ κουρῶν, tonsos. nam Aristoteles in Acarnanum repub. existimat Acarnaniæ partem Curetes, partem occidentalem Leleges & Teleboas aliquando tenuisse. A' Macedonia & Thessalia Acarnaniam intrantibus, limen Græciæ est. Hic fuit Actium, urbium clarissima in littore sita, uictoria Augusti celebris. Acarnanius porcellus, paræmia, de molli, sed amabili, & qui in delicijs habeatur. Porrò utrum Acarnanem dicat, Salium ne an Patronem: rursum, utrum Arcadem, in dubium trahitur. Curtius scribit, Patronem quendam ducem Græcorum militum Dario fidissimum, in extremo prælio aduersus Alexandrum, regi suo salubre consiliū aduersus Bessi insidias dedisse, ut se in Græcorum militum castris contineret, nisi se Besso & Nabarzani trucidandum uellet obijcere.

Arcadia.] A' patria. Arcadas in Argolide multi collocant, ut in umbilico Peloponnesi, multis undique gentibus incinctos, & paribus circumquaque interuallis à mari submotos: sicut & Cynurios, atque hos solos αὐτόχθονας, quorum regio magna ex parte montana est. Ad ortum Argiam & Laconicam radunt: Messeniam ad austrum: ad occasum Elidem ad Alpheum spectes * septentrionalis Achaia est. Multas appellationes gens ea uarijs casibus & rerum mutationibus sortita fuit. Pelasgi, à Pelasgo rege: quem γηγενῆ: hoc est, terrigenam dixerunt: quod is unus tum dignus indicatus esset, cui regnum & regium sceptrum cōmitteretur inter feram syluestremq; gentem, quorum uiuendi sine legibus ratio nihil à brutis distabat. Reperit is uir tunicas pelliceas. monstrauit eis, ante inuentas fruges, glandiū fructus: hoc est, phaginos, quibus impendiò delectati fuerunt: quare βαλανηφάγοι

καλανηφάγους Arcadas Pythia uates nominat in quodam oraculo. erat autem id huiusmodi:

» ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς, μέγα μ' αἰτεῖς· οὔ τοι δώσω.
» πολλοὶ ἐν ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν,
» οἵ σ' ἀποκωλύσουσιν· ἐγὼ δέ τοι οὔ τι μεγαίρω.
» δώσω τοι τεγέην ποσσίκροτον ὀρχήσασθαι,
» καὶ καλὸν πεδίον σχοίνῳ μετρήσασθαι. Id est,
» Me petis Arcadiam: me grande petis: dabo nunquam.
» Nam uiri in Arcadia, uescentes glandibus ipsi
» Sunt multi (nihil inuideo) qui te prohibebunt.
» At Tegeam pedibus tibi pulsandam dabo: campum
» Metiri insignem fune. ——

Mox Lycaones cœpêre appellari, à Lycaone Pelasgi F. quem in lupum transformatum fabulantur. Post hũc Arcades, ab Arcade Iouis & Callistus, rerũ ibi potito. Stemmate regio hic ortus, magnitudine animi & ingenio longè reliquos suæ ætatis homines anteibat. Ad hunc referunt multi mansuetiorem gentis eius cultum, & uictus mutationem. Docuit condere fruges, subigere farinam, & pinsere, & in furno coquere. Ab Azane huius filio, Azanes dicti fuêre. Pro pellibus & arborum corticibus, Arcas ostendit rationem lanificij, deducendi digitis è colo fila, eáq; texendi artem. Qua re diuini honores ob merita sunt illi decreti. Ossa Mantineam, Delphici oraculi iussu, è Mænalo honoris gratia sunt portata. Fuit & Parrhasia nuncupata, à Parrhasio Philemones & Martis: qui à lupa educatus, Arcadiæ regnũm inuasit. Bellicosa gens Arcadum semper fuit: non quidem mari, à quo procul abest, sed terra. Et in auxilijs fortior, quàm suo Marte. Hinc in prouerbium cessit, ἀρκάδας μιμεῖσθαι, Arcades imitari: hoc est, strenuam operam alijs nauare: aut cùm nequimus nostra uirtute nos prouehere alios adiuuemus. Celebratissimi mõtes sunt, Cyllene, Pholoë, Mænalus, Lycæus. Oppida, Stymphalus, Tegea, Typæna, Megalopolis, Mantinia, & nonnulla alia. Amnis Ladon. Arcades Græcorũ primi in Italiam colonos misêre. Aiunt hinc decem & septem ætates ante excisum Iliũ, Oenotrũ cum fratre Peucetio classe in Italiam delatum, iunioris Lycaonis filium, quintum à Phoroneo, qui primus in Peloponneso regnarit. Hinc Euander in Latiũ uenit temporibus belli Troiani. Hinc item Dardanus uel in Italiam, uel in Samothraciam primùm: inde in Phrygiam delatus fuit. Ita Poëta nunc innuit, hinc Salios item oriundos: mansisseq; eorum tum nomen, tum gentem apud Troianos: ac postea hunc iuuenem cum Aenea in Italiam nauigasse. Proinde Salium Arcadem hîc agnosco. Habuerunt Arcades & pascua fertilia. Quoniam autem Arcades se uetustissimam tota Græcia gentem esse uoluerunt: ipsamq; regionem adeò etiam ante lunam fuisse, προσέληνοι: hoc est, antelunares per iocum audiuerunt. Ouid.

» Orta prior Luna, de se, si creditur ipsi,
A magno tellus Arcade nomen habet.

Ex oraculo paulò antè citato, docet Diogenianus paræmiam natam, Arcadiam me postulas: de eo qui uel magna, uel inutilia postulat. Arcadicum germen: de grandibus & ignauis: quòd ea gens, propter ingenij stuporem peculiariter malè audiret. Tegeæ.] Arcadiæ urbs celebris, Herodoto in Clio, sepulchro Orestis, occidentalis Stymphalo. Spartiatæ oraculi suprà citati ambage decepti, Tegeatas bello adorti sunt: quod oraculum dixisset, Spartiatas Tegeatem campum fune mensuros. Spartani primo prælio uicti, cæsiq; fuerunt, & fidem oraculo fecerunt. nam suis ipsi compedibus uincti campũ dimensi sunt. A Tegea, Tegeates & Tegeæus: ut Pan Tegeæus. Spartani postea dolo, ut specie ficti exilij, per Lychen: quendã, qui Tegeam profugit, Orestis ossa occultè cõsequuti, magnam Peloponnesi partem sub ditionem suam redegerũt. Atque hic quidem ad alia transeundum foret, nisi pauca obiter de moribus & ritu Arcadum prius explicanda occurrerent. Ad tricesimum ætatis annum in musica exercebantur, ut eius indoctum esse probro daretur. Credebant eo studio ferociora ingenia mitescere. Quoniam autem montosa regio est, quibus in locis duriora ingenia nasci solent, propter cœlitũ * tum tristitiam, quare eam multò alacrius amplexi fuêre. Tegeæ, corripit primam syllabam, etiam in deriuato, neq; enim apud Poëtam, meo iudicio, legendum est, Nemæũ, aut Tegæum: sed Nemæum, Tegæum: ut,

——Tegeæum subligat ensem.

Nisi quis Poëticam licentiam in ectasi uelit excusare.

Papinius in sexto:

Afflatu tacitæ iuuenis Tegeæus adorat.

Tegeæ ergo, pro Tegeææ gentis.

Trinacrij.] Siculi. Helymo grandiori & Aegesto, post primũ in eas terras appulsum Aeneas occurrit, à quibus humaniter exceptus, ambobus author fuit, ut nouam quisq; urbem conderet sui nominis. Helyma & Aegesta fuêre appellatæ. Historiam suprà pluribus uerbis recensuimus. Huius hauddubiè filius iste Helymus iuuenis fuit, quem iã inter cursores annumerat. Panopesq;.] Hũc, perinde ut Helymum ab exercitatione & uenationis studio describit. Hodie adhuc nobilium & principum artes sunt & studia, uenationes, ut apud ueteres: ostendit hos duos ex prima nobilitate Siculorũ fuisse, cum comites Acestæ eos appellet. Multi præterea.] conueniunt ad certamẽ. Sat habet Poëta, principes cursorum tantum retulisse, quibus multi alij parum illustres se coniunxerunt. Quare nominum horum obliuionem in obscuritatem generis, & incertitudinem famæ transfert. Et odiosa simul est prolixa enumeratio, properanti ad ipsam rem: præcipuè in re fabulosa. Quibus in.] inter quos ipse medius ad hunc modum loquutus est.

ARGVMENTVM.

Aeneas cursoribus præmia recenset, quæ singulis, quæue tribus primis uictoribus daturus est.

NASC.

Accipite hæc animis, lætasq; aduertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
†Gnosia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula, cælatamq; argento ferre bipennem.
Omnib. hic erit unus honos: tres præmia primi
Accipient, flauaq; caput nectentur oliua.

†al. Cnosia: al. Gnossia

Accipite hæc animis.] memoraturus præmia, quæ ipsis daturus est, cursorũ attentionem sibi præparat, renouatq; etiam cùm subdit: Lætasq; aduertite mẽtes.] ijs. n. uerbis se de iucũdis reb. mox cùm sequitur: Nemo ex hoc numero mihi non do-

Primus equū phaleris insignem uictor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamq́ sagittis
Threiceis, lato quam † circumplectitur auro
Baltheus, & tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.

†al. Circùm amplectitur

A nō donatus abibit.] *de utilib. etiā ipsis auditoribus dicturū significat: & beneuolentiam sibi colligit ex beneficentia, liberalitateq; animi sui.* Gnosia bina dabo.] *enumeratio præmiorum, quæ singulis daturus est cursoribus.*

Gnosia.] *Gnossos ciuitas est in Creta.* Tres præmia primi.] *quæ uictoribus daturus sit præmia edicit.*

Flauaq; caput nectentur oliua.] *in signum uictoriæ.* Primus equum phaleris.] *primi uictoris præmium erit equus phaleratus: id est, phaleris ornatus: sunt enim phaleræ ornamenta, quibus olim equitum nobilium equi ornari solebant: nam equites nobiles phaleris donabantur, & ignominiæ gratia interdum etiam priuabantur, si quid sua dignitate indignum admisisset, ut meritò priuari posset. Liuius, Cicero in Verrem, Suetonius, alijq; huius rei meminerunt.* Alter Amazoniam.] *uel quasi Amazoniam, ut lubet interpreti, uel reuera ea forma, qua Amazones ferre solebant.* Balteus.] *auro, &*
B *gemma ornatus.* Contentus abito.] *quasi paruo præ alijs munere.*

LAMB. Hort.

ACCIPITE.] *Attentio, à personis auditorum.* Nemo.] *Narrat, quæ præmia decernat uictoribus, & communia in uniuersum omnibus, etiam uictis. His ante oculos positis, acrius certatur ad obtinendum decus.*

Nemo non] *omnes aliquo munere donabuntur, ut etiam ignauissimi quiq; ad uirtutem possint extimulari.*

Gnosia.] *Primùm proponit commune omnibus præmiū, singulis duo optimi pariter ac nobilissimi generis spicula. Inde præter hæc, tribus primis singula.*

Gnosia.] *Cretensia: antonomasia, à specie ad genus. nam Gnossus olim primè nomina, & regia Minois fuit in Creta, quam Homerus lib. Odysseæ 19. magnā appellat. Græci* κνωσσὸν *dicunt, per tenuem, quam in mediam uertimus. Initiò Ceratus dicta fuit à uicino fluuio. Cæterùm Rhadamanthus Gnosius fuit, tanta iusticiæ integritate, ut Poëtæ ei etiam tribunal & iudicia apud inferos inter mortuos tribuerint. Imperauit ibi & Minos non minus iusticiæ existimatione celeber: quamobrem & ipsum quæsitorem inter mortuos fecerunt uates. Fuerunt Cretenses præstantissimi sagittarij: unde ferè Poëtæ ab eius insulæ*
C *celeberrimis locis spiculorum & nomina & epitheta, & iaculandi tela rationem ducunt. cuiusmodi sunt, Incautam ceruam nemora inter Cresiia fixit, Dyctæa harundo, Gnosia spicula, & id genus alia. De Cretensium rebus prolixa nobis narratio fuit in tertio.* Leuato] *candefacto, & in splendorem reddito: à qualitate ferri, & à materia.*

Argento.] *A' materia.* Cælatam.] *tectam & insculptā.* Omnibus.] *siue in primis, siue in extremus sit, bina spicula & singulas bipennes dono accipiet.*

Primi.] *Vt quis uel primus, uel secundus, uel tertius, metam tetigerit, ita præter cōmune omnibus cæteris præmium, singuli aliud peculiare & quidem magnificum habebunt.* Oliua.] *ad imitationem sacrorum certaminum. Oliua Mineruæ sacra fuit. Ipsa arbor olea, fructus oliua appellatur. Oliua igitur, pro olea corona. Constat autem, in huius generis ludis, solere omnes oleastro coronari. Populus Roman. huic arbori magnum honorem habuit, cum equitum turmas Idib. Iulij ea coronarent, minoribus triumphis ea ouarent. Sed & Athenienses uictores ea coronabant, ut Græci Olympiæ oleastro. Eo est ingenio, ut quemadmodum cedrus, nunquam sentiat neq; cariem, neque uetustatem. Itaq; si eius naturam ad fortium uirorum facta retulerimus, reddita ratio est, cur oleā tribus primis pronunciet.* Primus equum phaleris.] *Prolepsis: Tres præmia primi accipient, primus equum, alter pharetrā Amazoniam, tertius Argolicam galeam. Sed præmia alia alijs sunt præstantiora, pro gradib. uictoriæ. Phaleræ, ornamenta sunt equorum. Transfertur significatio ad ornamenta speciosa uerborum. Horat.*

Ad populum phaleras.——

Amazoniam.] *quæ Amazones usæ fuēre. Laus pharetræ, ab exotica gente, quo nomine & rei sua dignitas & precium augetur. Minus hoc præmium est quàm illud, quod primo & principi uictori fuit constitutum.*

Amazoniam] *Vnde porrò pharetra Amazonia ad Troianos peruenit? Cōstat scriptorum testimonio bello Troiano Memnonem ex Aethiopia, & Amazonas ex Ponto Priamo suppetias uenisse, cùm ab Hectore occisus Achilles interisset. Sed hoc nihil admodum facit ad consilium Poëtæ, qui Aeneam aut Troiana decora, aut spolia hostibus detracta, suis donantem ferè introducat. Tametsi hospitalia Didonis munera me non fugiunt. Ergo uerisimile est Amazonici belli, cui Priamus multò antè interfuerat, & Anchises, id quod consentaneum est, monumenta penes Aeneam, mortuo parente mansisse. Meminit historiæ Homerus lib. Iliad. 3. Scholiastes eam ad hunc fermè modum, sed pluribus recenset: cuius uerba, si quis requirat, in secundo adscripsimus. Othreo & Mygdone Hecubæ fratribus, regnantibus in Phrygia, Melanippe & Hyppolite Amazones cum ualidis copijs in Phrygiam populabundæ irrepturæ uidebantur. Illi collatis castris, Priamo præterea in subsidium aduocato, hostes prohibuerunt, ne cardines regni sui transcenderent.*

Threiceis.] *Epitheticū: à specie ad genus. aptè tamē ductum est epithetum ab ea gente, quæ olim bellicosissima fuit habita, quamuis perfidiæ uitio infamis. id quod testatur aliquod etiam parœmiæ, quarum alibi à nobis facta fuit mentio. Thracium commentum,* Θρᾷκες ὅρκια οὐκ ἐπίστανται, *Thraces fœdera nesciunt. Sed de Thracum moribus & insania, alibi instituetur narratio.*

Lato quam circumplectitur auro.] *addit autem descriptionē à forma, & materia accessoria. Cæterùm balteus lorum est, præter notam significationem, unde dependēt arma: quod genus, opinor, Græci* τελαμῶνας *uocāt.*

Tertius Argolica hac galea contentus abito.] *Postremum præmium. Tenuius ēst pharetra Amazonia: quod ipsum coarguit ipse, cum iubeat eum galea esse contentum. Hanc galeam credere par est, ab ipso Aenea hostibus ad Troiam detractam. In uniuersum, uictoribus & uictis pariter, non nisi militaria donat munera.*

A

ARGVMENTVM.

Curſores, audito tubæ ſigno repentè de loco currentes exeunt, Niſus in curſu uelox longo interuallo omnibus anteſtat. quem Salius inſequitur, tertius eſt multo ſpatio diſtans Euryalus, hunc ſequitur Helymus, quintus eius humero incumbens, & calce calcem terens currit Diores.

Hæc ubi dicta, locum capiunt, ſignoq; repentè
Corripiunt ſpacia audito, limenq; relinquunt.
Effuſi, nimbo ſimiles, ſimul ultima ſignant.
Primus abit, longeq; ante omnia corpora Niſus
Emicat, & uentis, & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo ſed proximus interuallo.
Inſequitur Salius, ſpacio pòſt deinde relicto
Tertius Euryalus:
Euryaliiq; Helymus ſequitur: quo deinde ſub ipſo
Ecce uolat, calcemq; terit iam calce Diores,
Incumbens † humero, ſpacia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, † ambiguumq; relinquat:

(al. humeris,) (al. ambiguumue)

NASC. NIMBO ſimiles.] *cõmunis eſt curſorum à uelocitate per cõparationem cõmendatio.* Vltima ſignant.] *oculis, atq; animo metiuntur auiditate uincendi.* Primus abit.] *à cõmuni ad ſeparatam curſorũ mentionem, enumerationemq; tranſit.* Emicat.] *celeriter currit, & currendo excellit inter omnes. idq; μεταφορικῶς à uento, & à fulmine. unde ſubdit:* Et uentis, & fulminis ocyor alis.] *ὑπερβολικῶς. Niſi uelocitatem in currendo extollit: nemo enim uento, aut fulmine ocyus currere poteſt: Hæc autem duo deſignare in Niſo uidetur, uelocitatem, & ſplendorẽ quendam in curſu. quæ duo ſub duplici unius uerbi ſignificatione,* Emicat *inſinuauit: utq; res apertior fieret, hyperbolicam comparationem uenti, & fulminis addidit: nam in uento celeritas, in fulmine uelocitas, ſplendorq; ineſt. & quanquã alius eſt in fulmine ſplendor, alius in homine, tamen per tralationem ſic hominem in re aliqua & orationem, aliaq; multa. ut etiam fulmina, ignem, Solem, & aſtra ſplendeſcere dicimus.*

Longo ſed proximus interuallo.] *Parentheſis eſt, quæ uim penè correctionis habet: nam quia dixerat* Proximus huic, *ſubdit ſtatim:* proximus quidem, ſed longo interuallo: *nam ſi nulla, aut quàm minima loci intercapedine proximus fuiſſet, non ſatis rectè, uento, & fulmini ſolus Niſus comparari potuiſſet: quia & Salio eadem comparatio congruere uideretur.* Tertius Euryalus Euryalumq; Helymus ſequitur.] *gradatio, quæ Græcis κλῖμαξ dicitur ut in Bucol.*

Torua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam.

Calcemq; terit iam calce Diores, Incumbens humero.] *hunc locum non intellexerunt interpretes, nec Iulius Scaliger, qui in ſuo Critico uirgula cenſoria Grãmaticos notat, & interpretes, cùm tamẽ ipſe grauiori nota dignus eſſe uideatur: qui ſibi quandam fingit chimeram, hos duos curſores Helymum, & Diorẽ æquata linea: id eſt, à latere currere, quæ quidẽ linea utriuſq; calcibus ita dirigatũ, ut calces inter ſe atterant. neq; fieri poſſe putat, ut alter currẽs ab altero currẽte ſuperetur, ſi in eius ueſtigia pedes ponat. hoc nemini dubiũ eſt, nec Virgilius ipſe hoc deſignat, ut Diores, q Helymo poſterior currit, Helymũ ſuperet, ſed quod ponè nullo interuallo illi proximus currit. locus ex Homero ſumptus eſt Iliad. 23. quẽ locum inquiũt nonnulli Virgilium eũ aſſequi, nec in ſuam maieſtatem flectere nequiuiſſet, more ſuo modum commentum fuiſſe. Sed errant ipſi: nam idem Virgilius dixit, quòd Homerus, ſi utriuſq; uerba æqua lance expendantur. uerſus Homeri hoc habent, Vlyſſem tanta ſubſecutum celeritate fuiſſe, ut in Antilochi ueſtigijs anteponat pedes, quàm puluere obducantur. Sed ipſum audiamus.*

" —ὣς Ὀδυσσεὺς
θέεν ἐγγύθεν αὐτὰρ ὄπισθεν
" ἴχνια τύπτε πόδεσσι, πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι,
" κὰδ δ' ἄρα οἱ κεφαλῆς χέ' ἀϋτμένα δῖος Ὀδυσσεύς.

Nec aliter ſentit Virgilius, cùm inquit: Calcemq; terit iam calce Diores.] *quàm Diorem tanta poſt Helymum celeritate, tamq; ei proximè cucurriſſe, ut ſimul atque Helymus pedem ſuſtulerat, Diores in eius ueſtigium pedem poneret: utq; inhærentiam magis oſtenderet: non planta calcem, ſed calce calcem tritam fuiſſe ait. perinde ac ſi diceret, nullum inter utrunque interuallum extitiſſe. itaq; de ueſtigio intelligendum eſt, ut in ſententiam Homeri (ut reuera facit) Poeta loqui uideatur.* Incumbens humero.] *paucioribus eandem ſententiam expreſſit, quàm pluribus Homerus protulit:*

κὰδ δ' ἄρα οἱ κεφαλῆς χέ' ἀϋτμένα δῖος Ὀδυσσεύς. i. "
In eius capite flatum effundebat diuus Vlyſſes. "

B

Igitur incumbens humero Helymi intelligendum eſt, non ſuo, quicquid garriant interpretes: nam Homeri ſententiam ſequitur Maro: Spacia & ſi plura ſuperſint.] *ſi plus ſpatij ſuperfuiſſet ad currendum, Diores Helymum præteriſſet, & hoc modo, quod ambiguum erat, reliquiſſet (nam ambiguum ſubſtantiuum nomen eſt) ſed iam ad finem aduentarant.*

LAMB Hort. HÆc ubi dicta.] *Magno artificio curſorum certamen hypotypoſi oculis ſubijcit. Excurſuri ordine in repagulis, hoc eſt, deſignato limite conſiſtebant. Carceres is locus, unde initiũ curſus fieret, appellabatur. A' qua currendi conſuetudine nata fuit parœmia ἀπὸ τῆς βαλβῖδος, à repagulis, ſiue à carceribus ad metam: pro eo quod eſt, à principio uſque ad finem. Nam meta terminus erat, ſiue finis, quo curſus intendebatur.* Hæc ubi dict.] *Homerus Iliad. penultimo:*

C

ὣς ἔφατ', ὤρνυτο δ' αὐτίκ' Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας, "
ἂν δ' Ὀδυσσεὺς πολύμητις, ἔπειτα δὲ Νέστορος υἱὸς "
Ἀντίλοχος, ὁ γὰρ αὖτε νέους ποσὶ πάντας ἐνίκα. "
στὰν δὲ μεταστοιχί, σήμηνε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεύς "

Id eſt,

Dixit: Oilei mox ſurrexit celer Aiax, "
Conſilio hinc pollens & fraude Ithacenſis Vlyſſes, "
Tertius Antilochus longæuo Neſtore natus, "
Qui reliquos pedibus iuuenes uincebat alacres. "
Ordine conſiſtunt: metam ſignauit Achilles. "

Quod noſter dixit, locum capiunt: *Græcus extulit, ςὰν δὲ μεταστοιχί.* Signoq;.] *ad proſiliendũ. Hoc enim & animis & auribus intenti ſtabant.* Corripiunt.] *Significanter quidem, at Homerus curſum eos à carceribus tetendiſſe*

A tendisse ait simplicius ac luculentius. Limen]carceres, è quibus prosiliebant. Relinquunt.] ἀπὸ ῥύσαγε τύταβ ἀφόρμ@. Effusi] Metaphora, qua admirabilem uelocitatem cursus indicat. Hanc simul hyperbolicè amplificat, ad metaphoram respiciens. Vltima.]Naturam certantium disertè exprimit. nam uincendi studio in ipso iam curriculo, animus extrema spacia haurit. Simili figura usus est comicus, Vorans uiam redi: cùm uellet celeritatem in obeundo negotio significare. In mente, in oculis hoc ipsum uersatur, de quo certamen est. Primus.] Nisus Aiacis Oilei personam hic refert, Salius Vlysiis, qui secundus è repagulis prosilijt. Ventis.] Gemina hyperbole Nisi uelocitatem amplificat, à natura uentorum & fulminis, quorum celeritas excedit omnem admirationem. Alis.] A similitudine auium, quarum in uolatu sita est pernicitas. Species prosopopœiæ. His rebus enim inanimatis licet non affingat orationem, personarum tamen habitum attribuit. Cæterùm hunc locum imitatus Statius, Parthenopæo primum locum in cursu tribuit. Deinde]Synæresis. Sub, pro post, cùm auferendi casu. cùm pro antè & pòst, accusandi casu authores usurpent, qui diligenter lo-
B quuti sunt:

" —quem deinde sub ipsum.

Volat.]Metaphora, ab auib. ad homines. Calcéq;.] Hoc ipsum quoq; refert Homerus de Vlysse. qui non calcem, sed uestigia currentis Aiacis, pedibus pulsarit. Verba Homeri sunt ex eodem libro:

" —— ὡς Ὀδυσσεὺς θέεν ἐγγύθεν, αὐτὰρ ὄπισθεν
" ἴχνια τύπτε πόδεσσι, πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι.

Id est,

" —sic propè tum currebat diuus Vlysses,
Et simul à tergo uelox uestigia plantis "
Pulsabat, puluis fusus tellure priusquam "
Circumiesset.— "

Quod noster conatus alijs uerbis exprimere, pulueris mentione omissa, calcem Helymi præcurrentis Dioré pede premere dicit: id quod idem planè est cum Homerico. Etenim quid aliud est, pede alterius plantam propè ferire, quàm pedem in uestigium alterius uix subtracti pedis immitteret? Pari eruditione & illud, quod mox in utroq; sequitur, redditum est. Incumbens hu.]quod Græcus,

κὰδ δ' ἄρα οἱ κεφαλῆς χέ' ἀϋτμένα δῖος Ὀδυσσεύς. "
Et capite affudit flatum illi diuus Vlysses. "

In cursu, qui defatigatus perpetuo labore, capite propè humeris alterius hæret, an non anhelitum illi adflat? Spacia.] Ergo haud procul à meta aberāt. Elabi significanter usus est, ea ratione, qua egredi & exire dicimus, non licenter, ut existimat Seruius. Nam cùm uellet Poëta in cursu extremum conatum Dioris indicare, cùm iam paribus propè uestigijs Helymus & Diores mouerentur, si longiùs à meta abfuissent, potuisset emicuisse Diores: id quod elabi nunc uocat Poëta quasi in procursu à fronte emenere, & ceu ex eo loco longiùs labi: Atq; hæc quidem est genuina Poëtæ mens. Ambiguum.]Ambigere, de finibus locorum propriè dicitur, etiamsi uulgus grammaticorum secus interpretatur. Proinde, quia de loci ambiguitate in cursu certamen est, hanc expositionem tenendam censeo.

Ambiguū.]Ambigere, ἀμφισβητεῖν, transfertur non modò ad duo, sed ad plura etiam inter se discrepantia & controuersa sed & apud Græcos. Neq; uerò solùm, sed ad dubia animantia etiam: ut aulsne sit, an non, γυναῖκις: utrne sit, an non, eunuchus.

ARGVMENTVM.

Cùm iam cursores ad ipsum spatij finem aduentarent, Nisus, qui omnibus præcesserat, in ipso uictoriæ articulo cùm in lubrico pedibus insistere nequiret, labitur: tunc sibi diffidens, at memor Euryali, quem uictorem cupiebat, opponit se Salio, qui & ipse in terram concidit. Euryalus amici beneficio fit primus, metamq; i… genti spectantium plausu primus attingit post ipsum Helymus, tertius Diores.

NASC. Svb ipsam Finē aduentabāt.] Seruius interpres uinc bis subaudiendum putat, sub ipsam finem fessi, ad finem aduentabant. cuius sententiæ ego quoq; subscribo: quia hic dicēdi modus sub finem aduentare, exemplis caret. hanc uerò sententiam breuiùs Homerus protulit Il. 23.

Iamq; ferè spacio extremo, fessiq; sub † ipsam
Finem aduentabant, læui cum sanguine Nisus
Labitur infœlix, cæsis ut fortè iuuencis
Fusus † humi, uiridesq; super madefecerat herbas.
C Hic iuuenis iam uictor ouans, uestigia presso
Haud tenuit titubata solo: sed pronus in ipso
Concidit, immundoq; fimo, sacroq; cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens,
Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere uictor amici,
Prima tenet plausuq; uolat fremituq; secundo:
Pòst Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.

† al. ipsum
† al. humū,

ἔνθ' Αἴας μὲν ὄλισθε "
θέων· βλάψε γὰρ Ἀθήνη.
τῇ ῥα βοῶν κέχυτ' "
ὄνθος ἀποκταμένων
ἐριμύκων
ὡς ἦλθ' ἐπὶ νῆας "
πέμπω πόδας ὠκὺς
Ἀχιλλεύς.

Leui sanguine.] lubrico, per quem ambulans, aut currens homo difficile consistere possit. Cęsis ut fortè iuuēcis]ne fortè quæras, unde sanguis ille, aut quāobrem fusus esset, πολυθύτων occurrit inquiēs, cæsis iuuencis, & est allusio, ut aiunt interpretes, ad sacra quæ ante ludos agonales Romanis fieri solebant: quorū expositionem ego non probo: nā si totus hic locus Homerica imitatio est, uti reuera est, nulla hic erit ad agonales ludos allusio: nam uti Homerus in sanguine boū, q in funere Patrocli ad eius sepulchrum mactati fuerāt, Aiacē prolapsum fuisse ait, sic ad eius imitationē Poëtam nostrū sentire Nisum in uictimarum

ἀλλ' ὅτε δὴ πύματον τέλεον δρόμον—. Id est:
" Sed quando iam ultimum conficiebant cursum.
" Leui cum sanguine Nisus Labitur infelix.] παρὰ δόξαν præter spem. id Aristot. in poët. peripetiā uocat, cùm aliquid nobis insperati commodi, uel incommodi contingit, ut hoc in loco: nā ubi Nisus ad finem uenisse, uictoriaq; se potiturū esse sperat, labitur, inuitusq; alteri palmā sibi casu ereptā relinquit. locus est ex Homero sumptus libro proximè citato, ubi Aiacis itidem casus inducitur.

marum sanguine cecidisse, crediderim, quas in parentalibus Anchisæ patris Aeneas ad eius tumulum mactauerat. nam dictum fuit:

——cædit quinas de more bidentes,
Totq; sues, totidem nigrantes terga iuuencos.

τὸ αἴτιον igitur est, & causam assignat cur ceciderit. hæc particula vt, rationalis est, pro utpote, siue ut qui.

Titubata.] *nō poterat euidentiùs hominis per lubrica currentis lapsum exprimere: qui dū uestigijs hærere, gressumq; firmare conatur, nec potest, cruribus, totoq; corpore paululùm titubās, tandem labitur.* Oblitus amorū.] *falsò uit interpres turpitudinem significari numero multitudinis, cùm aliter apud latinis. auctores legamus. Cic. in 2. de finibus bon. & mal. oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus: quàm illa ardentes amores excitaret sui, si uideretur: idem repetit in primo de off. formam quidem ipsam, M. fili, & tanquam faciem honesti uides, quæ si oculis cerneretur, ut ait Plato, mirabiles amores excitaret sapientiæ.*

Plausu, fremituq; secundo.] *spectatorum, scilicet fauentium suis plausibus uictori & est locus Homeri:*

——ἴαχον δ' ἐπὶ πάντες Ἀχαιοί.

LAMB. Hort.

IAMQ'VE.] *Homerus Iliad. penultimo:*

ἀλλ' ὅτι δὴ πύματον τέλεον δρόμον, αὐτίκ' Ὀδυσσεὺς
εὔχετ' Ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι ὃν κατὰ θυμόν.

id est,

Iam spacium emensi, finem uenêre sub ipsum,
Pallada Athenæam sic secum orauit Vlysses.

Homerus paucis uota facientem Mineruæ fingit Vlyssem, ut præsens auxilium pedibus ferat. id quod noster omisit:

κλῦθι θεά, ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθος ἐλθὲ ποδοῖιν.

id est,

Exaudito dea, atq; adsis mihi dextera plantis.

Neq; uerò frustrà funduntur preces: quare statim subijcit Poëta:

ὣς ἔφατ' εὐχόμενος. τοῦ δ' ἔκλυε Παλλὰς Ἀθήνη.
γυῖα δ' ἔθηκεν ἐλαφρά, πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν.

id est,

Sic ait: orantem exaudiuit Pallas Athenæ,
Et leuia apposuit mox membra, pedesq; manusq;.

A Læui cum.] *Ex hoc loco, & simili apud Homerum, liquet, ante certamina hostias mactari solere. Homerus narrans, quo consilio Mineruæ preces Vlyssis exaudientis, per fimum lubricū lapsus fuerit Aiax, addit disertè, eo loco Patroclo hostias cæsas paulò antè ab Achille fuisse. quod noster reddidit, sanguinem cæsorum iuuencorum ibi fusum herbas madefecisse:*

ἀλλ' ὅτι δὴ τάχ' ἔμελλον ἐπαΐξασθαι ἄεθλον,
ἔνθ' Αἴας μὲν ὄλισθε θέων, βλάψεν γὰρ Ἀθήνη.
τῇ ῥα βοῶν κέχυτ' ὄνθος ἀποκταμένων ἐριμύκων.
οὓς ἐπὶ Πατρόκλῳ πέφνεν πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς,
ἐν δ' ὄνθου βοέου πλῆτο στόμα τε ῥῖνάς τε.

id est,

Iamq; adeò extremo certamine præmia ferrent,
Labitur hic Aiax per lubrica, Pallados arte:
Fusus ubi iacuit cæsōrum è more iuuencum
Fortè fimus, quas Patroclo mactarat Achilles,
Impletus iacuit fœdo os naresq; cruore.

Atq; idem mox introducitur cum omnium Græcorum risu fimum bubulū expuens: qualem in certamine nauali Menœten falsos reuomentem pectore fluctus, ridendum noster proposuit. Titubata.] *Enallage generis: pro titubantia, trepidantia. Hunc locum Papinius imitatus, Chro-* B *mum fingit axe detinentem Hippodamum. Et apud eundē, Idas Parthenopæum crinibus arreptum à meta retrahit, & uictoriam occupat:*

——dum limina uicto
Parthenopæus init, correpto crine reductum
Occupat, & longæ primus ferit ostia metæ.

Sacroq;.] *Expolitio fimi immūdi ergo in sacro cruore, cùm per lubricum consistere nequiret, concidit humi.*

Amorum.] *Amicitiæ, cuius specimen in re ludicra etiam cùm ipse uictoriæ spem abijceret, cum spectantiū uoluptate declarauit.* Ille autem.] *Salius, qui proximus hæserat Niso in excursu.* Emicat.] *prosilit. Etenim beneficio Nisi prolapsi, qui pedem Salio obiecerat, primus in meta constitit.* Plausu fre.] *fauore spectatorum: metaphoræ.* Helymus] *secundus ad metam uenit.*

Tertia pal.] *id est, tertius uictorum est Diores: uel tertia uictoria est ipse Diores, ut ἀλλαχοῦ Poëta usurpauit, aut κατ' ἐξοχήν.*

ARGVMENTVM.

Salius, qui fraude Nisi ceciderat, exclamat, nec vllo sibi modo honorem eripi patitur, attamen consessus C patrum fauet Euryalo, quem Diores ipse tutatur sibi consulens, ne si postremus sit absq; præmio relinquatur. Aeneas verò, quod pollicitus est, se omnibus præstaturum quidem confirmat, se misertus Salij casus, ipsum honesto donat munere, itidem Nisum: cuius lapsum non minori miseratione dignum putat. alteri igitur pellem leonis villosam aureis vnguibus ornatam tradit, alteri verò clypeum arte Didymaonis fabricatum offerri iubet.

NASC. CAVEÆ consessum.] *alludit ad theatra ludorum: in quib erant plures caueæ: unde diuersi generis, atq; ordinis homines ludos, & fabulas spectare solebant. Cic. in lib. de senectute: Vt Turpione ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat, delectatur tamē etiam qui in ultima.*

Hic totum caueæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet.
Ereptumq; dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrymæq; decoræ,
Gratior & pulchro ueniens è corpore uirtus,
Adiuuat, & magna proclamat uoce Diores,
Qui subijt palmæ, frustraq; ad præmia uênit
Vltima, si primi Salio reddantur honores,
Tum †pater Aeneas: Vestra, inquit, munera uobis † al. pius
Certa manent pueri, & palmā mouet ordine nemo:
Me liceat †casum miserari insontis amici. † al. casus

Ereptāq; dolo.] *iure optimo: nā quod alterius dolo ab altero amittitur, iure id amissum fuisse minimè iudicari debet.* Tutatur fauor Euryalum.] *nam gratissima*

† al. Getuli

† al. Didymaonis

A ma est, ut inquit Hom. apud Platonē, primæ lanuginis ætas. Gratior & pulchro ueniēs in corpore uirtus.] tunc omnis fauor erat, quod Euryalus non solùm præstanti uirtute, sed excellenti etiā pulchritudine iuuenis erat. eumq; turmis, animiq; præstantia in pulchro, quam in deformi corpore, uti gēma in auro magis quàm in ære fulgeat, rectè gratior dixit. ueniens in pulchro corpore: nam (ut inquit Plato in Phædro) sola pulchritudo hanc habuit sortem, ut maximè omnium & perspicua sit, & amabilis. Vestra, inquit, munera uobis.] Aeneas promissa cursoribus munera confirmat. Me liceat casum insontis.] hic non paruæ æquitatis, iustitiæq; signum ostendit Aeneas: qui non æquū censet eum, qui alterius dolo lapsus fuerit, tanquam uictū absq; præmio relinqui. Tergū Getuli.] præmiū Salio datum describit, quod extollit à genere, cùm ait Getuli, à

B magnitudine: quia immane: id est, magnum erat, postremò etiam à pulchritudine tum naturali, tū artificiosa, quia uillosum, aureisq; unguibus ornatū nam pulchrum indicatur leonis tergus si uillosum fuerit, multo pulchrius apparet, si quid ei artificij additū fuerit. Hic Nisus, si tanta, inquit] ductus inuidia Nisus de Aenea propemodum queritur, lapsum excusat suum à fortuna, & casu, munereq; se longè maiori dignū probat argumento à minori sumpto: in quo est elegans ἀντίθεσις, quæ mirū in modum orationē illustrat. Quæ munera Niso Digna dabis] non mihi, sed Niso ἐμφατικῶς dixit: quasi nobili, ac multis laudū, gloriæq; præconijs ornato: plerunq; enim tertia persona pro prima utimur ad amplificationem dignitatis, & excellentiæ nostræ, ut apud Hor. Ode 7. primi lib. Teucer.

" Nil desperandum Teucro duce, & auspice Teucro.

Laude.] uirtute. à consequente quod præcedit. Turpia mēbra fimo.] causam sui lapsus ostendit, ac probat à signo. Risit pater optimus olli.] Homericum est: nam Aiace inuidia ducto, & prope iam indignantē non absq; signo doloris, quod Mineruæ dolo ipse ceciderit, Vlysses uerò palmam tulerit, totus spectatorum consessus risum

C extulit. hic uerò solus Aeneas ridet. uersus Homeri hoc habent Iliad. 23.

" ὢ πόποι, ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἣ τὸ πάρος περ
" μήτηρ ὣς Ὀδυσῆϊ παρίσταται, ἠδ' ἐπαρήγει.
" ὣς ἔφατ'· οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπ' αὐτῷ ἡδὺ γέλασσαν.

id est, ut Eobanus transtulit:

" ——iniuria Pallas
" Extitit alma mihi, quæ sic tutatur Vlyssem,
" Vt natum genitrix. dicentem talia Achiui
" Ridebant, multosq; dederunt ore cachinnos.

Hoc iuuenem egregium præstanti munere donat.] τὸ πρέπον. decet enim præstanti animo uirum præstanti etiam munere donari.

LAMB. Hort.

Hic totū.] In ludicro certamine, idquā in re seria, inuicē expostulātes iuuenes fingit. Sed ne illud quidē sine exēplo. Nam ad Homerū Aiax & Idomeneus in curuli certamine ad altercationē usq; cōtēdētes describūtur. Caueę.] Cauā omnē locū uocamus, in quo feræ inclusæ cōtinētur.

Sic fatus tergum † Getuli immane leonis
Dat Salio, uillis onerosum, atq; unguibus aureis.
Hic Nisus: Si tanta, inquit, sunt præmia uictis,
Et te lapsorum miseret, quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset?
Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra fimo. risit pater optimus olli,
Et clypeum efferri iussit, † Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc iuuenem egregium præstanti munere donat.

per translationem, locum in theatro, ubi populus conclusus spectat. Consessum caueæ.] consessum multitudinis. in theatro ad spectandū sedētis, quòd perinde atq; in cauea spectatores circumclusi sedeant. Ora.] præsentiam Aeneæ, & aliorū procerū, quos nūc Patres uocat. Papinius hunc item locū superare imitatione contendens, Arcadas arma conclamantes inducit, quibus regem suum Parthenopæum defendere aduersus iniuriam parati essent:

" Arcades arma fremunt, armis defendere regem,
" Ne raptum decus & meriti reddantur honores.
" Contendunt, totoq; parant decedere circo.

Tutatur.] Causam reddit quoq; Papinius, quamobrem omnium fauor in Parthenopæum inclinatus esset:

" ——accessit, inquit, lacrymarum gratia formæ.

Etenim ita natura comparatum est, ut uirtutes in uenusto corpore pluris æstimentur, quàm in monstroso ac deformi. Qui subijt.] in locū proximum uictoriæ uenit. Nam si Salius, prolapso Niso primus metam attigisset, in postremis fuisset Diores. Honores.] præmia: copia Poëtæ. Proinde cùm fauor tueretur Euryalū, Diores qui Helymum non occuperat, in locum eius successit. nam Helymum ordine secundum, & Diorem tertium uictorum recensuit.

" ——tertia palma Diores.

Certa manent.] destinata & indubitata stāt uictoribus. Palmā.] uictoriā: signū pro signato, synecdoche, aut metonymia, ut aliqui malunt. Et Adrastus adolescentes, pueros uocat. & quidem decorè. eadem quippe ratione iuuenes, senes patres salutant. Me liceat.] Ab honesto. simulq; declarat optimi principis munus erga afflictos. Cùm enim uictores ferè exuberanti lætitia exultent, & uicti externato sint mœstoq; animo, dolor leuandus est aliquo præmio, ducis dexteritate. Insontis.] qui aliena fraude, non suo uitio aut culpa lapsus, ultimus ad metam peruenit. Tergum.] tergus. nam poëtæ indiscriminatim eam uocem pro pelle usurpant. Getuli.] Epithetticè: pro magni leonis. sed significanter, quòd Africa ferarum sit & uenenorum ferax, præcipuè leonum & ursorum: ut India elephantorum & tigrium. Et prægrandes quidem feras Africa producit, id quod testantur prouerbia, Afra auis, Libyca fera. Consimili ratione suprà, pellem dixit Libystidis ursæ. Aristoteles tamen prodidit, uiribus longè præstantiores esse leones, ijs quos Africa & Syria gignant, qui sunt inter Acheloum & Nestum amnes. Immane leonis.] ingens. Lanuuini, authore Macrobio, mane bonum dicebant. Hinc Latini, diuersa significatione, immane uocant: ut immanis belua, immane facinus. Et admirātis propè significato usurpatur: ut, immane quāta in eo homine est humanitas. Villis.] densitate pilorū & quantitate & ornatu descriptio. Aureis.] Synæresis pro, aureis. Quod ipsum exprimere uolens Papinius:

" Tunc gemitus Talao uictori tigrin inanem
" Ire iubet, fuluo quæ circumfusa nitebat
" Margine, & extremos auro mansueuerat ungues.

Victis.] A minori ad maius. Nam si Salio, qui in sertum

de

do adhuc cursu circa metam, priusquam ludibrio Nisi prolaberetur, proximas partes à primo tantum tenebat, tam luculentum ac magnificum detur præmium: quantum debetur Niso, primus emicuisset ad metam, nisi fortunæ iniquitate per lubricum in terram corruisset? Quare disertè argumentatur, primo splendidius munus deberi, quàm secundo. Tulisset.] *Transfert infortunium in ludibrium fortunæ, cùm Salius dolo. Nisi lapsus esset, qui certè alteri prodesse non debuisset.*

Ostentabat.] *Hoc est, identidem ostendebat, ut Aeneæ simul affectus erga se concitaret. Alioqui, insolenter & arroganter ostendere signat, ad captandã laudem. Aiax autem Homericus à lapsu, ubi ad metam promicuit, correpto manibus cornu bouis, fimum immundum in conspectu Græcorum euomit, simulq; exclamat, deam pedibus suis obstitisse, auxiliatam uerò Vlyssi:*

» ——ὁ δ' ἐβόω ἐπὶ φαίδιμος Αἴας.
» στῆ δὲ κέρας μετὰ χερσὶν ἔχων βοὸς ἀγραύλοιο,
» ὄνθον ἀποπτύων, μετὰ δ' Ἀργείοισιν ἔειπεν·
» ὢ πόποι, ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἣ τὸ πάροιθεν
» μήτηρ ὣς Ὀδυσῆϊ παρίσταται ἠδ' ἐπαρήγει.
» *Et Papinius, utrunq; Poëtam imitatus:*
» ——*ipse regesta, inquit,*
» *Parthenopæus humo, uultumq; oculosq; madentes*
» *Obruit, accessit lacrymarum gratia formæ.*

Risit pater.] *Homericus Aiax omnibus Græcis concitat risum, nedum soli Achilli:*

» ὣς ἔφατ'· οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπ' αὐτῷ ἡδὺ γέλασσαν.

Sic ait, ipsi omnes illum risere suaue. A

Olli.] *illi*, ἀντίστοιχον. Clypeum.] *Aiax Homericus bouem accipit. Idas apud Papinium clypeo donatur, Parthenopæus equo, ut sunt dona militaria, quibus fortes uiros conuenit ornari:*

Arcas equum dono, clypeum gerit improbus Idas. «

Didymaonis.] *Ab artifice, & ueteri possessore, cũ honorifica religionis commendatione: cùm addit, detractum olim Græcis, & quidem de poste sublatum postea, qui Neptuno fuerit sacer.* Efferri.] *in medium è cuneiis proferri. Effer aquam: &, Effertur funus.*

Didymaonis.] *Appositio: artificis nomen. Cæterùm* δίδυμοι, καὶ διδυμάονας, *Græci gemellos appellant: sed ea tamen differentia, ut* διδυμάονες *sint, qui in lucem prodant seiunctis corporibus:* δίδυμοι *uerò, adnatis connexisq;. Homeri enarrator ita distinguit, ut Didymaones signent gemellos, didymi uerò non necessariò. Porrò de Didymaone nihil usquã apud authores memini me legere. Ex hoc loco coniectare licet, celebrem armorum artificem fuisse. Extendit figuratè, Græcorum imitatione, uocalem ante uocalem. Seruius uidetur innuere, hunc clypeum ab Heleno ad Aeneam profectum fuisse, ne uideatur sacrilegio quæsitus. Sed non addit signa coniecturarum, quibus id uideatur uerisimile.* B

Neptuni.] *ad quem palum clypeus suspensus dedicatusq; Neptuno fuerat.* Refixum.] *detractum Græcis bello Troiano.* Iuuenem.] *Nisum, qui alioqui in cursu primas tenuisset.*

ARGVMENTVM.

Tertium instituitur certaminis genus, quod est pugilum, seu cæstibus pugnantium, præmia ponuntur tum victori tum victo: offert se solus Dares pugnaturus coramq; spectatoribus se iactat, membra ostentat, aëra pugnis verberat: cui cum tanta ex hominum multitudine nullus inquirendo reperiri par possit, nullusq; sese offerat, qui cum eo congredi velit, iuuencum victori promissum, perinde ac si vicisset, cornibus apprehendit, petitq; ab Aenea, vt eum tanquam victoriæ præmium sibi abduci liceat.

NASC.

Pòst ubi confecti cursus, & dona peregit:
Nunc si cui uirtus, animusq; in pectore præsens,
Adsit, & euinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori uelatum auro uittisq; iuuencum,
Ensem, atq; insignem galeam solatia uicto.
Nec mora, continuò uastis cum uiribus effert
Ora Dares, magnoq; uirûm se murmure tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contrà:
Idemq; ad tumulũ, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebryciam ueniens, Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulua moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Ostenditq; humeros latos, alternaq; iactat
Brachia protendens, & uerberat ictibus auras.
Quæritur hinc alius, nec quisquã ex agmine tanto
Audet adire uirum, manibusq; inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctosq; putans excedere † pugna,
Aeneæ stetit ante pedes, nec plura moratus,
Tum læua taurum cornu tenet, atq; ita fatur:

† al. palmæ,

Post ubi confecti cursus.] *Trãsitio est, Græcis* μετάβασις *dicitur: colligit enim breuiter quid Aeneas fecerit, & rursus proponit breuiter qđ facturus est: porrò in hac cæstiũ pugna describenda elegans est Poëta, & copiosus: nec mirũ quia habuit quos imitaretur poëtas elegãtissimos Homerum in 23. Il. & in 14. Odyss. Apollonium in 2. Argon. quos tamen omnes iudicio doctissimorũ longo interuallo hac in re sibi posteriores reliquit.* Nunc si cui uirtus, animusq; in pectore præsens.] *optimè hæc duo coniunxit, uirtus, atq; animus: nam ad hanc cæstuum pugnam opus est animo, atque uiribus.* Et euinctis attollat brachia palmis.] *ad cæstus hæc referũtur: qui loris manibus alligantur.* Victori uelatũ auro.] *præmia uictoris describit, & uicti: dat uictori iuuẽcum auro uelatum: id est, laminã habet de more sacrorũ in frõte auratam, unde illud:*

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum. «

Datur uicto ensis, & galea non ad honorẽ, sed ad solatium, & ad consolationẽ sui casus. C

Continuò uastis.] *obseruandũ est quàm lepidè, graphiceq; gladiatorem magnificè, gloriosèq; extollentem se Poëta depingat.*

Effert Ora Dares.] *erigit, & uidendum eum ostentatione se exhibet. ubi occultè Daretis audacia, temeritasq; notatur,*

A *notatur, ut qui plus nimio se efferat, & magnificè per ora spectantium penè gloriabundus incedat, ut paulò inferiùs palàm describitur talis fere sese ostentat Epeus apud Homer. Iliad. 23. in certamine cæstuũ.* Magnoq; uirum se murmure] *fremitu, & fauore uirorũ.* Solus qui Paridem.] *Daretis uirtutem commendat exemplo per locum effectorum, quia solus cum Paride cæstibus pugnare non dubitauit.* Idemq; ad tumulum.] *exaggerat ab effectu, quòd Buten immani corpore uirum, multisq; uictorijs insignem certando deuicit, & moribundum in terram deiecit.* Qui se Bebryciam ueniens Amyci de gente ferebat]*hunc iactabundũ fuisse occultè designat, alludens ad illud, quod Apollonius 2. Argon. scribit de Amyco Bebrycum Asiæ populorum iuxta Pontum tyranno supra quàm dici potest superbo, & arroganti: qui cum omnibus hospitibus pugnare cæstibus uolebat: tandem Argonautis illuc appellentibus à Polluce uictus, superatusq; est. locus est doctis notiss. inter initia secundi libri.*

Ostenditq; humeros latos, alternaq; iactat Brachia protendens.] *quod hic noster ait:* alternaq; iactat Brachia protendens, *de Apollonio quidẽ sumptum est: sed habita fuit personarum ratio: nam hîc Dares*

B *fortis quidẽ, sed arrogans, nihilq; pensi habens, illic Pollux singulari fortitudine, ac præstanti sapientia uir inducitur. ideoq; aliter manus tantũ modestè concutit, ut periculũ faciat, nunquid ut antea, sint agiles. sic enim Apollonius ait:*

» ––– πάλλε δὲ χεῖρας
» πειράζων εἰ ὡς πρὶν ἀτειρέες ἐρρώονται.

Hic uerò alter caput arroganter attollit, brachia iactat, utq; maius temeritatis, imprudẽtiæq; suæ signum ostendat, auras ictibus uerberat. Ostenditq; humeros latos.]*in Darete fortitudinem extitisse Poëta designat, cùm ait* humeros latos, *quod perspicuũ est fortitudinis signũ: sed illius arrogantiam carpit, cùm ait* ostendit: *quod pro ostentat positum esse uidetur: est autem ostentare gloriandi, siue iactandi causa, ut Festus ait, aliquid monstrare.*

Tum læua taurum cornu tenet] *sic apud Homerum Iliad. 23. Epeus mulam manibus tangit: quam uictori proposuerat sic enim ait:*

» —— ὤρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠΰς τε μέγας τε,
» εἰδὼς πυγμαχίης υἱὸς Πανοπῆος Ἐπειός.
» ἅψατο δ' ἡμιόνου ταλαεργοῦ φώνησέν τε. Id est,
» –– *uir corpore prodijt ingens,*
» *Pugil & arte ualens, & uiribus integer amplis,*
» *Et uirtute bonus Panopeo natus Epeus.*
» *Ille manu mulam tangens, tum uoce canora, &c.*

C LAMB. Hort.

Post ubi.] *A' cursorũ certamine, transit ad pugilũ, id est, πυγμαχίαν, quã Græci uocant, quæ ordine ab Homero refertur secunda. Apud illũ Epeus & Euryalus committuntur, perinde ut hîc Dares & Entellus nobile pugilũ par. Quos imitatus Statius, Capaneũ & Alcidamantẽ inter se componit, nusquam à nostro Poëta tanquam ab archetypo discedens.* Nunc si.]*Homerus Iliad. penultimo:*

» ἀτρεΐδη τε καὶ ἄλλοι ἐϋκνήμιδες ἀχαιοί,
» ἄνδρε δύω περὶ τῶνδε κελεύομεν ὥπερ ἀρίστω
» πὺξ μάλ' ἀνασχομένω πεπληγέμεν, ᾧ δέ κ' ἀπόλλων
» δώῃ καμμονίην, γνώωσι δὲ πάντες ἀχαιοί,
» ἡμίονον ταλαεργὸν ἄγων, κλισίηνδε νεέσθω.
» αὐτὰρ ὁ νικηθεὶς δέπας οἴσεται ἀμφικύπελλον.

Id est,

» *Atridæ, atq; alij præstantes Marte Pelasgi,*
» *Binos ecce uiros, reliquos qui robore uincant,*
Cæstibus in pugnam solos committere stat mens. «
Et cui fortè fauens palmam donarit Apollo, «
Ne Danai ignorent, mulam intentoria durat: «
Poculum at auferet is, qui uictus cedet arena. «

Ab eadem particula Adrastus apud Papinium transitionem parat ad pugilum certamen, quæ ipsa est propositio:

Nunc opus est animis infestos tollere cæstus «
Cominus: hæc bellis & ferro proxima uirtus. «

Præsens animus.] *is esse dicitur, qui aduertit ad ea quæ dicuntur, cogitationibus nullis alijs rebus occupatis. Hinc quos iubemus esse attentos animis, ut disertè annotauit Erasmus, ijs ad hunc modum loqui solemus, Hic estote, hoc agite, adeste animis. Durat etiamnũ hodie hæc loquendi consuetudo, apud Germanos præcipuè, ut eum qui cogitatione peregrinetur, domi non esse dicamus, sed foris. Plaut. Ego hic sum, animus uerò domi est.* « *Proinde cùm dicit,* si cui animus præsens in pectore sit: *certum intelligit, firmumq;, & paratum ad cæstuum pugnam. Eadem quippe ratione præsentem mortem, præsens remedium, præsensq; auxilium dicimus, pro indubitato. Etenim quid certius eo quod oculis præsens est obiectum? fallitur ergo Seruius qui præsens, fortis ac plenus animi exponit. Subauditur,* est. *Sequentia enim à superiori uersu sunt distinguenda.* Adsit: *hoc est, in medium prosiliat: præstò sit, & brachia ad ostentationem πυγμαχίας attollat, quemlibet antagonistam prouocaturus.* Palmis.]*manibus.*

Geminum honorem.] *duplex præmium: siue, duo diuersa præmia: alterum uictori, alterum uicto, & quidem exemplo Homerico, ut antè dictum est.*

Victori.]*A' diuisione. Victori, iuuencum auro uestitum: uicto uerò, ensem & galeam. Victori Homerico, mula pronunciatur: uicto, poculum ἀμφικύπελλον* Velatum auro.] *Hoc pacto nostra tempestate honorarij boues ornantur. Hinc liquet à ueteribus, in certaminibus, hoc ipsum fieri solitum in epathlis.* Solatia.] *Appositio.*

Nec mora.] *Homer.*

ὣς ἔφατ', ὤρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠΰς τε μέγας τε, «
εἰδὼς πυγμαχίης, υἱὸς Πανοπῆος Ἐπειός. Id est, «
Sic ait, extemplò se uir magnusq; bonusq; «
Extulit, haud cestus Panopei ignarus Epeus. «

Et Papinius:

Constitit immanis cerni, immanisq; timeri «
Argolicus Capaneus —— «

Dares.] *Phryx hic fuit. Fuit itẽ alius Dares Phrygius, rerum Troianarum clarus scriptor, Cornelij Nepotis Sallustij iudicio in historia in primis laudatus. Hunc Poëta Daretem fingit ad exemplum Epei Homerici iuueniliter exultantem, spirantemq; grandia, prouocantem insolenter quemlibet in monomachiam cæstuum: ad postremum reliquos tum Siculos tum Troianos corporis sui uastitate ac mole à pygmachia territantem.*

Murmure tollit.]*id est, admiratione & stupore: metaphora.* Virûm, *pro uirorum: syncope. Quoniam autem hunc Daretem Poëta, & fretum uiribus & iuuenta ferocientem inducit: & cùm ultrò prosiliens quemuis ad certamen prouocet, nemine assurgente, deterritis reliquis, præmium sine sanguine poscit ab Aenea: huic paulò pòst committitur Entellus senex, qui iampridem ab huiusmodi genere certaminum feriatus quidem, sed partim Acestę, partim Aenea instigante, partim memoria ueterum uictoriarum compulsus surgit, cum feroci adolescente dimicaturus. Hinc apud doctos prouerbij uice iam olim* celebra-

celebratur, Dares Entellum prouocat, quoties aliquis iuuenili audacia lacessit quempiam, detrectantem quidem per ætatem certamen, uerùm multo superiorem, ubi semel inierit. ab hac certaminis specie sumptum, ut paulò pòst uidere erit. Effert ora.] extollit se: pars pro toto.

Solus.] A' signis inuicti roboris, & exercitati ingenij in pygmachia. Tradunt Paridem à parentibus (quòd Hecuba se facem qua Troia postea euerteretur, in utero gestare somniasset) in sylua expositum: & clam Priamo ruri inter pastores educatum diligenter fuisse. Accidisse uerò postea, cùm in uirum euasisset, in urbe publicè ludos agonales indictos. Quò cum undiq;, partim ad ostentandam uirtutem, partim præmij capiundi dulcedine pellecti confluerent fortissimi quiq; pugiles, ipse Paris regi, & regijs liberis germanis, adhuc ignotus, ad solennes quoq; ludos conuenit. Hic multis ab Hectore in cæstuum pugna superatis, Paris audacia & robore iuuenili fretus, cum eo est congressus. Diu neutrò se inclinante uictoria, Hectorem aiunt tandem exclamasse, fratrem se agnoscere. Et prolatis monumentis ita compertum fuit. Quare clari etiam scriptores, poëticis fabulis missis, prodidêre literis, Paridem in eo bello Troianorum, non Hectorem, fortissimum fuisse. Ad amplificandum igitur robur & uirtutem, artisq; in isthoc præstantiam, Paridi Daretem componit, ut hoc nomine postea Entelli laus maior illustriorq; reddatur. Euryalus Homericus cùm non ferret insolentiam Epei, ausus cum eo congredi, narratur à Poëta omnes antogonistas pugillatu ad Thebas, ad sepulchrum Oedipi superasse. Ita Poëta nusquam à suo scopo discedit. Sententiam Poëtæ reddidi. uerba autem ipsa adscribam, si quis desideret:

» εὐρύαλος δ' οἱ οἶος ἀνίστατο ἰσόθεος φώς,
» μηκιστέως υἱὸς ταλαϊονίδαο ἄνακτος,
» ὅς ποτε θήβας δ' ἦλθε δεδουπότος οἰδιπόδαο
» ἐς τάφον, ἔνθα δὲ πάντας ἐνίκα καδμείωνας.

Atq; hos postea pari imitatione exprimere uolens Papinius, Alcydamantem eodem argumento describit, quem cum Capaneo est commissurus:

» Tandem insperatus nuda de plebe Laconum
» Prosilit Alcydamas, mirantur Dorica regum
» Agmina: sed socij fretum Polluce magistro
» Norant, & sacras inter creuisse palæstras.

Ergo Homericus Euryalus cum Epeo congressurus, Cadmæos omnes ad tumulum Oedipi uicerat. Dares noster ausus fuerat cum Paride dimicare: idem Buten clarum pugilem singulari certamine fuderat. Et Papinianus Alcydamas, in arte usus fuerat Polluce magistro, à quo in expeditione Argonautica Amycus Bebryciorum rex ex prouocatione interfectus fuerat. Contra.] Anastrophe.

Ad tumulũ.] Tria potissimùm Daretis uirtutem & præstantiam efferunt: antagonista quondam Paris, Pygmachia ad tumulum magni Hectoris, & clarissima uictoria de superato cæsoq; Bute celeberrimo ea tempestate pugilum. Quo maximus.] ad quem tumulum non occubuit quidem Hector, sed in quo conditus fuit. Primũ, enallage temporis: pro occubuit. Etenim ad muros urbis monomachia perijt, manibus Achillis. Quod si ludis solennibus Buten in Sigæo ad Hectoris tumulum occiderit, uenit in quæstionem, num: nam in obsidione. Sin minus, quando excisa Troia? quum Troianorum reliquiæ eadem nocte conscensa classe fugerint?

Occubat Hector.] Dares Phrygius ita digerit historiam. Post trium annorum inducias, quibus utrinque A
Troiani & Græci auexerant suas opes, Hector & Troilus primi suas copias in pugnam educunt: quibus occurrerunt Agamemnon, Diomedes, & Menelaus cum suis. Quo die adeò animi utrinq; incaluerunt pugnandi studio, ut triginta inde dies continuos hinc inde sit in aciem descensum, & acriter dimicatũ. Troianis grauiter clade afflictis sex mensium sunt datæ induciæ. Rursum sub ea uario Marte est pugnatum. Hector uolens memorabile facinus in conspectu suorum edere, cum Achille congressus, eius femur spiculo transuerberat. Contrà mox ab eodem ipse letaliter percussus occubuit. Cuius casu Troiani perculsi, retrò fuga in urbem cum fœda strage compelluntur. Duos inde menses inducias tenuerunt, quibus non solùm Priamus Hectori regia magnificentia iusta persoluit, uerùm etiam ludos in eius honorem in Sigæo ad sepulchrum instituit. Hos ludos indicat Poëta, in quibus Dares Buten pygmachia fudit. Victorem Buten.] Appositio. Contra historiæ fidem scribere Poëta uidetur. Buten à Darete uel interfectum, uel ad necem usque cæstibus fuisse mitigatum: nisi ita accipiamus uerba authoris, ut bello Troiano Butes è Sicilia Troiam uenisse intelligatur. Amycus Bebryciorum rex Neptuno prognatus dicitur. Huius filius Butes, B
occiso à Polluce patre, in Siciliam profugit: Ubi Lycaste nobili scorto, quæ propter eximiam formam Venus uulgò dicta fuit, adamatus, ex ea Erycem sustulit. Quamobrem suprà Poëta litora Siciliæ, fraterna appellauit. Ego Troico bello Butes annis grandior in Phrygiã uenit, aut multo antè. Quod quidem si uerum sit. potest fieri, Buten ad Hectoris tumulum à Darete singulari certamine fusum fuisse. Regnabat in Sicilia Acestes, cùm Aeneas in eam insulam appelleret. Retulimus alibi historiam. Suidas author est, Buten quendam sacerdotium habuisse, à quo Butadæ dicti fuerunt, & Butæ posteri, Eteobutadæ Et butæ pastores & bubulci. Immani.] uasto: alioqui, infausto. Qui se ferebat.] Verè de gente Amyci. eius enim filius erat. ex quo Eryx. Bebrycia.] Bebrycibus imperabat Amycus Bithyniæ rex, tenebatq; ea tempestate, qua Argonautæ Colchos peterent, maritima. Colebant etiam partim Bebrycum Lydiam, ijs locis quæ haud procul ab Epheso absunt, & Magnesia. Verba sunt scholiastæ Apollonij: κατῴκησαν δέ τινες τῶν βεβρύκων καὶ περὶ τὴν λυδίαν ἐν τοῖς πλησίον ἐφέσου καὶ μαγνησίας τόποις. Charon tradit, ut idem author scribit. Lampsacenorum regionem antea Bebryciam dictam, à Bebry- C
cibus qui eam habitarunt: atque eorum genus, ut aliarum gentium, per bella interijsse. Isacius Tzetzes: βέβρυκες inquit, οἱ νῦν οἱ μυσοὶ, ἐνδότεροι βιθυνῶν ὄντες, ὧν ὄρος ὄλυμπος. εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι βέβρυκες, ἔθνος γαλατῶν, μεταξὺ πυρήνης καὶ κεραυνίων ὀρῶν τῆς ἰβηρίας κείμενον, οἳ καλοῦνται ναρβωνήσιοι. Id est, Bebryces præsentes Mysi sunt, Bithynis interiores: quorum mons est Olympus. Sunt porrò & alij Bebryces, Gallorum gens, inter Pirenen & Ceraunia montes Iberiæ sita, qui uocantur Narbonenses. Pirenen uocat, montes Pireneos. sed qui sint in Gallijs montes Ceraunij, prorsus fateor me non intelligere. Sed Tzetzæ in Geographia condonandum est. Citat idem Dionem Cocceanum authorem. Habitarunt Bebrycij Troiam. Quare ipsam nonnunquam Bebryciam nuncupant. Dion Cocceanus: τὴν πάλαι μὲν βεβρύκων, inquit, νῦν δὲ ναρβωνησίαν, διὰ τὸ πυρηναῖον ὄρος. τὸ δὲ ὄρος τοῦτο χωρίζει ἰβηρίαν

A καὶ γαλατίαν: *Veterum Bebryciorum, qui nunc Narbonenses sunt, mons Pyrenæus est. disterminat autem hic mõs Iberiam à Gallia. Iam uerò Bebrycia nomen suum sortita fuit à Bebryce ipsorum rege. Porrò in uico Bebriaco, qui est inter Cremonam & Veronam, acriter pugnatum fuit inter Vitellium & Othonem. In eodem tractu, inquit Plinius, portus Amyci est, Bebryce rege interfecto clarus. eius tumulus à supremo die lauro tegitur, quam insanam uocant: quoniam si quid ex eadem discerptum inferatur nauibus, iurgia fiunt, donec abijciatur. Silius Italic. lib. 3. author est, Pyrenæum montem fuisse nomen indeptum à Pyrene filia Bebrycis qui tum in ijs locis imperium tenebat, quæ ab Hercule illac contra Geryonem expeditionem faciente, fuit uitiata. Hæc patris sæuitiam uerita, cùm in sylua se aliquandiu abdidisset, à feris discerpta perijt. Verba Poëtæ adijciam:*

Nomen Bebrycia duxêre à uirgine colles,
Hospitis Alcidæ crimen, qui forte laborum
Geryonis peteret cum longa tricorporis arua,
Possessus Baccho. sæua Bebrycis in aula
Lugendam formæ sine uirginitate reliquit
Pyrenen, lethiq; deus, (si credere fas est)
B *Causa fuit lethi miseræ, deus edidit aluo.*
Namq; ut serpentem patrias exhorruit iras,
Confestim dulces liquit turbata penates.
Tum noctem Alcidæ solis plangebat in antris,
Et promissa uiri syluis narrabat opacis,
Donec mœrentem ingratos raptoris amores,
Tendentemq; manus, atq; hospitis arma uocantem
Diripuêre feræ. ——

Illud leuiter porrò adijciendum: Bebrycis mediam authores habere ancipitem. Amyci.] *Imperabat Bebrycijs Amycus, Neptuni filius, Butæ pater, temporibus Argonautarum. Hic neminem hospitem in regnum suum admittebat, iterùe illà facere permittebat, nisi secum cæstibus congrederetur. Valerius Flaccus lib. Argonaut. 4. Verba Amyci sunt:*

Incipite ô iuuenes, etenim fiducia credo
Huc tulit, auditas & sponte lacessitis oras.
Sin errore uiæ, nec dum mens gnara locorum,
Hic mihi lex cæstus aduersaq; tollere contrà
Brachia. sic ingens Asiæ plaga, quiq; per arcton
Dexter, & in læuum pontus iacet, hæc mea uisit
Hospitia hoc. hoc cuncti remeant certamine reges.
C *Neptuni domus atq; egomet Neptunia proles.*
Iampridem cæstu resides, & frigida raris
Dentibus aret humus, quis mecum fœdera iunget
Prima manu? cui dona fero? mox omnibus idem
Ibit honos, fuga sub terras, fuga nulla per auras.
Nec lacrymæ, nec fortè preces, superiùe uocati
Pectora nostra mouent: alijs rex Iuppiter oris.

Apollonius Argonaut secundo:

ἐνθάδ' ἔσαν σταθμοί τε βοῶν, αὖλίς τ' Ἀμύκοιο,
Βεβρύκων βασιλῆος ἀγήνορος, ὅν ποτε νύμφη
τίκτε Ποσειδάωνι Γενεθλίῳ εὐνηθεῖσα
Βιθυνὶς Μελίη, ὑπερφιαλώτατον ἀνδρῶν,
ὅς τ' ἐπὶ καὶ ξείνοισιν ἀεικέα θεσμὸν ἔθηκε,
μή τιν' ἀποστείχειν πρὶν πειρήσασθαι ἑοῖο
πυγμαχίης. πολέας δὲ περικτιόνων ἐδάιξε.

Id est,

Hic stabula alta boum Bebrycum regis, & alta
Atria erant Amyci, quem olim Melia Ennosigæo
Robore præstantem peperit Bithynis, atrocem
Hospitibus tulerat qui legem, cardine regni
Ne auderent exire, prius quàm cæstibus ipsum
Essent experti. multos attriuerat arte
Isthac uicinos. ——

Hunc Amycum Pollux ex prouocatione interfecit, ut tradit Apollonius, & Valer. Flaccus. Epicharmus tamen & Pisandrus aiunt, eum à Polluce uinctum. Deilochus in primo, de Cyzico, tradit eum à Polluce cæstuum pugna superatum tantum: unde à barbaris bellum ortum.

Talis.] *Primus Dares prodijt ad decertandū cæstibus, hac fama celebratus, quòd solitus esset unus Troianorum cum Paride congredi, & Buden exercitatissimum pugilem ad Hectoris tumulum ludis funebribus strauisset. Describit personam Daretis à signis robusti corporis.*

Ostendit.] *ad ostentationem ostendit.* Verberat.] *id quod planè ostentatorum est, & sese tacitè uaneq; buccinantium: cùm uera uirtus tacitè robur ac citra iactantiam spiret.* Alius.] *Antagonista, qui cum eo committeretur. Ostendit neminem cum eo congredi ausum, cùm quæsitum alium dicat, qui homini obijceretur.* Adire uirū.] *congredi cum Darete.* Excedere.] *detrectare pugnam ratus. Papinius de Capaneo:*

Constitit immanis cerni, immanisq; timeri,
Argolicus Capaneus: ac dum nigrantia plumbo
Tegmina cruda boum, non mollior ipse, lacerto
Induitur, Date tot iuuenum de millibus unum
Huc, ait, atq; utinam potius de stirpe ueniret
Aemulus Aonia, quem fas demittere leto,
Nec mea crudelis ciuili sanguine uirtus.

Plura] *non amplius moratus.* Taurum.] *Homerus lib 23. de Aiace:*

ἅψατο δ' ἡμιόνου ταλαεργοῦ, φώνησέν τε. Id est,
Et tenuit mulam, simul est sic ore loquutus.

A R G V M E N T V M.

Dares vbi vidit neminem sibi offerri, qui secum congredi auderet, petit ab Aenea licere sibi tanquã victori iuuencum abducere: id quod iustum esse Troiani omnes affirmant, eiq; promissa reddi iubent. Tunc Acestes Entellum proximè sedentem increpat, & increpando hortatur, vt sumptis cæstibus Daretis arrogantiam pugnando compescat, turpe esse admonens, qui Erycem pugilatorum Deum magistrum habuerit, quiq; multas ex pugna cæstuum victorias adeptus fuerit, eum hominis arrogantis, ac temerarij congressum recusare.

NASC. NATE dea, si nemo audet.] *Eadē met arrogātia Aeneā alloquit̃, qua se pugnaturus obtulerat (Aeneæ tamē ipsius beneuolentiā captat, quem honorifico nomine appellat,* Nate dea) *nam se uictorem esse argumentatur*

Nate dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi, quò me decet usq; teneri?
Ducere dona iube, cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddiq; uiro promissa iubebant.
Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes,

Proximus ut uiridante thoro consederat herbæ:
Entelle heroum quondam fortissime frustra,
Tantáne, tam patiens, nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis Deus ille magister
Nequicquã memoratus Eryx? ubi fama per omnẽ
Trinacriam? & spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hæc.——

mentatur ex aliorum animi demissione: cùm nemo ad pugnam accedat, nõ amplius immorandũ putat, quin posito ab Aenea præmio potiatur. Quò me decet usq; teneri?] *quò usq;, per τμῆσιν, differat munera capessere?*

Cuncti simul ore fremebant.] *Troiani Daretis petitionem ut iustam, & honestam approbabãt: & hoc est, quod ait* fremebant. *Estq; allusio ad morem priscorum Rom apud quos (ut alibi dictum est) res approbari solebãt publicè strepitu, ac plausu populi. ita quoq; in primo Aen.*

Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.

Reddíq; uiro promissa iubebant.] *quod approbant tanquam iustum, & honestũ, mox id fieri iubent. & est allusio, ni fallor, ad populi Romani potestatem: cuius erat iubere, ut apud Liuium, & Ciceronem uidere est, Senatus autem censere.* Dictis castigat.] *Rectè dictis: nam & supplicijs castigamus. Cic. 3. Tusc. pueros uerò matres & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solùm, sed etiam uerberibus. non dissimilis ferè est Menelai, & Nestoris in Græcos increpatio apud Homer. Iliad. 7. quia nemo eorũ cum Hectore congredi audebat.* Entelle heroũ.] *Increpatio est minimè contumeliosa, sed quæ potius uirtutis illius commendationem habeat: nam obiurgatur quidem Entellus à turpi, quasi turpe esse Acestes dixerit, eum, qui pugilatoriam artem diu professus fuerit, indéq; sæpiùs uictoriam reportârit, committere, ut alius absq; labore, & periculo præmium, & palmam ferat. ueruntamen illum etiam laudat per comparationem: quem omnium heroum fortissimum appellat: sed addidit* frustrà: *ut superiores uictorias ad eius gloriam nullas fuisse, aut nihil profuisse indicet, si tam insignem iniuriam in præsentia sufferre uelit, & cum Darete cõgredi uereatur. quamobrem hæc uox,* frustrà, *nõ ad* tolli *referri debet, ut interpretes ariolantur, sed ad* fortissime. *non dissimili sensu Menelaus Græcos ad singulare certamen cum Hectore adhortari uidetur Iliad. 7. cùm ait:*

ὤ μοι ἀπειλητῆρες Ἀχαιΐδες οὐκέτ' Ἀχαιοί.

Quem locum imitatus Maro in 9. sub Numani persona ait:

O' uerè Phrygæ, neq; enim Phryges.

Tantáne tam patiens.] *Huic affine illud est furiæ infernalis in Turnum ex 7. Aeneid.*

Turne tot in cassum fusos patiêre labores?
Et tua Dardanijs transcribi sceptra colonis?

Vbi nunc nobis Deus ille magister?] *Increpationem amplificat à turpi, siue ab indigno per cõgeriem, magistrum, famam, trophæa, quæ sibi ipse compararit, ad eius memoriam reuocando. perinde ac si diceret, indignum esse, ut qui talem, tantumq; præceptorem, qualis Eryx fuit, habuerit, qui tantam sibi gloriã uincendo pepererit, qui tot pugilum spolijs, ac trophæis Siciliæ templa ornauerit, unius hominis congressum recusare: qui ne cum illis quidem quos ipse uicerit, conferendus est. itaque singula cum emphasi extollit, repetitionemq; admiscet: quæ hoc in loco plurimum acrimoniæ, uimq; ad pugnam incitãdi maximam habent.*

LAMB. Hort. NATE dea.] *Periphrasis. uiolentum argumentum:*

Nemo audet mecum in arenam descendere: ergo uici, ac proinde mihi præmia debētur, licet ἀναμαχεί. Fremebant.] *Metaphora: pro magno clamore uerbis Daretis applauserunt.* Quousq;.] *Tmesis.* Dardanidæ.] *Troiani: antonomasia.* Grauis.] *authoritate pollens.* Frustrà.] *quòd nunc cum dedecore ex arena cedens, certamẽ detrectet.* Quondam.] *Paræmiæ uice celebratur, uede πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. quo significamus, ueterem uirtutem ac laudem interijsse. Sumptum à triplici choro Lacedæmoniorum.* Tantáne.] *Propositio à turpi reprehensio.* Deus ille.] *Admonitione laudatissimi magistri Erycis, excitat Entelli animum, ad audendum memorabile facinus. Et haud mediocrem stimulum ad uirtutem habet recordatio ueteris gloriæ. Cæterùm, Deum esse, Deum facere, hyperbolæ sunt prouerbiales, de ijs qui digni sunt singulari laude. Cic lib. de Orat. 2 in quo tu mihi Deus esse uideris. Natum inde uidetur, quòd prisci mortales, si quem ob egregias uirtutes suspiciebant, eum Deum esse, ac dijs genitum uolebant. Et Laconibus erat peculiare, ut eum quem uehementer admirarentur, diuum uirum appellarent. Vnde illa Homerica, θεῷ ἴκελος, καὶ θεουδής. Et apud Vergil.*

Os humerosq; Deo similis——.

Eryx.] *Butæ & Lycastæ filius, pugil & ipse, frater Aeneæ ex eadem matre, ut modò dictum est. Græcorum scholiastæ hunc Erycem Neptuni filium fuisse contendunt, atq; ab eo hospites lucta superari solitos. Vt hic artem suam refert ad Erycem, ita Alcydamas apud Papinium suam Pollucis beneficio debet:*

Tandem insperatus nuda de plebe Laconum
Prosilit Alcydamas: mirantur Dorica regum
Agmina: sed socij fretum Polluce magistro
Norant, & sacras inter creuisse palæstras.

Nequicquam.] *Frustra deprædicatus abs te tantopere, si nunc recuses certamen: id quod Eryx nunquam fecit.* Fama.] *A' nominis celebritate exhortatio, & signis ueterum uictoriarum.* Trinacriam.] *Siciliam, à triquetra insulæ forma.* Spolia.] *uictis pugilibus in pygmachia detracta, quæ solebant ad ostentationem in aulis ædium suspendere clari pugiles & athletæ, ut clari imperatores item, ut ea posteros suos ad uirtutem etiam excitarent.*

Ille sub.] *Respondit. remouet à se suspicionem ignauiæ, metus, & dedecus τῆς ἀνανδρίας, & uecuitatis affectuũ: quasi is nunc sit, qui per ætatẽ, nec laudis nec gloriæ stimulis ad pugnam acuatur: transfertq; detrectationis causam in tarditatem senilis ætatis, quæ propter effœtas frigido sanguine uires rigidior est, minusq; ad rotandos cæstus alacris. Nestor apud Homer Iliad. 23.*

οὐ γὰρ ἔτ' ἔμπεδα γυῖα φίλος, πόδες, οὐδ' ἔτι χεῖρες
ὤμων ἀμφοτέρωθεν ἐπαΐσσονται ἐλαφραί.
εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη,
ὡς ὁπότε κρείοντ' Ἀμαρυγκέα θάπτον Ἐπειοὶ
Βουπρασίῳ, παῖδες δ' ἔθεσαν βασιλῆος ἄεθλα.
ἔνθ' οὔ τίς μοι ὁμοῖος ἀνὴρ γένετ' οὔτ' ἄρ' Ἐπειῶν,
οὔτ' αὐτῶν Πυλίων, οὔτ' Αἰτωλῶν μεγαθύμων.
πὺξ μὲν ἐνίκησα Κλυτομήδεα Ἤνοπος υἱόν.
Ἀγκαῖον δὲ πάλῃ Πλευρώνιον, ὅς μοι ἀνέστη.

Ἴφικλον

A „ *Ἴφικλον δὲ πόδεσσι παρέδραμον ἐσθλὸν ἐόντα.*
» *Δουρὶ δ' ὑπειρέβαλον Φυλῆά τε καὶ Πολύδωρον.* Id est:
» *Non etenim mihi membra ualent, neq; planta, manusúe*
» *Amplius ex humeris faciles agitantur utrisq;:*
» *Siue ætas adolesceret ut mihi prima, uiresq;*
» *Vsq; forent stabiles, simulacúe Amaryngea regem*
» *Buprasij, mœsti sepelirent pectus Epei,*
Et ludos facerent certamina regia nati. «
Illic nemo mihi par erit, mihi nullus Epeûm: «
Sed neq; quis Pyliûm, non magnanimûm Aetolorum. «
Cæstibus euici Clytomedem ex Enope natum, «
Et lucta Angæum Pleuronion, ut mihi sese «
Opposuit. pedibus superaui Iphiclon alacrem, «
Insignemq; hasta Phylea, hasta & Polydorum. «

ARGVME[illegible]TVM.

Respondet Entellus obiecta refellens: quòd non metu, neq; animi demissione, sed ætatis defectu pugna se abstinet. hæc dicendo accenditur, geminosq; incredibili magnitudine cæstus, quibus Eryx olim pugnare solebat, in medium proijcit, quibus visis stupent spectatores, sed in primis Dares: qui & recusat arma. Entellus benignè, humaniterq; Aeneæ, atq; Acestæ voluntati se obsecuturum, Daretiq; Erycis cæstus se remissurum pollicetur: edicitq; illi vt, si Erycis cæstibus pugnare recusat, cæstus quoq; Troianos ipse exuat, & armis inter se æqualiter diuisis compositi pugnent.

—Non laudis amor, nec gloria cessit,
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentq; effœtæ in corpore uires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quáq; improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa iuuenta,
Haud equidē precio inductus, pulchroq; iuuenco,
Venissem: nec dona moror. sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Proiecit, quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duroq; intendere brachia tergo.
Obstupuêre animi, tantorum ingentia septem
Terga boum, plumbo insuto, ferroq; rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longéq; †recusat.
Magnanimusq; Anchisiades, & pondus, & ipsa
Huc illuc uinclorum immensa uolumina uersat.
Tum senior tales referebat pectore uoces:
Quid si quis cæstus ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristemq; hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc, sparsoq; infecta cerebro.
His magnum Alciden contrà stetit: his ego suetus
Dum melior uires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troius arma recusat,
Idq; pio sedet Aeneæ, probat Author Acestes,
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto.
Solue metus, & tu Troianos exue cæstus.

NASC. NON laudis amor.] *Defensionem suā auspicatur à causa: quā ab ætate senili deducit, in quā omnem* B *huiusce cessationis suæ culpā reijcit: cuius tamen non priùs mentionē facit, quàm laudis & gloriæ, inquiēs:* Nō laudis amor, nec gloria cessit, Pulsa metu. *quibus uerbis magnitudinem animi sui extollit, in quo laudis, gloriæq; cupiditatem tantam quidem, quantam in alio strenuissimo uiro, uigere: sed ætatis uitio uires defecisse insinuat. talis est Nestoris excusatio apud Hom. Iliad. 11.*

†al. recusat.

» *—ὁ γὰρ ἐμὸν ἴς*
» *Ἔσθ' οἵη πάρος ἔσκεν ἐνὶ γναμπτοῖσι*
C *μέλεσσιν·*
» *Εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη·*
» *ὡς ὁπότ' Ἠλείοισι καὶ ἡμῖν νεῖκος ἐτύχθη.* & reliqua.
» *Sed mea nunc ualidæ languentia corpora uires*
» *Destituunt, nec robur inest iuuenile grauatis*
» *Annorum seriis membris, utinamq; reuertens*
» *Me mea restituat, uirtusq; repubeat omnis*
» *Pristina, qualis eram iuuenis, quo tempore bellum*
» *Eleos contra gessi, &c.*

Sed enim gelidus.] *Physicè: nā sanguis in senib. friget propterea subdit:* Frigentq; effœtæ.] *effœtæ uires, laxæ, ac debiles. tractū ab animantibus frequenti partu delassatis.* Si mihi, quæ quondam.] *uires suas uerbis extenuat, Daretisq; temeritatem, ac nimiam confidentiam carpit.* Si nunc foret illa iuuenta.] *huius repetitio uocis, si, quam Græci ἐπανάληψιν uocant, hic non perspicuitatis gratia (opinor) qualis illa apud Cic. in oratione pro Mil. Non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, & in iudicio (quanquam præsidijs salutaribus septi sumus) tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possumus: sed ad amplificationem desiderij, uoluntatisq; illius posita esse uidetur.* Haud equidē precio inductꝰ.] *Beneuolentiam contrahit à magnitudine animi sui: qui non spe quæstus, aut præmiorum, sed gloria ad dimicādum mouetur: nā gloria in excellentissimis, ut inquit Aristot. animis uiget. ideo sequitur:* Nec dona moror.] *Sanè impetu quodam animi raptus irrumpere in hæc uerba uidetur. nec dona moror. ita quoq; apud Homer. Vlysses Odyss. Θ ira commotus discum iaculatur. contrà Latinus in signum fœderis, atq; amicitiæ inquit in 7. Aen.*

Munera nec sperno.— «

In medium geminos.] *Locus est ex Apollonio sumptus Argon. 2 ubi Lycoreus Amyci regis minister ante pedes utriusq; pugilis: id est, Amyci, & Pollucis cæstus ponit: nam sic ait Apollonius:*

τοῖσι δ' ἄρ μεσσηγὺς ἔθηκεν Ἀμύκοιο ἄνακτος «
θῆκε πάροιθε ποδῶν δοιοὺς ἑκάτερθεν ἱμάντας. «

Immani pondere.] *Grauitas cæstuū uirium Entelli magnitudinem indicat.* Quibus acer Eryx.] *cæstuum grauitatē exaggerat à persona: nam Eryx pugilum propè iam Deus non nisi magnis, ac supra quàm credi potest, grauibus cæstib. pugnare solebat. unde uisis armis sequitur ingens intuentium stupor, præsentia Daretis.* Obstupuêre animi tantorum.] *Existimat interpres, tantorum ad homines, non ad boues referri, ideoq; hic esse distinguenda*

stinguendum. Obstupuêre animi tantorum. *cuius sententiam ego libenter approbo. Stupor autem iste magnorum uirorum, cùm ad cæstuum magnitudinem designandam, tum ad Entelli laudem amplificandam facit: qui eiusmodi armis ad pugnandum utebatur, quorum magnitudo, atque pondus uel maximis, fortissimisq; uiris stupori essent. Marinus Saracca Raccusinus, discipulus meus, egregiæ uirtutis, optimiq; ingenij iuuenis, qui antiquorũ scripta quantum intelligi possunt, intelligit, & uerbis mirifice exprimit, arguè iudicat, hunc stuporem ex animo Entelli excludendum, ut qui alios his maiores cæstus antea uiderit, ut ipse paulò infrà testatur. Aeneam uerò, Dareta, alios uiros strenuissimos ob id stupore affectos: quia tantæ magnitudinis cæstus nunquam antea uiderant: nam stupor in animis hominum earum rerum magnitudine fieri solet: quæ nunquam uidimus. at quæ antea sæpè uel semel etiam uidimus, non admiramur. hæc etsi aliter quandoq; sese haberi possunt, tamen quia argute, à iuuene arguto, atque optimè erudito excogitata fuerunt, non aspernanda duximus.* Ingentia septem Terga boum plumbo insuto.] *ὑπερβολικῶς, mea quidem sententia, cæstuũ magnitudinem, grauitatemq; extollit: non enim uir unus licet fuerit gygas, tot boum terga: hoc est, cæstum ex tot tergis confectum, plumboq; refertum, tollere potuisset: erant autem cæstus chirotecæ digitis nõ diductis, siue sacculi plumbo, aut ferro insuti, quibus pugiles certaturi manus suas induebant loris, seu uinculis brachia sibi circumligantes, ut firmiùs retinerentur. quamobrem ait:* duroq; intendere brachia tergo. *& paulò infrà:*

» *Et paribus palmas amborum innexuit armis.*

Tales uidi ego in statuis antiquis pugilum. Vnde liquido perspici potest, falsam esse eorum opinionem, qui scribunt, clauas esse pilas plumbeas loris bibulis appensas habentes. & fortasse alludit ad clypeum Aiacis, quem ex septem bobus fuisse Homerus testatur Iliad. 7. Longeq; recusat.] *hinc facilè colligi potest quid temeritas, uaniq; impetus faciant: nam Dares, qui paulò antè ictibus aërem uerberabat, taurumq; ut uictor, abducere uolebat, nunc ursos tantũmodo cæstus recusat.* Magnanimusq; Anchisiades.] *Aeneam circumscribit per ἀντονομασίαν: quem etiam ab animi magnitudine commendat: & tanquam castrorum præfectum, &, ut uocant, patrinum, uidere, & tractare arma utrum apta, utrum congrua, &, ut ita dicam, legitima sint, facit. sic hodie ductores certantium singulari certamine faciunt.* Quid si quis cæstus, ipsius & Herculis arma Vidisset?] *à minori. si hæc arma Erycis admiratione digna, quanto magis illa, quibus Hercules usus est, quæ maiora erant, admirati fuissent?* Tristemq;.] *μεταφορικῶς ab effectu: quæ multos effecit tristes.* Hæc germanus Eryx.] *ἀποστροφὴ facit ad Acestem, & cæstus Erycis δεικτικῶς ostendit, & ἐμφατικῶς extollit:* Sanguine cernis adhuc.] *Laus Erycis, qui nunquam uincitur, sed alios uincit: cuius uictorias probat à signo quod eius arma adhuc sanguine, & cerebro hominũ ab eo occisorum respersa sunt.* His magnũ Alciden contra stetit.] *Viri olim quantò nobiliores, & grauitate animi præstantiores, tanto in ijs ludorum certaminumq; generibus frequentiores fuerant. nihilq; gloriosius à se fieri posse putabant, quàm quod manibus, pedibusq; suis faciebant. id Homerus planum facit Odyss. θ. ubi Laodamas Alcinoi regis filius Vlyssem hospitem suum adhortatur, ut ipse quoque periculum faciat in certaminibus, si quæ alicubi didicerit: hæc inter alia profatur:* A

—ἔοικε δέ σ' ἴδμεν ἀέθλους· ‹‹
οὐ μὲν γὰρ μεῖζον κλέος ἀνέρος ὄφρα κεν ᾖσιν, ‹‹
ἢ ὅτι ποσσίν τε ῥέξῃ καὶ χερσὶν ἑῇσιν. *Id est ad uerbum,* ‹‹
——decet autem te scire certamina: ‹‹
Non enim maior, quandiu uiuit, gloria uiro est, ‹‹
Quàm quod pedibus, manibusq; suis facit. ‹‹

Nulli igitur sit mirum, si Homerus Vlyssem, & Aiacem in primis ex Græcorum principibus duos currentes pedibus inducit, ut pretium ferant: quod tamen æuo nostro plebeiũ est, atq; sordidũ. His ego assuetus.] *Vires quoq; suas extollit, non quas habet, sed quibus olim præditus fuit: solent enim senes sua facta libenter alijs commemorare.*

Aemula senectus.] *cui cùm uigor absit, alijs habentibus inuidere solet.* Sed si nostra Dares.] *his uerbis magnam pugnandi uoluntatem adesse, & omnem formidinis turpitudini sibi abesse declarat: qui non quibus ipse, sed quibus Dares armis uelit, se dimicaturum pollicetur. qui locus ad beneuolentiam comparandam efficacissimus est.*

Idq; pio sedet Aeneæ.] *modestiam, animiq; sui benignitatem declarat: qui, nisi quod Aeneæ, & Acestæ placeat, facere nolit.* Aequemus pugnas.] *alios sumamus æquales cæstus, si hæc tanta Daretem territant.* Solue metus.] *à metu se abesse significat, qui metum alteri auferre conatur.* Troianos exue cæstus.] *à iusto, & honesto: æquũ enim est, ut si Dares, quib. uult Entellus, cæstibus pugnare nolit, nec ipse, quibus uult Dares, Entellus pugnet. quamobrẽ ipsum monet, ut cæstus exuat Troianos.* B

Sed enim.] *Nam ex sanguinis calore, contrahunt nerui suum robur: qui quoniã in senecta sit frigidior, amittitq; de suo naturali rigore, sit cur uires etiam minuantur.* LAMB. Hort.

Improb.] *Dares antonomasia.* Illa.] *Emphaticè, audacem & fortem robustamq; indicat.* Haud equidẽ.] *A' causa certaminis. Et precium dixit, pro præmio, subijcitq; interpretationem, quod illud uocet præmium, iuuencum.* Quibus acer Eryx.] *A' personæ dignitate, cæstuum præstantiæ descriptio. Si excellẽs ac celebritate nominis commendatus, ijs sit usus, non uulgares esse uerisimile est.* In prælia suetus.] *ad pugnã consueuit conserte manũ.* Ferre.] *pro conferre: simplex pro composito.* Tergo.] *tergori bubulo. lorum innuit, quo cæstus brachijs implicabãtur.* Obstupuêre.] *cum stupore admirati sunt. Papinius: Obstupuêre animi, fecitq; silentia terror.* Terga.] *A materia, cùm amplificatione. Papinius ingrantia plumbo tegmina nuda boum uocat.* Recursat.] *resilit admiratione stuporeq; cæstuum. Diuersa lectio habet, recusat: hoc est, negat se tam ualidis, tamq; grauibus cæstibus pugnaturum.* Anchisiades.] *Aeneas: antonomasia, ut plus admirationis cæstus habeant, facit Aeneam eosdem manibus librantem, ut inusitatæ magnitudinis ac ponderis arma.* Versat.] *crebrò uertit manibus, id quod admirantis est.* Senior.] *Entellus.* Ipsius.] *Emphasis, à minori ad maius. Hi cæstus graues & magni uidentur: sed nihil ad Herculis cæstus, quibus is uir Erycem fratrem Aeneæ in hoc ipso Siculo litore interemit. Hic monti, in quo humatus fuit, de se nomen fecit, ut Eryx diceretur. In eodem postea Aeneas Veneri genitrici templum erexisse dicitur. In eodem monte & patrem Anchisen condidit: licet Cato eum in Italiam uenisse, atque ibi sepultum credat. Cæterum causam necis Erycis quidam Græcorum huiusmodi produnt. Hercules ex Hispanijs cum opima præda in Libyam transgressus, traiecit in Hetruriam. Casu ita euenit, ut* C

A *nit, ut cùm negligentiùs armentum custodiretur, unus taurorum è Rhegio promontorio in Siciliam tranaret. Erix hunc interceptum, suo armento immiscuit. Quod ubi accepit Hercules, transgressus, ter cum Eryce congressus, ultimo cum certamine ad postremum cæstibus interfecit.*

Vidisset.] *Dares tum demum fuisset, quod obstupesceret.* Tristemq;.] *Herculis & Erycis, cæstibus inter se dimicantium. Et rectè quidē tristem, quòd Eryx ibi uictus ab Hercule, perierit.* Hæc germanus arma.] *cæstus, à possessore ueteri. Iam quo Erycis fortitudinem uehat, argumenta: hoc est, signa multarum uictoriarum, Aeneæ monstrat in cæstibus, sanguinem induratum cæsorum, & cerebri uestigia.* His magnum.] *Amplius quiddam commemorat, quod non solùm à persona Herculis, ad Erycis laudem, uerùm etiam ad suam pertineat, quòd adolescens, & primæ iuuentæ flore, his cæstib. ipse quoq; sit usus, quibus aliquādo magister suus Eryx cum Hercule pugnarit & ne nunc quidē, quamuis senio fractus, contendere iisdem grauetur.* Contra.] *Anastrophe.* Alciden.] *Herculem. Alciden dictum credunt, ab Alcæo auo, patre Amphytrionis: uel ἀπὸ τῆς ἀλκῆς: hoc est, robore.* His ego suetus.] *assueui pugnare his cæstibus: uel, his ego assueui in pygmachia. A signis pristini roboris.* Dum melior.] *Periphrasis uirilis ætatis, qua nerui & robur adhuc uigebant ut senii periphrasis, id quod sequitur à signo.*

Aemula.] *uirib. pristinis aduersa: siue, quæ actæ ætatis robur fregerit. Aemulus ferè in læuam partem accipitur.* Sed si.] *Aequas conditiones proponit, quarum utrā uelit, accipiat: uel horum cæstuum alterum sumat: aut alios duos æquales in medium proiiciat.* Exue.] *abiice.* Terga:] *tergora materia pro re confecta. fiebant enim ex tergoribus bubulis, quibus plumbum insutum erat.*

A R G V M E N T V M.

Entelli, & Daretis pugna describitur: senex sua mole stat, manusq; conserit: iuuenis Dares pedibus velox huc illuc se mouet, oculisq; perlustrat, vbi Entellum feriat, vt ille, qui vrbem oppugnans omnes explorat aditus, variisq;, ac multiplicibus illam vrget assultibus. Entellus dum ferire Daretem quærit, effuso maniter ictu, in terram concidit.

B

NASC. DVPLICEM ex humeris reiecit amictum.] *abollā intelligit Seruius: quæ tunica erat militaris: de qua Martialis:*

» *Nescit cui Tyriam dederit Crispinus abollam.*

Sed utcunq; sit, nudauit corpus, ideo sequitur Poëta. Et magnos membrorū artus.] *hoc ex Homero sumptum est Odyss. 18. sic enim ait de Vlysse agens:*

» —φαῖνε δὲ μηρούς.
» καλούς τε μεγάλους τε, φάνεν δέ οἱ εὐρέες ὦμοι,
» στήθεά τε στιβαροί τε

C βραχίονες —.

Virum uerò totus nudauerit se, pudendaq; ostenderit, nō patet in textu. at Homerus scribit, Vlyssem subligaculo pudenda texisse:

» —αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
» ζώσατο μὲν ῥάκεσιν περὶ μήδεα.

Quem locum annotauit Dionys. Halic. in sept. antiq. de certaminibus uerba faciens: in quibus mos erat, inquit, ut athletæ, & pugiles subligaculo se præcingerent, & pudenda operirēt. Sed obseruanda est in hoc carmine uerborum granditas spondeorum tarditati coniuncta: quæ non solùm illius corporis molem, sed stupendam quoq; membrorum magnitudinem ob oculos propè iam nostros contemplandam subiicit. uersus Ennii est, inquit enim:

† al. deiecit
† al. erectus
† al. melior motu.
† al. radicib.

Hæc fatus, duplicem ex humeris † reiecit amictū.
Et magnos membrorū artus, magna ossa lacertosq;
Exuit, atq; ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit, in digitos extemplò † arrectus uterque,
Brachiaq; ad superas interritus extulit auras.
Abduxēre retrò longè capita ardua ab ictu:
Immiscentq; manus manibus, pugnāq; lacessunt.
Ille pedum † motu melior, fretusq; iuuenta:
Hic membris, & mole ualens, sed tarda trementi
Genua labant, uastos quatit æger anhelitus artus.
Multa uiri nequicquam inter se uulnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant, & pectore uastos
Dant sonitus, errantq; aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub uulnere malæ.
Stat grauis Entellus, nisuq; immotus eodem,
Corpore tela modò atq; oculis uigilantibus exit.
Ille, uelut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis:
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq; pererrat
Arte locum, & uariis assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum uenientem à uertice uelox
Præuidit, celeriq; elapsus corpore cessit.
Entellus uires in uentum effudit, & ultrò
Ipse grauis, grauiterq; ad terram pondere uasto
Concidit: ut quondā caua concidit aut Erymātho,
Aut Ida in magna † radicitus eruta pinus.

-magna ossa, lacertiq; »
Apparent homini. »
Macrob.

Cæstus pater extulit æquos.] *nō quos Entellus attulerat, sed alios æquales, ut cōpositi pugnarēt.* Palmas innexuit.] *Hinc apparet, ut antè dictum est, cæstus arma esse chirotecis, uel potius sacculo persimilia ex corio cōfecta plumbo, uel ferro insuta, quib. pugiles certaturi manus induebant.* Cōstitit in digitos.] *initiū pugnæ describendum aggreditur: cuius imago uerbis ita bellè per ὑποτύπωσιν pingitur, ut spectantibus oculis clarior futura nō fuerit. Homerum, ut diximus, in hac descriptione, & Apollonium imitatur, sed ita ut si utriusq;, ieiunam Homeri præsertim descriptionem cum Maronis copiosa, & illustri descriptione conferas, illi lusisse potius quàm descripsisse uideantur.* In digitos arrectus uterq;.] *hanc ὑποτύπωσιν non expressit Homerus, neq; Apollonius. sed Homerus tantùm dixit Iliad. 23.*

ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν, ἅμ' ἄμφω »
σὺν ῥ' ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν. [illegible] est, »
Contrà elatis manib. ambo simul cōgrediūtur, grauesq; »
Inter se manus miscēt. Euidentius Apol in 2. qui sic ait: »

ἔνθ' αὖτ' Ἄμυκος μὲν ἐπ' ἀκροτάτοισιν ἀερθεὶς
βουτύπος οἷα πόδεσσι τανυσθεὶς.

Nam qui cæstibus pugnant, eriguntse, & ut aues in aëra, sic illi in altum sese attollũt. Sed utroq; melius, illustriusq́ Maro, qui non pugnam describit, sed delineat, eiusq́ imaginem quasi ob oculos spectantium intuendã proponit. cùm ait: Cõstitit in digitos extemplò arrectus vterq; *id enim primò facere pugiles, deinde brachia feriendi gratia in sublime eleuare solẽt: propterea subdit:* Brachiaq́; ad superas, &c.] *id Homerus tantum inter initia pugnæ factũ fuisse scripsit in Iliade, & Odyssea, ut antè admonuimus.*

Abduxêre retrò capita.] *rem latiùs, fusiusq́ depingit, quàm Homerus, qui simulatq; pugnã inierunt pugiles, ilicò maxillarum percussiones subsecutas fuisse scribit,*

δεινὸς δὲ χρόμαδος γενύων γένετο.

Sed longa congressio, uulnerumq́ dilatio rem tum copiosam, tum magis etiam probabilem reddit: nam uerisimile est à duob. maximi animi uiris, artisq; pugilatoriæ magistris plures ultrò citroq́; ictus in cassum iactatos prius fuisse, quàm alter alterum feriret. Immiscentq́; manus manibus.] *hoc Homeri quidem est, sed Maro fortasse uenustiùs transtulit. Sic inquit Hom.*

——σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν: Id est,
Miscenturq́; manus manibus.

Pugnãq́; lacessunt.] *ineunt pugnã.* Ille pedũ melior motu.] *diuisio est, qua Daretẽ cũ Entello cõparat. quorũ alterum à leuitate pedũ, motusq́; celeritate, alterũ à mole membrorũ cõmendat.* —sed tarda trementi Genua labãt.] *extenuat à defectu naturæ per ἀντίθεσιν in sensu: quæ nõ parũ huic loco adfert ornamẽti: nã quod ait,* tarda genua, *ex antitheto illi parti respõdet,* Ille pedũ melior motu, *qđ Daretis uelocitatem designat: uelox igitur & tardus opponũtur.* Aeger anhelitus.] *quia in sene uiro est, & ex labore lasso.* Quatit artus] *non minorẽ affert seni laborãti anhelitus molestiã, quàm ipse labor. totus hic etiã locus ex Apollonio ferè sumptus est. sic n. inquit lib. 2.*

——ὣς τοῖσι παρήϊά τ' ἀμφοτέρωθεν
καὶ γένυες κτύπεον. βρυχὴ δ' ὑπετέλλετ' ὀδόντων
ἄσπετος. οὐδ' ἔληξαν ἐπισταδὸν οὐτάζοντες,
ἔστ' ὀλοὸν ἆσθμα καὶ ἀμφοτέρους ἐδάμασσεν.

Et pectore uastos Dant sonitus.] *de pectore magnos effundunt sonitus, non quòd doleant, sed ut acrius feriant. Cic. in 2. Tusc. quæst de pugilibus agens: Pugiles uerò, inquit, etiam cùm feriunt aduersarium, in iactandis cæstibus ingemiscunt: non quod doleant, animoue succumbant, sed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq́; plaga uehemẽtior hæc ille. quibus ex uerbis hic locus facilè intelligi potest.* Duro crepitãt sub uulnere malæ.] *illud Apollonij expressit,*

καὶ γένυες κτύπεον. *Vel si mauis illud Hom. Iliad. 23.*
δεινὸς δὲ χρόμαδος γενύων γένετο: Id est,
Grauis maxillarum crepitus factus est.

Stat grauis Entellus.] *renouat comparationẽ Entelli, & Daretis: μεταφορικῶςq́; Entellum uirum fortissimum stare dicit, quasi de scopulo, aut turri, uel de aliqua alia re immobili uerba faciat.* Modò.] *arte, ac dexteritate illa, qua peritissimi gladiatores, aut pugiles dimicando uti solent.* Exit.] *uitat. Sic Nonius Marcel. in dictione exire.* Ille, uelut celsam.] *ut Entellũ immobilem, in ijsdemq́; uestigijs permanentem descripsit, ita ex ἀντιθέτου Daretem huc illuc concursantẽ facit, ueluti qui urbem aliquam oppugnans omnẽ illius perlustrat aditũ. est igitur ab Imperatore urbẽ oppugnante comparatio: quã Poëta eleganter, & scitè per ὑποτύπωσιν effingit. Apollonius Amycũ cũ Polluce certantẽ curuo fluctui nauẽ impetenti cõparat.* A Ostendit dextrã.] *hoc totũ in gestu positũ est: dextrã extollit Entellus, ut Daretem feriat, ille uerò ictũ uenientẽ præuidens ilicò qua pollet, corporis agilitate uitat. ex Apollonio.*

Entellus uires, &c.] *inanis fuit Entelli ictus: nã Dares corpore cesserat.* Ipse grauis, &c.] *apud Hom. Hector cũ Aiace pugnãs cadit Il. 7. itẽ & alij alibi. Sed obseruãda sunt uerba, quæ & negocio quàm aptissima sunt, & singula magnitudinẽ prolapsi corporis facilè declarãt. utq́; res uenustior, ac magis perspicua fiat, more suo eam cõparatione illustrat, cùm ait:* Vt quondam, &c.] *Homeri comparatio est ex Iliad. 14. ubi Hectorem ab Aiace percussum in terram cecidisse scribit, hoc tamen differunt, quòd Homerus à quercu fulmine icta, hic uerò noster à pinu in terram deiecta comparationem deducit. ait enim:*

ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ πληγῆς πατρὸς Διὸς ἐξερίπῃ δρῦς
πρόρριζος. & quæ sequuntur. *Obseruanda uerò est repetitio illa* cõcidit, *quæ hunc locũ mirũ in modũ illustrat.*

Dvplicem.] *Obollam interpretatur Seruius, quam duplicem fuisse cõtendit, sicut chlamydẽ. certè obolla militũ erat, sicut & læna, ut placet Nonio Marcello, quã Græci χλαῖναν uocant. Hæc pallijs hyeme maximè superinduebatur. Erant & saga uillosa, quas lænas item appellabant: quod uestis genus amiculũ etiam nũcupari solet. Duplicem amictũ militarẽ certè dicere uidetur, quo reiecto ad pugnã sit futurus expeditior.* Magnos.] *A signis robusti corporis, ac planè gladiatorij. Ac eruditè rei & uerborũ & pedũ pondus attẽperat.* Lacertosq́;] *Hypermetrũ, seu hypercatalecticum.* Tum satus.] *Decorè hoc tribuit Aeneæ, quippe pio & æquo principi, qui neutri uolet esse iniquus.*

LAMB. Hort.

B

Palmas.] *manus & brachia.* Constitit *Hom. Il. 23.*

ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἄμ' ἄμφω,
σὺν ῥ' ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν.

Id est, *Sublati contrà manibus ualidis, simul ambo*
Conglomerant, palmæq́; graues miscentur utrinq;.

Apollon. lib. Argonaut. 2

οἱ δ' ἐπεὶ οὖν ἱμᾶσι διεσφήκωσαν ἐρυμνῶς,
αὐτίκ' ἀνασχόμενοι ῥεθέων προπάροιθε βαρείας
χεῖρας ἐπ' ἀλλήλοισι μένος φέρον ἀντιόωντες. Id est,

Illi autem innexi loris, simulatq; parati
Constiterant spacijs, ualidos extemplò lacertos
Contrà erexerunt in sese, & robora magnis
Viribus apportant.——

C

Abduxêre.] *Hypotyposis in pugna ictus euitãtiũ, subtrahentiũq; capita.* Immiscẽtq́;] *Homericũ illud expressit:*

——σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν. Id est,
Miscenturq́; manus manibus—— *Et Apollonius:*
τῷ ῥ' ἄμοτον καὶ χερσὶν ἐναντία χεῖρας ἔμιξεν. hoc est,
Hac miscere manus manibus sese inter atroces
Insatiabiliter.—— *Papinius Vergilium expressit:*
Erexere manus, tuto procul ora recessu
Armorum in speculis.——

Manus manib.] *Collusio uocum, χερσὶν χεῖρας. Græcis.* Lacessunt.] *irritant lentiùs, ut in ludis & certaminibus, primus statim præmijs fieri solet, priusquàm animi incalescant.* Ille pedũ.] *Addit obiter personarum descriptiones: huius, ab agilitate & motu corporis, ætateq́; iuuenili: Entelli uerò, à uastitate corporis robusti, & senectæ, quæ quantò iuuenta tardior est, tantò plus gloriæ ex uictoria ei conciliatur.* Pedum motu.] *agilitate in occursu recursuq́.*

A recursúq. Hic.] *Entellus, cui membra: id est, neruos, robur & pondus corporis tribuit: sed tarditatem, quam agilitati opponit.* Genua.] *proceleusmaticus.* Aeger anhelitus.] *Ob pulmonis inualetudinē senibus spiritus, anima & anhelitus breuiores ægrioresq; sunt: id quod etiā apparet in laborantibus ualetudine aduersa, propter pulmonis languorem ex corporis fracti infirmitate. Hinc fit, cur citiùs senes defatigantur ambulando agendóq, quàm iuuenes.* Vulnera.] *Vulnus non solùm dicitur de læsa ruptáq ab ictu carne, uerumetiam de quolibet ictu, etiam metaphoricè, in rebus inanimatis.* Multa.] *Anaphora.* Ingeminānt.] *alios post alios ictus ingerunt.* Errant.] *Metaphora ducta ab animantibus, ad ictus fallentes circa capita pugnātium, impactósq temporibus.* Circum.] *Anastrophe.* Crebra.] *crebræ manus.* Malæ.] *Mala ea faciei pars est, quæ rotūda speciem mali referat. Hom. Il. 23.*

κόψε δὲ παπτήναντα παρήϊον. Id est,
Et respectantem malam cadebat.

Vulnere.] *ictu, ut paulò antè dictum. Apollonius:*

——ἐν δὲ παρειαὶ ἀμφοτέρωθεν
B καὶ γένυες κτύπεον.—— Id est,
Atq; hæc inter se malæ ratione genæq;
Pulsabant utrinq.——

Stat grauis.] *Non obscurè arguit multis annis exercitatū senem, cùm grauem atq; immotum stare, ac non resilientem discurrentemq; eum fingat. Bos lassus, inquit D. Hieronymus, fortiùs figit pedem. Memineris prouerbij, Daretis & Entelli: caue iuuenis senem prouoces. Immobilitatem conatus & laboris exaggerat in sene exercitato, cum eodem nisu, quasi indefessum, paríq assiduitate, aduersus adolescentem consistere, atq; cæstus ictus à uertice uenientes declinantem euitantemq; faciat, ut alterum ipse quietus ac recens defatiget. Porrò, uerbo* Exit, *pro euitare ac declinare bis Poëta usus est: neq; id uerò absurdè, nā qui ictum à uertice uenientem uitat, ea linea se subducit, subtrahitq, per quam telū uibratur. Papinius id imitatus:*

Ecce iterum immodicè, inquit, ueniētem eludit & exit.

Id quod Valer. Flac. exprimere uolens, de Amyco:

——redit huc oculis & pondere Bebryx, inquit.

C Vigilantibus.] *Curam attentam in excipiendo auertendóq; innuit.* Ille uelut.] *Studium Daretis irritum in debellando Entello amplificaturus, addit comparationē planè hyperbolicā, ductam ab oppugnationib. urbiū. Diuersa hæc aūt est ab Homerica, sed non paulo grauior. Homerus .n. Euryalum pisci comparat, q Boreæ uiolentia à fluctibus in mari, sursū deorsū iactatur, pulsaturq:*

ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ φρικὸς Βορέω ἀναπάλλεται ἰχθὺς
θῖν' ἐν φυκιόεντι, μέλαν δέ ἑ κῦμα κάλυψεν,
ὣς πληγεὶς ἀνέπαλτο.—— Id est,
Qualis ab horrisono borea cum gurgite piscis
Littore iactatur spumoso, atróq profundo
Intectus: sic uulneribus rapiturq; agiturq;
Euryalus.——

Quanquam Homerica ista comparatio rectiùs ad Entellum, toto circo agentem onerantemq; cæstibus Daretem, est referenda, quòd Epei Entellus hic personam gerens, Daretem uerberibus ad mortem usque sit defatigaturus.

Molibus.] *machinis* Sedet circum.] *Circumsidet in armis.* Irritus.] *Frustrà, operam ludens, in loco opera humana & natura egregiè munito.*

Ostendit.] ἀρθεὶς λαβὼν ὀρθωθεὶς, *dextram minatus in pedes insurrexit, ut grauiùs Daretem certo ictu feriret. & ut Valerius Flacc. Emicat hic, dextramq; parat, dextramq; minatur.* Ille.] *Dares.* Cessit.] *ab ictu.*

In uentum] ἀνεμώλιον. *aberrauit ictus, fefellitq. Prouerbium sapit, In uentum fundere, in uentum abire: pro, frustra aut dicere, aut facere quidpiā.* Grauis grauiter.] *Collusio.* Vt quondam.] *Amplificatio casus, à comparatione hyperbolica. Maximarum arborum ruinis ferè Homerus fortium uirorum casus æquare solet, ut Iliad. 14.*

ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ ῥιπῆς πατρὸς Διὸς ἐξερίπῃ δρῦς
πρόρριζος, δεινὴ δὲ θεείου γίγνεται ὀδμὴ
ἐξ αὐτῆς.—— Id est,
Ceu Iouis alta patris ictu radicibus acta
Conciderat quercus, grauis unde odor efflat & ater
Sulphuris.—— Et Iliad. 16.

ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς
ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήϊον εἶναι. Id est,
Procubuit quercus ueluti, uel populus alta,
Aut pinus frondosa cauit, quamq; undiq; acutis
Eruerint fabri, excindantq; securibus, ipsis
Nauibus.——

Caua.] *uetustate excauata, annosa, quæ nō securibus, sed carie exesa, uel sponte, uel uenti procella acta cecidit.*

Erymantho] *Species pro genere, ut in Ida. Erymāthus Arcadiæ mons est arborib. densus & horridus, in quo Hercules aprū prodigiosæ magnitudinis, omnia circum circa uastantem interfecit, qui inde Erymanthius aper dictus fuit: uel ut alij, uiuū ad Eurystheum perduxit.* Ida.] *mōte in Creta, à qua ea quæ in Troade est, nomē obtinuit. Sed de Ida in tertio, ubi de Creticis disseruimus, dictū est.*

ARGVMENTVM.

Acestes misertus Entelli, qui ceciderat, uelox eum ab humo tollit: ipse uerò pudore suffusus, & sua uirtute, cuius conscius erat, accensus Dareta crebris ictibus uersat, ac tota planitie insectatur, grauiterq; ferit, præliumq; iussu Aeneæ dirimitur, eiusq; blanda oratione Dares ipse semimortuus mulcetur.

Consurgunt studijs Teucri, & Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primusq; accurrit Acestes,
Aequæuumq; ab humo miserans attollit amicū.
At non tardatus casu, neq; territus heros,
Acrior ad pugnam redit, ac uim suscitat ira.
Tum pudor incendit uires, & conscia uirtus,
Præcipitemq; Daren ardens agit æquore toto:

NASC. CONSVRGVNT studijs Teucri.] *duo pugiles, duæ sunt nationes: alter alteri fauet. Siculi fauere Entello uidentur: nā currit Acestes, ut illū subleuet.* It clamor cœlo.] *ὑψόθεν: magnā spectantiū cōtentionem fuisse indiciū facit.* Miserans attollit.] *laus Acestæ à pietate: qui misertus amici coæui sui ipsum prostratum tollit ab humo. id quod lege pugilū fierē solebat, ne iacens uulneraretur. nam ex lapsu Entelli Dares uictor esse uidebatur: idemq*

Val. &c.

men uictoriam nondũ cõsecutus erat, nisi ille immobilis iaceret. at (*al. produ-cere. l) *erectus re integrata pugna mutuas ardẽs uerberationes miscet. Sic apud Hom. Iliad. 23. Euryalum humi prostratum Epeus erigit:*

——αὐτὰρ μεγαλόθυμος Ἐπειὸς
χερσὶ λαβὼν ὤρθωσε.

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra:
Nec mora, nec requies: quàm multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat uersatque Dareta.
Tum pater Aeneas *procedere longiùs iras,
Et sæuire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infœlix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non uires alias, conuersaque numina sentis?
Cede Deo. dixitque, & prælia uoce diremit.

χεῦαν ἄσπετον ὕμνον. A
id est: *Heroẽs Minyæ clamorẽ ad sydera tollunt Valer. Flacc.*
Conclamant socij, subitas dant gaudia uoces.
Quod Papinius paulò sublimius imitatus:
Clamorem Inachidæ, quantum non littora, tollunt.

At nõ tardatus casu, &c.] *Laus Entelli à magnitudine animi: unde Heros ἐμφατικῶς dictũ arbitror, quasi ea uirtute sint heroẽs, ut nullis casibus terreãtur.* Acrior ad pugnam redit.] *huius rei causam triplicem assignat, iram, pudorem, uirtutem: id est, fortitudinem illius: cuius ipse conscius erat: quarũ alia alijs potentior: nã ira uim suscitat quidem, sed pudor: & uirtus illam incendunt.*

Nunc ille sinistra.] *autumat interpres uocem, ille, propter carmen additã fuisse. Sed ego in Marone nihil esse ociosum, & ille, ἐμφατικῶς ad augendã uirium magnitudinẽ, roburque uirtutis positum fuisse arbitror.* Nec mora, &c.] *quæ antea tardior motu pedũ erat, de quo dictũ est,*

Hic membris, & mole ualens: sed tarda trementi
Genua labant, uastos quatit æger anhelitus artus.

Nunc postquàm ira accensus, & pudore suffusus est, absque mora, & quiete ulla acerrimè dimicat. Quam multa grandine nimbi.] *qualis Entelli pugna fuerit elegãti cõparatione à nimbo & grandine deducta ostendit. Apollonium imitatur Poëta libro proximè adducto, & si aliunde comparationem sumit Apollonius.* Sed finem imposuit pugnæ.] *uel uoce, unde est:*

——dixitque, & prælia voce diremit.

Vel sceptro, ut apud Hom. Il. 7. Talthybius, & Idæus præcones pugnantibus Hectore, & Aiace sceptra interponũt:

μέσσῳ δ' ἀμφοτέρων σκῆπτρα σχέθον——.

Infœlix, quæ tanta animum.] *lenis obiurgatio cõmiserationis plena, Daretis temeritatem Aeneas redarguit nõ absque dolore infelicitatis illius, quòd non cum homine, sed cũ Deo congredi ausus fuerit. itaque illum admonet ab utili, & honesto, inquiẽs,* Cede Deo *id quod ad Daretis dolorẽ leniendũ plurimi facit: nam uir fortis à Deo, uel ab heroẽ se uinci facilè patitur: illudque sibi esse propemodũ gloriæ putat, etiam si occidatur. unde illud est Maronis ex Hom sumptum:*

Aeneæ magni dextra cadis.

Non dissimilis ferè obiurgatio est Neptuni in Aeneam cum Achille congressum apud Homer. Iliad. 20.

Αἰνεία, τίς σ' ὧδε θεῶν ἀτέοντα κελεύει
ἀντί' Ἀχιλλῆος πολεμίζειν ἠδὲ μάχεσθαι,
ὃς σεῦ ἅμα κρείσσων καὶ φίλτερος ἀθανάτοισιν,
ἀλλ' ἀναχωρῆσαι ὅτε κεν συμβλήσεαι αὐτῷ,
μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι. Id est,

——quis te Deorum
Impulit Aenea quo congredereris Achilli
Tam ualido: cui suis bonitate, & uiribus impar:
Qui superis etiam te longè est carior ipsis.
Sed tibi magnanimus quoties occurret Achilles,
Ne steteris, fuge, cede uiro, ne forte maligna
Præuenias magni tibi debita tempora fati
Ante diem moriens.

(CAMB. Hort.) CONSVRGVNT.] *Apollonij Argonaut. 2. οἱ δ' ἰάχησαν,* … *Non nemora, inquit.* It clamor.] *Hyperbole, μεγάλ' ἴαχεν: &, αὐτὴ δ' αἰθέρ' ἵκανεν.* Ira.] *Tria potissimum recenset, quæ animum Entelli ad lõgè acriorem pugnam excitarunt: iram, pudorem, & uirtutem sibi consciã. Metaphoræ perpetuæ sunt, in Præcipitẽ, & Ardens. Hũc locum Valer. Flaccus exprimere imitatione conatus,*

——uix tollere passus, inquit,
Brachia torrenti præceps agit undique nimbo,
Cursibus inuoluens, totaque immanis arena
Insequitur. ——

Quàm multa.] *Comparatione hyperbolica, uerbera ab Entello Dareti inflicta amplificat, quam adeò aptè rei applicauit, ut nata huic loco, non quæsita uideatur. Comparat crebros ingeminatosque ictus dextra læuaque, nimbo grandinum, quæ ex aëre præcipitatæ domorum tecta certatim feriunt. Allusit tectè ac dissimulanter ad illam Homericam comparationem, quæ extat Iliad 12.* B

τῶν δ' ὥς τε νιφάδες χιόνος πίπτωσι θαμειαί
ἤματι χειμερίῳ, ὅτε τ' ὤρετο μητίετα Ζεὺς
νιφέμεν, ἀνθρώποισι πιφαυσκόμενος τὰ ἃ κῆλα.
κοιμήσας δ' ἀνέμους χέει ἔμπεδον, ὄφρα καλύψῃ
ὑψηλῶν ὀρέων κορυφὰς καὶ πρώονας ἄκρους,
καὶ πεδία λωτοῦντα, καὶ ἀνδρῶν πίονα ἔργα,
καί τ' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς κέχυται λιμέσιν τε καὶ ἀκταῖς,
κῦμα δέ μιν προσπλάζον ἐρύκεται. ἄλλα τε πάντα
εἴλυται καθύπερθ' ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος,
ὣς τῶν ἀμφοτέρωσε λίθοι πωτῶντο θαμειαί. Id est,

Quàm niuis hybernis defluxus plurimus horis
Decidit in terras, cum cœlo Iuppiter alto
Signa sua ostendens miseris mortalibus, acri
Impete iungit, agit uentos funditque furentes C
Assiduo, integat ut syluosa cacumina montis,
Et iuga summa simul, florentes gramine campos,
Atque uirûm pingues fructus operum atque laborum.
Aequoris & cani perfundit littora portusque
Vt quæ impulsa uagos fluctus spumosa coherceant,
Plurima præterea uersant quæ in gurgite summo,
Nimbus ubi magni Iouis, & pluuia atra quiescat.
Sic utrinque grauis saxorum grando uolabat

Cõparat Poëta Græcus lapidũ iactus utrinque in prælio prouolantiũ niuib. hybernis. Eãque cõparationẽ admirabili copia à circũstantijs amplificat. Hanc Maro transtulit ad cæstus ictus plagasque, quas Entellus alias post alias ingeminando ingerẽdoque impingit Dareti Troiano. Ac niues Homericas in grãdinẽ mutauit: & montiũ iuga, cãpos, littora & portus, transtulit ad tectorũ culmina. In quib. ut casus strepitusque grandinis clarè accipitur, ita in Darete cæstus ictuũ fragor exaudiri à circũfusa corona potuerit. Vtraque manu.] *Plus id, quã quod præcedit, dẽsis ictib. Et quod paulò antè dixit,* Nũc dextra ingeminans ictus, nũc ille sinistra:

A sinistra: hic utraq; manu, mutato orationis colore. Addit, creber: hoc est, crebrò atq; identidem duplicans uerbera, ut pugilis ueterani impetum & ardorem, ex ignominia lapsus excitatum hypotyposi oculis subijciat. Pulsat.] Spectant & hæc duo uerba ad frequentem actionem, ne quid amplificationi desit. Dareta, Græcus accusatiuus est. Sunt id genus nonnulla propria, quæ duplicem patiuntur inflexionem: ut Chremes, Chremis & Chremetis: Laches, Lachis & Lachetis: sic Dares, is, & Daretis.

Tum pater Aeneas.] Quoniam autem ludicrum certamen proponitur, indecorum foret Tragicam speciem admiscere, perinde ut in re seria. Tum enim de uita certamen est, & capite alterutrius: ut in pygmachia Herculis & Erycis, Pollucis & Amyci. Itaq; ne quid funesti perittam admittatur, facit Aeneam subtrahentem Dareta, dirimentemq; pugnam. Hoc fœliciter imitari uolens Statius, inducit Tydeum & Hippomedontem Adrasti iussu cohibentes, constringentesq; manus Capanei, ne Alcidamantem cæstibus enecet. Verba Poëtæ sunt:

"Illum ab Humo conantem ut uidit Adrastus,
B "Tollentemq; manus, & non toleranda parantem:
Ite oro socij, furit, ite, opponite dextras,
"Festinate, furit palmamq; & præmia ferte:
"Non prius effracto quàm misceat ora cerebro,
"Absistet: uideo moriturum, auferte Lacona.
Nec mora, prorumpit Tydeus: nec iussa recusat "
Hippomedon. tunc uix ambo conatibus ambas "
Restringunt cohibentq; manus, ac plurima suadent: "
Vincis, abi: pulchrum est, uitam donare minori. "

Fessumq;.] Oneratum emollitumq; cæstibus. Numina.] Vt cuiq; suum genium, ceu numen tributum intelligamus, qui uires suppeditet, & fortunam fingat. Huius beneficio alius alio creditur esse fortunatior.

Cede Deo.] Plutarchus in libello de Audiendo, author est, hoc prouerbium inter septem Græciæ sapientum oracula celebratum, ἕπου θεῷ: id est, sequere deum. putatq; hanc esse sententiam, obtempera rationi, quasi unicuique debeat oraculi uice esse, quicquid in pectore dictet ratio. Hinc illud Menandri, ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ὁ θεός: id est, animus noster numen est. Et Cicero author est, in tertio de Finibus inter præcepta sapientum prouerbij loco celebrata, parére & sequi Deum, & se noscere, & nihil nimis. Fortassis allusit ad illud, οὐκ ἄνευ θεοῦ, non sine Deo. Nihil enim in rebus humanis citra numinis uoluntatem secundum est, aut fœlix. Quin illud item expressit Cum Deo pugnare, θεομαχεῖν: qui cum genio, superis, aut principibus suscipit certamen. Dixitq;, & prælia uoce diremit.] Græcè magis quàm Latinè: Cùm dicendum esset, Dixit & diremit: uel, & dixit & diremit: dixitq; diremitq;, Poëticè.

A R G V M E N T V M.

Dares in capite, & maxillis grauiter saucius, dentesq; cum sanguine ex ore euomens à suis æqualibus abducitur cum muneribus: Entello autem uictori taurus datur: quem solo ictu cæstus interficit: deq; eius anima Eryci sacrum facit.

NASC. †al. Quassantemq; †al. reiectã, tem; †al. iuuenali C †al. illisit ossa. Vltima quarti pedis syllaba recta manet.

Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
†Iactantemq; utroq; caput, crassumq; cruorem
Ore †eiectantem, mistosq; in sanguine dentes,
Ducunt ad naues, galeamq; ensemq; uocati
Accipiunt, palmam Entello taurumq; relinquũt.
Hic uictor superans animis, tauroq; superbus:
Nate dea, uosq; hæc, inquit, cognoscite Teucri
Et mihi quæ fuerint †iuuenili in corpore uires,
Et qua seruetis reuocatum a morte Dareta.
Dixit, & aduersi contra stetit ora iuuenci:
Qui donum adstabat pugnæ, durosq; reducta
Librauit dextra, media inter cornua cæstus
Arduus, effractoq; †illisit in ossa cerebro,
Sternitur, exanimisq; tremẽs procũbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore uoces:
Hanc tibi Eryx meliorẽ animã pro morte Daretis
Persoluo, hic uictor cæstus, artemq; repono.

Ast illum fidi æquales.] ex Hom. Il. 23.
"——φίλοι δ' ἀμφίσταν ἑταῖροι,
"οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσιν.

Crassumq; cruorẽ Ore reiectãtẽ.] Totus hic locus Homeri est ex Iliados 23. & Odyss. 18. ubi Vlyssem cũ Iro congredientem facit sic enim ait:
"——αὐτίκα δ' ἦλθεν ἀνὰ στόμα φοίνιον αἷμα·
"κὰδ δ' ἔπεσ' ἐν κονίῃσι μακὼν, σὺν δ' ἤλασ' ὀδόντας λακτίζων ποσὶ γαῖαν.

Sed magis ex Iliade deductus uidetur locus, uterq; doctissimis est. Iactãtẽq; utroq; caput.] illud Hõ. expressit:
"——κάρη βάλλοντ' ἑτέρωσε. Id est: iactantẽ caput in utranq; partem. Crassumq; cruorem Ore reiectantem.] αἷμα παχὺ πτύοντα, inquit Hom. Vocati.] Sponte enim non ueniebant petitum munera pudore Daretis uicti. Galeamq;, ensemq;.] Victũ Dareta lucu lentiore auget munere quàm uictorem (nam galea & ensis uiro forti conueniunt magis quàm bos, qui datur Entello) id nõ absq; iudicio factũ fuisse existimari debet, ut scilicet ostẽderet Aeneas uirtutẽ sibi ipsam & pretiũ, & præmiũ esse. hinc est, qđ leges supplicia criminibus proponunt, uirtutibus uerò nihil impartiunt.

Superans animis.] animo elatus. proinde sequitur, tauroq; superbus: Nate Dea.] cõmendaturus seipsũ Entellus, nõ Acestem, aut Siculos, quib. eius uires satis superq; notæ erãt, sed Aeneã, & reliquos Troianos alloquitur: unde colligit̃ licere cuique suas quãdoq; uirtutes apud ignotos homines celebrare. quod in 1. Aeneid. Aeneas facit, cùm ait:
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates "
Classe ueho mecum fama super æthera notus. "
Vbi multa in hanc sententiã ex probatissimis auctorib. diximus locũ satis fuit citare: nã eadem sæpius repetere mihi tædio est. Et mihi, &c.] à signo, & à magnitudine facti quantitas in iuuentute uires habuerit, conatur ostẽdere. nã si in ætate ferè extrema bouem uno ictu prosternit, quid in iuuenali ætate eũ fecisse existimandum est. Durosq; rẽducta.] rem per ὑποτύπωσιν delineat. Arduus.] in digitos arrectus. In ossa.] ꝑpositio in, ut orationi sic ictui Entelli uim propè iã addere uidetur. hic ἀνακόλουθον rectè Seru. agnoscit. Exanimisq;, &c.] altera ὑποτύπωσις. refert

fert Seru.interp.carmina in monasyllabû desinentia pessima esse: quod si uerum est, Lucretius, Catullus, Virgilius, Horatius inprimis, multos pessimos fecerunt uersus. at utcunq; est (nolo enim cum Grammaticis contendere) monosyllabum hic de industria à Marone factum fuisse crediderim: nam ut lapsum percusu, ac prostrati bouis uerbis imitaretur, in monosyllabum desijt: quod neque euidentius, neque uenustius exprimi, delineariq; poterat.

Hanc tibi Eryx meliorem animam.] Votum Eryci soluit Entellus: cui pro anima Daretis bouis animã offert tanquam Deo aptiorem: Dijs enim sacrificium ex brutis quàm ex hominibus conuenit magis. animale autem sacrificium designat: quod fiebat cum sola hostiæ anima Deo offerebatur. unde illud etiam est ex 2 Aeneid.

» Sanguine quærendi reditus, animaq; litandum
» Argolica. ——

Victor cæstus, artemq; repono.] Cæstibus, & arti salutẽ dico, atq; renuncio. ita quoq; Horat. in epist.

» Nunc itaq; & uersus, & cætera ludicra pono.

LAMB. Hort. At illum fidi æquales.] Daretẽ socij ex arena ad naues ducunt propè exanguem. Homerus de Euryalo cæstuum pugna ab Epeio superato, fusoq;, qui pedibus per circum subtrahitur:

» —— φίλοι δ' ἀμφίσταν ἑταῖροι,
» οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσιν,
» αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε. Id est:
» —— fidi socij consistere circum,
» Qui per circum hominem pedibus traxêre, cruorem
» Ore eiectantem crassum, atq; utroq; subinde
» Iactantem caput. ——

Vtroq;.] ἑτέρωσε, modò huc, modò illuc, mortuo similis. Crassum.] αἷμα παχὺ πτύοντα, sanguinem crassum euomentẽ, seu expuentẽ. At noster addit, rei cõuenienter, dentes eum simul eiecisse. Dares à fidis socijs ad naues uix ægra trahens membra ducitur: cùm Homericus ille per terram pedibus trahatur. Galeamq;] Polysyndeton. Homerus:

» αὐτοὶ δ' οἰχόμενοι κόμισαν δέπας ἀμφικύπελλον.
» Vadentes pateram secum tulerêre capacem.

Noster uerò Dares galeam & ensem uictus accipit.

Vocati] Qui Daretem ad naues auferrent, reddere-
» rentq; uicto sua munera: Ensem atq; insignem galeam so-
» latia uicto. Victori uelatum auro uittisq; iuuencum.

Relinquunt.] Ergo ensem & galeam uicto secum abstulerũt ad naues, uictori relicto iuuẽco. Superans.] exultans spiritus ferocia, ex uictoria. Nate dea.] Disertè cum decoro personæ, senilis ætatis ingenium in Entello depingit. Est enim ea ætas natura arrogantior, propter rerum usum & experientiam, quam cum authoritate maiorem dicendo reddunt, quàm fuerit fortasse, (Laudator temporis acti) cùm sciant à nemine se reprehendi posse. Itaque Entellum magnificum ostentatorem pristinæ uirtutis, ab hoc senectutis facinore, inducit. Estq; maioris amplificatio, à minori. Reuocatum.] quippe Aeneæ beneficio sub cultro, ut aiunt: uersans cædi subtractus fuit.

Donũ.] præmium uictori. Cæstus.] Hypallagen hic fingit Seruius: cùm sensus sit perspicuus, & nullo colore figuratus. Arduus.] Entellus ingens, cæstum illisit in ossa: hoc est, in frontem, inter duo cornua mediam. quo ictu cerebrum ita fuit fractum, ut etiam humi conciderit.

Cæstus.] pro cæstum, numerus pro numero.

Librauit.] quasi collimans, ne ictus falleret, sed certus foret. Bos.] Seruius pessimum hũc uersum esse dicit, A quòd monosyllabo exeat: imò pessimum ipsius est iudiciũ, qui non sanè iudicet. Nam licet parum concinnè monosyllaba dictio uersum claudat, rectè tamen melicitæ finiunt uersum, & duæ monosyllabæ dictiunculæ coniunctæ. Neq; minus uerò canore animantis nomen monosyllabum, quo interdum poëtæ delectantur. Idem in tertio:

» —— inuenta sub ilicibus sus. Et Horatius:
» —— nascetur ridiculus mus.

Quin & illud magni artificij est, naturam rei uerborum sono reddere: id quod fecit in casu bouis. Ille super.] Entellus super cæsum Eryci taurum. Voces] loquutus est: periphrasis. Hanc tibi.] Athleticè, quippe qui magistro hunc habeat honorem, à quo egregiè institutus, multas pygmachias uicerat. Trebatius, teste Macrobio libro primo de religionibus, docet hostiarum genera fuisse duo: alterum, in quo uoluntas Dei per exta disquireretur: alterum, in quo sola anima Deo sacraretur. Atque ob id has hostias ab aruspicibus animales uocatas. Vtrunque genus, sed diuersis locis expressit Poëta. Prius illud, quo uoluntas Dei per exta disquiritur, in quarto extat. Mactat, inquit, lectas de more bidentes. Et paulò »
pòst eodem libro: B

» —— pecudumq; reclusis
» Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

Posterius uerò, in quo hostia animalis dicitur, & anima cæditur, offerturq;, hoc loco maximè expressit: Etenim ut causam hostiæ animalis redderet, ipso nomine utitur:

Hanc tibi Eryx meliorem animã pro morte Daretis
Persoluo ——.

Iam ut nuncupatum uotum coarguat, addidit, Persoluo, quod de uoti reo propriè dicitur. Iam & illa animalis hostia est in secundo:

» Sanguine placastis uentos, & uirgine cæsa,
» Cùm primùm Iliacas Danai uenistis ad oras.
» Sanguine quærendi reditus, animaq; litandum
» Argolica. ——

Artemq; repono.] Allusit Poëta ad ueterem athletarum consuetudinem, quibus per ætatem permissum erat à gladiatorio munere cessare. Et huiusmodi quidẽ cessatio dabatur uirga, quã rudem illi appellabant. Vnde hoc modo dimissi, rudiarij dicebantur. Quare, qui quouis modo in ocium restituuntur, uel ob ætatem, uel ob corporis a- C
nimiq; inualetudinem, rudem accepisse, & rude donati dicuntur. Horat. ad Mecœnatem:

» Spectatum satis, & donatum iam rude, quæris
» Mecœnas, iterum antiquo me includere ludo.

Erasmus admonet, metaphoram lepidiorem futuram, si longiùs transferatur. Vt si quis quempiam uelit adhortari, ut tãdem aliquando à studiorum laboribus abstineat, sibiq; rudem impertiat. Iam uerò ipsi gladiatores arma sua, ad postem Herculi, ut præsenti Deo, suspendere consecrareq; solebant: quo significabant: se iam arti ualedicere. Horat. in eadem epist.

» —— Veianius armis
» Herculis ad postem fixis, latet abditus agro,
» Ne populum extrema toties exoret arena.

Proinde cùm dicit, hic cæstus artemq; repono: indicat, se suspensis Herculi suis cæstibus, iam pygmachiæ ualedicere, ac rudem sibi impertiri per ætatẽ, ut à laboribus id generis deinceps abstineat. Porrò uerbo Repono hic usus est, pro seponere, & quodammodo ualedicere.

ARGVMEN.

A

ARGVMENTVM.

Quartum certaminis genus describitur: quod est sagittariorum: quos ad figendam columbam Aeneas inuitat, præmiumq; ponit. erecto igitur malo de naue Seresti, de cuius suprema parte columba fune suspensa pendebat, conueniunt sagittarij. ex multis quatuor trahuntur sorte, primus est Hippocoon, alter Mnestheus, tertius Eurytion, quartus Acestes. totus verò huius certaminis locus ex Hom. Iliad. 23. sumptus est. vbi tamen non quatuor, sed duo trahuntur sorte, Teucrus & Meriones.

Protinus Aeneas celeri certare sagitta
Inuitat, qui forte uelint, & præmia ponit,
Ingentiq; manu malum de naue Seresti
Erigit, & uolucrem traiecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Conuenêre uiri, deiectamq; ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omneis exit locus Hippocoontis:
Quem modò nauali Mnestheus certamine uictor
Consequitur, uiridi Mnestheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus ô clarissime frater
Pandare: qui quondam iussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achiuos.
Extremus galeaq; ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu iuuenum tentare laborem.

NASC. ET præmia ponit.] quæ, aut qualia fuerint, neq; hic, neq; in fine dicit. secus Homerus: qui decem secures uictori, totidem alteri securiculas donat.

κὰδ δ' ἐτίθει δέκα μὲν πελέκεας, δέκα δ' ἡμιπέλεκκα.

Ingentiq; manu malū de naue Seresti.] Homeri est. sic enim ait:

B

ἱστὸν δ' ἔστησεν νηὸς κυανοπρῴροιο,
τηλοῦ ἐπὶ ψαμάθοις· ἐκ δὲ τρήρωνα πέλειαν
λεπτῇ μηρίνθῳ δῆσεν ποδός, ἧς ἄρ' ἀνώγει
τοξάζεσθαι—.

Malo suspendit ab alto.] pedibus scilicet. sic Hom. δῆσεν ποδός. Qui quondam iussus cōfundere fœdus.] alludit ad historiam: quam describit Hom. Iliad. 3. & 4. conuenerant iureiurando Troiani atq; Græci, ut Paris cū Menelao singulari certamine cōgrederetur, & quicunq; uictor esset, Helenam abduceret, finisq; belli foret. at quia fatum erat ut Ilium periret, Iupiter persuasione Iunonis Palladem excitat ad rumpēdum fœdus: quæ nacta Pandarum Lycaonis filium fortiss. uirum, ei persuadet, ut sagitta feriat Menelaū: quo uulnerato quàm primum fœdus à Troianis, & Græcis solēniter ictum dirumpitur, acerrimeq; inter eos dimicatur.

LAMB. Hort. PROTINVS Aeneas.] Transitio ad quartum certamen quod est sagittariorum, & ipsum apud Græcum

C

uatem, sed ordine ludorum sextum:

αὐτὰρ ὁ τοξευτῇσι τίθει ἰόεντα σίδηρον,
Protinus instituit nigris certare sagittis.

Præmia.] Homerus simul statim præmia dicit proposita esse, bipennes siue secures decem: & secures totidem quas ipse ἡμιπέλεκκα: hoc est, ἡμιτόμους ἀξίνας appellat.

Ingentiq;] cum magna suorum multitudine malum erigit. Altum & grauem fuisse indicat, in quo eleuando magni & multorum uiribus opus fuit. Homerus quoq; malum statim erectum scribit: sed addit loci circumstantiam, cùm procul in arena eum positum dicat:

ἱστὸν δ' ἔστησεν νηὸς κυανοπρῴροιο,
τηλοῦ ἐπὶ ψαμάθοις· ἐκ δὲ τρήρωνα πέλειαν
λεπτῇ μηρίνθῳ δῆσεν ποδός, ἧς ἄρ' ἀνώγει
τοξάζειν, ὃς μέν κε βάλῃ τρήρωνα πέλειαν,
πάντας ἀειράμενος πελέκεας, οἶκόνδε φέρεσθαι.
ὃς δέ κε μηρίνθοιο τύχῃ, ὄρνιθος ἁμαρτών,
ἥσσων γὰρ δὴ κεῖνος, ὁ δ' οἴσεται ἡμιπέλεκκα. Id est,
Ille sub hæc malum nauis longè erigit altum, ac
In sterili sustollit arena: in uertice cuius
Prætenui uinxit timidam de fune columbam:

Imperat hanc iaculis petere, ut qui fortè sagitta
Deijceret uictor, ferat omneis ille bipennes.
Qui porrò funem tangat, simul alite aberrans,
Quippe minor, uictusq; is deferet ἡμιπέλεκκα.

Deiectam.] Hom.
κλήρους δ' ἐν κυνέῃ χαλκήρεϊ πάλλον ἑλόντες.
Ferrata in galea sortes quassare receptas.

Primus.] Hic Teucri Homerus personam refert. Græcus non recenset ordine catalogum sagittariorū: sed contentus Teucro primam & unam sortem dedisse, eum statim ita iaculum torquētem fingit, ut funem, quo columba illigata fuerat, telo ruperit. Verba Poëtæ sunt:

τεῦκρος δὲ πρῶτος κλήρῳ λάχεν. αὐτίκα δ' ἰὸν
ἧκεν ἐπικρατέως. Id est,
Primus sorte cadit Teucer, qui uiribus acer
Extemplò iaculum torsit, celeremq; sagittam.

Nam in galeas conijci solere sortes, etiam testatur Homerus. Hinc eas educebant, qui uices sortirentur. Hyrtaciden.] Homerus tradit, Asium Hyrtaciden ex Arisba & amne Selleente ad Troiā uenisse Priamo suppetias, ducem eorum qui Percoten, Practium, Sestum, Abydum & Arisben incolerent:

οἳ δ' ἄρα περκώτην καὶ πράκτιον ἀμφενέμοντο,
καὶ σηστὸν καὶ ἄβυδον ἔχον καὶ δῖαν ἀρίσβην,
τῶν αὖθ' ὑρτακίδης ἦρχ' ἄσιος ὄρχαμος ἀνδρῶν,
ἄσιος ὑρτακίδης, ὃν ἀρίσβηθεν φέρον ἵπποι
αἴθωνες μεγάλοι, ποταμοῦ ἄπο σελλήεντος.

Recenset Poëta oppida aliquot, & amnē, à Dardanio toto illo littorali tractu, ad Lampsacum usq; urbem, & Oreniacum fluuium sita. Sub huius ditione erant Sestus & Abydus, ueteri Herus & Leandri amore celebres: tum aūt memorabili opere pontis, quo Xerxes Asiā & Europā coniunxit. Sed cùm differentiæ causa patris nomen addat, ac postea iuuenē eum uocet, dubitari potest, is'ne fuerit, an alius ab illo diuersus, Hyrtaci nepos. Hippocoontis.] Thrax ergo fuit hic Hyrtacides iuuenis: cùm eum Hippocoontis filiū facit. Hom lib. Iliad. 10. ubi narrat Rhesi ad Troiā cædem, Hippocoontem patruelem eius ab Apolline excitatum refert: eumq; & ducem & socios adhuc palpitantes inuenisse. Thracum dux fuit Rhesus. proinde huius Hippocoontis Thracis filius Hyrtacides hic uideri potest. Fuit alius Hippocoon, cuius filiū Neleum Hercules occidit. Mnestheus.] Secūdus exilit è galea, quē paulò antè in nauali certamine uictorem hic facit Poëta, sui fortasse oblitus,

oblitus, cùm (ut suprà est relatũ) Cloanthus numinis beneficio palmã obtineret. Sed qui Poëtam ab incogitantia asserere uolunt, modò pro propemodũ exponunt: imò, iure uictor. Alij uerò, humanis uiribus uicisse eũ interpretantur, Cloanthum numinis ope tantum occupasse. Oliua.] uictoriæ signo. Eurytion.] Hic tertium locum tribuit inter sortes. Hunc Pandari fratrem facit, illius qui à belli artibus ab Homero celebratur. Fuit Lycaonis filius, quem Dardaniorum ducem ille ad Troiam inducit. Troianis omnibus præfuisse Hectorem & Pandarũ, scribit idẽ Poëta: quod ita accipio, ut Hector ciuibus Iliacis præfuerit, Pandarus uerò Dardanijs. Eo enim nomine censebantur accolæ Idæ montis. quorũ omnium, & eorũ qui Zelian uicinam Cyzico, uel ut alij, in Lycia habitabãt, dux fuit. Huic arcum, idem Poëta canit, ab Apolline tributũ: hoc est, iaculandi peritiã. Etenim è cornibus capræ ab ipso interfectæ factum arcum ad Troiam habuisse, memoratur Iliad 4.

» αὐτίκ' ἐσύλα τόξον ἐΰξοον ἰξάλου αἰγὸς
» ἀγρίου, ὅν ῥά ποτ' αὐτὸς ὑπὸ στέρνοιο τυχήσας
» πέτρης ἐκβαίνοντα δεδεγμένος ἐν προδοκῇσι
» βεβλήκει πρὸς στῆθος. ὁ δ' ὕπτιος ἔμπεσε πέτρῃ,
» τοῦ κέρα ἐκ κεφαλῆς ἑκκαιδεκάδωρα πεφύκει.
» καὶ τὰ μὲν ἀσκήσας κεραοξόος ἤραρε τέκτων,
» πᾶν δ' εὖ λειήνας χρυσέην ἐπέθηκε κορώνην. Id est,
» Insignem exemplò capræ nudauit agrestis
» Arcum, quam quondam saxi de uertice pronam
» Scandentem, incautam insidijs sub pectore telo
» Fuderat: illa simul saxo resupina deorsum
» Præcipitata ruit: cuius de fronte decem sex
» Cornua palmarum fuerant enata, faber quæ
» Arte laboratum in pulchrum fabricauerat arcum,
» Auratam imposuit leuato cuspidem. . A

Indicat Poëta, admirabili diuino dono sagittandi Pandarum donatum præ cæteris tum mortalibus. E Lycia cum ad Troiam uenisse, idem testatur uates. Pandare.] Auersio. Pandari frater hic fuit Eurytion. Fuit alius Eurytion centaurus, quem Hercules interfecit, quòd Deianiram Dexameni filiam sponsam suam amaret. Hũc nonnulli Eurytum etiam nuncupãt. Qui quondam.] Hom. Iliad. 4. refert, concilio deorum placuisse, ut Minerua cælo lapsa Troianos concitet, ad fœdus uiolandum. Paruit illa Ioui patri, & os habitumq́ Laodoci Antenoridæ mentita, Pandarum perpulit ut in gratiam Troianorum, & in primis Paridis, à quo luculenta præmia expectaturus erat, sagitta Menelaum conficiat. Simulq́ uotum Apollini nuncuparet τῷ λυκηγενεῖ, ut inceptum conatum secũdaret, iaculumq́ regeret. Telo igitur in Menelaum misso, Pandarus fœdus uiolauit. Meminit Poëta Pandari cuiusdam lib. 9. qui pro portis castrorũ fortiter in Italia cùm pugnaret, B ab hoste interfectus fuit: ut apud Hom. lib. Iliad. 12. Polypœtes & Leonteus. Extremus.] In postremis collocat Acesten regẽ ut fortunæ quæ sortes regit, arbitrio ita euenisse credatur. Quare cæca fingitur, quippe quæ neminem respicit, cùm alioqui humano iudicio regem conueniret priuatis omnibus præpositum iri. Iuuenũ.] certamen sagittariorum, quod multis nominibus iuuenibus conuenit.

A R G V M E N T V M.

Certamen describitur, sagittarij sua è pharetris tela promunt. Hippocoon primus telum emittit, & malum figit. Mnestheus funem, quo nexa detinebatur auis, ictu sagittæ disrumpit, quam fugientem, ac per aëra uolantem promptus Eurytion uocato in vota Pandaro fratre transfigit, illa ex animis in terram cadit.

Tum ualidis flexos incuruant uiribus arcus.
Pro se quisq; uiri, & depromunt tela pharetris.
Primaq; per cœlum neruo stridente sagitta
Hyrtacidæ iuuenis uolucres diuerberat ✝ auras. ✝al. alas.
Et uenit, aduersiq; infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitq́ exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus, adducto constitit arcu,
Alta petens, pariterq́ oculos telumq́ tetendit.
Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
Non ualuit, nodos, & uincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa notos, atq; atra uolans in nubila fugit.
Tum rapidus iamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in uota uocauit.
Iam uacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, uitamq́ reliquit in astris
Aërijs, fixamq́ refert delapsa sagittam.

NASC. Flexos incuruant uiribus arcus.] Figurata locutio: pro incuruando flexos reddunt. siue flectendo curuos faciunt: tale illud est ex primo Aen.

» ——submersasq; obrue puppes.

Id est, submergẽdo obrue. Arbore mali.] figuratè, ut:

» Atq; ille urbem Pataui, sedesq; locauit.

Plausu.] Spectantium. & est ex Homero. Ast ipsã miserãdus auẽ.] Totus hic locus de uinculis rupis etiam ex Hom. est:

» μήρινθον βάλε πὰρ πόδα, τῇ δέδετ' ὄρνις,
» ἄντικρυ δ' ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός.

Illa notos, atq; atra uolãs in nubila fugit.] elegantius quàm Homerus, ille enim simpliciter dixit:

» ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανόν.

Id est, illa quidẽ uolauit in cœlũ. Tum rapidus iamdudum arcu.] & hoc ex Homero est eodem loco.

Fratrem Eurytion in uota uocauit.] Vt Deũ: nam apud Lycios colebatur quasi heros. Iam uacuo lætam cœlo speculatus.] Quod hic noster lætam ait, Homerus τρήρωνα: id est, citam: quod cœlo uacuo, ille ὑψοῦ: id est, altè dixit. Nigra figit sub nube.] ὑπὸ νεφέων inquit Homerus: id est, sub nubibus. noster uerò epithethon addidit nigra. C Decidit exanimis.] Homer. primùm malo insidentem, deinde in terram cadentem facit: cuius etiam mortem per ὑποτύπωσιν elegantissimè describit:

» ἱστῷ ἐφεζομένη νηὸς κυανοπρῴροιο
» αὐχέν' ἀπεκρέμασεν. σὺν δὲ πτερὰ πυκνὰ λίασθεν
» ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο, τῆλε δ' ἀπ' αὐτοῦ
» κάππεσεν.——

Fixamq́ refert delapsa sagittam.] Hoc ferè magis

A magis probabile est, columbam cum sa gitta adhuc in cor pore fixa decidisse, quam quod ait Homerus, confossa co. lumba telum transiisse, & uersa cuspide in terram ante pedes Merionis prolapsum fuisse:

Ἀντικρὺ δὲ διαπρὸ βέλος, τὸ μὲν ἂψ ἐπὶ γαίῃ
πρόσθεν Μηριόναο πάγη ποδός ——.

LAMB. Hort. Tum ualidis.] Aggreditur certamen ordine sagittis petentium auem. Variat interim hoc uno ab Homero, quòd primus, qui hic telum torquet Hyrtacides, à fune & columba aberret, malum tantum diuerberans: cùm Teucer Homericus, qui primus eiaculatur sagittã, primo conictu teli funem rumpat: cùm noster id secundo tribuat, neuno atq; altero ictu ludus statim sine ulla expectatione finiatur. Iam uerò habet hic ludus inopinatum exitum, ac propter prodigium tristem. Incuruant.] intendunt. Viri.] ad uirtutem, non sexum referendum.

Prima] Hom de Teucro:

τεῦκρος δὲ πρῶτος κλήρῳ λάχεν, αὐτίκα δ' ἰὸν
ἧκεν ἐπικρατέως, οὐδ' ἠπείλησεν ἄνακτι
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.

Id est,

B
Primus ibi ante omneis Teucri locus exiit, atq;
Extemplò ualidam contorsit in astra sagittam.
At non uota Deo fecit, se soluere ad aras
Primigenũm agnorum Phœbo præclarã hecatomben.

Volucres.] frustra eiaculatur Hæc loquendi figura inter parœmias recensetur, in cœlum iaculaiis, ἐς τὸν ἀέρα τοξεύεις, de eo qui inanem conatum sumit: aut, qui audet eos lacessere, quos nequeat lædere. nam qui in cœlum contorquet telum, quem is lædat? ut qui uideatur diuos uelle petere? Intremuit.] Ab effectu uiolentiam ictus arguit. Plausu.] uirtutis admiratione, clamores fauentium oriuntur. Adducto.] Hypotyposis collimantis sagittam in columbam. Linea uinc.] Periphrasis funis. Homerus:

αὐτὰρ ὃ μήρινθον βάλε πὰρ πόδα, τῇ δέδετ' ὄρνις,
ἀντικρὺ δ' ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός. Id est,

Ille pedem circa laqueos & stuppea rupit
Vincula, queis fuerat uolucris subiuncta, sagitta:
Et funem aduersum iaculum disrupit amarum.

Illa notos] Reddidit strictiùs ea quæ statim apud
C Græcum uatem sequuntur:

ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανόν, ἡ δὲ παρῆκε
μήρινθος ποτὶ γαῖαν, ἀτὰρ κελάδησαν Ἀχαιοί.

Id est,

Illa simul cœlum petiit, funisq; deorsum
Decidit in terram. at magno clamore Pelasgi,
Et plausu sonuere.——

Tũ rapidus.] Merionis partes apud Homerũ, noster Maro Eurytioni donat, qui auem in ipso uolatu figat, perinde ut ille. Vota uotum nuncupat, ille Apollini, hic fratri Pãdaro: quem à Lyciis ut heroa cultum fuisse, Seruius annotat. At columba Homerica telo traiecta, petit summum mali, in quo sedens moritur à uulnere. Versus Poetæ adscribam, ut loca comparet studiosus lector:

σπερχόμενος δ' ἄρα Μηριόνης ἐξείρυσε χειρὸς
τόξον· ἀτὰρ δὴ ὀϊστὸν ἔχεν πάλαι, ὡς ἴθυνεν,
αὐτίκα δ' ἠπείλησεν ἑκηβόλῳ Ἀπόλλωνι
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.
ὕψι δ' ὑπὸ νεφέων εἶδε τρήρωνα πέλειαν.
τῇ ῥ' ὅ γε δινεύουσαν ὑπὸ πτέρυγος βάλε μέσσην.
ἀντικρὺ δὲ διαπρὸ βέλος, τὸ μὲν ἂψ ἐπὶ γαίῃ
πρόσθεν Μηριόναο πάγη ποδός· αὐτὰρ ἡ ὄρνις
ἱστῷ ἐφεζομένη νηὸς κυανοπρῴροιο
αὐχέν' ἀπεκρέμασεν, σὺν δὲ πτερὰ πυκνὰ λίασθεν.
ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο, τῆλε δ' ἀπ' αὐτοῦ
κάππεσε. λαοὶ δ' αὖ θηεῦντό τε θάμβησάν τε.

Id est:

Festinabat Meriones ut promeret arcum,
Ac simul in cœlum direxit tela, hecatomben
Primigenũm agnorum uouit persoluere Phœbo.
Sublimem uidit uolucrem sub nubibus altis,
Quam mediam errantem fudit, sinistq; sub alis,
Per medium, telum contrà penetrauit, & alto
Merionæ ante pedes fixum in tellure sedebat.
Rursus at ipsa super malo stetit oles, utrinq; C
Collo demisso pinnæ expanduntur, & auras
Auolat in uacuas mox membris uita solutis.
Corruit inde procul: populus stupefactus & amens
Admirabatur facinus.——

Arcu contenta.] Hypallage, tenens tela parata in arcu contento: id est, intento ad eiaculãdum Eadem proprietate uerbi Attenti usus Terentius in Andria, animum inter spem metumq; attentum fuisse dixit: elegantissima mehercle metaphora, ab arcu attento, ad animum pendentem, hærentem & ambiguum, & quasi uiolenter inductum, ut nimis quàm eruditè annotauit in Miscelaneis suis Petrus Nannius Alemariensis. Fratrem] Pandarum, quem sagittandi peritia parem propè Apollini facit. Meriones fouet Apollini eximiam Hecatomben, si uolantem auem iaculo figat: hic fratris Pandari præsentem tantum opem implorat. Vitam(q;.)] ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο. Non in astris reliquit, sed docet inter uolandum eam effudisse uitam, ut in aëre ea relicta uideatur. Fixam(q;.)] Hæc unà cum sagitta decidit: cum Merionæ sagitta ante pedes in terram delapsa, auis in summum mali præceps cadat, unde paulò pòst deorsum in terram defluit.

ARGVMENTVM.

NASC. † alii cod. castigatiss. habent, Ostentans q; artẽ pariter, arcumq;, &c. ut syllaba breuis ratione hepthemimeris producatur.

Confossa ab Eurytione columba, Acestes, etsi nullus supererat palmæ locus, tamen sagittam emittere vult quæ in aere accensa, tota igne consumitur. quo viso Troianorum animi subitò consternuntur. Aeneas tamen ostentum probat, Acestemq; senem summa cum lætitia complectitur: eiq; prima præmia, ætatis, dignitatisq; habita ratione, decernit: proximus huic victor Eurytion: tertius Mnestheus: quartus Hippocoon sua munera accipiunt. hæc pars ex Homero non est, sed Maronis ipsius inuentio.

Ostentans artẽ] quomodo artẽ ostẽtare poterat: si qd figeret amplius nõ erat:

Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen æthereas telum contorsit in auras,
†Ostentans artem pariterq;, arcumq; sonantem.
Hic oculis subitò obiicitur, magnoq; futurum

sic occurritur, artificis peritiam quando q; ex solo illius gestu perspici solere. sicuti ueteranum

† al. pòst

† al. Summe

† al. honores

* al. Cyſſeus

† al. monimentum.

nus miles, & in re militari exercitatiſſimus in deferēda haſta per ſæpe cognoſcitur.

Docuit poſt exitus ingens.] quia paulò pòſt Troianæ mulieres, ſuaſu Iridis ſuas naues cóbuſſerūt. Hoc portendere uoluit Aceſtæ iaculū in nubib. accenſū. Sera.] horrenda, & triſtia. ut in 12. Aen. de noctua.

Quæ quondam in buſtis, aut in culminibus deſertis

Nocte ſedens, ſerum canit importuna per umbras.

Terrifici uates.] q triſtia prædicētes audientibus terrori erāt.

Augurio monſtrum, docuit † quod exitus ingens,
Seraq; terrifici cecinerunt omina uates.
Namq; uolans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signauitq; uiam flammis, tenueisq; receſsit
Conſumpta in uentos, cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinemq; uolantia ſydera ducunt.
Attonitis hæsêre animis, ſuperosq; precati
Trinacrij, Teucriq; uiri: nec maximus omen
Abnuit Aeneas, ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
† Sume pater (nam te uoluit rex magnus Olympi
Talibus auſpicijs exortem ducere † honorem)
Ipſius Anchiſæ longæui hoc munus habebis,
Cratêra impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere * Ciſſeus
Ferre ſui dederat † monumentū & pignus amoris.
Sic fatus, cingit uiridanti tempora lauro,
Et primū ante omneis uictorē appellat Aceſtem.
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori:
Quamuis ſolus auem cœlo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui uincula rupit:
Extremus, uolucri qui fixit arundine malum.

Mneſtheus. Extremus.] Hippocoon hi omnes ſortita munera acceperunt, ſolus uerò Aceſtes extra ſortē. A

Amissa ſolus.] Abſoluturus ſagittariorum ludū, parta ab Eurytione uictoria, cùm ſupereſſet adhuc Aceſtes rex, arcū intentū iamdudū tenēs, cum conſilio in aurā torquētem facit ſagittā: ut uidelicet non ocioſū iactum poſtea coarguat.

LAMB. Hort.

Palma.] uictoria, de palma aliàs dictū: & Gell. multa de ea arbore li. 3. ca. 6. Superabat.] ſuperat. Alioqui πολύσημον eſt uerbū. Pro uincere, nota ſignificatio eſt. Trāſitio, Superare Timauū, iugum, amnemq; ad poſtremū, uiuere ac ſuperſtitē eſſe, ut ſupereſſe. Artē pariterq;.] Polyſyndetó, ut ſit ſyntaxis artē pariterq;, hoc eſt, artemq; arcumq; ſonantē ἐνδιαδυοῖν. Et ad artis oſtētationē refert, telum in ſummitatem uacuā mali torquere in qua hæſerat colūba. Id enim (quoniā in auras ſublato ſcopo emittebatur) oſtētationē artis nunc uocat. Alioqui iaculū in altum torquere, artis nō eſt. Apud Homerū huius nihil inuenias, qui contētus iaculatorib. donaſſe ſua præmia, concionē ſoluit. His oculis.] Ex occaſione cōiecti teli in uacuas auras, tranſit ad narrationem obiecti prodigij. Apud Statium recidit emiſſa ſagitta ante pedes Adraſti, quod ita omen interpretantur, omnes Argiuorū duces, extra Adraſtū, ad Thebas occubituros: id quod ita accidit. Porrò particula hic, trāſitionis, ac nouæ ab integro narrationis formam habet: ac uidetur ſignare, tum, uel tantum. B

Cœlo ceu ſæpè refixa] quo pacto iaculum Aceſtæ in cœlo combuſtum euanuerit, apposita eleganti ſimilitudine à ſtellis, ſeu uaporibus ſtellarum cadentibus oſtendit: nam ita reſoluuntur ut euaneſcant, ac ueluti uentus, & fumus ad nihilū redigātur. Poëta uerò uulgarem poëticè opinionē quàm phyſicā rationem ſequi maluit. Crinēq; uolātia ſydera ducūt.] de ſtellis crinē ducere ait: id eſt, ignē, ſiue ſplendorem ſparſum lōgo tractu. unde ſtellæ crinitæ: quas cometas Græci uocāt, quia effuſos, ſparſoſq; quaſi crines radios habent. Attonitis hæsêre animis] interpretū, pcipuè Seruij expoſitionē non approbo. attonitis animis: id eſt, ſtupefactis p tonitrua: quæ ſemp cohærent cœleſtib. ignib. nā neq; ſemper tonitrua cœleſtes aſſociātur ignes, neq; hic erat, quod tonitruus fieret, quia ignis ille, licet cœleſtis fuerit, nō tamē fulgetra fuit. itaq; dicendū uidetur, Troianos ſtupefactos mōſtro hærere: id eſt, dubitare cœpiſſe, ne monſtrū illud malū aliquod portenderet. ideoq; ſuperos Deos precantur. Nec maximus omē Abnuit Aeneas.] Aeneas monſtrū approbat deceptus mōſtro, quod ſup caput Aſcanij è cœlo deſcēdiſſe uiderat. itaq; lætus lætū Aceſtē amplectitur, muneribuſq; exornat ingentib. Sume pater.] nomine dignitatis, ac honoris Aceſtē appellat ad eius ſibi beneuolentiā cōciliandā Hor. Ser. 2. Sat. 1. Cupidum, pater optime, uires Deficiūt. Et hæc dicēdo illi offert munera. Exortem ducere donū.] δῶρον ἐξαίρετον. alludit ad morē antiquæ Græcorū militiæ: apud quos anteq̄ præda inter milites diuiderēt, ſelectiſſima quæq; ijs, qui ſe optimè in bello geſſiſſent, nō ſorte, ſed iudicio dabātur. uerū hac de re copioſius in 3. Aen. diximus ſuper eo carmine, Quæ ſortitus nō pertulit ullos: quare adeūdus eſt omnino locus ille. Ipſius Anchiſæ longæui munus.] τὸ γέρας, datur ſeni, quod ſenis fuerat, & quod uiri dignitati conueniat. Impreſſū ſignis.] cōmendat munus ab artificio. Quem Thracius olim Cyſſeus.] à dignitate pſonæ: nā Ciſſei regis fuerat Hecubæ patris, p quod colligi poteſt preſioſiſſimū honoratiſſimumq; fuiſſe. Nec bonus Eurytiō.] Eurytionis modeſtiā laudat: q, & ſi uictor erat, nō tamē moleſtè fert Aceſtē ſibi pferri. Proximus ingreditur.]

tum. Augurio.] Etſi diſcrimen manifeſtū eſt inter augurium, omen, oſtentum monſtrum & prodigium: poëtæ tamen differentijs confuſis, ſæpenumerò ijs indiſcriminatim utuntur. Attentio ad prodigij enarrationē, ab authoritate uatum circa interpretationem ominis. Auguriū propriè eſſe contendunt, id quod omnium rerum coniecturas complectatur: quāuis à gerendis auibus dicatur, ſeu potius ab earum garritu. Hinc augur, auguro ſiue auguror uerba. At uerò auſpicium, ſpeciem augurij eſſe, ac peculiariter ad aues pertinere, à quarum inſpectione etymon ductum eſt. De auſpicijs alibi ſuſiſſimè diſſeruimus. Monſtrum, ſine controuerſia à monſtrare deriuatur, omne id quod contra rerum naturā fit, aut naſcitur, quod aliquid antè euenturum monſtrat denunciatq;. Portenta uolunt naturalia quidem eſſe, ſed & ipſa aliquid poſtea promittunt, uerùm rarò ſe oſtendunt. Contrà fit in oſtentis, quæ ſtatim aliquid ſecuturū portendūt: ut tonitrua frigidiſſima hyeme, mulæ partus, & ſimilia. Porrò prodigia quoq; naturaliter obijci adſtruunt, & naturaliter fieri, ſed ſemper mali quidpiam præſagire. Prodigia ſunt, bubonis eiulatus in culmine tecti, obuia muſtela, ater alienus canis domum intrans, & ſimilia. Omen, quod ore fiat, media uox, modò in bonam partem, modò in diuerſam uſurpa- C

A usurpari solita. Rursum horum omnium rationes ita distinguunt, ut ostenta generalia sint monita, monstra tantum deorum, prodigia deorum minæ iratorum: portenta, quæ aliud portendunt atque promittunt: omina, uocis ac mentis notæ. Atque hæc quidem omnia tum procurari: hoc est, depelli dicebantur, cùm supplicationibus, obsecrationibus, religione, ceremonijs fugarentur. Seraque ter.] A' uatum responsis & interpretationibus. Sera exponunt hic Grammatici, grauia. Mihi porrò uidetur, non absurdè posse accipi pro futura, ac postea euentura. Nam serum id dicitur tempus, quod exacto tempore maturo, tandem languidiusculè & in postremis apparet. Ita serum diei, serum noctis, & serò adesse dicimus, & senectam seram. Itaque sera omina hic appellat, quorum euenta ludorum exitus iam tandem arguerit. Arsit arundo.] Quid flamma in uertice pueri Ascanij ardens in secundo denunciarit, suprà indicauimus. Hic uerò, quid telũ ardens ac caudam secum trahens portendat, ipse Poëta haud obscurè indicat, cùm dicit, exitũ id satis docuisse. Etenim publicã hanc laticiam excepit tragica catastrophe, incendium nauiũ uidelicet, ad quod restinguendũ fuit totis cãpis discursum. Arundo.] sagitta: materia pro re. Flammis.] Videtur ad naturam acontiæ alludere, quæ à Latinis iaculum dicitur, numeraturque inter repentina sydera. Vibratur enim iaculi modo ocyssimo significatu acontia. Signauitque.] longam quasi igneam caudam in ipso casu traxit. In uentos.] euanuit. Cœlo.] à simili, ducto à natura stellarum, cadere apparentium. Etenim, cùm illa fixæ cœlo hæreant, ut è suis sedibus moueri nequeant, nimio alimento tracti humoris, igneam uim abundãtia reddunt tum, cùm decidere creduntur: ut apud nos quoque, ait Plinius, id luminibus accensis liquore olei notamus accidere. At Lucretius existimat uentum esse, qui cùm altiora petat, æthereum ignem secum torquet, qui imitetur stellas cadentes. Hinc Ouid.

» Quæ si non cecidêre, potest cecidisse uideri.

Cùm igitur stellas aut sydera refixa dicit, communem uulgi sensum & iudicium sequutus est, ut poëtis mos est.

Crimen.] capilli speciem in ipso casu referentia. Discurrentes ita stellæ uentum promittunt. Attonitis.] ostento cœli, stupentes animus in metu fuêre. Abnuit.] C Nam ostenta perinde sunt ut à nobis accipiuntur. Dissimulata tamẽ solicitudine lætum se finxit, ne tristior ob omen publicum gaudium perturbasset. Cumulat.] Venustè, muneribus cumulat. nã cumulare officijs, cumulatè satisfacere dicimus: quod genus resipit prouerbium σωρὸν ἀγαθῶν, cumulus siue aceruus bonorum, de immensis opibus. Vnde frequenter extructas opes & cumulatas pro copiosis legimus, tanquam aceruatim & cumulatè cõgestas, neque pondere, neque numero certo: sed cumulo infusas idẽ, δάν© ἀγαθῶν. Sume pater.] Contra uatum prædictiones, fingit omen ad Acesten pertinere & illud suo arbitrio interpretatur, aliâs religiosus plus æquo, & ad superstitionem usque ad auguriorũ studiosus. Consiliũ illud huc spectare uidetur, ut suorũ animis præsentem curam & solicitudinem ex ostento inuectã eximat. Magnus.] Iouis periphrasis. Prodigium ardentis sagittæ auspicia nũc appellat, quasi signa suadentia aliquid fieri. Quanquam auspicia, etiam pro inceptis & ductu usurpantur metaphoricõs. Exortem.] sine sorte, siue extra sortem. neque enim funem, neque malum, neque auem fixerat: quare nullũ ei præmium debebatur. Sed hoc ostentum à dijs profectum uult Aeneas, ut extraordinarium, ut ita dicam, primum rex honorem obtineret, summumque iusti uictoris præmium consequeretur. Atque ita commoda interpretatione conatur eludere ostentum: quanquã flamma alioqui regiam maiestatem signat. Anchisæ.] Laus poculi à personæ qualitate: quam ut minimè uulgarem ostendat, addit emphasim, Ipsius. Impressum signis.] Apprimè eleganter impressum signis, cui signa: hoc est, statuæ erãt impressæ, insculptæ, extantes è reliqua planicie. Etenim ut tabulæ pro picturis, ut signa pro statuis usurpantur.

Thracius Ciss.] Maior poculi laus & cõmmendatio à præstantioris personæ dignitate, unde fuerit profectũ ad Anchisen. Cisseus, Thracum rex, Hecubæ pater: à quo ipsa Cisseis dicta est. Et Cisseus, Liber pater, ab hedera. κισσὸς, hedera. De Cisseo superioribus libris aliqua reddidimus, sed tenuius. Illud prom addendum hic, Dimantem & Cisseum fratres fuisse, ex quorum posteriori (ut dixi) Hecuba prognata fuit, ex Dimante uerò Leda, ut quidam prodidêre. Extat apud Hyginum fabula de Cisseo & Archelao, capite 219. Monumẽtum.] quod Anchisen illius admoneret. Estque id, quod statim sequitur, expolitio superioris uerbi. Lauro.] quoniam uictorem in hoc ludo regem declaraturus est. Laurum peculiariter Poëta uiridantem, epitheticè, quasi perpetuò uirentem, seu uiridem appellat, quòd ei arbori nunquam decidant folia, ut nonnullis alijs. Sed & totum pro parte usurpauit: hoc est, pro laurea corona.

Primum.] pleonasmus. superest enim Primum. nam satis fuerat, Ante omneis Acesten uictorem declarat, dixisse. Qui uincula.] Mnestheus. is enim funem diuerberarat: ut Hyrtacydes, malum confixerat. Arundine.] Materia pro re confecta.

ARGVMENTVM.

Quintum certaminis genus, id est, Troiam ludum equestrem, pugnamque imaginariam aggreditur Poëta describendam, quam Ascanius puer instruxerat exhibendã. Epytidæ igitur custodi Ascanij mandat Aeneas, vt ei dicat, proferat in medium puerorum, quæ Troiam ludant, turmas, si iam ad certandum eas satis instructas habet. ipse verò interea iubet ludorum spectatores è medio circo secedere, vt latior campus pateseat equitibus. incedunt pueri omnes in equis galeati, monilibusque aureis ornati, nec non bina singuli hastilia ferrata manibus, pars etiam pharetras humeris gerentes.

NASC. CVSTODEM ad se uocat.] pueris nobilibus usque ad pubertatem dabatur custos: qui herilis custos Plauto dicitur, quòd ei cura herilis filij committeretur. sic enim ait in Asin.

Di te seruassent semper

At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iüli
†Epytiden uocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorũ,

† al. Eurytiden.

Ducat auo turmas, & sese ostendat in armis.
†Sic ait, ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos iubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Troiæque iuuentus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona:
Cornea bina ferunt †præfixa hastilia ferro,
Pars leues humero pharetras, *& pectore summo
Flexilis obtorti per †collum it circulus auri

†al. Dic, ait
†al. præfixo
*al. it
†al. collum circulus

» *Custos herilis, decus populi, thesaurus copiarum.*
De quo etiam Horat. in art. poet.
» *Imberbis iuuenis tandem custode remoto*
» *Gaudet equis.*
Præterea militatum proficiscentibus dari solebat custos, uti etiam interpres ex Cicerone docet, qui primo anno adolescentem regeret, & quæ militiæ interessent, erudiret: unde de Pallante filio ab Euandro cum Aenea loquente dictum est in oct. Aeneid.
» *—sub te tolerare magistro*
» *Militiam, & graue Martis opus*
Vtrum uerò de hoc, uel de illo custode intelligas, parùm laboro. illud uerò perspicuum est Ascanium eo temporis ad pubertatem nondum peruenisse. Ducat auo.] *in honorem aui sui Anchisæ.* Dic, ait.] *hic omnes Grammatici sextum parelcon agnoscunt propter duas uoces idem significantes, fatur, & ait.* Incedunt pueri.] *cum pompa, & fastu ita quoque æuo nostro, qui uel hastis concurrunt, uel qui huiusmodi belli simulachra, pugnamque imaginariam cient. priusque legitimum certamen ineant, per agonosteria ad sonitum tubæ incedere solent in armis sese ostentantes.* Fremit.] *plausu.* In morem.] *de more ut in oct.*
» *Pellibus in morem cincti.*

Tonsa coma.] *non compta simpliciter intellige, sed tonsura ornata. nam capilli, seu coma plus nimio promissa hominem deturpat: si uerò tonsura concinnentur, exornat.*

Pressa corona.] *de casside intelligendum autumat interpres: cuius auctoritati in præsentia refragari non audeo, præsertim cùm infrà dicatur:*
» *—galeam ante pedes proiecit inanem,*
» *Qua ludo indutus belli simulachra ciebat.*
Sed nec illi aduersarer, si quis non galeatos tantùm, uerumetiam coronatos fuisse diceret. Flexilis obtorti per collum circulus auri.] *monilis ualde elegans ἐφίππιοις. sic ferè in 10. Aeneid.*
» *—fusos ceruix cui lactea crines*
» *Accipit, & molli subnectit circulus auro.*

LAMB. Hort. At pater Aeneas.] *Trãsitio ad puerorum ludum, qui ab Homero prætermissus est. Voluit Poëta in anniuersarijs patris sui ludis, omnis ætatis publicam lætitiam exhibere.* Certamine.] *sagittariorum nondum dimisso: simplex pro composito.* Custodem.] *Hunc modò comitem, modò custodem appellat. Donat Romanam in re militari consuetudinem antiquitate, quibus mos erat, tyronibus primo anno rudimentorum militiæ custodem uelut pædagogum adiungere, à quo regerentur. Ab hoc ordines ductare, uertere, reuerti, hostem ab equo deijcere, à læua modò, modò à dextra in equum, modò ab equo in alium, desultoria leuitate insilire, & id genus alia docebantur. Quum & nostra tempestate formatores nobilium & principum liberis adiunguntur, à quibus mores aulicos, & ciuilem uitam, disciplinamque militarem addiscant.*

Epitiden.] *quasi* Epitaden *est enim ἐπιτάδης, idem quod ἐπιτηδής, studiosus, uiolentus, aptus, commodus, idoneus, socius, necessarius, ἐπιτάδευ eiusdem significationis. ἐπιτήδευμα, studium, exercitatio, institutum. Et uerbum ἐπιτηδεύω, exerceo, instituo. A re itaque appositè, & officio pædagogo fecit nomen. Quanquam haud me latet, penultimam apud Græcos per η scribi: sed uidetur Poëta propter carmen syllabam litera mutata emolliuisse, ut pro longa ancipitem posuerit. Atque ita de adiectiuo fecit proprium.*

Impubis.] *ad pubertatem usque sub tutela & imperio pædagogorum sunt id genus pueri: quos annos ubi excesserint, iam sui iuris esse incipiunt. ἀνηβίδας, ἄνηβον, Mons Thraciæ, Epytides, & Epyton, uerùm hoc per υ scribitur.*

Vade age.] *Mandat Epitidi, ut suo iussu Ascanius puerum agmen instructum in circum secum producat.*

Si iam.] *An iam habet paratum. Atque hinc apparet, antè ei imperatum ab Aenea fuisse per Epitiden, instruere ad ludicrum certamen suos coætaneos.*

Agmen.] *Ab agendo nomen habet, quod perinde ut labentis aquæ cursus agatur.* Cursusque.] *Exponit, quod agmen dicat, peditum'ne an equitum.* Auo.] *in honorem Anchisæ.* Turmas.] *Turma inter equites erat, quod inter pedites centuria, aut manipulus. In turma erãt triginta duo equites: cui qui præerat, Decurio dicebatur. Et ut centum pedites sub uno uexillo gubernabantur, & quidem ab uno centurione, sic 32. equites ab uno decurione. De turmis Vegetius libro secundo capite 14.*

Ostendat.] *Non solùm uerò ut uideatur, sed in armis ludicri certaminis spectaculum exhibeat.* Decedere.] *in latera, in frontem tergumque recedere, ut spacium in circo esset, concurrendi ad iusti utrique pugnæ speciem.*

Infusum.] *Metaphoricῶς, cum sagittariorum ludus certaminibus finem imposuisse uideretur, undique populus in circum se infuderat.* Patentes.] *Vacuos inter secretam multitudinem.* Cornea bina.] *Tradunt Poëtam hic celebrare omnium equestrem puerorum ludum, quem Cæsar Augustus huiusmodi honoribus affecit, ut singulis Troianam galeam, binaque hastilia donarit. Atque hinc pueris bina hastilia paulò pòst donat. Iam uerò & illud tenendum, Poëtam per copiam, propter cognatam ætatem & significationẽ, eosdem modò pueros, modò iuuenes appellare: licet Seruius in re nihili operosè se torqueat.*

Ora.] *in conspectu parentum.* Lucent.] *armis, non autem uestium splendore: quod hic ludus ad simulachrum equestris pugnæ paratus esset.* Fremit.] *admiratur, applausu ac fauore prosequitur in equuleis procedentes in confertum theatrum.* Corona.] *στεφάνη, quam Homerus quoque non uno loco pro galea accipit. Tonsa igitur corona ἀναλογητικῶς, pro tonsa coma: quòd antiquis mos esset, pueritiam egressis attondere capillitium, ac ad aras numinis alicuius deponere. Galeatos in medium eos processisse innuit.* Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro.] *uel è corno, ligno durissimo: uel è cornu, à materia. Cæterùm describit iuuenum agmen ab habitu, forma, & armorum genere: à galea, hastilibus, pharetris & torque.* Circulus auri.] *torques, quam flexilem dicit, quòd aureis filis intorqueatur.*

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Incedentium ordines, eorumq; duces, & satellites, nec non equi describuntur.

NASC.

Treis equitum numero turmæ, terniq; uagantur
Ductores: pueri bis seni quemq; † sequuntur
Agmine partito fulgent, paribusq; magistris.
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus, tua clara Polyte
Progenies auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis: uestigia primi
Alba pedis, frontemq; ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde † Atyi duxêre Latini.
Paruus Atys, pueroq; puer dilectus Iülo.
Extremus, formaq; ante omneis pulcher Iülus,
Sidonio est inuectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat † monumẽtum, & pignus amoris.
Cætera † Trinacrijs pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pauidos, gaudentq; tuentes
Dardanidæ: ueterumq; agnoscunt ora parentum.

† al. sequuti

† al. Aty

† al. monimentum,

† al. Trinacria.

Treis equitũ numero turmę.] *Suetonius Trãquill. in Augusto ca. 34. Cæsarem ipsum Augustum Troiæ lusum frequentissimè edidisse refert maiorũ, minorumq; puerorum delectu. ad quod proculdubiò hic noster alludere uidetur. nec mirum uideri debet, si, cùm Iulius Cæsar, ut in eius uita Suet. testatũ reliquit cap. 39 Troiã lusum* B *ex duabus Turmis maiorum, minorumq; puerorum exhibuerit, hic uerò tres turmæ Troiam ludãt: nam Aeneæ magnificentiam, ut fieri potuit, extollere. deinde etiam uetus illud, & auitum Romanæ militiæ initiũ Taciensium, Ramnetum, Lucerum, quod in tres partes diuisum fuisse scriptorum testimonio constat, hoc triplicis pugnæ simulachro adumbrare uoluit.* Paribusq; magistris.] *magistri equitum dicebãtur.* Vna acies iuuenum.] *nomina ductorum ponit, & numerũ sunt tres numero. Priamus Polytæ F. Atys, & Iulus Aeneæ F.*

Nomen aui referens.] *nam Polytæ filius est qui Priami regis filius fuit. ideo per ἀποστροφὴν subdit:* Tua clara Polyte Progenies.] *de Polyte, qui à Pyrrho occisus fuit, dictum est in 2. Aeneid.*

» *Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polytes,*
» *Vnus natorum Priami, per tela, per hosteis,*
» *Porticibus longis fugit, & uacua atria lustrat*
» *Saucius. illum ardens infesto uulnere Pyrrhus*
» *Insequitur, iam iamq; manu tenet, & premit hasta.*
» *Vt tandem ante oculos euasit, & ora parentum,*
» *Concidit, ac multo uitam cum sanguine fudit.*

C Auctura Italos.] *propter oppidum Polytoriũ, quod ipse condidit in Latio, auctor est Cato apud Seruium: uel quia illud cùm Ancus Martius ui cepisset, totam multitudinem, ut urbem more aliorum regum augeret, Romam traduxit. Liuius libro ab urb. cõd primo.* Alter Atys.] *secundi ducis descriptio: quem commendat à posteritate: nam de suo nomine populos reliquit.* Paruus Atys.] *uenusta repetitio.* Pueroq; puer.] *πολύπτωτον, ut,*

» *Et pueri puer indue uultus.*

Extremus forma.] *tertium ducem Iulum fuisse memorat: per comparationem à pulchritudine commendat.* Pauidos.] *gloriæ cupiditate, non timore. nam sibi more pauidi fuissent, quòd certamen inituri erant, à paterna, uel auita illa uirtute degenerare uiderentur. hinc illud Maronis ex 4. Aeneid.*

» *Degeneres animos timor arguit*

» *Illi uerò cùm ex præclariss. uiris nati essent, par erat, ut signum aliquod paternæ uirtutis ostenderent. propterea subdit:* Veterũq; agnoscunt ora parentũ.] *quia omnes parẽtes suos referebant, eorumq; uirtutis signum in illis manifestissimum ducebat.*

Treis equitũ.] *Hauddubiè respexit ad numerum triũ centuriarum equestrium, à Romulo conscriptarum: Ramnensium, à Romulo: Titiensium, à T. Tatio Sabinorum rege: Lucerum, cuius nominis originis causam tradit incertã Liuius.* Terni.] *Turmis qui præerant, decuriones dictos fuisse, author Vegetius est.* Bis seni.] *Proinde turma puerorum restricta fuit in duodenos, quorum singulis singuli decuriones fuêre præfecti. Et magistros è cõsuetudine rei militaris, magistros equitum dicit, intelligendo tenui. Et fortassis ad pædagogos referri potest. nam suprà eo nomine Ascanij gubernatorem appellauit.*

Vna acies.] *Diuisio acierum à ducibus, à quibus ducebantur. de instruendis aciebus optimè apud Græcos scripsit Aelianus. His nunc tres præficit duces: Priamum, Atym, & Iulum.* Ouantem.] *triumphantem, lætam. Cæterùm, ouatio minor triumphus erat apud Romanos, cùm imperator pedibus urbem triumphans ingrederetur, ob hostem perleuis momenti deuictum.* Polyte.] *Auersio. Hunc dicit, quem Poëta in secundo ostendit in conspectu Priami à Pyrrho fuisse interfectum. Cato eum tamen in Originibus tradit cum Aenea in Italiam descendisse, atque oppidum Politorium condidisse. ab Anco rege postea captum, & incensum, ne sæpiùs rebellandi materiam Latiis exhiberet. Fuerat hic inter Troianos, pedum uelocitate fretus, explorator classis Græcorum, cùm ex Aulide profecti in Troicum litus appellerent. At noster Poëta, cùm Priamum Italos aucturum scribat, non obscurè innuit Politorium ab eo conditum postea fuisse, ac de patris nomine ita appellasse. πολίτης, ciuis.*

Nomen.] *A nominis ratione.* Equus.] *Hunc describit à loco & coloribus, quibus eius nobilitatẽ testatur. In magno præcipuè precio habentur, quibus quatuor pedes albi sunt, albæ maculæ in frontibus lucent.*

Albã.] *Epanalepsis. Vestigia primi pedis, pro, primi pedes albi erant. Et ut equus multo sit cõmendatior, describit eum tacitè à bellicositate, nobilitate & uirtute, cùm Thraciũ uocet, à natura gentis bellicosæ: cui etiã brutorũ, maximè militarium, nobilitas respondet. Hecuba enim auia ex Thracia fuerat, Cissei regis filia. De Thracum rebus, ingenio & natura, diuersis hinc locis fuit nobis locuples sermo. Proin pergendum est ad ea quæ sequuntur.*

Alter Atys.] *Secundus fuit Atys: sed eius ut genus, nobilitatem, & parentes prætermittit, ita eum ab origine & principio nobilissimæ ac principis familiæ Roma-*

LAMB. Hort.

næ laudat. hanc Atyam dictum ait. Adulatur Augusto, cuius genus inter Romanas familias antiquissimum esse contendit. Adeóq; eius matrem Actiam inde ortam, & quasi Atyam ita appellatam. Fuit alius Atys, hoc multo uetustior, unus filiorum Herculis & Omphales, qui cùm Mæoniæ regnum sterilitate laboraret, & abundante multitudine partem populi deducere cogeretur, altero filiorum Lydo successore in regnum instituto, alterum Tyrrhenum cum longè maxima parte ciuium ad quærendas nouas sedes proficisci iussit. Delatus in Italiam, eam regionem occupauit, quæ ad mare inferum sita est. Hanc de se Tyrrheniam, subiectumq; mare Tyrrhenum nominauit. Atys puer fuit à Berecynthia Diuorum matre adamatus, qui apud Phrygas religiosè colebatur, ut minister sacrorum matris Deorum: ὡς ὑπὸ τῆς Ῥέας μάλιστα τιμᾶται, ὡς πρόσπολος τῆς μητρὸς τῶν θεῶν. A

Puerós.] *Paranomasia, siue uocum collusio, quoniam in eadem significatione. Ab amicitia magni Iüli.*

Extremus.] *In extremis Poëta studio ferè collocat principes, ubi certamen de uirtute est.* Equo Sidonio.] *A' patria descriptio, & donatrice.* Pubes.] *iuuentus: figuratè, signum pro signato.* Trinacrij.] *Sunt qui legunt, τρινακρίαι. hoc est, Siculis equis: antonomasia.* Pauidos.] *pueros de gloria sollicitos fauore prosequuntur.* Gaudent.] *Gaudij causam addit, quòd in puerorum uultibus existimarent se parentes Troianos cæsos uidere.* Dardanidæ.] *Troiani antonomasia.* Ora.] *uultus.*

ARGVMENTVM.

Tres illę equitum turmæ vbi campum vno agmine perlustrarunt, seseq; spectatoribus in armis ostentarūt, dato ab Epytide signo, in ternos choros, seu acies ternas diducūtur, suaq; spatia vnaquæq; turma corripit, & modo aduersis frontibus concurrendo, atq; in morē Labyrinthi recurrendo modò fugam simulādo, & mox spicula vertendo, pacem deniq; faciendo verę pugnæ simulachrum, atq; imaginē cient: eiusq; generis lusum repræsentant, quod de nomine vrbis, vel regionis potius Troia dicitur: cuius originem in Italia ab Ascanio B iam tum, cùm Albam vrbem mœnibus cingeret, deductum fuisse Poeta hoc in loco indicium facit.

NASC.

† al. Aepitides

† al. Aduersus.

† al. ferun-tur.

† al. morē, hos cursus,

Postquā omnem lęti consessum, oculosq; suorū
Lustrauère in equis, signum clamore paratis
† Epitides longè dedit, insonuitq; flagello.
Olli discurrêre pares, atq; agmina terni
Diductis soluêre choris, rursusq; uocati
Conuertêre uias, infestaq; tela tulêre.
Inde alios ineunt cursus, aliosq; recursus
† Aduersis spacijs, alternosq; orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient simulachra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula uertunt,
Infensi: facta pariter nunc pace † feruntur.
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta,
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemq;
Mille uijs habuisse dolum, quà signa sequendi
Falleret inde prensus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati uestigia cursu
Impediunt, texuntq; fugas, & prælia ludo
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathiū, Libycūq; secant, luduntq; per undas.
Hunc more, † cursus, atq; hæc certamina primus
Ascanius longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes,
Albani docuêre suos: hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium seruauit honorem:
Troiaq; nunc pueri, Troianum dicitur agmen.

LÆTI] *uel alacres, ut puerorū ætas ferebat: uel sibi placentes, & quasi lætitia, ac uoluptate quadam animi gestientes nā pueri magen ē ex huiusmodi rebus uoluptatem capere solēt.* Signū.] *duplex signū datū est eodē tempore, clamore, & flagello: id est, uirga in morē flagelli sonantis.*

Olli discurrere pares, atq; agmina terni Diductis soluêre choris.] *tres duces tribus acieb. erant præpositi: quæ in unū agmen se patribus ostenderūt. inde solutū est agmen illud unū, & rursus in tres choros, tresq; acies diuisū est: quæ quidē singulæ acies æquè in diuersas partes currendo, & recurrendo, nec nō in gyrū se uertendo sua spatia cōfecerūt.*

Alternosq; orbibus orbes Impediūt.] *propriè impediūt: nā in conficiendis orbibus milites sese implicāt, & aliorū ferè alij gressum impediūt. sic paulò inferiùs:*

" *Haud aliter Teucrum nati uestigia cursu*
" *Impediunt, texuntq; fugas.*

Hos orbes elegantissimè Homerus Iliad. 18 suis uersibus fingit. ubi de Pyrrhica saltatione in clypeo Achillis formata meminit. Pugnæq; ciēt simulachra.] *prælia fingunt, speciemq; belli præbent sic infrà:*

" *Ascanius galeam ante pedes proiecit manem,*

Qua ludo indut⁹ belli simulachra ciebat. "
Vnde & trium rerum, quæ militia cōiungunt, mētionē facit, pugnę, fugę, pacis. & est Lucretij hemistichiū in 2. sic enim ille ait:
Cōponūt, cōplēt, belli simulachra cientur. "

Vt quondā Creta fertur Labyrinthus.] *Ludicri descriptionē elegantiss. Labyrinthi similitudine illustret: quàobrem absurdū non est, quod Trāquillus apud Seruium* C *ait: Pyrrhicā, & Troiā eundē esse lusum. nam Dionysius Halic. in sept. antiq. ubi de Pyrrhica, & Enoplia saltatione, quā eandem esse uult, etsi Plinio aliter uidetur, uerba facit eo formam Troiæ ludicro non penè dissimilem describit quod quidem saltationis genus in Clypeo Achillis à Vulcano fabricato ipso auctore Homerus effectum extitisse memorat: quem quidem lusum cum eadē Labyrinthi similitudine Homerus illustret, argumento nobis perquàm ualido esse potest Troiam lusum aut eundem extitisse, uel certè pyrrhicæ saltationis formam habuisse, licet pyrrhica pedibus, Troia equis fieret. uersus Homeri hoc habent Iliad. 18.*

" ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις
" τῷ ἴκελον, οἷόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῷ εὐρείῃ
" Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.

ἐν δ

A „ ἔνθα μὲν ἠΐθεοι, καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι.
„ ὀρχεῦντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες. Id est,
„ Hinc operi faber adiecit pede claudus utroque
„ Arte chorum, & uario distinxerat ordine, qualem
„ Construxisse ferunt Cretais Dædalon oris,
„ Formosæ auxilium Minoidos ignibus olim.

Non longè dissimilis Labyrinthi descriptio est apud Catullū in Argo. Sed de Labyrintho qui scire plura uelit, adeat Plinium lib. 36. cap. 13. & Diodorum Sic. in 2. legat etiam prouerb. Labyrinthus. Haud aliter Teucrum nati.] comparationi institutum accommodat. Vestigia cursu Impediunt, texuntque fugas.] quod proximè dixerat: Alternosq; orbibus orbes Impediunt. idem nunc uerbis diuersis exprimit. & est Homeri uersus, ut etiā paulò antè innuimus, ex 18. Iliad. sub finem:

„ οἱ δ' ὅτε μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι πόδεσσιν.
„ ῥεῖα μάλ' ὡς. Delphinum similes] Homeri hæc quidem imitatio est, sed Homerus libro proximè citato à rota figuli currente, hic uerò noster à Delphinis in mari ludentibus gyrosque facientibus similitudinem ducit: nisi fortè ex Apollonio sumptam mauis. sic enim in 4. cecinit:

„ ὡς δ' ὁπόταν δελφῖνες ὑπ' ἐξ ἁλὸς εὐδιόωντες
„ σπερχομένην ἀγεληδὸν ἑλίσσωνται περὶ νῆα

B Et quæ sequūtur. Vnde colligi potest quanta fuerit Poëtæ cùm ingenij ubertas, tum copia orationis: qui uni rei duas comparationes apposuit: cumque Homerum imitaretur, aliam ab Homero diuersam nactus est comparationem.

Maria humida] Homeri epitheton. ὑγρὰ κέλευθα.

Huncmorē, hos cursus.] quis in Italiam hūc lusum docuerit, monet. Hinc maxima porrò.] post longam temporis intercapedinem Roma quoque lusum accepit.

Troiaque nunc.] ludicrum hoc Troia appellatum, quia de Troia uenit fortasse Pyrrhica nominabatur antiquitùs, ut ex antiquis scriptoribus conijci licet.

LAMB. Hort. POSTQVAM.] Vt Troiani plausu suorum liberos prosequuti sunt: ita uicissim pueri gaudio perfusi, in equuleis suorum consessum ad ostentationem uirtutis lustrauerunt. Epitides.] Ascanij pædagogus, de quo paulò antè dictū est. Lōgè.] ex interuallo, sed seorsum à turmis submotus. Signum.] quod cùm in re militari uel tuba, uel buccina, aut cornu fieri soleat, hic in re ludicra clamore & flagelli sonitu, paratis ad certandum signum datum canit.

Olli discurrere.] Antistœchum. Describit hypotyposi luculenta speciem pugnæ equestris, & quidem puerorum Troianorum, concisis distinctisque membris, ut ocu-C lis exhiberi putes. Olli discurrere.] Obliquus id genus cursus, qui hîc refertur, in prouerbium abijt, quoties res arte, inquit Erasmus, ac dissimulanter agitur. Aut quoties aliud præ nobis ferentes, aliò tendimus, & cuniculis atque ambagibus quibusdam pergimus ad id quod assequi conamur. καμπτὸς δρόμος à Græcis item appellatus est. is enim flexibus quibusdam certis & arte peragebatur, non celeritate, quæ in alijs multum alioqui ualere solet.

Choris.] Tres ductores suprà memorati separatim duxerunt suas acies, quas nunc choros appellat, propter ludum puerilem: cuiusmodi sunt puerorum, iuuenum, senum, uirginumque de laude honestatis, ac citra inuidiam certantium chori, in ciuilibus negotijs. In hostili certamine uox aciei quadrasset aptissimè. Cæterùm, tria potissimùm, ut quidam rectè, ad rei humilis amplificationem, è militari re transtulit: pugnam, fugam, & pacem. Iam uerò Diductis, pro separatim in aciem collocatis dixit: & soluēre: pro, separauēre. Vocati.] A pædagogis. Conuertēre uias.] Quemadmodum in choris fortassis allusit ad euolutionum per decurias & iuga genus, cuius speciem choream uel Persicam, uel Cretensem appellabant: ita in uerbo Conuertēre, spectauit ad rationem conuertēdi ordines ex suo loco, restituendique licet pedestres.

Simulachra.] similitudinem. Significanter impediti dixit, quasi intexunt, innuescent, & intricant. Fugæ.] ad fugam, φυγῆ. Vt quondam.] A' Comparatione ad illustrandā puerilis ludi imaginem. In Creta fuit Labyrinthus, portentosissimum humani ingenij opus, itinerum anfractibus & ambagibus occursus recursusque inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, & ad redeundum in eosdem errores. Vnde nata parœmia σχιδαργικῶν λαβυρίνθων πλοκαί: id est, tumultuariorum Labyrinthorum impedimenta seu nexus. Carmen Ioannis Tzetzæ, quia lepidum est, ex Chiliade 11. libet adscribere de Labyrintho:

ὁ ἀθηναῖος Δαίδαλος ὁ μέγας ἐν κρήτῃ "
φρέαρ ποικιλέλικτον, κοχλοειδὲς τὴν θέσιν, "
δυσέκβατον ἀργάσατο, λαβύρινθον τὸ κλῆσιν, "
ὡς ἐν ᾧ μινώταυρος ὁ βοάνθρωπος θηρίον. "
πολλοὶ δ' ἐγκλειόμενοι ἐκεῖσε, ἀνῃροῦντο "
ὑπὸ τοῦ μινωταύρου μὲν, ὥσπερ τισὶν ἀρέσκει, "
καὶ ἀνεῖλε δ' αὐτὸν ἐν δράματι θησεί. "
κατὰ τινὰς ἑτέρους δὲ, καμμάτι δυσεξελάθησαν. "
ὡς δ' ὁ θησεὺς σὺν ἑπτὰ ἐξ νεανίαις ἄλλοις, "
καὶ σὺν παρθένοις δ' ἑπτὰ πρὸς κρήτην ἀπεστάλη· "
διὰ λιμὸν γὰρ καὶ λοιμὸν γενόμενον ἀθήναις, "
ἀνθ' οὗπερ τοῦ ἀνδρόγεω τοῦ στρατηγοῦ τοῦ μίνω "
οἱ ἀθηναῖοι ἔκτειναν ἐν ταῖς ἀθηναίων τόποις. "
κατ' ἔτος ἀπέστελλον ἐξ ἀθηνῶν εἰς κρήτην "
ἑπτὰ παρθένους, καὶ ἑπτὰ σὺν τούτοις νεανίας, "
ὅπως βρωθῶσι τῷ θηρί, καὶ τὸ δεινὸν παυθείη. "
ὡς σὺν ἑπτὰ καὶ θησεὺς σὺν νέοις καὶ παρθένοις, "
ἡ ἀριάδνη μίνωος θυγάτηρ ἐπαρησμένη, "
θησέως σχοῖνον ἔρωτα δίδωσι μίτον τοῦτον, "
ὃν μίτον δέδωκε ὁ θησεὺς ἀρχῇ δρομαιοπρεπῶς, "
τὸ δ' ἄκρον μίτου ταῖς χερσὶ κατέχων ταῖς οἰκείαις "
ἐλθὼν εἰς τὸν λαβύρινθον, μινώταυρον μὲν κτείνει. "
τὰς συμφορὰς δ' ἐξέλυσε τῷ μίτῳ σὺν τοῖς νέοις. "
τοιοῦτος ὁ λαβύρινθος ἦν καὶ τὴν κρήτην, "
φρέαρ ποικιλέλικτον κοχλοειδὲς τὴν θέσιν. "
ἐγὼ δὲ προσεικάζω δυνάμει τῇ ῥητόρων "
τὰ σχιδαργικῶν νοήματα, καὶ λαβυρίνθους ἔφην. "

Hanc historiam carmine heroico uertere uisum fuit:

Cecropius regi Cretæ fabricarat in alta "
Dædalus innumeris Minoi ambagibus olim "
Carcerem, ubique situ cæcum, nexuque uiarum "
Ancipitem & multo tortum ingressuque dolosum, "
Difficilem, Labyrinthum quem dixēre uetusti. "
Minotaurus in hoc fuerat fera, uox cui dira "
Humana intonuit conclusi hoc carcere quotquot, "
(Vt perhibent) hi Minotauri cæde peribant, "
Et tragico Euripidi celebrata tragœdia Theseus, "
Aut ueluti nonnulli alij scripsēre, uiarum "
Flexibus irremeabilibus, gyrisque retortis. "
Virginibus Theseus cùm sex, totidemque uirilis "
Stirpis ubi Cretæ uenisset missus in oras, "
Pestis enim & fames tum grassabatur Athenis, "
Ductorem ob cæsum Minois classis atroci "
Cecropidis fato Androgeum regionibus illis. "

» *Septem etenim in Cretam stirpis misêre quotannis*
» *Corpora fœmineæ, sexus totidemq́ue uirilis*
» *Cecropidæ, prædæ fatali corpora monstro, ut*
» *Cessaret tabes, & dura pericula rerum.*
» *Cum pueris postquam huc Theseus tenerisq́ue puellis*
» *Venit, amore eius capta est Ariadna tyranni*
» *Filia Minoit, filum cui donat habendum,*
» *Carceris ingressu, quod primo ac limine prudens*
» *Necteret, ast aliam partem interiore recessu*
» *Prensaret manibus. simulac Labyrinthon in altum*
» *Venisset Minotaurum contruncat, & inde*
» *Cum læta per iter sinuosum pube uagatur.*
» *Talis erat Creta domus hic Labyrinthus in alta,*
» *Carcer & irremeabilis, hac quam cochlea formam*
» *Exprimit: ipse tamen tropica grauitate figuras*
» *Rhetoricas ausim Labyrinthos dicere forsan.*

Hæc de Labyrintho in præsenti dixisse sufficiat, cætera copiosiùs in sexto explicabimus. Mille.] *multis: numerus certus pro incerto.* Dolum ambages *uocat. Catullus:*

» *Errabunda regens tenui uestigia filo,*
» *Ne Labyrintheis è flexibus egredientem*
» *Tecti frustraretur inobseruabilis error.*

Haud aliter.] Redditio: *hoc est, applicatio rei collatæ cum eo Labyrintho, qui fuit in Creta.* Teucrûm.] *Teucrorum.* Impediunt.] *Scitè allusum est ad impeditas contextasq́ue uariè lanarum ambages.* Delphinum.] *Alia comparatione puerorum ludum illustrat, delphinum in mari colludentium discursibus. Sed & eruditè puerorum ludum delphinum lasciuiæ comparat. nam animal est homini amicum, & musica symphonia delectatur: ita ut nauibus etiam in mari se obuium offerat, exultans alludensq́ue, etiam cum plena uela prætereat. Arionis citharœdi exemplum celebratius est, quàm ut hic referatur. Velocissimum omnium animantium est. ac nisi multum infra rostrum os illi foret, in medio penè uentre, nullus piscium eius celeritatē euaderet. Fame impulsi cùm piscem fugientem in ima uada persequuti, diutius spiritum conclusum tenuêre, quasi arcus neruo eiecti ad respirandum emicant, ac tanta ui exiliunt, ut uela nauium passa uento impulsarum impetu transuolent. Multa Plin. de delphinis lib. 9. cap. 8. Illud auctarij loco adsuatur, Delphinem* A *esse etiam instrumentum ferreum nauale, aut plumbeum, ad simulachrū piscis delphinis effigiatum, ad nauale certamen paratum. Vnde apud Thucydidem nauis Delphinophoros.* Maria.] *Homericum illud reddidit, ὑγρὰ κέλευθα.* Carpathium.] *Species pro genere. Carpathium pelagus nomen consequutum est à Carpatho insula inter Cretam & Rhodon, excelsa sita, olim adeò celebri, ut nomen mari dederit. Huius circuitus ducentorum est stadiorum. Fuit olim quatuor urbibus insignis. Ab hac septuaginta stadiorum insula, modico interuallo abest Casus, cum oppido Caso. Huic nonnullæ aliæ, sed modicæ admodum subiectæ sunt insulæ, quæ Casiorum dicuntur. Homerus in Catalogo Carpathum & Casum coniunxit, quarum duces facit Phidippum & Antiphum Thessali liberos. Verba Homeri sunt:*

οἳ δ' ἄρα Νίσυρόν τ' εἶχον, Κράπαθόν τε, Κάσον τε, «
καὶ Κῶν Εὐρυπύλοιο πόλιν, νήσους τε Καλύδνας. «
τῶν αὖ Φείδιππός τε καὶ Ἄντιφος ἡγησάσθην, «
Θεσσαλοῦ υἷε δύω Ἡρακλείδαο ἄνακτος. «

Lybicumq́ue.] *A Libya, Aphricæ parte, cui obiectū est, alluitq́ue. Cæterùm ut pro Aphrica toto Libya sæpenumerò: ita Libycum mare, pro Africo indifferenter figuratèq́ue usurpatur.* B Hunc morem.] *Finem huic certamini puerorum equestri facturus, qua origine, & per quot populos postremò ad Romanos peruenit, ostendit. Ascanius primus exercuit Albæ, à se conditæ, hanc gentem ac regionis illius incolas nunc priscos Latinos uocat. Alios qui Latini prisci erant, qui ante conditionem urbis Romæ ea loca incoluêre.* Quo puer.] *Ascanius: Tmesis. quomodo nunc exhibuit inter suos Ascanius.*

Hinc.] *Ex Alba, Romam postea peruenit.* Patriū.] *Troianum nomen multis seculis is ludus seruauit. Pyrrhicam uulgò appellatam, hāc Troiam, contendit Suetonius. Durauit hic ludus dictus Troia, certè usq́ue ad tēpora Claudij Cæsaris. Sedente, inquit Cornelius Tacitus lib. 11. historiarum, Claudio Circensibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Troiæ inirent, interq́ue eos Britannicus imperatore genitus & L. Domitius adoptione mox in imperiū & cognomentum Neronis adscitus, fauor plebis acrior in Domitium loco præsagij acceptus est.*

ARGVMENTVM.

C

Ex re læta ad casum tristiorem describendum Poëta *μετάβασιν* facit: nam dum ludicra celebrantur, Troianæ mulieres hortatu Iridis, quæ Beroes anûs Troianæ faciem induerat, longæq́ue nauigationis tædio, ignem in classem coniiciunt, quatuorq́ue naues exurunt.

Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primùm fortuna fidem mutata nouauit.
Dum uarijs tumulo referunt solennia ludis,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, uentosq́ue aspirat eunti,
Multa † mouens, necdū antiquū * exaturata dolorē.
Illa uiam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli uisa citò decurrit tramite uirgo.
Conspicit ingentem concursum, & littora lustrat,
Desertosq́ue uidet portus, classemq́ue relictam.
At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæq́ue profundum
Pontum aspectabant flentes: heu tot uada fessis,
Et tantum superesse maris, uox omnibus una.

† al. mouēs.
* al. saturata

NASC. Hac celebrata tenus.] *μετάβασίς est.* Sancto patri.] *in numerū Deorum translato: cui & sacra fecit tanquam Deo. hinc etiam illud:*

» *Salue sancte parēs, iterum saluete recepti*
» *Nequicquam cineres*

Hic primùm fortuna fidē mutata nouauit.] *hic περιπέτεια est, non perturbatio tantùm, seu παθητικὴ: nam παθητικὴ inest aliquando in poëmate absque peripetia, & agnitione. peripetia uerò absque agnitione, neq́ue agnitio absq́ue peripetia, ut ex Aristot. liquet in poët. nūquam poni solet. est autem peripetia, ut alibi sæpe dictū est, nihil aliud quàm mutatio*

A tio fortunæ in contrarium. quamobrem cùm hic fortunæ mutatio perspicuè uideatur, quod uel Poëta ipse uerbis expressit, cùm ait: Val. Marij

Vrbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi,
Conijcit: & faciemq; deæ, uestemq; reponit.
Fit Beroë Ismarij coniunx longæua Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen natiq; fuissent
Ac sic Dardanidûm mediam se matribus infert.

Hic primum fortuna fidem mutata nouauit.

Peripetia sit necesse est, non perturbatio tantùm. cumq; peripetiam necessariò semper sequatur agnitio, Virgilius nullius rei expers doli Iunonis, seu Iridis agnitionem ponit. Dum uarijs tumulo]negocium aggreditur.

Irim de cœlo.] obseruandum est Irim non à Iunone tantùm (licet fiat de nubibus, quarum Dea est Iuno) uerum etiam à Ioue, ut apud Homerum frequenter liquet, raró apud Virg. & plerunq; ad discordiam, uti Mercurius ad concordiam, mitti. Ventosq; aspirat eunti.] aspirat, pro inspirat, hoc est, immittit positũ uidel, ut in 1. Aen.

» Occultum inspires ignem, fallasq; ueneno.

Nonè dictũ est. Multa mouens.] animo s. ut in 3. Aen.

» Multa mouens animo Nymphas uenerabar agresteis.

Nec dum antiquũ saturata dolorẽ.] sic in primo Aen. Nec dum etiam causæ irarum, sæuiq; dolores
B
» Exciderant animo.

Illa uiam celerans.] euntem Iridem describit. Per mille coloribus arcum.] huius rei physicã rationem superiore commentario attulimus. Cito decurrit tramite uirgo.] πόδας ὠκέα Iris ubiq; ferè ab Homero describitur. Desertosq; uidet portus.] ab occasione rem uerisimilẽ facit. nam si in nauibus homines extitissent, inanis fuisset Iridis persuasio. At procul in sola secretæ Troades acta Amissum Anchisen flebant.] uarius hinc, multiplexq; à circunstantijs deducitur cõmiserationis affectus. quòd procul & secretæ: hoc est, sequestratæ ab hominib. nõ enim ipsæ spectaculis interfuerant, quòd in deserto litore sunt, quòd flent, postremò etiã, quòd Anchisen, quem tantopere diligebant, amiserunt.

Cunctæq; profundum.] auget cõmiserationis affectum à circunstãtijs. quòd flentes mare profundum aspiciebãt, cuius aspectu terrebãtur, & eò magis quia plurimũ adhuc uiæ supererat. & iã itineris lõgitudine defessæ erãt. mirus profectò in describendis siue ex sua, siue ex aliena persona reb. est Virgilius: cuius ne carmẽ quidẽ intueri licet, in quo rerũ personarũq; mores, q uel ex arte, uel ex natura, uel
C ex casu, alijsq; reb. fiunt, nõ effingantur. Heu tot uada fessis.] siue ex Poëtæ, siue ex fœminarũ persona dicatur, affectuosũ est: sed maior certè, si fœminis tribuat. sese ostẽdit ex lõgæ nauigationis tædio cõmiserationis affectus. hæc igitur omnia eò mulierũ animos impellebãt, ut oẽs uno ore urbẽ orarent. ideo sequitur: Vox omnib. una Vrbẽ orãt.] opportuna occasio ex affectu, ac uolũtate mulierũ.

Tędet pelagi.] τὸ ἄσπερ est lõgæ nauigationis tædio.

Et faciẽq; Deę, uestẽq; reponit.] satis commodè duo diuersa uno cõplexus est uerbo. Fit Beroë Ismarij cõiux longæua Dorycli.] utrũ Beroẽn uxorẽ Dorycli Priami regis nothi Poëta designet, qui, ut est apud Hom. in Il. ab Aiace occisus est, uiderint alij, mihi uerò magis uerisimile sit, nomẽ esse fictũ à Poëta. Sed utcũq; est, ad historiã allusũ est, de ædificatione urbis Romæ, quã Plutarchus in Romulo egregiè describit hũc in modũ: Troia à Græcis capta, quosdam extitisse profugos, qui classem nacti nauigarunt, & in Etruriã uento delati ad Tybridis fauces appulerunt: quorum mulieres cùm & metu maris perterritæ, longaq; nauigatione essent fatigatæ, unam ex illis Romam nomine, quæ generis nobilitate, & prudentia, rerumq; usu cæteris matronis præstare uidebatur, suasisse ferunt, classem incendio dandã esse quod factum, utpote graue, & infaustum, initio hominib. nõ parum molestiæ attulit: deinde tamen perspecta loci opportunitate, ac fertilitate, læti sedes ibi posuerunt: quæ res breui felicius eorum opinione cessit. nam finitimi eos hilari uultu, totaq; frontis libertate suscipientes, Romam multis honoribus affecerunt: urbemq; de eius nomine, ut quæ eius rei auctor extitisset, appellarunt. Sed ad rem astutè Iris mulieris uultum induit, quia fœminas allocutura est: aptior enim interdum est apud fœminas fœminæ persuasio, quàm sapientis uiri: nec infimæ mulieris, sed matronæ, & longæuæ faciem, formamq; suscipit, ut nobilitas ætati coniuncta maiorem orationi grauitatem afferat. Cui genus.] ad utrunq; referri potest, uel ad Beroën, uel ad Doryclum: sed melius est ad Doryclum referas: nam uiri nobilitas, gloria, atq; splendor, uxorem, liberos, totamq; familiam illustrat. pendet igitur huius fœminæ cõmendatio de cõiugis laudib. nã summæ existimationis matrona erat, quia uiri summo genere nati, celebritate nominis insignis liberorũ etiã frequẽtia florentiss. uxor erat. Ac si.] hac forma, atq; uultu.

Hac celebrata.] Epilogus certaminũ anniuersariorum ad tumulum Anchisæ. Sed ut nullum gaudium, siue priuatum, siue publicum, perpetuum est, quin uel fellis habeat aliquid, uel tristem sortiatur exitum: ita sternitur occasio ad turbandas res lætiores. Hac celebrata.] sectio: pro, hactenus celebrata sunt certamina sancto patri Anchisæ. Irim.] In calce quarti libri, de Iride, deorum internuncia, deq; arcu cœlesti abundè dictum est. Illud tantum hoc loci monuisse sufficiat, Irim internuncium deorum perinde ad discordiam serendam mitti, ut Mercurium ad conciliandam inter mortales concordiam & societatem. Mittitur hic & à Iunone, quippe Troianis inimica, & hostilem spiritum adhuc infestè spirante. In Iride arcu cœlesti, colores sunt, quos apparentias uocant neoterici: & Aristotel. lib. primo de Generatione ἐμφάσεις dixit. Apparet enim in iride color rubens albedini mistus, quòd materia uaria sit, & solaris radius fortior uiolentiorq;. Arcus hic diuersicolor parœmiam fecit, ὑπὲρ πᾶσαν ἶριν, Super omnem Irim, de luculenta ueste coloribus uariantibus. Volens itaque Iuno fidem rerum lætissimarum tristi colophone commutare, hanc ad disturbandum publicam lætitiam mittit. Est & Iris, fluuij nomen. Iliacam ad classem.] Troianam. Ventosq;.] ἐπιτάσις nam Iuno cùm aëri præsideat, rectè Iunonem uentos Iridi aspirare fingitur, ut celeriùs se moueat. Multa mouens.] quæ curata uelit. Porrò, quæ monuerit, obliquè statim notat, cùm pristinam ægritudinem & iram in Troianos animo adhuc hæsisse dicat. Dolorem.] pro dolore. Transtulit in uerbo exaturo, quod corporis est, ad animum. Celerans uiam.] Figuratè. pro celeriter per uiam abiens. Et prisca fuit loquendi figura in iure ciuili, uade uiam, abi uiam: cuiusmodi phrases Cicero festiuè ridet in oratione pro Murena. Mille.] uersicolorem arcum, Iridi internunciæ cognominem. Diuersorum colorum

LAMB. Horc.

in cœlesti arcu rationem, suprà in fine quarti lib. explicauimus. Nulli uisa.] siue quòd dea introducatur, quæ specie mortalibus non potuit esse conspicua: siue quòd per celeritatem nulli fuerit uisa. Expressit Homericum epitheton ὠκέα Ἶρις. Iliad B Nomen Iridis factum est à Poëtis, non quasi ἴειν, litis serendæ dea: sed ab eo quòd mandata exponat oratione, simul & ea perferat, ἀπὸ τοῦ ἔρειν τὸ ῥῆμα, τοῦτ' ἔστι λέγειν. Etymon in Iro reddit Homerus Odyss. 6.

" —— Ἶρον δὲ νέοι κίκλησκον ἅπαντες,
" οὕνεκ' ἀπαγγέλλεσκε κιὼν, ὅτε πού τις ἀνώγοι.

Id est,

" Quem iuuenes Irum cuncti dixêre Pelasgi,
" Propterea quòd nuncius iret quò quis Achiuûm
" Cogeret ire.——

Concursum.] Troianorum ac Siculorum circa tumulum Anchisæ, qui haud procul à litore aberat.

Desertosq́.] à Troianis, qui relicta classe ad spectaculum ludorum solennium confluxerant. Acta.] A' loco, ubi se continebant matronæ Anchisen lugentes. ἀκτὰ litus, Græco uocabulo usus est Poëta pro Latino. ἄκτιος, litoralis. In sola.] Latinè, uel figuratè, solæ secretæ in acta: uel solæ in secreta acta, ut secreta utroq; referatur.

Secretæ.] χωρίς. Indecorum est, honestas matronas in publicis spectaculis misceri uiris. Tum autem in exequijs, matronarum erat, pullatas solutis crinibus mortuos lugere.

" Et circum Iliades, inquit, crines de more solutæ.

Pontum aspectabant.] Species pro genere, pontū, pro mari dixit. Homericū illud reddidit: ἐπὶ οἴνοπα πόντον δερκόμενοι. Heu tot uada.] Sermocinatio tribuitur enim oratio querelarum plena matronis Troianis, diutina nauigatione fractis. Sed & mimesim interpretanti nihil refragor. Vox.] Ea erat, quam præmisit:

—— heu tot uada fessis: &, A
" Tantum superesse maris. Vna.] erat. Occasio Iridi "
præbetur, adhortandi ad incendendas naues. Ergo.] proinde in hanc matrum turbam se mediam conijcit.

Reponit.] seponit, ut aliam faciem & habitum mentiatur. Beroë.] hoc est, induit formam, ætatis speciem & uultum Beroës. Hanc Thracis Doryeli grandæuam uxorem fingit: alludens ad Beroën Epidauriam, unam nutricum Semeles, in quam fertur Iuno aliquando se transformasse, cùm pellicem Semelem ulcisci uellet.

Ismarij.] Ismaron oppidum Thraciæ est, quod Suidas Maroneam etiam uocat certè Plinius diuersas urbes facit. A' Maronea, μαρώνειος οἶνος, Maroneum uinum. Maronea magno lacui Bistonidi subiecta est: ibi Abdera urbs, & Dicæa, cui imminet Bistonis. Quidam hic existimant legendum, Marij, nō autem Ismarij: à Maro Thraciæ monte, ubi Maro Vlyssi uinum obtulerit. Marij montis mentionem nullam facit Plinius. Doryeli.] A' natione, seu patria. Thracem hunc fuisse narrat. Apud Pausaniam in pictura Polygnoti, & nõnullos alios diuersos authores, Doryclus, siue hic, siue alius, inter liberos Priami regis recensetur. Homerus Iliad. 11. meminit Doryeli, nothi ipsius Priami, ab Aiace cum nonnullis alijs pugna interfecti Verba Poëtæ sunt: B

αἴας δὲ Τρώεσσιν ἐπάλμενος εἷλε Δόρυκλον "
Πριαμίδην νόθον υἱόν.—— Id est. "

Irruit in Troas ferro Telamonius Aiax, "
Priamidenq; nothum prostrauit clade Doryclum. "

Cui genus.] A' genere, sobole, & authoritate, ut dicenti dignitas cum authoritate concilietur. Nihil enim põderis ad rem tantam moliendam, oratio alicuius è uulgo fuisset habitura Oratio enim profecta ab improbata & probata fœmina non idem ualet. Dardanidûm.] Troianorum: antonomasia.

ARGVMENTVM.

Iridis hortatoria oratio est ad fœminas Troianas pro combustione nauium: in qua mirum elucet persuasionis artificium, habita ratione loci, temporis, & personarum, concitatos quidem affectus habet, sed qui magis ad conquestionem labantur: vt maior animorum conciliatio fiat, ingentiorq́; beneuolentiæ affectus comparetur.

NASC.

O' miseræ, quas nõ manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus: ô gens
Infœlix, cui te exitio fortuna reseruat?
Septima post Troiæ excidiū iam uertitur æstas,
Cùm freta, cùm terras omneis, tot inhospita saxa,
Syderaq́; emensæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, & uoluimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atq; hospes Acestes:
†Quis prohibet muros iacere, & dare ciuib. urbem? (†al. Quid)
O' patria, & rapti nequicquam ex hoste penates,
Nullane iam Troiæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta uidebo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum uatis imago
Ardenteis dare uisa faces: hic quærite Troiam:
Hic domus est, inquit, uobis: †iam tempus agi res, (†al. nunc)
Nec tantis mora prodigijs: en quattuor aræ
Neptuno: Deus ipse faces animum'q; ministrat.

O' MISERÆ.] ab exclamatione pathetica exorditur per insinuationē: quæ incommodorū, ærumnarum, calamitatumq́; quas Troianæ mulieres passæ sunt, enumerationem habet, quam altè repetit, nempe ab excidio illo Troiano: quò firmiùs psuasionis suæ fundaméta iaciat, itaque per multas circumstantias, uerborūq; ambages eò tandé descendit, quo uelit.

Quas non manus.] auget μειώσει ex comparatione. hoc enim insinuat, uobis feliciores extitere rūt, cùm tamen infelicissimæ fuerint, quibus olim in patria hostili manu perire contigerit: perinde ac si dixisset, infelicissimis fœminis infeliciores estis. tale est illud in sensu, ex 3. Aeneid. C

" O' felix una ante alias Priameia uirgo,
" Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
" Iussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos.

Traxerit ad lætum.] ut alias nonnullas. μειώσει à modo. ut in 2. Aeneid.

Ecce

A " Ecce trahebatur passis Priameia uirgo,
" Crinibus à templo Cassandra.

O' gens infelix.] renouat exclamationem ad commiserationem amplificandam à magnitudine cùm præteritæ, tum etiam instantis calamitatis: perinde quasi hoc fato sint natæ, ut graui quidem exitio perituræ sint. ideo subdit: Cui te exitio fortuna reseruat?] nō regno dixit, sed exitio. Septima post Troiæ excidium.] amplificat à tempore: id est, à longitudine calamitatum suarum. Cùm freta, cùm terras.] exaggerat per congeriē incommodorum, quæ nauigando passæ sunt: utq; maius uerba pondus habeant, repetitione utitur. Syderaq; emensæ ferimur] cùm maria, terras, & saxa nominasset: quæ magno cum incommodo, summo cum periculo emensæ fuerant, ne sydrum quidem mentio ullo modo prætereunda uidebatur: nam sydera metiri, atq; obseruare non Astrologorum est tantùm, sed etiam nauigantium. quamobrem superius ex persona Palinuri dictum fuit:

" Si modò rite memor seruata remetior astra.

Ferimur uerò ἔμφασιν habet: non enim eas duntaxat præsentium malorum obiectione torquet, uerumetiam futurorum significatione deterret: nam qui adhuc patitur, perturbationibus nondum functus esse uidetur. Per mare

B magnum.] Lucretij est in 2.

" Suaue mari magno: id est sæuo, & procelloso.

Italiam fugientem.] πάθος à difficultate ut alibi:

" Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.

Propterea subdit: Voluimur undis.] quæ res cùm difficultatem, tum etiam periculum apertissimè demonstrat.

Hic Erycis fines.] delabitur ad persuasionē: opportunamq; illis occasionē proponit. Quis prohibet muros iacere?] à facili. quasi dicat, in uestra manu est si uerò legeris quid, magis amplum erit, nec personam tantùm prohibentem. sed & causam complectens. utq; eas magis inflammet, patriæ, ac penatium Deorum illis memoriam renouat cum exclamatione affectibus plena. O' patria, & rapti nequicquā ex hoste penates.] quasi dicat. frustra eos è flāmis eripuimus, nisi eorum auxilio, cùm sint fatorū comites, iam tandē alicubi consistere, & ædificare possimus. porrò uox illa patria, cū ingenti doloris significatione proferenda est ex memoria dirutæ Troiæ, & ex nimio quiescendi desiderio. ideo subsequitur: Nullāne iam Troiæ dicentur mœnia] nullámne unquā antiquæ patriæ imaginem uidebimus? Nusquā Hectoreos.] exaggerat per expolitionem. Quin agite, & mecum

C infaustas exurite puppes.] post longam uerborum insinuationem, suum demq; Iris consilium aperit comburēdas esse naues: ut aliquando ex tanta nauigandi infelicitate, laborumq; perpessione liberentur. summa igitur totius persuasionis hæc est cū detestatione nauiū: quas infaustas id est, infelices appellat, uel quasi mali ominis, uel quia per eas ipsæ nauigando infelices reddebantur, quæ felices se futuras putabant, si aliquando urbē condidissent, & quia res ad persuadendū difficilis admodū uidebatur (quanquā satis obiectione, & cōmemoratione perpessorū dolorū, ac periculorū incitatæ erant) ut maiorem suæ orationi auctoritaté adhibeat, rem cōfirmat ex uaticinio Cassandræ: quā in somnijs. ait, se uidisse porrigentem sibi faces ad cōburendas naues: nā post Troiæ excidium Cassandræ uaticiniū quod antea ab omnib. spretum fuerat, maximæ auctoritatis fuit.

Hic quærite Troiā.] ne fortè alio sensu somnium interpretarētur, aliudq; Cassandrā per faces designare uoluisse putarent, uerba illius apponit ad amplificandam fidem. utq; celeriter negociū conficiatur, subdit: Nunc tēpus agi res.] quasi Cassandra tempus præscriberet ædificandi: nisi mauis hæc ex persona Iridis dici, ut sit adhortatio ab opportunitate tēporis. Nec tātis mora prodigijs.] in bonā partem. En quatuor aræ.] ab occasione. q. d quid cunctemur, cùm faces, & animus ab ipsis Dijs nobis porrigi, ac ministrari uideāt? & δεικτικῶς en ait, innuit aūt Poëta aras à Troianis mulieribus in littore erectas fuisse: ubi sacra celebrarent, Anchisæq; mortē flerent, & parentalia facerent. Animūq; ministrat.] appositè animū dixit: audacia enim opus erat in re tā atroci aggredienda. sed quomodo animū ministrat? an quia furorem Iuno immisit in animos mulierum? unde paulò pòst ait:

" ——excussaq; pectore Iuno est.

Aut Iridis persuasoria oratione? ut ad illud Platonis alludat. oratoriā uim animis hominū imperare, eosq; ad quoscunq; uelit motus impellere, & eius opus per maximum morum, & perturbationum cognitione consistere.

O' MISERÆ.] Exhortatoria est, ad exurendas classes, ut in Sicilia maneant. Constat autem exordium beneuolentia, cùm eas miseras uocat, & reliquias urbis Troiæ: narratione, cùm deplorat earum præsentem fortunam, & in eius iniquitate amplificanda immoratur. Concitat affectus à circumstantijs. Proponit inde, exurendas esse classes: confirmat propositionem oraculo Cassandræ, & eius authoritate. Concludit exhortatiuncula, ad rem maturandam. Achaica.] Græcorū copiæ ad Troiam. Patriæ.] Pathos à loco. O' gens.] Non exclamantis, sed dolentis particula hoc loco est. Septima.] Narratio à temporis diuturnitate, unde affectus etiam concitat. Non septem annos errauit à patriæ excidio Aeneas, sed (si quid Dionysio credimus) secundo anno in Italiam peruenit. Sed Poëta uolens Vlyssis nauigationem κατὰ [illegible] per omnia effingere, ut fortis & tolerantissimi principis exemplar proponeretur, non decem, sed septem annos eius errori tribuit, studio à Græco nonnihil discedens. Sed non minus eruditè, qui in septem annis ad mysterium numeri septenarij alluserit. Neque uerò secum pugnat, quod in primo dixerit, septimam æstatem se iam errare: cùm poëtis familiare sit, partem aliquam pro toto usurpare. Neque illud erat correcturus, Nunc hyemem inter se luxu q. l. f. cùm paucas dierum hebdomadas, etiam uulgò per amplificationem, uel hyemem uel æstatem appellemus. Dum comuntur, dum ornantur, annus est, inquit Comicus. Aestas.] annus, pars pro toto. Amplificat tot annorum iactationem à locis, ut manendi cupiditatem injiciat. Inhospita saxa dixit, ut inhospita Syrtis. LAMB. Hort.

Sydera.] quibus terra subiacet, quorum suprà uerticem latitudinem & longitud. prænauigarant.

Mare.] mediterraneum, inter Africam & Europam medium. Sequimur fugientem.] Disertè utrunq; coniunxit. Conuenienter sensu communi Italiam fugientē dicit, quæ tum uisa fuit fugere retrò, quam paulatim propius adnauigando, assequi nequibant: cùm semper retrorsum aut prorsum, aut læuorsum ui tempestatis pellerentur.

Voluimur undis.] Pathos à loco. Hic Erycis fines fraterni.] Ab opportuno suadet, manendum esse in Sicilia. Estq; propositio, Condamus urbem, & exuramus naues. Ergo exustis nauibus hic maneamus, & quidem in terra hospita, ubi Eryx frater Aeneæ admodum nuper imperauit. Quis prohibet muros iacere.] Alludit ad hi-

ad historiam, quam alibi retulimus. Cùm Aeneas in Siciliam uento delatus esset, Aegesto & Helymo in ipso propè litore occurrit. Quibus post mutuam gratulationem & hospitalia iura author fuit, ut quisque sui nominis urbem conderet: id quod extemplò est factitatum. Harum altera Aegesta, altera Helyma, à conditorum nominibus est appellata. Huc Aeneas ex sua imbelli & inutili ad nauigandum pugnandumque multitudine colonias adscripsit, quò faciliùs in corpus unius populi coalescerent. Historiæ commentum poëticum accommodauit Maro. Verùm de Erycis urbis conditione, ac templi in ea, loco hinc diuerso retulimus. O' patria.] *Pathos à loco & religione, ut matronarum animos, à longiori nauigatione alienet, easque hic detineat.* Nullane.] *Refricat illis recentem memoriam Heleni & Cassandræ uatum, à quibus urbem conditam, paruam Troiam, & fluuios de nominibus Troianorum omnium nominatos in Epiro uiderant. Sed addit, &,* Nequicquam. *nam frustrà dij poterant penates uideri è medio urbis incendio erepti, cùm hactenus nullam salutem ciuib. suis attulissent.* Hectoreos amnes.] *Troianos. Tragica planè antonomasia, ad similitudinem omnium Phrygiæ, illisque cognomines.* Quin agite.] *Quoniam autem paulò antè, ut manendi desiderium excitaret muliercul is, ipsa mulier, proposuit de nouæ urbis in Sicilia conditione, ut id faciliùs obtinerent, prius erat, ut naues exurerent: quibus amissis, nauigandi facultas uideri poterat sublata in uniuersum. Et patheticè uocat eas infaustas, in quibus infœliciter hactenus nauigatum fuerat: uel quibus toties periclitatæ ipsæ fuissent.* Puppes.] *naues pars pro toto. Sunt qui classem Troianam non in Sicilia, sed in portu Caietano combustam ferant: atque huic, non à nutrice Aeneæ, sed παρὰ τὸ καίειν: hoc est, ab exurendo portu, Caietæ nomen factum.*

Nam mihi Cas.] *Confirmat propositionē, ceu piam, ab oraculo Cassandræ uatis, ut fides uerbis & authoritas concilietur, diuino testimonio consilium confirmatum uideatur. Scelus alioqui nefarium perpetrassent, si stulta temeritate ad incendendas naues prosiluissent.*

Visa.] *Non affirmat sibi quidem à Cassandra datas faces, sed uisas dari, ut uerborum ambiguitas pariat errorem, inclinetque matronas in eam partem, in quam per se pronæ erant: cùm somnijs non sit habenda fides, nisi quæ diuino testimonio confirmentur, quæ hîc non adsunt.*

Hic quærite.] *Clausula concitata est, & uehement. hanc intendit repetitio particulæ* Hic. Agi res.] *id est, non Troiam excitare, ut Seruius: sed incendio delere classem, ut omnino sit manendum.* Hic domus:] *expolitio est, idem cum eo quod præcedit:* Hic quærite Troiam. A

Nec tantis.] *ne nunc cunctemur uisus obijcit, qui nobis uisus est faces ad euertendas naues suppeditare:* En quatuor aræ.] *Alia confirmatio, à coniectura de numinis uoluntate, quod ignem præsentem uidebatur præbere. Etenim cùm aræ ad tumulum Anchisæ aliquanto interuallo adstarent, in quibus hostiæ mactatæ fuerant paulò antè: id quod religionis causa positum illic fuerat, interpretatur in suum commodum, quasi Deus ignem classibus cremandis præberet. Etenim in parentatione siue anniuersario sacro Anchisæ ceciderāt quinas lectas de more bidentes. Inde fuso uino, uocataque anima, socij certatim pro facultate hostias mactarant. Addit inde Poëta:*

"—— *oneran tque aras, mactantque iuuencos,*
"Ordine ahena locant ——. Et ea quæ sequuntur.

Porrò, quod ad uotum Cloanthi, qui taurum se in littore dijs maris immolaturum, non aras in eodem littore erecturum uouerat, si uictor in nauali certamine euasisset,

"*Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum*
"*Constituam ante aras,* inquit, *uoti reus, extaque salsos*
"*Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.*

Porriciam in fluctus *significanter dixit, ostendens mare ipsum, cùm Neptuno sacrum fieret, pro foco haberi, in* B *quem exta ex pontificum præcepto porriciebantur. Quid si aræ illæ multo antè illic essent structæ, ut Neptuno ibi sacrificaretur, ut erant superstitionum & ethnicismi plena omnia? Itaque siue Cloanthus candentem taurum ad aras Anchisæ, siue ad aras peculiariter à se in littore constitutas fuderit: tum autem siue hæ aræ à Cloantho erectæ, siue illæ Anchisæ accipiantur, ignem ex hostijs cæsis reliquum, ad præsentem numinis uoluntatem Iris refert. Et pronæ alioqui mulierculæ sunt ad credendum.*

Quatuor aræ.] Cur quatuor dixerit aras, *uidemur propemodum coniectura assequi, quòd Pythagoricos sequatur Poëta: qui quaternarium, omnem appellabant numerum τὴν τετρακτὺν. Vnde etiam ijs ipsis iurisiurandi nata fuit religio, ut per quaternitatem (ut ita dicam) animæ, ex qua omnia uitam hauriunt, iuramentum conciperent. Quaternionem animæ arbitrabantur, mentem, scientiam, opinionem, sensum. τὴν τετράδα sacram esse uoluerunt, & solidam: siue, quòd aqua, quatuor elementorum sit ἄριστον. Verùm ista fortasse compressiora sunt, & huic loco minus quadrantia.*

Neptuno.] *in cuius tutela naues fluitantes in mari sunt.* Deus.] *Neptunus, ignem suppeditat, & audaciam,* C *ad proterendas incendio rates.*

ARGVMENTVM.

Iris habita oratione ad matronas, tanquam illarum dux facem corripit, & sublata dextra ignem iacit in naues, stupescunt matres, & anus quædam Pyrgo nomine, nutrix natorum Priami, ex signis illis coniecturam trahens monet hanc non esse Beroën, sed Deam, asserens se iamdudum reliquisse Beroën mœstam, atque indignantem, quod sola meritos Anchisæ honores inferre non potuisset.

NASC.

SVBLATAQVE procul dextra.] *de more ducum: nam qui principes erāt alicuius facti, sublata dextra alios ad facinus euocare, & excitare solebāt. ita Scipio Nasica impe-*

Hæc memorans, prima infensum ui corripit ignē,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et iacit: arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum: hic una è multis, quæ maxima natu
† Virgo, tot Priami natorum regia nutrix: † al. Pyrgo.
Non Beroë uobis, non hæc Rhœteia, matres,
Est Dorycli coniunx: diuini signa decoris,
Ardentesque notate oculos: quis spiritus illi?

tū facturus in T. Gracchum, sublata dextra, qui rēpub. inquit, uult saluā esse, me sequaī.

Arrectæ mētes, stupefactaque corda.] *signa persuasionis ista sunt: sed ad augendam*

Quis uultus? uocisq; sonus? uel gressus eunti?
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Aegram, indignantem, tali quòd sola careret
Munere, nec meritos† Anchisæ ferret honores.
†Sic effata.

† al. Anchisa
† al. Hæc

A augendam rei fidem Pyrgus oratio sequitur. Hic una è multis, quæ maxima natu.] anum, & filiorum regis nutricem facit loquentē, ut maior sit in uerbis eius auctoritas, & fides.

Non Beroë uobis.] negat esse Beroën quæstio coniecturalis, ideo circumstantijs coniecturalibus ad hanc rem probandam maximè facientibus utitur nam subdit:

Diuini signa decoris.] Omnia recenset signa ex quibus diuinitas perspici potest, diuinum in uultu, & in actu decorem. hoc enim hii uerbis designat, diuini signa decoris, splēdorem oculorum, augustam faciem, odorem, sermonem, incessum. Ardentes notate oculos.] rutilum oculorum splendorem, qualis fuisse in Augusto dicitur: cuius faciem intueri perpetuò nemo poterat. Qui spiritus.] odor. ut in primo Aeneid.

» —diuinum uertice odorem Spirauēre.

Qui uultus, uocisq; sonus.] duo sunt hæc perspicua diuinitatis indicia, uultus, & uox. unde est illud in primo Aeneidos:

B

» —namq; haud tibi uultus
» Mortalis, nec uox hominem sonat.

Solet enim uultus esse Deis paulò augustior, quàm humanus. Vel gressus eunti.] incessus etiam diuinitatis est signum. ut,

» Et uera incessu patuit Dea.

Nam Deorum incessus altus est, & sublimis. ut in primo Aeneid.

» Ipsa Paphum sublimis abit.

Ipsa egomet uidi.] Ex suo testimonio, quod est à signo exaggerat, probatq; non esse Beroën. si Beroës non est, quam se esse profitetur, omniaq; illi sint diuinitatis signa, sequitur ut Dea sit. Aegram indignantem.] ægrā, ægrotantem. quod si domi in lecto iacebat, ut Pyrgo paulò antè uiderat, inter matronas ad naues esse non poterat. nā spaciū temporis non erat idoneū, ut è lecto surgēs ad matronas ægra tam citò se conferre potuisset.

LAMB. Hort.

HAec memorans.] Ducem se præbet Iris ad hostilia inferenda, ut agnita diuinitate, ad exemplum reliquæ matres incitētur, quasi diuinitùs admonitæ. Infensum.] Fortasse infestum: hoc est, inimicum materiæ picatarum nauium, ne diutiùs mari iactentur. Arrectæ.] Aeschrologia in translatione. Stupefacta.] Interpretatur uerbū præcedens. Iliadum.] Troianarum antonomasia. Maxima natu.] Ad conciliandā authoritatem, ab ætate, & dignitate officij Tot Priami.] quinquaginta, ut ex Homero & alijs in secundo libro retulimus. Ellipsis: deest uerbum Ait. Tota oratio huc spectat, ut ostendat non Beroën eam esse, cuius anus illa assimilabatur, quam grauiter conflictantem paulò antè uel in urbe, uel in castris reliquisset. Ex signis tribus potissimùm probat esse deam: à forma, uoce, & incessu. Ab iisdem locis, siue signis potiùs, describit Venerem in primo. Rhœteia.] Troiana, à Rhœteo promontorio Troadis. Ardenteis.] A' signo iræ. Quis spiritus.] Non odorem ego acceperim hic spiritum, sed ferociam & animosum pectus. Nam ab accidente statim notauit iram, quam sequitur impetus uiolentus. Et in uultu maximè elucent signa ferocis spiritus, & irati animi. Eunti.] Iridi petenti aras, unde ignem corripit. & inde naues, in quas facem torquet. Ipsa egomet.] Ab alio signo antecedente, loci necessario. Non potest simul in castris & hic esse. Atqui eam ægram in castris aut in urbe reliqui. Indignantem.] indignè ferentem. Nec meritos.] Illustrius reddit id quod præcedit: hoc est, quòd sola Anchisæ anniuersarijs sacris interesse non potuerit. Pia ægritudinis causa.

ARGVMENTVM.

Troianæ mulieres, quanquam oratione Iridis valde fuerant commotæ, & nutricis admonitione etiam vehementius excitatæ, non tamen rem sibi propositam exequi volunt, sed dubiæ inter spēm, & metū, malignis, obliquisq; oculis naues quidem spectant, sed adhuc vnde hoc sit ignorantes, miscere incendium non audēt. vbi verò Iridem in cœlum alis se attollentem vident, illius diuinitatis certę huiusmodi admonitus è cœlo esse C ratæ, faces accensas in naues conijciunt.

NASC.

At matres primò ancipites, oculisq; malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisq; uocantia regna:
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemq; fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum uerò attonitæ monstris, actæq; furore
Conclamant, rapiuntq; focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras, frondem ac uirgulta facesq;
Conijciunt: furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per, & remos, & pictas abiete puppes.

At matres primò ancipites.] Dubiæ quid agerent. Oculisq; malignis Ambiguæ spectare rates.] Tanquam sibi odiosas propter longos labores, maximaq; nauigationis pericula. Miserū inter amorē.] μετοιμικῶς, quo miserrimæ futuræ erant. Præsentis terræ.] Siculæ. Fatisq; uocantia regna.] Italiam designat: quò fato uocabantur. Tum uerò attonitæ monstris.] hinc colligitur non uerbis tantùm, sed rebus, multoq; sæpiùs rebus, quàm uerbis homines moueri, præsertim si præter naturam contingāt: nam dum loqueretur Iris, mulieres cōsilij ambiguæ fuerunt: ubi uerò se in cœlum sustulit, tunc omnis ex earum animis dubitatio prorsus sublata fuit. Frondē, ac uirgulta.] Verbenas intelligit, quæ erāt in aris. Furit immissis Vulcanus habenis.] elegans tralatio. Transtra per.] per transtra. ἀναστροφή. Abiete puppes.] ex abiete.

LAMB. Hort.

At matres.] Consentaneè matronas facit hæsitantes, sequatúrne consilium Iridis, an secus, dubiæ, & inter metum ac spem attentæ. Amor præsentis terræ suadebat: contrà fatalis regni: hoc est, Italiæ dulcedo dissuadebat, &

metus ne ducē temerario scelere offenderent. Malignis.] Dubijs, ut lux maligna, Incertæ, uellentne exuri, an seruari. Addit autem utrunq; causas. Spectare.] spectabant: modus pro modo. Terræ.] Siciliæ. Regna.] Italica.

Dea.] Iris. Arcum.] cœlestem, Iridi cognominem. De arcu iam non uno loco dictum est. Monstris.] miraculis ac prodigijs, quod à cœlesti numine in formam Beroës trāsformato, & ignis in naues esset iniectus, & ipsæ ad exemplum animatæ essent. Furore.] ἐνθουσιασμῷ ab Iride concitatæ, cuiusmodi à dijs afflatis immitti solet.

Conclamant.] Ducta in re tenui metaphora à re militari, mirum quàm uenusté. Nam in castris, interueniente hoste, ad arma conclamatur: aut si castra mouenda sint, & signa, ad uasa conclamari solet. Matronæ hostile facinus incepturæ conclamant ad inuadendas naues, perinde atq; ad urbis oppugnationem. Conclamare, & conclamatum esse, funebre uerbum, etiam in prouerbium desperationis cessit. Rapiuntq;.] Hæret in translatione ac collatione rei militaris, in qua ubi ad arma sit conclamatum, ἄγουσι καὶ φέρουσι, rapiuntq; feruntq;, parta maximè uictoria: id quod hîc primùm fieri uidemus. Focis penetra.] Sacratioribus focis: aras intelligit, quas diripiunt: id quod statim subijcit. Focos dictos uolunt, non solùm locum in quo ignem fouemus, uerum etiam omne id in quo sacrificatur, ut alibi de mari ex ueteri iure pontificio retulimus, quod foci loco habetur, cùm in id exta porriciuntur. Penetralibus.] Adiectiuè, quasi castis, puris, & à prophano usu semotis. Penetralia enim dicuntur loca, & in uniuersum omnia ea quæ in intimo recessu sunt. Hinc sacrificium penetrale, quod in interiori ædiū parte fieri solebat. Coniiciunt.] Iniquæ ues, fomenta incendij. Vulcanus.] Ignis: metonymia. Et remota metaphora est in Furit. Habenæ propriè retinacula sunt, quibus equi tenentur: ad diuersa transferuntur.

Transtra.] Anastrophe. Pictas.] Simulachris figurisq; animantium ac diuorum: ut accipiamus, ignem ne diuorum quidem simulachris pepercisse. Pathos ab impio.

Abiete.] materia pro re in abiegnis nauibus. Puppes pro nauibus, pars pro toto. Abiete, procéleusmaticus pes.

A

ARGVMENTVM.

Eumelus nunciat Troianis naues esse incensas, primus omnium accurrit Ascanius, qui proiecta galea, vt agnosci possit, matronas facti arguit. deinde Aenea, alijsque Troianis aduentantibus, mulieres metu perterritæ diuersos locos fuga petunt, ac in syluis, & in speluncis sese abscondunt. quas etiam, re cognita, facinoris sui piget, atque vitæ. interea ita ignis inualescit in nauibus, vt nec vlla aut hominum, aut aquarum vi extingui possit.

B

NASC. Cuneosque theatri.] Cunei sunt graduū quidā ordines in theatro, in quib. uulgò spectatores stabant inter sedentiū subsellia, uti ex Vitruuio libro 5. cap. 6. liquet: sed hic per cuneos theatri, μετωνυμικῶς non ineptè spectatores ipsos intellexeris. Et ipsi Respiciunt.] Res ipsa loquebatur. quod si Eumelo fidem adhibere noluissent, ueritas ex signo patebat.

Nuncius, Anchisæ ad tumulū, cuneosq; theatri,
Incensas perfert naueis Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo uolitare fauillam.
Primus & Ascanius, cursusq; ut lætus equestreis
Ducebat, sic acer equo turbata petiuit
Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste nouus? quò nūc? quò tēditis? inquit,
Heu miseræ ciues: non hostem, inimicaq; castra
Argiuûm, uestras spes uritis: en ego uester
Ascanius, galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulachra ciebat.
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illæ diuersa metu per littora passim
Diffugiunt, syluasq;, & sicubi concaua, furtim
Saxa petunt: piget incœpti, lucisq;, suosq;
Mutatæ agnoscunt, excussaq; pectore Iuno est.
Sed non †idcirco flammæ atq; incendia uires
In domitas posuêre, *udo sub robore uiuit
†Stuppa uomens tardum fumum, lentusq; carinas
Est uapor, & toto descendit corpore pestis.
Nec uires heroum, infusaq; flumina prosunt.

†al. iccirco.
*al. duro.
†al. Stupa

Troianas mulieres, nō tamen contumeliosa, sed ex intimo doloris affectu proueniēs, initiū habet abruptum, quale hominum cōcitatorū orationes habere solent. fœminas igitur insaniæ, ac furoris redarguit, & quantum ex hac re damni, atque incommodi futurū sit, ostendit: Vestras spes, inquit, cōburitis. pronunciandus autem est totus hic uersus celerrimè, ut ingens dicentis ardor, & effectus exprimatur. non dissimilis ferè est Laocoontis increpatio in 2. Aeneid.

C

Atrā in nimbo uolitare fauillā.] mirè expressit ignis naturam Poëta in incendio. hinc est quod tantum sibi nominis comparauit: qui quācunq; rem describit, eius siue artem, seu naturā, seu mores tibi ob oculos repræsentat, hoc boni poëtæ officium est. Sed alibi etiam ex Aristotelis poëtica idipsum docuimus. Primus & Ascanius.] Ascanius primus accurrit, quia in equo est, & imperatoris filius, tanquam res illius magis intersit, quàm cæterorum, qui erant in equis. Cursus ut lætus.] elegās similitudo, quæ lepidam ἀντίθεσιν habet. lætus, acer: equestres cursus, turbata castra: ducebat, ostentationis gratia, petiuit, commotus, & necessitatis causa. Castra.] de nauibus castra dixit. Sic etiam in 3.

» —nos castra mouemus.

Quis furor iste nouus?] Ascanij increpatio est in

» —ô miseri, quæ tanta insania, ciues?
» Creditis auectos hostes? aut ulla putatis
» Dona carere dolis Danaûm? sic notus Vlysses?

Quò nūc, quò tenditis?] repetitio animi concitati affectū designat. Heu miseræ ciues.] exaggerat ab inutili. Non hostē, inimicaq; castra.] matronas dementiæ arguit: nam quis sua, præsertim, in quibus omnis sua uita spes est combureret, nisi demens? ergo dementes Troianæ. En ego uester.] Amrixūs seipsē uidendum præbet: ut q; non uoce tantùm, sed facie etiam noscatur, galeam ante pedes proijcit. Ast illæ diuersa metu.] Virgilius uerisimilia (ut poëtas decet) quàm uera sequitur. non

A enim hoc habet historia, quam suprà ex Plutarcho citauimus, foeminas aufugisse, quæ naues incendio dederant, sed complexas, deosculatasq; uiros fuisse, atq; his blanditijs eorum iram, ueniam petendo, deliniisse: hincq; mansisse, inquit Plutarchus, ut mulieres, necessarijq; homines mutuis inter se complexibus iuncti frontem deos. ulentur. Sed uerisimile uidebatur, mulieres præsentia Aeneæ, aliorumq; Troianorum, ob tantum admissum facinus, perterritas huc illuc aufugisse. propterea Poëta eas per litora, per syluas diffugisse, speluncasq;, & alia occulta loca petijsse finxit.

Piget incepti, lucisq;.] πάθος à dolore: quem maximum fuisse hoc indicat, quod eas uitæ pigeret. Excussaq; pectore Iuno est.] id est, furor opera Iunonis immissus. tandiu furore hoc agitatæ mulieres fuerunt, quandiu faces in naues coniecerunt, accensis uerò nauibus, furor ille Iunonius abijt. ideo eas pœnitet facti, & suos agnoscũt.

Sed non iccirco flammæ.] descripta mulierũ fuga, ad nauium mentionem transit. Lentusq; carinis Est uapor.] causam proximè assignauerat udo sub robore non. n. humida, aut madida ligna tam celerem, quàm sicca, uaporẽ emittunt. Et toto descẽdit corpore pe B stis.] obseruandũ est pestem de igne dici, hic, & proximè,

» ——semiusta madescunt

» Robora, restinctus donec uapor omnis, & omnes,

» Quatuor amisit, seruatæ à peste carinæ.

Nec uires heroum, infusaq; flumina prosunt.] accensi ignis uigorem amplificat per hyperbolen, cùm nec uiribus heroũ, quæ maximæ sunt, nec fluminibus: hoc est, ingenti aquarum copia extingui possit.

LAMB. Hort. NVNCIVS.] Intẽditur motus, cùm in personas spargitur: hoc est, cùm à castris matronarum ardere naues rumor in circum & uirorum concionem trepidè adfertur.

Tumulũ.] Etenim circa Anchisæ sepulchrum circus is erat specie theatri, in quo adhuc spectabatur, dum hæc ad naues geruntur. Cuneosq;.] Metaphora, ad multitudinem in theatro collectam. Est autem propriè cuneus multitudo peditum, quæ cum acie comunĉta, principiõ fronte angustior, deinde paulatim procedit latior, atque ordines hostium perrumpit, quòd à multis simul in locum unum tela conijciãtur. Militari uoce caput porcinum appellatur. Eumelus.] Hunc nuncium trepidationis ad naues ac tumultus facit. ἐυμηλὴς, ὁ ἀρμένιος, bellicosus. Fuit alius multo antè Eumelus, unus ex amatoribus Hele- C næ. Traditur alius Eumelus, Admeti & Alcestidis filius, qui ex Perrhœbia ad Troiam inter Græcorum duces, cum undecim nauibus uenit. Homerus in Catal.

» οἳ δὲ Φερὰς ἐνέμοντο παραὶ Βοιβηΐδα λίμνην,

» Βοίβην, καὶ Γλαφύρας, καὶ ἐϋκτιμένην Ἰαωλκόν,

» τῶν ἦρχ' Ἀδμήτοιο φίλος πάϊς ἕνδεκα νηῶν

» Εὔμηλος, τὸν ὑπ' Ἀδμήτῳ τέκε δῖα γυναικῶν

» Ἄλκηστις Πελίαο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη.

Atram.] imò candentem fauillam. uerùm in nimbo atro: hoc est, nube, siue fumo atro, in quo flamma ac fauillæ elucescunt. Ascanius.] Auxilij initium oritur à puerili ætate, siue quòd ea in equis erat, & ocyus ad portum aduolaret: siue quod Ascanius eam iniuriam propriè ad se pertinere duceret, cui regnum Italiæ fato debebatur.

Castra.] pro ipse turbatus, uel turbata stulta temeritate mulierum. Hæret in translatione à re militari: cùm castra propriè hostium sint. Exanimes.] metu periculi anxij pædagogi, ne in discrimen imprudens rueret, cùm incendium classis hostilis iniuriæ speciem præ se ferret.

Quis furor.] Expostulatoriæ orationis exordiũ abruptum est, ab obiurgatione. Scopus est, inutiliter ipsas, suas naues exurere. Perpetuæ interrogationes & ellipsis intendunt affectus. Nonus.] quòd matronæ suas naues euertãt, à quibus sua ipsarum salus pendeat. Tenditis.] Quasi dicat: Quid uobis uultis? quod consilium uestrum est? qua spe, quóue consilio scelus incœpistis? Vestras spes.] Ab inutili, id quod est uæsanarum mulierum: studio enim nemo sanus sibi incommodat. Argiuũm.] Argiuorum, quod honestè pariter & utiliter fieret. Pium est pro aris ac focis patrijs pugnare, hosti dare damnum, & uitam pro laude pacisci, ut ait Poëta. En ego uester.] Vt authoritatem sibi, tum puero, tum armis tecto conciliaret, & ab incepto retraheret, non motas obiurgatione

Proiecit.] procul ab sese capiti detractam abiecit, id quod indignantis est. Accelerat.] Grandiorem statim ætatem adiungit, ad compescendas æquè pertinaciter furenteis ad incendendam classem. Simul geminatum, æquipollet tum, uel geminatæ copulatiuæ &. Illæ diuersa.] Ergo maturior ætas, ac dignitas heroica in magistratu tum metum, tum authoritatem conciliat. Quare uiso duce fugiunt. Syluasq;.] Nonnulla exemplaria syluas legunt. Concaua.] ut subaudiatur, sunt, uel patẽt, uel occurrunt in fuga. Lucis.] huius uitæ uel propter tædium nauigationis, uel propter furorem fanaticum quo incitatæ nefas magnum fuerant ausæ: scelus omne latebras quærit.

Suos.] ciues populares, quos modò enthusiasmo actæ agnoscere nequibant. Causam addit luculenter, quæ illas apud se non fuisse coarguit, ac modò ad se redisse, cùm eas Iunonis numine correptas fuisse, ac modò eam excussam dicat. Alludit ad Phœbadum & Sibyllarum enthusiasmum, quæ Phœbi spiritu correptæ, ac furore diuino actæ extra se, horrenda uaticinantur: Deo uerò excusso, ad se redeunt. Quare disertè pariter ac significanter subdit: Excussaq; pectore Iuno est: quæ scilicet paulò antè fuerãt obsessæ. Indomitas.] ignem, qui domari: hoc est, extingui nequibat: metaphora ab animali ad nõ animal. Vdo.] in humidis aqua marina ratibus linum etiam & stuppa concepta flamma incepit fumare. Naturam fumi paulatim in densiorẽ nubem crescentis expressit. Pestis.] Auxesis incendiũ proserpens in omneis naueis ad postremum uenit. Porrò, stuppa propriè est linum uile, quod proximè cortici hæret στυπεῖον Græci uocant, à stipando, quòd ijs naues stipentur. στύπος, stipes. στύφω, obturo, stringo. hinc στυπεῖον.

Nec ui.] Quæ sequuntur, ad incendij amplificationem spectant. Flumina.] aqua.

ARGVMENTVM.

Aeneas naues suas igne flagrantes conspicatus, abscissa præ dolore ab humeris veste, Iouem precatur, vt vel ignem à nauibus auertat, aut, si meretur, fulmine suo ipsum occidat. cuius misertus Iupiter, immissa pluuia naues, quatuor exceptis, quæ totæ flagrarunt, incendio liberat.

NASC. HVMERIS abscindere ueste.] | Tum pius Aeneas humeris abscindere uestem, Auxilioq; uocare deos, & tendere palmas: | quid mirum si Aeneas præ dolore, ac despe

 ratione

Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos, da flammam euadere classi
Nunc pater: & tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
(Si mereor) †demitte, tuaq; hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cùm effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruq; tremiscunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, densusq; nigerrimus Au(stris.
Implenturq; super puppes, † semusta madescunt
Robora: restinctus donec uapor omnis, & omnes
Quattuor amissis seruatæ à peste carinæ.

† al. dimitte

† al. semiusta

ratione sibi uestem lacerat: nam nô quatuor naues, sed totam classem, in qua omnis illi nauigandi spes erat, ardere uidet. adde etiã, quod cùm tot pericula adierit, totq; incommoda passus fuerit, nunc etiam uidere se eo præsidio destitutum, sine quo neque nauigare, neque Deorum uoluntatem exequi poterat, quid erat amplius, quod speraret? imò quid erat mali, quod non suspicaretur? ideo quasi desperans extremum fatum ad Iouem precandum confugit Iuppiter omnipotẽs, si nondum exosus.] *εὐχὴ: id est, precatio Aeneæ ad Iouem: quæ iustam, honestamq; petitionem habet non absq; occulta ipsius Aeneæ commendatione à pietate. tota autem petitionis ratio conditionali, ut ita dicam, diuisione contineri uidetur: in qua & iustitiæ seueritatem non recusat, & misericordiam impetrare contendit. hoc igitur ait, si qua te stringit amoris pietas erga Troianos, eorumq; labores, & calamitates te mouent, auerte hanc à nauibus flammam: si uerò ob scelus aliquod miseratione tua nos indignos putas, sublatis omnibus, me quoque tolle de medio tuo fulmine. quibus uerbis innuere uidetur se nolle perire, sed uelle ut Iouis misericordia, suiq; etiã ipsius meritis nauium incendium restinguatur. proxima huic illa est precatio ex 2. Aen.*

» *Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,*
» *Aspice nos hoc tantùm: &, si pietate meremur,*
» *[illegible]s deinde auxilium pater.*

Iuppiter omnipotens.] *oratoriæ epitheto potestatis in petitione usus est: ita enim ars postulat, ut si quid impetrandum sit, eius rei potestas in eo sit, à quo petatur. quamobrẽ cùm plura sint Iouis epitheta, eum in hac petitione omnipotentẽ appellat, ut eius potestatem extollendo, suæ etiã credulitatis fidem faciat, se quod uelit, facilè à benigno Deo impetraturum.* Exosus ad unum.] *si quid in te pietatis erga aliquem nostrum residet, & amoris: nec omnes prorsus nos odio habes. ad unum dictum est, pro ne uno quidem excepto. sic Cic. de Amicitia: de Amicitia uerò omnes ad unum idem sentiunt. & Lentulus ad Cic. lib. 12. Onerariæ omnes ad unam à nobis sunt exceptæ: id est, ne una quidem excepta.* Si quid pietas.] *eandem rem commutatis uerbis per expolitionem extollit: cui non parum uenustatis affert conditionalis illa repetitio,* Si.

Labores humanos.] *quanquam hoc cõmune est, & ad omnes mortales referri potest, tamen separatim de suis Troianis, ac de se ipso agere uidetur: quos præter cæteros labores ingentes perpessos fuisse innuit.* Da flammã euadere classi.] *hæc summa, ac totius petitionis ratio.* A

Et tenues Teucrûm.] *extenuat ad conquestionem mouendam. hoc enim innuere uidetur, res Troianorũ in illud discrimen uenisse, ut, nisi à Ioue excitentur, fractæ, ac penitus prostratæ iaceãt.* Vel tu, quod superest.] *alterum petitionis membrũ, in quo necari sub ea conditione postulat, si mereatur, ubi innuere uidetur, se non mereri mortem, sed ut ignis nauium extinguatur: unde statim è cœlo sequitur nimbus, qui flammas restinguit.* Vix hæc ediderat.] *hoc ethnico exẽplo colligitur preces uiri boni apud Deum non esse uanas: ita quoq; in 2. Aen. cùm Anchises Iouem sic precatus fuisset:*

Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis, »
Aspice nos: & quæ sequuntur. statim subsequitur Poëta B
Vix ea fatus erat senior, subitoq; fragore »
Intonuit læuum. »

Sine more furit.] *impetũ tempestatis nimium designat, cùm præter morem, & solitum tempestatum è cœlo ruat.* Ardua terrarum.] *περιφραστικῶς montes intelligit.* Ruit æthere toto.] *amplificatio tempestatis.*

Tum pius Aeneas.] *Pathos à gestu indignãtis, & pia precatione, ad arcẽdũ incẽdium à nauib⁹, ut cùm secũdi uẽti spirarẽt, nauigãdi copia esset.* Abscindere.] *abscindebat: ut tẽdere, tẽdebat: enallage modi. Et* vocare, *pro uocabat.* Iuppiter.] *Precatiũcula breuis, cõstat cõditionali propositione, à cõtrarijs. Si merui malum, perde: si non, serua.* Exosus.] *actiuè, exos⁹ sit: cũ passiuè alioqui signet. Si nondũ omnes Troianos oderis. Tectè suã pietatem ostendit, quasi ob peccatũ & scelus aliquorũ incendiũ nutu Iouis sit exortũ. Rursum paucorum, adeoq; unius pietas sæpe irã numinis solet placare.* Pietas.] *Modestè refricat pietatem suã in deos, patrem, & patriã: maximè, cùm nudè antiquã pietatẽ nominans, non suam dicat, ne quid suas uirtutes deprædicet.* Tenues.] *Metaphoricῶs, accisas bello urbis incẽdio, captiuitate, & naufragio.* Letũ.] *pro internecione accipit.* Demitte.] *nõ dimitte. Demisẽre neci, nunc* C *captũ lumine lugẽt: de Palamede.* Tuaq; heic.] *Copia.*

Sine more.] *uel præter solitũ morem, uel præter modũ omnẽ: effusum imbrẽ indicat, quẽ metaphoris amplificat: cùm tempestatẽ atrã dicat furere.* Tonitruq;.] *Amplificatio hyperbolica, quæ alijs atq; alijs synonymijs ad summũ usq; crescit.* Ardua terrarũ.] *elegãti periphrasi mõtes nũcupat.* Robora.] *Materia pro re: naues.* Peste.] *Auxesis. collusio in* Omnis *festina est.* Carinæ.] *Pars pro toto.*

LAMB. Hort.

ARGVMENTVM.

Aeneas hoc incendio nauium perculsus varijs cogitationibus distrahitur, vtrum in Sicilia resideat, an, vt oraculum iusserat, in Italiam nauiget: at Nautes vir sapientiss. ipsum admonet vt assumpto sibi Aceste huius consilij socio, mulieres, pueros, imbellesq; senes in Sicilia relinquat: eisq; vrbem condat: quæ de nomine Acestæ, *Acesta* appellatur.

At pater Aeneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingenteis, nunc illuc pectore curas

NASC. Nunc huc ingentes, nũc illuc pectore curas.] *ubiq; Aeneas in rerum difficultatibus*

*al. dubius, †al. capesceret †al. portenderet †al. cõsilijs †al. promisso

A *tibus cogitans inducitur: sic enim principẽ decet: cui populorum cura commissa est. unde illud uice prouerbij iactatum, quod alibi retulimus, Nõ decet principem solidam dormire noctem.*

Oblitus fatorũ.] *quasi oblitus oraculorum, non enim re uera oblitus erat fatorum.* Italiasúe capesseret oras.] *ex sententia oraculorum.*

Mutabat *uersans, Siculísne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italiasúe †capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multáq; insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat uel quæ †portenderit ira
Magna deûm, uel quæ fatorum posceret ordo,
Isq; his Aeneam solatus uocibus infit.
Nate dea, quò fata trahunt, retrahuntq;, sequamur:
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferẽdo est.
Est tibi Dardanius diuinæ stirpis Acestes,
Hunc cape †consilij socium, & coniunge uolentem:
Huic trade, amissis superant qui nauibus, & quos
Pertæsum magni incœpti, rerumq; tuarum est:
Longæuosq; senes, ac fessas æquore matres:
Et quicquid tecum inualidũ, metuensq; pericli est,
Delige, & his habeant terris (sine) mœnia fessi.
Vrbem appellabunt †permisso nomine Acestam.

At pater.] *Non tã uir pius damno accepto perturbat, quàm quòd post longam iactationem amissis nauibus arceri Italia uideatur, ita ut uentis & Dijs iratis fatalem terram petere appareat.* LAMB. Hort.

Nautes.] *Fuit autẽ hic ille, de quo diximus in tertio, cui sacrificãtibus Troianis duce Aenea in Italia, Diomedes occurrens, oraculis monitus Palladium tradidit reddendum duci Troiano. Quare eum à Minerua institutum canit. Ab hoc inde Nautiorum gens Romæ, Mineruæ sacrorum ministerijs initiata fuit, non Iulia. Laudat hunc Nauten à sapientia & Palladis formatricis dignitate & præstantia, ut oratio senis pondus habeat, & authoritatem, dum principi rectè consulentem, fatorumq; ordinem exponentem facit.* Hæc responsa.] *Docet, in qua re bonum consilium principi suo dedit. Nam cùm responsa eius uerba appellat, respicit ad diuina oracula, quæ à Minerua imbiberat. Vt clasis incendium ortum est ira Iunonis, quæ usq; Troianis infesta fuisset, ne in fatalem terram reliquiæ gentis peruenirent. Fatorum tamen ordinem esse inuitabilem, quibus in Italiam uocarentur.* Portenderet.] *denunciaret, ceu porrò tenderet.* Solatus.] *Tempus pro tẽpore: cõsolaturus Aeneam, ad hunc modum orsus est.* Fata trahunt.] *Author optimi consilij est, necessitati fatali parendum esse. Etenim quod fatis semel placuit, id nemini licet euitare. Homer. Odyss. ε*

" ἀλλὰ μάλ' οὔπως ἔστι Διὸς νόον αἰγιόχοιο
" οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν, οὔθ' ἁλιῶσαι. *Erasm.*
" *At mentem Iouis haud ullis rationibus unquam*
" *Diuorum quenquam uitare aut fallere fas est.*

Consulit Nautes Aeneæ, præsentem necessitatem boni consulendam: Propositio. Porrò autem quam necessitatem dicat, aut quæ fata innuat sequenda, paulò pòst addit.

Superanda.] *In aduersis, contra ea quæ euitare nequeas, optimum remedium est, tolerantia: atque hac quidem superatur omnis aduersitas. Non læditur is, qui contemnit: proinde uincit.* Est tibi Dardanius.] *Narratio, à descriptione personæ, à generis dignitate. Fuit autem Acestes prognatus ex Crimniso & Aegesta Phanodamantis, uel (ut alij) Hippotæ filia.* Dardanius.] *è Troia oriundus, propter Aegestam. Diuinæ stirpis eum appellat, uel quòd regum Troianorum Iupiter author fuerit creditus siue propter Crimnisum amnem. Fluuiorum genij, inter deos minorum gentium recensentur.* Huic trade.] *Troianos, qui supersunt nauibus: inutilem ad nauigandum multitudinem.* Vrbem.] *Eruditè ubiq; ad historiam respicit. Lycophron tradit, Acesten tres ab initio urbes condidisse: Aegestam, Erycem, & Entellam. Alij authores sunt, ut paulò suprà memoraui, qui Aeneam authorem Aegesto fuisse & Helymo tradant duarum urbium condendarum, quarum una Aegesta, altera Helyma fuerit nuncupata. Et ut hi populi faciliùs coalescerent, ex*

Tũ senior Nautes.] *prudens amicus homini afflicto, & uaria cogitanti maximum est solatium: proinde à Virgilio inducitur Nautes uir sapientissimus, q hoc Aeneæ saluberrimum consilium det. nam etsi uir prudens est Aeneas, tamen curis obrutus sibi consulere nescit,*
B *iuxta illud Plinianum, nemo mortalium omnibus horis sapit. adde illud etiam, quod quisq; hominum aliena acutius quàm sua uidet.* Vnũ Tritonia Pallas.] *rectè suadentis personæ auctoritatem commendat, ut maior sit in oratione grauitas, atq; fides. prima commendatio est ab ætate, quòd ait* senior, *unde est grauitas, altera à doctrina, cùm omnes artes à Pallade sapientiæ Dea edoctum fuisse dicit. unde est auctoritas: cumq; ait* vnum, *omnibus proculdubiò sapientia præferre uidetur.* Hæc responsa dabat.] *laus consilij: quasi non humanum consilium, sed oraculi responsum esse uideatur.* Vel quæ portenderet ira.] ἀπορία *est: nam dubitat Poëta utrum hoc Deorũ, præcipuè Iunonis ira fiat, an ita poscentibus fatis, ut Troianorum pars in Sicilia relinquenda sit.* Nate Dea.] *Nautæ suasoria oratio est: quæ rationes habet à necessario, ab honesto, & utili. primum uerò auditoris beneuolentiam colligit per commendationem illius à diuinitate, cùm ait,* Nate Dea. Quò fata trahunt, retrahuntq;, sequamur.] *à necessario. nemo enim contra fata inniti potest. itaq; rem in omnẽ sortis euentum tentandam esse monet.* Quidquid erit.] *siue bonum, siue malum.* Supe-
C randa omnis fortuna ferẽdo est.] *hinc illud Horatianum in 1. Carm.* Durum, *sed leuius fit patientia,*
" *Quidquid corrigere est nefas.*

Est tibi Dardanius.] *expositio consilij, ab honesto.* Huic trade, amissis superant.] *ab utili admonitio: quæ eorũ enumerationẽ habet: qui in Sicilia sunt relinquendi: senes, pueri, fœminæ, quibus nauigationis longinquitas tædio est: id est, qui nolunt amplius nauigare.* Magni incepti.] *quia fato, nõ ex eius uoluntate.* Et quicquid tecum inualidũ.] *pueros intelligit. unde Anchises proximè dicturus est:*
" *——lectos iuuenes, fortissima corda*
" *Defer in Italiam: gens dura, & aspera cultu*
" *Debellanda tibi Latio est?*

Permisso nomine.] *ab Aceste. Sunt tamen qui promisso legunt, nec inuenustè, ut hoc sit præmium, quod polliceri debeat Aeneas, si Acestes recipere non recusarit. uel promisso à fatis, siue ab oraculis* κατὰ τὸ σιωπώμενον, *ut multa alia apud Virgilium.*

sua multitudine Aeneas, hauddubiè imbelli, in utramque colonos adscripsit. Nec uerò dubium est, quin Poëta hanc historiam figmento suo accommodet. Iam uerò nec illud hoc loco prætereundum est, quod alibi recensuimus, Aeneam tum, cùm in Sicilia hæreret, Veneri matri templum dedicasse, & Anchisen condidisse eo loco, in quo Eryx ab Hercule occisus fuerat. Monti Eryx nomē factum postea fuit. Strabo eum locum non montem, sed promontorium fuisse author est. Longæuosque.] *Enumerat inutilem imbellemque multitudinem, quæ nulli usui amplius, sed oneri futura esset & nauigaturis, & bellaturis in Italia.* A *Vtile prom consiliū.* Acestam]*ab etymo nominis. Hæc Segesta, ut diximus, appellata fuit.* Permisso nomine.] *Acestæ regi.*

ARGVMENTVM.

Aeneas Nautæ consilijs admonitus, cùm adhuc dubius esset, Anchises pater illi in somnis apparens Iouis verbis monet, vt Nautæ consiliam sequatur de relinquenda in Sicilia senum, mulierumque colonia, secumque integros ætate iuuenes, & quos incœptæ nauigationis minimè tædet, in Italiam adducat. sed præcipuè ad inferos Sibylla duce se conferens, ad Elysios campos perueniat: vbi ipse habitat: à quo posteritatis suæ seriem, omniumque instantium bellorum discet euentum.

NASC.
† al. animo.
* al. omnis.
† al. Amplexus

Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum uerò in curas † animus diducitur * omneis,
Et nox atra polum bigis subuecta tenebat.
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ, subitò taleis effundere uoces:
Nate, mihi uita, quondam (dum uita manebat)
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis:
Imperio Iouis huc uenio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consilijs pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos iuuenes fortissima corda
Defer in Italiam: gens dura atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos, & Auerna per alta
† Congressus pete nate meos: non me impia namque
Tartara habēt, tristesue umbræ, sed amœna piorum
Concilia, Elysiumque colo: huc casta Sibylla
Nigrantum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuū, & quę dentur mœnia disces.
Iamque uale, torquet medios nox humida cursus,
Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis.
Dixerat, & tenueis fugit ceu fumus in auras.

TALIBVS incensus] *incenditur quidem Aeneas consilijs amici, sed nō quiescit. unde sequitur:* Tū uerò in curas.] *illud Terentianum uerū est. ubi in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur. optimum illi quidem uidebatur Nautæ cōsilium, sed fatis, oraculorumque monitis sollicitabatur, ueritus si eos in Sicilia relinqueret, ne Deorum consilia spreuisse uideretur. ideoque diuina admonitione opus erat. quamobrem sequitur:* Et nox atra polum bigis.]*rem uerisimilem facit à tempore: non enim diu, sed noctu umbræ mortuorum apparent.* Visa dehinc cœlo facies]*appositè de cœlo facit Anchisem descendere, ne, si aliunde, eius uerbis parua, aut nulla potius fides habeatur.* Nate, mihi uita, quondam.]*uerba paternæ charitatis, atque amoris plenissima, quæ cùm ad conciliandam per hyperbolicam comparationem illam: qua filij uitam sua uita chariorem dicit illius beneuolētiam, tum ad fidem sibi comparandam plurimum ualent: nam cum tanto cum beneuolentiæ affectu illum loquentem audiat, non ferè potest illius uerbis non aliquam fidem adhibere, & patrem suum, non ementitam aliam personam existere, quæ patris sui formam, ac uultum induerit credere.* Nate Iliacis exercite fatis.] *filij beneuolentiam renouat per commiserationis affectum: quem auget, & ornat elegans, & apposita repetitio.* Imperio Iouis huc uenio.] *fidem, & auctoritatem orationis suæ comparat ex diuinitate, & imperio Iouis: sic Mercurius in 4. Aen.*

Ipse Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras.

Qui classib. ignē.]*à signo.* Consilijs pare.]*admonitio.* Pulcherrima.]*sapientissima, atque optimam. pulchrè, pro sapienter frequētissimè utuntur latinis. scriptores. Terent. in Eunuc.*

Dixti pulchrè. nunquid uidi melius consilium dari. item in Phormione. B

Sanè pulchrè suades. Plautus in Milite:

Pulchrè admonuisti. Lectos iuuenes] *Nautæ consiliū repetit.* Gens dura atque aspera cultu.] *hoc latinis in nono exequitur sub persona Numani:*

—natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuoque gelu duramus: & undis.

Debellanda tibi.]*pulchrè uictoriæ mētionē facit, ut ad labores fortiùs tolerandos filium animet. utque res probabilior fiat, locum ponit, Latio.* Ditis tamen ante]*ab utili. perinde ac si dixerit, ualde tibi proderit, antequàm bella inchoes ad me in campos Elysios uenire, ut inde quid tibi euenturum sit intelligas. Vlysses quoque apud Hom. Odyss. decimo suasu Circes ad inferos descendit.* C *& ne fortè eundi laborem excuset horrore inferorum, præoccupat inquiens:* Non me impia namque Tartara habent.] *quod ad filium consolandum plurimum facit, ut pater beatorum loca incolet. & quia occurrebat, quo modo solus eò proficisci posset, πρόληψις iterum occupat, inquiens:* Huc casta Sibylla Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.] *& appositè multo sanguine dicit: quia res asperæ, & difficiles absque Deorum numine per plurimum sacrificium superari non possunt: & quia Dij inferi furuis hostijs ob similitudinem delectantur, nigrarum pecudum dixit. hinc illud Sibyllæ ex 6. Aen.*

Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia uiuis
Aspicies.

Quibus uerbis Sibylla ostendit absque sacrificio uiuis ad inferos iter patere non posse: postremò etiam quia Aeneas

inqui-

A inquirendum erat, quamobrem eò sibi proficiscendum esset, causam Anchises ipse aperit.

Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.] ubi generis eius agnitionē, & urbis Romæ nomē: quod tanquā sacram, nec ulli cognitum, solus ei pater prædicit. Iamq́ uale.] recedēs Anchises filium salutat, & sui tam celeris recessus causam assignat à tempore, cùm ait: Torquet medios.] nihil enim umbris est, ut suprà diximus, magis inimicum, quàm lux. Sed obliquè his uersibus admonere uoluit Poëta eminentiss. diem, quem Romani ciuilem appellarunt, à sexta noctis hora oriri. adeas Gellium lib. 3. cap. 2.

LAMB. Hort. Dipvcit animū.] poëticè. Et nox atra polum bigis.] Transitio ducta est à descriptione temporis nocturni ad oraculum Anchisæ. Spectat id autem huc, ut Nautæ consilium primum patris testimonio ac iussu cōfirmetur: inde ut discat, quæ prius, quæ posterius illi in Italia sunt gerenda, ne quid tum præter spem illi eueniat. Sunt autem Italicæ res, quarum in præsenti eum leuiter commonefacit, bella: descensus ad inferos, ad se inuisen-B dum, à quo posteritatem suam cognoscat. Bigis.] Lunæ nocti ac humidis præest, biga uehi fingitur à poëtis, cùm reliquis quadrigæ tribuantur ab astronomis. Has duæ puellæ siue nymphæ trahunt, propter perpetuam uirginitatem Dianæ, quæ eadem est cum Proserpina ac Luna. Ita Mercurio gallos accommodant, ut Marti lupos & equos, Saturno dracones, Veneri columbas: Ioui pauones, Iunoni etiam sacros: Soli equos. Iam cum singulis planetis bina Zodiaca subijciant, Cancro uolunt Lunam dominari. Nate.] Beneuolentia à persona filij. Imperio.] Attentio, à magnitudine & authoritate Iouis, à quo missum se ad Aeneam dicit. Qui classib.] ut doceat, eum adhuc dijs curæ esse. Consilio.] Confirmatio consilij Nautæ, ab oraculo ac monitu Anchisæ, ut imbelli multitudine illic relicta, cum robore iuuenum Italiam petat.

Gens dura] Loquitur de Rutulis, & Aboriginibus, Tyrrhenisq́, aduersus quos statim bellum sit gerendum. Et eum Debellanda dicit, certissimam uictoriam promittit.

Ditis tamen.] Et ne ordo turbetur, addit antè. Nā statim, quàm in Italiam perueniret, ductu Sibyllæ inferos petijt, ut narratur in sexto. Ditis.] Plutonis: qui ob id Dis appellatur, quòd opes è terra effodiantur, uel quòd in C terram redeant. Vnde Pluto apud Claudianum:

—— semperq́ tenemus,
Quod superi tenuêre semel ——.

Auerna.] Monstrat loca, per quæ descensus patet ad inferos in Italia. Auernus & Lucrinus duo lacus sunt, in sinu Baiano, ita uicini, ut maximis tempestatibus coniungi interdum soleant, Auernus, quasi ἄορνος, ut ipse Poëta alibi testatur, quod aues superuolantes per tetrum sulphureumq́ odorem emoriantur. Quare illàc iter ad Ditis concaua esse poëtæ finxerunt. Sed de his locis in tertio nonnulla diximus, plura in sexto annotaturi. Congressus] colloquium. Et occupat id, quo Aeneas terreri posset, de tartaro, qui impiorum carcer est, ut alacriorem expeditioremq́ eum ad iter capessendum reddat. Elysiumq́.] domicilium beatorum animorum, quò soluti corpore migrare dicuntur. Seruius ἀπὸ τῆς λύσεως: id est, dissolutione corporis & animi, dictum putat. Alij, ἠλύσιον, ἀπὸ ἐλεύσεως dicunt, à profectione, quòd qui sanctè & piè uixerint, eò migrare credantur. nam ἔλευσις profectio est, & iter, Suidas Elysium ita describit: ἠλύσιον πεδίον περὶ τὸν ᾅδην. οἱ δὲ περὶ αἴγυπτον, οἱ δὲ περὶ λέσβον, οἱ δὲ τὸ κεραυνωμένον χωρίον ἢ πεδίον. τὰ δὲ τοιαῦτα ὄντα ἄβατα. καλεῖ δὲ καὶ ἐνηλύσια. πολέμων δὲ καὶ ἀθηναίους φησὶ τὸ κατασκαφὲν χωρίον καλεῖν. Id est, Elysium, delubrum est apud inferos. Alijs in Aegypto, nonnullis in Lesbo. Rursum alijs, regio seu campus fulminibus instratus. Sunt autem huiusmodi loca inaccessa. Vocat item & Enelysia. Polemon author est, Athenienses eo nomine locum effossum nuncupare. Idem Suid. mox: ἠλύσιον πεδίον, ἐν ᾧ οἱ παρ' ἕλλησι δίκαιοι διάγουσι, μετὰ θάνατον ἐκεῖσε μεταχωροῦντες. οἱ δὲ κολάσεως ἄξιοι, εἰς τὸν κωκυτὸν, καὶ τὸν πυριφλεγέθοντα ἀπελαύνονται. ποταμοὶ δὲ οὗτοι, ὁ μὲν κωκυτὸς ψυχρότατος, ὁ δὲ πυριφλεγέθων θερμότατος. Id est: Elysius campus est, in quo apud Græcos iusti degunt, post mortem illuc emigraturi. Porrò qui puniri meruerunt, in Cocytum & Pyriphlegethontem abibunt. Sunt autem hi fluuij: quorum Cocytus frigidissimus est. Pyriphlegethon uerò calidissimus. Didymus Odyss. 4. domicilium quidem heroum esse scribit, sed ita appellatum ab Eleutheri cuiusdam religiosissimi hominis filio Elysio. Siue quòd ibi corpora maneant ἄλυτα. Est autem locus in insulis beatorum, ut uocantur. Veteres certè Elysium campum esse existimarunt in medio inferorum. Philosophi eum in insulis fortunatis collocarunt. Fuerunt qui esse dicerent circa lunarem circulum, ubi purissimus est aër. Hinc illud in sexto, ubi de Elysio loquitur:

Aëris in campis ——.

Nec defuerunt, qui in Hispanijs posuerint, in quarum subterraneis Plutum ipsum habitare crediderunt, propter admirabilem in eo tractu fœcunditatem metallorum. Plato in Gorgia doctè tradit, quid sit Elysius cāpus. Cætera de Elysio in sexto explicabimus. Sibyla.] Docet, qua duce in ea loca penetrabit. Hanc castam, propter uirginitatem, nominat. Sunt enim Sibyllæ sacræ Apollini, cuius spiritu afflatæ horrenda oracula canunt. Seruius castam existimat, propter fabulam, quæ tradit Sibyllam Phœbo copiam sui negasse. Verùm quibus hostijs mactatis se accinxerint itineri refertur in sexto: & de Sibyllis in tertio prolixa nobis fuit explicatio. Tum genus.] Huius rei causa deducitur ad inferos, & ad colloquiū Anchisæ maximè. Torquet med.] A' prima noctis hora Romanis dies incipit. Medium noctis cursum uocat, ubi Sol sub terra lineam meridionalem transierit. Humida.] ὑγρὰ νὺξ. Macrob. lib. 1. Saturnaliorum, autumat Poëtam his uerbis admonere, diem à sexta noctis hora oriri, quem uidelicet diem Romani ciuilem appellant: cùm dicat Anchises mediam noctem lapsam, iamq́ insequentem cœpisse diem, quo mox paulò oriturus sit Sol. Sæuus oriens] uiolentus, cuius accessu paulatim dispalescunt tenebræ, donec ad postremum, obscuratis etiam stellis in uniuersum, sua ui caliginem fugarit.

Equis anhelis.] fessis, uel spiritum præ nimio labore trahentibus. Quatuor equos Solis quadrigæ poëtæ iungunt: Pyroëntem, Eoëntem, Aethonem, & Phlegontem. Huic planetæ subijciunt Leonem, propter igneum eius ingenium, & uehemens. Dixerat.] Hom. Iliad. penult.

ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἠΰτε καπνὸς
ᾤχετο τετριγυῖα —— id est,
Atq; anima infernas fugit ceu fumus ad umbras.

Expressit uterq; Poëta naturam animæ humanæ, quæ reuera spiritus est, sine carne & ossibus.

A

ARGVMENTVM.

Aeneas patrem tam citò à ſe abeuntem incuſat. Dijs penatibus in foco ſacra facit. & ſtatim Aceſtem edocet, quæ iuſſu Iouis à patre acceperit. Aceſtes iuſſa Iouis non recuſat, ſed liberam ædificandi poteſtatem Aeneæ permittit. iuuenes cum Aenea nauigaturi naues igne ſemiuſtas reficiunt, remos, rudentes aliaq; id genus nauigationi neceſſaria parant.

Aeneas: Quò deinde ruis? quò proripis? inquit:
Quẽ fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
Hæc memorãs, cinerem & ſopitos ſuſcitat igneis,
Pergameumq́; larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Farre pio, & plena ſupplex ueneratur acerra.
Extemplò ſocios, primumq́; accerſit Aceſten,
Et Iouis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſilijs, nec iuſſa recuſat Aceſtes:
Tranſcribunt urbi matres, populumq́; uolentem,
Deponunt animos nil magnæ laudis egenteis:
Ipſi tranſtra nouant, flammisq́; ambeſa reponunt.
Robora nauigijs: aptant, remosq́; rudentesq́;
Exigui numero, ſed bello uiuida uirtus.

NASC. QVO deinde ruis? quò proripis.] patrem incuſat Aeneas ſic ferè & matrem in 1. Aen.

» Quid natum toties crudelis tu quoq; falſis
» Ludis imaginibus? cur dextra iungere dextram
» Non datur?

Quem fugis?] ἐμφατικῶς, καὶ παθητικῶς. Cinerem, & ſopitos ſuſcitat igneis.] ut laribus, ſeu penatibus ſacra faciat: nã penates domi colebãtur in foco: quibus patresfamiliãs, alijq; dignitate pditi ſacra faciebant. Sed adeas primũ Aen. eo uerſu: Et flãmis adolere penates. Farre pio.] quo ignis diuinus ſeruabatur, uel quo Laribus ſacrificabatur, licet & ture, & uino illis ſacra etiam fierent. unde illud eſt Perſij:

» Funde merum Genio. & Horat. in Poët.
» ——uinoq; diurno
» Placari Genius feſtis impune diebus.

Tranſcribunt urbi matres.] de pecunia tractus eſt ſermo. nam ſcribi eſt dare. Virg. in 7. Aen.

» Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores?
» Et tua Dardanijs tranſcribi ſceptra colonis?

Propriè tranſcribi Iureconſultis dicuntur: quorum ius in alium tranſit. in Pandect. in l. ſi uir uxori De præſcriptis uerbis, ut eos fundos, ſi ipſe uellet, eodẽ pretio mulier tranſcriberet uiro: id eſt, iure ceſſo traderet. Ouid. Metam.

» ——ergo ego cuiquam
» Poſſe tuæ uideor ſpatium tranſcribere uitæ.

Cùm igitur hæc Troiana gens ita in Sicilia relinqueretur, ut in coloniam deduci uiderentur, pulchrè dicuntur trãſcribi, quaſi omne ius ſuũ Aceſtæ ceſſerint, eiusq; imperio, ac iure obnoxiæ degere uelint. Populũq; uolentẽ.] multi codices hic diſtinguunt, nec fortaſſe perperã ut integrè, & abſq; ulla diſtinctione ſequens legatur uerſus:

Deponunt animos nil magnæ laudis egenteis.

hiq; ſunt ſenes, fœminæ, atq; pueri: qui cùm ſint imbelles, iure animos deponunt: ſecus iuuenes, ac uiri fortes: quibus animus ad gloriam, nominisq; immortalitatem erigi ſolet. quidã uerò antiquiores libri illic punctũ apponũt: Populumq; uolentem. Deponunt quã lectionem approbaſſe uidetur interpres, cùm ait Deponunt, quaſi de nauibus. Sed quid ſi ita intelligas? (modò ita diſtinguendũ ſit) deponunt, apud Aceſtem ſ. id eſt ſeruandũ tradũt, eiusq; fidei populũ committunt. nam paulò infrà dicitur:

» Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ:

nam ut illi iam tranſcripti omne ius ſuum Aceſtæ uolentĩ cedunt, ita æquum eſt, ut Aceſtes ipſe eos ſeruandos, ac ſingulari fide tanquam pretioſiſſimum depoſitum, cuſtodiẽdos recipiat. mihi tamen caſtior lectio uidetur, ſi uerſus integer abſq; diſtinctione legatur:

Deponunt animos nil magnæ laudis egentes.

Sed bello uiuida uirtus.] figuratè, pro uiris bellica uirtute præditis.

LAMB. Hort. QVO deinde.] Quò hinc fugis? Declarat ſtorgen naturalẽ filij in patrẽ, expetentis eius tum colloquiũ, tum complexus. B Arguit idipſũ expolitio item ſynonymia. Quẽ fugis?] Emphaſis. filiũ, non alienũ, fortem & piũ, ac iuxtà fatis Iliacis exercitatũ, tot annorũ iactationibus non fractum, & in omnibus periculis animo conſtantẽ. Quis te.] cùm pater paribus affectibus erga filiũ eſſe debeat: quos cùm non hic oſtendat, poteſt uideri ab aliquo à filij complexibus & colloquio prohiberi. Sopitos.] Trãslatũ ab animali ad nõ animal, ad ignẽ Veſtæ ſacrũ, qui cõditus cineribus, quodammodo iã cœperit dormire. Pergameũq;] Troianũ: antonomaſia. Larem.] diuum tutelarem, Veſtam, in cuius tutela Troia fuiſſe credebatur. Dæmones Cicero lares uocat, medios inter deorũ eminentiſſimam naturam, & humanam. Hos Apuleius modò Genios, modò Lares nuncupat: quos ueteres preces noſtras ad Deum pferre, & illinc rursũ ad nos diuina dona & reſpõſa deferre exiſtimarunt. Lari itaq; quem ſecum ex urbe incenſa extulit, nunc ſacrificat, eumq; religiosè ueneratur. Veſtæ.] Exponit, quem Larem Troianorum appellet, qui mos Poëtæ eſt: C Veſtam, uidelicet quam ſecum Troia extulerat:

» Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Erat aũt Veſta ignis perpetuus, qui poſtea religiosè apud Romanos conſecratis etiã uirginibus ſeruabatur inextinctus. Ouid.

» Nec tu aliud Veſtam, quàm uiuam intellige flammam,
» Nataq; de flamma corpora nulla uides.

De Veſta abundè in primò dictũ eſt, & itẽ in 2. Hæc penetralia, quæ à Græcis ἄδυτα dicũtur, Aeneas admirabili religione cuſtodiebat, deferebatq; ſecũ in Italiam. Porrò, quare Veſtam canam uocet Poëta, in primo docuimus.

Farre.] Cur farre Larem uenerabantur antiqui, in dubiũ uocat Seruius. Vel quia exinde ſacrificabãt, inquit: uel quia mos fuit apud maiores, ut diuinũ ignẽ farre ſeruarẽt: quid ſi duraſſet in alterũ diem, cum aptum agendis rebus ſignificabatur. Hæc ille. Primũ omnũ conſtat è Diodoro, Veſtã Rheæ & Saturni filiã fuiſſe, eamq; (ut eruditioribus placet) domos ædificandi rationẽ inueniſſe. Rurſum alij, ut Plato, & eũ ſequuti, Veſtã eſſentiã formarum ſeparatarũ, & rerũ diuinarum ſolidũ fundamentũ dixerunt. Hanc ob

cauſam

A *causam, huic ante omnes deos sacrificare priscos solere cõstat. Rursum alij, ut Plotinus, Vestam & Cererem terræ animã esse uoluerunt. Iam & existũt, qui Vestã ipsam terrã uocent: quæ quia rotunda est, Romani Vestæ tẽplum rotunda forma fecêre, in cuius medio ignis sacer cõseruabatur. Sed & Vesta pro Lare accipitur. Hinc apud Plutarch. ἱκέτης τῆς ἑστίας, supplex Vestæ. Quoniam autem Terra odoriferarum herbarum parẽs est, ueteribus mos erat, Lari thure & flosculis sacrificare, & quidem in foco, ubi ignis sopitus iacebat. Quare significãter addit Poëta, Aeneam Vestã pleno acerra ueneratũ. Et fortassè eadẽ ratione, & farre Vestæ uocabulũ Græcorũ quidam deductum uolunt παρὰ τὸ ἵστασθαι, τὸ ἱδρῦσθαι, quòd prima ædificia excitarit: uel quòd ubiq; locorum colatur. Hinc Hestia, siue Histia Ionicè ac Doricè, conuiuium. Vnde Paristia is locus dictus fuit, in quo ignis strueretur. Itaq; dum Poëta exciteto igne Larem nominat, adiungit & Vestam, quam diximus purum illum ignem fuisse, quem Troia exportatum, secum in Italiam detulit, uel eundem cum Lare. Huic thure & infertys, ut modò dixi, sacrificari solitum à ueteribus liquet uel ex Aulularia etiam Plauti. Sed cur farre ue-* B *neretur, fateor me ignorare, nec me legere memini, (Seruij enim commentum non placet) nisi quod cõiectura ducar, quod cùm unà cũ Cerere terræ anima existimata fuerit, unde fruges & herbæ enascũtur, quibus uictitamus, ea de causa farre illi sacrum fieri solere, uerisimile fortasse fuerit. Sed de Lare & Vesta abundè satis: nunc cætera, quæ sequuntur, prosequamur.* Extempló.] *Conditionem nouæ urbis ad Iouem authorem, per Anchisen internuncium refert, ut uulgus inutile ad nauigandum, uolens lubensq; ad manendum reddat. Iam hoc loco non supinus lector meminerit, quod sæpe hoc eodẽ libro nobis dictum est, Poëtam hic per occasionem Helymũ & Aegestam origine donare: quæ cùm ab Helymo & Aegesto, authore Aenea, conderentur, & in eas ab eodem è sua imbelli multitudine coloniæ deducerentur, fingit nunc ab Aenea urbem ibi oraculi iussu conditam, & in eam è matribus & imbelli plebe numerum aliquem transcriptum.* Quæ nunc.] *Velle nouam urbem in ea insula excitare, in qua aliquam partem utriusq; sexus Troianorum relinquat.*

Transcribunt]*Hoc est, cùm ipse multitudine abundaret, ex ea colonias deduxit. Addit disertè, ex quo hominũ genere: ex matribus ex socijs longa nauigatione fractis & ignaua plebe, quæ nullis gloriæ stimulis ad res gerendas ducebatur.* Ipsi transtra.] *Quos porrò dicat totos occupatos in reficiendis nauibus, mox subijcit. Paucos admodum quidẽ, sed delectos ad bellum iuuenes, qui gloriæ futuræ in Italia expectatione alacres, incumbebant in id, ut reparata classe, in Italiam transmitterent.* Reponunt.] *eximunt, & seponunt.* Robora.] *asseres roboreos.* Remosq;.] *polysyndeton, & hypermetrum.* Bello:] *ad bellum.* Virtus.] *appositio.*

A R G V M E N T V M.

Aeneas impetrata ab Aceste ædificandi licentia, vrbem, vrbisq; domos designat: Acestes forum, negocijsq; iudiciarijs apta loca indicit, patres regendæ ciuitati deligit: templum Veneri condit, sacerdotem Anchisæ tumulo creat: deinde facto nouem diebus communi epulo, peractisq; sacris, & ventis secundè flare incipientibus Aeneas abiri volens suos complectitur, mœstos consolatur, & Acestæ non sine lacrymis commendat: deinde peracto Eryci, & tempestatibus sacrifici lora solui iubet: ipse verò oliua coronatus in prora vinum libat, ita vento increbrescente Italiam versus nauigat.

Interea Aeneas urbem designat aratro.
Sortiturq; domos: hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Esse iubet: gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitq; forum, & patribus dat iura uocatis.
†Tunc uicina astris Erycino in uertice sedes   †al. Tum
Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloq; sacerdos,
Et lucus latè sacer additur Anchisæo.
Iamq; dies epulata nouem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi strauerunt æquora uenti,
Creber & aspirans rursus uocat Auster in altum.
Exoritur pro curua ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemq;, diemq; morantur.
Ipsæ iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire uolunt, omnemq; fugæ perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis:
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Treis Eryci uitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde iubet, soluiq; ex ordine †funes.   †al. funem.
Ipse caput tonsę folijs euinctus oliuę
Stans procul in prora pateram tenet, extaq; salsos
†Porricit in fluctus, * & uina liquentia fundit.   †a. Proijcit *al. ac
Prosequitur surgens à puppi uentus euntes:
Certatim socij feriunt mare, & æquora uerrunt.

NASC. VRBEM designat aratro.] *alluso ad morẽ priscorum Rom. in condẽdis urbibus, sed legito interpretẽ.* C Sortiturq; domos.] *sorte deligit locũ ædificandarum ædiũ, ne si locũ alius alio minus conspicuum ad ædificandum recipiat, illum sibi præferri molestè ferat, & si quem accusationi locum esse putet, non Aeneæ iniquitatem, sed suam sortem accuset.* Hoc Ilium.] *non est nomen urbis (nam Acesta dicta est) sed ideo Ilium nominat: quia urbem ea forma designat: qua Ilium fuerat: ut Troiani similitudine allecti animo quiescerent, & quasi in patriam restituti lætarentur.* Et hęc loca Troiæ] *publica ædificia designat, instar eorum, quæ olim fuerant in antiqua urbe Troiæ.* Gaudet regno Troianus Acestes] *hic ex sequentibus præcedentia intelliguntur: nã ex eo, quod Poëta non dixit, satis perspicitur imperio Acestæ subdidisse urbem nouiter conditam, & depositos in ea Troianos. Sic Crito ille Terentianus ex eo, quod dixit, eius morte ad me lege redierunt bona, nec mortuam eã esse, nec cognatam sibi prædixerat: utrunq; tamen ex eo colligitur.*

Indicitq;

Indiciiq́ forū.] Forum appellat. Quint. in quo iudicia publica exercentur: sed & iudiciū iudicum fori appellatione antiquis, præsertim Ciceroni quandoq́ intelligitur. hic utrūq́ si uis, sed magis forense iudiciū accipe. nā sequitur.

——& patribus dat iura vocatis.

Tunc uicina astris.] ὑπερβολικῶς. urbis cōmendatio. Tumuloq́ sacerdos, Et lucus.] non lucus tantùm additur, sed sacerdos, tanquam Deo ut suprà dictum est. Iamq́ dies epulata nouem] nouendiale epulum quasi sacrum nouendiale fuit: unde subsequitur sacrificiū. Et aris factus honos. Exoritur pro curua.] νόθος. Et consanguineo lacrymans.] Aeneæ pietas erga suos undiq́ sese ostendit: qui abiturus Acestæ illos non sine lacrymis commendat. Ex ordine.] rite: nam referri ad cædere, non ad solui Seruius autumat: nec fortasse ineptè. Sed quid si, ex ordine: id est, absq́ mora exponas? ut sit sensus. iubet fieri sacra: quibus peractis deinde absq́ mora, nullo intermisso tempore solui funes. ut apud Virg. lib. 4. Georg.

» *Septem illum totos perhibent ex ordine menses*
» *Fleuisse.* Id est, nulla temporis intermissione.

Stans procul in prora pateram tenet.] tempestati iubet alios Aeneas agnā cædere. ipse uerò princeps exta illius in mare porricit, & uinum fundit. hoc de more fieri solebat, ut exta cæsæ hostiæ cruda præfatis precibus in mare porricerentur. Liuius lib. 9. belli Pun. Secundum has preces cruda exta, cæsa uictima (uti mos est) in mare porricit. hoc enim sacrificio putabant mare tranquillum fieri quin etiam id ipsum ad nostra usq́ tempora permansit, ut nauclerus inter initia bibendi dimidiam ubi pateram in mare proijciat. hoc sacrificij genus suprà etiam attigit Poëta, cùm ait:

» *Dij, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,*
» *Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum*
» *Constituam ante aras, uoti reus: extaq́ salsos*
» *Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.*

LAMB. Hort. INTEREA.] A naualibus studijs trāsit ad Aeneæ sedulitatem circa nouam urbem condendā. Ac uidetur Poëta studio hanc descriptionem addidisse, ut ueterem consuetudinem ducendi muros, & alias nouæ urbis ac reipub. cōstituendæ partes celebret. Designat aratro.] Cato in Originib. tradit, ueteribus urbiū conditoribus hunc fuisse morē, ut muris locū designaturi, aratro taurū dextrū, uaccam sinistrā intrinsecus iungerent: atq́ ita ducebant sulcum: ut togæ parte incincti, capite uelati, parte succincti tenerent stiuā, glebæq́ omnes introrsum eijcerentur. Atq́ ita ducto sulco loca muris designabant. Porrò, ubi in urbem ingressus esset, ibi aratrum leuatum portabant: unde à portando, portæ nomen inuenêre. Quin & euertēdis urbibus aratrum inducebatur. Horat. Oda 1.

Imprimeretq́ muris hostile aratrum
» *Exercitus insolens.*—— Cicero Philip. 2. Vt
» uexillum uideres, & aratrum circumduceres. Hoc Ilium.] Verba sunt Aeneæ, locis sua nomina facientis, sed Troiana, ut non iam exiliū, sed patriam præsentē imaginarentur. Nam Iliū multi ipsam urbis Troiæ arcē dictā fuisse affirmant. Homerus tamen, & noster Poëta, tum Iliū, tum Troiam pro ipsa urbe nullo discrimine usurpant. Verba sunt Aeneæ, in re præsenti nomina locis indentis.

Gaudet regno.] Nō quasi per Aeneā regnaret, sed quòd noua urbe & Troiani sanguinis ciuibus per Aeneam auctum regnū esset. Indicitq́.] nunciat, sicut Liuius: Indici finitimis spectaculum iubet. Tempus locumq́ ad nūdinas conueniendi, distrahendiq́ res uenales. A Patribus.] ut ciuitas consilio & legibus conseruetur, legit senatum, quos nunc patres appellat: dat iura, quibus noua respub. sit munita & regatur. Vicina astris.] in monte. Quidā Erycem ἀκρόπολιν faciunt, alij montem. Inter Erycē & Syracusas nonnulli Ennam collocant. Monti nomen factū fuit ab Eryce ibi sepulto. In hoc monte Aeneas D. Veneri matri sacellum condidit, de quò uberiùs alibi à nobis est commentatum. Idaliæ.] Epitheticōs à parte totum: Cypriæ. Fuit enim quondam oppidum memoratum Cypri Idalium. Sacerdos.] Et ne quid Aeneas à se prætermissum existimet, patri Anchisæ, ut diuo terrestri sacra instituit, antequā ex ea terra decedat. Sacerdotē, qui sacra statis diebus obeat, & lucum, cuiusmodi aris & templis extra urbes amœnitatis causa adiungi solebant. Nam sacerdos & lucus, ad tumulum Anchisæum referendi sunt. Lucus, antiphrasticè ita dictus est, quod propter arborū opacitatē in eo quiduis potius quàm luceat. Epulata.] Propter nouæ urbis conditionem, nouem dies comessando, publico gaudio absumpti sunt. Mirum, quàm poëtæ numero nouenario delectantur. B est enim ἰσάκις ἴσος. nam ita in tres triadas diuiditur, ut earū unaquæq́ in tres distribuatur monadas. Itaq́ nouenarius numerus ueteribus pro quaelibet multitudine celebratissimus fuit. Vnde illud Horatianum de operis non præcipitanda editione:

——nonumq́ prematur in annum. »

Maro de Timauo:

Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis »
It mare præruptum.—— Pro, per multa ora. »

Et nouem Musis omnia recta studia sunt dedicata. Vergilius de Tartaro:

——& nouies Styx interfusa coercet. »

Apud Aratum ἐν φαινομένοις, ἐννεάγηρα κορώνη dicitur, pro πολύγηρα. Maro:

Præterea si nona dies mortalibus almam »
Auroram extulerit.—— »

In summa, hic numerus peculiariter ad amplificationē rei pertinere uidetur. Quare cùm Poëta dicit, omnē gentem nouē perpetuos dies epulatā, multos dies hauddubiè innuit. C Honos.] ad aras religiosè sacrificatum fuit. Vnde etiā dijs placatis, secundus uentus statim insequutus fuit: hoc est, auster, qui Italiā petētibus prosper est. Placidi.] ab opportuno. mare tranquillū, & uentus secundus, inuitant ad nauigandū. Aspirans.] fauēs. Noctemq́.] Amplificatio. Ipsæ iā matres.] Quare disertè & uerè dixit Terentianus ille: Cùm uelis, nolūt: cùm nolis, cupiunt ultrò. Hic porrò matres, quæ modò Pontū aspectantes longioris nauigationis tædiū detestabantur, nunc cùm aduertunt Aeneā soluturum portū, unà proficisci uolunt. Tāta inest quibusdā animorum inconstantia. Neq́ uerò de solis matribus loquitur, sed in uniuersum de omni imbelli multitudine, quam in nouam urbem trāscripserat, bello inutilem, & oneri res gerentibus futuram in Italia.

Quos bonus] Verè bonus, qui non grauetur etiam mœstos nūc ob discessū suorum benignis consolari uerbis, quos pro sua authoritate ob inconstantiam acerbè castigare potuisset. Lacrymans.] Aliud pietatis in suos argumentum, quòd lacrymas fundat, & diligenter eos Acestæ commendet, ut deinceps in tutelam acceptos, ut suos ciues, tueatur. Eryci uitulos.] fratri discedēs religiosè sacrificat. Nā antiquitùs mos erat, ut soluturi

A *oram sacrificarent, uel tempestati, uel dijs maris.* Soluitq;.] *hoc est, peracto sacrificio, iussit ancoras subduci, & uela uentis dare ad nauigandum.* Ipse caput.] *Hoc imperatorium munus erat, ut priusquam classis promoueretur, ipse imperator pro suorum salute preces funderet, & è summa naui dijs maris libamina daret.* Oliuæ.] *olea, quod pacis hauddubiè signum erat.* Tonsæ.] *Hoc est, caput tonsum.* Stans pro.] *Liuius lib. 9. secundi belli Punici, loquens de Scipione in Africam traiecturo: Vbi de luxit, inquit, Scipio è prætoria naue silentio per præconem facto: Dij deæq;, inquit, maria terrasq; qui colitis, uos precor, quæsoq;, uti quæ meo imperio gesta sunt, geruntur, postq; gerentur, ea mihi, populoq; & plebi Rom. socijs, nominiq; Latino, qui pop. Rom. quiq; meam sectam, imperium, auspiciumq; terra mari, amnibusq; sequuntur, bene uertant: easq; uos omnia bene iuuetis, bonis auctibus adiuetis, saluos incolumesq; uictis perduellibus, uictores spolijs decoratos, præda onustos, triumphantesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostium ulciscendorum copiam faxitis: quæq; populus Carthaginensis in ciuitatem nostram molitus est, ea ut mihi Populoq; Rom. in ciuitatem Carthaginensium exempla edendi facultatem detis.*

Extaq; salsi porricit.] *Liuius: Secundum has preces, cruda exta cæsa uictima (uti mos est) in mare porricit, tubaq; signum dedit proficiscendi. Vti mos est, ait Liuius. Eum morem hic Poëta uel ad authorem refert, uel antiquitate donat. At Aeneas non solum cruda exta porricit, uerumetiam uinum fundit in fluctus.* Proseqitur.] *Homerus Iliad. primo:*

τοῖσιν δ' ἴκμενον οὖρον ἵει ἑκάεργος Ἀπόλλων. a

Liuius lib. eodem statim: Vento secundo satis uehementi profecti, celeriter è conspectu terræ ablati sunt.

ARGVMENTVM.

Venus à Neptuno petit non absque ingenti querela in Iunonem, ut per eum Troianis liceat tuto in Italiam nauigare.

NASC.

At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur: talesq; effundit pectore questus:
Iunonis grauis ira, †nec exaturabile pectus, *al. & inexaturabile*
Cogunt me Neptune preces descendere in omneis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
Nec Iouis imperio, fatisue infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Vrbem odijs satis est, pœnam traxisse per omnem
Relliquias Troiæ: cineres atq; ossa peremptæ
Insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
Ipsa mihi nuper Libycis (tu testis) in undis
Quam molem subito excierit: maria omnia cœlo
Miscuit, Aeolijs nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis
†Proh scelus, ecce etiam Troianis matribus actis, *al. Dea*
Exussit fœdè puppes, & classe subegit
Amissa, socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

B Exercita curis.] *more suo Poëta uno uerbo qualis futura sit sequens oratio indicium facit, cùm Venerem curis exercitã: id est, de salute Troianorũ sollicitã facit.* Tales effudit pectore questus.] *nõ uoces dixit, sed questus, hoc est, uerba doloris, lamentationisq; plena.* Iunonis grauis ira.] *Veneris oratio est, petitoria quidẽ, sed maiori parte consumitur expostulatione in Iunonẽ, tot ferè circũstantijs cõstat, quot Iunonis ad Aeolum oratio in primo Aen. eiusdemq; forma est, nisi quòd in sensu*

C *contrariæ sunt: illic enim Iuno petit Troianos in mare submergi, hic illis tutam nauigationem Venus exorat. exorditur ergo à causa necessaria: quam uarijs amplificationibus, longoq; uerborum circuitu protrahit, ut iustiorem demũq; magisq; honestam petitionis suæ rationem ostendat. Captat beneuolentiam ab aduersariæ Iunonis persona: cuius iracundiam, impietatemq; grauiter accusat, ac detestatur.* Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus.] *diuinæ personæ τὸ πρέπον Venus egregiè seruat: quæ in medio etiã curarũ æstu grauitatis, ut ita dicã, maiestatẽ tenere uideť, nihil enim aut grauius, aut quod maiorẽ doloris affectum indicet, ijs uerbis dici potest. & profectò non poterat de suis Troianis non uehementer sollicitari Venus, cùm in illos Iunonem adhuc animo exulceratam, iraq; accensam cerneret: cuius quidem iræ magnitudinem epitheto declarat, cùm ait grauis: & amplificatione auget, cùm subdit: —— & inexaturabile pectus. Quod cùm ad concitandũ in Iunonem Neptuni odium, tum etiam ad sui excusationem plurimum facit: quòd cùm Dea sit, & filia Iouis, tam demissè, humiliterq; in*

aliorum preces præter decorũ sui numinis ob Troianorũ salutẽ descẽdat uerumtamen id, uti iam diximus, cũ magis quadam grauitate in splẽdore fecisse uideatur. Quam nec, &c.] *exaggerat à tempore: & Iunonem tantã quã implacabilem atq; ab omni pietate alienã deturpat: nã cum nullus sit tantus dolor, quem longinquitas temporis non minuat, atq; molliat, & nemo tã ferus, atq; implacabilis, qui non det se quãdoq; ad lenitatem: Iuno iure reprehenditur: quæ nec iræ, nec impietati ullo unquam tempore habenas adducit, nec offensionem deponit.* Nec Iouis imperio.] *tertium hoc amplificationis genus amplificatio per congeriẽ orationis dicitur: multa n. congeruntur simul ad rem exaggerãdam: sed ad incrementũ deduci potest quã Græci αὔξησιν appellant: nã uidetur per diuersos gradus ascẽdere hoc modo, non tẽpus, nõ pietas, quod magis est: nec Iouis imperiũ, quod maximũ est, eam placare potest. Sed & quartus addãtur amplificationis gradus.* Non media, &c.] *quartus est amplificationis gradus: quem supra summũ Quintilianus appellat nam in 8. libro, ubi de amplificatione per incrementũ uerba facit: Incrementũ, inquit, est potentissimũ, cum magna uidentur, etiã quæ inferiora sunt id autẽ gradu uno fit, aut pluribus per id uenitur non modò ad summũ, sed interim quodammodo supra summũ. Ciceroniq; adducit exemplũ in Verrinis. facinus est uincire ciuẽ Rom. scelus uerberare, parricidiũ necare, quid dicã in crucem tollere? hic ultimus gradus supra summũ additus esse uidetur: nam cùm tertium gradum, in quo parricidij mentionẽ fecerat, apposuisset non uidebatur ulterius progredi posse cũ ad summũ uenisset attamẽ quartus relinquebatur*

in crucem

in crucem tollere: qui cùm careret legitimo nomine, supra summum, rectè appellandus fuit. ita quoque hoc loco enumeratis duobus gradibus: quos hoc carmine complexa est Venus:

Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.

Adhibendus erat tertius: qui summus esse uidebatur:

Nec Iouis imperio, fatisúe infracta quiescit.

Sed cùm alia quoq; maiora extarent in Iunone impietatis indicia: quartum incremẽti gradum adiunxit supra summum. Non media de gente Phrygum.] nã maius est impietatis, crudelitatisq; signum non satiari pœnis, supplicijs, stragibusq; inimicorum suorum, quàm odium ullo tempore, aut maiorum imperio hostibus impunitis nõ remittere. hunc uerò gradũ ita cum Iunonis dedecore amplificat, ut alios amplificationis gradus per αὔξησιν continere uideatur. nam & odijs urbem Phrygum exedisse, & reliquias Troiæ omnibus supplicijs affecisse, postremò etiam cineres, atq; ossa consumpta urbis eam insectari dicit. Exedisse odijs.] odij magnitudinem designat: quale in fœminis existere solet, ideo pulchrè interpres Exedisse, inquit, muliebriter dictum est. Traxisse.] non pœnis affecisse ait, sed traxisse, ad supplicij grauitatem declarandam per omnes pœnas, ut pathos augeatur à magnitudine, & à numero. Cineres, atq; ossa peremptæ.] Extrema hæc est crudelitatis linea cineres mortuorum insectari. unde illud est ex 4. Aeneid.

Nec patris Anchisæ cineres, manesúe reuelli.

Causas tanti.] προληπτικῶς. occurrebat enim ut Neptunus tantæ crudelitatis causas quæreret: ipsa autem quasi obiectio respondens inquit: sciat illa. quibus uerbis innuere uidetur, nec iustas, nec honestas ea sibi, quas Iuno exequitur lib. 10. & Poëta ipse in 1. Aeneid.

——manet alta mente repostum

Iudicium Paridis. & quæ sequuntur aliæ.

Ipse mihi nuper.] Confirmat à testibus, ipsius uidelicet Neptuni testimonio. Quam molem subitò.] id in primo Aen. Poëta elegãtissimis uersibus est prosecutus.

Maria omnia cœlo Miscuit.] id est, omnia perturbauit, prouerbialis est hyperbole: qua & paulò diuersius Poëta usus est in 12. Aeneid.

——non si tellurem effundat in undas,

Diluuio miscens, cœlumúe in tartara soluat.

In regnis hoc ausa tuis.] auget à loco ad prouocãdum in Iunonem Neptunum. non enim Iunonis est mare, sed Neptuni. unde illud:

Non illi imperium pelagi.

Porrò illius superbiam, atq; arrogantiam notat: quæ cum suis se finibus continere debuisset, nimis superbè aliena occupauit. Prò scelus.] Aliam subnectit cum exclamatione accusationẽ, & quasi δεικτικῶς factum inuidiosè ostendit. exclamat ad eius magnitudinem designandam: quidam uerò cum antiquis aliquot exemplaribus legunt per scelus. Et classe subegit.] exaggerat à necessitate, & ab incommodo Troianorum, quod coacti in ignota terra manserunt, atq; ita inuidiosam magis Iunonem fieri putãt.

Quod superest.] ad petitionem delabitur. Liceat dare tuta.] Ratio, & summa totius petitionis, ut tutò ad Tybrim peruenire possint. Tibi.] in honorem tuum.

Si concessa peto.] ab honesto. nam quæ aliàs concessa fuerunt, honesta esse iudicantur. Si dant ea mœnia Parcæ.] id est, fata & alludit ad doctrinam Platonis in Dialogo duodecimo de leg. in quo tres Parcas Lachesin, Clothon, Atropon materiam, & instrumentum Fati esse demonstrans. A

At Venus interea.] Ut catastrophe nauigationis sit quieta, transit ad consilium deorum, quorum nutu tranquilla sit futura. His enim nunc imminentium iniuriarum ceu uindicibus planè opus est, ne rursum concitatis procellis Italia Troiani arceantur: quare nullus errandi foret finis. Etenim, ut Poëta initiò narrationem suam, quomodò Troiani è Sicilia in Italiam soluerent, à consilio Iunonis & Aeoli, de excitanda tempestate & disijcienda classe orsus fuit, ita hîc ultimũ nauigationis è Sicilia, à Veneris & Neptuni consultatione de pacando mari, ut salua & incolumis classis aliquando Italicum portum teneat, absoluit. Illic Iuno occupat Aeolum, ut consilijs uentorum furijs in alieno regno, nauigantes retrò in Africam propturbet: hic Venus maturè Neptunum, ut suum tantisper trãquillet, dum Troiani tandem in fatalem terram perueniant. Idem superiori tempestati superueniens, uentis minatus erat, ne iterum alienam ditionem miscerent, nisi magnum malum uellent experiri. At Venus.] Transitionis particula ostendit intermissa narratione, nouam telam Poëtam ordiri. Curis.] ægritudine & solicitudine pro salute suorum, sæuitia Iunonis diu excruciata. B

Iunonis grauis.] Petitoria oratio, generis suasorij. Huius propositio est, ut tutò portũ Italicum Troiani possint tenere. Exordium, & inde ducta narratio, constat perpetua criminatione personæ aduersariæ, exaggeratione iniuriarum, & amplificatione odij Iunonis in gentem uniuersam Troianam, ut Neptuno misericordiam erga suos moueat. Sequitur hinc propositio petitionis, & breuis inde peroratio. Iunonis.] Attentio à causa, cur supplex Neptunum precibus solicitet. Ac ne illa perleuis momenti, aut ipsa ultrò uenire uideatur: addit, se coactam, adeòq; iniurijs Iunonis, ad supplicandum adesse. Duo potissimùm criminatur in Iunone: iram odiumq; semel conceptum contra Phryges, & animum inexplebilem uindicandi cupiditate. Quam nec.] Amplificatio odij à tempore, & pietate Aeneæ. Etenim iniuriam, horum uel alterutrum, uel utrunq; mitigare solet. Nulla est uel animi ægritudo tam grauis, uel iniuria accepta tam insignis, cuius dolorem non adimat dies. Et pietas hostibus affectus concitat. Nec Iouis.] Plus hoc est, non posse eam ipsius Iouis imperio compesci: sed longè maxima amplificatio, adamantini animi est, nihil curare Parcas, quarum imperio adeò ipse, diuũm pater átq; hominum rex subest. Gradatim ad summam amplificandò peruenit. Quæ sequuntur porrò, ordinè exaggerando commemorant exempla odij Iunonis in Troianos in eum usq; diem. Exedisse.] Atrox metaphora. Relliquias.] Aeneam, eiusq; fugæ socios. Causas.] Modesta reprehensio causæ non honestæ satis, quamobrem tam atrox odium in eam gentem susceperit: ob palmam de formæ præstantia abiudicatam. C

Peremptam.] dicit, Troiã euersam. Et dolorem, furorem uocat, per auxesim. Ipsa mihi.] Ab exemplo alterius iniuriæ, cuius etiam testem ipsum Neptunũ præsentem citat, ne querelarum exaggeratio ficta esse uideatur. Et cùm, mihi excierit, dicat, docet omnem iniuriam, quæ filio fiat, ad se pertinere. Molem.] tempestatem. Maria omnia.] Amplificatio tẽpestatis. Cæterùm schema prouerbiale est, Mare cœlo miscere: pro eo quod est, omnia perturbare, nihilq; non facere: frequens omnibus scriptoribus. Huiusmodi etiã sunt illa, cœlum ac terras miscere,

apud

A *apud Liuium: Mare cœlo cōfundere, miscere sacra profanis, & similia.* Aeolijs procel.] *frustrà imploratis uentorū auxilijs, quòd Aeneas incolumis euaserit, perleui accepto damno.* In regnis.] *A' loco, ad concitandum aduersariæ odium. Audax mehercle facinus, ne dicam temerarium, in regno alieno sibi ius in hostem usurpare, illud'q; liciter adeoq; impunè perturbare.* Proh scelus.] *Pathetica exclamatio in recens, adeoq; nuperum admodū facinus, quod in cōspectu adhuc uersetur.* Exussit.] *faciem Beroës induta. Tribuitq; Iunoni, quod in urbem à se conditam Aeneas imbellem multitudinem transcripserit. Estq; iniuriæ recentis amplificatio.* Ignotæ.] *Pathos à loco.* Quod superest.] *Propositio petitionis.* Laurentem.] *in agro Laurentum labentem. Laurentes ipsa gens dicti fuêre à lauro, cùm regia conderetur, ibi reperta: quorum rex Latinus tum dicebatur, oppidum uerò Laurētum. Cæterùm Tiberis è montibus Apenninis oritur: uerùm in ipso cursu multis fluminibus oneratur. Partim per Tyrrheniam euagatur, atq; inde deflectens, primùm per Vmbriam, inde per Sabinos, & Latinos, qui circa Romam*
B *colūt, usque ad maritima, deuoluitur.* Si concessa peto.] *A' possibili. Et constat fatalem hāc terram, debitam Troianis: proinde nihil uetat, quo minus Venus uoti compos fiat.* Parcæ,] *antiphrasticè ita appellatæ sunt, quòd nulli parcant: de quibus in primo dictum est. Quoniam autem summatim petit Venus, ut Troiani Laurentem Tibrim possint intrare: hoc est, in Latium peruenire: operæpretium fecero, si obiter, de Latio nonnulla, Latinis, Aboriginibus, & uetustis Latij incolis dixero: & quidem quod fieri potest, paucissimis. Veteres earum regionum angustias, quæ intra Tibrim, & Circeos à mari ad proximos montes clauduntur, Latij nomine censuerunt. Etymon nominis inde deductum, omnium ferè consensus est, quòd Saturnus filij tyrannidem fugiens, illic sub Iano tutus latuisset. Ab initio Siculos, ut indigenas, hoc soli tenuisse, aliqui arbitrantur. Rursum fuerunt, qui hos Siculos, eosdem cum Liguribus fuisse opinati sunt, & ab Aborigenibus inde fugatos. Aborigines ijs temporibus, cùm Troiani in eas terras appellerent, hanc regionem habitabant, alijs atq; alijs populis, diuersis illuc casibus delatis, antè in societatem soli receptis. Gens bellicosa, inde soli pomeria finesq; propagarunt ad Lirim usq;. Quidam Latinos eos dictos uolunt, à Latino rege Albanorum: plures, à Latinij patre Latino, qui id temporis in Latio regnum tenebat, cùm Troiani huc deferrentur. Sed reuera constat, Latinorum nomen multo esse uetustius: quippe Orpheus, qui unus Argonautarum fuit, Argo nauem appulisse in Latinorum cardines canit. Qua occasione aliqui inducti, à Latino Herculis filio, Latinos appellatos arbitrati sunt. Ingenium terræ nulli ubertate glebæ cedit. Regnarunt ab initio in Latio omnium uetustissimi: Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, & Latinus: quorum postremo regnante, Troianorum appulsus in hanc terram incidit.*

ARGVMENTVM.

Veneri respondet Neptunus: eiq; enumeratis multis in Aeneam beneficijs suis, hoc etiam, quod petit, se liberè præstaturum pollicetur.

NASC.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est Cytherea meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis, merui quoq; sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœliq; marisq;.
Nec minor in terris (Xanthū Simoëntaq; testor)
Aeneæ mihi cura tui, cùm Troia Achilles
Exanimata sequens †impingeret agmina muris
Millia multa daret leto, gemerentq; repleti
Amnes, nec reperire uiam, atq; euoluere posset
In mare se Xanthus, Pelidæ tunc ego forti
Congressum Aeneam nec Dijs, nec uiribus æquis,
Nube caua eripui, cuperem cùm uertere ab imo
Structa meis manibus †periuræ mœnia Troiæ.
Nūc quoq; mēs eadem perstat mihi: pelle timores.
Tutus, quos optas portus accedet Auerni.
Vnus erit tantùm, amissum quē gurgite †quæres:
Vnum pro multis dabitur caput.

† al. immitteret, item, impenderet
† al. periture
† al. quæret:

FAS omne est Cytherea meis te fidere regnis.] *proponit Neptunus, atq; in ipso propositionis limine optimam erga illam animi sui uoluntatem, liberalitatemq; declarat, & quicquid efflagitat, tanquā iustum, atq; honestū se benignè præstaturū recipit. qd cùm ad eius beneuolentiā colligendā, tum ad eius dolorē sedandum plurimum facit. ita quoq; Aeolus in primo Aeneid. se Iunoni benignū præbet:*

C

„ *—— tuus ô regina, quod optes,*
„ *Explorare labor, mihi iussa capessere fas est.*
Item Vulcanus Veneri in oct. Aen.
„ *Quicquid in arte mea possum promittere curæ,*
„ *Quod fieri ferro, liquidóue †potest electro.*

† al. potestur.

Vnde genus ducis.] *ratio propositionis. sic autem argumentari uidetur. qui aliunde originem trahit, ibi & imperij, potestatisq; aliquid eum habere decet: tu è mari originem ducis: igitur aliqua tibi in eo sit potestas honestum est. porrò alludit ad fabulam: qua Venerem de spuma maris: quæ Græcis ἀφρὸς dicitꝰ: natā fuisse, & propterea ἀφροδίτην appellatam ferūt.* Meruiquoq;.] *ab antecedentibus Veneris spem confirmat: nam qui in aliquē beneficia multa contulerit, eum quoq; & alia beneficia in eundē collaturum esse sperari potest.* Sæpè furores.] *à cōmuni ad separatam beneficiorum enumerationē descēdit: nam cùm ait, merui omnia in Aeneam sua complectitur beneficia.* Et rabiem tantam cœliq; marisq;.] *tempestatem exaggerat: quam tantā fuisse dicit, ut non in mari tantùm, sed de cœlo etiam Troiani perterriti fuerint. ut in primo Aeneid. liquido patet.* Nec minor in terris.] *magnitudinem amoris erga Aeneā sui amplificat.* Xāthum Simoëntaq; testor.] *obtestatione fidē sibi conciliat. Xanthus Troiæ fluuius, qui & Scamander, auctore Homero, dicitur.* Cum Troia Achilles.] *ad aliam beneficiorum suorum erga Aeneam enumerationem se accingit: quæ Iliad. 20. Homerus est prosecutus.* Millia multa daret.] *ῥητὸν à numero,*

 Geme-

Gemerentq́.] impropriè de fluminibus, sed uenustè. est enim hæc tralatio non necessitatis, sed ornatus causa. Nec reperire uiam.] elegans expolitio ad amplificationem rei. Nec Dijs, nec uiribus æquis.] nam Aeneas uiribus inferior erat Achille, nec Dij fauentes Troianis, etsi plures erant Græcorum Dijs, æquali potestate, ac uiribus esse uidebantur: nam Iuno, Minerua, Neptunus, Vulcanus, Mercurius Græcis, Troianis uerò Venus, Apollo, Diana, Latona, Mars, & Scamander auxilio fuerunt. Aeneas iussu Apollinis cum Achille congreditur, Neptunus uerò, etsi Troianis inimicus, ipsum liberat. hæc pluribus scribuntur. Iliad. 20. Nube caua eripui.] Neptunus caliginem fudit oculis Achilli, ne Aeneam uideret: quem necare uolebat. Hom. loco proximè adducto. Structa meis manibus.] Il. 21. Nūc quoq; mens eadem.] renouat beneuolentiam à sua persona, & Venerem cōsolatur beneficiorum pollicitatione. Pelle timores.] sic in primo Aeneid.

Parce metu Cytherea, manent immota tuorum
Fata tibi.

Vnus erit tantum.] uaticinium futuri, & innuit Palinurum: qui paulò pòst in mari submersus describitur. Vnum pro multis dabitur caput.] rem exponit ταυτολογίᾳ: quæ προσονομασίαν habet ex uarijs unius nominis casibus: unus, unum.

LAMB. Tum Saturnius hæc.] Responsum Neptuni totum ad beneuolentiam & reconciliationem Troianorum
Hort. in gratiam compositum est. Probat exemplis, nunquam Troianis se aduersatum: quinetiam Aeneæ præsens auxilium attulisse, licet in muros urbis suis manibus excitatos cōiurasset. Domitor maris edidit alti.] Periphrasis Neptuni, coniuncta cum antonomasia. Est enim Saturni filiorum unus, cui in diuisione regni paterni, maris imperium sorte obuenit: quod quidem ob id à poëtis fictum creditur, quod primus mare nauibus sit ingressus.

Fas omne est Citherea.] Beneuolentia à securitate periculorum ducta, præcipuè à mari, in quod ipse habeat imperium. Vnde genus.] A' consanguinitate, ex fratre Ioue neptis. Est ergo, cur regno meo secura credas. Metui quoq;.] ne malum, ne damnum in meo regno iniquitate aduersariorum accipiant. Compressi.] Probabile hoc, & uerum, ut in prima tempestate. Prudenter supprimit nomen furentis. Sed aptius Furores forsan retulerimus ad fluctus turbatos uentorum atrocitate. Metaphora ducta est ab homine ad mare, πραγματικῶς. Quos porrò furores dicat, attexta expolitio luculenter docet. Sed & in rabiem, metaphora remota est, ab animantibus ad non animal: hoc est, ad maris æstum, & turbines tempestatum. Nec minor in terris.] Ab exēplis antecedentibus, etiam terra Aeneam sibi curæ fuisse.

Xanthū Simoëntaq; testor.] A' testibus: per prosopopœiam, amnes hos testes præsentes citat, ad quos non solùm inter hostes dimicabatur, sed ipsum Aeneam hostis manibus subtraxit. Achilles.] Homerus lib. 18. refert, Achillem cæso ab Hectore Patroclo, in planitiem è manibus emicuisse. atque eo conspecto, Troianos in fugam actos, multis in ipso receptu cæsis. Verba Poëtæ sunt lib. modò citato:

οἱ δ' ὡς οὖν ἄϊον ὄπα χάλκεον Αἰακίδαο,
πᾶσιν ὀρίνθη θυμός· ἀτὰρ καλλίτριχες ἵπποι
ἂψ ὄχεα φόνεον. ὄσσοντο γὰρ ἄλγεα θυμῷ.

Et paulò pòst:

τρὶς μὲν ὑπὲρ τάφρου μεγάλ' ἴαχε δῖος Ἀχιλλεύς. A
τρὶς δὲ κυκήθησαν Τρῶες κλειτοί τ' ἐπίκουροι
ἔνθα δὲ καὶ τότ' ὄλοντο δυώδεκα φῶτες ἄριστοι,
ἀμφὶ σφοῖς ὀχέεσσι, καὶ ἔγχεσιν.

Et Iliad. 21. ad urbem usq; Achilles Troianos ita prosequitur, ut totis campis sparsi uix portas consequantur.

Τρῶες προθυμέοι ἦλθον ὁμίλῳ
ἀσπάσιοι προτὶ ἄστυ, πόλις δ' ἔμπλητο ἀλέντων.
οὐδ' ἄρα τοί γ' ἔτλαν πόλιος καὶ τείχεος ἐκτὸς
μεῖναι ἔτ' ἀλλήλους καὶ γνώμεναι, ὅς τε πεφεύγοι.
ὅς τ' ἔθαν' ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ἐσσυμένως ἐσέχυντο
ἐς πόλιν, ὅν τινα τῶν γε πόδες καὶ γοῦνα σαώσαι.

Et alijs multis locis refertur fuga Troianorum ad muros urbis, Achille cædibus obuia queq; uastante. Congressum.] Libro 20. narrat Homerus, Aeneam primùm, pòst diuorum inter ipsos certamen, cum Achille armato ausum fuisse manus collatis pedibus conserere:

——δύο δ' ἀνέρες ἔξοχ' ἄριστοι
ἐς μέσον ἀμφοτέρων συνίτην μεμαῶτε μάχεσθαι,
Αἰνείας Ἀγχισιάδης καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Ac post longa inter ipsos colloquia, ubi iam res ad manus peruenisset, atq; Achilles strictum ferrum in Aeneā fuisset B
uibraturus, Neptunus pro eo apud diuos deprecatur: ut si in fatis sit, ut dijs inuisum Priami genus internecione extinguatur, non debere Dardani Progeniem, quem Iupiter in paucis adamasset, in totum deleri:

τὸν δέ κε Πηλείδης σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπηύρα,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Ποσειδάων ἐνοσίχθων.
αὐτίκα δ' ἀθανάτοισι θεοῖς μετὰ μῦθον ἔειπεν·
ὢ πόποι, ἦ μοι ἄχος μεγαλήτορος Αἰνείαο,
ὃς τάχα Πηλείωνι δαμεὶς, Ἄϊδος δὲ κάτεισι.
πειθόμενος μύθοισιν Ἀπόλλωνος ἑκάτοιο
νήπιος· οὐδέ τί οἱ χραισμήσει λυγρὸν ὄλεθρον.

Ac ad postremum Neptunus Aeneæ:

Αἰνεία, τίς σ' ὧδε θεῶν ἀτέοντα κελεύει
ἀντί' Ἀχιλλῆος πολεμίζειν, ἠδὲ μάχεσθαι
ὃς σεῦ ἅμα κρείσσων καὶ φίλτερος ἀθανάτοισιν.
ἀλλ' ἀναχωρῆσαι ὅτε κεν συμβλήσεαι αὐτῷ
μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι.
αὐτὰρ ἐπεί κ' Ἀχιλεὺς θάνατον καὶ πότμον ἐπίσπῃ,
θαρσήσας δ' ἤπειτα μετὰ πρώτοισι μάχεσθαι,
οὐ μὲν γάρ τίς σ' ἄλλος Ἀχαιῶν ἐξεναρίξει.
ὣς εἰπὼν, λίπεν αὐτόθ' ἐπεὶ διεπέφραδε πάντα. C

Id est,

Aenea, quis Deorum iussit te tam incogitantem cum Achille prælio decertare? qui longè te sit tum præstantior uirtute, tum dijs etiam charior. Quin cede, ne si cum illo commiseris, præter fatum pereas. Verùm mortuo Achille, inter primos fortiter pugna: non enim futurum est, ut Græcorum alius quisquam te, sit interfecturus.

Gemerentq́.] Metaphora, ab animali ad non animal. Refertur Iliad. 21. Troianorum, in fuga, partim in urbem compulsos, partim in amnem Scamandrum actos fuisse, quos omnes ita palantes Achilles cursu prosequutus fuit. Ac duodecim adolescentibus, Patroclo inferijs mactatis, amnis, cadaueribus oppleti inundatione iam ipse haustus fuerat, nisi Vulcanus eum seruasset, & amnem & campum incendio populatus fuisset. Homer. de Achille loquens:

αὐτὰρ ὁ βῆ, μέγα γὰρ ῥα θεῶν ὄτρυνεν ἐφετμὴ
ἐς πεδίον. τὸ δὲ πᾶν πλῆθ' ὕδατος ἐκχυμένοιο
πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ δαϊκταμένων αἰζηῶν

πλῶον

πλῶεν καὶ νέκυες, τοῦ δ' ὑψόσε γούνατ' ἐπήδα
πρὸς ῥόον ἀΐσσοντος ἀν' ἰθύν, οὐδέ μιν ἴσχεν
εὐρὺ ῥέων ποταμός. μέγα γὰρ σθένος ἔμβαλ' ἀθήνη.
οὐδὲ σκάμανδρος ἔληγε τὸ ὃν μένος, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον
χώετο πηλείωνι, κόρυσσε δὲ κῦμα ῥόοιο,
ὑψόσ' ἀειρόμενος, σιμόεντι δὲ κέκλετ' ἀΰσας·
φίλε κασίγνητε σθένος ἀνέρος ἀμφότεροί περ
σχῶμεν, ἐπεὶ τάχα ἄστυ μέγα πριάμοιο ἄνακτος
ἐκπέρσει, τρῶες δὲ κατὰ μόθον οὐ μενέουσιν.
ἀλλ' ἐπάμυνε τάχιστα, καὶ ἐμπίπληθι ῥέεθρα
ὕδατος ἐκ πηγέων, πάντας δ' ὀρόθυνον ἐναύλους.

Horum uersuum hæc summa est. Achillem deorum impulsu in planiciem concitatū, quæ iam aquis effusis inundata erat, ac cadaueribus & armis cæsorum oppleta, ita ut ipse ui fluminis leuaretur. Porrò Scamander omnem impetum in Achillem, congestis alijs super alios fluctibus, effudit: simulq; Simoëntis opem implorans, clara uoce hortatur, ut frater fratri, uir uiro adsit, ad hominis uires compescendas, ne unus urbem depopuletur, cuius uim tanta Troianorum agmina non sustineant, cataractas fontium aperiendas, ut repellatur. Et loco non multum inde diuerso: Cumulato aquarum agmine, ac sanguine cadaueribusq; sæuiente, quæ extra crepidines deuoluebantur, in altum leuatur:

ἦ inquit, καὶ ἐπῶρτ' ἀχιλῆϊ κυκώμενος ὑψόσε θύων
μορμύρων ἀφρῷ τε καὶ αἵματι, καὶ νεκύεσσιν.
πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα διιπετέος ποταμοῖο
ἵστατ' ἀειρόμενον, κατὰ δ' ᾕρεε πηλείωνα.

Libro eodem perpetrata clade insigni, stomachabundus cum Achille Scamander expostulat, quòd se cadaueribus oneret, ut nusquam cursum tenere queat:

ὦ ἀχιλεῦ, περὶ μὲν κρατέεις, περὶ δ' αἴσυλα ῥέζεις
ἀνδρῶν, αἰεὶ γάρ τοι ἀμύνουσιν θεοὶ αὐτοί,
εἴ τοι τρῶας ἔδωκε κρόνου πάϊς πάντας ὀλέσθαι,
ἐξ ἐμέθεν γ' ἐλάσας πεδίον κάτα μέρμερα ῥέζε.
πλήθει γὰρ δή μοι νεκύων ἐρατεινὰ ῥέεθρα,
οὐδέ τι πῇ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν
στεινόμενος νεκύεσσι, σὺ δὲ κτείνεις ἀϊδήλως·
ἀλλ' ἄγε δὴ καὶ ἔασον ἄγη μ' ἔχει ὄρχαμε λαῶν, &c.

Id est,

O Achilles ualde qdē potēs es, ualde aūt indigna facis
Virorum, semper enim tibi auxiliantur Dei ipsi
Si quidē tibi Troianos dedit Saturni filius oēs perdere,
Ex me expellens campum in cogitata fac,
Implentur enim iam mihi mortuorum amica fluenta,
Neque amplius possum profundere fluxum in mare humidum
Strictus mortuis, tu autem interficis perniciose
Sed age iam & desiste, stupor me habet princeps populorum.

Atq; euolue posset.] *Reddidit Scamandri uerba:* οὐδέ τι πῇ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν.

Pelidæ tunc ego forti Cōgressum Aeneā: nec dijs nec uiribus æquis Nube caua eripui.] *Hic locus ex Homero sumptus est.* ἷξε δ' ὅθ' αἰνείας ἦγ' ὁ κλυτὸς ἦεν ἀχιλλεύς, αὐτίκα τῷ μὲν ἔπειτα κατ' ὀφθαλμῶν χέεν ἀχλὺν πηλείδῃ ἀχιλῆϊ. ὁ δὲ μελίην εὔχαλκον ἀσπίδος ἐξέρυσεν μεγαλήτορος αἰνείαο· καὶ τὴν μὲν προπάροιθε ποδῶν ἀχιλῆος ἔθηκεν, αἰνείαν δ' ἔσσευεν ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀείρας, πολλὰς δὲ στίχας ἡρώων, πολλὰς δὲ καὶ ἵππων, αἰνείας ὑπεράλτο θεοῦ ἀπὸ χειρὸς ὀρούσας. *Retulimus etiam paulò antè, tum Neptuni beneficio manibus Achillis Aeneam subtractum, cui neque uiribus, neque dijs, qui utrinque in partes diuulsi stabant, par erat.*

Nec dijs, nec uiribus æquis.] *Hoc est, aduersis:* λιτότης *figura est: aut non æquis: id est, non æquali fauore: plures enim Græcis fauebat. De matribus autem intelligere non possumus, quia Thetide melior Venus est, & ei præsenti derogare nollet.*

Cuperem cùm uertere ab imo.] *Egregia profectò laus, quæ ab hoste uenit. Nam cùm in muros urbis, propter Laomedontis perfidiam, unà cum Apolline coniurasset, Aeneam tamen, uel ob propinquitatis ius, uel uirtutis existimationem seruatum uoluit. Historiam alibi retulimus.*

Periuræ mœnia Troiæ.] *Propter Laomedonta. Vide Ouid. libro undecimo. Et Homerus φ. Iliad.*

πὰρ διὸς ἐλθόντες θητεύσαμεν εἰς ἐνιαυτὸν
μισθῷ ἔπι ῥητῷ, &c. *Et,*
λαομέδων ἔκπαγλος ἀπειλήσας ἀπέπεμπε.

Est etiā Metonymia, continens pro contento: urbs cōdita, pro ipso rege Laomedonte, qui iureiurando dijs obnoxius, excitatis muris, persoluere promissum noluit. Estq; amplificatio amoris Neptuni erga Aeneam.

Pelle timores.] *Epilogus constat exhortatione breui ad securitatem periculorum, ex argumentis collectam.*

Accedet Auerni.] *Nam circa Cumas, quæ uicinæ sunt Lucrino & Auerno, classis appulit. De his locis alibi affatim diximus.*

Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quæres.] *Palinuri capite, ut hostia animali, pro omnibus satis fiet. Duos hic exponunt pro communi omnium salute, Palinurum & Misenum: propterea quòd Poëta addat: Vnum pro multis dabitur caput. Sed quàm consentaneum id huic loco sit, ipsi uiderint. Mihi certè posterius dictum uidetur, per expolitionem synonymiæ, ut referatur ad Palinurum: simul ad figurandam orationem. Est autem anaphora, in repetitione uocis eiusdem. Etenim Miseni capite non sacrificatum fuit: sed cùm impius in deos, cum Tritone peritia canendi lituo certare contenderet, impietatis suæ pœnas dedit. Sed hæc de re, suum cuiq; esto iudicium. Cæterùm Palinurus hic Elpenorem Homeri cum refert, qui Odysseæ 10. conclamante Vlysse ad mouenda castra, uino ac somno adhuc sopitus, è summo tabulato ædium Circes præceps decidit.*

Caput.] *Synecdoche: pro, unus sociorum pro omnium salute mihi litabitur.*

A

ARGVMENTVM.

Quod paulò antè Veneri Neptunus verbis pollicitus fuerat, munere ipsa præstat, curru volat per æquor: cuius præsentia vndæ subsidunt, totumque mare tranquillum efficitur.

His ubi læta Deæ permulsit pectora dictis,
Iungit equos † curru genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omneis effundit habenas.
Cæruleo per summa leuis uolat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis, fugiũt uasto æthere nimbi.
Tum uariæ comitum facies, immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis:
Læua tenẽt, Thetis & Melite, * Panopeiaque uirgo,
† Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Aeneæ suspensam blanda uicissim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia uelis.
Vnà omnes fecêre pedem. pariterque sinistros,
Nunc dextros soluêre sinus, unà ardua torquent
Cornua detorquentque, ferũt sua flamina classem.

NASC. † al. auro

* al. Panopeaque. † al. Nisæe

LÆTA permulsit pectora dictis.] figuratè. hoc est uerbis permulcendo lata reddidit pectora: id est, corda μ...

Iũgit equos curru.] pulchrè Neptunus hic describitur ociosius mare placare, quàm in primo factum est: ibi enim periclitantib. Troianis citò succurrendum fuit, ita enim ibi ait Poëta:

" Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat.

Antiqui codices habẽt, Iungit equos auro genitor. quã lectionem sunt qui idcirco ualde probent: quia rem facit tum splendidiorem, & ornatum illustriorem, tum quia dictio curru statim sequitur.

Fugiunt uasto æthere nimbi.] ita etiam in primo Aeneidos.

" Collectasque fugat nubes, solemque reducit.

Tum uariæ comitum.] hæc, quæ ad fabularum rationem attinent, legito apud interpretes, qui omnia diligenter explanant, Seruius in primis.

Læua tenent Thetis.] sexum imbecilliorẽ sinistræ parti prudenter accommodat. hæc autem Nympharum nomina partim ex Hesiodo, partim ex Homero sumpta sunt.

Nisæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.] Homeri hemistichium est Iliad. σ.

" Νησαίη, σπειώ τε

Gaudia pertentant mentem.] locutio est Poëtæ familiaris. sic & in 3. Georg.

" Gaudia pertentant mentem.

Et in primo Aeneid.

" Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.

Attolli malos.] antennas, ut uela pandant.

Intendi brachia uelis.] lectionem non probo: quæ est in Roman. codice brachia remis. nam pansis uelis, non opus erat remis. neque Pyerij interpretatio, & quorundam aliorum meis auribus facit satis: qui, si velis legant, intelligendum esse dicunt antennas uelis esse brachiorum uice. ego uerò de brachijs nautarum intelligendum puto: nam si intendere brachia remis est remigare, & uelis intendere brachia erit occupare se in uelo parando, atque pandendo, quod si, cùm remis opus est, remiges, brachia remis intendunt, itidem cum pansis uelis nauigandum est, nautæ uelis aptandis brachia intendunt. & sanè ordinatè Poëta locutus est. nam priùs attollitur antenna, deinde uelum panditur.

Vnà omnes fecêre pedẽ.] nautarum studiũ in parãdis, aptandisque rebus nauigationi necessarijs scribendo complectitur. nam panso uelo eius inferiorem partem ad nauis latus nautæ ligare solent: quo firmius uelum consistat. hæc à Latinis pes, à Græcis πὺς dicitur.

Pariterque sinistros. Nunc dextros soluêre sinus.] ad obliquos uentos hinc, atque illinc transtulerunt uela pro uentorum uolubilitate.

B

Cornua.] antennarum extremæ partes cornua uocantur. Virgil. 3. Aeneid.

" Cornua uelatarum obuertimus antennarum.

Sua flamina.] prospera, & à puppi uenientia.

LAMB. Hort.

LÆTA permulsit.] Aut permulsit & lætam fecit ut, Animumque labantem Impulit. aut certè perpetuum est epitheton Veneris, quam Homerus uocat φιλομμειδέα.

Curru.] currui: apocope, uel antiptosis. Genitor.] Neptunus, siue quòd Oceanus omnia flumina gignat, ac recipiat: siue quòd aqua, ut elemẽtorum præstantissimum, omnia producat, sine qua nihil non sterile est.

Equos.] uitulos marinos, phocas, quibus Neptunus inequitare fingitur. Est autem Phoce, δύσοδμον ζῶον, animal marinum truculenti odoris. Aristoph. φώκης δ' ὀσμὴν εἶχε: id est, phocæ odorem habebat. Vituli marini, quos phocas uocant, spirant & dormiunt in terra, inquit Plinius. Pecudum more in terra pariunt, canum modo in coitu cohærent: nec plures pariunt geminis, & mammis fœtum educant. Post duodecimum à partu diem deducũt in mare. Inter dormiendum mugiunt, unde uituli nomen inuenerunt. Mirum hoc, quod de ijs traditur, quòd uoce & uisu populum salutent: ac condito fremitu nomine uocati, respondeant. Profundissimè dormiunt, ut nullum animal profundius. Iis pinnis, quibus utuntur in mari, humi pedum uice serpunt. Addũt animanti miraculum, quòd dextræ pinnæ, uis soporifera insit, ut si capiti subdatur, somnos eliciat. Phocarum pelles nunquam cœlo tanguntur, sicut nec hyænarum. Plinius tradit uitulos marinos ternas heminas capere: ex Iuba ad Augustum. Hom. Odyss. 4. ἀποδας: hoc est, breues pedes habentes uocat. Horum etiam mentio fit apud Hom. Odyss. λ.

C

" ὡς ἄρα φωνήσας, ἵππους ...
" ... ἵπποι ...

Spumantiaque addit.] Omnia ad similitudinem in terra equitantium narrantur. Feros, equos Neptuni nunc uocat, eadem ratione qua equum Duratteum ferum dixit: " In latus, inque feri curuam compagibus " aluum Contorsit. Effundit habenas.] Metaphora, à liquidis ad habenas: ostendit uelocitatem in equis

A in equitando, quam ea quæ sequuntur copiosiùs circumloquuntur, & quidem rebus conuenienter. Tonanti] sub axibus currus stridentibus in ipso cursu: remota metaphora, à cœlo ad rotarum axes. Sternitur.] Cætera quæ sequuntur, ad dignitatem maiestatemq́ numinis amplificandam spectant. Insequuta illicò est maris tranquillitas, & aëris serenitas, pulsis cœlo nubibus. unde uenti orientes maria turbant, miscentq́. Variæ comitum facies.] Tribuit Neptuno omnia regia insignia & decora, equos, currum, sceptrum, ad postremum etiam satellitium nympharum, deorumq́ marinorum, sed minorum gentium, qui tantum regem conferti comitentur. Varias comitum facies dixit, pro uarijs comitibus. Comites utriusque sexus eum sunt sequuti. Immania.] ingentia cete. Enumeratio comitum. Cete.] κῆτος, inquit Suidas, θαλάσσιον θηρίον πολυειδές. ἔστι γὰρ λέων, ζύγαινα, πάρδαλις, φύσαλος, πρῆστις, ἡ λεγομένη μάλλη, ὃ καὶ δυσκαταγώνιστόν ἐστι. καὶ κριὸς, ἰδεῖν ἐχθρὸν ζῶον: id est, Cetus, belua marina multiformis est enim leo, zygæna, pardalis, physamus, prestis, quæ & malle dicitur. est difficilis superatu, sed & aries, animal uisu horrendum. Seruius, canes marinos interpretatur, sed inscitè.
B Plin. author est libro 32. capite 1. cetos sexcentorum pedum longitudinis, trecentorum uerò & sexaginta latitudinis, Arabiæ flumen intrasse. Glauci.] Glaucus piscis est, qui æstate nunquam appareat. Græci, inter quos & Athenæus est, de Glauco ad hunc modum fabulantur. Glaucus Anthedonius piscator fuit natandi peritissimus. Hic ut aliquam existimationem sibi pararet, huiusmodi imposturam commentus fuit. E portu spectantibus Anthedonijs enatabat urinando, donec è prospectu omnium sub aqua prouectus, in locum aliquem semotũ secederet, ubi dies aliquot commoratus, cùm uideretur, redibat natans in portum, spectantibus multis cum admiratione, qui in littore stabant. Interrogatus ubi'nam gentium tamdiu commoratus fuisset, respondebat, se in maris fluctibus uersatum. Fidem fecit hominis uerbis ac miraculo aliud commentum. Hyeme, cùm cæteri piscatores nihil piscium caperent, ille suos ciues interrogabat, quósnam pisces uellent: ac statim, quos iussissent, aduehebat. Multò enim antè eos in hunc usum parauerat, concluseratq́ in secessu. Fortè tandem euenit, ut hic à belua marina deuoraretur: ac
C cùm non rediret, uulgo iactatum fuit, Glaucum gustata herba immortalem factum, & habitare in mari. Enarrator Apollonij Argonaut. 1. longè diuersius hanc fabulam refert: γλαῦκος πολύφημος, ἀνθηδόνιος τὸ γένος, ἡ δὲ ἀνθηδὼν Βοιωτικὴ πόλις. ὡς καὶ ὅμηρος ἀνθηδόνα τ' ἐσχατόωσαν. ἁλιεὺς δὲ τέχνην, ὃς πολλῶν ποτε ἰχθύων ἀνενέγκας ἄγραν, μεταξὺ τῆς ὁδοῦ ἀποκαμὼν, ἀπέθετο τὸ φορτίον τῶν ἰχθύων. ὁ δὲ εἷς τούτων ἀθανάτην φαγὼν βοτάνην, ἀνέζησε. λαβὼν δὲ καὶ ὁ γλαῦκος φαγὼν, καὶ αὐτὸς ἀπεθεώθη. ἦτα ὡς εἰς ἄκρον γήρως ἦρχετο, μηκέτι φέρων, ἐδίωκεν ἑαυτὸν εἰς θάλασσαν, καὶ ἐγένετο θαλάσσιος δαίμων, καὶ τὸν ἰχθὺν τὸν γλαῦκον ἀπ' αὐτοῦ ἐκκλῆσθαι λέγουσι. Glaucus Polybi filius Anthedonius genere, piscator fuit. est autem Anthedon Bœotiæ urbs: id quod etiam testatur Homerus ἀνθηδόνα τ' ἐσχατόωσαν. Hic cùm aliquando piscium multitudine, quos ceperat, defatigatus esset, inter uias onus piscium deposuit. Ibi eorum unus moribundus, herba degustata reuixit. Glaucus & ipse eadem herba comesta, immortalis est factus. Inde ubi ad summam senectutem est euectus, ut tædio semet præcipitauit in mare, capitq́ inde pro Deo marino coli. Aiunt & glaucum piscem ab eo nomen accepisse. Hinc apparet natam paræmiam, cuius modò memini, Glaucus comesa herba habitat in mari: de ijs per iocum, qui cùm perierint, tamen uulgò adhuc creduntur uiuere. Idem interpres tradit, Glaucum senem dictum apud Iberos coli. Et promontorium esse, ita appellatum in ijs ipsis regionibus. Fuit & alius Glaucus Minois, de quo prodigiosa fabula item tum à Græcis tum Latinis prodita est. A diuersis diuersa prouerbia nata sunt, ut γλαῦκος ἄλλος ἱππόβρωτος, Glaucus alter ab equis deuoratus, Glaucus poto melle surrexit: Glauci ars, à Samio illo, qui æris ferruminationem primus inuenit. Glauci & Diomedis permutatio. Fuit & Glaucus Epicydis Spartanus uirtutis existimatione clarus, cuius historia extat apud Herodotum. Alius item Carystius, pyctes. Sed hoc loco illius piscatoris senioris immortalis redditi fit mentio. Inousq́ Palæ.] Ino Cadmi & Harmoniæ filiam fuisse fabulantur, quæ arcu percusso ab Athamante filio Learcho, cum altero filiorum Melicerte in mare se abiecit. Inonem, Leucotheam Liber pater uoluit nuncupari. Matutam hanc Latini nominant, Melicerten uerò Palæmonem: quem nos Portunum dicimus. Huic quinto quoq; anno postea ludi gymnici instituti fuerunt: quos Isthmia uocatos fuisse, author est Hyginus. Inus dolores, Ἰνοῦς ἄχη, inde in prouerbium cesserunt, de intolerabili dolore. Addunt alij, Inoni filiam Eurycleam item fuisse, & ipsam ab Athamante occisam. Inonem Megaras undis appulsam Megarenses honorificè exceperunt: ac nomine mutato, ut dixi, iusta mortuæ persoluerunt. Melicertem Corinthum euectum, urbis eius ciues sepeliuerunt, institutis tum ludis, quos Isthmios uocarunt. Aliter fabulam refert Melicrates Tyrius apud Zenodotum, & Hyginus apud Latinos: Athamantem prius uxorem habuisse Nephelen, ex qua Hellen & Phrixum procrearat. Hac defuncta secundam duxit Ino. Quæ cùm Nepheles liberis insidias machinata esset, persuasit matronis omnibus eius gentis, ut semina in terram iacienda torrerent, ne quid inde enasceretur. Vbi iam eo anno nihil proueniret, extemplò Athamas ministrum Delphos misit ad oraculum, sciscitatum causam sterilitatis. Ino interim legatum occultè corrumpit, ut Delphis domum reuersus, Athamanti responderet, tum demum Apollinem caritatem annonæ depulsurum, si Helle & Phrixus occiderentur. Persuadetur Athamas: insontes ambo aræ admouentur immolandi: sed dij eorum miseriti, aurei uelleris ariete uectos per aërem sustulerunt. Phrixus Colchos delatus est: Helle Hellespontico mari nomen fecit. Itaq; Inousq́ Palæmon, Portumnus Inus filius, deus maris, & qui portubus præsideat. Tritonesq́ citi.] pisces uelocissimi pro dijs culti. Tritonem Lycophron [illegible] θεὸν uocat: alij Neptuni & Amphitritæ, superiori quidem corporis parte umbilicotenus humanam effigiem referẽs, sed posteriori usque ad caudam esse delphinem: reuera nihil aliud, quàm ἰχθυοκένταυρον. Idem Lycophron in eodem poëmate, Tritonem pro ipso Neptuno usurpauit, τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων. Huius enarrator alibi citat Acesandrum quendam authorem, Eurypylum & Tritonem Neptuni & Celænus libros esse. alij Tritonem Oceani & Tethyos faciunt, patris & Neptuni tubicinem: pro tuba concha uti, quam buccinam uocitatam uolunt. Quidam in lit-

teras retulerunt, Tiberio Cæsari quendam nunciasse, Tritonem in specu quodam uisum, auditumq; concha canentem. Eadem persuasio irrepsit de Nereidibus, quæ squamis in hispido corpore uestitæ humanā effigiem habeant. Nilum Tritonem quoq; dictum, Græcorum commentarij tradunt, quòd ter nomen suum mutarit. Initio Oceanum appellatum, mox Aegyptum, ad postremum Nilum. Apollonij scholiastes, Tritonem urbem in Libya collocat, & aliam eiusdem nominis in Bœotia: ac uideri Mineruam circa alterutram natam, quamobrem Tritogenea dicatur: aut ἀπὸ τοῦ τρεῖν, perterrefaciendo. belli quippe dea est. Rursum extant, qui circa Syrtes amnem Tritonem labi adserunt, & in paludem Tritonidem exonerari, circa quā etiam insula Phla sit, haudquaquam obscura, in cuius breuia Iason in expeditione Argonautica impegerit: ac Tritonis monitu nauem Argo inde subductam. Circa Tritonidem paludem Machlyes & Auses habitant, quorum puellæ sacro Mineruæ in turmas diuisæ, fustibus & lapidibus inuicem petunt: ac si quæ in eo certamine perierint, eas negant castas uirgines fuisse. Victricem ac omnium fortissimam Græca panoplia, ac crista Corinthia exornatam, sublatamq; in currum, circum Tritonidem ingenti suorum plausu circumuehunt.

Phorciq; exercitus omnis.] Phorcum Ponti & Terræ filium finxit Hesiodus:

" αὖτις δ' ἀθανάτοισι μέγαν, καὶ ἀγλαὸν φόρκυν
" γαίῃ μισγόμενος καὶ κητὼ καλλιπάρῃον.

Varro tradit, Phorcū Thoseæ nymphæ & Neptuni fuisse filium, ac Corsicæ Sardiniæq; imperasse. Hic ab Atlante nauali prælio uictus, ac submersus, maris deus factus est. Ad quam historiam Poëta alludens, Phorciq;, inquit, exercitus omnis. Hic tres, uel (ut alij) quatuor filias reliquit: Scyllam, Medusam, Sthenio, & Euryalen: quarum Scyllam ex Cratæra nympha, reliquas ex Ceto. Scyllam Glaucus amauit is, de quo modò nobis habitus fuit sermo: qui gustata herba, cuius beneficio pisces reuixerāt, se in mare abiecit. Didymus enarrās hūc uersum Odyss. M. φόρκυνος δ' ἔστι τις λιμὴν ἁλίοιο γέροντος: Phorcynem marinum dæmonem uocat. adducitq; hanc historiam ex Herodoto, eum prius circa montem Arycnum uersatum. est enim is in Achaia. Habitabat autem con uallem, ab eo Phorcynis dictam. Qua regione iuxta oraculum relicta, uenit in Cephaleniam, ubi locum commodum delegit inhabitandum. Dictus aūt is fuit Ammus: id est, Sabulum. Delatus inde in portum Ithacensem, cùm de suo nomine Phorcynum portum uoluit appellari. Vtraq; declinatione igitur flectitur, Phorciq; exercitus omnis, & Phorcynis autem quidam portus est. Homerus Odyss. primo fabulatur Thoosam nympham Phorci maris Dei filiam fuisse, elocatamq; Neptuno, qui ex ea Polyphemum susceperit ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι.

" θόωσα δέ μιν τίκτε νύμφη
" φόρκυνος θυγάτηρ ἁλὸς ἀτρυγέτοιο μέδοντος,
" ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι ποσειδάωνι μιγεῖσα.

Thetis &c.] Enumerat nō Phorci filias, sed nymphas marinas, quas in læua parte, ut inferiorem sexū, collocat. Thetis priore breui & aspirata, posteriore per iota, Chironis filia fuit, Pelei Thessalorum regis uxor, ex quibus ortus fuit Achilles. Hesiod. in Theogon.

" πηλεῖ δ' αἰακίδῃ θεὰ θέτις ἀργυρόπεζα,
" γείνατ' ἀχιλλῆα ῥηξήνορα θυμολέοντα.

Porrò Tethys, γοῦ τηθὺς, priori longa, posteriori aspirata, Hesiodo Terræ & Cœli filia, quam Neptuni uxorem, & omnium nympharum matrem faciunt. Quod si ea sit, cuius hic fit mentio, expuncta coniunctione copulatiua, Tethys legendum est, priori tenui & longa. Quod si scripturam placuerit tenere integrā, pro eadem quidem Chironis filia, sed Nereidum una, accipiēda est. De hac Græci ad hunc modum fabulantur, ut constet, quo pacto in Nereidem sit transformata. Lycophron prodit, Thetin ex Peleo septem liberos procreasse masculæ stirpis, quorum sex in ignem abiecit, quòd à sua indole ac natura degenerarent: à cæde uerò Achillis prohibita fuit. Alij dicunt, partem in feruentem lebetem, partem in ignem abiecisse, ut exploraret, num nam mortales essent. Pindarus scribit, Iouem, Apollinem & Neptunum de Thetidis nuptijs inter se certasse: atq; à Themide repulsos, uel (ut alijs placet) à Prometheo. Oraculum ita responderat de Thetide: ἡ δὲ τέξεται παῖδα φέρτερον πατρός, id est,

" Quæ patre strenuum magis gnatum suo,
" Pariet——.

Apollodorus tamen ait, Iouem & Neptunum solos contendisse, uter Thetide potiretur: atq; ipsam cum Ioue noluisse habere consuetudinem, quòd à Iunone educata esset: quamobrem Iupiter iratus, eam homini mortali in matrimonium adiunxit. Chironis inde consilio ac uoluntate Peleus eam consequutus fuit. Achillem, initio Ligyronem dictum, iam natum uesperi ipsa in ignem solita fuit abijcere, ac interdiu ambrosia inungere, ut uidelicet hac ratione eum immortalem redderet. Peleus ista aduertens, cum puero auxilium allaturus accurreret, euenit Thetidem ad Nereides secedere. Sophocles tradit, Thetidem à Peleo ignominia affectam, eum deseruisse. Hinc inter nymphas marinas, Nerei filias, cœpta est censeri. Agamestor Pharsalius, citante enarratore Lycophronis, author est, Achillem ab igne & cineribus, Pyrisum principiò nominatum. Hanc Thetidem multi Nerei, non autem Chironis filiam fuisse contendunt: atq; à Ioue, cùm ea potiri non posset, Peleo in uxorem datam. certè ab Hesiodo inter Nerei filias 50. recensetur. Atq; hæ quidem nuptiæ illæ sunt, in quibus, cùm Dij præsentes adessent, proiecto in mensam aureo pomo, cui inscriptum erat ἡ καλὴ λαβέτω, ortum inter tres deas certamen de formæ præstantia fuit.

Melite.] Hanc refert Hesiodus inter quinquaginta Nerei filias:

" καὶ μελίτη χαρίεσσα, καὶ εὐλιμένη καὶ ἀγαυή.

Item & Panopeam, quam ipse Panopen uocat:

" δωρίς τε καὶ πανόπη, καὶ εὐειδὴς γαλάτεια. Et,
" νησαίη τε καὶ ἀκταίη καὶ πρωτομέδεια.

Cùm apud Græcos νησαίη scribatur, Nesæe hîc legendum uidetur. Spio.] Hesiod. κυμοθόη: σπειώ τε θοή, θαλίη τ' ἐρόεσσα.

Cymodoceq;.] κυμοδόκη δ' ἣ κύματ' ἐν ἠεροειδέι πόντῳ
" πνοιάς τε ζαθέων ἀνέμων σὺν κυματολήγῃ
" ῥεῖα πρηΰνει καὶ ἐϋσφύρῳ ἀμφιτρίτῃ. id est,
" Cymodoce, quæ placat aquas in gurgite ponti,
" Ventorum ac magnos flatus cum Cymatolege,
" Corpore præstanti componit, & Amphitrite.

Omnibus Nereidibus sua nomina sunt à maris & adiunctarum cognatarumq; rerum natura: ut sunt litora, insulæ, fluctus, facies placida maris, spuma & similia. Atq; hæ quidem non Phorci, sed Nerei filiæ sunt Hesiodo: ac recensentur in Theogonia 50.

Hic

A Hic patriæ.] *Lætitiam ex grata cœli clemētia & maris tranquillitate cepit: quòd secundam nauigationem in aduersam Italiam, adeoq; propinquam nunc aliquando promitterent.* Suspensam.] *hactenus dubiam & solicitam de nauigationis euentu, & cœli facie. Animo supprimit gaudium, id quod prudentis est, qui in secundis non insolescit, neq; aduersis animo externatur.*

Iubet ocyus.] *Ne oblatæ occasioni ipse desit, excitat segniores nautas ad maturandum. Primùm attolluntur mali, eriguntur antennæ, soluuntur expanduntur'q; ad uentum uelorum sinus: ad ultimum, cornua carbasorum antennis intendunt.* Brachia.] *antemnas: metaphoricῶs.*

Pedem.] *podium, funem nauticum, quem Latini pedē nominant. Est & podium locus extra domum priuatam publicamúe exporrectus instar pulpiti, ex quo spectare solemus, quæ extrà geruntur, quod in eo pedibus hæreamus. Iuuenal.*

Omnibus ad podium spectantibus——

πόδας alioqui Græci uocant ἔσχατα καὶ κατώτατα μέρη: id est, ultimas & infimas rerum partes, ut, πόδες Ἴδης, pedes siue radices Idæ. Et πόδες, τὰ ἐνειλήματα ποδῶν, ἔγουν φασκίαι, uolumina pedum, uidelicet fasciculos, siue fascias. Sinus.] *uelorum laxas ac fluxas partes, quæ uentorum flatibus intumescunt. Cætera, quæ de sinu dicenda sunt, alibi annotauimus. Cæterùm ueli partes ita distinguunt, ut inferiorem pateram putent appellari, mediam ferè τράχηλον, summam uerò carchesium. & inde diffundi in utrunq; ueli latus, & ea quæ cornua dicuntur.*

ARGVMENTVM.

Palinuro ducem agenti Troianis, cursumq; nauigationis ostendenti, Somnus è cœlo delapsus, & Phorbantis vultum induens, apparet in puppi, hortaturq; eum, vt dormiat, se interea pro eo gubernationis munus obiturum pollicens.

NASC.

Princeps ante omneis densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alij cursum contendere iussi.
Iamq; fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placida †laxabant membra quiete,
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Cum leuis æthereis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimouit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti, puppiq; Deus consedit in alta,
Phorbanti similis: funditq; has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem:
Aequatæ spirant auræ, datur hora quieti,
Pone caput, fessosq; oculos furare labori:
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.

† al. laxarāt

B Princeps ante omnes.] *non unū uacat. ut perperam senti interpres, sed alterū est dignitatis, alterum ordinis. tale quoq; illud est ex 2. Aen.*

" *Primus ibi ante omneis magna comitante caterua,*
" *Laocoon ardēs summa decurrit ab arce.*

Iamq; ferè mediam.] *hæc temporis descriptio ad Palinuri excusationem facit: nam eo tempore & ipse somno oppressus est: quo cæteri omnes dormierunt: plerunq; enim homo se à somno, etiam si uelit, continere non potest. uerumtamen ad maiorem Palinuri excusationem, cuius nutu, ac imperio nauigabatur, somnum fingitur è cœlo delapsum uim illi intulisse.* Mediam cœli metam.] *medium cœli terminum, ac finem: sed adeas interpretem: qui hunc locum optimè, ac doctissimè explicat.*

C Delapsus somnus ab astris.] *non mirum uideri debet, si somnum è cœlis labi dicat, licet noctis, Erebiq; filius Hesiodo dicatur: nam somnia à Ioue immittuntur. Homer. Iliad. α.*

" *——καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.*
" *Igitur & somnus, per quem insomnia fiunt.*

Te Palinure petens.] *ἀποστροφή.* Tibi tristia.] *πάθος.* Phorbanti similis.] *Phorbas Troianus Ilionei pater fuit.* Fudit has ore loquelas.] *ad Phorbātis eloquentiam alludit: qui non minori quàm filius eloquentia ualuit.* Iaside Palinure.] *suasoria simulati animi oratio est: sic enim fatur Somnus, quasi Palinuri laborantis, nec ferè unquam quiescentis misereri uideatur.*

Ferūt ipsa æquora classem.] *ex ratione enthymematis auspicatur: quā ex opportuna occasione deducit: ita enim formas enthymema.* pone caput: *id est, dormi: nam æquora ferūt classem,* Aequatæ spirāt auræ.] *altera ratio itidem ab occasione uentorum æquabiliter spirantium.* Dat hora quieti.] *exaggerat ab opportunitate temporis.* Pone caput.] *propositio enthymematis.* Oculos furare labori.] *quasi sui non sint, sed artis cui exercendæ dicati esse uideantur.* Ipse ego paulisper.] *quia occurrebat regimine opus esse: προκατάληψις respōdet, se illius officij munere functurum, quoad ipse dormiat.*

IAMQVE fere.] *A nocturni temporis descriptione, opportuni ad id, cuius causa ea adhibetur. Ostendit mediam fermè noctem, sed nondum tamen, fuisse. Media meta cœli, linea meridionalis est, quam cùm Sol sub terra contingit, apud nos media nox est. Hoc tempus, quoniam aptum quieti est, rectè sub id Somnum Palinurum petentem introducit: quod quia intempestiuum est agendis rebus, Intempestam noctem: & proximum, Concubium appellant.* Metam uerò mediam cœli: *id est, meridionale pūctum. stationem item uocant, quod cùm id attingunt planetæ, stare uideantur, ac inde in occasum uergere.* LAMB. Hort.

Nox humida metam.] *νὺξ ὑγρὰ, epithetice. nox enim roscida est suapte natura, propter lunam, quæ mari & humidis præsideat. νὺξ ὑγρὰ, de imminentibus malis: ut contrà, lucē oboriri dicimus, de fœlicitate aliqua ostentata.*

Somnus.] *Hunc Ouidius placidissimū deorū uocat: Somne, inquit, quies rerum, placidissime Somne deorum. Et Homerus, κασίγνητον θανάτοιο: id est, mortis fratrem, non uno loco. Hunc nocte lucentibus astris Palinurum petentem facit, quòd id tempus quieti ac sopori sit aptum & paratum.* Tenebrosum.] *Etenim nox quid aliud est quàm terræ umbra, cuius interuentu, ubi sol occiderit, aër obtenebratur, & quasi inumbratur.*

Te Palinure petens.] *Auersio. Quemadmodum Vlysses Homericus Elpenorem uino ac somno grauem, ad sociorum strepitum excitatum, & e summo tabulato in ædibus Circes cadentem: ita Aeneas quoque unum Palinurum, at non ipsius uitio ut ille, sed numinis uoluntate Italiam petens amittit. Vt omnes, quos saluos adhuc secum traxit, uno amisso, incolumes in Latium transportaret, tranquillo mari, securos nautas, & altæ quieti mersos introducit, ne in tutissima re non simus etiam soliciti.*

Tristia somnia.] *Quorum sedem in uestibulo inferorum collocant. Rectè tristia, quippè præsentem mortem allatura citra suum aliquod meritum, non ut illi Elpenori, quare addit, insonti: ut qui non cæcam speculationem hactenus in gubernanda naui egerat.* Deus.] *Somnus.*

Phorbanti] *filio Priami. Fuit item alius Phorbas Triopæ filius, ex Hiscilla, uel (ut alii) Hyocla, qui Ophiusam tempestate delatus (fuit ea istoc nomine insula à serpentibus appellata, postea Rhodus & Telchinis dicta) serpentes omnes, & inter eos horribilem draconem necauit. Quare à Rhodiensibus honores ei sunt instituti, ut naues longius aliquanto à litore abituræ, Phorbanti prius sacrificent. Persuasum enim habebant, ob interfectum draconem, cum Apollini charum, in cœlum translatum, atque inter sydera collocatum, Ophiuchum, à Latinis Anguitenentem siue Serpentarium nuncupatum. Proditur alius Phorbas Neptuni filius, Curetum rex, qui ab Erechtheo occisus fuit, à quo Athenis τὸ φορβαντεῖον dicebatur. Huius meminit Hyperides, in oratione contra Proclum, teste Suida. Hic Priamiden* Phorbantem *dicit.*

Iaside Palinure.] *Hortatoria oratiuncula ad quietē. Habet suasorii generis partes: exordium, quo beneuolentiam captat à generis splendore, cùm eum Iasiden: hoc est, Iasii nepotem appellat. Habet narrationem,* Ferunt ipsa æquora classem. *Subiicit mox propositionem hortationis,* Pone caput, fessosq́; oculos, &c. *Clausula constat beneficii pensatione.* Iaside.] *Iasii fili, aut nepos magni Iasii. Etsi in tertio de Dardano & Iasio diffusè dissertum est, obiter hîc paucula annotanda duxi de Iasio, ne frigidè hunc locum desultoria (ut ita dicam) leuitate percurrisse uideamur: si id prius dixerimus,* Palinurum *uel per antonomasiam Iasiden: id est, Troianum hîc appellari: uel uoce patronymica, Iasii filium: uel magni illius Iasii nepotem. Cæterùm Iasius & Dardanus fratres fuerunt. Hi post diluuium, quod Arcadiam inundauit, annis exactis aliquot, cùm ab Atlante materno auo regnum suscepissent, soli sterilitate moti, Arcadia Dimanti tradita, quem Dardanus ex Chryse Pallantis filia procrearat, cum altero Dardani filio, & numerosa popularium suorum manu, Samum insulam contra Thraciam occuparunt. Dardanus hinc quoq; & cœli rigiditate & terræ sterilitate extrusus, Iasio fulminis afflatu sublato in Phrygiā concessit, ubi ad radices Idæ Dardaniam condidit. Alii aliter historiam referunt. Siue igitur Palinurum ab isto Iasio, Iasiden, siue à parente ipsius uocet, expendendum relinquo. Proditur alius Iasion, Pluti pater ex Cerere, Cret natione. Hellanicus tamen, Plutum Iouis & Electræ filium tradit. Hunc scribunt agriculturæ apprimè doctum fuisse, & ea laudem sibi peperisse. nam Cereri fuerat commoratus: id quod quidem nonnulli ita interpretantur, quòd post diluuium in Creta penes solum ipsum triticum sit repertum. Atq; hinc fabulandi materiam scriptoribus suppeditatam, quasi Ceres illi cohabitarit & Plutum genuerit.* Palinure.] *Palinurus sonat, quasi iterum meiens. Ausonius: Meiere uis iterum, iam Palinurus eris.*

Ferunt ipsa.] *hoc est, secundo mari & uento naues aguntur: à tuto.*

ARGVMENTVM.

Somnus Deus quod verbis facere nequit, vi agit: nam cùm Palinuro persuadere non posſit, vt relicto temonis regimine dormiat, cum aqua Lethæi fluminis irorat: quem sopitum in mare præcipitat: ipse verò, sublatis alis, in cœlum volat.

NASC.

Cui uix attollens Palinurus lumina fatur:
Méne salis placidi uultum fluctusq; quietos
Ignorare iubes? méne huic confidere monstro?
Aeneam credam quid enim fallacibus Austris?
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clauumq; affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculosq́; sub astra tenebat.
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Viq; soporatum Stygia, super utraq; quassat
Tempora, cunctantiq; natantia lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus,
Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa
Cumq; gubernaclo liquidas proiecit in undas
Præcipitē, ac socios nequicquam sæpe uocantem.
Ipse uolans tenueis se sustulit ales in auras.

Vix attollens lumina.] *egregiè naturā moremq; semisopiti hominis expressit: cui adeò sunt graues oculi, ut eos uix attollat.* Méne salis placidum uultum.] *persuaderi nō uult Palinurus, & quasi animo turbato respōdet, sunt & qui arroganter etiā dicant: sed eum excusat peritia nauigandi, & experientia maris: qua plurimum pollebat. ideo ἰσχυρισμῷ méne? ait: qui fallacem, ementitamq; illius placiditatem sæpe magno cum meo periculo sum expertus.* Méne huic confidere monstro?] *uerbi, & sententiæ repetitio acriorem reddit orationem.*

Aeneam credā.] *exaggerat à persona Aeneæ: nam maiori temeritatis uitio notandus esset, si ducem, ac imperatorem tanto periculo subiecisset, ideo ἰσχυρισμῷ Aeneam dicit, hoc est, ducem, & imperatorē: cuius salute omnium nostrûm salus innititur.*

Et cœli toties deceptus fraude sereni?] *à sui testimonio, cùm amplificatione à numero, cùm toties ait:* Ecce Deus ramum Lethæo rore madentē.] *rem magnam repentinam, ac portento persimilem dicturus uoce utitur,* Ecce, *de qua alibi etiam ex Asconio diximus. hæc sanè ad Palinuri excusationem dicuntur: ne fortè imprudentiæ uitio notari posſit, qui, ubi maximè uigilandum fuerat, ibi in somnum oculos declinare posset.* Vix primos.] *uim infert Palinuro somnus.*

Méne

LAMB. Hort.

A MENE salis?] *Praestat tum optimi, tum exercitatissimi gubernatoris munus, qui coeli ac freti inconstantiam norit, neque in praesenti tranquillitate periculorum sit securus.* Monstro.] *mari: translatum ab animali ad non animal.* Fallacibus.] *Ventis instabilibus, quibus nihil incertius, nihil inconstantius.* Austris.] *uentis meridionalibus, quibus flantibus, secunda est nauigatio petentibus Italiam.* Toties.] *A periculis antecedentibus.*

Talia dicta.] *Nauigantes, ubi eò usque à terra prouecti sunt, ut iam coelum sit undique, & undique pontus, stellarum iudicio cursum moderantur: Graeci Helicem, Phoenices, Cynosuram, ut testatur Aratus ἐν φαινομένοις·*

» οἱ μὲν ἐπ' ἀμφοτέραν ἑλίκην καλέονται,
» τὴν δ' ἑτέρην ἑλίκην, ἑλίκη γε μὲν ἄνδρες ἀχαιοὶ
» εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
» τῇ δ' ἄρα φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
» ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ, καὶ ἐπιφράσσαι εὐδείη,
» πολλὴ φαινομένη ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
» ἡ δ' ἑτέρη ὀλίγη μὲν ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων.
» μειοτέρη γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι,
» τῇ καὶ σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.

B Quos uersus ad hunc modum Caesar Germanicus uertit liberius:

» Hic Iouis altrices Helice Cynosuraque fulgent,
» Dat Graijs Helice cursus maioribus astris,
» Phoenicas Cynosura regit: sed candida tota
» Et liquido splendore Helice nitet. haud prius ulla
» Cùm Sol Oceano fulgentia condidit ora,
» Stella micat coelo, septem quae Cressia flammis:
» Certior est Cynosura tamen sulcantibus aequor,
» Quippe breuis totam fido se cardine uertit,
» Sidoniamque ratem nunquam spectata fefellit.

Quem locum Arati imitatus Naso lib. Trist. 4.

» Magna minorque ferae, inquit, quarum regis altera Graias,
» Altera Sidonias, utraque sicca, rates.

Homerus Odyss lib. quinto:

» αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
» ἥμενος, οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε,
» πληϊάδας ἐσορῶντι, καὶ ὀψὲ δύοντα βοώτην,
» ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
» ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται, καί τ' ὠρίωνα δοκεύει,
» οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.

C Id est, interprete Erasmo:

» Ille quidem nauim arte regens, clauo assidet haerens,
» Nec sinit illapso torpescere lumina somno,
» Pleiadas, seroque recondentem ora Booten
» Suspectans, ursamque, alio cognomine plaustrum,
» Quae fixa usque loco se circumflectit eodem,
» Et nunquam Oceani liquidis aspergitur undis.

Hinc prouerbij loco celebratur, ἄστροις σημαίνεσθαι, & τεκμαίρεσθαι, Stellis notare: de his qui longam difficilemque uiam peragunt, ut necesse illis sit regionum situs stellarum obseruatione signare. ἄστροις σημαίνεσθαι τὴν ὁδὸν *uidentur, inquit D. Erasmus, ij qui notulis quibusdam & coniecturis arte deprehensis, rem alioqui peruestigatu difficilem inquirunt, aut assequuntur: aut qui signis quibusdam multò antè colligunt, quid sit euenturum. Postea deflexum est, ut stellas praenotare dicantur, qui quidpiam uelut animaduertendum insigniunt. Cui diuersum est* ὀβελίζειν: *id est, ueru praenotato quasi iugulare ac damnare. Hactenus D. Erasmus. Cicero quaestionum Academ. quarto: Nec tamen ego is sum, qui nihil unquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner. Sed quaerimus de sapiente. Ego uerò ipse & magnus quidem sum opinator, non enim sum sapiens: & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam Cynosuram:*

» *Qua fidunt duce nocturna Phoenices in alto, ut ait A-*
» *ratus, eoque directiùs gubernant, quod eam tenent, Quae*
cursu interiore, breui conuertitur orbe: sed ad Helicen, & clarissimos septentriones: id est, rationes has, latiore specie, nō ad tenue elimatas. Eo fit, ut errem, & uager latius.

Ecce Deus.] *Ne Palinurus sua culpa peccasse dicat, transfertur culpa somnolentiae in Somnum, quem nunc Deum uocat. Eundem Ouidius & quietem rerum, & deorum placidissimum appellat.* Lethaeo rore.] *tristissimo liquore, mortem allaturo. Sunt enim Lethe & Styx apud inferos amnes poëtis decantati. Lethe ἀπὸ τῆς λήθης: id est, obliuione: Styx παρὰ τὸ στυγεῖσθαι tristior, habet suum nomen. Inducit enim somnus omnium curarum obliuionem.* Ramum.] *Quantam uim magicam ueteres uirgulis ac ramis tribuerint, ostendimus in quarto. Vnde etiam uirgula diuina à doctis prouerbij uice celebratur.* Tempora.] *Quamuis Aristoteli pathos, siue affectio somni circa cor, perinde ut uigiliae, consistit: eodem tamen authore, ferè ille oritur è capite, humoribus suffarcinato.* Proiecit] *non abiecit, sed porrò iecit: ut in illo, Proiectaque saxa Pachyni: &, Proie-*
» *cto dum pede laeuo Aptat se pugnae.* Natantia.] *na-*
» *tantes oculos: per similitudinem.* Ipse uolans tenues se sustulit, &c.] *Somnus in auem transformatus, re perpetrata in auras abit.*

ARGVMENTVM.

Nauis Palinuro gubernatore destituta, auxilio Neptuni tutum iter currit, Sirenumque ad scopulos uehitur quam ubi Aeneas absque rectore fluitantem sentit, eam ipse regit non sine gemitu ac dolore necis amici.

NASC.

Currit iter tutum non *secius aequore classis,
†Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iámque adeò scopulos Sirenum aduecta subibat
Difficiles quondam multorumque ossibus albos,
†Tunc rauca assiduò longè sale saxa sonabant.
Cùm pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici,
O nimium coelo & pelago confise sereno,
Nudus *in ignota Palinure iacebis arena.

*al. segnius
†al. Promissique
†al. Tum
*al. &

DIFFICILES quondam.] *cur olim difficiles, causam illico assignat.* Multorumque ossibus albos.] *eorum scilicet, quos suo cantu in naufragia deducebant. alludit ad fabulam sociorum Vlyssis: quos à Sirenibus deuoratos ferunt.* Sale saxa sonabant.] *pulcherrima alliteratione, hoc est sigmatismo saxorum sonitum imitando expressit.* Et ipse ratem.] *nō est praeter decorum magni ducis, ut in necessi-*

tatis

fitate Aeneas nauim regat. quod etiam alibi facit.

» *Ipse sedens clauumq́; regit, uelisq́; ministrat.*

Casuq́; animum concussus amici.] *πάθ@ à dolore. quod etiam sequenti exclamatione auget.*

O' nimium cœlo.] *exclamatio doloris affectu plenissima.* Nudus in ignota.]*locus commiserationis ex circunstantijs, quòd nudus, quòd in ignoto loco, quòd in arena insepultus, atq; indefletus iaceat. ita quoque ferè de Priamo in 2. Aeneid.*

» *——iacet ingens littore truncus,*
» *Auulsumq́; humeris caput, & sine nomine corpus.*

LAMB. Hora. CVRRIT.] *Clauo ad istum modum spoliato suo rectore, ut æquor quietum nullo periculo rectà pergebat fluitare nauis.* Promissisq́;.] *Neptuni, qui ita promiserat Aeneæ omnia tranquilla ac tuta, si omniũ salus unius morte redimeretur.* Iamq́;.] *Caprearum insulam dicit, quæ est in ora Campaniæ, contra Neapolim, rupibus immensæ altitudinis, ac profundo mari septa, uno eoq́; perangusto accessa tramite: circuitu XL. M. pass. Tyberij principis tum arce, tum solitudine nobilis, qui in his, reipub. cura in totum abiecta, reliquum postea uitæ egit. Hanc insulam Sirenes coluisse feruntur. Sirenes, inquit Seruius, secundum fabulam tres in parte uirgines fuerunt, Acheloi fluminis & Calliopes Musæ filiæ: harum una uoce, altera tibijs, tertia lyra canebat. Et primùm iuxta Pelorum, postea in Capreis insula habitarunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum ueritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam deducebant ad egestatem, his fictæ sunt inferre naufragia. Hactenus Seruius. Sunt qui Sirenes aues esse putent in India, quarum cantu præternauigantes in littus pertracti, discerperentur. Hanc insulam Vlysses præternauigaturus, sociorum auribus cera obturatis, se malo alligari iussit, ut cantus dulcedine audita, frustra ad dirigendam eò nauem luctaretur. Vnde quicquid dulcedine aliqua blanditur, habetq́; interim sub uoluptatis specie pestem exitiabilem, Sirenem appellare licet. Homeri scholiastes, enarrans uersum lib. Odyss. μ. σειρῆνας μὲν πρῶτον, scribit, secundum quosdam, Sirenas Acheloi & Steropes esse filias: rursum alijs, Acheloi & Terpsichores, quæ captæ à Venere, uirginitatem oderint: atque cùm essent alatæ, auolarint in Tyrrhenicum clima, occuparintq́; insulam Anthemusam. Nomina earum fuisse, Aglaophemen, Thelxepeam, Pisinoën, & Ligeam. Rursum secundum Homerum duas esse Sirenes. Has Lycophron ἀρχυογόνους uocat, quòd suprà humana specie, infrà uolucrum essent. Quibus, à Musis deuictis, earum alas detractas admirabili cantus dulcedine ornarunt. Hinc factum, cur Musæ capitibus alatis depingantur, præter unam Terpsichoren, quòd earum sit mater. Atque ista circa Cretam contigisse tradunt, unde eius insulæ urbs Apteræ nomen inuenit, quòd Sirenes ibi deuictæ, alas abiecerint. Steriles eas idem author uocat, quòd ut eius interpres existimat, qui eas audirent, steriles redderentur: etenim moriebantur. Addam hic tantùm ex Suida, nonnulla ab istis non mehercle διὰ δὶς πασῶν discrepantia. Is docet, Sirenem esse animal mellificans in cera, non dissimile api: à qua natum est prouerbium, Siren amicum nunciat, apis hospitem.* A *Cæterùm mulieres esse, quæ dulciter modulentur, quæ in insula habitantes, suo cantu præternauigantes mirum in modum demulcebant, ut eas ad se attraherent, detinerentq́; usque ad mortem, à thorace sursum muliebri specie, deorsum uerò facie passerum. Quamobrem, inquit, mythologici aiunt, auiculas esse facie muliebri, quæ præternauigantes meretricijs quibusdam lenocinijs deciperent, demulcerentq́; audientium aures. Finem huius uoluptatis nullum alium cãtio ista aduehebat, quàm interitũ solum. At ueritas ipsius rei sic habet, inquit. Sunt loca quædam marina, montibus quibusdam in arctum contracta, & angustias. In has fluctus illisi, cùm suauem sonum ederent, præternauigantes eum audientes, æstui se totos crediderunt. quamobrem unà cum nauibus illic periêre. Porrò, quæ apud Esaiam Sirenes & onocentauri dicuntur, dæmones quidam sunt, sic in urbis solitudine & uastitate figurati, quæ ita iratumenis comparantur immittunturq́;. At Syri cygnos esse adstruunt, qui loti cùm ex aqua subuolant & aëre, canorum carmen edunt. Itaq; Iob dicit, Frater Sirenum factus sum, socius passerum: hoc est, cano meas ipsius calamitates & miserias, perinde ut Sirenes. Struthum hic uocat,* B *quem Struthocamelum dicimus, auem uidelicet pedibus & collo asinam. Et in epigrammate quodam, uox illa Sirenibus suauior. Et Sirenes, animi concinnæ & Musicæ potentiæ Sirenum cantio, parœmia celebris. Hæc Suidas. Horatius in epistola ad Lollium:*

Sirenum cantus & Circes pocula nosti. «

Difficiles quondam.] *aliquando periculosos, quãdiu à Sirenibus habitarentur, præternauigantibus: nunc uerò illis extinctis, minimè.* Tunc rauca.] *Monstrat quasi digito ueram historiam, tradentium, Sirenas (ut modò dixi) scopulos fuisse in angustias contractos, quib. cùm fremitu blãdo illisi fluctus marini, cùm canorum quiddam resonarent, nautæ periculi securi, æstui se totos permittebant. Naufragio illic facto, corpora in nudos scopulos eiecta, postea ibi computruerunt. Quamobrem disertè addit,* albos ossibus nautarum procul apparuisse. *Diuersas à nobis de Sirenibus memoratas authorum sententias, simul & allegoriam, facetis uersibus etiam complectitur Ioannes Tzetzes.* Ipse.] *pater Aeneas, ne quid officij & curarum in optimo principe prætermittat.*

Ratem.] *nauim.* Nocturnis.] *per noctem in mari.* Multa.] *multum: nomen pro aduerbio.* Amici.] *Palinuri: quippe non minus de salute sociorum, quàm sua solicitus.* C O' nimium cœlo & pelago confise sereno.] *Concludit affectibus, ab exclamatione, per auersionem: ignarus quo casu gubernaculo ille excussus fuerit, uerisimilem tamen de causa interitus sumit coniecturam, ab officio.* Harena.] *Pathos à loco & habitu:* in harena iacebis nudus: *hoc est, insepultus. Addit amplificationem:* in ignota, *id quod tristius est, ac magis dolendum, quàm si ab amicis aut cognatis in patrio solo, iustis funebribus præstatis, conderetur.*

FINIS COMMENTARIORVM in Quintum Aeneidos Librum.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM IN LIBRVM SEXTVM AENEIDOS VIRGILIANAE.

ADILON.

Quaeruntur sexto naues & tartara Ditis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN sextum Aeneidos librum Argumentum.

Cumas deinde venit,fert hinc responsa Sibylla.
Misenum sepelit,mons seruat nomen humati.
Ramum etiam antè deûm placato numine portat.
Et vates longaeua vnà descendit auernum.
Agnoscit Palinurum,& ibi solatur Elissam:
Deiphobumq́; videt lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas discit narrante Sibylla.
Conuenit Anchisen:penitusq́; in valle virenti,
Agnoscitq́; suam prolem,monstrante parente:
Haec vbi percepit,graditur,sociosq́; reuisit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, ET D. LAMBERTI HORTENSII, MONTFORTII,

EXPLANATIONES IN Sextum librum P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII in Sextum Aeneidos librum explanatio.

ARGVMENTVM.

SExtus hic liber reliquis Aeneidos libris sine controuersia anteferendus est: in quo splẽdor reuera omnigenae doctrinae,eruditionisq́; mirum in modũ elucet:& in ijs, quae ad rhetoricã, dicendiq́; facultatẽ pertinent,si in reliquis libris copiosus est,& grauis, in hoc certè est admirandus:tamen nõ placet (etsi latissimus sese nobis offert expatiandi cãpus)tam longè,lateq́; vagari, vt quaeq́; minuta consectari velimus. quin etiã λεπτόλογος de industria sectari nobis in animo est:eoq́; magis, quoniam nihil ferè hoc in libro sese offerri potest,praesertim quod rhetoricę poëticaeq́; facultatis intersit,quod superiorib. libris à nobis planè(vt opinor) non fuerit indicatum,atq́; etiam(absit arrogantia)diligenter explanatum. verùm quoniam ampla, diuersaq́; rerum materia non semper angusto sermone cõcludi potest, danda à nobis opera est, vt in magna rerum copia explicãda,eo nos temperamento vsi fuisse videamur, vt huic nostrae explanationi neq́; multũ deesse,neq́; multum superesse iudicetur. hoc autem argumento liber iste contineri videtur. Cumas cùm primùm aduectus est Aeneas,Antrum Sibyllae petit,peractoq́; sacrificio,Phœbi oraculum consulit:inde cùm instantia pericula, tum futuri belli euentus discit. Miseni corpus in litore repertum exurit, cineresq́; sub proximo monte, qui de eius nomine *Misenum* dictus est, sepelit:deinde columbarum ductu ramum nactus aureum duce Sibylla per Auerni fauces ad inferos tendit. Palinurum circa Stygiam paludem oberrantem offendens exequiarũ spe cõsolatur. Stygem traiectus per circulos puerorum, perq́; diuersas diuersa ratione damnatorũ hominum sedes iter faciens ad Ditis ipsius mœnia contendit,relicto ad laeuam Tartaro:vbi sceleratorum animę pœnas luunt,aureumq́; ramum in ipso reginae limine defigit.posthaec ad campos Elysios, fortunatorumq́; sedes iter instituens, à Musaeo vate ad Anchisem patrem perducitur, à quo genus suum edocetur: obiter Albanorum, Roma-

Romanorumq; regum catalogus, nec non Romanorum aliquot nobilium nomina recensentur. Postremò A per eburneã portam ad superos egressus socios reuisit, relictisq; Cumis, Caietam nauigat. Qua in re Homerum imitari videtur Poeta in decimo Odysseæ: ubi, Vlysses quoq; se mandato Circes ad inferos descendisse, ibiq; Tiresiæ vaticinium de sua, aliorumq; salute audisse, Heroas, Heroidasq;, nec non matrem suam vidisse memorat. Doctrina libri Platonica est: nam ex aliquot Platonis Dialogis, ex Phædone inprimis, & Axiocho, adde etiam ex Apologia, alijsq; locis, vti suo loco patebit, multa desumpta sunt.

Ic fatur lacrymans, classiq; immittit habenas:
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris:
Obuertunt pelago proras, tum dente tenaci
Ancora fundabat naueis, & littora curuæ
Prætexunt puppes. iuuenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ,
Abstrusa in uenis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit: syluas, inuentaq; flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæq; procul secreta Sibyllæ,
Antrũ immane petit, magnã cui mentẽ animumq;
Delius inspirat uates, aperitq; futura.
Iam subeunt Triuiæ lucos, atq; aurea tecta.

NASC. Ic fatur lacrymãs.] *hos duos priores uersus ex fine quinti in hunc librum à Tucca, & Vario translatos fuisse, & codices manuscripti, & ueterum interpretũ auctoritas fidem facit: nam æquũ fuerat, ut fine nauigationis Aeneæ, finis etiam libri clauderetur, præsertim cùm iam initium nauigationis factũ esset. uerùm quia principium huiusmodi,* Obuertunt pelago proras, *Virgilianæ maiestati parũ conuenire uidebatur, placuit uiris illis doctissimis, ut tale libri esset initium.* Sic fatur lacrymãs.] *à simplici exorditur explicatione Poëta: nã quid simplicius, aut etiã quid mũdius dici potest, sic fatur lacrymãs? ueruntamen ut aliquid nudæ simplicitati dignitatis adderet, à propria ad translatã dicendi formam se transtulit, cùm ait:* Classiq; immittit habenas.] *instruit classem ad nauigandum. translatio ab equis sumpta: quæ superiorem sermonis humilitatem temperat: nam poëtarũ oratio, uti Aristoteles in poët. auctor est, neq; humilis, neq; obscura, aut nimiũ elata esse debet: cuius rei non ignarus Poëta noster passim proprias rerum uoces metaphoris miscet, ut neq; perspicuitas absit, neq; dignitas, sublimitasq; orationis desideretur.* Et tandem.] *nauigationis longitudinem, atq; tedium designat.* Cumarum allabitur oris.] *quæ in Lucania sunt, Italiæ parte, non longè à Bais Neapolitani regni.* Obuertunt pelago proras.] *mirus est Poëta in explicãdis, ut alibi diximus, naturæ, artiũq; rebus, nec non ipsarum artium moribus, id quod cùm alibi, tum etiam hoc in loco planè perspici potest: nam quæ de more facere nautæ solẽt, cùm ad portum peruenerint, ea uerbis diligenter exponit, proras nauium pelago uertunt, anchoras iaciunt. exeunt nautæ de nauibus: ignem accendunt, cibos parant, ad aliaq; necessaria officia sese accingũt.* Iuuenũ manus emicat.] *ad laudẽ Troianorum: quorum uirtus in ipsis propè iam splendescere uidebatur.* Littus in Hesperiũ.] *nõ ociosè, nec ab re, sed ἐμφατικῶς ad augendam Troianorum uirtutem, splendoremq; hoc dictũ esse uidetur. quasi innuere uelit, tales in litore Italico sese Troianos prætulisse, ut nõ solùm Italis uiris bellicosissimis splendore uirtutis æquari, uerumetiam anteferri posse uiderentur.* Quærit pars semina flammæ.] *distributio est: nam diuersorum diuersa officia describit: sociorum scilicet atq; regis. hoc sanè de more nautæ facere solent, ut cùm primum è naui exierint, ignem accendant. hinc illud ex primo Aeneid.*

Ac primùm silicis scintillam excudit Achates.

Sed locus iste plus habet in recessu, quàm fronte promittat, etsi interpretes ne uerbũ quidẽ: nam cum Aristotele sentire uidetur aduersus Platonis ideas. Plato enim cùm ideas posuisse tanquam necessarias in diuina mente, ut ab una idea cuiuslibet rei res omnes defluerent, & cognoscerentur, exẽpli causa, ab idea hominis, omnes homines, & ab idea equi, omnes equi, Aristoteles, & qui eum secuti sunt, ideas tanquam monstra naturæ minimè necessarias, reijciendas putarunt: asserentes nihil ab agente aliquo fieri nisi compositum ex materia, & forma: cuius quidem formæ uis, & potestas in materia latet, & ab agente in actum educitur sui simile. nã semperà simili similis generatur, B *& fit; & ab uno uniuersali ab uno homine Homo, & ab uno equo equus, non quidem ab uniuersali substantia illa idea hominis, aut equi, ut Plato dicebat, omnes homines, uel omnes equi proueniunt: sed illud potius concretum, atq; integrum ab agente educitur, quod ex materia, & forma constitutum est. id quod hoc in loco Poëta eminentiss. (si eius uerba æquè expendantur) sensisse uidetur, cùm ait:*

——quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis.

Quibus uerbis quid aliud innuit, nisi formam ignis in silice ui, & potestate latere? deinde in actum educi, nõ ab extrinseca idea procreari? Sed fortasse nimium altè: nam hæc philologis, non philosophis scribimus. Semina flammæ.] *Homeri est,* σπέρμα πυρός. Pars densa ferarũ Tecta rapit: syluas] *συνεκδοχικῶς à toto pars, nõ syluas rapit, sed ligna ex sylua. tale illud est ex primo Aen.* C

Ipsius ante oculos ingens à uertice Pontus
In puppim ferit.

Non enim totum fuit pelagus, quod nauim excusserit, sed pars pelagi. quod uerò ait, densa ferarum Tecta, syluas, *ἐπεξήγησις est. nam in syluis frequentia sunt ferarum lustra, & auium nidi.* Inuentaq; flumina monstrat.] *cui monstrat? Aeneæ, inquit interpres, ad se expiandum: qui morte Palinuri funestatus fuerat. arguta sanè interpretatio. ego uerò monstrat alter alteri scilicet non absque lætitiæ signo, cùm locum nacti fuerint ualde opportunum, regionemq; beneficio naturæ sibi apprimè commodam, rebusq; necessarijs abundantem. idq; ex more militari dictum arbitror: nam militibus præcipua cura est, & esse debet: ut aquãdi liberius facultatẽ habeant. Liuius, Vegetius.* At pius Aeneas arces.] *τὸ πρέπον. alijs dantur uilia officia, Aeneas antrum Sibyllæ petit: iussaq; patris exequitur.* Quibus altus Apollo.] *uel magnus, ut alibi:*

Sic

A „ *Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo.*

Ita etiam Iupiter altus Ouidio appellatur, uel quia in arce Cumarum illi templum erat: qui locus altus, excelſusq́ eſſe ſolet. Horrendæ Sibyllæ.] *uel uenerandæ, ut interpretes ſentiunt, uel reuera furore Apollineo correptæ: qui eam horrendam facit. ideo ſequitur:* Magnam cui mentem, animumq́ Delius inſpirat uates] *præcipuam illam diuinandi ſpeciem intelligit: cùm dormientibus, aut furore correptis diuinum numẽ infunditur. quod hic* mentem, *&* animum *appellat, Horat. 1. carm.*

» *Non Dindymena, non adytis quatit*
» *Mentem ſacerdotum incola Pythius.*

Sed in tertio commentario de uarijs diuinandi generibus à
» *nobis dictum eſt ſuper eo loco: Troiugena interpres diuum,*
qui numina ſentis. Iam ſubeũt Triuiæ lucos.] *apparet illic Dianam unà cum Apolline cultam fuiſſe: unde*
» *& paulò pòſt ait: —atq; unà Phœbi, Triuiæq́ ſacerdos*
» *Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.*

LAMB. Hort. SÆPE *antea præfati ſumus, primis quinq; libris nihil aliud agi ferè, quàm ut ſapiẽtis uiri ſimulachrum in Aenea effigietur. qui tandem lubricis rebus humanis abdicatus, animum aliquãdo uirtutibus heroicis ornet, & ad immortalem gloriam & fœlicitatem præparet.* B *Hoc ipſum admonuimus ſignificare tot iactationes terra mariq́, tot tempeſtates, tot labores, curas, ſolicitudines, pericula, damna quibus exercitus, ſemper ſcopum ſuum obtuens, pectus bene præparatum rebus cœleſtis patriæ ſeruat. Labitur interim uir ſapiens (id quod humanum eſt) & in luxum luxuriãq́ diſſoluitur ac diffluit. Id ſibi uult Didonis ſplendidum cõuiuium, & amores, in quibus uitiorum ſordibus animus immerſus, ſalutis ſuæ obliuiſcitur. Aeſtuat affectibus, quos Græci πάθη uocant, & planè caro ſpiritui dominatur. At uerò diuino ſpiritui illuſtratus, uitiorum deformitate ob oculos poſita, è uoluptatum illecebris ſe euoluit, tollit humo & curis ſordidis ſe eximit. Nullis Sirenum cantibus, nullis Circes poculis quamuis blandis, nullo loco diſtineri poteſt, quò minus ad ſedem à Deo ſibi deſtinatam uelis remis ac uentis properet. Sextus porrò liber, extra omnem aleam eruditionis poſitus eſt. eſt enim tãquàm theſaurus doctrinæ Vergilianæ, & recõditæ cuiuſdam philoſophiæ admirabilis. Continet enim mortalis naturæ rationem, quæ patrio ſolo exulans, mœrore contabeſcit, dum humeris ciuium ſuorum, ut ita dicam, eòdem reportetur. Etenim ſub Aeneæ, qui in tota fabula primas partes agit, perſona, ani-* C *mam contemplatur: quæ in corpus & in hanc mundi partem, quam Platonici, ſi cum cœleſtibus animus cõferantur, Ditis concaua appellant, deſcendit: duce Sibylla, ceu ſpiritu diuino, ad uerã Dei cognitionẽ peruenit, quem per Anchiſen intelligunt: quo illuſtratus Aeneas, multis innoteſcit, & immortale nomẽ ſibi parit. Eòdem pari ratione pertinet commentum mortis paternæ in Sicilia, & anniuerſaria parẽtatio. Hæc porrò quid aliud eſt, quàm error animi & ſtupentis & hallucinantis in ignorantiæ tenebris: & quidem ſine fide? At hic θεοδίδακτος, æternæ uitæ haurit cognitionem, præmium bonis & rectis uiris propoſitum: contrà, quæ ſupplicia, ſceleratos apud inferos manent: his terretur à uitijs, illis uerò ad uirtutes certa ſpe & recta fide accenditur, ut carnem, mundum, & malorum ſpirituum impetus facilè contemnat: & palmæ exemplo, aduerſus quæuis pericula uiolentiùs forti animo ſe erigat. Hæc ſunt bella, quæ cum hoſte Turno, & tot Italicis gentibus gerit: cui cùm in rebus conclamatis nulla ſalutis ſpes oſtentata eſſet, animũ tamen habuit infractum, ut ad poſtremum uictor euaſerit. Atq; hanc uictoriam eſſe interpretantur, qua de hoſtibus ſuis pij homines uitæ periculis defuncti, triumphant. Quare Aeneam deuicto Turno, in Deum indigetem trãsformatum, creditum fuit. Imitatus hoc libro eſt Homerum, apud quẽ Odyſſ. 11. Vlyſſes Tireſiæ uatis ductu ad inferos proficiſcit: ſed haud ſcio, an in noſtro ſublimiora ſunt omnia: plus certè reconditæ philoſophiæ in hoc, quàm in illo, abſtruſum latet. Hic ex patris mandato, & Heleni uatis: ille Circes monitu, inferos adit. Hic ut patrem, ille ut commilitones ad Troiam caſos conueniat.* Sic fatur.] *Aeneas è Sicilia in Italiam delatus, amiſſo Palinuro Cumas tenuit. Hic monitorum Heleni memor, nihil prius duxit, quàm ut Sibyllam de ſuis rebus cõſuleret. Huius ductu, aureum ramum conſequutus, iter facit ad inferos. Priuſquam tamen itineri ſe accingit, Miſeno ritè condito, Diti ad fauces lacus auerni ſacrum facit. Charontem portitorem umbras trajicientem offendit, à quo ipſe quoq; in ulteriorem ripã tranſportatur. Nihil ibi moratus ſopito offula obiecta Cerbero, circumducitur ad diuerſa diſtinctaq́ damnatorum loca: in quibus pro ſcelerum & ratione & magnitudine ſuppliciorum uaria genera admiratur. Caſu hic inter eos qui ſibi uitam abruperant, uidit Didonẽ: uidit loco inde diuerſo Deiphobum Priamiden. ac modico inde interuallo horrendos gemitus damnatorum audit. Duplici uia ſub hæc ceu biuio accepta, ductu Muſæi in campum Elyſium deſcendit: ubi patri in colloquium coniunctus, ab eo regum & imperatorum Romanorum fata & poſteritatẽ ſuã cognoſcit. Poſtquam autem Anchiſes filium multis uerbis ad uirtutem, reſq́ magnas gerẽdas fuit exhortatus, porta tandem eburnea emiſſus, Cumas ad claſſem reuertitur: unde extemplò ſoluens, Caietam defertur.* Sic fatur.] *Principium à fine ſuperioris libri pendet. Nam ubi Aeneas ſenſit nauem orbatam gubernatore, ratus id quod res erat, clauo eum excuſſum, caſum amici miſeratus exclamarat:*

O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno, „
Nudus in ignota Palinure iacebis arena. „

Proinde dum lachrymis ſortem Palinuri ſubmerſi ad iſtũ modum proſequitur, tandem Cumas peruenit. Lachrymans.] *Pathos à geſtu, ut non uerbis tantùm illius miſertus uideatur, ſed re ipſa affectus ſuos bonus princeps coarguat.* Habenas.] *Metaphora ab equis ad naues. nam habena propriè retinaculum eſt, quo equi conſtringuntur, & quodam modo habentur. Proinde funes nauticos dicit, anchoris innexos: quibus littoribus ac ripis adhærent naues, ne in altum aquarum ui abripiantur.* Tandem.] *Significanter* Tandem: *hoc eſt, poſt ſeptem annorum iactationẽ, tandem aliquando tenuit, quæ ſemper retrò fugere nauigantibus uiſa fuerat.* Euboicis.] *Eubœa inſularum Græciæ maxima eſt, longitudine ſua in Cycladas & Sporadas uſq; procurrens. Eſt & 15. ſtad. ſpacio mons à Mycenis. Cæterùm ἡ εὔβοια παρακειμένη τῇ ἀττικῇ, καὶ βοιωτίᾳ, καὶ φωκίδι καὶ λοκρίδι, ἡ μάκρις ἐκαλεῖτο, ... Poſtea Abantis dicta fuit, & à Poëta Aſopis. Ipſi autem Abantes, uel ab Abante Neptuni filio: uel à Thracibus, qui ex Abis eam inſulam occuparunt. Sunt qui huic inſulæ nomen datum arbitrentur ab heroicæ indolis matrona quadam: uel (ut Strabo) ab antro litorali, Aula bouis dicto, ubi Io Epaphum enixa creditur. Eubœa certè à Bœotia quondam auulſa fuit, Euripo modico æſtu interluente, ut ponte tum iungeretur. Bœotiæ*

obuersa longo tractu, & Atticæ & Locridi, Maliensemq́ oram exæquat. Quo spacio fretum facit. Ab Attica in Thessaliam Euripo discreta, nusquam amplius L X. mil. pass. expandens litora, minus X X. contrahens, ambitu C C C L X V. *mil. passuum. Chalcis à Bœotia terræmotu abscissa fuit, ut Cyprus à Syria, Sicilia ab Italia, Belbicus à Bythinia, Leucosia à Sirenum promontorio. Aiunt has maris angustias (quod & Plin. testatur) septies uno die, statis horis, huc atq; illuc fluxu ac refluxu cõmeare. Postea à Rom. animaduersum est, quòd montium propinquitate, ac subitis uentorum flatibus, procellisq́ alterius pelagi concitati fluctus, in fretum depellerentur. Eubœam hodie (Turcicæ ditionis est) Nigropontum uocant. ad meridiem promontorium Gerestum habet, & Caphareum, naufragio Græcorum nobilitatum. ad septentrionem Cœnaeum extrudit: & nusquam lata. Duûm millium spacium habet, ubi arctissima est. Cæterùm longa est, totiq́ Bœotiæ opposita, angusto interluente freto. Habet illustria oppida multa, inter quæ Eretria est, Caristos & Chalcis. Sed Chalcis multo antè insulæ nomen dederat, ut Chalcodotis diceretur: authoribus Ephoro & Aristide. Chalcis, ab ære ibi primùm reperto. hinc χαλκίζειν, καὶ χαλκιδάζειν, uariè & impudicè. Hinc χαλκιδικὸν δίωγμα, Chalcidica persecutio· τοῖς θεσμοφόροις ἀθλῶσαι τὸ νόμιμον, ἐν πολέμῳ δεξαμένην γυναικῶν διαχθεῖσαι τοὺς πολεμίους, καὶ σωθῆναι φυγὴν εἰς χαλκίδα. Et ἀπὸ τ̃ ἐκκλησίας τ̃ διδομένη νομισμάτιος. χαλκιδίτις πόρνη χαλκίοικος. Minerua apud Spartanos, uel à ferrea æde. uel quòd Chalcidenses ex Eubœa profugi eam condidissent. Etenim temporibus Latini Syluij, qui quartus Albæ regnauit ab Ascanio. Cumæ in litorali ora Italiæ à Cumæis & Chalcidensibus ex Eubœa profectis, conditæ fuerunt. Aiunt Hippoclem & Megasthenem eorum duces ita inter se pactos fuisse, ut gens altera, quæ urbi nomen daret, alterius colonia diceretur. Vrbs nomen à Cumæis sortita, Chalcidensium credita fuit colonia. Atq; ob id Cumas modò Chalcidicas arces appellabit, modò rupem Euboicam. Halicarnasseus prodidit, Eretrienses, Cumarum conditores esse. sed qui posteris temporibus suis sedibus à Gallis & Cumæis fuerint pulsi. Circa Cumas uestigia quædam fabulosæ necyomantiæ, de qua extat in Odyss. Homerica, monstrantur. Cuiusmodi sunt, Styx, Acherusia palus, Acheron lauacra aquarum calidæ, quæ huc deferuntur pro Pyriphlegethonte. Est & occultum & effossum aquarum emissarium: Herodotus διώρυχα uocat. Habet hoc exitus, transitus, & necyomantium. Huc qui ingrediuntur, noctu & ingrediuntur & egrediuntur ut hinc colligere sit, ibi esse Cimmerios, quorum meminit Homerus. Hoc ipsum uisitur circa uicinam Neapolim. Ea de causa confictum à poëtis est, hac maximè per lacum Auernum descensum patêre ad inferos. id* A *quod dilucidè Poëta paulò pòst innuit, cùm ait:*

—— quando hic inferni ianua Ditis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso.

Allabitur.] *adnauigat. Tranquillitatem cœli, & mare pacatũ indicat.* Euboicis.] *Italis. Ex Eubœa enim Cumani & Chalcidenses huc profecti fuerant. Homerus in Catalogo, Eubœenses occipitio capillato ad Troiam uenisse scribit: quo bellicosam eam fuisse gentem ostendit.*

Dente tenaci]*ancora: periphrasticῶs.* Curuæ.] *Hypallage, curua litora.* Emicat.] *prosilit, in litus Italicum.* Hesperium] *De Hespero, & cur Italia Hesperia fuerit nuncupata, aliâs copiosè à nobis est disputatum.* Pars.] πρόληψις. Semina.] *Periphrasis, pro scintillas.* Venis.] *Metaphora, ab animali ad non animal.* Densa.] *arbusta, folia, ramos: periphrasis.*

Flumina.] *aquas. Temporum scriptores itaq; sic produnt, Aeneam post tertium excidij annum in Italiam cum omni fortuna, patre Anchisa, nutrice Caieta, filio, uiginti & duarum nauium classe, in qua inerant ter mille & quadringenti uiri, delatum, cùm Labdon in Latio regno primùm inauguratus esset.* At pius Aeneas arces.] *Transitio: id quod duci Troiano primùm curæ erat* B *post appulsum statim in Italiam, ut Sibyllam conueniret, quam de fatis suis rerumq́ Italicarum consuleret. Sic enim Helenus uates iusserat:*

Huc ubi delatus inquit, Cumæam accesseris urbem,
Diuinosq́ lacus, & Auerna sonantia syluis,
Insanam uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq́ notas & nomina mandat.

Huius præcepti memor, nihil priùs duxit, quàm præmittere Achatem. Sibyllam accitum. Ipse interea circa templum Apollinis & Triuiæ Dianæ moratur in luco, atq; eos ibi operitur. Arces.] *templum Apollinis.* Altus]*Hypallage: altis.* Horrendæ.] *uenerationis plenæ.* Antrum.] *Appositio.* Immane.] *Lanuuini mane pro bono usurpabant: propterea quòd ab inferioribus locis: hoc est, à manibus, lucis exordium emergat, aut certè ab omine bono. Huic apud Latinos ex diametro contrarium est, immane: ut immanis belua, immane facinus. annotauit Macrobius. Sed immane multo aliter hoc loco usurpari uidetur: pro horrendo uidelicet, & ingenti: quo significatu mox usus est,* Posuitq; immania templa. Secreta.] *proinde, antrum immane: appositio. Describit obiter Sibyllam, à spiritu fatidico, & mente futurorum præscia.* C

Delius.] *Apollo: periphrasis.* Triuiæ.] *Dianæ. De Triuia annotauimus in quarto.* Aurea tecta.] *Per amplificationem, templum magnificè à Dædalo ijs locis conditum.* Tecta.] *numerus pro numero, pars pro toto.*

A R G V M E N T V M.

Templum Chalcidi Apollinis: quo Aeneas responsa petiturus adierat, à Dædalo constructum fuisse Poëta describit. in cuius foribus fœdum etiam Pasiphaës amorem, illius filij Androgei necem, & pœnas, quas Athenienses pro nece Androgei quotannis penderent, ab eo effictas: quin etiam sæpe ab ipso Dædalo tentatum quidem fuisse, vt Icari filij sui lapsum fingeret, sed præ nimio dolore manus in ipso opere eum defecisse memorat.

Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos.
Chalcidicaq́; leuis tandem superastitit arce.
Redditus his primum terris, tibi Phœbe sacrauit

NASC. Vt fama est.] *fabulã descripturus nec uerum, nec uerisimilem, parẽthesim illam vt fama est, interposuit: ne præter legem poëtarũ fecisse uideatur, qui, ut inquit Arist. in poët. uerisimilia sequi debent: quanquã hoc, ut*

Remigium alarum: posuitq; immania templa.
In foribus lethum Androgeo, tũ pendere pœnas
Cecropidæ iussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum, stat ductis sortibus urna.
Contrà elata mari respondet Gnosia tellus.
Hic crudelis amor Tauri, suppostaq; furto
Pasiphaë, mixtumq; genus, prolesq; biformis.
Minotaurus inest, Veneris †monumenta nefandæ:
Hic labor ille domus & inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesq; resoluit,
Cæca regens filo uestigia. Tu quoq; magnam
Partem opere in tanto (fineret dolor) Icare haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriæ cecidêre manus: quin protinus †omnia
*Perlegerent oculis: ni iam præmissus Achates
†Adforet, atq; unà Phœbi Triuiæq; sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:

† al. monimenta

† al. omnẽ

* al. Pellegerent

† al. Afforet.

A hoc, ut alibi admonuimus, de fabula, quæ est anima poëmatis, totiusq; negocij summã continet, intelligendum est. alioquin poëtæ omnes, ac in primis Homer. cui tantopere Aristoteles tribuit, errassent. nam omnes fabulosa sectantur, nec uerosimilia, & ab omni ueritatis fide aliena. Fugiens Minoia regna.] solutus, corruptis custodibus Labyrintho. fabulam describunt interpretes. sed egregiè Ouid. lib. oct. Metamorph. & in 2. de arte amandi.

Præpetibus pennis.] felici auspicio: quia per eas liberatus est, & quò uolebat, peruenit. Ausus.] quasi B arduum, ac difficile negotium, uel potius quod fieri ab hominibus non potest. nisi mauis occultè humanam à Poëta temeritatem redargui, ut Hor. primo carm. facit:

Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per uetitum nefas.

Et paulò pòst inter cætera hoc exemplum affert:

Expertus uacuum Dædalus aëra
Pennis non homini datis.

Insuetum per iter.] quia terra, non aër homini data est incolendum. Chalcidica.] unde Cumani originẽ trahunt. Liuius oct. ab urb. cond. Tibi Phœbe sacrauit.] quod uoto tibi pollicitus fuerat. Remigium alarum.] tralatio à remis nauium: nam eodem officio funguntur alæ naturales in auibus, diuersa tamen ratione, quo artificiosi remi in nauibus. Immania templa.] nulla sanè hic tẽpli descriptio est, attamen quale, quantumq; fuerit templum uno uerbo indicari uoluit, tum dixit immania templa. In foribus lethum Androgeo.] fores templi graphicè describit, & quidquid Dædalus mira quadam arte suis manibus in illis effinxerat (fuit enim statuarius Dædalus, ut Plato docet in Ione) atq; in primis necem Androgei Minois Cretæ regis filij: quem Athenienses inuiC dia ducti, quia optimus athleta fuerat, interfecerunt: quibus Minos bellum intulit, & superauit, adeas interpretes. quamobrem sequitur: Tum pendere pœnas Cecropidæ.] Athenienses à rege suo iussi, ut singulis annis de filijs suis septem in Cretam à Minotauro in Labyrintho incluso deuorandos mitterent. hæ fuerunt pœnæ, quas Minos uictor Atheniensibus iusserat. Miserum.] figuratè pro miserè, ut infandum pro infandè. Virg. in primo Aen.

Nauibus (infandum) amissis unius ob iram
Prodimur.

Dolentis interiectio est.

Stat ductis sortib. urna.] ridiculè interpres, stat, horret: sed stat, effecta est in foribus urna, ex qua sortes eorum educebantur, qui mittendi erant in Cretam, ut à Minotauro deuorarentur. nam propriè stare dicuntur, quæ alicubi posita sunt, nec mouentur, unde domus, urbes, montes, scopuli, & huiusmodi alia, item rerum figuræ in pariete, in tabellis aut pictæ, aut fictæ stare dicuntur.

Contra elata mari respondet Gnosia tellus.] situs rationem habuit: nam uti Creta Athenis opposita est, ita in sculptura effecit ut è regione sese respicerẽt. Quod uerò Poëta ait elata mari, insularum cõmuni epitheto usus est: assurgunt enim, & mari lõgè sunt altiores.

Hic crudelis amor tauri.] ideo crudelis, quia ex illo tauri concubitu Pasiphaë Minotaurum peperit: qui humana carne uescebatur. Suppostaq; furto.] non pro adulterio simpliciter accipiendum est, uti interpretes. sed alludit ad concubitum occultè factum. nam Pasiphaë inclusa in uacca ex ligno arte Dædali fabricata cum tauro rem habuit. consueuerũt enim ueteres, quicquid occultè factum esset, furtum appellare. hinc illud Virg. in 4 Georg.

Vulcani, Martisq; dolos, & dulcia furta.

Et Tibullus:

——celari uult sua furta Venus.

Hæc enim ab hominibus, nisi sint Cynici, clàm fieri solent.

Veneris monimenta nefandæ.] quasi diceret opus nefandum Veneris. sed monimenta nescio quid etiam maius habet. Hic labor ille domus.] intrat etiam Labyrinthus: quem περιφραστικῶς designat. Reginæ.] Ariadnes Minois regis filiæ. Tu quoq; magnam.] æquum erat, ut, cùm omnem incommodorum suorum caussam Dædalus in foribus effinxisset, casum filij sui non relinqueret: sed dolore uictus id facere non potuit, quod hic eleganti excusat apostrophe. Opere in tanto.] ad laudem sculpturæ. Sineret dolor.] si sineret dolor causam transfert in dolorem: cuius magnitudinem sequẽtibus uerbis insinuat. Bis conatus erat casus effingere.] lapsum Icari è cœlo, unde liquefactis alis in mare cecidit.

Bis patriæ cecidêre manus.] uenusta, & perelegans repetitio, quæ πάθος habet à dolore: hinc enim liquido perspici potest quantus fuerit paternus dolor, cùm in opere ipso bis eum manus defecerint: talis ferè repetitio illa est ex secundo Aeneid.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprehensa manus effugit imago.

Quin protinus omnem Perlegerent oculis.] interpretes contendunt, utrum omnem, an omnia legendum sit. ego uerò libentiùs cum Macrobio, & Prisciano uiris doctiss. omnia legerim. sed illud magis obseruatione dignum, quod hic ad lectionem etiam pictura refertur, sicuti & γράφειν Græci ad scriptorem, pictorem, & sculptorem referunt. unde Aegyptiorum ratio fuit pingere, aut sculpere, quod significare, uel monimentis mandare uolebant. quod genus pleraq; Romæ uisuntur, & Orus Aegyptius duobus libris declarauit. Ni iam præmissus Achates.] κατὰ τὸ σιωπώμενον. nusquã enim legitur Achatem ad Sibyllam præmissum fuisse. uenit igitur ad Ae-

neam Sibylla: cuius proprium nomen, genus, & officium Poëta describit. nam Deiphoben, Glauci filiam, Phœbi, & Dianæ sacerdotem appellat.

LAMB. Hort. DÆDALVS.] Digressio in historiam fabulosam Dædali, qui è Creta in hanc extremam Campaniæ oram delatus, Dianæ & Apollini, structo insigni magnificentia templo monumentum fugæ suæ ibi dedicauit. Hac digressione dilatat narrationem, præcipuè à monumento rerum Creticarum, parietibus in ipso statim ingressu insculpto. Antequàm ueram historiam explicemus, unum est ea annotare, quæ nimis quàm fabulosè à diuersis tum Græcis, tum Latinis authoribus, literis prodita leguntur: ut ea quæ à Marone referuntur, primùm illustrentur. Primum autem Dædalus ob uarium & multiplex ingenium ἀπὸ τοῦ δαιδάλλω ita dictus fuit: orno, uario. δαίδαλος, ingeniosus: δαίδαλα καταχρυσώματα, ποικίλα. δαιδάλεα, Aristophanes statuam uocat, à Dædalo sculptam, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπεσφραγισμένον ἀνδριάντιον δαίδαλον, poëma exacultum & elegans, καὶ πολυτάρακτον ξόανον.

Dædalus.] Dædalum quidam scribunt Eupalami, alij Eupheni filium fuisse, atq; à Minerua fabricam lignariam & architecturam edoctum. Hic cùm Perdicem sororis suæ filium ὁμότεχνον per inuidiam de summo fastigio tecti præcipitasset, pœnarum metu solum uertit, & in Cretam fugit. Primus deorum simulachra fecisse creditur. Nonnulli produnt, non eum Perdicem, sed Telen, puerum admodum, discipulum suum, interfecisse: quod, (qua erat ingenij excellentia) figuli rotam, & serram, ad formam spinæ piscis cuiusdam inuenti, reperisset. Cæterùm ob artis excellentiam breui in regis Minois amicitiam facilè est ascitus. Ac statim ei Labyrinthum struxit. inde Pasiphaë reginæ familiarior factus, ei monstrauit rationem, quo pacto ligno inclusa cum tauro consuesceret. Quo comperto Minos iratus, Dædalum ad supplicium quæri iussit. Ille filio Icaro ac sibi fabricatis alis, in Siciliam fugit. Icarus pennis destitutus, in pelagus concidit. atq; loco nomen dedit. Porrò Minos Dædali fuga accepta, eum bello persequutus est, dum à Cocalo per colloquij speciem retentus thermarum uapore conficeretur. Corpus Cretensibus redditum fuit, subitæ mortis prætextu, quòd dum fortè lauaretur, imprudenter in feruidam aquam lapsus, repentè exanimatus esset. Ab hoc, omnia luculenta & magnifica opera περιττοτεχνῶς δαίδαλα ἔργα: id est, Dædala opera uocantur. Et dædala tecta, apud Poëtam. Erat autem Pasiphaë Solis filia, quam Venus (quia uniuersam Solis progeniem immortali odio persequebatur) in fœdum tauri amorem excitabat per id tempus, quo Minos bellum Atheniensibus propter Androgei filij cædem inferret. Ex tauro filium breui sustulit, quem Minotaurum appellauit. Rhapsodus uariæ historiæ & causam huius nefarij concubitus altiùs repetit, & paulò aliter refert. Cùm Minos patri Ioui Asterio successurus esset in regnum, nec à Cretensibus reciperetur, respondit, à diuis immortalibus sibi traditum regnum, & augurio è mari confirmatum. Itaq; se immolaturum Neptuno uouit, id quod primum apparuisset. Oblatus homini fuit taurus è mari, forma ac specie insigni. Inauguratus tum quidem regno est, sed tauro illo bubulcis tradito, alium Neptuno mactauit. Itaque hunc Pasiphaë, propter eximiam formam perditè amare cœpit, ac Dædali artibus cum eo coiuit: suscepitq; monstrum, quod Minotaurum appellauit, βοάνθρωπον θηρίον. Dædalus interim in Creta ex serua Naucrate suscepit Icarum. Minos adulterio uxoris comperto, ambos A flagitij conscios & ad nefas adiutores arripi iussit, & in carcerem coniici. Inde arte elapsi, assutis alis auolarunt. At Icarus alis destitutus in mare decidit, ac submersus pelago nomen fecit. Dædalus in Siciliam delatus, in camino Siciliæ seruatus fuit. Sequutus eum est Minos, qui Siciliam ingressus, à filiabus Cocali æstu calido circumfusus ac mox frigefactus, interfectus fuit. Idem author, historiam allegoricè ita exponit, ut Minos cùm à Cretensibus repudiaretur, dixissetq; sua causa signum è mari procul emersurum, quo imperium sibi stabiliretur, Taurum imperatorem cum classe apparuisse. Itaque regno extemplò quasi auibus approbantibus inauguratus fuit. Pasiphae haud ita longè pòst Tauri forma capta, Dædali opera hoc consequuta est, ut in domo priuata egregiè munita, clam marito, consuetudinem stupri cum illo haberet. Domum hac de causa, bouem ligneam Dædali appellarunt. Filium è Tauro procreatum, quòd duorum patrum esset, Minois ac Tauri, Minotaurum dixerunt. Porrò alæ Dædalea atque Icariæ, naues fuerunt, quibus in Siciliam deferebantur. Quoniam autem Icarus naufragium fecit, alis eum destitutum ac submersum confinxerunt. Dædali statuas tanto artificio factas ferunt, ut se B ipsæ mouerint αὐτόματοι. Ante huius enim architecti tempora, statuæ fieri consueuerunt sine oculis, aut manibus, aut pedibus. Primus autem omnium Dædalus, manus adaptauit, & pedes: affinxit & oculos, palpebras & alias corporis partes. Sunt rursum, qui Minotaurum Asterium dictum contendant, atq; nomen à taurino capite, quale habuit, sortitum, filium Pasiphaës ac Minois & Tauri, quem Dædalus fabricarat: aut (quod uerius) Tauri imperatoris. Huic quia ualde similis erat, fabulati sunt, taurino capite fuisse monstrum.

Minoia regna.] Cretensia. Minos, quem Homerus Iouis discipulum, & post eum Plato, uocat, Cnosii in Creta imperauit. lib. Odyss. T.

τοῖσι δ' ἐνὶ κνωσὸς, μεγάλη πόλις, ἔνθα τε μίνως
ἐννέωρος βασίλευε, διὸς μεγάλου ὀαριστής.

Primum hunc classe pugnasse scribunt. Ferunt Minoëm, Iouis filium ad nouennium in Creta habitantem, uenisse ad patrem suum, ut ab eo institueretur, & tanquam à sophista officia, & quæ honesta essent ac recta perdisceret. Neque uerò illa solùm, uerumetiam temporis demonstrationes primis nouem annis illis imbibit sub Ioue: quare omnium eorum rex factus fuit. Quia prudentia consilio & iudicio reliquis præstebat, iudicem eum apud inferos C animarum constituerunt. Historia extat apud Platonem. Atque hunc superiorem Minoëm fuisse, multorum opinio est. Est & urbs Minoa, authore Strab. in nono, in Amorgo insula, una Cycladum: alia in Sicilia, Heraclia antea dicta: & Megarensium emporium, quod etiam Nisea appellatur. Cæterùm Minos totius maris imperium obtinuit, ac longè lateq; cum classe toto mari euagatus fuit. Hic ille est, qui gloria ac fama Trois Troianorum regis & eius liberorum excitus, cùm in Asiam uenisset, Dardanum uenit, in qua habitabat Tros. Erant huic filij tres, Illus, Assaracus, & Ganymedes: quorum postremus, propter formæ dignitatem & decus, magnum fuerat nomen consequutus. Diuertit in hospitium apud regem Troa, à quo humanissimè exceptus fuit. Datis acceptisq; ultrò citroq; muneribus, iussit Troi ut liberos conuocaret, ut illis dona itidem pro regia magnificentia largiretur. Respondit rex,

uenatum

A uenatum pueros missos. uoluit & ipse unà cum illis uenari. Præmisit famulorum aliquem primùm circa ea loca, ad Granicum amnem, ubi uenari filij dicebantur Minos naues præmiserat ad ostia fluminis, atq; ipse paulò pòst ad pueros uenit. Conspicatus Ganymedem, formæ decore illicò captus, rapi iussit puerum: & naui imposito, in altum abijt. Loco nomen mansit à raptu, ἁρπαγία. Minos ad istum modum puerum consequutus, secum abduxit in Cretam: ubi ægritudine animi sibi manum intulit, quem Minos in templo sepeliuit. Hinc fabulis proditum est, Ganymedem cum Ioue uersari. Cæterùm Minos, fuit primi Minois filius, Iouis nepos, qui primus (ut dictum est) ἐθαλασσοκράτησε: id est, maris imperio potitus fuit. Vxorem habuit Pasiphaën Solis filiam. ex qua susceperat ille liberos, Androgeum, Ariadnen, & Phædram. Androgeus egregiæ indolis adolescens, cùm uirtute omnes superaret, cùm in Græciam ad certamina profectus in palæstra longè uictor extitisset, per inuidiam ab Atheniensibus & Megarensibus occisus fuit. Hac iniuria motus rex, primùm graui bello Megarenses adortus, eos deuicit. Inde Athenienses his legibus tributarios fecit, ut quotannis septem masculæ totidemq; fœmineæ stirpis pueros, pro cæde Andro- B gei in Cretam regi seruituros mitterent. Inuenio apud quosdam scriptores, Athenienses, Minoë Atticam ferro & igne populante, simulq; numinis ira omnia infestante, Delphos legatos misisse, qui genium de belli ratione consulerent. Oraculo responsum, ut Athenienses in Cretam profecti, pacem conditionibus interpositis paciscerentur à rege. id quod extemplò factitatum est. Pacis leges has fuisse, ut nono quoq; anno septem pueros indigenas, totidemq; uirgines in Cretam mitterent, quos poëtæ à Minotauro laniari solitos scribunt. Alij ita tradunt, ut tribus primis annis è plebeis nati, sequentibus tribus è populariter nobilibus. postremis tribus nobiles & imaginibus illustres pueros penderent. Sunt qui hos tantùm Labyrintho inclusos fuisse memoriæ prodiderũt, qui locus planè carcer quidam erat, unde effugere non possent. Dædali opus, ad Aegyptiacum Labyrinthum mirabiliter extructum, sed cuius centesimam partem uix fuit assequutus. Ex hoc sine glomere lini exitum inuenire nemo poterat. Suidas eum locum paucissimis uerbis ita describit, ut dicat fuisse τόπον σκολιώδη. Sed de Labyrintho paulò pòst. Minos is igitur gymnicum certamen in Androgei memoriam insti- C tuit, & pueros ab Atheniensibus missos uictoribus præmia proposuit, qui tantisper dum ludi spectarentur, in Labyrintho seruabantur. In primo certamine uicit Taurus quidam (id homini nomen fuit) qui ob militaria egregia facinora in magno honore erat apud Minoëm. Rumor constans erat, non solùm eum à Pasiphaë adamatum, sed stupri consuetudinem huic cum illa fuisse. Hic multa atrocia in Atticos pueros, quos præmium uirtutis suæ in primo agone obtinuerat, perpetrare solitus fuerat. Instabat tertij tributi tempus. Legati Cretenses ad hoc ipsum Athenas uenêre, ut tributum exigerent. Theseus regius filius lacrymis popularium suorum & querimonijs inductus fuit, ut extra sortem se obtulerit. Quem cùm neque patris preces, neque lacrymæ permouerent, cum alijs sorte ductis profectus fuit. Hellanicus tradit, Minoëm per se consueuisse, quos uellet, deligere, ac Theseum sibi tradi postulasse. Ferunt eum, antequam nauem conscenderet, Delphis sacrificantem, huiusmodi oraculum retulisse: magno animo proficisceretur, Veneris ope & beneficio omnia fœliciter euentura. Cæterùm miserè affectum patrem, discessurus ita consolatus dicitur, ne de sua uita desperaret: certam spem concipere, ut uel fortuna aliqua, uel industria, uel uirtute, non solùm difficultatem omnem superaturus, sed dijs bene iuuantibus patriam etiam à miserabili seruitute & ignominia liberaturus esset. Pater his filij uerbis in magnam futuri successus spem erectus, uela atra argumentum mœroris nautis dedit: quibus subiecit alba, uel (ut Simonides) punicea, quibus postea in meliori fortuna rebus positis, in Atticam renauigarent. Nauis rectori Amasyadæ Pherecło nomen fuisse, proditum est à Simonide: Nausitheum quendam, à Philochoro. Hic (ut illud obiter adijciam) author est, Taurum Cretensem uirum fuisse, corpore planè gladiatorio & robusto, ferocia plusquàm humana, consuetum in certaminibus uincere. Ob morum insolentiam, & creditum cum Pasiphaë adulterium, apud regem & populares multa flagrabat inuidia. Venit in Cretam interea Theseus. Instante agone, desiderabatur, qui cum illo se committeret: nec erat qui congredi in pugnam auderet, & hominem ferocia exultantem de uictoriæ possessione deturbaret. Ad postremum petenti Theseo, ut liceret cum eo in stadium descendere, facilè est concessum. Cæterùm inter disparia studia spectantium, fauentium, odientium, uictoria potitus est Theseus: quam inde facilè alia mox est consequuta. Aderat in eodem spectaculo regia filia Ariadna. hæc forma & uirtute adolescentis capta, ei nubere optat. Victoria Thesei gauisus Minos, ut Taurum maiori ignominia afficeret, in eius inuidiam obsides Theseo restituit, & Atheniensibus tributum in perpetuum remisit. Sunt qui Dædali è Creta fugam nauigationis causam Theseo in eam insulam extitisse prodant: quidam Athenas, alij in Italiam, atq; in Phlegræis campis circa Cumas consedisse. Qui Athenas delatum tradunt, authores sunt, cum à Deucalione Minois filio ad supplicium peteretur: si non dederetur, fore ut pueri omnes Athenienses, qui in Creta essent, à patre interficerentur. Tum demum obtinuisse Theseum, ut Dædali dedendi prætextu in Cretam nauigaret: at illuc ubi peruenisset, Gnosum ex improuiso adortum ui cepisse, & ad labyrinthi fores tumultuario prælio Deucalionem interfecisse. Ariadna clade domestica perturbata, fœdus cum Theseo iniŷt, ut restitutis Atheniensibus suis liberis, & in perpetuum remisso tributo, fœdus inter utrosque esset. At uerisimilius, Ariadnam amore captam Thesei, cum eo ex insula nauigasse. Huius consilij Dædalum non ignarum fuisse: quippe qui Atheniensis, popularibus suis impensè fauebat. Hac iniuria Minos motus, eum per tot maria ad supplicium quæsiuit. Sunt qui ob suprà memoratam causam, regi eum inuisum fuisse autumant, quod adulterij Pasiphaës & Tauri conciliator extitisset. Quo pacto in Siciliam profugum, ad Cocalum, uel (ut alij) Corcalum, bello sit persequutus: & qui perierit, paulò antè à nobis relatum est. certè in Dædali gratiam, qui ob excellens ingenium apud Siculos in summa admiratione erat, in thermarum uapore fuit necatus. Itaque in his locis multa egregia Dædali monumenta, & circa proximas Cumas posteris temporibus mansêre: unde haudquaquam fabulosum esse liquet, quod de illius in eam insulam, & uicinam Italiæ partem appulsu quidam prodidêre. Cætera, quæ ad Theseum & Ariadnen, nihil ad præsens institutum pertinent.

Præpeti.] *celeri nauigatione. Persistit in translatione. Hyginus ausus fuit hic reprehendere, ut improprium, quòd Poëta pennas dixerit præpetes. cùm auguralis uox ad aues tantùm pertineat, opportunè prouolantes: & eam ad Dædali uolatum ineptè detortam. Sed ipse nimis ineptè hoc Hyginus: cùm Titinius, uir doctissimus, uictoriam præpetem: Ennius portum præpetem, & locum præpetem uocet. Et loci, qui prosperas aues capiunt, præpetes dicuntur, quòd fœlices sint. Præpetibus aues contrariæ, Inferæ appellantur, authore Nigidio. ex cuius uerbis est coniectare, præpetes aues dictas, quæ sublimius uolent, quas Homerus τανυσίπτερυγας uocat: quoniam istas augures in primis spectabant, quæ ingentibus alis patulæ ac porrectæ præuolarent. Hæc disertè apud Gell. disputantur.* Phœbe.] *Auersio: cùm Cumas euasisset.* Remigium.] *alas: periphrasis. Homeri scholiastes ita historiam digerit, lib. Iliad. 2.* Δαίδαλος ἀναδεξάμενος τὴν Μίνω ὀργήν, πτερωτὸς σὺν Ἰκάρῳ τῷ υἱῷ ἐκ Κρήτης ἐφέρετο. ἐκπεσόντος δὲ τοῦ παιδὸς εἰς τὸ ὑποκείμενον πέλαγος, Ἰκάριον μετωνομάσθη. ὁ μέν τοι Δαίδαλος διαπλὰς εἰς Καμικὸν τῆς Σικελίας, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεχόμενος, ἔμενε παρὰ ταῖς Κωκάλου θυγατράσι. σφαγεὶς ἦν ὁ Μίνως ἐκεῖ ἐπ' ἀναζήτησιν τοῦ Δαιδάλου ἀφικόμενος, καταχυθέντος αὐτῷ ζεστοῦ ὕδατος.

Immania.] *ingentia, numerus pro numero.* Androgeo.] *Gignendi casus Græcus, quartæ inflexionis. Dilatat narrationem à monumentis rerum, quæ à Dædalo foribus insculptæ erant. Ac decorè res Creticas celebrat, unde cunabula gentis Troianæ extiterant.*

Pendere.] *septem pueros, totidemq; puellas nono quoque anno, qui tributi nomine persoluebantur, pro cæde Androgei.* Cecropidæ.] *Antonomasia: Athenienses. Cecrops, Aegyptius genere fuit: hic quia Attica, ut lingua gentili utebatur, uetustas eum biformem fuisse credidit. Alij, quòd in Attica iugale uinculum maris ac fœminæ instituit. Hic anno 35. tertiæ generationis, cùm fugeret Mosche ex Aegypto, regno Argiuorum relicto, primus Athenis regnare cœpit. & ob dictam rationem Diphyes dictus fuit. Quare Lycophron eum* διμορφον γηγενῆ *uocat. Famæ est, eum Athenas restaurasse: & eo loco quo arx fuit, oleam sponte enatam: & haud inde procul fontē ebullijsse. Prodigijs motus Cecrops, Delphos misit, oraculum consulturos. Responsum fuit à uate, oleam Mineruam, aquam Neptunum signare. Esse in ciuium manu, ab utriuslibet nomine urbem appellare. Mos tum eam gentem tenebat, ut uiri & fœminæ promiscuè in suffragium mitterentur. Multitudine iam ad incudā suffragia collecta, uiri Neptunum, fœminæ Mineruam legerunt. Superabant hæ uno suffragio uiros. Atque eam ob causam* ἀθλών *dicta fuit: quo item nomine à Græcis Mineruа uocatur. Extemplò diluuium sequutum memorant: quod ita uulgò interpretati, quasi Neptunus se ulcisci uolens, eam terram depopularetur aqua. Porrò autem uiri, ut Neptunum infensum placarent, (uidebant mulierum uitio hoc mali accersitum) triplici ignominia fœminas notarunt: ne amplius publica suffragia ferrent: ne materna appellatione censerentur: ne quā filiam Atheneam appellaret. Interpres Lycophronis, enarrans uersum:*

20 ἀκτῆς διμόρφου γηγενοῦς συζυγίας:

ἡ Ἀττική, *inquit,* γὰρ βασίλεια ἦν τοῦ Κέκροπος. ἐπειδὴ γὰρ δύο πόλεις αὐτόθι, τὰς Ἀθήνας συνῴκισεν, ·edit δὲ κατ' Αἰγυπτίους ἡ Ἀθηνᾶ λέγεται, ὥς φησι Χάραξ. A
διμορφον λέγουσι καὶ διφυῆ τὸν Κέκροπα, ἢ διὰ τὸ ἐκ τῶν τοῦ δράκοντος ὀδόντων ἐξελθεῖν· οὗτος δὲ ἦν βασιλεὺς Ἀθηναίων. ἢ διὰ τὸ δύο ἀνθρώπων φύσιν καὶ μέγεθος ἔχειν. ἢ διὰ τὸ δύο φωνὰς ἐπίστασθαι, Αἰγυπτίαν καὶ Ἑλληνίδα. ἢ, ὡς μυθεύουσι, ὅτι τὰ ἄνω ἀνθρώπου, τὰ δὲ κάτω δράκοντος εἶχεν. ὁ ἀλληγορῶν ὁ Δημοσθένης φησίν, ὅτι τὴν ἀκμὴν ἔοικε τῷ δράκοντι, ἀνθρώπῳ δέ γε τὴν φρόνησιν. ἐγὼ δέ φημι ἀλληγορῶν, ὅτι ἀγαθὸς βασιλεὺς γενόμενος, πᾶσαν θηριωδίαν ἐθνῶν ὑπέταξεν, εἰς μίαν συμπνοίαν πάντας ἔχων, αὐτὸν καὶ ἀγαθὸν ἄρχοντα καὶ αὐτοκράτορα· διὰ ταῦτα γοῦν αὐτὸν λέγουσι διφυῆ. ἢ ὡς εὗρον ἐν Ἰωάννῃ Ἀντιοχεῖ, ὅτι πρότερον αἱ καθ' Ἑλλάδα γυναῖκες θηριωδῶς, ὥσπερ τὰ ἄλογα, καὶ οὐ κατὰ συζυγίαν ἐμίγνυντο. οἱ γοῦν παῖδες τότε μονοφυεῖς ἦσαν. μητέρα γὰρ μόνην, πατέρα δ' οὐκ ἐγίνωσκον. βασιλεύσας δὲ Κέκροψ τῆς Ἀττικῆς, κατέπαυσε τὸ θηριῶδες τῆς μίξεως, καὶ ἀνδράσι νομίμως ἐποίησε τὰς γυναῖκας συνοικίζεσθαι. ἐπεὶ γοῦν ἐκ τούτου οἱ παῖδες πατέρα καὶ μητέρα ἐγνώκεσαν, τοὺς αἰτίους αὐτῶν τῆς γενέσεως δύο τυγχανούσας φύσεις, διφυὴς καὶ ὁ Κέκροψ ἐκλήθη, ὡς τούτου ποιήσας αὐτός. B *Id est, Attica regnum Cecropis fuit. Ex Aegypto huc delatus is, Athenas cum habitatorum frequentia colere cœpit. Minerua secundum Aegyptios Saïs dicitur, ut tradit Charax. Biformem ferunt & naturæ geminæ Cecropem. siue quòd ex Draconis dentibus ortus sit: regnarat enim is Athenis. siue quòd duorum uirorum indole esset & natura. siue quòd duas linguas calleret, Aegyptiacam & Græcam. uel, ut nugantur, quòd summa corporis pars humana effigie, posterior draconis esset. Quod quidem Demosthenes ita allegoricōs exponit, quòd robore draconem referebat, prudentia uerò hominem. Ego uerò ad istum modum interpretor, quia cùm bonus rex esset ferinam gentis naturam ita perdomuit, ut omnes ad concordiam redigeret, simul se bonum principem & imperatorem præstaret. Hanc ob causam eum fabulantur duplicis naturæ fuisse. uel, ut apud Ioannem Antiochenum inueni, quoniam autem mulieres Græcæ bestiarum more, ut bruta animalia, nullo honesto coniugio miscebantur, & liberi* μονοφυεῖς *erant: matrem enim solam, non patrem norant: Cecrops Atticæ imperio inauguratus, abrogauit ferinam illam coitus consuetudinem, ac uiros docuit legitimo matrimonio cum fœminis coniungi. Et quia hinc liberi & patrem & matrem nosse cœpêre ob huius procreationis autores & causas duarum naturarum,* διφυὴς *Cecrops appellatus fuit, ut qui id ipsius author extitisset. Hactenus ille. Illud hoc loco duxi annotandum, quamobrem Lycophron Cecropem* τὸν γηγενῆ *uocarit: id est, terræ filium. Erichthonius è terra, ut aiunt, fuit editus: ac Mineruam ferunt adijsse Vulcanum, parandorum armorum causa. Hanc cùm cœpisset amare, persequutus fuit. Apprehensam semine fœdauit, quòd resistaret. Illa rem abominata, semen lana abstersum, in terram abiecit. unde Erichthonius editus fuit,* ἀπὸ τοῦ ἐρίου *lana,* καὶ τῆς χθονὸς *terra. Hinc ab uno isto Erichthonio omnes Athenienses terræ filios uocarunt. Alij authores sunt, quia Attica terra sterilis est, neque eius incolæ unquam sua sede pulsi fuêre ab alijs gentibus, ob terræ contemptum, quam nulli magnopere amarunt ipsos* αὐτόχθονας *&* γηγενεῖς *dixerunt. Porrò quod ad Vulcanum & Mineruam, missa fabula, Vulcanus eam uxorem duxit. Filia Brontei* C

fuit,

A fuit, Belonice cognominata. Ex hac sustulit Erichthoniũ.

Chalcidicaq;.] Retulimus paulò ante, qui Chalcidenses ex Euboea in Italiam delati, Cumas condiderint. Chalcidos urbs peruetusta fuit, & opibus florens. Coloniæ inde Cumæ in Italiam deductæ sunt iis temporibus, cùm adhuc optimates gubernarent, qui ἱπποβόται dicebantur. Horum imperium ad rempub. usq; Atheniensium uindicatum fuit, pulso Pisistrato. Fuit alia Chalcis in Aetolia & Elide. Cecropidæ.] Athenienses, Cecropis posteri: [illegible].

Iusst.] A Minoë, cùm bello deuictis tributum hoc imponeretur. Septena quotannis.] Nõ mehercle quotannis, sed nono quoq; anno 7. pueros indigenas, ac totidẽ puellas in Cretam mitterent, quos Poëta è Minotauro lacerari solitos fabulantur. Alij Labyrintho inclusos fuisse, qui carcer erat à Dædalo factus. Vrna.] unde fortes puerorum, qui in Cretam mitterentur, nono quoq; anno ducebantur. Contrà.] Nam ex aduerso ad meridiem Athenæ Cretam spectant, à niuali candore ita appellatam: hodie Candiam dicunt. Gnosia.] Creta: à parte totum. Gnosus una celeberrimarum urbium est, ut Gor-

B tyna, Lyctos, Lycastos, Holopyxos, Phæstos, Cydon, Matathusa. Cretica in tertio fusius pro ingenij nostri facultate satis perspicuè prosequuti. Cæterùm Gnosos olim Ceratos fertur dicta, ab amne uicino. Gnosos forsan à uerbo κνώσσω: hoc est, dormio. Amor.] Quem amorem dicit, statim explicatius subijcit, cùm dicit Pasiphaën ibi expressam, cuius prodigiosus coitus cum Tauro, & stupri consuetudo Dædalo causa fugæ fuit.

Minotaurus.] Appositio: nam δίμορφον prolem ex Tauro & Pasiphaë procreatam, humana partim, partim taurina forma fuisse, fabulis poëticis proditum est.

Veneris monumẽta nefandæ.] Rectè monumenta: partus monstrosus inde ortus, arguebat nefarium concubitum. Veneris, pro coitu: metonymia.

Hic labor ille.] labor Dædali, labyrinthus: quo coarguat non uulgare opus fuisse, addit emphasim Ille. Hanc domum illustrius inextricabilem errorem uocat. nam in illa inclusi, se nusquam explicare poterant. Erat Labyrinthus portentosum humani ingenij opus, itinerum ambages, occursus, recursusq; inexplicabiles continens, crebris

C foribus ad fallendos exitus, ut subinde in eosdem errores redeundum esset. Plutarchus affirmasse Cretenses author est, Labyrinthum nihil aliud incommodi habuisse, quàm quòd in eo inclusi, propter innumeras loci ambages effugere non possent. Apud Aegyptios multo antè ad Heracleopolim tale opus fuerat, ad quod Creticum hoc, sed centesima parte minus, à Dædalo ædificatum fuerat. Illud autem omnium uetustissimum fuisse fertur, quod quidam ad regem Petesucum referunt, alij ad Tithoem: multi, inter quos Herodotus est, non unius, sed multorum regum monumentum esse arbitrantur, quorum ultimus Psammetichus aliquid circa illud dicitur operatus. Demoteles regiam Motherudis fuisse adserit: Lycias, Meridis sepulchrum. Nec defuerunt, qui id in honorem Solis, propter Pasiphaën extructum crediderè. Itaque Dædalus Creticum hunc labyrinthum ita ad Aegyptiacũ molitus fuerat, ut tota loci ratio ferè ambages, occursusq; ac recursus haberet: non ut in pauimentis, puerorumúe ludicris campestribus licet uidere, breui lacinia, quæ interdum passuũ aliquot millia habeat, propter recursus multiplices, sed crebris insertis foribus ad fallendos occursus recursusq;. Quatuor maximè memorantur Labyrinthi: quorum tertius (nam Dædalus, alterum ad Aegyptiacum, in Creta imitatus fuerat) in Lemno uisebatur. Quartus, & is quidem omnium postremus, uisebatur in Italia iuxta Clusium, opus Porsenæ regis Hetruriæ. Omnes hi lapide fuêre polito, ac tecti fornicibus. Fuit & labyrinthus Sami, cuius author extitit Theodorus, qui se ex ære fudit. Cæterùm ex quadrato lapide labyrinthus fuit, latera singula lata pedes tricenos, alta quinquagenos, in basi quadrata. Intus inextricabilis: quò si quis sine glomere adiret, exitum inuenire non posset. Suprà pyramides quinq; habebat, in singulis angulis singulas, & medio unam centenûm pedum ac quinquagenûm, ita fastigiatas, ut in summo orbis æneus esset, & pegasus unus omnibus sit impositus, ex quo penderent catenis excepta tintinabula, quæ uento agitata sonum in longum dirantem reddebant, ut olim pelues Dodonææ. Supra orbem, quatuor pyramydes insuper singulæ extabant pedes centenos altæ. Supra quas, una adhuc alia, cuius celsitudinem, ut incredibilem, Varronem puduit adijcere. Hæc & multa alia Plinius lib. 36. cap. 13. Porrò labyrinthus, quia huiusmodi opus inextricabile fuit, apud doctos in prouerbium abijt: de oratione, aut re quapiam uehementer impedita, ad quam aditus quidem pronus & procliuis est, sed exitus difficillimus. Cui non dissimilis fuit Mæander picturæ genus, quod ortum suum ex Labyrintho habuit. Vocem deductam putant à particula λα, quæ uocum notionem intendit: βύειν, claudere & obturare. Hinc λαβυρινθώδης, flexuosum. Reginæ.] Ariadnes: cuius beneficio, pariter & Dædali, glomeris ductu exitum è labyrintho inuenit. Iliados Homericæ enarrator refert historiam his uerbis: ἱστορία, ὅτι Θησεὺς σφαγησόμενος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς ἀθλίας ποινὰς, καταλαβόντα τὸν δαίμονα, [illegible] εἰς Κρήτην, τὸν δὶς ἑπτὰ παῖδας καὶ παρθένους, [illegible] τὸν Μινώταυρον [illegible] ἀνελόντα [illegible] ἀνελθόντα, [illegible] αὐτὸν [illegible]. καὶ σφαγησόμενον εἰς Κρήτην, [illegible] τοῦ Μινώταυρον [illegible] τέχνῃ Δαιδάλου [illegible] μίτον ἀγαθίδος [illegible] Δαίδαλος [illegible] ἐξάψας [illegible] ἀγαθίδος, [illegible] ἕως [illegible] τῷ Θησεῖ. [illegible] κύκλῳ [illegible] ἐκείνους [illegible] Δαίδαλος [illegible]. At Didymus addit de Ariadna multa, ita historiam ex Pherecyde lib. Odyss. 11. digerens: Θησεὺς ὁ Αἰγέως λαχὼν μετὰ τῶν ἠιθέων εἰς Κρήτην [illegible], [illegible] ἀναιρεῖν. ἀφικομένου δὲ αὐτοῦ ἐρωτικῶς [illegible] Ἀριάδνη ἡ τοῦ Μίνωος θυγάτηρ [illegible] ἀγαθίδα [illegible], λαβοῦσα παρὰ Δαιδάλου τοῦ τέκτονος. καὶ διδάσκει αὐτὸν, [illegible] τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγαθίδος [illegible] περὶ τὸν [illegible] τῆς ἄνω θύρας, [illegible] λύειν, μέχρις ἂν [illegible] εἰς τὸν μυχὸν, [illegible] αὐτὸν [illegible] μάρψῃ, [illegible] τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς [illegible] θῦσαι, καὶ [illegible] ἀναλύοντα τὴν ἀγαθίδα. Θησεὺς λαβὼν τὴν Ἀριάδνην, εἰς ναῦν [illegible], καὶ τοὺς ἠιθέους καὶ παρθένους, [illegible]

ἔρωτας τῷ μινοταύρῳ παραβληθῶν, καὶ ταῦτα ποιήσαντος μονομαχῆσαι. Θεὸς ... ἰδίᾳ εἴσω, λαβὼν ἐπὶ τῆς ... μετακομισάμενος, καὶ αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς ... ἀνάγει τὴν Ἀριάδνην λαβὼν, καὶ ἀπεκρούσθη ἐς ἀλλήλας. συνέβαινε δὲ ... ποιῶ τόδε. καταλαμβανομένης δὲ τῆς Ἀριάδνης ὑπὸ Ἀφροδίτης ἐπιφανεῖσα, θάῤῥει αὐτῇ φάσα τὸ. Διονύσου γὰρ ἔσεσθαι γυναῖκα, καὶ ἀκλεᾶ γενέσθαι. εὐθὺς ὁ θεὸς ἐπιφανεὶς μίγνυται αὐτῇ, καὶ δωρεῖται στέφανον αὐτῇ χρυσοῦν. ὃν αὖθις οἱ θεοὶ κατηστέρισαν, τῷ τε Διονύσῳ ἐς χάριν. ἀναιρεθῆναι δὲ αὐτὴν ὑπ' Ἀρτέμιδος, προεμένην τὴν παρθενίαν. *Quorum uerborum hic sensus est: Theseus sorte datus cum iuuenibus in Cretam nauigat, ad cædem Minotauri. Postquam huc delatus fuit, Ariadna Minois filia illius amore capta, accepto à Dædalo architecto glomere, eiq; tradito, docet, qua ratione labyrinthum ingressus, extremitatem fili iugo summo ostij innecteret, atque ita euoluens progrederetur, donec in interiora perueniret. At tum, si dormientem opprimeret, uictor capitis pilos tenens, Neptuno sacrificaret. inde qua uenerat, fili ductum retrò sequens rediret. Itaque Theseus acceptam Ariadnen in nauem imposuit: simul & adolescentes & puellas, qui nondum Minotauro obiecti fuerant. His ad istum modum perpetratis, circa medium noctis soluit. In portum insulæ delatus, seorsim in litore cum Ariadna concumbit. Adstabat ibi tum fortè Minerua: à qua illam repudiare iussus fuit, ac repetere Athenas. Qui extemplò Diuæ obtemperauit, fecitq; ita ut iussus fuerat. Ariadna cùm miserè eiularet, ac luctu mæroreq; conficeretur, à Venere bono animo esse iussa fuit, Bacchi uxorem eam futuram, & celebrem. Quare Deus statim ei oblatus fuit, ac cum ea consueuit. Donauit illi coronam auream, quam Dij postea inter sydera retulerunt, propter Bacchum. Ipsa autem paulò pòst à Diana interfecta fuit, propter uiolatam pudicitiam & uirginitatem. Plutarchus, qui diligentissimè historiam prosequitur in uita Thesei, scribit, Theseũ classe exulibus Dædalo & alijs onerata, Cretensibus ociosis Gnossum inuasisse, & contracta pugna in Labyrinthi portis Deucalionem & eius copias fudisse: fœdere cum Ariadna percusso, hac lege pueros recepisse, ne unquam bellum Atheniensibus facerent. Ariadnam quidam ferunt, à Theseo repudiatam, uim sibi attulisse. Alij, Naxum delatam à nautis, & Onaro Bacchi sacerdoti nuptum datam. & adamasse Theseum aliam quandam, Aeglen, Panopei filiam. Pæon Amathusius prodidit, eam cum Theseo in Cyprum delatam ui tempestatis, ægram ibi à iactatione, quia* A *grauida erat, in littus exposuisse: & cùm naui periclitanti ferre auxilium uellet, in altum fuisse abreptũ. Cyprias inde mulieres Ariadnam excepisse, ac mæstam ob solitudinem consolatas esse ac curasse. Præterea adulterinas literas, quasi à Theseo profectas, in hæc uerba dedisse, quasi ipse de eius partu solicitus esset, se propediem adfuturum. Cæterùm, antequam adesset, defunctam fuisse, ac sepultam. Quare dolore confectum, loci incolis pecuniam reliquisse in sacrificij Ariadnæ usum. Dedicasse illi duas statuas, alteram argenteam, auream alteram. Idem author scribit, Naxicarum rerum scriptores tradere, duas fuisse Ariadnas, ut totidem Minoas, alteram in Naxo Dionysio nuptam, ut suprà relatum est, ac Staphylum peperisse: minorem à Theseo raptam, ac ab eo desertam, in Naxum delatam, atque ibi obijsse diem, & honores illos esse consequutam, aut certè non dissimiles. Cæterùm Theseus è Creta soluto portu in Delum fertur se contulisse: atque ibi constituto Veneris signo, quod ab Ariadna acceperat, unà cum pueris chorum instituit,* B *quem adhuc Delij obseruare dicuntur, circuitus atque exitus Labyrinthi referentes. Id chori genus ipsi Geran non uocant: ut non omnino fabulosum uideatur, quod scholiastes Iliad. Homericæ de choro illo à Theseo instituto refert. Cætera Plutarchus, quæ ad eius uitam attinent, eruditè ac diligenter persequitur. Quin redeatur ad Poëtam.* Dolos.] *Hos statim ambages uocat: errorem uidelicet anfractuosum Labyrinthi ductu fili explicauit. id quod sequenti uersu illustrioribus uerbis reddit.*

Cæca regẽs filo uestigia.] *inextricabilia, dubia, errabũda: Metalepsis.* Tu quoq; magnam.] *Pathos ab auersione. Estq; causa per occupationem obiter reddita, quamobrem pater in tanto casus sui monumento, filij calamitosam fortunam prætererit.*

Sineret.] *si: elleipsis.* Bis.] *anaphora, qua affectus paternus intenditur in exprimenda calamitatis filij tragœdia. Enallage temporis est: sineret, pro, si siuisset: & perlegerẽt, pro, perlegissent. adforet, pro, adfuisset. Illud interim obseruãdum est, propriè uerbo legere usum Poëtam. nam pictura perinde ut scriptura oculis legitur. γράφειν, scribere, pingere: hinc γραφικὴ, scriptura &* C *pictura.* Patriæ.] *Pathos à relatione. Perlegerent oculis, pro, perlustrassent.*

Deiphobe.] *Id Sibyllæ huic nomen fuit. Est & nymphæ nomen, filiæ Glauci.* Regi.] *Aeneæ.*

ARGVMENTVM.

Sibylla Aeneam à sculpturæ spectaculo auertit, vtq; Apollini sacra faciat, monet: Troiani iussa parant. inde eos in antrum Sibylla vocat, quod est ad templi latus, vbi centum sunt ostia, vnde totidem diuinæ voces ruunt. postquam igitur ad limen ventum est, statim Sibylla Apollineo spiritu afflata vultus colorem, vocemq; mutat: cor eius tumet, tota deniq; & tremit, & vexatur. tunc Aeneam hortatur, vt responsa petat ipse, etsi timore correptus, tamen iussu Sibyllæ Phœbum alloquitur.

NASC. Tal. poscũt.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Aeneam: nec sacra morantur
Iussa uiri. Teucros uocat alta in templa sacerdos.

NON hoc ista sibi] *honesta obiurgatio. in reb. inanib. ostẽdit non esse terẽdum tempus, sed sacris uacandum potiùs, dum per occasionem temporis licet, ne fortè ea omissa, frustra oraculum adeat.*

Nunc

Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum,
Vnde ruunt totidem uoces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen: quũ uirgo; poscere fata
Tempus, ait: Deus, ecce Deus. cui talia fanti,
Antè fores subitò, non uultus, non color unus,
Non compræ mansère comæ: sed pectus anhelũ,
Et rabie fera corda tument, maiorq́; uideri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore Dei. Cessas in uota, precesq́;
Tros, ait Aenea? cessas? nec enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus. & talia fata
Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor: fudit́q; preces rex pectore ab imo:

A Nunc grege de intacto.] obiurgationem sequitur admonitio ab utili, atq; etiam ab honesto. sic Helenus in 3. Aeneid.

» —cæsis primùm de more iuuencis,
» Exorat pacem diuûm, uittasq; resoluit
» Sacrati capitis.

Septem mactare iuuencos.] numerus septenarius Dijs gratissimus est. qu' igitur faciliùs impetret, septenario sacrificio Phœbũ opportunè placatum iri monet. alludit autem ad diem illũ, quem interpres ex iure pontificio fissum appellat: cùm non toto die, sed aliqua diei parte uaticinari, & responsa capere licebat. Excisum Euboicę latus.] Antrũ Sibyllæ describit: quod non naturale, sed in sinu factum esse indicat, B cùm ait excisum. & nouè dictum uidetur, latus rupis excisum in antrum usitatè autem, antrum in latere rupis excisum. Quò lati ducunt aditus centum.] loci commoditatem ostendit ad responsa captanda. nam cùm centum: id est, plura essent ostia: unde plures Sibyllæ uoces hauriri possent, multi uno in loco eodem tempore oracula poscere ualebant. Vnde ruunt totidem uoces.] rationem habuit Sibyllæ furẽtis: quæ nisi magno cum impetu uerba fundere non potest. Ventum erat ad limen.] antri. Deus, ecce Deus.] uerba Sibyllæ: quæ repetitionem, siue παλιλογίαν habent ad subitam numinis præsentiam indicandam, & ad silentium etiam indicendum, id quod facilè liquet ex illo Ouid. Metamorphos. 15.

» En Deus est. Deus est, animis, linguisq; fauete
» Quisquis adest, dixit.

Non uultus, non color unus.] Vates interdum pacatè, quandoq; concitatè futura prædicere legimus. Helenus in 3. Aeneid. nullo actus furore uentura explicat, Sibyllæ uerò huiusmodi fit coloris uultus, capillorum, uocisq; mutatio, ut penè transfigurari uideatur.

C Fera corda.] facta scilicet propter numinis præsentiam, fera ita quoq; infrà:

» —tanto magis ille fatigat
» Os rabidum, fera corda domans.

Maiorq́; uideri.] non quòd esset, sed quia uidebatur, dum numine afflata erat. Nec mortale sonãs.] hinc illud.

» Nec uox hominem sonat.

Afflata est numine quando Iam propiore Dei.] τὸ αἴτιον est mutationis Sibyllæ: quamobrem non possum non admirari, uel potius irridere tãtam iudicij interpretum leuitatem, atq; in primis Seruij multi nominis uiri: qui hunc locum explanant: Afflata est numine, non dum Deo plena, sed uicinitate numinis afflata dixit. cùm ipsius Poëtæ uerba contrarium indicent nã cùm ait, numine propioris Dei, quid aliud designat, quàm numinis præsentiam in interiori corporis parte Sibyllæ? sed illud decepit interpretes, quod ait afflata, quasi uerò afflatus numine dicatur tantummodò contactus, ac penè aspersus numine, ut naris afflatur odore florum, uel un-

guenti, non autem plenus. Ouid. in 6. de Fast. de tibia agens hac uoce afflatam utitur pro flatu repletam, cùm ait:

« Inuentam Satyrus primum miratur, & usum
« Nescit: & afflatam sensit habere sonum

Deinde cùm Cicer. in oratione pro Archia poëta: Poëtam, ait, natura ipsa ualere, & mentis uiribus excitari. & quasi diuino quodam spiritu afflari: quid aliud innuit, quàm poëtas diuino quodã spiritu repleri? quod uerò Deo plena Sibylla fuerit, signa illa, quæ paulò antè recensuit Poëta, satis fidem nobis faciunt

—non vultus, non color vnus,
Non comptæ mansère comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: maiorq; videri,
Nec mortale sonans.

Et statim rationem Poëta suggerit:

—afflata est numine quandò
Iàm propiore Dei.

Id est, quoniam diuino spiritu repleta est. quod apertiùs Poëta demonstrat inferiùs cùm ait:

At Phœbi nondum patiens immanis in antro «
Bacchatur uates, magnum si pectore possit «
Excussisse Deum. «

Quid enim erat quod de pectore suo Deum excutere uellet, nisi Deũ in pectore habuisset? Cessas in uota, precesq́;.] uerba Sibillæ increpantis Aeneæ tarditatem, atq; negligentiam ad uota facienda, precesq; effundendas.

Cessas?] repetit ad necessitatem agendæ rei ostendendam: quam & confestim per αἰτιολογίαν aperit, inquiẽs:

Nec enim ante dehiscent.] non antè dabitur dictio, quàm sacra feceris. & est allusio ad templum τῆς μαγάλης μητρὸς: quod (ut etiam interpretes admonent) non manibus sed uotis, & precibus aperiebatur apud Homer. Odyss. 11. Vlysses iturus ad inferos, eiusq; socij sacra faciunt, sed per Scyomantiam ex umbra Tiresiæ Vlysses sui itineris successum scire quærit. Attonitæ domus.] μετωνυμικῶς ut,

—pallidus Orcus, «
Eumenidesq; satæ. «

Gelidus Teucris per dura cucurrit Ossa tremor.] horrescunt Troiani nõ propter imperatas Aeneæ preces, & uota, sed propter uarios, monstrososq; Sibyllæ motus.

Non hoc.] Ab excursu, ad intermissam narrationẽ reuertitur. Nam interea dum dux Troianus monumentis Dædali oculos pascit, Sibyllam uatem accitum missus fuerat Achates. Non hoc.] Reprehensio ab inutili spectaculo, & ocio, cùm id temporis utilius collocare posset Datiuus festiuitatis causa adiectus est. LAMB. Hort.

Nunc.] Exhortatio ad cædendas uictimas, quibus Deus concilietur In ipsis uel animalibus, uel hostijs cõsultatorijs, quædã dicebãtur hostiæ iniuges: hoc est, quæ nunq̃ domitæ ac iugo subditæ erant. Has nunc gregẽ intactum uocat,

uocat, quasi nunquam ad iugum admissum, nondum uiolatum. In sacris libera omnia & dissoluta esse oportebat, pura item & casta. Atque haud scio an lectas bidentes hoc loco appellat, eximias hostias quæ ad sacrificium destinata è grege eximantur: uel, quod eximia specie, ut numinum cædendæ, eligantur. Macrobius certè, eximias hostias è Veratio, de Quæstionibus Pontifica. l. easdem intuere non uidetur. Cæterùm significatura perfectum sacrificium uates, septem iuuencos mactare iubet. Est enim ἑβδὰς, conflata ex ternione & quaternione: quorum hunc (τετρακτὺν uocant Pythagorici, quasi ad absolutam perfectionem animæ pertinentem, inter arcana uenerantur, ut inde iurisiurandi religionem sibi finxerint, ὁ μὰ τὰν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν. Ternarium aiunt signare animæ naturam tribus suis partibus perfectam, ratione, animositate, & cupiditate. Itaq; absolutum & perfectum significaturi, ter, quater, aut septies id fieri scribunt. Proin cùm septem iuuencos cadere iubet, significanter exactam curam circa sacra indicat.

Lectas.] Voce utitur, antiqua loquendi forma è ueteri iure pontificio Romanorum sumpta, selectas bidentes, quasi egregias dicat, è grege selectas, ut præstantissimas. Duo maximè hostiarum genera tradebantur: alterum, quo uoluntas diuina ab aruspicibus per exta disquirebatur, ex capitibus, fibris, extremitatibus situ ac positu extorum: alterum, quo anima tantū Deo dedicabatur, ut hoc in loco.

Lectas.] huiusmodi sacra eximia, & hostiæ maiores, opimæ & pingues nuncupabantur, quæ ad sacrificia destinata, è grege eximebantur. Bidentes.] Nonnulli bidentes omnes bestias bimas uocant, nedum oues tantùm, cùm initio bidennes dicerentur. Sed ad hiatum & pronūciationem hiulcam prohibendam literam d interpositam fuisse putant, ut pro biennes, bidennes primùm diceretur. Longo postea usu corrupta uox fuit, & bidentes efferre cœpere. Hyginus bidentes hostias ueteres dixisse scribit, quæ per ætatem duos tantùm dentes altiores habuissent. De more itaq; mactandas hostias selectas monet potius, quàm ut ociosis præteritarum rerum spectaculis tempus nullo fructu perdat. Sacra] quibus anima Deo dicabantur, perinde ut iussa à Sibylla fuerant.

Excisum.] Describit antrum Sibyllinum à forma, situ, & credita diuinitate: Euboicam rupē per antonomasian, Cumæam dicit. Causam suprà retulimus. Ex Eubœa Cumani Chalcidenses in has oras profecti erant.

In antrum.] Præpositio, similitudinis uim habet: id est, in formā antri. Centum.] Numerus certus pro incerto: amplificatio. Vndiq; ad antrum, ceu in centrum, aditus erant. Aditum ab ostio ita distinguunt, ut aditus ab adeundo, ostium ab obstando sit dictum.

Voces.] responsa: appositio. & Limen, synecdoche, à parte totū. Iam ad antrum Sibyllæ uentum erat. Fata, pro oraculo posuit. Poscere, Græcè magis quàm Latinè, pro poscendi tempus fata, dixit. Deus.] Afflatur enthusiasmo, quare dicturientis uerba abrumpuntur, atq; attonitæ subitò, pedum numerus eruditè accommodatus est. A

Sed & relatio subitam externationem coarguit, quæ engastrimythi: hoc est, dæmone afflati ac uaticinaturi efficiuntur. Hoc nomine & Pythonissæ appellantur, quòd dæmon hoc tempore, quādo corripiuntur, præcordia & uentrem exagitet, ut fanatica oracula proferant. Quare rectè furere à Poëtis dicuntur, & insanire:

Insanam, inquit, uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq; notas & nomina mandat.

Neque uerò Pythonicus dæmon maturam tantùm ætatem utriusque sexus afflat, sed pueros etiam lactentes usu compertum est impuris corripi spiritibus. Hoc genus hominum, quum agitatur, constat interdum uera etiam oracula edere: sed quibus nemo pius fidem habere debeat. Simili ludibrio fanatica Anabaptistarum gens superioribus annis multos mortales in horrendos errores præcipites egit, qui correpti sensim uel se in terram declinabant, ac brachijs decussatim positis, uel expassis, post interuallum uelut profundo somno expergefacti, respirantes exclamare cœperunt. Diem Domini magnum adesse: se B cum Deo patre in cælo collocutos. Alij positis uestibus, à summo uertice ad imos pedes usque nudi, clara luce, nonnulli noctu, per publicum discursabant, horrendis mugitibus identidem obrudentes, Resipiscendum: ad radicem securim positam: regem Sionis aduentare. Nec defuerunt, qui per triduum muti ex composito, uanissima responsa suis reddidêre. Quæ pro ueris accepta, studiè credulos eius sectæ homines miserè fefellerunt: & exitus uana coarguerunt. Deus.] Defectio: adest. monstrat nulli conspicuum, καὶ ἀόρατον, dæmonem præsentem.

Non uultus.] A forma, colore, & habitu animi Sibyllæ, iam afflari cœptæ. Furentem inducit, hortantemq; Aeneam, ut se in preces effundat, ut ostiū antri aperiatur.

Corda tument.] cor, numerus pro numero.

Videri.] uidebatur: modus pro modo. Mortale sonans.] Absolutum usurpatum transitiuè: pro mortale quiddam. Afflata est numine quando.] Vates, quando agitantur dæmonio, afflari dicūtur: quòd spiritu, qui uisus est, corripiātur. Cessas in uota, precesq;.] Exhortatio ad faciendum numini uotum, ab utili, & periculo incommodi. Attonitæ magna ora domus.] C numinis plenæ: metaphoricè, fores antri ora domus uocat. Gelidus tremor.] Metonymia. Metaphora est in fudit, à re corporea ad incorpoream. Iamblichus author est, Sibyllam duobus modis concepisse numen: uel per spiritum quendam tenuem igneumq;, qui erumpebat ex ore antri: uel insidens sedi aneæ super antrum, habenti pedes tres, quæ Deo dicata erat, exponebatq; se utrobique diuino spiritui, unde numinis illustrabatur.

ARGVMENTVM.

Aeneas Phœbum, Deosq; etiam, ac Deas Troianis infensas, Sibyllamq; orat, vt illos iam tandem permittant Latio cōsidere, hactenusq; aduersam Troianorum fortunam, non vlteriùs progredi velint, templa Phœbo, & Dianæ, Sibyllæ etiam cultum, & sacerdotes pollicetur.

NASC.

Phœbe graues Troiæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxit tela, manusq;
Corpus in Aeacidæ, magnas obeuntia terras

Phoebe graues.] precatoria oratio est, illisq; circūstantijs cōstat: quib. petitoriæ orationes ornari solent: de quibus alibi satis

Tot maria intraui duce te, penitusq; repostas
Massylûm gentes, prætentaq; Syrtibus arua:
Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna †sequuta. †al. secuta.
Vos quoq; Pergameæ iam fas est parcere genti,
Dijq; Deæq; omnes, quib. obstitit Iliû, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuq; ô sanctissima uates,
Præscia uenturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesq; Deos, agitataq; numina Troiæ.
Tum Phœbo & Triuiæ solido de marmore tēpla
Instituam, festosq; dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manēt regnis penetralia nostris,
Hic ego namq; tuas sortes, arcanaq; fata
Dicta meæ genti ponam, lectosq; †sacrabo †al. nomina
Alma uiros: folijs tantum ne †carmina manda,
Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis:
†Ipsa canas oro, finem dedit ore loquendi. al. Ipse

A *satis dictum fuit, & suis locis dicetur. inter initia uerò Apollinis beneuolentiam sibi conciliat acceptorum ab eo beneficiorum cōmemoratione. unde etiam occultè suam laudem deducere uidetur Aeneas: nam dum Apollinis erga se beneficia narrando cōplectitur, se quoq; beneficiorum memorem esse indicium facit.*

Graues miserate labores.] *duplex πάθος, alterum ex grauibus, perpessuq; difficilibus Troianorum laboribus: quod etiam à numero, & magnitudine augetur: non enim laborem, sed labores,* B *utq; quales fuissent ostenderet, epitheton addidit graues. alterum ex affectu misericordiæ Apollinis erga Troianos: ibi enim magnus uiget miserationis affectus, ubi uoluntas quidem auxiliandi adest, sed ob tristem quendam rerum euentum potestas abest ideo ait miserate. nam Troiam, ut est apud Hom. uti optabat, tueri non potuit. Ouid. 1. de Trist.*

» *Mulciber in Troiam pro Troia stabat Apollo.*

Dardana qui Paridis direxti tela.] *à communi ad separatam transit beneficiorum enumerationem: & ab insigni beneficij munere exorditur: nam quo maiori alio Troianos beneficio afficere poterat, quàm Ilij oppugnatorem, ac totius Troiæ regionis exterminatorem de medio tollere: & quanquā Paris id fecisse uideatur, tamen Phœbus ipse manum illius, ac telum direxit in corpus Achillis: aliter enim uir penè inuulnerabilis occidi non poterat. Ouid.*

» *At postquam cecidit Paridis, Phœbiq; sagittis.*

Magnas obeuntia terras Tot maria intraui duce te] *aliud Apollinis beneficium recenset, quod si principia nauigationis Troianorū consideres κατὰ* C *τὸ συμπαρὸν intelligendum est, Aeneam duce Apolline, id est, monitu Apollinis nauigasse: hac enim de re nihil extat præter illud ex 3. Aeneid.*

» *Diuersa exilia, & desertas quærere terras*
» *Augurijs agimur Diûum.*

Sed melius est, ut ad illud Apollinis uaticinium referatur.

» *——antiquam exquirite matrem.*

Quod uerò ait maria obeuntia terras, *epitheto maris usus est: cuius proprium est terras circundare.*

Massylûm gentes, pretentaq; Syrtibus arua.] *μετωνυμικῶς Africam designat, & fortasse etiā ironicῶς arua prætenta Syrtibus dixit, id est, accessu difficilia, ac penè inhospita.* Italiæ fugientis.] *longissimæ nauigationis tediū innuit.* Prendimus.] *tuo beneficio: & perstat in tralatione fugientis.* Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.] *finē precatur aduersæ Troianorum fortunæ: idq; ipsum sentire uidetur, indignum esse, ut quam in bello Troiano fortunam Troiani passi sunt, eandem etiam in Italia patiantur, sed æquum, atq; honestum esse, ut iam tandem sit eorum calamitatibus modus.*

Vos quoq; Pergameæ.] *hactenus Apollinē precatus est, qui Troianis semper præsidio fuit: iam uerò eos etiā precatur Deos, qui Troianis infensi fuerunt, occultè alludens ad morem Rom. qui Deos quosdam, ut prodessent, quosdam uerò, ne obessent, placare consueuerūt. Gel. Macrob.*

Iam fas est.] *cum tot miserijs, calamitatibusq; affecti fuerimus: etenim delinquentibus etiam ignoscere pium est, eò maximè si post perpessas calamitates, atque supplicia se uictos confitentur, & auxilium implorant.*

Dij, Deæq; omnes.] *facilem mouet quæstionē interpres, quod Dearum duntaxat exempla reperiūtur, quibus Troiani obfuerunt, ut Ganymedes Hebæ. Paris Mineruæ: non enim ad hæc, (mea quidem sententia) alludere Poëta uidetur, sed ad Gloriam Troianorum in bello partam, cùm Dij Troianis fauentes Deorum potentiam, qui Græcis fauebant, superarunt lege Homerum inter initia libri Iliad. 20. hoc autem sic se habere ipsius Poëtæ uerba propè iam clamare uidentur, cùm subdit:*

Quibus obstitit Ilium, & ingens Gloria Teucrorum.] *non obfuit, sed obstitit dictum est: nam tūc obstitit Ilium & gloria Troianorum Dijs, cùm Troiani pro ipsorum salute aduersus Græcos honestissimè dimicarūt, & præter Deorum Græcis fauentium uoluntatem gloriam reportarunt. plausibilior tamen sententia uidetur, si precatio hæc uniuersaliter accipiatur, quasi Poëta dicere uelit, si qui Dij hactenus gloriæ Teucrorum inuidistis, par est iā ut illorum calamitatem miserati tandem aliquando irascendi finem faciatis. & hic obsecrandi modus antiquissimus est, & Græcis frequentissimus.* Tuq; ô sanctissima uates] *non erat omittenda Sibyllæ inuocatio: de cuius ore, quæ de Troianis futura erant, excipiebat.*

De Latio cōsidere Teucros.] *totius petitionis hæc summa est. modum enim habere debet petitio, ut in primo Aeneid.*

Incute uim uentis, submersasq; obrue puppes. «

Et in quinto:

——oro, liceat dare tuta per undas «
Vela tibi, liceat Laurentum attingere Tybrim. «

Non indebita posco.] *per parenthesim petitionis honestatem ostendit. sic in 1. Aen. sed occultius:*

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor. «

Quanquam & in ipso petitionis modo honestas elucet. nam uult Troianos Latio considere, quod fatis illis pollicitum est, Deos errantes, & numina Troiæ agitata dicit, quibus honestissimum est sedes permittere.

Tum Phœbo, & Triuiæ.] *officium grati animi, ac beneficij memoris. quod in omnibus petitorijs orationibus inueniri debet Virg. in 1. Aen.*

Sunt mihi bis septem præstanti corpore, &c.

Occultè autem alludit ad templum, quod Augustus ab Aru-

Aruspicibus monitus in palatio Apollini dicauit: cuius adhuc etiam uestigia extant. Festosq́ dies.] *altera allusio ad ludos Apollinares: quos Augustus ipse Apollini instituit. Sueton. in August.* Te quoq; magna manent.] *obseruandum est, quod cùm triplex fuerit Deorum inuocatio, Apollinis, Deorum Troianis inimicorum, & Sibyllæ, Apollini tantũ, & Sibyllæ munera pollicetur.*

Magna manent.] *magnos magna decent: ideo & Phœbo templa pollicetur ex marmore.* Penetralia.] *penetrale sacrificium intelligit, quod (ut ait Festus) in interiori parte sacrarij conficitur.* Sortes.] *oracula: sed alludit ad libros Sibyllinos Romæ adseruatos in penetralibus templi: quorum inter alios Liuius, & Gell. meminerunt.* Lectosq́ sacrabo Alma uiros.] *perstat in allusione librorum Sibyllinorum: quibus dati sunt primi duo custodes ex patritio genere, & hoc est, quod ait,* Lectos uiros. *deinde plures additi fuerunt. adeas Liuium, & interpretes.* Folijs tantum ne carmina manda.] *honesta petitio: quæ extenuationem habet. nam cùm ait* tantum, *paruum, ideóq; concedendum, quod petit, insinuat.* Ne turbata.] *causam suggerit ex effectu uentorum quæ petitionem etiam honestã facit.* Ludibria.] *tanquam ludibria.* Ipsa canas oro.] *ne modũ quærat, πολυπλοκῶς ipse occupat, & est Græca locutio. ἐν αὐτῷ ἄπ.*

Finem dedit ore loquendi.] *sic in primo Aen.*

——quem das finem rex magne laborum.

LAMB. Hort. Phoebe.] *Petitoria oratio. Hac petiturus ab Apolline & sibi & penatibus Troianorum quietam pacatamq́ sedem, initio statim captat beneuolentiam à persona ipsius Dei: narrat, amplificans ad concitandos affectus, calamitates & casus suos. Petit, simul honestum ostendens quod petit. Promittit uicissim animum gratum pro accepto beneficio: neq; uerò Apollini solùm, sed & uati. Cæterùm docet summatim, quæ à Deo petenda sint, pia uidelicet, & iuxtà salutaria.* Phœbe.] *Beneuolentia, ab officio & meritis Phœbi in Troianos, recentibus maximè, qui alioqui semper ab eorum partibus steterat.* Phœbe.] *Anno, quo ab Achille Hector occisus fuerat, cùm Hecuba eiusq́ filiæ ad cæsi tumulum extra urbis muros inferias ferrent, ille tum fortè obequitans, Polyxenam intuitus, eius forma extemplò captus fuit. Erat autem ea candido colore, statura procera, longo teretiq́ collo, oculis uenustis: forma adeò decora, ut omnes quæ ea ætate essent puellas superaret. Hanc per seruum Phrygij sanguinis internuncium ab Hecuba uxorem postulat, promittens, si per nouam hanc affinitatem ad Troianos ipse deficeret, fore ut urbs obsidione illicò solueretur. Refert rem Hecuba ad Priamum: qui factum ita probaturus uidebatur, si certò post affinitatem exercitus esset abiturus. Alioqui integro bello, non esse è re Troianorum, cuiquam filiam iungere. Cæterùm res per internuncios agitata, Achillem iamdudum ab omni armorum studio ac cura auerterat: qui præcipuè Palamedis imperium pertæsus, Græcis soluendi belli author erat. Conuenit inter eum & regem, & despondetur Polyxena, ut produnt quidam. Cùm iam in templo Apollinis Thymbræi eam dicturus esset, à Paride, qui pone Dea simulacrum latebat, sagitta traiectus fuit, quò maximè occulto consilio eò tractus à rege & regijs liberis fuerat. Tradunt quidam Græcorum, corpus à Priamo non, nisi ea pecunia renumerata, qua Hectoris cadauer redemerat, redditum fuisse. φασὶν οἱ πολλοί, ὅτι ἀχιλλεὺς ἐρασθεὶς πολυξένης τῆς θυγατρὸς πριάμου, ἰδόντος δὲ πριάμου, συμμαχήσειν αὐτῷ, ἐὰν λάβοι τὴν κόρην. ὁ δὲ συνέθετο, δίνατ. καὶ ἐλθόντων ἐν τῷ τοῦ θυμβραίου ἀπόλλωνος ναῷ, ἀλέξανδρος λάθρα τοξεύει τὸν ἀχιλλέα. καὶ οὕτω συνέβη ἀποθανεῖν τὸν ἥρωα. λαβόντες δὲ τὸ σῶμα αὐτοῦ, οἱ τρῶες ἠσφαλίσαντο, ὁ πρότερον ἀχαιῶν ἐπαγγειλάμενοι, πρὶν ἂν τὰ δῶρα λάβωσιν ἰσοστάσιον, ἃ πρίαμος ἐπὶ ἕκτορος δέδωκεν, ὃ καὶ γέγονεν. Idem latens ponè sepulchrum Ili, Diomedem in tarso pedis uulnerauit.* A

Aeacidæ.] *Achillis: antonomasia, Aeaci nepotis. Aeacus pater fuit Pelei, ex quo prognatus fuit Achilles: & à Peleo, Pelides dictus. Notum illud Ouidianum est:*

Pelides utinam uitasset Apollinis arcus.

Aeacus ex Aegina & Ioue natus in insula Aegina imperauit, quam ita de matris nomine dixit, cùm antè Canopia, uel (ut alij) Oenone appellaretur. Tanta iusticia regnasse creditur, ut cum Minoë & Rhadamantho Gnosio, iudicijs animorum à Plutone præfectus dicatur, crimina discutiat, & pœnas sontibus inferat. À uerbo αἰάζω forsan ducta denominatione, lamentator, θρηνῶ.

Magnas obeuntia terras.] *Narratio. Proponit in uniuersum periculorum magnitudinem, per quæ tot annos iactatus fuit. Hæc statim amplificando diducit in partes.* B

Duce te.] *À beneficio Dei, cui acceptam fert suam salutem.* Repostas.] *in interiori prorsus Africa habitantes: amplificatio erroris. eò enim usq; non peruenerat, cùm tantum in littus Carthaginense esset eiectus.* Repostas, *pro repositas: syncope. Μασσυλεῖς, & Μασσυλῖς gentes Libyæ sunt, affines Mauritaniæ, Massæsuli. Plinius, Masæsylios in Tingitania statuit. Ab his diuersi sunt Masyli, quos Masulos uocat Polybius. Cicero & Valerius Max. lib. secundo de Institutis, authores sunt, non aliam gentem laudatiorem fuisse, quàm Massiliensium. qui nullos in scenam mimos admiserint, ne parum pudicis fabularum argumentis ciuium mores inficerentur. Itaque, non hos Africæ populos existimat Erasmus ueneficijs infames olim fuisse, ut Thessalos: sed Gallos, de quibus dictum est prouerbiali figura, πλεύσειας ἐς μασσαλίαν. Sed de his plura in quarto annotauimus.*

Prætentaq; Syrtibus arua.] *obiecta, opposita: periphrasticè. Carthaginensem agrum intelligit. nam Syrtes sitæ sunt in interiori recessu maris Punici, quas uadosum & reciprocum mare in accessas facit. de his in primo à nobis fusissimè annotatum est.* C

Iam tandem.] *Quasi dicat, post multorum annorum iactationem, tandem aliquando Italiam, semper retrò fugere uisam, consequuti sumus. nam difficultatem in assequendo, ostendit uerbo* Apprehendo: *ut quam haud temerè sint amissuri.* Fugientis.] *fugere apparentis, cuius arua semper retrò dixit cedere.* Hac.] *Tmesis. Tenus his pronominibus assuitur, hac, ea, qua, & similibus, atque in aduerbia commutat. Itaq; hactenus (inquit) uaria fortuna terra & mari Troianos agitauit, ut hic sit meta & finis laborum nostrorum. Existimat metaphoram ductam ab arcu, & Tenus extremitatem arcus appellatam.* Fuerit, *dixit: per Enallagen modi, pro* fuit. *nisi quis forsan potentialiter accipere malit.*

Vos.] *Petitio: ut genti Troianæ parcant dij, qui Iliaco nomini infesti fuerunt.* Pergameæ.] *Troianæ: à Pergamis Phrygiæ, ut in tertio differuimus: antonomasia. Troianorum hostes in primis erant Minerua & Pallas, ob for-*

A ob formæ palmam à Paride abiudicatam: Apollo item & Neptunus, quòd à Laomedonte promissa mercede, postquam urbem mœnibus cinxissent, defraudati fuissent. Hos sibi propitios & placatos esse precatur, ut nunc tandem aliquando faciant in Troianos sæuiendi finem. Obstitit.] Non obfuit: sed aduersata fuit. primùm dijs murorum conditoribus, inde Herculi, postremò deabus in iudicio Paridis. Nam obstant, quæ aduersantur, & sunt impedimento. Homerus passim Deos cum Troianis pugnantes inducit. Quare illi ipsi dij captam à Græcis urbem deleuisse, à Poëta 2. Aen. finguntur:

» ——inclementia diuûm
» Has euertit opes, sternitq; à culmine Troiam.
» Aspice (namq; omnem quæ nunc obducta tuenti,
» Mortaleis hebètat uisus tibi, & humida circum
» Caligat, nubem eripiam, tu ne qua parentis
» Iussa time, neu præceptis parère recusa)
» Hic ubi disiectas moles, auulsaq; saxis
» Saxa uides, mixtoq; undantem puluere fumum:
» Neptunus muros, magnoq; emota tridenti
B Fundamenta quatit, totamq; à sedibus urbem
» Eruit: hic Iuno Scæas sæuissima portas
» Prima tenet, sociumq; furens à nauibus agmen
» Ferro accincta uocat.
» Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
» Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæua.
» Ipse pater Danais animos uiresq; secundas
» Sufficit: ipse deos in Dardana suscitat arma:
» His itaq; obstitit Ilium, & ingens Gloria Dardaniæ.

Tuq;.] Auersio ad Sibyllam. Non indebita.] Ab æquitate petitionis: nam ea quæ petit, fato ei debentur regna. Latio.] in Italia. De Latio aliâs disseruimus. Errantesq;.] Pathos à pio, cũ expolitione. Tum Phœbo.] Remuneratio pro accepto beneficio. Templa uouet, quæ posteris temporibus his dijs condita fuerunt. Festosq;.] & ludos Apollinares indicat, qui postea ex uaticinio Martij uatis & carmine Sibyllino Romæ celebrati sunt, primo bello Punico, Cornelio Rufo decemuiro, qui ob id Sibylla cognomento dictus fuit, ac postea corrupto uocabulo, Sylla. Carmen autem Martij uatis huiusmodi erat: Hostes Romani si expellere uultis, uomicamq; quæ C gentium uenit longè, Apollini uouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant, cùm populus dederit ex publico partem, priuati uti conferant pro se suisq;: ijs ludis faciendis præerit prætor is qui ius populo plebiq; dabit summum. Decemuiri Græco ritu hostijs sacra faciant. Hæc si ritè faxitis, gaudebitis semper, fietq; res uestra melior: nam is diuus extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placidè. Addit Liuius, diem sumptum ad id carmen explanandum. Hi ludi ab Apolline, Apollinares appellabantur, ἀπολλώνια: ut Magnæ Matris deûm, μεγαλήσια Megalenses. Donat illos Poëta sua uetustate. Post Actiacam uictoriam Augustus postea Apollini templum condidit in Palatio. Triuiæ.] Dianæ. quamobrem Triuia Diana fuerit dicta, alibi recensuimus. Marmore.] à materia. Te quoq;.] Auersio. Promittit uicissim Sibyllæ, pro beneficio se in adytis, quæ Latini penetralia nuncupant, aut posteros suos, scripta eius reposituros, quorum inspiciendorum causa decemuiri item creentur, qui ab initio duo tantùm dicti fuêre: unde duûmuiri appellabantur. Inde plebe impultrice, decem facti sunt, ut huius magistratus nomen quoq; sortirentur. Itaq; quinq; è patricio ordine, totidem è plebeio creari cœpti. Postea ad quindecim numerus creuit. Pomponius author est, Duûmuiros primùm à Tarquinio Superbo institutos. Fenestella dicit, se nullam mentionem huius sacerdotij reperisse antè, quàm quo tempore per filium Posthumi secundi dictatoris, qui tunc duûmuir erat, dedicata fuit. Nam pater dictator bello Latino uouerat. Itaque hi instituebantur sacrorum causa, ut sacros uidelicet libros legerent, carmina Sibyllina interpretarentur, præessent antistites Apollinis & rerum sacrarum. Quoties prodigia motus magnos aut rerum graues euentus portenderent, lectisternijs ad puluinaria deorum: supplicijs & sacris minas illorum auertebant, placabantq; diuos. His aliquando cura data legitur fastorum corrigendorum: hi etiam Februarium mensem, qui diu ultimus in ordine fuerat, post Ianuarium posuerunt. Hic ego.] Porrò cuius Sibyllarum hi libri fuerint, qui Sibyllini fuêre nuncupati, prorsus non liquet. Constat autem fatidicas eas mulieres, spiritu diuino afflatas uerè fuisse: quare tantùm de Deo, eiusq; regno uaticinatas: denunciasse aduentum, uitam, doctrinam, supplicium, resurrectionem, ascensum Christi: iudicium extremum, uitam æternam, inferos: postremò ea quæ ad uerum Dei cultum, religionem & fidem pertinẽt: multa item historicè de Romani imperij amplitudine, & maiestate populi Rom. tantum abest, ut eam gentem fanaticorum errorum ludibrijs & impijs superstitionibus implere uoluerint, quæ simulacrorum & malorum spirituum cultum & ἀδοξομανίαν abominarentur. Anus hospita Tarquinium Superbum, qui ultimus fuit postea regum Romanorum, adijt, nouem uolumina in sinu ferens, in quibus aiebat diuina oracula contineri. Interrogabat regem, num hæc tricentis philippis redimere uellet? Risit rex, quasi anus ætate desiperet, quæ tantulos libros tanti indicaret. Indignata illa, tres in proximo foculo coram rege exussit: percontans num reliquos sex mercari uellet, & quidẽ tantidem. Risit rex multò magis, clamitans eam nunc planè desipere. Illa rursum tres excussos in focum, exussit. Denuò inde rogauit, num tres reliquos eodem precio mercari uellet? Tum demum constantia, seu pertinacia potius anus permotus, tanti tres mercatus fuit, quanti nouem licitata fuerat. Atque hæc quidem inde digressa, nunquam post illa in humanis uisa fuit. Libri in sacrarium conditi, Sibyllini fuerunt appellati, quòd anus illa Sibylla uulgo credita fuit. Sed malus genius qui se in omnes formas ac species transformat, mille artibus instructus, in quàm horrendis erroribus populum his libris continuit, liquet: quos diuina oracula hinc habuisse, persuasum erat. Ita alias gentes alijs imposturis toto Orbe idem ludificabatur, & irretitas in sua nassa seruabat: atq; ita occæcarat, ut uerum Dei cultum præ suo despicerent: nec argumentis, nec authoritate ulla scripturarum ad ueram religionem induci possent. In Bœotia Delphis, dæmon Delphicus celebris oraculis erat: in Libya, Iupiter Ammon cornutus deus, Afris formidabilis, omnium mortalium animos religione abominanda imbuerat: Dodonæ è quercu columba responsa edebat. Atq; ita totum Orbem impurus spiritus præstigijs suis incantarat, occuparatq; tanta caligine animos, ut in clara luce ad clarum ueritatis Solem caligarent. Præterea, ut altioribus tenebris crassis homines immergerentur, uates obsidere cœperunt, utriusque sexus mortales uentriloquos, quos Græci ἐγγαστριμύθους uocant. His ἐγγαστριμύθοις stultè creduli tantum

tribuebant, ut responsa non ab homine, sed diuinitùs profecta crederent. Neque uerò quicquam directè, dilucidè, aut apertè ab his respondebatur, ut ex oraculi fide certi aliquid constaret, sed obscuris uera inuoluentes, in errorum dubios labyrinthos omnia præcipitabant. Hinc Apollini Loxiæ nomen factum fuit. Eiusmodi fuerunt χρησμοὶ illi apud Herodotum, Crœsi & aliorum. Extant apud Diodorum nõ pauci, & historiographos alios. Hinc tanta in horum fana, tot regum & tam prodiga liberalitas, tanta diuersarum gentium luxuriosa donaria, ut auro argentoq; splenderent omnia: quæ posteris temporibus, sacrilegis prædæ ac direptioni extiterunt. Sortes.] oracula. Libros Sibyllinos innuit, in quibus fata Romana continebantur. Quare statim subijcit, Arcanaq; fata: quæ in sacris penetralibus recondita, à solis Duûmuiris, Decemuiris & Quindecimuiris consulebântur, inspiciebanturq;. Meæ genti.] Populo Romano. nam in his (ut dictum est) fata Romana tantũ inerant: quibus hostijs prodigia inexpiabilia procurarentur: à quibus locis hostibusq; cauendum: quæ supplicationes ad quæ templa sæuiente peste decernerentur. qui ludi uouendi, quibus dijs, hostibus longè gentium in Italiam irruentibus: ferro accepta clade, quibus hostijs placandi essent dij. Hæc & id genus ludibria libris illis prodita fuerant, ad quos tanquam ad extremam, & quidem sacram ancoram in summo discrimine confugiebatur. Lectos.] electos, delectos. id enim legere propriè signat: Legit uirginem uestalem per speciem honoris. Viros.] Statim enim quàm Tarquinius libros accepisset, duos uiros adhibuit, qui eos inspicerent: quorum alter M. Attilius: quoniam illorum mysteria temerè euulgasset, bubulo corio insutus, regis iussu in mare proiectus fuit. Itaque hi libri deinceps asseruari iussi sunt sub templo Iouis Capitolini (quæ penetralia magna regni Romani hic uocat Poëta) in arca lapidea. Et hæc quidem Sibyllina oracula perdurarunt in hoc populo rerum domino, usq; ad bellum Marsicum, quo Capitolio siue casu, siue fraude aliqua humana, siue diuino fulmine exusto, libri unà cum templo deflagrarunt. Sed Dæmon, uerè δαίμων, statim satellitem aliquem excitauit, qui alios supponeret, qui deinceps parum uera appellatione libri Sibyllini appellati fuêre. Et Italiæ urbibus quædam publica cura conquisita: alia ex Erythris, cæterisq; Asiæ urbibus, sunt, quorum nulla, aut certè paucissima Sibyllarum. Atq; hæc quidem habeo, quæ de Sibyllinis libris prodita reperi. Cætera, quæ ad Sibyllarum cognitionem, & earum rerum notitiam attinent, uidere est in tertio. Folijs.] Huic Sibyllæ peculiare fuit, oracula sua non ore reddere, sed palmarum folijs inscribere: quæ si uento agitata conturbari contigisset, nunquam postea induci poterat, ut deintegro caneret: atq; ita incertiores abibant, quàm uenerant. Author Varro est, & post Varronem Poëta in tertio: A

> Insanam, inquit, uatem aspicies, quæ rupe sub ima
> Fata canit, folijsq; notas & nomina mandat:
> Quæcunq; in folijs descripsit carmina uirgo,
> Digerit in numerum, atq; antro seclusa relinquit.
> Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedunt:
> Verùm eadem uerso tenuis cum cardine uentus B
> Impulit, & teneres turbauit ianua frondes,
> Nunquam deinde cauo uolitantia prendere saxo,
> Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat.
> Inconsulti abeunt, sedemq; odere Sibyllæ.

Proinde Sibyllæ folia, in prouerbium abierunt apud doctos, de ijs quæ uehementer uera indubitataq; uideri uolumus, ὡς τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος. Aristoph. in Pace: ἐμαντίζετο τοῦτον, ὃ τῶ ταῦτ' ἂν εἶπε μοι. Et Iuuenalis:

> Credite me uobis folium recitare Sibyllæ.

Nomina.] ἀοιδὰς carmina. Memor Aeneas præceptorũ Heleni uatis, petit id quod peculiariter ad se, & periculũ suꝫ peruacanei conatus prohibendũ pertineat. Vtitur adeò ipsius uatis dictis, ut curã & solicitudinẽ ad exequẽdũ illius iussum ostendat. Folijsq; notas, inquit, & nomina mãdat. Ipsa canas.] non folijs inscribas. Ore.] Pleonasmus.

ARGVMENTVM.

Auet Sibylla Troianis vaticinium promere, sed ipsam reprimit Phœbus, tandem sponte sua aperiuntur ostia speluncæ, vocesq; exaudiuntur multæ: quæ Troianis prænunciant grauiora in terris futura in eos pericula, quàm quæ in mari passi fuerint, bella horrida Aeneam gesturum, multarum vrbium, atq; gentium auxilium imploraturum: huiusq; mali tanti vxorem externam causam fore: itaq; animo opus esse maiori, quàm ipsius fortuna permittat, salutem pollicentur: quam ex vrbe Græca ei euenturam vaticinantur. C

Nasc.

> At Phœbi nondum patiens, immanis in antro
> Bacchatur uates, magnum si pectore possit
> Excussisse Deum: tanto magis ille fatigat,
> Os rabidũ, fera corda domans, fingitq; premendo.
> Ostia iamq; domus patuêre ingentia centum
> Sponte sua, uatisq; ferunt responsa per auras:
> O' tandem magnis pelagi defuncte periclis
> (Sed † terra grauiora manent) in regna * Lauini
> Dardanidæ uenient: (mitte hanc de pectore curã.)
> Sed non † uenisse uolent bella, horrida bella,
> Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
> Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
> Defuerint: alius Latio iam partus Achilles,
> Natus & ipse dea, nec Teucris addita Iuno
> Vsquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis,
> Quas gentes † Italûm? quas non oraueris urbes?
> Causa mali tanti coniux iterum hospita Teucris,

† al. terræ
* al. Latini
† al. & venisse. &c. te venisse
† al. Italûm! aut quas

At Phœbi nõdum patiẽs.] egregiè uaticinantiũ morẽ Poëta ob oculos ponit: nam oracula edituræ Phœbades fatidico numine primum repleri credebantur, quod illis graue inprimis, & molestum erat: nitebanturq; pro uiribus illud è pectore eijcere, ubi uerò ui numinis resistere non licebat, tum demum Deo plenæ, atq; illius uoluntati cedentes in mentis stupo-rem abibant, oraculaq; edebant. Immanis.] quia dictum est: Maiorq; uideri. Bacchatur.] more Baccharum furit: nam in sacris Apollinis Phœbadum, Baccharũq; cœtus erat: nam idem est Apollo, qui Liber, qui Sol. Excussisse Deum.] tralatio ab equis: uates enim Apollinis impatiens quasi equus excussorius excutere numen cona-

Externiq; iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contrà audentior ito,
†Quàm tua te fortuna sinet. uia prima salutis
(Quod minimè reris) Graia pandetur ab urbe.

†al. Qua

A *men conatur. Sed Apollo tanquam sessor ipsam magis frenat, ac fatigat: nec mirum si, cùm de Apolline loquatur, equi tralatione utatur: nam Apollo in Asia apud quosdam populos in formam equi colebatur: cuius adhuc extant numismata antiquissima, quæ uir quidam doctissimus, mihiq; amicissimus se uidisse mihi retulit.*

Tanto magis ille fatigat Os rabidũ] *bene os fatigat, unde oraculum proferendum erat.* Fera corda domans.] *corda aduentanti numini reluctantia. & perstat in tralatione equi.* O' tandem magnis.] *Apollinis uaticinium est. orditur per commiserationem: quam mouet à præteritis, & amplificat à futuris Troianorum calamitatibus. huic loco contrarius est locus ex 1. Aen.*

"*O' passi grauiora: dabit Deus his quoq; finem.*

Ibi enim de præteritis queritur, & de futuro consolationem affert: hic uerò futura etiam prædicit mala, quanquam in fine ipsum etiam consolatur. In regna Lauini

B Dardanidæ uenient.] κατ' ἐμφάσιν *uaticinium apertiùs explanat: mouetq; conquestionem ex euentu futurarum calamitatum.* Bella horrida, bella.] τὸ ἄπιον, *cur uenisse noluerint, & utitur* παλιλλογίᾳ *ad grauitatem, & horrorem futuri belli amplificandum: & ut qualis, quantusq; futurus esset huius belli horror, ostenderet:* Tybrim, *inquit*, multo spumantem sanguine cerno *ubi non* sanguine *tantùm dicit, sed* multo sanguine: *nec:* rubentẽ Tybrim, *sed* spumantem. *utq; certa, & indubitata se referre ostendat, ait* cerno *nam uatibus rerũ, quæ futuræ sunt, spectra ob oculos repræsentari solent. bellum autem designat, quod Troiani cum Rutulis in Italia gesserunt.*

Non Simois tibi, nec Xanthus.] *bellum, ducem, lociq; situm per similitudinem bello Græcorum comparat. Tyberinus, inquit, & Numicus, in quem cecidit Aeneas, pro Simoi, Xanthoq; aderũt.* Alius Latio iam partus Achilles.] *Turnum intelligit: quem nulla in re Achille minorem facit.* Natus & ipse Dea.] *Venilia, ut Achilles Thetide: nam dicetur in 10. Aen.*

"*Nascentem & patria Turnum consistere terra.*
"*Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.*

& est à genere commendatio.

Addita Iuno Nusquam aberit.] *unde ipsa ait in septimo Aen.*

"*Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.*

C *Addita uerò hic positum est pro affixa, & per hoc infesta, atq; inimica, & est ex Lucilio sumptum. ita enim ait:*

"*Si mihi non prætor siet additus, atq; agitet me.*

Macrob. lib. 6. cap. 4.

Cùm tu supplex in rebus egenis, Quas gẽtes Italũm.] *Triplex cõquestionis locus ex aduersa Troianorum fortuna, quod supplex, quod in summa rerum egestate, quod plures orare cogetur, & quoniam tanti belli originem, causamq; exquirere posset Aeneas,* προκατάληψιν *occupat, cùm ait:* Causa mali tanti coniux iterum hospita Teucris.] *uti prius Helena, sic tu Lauinia mali Troianorũ causa erit. hac de re Virg. in 7. Aen. abundè meminit:* Tu ne cede malis.] *ad animi magnitudinem hortatur: quod est ab honesto adhortatio.*

Sed cõtrà audentior ito, Quàm tua te fortuna sinet.] *Stoicè monet sapientẽ, animoq; fortẽ supra fortunã esse oportere, quidam uel antiqui codices* Quà, *legunt, sed plus est in dictione quàm: sic enim adhortatur Aeneam, ut fortunam ipsam superare contẽdat. si uerò* Quà *legas, fortunæ tantùm ut obsequatur admonere uidetur.* Via prima salutis.] *Aeneam consolatur spe salutis futuræ: undeq; euentura sit eius salus, ipsum edocet.* Graia, *inquit*, pandetur ab urbe, *& Euandrum Arcadem designat: cuius auxilium implorauit. Virg. in 8. Aen.*

At Phœbi.] *Antequam Sibylliacum oraculum subijciat, in furentis prosopographia uersatur. Hanc ab effectu numinis, & afflatæ engastrimythæ habitu tractat.* LAMB. Hort.

Phœbi.] *uiolẽtiam spiritus, quo correpta uaticinaretur, cùm non fari posset, furore agitari cœpit: in quo mentẽ Phœbadis præscientia rerum futurarum dæmon ita complebat, ut mentis impos, statim horrendas ambages caneret. Sic spiritus ille cor suo arbitrio finxit, quoties uatibus id genus ceu organis, ad detinendos stultos mortales in caligine & idolomania uteretur.* Immanis.] *diuina, numine plena.* Bacchatur.] *furit: ab habitu uatis. Deductum uerbum est* ἀπὸ τοῦ βακχεύω, μαίνομαι, *insanio:* καταβακχεύομαι, ἐπίπνοιάς τινος πληροῦμαι, *afflatu alicuius numinis impleor: id quod proprium erat sacerdotum Bacchi, à quo illæ Bacchæ dicebantur,* ὁ παρὰ ἐνθεάζειν. *Bacchus uerò idem qui Apollo, Macrobio. Cæterùm uicina metaphora, ad uates, inde ad eos qui corripiuntur, postremò longiùs & remotiùs transfertur.* Vates *pro Sibylla, pronominatio.* Magnum.] *Causa furoris, à fine.* Apollinem: *antonomasia. Mirum ni Magnum ob id eum uocet, quod de penatium Troianorum numero esset, quos suprà* τοὺς μεγάλους θεοὺς *appellarit.*

Cum socijs, natoq;, penatibus, & Magnis Dijs. *Et:* "
——inimicaq; Troia. "
Numina magna Deũm. "

Nisi simpliciter Magnum *deum libeat interpretari, pro magni nominis, & toto Orbe multis de causis celebri numine.* Excussisse.] *excutere: enallage temporis.* Tanto.] *Quanto sudabat uates enixius excutere è pectore numinis uim, tantò ille magis corpus eius impressu suo frangere conabatur, quò fatigatæ ac mentis sanæ, corporisq; uiribus destitutæ, instrumento hoc liberiùs uteretur. Cæterùm uerbi* fatigo *significatio longissimè patet. Deductum uidetur ab affatim & ago, quasi affatim lassitudine grauo. Aliquando cædo: ut,*

——iuuencum terga fatigamus hasta. "

item miscere & perturbare:

——cœlumq; fatigat. & excito. "

Rabidum.] *ab animantibus, quorũ propriè est rabire.* Corda.] *Enallage numeri.* Fingitq;] *pro arbitrio mentem format, imbuitq; ijs quæ sit responsura.* Ostia.] *Hyperbolicẽs, centum ostia templo tribuit, quæ spõte sua, impulsu numinis aperiebantur: numerus certus pro incerto.* O' tandem.] *Beneuolentia à persona Aeneæ, & eius inuicti animi magnitudine. Parenthesis collationem habet ingruentium periculorum, quæ grauiora multò & maiora sunt futura. Vis collationis sita est in mari & terra, exactis, & futuris.* Manent.] *expectant. Quidam hîc philosophantur, ut per* maria *intelligant uitam ciuilem, quam Græci* πολιτικὴν *nominant, in qua uir excelsus egregiè exercitatus fuerat. Constat autem, motus negotiorum ciuilium, procellis & fluctibus comparari. Per*

terram uerò solidam θεωρητικὸν: id est, contemplandi laborem & studium accipiunt. In hoc uitæ genere insunt difficultates multo maiores, pluraq́ obstacula quàm in politica sese ingerunt. Est enim quò absolutior uita, tantò & periculorum & tentationum plenior. Atq; hæc quidem Poetam uelle innuere, cùm dicit, Aeneam magnis periculis mari defunctum, terra uerò multo maiora expectare. Ego uerò simpliciter, & circa tropum, hoc ad historiam referendum, & accipiendum arbitror, maximè cùm præteritarum rerum memoriam refricet, & euentura re- uera denunciet. Cæterùm ἐξηγητικὴ oratio & oraculum est. nam serie narrat, quæ bella Troianis cum quibus populis in Italia sint gerenda. Constat autem hæc narratio perpetuis amplificationibus magnitudinis bellorum, à collationibus & exemplis maioribus ductis, ne partæ Italiæ immodica lætitia nimium exultantes, ad imminentia pericula forent oscitantes & supini. Lauini.] Alij hic legunt Latini. Plurimorum testimonio constat, tum temporis Latinum in Italia regnasse, cùm Aenea duce, Troiani in eam terram uenirent: Lauinium Latini fratrem, ibi antea regnum tenuisse, à quo loco etiam nomen datum. Ferunt Latinum regem imperium adeptum, cùm urbem Lauinium & eius pomeria ampliasset, à lauro ibi inuento, eam Laurentum & Laurolauinium dixisse. Postea à Lauinia, Latini filia, coniuge Aeneæ, rursum Lauinium appellari cœpisse. Cæterùm Latinus Laurentium rex fuit, ex Fauno & Nympha Marica procreatus. Habebat hic filiam Lauiniam, ex Amata Dauni regis Ardeatum sorore, quam Turno Dauni filio spopondit. Sed cum oraculorum responsis extero genero alicui elocare cogeretur, eam Aeneæ è Troia per id tempus in Italiam profugo, & hospitio excepto, repudiato Turno, uxorem dedit. Turnus acceptam iniuriam ulturus, Latino bellum & Aeneæ indixit. Sunt, qui Latinum non Fauni, sed Herculis filium fuisse produnt. Verùm hos nominis similitudine lapsos arbitror. nam Telephus Herculis filius, teste Suida, & ipse Latinus cognominatus fuit. Lauini.] pro Lauinij: apocope. Dardanidæ] Troiani: antonomasia. Mitti.] pro, amitti: simplex pro composito. Desine solicitus esse de fatorum tuorum euentu. Consolatur ducem Troianum persuasione partæ fatalis terræ. cui tamen statim opponit pericula & labores adeundos, priusquam ad quietem sit peruenturus. Bella.] Causa, quamobrem non uenisse uolent: propter bella, quæ iterum ipsis in Italia gerenda erunt, persuasione partæ quietis falsis. Exaggerat eorum magnitudinem, repetitione uerbi, & denunciatione cladis, quam à signis describit, quando Tybrim sanguine cæsorum spumantem se uidere dicit. Vates enim futura, perinde ut præsentia, uident. Simois.] Hi amnes ab Homero non uno loco cæsorum cadaueribus obruti ita finguntur, ut proximos ripæ campos obturatis faucibus sanguine inundarent: ac cum Græcorum ducibus, præcipuè uerò Achille de iniuria & inhumanitate expostularent, quòd cursus ipsis in mare præclusus esset. Cum his comparat amnes Italiæ, Tybrim & Numicum. ad quos infestis armis cum utriusque populi maxima clade concursum fuit. In Numico Aeneas haustus creditur, ad quem postea illi templum conditum fuit, cum huiusmodi inscriptione: PATRI DIVO TERRESTRI, QVI NVMICI FLVVII VNDAS GVBERNAT. Quod tamen Dionysius existimat, antea ab Aenea in patris Anchisæ honorem positum fuisse. Proximi accolæ eum Iouem indigetem dixerunt. Et spumare uerbum, cladis magnitudinem amplificat. De Simoente, & Xantho, qui & Scamander Homero, aliàs diximus. Dorica castra.] Græcorum castra: synecdoche. quorum uirtute opes Troianæ accisæ essent. Videtur significare Halesium Agamemnonis filium, quem tradunt cum magnis copijs Turno aduersus Troianos auxilio uenisse. Idem Poeta in septimo, ubi catalogum ducum recenset.

Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis "
Curru iungit Halesus equos, Turnoq́ feroces "
Mille rapit populos. —— "

Ouidius lib. 4. Fastorum author est, hunc Faliscæ gentis conditorem extitisse. "

Venerat Atrides fatis agitatus Halesus, "
A quo se dictam terra Phalisca putat.

Ferunt hunc ex Agamemnone & Briseide ortum, alij ex Clytemnestra: cum qua, quia contra patrem coniurauerat, postea patrio solo pulsum, in Italiam fuga delatum, & in Massico monte Campaniæ consedisse. Græcus hic, ut Troiano nomini hostis, postea aduersus Aeneam cum Turno castra iunxit. Indicat, Aruncos, Ausonas, & totam Magnam Græciam ad arma consurrecturam.

Dorica.] Doridem Strabo libro octauo, & item nono testatur, Græciæ regionem esse, & iuxta Parnassum ad occiduum latus, una cum Aetolis & Locrensibus ad Coracum montem habitasse. Vmbilicus planè est inter Thessaliam, Hellada & Aetoliam. Quatuor urbes illi tribuit, Erinæum, Boium, Pindum & Cytynum. Rigatur amne Cephiso, qui sinu suo item alium riuulum suscipit. Sunt authores, inter quos Staphylus est, rerum Doriensium scriptor, qui his tres tantùm urbes tribuant, Erinæum, Boium & Cytynum: quare τρίπολις appellati fuêre. Pindari interpres, Dorienses in Pindo urbe habitasse credit, quæ una fuit ex Tripoli in Peribœa: ac postea in Doridem emigrasse, quæ est inter Oetam montem, & Parnassum: & sex ibi urbes habitasse, ex quibus in Laconiam cum Heraclidarum gente postea profecti fuerunt. Dorienses à Doro ipsorum rege nomen sortiti dicuntur: alij, à nympha filia Oceani & Tethyos: Seruio, à Doro filio Neptuni. Cæterùm huius gentis lingua inter exculta & suaues totius Græciæ proprietates recensetur: quod uel illud testatur, quod clarissimos scriptores habuerit, qui eam celebrarint: Pindarum, Theocritum, Stesichorum, Simonidem, Ibicum, & Thebyrum. A Doriensibus, Dorica Musa prouerbio locum fecit. Sunt enim celebratissimæ harmoniarum species, Dorica, Bœotica, Lydia & Phrygia. δώριος αὔλησις, μουσική. Et Δωριάζειν, γυμνοῦσθαι. δωριάζειν γὰρ ἐστι, ait Suidas, τὸ φανεροῦν τὸ σῶμα, διὰ τὸ μηδὲ ζώννυσθαι. τὸ πολὺ δὲ χιτῶνας φορεῖν. ἐν σπάρτῃ δὲ καὶ τὰς κόρας γυμνὰς φαίνεσθαι.

Achilles.] A ducum collatione. etenim ut Achillis uirtute res Græcorum ad Troiam steterant, ita Turni uiribus Italicum bellum aduersus Troianos geretur, quem, eiusq́ socios non minus feroces & acres sit experturus, atque ad Troiam Achillem, & Achillis socios Myrmidonas expertus fuisset. Latio.] hoc est, in uastationem Italiæ: ut dandi, non auferendi sit casus. Natus.] A parentum utriusque dignitate collatio, quæ ad Aeneæ laudem spectat, ne cum obscuriori hoste, quàm Achilles erat, congressurus uideatur, cum quo quoties apud Homerum commissus narratur, nemo ferè est qui nesciat.

Proinde

Proinde amplificationem difficultatis in superando hoste & in negotio conficiendi belli habet. Et ipse.] Emphasis: indicat heroëm Achillem mortali patre, dea matre Thetide prognatum, bello propè insuperabilem fuisse, ne Turnum, matre dea & patre mortali ortum, contemnere uideatur. Hoc hominum genus prisci heroas καὶ ἡμιθέους appellare consueuêre. Ipse.] uel ut cum Aenea comparetur, quo propter generis huius splendorem minus securus periculorum ingruentium reddatur. Ortus erat Turnus patre Dauno & matre nympha Venilia, sorore Amatæ. Fuit autem hic Daunus filius prioris Dauni ex Pilumno & Danaë nati, qui in Apulia regnauit, à quo ipsa regio Daunia quoque dicta fuit: quam quidam tamen à quodam Dauno claro homine Illyricæ gentis appellatam ferunt. Daunos rursum nuncupatos nonnulli credunt à Dauno socero Diomedis, quod ab eo uicti bello essent. Iuno.] quæ Rutulorum res aduersus Latinos & Troianos tuebitur, perinde ut ad Troiam Græcorum opes tutata fuerat in uastationem regni Troiani. Supplex.] Amplificatio periculorum in auxilijs implorandis exterorum populorum. Interrogatio uim habet uniuersalem. Ostendit eum B nullos non populos ad armorum societatem, sed frustra, solicitaturum. Enallage modi. Oraueris, pro orabit: nisi μετ᾽ ὀλίγον μόνον uelimus interpretari. Italûm.] Italorum: syncope. Causa.] Occurrit tacitæ cogitationi, unde belli materia oritura sit. Quemadmodum propter raptum exteræ mulieris, Helenæ Menelai uxoris, bellum Troianis fuit excitatum: ita propter desponsam Lauiniam, & ipsam exteram puellam, bellum Aeneæ indicetur: ita causa propè per omnia conueniet. Coniunx.] Lauinia, initiò Turno desponsa: quam Latinus pater diuersis prodigijs territus, Aeneæ extero genero dare coactus fuit. Qua de causa Aborigines & Troiani à Turno Rutulorum rege, cui ante Aeneæ aduentum connubium Lauiniæ pactum fuerat, bello sunt petiti: & quidem iustam ob causam. Ferebat ægro animo, aduenam hominem sibi in affinitate prælatum. Alij produnt, regem Latinum non prodigijs ad asciscendum exterorum ducem commotum: sed per quietem à genio loci monitũ, bello abstinendum: expedire regi & Aboriginibus, aduenarum ducem benigniter compellare, hospitio & omni necessitudine sibi adC iungere. Hac nocturna specie Latinum consilio mutato, postridie Aeneam in colloquium conuocasse: ac data acceptaque fide, ac domesticum fœdus publico adiunxisse, data in uxorem Lauinia. Quidam scribũt, Latinum, omisso bello quod illi cum Rutulis erat, & in Troianos conuerso prælio uictum, pro non paruo negotio habuisse, primùm pace Aeneam, inde affinitate sibi adiungere. Rursum alij sunt authores, Latinum, priusquam cum aduenis in discrimen pugnæ descenderet, in medium progressum, & ducem in colloquium conuocasse. Ibi Latinum edoctum, qui uir Aeneas esset, unde profectus, quid quærens in ea loca uenisset: nobilitate generis, & gentis fortuna, Ducis in primis indole, animoque bello, pacique parato commotum, pacem fecisse & affinitatem iunxisse: nullis monstris aut prodigijs ad id impulsum. Thalami.] coniugium Lauiniæ: synecdoche. Iterum.] primum bellum propter raptum Helenæ ad Troiam, iterum hic in Italia ob coniugium Lauiniæ Troianis bellum motum fuit. Tu ne cede.] Epilogus constat exhortatione ad constantiam in dubijs rebus, ne animo sit fracto. Virilis animi robur, cùm palmæ genuina naturæ congruens, scitè Poëta describit. Etenim hæc, quo premitur magis, hoc aduersus onera imposita insurgit & erumpit uiolentius. Vera animi fortitudo quo exercetur magis periculis, hoc indurescit magis, confirmaturque ad euincenda aduersa, ne succumbat. Atque hæc causa fuit, cur à ueteribus initiò palma commune sacrorum certaminum uictoribus præmium fuerit constitutum, & corona: quòd eius arboris & uirorum fortium eadem sit indoles & ingenium. Via prima.] Prima ratio, causa & occasio salutis proficiscetur è Græcia. Prouerbialem speciem habent ista, Aperire uiam, præcludere uiam, monstrare uiam, fenestram aperire, & id genus alia.

Quod minimè.] Quis crederet, è Græcia Troianis auxilia profectura, quæ paulò antè in eorum internecionẽ coniurata, Troiam uastarat? attamen inde Troiano duci salutis extremam anchoram pollicetur. Vrbe.] ab Euandro Arcadum rege, qui regno pulsus, in Latio oraculis matris Carmentæ monitus, consederat: quemadmodum ipse refert in 8. Aen.

Me pulsum patria pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum,
His posuêre locis, matrisque egere tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus author Apollo.

Est autem Arcadia in media Peloponneso sita, ueluti umbilicus. Cingitur ab ortu Argia & Laconica, à meridie Messenia, à Septentrione Achaia, ab occasu Elide. Initiò Pelasgia dicta fuit. Postea Arcas Iouis & Calistus filius imperio ibi potitus, de se Arcadiam appellauit. Hic Arcas maiori cibo glandes, quibus tum mortales uulgò uescebantur, commutauit: docuitque frumẽtum frangere, farinam subigere, & panes pinsere. Adhuc, pro arborum corticibus, pellibus animantium se uestire: quomodo lana deducenda esset, ac digitis filum fingendum: qua arte fila contexerentur, & uestes consuerent. Atque ob hæc beneficia, diuini honores post mortem illi habiti fuerunt. Ossa eius postea Mantiniam oraculi Delphici iussu translata sunt, cùm antea in Mænalo monte condita fuissent. Ferunt Arcadiam, Parrhasiam etiam dictam, à Parrhasio Martis & Philemonis filio, qui à lupo educatus, cum fratre Lycasto Arcadiam occupauit. Montes habet, Pholoën, Cyllenen, Lycæum, Artemisium, Lamphæum, Nonacrim, Mænalum, & Parthenium. Dionysius author est, Arcadas omnium Græcorum primos, transmisso Ionio in Italiam colonias deduxisse. Vnde tradunt Oenotrum cum fratre Peucetio & Aboriginum gente, 17. ætates ante euersionem Ilij, classe in Italiam deuectum fuisse. Erat autem Oenotrus Lycaonis iunioris filius, qui à Phoroneo primo Peloponnesiacorũ rege quintus fuit. Quare eruditè Oenotrum cæteris omnibus Italiæ cultoribus antiquiorem facit, cùm dicit, Oenotrij coluêre uiri. Fuit alioqui Arcadia fertilis pascendorum pecorum. Habet & miraculum, quod ex rupe Nonacris aqua manet gelidissima, in speciem roris collecta, sed letifera bibentibus. Omnia uasa ui pestiferi liquoris fatiscunt. Hoc ueneni genere Alexandrum ab Iola spoliatum tradunt. Arcades in primis rei pecuariæ studiosi fuerunt. Hinc illa prouerbia: Bos Arcadicus, Arcades imitans: qui alijs laborant, non sibi. Arcadiam me postulas: qui magna & utilia petit. Arcadicum germen: de grandibus & ignauis, quo nomine ea gens male audijt. Ventri consuetudine receptum erat, usque ad trigesimum ætatis annum in Musicæ studio exerceri ut probro esset, eam artem nescire, qua existimabant ingeniorum feritatem mitescere. Quoniam autem regio

Ipsa ferè montosa est, unde asperiora eorum sunt ingenia: hinc factum fuit, quòd eo libentiùs illam artem sint amplexi. Arcades Ioui Lycæo humanas hostijs sacrificabant, quod persuasum esset, homines eius gentis in lupos transformari, teste Plin. Eidem Arcades Latij populi sunt. Arcades omnium mortalium se antiquiss. iactabant, & ante lunam natos, prouerbiali ioco προσέληνοι *&* βαλανηφάγοι *audiebant. Hinc Euander casu magis quàm destinato consilio in Italiam uenit: uir eloquens, & Mercurij cuiusdam filius: cùm patrem Putaticium occidisset, regno à suis pulsus, consilio matris Carmentæ fatidicæ fœminæ fugit in Italiã: tenuitque ea loca, fugatis Aboriginibus, ubi duo fratres postea Romam condidêre. Posuit in Palatino mõte humile oppidum, quod de filij sui nomine Pallãteum dixit. Ibi Herculem spolijs Iberis onustũ hospitio excepit: ibi & Aeneam, cùm ab eo auxilia aduersus Rutulos peteret. Illud precium operæ est adijcere, antequam hũc locum absoluamus: Carmentam (quam à carmine quidã appellatam putant, quòd certè mihi nõ uidetur, quippe Græcam, & in media Græcia natam) Ionij Arcadum regis fuisse filiam, nurum Pallantis, qui auus fuerit Euandri. Tradunt eam Euandrum ex Mercurio procreasse, uiro excelso & bellicoso, qui & inter Hercules, ob res gestas, numeratus fuit. Casu eo, qui pater uulgo dicebatur, caeso, auito regno eiectus fuit. Itaque ad istum, quem dixi, modum matris consilio, naui in Italiam uenit. Erat autem Carmenta fatidico spiritu per eam tempestatem celebris, & Græcarum literarũ doctissima, Nicostrata priùs appellata: quam postea Carmentam uocatam uulgò ferunt, quòd carminibus futura denunciaret. Vnde uerisimile uideri potest, nomen ab Italis postea fœminæ mutatum fuisse. Addũt & illud authores, Italos tum rudes, & omnium bonarum artium expertes, ab hac politicam disciplinam accepisse, & mores item didicisse & literas. Ferunt & literas eas inuenisse, quas Hyginus author est ab Euandro profugo in Italiam delatas quidem, sed à Carmenta matre numero 15. in Latinas commutatas. Quare multi contendunt, initio ueteres Græcas literas easdem cũ Latinis fuisse, quas posteritas mutauit. Carmentam certè, beneficiorũ memores, adhuc superstitem diuinis honoribus coluerunt. Præstiterunt mortuæ non minus: nam sub infima Capitolij sacellum ei dicauêre, ubi habitarat: sacra Carmentalia instituêre, & festa: portam item Carmentalẽ ab ea nuncuparũt. Hinc Aenea auxilia postea aduersus hostes profecta sunt.* A

ARGVMENTVM.

Furor Sibyllæ minuitur: quæ res facit, ut Aeneas eam alloqui audeat, viamque se doceri postulet inferorum: ut patris sui complexus petat: cuius iussu non solùm hoc uer se instituisse, uerumetiam Sibyllæ limina supplicem adijsse commemorat. B

Talibus ex adyto dictis, Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris uera inuoluens: ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore uertit Apollo.
Vt primùm cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O' uirgo, noua mi facies: inopinaue surgit:
Omnia † præcepi, atque animo mecum antè peregi,
Vnum oro (quando hic inferni ianua * regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum † chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi.
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Inualidus, uires ultra sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat, † natique patrisque,
Alma precor, miserere: (potes namque omnia) nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes † arcessere coniugis Orpheus
Threicia, fretus cithara, fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque uiam toties: quid Thesea magnum
Quid memorẽ Alcidẽ? & mi genus ab Ioue summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat.
Tunc sic orsa loqui uates: ——

† al. percepi.
* al. diris
† al. cari
† al. gnatique
† al. accersere.

NASC. CVMÆA Sibylla] *Varro uult Erythream fuisse, quod ex uarietate scriptorũ fieri arbitror.* Horrendas canit ambages.] *Horrendas Trouit.* Obscuris uera inuoluẽs.] *Apollinis oraculũ quale fuerit ostendit, perplexum uidelicet, ideoque obscurum: unde* λοξίας *Apollo dictus est: id est, obliquus, & perplexus. Pindari interpres.* Ea fręna furẽti.] *redit ad equi metaphoram: cuius rei causam paulò antè assignauimus.* Cessit furor.] *aliquãtulum imminutus est.* Nõ ulla laborum, O' uirgo noua mi facies.] *Aeneæ petitoria oratio est: omnibusque deliberatiui generis, ad quod dirigitur, partibus cõstat, honesto, iucundo, utili, facili, possibili, necessario, ut suis locis declarabitur. principio Sibyllæ beneuolentiam colligit à persona sua: nam modestè, & absque iactantia prudentiam suam stoicè commendat: qui quæ futura sunt siue commoda, siue incommoda, tãquam ex specula multò ante se prouidisse demonstrat: Stoici enim sapientem sic animo excubare oportere aiunt, ut nihil ei improuisum accidere possit, uel inopinatum. Cic. in Tusculan.* Noua mi facies.] *hinc apparet faciẽ non solùm in hominũ corporibus (quod etiam Gellius annotauit lib. 13. cap. 29.) sed etiam in rerum cuiusque modi aliarum dici: quapropter & hic* facies laborum, *& infrà* scelerum facies *dicitur,* ... *morum facies apud* ... *cer. & Tacit. & consilij facies apud eũdem.* C Omnia percepi.] *uel ab oraculis, uel ex seipso, secum cogitãdo quæ bona, quæ mala sibi euenire possent: quamobrem subdit:* Atque animo mecum antè peregi.] *ex dogmate Stoicorum (ut antè diximus) quib. præcogitatio futurorum commendatur. futuras inquit Theseus apud Euripid. mecum commentabar miserias.*

A prouisa omnia Stoici leuiora fieri putant. Cic. in 3. Tuscul. Vnum oro.] delabitur ad petitionem, & quoddam præcipuum se petere ostendit, quod statim post parenthesin infert. Ire ad conspectum genitoris. Quando hic inferni.] à possibili: id est, ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ. Acheronte refuso.] redundanti: ex quo fit palus. Virg. in 1. Aeneid.

» *Stagna refusa uadis.*

Ire ad conspectum chari.] honesta, atque etiam iucunda petitio, quod facilè ex eo cognoscitur, qd ait, chari. Doceas iter, & sacra hostia pandas.] huic affinis est illa petitio ex primo Aeneid.

» *Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris*
» *Iactemur doceas.*

Quod uerò sacra hostia dicit non mirum est: nam & inferorum loca antiquis sacra fuerunt. Illum ego per flammas.] recenset, quæ fecerit patri, ut inde honestum illius adeundi desiderium probet, colligatque Sibyllæ beneuolentiam ex diligenti erga patrem suum officio. Eripui his humeris.] αὐξητικῶς. Medioque ex hoste recepi.] ἐμφατικῶς redemptionis difficultatem ostendit ex medijs hostibus. Ille meum comitatus iter.] Amplificat ex magnis, multiplicibusque incommodis patris: unB de mouet commiserationem per locum communem ex infelici rerum eius, suarumque euentu. Inualidus, uires ultra.] hæ omnes circumstantiæ uim mouendæ, atque augendæ commiserationis habent. Sortemque senectæ.] præter munus senectutis: id est, præter quod senectus ferre potest. Quin ut te supplex peterem.] Amplificat à necessario, & unà Sibyllæ diuinitatem extollit ex uerbis, & iussu paterno. Idem orans mandata dabat.] ostendit mandatum patris non fuisse uiolentum, sed, ut ita dicam, obsecratorium: nam ait orans: unde occulta colligi potest Aeneæ commendatio ab officio, & pietate erga patrem: qui etsi hac in re liber erat, idque & facere, & non facere poterat, tamen ob nimiam erga patrem suum beneuolentiam, atque charitatem, omnia patris uerba iussa sibi esse putat, eaque tanquam necessaria exequi conatur.

Natique, patrisque, Alma precor miserere.] petitioni obsecrationem adiungit: quo faciliùs impetret.

Potes namque omnia.] à facili. Nequidquam lucis.] per quos erat descensus ad inferos. atque ita Sibyllæ potestatem exaggerat, ut quæ pro arbitrio suo ad inferas domos accedere possit. Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus.] suam petitionem honestam esse C exemplis comprobat à minori ad maius ex ui rerum, & personarum deductis: nam uxorem ab inferis reuocare maius est, quam uidēdi tantum patris causa inferos petere, & Aeneas Thesei, atque Orphei comparatione dignior est: nam proximè dicturus est:

——& mi genus ab Ioue summo.

Threicia fretus cithara.] Orphei fabulam inter alios Virg. lib. Geor. 4. enarrat. adeas interpretes. Si fratrem Pollux.] altero exemplo ostendit accessus ad inferos sibi negari non debere: in quo si personarum uim species, à minori argumentatur, si rerum, à maiori ad minus: nam hominem à morte redimere maius est, quàm si alloquendi hominis causa inferos petas. Itque, reditque uiam toties.] altero mortuo, resurgit alter. alludit ad Geminos, quod est signum cœleste: quorum altero occidente, alterum oritur. Sed adeas interpretes, qui hæc fabulosa copiosissimè prosequuntur. uersus autem ex Homer. sumptus est Odyss. λ. ubi de Leda eiusque filijs uerba facit. Quid Thesea.] alia per occupationē inculcat exempla. ij duo, ut est in poëtarum fabulis, & ipsi inferos petierunt: sed non pietatis ergò ut Aeneas: nam alter, ut Proserpinam, alter, ut Cerberum tricipitē ad superos reuocaret, adiuit. Si igitur impietati inferi patuerunt. tanto magis æquum est, ut pietati pateant. Et mi genus ab Ioue summo.] τὸ ἀνθυποφορικῶς occultæ quæstioni respondet, ne dicat Sibylla eos trahere genus à dijs: nam & ipse à Ioue originem ducit. Arasque tenebas.] alludit ad ritum sacrorum: nam Deos precaturi aras tenebant. adeas Macrob. libro tertio Saturn.

TALIBVS.] Et ad istum quidem modum uates, de Italicis rebus uaticinata fuit. Adyton porrò quid sit, alibi à nobis est annotatum. & Poëta hoc loco ipse exponit, quid adyton uocet, cùm dicit, Antroque remugit. Constat autem, oraculorum Sibyllarum & Dæmonum ueritatem obscuris ambagibus inuolui solere, ut perplexas & dubias mortalium mentes in errore & suspensas continerent. Declarant id abundè χρησμοί, apud Diodorum, Herodotum, Thucydidem, & cæteros historiographos: quorum obscuris circuitionibus, quàm fœdè reges, tyrāni & populi falsi fuerint, quis est qui nesciat? Horrendas,] horrorem iniicientes, & admirationē. Remugit.] Epexegesis, interpretatur obscurius dictum, adytum uidelicet: metaphora propinqua, à boue ad hominem. Frena.] quibus mentem uatis pro arbitrio uersat, temperatque. Rursum translatio à brutis ad hominem: sicut stimulos metaphoricōs uocat, uim diuinam, quæ animum Sibyllæ & impetum fatidici spiritus excitauit: à re corporea ad incorpoream. Est enim fustis cuspide præacuta, qua rustici boues ad cursum suppungunt. Græcè κέντρον. Furor.] ἐνθουσιασμός τε ἐμπνευσθεῖσα, ubi ad se, excusso spiritu fatidico, rediit. LAMB. Hort.

Rabida ora.] A signo sanæ mentis, cui restituta fuit: enallage numeri. Non ulla laborum.] Suasorij generis petitoria oratio, artificiosè contexta. Paucis in exordio statim captat beneuolentiam, ab assuetudine periculorum terra & mari, & cognitione eorum bellorum quæ ipsa hîc prædixit Troianis exoritura. Inde proponit hoc ipsum quod petit, ut secum comes eat ad inferos, & monstret uiam. Subijcit causam descensus, copiam conueniendi patris. Probat à pio: pietatis argumenta à præcedentibus sanguis obijcit. Confirmat ab honesto, à facili, ab exemplis: quorum inter se, admistis affectibus, facit collationem: à modo, dispari, à similitudine sanguinis, ut non habeat quod extenuet, aut etiam amplificet. Non ulla.] Beneuolentia à Sibyllæ persona, cùm eam uirginem uocat, & à sua fortitudine: cui nullum periculi genus nouum queat uideri, tot bellis exercitato, totque iactationibus fatigato. Sed nihil noui eam ut denunciasse quidem: quippe qui eadem multo antè ab Heleno uate acceperit, & patre. Quare differtè statim addit, Omnia præcepi: hoc est, antè accepi. Nonnulla exempla legunt, Percepi: uerùm superius magis placet, ut eruditioni Vergilianæ ac proprietati aptius.

Antè peregi.] reuolui, qua ratione ingruentes difficultates superem. Oro.] Propositio petitionis: ut te duce mihi liceat descendere ad inferos, ad inuisendum patrem. Parenthesis inclusam habes occasionem propositionis, à loco. nam ibi fauces esse memorantur, per quas descensus patet ad Plutonis tartara. Apprimè eruditè id quidem à Poëta dictum est. Etenim circa Cumas signa quædam fabulosæ necyomantiæ Homericæ, quæ extat in Odyssea, ostenduntur: cuiusmodi sunt, Styx, Acherusia palus,

Acheron, calidæ aquæ uice Pyriphlegetontis. Monstratur ibi quoque effossum emissarium occultum & subterraneum, quod meatus exitusq́ habeat, & quod à Græcis νεκυομαντεῖον appellatur. Huc qui ingrediuntur, noctu ingrediuntur & egrediuntur. Quare consentaneum uidetur ibi eos esse, qui apud Homerum Cimmerij dicuntur. Hoc ipsum circa uicinam Neapolim apparet. Sunt enim ibi lauacra calida, quæ tum ad curanda corpora, tum ad uoluptatem & delicias uehementer conducunt, neque uerò Baijs inferiora, imò præstantiora multo. Huc enim multi Romanorum quietis, ocij & tranquillitatis gratia ex urbe commigrare solebant. Regis.] Plutonis: periphrasis. Inferos prisci philosophi reuera nihil aliud esse uoluerunt, quàm tarda & inertia corpora humana, quibus inclusæ animæ, quiddam carceribus simile patiuntur, qui tenebris atri sunt, & sordido cruore horrent. Hæc animorum sepulchra (σώματα γὰρ τὰ σήματα dicta asserebant) & Ditis concaua, abyssumq́, hæc inferos nuncupabant. Simul omnia quæ apud inferos credebat esse fabulosa antiquitas, in corporibus humanis illi posuerunt. Platonici tamen non corporibus, sed certæ mundi parti Ditis sedem assignabant. Antiquitas quinque præcipuos amnes inferis attribuebant, Acherontem, Lethen, Phlegetontem, Cocyton, & Stygem. Acherontem in homine dixerunt, quicquid uel dixisse, uel fecisse, ratione inconstantiæ humanæ & uarietatis hominem pœniteat: ut est mens hominis uaria. ἄχος enim dolorem signat. Lethen (λήθη oblinio est) nihil aliud interpretabantur, quàm cæcum errorem animæ, quæ originem, fontem, dignitatemq́ suam obliuiscatur, neque recordetur eò, unde profecta sit, sibi redeundum esse. Cui non subit cœlestis patriæ recordatio, sed inclusa carcere obbrutescit, ibi se perpetuò uicturam existimans. Phlegeton, ἀπὸ τοῦ φλέγω nomen habet: hoc est, ab ardeo. Per Phlegetontem perturbationes animorum, quas πάθη Græci nuncupant, intelligi uoluerunt: ut ardorem iræ, cupiditatum, & similium affectuum. Cocytum, quicquid hominem in luctum abripit, & præcipitat quacunque ratione in lachrymas. κωκυτὸς, luctus, ploratus: κωκύω, lugeo, ploro, lamentor. Stygem dixerunt, omne id quod animos mortalium in fluctibus odiorum demergit: ἀπὸ τοῦ στυγέω, odi: ἢ στυγνάζω, tristor, & infero tristitiam. Cæterùm ut è Philosophia ad historiam reuertamur, ianuam Plutonis, lucum & lacum Auernum, specus subterraneos, νεκυομαντεῖον, quæ circa Cumas tum uisebantur, intellige.

Palus.] Auernus lacus, in quem Acheron restagnare fingitur ab inferis. Suidas: ἀχερουσία δὲ λίμνη ἐν ᾅδου, ἣν διαπορθμεύονται οἱ τελευτῶντες τὸ νομισμα, ὅπερ δανάκης καλεῖται, τῷ πορθμεῖ διδόντες. Idem paulò pòst, de Acheronte: ἀχέρων, ποταμὸς ἐν ᾅδου μυθευόμενος, παρὰ τὸ ἄχη ῥεῖν. Est & Acheron τόπος τις μέσος τοῦ παντὸς, ἐν ᾧ ἀνίμησις ἐστιν ὑδάτων καὶ καταδύσεις μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ παντὸς, σκοτεινός τις καὶ ἀφεγγής. ὁ δὲ ἀχέρων καθαρσίῳ ἔοικε, καὶ ὁ κολαστηρίῳ, ῥύπτων καὶ σμήχων τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων. Sed missis fabulosis, Acheron fluuius in his regionibus in peninsula erat, à quo oppidani Acherontini dicebantur. Hinc fabulandi occasio poëtis oblata fuit. Apud Plautum, ulmorum Acheron, & senex Acherontij. Est & Acheron in Heraclea Pontica fluuius, unde Hercules Cerberum canem iussu Eurysthei abduxit: unde fabulæ materia de inferis, Plutone, Proserpina, nata est. Verùm de his paulò pòst in Theseo.

Chari genitoris.] Anchisæ: periphrasis. A

Doceas.] Petit, ut se ducat, & ad patrem quidem iter monstret, ad inferos, & Ditis ostium aperiat. Doceas iter, dixit: pro, ut iter mihi commonstres. Porrò sacrum quid sit, explicat Macrobius libro tertio, capite 3. Saturnal. ex Trebatio de religionibus, quicquid est, quod deorum habetur. Quare Poëtam ferè statim Dei alicuius mentionem adijcere, ut:

Sacra Dionææ matri, diuisq́ ferebam,
——tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens.——
Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incepta paraui.

Et sacrum dicitur execrandum:

Auri sacra fames.

Illum ego.] Quo sceleris perpetrandi aliorum exemplo existimationem tollat, descensus causam prætexit, pietatem, quam graphicè amplificat, cùm addit, se patrem per incendium medium, per densum telorum nimbum, & medios hostes humeris urbe extulisse. Illum.] patrem Anchisen. Flammas.] Amplificatio, sicut & id quod sequitur. Per mille sequentia tela: cùm in eum nulla constet coniecta tela. Mille.] Numerus certus pro incerto. His humeris.] Emphasis, δεικτικῶς. Hoste.] B synecdoche: hostibus medijs. Ille meum.] Ab honesto: Si Anchises filio per omnia pericula peregrinationis comes fuit: pium est uicissim, filium patris causa nullum laborem quamuis arduum recusare. Quo pacto autem uir pius patrem humeris suis è Troia extulerit, narratur in fine secundi libri Aen.

Ergo, inquit, chare pater ceruici imponere nostræ,
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit.
Quò res cunq; cadent, unum & commune periclum,
Vna salus ambobus erit.——

Et paulò pòst:

Hæc fatus, latos humeros subiectaq́ colla
Veste super, fuluiq́ insternor pelle leonis,
Succedoq́ oneri.——

Iter.] Septem annorum iactationem terra mariq́. Minas pelagi] dicit, tempestates & procellas, quæ nauigantibus toties extrema minatæ fuerant. Inualidus.] Amplificatio, cùm seni quies debeatur & ocium: ea enim sors illi ætati est. Vltra.] Anastrophe. Quin ut.] Ab authoritate & iussu patris, ut non temerè Sibyllam ad officium solicitare, aut pietatis fucum obtendere existimetur. Etenim si patrem humeris suis è medio urbis incen- C dio, & è medijs hostibus in pacatum extulerit: si eundem terra mariq́ secum circumduxerit: si oraculis genitoris oratus, iussusq́ sit uatem adire, adeoq́ ab ea supplex petere, ut dux comesq́ uiam ad inferos monstret, ad patrem Anchisen ducat: deniq; si pio affectu agitatus, genitorem inuisere ardeat: nihil est quod suspicetur mali.

Limina.] domum: synecdoche. Natiq;.] Polysyndeton pathos à relatione. Petitionem à facili confirmat, & facultate, quod ad Sibyllam attinet. Hecate.] Proserpina non sine causa te his lucis præfecit, qui circa lacum Auernum sunt, Acherontem, & alia ea loca per quæ descensus ad inferos existimatur. Luci diuo alicui antiquitùs consecrati erant: & luci Auerni, Proserpinæ ac Plutoni. Sic dicti putantur ἀντιφραστικῶς, quòd prorsus nihil luceant.

Hecate.] Antonomasia: Proserpina. Hæc propter triplicem nomenclaturam, Hecates, Proserpinæ, & Dianæ, triformis ueteribus credita fuit. est autẽ eadem cum luna.

Triplex

A Triplex lunæ uicissitudo est, cùm surgit in cornua, cùm diuiditur est, & cùm orbe pleno lucet. Hinc Poeta eam in quarto uocat.

» Tergeminamq; Hecatem, tria uirginis ora Dianæ.

Sunt qui eam Tergeminam opinentur, quòd sit trium capitum: ut sit dextrum caput equi, sinistrum canis, medium suis agrestis. Quare Lycophron eam τρικέφαλον uocat, & τρίμορφον. esse autem Tartari filiam. Alij contendunt Iunonem, Proserpinam, & Dianam, unam atq; eandem censeri, inter quos Orpheus est: quòd Hecaten cum Iunone comungant, ex quibus Hecate commune efficiat numen. Triades apud inferos censentur, ut Hecates numini consecratæ. Argumento est, trigla pisce ei rem diuinam fieri solere: & Hecatæ in triuijs simulachrum surrigebatur, ubi nouilunio mensa struebatur è cibis onusta, quam pauperes noctu diripiebant, persuadentes Hecaten uniuersa absumpsisse. Athenis simulachrum Triglanthinæ Dianæ, seu Hecatæ dedicatum stabat. De Hecate multa Cælius lib. 11. cap. 6. Hinc natum prouerbium est, Qui apud inferos sunt sermones: de ijs qui res abditas & abstrusas curiosa quadam diligentia inuestigarent. Hecates cœnam, ueteres præparcam ac sordidam uocabant, quod

B apud inferos tenuissimo, eóque uilissimo cibo uiueretur, iuxta poëtas. nam umbræ plebeia malua & porro uictitare dicuntur. Hecate uerò ipsa mænides & triglidas, contemptissimos pisces apud homines, in delicijs & sibi sacros habere credita fuit. Apollonij enarrator libro 4. Argonaut. citat Nymphidem quendam authorem in sexto de Heraclea: Hecates templum esse in Paphlagonia, à Medea conditum. ἑκάτης φασὶν ἱερὸν εἶναι ἐν τῇ παφλαγονίᾳ, μηδείας ἱδρυσαμένης. Fulgentius Hecaten appellatam credit, quasi ἑκατὸν, centum: quòd frumentum, fructum centuplum profundat. est enim filia Cereris: quæ frugum dea dicitur. Alij, διὰ τὸ ἑκάστου προνοεῖσθαι, ab Orpheo ταρταρόπαις dicta. Scholiastes Lycophronis hunc uersum in Cassandra enarrans:

» ὅθι μολοῦσα στρατὸς ξυνωρίδας
» ἀλκήεντα μὲν οὗτοι λαμπαδουχίαις
» [illegible] θαοῖς φεραίας ἐξαπαμμένοι θεᾶς,
» φοιτήσιον ξυναιμιν ἐκ[illegible].

ἑκάτη, inquit, ἑτέρα φεραίας τῆς αἰόλου θυγατρός. καὶ τοῦ διὸς τεχθεῖσα, ἐν τριόδοις ἐρρίφη. βουκόλοι δὲ φέρητος φεραίας εὑρόντες αὐτὴν ἀνέθρεψαν· ὅθεν ἐν ταῖς τριόδοις αὐτῇ τὰς θυσίας ἐποίουν. φεραίαν δὲ, τὴν ἐν φεραῖς τι-

C μωμένην. φέρης γὰρ τις ἔκτισε πόλιν φέρας, ἣ νῦν σοῦρα καλεῖται. Et statim, ἡ αὐτὴ δὲ ἐστιν ἄρτεμις καὶ ἑκάτη. Id est, Hecate altera Pheræa Aeoli F. & Ioue prognata, in triuijs exposita fuit: quam pastores Pheretis Pheræa inuentam educarunt. Hac de causa in triuijs ei sacrificarunt. Pheræam porrò eam uocat Lycophron, quippe quæ in Pheris colebatur. Etenim Pheres urbem Pheras condidit, quæ hodie Sura appellatur. Est autem Diana eadem, quæ & Hecate. Suidas author est, ex hac licere discere, utrum melius sit diuitem esse, an pauperem. refertq; idipsum, quod à nobis paulò antè est memoratum, à diuitibus singulis mensibus mensam instrui solere, quam mos esset pauperes diripere. Hecates insula ante Delum sita est uehementer modica, quæ à nonnullis Psammite uocatur eadem causa, quòd dea psammitis colebatur. Est autem psammitum, placentæ species. Sunt qui Hecaten dictam putent, quòd centum hostijs placetur: uel quòd centum annos insepultos errare cogat. Quidam propter uarias coronas, quas quotidie circum Lunam uidemus. Nonnulli ab ἑκάτῳ deriuant: id est Sole, ut à Delio, Delia: à Cinthio, Cinthia deducitur. Fuit & alia Hecate, uenenorum & malarum artium perita, ex Perseo prognata, qui frater fuit Aetæ, illius qui in Taurica regnasse proditur. Proinde ab Hecate: hoc est, à Proserpina lucis auernis præfecta fuit Sibylla. Vnde autem lacus Auernus denominationem suam trahat, alio nobis loco relatum est, & paulò post nonnulla referentur.

Si potuit.] Ab exemplis pathos, quibus colligit, indignum esse si quod alijs contigerit, sibi negetur, unde concitatur negaturæ inuidia. Si potuit.] A' dispari causa. Orpheus manes uxoris Eurydices, hic patris: ille arcessere, hic uidere tantum cupit: ille fretus cithara, hic misericordia motus. Si fratrem.] A' modo: nam plus est sæpe ultrò citroq; commeare, quàm semel tendere ad inferos.

Thesea.] Propter illustres uiros, non habet quod extenuet, aut etiam amplificet amplius: sed quod in illis elucet, id sibi cum ipsis commune esse dicit. Illi dijs geniti, ad inferos descendere potuerunt, alij alias ob causas: & se genus à summo Ioue ducere, inquit. Si potuit.] Thracem hunc Orpheum fuisse memorant, ex Calliope & Oeagro prognatum, ac pulsandæ citharæ arte tantum ualuisse, ut syluas, saxa, bruta animantia ad tripudia carminis dulcedine concitarit. nam ex promontorio Serrio Orphea sequuta narrantur nemora. Postea cùm ad inferos Eurydicen uxorem quæsitum cum cithara descendisset, cum omnium deorum progeniem laudasse, præter Liberum patrem. qua de causa Bacchis, à quibus discerptus fuit, pœnas dedisse. De quo uenustè Apollonius primo Argonaut. ita canit:

πρῶτα νυν ὀρφῆος μνησώμεθα, τόν ῥά ποτ' αὐτὴ «
καλλιόπη θρήικι φατίζεται εὐνηθεῖσα «
οἰάγρῳ σκοπιῆς πιμπληίδος ἄγχι τεκέσθαι. «
αὐτὰρ τόν γ' ἐνέπουσιν ἀτειρέας οὔρεσι πέτρας «
θέλξαι ἀοιδάων ἐνοπῇ ποταμῶν τε ῥέεθρα. «
φηγοὶ δ' ἀγριάδες κείνης ἔτι σήματα μολπῆς «
ἀκτῇ θρηικίῃ ζώνης ἔπι τηλεθόωσαι «
ἑξείης στιχόωσιν ἐπήτριμοι, ἃς ὅ γ' ἐπιπρὸ «
θελγομένας φόρμιγγι κατήγαγε πιερίηθεν. «

Ex Odrysiis Thraciæ hunc, patria Bisaltia fuisse, memoriæ produnt, Thamyridis filium atq; Oeagri: aut per amplificationem, Calliopes. Asclepiades Apollinis eum & Calliopes esse contendit. Cæterùm quòd (ut Simonides tradit, & alij poetæ) musices cantu feras & lapides mulserit, aues ad carmen supra eius caput conuolarint, pisces ex aqua subsiluerint: ad dulce musices melos quidam referunt, qua lapicidas, piscatores, aucupes, homines ferinis moribus & agrestes ita afficere solebat, ut operibus neglectis, suauem concentum sequerentur. quod lepidis uersibus ita explicat Ioannes Tzetzes historia 12. Chiliade 1.

ὀρφεὺς ὁ θρᾷξ, ἐξ ὀδρυσῶν πατρίδος βισαλτίας, «
θαμύριδος [illegible] υἱὸς, καὶ τοῦ οἰάγρου, «
κἂν ἀλληγορικώτερον φασὶ τῆς καλλιόπης. «
τοῦτον φασὶ τῇ μουσικῇ θῆρας θέλγειν καὶ λίθους, «
ὡς γράφει που περὶ αὐτοῦ καὶ σιμωνίδης οὕτω. «
οὗ καὶ ἀπείριτοι πωτῶντ' ὄρνιθες ὑπὲρ κεφαλᾶς, «
ἀνὰ δ' ἰχθύες ὀρθοὶ κυανέου ἐξ ὕδατος ἅλλοντο, «
καλᾷ σὺν ἀοιδᾷ. τὰ μὲν ῥητὰ μύθου, ταῦτα. «
τὸ δ' ἀληθὲς τῇ μουσικῇ πολλοὺς ἀνθρώπους θέλγων, «
τοὺς φυτουργοὺς, τοὺς λιθουργοὺς, καὶ τοὺς [illegible], «
ἔθελγε τὸ ἔργον ἀμελεῖν, ἑπομένους τούτῳ. «

Idem

Idem Chiliad. 8. historia 140.

ὀρφεὺς ἦν θρᾷξ, ἐξ ὀδρυσῶν τῶν περὶ βισαλτίας,
ῥήτωρ ὁ θαυμαστὸς, υἱὸς καὶ τοῦ οἰάγρου.
ἀπαγγελεῖται δὲ φαρμακεὺς ὁ καλλιόπης.

At Fulgentius longè aliter fabulam interpretatur. Interfuit hic Orpheus expeditioni Argonaut. qui & ipse Argonautica scripsit. Pherecydes author est tamen, hunc non cum illis nauigasse, sed Philammonem quendam. Et propter citharæ dulcedinem, in hyperbolen prouerbialem abijt, Orpheo uocalior. Cæterùm quia plures Orphei numerantur, non inutile fuerit ex Suida inter eos distinguere: ut sit perspicuum, quàm temporum iniuria ea quæ de Orpheo memoriæ prodita sunt, sint confusa. Omnium uetustissimus Thrax fuit, Oeagri, ut diximus, & Calliopes. Proditur Oeagrus quintus ab Atlante, iuxta Alcyonem, quæ una fuit eius filiarum. Floruit autem ille sub undecimam generationem rerum Troianarum. Tradunt eum Lini auditorem fuisse, uixisse generatione nona, uel (ut alij) undecima. Scripsit τριαγμοὺς, qui tamen Ionis tragici esse dicuntur. Inter hæc Hierosolica appellata, καὶ σὺς κοσμικοὺς, νεωτερικά: præterea ἱεροὺς λόγους in ῥαψῳδίαις 24. quæ Theognetis Thessali esse feruntur: uel, ut alij, Cercopis Pythagorici. Oracula, quæ Onomacrito attribuuntur. Mysteria, quæ & ipsa Onomacriti esse asseruntur. Librum de Lapidibus, qui inscribitur ὀγδοηκοντάλιθος. ad hæc σωτήρια, quæ Timoclei Syracusani nonnunc circumferuntur, & Pergini Milesij: Crateras, Zopyri titulo uulgo inscriptos. θρονισμοὺς μητρῴους, & Bacchica. Atq; hæc quidam Nicio Eleato adscribunt. Scripsit & Descensum ad inferos: & ista quidem Herodici Perinthij opera esse credunt. Peplum præterea, & δίκτυον, Rete, quæ & Zopyri Heracleoti opera esse creduntur: secundum alios, Brotini. Onomastica carmina: Astronomiam: ἀμμοσκοπίαν, θυηπολικὸν, ὠοθυτικὰ, uel ὠοσκοπικὰ epice. super hæc, καταζωστικόν: Hymnos, κορυβαντικόν: Physica, quæ Brontini esse credunt. Fuit alius Orpheus Ciconæus, aut Arcas ex Bisaltia Thraciæ, epodarum scriptor. Præcessit & hic Homerum duas generationes, uetustior rebus Troianis. Scripsit hic μυθοποιΐαν, Epigrammata, hymnos. Traditur post hos Orpheus Odryses, & ipse epopœus. Dionysius asserit hunc non extitisse: ad eum tamen poëmata aliqua referuntur. Orpheus Crotoniata, & ipse epicus, quem Asclepiades prodidit cũ Pisistrato tyranno familiariter uixisse, lib. 6. rerum Grammaticarum, ac Decaëterian scripsisse, Argonautica, & alia nonnulla. Claruit & Orpheus Camarinæus, epicus: cuius esse aiunt descensum ad inferos. Orpheus Thracum rex, quo imperante Amazones Phrygas tributarios fecerunt. ὀρφικὰ, lyra Orphei. Si fratrem.] Castor & Pollux è Leda prognati dicuntur: quorum Castor equo clarissimus fuit. Pollux uerò inter pugiles maximè excelluit, qui è bello Troiano reuersi, in cœlum translati feruntur. Illud inter authores conuenit, tantam inter eos fuisse concordiam, ut neuter de principatu contenderet. Cùm Spartam Lynceus & Idas oppugnarent, ibi perierunt. Homerus addit, Pollucem fratri dimidiam uitam concessisse. Itaq; in cœlo alternis diebus oriri: esséq; eos, quos Geminos uocant Astronomi. Quare hos nautæ ceu deos in mari inuocant, authore Plinio. Fabulantur Iouem astro assimilatum, cùm Leda consueuisse, atque ex ea Castorem & Pollucem genuisse: postea uerò ex ouo Helenam suscepisse. Rursum alij sunt qui fabulantur, Iouem in cygnum uersum Ledæ obtulisse stuprum, & eadem nocte cum ea A concubuisse Tyndareum. Itaque ex Ioue Pollucem & Helenen, ex Tyndareo uerò Castorem fuit enixa. Hinc factum, quòd Castor mortalis, Pollux uerò immortalis sit factus, ut author est Pindarus. Precibus tamen fratris effectum fuit, ut ille immortalitate quoq; sit donatus, & ut alternis uiuerent. Vterq; cum Argonautis unà Colchos nauigasse traditur, in qua expeditione res magnas gessère. nam Amycus Bebryciorum rex à Polluce ex prouocatione, in cæstuum certamine interfectus fuit. Apollonius in ducum catalogo:

καὶ μὴν αἰτωλὶς κρατερὸν πολυδεύκεα λήδη,
κάστορά τ' ὠκυπόδων ὦρσεν, δεδαημένον ἵππων
σπάρτηθεν, τοὺς δ' ἥγε δόμοις ἔνι τυνδαρέοιο
τηλυγέτους ὠδῖνι μιῇ τέκεν, οὐδ' ἀπίθησεν
λισσομένοις, ζηνὸς γὰρ ἐπάξια μήδετο λέκτρων.

Alterna.] Vt minus fabulosa, repudianda ea sunt, quæ Hyginus de Ida, Linceo, Castore & Polluce refert: cùm Pollux fratrem morte alterna redemerit, cùm stella à Ioue donatus esset. quod ipse Iouis, Castor uerò & Clytemnestra Tyndarei crederentur. ac Pollucem Iouem rogasse ius impartiendi fratri suam fœlicitatem, atque impetrasse. Hinc dicit Romanos hoc seruasse institutum, in ludo desultorio, ubi unus duos trahit equos, ex quorum B altero in alterum desilit, quasi sua fratrisq; uice fingatur. Hi ipsi ab eodem referuntur inter eos, qui Parcarum beneficio ab inferis redierint. Pollucem dictum credunt ἀπὸ τοῦ ἀπόλλειν, perdendo: Castorem, quasi κακὸν ὕπαρ. Ipsi autem nauigantibus signa sunt salutaria, ut Venus & Aeolus: sed Castorum signa nautis ominosa sunt, & periculorum prænuncia. Romæ Castorum ædes fuit super forum, iuxta fontem Iuturnæ, uota à Posthumio: posita, quod rem R. in prælio iuuissent, quo ipsorum equestris species conspecta fuit. His quotannis sacrificabatur. Sacro ibi perpetrato, transuectio equitum sequebatur, ut equites olearum ramis coronati, purpureisq; subtegminis puniceí togis amicti, à templo Martis, quod extra pomœrium erat, digressi, per forum ante ciuitatis ora omnium plausu præteruherentur. Apud ueteres, neq; uiri per Castorem, neque mulieres per Herculem iurabant. Fœminæ ab Herculano sacrificio abstinent. Aedepol, id est, per Pollucem, utrisq; commune erat iuramentum. Varro tamen author est, uiros neque per Castorem, neq; per Pollucem deierare solitos: sed fœminarum iusiurandum fuisse tantùm, & ex Eleusinijs profectum. paulatim inscitia an- C tiquitatis & uiros per Pollucem deierare cœpisse. Hoc ipsum annotauit Gellius. Iam uerò & hæc addenda sunt, quæ à Pindaro produntur. cùm Castor ab Ida in certamine nobili de nuptijs puellarum perijsset, Iouem iratum, Idam extemplò fulmine percussisse. Affabulatur, optionem oblatam Polluci, uelletne cum fratre sex menses uita defungi, & totidem esse in rebus humanis, an frui immortalitate. Delegit, cum Castore fratre uiuere & mori. Anaces à Græcis dicuntur, quòd cùm mysterijs initiati, & ab Aphidno quodam adoptati essent, tam pacatè omnia circa Athenas gesserint, ut diuinos honores consequerentur. Græci enim ἀνοχὴν, belli cessationem uocant: uel à cura ciuitatis, ab omni iniuria seruatæ, hoc nomen adepti fuère. Non desunt, qui ab ascensu astrorum illis nomen factum autument, quasi dicas in altis, suprà, ἄνακες Dioscurorum festa. Produnt authores, cùm Argonautæ Sigæo digressi, Argo fœda tempestate iactaretur, imminente

A *mente extremo discrimine, notum dijs Samothracibus Orpheum uouisse pro incolumitate Argonautarum: atque ita suis remedium contra sæuitiem procellæ monstrasse. Miraculum rei fidem fecit. Cùm iam illi in medio periculis uersarentur, duplicem quasi flammam è Castoris & Pollucis capitibus effulsisse. Sequuta fuit paulò pòst prodigiosa maris tranquillitas & cœli clementia. Ob eam rem stetim credita iuuenum diuinitate, ignes id genus in mari Castorei appellari cœpêre. Sunt autem geminæ quasi fulgurum effigies, quæ aliàs in nocturnis stationibus militum, pilorum cuspidibus hærere, nonnunquam per antennas & nauium foros peruagari, uocali sono solent. Quæ quum solitariæ ueniunt, graues sunt, & periculosæ, naufragiumq́ minantur: cùm uerò geminæ apparent, salutares sunt, ac prosperæ nauigationis prænuncia: quæq; suo interuentu diram illam ac terribilem pestem, quam nautæ Helenam uocant, fugare creduntur. Ea res deinceps effecit, ut ἁλιοφάς ἐπιδέδαμον, καὶ νὺξ ἀγαθὸν πολυδάκρυον, nautæ religiosè coluerint.* Itq; reditq;.] *Plus est, sæpius ultrò citroq́, quàm semel ire. Ad physicam Geminorum rationem id si referamus, erit perspicuum satis. Oriente altero occidit alter. Historiam uerbis selectis explicat author uariæ*
B *historiæ.* Quid Thesea.] *Occupatio. Hunc non dicit reuersum, sed tantorum heroum conatum solum ostendit, quibus minus quàm sibi licere arbitratur. Narratur alia fabula huic diuersa, qua Theseus amici Pirithoi liberandi causa ad inferos descenderit: uerùm spe frustratum, audaciæ pœnas ibi luere: & ut mox paulò dicit:*

——sedet, æternumq́ sedebit
Infœlix Theseus.——

Hyginus, authore Gellio, hunc locum Vergilianum reprehendit, dictitans eum Poëtam correcturum fuisse, nisi mors occupasset. nam cum Thesea, inquit, inter eos nominasset, qui ad inferos adissent & redissent, dixissetq́:

——quid Thesea? magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Ioue summo est.

Postea tamen infert:

——sedet, æternumq́ sedebit
Infœlix Theseus.——

Qui autem, inquit, potest fieri, ut æternùm apud inferos sedeat, quem suprà cum ijs nominat, qui descenderit illuc, atq; inde rursum euaserint: præsertim cùm ita sit fabula de Theseo, atque sic Hercules eum euellerit è petra, &
C *in lucem ad superos eduxerit? Hactenus ille: cuius censura utrum Aristarcho digna, & extra omnem aleam sit, id in disquisitionem uenit. Etsi Poëta Theseum inter eos recenset, qui ad inferos ierint, redierintq́: ipsum tamen non reuersum dicit, quamuis cum Hercule redijt, quem in uita eò sequutus fuerat. Quare per præteritionem, illius* [illegible] *tùm leuiter meminit: atque haud scio an contemptim, propter descensus causam planè impiam. Similem ob causam in eadem præteritione cum illo Herculem coniunxit: quem etsi reuersum constet, reditionis propter impietatis notam, nullam facit mentionem, cùm ille dominam Ditis, hic Cerberum secum abduxerit. Hanc Poëtæ sanam interpretationem & mentem esse uel inde liquet, quòd Sibylla respondeat, huc facilem descensum dari: at non quibuslibet inde, nisi paucis, quos Iupiter, dijs genitos, propter uirtutem adamarit, reditum contingere. Itaq; excludit aliquos, & eos quidem impios, quibus uia præclusa fuit ad superos, ut Herculem excipias, remeandi. Thesea & Pirithoum constat ad rapiendam Proserpinam profectos, iuxta poëtarum fabulas, & ibi interceptos retentosq́: quod, uel Poëta tacente, satis indicare uidetur paulò pòst Sibylla.* Quod si non redierit ut Orpheus, Pollux, *Hercules, nihil pugnat cum illo:*

——sedet, æternumq́ sedebit,
Infœlix Theseus.——

At redijt, ut in fabulis est: proin rectè adnumeratur ijs qui descenderint ac redierint. Theseus & Pirithous ita societatem iunxisse produntur, ut uterq; alteri in gerendis rebus suam operam præstaret. Theseus Neptuni, Pirithous Iouis filius creditus fuit. Theseus prior Helenes amore captus, in ea rapienda Pirithoi auxilio adiutus fuit. Hic conatum Theseo temerarium fœliciter cessisse conspicatus, illius ope fretus, raptum Proserpinam ad inferos descendit. Per Tænarum progressi, cum itinere faciendo lassi, in saxo consedissent, surgere inde nequiuêre. Huc allusum statim est à Marone:

——sedet, æternumq́ sedebit,
Infœlix Theseus.——

Posteris temporibus ad Cerberum profectus Hercules, Theseum liberauit quidem, ut qui resistitans & tergiuersans eò tractus fuisset: at Pirithoum, qui destinato consilio ad nefarium scelus perpetrandum huc penetrarat, in saxo reliquit. Interim dum Theseus hærebat apud inferos, Dioscuri copias aduersus Trœzenem duxerunt: quam depopulati, Aethram eius matrem captam secum abduxerunt. Herculis itaque uirtute liberatus redijt: proinde bene à Poëta in catalogo eorum est positus, qui inde sunt reuersi. Pugnat ergo secum Poëta, cùm eum paulò pòst dicat adhuc ibi sedere, atque sessurum æternùm. Primùm omnium dispiciendum Poëtæ consilium est à qua, quáue ratione singula apud inferos & locorum & pœnarum genera Aeneas edocetur. A' uate, fœmina religiosa, futurorum præscia, quæ ceu numen omnia norit τά τ' ὄντα, τά τ' ἐσσόμενα, καὶ τὰ πρό τ' ἐόντα, per singula ibi circumducitur. eam Monstrat diuersas & pœnarum formas, & locorum genera, in quibus sontes pro admissorum ratione, uarijs supplicijs afficiuntur. Ostendit postea, quæ uirtuti præmia inter beatorum animorum domicilia sint proposita. Pœnas horrendas, quod potest, in rem quasi præsentem adducto amplificat, ut deformitate scelerum & suppliciorum crudelitate proposita, ψυχὴν θηρεύων à uitijs deterreat, & exemplis fortium uirorum ad uirtutes accendat. Et quàm sit immodicus in amplificationibus utriusque rei, quis est qui non dispiciat? ut interdum etiam plus dicat, quàm sentiat. cuius rei ut iustior sit uenia, Sibyllam narrantem inducit: quippe quam nihil lateat, & quæ singula alijs præsentibus oculis lustrarit. Itaque, ut ab impietatis horum genere, à quibus sacra Ditis uiolãtur, mortales deterreat, Thesei exemplum adducit: qui quod in uita filium iniustè occidisset, post mortem illuc esset detrusus, nunquam inde reuersurus: cùm uiuus unà cum Hercule ad superos redierit. id quod hoc loco spectat Poëta, & ad illud postea respicit. & ne putent impunè fore, qui hostilia illaturi, Ditis concaua petunt, nunquam eum euasurum dicit: fingitq́ ipsum Theseum Phlegyas obtestantem, ut suo exemplo edocti iustitiam colãt, & Diuos reuereantur. Porrò autẽ cùm suprà non dixerit eum reuersum, licet annumerarit alijs, dijs genitis, quibus datum fuit pietatis causa ad superos remeare, atq; infrà perpetuò ibi sessurum eum affirmat Sibylla, quid Poëta habet pugnãtiæ?

Vt interim taceam, quàm Maronis maiestati uerisimiliora omnia ista fabulosè dicuntur (quando poëtis fabulandi libera potestas est permissa) quàm alijs, qui eum ab Hercule uindice manu assertum in lucem rediisse canunt. Primus enim (si alterutri credendum sit) & magis consentaneum, Deos impios punire æterno cruciatu, quàm tenui pœna contentos perpetrata scelera condonare. Loquor hic de fabula Thesei, quem Aeneas apud inferos, quos sub terra esse voluerunt, ad quos ipse ductu uatis penetrauit, ibi etiam tum saxo illigatum audiuit. Nam qui eum rediisse fabulis prodidêre, illi fabulandi materiam ex eius uita, & historica rerum ab eo gestarum narratione sumpserunt, unde Maroni ad nouam fabulam pro suo commodo commentandam subministrata fuit occasio. Addendum & illud, non temerè à nostro uate dictum: paucos, & quidem Dijs genitos, redire potuisse: cùm Theseus neq; deo Neptuno, ut in fabulis, sed Aegeo prognatus fuerit. Quanquam poëtarum, plena sunt fabularum omnia. Itaque qui eum reuersum uolunt, historiæ ueritatem (ut mox dicetur) fabularum inuolucris adumbrarunt. Rursum qui hinc imaginantur, locum obscurum carceri damnatorum animorum sub terra destinatum, illi reditum Pirithoo & Theseo negatum rectè contendunt: aut post mortem propter horrendum scelus æterno cruciatu puniri. Quare, qui relictum eum ibi uolunt, ab Hercule inde exemptum negant. Sed ad historiam, unde fabula dimanauit, transeamus. Primùm omnium satis constat, tantam in eo uirtutem fuisse, ut ipse nullius opibus aut uiribus adiutus multa præclara gesserit: ipse uerò multis auxilio adfuerit. Iasonem Colchos petentem adiuuit: apud Calydonios in apro terribili conficiendo, Meleagro adfuit: Adrasto, in recuperandis cæsorum cadaueribus eorum qui ad Thebas ceciderant, opitulatus est. Sequutus fuit & Pirithoum, cum quo hoc proditum est, primum amicitiæ symbolum & initium extitisse. Cùm de Thesei uirtute tanta fama esset, ut omnem propè fidem superaret, Pirithous eam uolens experiri, boues illius ex Marathone abegit. Iniuria hostis motus Theseus, eum extemplò persequutus est. Pirithous aduentu illius nihil perterritus, sequenti intrepidè obuiam processit. Ad colloquium inde in medium progressi, ubi diu uterq; alterius formæ dignitatem, magnitudinem animi, & uirtutem satis admiratus esset, amicitiam adiunxerunt. Erat per id tempus Pirithous Deianiram, uel (ut alij) Deidamiam ducturus: rogat Theseum, ut ad eam regionem uisendam secum proficiscatur, congrediatur cum Lapithis, & colloquatur: unà adesse uellet in rogandis Centauris ad cœnam. Haud negauit id quidem amico Theseus. Centauri cùm iam inter pocula in multum uini prouecti, sponsæ & alijs mulieribus uim offerre conarentur, Lapithæ Thesei opera adiuti, cùm fortiter iniuriam magno tumultu in regia depulissent, multis cæsis, reliquos paulò pòst bello adortus, Theseus paruo momento subegit. Herodotus refert, orto iam bello cum Lapithis suppetias tulisse: ac tum primum ab eo Herculem uisum. Erát ætate æquales, & consanguinitatis uinculo coniunctissimi, nati ex duabus sororibus patruelibus, si Plutarcho credendum est. Postea iam quinquagenarius Helenam rapuit, auxilio Pirithoi confirmatus. Inter quos ita conuenit, ut utri sorte ea obueniret, is potiretur: nauaretq; uicissim alteri suam operam, ad aliam rapiendam. Obuenit Theseo Helena. Erat per eam tempestatem Aidoneus rex Molossorum, opibus & nominis celebritate clarus. Huius coniugi Cereri erat nomen, filiæ uerò Proserpinæ, cani Cerbero. Rex iamdudum inuulgari iusserat, ut qui filiam ex heroibus uxorem peteret, cum cane decertaret: uictori præmium filiam propositam. Theseus uolens Pirithoo amico parem gratiam referre, simulata peregrinatione cum eo in Epirum proficiscitur. Verùm ubi comperit rex, non ut procos decuit, pacatos, sed raptores eos aduenisse, in uincula utrumq; coniecit: ac paulò pòst Pirithoo cani immani statura, & aspectu horrendo, laniena obiecto, Theseum in uinculis seruari iussit. Euenit postea, cùm Hercules ab Aidoneo hospitio exceptus esset, ac casu mentio Thesei & Pirithoi incidisset, audito qua spe, quo consilio illuc uenissent, quas pœnas eorum alter soluisset, dicitur uehementer indoluisse, alterum tam ignominiosè periisse, alterum in fortunam tam calamitosam incidisse, Theseum sibi condonari exorauit. Itaque ab Aidoneo dimissus, ubi Athenas reuersus esset, templa omnia quæ ciuitas antea sibi dedicarat, Herculi consecrauit, & pro Theseis Herculea nuncupauit: exceptis quatuor, ut tradit Philochorus. Hinc fabulandi ansa de raptu Proserpinæ, de descensu utriusq; ad inferos, de Herculis auxilio, de Pirithoi supplicio, poëtis nata fuit. Namq; ea omnia quæ apud inferos esse poëtæ canunt, hîc occurrebant: Acheron amnis, rex Aidoneus, ἀίδης καὶ ἀιδωνεύς. Infernus: Ceres uxor: Proserpina, Aidonei filia: Cerberus canis. Hæc, quia luculẽtis uersibus annotauit scriptor Variæ historiæ Chiliad. 2. libuit eos adscribere

θησεὺς υἱὸς ἦν αἰγέως, καὶ τῆς αἴθρας.
ὃς δ' ἀνδρῶν ἦν ἔραστος παῖδα τοῦ ποσειδῶνος.
τοὺς θυμικοὺς γὰρ σφάξαντας, καὶ πάντας τοὺς ἀνδρεῖς,
ἦν καὶ φίλος ἑταῖρος φασὶ καὶ φίλος τοῦ ποσειδῶνος,
οὗτος ποτὲ συνέθεντο τῷ φίλῳ πεπεισμένοι,
ὅπως Διὸς ἁρπάξωσι τέκνα βασιλέως
κόρας τινά, καὶ γήμωσι. καὶ δὴ ποτὲ μολόντες
εἰς χώραν γῆς τῆς μολοσσῶν, ἧς βασιλεὺς ἦν ἅδης,
οὗπερ γυνὴ δημήτηρ ἦν, θυγάτηρ περσεφόνη, κλῆσιν κόρη.
(τὰς γὰρ εὐμόρφους μολοσσοὶ κόρας καλοῦσι παῖδας)
καὶ κύων δὲ τρικέφαλος, φύλαξ ἦν μέγιστος,
σφάξοντα ἐκεῖνον λαβεῖν αὐτοῦ τὴν θυγατέρα.
κατασχεθέντων δ' αὐτῶν, πειρίθους μὲν ἐβρώθη
ὑπὸ τρικεφάλου τοῦ κυνὸς, θησεὺς δ' εἱρκτῇ ἐκρατεῖτο. C
ὃς δ' ἡρακλῆς ὡς ἦλθεν αὐτὸς ἐκεῖ ποτὲ τὸν ἅδην,
ἐπ' εὐρυσθέως προσταγῆς ἀναγαγεῖν τὴν κύνα,
καὶ τὸν θησέα τῶν δεσμῶν ἀπέλυσεν ἰσχύσας,
ὅθεν ἐκεῖνον ἔφασαν ἀναστραφῆναι ἐξ ἅδου.

Hæc quantulum distent ab ipsius historiæ explicatione, abundè liquet. Canem hic Tricerberum appellatum, Herculem ab Eurystheo ad eius raptum missum, Theseum [illegible] abductum narrat. Hinc fabula pullulauit, eum ab inferis reuersum fuisse. Recensuimus paulò antè, Theseum multis in magnis rebus conficiendis strenuam operam nauasse: ob id tum inoleuit prouerbium, Non sine Theseo, cùm præclarum aliquod facinus alicuius uirtute confectum coarguere uolumus. Cætera quæ ad Theseum, prolixè prosequitur Plutarchus in eius uita, & Herodotus: inde petenda sunt. Curam publicam cùm per amicos recipere esset adortus, à Mnestheo & alijs aduersæ factionis hominibus, qui contrà annitebantur, urbe fugit. atq; præmissis ad Elpenorem Chalcodoontis filium in Chalcidem liberis, ipse ad Lycomedem Scyrorum regem in exilium fugit. à quo de rupe

A de rupe præcipitatus, in gratiam hominũ aduersariorum, fuit uel (quod multi suspicantur) quòd tanti uiri præsentiam ferre non potuerit. Sunt qui diuersum opinentur, eum cùm secretò spaciaretur, fortè lapsum, è præcipitio cecidisse, eoq́ casu extinctum. Theseum, templum in honorem Thesei conditum: & Thesea festa postea instituta, cùm ossa herois, cæso ab Atheniensibus Lycomede, Athenas translata essent: quo tempore diuini honores illi quoq; sunt habiti, distributiones item & epulæ institutæ. Vt uerò aliquando tandem ad Herculem, Thesei & consanguineum & æqualem congremus: secundùm Maronem Theseus ab inferis non rediit, licet inter eos positus sit, quibus redire contigit. sed conatum parium heroum obijcit solum, ut antè diximus, quibus se parem generis splendore docet.

Alciden.] ut Magnum ad Alciden referatur, non ad Theseum, ut nonnulla exemplaria perperam distinctum habent. Antonomasia: Herculem. Fuit alius quidam Hercules, qui in Phœnicia claruit, temporibus Iosue, generatione decimanona: sed non magnus ille. M. Varro, post enumeratos quadraginta Hercules, addit: omnes Hercules dici posse, qui res magnas gesserint. Sed de Magni illius Herculis, siue Iouis siue Amphitryonis filius is fuerit, la-
B boribus præstat in uniuersum silere, quàm pauca dicere: cui à fortitudinis laude, ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, uel ab Alceo auo nomen factum fuit. Certè ex tam præclaris meritis, à more talibus nihil præter inuidiam sibi peperit in uita. Hinc pæ-

nitentia orta est, Herculei labores. Verùm hominum ingratitudinem, dij è rebus humanis sublato diuinis honoribus abundè pensasse creduntur. Nam fato defunctum in Deos retulerunt: locatusq́ fuit inter corpora syderum cœlestia, uocaturq́ Hercules, siue Engonasin. Situs est inter circulũ arcticum & æstiuum, utroque pede & dextro genu modicè inflexo, circulum arcticum fing, sinistro uerò caput draconis proterere conatur. humeris uidetur circulũ æstiuum sustinere, & manu dextra proiecta tangere. Et quia supra draconem collocatus est, effigiatur quasi ad decertandum cum eo paratus, dextra clauam, sinistra pellem leonis tenens. Quo autem pacto Hercules ad inferos descenderit, & unde fabulandi materia poëtis sit petita, in Theseo retulimus. Et mi genus.] Applicatio. Hac se illis generis dignitate parem facit: quare non minus id sibi licere argumentatur, quàm illis licuerit. Mi, μοι: uel per synæresin, subtractaq; aspiratione. Ellipsis: deest uerbum substantiuum Est. Arasq́.] Aras initio dictas, quasi ansas, author est M. Varro: quòd esset necessarium eas à sacrificantibus & orantibus teneri. Adeoq́ nemo est qui dubitet, uasa ansis teneri solere. Commutatione literarum aræ dici cœpêre: ut pro Valesio & Fusio, Valerius & Furius. Idem alibi:

> Tango aras, mediosq́ ignes & numina testor. Et, "
> Talibus orantem dictis, arasq́ tenentem "
> Audijt omnipotens.—— "

ARGVMENTVM.

Petitioni Aeneæ Sibylla respondet, facilem esse ad inferos descensum, sed magno negocio gradum ad superos reuocari posse, attamen si tanto proficiscendi eo desiderio teneatur, oportere eum inuestigare oculis arborem auream: quæ in vmbrosa, atq; opaca sylua latet, ex eaq; ramum decerpere: & Proserpinæ offerre: deinde Misenum socium suum, cuius mors totam eius funestat classem, legitimo sepulturæ honore afficere: sic demum posse illum inferorum regna attingere, indeq; ad superos redire.

NASC. SATE sanguine Diuûm.] antequam ad petita respondeat, Aeneæ beneuolentiam sibi comparat commendatione claritatis, nobilitatisq́ generis illius: quẽ Dijs generatum esse dicit.

† al. circum uenit

C Facilis descẽsus Auerni.] incipit ad quæsita respondere: & est illi' partis respõsio.

" Vnum oro (quando hic inferni ianua Regis
" Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
" Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
" Contingat.

† al. manu:

Sed obseruandum est, quanquam hæc poëticè dicuntur, ἀλληγορικῶς tamen à Poëta aliud dici, aliud sentiri totumq́ hũc locum de descensu ad inferos, deq́ aureo ramo secundũ Platonis doctrinam tractari: qui in Phædone, atq; alibi id designauit, uitia facilè sanari, quæ adhuc in habitũ non transierunt. contrà uerò, quæ iam longæ consuetudinis callum obduxerint. sed ne ita uitijs ingurgitet homo, ut inde aliquando emergere, & uirtutes sequi non possit, adhibendam esse prudentiam: quæ uitiorum est frenum: quæ per aureum ramum proculdubio significari uidetur. Quod ergo Poëta ait, facilè esse Auerni descensum, hoc innuit, lubricam esse uitiorũ uiam: per quam plures ambu-

——Sate sanguine Diuûm
Tros Anchisiade, facilis descensus Auerni:
Noctes atq; dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradum, superasq; euadere ad auras:
Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amauit
Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus:
Dijs geniti, potuêre tenent media omnia syluæ,
Cocytusq; sinu labens †circumfluit atro.
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra uidere
Tartara, & insano iuuat indulgere labori:
Accipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus & folijs & lento uimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt conuallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit primo auulso, non deficit alter
Aureus, & simili frondescit uirga metallo.
Ergò altè uestiga oculis, & ritè repertum
Carpe †uiam: namq; ipse uolens facilisq; sequetur,
Si te fata uocant: aliter non uiribus ullis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Præterea, iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis totamq; incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroq; in limine pendes:

Sedibus hunc refer antè suis, & conde sepulchro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia uiuis
Aspicies dixit, pressoq́ obmutuit ore.

ambulant sensibus, appetituiq́ obnoxij, ideo subdit, NOCTES, *atque dies patet atri ianua Ditis. quibus quidē uitijs qui profundè etiam sese immerserint (nisi fortè ad Tartarum peruenerint, unde (ut inquit Plato) non est regressus) resipiscere, seq́ ad uirtutes exercendas reuocare quidem possunt, sed magno negocio: quamobrem κατ᾽ ἀντίθεσιν sequitur.* Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras: Hoc opus, hic labor est.] *si uerò cum Seruio, alijsq́ interpretibus sentire uelis, bene agentium animas ad superiores circulos: id est, ad suā originem redire, malè uerò agentium apud inferos semper manere, non laboro: hac enim de re etiam Plato in decimo dialogo de iusto copiosè disserit. sed nostra expositio contextui melius quadrare uidetur. nam subdit tria esse hominum genera: quibus non ascensus ad superos, sed ab inferis ad superos regressus detur, quos eleganti diuisione distinguit: dilectos à Ioue, præditos uirtute, Dijs genitos: quorum numerus, quia exiguus est, omnino, ait,* PAVCI, quos æquus amauit Iuppiter.] *quos Iupiter sua benignitate retinuit, quò minus uitijs sopirentur, sed ad uirtutes, relictis uitijs, expergiscerentur. nam æquus propriè is dicitur, qui mansuetè, ac benignè cum aliquo agit, & illi, quantum in se est, fauet. eos autem designat. qui uirtute plusquam humana: id est, heroica & diuina præditi sunt. ideo sequitur:* Aut ardens uirtus.] *bene ardens: non enim frigidi uirtutem capessunt, sed feruidi, & ardentes animo hinc illud Virg.*

» *Sin has ne possim naturæ addiscere causas*
» *Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis.*

Dijs geniti.] *in quibus semen diuinum est, cuius stimulo ad uirtutes assiduè excitantur. itaq́ fit, ut ex his tribus hominum generibus alij usquequaq́ uirtutes sectentur, alij in uitia prolabantur quidem, sed aut à Dijs subleuentur, aut ipsi amore quodam uirtutis resipiscant, & ad uirtutes ipsas erigantur: quibus tandem uirtutibus datur illis ascensus in cœlum, adeas Platonem in Apologia Socratis.*

Tenent media omnia syluæ.] *τὸ αἴτιον est, cur nō facilis sit animorum regressus ad superos: hæc enim impedimento sunt, syluæ, Cocytus fluuius: id est, peccandi consuetudo: per quam homines pœnitentiam differūt, magnoq́ negocio resipiscunt, præsertim si longa fuerit.*

Quod si tantus amor menti.] *ostensa difficultate negocij, paulatim delabitur ad propensionem sui erga illum animi declarandam: nam quod petit Aeneas, se benignè præstaturam innuit, cùm quid ei agendum sit, præscribit. non dissimilis ferè locus est ille ex 2. Aeneid.*

» *Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,*
» *Et breuiter Troiæ supremum audire laborem,*
» *Quanquam animus, &c.*

Amor.] *propter patrem.* Bis Stygios innare lacus.] *nunc, & iterum post mortem. hic adeas interpretem.*

Et insano iuuat indulgere labori.] *uel magno, ut cum alijs sentiam, uel si libet, labori non sano consilio suscepto nam inferos adire nulli homini emolumento, magno autem detrimento esse potest: quod ne Homerus quidem tacuit Odyss. 12. ex quo fortasse locus hic desumptus est:*

» *Σχέτλιοι, οἳ ζώοντες ὑπήλθετε δῶμ᾽ Ἀΐδαο*
» *Δισθανέες, ὅτε τ᾽ ἄλλοι ἅπαξ θνήσκουσ᾽ ἄνθρωποι.*

Sed si cum interprete sentire mauis, non laboro: nam Aeneæ magno futurum erat usui inferos adire, ut sui generis propaginem de patre cognosceret: propterea ait iuuat indulgere. Accipe, quę peragenda prius.] *locus attentionis ex utilitate rei.* Latet arbore opaca.] *narratio: quæ rami aurei historiam explicat: sed quanquam ista poëticè, ut ante etiam admonuimus, dicuntur, tamen allegoricè aliud Poëta sentire uidetur. nam ramus aureus ratio, seu prudentia est: per quam homo quidquid uelit, quamuis arduum, ac difficile, consequi potest, & scitè per aureum ramum prudentiam designauit: nam quemadmodum aurum omnibus metallorum generibus præstat, sic prudentia reliquis uirtutibus antecellit: eam Plato discreuit à reliquis uirtutibus, & in rationali parte collocauit, appellauitq́ oculum mentis. igitur uitijs inquinatus homo, adhibita ratione, seu prudentia, quæ ex ratione est, poterit ex inferis ad superos redire: id est, resipiscere, & declinatis uitijs uirtutes apprehendere.* Latet.] *inter arbores, & frondes uitiorum, sed illius splendoris radij è tenebris erumpunt: nam tanta uis uirtutis penitus occultari non* B *potest.* Iunoni infernæ dictus sacer.] *qui de sacris Proserpinæ scribunt, hæc, quæ de ramo aureo dicuntur, mystica esse uolunt. nam ramus aureus, qui prudentiam significat, iure optimo Proserpinæ Deæ sapientiss. (sic nam Plato describere uidetur in Cratylo) sacer esse dicitur. plures tamen de historia id sumptum affirmant: quam Seruius interpres enarrat. adeas illius commentaria. Proserpina uerò ita Iuno infera, seu inferna dicitur, ut Pluto Iupiter stygius. Iouis enim potestas ubiq́ est, in cœlo, in terra, & apud inferos. & uxor æquali ferè potestate est cum uiro. itaq́ si Pluto Iupiter appellatur, & Proserpina eius uxor, per similitudinem Iuno nominari potest.*

Hunc tegit omnis Lucus.] *arbor hæc lucis, umbrisq́ arborum iccirco tegi dicitur, quia homo dum uitijs, cupiditatibusq́ paret, imprudens, ac penè rationis expers esse uidetur.* Sed non antè datur.] *mysticis historica miscet. nam alludit ad id, quod interpres docet, fugitiuis datam fuisse potestatem, ut, si quis ex arbore, quæ in templo Proserpinæ fuit, ramum excerpere posset, singularē certamine cum fugitiuo templi sacerdote pugnaret. lege eius commentaria* Hoc sibi pulchra.] *id de more sacrorum factum fuisse indicium facit, ut uictor Proserpi-* C *næ ramum offerret.* Primo auulso non deficit alter.] *redit ad ἀλληγορίαν. huiusmodi enim est prudentia, sapientiaq́ hominis, ut nulla exercitatione minuatur, sed magis crescat.* Ergo altè uestigia oculis.] *ad primæ præceptionis conclusionem delabitur: nam duo præcipit Sibylla, ut ramum quærat, & socium sepeliat. admonet autem ab honesto, & utili, ut ramum uestiget: id est, ut quantum in se est, prudentiam adhibeat, quòd ad superos: hoc est, ad uirtutes redire possit. & scitè altè uestigia ait. nam prudens homo, ac rationi obediens non in uitijs, corporisq́ uoluptatibus se oblectat, sed ad contemplationem uirtutis, magnarumq́ rerum mentis suæ oculos attollit.*

Et ritè repertum.] *alludit ad sacra. nam aliquo ritu ramus iste carpi solere indicat.* Si te fata uocant.] *mysticè adhuc agit hominem diuino studio adiutum facile à uitijs ad perfectionem uirtutis reuocari.*

Aliter, nō uiribus ullis.] *ἀντίθεσις. nisi diuinus fauor*

A uor adsit, frustrà quis conatur uelle fieri præfectus. Præterea iacet exanimum.] μετάβασιν facit ad alterũ præceptum de Miseno sepeliendo: de cuius casu commiserationem mouet. Heu nescis.] grauiter quidem feritur Aeneas hoc nuntio repentino, sed grauius etiam, quod cùm audiat signũ doloris apponi. heu, cum exclamatione, summæ uirtutis uirum extinctum esse suspicari potest.

Totamq; incestat funere classem.] quemadmodum domus, ubi aliquis extinctus iacet, tota polluta esse credebatur, ideoq; ramus cyparissinus pro foribus affigebatur ne fortè flamen Dialis per imprudentiam ingressus pollueretur, sic tota classis unius etiam morte incestata putabatur. nam classis unum corpus est, tanquam una domus.

Nostroq; in limine pendes.] dum nostris uerbis nimiùm intentus es, idq; unum solicitè expectas. tale est illud ex 4. Aeneid.

——pendetq; iterum narrantis ab ore.

Sedibus hunc refer ante suis.] id est, sepulturæ manda: nam mortuorum sepultura uera domus est. admonitio est ab honesto, atq; etiam utili: nam proximè dixerat:

——totamq; incestat funere classem.

Quod uerò interpretes aiunt mortuos in domos suas re-
B ferri solere, eoq; Poëtam alludere, non facit ad hũc locum, & meræ nugæ sunt. Duc nigras pecudes.] expiatorium persuadet sacrificium propter classem funestatam: nam sequitur, ea prima piacula sunto. Sic demum.] conclusio generalis. sic, si mea iussa feceris. Regna inuia uiuis.] exceptis tribus illis hominum generibus, quos paulò antè recensuit.

LAMB. Hort. Sate sanguine.] Beneuolentia à persona Aeneæ: Prognate ex stirpe deorum. Diuûm, pro diuorum: syncope. Tros, pro Troiano: primitiuum pro deriuato. Anchisiade: antonomasia, uel enallage. Facilis.] Primùm respondet ad id quod præcipuum erat in oratione Aeneæ: hoc est, principalem petitionem. Hanc illi non negat quidem Sibylla, sed deterret à difficultate reditus, quam componit cùm descensus facilitate: obliquè notans temerarium Pirithoi & Thesei conatum, qui ab inferis redire non ualuerunt, secundum Maronem. Auerni.] ad inferos. Auernum lacum pro inferis usurpauit. Circa hunc lacum νεκυομαντεῖον erat, & spelunca, per quam descendebatur ad inferos. Hanc qui ingrediebantur, noctu & ingrediebantur, & extra eundem telluris hiatum egrediebantur, ut suprà retulimus. Huius descriptio extat hoc eodem li-
C bro. Auernus lacus dictus est, quasi ἄορνος, quòd ob sulphureum halitum, qui inde effundebatur, aues locum fugerent. Lacum Lucrinum Auernus excipit humili admodum ostio. Ipse autem lacus undiq; arduo supercilio quinq; stadiorum ambitu septus est. Vadi altitudo aquam alioqui limpidam satis, cæruleam efficit. Quidam huc Vlyssem penetrasse sua nauigatione existimant, sacris magicis operaturum. nam fama erat, ibi νεκυομαντεῖον esse: hoc est, defunctorum uaticinia, adeoq; ipsos inferos carminibus euocari solitos. Hac persuasione credula & superstitiosa uetustas perpulsa fuit, ut ex proximo fonte, qui ex fluuialibus aquis scatens in mare effunditur, tanquam Stygia unda religiosè abstinerent. Hinc Poëta lacus Stygios, Stygios lucos, & Cocytum atro sinu medias syluas cingere dicit. Cimmerij in his locis subterranea habitasse crediti sunt aliquando, & inter se profundis cauernis peruijs commercia exercuisse. Quare aduenas oraculorum gratia eò profectos, abditissimis specubus excipere consueuisse: uictum aũt illi genti ex diuinationum mercede, & metallorũ effossione paratũ. Præterea occulta latrocinia, noctu hiatum egredìẽtes exercere, nunquam Solem intueri.

Facilis descẽsus.] Quod si hoc & alijs locis tropum recipimus, extra omnem controuersiam descensus ad inferos facilis est, & uia lata, quæ ad mortem ducit: quare longè maxima pars mortalium per eam grassatur. Contrà, ea quæ ad uitam ducit, ut angusta, ita infrequens est, & rarum uidet uiatorem. Huc migrantibus reditus ad superos uia in æternum præclusa est. Huc uadunt, quorum mentes caligine cæcitatis sunt obtenebratæ, quiquе suam iustitiam, nondum carnem exuti, ἰδιονομίᾳ quoad possunt stabilire pergunt. Et hic triplicem descensum ad inferos quidam imaginantur. Primùm, cùm in uitia fœda labimur, unde paucis emergere contingit, quos elegit Deus, & destinauit ad uitam. Vel cùm ratio seu spiritus in carnem descendit: hoc est, cùm caro spiritui dominatur, uictumq; quasi consertis manibus tenet. Tertium, cùm propter horrenda admissa æternis supplicijs destinantur, unde nemo speret reditum. Atq; his adijciunt, quarto loco, qui illustrati spiritu diuino, hoc consilio in contemplationem uitiorum descendunt, ut eorum deformitate perspecta, inde abstineant. His duos Platonici adijciunt: & cùm animus in corpus ceu in carcerem descendit: & cum sacris quibusdam magicis & necromantia animæ euocantur. Cæterùm ab inferis redire ad superos, quod Poëta reuocare gradum, & euadere ad superas auras dicit, quid porrò aliud est, quàm è uitiorum sordibus in nouam uitam emergere & resurgere? quod paucis contingit, quos æquus amauit Iupiter, aut qui ardenti uirtute commendentur. Ardentem autem uirtutem, iustitiam uocare uidetur, cuius nomine omnes ethicas uirtutes complectitur. Dijs porrò genitos, ex Deo natos & spiritu renatos accipimus, quos philosophi ad diuinarum rerum contemplationem animos surrigere, religiosè scribunt: uacare item religioni, quæ has complectitur uirtutes, intelligentiam, scientiam, sapientiam, prudentiam. Itaq; pauci reperiuntur, in quibus insint oẽs hæ, quas enumeraui, dotes mortales, & quæ in intellectu positæ sunt. Ditis.] Plutonis. Dis, Pluto dictus existimatur, quòd opes è terra effodiantur, quodq; in terram recedant. Hinc Pluto apud Claudianum:

——semperq; tenemus, «
Quod superi tenuêre semel.—— «

Syluæ.] Sylua, ὕλη, Platonicis omnis materia est. Itaq; pro corpore accipitur, à quo ea uitia nascuntur, quæ per quatuor inferorum flumina intelligimus. Lethen, cælestis patriæ, & eius rerum obliuionem quam diu animus in ea mole tanquam carcere peregrinatur. Acherontem, uacuitatem gaudiorum interpretantur, quæ ex obliuione originis nascitur, cuius cognitio & recordatio incredibile gaudium gignit. Stygem, odium & detestationem uitiorum, ex eorum deformitate conceptam exponunt. Hinc oritur Cocytus: id est, luctus, acerbissima animi perturbatio. Atque hos quatuor amnes, unum flumen esse apud inferos contendunt: & ob id diuersis nominibus appellari, quòd quatuor malorum sint causa. Per lucum, siue syluam, corporum contagionem capiunt: qua oppressi, nihil sentimus. per umbras, appetitus inanes, prauasq; cupiditates, quæ & ipsæ à ueritatis cognitione arcent. Telluris operta subire negatur: id est, ad ueritatis noticiam peruenire, nisi aureus prius ramus contingat. Hunc exponunt sapientiam, quæ tum diuinarum, tum humanarum rerum

scientia est, citra quam nulla datur fugiendarum expetendarumq; rerum ἐκλογή. Cocytus.] À qualitate. Et rectè quidem atro sinu: nam κωκυτὸς, ὀδυρμὸς est, καὶ θρῆνος. Quid porrò sinus sit, alio loco à nobis est annotatum. Bis.] Descensum ac reditum significat. Repetitio particulæ Bis, habet amplificationem horroris ac periculi. Tartara, in abyssum profunda inferorum dicit.

Nigra.] Metalepsis: nam tenebrosa intelligit, hinc in profundum præcipitia. Tartarus, plurali Tartara, ἀπὸ τοῦ ταράττω, conturbo: quòd apud inferos perturbentur omnia: uel παρὰ ταρταρίζω, frigore tremo. Suidas: τάρταρος, inquit, ὁ κατώτερος τοῦ ᾅδου τόπος. καὶ τάρταρον, τὸν περὶ τὰ νέφη τόπον: οὕτω λέγουσι καὶ περὶ ψυχῆς. hinc ταρτάρεος βόθρος. Transit ad præcepta, quæ priùs exequenda sunt, quàm descendere detur. Primum autem omnium, de aureo ramo docet, quem à materia, qualitate, loco & dignitate describit.

Prius.] Antequàm descendens mecum. Latet.] Difficultatem subijcit, cùm latêre, & quidem in umbrosa arbore latêre dicat. Aureus.] À materia, & qualitate. Iunoni.] Proserpinæ. Omnes reginas regum primogenitas, Iunones appellamus: ut regum primogenitos, Ioues: uiros fortes, Hercules: urbium conditores, Saturnos, ut Xenophon in Aequiuocis testatur. Periphrasis: à dignitate rami aurei. Dictu sacer.] consecratus, dicatus Proserpinæ. Hunc.] ramum. Exaggerat difficultatem eius inueniendi. Vmbræ tegunt, in conuallibus tenebrosis. Omnis sylua tegit.

Operta.] occulta terræ & inferorum adyta. Foetus.] aureum ramum: metaphora ab animali ad non animal. Si te fata.] Cum Deo quisque flet & ridet. Ab illo enim omnia proficiscuntur tum bona, tum mala. Illo annuente, citra humanam operam optata eueniunt: negante uerò, omnia consilia, conatus & industria iacet. Atque hæc illa prædestinatio est ad uitam, de qua in sacris apertum extat testimonium Pauli: Quid consilium humanum, quid uires, aduersus diuinam prouidentiam A possunt? Quis ausit θεομαχεῖν, & quidem Gigantũ exemplo? Præterea.] Alterum præceptum, de ritè humando Miseno, antequam iter ad inferos capessant. Et hunc Misenum mortuum allegoricè κενοδοξίαν interpretantur, ut non nisi eam exutus, ad diuinarum rerum contemplationem se accingat. Limine.] Synecdoche: ut uana illa gloria, dum edocetur à uate, emoriatur. Imitatus hoc loco Homerum est, apud quem libro decimo, sub descensum Vlyssis, Elpenor uino grauis, ad sociorum concursum expergefactus, deorsum de gradibus superioris tabulati lapsus perierit. Verùm quoniam ille in uestigio non fuit sepultus, cum eo qui & ipse Vlyssi postea primus apud inferos occurrit Palinurus conferri potest, qui sepulturæ honorem à Troiano duce contendit.

Sedibus.] Periphrasis. nam mortuos in locum suum referre, quid porrò aliud est, quàm sepelire? terra sedes est cadauerum, in qua, iniecto solo, putredine resoluuntur.

Conde.] Epexegesis. Nigras pecudes.] Præcepta de ceremonijs sepulchralibus. Hostiæ furuæ & dijs inferis & mortuis conueniebant, ut tristia & luctum repræsentantia. Contrà, candidæ superis. Piacula.] sacrificia notat expiatoria, quibus animæ expurgari credebantur: hæc & B piamina dicebantur. Sic demum lucos Stygios.] Epilogus. Hoc paucis concludit: his præceptis exactis, tum demum eum inferos posse inuisere. Lucos Stygios, paulò antè Auerna sonantia syluis, dixit: quibus omnia media intersepta erant. Regna.] Appositio. Inuium id uocatur, per quod iri non potest. Per hos lucos, ostendit uiuis iter non patêre, nisi paucis, quos uirtutis nomine celebres, & pietate insignes, dij hàc ad inferos penetrare uoluerunt. Cuiusmodi fuerunt Hercules & Orpheus. Sunt qui hic legunt viuis: quasi mortuis tantùm hàc iter patêret, non uiuis.

Presso.] Pleonasmus. satis erat dixisse, Dixit, uel obmutuit, dicendi finem fecit, ἦ, ὡς φάτο.

ARGVMENTVM.

Aeneas à Sibylla admonitus de morte socij, antrum linquit, & vnà cum Achate mœstus, & cogitabundus hominem quærit, dumq; inter se verba fererent, quisnã hic esset, de quo Sibylla loqueretur, Misenum iacentem in litore offendunt, qui cùm marinos Deos cantu lacessere ausus fuisset, à Tritone Deo in mare submersus est. magnus tunc excitatur clamor, & ad iussa Sibyllæ exequenda accingunt se omnes, ceduntur arbores, scinduntur ligna, pyra erigitur. huic operi præest Aeneas.

NASC.

Aeneas mœsto defixus lumina uultu,
Ingreditur, linquens antrum, cæcosq; uolutat
Euentus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis uestigia figit.
Multa inter sese uario sermone† serebant. †al. ferebãt.
Quem sociũ exanimem uates, quod corpus humã-
Diceret. atq; illi Misenum in littore sicco, (dum
Vt uenêre, uident indigna morte peremptum,
Misenum Aeoliden, quo non præstantior alter
Aere ciere uiros, Martemq; accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.
Postquam illum uictor uita spoliauit Achilles,
Dardanio Aeneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora† sequutus. †al. secutus.
Sed tum fortè caua dum personat æquora concha,
Demens, & cantu uocat in certamina diuos,

DEFIXVS lumina.] hic actus non solùm Aeneæ mœstitiã propter extinctum socium, quod Poëta ipse expressit inquiês, mœsto vultu, sed etiam cogitationem indicat propter rami aurei inquisitionem.

Ingreditur linquens antrum.] egreditur ex antro, & graditur. attamen nescio quid pleniùs hoc uerbum significare uidetur, quàm ab interprete exponatur. ingreditur: id est, graditur ad exequẽda iussa Sibyllæ: præpositio in motum ad locum significat, & hoc in loco animi propensionem ad peragenda Sibyllæ commissa, & uehemens studium aurei rami inquirendi, haud dubiè declarat. C

Cæcos euẽtus.] incertos, & quos ipse ignorabat. Paribus cuius uestigia figit.] cogitantium

Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa uirum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipuè pius Aeneas tum iussa Sibyllæ,
(Haud mora) festinant flentes, aramq́ sepulchri
Congerere arboribus, cœloq́ educere certant.
Itur in antiquam syluam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex,
Fraxineæq́ trabes: cuneis & fissile robur
Scinditur, † ac uoluunt ingenteis montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusq́ accingitur armis.
Atq́ hæc ipse suo tristi cum corde uolutat,
Aspectās syluam immensam, & sic † fortè precatur:

† al. aduol-uunt

† al. ante

Actiam morem egregiè expressit: qui tardo gressu incedere solent, tractum ù bobus senibus, uel labore delassatis: unde est prouerbio ueteri, Bos senex fortiùs figit pedem.

Misenum in litore sicco.] mouet commiserationem per locum communem à circunstantijs: quòd in litore iaceret, ut de Priamo dictū est: Iacet ingens litore truncus. Quod & morte indigna affectus esset. Vident.] non audiunt, sed oculis uident: unde maior etiam nascitur dolor: nam oculi augent dolorem. hinc illud ex 2. Aeneid.

——quæq́ ipse miserrima uidi.

Misenum Aeolidem.] iterationem facit, ut Miseni laudes longiùs prosequatur. Quo non præstātior alter Aere ciere uiros.] commendat à peritia canendi qua in re energiam quandam eum habuisse. Poëta designat, ut facilè milites tuba canendo ad prælium excitaret: & fortasse ad historiam Timothei alludit: qui cantu suo Alexandrum regem, cui in primis charus fuit, ad prælium accendisse dicitur. Plutarch.

Martemq́ accendere cantu.] hoc hemistichium ex tempore à Virgilio fusum, dum librū hunc Augusto recitaret, antiqui interpretes literis tradiderunt.

Hectoris hic magni fuerat comes.] uirū fortissimum, reiq́ militaris peritiss. fuisse Misenum probat per locum communem ex attributis personæ. non enim nisi uir fortis haberi potest, qui uiri fortissimi comes extiterit, cum eo coniunctissimè uixerit, & illo cum hostibus dimicante unà & ipse pugnauerit: sunt qui Hectoris primùm, deinde Aeneæ Misenum aurigam fuisse putent, ut Pyrrhi Automedon. Pugnas insignis obibat.] antea Lucretius prælia obire dixerat.

Vita spoliauit Achilles.] sic uita, ut armis spoliare dicimus. sed est allusio ad morem singulari certamine pugnantium: quorum uictor uictum armis, exuuijsq́ spoliat. Dardanio Aeneæ.] auget probationem fortitudinis Miseni ex facto illius: qui, mortuo Hectore comite suo, alteri se addixit fortissimo comiti Aeneæ.

Non inferiora secutus.] commēdat fortitudinem, magnitudinemq́ animi Aeneæ per comparationem Hectoris: cui semper Aeneam parem facit. unde illud est:

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis.

Sed tum fortè caua.] prosecutis obiter Miseni laudibus, ad eius mortis causam exponendam delabitur.

Personat æquora.] personat, personare facit: aut figurata locutio, sonat per cauas æquora. sic personare regna aliquem dicimus. Virg. 6. Aeneid.

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat.

Aurem personare, Horat. dixit epist. lib. 1. epist. 2.

Est mihi purgatam crebro qui personet aurem.

Et Cic. in fam. ad Leptam lib. 6. tamē personare aures eius huiusmodi uocibus non est inutile.

Demens.] Miseni imprudentiā arguit, qui non aduer-

ut Deos etiam æmulatione excitari posse, alludit autem ad prouerbium: Noli cū Dijs pugnare.

Exceptum.] insidijs oppressum. ut in 3. Aeneid.

Excipit incautum, patriasq́ obtruncat ad aras.

Ergo omnes.] ad rē redit, à qua paulùm digressus fuerat.

Circum clamore fremebant.] dolore, fletu. & lamentatione. Præcipuè pius Aeneas.] Aeneas ut primus est inter Troianos, sic ei præcipua erga alios tribuitur pietas. unde & in primo Aeneid. de illo dicitur:

Præcipuè pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit.

Tum iussa Sibyllæ.] Troianorum studium, atque diligentiam in struenda Miseno pyra breui oratione complectitur. Aramq́ sepulchri.] πυράγρα est pyra.

Itur in antiquam syluam.] rem negociorum circunstantijs dilatat cū ingenti carminis maiestate. persimilis est apud Homer. locus, Iliad. 22 ubi Patroclo extincto paratur pyra: sed copiosior proculdubiò est Virgilius, atque etiam elegantior. Cuneis & fissile robur.] de industria ὀνοματοποιΐαν fecit, ut pronunciatione rem, quam significat, imitaretur. Aduoluūt ingentes.] negocij tarditatem propter arborum grauitatem pedum, ac syllabarum tarditate delineat. Nec non Aeneas.] non fuerat Aeneas ab hoc negocio sequestrandus, ut per syluam gradiens ramum tandem aureum oculis cerneret.

Paribusq́ accingitur armis.] accingitur quidē paribus officijs, sed non fungitur, ne præter suæ dignitatis decorum aliquid facere uideatur. quam ob rem de eo proximè dictum est:

Hortatur socios.

Verùm quia res interdum magis mouent, quàm uerba, ideo accingitur pari labore, non tamen laborat, sed aspectans syluam optat rami aurei apparitionem.

AENEAS.] Primùm pium affectum boni principis erga suos, statim quàm infortunij certior factus esset, proponit, ut non solùm animo consternatus esset: uerumetiam uultu, in quo animi sedes est, tum præ se ferret. Adiungit Achatem indiuiduum comitem, non minus anxium, ac solicitum de sociorum suorum salute. Defixus.] A gestu dolentis, & mœrore turbati. Lumina.] Poëtica synecdoche. Ingreditur.] Repetit, à Sibylla dimissus, classem: eius præcepta exequuturus. Antrum.] Sibyllæ specum, in quo oraculum acceperat. Cæcos.] dubios & incertos casus accepti mali secum reputat, quis sociorum, quo casu, fato perijsset. Curis.] Sollicitudine & affectu pari cum suo duce naues repetit. Multa.] Et inter uias, sermones caduntur non ociosi, sed pij, rebus, locis ac temporibus congruentes. Et narrat ipse Poëta, quæ inter se conferebant. Sociûm.] ut syncope sit: pro, quem sociorum, aut ut circa figuram accipiatur. Qui porrò philosophantur, ita hunc locum ἀλληγοροῦσι, quasi uir pius ante quæsitam partamq́ sapientiam, uitia nondū agnouisset.

LAMB. Hora

Misenum.] *tibicinem suum, cuius prosopographiam statim attexit.* Littore.] *Pathos à loco & casu.*

Aeoliden.] *Anaphora huc spectat, ut à cœpto cursu in personæ descriptionem excurrat. Aeoliden, Aeoli nepotem, Misenum uocat. Cæterùm* αἰολίδας *Græci uarios uocant, & ueloces.* αἰόλα, *uaria, uelocia.* αἰολεὺς, *cæcias uentus est.* αἰολίζειν, *uariegare, congregare.* αἰόλλειν, *mouere, uariegare.* αἰόλη νὺξ, *atra nox, aut uaria, propter sydera. Ab Aeolo, Aeolia insula, in qua regnasse creditur Aeolus.* Aere ciere.] *tuba & classico ad pugnam bellatorum animos excitare. Ab officio & exercitatione laus. Fuerat Hectoris tibicen, qui in pugnam iturо classicum canere consueuerat.* Aere.] *synecdoche: ex materia, res confecta. Nam per æs intelligit lituum, aut tibiam tubámue, cuius sono ad pugnam militum animi accenduntur. Hyperbolicè eum à studio consuetudo laudat, cùm eum omnium unum facilè præstantissimum in arte classicum canendi dicat.* Ciere, *simplex pro composito: rursum species pro specie, uidelicet pro excitare. Duplici ratione enallage: figuræ & speciei.* Martem.] *Ferunt hunc uersum initio à Poëta imperfectum relictum fuisse: ac postea cùm hunc librum Augusto recitans, ad istum usque locum peruenisset, ex tempore expolitionem adiecisse.*

Martemq́; accendere cantu.] Martem, *pro prælio metonymia. sicut in* Accendere *metaphora est.*

Hectoris.] *Digressio in prosopographiam Miseni: hunc autem primùm laudat à dignitate & præstantia Hectoris, cuius tubicen ad Troiam fuerat. Persona enim Hectoris uehementer ad laudem Miseni facit. Colligitur artis excellentia. nam tanti heroës, insignes maximè artifices deligunt.* Magni.] *Rectè magni, qui cùm Troianorum facilè esset fortissimus, à rerum gestarum magnitudine meritò magni appellatione censendus est: perinde ut posteris temporibus Alexander, & Carolus Magnus, hoc ipsum cognomen sua uirtute inuenêre. Rerum ab Hectore gestarum egregius præco Homerus est in Iliade.*

Hectora.] *Anastrophe: neque uerò mediocrem gratiam habet repetitio. Græca figura est,* circum Hectora *pro apud Hectorem* περὶ τὸν ἕκτορα. *Ab officio Miseni.* Lituus, *propriè tuba incurua est: à cuius similitudine dictus est lituus, uirga auguralis, breuis & in curua; qua in captandis augurijs augures cœli spacia designabant. nam manu non licebat.* Hasta.] *Ostendit eum & tubicinem fuisse iuxtà, & militarem hominem. Tum autem geminatum eleganter est.* Illum.] *Hectorem. Refertur id ab Homero lib. Iliad. 22. Post mortem Hectoris, sequutus fuit arma Aeneæ, qui post Hectorem uirtutis laudem tenebat: quare eum non infimam conditionem sequutum dicit. Cæterùm laudes Miseni huc spectant, ut obliquè coarguat, in bello multa uana geri, & manem gloriam & iactantiam plerosq; mortales plus quàm ueram uirtutem sectari.* Sed tum.] *Periphrasis tubæ in caua* concha. *Et in* Personat *enallage generis: pro, ipsum æquor sonare facit tubæ sono.* Diuos.] *marinos:* Tritonem, *tubicinem Neptuni, de quo in primo dictum est.* Cantu.] *tuba.*

Aemulus.] ὁμότεχνος, *eiusdem artis peritus.*

Si credere.] *ut non sit fabulosum.* Inter saxa.] *inter scopulos. Indicat, deos punire omnem impietatem, quam præsentes ubiq; uident & audiunt.* Ergo.] *quia sic perierat uir fortis, omnes eius casum indignè tulerunt. Sed nemo grauius tulit quàm Aeneas. cui præ cæteris salus sociorum curæ fuit.* Tum.] *Transit ad studium Troianorum, in congerendis lignis, quibus pyra cremando Miseno extrueretur, idq; ex præcepto Sibyllæ.* Festinant] A *dixit, pro festinanter exequuntur. Id enim primum erat amico præstandum.* Aram.] *pyram, in qua mortuus concremaretur: ad similitudinem aræ, in qua dijs sacrificari & adoleri consuetum fuit. Porrò autem de ara sæpe aliâs diximus.* Arboribus.] *Elleipsis, pro, ex arboribus.*

Cœloq́;.] *in cœlum: hyperbole.* Itur.] *ab omnibus Troianis. Ex antiquitate, proceritas arborum est intelligenda. Hanc* κατοικητικῶς *stabula ferarum, metaphoricè uocat, in qua feræ* καθ' ὁμοιότητα *stabulentur.*

Piceæ.] *propter pinguedinem, ea arbor rogis mortuorum adhiberi maximè solebat. Ex hac, pix omnium æterrima emanat. Pix, à* πίσσα. *Huius folia, folijs abietis rariora sunt, sicciora item & tenuiora, & magis algentia: tota horrida, & resina perfusa. Quo item nomine mortuorum exequijs grata fuit. Lignum abieti simile. Venenum est ei illius umbra, & noxia, quæcunq; attingit, ut iuglandis pinus, & abietis. De eius pice & resina multa Plinius lib. 16. capite. 9. Picea resinam fundit pinguem, & thuris modo succosam: Larix gracilem, ac mellei liquoris, redolentem uirus. Vtriusq; folia trita ac decocta in aceto, dentium dolori medentur: cinis uerò corticum & intertrigini & ambustis. Si bibas, sistit aluum, & urinam mouet: at suffitu, uuluas corrigit. Piceæ folia priuatim iocineri conducunt, in aqua mulsa pota pondere drachmæ. Syluæ, quæ picis ac resinæ gratia raduntur. phthisicis sunt utiles, & ijs qui longa ægritudine uires nondum recollegerint.*

Sonat icta.] *Hypotyposi studium excindentium arbores Troianorum depingit, qua dilatat narrationem. Est autem ilex,* πρῖνος, *arbor glandifera, ut esculus, quæ Ioui sacra fuit. Inter arbores quæ glandem ferunt, numeratur ilex, sicut robur, esculus, cerrus & suber. Ilicis tradunt duo genera potissimum. In Italia folijs ab oleis non multùm distant: Similaces (inquit Plinius) à quibusdam Græcis dictæ, in prouincijs aquifoliæ. Glans breuis est, & gracilis, quam Homerus* ἄκυλον *lib. Odyss. 10. uocat ubi refert, quibus cibus Circe iliceam glandem ijs obiecerit, quos ex socijs Vlyssis in porcos transformarat.*

—τοῖσι δὲ Κίρκη [illegible]
πὰρ ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλεν, καρπόν τε κρανείης
ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν.

Numeratur ilex inter eas arbores, quarum folia non decidunt. Sunt aculeata, ut aquifolio. Quoniam cibus uictusq; antiquitùs quernus fuit: iligna & querna corona donabatur is, qui ciuem ipse ciuis in prælio seruarat, testé uitæ salutisq; suæ. dicebaturq; Ciuica corona. C

Fraxineæq; trabes.] *Procera est & teres fraxinus, pennata folio, Homeri præconio & Achillis hasta nobilitata. Iliad. 9.*

ἐκ δ' ἄρα [illegible] ἔγχος
βριθὺ, μέγα, στιβαρόν, τὸ μὲν οὐ δύνατ' ἄλλος Ἀχαιῶν
πάλλειν, ἀλλά μιν οἶος ἐπίστατο πῆλαι Ἀχιλλεύς,
Πηλιάδα μελίην, τὴν πατρὶ φίλῳ τάμε Χείρων.

Quæ nascitur in Ida Troadis: adeoq; cedro similis est, ut cortice ablato emptores fallat. Duo genera sunt: longa, & ea quidem enodis: & breuis, quæ durior, fuscior laurinis folijs est. Folia iumentis traduntur letalia esse, sed ruminantibus innocua. Succus expressus ad potum, remedium est contra serpentes: & uulneribus imposita, opifera, ut nihil æquè: Fugit serpens eius umbras. Semen medetur iocineris & lateris doloribus in uino extrahit aquam, quæ

subit

A subit autem. Robur.] & ipsum, arbor glandifera est durissimi ligni. unde pro uirtute usurpatur, per translationem. Cuneus.] instrumentum est, ad scindendam omnem materiam paratum. Est & cuneus peditum multitudo, quæ cum prima acie angustior, deinde latior procurrit: à cuius similitudine, loca etiam in theatro cunei dicti sunt, in quibus uulgò spectatores stabant, inter sedentiū subsellia. Ornos.] arbores, Germanicè Hagenbüch. maximè hæc arbor gaudet locis montosis, sicut cedrus, larix, tæda, & cæteræ è quibus resina gignitur. Item aqui folia, buxus, ilex, iuniperus, terebinthus, populus, cornus, & carpinus; Itaque eruditè uates, Troianos ornos è montibus deuoluisse dicit, coarguens earum uastitatem ac molem. De orno, multa Columella.

Necnon.] In pio negotio erga suos socios, tanto duci tribuit etiam sordidum officium, quod alioqui regi indecorum duceretur. Regium est, exhortari ad faciendum officium. Pietatis argumentum est erga mortuum, quòd ipse quoque excindendis arboribus operam nauat, & quidem primus. Porrò quæ arma dicantur, uel hinc liquet, & in primo annotauimus. Arma rusticorum, securis, cuneus, ligo, aratrum, & cætera. Arma militum, gladius, hasta, scutum, & similia: atq; ita alia aliorum studiorum.

Hæc ipse suo tristi cum corde uolutat.] Quæ sequuntur, cogitat apud animum suum. Locus præbet occasionem ita reputandi. Docuerat eum paulò antè Sibylla, latêre in arbore ramum frondenti metallo. Itaq; aspectu syluæ, dum officio pio incumbit, memor monitorū, optat sibi illum nunc obuiam dari. Ex casu Miseni, colligit nihil uani habere oraculum, de ramo.

ARGVMENTVM.

Optat Aeneas in nemore arborem auream videre, vt inde ramum refringat, & statim illi apparēt geminæ columbæ volantes: quas, quia Veneri matri dicatæ sunt, precatus lætus, vt cursum suum dirigant, vbi ramus existit aureus: obseruatoq; earum volatu super arborē consedisse animaduertit: quo gradiens cùm perue-
B nisset, aureæ arboris fulgorem vidit, indeq; illicò ramum excerpens, eum Sibyllæ detulit.

NASC.

Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat, nemore in tanto, quando omnia uerè
Heu nimium de te uates Misene loquuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ quum fortè columbæ
Ipsa sub ora uiri cœlo uenêre uolantes,
Et uiridi sedêre solo: tum maximus heros,
Maternas agnoscit aues, lætusq; precatur:
Este duces, ô si qua uia est, cursumq; per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem diues opacat
Ramus humum: tuq; ô dubijs ne defice rebus
†Alma parens. sic effatus, uestigia pressit:
Obseruans quæ signa ferant, quò tendere pergāt:
Pascentes illæ tantùm prodire uolando,
Quantùm acie possent oculi seruare sequentum.
Inde ubi uenêre ad fauces graue olētis Auerni,
Tollunt se celeres, liquidumq; per aëra lapsæ,
Sedibus optatis †gemina super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet syluis brumali frigore uiscum
Fronde uirere noua quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea uento.
Corripit extemplò Aeneas, manibusq; refringit
Cunctantem, & uatis portat sub tecta Sibyllæ.

†al. Diua

†al. geminę

Si nunc se nobis.] ἀρχὴ: optātis hominis cum magno cupiditatis affectu: nulla enim cupiditati sua temporis dilationem quærit: sed præsentis temporis signum apponit, si nunc: id est, utinam nunc, in oct. Aeneid.

» O' mihi præteritos referat si Iuppiter annos.

Nemore in tanto.] bene optat ramū sibi aureū ostēdi, quia nemore in tanto, non enim facile inuētu est, quod in nemore umC broso, uarijsq; ac propè iam infinitis arboribus confuso latet.

Quādo omnia uerè.] uaticinij Sibyllæ cōmendatio est: cuius ueritatem probat ab effectu: id est, ex morte Miseni. erit autem huiusmodi sensus, utinam ita quoq; uerè mihi sese ostendat ramus aureus, uti uera cætera fuerunt: quæ mihi prædixit Sibylla. Heu nimium de te uates Misene locuta est.] κατ' ἀποσιώπησιν: quæ πάθος habet à dolore. Geminæ cū fortè colūbæ.] augurium sese offert Aeneæ, cùm regi, tum Veneris filio maximè congruum. Nam Veneri dicatæ sunt columbæ, & quia nunquam solæ uolant, regibus augurium facere dicuntur: quos solos esse non decet: quamobrem rectè hic duarum, non unius columbæ mentio fit. sunt uerò, qui putent, hic per geminas columbas mysticè duas animæ alas Platonicè designari; hoc est, contemplatiuam, moralemq; uirtutem: quæ ad ramum aureū inueniendum: id est, ad prudentiam, altamq; illam sapientiam hominē ducunt. quæ etiam à Venere mitti dicuntur: quia diuinarum rerum amor eximius alis nutrimenta sufficit: quibus surriguntur, & in Deum transimus. quod paulò inferiùs à Poëta indicari affirmant eo uersu:

Tollunt se celeres, liquidūq; per aëra lapsæ
Sedibus optatis geminæ super arbore sidunt.

Porrò alas non recipit anima (ut Plato testatum reliquit in Phædro) nisi post annorum decem millia: præter tamē illius animā, qui philosophatus est sine dolo, uel unà cum sapientiæ studiò pulchritudinē adamauit. Ipsa sub ora uiri.] ut eius causa uenisse uiderentur. Maternas agnoscit aues.] à matre missas. Este duces] deprecatio ad colūbas. Si qua uia est.] ad ramū aureū inuestigandū. Vbi pinguē diues opacat.] hic causam, causæq; effectus ponit pinguis humus, diues ramus, ipsiusq; umbrā opaca: nā terræ pinguedine arbor luxuriat, patulisq;, ac frōdosis ramis largā, densamq; umbrā facit. Tuq; ô dubijs ne defice rebus Alma parens.] eo signo matris augurio, ingrati animi fuisset matris auxiliū non implorare, in re præsertim tam difficili. Sic effatus uestigia pressit.] firmat se Aeneas, ut Augurre so-

res solent auguria captaturi. proinde subdit:

Obseruat quae signa ferant.] propriè augures seruare de coelo dicuntur, cùm auguria captant.

Pascentes illae.] alludit ad pullare augurium: in quo boni ominis erat, si pulli pascerentur. Aura rami discolor.] splendor auri colorem uariantis.

Quale solet syluis.] ramum aureum uisco comparat: est enim crocei coloris uiscus, splendescitq; in truncis arborum more auri. Syluis.] in syluis ut plurimum uiscum reperitur: ubi aues uarij generis nidulantur: fit enim ex stercore auium, maximè turdorum, & palumborũ. Plin.

Quod non sua seminat arbos.] satum uiscum nullo modo, inquit Plinius, nascitur, nullamq; propriã sedẽ habet, sed in aliena uiuit. oritur maximè in quercu, robore, ilice, pruno syluestri, ac terebintho: cuius truncos instar hederae circundans, usu temporis arborem ipsam enecat. haec ex lib. 16. cap. 44.

Talis erat species auri.] comparationi institutum accommodat. Bractea.] tanquam bractea: nam eius folia ea subtilitate natura produxerat, ut aura spirante, quasi bractea crepitarent.

Corripit extemplò.] rectè extemplò, quia non absque augurio inuenerat.

Cunctantem.] non ad ramũ, sed ad Aeneae cupiditatem refertur: quam ipse Poëta egregiè indicat apposito ne uocis, auidus.

LAMB. Hort. MISENE.] Auersio. Vix ea.] Quid columbae significent, hoc eodem libro docuimus. Porrò antiquitas columbam Veneri dicarunt, ut aquilam Ioui, pauonem Iunoni, gallum Herculi, Marti equum. Ob castum amorem, pudicitiam & foecunditatem columba Veneri grata est. Huius plena descriptio extat apud Plinium libro 10. capite 34. Huic tantam tribuunt pudicitiam, ut neutri notum sit adulterium: coniugi fidem non uiolent, & communem seruent domum, quam nisi coelebs aut uidua non relinquit. Etiam iniquos, eosq; imperiosos mares ferunt. Si suspicio sit adulterij, guttur plenum est querelarum, & saeui ictus rostro: sed in satisfactione mox osculatio, & circa Veneris preces crebris pedum orbibus adulatio. Proin à matre filio mittuntur columbae duces itineris, ad monstrandam uirgam auream.

Ora.] sub conspectum Aeneae. Maternas.] matri Veneri sacras. Este duces.] Petitoria oratio breuis: cuius haec summa est, ut se ad ramum aureum ducant: oratq; simul matrem: ut in rebus dubijs nunc sibi adsit.

Diues opacat.] aureus ramus humum inumbrat quod proprium est arborum. Pinguem, foecundam terram uocat, quae omnia laeto sinu effundit. & Defice dixit, prò desis. Pascentes.] ut est ingenium eius animantis, & plerorumq; uolatilium, pascendo procedere.

Prodire.] Enallage modi, pro, prodibant, procedebãt. Aciem usurpat pro uisu. Auerni.] De Auerno suprà relatum est. Aptissimum lacui tribuit epitheton: exhalat A enim sulphurea aqua grauem odorẽ, ut aërem tetra suffumigatione & halitu inficiat.

Quam super haud ullae, inquit Poëta, poterãt impunè uolantes
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.
Vnde locum Graij dixerunt nomine Aornum:

Quasi ἄορνον, sine auibus. Sidunt.] pro sedẽt & Super cum auferendi casu. Gemina.] Hypallage, geminae sedent. Aura.] splendor auri. Viscum.] Brumali tempore maximè maturum est uiscum, aurique colorem imitatur, & noua fronde uiret. Visci tria genera ponit Plinius libro 16. capite 44. in abiete ac larice (stelin uocat Euboea, hyphear Arcadia) in quercu, robore, ilice, pruno syluestri, terebyntho. Sunt qui copiosissimum prodant nasci è quercu, quod δρυὸς ἰξὸς appelletur. Sed odore ex omni arbore differt, praeterquàm ex Ilice & quercu. Folium uerò ipsum ingrati odoris est. Gustu in utroque genere est amarum ac lentum. Idem author loco diuerso tradit, uiscum nec aqua, nec igni posse corrumpi. Nascitur uiscus albus sub alis foliorum herbae chamaeleo- B nis, praecipuè sub Canis ortum, quo modo & Thura nasci dicuntur. Medicinam & remedia uaria ex flore uisci, ipsoq; adeò uisco prosequitur diuersis locis Plinius: & uiscum pro rete ueteres usurparunt, authore Nonio, à tenacitate. A simili dilatat narrationem, ut rami aurei naturam comparatione euidenti oculis subijciat. Nascitur in ijs quas retulimus arboribus. Croceo.] crocei coloris, qui tendit in rutilum. Foetum] Recens uiscum nuncupat, quod illustrius splendet sublustri luce. Teres.] rotundum in longum & procerum. Truncos teres, teres hasta. Talis.] Applicatio rami collati cum uisco fuluo.

Bractea.] aurea lamina. Laminam à Bractea ita Grãmatici distinguunt, ut existiment bracteas tenuiores esse, laminas crassiores. Dicunt & brattea, c litera in t mutata. Bractearius, qui bracteas hoc est, tenuissimas laminas ex auro argentóue, aut alio quouis metallo cudit, funditue. A bractea, diminutiuum deducitur bracteola. Ipsa porrò ars brattearia, & quod bracteis contectum est, bracteatum appellatur. Caeterùm, per copiam Poëta uimen illud, & ramum aureum, bracteam appellat.

Corripit.] Vehementiam & spiritum constantem animi in diffringendo oblato ramo ex uoto, ostendit: tum au- C tem & sedulitatem, cùm tardè sequẽtem quantis posset uiribus diuellit. Portat.] celeritatem in obeundo negogotio docet. Etenim ramo inuento, nihil erat cur in sylua diutiùs cunctaretur: & iam materia additus in pyram à socijs congesta erat.

Vatis Sibyllae.] Appositio. Aeolicè fatidicã signat, quae sit diuinorum consiliorum conscia, σιὸς, ἀντὶ τῶ διὸς καὶ βουλὴ, τὸ βουλή.

ARGVMENTVM.

Miseno de more Rom. exequiae celebrantur, eius cadauer comburitur, collectisq; cineribus, ingens illi sepulchrum Aeneas sub monte construit, quem de eius nomine Misenum appellat, appositisq; armis, remo, & tuba: quibus ille dum uiueret, utebatur, abit, & ad sacrificium se accingit.

NASC.

Nec minus interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principiò pinguem taedis, & robore secto

Nec minus.] peracto uno ex ijs, quae Sibylla iusserat: alterum exequitur, nimirum Miseni exequias quas eo ordine describit, ut

A *bit, ut omnia priscæ antiquitatis uestigia in funere curando cōplecti uideatur. ex Homeri 23. Iliad. ubi hæc eadem ferè Patroclo exhibentur, multa quidem sumuntur. Sed reuera totus hic locus ex 12. Odyss. pendere uidetur: ubi Homerus Elpenori funus celebrat.* Et cineri ingrato.] *nullam gratiam habituro. Virg. in 11. Aen.*

" *Nos iuuenem exanimum, & nil iam cælestibus ullis*
" *Debentē, uano mœsti comitamur honore.*

B

Ingentem struxêre pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales antè cupressos.
Constituunt, decorantq́ super fulgētibus armis.
Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusq́ lauant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus. tum membra thoro defleta reponūt,
Purpureasq́ super uestes uelamina nota,
Conijciunt pars ingenti subiêre pheretro,
Triste ministerium, & subiectam more parentum
Auersi tenuêre facem: congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateris oliuo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,
Relliquias uino, & bibulam lauêre fauillam
Ossaq́ lecta cado texit Chorineus aheno,
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ:
Lustrauitq́ uiros, dixitq́ nouissima uerba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
†Imposuit, suaq́ arma uiro, remumq́ tubamq́,
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumq́ tenet per sæcula nomen.
His actis properè exequitur præcepta Sibyllæ.

†al. Imponit

Pinguē tædis.] *copiosam facibus ex tæda arbore. Virg. lib. 4. Aeneid.*

" *At regina, pyra penetrali in sede sub auras*
" *Erecta ingenti, tædis atq; ilice secta.*

Alludit autem ad pinguedinem arboris: ex qua resinam fluere manifestum est. Ingentem.] *quia magno uiro struebatur: nam pro dignitate personarum pyræ fiebant, aliæ ingentes, aliæ paruæ. scribit Homerus Iliad. 23. Structam Patroclo fuisse pyram centum pedum.*

" ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον, ἔνθα καὶ ἔνθα.

Frondibus atris.] *feralibus. cupressum intelligit: quæ feralis arbor dicitur. Ouid. 3. trist.*

" *Funeris ara mihi ferali cincta cupressu*
" *Conuenit.*
" *Ideo per ταυτολογίαν subdit:*
—— & ferales ante cupressos.

Super fulgentibus armis.] *magni uiri nunquam soli comburebantur, sed cum armis, aut equis, aut canibus, quibus dum uiuerent, oblectati fuissent.*

Corpusq́ lauant frigentis, & ungunt.] *de* C *more id fieri solebat. ita etiam nostra tempestate lauantur cadauera, in Italia præsertim, sed ungendi mos obsoleuit.*

Fit gemitus.] *hæc eadem in funere Patrocli, & Hectoris Homer. lib. 23. & 24. Iliad. uersibus complexus est. Sed & interpretes pluribus meminerunt.*

Tum membra thoro defleta reponunt.] *hinc est, quod corpus P. Clodij nudum in lecto, ut uulnera uideri possent, in forum delatum fuisse apud Asconium legimus.* Purpureasq́ super uestes.] *hauddubiè de Miseni uestibus intelligit. alludit autem ad paludamētum, quo uiri principes in bello utebantur, & ex purpura constabat.* Velamina nota.] *quorum usus in bello frequentissimus erat. unde illud ex 11. Aeneid.*

" —— *pars munera nota*
" *Ipsorum clypeos, & non felicia tela.*

Et subiectam more parentum.] *propinquiores cum accensis facibus in pheretro mortuos ad comburendum deferebant: quod in cōtextu indicari uidetur, propter copulam & subiectam: at Seruius paulò infrà sentire uidetur, faces de fune ante mortuos deferri solitas.*

Cōgesta cremantur Thurea dona.] *fortasse ad arcēdum ustrinæ nidorem: propter qđ & cupressus pyræ intexebatur.* Dapes.] *per dapes arbitror adipē, & carnes etiam hostiarum esse intelligendas: nam Homerus loco superius adducto, mactatarum ante pyrā ouium, atq; boum adipe Patroclū ab Achille coopertum à capite ad pedes fuisse, excoriataq́ hostiarum corpora cum melle, atque oleo in rogum ad lectum ipsius adhibita scriptum reliquit. ut cadauer, scilicet citiùs cremaretur. Homeri uersus ita se habent.*

πολλὰ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βοῦς, "
πρόσθε πυρῆς, ἔδερόν τε, καὶ ἄμφεπον. ἐκ δ' ἄρα πάντων "
δημὸν ἑλὼν ἐκάλυψε νέκυν μεγάθυμος Ἀχιλλεύς, "
ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς, περὶ δὲ δρατὰ σώματα νήει. "
ἐν δ' ἐτίθει μέλιτος, καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας, "
πρὸς λέχεα κλίνων. "

Fuso crateres oliuo.] *Homerus amphoras, hic crateres fusas esse dicit. Sed hoc pro mortuorum dignitate. in funere Patrocli honoratior pompa, maiorisq́ impēsa describitur, quàm in ijs Miseni exequijs, quæ casu cōtingunt, sicut apud Homerum Elpenoris.* Relliquias uino, & bibulam lauêre fauillam.] *Homeri est: qui ubiq; pyras uino nigro extinctas dicit.* Ossaq́ lecta cado texit Chorineus aheno.] *nō tecta cado, sed collecta in cado texit uelamine scilicet: & est Homeri ex 23. & 24. Iliad. nam Hectoris ossa, ut alia omittam, à fratribus, socijsq; collecta, & in auream urnam posita, uelamineq́ purpureo coopeita fuisse dicit.*

ὀστέα λευκὰ λέγοντο κασίγνητοί, ἕταροί τε "
μυρόμενοι· θαλερὸν δὲ κατείβετο δάκρυ παρειῶν. "
καὶ τά γε χρυσείην ἐς λάρνακα θῆκαν ἑλόντες "
πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλακοῖσιν. "

Lustrauitq́ uiros.] *erat apud Romanos quoddam sacerdotum genus, qui funestatas familias, & in exequijs mortuorum turbam hominum pollutam aquæ aspersione lustrarent, atq; purgarēt, ut Popa Licinius de circo maximo apud Cic. pro Milone: de quo ita Ped. Asconius: Respōderat Pompeius Licinium quendam de plebe sacrificulū, qui solitus esset familias purgare, &c.*

Dixitq́ nouissima uerba.] *quæ in sacris etiā dici solebant. apud Latinos Ilicet: id est, ire licet, apud Græcos* λαοῖς ἄφεσις, *id est, populis missio. Apuleius li. ultimo.*

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrū.] *Aeneas ita Miseno, uti apud Homerū Achilles Patroclo, sepulchrum curat. apud quem nunquam uideris prius sepulchrum cuiquam parari, quàm illius exequiæ fuerint celebratæ. curat igitur Aeneas sepulchrum, & rationem habet amplitudinis, atque dignitatis uiri, quod ingenti mole*

mole illud construit: qua in re non uidetur illa Platonis parsimonia seruari: qui sepulchrum extrui uetat altius, quàm uiri quinque diebus totidem excitare possint, lapides non maiores, quàm ut possint defuncti laudes quatuor heroicis uersibus comprehendere.

Suaq́ arma uiro, remumq́, tubamq́.] *locus iste ex 12. Homer. Odysseæ sumptus est: ubi Vlysses, eiusq́ socij Elpenori sepulchrum erigunt, in eiusq́ uertice remū figunt. Homeri uersus ij sunt:*

» αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη, καὶ τεύχεα νεκρῦ
» τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες,
» πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

Exequitur præcepta Sibyllæ.] *ut pararet furuas hostias, & sacrificaret. Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto.*

LAMB. Hort. Nec minus.] *Transit ad studia Troianorum circa iusta Miseni, quem ritè conditum oportuit: uersaturq́ operosè in descriptione ceremoniarum funebrium, ut alijs in locis diuersis diligenter. Nihilominus, inquit, interim dum Aeneas circa aureum ramum uestigandum occupatur, Teucri de more mortuum deflebant, expediebant omnia quæ ad exequias desiderabantur. Primùm circumfusi lugubriter affecti plangore deflebant uita defunctum. Pòst deinde ad iusta discedebatur.*

Ingrato.] *cadaueri, ad quod nullus sensus funeralium officiorum perueniebat.* Suprema ferebant.] *ultima iusta mortuo exhibebant.* Principiò pinguem.] *Vbi summatim ordinem proposuit, transit ad ipsas ceremonias, quibus illa suprema singulatim constabant. Videtur Poëta quasi ex composito, per occasionem, ceremonias funerales uoluisse tradere: adeò operosa diligentia eas prosequitur. Primùm, inquit,* erexêre pyram. *Additq́ significāter materiam, unde ea structa fuit, ex* tædis, robore, & ferali cupresso. *His lignis* pinguem *rogum appellat, ob succulentiam earum arborum, simul & naturam, cur funeribus à priscis dicatæ fuerunt.* Tædis.] Tæda *arbuscula est, ex genere laricum, sed succo magis abundat, cur morbus quasi laricis existimatur: parciùs fundit tamen succum, liquidiusq́ quàm picea. Quamobrem flammis, lumini sacrorum, & nuptijs eam consecrarūt ueteres. Hinc fit, cur per tropum etiam pro nuptijs usurpetur in carmine. Nunc* tædam *appellare uidetur, quam paulò antè* piceam *uocauit:*

» *Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex.*

Et robur hic, suprà ilicem quæ maximè montes amat, & ueteribus in primis feralis ac rogis familiaris habita fuit. Porrò tædam speciem laricis esse dixi. Est autem larix, abieti non dissimilis, sed præstantior ac nobilior ipsa materia: cuius uim incorruptam, & humori contumacem tradunt, unde plusculum liquoris mellei coloris erumpat, qui nunquam indurescat.

Secto.] *fisso, ex quernis & roboreis, fissa ligna ignem uiolentiorem efficiunt, & tardiùs reliquis consumuntur.*

Cui frondibus.] *Hinc pyræ intexebant ligna, funeribus apta. cuiusmodi sunt larix, picea, taxus, cupressus, & aliæ nonnullæ arbores id genus.*

Ferales.] *tristes & funebres. Cupresso ideo rogos cingi solere, author est Varro, ne graui ustrinæ odore circūstantis multitudinis corona offenderetur. Adstabat aūt frequētia tam diu, lachrymis præfica per omnia respondens, donec cadauere flāmis absumpto, collectisq́ in urnam cineribus discedere uoce Ilicet iuberentur. Erat autem præfica, mulier in funeribus conducta, quæ circumfusæ multitudini lamentandi eiulandiq́ modum dictaret. Hinc quoq́ mos fuit, ante domum funestam, mortui laudes celebrare. Ilicet, illud erat, quod nouissimum Poëta paulò pòst uerbum uocat:* A

Lustrauitq́ uiros, dixitq́ nouissima uerba. «

Hunc morem deflendi mortuos in Gallijs seruari adhuc uulgò constat, ut plangore, & euellendis capillis omnium ora præfica in se conuertat. Illam quidem causam Varro adducit, cur cupressus bustis & ustrinæ adhiberi solita fuerit. Hoc autem non minus uerisimile, & fortasse uero propius est, eam rogis solennem fuisse, ob funestum ipsius ingenium. Etenim incisa non repullulat, & quasi uita priuata, planè nunquam reuiuiscit: ideoq́ ante mortuorum, maximè nobilium ædes, eam poni mos tenebat. Et non plebeios inquit Poëta, luctus testata cupressus: quòd de mortuo nihil reliqui in uita sperandum sit. Horat. Odarum lib. 2.

Linquenda tellus, & domus, & placens «
Vxor, neq́ harum quas colis arborum «
Te, præter inuisas cupressos, «
Vlla breuem dominum sequetur. B

Hinc pro morte ipsa apud Poëtas frequenter usurpatur. Cæterùm de cupresso in principio libri secundi plura disseruimus. In Ditis tutela esse credebatur.

Ferales.] *à feralibus sacris, quæ mortuis fiebant. In ijsdem etiam epulas ferri mos erat, ad tumulum eius, cui parentabatur.* Fulgentibus armis.] *In illustrium uirorum bustis, eodem rogo arma quoq́ eorum consumebantur, & ea quæ in uita habuerant charissima.*

Calidos latices.] *calida aqua priùs lauabant cadauera ungebant, & ex interuallo conclamabāt: ut si qua uita reliqua esset, se reciperet. Solet spiritus inclusus nonnunquam homines fallere.* Frigentis.] *mortui. Calore enim uitali pulso, qui spiritus sedes habetur, friget corpus. Vnde per tropum, mortem modò frigidam, modò pallidam appellamus.* Vngunt.] *Constat cadauera priùs ungi solere, quàm cremarentur. Iuuenal. Satyra quarta:*

Et matutino sudans Crispinus amomo, «
Quantum uix redolent duo funera. —— «

Ahæna.] *ollas æneas parant.* Thoro.] *ligno, quo efferebatur ad pyram extructam.* C

Purpureasq́.] *Appositio: uestes luculentas, quas in uita in precio habuerat, insternunt mortuo.*

Super uestes uelamina nota.] *corpus exanime.*

Pheretro.] *quo funus effertur.*] Pheretrum *propriè id omne dicitur, in quo aliquid in pompa portatur. Liu. lib. 1. Decad. 1. Spolia ducis suspensa, fabricato aptè ad id pheretro gerens. Capitolium ascendit: ibiq́ cùm ad quercum pastoribus sacram deposuisset, templum designauit, & addidit cognomen, Iupiter Pheretrius. Ferculum & pheretrum à Græco uerbo deducuntur.* More parentum.] *ritu maiorum. Hoc muneris dabatur propinquioribus, & humeris sandapilæ subiecti funus efferrent. Erat & his mos priscis illis mortalibus, ut uita defunctus domū suam portaretur, ubi dies septem seruatus, & calida lauabatur, & oleo inungebatur: tum autem (ut dictum à nobis sæpe est) per interualla conclamabatur, fiebatq́ gemitus.*

Auersi.] *iniecturi facem se auertebant: quo arguebāt se inuitos id facere, quod cogeret necessitas, qui rogum erant incisuri. Iliad. Homericæ enarrator, rationem reddit,*

cur

A cur antiquitus corpora defunctorum cremabantur, διὰ τὸ ἐπιγέγονέ τι γίγνεσθαι. δι' οὕτως ἐξέθετο ὑπὸ χλιῶ. ἡ δ' αἰτία τοῦ καίεσθαι τὰ σώματα, παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὕτη πρῶτος Ἡρακλῆς ὅτε ἐπέστρεψεν ἀργηὸς ὁ Λικύμνιος δι' ἀνάγκην ὑπὸ Ἡρακλέους, συναγαγὼν τὴν στρατιὰν ἐπὶ Ἴλιον Ἡρακλῆς, διὰ τὸ τὸν Λαομέδοντα παρὰ σύνταξιν ποιῆσαι αὐτῷ δόματι τοῦ ἵππου τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἡσιόνην, καὶ μὴ δοῦναι τοὺς ἵππους, ὑποσχόμενος ἦν αὐτῷ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἀρχαίας, ἐξέπεμψεν τὸν Ἀργεῖον, ἀθρῶς οἰκεῖον, Λικύμνιος δὲ, φασι τοῦ πατρὸς Ἀργεῖος φοβούμενος, ὅτι καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ υἱὸν ὀνόματι Οἰωνὸν ἀποκτεῖναι ὡς λακεδαίμονα, μηδ' Ἡρακλῆς ἀπέβαλεν, καὶ μὴ διδόντος, Ἡρακλῆς ὤμοσεν ἀπάξειν πάλιν αὐτὸν τότε δ' ἐν συμπεσόντος ἀργείου τῆς βίου τελευτῆς, ἀπορηθεὶς ὁ Ἡρακλῆς πῶς ἂν φυλάξειε τὸν ὅρκον, ἔκαυσεν. Interpres citat Andronem, apud quem haec historia refertur. Thurea dona.] id est, ipsum thus: periphrasticè. Dapes.] Valla existimat, deorum tantum epulas uocari dapes: neque uerò eas solùm, sed etiam quae deorum sacrificijs inferantur. Sed uir tantus, ut in

B nonnullis alijs, ita hic caruit iudicio. Etenim dapes sunt, ut omnium scriptorum testimonijs constat, omnes opipari lautique apparatus: siue deorum sunt, siue mortuorum, siue adeò etiam hominum nullo discrimine, ἰδὲ ὄψαρα. Martialis:

" Illa quidem lauta est, dapibusq; instructa superbis:
" Sed nihil omnino te recitante placet.

De Mensa Ligurini. Et Maro in tertio, loquens de Cyclope:

" Nam simul expletus dapibus, uinoq; sepultus.

Et in Bucol.

" Quas illi Philomena dapes, quae dona pararit

Falsus fortasse fuit Valla, quòd apud antiquos daps dicebatur res diuina, quae fiebat aut semente hyberna, aut uernà: à Graeca uoce δαίς, quae id genus epulas signat, authore Sexto Pomp. Fest. Hinc dapsile, & dapaticum, magnificum. Dapaticè excipi, lautè, magnificè, & splendidè: dapaticum negotium, docet dapsiles, apud Plaut. Sed & infandi uitabilesq; cibi Nonio uocantur. ut ex Virgilianis: suprà citatis locis affirmat. Atqui Achilles Homericus lib. Iliad. 23. in funere Patrocli longè diuersas à Marone ceremonias praestat,

C " αὐτίκα λαὸν μὲν σκέδασεν κατὰ νῆας ἐΐσας,
" κηδεμόνες δὲ παρ' αὖθι μένον καὶ νήεον ὕλην.
" ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
" ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν ἀχνύμενοι κῆρ,
" πολλὰ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βοῦς,
" πρόσθε πυρῆς, ἔδερόν τε καὶ ἄμφεπον. ἐκ δ' ἄρα πάντων
" δημὸν ἑλὼν ἐκάλυψε νέκυν μεγάθυμος Ἀχιλλεὺς,
" ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς. περὶ δὲ δρατὰ σώματα νήει.
" ἐν δ' ἐτίθει μέλιτος καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας.

Quod Vergil. dixit:

" ——fuso crateris oliuo.

" [illegible]
" [illegible]
" [illegible]
" [illegible]

Oliuo.] oleo, ex oliua expresso. Postquam.] Transitus ad ceremonias funeris postremas, quae mortuo, restincto incendio, praestabantur. Vt cineres colligerentur, ignem restinguebant infuso uino, quo commodè in urnam conuerrerent, quam sub terra aggesto tumulo condebant. Vnde urna pro morte & sepulchro à poëtis usurpatur. Poëta cadum hoc loco uocat. Collapsi.] Apto ac proprio uocabulo usus est: quasi in unum aceruum simul lapsi, ut in urnam conuerri possent. Collapsi sunt: defecit.

Relliquias.] Exponit, quas reliquias uocat: uidelicet, cineres calidos, quos uino extinguebant. Ignita ac calida humorem omnem imbibunt, absumuntq;. Rectè reliquias: à cremato .n. cadauere, nihil praeter cineres reliqui superest. κοινωτικῶς, geminauit l. Porrò bibulum id appellatur, quod pronum est & procliue ad exorbendum. Meribibulus, qui merum: hoc est, non dilutum aqua uinum, bibit. Charta bibula, quae imbibit atramentum, aut alium liquorem, quae & papyrus bibula appellatur.

Ossaq;.] Proximum erat, restinctos cineres in urnam condere, quod ministerium sacerdotum erat, qui sacerdotes funeris appellitabantur. Lecta.] Enallage figurae, collecta: in urna contexit. Idem.] Ternarius numerus apud poëtas uim amplificandi habet: estq; sacer dijs inferis.

Circumtulit.] lustrauit, purgauitq;: hypallage, pro, socijs ter puram undam circumtulit: elementum rebus diuinis consecratum. Quare rectè à Pindaro elementorum praestantissimum appellatur, ἄριστον μὲν ὕδωρ. Pura, quasi casta & consecrata. Spargens.] Quem morem ab ethnicis acceptum, etiamnum tenent Christiani.

Foelicis.] festae oleae: uel quod Mineruae sacra habebatur: uel quòd pacis symbolum & amicitiae esset: uel quòd huic arbori R. maiestas magnum honorem tribuerit, Idibus Iulij turmas equitum ea coronando. & ea ouantes uictores quoq; Athenis coronabantur.

Lustrauit.] aspersit, purgauit. Nouissima.] Ilicet innuit. nam, corpore rogo imposito, ter uale conclamare mos erat. Ingenti mole.] Homerus Odyss. duodecimo:

αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη, καὶ τεύχεα νεκροῦ "
τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες "
πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν. "

Vtriusq; tumuli paria sunt insignia, arma & remus, Graecus sepulchro summo columnam imponit: ubi cippum aggesserit, remum figit. Remumq;.] Reddit, quae uiri arma fuerunt, remus & tuba. Remum, lorum uocat, unde pendet tuba. Aërio.] alto: donat locum ratione nominis: quod loco uel à Miseno mansit, uel propter Aeneae authoritatem. Ipsum promontorium, neutro genere Misenum fuit appellatum, ab hoc Miseno tibicine Aeneae, sub eo condito. Testatur Chraestomathiae autor post Cumas ad meridiem promontorium Misenum esse, mox Baias, & calidas aquas, ad delicias & morborum curationes accommodas. μετὰ τὴν Κύμην πόλιν, ἐστὶ τὸ Μισηνὸν ἄκρον, μεθ' ὃ αἱ Βαΐαι, καὶ τὰ θερμὰ ὕδατα, πρός τε τρυφὴν καὶ θεραπείαν νόσων ἐπιτήδεια. Mela cap. libri secundi, ubi eam Italiae partem describit: Lacus Lucrinus, inquit, & Auernus, Baiae, Misenum (id nunc loci, aliquãdo Phrygij militis nomen) Cumae, Linternum.

His actis properè exequitur praecepta Sibyllae.] Transitio ad ὑποτύπωσιν descẽsus ad inferos. Primum aũt describit locum, atq; hiatũ per quem descẽsus ad inferos esse putabatur. Cõstat haec topographia meris amplificationibus rerum earum, à quibus describitur.

ARGVMENT

ARGVMENTVM.

Spelunca, Auernusq́; lacus: per quem descensus est ad inferos, describitur. illic Sibylla explorat, mactatq́; victimas mystico vocis sono Proserpinam vocans. Aeneas autem nocti, terræ, nec non Proserpinę ipsi sterilem vaccam sacrificat, & Plutoni holocaustum oleo auctum offert.

NASC.

Spelunca alta fuit, uastoq́; immanis hiatu
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumq́; tenebris:
Quā super haud ullæ poterāt impunè uolantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens † supera ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graij dixerunt nomine * Auernum.
Quattuor hic primùm † nigrāteis terga iuuencos
Constituit, frontiq́; * immergit uina sacerdos,
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus † imposuit sacris libamina prima,
Voce uocans Hecaten cœloq́; ereboq́; potentem.
Supponunt alij cultros, tepidumq́; cruorem
* Suscipiunt pateris: ipse atri uelleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnæq́; sorori
Ense ferit, sterilemq́; tibi Proserpina uaccam,
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum uiscera flammis,
Pingue superq́; oleū fundens ardentibus extis.

† al. supra
* al. Aornō
† al. nigrātis
* al. inuergit
† al. imponit
* al. Suspiciunt. item, Succipiunt

SPELVNCA alta fuit.] *Spelūcæ descriptio cuius altitudinē primò, deinde latitudinē, quia immanis vasto hiatu, materiam, quia scrupea: id est, lapillosa est, securitatē: id est, ad quā accessus esse non poterat propter lacus Auerni obscuritatem, horrenemq́; nemoris umbrā depingit.*

Quam super.] *non laudes tātùm Speluncæ, sed etiā uituperationes attingit: quā ex fœtido halitu detur pat, quo super uolantes aues necantur.* Talis sese halitus.] *causam assignat necis auium superuolantium. Claudianus de raptu Proserp.*

» *Tunc & pestiferi pacatum limen Auerni*
» *Innocuæ transistis aues*

Quasi nunquam antea impunè transierint.

Vnde locum Graij dixerūt nomine Auernum.] *etymologiam huius uocis docet. quidam legunt Aornū: nam ἄορνος: id est, sine auibus propriè dicitur. Lucretium æmulatus est Poëta in 6. ubi ait:*

» *Principio quod Auerna uocantur, nomen id ab re*
» *Impositum est: quia sunt auibus contraria cunctis.*

Si Auernum legas, quæ dictio, etsi ex Græco, Græcis tamen incognita est, credendum est Poëtam ad sensum omnino respexisse. quasi uelit dicere, nos Latini ex Græcorum sententia, qui illum lacum Aornum uocant, quasi sit sine auibus, pari etymologia Auernum uocamus. appositè autem usus est uerbo dixerunt, non uerterunt. ut in 3. Georgic.

——Oestrum Graij uertêre uocantes.

Quattuor hic primùm nigrantes terga iuuencos Constituit.] *singulis his uerbis examine opus est, & libra: nam quod ait quatuor, numerum parem dijs inferis gratum designat: unde illud est:*

» *——numero Deus impare gaudet.*

Hic, signatè loquitur, in concaua spelunca, alludens ad morem. nam Dijs inferis sacra fiebant in effossa terra. hoc in loco prisci etiam ueteres Plutoni sacra facere consueuerunt, ut auctor est Strabo, rati illinc esse descensum ad inferos. adeas Cicer. in primo Tuscul. unde hæc non pauca uidentur fuisse translata.

Nigrantes terga.] *propter similitudinem: nam ut alba superis, sic furua, aut nigra inferis conueniunt. alibi pluribus hac de re diximus.*

Frontiq́; immergit uina sacerdos.] *uictimæ exploratio. ita quoq; in 4. Aeneid.*

——media inter cornua fundit. «

Porrò ad morem sacrorū allusio est: nam fundere, vergere, & inuergere uerba sunt sacrorum: de quibus ita obseruant docti, ut fundere sit supina manu libare: vergere, seu inuergere conuersa in sinistram partem manu ita fundere, ut patera conuertatur. quod in sacris propriè inferorum fiebat: quæ infusione si uictima obstupuisset, non probabatur. B

Et summas carpens.] *prima libatio, quæ Romanis fortasse fiebat: nam apud Græcos sacerdos sacra facturus de capillis suis, quos in ignem conijciebat, Deo primitias soluebat. quod Odyss. ξ indicasse uidetur hoc uersu:*

Ἀλλ' ὅγ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλεν. «

Voce uocans.] *mystico sono, ut interpres asserit ex Lucano: cui ego quoq; assentior. nam sæpe belluina uoce, alioq́; diuerso ab humana uoce sono sacerdotes Hecaten uocabant. sed occultè uidetur alludere ad magarum inuocationem, cùm necromantiam exercent, sed infrà pluribus.* Supponunt alij cultros.] *uictimam iugulāt, sic in 3. Georg.*

At uix suppositi tinguntur sanguine cultri. «

Cui rei & sequentia uerba fidem faciunt:

——tepidumq́; cruorem
Succipiunt pateris. C

Non enim sanguis excipi pateris potuisset, nisi uictima iugulata fuisset. sed Poëta doctiss. ad morem sacrificantium alludere uoluit: qui dum uictimas cæderent, secespitam (sic uocat Festus) cultrum æneum, seu ferreum oblongū manubrio eburneo, rotundo, solido uincto ad capulum argēto, aureoq́, fixo clauis æneis, ære Cyprio, illi supponebant.

Tepidumq́; cruorē Suscipiunt pateris.] *ordinem sacrorum pergit ostendere: nam cadenti hostiæ (ut Dionysius Halyc. auctor est) quidam uasa, ut cruorem exciperent, subijciebāt.* Matri Eumenidum.] *nocti: cuius, patre Acheronte, filiæ esse dicuntur Eumenides. Virg. lib. 12. Aeneid.*

Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ, «
Quas, & Tartaream nox intempesta Megæram «
Vno eodemq́; tulit partu «

Sterilem Proserpina uaccam.] *ideo ei sterilem mactant, quia filios nunquam genuit. Macrob. ex corn. porcam dicit Proserpinæ iugulari. at Maro vaccæ mentionem facit. cui astipulatur Aurelius Prudentius, contra Symmachum his uersibus:*

Rapta

A „ *Rapta ad Tartarei thalamum Proserpina regis*
„ *Placatur uaccæ sterilis ceruice resecta.*

Tum stygio regi.] *Non fuerat uttendum, quin etiam Plutoni inferorum Deo sacra fierent.* Nocturnas inchoat aras.] *de more sacrorum: nam Dijs inferis noctu sacra fiebant, aras autem inchoat, ut sacrificet, ad illasq; preces fundat: nam orantes, ut ante dictũ est, aras tenebant.* Et solida imponunt.] *illud oblationis genus attingit, quo integra offerebatur uictima: quod holocaustoma, & holocaustum, & holocautoma Græcè uocari animaduerti. de uarijs autem sacrificiorum generibus plenus est Virg. Seruius interpres, & Macrob.* Pingue superq; oleum.] *in sacris oleum, uinum, & lac etiam infundi solebat. Sed Homerus in omnibus sacrificijs τὸ αἴθοπα οἶνον celebrat.*

LAMB. Hort. ALTA.] *A' qualitate asperitateq; soli, cùm scrupeam dicat. additq; amplificationem, immanis, uasto hiatu: hoc est, ingenti apertura: à tuto, cùm inaccessum animantibus ob tetrum odorem canat. Rursum amplificat horrorem loci, cùm lacum ipsum à colore circumscribat, & adiunctis nemoribus. Porrò autem scrupi & scrupuli lapilli sunt minuti, qui ambulantibus insiliunt in calceos: qui quoniam pedibus molesti sunt, pro dubio, cura & solicitudine usurpantur: & scrupulum inijcere, prouerbiali specie, pro solicitudinem animo cuiuspiam inijcere: Eximere scrupulum, curas eximere. Non omnino fabulosa sunt, quæ poëtæ de hiatu circa lacum Auernum canunt, per quem descensum patere ad inferos creditum fuit. Nam circa Cumas, signa quædam non obscura fabulosæ necyomantiæ Homericæ, in Odyssea monstrantur. Cuiusmodi sunt, Styx, Acherusia palus, Acheron, lauacra calida, quæ illuc deferuntur, uice Pyriphlegetontis. Visitur ibi occultum aquarum emissarium, exitus meatusq; habens & necyomantium. Huc qui subeunt, noctu subeunt & exeunt. Vnde licet colligere, ibi eos degere, qui apud Homerum Cimmerij appellentur. Hoc ipsum item uidere est circa uicinam Neapolim, ubi lauacra calida salubria, & ad delicias facta monstrantur, haud quaquam inferiora ijs quæ sunt Baijs, præstantiora multò. Huc multi Romanorum recessus, quietis, tranquillitatisq; causa commigrare solebant.* Quam super.] *Anastrophe: super quam speluncam, in quam, dixi ex Strab. & Chrestomathia scriptore, noctu subire & egredi solere eos, qui ex mortuis res futuras cognoscere uolebant. id quod luculenter pòst paulò coarguit Poëta, cùm dicit, solum ante Solis exortum mugire sub pedibus uisum, aduentante Proserpina, cùm Aeneas se in hiatum esset demersurus.*

Impune.] *citra noxã. Foetore & sulphureo halitu enecabantur. Volantes, aues uocat, & tendere iter pënis, periphrasticè, uolare.* Talis.] *Causa, cur uolatu nusquam propè illuc aues accedebant.* Faucibus.] *Remotiis metaphoris naturam rei exprimit.* Conuexa.] *in aërem. Conuexum id dicitur, quicquid concauo oppositum, ut superior globi superficies & speculi conuexum: interior globi pars concauũ appellatur: ita conuexum pedis pars.*

Auernum.] *quasi ἄορνον sine auibus: quòd superuolantes aues necaret. Hunc lacum Auernum, & proximum Lucrinum, Cæsar purgauit, syluarum densitate adeò obductos, ut exhalans inde per angustias sulphureæ aquæ odor teterrimus superuolantes aues conficeret.* Graij.] *A' ratione nominis. nam α particula priuatiua est, ὄρνις auis.* Quattuor.] *Priusquam se in speluncam immergat, religiosè ijs dijs sacrificat, quorum penetralia sit inuisurus. Ceremonias sacrorum, quæ dijs inferis fiebant, diligenter describit Poëta, nullius doctrinæ expers. Quatuor iuuencos, & eos quidem atros, cædit: nam numerus par dijs inferis conuenit, ut impar superis, quemadmodum arbitrantur. Et nigra inferis sunt consecrata, ut candida superis, & bonis ominibus.* Nigrantes.] *nigros.*

Hic.] *ante fauces speluncæ.* Terga.] *synecdoche.*

Inuergit.] *conuersa manu in sinistram partem ita effudit, ut patera conuerteretur. id quod in sacris hoc genus fieri solebat. Fundere uerò, erat supina manu libare: idq; dijs superis tantùm.* Setas.] *Nunc pilos uocat: propriè sunt duriores, crassiores, erectaq; illæ in suibus quasi setæ, ut Grammaticis placet.* Libamina.] *Appositio. Ignes sacros uocat, qui ad sacrificium parati & instructi erant.*

Hecaten.] *Proserpinã, quam tergeminam esse fingũt. Etenim triplex Lunæ est uicissitudo, cùm surgit in cornua, cùm diuidua est, & orbe pleno lucet. Sunt qui eam ob id trigeminam opinentur, quòd trium sit capitum: dextrì equini, sinistri canis, medij hominis agrestis. Quidam aiunt, Tartari esse filiam. alij contendunt, Iunonem, Dianam & Proserpinam, eandem esse, ex quibus commune efficit numen. Certè triades apud inferos censentur Hecatæ sacri. Huic trigla pisce sacrum fiebat, & simulachrũ in Triuijs erigebatur. Natum hinc prouerbium est, Quæ apud inferos sunt ternionés: quo ridebantur ij, qui res abditas & abstrusas, curiosa quadam diligentia inuestigarent. Apollonij enarrator lib. 4. Argonaut. author est ex Nymphide, à Medea templum in Paphlagonia Hecatæ constitutum fuisse. Fulgentius tradit Proserpinam à Græcis ἑκάτην nuncupatam, quasi ἑκατὸν: id est, centum; quòd Ceres centuplicatum fructum proferat. Inuenio rationem proditam apud Græcos, cur ternio huic sacer existimetur, & in triuijs illi sacrificari solitum fuerit. Hecate Pheræ & Iouis filia, in triuijs exposita fuit. Quam inuentam bubulci Pheretis Pheræa sustulerunt. Hac de causa in triuijs sacra illi postea fecerunt. Hinc à Callimacho Pheræa quoq; appellatur:*

ἄρτεμι μουνυχίη λιμένων ἐπὶ σκοπὲ χαῖρε φεραίη.

A' tribus capitibus Lycophroni τρίμορφον dicitur: hoc est, supernè τρίμορφος. Sunt qui eam ob id Hecaten uocitatam autument, quòd centum uictimis eam placare mos esset, ex Menelai instituto: uel quòd inhumatos centum annos ipsa errare cogat. Cæterùm, Artemis siue Diana, Luna & Proserpina, eadem putabatur. Quamobrem potens apud superos & inferos est. Apud superos, quàm diu supra nostrum horizontem conspicua est: apud inferos, ubi sub terra demersa antipodibus lucet: estq; semper eadem. Erebo] *Quidam Erebum fluuium apud inferos esse contendunt, atque ita dictum, quasi ἐρεβεννόν, & ἐρεβαννόν, obscurum & caliginosum, σκοτεινὸν ἔρεβος. τὸ σκότος, ζόφος, νύξ.* Voce.] *Pleonasmus.* Cœlo.] *Polysyndeton.* Supponunt.] *Partitione dilatat descriptionem sacrificij nocturni seruatque adeò ordinem, quo ministerium peragebatur. Cædunt uictimam, cruoremq; suscipiũt. Egnatius legit hic, Succipiunt, pro suscipiunt: quasi Poëta eo, ut uerbo antiquo, fuerit delectatus.*

Pateris.] *Patera poculi genus planum est ac patens, unde nomen deductum liquet.* Ipse.] *Aeneas separatim sacrificat Nocti, furuis hostijs. Hanc enim placare conueniebat, cuius operta esset subiturus. Nocte genitas Furias uolunt. Nocti sororem Terram affingunt, quòd illa terræ*

Aa umbrá

umbra sit, cuius interuentu Solis aspectus radijsq; adimuntur. Terræ penitissima Chaos esse uolunt, Aden & Erebū. Furiæ antiphrasticè εὐμενίδες dicuntur, quòd immites sint & implacabiles, terreantq; & puniant semper mortalium conscientias, ne possint esse quietæ & citra morsum. De his alibi plura annotabimus. Ferit.] cædit. nam ita animalia feriri dicunt, cùm occiduntur. Sterilem uaccam.] Variat apostropho narrationis cōtextum, ne idem orationis color odiosus sit. Etenim constat, uaccam bouem propriè sterilem esse: & à uacando, ut Grammaticorum filijs placet, nomē sortiri. Vacca inferis fiebant sacra, quòd per mortem ea quæ ab homine reliqua manent, infœcunda sint & sterilia. Stygio.] Periphrasticῶς, Plutoni, qui per inde inter mortuos regnare putatur, & Iuppiter summus inter cœlestes diuos. Aras.] sacra: ut hac ratione, quantum diuorum inferorum esset, placaret. Nocturnas aras: hoc est, tota nocte calentes peragit. Aras, pro sacris & hostijs: metonymia. Sacrificantium uox quoq; ueteribus fuit, inchoare, in his ritibus sacrificandi. Holocaustum hoc sacrificij genus erat, quo nihil reliquum mãsit, sed uniuersum igne absumebatur, præter tergus detractum. Viscera, omnia interiora censentur esse: ueluti pulmo, iecur, cor, ilia, præcordia, & ea quæ pelle conteguntur. Ex his porrò exta dicuntur, quæ sacrificantur dijs, & ab aruspicibus inspiciuntur, ut ex ijs futura diuinēt. Huius singulare uiscus est, quicquid sub corio est. Viscerari antiqui dixerunt, carnem distribuere: quod fiebat in solenni sacrificio, uel in funere nobili: uisceratio, huiusmodi carnis distributio. hinc uisceratum, per uiscera. Itaq; uiscera hoc in holocautomate flamma absumpta fuerunt, unà cū extis. Super.] Tmesis superfundēs. Expressus autem hic locus est ex 11. Odyss. ubi refertur, quo pacto, quibus ceremonijs, quibusq; uictimis Vlysses ad inferos descensurus sacrificarit. Ille autem scrobe cubitali facta, circa libamina fundit mortuis, ex mulso primùm, inde uino, postremò ex aqua: quibus farinam inspersit. Veneratur precaturq; debilia, ut ipse ait, Debilia mortuorum capita. Cumulat uota. Domū reuersum uaccam: hoc est, ut ipse dicit, στεῖραν βοῦν, sterili boue, ijs ipsis se sacrificaturum, structurum pyram: sed nominatim Tiresiæ, cæsurum soli nigram ouem, quæ eximia sit, & omnibus in grege præstet. Exposcit pacem mortuorum precibus & uotis. Simul ferit ense in scrobem atri uelleris agnam. Porrò cruorem mortuorum umbræ ex inferorum tenebris profectæ hauriūt. Sed uerba Homeri adscribamus:

ἐγὼ δ' ἄορ ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
βόθρον ὄρυξ', ὅσσον τε πυγούσιον ἔνθα καὶ ἔνθα,
ἀμφ' αὐτῷ δὲ χοὴν χεόμην πᾶσι νεκύεσσι,
πρῶτα μελικράτῳ, μετέπειτα δὲ ἡδέι οἴνῳ,
τὸ τρίτον αὖθ' ὕδατι. ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ πάλυνον.
πολλὰ δὲ γουνούμην νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα,
ἐλθὼν εἰς Ἰθάκην, στεῖραν βοῦν, ἥτις ἀρίστη
ῥέξειν ἐν μεγάροισι, πυρήν τ' ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν.
Τειρεσίῃ δ' ἀπάνευθεν ὄιν ἱερευσέμεν οἴῳ
παμμέλαν', ὃς μήλοισι μεταπρέπει ἡμετέροισι.
τοὺς δ' ἐπεὶ εὐχωλῇσι λιτῇσί τε ἔθνεα νεκρῶν
ἐλλισάμην, τὰ δὲ μῆλα λαβὼν ἀπεδειροτόμησα
ἐς βόθρον. ῥέε δ' αἷμα κελαινεφές. αἱ δ' ἀγέροντο
ψυχαὶ ὑπὲξ Ἐρέβευς νεκύων κατατεθνηώτων.
νύμφαι τ' ἠΐθεοί τε πολύτλητοί τε γέροντες,
παρθενικαί τ' ἀταλαὶ, νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι.
πολλοὶ δ' οὐτάμενοι χαλκήρεσιν ἐγχείῃσιν.
ἄνδρες ἀρηΐφατοι, βεβροτωμένα τεύχε' ἔχοντες,
οἳ πολλοὶ περὶ βόθρον ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος
θεσπεσίῃ ἰαχῇ, ἐμὲ δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει.

Inde ad uictimas flammis conficiendas exhortatur socios: simul ut deos pacem exposcant. in primis autem Plutonem & Proserpinam, in quorum regnum iter adornabat:

δὴ τότ' ἔπειθ' ἑτάροισιν ἐποτρύνας ἐκέλευσα
μῆλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα νηλέϊ χαλκῷ,
δείραντας κατακῆαι, ἐπεύξασθαι δὲ θεοῖσιν,
ἰφθίμῳ τ' Ἀΐδῃ καὶ ἐπαινῇ Περσεφονείῃ.

Ad hunc confluunt animorum umbræ, ad degustandum hostiarum cruorem: quod à Marone est prætermissum.

A

ARGVMENTVM.

Peractis sacris, sub media nocte terra mugit, arborum vertices in sylua mouētur, & propter numinis: id est, Proserpinæ præsentiam furiæ vlulant, quibus Sibylla imperat, vt à luco procul absistant, paucis auget animū Aeneæ, monetq; vt ense nudato viam inuadat, ipse animo præsenti gradientem Sibyllam sequitur: itaq; in tenebris regna Plutonis perambulant. Poëta verò per inuocationem Deos inferos precatur, vt liceat sibi pandere, quæ de inferis audierit. C

NASC.

Ecce autem primi sub lumina Solis & ortus,
Sub pedibus mugire solū, & iuga cœpta moueri
Syluarum, uisæq; canes ululare per umbram
Aduentante Dea. Procul, ô procul este profani,
Conclamat uates, totoq; absistite luco.
Tuq; inuade uiam, uaginaq; eripe ferrum:
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidis uadentē passibus æquat.
Dij, quibus imperiū est animarū, umbræq; silētes,
Et Chaos & Phlegeton, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui: sit numine uestro
Pandere res alta terra, & caligine mersas.
Ibant † obscuri sola sub nocte per * umbras,
Perq; domos Ditis uacuas, & inania regna.
Quale per incertam Lunam sub luce maligna

† al. obscura soli
* al. vmbrā,

Ecce aūt.] Si quæ ab Homer. Odyss. λ. cum ijs, quæ à Poëta nostro dicta sunt, conferantur, ingens similitudo, ratione tamen diuersa reperietur. nam Vlysses apud Homerū iussu Circes, Aeneas monitu Anchisæ patris: Vlysses per necromantiam, & scyomantiam: quibus & mortui sciscitantur, & umbræ ab inferis euocantur, ut Elpenoris Anticleæ, Tiresiæ, & aliorum in 11. Odyss. Aeneas per mortui Miseni exequiarum celebrationem, & per multa uarij generis sacrificia: quæ Homeri proculdubiò νεκυίαν, ut Cicero uocat, adumbrant, ad inferos tendunt. cùm ergo ait Ecce, rem quandam magnam, & insperatam designat.

Primi sub lumina So-

Est iter in syluis, ubi cœlum condidit umbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

A na Solis.] more Rō. apud quos dies à media nocte incipiebat, Gellius nec aliter intelligi potest: nā huiusmodi sacra nocte fiebant. Sub pedibus mugire solum.] luce clarius intueri licet, his sacrificiorum generibus Poëtam ad Homeri νεκυίαν allusisse, cùm subdit, terram sub pedibus mugisse hoc enim, & alia huiusmodi propria sunt magorum opera, & qui νεκρομαντείαν exercent. unde illud est ex 4. Aeneid. de sacerdote maga:

——mugire uidebis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.

Canes ululare.] Furiæ infernales. Horat. 1. Serm.

——atque uideres
Infernas errare canes lunamque rubentem.

Aduentante Dea.] Proserpina. Procul, ô procul este profani.] Exclamatio est Sibyllæ in animas criminibus pollutas, quæ ad inferos nondum transierant, ut purgarentur: quæ quidem exclamatio uim imperādi, & terrēdi habet. porrò alludere Poëta uidetur ad Græcorum sacra, in quibus sacerdos exclamans dicebat, ἑκὰς ἑκὰς ὅστις ἀλιτρὸς: id est, procul, procul quicunque peccator. B Callimachus in hymnis: nam pollutos homicidio, aut alia quacunque infectos labe procul à sacris esse uolebant. atque sacra hæc ἀβέβηλα Græcis appellata reperio, βέβηλα uerò, quibus etiam profani admittebantur. Tuque inuade uiam.] Sibyllæ admonitio per apostrophen ab utili, & à necessario: nam qui agitare dæmones moliuntur, ex Platonica disciplina enses, ac tela sibi parent, necesse est. quamobrem & Homerus ipse libro proximè adducto, unde locus iste sumptus est, Vlyssem, uisis mortuorum umbris, gladium educentem facit. ita enim ait:

αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
ἥμην, οὐδ' εἴων νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
αἵματος ἆσσον ἴμεν, πρὶν Τειρεσίαο πυθέσθαι.

Et infrà Virgilius:

Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem uenientibus offert.

Nunc animis opus Aenea.] Adhortatio ab honesto. decet enim uirum fortem magno, fortique animo esse. Furens antro se immisit aperto.] Rectè furens: id est, repleta spiritu: aliter enim nec furijs, nec alijs inferorū pestibus resistere potuisset. C Dij, quib. imperium est animarum.] Descripturus Poëta inferorum loca, quæque ibi esse dicuntur, appositè inuocationem adhibuit: nā cùm alia multa, tum maximè, quæ de inferis dicuntur, ethnicis cognitu, creditùque difficilia sunt. Primum igitur Deos, quibus in animis potestas est, generatim inuocat: nam alia alijs tribuuntur in animas officia, quæ de re interpretes abundè meminerunt. Vmbræque silentes.] idcirco umbras inuocat, quia locus inferorum proprius est, & plenus umbrarum. nam infrà dicetur:

Vmbrarum hic locus est.

Sunt qui hæc ad physicam rationem transferant, sed ego poëticè interpretari malo. Loca noctu silentia latè.] effectum, & causam ponit. silentia noctu: id est propter tenebras. & per allusionem hæc arbitror dici: nam tenebrosa loca nulli negotio sunt apta, ideo silere dicuntur. Sit mihi fas audita loqui.] Audita dicit, nō cognita, quasi innuere uelit, quæ de inferis narrantur, poëtarū insomnia, atque anicularum, ut inquit Cicero, deliramēta esse. Sic enim credidit antiquitas. licet Plato de inferis multa scripsit. Seneca in consolatione ad Martiam: Illa, inquit, quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. adeas Macrob. in 1. de Som. Scip. cap. 10. nos uerò firmiter credimus, quæ ex diuersis scripturis accepimus. Pandere res alta terra, & caligine mersas.] cùm ait, alta terra, inferos in cētro terræ esse designat aduersus Lucretium Epicureū, qui in tertio non alibi inferos statuit, quàm in hac uita, cùm ait:

Atque animarum etiam quæcunque Acheronte profundo
Prodita sunt esse, in uita sunt omnia nobis.

Et apud Ouid. Pythagoras:

Quid styga, quid tenebras, & nomina uana timetis?

Et Tartarum præcipuè intelligit, de quo ita ait infrà,

——tum tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantum ad ætherium cœli suspectus Olympum.

Physicè uerò ista duo iunxit, terram, & caliginem: nam ex terra caligo oritur. Et inania regna.] Simulachra enim illic sunt: quæ inania esse, nemini dubium est.

Quale per incertam.] Obscuritatem inferorum nemoris obscuritati comparat, ubi nox atra, cœlumque nubilosum est: nam lucus sua sponte obscurus est: si uerò noctis obscuritas accedat, nihil obscurius fieri potest. Per incertam lunam.] absque lunæ lumine, sic incertos soles dixit in 3. Aeneid.

Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.

Vbi cœlum condidit umbra Iuppiter.] noctis definitionem periphrasi inuoluit: nam quid aliud est nox, quàm umbra terræ? attamen nubilosam noctem intelligit, cùm luna effundere lumen suum non potest. ideo proximè dictum est:

Ibant obscuri sola sub nocte.
Nam sola est nox, cui lux nulla succedit.

Ecce autem.] Exactis sacris, horrenda signa aduentus Proserpinæ prænuncia, aptis translationibus narrat. Hanc grauitatem Homerus omisit: sed Vlyssem cum stricto ferro sedentem, nec usquam propè ad sacrum cruorem umbras prius accedere permittentem, facit, quàm Tiresiam audierit: LAMB. Hort.

αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
ἥμην, οὐδ' εἴων νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
αἵματος ἆσσον ἴμεν, πρὶν Τειρεσίαο πυθέσθαι.

Ecce.] particula uim attentionem captantis ad sequentia, non demonstrantis, hic habet. Arguit singulare quiddam, quod mox Aeneæ sit obiectum, sub primum in hiatum accessum. Ortus.] hoc est, sub exortum Solis.

Mugire.] A' bobus, sumpta remota metaphora, ad terram. Canes, furias Stygias uocare uidetur. Vlulare.] ὀλολύζειν, quod luporum alij proprium putant, alij ulularum: quòd ὀλολυγὼν ululam signet, & ululatum. pro lugubrem uocem emittere, certè ὀλολύζειν accipitur, & clamare. ὀλολυγμός, ululatus. Hesychius, ὀλολυγὴν interpretatur, φωνὴν γυναικῶν, ἣν ποιοῦνται ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐχόμεναι. καὶ ἦχος τὶς παρὰ λίμναις γινόμενος. Et ὀλολυγὼν, ζῶον γινόμενον ἐν ὕδασιν, ὅμοιον ἐντέρῳ, καὶ τὶς ὄρνεον. Suidas, ὀλολύζειν, τὸ μετὰ κραυγῆς εὔχεσθαι. Itaque metaphora hic est in uerbo ululare. Dea.] Proserpina. Procul.] Iteratio particulæ uehementiam habet identidem monentis, ut à

ut à luco discedant. Prophanum consentiunt id esse, quicquid extra phanaticam causam sit, quasi porrò à phano & religione secretum. Trebatius, authore Macrobio, ait, prophanum id dici, quod ex religioso uel sacro in hominum usum proprietatemq́ conuersum est: quodq́ ex sacro promiscuum humanis actibus accommodatur. Inuade.] *Vetustè hoc dictum fortasse uidetur, sicut ire uiam, uade uiam, & similia. Sed significanter* inuadere *dicit, quasi magno excelsoq́ animo, arduam rem incepturus, nullis periculis turbetur.* Vaginaq́ eripe:] *Ad eundem modum Vlysses Homericus lib. 11. Odyss.*

» αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
» ἥμην. —

Multi asserunt dæmones ferri aciem formidare: & reipsa compertum est, & noui quibus hoc ipsum nocturnis horis acciderit, sed cum magna postea aduersæ ualetudinis conflictatione. Qui dæmones infestare student, magno animo ferrum & tela obyciunt: neque temerè cedunt illi quidem, nisi impactum ferrum dissiliat. Poëta noster Homerum suum sequutus, Aeneam ferro armat ex Platonicorum doctrina. Hinc liquet, quàm eruditè Seruius (ut cum illius uenia sit dictum) quamq́ aptè hunc locum excusserit, cui satis fuit somniasse, Aeneam descensurum aduersus umbras ensem consecratum habere uoluisse. Eruditè hunc locum explicat Cælius Rhodiginus pluribus uerbis lib. 1. cap. 29. Lectionum antiquarum. Porrò qui philosophantur allegorijs, ferrum interpretantur fortitudinem atque animi constantiam in uiro sapiente, quibus ad inferos descensurum armatum esse oportet.

Ferrum.] *pro gladio, ex materia rem cōfectam: synecdoche.* Animis.] *Constantia Animi infracta, aduersus terrores & mortuorū spectra obuia.* Firmū pectus.] *bene confirmatum, contra quæuis pericula, ijs uirtutibus innuit, quibus animosum sapientis pectus fultum esse decet.* Tantum.] *Hoc est, non pluribus Sibylla Aeneam alloquuta.* Furens.] *numine afflata & enthusiasmo. Tales* ἐγγαστρίμυθοι *à Græcis dicuntur: hoc est, uentriloqui, quòd uentrem ac præcordia in ipso afflatu dæmon agitet, cum phanatica oracula proferuntur. Quare disertè furentem dixit Poëta* Sibyllam*: & eiusmodi ueteribus furere dicebantur, quemadmodum hoc eodem libro eam quoq́ descripsit Maro:*

» *Non comptæ mansère comæ, sed pectus anhelum*
» *Et rabie fera corda tument, maiorq́ uideri,*
» *Nec mortale sonans, afflata est numine quando*
» *Iam propiore Dei.* —

Ducem.] *uatem, cuius ductu per singula inferorum loca penetrabit. diuersa ratione, ab Homerico Vlysse, qui à Tiresiæ uatis umbra in* νεκυομαντείῳ *edocetur. Difficilem locum & periculosum ingressurus, deprecatur impietatis notam: quòd umbrarum res occultas & sub terra demersas, in lucem erutas mortalibus, sit proditurus. Ex legibus XII. tabulis deorum manium iura facto dictoúe lædere nefas erat: Deorum manium, iura intacta seruantor. Qui eorum mysteria inuulgat, is quodammodo eorum iura lædere uidetur. Etenim quæ sub terra, quæq́ inferorum caligine sunt tecta, & propalare nephas: promittit se in lucem editurum. Sed cùm audita tātùm, non autem uisa se narraturum dicat, fabulosa ea omnia futura dissimulanter ac tectè fatetur. Audita enim pro uanis repudiari possunt, uisa uerò nequaquam. Vnde parœmia orta est, Pluris oculatus testis unus, quàm auriti decem. Sed hoc ipsum in calce huius libri, fortassis pluribus explicabitur.* A Dij quibus.] *Deos quos appellat, quibus imperium apud inferos delatum creditur, non dubium est quin Plutonem & Proserpinam dicat. Quoniam autem umbræ substantiæ sunt incorporeæ, quia uocem emittere nequeant, silentes à poëtis uocantur umbræ: & interdum, silentes absolutè. Nec absurdum fuerit fortassis, silentes umbras accipere pro secretis silentijs inferorum.* Et chaos.] *Chaos ueteres dixerunt, confusam & hiantem unitatem, quæ in profundum pateret, ut elementorum: à uerbo* χαίνω, *&* χάσκω, *hiatus:* χάσμα *hiatus. Zeno Hesiodicum,* χάος, *aquam fuisse arbitratur: ut tradit interpres Apollonij. Festus tradit, cohum à poëtis cælum dictum, à* χάος, *unde putant cælum firmatum. Ianum hinc quoque detracta aspiratione nuncupatum, idem contendit, quod fuerit omnium primum, cui primo supplicabant ueluti parenti, à quo rerum omnium factum putabant initium. Aristophanes* τοῦ χάους *ad istum modum digerit genealogiam.* B

χάος, inquit, ἦν καὶ νὺξ, ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς. γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον νὺξ ἡ μελανόπτερος ᾠόν, ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν ἔρως ὁ ποθεινὸς, στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώκεσι δίναις. οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιγεὶς νυχίῳ, κατὰ τάρταρον εὐρὺν ἐνεόττευσε γένος ἡμέτερον. καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς. πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα. ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις ἐγένετο οὐρανὸς, ὠκεανός τε καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον. *Id est, Chaos fuit ab initio, & Nox. Erebusq́ primum ater, & Tartarus ingens: cùm neque Terra adhuc, neque aër, neque cælum conditum esset. At omnium primum Nox atris pennis alata, in uasto, Erebi gremio ouum subuentaneum peperit, ex quo postea natus est Amor ille delectabilis, in humeris alis aureis relucens, uentosis uertiginibus adsimilis. Hic Chao alato commistus nocturno coitu apud inferos, nostrum genus peperit, fouit, produxitque primùm in lucem.* C *Nam ante id temporis genus immortalium diuorum nullum fuerat, priusquam Eros cōmiscuisset uniuersa. Itaq́ alijs alijs cōmistis, natum fuit Cælum, Oceanus & Terra, & diuorum beatorumq́ omnium soboles. Quanto simplicius & uerius, quantoq́ illustrius Moses illa de opificio mundi omnium primus scripta reliquit, quæ fabularum & ænigmatū inuolucris Græcia illa prisca & fabulosa uetustas mendaxq́ implicuit?*

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר׃ *& ea quæ sequuntur, quæ Moses numinis afflatu, de chao quàm uerisimilè scripsit. Etenim antequam singula in hanc faciem rerum pulcherrimam à conditore & opifice Deo secreta essent, nihil aliud in rerum natura fuit, quàm Chaos: hoc est, ut ingeniosus Poëta ait,*

» — *rudis indigestaq́ moles.*
» *Non bene iunctarum discordia semina rerum.*

Vsurpatur Chaos ab Aristophane in auibus pro aëre, teste Suida, ut:

» διὰ τῆς πόλεως τῆς ἀλλοτρίας, καὶ τοῦ χάους,
» τῶν μυριῶν τὴν [illegible].

Quoniam autem χάος *omnium in rerum natura fuit primum, & perinde uetustissimum: natum prouerbium est,* χάους ἀρχαιότερος καὶ τῶν κρονίων, *antiquior quàm chaos.*

A *chaos, & Saturni tempora, de re nimium prisca & obsoleta,* ἐπὶ τῶν πάνυ παλαιῶν. *Citatur Ibycus ab eodem,* ποτᾶται ἐν ἀλλοτρίῳ χάει: *id est, uolat in alieno chao. Ac rursum:* ὁ δὲ φλυαρεῖ, καὶ μάτην ἡμῶν λῆρον καταχεῖ τοῦ χάους ἀρχαιότερον, καὶ κρονικὸν ἀπόζοντα: *id est, Hic autem nugatur, ac temerè in nos nugas infundit, antiquiores quàm Chaos, & Saturni tempora redolentes.* Et.] *Eleganter copula geminatur.* Phlegeton.] *flumen inferorum, quòd flammis æstuantibus rapidum fingitur,* ἀπὸ τοῦ φλέγω, *ardeo.* φλὸξ, *ignis. idem nonnunquam* πυριφλεγέθων *dicitur. De Phlegetonte Vergil. qui eius naturam signanter explicuit:*

» *Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis*
» *Tartareus Phlegeton.——*

Phlegetontem nihil aliud esse uoluerunt, quàm irarum æstum, & cupiditatum: ut Acherontem, dolorem & pœnitudinem dictorum factorumq́: & Lethen, errorem animæ, quæ naturæ suæ obliuiscatur, puteтq́ non aliam quàm in corpore uitam esse: Cocytum, quicquid humanum genus in luctum præcipitat: Stygem, id quod animos in paludem curarum & solicitudinis immergit. Per Phlegetontem Poëta intelligit hoc loco τὰς δυνάμεις, τῶν καλῶν, τῶν ὑποχθονίων, *quas sibi propitias & placatas precatur.* Loca.] *Appositio. Hinc, ut modò dixi, & ipsæ umbræ silentes dicuntur.* Audita.] *Ergo non uult conuinci se dicturum uera, non comperta, sed audita. Quare Aeneas ad superos per eburneam portam emittitur.*

Pandere.] *Periphrasis inferorũ: id est, Sit mihi fas inferorum res mortalibus aperire. Itaque non tam inuocationis redintegratio est, atq; culpæ deprecatio.*

Ibant.] *Redit à deprecatione ad narrationem τῆς ἐν Ἀορνοῖς ad inferos, per subterraneum specum, in quem noctu ingrediebantur exibantq́, uelut è Trophonij antro, qui ex mortuis futura cognoscere cupiebant. Sunt qui hic Cimmerios collocant, quorum meminit Homerus in Odyss. uidelicet inter Baias & Cumas.* Obscuri.] *obscure, hypallage: ut in sola, pro soli.* Vmbras.] *hic non intelligit animas, sed profundi specus caliginem.* Ditis.] *Plutonis, quas rectè* uacuas *uocat, & per expolitionem synonymiæ* inania regna: *quòd cùm animæ sint incorporeæ substantiæ, nullum occupant locum. Ditem Plutonem uocant, quòd diuitiæ è terra effodiantur, uel quòd in terram remigrent.*

——semperq́ tenemus
Quod superi tenuére semel:——

inquit Pluto apud Claudian. Antiquitùs dis pro diuite usurpatur. unde extant comparatiua & superlatiua, ditior, ditissimus. Illud item annotatum etiam oportuit, quemadmodum apud Græcos ὁ πλούτων, παρὰ τοῦ πλούτου: id est, à diuitijs nomen habet: ita apud Latinos, à diuitijs, Ditem appellatum constat. Vacuum, *propriè aëris epitheton est, quòd omnia impleat: idem inane existimant. Quamuis hoc interest, ut uacuum uas dicatur materia aut liquore: idem etiam inane, sed diuersa ratione. Vsurpatur item inane, pro uano ac leui.* Quale.] *Vt umbrarum & opacitatis speciem subijciat, comparatione loci caliginem oculis proponit.* Incertam.] *dubiam lunam, per subiectas nubes interceptam, neq; apparentem. Sed & syluarum opacitas auget tenebras nocturnas, ut rebus facies auferantur.* Vmbram, *hic noctem dicit.* Incertam lunam,] *coitũ lunæ fortassis rectiùs acceperimus, quo tempore noctes sunt tenebrosissimæ. nam tum globus lunaris Soli obiectus lucem concipit quidem illam, sed non conspicuam, ut rectè incerta luna appellari queat. Quod tempus, & nox silens, & amicum lunæ silentium, & luna silens dicitur.* Malignam *ideo lucem uocat subobscuram, metaphoricè: cùm propriè asperum, difficile, inuidumq́ signet.* Atra.] *quæ nihil per noctis crassas tenebras in oculos incurrit. Per atrum,* ἀχλυώδη, *caliginosum intelligit.*

ARGVMENTVM.

C Inferorum loca aggreditur describenda: atq; in primis uestibulum ipsum depingit: in quo quot uariæ pestes, quotq; monstrorum genera extent, ordine commemorat.

NASC. VESTIBVLVM ante ipsũ.] *Huius uestibuli meminit etiã Plato in Axiocho, unde totus ferè hic inferorum ordo, quo utitur Poëta, sumptus esse uidetur. quod ferreis claustris, atque clauibus obfirmatum ipse memorat.* Luctus, & ultrices posuêre cubilia curæ.] *Philosophi ueteres duplicem esse mundum literis tradiderũt, maiorem, & minorem: maiorem eum, quem communiter mundum dicimus: minorem au-*

Vestibulũ ante ipsum, primisq́ in faucibus Orci
Luctus, & ultrices posuêre cubilia curæ:
Pallentesq́ habitant morbi, tristisq́ senectus,
Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas,
(Terribiles uisu formæ) lethumq́, laborq́.
Et consanguineus lethi sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumq́ aduerso in limine bellum:
Ferreiq́ Eumenidum thalami, & discordia demẽs,
Vipereum crinem uittis innexa cruentis.
In medio ramos, annosaq́ brachia pandit
Vlmus opaca, ingens, quam sedem somnia uulgò
Vana tenere ferunt, folijsq́ sub omnibus hærent.
Multaq́ præterea uariarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæq́ biformes,
Et centum geminus Briarêus, ac belua Lernæ
Horrendum stridens, flammisq́ armata Chimæra.
Gorgones, Harpyiæq́: & forma tricorporis ũbræ.
Corripit hic *subitò trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamq́ aciem uenientibus offert.
Et, ni docta comes tenues sine corpore uitas

*al. subita

tem hominem esse dixerunt: omniaq́ in minori, quæ in maiori cernuntur, contineri affirmarunt. has duas philosophorum opiniones Virgilius noster tum poëticè, tum mysticè, eleganter, & scitè in hoc libro sub inferorum descriptione designare uidetur: nam cùm suprà ait,

Sit mihi fas audita loqui, sit numine uestro
Pãdere res alta terra, & caligine mersas.
Et Tartarum in centro

Admoneat, uolitare caua sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diuerberet umbras.

tro terra ponit, eos se- qui uidetur, qui infe- ros esse, ibiq; animas noxiorum cruciari crediderunt. Cùm uerò hic morbos, curas, labores, discordiam, pallorem, luctum, aliaq; id genus multa in Orci faucibus ponat, quorum partim ante mortem, partim in morte, & post mortem homini contingunt, eorum sectam dubio procul sequi uidetur: qui non alibi, quàm in hac uita inferos esse statuerunt. quamobrem homo orcus ipse est, qui his omnibus incommodis obnoxius est. hæc ferè incommoda, quæ hic à Virgilio recensentur, Cic. in lib. de nat. Deorum, Herebi, & noctis filias esse dixit: quæ quidem omnia, præter pallorem, qui in morte, & luctum, qui post mortem accidit, ante obitum hominibus contingere reipsa experimur.

Vltrices curæ.] Quæ ex conscientia pessimè actæ uitæ nascuntur: nam magna est uis conscientiæ, inquit Cicero pro Milone, & magna in utranque partem, ut neq; timeant, qui nihil commiserint, & pœnam semper ante oculos uersari putent, qui peccarint. hinc fictum est furias accensis facibus insectari parricidas. Pallentesq; habitant morbi.] μετωνυμικῶς ab effectu: nã morbi homines pallidos efficiunt. obseruandum uerò est, uti singula singulis epithetis illustret. curæ ultrices, morbi pallentes, tristis senectus, sicq; singula. Tristis senectus.] non seuera, ut interpretes ferè sentiunt: sed cùm de incommodis, quæ homini contingunt, uerba faciat, in quibus etiam recensetur senectus, μετωνυμικῶς intelligi debet, quæ homines tristes, mœstosq; reddit: nam plena ærumnarum est senectus, adde etiam, quod cũ in inferno esse describatur, aliter sentire Poëta non potest, nisi ut sit difficilis, molesta, incommodorumq; omniũ plena. Malesuada fames.] Quæ malè suadet, hominemq; in quoduis periculum, facinusq; impellit. Sic Lenam malesuadam Plautus in Mostellan. ita amorem malesuadum alij poëtæ uocant.

Turpis egestas.] Quid turpius homine famelico, præsertim si diu famem tolerarit: qualis describitũ Achæmenides in 3. Aeneid. Terribiles uisu formæ.] Ex poëmate Ciceronis: cuius uersus ipse ponit in 1. de Diuin.

Iam uerò uariæ nocturno tempore uisæ
Terribiles formæ bellum, motusq; ciebant.

Consanguineus lethi sopor.] Soporem, ait Cicero, noctis, atq; Herebi filium, hic mortis consanguineum uocat non ex Hom. ut interpres ariolatur: sed ex Hesiodo: qui in Theog. somnum, & mortem noctis fuisse filios dixit. & reuera parùm dissimilis est mortuo, qui dormit. Cic. Tusculan. 1. somnum mortis imaginem appellat.

Mala mentis Gaudia.] Vindictæ: quibus lætantur quidem factiosi, sed mala sunt gaudia placet interpreti ut pro quocunque scelere accipiantur: cui non inuitus accedo: nam & in sceleribus quandoque plurimi oblectantur. Aduerso in limine.] opposito ingredientibus.

Ferreiq; Eumenidum thalami.] Thalami impropriè pro sedibus positi sunt, quidquid interpretes dicãt: & scitè de domicilijs meminit furiarum, non de furijs, quia huc, illuc mittuntur furiæ: & si forté apud inferos morantur, non nisi raro in uestibulo domus Plutonis. licet illic sedes habeant, sed in Tartaro frequentiùs diuersantur, ut sceleratos suis flagellis crucient: ut de Tisiphone infrà dicetur:

Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, &c.

Discordia demens.] quæ in dementibus hominib. existit.

Vipereum crinem.] Quia ex discordia odiũ: inde bellum, & cædes oriuntur. In medio ramos, annosaq; brachia pandit Vlmus opaca, ingens.] Poëtæ fictis fabulis apud inferos somnia collocant, ea ratione opinor, quia somnus, per quem somnia fiunt, Herebi, & noctis filius esse dicitur: horum sedem arborem esse fingunt, cuius folijs adhæreant. Poëta noster ulmum esse affirmat, utrum ita apud ueteres scriptum inuenerit, aut ipse finxerit, ignoro. Chrysippus, Plato, Aristoteles, Hippocrates, Cicero, Hermodorus, alijq; non pauci de somnijs perscripserunt, sed de ijs fabulosis rebus ne uerbum quidem. Commendatur ulmus, quod annosa, quod ingens est, quod patulos ramos habet, quod folijs exuberat, ideo opaca.

Quam sedem somnia uulgò Vana tenere ferunt.] Qui de somnijs scripserunt, alia uera, alia uana esse affirmarunt. Sed hoc in loco arbitror Poëtam Ciceronem sequi: qui in 2. de Diuin. somnia uana, nec ullam illis fidem adhibendam esse uarijs rationibus conatur ostẽdere. ideo sequitur: Folijsq; sub omnibus hærẽt.] Ideo folijs inhærere somnia dicuntur: quia uana sunt: aut re uera alludit ad illud, quod etiam interpres literis prodidit, autumni tempore, quo folia cadunt, uana esse somnia. huius rei speciem quandam habes apud Hom. Iliad. ξ. ubi somnus à Iunone exoratus, ut Iouem soporaret, in abietem ascendit in monte Ida ob oculos Iouis, illicq; ramis abiegnis coopertus sedit. Versus Homeri hoc habent:

ἔνθ' ὕπνος μὲν ἔμεινε πάρος Διὸς ὄσσε ἰδέσθαι,
εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον, ἣ τότ' ἐν Ἴδῃ
μακροτάτη πεφυυῖα δι' ἠέρος αἰθέρ' ἵκανεν.
ἔνθ' ἧστ' ὄζοισιν πεπυκασμένος εἰλατίνοισιν
ὄρνιθι λιγυρῇ ἐναλίγκιος, ἥν τ' ἐν ὄρεσσι.

Centauri in foribus stabulant.] Stabulant nõ simpliciter accipiendum est, pro habitant, siue stationem habent, ut Seruius exponit: sed rationem habuit personarum: quibus natura est belluina magis, quàm humana: nam ex parte, ut est in fabulis, equi sunt: & stabulare, siue stabulari de pecoribus propriè dicitur. Scyllæq; biformes.] de Scylla satis dictum est in 3. Comment. quod uerò numero multitudinis Scyllæ biformes dit, aut poëtica licentia dictum est, de monstro illo tantùm sentiens: uel reuera alludit ad fabulam de duabus Scyllis: quarum altera in auem conuersa est Nisi Megarensium regis filia, de qua Ouid.

Filia purpureos Nisi furata capillos
Puppe cadens nauis facta refertur auis.

Altera Phorci filia in piscem conuersa, siue in saxum nautis periculosum. adeas Ouidium in 14. Metamorph.

Et centum geminus Briarẽus.] Aegæon gygas: quem centum manus, cẽtumq; brachia habuisse ferũt. Virgil. libro decimo Aeneid. hunc egregiè his uersibus depingit:

Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasq; manus: quinquaginta oribus ignem,
Pectoribusq; arsisse, Iouis cum fulmina contrà
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.

Et bellua Lernæ.] Hydra, seu ex citra Lernæ Argiuorũ paludis. Flammisq; armata Chimæra.] quã occidit Bellorophon. Hom. Iliad. 6. Alludit aũt Poëta ad ueritatem rei: nam mons Lyciæ est semper ardens.

quem

A quem quia Bellorophô habitabilem fecit, Chimæram occidisse dicitur. Gorgones.] Stheno, Euryale, Medusa tres sorores unum tantùm oculum habentes: quo uicem uterentur. Ouidius libro 4. Metamorph.

Harpyiæq́.] Tres sorores Aello, Ocypete, Celæno: de quibus in tertio dictum est. Et forma tricorporis umbræ.] Geryonem intelligit: qui tria corpora habuisse fertur: Erilum quoq; Seruius addit. Corripit hic subita trepidus formidine ferrum.] Locus iste, ut proximè dictum est, ex Homeri Odyss.λ. sumptus est. nam ibi quoq; fingit Homerus Vlyssem timuisse, ferrumq́; nudasse cum mortuorum umbras, seu animas apparere uidisset:

——ἐμὲ δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει.

Caua sub imagine.] Quia inania, ut suprà etiam diximus, sunt simulachra.

LAMB. HORT. VESTIBVLVM.] Vestibulum est area, authore Macrobio, quæ à uia domum diuidit. Etenim ve, in compositione intentionem habet, & nonnunquam minutionem. Antiquitùs, qui amplas ac magnificas ædes ædificabant, locum ante ianuam uacuum relinquere solebant, qui inter fores & uiam medius erat, ubi ij qui dominum domus salutatum ueniebant, consistere consueuêre. B Hi neque in uia stabant, neque intra ædes erant. Græci ab ipsa re deducta uoce, πρόδομον appellant. Huiusmodi uestibulum Poëta inferis tribuit. Quoniam autem mos fuit ueteribus Romanis, signis & tabulis atria & uestibula exornare, ut essent quæ expaciantium oculos delectarent, remorarentur ac detinerent: ad consimilem modum Poëta monstrorũ formis, quæ mortalibus pestes sunt, uestibulum, hoc est, primum statim aditum inferorum, domicilium tribuit, unde in hanc lucem ad puniendas infœlices conscientias, & corpora mactanda immittuntur.

Primis.] Explicatiùs reddit, quid uocet uestibulum, fauces uidelicet inferorum. Per translationẽ fauces usurpamus pro angustijs, seu ingressu potius loci alicuius.

Orci.] inferorum. Orcum ipsum Plutonem esse multi contendunt: atque hinc à Martiale spandam Orciniam dictam, pro sandapila. Ab urgendo deducto uocabulo, quòd ad interitum omnia demergat & urgeat. Sunt qui ab Orco rege Molossorum, orcum dictum uolunt, qui regnante Athenis Eleusio, Proserpinam Sicani regis filiam rapuerit: unde fabula raptus eius nata fuit. Sed & amnis apud inferos memoratur, qui idem sit cum C Styge, manans in Thessalia ab inferis, defluensq́; in Peneum quidem, sed ab eo non recipitur. Supernatantem enim olei in modum breui inde spacio effundit: & diras aquas respuens, puris suis lymphis segregat. Constat autem solis dijs apud poëtas per Stygem iurare concessum: unde à iureiurando, amni inditum nomen fuisse: ὅρκος, iusiurandum, etsi non ignorem, diuersum uoci apud Græcos spiritum inscriptum. Verrius ait: Orcum ab antiquis Vragum dictum, quòd is Deus nos maximè urgeat: ἀπὸ τοῦ ὅρκου: id est, à iureiurando. & iurisiurandi uiolati uindex est ζεὺς ὅρκιος. καὶ ὅρκιον σκῆπτρον, per quod reges iurabant, ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, Iliad. α. Et Vergil. Vt sceptrum hoc (sceptrum nam dextra fortè gerebat.) Ab Orco, quem Græci ᾅδην dicunt: hoc est, Plutonem, Orci culus in prouerbium concessit, ᾅδου πρωκτῷ περιπέσοις: id est, in Orci culum incidas, imprecantis perniciem est, & exitium extremum. cognatum his, βάλλ' ἐς κόρακας, βάλλ' ἐς μακαρίαν. Celebratur & Orci galea ab authoribus, ἄϊδος κυνῆ: qui semet arte quapiam occultant. Hanc accepit Perseus à Phorci filiabus, quam qui gestabant, ij quoslibet uidebant, ipsi nemini conspicui erant. Hac tectus ille, caput Medusæ abstulit. Cætera paulò pòst dicemus, cùm ad Gorgonas peruentum erit. Orci galea Diomedes Iliad. 5. à Pallade tegitur, aduersus Martis impetum:

—— αὐτὰρ Ἀθήνη
δῦν' Ἄϊδος κυνέην, μή μιν ἴδοι ὄβριμος Ἄρης.

Luctus.] Congerie prosopopœias monstrorum diuersorum enumerat, quæ uestibulum tenent. Luctus: hoc est, curæ & angores infœlicium conscientiarum, ex admissorum pœnitudine. Hæc illa est μετάνοια, quæ post factum sapere ac dolere incipit, quæ malè sibi conscias mentes ulciscitur, ac grauiter punit. Hinc ultrices huiusmodi curas uocat. Nam mens à flagitio ad se reuersa, nisi portum aliquem salutis procul spectet, perpetua ægritudine se affligit, quare nulli cruciatus sunt horribiliores.

Pallentes.] Metonymia, efficiens pro effecto: ut in sequentibus: Tristis senectus, turpis egestas, & similes loquendi formæ. Enumerat, uti dixi, præcipuas mortalibus pestes, animis pariter & corporibus duras infestasq́, quæ uerè ab inferis proficisci creduntur: quanquam omnia & bona & mala à Deo dispensari certum est.

Terribiles uisu formæ.] Appositio. Famem disertè malesuadam uocat, quæ per egestatem miseros mortales ad furta, cædes, rapinas & iniurias alias impellit. Quare signanter per expolitionem addit, & turpis egestas: non enim suapte natura turpis est, sed efficit ut homines se turpiter sæpe dent, cum malis artibus uictum quærunt. Contrà, iuxta prouerbium, in optimis ingenijs multa docet fames, Ingenium mala sæpe mouent, inquit Ouidius. Et Persius:

——ingenijq; largitor
Venter: negatas artifex sequi uoces.

Declarat id senarius Græcus:

πολλῶν ὁ λιμὸς γίγνεται διδάσκαλος.

Lethumq́.] Polysyndeton aliàs, laborq́. Lethum, à prisco uerbo leo deductum est, quòd mors omnia deleat, & ad interitum trahat. Sopor.] Somnum mortis germanum fratrem Homerus facit Iliad. ξ. quòd mors, priuatione animæ, perpetua corporis quies sit, & dormitio per similitudinem. Neque collatio illa uerò adeò absurda, aut poëtica uideri debet, cùm in sacris, primùm à Christo, inde à Paulo, mortui dormire dicantur. Verba Homeri sunt lib. ut dixi, Iliad. ξ.

ἔνθ' Ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ Θανάτοιο.

Quo statim loco, Somnum regem deûm ac hominum Iuno appellat:

ἔνθ' ἄρα οἱ φῦ χειρί, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν·
Ὕπνε ἄναξ πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων.

Iliad. π. gemellos nuncupat, ubi refert, qua ratione Sarpedonem telorum aceruo subtractum Apollo à duobus comitibus in Lyciam auferri iusserit:

πέμπε δέ μιν πομποῖσιν ἅμα κραιπνοῖσι φέρεσθαι
Ὕπνῳ καὶ Θανάτῳ διδυμάοσι.——

Hesiodus in Theogon. utrumq; δεινοὺς θεοὺς uocat,

Ὕπνος καὶ Θάνατος, δεινοὶ θεοί, οὐδέ ποτ' αὐτοὺς
Ἠέλιος φαέθων ἐπιδέρκεται ἀκτίνεσσιν.——

Quo quidem loco memorat, somnum & mortem è caliginosa Nocte prognatos, cum uniuerso somniorum genere:

» νὺξ δ' ἔτεκε στυγερόν τε μόρον, καὶ κῆρα μέλαιναν,
» καὶ θάνατον, τίκτε δ' ὕπνον, ἔτικτε δὲ φῦλον ὀνείρων.

Idem Poëta eodem loco recenset, nemesin, imposturam, amorem, senectam & contentionem, nocte satos. Ex Bride uerò, laborem prognatum, obliuionem, dolorem & pestem:

» τίκτε δὲ καὶ νέμεσιν πῆμα θνητοῖσι βροτοῖσι
» νὺξ ὀλοή, μετὰ τὴν δ' ἀπάτην, τίκτε καὶ φιλότητα
» γῆράς τ' οὐλόμενον, καὶ ἔριν τίκτε καρτερόθυμον.
» αὐτὰρ ἔρις στυγερὴ τίκτε μὲν πόνον ἀλγινόεντα,
» λήθην τε, λοιμόν τε, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.

Ouid. lib. 11. Metamorph.

» Somne quies rerum, placidissime somne deorum,
» Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
» Fessa ministerijs mulces, reparasq; labori.

Quo loco extat scita descriptio regiæ Somni. Homerus Odyss. 13.

» καὶ τῷ νήδυμος ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε,
» νήγρετος ἥδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς.

Stulte quid est somnus, inquit alius poëta, gelidæ nisi mortis imago?

Catullus ad Lesbiam:

» Nobis cùm semel occidit breuis lux,
» Nox est perpetuò una dormienda.

Mala mentis.] hoc est, gaudia ex flagitijs perpetratis concepta: cùm admissa pœnitudo & luctus sequi debeat. Illud uerò malè perditorum hominum est, quos nulla praui conscientia mordet, neq; supplicia futura pro noxis terrent. Bellum.] exitiale bellum: quod pacis & concordiæ artibus semper aduersetur, illisq; se medium opponat. Aduersatur sanis consilijs, ut omnia misceat.

Ferreiq.] Synæresis in quibus furiæ natæ & habitare dicuntur, κατ' ἀντίφρασιν ita appellatæ, quòd quiduis potius sint quàm mites. εὐμενὴς, mitis, propitius. Sunt enim immites furiæ, & implacabiles. Sunt qui eas Harpyias uocari credunt, quæ circa litora uersantur. Poëta certè eas ab Harpyijs secernit, Eumenides & Erinnyes dici putant nonnulli. Suidas certè Eumenides, σεμνὰς καταχθονίους δαίμονας nuncupat, αἱ σεμναὶ θεαὶ καταχθόνιοι δαίμονες. μεταβαλεῖν δέ φασιν αὐτὰς τὸ ὄνομα ἐπὶ ὀρέστ. τότε γὰρ πρῶτον εὐμενίδας κληθῆναι, εὐμενῶς αὐτῷ γενομένας, καθ' ὅτι νικᾶν ὑπ' ἀθηναίοις, καὶ ὁλοκαυτοῦντα αὐταῖς οἶν μέλαιναν. Idem author citat Philemonem Comicum, qui tradit, σεμνὰς θεὰς, quas plerique Eumenides esse uolunt, diuersas ab illis esse. Sophocles, αἱ γὰρ ἔμφοβοι θεαί σφ' ἔχουσι γῆς τε καὶ σκότου κόραι. Vnde prouerbium natum est, ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλά: id est, alia alibi pulchra: propterea quòd alij alijs nominibus Eumenides uocent. ἄλλ' οὖν ὀνόματα παρ' ἄλλοις καλὰ νομίζονται, παρ' ἡμῖν δὲ ταῦτα, τὸ ὀνομάζειν αὐτὰς εὐμενίδας, κατ' εὐφημισμὸν τὰς ἐριννύας: id est, Alia igitur nomina apud alios honesta existimantur: apud nos uerò hæc, appellare eas Eumenides, gratiæ emerendæ ac boni ominis causa Erynnias. Aeschylus, ubi ea retulit, quæ ad Orestis iudicium pertineant, inquit, Mineruam Erinnyas mansuefecisse, ne infestè se aduersus Orestem gererent. Quare eas Eumenides nominauit. Sunt autem tres: Alecto, Megæra & Tisiphone. His ab officijs nomina sunt indita: (sunt enim Noctis & Acherontis filiæ) nam Alecto, quòd nunquam desinat infesta esse mortalibus, ἀπὸ τοῦ στερητικοῦ α, καὶ λήγω, desino: Megæra dicta est ἀπὸ τοῦ μεγαίρω: id est, inuideo, quòd conscientijs δειλῶν βροτῶν quietem ac tranquillitatem inuideat: Tisiphone, à τίω, punio, quòd eas A perpetuis curis puniat. Has rectè in ferreis thalamis habitare canit Poëta, ut signet, eas nulla ratione placabiles aut exorabiles esse, quò minus diris cruciatibus terreant, affligant, & excarnificent conscientias infœlices mortalium. Etenim dura, immitia, inflexibilia, & quæ neque precibus, neque lacrymis neque affectibus moueri possunt, ferrea, cornea, & adamantina, robur, silicem hyperbole prouerbiali appellare solemus. Ita Persius dixit:

——neq; enim mihi cornea fibra est.

Discordia.] Doctè Maro cum Eumenidibus discordiam coniunxit, quæ pace quippe turbata lites & motus serat, ut omnia misceantur sacra prophanis. Nec potuit aptius epitheton tribuere, quàm dementiæ. nam ex mera stultitia & dementia dissidia nascuntur, cùm natura ad concordiam & mutuam beneuolentiam nos consociârit, quam etiam bruta animantia eiusdem generis inter se colunt. Vipereum.] A forma terribili, quæ naturæ rei congruat. In medio.] Describit ulmum, à quantitate & loco, quæ in medio uestibulo collocata, ramis patulis, & proinde opaca est, & ingens. Vlmus arbor sterilis est: hanc proinde somniorum sedem uocat, quòd sterilia sint B & uana, quæ per somnum uidemus, nisi diuinum habeant testimonium. Cæterùm expressit Poëta Platonis dogma, qui tradit, animum in hac uita altum dormire, ac priusquam expergiscatur, è theatro hoc facessere, ac iam inde post mortem profundo somno sepeliri. Quod ipsum uidetur & Orpheus significare, cùm canit, ἄρρηκτοι τοῦ ἀΐδαο πύλαι καὶ δῆμος ὀνείρων. De somniorum generibus annotauimus in Tertio. Quatuor ulmi genera produnt: Atinieam, quæ excelsissima est: Gallicam: & quæ apud Italos densiore folio est, & numerosiore ab eodem pediculo. Vltimum genus ulmi, syluestre est. Ouidius libro undecimo Metamorph. ubi describit Somni regiam, in uestibulo papauera collocat, & eas libas quæ soporem conciliant:

Ante fores antri fœcunda papauera florent, «
Innumeræq; herbæ, quarum de lacte soporem «
Nox legit, & spargit per opacas humida terras. «

Circa somnum uarias insomniorum formas collocat, quorum numerum collationibus hyperbolicis amplificat:

Hunc circa passim uarias imitantia formas «
Somnia uana iacent, totidem quot messis aristas. «
Sylua gerit frondes, eiectat littus arenas. C

Centauri.] Monstra animantium commemorat, quæ contra rerum naturam ad humanam perniciem nata fabulantur. Centauri, Ixionis & nubis filij dicuntur fuisse, supernè humana, infernè forma equina. Postquam enim in cœlum Ixion à Ioue sublatus esset, cùm Iunoni stuprum offerre uellet, re comperta, Iupiter nubẽ illi supposuit, ex qua Centauros sustulit. Seruius fabulam ad historiam uolẽs reducere, ipsa fabula fabulosius commentum adducit huiusmodi. Cùm quidem rex bobus œstro agitatis satellites suos, ad eos reuocandos ire iussisset, cùm illos cursu insequi nequirent, ascendisse equos, quorũ uelocitate stimulis additis assequuti armentũ reduxerint. Atq; hinc ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, stimulando, Centauros dictos. Inde, quum equi ora in amne Peneo immersa haberent, procul spectantibus eam speciem præbuêre, quæ postea fabulæ locum dedit. At ita res ipsa habet. Centauri Thessaliæ populi sunt, & Pelij montis accolæ. Ab his ratio pugnandi ex equis inuenta fuit, ut à Bellero-

A *Bellerophonte uehendi in equis, à Peletronio frenis eos regendi ars. Hinc Centauri, quasi centuri, stimulatores dicti. Hi cùm circa Peneum amnem fortè aquarentur, haberentq́; ora flumini immersa, ut à quibusdam historicorum proditum est, eam procul spectantibus formam praebuêre, quam postea credula uetustas in ijs figurandis expressit. Quoniam autem Centauri homines erant uiolenti, contumeliosi, & praeferoces, κενταυρικῶς accipitur pro ἀγροίκως καὶ ἀκόσμως, καὶ ὑβριστικῶς: id est, agrestè, ineleganter, & contumeliosè: uel, ut nonnulli, molliter ac delicatè. Est & centaurea, & centaurium nobilis herba, efficax aduersus multa morborum genera. Caeterùm Centaurorum insignium nomina celeberrima ista recensentur ferè ab authoribus: Chiron, Eurytus, Amycus, Grynaeus, Rhetus, Orneus, Lycidas, Medon, Pisenor, Thaumas, Mermeros, Pholus, Meneleus, Abas, Nessus, Eurynomus, Arius, Imbreus, Cenaeus, Aphidas, Phereus, Lycus, Cronius, dictis, Elope, Bienor, Herlinus, Lycetus, Hippasos, Rhipheus, Thereus, Demoleon, Phlegraeus, Hylas, Iphinous, Danis, Dorylus, Cyllarus, Thonius, Theleboas, Pyretus, Ocelus, Brigyppus, Astylus, Nesseus, Odytes, Stiphalus, Bromus, Antimachus, Helinus: Pycagmus,*
B *Latreus, Monychus.* Stabulant.] *habitant. Genus pro genere, quod brutorum animantium propriè est: alludit adequinam in parte formam.*

Scyllae(p.] *Duae Scyllae ab authoribus referuntur. Altera Nisi regis Megarensium filia, quae ob ademptos patri aureos crines in cirin auem, quam eandem cum alauda & galerita putant esse, conuersa narratur. Fabula extat apud Ouidium Metamorph. libro octauo. Altera Phorci, quae media sui parte ueneficijs Circes in canem conuersa fuit, inde in scopulum. Fabulae copiosius à nobis relata sunt in tertio. Hinc fabula consuta est, Scyllam in pelago Tyrrheno feram esse, oculorum tenus speciem formosae mulieris prae se ferentem, à reliqua parte canum capita sex. reliqua uerò corpore, serpentinam. Alij aliter huius monstri, siue malis scopuli, simulachrum describunt. Idem in 3. Aen.*

At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naueis in saxa trahentem:
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Pubetenus, postremò immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Est & Scylla insula. Biformes.] *Quòd altera in ci-*
C *rin auem, altera in monstrum marinum mutata creditur, quod in pelago Tyrrheno à fluctibus toto corpore extet.*

Briareus.] *Briareus, Cottus & Gyges fratres fuisse memorantur, Coeli & Terrae filij: quorum singulis centum fuerint capita, ac totidem manus. Hi multa bella contra Saturni filios gesserunt. Tandem deuicti, ad inferos praecipites dati sunt. Hesiod. singulis centum manus, & quinquaginta capita tribuit: Homerus secutus, qui Briareum ἑκατόγχειρα uocat, lib. Iliad. 1. Hesiodus ad istum modum genealogiam horum tradit.*

ἄλλοι δ' αὖ γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
τρεῖς παῖδες μεγάλοι καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοὶ,
κόττος τε, βριάρεώς τε, γύγης θ' ὑπερήφανα τέκνα.
τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀΐσσοντο
ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δ' ἑκάστῳ πεντήκοντα
ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν,
ἰσχὺς δ' ἄπλητος κρατερὴ μεγάλῳ ἐπὶ εἴδει.
ὅσσοι γὰρ γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ.

Porrò cùm Iupiter aliquando insolenter iactitasset, se nullo momento omnes diuos catena suspensos, cùm uellet, sublimes rapturum: fabulantur, in eum Mineruam, Iunonem & Neptunum conspirasse: coniecturosq́; in uincula fuisse, nisi Thetys Ioui Briareum centimanum auxilio aduocasset. Meminit huius Lucianus in quodam dialogo. Homerus fabulae addit, Aegaeonem illum à mortalibus, ab immortalibus uerò Briareum appellatum, lib. Iliad. 1.

ὁππότε μιν ξυνδῆσαι ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι,
ἥρη τ' ἠδὲ ποσειδάων, καὶ παλλὰς ἀθήνη.
ἀλλὰ σὺ τόν γ' ἐλθοῦσα θεὰ ὑπελύσαο δεσμῶν.
ὦχ' ἑκατόγχειρον καλέσασ' ἐς μακρὸν ὄλυμπον,
ὃν βριάρεων καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δέ τε πάντες
αἰγαίων', ὁ γὰρ αὖτε βίην οὗ πατρὸς ἀμείνων,
ὅς ῥα παρὰ κρονίωνι καθέζετο κύδεϊ γαίων.

Centum geminus.] *non centiceps, sed centimanus, authore Hesiodo: ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δ' ἑκάστῳ πεντήκοντα ἐξ ὤμων. Nomen à rei natura est confictum. nam βριαροὶ Graecis uocantur, βαρεῖς, ἄγριοι, στερεοὶ, καὶ φοβεροί: id est, odiosi, molesti, agrestes, solidi, duri, & terribiles.* Lernae.] *Hanc Hesiodus prognatam canit ex Typhaone & Echidna nympha, & à Iunone educatam, in Herculis odiū, sed quam is postea confecerit.*

τὸ τρίτον ὕδρην αὖτις ἐγείνατο λυγρὰ ἰδυῖαν
λερναίην, ἣν θρέψε θεὰ λευκώλενος ἥρη,
ἄπλητον κοτέουσα, βίῃ ἡρακληείῃ,
καὶ τὴν μὲν διὸς υἱὸς ἐνήρατο νηλέϊ χαλκῷ
ἀμφιτρυωνιάδης, σὺν ἀρηϊφίλῳ ἰολάῳ,
ἡρακλέης βουλῇσιν ἀθηναίης ἀγελείης.

Hydram centum capitum fuisse, alij octo, nonnulli septem tantùm tradunt, & inter ea unum immortale. Cum hoc monstro Hercules multum diuq́; conflictatus fuit, quòd uno reciso capite, tria renascerentur. Quod quidem ut prohiberet, recisum caput laminis ignitis extemplò adussit: uel (ut multi) Graeco igni confecit. Caeterùm Strabo lib. 8. scribit, Lernam fuisse lacum in communi Argiuorum Mycenaeorumq́; agro, in quem cùm ab omnibus passim sordes, stercora, & purgamenta deportarentur, uulgo natum fuit prouerbium, λέρνη κακῶν, de malis quamplurimis in unum congestis, uel ijs qui post castigationem peiores euadunt. In hoc lacu fingunt poëtae hydram illam constitisse, quam diximus ab Hercule obtritam. Zenodotus autumat, Lernam locum fuisse in Argolico, in quem cùm omne sordium genus conijceretur, foetidae & pestilentes nebulae inde exhalabātur. Idem author prodit, rectiùs ad fabulam Danaidum, prouerbium Lerna malorum referēdum. quarum pater Danaus, capita generorum suorum, fratris Aegypti filiorum, quos filiae una nocte contrucidarant, in eum locum congesserit: ac fieri potuisse, ut contumeliae causa in eundem lacum omnis generis purgamenta conuerti iusserit. Idem annotatum reliquit Suidas in prouerbio λέρνη θεατῶν, de theatro, quod ex uaria mixtaq́; hominum colluuie constat. ἀντὶ τοῦ κακῶν θέατρον. Citatq́; idem, perinde ut Hesychius, Cratinum comicum. εἰς μὲν, inquit, δεῦρο τὴν ὕλην, οἱ δὲ δεῦρο τοῦ ἀγγείου τὰ καθάρματα ἐξέφερον. αἱ δὲ Δαναΐδες τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνεψιαδῶν ἐν τῇ λέρνῃ ἀπέθεντο, καὶ ὡς ἄδης, ἐφ' ὕβρει ἐκεῖνοι τὰ δυσχερέστατα ἐκεῖ ἔρριψαν, Lernam, à Lerno rege dictam existimant. Chimaera.] *Hanc ex hydra Lernea procreatam, patre Typhone, Hesiod. in Theogonia fabulatur, pedibus uelocē & robustā: belluam triū capitū leonis, caprae, & draconis, priori corporis parte leoninam*

leoninam formam gestare, media capræ, posteriori draconis: ignem item spirare. quare noster eam flammis armatam dicit:

» ἡ δὲ χίμαιραν ἔτικτε, πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ,
» δεινήν τε, μεγάλην τε, ποδώκεά τε, κρατερήν τε.
» τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαὶ, μία μὲν χαροποῖο λέοντος,
» ἡ δὲ χιμαίρης, ἡ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος.
» πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
» δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.
» τὴν μὲν πήγασος εἷλε, καὶ ἐσθλὸς βελλεροφόντης.

Qua uirtute hoc monstrum uir ille confecerit, refert Homerus lib. Iliad. 6. Est autem chimæra Græcis, capra annicula. Seruius fabulam ad historiam torquet. Certè Chimæra mons in Lycia, in cuius summitate leones sunt, in medio pascua, ima uerò serpentum sunt referta. Hunc montem ferunt Bellerophontis beneficio habitalem factum. De Chimæra in quinto dictum est. Illud potius ad historiam referendum est, quod Maro addit, ferro eam armatam. Etenim mons Chimæra in Phaselide perpetuo incendio noctes diesq́ terribilis est: cuius igni aqua etiam ardet: terra ac fimo, uel (ut alij) ferro extinguitur. author est Plin. Est & castellum in ora Epiri, in Acroceraunijs. Ouid. de Chimæra:

» Quoq́ Chimæra iugo, medijs in partibus hircum,
» Pectus & ora leæ, caudam serpentis habebat.

Gorgones.] Medusa, eiusq́ sorores. Tres fuisse produntur, in extrema ora Africæ, Stheno, Euryale, & Medusa quarum postrema sola fuerit mortalis. De his Hesiodus:

» γοργούς θ' αἳ ναίουσι πέρην κλυτοῦ ὠκεανοῖο,
» ἐσχατιῇ πρὸς νυκτὸς, ἵν' ἑσπερίδες λιγύφωνοι,
» σθεννώ τ' εὐρυάλη τε, μέδουσά τε λυγρὰ παθοῦσα.
» ἡ μὲν ἔην θνητὴ, αἱ δ' ἀθάνατοι καὶ ἀγήρως
» αἱ δύο. τῇ δὲ μιῇ παρελέξατο κυανοχαίτης
» ἐν μαλακῷ λειμῶνι, καὶ ἄνθεσιν εἰαρινοῖσι.
» τῆς δ' ὅτε δὴ περσεὺς κεφαλὴν ἀπεδειροτόμησεν,
» ἐξέθορε χρυσάωρ τε μέγας, καὶ πήγασος ἵππος.

Erant his capita draconum squamis obsita: dentes item prægrandes suum instar: singuli oculi: ad hæc, manus & alæ, quibus per aërem ferebantur. Inerat his ea uis, ut se contrà obtuentes, in saxa uerterent. Medusam petiuit Perseus, Orci galea contectus. Huius comas Minerua in angues mutarat, quod in suo templo, non in prato, ut Hesiodus ait, à Neptuno uitiata esset. Et oculis Perseus in clypeum æneum, in quo ipsius Gorgonis imaginem uidebat, manum in Medusam librans, Palladis beneficio eius caput desecuit. Sunt qui eam ferri splendore perculsam scribant. Reliquæ sorores uolantes Perseum quidem insequebantur, sed cùm illum propter Plutonis galeam uidere nequirent, persequi desierunt. Perseus ab ea expeditione in Seriphum reuersus, Polydecten aggressus est, sed frustra amicos implorantem. Quos ad regiam concurrentes, Gorgonis capite obiecto, obtuentes in saxa uertit. Polydecta sublato, ac Dicty in fratris locum suffecto, Gorgonis caput Palladi reddidit: galeam, peram, & talaria Mercurio: qui ea nymphis, à quibus acceperat, restituit. Reddidit & falcem adamantinam Mercurio. Cæterùm domum Gorgonum atq; eius insulæ miracula, scribit Plin. lib. 6. cap 31. Loquutus de terrarum fronte extrema in Africa, primum se circumagente in occasum, ac mare Atlanticum. Contra hoc promontorium Gorgones insulæ narrantur, inquit, Gorgonum quondam domus, bidui nauigatione distantes à continenti, ut tradit Xenoph. Lampsacenus penetrauit in eas Hanno Pœnorum Imperator, prodiditq́ hirta fœminarum corpora uiros pernicitate euasisse: duarumq́ Gorgonum cutes argumenti & miraculi gratia in Iunonis templo posuit, spectatas usque ad Carthaginem captam. Copiosè prosequitur historiam post Zenodotum, enarrator Lycophronis. γοργὸν, & γοργός, terribilis. γοργονῆον, προσωπεῖον. γοργόνη, γοργώ. γοργολόφας Minerua, à capite ipsius Gorgonis ita appellata. γοργονωτὸς, periphrasticè Gorgon, & scutum in quo Gorgonis caput fixum est. γοργῶπις, γοργόφθαλμος. Gorgonia etiam gemma est, cuius meminit Plin. sicut & pictura monstri Gorgonis. Gorgon autem prouerbium fecit, γόργονα περσεὺς ἐχειρώσατο, Gorgonem Perseus adortus est, ubi quis egregium facinus inceptat. A

Harpyiæ.] De his in tertio abundè annotauimus.

Tricorporis.] Periphrasis Geryonis. Hunc ex Chrysaore natum, & tricorporem, uel (ut Hesiod.) trium capitum fuisse memorant:

χρυσάωρ δ' ἔτεκε τρικέφαλον γηρυονῆα, «
τὸν μὲν ἄρ' ἐξενάριξε βίη ἡρακληείη, «
βουσὶ παρ' εἰλιπόδεσσι περιρρύτῳ εἰν ἐρυθείῃ. «
ἤματι τῷ, ὅτε περ βοῦς ἤλασεν εὐρυμετώπους, «
τίρυνθ' εἰς ἱερὴν διαβὰς πόρον ὠκεανοῖο, B
ὄρθον τε κτείνας, καὶ βουκόλον εὐρυτίωνα, «
σταθμῷ ἐν ἠερόεντι πέρην κλυτοῦ ὠκεανοῖο. «

Cæterum hunc Hispaniæ regem, ut ex his Hesiodi uerbis liquet, Hercules interfecit, eiusq́ armenta per Italiam in Græciam abduxit. Oppianus in Cynegeticis:

αὐτῷ ἐπ' ὠκεανῷ δηρίσατο γηρυονῆϊ. «

Eum autem pro armento suo pugnantem interfecit, telo percussum circa amnem Anthemontem. Addunt scriptores aliquid monstri simile, duas arbores ad eius tumulum sanguinem eliquare. Habitauit in insula Erythia: quoniam Tyrij ab origine eorum orti, ab Erythræo mari eò ferebantur. Quoniam autem hic Herculi multum negotij fecit in singulari certamine, Aristoph. prouerbiali figura dixit, βόλει διαμάχεσθαι γηρυόνῃ τετραπτίλῳ, ἀντὶ τοῦ τετρακεφάλῳ: idest, uis tu pugnare cum Geryone quadricipite; hoc est, cum inexpugnabili decertare. Fabula inde nata creditur, quòd cum Chrysaori tres essent filij, tanta inter se concordia regnarunt, ut nunquam de imperio certamen esset. Hos ferunt ab Hercule deuictos prælio. γηρυόνεια, arbores appellant. γηρυόνειον, fumum, νῆμα. Itaque ut nos aliquando ex his monstris explicemus, hæc ideo fingit Poëta in inferorum uestibulo sedem C habere, ut monstra uitia intelligantur, & Tartarum eorum habitum: unde Acheron dimanat: hoc est, gaudiorum priuatio. Quod quia sic uideo quosdam philosophari, libuit obiter hic quoque adijcere. Corripit.] Admonui paulò antè, ex Platonicorum doctrina Vergilium, Homerum sequutum, Aeneæ ferrum tribuere, propterea quòd eius aciem formidare credantur dæmones, ut qui eos agitare uelint, studiosè ferrum obijciant: id quod dixi, experimento compertum. Homer. Odys. λ.

αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ «
ἥμην, οὐδ' εἴων νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα «
αἵματος ἆσσον ἴμεν, πρὶν τειρεσίαο πυθέσθαι. «

Docta.] Sibylla: periphrasis. disertè docta, ὡς ἀδῆλα τὰ τοῦ βίου. Vitas.] quippe quæ nec carnem habent, nec ossa: unde rectè umbræ à poëtis appellantur. Proinde periphrasis spirituum & umbrarum, quæ locum non occupant. Irruat.] Enallage temporis: pro irruisset,

A ingressisset, & diuerberasset. Frustrà ferro diuerberet.] cùm substantiæ planè sint incorporeæ, quæ nec sensu aliquo tangi, nec lædi possunt. Eadem ratione à Græcis σκιαί dicuntur.

ARGVMENTVM.

Explicatis, quæ in vestibulo regiæ Plutonis continebantur, reliqua inferorum loca describēda aggreditur, atq; in primis Acheronta fluuium: eiusq; portitorem Charonta: cuius formam, ætatem, habitum, officiumq; depingit. ad quem animas diuersi, ac infiniti propè generis mortuorum hominum conuolare memorat, vt ad inferos eius cymba transferantur.

Hinc uia Tartarei quæ fert Acherontis ad undas:
Turbidus hic cœno uastaq; uoragine gurges
Aestuat, atq; omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina seruat,
Terribili squalore Charon, cui plurima mento
Canicies inculta iacet, stant lumina flamma.
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus:
Ipse ratem conto subigit, uelisq; ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba:
Iam senior, sed cruda Deo uiridisq; senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atq; uiri, defunctaq; corpora uita
Magnanimûm heroûm, pueri innuptæq; puellæ,
Impositiq; rogis iuuenes ante ora parentum:
Quàm multa in syluis Autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerātur aues, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.

NASC. Hinc uia Tartarei.] Eodē ordine usus est Plato in describendis inferorum locis in Axiocho. cùm ait: Vestibula autem qua aditus est ad Plutonis regnum, ferreis sunt claustris, atq; clauibus obfirmata, aperientē illa fluuius excipit Acheron: postquem Cocytus est. cos B ubi quis traiecerit, ad Minoëm, & Rhadamanthum est accedere necesse, & reliqua. Hic ὑπερβατικῶς stygis paludis mentio fit: quam turbidū gurgitem uasta voragine appellat, id quod facilè intelligi potest ex eo, quod paulò infrà Sibylla ait:

Cocyti stagna alta uides, stygiamq; paludem.

Huiusmodi igitur est horum fluuiorum situs. Acheron est, quem Poëta de Tartaro sentit exire: huius æstus stygem facit paludem: de styge uerò nascitur Cocytus: quæ flumina si mysticè, seu allegoricè interpretari uelimus, Achéron absq; gaudio significat: qui uerò gaudio caret, is tristitia afficiatur necesse est, quod per stygem designatur, ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ dictam. tristitia autem luctui proxima est, qui Cocyti nomine intelligitur: ἀπὸ τοῦ κωκύειν: id est, lugere. hæc sunt apud inferos, alij tamen hæc aliter interpretantur. adeas Platonem in Phædon, eiusq; interpretem Marsylium in argumento dialogi. Portitor has horrendus aquas.] Quia occurrebat, si nullus datur ad inferos accessus nisi per hæc flumina, quomodo transmittuntur. C προκαταληπτικῶς occupat, esse portitorem Charonta: qui animas cymba transuehat: quem etiam per effictionem, seu διατύπωσιν describit horrendum, squalidum, canum, prolixa, atq; inculta barba, oculis flammeis, & amictu sordido ab humeris dependente, nodoq; religato. quarum rerum allegorias hic apponere non pigeret, nisi satis perspicuè ex his, quæ Seruius interpres scribit, intelligi possent, & Boccatius declarasset. Cui plurima mento Canicies.] Addit, Inculta, &, iacet, scilicet neglecta. Stant lumina flamma.] rigidos, terribilesq; oculos designat: quales crudelium hominum, atque pertinacium esse solent. Ipse ratem conto subigit.] Charontis officium, illiusq; exercendi modum nec nō ipsius officij instrumenta describit, conto, non remo cymbam impellit, uelisq; progredi facit. Ferruginea.] uel nigra, uel potiùs ferruginis coloris ferrugo, seu rubigo sordes est, quæ ferrum consumit. Ouid. in 2. de Ponto:

Roditur ut scabra positum rubigine ferrum.

Subuectat.] Frequenter uehit animas: quas mortua corpora appellat: nam inferius uiua corpora dicit:

Corpora uiua nefas Stygia uectare carina.

Alludit autem ad Platonis opinionē: qui in Phæd tradit animas, quæ nō puræ decesserunt à corpore, earum apparere umbrosa phantasmata, uisibileq; aliquid secū trahere, & uideri posse. id quod ne Homerus quidem tacuisse uidetur Iliad. 23.

τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων.

Iam senior.] ætatem docet. Sed cruda Deo.] ἐπανόρθωσις, ne fortè quis putet, senem inualidum tam laborioso negotio præesse. Effusa ruebat.] nimio tranandi fluminis desiderio. Matres, atq; uiri.] hac tota descriptione mortem omnibus communem esse insinuat. nam per omnem turbam, omne hominum genus. per matres, & viros sexum, per Heroas conditionem, per pueros, & puellas, iuuenesq́, ætatem designat. sed ἐμφατικῶς, nec absque ingenti commiserationis affectu pueros, iuuenesq; nominat: quasi ipsorum mortem deploret: qui nondum ætati, atq; naturæ satisfecerunt, porrò auget πάθος à commiseratione cùm liberos spectantibus eorum genitoribus, in pyram positos memorat. Quàm multa in syluis.] descriptionem multitudinis animarum ad ripam fluminis cōuolantium duplici comparatione, altera à folijs arborum extremo autumno cadentibus, altera ab auiū numero hyeme trans mare in apricam regionem uolantium deducta auget, & illustrat. cuius rei imago quædam est apud Apollonium in 4. Argonaut.

—ὅσσα τε πόντου
κύματα χειμερίοιο κορύσσεται ἐξ ἀνέμοιο,
ἢ ὅσα φύλλα χαμᾶζε περικλαδέος πέσεν ὕλης
φυλλοχόῳ ἐνὶ μηνί. τίς ἂν τάδε τεκμήραιτο.

Quàm multæ glomerantur aues.] de gruibus hauddubiè intelligit: quibus frigus inimicum est: & uidetur locus desumptus ex 3. Iliad. inter uitia:

ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό
αἵ τ᾽ ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον, καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον.

Et terris immittit apricis.] Soli expositis. & per hoc calidis, ut Africa, aliæq; regiones ad meridiē expositæ.

LAMB. Hort. Hinc uia.] E uestibulo traducitur ad amnes. & narrationem earum rerum, quas hic dictu audituq; horrendas uiderit, antequam ad damnatorum loca transmittat.

Accom-

Accommodatè humanis rebus omnia narrat, seruato ordine locorum, quem Homerus prorsus omisit. Noster primùm uestibulum regiæ Plutonis tribuit, cuiusmodi ædibus illustrium hominum sub ipsum ingressum hærere solent. Inde regiam non uallo, sed fluminibus cinctam dicit. Et, ut in rebus humanis fieri solet, portitorem ibi locat, qui accepta stipe, umbras in ulteriorem ripam traducat. Atque hic quidem ociosus non est Poëta: sed fabulosæ narrationi, erudita quædam ex media philosophia: hoc est, ex Platonis mysterijs, admiscet, ut uoluptas & dulcor utilitate aliqua condiatur. Hinc.] *Ex uestibulo iter est, & uia statim occurrit lata & spaciosa, quæ ducit ad paludes, stagna & flumina, quæ Tartarum ambiant. Acherontem Tartareum uocat, quippe qui ex Tartaro interiore emanet. Primùm autem describit Acherontem à qualitate aquæ & natura. nam cùm turbidus fluat, & cœnosus, præterea ex profunda uoragine in Cocytum omnem arenam effundit.* Vorago, *quæ & uortex dicta, quòd uoret & absorbeat ea quæ in eum locum incidunt. Eundem locum & gurgitem dixit. nam idem uortex, tanquam gula, nihil non ad se trahit, absumitq́.* Aestuat.] *feruet, agitatur: metaphora, à calore ad æstum maris. Illa uerò remotior est, ab homine ad non animal: hoc est, ad Acherontis uiolentiam.* Cocyto.] *In Cocytum, per Stygem.*

Portitor.] πορθμεύς. *Proximum est, ut ad Charontis munus transeat, quem hunc amnem seruare fabulantur. Huius prosopographia constat ab officio, dum huic fluminum custodiam tribuit, & cymbæ gubernaculum: describit hunc item à neglecta forma, à cultu, habitu, & ætate. Portitor is dicitur, qui portorium conducit. & qui traducit homines in ulteriorem ripam, uel ad nauem de litore, uel de litore ad nauem. Eodem uocabulo censetur is qui uehitur,* καταχρηστικῶς, *ut uector.* Squalore.] *Squalor propriè est, in corporibus alia sordium congeries, ad squamarum in piscibus similitudinem: à quarum crebritate asperitateq́ (ut in serpentum quoque corijs est uidere) squalere dicitur. Hinc tunicam auro squalentem dixit, & thoracem horrentem ahenis squamis. In uniuersum, quicquid nimis inculcatum obsitumq́ aliqua re erat, ut incuteret uisentibus facie noua horrorem, id squalere dicebatur.* Canicies.] *A signo senilis ætatis. Sed significantiùs grandiorem & propè decrepitam senectutem ostendit uox* inculta: *sed & ueteres barbam non comebant, quòd ea ætas peculiariter prorsus sui cultus sit negligentior.* Flamma.] *Ab horribili aspectu.* Sordidus.] *A sordido cultu, & uestitu immundo. Sordes enim omnis immundicies est. hinc sordeo, squaleo, horreo.*

Ipse.] *Ab officio gubernandæ cymbæ. His duobus potissimùm aguntur naues, uelis & remis.* Ministrat, *pro regit dixit.* Ferruginea.] *ab usu cymbæ. hæc enim traducit animas ad inferos. Ferrugineum colorem uocant, à ferrugine, quæ ferri rubigo est: ut ærugo, æris. Rubiginem à colore denominatam uolunt. nam antiquitus* robum, *rubeum dicebant, hinc Robigus: & Robigalia sacra, ne robigo segetes corrumperet. Hinc ferrugo, rufus color, per translationem, & subniger, qualis color est floris hyacinthi: & color ferrugineus. Vnde Poëta hyacinthum ferrugineum appellat:*

10 *Et ferrugineus hyacinthus.——*

Ferruginea uestis, ferruginea cymba Charontis: non cærulea, sed subnigra, in rubeum nonnihil efflorescens.

Iam senior.] *Ab ætate: sed quem ea adeò non retardauit, ut iuuenilis animus in effœto corpore adhuc esset.* A

Deo.] *Charonti. Hoc quippe poëtis est, & diuorū ministris Dei appellationem, propter immortalitatem, tribuere. Cæterùm Charontis cymba etiam prouerbij loco à doctis celebratur, pro sepulchro, seu morte, teste Suida: ut, alterum pedem in Cymba Charontis habere senes dicuntur, qui diu uiuere non possunt. Cymba nauicula est, cuius medium extremitatibus latius est. Huius inuentores Phœnices fuêre.* χαρώνιος θύρα: *id est, Charontis ianua, de imminente capitis periculo, aut de re ualde tristi. eo enim nomine antiquitùs carceris unius ianua appellabatur, per quam damnati iudicum sententijs ad supplicium educebantur. Citatur à Suida. &,* πορθμευτικὰ παρὰ χάρωνος πύλας, καὶ κηρύγματα: *id est, porthmeutica à Charonte disces, & præconia. Inepta prorsus sunt & ridicula, quæ quidam hic de Charonte, cymba conto, uiridi senecta, & amictu philosophantur, singula propè uocabula ad allegoriam rapientes,* χάρων, λίων, *Macedonicè.* Huc.] *Ad ripas Acherontis confluebant mortuorum umbræ indiscriminatim, studio traijciendi amnem. Enumerat amplificatione omnis generis mortales, conditionis, loci, sexus, & ætatis. Hac autem innuit, omnibus semel moriendum: nec ætatem, nec imagines esse, quæ morti non sit subiecta.* Matres.] *A sexu.* Heroum.] *A generis splendore.* Pueri.] *Ab ætate, & conditione.* Iuuenes.] *Qui præmatura morte decesserunt: pathos ab ætate. Acerbum parentibus est, eos condere, quos procrearunt.* Quàm multa.] *Traductus hic locus est ex Iliad. 6.* B

οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν,
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη.

Quos uersus ita uertit Erasmus:

Tale quidem genus est hominum, quale est foliorum:
Quorum hæc uentus humi fundit, rursum illa uirescens
Profert sylua, simul ueris iam afflauerit aura.

Hoc carmine tradit Laërtius Pyrrhonem Academicum peculiariter delectatum fuisse. In eandem propè sententiam hi uersus faciunt, qui extant Iliad. 21.

οἳ φύλλοισιν ἐοικότες, ἄλλοτε μέν τε
ζαφλεγέες τελέθουσιν ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες,
ἄλλοτε δ' αὖ φθινύθουσιν ἀκήριοι.

Id est, eodem interprete:

Frondibus arboreis similes, nunc ubere fœtu C
Exuperant, lætiq́ satis uescuntur agrorum,
Nunc rursum intereunt, euanescuntq́ caduci.

Duplici comparatione hyperbolica uim umbrarum ad amnem ruentium proponit. Harum altera ducta est à folijs, tempore autumni ex arboribus decidentibus: altera ab auibus, gregatim sub tempus uernum tepidius cœlum petentibus. id quod de gruibus, hirundinibus, & ciconijs præcipuè proditur. Vtraque mirè quadrat rei, cum qua confertur. ὑπερβολικῶς. Autumni.] *Quo tempore omnia rerum è terra nascentium ad senectutem à maturitate uergunt, & succus calidus frigore exhauritur.* Aut.] *Altera collatio.* Gurgitem, *mare dicit: per tapinosin.*

Glomerantur.] *confertim uolant. Propriè glomerare est, implicare, & in globi seu sphæræ figuram inducere filum. Hinc conglomerare manum, dimicare: conglomerare capita, coniungere, & similia: & agglomerare, adiungere:*

Et lateri agglomerant nostro.——

Frigidus.]

A Frigidus.] hyems: à toto partem dicit: quẽadmodum & pontum, mare, specie usus pro genere. Propriè pontus est interior maris pars, inter Cherronesum & Euxinum: καταχρηστικῶς pro quouis mari usurpatur. Hinc parœmia nata est, de infinitis bonis, πόντος ἀγαθῶν: perinde ut dicatur θάλασσα: id est, mare bonorũ. Hac de causa Aristophan. Neptunum, ποντομεδέοντα appellat, pro μέγιστον. annotauit Suidas.

ARGUMENTUM.

Animarum ille concursus in ripa fluminis à Charone iũctis manibus petit, vt transferatur, ac seuerus portitor eas tantùm in cymbam suscipit, quas lege transferri posse non ignorat. quam rem admiratus Aeneas Sibyllam interrogat, ipsa statim & portitoris, & fluuiorum, paludisq; nomen edocet: & quamobrem illæ transuehantur, hæ vero à Charonte relinquantur, causam edisserit.

Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantq; manus ripæ ulterioris amore.
Nauita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longè summotos arcet arena.
Aeneas (miratus enim, motusq; tumultu)
Dic, ait, ô uirgo, quid uult concursus ad amnem?
Quidue petunt animæ? uel quo discrimine ripas
Hæ linquunt? illæ remis uada liuida uerrunt?
Olli sic breuiter fata est longæua sacerdos:
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta uides, Stygiamq; paludem,
Dij cuius iurare timent, & fallere numen. (est:
Hæc omnis, quã cernis, inops inhumataq; turba
Portitor ille Charon: hi, quos uehit unda, sepulti:
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priusquàm sedibus ossa quierunt.
Centũ errant annos, uolitantq; hęc littora circum,
Tum demum admissi, stagna exoptata reuisunt.

NASC. STABANT orantes primi.] allusit ad morem oratorũ: qui dum orabant, stabãt: hinc propterea est, quod Aeneas à Didone rogatus, ut modũ excidij Troiani ordine explanaret, à toro sur-
B rexit, tanquam è suggesto diceret:

" Inde toro pater Aeneas sic ortus ab alto.

Verùm quia hoc non orationis, sed supplicationis, deprecationisq; genus erat, æquum fuerat, ut supplices peterent, aut aliquod aliud demissionis animi signum ostenderent, id Poëta temperauit inquiens:

Tendebantq; manus.] hoc non modò humilitatis animi, uerumetiam ingentis affectus assequendæ optionis signum est: nam cùm Deum Opt. Max. affectuosè precamur, iunctas manus attollere solemus. hinc illud ex 3. Aeneid.

" ——tendoq; supinas
" Ad cœlum cum uoce manus: & munera libo
" Intemerata focis——. inquit ille.

Nauita sed tristis.] seuerus Charon: qui nullis
C precibus mouetur, ita libẽtius exponerem, quàm crudelis, ut alij interpretes: nam Charon eas ob crudelitatem non reijcit, sic enim omnes æquè arceret, nec ullis transeundi facultatem daret (non enim crudelitas amicos habet) sed quia inferorum leges optimè nouit, hos recipit, quos iure potest: illos reijcit, quos lege transferri nõ decet. uel tristis, ab effectu. transitu enim priuatæ animæ tristitia afficiebantur. Ast alios.] distributio. Dic, ait, ô uirgo.] simplex interrogatio, quæ tria habet membra: qualis illa:

" Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
" Quoue tenetis iter?

Nam quærit Aeneas unde hic animorum concursus, deinde quid petat, postremò quid sibi uelit delectus ille, ut aliæ pellantur à cymba, aliæ uerò transferantur.

Vada liuida.] omnia apud inferos nigra esse dicũtur. Lõgæua sacerdos.] alludit ad fabulã: quam Seruius, atq; alij interpretes enarrant. mihi uerò aliud consiliũ est, quàm fabulas prosequi. Anchisa generate.] breui oratione natis quæsitis Aeneæ respondet, imò plura etiã, quàm ille quæsierat, ipsa refert, portitoris, fluuiorum, paludisq; nomen: quæ tamen ad quæsita plurimũm faciunt. inter initia uerò Aeneæ beneuolentiam colligit, quem ex præstantia generis ἐμφατικῶς commẽdat, quod Anchisæ filius est, illius, scilicet cuius concubitum non aspernata est Venus. unde illud est Didus ex 1. Aeneid.

" Túne ille Aeneas, quem Dardanio Anchisæ
" Alma Venus Phrygij genuit Simoëntis ad undam?

Deûm certissima proles.] exaggerat genus Aeneæ: quẽ ex Deorũ stirpe natũ esse cõfirmat à signo, siue ab effectu: quod inferos adire potuit: quorũ aditus, nisi Dijs, patet. Cocyti stagna.] fluuiorũ, paludis, & portitoris nomen docet. Dij cuius iurare timent, & fallere numen.] uersus est Apollonij ex 2. Argon. quẽ egregiè certè, ut omnia solet, hic noster transtulit. sic ait Apollon:

" ἴστω νῦν Γαῖα, καὶ Οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
" καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος.

Causam, cur Dij timeant iurare per stygem, hanc astruunt interpretes. quod cùm styx mœrorem significet, Dij autem omnis mœroris sint expertes, iurantes per stygẽ, iurant per rem suæ naturæ contrarium. Inops, inhumataq; turba est.] inhumatã turbã uocat, quæ legitima caruit sepultura, inopẽ uerò, quæ ne imaginariã quidem habuit: de qua inferiùs dicendũ est. Nec ripas datur horrẽdas.] fieri nõ potest, ut ad inferos trãsmeare possint prius, quàm sepultura affecti fuerint. hæc fuit antiquorum superstitio: quã in hunc usq; diem perdurasse uideo. nam qui uiolenta morte obeunt, eos uulgus ignarũ tantisper errare putat, dum legitimæ mortis tempus compleant. Quàm sedibus ossa quierunt.] quàm sepultura affecti fuerint: nam sepulchrum propria est cuiusq; sedes. hinc illud:

" Hunc sedibus refer ante suis, & conde sepulchro.

Centũ errant annos.] licet Poëta superstitiosam hominum indicare uoluerit opinionem, tamen ex occulta Platonis doctrina locus iste tractari uidetur, animas enim hominũ purgari supplicio, præmioq; affici per numerũ annorum Plato literis prodidit: numerum denarium uniuersalem appellat numerum. qui si in se ducatur multiplican-

do decies decem, numerus efficitur centenarius, deinde si reducatur in semetipsum computando decies decem, millenarius nascitur. si igitur allegoricè hic locus exponendus est, talis erit sensus. iniusti hominis animã à se ipsa discessisse in corpus: id est, à sua natura degenerasse, labéq; infectam esse corporea: hancq; labem per denarium numerum, qui uniuersalis est, expurgari uniuersam. Quod uerò denarium hunc numerũ oporteat in se duci procreãdo centenarium, significat animam à corpore ad se per rationem emergere oportere, huc alludens Poëta noster, centum, inquit, errant annos. quod uerò opus sit rursus decẽnarium in se ipsum reducendo millenarium conficere, allegoricè designatur, animam non solùm erga se uerti debere per rationem, uerumetiam per intelligentiã in se conuerti, atque ita in unitatem redigi propriam: quò denique possit Deo frui, summa omnium rerum unitate, ideo infrà dicetur:

—— mille rotam uoluêre per annos.

Hæc tum ex Platone, tum ex eius interprete Marsylio, uiro doctissimo.

LAMB. Hort. STABANT.] A' collatione, ad narrationẽ redit. Certatim ad ripam protensis manibus orabant, ut primi quiq; traducerentur. Exprimit affectus supplicantiũ umbrarũ.

Nauita] Charon: antonomasia. Miratus enim.] ne non aliquid quod ad philosophiam pertineat, singulis locis sparsim interserat, Aeneam sedulò singula sciscitantẽ facit: quemadmodum hoc in loco. Nam cùm poëticum figmentum celebre sit de Charonte, & concursu animorum ad amnem, ut in ulteriorem transportentur, id quod nouum duci Troiano uidetur: causas inquirit, cur alij excipiantur à nauta, alij circum ripas diuagentur, à portitore reiecti. Hæc eò percontatur, ut Sibylla paulò pòst ea ex Platonicorum mysterijs explicet. Miratus.] Caussa sciscitationis parenthesi inclusa est. nam motus fuit ad percontandum, tumultu, & animorum concursu. Tumultus est tanta perturbatio, ut maior subinde timor oriatur, authore Cicerone Philipp. 9. Hinc bella Italica, tumultus Italici: & uerbum tumultuor: & tumultuarij, extemporaliter: tumultuarius, extemporarius. Porrò autem, quòd non omnes à nauta in cymbam excipiuntur, id quosdam ita philosophari uideo. Omnes natura quodam desiderio rerum cognoscendarum ducimur: sed arbitrium liberum obstat, quo minus omnes ad rerum admirabilium contemplationem, alij alias ob causas perueniant. Et in corporibus humatis, in cymbam non admitti, significare uolunt: perturbationes animorum sequaces, prorsus inutiles esse ad hæc θεωρήματα. Sed hæ allegoriæ mihi nimis operosæ ac contortæ uidentur, ne dicam absurdæ.

Dic.] Proponit tria potissimùm: cur ita turmatim ad amnem Lethæum confluant: cur aliæ animæ excipiuntur, aliæ relinquantur in ripa. Horum eruditè causas cognitu dignas reddit Sibylla, ne quid Aeneas ociosum rogasse existimetur. Quidue.] Expolitio. Discrimine] necesse est aliquid in causa esse, cur alias à cymba repellat, alias in alueum admittat. Liuida] Periphrasis: pro Cocytum, uel Stygem. Vadum, fundus fluminis solidus, quòd in eo sine periculo uadatur. Liuidum amnem uocat à colore, qui propriè est subniger in carne, ex ictu & uerbere. A' quo colore elucente in uulnibus, inuidos liuidos appellare solemus: & liuidam mortem, à funeris colore.

Verrunt.] nauigant: ducta metaphora à purgantib. pauimenta scopis, quod propriè uerrere est. Olli.] illis antithesis. Longæua.] Sibylla, periphrasis: Viuacitas huius Sibyllæ in prouerbiũ abijt, Sibylla uiuacior: ut Nestore uiuacior. Propert. lib. 2. At me non ætas mutabit tota Sibyllæ. Seruius hunc locum enarrans, huiusmodi fabulam de eius uiuacitate adducit. Cùm Apollo eius amore captus, ei poscendi arbitrium quod uellet dedisset: illa haustis arenis, tantùm uitæ poposcit. Annuit Apollo quidem eius uotis, sed hac lege, si Erythræam insulam relinqueret, nunquam post illa eam reuisura. Itaq; Cumas migrauit, ubi corporis uiribus defecta, in sola uoce uitam retinuit. Quod ubi cognouissent eius ciues, incertum inuidiáne an commiseratione moti, epistolam ad eam dederunt, creta ueteri more obsignatam. At illa patria terra uisa, illicò efflauit animam. Ouid. lib. Metamorph. 14. hanc item uiuacem uocat:

—— uiuacisq; antra Sibyllæ
Intrat. ——

Etsi in tertio de Sibyllis summatim sit dictum, illud tamen hoc loco Erythræa operæprecium fuerit adijcere, ex Suida. Erythræa hæc dicta fuit, ut meminimus, ab Erythræis, quæ Batti regio appellata fuit. Nunc autem in ea ipsa restaurata, Erythræ nuncupantur. Sunt qui eandem B Sicelen uocant: alij Sardanen, nonnulli Gargethiam, multi Rhodiam, plerique Libyssam, aut Leucanen. Neq; uerò desunt qui Samiam appellent. Ferunt eam floruisse circa Troiæ excidium. Idem Suidas tradit, eam scripsisse libros de Tremoribus, carmina & oracula. Ferunt huius inuentum lyram formæ triangulæ fuisse. Cæterùm anni conueniunt: nam & apud Ouidium lib. Metamorph. 14. ubi Aeneæ suum cum Phœbo congressum refert, septem secula ei tribuuntur: cuius orationem, quod lucem nonnullam huic adferat fabulæ, quam paulò antè de eius uiuacitatis causam retulimus, libuit hic adijcere, ut studiosis quærendi labor adimatur:

Nec dea sum, dixit, nec sacri thuris honore
Humanum dignare caput, ne nescius erres.
Lux æterna mihi, caritura'q; fine dabatur,
Si mea uirginitas Phœbo patuisset amanti.
Dum tamen hanc sperat, dum præcorrumpere donis
Me cupit: Elige, ait, uirgo Cumæa, quod optes,
Optatis potiere tuis ego pulueris hausti
Ostendens cumulum, quot haberet corpora puluis,
Tot mihi natales contingere uana rogaui. C
Excidit, ut peterem iuuenes quoq; protinus annos.
Hos tamen ille mihi dabat, æternam'q; iuuentam,
Si uenerem paterer. contempto numine Phœbi,
Innuba permaneo. sed iam fœlicior ætas
Terga dedit, tremulo'q; gradu uenit ægra senectus,
Quæ patienda diu est: nam iam mihi secula septem
Acta uides, superest numeros ut pulueris æquem,
Ter centum messes, ter centum musta uidere
Tempus erit, cùm de tanto me corpore paruam
Longa dies faciet, consumpta'q; membra senecta
Ad minimum redigetur onus: nec amata uidebor,
Nec placuisse deo, Phœbus quoq; forsitan ipse
Vel non agnoscet, uel dilexisse negabit.
Vsq; adeò mutata ferar, nulli'q; ferenda:
Voce tamen noscar, uocem mihi fata relinquent.
Talia conuexum per iter memorante Sibylla,
Sedibus Euboicam Stygijs emersit ad urbem
Troius Aeneas, sacris ex more litatis
Littora adit nondum nutricis habentia nomen.

Pluribus

A *Pluribus hæc ex ingenioso poëta huc adscripsi, ut lector non omnino supinus intelligat scriptorum de isthac Sibylla consensum, quod ad eius uiuacitatẽ attinet. Suidas tradit, Sibyllam Romanum uocabulum esse, ac uatem significare.* Anchisa.] *Beneuolentia à generis dignitate. Estq́ periphrasis Aeneæ. notat enim, unde sit prognatus. Et cùm ex Venere eum natum constet, illam uerò ex summo Ioue, non dubium est, quin heros dijs genitus sit, cùm matrem deam, auum maternum τὸν πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε habeat.* Cocyti.] *Narratio breuis, pro loci ac temporis ratione. Monstrat illi singula, Cocytũ, Stygem, & his adiuncta. Primum autem docet, quæ loca ea sint, & quibus nominibus appellentur, tum autem & amnium eorum religionem. Inde respondet ad ea quæ Troianus percontatus fuerat. Eruditius ergo Sibylla, quippe docta, responsum instituit, quàm rogarat ille.* Cocytum.] *A' luctu paludi nomen inditũ, alibi retuli: quòd luctus damnatorum animas sequatur. Hinc Pluto ipse Cocytus appellatur. Monstrantis ex tenui interuallo uerba sunt.*

Stygiam.] *ἀπὸ τοῦ στυγνάζω, tristor, quòd animos in curarum uoraginem mergit. στυγνός, tristis. Hunc deorum*
B *poëticorum, iusiurandum religiosum esse uolunt, ut qui per eum iurauerit, illum annum & diebus nouem ambrosia & nectare defraudari. Est autem Styx, secundum Hesiodum, sacer fons, Oceani filia: uel, ut nonnulli aiunt, quòd ille apud inferos, eiusdem huic nominis sit. Ioui consilio dij religiosum iusiurandum eum fecerunt, inquit Homeri enarrator. Testatur id Iupiter ad Iunonem, apud eundem uatem lib. Iliad. 15. quem ille enarrat locum:*

" ἴστω νῦν τόδε γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
" καὶ τὸ κατειβόμενον στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος
" ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Idem lib. 19. Stygem καρτερὸν ὅρκον: id est, efficax, ualidum, & forte iusiurandum, περιφραστικῶς nominat:

" αὐτίκα δ' εἷλ' ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμοιο,
" χωόμενος φρεσὶν ᾗσι, καὶ ὤμοσε καρτερὸν ὅρκον,
" μή ποτ' ἐς Οὔλυμπόν τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα
" αὖτις ἐλεύσεσθαι ἄτην, ἣ πάντας ἀᾶται.

Quo loco Iupiter Aten summo capite arreptam, è cælo præcipitem dat: addens maximum iusiurandum, nunquam futurum ut in cælum & ad superos reuertatur. καρτερὸν ὅρκον, inquit interpres, τὸ στυγὸς ὕδωρ. Et hanc quidem Oceani filiam, & suarum sororum longè præstantissimam, quæq́ in maximo habita honore fuerit post illam diuorum pugnam, quæ Titanum dicta fuit. Porrò quòd huic religioni is consecratus fuit, huiusmodi de causa accidisse aiunt. Cùm Titanes Cæli filij unà cum Saturno Ioui & dijs recentioribus bellum fecissent, Styx inter alia auxilia, prima omnium Ioui unà cum liberis suis auxilio aderat. Quapropter dij, qui à Ioue erant, summis honoribus eam affecerunt: & aquam eius amnis qui apud inferos labitur, Deorum iusiurandum esse uoluerunt.

Paludem.] *Ex restagnatione Acherontis oriri creditur.* Fallere.] *peierare.* Hæc omnis.] *Respondet ad id quod rogarat:* Quid vult concursus ad amnẽ? Quid'ue petũt animæ? vel quo discrimine, *aliæ exciperentur, aliæ arcerẽtur à ripa. Inhumati repelluntur à cymba: iustis funebribus contrà conditi, à nauta excipiuntur.*

Portitor.] *qui portorio animas in ripam ulteriorẽ transportat. Docet Aeneam, quod non sciscitatus fuerat.*

Nec ripas.] *Causa diutini erroris circa ripas.*

Raucum.] *à sono obtuso fluctuum, flumen uocat.*

Sedibus.] *Periphrasis sepulchri.* Centum.] *Ex Platonicorum mysterijs hoc Poëta deprompsit. nam cùm denarius numerus perfectus esse credatur, si decies sumatur, nascitur inde centenarius. Hos annos uniuersos uocãt, qui purgationi & emaculandis animis dedicantur, quibus uitiorum sordes eluuntur, ut aliquando Elysij fœlicitate fruantur. Videtur tamen (ut amplius aliquid adijciatur) ad uetustam Osiridis & Isidis historiam respexisse. Hæc cùm mariti ossa, diu quæsita, tandem circa Syenen inuenisset, collecta in sepulchro condidit, loco inaccesso, quã insulam ob id Abaton dixerunt. Est enim haud longo interuallo ea à Memphi sita, palude limosa, frequentibus papyris horrida. Ipsam autem paludem Stygem uocarunt. Huius autem consilium fuit, ne quis in eam traijceret, nisi statis diebus. Quod si fortè quis ibi perisset, in Stygia, inquam, palude, in centum annos ei sacrificabatur, quod tempus finiendi erroris absolutum uisum fuit. Hinc illud,* Centum errant annos. Volitant.] *quippe umbræ & substantiæ incorporeæ.* Circum.] *Anastrophe.* Tum demum admissi stagna, &c.] *centum annis exactis, ad Lethen & Styga reuertuntur, quorum desiderio tot annos captæ fuerunt.*

C

ARGVMENTVM.

Cognita causa tumultus animorum, & quamobrem citra flumen relinquebantur multi, firmat se Aeneas cogitabundus, & in ea turba quosdam de socijs suis offendit, qui naufragio perierant: in quibus Palinurum etiam, qui nuper in mare demersus fuerat, mœstum uix agnouit: à quo mortis ipsius causam quærit, Apollinemq; accusat mendacij: qui cùm illum ad Italiam peruenturum prædixisset, dictis non mansit.

NASC. Et uestigia pressit.] *non est ταυτολογία: sed illud* constitit Anchisa satus, *ad gressus compressionẽ: hoc uerò ad animi cogitationẽ refertur: solent enim cogitabundi pedem figere & consistere aliquando, ideo sequitur:*

Al. aqua

Multa putãs sortẽq; animo miseratus iniquã.] *ex longa cogitatione humanæ calamitatis sociorũ Aeneæ miseratio nascebatur, sed ad cæteras miserias hoc etiã illis accedebat incommodum, quod, quia alterius negligentia sepultura carebãt, quiescere non possent. lo-* cus

Constitit Anchisa satus, & uestigia pressit,
Multa putans, sortemq́ animo miseratus iniquã,
Cernit ibi mœstos, & mortis honore carentes,
Leucaspim & Lyciæ ductorem classis Orontem,
Quos simul à Troia uentosa per æquora uectos
Obruit Auster, † aquæ inuoluẽs nauẽq; uirosq;.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper cursu dum sydera seruat,
Exciderat puppi, medijs effusus in undis.
Hunc ubi uix multa mœstũ cognouit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medioq; sub æquore mersit?

Dic age:namq; mihi fallax haud antè repertus.
Hoc uno responso animum delusit Apollo,
Qui fore te Ponto incolumem, finesq; canebat
Venturum Ausonios. en hæc promissa fides est?
Ille autem: ——

cus misericordiæ communis ex iniquitate fortunæ. Cernit ibi mœstos.] *ἀπὸ* ~~~~ *à mæstitia, & dolore.*

Honore mortis.] *exequijs, funeraliq; pompa. ij namq; sunt mortis honores.* Leucaspim.] *duos recenset ex socijs: qui in mari perierunt, locum, tempus, modumq; naufragij illorum exponit.* Et Lyciæ ductorem classis.] *nauis, quæ Lycios uehebat, de qua in primo Aeneid.*

" *Vnam, quæ Lycios, fidumq; uehebat Orontem.*

Ecce gubernator sese Palinurus agebat.] *ægrè se mouebat. agere enim se tardi, & tristes dicuntur. unde illud ex 5. Aeneid.*

" *Amissis remis, atq; ordine debilis uno*
" *Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.*

Et fortasse à Physica ratione tractus est sermo: nam agitur corpus animi iudicio. Qui Libyco cursu.] *ea nauigatione, quæ fuit ex Libya in Italiam.*

Hunc ubi uix multa mœstum cognouit in umbra.] *totus in hoc sexto libro Platonicus est Maro noster, & hic maximè Platonis sententiam sequitur de anima uitijs inquinata, quæ donec in sordibus inuoluta est, obscura existit, uixq; agnosci potest: ubi uerò per purgationem è sordibus emerserit, clarior fit. cùm igitur Palinurus ad purgatoria loca nondum transierit, quid mirum, si eum uix agnouit Aeneas?* Quis te Palinure Deorum.] *Aeneæ ad Palinurum oratio est, partim petitoria, partim expostulatoria: nam ab eo primùm ut perierit, postulat, deinde se ab Apolline delusum fuisse conqueritur. à commiseratione cum ingenti doloris affectu exordiri uidetur, cùm ait:* Quis deorum eripuit te nobis? *quasi sentire uideatur Deos tum Palinuro, tum sibi quoq; iratos fuisse: unde ingens commiserationis affectus (ut inquit Cic.) deduci solet. obseruanda est etiam Græcanica locutio τίς θεῶν. quis deorum: pro quis deus. non dissimilis ferè sensus huic principio extat illud Hecubæ in Priamum coniugem ex 2. Aeneid.*

" *——quæ mens tam dira miserrime coniux*
" *Impulit his cingi telis?*

Mens dira, inquit, quasi deorum ira missa.

Namq; mihi fallax.] *querelam ingreditur, quòd fuerit ab Apolline delusus in uaticinio Palinuri, itaq; occultè innuit Apollinis oraculum non semper esse uerum. quod tamen ueritatis commendatione mitigat, cùm eum nunquam, nisi hoc responso, fallacem à se repertum fateatur.* Qui fore te Ponto incolumem.] *fallaciam Apollinis probat à causa ad effectũ.* En hæc promissa fides est?] *concludit cum indignatione ex perfidia Apollinis: qui promissis non stetit. huic affinis est querela Veneris in Iouem ex primo Aeneid. cùm ait:*

" *Certè hinc Romanos olim uoluentibus annis, &c.*

Mox subdit:

" *——quæ te genitor sententia uertit?*

LAMB. Hort.

Constitit.] *Quo splendidè huius loci narratio continuetur, exemplis rem illustrat, nõ exoticis illis quidẽ, aut incognitis, sed domesticis, & notis simul, & recentibus.*

Constitit.] *Arguit admirationẽ ex re noua, & cõmiseratione.* Anchisa.] *Periphrasis Aeneæ.* Vestigia.] *Expolitio.* Putans.] *simplex pro composito: reputans, cogitans.* Sortem.] *fortunam eorum quibus propter*

inopiam tenuitatemq; A *transitum negaretur: uidelicet insepultis, quos modò uocauit turbam inopem, quasi terræ iniectu carentem.* Ops, *terra dea est, cõmunis omnium animantium parens, quæq; uita defuncta corpora sinu suo recipit.* Cernit.] *Enumerat aliquot, quos mari haustos sibi charissimos socios ibi uiderit: Leucaspim, gubernatorem classis Lyciæ: Orontem, eius ductorem: quorum naufragium relatum est in primo, cum soluto portu Siculo, in Africam ui tempestatis Troiani reijcerentur: & Palinurum, qui postrema nauigatione in traiectu è Sicilia in Italiam clauo hærens, somno sopitus in subiectos fluctus excussus fuit.* Leucaspim.] *Idem Poëta in primo Aeneid.*

Vnam, inquit, quæ Lycios, fidũq; uehebat Orontẽ, "
Ipsius ante oculos ingens à uertice Pontus "
In puppim ferit, excutitur pronusq; magister, "
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem "
Torquet agẽs circũ, & rapidus uorat æquore uortex. "

Lyciæ.] *Lycij, minoris Asiæ populi sunt, inter Cariã* B *& Pamphyliam. Horum duces ad Troiam fuisse Sarpedonem & Glaucum, author est Homerus in Catalogo:*

Σαρπηδὼν δ' ἦρχε Λυκίων καὶ Γλαῦκος ἀμύμων "
τηλόθεν ἐκ Λυκίης, Ξάνθου ἄπο δινήεντος. "

Chrestomathiæ author scriptum reliquit, Lyciam à Lyco Pandionis nomenclaturam sortitam· ὅτι, inquit, ὁ Πανδίονος Λύκος, ἐκεῖνος ἐπώνυμον Λυκίαν τὴν χώραν. Hic Solymos condidit. Habuit hæc Asiæ regio quondam oppida 60. quorum 36. Plinij temporibus tantùm reliqua fuerunt, reliquis aut bellis aut terræmotibus deletis. Hanc Taurus mons non includit tantùm, sed ingreditur etiam: nonnunquam Massycites atq; Cragus, interdũ Anticragus & Cadmus. Telmessus oram maritimam claudit. Clarissimas urbes habuit: Patara, unde Patareus Apollo, quòd ibi Apollinis fanũ esset, & Lycias sortes uocat in 4. Xanthum, Olympum, Myram, Ilon. Amnis Xanthus è monte Crago, Lymira è Massycite funditur. Miraculũ habet hæc regio, Chimærã montem nocte flagrantẽ: & oppidũ Ephestium iugis flagrantibus decantatum. Lyciorum quondã respub. florentissima fuit, & dominatu suo C *marino ad Italiam usq; peruenit, ut Cilices ad Pelusium Aegypti.* Ductorem.] *Appositio. Est & Orontes fluuij nomen. Classem hic pro una naui usurpatur. Colligitur id ex libro primo: Vnã, quæ Lycios fidũq; uehebat Orontem,* " *&c.* Obruit.] *Significanter, pro fluctibus oppressit.*

Nauemq;.] *Polysyndeton: & nauem in qua uehebãtur, & ipsos Lycios: ut coarguat, ad unũ omnes unà cũ naui perijsse.* Auster.] *uentus: speciem posuit pro genere, familiare huic Poëtæ.* Ecce.] *Attentio, ad congressum cum Palinuro, cum quo colloquium serit. Sed & ipsa uates promittit illi non tantùm sepulchrum, ut inter alias umbras transmittat amnem: uerumetiam consolatur, spe & expectatione æterni monumenti nominis sui apud omnem posteritatem. Cæterùm Palinurus, παλινουρος, Græcis iterum meiens sonat. neq; dissimulat id Martialis cùm dicit:*

Meiere uis iterum, sic Palinurus eris. "

Pari ratione Odyss. 11. Vlyssi Elpenoris umbra, prima apud inferos obuia adest, cuius casum ad eundem modum primum Poëta commemorat, antequam in colloquium conueniat.

Πόρρ

A » πρῶτη δὲ ψυχὴ Ἐλπήνορος ἦλθεν ἑταίρου.
» οὐ γάρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης.
» σῶμα γὰρ ἐν Κίρκης μεγάρῳ κατελείπομεν ἡμεῖς,
» ἄκλαυτον καὶ ἄθαπτον, ἐπεὶ πόνος ἄλλος ἔπειγε.
» τὸν μὲν ἐγὼ δάκρυσα ἰδὼν ἐλέησά τε θυμῷ,
» καί μιν φωνήσας, ἔπεα πτερόεντα προσηύδων.

Sese Palinurus.] *Graecam periphrasticè uocem reddidit, ἦλθεν, hoc est, uenit: & si non ignorem, quosdam sese agere, interpretari, pro citra ullam difficultatem, negotium & laborem incedere, & quasi se mouere nullius adminiculo, id quod animorum est immortalium.* Gubernat.] *κυβερνήτης, ἢ κυβερνήτωρ, ἀπὸ τοῦ κυβερνάω, guberno: appositio.* Libyco.] *in mari Tyrrheno, in traiectu è Sicilia in Italiã.* Nuper.] *de breuiori tẽpore haud ita diu peracto.* Seruat.] *Simplex pro composito: obseruat.*

Medijs.] *Pathos à loco.* Mœstum.] *quòd honore sepulturæ defraudato, traiectus negatus esset.* Vmbra.] *dubia nocte.* Hunc.] *Homericus Elpenorem conspicatus, lacrymas fundit:*

» τὸν μὲν ἐγὼ δάκρυσα ἰδὼν, ἐλέησά τε θυμῷ.

B Quis te.] *Materiam narrandi & respondendi suppeditat, quo casu è medio sit sublatus: maximè, cum fide oraculi Italia ei promissa esset.*

Dic age.] *Repetitio interrogationis emphasim habet: id quod sequentia indicant. Nam Apollinis oraculum uiro Italiam denunciarat: quare causa est, cur curiosè inquirat, quando in Tyrrheno mari submersus erat, qui factum quòd deus uanus in hac parte deprehensus esset, qui nunquam antea fefellisset. Homerus Odyssea λ.*

Ἐλπῆνορ πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα; «
ἔφθης πεζὸς ἰὼν, ἢ ἐγὼ σὺν νηὶ μελαίνῃ; «

Breuioribus Homericus ille, quàm noster, & quidẽ rectè, cui nihil erat quod uel de oraculo reddito, uel de fortuna cuius ignarus prorsus erat, percontaretur. Fallax.] *mendax: quare, quia Delphica, quæ eadem & Pythia oracula, summam fidem apud mortales merebantur, in prouerbium, eius dæmonis tripus abijt, ut Ex tripode dicta iactitarentur, quæ uehementer uera atq; indubitata uideri nolebant. ὡς τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος, propter ueritatem oraculorum.* Qui fore.] *oraculum Dei, sed λοξὸν καὶ ἀμφίβολον. nam contigit illi id quidem, uerùm secus quàm uel Aeneas uel ipse interpretatus fuerat, id quod peculiare illi genio fuit.* Promissa.] *obliquè notat uanitatem numinis, quæ hoc in euentu coargui posse uidetur duci Troiano* Ille autem.] *Respondet ad id quod postremum rogarat, de fide oraculi: narratq; cum laude Aeneæ, à cura, fide, & eius solicitudine pro se. Homericus Elpenor, nudè statim narrat, quo infortunio deorsum de gradibus domi Circes deciderit, & animus ad inferos deuolarit:*

Διογενὲς Λαερτιάδη πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ, «
ἆσέ με δαίμονος αἶσα κακὴ, καὶ ἀθέσφατος οἶνος. «
Κίρκης δ' ἐν μεγάρῳ καταλέγμενος οὐκ ἐνόησα «
ἄψορρον καταβῆναι, ἰὼν ἐς κλίμακα μακρὴν, «
ἀλλὰ καταντικρὺ τέγεος πέσον, ἐκ δέ μοι αὐχὴν «
ἀστραγάλων ἐάγη, ψυχὴ δ' ἄϊδόσδε κατῆλθε. «

ARGVMENTVM.

Respondet Palinurus Aeneæ: cuius errorem corrigit, falsamq; illius de sua morte suspicionem tollit: Apollinem purgat, & quo pacto ipse perierit, ordine enarrat.

NASC.

——Neq; te Phœbi cortina fefellit:
Dux Anchisiade: nec me Deus æquore mersit.
Namq; gubernaclum multa ui fortè reuulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusq; regebam,
Præcipitans traxi mecum: maria aspera iuro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm † te, ne spoliata ramis excussa magistro,
Deficeret * nauis, tantis surgentibus undis.
Treis notus hybernas † incẽsa per æquora noctes
Vexit me uiolentus aqua: uix lumine quarto
Prospexi Italiam summa sublimis in unda.
Paulatim adnabam * terræ: iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum ueste grauatum,
Prensantẽq; uncis manibus capita aspera mõtis,
Ferro inuasisset, prædamq; ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, uersantq; in littore uẽti.
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iüli,
Eripe me his inuicte malis: aut tu mihi terram
Inijce, (namq; potes) portusq; require Velinos:
Aut tu, si qua uia est, si quam tibi Diua creatrix
Ostendit (neq; enim credo, sine numine Diuûm
Flumina tanta paras Stygiamq; innare paludẽ)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

† al. mane
* al. tantis nauis
† al. immẽsa
* al. terræ: & iam

NEQVE te Phœbi.] *à confutatione obiectorũ auspicatur: quæ mira breuitate refellit.* Cortina fefellit.] *μαντεῖον, pro locũ uaticinij pro ipso uaticinio posuit: est aũt cortina tripus, seu uas aureum tribus pedibus sustentatum, in quo sedentes Phœbades uaticinabantur. & quia huiusmodi tripodes, seu cortinæ Apollini Delphico dicari solebant, alio nomine Delphicæ nuncupatæ fuerunt. Plin. lib. nat. hist. 34. ex ære, inquit, factitauêre & cortinas tripodũ nomine Delphicas, quoniam donis maximè Apollinis Delphici dicabantur.*

quem umbra Elpenoris Vlyssi apparẽs casum suæ necis refert. Odyss. 11.

Maria aspera iuro.] *beneuolentiã colligit ex officio suæ erga Aeneã pietatis: nam de illius magis, quàm de suo periculo se sollicitũ fuisse memorat. sic & Cic. facit pro Milone cùm T. inquit, Annius ipse magis de reipub. salute q̃ de sua perturbetur. idq; Palinurus obtestatione cõfirmat: quæ τὸ πιθανὸν habet: nauta enim per maria iurat.* Excussa magistro.] *nouè dictũ uidet: nam caret exẽplo.* Treis notus hybernas.] *tẽpestatis, periculiq; sui magnitudinẽ exaggerat à diuturnitate temporis. sic Homerus Vlyssem naufragum inducit, sed minori temporis spatio, duos*

Namq; gubernaclum.] *τὸ αἴτιον, quod & sui casus expositionẽ continet. Homerum imitatur Poëta: apud*

duos dies, duasq; noctes. Iam tuta tenebam]πάθος præter spem: nam cùm se iam tuta tenere putaret, non modò id non est adeptus, sed in miseram, crudelemq; necem incidit. hoc perturbationis genus Aristoteli peripetia uocatur: de qua alibi satis multa diximus. Ni gens crudelis.] rem uerisimilem à qualitate personarum non absque ingenti indignationis affectu, non enim nisi crudeles, & absq; pietatis affectu homines naufragum hominem occiderent. Lucanos autem designare uidetur, qui olim apud Rom malè audierunt. Prensantemq; uncis manibus.] graphicè rem depingit per ὑποτύπωσιν. Ferro inuasisset.] πάθος à modo. Prædamq; ignara putasset.] personæ subnectit causam, gens crudelis mihi necem intulit: quia inde lucrum sperabat. locus ex ratiocinatione sumitur. Cic. in Inuentione. Nunc me fluctus habet.] ad deprecationē delabitur. Versantq; in littore uenti.] si per littora accusandi casu legas, ut quidam manuscripti codices, nescio quid magis miserabile præ se fert, dum cadauer scopulis sæpiùs illidi ostendit. Quod te per cœli iucundum lumen.] δεινὴ, quæ αὔξησιν habet: nam primò per cœli lumen: id est, per splendorem Solis, Lunæ, ac Stellarum: inde per genitorem: postremò (quod apud Aeneam maius habiturum pondus existimat) per filium Ascanium precatur. non dissimilis est apud Sophoclem Philoctetæ precatio in eius nominis tragœdia, ubi Neoptolemum orat, ut se aliquò ipsum tollat, ne in illa solitudine uiuat. sic enim ait:

» πρός νύν σε πατρὸς πρός τε μητρὸς ὦ τέκνον
» πρὸς τ' εἴ τί σοι κατ' οἶκόν ἐστι προσφιλὲς
» ἱκέτης ἱκνοῦμαι, μὴ λίπῃς μ' οὕτω μόνον
» ἔρημον ἐν κακοῖσι τοῖσδ' οἵοις ὁρᾷς.

Et reliqua alia.

Huc etiam acciri potest illa Achæmenidis deprecatio ex tertio Aeneid.

» ——per sydera testor,
» Per superos, atq; hoc cæli spirabile lumen,
» Tollite me Teucri.

Porrò imitatur Homerum Poëta, apud quem anima Patrocli orat ab Achille celerrimè sepeliri, ut ad inferos trāsire possit. Iliad. ψ.

» εὕδεις αὐτὰρ ἐμεῖο λελασμένος ἔπλευ Ἀχιλλεῦ,
» οὐ μέν μευ ζώοντος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος,
» θάπτε με ὅττι τάχιστα· πύλας Ἀΐδαο περήσω.

Et quæ sequuntur.

Eripe me his inuicte malis.] petitio per cōmiserationem à facultate Aeneæ: quam uehementer extollit, cùm eum inuictū appellet: quasi dixerit, cū inferos subieris, nihil est, quod facere non possis, utq; eum magis inflāmet, ἀνίκητος his malis, inquit, quos cernis, scilicet. Aut tu mihi terram Inijce.] modus petitionis est, in quo ad illud sepulturæ genus adludit, quod olim pontificalibus libris tradebatur, ut si manu plena non obrueretur cadauer, iniecto ter puluere pro sepultura haberetur. Horat. lib. 2. carm.

» Quanquàm festinas, non est mora longa, licebit
» Iniecto ter puluere curras.

Adeas Cœlium Rhod. lib. 9. cap. 44.

Namq; potes.] iuris facultate, & religionis, sic est intelligendū, alioquin bis idē ociosè dixisset, quod de Marone turpe est existimare: nam cùm Aeneam inuictum dixerit, omnem illi potestatem tribuisse uidetur. uerùm quoniam multa sunt potentia, quæ iure, & religione fieri non possunt, utroq; modo id ab Aenea fieri posse indicauit: unde ingens etiam elucet ipsius Aeneæ commendatio à magnitudine potestatis, & à peritia religionis: non enim hoc dicit, Namq; potes, ut ipsum doceat, sed ut tanquàm sacrorum scientissimum hominem commendet. Portusq; require Velinos.] sunt, qui Virgilium notent, & in primis Hyginius apud Gellium, quod littus Velinum ex ore Palinuri dixerit, cùm Veliam Seruio Tullo regnante conditam fuisse tradat sexcentesimo post Aeneæ aduentum in Italiam anno, sed sciant ipsi permissum esse Poëtis κατ' ἀναχρονισμὸν, quædam etiam ad sua tempora in carmine referre, ut locorum, ut fluminum, ut armorum genera, nec obstat, quod ille inquit, etsi Palinurus apud inferos futura diuinare potuerat, Aeneam tamen, qui non diuinabat, huius nominis portum qui tunc nusquam erat, requirere non potuisse. nam ex Sophocle satis à me probatum est in 3. comm. id quoq; fieri posse. nam quod auctoritate fit grauissimi præsertim scriptoris, id etiam iure, & rectè fieri putamus. itaq; adeundus est locus ille super eo uersu: A

Apparet Camarina procul, campiq; Geloi. «

Huc accedit quod non semper ab oppidis portus, aut fluuijs, & maria, deriuant, sed sæpenumerò à portubus, fluuijs, maribus oppida nomina sortiuntur: quamobrem non desunt, qui Veliam oppidum, quod & Helia dictum est, à fluuio huius nominis denominatum putent: cuius inter alios meminit Stephanus in dictione ἐλέα, ut rectè possimus portum intelligere, quem fluuius ille facit. B

Aut tu, si qua uia est.] diuersas proponit suæ salutis conditiones, ut unam saltem misera assequatur. unde ingens colligitur conquestionis affectus ob nimiam, quam ipse ostendit, solicitationem, ac dolorem. Neq; enim credo.] renouat locum à facili per coniecturam ex diuinitate Aeneæ: ex qua colligitur argumentum à maiori, si diuinitate, deorumq; nutu ductus hæc inferorum subire loca potuisti, quanto magis ferre opem mihi poteris? Diua creatrix.] omnium rerum generaliter intelligendum putat interpres: ego uerò simpliciter Aeneæ creatrix, ut Veneris matris circumlocutio sit. Da dextram misero.] auxilij imploratio cum commiseratione, & est Homeri locus, atque uersus. ita quoque umbra Patrocli in Iliad. ψ ab Achille sibi manum dari petit:

καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι. «

Sedibus ut saltē placidis in morte quiescam.] quasi dicere uelit, si alia iucunditate frui nō possim, saltē id mihi detur in morte, ut quiescam, cùm iam satis in uita fuerim uagatus. alludit autem ad errores nautarū. unde & πάθος moueri uidetur, cùm in uita nunquā quieuerit, ne in morte quidem sibi concedi, ut quiescat. C

CORTINA.] oraculum: synecdoche. Cortinam tradunt fuisse locum in templo Apollinis, dictum ita à corio Pythonis, quo tripus illa Delphica fuisse contecta memoratur. Alij arbitrantur, cortinam denominatam, quasi certinam, quòd ibi certissima responsa & indubitata redderentur: quo nomine locus ille meruerit appellari. uel à corde uatis in specu demersa, cùm esset uaticinatura, uel à κόρη puella, & τείνειν extendo, quòd illic uates extenderetur. Sed hæ etymologiæ, ut ineptæ, sunt repudiandæ. Sunt, quibus rectiùs placet, à corio, sed non Pythonis, habere nomen: quasi dicas corinam: quòd uasa, quæ nunc ex ære conficiuntur, apud uetustissimos è corio fierent bubulo: uel, quòd hoc uasis genere in cortibus uillaticis uterentur, ad calefaciendas aquas, & uina decoquenda, quæ de- LAMB. Hort.

ciet

A cies decoquebantur deferuescente cortina. Fuerunt etiam ex plumbo, ut constat ex Catone. Aristophanes in Pluto, cortinas στέμματα: id est, coronas nuncupat: quòd cortinæ uas esset rotundum, tribus fultum pedibus, ad coronæ similitudinem, in quod Phœbas uaticinatura demergebatur. In hoc uasis genere lana inficiuntur, & oleum ex oliua expressum excipitur, & aqua calefit. Mos antiquitùs tenebat, ut tripodes huiusmodi, qui cortinæ appellãtur, in Delphici Apollinis templo dicarentur, ex ære factæ. Cortinam à corte Varro dictam autumat, non à corde, fœdo librariorum errore. Porrò Cortyna, siue Gortyna, Cretæ urbs est, quam præterluit Lenæus amnis, per quem tauri dorso Europam in eam insulam euectam, fabulæ prodiderunt. Iuxta Cortynam calami nascuntur, quibus pro sagittis utuntur. Hinc apud Maronem, Cortynia arundo, pro sagitta: &, spicula Cortynia. Suidas tradit, Gortynam ab heroë Gortye appellatam· γορτύνη, πόλις κρήτης, ἀπὸ ἥρωος γόρτυνος. γορτύνιος, ἀπὸ τόπου. Cortys, Arcadiæ urbs: à qua Cortynij Arcades dicuntur, teste Hesychio. Corten, Persæ uocãt uestis genus, quam sumunt pueri, qui in uiros euasère. κόρτην, πάρθοι ἐσθῆτα καλοῦσιν, ἣν

B λαμβάνουσι παῖδες εἰς ἄνδρας ἀφικόμενοι. κορτᾶν, κροτῆσαι. καὶ κόρτος, ὁ ἐν τοῖς κυσὶ κρότος. Cortyna igitur Phœbi, oraculum Apollinis non fefellit te.

Nec me.] Interpretatio, quæ captat attentionem ad narrationem sequentem. Namq;.] Narratio, quæ exponit, quo casu perierit: unde colligit ueritatem obscuri & ambigui oraculi. Gubernaclum.] Syncope. Præcipitans.] Heterosis generis, Præcipitatus. Iuro.] citra præpositionem, & cum præpositione: Iurare Iouem lapidem, siue per Iouem. Quàm te.] Causa solicitudinis Aeneæ, pro sua salute. Armis, naualibus, quibus reguntur naues. Magistro.] gubernatore: metaphorã. Notus.] species pro genere: uentus. Lumine.] die. Iam tuta.] Mira breuitate rem narrat, id quod rei natura & ratio postulat, cum Aeneæ nihil illic sit cunctandum diutius.

Tenebam.] Modus pro modo: iam littora tenuissem tuta, eiectus & naufragus nisi à Veliensibus Lucanorum gente occisus essem. Gens crudelis.] Lucanorum, in quos casu in littore hærentes incidi. Prensantem.] identidem apprehendere conantem. Summum conatum signat in luctando, circa promontorium. Montem item, sa-

C xum uocat, hyperbolicõs. Prædam.] hoc est, uel prædonem, è naui deiectum: uel hostem deturbatum, qui Lucanis prædæ esset. Nunc.] Clausula narrationis rei gestæ, à loco & regione, in qua corpus eius infœliciter eiectum iacet. Me.] Corpus meum insepultum. Pathos à loco, & re. nam se fluxu ac refluxu modò in littore iacere, modò circa littus fluitare dicit. Et in ferro pathos à materia seu instrumento, quo percussus interierit. Epilogus constat obtestatione, ut in humo terra iniecta condatur, & iusta sibi præstentur. Cõsimili epilogo cõstant uerba Elpenoris Homerici ad Vlyssem, lib. suprà citato: potissimùm autem ipsa obtestandi formula, quæ ad exemplum expressa est:

» νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, οὐ παρεόντων,
» πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς, ὅς σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
» τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες.
» οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ ἀΐδαο,
» νῆσον ἐς αἰαίην σχήσεις ἐϋεργέα νῆα.
» ἔνθα σ' ἔπειτα ἄναξ κέλομαι μνήσασθαι ἐμεῖο.
» μή μ' ἄκλαυτον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν
» νοσφισθεὶς μή τι τοι θεῶν μήνιμα γένωμαι,
» ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν ἅσσα μοι ἔστιν,
» σῆμά τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
» ἀνδρὸς δυστήνοιο, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.
» ταῦτά τέ μοι τελέσαι, πῆξαί τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν
» τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν.

Accuratiùs Homericus & mandat & præscribit iusta, quæ sibi præstari uelit. Obtestatur per coniugem, patrem, & Telemachum, quem patria discedens domi reliquit, ut ab inferis in Aeæam insulam ad naues reuersus, uelit sui esse memor: ne uidelicet se infletum & insepultum ceu numinis iram relinquat, sed concremet simul cum ijs quæ in uita habuisset charissima: hoc est, cum armis, tumulum erigat in littore, infœlicis hominis apud posteros monumentum: remum tumulo infigat, quo superstes cum socijs remigare insueuisset. At noster Palinurus sat habet contendisse, ut præsenti infœlicitate eripiatur: hoc est, ut alterum posit obtinere: uel ipse Aeneas iniecta terra eum condat, uel secum trans flumen manu traducat. Eripe me.] Propositio petitionis: & exponit eam illustrioribus uerbis, qua ratione præstaturus id sit, & quo pacto præsentibus malis liberari posiit. Aut tu mihi.] Humati dicebantur, quos humus iniecta cõtegeret. Etenim, antequàm iniecta gleba est, locus nihil planè habet religionis. At uerò ubi corpus rogo contrematum, terra tumulis iniecta conditum humatumq; est, & gleba tum uocatur, & multa tum demum iura religiosa complectitur. Repudiandum igitur est, quod Seruius somniat, quòd absente cadauere, quædam sacra solennia fieri consueuerunt. Excussit hunc locum diligenter, expendit'q; accuratè, Cælius Rhodiginus lib. 9. Antiq. lect. cap. 44. Cæterùm quòd Aeneam obtestatur per iucundum lumen & auras: id ita accipiendum interpretantur, quòd apud inferos quidem aura sit, sed minimè iucunda. Namq; potes.] A' facili, & facultate. Velinos.] Monstrat locum, ut demat laborem sciscitandi, quærendiq;: perinde ut Elpenor Homericus:

« οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ ἀΐδαο,
« νῆσον ἐς αἰαίην σχήσεις ἐϋεργέα νῆα.

Noui equidem, inquit, ubi ex inferis redieris, ad insulam Aeæam classem recipies. Velia Lucaniæ fuit oppidum, ad Palinuri promontorium, anteà Helia nuncupatum. Plinius libro 3. capite 5. describens eam regionem: A' Silaro, inquit, regio tertia, & ager Lucanus Brutiusq; incipit: nec ibi rara incolarum mutatio. Tenuerunt eam Pelasgi, Oenotrij, Itali, Morgetes, Siculi. Græciæ maximè populi: nouissimè Lucani, à Samnitibus orti, duce Lucio. Oppida, Pæstum, à Græcis Posidonia appellatum: sinus Pæstanus. oppidum Helia, quæ nunc Velia. Ab hac Velia, diuersi populi sunt Ligurum, ultra Alpes, Veliates. Alij item Velienses, in Hispania. Lacus Velini circa Sabinos, in Italiæ quarta regione collocantur. Et Velina tribus, apud Rom. Hyginus hunc locum Vergilij reprehendit, atq; emendaturũ fuisse existimauit, quòd Palinurum introducat ab Aenea petentẽ, ut in portum Velinũ reuersus, corpori exequias & iusta præstet. Verba Hygini extant apud Gelliũ lib. 10. cap. 16. Quo, inquit, modo aut Palinurus nouisse, aut nominare potuit portus Velinos? & Aeneas ex eo nomine locũ inuenire? cũ Velia oppidum, à quo portum, qui in eo loco est, Velinũ dixit, Seruio Tullo regnante Romæ, post annũ amplius sexcentesimum quàm Aeneas in Italiã uenit, conditũ in agro Lucano & eo nomine appellatum sit? Nam qui ab Harpalo, in-

quit, regis Cyri præfecto ex terra Phocide fugati sunt, alij Veliam, partim Massiliam condiderunt. Inscitissimè igitur petit ut Aeneas portum Velinum requirat, cùm id nomen eo tempore fuerit nusquam gentium. Neq; simile, inquit, illud uideri debet quod est in primo carmine:

" *Italiam fato profugus, Lauinaq; uenit*
" *Littora.——*

Aut quod æquè est in sexto lib.

" *Chalcidicaq; leuis tandem superastitit arce.*

Quoniam poëtæ ipsi quædam κατὰ πρόληψιν historiæ dicere, ex sua persona concedi solet, quæ facta postea ipse scire potuerit: sicut Vergilius sciuit de Lauinio oppido, & colonia Chalcidensi. Sed Palinurus qui potuit, inquit, scire ea quæ post annos sexcentos facta sunt? nisi quis eum diuinasse apud inferos putet, perinde ut animæ defunctorum solent? Sed etsi ita accipias, quanquam non ita dicitur: Aeneas tamen, qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere Velinum? cui nomen tunc, sicut diximus, nullum usquam fuit? Hactenus Hyginus. Si loco nomen tum nullum fuit, (ut tu ais) qui potuisset principi suo regionem commonstrare, in qua corpus offenderet? Sin nomen omnino necessarium fuit, quod potuit aptiùs & conuenientiùs dare, quàm illud, quo sua tempestate censebatur? Quàm multa loca uerisimile est ab Homero recenseri, quæ tempore belli Troiani ducentos antè annos quàm is nasceretur, prorsus appellationibus caruerant? cùm pleraque deserta, inculta, & habitatorum uacua iacuissent. Ab hac calumnia uindicauit Poëtam olim Iouianus Pontanus. Porrò cùm in iure regula tradatur, ex præsenti in præteritum, præteritum præsumi, ut id quod hodie est, olim quoque fuisse credatur: & cùm rerum natura perpetua sit, ut montes, fluuij, campi: non de ipsis oppidis loquitur Poëta, ut in illo: Apparet Camarina procul: & de portu, ut hic: sed de campis ac fluminibus quæ ab Orbe condito extitissent. Stephanus tradit, Veliam dictam ab amne præterfluente, ut portum rectiùs accipiamus, quem Velia facit. Sic de Camarina palude, & Gela fluuio censendum est. A

Diua.] *Venus.* Sine numine.] *ἢ ἄνευ θεῶν, cùm citra humanam industriam magni aliquid consequimur.*

Innare.] *nauigare.* Dextram misero.] *auxiliũ. Est autem ea, uirtuti, fidei, auxilio, & rebus auspicatis cõsecrata.* Sedibus ut saltem placidis, &c.] *Proin corpore inhumato umbræ citra ripam errantes, non putabantur quiescere, sed sursum deorsum perpetua inquietudine diuagari.* B

ARGVMENTVM.

Importunam petitionem, auidamq; nimio cupiditatem Palinuri Sibylla reprehendit ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. nam fieri non posse ostendit, vt inhumatus ad inferos transeat, sed ipsum consolatur prænuncians populos, à quibus occisus est, illisq; etiam finitimos prodigijs è cœlo territos, eius necẽ sacrificijs tandem placaturos, tumulumq; ei erecturos, & locum illum nomini Palinuri perpetuò dedicaturos.

Talia fatus erat, cœpit cùm talia uates:
Vnde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemq; seuerum
Eumenidum aspicies: ripamue iniussus abibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando:
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi longè lateq; per urbes,
Prodigijs acti cœlestibus, ossa piabunt
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittẽt,
Aeternumq; locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusq; parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

NASC. VNDE hæc ô Palinure.] *obiurgatio nõ absq; indignatione cùm petat Palinurus, quæ nulla ratione assequi possit.*

Tam dira cupido.] *tanta, ut Deorũ ira tibi immissa uideatur.* Tu stygias inhumat⁹ aquas.] *perstat in increpatione cũ irrisione quadã, indicans fieri nõ posse eum, nisi priùs sepulturæ mandetur, apud inferos posse quiescere.* Amnemq; seuerum.] *expolitione locum illustrat, & impossibilitatẽ (ut ita dicã) transeundi amplificat, quo faciliùs Palinurum à sua cupiditate auertat: alludit aũt ad doctrinã Platonis in Phedone: ubi ostendit animas per flumina infernalia puniri, atq; purgari aliàs magis, aliàs minus: hunc uerò fluuium Cocytum, quem Poëta noster seuerum dicit, serum ille, atq; durum appellat: quia non statim Cocyto purgantur animæ, sed qui grauia admiserint scelera, & pœnitentia ducti in uita resipuerint, eos in Tartarũ quidem detrudi necesse est: sed ibi annũ cõmorati, fluctibus eijciuntur, quidam per Cocytum cum luctu, & lacrymis, quidam uerò per Pyriphlegetontem ad Acherusiam paludem: ibiq; clamant eos, quos iniurijs affecerint suppliceisq; rogant, ut progredi sibi permittatur per paludem, & absolui: quod si impetrarint, illuc penetrant, finemq; suis miserijs accipiũt.* Ripam'ue iniussus abibis.] *figuratè ad ripam, uel in ripã. porrò hæc locutionis figura abire cum accusandi casu, Latinis scriptoribus frequentior est, quàm exemplis probari oporteat. Virg. in primo Aen.*

" *Ipsa Paphum sublimis abit.*

Terent. in Heaut.

" *In Asiam ad regem militatum abit.*

Desine fata Deum.] *spem salutis Palinuro adimit, nullumq; esse ad* C *flectenda fata precibus locum ostendit. nam quod semel fatis decretum est, id mutari numquam potest: sed ne fortè ad desperationem illum adigere uelle uideatur, consolatione ipsum permulcet.* Sed cape dicta memor.] *locus attentionis. nam de re Palinuro utili se uerba facturam ostendit.* Nam tua finitimi.] *consolatur Palinurum, ut uoluptatem aliquam ex mœrore calamitatis suæ capiat miser. deducitur autem hoc consolationis genus ex futura diuinitate, nominisq; immortalitate illius.*

Prodigijs acti cœlestibus.] *alludit ad historiam: nam Lucanis, à quibus Palinurus occisus fuerat, pestilentia laborantibus, oraculum respondisse ferunt, manes Palinuri esse placandos.* Tumulo solennia mittent.] *hostias mittent, quibus solenne sacrum celebrarĩ possit.* His dictis curæ emotæ.] *quàm efficax fuerit Sibyllæ oratio, indicium facit: quæ paulatim curas, & dolorem ex eius animo tulit.* Gaudet cognomine terra.] *lætatur Palinurus se apud mortales immortalitatis nomen adepturum.*

Talia.]

A TALIA.] ὣς ἔφατ', αὐτὰρ ἐγώ μιν ἀμειβόμενος προσέειπον. Et Vlysses promittit Elpenori, omnia iusta se illi persoluturum:

LAMB. Hort.

ταῦτά τοι ὦ δύστηνε τελευτήσω τε καὶ ἕρξω.

At Maro uatem Palinuro respondentem facit, & quidem prudenter. Nam cùm futura essent ei denuncianda de corpore humando, quæ Aeneas præscire non potuit, optimo consilio, simul & necessario, uatem Sibyllam eum consolantem fingit, futurorum præsciam. Vlysses contrà ipse Elpenorem se promittit conditurum.

Cœpit.] Elleipsis poëtica: hoc est, loqui uicissim, & percontari. Vnde.] Primùm per indignationem respondet ad id quod posteriori loco proposuit, de auxilio, ut unà cum alijs in ulteriorem ripam transportaretur, id quod nulla humana ope fieri potuit. Quod ἀδύνατον, grauiter uerbis eum castigat. Erat autem illud eiusmodi, ut nullis precibus exorari posset, quamdiu corpus, terra nondum
B iniecta, insepultum, indeflectumque iaceret.

Cupido.] traijciendi Stygem. Tu Styg.] Indignantis ad interrogationes respondere, quod (ut dixi) impossibilia orasset, & quæ nulli contingerent. Emphasis est in particula Tu, qua personæ ignobilitas coarguitur.

Inhumatus.] Amplificatio indignitatis. Et cùm Stygias aquas dicit, emphaticè non uulgarem amnem notat, cuius ingenium diserta expolitione amplificat, cùm eum tristem euitabilemque uocitet. nam id seuerum hoc loco significat. Alioqui seuerum propriè usurpatur pro graui ac censorio, modò truci ac tetrico: ut cùm Poëta rupes tetricas, & montem seuerum appellet. Eumenidum.] Neque uerò satis est amnis naturam amplificasse, nisi addat amplius quiddam, quo Palinurum magis terreat à traijciendo, adhuc corpore insepulto, cùm dicit, furiarum collegium eum manere. Porrò Eumenides furiæ appellantur κατ' ἀντίφρασιν, quòd nulli sint propitiæ ac benignæ, εὐμενεῖς, sed implacabiles. Numerantur tres: Alecto, Megæra, & Tisiphone: Noctis & Acherontis filiæ. Quidam produnt, has, Epimenidem scripsisse, Saturni fuisse filias, cuius uersus hi sunt:

ἐκ τοῦ καλλίκομος γείνατο χρυσῆ Ἀφροδίτη,
μοῖραί τ' ἀθάνατοι, καὶ Ἐρινύες αἰολόδωροι.

Alecto, à particula priuatiua α, & λήγω desino, quòd indesinenter infestet infœlices conscientias. Tisiphone, ἀπὸ
C τοῦ τίω, punio. eadem ratione Megæra, παρὰ τὸ μεγαίρειν, ab inuidendo, quod conscientijs tranquillitatem & quietem inuideat. Nominantur eadem & σεμναί: hoc est, δαίμονες καταχθόνιοι καὶ σεμναὶ θεαί. & Erinnyes nomen commutasse eo tempore, quo de Oreste iudicum sententiæ apud Athenienses ferrentur. In quibus, Erinnyibus Mineruæ opera placatis, ne illi nimis infestæ essent, Eumenidas eas ipsa nuncupauit. Quamobrem uicissim holocautomate Deæ sacrum ipse persoluit: hoc est, oue furua. Philemon comicus, σεμνὰς θεὰς diuersas esse ab Eumenidibus arbitratur. Sunt qui duas tantùm prodiderint: & earum duo simulachra in Attica. Sophocles in Oedipo Colonæo: αἱ γὰρ ἔμφοβοι θεαί σφ' ἔχουσι γῆς τε καὶ σκότου κόραι. Hinc parœmia nata est, teste Suida, ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλά: id est, alia alibi pulchra: ob id quod alij alijs nominibus celebrent. Nam alia apud alios nomina pulchra existimantur, & habentur auspicata. Apud Græcos, Erinnyes placuit magis Eumenidas κατ' εὐφημισμὸν uocare. Fulgentius exponit τισιφόνην, quasi τούτων φωνή, & μεγαίραν, quasi μεγάλην ἔριν. quòd primùm paulatim furiæ concipiantur: deinde in uocem erumpatur, ac ad postremum in certamen exurgatur. Atque hanc earum planè esse naturam.

Ripam.] Defectio: pro, in ripam ulteriorem, iniussu deorum fatorumque. Desine fata deûm.] Itaque concludit, fatum esse immutabile, ut insepulto traiectus permitteretur. Idque adeò esse ἀδύνατον, ut ea perpetua lex nullius precibus aboleri possit. Fata.] Iam & fatum ineuitabile, inter parœmias celebratur: quòd diuina consilia non commutentur, cùm leges humanæ pro temporis ratione uarientur, quemadmodum & mores & uoluntates. Allusit Poëta ad illud Homericum:

οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

Item & illud:

ἀλλὰ μάλ' οὔπως ἐστὶ Διὸς νόον αἰγιόχοιο,
οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν, οὔθ' ἁλιῶσαι.

Etenim, quod in fatis est, id nemo potest euitare, quin sit euenturum. Monetur itaque Palinurus, ne quid oret: & quòd uirium humanarum non sit præstare, & quòd obtinere non possit. Sed cape.] Transit ad id quod prius proposuerat de corpore humando: quod ita necessitate perpulsa posterius reddit, ut spe obtinendi potiundique uoti, condito cadauere, eum rursum consoletur.

Sed cape d.] Attentio, quæ in spem solatij abiectum erigit. Dicta, solatia.] Appositio. Nam tua.] Non Aeneas quidem tibi terram inijciet, sed finitimi Lucani. Huius gentis populares suprà memorauit, Palinurum adnantem prensantemque scopulos contis, & ferro obtriuisse. Quam ob iniuriam, quod à littore omnibus communi, naufragum barbara ac beluina feritate non prohibuerant modò, sed etiam occiderant, in Lucanos numen pestem immisit. Qua grassante, cùm ad oraculum missi essent, responsum fuit, si peste liberari uellent, placandos esse manes Palinuri, cædem expiandam, corpus humandum. Oraculi fidem sequuti Lucani, peste liberati sunt, Promontorio certè, sub quo conditus fuit Palinurus, inde ab eo mansit nomen, haud procul ab oppido, quod postea conditum Helia, mox Velia appellatum fuit: uti Miseno, à tubicine Aeneæ Miseno Aeolide.

Finitimi.] Non ipsi quidem Velini, qui tum nulli fuisse uel hinc probantur, sed Lucani finitimi. Finitimi autem propriè sunt, qui fines alicuius attingunt uicini, appositi, confines, proximi. Prodigijs.] peste, alijsque ostentis, quibus territi oraculum consulturi sunt. Prodigium dictum autumant, quasi porrò digitum, quod porrò denunciet, & aliquid futurum portendat: hoc est, prædicat significetque: ut sunt minæ & iræ deorum. τέρας: prodigiosum, τερατῶδες. Piabunt.] purgabunt, ἁγνίσουσι, ἀφοσιώσονται. Vsurpatur & pro colere, contaminare, impiare. Tumulum.] sepulchrum condito corpore, aut cenotaphium. Solennia.] funus, exequias & iusta persoluent. Aeternum.] Sic Plinius libro 3. capite 5. Oppidum Helia, quæ nunc Velia: promontorium Palinurum, à quo sinu recedente traiectus ad columnam Rhegiam C. M. passus. Cognomine.] hoc est, ipsa regio tibi cognominis est.

Alcu.

ARGUMENTUM.

Sibyllam, & Aeneam per nemus ad ripam fluminis tendentes vt vidit Charon, superba, ac imperiosa oratione Aeneam præsertim gladio accinctum repellere conatur, causam etiam assignans hunc esse vmbrarum locum, viuis hominibus inuium, ideoq; ingenti cum animi sui molestia quondam transuexisse viuos, qui ad inferos sese conferentes vim loco, & regibus intulerunt. Sed aliter facere non potuisse, quia Dijs geniti fuerant.

Ergo iter inceptũ peragũt, fluuioq; propinquãt.
Nauita quos iã inde ut Stygia prospexit ab unda,
Per tacitum nemus ire, pedemq; aduertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atq; increpat ultrò:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumin a tẽdis:
Fare age, qd uenias, † iãq; istinc cõprime * gressũ.
Vmbrarum hic locus est, somni, noctisq; soporæ.
Corpora uiua nefas Stygia uectare carina.
Necuerò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumq;,
Dijs quanquã geniti atq; inuicti uiribus essent.
Tartareum ille manu custodem in uincla petiuit,
Ipsius à solio regis traxitq; trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quem contrà breuiter fata est Amphrysia uates:

† al. iam istinc & comp.
* al. gressus.

NASC. Ergo iter inceptum.] ἀπόδοσις, redit ad institutũ.

Per tacitũ nemus.] nullo uentorũ flatu agitatum, aut est ὑπαλλαγὴ ipsi taciti.

Aggreditur dictis.] qualis futura sit Charonis oratio, indicium facit: nam aggreditur dictis ita dicitur, ut quasi ad dimicandum cum Aenea accedere uelit & profectò nunquam ferè apud Virgil. uerbum hoc aggredi absq; emphasi reperitur.

Quisquis es.] talis est oratio, qualis personæ conuenit nauticæ: quam suprà descripserat. solent enim nautæ imperiosi esse. adde quod est apud inferos nauta, ubi nulla humanitas est, sed superbia, crudelitas, & arrogãtia uiget. uidet ergo Aeneam à longè uenientem, & imperiosa, atque tyrannica hac oratione prior alloquitur. Fare quid venias, immò etiam addit, & comprime gressum. attamẽ crudelis, ac penè inhumanus nauta tam superbæ, atq; imperiosæ interrogationis causam assignat, inquiens.

Vmbrarum hic locus est.] putat eò uenisse Aeneam, ut transferatur ad inferos, coniecturamq; trahit ex antecedentibus: nam & alij olim uiui homines uenerant, Hercules, Theseus, Pirithous: quos summa cum animi sui molestia inuitus uexerat: quamobrem edicit hunc esse locũ umbrarum, quin etiam rem exaggerat ab indecenti, dum sequitur: Corpora uiua nefas Stygia uectare carina.] rectè corpora viua dixit: nam sunt etiam corpora mortuorum: quæ sunt ipsæ umbræ, & simulachra quædam, ut antea ostendimus ex Platone, quæ uideri possunt. hanc rem non ignorauit Homerus: qui Iliad. ψ. Patrocli umbram ita loquentem facit:

τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων.

Necuerò Alciden.] προληπτικῶς quæstioni occurrit, si nefas est uectare uiuos cymba stygia, cur ipse uexerit Herculem, Pirithoum, atq; alios. nam Dijs genitos esse dicit, idq; tamen cum animi molestia se fecisse memorat, Alciatus in pererg. friuolam, inanemq; mouet quæstionem de Pirithoo, utrum inter Dijs genitos referendus sit, quem constat, inquit, Ixionis filium, Plegiæ nepotem fuisse impijssimorum parentum. nam uel semidoctis perspicuum est Homeri testimonio Iouis filiũ fuisse, etsi Ixionis filius putatus est. ita enim scribit Odyss. λ.

καί νύ κ' ἔτι προτέρους ἴδον ἀνέρας, οὓς ἔθελόν περ
Θησέα Πειρίθοόν τε, θεῶν ἐρικυδέα τέκνα.

Quem locum, ut uidere est, Poëta imitatus est.

Tartareum ille manu.] τὸ αἴτιον est, cur nõ libẽter eos uexerit, quod ex eorũ audacia, uel temeritate potius deduxit: nam Hercules, inquit, Cerberum abduxit, Theseus, & Pirithous (si Herculem etiam ponas, non laboro) Proserpinam tentarunt abducere, factum Herculis circumstantijs exaggerat. nõ enim simpliciter ab eo B canem abductum dicit, sed custodẽ tartareum, nec solutum, sed qui uinculis retinebatur, ad eius temeritatem augendam, nec duxisse placidè, sed traxisse, & quod magis etiam refert, à solio ipsius regis, atq; Dei. Hi dominam Ditis.] factum Thesei, & Pirithoi itidem exaggerat cùm à dignitate personæ, tum à loco, quod dominam suam: id est, regis uxorem, ex thalamo ipsius regis per uim rapere conati sunt: nam ita sunt iungẽda uerba, dominam meã, ex thalamo Ditis. nam Charon Orci satelles dicitur. Horat. lib. 11. Carm.

——nec satelles Orci
Callidum Promethea
Reuexit auro captus.

Quod uerò ait adorti, uim illatam intellige.

LAMB. Hort. Ergo iter.] Vlyssi Homerico, misso Elpenore, statim mater obuiat: quam tamen haud prius accedere committit, quàm uatem Tiresiam conuenisset. Aeneas, quia ad Elysios properat, à Sibylla, relicto Palinuro, ad Stygem rectà deducitur. Iter inceptum.] Pergunt ire ad amnem, qui traijciendus ipsis erat. Fluuio.] Stygi. Nauita.] Charon. Hunc poëtæ fabulantur portitorem a- C pud inferos esse, qui accepto nauló, triente manes transportet, & in ripam ulteriorem exponat. Et quoniam persuasum erat, neminem transuehi, nisi illius cymba, posse, Charontis cymba in prouerbium abijt, pro sepulchro & morte. Charonis item ianua, de imminente capitis periculo, siue de re magnopere tristi. Antiquitùs ita una ex carceris ianuis appellabatur, per quam damnati iudicum sententijs ad supplicium educebantur. Macedones, τὸν χάρωνα leonem uocant. Hinc Lycoph. χάρωνα ὠμηστὴν nuncupat. Porrò χάρων apud Aristophanem in Pluto, pro morte usurpatur. ὁ δὲ χάρων τὸ σύμβολον δίδωσιν, Charon symbolum dat: pro eo quod est, morieris. Hinc & illud quod à Suida refertur. παρὰ χάρωνος πάντα καὶ κηρύγματα, à Charõte cognosces & præconia. Videtur Charõ dictus ἀπὸ τοῦ χαίρω, gaudeo, antiphrasticè, ut pleraq; alia nominat: uerùm apud inferos, sicut Eumenides, Parcæ, & similia: quòd prorsus non gaudeat is, qui uel moriatur,

A uel ad inferos descendat. Cæterùm fuerunt in uita humana plures Charontes. Charon Lampsacenus proditur historicus fuisse, qui sub primo Dareio floruit, filius Pythoclis. Hic scripsit Aethiopica & Persica libris duobus, quatuor libros rerum Græcanicarum, duos libros de Lampsaco, Libyca item, Terminos Lampsacenorum libris quatuor, Prytanes siue principes Lacedæmoniensium edidit & Chronica: conditiones urbium libris duobus, Cretica tribus: præterea leges à Minoë latas, nauigationem positam ultra Herculis columnas. Claruit alius Charon Carthaginensis, qui uolumen scripsit de tyrannis qui in Europa & Asia extitêre: ad hæc uitas illustrium uirorum libris quatuor, & totidem illustrium mulierum. Charon Naucratites non incelebris historicus post hos fuit. ab hoc proditi memoriæ sunt sacerdotes Alexandrinorũ & Aegyptiorum, eaq́ quæ à singulis gesta sunt: item & reges, qui ab initio in unaquaq; gente fuêre: tum autem & Naucratei, atq; alia quædam rerum Aegyptiacarum. Tacitum.] ipsos tacitos, & silentiò accedere: Hypallage, uel quòd in eo nemore nullus uolucrum cantus, nullus garritus auium audiatur. Stygia.] Hanc quoq; fabulantur
B unam filiarum Oceani, fuisse quam Iupiter maximũ deorum iusiurandũ esse uoluit. Pedemq́.] Periphrasis uerbi Appropinquare: ut in eo statim sequitur, Aggreditur dictis, pro alloquitur. Increpat ultrò] hoc est, non rogatus: expolitio synonymiæ. Increpare autem propriè est, crepitum reddere quacunq; ratione: ut, tuba increpuit terribilem sonitum, & sonus increpuit, absolutè: crepuerunt fores à Glycerio: increpuêre arma: ἐπικτυπέω, ἐπιβομβέω: metaphoricè, immani sono reprehendere. ἐπιτιμάω, incusare. Quisquis es.] Propositio interrogationis. Qur huc uenis? hinc absiste. Terret ab incolis earum regionum, ab impio, & exemplis. Noctisq́ soporæ.] soporiferæ, quæ soporem adfert. Nefas.] Ab illicito. Nefas erat, iura manium facto uiolare: unde pœnas numerat eorum, qui Plutonis iura uiolarunt. Simul exaggerat exempla impietatis. Nec uerò Alciden.] Ab exemplo Herculis, qui ἀπὸ τῆς ἀλκῆς: id est, à uirtute, ἀλκαΐδης dictus fuit: uel ab auo suo Alcæo, ut alij opinantur. Etsi suprà satis explicata sit historia, unde fabulandi materia poëtis pullularit: annotandum tamen hoc loco duxi, quod in Græcorum commentarijs de Herculis ad inferos de-
C scensu fabuloso refertur. Eurystheus, perpurgato Augei stabulo, confectaq́ hydra Lernæa, undecimum certamen Herculi obiecit, Cerberum uidelicet ab inferis abducendum. Habuisse dicitur hic capita tria, ac draconis caudam. Huc iter adornaturus profectus Eleusinem ad Eumolpum est, ut uidelicet ab eo ibi sacris initiaretur. Ea tempestate non erat fas hospites & peregrinos sacris initiare. Initiatus tamen fuit, postquam à cæde Centaurorum ab Eumolpo expiatus esset, ob quam præsens mysterijs interesse non potuit. Inde in Tænarum Laconices promontorium profectus fuit, quæ fauces sunt per quas descensus patêre creditur ad inferos: per has inferorum profunda petiuit. Vmbræ autem uiso Hercule, extra Meleagrum & Medusam, extemplò fugam faciunt. inde in Gorgoniam intrepidè illatus, gladium in eam tanquam uiuam strinxit. Admonetur à Mercurio, inane esse simulachrum. Propius hinc progressus ad inferorum uestibulum, Theseum ibi sedentem in sella immobili ac petra excitauit, euellitq́. Quod ipsum erga Pirithoum facere adortus fuit. Sed terræmotus cùm conatum sequeretur, non ualuit. Deuoluit ibi Ascalaphi saxum. Volens itaque hic umbris sanguinem bibendum præbere, unam ex Plutonis bobus ibi mactauit. Atque ad istum modum Cerberum abduxit. Eius reditum sequuta fuit mox cædes Lyci tyranni. Thesea.] Suprà fabulam de Theseo & Pirithoo retuli: de quibus Apollonius lib. 1. Argonaut.

Θησέα δ' ὃς περὶ πάντας Ἐρεχθεΐδας ἐκέκαστο,
Ταιναρίην ἀΐδηλος ὑπὸ χθόνα δεσμὸς ἔρυκε
ῥηΐτερον καμάτοιο τέλος πάντεσσιν ἔθηκε.

Quem locum interpres enarrans, ὁ μὲν, inquit, ἐκ Διὸς, ὁ δὲ ἐκ Ποσειδῶνος, οἷς ἐρασθέντες ἐποιήσαντο τὰς πράξεις. καὶ ὁ μὲν Θησεὺς τὴν Ἑλένην ἥρπασε, ἰσχὺν συμπράττοντα αὐτῷ τὸν Πειρίθουν· ὁ δὲ Πειρίθους τὴν Περσεφόνην ἁρπάσαι βουληθεὶς, ἀναγκαίως ἄγει τὸν Θησέα ἐπὶ ἔργον. καὶ δὴ διὰ Ταινάρου εἰς ᾅδου κατελθόντες, καὶ ἐπί τινος πέτρας καθεσθέντες, αὖθις ἀναστῆναι οὐκ ἠδυνήθησαν. Ἡρακλῆς δὲ ὕστερον κατελθὼν ἐπὶ τὸν Κέρβερον, τὸν μὲν Θησέα ἀνέστησε, ὡς μὴ ἑκόντα κατελθόντα· τὸν δὲ Πειρίθουν εἴασεν, ἐπειδὴ χάριν ἰδίαν κατῆλθεν. ἐστράτευσαν δὲ κατὰ τῆς πόλεως οἱ Διόσκουροι διὰ τὴν ἀδελφὴν, Θησέως ὄντος ἐν ᾅδου, καὶ πορθήσαντες ἔλαβον αἰχμάλωτον Αἴθραν Θησέως μητέρα. Suprà docuimus calumniam Hygini, qui astruxit Poëtam pugnantia de Theseo scripsisse: quare illum locum eum extra dubium correcturum fuisse, si uita diutiùs fuisset superstes. Nam cùm eum numerat inter illos qui ab inferis ad superos euicuerint, non dicit quidem eum rediisse, sed multorum heroum conatum ostendit tantum, quibus minus licere, quàm sibi, debebat. Esto non fuerit exemplum Thesei, per occupationem adductum, æquè efficax: sed tamen non tam solicitum eum habuit reditus, quàm descensus. Est & alia fabula huic diuersa, quæ refertur, Theseum amici liberandi causa descendisse, sed spe destitutum pœnas impietatis luisse. Itaque uerisimile est Poëtam studio uarietatem fabulosæ uetustatis exprimere uoluisse: id quod in multis alijs eum factitasse constat. Plutarchus in uita Thesei author est, duarum maximarum urbium, Romæ & Athenarum, conditores spurios fuisse quidem, qui tamen armis & uirtutibus suis clarissimi euaserint: quare Dijs geniti existimati fuerunt. Ad hos accessit Hercules, in cuius templum spurios inferre mos tenebat. Sed & Pirithous non Ixionis, sed Iouis fuit filius, Phlegiæ nepos. Neque uerò apud ueteres ignominiosum fuit nothi nomen, præcipuè cùm præclaris factis illustraretur. Testatur id Agamemnon Homericus, cùm Teucrum laudat, καί σε νόθον περ ἐόντα κομίσσατο ᾧ ἐνὶ οἴκῳ. Iam uerò, quod ad fabulam Pirithoi, tradunt Iouem se, cùm Dian Ixionis coniugem adamaret, in equum transformasse: ac circum eam saltitantem, puellæ pudicitiam tentasse. unde παρὰ τὸ περιθεῖν, Pirithous dictus fuit infans. Quoniam autem Theseus multis claris uiris in certaminibus adfuit auxilio, ut Meleagro in conficiendo apro, Pirithoo contra Centauros, Herculi aduersus Amazonas, è quibus nullum tulit præmium, in parœmiam cessit, οὐκ ἄνευ Θησέως, non sine Theseo: cùm significamus, aliquod negotium alieno auxilio confici: aut rerum omnium esse quandam cõmunionem & societatem: aut facinus aliquod alieno nomine celebrari, alterius tamen opera potissimùm peractũ. Θησεῖον, asylum erat Athenis, Theseo dedicatũ ad eius tumulum, quem posterior ætas tanti uiri mota uirtutibus, magnis honoribus prosequuta est. Nam & mortuum sacrificijs quibusq;

quibusdam celebrarunt. Illud obiter adijciendum duxi, Theseum Cretensium regem à Suida dici. Fuit & Theseus alius quidam historicus, qui libris quinq; uitas illustrium uirorum descripsit: tribus, res Corinthiacas complexus fuit. Tartareum.] *Periphrasis: Cerberum.*

Regis.] *Plutonis.* Dominā.] *Proserpinā.* Ditis.] *Plutonis: hoc est, inferorum reginam. Respexit haud dubiè Poëta ad Δέσποιναν illam Arcadicam, quam Arcades adserunt Neptuni filiam fuisse. Multi Cereris cognomentū esse uolunt quidem, sed quod & Proserpinæ tribuatur.* Amphrysia.] *Periphrasis Sibyllæ. Amphrysus, fluuius est Thessaliæ, secundum quē Apollo fertur pauisse pecus Admeti: à quo ipse Amphrysius appellatur. Lucan.*

——& flumine puro
Irrigat Amphrysus famulantis pascua Phœbi.

In Pyrrha, inquit Plin. flumen, quod Amphrysus uocatur, steriles facit. uerùm hoc in Phrygia est, ab illo diuersum. Vergilius in Georgicis:

——& te memorande canemus
Pastor ab Amphryso.——

Apollinem significans. Hinc Amphrysiacus, a, um. Papinius:

——Amphrysiaco pastor de gramine carpsi.

Est & urbis in Phocide nomen, & item Bœotiæ. Quidam etiam Ambrysium, per b scribunt, teste scholiaste Apollonij Rhodij.

ARGVMENTVM.

Sibylla Charonti respondet, illiusq; obiecta refellens omnem violentiæ suspicionem remouet, deinde quamobrem huc venerit Aeneas planum facit, ramum aureum illi ostendit: quo viso muneris pulchritudinem admiratus Charon, puppim ripæ aduertit, & Sibyllam, Aeneamq; simul trans flumen traijcit.

Nullæ hîc insidiæ tales, absiste moueri:
Nec uim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Aeternùm latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui seruet Proserpina limen.
Troius Aeneas, pietate insignis & armis,
At genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago,
†At ramum hunc (aperit ramū, qui ueste latebat)
Agnoscas tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. ille admirans uenerabile donum
Fatalis uirgæ, longo pòst tempore uisum,
Cæruleam aduertit puppim, ripæq; propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatq; foros, simul accipit alueo
Ingentem Aeneam: gemuit sub pondere cymba
Sutilis & multam accepit rimosa paludem.
Tandē trans fluuium incolumes: uatēq; uirumq;
Informi limo, glaucaq; exponit in ulua.

NASC. NVLLÆ hîc insidiæ tales.] *partes, quæ erant Aeneæ, Sibyllæ dantur: nam interrogatur Aeneas, Sibylla respōdet. ita opus fuit, sicq; negocij τὸ πρέπον requirebat, ut quæ maioris esset grauitatis, loquendi etiam partes susciperet: nam cū Sibyllæ uerbis maior quàm Aeneæ fides adhiberi deberet, fiebat etiam, ut Charon pacatiore animo, quæ ab ea dicerentur, auditurus esset. hac igitur diuisione potissimùm utitur, ut Charontis primum obiecta refellat, deinde profectionis Aeneæ ad inferos causam exponat. Sanè optima hæc disponendæ orationis ratio fuit, ut ab obiectorum confutatione auspicaretur: nam cùm obiecisset Charon, quæ Hercules, & alij fecerant, eademq; insidiarū suspicione agitaretur, obiecta priùs refellenda, omnisq; illius auertenda suspicio fuerat, quàm sui aduentus causam exponeret. quod si aliter fecisset, auditorem utiq; perpetuò aduersarium habuisset. eodem ordine dicendo Ilioneus utitur Aeneid. 1.*

†al. Ad

Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora uertere prædas.

Absiste moueri.] *absistere cum infinito pro desinere. ita quoq; in oct. Aeneid.*

——absiste precando
Viribus indubitare tuis.

Nec uim tela ferunt.] *ad illud breuiter respondet:*

Quisquis es armatus qui nostra ad limina tendis,
Fare age quid uenias.

Licet ingens ianitor antro.] *q. d. non huc uenimus, ut uel Cerberum, aut Proserpinam dominam tuam abduceremus, & ad illud respondet:*

Tartareum ille manu custodem in uincla petiuit:

Casta licet patrui.] *ad illud*

Hi dominam Ditis thalamo.

Seruet limē patrui.] *συνεκδοχικῶς domum custodiat Plutonis fratris Iouis: ex quo ipsa nata est. Terent. in Eunuch.*

Solus Sanio seruat domum.

Troius Aeneas.] *causam profectionis edocet, non absq; commēdatione Aeneæ cùm à pietate, tum ex armorum, reiq; militaris peritia.* Imas Erebi descēdit ad umbras.] *hic eorū sedes Seruius esse affirmat, qui rectè uixerūt. & profectò uidetur aliquid dicere. nam si Erebum idem, quod Tartarus esse dicamus, de Anchise haud rectè sentire Sibylla uidebitur, quod absurdum est. nam in Tartaro scelesti puniuntur, &, ut ex Platone ostendimus, inde regredi posse nemini datur. sed uelim mihi Seruius, alijq; interpretes dicant, ubi'nam legerint Erebum locum esse ijs, qui piè uixerint, constitutum. Plato, cuius auctoritas hac in re irrefragabilis esse debet, Erebum impiorum esse locum ijs uerbis ostendit in Axiocho, etsi quidam Platonis esse negant. at illi, quibus per scelera uita fuerit turpiter peracta, per Tartarū à furijs ad Erebum, chaosq; rapiuntur: ubi impiorum est locus, &c. igitur συνεκδοχικῶς à parte totum intelligendum est, ut sit sensus, tanta erga patrem pietate Aeneam adductum fuisse, ut illius ergò ad inferos descenderit, ita quoq; infrà Erebum pro toto inferorum loco posuit:*

——illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.

Si te nulla mouet tātę pietatis imago.] *quia dixerat Charō, Herculi, & alijs propter diuinitatē inferos patuisse, Sibylla huic parti respondens, nullā quidem diuinitatis*

A nitatis Aeneæ mentionem facit, sed hunc summæ illius erga patrem pietatis effectum obiecit, qui in hominem cadere non potest: ut inde quoque Aeneam ex Deo genitum esse tacitus colligere posset. inquit igitur si te tanta pietas non mouet, quasi dicat, quæ te mouere, satisq; diuinitatis illius tibi fidem facere deberet, sequitur: At ramum hunc agnoscas.] Ramus aureus (uti iam dictum est) sapientiam, summamq; illam prudentiam significat: quæ in homine perfecto, omnibusq; uirtutibus cumulatiss. tantum existit, ad quam illi solùm peruenire posse uidentur, quos supra Poëta recensuit:

» ——pauci, quos æquus amauit
» Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus,
» Dijs geniti potuêre.——

Cùm igitur Sibylla hoc immensæ pietatis indicium diuinitatis Aeneæ apud Charonta fidem facere non posse uideat, ramum illi ostendit aureum, ut à signo probet eum Dijs amicum esse, ob'q; suas uirtutes eò dignitatis, diuinitatisq; fastigium euectum fuisse, ut ipse quoq; inferos adire, & ad superos redire possit. Ramum hunc.] Ἀναφορικῶς. nam sequitur: Aperit Ramum.] ramum retegit,
B & ostendit, ut in 1. Aeneid.

» ——his unda dehiscens
» Terram inter fluctus aperit.

Qui ueste latebat.] Aeneæ. Nec plura his.] ἀνταποκρίσεις dicta fuerũt, scilicet neq; à Charõte, neq; à Sibylla. Fatalis uirgæ.] Quæ fato debebatur Aeneæ: etenim Sibylla dixerat:

» ——nanq; ipse uolens, facilisq; sequetur,
» Si te fata uocant.

Longo post tempore uisum.] nam paucissimi sunt, qui eum assequũtur. Laxatq; foros.] emota animorũ turba spatium in cymba quasi laxabatur, locusq; fiebat amplior ad Sibyllam, & Aeneam recipiendum. Simul accipit alueo.] alueo cymbæ, non fluminis, ut Seruius perperam sentit. Propertius:

» Aut quidnam fracta gaudes, Neptune, carina,
» Portabat sanctos alueus ille uiros.

Ingentẽ Aeneam.] sunt, q ingentem ad animum Aeneæ referant: quibus ita assentior, ut ei parùm contradicerem, si quis ad corporis magnitudinem, grauitatemq; comparatione cymbæ referendum contenderet. nam se-
C quitur:

——gemuit sub pondere cymba
Sutilis.

Rimosa.] fabulæ ferunt iunceam esse Charontis cymbam.

LAMB. Hort. NVLLA.] Respondet ad exẽpla impietatis posterius enumerata, ut prius quàm ad priora reddat, periculorum securum faciat, & metum iniuriæ animo eximat. Nec uim.] Reddit ad id, quod armorum mentionem iniecerat: ut à ferro suspicionem periculi excutiat. Suprà retuli, quamobrem Vlysses Homericus, ac post eum Aeneas, strictum ferrum, ad inferos descendens, umbris obtendat: quod dæmones ferri aciem formidare credantur. adeoq; Poëtam nostrum ex Platonicorum doctrina, Homerum in ea re imitatum. Tela.] gladius strictus. Ianitor.] Cerberus, canis triceps. Aeternum.] per enallagẽ partium dixit, pro æternè: aduerbium nomine commutatum. Patrui.] Plutonis. Limen.] domũ: synecdoche. Proserpina.] κατάχρηστ. δαίμων. Iouis hæc & Cereris filia fuisse creditur. Proserpina, à Græcis περσεφόνη, Latinis à proserpere dicta existimatur. (est enim eadem quæ Luna) quod modò in dextrã, modò in sinistram uagetur. Eadem & Dictynna, Diana, Hecate, Triuia, Noctiluca, Libera, Lucina, & Pergæa, sed diuersis rationib. appellatur. Cæterùm ex Cerere & Ioue prognata fuit, cùm Siciliam Pluto eius patruus perlustraret, in Ennæis campis oppressam, flores legentẽ cum Sirenibus & Cyane nympha rapuit, & ad inferos abduxit. Diu quæsitam in montib. cùm filiã Ceres non inueniret, indicio Ascalaphi comperit à Plutone raptam: Iouem precata ut restitueretur, responsum tulit, posse quidẽ id fieri, si apud inferos nihil gustauisset. Verùm illã cùm cõstaret aliquot mali punici grana in campis Elysijs esitasse, de reditu ad superos desperatum fuit. Obtinuit tamen Ceres à Ioue, ut senos apud superos, & totidem apud inferos, apud Plutonem, menses uersaretur: propter Lunæ crescentis decrescentisq; naturã. Raptũ Proserpinæ Claudianus poëta libris tribus descripsit. Ouid. 4. Fastor. & Cicero historiam eandem grauiter ac disertè simul & cõpendiò complexus est, lib. 6. Action. Verrinarum, cuius uerba non grauabor adscribere, quod ad illustrandam uel fabulam uel historiã uehementer conducãt. Vetus est hæc opinio, inquit, quæ constat ex antiquissimis Græcorum literis atq; monumentis, insulam Siciliam totam esse Liberæ consecratam. Hoc cùm cæteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum atq; innatum esse uideatur. Nam & natas esse has in his locis deas, & fruges in ea terra primùm repertas arbitrantur: & raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam uocant, ex Ennensium nemore: qui locus, quòd in media est insula situs, umbilicus Siciliæ nominatur. Quam cùm inuestigare & conquirere Ceres uellet, dicitur inflammasse tædas ex ijs ignibus, qui ex Aetnæ uertice erumpũt: quas sibi, cùm ipsa præferret, orbem omnium peragrasse terrarum. Enna autem, ubi ea quæ dico, gesta memorantur, est loco præcelso atq; edito: quo in summo est æquata agri planicies, & aquæ perennes. Tota uerò omni aditu circumcisa atque directa est: quam circa lacus luciq; sunt plurimi, & lectissimi flores omni tempore anni: locus ut ipse raptum illum uirginis, quem iam à pueris accepimus, declarare uideatur. Etenim propter est spelunca quædam, conuersa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repentè cum curru extitisse, abreptamq; ex eo loco uirginem secum exportasse, & subitò non longè à Syracusis penetrasse sub terras, lacumq; in eo loco repentè extitisse, ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniuersarios agunt, celeberrimo uirorum mulierumq; conuentu. Propter huius opinionis uetustatem, quòd eorum in his locis uestigia ac propè incunabula reperiuntur deorum, mira quædam tota Sicilia priuatim ac publicè religio est Cereris Ennensis. Etenim multa sæpè prodigia uim eius numenq; declarant: multis sæpe in difficillimis auxilium præsens eius oblatum est, ut hæc insula ab ea nõ solùm diligi, sed etiam incoli custodiriq; uideatur. Non solùm Siculi, uerumetiam cæteræ gentes nationesq; Ennensem Cererem maximè colunt. Hæc Cicero. Idem testatur, Cereri in eo errore, cùm filiam quæreret, ob monstratas allatasq; fruges ab Atheniensibus sacra fuisse instituta. In sacra huius deæ nefas erat uinum inferre. Propius autem uerò est, id quod chronici produnt, Proserpinam Sicani regis filiam fuisse, & ab Orco rege Molossorum, regnante Athenis Eleusio, (à quo Eleusinia sacra Cereri instituta fuêre) raptam. Qua iniuria adacta, frumenta in

illius inuidiam succendit, obtulit'q; repertum semen Triptolemo, ut utilissimum inuentum inter mortales uulgaretur. Cæterùm sunt, qui hanc Proserpinam eandem esse credant, cum ea quam Romani Bonam Deam nominabant: & ueteres Faunam & Senta͂m dixerunt: fuisse tam pudicam, ut nullus uir eam in uita postea uiderit, præter maritum: sed ne nomen quidem eius audierit. Quare in operto illi sacrificatum, & quidem à mulieribus tantum. Porca ob id ei sacrificabatur, quod id animal segetes, à Cerere mortalibus donatas, depastum esset. Repudianda hic eorum sententia est, qui Proserpinam eandé esse contendunt, quæ Atheniensibus Cotytto, seu Cotys fuerit: turpium uidelicet rerum præses, aduersus cuius sacra peruigilationesq; nocturnas Eupolis Baptas comœdias scripsit, in quibus illa uexabantur, agitabantur. Ex Cotyttijs & Bendidijs Thracum sacris, Orphica sumpserunt originem. Proserpinam dictam uolunt, quasi segetem è terra proserpentem: eandem & Hecaten, ἀπὸ τοῦ ἑκατὸν, centum, quod cum fœnore centuplum fructum terra effundat. Pietate.] Causa descensus à pio. Etenim, quid magis pium humano iudicio in uita, secundum Deum ducendum est, quàm parentes inuisendi causa, in inferiora terræ descendere? hoc est, infinitos labores suscipere, & mille pericula adire? Erebi.] inferorum. Et ut difficultatem descensus amplificet, addit imas, quasi in penitiorem erebi recessum, ubi Elysij esse creduntur campi. Erebus, ἔρεβος, tenebræ, caligo, nox, σκότος, ζόφος, νύξ. ἐρεβεννὸς, & ἐρεβεννὸς, σκοτεινός. Hinc, νὺξ ἐρεβεννὴ, apud Homerum. Itaq; apto uocabulo is locus erebus appellatur, quem radij solares non adumbrant, ad quem uera lucis cognitio nunquam peruenit, & à Christo τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον appellatur. Si te nulla.] Suprà de ramo quid sentiant philosophi, leuiter annotauimus. Aliud hic pietatis argumentum in deos Charonti proponit, quo agnito, nihil est quod uereatur amplius. Aperit.] æschrologia. Et aperit dixit, pro detegit Sibylla ramum, qui sub ueste ducis Troiani occultatus fuit. Cæterùm totus hic locus nihil aliud signare uidetur, quàm ut qui se dedunt contemplationi rerum diuinarum, à dolo ac omni iniuria alieni esse debeant. Non enim, ut tres illi heroës, ad uim faciendam, sed patris inuisendi causa, Aeneas uenerat: hoc est, ad philosophandum de rebus diuinis. quo inde aduersus mundum, carnem & uitia armatus instructus'q; esset. Aperit ramum sub ueste occultatum, detegit sapientis animum: quo intelligitur destinatus scopus, ad quem nemo citra sapientiam & prædestinationem Dei peruenit. Atque hanc ob causam uirgam fatalem nuncupat. His.] adiecit. Fatalis.] aurei rami, qui nulli contingit, nisi his quibus Deus largitur. Est autem donum Dei sapientia, & spiritus, qui quibuslibet non contingit, sed electis tantùm, & fato, hoc est prouidentia destinatis. Atque ita arbitror allegoricè hunc locum explicari posse. Verùm omnia ἀλληγορεῖν ridiculum fortasse fuerit, & ineptum. Longo pòst.] tandem semel post multos annos conspectum. nam nulli datur, nisi fato prædestinatis. Indicat quàm paucissimis donari, & malorum hominum illo penetrantium uberem messem esse. A

Cæruleam.] Cæruleus color, idèst qui cæsius, Græcis γλαυκὸς, ex albo & uiridi commistus, in flauum tendens. Cuiusmodi color est foliorum salicis aridorum & cadentium. Idem Poëta in 8. Tybrim cæruleum & glaucum dicit, qui à cognato & affini colore ab Horat. flauus nuncupatur. Sed de cæruleo aliàs. Puppim.] nauem: synecdoche. Iuga.] sedilia. Sunt autem iuga, montium cacumina, ζυγοὶ, ἄκροι. Ligna item, quibus boues coniunguntur: & iugum animantium dicimus. Metaphoricè, pro seruitute, ζυγὸς. Est & iugum, lignum cui textores telam inuoluunt. Et hostes uicti prælio, sub iugum mittebantur inermes. Erat lignum transuersim, duobus terræ fixis impositum. Iugum in uinea, ubi perticis fixis, aliæ super alias alligantur. Vocatur'q; eodem nomine ab Hispanis tantum terræ, quantum uno die arare possunt: nos iugerum uocamus. Iugum quoque est, lignum transuersum in libra, à quo lances dependent: & tabulæ nauium, in quibus remiges sessitant, transtra dicta: in quo significatu hic accipiendum arbitrantur. B

Foros.] Tabulata nauium, uel loca in naui apertiora, inter quæ perambuletur. Fori Circensia etiam spectacula erant, hoc est, loca erectiora, in quibus spectabatur. Hinc foruli capsulæ seu armentariola librorum. Est & oppidi nomen. In agris, fori, modici sulci & oblongi.

Alueo.] Synæresis. Legitur & aluus, λυψίανον, uasculum uimineum, uel cortex, quo aliquid propter concauitatem reponitur. Sed & locus, in quo apes mellificant: hoc est, aluearia. Venter animãtium: & interior pars riparum, fluminum, quam unda stringit. Hic pro naui usurpatur. Festus author est. & alueum dici, genere neutro. Hinc alueolus, & um, uas concauum, locus in quo ponunt pullos columbæ: tabula item latruncularia seu aleatoria.

Gemuit.] Metaphora, ab animali ad non animal, ab homine ad cymbam. Ruinosa.] rimas agens. hausit multam aquam palustrem: synecdoche, pars pro toto. C

Tandem.] Difficultatem in traijciendo concludit, & quidem eam cum periculo coniunctam: quare addit incolumes, uidelicet citra naufragium. Virum'q;.] Aeneam & Sibyllam: polysyndeton. Glauca'q;.] quem colorem, authore Nigidio, diximus à Latinis cæsium dictum, quasi cœlium.

ARGVMENTVM.

Aeneas, & Sibylla à Charonte trans flumen expositi Cerberum personantem audiunt: cui etiam serpẽtes, quos pilorum loco in collo habet horrescere videns, offam soporiferam Sibylla obijcit. qua correpta statim sopitur, ipsi progrediuntur, fluuiumq; irremeabilem ingenti celeritate pertranseunt.

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, aduerso recubans immanis in antro.
Cui uates horrere uidens iam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Obijcit: ille fame rabida tria guttura pandens,
Corripit obiectam, atq; immania terga resoluit,

NASC. Cerberus hæc ingẽs.] De Cerbero cane tetigit tantùm Poëta, quæ alij latiùs perscripserunt, atq; in primis Seneca in Hercule furẽte: qui Cerberũ depingẽs sic scribit:

Post hæc auari Ditis apparet domus,
Hic sæuus umbras territat stygius canis:

Qui

Fusus humi, totoq́; ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum, custode sepulto,
Euaditq́; celer ripam irremeabilis undæ.

A " Qui terna uasto capita concutiens sono
" Regnum tuetur sordidum.
" Tabo caput lambunt colubræ: uiperis
" Horrent iubæ, longiusq́; torta sibilat
" Cauda draco, par ira formæ, &c.

Melle soporatã, & medicatis frugibus offam Obijcit.] *Pulsem ex melle, frugibusq́; soporem inducentibus confectam. & in sententiam Varronis Poëta locutus fuisse uidetur, cùm ait* frugibus: *qui in 3. de Re rust. offæ conficiendæ rationem docens:* Cibatui, inquit, *offas positas hæ maximè glomerantur ex ficis, & farre misto. Quod uerò addidit* medicatis, *ex medicamentis confectam designat soporiferis. quod apertè demonstrat cùm* soporatam *ait: & impropriè locutus esse uidetur, pro quæ soporandi uim habet. Sic etiam in 5. Aeneid.*

" *Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem*
" *Viq́; soporatum Stygia, &c.*

Nam soporatus *propriè dicitur, qui sopitus est, & quiescit. Plin. de nat. hist. lib. 10. aquatilia ipsa quiete cernuntur*
B *placida, ceu soporata. & soporatus dolor, qui sopitus, & qui interquieuerat, Curtio dicitur.* Totoq́; ingẽs extenditur antro.] *Nõ poterat meliùs, nec breuiùs Cerberi magnitudinem corporis explicare, quàm cùm ait* toto antro *se illum extendisse: nam quæ immanitas corporis illius indicari debet, qui extentus totum antrum occupat? ita quoq; de Tityo inferius:*

" *——per tota nouem cui iugera corpus*
" *Porrigitur.* Sic de Polyphemo in 3. Aeneid.
" *Monstrum horrendum, ingens, cui lumen ademptum,*
Trunca manum pinus regit.

Custode sepulto.] *arctius dormiente. ut in 2. Aen.*
" *Inuadunt urbem somno, uinoq́; sepultam.*

Euaditq́; celer ripam.] *Cocyti fluminis: nam prius Acheronta traiecerat. & est ex Platone in Axiocho: Aperientem, inquit, illa fluuius excipit Acheron: post quem Cocytus est. eos ubi quis traiecerit, ad Minoim, & Rhadamanthum est accedere necesse. quamobrem Poëta in recensendis inferorum circulis paulò infrà iudicum meminit: de quibus antea ne uerbum quidem fecerat.*

C Irremeabilis undæ.] *quia animæ traiectæ semel Cocyto non reuehuntur amplius.*

LAMB. Hort. CERBERVS.] *Hesiodus hunc Cerberum πεντηκοντακέφαλον, ex Echidna & Typhaone natum in Theogon. canit:*

" τῇ δὲ Τυφάονά φασι μιγήμεναι ἐν φιλότητι
" δεινόν θ' ὑβριστήν τ' ἄνομον θ' ἑλικώπιδι κούρῃ.
" ἡ δ' ὑποκυσαμένη τέκετο κρατερόφρονα τέκνα,
" ὄρθον μὲν πρῶτον κύνα γείνατο γηρυονῆι.
" δεύτερον αὖτις ἔτικτεν ἀμήχανον οὔ τι φατειὸν
" κέρβερον ὠμηστὴν ἀΐδεω κύνα χαλκεόφωνον,
" πεντηκοντακέφαλον, ἀναιδέα τε κρατερόν τε.

Quo loco Hesiodus hunc canem non τρικέφαλον: id est, tricipitem, uerùm πεντηκοντακέφαλον: hoc est, quinquaginta capitum appellat: attribuitq́; illi ferream uocem, horribilem eius latratum indicare uolens. Cerberum etymologici dictum putant, ὡς κρεῶν βορὸς, ἢ βορὰς quòd consumat, uoretq́; carnes. Terra, omnium animantium helluo est, ut sic dicam, & disperdit quicquid in rebus humanis est. Vnde autem fabulæ nata materia est, cur Cerberus inferorum peruigil custos poëtis dictus sit, *suprà in historia Thesei docuimus. Est & alia ratio. In Tænario Laconiæ promontorio, per quod ad Ditis regnum persuasus fuit esse aditus, serpens fuit, cuius ueneno homines tacti interficiebantur. Hoc nomine canis Alexandri Epirotici dictus quoq; fuit, qui cum leonibus in certamen descendit. Fabulæ prodiderunt, è spumis Cerberi canis aconitum gigni apud Heracleam Ponticam, ubi dicitur Hercules eum ab inferis extraxisse.* Trifauci.] *è tribus faucibus emisso, hanc regionem implet. Et* personat, *transitiuè.* Aduerso.] *nam inferi superis & cœlitibus aduersantur: nisi quis simpliciter malit interpretari, ut significanter immanitatem beluæ intelligamus.* Antrum.] ἄντρον. *hoc Latini tanquam proprium & natiuum usurpant.* Horrere.] *Terribilia & hispida esse, atq; aspera. Est & contremiscere. Variè se habet uerbum* horreo: *nam quod in acutum sui densitate admirationem inducit, id horrere dicitur: ut horrida barba. Tum ferreus hastis horret ager. Ennius: Horrescit telis exercitus asper utrinq;. Idem: Arma ri- " gent, horrescunt tela. Idem in Scip. Sparsis hastis longis " campus splendet & horret. Sed Homerus multò antè uerbo φρίσσω in eo significato usus est:*

ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσι "
μακρῇς, ἃς εἶχον ταμεσίχροας. Iliad. 13. "

Horror pro ueneratione, & numinis pleno: ut, Arboribus suus horror inest. Soporatam.] *temperatam herbis ad inducendum somnum.* Frugibus.] *A materia, arte medica ex frugibus factam offam. Grammatici offam uocant, massam ex carnibus porcinis Lucanis confectam, quã facere ex mediocri intestino Romanæ mulieres à Lucanis didicerant. Hinc offa porcina, μάζα à Græcis appellatur, cibarium ex frustis panis, pingui iure & itquamine persusis. Fiebat & ex frustis, caseo uetere, pipere & cinamomo conditis. Atq; hæc caseata, illa uerò insiciata dicebatur. Signat item pultem, & quicquid pultis speciem habet. Conficiebantur etiam offæ, maximè glomeratæ ex ficis & farre misto. Vsurpatur item simpliciter pro massa. Quod si offa eadem est, quæ Græcis μάζα (id quod uidetur) cibi genus erat, ex simila tritici: quod in magnis delicijs fuisse, uel inde apparet, quòd uulgari ioco prouerbiali μαζονόμοι illi dicebantur, qui oppiparè splendidèq; uiuerent: siue ob egregias mazas, siue quòd his etiam aliquid lautius sumerent: ut μαζίσκον, à simili propè cibi genere. Mattya inter secundæ mensæ delicias à ueteribus recensebatur. Erant & mazæ quædam sacræ amphiphones appellatæ, quas Dianæ Munychiæ offerebant. erat & Hygiea. erat maza pluribus usibus accommodata. Cæterùm offæ descriptio constat à materia, quæ soporem inducit: papauere, melle, & simila tritici. Quare statim addit, ea gustata, Cerberum in somnum solutum fuisse. Papauer suapte natura soporiferum est. Sed propriè melitutta dicebatur, quæ obijciebatur Cerbero: sicut obolum accipiebat Charon, & coronam, quæ significabant, uitæ labores iam positos esse.* Pande.] *aperiens in uastum hiatum.* Toto.] *Metalepsis. uastitatem molis intelligit.* Occupat] *prior inuadit. indicat intrepidam celeritatem in inuadendo ulteriorem ripam, priusquam sopitus canis expergisceretur.* Sepultum.] *kat' ὕπνον, quasi dicat, profundè & altùm stertentem.*

Euadit celer ripam.] *ἐπ' ἀκτῆς: hoc est, in ripã. Iam*

uerò & vndam irremeabilem uocat, per quam reditus ad superos nulli patet, ut qui eò semel transmiserit, illi perpetuò ibi sit manendum: aut (ut uerius loquar) per alterutram portarum diuina permissu redeundum. A Alij qui à morte uia irremeabilis est: uel ab inferis ad superos, uel contrà.

ARGVMENTVM.

Loca apud inferos vltra flumen Cocytum, & Stygiam paludem, à quibus incolantur, planum facit: quos nouem circulis scribendo complectitur. primus circulus animas infantium continet: alter eos, qui falsò damnati sunt mortis crimine: tertius, qui vitam perosi sibi ipsi mortem consciuerunt: quartus, qui amore capti perierunt: quintus viros fortes: sextus sontes, scelestosq; homines, parricidas, patriæ proditores, aliosq; alijs scelerum generibus inquinatos complectitur: hisq; sedibus constituti sunt iudices, qui reos pro delicti ratione puniant: in septimo circulo animæ sunt beatorum. in octauo purgantur animæ: nonus verò circulus purgatas animas recipit: quæ post mille annos Lethæum fluuium epotæ in alia transmittuntur corpora.

Continuò auditæ uoces, uagitus & ingens,
Infantumq́; animæ flentes in lumine primo,
Quos dulcis uitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos iuxtà falso damnati crimine mortis.
Nec uerò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes:
Quæsitor Minos urnam mouet: ille silentum
Conciliumq́; uocat, uitasq́; & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethũ
Insontes peperêre manu, lucemq́; perosi
Proiecêre animas: quàm uellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores:
†Fata obstant, tristiq́; palus *innabilis unda
Alligat, & nouies Styx interfusa coercet.
Nec procul hinc partem fusi mõstrantur in omnẽ
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic quos dirus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circùm
Sylua tegit, curæ non ipsa in morte relinquunt.

†al. Fas obstat
*al. inamabilis

NASC. CONTINVO'.] *tota hæc circulorum, seu sedium infernaliũ ratio ex decimo Platonis de Repub. dialogo, licet multa excipiantur ex Hom Odyss. λ. sumpta esse uidetur: ubi ordine exponit, quæ Erus quidam Armenius, genere Pãphylius se apud inferos uidisse retulerat, qui in bello occisus, domumq́ suam delatus, ut sepeliretur, duodecima ab obitu die pyra impositus, reuixerat. Sed ut hæc de circulis inferorum doctrina apertiùs intelligi possit, meminisse oportet, quæ à nobis in superioribus dicta fuerunt, Poëtam ita de inferis uerba facere, ut eodem tempore duplicem antiquorũ opinionem sequi uideatur: & eorum qui nullibi, quàm in hac uita: id est, in ipso homine inferos esse statuerunt: & qui post hanc uitam pijs, impijsq́ hominibus cruciandis, præmioq́ afficiendis locum assignarunt. nam quid aliud in hac tota circulorum descriptione, quàm de bonis, prauisq́ hominibus agitur? per quos allegoricè uitia, uirtutesq́ hauddubiè designantur: quæ diuersa ratione in diuersi generis, ætatis, gradus, æstimationisq́ homines cadunt: quæ quantò maiora, aut minora sunt, eò magis, minusúe aut cruciantur ipsi, aut præmio afficiuntur, & ad maius, altiusq́ gloriæ, immortalitatisq́ fastigium euehuntur. hæc autem ita esse cùm ex his, quæ præcesserunt, tum ex his, quæ sequuntur, facilè intelligi potest. huc accedit Platonis auctoritas, qui uarijs in locis hæc, quæ de inferis dicuntur, non dissimili sententia interpretatur. Nam utriusque sexus, diuersæq́ ætatis mortales morimur, principes, & pauperes, fortunati, infelices probi, atq; improbi. quibus, quoniam diuersè uitã agimus, prauè, & honestè, ita quoq; par est diuersæ sedes, ac domicilia alijs honesta, atq; illustria, alijs obscura, tetra, pœnarum, uarijq́ generis tormentorum referta parentur. infantibus, quia propter ætatis imbecillitatem nihil præclarè gesserunt, inter sedes illas, seu circulos, uti in bello tyronibus, inferior datur locus. ijs altiori quodã gradu accedunt falsò damnati mortis crimine, inde gradatim alij sequuntur: quos Poëta recenset in textu: qui omnes iudicum, Rhadamanthi, Aeaci & Minois iudicati sententijs, pro ratione uitæ uel pœnis, uel præmijs afficiuntur diuersis. praui uerò, & scelesti homines in Tartarum ea lege truduntur, ut inde nunquam exeant, sed æternis supplicijs crucientur.* B *uerùm in explanando cõtextu hæc suis locis meliùs, pleniusq́ declarabuntur.*

Continuò auditæ uoces, uagitus & ingẽs.] *Hic inferorum locus primus quidẽ est ordine, sed infimus dignitate, ideo iure datur infantibus: qui cùm uirtutis fuerint expertes, nullo dignitatis, honorisq́ præmio digni uidebantur. supplicia tamen non merebantur, quia uitiorum fuerunt exortes. Quamobrem Plato in decimo de Repub. dialogo exponens, quæ Erus de inferis retulerat. de his uerò, inquit, qui statim ac nati sunt, decessêre, aut breue tempus uixêre, quædam parum digna memoria recensebat. adde etiam quod primus locus, primumq́ inferorum limen iure illis per similitudinem debetur, qui naturæ, atque uitæ primum quasi limen attigerunt* Exortes uitæ.] *mouet commiseC rationem ex aduersa infantium fortuna, sorteq́ infelici, quibus tantum datum fuit, ut uiam naturæ ineant, non autem, ut alij, conficere possent. quasi extra sortem uitæ fuerint, cum alijs sortitò uita contingat.* Ouid. *Metam.* 3.

Iamq́ breuis uitæ spatium sortita iuuentus.

Et ab ubere raptos.] *auget commiserationem à tristi eorũ fortuna.* Atra dies.] *illis ita infausta, ut atro calculo digna esse uideretur: nã dies infausti, tristiq́ omine infames nigro ueteribus lapillo signabantur, quò haud dubiè allusit Poëta.* Hos iuxta falsò damnati.] *cur falsò damnatis iuxta infantes detur locus, causam nullam reperio, nisi fortè quemadmodum infantes absq; crimine sunt, sic hi falsa criminis causa damnati perierunt. quasi & ipsi fuerint criminum expertes.* Nec uerò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes.] *non carent hæ sedes iudicio, atq; iudice. & rectè sedes numero multitudinis dixit, ut intelligatur omnes, qui in his inferorum sedibus positi sunt, à secũdo ad sextum usq; circulum, iudicio esse obnoxios, quod uel Plato ipse admonet in Gorgia. non enim infantes*

A *infantes criminis, ac prope iam uitæ exortes interrogari à iudicibus inferorum possunt.* Quæsitor Minos urnam mouet.] *hæc omnia ex Platonis dogmate tractantur. nam licet tres sint iudices Minos, Aeacus, & Rhadamanthus. Minos tamen præcipuus est, qui, si quid alijs duobus ambiguum accidit, dijudicat, & considerans, ut inquit Plato loco proximè citato, sed & solus aureum habens in manibus sceptrum, de quo Homer. sub persona Vlyssis Odyss. 11. sic ait:*

» Ἔνθ' ἤτοι μίνωα ἴδον Διὸς ἀγλαὸν υἱόν,

» χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα θεμιστεύοντα νέκυσσιν.

Ideoq; cum Virgilius quæsitorem *appellat, alludens ad morem Rom. qui prætorem, seu iudicem quæstionis quæsitorem uocabant. hic pro tribunali solus sedebat (ut inquit Asconius) iudices uerò, quorum nomina ipse sorte ex urna trahebat, in subsellijs: quam cõsuetudinem designans Poëta ait:* Vrnam mouet.] *Hanc Græci* κάλπιν, *Latini* sitellam *alio nomine uocant. Plautus in Casina:*

» *Conijciam sortes in sitellam, & sortiar.*

Ille silentum.] *Animarum silent, non loquuntur iudicium expectantes.* Concilium.] *perstat in allusione* B *Romanæ consuetudinis: quæ, ubi causæ agebantur, conueniebāt omnes.* Vitasq; & crimina discit.] *Ex Platone in Gorg. ut suo loco docebimus. idem ferè in Axiocho repetit: ubi ait ad Minoëm, & Rhadamanthum accedere oportet, uocant hunc campum ueritatis: in eoq; iudices sedent, recognoscentes eorum, qui aduenerint, unius cuiusque uitam, & qua quisque ratione corpus inhabitans ætatem peregerit, non me latet quatuor uitas cum suis contrarijs à Platone tractari in quinto dialogo de leg. uel legumlat. ad quarum rationem quibusdam fortasse allusisse Poëta uidebitur, quia* uitas, *non numero multitudinis dixit: sed hoc ad rem, meo quidem in iudicio, non facit. nam Plato illic uitas hominum tales depingit, quales illis conuenit, qui rempub. optimè gerere possunt: hic uerò aliter contingit.* Proxima deinde tenẽt mœsti loca.] *Tertij circuli descriptio est: in quo habitant, qui sibi mortem consciuerunt: quos idcirco* mœstos *uocat, quia eos graue supplicium manet. non enim decet de statione uitæ decedere priùs (ut inquit Plato in Phædone) quàm iusserit Deus, qui in corpus nostrum animam sparsit. adeas Macrob. in 1. de Som. cap. 13. Sed & aptè sanè* C *datur his locus consciscentibus sibi necem, ut ex* ἀντιθέτου *superiori respondeat: nam illi ui occiduntur, hi sponte sibi necem inferunt. adeas omnino Macrob. in 1. de Somn. Scip. cap. 13. qui doctè admodum super hac re disputat utrum homini inferre sibi mortem liceat.*

Lucemq; perosi.] *Figuratè, ut ignauiam pertæsus de Cæsare apud Suetõ. Trãquil.* Proiecēre animas.] *Quasi rem tantam nihili pẽderent. Græci* κατέθεντο *dicunt. quamobrem iure merito optant, quod assequi non possunt. Sequitur enim:* Quàm uellẽt æthere in alto.] *Propter grauitatem suppliciorum, quæ patiũtur. nam uti eorum cadauera graui pœna multabantur, cùm aut minimè sepelirentur, aut igni non comburerentur, sicuti de Aiace Thelamonio legitur, cuius corpus humi à Græcis depositum est iubente ita Calchante, quoniam impium uidebatur, ut igni daretur, qui sibi ipse mortem consciuisset, sic multo maiori apud inferos supplicio eorum animæ cruciabantur.* Aethere in alto.] *Præ inferis: id est, respectu inferorum, qui longè sunt nobis inferiores.*

Fata obstant.] πολλὰ ὁ ὢν τῶ θανατῶ. *nam sic nobis iure naturæ, quod hic fatum seu fas appellat Poëta (nam multi,* fas obstat, *legũt) uita data est, ut qui semel hinc migrauerit, redire huc ampliùs non possit.* Tristiq; palus innabilis unda.] *Varij codices hunc uersum uariè legunt, quos consultò prætereo, ne aliorum lucernas lingere uidear. Sed casta mihi uidetur lectio,* innabilis *sic enim duplici cõditione detestatur* palus, *quòd irremeabilis, & quòd tristis est: nam & Homerus* στυγερὴν *appellat. probo etiam* inamabilis: *nam ratio additur,* tristi unda.

Nec procul hinc.] *Quarti circuli descriptionem aggreditur, in quo existunt, qui amore perierunt. & sanè superiori circulo ualde congruere uidetur hic circulus: nã in illo mœsti affliguntur: in hoc assiduis curis affecti miserrimè uexantur. nam proximè dicetur:*

—— curę non ipsa in morte relinquunt.

Fusi monstrantur in omnem.] *Latitudine cãpi multitudinem amantium, eorumq;, in quibus libido dominatur, ostendit. ibi enim magnitudine loci opus est, ubi numerus hominum ingens existit.* Lugentes campi.] *ex Platone in dialogo de iusto.* Hic, quos durus amor.] *Communiter hic omnes amãtes complectitur, mox separatim quosdam recensurus, qui propter amorem uel tabe consumpti, uel sibi uim inferentes occubuerunt.*

Durus amor.] *perpessu difficilis.* Peredit.] *tractũ ab igne, unde illud est:*

—— *est mollis flamma medullas.*

Secreti celant calles.] τὸ ἐρωτικὸν *amantium: qui nõ palàm, sed occultè in callibus ad hoc maximè aptis amicas suas alloquuntur, suosq; illis amores proferunt: uel ad domos meretricum alludit, quæ in callibus, & angiportubus habitare solent. Horat. 1. Carm.*

Inuicem mœchos anus arrogantes «

Flebis, in solo leuis angiportu. «

Et myrtea circu'm Sylua tegit.] *aptè* myrtea sylua *dicit: nam cùm amor ex Venere sit, congruè myrto teguntur, quæ Veneri dicata est.* Curæ non ipsa in morte relinquunt.] πάθος *à perpetuitate dolorum: nam cùm mors finis ærumnarum sit, ipsi ne post mortem quidem doloribus uacant.*

Continvo'.] *Distinguit umbrarum apud inferos mãsiones & loca, in quibus pro uitæ ratione & meritis diuersa animorum genera discriminat. Neq; ita uerò turbato confusoq; ordine singula percurrit, ut Homerus, quin alicubi ad delectandum, remorandumq; legentis animum hæreat. Prima regione, iusta ratione infantes, immatura morte è medio sublatos, in ipso limine collocat: quod in ipso limine uitæ statim, lucis dulcedine nondum gustata, decesserint. Id quod ipse mox perspicuè indicat, cum subijcit locum,* in limine primo. *His quoniam in uita cõsuetum est uagire, eundem quoq; uagitum, tanquam studium aliquod, quo uiui delectantur, aut certè tenentur, hic attribuit.* Vagitus.] *Interpretatio: nam proprio uocabulo, quas* voces *dicat, luculenter exprimit cum expolitione:* LAMB. Hort.
animæ infantum flentes. Quos dulcis.] *Pathos ab immatura morte: quòd priusquàm se uiuere norint, è medio tollantur. Itaq; ergo, propter uitæ innocentiam, nullis pœnis cruciari finguntur.* Ab ubere.] *Videtur hoc prouerbiali specie dictum, pro, ab ipsa statim infantia: perinde ut à lacte nutricis, à teneris, à primis annis, ab incunabulis, à teneris & primis unguiculis, & similia* παροιμιακῶς *ab eruditis efferuntur.* Atra dies.] *mors, quasi tristis: sed ethnicis, & nõ credentibus, quibus animam simul*

cum corpore interire persuasum est. Funere.] *morte è medio sustulit. Nam funus, exequiarum ceremonias signat, cadauer mortui hominis, ipsamq́ adeò mortem.*

Acerbo.] *tristi, propter immaturitatem. Secus ille qui censuit, optimum non nasci, aut certè quàm primùm mori.*

Hos iuxta.] *Transitio ad secundam regionem, in qua collocat eos pari consilio, qui proximè ad infantum innocentiam accedunt, & uiolēta morte ante fatalem diem dānati, culpæ exortes perierunt. Addit hic obiter fabulam, poëtis de Minoē celebratam, qui sortitò sedes umbris tribuit, qui quæstionibus exercendis præfectus, de criminibus hominum in hac uita cognoscit, & sententijs iudicum suffragantium aut damnet, aut absoluat, aut amplius deliberandum sentiat.* Hos iuxta.] *Hos proximè: anastrophe, & eclipsis. deest uerbum, uel auditi, uel uisi sunt, uel collocantur, uel sedem habent, uel simile uerbum.*

Falso.] *hoc est, falso intētato crimine insontes damnati fuerunt: cuius rei exempla omnibus seculis in nulla non gente, diligenter historias peruoluentibus inueniuntur.*

Hæ sedes.] *Non modò enumeratæ, uerumetiam quæ reliquæ sunt, ob diuersa delicta, damnatorum iudicum sententijs. Quamobrem,* Sorte *significanter addit. nam sortes, inter alia significata, pro iudicum suffragijs, uel ore editis, uel in urnam missis, eleganter accipiuntur. Sortes enim à iudicibus ducebantur, & quæ prima dica ex urna prodibat, prima iudicabatur. Tres iudices cognoscendorum criminum, propter insignem eorum iustitiam in hac uita, à poëtis finguntur, Aeacus, Rhadamanthus, & Minos. His apud inferos eam iudiciorum formam tribuit, quæ aliquando apud P. R. fuisset.* Quæsitor.] *quæstor: hoc est, quæstionibus exercendis præfectus Minos. Qui iudicio publico apud ueteres R. præerat, quæsitor dicebatur, à uerbo* Quærere: *quod est, legibus iudicare, & diligenter inquirendo rem singula discutere, hodie indoctum uulgus informationem sumere dicunt. Vnde quæstio, ipsa inquisitio iudicis, & iudicium publicum. Hinc prætor iudex quæstionis dicebatur. Proinde Minos quæsitor, prætor, idem & qui iudicijs publicis præerat, ut dixi. Martianus L. prima, ad L. Cornel. de sicarijs. Quiúe magistratus iudexúe quæstionis sub capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. Statuunt (ut id obiter admoneamus) hanc differentiam inter quærere & inquirere, ut quærere iudicum sit, & magistratuum: inquirere uerò, quorumlibet. Ciceronis accusator fuit Verres, idem & inquisitor. Itaque Minoi ea omnia tribuit, quæ in iudicijs antiquitus obseruari consueuêre λαγχάνειν δίκας, apud Græcos dicebatur, quod apud Rom. sortes iudiciorum dare. Iudicibus ternæ sortes dabantur, his literis notatæ.* C. A. NL. *harum C condemnandi nota erat, A absoluendi aut ampliandi* NL *non liquere. In grauibus caussis hæ tabellæ uel in cistam, uel in urnam mittebantur. Ab earum numero pendebat uel salus rei, uel capitis periculum. Hinc A litera salutaris à Cicerone appellatur: & C tristis erat, ut apud Græcos θ quasi θάνατος, ὁ θανάσιμον. Atque hæ quidem sententiæ, quia uoce non ferebantur, sed tabellis in urnam coniectis, tabellariæ dicebantur. Aliàs tabulæ duæ tantùm à prætore dabantur iudicibus, damnatoria & absolutoria, quibus suam sententiam inscribebāt. Oportebat enim uel absoluere reum, uel condemnare. Tertia postea ijs ignoscebatur, quos aut fraude, aut errore ad signandum perpulsos constabat. Prætor iudicum concilium cogebat: qui ob id iudex quæ-*

stionis dicebatur. Hæc eo consilio latiùs prosequutus sum, A *ut aliquantum lucis huic loco addatur, Minoëm Romanorum consuetudinem in iudicandis criminibus apud inferos seruare, à Poëta dici. Dat sortes: hoc est, tabellas certatas: mittuntur in urnam: cognoscuntur, recognoscunturq́ crimina: prætor iudicum concilium conuocat: mittuntur hi in concilium: fit censendi potestas.* Minos.] *Etsi de Minoibus initio huius libri copiosa nobis fuit oratio, pauca hoc loco de eorum altero addenda sunt. Homer. lib. Odyss. 11. unde hic locus descriptus est, Minoëm aureo sceptro donat, & laudatissima munera illi apud inferos tribuit, Iouisq́ uocat filium:*

> ἔνθ' ἤτοι Μίνωα ἴδον Διὸς ἀγλαὸν υἱόν, "
> χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα, θεμιστεύοντα νέκυσσιν, "
> ἥμενον, οἱ δέ μιν ἀμφὶ δίκας εἴροντο ἄνακτα "
> ἥμενοι ἑσταότες, κατ' εὐρυπυλὲς Ἄϊδος δῶ "

Plato in libello qui Minos inscribitur, tradit item ab Homero laudatum fuisse inter omnes heroas, qui uirtutum laude præstantes fuerunt: de Creta, & eius urbibus loquens, quarum celeberrima fuit Cnossus, in qua Minos regnauit, Iouis consuetudine per nouem annos usus. hoc sibi uult, inquit, illud carmen Homericum: B

> ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστής. "

Id est, nouem annos regnauit, cum Ioue consuetus. Propterea, inquit, magna Homeri laus est, & suprà quàm dici aut cogitari possit, in Minoëm, haud solum Iouis fuisse filium, uerumetiam unum omnium heroum ab eo institutum. Nam quod Hesiodus ait de eodem:

> Ζηνὸς ἔχων σκῆπτρον, τῷ καὶ πόλεων βασίλευεν: "

Id sibi uult, quòd cùm à Ioue esset institutus, Cretensium urbibus legitimè imperasset. Hunc idem Plato in administratione regni sui Rhadamantho quoq; usum fuisse ostendit. Erat is, inquit, uir bonus quidem, sed haudquaquam ad unguem omnes regias artes edoctus: tamen ἐν ὅλην τὴν βασιλικὴν τέχνην, ut ipse ait, sed administra quadam opera regia regias uices iudicijs præfectus obire didicerat, quamobrem iudex bonus uulgò audiebat. Hoc enim nomophylace Minos in urbe utebatur: extra urbem uerò, Taloē. Hic ter quotannis uicos ac pagos circuibat, legum administrationi intentus, æreasq́ tabulas, in quibus insculptæ erant, circumferens. quare æreus dictus fuit. Hic maris imperium tenuit, ac sursum deorsum nauigando omnia maria lustrauit: amicitias & hospitia multis re- C *nunciauit. Cæterùm motus Troiæ ac uirtutis Troianæ celebritate, tum autem Trois & regum Troianorum, ubi in Phrygiam uenit, aliquandiu Troiæ egit apud regē, Troæ. Erant autem huic filij tres, Ilus, Assaracus & Ganymedes. Horum postremo, decoris summa laus toto orbe erat. Minos postquam summa humanitate hospitio exceptus fuisset à Troē, datis acceptisq́ uicissim muneribus, iussit Troi, ut liberos suos ad se accerseret, dictitans se eos cupere uidere, ac dona dare uelle. Responsum fuit, uenatum missos pueros. Simulauit & ipse Minos, unà cum illis uenari uelle se. Misit illicò famulorum unum, exploratum circa amnem Granicum, ubi tum uenabantur: atq; nauibus in eo paratis, ipse Minos in uestigio sequutus, ad adolescentes uenit. Ibi illicò adolescentis forma captus, eum Cretensibus rapere iussit. Loco inde nomen mansit Harpagiæ, à rapto. Venit cum puero rex in Cretam, ubi paulò pòst animi ægritudine contabescens Ganymedes, ferro sibi mortem accersiuit. Minos eum in templo sepeliuit. Atq; hinc fabulandi occasio nata poëtis creditur, Ganymeden*

cum

A cum Ioue uersari. Quod si hæc quæ ex Suida retuli, ita se habent, non uideo cur iudex & iudiciorum præfectus apud inferos dici mereatur, cùm uiolator fuerit alieni hospitij, raptor Ganymedis, perpetratorq́ scelerum, quæ à uera iustitia abhorreant. Alter Minos, uictos Athenienses compulit tributarios nono quoq; anno tot libera capita, quot suprà memorauimus, Minotauro in Cretam mittere. Iure itaq; à Cocali filiabus cùm Dædalum persequeretur, occisus is creditur. Vnde hic ab Homero Odyss. 11. ὀλοόφρων nominatur: non superior, ut delirat Seruius. Cæterùm Iouis filios, ut Minoa, Aeacum, Rhadamanthum, Sarpedonem, omnesq́ præstantiss. uirtute uiros, prudentia & uiribus excelsos poëtæ appellant. ut contrà, feroces, immanes, & ab omni humanitate, tanquam è mari genitos, Neptuni liberos dixerunt: cuiusmodi fuerunt, Cyclopes, Cercyon, & Læstrygones. Annotauit Gellius.

Vrnam.] in quam iudicum calculi, & tabulæ ceratæ de reis uel damnandis, uel absoluendis, uel ampliandis cōijciuntur. Sunt tamen qui omnia illa Homeri, Hesiodi & Platonis præconia ad secundum Minoëm referant: adeò incerta sunt omnia rerum antiquarum. Silentum.]
B umbrarum. & iudicum frequentiam cogit: id quod prætorij muneris erat apud Pop. Rom. Vitas.] habet de singulis aliquot quæstiones, cognoscit delicta tanquam ex Iouis diphthera, omnes actæ uitæ. Tertia regio eorum est, qui nulla mala conscientia freti, sibi manum intulêre, tædio uitæ præsentis. Quoniam autem secundum locum ijs tribuit, qui insontes percussi interiêre, apto ordine in tertio loco eos collocat, qui honestam mortem turpi seruituti anteponentes, sibi uitam abruperint. Notat obliquè Catonem Vticensem, Brutum, Lucretiam, atq; id genus alios, quibus potiùs fuit uitam abijcere, quàm uiuere turpitudine deformatos. Mœsti.] propter causam mortis. Etenim dolore acceptæ iniuriæ, aut ægritudine animi in extrema mœstitia, desperatis rebus, mortem sibi accersunt. Iam eum habitum umbris affingunt poëtæ, quo è rebus humanis decessêre. Est autem mœstitia & mœstitudo, tristitia uehemens, & externatio animi ex concepto dolore. Liuius: Lucretiam mœstam sedentem in cubiculo inueniunt. Cæterùm hic locus ita accipiendus est, non quasi Poëta horrendum ac nefarium istud scelus approbet: sed ut locum monstret, in quem homines id genus, qui ante
C diem fatalem mortem sibi accersunt, hinc emigrent. Etenim nisi opifex Deus, & rerum naturæ architectus nos istis corporis custodijs liberauerit, in cœleste templum aditus patêre non potest. Sumus enim hac lege creati, ut ex Dei opificio magnitudinem opificis admirantes, nostræ obedientiæ admoneamur: peregrè in hanc terram missos tantisper, dum in patriam cœlestem ab Imperatore nostro reuocemur, rationem talenti crediti reddituri. Quare omnibus pijs animus in corporis custodia tam diu retinendus est, donec eius iussu, à quo datus est, hinc reuocetur, quasi diuina uirga, ad suum principium: ne munus humanum à Deo assignatum defugisse uideantur, ut inquit Cicero. Proiecêre.] ceu uile quiddam: & quidem per indignationem abijcere maluerunt, quàm hic tædia & pericula perferre. Aethere.] in hac uita, παρὰ τὸ αἴθω, ardeo. Innabilis.] Videtur in uerbali naturam participulæ στερητικῆς usurpasse: in qua uidelicet nauigari non potest. quæ causa sit, cur per fata obstantia, & iura naturæ, inde exitus negetur. Et nouies Styx.] Additione numeri τὸ ἀδιάβατον amplificat. νὺξ, ἀπὸ τοῦ στυγνάζω ἢ στυγῶ. Iam uerò, quod de nouem orbibus cœlestibus Seruius hic philosophatur, nimis mehercle frigidum uidetur. Illud potius dicendum erat nouenarium numerum ueteribus pro qualibet multitudine usurpatum: ut ἐννεάκυκλον, pro duobus aculeis ἐννεάδικον, πολύδικον, ut alibi sæpe dictum est. Vnde & Musis is dicatus est idem numerus, authore Eustathio in præconum Enneade, Iliad 2. Nec procul.] Transitio ad quartam regionē, quam apto ordine ijs tribuit, qui amoris æstu sibi necem consciuerunt. Cùm his & commixtis quasdam, quæ fidem honestè persoluerunt maritis. Recenset hîc eas fermè heroinas, quas Homericus Vlysses libro Odysseæ undecimo sibi obuias fuisse refert. In uniuersum, totus hic locus effictus est ceu ad exemplum, ad necyomantiam Odysseæ: transpositis aliquot personis, in quarum enumeratione ordinem consultò mutauit. Lugētes.] Sic appellatos dicit, à luctu, quo propter turpem fœdamq́ libidinem, ob quam sibi manum intulêre, miserè cruciantur. Malus animus, mala conscientia fretus, horribili terrore punitur, & luctu ac mœrore contabescit. Lugentes campos dixit, campos lugentium: uel per metonymiam in quibus luctu præteritæ libidinis recordatione marcescentes sunt conclusi. Tabe.] amore: metaphora à corpore ad animum.

Secreti] ab alijs seclusi. Hos disertè ac rectè myrtea sylua tectos canit. Est autem ea arbor Veneri dicata. Et ratio est, cur ij myrtea sylua tegantur, qui libidinis & amoris impotentia sibi uim fecerint in hac uita. Theophrastus tradit myrtum primùm Circeis, & (ut ait Plinius) in Elpenoris tumulo uisam. Romæ quoq; cùm conderetur, fuit nam myrtea uerbena Romani Sabiniq́ post dimicationem propter raptas uirgines, positis armis pacem adiunxerunt, eo loco, ubi postea Veneris Cloacinæ templū fuit. Idem Plinius author est, Venerem coniunctioni & huic arbori præesse. In delubro antiquissimo Romuli, ante ædem ipsam sacræ myrti fuêre duæ: quippe cuius origo generis à Venere profecta fuerat. Harum altera patricia, altera plebeia dicta erat. Ara item uetus ibi fuit Veneri myrteæ, quam postea Murtiam dixêre. Tria myrti genera à Catone prodita fuêre, libro de Re rustica, capite octauo, album, nigrum, & coniugulum: fortassis inquit Plinius à coniugijs, ex illo Cluacinæ genere. Odoratissima est in Aegypto. Hæc bellicis rebus adhiberi quoque consueuit. Posthumius enim libertus de Sabinis triumphans, myrto Veneris uictricis coronatus incessit. Postea ouantium corona fuit. Massurius author est, currus quoque triumphantes myrtea corona usos. Et Papyrius Naso, myrto coronatus ludos Circenses spectare solitus fuit. Plinius raram nobilitatem huius arboris tradit libro decimoquinto, capite uigesimonono, & alijs multis locis, quam hic nimis longum est persequi. Hæc sat sunto, ut constet, eam arborem in Veneris custodia fuisse antiquitùs: quamobrem prudenti consilio lugentium campos myrtis horruisse Poëta scribit. Plutarchus libro primo Sympos. scribit olim fuisse morem, ut in conuiuio communi uoce primùm Deum canerent παιανίζοντες: deinde myrteum ramum unicuique tradi solere, quem αἴσακον appellatum putat: quòd is, qui eum accepisset, caneret. Vnde prouerbium, de literarum imperitis, ad myrtum canere. Curæ.] quibus uiui æstuarunt. Amores dicit, & animorum curas ex amoribus natas.

A

ARGVMENTVM.

A' genere ad speciem transit: & quasdam fœminas separatim scribendo complectitur: quæ nimio amore perierunt, Phædram, Procrin, Eriphylen, aliasq; nonnullas, sed præcipuè Didonem: quam errantem in sylua per vmbram agnoscit, & lacrymans alloquitur, seque de suo ab ea discessu purgat, oratq; vt gradum sistat, neue ab eius aspectu se ipsa subtrahat.

His Phædrã, Procrinq́; locis, mœstãq́; Eriphylem
Crudelis nati monstrantem uulnera cernit:
Euadnenq́; & Pasiphaën. his Laodamia
It comes: & iuuenis quondã, nũc fœmina Cęneus.
Rursus & in ueterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à uulnere Dido
Errabat sylua in magna: quam Troius heros,
Vt primum iuxtà stetit, agnouitq; per † umbram
Obscuram: qualem primo * consurgere mense,
Aut uidet, aut uidisse putat per nubila Lunam,
Demisit lacrymas, dulciq́; affatus amore est:
Infelix Dido, uerus mihi nuncius ergò
Venerat extinctam, ferroq́; extrema secutam.
Funeris heu tibi causa fui. per sydera iuro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,
Inuitus regina tuo de littore cessi.
Sed me iussa Deûm, quę nũc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemq́; profundam,
Imperijs egêre suis: nec credere quiui,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teq́; aspectu ne subtrahe nostro.
Quẽ fugis? extremũ fato quod te alloquor, hoc est.

† al. vmbras
* al. primo quis surgere. item, primo qui surg.

NASC. His Phędram, Procrinq́;] *Phædra Hippolytum priuignum amauit: quem cũ iussu mariti sui necatũ cognouisset, laqueo uitam finiuit. extat apud Ouid. epist. & Euripides meminit in Hipp. Procris uerò uxor Cephali fuit: quã, cùm audisset suũ coniugẽ amari ab aurora, & ad eum deprehendendum in frutetis latuisset, cõiux feram esse ratus iacta hasta imprudens confecit. fabulam elegantissimè describit Ouidius Metamorph. lib. septimo, non longè à fine. harum fœminarum Homerus quoque meminit* Odyss. 11. *quem Poëta imitatus est:*

" *Φαίδρην τε, Πρόκριν τε ἴδον, καλήν τ' Ἀριάδνην.*

Sed Maro noster loco καλήν τ' Ἀριάδνην, dixit mœstamq; Eriphylen. *qui locus itidem ex Hom. sumptus est,*

" *——στυγερήν τ' Ἐριφύλην.*

Crudelis nati.] *Alcmeonis: qui eã, ut patris sui Amphiarai necem, cuius ipsa ob auaritiam, licet ipsum amaret, causa fuerat, ulcisceretur, indicta causa necauit: ideo* mœstam *dicit, uel quia coniugis, quem ualde amabat, necis causa fuit. huius meminit Cic. in 6. in Verrem. Propert. lib. 1.*

" *Tu quoq; ut auratos gereres Eriphyla lacertos,*
" *Dilapsus nusquam est Amphiaraus equis.*

Euadnenq́; & Pasiphaën.] *Altera in rogũ Capnei coniugis ardentem se præcipitem dedit. ideo Propert. fidam Euadnen appellat libro tertio, altera tauri amore flagrauit. huius Virgilius meminit inter initia sexti Aen.*

Laodamia.] *uxor Protesilai: quæ in uiri umbræ apparentis amplexu expirauit. huius extat epist. ad Protesilaum apud* Ouid. Et iuuenis quondam, nunc fœmina Cæneus.] *Cur Cæneum, quæ Cænis dicta est, inter amantes referat, quæ amore perierũt, mihi omnino ignotum est, nisi forte quia ob elegantiam formam & amabilis fuit. & à multis etiam amata.* Ouidius *libro duodecimo Metamorph.*

" *Clara decore fuit proles Elatẽa Cænis,*
" *Thessalidum uirgo pulcherrima, perq́; propinquas,*
" *Perq́; tuas urbes (tibi enim popularis Achilles)*
" *Multorum frustra uotis optata procorum.*

Sed hoc mihi non facit satis. huius amore captus Neptunus, positus est: quam, ipsa postulante, uirum fecit, & inuulnerabilem, Cæneumq́; appellauit. quæ cùm in tumultu Lapitharũ contra Centauros arborum congestio aggere oppressa, & suffocata fuisset, rursus in pristinam formam, ut inquit Poëta, restituta est. Sed Ouid. loco paulò antè adducto in auem conuersa fuisse B *refert. utcũq; est, alludit fortasse Poëta ad μετεμψύχωσιν Platonis, quod etiam interpres admonuit. adeas Platonem in dialogo duodecimo de legibus.* Per umbrã obscuram.] *quia proximè dixerat:*

——recens à uulnere Dido.

Nam Poëta innuere uidetur obscuriora, & per hoc cognitu difficiliora esse simulachra animarũ, quæ recenti morte ad inferos transierunt, quia nondum anima purgata est. qua de re abundè, ut opinor, suprà ex Platone mentionem fecimus. Qualẽ primo qui surgere mense.] *rem eleganti comparatione à Luna recenti (ut ita dicam) partu edita illustrat.* Primo mense.] *principio mensis illius: hoc est, primo ortu cùm apparere iam incipit.*

Demisit lacrymas.] *Nimio affectu amoris lacrymas continere non potest. quod ad persuadendam necis il-* C *lius innocentiam plurimum ualet.* Infelix Dido.] *Hac oratione purgat se Didoni Aeneas de causa necis illius per translationem criminis ex iuridiciali assumptiua. nam factum quidem confitetur, uidelicet discedendo causam illius necis fuisse, sed excusat per necessitatem, omnem culpam in Deorum uoluntatem, atq; imperium transferens. exorditur autem per commiserationem ex infelicitate Didus. Sic enim causa requirit, ut per indicium doloris animum illius à se abalienatum mitiget.* Verus mihi nuncius ergo.] *Ex effectu cognoscit uerum fuisse nuncium, quod indicat uox* ergò. *arbitrantur quidam interpretes id κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligendum: quasi aliquis Aeneæ nunciauerit Dido sibi mortem consciuisse, quod Poëta reticuit. Sed ego haud dubiè ad ignem uisum referendum puto: de quo in quinto Aeneid.*

" *Interea medium Aeneas iam classe tenebat*
" *Certus iter, fluctusq; atros Aquilone secabat,*
" *Mœnia respiciens, quæ iam infelicis Elisæ*

Collucent

A » Collucent flammisque tantum accenderit ignem,
» Causa latet. & reliqua.

Vnde colligitur Aeneam de eius nece semper dubitasse quidem, sed nihil unquàm certi habuisse, quod perspicuè hæc ipsa uerba indicant, si æquè expendantur:

—— verus mihi nuncius ergò Venerat.

Ferroque extrema] ναλῶς à materia, & à modo. Funeris heu tibi causa fui] Confessio criminis est cum signo doloris. crimen quidem confitetur Aeneas, sed crimenis à se causam reijcit. Per superos.] Ad purgationem delabitur, & prudenter sanè Deos testes citat, cùm apud inferos animi sui testem habeat neminem. Porrò occultè ad morem amantium allusisse Poëta uidetur, qui, ut aliquid suis amicis facilius persuadeant, uel leui de causa grauissimè iurant. Si qua fides tellure sub ima est.] innuere uidetur apud inferos promissa exitũ nõ habere. & fortasse allusit ad fidẽ Orpheo datã de reducẽda uxore: quæ ei seruata nõ fuit. Inuitus regina tuo.] Factum excusat à necessitate. & est Catulli uersus ex poëmate de coma Berenices paucis immutatis. sic enim ille ait:

» Inuita ô regina tuo de uertice cessi.

B Sed me iussa Deûm.] Causam facti in Deos trãsfert. Per loca senta situ.] Rem uerisimilẽ facit à difficultate itineris: non enim quisquam huiusmodi loca, nisi inuitus, adire solet: senta autem situ dixit, horrida, μετὰ φορικῶς ab inculta terra Terent. in Eunucho:

» Video sentum, squallidum, ægrum, &c.

Nec credere quiui.] Altera facti excusatio ab imprudentia nam cùm purgatio facti tribus partibus cõstet, fortuna, imprudentia, necessitate: duabus postremis, imprudentia, & necessitate suam Aeneas causam tuetur. Siste gradum.] Abibat enim ut irata. his ferè etiam uerbis patrem alloquitur in 5. Aeneas:

» Aeneas, quò deinde ruis? quò proripis, inquit,
» Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?

Extremum fato quod te alloquor.] Simpliciter loquitur Aeneas hoc esse extremũ uerbum, quod eã in uita alloquitur, idque fato sibi concessum fuisse. quod uerò interpres ait, quia Deus futurus est, aut aliam: hoc est, uirorum fortium sedem possessurus, non probo, sed fortè alij melius iudicabunt.

LAMB. Hort. His Phædram] Enumerat, imitatione Homerica, aliquot heroinas, quæ ibi conspectæ partim sibi uitam ademerint, partim amore pudico periêre. Odyss. 11.

C » φαίδρην τε, πρόκριν τε ἴδον, καλήν τ' ἀριάδνην,
» κούρην μίνωος ὀλοόφρονος, ἥν ποτε θησεὺς
» ἐκ κρήτης ἐς γουνὸν ἀθηνάων ἱεράων
» ἦγε μὲν, οὐδ' ἀπόνητο. —— Et paulò pòst:
μαῖράν τε, κλυμένην τε ἴδον, στυγερήν τ' ἐριφύλην.

Fuit hæc Phædra Minois ex Deucalione neptis, non Minois filia. Erat autem Deucalion, unus ex filijs Minois. Phædra Theseo, post Atticam ciuitatem conditam, nupsit. Sunt qui opinentur, aliquanto prius illi iunctam fuisse: certè Athamas & Demophoon ex ea procreati fuerunt. Iam multò antè Theseus Hippolytum filium, quem ex Amazone sustulerat, Trœzenem educandum ablegarat, ut procul ab imperio nouercali & iniuria abesset. Accidit autem, cùm adolescens iam in Atticam ad mysteria profectus, in conspectum nouercæ uenisset, ab ea cœptus est adamari, & quidem perditè. Profecta mox cum Theseo Trœzenem ad Pitheum, concubitum ab adolescente petijt. Repulsam illa grauius tulit, quàm ille credidit. Itaque cum Theseo Athenas regressa, multa de prioligni audacia & temeritate questa, se Trœzene incesti ab eo interpellatam, uix euasisse uim, cum apud patrem criminatur. Theseus atrocitate facti consternatus, per internuncium filio nũciari iubet, patrem resciuisse, cum opportunitatem nactum nouercæ insidiatum: iussitque atrocitatem criminis grauiter exaggerari. Casu tum Hippolytus curru uehebatur: qui ubi nouercæ artes intellexit, fidem rei apud patrem factam ratus, magnitudine doloris perturbatus, cum iam animi amens habenas è manibus imprudensque excussisset, ab equis subito casu consternatis distractus perijt. Morte Hippolyti Athenas nunciata, Phædra sibi mortem consciuit. Authores quidam sunt, post duplicem hanc cladem Theseũ Athenis pulsum fuisse. Hinc nobile illud Tzetzæ carmen extat:

» τὰ φαῦλα ἐκλογήτε τι δῶνα τοῖς ἄλλοις,
» ὡς ἤρα τοῦτο φαίδρα μὲν προγόνου ἱππολύτου.
» αὐτὸ δ' αὐτὸν ἀπώσατο, ἔδωκε τοῦτο βίαν
» θησεῖ δὲ τοῦτο δὴ πατρὶ, ὄνομα ἀνεῖσα κατάραν.

Narratur fabula ab historia nonnihil diuersa: quam tamen Asclepiades ceu rem gestam in libris historiarũ suarum scriptam reliquit. Phædram non Deucalionis, sed posterioris Minois filiam fuisse, illius qui Cretensibus imperaret. Veritus Theseus nouercæ insidias, Athenis filium ablegat, ut Trœzenijs imperaret. nam Trœzeniorum regnum maternum Theseo debebatur. Ex Aethra Pithei, qui magnam Trœzeniorum urbem tenebat, filia, is procreatus erat. Phædra iamdudum miserè Hyppolytum adamare cœperat. primumque templo Athenis sacroque dicato, quod Hippolyteum nominauit: statim Trœzenem profecta, blandis uerborum lenocinijs adolescentem noctem orauit. Ille nefas detestatus, nouercæ impias preces repulit. Tulit ægrè contemptum Phædra. quare de falso stupri oblati crimine Hippolytum apud patrem criminari aggressa, illud demùm obtinuit, ut in exilium mitteretur. Aiunt Theseo à patre suo Neptuno tria proposita fuisse, è quibus unum aliquod, quod deligeret, consequeretur. Phædræ suasu, filij mortem optasse ferunt. Inter uias in fuga Hippolytus cum exilij causa solum patrium uerteret, ueheretur que in maris littore, belua marina subitò è summo mari excussa, (taurum fuisse multi credunt) equos conterruit: qua consternatione in diuersum rapti, ipsum Hippolytum unà cum curru distraxerunt. Calumnia mox detecta Phædra suspendio sibi mortem quæsiuit.

Procrinque.] Seruius hunc enarrans locum, Procrim filiam Iphicli, uxorem Cephali fuisse narrat. hic cùm uenationis studiosus esset. fessus in locum quendam se recipere solebat, ubi Auroram animi causa inuocabat. Idem tidem cùm id factitaret, tandem Auroram in amorem sui illexit, dono Lelape cane accepto, duobusque hastilibus ineuitabilibus: Cephalus de coniugis pudicitia, ab illa monitus, periculum facturus, mercatoris habitum induit, quo ad Procrin uenit. Quæ muneribus acceptis, copiam sui corporis illi fecit. Cephalus re explorata, se maritum eius esse prodidit. Doluit mulieri sua facilitas. sed ad postremum ubi à rustico comperit, eum Auroram adamare, in syluam profecta, inter fruticeta ad deprehendendam rem se abdidit. Cephalus, uti consueuerat, Auroram inuocat. quod Procris audiens, cùm se inter frutices moueret: Cephalus ratus feram ibi latitare, in eam torsit hastam, & uxorem insciens transfixit. Historiam seu fabulam

batam scholiastes Homericus Odyss. λ. Didymus *ex Pherecyde multo aliter refert ac docet, Procrim non Iphiclis, sed Erechthei filiam fuisse, atque ut uxoris cõmentiam periclitaretur, maritum peregrè octo annos domo abfuisse. Reuersum ignoto habitu, oblato mundo muliebri dono, facilè animum eius corrupit, & concubitum impetrauit.* Sed ipsius Pherecydis uerba ex Didymo adscribam: κέφαλος ὁ δηιονέως, γήμας πρόκριν, τὴν ἐρεχθέως, ἐν τῷ θορικῷ κατῴκει. βουλόμενος δὲ τῆς γυναικὸς ἀποπειρᾶσθαι, ἄπεισιν εἰς ἀποδημίαν ἐπὶ ἔτη ὀκτὼ, καταλιπὼν αὐτὴν ἐπὶ νυμφῶν ἄγειν. ἔπειτα κατακοσμήσας, καὶ ἀλλοῖον ἑαυτὸν ποιήσας, ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν, ἔχων κόσμον, καὶ πείθει τὴν πρόκριν δέξασθαι τοῦτο, καὶ συμμιγῆναι αὐτῷ. ἡ δὲ πρόκρις ὑποφθαλμιῶσα τοῦ κόσμου, καὶ τὸν κέφαλον ὁρῶσα κάρτα καλὸν, συγκοιμᾶται αὐτῷ. ἐκφήνας δὲ ἑαυτὸν κέφαλος, αἰτιᾶται τὴν πρόκριν. ἡ μὲν ἀλλὰ καταλλαγεὶς ἐξέρχεται ἐπὶ θήραν. πυκνῶς δὲ αὐτοῦ τοῦτο δρῶντος, ὑπώπτευσεν ἡ πρόκρις ὅτι μίσγεται γυναικὶ ἑτέρᾳ. προσκαλεσαμένη δὲ τὸν οἰκέτην, ἐρωτᾷ εἰ συνοῖδεν. ὁ δὲ ἐρωτώμενος, τὸν κέφαλον ἰδεῖν ἐπί τινος ὄρους κορυφὴν, καὶ λέγειν συχνῶς, ὦ νεφέλα παραγενοῦ. καὶ τοῦτο μόνον συνειδέναι. ἡ δὲ πρόκρις ἀκούσασα, ἔρχεται εἰς ταύτην τὴν κορυφὴν, καὶ κατακρύπτεται. καὶ τὸ αὐτὸ λέγοντος αὐτοῦ πυθομένη, προσπίπτει πρὸς αὐτόν. ὁ δὲ κέφαλος ἰδὼν αὐτὴν αἰφνιδίως, ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται. καὶ ὥσπερ εἶχε βάλλει μετὰ χεῖρα ἀκοντίῳ τὴν πρόκριν, καὶ κτείνει. μεταπεμψάμενος δὲ ἐρεχθέα, θάπτει πολυτελῶς αὐτήν. *Apud Hyginum alia est fabula, quæ hinc toto cælo distat, libr. fabularum cap. 189. Fuit hic Cephalus pater Arcesij, unde Laërtes Vlyssis pater procreatus fuit. Non igitur se ipsa confecit, sed mariti manibus interijt. Amoris morbus necis illi causa fuit. Sed Poëta illam inter illas recenset, ut Homericam maximè uenustatem exprimat, qui utramque ad eundem modum coniunxit:*

φαίδρην τε, πρόκριν τε ἴδον.——

Quæ ita uertit:

His Phædram Procrinque locis.——

Suidas, πρόκριδος ἀκόντια: *id est, Procridis iacula, inter parœmias recenset, monetque dici* ἐπὶ τῶν πάντων τυγχανόντων: *de ijs, inquit Erasmus, qui ueluti certis telis, quicquid animo destinant, assequuntur. Sumptum prouerbium à relata fabula, quæ pluribus uerbis explicatur ab* Ouidio *in fine libri septimi Transfor. Suid. parœmiam tamen natam docet, non ab ineuitabili* Cephali *telo, sed ipsius Procridis iaculò, quæ cum eiusmodi haberet, nihil non inter uenandum assequebatur.* τοῦτον γὰρ (inquit) ἔχουσα πρόκρις, πάντων ἐτύγχανε. Eriphylen.] *Hanc Iphis filiam nonnulli, quidam Thalaonis uel Talai fuisse, uxorem uerò Amphiarai, memoriæ prodiderunt. Hic fatalem diem suum ad Thebas præsciens futurum, cum alijs ducibus ad earum obsidionem proficisci recusauit. Itaque necubi inueniretur, in occulto se continuit. Eriphyle maritum ob sordes exosa, aureo monili ab Adrasto, uel, ut alij, à Polynice corrupta, eum prodidit. Amphiaraus ad Thebas perijt ferro. Multi adserunt, terræ hiatu uasto haustum eum fuisse. Alcmæon, ut ab abeunte patre illi præceptum fuerat, ob indicium, matrem Eriphylen trucidauit, ob quod scelus ipse paulò pòst furijs agitatus fuit. Historiam Diodorus, & quidam alij, ut ueram, & minimè fabulosam, ita scriptam reliquêre. Cùm Adrastus seriò omnia comparasset, quæ ad bellũ necessaria essent, adiunxit sibi belli socios Capaneum, Hippomedontem, & Parthenopæum, impigrum iuuenem. Censuêre multi, & Amphiaraum uatem ad id bellum ducendum. Ab hoc, aiunt, ignispicij rationem primùm tractatam. Is futurarum rerum peritus, quum ita euenturum præuideret, si ad Thebanum bellum proficisceretur, fore ut ibi caderet, itaque fatalem sibi militiam uitaturus, tantisper in occulto latère constituit, donec Adrastum & alios ad bellum id profectos cognosceret. Multum diuque magno studio quæsitus, quum nusquam compareret, eaque una res obstaret quo minus expeditio in Eteoclem procederet, Polynices aureo torque Eriphylen impulit, ut sibi maritum proderet, aut belli societatem ei persuaderet. Sic tradit Diodorus: camque in disceptatione quadam inter Amphiaraum & Adrastum, cuius ipsa soror erat, prius orta, amborum consensu arbitrium adeptam, secundum mariti causam indicasse. Cæterùm adiecisse, arbitrium ita ratum uideri, si is socius adiutorque ad bellum foret: ac per ea Amphiaraum ab uxore proditum illius eadem filio Alcmæoni imperasse. Paulò diuersius historiam refert Didymus, ex Asclepiade.* A

Crudelis nati.] *Alcmæonis: Pathos ab attestatione.*

Euadnenque.] *Hanc Martis filiam ex Thebe, & Capanei uxorem fuisse scribunt: quæ tam perditè adamauit, ut eius morte ad Thebas audita, stupore diriguerit, ac postea in rogum illius se coniecerit. Sunt qui hanc nõ Martis, sed Phylaci cuiusdam filiam produnt.* Pasiphaën.] *De hac initio huius libri sat multa enarrauimus.* Laodamia it comes.] *Laodamia Bellerophontis filia fuit, ex qua Iupiter Sarpedonem Lyciorum postea regem sustulit, qui bello Troiano interfuit. Fuit alia Laodamia, ex Acasto & Laudothea prognata, uxor Protesilai illius, qui primus è nauibus in littus Troianum emicans, pugnando fortiter occubuit. Hæc accepto nuncio, cum ab Hectore occisum, diutiùs superesse noluit. Optauitque simul, ut priusquam moreretur, umbram mortui conspiceret. Quod consequuta, in illius amplexibus animam efflauit. Porrò si uera sunt quæ Hyginus narrat, non paulò diuersiora sunt ab ijs quæ modò retuli. Etenim amisso marito, ubi tres horas lacrymando absumpsisset, æreum simulacrũ, coniugem repræsentans, sibi parauit. Quod in thalamo positum, per speciem sacrorum colere occœpit. Famulus antelucanis horis ei poma nescio quæ adferens ad sacrum consuetum, cùm omnia per rimam aspexisset, simulque eam simulacrum mariti amplexantem osculantemque obtuitus, ratus adesse adulterum, rem ad Acastum patrem detulit. Accurrens ille, in thalamum irrupit: qui conspecta Protesilai effigie, ne illa diutiùs mariti desiderio langueret, signum & ipsa sacra in pyram ad id extructam conijci iussit; & absumi. Non continuit se Laodamia: nam in eundem rogum se coniecit. Idem author tradit, audita morte mariti, Laodamiam à dijs petijsse, tres horas colloquendi cum marito potestatem. Statim à Mercurio in uitam reductam umbram Protesilai: atque mox paulò remigrasse. Recensetur inter castissimas fœminas Laodamia.* B C

Cæneus.] *Elati filius, à lacte nutricis elegantissima puella fuisse creditur. Eius forma Neptunus captus, pro concubitu dedit, ut in uirum mutaretur, & ferro uulnerari non posset. Imperabat Lapithis, quos cùm per hastam suam, per fastum & deorum contemptum iurare coëgisset, iratus Iupiter, pugnantem cum Centauris arborum stipitum nimbo ita oppressit, ut uiuus in terrã deijceretur. Mortuus in auem mutatus narratur ab* Ouid. *lib. Metamorph.*

A morph. 12. Maro uerò in priorem sexum rediisse. Enarrator Apollonij lib. 1. Argonaut. fabulam in hanc sententiam refert. Fabulantur Caneum, inquit, initio fœminam fuisse. Inde eā Neptuno potito, mutatam in sexum masculum, concubitus præmium. Pacta id ab eo fuerat, simul ne uulnerari posset. Certauit aliquando cum Apolline, sed in eo certamine nullo momento superatus fuit. Hic, se adeuntes per hastam suam iurare compulit. Hinc paræmia nata est, Canei hasta. Hic expeditioni Argonauticæ interfuit, non Coronis eius filius. Vtcunque habet, fuit certè magnus diuorum contemptor: fixumq; in publico iaculum prætereuntes adorare iussit. Vnde prouerbium illud, Καινέως δόρυ, οὐ ἀκόντιον, de singulari impietate. Pindarus:

ὁ δὲ χλωραῖς ἐλάταισι τυπεὶς ᾤχεθ' Καινεύς,
σχίσας ὀρθῷ ποδὶ γῆν.

Quem imitatus Apollonius 1. Argon.

Καινέα, inquit, γὰρ ζωόν περ ἔτι κλείουσιν ἀοιδοὶ
Κενταύροισιν ὀλέσθαι, ὅτε σφέας οἶος ἀπ' ἄλλων
ἤλασ' ἀριστήων, οἱ δ' ἔμπαλιν ὁρμηθέντες,
οὔτε μιν ἐγκλῖναι προτέρω σθένον, οὔτε δαΐξαι,
B ἀλλ' ἄρρηκτος ἄκαμπτος ἐδύσετο νειόθι γαίης,
θεινόμενος στιβαρῇσι καταΐγδην ἐλάτῃσι.

Non enim dijs sacrificabat, non adorabat, solùm hasta fretus. Hyginus author tamen est, eum consciuisse sibi necem. Atque hic ille Caneus, quem Nestor Homericus libro 1. Iliados recenset inter eos duces præstantissimos, cum quibus ipse uixerat familiariter: Καινέα τ', Ἐξάδιόν τε, καὶ ἀντίθεον Πολύφημον. Et eo loco interpres fabulam copiosè enarrat. Figuram.] sexum. Inter quas.] Homeri exemplo Aeneæ Didonem obuiam donat, qui Aiacem Vlyssi offert. Sed utriq; mortis accersitæ diuersæ fuêre causæ. Aiaci dolor, ob arma Achillis à Græcis sibi abiudicata in certamine: Didoni ira & indignatio ex fuga Aeneæ concepta. Itaq; uterq; Poëta, utrumq; fuit infestum facit, eodem spiritu, eodemq; animo apud inferos, in ipso occursu. Homer. Odyss. 11.

οἴη δ' Αἴαντος ψυχὴ Τελαμωνιάδαο.
τὴν μὲν ἐγὼ νίκησα δικαζόμενος παρὰ νηυσί,
τεύχεσιν ἀμφ' Ἀχιλῆος, ἔθηκε δὲ πότνια μήτηρ,
παῖδες δὲ Τρώων δίκασαν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη.
ὡς δὴ μὴ ὄφελον νικᾶν τοιῷδ' ἐπ' ἀέθλῳ.

C Reddidit ingeniosissimus Poëta disertè, quamobrem Telamonius Aiax stomacho plenus seorsim se à reliquis subduxerit: Propter uictoriam, inquit, quam ego ad naues Græcorum, de armis Achillis contendens, omnium iudicio obtinueram, simul & Mineruæ beneficio. Additq; statim, atque utinam in hoc certamine non fuissem superior. Porrò autem noster Poëta horum nihil, sed nudè tantùm narrat, ubi Didonem uiderit errantem, qualisq; apparuerit propius adstanti. Illustrat id comparatione, quo splendidior sit narratio. Recens.] A recenti uulnere, quo extincta fuit. Rectè errabat, quæ iniussu imperatoris sui è custodia corporis migrauit. Horrendus profectò error, imò nefarium scelus, non uno supplicio puniendum.

Sylua.] Quippe lucem perosa, in tenebrarum latebras se abripuit. Nam quemadmodum feræ, quæ hominum cōsuetudinem fugiunt, in syluarum lustra & latibula sese abdunt, quo ferinum ingenium coarguunt: ita consociationis humanæ homines id genus pertæsi, dum lucem hāc detestantur, in syluarum caliginem se demergunt, tantum à mansuetudine alieni, quantum belluæ, & ferina bruto-rum animantium ingenia. Qualem.] Comparationē subiicit, à natura aut certè imagine nouæ lunæ per nubes leuiter sublucescente, qualis iuxtà assistenti duci Troiano Dido uisa fuit. Huiusmodi collationem prætermisit Homerus. Lacrymas.] Pathos ab animi habitu.

Infœlix.] Consimilia propè uerba Vlyssi tribuit Homerus, ad Aiacem, in diuerso argumento:

Αἶαν παῖ Τελαμῶνος ἀμύμονος, οὐκ ἄρ' ἔμελλες
οὐδὲ θανὼν λήσεσθαι ἐμοὶ χόλου εἵνεκα τευχέων
οὐλομένων, τὰ δὲ πῆμα θεοὶ θέσαν Ἀργείοισιν.
τοῖος γάρ σφιν πύργος ἀπώλεο, σεῖο δ' Ἀχαιοὶ
ἶσον Ἀχιλλῆος κεφαλῇ Πηληϊάδαο
ἀχνύμεθα φθιμένοιο διαμπερές, οὐδέ τις ἄλλος
αἴτιος, ἀλλὰ Ζεὺς Δαναῶν στρατὸν αἰχμητάων
ἐκπάγλως ἤχθηρε, τεῒν δ' ἐπὶ μοῖραν ἔθηκεν.
ἀλλ' ἄγε δεῦρο ἄναξ, ἵν' ἔπος καὶ μῦθον ἀκούσῃς
ἡμέτερον, δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν.

Laudat Aiacem à uirtute, propter quam in pari cum Achille honore à Græcis fuerit habitus. Solum Iouem illi mortis causam fuisse, qui exercitui Græcorum semper infestus fuisset. Atque inde eum inuitat, ad propius colloquendum, iramq; & præferocem spiritum deponendum. At Aeneas statim ultrò se incusat apud Didonem, quasi causam illi mortis, propter subitum abitum ex Africa. Quem tamen excusat à necessitate. Confirmatq; religioso iureiurando, ad faciendam fidem. Extinctam.] te fuisse. Et id quod statim sequitur, expolitio synonymiæ est.

Funeris.] Pathos à causa. Per sydera.] Confirmat à iureiurando, quòd inuitus Carthagine discesserit.

Sed me.] Ab authoritate & oraculis deorum, & præsentium laborum exaggeratione. Iussa.] oracula deorum, monita Iouis, fata. Confirmat ab æquali exemplo præsenti, & necessitate fatali, cui repugnare & non parère impium esset & nefas, ut uerus uideatur. Deûm.] syncope deorum. Per umbras.] tenebras inferorum, quas amplificat, cùm eas loca senta situ nocitet. Sentum.] à sentis, spina: quam ita appellatam Grammatici opinantur, quòd à tangentibus sentiatur: ἄκανθα: hinc senticosus; ἀκανθώδης, spinosus. Sentis canis, κυνόσβατον, rubus maiusculus, qui crassiora mora in agris producit. Sentus, a, um: horridus, pilosus, quasi spinosus ἀκανθώδης. Loca igitur senta, ἀκανθώδη, spinis & sentibus horrida, & situ & squalore. Est autem propriè situs, caries, mucor, & quiuis squalor, quo parietes obducuntur.

Per loca.] Exaggerat præsentem difficultatem, expolitione à natura inferorum: dum loca senta, & quidem situ inculta, dumq; noctem appellat profundam. Et hāc pari necessitate se, ac iussu deorum adire, quo discesserit Carthagine. Nec crede.] spectat hoc ad excusandam ignorantiam rei, casu euenturæ, si sui arbitrij fuisset uel abire uel manere. Siste gradum.] Inuitat ad familiare colloquium: quæ in re Homericum epilogum reddit, ἀλλ' ἄγε δεῦρο ἄναξ, ἵν' ἔπος καὶ μῦθον ἀκούσῃς ἡμέτερον.

Quem fugis.] ubi Homericus iubet iram deponere, ut propius colloquantur:

δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν.

Porrò, ipsa interrogatio emphasim habet, signat se illi nō alienum, cum qua suauissimè coniunctissimeq; in amore Carthagine uixerat. Fato.] Cui monitis & oraculis diuorum illò descendere necessitas incubuerat, in quæ loca non esset unquam postea penetraturus. Quapropter extremum Aeneæ conueniendi copia Didonem fuit.

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Dido se tribus indicijs Aeneæ iratam præstat, silentio, auersione, fuga.

Talibus Aeneas ardentem, & torua tuentem
Lenibat dictis animum: lacrymasq; ciebat.
Illa solo fixos oculos auersa tenebat.
Nec magis incœpto uultum sermone mouetur,
Quàm si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atq; inimica refugit
In nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatq; Sichæus amorem.
Nec minus Aeneas casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymãs longè, & † miseratus euntẽ(est.

† al. miseratur eũtem.

NASC. ARDENTEM animũ.] Ira: quod sequẽtia indicant uerba. Et torua tuentẽ.] nam qui hosti iratus est, eum toruè, obliquisq; oculis intuetur. Lenibat dictis animũ lacrymasque ciebat.] Lenire uerbis animum, lacrymasq; ex ea ciere nolebat: sed quasi laterẽ lauans nihil proficiebat, nã sequitur: Illa solo fixos oculos auersa.] hoc etiam uersu de irata Iunone usus est in 1. Aeneid. duo hîc iracundiæ signa apparent, quod oculos solo figit, quasi inimicum aspicere nequeat, & quod se auertit, nisi auersa irata exponas. Sumptus est locus ex libro Odyss. 10. ubi anima Aiacis itidem Vlyssem fugit. Quàm si dura silex.] Comparatio à scopuli immobilitate deducta, & egregiè sanè duram Didonem, atq; animo immobilem duritiæ, immobilitatiq; animi Aeneæ ex æquo respondere facit: nam ut Aeneas nullis Elisæ fletibus mouetur in quarto, ita hoc in loco uicissim Elisa Aenea lacrymante, atque etiam orante nihilo melius mouetur. quamobrem & Aeneam quercui, cùm ait:

» Ac ueluti annosam ualido cum robore quercum
» Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
» Eruere inter se certant:

Et Didonem hic silici cõparauit. Marpesia cautes.] à Marpeso mõte: qui est in Paro insula. Tandẽ proripuit sese.] occultè, ac furtim se rapuit. ut in Buc. Ecl. 3.

» Et cùm clamarem, quò nunc se proripit ille?

Coniux ubi pristinus.] Ex tot amantibus unius tantùm hominis mentionẽ facit, nẽpe Sichæi, fortasse quia fœminæ ardentius amãt, quàm uiri: cumq; Sichæus Didonem non minus diligeret, quàm à Didone diligeretur (unde sequitur: illi Respondet curis) hoc uno usus est hominis amantis exemplo. quod etsi alia hominum perditè amantium reperiri possunt exempla, hoc tamen fuit Poëtæ aptius, cui utriusque, Sichæi uidelicet, & Didus historiam iã antea scribere cõtigerat. Prosequitur lacrymans lõgè.] Amoris affectus quãtum ualeat, hinc colligi potest, quòd Aeneas uir prudens, atq; sapiens apud inferos uel umbram amicæ fugientis prosequitur.

lacrymabat: periphrasis, pathos à gestu. Illa solo.] A' signis perturbati cõcuasiq; spiritus, pathos. Nec magis.] Cõparatione amplificat obstinatiã animi irati. Homerus citra ullum ornamentum ac splendorem de Aiace addit:

» ὣς ἐφάμην, ὁ δέ μ' οὐδὲν ἀμείβετο.——

Vultum.] poëticè, pro uultu. Nec illud quidem omittendum, Auersa dixisse, pro auersos oculos: hypallage. Dura.] Epitheticõs, inexorabilẽ signat. Marpesia.] Marpessus, uel (ut nonnulli) Marpesus, mons saxeus est, in insula Paro. Vnde scitè ex specie genus intelligens, quemuis saxeum montem indicat. Quare eleganter animum inexorabilem pertinacemq; cauti adsimulat: cuiusmodi & adamantinum, & corneum, & ferreum appellare solemus. Potest in eundem sensum prouerbialem torqueri cum adagione, Incus maxima non metuit strepitum, ἄκμων μέγιστος οὐ φοβεῖται τοὺς ψόφους, animus excelsus non commouetur aut minis, aut sæuientis fortunæ procellis. In eandem sententiam usurpatur & aliud prouerbium, Obturbas frustra, uelut unda: hoc est, incassum molestus es. Marpesia igitur cautes, Parius lapis, marmor Parium, quod alioqui longè durissimum est. Et Stephanus author est Marpessam montem esse in insula Paro, unde lapides excindantur. Fuit & Marpessa filia cuiusdam Eueni, nupta Idæ per ea tempora formosissimo uiro. Hanc & Apollo adamasse proditur, & rapuisse. Quamobrem arcu sagittisq; sumptis, in pugnam commissi fuêre. Iupiter eam diremturus, Mercurium arbitrum misit, ut utri Marpessam abiudicaret, à certamine desisteret. Interrogata puella, utrum mallet maritum: Idam Apollini prætulit, uerita ne senio confecta ab hoc repudiaretur. Ita Lycophronis scholiastes fabulam refert. Extat paulò aliter eadem explicata apud Homerum lib. Iliad. nono: quo loco Μάρπησσα legitur, tum etiam apud eiusdem enarratorem. At uerò apud Lycophronis interpretem per η, non per ι scribitur. Refugit.] Expolitio synonymiæ. Hæc in syluam se abripit: Aiax uerò in animorum socia agmina, & ut ipse Poëta ait: C

» ——βῆ δὲ μετ' ἄλλας
» ψυχὰς εἰς Ἔρεβος νεκύων κατατεθνηώτων.

In nemus.] Tenebras intelligit, quas Græcus Ἔρεβος uocat κατατεθνηώτων: id est, caliginem mortuorum. Pristinus.] prior maritus, qui Pygmalionis insidijs interceptus perierat. De hoc in primo plus satis dictum est. Nec minus.] Concludit affectibus ab habitu, quibus consuetum amorem suum erga Didonem testatur.

LAMB. Hort. ARDENTEM.] ira agitatam eadẽ, qua ob illius fugam uita se spoliarat. Iram statim à signis seu accidentib. exprimit, cùm toruè eam uidentem fingat. Nec recedit Aeneas à pristina sua pietate erga Didonem, quando recordatione dulcis consuetudinis, & illius in se beneficiorum lacrymas fundit. Metaphora à re corporea ad incorpoream, in uoce Ardet. Torua.] Enallage, siue heterosis partium: nomen positum pro aduerbio. Lacrymasq;.]

ARGVMENTVM.

Relicta Didone, iter institutum peragit Aeneas, uirorumq; fortium sedem inuisit: cui occurrunt cùm Græci, tum etiam Troiani aspiciunt, loquuntur, & aduentus tuam illius causam requirunt, at proceres Græcorum, eo uiso, trepidant metu, exclamant, & fugiunt.

Inde datum molitur iter. iamq; arua tenebant
Vltima, quæ bello clari secreta frequentant.

NASC. DATVM iter.] ratione fati.] Iamq; arua tenebãt Vltima.] Nõ displicet mystica

Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloq; caduci
Dardanidæ, quos ille omnes lōgo ordine cernēs
Ingemuit, Glaucūq;, Medōtaq;, † Thersilochūq;:
Treis Antenoridas, Cererią; sacrum Polybœten:
Idæumq; etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra læuaq; frequentes:
Nec uidisse semel satis est, iuuat usq; morari,
Et conferre gradum, & ueniendi discere causas.
At Danaûm pceres Agamēnoniq; phalāges,
Vt uidêre uirum, fulgentiaq; arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars uertere terga:
Ceu quondam petiêre rates: pars tollere uocem
Exiguam, inceptus clamor frustratur hiantes.

† al. Thersilocumq;

A *mystica Seruij interpretatio. nam licet Poëta alia quoque arua recenseat, tamen hæc uirorum fortium arua ultima sunt eorum, qui iudicum sententijs subijciendi sunt: reliqua arua, seu circuli iudicatos continent. quorum alij sunt in Tartarum perpetuò detrusi, alij purgantur, alij iam sunt purgati. sed hunc locum Poëticè, ac simpliciter intelligendum arbitror.* Iamq; arua tenebat Vltima: *hoc est, iam occuparat, seu ingressus fuerat arua: quæ uiris bello nobilibus incoluntur. nam ultima pro primo quandoq; capi solet. Cicer. in 1. de finib. Quod quàm magnum sit, fictæ ueterum fabulæ declarant: in quibus tam multis, tamq; ua-*B *rijs ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria inueniuntur. & in 1. de Off. Efficiturq; id, quod Pythagoras ultimum (id est primum) in amicitia putauit, ut unus fiat ex pluribus. ex Nonio Marcello. sunt enim duo rerum initia primum, & postremum, unde illud auctoris ad Herenn. & si non ab ultimo initio repetemus.*

Hic illi occurrit Tydeus.] *Diomedis pater: quē ualde commēdat Hom. Iliad. Δ.* Hic inclytus armis Parthenopæus,] *hoc laudis epitheton ad utrunque referendum puto, nempe ad Tydeum, & Parthenopeum. nam æquè claruit bello Tydeus, ac Parthenopæus. hic Thebanus fuit ex matre Atalanta, ut Statius in 4. Theb. refert nullam patris eius mentionem faciens. Seruius uerò ex Marte, & Menalippa genitum affirmat: perijt bello Troiano.* Et Adrasti pallentis imago.] *Adrastū Seruius intelligit regem Argiuorum, qui Thebanis bellum intulit, de quo Statius lib. 5. Theb.*

» *Dux Talaonides antiqua ut fortè sub orno*
» *Stabat, & admoti nixus Polynicis in hastam.*

Sed satis uereor, ne de Adrasto Percosij filio intelligendū sit: de quo Hom. Iliad. β. mentionem facit. Hic multū C fleti.] *ad Troianos transitionem facit: quos primū communiter complectitur, deinde quosdam separatim recenset. & ad Lamentationem uidetur alludere, quæ in funere nobilium multa fieri solebat.* Ingemuit.] *πάθος à dolore.* Glaucumq;, Medontaq;, Thersilocūque.] *à communi ad separatam transit Troianorum mētionem. Glauci in primis uiri strenuiss. qui cum Diomede congressurus, sese mutuo agnouerunt, ac sine conflictu discesserunt. Hom. Iliad. 6. at in 16. Iliad. uulneratur. quis uerò fuerit Medon iste Troianus, nullibi me legisse memini. de Medonte quodā Penelopes proco agit Hom. Od. 4. & Ouid. in epist. Penelopes. itaq; satis uereor ne pro Medonta legēdum sit* Mydonaq;, *qui in Iliad. 21. ab Achille occiditur. quod eò etiam firmius crediderim, quoniam ab Homero isti duo simul nominantur, Mydon, & Thersilochus. nam sic ait:*

» ἔνθ' ἕλε Θερσίλοχόν τε, Μύδωνά τε, ἀστυπύλόν τε.

Itaq; apparet Virgilium nomina pro arbitrio suo commutare, ut etiam paulò inferiùs de Polypœte, quem Polybœten uocat. Tres Antenoridas.] *q sint isti Antenoridæ, nō inuenio apud Homerum, à quo tamen Seruius commemorari dicit. in 20. reuera lib. Iliad. Homerus Demoleunda Antenoris filiū ab Achille interfectū memorat. uerū hoc parū refert, & haud multū ad intelligentiā proficit, nec ipse hic profiteor historias enodare.* Cererią; sacrū Polybetē.] *hunc Polypœtē Hom. appellat Iliad. μ.* Idæumq; etiam currus.] *Priami enim fuerat auriga. porrò hæc poëticè dicuntur, apud inferos insignia quoq; existere fortiss. hominū, ut qua re quisq; uiuus delectatus fuerat, eam etiā in morte retineat, quod (ut ego arbitror) ex eo sibi Poëta finxit, quod Plato scriptū reliquit in Gorgia, animā disiunctā corporis simulachrum eundem habitum apud inferos seruare, quem homine uiuente possidebat. Sed & Hom. Odyss. 11. indeq; Virg. huius rei infrà apertiùs meminit.* At Danaûm proceres.] *Laus ingens Aeneæ à fortitudine: nam quantopere Græcis formidolosus fuisse, dum uiueret, putandus est, si mole corporis exuti, morteq; liberati adhuc timēt, neq; illi conspectū ferre possint.* Ingenti trepidare metu.] *Græcorū formidinem hic notat Poëta, per quod eos ceu imbelles per similitudinem deturpat ex præterita illorum in bello Troiano fuga: quam etiam repetitione exornat.*

Ceu quondā petiêre rates.] *ad illud Homericum alludit Iliad. θ. in quo Hector Græcos fugat, & ad naues impellit.* Vocē exiguam.] *ut in metu homini cōtingere solet.* Frustratur hiantes.] *os quidē aperientes, ut loquerentur, sed loqui præ timore non ualentes.*

INDE.] *Transitio ad ultimam inferorum regionem, quam attribuit claris ducibus, illustribusq; uiris, qui in bellis fortiter pugnando occubuerunt. Enumerat aliquot, è quorum uirtutibus, de reliquis est coniecturam facere.* LAMB. Hort.

Molitur iter.] *Periphrasis, in carmine tantum. pergit cœptum iter facere.* Secreta.] *à reliquis propter uirtutes heroicas & fortitudinem semota, illi incolunt.*

Tydeus.] *Enumerat eos principio, quos obuios sibi Aeneas habuerit. Primum aliquot recenset, qui fortiter bello Thebano res gerendo ceciderunt: inter quos in prima acie collocat Tydeum. de quo ita Homerus lib. Iliad. 5.*

Τυδεύς τοι μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής. »

Id est:

Corpore paruus erat Tydeus, sed fortis in armis. »

Fuit autem Tydeus Oenei regis Aetolorum filius, qui acceptis ijs quæ Meleagro & Altheæ ad Calydonem acciderant, domestica clade externatus relicta patria, ad Adrastum Argiuorum regem confugit, cuius filiam haud multò pòst uxorem duxit. Ad eundem Adrastum Polynices patria profugus, ac regni paterni sorte defraudatus, per id tempus quoq; uenit. Cui oraculi monitu rex hospiti quoque alteram filiarum uxorem, Argiam Polynici, Deiphilen Tydeo collocauit. Adrastus amborum fortunam miseratus, eos bene sperare iussit: fore breui, ut utriq;

suum regnum restitueretur. Primum Polynicis causam amplexus, priusquam arma mouerentur, Tydeum legatum Thebas ad Eteoclem res fratris repetitum misit. Quæ quidem non modò non sunt redditæ, sed uis etiam insuper contra ius gentium Tydeo intenta fuit. Præterea quinquaginta lectos ex omni iuuentute Thebana Eteocles misit, qui eum ad Adrastum redeuntem, inter uias insidijs interceptum obtruncarent. Tydeus intrepido animo insidijs aduersis in hostes conuersus, non solùm ijs fortiter pugnando restitit, uerumetiam principijs in ipso conflictu statim fusis interfectisq́, reliquos in fugam egit. Aliqui affirmant (quod parum uerisimile esse uidetur) ad unum omnes ab eo cæsos fuisse, præter unum atque alterum, qui cladis turpis & acceptæ ignominiæ nuncij domum sunt reuersi. Argos itaq́ Tydeus regressus, legationem Thebanam ordine exponit, ostensis simul recentibus cædis uestigijs, quæ paulò antè ægrè insidijs fuerat abreptus. Sequutum inde est bellum magnum & atrox, quo mutuis uulneribus Eteocles & Polynices conciderunt. Occubuerunt præter Argiuorum iuuentutem, quæ fuit propemodum immensa in ea obsidione, omnes duces, excepto Adrasto rege, qui fugienti similis incolumis Argos reuersus fuit. Causam porrò egregiæ & propemodum prodigiosæ in Tydeo uirtutis & intrepidæ animositatis quidam adducunt, quòd amictus uice, pelle apri Calydonij uteretur. Atq́ eam ob rem à Lycophrone ἄπυς@ κάπρος, & κρατοβρὼς appellatur. In bello hic memorato à Melanippo Astacli filio grauiter uulneratus, haud multo pòst perijt. Tradunt quidam, ab Amphiarao uate ad Tydeum adhuc uiuum quidem, sed à uulnere moribundum, caput Melanippi à se interfecti delatum. Quod ille conspicatus, cerebrum euulsum exorbuerit. Quamobrem Minerua eum odisse cœpit. Scholiastes Homericus Iliad. 5. Melanippum Astaci filium annotauit fuisse, non Astacli: à quo, bello Thebano, Tydeus uulnus acceperit. Ad quem ubi Amphiaraus Melanippi à se truncati caput pertulisset, ὑπὸ τοῦ θυμοῦ: id est, furore & excandescentia agitatus, cerebrum hausit. Minerua, quæ illi immortalitatē cōtulerat, hominis μίασμα animaduertens, eum inde auersata fuit. Cognita re Tydeus deam precabatur, uti filio suo eandem immortalitatem largiretur. Hæc Homeri scholiastes. Ab exorbendo cerebro, eum, uti memoraui, Lycophron κρατοβρῶτα dixit: ἐκ τοῦ κρατὸς ἐγκέφαλον βρύχοντα.

Parthenopæus.] *Hunc Arcadibus imperasse, historiæ produnt, ac Atalantæ filium fuisse, & Meleagri: nōnulli Martis & Melanippes. Iuuenis impiger admodum, qui cum Adrasto ad bellum Thebanum profectus fuit. Ex quo incolumis reuersus, postea ad Troiam occubuit. Statius Thebaid. lib. 6.*

» *Multi, & quos uarij tacet ignorantia uulgi,*
» *Hinc atq́ hinc subiêre, sed Arcada Parthenopæum*
» *Appellant, densiq́ cient usq́ murmura circi.*

Parthenope una Sirenum fuit, à qua Neapolim Campaniæ longè nobilissimam urbem conditam authores adserunt: & à Cumæis à parentibus profectis, luculenter absolutam. Qui cùm in peruetusto monumento Parthenopes corpus sepultum inuenissent, urbem de eius nomine appellarunt. Sed hæc πάρεργα mittantur: ad Adrastum transeamus. Adrasti.] *regis Argiuorum. Fuit hic Thalaonis & Eurynomi filius. hic Thebanis ob iniuriam genero illatam bellum intulit: in quo alijs ducibus alio casu absumptis, re infecta domum redijt. Primus Nemesi delubrum dedicauit, quam de se Adrastiam dixit, authore* A *Strabone lib. Geographiæ decimotertio: idq́ confirmat Antimachi poetæ uersibus:*

ἐστὶ δέ τις νέμεσις μεγάλη θεὸς, ἣ τάδε πάντα "
πρὸς μακάρων ἔλαχεν. βωμὸν δέ οἱ εἵσατο πρῶτος "
ἄδρηστος, ποταμοῖο παρὰ ῥόον αἰσήποιο. "
ἔνθα τετίμηταί τε καὶ ἀδράστεια καλεῖται. "

Quos uersus ita transtulit Erasmus:

Est quædā Nemesis dea magna, cui omnia quædā hæc "
Sunt data sorte deûm. Ast huic primus condidit arā "
Adrastus, iuxta Aesopi sacrata fluenta: "
Atq́ inibi coliturq́, tenetq́ Adrastia nomen. "

Idem Strabo lib. 5. cap. 32. Parij coloniæ facit mentionē, quā Homerus in catalogo Adrastiā dixit: cuius etiā Plato in Phædro meminit. quā nonnulli ab Adrastea Idæ reginæ Troianæ, alij ab Adrastea nutrice Iouis Magni dictam existimāt. Sunt qui Adrastiam dictā existiment ἀπὸ τοῦ α στερητικοῦ μορίου, καὶ δρασμοῦ, quòd nemo nocens unquā meritā pœnam effugerit, etiamsi aliquando serius assequitur. Vnde in prouerbiū abijt, ἡ ἀδράστεια νέμεσις, Adrastia Nemesis, Rhamnusia Nemesis iamiam aderit: in eos, quibus ob insolentiam arrogantiamq́, fortunæ commutationem & B *rerum uicissitudinem minamur: uel qui à rebus florentibus (ut Eras. uerbis utar) ad calamitosam fortunam redacti sunt. Est autem hæc existimata arrogantiæ omnis & insolentiæ uindex: quæq́ spes immoderatas & uetet & puniat. Zenodotus parœmiæ huius originem ad huiusmodi fabulam refert. Eteocles & Polynices, mortuo Oedipo patre, de Thebano regno hac lege pacti sunt, ut alternis annis regnarent. Eteocles, cui primi anni imperium sorte obtigit, exacto tempore, fratri suo uices tradere recusauit. Fugit Polynices (ut paulò antè relatum est) Argos ad Adrastum. Forti ibi offendit Tydeum, qui Calydone ob cædem perpetratam eōdem profugerat. Inter quos clamore tumultuq́ orto, cùm interuenisset Adrastus rex, pugnam diremit. Eadem nocte somniarat filiarum alteram apro, alteram leoni se nuptum dedisse. Authores alij sunt, qui tradunt, eum oraculo antea monitum, ut filias suas apro & leoni in matrimonium daret. Cùm igitur horum alterum leonina pelle, alterum apri amictum uideret, oraculi ibi recordatus, utrunq́ generum sibi adsciuit. Rursum hic uariant in fabula. Aiunt alterum apri, alterum leonis figuram in clypeo habuisse. Cæterum pollicetur* C *utrisq́ restitutionem in patriam. Cæsis paulò pòst Argiuorū ducibus, alijs alio casu, solus euasit Adrastus. Thebani cum interfectorum cadaueribus sepulturam negassent, liberi cæsorum ad aram Misericordiæ confugientes, parentum cadauera reposcebant. Superuenientibus cum exercitu Atheniensibus, cadauera sunt reddita. Post ▪ temporis filij Argiuorum, qui bello Thebano perierant, nullam unquam reportarūt uictoriam suis partam auspicijs, sed stipendiarij pro externis militarunt. Suidas: ἀδράστεια (inquit) νέμεσις, ἣν οὐκ ἄν τις ἀποδιδράσκοι. ἀδράστεια αὐτὴ νέμεσις τιμωρὸς ὑπερόχων καὶ ἀχαλίνων λόγων ἀκολουθοῦσα. ἀδράστεια οὖν νέμεσις, ἀπὸ ἀδράστου, ἐπὶ τῶν πρότερον μὲν εὐημερησάντων, ὕστερον δὲ δυστυχησάντων. τῶν γὰρ ἐκγόνων Θηβαίοις ἐπιστρατευσάντων, μόνος αἰγιαλεὺς ἀπώλετο, ἀδράστου παῖς. Idem statim: οἱ μὲν ταυτὸν τῇ νεμέσει λέγουσι. λαβεῖν δὲ τοὔνομα ἀπὸ ἀδράστου τινὸς βασιλέως· ἢ ἀπὸ ἀδράστου τοῦ παλαιοῦ, νεμεσηθέντος ἐφ' οἷς τῶν Θηβαίων κατηγωνίσατο, ἱδρυσαμένου*

ἱερὸν

A ἱερὸν Σικυώνιοι, ὃ μετὰ ταῦτα προσηγορεύθη Ἀδράστεια. Δημήτριος δὲ ὁ Σκήψιος, Ἄρτεμίν φησιν εἶναι τὴν Ἀδράστειαν, ὡς δὴ Ἀδράστου τινὸς ἱδρυμένην. *Et adducit statim Antimachi Poëtæ uersus, modò à nobis citatos. Fuit item alius Adrastus, Percosij filius. Sed priorem Argiuorum regem & Hipponoüm eius filium se in ignem præcipitasse, proditum memoriæ est.*

Imago.] *Hypallage, umbra pallida: quòd mors corpora pallida reddat. Adrastus regno Argiuorum pulsus, Sicyonem ad maternum auum Polybum fugit: ubi eum humatum, author est Herodotus in Terpsichore. postea reconciliata gratia inter Amphiaraum & Adrastum fuit, Eriphyle sorore Adrasti Amphiarao in uxorem tradita.*

Hic.] *His adnumerat illustres aliquot Troianos, qui fortiter pro patria pugnando in bello occubuerunt, ut scilicet sub Aeneæ persona Troianos celebret, & quidem ad exemplar Homericum: ubi etiam recensentur hi, qui Græcorum Vlyssi sese obtulerint, Agamemnon, Aiax, Achilles, Patroclus, Antilochus.* Ad superos.] *in hac uita defleti.* Caducos.] *dicit, qui in bello cecidêre, mortuos. Alioqui propriè caducum, fragile est, mortale, mobile, fal-*
B *sum, incertum, momentaneum.* Dardanidæ.] *Troiani: antonomasia.* Ingemuit.] *Pathos à pietate in suos.* Glaucumq́ue.] *Fuit hic Glaucus Antenoris filius, quem (ut Dictys scribit) Agamemnon interfecit. Numerantur plures Glauci: ut Sisyphi filius, qui Potniæ Bœotiæ regnauit. Alius Glaucus piscator Anthedonius, natandi peritia longè princeps. Hic uolens suis esse miraculo, Anthedonijs spectantibus enatabat è portu, donec è prospectu esset. Ibi reuersus in terram, secessit in locum aliquem semotum, ubi dies complures commorabatur. Postea in portum natans, suis spectantibus redibat. Sciscitantibus amicis cum magna admiratione, ubi'nam tam diu latitasset? aiebat se in fluctibus id temporis uersatum fuisse. Auxit rei miraculum altero commento. Nam hybernis diebus, cùm cæteri piscatores nihil piscium caperent, rogabat ciues suos, quos pisces sibi adduci uellent: & quos iussissent, adducebat, iam multo antè in eum usum captos, seruatosq́ue. Euenit fortè, ut natans à belua marina deuoraretur. & cùm non rediret, prouerbio iactari cœpit, Glaucum gustata comesaq́ue herba factum immortalem, & habitare in mari. Vide de diuer-*
C *sis Glaucis, prouerbia Erasmi: & librum 7. Athenæi. Sed celebratissimus omnium est Homeri carminibus Glaucus Hippolochi filius, dux Lyciorum, insolens ostentator magis quàm bellicosus. Qui cum Diomede singulari certamine congressurus, aurea arma æreis,* χρύσεα χαλκείων *commutarit. De hoc uide copiosè adagium, Diomedis & Glauci permutatio. Adijciam & hæc, quanquã* πάρεργα, *prouerbia, è Glaucis profecta: Glaucus melle poto surrexit aut reuixit,* γλαῦκος μέλι πιὼν ἀνέστη: *quoties mortuus quis uulgo dictus, denuò in publicum prodit, & quasi redi uiuus ijs apparet, quibus odio quodam etiam sepultus iactatus fuit: ut olim D. Erasmus. Glaucus alter ab equis deuoratus,* γλαῦκος ὁ ἄνθρωπος ἱππόβρωτος, *in hominẽ, qui equis alendis deuoratur. Glauci ars,* γλαύκου τέχνη: *in opus celeriter absolutum, uel quod exactissima cura sit elaboratum. De Glaucis fusissimè multa noster Erasmus in parœmijs.* Medontaq́ue.] *Fuit alius Medon Oilei filius.* Thersilo.] *Hunc Hom. lib. Iliad. φ. ab Achille inter Pæones interfectum canit:*

ἔνθ' ἦν εὐρυχορόν τε, μάδωνά τε, ἀσύντακτόν τε, "
πρυσόν τε, θράσιόν τε, καὶ αἴνιον, ἠδ' ὀφιώδη. "

Polybœten.] *Memoratur item alius Polybœtes Pirithoi & Hippodamiæ filius, qui Argis ad Troiam cum 20. nauibus uenit. Meminit Homerus cuiusdam Polyphetæ in 13. Iliad. rursum lib. 12. Polypetæ.*

Treis Antenor.] *Homericum hemistichium totidem uerbis reddidit. Antenori plures fuêre liberi: quorum Polybum, Agenorem, & Acamantem in pugnam descendisse cum Hectore, Polydamante & Aenea, Homerus refert Iliad. 11.*

τρεῖς ἀντηνορίδας πόλυβον καὶ ἀγήνορα δῖον, "
ἠΐθεόν τ' ἀκάμαντ' ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν. "

Cæterùm Iliad. 11. Iphidamas & Coon Antenoris filij ab Agamemnone interfecti referuntur: & Archelochus ab Aiace lib. 14. Idæumq́ue.] *Fuit hic Priami auriga. Inducitur & ab Homero lib. Iliad. 7. alius quidam Idæus præco Troianus, qui cum Talthybio suorum iussu pugnã inter Hectorem & Aiacem dirimit. Superioris uerò hoc loco facit mentionem Homerus lib. Iliad. ultimo, narrans Priamum tentorium Achillis petentem cum amplissimis muneribus:*

πρόσθε μὲν ἡμίονοι ἕλκον, inquit, τετράκυκλον ἀπήνην, "
τὰς ἰδαῖος ἔλαυνε δαΐφρων.—— "

Aurigam itaq́ue significare uolens, non præconem, addit diserte, eum currum adhuc & arma tenere. Etiam geminatum, *pro & posuit duplicato.* Conferre.] *propius accedere, ut sciscitetur fata eorum, quo casu, quaq́ue fortuna ex hac uita migrarint, qui in ea loca peruenerunt.*

At Danaûm.] *A ciuibus ad hostium, quos ibi uiderit, enumerationem transit: atq́ue hypotyposi solitam eorum fugam, conspecto Aenea, in conspectu ponit. Pristinum ingenium umbræ apud inferos seruare creduntur. Græci superiori bello sæpe uiso Hectore in pugnam prodire effusa fuga ad naues se præcipitarant. Eandem fugã hic conspecto Aenea ijsdem trepidantibus Poëta attribuit.*

Proceres.] *ductores & primi Græcorum duces: metaphora. aliàs, qui propriè proceres dicantur, enucleatum est.* Phalanges.] *agmina stabilia peditum: Macedonica uox. Sunt & phalanges digitorum internodia.* Virum.] *Aeneam.* Trepida.] *trepidabant: enallage modi. historicum est, ad eam formam modis abuti in graui ac splendida narratione.* Vertere.] *in fugam se conijciebant, metaphora sumpta à re militari, à qua multæ in prouerbialem speciem trahuntur: ueluti, bellicum canere, pro exhortari, & animare: classicum, pro exhortatione: receptui canere, pro finire: signa canere, congredi: collatis depugnare signis. & uersis gladijs pugnare: & id genus sexcentæ metaphoræ à bello sumuntur.* Ceu quondã.] *Subijcit eorum trepidam fugam, comparatione ab ijs ipsis ducta cùm ad Troiam militarent. Porrò Græcorum ad naues fuga in expugnatione propugnaculi refertur Iliad. 12. sed multo effusior Hectore insequente, eiusdem operis libro 15. ubi ignis in naues, frustra Aiace cædibus grassante in hostes, etiam illatus fuit.*

Rates.] *naues: synecdoche.* Vocem.] *à natura spirituum, qui nihil aliud sunt quàm substantiæ incorporeæ. quare sonum edere haud ualent: organa enim uocis desunt. Depingit ceu penicillo in tabula, animas ora in hiatum temerè diducentes sine sono.*

ARGVMENTVM.

Inter viros fortes Deiphobum quoque Priami filium, truncatum, multisq; vulneribus confossum se vidisse memorat, quem & alloquitur, & à quo tot vulnera acceperit, percũctatur, quin etiã, audita eius morte, cùm eum conspicere, & in patria terra sepultura afficere nequiuisset, cenotaphium ei in littore constituisse, manesq; illius ter euocasse admonet.

Atq; hic Priamidem laniatum corpore toto
Deiphobum † aspicio, lacerum crudeliter ora:
Ora, manusq; ambas, populataq; tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto uulnere nares:
Vix adeò agnouit pauitantem & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat uocibus ultrò:
Deiphobe armipotẽs, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeleis optauit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum uasta de cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis aceruum.
Tunc egomet tumulũ Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna manes ter uoce uocaui.
Nomen, & arma locũ seruant, te amice nequiui
Conspicere, & patria decedens ponere terra.

NASC. † al. vidit.

LANIATVM corpore toto.] πάθος ex habitu, & forma corporis: quod per effictionẽ totũ deturpatũ fuisse describit. Platonicè igitur designat, corpus: id est, simulachrũ corporis à morte eundem apud inferos habitum retinere, quem homine uiuente possederat.

Populataque tempora.] ἀπὸ τῶν ἀγρῶν ab agro deuastato: nam quemadmodũ agri depopulati sunt informes, & uisu iniucundi, sic tempora absq; auribus deformia sunt. neque dura, aut longè petita tralatio uideri debet: nam ut plurimi, non unus, agros populantur, ac deuastant, sic plurimi Græcorum feriendo Deiphobum deturparunt.

Inhonesto uulnere.] turpi: ita Cic. ad Q. F. cupiditatem inhonestissimam appellat. Vix adeò agnouit.] propter causam à nobis dudum ex Platone adductam: quia non adhuc erat purgatus. Pauitantem.] quia præ pudore nolebat agnosci. Supplicia.] hic uulnera simpliciter accipe: nam supplicia propriè sunt delictorum pœnæ. Deiphobus autem nihil admiserat, ut supplicijs dignus esse uideretur: sed occultè Græcis indignatur Poëta: qui hominem innocentem, ac strenuè pro patria dimicantem tali supplicio crudeliter affecerint, quale ne scelestis quidem, ac nequam hominibus inferri solet.

Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri.] Deiphobum pauitantem Aeneas prior alloquitur. eiq; animum facit commendatione uirtutis illius: quam amplificat à genere: nam cùm ait armipotens, eum & rei militaris scientissimum, & animi consilijs, uiribusq; corporis pollentem designat: quæ etiam ad eius beneuolentiam colligendam plurimum faciunt.

Quis tam crudeleis.] comparata beneuolentia, additoq; illi animo, de ipsius miserando casu non absq; doloris affectu illum interrogat. nec, quis te his pœnis affecit, rogat, uerùm ait, quis optauit sumere? cum affectuosa admiratione, quasi fieri non posse iudicet, tanta in hominem non modò exerceri, sed ne cogitari quidem supplicia posse. Mihi fama suprema.] se opinione frustratum dicit de nece illius, cùm aliter de illo, atque re ipsa erat, acceperit. Fessum uasta te cæde.] laus fortitudinis cùm animi, tum etiam corporis. qui non priùs occubuit, quàm hostium stragem ingentem ediderit.

Tunc egomet.] ex officio suo beneuolentiam colligit: qualis enim fuerit in amicum ostendit.

Tumulũ inanẽ.] in quo nõ erat eius cadauer: cenotaphium Græci appellãt. Rhœteo in littore.] ubi Rhœteum est Troadis oppidum.

Ter uoce uocaui.] de more. manes enim ad sepulchrũ ter euocabãtur. Nomen & arma locũ seruant.] probat à signo. nã & arma ibi posuit, & de nomine illius locũ appellauit. ut de Palinuro paulò antè dictũ est:

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
Imponit, suaq; arma uiro, remumq;, tubamq;,
Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumq; tenet per secula nomen.

B

Te amice.] id est, corpus tuum, ut sepulturæ traderem & est communis misericordiæ locus: quem Cicer. octauum ponit.

DEIPHOBVM.] Dares prodidit, hunc Deiphobum à Palamede ad pugnam egresso, circa finem belli fuisse obtruncatum. At Maro diuersam historiam sequutus est. quam alibi retulimus, & plerique omnes Græci ut uerissimam tenent. Paride à Philoctete, è Lemno nuper accito, trucidato, communiter ab Aenea, Antenore & pleraq; nobilitate in consilio frequenti de reddenda Helena consultum fuit. Qui non solùm nihil, Priamo eiusq; liberis uno ore reclamantibus æquũ obtinuerunt, ut etiã rex statim illam Deiphobo filio nuptum daret, præmium uirtutis, propter res fortissimè ab eo, bello gestas, ὡς ἆθλον ἀριστείας κατὰ πόλεμον. Et ut Euripides in Troadibus inquit:

βίᾳ δ' ὁ καινός μ' οὗτος ἁρπάσας πόσις
Δηίφοβος, ἄλοχον εἶχεν, ἀκόντων Φρυγῶν.

C

LAMI. Hort.

Helena postea capta Troia, uolens beneuolentiæ specie ueterem maritum Menelaum sibi reconciliare, eum in Deiphobi thalamum introduxit, & trucidandũ obiecit. Subduxerat ipsa paulò antè furtim ensem, quem ad omnem casum & uim circa lectum ille disposuerat. Recensetur hic ab Hygino inter maritos, qui uxorũ fraude perierunt.

Laniatum.] Prosopographia. à deformitate partium totius corporis. Diductio totius in partes: estq; attentio ad narrationem sequentem. Nam debilitatem mõstrosæ umbræ propositurus, enumerat partes, quibus mutilata occurrerit. Ora.] Anadiplosis, & synecdoche.

Populata.] deformia: metaphora. Ceterùm pathos mouet à debilitate. Inhonesto.] deformi: tum autem, quòd indecorum esset regium filium ad eum modum conotruncare. Truncas adiectiuè dixit, pro truncatas: cùm & substantiuè truncus dicatur ea arboris pars, quæ ramis truncatis: hoc est, putatis, reliqua superest. Dira tegentem.] Pathos ab habitu personæ.

Notis.]

A Notis.] *qui inter se ob communem non solùm patriam, sed cognationis & consanguinitatis iure norant.*

Deiphobe.] *Praebet Deiphobo narrandi historiã, tragici exitus sui materiam, ut condimento nouae narrationis rei, taedium lectionis leuet.* Deiphobe.] *Beneuolentia à Deiphobi persona, & eius generis & natalium splendore.* Quis tam.] *Propositio interrogationis, in qua uertitur tota insequens narratio. Caetera ad commendationem pietatis suae erga Deiphobum consanguineum pertinent.* Optauit.] *quod Graeci dicunt ἐθάῤῥησεν, ἀπὸ τοῦ θάρσους, pro uoluit, uel ausus fuit, ἐτόλμησε. Iam & emphasis obseruanda est,* De te: *uiro tam forti, regia stirpe, coniuge Helenes, cui haud temerè quisquam & impunè se obuium tulisset in praelio. Pathos ab indigno.*

Mihi fama.] *πάρεργα ista sunt, & à praesenti causa aliena quidem, sed ut ex ijs nascatur materia commemorandae beneuolentiae suae erga ipsum. Non ipsum quidem ea nocte pugnando occubuisse dicit, sed fama inter populares suos se accepisse: ne uideatur hoc ipsum percontari, quod sciat. Neq; uerò scire potuit, quod in tenebris, tota urbe ab hostibus occupata, gerebatur. Ergo ut pium er-*
B *ga eum officium suum depraedicet, famam adducit, qua motus, mortuo & parentarit, & cenotaphium aggesserit, deniq; omnia iusta persoluerit: quare gratius nihil umbris praestari putabatur.* Tulit.] *retulit: simplex pro composito.* Confusae stragis.] *quae constabat multitudine omnis generis mortalium.* Tunc.] *Paucis enumerat ordinem funebrium ceremoniarum. Primùm aggessit tumulum: inde ter conclamauit: postremò arma fortissimi uiri ibi fixit.* Rhoeteo.] *De Rhoeteo & Sigeo, alibi mentio fuit. In Sigeo, Achillis sepulchrum fuit: in Rhoeteo uerò, Aiacis asylum.* Ter.] *De conclamandi ritu, hoc eodem libro, & in tertio abundè annotauimus.*

Arma.] *non ipsa quidem arma, ad quae obtinenda capta iam urbe penetrare non ualuit: sed armorum fortis uiri insignia picta, quae uicem uerorum praestabant.*

Te amice.] *Graeca figura corripuit uocalem longã in fine, sequente breui: quod ipsum & in 3. Eclog. fecit sequente longa:*

Et longum formose uale uale, inquit, Iola. "

Et diphthongon, in tertio Aeneid.

Insulae Ionio in magno.—— "

Nequiui.] *Hoc est, corpus tuum. Quo minus absolutum officium praestiterit, excusat facultatem: non enim usquam potui, in tanta caesorum strage, cadauer tuum inuenire, & condere in patrio solo.*

ARGVMENTVM.

Exponit Deiphobus casum suae necis: seq; non (ut Aeneas putabat) cum Graecis dimicando occubuisse, sed dolo, ac scelere Helenae coniugis suae interfectum fuisse memorat, quae per speciem sacrorum, signo muto Graecos ex arce euocans, Menelaum coniugem, & Vlyssem comitem in cubiculum suum, emotis illius armis omnibus, introduxit: à quibus ipse curis, & graui somno oppressus multis, horrendisq; vulneribus crudeliter confossus, atque deturpatus est.

NASC.
† al. Ad quę Priamid.
* al. relictũ:
† al. monimenta
* al. Tum

† Atq; hic Priamides: Nihil ô tibi amice * relictũ est:
Omnia Deiphobo soluisti, & funeris umbris.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacaenae
His mersêre malis, illa haec † monumenta reliquit.
Namq; ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti: (& nimium meminisse necesse est)
Cùm fatalis equus saltu super ardua uenit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo:
Illa chorum simulans Euanteis orgia circum
Ducebat Phrygias, flammám media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce uocabat.
* Tunc me confectum curis, somnoq; grauatum
Infoelix habuit thalamus, pressitq; iacentem
Dulcis & alta quies, placidaeq; simillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem.
Intra tecta uocat Menelaum, & limina pandit:
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui ueterum sic posse malorum.
Quid moror? irrũpũt thalamo, comes additur unà
Hortator scelerum Aeolides: dij talia Graijs
Instaurate, pio si poenas ore reposco.
Sed te qui uiuum casus, age fare uicissim,
Attulerint: pelagi'ne uenis erroribus actus?
An monitu Diuûm? quae te fortuna fatigat?
Vt tristeis sine Sole domos, loca turbida adires?

Nihil ô tibi amice relictum est] *Aeneae propositis respondet Deiphobus per ὑστερολογίαν: quod & ὕστερον πρότερον Graeci uocant: nam cùm hac partitione usus fuisset Aeneas, ut primùm necis illius fa-*
C *mam, deinde suum erga eius manes officium exponeret, initio secundae respõdet parti, deinde primae: at secundam uerbis quàm paucissimis absoluit, cùm ait.* Nihil ô tibi amice relictũ est. *& qui nihil relinquit, omnia exequitur, propterea subdit per ταυτολογίαν.* Omnia Deiphobo soluisti.] *oratoriè de se, tanquam de aliena persona loquitur, beneuolentiamq; colligit à persona Aeneae: qui pij, amantissimiq; erga ipsum hominis officio functus fuerit.* Et funeris umbris.] *appositè umbris: quia funus ibi esse non poterat, ubi cadauer non esset.* Sed me fata mea.] *ad expositionem malorũ suorum se accingit: quorũ duplicem causam assignat, fatũ & scelus Helenae uxoris. sed fatum praecipuam causam fuisse innuere uidetur. iuxta quorundam philosophorum sententiã: qui ortum, atque obitum hominis fato assignãt. uerùm quia fatũ tantummodò impellit, instigatq; hominem, requiritur altera causa quasi efficiens: quae factum impleat. ideo sequitur:* Et scelus exitiale Lacaenae His mersêre malis.] *Helenam odiosè per quoddam pronominationis genus, & ὑποκοριστικῶς Lacaenam uocat, crudelem, & scelestam.* Illa haec monumenta reliquit.] *ὑποκοριστικῶς, καὶ ἀντιφραστικῶς in dedecus Helenae: ita Socrates, cùm à quodam ira percu-*

ira percito tam fœdè pulsatus esset, ut eius uultus undique tumidus fieret, fronti suæ percussoris nomen (uti in statuis fieri solet) inscripsit his uerbis: Ille hoc opus fecit. *hoc designans, turpius esse pulsare, quàm pulsari, occidere, quam occidi.* Namq; ut supremam.] *expositionem facti aggreditur: quod eo ordine narrat, ut quæ Aeneæ nota esse poterant, breuissima oratione perstringat: quæ uerò incognita, copiosiùs enarret.*

Falsa inter gaudia.] *πάθος ex illis, quæ fiunt præter spem. hæc uerè peripetia est, cùm ex summo gaudio in repentinum dolorem, & necem cadimus.*

Nosti.] *citat ipsum testem.* Et nimium meminisse necesse est.] *quia grauis iactura cùm rerum, tum hominum facta est.* Cùm fatalis equus.] *ad Troianorum excusationem* equum fatalem *appellat, quasi fatum esset, ne Troiani animaduerterent equum illum in sui necem parari.* Saltu.] *allusio est, quia equum dixit. nam machina lignea saltare non poterat.* Et armatum peditem.] *intellectio est pro armatis peditibus. ut in 2. Aeneid.*

" *——uterumq; armato milite complent.*

Illa chorum simulans.] *rem uerisimilem facit ab occasione religionis. Helena, ut Græcos, in equo latentes quos optimè sciebat, alloqueretur, sacra se facturam simulauit: & ascitis quibusdam ex Troianis mulieribus, ipsa chorum ducebat, equumq; ligneum ter ambiens. ut inquit Homer. libro* Odyss. 4. *proceres Græcorum in aluo equi latentium nominabat. cui respondere uolentes quidam ab Vlysse prohibiti fuerunt. huc alludens, & tamen aliud dicens Poëta, Helenam facit, sub persona Deiphobi,* Orgia *simulantem, & chorum matronarum ducentem. ut per speciem religionis Troianis imponat: hoc est, ut* Græcos *signo luminis ex arce uocet in perniciem Troianorum.* Euantes.] *Euie canentes, quod Bacchi nomen est: significat enim bone fili, quo nomine Bacchus à Ioue tum appellatus est, cùm in formam Leonis conuersus, unum ex gigantibus cum Ioue pugnantibus discerpsit, atque dilaniauit. de sacris Bacchi, quæ à mulieribus bacchades cognominatæ fiebant, alij copiosè scribunt. mihi longè aliud consilium est, quàm in huiusmodi nugis pluribus immorari.* Tum me confectum curis.] *excusat factum, quod somno tunc se dederit, cùm uigilia opus esset, & à multitudine curarum, quæ ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu, excusat: quibus homo grauiter oppressus facilè in somnum soluitur. hoc etiam modo factum Helenæ magis uerisimile fit: nam dormiente coniuge faciliùs illa Græcos in domum recipere poterat.* Infelix habuit thalamus.] *πάθος ab infausto rei euentu. quod per speciem metonymiæ expressit. quasi dicat: qui me infelicem reddidit.*

Alta quies.] *profundus somnus.* Egregia interea coniux.] *Helenæ in se facinus scelestum describendum aggreditur. itaq; εἰρωνικῶς* egregiam *uocat. ita quoque in 4. Aeneid.*

" *Egregiam uerò laudem, & spolia ampla refertis*
" *Tuq; puerq; tuus.*

Atqui locus iste pugnare uidetur cum his, quæ de Helena Aeneas refert in 2. Aeneid. tamen ibidem quo pacto conciliari possint (etsi longis quidam disputationibus id frustrà facere conati sunt) admonuimus: nam si dicatur id notius Deiphobo *fuisse, quàm Aeneæ: qui necem passus est, potuitq; etiam apud inferos diuinare, sicuti mortuorum animæ interim diuinare solent, non fit postea uerisimile Helenam metuisse Græcos, & latuisse, ne uideretur, ut in 2. relatum est. itaq; uel nobis nolentibus, fatendum est, hæc loca inter se quidem pugnare, sed poëtica licentia tum factum esse, tum etiam fieri potuisse. nam Plato singularis doctrinæ, acerrimiq; iudicij uir sæpe contingere poëtis scriptum reliquit in 4. dial. de leg. uel de legum lat. ut contraria, inuicemq; pugnantia dicere cogantur, & utrum hæc, an illa uera sint ignorare. Vetus, inquit, legislator, fabula passim à nobis fertur, atq; à cæteris omnibus confirmatur, Poëtam, quando in Musæ tripode sedet, non esse mentis compotem, sed quasi fontem fluere, & quæcunq; influunt, prorsus effundere. cumq; ars eius imitatio quædam sit, & contrarios hominum affectus exprimat, sæpe cogi* Poëtam *sibi ipsi contraria dicere, neque scire utrum hæc, an illa uera sint. hæc ille. quibus uerbis liquet non debere uitio uerti poëtis, si quandoq; pugnantia dicant, cùm id de industria faciant, ut numine musarum afflati esse uideantur. hæc discant, notentq; Virgiliomastiges: qui nihil unquam melius, quàm mordere didicerunt.* Scilicet id magnum sperans.] *causam assignat facti: quā εἰρωνικῶς ex ratiocinatione deducit. est autem ratiocinatio, auctore Cic. diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio: quæ inter cætera tum interfuisse dicitur, cùm aliquid uel adipiscendi commodi uel incommodi euitandi gratia ab aliquo susceptum fuisse iudicatur. nam sperabat Helena se coniugem suum Menelaum hoc tanto beneficio sibi reconciliaturam: suiq; discessus, nec non admissi adulterij infamiam egregiè purgaturam.* Quid moror?] *se ipse increpat.* Aeolides.] *Vlysses Aeoli nepos.*

Dij talia Graijs.] *imprecatio, quæ πάθος habet per exclamationem. sic Macrob. libro 4. Sat. tale illud est ex 3. Aeneid.*

——Dij talem terris auertite pestem. "

Pio si pœnas ore reposco.] *quia alteri mala imprecari, nō satis piū est, se ipse corrigit, κατ' ἐπανόρθωσιν.*

Sed te qui uiuum casus.] *ad Aeneā per triplicem ἐρώτησιν sermonem conuertit. huic non dissimilis illa est in primo Aeneid. tripertita Veneris interrogatio:*

Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris? "
Quóue tenetis iter? "

Vt tristes sine Sole domos, loca turbida adires.] *Homeri est ex 11. Od. sed ille simpliciter dixit:*

Ἐλπήνορ, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα;

Quo modo uenisti Elpenor sub caliginem obscuram? Hic uerò noster uarijs figurarum luminibus eandem rem explicauit. neq; illud etiam, quod sub persona Tiresiæ profert, cùm nostro conferendum est:

τίπτ' αὖτ' ὦ δύστηνε λιπὼν φάος ἠελίοιο
ἤλυθες, ὄφρα ἴδῃς νέκυας, καὶ ἀτερπέα χῶρον.

Noster enim paucioribus uerbis, nec obscurioribus figuris totam Homeri sententiam absoluit, atq; illustrauit.

Atque hic.] *Defectio: tum respōdet uicissim Deiphobus, antonomasia. Respondet ad id, quod ad Aneæ pium officium pertinet: ut exempto scrupulo, ad sequentem narrationem sit attentior.* Deiphobo.] *mihi: tertia persona pro prima.* Soluisti.] *iura manium religiosa, ut debita mortuis præstitisti. nam id soluere propriè signat. Superstites mortuis iusta funebria debent.* LAMB. Hort.

Vmbris.] *Expolit uerbis luculentioribus, cui persoluerit: ut amphibolum tollatur. Non corpori, cui id genus*

ingrata

A ingrata sunt, (quippe non sentiunt) sed umbris, ad quas aliqua funebrium ceremoniarum portio & sensus peruenire ac descendere, apud illos existimatio fuit. Caeterùm, funeris dixit, pro corporis defuncti & uita spoliati cadauere. Nam quid funus signet, alicubi & admonuimus, & Grammatici satis docent. Fata.] quorum placitis factum fuit, ut Helenes insidijs in hæc mala præcipitaret. Duo ista coniunxit, ut diuersa: fatum & scelus Lacænæ. Et fatum, ut præscientiam Dei, uolunt factum præcedere.

Lacænæ.] Helenes: antonomasia. A' Lacedæmone, Lacon gentile deducitur, cuius fœmininum est Lacæna: ut ὡς δράκων δράκαινα, λέων λέαινα. Propositio, unde nascitur narratio rei gestæ. Mersêre.] Metaphora sumpta ab aquis, & in ijs fluitantibus. Monumenta.] ἀναμνηστ. Mõstrat enim truncata membra, quibus ceu monumẽtis, coniugis perniciosæ debeat admoneri. Illud enim propriè monumentum appellamus: estque ἀδιάφορον.

Namque.] Narratio breuis & nuda, personæ & tempori accommodata. Noctem supremã uocat, quã Valerius Flac. Duricam appellat, qua Durateus equus armatos effudit, & exercitus Græcorum è Tenedo noctis silen-
B tio reuersus Troiam cepit, & excidit. Falsa.] quippe persuasi hostes abisse, & patriam obsidione citra ullam suspicionem liberatam fuisse, cum eorum insidijs & dolis occuparentur. Nota est historia. Fatalis.] Exponit, quam dicat extremam noctem, cum exitiabilis & fato quodam in urbis euersionem fabricatus equus in arcem inuectus esset. Allusit ad uiui equi naturam, qui integros propè muros transiluisset. Alioqui non ignorabat Deiphobus, dirutis mœnibus. Duratum equum in urbem funibus tractum, & in arcem locatum fuisse. Pergama.] mœnia Troiæ. Peditem.] Tapinosis & synecdoche.

Grauis.] Metaphora à prægnantibus ducta: quæ fœtu grauidæ uterum gestant. Illa.] A' descriptione temporis nocturni ad narrationis seriem transit. Illa.] Helene. Indignantis particula hoc loco est. Chorum.] Choream ipsa quasi choraga ducebat. Euanteis.] Bacchantes mulieres Troianas, & Bacchi sacra celebrantes. Libero patri ab Indica expeditione reuerso, Trieterica sacra instituta fuêre: quæ (quoniam in illa cœtus quoque fœminarum ultrò citroque secum traxerat) à mulieribus, quæ ab eo Bacchæ dicebantur, insanis clamoribus &
C tædis & funalibus, passis crinibus discurrentibus celebrabantur. Hæ quoque ἀπὸ τοῦ θύειν: id est, sacrificando, Thyades nuncupatæ fuêre. Vox his benè precantis una concorsque erat, εὖ οἱ, eu hoe: quod perinde sonat, ac si dicas, bene illi: uel ἀπὸ τῆς εὐχῆς: hoc est, uoto, quòd uota & preces ei offerrentur, εὐχὴ, unde Euchion: uel à superiori acclamatione, Euhæus uocari cœpit: & Eubyius: hoc est, bonus filius. Etenim cùm Gigantes dijs bellum inferrent, Bacchus fertur primus omnium in leonem uersus gigantem interfecisse. Quæ res Ioui adeò fuit grata, ut blandiuscule eum Euhyion appellarit. Hinc uox illa Bacchantium orta fuit, ut Euan diceretur. Siue quòd Phryges Bacchum Euantem nominarent, certè Poëta hoc loco Euanteis, Phrygias matres, Bacchi furore agitatas uocat. At si uerum est quod Hesychius annotauit, εὐάν, τὸν κισσὸν ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν λέγεσθαι: id est, Euan ab Indis hederam uocari, aptius ea nomenclatura Baccho & Bacchantibus quadrat. Domitis enim Indis in triumpho hastam pampinis & hedera coronatam gestasse creditus fuit: quem habitum eius sacerdotes in sacris postea imitata fuêre. Orgia.] sacra & mysteria: ea enim propriè ὄργια dicuntur. huiusmodi erant Bacchi orgia, quæ noctu à mulieribus peragebantur. Apollonij enarrator uocem deductam existimat παρὰ τὸ εἴργειν τοὺς ἀμυήτους αὐτῶν, ἢ τὰ ἐν ὀργάσι γινόμενα. Nam ὀργάδες, οἱ σύμφυτοι τόποι sunt, καὶ ὑγροί: uel (ut Suidæ uerbis utar, ὀργὰς ἔγγειος καὶ σύμφυτος, καὶ λιπαρὰ καὶ ἀμφιαία γῆ. Alij tractam uolunt ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ira, seu furore: quòd ὀργιάζοντες: id est, sacrificantes, & rem diuinam facientes, diuino quodam furore afflari uiderentur: uel παρὰ τὸ θύειν ἐν τοῖς ὄρεσι, quòd in montium iugis, ut locis cœlo proximis, sacrificare consueuerint. Baccho omniũ primus Orpheus in Thracia orgia instituit. Principiò ista à solis mulieribus, quæ menstruo laborabant, celebrari uoluit, ut per id temporis à maritis submouerentur. Postea ab omnibus eius sexus, nullo discrimine ætatis & conditionis, ea peragi permisit. Hesychius ὀργιάζειν exponit, τὸ τελεῖν τῷ Διονύσῳ, Baccho sacrificare. καὶ ὄργια, ἱερὰ, καὶ τὰ μυστικά. Seruius hic orgia cantharos uini plenos accipit: quo profectò nihil ineptius. At uerò ὀργυιὰ, τῆς ὀργυιᾶς, mensuræ genus est, manuũ extẽsio, & pectoris latitudo. Flammam.] funale. Circumducebat.] tmesis.

Confectum.] curis uarijs solicitum: Rectè infœlix, hypallage: in quo ego uidelicet miser ea nocte perij.

Pressit.] Expolitio superioris orationis. Simillima.] est enim αὐτοκασίγνητος τοῦ θανάτου. Egregia.] Ironia. ut in illo uersu, Scilicet id magnum. Munus.] « A' causis finalibus una, ut hoc beneficio sibi pristinum maritum emereretur: altera prorsus absurda, rata eo officio tetram adulterij labem & notam se deleturam. Adulteriũ, ueteris mala hic uocat. Intra.] Hysteron proteron. primùm thalamum aperuit, atque inde Menelaum intrò uocauit. Thalamo.] in thalamum. Aeolides.] Vlyssem: antonomasia. hortator ad omnia scelera. Sisyphus Aeoli fuit filius. Ex Autolyco & Amphithea, Aesimus & Anticlia nati sunt. Porrò Anticlia à Sisypho ad istum modum constuprata fuit. Verba scholiastæ Lycophronis subijciam: ὁ Αὐτόλυκος κλέπτων ἅπαντας ἠπάτα. ἔκλεπτε γὰρ πάντων ἵππους τε καὶ βόας καὶ ποίμνια, τὰς σφραγῖδας αὐτῶν μετεποίει, καὶ ἐλάνθανε τοὺς δεσπότας αὐτῶν, ὥς φησι καὶ Ἡσίοδος: πάντα γὰρ ὅσσα λάβεσκεν ἀείδελα πάντα τίθεσκεν. Σίσυφος δὲ μονογράμμῳ τῷ ὀνόματι τὸ τούτου ὄνομα ἐγχαράξας, ταῖς τῶν ἑαυτοῦ ζώων ὁπλαῖς καὶ χηλαῖς ἐπεγίνωσκε. Αὐτόλυκος δὲ ἀγνοῶν, καὶ τῶν τούτου ζώων τινὰ τὰς σφραγῖδας μετεποίει. ὡς δὲ καὶ οὕτω λαθεῖν οὐκ ἴσχυσε τὸν Σίσυφον, φίλον αὐτὸν ποιεῖται. ὁ δὲ λάθρα τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ Ἀντικλείᾳ, συγγενόμενος κατὰ τὸν Ὀδυσσέα. ὕστερον δὲ αὐτὴν ἔγημεν ὁ Λαέρτης. Aeolides: hoc est, Aeoli ex filio suo Sisypho nepos fuit Vlysses, quod ab Aiace ei apud Ouid. obijcitur lib. 13.

—— quid sanguine cretus «
Sisyphio, furtisque & fraude simillimus illi, «
Inseris Aeacidis alienæ nomina gentis? «

Propter fraudulentam indolem, & timiditatem innatam, Lycophron eum λαμπουρίδα appellat, quasi πανοῦργον: hoc est, uersutũ & fraudulentum. Est enim λαμπουρίς, uulpis species alba cauda. Vlyssis ex auunculo Aesimo nepos fuit Sinon. Dij talia.] Concludit narratiunculam imprecatione debitæ pœnæ, ut pro accepta iniuria suppliciũ dent. ἐκφώνησις mouet pathos. Instaurare hic usurpauit pro reddere. Alioqui instaurare propriè est reficere,

& restituere, atque integrare, à uerbo uetusto Stauro Pio] Præmollit uindictam, à pio. Sed te.] Trāsitio ad interrogādi uicissitudinem, ne ita abrumpatur oratio. Sed ea quæ rogat, quoniam ociosa sunt, & in superioribus narrata, nihil uicissim ab Aenea respondetur. Rogat, num ui tempestatis huc sit delatus: an diuorum oraculis A iussus, huc iter habuerit. Sine Sole.] inferorum loca, quæ Soli sunt inaccessa. Hæc turbida uocat, in quibus sontium pœnis tumultuantur omnia. Alioqui in Elysio ipsa sydera suum norunt Solem. A' finali causa.

ARGVMENTVM.

Deiphobus, & Aeneas vnà loquendo sermonem ad mediam ferè noctem produxerant, at Sibylla verita ne totum sibi datum tempus fabulis consumeretur, Aeneam monet, vt iam tandem discedat: viamq́; illi duplicem ostendit, Tartari ad læuam, vbi scelesti puniuntur, & Elysij ad dextram: quo gressum illi dirigendum dicit Deiphobus verò Sibyllam, quam iratam putat, blandis verbis placare conatur.

Hac uice sermonum roseis aurora quadrigis,
Iam medium æthereo cursu traiecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breuiterq́; affata Sibylla est.
Nox ruit Aenea, nos flendo ducimus horas:
Hic locus est, parteis ubi se uia findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hac iter Elysium nobis at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contrà: Ne sæui magna sacerdos,
Discedam, explebo numerū, reddarq́; tenebris.
I decus, i nostrum, melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in uerbo uestigia torsit.

NASC. HAC uice sermonum] his uerbis ultrò, citroq́; habitis: nam homines ita per uices loqui, ut negocia agere dicuntur. unde & pugnare, & cantare per uices, seu uicissim, & loquendi, & pugnandi seruare uices dicimus. Roseis aurora quadrigis.] alibi admonuimus aurorā nūc bigis, nunc quadrigis uehi. Iam mediū æthereo.] hinc colligunt interpretes noctem ciuilem à meridie, sicuti diem à media nocte Romano more inchoare. adeas Gell. li. 3. cap. 2. & Macrob. lib. 1. Sat. nec non iuresconf. in l. more Rom. ff. de ferijs. Nox ruit Aenea.] uerba Sibyllæ admonentis Aeneam, ne statutum sibi tempus conterat, quia breue est, nec ultra noctis spatium, quod iam dimidium præterijt, extenditur. ideo ait, nox ruit. Hic locus est.] distributio loci: qua Tartarus, Elysijq́; campi designantur.

Partes ubi se uia findit in ambas.] ex Gorgia Platonis locus hic sumptus: ubi de iudicibus inferorū sub persona Iouis uerba faciens, ita ait: Hi ergo postquam mortui fuerint, iudicabunt in prato quodam, ibiq́ in triuio ex quo geminæ tendunt uiæ: altera quidem ad Tartarum, altera uerò ad insulas beatorū. Hac iter Elysiū nobis.] quæ aliàs piorum sedes, & fortunatorum nemora, atq; prata uocantur. sed infra pleniore oratione.

At læua malorū.] ex anthiteto in sinistra parte, nēpe in Tartaro, impios puniri docet. redolet illud euāgelicū, Et bonos à dextris statuet, malos autē à sinistris.

Exercet pœnas.] quibus Rhadamanthus iudicauit impios esse cruciandos, ut proximè patebit.

Ne sæui magna sacerdos.] blandè Deiphobus Sibyllā alloquitur: quā uidet ob morā Aeneæ subiratam.

Discedam.] ne ulteriùs sæuire pergas. Explebo numerum, reddarq́; tenebris.] multi hic multa dicunt, uarieq́; hunc locum interpretantur: qui mihi meras nugas effutire, somniaq́ cōminisci uidentur. sed ne Macrobij quidē interpretatio ex primo de som. Scip. cap. 13. quæ tantopere probatur ab omnibus, mihi probabilis uidetur, de certa illa, & constituta numerorū ratione animas corporibus associāte: qui quidem numeri (ut ille inquit) dum supersunt, perseuerat corpus animari, cùm uerò deficiunt, arcana illa uis soluitur, qua societas ipsa constabat. nam si id uerum est, uiuo homini contingit, non mortuo, nam defectu numerorū moritur homo, sicq́ dissoluitur illa anima cū corpore societas. quamobrem cùm Poëta dicat explebo, non explebit numerū, perspicuū est friuolā esse Macrobij interpretationē. B Quod uerò Nonius Marcellus hūc Virgilij locum adducens, explebo: id est, minuam, interpretatur, cuius sententiam Seruius quoque interpres Ennij auctoritate fulcire uidetur, meis auribus non facit satis: certum quidem est nihil designare aliud hoc uersu uoluisse Deiphobum, nisi se abiturum, ut Sibyllæ uoluntati morem gerat. sed cùm se à Sibylla despici, nullamq́; sui rationem haberi uideat, quasi non sit ampliùs uir ille fortis, & regius filius, sed abiectus, & nihili homo (quod à signo cognoscit. cùm Aeneam uerbis iram, ac penè sæuitiem indicantibus abduci, euelliq́ à se uideat) explebo, inquit, numerum. id est, abducam me in numerum: id est, ad meum ordinem: Extenuatione autem usus fuisse uidetur, cùm ait, numerum, perinde quasi & ipse cum reliquis sit, uel habeatur potius unus è numero: hoc est, uilis, abiectus, & ad nihil aliud utilis amplius, quàm ad numerum complendum: sic enim C homines nullius bonæ rei, atque etiam infimi numerus prouerbio dicuntur. hinc illud Horat. in primo epistol.

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati. "

Respexit autem Poëta ad statum animarum, quæ nondum sunt purgatæ. ideoq́ cæteris abiectiores.

Reddarq́; tenebris.] apparet paululum à turba secessisse, ut cum Aenea loqueretur. facto aūt dicendi fine, in turbam se recepisse, quæ in tenebris uersabatur: nam de Palinuro paulò antè dictum est:

——mæstum cognouit in umbra. "

Sed relicta priori sententia hanc ceu probatiorem, & ad intimum Poëtæ sensum propiùs accedentē amplectimur.

Discedam, explebo numerū, reddarq́; tenebris.] ne sæui, inquit Deiphobus, ô Sibylla. iā iā abibo, ne uobis in mora sim, scilicet hincq́ discedam in tenebras, ut ibi annorū numerū ad eluendas culpas meas mihi destinatū, compleam. locus est profectò intellectu difficilis ex penitioribus diuini Platonis mysterijs erutus, & à nullo hactenus (quod ego uiderim) rectè explicatus. scire igitur

A tur oportet, animas, cùm è corporibus excesserint, in uarijs, iuxta Platonis doctrinam, purgatorijs supplicijs uersari: nam peccatorum maculas idcirco doloribus Plato aboleri docet, quia uidelicet uoluptatibus inoleuerint ad purgandas itaq; animas, culpasq; delendas Plato ipse numero utitur denario, nunc simplici nunc multiplici, ea ratione, ut triplici gradu qualemcunq; animorum culpam elui, purgariq; posse existimet: decennario cẽtenario, millenario. nam pro quolibet uoluptatis gradu, decem adhibet uoluptatis gradus. hinc fit, ut summa supplicij animorum longitudo, absolutaq; delictorum purgatio, millium annorum spatio finiatur. quæ cùm purgata fuerint, tunc maximè aptæ uidentur, ut rursus in humana transmigrent corpora. primus dolore, siue supplicij gradus, numeri est decennarij: secundus centenarij: nam si denarius numerus in se ducatur multiplicando decies decem, ex eo nascitur centenarius: tertius millenarij: si enim computes decies decem decies, millenarium conficies numerum. propterea de quibusdam animis, ad quos purgandos centum opus erat annis à Poëta dictum est:

Centum errant annos.

B De quibusdam uerò alijs, qui absoluto annorum spatio indigebant, dicturus est:

Has omnes ubi mille rotam uoluêre per annos
Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno,
Scilicet immemores supera ut conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora uelle reuerti.

Inquit ergo, explebo numerum, reddarq; tenebris ὕστερον πρότερον hic esse uidetur in sensu. nam illud posterius dictum fuit, quod prius dicendum fuerat: nam prius tenebris reddatur, quàm numerum annorum compleat oportet. Sit igitur sensus: à uobis discedam, in tenebrasq;, ibiq; annos meæ purgationis explebo. si uerò ὑστερολογίαν non probes, sic accipito, explebo annorum numerum, quo expleto, reddar tenebris: id est, rursus humanum corpus occupabo nam anima humano inclusa corpori, tanquam in carcere teterrimo, densissimisq; in tenebris uersari, oblitescereq; uidetur. lege Platonis dialogũ de Iusto, ibiq; Græcos interpretes, sed Marsiliũ in primis Latinũ interpretem.

I decus, i, nostrum, melioribus utere fatis.] ad Aeneam sermonem conuertit per ἀποστροφὴν: cui etiam cum summa laude bene precatur. Et in uerbo

C uestigia torsit.] abit in uerbo, quod ad Aeneam fecerat: nihil Sibyllæ dicens ut uidelicet se eam nihili facere, à qua ipse quoque nihili fit.

LAMB. Hort. Hac uice.] Dum inter se tempus datum ociosis fabulis absumunt, medium noctis apud inferos, apud superos meridianum tempus erat. Quoniam aũt hæc nocturna inferorum sacra spacio uiginti quatuor horarum peragi necesse erat, urget uates ad reliquum itineris conficiendũ. Qui huc descendebant, noctu huc se præcipitabant, ac noctu rursum hinc emergebãt: ut ex Strabone annotatum reliquit Chræstomathiæ scriptor. Vice.] hac uerborum, quæ inuicem cedebant, uicissitudine. Roseis aur.] ultra medium noctis erat. Nam sub id tempus in hiatũ se demerserunt: Ibant obscuri media sub nocte per umbram. Ergo exacta mediæ noctis inclinatione, gallicinij erat in rebus humanis: aut certè conticinium indicare uult. Ciuilis diei ratio ita apud Romanos semper habita fuit, teste Varrone in lib. rerum humanarum, quem de diebus scripsit, ut mediæ noctis hora cũ inciperet, finiretq;. Athenienses secus diem diuidere, idem scribit, à Sole occiduo ad occidentem iterum. Babylonios ita partiri, ut Sol exoriens principium finisq; diei esset. Vmbris meridiem auspicari, & finire diem: quod quidem nimis ei absurdum uisum fuit. De dierum initijs multa Gell. eruditè differit, lib. 3. cap. 2. Noster Poëta hoc loco diligenter definitionem diei ac noctis obseruauit. Adijciendam hic duxi ex Macrobio diei ciuilis Romani diuisionem. Principium diei, mediæ noctis inclinatio dicebatur: deinde gallicinium. Inde conticinium, cùm quantum animantium est, conticescat per quietem. Mox diluculũ: hoc est, dubia lux matutina. Mane, ubi lux inclaruerit, quòd lux quasi è manibus ad nos emergere uideatur. Et Lanuuini mane bonum, & immane contrarium dixêre. Quod inde tempus proximum est, & medius dies, & meridies appellatur. Sole in occasum uergente, occiduum tempus. Statim suprema tẽpestas, hinc uespera, crepusculum succedit: quod concubia siue intempesta nox suscipit, quæ rebus gerendis prorsus non est idonea.

Quadrigis.] Periphrastica conticinij nocturni descriptio. Species prosopopœiæ, cùm auroram uehi quadrigis dicat. Nam ea perinde ut Sol, quadrigis bigisq; inuehi à Poëtis fingitur, & lucem inducere terris. Eadem ratione nocti alas tribuunt furuas, quibus inter cœlum & terram media uagetur. Datum.] ad peruagandum inferos, & Elysij prata, 24. horarum spacio. Trahere tempus dixit: pro, diem colloquendo eximere.

Talia.] colloquia. Comes.] Sibylla, appositio: monet tempus labi, & ociosis sermonibus perdi. Nox.] labitur, & appetit dies. Alioqui nox ruere tum dicitur, cùm imminet. ut in illo:

Vertitur interea cœlum, & ruit oceano nox.
Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Hic locus.] Biuium monstrat duci Troiano, per quod iter est in Elysium & Ditis profunda. Dextera.] Partitio uiarũ, quas in uniuersum proponit. Dextera uergit ad regiam Plutonis, unde in Elysium est diuerticulum. Læua uerò in abyssum inferorum, ubi damnatorum animæ uarijs pœnis excarnificantur. Nox ruit.] Illud prætermissum non oportuit: ruere, referri posse ad tempus pomeridianum, apud superos: quo exacto, nox instare dicitur. Mihi ita uidetur, iuxta memoratam ciuilis diei partitionem, à meridie non noctem statim, sed tempus occiduum & uesperam approperare. Elysium.] Defectio: in Elysium campum De Elysio suprà prolixa nobis fuit explicatio. Impia tar.] non ipsa quidem impia, sed in quibus impij homines puniuntur: metonymia, continens pro contento. Eadem figura mortem pallidam dicimus, senectutem tristem, & similia multa. Cæterùm hoc biuium Poëta sumpsit ex Gorgia Platonis· οὗτοι οὖν ἐπειδὰν τελευτήσωσι, δικάσουσιν ἐν τῷ λειμῶνι ἐν τῇ τριόδῳ, ἐξ ἧς φέρετον τὼ ὁδὼ, ἡ μὲν εἰς μακάρων νήσους, ἡ δ' εἰς τάρταρον. Hoc est: Isti autem ubi è uita decesserint; quæstiones exercent in prato, & quidem in triuio unde duæ uiæ exeunt, quarum una in fœlicium animorum insulas, altera in tartarum tendit. Atq; inde suum biuium struxit Poëta. Contrà.] Defectio: uicissim loquutus est. Orat, ne quid succenseat, quòd eos suo colloquio remoretur. Sæuire, uidetur hic usurpare pro indignè ferre.

Discedam.] in tenebras inferorum me hinc auferã. Seruius, Caper. & post eos Sabinus, explere hic accipiunt, pro minuere: ut tertio subtractio, duo tantùm reliqui maneant, Aeneas & Sibylla. Rursum non desunt, qui Explebo exponũt, complebo: quasi dicat, augebo

rursum

rursum numerum umbrarum nostrarum, à quibus huc profectus sum: id quod expolitio satis ostendit. Nonnulli sic interpretantur: Explebo numerum: id est, finiam tempus statutum purgationi, & in corpus reuertar. Iam & alia expositio in medium adducitur: Cur mihi succenses huc, quã diu uitæ per uim ereptæ expleam tempus? postea in sedes meas pristinas me recipiam. Atq; ita enarratores certatim suam interpretationem nobis probare student. Sed uideamus quo pacto Macrobius hunc locum enarrat: num illius explicatio huc magis quadret. Locus extat libro primo commentariorum in Somnium Scipionis, capite decimotertio: ubi multa de numerorum ratione. Constat enim, inquit, numerorum certam constitutamq; rationem animas sociare corporibus. Hi numeri dum supersunt, perseuerat corpus animari. Cùm uerò deficiunt, mox arcana illa uis soluitur, qua societas ipsa constabat. Et hoc A est quod fatum & fatalia uitæ tempora uocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quæ immortalis atq; perpetua est: sed impletis numeris fatiscit. Nec anima lassatur animando, sed officium suum deserit corpus, cùm iam non possit animari. Hinc illud est doctissimi uatis:

Explebo numerum, reddarq; tenebris.

Expendat hic non supinus lector, sanior'ne hæc Macrobiana sit interpretatio, an superiora deliramenta Seruij.

Decus.] Repetitio uerbi singulares affectus habet. Estq; ualedicendi formula, ualetq; perinde ac si dicas: Vale & uiue fœliciter. Melioribus utere fatis.] quàm ego sim usus. Tantum effatus.] non plus eloquutus, simul abijt. In uerbo uestigia torsit.] dixit: pro, simulatq; hæc uerba esset affatus: siue statim.

ARGVMENTVM.

Locum describit, vbi impij tormentis fateri coguntur, quæ quisq; in vita commiserit, vt iudicati, ac damnati sententia Rhadamanthi iudicis in tartarum detrudantur æternis supplicijs cruciandi.

Respicit Aeneas subitò, & sub rupe sinistra
Mœnia lata uidet, triplici circundata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquetq; sonantia saxa.
Porta aduersa, ingẽs, solidoq; adamãte colũnæ,
Vis ut nulla uirûm, non ipsi excindere † ferro
Cœlicolæ ualeant: stat ferrea turris ad auras.
Tisiphoneq; sedens palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis seruat noctesq; diesq;.
Hinc exaudiri gemitus, & sæua sonare
Verbera, tum stridor ferri, tractæq; cathenæ.

NASC. MOENIA lata uidet.] non est Tartari descriptio, nisi fortè κατ' ἀντονομασίαν continens ponatur pro contento. nam hic locus Tartarũ continet: quẽ proximè describit, ubi impij nõ condemnãtur, sed cõdemnati cruciãtur. obseruandũ porrò est hac loci descriptione qualis'nam esse debeat ciuitatis habitus, & conditio, ut munitissima sit, designari. non enim ciuitas potest non esse optimè munita, quæ triplici muro, eoq; latissimo circundata est, quæ rapidiss. flumine ambitur, & quæ turrim in medio altissimam, atq; munitissimam habeat. quidam uerò Mœnia lata non ad latitudinem murorum, sed ad loci magnitudinem referri putant, ut inde magnum esse impiorum numerum intelligatur. attamen eo consilio hunc locum Virgilius munitissimum describit, ut indicet, quod alibi ex Platone docuimus, ex Tartaro ad superos redire unquam posse neminem. Phlegethon.] hunc amnem Plato Pyriphlegethonta appellat, quasi dixeris igne ardentem, ideo flammis torrentibus ait.

† al. bello

Porta aduersa.] omnes portæ ingredientibus sunt aduersæ. sed cõmendatur tum à magnitudine, tum etiam à fortitudine. propterea subdit: Vis ut nulla uirûm.] magnæ sanè fortitudinis illud est, quod nullis hominũ uiribus excindi potest, sed exaggerat etiã rem Poëta per gradus, cùm ait: Nõ ipsi excindere ferro Cœlicolæ ualeant.] talis ferè est illa apud Horatium exaggeratio:

20 Non homines, non Dij, non concessêre columnæ.

Quidam bello legũt: hoc est, magno conatu. Stat ferrea turris ad auras.] ὑπερβολικῶς turris altitudinẽ extollit, quam ferream uocat, ut insuperabilem esse ostẽdat, ut alibi docuimus: nam ferrea & ahenea dicũtur, quæ nulla ratione uinci superariq; possunt. Horat. lib. carm. 3.

10 Inclusam Danaen turris ahenea. Et quæ sequũtur.

Palla succincta cruenta.] ultricẽ impiorũ negocio expeditam describit, cùm ait succinctã, cruenta palla, nam cruẽta uestis cùm B ultionis, tum etiã crudelitatis indicium est.

Hinc exaudiri gemitus.] reorũ, qui à iudice torquẽtur, ut sua scelera fateantur, unde ingẽs τὸ ὅλον mouet. Tum stridor ferri.] dum Tartari portæ aperiuntur, ut paulò infrà patebit.

RESPICIT.] Misso Deiphobo, transitionem parat L AMB. ad enarrationem pœnarum, quas dant impij apud inferos: Hort. & quàm uarijs suppliciorum generibus diuersa delicta puniuntur. Sed priusquàm illo perueniat, describit carcerem inferorum, in quo conclusi cohercentur. Constat autem huius loci descriptio hyperbolica amplificatione munimenti. Quid opus muro, ubi non corpora, sed umbræ, sed manes, substantiæ incorporeæ teneantur conclusæ? Inò quorsum spectat triplex murus? Sed Poëta umbrarum rempub. ad exemplum rerum humanarum delineat: ubi bonis suus habetur honor, malis parata sint supplicia. Ipsa ad hæc mœnia amplificat, lata, ac proinde ualida ad- C uersus omnem uim. Neque uerò id satis est: sed quo firmiorem locum multo efficiat, circumducit muros Phlegetonte: quem ab eius natura amplificat, cùm flammas torrẽtes eum exhalare, & saxa torquere in altum dicat. Antiqui, inferos esse putarunt corpora, quibus inclusæ animæ, & tanquam in carcere tenebroso, fœdo & cruento, uaria paterentur. Hocq; corpus σῆμα ψυχῆς, & Ditis concaua dixerunt. Omnia quæ illic esse fabulæ persuadent, humanis corporibus attribuerunt. Quid aliud Lethean id est, fluuium obliuionis esse existimarunt, quàm animæ horrendum errorem, quæ principium & cœlestem originem suam obliuiscatur? Muros inferorum Phlegetonte, uel Pyriphlegetonte cinctos uoluêre. Si uocabuli ratio excutiatur; sonat quasi dicas, igne ardens. πῦρ, ignis: φλέγω, ardeo. Philosophi æstum iræ interpretantur: quòd ea ex bile proficiscatur, cupiditatesq; inde proueniant. Acherontis uox, dolor, mœstitiaq;

Lati-

A *Latinis, ἄχ☉. Nemo inficietur eorum, cui sua constet mentis ratio, quin aliquando ad se reuersum ceu peregrè, multorum pernitudo capiat. Iam uerò, quid aliud Cocytū ἐν μικροχέσμῳ interpreteris, quàm omne id quod hominē in luctum & animorum ægritudinem, recordatione exactorum malorum urget, trahitq́; κωκύω, καὶ κωκύζω, lugeo, lamentor. ficta uox, ad imitationem galli. Styx, ἀπὸ τῦ συγνάζω tristor, ἢ συγέω odi, timeo, quidquid in fœlices conscientias odiorum & timorum perturbationibus agitat. De pœnarum descriptionibus, earumq́; allegorijs paulò pòst explicabimus.* Torrentibus.]*ignescētibus. Signat & adurere, siue ad ignem siccare: Et torrere parant flammis. Sed & flumina, quæ æstu siccantur, torrentia dicuntur. Græci ab hyeme, ἀπὸ τῦ χειμῶν☉, χειμάῤῥυς ποταμὺς uocant.* Torquet.] *Amplificatio à natura amnis, eiusq́; effectibus.* Porta.] *A' partis descriptione, totius coniecturam relinquit. Hanc autem describit à situ & materia. Aduersam, non iniuria: quippe pijs & in Elysium migrantibus contrariam, & oppositam.* Solidoque.]*à materia, qua in rebus humanis nihil durius esse constat. Nam à duricie prodigiosa is lapis nomen*
B *habet. Est autem compositum ἀπὸ τῦ ἀσερητικῦ μορίυ, καὶ δάμνημι, ἢ δαμνάω, ἢ δαμνίζω, δάμνω, δαμάω, domo: quòd is lapis nulla propè materia emolliri, aut in cineres redigi queat: uel (ut Plin. ait) nomen indomita uis Græca interpretatione accepit. Huius adamantis precio nullum aliud est maius. Initio diu regibus paucis cognitus fuit, comes auri, & in auro nasci uisus, repertus in metallis Aethiopum (ut ueteres existimarunt) inter delubrum Mercurij & insulam Meroën. Nec cucumeris semine ampliorem aut esse affirmarunt, aut inueniri, & simili item colore. Posteris autem temporibus sex adamantis genera extiterunt. Deprehenduntur incudibus ita respuentes ictum, ut ferrum utrinq; dissultet, adeóq; ipsæ incudes dissiliant.* Quippe *duritia inenarrabilis est, inquit Plin. simulq́; ignium uictrix natura, & nunquam incalescens. Proinde quicquid inuictum, quicquid inexpugnabile, quicquid inexorabile & infatigabile est, id adamantinum uocare solemus, uel corneum, uel ferreum, uel aheneum: tanquam solidum, firmumq́. Hesiod.*

» *ἐπ' ἀδάμαντ☉ ἔχε κρατερόφρονα θυμόν.*

Theocr. in Amaryllide:

C » *καί κε μ' ἴσως ποτίδῃ, ἐπεὶ ἐκ ἀδαμάντινα ἐντί.*

Homerus fingit Vulcanum item, Martem & Venerem irretientem uinculis adamantinis. Rationes adamantinas, inexpugnabiles, Socrates in Gorgia Platonis nuncupat. Horat. in Od. 5.

» Quis *Martem tunica tectum adamantina.*

Et alibi:

» *——si figit adamantinos*
» *Summis uerticibus dira necessitas.*

Postremò, propter indefatigatam studiorum tolerantiam, Didymo grammatico, & Origeni, Adamantini cognomētum inuenère. Illud interim in adamante illo, ignis ferriq́ contemptore, admiratione dignum sanè est, quòd non nisi hircino sanguine, & quidem recenti ac calido, maceratus, rumpatur. Et cùm dissilit, in tam paruas soluitur crustas (inquit idem Plin.) ut uix cerni possint. Adamanti tanta cum magnete discordia est; ut iuxtà positus, ferrū non patiatur abstrahi: aut si admotus magnes apprehenderit, rapiat atq; auferat. Idem uenenum ui sua spoliat: abigit lymphationes, metusq́; uanos à mente expellit: & ob id quidā eum ἀνάγκην appellauère. Propter huius gemmæ prodigiosam duritiam igitur, hic Poëta columnas inferorum adamantinas fabricatur. Virûm.]*Syncope.* Cœlicolæ.] *diui: amplificatio rei, quæ omnem fidem superat.* Quid *deus non efficiat?* Ferro.] *Diuersa lectio est, Bello.* Ferrea.] *A' materia. Seruius putat hanc tam diligentem Tartari descriptionem huc spectare, ut ostendat, ab inferis nulli patère ad superos exitum, ne numinis quidem fauore.* Ad auras.]*in prodigiosam altitudinem erecta.* Tisiphone.]*Rectè Tisiphone furiarum maxima, uestibulum custodit. pœnarum enim genera sontes manent: puniuntur scelera horrendis supplicijs. τίω, punio.*

Palla.] *Ab habitu & ornatu, parata tum ad excubias, tum sumendum supplicium de damnatis.* Palla cruenta.] *quasi sanguine excarnificatorum animorum & sanie perfusa: signum pro signato. Intelligit horrendam atrocitatem pœnarum. Pallam, ait Varro, inde dictam, quòd foris sit palàm. Vestis longa erat, ad terram usq; defluens. Pallarum genera multa censebantur apud ueteres. Gallica palla, quæ ad nates usque porrecta erat: id quod indicat Martialis:*

Dimidiasq́; nates Gallica palla tegit. «

Quò *spectat & Strabonis descriptio, ἀντὶ δὲ χιτῶνος, σχιστὰς χειρίδας τὰς φέρουσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν: Pro tunicis, pallas gestant manicatas: ad uerenda natesq́; usq; promissas. Vtebantur & tragœdiarum actores: tum autē & citharœdi. Fuit & honestarum fœminarū indumentū. Pallæ aurum intexere inuentum Attali fuit: à quo Attalicæ dictæ fuère, pallæ aureæ. Cum Varronis descriptione hic quadrat, cùm furiam succinctam dicat.* Vestibulum.]*De huius uocabuli ratione dictum est in secundo.*

Insomnis.] *Nunquam quiescunt conscientiæ, quæ pœnarum metu ac recordatione scelerum anguntur.* Insomnem *eam: hoc est, peruigilem ob id inducit. Perpetuis enim uerberibus in eiusmodi sæuiunt inde fatigatæ.* Exaudiri.] *Enallage modi: exaudiebantur, & sonabant.*

Stridor.]*Intellectio. nam ex stridore ferri & tractis cathenis, diros cruciatus damnatorum animorum accipimus, quibus ἀκαταλήκτως exercentur. Nominandi potius casu, quàm gignendi, interpretemur: quod non una cathena tantùm sonum possit edere.* Stridor.]*Propriè is sonus est, quem funes inter se collisi faciunt. Stridere rudentes Stridorq́; rudentum. Transfertur ad alia: nam stridorem neruorum, ferri, & dentium dicimus.*

ARGVMENTVM.

Exterritus Aeneas strepitu illo portarum horrendo, & gemitu impiorum, de Sibylla quærit, quid illud sit: ipsa omnia ordine exponit, hæc tormentis impiorum dicata esse loca, in his constitutum esse iudicem Rhadamanthum: qui tormentis cogit impios scelera fateri, adesse carnifices furias infernales, quæ illos flagellant: cognitisq; sceleribus statim portas aperiri, vt in Tartarum detrudantur cruciandi.

NASC. STREPITVMQVE exterritus hausit.]in. 560 Constitit Aeneas, strepitūq; exterritus hausit. Quæ scelerū facies, ô uirgo effare? quibusue

terpretes hic ἀναπνοὴν agnoscūt: ego uerò ὕπαρ

Vrgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tū uates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
Sed me quum lucis Hecate præfecit Auernis,
Ipsa Deûm pœnas docuit, perq; omnia duxit.
Gnosius hæc Rhadamāthus habet, durissima regna:
Castigatq; auditq; dolos, subigitq; fateri,
† Quisquis apud superos, furto lætatus inani
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuò sonteis ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, toruosq; sinistra
Intentans angueis, uocat agmina sæua sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ:——

ὕστερον πρότερον in sensu: nam primò auribus strepitum haurit, deinde exterritur.

Quæ scelerum facies?] trimembris Aeneæ interrogatio. quærit enim scire species: id est, qualitates scelerū, pœnarū, tantiq; plangoris causam.

Dux inclyte.] respōdet Sibylla quæsitus Aeneæ: cuius beneuolentiam primùm sibi conciliat commēdatione uirtutis, & gloriæ illius ex rebus ab eo præclarè gestis, cùm ait, inclyte. nam κλυτὸς clarū significat, gloria uirtutis, scilicet atq; nominis: præpositio uerò uocis τὸ ἔτυμον auget. inclytus ualde clarus. Nulli fas casto sceleratum insistere limē.] putat interpres Aeneam ingredi uoluisse, ut locum uideret, sed à Sibylla prohibitum fuisse. quod si ita est, hinc ingens emergit Aeneæ à pietate commendatio: quam elegās exornat antithesis. nam castus: id est, pius opponitur scelerato. Sed me, cum lucis.] occurrit obiectio κατὰ πρόληψιν: occurrebat enim unde hæc ipsa cognouisset, quæ omnia ex Proserpina se edoctam fuisse refert: itaque maiorem ex auctoritate Deæ sibi fidem Sibylla comparat. simile illud est ex 3. Aeneid.

» Quæ Phœbo pater omnipotēs, mihi Phœbus Apollo
» Prædixit, uobis furiarum ego maxima pando.

Gnossius hæc Rhadamanthus habet.] iam incipit quæsitis respondere, primumq; iudicis nomen, deinde reorum qualitates, nempe qui cordis pœnitudinem differentes, sceleribus inquinati perierunt, postremò suppliciorum ministros, atque genus exponit. porrò locus iste ex Platone sumptus est. sic enim ille ait in Gorgia: Quamobrem, ut dicebam, quando Rhadamanthus aliquem eiusmodi deprehendit, nihil aliud in ipso nouit, neq; quis'nam sit, neque ex quibus ortus, sed utrum sit malus: cumq; id compererit, dimittit in Tartarum, obsignans utrum sanabilis, uel insanabilis uideatur. ille uerò illuc transmissus, meritas subit pœnas. Furto lætatus inani.] crimine clàm facto: quod ideo inane uocat, quoniam post mortem retegendum erat. Continuò sontes.] suppliciorum genus, eorumq; ministram Tisiphonem describit.

Intentans.] frequenter porrigens, & ostendens noxio terroris, ac supplicij gratia. Vocat agmina sæua sororum.] Harpyias, furiasq; reliquas. Tum demū horrisono.] noxij uerberati ad æterna supplicia mittuntur, & fortasse alludit ad morem antiquum Roman. apud quos rei posthabitam quæstionem in Tullianum carcerem ad ultimum supplicium tradebantur. hæc autem sub Poëtæ persona dicuntur. Sacræ portæ.] execrabiles. ut, Auri sacra fames.

LAMB. Hort. HAVSIT.] periphrasis: pro audiuit. Quæ scelerum.] Narrandi materiam Sibyllæ præbet, quæstiones, quæ de sceleratis habentur: docendi item formam, & pœnarum rationem: quiq; earum sint tum iudices, tum exactores. Tria potissimùm percontatur: species scelerum, quæ grauissimè corrigantur: quibus supplicijs mulctentur: postremò, quis sit plangor ille qui ex internallo audiatur.

Ad horum singula in præsenti paucis respōdet, speciatim postea cætera explicatura. A

Vrgentur.] puniuntur. Nulli fas.] Deterret ducē Troianū ab ingressu Tartari, cuius profunda fortasse perlustrare uoluisset. Deterret autem ab una pietate damnatorum animorum, quos adire nullis pijs datum est.

Scelera.] Continens pro contento. Non ipse quidem abyssi locus, sed sontes impij sunt. Et limen, tartarum dicit: pars pro toto. synecdoche. Insistere.] ingredi: quare illi accusandi casum adiunxit. Sed me.] ut uerbis suis, quæ dictura sit, authoritatem & fidem conciliet uates, fingit se à Proserpina lucis Auernis præfectam, pœnarum genera edoctam, & illius ductu tartari loca oculis præsentibus perlustrasse. De B Hecate uberrimè suo loco explicatū est, ut & de Auerno.

Deûm.] deorum: non quidem quas illi dant, sed quas ab impijs exigunt. Gnosius.] Ab oppido Cretæ Gnoso, ubi imperarunt Minos & Rhadamanthus, Gnosium: id est, Cretensem Rhadamanthum nominat. Liquidum est, Minoëm & Rhadamanthum, Iouis & Europes liberos, optimos Cretensium reges & uetustissimos Græcorum legumlatores fuisse. Extiterunt tamen tragœdiarum scriptores, qui fassi quidem fuerunt, Rhadamanthum uirum iustitia clarum: sed Minoëm iniustum, agrestem ac durum fuisse contenderint. Sed nos cum Socrate, nixi Hesiodi & Homeri testimonio, utrunq; iustitia omnes mortales antecelluisse teneamus. Affatim suprà de utroque retulimus ex Minoë Platonis. Quare hinc ad cætera excutienda transire possemus, nisi de his duobus iudicibus, philosophicum commentum me hic nonnihil remoraretur, qua ratione, quaq; occasione ad hanc functionem apud inferos peruenerint. Ipsum autem commentum quoniam admodum festiuum est, non grauabor hic ex Gorgia Platonis adijcere. Quadrat autem huc maximè etiam uel eo nomine, quòd tartari & Elysij luculenta descriptio proponatur: C tum autem, qua æquitate Iupiter, Neptunus & Pluto, paternum regnum diuisère. Simul, quia inter inferos uersantes, mox in Elysium sumus migraturi, locus hic Platonica, imò Socratica philosophia illustretur. Verba enim Socratis sunt, Callicli respondentis: ὥσπερ γὰρ Ὅμηρος λέγει, διενείμαντο τὴν ἀρχὴν ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ποσειδῶν, καὶ ὁ Πλούτων, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβον. ἦν οὖν νόμος ὅδε περὶ ἀνθρώπων ἐπὶ Κρόνου, καὶ ἀεὶ καὶ νῦν ἔτι ἐστὶν ἐν θεοῖς, τῶν ἀνθρώπων τὸν μὲν δικαίως τὸν βίον διελθόντα καὶ ὁσίως, ἐπειδὰν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα, οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ ἐκτὸς κακῶν· τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως, εἰς τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ δίκης δεσμωτήριον, ὃ δὴ τάρταρον καλοῦσιν, ἰέναι. τούτων δὲ δικασταὶ ἐπὶ Κρόνου, καὶ ἔτι νεωστὶ τοῦ Διὸς τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, ζῶντες ἦσαν ζώντων, ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δικάζοντες, ᾗ μέλλοιεν τελευτᾶν. κακῶς οὖν αἱ δίκαι ἐκρίνοντο. ὅ τε οὖν Πλούτων καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ οἱ ἐκ μακάρων νήσων ἰόντες, ἔλεγον πρὸς τὸν Δία, ὅτι φοιτῷέν σφιν ἄνθρωποι ἑκατέρωσε ἀνάξιοι.

ἄνω

† al. Quæ quis ap.

A ἄνθρωπον· οὐδ' ὁ Ζεύς· ἀλλ' ἐγώ, ἔφη, παύσω τοῦτο γιγνόμενον. νῦν μὲν γὰρ κακῶς δίκαι δικάζονται. ἀμπεχόμενοι γάρ, ἔφη, οἱ κρινόμενοι κρίνονται, ζῶντες γὰρ κρίνονται. πολλοὶ οὖν ἦδ' ὃς ψυχὰς πονηρὰς ἔχοντες, ἠμφιεσμένοι εἰσὶ σώματά τε καλά, καὶ γένη, καὶ πλούτους. καὶ ἐπειδὰν ἡ κρίσις ᾖ, ἔρχονται αὐτοῖς πολλοὶ μάρτυρες μαρτυρήσοντες, ὡς δικαίως βεβιώκασι. οἱ οὖν δικασταί, ὑπό τε τούτων ἐκπλήττονται, καὶ ἅμα καὶ αὐτοὶ ἀμπεχόμενοι δικάζουσι, πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ ὅλον τὸ σῶμα προκεκαλυμμένοι. ταῦτα δὴ αὐτοῖς πάντα ἐπίπροσθεν γίγνεται, καὶ τὰ αὐτῶν ἀμφιέσματα, καὶ τὰ τῶν κρινομένων. πρῶτον μὲν ἔφη παυστέον ἐστί, προειδότας αὐτοὺς τὸν θάνατον, νῦν γὰρ προΐσασι· τοῦτο μὲν οὖν καὶ δὴ εἴρηται τῷ Προμηθεῖ, ὅπως ἂν παύσῃ αὐτὸ αὐτῶν, ἔπειτα γυμνοὺς κριτέον ἁπάντων τούτων. τεθνεῶτας γὰρ δεῖ κρίνεσθαι. καὶ τὸν κριτὴν δεῖ γυμνὸν εἶναι τεθνεῶτα, αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὴν τὴν ψυχὴν θεωροῦντα ἐξαίφνης ἀποθανόντος ἑκάστου, ἔρημον πάντων τῶν συγγενῶν, καταλιπόντα ἐπὶ τῆς γῆς πάντα ἐκεῖνον τὸν κόσμον ἵνα δικαία ἡ κρίσις ᾖ. B ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα ἐγνωκὼς πρότερος ἢ ὑμεῖς, ἐποιησάμην δικαστὰς υἱεῖς ἐμαυτοῦ. δύο μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας, Μίνω τε καὶ Ῥαδάμανθυν. ἕνα δὲ ἐκ τῆς Εὐρώπης, Αἰακόν. οὗτοι οὖν ἐπειδὰν τελευτήσωσι, δικάσουσιν ἐν τῷ λειμῶνι, ἐν τῇ τριόδῳ, ἐξ ἧς φέρετον τὼ ὁδώ, ἡ μὲν εἰς μακάρων νήσους, ἡ δ' εἰς τάρταρον. καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας Ῥαδάμανθυς κρινεῖ, τοὺς δ' ἐκ τῆς Εὐρώπης Αἰακός. Μίνῳ δὲ πρεσβεῖα δώσω ἐπιδιακρίνειν, ἐὰν ἀπορῆτόν τι τὼ ἑτέρω, ἵν' ὡς δικαιοτάτη ἡ κρίσις ᾖ περὶ τῆς πορείας τοῖς ἀνθρώποις. Paternum regnum per manus acceptum Iupiter, Neptunus & Pluto inter se diuisêre, ut tradit Homerus. Lex tum de mortalibus à dijs lata erat sub Saturno, & quæ inde ad præsentem usq; ætatem perdurauit, ut homines, qui sanctè ac iustè uitā hanc egissent, post mortem in fœlicium animorum insulas emigrarent: atque ibi extra omnem miseriam fœlicissimè eum locum incolerent. Contrà iniustè & impiè uiuētes, in carcerem supplicij & pœnæ, quem Tartarum uocant, transirent. Et horum tum sub Saturno, ac postea sub Ioue in hac uita mortales iudices erant. Ea tēpestate, qua iudices decederent, corruptè ius dixerant. Pluto eiusq; regni curatores ob eam C causam ex fortunatis insulis ad Iouem uenerunt, indignū facinus fieri denunciantes, quòd homines indigni inde ad se commearent. Tum Iupiter: Ego, inquit, id ne fiat, prohibebo. nunc perperam, scio iudicatur: quippe rei & in uita superstites corporibusq; uestiti iudicātur. Multi enim maliciosas animas circumferunt, & impuras, uestiti speciosis corporibus, genere atque amplis diuitijs. Cùm peruentum erit in iudicium, magna testium multitudo cum his in forum prodit, qui hos iustè uixisse testentur. Iudices horum testimonijs illicò stupescunt, & ipsi ad eundem modum amicti iudicant, corpore, oculis & auribus animam suam ipsorum tectam uelatamq; habentes. Ob oculos istæc ipsis sunt, quemadmodum & sua ipsorum indumenta, & negotia eorum qui apud eos in iudicium deducuntur. Quare coherendi sunt, ne sint nescij se aliquando morituros. Norunt enim in præsenti. Sed & negotium datum est Prometheo, ut eis horum finem faciat. Deinde nudi iudicandi sunt de his omnibus rebus. Oportet autem mortuos iudicio sisti. Sed & ipsum iudicem oportet nudum esse, uita defunctum, qui mortui animam uniuscuiusque statim contempletur, omnium cognatorum præsidijs destitutam, omnibus ijs quæ in terra sunt relictis: idq; ob id, ut iudiciū sit iustum. Hæc ego prius quàm uos cùm scirem, liberos meos iudices constitui: duos ex Asia, Minoēm & Rhadamanthum: unum uerò ex Europa, nempe Aeacum. Atque hi, ubi uita erunt defuncti, iudicabūt in amœnissimo prato, quod est in triuio, unde duæ uiæ ducunt: altera in beatorum animorum insulas, altera in tartarum. Asiaticos iudicabit Rhadamanthus, Europæos uerò Aeacus. At Minoi senilis dignitatis munus traditurus sum arbitrandi, si quid arcani alteri fuerit enatum: quo uidelicet iustissimè mortalibus de itinere iudicetur. Hactenus Platonis sententiam utcunque reddidi, quæ non parum lucis huic loco mihi adferre uidetur. Referuntur enim causæ, quamobrem iudiciorum apud manes præfecti delecti sint: quas causas cognoscant: & ubi tribunal sit collocatum, in eo nempe prato, unde biuium illud oritur, cuius paulò suprà modò Sibylla meminit. Castigat.] Polysyndeton, ab officio prætoris & iudicis quæstionis: cognoscit causas, & habet de reis quæstiones aliquot, quibus cogit eos uel nolentes admissorum ueritatem confiteri. Subigitq́.] cogit, & quæstionibus extorquet. Quæ quis.] Respicit ad Socraticum commentum. Nam quàm diu in uita uersantur, flagitia, quæ ibi celant, etiam post mortem in occulto futura arbitrantur. Sed tempus (iuxta prouerbium) omnia reuelat· οὐδέν ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. Pindarus Olympiacorum hymnorum primo:

—— εἰ δὲ θεὸν “
ἀνήρ τις ἔλπεταί τι λαθέμεν ἔρδων, ἁμαρτάνει. “

In eodem hymno: πολλάκις

ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι, “
μάρτυρες σοφώτατοι. “

Sophoclis uersus citantur à Gellio lib. 12. cap. item 11.

πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδέν, ὡς ἅπανθ' ὁρῶν, “
καὶ πάντ' ἀκούων, πάντ' ἀναπτύσσει χρόνος. “

Item in Aiace Flagellifero:

ἅπανθ' ὁ μακρὸς κ' ἀνάριθμος χρόνος “
φύει τ' ἄδηλα, καὶ φανέντα κρύπτεται. “

Author Gellius est lib. suprà citato, quendam ueterum poëtarum, Veritatem dixisse Temporis filiam esse: quæ etsi aliquandiu lateat, tandem tamen emergit. Idem ostendit senarius:

ἄγει δὲ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος.

Quidam septem sapientum, Tempus omnium esse sapientissimum dixit, ut quod omnia reperiat, & in lucem eruat. Pindarus ob id Tempus omnium patrem uocat.

Inani.] quod frustra & stultè sperauit latêre posse.

Piacula.] expiatione digna delicta. Nam furtum non accipit hic pro ablatione rei alienæ inuito domino, sed pro omni noxa mala, furtim & in operto perpetrata, admissaq́. Seram rectè mortem, post quam resipiscentiæ nullus relictus locus est. καὶ ἐκ δεσμωτηρίου τότε οὐκ ἐξελθεῖν, πρὶν τὴν ἐσχάτην ἀποδοῦναι κοδράντην. Tisiphone.] Latam sententiam sequuntur supplicia, quorum executrices furiarum gentem facit: & inter eas nominatim Tisiphonem, cui ab animaduertendo & re factum nomen est. τίω, punio. Accinctam hanc dicit, ut hypotyposin expeditæ ad sumendas pœnas de sceleratis furiæ, & pronæ in uerbera subijciat, Dextra infligit uerbera scuticis, sinistra sublatos angues minitatur. Sororum.] Eume-

nidum: Megæram dicit & Alecto, quas per amplificationem agmina uocat, quæ cedendo defatigatæ uices suscipiunt. Sunt autem tres furiæ, quas κατ' ἀντίφρασιν ἢ εὐμενίδας ἢ σεμνὰς θεὰς dicunt: Tisiphone, Alecto, & Megæra. Errat ergo Seruius, qui hic sorores Harpyias aut angues capillares interpretetur.

Tum demum horrisono stridentes.] *Aptè, illis propius progressis, faciem horrendi carceris summatim describit, à stridore portæ subitò apertæ, à ianitoribus utrinque dispositis, & quantitate ipsius Tartari amplificata. Cæterùm particula tum, continuat præcedentis narrationis seriem. Neque uerò solùm is mos ueteribus fuit in iudicijs, sed hodie quoque apud omnes nationes obseruatur, ut habitis prius in carcere quæstionibus, tandem post latam iudicum sententiam ad locum supplicij, & in ipsum supplicium educantur.* Sacræ.] *execrabiles, per quas damnati in abyssum barathri ad non dicendas pœnas demerguntur.* A

ARGVMENTVM.

Apertis Tartari foribus Sibylla primùm custodes uestibuli horrendos Aeneæ ostendit: deinde qui ibi æternis cruciatibus obnoxij sint, ordine enarrare pergit, & gygantum in primis quosdam recenset: qui fulmine Iouis occisi, in imo fundo Tartari cruciantur. estq; sexti circuli descriptio.

NASC.

—— Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina †seruet? †al. serues?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sæuior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tãtum, tenditq; sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo uoluuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania uidi
Corpora, qui manibus magnũ rescindere cœlum
Aggressi, superisq; Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lãpada quassans
Per Graiûm populos, mediæq; per Elidis urbem
Ibat ouans, Diuûmq; sibi poscebat †honorem: †al. honores:
Demens: qui nimbos, & non imitabile fulmen,
Aere & cornipedum cursu, †simularat equorum. †al. simularas
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, non ille faces, nec fumea tædis
Lumina, præcipitemq; immani turbine adegit.

Cernis custodia qualis.] *hæc ex persona Sibyllæ dicũtur, quæ aliud ex alio auget per ratiocinationem: sic enim uel Quinctiliano appellari uidetur id cõformationis genus. nam ex forma, & aspectu Megeræ, quæ in uestibulo est Tartari, facilè perspici potest, qualia sint impijs in Tartaro parata supplicia. tale illud est ex primo Aeneid.*

—— at uenti uelut agmine facto 10
Qua data porta ruunt.

Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra.] *nimium hoc in loco religiosus, ne dicã ineptus est Seruius interpres alijq;, qui eum sequũtur, plurimi, qui de Hydra sentiendũ negãt, sed de altera furia ob id, quia in aditu inferorum Hydram posuit Poëta, cùm ait lib. 6 Aeneid.*

Et centum geminus Briareus, & bellua Lernæ.

Sed non uident ipsi in aditu inferorum etiam describi thalamos furiarum, eod. lib.

Ferreiq; Eumenidum thalami. 11

Et tamẽ Tisiphonem furiam infernalem in Tartaro collocari ad impios flagellãdos. Sanè frustra fieret à Poëta thalamorum descriptio, nisi ibi etiam furiæ habitarent. igitur intelligendum est ex opportunitate temporis, & rerum necessitate huc illuc acciri (ut apud hunc Poëtam passim uidere est) hac, & illa incolere loca. quod itidem de Hydra dici potest: cuius sedes etsi in aditu inferorum est, in Tartaro etiam quandoq; deorum uolũtate diuersatur. ut, quia sæuior est, atq; perniciosior furijs, grauiore etiam cruciatu impios afficiat. adde quod si Hydra septimo casu accipienda est, ut Seruius putat, suiq; sensus, alteram esse intus furiam Hydra sæuiorem, totus uerborum ordo confunditur, sensusq; durus, & uerborum contextus parũ congruẽs. igitur sit sensus Hydram intus esse, Megæra, quæ Tartari uestibulum seruat, sæuiorem: cuius rei penè causam assi-gnat, cùm ait: Quinquaginta hiatibus.] *quibus & terrere, & nocumento esse impijs potest. alludit autem ad Simonidis opinionem, qui capitũ quinquaginta Hydrã fuisse scriptum reliquit. cuius allegoriam si quis scire cupiat, reliquis omissis, adeat Platonem in Euthydemo.* B Tum Tartarus ipse.] *Tartari profunditatẽ ὑπερβολικῶς describit.*

Hic genus antiquũ terræ, Titania pubes.] *Eos id incipit recensere, qui in Tartaro cruciantur, primumq; Titanas Gygantum fratres: qui & ipsi cum Dijs bella gerentes fulminati sunt. Cic. in 2. de nat. Deorum. Nec solùm, ut apud Homerum, cùm duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent, sed etiam cum Titanis, ut cum gygantibus, sua propria bella gesserunt. Sex fratres fuisse, & quinque sorores ex matre Titea dictos, Diodorus Siculus auctor est.* C Hic & Aloidas geminos.] *Othum, & Ephialtẽ fratres Neptuni quidẽ filios, uerùm quia ab Iphimedia Aloei uxore uno partu editi fuerunt, Aloidas: id est, Aloei filios appellat.* Vidi.] *à signo probat.* Qui manibus.] *τὸ αἴτιον est, cur in Tartaro existant.* Vidi & crudeles.] *Salmonei Aeoli regis apud Elidem filij pœnas describit, earumq; causam adducit: quia se Ioui æquare, in omnibusq; illum imitari uolebat. horum historiam pluribus describit Homerus Odyss. λ.* Quattuor hic inuectus equis.] *Salmonei facinus exaggerat, separatioriq; descriptione dilatat.* Diuumq; sibi poscebat honorem.] *uel dum fulminandi, ac tonandi prærogatiuam sibi arrogaret, uel, ut magis existimo, dum sibi quoq; primitias tãquam Deo offerri uellet, uti de Mezentio Macrobius narrat: ideoq; à Poëta Diuûm contemptor appellatur lib. 7. Aeneid.*

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris 10
Contemptor Diuûm Mezentius, agminaq; armat. 11

Demens,

A Demens, qui nimbos.] *Salmonei dementiam irridet: qui cùm alios fulminaret, Iouis ipse fulmen euitare non potuit. huic non dissimilis ferè est irrisio in Misenum ex hoc 6. lib. Aen.*

» *Sed tum fortè caua dum personat aequora concha*
» *Demens, & cantu uocat in certamina Diuos,*
» *Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)*
» *Inter saxa uirum spumosa immerserat unda.*

Telum contorsit.] *ποιῶ & à modo, seu à materia interficiendi. Sic in primo de Pallade contra Aiacem:*

» *Illum expirantem transfixo pectore flammas*
» *Turbine corripuit.*

LAMB. Hort. CERNIS.] *Verba sunt digito mõstrantis rem praesentem.* Custodiam *dicit ipsas custodes, Tisiphonen & hydram quinquaginta capitibus terribilem, quae aditum & limen peruigiles seruent.* Faciem, *ipsam Tisiphonen dicit, quam paulò antè uestibulum succinctam custodientem fixit. Neq; uerò foris tantùm, sed intus etiam custodia munitum locum docet.* Saeuior.] *ipsa Tisiphone: nisi enallagen accipiamus, ut comparatiuum pro positiuo positum dicatur. Est autem* hydra *propriè serpens aquatiB cus, omnium fertilissimum anguis genus, cuius semen nisi incendio exureretur, foecunditas modum excederet. Beluae Lernae suprà meminit, quam inter alia portenta in inferorum uestibulo recensuit. Itaque diuersam hydram ab illa, hoc loco refert.* Tum Tartarus.] *Describit profundissimum hunc inferorum, ab immensa & prodigiosa deorsum profunditate, addita collatione hyperbolica, à dimensione altissima coeli sursum.* Bis patet.] *Hanc Tartari descriptionem uidetur Poëta ex 8. Iliad. sumpsisse:*

» ἤ μιν ἑλὼν ῥίψω ἐς τάρταρον ἠερόεντα,
» τῆλε μάλ', ἧχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον,
» ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκε@ οὐδός,
» τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.

Ipsum (inquit) arreptum in tartarum caliginosum praecipitem dabo, ualde hinc procul, ubi barathri profundissimus locus est sub terra: ubi portae sunt ferreae, solum item ferreum, tantum deorsum sub inferis, quantum coelum sursum distat à terra. Noster de suo addidit amplificationem, dimensionem amplificando. Homericum locum interpres enarrans, τοσοῦτόν φησι τὸν τάρταρον C ἀφεστάναι τοῦ ᾅδου, ὅσον ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς. διὰ δὲ τούτου σφαιροειδῆ τὸν κόσμον συνίστησι, κέντρου λόγον ἐπέχουσαν ἀποφαίνων τὴν γῆν καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς ἐκβαλλομένας εὐθείας ἐς ἑκάτερα τὰ πέρατα ἴσας λέγων εἶναι. τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὡς τὰ ἐφεξῆς τρία διαστήματα ἔχει, ἀέρα μέχρι νεφελῶν, ἔτι αἰθέρα μέχρι τῶν φαινομένων, ἔτι καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἐς ᾅδου ἐς τάρταρον. δῆλον δ' ὡς ἔσω σφαιροειδὴς ἡ γῆ.

Hic genus.] *Descripto Tartari carcere, enumerat speciatim, quos ob quas impietates, graues superis poenas dantes, illic uiderit. In prima autem acie collocat gigantũ gentem nefariam, quos ob singularem in deos impietatem in fundo imo luctari dicit. Titanas Hesiodus canit Coeli filios esse, & ἀπὸ τοῦ τιταίνω: id est, tendendo dictos, non à uindicta, ὡς ἀπὸ τῆς τίσεως, ut Ser.*

» τοὺς δὲ πατὴρ τιτῆνας ἐπίκλησιν καλέεσκε,
» παῖδας νεικείων, μέγας οὐρανὸς οὓς τέκεν αὐτός.
» φάσκε δὲ τιταίνοντας ἀτασθαλίῃ μέγα ῥέξαι
» ἔργον.——

Titanum fratrem suum fertur Saturnus regno expulisse, Titani filij, Titanes fuêre. Hi postea paternum regnum recuperaturi, bellum contra Iouem susceperunt, à quo superati fugatiq; sunt. Hinc Gigantum fabula nata est, eos coelum expugnare adortos, uictosq; ad inferos fulmine deiectas animas, & corporibus diuersis locis montes super impositos ne eluctarentur. Est & alia fabula à superiori diuersa. Cùm Iupiter suo timeret Olympo à Gigantibus, Titanas auxilio accersiuit. Vnde natum prouerbium est, Titanas implorans, τιτᾶνας καλῶν, *ubi quis suis uiribus parum fisus, alienum auxilium implorat. Quoniam autem aspectu & forma homines terribiles fuisse perhibentur, in prouerbium apud authores cessit, Titanicus aspectus,* τιτανῶδες βλέπειν: *id est, Titanicum obtueri, pro toruè aspicere,* καταπληκτικὸν, φοβερόμματον. *τιτανικὸν σπέρμα, Titanicum semen.* τίταν@, λίθ@ κεκαυμένη, καὶ ἄσβεσ@. τίτανον, λευκὸν, ἡ γύψον, κονίαν. *Suidas* τιτᾶνας *exponit* καταχθονίους *daemonas. Terram Titanicam, omnem, uel (ut nonnulli) solam Atticam, ab uno uetustiore Titano, qui circa Marathonem incoluerit, qui solus non militarit aduersus deos: authore Philochoro* ἐν τετραπόλει. *Quidam Graecorum* τίτανον *calcem exponunt. est & eius nominis mons in Thessalia. Terrae filij, uulgò Gigantes crediti fuêre, obscuro quasi ignotoq; genere prognati. Vnde homines id genus prouerbialiter ab authoribus Terrae filij uocantur: ut subitò apparentes, ceu coelo lapsi, Coeli filij. Illud adijcere non inutile fuerit: homines aut terrae filios esse, aut coeli, aut Dei. Terrae filij censentur, qui coeli, Dei, & originis suae coelestis obliti, uoluptatibus & cupiditatibus dediti, perturbationibus animi uarijs circumaguntur: uenantur uoluptatum lenocinia, ignaui uentres, abdominiq; dediti tantum. Coeli filij existimantur, qui honestis actionibus uacant, & studio multarum scientiarum insudant. Dei filij uerò, qui uita tum sanctimonia, tum innocentia sunt inter mortales conspicui: quales fuerunt prophetae, sacerdotes, & patriarchae, quorum uita tantùm in contemplatione rerum diuinarum uersabatur. Titanes, cum dijs bellum facerent, cum ijs pugnare dicebantur. Quod Cicero in Catone nihil aliud esse exponit, quàm naturae repugnare. Gigantes quid aliud fuisse credendum est, inquit Macrobius, quàm hominum quandam impiam gentem, deos negantem, & ideo existimatam deos pellere de coelesti sede uoluisse? Hinc & illud paroemiae loco celebratum est ab ijsdem sumptum, coelum territare armis: in minaces & feroces, qui & capite coelum uelle perrumpere eadem figura dicuntur. Homeri scholiastes lib. Iliad. o. ad istum modum fabulam de Saturno, Ioue, & Titanibus digerit. Saturnus oraculo edoctus, fore aliquando, ut à filio suo regno pelleretur, natos omnes dentibus cõminutos absumpsit. Rhea autem Iouem enixa, Saturno lapidem suppositum, quem eius loco fascijs inuoluerat, deuorandum obijcit. Puerum in Cretam delatum Themidi educandum tradidit, & Amaltheae: erat autem haec capra. Hanc Titanes, quoties intuerentur, metuebant. Subiectum eum infantem mammis suis educauit. Iupiter simulatq; adoleuisset, patrem regno exuit, oraculi fidem sequutus. Postea cùm ei bellum à Titanibus illatum esset, Themidis oraculo monitus fuit, ut Amaltheae pelle tegumenti loco uteretur: esse enim eam formidabilem. Iupiter ita persuasus, Themidis monita exequutus fuit, & Titanas bello deuicit. Hinc factum, cur Aegiochus Iupiter sit appellatus.*

Aloidas.] *Aloei & Iphimed[...] liberos. Horũ matrem*

Vlysses se uidisse apud inferos memorat libro Odyss. undecimo:

» τὴν δὲ μετ' Ἰφιμέδειαν ἀλωῆ@ παράκοιτιν
» εἴσιδον, ἣ δὴ φάσκε ποσειδάωνι μιγῆναι.
» καί ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδε, μινυνθαδίω δὲ γενέσθην.
» ὦτόν τ' ἀντίθεον, τηλεκλειτόν τ' ἐφιάλτην.
» οὓς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρ@ ἄρουρα.
» καὶ πολὺ καλλίστους, μετά γε κλυτὸν ὠρίωνα.
» ἐννέωροι γὰρ τοί γε, καὶ ἐννεαπήχεες ἦσαν,
» εὖρ@, ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι.
» οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν ὀλύμπῳ
» φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκ@ πολέμοιο.
» ὄσσαν ἐπ' οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν. αὐτὰρ ἐπ' ὄσσῃ
» πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατ@ εἴη.
» καί νύ κεν ἐξετέλεσσαν, εἰ ἥβης μέτρον ἵκοντο.
» ἀλλ' ὄλεσεν διὸς υἱὸς, ὃν ἠΰκομ@ τίκε λητώ
» ἀμφοτέρω, πρίν σφῶϊν ὑπὸ κροτάφοισιν ἰούλους
» ἀνθῆσαι, πυκάσαι τε γένυς εὐανθέϊ λάχνῃ. Id est,

Post hanc Iphimedian Aloei uxorem uidi, quæ cum Neptuno se concubuisse iactitauit. Pepererat duas proles, quæ non diu superstites erant futuræ, Otum & Ephialten. hos Tellus omnium mortalium procerissimos procrearat: tum autem post Orionem, pulcherrimos. Etenim nonum ætatis annum ingressi, longi nouem ulnas, lati totidem cubitos dicebantur. Ac tum dijs immortalibus se illaturos bellum minari cœperunt. Primùm Ossan Olympo aggressi sunt superimponere, inde ambobus Pelion accumulare, ut per eos montes ascensum in cœlum sibi pararent. Atque effecissent id, si in uiros euasissent. Sed Apollo sagittis suis utrunque confixit, priusquam ad pubertatem peruenirent. Homerus corporum magnitudinem dimensus est: & uerborum ambitu membra depinxit. Noster tantùm immania corpora dicit. Ille de construendis montibus inanem conatum exprimit: hic aggressos dixit cœlum rescindere. Existimatur hic superasse Homerum. Geminos.] *uel gemellos fratres, uel duos Aloei filios. cur autem hic geminos, sui similes exponat Seruius, non satis apprehendo: cùm alioqui poëtæ liberrimè soleant distributiuis pro cardinalibus abuti. Fuit autem Aloeus Titanis & Terræ filius, cuius uxor ex Neptuno hos duos suscepit: quibus cùm singulis mensibus nouem manus adnascerentur, postea Gigantibus contra Iouem suppetias tulère.* Immania corpora.] *Appositio. Addit pœnarum causam, ut alios à simili conatu impio deterreat.* Vidi.] *Salmoneus filius Elidensis Deucalionis fuit. Hic, ut ait Didymus* ἀσεβὴς ὢν, ἀντιφρονῶν τῷ διΐ, καὶ ἀντιαστράπτων. διὸ καὶ κεραυνοῖς περιέπεσεν. *Suidæ Aeoli filius fuit, Thessaliæ rex. Qui cùm esset impius, per machinam fulminabat, tonitruabatq́. Tum autem, subditorum suorum animas commiscebat: unde ictus fulmine, impietatis suæ iustas pœnas dedit. Addunt, eum quadriga uectum, ardentes faces in populares suos torquere solitum. Seruius sacrilegij crimen illi quoque tribuit. Hyginus hunc numerat inter eos rectores, quos suæ ipsorum quadrigæ prodiderint: eumq́, cùm Iouis fulmen imitaretur, cum ipsa quadriga fulmine percussum. Idem scribit, Sisyphum & Salmoneum Aeoli filios, mutuo odio se prosequutos. Sisyphus ab Apolline contendit uiam sibi monstrari, qua fratrem perimeret. Responsum ei fuit, si ex compressu Tyrus filiæ fratris liberos procreasset, qui in posterum aliquando acceptam iniuriam ulciscerentur. Pater intellecto oraculo, susceptos liberos necauit. De Salmoneo factum extat carmen in* A *uaria historia, Chiliade septima:*

ὁ σαλμωνεὺς ἐκ θετταλῶν ἐλθὼν εἰς τὴν ἠλείαν, «
κτίσας τε πόλιν, καὶ αὐτὸν κατωνόμαζεν δία, «
καὶ ἀσεβῶν, καὶ κεραυνοὺς δῆθεν δᾳδίοις ἐκρίπτων, «
ἐν βύρσαις τε καὶ λίβυσι τοῖς δρόμοις τῶν ἁρμάτων «
βροντὰς ἀπομιμούμεν@, διὶ ἐκεραυνώθη. «

Id est,

Salmoneus è Thessalia in Heleam profectus, «
Vrbeq́ condita, seipsum dixit Iouem. «
Cùm enim multa impia perpetraret, fulmina funalibus «
In pellibus & Libycis curruum cursibus (emittens, «
Tonitrua dum imitatur, fulmine ictus periit. «

Flammas.] *Periphrasis fulminis, aut tonitrui.* Graiûm.] *syncope: Græcorum.* Elidis.] *Elis à Ptolemæo Helæa, uel, ut alij, Elæa dicta, ab Olympia, olim Pisa dicta, mox Arpina, milliare propè Germanicum: hoc est, triginta stadijs distabat. Erat hic templum Ioui consecratum, tum cultu, tum uetustate celebre. Ante templum, lucus oleastris horridus. ab ea urbe Iupiter Olympius fuit appellatus. Et sacra illa certamina quinquennalia, Olympica, aurea Pindari lyra nobilitata. Huc quinto quoque anno ingens hominum uis è tota Græcia confluebat, partim religionis ergò Iouem causa, partim ad certandum, & certaminis alicuius coronam obtinendam, partim spectatum. Erat autem hoc certamen Olympicum inter agonas quatuor nobilissimum. Sed de Olympicis alibi fortassis effusior sese nobis narrandi dabit occasio. Ab Olympia, siue Pisa inquam triginta stadijs aberat Elis. Strabo tradit, sua tempestate omnem eam regionem Eleam nominatam, quæ inter Messeniam & uetam Achaiam ad mare usque media est, mediterraneis ad Arcadiam iuxta montem Pholoën, Azanas & Parrhasios excurrentibus. Modicè ad septentrionem uersa* ἀντίπορθμ@ *est Arcanania, Cephalenia, Ithaca, & insulæ quæ Echinades sunt dictæ. Ad septentrionem Peneus, ad meridiem Alpheus, amnes Pindari poëtæ lyrici carminibus decantati, per Elidem labuntur. De Alphei prodigioso cursu, in fine tertij libri sat multa retulimus. Ex Stymphalo monte scaturit, & paulatim alijs atque alijs fluminibus auctus, ad Pisam, Elidis longè celeberrimam urbem, in Siculum mare deuoluitur. In Elide aliquando sedecim fuerunt urbes, quarum præcipuæ* C *memorantur, Elis, Pisa, Olympia, & Pylos. Illud ceu auctarium appendere non inscitum fuerit. Cùm aliquando, inter urbes Elidenses & populos Pisæos finitimos frequentia diuturnaq́ certamina tenuissent, ut neutri alteris cederent (ut humana sunt ingenia obstinata) ad postremum huc conuentum est, ut ex singulis urbibus, singulæ matronæ deligerentur disceptatrices, quæ perniciosas illas controuersias singulari pruden:ia & admirabili dexteritate dirimerent. id quod cum magna prudentiæ laude præstiterunt. Salmoneus Pisa habitauit, quæ nunc Bisa nuncupatur, inquit Chrestomathiæ scriptor: & Oenomaus, Pelops & Pelopidæ. In Peloponneso fons item est Salmone, unde Enipeus oritur, qui in Alpheum tandem deuoluitur. Idem author annotat ex Strabone Salmone imperante, Aetolum è Peloponneso elapsum, Aetoliam habitasse, quam de se ita appellarit.*

Diuûmq́.] *Nam se Iouem uocauit, ut ait Tzetzes.*

Ouans.] *triumphans. Est autem ouatio, triũphus minor, quando imperator triumphum acturus, urbem pedibus*

A dibus ingreditur. *Emphaticè addidit igitur*, mediæ Elidis ἀντὶ τοῦ ἀναλογεῖν. Demens.] *Ecphonesis in impietatem & Vesaniam hominis, qui fulmen, nulli mortalium imitabile, uoluit æmulari, præcipuè ubi summis honoribus Iupiter colebatur. nam* Olympiæ, *quam urbem Elidis esse diximus, templum Iouis* Olympij *fuit, tum cultu tum uetustate uenerandum, frequentibus oleastris consitum, è quibus sacrorum certaminum uictores coronabantur. Visebatur hic statua Iouis* Olympij, *admirandæ magnitudinis, & quidem Eburnea, incredibili artificio à Phidia sculpta, ad exemplum, ut ipse ait, carminum Homericorum:*

" ἦ, ϗ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
" ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος.

Mediæ Elidis, *pro, per mediam urbem Elidis: Pisam significans, ubi homo nefarius imperauit, ut paulò antè dixi. Videtur ergo* Elidem *posuisse pro Elea: hoc est, pro tota ea regione: licet non ignorem, Seruium accipere pro ipsa urbe.* Ille.] *Iupiter: Charientismus. Salsè perstringit uana & ficta alterius fulmina, & sine uiribus: cùm Iouis fulmen præsentem pestem adferret.* Tædis.] *à materia.* Tæda *arbor est ex laricum genere, succo abundans, & ob id luminis sacrorum grata. Hanc mares tantum ferebant. Subauditur uerbum, misit, uel contorsit. Expressit uiolentum impetum iactus.* Turbine.] Turbo *propriè uentus est, qui specie depressæ nubis maiore erumpit, quàm procella, sed cum frigore, obuia quæq; & proxima cum primis prosternens.* Adegit.] *dedit, iecit.*

ARGVMENTVM.

Prosequitur Sibylla alios narrando percensere: quos in Tartaro ob eorum scelera cruciari suis oculis vidit: Tityum, cuius renascens iecur assiduè consumitur vulturis rostro: Lapithas, Ixiona videlicet, & Pirithoum: quorum vterque grauissimo Harpyiæ molestijs affligitur.

NASC. B †al. omniparentis †al. tūdens,

Nec nō & Tityon terræ †omnipotentis alumnum
Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroq; immanis uultur adunco
Immortale iecur †tondens, fœcundaq; pœnis
Viscera, rimaturq; epulis, habitatq; sub alto
Pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumq;,
Quos super atra silex iamiam lapsura cadenti
Imminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra thoris, epulæq; ante ora paratæ
Regifico luxu: furiarum maxima iuxtà
Accubat, & manibus prohibet contingere mēsas:
Exurgitq; facem attollens, atq; intonat ore.

Nec nō & Tityon.] *Tityi genus, magnitudinem corporis, tormentaq; describit. porrò animaduertendum est per Tityum, Sysiphum, Tantalū, atq; alios designari (ut inquit Plato in Gorgia) reges, tyrannos, potentes, ciuitatumq; gubernatores: qui ob ipsam peccandi licentiam grauissima scelera alij Veneris, alij ambitus, alij superstitionis, alij auaritiæ, aliaq; id genus multa committunt. citatq; Homerum testem: qui in 11. Odyss. quos proximè recēsui, inducit apud inferos perenniter cruciari. Sed lege Macrobium in primo de Somn. cap. 10. qui hæc omnia ferè, quæ de inferis dicuntur, mysticè interpretatur.* Terrę omnipotentis alumnum.] *terræ filium. Sic eum Home*C*rus appellat.* γαίης υἱόν. Per tota nouem cui iugera corpus.] *Tityi corporis magnitudinem loci quantitate designat. Sed alibi sæpiùs hac de re locuti sumus. sanè totum hunc locum de Homero Virgilius transtulit:*

" ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα. *& quæ sequuntur.*

Præter quod Homerus causam supplicij eius posuit, quia Latonam ausus est interpellare de stupro:

" Λητὼ γὰρ ἥλκυσε Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.

Hic autem noster reticuit. Iecur tundens.] *Gestum auium pascentium expressit, nisi malis* tondens *legere: id est, abrodens.* Rimatur epulis.] *rimando, hoc est, scindendo, & in rimas agendo pascitur iecore.* Quid memorem Lapithas.] *occupatio: ut,*

" *Quid memorem Alciden?*

Ixiona, Pirithoumq;.] *à genere ad speciem trāsit: nam Ixion pater, & Pirithous filius ex Lapithis fuerūt Thessaliæ populis, alter Iunonem de stupro tentauit, alter Proserpinam (ut antè dictum est) abducere uoluit. Sanè Pirithous Iouis quidē filius fuit, qui cùm Dian Ixionis uxorem amaret, in equum conuersus, & circum eam saltans pudicitiam eius attentauit, unde natus infans, dictus est Pirithous ἀπὸ τοῦ περιθεῖν, quod est circum, & in orbem saltare. Sed tamen Ixionis creditus, quia ex eius uxore natus est.* Quos super atra silex.] *per hos, quibus imminet lapis iamiam casurus, superstitiosi Lucretio designantur: qui inaniter semper uerētur. & de Dijs, rebusq; cœlestibus perperam sentiunt, pessimeq; opinantur.*

Iamiam lapsura.] ὑποτύπωσις. *imminens casuri saxi periculum designat.* Lucent genialibus altis Aurea fulcra toris.] *Quo pacto locus iste de Tātalo Corinthiorum rege intelligi possit (ut sentiunt interpretes) non uideo: nam etsi Pelopem filium suum Dijs epulandum apposuit, nullibi tamen his eum pœnis cruciari apud inferos reperitur. nam Homerus* Odyss. λ, *eum in palude apud inferos destinatum scribit esurientem, & sitientem hoc etiam maiori supplicio, ut in aquis limpidissimis sit usque ad labrum inferius: qui quoties se inclinat, ut bibat, toties absorbeatur aqua: arboribusq; pomis onustis ad os usq; illius peruenientibus comedere non possit: nam ipso ea apprehendere uolente, fugiunt. Sic enim ait Homerus:*

καὶ μὴν Τάνταλον εἰσεῖδον χαλέπ' ἄλγε' ἔχοντα "
ἑστεῶτ' ἐν λίμνῃ, ἡ δὲ προσέπλαζε γενείῳ, "
στεῦτο δὲ διψάων, πιέειν δ' οὐκ εἶχεν ἑλέσθαι "
ὁσσάκι γὰρ κύψει' ὁ γέρων πιέειν μενεαίνων, "
τοσσάχ' ὕδωρ ἀπολέσκετ' ἀναβροχὲν ——. "

Quem locum imitatus Horatius in Serm. inquit:

Tantalus à labris sitiens fugientia captat "
Flumina "

Et Ouid. in libro sine tit.

Quærit aquas in aquis, & poma fugacia captat. "

Quibus uerbis intueri licet, nullam ei appositam cœnam

esse apud inferos, neque ullam ei furiam accubare, quæ aut cibos diripiat, aut uoce, ac face illum territet. quamobrem satis uereor (& si locus communis est) ne de Phineo Arcadiæ rege intelligendum sit: qui cum filijs suis (ut in tertio comment. diximus) uxoris secundæ impulsu oculos emisset, ira diuina ipse etiam cæcus factus est. immissaq; Harpyiæ, quæ cibos ei appositos auferrent, atque fœdarent. quod etsi in uita ei contigerat, uti ex Apollonio in secundo Argonaut. & ex Valer. Flac. libro quarto legere est, quis tamen prohibet, quin Poëta fingere possit, Phineum ijsdemmet apud inferos cruciatibus affici? nam Plato in decimo dial. repub. scriptum reliquit, impios omnium, quæ in uita gesserunt, post tergum apud inferos signa deferre: ut pro qualitate delictorum sit etiam suppliciorum modus. Quod *si Orion ab Homero fingitur apud inferos etiam uenari, ferasq; sectari, & Hercules arcum, & sagittas tenere, circumq; ipsum aues, leones, apros, cædes, uulneraq; hominum, quos suis telis in uita fixerat, qua de re etiam Virgilius infrà mentionem facit, cur non eadem uiuendi conditio Phineo quoque apud inferos existere potest? sed alij fortasse melius. mihi tamen ideo fit uerisimilius, quoniam hic de geniali: id est, matrimoniali toro mentio habetur, ut sit allusio ad facinus, quod per matrimonium: id est, uxoris impulsionem Phineus admisit reliqua perspicua sunt. uult autem Poëta eminentiss. per facinus Phinei designare crudelitatem hominum in altero seculo puniri.* Furiarum maxima iuxtà Accubat.] *Non fames, sed Celæno Harpyiarum princeps, quæ itidem & furiæ, & canes Iouis dicuntur. nam ipsa loquens in 3. Aeneid. ait:*

" *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
" *Prædixit, uobis furiarum maxima pando.*

Exurgit attollens.] *ad illum terrendum.*

LAMB. Nec non.] *Homerus Odyss. 11.*

Hort. " *καὶ Τιτυὸν εἶδον, γαίης ἐρικυδέος υἱόν,*
" *κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα.*
" *γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον,*
" *δέρτρον ἔσω δύνοντες. ὁ δ' οὐκ ἀπαμύνετο χερσί.*
" *λητὼ γὰρ ἥλκυσε διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.*
" *πυθὼ δ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου πανοπῆος.*

Tityon.] *Fabulātur hunc Latonæ uitta correptæ stuprum inferre uoluisse. Apollo & Diana eam iniuriam haudquaquam ferendam rati, hominem sagittis confecerunt. Nunc apud inferos ita pœnas dat, ut epati infixas sagittas adhuc seruet. Euphorion ait, eum Dianam corripuisse, & ob id puniri. At Homerus & alij poëtæ eum sequuti scribunt, hunc apud inferos per nouem iugera ita porrectum, ut iecur à uulturibus duobus ita continuò arrodatur, ut absumatur nunquā. Quod autem Hom. dicit:*

" *ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα. noster uertit:*
" ——per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur.

Intellectio: uastitatem molis gigantei corporis intelligimus. Didymus hunc Homeri locum enarrans, πλέθρα, πλέθρον, ὅ ἐστιν ἕκτον μέρος σταδίου. λέγει οὖν, ὅτι τοῦ τιτυοῦ σῶμα ἐπὶ ἐννέα ἔκειτο πλέθρα, ὥστε κατέχειν τόπον ἡμίσεος σταδίου. ἦν δὲ τιτυὸς διὸς καὶ ἐλάρας υἱός. ἦν δὲ ἄλλο, μέτρον τι γῆς. id est, πλέθρον sexta stadij pars est. Dicit igitur, quòd Tityi corpus in nouem iugeribus exporrectum iaceret, ita ut locum dimidij stadij occuparet. Erat autem Tityos, Iouis & Elaræ filius. Aliàs terræ monstrum genus est. De Tityo Lucretius lib. 3. sic canit:

" *Qui non sola nouem dispersis iugera membris* A
" *Obtineat, sed qui terrai totius orbem.*
" *Nec tamen æternum potuit perferre dolorem,*
" *Nec præbere cibum proprio de corpore semper.*
" *Sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem*
" *Quem uolucres lacerant, atq; exest anxius angor.*
" *Aut aliæ quæuis scindunt torpedine curæ.*

Antiqui hunc Tityi uulturem immortale iecur lacerantem, interpretabantur conscientiæ tormenta, rimantis interiora uiscera flagitijs obnoxia: adeoq; ipsa uitalia perpetua solicitudine ac recordatione perpetratorum scelerum lamantis. Tum autem, & quæ curas anxias assiduò excites, ut quieti nullus sit relictus locus. Inhæret ea infœlicitas fibris renascentibus subinde, ut se iudice absolui nequeat. Alij, Lucretium sequuti, libidinem fœdam amoris interpretantur, quem in iecore Physici positum esse affirmant: ut iram in felle, risum in splene. Exesum iecur renascitur in pœnam. Quid aliud id sibi uult, quàm quòd libido nunquam exaturetur, sed recrudescat semper? Hinc fit, cur Horatius iecur uocet Tityi incontinentis. Omniparentis.] *Rectè: communis enim omnium parens terra est, & rursum fato defunctos recipit. Sunt qui le-* B
gunt. Omnipotentis: *sed superior lectio uindicanda est, à parente. Apollonij & Homeri enarratores, compluresq; alij, non Terræ, sed Iouis & Elaræ filium eum faciunt.*

Rostroq;] *Pathos à modo.* Immortale.] *uidelicet quod nunquā absumitur.* Fœcunda.] *quòd nunquā absumantur, sed exesa crescant rursum ad pœnas.* Rimatur] *dixit, pro depascitur, erodit, exedit.* Fibris.] *in fibris, quæ præcordio sunt, ubi affectus sunt positi. Sunt & fibræ, quarumlibet rerum extrema. unde cordis, iecinoris & uiscerū extremitates, fibras appellamus.* Quid memorem.] *A' Tityo, per præteritionem ad diuersarum pœnarum enumerationem transit. Lapithæ Thessali fuerunt, gens ferox & barbara: quorum principes numerantur, Dryas, Pirithous, Cæneus, Exadius, Polyphemus, & alij. His contra Centauros in nuptijs Pirithoi bellum graue exortum fuit. Ad has unà cum Lapithis, Centauri, ut amici, uocati sunt. Erat autem Pirithous Ixionis filius. Et Centaurorum tum princeps fuisse proditur Eurytion, Ixionis & Nepheles filius. Porrò ubi in multum uini prouecti essent, Centauri sponsam rapuerunt, & uim tentarunt. Lapithæ iniuriam indignè ferentes, quòd hospitij ius nullo* C
diuorum metu uiolarent, ad arma prosiluerunt, multosq; Centaurorum interfecēre. Ipsum Eurytionem, manibus, naso, labijs, & genitalibus fœdè mutilatum trucidarunt. Didymus Odyss. lib. 21. ὅτι τὴν ἀδελφὴν θυγατέρα ἀγόμενος ἱπποδάμειαν, πέμψας πρὸς γάμον ἀγόμενος, ἐκάλεσε κατὰ συγγένειαν λαπίθας καὶ κενταύρους. ὑπὸ μέθης δὲ οἱ κένταυροι προαχθέντες τῶν λαπιθῶν, ἁρπάζειν τὰς γυναῖκας ἐπεχείρησαν. οἱ δὲ ὀργισθέντες, ἀνεῖλον τοὺς κενταύρους. Aliud Lapithæ bellum aduersus Dorienses aliquando gesserunt. His Hercules se socium ea conditione obtulit, ut tertiam Doridis partem ab eis laborum suorum præmium acciperet. Qui Corono Lapitharum rege interfecto, omnem reliquam gentem, prælijs & bello deuictam, ea terra, de qua tum ambigebatur, migrare compulit. Ixiona.] *Thessalis hic imperauit, homo nefarius: socerum eius suum in fossam carbonariæ specie ardentem demersit. A' Ioue conuiuio exceptus, eius uxori stupri iniuriam obtulit. Re comperta, pro Iunone ei nubem subiecit. Ixion cùm eam turpitudi-*

nem

A nem tacere non posset, sed apud quosuis eblateraret, à Ioue ad inferos deiectus est & rotæ alligatus, sceleris sui pœnas dedit. Quam pœnam ita ἀπηγορεύουσι. Eos radijs rotarum districtos pendere, qui nihil consilio prauidentes, nihil ratione moderantes, nihil uirtutibus explicantes, seq; & actus suos fortunæ permittentes, casibus & fortuitis rebus semper rotantur. Sed Fulgentius longè aliter. Phlegyæ fuit filius, & Dian Deionei filiam uxorem duxit. Ex nube procreatus illi est Centaurus, à quo Centaurorum genus ortum est, ut ait Hom. scholiastes lib. Iliad. primo. Didymus Odyss. 21. pluribus uerbis stupri causas refert. Pindarus uerò prodigiosa de Ixione canit, quæ hic adscribenda duxi:

ἐκ δὲ πελάξας ἴξιον τῇ νεφέλῃ,
ἄνευ χαρίτων ἔτεκεν γόνον ὑπερφίαλον,
ὃς ἵπποις μαγνητίδεσσιν ἐμίγνυτο πηλίῳ.
ἐξ ὧν ἐγένετο στρατὸς ὅμοιος τοῖς τοκεῦσι,
τὰ κάτω τὸ μὲν τῇ μητρί, τὰ δὲ πατρὶ τὰ ἄνω.

At Tzetzes hanc Pindari de Ixione prodigiosam fabulam consentaneè & probabiliter refutat:

Ἰξίων καθαρθεὶς ἐκ πατροκτόνου φόνου
B παρὰ Διὸς (τοῦ βασιλέως ὄντος δὲ πρὶν ἐκείνων)
ἠράσθη τότε γυναικὸς ἥρας τῆς βασιλίδος.
ἀκούσας ταῦτα δὲ ζεὺς, ὁ ἀνὴρ δυσκαταγέλαστος,
καὶ χεῖρον ἀκριβέστατα τὸ ἄρρητον νοῆσαι,
δούλην νεφέλην φέρβειν τὴν κλῆσιν συστολίσας,
περὶ ἑσπέρας ἔπεμψεν ἐκείνῳ κοιτασθῆναι.
ἰξίων τῇ νεφέλῃ δὲ ταύτῃ μιγεὶς, ὡς ἥρᾳ,
ὁ μὲν νεφέλῃ δὲ τινι ἐνδόξῳ ἀνδρὶ,
ἴμβρον παῖδα γεγέννηκεν. ὃν κένταυρον ἐκάλουν,
τουτέστι δουλογέννητον. αὔρας καὶ γὰρ αἱ δοῦλαι,
ἀπὸ τοῦ τὸν ἰξίονα κεντήσαντα τὴν αὔραν,
ἵνα καὶ ἀσχημονῇ ἐρῶ, τοῦτον γεγεννηκέναι.
ὃς ἴμβρος συμμιγνύμενος ἵπποις τοῖς μαγνητικοῖς,
τοῦτ' ἔστιν, ὃς ἱπποφορβῶν ἐν τόποις Θεσσαλίας
ἤγειρεν γένος τῶν ἱππικῶν, ὡς συμπαρατάττεσθαι ἵπποις.
δοκεῖ καὶ τούτων ἔγραψεν μητέρας ἵππους εἶναι

Idem longè uberius de Ixionis rota Chiliade nona disseruit, explicatq; ueram historiam, liberrimè Pindarum maximè & Palephatum probabilibus argumentis refutans.

Pirithoumq;.] Dian Atticam quandam mulierem cum Ixione nuptam fuisse produnt, ex quo natum uolunt
C Pirithoum. At Homerus eum Iouis filium fuisse canit ob singularem uirtutem, ἀπὸ τοῦ πειθεῖν. Pirithous audiens ijs quæ uaria fortuna à Theseo gesta erant, experiri statuit, an tantus esset, quantum Græciæ totius fama & celebritas ad se detulisset: illiusq; boues, quæ Marathonio saltu custodiebantur, per speciem latrocinij abegit. Theseus eo rumore accensus, ad iniuriam ulciscendam excitus, conscenso equo, in hostidia tentantem proficiscitur. Non declinauit eius occursum Pirithous. At postquàm ad primum congressum peruentum est, uterque alterum non sine admiratione intuitus, forma decus & animorum magnitudinem inter se mirati, datis dextris, fœdus amicitiæ ita ineunt inter se, ut à Theseo iniuria abactarum boum ipsi Pirithoo sit remissa, & uterque utrumque ad amicitiam perpetuò colendam sit hortatus. Neque uerò satis id fuit, fides iureiurando sancita est. Pirithous Theseum inde in Lapithas ad hospitalibus mensis fruendum comitate multa pertraxit. Iisdem tum (ut paulò suprà retuli) & Centauri adhibiti fuêre: & quidem ob nullam aliam causam, quàm quòd Deidamiæ sponsæ Pirithoi cognati essent. Qui simulatque iam uino incaluissent, petulantius ipsam sponsam aliasq; Lapitharum uxores contrectare cœpêre, adeoq; ad postremum uim adferre, & rapere ad stuprum. Lapithis id flagitium indignè ferentibus media regia, pugna oritur tumultuaria. Theseus Pirithoo auxilio accurrens, multos Centaurorum trucidat, & cum multa cæde disijcit. inde Centauri Pirithoum bello adorti sunt: & deuicti ipsi, finibus suis pulsi fuerunt. Sequuta statim est expeditio utriusque ad inferos, ad rapiendam Proserpinam, quam Theseus amabat. Alio loco nobis historia relata est, non pigebit tamen hic quàm paucissimis repetere, ut studiosi omnino meminerint, unde poëtis fabulandi materia orta sit: & quidem ex nominum similitudine. Post Helenes raptum, quam Theseus Aphidnis apud matrem Aethram reliquerat, cum Pirithoo in Molossos profectus, Aidonei regis filiam Proserpinam rapere conatus fuit. Puellæ mater Ceres appellabatur. Rex ubi comperit Pirithoum, ut raptorem ad se uenire, cani regiæ aulæ Cerbero eum discerpendum obiecit: Theseum arreptum custodiri iussit tantisper, dum de eo aliud aliquid statueretur. Casu per id tempus accidit, quum Hercules prorsus inscius eorum quæ Theseo & Pirithoo usuuenissent, apud Aidoneum hospitaretur: intelligeretq; de illis eorumq; rapinis inter alia colloquia sermo, Theseum à se in uinculis, Pirithoo occiso, teneri: Hercules uehementer fortis uiri casum doluit: petijtq; à rege, ut Thesei supplicium sibi remitteret. Fecit id lubens Aidoneus: atque ita restitutus fuit Theseus. Hinc facilè liquet, unde fabula manârit, de Orco, Plutone, Cerbero, Cerere, Proserpinæ raptu, interitu pœnisq; Pirithoi, & uinculis Thesei, cuius iam mox obiter incidet mentio. Cæterùm ut ad Philosophiam reuertamur: atra silex iamiam lapsuræ similis, quæq; illorum capitibus immineat, quid aliud signat, quàm arduas potestates, & infaustam tyrannidis molem? Cuiusmodi nunquàm sine pœnæ metu, quam merentur, uiuunt. Ipsi enim dum student metui, metuunt maximè: & subiectum uulgus se odisse cogunt: & exitium, quod merentur, animo semper prospiciunt. Id quod Dionysius familiari suo cuidam exemplo ante oculos proposito, aliquando ostendit. Imminet.] Pathos à modo. Homerus Theseum & Pirithoum inter heroas, & deorum illustres filios numerat:

καί νύ κ' ἔτι προτέρους ἴδον ἀνέρας, οὓς ἔθελόν περ
θησέα πειρίθοον τε θεῶν ἐρικυδέα τέκνα.

Lucent.] Ad Tantali exemplum transitio, de quo Homerus:

καὶ μὴν τάνταλον ἐσεῖδον χαλεπ' ἄλγε' ἔχοντα,
ἑστεῶτ' ἐν λίμνῃ, ἡ δὲ προσέπλαζε γενείῳ.
στεῦτο δὲ διψάων πιέειν, δ' οὐκ εἶχεν ἑλέσθαι.
ὁσσάκι γὰρ κύψει' ὁ γέρων πιέειν μενεαίνων,
τοσσάχ' ὕδωρ ἀπολέσκετ' ἀναβροχέν, ἀμφὶ δὲ ποσσὶ
γαῖα μέλαινα φάνεσκε, καταζήνασκε δὲ δαίμων
δένδρεα δ' ὑψιπέτηλα κατακρῆθεν χέε καρπόν.
ὄγχναι γὰρ ῥοιαὶ, καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,
συκαῖ τε γλυκεραὶ, καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.
τῶν ὁπότ' ἰθύσει' ὁ γέρων ἐπὶ χερσὶ μάσασθαι,
τὰς δ' ἄνεμος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα.

Quanta diuersitas est inter utriusq; descriptionem? Græcus initio statim proponit, Tantalum à se uisum horrendas pœnas pendere, ac stare in stagno, cuius mento aqua alluerit. & quoties sitiens caput ad bibendum admoueret, aquam assequi nequiuisse. refugisse aquam, atque illicò

terram apparuisse atram. Suspendit supra caput arbores proceras omne genus pyros, malos puniceos, dulces ficus, & oliuas uirides. Hos fructus, quoties minatur decerpere, uento in altum sustolli. At noster aureo thoro eum accubantem fingit, magnifico quidem epularum luxu instructo, sed quas à furiarum maxima, eidem mensæ accubante, attingere prohibetur. Ferunt hunc superis charum, imperasse Corinthijs, illosq; sæpè summa humanitate excepisse. Accidit autem, cùm diuis superuenientibus nihil haberet lauticiarum, quod apponeret, Pelopem filium in lebete coctum, dijs comedendum dedit. Et cùm nemo appositas epulas uellet attingere, sola Ceres humerum discerptum absumpsit. Porrò dij eum in uitam μετεμψύχωσιν reuocaturi, per Mercurium eburneum illi restituerunt. Inde Tantalus ob impietatem abominandam, tum in deos, tum in filium, has pœnas dare iussus est, ut in summa omnium rerum affluentia, & potus cibiq; copia, perpetua inedia excrucietur. Athenæus Dipnosoph. 6. ad hunc modum fabulæ originem refert. Cùm Tantalus uoluptatum auidus in deorum sodalitatem admissus, impetrasset optionem petendi quod uellet, ut perpetuò inter epulas ad eum modum uersari posset, petijt. Obtinuit quidem à Ioue illud, sed ne frui concessis posset, saxum ingens, iamiam casuro adsimile, supra uerticem suspendit, cuius metu ab attingendo conterreretur. Fabulam Horat. libro 1. Satyr. ad auaros & sordidos refert, in magnis diuitijs mendicos, & fame & siti perditos: quos inexplebilis habendi cupiditas non permittit præsentem copiam intelligere, Nesciunt partis uti, egentq; semper, dum paratis seu sacris parcunt:

» Tantalus, inquit, à labris sitiens fugientia captat
» Flumina. quid rides? mutato nomine, de te
» Fabula narratur.——

Quidam Græcorum produnt, eum à dijs communibus mensis adhibitum, eorum mysteria euulgasse. Quapropter eum puniri apud inferos saxo supra caput suspenso, Infrà multa aqua, & fructibus omne genus: ut cùm bibere uelit, saxum in caput ruat. itaque siti contabescit. Eadem ratione cùm fructus cernat, quibus uictitet, neque apprehendere possit mento imminentes, futilitatem suam luit. Variæ historiæ author capite, περὶ τῆς ἐν ταντάλου κολάσεως, haud paulò uerisimilius ἀπαγορεύοντα. docet hic Tantalum non Iouis, sed Plutûs & Tmoli regis filium fuisse, ac Tmolum regnasse in Lydia, cuius regum ultimus fuerit rex Crœsus. Cæterùm, quòd Iouis eum filium posteritas appellarit, non mirum. Antiquitùs enim Ioues reges dixêre & regum liberos, Iouis filios. De punitione ita deinde philosophatur. Fungebatur primatu functionis sacerdotalis, summè in physicis uersatus. Cùm autem abdita rerum naturalium prophano uulgo, & non initiatis docendi gratia importuna futilitate prodidisset, quod tum nefas & piaculum sacerdoti erat, deorum iram aduersum se concitasse existimatur. Docuerat autem, solem non esse crystallum, non ignem, non massam ferri ignitam, sed lapideam fortassis materiam. Hinc in fabulam poëtis uenit, Tantalum diu communi diuorum mensa fretum, æqualibus suis nectar & ambrosiam impertiuisse: atque ob id, è diuorum sodalitio ac mensa reiectum, & inter suos inde uersari iussum. Euripides contendit, ob linguæ petulantiam è conuiuio deorum ac primatu sacerdotali eum excidisse, quod ἄῤῥητα καὶ τὰ μυστικὰ eorum, mortalibus indicârit, non initiatis. Itaque hunc lapidem, quem solem is esse suis persuaserat, homini supplicij causam exponunt. Versatur enim nobis supra caput in aëre sol suspensus. Exemplo utili huius Tantali docemur, ne quid indecorè, ac contra leges muneris nostri agamus, doceamusùe, quo rerum naturæ conditorem Deum offendamus, quodq; nobis fraudi uerti possit. Tantalus legibus diuinis & humanis spretis, eò miseriarum uenit, ut perpetua siti ac fame enecetur, cùm copiam non ferret. Quoniam autem medius in tam lautis hortorum delicijs collocatus, ijs frui non potuit, ταντάλου κῆποι: id est, Tantali horti, prouerbij loco celebrantur, de bonis quibus frui non detur: aut de ijs, quæ cùm uideantur aliquid esse, tamen nihil sunt. Suidas ad hunc modum citat parœmiam, ταντάλου κήπους τρυγᾷν: id est, Tantali hortos uindemiare. Minor Isæus rhetor, iam à prodigalitate ac luxuria frugalior continentiorq; factus, interrogatus à quodam, ecquis piscium auiumùe in esum esset optimus, respondit, id sibi non liquere: desijsse enim se ista amplius studiosè curare. ξυνῆκα, inquit, τῶ τῆς ταντάλου κήπους τρυγᾷν: ostendens ista interroganti, uoluptates mera somnia esse, & umbras. Item & illud, Tantali lapidem existimare tenuibus funiculis supra caput imminentem habere: de inopinatis & imminentibus periculis. Sed & ταντάλειος λίθος, parœmiæ uice celebratur: de imminenti capitibus periculo. Celebratur & aliud, τάλαντα ταντάλου, Tantali talenta: de magnis & luculentis opibus. nam hunc Phrygis cuiusdam: alij, Tmoli Lydiæ regis filium opulentissimum fuisse uolunt. Suidas ad hunc modum citat, ταντάλου τάλαντα ταντάλίζεται, Tantali talēta tantalizat: quasi dicat trutinat, accumulatq;. Tātali supplicia: Quibus adsunt quidem bona, sed his frui negatur. Relata est parœmiæ origo. Sed misso Tantalo cum sua inedia & saxo impudenti, reliqua excutiamus. Saxum & atram silicem, quamuis ad Ixionem & Pirithoum propriè referre uidetur, tamen quia nec transitionis particula inserta est, nec peculiariter inediæ famisq; tantum facit mentionem: silex haud minus ad sequentia quàm ad præcedentia referendum est, quando Tantalo perinde ut superioribus saxum imminere, iam satis ostensum est. Lucent.] A' circumstantijs magnificentiam luxus disertè amplificat.

Genialibus.] Geniales thori seu lecti, qui genijs puerorum recens natorum sternuntur. In his accumbere antiquitùs mos erat. Creditur quisque habere suum genium: id est, deum & deam: uel, ut Theologi existimant, angelum bonum & malum. Iunoni lectus, Herculi mensa conueniebat, quæ pueris nobilibus editis in atrio Iunonis Lucinæ, tanquam Educæ, Potinæ & Cubæ à ueteribus ponebantur: diuis uidelicet educationi, potui & cubationi præsidibus. Mensæ, quas hic genitales thoros uocat, argumenta erant uitalitatis. Aurea.] Notat luculentas hominis opes in uita. Sunt autem fulcra propriè, supremæ lectorum partes. Epulæ.] quas attingere non licet. Accumbere.] propriè est iacere ad sumendum cibum. Nam mos ueteribus fuit, in thoris mensas sternere, quibus accumbebant. Exurgitq;, facem.] ardentem appetitum edendi apposita edulia, excitat Tisiphone, non Harpyia: & eadem Βουλιμίᾳ & fame plusquàm canina pereuntem attingere uetat, increpans horrenda uoce, qua accumbentem absterreat. Maximam furiarum ego hic accipio Tisiphonem: quæ pœnas infligat, urat, incendatq;.

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

A separata ad communem impiorum enumerationem transit, qui in Tartaro cruciantur, fratrum osorum, parentum percussorum, clientes defraudantium, adulterorum, patriæ arma mouentium, incestuosorum, atq; huiusmodi aliorum: quorum etiam supplicia quædam recenset, saxi reuolutionem, rotam. denique concludit tot in impios inibi pœnas exerceri, vt si centum sibi forent linguæ, totidemque ora, illas narrando percensere non posset.

NASC.

Hic, quibus inuisi fratres, dum uita manebat,
Pulsatusue parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui diuitijs soli incubuêre repertis,
Nec partem posuêre suis (quæ maxima turba est)
Quiq; ob adulterium cæsi, quiq; arma †sequuti
Impia, nec ueriti dominorum fallere dextras:
Inclusi pœnam expectant ne quære doceri,
Quã pœnã, aut quæ forma uiros fortunaue mersit.
Saxum ingens uoluunt alij, radijsq; rotarum
Districti pendent. sedet, æternumq; sedebit
Infelix Theseus, Phlegyasq; miserrimus omneis
Admonet, & magna testatur uoce per umbras:
DISCITE iustitiam moniti, & nõ temnere Diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumq; potẽtem
Imposuit, fixit leges precio, atq; refixit.
Hic thalamum inuasit natæ, uetitosq; hymenæos:
Ausi omnes immane nefas, ausoq; potiti.
Non mihi si *centum linguæ sint, oraq; centum,
Ferrea uox, omnes scelerum comprẽdere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.

†al. secuti

*al. linguæ centum

Hic, quib. inuisi fratres.] *communiter omnes fratrũ osores complectitur, quales fuerunt Atreus, Thyestes, Aegystus, Danaus, & alij complures, quos enumerare longum esset: porrò rem extenuat, cùm ait inuisi, ut ex minore maius intelligatur, ab his uidelicet fratres* B *aut occisos, aut aliqua alia insigni iniuria affectos fuisse. tale quoque est, quod sequitur.*

Pulsatusue parens.] *sanè parricidas intelligit. ut Hostius, qui primus apud Rom. patrem occidisse fertur. Plutarch. in Romulo. nam Oedipus, cuius interpres meminit, tantis cruciatibus indignus uidetur, cùm Laium patrem per ignorantiam occiderit.*

Et fraus innexa clienti.] *Ego Seruij opinioni subscribo de lege XII. Tab. & Vrbani sententiam refello. nisi enim contingeret, ut patroni clientes sæpiùs deciperẽt, quàm è clientibus deciperentur, lege ita cautum non esset. Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto: id est, malus, atq; improbus habeatur. Horat. 2. Serm.*

» *Vter Aedilis fuerit, uel*
» *Vestrum prætor, is intestabilis, & sacer esto.*

Nec partem posuêre suis.] *Hic etiam cruciantur, qui omnia more Epicureorum suo commodo metiuntur,* C *& aliena non curant, præsertim cognatorum, parentum, & affinium. quod impietatis est species, & quia istorum numerus penè infinitus est, subdit:*

——quæ maxima turba est.

Quiq; ob adulterium cæsi.] *πάθος à causa ex affectu indignantis, porrò cæsi, uel necati intelligat, ut Aegystus, aut uerberati, ut Crispus Sallustius, C. Gallius, L. Octauius, & alij. unde Horat. in Serm.*

» *Hic se præcipitem tecto dedit, ille flagellis*
» *Ad mortem cæsus.* & quæ sequuntur

Quiq; arma secuti Impia.] *Hic Seruius decipitur, atq; alij, qui per arma impia bellum Sex. Pompeij intelligendum putant. nam per arma impia, arma in patriam suscepta designat. ut Catilinæ, aliorumq; coniuratorum.*

Et dominorum fallere dextras.] *Nec hũc quidem locum interpretes satis assecuti fuerunt: atq; in primis Seruius, qui quid dicat, profectò nescit. nam quid aliud est* Fallere dextras dominorum, *quàm fidem dominis promissam fallere? nam dextra olim fidei consecrata fuit. Cicero Philip. 11. dextræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere uiolatæ. unde iũgere dextram, & dextræ dextrã committere apud poëtas sæpe reperies pro pacisci, & fœdus ferire. Ouid. in epist.*

Heus ubi pacta fides, commissaq; dextera dextræ? «

Inclusi pœnam expectant.] *Auget à tempore. nam & præsentem sentiunt dolorẽ, & pœnam expectant futuram. quo nihil calamitosius, præsertim si malum instari nequeat. lege prouerbiũ celeritas in malis.*

Ne quære doceri.] *ἀνθυποφορᾶς occurrit obiecto.* Aut quæ forma.] *regula, & puniendi modus. nam diuersi diuersis suppliciorum generibus afficiuntur. propterea sequitur:* Saxum ingens uoluũt alij.] *ut Sisyphus. de quo ex Platone suprà diximus. cùm ipse in Gorgia doceat, per huiusmodi uiros, Sisyphum, Tantalum, Tytium, principes, reges, ciuitatumq; gubernatores designari: qui ob ipsam peccandi licentiam grauissima peccata committunt: alij per Sisyphum, qui saxũ uoluit, homines inefficacibus, laboriosisq; conatibus uitam terentes intelligi putant. de quo Lucret.*

Sisyphus in uita quoq; nobis ante oculos est: «
Qui petere à populo fasces, sæuasq; secures «
Imbibit, & semper uictus, tristisq; recedit. «

Hinc illud ueteris poetæ apud Cic. in 1. Tusc.

——Sisyphus uersat «
Saxum sudans nitendo, nec proficit hilum. «

Radijsq; rotarum.] *ut Ixion, ex uarijs fabulatorũ opinionib.* Sedet, æternũq; &c.] *alludit ad fabulã. nã fertur Theseus ad inferos descēdisse, ut Proserpinã raperet: ideo ἐν ἀκινήτῳ θρόνῳ, i. in immobili sede collocatum fuisse, deinde uerò illinc ab Hercule deliberatũ ad superos rediisse. hãc fabulã inter alios scribit Apoll. interp. 1. Arg. in illud carmen: θησέα δ' ὃς περὶ πάντας ἐρεχθείδας ἐκέκαστο.* « *Gell. uerò lib. 10. cap. 16. Virgiliũ accusat inconstantiæ qui, cũ suprà cũ illis Theseum recẽsuerit, qui ad inferos descēderunt, atq; inde rursum euaserũt, nunc canit eũ perpetuò apud inferos sedere. uerũtamen nihil obstat uiuentem Theseum ab inferis Herculis opera liberatum, & tamen post mortem iterũ ei supplicio addictũ fuisse. sicuti Hercules ipse apud Lucianũ, tametsi uiuens ex inferorũ latebris emerserit, tamẽ mortuus iterũ eò reuersus traditur. itidem Pirithous fertur ex inferis semel liberatus, & tamẽ Horat. in 3 li. Car. scribit trecentis cathenis apud inferos retineri.*

Amatorem

» ——*Amatorem trecentæ*
» *Pirithoum cohibent cathenæ*

Ne possit amplius post mortem, scilicet ad superos redi-re, quamobrem & in 4. Carm. cecinit:

» *Nec lethæa ualet Theseus abrumpere charo*
» *Vincula Pirithoo.*

Sed Pontanus, & alij quidam super hac re ante me pluri-bus disputarũt. Phlegiasq́; miserrimus omnes.] *ἀμφιβολογία est. dubitatur enim utrum Phlegius Lapi-tharum rex, Ixionis pater dãnatos, an Theseus ipse Phle-gias Thessaliæ populos Deorum spretores admoneat.*

Discite iustitiam.] *Phlegiæ seu Thesei admonitio ab utili, & honesto. Discite, inquit, uestris sumptibus, hoc est, his pœnis, quas patimini. nam παθήματα μαθήματα.*

Vendidit hic auro patriam.] *πάθος à causa ex affectu indignantis & hic locus licet per θέσιν proferatur, inclusam tamen in se ὑπόθεσιν habet. nam Lasthenes O-lynthum Philippo Macedoni, Curio Romam Cæsari, alij alijs patriam suam uendiderunt, adeas interpretes. duo au-tem hi uersus ex Vario sumpti sunt, ubi de morte agit. Sic enim ait apud Macrob.*

» *Vendidit hic Latium populis, agrosq́;* Quiritum
» *Eripuit: fixit leges pretio, atq; refixit.*

Dominumq́; potentem Imposuit.] *patriæ, scilicet per uim, atq; tyrannidem. Cic. ad Atticum lib. 2. Consul est impositus nobis is, quem nemo præter nos philo-sophos aspicere sine suspirio posset. & in Philip. 13. nam si ipse seruire poterat, nobis dominum cur imponebat?*

Fixit leges pretio, atq; refixit.] *& hic locus est communis. potest tamen & de Antonio, de Clodio, Verre, alijsq́; nonnullis intelligi: qui pecunia corrupti leges à se promulgatas in æs incidi, & parietibus affigi, rursusq́; illas antiquari, & refigi iubebãt.* Hic thalamum inuasit natæ.] *ut Thyestes, Ciniras, &, ut quidam falsò fortasse putant, Cicero.* Ausi omnes immane nefas.] *hy-pothesi ad thesim reuocata concludit omnes æquè esse ne-farios, atq; impios, & quia peccandi uolũtas, nisi sequatur effectus, non usquequaq; hominẽ punit, sequitur:* Ausoq́; potiti.] *ut ostendat eos iure merito puniri, cùm non uo-luntas tantùm peccandi, uerumetiam actus ipse peccati in illis extiterit.* Nõ, mihi si linguæ centũ.] *pœnarum numerum, & species ὑπερβολικῶς extollit ab eo, quod fieri nequit: per quod eos innumerabiles penè esse ostendit, qui apud inferos diuersis supplicijs cruciantur. Locus est Ho-meri ex Iliad. 2. hoc tamen differunt, quod Homerus de-cem linguas, totidemq́; ora. hic uerò noster quasi maiora tractet, centum dicit Homerus uocem ἄρρηκτον: id est in-frangibilem, inexpugnabilem, seu contra omnem ictum in-uictam, Maro autem noster ferream. Lucretius æneam: nam hæc duo metalla sua duritie sunt penè infrangibilia, atq; inexpugnabilia. hinc prouerb. ferreus, æneus, quamob-rem Virgilius turrim Tartari inexpugnabilem esse osten-dere uolens, ferream descripsit:*

» ——*stat ferrea turris ad auras.*

Hoc amplius addidit Homerus, χάλκεον ἦτορ: id est, æ-neum cor. Homeri uersus hoc habent:

» οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἶεν
» φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη

Formas.] *species: quarum nonnullas descripsit. Sa-xum ingens uoluunt alij, radijsq́; rotarum, &c.*

LAMB. Hort. DIVERSA.] *hominum genera hic edocet, & flagitio-rum ob quæ in hoc barathrũ sunt conditi. Inde pœnas re-censet diuersas, quas diuersi persoluunt.* Inuisi.] *Ab im-pietate fratrum erga fratres, cuiusmodi rara gratia esse solet. Sed in historijs multa exempla reperias, quibus mu-tua fratrum discordia mortalibus spectaculo fuit. Qualis Danai & Aegypti, Aeteoclis & Polynicis, Romuli & Re-mi, Numitoris & Amulij: qualis proditur fuisse inter A-treum & Thyesten: & in sacris, inter Caimum & Abelem: & in prima iuuenta, inter Esau & Iacob. Atque in hos ibi grauiter animaduerti dicit. nec iniuria: nam naturæ fi-nes & iura tales subuertunt.* Pulsatus.] *Miosis: id est, à quibus parentes sunt occisi. aduersus quales interroga-tus Draco Atheniensium νομοθέτης, quamobrem nullas leges scripsisset, respondit, se existimasse nullas tam im-pios futuros, qui tam immane nefas uel cogitarent qui-dem. Postea parricidis pœna huiusmodi lege lata consti-tuta est, ut cum cane, gallo & simia uiuis animantibus cul-leo (Græcis ascopera dicitur) insuti, in mare præcipita-rentur. Iuuenalis, de parricida & culleo loquens:* A

« *Et deducendum, inquit, corio bouis in mare, cum quo*
« *Clauditur aduersis innoxia simia fatis.*

Huiusmodi culleus Romæ collo statuæ Neronianæ (quòd matricida fuisset) deligatus fuit. Parricida fuit Oedipus, qui ineuitabili fato patrem Laium ignotum inter uiarum angustias obtruncauit. Latiùs meo iudicio uox Pulsatus *patêre uidetur, ut non simpliciter ad cædem, sed ad quam-libet iniuriam, quæ parentibus infertur, referatur. Ita Abessalon pulsauit patrem suum Dauidem, atque ob id, impietatem sequuta statim fuit uindicta diuina.* B

Clienti.] *Perfidiam notat patronorum in clientes. Grammatici clientem, quasi colẽtem exponunt, qui patro-num suum, à quo ipse defenditur, colat, obseruetq́; Cita-tur hæc lex XII. Tabularum: Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Certè utrinq; debet cõstare fides, ut neu-tri alteros defraudent.* Diuitijs.] *Taxat sordes auarorũ hominum, à quibus nulli benè fit. Non mirum ergo, quòd à nemine amentur, omnibus sint inuisi, nec quisquam præ-stet quem debeat honorem, quòd mille insidijs suorum sint expositi. Tales eruditè notat Flaccus in prima Satyra lib. 1. Contrà, nõ minus reprehendendi sunt illi, qui sua turpiter profundunt, in eos, ijsq́; temporibus, in quos, tum autem quando non conuenit. Ergo πάντων μέτρον ἄριστον.*

Soli.] *solis: hypallage.* Adulteriũ.] *Pathos à causa. Adulter fuit Paris, Aegisthus, Deiphobus.* Impia.] *ad-uersus patriam, in ciues, in parentes, liberos, cognatos, su-stinentes iniustas causas, inuadentes imperia, opprimentes libertatem, stabilientes suam tyrannidem. hi arma impia reuera induunt. Syllam perstringere uidetur, qui ob lau-dem capti Iugurthæ, ciuitatem in internecinum bellum traxit, & in horrendas clades coniecit. Qui contra fi-dem legati, Imperatoris sui gloriam in se transtulit. Nisi quis perfidiam Pompeianorum in Cæsarem malit inter-pretari: à quo iniuriarum omnium ueniam consequuti, impia tamen arma aduersus optimum & clementissimum principem sumpserunt: quamuis diuersum iudicium mul-torum non ignoro Dominum Cæsarem dictatorem ob id uocare uidetur, quod oppressa libertate, monarchiam sta-bilierit. Etsi uocabulum Domini perinde ut Regis, odio-sum Pop. Rom. alijs contra nationibus honorificum & plausibile semper fuit: posteris tamen temporibus Cæsa-rum, eius nominis appellatio blandior plausibiliorq́; ha-beri cœpit, ut ex Plinio, Martiale, & alijs liquidò apparet. Neminem interim fugit, relatiuè dominum & seruum* C

sibi

A sibi respondere. Impia.] Sunt & arma impia, bella quæ serui fugitiui patriæ & dominis faciunt. Sed quia posterior clausula superiori continuatur:

» —— nec veriti dominorum fallere dextras:

expendat non supinus lector equis lancibus, num nefarium bellũ seruile innuat, quod Spartaco duce, serui fugitiui latrocinantium specie, ceu ecnephias, è Sicilia erumpentes aduersus dominos suos, inde & Pop. Rom. gessêre: quos M. Licinius Crassus omnes ad unum usq; cecidit, & reliquias ad 4. millia ceruicibus suffixit. Inclusi.] Fortasse ad morem puniendorum seruitiorum fugitiuorum respicit. Nam à fuga retracti, dominis traditi serui, in puteum conditi ad supplicium seruabantur. Sed quod addit, inclusos expectare ad huc iudicũ sententias de genere supplicij: ostendit grauitatem animaduersionis. Metus pœnæ diuturnus ipsa morte durior est. Ne quære.] Quoniam autem adhuc de supplicij genere consulitur, inter iudices quæstionis, de re nondum satis comperta, & de qua adhuc in occulto disceptatur, frustrà interrogaturus esset: quando nulli dum sit exploratum, cui carnificinæ sint destinandi:

B quam igitur pœnam expectent, aut quo in statu nunc uersentur. Saxum.] Pathos à materia. Sisyphum obscurè intelligit: de quo Homerus Odyss. 11.

» καὶ μὴν σίσυφον ἀσῦδον κρατέρ' ἄλγε' ἔχοντα,
» λᾶαν βαστάζοντα πελώριον ἀμφοτέρῃσιν.
» ἤτοι ὁ μὲν σκηριπτόμενος χερσίν τε ποσίν τε,
» λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον, ἀλλ' ὅτε μέλλοι
» ἄκρον ὑπερβαλέειν, τότ' ἀποστρέψασκε κραταιΐς.
» αὖτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής,
» αὐτὰρ ὅγ' ἂψ ὤσασκε τιταινόμενος, κατὰ δ' ἱδρὼς
» ἔρρεεν ἐκ μελέων, κονίη δ' ἐκ κρατὸς ὀρώρει.

Cæterùm de Salmoneo, Sisypho, Autolyco, aliàs fabulati sumus. Restat igitur, ut supplicij causa explicetur. Primùm historiam ex Pherecyde, ut ab Homericæ Rhapsodiæ enarratore citatur, adscribam inde Latinè reddam: postremò, quid prisci Theologi Sisyphi saxum dixerint, paucis sim ostensurus. Interpres uersum hunc lib. Iliad. 6. enarrans, ἔνθα δὲ σίσυφος ἔσκε. διός, inquit, τὴν ἀσωποῦ θυγατέρα αἴγιναν ἀπὸ φλιοῦντος εἰς οἰνώνην, διὰ κορίνθου μεταβιβάζοντος, σίσυφος ζητοῦντι τῷ ἀσωπῷ τὴν ἁρπαγὴν ἐπιδείκνυσι. καὶ διὰ τοῦτο ἐπισπᾶται εἰς ὀργὴν καθ' ἑαυτοῦ τὸν δία. ἐπιπέμπει δὴ αὐτῷ τὸν θάνατον.

C τοῦτον δὲ καρτεροῖς δεσμοῖς δήσαντος τοῦ σισύφου, συνέβη μηδένα ἀποθνήσκειν, ἕως λύσας τὸν θάνατον ἄρης, καὶ αὐτῷ τὸν σίσυφον παραδίδωσιν. ὁ δὲ πρὶν ἢ ἀποθανεῖν ἐντέλλεται τῇ γυναικὶ μερόπῃ, τὰ νομιζόμενα μὴ πέμπειν εἰς ᾅδου. καὶ μετὰ τὸν χρόνον ἐκ ἀπολιπούσης τοῦ σισύφου τῆς γυναικός, ὁ ᾅδης πυθόμενος μεθίησιν αὐτόν, ὡς τῇ γυναικὶ μεμψόμενον. ὁ δὲ εἰς κόρινθον ἀφικόμενος, οὐκ ἔτι ὀπίσω ᾔει. καὶ γηραιὸν αὐτὸν ἀποθανόντα κυλινδεῖν ἠνάγκασαν εἰς ᾅδου λίθον, πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἀποδρᾶναι. Id est, Cùm Iupiter Aeginam Asopi filiam per Corinthum in Oenonen abduxisset: Sisyphus patri Asopo, eam quærenti prædam, monstrauit: quamobrem iram Iouis in se prouocauit. Iupiter igitur ad eum misit Mortem, quam cùm Sisyphus uinculis ualidis uinxisset, euenit ut nullus fato defungeretur, quoad Mars ipsam Mortem dissolueret, & ei Sisyphum traderet. Porrò hic priusquam moreretur, Meropæ uxori mandauit, ut sibi mortuo iusta ad inferos mitteret. At uerò cùm uxor ad tempus ea non persolueret, Pluto re cognita, eum in uitam cum uxore expostulatum remisit. Qui cum Corinthum peruenisset, reditum ad inferos neglexit. Itaque senio confectum apud inferos eum saxum uoluere coëgit, ne rursum inde aufugeret. Hactenus ille. Theologis priscis, saxum uoluere nihil aliud erat, quàm uitam studijs infrugiferis quidem, sed laboriosis tamen perdere, & nullum momentum facere. Retulimus fabulam, qua arte ac fraudulentia Sisyphus Plutonem luserit. Hinc prouerbium ortum, σισύφου μηχαναί, Sisyphi artes: de uafris & uersutis consilijs. Aristophanes in Acarnanibus:

εἶτ' ἐξάνοιγε μηχανὰς τὰς σισύφου. Id est, Deinde dolos Sisyphi aperi. Homerus eum loco suprà citato lib. 6. uafrum & callidum fecit: sicut & in illo:

σίσυφος ὃς κέρδιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν:

Sisyphus, qui omnium mortalium fuit callidissimus. Et poëtæ Homeri unicam dictionem sequuti, eum passim πανοῦργον introducunt. Ab hoc Sisypho genus suum duxit Vlysses. Regnauit Corinthi: cui mos erat sub ungulis suorum animantium nomina μονογράμματα scribere. Iis temporibus Autolycus cùm furandi scientia, tum iuramentis inter suos infamis habebatur: & quæ ipsi Sisypho furto auferebat, eorum formam mutare consueuerat. Furatus aliquando Sisyphi pecus, idq; à se commutatum, non potuit tamen illum latêre. Nam armenta sua per monogrammata illicò dinouit. Ea de causa Sisyphum sibi reconciliatum humaniter hospitio excepit, & filiam suam Anticleiam illi ad furtiuum concubitum copulauit. Ex quo iam prægnantem filiam Laërti in uxorem collocauit. Peperit Vlyssem, à Sisypho Sisyphiden, à Laërte Laërtiaden nuncupatum. Ab eadem fabula Sisyphi natum est prouerbium, Saxum uoluere: in eos qui inextricabili sudore affliguntur, teste Donato: uel ut Erasmus. qui inexhausto quopiam atque inutili labore fatigantur. Fuit hoc multo uetustior Sisyphus Cous, Teucri scriba, quem tradunt ante Homerum res Troianas & Iliadem scriptitasse: quippe, qui unà cum Teucro rem militarem sequutus fuisset. à quo non solùm ipsum Homerum argumentum mutuatum, sed ipsius opus copiosè ac disertè amplificasse. Ioannes Meleles, temporum scriptor, monumentis suis scriptum reliquit. Radijsq;.] Ixionem Phlegyæ filium perstringit, de quo paulò antè memorauimus. Radios rotarum uocat τὰς κνήμας. Dicuntur & radij solares; è sole micantes splendores: & metaphoricè, oculorum ignes & fulgor. Geometrarum radium, uulgo baculum Iacob uocant, qua rerum altitudines, profunditates & latitudines dimetiuntur. Textorum item instrumentũ, κερκίς. item hostorium, quo mensuræ æquantur. Oliuæ oblongæ, radij quoq; appellatione tenentur. Pathos à materia & modo. Sedet.] De Theseo non uno loco differuimus, maximè propter illorũ sycophantias, qui dixerũt, Poëtam pugnantia scripsisse de Theseo, emendaturumq; fuisse locũ hauddubiè, si uixisset: quòd suprà eum ab inferis redisse, hic uerò eum ibi sedere, perpetuoq; sessurum canat. Nodus uindice dignus fuit, haud difficilis explicatu. Nam suprà eum numerat inter exempla illorum, qui à descensu ad inferos, ad superos redierint: respiciens nõ ad fabulam, sed ad ipsam historia eum, cũ in r. ptu Proserpinæ filiæ Aidonei, regis Molossorum, occiso Pirithoo, captum quidẽ, sed postea Herculi eius noxa remissa, ab illo liberatum, & in patriam reductum, ut testatur Plutar. in Thesei uita. At hic diuersam fabulam, sed reuera fabulam, uerùm haud absq; ratione, adducit. Notat, impijs, raptoribus & latronẽ-

latronibus exitum è pœnis inferorum præclusum: ut ducem Troianum Sibylla, cæterosq; mortales Poëta illius exemplo à similibus deterreat. Hoc nihil habet absurdi: neq; ut commentum frigidum, argumentum reijciendum est. Poëtis liberum est, pugnantes fabulas comminisci, adeóq; diuersas, ut rectè Seruius. Nam ut hoc loco, propter latrocinij speciem damnatis Theseum adnumerat: Ita propter heroicã maiestatem, & res maximas gestas, Homerus eundem simul & Pirithoũ in domicilio fœlicium animorũ collocat. Ex diuersis rationibus diuersæ oriuntur fabulæ. Vergilius dicit Hippolytũ ab inferis liberatum. at Horat.

Neq; enim in Diana pudicum
Liberat Hippolytum

Inscitè ergo conuellitur Poëta ab ijs, qui in carpendo ingeniosi uideri uolunt. Nihil obstat rursum, quo minus in uita ab Hercule sit liberatus ab inferis, ut post mortem iterum supplicijs sit destinatus: perinde ut ipse Hercules uiuens emersit, post mortem eòdem detrusus. De utroq; fabula nonnihil diuersa ad hunc modum refertur quidem, sed quæ facilè reconciliari cum superiori potest. Cûm per Tænarum descensum ad inferos molirentur, in saxo consederunt, è quo surgere non potuerint. Postea cûm Hercules ad raptum Proserpinæ eadem uia descenderet; Theseum liberauit, ut qui huc inuitus profectus esset. ad Pirithoum ibi reliquit: quippe qui priuata libidine ductus, eò iter intenderat. Phlegyasq;.] Phlegyes initio Gortynã incolebant: iniurium & iniquissimum hominum genus, uitam latrocinijs ducebant. Finitimos grauiter iniurijs & prædationibus infestabant: sed accolarum nulli æquè eorum contumelijs expositi diu erant, atq; Thebani, mansissentq;, nisi Amphion & Zethus. Iouis filij & Antiopes, Thebas mœnibus cinxissent. Erat autem Amphioni lyra, à Musis illi donata, cuius cantu ita demulsit saxa, ut sua sponte, nullis artificum cementariorum manibus adiuta, in muros, uel (ut Græci dicunt) τειχοδομίαν: id est, murorum structuram prosilirent. His uiuis, Phlegyes Thebanos iniurijs infestare non potuêre. At postquam fato defuncti fuerunt, rursum ductu regis Eurymachi in agros irrumpentes, ui Thebas ceperunt. Et multa quidem id genus facinora calamitosa finitimis ciuitatibus perpetrarunt. Quare ex mandato Iouis Apollo uniuersam gentem breui deleuit. Historiam, siue fabulam potius, refert Pherecydes. Homer. lib. Iliad. ν. φλέγυας μεγαλήτορας uocat. Euphorion tradit, hãc Phlegyarum gentem insulanam fuisse. ob quorum impietatem in Deos & sacrilegij insaniam, Neptunus insulæ eam partem percusserit, quam Phlegyæ tenebant. Paulò antè diximus, Phlegyam Ixionis patrem fuisse. Hic ob iniuriam stupri filiæ suæ ab Apolline oblatam, eius templum incendit. A quo uicissim sagittis confixus, ad inferos deiectus fuit. Statius:

——Phlegyam subter caua saxa iacentem
Aeterno premit accubitu.——

Græci φλεγυᾶν pro impiè agere usurpant. Testatur.] testimonio suo inter damnatos affirmat, iustitiam colendam, & diuos non esse contemnendos. Accipitur uerbum testor nonnunquam pro iuro: ut.

——Vestrum Testor numen, ait.——

item, pro precor: Per superos omnes te testor.

Discite.] admonitio loco epiphonematis in clausula subiecta non tam ad sontes umbras, atq; ad superstites absentes pertinet. ut suo & suorum exemplis edocti, religiosè pietatem colere in uita discant. Bonis sua præmia, impijs uerò supplicia esse parata. Deum quamuis tardè, grauiter A tamen noxas tandem punire. Committere hic quidem, malos pro libidine dominari, stabilire impietatem aliquo honesto prætextu, sed ad diem fatalem usq; impunè. Hinc illud est, quod Cain à Deo audit: Non ne si bene egeris, recipies: sin malè, statim in foribus peccatũ aderit? sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illi. At Hebraicè sic:

הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח
חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ

Et non.] Notat impietatem suam in deos. Quid porrò aliud contemnere Deum, quàm fines legis naturæ insitæ mentibus humanis à Deo, transire, subuertere? ac societatem humanam latrocinijs, sacrilegijs, impijs bellis contrà æquum & fas conturbare? Cæterùm docet Poëta, tum demum sapere Theseum cœpisse, cùm uinctus ibi sederet: ac iuxta prouerbium, post factum, stultitiam & impietatem suam agnouisse. Vendidit hic.] Perstringit patriæ proditores, auro omnia uenalia turpiter habentes: hoc est, qui pecunia accepta, ab æquo transuersi aguntur. Notum est Iugurthæ responsum, de inexplebili Romanorum auaritia, quos auro corruptos totos suos fecerat: Vrbem citò uenalem, si bonum emptorem reperires. Cæsar pecu- B
nia Romam ad Curionem missa, multos sibi conciliabat. Quid porrò id aliud erat, quàm emere ac uendere imperium? Curio & alij auro imperium diuendebant Dictatori, atque eundem sibi dominum præficiebant: quibus ad id temporis usq;, illud nomen insolens pariter & odiosum habitum fuerat. Nostra autem memoria nouum id non est, quod ueteres illi tantopere detestabantur: quodq; tum carceribus, tum Rhadamantheis quæstionibus dignum censebant. Auro.] Pathos à causis. Verùm haud perinde culpandi sunt ij qui aliena ære emunt, atque illi qui natale solum, quo homini nihil dulcius iudicari in uita debet, precio diuendunt, & ex libertate in duram seruitutem cõijciunt. Natura omnes initio liberos creauit, ideóq; omnes libertati student: quam qui iugo commutant, auro corrupti, bis contra naturam facere uidentur, homines in patriam impij. Nam cùm hanc non solùm cum fortunarum nostrarum iactura, uerùm etiam uitæ periculo tueri omnes debeamus, meritò Vergilius homines id genus, τοὺς προδότας, in impiorum proximo albo collocat. Et quanquam ipsis potentioribus ipsa προδοσία grata est, ipsos tamen proditores oderunt cane peius & angue. Exempla C
illustria extant apud historicos. Dominum potentem, Cæsarem dictatorem reuera notat, qui auxilio amicorum, quos multo auro transuersos traxit, ad monarchiam, euersa libertate, peruenit. Fixit.] ante curiam Hostiliam, ubi initio XII. Tab. leges in ære incisæ, omnibus ad legendum excipiendumq; expositæ fuêre. Figere leges atque refigere, uidetur metaphoricè dixisse, pro condere leges, & easdem bene conditas rursum per auaritiam uel abolere, uel mutare: id quod non boni principis est munus, cuius est leges tueri: sed perniciosi tyranni, & auaritia profligati, qui omnia iura diuina & humana habet uenalia. Quo uitio posteris temporibus laborauit uel in primis magnus ille Tribonianus, (si quid Suidæ credendum est) cui in iure ciuili nullo æuo quis secundus fuit. Nam sordida dinundinatione quotidie fermè leges antiquare, identidemque ferre instituerat, ut cuique commodum esset. Verba Suidæ sunt: τῶν δὲ νόμων ἑκάστης ἐκ τῶ [illegible] ἑκάστης, τοὺς μὲν ἀναιρῶν, τοὺς δὲ ἐγγράφων, ἀπεμπολῶν τοῖς δεομένοις κατὰ τὴν χρείαν ἑκάστου.

Hic

A Hic thalamum.] *Extant huius rei exempla cùm in sacris, tum in prophanis historijs. In sacris, exemplum Loth memoratur, qui utranq; filiam cognouit, ex quibus & liberos procreauit. In prophanis referuntur, Cinyras, qui ex filia Myrrha Adonin suscepit: Thyestes, qui ex stupro filiæ Pelopea illato, Aegisthum adulterum sustulit: Harpalice cum patre Clymeno concubuit: Hippodamia, cum patre Oenomao: Procris, cum patre Erichtheo, unde Aglaurus natus fuit: Epopeus Lesbiorum rex, cum gnata Nictymine stupri consuetudinem habuit: Menephron Arcas, cum Cyllene filia, & Bliade matre. De Cicerone autem id credere, aut etiam suspicari, quod ei à Sallustio obijcitur, nefas iudico: cuius uita nihil fuit continentius.*

Hymenæos.] *nuptias naturæ lege & gentium prohibitas.* Ausi.] *Ecphonesis summaria in omnes huc usq; memoratas scelerum species.* Ausoq;.] *Hoc est, impio conatu ac libidine potiri ausi.* Non mihi.] *Concludit amplificatione summaria, scelerum omne genus, ac pœnarum. Mutuatus Poëta hunc locum est ex Iliad. Homerica lib. 2. sed diuerso consilio, causa, atque argumento. Græcus enim catalogum ducum Græcorum & Troianorum descripturus, attentum lectorem facit ab amplificatione utriusq; gentis copiarum, quas omnes recenseri non posse dixit. Noster uerò, id ad infinitam pœnarum ac scelerum multitudinem transtulit:*

" πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω,
" οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
" φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Centum.] *Amplificatio, à numero certo pro incerto. Venustatem habet relatio uerbi* Centum. *Homerus minus dixit, cùm decem tantùm linguarum mentionem facit, quas, sed ne totidem quidem ora ad multitudinem referendam suffectura prædicat.* Ferrea uox, omnes.] *ferreum pectus, seu æneum, & uocem infractam Græcus habet. Cæterùm, ferrea, ahena, cornea, adamantina, ob duriciem incredibilem, prouerbiali hyperbole dici solent, de ijs quæ uehementer firma, solida, inexorabiliaq; significamus. ut σιδήρεος θυμὸς, σιδήρεον μένος, Homero frequentia. Alibi fusiùs hæc explicauimus.* Nomina.] *formas.*

B ARGVMENTVM.

Expositis ordine impiorum pœnis, Sibylla Aeneam admonet, vt iter institutum arripiat, munusq; suum conficiat: id est, vt ramum aureum Proserpinæ reddat: locumq; illi ostendit: quo viso, Aeneas corpus suum fluuiali aqua aspergit, & occupato adito, ramum in Diuæ limine affigit. hac re confecta ad campos Elysios gressum dirigit.

Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæua sacerdos:
Sed iam agè carpe uiã, & susceptũ perfice munus:
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atq; aduerso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta iubent deponere doná.
Dixerat, & pariter† gressum per opaca uiarum,
Corripiunt spaciũ mediũ, foribusq; propinquãt.
Occupat Aeneas aditum, corpusq; recenti
Spargit aqua, ramumq; aduerso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Diuæ,
Deuenére locos lætós, & amœna * uireta
Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas.

†al. gressi
*al. virecta

NASC. LONGÆVA sacerdos.] *uixit enim usq; ad Tarquinij tépora, & eò amplius. de qua tamen diuersæ extant scriptorum opiniones. lege Ouid. in 14. Metamorph.* Sed iam agè carpe uiam.] *nam firmarant se in foribus Tartari.* Et susceptũ perfice munus.] *figendi rami in foribus Proserpinæ, ut paulò infrà patebit.*

C Acceleremus.] *uel quia parum temporis supererat, uel quia prope locus erat: nam uiatores, quò propiùs destinato loco accedunt, eò etiam celeriùs iter facere solent.*]Cyclopum educta caminis Mœnia cõspicio.] *loci uicinitatem probat à signo. Seruius interpres, & qui illum sequuntur, errant tota uia, cùm mœniá educta, magna mœnia interpretantur. nam educta caminis Cyclopum mœnia, in caminis Cyclopum fabricata, ideo inde educta intelligendum est, per quod ærea, aut ferrea esse Poëta designat, id est iuxta prouerb. insuperabilia. unde illud Horat.*

" *——hic murus aheneus esto.*

Non enim in caminis, seu fornacibus Cyclopum, nisi æreæ, aut ferreæ machinæ fieri possunt. quod eò etiam magis affirmare audeo, quia nonnulli codices ducta legunt: hoc est, fabricata, & structa. ut,

" *——pars ducere muros.*

Vel ficta ex ære, quasi ductilia: nam ductile propriè dicitur, quod malleis obsequitur, in laminasq; tenuatur. Plin. lib. 34. in Cypro coronarium, & regulare est, utrunq; ductile. neq; id absurdum uideri debet, cùm supra mētio facta sit murorum, turrisq; ferreæ. Corpusq; recenti Spargit aqua.] *inquinatus aspectu Tartari purgat se aspersione aquæ. id enim Dijs inferis satis erat. at superis sacra facturi, aut Deos manibus cõtrectaturi toti sese abluebant. hinc illud ex 2. Aeneid.*

" *——donec me flumine uiuo*
" *Abluero——.* In limine figit.] *Proserpinæ.*

His demum exactis.] *transit ad campos Elysios describendos, ubi beati uitam degunt.* Deuenêre locos lætos, & amœna uireta Fortunatorum nemorum.] *hæc loca piorum, fortunatorum, beatorumq; loca appellantur. hi sunt campi, ut uocant Elysij: quorum alij terreni, ut apud Platonicos uidere est, quales sunt hi, qui loco describuntur: alij cœlestes: Cœlestes Elysios cœlum habet octauum, ut ex Platone tradit Ficinus. hinc illud doctiss. poëtæ:*

Astra tenent cœleste solum, formæq; Deorum. "

Et amœna uireta.] *sunt prata uarijs florum generibus, ut Plato inquit, uernantia.*

HÆC ubi.] *Reliquum nunc est ut inferos egressi, enumeratis Tartari supplicijs, in Elysium deflectant. Itaq; hortatur Sibylla, ut Proserpinæ donum aurei rami prius reddat dux Troianus, quàm longiùs progrediantur. Peruentũ eò esse, ubi is sit figẽdus.* Dedit.] *loquutus est. Huius Sibyllæ uiuacitatis causa, & unde prouerbium manâ-* LAMB. Hort.

rit, Sibylla uiuacior, hoc eodem libro est explicatum.

Carpe uiam.] perge: periphrasis. Perfice.] redde
» Proserpinæ aureum suum ramum. Namq; hoc pulchra
» suum ferri Proserpina munus, Instituit sibi: ut liceat huc Poëtæ uersum, mutato uerbo, contorquere. Cyclopũ.] Indicat ingens ualidumq; opus, nullis manibus humanis, nullaq; ui expugnabile. Unde quicquid uehementer munitum est, nec ulla ui rumpi posse uolumus ostendere, id Cyclopum manibus structum, hyperbolicè dicere solemus: ab immanitate & robore personarum: item à loco, Aetnæum, ingens, magnum. Ita turris Acrisij, in qua Danaë conclusa fuit, Cyclopum opus fuisse creditur: & Argiuorum muros, eorũ labores esse, author est Statius. Eadem ratione, Achillis & Aeneæ arma, ab ijsdem fabricata creduntur. Atq; haud scio an Poëta ob id Cyclopum insulam, etiam Cyclopea saxa appellarit. Ab huius gentis monstrosa immanitate, prouerbium celebratur, Cyclopicum donum: pro inutili, cuiusmodi sunt latronum beneficia, & tyrannorum, quòd tardiùs noceant. Et Cyclopica uita, pro effera, barbara, atq; inhumana, quæ neq; legibus, neq; ulla disciplina ciuili regatur. Alibi originem parœmiarum enucleauimus. Educta.] fabraria officina elaborata: descriptio murorum à loco & personis. Aduerso.] arcu, bonis ac pijs inimico. Corripiunt.] Celeritatem expeditam in ipso cursu, subijcit. Foribus] portarum.

Occupat.] Sibylla prior aditum inuadit, quippe cuius referebat maximè, ob aureum ramum, qui ibi Persephonæ ponendus erat. Corpus.] Seruius hic exponit, Aeneam uoluisse se purgare, quòd aspectu Tartari inquinatus esset. Constat autem, dijs superis sacra facturos totum corpus abluere solitos: quod uel ex Comicis facilè est obseruatu. At uerò dijs inferis cùm litandum foret, satis prorsus erat, si leuiter corpus aspergeretur: id quod suprà quoque admonuimus. Dido Hecatæ sacrum factura, man-
» dat nutrici: Annæ Dic, corpus properet fluuiali spargere lympha. Idem alibi:

» Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Et hoc loco, ubi Aeneam fingit Proserpinæ ramum aureum consecraturum, non quòd pollutus ullo uel aspectu uel tactu esset, sed ut religiosum se ostendat, & religioni faciat satis corporis aspersione sola est contentus. Fixo ramo Hecatæ, uotum soluisse potest uideri. Itaque relictis inferis, in prata fœlicium animorum tandem peruenit. Iosephus lib. 2. de bell. Iud. cap. 7. Videntur autem mihi, inquit, secundum hanc ipsam intelligẽtiam (loquitur de doctrina Essenorum, de immortalitate animorum) Græci quoq; fortibus suis, quos heroas & semideos uocarũt, beatorum insulas sequestrasse: improborum autem animabus locum apud inferos impiorũ, in quo etiam cruciari quosdam cõmenti sunt, Sisyphos, Tantalos, Ixiones & Tytios. Principiò quidem immortales animas esse existimantes, ob adhortationem utiq; uirtutis, dehortationemq; nequitiæ. Bonos quippe fieri in huius uitæ conuersatione meliores, per spem bonorum etiam post lucem redhibendorum: improborum autem impetum retardari æstimantium. Quoniam etsi in huius uitæ spacio latuerint, post obitum tamen immortalia tormenta sunt passuri. Hæc Iosephus, de Essenorum doctrina. Perfecto.] fixo Proserpinæ ramo. Locos.] hoc est, in Elysium, domiciliũ beatorum animorum. ἠλύσιον πεδίον, τὸ ἱερὸν διαίτημα, ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως, τῆς ἐλευθέρας, ἀπολύεσθαι γενόμενον. ἢ παρὰ τὸ ἄλυτα ἐν αὐτῷ μένειν τὰ σώματα. 12

est: Homerus campum Elysium uocat, illustrium heroum A
domicilium: ab Elysio Eleutheri cuiusdam filio, homine religiosissimo: siue quòd ibi corpora non dissoluantur. Locus est in ijs insulis, quæ beatorum appellantur. Alij deductum uolunt ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως, profectione: quod qui hic sanctè uixerint, eò proficiscantur. Veteres Elysiũ putarunt in medio inferorum situm, in quo piorum animæ quiescerent. Philosophi in insulis fortunatis, atque Hispanijs: in quarum subterraneis, non inferos, sed ipsissimum Plutum habitare crediderunt. tanta enim in eo tractu metallorum fœcunditas est. Fuerunt, qui Elysium conderent circa Lunarem globum, ubi aër est purior. Unde Poëta postea addit, Aëris in campis. Sed antiquissimi mortalium circa hemisphærium statuerunt: unde cùm anima in corpus funditur, per treis elementorum ordines, ignem, aërem, aquam descendat. Suid. ἠλύσιον, inquit, ἐν ᾧ οἱ πάλαι ἄνθρωποι δίκαιοι αὐλίζονται μετὰ θάνατον, ἰκανῶς εὐδαιμονοῦντες: in quo homines iusti post mortem degunt. Noster Poëta hoc loco, insulas fortunatas uocat. Duæ autẽ sunt eius nominis in mari Aethiopico, exiguo inter se distantes spacio: à Libya 10. milibus stadiorũ semotæ. Venti hic rari flant, humbres rariores cadunt. Et si qui huc penetrant uenti, hi B
suaues sunt, & roscidi. Neq; uerò solùm præpingue arari tantùm, sed etiam plantari ei est idoneum, & sponte fructus dulcissimos gignit: adeóq; id est quod Homerus inquit: πάντα ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα: hoc est, omnia inarata, omnia inseminata. Adhæc, admirabilis cœli clementia & temper eis nouum orbem præ se ferre uidetur. Nam qui à terra spirant uenti, ut aquilo & septentrio, ob longissima spacia, antequã eò perueniunt, languidi sunt, & planè fracti: ut prius euanescant, quàm eò penetrent. Qui porrò à mari flant, ut sunt Argestes & Zephyrus, tenues quidem humbres inducũt, sed quibus omnia facillimè humido tantum aëre sata nutriuntur. Itaq; hæ insulæ, campi Elysij, ab Homero tantopere decãtati, à multis esse crediti sunt. Has inuisendi & aliquando occupandi, ut à bellorũ curis tranquillam uitam ageret, incredibilis cupiditas Sertorium cepit. De his insulis Plinius lib. 6. cap. 32. qui has diuersas à Canarijs facit. Sed quàm diuersæ sint de his insulis sententiæ, cùm ex illis, tum ex his maximè liquet, quòd extiterint, qui eas in Hyperboreis posuerint, cùm propter soli fœcunditatem, (nam bis quotannis fructus percipiũt) tum quòd ea gens delicijs & fidibus perpetuò uacet. Et quod de Si- C
renibus fabulantur, illuc appellentes cantus citharæ dulcedine detinent. Addunt & illud incolæ. Latonam apud se natam: quare Apollinem, condito templo, ut tutelarem summa religione colunt. Rursum Hesychius à superioribus diis ἀποκαλεῖ inter se distidentia de Elysio scribit: ἠλύσιον, inquit, μακάρων νῆσος. ἄρηται δὲ ἐν ἴσῳ, τὸ ἠλύσιον, ὅτι οἱ διαλυθέντες ἀπὸ τῶν σωμάτων αἱ ψυχαί. καὶ οἱ μὲν φασὶ περὶ Αἴγυπτον εἶναι, οἱ δὲ περὶ Λέσβον. ἄλλοι κεραυνωμένον χωρίον, ἢ πεδίον. τὰ δὲ τοιαῦτα ἐστὶν ἄβατα. καλεῖται δὲ καὶ ἐνηλύσια. Πολέμων δὲ Ἀθηναίους φησί, καὶ ἄλλοι τινές, τὸ κατασκαφὲν χωρίον, ἢ ἱερὸν, καὶ παράδεισος: id est, Elysium, fortunatorum insula. Dictum est autem, ὡς ἄλυτον, insolubile: uidelicet, ubi animæ à corporibus non separantur. Nonnulli uolunt, circa Aegyptum esse: alij, circa Lesbum. Quidã regionem aut campum fulminibus afflatum. nam loca id genus sunt inaccessa. Appellantur & ἐνηλύσια. Polemon author est, Athenienses eos existimari. Fuerunt qui crederent, locum defossum, aut templum, & paradisum esse.

Hinc

A Hinc igitur perspicuum est, quid ethnici campum Elysium esse uoluerint: & liquidiùs apparebit, paradisum cum illo idem esse, si opiniones nostrorũ scriptorum de eo, cum tot pugnantibus sententijs de Elysio, hic contulerimus. Tertullianus in Apologetico aduersus gentes classicus author est, præterquam quòd sit uetustius, ethnicos scriptores, quorum longè antiquissimum Homerum esse constat (primus hic Odyss. quarto Elysium descripsit) de inferis, de Pyriphlegetonte, de Elysio, pleraq; omnia à prophetis ita accepisse, ut fabularum ambagibus & caligine non obscurarint modò, sed etiam corruperint. Philosophis successerunt Poëtæ, qui ingeniosi uolentes uideri, impudentissimis mendacijs illorum commenta uestiuerunt. De iudicio futuro finxêre, Rhadamanthum iudicantem apud inferos: gehennam fecêre, Pyriphlegetontem: paradisum, locum fortunatorum nemorum, pijs spiritibus paratũ, quem Elysium dixêre. Ita ex sacris libris multa detorta in fabulas uerterunt. Affirmat hoc ipsum & Eusebius, Irenæus, qui proximè temporibus Apostolorum claruit, palàm adstruit, Socratem ea quæ de uita beata & æterna, de paradiso, de mente disseruit, prorsus ex libris Bibliacis hausisse. Ve-
B rùm omissis allegorijs, percurramus scriptorum de Paradiso opiniones. Lactantius amœnissimum hunc deliciarũ campum pulcherrimis arboribus consitum in Oriente ponit, adductus uocula מִקֶּדֶם: id est, in oriente. Idem diuus Augustinus ad Orosium. Sed hic paradisum ita ab Oceano submouet, ut usque ad Lunarem circulum pertingat. Conuenit id aliquatenus cum Elysio philosophico, quibus is campus est circa Lunarem item circulũ, ut suprà ostendi, quòd aër ibi sit purior. Et Socrates in Phædone Platonis, in carcere uenenum hausturus, ubi de animorum immortalitate disputat, pluribus uerbis locum eum describit, admirabili amœnitate & uoluptate uisendum, supra omnes elementorũ cardines & gradus semotum, in quem piorum animæ hinc migrantes, ut in cœlestem patriam recipiuntur. Et Plato, qui præceptorem suum Socratem ea disputantem inducit, sine dubio Mosche uolumina, unde imbiberit, legisse conuincitur. Sed Socratis Elysium cœleste statuitur, tantum abest ut cum illis terrestre circa Orientalem mundi plagam imaginetur. Sequutus Augustinum Beda est, authoritati magis tanti uiri nixus, quàm iudicio. Rursum alij in occasu, quidam sub torrida Zona, multi supra mediam regionem aëris statuunt. Sed missis Thomæ, Longobardi, & aliorum inter se per omnia pugnantibus de paradiso, uel (ut ethnici uocabant) Elysio digladiationibus, ad reliqua properandum nobis hic foret, nisi Elysij uiretorum pulcherrima descriptio ex Homero nonnihil nos remoraretur. Verba Protei sunt Odyss. 4.

ἀλλά σ' ἐς ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσι, ὅθι ξανθὸς ῥαδάμανθυς
τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν.
οὐ νιφετὸς, οὔτ' ἂρ χειμὼν πολὺς, οὔτέ ποτ' ὄμβρος,
ἀλλ' αἰεὶ ζεφύροιο λιγυπνείοντας ἀήτας
ὠκεανὸς ἀνίησιν ἀναψύχειν ἀνθρώπους: Id est,
Campum at in Elysium, atq; extremas Orbis in oras
Cætera te errantem deducent numina Diuûm.
Flauus ubi iudex habitat Rhadamanthus, ubi ipsis
Vita sua est ægris facilis mortalibus. hic nix
Nulla, nec aspera hyems, nec largior imber ab alto
Descendit cœlo: flatus sed axe tepentis
Perpetuò oceanus Zephyri diffundit, amicum &
Dulce refrigerium quo sit mortalibus ægris.

Et amœna.] Expolitio. Tum autẽ, hoc ipsum quod sequitur, luculentius reddit, quos lætos locos, & quæ dicat uireta amœna: uirides campos fœlicium & fortunatarum insularum, quas multi easdem esse cum Canarijs arbitrantur. Quid autem aliud est, uocare sedes beatas, quàm μακάρων νήσους; id est, insulas beatorum & fœlicium animorum?

ARGVMENTVM.

Qualis, quantusq; sit Elysius campus, qui eum incolant, quidq; ibi rerum agatur, describit.

NASC.

Largior hic campos æther, & lumine uestit
Purpureo, Solemq; suum, sua sydera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudũt choreas, & carmina dicũt.
Nec non Threicius longa cum ueste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina uocũ:
Iamq; eadẽ digitis, iam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquũ Teucri pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusq;, Assaracusq;, & Troiæ Dardanus author,
Arma procul, currusq; uirûm † mirantur inanes.
Stant terræ defixæ hastæ, passimq; soluti
Per campos pascuntur equi, quæ gratia currûm
Armorumq; fuit uiuis, quæ cura nitenteis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit ecce alios dextra, læuaq; per herbam
Vescentes, lætumq; choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus, unde supernè
Plurimus Eridani per syluam uoluitur amnis.
Hic manus ob patriã pugnando uulnera passi,
Quiq; sacerdotes casti, dum uita manebat:

† al. mirabar

Largior hic campos æther.] loci quantitatẽ designat, cùm ait largior, quod præ cæteris inferorum locis intelligendum est.
C Et lumine uestit Purpureo.] hoc etiam ad qualitatem loci refertur, ut lætitia, & amœnitas: quibus de rebus proximè mentionem fecit:
Deuenêre locos lætos, & amœna uireta.
Porrò tota hæc Elysij campi descriptio ex Platonis Axiocho sumpta uidetur: cuius uerba adscribere non pigebit, ut res ipsa legentibus pateat. quibuscunq; autem, inquit, in uita melior aspirauerit dæmon, ij sedes incolunt piorum, ubi omnes horæ scatent omnigena fructuum ubertate: fontes puris labuntur aquis, uarijs prata omnimoda floribus uernant: conuentus sunt philosophorũ, theatra poëtarũ, exultantium coronæ, musicisq; concentus. adhæc instructa diligẽter conuiuia, & ipsa sese suppeditans affluentia uictus. non enim frigus illis, non æstus est grauis, sed tẽperatus aër, mitibus Solis radijs illustratus. Hic etiã inhabitant

Quiq; pij uates, & Phœbo digna locuti:
Inuentas aut qui uitam excoluere per arteis:
Quiq; sui memores alios fecêre merendo:
Omnibus † ijs niuea cinguntur tempora uitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæū ante omnes (mediū nam plurima turba
Hūc habet, atq; humeris extantē suspicit altis.)

tiatus est dignatio quædam, & religiosa ibidē quo.p peragunt sacra. † al. his hæc ille. quæ omnia fe. rè hic à Virgilio referri, nemo, nisi cæcus, non uidet. extat & apud Hom. Odyss. λ. breuis quædam Elysij campi descriptio, sed minimè cum hac Maronis descriptione conferenda. notus est doctis locus.

Pars in gramineis exercent membra.] quid rerum illic geratur ostendit. Contendunt ludo.] non iurgijs, aut simultatibus: quæ uiros bonos non decent.

Pars pedibus plaudunt choreas.] nō ducūt, dixit, sed plaudunt, ut longior fieret pitacismus, ad hilarē fortasse pedū motionē uerbis more suo imitandā. Threicius sacerdos.] Orpheum sacerdotem uocat, uel quia theologus, ut etiam interpretes admonent, fuit: uel quia musici, ut Cicer. & Quinctilianus ait, antiquis temporibus uates, & sapientes iudicabantur. quod ideo fecisse ueteres uidētur, ut musicen cū diuinarum rerū cognitione iunctam esse ostenderent. Longa cum ueste.] utpote uates, & musicus: nam longa uestis citharædorū habitus fuit. quod indicare uidetur auctor rhet. ad Herenn. lib. 4. cùm ait: Vt citharædus, cùm prodierit optimè uestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiss. auro, & ebore distinctam, ipse præterea forma, & species sit, &c. Obloquitur numeris.] laus Orphei: à quo percussa cithara nō sonare, sed loqui uidebatur. Septē discrimina uocū.] quia cithara septem chordarū dissimiliter sonantium fuit ex Terpandri instituto, Plin. Plutarch. Iamq; eadē digitis.] exornat à modo feriendæ citharæ, cuius chordas nunc digitis, nunc pectine ab eo impelli memorat.

Et pectine pulsat eburno.] neq; hoc tacitus pterire possum, quod tēpore Iulij III pont. max. Romæ inuenta fuit Orphei statua ex marmore quæ sinistra manu citharam, dextra uerò pectinem tenebat: quare satis liquet antiquos musicos ad citharā faciendam pectine usos fuisse: nec cùm à poëtis mētio fit pectinis, pro plectro. id est, arcu illo, quo lyrici musicū instrumentū feriunt, positum existimari debere, cùm reuera pectine, non plectro uterentur antiqui.

Hic genus antiquū.] à quibus incolantur Elysij campi planū facit: in primisq; regum, & heroum, nec non curruum, & armorū, quibus in uita delectati fuerunt, mētionem facit. Nati melioribus annis.] declarat, quod dixerat, antiquum. nam ætas antiqua melior semper fuisse existimatur. hoc igitur ait, eos eo tempore natos, quo maiori in honore uirt⁹ haberi solebat: ideoq; diuino honore dignos iudicatos fuisse: quibus si hoc tēpore nasci contigisset, ad tantū honoris fastigiū minimè euecti fuissent. alludit aūt per commiserationē ad tempora Troiana, quibus meliori fortuna utebātur. Ilusq;, Assaracusq;.] reges Troiæ fuerūt. Arma procul, currusq; uirûmq;.] hæc ad Homeri imitationē dicta sunt: qui in Odyss. λ. scribit circū Herculē apud inferos arcū, & sagittas: quibus in uita usus fuerat, & aues, ursos, apros, aliaq; id genus animantia, qui telis confixerat, nec non homines quos ipse occiderat, extitisse. notior est doctis locus quàm hic adscribi oporteat. Currus inanes.] uacuos aurigis, atq; bellatoribus. Quę gratia currū.] quidam codices curruum integra dictione legūt. A Prisciano tamen placet syncopam fieri: neq; tamen negat uu. duplex scribi posse, ut fiat Synalœpha cū subsequente uersu. Dextra læuaq; per herbam

Vescentes.] hoc est, quod Plato dixerat, ut paulò antè ostendimus, adhæc instructa diligenter cōuiuia, & ipsa sese suppeditans affluentia uictus. Poëtas aūt intelligit (quorū theatra in Elysijs existere docuit Plato) ut sequens hemistichium facilè indicat. & quod paulò infrà ait: Musæum ante omnes. Lætumq; choro Pæana canētes.] pæan propriè hymnus erat in honorē Apollinis decantari solitus: cui poëtæ sunt dicati: sed altior est sensus. nam oracula priscorū (ut est apud Platonicos) tradunt animas remeantes in cœlū pæana: id est, triumphalē cantilenā canere Phœbo. hinc propterea est, quod Socrates uenenū bibiturus apud Platonem in Phædone gallū Aesculapio sacrum se debere fatetur, reddiq; diligentissimè iubet. nam ueteres Aesculapio medico Phœbi filio gallum sacrificabāt, dici, B Solisq; nunciū: hoc est, diuinæ beneficentiæ morborū omnium curatrici, q̄ diuinæ prouidentiæ filia nominatur. quo circa quasi omni dubitationis, metusq; morbo liberatus esset, gratiā, uictimāq; Deo referri iubet, ut uoto persoluto, alacrius pæana canens patriā cœlestē reuisere possit. huc igitur (ut opinor) alludens Poëta noster, eos pæana canentes: qui iam purgati ab omni labe Elysijs terrenis ad cœlestes migrari nolūt. quod de poëtis præcipuè dictū esse putandum est: quibus hanc, ut Poëta, Virgilius prærogatiuam concedere uidetur. Inter odoratum lauri nemus.] locū assignat poëtis separatum inter lauri nemus: quia Phœbo sacra est. & rectè illis mortuis datus inter lauros locus, cùm uiui ad eorum gloriam, nominisq; immortalitatem designandā lauro coronentur. adde quod nullus est aptior poëtis locus, quàm nemus umbrosum uiuis aquis irrigatum: unde Hor. fingit musas ambulare per lucos, ubi quoq; ipse erat. sic enim inquit. lib. 3. carm.

Audire & uideor pios ..
Errare per lucos: amœna ..
Quos & aquæ subeunt, & auræ. ..

Vnde supernè Plurimus Eridani per syluam uoluitur amnis.] ad luci amœnitatē requirebatur etiā plurimus: id est, magn⁹ fluuius: q locū irrigaret: fingitq; Eridanū ex cāpis Elysijs ad superos fluere: quā dignitatē illi tribuit, qa & fluminū Italiæ princeps est, & agros magna parte Mantuanos abluit. Hic man⁹ ob patriā pugnando.] ut impios in Tartaro pœnis afflictos, sic probos, uirtuteq; præditos homines in cāpis beatorū pmijs affectos ex Platone (ut antea ostēdimus) describit: atq; illos in primis, q pro patriæ dignitate, ac salute strenuè dimicādo sanguinē, & uitā profuderunt: quos omni gloria & honore dignos esse Plato, & Isocrates literis prodiderūt. p hos animi fortitudinē designat. neq; hic omnes uirtutes sigillatim recēset, longū enim esset, sed præcipuas, uirtutē, ut dixi, animi temperantiā, prudentiā, liberalitatē. Quiq; sacerdotes casti, dum uita manebat: Quiq; pij uates, & Phœbo digna locuti.] cōuenit modestia, castitas, moderatioq; affectuū pcipuè sacerdotib⁹ diuinaq; mysteria annunciando sed obsoleuit ferè hoc tēpore in sacerdotib⁹ hæc uirtus. Inuentas aut qui uitā excoluere

A luere per artes.] nõ philosophus tãtùm, sed alios quoque aliarũ artiũ inuentores, industriosq; homines designat. Quiq; sui memores.] liberales officiososq; homines dicit. Omnib. his niuea.] præmiũ bonorũ describit: quibus singulis caput uitta alba circundari dicit. per quod ut etiã interpretes docuerũt, eorũ immortalitas designatur. Musæum ante omnes.] quia primus omnium, teste Diogene, Deorũ genealogiã uersibus perscripsit: iure igitur merito inter poëtas ille primus interrogari debebat, q poëtarũ primus extiterat. Atq; humeris extantẽ.] allusio est ad humeros Platonis latos: quod maxima fortitudinis est signũ, unde illud Maronis ex 5. Aeneid.

10 Ostenditq; humeros latos. Nam Plato ob corporis robur primùm athleta fuit, deinde philosophus celeberrimus. facere igitur non potuit, quin eũ aliquo signo indicaret Poëta, cuius ipse dum uixit, studiosissimus fuerat.

LAMB. Hort. LARGIOR.] A' loci temperie & amœnitate. Hic Solẽ sydera norunt, cùm apud inferos atris tenebris omnia horreant. Suum dixit solem, tanquam in alio mundo, & à nostro diuersum. Claudianus:

——sunt altera nobis
B Sydera, sunt orbes alij, lumenq; uidebis
Purius.——

Spectant hæc ad prouerbium. Tanquam in alio mundo. Pars.] A' diuisione, studia & exercitationes beatorũ spirituũ subijcit, ne nihil agere uideantur. Pars in harena contendunt ludo. & addit ciuilium ludorum genera, quibus antiqui potissimùm delectabãtur: luctam uidelicet, & choreas. Prior ad eos pertinet, qui se ad rem militarem exercent: posterior ad pacis tempora. Palæstra propriè est locus, ubi pueri ad luctam unguntur, ὅπου οἱ παῖδες ἀλείφονται, gymnasium: ἀπὸ τῆς πάλης, lucta. Plaudunt.] Hoc est pedum complosione choreas ducũt. Choreas] χορείας: systole. Threicius.] De hoc suprà multa disseruimus. Tradunt Orpheum Thracem Oeagri & Calliopes filium fuisse: alij Bucolionis & Abarbariæ, ex Odrysis, patria Bisaltia. Quidam eum Menippe Thamyridis & Oeagronatum uolunt. Sed ne ea quæ de uno atq; eodem Orpheo cumulatè dicuntur, à nobis hic confundantur, multi fuisse produntur. Fuit aũt Oeagrus quintus ab Atlante, ex Alcyone una eius filiarum. Tradunt illum Lini auditorem fuisse sub undecimam generationem rerum Troica-
C rum: uixisse generatione nona, uel (ut nonnulli) undecima. Huius multa scripta traduntur: τριαγμοί, ἱεροστολικά, ἱεροὶ λόγοι: oracula item, Mysteria: ὀγδοηκοντάλιθος, de Lapidib. uidelicet. præterea συνθῆκαι, κρατῆρες, θρονισμοὶ μητρῷοι, Βακχικά. Expeditio ad inferos, πέπλος καὶ δίκτυον. Onomastica carmina, Astronomia, ἀμμοσκοπία. θυηπολικὸν, ὠοθυτικά, ἢ ὠοσκοπία. & quidem uersibus. καταζωστικὸν, hymni, κορυβαντικὸν, & Physica. Alius Orpheus Ciconæus ex Bisaltia Thraciæ, epopœus, duabus generationibus Homero grandior, qui ante tempora belli Troiani uixerit: Hic scripsit μυθοποιΐαν, Epigrammata & hymnos. Tertius Orpheus, Odryses, epopœus. Dionysius hunc non extitisse tradit: referuntur tamẽ ad eum quædam poëmata. Quartus Orpheus Crotoniates, & ipse epopœus. Hunc Asclepiades in sexto Grãmaticarum rerum, ait, cum Pisistrato tyranno consuetudinem familiarem habuisse. Scripsit hic δεκαετηρίαν, ἀργοναυτικά, & alia nonnulla. Quintus Orpheus Camarinensis, epopœus & ipse, cuius ferunt esse illum ad inferos descensum. Sextus Orpheus Thracum rex: quo regnante Amazones Phrygiam tributariam sibi fecêre. Herodotus, teste Apollonij scholiaste, duos tantùm recenset Orpheos. quorũ alter cũ Argonautis nauigarit. Vtcunq; habet, horum, quos retuli uetustissimus. Iudicum Iudaicorum temporibus, Atheniensium regno iam dilapso, Orpheus innotescere cœpit: uir sapiens, & qui multa rerũ diuinarũ mysteria didicerat. Edidit orationes de cognitione Dei, è quibus hæc extant capita decerpta: Ab initio æther conditus à Deo fuit, atq; hinc inde conflatũ chaos: noxq; terribilis occupauit omnia, & cuncta quæ sub cœlo sunt texit. His significabat, noctem primas tenere partes. Addebat & incõprehensibilem quendã, summũ omniũ rerum, & ab initio natum esse, conditorem uniuersorum. Aetherem dixit summum, terram uerò inuisibilem. Adstruebat à luce perruptum fuisse athera: eam & terram & omnia condita illustrasse, Lucem supremum esse omnium, inaccessum uerò illud omnia cõplectens, uocauit Consilium: Lucem uerò, uitam. Atq; hæc quidem tria nomina, unã diuinã esse potentiam demonstrabat, imperiumq; Dei omniũ cõditoris, qui omnia è nihilo creauit, ut faciem rerum induerent, tum uisibilia, tum inuisibilia. Porrò de hominum genere ista asseruit, quod & hi à Deo omnium conditore quoq; formati essent. Animum item ab eo ratione præditum accepissent: Mosche doctrinã per omnia sequutus. Mortaliũ genus dixit miserum, & laborum tolerãs, multis & morbis & perturbationibus subiectũ, tum animi tum corporis, bonorũ ac malorũ operum capax, simul & adfectum ad miserè uiuendum. Itaq; siue hic is fuerit Orpheus, siue alius quispiã eorũ quos ordine memoraui, cuius cãtus citharæ tantopere ebuccinatur à poëtis, cõstat excelsum & magnũ hominẽ fuisse, qui rudes illos mortales, sine moribus, sine legib. ciuilibus, uagos ferarum ritu uiuentes, ad mansuetius uitæ genus assuefecerit. De hoc ita scribit author Variæ historiæ:

τοῦτον φασὶ τῇ μουσικῇ θῆρας καὶ λίθους θέλγειν,
ὡς προσθέοντας περὶ αὐτὸν καὶ σαίνοντας αὐτῷ.
τοῦ καὶ ἀπειρέσιοι πωτῶντ' ὄρνιθες ὑπὲρ κεφαλῆς,
ἀνὰ δ' ἰχθύες ὀρθοὶ κυανέου ἐξ ὕδατος ἅλλοντο.
καλὰ σὺν ἀοιδῇ, τὰ μὲν ῥητὰ τοῦ μύθου ταῦτα.
τόδ' ἀληθὲς, τῇ μουσικῇ πάντας ἀνθρώπους θέλγειν,
τοὺς φυτουργοὺς, τοὺς λιθουργοὺς, καὶ τοὺς θηριοτρόφους.
ἴδια τῶν ἔργων ἀμελοῦντας, ἀκροωμένους τούτου.

Refertur hic inter eos, qui Parcarum beneficio ab inferis redierint. Nam uxorem amissam citharæ cantu inde reduxit. De morte uariãt scriptores. Multi à Bacchis mulierib. eum discerptum, inter Bacchi sacra ad Hebrum fluuium, scribunt. Membra per agros sparsa canibus, à Musis collecta & sepulta in Dio Macedoniæ, quòd Apollinẽ præ cæteris decantasset. Lyra & caput in amnem Hebrũ sunt abiecta, & in Lesbum ui fluminis delata. Causam huius in eũ sæuitiæ tradunt. Etenim cùm decreuisset cælebs uiuere à secunda uxoris Eurydices morte, multarũ mulierũ nuptijs spretis, uiros alios præterea à fœminarum coniugio deterruit. Proditur alia mortis tam indignæ causa. Cùm in descensu ad inferos omnem deorũ progeniem laudasset, per obliuionem Liberum patrem neglexit. Quare paulò pòst in Olympo mõte, uel (ut alij) in Pangæo Thraciæ promõtorio sedens, ab irato numine Bacchis in eum concitatis, ita (ut dixi) perijt. Rursum diuersius ab his aliud proditur. Cùm aliquando Venus & Proserpina de Adonide coram Ioue iudice cõtendissent, à Ioue index cõstituta fuit Calliope Orphei mater. Quæ utriq; Adonin cõmunẽ adiudicante, aiunt Venerem ob id tãtopere ira succensam, ut in filiũ

Orpheum omnes Thraciæ mulieres quodam furoris œstro extimularit. Caput ab illis è monte in mare proiectum, fluctuum reciprocatione in Lesbum delatũ fuit, & ab eius insulæ incolis humatum. Ob quod beneficium hanc uicissim gratiam tulêre, ut Lesbij ad artem Musicam ingeniosissimi euaserint. Porrò autẽ ipse Orpheus ἐν τῷ περὶ λίθων de se narrat, qua fortunæ benignitate à canibus seruatus aliquando adolescens fuerit. Aues canibus uenari solitus erat. Euectus ad consuetum aucupiũ, in nescio quod promontorium, prædæ se intentum ibi cœpit componere. ubi draco ingens in incautum impetum fecit, & spiris multiplicibus adolescentem corripuit. Canes assueti herum sectari, auxilio accurrunt, eumq; necato dracone præsenti morte liberarunt. Numeratur hic inter eos, qui studiorum causa Aegyptum adierunt. Huius inuentum traditur, harmonia concentusq; orbium cœlestium. Summum eius ἄφυρον, infimum terrenum: superesse autem sonos septem.

Veste.] à uestitu & corporis habitu decoro, & functione sacerdotali, seu potius professione. Instituisse creditur diuersas ceremonias. Quamobrem ab Horatio sacer deorum interpres appellatur. Tum autem, quòd homines syluestres à fœdo uictu deterruerit, syluas, tygres, & leones cithara sua cantu mansuefecisse dictus fuit. Septem.] Chelyn septem neruorum à se inuentã in refluxu Nili, Mercurius Orpheo tradidisse dicitur: nonnulli Apollini, à quo Orpheus acceperit. Rursum fabulantur lyram hanc è bubulis cornibus factam, cui adaptarit ipse septem chordas, ad septem Atlantidum numerum, in gratiã matris Maiæ. Postea ob nouem Musarũ dignitatem, duas accessisse. Obloquitur.] dixit: pro, occinit modulis. ut simul intelligamus, eum & cantasse & pulsasse fides. Eburno.] A' materia. Hodie nullo adhibito instrumento, neruos digitis, ut in testudinibus solũ pulsant. Hic.] Quãuis Poëta habita argumẽti sui ratione, heroas & semideos ad inferos relegat: ita tamen collocat eos, ut à cœlo non abducantur, ubi aër purior est, ubi Elysium, ubi Solem norunt sua sydera. Duplicem igitur obseruationẽ proposuit, & figmentũ poëticum, & philosophicam doctrinã. Obseruare hic conuenit, Poëtam tantũ eos hoc loco & in sequẽtibus celebrare, qui gentis Troianæ authores fuêre: & qui ab Aenea & eius posteritate, Romani sunt orti. Primo loco igitur ponit gentis Troianæ primos conditores, Teucrũ & Dardanum: quorũ ille posterius è Creta: hic multo antè ex Italia, casu fratre Iasio, primùm in Samothraciã, inde in Phrygiam delatus fuit. de his in tertio fusissimè est narratum. Ilus.] Genealogiam Dardani, eiusq; posterorum Aeneas refert apud Homerum, Iliad. 20. cum Achille cõgressurus: simul narrans splendidè à quàm humilibus principijs paulatim urbs Troia creuerit:

" εἰ δ' ἐθέλεις καὶ ταῦτα δαήμεναι, ὄφρ' ἐῢ εἰδῇς
" ἡμετέρην γενεὴν, πολλοὶ δέ μιν ἄνδρες ἴσασιν.
" Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς,
" κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ
" ἐν πεδίῳ πεπόλιστο πόλις μερόπων ἀνθρώπων,
" ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης.
" Δάρδανος αὖ τέκεθ' υἱὸν Ἐριχθόνιον βασιλῆα,
" ὃς δὴ ἀφνειότατος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.

Et paulò pòst:

" Τρῶα δ' Ἐριχθόνιος τέκετο Τρώεσσιν ἄνακτα.
" Τρωὸς δ' αὖ τρεῖς παῖδες ἀμύμονες ἐξεγένοντο,
" Ἶλός τ', Ἀσσάρακός τε, καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης,
" ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.
" τὸν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν, A
" κάλλεος εἵνεκα οἷο, ἵν' ἀθανάτοισι μετείη.
" Ἶλος δ' αὖ τέκεθ' υἱὸν ἀμύμονα Λαομέδοντα.
" Λαομέδων δ' ἄρα Τιθωνὸν τέκετο, Πρίαμόν τε,
" Λάμπόν τε, Κλυτίον θ', Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος.
" Ἀσσάρακος δὲ Κάπυν, ὁ δ' ἄρ' Ἀγχίσην τέκε παῖδα.
" αὐτὰρ ἔμ' Ἀγχίσης. ——

Fuit igitur Ilus Aeneæ proauus, qui regiam urbem de se Ilium nuncupauit: cuius filius Laomedon eam cingere muris adortus, Apollini & Neptuno mercedem pactis id negotij dedit. Porrò autem, quo pacto eos ludere sit conatus, & dij uicissim iniuriam sint ulti, alio à nobis loco est memoratum. Sed de nomine Ilij diuersa est sententia. Suid. κατὰ δὲ τὴν φρυγῶν χώραν, inquit, τρῶς ὁ πατὴρ ἴλου καὶ γανυμήδους ἐβασίλευσεν, κτίσας τὴν μὲν τροίαν εἰς ἴδιον ὄνομα, τὸ ἴλιον δὲ εἰς ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Aliò qui ἰλλὸς, στρεβλὸς, στραβὸς, διεστραμμένος. Magnanimi.] Appositio. Nati.] fœlicioribus temporibus, quàm Priamus, Aeneas, & alij, qui bello Troiano interfuerunt. Propter eorum temporũ calamitatem, hanc addit ecphonesin. Dardanus.] Primæ conditionis authorem nominatim celebrat, qui de se uniuersam eam regionem Dardaniam, alijs nominibus ultrò citroq; deletis, appellauit. Condidit hic urbem primus Dardaniam, ubi fato defunctus & sepultus fuit. Postea à Troë Troia: & ab Ilo postremò Ilium urbs fuit appellata. ὕστερον γὰρ καὶ ἡ δαρδανία, καὶ ἡ ἴλιος, καὶ ἡ τροία, μία πόλις γεγόνασι, inquit Lycophronis enarrator. Arma.] A' signis pacis, qua illi suauissime in uita freti essent. Notum satis ex Homeri Iliade, ijs temporibus, & posteris item, morem tenuisse, ut in prælijs duces maximè è curribus pugnarent. Enumerat quatuor potissimùm pacis ac temporũ à bello pacatorũ argumenta: arma, currus inanes hastas solo defixas: & pascentes liberè, nulloq; hostium metu per campos, equos, quod pacis cum primis est signum. Quæ gratia.] A' studio & uiuentium artibus, quas etiam post corpus exercent. Platonici astruunt, animas ijs delicijs post mortem excarnificari, quibus superstites intemperantiùs dediti fuêre. Vnde Tantalum à luxu constringi: contrà, claros uiros suarum sequã recordationem uirtutum. Aliqui hic exponunt endyadin: pro armatos currus, siue armatorum uirorum currus. At mihi ita rectiùs uidetur explicandum per Zeugma, Mirantur currus inanes: hoc est, bellatorũ uacuos, & arma inania. Liberum igitur super hoc sit uolentibus expendere. C

Currûm.] pro curruum, syncope: sicut in Repostos, pro repositos, sepultos in terra: uel apud inferos & in Elysio uersantes. In uniuersum complectitur reliquam beatorũ spirituum turbam, quam ita propositam particulatim iam inde distribuit. Fingit autem Poëta rursum omneis hîc eo studio distineri, quo in rebus humanis religiosè & pie officijs se exercuerint: contentos tenui uictu, & cantu Deum colentes. Et regionem longè amœnissimam his tribuit, ac syluam fluminibus irriguam. Pæana.] hymnum, acclamationes, εὐφημίαν, ac laudes Apollinis. Duo Pæanis genera ueteres celebrarunt maximè: unum bellicum, ante pugnam, cùm classicum caneretur: alterum, ubi uicissent. Itaq; duplicem Pæana canebant: ante bellum, Marti, post bellum uerò, Apollini. παιανίζειν, authore Varrone est uitulari, quod in sacris quibusdam pontifex facere consueuit: hoc est, lætari. quam significationem hoc loco disertè expressit; cùm lætos in choro eos canentes faciat. Græci etymologici interpretantur, τὴν παῦσαι ἰάσασθαι: id est,

A id est, Paeanem inuocare. Quare inter alia cognomina, Apollo etiam Paean appellatus fuit. Et sicut ἰήιον ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, à sanando, ita Paeanem ἀπὸ τοῦ παύειν dictum uolunt: quasi παύειν τὰς ἀνίας, à constringendis doloribus. Virgines Vestales ita indigitare consueuêre, ἰὴ παιάν, Ire Paean: hoc est, medice Paā. rursum Iô, & Ieius: ab immittēdo, ἵεσθαι: tū autē ἀπὸ τοῦ παίειν: id est, à feriendo, quòd Pythonem serpentem terribilem percusserit, nomen habere existimatur: quo utebantur, cùm malum aliquod deprecarentur. Verùm cum bonam corporis ualetudinem precarentur, ἰὴ παιάν, identidem obrudebant: quod quidem perinde est, ac si dicas, medere Paean. Multa huc spectantia de huius uocabuli natura disseruntur apud Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 17. Itaque Apollinem ista multitudo cantu celebrat, quòd in eius maximè tutela sint. Sunt autem sacerdotes, uates, quos Graeci προφήτας uocant, poëticae & artium pulcherrimarum inuentores. His adiungit ab illis diuersos quosdam, optimè in uita de suis meritos & pios in patriam. Inter.] A loco: in laureto, propter Apollinem, cui ea arbor dedicata est, propter B eius uim futurorum praesciam. Hic collocat maximè uates & sacerdotes castos, quos is Deus tueri credebatur.

Odoratum] dixit pro odoriferum. Eridani.] Padi fluuij. Hunc nonnulli Nilum, complures Oceanum esse uolunt. Fluminum omnium in Europa, praeter Istrum, maximum est. Oritur ex Apenninis in gremio Vesuli montis, primùm angustis profluens alueis: inde breui cursu triginta amnibus auctus, diffundit se in Hadriaticum septem ostijs. Amnium praecipui sunt, & lacuum, qui in Padum euoluuntur: Verbanus, Larius, Sebinus, Eupolis, & Benacus. unde Ticinus, Abdua, Ollius, Lambrus, & Mincius. Hinc ea Italiae pars, quae inter Alpes & Padum, ubi Mediolanum est, interiacet, Transpadana appellatur Romanis: altera autem, quae inter amnem & Apenninum media est, Cispadana. A Graecis ἠριδανὸς uocatur. Oriente cane augetur. niuibus liquatis, agris quàm nauigijs torrentior, nil tamen ex rapto sibi uendicat. Plena huius amnis descriptio extat apud Plinium lib. 3. cap. 16. Idem author est lib. 2. cap. 103. Padi fonté hoc miraculi habere, ut medijs diebus aestiuis uelut interquiescens, semper areat. Au-C rum effundit quemadmodum Hebrus Thraciae, Pactolus Asiae, & Ganges Indiae fluuius. Plurimus.] ingens: Nulli amnium claritate inferior, inquit Plinius. Hunc ab inferis ad superos uolui ob id fingitur: siue quòd ex fonte iugi Apennini in superum mare eijciatur: siue quòd in caelū translatus existimetur. Eridanus.] Fabulantur Phaëtontem, cùm currum paternum per inscitiam altius humiliusúe quàm conueniebat, rexisset, & iam suprà infraq́ omnia conflagrarent, in Eridanum, amentia externatum decidisse, & Iouis fulmine percussum. Hoc autem incendium, quo uniuersa rerum machina arsit, ut extingueretur, toto Orbe confluxêre amnes, quorum inundatione, quantum hominum erat, extincti fuerunt, extra unum Deucalionem & Pyrrham eius uxorem. Hac fratris calamitate sorores consternatae, cûm lugendi flendiq́ nullum facerent finem, in populos mutatae sunt: lacrymae uerò earum in electrum indurverunt. Heliades dictae, ἀπὸ τοῦ ἡλίου τοῦ πατρός. Huius propinquus Cygnus, qui tum Liguribus imperabat, quia & ipse luctu contabescebat, in cygnum uersus fuit. Ipse porrò Eridanus in caelo collocatus creditur. Sydus est stellis frequens, cui subiectus est Canopus splendens: ideo Nilus esse putatur. Tangit temonem nauis. Oritur à sinistro pede Orionis, & peruenit usq; ad pistricem. Inde rursum ad leporis usq; pedes diffunditur: tenditq́ ad arcticū circulū. Simulacrum huius, circulus hyemalis intersecat, ab eo loco ubi ceto coniungitur. Oriente scorpione cum sagittario, occidit, cum gemino & cancro exoriri uidetur. Fabulam cultissimis uersibus cōplexus est Germanicus Caesar in Phaenomenis Arati:

Planxêre ignotis Asiae Phaëtontidis undis:
Eridanus medius liquidis interiacet astris.
Huius pars undae laeuum ferit Orionis
Lapsa pedem, procul amotis qui piscibus usus,
Vincula coniectat nodus cristam super ipsam,
Aequore Pistris adit, sunt illi libera caelo
Sydera nonnullam specie reddentia formam.
Sub leporisq; latus uersam, post deniq; puppim
Inter & Eridanum flexusq́ cauumq; carinae.
Atq; haec ipsa notat se nullam ferre figuram.

Aratus Eridanum proximè cetum collocat in caelo. Ideo hunc Eridanum labi dicit Poëta, quod Phoebo Apollini, ob Phaëtontem in eo submersum, dedicatus sit, ut omnia hic illi conueniant: Spiritus hymnus lauri nemus, Eridanus. Hic manus.] Inter gradus pietatis numeratur, pietas in patriam, pro qua non fortunae tantùm sunt ponendae, uerùm etiam fortiter pugnando moriendum. Secundū deum enim, & parentes, plurimum loco debemus ubi nati sumus, ubi educati, qui nos suo sinu excepit, conseruauit, & in uiros prouexit. Huic fraterna charitas etiam libenter cedit. Etenim domo subuersa, incolumis manet reipub. status: at urbis ruina, domum, larem, penates, & omnia secū trahat necesse est. Pro patria fortiter pugnando cecidit Brutus, liberator patriae: Curtius: uterque Decius: Horatij ad Cremeram: Codrus Atheniensium rex: Phileni fratres. deniq; innumera mortalium uis pugnando uulnera acceperunt, ut paucos è multis numeremus: Cocles, Scaeuola, & id genus magnanimi ciues. Atque his diuersum & locum & praemiū à superioribus tribuit, qui patriā auro uendiderint. Sacerdotes.] nullo incestu polluti, nullis stupris aut adulterijs infames. Seruius dicit, solere sacerdotes herbis quibusdam emasculari. Quod si ita res habet, non poterant non castè uiuere, quibus uidelicet omnis fenestra ad fornicationem praeclusa fuerit. Si ante sacra suscepta, de ijs loquatur Poëta, qui sacerdotes? qui casti? si coniugium non contaminet immaculatū? ante susceptum sacrorum munus? Vates.] Hos distinguit ab impijs, & qui mendaci spiritu afflantur: Ero, inquit, spiritus mendax in ore prophetarū. Quare disertè addit, Phoebo digna: id est, uera haudquaquam uana. Apollinis oracula, ob rerum indubitatam ueritatem, toto Orbe celeberrima habebantur. Duo potissimùm oraculorum Apollinis genera erant, Delphica & Pythia, quae summam fidem apud mortales obtinebant Pythiū, authore Strabone, celeberrimū erat. Liquebat id ex thesauris ingentibus ibi constructis, in quos sacra pecunia inserebantur, & clarissimorum artificum operibus: ludis Pythijs item, qui ibi celebrabantur. Ibi tripus erat, in quem uates simulatq; inscendisset, diuinationis spiritu hausto, responsa edebat. Hinc prouerbiū, τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος, ἢ, ὡς ἐκ τοῦ τρίποδος, tanquam ex tripode: de uehementer certis & indubitatis. Hoc uatum genus in Elysio hic collocat Poëta: non aūt Phoebadas illas, de cuiusmodi est apud Lucanum:

—— en nobis dabis improba poenas,
Et superis, quos fingis, ait Appius.

Inuentas.] *rerum inuentores, quiq; mortales commoditatibus adiuuarint. His prisci diuinos honores post mortem deferebant. Nam antiquitas aliud nihil existimabat esse Deum quàm prodesse mortalibus. Neq; uini tantùm aut frumenti legúmue inuentoribus ceu dijs honorem habebant, sed etiam beluas quasdam pro numinibus colebant: ut Aegyptij ciconiam, Romani anserem. Natum inde prouerbium est, Homo homini Deus. De rerum inuentoribus Hyginus libro fabularū primo, cap. 274. & cap. 277. Plin. lib. 7. cap. 56. Idem scribit lib. 25. cap. 1. rerum inuentores ab antiquis deos habitos. Seruius philosophos tantùm hic significari existimat.* Quiq;.] *Optimè de parentibus, liberis, amicis, ciuibus & patria meritos dicit. Atq; horum quidem omnium uita, quoniam integra fuit & incorruptis niueisq; moribus, rectè illis candidam uittam tribuit. De uitta alibi.* Circumfusos.] *circa se collectos: metaphora ab inanimato ad animatum.*

Musæum.] *Plures Musæi produntur. Eleusinius ex Antiphemo, Orphei auditor, epopœus, sub secundo Cecrope floruit. scripsit ad filium suum Eumolpum, Hypothecas, & alia nonnulla. Secundus Musæus recensetur Ephesius, epopœus scripsit hic Perseidis lib. decem: in Eumenem item & Attalum. Tertius, Lysiæ philosophi filius. cui frater fuit Hesiodus. Meminit Plinius libro 25. capite 2. Musæi cuiusdam, qui post Orpheum cum fratre Hesiodo Pelion herbam in summa admiratione habuerit. De Musæo hoc igitur mirè uariant authores. Nonnulli hunc Eumolpi Eleusinij, uel (ut quidam) Atheniensis patrem, ut dixi: alij filium fuisse, memoriæ prodiderunt. Fuit Eumolpus epicus: de cuius nomine Eumolpidæ apud Athenienses dicti fuére: & ipse Orphei auditor, ut aliqui existimant: quiq; in Pythicis uicerit. Rursum sunt alij quibus placet, Musæum Eumolpi filium fuisse, & audiuisse Orpheum, atq; in Pythicis certaminibus uictoriæ palmā tulisse: id quod Maro uidetur significare, cùm eum humeris altis extare è cæteris dicat, à signis robur corporis coarguens.* A *Aegyptum adijt, ubi cum regni sapientibus diu conuersatus, genealogiam deorum scripsit, & Astrologiæ multum lucis attulit. In literas retulit arcana Cereris sacra: quod opus Eumolpo alij tribuunt, sicut & aduentum in cœlum, & præcepta mysteriorum, quæ filias suas docuit. Hæc constabant tribus millibus uersuum: quæ ea de causa Chiroscopica dicta fuére. nam de Magistratibus deligendis & designandis, accuratiusq; consultando disputabant. Vnum librum soluta oratione emisit. Mortuus est Phaleris Musæus. Porrò autem poëma quod de amoribus Herus & Leandri elegans & politum circumfertur, incertum est huiúsne sit Musæi an alterius alicuius. Non defuerunt, qui Musæum hunc filium Orphei aut Lini fuisse crediderint: alij Eumolpidis illius, qui primus apud Carthaginenses philosophatus dicitur. Sed quia humeris latis alios omnes supereminere dicit, Platonem significari putat Seruius, qui ab humerorum latitudine, priori nomine posito, Plato, πλάτων dictus fuerit: antea Aristocles appellatus. Verùm inscitum est, ita sententiam Poëtæ contorquere, cùm nudis & illustribus uerbis Musæum nominet. Donetur, in obscuris & ambi-* B *guis, diuinare ex signis & alijs circumstantijs. Sed in historijs, quid æquè ridiculum & ineptum, atque propria uocabula alijs pro arbitrio commutare? aut aliud ponere, & diuersum existimare? Teneamus nos Musæum, siue Orphei, siue Lini, siue Eumolpi filium, certè excellentem apud priscos mortales philosophum: quem sua ætas, non minus quàm posterior ipsum Platonem, suspexit, & admiratus fuit. quem & uatem uocat statim, quippe Poëtam, & Theologum, & athletam, qui in Pythicis uicerit. Nigidius meminit alterius cuiusdam Musæi, qui regnarit apud Bisthonios.* Humeris extantem suspicit altis.] *à magnitudine.* Suspicit, *admiratur: metaphora rei conueniens.*

ARGVMENTVM.

Sibylla beatorum animas interrogat, atq; in primis ex Musæo poëta quærit, vbi locorum habitet Anchises? Musæus respondet nulli Elysios campos incolenti certam esse sedem, sed omnes lucos, florentiaq; prata incolere. attamen locum Anchisæ eis non solùm indicat, verumetiam ne errent viam, ipse præcedit, ex transgresso monte Anchisem offendunt in virenti valle, qui suorum nepotum animas recensebat. qui viso C Aenea manus attollit, lacrymatur, & præ lætitia fleri nequit.

NASC.

Dicite fœlices animæ, tuq; optime uates,
Quæ regio Anchisen? quis habet locus? illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.
Atq; † huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus, * lucis habitamus opacis,
Riparumq; toros, & prata recentia riuis
Incolimus. sed uos (si fert ita corde † uoluptas)
Hoc superate iugum, & facili iam tramite sistam.
Dixit, & antè tulit gressum, camposq; nitenteis
Desuper ostētat: dehinc sūma cacumina linquūt.
At pater Anchises penitus conualle uirenti
Inclusas animas, superumq; ad lumen ituras,
Lustrabat, studio recolens, omnemq; suorum
Fortè recensebat numerum, * charosq; nepotes,
Fataq; fortunasq; uirûm, moresq; † manusq;.
Isq; ubi tendentem aduersum per gramina uidit
Aenean, * alacris palmas utrasq; tetendit:
Effusæq; genis lacrymæ, & uox excidit ore.

DICITE felices animæ.] *Sibyllæ petitoria oratio est: cui⁹ initio beneuolentiā colligit auditorū ex cōmendatione felicitatis ipsorū.* Tuq; optime uates.] *à cōmuni ad separatā trāsit hominis allocutionē: nam Musæū alloquitur: quē uel à probitate uitæ, uel à peritia disciplinarū cōmēdat.* Quæ regio Anchisem, quis habet loc⁹?] *interrogatio bimembris: nam & regionem, &, qui in regione est, locū quærit.* Illius ergò Venimus.] *causam inquisitionis ostendit: nā non alterius, sed ipsius Anchisæ tantùm causa se uenisse dicit.* Et magnos Erebi tranauimus amnes.] *Ex difficultate loci magnū esse negociū, & profectionis necessitatē ostēdit.* Nulli certa dom⁹.] *Musæus respondet, atq; ubi locorū beati: id est, heroū animæ habitent in cam-*

† al. hic
* al. syluis
† al. voluntas)
* al. carosque
† al. genusque.
* al. alacreis

A in campis Elysijs, monet: quos nulla certa habitatione teneri, sed incertis sedibus per prata, per lucos, perq; fluuiorum ripas habitare dicit. Riparumq; toros.] gramina, quae in ripis nascuntur: nã de uitibus, & herbis torus etiam dicitur, & torosus. Plin. lib. 19. nat. hist. breuior his est, sed torosior, amariorq; inula, per se stomacho inimicissima. Et prata recentia riuis.] noua: hoc est, uirentia propter riuos. ita quoque Hor. nouam frondem pro uirenti dixit lib. 3. carm. Ode. 4.

" Fronde noua puerum palumbes

" Texere. Sed uos.] uiam docet. Facili iam tramite sistã.] ut non erretis. Et antè tulit gressum.] ut qui comiti erranti monstrat uiam. At pater Anchises.] non ociosum reperiunt Anchisem, sed opportunè animas nepotum suorum recensentem. Penitus.] ualde ad inclusas, non ad uirenti refertur, quidquid dicat interpres. Lustrabat.] recognoscebat, quod statim declarat, cùm ait: Forté recensebat numerum.] tractũ est de militia, cùm imperatores suos milites recognoscunt. Caesar 8. belli Gallici: legionibusq; ex omnib. hybernis ad fines Treuerorũ euocatis, eò profectus est, ibiq; exercitũ lustrauit. & Liuius: Inter haec recenset exercitũ, milites instruit. B

Fataq; fortunasq; uirùm moresq; manusque.] nõ numerũ suorũ duntaxat, sed uitae etiã, ac mortis rationem, fortunam, mores, potestatesq; illorũ recensebat: nã fato uitae principiũ, ac finẽ, fortunae extranea, ut honores, diuitias, nobilitates, idq; genus alia ueteres ascribebãt. uirtute uerò propagantur regna, mores, ac iura dantur populis. Mores.] quibus urbes instituendae erant. Manusq;.] potestates, imperijq; magnitudinem: quae uirtute comparatur. Palmas utrasq; tetendit.] laetantium gestus expressit. Effusaeque genis lacrymae.] quidam absurdum esse putant dare lacrymas Anchisae in beatorũ iã numerũ adscito, sed id finxit Poëta sapientiss. ad effectũ paternae pietatis ostẽdẽdũ. Et uox excidit ore.] prae laetitia. quae uerò Seruius ait, tanquã seni, nugae sunt. Dicite.] Seruius hic existimat Sybillã numine destitutam esse, propterea quòd rerum non praesentium tantùm, sed futurarum etiam gnara, percontetur de Anchise. Mihi porrò ita uidetur: uel Poëta consilio factũ, ut per interrogationem materia narrandi de situ & amoenitate Elysij praebeatur: uel quòd dilatãdae narrationis causa, breue colloquium utriusq; sit insertũ: uel humano more, rerũ non ignarã, colloquendi copiam captasse. C Illius.] Causam addit, cur de Anchise interroget, ne Musaeus ociosam interrogationem arbitretur. Ergò.] retractio tono postpositum, cum gignendi casu. Tranauimus.] Amplificatio. nam tranare plus est, quàm transmittere cymba.

Erebi.] inferorum. Causam itineris exaggerat, à difficultate & periculis. Quatuor inferorum amniũ uel partem indicat, uel omnes καθ' ἐξοχήν. Paucis.] Rectè paucis: tum quia unũ aliquod percontata fuit: tum quia tempus subitũ pariter ac breue responsum postulat. Heros.] Musaeus. Certa.] Reddit ad locũ, in quo Anchises posset humano iudicio conclusus teneri. Nam nullus locus animam inclusam cohercere potest, quippe substantiam incorpoream, ut est Deus, ut sunt angeli: & spiritus mali. Quare in lucis: hoc est, locis sacris, quae modò lauri nemus appellauit, habitare creduntur. ἐν παραδείσῳ ἰδόντα. Opacis.] σκοτεινοῖς. Sunt enim opaci, propter densas arborum umbras. Riparum.] Ne quid ad absolutam amoenitatẽ desit, adiungit & limpidos amnes & riparum toros. Sunt aũt tori propriè herbae intortae, à quibus lecti, tori nuncupantur. στιβάδες. Et carnis pulpã musculosam, torum, in qua robur inest, dicimus: cuiusmodi sunt callosae neruosaeq; membrorum partes, quasi collectae. Hinc torosus, musculosus. Recentia.] quae recentibus riuis perpetuam uoluptatẽ amoenitatemq; pariant. Sed uos.] À descriptione loci, transit ad id quod erat interrogationis praecipua pars, uelle se Anchisen cõuenire, & alloqui. Hũc igitur illis monstrat, ut edocti de habitationis ratione, eo potiantur. Superate.] conscendite hunc collem. Ad eũ modũ, superare montes, pro conscendere siue transcendere dicimus. Superare flumina & amnes, traijcere: superare absolutè superesse, uiuere. nam pro uincere, praecipua significatio est, & uulgaris. Montiũ partes ita fermè diuiduntur, ut sint aut radices, aut latera decliuia leniter uel praecipitia, aut iuga, aut cacumina. Vtraq; hic superant. At pater.] Nõ ociosos fingit foelices animos, sed pijs studijs occupatos. Anchisen lustrantẽ posterorũ suorũ seriẽ inducit, & singulorum fata. At Tiresias Homericus tantum ociosus inter umbras aureum sceptrum gestans offenditur, qui nulla laudata re studióue distineatur:

ἦλθε δ' ἐπὶ ψυχὴ Θηβαίου Τειρεσίαο

χρύσεον σκῆπτρον ἔχων.——

Pater Anchises.] Appositio. Poëtae peculiare est, duo ista semper ferè coniungere. Penitus.] À loco, quasi penè intus, intra ipsam conuallem, quae montibus cõclusa undiq; sit. Non quidem quasi inde exitus non pateat: sed quòd in concluso loco à reliquis sint submotae. Lustrare propriè uolunt esse ambire & circumire. περιελθεῖν. Lustrauit orbem Liber pater, lustrauit Aegyptũ: Sol circulũ suum trecentis diebus & sexaginta quinque & quarta diei parte lustrat. Nonnunquã ἁγνίζειν, expiare: ut Oue exercitum & tribus tauris lustrauit. Lustrare omnia animo, considerare. Interdum illustrare, quod Graeci dicunt περιλάμπειν. Vergil. Postera Phoebaea lustrabat lampade terras. Rursum inumbrare, quae significatio cognata est superioribus: hinc ferarum lustra, in quibus in syluis stabulantur, habitantq;: & lupanaria. Item recognosco & recenseo: quo significato hic usurpauit Poëta. Suorum.] Quos suos dicat, statim expolitione reddit & interpretatur, charos nepotes: posteritatem suam, quae ex Aenea relicto esset oritura. Fataq;.] Polysyndeton. Fatalem successum dicit posterorum suorum, uaria rerum fortuna domi & belli. Quare cum fatis coniunxit, fortunas q; id est, euentus laborum, artium, nepotum. Fatum, à Graecis εἱμαρμένη dicitur, καὶ πεπρωμένον: necessitas, à diuina mente constituta, ineuitabilis. unde ineuitabile fatum appellatur. Et fatum dictum inde putant, quòd nihil aliud sit quàm dictum & iussum diuinum. Cicero appellat fatum lib. 1. de Diuinatione, ordinem seriemq; causarũ, cùm causae causa nexa rem ex se gignat. Ea est, ex omni aeternitate fluens ueritas sempiterna. Quod cùm ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit: eodemq; modo nihil est futurũ, cuius nõ causas idipsum efficientes natura contineat. Chrysippus apud Gell. ita definit fatum, sempiternam quandam & indeclinabilem rerum seriem. Interdum pro natura usurpatur: quandoque pro oraculo, quod dij quasi fantur. Interdum pro morte, & numinis uoluntate. Aristot. dictum putat fatum, quòd per ipsum omnia sint finita & certa lege statuta, & ad finem quasi perducta. & πεπρωμένον, παρὰ τὸ περαίνω, termino: & εἱμαρμένην, ab εἴρω traho, quòd trahat et uicissim cedat rebus

omnibus

omnibus consequentibus. Virûm.] *uirorum: syncope.* Manusq́.] *uel uirtutem, quòd ea in dextera sit sita: uel frequentem posterorum uim.* Isq́.] *Anchises pater ex aduerso se petentem filium conspexit.* Palmas.] A *manus, à signis paterni affectus erga filium.* Vox.] *Periphrasis: prò, loquutus est.*

ARGVMENTVM.

Anchises pater consolatur aduentu Aeneæ filij ad campos Elysios. Aeneas patri respondens, causam suę profectionis ostendit. classem suam tutam esse nunciat, dextram, complexumque à patre sibi dari petit. cui cùm ter collo dare brachium conetur, cum illius ludit imago, ventoq; persimilis ex eius manibus effugit.

NASC.

Venisti tandem, tuaq́ expectata parenti
(Vicit iter durum pietas): datur ora tueri
Nate tua, & notas audire & reddere uoces?
Sic equidem ducebam animo, rebarq́ futurum,
Tempora dinumerans[†] nec me mea cura fefellit.
[†] Quas ego te terras, & quanta per ęquora uectũ
Accipio? quantis iactatum nate periclis?
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerẽt?
Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes, da iungere[†] dextras,
Da genitor, teq́ amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus uentis, uolucriq́ simillima somno.

[†] *al.* sic te tua
[†] *al.* Quas te ego per terras,
[†] *al.* dextrã,

VENISTI tandem.] *Anchisæ oratio est ex abrupto inchoata, cùm ad præteritũ paterni desiderij, tũ præsentis lætitiæ affectum propter aduentum filij declarandũ. nam uox tandem lõga expectationis effectũ cum lætitiæ affectu designat. porrò hæc oratio ualde affectiuosa est, imò nec nisi affectuũ expressionem continet, lætitiæ præsertim, & doloris Anchisæ, lætitiæ quidem propter Aeneæ aduentum, doloris uerò propter timorem præteritæ calamitatis Aeneæ.*

Vicit iter durum pietas.] *laus Aeneæ ingens ex officio pietatis erga patrem, quem nec horror inferorum, nec itineris difficultas retinuit, quo minus paternæ uoluntati morem gereret.* Et notas audire, & reddere uoces.] *tale est illud ex primo Aeneid.*

" *——ac ueras audire, & reddere uoces.*

Intelligit autem familiarem allocutionem patris cum filio.

Tempora dinumerans.] *fato currentia, per quod colligitur Aeneam fato ad inferos descendisse.* Nec me mea cura fefellit.] *cogitatio, quæ absq; eius animi solicitatione esse non poterat, ut fit in aliquid expectantibus. quod uerò Seruius ait mea cura: id est, tu meus filius, ridiculum est.* Quas ego te terras.] *alterum animi sui affectũ ostendit, timoris uidelicet: unde animi quoq; eius solicitatio noscitur ex periculis, quæ terra mariq; passus erat Aeneas: quæ quidem hic communiter amplectitur, in primo uerò Aeneid. quanta fieri potest breuitate, separatiùs attingit, nec omnia quidem, sed insigniora:*

" *Vos & Scylleam rabiem, penitusq; sonantes*
" *Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa.*
" *Experti.* Quàm metui, ne quid Libyæ.] *à cõmuni periculorum enumeratione ad separatam incommodi mentionẽ transit.* Tua me genitor.] *Anchisæ uerbis quàm breuissimè respondet Aeneas: inprimisq; sui aduẽtus causam assignat: deinde ut patrẽ omni timoris solicitudine liberet, classẽ in tuto, imò in Itala mari, quò eũ fata trahebãt, stare nũciat.* Tua tristis imago.] *ad significationem sui erga illum amoris, palilogia utitur. tristis uerò imago μιζωνυμικῶς dixit, quia tristis ipse efficiebatur.*

Sæpius occurrens.] *exaggerat à frequentia apparitionis: non enim terribilis illa patris imago semel, sed sæpiùs apparebat, per quod innuit se nulla alia de causa inferos adijsse, nisi ut paternæ uolũtati morẽ gereret. unde lo-*

cus beneuolentiæ occulte elicitur ex officio pietatis erga patrẽ. Stant sale Tyrrheno classes.] *alteri orationis Anchisæ parti respondet: quæ timoris, dolorisq; affectum continet.*

Quas ego te terras. &c. *Et quæ sequuntur.*

Da iungere dextrã.] *solis cognati, atq; amici cùm diu absuerint, in primo congressu dextras iungere, ac mutuo se cõplecti, hoc factũ nõ fuit, quia abrupta* B

à longè ex nimio lætitiæ affectu inciderunt Anchisæ uerba: quibus etiã respondendũ fuit. nunc uerò Aeneas quærit dextræ iunctionẽ, & complexũ patris, sed incassum: non enim anima est ueluti corpus, ut comprehendi possit. unde sequitur: Ter conatus ibi collo dare brachia circũ.] *rectè dixit conatus, quia nullus secutus est comprehensionis effectus. ideo elegãti repetitione subdit:* Ter frustra comprensa manus effugit imago.] *frustra ait, quia retinere non potuit. & suggerit causam.*

Par leuibus uẽtis, uolucriq́ simillima somno.] *quam ex eleganti somni, ac uentorum similitudine deducit ijsdem uersibus in 2. Aen. Poëta usus est, cùm de umbra Creusæ uerba faceret. & est Homeri locus Odyss. 11 ubi itidẽ Vlysses matrẽ suã conatus amplecti, frustratur. uersus Homeri positi à me sunt in secũdo cõmentario.* C

VENISTI.] *Pathetica oratio est Anchisæ, quæ mirè ostendit paternũ affectũ erga filiũ: dum multus est modò in exaggerando desiderio conueniendi filij, modò in eleuanda solicitudine sua pro filio, modò in gratulando aduentũ filij à magnis iactationibus & erroribus tandem conspecti. Obseruauit decorũ simul in sene. Nam cùm ea ætas natura sit loquacior, cõfundit multa simul: nescio quo ordine.* LAMB. Hort.

Tandem.] *post longos errores, & uaria discrimina, & quidẽ multùm ac diu expectatus. At Anticlia apud Homerũ, filium rogat, quomodo inferorũ tenebrosa profunda penetrarit, quæ uidere mortalibus ualde sit acerbum:*

" τέκνον ἐμόν, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα,
" ζωὸς ἐών; χαλεπὸν δὲ τάδε ζωοῖσιν ὁρᾶσθαι.

Inde exaggerat difficultatem adeundi, per interiectos amnes & medium oceanum. Tuaq́.] *Laudat filium à pietate erga se, quem nullum iter quamuis asperum sit remoratum, quò minus patrem inuisat.* Expectata.] *nam per somnũ ei aduentũ suum in Italiam denunciarat: & descensum ad inferos, & suum congressum imperarat. Hinc expectatum filij aduentum dicit, quem tandem post longã expectatio-*

A expectationem uidere sibi gratulatur. Ora.] os, praesentia & conspectu eius frui. Pluralis pro singulari.

Audire.] Periphrasis uerbi colloqui. Quid porrò aliud est audire & reddere voces, quàm ultrò citroq; sermones cedere? & uerba conferre? A' causa finali: cur tam diu à se sit expectatus. Sic equidē] Redditio expectationis, à ratione temporis, quo decessit.

Mea cura.] Nominandi casus, mea solicitudo, pro te: non, ut Ser. uocandi. Quas ego te.] Rursum pathos, quasi amplexantis, à magnitudine laborū: quos expolitione statim amplificat. Quàm metui.] Anticlia Homerica, non multo diuersiora cum filio loquitur: Nunc profectò errabundus Troia huc uenisti, & quidem tandem unà cum socijs & classe, neglecta patria, aedibus paternis & suauissima coniuge. noster uerò affectus inserit, à solicitudine & pietate patris. Adijciam ex eodem libro Anticliae uerba:

" ἀ νῦν δὴ τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἱκάνεις,
" νηΐ τε καὶ ἑτάροισι πολὺν χρόνον, οὐδέ πω ἦλθες
" εἰς Ἰθάκην, οὐδ' εἶδες ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκα.

Libyae.] Carthaginis, continens pro contento. Modestè notat consuetudinem filij cum Didone, & obliuionem B regni Italici, in quod fatis uocatus fuerat. Sed & regna, numero pluratiuo dixit: pro regno Libyae, regnum Carthaginense signans. Ille.] Aeneas patri uicissim respondit, & quidem breuibus, ad praesentis loci rationem accōmodatè. Tua me.] Causam, à pio, statim reddit, cur laborem tam arduum susceperit: dulcem uidelicet patris recordationem, & ardens eius uisendi desiderium. Imaginem hic, memoriam appellare uidetur, figuratè: nisi simpliciter quis accipiendum putet, non magnopere refragor. Poëticè possessiuo pro primogenio abusus est. pro imago tui: quae de te habetur à me. Alioqui, si actiuè interpretere: quam tu possides imaginem, illa me huc tendere cōpulit. Repetitio pronominis, praeter affectus etiam emphasim habet. Vlysses eo, quem paulò antè loco dixi:

μῆτερ ἐμὴ χρειώ με κατήγαγεν εἰς ἀΐδαο, "
ψυχῇ χρησόμενον θηβαίου τειρεσίαο. "

Hic descensus sui causam obtendit Tiresiam uatem, cuius conueniendi desiderio id laboris capessit.

Haec limina.] Ad haec limina, defectio: & synecdoche, pars pro toto. Stant.] Breuiter ad id reddit, quod Anchises dixerat: Quas ego te terras, & quanta per aequora vectum, Accipio? Sale.] mari, quemadmodum Graeci ἅλα quoq; simili figura usurpant. Da genitor.] Petitio, cum extenuatione. Rursum repetitioni uerbi misfunt affectus. Amplexu.] Vel apocope, pro amplexui: uel per ἔλλειψιν, pro ex amplexu nostro. Ora rigabat.] Lacrymantem Anchisen, sed decorè, Poëta inducit. Nam ea aetas in lacrymas natura pronior est, quod Homerus tamen praetermisit. Ter conatus.] Expressit Homericum illud:

τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει, "
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον, ἢ καὶ ὀνείρῳ. "

Idem paulò pòst animam uelut somnum subuolasse dicit:

ψυχὴ δ' ἠΰτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται. "

ARGVMENTVM.

Aeneas admiratus multitudinem animarum: quas circum amnem Lethaeum potantes videt, illius rei causam, quis fluuius, quae animae sint, ab Anchise requirit, edisserit pater eas esse animas, quae in alia tandem corpora reuersurae sunt, ideo Lethaeum fluuium epotare, vt vitae prioris oblitae transmigrare possint.

NASC. In ualle reducta.] uel lōgè remota, ut apud Hor. in epist.

" Virtus est mediū uitiorum utrinque reductum.

Vel secreta. ut in primo carm. Hor.

" Hic in reducta
C ualle caniculae
" Vitabis aestus.

Sonantia syluae.] alij syluis, at si syluae legas, generandi casus est. Domos placidas.] quos antea amoena uireta, hic eodē sensu placidas domos appellat: nempe Elysios campos. Praenatat.] rectè interpres admonet contrariè dictum esse. nam flumina nō natant. sed fluunt, homines uerò in fluuijs natant. igitur praenatat praeterfluit intellige.

Populiq; uolabant.] de Homero sumptū est: qui animas usq; quaq; uolantes inducit. sed de alis animae Plato in Phaedro. Ac ueluti in pratis.] eleganti, appositaq; cōparatione ex apibus uolātibus, diuersiq; generis floribus insidentibus locum exornat. Causasq; requirit.] tria quaerit, cur animae fluuium circumuolent potaturae, quis fluuius, postremò quae sint animae, seu uiri illi uolantes.

Interea uidet Aeneas in ualle reducta
Seclusum nemus, & uirgulta sonantia † syluis,
Lethaeumq;, domos placidas qui praenatat, amnē,
Hunc circū innumerae gentes populiq; uolabant.
Ac ueluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt uarijs & candida circùm
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit uisu subito, causasq; requirit
Inscius Aeneas: quae sint ea flumina porrò,
Qui'ue uiri tanto complerint agmine ripas?
Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidē memorare tibi, atq; ostendere coram,
Iampridē hanc prolem cupio enumerare meorū.
Quò magis Italia tandem laetére reperta.

† al. syluae.

Animae qb' altera fato.] quaesita Aeneae Anchises explicat. & primò illi parti respondet:

Quiue viri.

Lethaei ad fluminis undā.] nomē fluuij docet. quod Aeneas quaesierat.

Quae sint ea flumina porrò.

Securos latices.] μεταφορικῶς.

Et longa obliuia potant.] ad illud: causasq; requirit. Seruius interpres hac mysticè interpretatur, & reuera mystica sunt: sed adeas Platonē in Phaedro, ubi de hac animorū obliuione, & transmigratione pluribus disputatur.

Has equidem memorare tibi.] hic ingentem Anchises suae cupiditatis affectum ostendit: cuius etiam causam assignat ex commodo, & iucunditate Aeneae: unde est beneuolentiae locus ex significatione paterni amoris erga filium. Quò magis Italia.] τὸ αἴτιον est nam magis laetabitur se peruenisse ad Italiam, cum tot uiros illustres ex suo genere propagandos, tantasq; sanguini suo accessiones praeparatas esse cognouerit.

INTEREA.]

LAMB. Hort.

INTEREA.] Parasceue ad Socraticam philosophiam & doctrinam, quæ extat apud Platonem, in Phædone maximè, & alibi, de animorum immortalitate, de Deo conditore & gubernatore rerum, ex quo omnia uitam hauriunt, omnia mouentur & uegetantur. Vt rem huc deducat, & Anchisen docentem ea & alia inducat, fingit Aeneam materiam narrandi illi suppeditantem ex occasione subiectæ syluæ, & amnis, ac circum eum animarum innumerabilium errantium. Virgulta.] Quod nemus dicat, periphrasticè pluribus uerbis circumloquitur. Deinde ex Pythagorica doctrina, ex obliuionis amne potant animæ ad corpora remigraturæ, quo uidelicet exactorum in uita prius obliuiscantur, ἀπὸ τῆς λήθης: Erat ea μετεμψύχωσις animarum, qua in alia atque alia corpora migrare credebantur. Hanc primus struxit Pythagoras, qui, ut scribit Heraclides Ponticus, solitus fuit dicere, quod aliquando fuisset Aethalides, ac Mercurij filius existimatus esset. Monuisse se Mercurium, ut extra immortalitatem peteret quod uellet: ac petijsse, ut uiuens & uita functus omnium quæ sibi usuuenissent, recordaretur. Itaque omnium meminisse: qui cùm in Euphorbum uenisset, adstruere solitus esset, se Aethalidem fuisse, atque à Mercurio id beneficij accepisse, ut anima sua perpetuo errore uagaretur, migraretq; in arbores quas uellet, aut etiam animantia: teneretq; simul, quæ apud inferos sibi euenissent, quæq; reliquis animis. Ex Euphorbo in Hermotinum iuisse. Cui rei fidem facturus, Branchidas petijt: ubi phanum Apollinis ingressus, clypeum ibi ostendit, quem sibi dudum Euphorbo detraxerat Menelaus, & detractum ibi fixerat. Hermotinus fato defunctus, in Pyrrhum Delium piscatorem descendisse, atque ita ad postremum Pythagoram factum, & eorum omnium quæ retulimus meminisse. Domos.] Appositio. Prænatat.] præterfluit. Ac ueluti.] Comparatione frequentiam umbrarum densam circa Lethæam ripam uolantium subijcit, ab apum in flores deuolantium æstiua mellificatione, similitudine ducta, & moribus. Insidunt.] insident.

Circum.] sectio: uel ut sequenti accusandi casui iungatur, præpositio. Enallage speciei pro genere: pro circum flores. Funduntur.] Aptissima metaphora densitatem apum nunc in hos, modò in illos flores conuolantium exprimit. Strepit.] A' bombo iucundo ipsius insecti, quem significanter cognata metaphora murmur uocat. Paulatim alia atq; alia admirando, eò rem deducit, donec ad speculationem rerum cœlestium & philosophiæ perueniatur: ut ita ad sui cognitionem filium, adhuc in errore & cæcitate lapsantem, trahat. Inde confirmatus bellum fortiter cum uitijs, carne, mundo, malis spiritibus, gerat. Horrescit.] Terrorem conscientiæ ex obiectis spectris affingit. Nam ueritatis quasi umbris quibusdam & simulacris animo obiectis, conscientiæ terrore agitamur primùm: mox uitiorum causas & fontes edocti, ad resipiscentiam conuertimur: & ad postremum, cognitam salutem sequitur illorum obliuio, nosq; Deo ipsa speculatione agglutinamur. Inscius.] Nam ueritatis & erroris cognitio, non nisi ex doctrina uerbi, & numinis afflatu proficiscitur. Proinde primùm obliuionis amnem ad stuporem usque admiratur, inde cœlestium animorum ornamenta: ipsas uidelicet uirtutes heroicas, & opificis conditoris magnitudinem, & rerum conditionem. Duo itaque potissimùm admiratur, amnem præterfluentem, & concursum globatim magno agmine umbrarum ad ripas.

Ad ea primùm concisè ita respondet Anchises, ut inde porrò alia interrogationum semina nascantur. A

Anchises.] Ita respondit. Animæ.] Pythagoricum illud fuit dogma, seu somnium uerius atq; delirium: cuius & hoc commentum refert Hermippus. Cùm in Italiam uenisset, statim subterraneam effodit domum: mandauitq; matri, ut in tabulis annotaret ea quæ contingerent, & tempus simul adscriberet. Mox in hiatum illum subterraneum se recepit. Mater, ut mandatum fuerat, quàm diu abesset, quæ gerebantur sedulò in literas retulit. Anno elapso, redijt ex effosso specu squalidus, macilentus, horridus, situ obsitus, ac prorsus Trophonianus aliquis: qui aduocata in concionem multitudine, publicè docuit, qui ab inferis redisset. Atque ut uiro tam bono fides haberetur, omnia ea, quæ in ea Italiæ parte, se absente gesta essent, tanquam ex commentarijs recitauit. Quibus auditis, obortæ omnibus lacrymæ sunt, Pythagoræ diuinam mentem inesse existimantibus. Extemplò uiri certatim Pythagoræ uxores suas in disciplinam tradiderunt, ut arcanam illam philosophiam ex illo discerent. Hæ Pythagoricæ dictæ fuêre. Hinc eam, quam dixi, μετεμψύχωσιν struxit. Poëta non omnibus quidem B
illam deberi scribit, sed quibusdam: neque fortuitò, sed fato: hoc est, necessitate fatali incognita, soli Deo nota. Nam malis reditum negatum constat, qui ob scelera in uita perpetrata horrendis cruciatibus puniuntur. Et bonis sua præmia sunt in Elysio: quibus ergo altera corpora fato debentur? Hanc Pythagoricam opinionem tenebant Pharisæi, teste Iosepho lib. 2. de bello Iud. cap. 7. Animam incorruptam esse, transire in alia corpora solas bonorum, improborum autem perpetuo supplicio cruciari.

Securos.] aquas obliuionem factorum gignentes. Physici duos tropicos, Zodiacum intersecantes, portas esse comminiscuntur, per quas animæ è superis: id est, cœlo in terras deorsum deferuntur, ac sursum iterum remigrant. Horum altera, Cancer hominum putatur: altera, Capricornus deorum: quod per eam animæ, ad propriam immortalitatis sedem, deorumq; numerum reuertantur. Atque id quidem existimant antri Ithacensis descriptionem apud Homerum significare. Hac de causa Pythagoras docuit, à lacteo circulo Ditis imperium incipere, quod inde lapsæ, iam à superis recesserint. inde C
deorsum in corpora lapsuræ, quandiu in Cancro sunt, nondum à superis abijsse creduntur. Verùm ad leonem usque profectæ labendo, futuræ conditionis exordium auspicari, & rudimenta nascendi. Cùm igitur anima in corpus defluit, syluestrem tumultum statim dicunt experiri, quem ὕλην uocant. Eam ob causam Plato in Phædone, animam noua ebrietate trepidantem in corpus fluere scribit, uolens nouum potum alluuionis materialis intelligi. Comes ebrietatis est obliuio, quæ ibi animis obrepere incipit. Etenim si animæ rerum diuinarum memoriam, quarum in cœlo gnaræ fuisse existimantur, secum in corpora deferrent, nulla in theologicis de Deo & rebus diuinis foret inter homines digladiatio.

Lethæi ad.] Itaq; in ipso descensu, ἐκ τῆς λήθης obliuionem hauriunt, hæc plus, illa minus. Quapropter alij alijs celeriùs in uita artes addiscunt, & faciliùs reminiscuntur, quæ illic cognouerint, & statim obliti fuerunt. Hinc lectio, à Græcis ἀνάγνωσις, quid aliud est quàm recognitio? aut repetita cognitio? Cum enim uera discimus, ea quodammodo recognoscimus, quæ antea nouimus.

Secu-

A Securos.] *Quibus redduntur curarum exactorumq́ laborum expertes.* Longa obliuio.] *Potus deorum nectar creditur: inferior & turbidior, animarum, quē illæ ex Lethæo flumine hauriūt.* Has equidem.] *Attentio à cupiditate animas commonstrandi posterorum.*

Quo magis.] *Causa finalis ab utili. Promiserat id filio paulò antè per somnum, in Sicilia:*

Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, disces.

A R G V M E N T V M.

Cùm audisset Aeneas Lethæum fluuium animas idcirco epotare, vt in corpora rursus mortalia redirent, stupidus effectus rogat patrem, nunquid fieri possit, vt animæ semel corporis seruitute liberatæ, vllā teneantur amplius cupiditate redeundi in alia corpora. pater longa narratione ostendit: primùm id fieri oportere, quia cùm omnia animantia à Deo Opt. Max. originem ducant, eiusq; ductu nascantur (vt videre est) & generentur, eò etiam reuertantur necesse est, vnde cuncta procreantur. deinde posse: nam immortales sunt animę, ideò possunt reuerti: postremò velle: quoniā cùm aquam Lethæi fluminis hauserint, eius haustu prioris vitę felicitatem illam obliuiscuntur.

NASC.
O' pater, an'ne aliquas ad cœlū hinc ire putādū est,
Sublimeis animas? iterumq́; ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo,
Suspicit Anchises, atq; ordine singula pandit.
Principiò cœlum ac terras, camposq; liquenteis,
Lucentemq́; globum lunæ, Titaniaq́; astra.
Spiritus intus alit, totamq́; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet,
Inde hominū pecudumq́; genus, uitæq́; uolātûm
Et quæ marmoreo fert mōstra sub æquore Pōtus.
Igneus est ollis uigor, & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq́; hebetāt artus, moribundaq́; membra.
†Hic metuūt, cupiūtq́; dolēt, gaudētq́; nec auras
Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.
Quin. & supremo cum limine uita reliquit,
Non tamē omne malum miseris, nec funditus oēs
Corporeæ excedunt pestes, penitusq́; necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, ueterumq́; malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad uentos: alijs sub gurgite uasto
†Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisq; suos patimur manes: exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arua tenemus.
Donec longa dies perfecto temporis Orbe
Concretam exemit labem, purumq́; reliquit
Aethereum sensum, atq; aurai simplicis ignem.
Has omneis ubi mille rotam uoluêre per annos,
Lethæum ad fluuiū Deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores supera ut conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora uelle reuerti.

†al. Hinc

†al. Inuectum

O' PATER an'ne aliquas.] *Aeneæ interrogatio est, quæ πάθ& habet ex ingēti admiratione: totus autem locus iste διαλογικῶς tractatur: hoc* B *est, interrogationibus, responsionibusq́ constat.* Sublimes animas.] *nobiles, ac illustres, & est honesta, rationiq́ cōsentanea dubitatio, siue admiratio, ut animæ uiri illustris iam uinculis corporis exuta, iterum in mortale corpus reuertatur. quasi innuere uelit, uiros illustres, & gloria uirtutis insignes hoc præmio dignos esse, ut carcere corporis soluti in numerum Deorum referantur, auoq́ sempiterno summa cum felicitate fru-* C *antur.*

Ad tarda.] *Perpulchra est in sensu antithesis in his uocibus* sublimis, tarda. *nam in sublimibus leuitas, in tardis grauitas est. leues sunt animæ, grauia, propter concretā materiam, corpora.* Quæ lucis miseris tam dira cupido?] *mouet cōmiserationem ex præpostera illorum cupiditate, qui exuti corpore priorem tamen uitam appetunt, propter quā ingentia passi fuerunt supplicia.* Dicam equidem.] *attentionis est locus.* Suscipit Anchises.] *Subsequitur, respondet ad interrogationem Aeneæ. Græci ἐπαναβάσιν. ὕστερον πρότερον hic agnoscit interpres, & rectè sanè.* Principiò cœlum, ac terras.] *Anchises iam narrationem ingreditur: quā triū illarum rerum, de quibus proximè dictum est, rationem explanat: cuncta reuerti, unde procreantur. animas immortales esse, ideo posse: per amnem Lethæum oblitas esse prioris libertatis, ideò*

velle reuerti. Sed hanc rem altiùs repetit, obiectorumq́ etiam occupationib. obscuriorem facit. locus est è medio Platonicæ philosophiæ sumptus. qui ut faciliùs intelligatur (quanquam Seruius interpres, & Macrob. super hunc egregiè disputant) scire oportet quod Deus Opt. Max. cùm hanc Mundi machinam cōdidisset, uolens opus undiq; absolutum, perfectumq́ facere, uitam illi, & intellectum tribuit. atq; ut ex ipso spiritu, & materia Mundi cōmodius animal unum connecteretur, materiam distinxit in quatuor elementa, quasi animalis huius humores, quia & eius spiritū in quatuor (ut ait Plato in Timæo) uoluerat esse distinctum. huic igitur materiæ: id est, quatuor his, de quibus loquimur, elementis uitalis, seminariaq́ uirtus ab ipsa mundi anima (ut ex decimo Plat. dialogo de repub. colligitur) infusa est: quæ ab ipso Platone, alijsq́ nonnullis modò lumen, quia penetrans, & uitalis est, modò recta columna uocatur: quoniam quasi per longitudinem totam ubiq; materiam penetrat, multosq́ formarum gradus specie, & genere differentes producit, per omnes partes extenditur, cœlum undiq; alligat, quia tota ubique adest. multa inter se æqualia propagat, penetrat, & penetrando diffunditur, & se diffundendo implet, & implendo regit. hoc est igitur, quod Poëta noster eminentiss. dicit elementa mundi, &, quæ ex his cōcreta sunt, bruta, rationeq́ prædita animantia spiritu: hoc est, uita seminaliq́ illa uirtute agitari, atq; nutriri, quæ ex diuina anima mundi est.

quibus tamen animantibus (de hominib. loquor) data esse corpora dicit: pro quorum qualitate in illis magis minusq́ pars diuinitatis uiget: in quibus quidem corporibus dum anima uersatur, doloris, timoris, cupiditatis, lætitiæq́ gestientis affectibus ita opprimitur, ut ne suæ quidem naturæ meminisse possit. quin etiam illud ei accedit incommodum, quod soluta corpore malis non soluitur omnibus, sed uarijs pro delictorum ratione modis, supplicijsq́ purgatur, alia igni, alia uento, alia aqua. purgatæ animæ in Elysium mittuntur campum: quem sub purgatione etiam tandiu incolunt, quandiu tempus præscriptum: hoc est, mille annorum spatium decurrerit, tunc ad fluuium Lethæum euocatæ, & aquâ obliuionis epota in aliena migrant corpora.

Principiò cœlũ ac terras, cãposq; liquentes.] *quatuor elemẽta ali, foueriq́ spiritali, seminaliq́ uirtute illa dicit, quæ ex anima mundi est. hoc est elementa, & cuncta, quæ uiuunt, animam ex anima mundi suscipere. nã per cœlum aërem, atq; ætherem designat. ut in 1. Aeneid.*

» *Iam cœlum, terramq́; meo sine numine uenti, &c.*

Per campos liquentes mare, & sermo est de Lucretio » *sumptus, quanquam ille dixit: Camposq́ natantes.*

Lucentemq́; globum lunæ.] *Si elementa, multo magis corpora cœlestia, Solem, lunã, sydera, aliaq́ multa ex anima mundi animari existimandum est. globum uerò lunæ cùm dixit, ad eius formam, quæ, ut cæterorum planetarum, sphærica: id est, rotũda est, allusit.* Titániaq́; astra.] *περιφραστικῶς Solem dicere uidetur: qui ex Titanibus Gygantum fratribus unus fuit. si uerò & de reliquis etiam syderibus sentiri uelis, nõ laboro.* Spiritus.] *anima.*

Intus alit.] *in medio rerum posita res ipsas uiuificat ex Platone in Timæo.* Totamq́; infusa per artus Mens agitat molem.] *ut animæ mundanæ, quæ per artus: id est, per elementa quasi mũdi ipsius membra diffusa est, dignitatem, excellentiamq́ ostenderet, mentem appellauit: nam mens, ut philosophi asseruerunt, potior animæ pars est. nã ubi mens est, ibi intelligentia, ubi hæc, ibi quoq; intellectus sit necesse est. igitur hæc omnia sunt in materia mundi animata nam (ut Platonici sentiunt) mundus per naturam suscipit animam, per animam intelligẽtiam, per hanc intellectum. Sed ut res planior fiat, altiùs repetenda est. Plato mũdi animam bifariam distribuit, alteramq́ partem diuiduam, alteram uerò indiuiduam appellauit: indiuiduam altera præstantiorem extra orbem extimum posuit. à quo fortasse non dissentit Aristoteles, qui in libro de cœlo, extra cœlum dixit esse τὸ θεῖον: id est. quod diuinum est, quem locum explanans Auer spiritalia ibi esse dixit. partem uerò diuiduam à medio ortam esse docuit, non quidem à centro terræ, quæ immobilis est, sed à Sole, qui uitalia mundi continet, & usq; ad ipsum extimum esse porrectam. ijs uerò inferioribus infunditur illa uis animæ, ut, quidquid uigoris, ac uitæ in illis est, totum à superiorĩ acceperint. & hoc est quod ait Maro:*

—— infusa per artus
Mens agitat molem. *elementorum scilicet.*

Inde hominũ pecudumq́; genus.] *ex ipsa anima mũdi constare, atq; animã uniuersa; quæ uiuunt, ostẽdit.* Igneus est ollis uigor, & cœlestis origo Seminibus.] *animæ dignitatẽ extollit, cui eũdem semper inesse uigorẽ asserit.* Quantũ non noxia corpora tardãt.] *προληπτικῶς occurrit obiectio, cùm eandẽ semper animæ uigorẽ habeãt, cur eius usus in animantib. hebescit? id ex corporis densitate fieri docet.* Noxia.] *animæ scilicet, quia illam inertem reddunt.* Hinc metuunt.] A *ex hac corporum densitate, atque inertia uarijs genus humanum affectibus, perturbationibusq́ obnoxium est. nam cùm ex anima constemus, & corpore, ex animi uigore ratio est, ex uitio corporis appetitus. unde uariè afficitur homo. quatuor autem hic perturbationum genera recenset: quorum duo sunt ex opinione boni, duo ex opinione mali, dupliciq́ temporum uarietate considerantur. uti ex Cic. liquet 4. Tuscul. metus ex opinione mali futuri, cupiditas ex opinione boni futuri: dolor, & lætitia gestiens (sic eam appellat Cicero) ex opinione mali, & boni præsentis. ad hæc genera species perturbationum omnium referuntur. qua in re obseruanda etiam est perelegans ἀντίθεσις. nam metus opponitur cupiditati, dolor lætitiæ.* Nec auras Respiciunt.] *auras pro diuinitate, & cœlesti natura animæ posuisse uidetur. Sic Horatius quoq; περιφραστικῶς particulam auræ diuinæ dixit pro animæ diuinitate. uersus hi sunt ex 2. Serm. Sat. 2.*

—— quin corpus onustum «
Hesternis uitijs, animum quoq; pergrauat unà, «
Atq; adfigit humo diuinæ particulam auræ. «

Clausæ tenebris & carcere cæco.] *τὸ αἴτιον est, cur suam naturam respicere non possint tanquam illius obliti, quia corpore tanquam tetro carcere sunt inclusi.* B

Quin. & supremo.] *προληπτικῶς rursus occurrit obiectio, si hæc in uita propter corporis grauitatẽ anima patitur, soluta corpore omni impedimento libera esse deberet, respondet, uitijs corporis esse adeò contaminatam, ut post hanc uitam pœnis quoq; uarijs pro delictorum uarietate affligi necesse sit.* Penitusq́; necesse est Multa diu concreta modis.] *quia poterat occurri, si diuersæ sunt naturæ anima, & corpus, quomodo inquinari potest ex corpore anima? respondet, id fieri ex diuturna cõsuetudine, imò etiam ex conglutinatione utriusq;: nam fieri non potest, ut diuersæ etiam naturæ si unà inoleuerint, coniunctæq́ diu fuerint, quin altera alterius aliquid assumat. sed hac de re pluribus, & elegantius Plato in Timæo disputat.* Aliæ panduntur inanes.] *per distributionẽ uarias animarum purgationes recenset. & fortasse ad lustrationes funebres alludit, quæ fumo, igne, aqua fieri solebant. de huiusmodi animarum purgationibus interpretes pluribus, sed diuinus Plato egregiè pertractauit in Phædone.* Quisq; suos patimur manes.] *nemo illinc abit impunitus, diuersè tamen diuersi puniuntur. unde ait suos manes: id est, meritos. quo quisq; dignus est supplicio, eodẽ afficitur. nisi mauis cum Seruio interprete de Genijs sentire: cui ego hac in re libenter assentior.* C Pauci læta arua tenemus.] *quia pauci apotheosin assequũtur, de qua hic proculdubio sentit, cùm de uniuersali annorum numero: hoc est, millenario uerba faciat: nã uniuersus numerus opportunè, ut Platonici inquiunt, purgandis animis accommodatur, ut significetur uniuersam corporis labem deponendam esse prius, quàm ad uniuersi peruenias principem, penes quem nihil potest esse corporeum.* Perfecto temporis Orbe.] *millenario, ut infrà:*

—— ubi mille rotam uoluêre per annos. «

Concretam labem.] *quia peccatum neq; sola anima, neq; solũ corpus admitti, sed utrunq; concretum, & conglutinatũ.* Aethereum sensum.] *diuinũ.* Auraï simplicis ignem.] *animam dicit, quæ est simplex, & ignem appellat, quia igneam esse probat. cùm uerò auraï dicit, eius diuinitatem ostendit, ut suprà dictum est.*

Nec

A —nec auras
Respiciunt. Et apud Horat.
—diuinæ particulam auræ.

Has omnes, ubi mille rotam.] *numerū annorū ponit animarum purgationib. necessarium. & ex Platone sumptum est, ut alibi docuimus: qui ad delendam culpam numero utitur denario, cētenario, millenario.* **Deus euocat.]** *Mercurius. ut in 4. Aeneid.*

» *—ille euocat Orco*
» *Pallentes animas, alias ad tristia tartara mittit.*

Platonici tamen id amori tribuunt. nemo enim nisi qui diligit, & charitate utitur in alios, in cœlum ascendere potest. amor, inquiunt, animas reducit in cœlū, beatitatis distribuit gradus, lætitiam largitur æternam. Sed alia hæc est fortasse cōsideratio. **Scilicet immemores.]** *præteritorum: hoc est, diuinæ cognitionis, quia Lethæum biberunt.* **Rursus & incipiant in corpora.]** *iuxta Pythagoræ sententiam, quam Plato uehemēter secutus est.*

LAMB. Hort. **O PATER.]** *Continuat id quod Anchises de confluentib. umbris ad Lethæum amnem responderat, eas esse uidelicet, quæ fatis iterum ex Elysio in corpora humana* B *mitterentur: quod Aeneæ, ut est, paradoxum uisum fuit. Disertè id itaq; diligentiùs interrogando, patri materiam nouæ narrationis contexendæ de origine & animorū natura suppeditat.* **Ad cœlū]** *ad superos, in uitam. quippe qui cum mortuis & inferorum sede collati, superi & appellamur & sumus: rursum inferi, cum cælitibus cōparati.* **Sublimes.]** *Hypallage, sublime cœlum: in uitā mortalium. Seruius non omnium, sed sublimium: hoc est, illustrium, interpretatur.* **Iterum.]** *Expolitio, quæ magis perspicuè præcedentem orationē reddit.* **Quæ miseris.]** *Ecphonesis, ex præcedentibus uerbis collecta, uariata per figurā: id est, interrogationē. Quasi dicat: ut ex quiete perpetua, cupiāt in uitam miseriarū refertam remeare: in corpore uinciri, & quasi in sepulchro condi, & clausas teneri. Nā utroq; nomine corpus à philosophis, & item Cicerone appellatur: Qui è corporum uinculis, tanquam è carcere euolauerūt.* **Dicā equidem.]** *Promittit se dictur ū Anchises: proinde iterat attentionē. Seruius hic exponit hysteron proteron. Vult enim posterius hūc uersum,* Dicam equidem, *collocandū. Mihi secus uidetur.* **Principiò.]** *Expositurus, qui ex Elysio in corpora humana mittan-* C *tur animæ, altiùs orditur creationem Mundi, à Deo, & diuina magnitudine ac potentia, qui omnia gubernat, & per omnium elementorū membra fusus animat, plantat, fouet, uegetat, & dat incrementum. Hunc spiritum uocat, Plato mentem, τὸν νοῦν: ex quo omnia uerius uitā suam hauriunt, quàm ex quaternione Pythagorico: alij animam. Compendio post enumerata elementa, sphæræ Mundi machinam complectitur. & quantum orbium intra eam circumagitur. Deinde pari breuitate omnia animantium genera enumerans, docet inde suā trahere originem. In primis autem homines hac lege generatos, ut globum illum intuentes, ex admirabili opificio ipsum opificem cognoscant, reuereantur, ament ac colant. Cœlestem machinam Cicero templum uocat, quod nos intuemur. Nobis ex sempiternis ignib. quas stellas & sydera uocamus, datum animum. Stellas diuinis mentibus animatas, quæ suos circulos mirabili celeritate conficiunt. Atque illud est τὸ πᾶν, quod paucis uersibus hoc loco circumscribit. Sed singulatim Poëtæ uerba excutiamus.* **Principiò.]** *Imus, & σεμνότης. Nam plena dignitatis est oratio de Deo, & rebus diuinis. Ab elementis quatuor uidetur ordiri. Sed maluit sphæram bifariam partiri, quòd unaquæq; duobus elementis constet: in cœlum, quod aërem habet & ignem: & terram, quæ aquam continet.* Cœlum *igitur, aërem, ignem, & cœlestia corpora nominat:* terram, *Mundum. Duabus uocibus cœlum, ac quicquid complectitur, expressit Secus Asper. Sed &* campos liquentes, *mare interpretantur: &* solem, *ignem: quod mirum, cùm cœlestia corpora à terrenis separet. Omnia uult animari à Deo, quem spiritum nominat ueri, & regi. Quod si ob id per solem, lunam & stellas, ignis sit intelligendus, quod* [illegible] *ignea uocentur, nodus solutus est: cùm etiam ignes dicantur. Neq; uerò brachia cerea, & poma cerea, ipsam ceram: neq; marmoreum mare, marmor opinor quis dixerit. Porrò quid sit cœlum, lis est inter Philosophorum liberos: neque dum adhuc satis inter eos conuenit. Anaxagoras uoluit cœlum ex lapidibus esse conflatum, (ridiculū) & magna circumferentia contineri: alióqui magna ruina casurum. Plato, cœlum totius generationis causam esse, addidit rationem: boni esse, bene mereri. Genealogiæ cœlestis authorem Deum, summum, excelsum, uerum. Zeno sic definiuit cœlum, extremam esse circumferentiam, in qua omne diuinum situm sit. Empedocles, cœlum crystalli speciem obtinere: arboribus atq; omnis generis animalibus uestiri. Sed ualeant Philosophorum filij, cū ridiculis quibusdam eorum somnijs. Illud simplicius, multoq; uerius, cœlum & uniuersam eius faciem, cui ab ornatu Mundi appellationem tribuêre, eadem ratione, qua Græci τὸν κόσμον, Dei opificium esse sphæricum, quo omnia quæ supra infraq; terram sunt, continentur, materia incognita. Propriè tamen cœlum putant templum uocari, quòd primùm id contemplemur. Veteres aërem, cœlum dixerunt. Cicero lib. 6. de Legib. terram globum, cœlestem machinam templum uocat. Et Macrob. multiq; alij iudicant, Mundum rectè Dei templum posse uocari, quòd extiterint qui cœlum Deum esse cōtenderent, & ea quæ cernuntur cœlestia corpora. Ideo quicquid humano aspectui obijcitur, templum uocauit Cicero: ut summi Dei omnipotentia intelligatur.* **Lucentemq;.]** *Quid sit luna, quid Sol, uariāt doctorum iudicia. Cicero sempiternos ignes nuncupat, ex quibus animus sit datus hominibus: quod ipsum astruxit etiam Aegyptiorum philosophia: hoc est, esse deos, Isidem & Osirin dictos: stellas, ignes, quarum commixtione temperata, cuncta in terris nascantur. Ergo hanc doctrinam Maro sequutus, cœlestia corpora ignes uocauit. & spiritum infusum cuncta alere. Posidonius, Solem purissimum ignem: lunæ plus terræ esse admistum, quòd terræ propior sit. Anaxagoras & Democritus lunam esse dixerunt: firmamentum ignitum, quod montes & ualles contineat. Heraclitus, terram nebula circumfusam. Pythagoras, corpus igneæ formæ: quod & Plato adstruit. Stoici igni & aëre mixtam. Xenophanes, nubem strictam, cōpressamq;. Anaximander, circulum nouies decies terra maiorem, plenum ignis, ut Solis. Deficere pro uersionibus rotæ. Circulum similem carpenti rotæ, quæ curuaturam habet concauam, unamq; expirationem ignis plenam. Lunæ natura omnium animantium corpora maximè reguntur, & plenilunio maria purgantur. nam cùm proxima terræ, planetarum infimus circumagatur uicenis octonis diebus, & horis septenis orbem suum, qua est celeritate, percurrit, quod spacium Sol toto anno semel trecentis sexaginta sex diebus & quatuor horis semel metitur.* **Titaniaq;.]** *Solē*

uerius intelligo, quàm stellas: quòd Sol etiam Titan dicatur, unus nempe è Titanibus. Pausanias prodidit, Titanem creditum Solis fratrem, qui habitarit ad Asopum, à quo ipsa regio Titane dicta esset. Ipse autem existimat uirum solertem fuisse, temporum obseruatorem. unde eum Solis fratrem uulgò dictum. Atq; hinc non obscura coniectura nascitur, astra Titania à Poëta hoc loco appellata. Spiritus.] Deus, uis, mens æterna, anima mundi. Prisci Theologi ad istum modum disserebant, mentem cum syderibus esse communem. Deus, quem hic spiritum uocat, prima adeóq; unica causa est omnium rerum, eum autem princeps & origo: unde mens creata fuit ad simulacrum authoris sui. Hinc anima nascitur, respiciens posterа. Rursus, qua parte intuetur, induitur, ac paulatim aspectu in corpora regrediente, in corporea degenerat. Vnde ex mentem rationē habet. Ex sua natura accipit sensus & incrementi præbendi seminarium: hoc est, αἰσθητικὸν καὶ φυτικόν. λογικὸν, ut solum diuinum est, ita solis diuinis aptum. αἰσθητικὸν uerò, καὶ φυτικὸν, rebus conueniunt caducis: quia à diuinis segregantur. Propterea, cùm Cicero de stellis loqueretur lib. 6. de Repub. Quæ diuinis, ait, animatæ mentibus. Inseuit igitur homini rationem: hoc est, uim mentis, quam in capite collocant: & crescendi sentiendiq; naturam, in corpore. Hinc fit, quòd homo rationis compos, ea cæteris præstet animantibus. Hæc duo tantùm à rerum natura sunt consequuta, sentiendi crescendiq; uim. Sed quòd multa in illis rationis semina uidemus, ea non ex memoria proficiscuntur, sed ex habitu, crebra actione comparato. Tertium ordinem terrenorum corporum in arboribus & plantis, & ratione & sensu carentibus ponunt. Quoniam autem crescendi tantum natura in his uiget, uiuere tantum dicuntur. Hunc rerum ordinem hoc loco Vergilius obseruauit. Etenim mundo animam dedit, cui ut puritatem attestetur, mentem uocat. Cœlum, inquit, maria & terras, & sydera, spiritus intus alit. Spiritum, animam dicit. Iam ut illius mundanæ animæ adserat dignitatem, mentem esse testatur: Mens agitat molem. Deinde ut coarguat, ea animari omnia quæ uiderat: adiecit, Inde hominum pecudumque genus. Postremò, ut commonstret eúdem esse perpetuò in anima uigorem, sed & eius usum in animalibus tarditate corporis hebescere: addidit, Quantum non noxia corpora tardant. Atque ista quidem eruditè disseruntur à Macrobio.

Principio.] Compositio dulcis, non dura: matura itē, non tarda, neq; præceps: non hiulca, sed densa & plena. Verborum namq; inter se positio, & syllabarum connexio eiusmodi est, ut neq; omnino sit leuis, neq; nimis grauis, minimè uerò aspera. Quo fit, ut totus hic locus plenus sit & grauitatis & dignitatis. Alit.] De animæ mundi fabricatione, quo pacto illa per numeros sit contexta, qui à pari & impari cubum: id est, perfectionem solidam efficiunt, disputat Timæus apud Platonem. Artus.] membra Mundi, quæ quatuor sunt elementa, quibus corpora sunt composita. Molem.] Sphæricam Mundi machinam, cum orbibus & circulis, eorumq; lucentibus corporibus. Hæc iussit nobis Deus esse in tempora, momenta, dies, menses & annos. Orbes planetarum contrario cœli motu ab occasu in ortum uertuntur, qui tamen unà cum primo mobili & firmamento mirabili celeritate ab ortu in occasum simul rapiūtur. Magno corpore.] in magno corpore machinæ mundanæ, quam ob immensam propè uastitatem disertè magnum uocat. Inde.] uel ex quatuor elementis, uel à Deo. Animantium genera omnium duobus uersibus complexus est: homines, terrestria A
animalia, uolatilia, & pisces. Hæc ex quatuor elementis composita, & à diuina mente animata dicit. Marmoreo.] A colore, non à materia, mare marmoreum appellat. Monstra, diuersas piscium species, quæ innumeræ sunt. Pontum dixit, speciē usurpans pro genere. Igneus.] à natura & origine animorum, & uitalitatis in animantibus. Quàm autem diuersæ fuerint de animæ hominis natura inter ueteres philosophos sententiæ, docet Macrobius libro 1. commentariorum in Somnium Scipionis, & Laërtius in uitis Philosophorum. Locus postulat dissidentium de ea sententiarum aliquantum enumerationem. Plato philosophorum princeps dixit, essentiam esse se mouentem: & addere debuisset fortasse, per quam corpus mouetur. Xenocrates, numerum se mouentem. Aristoteles ἐντελέχειαν: in cuius uocabuli explicatione decensus olim est Cicero ab Angelo Politiano, aduersus sycophantias quorundam. Pythagoras & Philolaus, animam esse uoluerunt harmoniam: Posidonius, ideam: Asclepiades, quinque sensuum exercitium sibi consonum: Hippocrates, spiritum tenuem per corpus omne dispersum: Heraclides Ponticus, lucem: Heraclitus Physicus, B
scintillam stellaris essentiæ: Zenon, concretum corpori spiritum: Democritus, spiritum insertum atomis: Critolaus Peripateticus, constare eam ex quinta essentia: Hipparchus, ignem: Anaximenes, aëra: Empedocles & Critias, sanguinem: Parmenides, ex terra & igne: Xenophanes, ex terra & aqua: Boëtus, ex aëre & igne: Epicurus, speciem ex igne, aëre & spiritu mixtam. Atque hæ quidem sunt classicorum philosophorum de animæ natura sententiæ. At Poëta nunc in uniuersum loquitur de omnium animantium uitalitate & uegetatione, nedum de homine tantùm. Vitas eorum, scintillas & cœlestem originem dicens: hoc est, animari plenitudine numinis, quod immensum est, omnipotens, uiuax, uerum, cuius terra & cœli sunt plena. Vigor horum seminibus hoc uerbo inditum est: פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ:

Quantum.] Nam eorū usus eius temporum partim, partim ingenij aliquorum iniuria hebescit & fit tardior. Quare disertè addit Noxia, uel senio effœta, uel aliquo naturæ priuatæ uitio laborantia. Hebetant.] hebetes fiūt, uel hebetantur: genus pro genere. Iā ne qua obscuritas uerbis relinquatur, planius expolit, cùm dicit Moribūda: id C
est, senescētia, ac paulatim senio ad mortē properantia. Senio exhauritur succus uitalis ex frigiditate sanguinis. At anima æquè persistit uiuida, uegeta, alacrisq;, etiā corpore exoluta: sed deficit corpus, frāgiturq;, & ad postremū corrumpitur. Hinc metuūt.] Melior & castigatior lectio esse uidet, Hic metuūt. Quàm diu.n. anima corporib. illigata est, his uerberationib. quatitur, ut corporū motus. Etenim quid aliud sūt πάθη, quā animi uerberationes & subiti motus, quib. ceditur, quoties res bona aut mala oblata impellit ad agēdū? Sūt aūt quatuor præcipua affectuū genera, lætitia, spes, dolor, metus. Hi affect⁹ ita opponūtur, ut bini inter se cōparentur: duo boni, quorū alter præsens, alter futurū tēpus respiciat: totidē mali, & eadem tēpora spectantes. Lætitia est, præsenti bono frui: Spes est futurum bonum persequi: Dolor est, præsens malū auersari: metus, futurū imminēsq; malū fugere. Extra hos affectus, alij sunt durabiles, qui in uoluntatis habitu collocantur. Huius generis sunt, odiū, iracundia, misericordia, amor, & similes.

Sed

A *Sed passiones illas quatuor, ex corporum coniunctione & hebetudine animorũ proficisci uolunt: sed quæ tamen, anima è corpore auulsa, intermoriuntur. D. Augustini sententia est, eos toto cœlo errare, qui omnia animæ mala ex corpore existimant prouenisse: licet heroicis planè uersibus, Platonis sententiam sequutus, id astruat Maro.*

Nec auras respi.] *Pythagorici, ac mox Platonici, duas mortes olim prodiderunt: alterã animæ, alteram animalis. Mori autem tum animal credebatur, cùm anima, è corpore emigraret. Contrà uerò, tũ intermori anima, cùm à suo principio & origine in corpus demergeretur. Prior mors nuda est, & communibus sensibus exposita. Posterior à sapientibus disputatur in philosophorum gymnasijs, quã uulgus uitæ nomine appellet tantum, & admiretur. Morte animalis (ut sic loquamur) liberatur anima, & ad cœlestẽ patriam remittitur, ubi uera uita est. Altera uerò morte, anima impelli ab immortalitate in has tenebras putatur. Quare in corporis clausa carcere, eiusq; uinculis coercita, per terrenas curas ad cœlestem θεωρίαν hallucinatur. Atq; illud est quod Poëta dicit:*

B —nec auras

Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.

Ideo Græcis corpus à uinculo nomẽ habet, δέμας, δεσμός: & σῶμα, quasi σῆμα, ω in η uerso. Ciceronis uerba hoc loco & sententiam expressit, lib. de Rep. 6. Qui, inquit, è corporum uinculis tanquam è carcere euolarunt. Vestra uerò quæ dicitur uita, mors est. Idẽ Africanus monet pòst, animum retinendum paulò esse in custodia corporis.

Quin.] Occurrit tacitæ cogitationi: *Ergo hac custodia liberatæ, rectà ad originis suæ principia reuertuntur sordibus purgatæ? Non, ait. nam anima patriæ suæ oblita, longo usu exitum horret: corporis sordibus immersa, propemodum in pecuinam naturã est transformata. At hora fatali, cùm emigrare, uelit nolit, cogatur, per indignationem discedit. Imò, inquit, ne post mortem quidem potest à corpore recedere: sed aut circa cadauer suum obuersatur, aut noui alicuius corporis captat domicilium, nõ humani tantùm, sed bellulni etiam, cuius naturã in hac uita exercuit: quauis potius perpessura, quàm ut in cœlũ reuertatur, quod multis de causis deseruit. Hæc & alia Macrob. Sed uideamus porrò cætera, quæ huc quadrant.* Vita.]

C *id est, ubi iam anima deseruit corpus, non emaculatur statim ijs sordibus, quas corporis commercio contraxit. Atq; eandem sententiam per expolitionẽ bifariam extulit. Eas sordes & malum uocat, & pestes corporis, uenusta auxesi: corpus enim illis inficitur. Relinquitur ergo, longa mutuæ consuetudinis consociatione, horrenda multa animi uitia inolita, quæ post mortẽ difficulter eluantur. Itaq; stabilit è philosophorum, maximè Platonis doctrina, locum ac sedem post mortem purgationi destinatam.* Inolescere.] *Ex Ennio uersus sumptus est.* Ergo.] *Quid igitur reliquum est, nisi ut expientur supplicijs contagia? Pœnas dicit expiatorias, quibus expurgatæ ad sua principia remigrent puriores. Tria potissimùm enumerat pœnarum genera, ignem, aquam, & uentũ, quibus dicit eas expiari. Et hanc doctrinam tuebãtur. Esseni, teste Iosepho: corruptibilia quidem esse corpora, materiamq; eorum esse perpetuam: uerùm animas esse immortales, de æthere subtilissimo esse profectas: quasi carceribus ita corporibus implicari: quippe quas illecebra naturalis attraxerit. Cùm uerò fuerint carnalibus uinculis exutæ, ceu longa seruitute liberatæ lætas, sublimes ferri: ac iuxta Græcorũ sententias, ultra Oceanũ degere, ubi ijs sit reposita fruitio. Ibi regionẽ esse, quæ neq; imbribus, neq; nimbis, neq; æstib. aggrauetur quidem, sed quã Oceano oriens Zephyrus placidè spirans amœnet. Contrà, malis turbulenta loca destinata, gemituum & pœnarũ plena.* Suspensa.] *Forsan inanem gloriam sequutæ. Ventos uidetur aërem uocare, quẽ nos spiritum dicimus: uitalis hic est, & cuncta permeat, cuius ui terra suspensa in medio unà cum aqua libratur. Ventorũ & humidorum regnũ est aër. calidus & humidus iudicatur. Hac natura ij maximè esse censentur, quib. ex cõmotione sanguinis calidi & spirituum, uulgò sanguineis nomen est. Hi quoniam spermatico humore abundant, irati placant illicò. Horum animorũ sordes uidetur dicere, aëre purgari. Ad cõsimilem modum, melancholicos, qui sicci sunt, & frigidi, terra. ea enim illarũ est qualitatũ. Sub aqua, cuius crassissimum in terram transmutatur, hæc ipsa cõprehenditur. Et ut cætera huius generis prosequamur cõpendio: aqua frigida est ac humida, cuius cõplexionis sunt phlegmatici. Cholerici, cum igne communes qualitates habent, calidum nempe & siccum: quare purulentiæ talium igni exuruntur. Hæc nostro iudicio physicis accõmodatiùs dicuntur, quàm Seruiana illa de μετεμψυχώσεων, in pisces, monstra marina, & cœlestia corpora.* Infectum.] *quo animæ infectæ sunt.* Quisq; suos.] *quam ecphonesin ita explicant, quasi significet, unumquemq; sua supplicia dare. At Macrobius ita exponit: Si uerè quisq; suos patimur manes, & inferos in his corporib. esse credimus, quid aliud intelligendum est, quàm mori animam, cùm ad corporis inferna demergitur: uiuere autẽ, cùm ad supera post corpus euadit? Sed de genijs magis placet. nam priscorum opinione singulis mortalib. bini genij attributi credebantur, certatim ad bona malaũc suos extimulantes.* Exinde.] *Vbi ad istum, quem dixi, modum sumus perpurgati, in Elysium transimus. De Elysio aliàs retulimus.* Pauci læta.] *At superior Africanus apud Ciceronem. Sed quo sis Africane alacrior ad tutandã rẽpub. sic habeto, inquit: Omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo definitum locum, ubi beati sempiterno æuo fruantur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem Mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia cœtusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. Earum rectores hinc profecti, huc reuertuntur. Hactenus ille. Ergo sapientes soli & ciuitatum rectores, etiam in corpore, cœlũ ipso respectu obtinentes, etiam post corpus, cœlestem patriam repetunt.* Pauci.] *Nam damnatorũ animabus reditus præclusus est ad corpora: uel qui non ad plenum expiãtur, repetunt noua corpora.* Donec.] *Seruij subtilem interpretationem nõ apprehendo satis, cùm nudior sit sententia, quàm ut obscuris inuolucris egeat. Tã diu, inquit, hæremus in Elysio, post aliquanti temporis pœnas, donec tẽpus à Deo principe præstitutũ, nobis attractam labẽ absterserit, & anima iã perpurgata fuerit. Proinde tẽpore opus est pleno & absoluto ad emaculationẽ, priusquã ex Elysio ad amnem obliuionis deducantur. Prodigiosum commentum de μετεμψυχώσεων.*

Longa.] *tempus uocat, ad eam expiationem præstitutũ, quo sordes eluuntur. Periphrasticè animæ substantiam circumloquitur, cùm modò purũ æthereum sensum, modò auræ simplicis ignem uocat.* Aurai.] *Vetusto more soluit diphthongum. frequens est Lucretio.* Has.] *animas mille exactis annis Deus ad Lethen uocat, ut omnium rerum obliuionem imbibant.* Mille.] *Perfectionẽ rursum*

 signat,

» signat, ut suprà: Centum errant annos. Hac uult animas » emaculari, ut quicquid labis adhuc inhæreat, prorsus au» feratur. Denarius perfectus numerus centenarium produ» cit. Centum decies sumptum, millenarium gignit. Con- A uexa.] A' causa finali, ut in uitam reuerti cupiant, & alia corpora induere. Conuexum concauo oppositum est.

ARGVMENTVM.

Anchises, declarata quæstione de animorum reuersione in aliena corpora, Aeneam, & Sibyllam in mediũ animarum conuentum protrahit, ipseq́; paulò altiorem locum ascendens parat se ad ostendendos illis Troianæ stirpis nepotes.

Dixerat Anchises: natumq́; unaq́; Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamq́; sonantem:
Et tumulum capit, unde oẽs longo ordine posśit
Aduersos legere, & uenientum discere uultus.
Nunc agè, Dardaniã prolem, quę deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustreis animas, nostrumq́; in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

NASC. CONVENTVS trahit in medios.] animarum. ideo sequitur: Turbamque sonantem.] id est, frementem, ac murmurantem. ingens enim fremitus est, ubi ingẽs est hominũ multitudo. Et tumulum capit.] melius uidet, qui altè conscendit. Longo ordine.] ut erant in campis Elysijs. Legere.] uidere. ut,

» ——quin protinus omnem
» Perlegerent oculis. ex Nonio Marcello

Nunc agè, Dardaniã prolem.] attentum, docilemq́; facit auditorem. nam magnis de rebus, & ad Aeneã ipsum, qui audit, pertinentibus se breuiter uerba facturum pollicetur. Albanos autem reges designat, ut etiam interpres admonet, quare subdit: Itala de gente.

LAMB. Hort. HACTENVS, quæ potuit breuitate, περὶ τῶν μετεμψυχώσεων. Nunc transitionem parat ad ea, quorum causa tota hæc κατάβασις ad inferos instituta fuit: hoc est, ut stirpem Aeneæ, Albanorum uidelicet illustriores reges primùm, inde Romanorũ proceres celebret. Postremò, quo in Augusti laudes ita digrediatur, ut illius causa maximè totus hic catalogus contextus uideri queat. In huius encomio ad adulationem usq; immodicus est, dũ gestis amplificandis eũ dijs parem facit. Sed cùm omnino tamen cõsilium staret, tantũ principem uehere, non potuit commodiorem occasionem quàm hoc cõsilio, captasse. Nam dum Anchisen per singula filiũ circumducentem, & posteritatem narrantem introducit, plus authoritatis, minorẽ adulationis speciem sæpius tamen nimiæ illæ & immodicæ decãtatæ laudes, quàm si sub Poetæ persona celebratæ fuissent. Dixerat.] περὶ τῆς μετεμψυχώσεως. Et ut uerba sua de reditu animorum in corpora re præsenti confirmet, monstrat illi turbam id genus, antequam eum suorum posterorum seriem edoceat.

Conuentus.] multitudinem, frequentem umbrarum numerum, quem per synonymiam turbam sonantem B uocat: alludens ad naturã rei. Turbæ sua multitudine strepunt, fremuntq́. Siue quòd animæ, ut sunt substantiæ incorporeæ, sonum edant tantum. Tumulum.] Accommodatè rebus humanis, cùm alioqui spiritus oculis corporis sua natura subijci nequeant, nisi corpora qualiacunque induti. Aduersos legere.] ante oculos positos circumlustrare. Quæ recognoscuntur, oculis percurrimus: idq́; legere uocamus. Nunc agè.] Redintegrat docilitatem, qua, quid nunc eum sit edocturus, proponit. Sunt autẽ potissimùm tria: posteritas, posterorũq́; laudes, & uirtus, & fata Aeneæ de bellis ingruentibus. Dardaniam.] Troianam: antonomasia, posteros Aeneæ, Albanos reges, & Romanos. Animas.] Appositio Gloria.] ex rebus præclarè gestis. Nam harum quoq; singulis propè adijciet mentionem. Nepotes.] Romani, qui ex tuis posteris nascentur, & qui Romano nomine appellabuntur.

Expediam.] quasi breui enumeratione percurram.

Te tua.] Postremò, quæ bella tibi gerenda erunt: & eorum quis sit futurus exitus.

ARGVMENTVM. C

Pater Anchises posteros ab eo descensuros Aeneæ ostendit. auspicatur autem à Syluio Aeneæ posthumo ex Lauinia filio, & in Marcellum Octauiæ sororis Augusti filium desinit. itaq;, qui rem optimè considerabit, omnem ferè Rom. historiam ab Aeneæ aduentu in Italiam, usq; ad Virgilij ætatem inuerso licet ordine temporis, summo tamen iudicio structam esse reperiet. nam cùm ad promerendam Augusti Cæsaris gratiam ista potissimùm scribantur, post Romuli urbis conditoris mentionem, ad Iulij, & Augusti Cæsaris laudes celebrandas illicò descendendum fuit, præsertim cùm nullus existeret alius, qui sanguine Aeneæ coniunctior esset Iulio Cæsare: qui à Iulio Ascanio se ducere originem iactabatur, ideoque etiam Venerem, vt Tranquillus ait, impensè colebat, literasq́; suas sæpius signo Veneris obsignabat: non enim Romani omnes à Troianis originem habent. quamobrem licet & alios nonnullos ad indicandam Romanæ reip. excellentiam Poëta celebrat, gloria nominis, & virtutis clarissimos: qui ante Iulium, & Augustum Cæsares longo temporis interuallo floruerunt, tamen summo consilio Iulium, & Augustum, vtpote Aeneæ sanguine propinquiores priore loco nominauit. hanc historiam plurimi cùm Græci, tum Latini perscripserunt. Sed illud obseruandum in primis est diligenter, quod cùm Romanorum genus, præsertim Augusti Cæsaris, Poëta doctissimus extollere, ac supra quàm credi potest maximum ostẽdere vellet, in eo describẽdo τὸ πρέπον personarum in primis, ac loci seruare voluit. Nam & narrationem Anchisæ tribuit, & Aeneam, ac Sibyllam audientes facit, & in Elysijs campis, quibus nullus est excellentior locus, animas Romanorum ostendit.

Ille (uides?) pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras

NASC. ILLE, uides? pura iuuenis qui nititur hasta.] hũc innuit fore bellicosũ, & fortissi-

Aethereas Italo †commixtus sanguine surget
Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles,
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniunx
Educet syluis regem, regumq; parentem:
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine †reddet
Syluius Aeneas, pariter pietate, uel armis
Egregius, si unquam regnādam acceperit Albam:
Qui iuuenes, quantas ostentant, aspice, uires.
†At qui umbrata gerunt ciuili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum & Gabios, urbemq; Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Castrumq; Inui, Bolamq; Coramq;.
Hęc tū nomina erunt, nūc sunt sine nomine terræ.
Quin & auo comitem sese Mauortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet, uiden' ut geminæ stant uertice cristæ?
Et pater ipse suo superûm iam signet honore?
En huius nate auspicijs illa incyta Roma,
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
†Septem quæ una sibi muro circundabit arces,
Fœlix prole uirûm: qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omneis cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas nūc flecte acies, hanc aspice gentem,
Romanosq; tuos: hic Cæsar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli uentura sub axem.
Hic uir, hic est, tibi quem promitti sæpiùs audis,
Augustus Cæsar, diuûm genus, aurea condet
Secula qui rursus Latio, regnata per arua
Saturno quondam, super & Garamantas & Indos
Proferet imperium: iacet extra sydera tellus,
Extra anni, Solisq; uias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Huius in aduentu iam nunc, & Caspia regna
Responsis horrent diuûm, & Mæotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec uerò Alcides tantum telluris obiuit,
Fixerit †æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis uictor iuga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysæ de uertice tigres.
Et dubitamus adhuc uirtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaq; menta
Regis Romani, †primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Missus in imperium magnum: cui deinde subibit,
Ocia qui rumpet patriæ, residesq; mouebit
Tullus in arma uiros, & iam desueta triumphis
Agmina: quem iuxtà sequitur iactantior Ancus,
Nūc quoq; iam nimiū gaudens popularib. auris.
Vis & †Tarquinios, animamq; uidere superbam
Vltoris Bruti, fascesq; uidere receptos?
Consulis imperium hic primus, sæuasq; secures
Accipiet, natosq; pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit
Infœlix, utcunq; ferent ea †fata †minores.
Vincet amor patriæ, laudumq; immensa cupido.

A *tissimū uirū, quasi hasta donatus, quæ, ut inquit Sex. Pompeius, signū præcipuum est, summæ armorū, atq; imperij. nā cùm Carthaginēses bellū cum Romanis gerere uolebant, Romam hastam mittebant, & Romani fortes uiros sæpe hasta donarūt. hæc ille.*

Primus ad auras.] *quia prim9 fuit Aeneæ filius post eius aduētum in Italiā. nā Ascanius ante captū Iliū ex Creusa nat9 erat.* Italo cōmist9 sanguine.] *quia ex* B *Lauinia Latini filia susceptus est.* Tua posthuma proles.] *Variāt antiqui scriptores in genere huius Syluij describēdo. nā Liuius Ascanij filiū fuisse scribit: Dionys. uerò Halic. ex Aenea natum memorat: cuius opinionē sequitur hic Poëta noster. Sed utcunq; est, in syluis natū, interq; pastores eductum una omnium opinio est. adeas interpretes alios, quib9 hæc potissima cura fuisse uidetur declarādæ historiæ: nobis au-* C *tem, ut sæpiùs admonuimus, aliud consiliū est.* Proximus ille Procas.] *Syluio proximus, in campis Elysijs. sic ego interpretor, quod facilè indicat uox,* ille: *quam δεικτικῶς positam esse opinor. nam proximus tempore dici non potest. nam à Syluio ad Procam anni interfuerunt ferè trecēti, nisi genere proximus intelligere mauis.* Troianæ gloria gentis.] *quia ex eius potissimùm sanguine orti sunt Romani, qui gloria uirtutis suæ, & imperij magnitudine Troianorū gloriam, unde originē trahebant, illustrarūt.*

Et qui te nomine reddet, Syluius Aeneas.] *hic, Liuio, & Dionysio auctoribus, Syluij in syluis nati filius fuit.* Pariter pietate.] *Aeneam Syluium cū Aenea cōparat: quorum utrunque cùm à pietate, tum etiā ab armorum peritia, & gloria commendat.* Si unquā regnādam.] *magna cum difficultate hūc Syluium regnaturum innuit. Sed adeas interpretes.*

Quātas ostentant, aspice uires.] *ex effigie corporis iuuenum uirtutem per cōiecturam extollit.* At qui umbrata gerunt.] *si ita legas, alios haud dubiè quàm Syluios duos intelligit: qui uerò sint hi, ingenuè fateor me nescire. Si uerò,* Atque umbrata gerunt, *copulatè legeris, ut antiqui codices habent plurimi, de illis profectò intelligendum est. sed uulgata lectio mihi magis arridet.* Ciuili tēpora quercu.] *Latini scriptores, qui de coronis uerba fecerunt, querceam coronam olim illis dari solitam fuisse scribūt, qui ciuem in prælio seruassent, uerùm quia horum historia ignoratur, quid conijciam, nescio, nisi fortè Poëta hos quercu coronatos fingat, quia urbes munitas condiderunt, sicq; ciues suos ab hostium incursantium manibus liberarunt nam subdit:*

Hi tibi Nomētū, & Gabios, urbemq; Fidenā.] *Hæ urbes priscorum*

 sunt

†al. Commistus
†al. reddat,
†al. Atqui
†al. Septēq;
†al. aēripedem
†al. primus
†al. Tarquinios reges, animāq; superbam
†al. facta
†al. nepotes:

Orpheum omnes Thraciæ mulieres quodam furoris œstro exstimularit. Caput ab illis è monte in mare proiectum, fluctuum reciprocatione in Lesbum delatū fuit, & ab eius insulæ incolis humatum. Ob quod beneficium hanc uicissim gratiam tulêre, ut Lesbij ad artem Musicam ingeniosissimi euaserint. Porrò autē ipse Orpheus ἐν τῷ περὶ λίθων de se narrat, qua fortunæ benignitate à canibus seruatus aliquando adolescens fuerit. Aues canibus uenari solitus erat. Euectus ad consuetum aucupiū, in nescio quod promontorium, prædæ se intentum ibi cœpit componere. ubi draco ingens in incautum impetum fecit, & spiris multiplicibus adolescentem corripuit. Canes assueti herum sectari, auxilio accurrunt, eumq́ necato dracone præsenti morte liberarunt. Numeratur hic inter eos, qui studiorum causa Aegyptum adierunt. Huius inuentum traditur, harmonia concentusq́ orbium cœlestium. Summum eius ἄφωνον, infimum terrenum: superesse autem sonos septem.

Veste.] à uestitu & corporis habitu decoro, & functione sacerdotali, seu potius professione. Instituisse creditur diuersas ceremonias. Quamobrem ab Horatio sacer deorum interpres appellatur. Tum autem, quòd homines syluestres à fœdo uictu deterruerit, syluas, tygres, & leones citharæ suæ cantu mansuefecisse dictus fuit. Septem.] Chelyn septem neruorum à se inuentā in refluxu Nili, Mercurius Orpheo tradidisse dicitur: nonnulli Apollini, à quo Orpheus acceperit. Rursum fabulantur lyram hanc è bubulis cornibus factam, cui adaptarit ipse septem chordas, ad septem Atlantidum numerum, in gratiā matris Maiæ. Postea ob nouem Musarū dignitatem, duas accessisse. Obloquitur.] dixit: pro, occinit modulis. ut simul intelligamus, eum & cantasse & pulsasse fides. Eburno.] A' materia. Hodie nullo adhibito instrumento, neruos digitis, ut in testudinibus solū pulsant. Hic.] Quāuis Poëta habita argumēti sui ratione, heroas & semideos ad inferos relegat: ita tamen collocat eos, ut à cœlo non abducantur, ubi aër purior est, ubi Elysium, ubi Solem norunt sua sydera. Duplicem igitur obseruationē proposuit, & figmentū poëticum, & philosophicam doctrinā. Obseruare hic conuenit, Poëtam tantū eos hoc loco & in sequētibus celebrare, qui gentis Troianæ authores fuêre: & qui ab Aenea & eius posteritate, Romani sunt orti. Primo loco igitur ponit gentis Troianæ primos conditores, Teucrū & Dardanum: quorū ille posterius è Creta: hic multo antè ex Italia, cæso fratre Iasio, primùm in Samothraciā, inde in Phrygiam delatus fuit. de his in tertio fusissimè est narratum. Ilus.] Genealogiam Dardani, eiusq́ posterorum Aeneas refert apud Homerum, Iliad. 20. cum Achille cōgressurus: simul narrans splendidè à quàm humilibus principijs paulatim urbs Troia creuerit:

" εἰ δ' ἐθέλεις καὶ ταῦτα δαήμεναι, ὄφρ' ἐῢ εἰδῇς
" ἡμετέρην γενεήν, πολλοὶ δέ μιν ἄνδρες ἴσασιν.
" Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς,
" κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ
" ἐν πεδίῳ πεπόλιστο πόλις μερόπων ἀνθρώπων,
" ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης.
" Δάρδανος αὖ τέκεθ' υἱὸν Ἐριχθόνιον βασιλῆα,
" ὃς δὴ ἀφνειότατος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.

Et paulò pòst:

" Τρῶα δ' Ἐριχθόνιος τέκετο Τρώεσσιν ἄνακτα.
" Τρωὸς δ' αὖ τρεῖς παῖδες ἀμύμονες ἐξεγένοντο,
" Ἶλός τ', Ἀσσάρακός τε, καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης,
" ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.

τὸν καὶ ἀνηρέψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν, " A
κάλλεος εἵνεκα οἷο, ἵν' ἀθανάτοισι μετάῃ. "
Ἶλος δ' αὖ τέκεθ' υἱὸν ἀμύμονα Λαομέδοντα. "
Λαομέδων δ' ἄρα Τιθωνὸν τέκετο, Πρίαμόν τε. "
Λάμπον τε, Κλυτίον θ', Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος. "
Ἀσσάρακος δὲ Κάπυν, ὁ δ' ἄρ' Ἀγχίσην τέκε παῖδα. "
αὐτὰρ ἐμ' Ἀγχίσης. —— "

Fuit igitur Ilus Aeneæ proauus, qui regiam urbem de se Ilium nuncupauit: cuius filius Laomedon eam cingere muris adortus, Apollini & Neptuno mercedem pactis negotij dedit. Porrò autem, quo pacto eos ludere sit conatus, & dij uicissim iniuriam sint ulti, alio a nobis loco est memoratum. Sed de nomine Ilij diuersa est sententia. Suid. κατὰ δὲ τὴν φρυγῶν χώραν, inquit, Τρὼς ὁ πατὴρ Ἴλου καὶ Γανυμήδους ἐβασίλευσε, κτίσας τὴν μὲν Τροίαν εἰς ἴδιον ὄνομα, τὸ Ἴλιον δὲ εἰς ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Alio qui Ἰλεὺς, τρευλός, τρωΐλος, δισγραμμής. Magnanimi.] Appositio. Nati.] fœlicioribus temporibus, quàm Priamus, Aeneas, & alij, qui bello Troiano interfuerunt. Propter eorum temporū calamitatem, hanc addit ecphonesin. Dardanus.] Primæ conditionis authorem nominatim celebrat, qui de se uniuersam eam regionem Dardaniam, alijs nominibus ultrò citroq́ deletis, appellauit. Condidit hic urbem primus Dardaniam, ubi fato defunctus & sepultus fuit. Postea à Troë Troia: & ab Ilo postremò Ilium urbs fuit appellata. ὕστερον γὰρ καὶ ἡ Δαρδανία, καὶ ἡ Ἴλιος, καὶ ἡ Τροία, μία πόλις γεγόνασι, inquit Lycophronis enarrator. Arma.] A' signis pacis, qua illi suauissimè in uita freti essent. Notum satis ex Homeri Iliade, ijs temporibus, & posteris item, morem tenuisse, ut in prælijs duces maximè è curribus pugnarent. Enumerat quatuor potissimùm pacis ac temporū à bello pacatorū argumenta: arma, currus inanes hastas solo defixas: & pascentes liberè, nulloq́ hostium metu per campos, equos, quod pacis cum primis est signum. Quæ gratia.] A' studio & uiuentium artibus, quas etiam post corpus exercent. Platonici astruunt, animas ijs delicijs post mortem excarnificari, quibus superstites intemperantiùs dediti fuêre. Unde Tantalum à luxu constringi: contrà, claros uiros suarum sequi recordationem uirtutum. Aliqui hic exponunt endyadin: pro armatos currus, siue armatorum uirorum currus. At mihi ita rectiùs uidetur explicandum per Zeugma, Mirantur currus inanes: hoc est, bellatorū uacuos, & arma inania. Liberum igitur super hoc sit uolentibus expendere. C

Currûm.] pro curruum, syncope: sicut in Repostos, pro repositos, sepultos in terra: uel apud inferos & in Elysio uersantes. In uniuersum complectitur reliquam beatorū spirituum turbam, quam ita propositam particulatim iam inde distribuit. Fingit autem Poëta rursum omneis hic eo studio detineri, quo in rebus humanis religiosè & pijs officijs se exercuerint: contentos tenui uictu, & cantu Deum colentes. Et regionem longè amœnissimam his tribuit, ac syluam fluminibus irriguam. Pæana.] hymnum, acclamationes, εὐφημίαν, ac laudes Apollinis. Duo Pæanis genera ueteres celebrarunt maximè: unum bellicum, ante pugnam, cùm classicum caneretur: alterum, ubi uicissent. Itaq; duplicem Pæana canebant: ante bellum, Marti, post bellum uerò, Apollini. παιανίζειν, authore Varrone est uitulari, quod in sacris quibusdam pontifex facere consueuit: hoc est, lætari. quam significationem hoc loco disertè expressit; cùm lætos in choro eos canentes faciat. Græci etymologici interpretantur, τὴν παῦσιν ἐπικαλεῖσθαι: id est,

A id est, Paeanem inuocare. Quare inter alia cognomina, Apollo etiam Paean appellatus fuit. Et sicut ἰήιον ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, à sanando, ita Paeanem ἀπὸ τοῦ παύεσθαι dictum uolunt: quasi παύοντα τὰς ἀνίας, à constringendis doloribus. Virgines Vestales ita indigitare consueuêre, ἰὴ παιάν, Iee Paean: hoc est, medice Paã rursum ἰήϊος Ieius: ab immittẽdo, ἱέναι: tũ autẽ ἀπὸ τοῦ παίειν: id est, à feriendo, quòd Pythonem serpentem terribilem percusserit, nomen habere existimatur: quo utebantur, cùm malum aliquod deprecarentur. Verùm cum bonam corporis ualetudinem precarentur, ἰὴ παιάν, identidem obrudebant: quod quidem perinde est, ac si dicas, medere Paean. Multa huc spectantia de huius uocabuli natura disseruntur apud Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 17. Itaque Apollinem ista multitudo cantu celebrat, quòd in eius maximè tutela sint. Sunt autem sacerdotes, uates, quos Graeci προφήτας uocant, poëticae & artium pulcherrimarum inuentores. His adiungit ab illis diuersos quosdam, optimè in uita de suis meritos & pios in patriam. Inter.] A' loco: in laureto, propter Apollinem, cui ea arbor dedicata est, propter
B eius uim futurorum praesciam. Hic collocat maximè uates & sacerdotes castos, quos is Deus tueri credebatur.

Odoratum] dixit pro odoriferum. Eridani.] Padi fluuij. Hunc nonnulli Nilum, complures Oceanum esse uolunt. Fluminum omnium in Europa, praeter Istrum, maximum est. Oritur ex Apenninis in gremio Vesuli montis, primùm angustis profluens alueis: inde breui cursu triginta amnibus auctus, diffundit se in Hadriaticum septem ostijs. Amnium praecipui sunt, & lacuum, qui in Padum euoluuntur: Verbanus, Larius, Sebinus, Eupolis, & Benacus. unde Ticinus, Abdua, Ollius, Lambrus, & Mincius. Hinc ea Italiae pars, quae inter Alpes & Padum, ubi Mediolanum est, interiacet, Transpadana appellatur Romanis: altera autem, quae inter amnem & Apenninum media est, Cispadana. A' Graecis ἠριδανὸς uocatur. Oriente cane augetur, niuibus liquatis, agris quàm nauigijs torrentior, nil tamen ex rapto sibi uendicat. Plena huius amnis descriptio extat apud Plinium lib. 3. cap. 16. Idem author est lib. 2. cap. 103. Padi fontẽ hoc miraculi habere, ut medijs diebus aestiuis uelut interquiescens, semper areat. Au-
C rum effundit quemadmodum Hebrus Thraciae, Pactolus Asiae, & Ganges Indiae fluuius. Plurimus.] ingens: Nulli amnium claritate inferior, inquit Plinius. Hunc ab inferis ad superos uolui ob id fingitur: siue quòd ex fonte iugi Apennini in superum mare eijciatur: siue quòd in coelũ translatus existimetur. Eridanus.] Fabulantur Phaëtontem, cùm currum paternum per inscitiam altius humiliusue quàm conueniebat, rexisset, & iam suprà infràq; omnia conflagrarent, in Eridanum, amentia externatum decidisse, & Iouis fulmine percussum. Hoc autem incendium, quo uniuersa rerum machina arsit, ut extingueretur, toto Orbe confluxêre amnes, quorum inundatione, quantum hominum erat, extincti fuerunt, extra unum Deucalionem & Pyrrham eius uxorem. Hac fratris calamitate sorores consternatae, cùm lugendi flendiq; nullum facerent finem, in populos mutatae sunt: lacrymae uerò earum in electrum induruerunt. Heliades dictae, ἀπὸ τοῦ ἡλίου τοῦ πατρός. Huius propinquus Cygnus, qui tum Liguribus imperabat, quia & ipse luctu contabescebat, in cygnum uersus fuit. Ipse porrò Eridanus in coelo collocatus creditur. Sydus est stellis frequens, cui subiectus est Canopus splendens: ideo Nilus esse putatur. Tangit temonem nauis. Oritur à sinistro pede Orionis, & peruenit usq; ad pistricem. Inde rursum ad leporis usq; pedes diffunditur: tenditq; ad arcticũ circulũ. Simulacrum huius, circulus hyemalis intersecat, ab eo loco ubi ceto coniungitur. Oriente scorpione cum sagittario, occidit, cum gemino & cancro exoriri uidetur. Fabulam cultissimis uersibus cõplexus est Germanicus Caesar in Phaenomenis Arati:

Planxêre ignotis Asiae Phaëtontides undis:
Eridanus medius liquidis interiacet astris.
Huius pars undae laeuum ferit Orionis
Lapsa pedem, procul amotis qui piscibus usus,
Vincula coniectat nodus cristam super ipsam,
Aequore Pistris adit, sunt illi libera coelo
Sydera nonnullam specie reddentia formam.
Sub leporisq; latus uersant, post deniq; puppim
Inter & Eridanum flexusq; cauumq; carinae.
Atq; haec ipsa notat se nullam ferre figuram.

Aratus Eridanum proximè cetum collocat in coelo. Ideo hunc Eridanum labi dicit Poëta, quod Phoebo Apollini, ob Phaëtontem in eo submersum, dedicatus sit, ut omnia hic illi conueniant: Spiritus hymnus lauri nemus, Eridanus. Hic manus.] Inter gradus pietatis numeratur, pietas in patriam, pro qua non fortunae tantùm sunt ponendae, uerùm etiam fortiter pugnando moriendum. Secundũ deum enim, & parentes, plurimum loco debemus ubi nati sumus, ubi educati, qui nos suo sinu excepit, conseruauit, & in uiros prouexit. Huic fraterna charitas etiam libenter cedit. Etenim domo subuersa, incolumis manet reipub. status: at urbis ruina, domum, larem, penates, & omnia secũ trahat necesse est. Pro patria fortiter pugnando cecidit Brutus, liberator patriae. Curtius: uterque Decius: Horatij ad Cremeram: Codrus Atheniensium rex: Phileni fratres. deniq; innumera mortalium uis pugnando uulnera acceperunt, ut paucos è multis numeremus: Cocles, Scaeuola, & id genus magnanimi ciues. Atque his diuersum & locum & praemiũ à superioribus tribuit, qui patriã auro uendiderint. Sacerdotes.] nullo incaestu polluti, nullis stupris aut adulterijs infames. Seruius dicit, solere sacerdotes herbis quibusdam emasculari. Quod si ita res habet, non poterant non castè uiuere, quibus uidelicet omnis fenestra ad fornicationem praeclusa fuerit. Si ante sacra suscepta, de ijs loquatur Poëta, qui sacerdotes? qui casti? si coniugium non contaminet immaculatũ ante susceptum sacrorum munus? Vates.] Hos distinguit ab impijs, & qui mendaci spiritu afflantur: Ero, inquit, spiritus mendax in ore prophetarũ. Quare disertè addit, Phoebo digna: id est, uera haudquaquam uana. Apollinis oracula, ob rerum indubitatam ueritatem, toto Orbe celeberrima habebantur. Duo potissimùm oraculorum Apollinis genera erant, Delphica & Pythia, quae summam fidem apud mortales obtinebant. Pythiũ, authore Strabone, celeberrimũ erat. Liquebat id ex thesauris ingentibus ibi constructis, in quos sacrae pecuniae inferebantur, & clarissimorum artificum operibus: ludis Pythijs item, qui ibi celebrabantur. Ibi tripus erat, in quem uates simulatq; inscendisset, diuinationis spiritu hausto, responsa edebat. Hinc prouerbiũ, τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος, ἢ, ὡς ἐκ τοῦ τρίποδος, tanquam ex tripode: de uehementer certis & indubitatis. Hoc uatum genus in Elysio hic collocat Poëta: non aũt Phoebadas illas, de cuiusmodi est apud Lucanum:

—— en nobis dabit improba poenas,
Et superis, quos fingis, ait Appius.

Inuentas.] *rerum inuentores, quiq; mortales commoditatibus adiuuarint. His prisci diuinos honores post mortem deferebant. Nam antiquitas aliud nihil existimabat esse Deum quàm prodesse mortalibus. Neq; uini tantùm aut frumenti legúmue inuentoribus ceu dijs honorem habebant, sed etiam beluas quasdam pro numinibus colebant: ut Aegyptij ciconiam, Romani anserem. Natum inde prouerbium est, Homo homini Deus. De rerum inuentoribus Hyginus libro fabularũ primo, cap. 274. & cap. 277. Plin. lib. 7. cap. 56. Idem scribit lib. 25. cap. 1. rerum inuentores ab antiquis deos habitos. Seruius philosophos tantùm hic significari existimat.* Quiq;.] *Optimè de parentibus, liberis, amicis, ciuibus & patria meritos dicit. Atq; horum quidem omnium uita, quoniam integra fuit & incorruptis niueisq; moribus, rectè illis candidam uittam tribuit. De uitta alibi.* Circumfusos.] *circa se collectos: metaphora ab inanimato ad animatum.*

Musæum.] *Plures Musæi produntur. Eleusinius ex Antiphemo, Orphei auditor, epopæus, sub secundo Cecrope floruit. scripsit ad filium suum Eumolpum, Hypothecas, & alia nonnulla. Secundus Musæus recensetur Ephesius, epopæus scripsit hic Perseidis lib. decem: in Eumenem item & Attalum. Tertius, Lysiæ philosophi filius, cui frater fuit Hesiodus. Meminit Plinius libro 25. capite 2. Musæi cuiusdam, qui post Orpheum cum fratre Hesiodo Pelion herbam in summa admiratione habuerit. De Musæo hoc igitur mirè uariant authores. Nonnulli hunc Eumolpi Eleusinij, uel (ut quidam) Atheniensis patrem, ut dixi: alij filium fuisse, memoriæ prodiderunt. Fuit Eumolpus epicus: de cuius nomine Eumolpidæ apud Athenienses dicti fuére: & ipse Orphei auditor, ut aliqui existimant: quiq; in Pythicis uicerit. Rursum sunt alij quibus placet, Musæum Eumolpi filium fuisse, & audiuisse Orpheum, atq; in Pythicis certaminibus uictoriæ palmã tulisse: id quod Maro uidetur significare, cùm eum humeris altis extare è cæteris dicat, à signis robur corporis coarguens.* A *Aegyptum adijt, ubi cum regni sapientibus diu conuersatus, genealogiam deorum scripsit, & Astrologiæ multum lucis attulit. In literas retulit arcana Cereris sacra: quod opus Eumolpo alij tribuunt, sicut & aduentum in cælum, & præcepta mysteriorum, quæ filias suas docuit. Hæc constabant tribus milibus uersuum: quæ ea de causa Chiroscopica dicta fuére. nam de Magistratibus deligendis & designandis, accuratiusq; consultando disputabant. Vnum librum soluta oratione emisit. Mortuus est Phaleris Musæus. Porrò autem poëma quod de amoribus Herus & Leandri elegans & politum circumfertur, incertum est huiúsne sit Musæi an alterius alicuius. Non defuerunt, qui Musæum hunc filium Orphei aut Lini fuisse crediderint: alij Eumolpidis illius, qui primus apud Carthaginenses philosophatus dicitur. Sed quia humeris latis alios omnes supereminere dicit, Platonem significari putat Seruius, qui ab humerorum latitudine, priori nomine posito, Plato, [illegible] dictus fuerit: antea Aristocles appellatus. Verùm inscitum est, ita sententiam Poëtæ contorquere, cùm nudis & illustribus uerbis Musæum nominet. Ponetur, in obscuris & ambiguis, diuinare ex signis & alijs circumstantijs.* B *Sed in historijs, quid æquè ridiculum & ineptum, atque propria uocabula alijs pro arbitrio commutare? aut aliud ponere, & diuersum existimare? Teneamus nos Musæum, siue Orphei, siue Lini, siue Eumolpi filium, certè excellentem apud priscos mortales philosophum: quem sua ætas, non minus quàm posterior ipsum Platonem, suspexit, & admiratus fuit. quem & vatem uocat statim, quippe Poëtam, & Theologum, & athletam, qui in Pythicis uicerit. Nigidius meminit alterius cuiusdam Musæi, qui regnarit apud Bisthonios.* Humeris extantem suspicit altis.] *à magnitudine.* Suspicit, *admiratur: metaphora rei conueniens.*

ARGVMENTVM.

Sibylla beatorum animas interrogat, atq; in primis ex Musæo poëta quærit, vbi locorum habitet Anchises? Musæus respondet nulli Elysios campos incolenti certam esse sedem, sed omnes lucos, florentiaq; prata incolere. attamen locum Anchisæ eis non solùm indicat, verumetiam ne errent viam, ipse præcedit, ex transgresso monte Anchisem offendunt in virenti valle, qui suorum nepotum animas recensebat. qui viso C Aenea manus attollit, lacrymatur, & præ lætitia fleri nequit.

NASC.

Dicite fœlices animæ, tu'q; optime uates,
Quæ regio Anchisen? quis habet locus? illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.
Atq; † huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus, * lucis habitamus opacis,
Riparumq; toros, & prata recentia riuis
Incolimus. sed uos (si fert ita corde † uoluptas)
Hoc superate iugum, & facili iam tramite sistam.
Dixit, & antè tulit gressum, camposq; niteneis
Desuper ostẽtat: dehinc sũma cacumina linquũt.
At pater Anchises penitus conualle uirenti
Inclusas animas, superumq; ad lumen ituras,
Lustrabat, studio recolens, omnemq; suorum
Fortè recensebat numerum, * charosq; nepotes,
Fataq; fortunasq; uirûm, moresq; † manusq;.
Isq; ubi tendentem aduersum per gramina uidit
Aenean, * alacris palmas utrasq; tetendit:
Effusæq; genis lacrymæ, & uox excidit ore.

Dicite felices animæ.] *Sibyllæ petitoria oratio est: cui' initio beneuolentiã colligit auditorũ ex cõmendatione felicitatis ipsorũ.* Tuq; optime uates.] *à cõmuni ad separatã trãsu hominis allocutionẽ: nam Musæũ alloquitur: quẽ uel à probitate uitæ, uel à peritia disciplinarũ cõmẽdat.* Quæ regio Anchisem, quis habet loc'?] *interrogatio bimembris: nam & regionem, &, qui in regione est, locũ quærit.* Illius ergò Venimus.] *causam inquisitionis ostendit: nã non alterius, sed ipsius Anchisæ tantùm causa se uenisse dicit.* Et magnos Erebi tranauimus amnes.] *Ex difficultate loci magnũ esse negociũ, & profectionis necessitatẽ ostẽdit.* Nulli certa dom'.] *Musæus respondet, atq; ubi locorũ beati: id est, heroũ animæ habitent in cam-*

† al. hic
* al. syluis
† al. uoluntas)
* al. carosque
† al. genusque.
* al. alacreis

A in campis Elysijs, monet: quos nulla certa habitatione teneri, sed incertis sedibus per prata, per lucos, perq; fluuiorum ripas habitare dicit. Riparumq; toros.] gramina, quæ in ripis nascuntur: nã de uitibus, & herbis torus etiam dicitur, & torosus. Plin. lib. 19. nat. hist. breuior his est, sed torosior, amariorq; inula, per se stomacho inimicissima. Et prata recentia riuis.] noua: hoc est, uirentia propter riuos. ita quoque Hor. nouam frondem pro uirenti dixit lib. 3. carm. Ode. 4.

Fronde noua puerum palumbes
Texere. Sed uos.] uiam docet. Facili iam trãmite sistã.] ut non erretis. Et antè tulit gressum.] ut qui comiti erranti monstrat uiam. At pater Anchises.] non ociosum reperiunt Anchisem, sed opportunè animas nepotum suorum recensentem. Penitus.] ualde ad inclusas, non ad uirenti refertur, quidquid dicat interpres. Lustrabat.] recognoscebat, quod statim declarat, cùm ait: Fortè recensebat numerum.] tractũ est de militia, cùm imperatores suos milites recognoscunt. Cæsar 8. belli Gallici: legionibusq; ex omnib. hybernis ad fines Treuerorũ euocatis, eò profectus est, ibiq; exercitũ lustrauit. & Liuius: Inter hæc recenset exercitũ, milites instruit.

B Fataq; fortunasq; uirûm moresq; manusque.] nõ numerũ suorũ duntaxat, sed uitæ etiã, ac mortis rationem, fortunam, mores, potestatesq; illorũ recensebat: nã fato uitæ principiũ, ac finẽ, fortunæ extranea, ut honores, diuitias, nobilitates, idq; genus alia ueteres ascribebãt. uirtute uerò propagantur regna, mores, ac iura dantur populis. Mores.] quibus urbes instituendæ erant. Manusq;.] potestates, imperijq; magnitudinem: quæ uirtute comparatur. Palmas utrasq; tetendit.] lætantium gestus expressit. Effusæque genis lacrymæ.] quidam absurdum esse putant dare lacrymas Anchisæ in beatorũ iã numerũ adscito, sed id finxit Poëta sapiẽtiss. ad effectũ paternæ pietatis ostẽdẽdũ. Et uox excidit ore.] præ lætitia: quæ uerò Seruius ait, tanquã seni, nugæ sunt.

LAMB. Hort. Dicite.] Seruius hîc existimat Sybillã numine destitutam esse, propterea quòd rerum non præsentium tantùm, sed futurarum etiam gnara, percontetur de Anchise. Mihi porrò ita uidetur: uel Poëtæ consilio factũ, ut per interrogationem materia narrandi de situ & amœnitate Elysij præbeatur: uel quòd dilatãdæ narrationis causa, breC ue colloquium utriusq; sit insertũ: uel humano more, rerũ non ignarã, colloquendi copiam captasse. Illius.] Causam addit, cur de Anchise interroget, ne Musæus ociosam interrogationem arbitretur. Ergò.] retracto tono postpositum, cum gignendi casu. Tranauimus.] Amplificatio. nam tranare plus est, quàm transmittere cymba.

Erebi.] inferorum. Causam itineris exaggerat, à difficultate & periculis. Quatuor inferorum amnũ uel partem indicat, uel omnes καθ' ὑπερβολήν. Paucis.] Rectè paucis: tum quia unũ aliquod percontata fuit: tum quia tempus subitũ pariter ac breue responsum postulat. Heros.] Musæus. Certa.] Reddit ad locũ, in quo Anchises posset humano iudicio conclusus teneri. Nam nullus locus animam inclusam cohercere potest, quippe substantiam incorpoream, ut est Deus, ut sunt angeli, & spiritus mali. Quare in lucis: hoc est, locis sacris, quæ modò lauri nemus appellauit, habitare creduntur, ἐν παραδείσῳ ἰδέαις. Opacis.] ἐπιθετικῶς. Sunt enim opaci, propter densas arborum umbras. Riparum.] Ne quid ad absolutam amœnitatẽ desit, adiungit & limpidos amnes & riparum toros. Sunt aũt tori propriè herbæ intortæ, à quibus lecti, tori nuncupantur. στιβάδες. Et carnis pulpã musculosam, torum, in qua robur inest, dicimus: cuiusmodi sunt callosæ neruosæq; membrorum partes, quasi collectæ. Hinc torosus, musculosus. Recentia.] quæ recentibus riuis perpetuam uoluptatẽ amœnitatemq; pariant. Sed uos.] A descriptione loci, transit ad id quod erat interrogationis præcipua pars, uelle se Anchisen cõuenire, & alloqui. Hũc igitur illis monstrat, ut edocti de habitationis ratione, eo potiantur. Superate.] conscendite hunc collem. Ad eũ modũ, superare montes, pro conscendere siue transcendere dicimus. Superare flumina & amnes, trançere: superare absolutè superesse, uiuere. nam pro uincere, præcipua significatio est, & uulgaris. Montiũ partes ita fermè diuiduntur, ut sint aut radices, aut latera decliuia leniter uel præcipitia, aut iuga, aut cacumina. Vtraq; hic superant. At pater.] Nõ ociosos fingit fœlices animos, sed pijs studijs occupatos. Anchisen lustrantẽ posterorũ suorũ seriẽ inducit, & singulorum fata. At Tiresias Homericus tantum ociosus inter umbras aureum sceptrum gestans offenditur, qui nulla laudata re studióue distineatur:

ἦλθε δ' ἐπὶ ψυχὴ Θηβαίου Τειρεσίαο
χρύσεον σκῆπτρον ἔχων.——

Pater Anchises.] Appositio. Poëtæ peculiare est, duo ista semper ferè coniungere. Penitus.] A loco, quasi penè intus, intra ipsam conuallem, quæ montibus cõclusa undiq; sit. Non quidem quasi inde exitus non pateat: sed quòd in concluso loco à reliquis sint submota. Lustrare propriè uolunt esse ambire & circumire. περιπολεῖν. Lustrauit orbem Liber pater, lustrauit Aegyptũ: Sol circulũ suum trecentis diebus & sexaginta quinque & quarta diei parte lustrat. Nonnunquã ἁγνίζειν, expiare: ut Oue exercitum & tribus tauris lustrauit. Lustrare omnia animo, considerare. Interdum illustrare, quod Græci dicunt περιλάμπειν. Vergil. Postera Phœbæa lustrabat lampade terras. Rursum innumbrare, quæ significatio cognata est superiori: hinc ferarum lustra, in quibus in syluis stabulantur, habitantq;: & lupanaria. Item recognosco & recenseo: quo significatio hic usurpauit Poëta. Suorum.] Quos suos dicat, statim expolitione reddit & interpretatur, charos nepotes: posteritatem suam, quæ ex Aenea relicto esset oritura. Fataq;.] Polysyndeton. Fatalem successum dicit posterorum suorum, uaria rerum fortuna domi & belli. Quare cum fatis coniunxit, fortunas, quid est, euentus laborum, artium, nepotum. Fatum, à Græcis εἱμαρμένη dicitur, καὶ πεπρωμένον: necessitas, à diuina mente constituta, inuitabilis. unde ineuitabile fatum appellatur. Et fatum dictum inde putant, quòd nihil aliud sit quàm dictum & iussum diuinum. Cicero appellat fatum lib. 1. de Diuinatione, ordinem seriemq; causarũ, cùm causæ causa nexa rem ex se gignat. Ea est, ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna. Quod cùm ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit: eodemq; modo nihil est futurũ, cuius nõ causas idipsum efficientes natura contineat. Chrysippus apud Gell. ita definit fatum, sempiternam quandam & indeclinabilem rerum seriem. Interdum pro natura usurpatur: quandoque pro oraculo, quod dij quasi fantur. Interdum pro morte, & numinis uoluntate. Aristot. dictum putat fatum, quòd per ipsum omnia sint finita & certa lege statuta, & ad finem quasi perducta. & πεπρωμένον, παρὰ τὸ περατόω, termino: & εἱμαρμένην, ab εἴρω traho, quòd trahat et uicissim cedat rebus omnibus

omnibus consequentibus. Virûm.] uirorum: syncope. Manus'q;.] uel uirtutem, quòd ea in dextera sit sita: uel frequentem posterorum uim. Is'q;.] Anchises pater: ex aduerso se petentem filium conspexit. Palmas.] manus, à signis paterni affectus erga filium. Vox.] Periphrasis: prò, loquutus est. A

ARGVMENTVM.

Anchises pater consolatur aduentu Aeneæ filij ad campos Elysios. Aeneas patri respondens, causam suæ profectionis ostendit. classem suam tutam esse nunciat, dextram, complexumque à patre sibi dari petit. cui cùm ter collo dare brachium conetur, cum illius ludit imago, ventoq; persimilis ex eius manibus effugit.

NASC.

Venisti tandem, tua'q; expectata parenti
(Vicit iter durum pietas): datur ora tueri
Nate tua, & notas audire & reddere uoces?
Sic equidem ducebam animo, rebar'q; futurum,
Tempora dinumerans[†] nec me mea cura fefellit.
[†] Quas ego te terras, & quanta per æquora uectũ
Accipio? quantis iactatum nate periclis?
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerẽt?
Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes, da iungere[†] dextras,
Da genitor, te'q; amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus uentis, uolucri'q; simillima somno.

*al. sic te tua

†al. Quas te ego per terras,

*al. dextrã,

Venisti tandem.] Anchisæ oratio est ex abrupto inchoata, cùm ad præteritũ paterni desiderij, tũ præsentis lætitiæ affectum propter aduentum filij declarandũ. nam uox tandem lõga expectationis effectũ cum lætitiæ affectu designat. porrò hæc oratio ualde affectuosa est, imò nec nisi affectuũ expressionem continet, lætitiæ præsertim, & doloris Anchisæ, lætitiæ quidem propter Aeneæ aduentum, doloris uerò propter timorem præteritæ calamitatis Aeneæ.

Vicit iter durum pietas.] laus Aeneæ ingens ex officio pietatis erga patrem, quem nec horror inferorum, nec itineris difficultas retinuit, quo minus paternæ uoluntati morem gereret. Et notas audire, & reddere uoces.] tale est illud ex primo Aeneid.

——ac ueras audire, & reddere uoces.

Intelligit autem familiarem allocutionem patris cum filio.

Tempora dinumerans.] fato currentia, per quod colligitur Aeneam fato ad inferos descendisse. Nec me mea cura fefellit.] cogitatio, quæ absq; eius animi solicitatione esse non poterat, ut fit in aliquid expectantibus. quod uerò Seruius ait mea cura: id est, tu meus filius, ridiculum est. Quas ego te terras.] alterum animi sui affectũ ostendit, timoris uidelicet: unde enim quoq; eius solicitatio noscitur ex periculis, quæ terra mari'q; passus erat Aeneas: quæ quidem hic communiter amplectitur, in primo uerò Aeneid. quanta fieri potest breuitate, separatiùs attingit, nec omnia quidem, sed insigniora:

Vos & Scylleam rabiem, penitus'q; sonantes
Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa
Experti. Quàm metui, ne quid Libyæ.] à cõmuni periculorum enumeratione ad separatam incommodi mentionẽ transit. Tua me genitor.] Anchisæ uerbis quàm breuissimè respondet Aeneas: inprimis'q; sui aduentus causam assignat: deinde ut patrẽ omni timoris solicitudine liberet, classẽ in tuto, imò in Italo mari, quò eũ fata trahebãt, stare nũciat. Tua tristis imago.] ad significationem sui erga illum amoris, palilogia utitur. tristis uerò imago μετωνυμικῶς dixit, quæ tristis ipse efficiebatur.

Sæpius occurrens.] exaggerat à frequentia apparitionis: non enim terribilis illa patris imago semel, sed sæpiùs apparebat, per quod innuit se nulla alia de causa inferos adijsse, nisi ut paternæ uolũtati morẽ gereret. unde lo-

eius beneuolentiæ occultè elicitur ex officio pietatis erga patrẽ. Stant sale Tyrrheno classes.] alteri orationis Anchisæ parti respondet: quæ timoris, doloris'q; affectum continet.

Quas ego te terras. Et quæ sequuntur.

Da iungere dextrã.] solis cognati, atq; amici cùm diu absuerint, in primo congressu dextras iungere, ac mutuo se cõplecti, hoc factũ nõ fuit, quia abrupta à longè ex nimio lætitiæ affectu inciderunt Anchisæ uerba: quibus etiã respondendũ fuit. nunc uerò Aeneas quærit dextræ iunctionẽ, & complexũ patris, sed incassum: non enim anima est ueluti corpus, ut comprehendi possit. unde sequitur: Ter conatus ibi collo dare brachia circũ.] rectè dixit conatus, quia nullus secutus est comprehensionis effectus. ideo elegãti repetitione subdit: Ter frustra comprensa manus effugit imago.] frustra ait, quia retinere non potuit. & suggerit causam. Par leuibus uẽtis, uolucri'q; simillima somno.] quam ex eleganti somni, ac uentorum similitudine deducit iisdem uersibus in 2. Aen. Poëta usus est, cùm de umbra Creusæ uerba faceret. & est Homeri locus Odyss. 11 ubi iidẽ Vlysses matrẽ suã conatus amplecti, frustratur. uersus Homeri posui à me sunt in secũdo cõmentario. C

Venisti.] Pathetica oratio est Anchisæ, qua mirè ostendit paternũ affectũ erga filiũ: dum multus est modò in exaggerando desiderio conueniendi filij, modò in eleuanda solicitudine sua pro filio, modò in gratulando aduentũ filij à magnis iactationibus & erroribus tandem conspectũ. Obseruauit decorũ simul in sene. Nam cùm ea ætas natura sit loquacior, cõfundit multa simul: nescio quo ordine. LAMB. Hort.

Tandem.] post longos errores, & uaria discrimina, & quidẽ multùm ac diu expectatus. At Anticlia apud Homerũ, filium rogat, quomodo inferorũ tenebrosa profunda penetrarit, quæ uidere mortalibus ualde sit acerbum:

τέκνον ἐμόν, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα,
ζωὸς ἐών; χαλεπὸν δὲ τάδε ζωοῖσιν ὁρᾶσθαι.

Inde exaggerat difficultatem adeundi, per interiectos amnes & medium oceanum. Tua'q;.] Laudat filium à pietate erga se, quem nullum iter quamuis asperum sit remoratum, quò minus patrem inuisat. Expectata.] nam per somnũ ei aduentũ suum in Italiam denunciarat: & descensum ad inferos, & suum congressum imperarat. Hinc expectatum filij aduentum dicit, quem tandem post longã

expecta-

A expectationem uidere sibi gratulatur. Ora.] os, præsentia & conspectu eius frui. Pluralis pro singulari.

Audire.] Periphrasis uerbi colloqui. Quid porrò aliud est audire & reddere voces, quàm ultrò citroq; sermones cedere? & uerba conferre? A causa finali: cur tam diu à se sit expectatus. Sic equidẽ?] Redditio expectationis, à ratione temporis, quo decessit.

Mea cura.] Nominandi casus, mea solicitudo, pro te: non, ut Ser. uocandi. Quas ego te.] Rursum pathos, quasi amplexantis, à magnitudine laborũ: quos expolitione statim amplificat. Quàm metui.] Anticlia Homerica, non multo diuersiora cum filio loquitur: Nunc profectò errabundus Troia huc uenisti. & quidem tandem unà cum socijs & classe, neglecta patria, ædibus paternis & suauissima coniuge. noster uerò affectus inserit, à solicitudine & pietate patris. Adijciam ex eodem libro Anticliæ uerba:

ἢ νῦν δὴ τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἱκάνεις,
νηΐ τε καὶ ἑτάροισι πολὺν χρόνον, οὐδέ πω ἦλθες
ἐς Ἰθάκην, οὐδ' εἶδες ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκα.

Libyæ.] Carthaginis, continens pro contento. Mo-
B destè notat consuetudinem filij cum Didone, & obliuionem regni Italici, in quod fatis uocatus fuerat. Sed & regna, numero pluratiuo dixit: pro regno Libyæ, regnum Carthaginense signans. Ille.] Aeneas patri uicissim respondit, & quidem breuibus, ad præsentis loci rationem accõmodatè. Tua me.] Causam, à pio, statim reddit, cur laborem tam arduum susceperit: dulcem uidelicet patris recordationem, & ardens eius uisendi desiderium. Imaginem hic, memoriam appellare uidetur, figuratè: nisi simpliciter quis accipiendum putet, non magnopere refrager. Poëticè possessiuo pro primogenio abusus est. pro imago tui: quæ de te habetur à me. Alioqui, si actiuè interpretere: quam tu possides imaginem, illa me huc tendere cõpulit. Repetitio pronominis, præter affectus etiam emphasim habet. Vlysses eo, quem paulò antè loco dixit:

μῆτερ ἐμὴ, χρειώ με κατήγαγεν εἰς ἀΐδαο,
ψυχῇ χρησόμενος θηβαίου τειρεσίαο.

Hic descensus sui causam obtendit Tiresiam uatem, cuius conueniendi desiderio id laboris capessit.

Hæc limina.] Ad hæc limina, defectio: & synecdoche, pars pro toto. Stant.] Breuiter ad id reddit, quod Anchises dixerat: Quas ego te terras, & quanta per æquora uectum, Accipio? Sale.] mari, quemadmodum Græci ἅλα quoq; simili figura usurpant. Da genitor.] Petitio, cum extenuatione. Rursum repetitione uerbi mirum affectus. Amplexu.] Vel apocope, pro amplexui: uel per ἔκλειψιν, pro ex amplexu nostro. Ora rigabat.] Lacrymantem Anchisen, sed decorè, Poëta inducit. Nam ea ætas in lacrymas natura promior est, quod Homerus tamen prætermisit. Ter conatus.] Expressit Homericum illud:

τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει,
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον, ἢ καὶ ὀνείρῳ.

Idem paulò pòst animam uelut somnum subuolasse dicit:

ψυχὴ δ' ἠΰτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται.

A R G V M E N T V M.

Aeneas admiratus multitudinem animarum: quas circum amnem Lethæum potantes uidet, illius rei causam, quis fluuius, quæ animæ sint, ab Anchise requirit, edisserit pater eas esse animas, quæ in alia tandem corpora reuersuræ sunt, ideo Lethæum fluuium epotare, ut uitæ prioris oblitæ transmigrare possint.

Interea uidet Aeneas in ualle reducta
Seclusum nemus, & uirgulta sonantia † syluis,
Lethæumq;, domos placidas qui prænatat, amnẽ,
Hunc circũ innumeræ gentes, populiq; uolabant,
Ac ueluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt uarijs & candida circùm
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit uisu subito, causasq; requirit
Inscius Aeneas: quæ sint ea flumina porrò,
Qui'ue uiri tanto complerint agmine ripas?
Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidẽ memorare tibi, atq; ostendere coràm,
Iampridẽ hanc prolem cupio enumerare meorũ.
Quò magis Italia tandem lætêre reperta.

NASC. † al. syluæ, &c. In ualle reducta.] uel lõgè remota, ut apud Hor. in epist. Virtus est mediũ uitiorum utrinque redactum. Vel secreta. ut in primo carm. Hor.
Hic in reducta
C ualle caniculæ
Vitabis æstus.
Sonantia syluæ.] alij syluis, at si syluæ legas, generandi casus est. Domos placidas.] quos antea amœna uireta, hic eodẽ sensu placidas domos appellat: nempe Elysios campos. Prænatat.] rectè interpres admonet contrariè dictum esse. nam flumina nõ natant, sed fluunt, homines uerò in fluuijs natant. igitur prænatat præterfluit intellige.

Populiq; uolabant.] de Homero sumptũ est: qui animas usq; quaq; uolantes inducit. sed de alis animæ Plato in Phædro. Ac ueluti in pratis.] eleganti, appositaq; cõparatione ex apibus uolãtibus, diuersiq; generis floribus insidentibus locum exornat. Causasq; requirit.] tria quærit, cur animæ fluuium circumuolent potaturæ, quis fluuius, postremò quæ sint animæ, seu uiri illi uolantes. Animæ qb' altera fato.] quæsita Aeneæ Anchises explicat. & primò illi parti respondet:

Quiue uiri.

Lethæi ad fluminis undã.] nomẽ fluuij docet, quod Aeneas quæsierat.

Quæ sint ea flumina porrò.

Securos latices.] ἀμεριμνῶν.

Et longa obliuia potant.] ad illud: causasq; requirit Seruius interpres hæc mysticè interpretatur, & reuera mystica sunt: sed adeas Platonẽ in Phædro, ubi de hac animorũ obliuione, & transmigratione pluribus disputatur.

Has equidem memorare tibi.] hic ingentem Anchises suæ cupiditatis affectum ostendit: cuius etiam causam assignat ex commodo, & iucunditate Aeneæ: unde est beneuolentiæ locus ex significatione paterni amoris erga filium. Quò magis Italia.] τὸ αἴτιον est. nam magis lætabitur se peruenisse ad Italiam, cum tot uiros illustres ex suo genere propagandos, tantasq; sanguini suo accessiones præparatas esse cognouerit.

INTEREA.]

A Securos.] *Quibus redduntur curarum exactorumq; laborum expertes.* Longa obliuio.] *Potus deorum nectar creditur: inferior & turbidior, animarum, quē illæ ex Lethæo flumine hauriūt.* Has equidem.] *Attentio à cupiditate animas commonstrandi posterorum.*

Quo magis.] *Causa finalis ab utili. Promiserat id filio paulò antè per somnum, in Sicilia:*

Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, disces.

ARGVMENTVM.

Cùm audisset Aeneas Lethæum fluuium animas idcirco epotare, vt in corpora rursus mortalia redirent, stupidus effectus rogat patrem, nunquid fieri possit, vt animæ semel corporis seruitute liberatæ, vllā teneantur amplius cupiditate redeundi in alia corpora. pater longa narratione ostendit: primùm id fieri oportere, quia cùm omnia animantia à Deo Opt. Max. originem ducant, eiusq; ductu nascantur (vt videre est) & generentur, eò etiam reuertantur necesse est, vnde cuncta procreantur. deinde posse: nam immortales sunt animę, ideò possunt reuerti: postremò velle: quoniā cùm aquam Lethæi fluminis hauserint, eius haustu prioris vitę felicitatem illam obliuiscuntur.

NASC. O' PATER ān'ne aliquas.] *Aeneæ interrogatio est, quæ πάθος habet ex ingēti admiratione: totus autem locus iste ἀγκλογομῶς tractatur: hoc est, interrogationibus, responsionibusq; constat.* Sublimes animas.] *nobiles, ac illustres, & est honesta, rationiq; cōsentanea dubitatio, siue admiratio, ut animæ uiri illustris iam uinculis corporis exutæ, iterum in mortale corpus reuertatur. quasi innuere uelit, uiros illustres, & gloria uirtutis insignes hoc præmio dignos esse, ut carcere corporis soluti in numerum Deorum referantur, æuoq; sempiterno summa cum felicitate fruantur.*

Ad tarda.] *Perpulchra est in sensu antithesis in his uocibus* sublimis, tarda. *nam in sublimibus leuitas, in tardis grauitas est. leues sunt animæ, grauia, propter concretā materiam, corpora.* Quæ lucis miseris tam dira cupido?] *mouet cōmiserationem ex præpostera illorum cupiditate, qui exuti corpore priorem tamen uitam appetunt, propter quā ingentia passi fuerunt supplicia.* Dicam equidem.] *attentionis est locus.* Suscipit Anchises.] *Subsequitur, respondet ad interrogationem Aeneæ. Græci ὑπολαμβάνων. ὕσϑερ πρόσϑερ hic agnoscit interpres, & rectè sanè.* Principió cœlum, ac terras.] *Anchises iam narrationem ingreditur: qua triū illorum rerum, de quibus proximè dictum est, rationem explanat: cuncta reuerti, unde procreantur. animas immortales esse, ideo posse: per amnem Lethæum oblitas esse prioris libertatis, ideò*

B

†al. Hinc

†Inuectum

C

O' pater, an'ne aliquas ad cœlū hinc ire putādū est,
Sublimeis animas, iterumq; ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo,
Suscipit Anchises, atq; ordine singula pandit.
Principió cœlum ac terras, camposq; liquenteis,
Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; astra,
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet,
Inde hominū pecudumq; genus, uitæq; uolātûm
Et quæ marmoreo fert mōstra sub æquore Pōtus.
Igneus est ollis uigor, & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenisq; hebetāt artus, moribundaq; membra.
†Hic metuūt, cupiūtq;, dolēt, gaudētq;, nec auras
Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.
Quin, & supremo cum limine uita reliquit,
Non tamē omne malum miseris, nec funditus oēs
Corporeæ excedunt pestes, penitusq; necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, ueterumq; malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad uentos: alijs sub gurgite uasto
†Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisq; suos patimur manes: exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arua tenemus.
Donec longa dies perfecto temporis Orbe
Concretam exemit labem, purumq; reliquit
Aethereum sensum, atq; aurai simplicis ignem.
Has omneis ubi mille rotam uoluēre per annos,
Lethæum ad fluuiū Deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores supera ut conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora uelle reuerti.

uelle reuerti. Sed hanc rem altiùs repetit, obiectorumq; etiam occupationib. obscuriorem facit. locus est è medio Platonicæ philosophiæ sumptus. quē ut faciliùs intelligatur (quāquam Seruius interpres, & Macrob. super hunc egregiè disputans) scire oportet quod Deus Opt. Max. cùm hanc Mundi machinam cōdidisset, uolens opus undiq; absolutum, perfectumq; facere, uitam illi, & intellectum tribuit. atq; ut ex ipso spiritu, & materia Mundi cōmodius animal unum conne-cteretur, materiam distinxit in quatuor elementa, quasi animalis huius humores, quia & eius spiritū in quatuor (ut ait Plato in Timæo) uoluerat esse distinctum. huic igitur materiæ: id est, quatuor his, de quibus loquimur, elementis uitalis, seminariaq; uirtus ab ipsa mundi anima (ut ex decimo Plat. dialogo de repub. colligitur) infusa est: quæ ab ipso Platone, alijsq; nonnullis modò lumen, quia penetrans, & uitalis est, modò recta columna uocatur: quoniam quasi per longitudinem totam ubiq; materiam penetrat, multosq; formarum gradus specie, & genere differentes producit, per omnes partes extenditur, cœlum undiq; alligat, quia tota ubique adest. multa inter se æqualia propagat, penetrat, & penetrando diffunditur, & se diffundendo implet, & implendo regit. hoc est igitur, quod Poëta noster eminentiss. dicit elementa mundi, &, quæ ex his cōcreta sunt, bruta, rationeq; prædita animantia spiritu: hoc est, uita seminaliq; illa uirtute agitari, atq; nutriri, quæ ex diuina anima mundi est.

quibus tamen animantibus (de hominib. loquor) data esse corpora dicit: pro quorum qualitate in illis magis minusque pars diuinitatis uiget: in quibus quidem corporibus dum anima uersatur, doloris, timoris, cupiditatis, lætitiæque gestientis affectibus ita opprimitur, ut ne suæ quidem naturæ meminisse possit. quin etiam illud ei accedit incommodum, quod soluta corpore malis non soluitur omnibus, sed uarijs pro delictorum ratione modis, supplicijsque purgatur, alia igni, alia uento, alia aqua. purgatæ animæ in Elysium mittuntur campum: quem sub purgatione etiam tandiu incolunt, quandiu tempus præscriptum: hoc est, mille annorum spatium decurrerit, tunc ad fluuium Lethæum euocatæ, & aquã obliuionis epota in aliena migrant corpora.

Principiò cœlũ ac terras, cãposque liquentes.] quatuor elemẽta ali, fouerique spiritali, seminalique uirtute illa dicit, quæ ex anima mundi est. hoc est elementa, & cuncta, quæ uiuunt, animam ex anima mundi suscipere. nã per cœlum aërem, atque ætherem designat. ut in 1. Aeneid.

Iam cœlum, terramque meo sine numine uenti, &c.

Per campos liquentes mare, & sermo est de Lucretio sumptus, quanquam ille dixit: Camposque natantes.

Lucentemque globum lunæ.] Si elementa, multo magis corpora cœlestia, Solem, lunã, sydera, aliaque multa ex anima mundi animari existimandum est. globum uerò lunæ cùm dixit, ad eius formam, quæ, ut cæterorum planetarum, sphærica: id est, rotũda est, allusit. Titaniaque astra.] περιφραστικῶς Solem dicere uidetur: quia ex Titanibus Gygantum fratribus unus fuit. si uerò & de reliquis etiam syderibus sentiri uelis, nõ laboro. Spiritus.] anima.

Intus alit.] in medio rerum posita res ipsas uiuificat ex Platone in Timæo. Totamque infusa per artus Mens agitat molem.] ut animæ mundanæ, quæ per artus: id est, per elementa quasi mũdi ipsius membra diffusa est, dignitatem, excellentiamque ostenderet, mentem appellauit: nam mens, ut philosophi asseruerunt, potior animæ pars est. nã ubi mens est, ibi intelligentia, ubi hæc, ibi quoque intellectus sit necesse est. igitur hæc omnia sunt in materia mundi animata nam (ut Platonici sentiunt) mundus per naturam suscipit animam, per animam intelligẽtiam, per hanc intellectum. Sed ut res planior fiat, altiùs repetenda est. Plato mũdi animam bifariam distribuit, alteramque partem diuiduam, alteram uerò indiuiduam appellauit: indiuiduam alteram præstantiorem extra orbem extimum posuit: à quo fortasse non dissentit Aristoteles, qui in libro de cœlo, extra cœlum dixit esse τὸ θεῖον: id est, quod diuinum est, quem locum explanans Auer. spiritalia ibi esse dixit. partem uerò diuiduam à medio ortam esse docuit, non quidem à centro terræ, quæ immobilis est, sed à Sole, qui uitalia mundi continet, & usque ad ipsum extimum esse porrectam. ijs uerò inferioribus infunditur illa uis animæ, ut, quidquid uigoris, ac uitæ in illis est, totum à superiori acceperint. & hoc est quod ait Maro:

——infusa per artus
Mens agitat molem. elementorum scilicet.

Inde hominũ pecudumque genus.] ex ipsa anima mũdi constare, atque animã uniuersa, quæ uiuunt, ostẽdit. Igneus est ollis uigor, & cœlestis origo Seminibus.] animæ dignitatẽ extollit, cui eũdem semper inesse uigorẽ asserit. Quantũ non noxia corpora tardãt.] πολυσχηματικῶς occurrit obiecto, cùm eandẽ semper animæ uigorẽ habeãt, cur eius usus in animantib. hebescit? id ex corporis densitate fieri docet. Noxia.] animæ scilicet, quia illam inertem reddunt. Hinc metuunt.] A ex hac corporum densitate, atque inertia uarijs genus humanum affectibus, perturbationibusque obnoxium est. nam cùm ex anima constemus, & corpore, ex animi uigore ratio est, ex uitio corporis appetitus. unde uariè afficitur homo. quatuor autem hic perturbationum genera recenset: quorum duo sunt ex opinione boni, duo ex opinione mali, duplicique temporum uarietate considerantur. uti ex Cic. liquet 4. Tuscul. metus ex opinione mali futuri, cupiditas ex opinione boni futuri: dolor, & lætitia gestiens (sic eam appellat Cicero) ex opinione mali, & boni præsentis. ad hæc genera species perturbationum omnium referuntur. qua in re obseruanda etiam est perelegans ἀντίθεσις. nam metus opponitur cupiditati, dolor lætitiæ. Nec auras Respiciunt.] auras pro diuinitate, & cœlesti natura animæ posuisse uidetur. Sic Horatius quoque περιφραστικῶς particulam auræ diuinæ dixit pro animæ diuinitate. uersus hi sunt ex 2. Serm. Sat. 2.

——quin corpus onustum
Hesternis uitijs, animum quoque pergrauat unà,
Atque adfigit humo diuinæ particulam auræ.

Clausæ tenebris & carcere cæco.] τὸ αἴτιον B est, cur suam naturam respicere non possint tanquam illius obliti, quia corpore tanquam tetro carcere sunt inclusi.

Quin, & supremo.] πολυσχηματικῶς rursus occurrit obiecto, si hæc in uita propter corporis grauitatẽ anima patitur, soluta corpore omni impedimento libera esse deberet, respondet, uitijs corporis esse adeò contaminatam, ut post hanc uitam pœnis quoque uarijs pro delictorum uarietate affligi necesse sit. Penitusque necesse est Multa diu concreta modis.] quia poterat occurri, si diuersæ sunt naturæ anima, & corpus, quomodo inquinari potest ex corpore anima? respondet, id fieri ex diuturna cõsuetudine, imò etiam ex conglutinatione utriusque: nam fieri non potest, ut diuersæ etiam naturæ si unà inoleuerint, coniunctaque diu fuerint, quin altera alterius aliquid assumat. sed hac de re pluribus, & elegantius Plato in Timæo disputat. Aliæ panduntur inanes.] per distributionẽ uarias animarum purgationes recenset. & fortasse ad lustrationes funebres alludit, quæ fumo, igne, aqua fieri solebant. de huiusmodi animarum purgationibus interpretes pluribus, sed diuinus Plato egregiè pertractauit in Phædone. Quisque suos patimur manes.] nemo illinc abit impunitus, diuersè tamen diuersi puniuntur. unde C ait suos manes: id est, meritos. quo quisque dignus est supplicio, eodẽ afficitur. nisi malis cum Seruio interprete de Genijs sentire: cui ego hac in re libenter assentior. Pauci læta arua tenemus.] quia pauci apotheosin assequũtur, de qua hic proculdubio sentit, cùm de uniuersali annorum numero: hoc est, millenario uerba faciat: nã uniuersus numerus opportunè, ut Platonici inquiunt, purgandis animis accommodatur, ut significetur uniuersam corporis labem deponendam esse prius, quàm ad uniuersi peruenias principem, penes quem nihil potest esse corporeum. Perfecto temporis Orbe.] millenario, ut infrà:

——ubi mille rotam uoluêre per annos.

Concretam labem.] quia peccatum neque sola anima, neque solũ corpus admitti, sed utrunque concretum, & conglutinatũ. Aethereum sensum.] diuinũ. Auraï simplicis ignem.] animam dicit, quæ est simplex, & ignem appellat, quia igneam esse probat. cùm uerò auraï dicit, eius diuinitatem ostendit, ut suprà dictum est.

Nec

A —— nec auras
Respiciunt. Et apud Horat.
—— diuinæ particulam auræ.

Has omnes, ubi mille rotam.] numerũ annorũ ponit animarum purgationib. necessarium. & ex Platone sumptum est, ut alibi docuimus: qui ad delendam culpam numero utitur denario, cẽtenario, millenario. Deus euocat.] Mercurius. ut in 4. Aeneid.

» —— ille euocat Orco
» Pallentes animas, alias ad tristia tartara mittit.

Platonici tamen id amori tribuunt. nemo enim nisi qui diligit, & charitate utitur in alios, in cœlum ascendere potest. amor, inquiunt, animas reducit in cœlũ, beatitatis distribuit gradus, lætitiam largitur æternam. Sed alia hæc est fortasse cõsideratio. Scilicet immemores.] præteritorum: hoc est, diuinæ cognitionis, quia Lethæum biberunt. Rursus & incipiant in corpora.] iuxta Pythagoræ sententiam, quam Plato uehemẽter secutus est.

LAMB. Hort. O' PATER.] Continuat id quod Anchises de confluentib. umbris ad Lethæum amnem responderat, eas esse uidelicet, quæ fatis iterum ex Elysio in corpora humana

B mitterentur: quod Aeneæ, ut est, paradoxum uisum fuit. Disertè id itaq; diligentiùs interrogando, patri materiam nouæ narrationis contexendæ de origine & animorũ natura suppeditat. Ad cœlũ.] ad superos, in uitam. quippe qui cum mortuis & inferorum sede collati, superi & appellamur & sumus: rursum inferi, cum cœlitibus cõparati. Sublimes.] Hypallage, sublime cœlum: in uitã mortalium. Seruius non omnium, sed sublimium: hoc est, illustrium, interpretatur. Iterum.] Expolitio, qua magis perspicuè præcedentem orationẽ reddit. Quæ miseris.] Ecphonesis, ex præcedentibus uerbis collecta, uariata per figurã: id est, interrogationẽ. Quasi dicat: ut ex quiete perpetua, cupiãt in uitam miseriarũ refertam remeare: in corpore uinciri, & quasi in sepulchro condi, & clausas teneri. Nã utroq; nomine corpus à philosophis, & item Cicerone appellatur: Qui è corporum uinculis, tanquam è carcere euolauerũt. Dicã equidem.] Promittit se dicturũ Anchises: proinde iterat attentionẽ. Seruius hic exponit hysteron proteron. Vult enim posterius hũc uersum, Dicam equidem, collocandũ. Mihi secus uidetur. Principiò.] Expositurus, qui ex Elysio in corpora humana mittan-

C tur animæ, altiùs orditur creationem Mundi, à Deo, & diuina magnitudine ac potentia, qui omnia gubernat, & per omnium elementorũ membra fusus animat, plantas, fouet, uegetat, & dat incrementum. Hunc spiritum uocat, Plato mentem, τὸν νοῦν: ex quo omnia uerius uitã suam hauriunt, quàm ex quaternione Pythagorico: alij animam. Compendio post enumerata elementa, sphæræ Mundi machinam complectitur, & quantum orbium intra eam circumagitur. Deinde pari breuitate omnia animantium genera enumerans, docet inde suã trahere originem. In primis autem homines hac lege generatos, ut globum illum intuentes, ex admirabili opificio ipsum opificem cognoscant, reuereantur, ament ac colant. Cœlestem machinam Cicero templum uocat, quod nos intuemur. Nobis ex sempiternis ignib. quas stellas & sydera uocamus, datum animum. Stellas diuinis mentibus animatas, quæ suos circulos mirabili celeritate conficiunt. Atque illud est τὸ πᾶν, quod paucis uersibus hoc loco circumscribit. Sed singulatim Poëtæ uerba excutiamus. Principiò.] Imus, & ἐν ἀρχῇ. Nam plena dignitatis est oratio de Deo, & rebus diuinis. Ab elementis quatuor uidetur ordiri. Sed maluit sphæram bifariam partiri, quòd unaquæq; duobus elementis constet: in cœlum, quod aërem habet & ignem: & terram, quæ aquam continet. Cœlum igitur, aërem, ignem, & cœlestia corpora nominat: terram, Mundum. Duabus uocibus cœlum, ac quicquid complectitur, expressit. Secus Asper. Sed & campos liquentes, mare interpretantur: & solem, ignem: quod mirum, cùm cœlestia corpora à terrenis separet. Omnia uult animari à Deo, quem spiritum nominat uerè, & regi. Quod si ob id per solem, lunam & stellas, ignis sit intelligendus, quod κατὰ τὸ κοινὸν ignea uocentur, nodus solutus est: cùm etiam ignes dicantur. Neq; uerò brachia cerea, & poma cerea, ipsam ceram: neq; marmoreum mare, marmor opinor quis dixerit. Porrò quid sit cœlum, lis est inter Philosophorum liberos: neque dum adhuc satis inter eos conuenit. Anaxagoras uoluit cœlum ex lapidibus esse conflatum, (ridiculũ) & magna circumferentia contineri: alióqui magna ruina casurum. Plato, cœlum totius generationis causam esse, addidit rationem: boni esse, bene mereri. Genealogiæ cœlestis authorem Deum, summum, excelsum, uerum. Zeno sic definiuit cœlum, extremam esse circumferentiam, in qua omne diuinum situm sit. Empedocles, cœlum crystalli speciem obtinere: arboribus atq; omnis generis animalibus uestiri. Sed ualeant Philosophorum filij, cũ ridiculis quibusdam eorum somnijs. Illud simplicius, multóq; uerius, cœlum & uniuersam eius faciem, cui ab ornatu Mundi appellationem tribuêre, eadem ratione, qua Græci τὸν κόσμον, Dei opificium esse sphæricum, quo omnia quæ supra infráq; terram sunt, continentur, materia incognita. Propriè tamen cœlum putant templum uocari, quòd primùm id contemplemur. Veteres aërem, cœlum dixerunt. Cicero lib. 6. de Legib. terram globum, cœlestem machinam templum uocat. Et Macrob. multíq; alij iudicant, Mundum rectè Dei templum posse uocari, quòd extiterint qui cœlum Deum esse cõtenderent, & ea quæ cernuntur cœlestia corpora. Ideo quicquid humano aspectui obijcitur, templum uocauit Cicero: ut summa Dei omnipotentia intelligatur. Lucentemq́;.] Quid sit luna, quid Sol, uariãtur doctorum iudicia. Cicero sempiternos ignes nuncupat, ex quibus animus sit datus hominibus: quod ipsum astruxit etiam Ægyptiorum philosophia: hoc est, esse deos, Isidem & Osirim dictos: stellas, ignes, quarum commixtione temperata, cuncta in terris nascantur. Ergo hanc doctrinam Maro sequutus, cœlestia corpora ignes uocauit. & spiritum infusum cuncta alere. Posidonius, Solem purissimum ignem: lunæ plus terræ esse admistum, quòd terræ propior sit. Anaxagoras & Democritus lunam esse dixerunt: firmamentum ignitum, quod montes & ualles contineat. Heraclitus, terram nebula circumfusam. Pythagoras, corpus igneæ formæ: quod & Plato adstruit. Stoici igni & aëre mixtam. Xenophanes, nubem strictam, cõpressamq́;. Anaximander, circulum nouies decies terra maiorem, plenum ignis, ut Solis. Deficere pro uersionibus rotæ. Circulum similem carpenti rotæ, quæ curuaturam habet conuauam, unamq́; expirationem ignis plenam. Lunæ natura omnium animantium corpora maximè reguntur, & plenilunio maria purgantur. nam cùm proxima terræ, planetarum infimus circumagatur uicenis octonis diebus, & horis septenis orbem suum, qua est celeritate, percurrit, quod spacium Sol toto anno semel trecentis sexaginta sex diebus & quatuor horis semel metitur. Titaniaq;.] Solẽ

uerius intelligo, quàm stellas: quòd Sol etiam Titan dicatur, unus nempe è Titanibus. Pausanias prodidit, Titanem creditum Solis fratrem, qui habitarit ad Asopum, à quo ipsa regio Titane dicta esset. Ipse autem existimat uirum solertem fuisse, temporum obseruatorem. unde eum Solis fratrem uulgò dictum. Atq; hinc non obscura coniectura nascitur, astra Titania à Poëta hoc loco appellata. Spiritus.] Deus, νοῦς, mens aeterna, anima mundi. Prisci Theologi ad istum modum disserebant, mentem cum syderibus esse communem. Deus, quem hic spiritum uocat, prima adeóq; unica causa est omnium rerum, tum autem princeps & origo: unde mens creata fuit ad simulacrum authoris sui. Hinc anima nascitur, respiciens postera. Rursus, qua parte intuetur, induitur, ac paulatim aspectu in corpora regrediente, in corporea degenerat. Vnde ex mentem rationē habet. Ex sua natura accipit sensus & incrementi praebendi seminarium: hoc est, αἰσθητικὸν καὶ φυτικόν. λογικὸν, ut solum diuinum est, ita solis diuinis aptum. αἰσθητικὸν uerò, καὶ φυτικόν, rebus conueniunt caducis: quia à diuinis segregantur. Propterea, cùm Cicero de stellis loqueretur lib. 6. de Repub. Quae diuinis, ait, animatae mentibus. Inseuit igitur homini rationem: hoc est, uim mentis, quam in capite collocant: & crescendi sentiendiq; naturam, in corpore. Hinc fit, quòd homo rationis compos, ea caeteris praestet animantibus. Haec duo tantùm à rerum natura sunt consequuta, sentiendi crescendiq; uim. Sed quòd multa in illis rationis semina uidemus, ea non ex memoria proficiscuntur, sed ex habitu, crebra actione comparato. Tertium ordinem terrenorum corporum in arboribus & plantis, & ratione & sensu carentibus ponunt. Quoniam autem crescendi tantum natura in his uiget, uiuere tantum dicuntur. Hunc rerum ordinem hoc loco Vergilius obseruauit. Etenim mundo animam dedit, cui ut puritatem attestetur, mentem uocat. Caelum, inquit, maria & terras, & sydera, spiritus intus alit. Spiritum, animam dicit. Iam ut illius mundanae animae adserat dignitatem, mentem esse testatur: Mens agitat molem. Deinde ut coarguat, ea animari omnia quae uident: adiecit, Inde hominum pecudumque genus Postremò, ut commonstret eũdem esse perpetuò in anima uigorem, sed & eius usum in animalibus tarditate corporis hebescere: addidit, Quantum non noxia corpora tardant. Atque ista quidem eruditè disseruntur à Macrobio.

Principio.] Compositio dulcis, non dura: matura itē, non tarda, neq; praeceps: non hiulca, sed densa & plena. Verborum namq; inter se positio, & syllabarum connexio eiusmodi est, ut neq; omnino sit leuis, neq; nimis grauis, minimè uerò aspera. Quo fit, ut totus hic locus plenus sit & grauitatis & dignitatis. Alit.] De animae mundi fabricatione, quo pacto illa per numeros sit contexta, qui à pari & impari cubum: id est, perfectionem solidam efficiunt, disputat Timaeus apud Platonem. Artus.] membra Mundi, quae quatuor sunt elementa, quibus corpora sunt composita. Molem.] Sphaericam Mundi machinam, cum orbibus & circulis, eorumq; lucentibus corporibus. Haec iussit nobis Deus esse in tempora, momenta, dies, menses & annos. Orbes planetarum contrario caeli motu ab occasu in ortum uertuntur, qui tamen unà cum primo mobili & firmamento mirabili celeritate ab ortu in occasum simul rapiũtur. Magno corpore.] in magno corpore machinae mundanae, quam ob immensam propè uastitatem disertè magnum uocat. Inde.] uel ex quatuor elementis, uel à Deo. Animantium genera omnium duobus uersibus complexus est: homines, terrestria animalia, uolatilia, & pisces. Haec ex quatuor elementis composita, & à diuina mente animata dicit. Marmoreo.] A' colore, non à materia, mare marmoreum appellat. Monstra, diuersas piscium species, quae innumerae sunt. Pontum dixit, speciē usurpans pro genere. Igneus.] à natura & origine animorum, & uitalitatis in animantibus. Quàm autem diuersae fuerint de animae hominis natura inter ueteres philosophos sententiae, docet Macrobius libro 1. commentariorum in Somnium Scipionis, & Laërtius in uitis Philosophorum. Locus postulat dissidentium de ea sententiarum aliquantum enumerationem. Plato philosophorum princeps dixit, essentiam esse se mouentem: & addere debuisset fortasse, per quam corpus mouetur. Xenocrates, numerum se mouentem. Aristoteles ἐντελέχειαν: in cuius uocabuli explicatione defensus olim est Cicero ab Angelo Politiano, aduersus sycophantias quorundam. Pythagoras & Philolaus, animam esse uoluerunt harmoniam: Posidonius, ideam: Asclepiades, quinque sensuum exercitium sibi consonum: Hippocrates, spiritum tenuem per corpus omne dispersum: Heraclides Ponticus, lucem: Heraclitus Physicus, B scintillam stellaris essentiae: Zenon, concretum corpori spiritum: Democritus, spiritum insertum atomis: Critolaus Peripateticus, constare eam ex quinta essentia: Hipparchus, ignem: Anaximenes, aëra: Empedocles & Critias, sanguinem: Parmenides, ex terra & igne: Xenophanes, ex terra & aqua: Boëtus, ex aëre & igne: Epicurus, speciem ex igne, aëre & spiritu mixtam. Atque hae quidem sunt classicorum philosophorum de animae natura sententiae. At Poëta nunc in uniuersum loquitur de omnium animantium uitalitate & uegetatione, nedum de homine tantùm. Vitas eorum, scintillas & caelestem originem dicens: hoc est, animari plenitudine numinis, quod immensum est, omnipotens, uiuax, uerum, cuius terra & caeli sunt plena. Vigor horum seminibus hoc uerbo inditum est: פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ

Quantum.] Nam eorũ usus eius temporum partim, partim ingenij aliquorum iniuria hebescit & fit tardior. Quare disertè addit Noxia, uel senio effeta, uel aliquo naturae priuatae uitio laborantia. Hebetant.] hebetes fiũt, uel hebetantur: genus pro genere. Iā ne qua obscuritas uerbis relinquatur, planius expolit, cùm dicit Moribũda: id C est, senescētia, ac paulatim senio ad mortē properantia. Senio exhauritur succus uitalis ex frigiditate sanguinis. At anima aequè persistit uiuida, uegeta, alacrisq;, etiā corpore exoluta: sed deficit corpus, frāgiturq;, & ad postremũ corrumpitur. Hinc metuũt.] Melior & castigatior lectio esse uidet, Hic metuũt. Quàm diu.n. anima corporib. illigata est, his uerberationib. quatitur, ut corporũ motus. Etenim quid aliud sũt πάθη, quā animi uerberationes & subiti motus, quib. caeditur, quoties res bona aut mala oblatā impellit ad agēdũ? Sũt aũt quatuor praecipua affectuũ genera, laetitia, spes, dolor, metus. Hi affect⁹ ita opponũtur, ut bini inter se cōparentur: duo boni, quorũ alter praesens, alter futurũ tēpus respiciat: totidē mali, & eadem tēpora spectantes. Laetitia est, praesenti bono frui: Spes est futurum bonum persequi: Dolor est, praesens malũ auersari: metus, futurũ imminēsq; malũ fugere. Extra hos affectus, alij sunt durabiles, qui in uoluntatis habitu collocantur. Huius generis sunt, odiũ, iracundia, misericordia, amor, & similes.

Sed

A Sed passiones illas quatuor, ex corporum coniunctione & hebetudine animorū proficisci uolunt: sed quæ tamen, anima è corpore auulsa, intermoriuntur. D. Augustini sententia est, eos toto cœlo errare, qui omnia animæ mala ex corpore existimant prouenisse: licet heroicis planè uersibus, Platonis sententiam sequutus, id astruat Maro.

Nec auras respi.] Pythagorici, ac mox Platonici, duas mortes olim prodiderunt: alterā animæ, alteram animalis. Mori autem tum animal credebatur, cùm anima, è corpore emigraret. Contrà uerò, tū intermori anima, cùm à suo principio & origine in corpus demergeretur. Prior mors nuda est, & communibus sensibus exposita. Posterior à sapientibus disputatur in philosophorum gymnasijs, quā uulgus uitæ nomine appellet tantum, & admiretur. Morte animalis (ut sic loquamur) liberatur anima, & ad cœlestē patriam remittitur, ubi uera uita est. Altera uerò morte, anima impelli ab immortalitate in has tenebras putatur. Quare in corporis clausa carcere, eiusq; uinculis coercita, per terrenas curas ad cœlestem θεωρίαν hallucinatur. Atq; illud est quod Poëta dicit:

B —— nec auras
Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.

Ideo Græcis corpus à uinculo nomē habet, δέμας, δεσμὸς & σῶμα, quasi σῆμα, η in ω uerso. Ciceronis uerba hoc loco & sententiam expressit, lib. de Rep. 6. Qui, inquit, è corporum uinculis tanquam è carcere euolarunt. Vestra uerò quæ dicitur uita, mors est. Idē Africanus monet pòst, animum retinendum paulò esse in custodia corporis.

Quin.] Occurrit tacitæ cogitationi: Ergo hac custodia liberatæ, rectà ad originis suæ principia reuertuntur sordibus purgatæ? Non, ait. nam anima patriæ suæ oblita, longo usu exitum horret: corporis sordibus immersa, propemodum in pecuinam naturā est transformata. At hora fatali, cùm emigrare, uelit nolit, cogatur, per indignationem discedit. Imò, inquit, ne post mortem quidem potest à corpore recedere: sed aut circa cadauer suum obuersatur, aut noui alicuius corporis captat domicilium, nō humani tantùm, sed bellunini etiam, cuius naturā in hac uita exercuit: quauis potius perpessura, quàm ut in cœlū reuertatur, quod multis de causis deseruit. Hæc & alia Macrob. Sed uideamus porrò cætera, quæ huc quadrant. Vita.]
C id est, ubi iam anima deseruit corpus, non emaculatur statim ijs sordibus, quas corporis commercio contraxit. Atque eandem sententiam per expolitionē bifariam extulit. Eas sordes & malum uocat, & pestes corporis, uenusta auxesi: corpus enim illis inficitur. Relinquitur ergo, longa mutua consuetudinis consociatione, horrenda multa animi uitia inolita, quæ post mortē difficulter eluantur. Itaq; stabilit è philosophorum, maximè Platonis doctrina, locum ac sedem post mortem purgationi destinatam. Inolescere.] Ex Ennio uersus sumptus est. Ergo.] Quid igitur reliquum est, nisi ut expientur supplicijs contagia? Pœnas dicit expiatorias, quibus expurgatæ ad sua principia remigrent puriores. Tria potissimùm enumerat pœnarum genera, ignem, aquam, & uentū, quibus dicit eas expiari. Et hanc doctrinam tuebātur. Esseni, teste Iosepho: corruptibilia quidem esse corpora, materiamq; eorum esse perpetuam: uerùm animas esse immortales, de æthere subtilissimo esse profectas: quasi carceribus ita corporibus implicari: quippe quas illecebra naturalis attraxerit. Cùm uerò fuerint carnalibus uinculis exutæ, ceu longa seruitute liberatæ lætas, sublimes ferri: ac iuxta Græcorū sententias, ultra Oceanū degere, ubi ijs sit reposita fruitio. Ibi regionē esse, quæ neq; imbribus, neq; nimbis, neq; æstib. aggrauetur quidem, sed quā Oceano oriens Zephyrus placidè spirans amœnet. Contrà, malis turbulenta loca destinata, gemituum & pœnarū plena. Suspensa.] Forsan inanem gloriam sequutæ. Ventos uidetur aërem uocare, quē nos spiritum dicimus: uitalis hic est, & cuncta permeat, cuius ui terra suspensa in medio unà cum aqua libratur. Ventorū & humidorum regnū est aër. calidus & humidus iudicatur. Hac natura ij maximè esse censentur, quib. ex cōmotione sanguinis calidi & spirituum, uulgò sanguineis nomen est. Hi quoniam spermatico humore abundant, irati placant illicò. Horum animorū sordes uidetur dicere, aëre purgari. Ad cōsimilem modum, melancholicos, qui sicci sunt, & frigidi, terra. ea enim illarū est qualitatū. Sub aqua, cuius crassissimum in terram transmutatur, hæc ipsa cōprehenditur. Et ut cætera huius generis prosequamur cōpendio: aqua frigida est ac humida, cuius cōplexionis sunt phlegmatici. Cholerici, cum igne communes qualitates habent, calidum nempe & siccum: quare purulentiæ talium igni exuruntur. Hæc nostro iudicio physicis accōmodatiùs dicuntur, quàm Seruiana illa de μετεμψυχώσει, in pisces, monstra marina, & cœlestia corpora. Infectum.] quo animæ infectæ sunt. Quisq; suos.] quam ecphonesin ita explicant, quasi significet, unumquemq; sua supplicia dare. At Macrobius ita exponit: Si uerè quisq; suos patimur manes, & inferos in his corporib. esse credimus, quid aliud intelligendum est, quàm mori animam, cùm ad corporis inferna demergitur: uiuere autē, cùm ad supera post corpus euadit? Sed de genijs magis placet. nam priscorum opinione singulis mortalib. bini genij attributi credebantur, certatim ad bona malaùe suos extimulantes. Exinde.] Vbi ad istum, quem dixi, modum sumus perpurgati, in Elysium transimus. De Elysio aliàs retulimus. Pauci læta.] At superior Africanus apud Ciceronem. Sed quo sis Africane alacrior ad tutandā rēpub. sic habeto, inquit: Omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo definitum locum, ubi beati sempiterno æuo fruantur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem Mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia cœtusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. Earum rectores hinc profecti, huc reuertuntur. Hactenus ille. Ergo sapientes soli & ciuitatum rectores, etiam in corpore, cœlū ipso respectu obtinentes, etiam post corpus, cœlestem patriam repetunt. Pauci.] Nam damnatorū animabus reditus præclusus est ad corpora: uel qui non ad plenum expiātur, repetunt noua corpora. Donec.] Seruij subtilem interpretationem nō apprehendo satis, cùm nudior sit sententia, quàm ut obscuris inuolucris egeat. Tā diu, inquit, hæremus in Elysio, post aliquanti temporis pœnas, donec tēpus à Deo principe præstitutū, nobis attractam labē abstersit, & anima iā perpurgata fuerit. Proinde tēpore opus est pleno & absoluto ad emaculationē, priusquā ex Elysio ad amnem obliuionis deducantur. Prodigiosum commentum de μετεμψυχώσει.

Longa.] tempus uocat, ad eam expiationem præstitutū, quo sordes eluuntur. Periphrasticè animæ substantiam circumloquitur, cùm modò purū æthereum sensum, modò auræ simplicis ignem uocat. Aurai.] Vetusto more soluit diphthongum. frequens est Lucretio. Has.] animas mille exactis annis Deus ad Lethen uocat, ut omnium rerum obliuionem imbibant. Mille.] Perfectionē rursum signat,

signat, ut suprà: *Centum errant annos.* Hac uult animas emaculari, ut quicquid labis adhuc inhæreat, prorsus auferatur. Denarius perfectus numerus centenarium producit. Centum decies sumptum, millenarium gignit. Conuexa.] *A causa finali, ut in uitam reuerti cupiant, & altera corpora induere. Conuexum concauo oppositum est.* A

A R G V M E N T V M.

Anchises, declarata quæstione de animorum reuersione in aliena corpora, Aeneam, & Sibyllam in mediū animarum conuentum protrahit, ipseq; paulò altiorem locum ascendens parat se ad ostendendos illis Troianæ stirpis nepotes.

Dixerat Anchises: natumq́, unaq; Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamq́; sonantem:
Et tumulum capit, unde oēs longo ordine possit
Aduersos legere, & uenientum discere uultus.
Nunc agè, Dardaniā prolem, quę deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustreis animas, nostrumq́; in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

NASC. CONVENTVS trahit in medios.] *animarum. ideo sequitur:* Turbamque sonantem.] *id est, frementem, ac murmurantem. ingens enim fremitus est, ubi ingēs est hominū multitudo.* Et tumulum capit.] *melius uidet, qui altè conscendit.* Longo ordine.] *ut erant in campis Elysijs.* Legere.] *uidere. ut,*

" —— *quin protinus omnem*
" *Perlegerent oculis.* *ex Nonio Marcello*

Nunc agè, Dardaniā prolem.] *attentum, docilemq́; facit auditorem. nam magnis de rebus, & ad Aeneā ipsum, qui audit, pertinentibus se breuiter uerba facturum pollicetur. Albanos autem reges designat, ut etiam interpres admonet, quare subdit:* Itala de gente.

LAMB. Hort. HACTENVS, *qua potuit breuitate, περὶ τῆς μετεμψυχώσεως. Nunc transitionem parat ad ea, quorum causa tota hæc κατάβασις ad inferos instituta fuit: hoc est, ut stirpem Aeneæ, Albanorum uidelicet illustriores reges primùm, inde Romanorū proceres celebret. Postremò, quo in Augusti laudes ita digrediatur, ut illius causa maximè totus hic catalogus contextus uideri queat. In huius encomio ad adulationem usq; immodicus est, dū gestis amplificandis eū dijs parem facit Sed cùm omnino tamen cōsilium staret, tantū principem uehere, non potuit commodiorem occasionem quàm hoc cōsilio, captasse. Nam dum Anchisen per singula filiū circumducentem, & posteritatem narrantem introducit, plus authoritatis, minorē adulationis speciem sæpius tamen nimia illæ & immodicæ decātatæ laudes, quàm si sub Poëtæ persona celebratæ fuissent.* Dixerat.] *περὶ τῆς μετεμψυχώσεως. Et ut uerba sua de reditu animorum in corpora re præsenti confirmet, monstrat illi turbam id genus, antequam eum suorum posterorum seriem edoceat.*

Conuentus.] *multitudinem, frequentem umbrarum numerum, quem per synonymiam* turbam sonantem *uocat: alludens ad naturā rei. Turbæ sua multitudine strepunt, fremuntq́. Siue quòd animæ, ut sunt substantiæ incorporeæ, sonum edant tantum.* Tumulum.] *Accommodatè rebus humanis, cùm alioqui spiritus oculis corporis sua natura subijci nequeant, nisi corpora qualiacumque indui.* Aduersos legere.] *ante oculos positos circumlustrare. Quæ recognoscuntur, oculis percurrimus: idq́; legere uocamus.* Nunc agè.] *Redintegrat docilitatem, quæ, quid nunc eum sit edocturus, proponit. Sunt autē potissimùm tria: posteritas, posterorūq; laudes, & uirtus, & fata Aeneæ de bellis ingruentibus.* Dardaniam.] *Troianam: antonomasia, posteros Aeneæ, Albanos reges, & Romanos.* Animas.] *Appositio* Gloria.] *ex rebus præclarè gestis. Nam harum quoq; singulis propè adijciet mentionem.* Nepotes.] *Romani, qui ex tuis posteris nascentur, & qui Romano nomine appellabuntur.* B

Expediam.] *quasi breui enumeratione percurram.*

Te tua.] *Postremò, quæ bella tibi gerenda erunt: & eorum quis sit futurus exitus.*

A R G V M E N T V M. C

Pater Anchises posteros ab eo descensuros Aeneæ ostendit. auspicatur autem à Syluio Aeneæ posthumo ex Lauinia filio, & in Marcellum Octauiæ sororis Augusti filium desinit. itaq;, qui rem optimè considerabit, omnem ferè Rom. historiam ab Aeneæ aduentu in Italiam, vsq; ad Virgilij ætatem inuerso licet ordine temporis, summo tamen iudicio structam esse reperiet. nam cùm ad promerendam Augusti Cæsaris gratiam ista potissimùm scribantur, post Romuli vrbis conditoris mentionem, ad Iulij, & Augusti Cæsaris laudes celebrandas illicò descendendum fuit, præsertim cùm nullus existeret alius, qui sanguine Aeneæ coniunctior esset Iulio Cæsare: qui à Iulio Ascanio se ducere originem iactabatur, ideoque etiam Venerem, vt Tranquillus ait, impensè colebat, literasq; suas sæpius signo Veneris obsignabat: non enim Romani omnes à Troianis originem habent. quamobrem licet & alios nonnullos ad indicandam Romanæ reip. excellentiam Poëta celebrat, gloria nominis, & virtutis clarissimos: qui ante Iulium, & Augustum Cæsares longo temporis interuallo floruerunt, tamen summo consilio Iulium, & Augustum, vtpote Aeneæ sanguine propinquiores priore loco nominauit. hanc historiam plurimi cùm Græci, tum Latini perscripserunt. Sed illud obseruandum in primis est diligenter, quod cùm Romanorum genus, præsertim Augusti Cæsaris, Poëta doctissimus extollere, ac supra quàm credi potest maximum ostēdere vellet, in eo describēdo τὸ πρέπον personarum in primis, ac loci seruare voluit. Nam & narrationem Anchisæ tribuit, & Aeneam, ac Sibyllam audientes facit, & in Elysijs campis, quibus nullus est excellentior locus, animas Romanorum ostendit.

Ille (uides?) pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras

NASC. ILLE, uides? pura iuuenis qui nititur hasta.] *hūc innuit fore bellicosū, & fortissi-*

tissimũ uirũ, quasi hasta donatus, quæ, ut inquit Sex. Pompeius, signũ præcipuum est, summa armorũ, atq; imperij. nã cùm Carthaginẽses bellũ cum Romanis gerere uolebant, Romam hastam mittebant, & Romani fortes uiros sæpe hasta donarũt. hæc ille.

Primus ad auras.] *quia prim⁹ fuit Aeneæ filius post eius aduẽtum in Italiã. nã Ascanius ante captũ Iliũ ex Creusa nat⁹ erat.* Italo cõmist⁹ sanguine.] *quia ex Lauinia Latini filia susceptus est.* Tua posthuma proles.] *Variãt antiqui scriptores in genere huius Syluij describẽdo. nã Liuius Ascanij filiũ fuisse scribit: Dionys. uerò Halic. ex Aenea natum memorat: cuius opinionẽ sequitur hic Poëta noster. Sed utcunq; est, in syluis natũ, interq́; pastores eductum una omnium opinio est. adeas interpretes alios, quibus hæc potissima cura fuisse uidetur declarãdæ historiæ: nobis autem, ut sæpiùs admonuimus aliud consiliũ est.* Proximus ille Procas.] *Syluio proximus, in campis Elysijs. sic ego interpretor, quod facilè indicat uox, Ille: quam dax[illegible] positam esse opinor. nam proximus tempore dici non potest. nam à Syluio ad Procam anni interfuerunt ferè trecẽti, nisi genere proximus intelligere malis.* Troianæ gloria gentis.] *quia ex eius potissimùm sanguine orti sunt Romani, qui gloria uirtutis suæ, & imperij ma-*

Aethereas Italo †commixtus sanguine surget
Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles,
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniunx
Educet syluis regem, regumq́; parentem:
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine †reddet
Syluius Aeneas, pariter pietate, uel armis
Egregius, si unquam regnãdam acceperit Albam:
Qui iuuenes, quantas ostentant, aspice uires.
†At qui umbrata gerunt ciuili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum & Gabios, urbemq́; Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Castrumq́; Inui, Bolamq́; Coramq́;.
Hęc tũ nomina erunt, nũc sunt sine nomine terræ.
Quin & auo comitem sese Mauortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet, uiden' ut geminæ stant uertice cristæ?
Et pater ipse suo superûm iam signet honore?
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma,
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
†Septem quæ una sibi muro circundabit arces,
Fœlix prole uirûm: qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omneis cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas nũc flecte acies, hanc aspice gentem,
Romanosq́; tuos: hic Cæsar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli uentura sub axem.
Hic uir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, diuûm genus, aurea condet
Secula qui rursus Latio, regnata per arua
Saturno quondam, super & Grammatas & Indos
Proferet imperium: iacet extra sydera tellus,
Extra anni, Solisq́; uias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Huius in aduentu iam nunc, & Caspia regna
Responsis horrent diuûm, & Mæotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec uerò Alcides tantum telluris obiuit,
Fixerit †æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis uictor iuga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysæ de uertice tigres,
Et dubitamus adhuc uirtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaq́; menta
Regis Romam, †primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Missus in imperium magnum: cui deinde subibit,
Ocia qui rumpet patriæ, residesq́; mouebit
Tullus in arma uiros, & iam desueta triumphis
Agmina: quem iuxtà sequitur iactantior Ancus,
Nũc quoq; iam nimiũ gaudens popularib. auris.
Vis & †Tarquinios, animamq́; uidere superbam
Vltoris Bruti, fascesq́; uidere receptos?
Consulis imperium hic primus, sæuasq́; secures
Accipiet, natosq́; pater, noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit:
Infœlix, utcunq; ferent ea †fata †minores.
Vincet amor patriæ, laudumq́; immensa cupido.

gnitudine Troianorũ gloriam, unde originẽ trahebant, illustrarũt. Et qui te nomine reddet. Sylui⁹ Aeneas.] *hic, Liuio, & Dionysio auctoribus, Syluij in syluis nati filius fuit.* Pariter pietate.] *Aeneam Syluium cũ Aenea cõparat: quorum utrunque cùm à pietate, tum etiã ab armorum peritia, & gloria commendat.* Si unquã regnãdam.] *magna cum difficultate hũc Syluium regnaturum innuit. Sed adeas interpretes.* Quãtas ostentant, aspice uires.] *ex effigie corporis iuuenum uirtutem per cõiecturam extollit.* At qui umbrata gerunt.] *si ita legas, alios haud dubiè quàm Syluios duos intelligit: qui uerò sint hi, ingenuè fateor me nescire. Si uerò,* Atque umbrata gerunt, *copulatè legeris, ut antiqui codices habent plurimi, de illis profectò intelligendum est. sed uulgata lectio mihi magis arridet.* Ciuili tẽpora quercu.] *Latini scriptores, qui de coronis uerba fecerunt, querceam coronam olim illis dari solitam fuisse scribũt, qui ciuem in prælio seruassent, uerùm quia horum historia ignoratur, quid coniiciam, nescio, nisi fortè Poëta hos quercu coronatos fingat, quia urbes nonnullas condiderunt, suosq́; ciues suos ab hostium incursantium manibus liberarunt nam subdit:* Hi tibi Nomẽtũ, & Gabios, urbemq́; Fidenã.] *Hæ urbes priscorum*

†al. Commistus
†al. reddat,
†al. Atqui
†al. Septẽq;
†al. æripedem
†al. primus
†al. Tarquinios reges, animãq; superbam
†al. facta
†al. nepotes:

Quin Decios, Drusosq; procul, sæuum'q; securi
Aspice Torquatum, & referentem signa Camillũ,
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dũ nocte premuntur.
Heu quantum inter se bellum (si lumina uitæ
Attigerint) quantas acies, stragemq; ciebunt?
Aggeribus socer Alpinis, atq; arce Monœci
Descendens, gener aduersis instructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella,
Neu patriæ ualidas in uiscera uertite uires:
Tuq; prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
Proijce tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho,
Victor aget currum, cæsis insignis Achiuis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasq; Mycenas:
Ipsumq; Aeaciden, genus armipotẽtis † Achillis,
Vltus auos, Troiæ, templa & temerata Mineruæ.
Quis te magne Cato tacitũ, aut te Cosse relinquat?
Quis Gracchi gen9? aut geminos, duo fulmina bel- (li,
Scipiadas? cladem Libyæ? paruoq; potentem
Fabricium? uel te sulco Serrane serentem?
Quò fessum rapitis Fabij? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alij spirantia mollius æra:
Credo equidem, uiuos ducẽt de marmore uultus:
Orabunt causas melius, cœliq; meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, † paciq; imponere morem:
Parcere subiectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises, atq; hæc mirantibus addit.
Aspice, ut insignis spolijs Marcellus opimis
Ingreditur, uictorq; uiros supereminet omneis.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumq; rebellem,
Tertiaq; arma patri suspendet capta Quirino.
Atq; hic Aeneas (unà namq; ire uidebat
Egregium forma iuuenem & fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, & deiecto lumina uultu)
Quis, pater, ille uirum qui sic comitatur euntem?
Filius, an'ne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circà comitũ? quãtum instar in ipso (est?
Sed nox atra caput tristi circũuolat umbra.
Tũ pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O' nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultra
Esse sinent: nimium uobis Romana propago
Visa potens, Superi propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille uirûm magnam Mauortis ad urbem
Campus aget gemitus? uel quæ Tyberine uidebis
Funera? cùm tumulum præterlabêre recentem?
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos: nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, inuictaq; bello
Dextera: non illi quisquam se impunè tulisset.
Obuius armato: seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamq; nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani

† al. Achilli,

† al. pacisq;

sunt Latinorum: quas hic noster, nescio quẽ secutus, à regibus Albanis cõditas dicit. Liuius uerò Fidenates Etruscos fuisse libro primo ab urb. literis prodidit. sed hoc alij uiderint. Castrũq; Inui.] *figuratè ut urbem Pataui, Seruius ait hoc esse Castrum nouum: de quo Liuius etiam libro de bello Macedon. & Asiat. 6 mentionem facit.* Geminæ cristæ.] *Romulum, & Remum dicit: quos etiam per cristas bellicosos innuit: solent enim equites cristati incedere, & pugnare, ut tamtamen solum Romulum extollit, dum sequitur:* Et pater ipse suo superûm.] *Romulum Deum futurum innuit Martis beneficio patris eius. de quo ita Horat. in 3. Carm. ex persona Iunonis:*

» *Protinus & graues*
» *Iras, & inuisum nepotem,*
» *Troica quẽ peperit sacerdos,*
» *Marti redonabo, illum ego lucidas*
» *Inire sedes, ducere nectaris*
» *Succos, & adscribi quietis*
» *Ordinibus patiar Deorum.*

Illa inclyta Roma.] *ἐμφατικῶς à claritate nominis Romanã cõmendat.* Imperiũ terris.] *A' fortuna: hoc est, ab imperij magnitudine* Animos æquabit Olympo.] *à magnitudine animi.* Septẽq; una sibi.] *Laus est uel à situ, & ab amplitudine loci: nõ enim ciuitas nõ fortis esse potest, quæ septem arces habet, septẽq; uno muro colles claudit. nã p septẽ arces septẽ colles intelligẽdi sunt: qui circuitu ciuitatis continẽtur, unde septicollis Roma uocat'.* Felix ꝓle uirûm.] *à numero, & fortitudine hominũ: nã felix prole est, qui prolẽ copiosam habet. ubi uerò ait uirûm, hominũ robur designat.* Qualis Berecynthia.] *Fœcundam Romanorũ prolem, non cũ fœcũditate prolis Berecynthiæ comparat: esset enim inepta comparatio, sed ostendit urbem Romam ita lætari multitudine ciuium suorum, uti Cybeles filiorum suorũ fœcunditate gaudet. & occultè fortasse alludit ad immunitatem proletariorum: qui ob liberorum copiam, & in illis procreandis fœcundam felicitatẽ ab onere militiæ immunes erant, domiq; gignẽdorum liberorum causa relinquebãtur, ut quia inopia rei familiaris Rempub. iuuare non poterant, sobolis gignendæ copia ciuitatem frequentarent: attamen cùm iuuentutis inopia esset, & ipsi in tumultuariam militiam legebantur, armaque illis sumptu publico præbebantur. de proletarijs Gellius & Nonius Marcellus præter alios meminerunt. Si uerò quæras quamobrem Deæ comparatione usus fuerit, cum Seruio interprete respondeo, id esse factũ, ut ostendatur duces Romanos inter Deos esse referendos.*

Et omnis Iuli Progenies.] *Iulia familia à Iulio Ascanio*

Munere. Sic tota passim regione uagantur,
Aëris in campis latis, atq; omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natū per singula duxit,
Incenditq; animum famæ uenientis amore:
Exin bella uiro memorat, quæ deinde gerenda,
Laurentesq; docet populos, urbemq; Latini:
Et quo quemq; modo, fugiatq; feratq; laborem.

A *Ascanio origini ducit.* Magnū cœli uentura sub axem.] *commēdatio à diuinitate: et sanè omnes ex Iulia gēte Cæsares in numerū Deorum cooptati fuerūt: nam Iulio Cæsari ara erecta est, ut anteà diximus, & uota facta fuerunt. unde illud est:*

——uocabitur hic quoq; uotis.

Sed hic magis Augusti diuinitatem, imperij magnitudinē, potestatemq;, & felicitatem extollit. Diuûm genus.] *ueteres manuscripti codices legerunt*, Diui genus, *ut sit allusio ad inscriptionē numismatū, & statuarum, in quib. scriptum extat:* AVGVSTVS DIVI F. Aurea condet Secula.] *à felicitate, eoq; etiam maior laus est, quod non solùm ipse aurea, feliciq; ætate regnauit, ut Saturnus, uerumetiam effecit, ut alij suo beneficio felices existerent, cùm ipse auream ætatem cōdiderit. unde mira cōfusio deduci potest.* Super Garamanthas, & In-

B dos.] *commendatio à magnitudine gloriæ, & potestatis: quam ex imperij propagatione sibi comparauit. alludit autem ad eius Monarchiam. Garamanthi sunt populi Libyæ.* Iacet extra sydera tellus.] *exornatio ad amplificationem imperij, ac potestatis Augusti Cæsaris.* Extra anni, Solisq; uias.] *extra Zodiacum: per quē Sol & Planetæ obliquè circunfertur, confectoq; cursu annum claudit. & est superioris uerbi interpretatio, ubi dixit:* Extra sydera: *non enim datur tellus extra sydera.* Vbi cœlifer Atlas.] *signatè loquitur, & ubi sit hæc tellus ostendit. duo autē Atlantes scriptoribus traduntur, in Mauritania Herodoto in primis, & Ptolemæo maior, & minor: alter columnis Herculis proximus, in longitud. grad. 8. in latitud. 33. cū dimidio, & hic minor uocatur: maior uerò Atlas in interiore Libya remotior, in longit. grad. 8. in latit. uerò 26 cum dimidio uterq; (ut Geographi, & Astrologi tradunt) extra Zodiacum est, sed alter altero magis: non enim tā latè protenditur Zodiacus.* Humero tor-

C quet.] *de monte, tanquam de homine loquitur, quia Atlas, ut antea docuimus. Astrologiæ inuentor in montē huius nominis fertur fuisse mutatus.* Axem humero torquet.] *ad cœli reuolutionē respexit cùm ait* torquet, *quod facilè intelligi potest ex Ennij uersu, unde hic sublatus est. Sic enim ait apud Macrob. Sat. 6.*

Qui cœlum uersat stellis fulgentibus aptum.

Quare inepta est Seruij interpretatio, torquet: *id est sustinet.* Huius in aduentu.] *confirmat testimonio diuino: id est, à responsis Deorum. Sueton. Tranq. in Augusto multa quidē per Orbem terrarū uaticinia, & præsagia edita fuisse memorat, per quæ ipsius Augusti felicitas prænosci poterat. P. q. Nigidium, ut puerum natum esse audiuit, affirmasse dominum terrarum Orbi natum: sed tamen nihil horū, quæ à Poëta referūtur, enarrat. Porrò hæc contigisse arbitror, quo tēpore Christus Dei filius Opt. Max. & seruator noster natus est, ut in quadā historia me legisse memini.* Caspia regna.] *à Caspijs montibus dicta, qui sub Septentrionali plaga existunt in extremis Assyriæ partibus, admodū angusta, unde portæ Caspiæ dicūtur. Diodorus Sicul. lib. 3. & alij plures.* Mæotica tellus.] *Scythica: ubi palus est Mæotis.* Et septēgemini.] *ex Catullo hæc sumpta uox est. quia Nilus Aegypti fluuius septē*

ostia habet in mare decurrētia: quæ etiam Diodor⁹ suis nominibus recēset in 1. libro.

Nec uerò Alcides.] *exaggerat facta Cæsaris Augusti ex cōparatione Herculis, & Bacchi: quibus eum superiorem facit. nam Hercules multis Orbis terrarum regiones peragrauit, ceruam, suemq; Erimanthiū occidit: Bacchus de Indis triumphauit, tigres de Nisa mōte Indiæ deduxit: Augustus uerò totum Orbē terrarum Romano subegit imperio.* Aeripedem.] *trisyllabū pro quadrisyllabo metri gratia, æripedem, pro aëripedem: hoc est, uelocem seu leuem, quasi aëris pedes habentem, ut de Camilla dictum est in 9. Sic quoq; Diodorus in quinto hanc ceruā aureis cornibus, & uelocitate eximiam fuisse scribit.* Placarit nemora.] *in Arcadia: cuius agros aper ille uastabat.* Et Lernam.] *hydram: ex cuius corpore centum prodibant serpētum capita ceruices: quarum singulis cæsis duæ renascebantur. Diodorus in 5.* Nec qui pāpineis.] *Bacchū dicit, qui de Indianis primus omnium triumphauit.* Nisæ.] *montis Indiæ.* Et dubitamus adhuc.] *auget animū Aeneæ ex multitudine futuræ posteritatis ad gloriā ex illustribus factis sibi comparandā, &* dubitamus *numero multitudinis dixit, quasi & ipse gloriæ filij particeps sit futur⁹.* Aut metus.] *ex antitheto ad animi magnitudinem per contemptionem timoris hortatur.* Quis procul.] *κατ' [illegible] ad reges Rom. redit, cūq; Romuli mentionem fecisset, hic Numam extollit regē 2.* Ramis insignis oliuæ.] *quia bella non gessit, sed religioni intentus, sacra, cerimoniasq; multas instituit, ideo ait,* sacra ferēs. *Liuius, Plut. & alij.* Incanaq; menta.] *quia iam inde à prima ætate canus fuit.* Primus qui legibus.] *sunt, qui primā: id est, adhuc recentem, legūt: nam Romulus & ipse leges sanxit, Dionys. Halic. Plut. sed plures Numa, & meliores.* Curibus paruis.] *oppido Sabinorū, ubi natus erat Pōpilius. adeas Liuiū, & Dionysium.* Missus in imperium magnum.] *non quia tunc magnum esset, sed quia futurum erat. uel cōparatione magnū dicit κατ' ἀντίθετον: quia Curibus paruis dixerat.* Ocia qui rūpet patriæ.] *nā ocium sub Numa Pomp. rege animos Rom. effœminarat, cùm bella non gererent, at Tullus Hostilius Numæ successor belligerando fines imperij propagauit.* Iam desueta triumphis.] *à Romulo partis. Liui⁹, & alij.* Iactātior Ancus.] *quia patrum, plebisq; uoto regnū accepit ex Pompilij filia natus.* Vltoris Bruti.] *& libertatis publicæ, & Lucretiæ à Sexto per uim constupratæ.* Fascesq; uidere receptos.] *expulsis regibus, Consules duo singulis annis creabantur, quibus lictores XII. præibant cum fascibus uirgarum ad noxios puniendos.* Sæuasq; secures.] *quæ in uascibus uirgarum absconditæ ferebantur usque ad Manlium Torquatum. nam antiquitus noxij non solùm uirgis cædebantur, sed & securibus obtruncabantur.* Natosq; pater.] *Brutus filios suos Tarquinium in urbem recipere uolentes, necari iussit. nota est historia. Liuius, Dionysius, Plutarchus, & alij meminerunt.* Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit: Infelix.] *Bruti factum occultè commendat, quia pro libertate fit: personam perstringit, quia pater est. denique mouet commiserationem*

ferationem per locum communem à fortuna. quod in eam calamitatem pater inciderit, ut liberos suos necare coactus fuerit. Vtcunque ferent ea fata minores.] quia factum Bruti nõ æquè ab omnibus acceptum fuerat, attamen maior pars ei annuebat, quia & si seuerè, tamen iustè, ac utiliter pro patriæ libertate fecerat: unde & gloriam reportabat. propterea ait:

——laudumq; immensa Cupido.

Vtcunque legas, siue fata, siue facta, rectè sententia procedit. Augustinus in 3. de ciuit. Dei facta legit. Quin Decios.] patrem, & filium, qui pro patriæ libertate se deuouerunt, alter bello Latino alter Gallico. Liuius. Drusosque procul.] duo fuerunt Drusi, alter Hasdrubalem uicit, alter Augusti Cæsaris priuignus, Neronis frater Germanos bello domuit: qui ex fractura equo super crus eius collapso trigesimo die quàm id acciderat, mortuus est. Sæuumque securi Aspice Torquatum.] T. Manliũ Torquatum designat, qui filium præter ipsius imperium cùm aduersus Gallos felici uictoria pugnasset, securi, ut ait Liuius, à lictore obtruncari iussit, hanc opinionem sequitur hîc Poëta noster, licet historici uarient de genere necis. Et referẽtem signa Camillum.] quæ Galli Senones duce Brenno, deuictis Romanis abstulerãt. Liu.

Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis.] transit ad Cæsarem, & Pompeium: quorum facta: id est, bella ciuilia circunstantijs exaggerat, personis, loco, magnitudine factorum cum ingenti commiserationis affectu. Paribus autẽ armis dixit, quia ambo Romani, & amborum paria armorum insignia erant. ut apud Lucanum in primo:

Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Dum nocte premuntur.] non simpliciter dictũ est, sed alludit Poëta ad fortunæ utriusque obscuritatem: nã dum Cæsar, & Pompeius humiles extiterunt, concordi inter se uoluntate fuerunt: ubi uerò rerum gestarum gloria clarere cœperunt, tunc maximè animos attollere, & tyrannidem certatim affectare cœperunt. Heu quantum.] exclamatio ad exaggerandam bellorum ciuilium magnitudinem cũ significatione doloris. Quantas acies, stragemque ciebunt.] pathos ex infausto, atque infelici rerũ euẽtu. Aggeribus socer Alpinis.] amplificat à loco, & à personis. & bene aggeribus dixit: nam Apẽninus mons quasi agger Italiam diuidit. Atque arce Monœci.] de mõte Apẽnino iuxta portum Monœcũ: qui est in Liguria ferè solus, præter quasdam stationes ad anchoras iactandas. Gener aduersis instructus Eois.] Pompeius ingenti orientalium populorum manu, qui magis ad pompam, quàm ad robur exercitus, instructus cum Cæsare inuitus conflixit. Appianus, & Dio hanc historiam egregiè perscripserunt. Ne pueri.] ἀποστροφὴ ad Cæsarem, & Pompeium, quos ab utili, & honesto hortatur, ne tantopere sæuiant, ne inter se bella gerant, neque rempub. affligant. quod uerò ait, pueri, licet eis blandiri uideatur, eorum tamen imprudentiã occultè perstringit: qui non maiori intellectu, & prudentia, ac si essent pueri, bella inter se exercẽt, se, remque pub. euersura. In uiscera.] rectè in uiscera: nã bella ciuilia intestina uocantur. Tuque prior.] ad Cæsarem: quẽ occultè perstringere uidetur tanquam discordiæ principem: rem tamen ita bellè agit, ut eum & uictorem simul, & clementẽ significet: nã parce ait, quod est uictoris: in Dijs uerò clemẽtia est: unde ipse trahit genus. & reuera erga Põpeianos clementissimus fuit. Proijce tela manu sanguis meus.] perstat in uerborũ blandimento perinde ac si pater liberis paruulis blandiatur. Ille triũphata capitolia.] alios recenset Romanorũ strenuissimos duces nullo temporis ordine seruato. innuit autẽ (ut cum Pontano sentiam) Mummum, qui Achaicus cognominatus est: quique Corinthum funditùs euertit. Eruet ille Argos.] Paulum Aemylium significat, quidquid Gellius dixerit, qui Persen Macedoniæ regẽ uicit, regnũque Aeacidarũ subuertit: etsi neque Argos ille neque Mycenas euertit. hoc tamen, ut Aeneam soletur, ab Anchise dicitur (ut rectè sentit Iou. Pont. in Antonio) cuius ipsius posteri euersuri essent Argos, siue Achaicã: quæ arx uidebatur Achæorum: quorum principes aduersus Troianos coniurauerãt, siue Thessalicum, quando ducũ Thessaliæ uirtus in eo bello plurimum enituit. & Mycenas Agamemnonis patriam, qui fuit Græcorum, ac belli dux. Quod uerò de Perse, non de Pyrrho intellexerit Poëta noster, ex hoc facilè perspici potest, quod capto Perse, & à Paulo in triumphum ducto, regnum Aeacidarum finiuit de quo Propertius: A B

Et Persen proaui stimulantem pectus Achilli,
Quique tuas proauus fregit Achille domos.

Pyrrhus autẽ neque à Pop. Rom. uictus est, neque regnũ Epirotarũ Pirrho uiuente captũ, atque in prouinciã redactum fuit. Vltus auos Troiæ.] superato Perse rege, regnoque Aeacidarũ deleto, Pop. Rom. uideri poterat Troiæ ruinas ultus fuisse. Tẽpla & temerata Mineruæ.] tẽplum Mineruæ, quod erat in arce Troianorũ, designat à Græcis uiolatũ, ideoque nonnulli codices illic distinguũt. Vltus auos, et quod sequitur, uno spiritu legũt. Troiæ tẽpla et temerata Mineruæ, porrò occultè innuere uidetur, illud uiolati templi ab Vlysse, & Diomede, propter sublatũ Palladium, facinus tale, ac tãtum fuisse, ut iure merito Græci omnes pœnas essent daturi. Quis te magne Cato.] Catonem Censorium per ἀποστροφὴν extollit: cuius uirtutis magnitudinem iure commendat. nam [illegible] dictus est: fuit enim maximus orator, maximus imperator, maximus senator. Aut te Cosse.] A. Corn. Cossus, qui multa Romæ dignitatis insignia adeptus est. tribunus militũ Largium Tolumnium Veientum regem hasta transfixit, spoliaque detraxit: hic secundus fuit, qui Ioui Feretrio opima spolia obtulit. Liu. li. ab Vrbe cond. 4. Gracchi genus.] Tib. & Gracchum fratres Tib. Gracchi filios, oratores celeberrimos: quorum uitã scripsit Plutar. & Cic. in Bruto pluribus meminit. Aut geminos, duo fulmina belli, Scipiadas?] de quib. Scipionibus dicant, an de maiore & minore, an de P. & Gn. fratrib. incertũ est. Cic. in orat. pro Corn. Balbo fratres Scipiones fulmina imperij Rom. uocat his uerbis: Et cùm duo fulmina nostri imperij subitò in Hispania Gn. & P. Scipiones extincti occidissent. cùm uerò Poëta addat, cladẽ Libyæ, sunt qui de maiore, qui tributariam, & de minore Africano, qui funditùs Carthaginem sustulit, intelligendum putent, quãquam & fratres Scipiones clades Libyæ dici possunt, qui suis corporibus Annibali iter occluserunt. Sed utcunque est, locus ex Lucretio sumptus est in 3. lib. qui sic ait: C

Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.

Fabricium.] C. Fabricium Lucinũ paupertate, & rebus gestis præclarissimum, de quo multi scriptores. Sed uideto quid de eo Gellius dicat lib. 1. cap. 14. Vel te sulcos Serrane serentẽ.] Atiliũ Serranũ dicit: cui agrũ colẽti delata ob uirtutis gloriã dictatura est. Quò fessum rapitis Fabij?] sunt, qui legãt, quo gressum rapitis Fabij?

nec

A nec insulsè, ut sit ad trecentos allusio, qui una die ad Cremeram perierunt, de quibus Ouidius 1. de Ponto:

» ——quamuis cecidère trecenti,
» Non omnes Fabios abstulit una dies.

Sed quia inusitata locutio est rapere gressum, castiùs leges, quo fessum rapitis, ut non modò Anchises longa nomenclatura delassatus leuetur, uerum etiam ut lectori cōsuli uideatur. Vnus qui nobis.] Ennij uersus est de Fab. Max. qui Annibalē mora fregit. Cic. in lib. de Senect. & alibi Ennij uersus de Fabio citat. Excudēt alij spirantia mollius æra.] breui digressione alia alijs per distributionem tribuit. Græcis scientiā, liberalesq; disciplinas, Romanis uerò peritiam tractandorum armorū, gerēdaq; reipub. locus ex 1. Tusc. quæst. Cic. desumptus esse uidetur. illud autē minimè reticendū arbitror, singulas huiusce digressionis partes singulas esse allusiones cùm ad singulos populos, & locos, tum ad singulas artes, in quibus ipsi excelluerint. nam per æra Corinthij hic designantur: qui arte fundendi æris, cælandorumq; uasorū insignes fuerunt. & ex antiqua illa fundendi æris gloria, ut ait Plin. æs Corinthiū maximè laudatur. Viuos ducēt de mar-

B more uultus.] statuariam artem intelligit: in qua Græci mirum in modū excelluerūt. ad cuius uerò urbis, seu loci statuarios alludat, incertū est, cùm ex uarijs Græciæ locis statuarij prodierint celeberrimi. Constat autem statuariæ artis originem cum Olympiadum origine cœpisse, & in Chio insula Malam fuisse sculptorem, deinde filiū eius Micciadem, deinde nepotem eius Anthermum Chium, cuius filij Bupalus, & Anthermus clarissimi in ea arte fuêre: sed postea Lysimachus, Polignotus, atq; alij multi claruerunt. quod uerò ait uiuos uultus, statuariorum peritiam commendat: qui ueritate repræsentata ita uultus effingere nouerant, ut uiui esse, ac spirare uiderentur. quod autē de marmore ait, ad lapidem Pariū alludere uidetur: quo solo (ut Plin. ait) omnes antiquæ ætatis sculptores usi fuêre.

Orabunt causas melius.] Athenieñses hauddubiè designat: nā Athenis clarissimi oratores extitêre: unde & Romani artem oratoriam acceperunt. Cic. in 1. Tusc. oratorem, inquit, celeriter complexi sumus: nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicēdum, post autem eruditum. Sed hæc communia sunt, separatim uerò, & occultè Demosthenē Ciceroni præferre uidetur. Cœliq; meatus.]

C mathematicas disciplinas dicit: quæ Astrologiā, Arithmeticam, Geometriam, Musicam cōplectuntur. harum disciplinarum constat Aegyptios, Chaldæos, & Phœnices inuentores, studiosissimosq; fuisse. Strabo inter alios. Describēt radio.] radius uirga est, qua Geometræ lineas indicant. Cic. in 5. Tusc. ex eadem urbe humilem homunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis pòst annis fuit, Archimedem. Tu regere imperio populos.] cùm aliæ alijs datæ sint artes, hæc tua est ars Pop. Rom ut cum imperio populos regas. extollit autem & prudentiam, cùm ait, regere, & potestatem Pop Rom. quia addit imperio. & occultè perstringit Græcorum insipientiam, qui cùm se sapiētes, & philosophos esse profiterētur, ideòq; soli propter doctrinam, regendæ reipub. sibi scientiam arrogarēt: tamen imperium infeliciter amiserūt: Romani uerò absq; philosophia, liberaliumq; artium doctrina totū ferè Orbem terrarum suo subiecerūt imperio. Parcere subiectis, &c.] hic mos peculiaris fuit Romanorū, humilibus ueniam dare, superbis resistere. nam maximum omniū peccatorū est (ut inquit Plato in 5. dial. de leg. v. leg. lat.) quod in supplices admittitur: & concludit, quod nullus in supplices sceleratus abibit. Aspice ut insignis spolijs Marcellus opimis.] redit ad suorum nomenclaturam. & M. Marcellum in primis extollit à præstantia rei militaris, & à felicitate uictoriæ, cuius etiam egregia facta breuiter memorat. hic Marcellus est, qui Romanorū ensis dictus est, qui primus Annibalem terga ostendere, & ex obsidione Nolæ turpiter recedere coëgit. Magno turbante tumultu.] quia bellum barbaricum erat, & in Italia gerebatur. tumultus dicebatur, in quo erat timor multus. Sistet eques.] quia equis rem gessit Marcellus, ubi rem Punicam equitatu potiorem esse cognouit.

Tertiaq; arma patri suspendet capta Quirino.] Marcellus tertius fuit, qui spolia opima Viridomaro Gallorū regi detracta Ioui obtulit. Sic Liuius, sic omnes probatiss scriptores referunt. Silius lib. 1.

——iacent ore truci super arma, uirosq; «
Tertia qui tulerit sublimis opima tonanti. «

Sit igitur uerborū dispositio huiusmodi, arma capta Quirino: id est, Marte (nam Mars Quirinus dicebatur) & prælio, patri Ioui suspendet. quidquid Seruius, alijq; interpretes dicant de lege Numæ. nam Romulus, Cossus, & Marcellus Ioui opima obtulerunt, non Marti, neq; Romulo: si quis uerò meliorem nactus fuerit sensum, ego illi libenter acquiescā. Gallumq; rebellem.] Viridomarum, quē singulari prælio uicit. Egregium forma iuuenē. & fulgētibus armis, Sed frons læta parū.] trāsit ad Marcellum Octauiæ sororis Augusti filium: & artificiosè duos Marcellos coniunxit, ut alterum ex uetustate generis alterius commendaret: sed insuper à forma corporis, & à spe futuri roboris illum laudat. deinde ex eius infausto euentu: hoc est, acerbo mortis casu commiserationem mouet. tāta enim uirtuti fortunam inuisuram esse indiciū facit, cùm ait: Sed frons læta parum. quod in sequentibus ostēdit. O' natè ingentem luctū.] dissuasio ab utili per cōmiserationem. Ostendēt terris hunc tantū fata.] inuidiosè in Deos: quod ex magnitudine affectus prouenire uidetur. Nimiū uobis Romana propago.] acerbo mortis Marcelli causam assignat: quam ex Deorū inuidia deducit, cū epiphonemate doloris, cōmiserationisq; plenissimo, hoc uerò ait: Si Marcellus in matura ætate reipub. tantū præstare potuisset, quantā puer spē prudentiæ, ac fortitudinis omnib. afferebat, Romana soboles huius uiri uirtute humanæ cōditionis lineas, ut ita dicam, trāsilijsse uideretur. itaq; cū ingenti dolore, nec absq; indignatione in Deos quasi Romanæ gloriæ inuidentes dictū uideri debet. Propria hęc si dona fuissent.] Si hæc peculiaria dona habuissent. unde Marcelli uirtus uehemēter extollitur: innuit enim tantū uirum, si superuixisset, nullam urbem habituram. Quantos ille uirûm.] exclamat ad mouēdos cōmiserationis affectus de morte Marcelli. nā magnos uirorū fortiū nedum plebeiorum gemitus futuros esse ait. Vel quæ Tyberine uidebis Funera.] locum cōmiserationis amplificat conuerso per ἀποστροφῆς ad Tyberinū sermone: apud quē Marcellus sepultus fuit: ad pompamq; exequiarum illius magno impendio factā alludit. Nec puer Iliaca.] ὑπερβολικῶς Marcellū omnibus, qui futuri sunt de stirpe Romana, pueris præfert. In tantum spe tollet auos.] appositè spe dixit: nihil enim in puero præter spem laudari potest.

Nec Romula quondam.] expolitio. Heu pietas, heu prisca fides.] Exclamatio ex intimo

doloris

doloris affectu prouenient: dolet enim tantum uirtutum specimen absque fructu interiturum. Non ille quisquam.] Renouat hyperbolem, et à fortitudine, & peritia tractandorum armorum Marcellum commendat. Heu miserande puer.] Perstat in amplificatione uirtutis Marcelli, sed cum exclamatione doloris plenissima, quia uidet eum prius interiturum, quàm suæ uirtutis præstantiã ostendere possit. Si quà fata aspera rumpas.] Fata etiam diuino nutu disrumpi possunt. Tu Marcellus eris.] ex auo nepotem: id est, posterum commendat. Porrò nomen Marcelli ἐμφατικῶς extollẽdum est, quasi dicat, tu eris ille Marcellus rerum gestarum gloria præclarus, & præstantia uirtutis insignis. Manibus date lilia plenis.] dolentis animi affectum eleganter expressit, cùm ait date: quia, qui darẽt, præstò nõ erãt. Purpureos spargam flores.] De more id fieri solebat antiquitus. Græci (ut est apud Eurip. in Hecuba) occisa Polixena flores iecerunt. Et fungar inani Munere.] patheticè, nihil profuturo. Cic. in orat. pro Milone: O' frustra suscepti mei labores. illud uerò obseruatione dignissimum est, horum sex librorum exitus ita terminari, atq; concludi, ut in singulis moueatur conquestionis affectus. nam primus liber miserationem Didonis habet: secundus obitum Creusæ: tertius Anchisæ: quartus uerò Didus: Palinuri quintus: sextus fletum acerbæ mortis Marcelli continet. Tota passim regione uagãtur Aëris in campis latis.] Vagantur per totam Elysiorum regionem, cumq; duo sint Elysij campi, ut antea ex Platonicis ostendimus, inferiores, & superiores: hoc est, terrestres, & cœlestes, huc alludens Poëta aëris addidit. hæcq; ex persona Poëtæ dicuntur. Exin bella uiro memorat.] Longinquitatem narrationis in compendium confert: nimis enim longum fuisset, si omnia separatim recẽsere uoluisset. Sic Terent. in Andria, cùm multa de nuptijs dicta fuissent, ne nimiũ actus produceretur, intus, inquit, despondebitur, intus transigetur, si quid est, quod restat. ut igitur Poëta Anchisem longa suorum nomenclatura quasi delassatum leuare, lectoriq; etiam consulere uideatur, ex sua persona cætera ipse breuiter colligit, quæ Anchisem Aeneam longiori oratione admonuisse putandum est. bella, quæ facturus, populos, cum quibus præliaturus erat, deniq; modum, quo aut fugere, aut perferre laborem posset.

LAMB. Hort. PVRA iuuenis.] Orditur seriem genealogiæ ab eius filio Syluio, quem ex Lauinia statim procreabit. Authores in diuersum trahunt de Ascanijs. Aenea è rebus humanis eo prælio sublato, quod humanorum operum in terris illi ultimum fuit, Ascanius nondum per ætatem imperio maturus erat, imperium id tamen ad puberẽ usq; ætatem incolume ei mansit, stetitq; diu regnum paternum & auitum puero incolume sub tutela muliebri. Sed hic Ascanius dubitatur, uter fuerit: maior'ne, qui Creusa matre, Troia incolumi natus, paterna fuga in Italiam comes fuit, quem Iulum gens Iulia authorem nominis sui uocat: an minor, quẽ ex Lauinia susceperat. Cæterùm hic'ne fuerit, an alter, certè abundante Lauinij multitudine, urbe opulenta matri uel nouercæ relicta, nouam ipse aliam sub Albano monte condidit, quam Albam Longam, ab augurio albæ suis, & situ urbis porrectæ in dorso montis, appellauit. Sed ista huic loco non quadrant, ubi Ascanium Syluium eius posthumam prolem uocet, in syluis natum post mortẽ patris, & educatum. Ascanij filium Syluium dictum, casu quodam in syluis natum uolunt: & patri in imperium successisse, scribit Liuius: quin & Ascanium trigesimo imperij anno, Albam condidisse. Dionysius author est, Ascanium Euryleon dictum, septimo ferè anno post Ilij excidium statim ab Aenea interitu Latinorum regnum suscepisse. Etenim, ut idem author scribit, Lauinia statim post Aeneæ casum, Iulum Ascanium priuignum uerita, uterum gestans, occultè in syluam, ad Tyrrheũ quendam, regij pecoris magistrum, fugit, ibiq; peperit. Latuit apud eum diu. Tyrrheus aduertens Ascanium Lauinensibus exosum suspicione cædis nouercalis, Lauiniæ rem aperit. Cæterùm Ascanius beneuolum animum erga nouercam declarare uolens, Lauiniam in regnum recepit, regnaruntq; unà usq; ad conditionem Albæ, ac Syluiũ fratrem posthumum in regnum succedere iussit. ab hoc deinceps omnes Albanorum reges longa serie Syluij dicti fuère. Iulo filio pontificatum maximum donauit, quod sacerdotium inde in Iulia gente permansit, usq; ad eius interitum. Quin & Syluius appellatus fuit, quòd in syluis editus esset. Cæterùm quàm diu uixit Ascanius Creusæ. Lauinia inde apud eum fuit ueneratione materna. Dionysius negat quidquam ab Ascanio de regno & successore in morte mutatum: sed eo defuncto, cùm de successore ambigeretur, populum altercationẽ ea de re ortam suo arbitratu ita sustulisse, ut Syluius regnum capesseret, Iulo uerò sacrorum potestas concederetur. Hanc historiam sequutus est Poëta noster. Sed quanta sit scriptorum diuersitas hac de re, uel hinc liquet, quòd extent, qui Albam ab Aenea conditã dicant: rursum alij, qui ab Ascanio Aeneæ & Lauiniæ filio, & Syluium Ascanij filium patri in regnum Albanum successisse. Sed qui tum Syluius Aeneæ posthuma proles? Pura hasta.] sine ferro, ut exponit Seruius, pacis signum: nam hoc fuisse præmium illis, qui primùm prælio uicissent. Purum propriè mundum est, integrum, et inuiolatum: ut aurum purum & putum: toga pura, quam nouæ nuptæ & tyrones induebant: ἀπόρφυρον, sine purpura, & τέλειον, hæc ipsa uirilis dicebatur: pura oratio, apud Terentium: pura uasa, sine incrustatione: purum iudiciũ, simplex & absolutum. Porrò hastæ significatio nota est. Transfertur in usum prouerbialem, ut multa alia è re militari sumpta. Hastam abijcere, pro causæ diffidere. Hastæ bona subijcere est publica auctione maximum precium offerenti addicere. Hasta, pro auctione eiusmodi, ob id quod in publicis auctionibus hasta erigi soleat. Sub hasta uenire, pro uendi. Hasta centumuiralis, iudicium centumuirale. Quin & crinem Romanæ uirginis hasta decernebãt, quæ cœlibaris dicebatur. Hasta præpilata, quæ ferreas habet cuspides: item quæ ferro caret quidẽ, sed in mucronem tamen acutũ exit. Sicinius Dentatus fertur C puris hastis donatus. Proxima.] hoc est, primus ex te nascetur. Illustrat per copiam obscurius dictum. Auras.] in uita. Italo.] ex Lauinia Latini filia. Albanum.] Nam ab eo Albanorum reges Syluij appellationem sumpsère. Tua.] Auersio. etenim sublato Aenea è rebus humanis, Lauinia nouercale odium priuigni metuens, ad Tyrrheum in syluam fugit, ibiq; peperit. Posthumus. ὀψίγονος, humato patre natus. Etymon uocis facetè reddit Megadorus senex apud Plaut. in Aulul. Post mediam ætatem, inquit, qui mediam uxorem ducit domum, si eam senex anum prægnantẽ fortuitò fecerit, quid dubitas quin sit paratum nomen puero Posthumus? Adiectiuè, pro postero ac futuro: ut spes posthuma, in qua significatione quidam Grammaticorum hic accipiendum putant: ma-

xime

A ximè cùm Anchises addat, Longæuo, arguens prolem seram. Affirmat hoc Cassell. apud Gell. negat Sulpit. Apoll. lib. 2. cap. 16. Quòd si ita acceperimus posthumum pro longæuo, absoluta est controuersia. Additq; super hac, serum: quippè grandæuo aliquando natum. Rursum alij, qui ita accipiunt, ut post mortem patris natus eductusq; in syluis sit, longæuum exponunt, qui longum acturus sit æuum cũ dijs immortalibus. Itaq; utramq; opinionem in ambiguo uocabulo expressit. Certè in iure posthumus accipitur, qui post humationem patris editus sit in lucem.

Parentem.] quod ab eo reges orti, longa serie ibi sint regnaturi, & Syluij prænomen relaturi. Dominabitur.] ad trecentos annos Syluij posteritas Albæ regnauit. Regẽ, regumq;.] Paronomasia. Proximus.] Non temerè est quòd uariant authores. nam Liuius, qui fide historica nulli secundus est, Syluium Ascanij filium uocat: Syluius deinde regnat Ascanij filius, inquit, casu quodam in syluis natus. Constat igitur, eum secundum ab Ascanio Albanum regnum tenuisse: constat eum item in syluis natum. sed de patre est controuersia. At Poëta eum tum Aeneæ posthumam prolem, tum in syluis educatum B scribit. Procas.] Liuianam horum regum genealogiam sequamur, etsi duplicem in primo retulerimus. Syluius, Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium. ab eo aliquot coloniæ sunt deductæ. Ex Latino, Alba ortus: Alba, Atys: Aty, Capys: Capy, Capetus: Capeto, Tyberinus, qui in traiectu Albulæ submersus, flumini mutauit nomen. Dionysius scriptum reliquit, prælio circa amnem commisso, regem in flumen præcipitatum. Agrippa inde, Tyberini filius. post Agrippam Romulus Syluius. hũc Eusebius Remulum, Dionysius Alladium uocat. Post hunc Auentinus regnauit. hic in colle sepultus, qui postea pars urbis fuit, ei nomen fecit. Deinde regnat Proca. Ergo decimustertius regum Albanorum ab Ascanio serie fuit Procas: uel secundum alios, 14. Illud autem de Romulo Syluio hoc loco memoratu dignum est: Dionysius eum ingenio tyrannico fuisse author est, & deorum contemptorem, qui cùm per contemptum fulmina & tonitrua imitaretur, quibus in admirationem sui populares suos & ciues terreret, ueris fulminibus, ac proximi lacus inundatione cœlesti imbre circa regiam percussus, cum tota domo haustus fuit. Liu. tantum eum fulmine ictum scribit. Sed ad C Procam redeamus. Fuit hic pater Numitoris & Amulij, quorum ille Romuli & Remi auus, à fratre regno exutus, & in custodia detentus fuit. At cùm Procam proximum dicat Maro, non id uult, quasi statim post Syluium in uitam sit emersurus, sed quòd proximus in ordine sit ibi collocatus, & appareat. Gloriam hunc gentis Troianæ non abs re dicit. nam is stirps & origo populi Romani recensetur, ut auus Rheæ Syluiæ, matris conditorum urbis Romæ. Capys.] Carminis necessitate ordinem regum confundit. septimus hic numeratur ab Ascanio, ortus Aty, pater Capeti. Hunc maximè inter reges Albanos celebrat: ut memoria clarissimi aui eius, patris Anchisæ sucurrat. Trois enim liberi referuntur, Illus, Assaracus & Ganymedes. ex Illo, Laomedon: ex Laomedonte, Tithonus, Priamus, Lampus, Clytius, Hicetaön procreati fuêre. Ex Assaraco ortus Capys, pater Anchisæ.

Numitor.] decimusquartus regum, ante conditorem urbis: uel (ut alij) decimusquintus. Porrò, quod discrepantia in numero sit, id inde factum, quòd à Liuio alter Capetus sit prætermissus. Proca patre fatis defuncto, Amulius filius natu minor, nihil ius gentium, nihil fratris ætatem ueritus, maiorem fratrem Numitorem, cui regnum Albanum debebatur, in ordinem redegit. Ipse, occupato per uim regno, nondum adhuc contentus fratrem & regno & regiò nomine priuasse, ut omnem spem eius recuperandi in posterum adimeret, Egestum Numitoris filium, quem nonnulli Lausum nominant, impuberem etiamnum, dispositis in saltu, ubi uenabatur, percussoribus, insidijs exceptum obtruncat. Subornatq; famigeratores, qui spargerent, à latronibus interfectum adolescentem opinari. Sed mendacium illud nullam prorsus fidem inuenit apud Albanos, persuasos, eum id agere eadem uia, ut fratrem, quem regno exuerat, orbitate etiam conficeret. Inde Rheam Syluiam, filiam fratris, ut spem omnem procreandæ prolis illi præcideret, per speciem honoris Vestalem fecit. Vetus enim erat, & honorificum habebatur apud Albanos, uirgines summo loco ortas in id Deæ sacerdotium legi. Historiam in primo prolixius prosequuti fuimus. Syluius Aeneas.] tertius in serie, Syluij filius. Laudat hunc ab auitis uirtutibus: id est, pietate & uirtutè militari: ut quem nomine referat, illius etiam ingenij laudes sit imitaturus. Si unquam.] Etenim fraude tutoris paterno regno spoliatus, grandis, quinquagesimo ætatis anno uidelicet & secundo, illud restitutum tandem per manus accepit: quem tamen triginta annos & unum regnasse produnt. Qui iuuenes.] Clausula huius narrationis: quoniam nihil memorabile ab Albanis regibus gestum est, quamobrem in eorum catalogo recensendo immoretur. Itaq; obiter ad monumenta quædam enumeranda à diuersis posita properat, ut oppidorum & castrorum uetustatem sua donet origine. Vmbrata.] Monumenta regum docet, quæ quisq; oppida & arces condiderit. Vmbrata capita dicit, quæ corollis uirtute partis inumbrantur. Tempora.] capita: à parte totum. Ciuili.] ciuica, quam ciuis ciui, à quo seruatus esset in prælio, uitæ seruatæ ac partæ salutis testem dare consueuerat. Erat aũt id querna, quòd prisci mortales initio glandibus uescerẽtur. Posteris uerò temporibus fuit etiam clementiæ signum. Quoniam autẽ & ilex glandifera est, ex ilignis frondibus item fiebat. Sabinus Massurius scripsit, ciuicam coronam ei tantum dari solere, qui & ciuem seruasset, & hostem eodẽ tempore occidisset, neq; loco se in eadem pugna mouisset: alioqui ius ciuicæ coronæ negari. Tiberius tamen Cæsar consultus, num ciuica ei deberetur, qui cæso hoste, & seruato ciue, locum deseruisset, quo statim hostes potiti essent: respondit, ita uideri: quòd appareret loco tam iniquo pugnatum, ut etiam à fortiter pugnantibus retineri non potuerit. Ciuica corona L. Cælius, Ciceronem in senatu donari censuit à republica, quòd eius opera, industria & uigilantia ciuitas à sæuissima Catilinæ coniuratione seruata, uindicataq; fuisset. Plura coronarum genera apud Romanos erant, quibus diuersi diuersas ob causas & uirtutes donabãtur. Erat & corona muralis, qua donabantur ab imperatore, qui primi hostium muros subijssent, & transcendissent. Castrensis, qui primus hostium castra inuasisset. Naualis, nauali prælio qui ui & armatus primus in hostium naues insiluisset. Oualis myrtea, qua imperatores ouantes coronabantur. Triumphales, aureæ quæ imperatoribus magnifici triumphi causa mittebantur. Aurum hoc coronarium appellabant: antiquitùs hæ tamen ex lauro erant, ac laureæ dicebantur. Obsidionalis, quam donabant hi, qui obsidione liberati erant, imperatori, aut

duci, à quo liberati erant: graminea hæc erat. Oleagina dabatur triumphorum procuratoribus. Ciuili quercu.] pro ciuica corona, ex toto partem intelligimus. Notat tum uirtutem, tum pietatem illorum in ciues.

Nomentum.] Oppidum Sabinorum, cuius ager cùm initiò uehementer sterilitate laboraffet, postea colonorum cura fertilissimus redditus fuit. nobilitatem fuit clarissimi philosophi Senecæ memoria, qui ibi campos habuisse memoratur, uini feraces. singula enim prædia octonos uini culeos reddidisse proditū est. Habuerūt & hic uillas, Palæmon grammaticus, Ouidius & Martialis. Nomentana uinea Columellæ laudatissimæ fuêre. Monstrat urbium priscorum Latinorum conditores, suppressis nominibus. Gabios.] Gabij Volscorum urbs fuit, ab Roma septuaginta millibus pass. Huius urbis conditio Siculis fratribus duobus Galactio & Bio tribuitur, à quibus nomen habet. Nobilitata autem postea fuit bello, quod aduersus Tarquinium Superbum gessêre, & tyrannidem Sexti Tarquinij. Fidenam.] Variauit numerum, cùm plurali tantùm efferatur: clarissimum Latij oppidum, ut Bola, Pometia, Camerium, Collatia, & multa quæ enumerantur à Plinio libro 3. capite 5. Varijs hæc ciuitas bellorum casibus postea à regibus Romanis afflicta fuit. Primùm à Romulo à quo captæ non sine magna clade, uenia paxq́ data fuit. Inde à Tullo Hostilio, deditis casisq́ ciuitatis principibus, in deditionem uenit. Mox ab Hetruscis, regnante Tarquinio Prisco occupata, & adempta Romanis fuit. Recuperata inde est post exactos reges, L. Verginio & Claudio Iulio Coss. Rursum amissa, uerum maioribus uiribus uindicatæ Fidenæ.

Collatinas.] Collatia in Latio fuit. nomen tractum oppido à conferendo opinantur, quòd in illud aliarum urbium opes fuerint collatæ, authore Sex. Pom. Inde porta Collatina Romæ appellata. Collatina dea, quæ collibus præest. Illustrauit Collatiam Tarquinius Priscus, à quo in deditionem acceptæ, arma sunt adempta, pecunia imperata: Egerius fratris filius perpetua potestate præfectus. Sed nihil æquè, atq; stuprum morsq́ Lucretiæ, uxoris Tarquinij Collatini. Pometios.] Pometia in Latio fuit, capta direptaq́ postea à Tarquinio Superbo. Abusus numero est in hac uoce, & genere. usitatè Pometia dicitur. Inui.] Panos: nam is ab ineundo, Inuus quoque est appellatus. Meminit Plin. castri Consulini, in Locris, fronte extrema Italiæ: sed quia Albanum nomen eò usq; nusquam fuit propagatum, uidetur uel Castrimonienses significare, qui in interiori, à Tyberi, prima Italiæ regione siti fuêre: Cubulterini, inquit, Castrimoniēses, Cingulani, Fabienses, in monte Albano. Foropopulienses. nam castrum nouum fuit in quinta Italiæ regione, circa flumen Batinum, & Truentum cum amne, quod solum Liburnorum in Italia, temporibus Plinij reliquum fuit.

Bolam.] Bola oppidum Latij, Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est: Aeneipolis, quod nunc Ianiculum in parte Romæ: Antemna, Camerium, Collatia, Amiternum, Norbe, Sulmo: & cum his carnem in monte Albano soliti accipere, populi Albenses, Albani, Aesolani, Acienses, Abollani, Bubetani, Bolani, Cusuetani, Coriolani, Fidenates.

Coramq́.] Coram collocat circa Castrimonienses Plin. Quin & Coranos à Dardano ortos dicit. Hæc tum.] Non dicit Anchises in præsenti eos ita nuncupari, uerùm olim ea nomina à conditoribus suis sortitura. Poëtis mos est, loca ijs nominibus appellare, quæ in posterū ipsis indentur. Quod quia Poëta fecit in uersu, Portusq́ « require Velinos, cùm Aeneæ locum Palinurum monstrantem inducit, ubi cadauer suum reperiat: Grammatici censuram suam in illum exercere cœperunt. Non enim tum eo quidem nomine portus, cui omnino nullum erat, appellabatur: sed eo usus fuit, quod olim imponeretur. Portum quæsiuit solum, quem haud procul à castris abesse oportuit: erant enim tum sine nomine terræ. Atq; ita sunt ea accipienda, quæ ad istum modum à Marone occupantur.

Quin &c.] Missis regibus & Albanorum rebus, ad res Romanas transit. Hic non ita seruat ordinem, ut ordiatur tantū ab ortu conditorum urbis Romæ, ab eorum parente, origine, magnitudine urbis, & amplitudine imperij. Cum his, omissis regibus, præteritis tot medij tēporis conss. statim Cæsarem dictatorem & Augustum coniungit, ut horum, qui imperij pomeria in immensam propè amplitudinem propagarunt, laudes, conditorum urbis gloriæ æquentur. Auo.] Numitori, ab Amulio eius fratre, regno expulso, comitem dabit in uindicando regno Albano per tyrannidem occupato. Historiam in primo recenset Liuius. Assaraci.] A' parente & maioribus. Iliam, seu Rheam Syluiam, à nobilitate generis describit, cùm eam B sanguinis Assaraci dicat: id est, prognatam sanguine regum Troianorum. Assaracus Trois filius fuit, pater Capyos, unde Anchises pater Aeneæ. Ex Aenea filiam Rheā procreatam aliqui contendunt, matrem Romuli: sed id multis rationibus & argumentis facilè refellitur, cùm ab Ascanio ad conditionem urbis Romæ, Albæ sit à tot regibus, ut est alibi relatum, regnatum. Plausibile nomen proaui Assaraci usurpauit, potius quàm Trois aut Capyos.

Ilia.] De matre Romuli & Remi, quomodo per speciem honoris, capto patre Numitore, cæso Egesto fratre, facta Vestalis sit, alibi retulimus. Tum autem, qui compressa, quis rumor à rege Amulio sparsus, & qua fortuna mortem euasit, in primo, pluribus fortasis quàm par fuit, à nobis est memoratum. Restat igitur, ut explicetur, quomodo Romulus & Remus, quibus auxilijs, & quo casu auitum regnum recuperârint. Capto agnitoq́ apud auum Remo, Romulus numerosa pastorum manu diuersis itineribus in urbem ad uindicandam Amulij in- C iuriam missa, ipse quoque eodem pleno gradu occurrit. Ac fratris salute inter uias cognita, ignoto habitu, ut cæteri, ad Numitorem diuertit. Plutarchus Romulum cum pastorum ui sub fœni manipulo, seu signis militaribus Albam uenisse tradit. At Dionysius, eo quo diximus modo, illum urbem ingressum scribit. Consilijs apud Numitorem agitatis, armantur occultè serui & Numitoris clientes, amicorumq́ multi: pastores quoq; undiq; dissimulato negotio, ut conuenerat, frequentes diuersis itineribus urbē intrant. Ambo huiusmodi manu freti, sine maiore tumultu in forum conuolant, & regem Amulium, à paucis ibi defensum obtruncant. Ac ne per tumultum, à multitudine propter cædem regiam ortum opprimerentur, arcem occupant. Omitto hic repetere, quàm uaria à diuersis de fratrum horum educatione sint prodita: quàm diuersa à Dionysio, Plutarcho, & Liuio de cæde. Hæc in præsenti ita ut maximè uerisimilia, narrasse sufficiat. Cæso Amulio, Numitor populum in concionem aduocat, docetq́ tyrannidem & scelera in se fratris: originem nepotum, ut editi, ut educati, ut agniti essent, ordine exponit. Se authore illum cæsum. Hæc eum disserentem, iuuenes per mediam concionem cum suorum agmine ingressi, auum regem

A regem salutarunt. Ad istum modum auo Numitori Romulus in recuperando regno comitem & adiutorem se adiunxit. Mauortius.] Martis filius, ut creditus fuit: & prom bellicosus. Cristæ.] Per admirationem uariatus est dictionis color, à signis uirtutis. Cristæ galearum coronæ sunt, à gallorum cristis similitudine ducta. Galearum utriusque insignia cristas uocat: geminas, duas dixit, mutata numeri specie. Vertice: id est, in uertice: ellipsis. Et pater.] A' gloria & immortalitate Romuli, ex uirtute parta. A' Marte in cœlum translatus fuisse creditur: id quod Poëta hoc loco quoque innuit. De morte eius inter scriptores non una est opinio. Sunt authores, quos & Liuius sequutus est, qui tradant, eum, quum forte ad Capræ paludem concionem haberet, subita procella cum nimbo orta, repentè omnium oculis sublatum fuisse: nec usquam inde in terris apparuisse amplius. Inde credita diuinitate, ad superos translatum. Rursum alij prodidêre, quod & ipsum quoque Liuius non dissimulat, à patribus corpore in minutissimas partes discerpto, interfectum, & singulos singula frusta sub uestibus abdita domum occultè abstulisse. Nonnulli nouos ciues cædis authores extitisse B memorant, mediaque procella occasionem cædis captauisse. Odij inter suos causæ uariæ scribuntur. Quidam ferunt, propter Veientum obsides iniussu patrum redditos. Nonnulli, quòd ciues quosdam latrocinij conuictos, de Tarpeio saxo præcipitasset, id odij ipsi conflatum: & ob id, non à patribus, sed ignobilioribus cædem perpetratam. Alij, quòd contemptis per fastum patribus, solus ius diceret, iudicia exerceret, & per omnia tyrannidem exercere uideretur. Vtcunque perijt, constat ingens mortui desiderium sequutum, & continuò diuinos illi honores habitos. Creditæ diuinitatis famam publicè Iulius Proculus auxit, qui pro concione affirmauit, augustiore habitu sibi noctu Romuli imaginem occurrisse: à quo tanquam è cœlo lapso, huiusmodi ad Quirites mandata accepisset, ut posita de se mœsticia, se in cœlum sublatum, indigetem factum, ipsi rem militarem tantum armis colerent, urbem suam caput Orbis terrarum futurum. His uerbis persuasa credula multitudo, Romulum deum, deo prognatum, deinceps colere cœperunt. Regnarat triginta septem annos, perijt ipse annos natus quinquaginta quinque. Plutarchus regno unum annum adijcit, uitæ C adimit unum. Superûm.] superorum, deorum: non accusandi casus, ut legit Ser. diuinitatē signat, qua à patre Marte donatus, creditus fuit. En.] Admirantis, cùm alioqui exprobrantis uox sit, ac monstrantis. monstrat Romulum, cuius auspicijs Roma sit condita primùm. & inde eius imperium ac pomœria propagata.

Illa inclyta.] Emphasis signat enim eam urbē, in qua totius Orbis aliquandò imperium sit futurum. κλειτὸν Græcis, Latinis inclytum. Amplificatio magnitudinis imperij, & uirtutis populi Romani. nam animos, magnitudinem animorum dicit, quibus dijs pop. Rom. æquetur. aut certè ipse Romulus. Roma.] Romulus fratris & aliorum cæde expiata, urbem quadrata forma ad 12. Cal. Maias, postrid. Palilia, sulco ducto aratri circumactu, fossa cinxit. Fuit is dies deincept, ut erat eorum temporum superstitio, pastoribus solennis.

Roma.] Magna hic uarietas inter scriptores est, de uocis ratione, quo tempore urbs, ac quorum auspicijs sit condita. Cephalon Gergethius, uetustissimus author est, secūda ætate post Ilium captum, conditam: à Romo Aeneæ filio, alibi comite Aneæ, nomen inditum. Fuerunt in eadem sententia & Agathillus & Demagoras. Rursus Damastes Ligeus, & quidam alij, Aeneam paulò pòst Vlyssis in Italiam appulsum, ex Molôssis huc uenisse, condidisseque urbem: quam Romam dici iussit, de nomine unius Iliadum, cuius suasu mulieres Troianæ, tædio longioris itineris naues incenderant. Aristoteles id factum ad Achæos refert, qui exciso Ilio in eam Opicæ Italiæ partem uento delati, cùm multas Phrygias fœminas captiuas eò secum detulissent, (uerebantur hæ, ne pellicatus suspicione inclementer ab uxoribus uirorum uexarentur) exustis nauibus huc necessitatis peruenerunt, ut urbem condiderint, eamque unius nomine, quæ classis exustæ fuisset author, appellarint: Callias, rerum Agathoclis scriptor, ait, Troadum unam in Italia Aboriginum regi nupsisse, ex quibus Romulus & Remus nati, urbem à se conditam de matris suæ nomine uocarint. Xenagoras Vlyssem ex Circe prodidit tres liberos procreasse, Romulum, Antium & Ardem, & singulas urbes constituisse in Latio, ac suis nominibus dixisse. Dionysius Chalcidensis à Romo inditum id nomen testatur quidem, sed ex Ascanij filio edito, uel (ut alij) ex Emathione, uel secundum alios, ex Italo, cui Leucria Latini filia nupserit. Nonnulli Græcam uocem ῥώμην sequuti, robur, siue ualentiam interpretantur. Dionysius ueterem huiusmodi persuasionem tenuisse refert, Romulum & Remum Aeneæ filios post patris interitum, Capuam, de proaui nomine dictam, condidisse alteram in Ianiculo, de patris nomine uocatam, Romam appellasse: & temporibus regum Albanorum neglectam, incultam & desertam iacuisse. Postea à Romulo & Remo ex Illia Vestali, ex Alba colonis deductis, instauratam. Atque hanc instaurationem, si qua fuerit, Liuius & alij originem urbis uocant. Antiochus Syracusanus, nobilis inter uetustissimos scriptores, uenisse ad Morgetem regem, quendam refert, qui diceret se Roma profugum. Regnauit hic Morgetes in Italia post Italum. Quod si id uerum est, fuit Roma in Latio aliquot ætates ante Troianorum in eam terram accessum. Non refero hic, quid Apollodorus, item quid Alcinius scribat: præterea quid Antigonus prodiderit, de Romo Iouis filio, qui in Palatio Romam condiderit. Cumanæ historiæ referunt, Aborigines Sicyone & Thespijs in Italiam classe delatos: sedem ipsorum in Palatino Valentiam, postea ab Euandro Græco uocabulo Romam appellatam fuisse. Quàm diuersa ab his Agathocles? Quàm fabulosa Calthinius? Sed ista de Roma, eiusque origine, deque diuersis & toto cœlo inter se pugnantibus historijs, de eius conditione, paucis retulisse sat esto.

Septem.] A' situ urbis, & eius amplitudine. Qui de origine urbis eiusque antiquitatib. scripsêre, initiò eam septē colles ita complexam aiunt, ut arcus speciem eorum situs repræsentaret: & Tybris duos extremos præterlabens, nerui formam præ se ferret. Et horum quidem collium medius Palatinus in summo urbis situs erat. Nomina collium hæc erant, Auentinus, Quirinalis, Cœlius, Palatinus, Cœliolus, Viminalis, Capitolinus. Alij pro Cœliolo, & Capitolino, Esquilinum, siue Exquilinum & Ianicularem sufficiunt. Hi colles murorum pomœrijque initio statim inclusi fuêre. De urbis origine & antiquitate diligentissimè scripsêre, M. Cato, Fab. Pictor, & Mirsilius: quorum adhuc minuta quædam extant fragmenta.

Vna.] uno muro: hypallage. Tum autē arces, colles septem uocat. In Palatino multò antè consederat Euan-

der, ubi Pallanteum, humile & obscurum oppidulum condiderat. Fœlix.] Exclamatio in fœlicitatem urbis Romæ, quæ tam illustrem & numerosam clarorum uirorum sobolem genitura esset, quorum uirtute caput Orbis terrarum futura erat. Prosopopœia urbis, dum illam prole uirorum: id est, numerosa sobole fœlicem uocat. Sed & uirûm, pro uirorum, non sexus, sed uirtutis & fortitudinis significatione dixit: quemadmodum Homerus ἄνδρες ἀριστῆες. Qualis.] Comparatione illustrat amplificatque urbis fœlicitatem. Hanc duxit à Matris deorum tacito gaudio, quòd memoria & recordatione amplissimæ prolis animo concipit. Peculiare est Poëtæ, ita comparationes exordiri: Qualis Berecynthia mater: Qualis in Eurotæ ripis: Quale manus addunt ebori decus: Qualis populea: Qualis commotis excita sacris: Qualem uirgineo: & compluribus alijs locis, id quod diligenter obseruandum est in Marone. Berecynthia.] Cybele mater deorum, quæ & Dyndimene, & Ops, & Pales nuncupatur: & periphrasticè, Phrygia & Idæa, & Rhea, mater. Berecynthiam dictam putant, à castello Phrygiæ Berecyntho, ad Sagarim fluuium, ubi sacris hæc peculiaribus colebatur. Plutarch. ἐν τῷ περὶ ποταμῶν, collocat Berecynthum in Phrygia quidem, sed ad amnem Marsyam. Neque uerò castellum, sed montem esse dicit, & nomen habere à Berecyntho quodam primo sacerdote matris deorum. Vocatur & (ut dixit) κυβέλη, ἀ κυβέλων. ab oppido Phrygiæ, ἢ παρὰ τὰ κυβέλα ὄρη, in quibus eius sacra primùm instituta fuêre: uel παρὰ τὸ κύμβαλον, quod κύμβαλον, instrumentum quo in sacris eius utebantur. Quoniam autem montana est, leonum iugo & curru uehi existimatur. Turritam huic coronam tribuunt, quòd urbes in terris turritæ sint. Mater Deûm, quòd terra omnia gignat ac producat. Turrita.] turritam igitur coronam capite gestans. Phrygias.] quòd in Dindymo Phrygiæ monte, sacra per Corybantas sacerdotes instituerit. De his plura in tertio disseruimus, quàm delicatioribus palatis eorum forsan gratum sit, qui plus breuitate quam copia delectentur. Hac comparatione infert, duces Romanos illustres heroas futuros, & propter beneficia & pietatem in patriam in Diuorum numerum relatum iri. Huc geminas.] Descripta urbe, eiusque fœlicitate propter uirtutem tot illustrium uirorum comparatione amplificata, primo loco principes maximarum rerum authores celebrat: hoc est, Cæsarem dictatorem, & Augustum, idque duplicem ob causam: tum, ut Iuli progeniem spectandam obyciat, tum ut principi suo aduletur Poëta, sub quo imperium P. R. longè erat amplissimum. Neque obstat quicquam quòd postremos serie, in prima statim acie ponat. Nam laudibus uectio urbis conditore, rectum fuit & decorum, ut monarchæ amplissimi imperij cum eo coniungantur. Quin & illud addendum est, si series regum & clarorum imperatorum seruanda fuisset, ipsa narratio lectorem ad Cæsarum laudes suspensum teneret: & legendis præcedentium encomijs fessum, minus ad postremorum laudes affectum uersaret.

Geminas.] oculos in hanc partem flecte. Monstrantis sunt uerba, Iuli & Cæsarum progeniem, in diuersa parte collocatam. Monstrantis particulæ repetitio emphasin habet, quæ non uulgarem gentem indicat, sed eam quæ ab Iulo magno orta sit, & Aenea: Romanos uidelicet, & Cæsarum gentem. Cæsar.] Iulium Cæsarem dictatorem innuit, qui primus monarchiam stabiliuit, & imperium hæreditarium fecit. De hoc præstat in totum silere, quàm pauca dicere. Illud interim dicam solum, imperium in Cæsarum familia hæreditarium multos annos mansisse, donec ad postremum in Nerone ea stirps defecit. Perijt Cæsar in senatu, tribus & uiginti uulneribus confossus, natus annos sex & quinquaginta. Domuerat Gallias: imperio subiecerat Germanos: uicit & bello ciuili Pompeium, & Pompeianarum partium duces: bellum Alexandrinum domesticum & periculosum, bellum inde Parthicum admirabili celeritate confecit: uir summa eloquentia & eruditione, quod ipsius Commentarij testantur: adeò studiosus literarum, ut medio belli ardore astrologiæ uacaret. Ad ea accedebat clementia plusquam humana aduersus hostes suos, quibus omnibus condonarat, quòd contra se arma induissent. A

Magnum.] præter pestes & hominum monstra, nomine hominis indigna: cuiusmodi fuerunt Caligula, Claudius, & Nero. Hic uir hic est.] Properat ad Augustum, quem immodicis laudibus ornat. Repetitio demonstratiui pronominis Hic non emphasim continet, sed in Augusti persona, de qua prodigiosa uirtutis argumenta narrari audieris. Augustus Cæsar.] Octauius à puero dictus fuit. Postea Cæsar, quod nomen sibi ex testamento Cæsaris dictatoris maioris auunculi fuit adeptus. Ad postremum honorifica & amplissima Augusti appellatio illi fuit à Senatu decreta, non tantùm nouum, sed etiam amplius cognomen, quàm uel ipsi urbis conditori Romulo conuenisset. Nam loca religiosa, in quibus augurato quid consecratur, augusta dicuntur, ab auctu, uel auium gestu gustuue. Diuûm.] diuorum genus. A parentibus. Genitus fuit ex Accia & Octauio. Accia ex Iulia Cæsaris sorore. Fuit itaque Cæsar dictator Octauij auunculus maior. Diuûm genus.] Tranquillus author est, legisse se in Asclepiadis Mendetis libris, Acciam Augusti matrem, ad solenne sacrum Apollinis media nocte ingressam: ac dum lectica in templo posita, cæteræ matronæ quiescerent, eam quoque somno oppressam. Interea draconem lecticæ leuiter allapsum: ac paulò pòst inde egressum. Acciam statim expergefactam, se ueluti à concubitu mariti purificasse: ac iam inde in eius corpore uelut draconis maculam extitisse, quæ diffricari amplius haud potuerit, adeò ut iam inde publica balnea frequentare puduerit. Decimo mense pòst, Augustus natus fuit. Porrò Accia, paulò antè quàm pareret per quietem imaginata fuit, sua uiscera ad cœlum deferri, moxque per omnem cœli ac terrarum ambitum explicari. Ipse Octauius pater somnium putauit, ex Acciæ utero Solis iubar exortum. Illud de eius ortu memorabile. Incidit is in eum diem, quo de coniuratione Catilinæ in curia agebatur. Quò cum tardiusculè Octauius pater uenisset, atque uxoris partum laboriosum excusasset, P. Nigidius horoscopo: id est, hora natali pueri inspecta, affirmasse dicitur, dominum terrarum Orbi natum. Ipse autem Octauius postea cum Agrippa Theogenis mathematici pergulam Apolloniæ aliquando ascendit. Qui cùm multa prius ac magna Agrippæ consulenti prædixit, ægrè induci is potuit, ut eius genesim proderet: qua edita Theogenes exiluit, & tantum non adorauit. Natus fuit nono Cal. Octob. Cicerone & Antonio Consulibus, regione Palatij ad capita bubula: nutritus ad Velitras loco humili, cellæ penuariæ instar. Infanti cognomen statim Thurino inditum est, uel in memoriam maiorum suorum, uel quòd in regione

A regione Thurina pater Octauius eo nato rem fœliciter contra fugitiuos gesserat. Quadrimus amisit patrem: duodecimo ætatis anno auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit: ac quadriennio pòst, sumpta uirili toga, triumpho Cæsaris Africano, militaribus donis immaturus adhuc militiæ, auctus donatusq; fuit. Auunculum Cæsarem in Hispanias aduersus Pompeij liberos euntem, sequutus quidem fuit cum paucissimis comitibus, sed non sine naufragio. Mox Cæsare expeditionem in Dacas & Parthos parante ipse Apolloniam studiorum gratia missus fuit. Postquam uerò accepit, auunculum in curia cæsum, seq; testamento scriptum hæredem, nihil ibi cunctatus amplius, Romam aduolauit, & hæreditatem, uitrico Philippo consulari uiro omnino dissuadente, adijt. Inde uarijs belli casibus iactatus, uictor ubiq;, primùm cum M. Antonio & M. Lepido triumuiratum gessit: deinde tantum cum Antonio duodecim ferè annos, Lepido in ordinem redacto, imperauit: postremò solus rempublicam quadraginta quatuor annos gessit. Aurea condet.] Plutarchus tradit, Antonio ad Actium cum Cleopatra deuicto, Ianum Romæ clausum. Alij, postquàm in Germania B esset bellatum, toto Orbe pace parta, id fieri contigisse. Erat enim totus Orbis ita pacatus, eamq; inter se gentes humanæ pacem agebant, qualis nunquam omnium ætatum memoria fuerat. Parthi Augusti fœlicitatem ueriti, relicta ultrò Armenia, signa Crasso & Antonio adempta restituerunt. Inde quoque eadem tum fœlicitate, tum nominis magnitudine commoti, ultrò per legatos Romam missos, ab eo amicitiam petiêre. Deuictis Aethiopibus, ac petentibus pacem, dedit. Atque hac publica pace totius Orbis, noua rebus mortalium facies inducta est, nouumq; seculum conditum, quod Poëta iusta ratione aureum uocat. Qua tempestate CHRISTUS Dei filius, princeps pacis, monarcha uerus totius Orbis, nasci uoluit: & quidem è pura castaq; uirgine, cùm omnes mortales unius principis imperio ac ditioni in terris subiecti essent. Sic ei uisum fuit, qui rerum uices moderatur, cuiusq; in potestate sunt temporum momenta. Quare aurea ista ætas, quæ in Iudæa dudum inclito desierat, non tam Augusti fœlicitati, quàm numinis prouidentiæ adscribenda est, ut pacis largitor, imperator rerum naturæ, tum nasceretur. Sed nos porrò pergamus nostro inseruire argu- C mento. Saturno.] Quatuor ueteres ætates prodidêre: Auream, argenteam, æneam, ferream. Primam auream, Saturno regnante, quam adhuc incorruptam & integram, & nondum ullis uitijs infectam poëtæ uolentes innuere, suo iure dixêre. Hac mortales sanctissimè, item nullis legibus uixisse, & sua sponte fidem seruasse. non nouêre bella: uictus non exquisitus fuit: non operosæ delitiæ: sed arborum fagi, & quercus fructus glandes, & quæ terra inarata & inseminata ferebat, ante inuentas monstratasq; fruges, alimenta erant. At postquam fugato Saturno, & in Italiam ad Ianum profugo, Iupiter dominari cœpit, paulatim omnia rerum mortalium in deterius labi, leges conscribi, terra arari, seminari, stercorari, humanæ gentes difficulter sub imperio haberi occœpêre. Atque hanc quidem tempestatem, quia aureo seculo paulo fuit deterior, argenteam appellarunt. Harum omnium descriptio elegans extat apud Hesiodum, qui quartam etiam recenset, heroum. & Ouid. lib. primo Metamor. Hesiodi uerba ex Oper. & Dieb. subyciam, ut hyperbolem aureæ ætatis sub Saturno dispiciamus:

ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοί, θνητοί τ' ἄνθρωποι.
χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων,
ἀθάνατοι ποίησαν ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
οἱ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῷ ἐμβασίλευεν.
ὥστε θεοὶ δ' ἔζωον ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες,
νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ ὀιζύος, οὐδέ τι δειλὸν
γῆρας ἐπῆν, αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι
τέρποντ' ἐν θαλίῃσι, κακῶν ἔκτοσθεν ἁπάντων.
θνῆσκον δ' ὡς ὕπνῳ δεδμημένοι. ἐσθλὰ δὲ πάντα
τοῖσιν ἔην. καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα
αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον· οἱ δ' ἐθελημοὶ
ἥσυχοι ἔργα νέμοντο, σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσσιν.

Lactantius Firmianus multa de Saturno differit. Fuit Saturnus Belo æqualis, Cœli filius creditus: hic à filio Ioue fugatus, cùm in Latium uenisset, homines rudes locorum indigenæ, eius uirtutem mirati, ut cœlo dignum uenerati sunt. Mox uerò, cùm multa uariàq; prudentiæ experimenta apud rudes homines idem edidisset, nullo momento obtinuit, ut Cœli ac Terræ filius crederetur. nam Terræ filios uocabat uetustas, quorum parentes parum noti essent, ut Fœlix Minutius scripsit. Imperabat tum in Latio Ianus, qui Saturno in regni partem admisso, non solùm de eius nomine eam terram Saturniam appellauit, sed etiam in numismatis altero latere sui imaginem, in altero Saturni cum falce percussit. Itaque Augustus pacabit Orbem, subijciet Latio quantum regnorum ab ortu ad occasum medium est: in quo Latio olim regnauit Saturnus, Iouis filij tyrannidem fugiens. Nõ enim dicit, sub Augusto pacem tantùm futuram in Italia: sed rursum Italicum imperium, & publicam pacem eum ad cardines Mundi usque propagaturum. Super &.] ultra Garamantas & Indos, ultra quorum fines nullius gentis imperiũ, quantumuis amplum, peruenit. Garamantes interioris Africæ populi sunt: Africa à septentrione Libyco mari cingitur, à meridie Aethiopico, ab occidente Atlantico. Cyrenæ proximæ Aegypto sunt: inde Numidæ: extremi ad Atlanticum pelagus Mauri: ultra Nigritæ, & Pharusij usque ad Aethiopas. Super ea quæ Libyco mari abluuntur, Libyes Aegyptij sunt, & Leucoæthiopes, Getuliq;, frequens natio. Deinde latissima regio longo tractu, inhabitabilis quondam existimata propter Solis ultrò citroq; supra uertices meantis torriditatem. Tum primi occurrunt Garamantes, ab ortu supra Psylos: mox Augilæ, Troglodytæ, & ultimi ad occasum Atlantes. Interius uix homines esse creduntur, semiferi, ut sunt Aegipanes, Himantopodes, Blemmyæ, Gamphasantes, & Satyri. Garamantes in desertis ferarum degunt, ab humano consortio segregati, inermes, hominum conspectum fugientes. Matrimonia nescientes, passim confuso coitu cum fœminis agunt: sed liberos ex formæ similitudine agnoscunt. Oppidum Garadamum, uel, ut Ptol. Garama, caput Garamantum clarissimum. Omnia ea loca Romanis armis superata sunt, & à Cornelio Balbo triumphata. Indos.] Diximus paulò ante, Indos quoque tanti principis fœlicitate motos, Romanorum amicitiam petiuisse. Nearchus Indiã campestri itinere quatuor mensium esse tradidit. Megasthenes 20. millium stadiorum omnem eam oram, quæ à meridie ad Caucasum usq; excurrit: Deimachus, in quibusdam locis 30. millibus, & amplius etiã. Ab occasu 13. millibus stad. patere traditur ab his, qui parcius prodidêrunt. Duobus millibus amplius ad ortum: adeò, ut extiterint qui Indiam unam nihilo reliqua Asia minorem esse

affirmarint. Ad occidente Indus celeberrimus amnis est, & terræ nomen dedit: ab ortu monte Imao ambitur. ad septentrionem Tauro premitur, ad meridiem sinu Gangetico seu Indico. Omnium huius regionis clarissimus fluuius est Ganges: qui quoniam regionem intersecat, Indiæ pars intra Gangem, pars altera extra Gangem dicitur, sicut Scythia intra Imaum & extra Imaum est dicta. Sed India prodigiosæ fœcunditatis est. nascuntur arbores, quarum trunci quinque hominum complexu capi nequeunt. In quibusdam folia clypei magnitudine pendent: tantæque proceritatis arbores cernuntur, ut horis meridianis umbras quinque stadiorum proijciant. Hic nardus, maximè in ora australi: hic cinamomum, ut in Arabia & Aethiopia, nascitur. Musicani CXXX. annos uiuere dicuntur: sed Seribus uita longior est. Coëunt quidam palàm, more pecudum. Conuiuia publicè agitant, obsonia uenatu parant. In tanta auri affluentia, argentique copia, eorum nullus usus est. Ius nullum dicitur, nisi de cæde aut contumelia. Sunt Indi Nomades, qui crudis carnibus uescuntur: alij parentes suos per senium uitæ inutiles mactant, eorumque carnibus uescuntur. nullus apud eos est literarum usus, memoriæ res mandant: uxores cum uiris defunctis cremantur. Gens ipsa in septem ordines olim diuisa fuit. Secundum reges, philosophi primum locum honoribus tenebãt, proximum agricolæ: inde pastores & uenationi uacantes: quintus locus tribuebatur militaribus hominibus: sextus præsidibus prouinciarum: in infimo ordine collocabantur ij, qui à consilijs erant. Elephanti prodigiosæ magnitudinis, Libycos multis partibus superantes, ibi gignũtur, ut tygres, dracones, cercopitheci, formicæ uulpiũ magnitudine, pennati scorpiones, uiperæ cubitorum sedecim, perdices anserina uastitate. Produntur ibi homines esse naso carentes, quique absque ore, solo odore uiuant. Monoculi item, sed insigniter auriti, ut ad pedes usque aures defluãt, atque in alterutram earum decumbant. Comites Alexandri Magni, in eo tractu Indiæ, quem subegerat, quinque millia oppidorum fuisse scripserunt. Soli gentium nunquam finibus suis emigrarunt. A Libero patre ad Alexandrum reges 153. produntur: per annos. 6.M. CCCII. menses tres: Megasthenes annos 60. prodidit, gentes centum & duodeuiginti. Fluuiorum celeberrimi sunt, Indus & Ganges: quorum hic aurum fluere existimatur, ille initio Mausolus appellatus fuit: nomen mutauit Indus quidam nobilis adolescens, qui in eum amnem præcipitatus dicitur. Cæterùm Australis India Europæis Lusitanorum nauigatione, importandisque mercibus Vlyssipponem, hodie notior est, quàm fuerit ueteribus. Multo plura super hac de Indicis rebus prodigiosa memoriæ produntur: uerùm ista leui brachio perstricta in præsenti sufficiant. Quin ad Augustum redeamus. Iacet ex.] id est, extra utrumque tropicum Cancri & Capricorni, intra quos 12. Zodiaci signa percurrit Sol. Etsi Cæsar usque ad Britannos, septentrionales omnes populos domuerat, qui intra arcticum & Cancri tropicum siti sunt: hoc est, extra metam Solis: Aethiopiam tamen hic signat, ad quam Romana arma penetrarunt. Primus Augustus Aethiopes debellauit. Cùm autem Gallus in Arabia bellum gereret, irruperunt illi in Thebaidem, & Cæsaris statuas deiecerunt. In eos M. Petronius cum decem peditum millibus & octingentis equitibus mouit, quibus primo statim occursu eos in fugam compulit, atque intra triduum maximam eorum urbem ui cepit. His terroribus Canace (nisi Candace fortasse sit legendum) regina perpulsa fuit, ut per legatos ueniam à M. Petronio & pacem peteret. Quibus responsum fuit, omnino ad Cæsarem eundum esse. His per uneris duces ad illum deductis, benigniter responsum est, pax data, & remissa tributa. Duplices Aethiopas esse constat: eos qui sunt sub Aegypto ad orientem Solem, rubro ac barbarico mari alluuntur, ad septentrionem Libyæ & Aegypto contigui: & Hesperos. eam Aethiopiam quæ sub Aegypto uocatur, liquet claram potentemque fuisse usque ad Troiana tempora Memnone, sanguinis Troiani rege, imperante: sed modò seruiendo, modò imperando. Imperauit Syriæ, tempestate Cephei. Insulam habet Mediamnem, tum fertilitate, tum incredibili hominum frequentia nobilem, Meroën dictam, quam Nilus primo suo complexu circumluit. Quinque stadiorum millibus distat à Syene. Alueus Nili læuum eius latus stringens, Astaboras præterluit: dextrum uerò, Astusapes. In Meroë urbs Saba est, quam Cambyses rex in sororis suæ memoriam Meroëm nominauit: ut testatur Iosephus lib. 2. Antiq. Iudaic. cap. 10. Meroëni fœminarum imperio parere consueuêre, posteà reginas suas Candaces appellarunt: uti Aegyptij reges suos initio Pharaones, postea Ptolemæos. B Candaces reginæ Aethiopum meminit Lucas in Actis. est autem Meroë totius regni caput: & multos annos nomen illud ad reginas transisse, author est Plin. Aethiopes interdum Indorum nomine censentur: rursum Indi Arabesque Aethiopiæ tribuũtur: fortasse gentium ultrò citroque commeantium cõmercio ac formæ similitudine: nisi quòd Indi minus adurantur. Hic mensam illam tradunt Solis esse, cuius uisendæ cupiditate Apollonium Tyanæum ductum, in Aethiopiam per tot ignotas regiones peruenisse tradunt. Et magnus in Aethiopia fuit gestarum rerum gloria Moses ante uocationem suam, si uera scribit Iosephus. Altera Aethiopia, quæ Hespera dicitur, ad occasum, australior est, & maior. Priscorum stulta ac ridicula persuasio fuit, hanc gentem è terra natam, & omnium primã fuisse. Adhæc, creduntur uerissimi indigenæ. Et quod ad uetustatem gentis attinet, primum cultum diuinum apud eos institutum memorant. Vnde Homerus ἀμύμονας uocat: & Iouem cum alijs dijs ad solennes Aethiopum dapes profectum fabulatur. Libera gens Aethiopes semper fuêre, ut Hercules & Liber pater, qui omnes terras lustrasse dicuntur, eam intactam reliquerint. C Cambyses eos adoriri conatus, in magnum uitæ periculũ amisso exercitu, incidit. Illud memorabile, quod quidam scribunt, ipsos Aegyptios, qui cum Scythis de uetustatis laude aliquando certarunt, Aethiopum colonos esse: adeoque totam Aegyptum mare initio fuisse. Sed postea inundatione Nili ex Aethiopia allabentis, perpetua exaggeratione limi præpinguis, non solùm continentem factam: sed etiam habitabilem terram, frugum aliarumque rerum prodigiosè feracem. Mores colendorum regum, ritus habendorum sepulchrorum, ex Aethiopia allati in Aegyptum creduntur: item usus statuarum, literarumque. Literarum figuræ, instrumentis artificum, & partibus corporis humani similes, non Phœnicum, sed Aethiopum inuentum putantur. Et Agenorem inde arbitrantur in Syriam portasse. Qui Solis propinquitate nudi agunt, ij caudis ouium pudenda tegunt: nonnulli pecorum pellibus uestiuntur: alij subligacula ex capellis contexta corpori medio inducunt. Meroëni aurifodinas habent: sed Macrobij Aethiopum gens, æs pluris faciunt quàm aurum: quod ita apud

A apud eos uile est, ut Cambyses cum magna admiratione captiuos aureis catenis uinctos aliquando in carcerem duci uiderit. Venantur elephantos, leones, pardalos & dracones. Arma, arcus quadricubitales. Mulieres eorum quoque bello armantur, quarum pleraque oris labium aeneo circulo traiectum habent. Solem orientem ut salutarem uenerantur, occidentem diris execrationibus prosequuntur. De mortuis uarij ritus: nonnulli in profluentem eos abijciunt, alij in dolijs, alij uitreis uasculis condunt, domique in annuum interim religiosè cultos seruant. Rex declaratur, qui alendorum pecorum peritia, robore & opibus omnes antecellit. Fuit aliquando Memphiticis sacerdotibus ius per internuncium mortis imperandae regi, aliumque surrogandi. Hodie Christiano cultu Aethiopes sub Aegypto degunt, habentque regem Praestoioannem in secundis. Ibi delubrum Ammonis est religiosum, & toto tractu sacella. Aethiopia ita sita est, ut sub Aegypto ab oriente hyberno incipiat, & occidente hyberno claudatur. Et in hoc quidem tractu, modici colles amoena opacitate uestiti. Aegipanum & Satyrorum esse produntur. Caeterùm diligens harum gentiũ descriptio extat apud Plin. lib. 6. cap. 29. 30. 31. Qui-
B dam Aethiopas, qui supra Aegyptũ colunt, Indos uocant, cùm procul inde alioqui ad ortum India recedat, & Aethiopicae merces per mare Erythraeum, uel eò, uel in Aegyptum cõuehantur. Itaque, ut stylus, cuius obliti uidemur, ad seriem explicandi Poëtae reducatur, extra Zodiacũ circulum, qui Solis uia est & cursus, tellus est. Veterum existimatio fuit, ultra tropicos nullum locum habitabilem esse, cùm ex recenti obseruatione latitudinis, tantum Africa, in qua sunt Garamantes & Aethiopes, ultra tropicum parallelum Capricorni excurrat, quantum intimus Hadriatici sinus angulus à solstitiali circulo Cancri recedit. Constat autẽ, terras quae ab aequatore 25. partibus, & ad Boream & ad Austrum abscedunt, iam extra tropicos sitas esse. Et quia extra aequinoctialem, terras ad Antoecos 30. partibus, ne quid amplius dicam, iacere tradunt: consentaneum est & consequens, & continentem extra Zodiaci limites iacere, & ipsam Africam ad latus Antoecorum multis gradibus aperiri, cùm Austrina plaga ut minimum 40. gradibus in meridiem extendatur. De zonis Cosmographi, item de tropicis & cardinibus, praeter ueteres, multò diligentiùs nostrae memoriae scriptores eruditione &
C ingenio clari, dilucidè scripserunt. Quare ista ad praesentis loci explicationem satis sunto. Vbi cœlifer.] Monstrat quasi digito, quam tellurem dicat, Aethiopiam, quae circa hybernum occasum, ad ultimam occidentis oram Atlantem respiciat. Etenim ab occasu, Mauritania meta est extrema Africae. Hinc Numidia, qui tractus propriè Africae nomine censetur. Inde Cyrenaica. Porrò Atlas mons, supra fidem altis iugis extollitur, ab occasu exortus, ubi non tantùm Africum Oceanum constringit, sed etiam ei dat nomen. Atque inde perpetuo dorso uariè flexus in ortum, ad Nilum usque excurrens, Aegyptum ab Aethiopia dirimit, ut ad ultimum Erythraeum etiam mare attingat, nunc in Boream, nunc rursum in Austrum redeiens innumeras Africae gentes complectatur. Estque is mons in ea Orbis parte, quod Taurus in Asia, & Alpes in Europa. Primus Rom. ducem Suetonius Paulinus, Atlantem spacio aliquot miliarium excensus fuit, temporibus Claudij Caesaris, quousque is Rom. armis ignotus fuerat. Tum à Paulino quaedam circa eum montem diligenter explorata sunt. Radices eius densis syluis horridae incultaeque sunt inuentae: arborum genera mirae proceritatis, enodi materia, quarũ uertices media aestate niuibus & pruinis canderent. Ibi à Iuba rege euphorbium (herba) inuentum fuit, quòd nusquàm nisi in Atlante nascatur, efficacissimo succo contra uenena, & ad uisus claritatem. Medijs arenis squalens & asper circa Oceanum, in caelum uidetur assurgere. Caetera opacus ac nemorosus, & scatebris fontium irriguus. Qua uerò Africam spectat, fructibus omne genus suapte sponte nascentibus plenus. Interdiu incolae non uidentur, sed locorum silentio tacita quaedam religio propiùs accedentes coepit. Vertex eius propè ad circulum lunarem erigitur. Ibi Aegipanes, ibi Satyri cernuntur, eorumque cantus auditur: audiuntur fistularum, tibiarum & cymbalorum soni. Caeterùm Atlas uir fuit rerum caelestium & astrorum peritia clarus, Promethei frater, ex Iapeto & Asia nympha genitus, à quo hic Mauritaniae mons dictus existimatur. Alij hunc Atlantem Libyes filium faciunt, qui monti nomen dedisse uideri potest: sed maior astrorum peritia uetustiori tribuitur, quippe Arcadi, quae gens peculiariter eis scientijs delectata fuit. Alij scribunt, Atlantem fuisse Libycum, ὃς ὢν ὄρ@ ὑψηλὸν ἀναχωρῶν, πρῶτος ἀστρολογίαν κατανοῆσαι τῶν ἄστρων, καὶ τοῦτο παραθαλάττιον ὄρος ἀπ' αὐτοῦ ... θάλατταν, καὶ ἀτλαντικόν. unde pelago nomen factum. Hinc fabulandi materia nata, Atlantem caelum humeris sustinere: ac fessum Herculi uices tradere. Sed de Atlante in primo & quarto fusiùs dictum est.

Axem.] caelestem globum, cùm propriè poli extremi, in quibus uniuersa machina uoluitur, Axes dicantur. Nostro uertici sublimis, arcticus, ab ursis siue plaustris: illi directè oppositus, antarcticus nuncupatur. Aptũ.] Ennius:

Cœlum prospexit stellis fulgentibus aptum.

Caelum stellis & syderibus exornatur, ut noctu interdiuque nobis luceant. Ardenti.] siue quòd ignes sint, uel igneae naturae: siue quòd ardere uideãtur. Huius in aduentu.] Suetonius in uita Caesaris author est, oraculis diuorum responsum, toti Orbi nasci imperatorem inuictũ, quòd postea ad Augustum retulère. Et paulò ante quàm is nasceretur, ut quidam produnt, Romae prodigium publicè factum, quo denunciabatur, rerum naturam P. R. regem parturire. Apud Persas, quos hic Caspiorum nomine signat, stella insuetae magnitudinis uisa fuit. Quae profectò non aduentum Augusti, sed Christi filij Dei portendebat. Quemadmodum in ipsius ortu (ut Eusebius scribit) Romae in regione transtyberina oleum è terra erupit, perque integrum diem perpetuo manauit fluxu. Orosius tradit, eo die quo Christus natus fuit, Octauium Romae uetuisse, se dominum appellari: haud dubiè manifesto praesagio maioris dominatus, qui tum temporis in terris oriretur. Thebae circa ea tempora in Aegypto funditùs periere, Tralleis horrendo motu terrae subsederunt. Multa praeterea toto Orbe prodigia sub ortum Christi, & eo iam nato passim nunciata sunt, quae uulgò de Augusto interpretatio fuere: ut ex Aegloga Vergiliana non obscurè liquet, quae Pollio inscribitur.

Iam nunc.] statim. Caspia regna.] Parthos quidam interpretantur: alij fines Assyriorum, ubi Caspiae portae monstrantur. Sunt autem Caspij orientales, ut Indi, Parthi, Medi, Armenij, Hyrcani, Persae, & gentes propè innumerae. Caspiae portae disterminant eam gentem. Habent ad Occasum Medos, ad ortum Parthos, ad Caeciam Hyrcanos. Paulò plus ipsis Cadusij ad occasum uergunt,

circa mare Caspium, & amnem Cambysen. Porrò mare Caspium, ut angusto, ita longo primùm fretò terras irrumpit, quasi fluuius: atque ubi recto alueo influxit, in tres sinus se diffundit: contra os in Hyrcanum, ad sinistram in Scythicum, ad dexteram in sui nominis uastissimum receptaculum, saeuum, importuosum, undique procellis expositum, ideo minus nauigabile, quòd beluis marinis grandioribus sit refertum. Ad dextram, Scythae Nomades littoribus insident. Intus uerò ad Caspium sinum, Caspij colunt, & Amazones, sed quas Sauromatidas nuncupamus. Araxes amnis duobus alueis in Caspium mare labitur, è latere Tauri deiectus. Herodotus & pleriq; Graecorum authores sunt, circa Araxem, qui in Matienis oritur, ubi & Gyndes, homines agere, qui crudis piscibus uescuntur, quiq; pellibus uitulorum marinorum uestiuntur. ubi Araxes in paludes sexageno ore demersus, ingentem lacum effecit: inde rursum euolutus, Caspium mare ingreditur. Patet eius uastitas in longum 15. dierum spacio: in latum, dimidio paulò plus. Plinius in longè diuersa est sententia. Caeterùm habet id mare, qua ad uesperum uergit, Caucasum montem praetentum, quem uariae gentes incolunt, quarum aliquae brutorum animantium ritu in propatulo coëunt. Quae uerò ad ortum planicies expanditur, Massagetarum sedes est. Caspius lapis, apud eruditos celebratur prouerbij loco. Caspijs enim hastarum genera erant, quibus comminus pugnabant. Hae lapide Caspio subacta, cùm acutissimae essent, quemcunq; uulnerassent, uenenum uulneri letale [illegible]. author est Suidas, in dictione [illegible]. Per Caspia item regna intellige Scythas, Armenios, remotissimasq; à nostro Orbe Septentrionis nationes, quae aduentum Augusti praesenserunt, & quidem ex diuorum responsis.

Horrent.] id est, religione iniecta externati sunt, ut etiam nunc aduentum eius praeuideant. Quid porrò horrere sit, & quàm multiplicis significati, alibi dictum est.

Diuûm.] pro diuorum. Maeotica.] per Maeoticā tellurem, Scythiam signat, & Sarmatiam, aliasq; gentes quae paludi illi accolunt. Quae gentes autem Hellesponticam oram tenent, non huius loci est recensere. Hellespontus in Propontidem infunditur. Inde in aliam uastitatem Euxini maris sese aperit, maximè à Bosphoro, donec à Maeoti quasi rapina quadam absorbeatur. A Bosphoro ad Maeotium lacum, quidam fecêre 14. & 39. mill. pass. Alij spacium minus tradunt. Ibi Chalcedon, Phasis, Bosphorus Cimmericus. A faucibus Bosphori est amnis Rhebas, quem etiam nonnulli Rhaesum dixêre. Inde Psillis, Calpas portus, Sangarius flu. qui multis melylis amnibus augetur, aliquando Coralius dictus: mox oppidū Heraclea, circa flumen Lycum. Ibi Maryandini. Portus Acone, ueneno aconito dirus est. Vltrà gens est Paphlagonum. hic Henetos collocat Nepos Cor. unde Veneti in Italia. Mox Cappadocia interius, longius Armenia. Ad Septentrionem Colchi, & in eodem tractu Achai. Inde Bosphori Cimmerij. Vtrinq; ex Asia atq; Europa curuatur in Maeotin. Inde in Europa dictus à Cimmerio Maeotis lacus, accolunt Maeotici, Valli, Serbi, aliaeq; gentes. Deinde Tanaim amnem habent Medorum coloni: ibi sunt Sauromatae Gynaecocratumeni: id est, uxorij, ab Amazonibus deuicti, à quibus Amazonum connubia nocturna petuntur. numerosa eo tractu gens, inde in Septentrioné, hinc ad portas Caucaseas euagatur. Ipsi autem lacui Maeotae per eius oram sparsi, nomen dedêre. Haec loca circa Maeotin, per frigus nihil nutriunt. Animalia perpetuo frigore rigent: boues partim cornibus carent, partim è naribus cornua effundunt. Modici equi admodum ibi nascuntur: contrà, oues ingentes. Atque ista quidem in praesenti de Maeotide satis dicta sunto. A

Septem] Tres praecipuas Mundi semotissimas plagas enumerat, Ortum, Septétrionem, & Meridiem, in quas Romana arma penetrabunt. Nunc postremò amplificandos cardines imperij docet, usque ad Aegyptum, & si quid in Libya Aegypto sit ulterius. Septemgeminum Nilum uocat, septem ostijs mare intrantem. Est autem Nilus amnium mediterraneum mare intrantium maximus, qui Africam ab Asia discriminet: de quo uel ob id prolixius differendum erit, quod celebritate nulli fluminū inferior, unus existimetur eorum qui ortum ex Paradiso ducant. Etenim cùm Moses apertè testetur, secundo fluuio Gehon nomen esse, qui Aethiopiam cingat: Nilus uerò, circa Meroën latè patentem insulam, in Aethiopiam diffunditur, altera parte Astaboras, altera Astapus dictus est: ac mox ubi rursum coit, hoc nomen capit. Eius ortum Latini scriptores & Graeci uulgò ignorari arbitrantur. Herodotus nec ab Afris, nec ab Aegyptijs dum compertū prodidit aliquem, qui id se scire fateatur: B sed scribam quendam in urbe Saisacratum Mineruae pecuniarum, cùm eadem ipse sciscitaretur, audiuisse, inter Syenen urbem Thebaidis, & Elephantinam, duos uiderī montes Crophi & Mophi, è quorū medio Nili fontes inuestigatae altitudinis scaturire. Inde in duo brachia flumina diuidi, quorum alterum Nilus in Septentrionem flecteret cursum, alterū diuersum in meridiem abiret. Nilus incertis ortus fontibus, inquit Plin. it per deserta & ardentia, & immenso longitudinis spacio ambulans, famaq; tantum inermi quaesitus cognitus sine bellis, quae caeteras omnes terras inuenêre, originē (ut Iuba rex potuit exquirere) in mōte inferioris Mauritaniae, non procul oceano habet, lacu protinus stagnante, quem Nilidem uocant. Haec Plin. Immensam eius altitudinem explorauit funibus multorū millium passibus connexis, antiquiss. Aegyptiorū rex Psammeticus, quibus in profundā abyssum deiectis, uadū inuenire nō potuit. Haec ut à fide abhorrentia, pro fabulis reijcienda sunt, cùm ne ab ipso quidem Herodoto satis recipiantur. Idem tamen Nilū ex Africa fluere, mediamq; secare pari ferè tractu arbitratur, quo Europā Ister bifariā diuidit. Itaq; obseruatum, quòd quoties in Mauritania niues imbresq; eum satiarint, increscat: ac iam inde indignatus, quòd per arenas fluat, cōdit se sub terra aliquot itinere dierum: ac mox ad Caesariae Mauritaniae gentē Massyliū maiore lacu facto, rursum erumpit. C Adducunt huius miraculi argumentum: silurum piscem circa ortum in eo inuentum, hic rursum condi 20. dierum solitudinibus. Vbi uerò Aethiopibus propinquat, quasi iam sentiat mitiorem cultum, è fonte prosilit. Ibi Aethiopiam ab Africa dirimens, primùm frequens feris, mox aliquanto cū mansuetiori cultu Aethiopas medios secat: & insulas aliquot sparsim diuortijs suis efficit, & in his Meroēn, de qua in Aethiopicis abundè paulò suprà: atq; in his quidem locis Nili nomen incipit usurpare, per aliquot pass. mill. Cyrisamis appellatione retenta. Insulis inde aliquot impeditus, in montium tandem angustias incidit, unde uiolento cursu in Aethiopum locū rapitur, qui Catadupi dicuntur. Tum demū ruere, non fluere inter occursantes scopulos creditur. Mox in apertū prouolans, omni uiolentia coherecita ad postremum, septem ingentibus ostijs Aegyptiū mare ingreditur:

Canopico,

A Canopico, Bolbitino, Sebenitico, Phatnitico, Mendesio, Tanico, & Pelusiaco. Herodotus, pro Phatnitico & Tanico, Bucolicum ponit, & Saiticum. Iam quod ad eius naturam pertinet, statis anni diebus magna inundatione ripas suas excurrens, omnem terram fœcundat. Huius excursus & incrementi uariæ produntur causæ. Primum Etesiæ, quæ ab arctoa nostra plaga lapsæ, pelagi fluctus in aduersa ostia impellunt. hinc sequitur fluminis illa restagnatio. Aliam causam non minus uerisimilem adducunt, illam uidelicet, cum ex hymbribus qui eisdem etesijs spirantibus oriri, quæ in Aethiopia circa solstitium cadere solent, eodem spiritu nubes in meridiem agente. Rursum, ex liquefactis Aethiopiæ montium niuibus, è quibus originem suam ducere creditur. Alij, inter quos Timæus est, existimant suspendi humorem syderis perpendiculariter illi incubantis, radijs Solis ut in siticulosa Mundi parte cæteris auidiùs arripientibus, atq; ita amnem in terram effundi. Cæterùm, quæcunq; sit causa, post solstitium æstiuale prima incrementa sentiuntur: mox per Leonem augetur, ac mox in Virgine eodem quo creuit pacto paulatim intra suos alueos residet, restituitq;, ita ut in Libra totus suis B ripis eat, centesimo die quo sentiri cœpit. Ex huius amnis tam nobilis excursu, tota Aegyptus sua fœcunditate adeò herbis & oleribus ad uictum humanum accommodis affluit, ut uel frugibus carere possit. Et propter frugum copiam ueteres iusta ratione Aegyptum publicum totius Orbis terrarum horreum appellarunt. Sed satis Nili descriptioni immoratum. Turbant.] Genus pro genere, turbantur: & per ostia Nili totam non solùm Aegyptum, sed interiorem etiam Africam intelligit, quæ primùm à Cæsare dictatore, postea bello Actiaco per Augustum eiusq; Duces, cùm bellis peteretur, turbata fuit. Deuicto enim Antonio, & extincta cum Cleopatra, regnum Aegyptiacum in prouinciam redactum fuit. Forsan & hoc ad diuorum responsa referendum, quibus aduentus tanti principis denunciatus Afris existimetur. Et liquet, in extremis Libyæ Ammonium oraculum per ea tempora fuisse. Nec uerò.] Ab exemplis maioribus amplificat tum Augusti potentiam, tum magnitudinem rerum ab eo gerendarum. Et crescit laus tanti principis, quòd homo in res diuorum laboribus æquentur.

Tantum telluris.] Celebrantur duodecim Her- C culis labores, qui quoniam notiores sunt quàm ut hic recenseantur, ad reliqua properandum: si illud solum addidero, Varronem annotatum reliquisse, fuisse Hercules quadraginta: omnesq; eos posse Hercules uocari, qui res magnas fortiter gessissent. Tantum telluris.] In Aegypto Busiridem, in Maurusijs Antheum athletam fortissimum, in Hispania Geryonem, in Thracia Diomedem interfecit: Hesperidum hortos, subacta Libya diripuit. Ipse ubi ad oceanum uenit, ab utroq; ibi latere in extrema terrarum ora columnas rerum à se gestarum metas statuit. Nam heroicum fuit, aliquod monumentum seu trophæum posteris spectandum relinquere. Alij columnas ultra Gades insulam statuunt, nonnulli angustias freti Gaditani, metas laborum: quidam Calpen & Abylen promontoria, fines erroris Herculei esse putauêre. In Attica & Cappadocia Amazones debellauit. Adfuit Iasoni in expeditione Colchica. In Sicilia Erycem cæstibus uicit. Multum mehercule telluris, si omnia ista ab uno & eodem Hercule gesta essent. Obiuit.] lustrauit. Enumerat aliquot uirtutis exempla, præcipuè cum quibus bestijs illi res fuit. Ceruam.] Circa oppidum Parrhasiam, ceruam æneis pedibus terribilem (fabulosum id prorsus est) fudit. Et quòd Stymphalidas aues ænea tabula aut crepitaculi sonitu fugarit, industriæ id planè fuit, non uirtutis aut roboris alicuius. Fabulosum quoque est, quod de Cretensi tauro traditur. Aeripedem ego interpretor, pro aëripedem, uelocissimum: ut sit ἀνωφέρεια. Erymanthi.] Erymanthus Arcadiæ mons est in Peloponneso, in quo fulmineum aprum strauisse memoratur. Historia de leone Nemeæo porrò, ad istum maxime modum refertur. Hercules in pristinam restitutus ualetudinem, in quam ob contemptum oraculum iræ numinis inciderat, ueritus aliquod grauius malum, ad Eurystheum ultrò uenit. Huius sequutus imperium, leonem immani statura aggressus fuit, qui inter Cleonem & Phliuntem stabulari ferebatur. Hic beluam in specu, quò à uenatu præda onustus se receperat, exitu obicibus præcluso, arcto pugnorum nexu strangulauit. Consimili robore aprum Erymanthium obtriuit, à quo nemora Arcadiæ infestabantur. Sed plures sibi persuasum habuêre, aprum Erymanthium, & leonem Nemeæum, efferi roboris, & barbari ingenij homines fuisse, quos Hercules è medio sustulit. Lernam.] Inter Herculei labores cum primis celebratur Hydra Lernæa. Fabulam de Lerna ita refert Strabo lib. Geograph. octauo. Lerna lacus fuit agro Mycenæorum Argiuorumq; communis, in quem cùm ab omnibus undique purgamenta conijcerentur, natum inde prouerbium fuit, λέρνη κακῶν: id est, Lerna malorum. In lacu hoc hydram octo capitum, uel (ut alij) centum, sedisse, poëtæ fingunt, quam Hesiod. in Theogon. ex Echidna & Typhaone natam canit, alitam à Iunone. Alij eam Lernam in Argolica fuisse, in quam cùm sordes omne genus conuererentur, pestilentes nebulas inde exhalatas. Sunt qui ad dolium Danaidum referunt. Omnium certè laborum Herculis interim difficillimus fuit, & maximus, hydra Lernæa, ad quam conficiendam ad postremum missus fuit. excetra pertinax & pestilens: nam uno capite reciso, septem rursum alia oboriebantur. Rursum uno execto, duo suppullulabant. Nec expugnare portentum centum capitibus armatum ualuerat, nisi malo Græco igni occurrisset. Hoc symbolo inuidiam ueteres expresserunt. Herculei labores inde in prouerbium cessêre, de ijs qui alijs quidē maximas adferunt commoditates, sibi ipsis uerò authoribus inuidiam.

Tremefecerit.] μείωσις. minus dicit, cùm cōfecerit monstrum animantis. Suid. ὕδραν τέμνειν: id est, hydram incidere, siue hydram secare, de ijs dici refert, quæ nulla ratione fieri possunt. περὶ τῶν ἀμηχάνων. Natum, ut idem refert, ab historia excetræ Lerneæ centum capitum, cum qua multum diuq; Hercules conflictatus fuit: nam uno capite reciso, plura renascebantur. D. Erasmus paulò diuersiorem quidem, sed aptiorem eius usum monstrat: ita uidelicet incommodum aliquod tollere, ut in eius locū alia complura recipiantur. Nec qui.] Ab exemplo maiori, Bacchi. quem Liberum patrem ueteres dixerunt. Et hic duobus quidem exemplis coniunctis necessariò, rectè latitudinem pomœriorum imperij & longitudinem complexus est. Etenim quemadmodum suas columnas, metas laborum suorum in extrema ora Aphricæ & Hispaniæ, & ad ortum in India ceu trophæa quædam erexit: ita Liber pater ad ortum perlustrata India, in eius extremis finibus monimentum expeditionis suæ reliquit. Itaque

quoniam ad utriusque expeditionis terminos propagatum fuit imperium sub Augusto, rectè utrumque exemplum coniunxit, ut si non omnino maiora, saltem æqualia censeantur: quare negat disertè, eos tantum terræ lustrasse. A minori amplificatio. Nec qui.] Periphrasis Bacchi. Significanter illum Dionysium innuit, quem uini repertorem fuisse antiquitas fabulosa tradidit. Hunc totum Orbem circuisse fama est. Idem fertur Nysam in India condidisse, cuius hic mentionem facit Poëta. Primus mortalium docuit uites serere: quare omnium gentium consensu diuinos honores est consequutus. Hic columnas ceu limites itineris sui constituit ad montes Hemodorum, qui Indiæ sunt. Declarat luculenter id polito carmine author Variæ historiæ:

" ἐγγὺς ὀρῶν Ἠμωδῶν, Ἰνδίας δὲ τὰ ὄρη,
" εἶναι τινὰς ἑστήκασι, στῆλαι τοῦ Διονύσου.
" ἐν τοῖς ὀψίοις λίθω δὲ, καὶ τοῦ ξαβόσκου τινὰ,
" ὥσπερ τινὲς νομίζουσι, καὶ παλαιοὶ καὶ νέοι,
" τοῦ ἐνεργείας δ᾽ ἑυρετοῦ, φημὶ τοῦ οἰνουργοῦ,
" τοῦ νῶε, καὶ ὀσίριδος, Αἰγυπτίου Διονύσου.

Id est,

Circa montes Hemodorum, Indiæ inquam montes, columnæ quadam constitutæ fuerunt, quæ ipsius sunt Dionysij, non illius quidem Thebani, qui femori assutus fuerit, ut nonnulli arbitrantur tum ueteres, tum recentiores: uerùm ipsius uini repertoris inquam, & Aegyptij, qui idē Noe fuit & Osiris Deunyssus Dionysius. Hactenus ille. Volens itaq; Poëta hunc à reliquis distinguere, significanter adiunxit signa inuenti, cùm pampineas habenas illi tradat, & urbis ab eo conditæ, aut montis mentionem faciat, unde Tygres egerit. Eusebius tamen Nysæ conditionem Baccho Semeles filio adscribit, multo illo iuniori. Alius Bacchus post superiorem Aegyptium fuit hic Iouis & Semeles filius, de quo cœpi dicere. Herodotus scribit, Bacchi nomen ex Aegypto ad Græcos peruenisse. Hic uitæ mollis & effœminatæ fuit, qui in suis expeditionibus cœtus mulierum secum traxit: eoq; comitatu non minus choreis & saltationibus celebri quàm armis, Orbem lustrauit. Huius Indica expeditio illa fuit, unde triennio reuersus, elephanto insidens, clarissimum triumphum egit. quamobrem Trieterica: hoc est, triennalia sacra illi instituta fuerunt. Ab eodem Hispania mox & Libya lustrata, in quibus terris non obscura uestigia illius expeditionis apud posteros mansère. Huius conditio est Nysa in Aegypto, Arabiæ propinqua, in quibus locis Diodorus incunabula Bacchi, & prima rudimenta uitæ collocat, antro uidelicet inter Nilum & Phœnicem medio: quibus in locis & uitis & uini usum incolis eum quoque monstrasse memorant. Illa autem in India Nysa, quæ in monte Hemodorum, uel (ut alij) Mero fuit, hac multis annis, ne dicam seculis, uetustior est. Dinarchus hunc Semeles filium in pugna occubuisse scripsit: eiusq; sepulchrum Delphis iuxta aureum Apollinis simulachrum monstrari ait solitum specie muliebri, & habitu propter mulierum cœtum incomitatu, ut ait Philochorus. Et Semele huius mater ex Hermione prognata & Cadmo, subitò fulminis casu Bacchum, de quo diximus, abortu fuerat enixa. Medius horum Bacchus fuit alius, Iouis & Proserpinæ filius, quem quidam Sebasim nominarunt. Hic primus boues aratro iunxit: quamobrem ueinstas uolens illi eius rei argumentum apprimere, cornua fronti eius affinxerunt. Διόνυσον dictum putant.

" παρὰ τὸ ἀγαθὸν ἑκάστῳ τὸν ἄγριον βίον ζῆν. A
" ὁ παρὰ τὸ διανύειν ἕκαστα τοῖς τὸν ἄγριον βίον ζῶσι.

Porrò θεολογούμενα, quo pacto Liber pater & Apollo numen idem sint & unum, quia instituto nostro non conueniunt, missa hic facio. Pampineis.] pampinis inuolutis, quibus currum rexit. Nysæ.] quam suprà dixi, ab Aegyptio Dionyso in India conditam: nisi quis hoc loco pro monte ipso Nysam interpretetur, quem alij Merum, alij Hemodoros appellant. Memoratur alia Nysa in Parnasso monte, sacra Libero patri, à qua Nysæus appellari creditur. Cæterùm Nysa in India sita fuit sub radicibus montis, quē dixi ab incolis Meron appellari. μηρὸν Græci femur uocant: unde poëtis fabulandi materia ministrata est, Liberum è femore Iouis prognatum. Hanc urbem Alexander Magnus post dierum aliquot obsidionem, in deditionem accepit, simul conditoris reuerentia, simul religione tactus ab omni iniuria, data oppidanis uenia, abstinuit. Arrianus historicus lib. 5. ἀναβάσεων Alexandri, tradit famam esse, Nyssam urbem, in ea regione quam Alexander inter Cophenem & Indum fluuium intrauit, habitatam fuisse. Conditam quidem à Dionyso, qui Indiam subegerit. sed quisnam is fuerit Dionysus, B quando aut unde in Indos mouerit, fatetur se ignorare: nùmnam is existimandus sit, qui ex Thebis, aut è Tmolo Lydiæ in eas terras cum exercitu irruperit, debellatis tot & tam bellicosis gentibus, Græciæ per eam tempestatem ignotis, incertum. Libet hoc loco, ex eodem Arriani lib. 5. legatorum orationem pro salute ciuium & incolumitate urbis Nysæ ad Alexandrum habitam adscribere. Obsessa iam urbe, oppidani ad regem, ciuitatis principem legant: nomen illi erat Acuphis. Illi adiungunt ex optimatibus triginta legatos, petitum ab Alexandro, ut Nyssam Deo remitteret. Postquam legati in tentorium regis peruenère, eum ibi adhuc ab itinere armatum, & pulueribus conspersum, hastam uibrantem manibus, ac galea adhuc tectum conspexère. Legati aspectu eius obstupefacti, in terram cecidère: ac post multum silentium, bono animo esse à rege iussit, ita Acuphis dicere orsus est: ὦ βασιλεῦ, δέονταί σου Νυσαῖοι, ἐᾶσαι σφᾶς ἐλευθέρους τε καὶ αὐτονόμους αἰδοῖ τοῦ Διονύσου. Διόνυσος γὰρ, ἐπειδὴ χειρωσάμενος τὸ Ἰνδῶν ἔθνος, ἐπὶ θάλασσαν ὀπίσω κατῄει τὴν Ἑλληνικὴν, ἐκ τῶν ἀπομάχων στρατιωτῶν, οἳ δὴ αὐτῷ καὶ Βάκχοι ἦσαν, κτίζει τήνδε τὴν πόλιν, μνημόσυνον τῆς αὐτοῦ πλάνης τε καὶ νίκης τοῖς ἔπειτα ἐσόμενον. καθάπερ οὖν καὶ σὺ αὐτὸς Ἀλεξάνδρειάν τε ἔκτισας τὴν πρὸς Καυκάσῳ ὄρει, καὶ ἄλλην Ἀλεξάνδρειαν ἐν τῇ Αἰγυπτίων γῇ, καὶ ἄλλας πολλὰς, τὰς μὲν ἔκτικας ἤδη, τὰς δὲ καὶ κτίσεις ἀνὰ χρόνον, οἷα δὴ καὶ πλείονα Διονύσου ἔργα ἀποδεδειγμένος. Νῦσάν τε οὖν ἐκάλεσε τὴν πόλιν ὁ Διόνυσος ἐπὶ τῆς τροφοῦ τῆς Νύσης, καὶ τὴν χώραν Νυσαίαν. τὸ δὲ ὄρος, ὅ, τι περ πλησίον ἐστὶ τῆς πόλεως, καὶ τοῦτο Μηρὸν ἐπονομάσαι Διόνυσος, ὅτι δὴ κατὰ τὸν μῦθον ἐν μηρῷ τῷ τοῦ Διὸς ηὐξήθη, καὶ ἐκ τούτου ἐλευθέραν τε οἰκοῦμεν τὴν Νῦσαν, καὶ αὐτοὶ αὐτόνομοι, καὶ ἐν κόσμῳ πολιτεύοντες. τοῦ δὲ ἐκ Διονύσου οἰκισμοῦ, καὶ τόδε σοι γενέσθω τεκμήριον. κιττὸς γὰρ οὐκ ἄλλης τῆς Ἰνδῶν γῆς φυόμενος, παρ᾽ ἡμῖν φύεται. C Votis legatorū per omnia annuit: liberos Nyssæos, & suis legibus uiuere iussit. Inde, ut refert Curtius, rex cum uniuerso exercitu montem conscendit. Vertex uitibus & hedera abundat, multæq; perennes aquæ ibi scatent: pomorum uarij & salubres luci lauri, baccæ. Atq; decem

dies

A *dies hedera & pampinis instructi milites, lasciuia quadam Bacchantium more per montem euagati, rege epulas dapaticè exhibente, totum id tempus per crapulam & lasciuiam consumpsêre. Nec interim quisquam hostium fuit, qui exercitum uino & somno grauatum hostiliter inuasit, qui uel muliebri manu deleri ualuisset.* Nysæ de uertice.] *de cacumine Meri montis, in cuius radicibus Nysa, de qua hactenus, sita fuit. Arrianus Nyssam appellat, s geminato: & oppidanos Nyssæos.* Vertex, *pro cacumine: metaphora ab homine ad montem.* Tigres.] *Tigres maximè India & Hyrcania gignunt, animalia tremendæ uelocitatis, quæ maximè cùm capiuntur, cognoscuntur. Fœtus rapi solet ab equo insidiatore & pernici. Tigris fœta ubi cubile uacuum reperit, præceps fertur ad inuestigandum sagaci odore amissos catulos. Porrò raptor ille, ubi sentit appropinquare matrem, ipso fremitu ex interuallo, unum catulorum abijcit. Tollit illa morsu, & pondere ocyor acta remeat, iterumq; consequitur: facitq; id subinde, donec raptore in nauem regresso frustra sæuiat in littore. Præcipuè tigribus abundant Chrysei, Parasangæ, & Asangi, Indiæ populi. Est & Tigris Ar-*
B *meniæ fluuius, qui oritur in regione Armeniæ maioris, conspicuo fonte in ipsa planicie, cursum suum in Araxem & Arsacidem deferens, nomen ab animantis uelocitate sortitur.* Et dubitamus.] *Ecphonesis, qua exhortatur Aeneam ad uirtutem, spe & expectatione tantæ posteritatis, ne bellorum tumultibus perculsus, animum abijciat: sed tanti imperij præsenti fortuna erectus, ferro Italiæ possessionem sibi uendicet. Hortatur autem eum ad uirtutem, à fortuna, expectatione amplissimi imperij, & loci nobilitate. Iam uerò & interrogationibus inest negationis uis: Nemo dubitet uirtute ad gloriã grassari: nec ullus metus te à capessenda Italia absterreat. Enallage numeri. Estq; clausula laudum Cæsaris Augusti. De Ausonia alibi luculenter annotatum est.*

Quis procul ille autem.] *Redit à laudibus Augusti, ad seriem regum Romanorum. Quoniam autem in Romulo stirps Aeneæ regia defecit, quare ab alienigenis deinceps regnatum fuit, fingit Anchises, se primùm non agnoscere eum, qui secundus post Romulum Romæ regnare iussus fuerit: quem tamen propius, & (ut ita dicam) ἀκριβέστερον intuitus, à præsentibus signis no-*
C *uit: à sacris quæ portet, & incana barba. Romulo è rebus humanis exempto, totus ordo patrum in 10. decurias ita diuisus fuit, ut per uices rempub. annum per orbem administrarent. Penes quem totius rei summa erat, is regia insignia habebat, fasces uidelicet & lictores:* [illegible] *tempus, quo ciuitas à patribus fuit gubernata, interregnum appellabatur. Nomenq; id postea eiectis etiam regibus intercapedini mansit, qua sine summo magistratu respub. in medio relicta esset. Anno exacto patres uulgi fremitum diutiùs haud ferentes, in uarijs uoluntatibus regem postulantis, plebe ita permittente, ut legerent quem Romæ regnare uellent, ut omnes factiones sustollerent, huc decurrerunt, ut externum hominem spectata uirtute regno dignum legerent. Numa Pompilius tum erat in Curibus Sabinis, homo iustitia & sapientia insigni, & maiori longè prudentia, quàm indigenis, in patrio solo, rudi illo seculo, contingere debuisset. Huius celebritatem secuti patres, magno consensu eum regem crearunt. Vrbem ingressus, statim regno inauguratus fuit.*

Ramis insignis oliuæ.] *Olea arbor Mineruæ sacra [. . .], & pacis insigne. Numa regnante pax ciuitati fuit. [. . .] alli uicinorum populorum, tanti regis reuerentia moti, arma mouere ausi sunt.* Sacra ferens? nosco crines.] *In regnum confirmatus, primùm patriam disciplinam, mox ingenium suum sequutus, sanctitatẽ uitæ in solitudine auxit. Duxerat ab initio uxorem Tatiam, Titi Tatij unicam filiam: sacros deorum lucos inuisit, in quibus commercium genij cuiusdam adeptus credebatur, Aegeriam ipse uocabat, cuius congressu nocturno persuadebat suis ciuibus se ea discere, quæ de religione & cultu deorum immortalium suos edoceret: ut eo commento populum præferocem, ad pacis & iusticiæ cultum à rei bellicæ studijs auerteret. Et hoc faciliùs eos ad ingenium suum suit formare, quo sanctiora instituta à numine ad homines profecta crederentur. Quod quidem ante Numam moris alijs legum latoribus fuisse constat, ut, quo sanctiores suæ leges essent, & plus authoritatis haberent, eas ad numen aliquod referrent: ut Zamolchis in Scythia ad Vestam, Charondas Carthagini ad Saturnum, Zoroaster in Bactris ad Oromasin, Trismegistus in Aegypto ad Mercurium, Minos in Creta ad Iouem, Draco & Solon Athenienses ad Mineruam, Lycurgus ad Apollinem. Primo Ianum belli & pacis indicem, ad imam partem Argileti fecit. Locum ipse clausit, ut per id suis ciuibus, iuxtà & finitimis futuræ pacis studium indicaret. Inde id agri, quod Romulus possederat, tenuibus diuisit. Annum ad cursum Lunæ in 12. redegit menses. Fastos dies ac nefastos fecit. Flaminem Dialem Ioui creauit: unum Marti, unum Quirino. Vestæ uirgines legit, sacerdotium Alba oriundum. Hæ custodiebant ignem perpetuum, & Palladium. Marti Gradiuo 12. Salios sacrauit, ijsq; instituit ceremonias, tripudia, uestes. Ancyle quoque Numæ inuentum fuit, quanquam de eò uariant authores. Pontifex ab eo creatus est, à quo ius pontificium manauit. His & alijs similibus sacris ciuilibusq; institutis ciuitate instructa, tanta rerum & animorum facta est mutatio, ut pristinus ille Martius uigor, quem sub Romulo imbiberant, in religionem & iusticiam sit conuersus. adeò ut finitimi, qui antea castra, non urbem in medio positam ad sollicitandam propinquarum gentium pacem arbitrarentur, & proinde nomen Romanum infensè oderant, in eam adducti sunt uerecundiam, ut urbem sacrificulam non aliter quàm templum uiolare nefas ducerent. Ipse rex adeò à sola religione pendebat, ut nunciato hostium incursu, sat haberet subridens respondere, At ego sacrifico. Regnauit annos 43. octogenarius decessit. Reliquit unicam filiam, Pompiliam ex Tatia. Sunt authores, qui quatuor uirilis stirpis liberos adijciunt, Pinum, Calpum, Mamercum, & Pomponem. Quidam Pompiliam ex Lucretia illi natam produnt, quam regnum adeptus uxorem duxerat. Hæc eo uiuo, Martio nupsit: qui noui regis creatione à Tullo Hostilio suffragijs superatus, mortem sibi consciuit.*

Incana.] *canos crines & barbam: nam octuaginta natus annos decessit.* Primam.] *ipse primus urbem armis à Romulo bene munitam, legibus & religione instruet.*

Paruis Curib'.] *Dionysius scribit, in historia Reatina se legisse, Aborigines eam terrã, ubi Cures urbs posteà fuit, olim tenuisse: & à Fabidio, nato ex indigena puella & genio quodam, id oppidũ conditũ, ac Cures nominasse, de nomine illius cuius sit creditus filius: uel à cuspide, quam Sabini Curim dixêre. Curibus, à patria, et patriæ fortuna.*

Subst

Subibit.] pro succedet, dixit. Tullus.] nepos Hostij Hostilij, quem populus mortuo Numa Romæ regnare iussit. Auus eius fuit Hostius Hostilius, qui sub arce à Sabinis capta, princeps pugnam ciens, ictus occubuerat. Is ex Medulla ab Albanis condita, quam Romulus coloniam fecerat, id temporis Romam uenit, quo urbs à Romulo condi cœpit: duxitq; uxorem Seruiliam, unam Sabinarum, nobili loco ortam, quæ legationis ad patres mittendæ cæteris popularibus fuit author. Ex his pater Tulli regis prognatus fuit. Erat hic ingenio non minus feroci quàm Romulus, aut etiam bellicoso. Adhæc ætas & gloria auita animum eius ad bellicam laudem excitabat. Itaque optabat sibi occasionem belli dari, indignum ratus tantam ciuitatem ocio senescere.

Ocia qui] Pacem, quam 43. annos integram habuérant, sub Numa, Tullus rupit, occasione optata à Cicilio Albanorum rege oblata. Is indignè ferens rem Romanam indies augeri, egentissimis, & ijs quidem facinorosissimis quibusque author extitit, ut latrocinijs Romanos fines infestarent: facti impunitatem pollicitus. Romani, tali iniuria moti, quibusdam latronum cæsis, inuicem prædam ex agro Albano egere. Mittuntur utrinque legati ad repetendas res. Legatis Albanorum arte deceptis, à Tullo denunciatur bellum. Atque inde per annos triginta duos, quos regnauit, animos suorum ciuium desuetos bellis ac triumphis, uir bellica uirtute inter paucos memorabilis, militari disciplina egregiè exercuit. Grauis interea pestilentia domi forisq; grassari cœpit, ut uulgo utrobiq; morerentur. Tum demum Numæ pax & religio ad placandam iram numinis cœpta est uulgò desiderari: ad quæ rex ipse, pósita omni armorum curà, subitò est conuersus, & cùm occulta quædam sacra Ioui Elicio faceret, quia ritè nihil agebat, non tantùm nullam cœlestem spem impetrauit, sed etiam ira numinis fulmine ictus, cum tota domo conflagrauit. Sunt qui credunt, eum fraude humana perijsse, & Anci Martij, qui post eum regnauit, insidijs oppressum, cum turbulento aëris tempestate die rex sacris operaretur. Quo ille regiam ingressus cum paucissimis Hostilio cum uxore & liberis interfecto, domum incenderit. Ancus.] Post Tulli mortem populus Ancum Martium, nepotem Numæ ex filia & Martio pontifice, regem creat. Patres authores facti, creatum probarunt. Dionysius eum à patribus creatum tradit, eamq; creationem populum ratam habuisse. Hunc iactantiorem uocat, quòd regia stirpe ortus esset, quam nobilitatem Tullus Hostilius iactare non poterat. Hic statim quàm regno inauguratus esset, populum in concionem aduocatum, cum primis ad iustitiam, pietatem & religionem dicitur exhortatus, ut ij deorum tela, pestilentiam, famem, sitim, alluuiones, ab urbe auerterent. Inde quàm diligentissimè commentarios de rebus sacris à pontificibus acceptos exscripsit, & in publico inspicere uolentibus proposuit. Posthæc otiosam multitudinem in agros dimisit: laudauit operosum agricolam, segnes corripuit. His regem rudimentis homines Latini nominis ab initio rati, regem auito exemplo inter aras & sacella uitam acturum, causam rumpendi fœderis cum Tullo icti quæsiuêre. Itaq; occultis latrocinijs agrum Romanorum infestare cœpêre. Ancus nihil segnescendum ratus, cum exercitu Latinorum fines ingressus, primo impetu Politorium ui cepit: Sabinos castris exuit: triumphauit de Veientibus. Ab hoc ceremoniæ repetendarum rerum, & indicendi belli, faciendiq; fœderis diligenter scriptæ sunt. Et pontem A sublicium ad usum peruium posuit. Ianiculum iussit habitari, & Auentinum. Carcerem ad terrorem increscentis audaciæ foro imminentem posuit. Ampliauit ædem Iouis Feretrij. Aedificauit Quiritium, memorabile urbis munimentum in loco plano. Hostiam urbem, inter mare, & Tyberini fluminis cubitum condidit: & haud inde procul Sabinas constituit: ampliauitq; nonnihil fines parte à mari auersa. Mesiam syluam Veientibus ademit. Perijt anno 24. regni sui, pacis religionis & belli artibus nulli superiorum regum posterior. Popularibus.] Quippe cui, regis Numæ filia genito, omnium ordinum consensu & fauore regnum delatum fuit. Aura.] pro fauore & gratia populari: metaphora. Duos filios reliquit regno immaturos, & iam tum pubescentes, quibus tutor à patre moriente fuit Tarquinius Priscus datus. Hos iste sub comitiorum tempus, ne quid ipsorum præsentia sibi officeret, ex urbe uenatū ablegauit. Vis & Tarquinios.] Priscum dicit, & Superbum. Anco Romæ regnante, Cypselus Corinthi tyrannidem occupabat, à quo Demarathus, ob seditionem urbe pulsus, in Hetruriam naui delatus fuit, consedit'q; Tarquinijs. Hic uxore ducta, duos procreauit filios, B Lucumonem atq; Aruntem. Arunte, uiuo patre, fato defuncto, atque uxore grauida relicta, Lucumo patri superstes hæres mansit. Demarathus moritur item, eodem quo Aruns decesserat anno. Qui cùm ignoraret nurum uterū gestare, nepoti in nullam sortem bonorum nato (quia eius in testando immemor decesserat) ab inopia nomen Egerio factum est. Lucumoni cùm diuitiæ animos facerent, ducta uxore Tanaquili, summo loco nata, Romā migrauit, cœpitq; amplissima monitu fatidicæ uxoris sperare. Ibi domo coëmpta Tarquinius Priscus uulgò appellari cœpit: eoq; admirationis apud populares uenit, ut publicis pariter & priuatis consilijs interesset. Mortuo Anco, primus petisse ambitiosè regnum, & orationem ad conciliandos plebis animos compositam dicitur habuisse. Populus iussit eum regnare. Primum statim bellum cum Appiolis, latrocinijs agrum Rom. infestantibus, gessit. Vrbem hi cepit, & incendit. Crustumerios in gratiam recepit, in exilium defectionis authoribus pulsis. Nomentanis, qui in eadem causa fuerant, ueniam dedit. Collatinos ad dedi- C tionem compulit: fratrisq; posthumum filium, Egerium perpetua potestate urbi præfecit: à qua prætura Collatinus postea appellatus fuit, eiusq; filius Tarquinius Collatinus. Inde Corniculo capto, Latinorum opes propemodum fregit. Sabinis bellum intulit, magnaq; clade affecit. Occupauit Fidenes. Subornati fuerunt duo scelerati à filijs Anci, à quibus securi in regia percussus perijt, cûm regnasset annos duodequadraginta, uel (ut Eusebius) 45. nulli superiorum regum militari gloria & pacis artibus inferior. In regnum successit consilio & calliditate Tanaquilidis, Seruius Tullus: quem ob id forsan prætermisit in regum catalogo Anchises, quod ob seruilem & sordidam conditionem indecorum esset, eum posteritati suæ adnumerari. Tarquinios, animamq;.] Medius horum fuit Seruius Tullus, quem ob stirpis obscuritatem prætermisit Anchises. Superbi uulgò cognomentum posterior tulit Tarquinius, propter ferox ac crudele ingenium, & multa atrocia, quæ rex factus, & in regni auspicijs in socerum perpetrauit. Liuius & cæteri Latini scriptores, præter Pisonem, persuasum habuêre, Lucium & Aruntem Tarquinium, Tarquinij Prisci filios fuisse,

non

A *non nepotes. Quod si Tarquinius octogenarius perijt, & Tanaquilis quinque annis eo minor fuerit, oportuisset eos non pueros fuisse, quum ille à percussoribus interficeretur, ut rectè Dionysius colligit, etiã Tanaquilis iam quinquagenaria peperisset: sed iam adultos, quippe quorum minor iam 25. annos natus esse potuerit. Nec credibile uidetur, matrem liberos suos paterni regni successione fraudatos, & alienum quamuis generũ humili genere ortum, surrogare uoluisse, præsertim cùm ne Tullus quidẽ grandior altero Tarquiniorum esse potuisset, si ex Tanaquilide nati fuissent. Ad hæc oportuisset L. Tarquinium, si æqualis Seruio fuisset, septuagenarium fuisse, quum eum arreptum medium de summis curiæ gradibus præcipitẽ daret, quo tempore constat eum ad Ardeam militasse, & paulò pòst ad Regillum lacum prælio superatum acie excessisse, quod alioqui per decrepitam senectam fieri nequiuisset. Rursum Liuius & alij affirmant, decedente Prisco Tarquinio, pueros admodum eos relictos. Nec uerò admodum quadrat eorum sententia, qui eos ortos ex secunda uxore, quam senex superduxit, uolunt. Et erat, ut dixi, octogenarius cùm moreretur. Quod cur fecisset non uideo,*
B *cùm ex Tanaquilide duas filias suscepisset, ut non esset cur prolis procreandæ causa alteram superduceret huic, cum qua coniũctissimè uixerit. Itaque uerisimilis Piso, & eum sequutus Dionysius, qui ex Tarquinij filio Lucium & Aruntem genitos prodidêre. Patri superstiti Prisco decesserat filius. Fuit ergo Tarquinius Superbus, Tarquinij Prisci nepos ex filio. Itaque Seruius Tullus Tragicum Tarquinij exemplum euitare conatus, duas filias Tullias diuerso ingenio duobus fratribus dissimili indole ita adiunxit, ut maior Tullia L. Tarquinio natu maiori nupserit: minor Tullia Arunti, qui minor erat. Ita sors comparauerat, ut neutrobi ingenia coniuenient, quæ ætas consociarat. Ferox L. Tarquinius, placidæ indolis uxorem fuerat sortitus. Contrà Aruns mitis & probus, fœminam improbam, & ad omne scelus paratam. Breui tempore continuis funeribus moriuntur Aruns & Tullia maior, quod fraude L. Tarquinij & minoris Tulliæ euenisse creditum fuit. Itaque ferox adolescens uiolentæ mulieri in matrimonium consociatur: dignum olla operculum. Coniugium approbauit rex: at nõ potuit ineuitabilem fati necessitatem declinare.*
C *Tum uerò duo praua ingenia pessimis auspicijs coiuêre matrimonio. Tullia quotidie audacem adolescentem aduersus patrem stimulare cœpit: recordaretur, quibus maioribus ortus esset. sibi regnum deberi, quod pater suis artibus occupasset. ad postremum eò uirum illa perpulit, donec ille regnum inuaderet: ipsumque regem, socerum suum, iniuriam indignè ferentem, è curia per crepidines in concionarium, ut Dionysius Halicarnas. scribit, præcipitaret: & paulò pòst, cùm propè exanguis domum à suis reduceretur, percussoribus immisit, in summa Cyprij uici parte iuberet interfici. His ille artibus, ceu leo, per summum nefas, regnum consilio sceleratæ uxoris inuasit. Longum est referre, qua impietate, eodem die per patris in publico iacentis corpus, carpento, ut mortui sanguine aspergeretur, fuerit uecta Tullia: qua sæuitia in senatoribus interficiendis, & optimis quibusque tollendis, quorum uirtutem rebus suis formidolosam suspectamque habebat, deinceps grassari cœpit nouus rex. Qua arte in Turno Herdonio, illustri uiro, necando: qua fraude Gabios per Sextum filium, Corinthiorum exemplum sequutum, in potestatem redegit, uix quisquam est qui ignoret. Nec filius Sextus patre melior fuit, qui per occasionem certaminis de re uxoria, & stuprandæ Lucretiæ, patri & uniuersæ familiæ exilij, populo autem Rom. dulcissimæ libertatis aliquando obtinendæ causa extitit. Anno uicesimo quinto imperij sui, regno excidit Tarquinius, per stuprum Lucretiæ à Sexto filio oblatum.* Superbam.] *nobilem, illustrem, Bruti, libertatis assertoris* Bruti.] *Fuit hic Tarquiniæ filius, Prisco Tarquinio genitæ, ut scribit Dionysius. Alij eum ex sorore Tarquinij Superbi natum prodiderunt. Patrem habuit Iunium, oriundũ ab uno ex Aeneæ comitibus, qui cũ maiore filio amplissimæ indolis à Tarquinio Superbo fuerat interfectus. Brutum admodum adolescentem reliquerat, qui domestica clade territus, stuporem & amentiam, uti ludibrio uerius quàm formidini regi esset, de industria simulabat, quum longè diuerso ingenio foret. Quare à ficto stupore Bruti cognomen uulgò inuenit. Ingenij sui simulachrum expressit, cùm Apollini Delphico aureum baculum corneo, quem ad id affabrè excauauerat, inclusum obtulit. Bello Ardeati post stuprum Lucretiæ Collatini uxori illatum, unus ad ultionem omnes perpulit. Primò à paucis in tyrannorum exitium, positis circa portas custodijs, ne quid regi significari posset, coniuratum est. Inde inter eos de forma ciuitatis instituenda consultatum. Tricipitino interrege creato, Brutus longissima oratione ad populum usus, multitudini author fuit, ut Tarquinio regnum adimeretur: ac mox cum paucis uenit in castra. quem milites summo studio ac fauore, ut liberatorem suũ, excepêre. Eodem tempore Tarquinius, cuius occursum declinarat Brutus, Romam ad comprimendos motus uenit. Sed præclusis portis, exilium regi indictum est: filij è castris sunt eiecti: reliqui in Hetruriam patrem sequuti sunt. Sextus patris conspectum & iram ueritus, Gabios, uelut in suum regnum abijt: ubi paulò pòst, ab amicis eorum quos occidi iusserat, trucidatus fuit.* Fascesque.] *imperium consulare: intellectio. nam duodecim lictores, secures singulas uirgarum fascibus insertas gestantes, item purpura, sella eburnea in triumphis, consularia insignia mansêre, quæ regum ad id temporis usque fuerant. Primus Consul cum Tarquinio Collatino, marito stupratæ Lucretiæ, creatus fuit Brutus: quorum ille, paulò pòst, ob regium genus, & nominis inuisi similitudinem, consulatu se abdicare & urbe excedere coactus fuit, rebus omnibus Lauinium translatis. Indè ex Seruij formula comitijs centuriatis Brutus, Valerium collegam sibi creauit. Dionysius aliquanto postea Collatinum urbe excessisse existimat. nam apertè à Bruto, de supplicio de coniuratis sumendo, deque restituendis regi bonis, dissenserat, quæ postea insequuta sunt.* Natosque pater.] *Pathos à relatione personarum. Legatos Romam Tarquinius misit, qui à senatu peterent, ut priuato sibi in urbem redire liceret: uelle patribus & populo administrationis suæ rationem reddere: aut certè si id non daretur, bona redderent, ne è regio fastigio deiectus turpiter mendicare cogeretur. Omnia frustra mota, identidem Bruto clamante, non præbenda instrumenta bonum, quibus populo Rom. bellum facere posset. Interea legati nobilium adolescentum animos præmijs ad intromittendos noctu Tarquinios solicitant. quos iam præsentis status pœnitere cœpit. Cœnati apud Aquilios, petentibus legatis, literas ad regios iuuenes scribunt, ut omnia certiora essent. Coniurationis huius socij fuerunt, Titus & Tiberius, Bruti consulis filij: M. & Manlius Gellij, ex Bruti sorore nati, Vitellij, quorum soror iuue-*

num Brutorum erat mater: duo Aquilij, quibus Collatinus erat auunculus. Seruus Aquiliorum, cui Vindicio erat nomen, nihil sani esse suspicatus, quòd liberi principum ciuitatis secreta absq; arbitris colloquia miscerent, clauso ostio admotus, cùm auscultabũdus per rimas quædam de proditione percepisset: literas ad Tarquinios obsignantes, & multa alia conspicatus, rem non ad Cons. sed P. Valerium priuatum adhuc tum, noctu per speciem alius negotij, defert. Ille periculo motus, cum magna clientum multitudine ad intercipiendas literas in ædes Aquiliorum ad legatos irrumpit: quibus cum magna contentione potitus, rem ad consules, qui in foro iam aderant, defert. Hi lectis literis, & coniuratione detecta, coniurati in uincula ducti sunt. Post aliquantam dubitationem, à legatis uiolandis iure gentium sed ægrè parsum est: populo bona Tarquinij data. Martii Tarquiniorum ager consecratus: segete desecta, in Tyberim deiecta est. Noua bella.] proditionem, cum ijs quos memoraui. Ad pœnas.] Sontes his actis, ad supplicium sunt ducti, primi T. & Tiberius Bruti Cons. filij. Populus eorum preces & lacrymas, sed & patris infœlicis fortunam miseratus, paratus fuit eius meritis illorum supplicium remittere. Brutus nullis patris affectibus motus, primùm palo alligatos uirgis cædi, mox securi feriri iussit, patriæ salutem storgæ naturali in liberos fortiter anteponens. Inde Aquilij ad tribunal producti, ad Collatini Cons. pedes aduoluti sunt. Brutus eos ad supplicium arripi iussit nisi causam dicere uellent: contrà Collatinus tantisper lictores differre supplicium, dum cùm collega loqueretur, quæ uellet. Inde submotis arbitris Brutum obtestatus est, ut sibi Aquiliorum supplicium remitteret: admonẽs simul, ut uideret, ne sumpto supplicio, aliquem motum in ciuitate concitaret. Obtestatus simul est, & pro sororis filijs. Cùm autem Brutus in sententia persisteret, tum Collatinus: Quando Brute, inquit, collegæ tui nullis precibus flecteris, iam ego consulari potestate, quæ mihi tecum communis est, Aquilios supplicio eximo. Plutarchus diuersum refert. Brutum sumpto de filijs supplicio, ex pũblico cessisse: ac mox, cum Aquilij, auunculi beneficio suppliciũ euasissent, Valerium eos arripuisse: atq; inde multitudinis fremitu eum ad tribunal reuocatum: ac populi suffragijs damnatos cecidisse. Dionysius hic rursum uariat, qui de urbis origine omnia magis consentanea narrat, quòd Liuio & cæteris explorationa habuerit. Is refert, cùm Collatinus ultionem interpellaret, Brutum acerbã oratione in collegam inuectum. cuius uerborum summa hæc fuit ad populum: Nũc demum animaduertere se, Tarquinium Collatinum non solùm sanguinis propinquitate, sed studijs etiam & uoluntate Tarquinijs esse coniunctũ. Ausum etiam miscere mentionem de ijs reuocandis: deq; restituenda pecunia, quæ bellum paret. Nunc etiam impunè pro tyrannis per suos coniurari, & coniuratos eum supplicio detrahere. Se ob id proditionis conuictos ad pœnas deposcere, quo constet, in quod discrimen paucorum temeritas ciuitatem coniecisset. Inde ordine formam coniurationis aperuit, & quæ illa palàm fuisset facta. Quamobrem se postposita priuata charitate, liberis suis, de quibus pœnas sumpsit, non pepercisse. Quibus cæsis, præclarum collegam pro Aquilijs cognatis suis intercessisse. Nihil iniquius, alios ad pœnam deposcere, alijs condonare. Eum non Cons. sed hostem agere: quare populi iudicio multandum. Eòdem spectare, eripere sontes, & regibus pecuniam restituere. Eũ corpore inter Romanos, animo uerò apud hostes uersari. Itaq; A iubere se, cum magistratu abdicatum inde facessere, missurum se Quirites ad suffragia. Huiusmodi uerbis concitatus Collatinus, Brutum proditorem insidiatoremq; appellauit, quòd se, dignitatemq; suam & fortunas iratæ multitudini obiecisset. Interpellante Sp. à Collatino obtinuit, antequam populus ad calculos mitteretur, ut se magistratu abdicaret, propter imminentem ignominiam. Cedenti inde Lauinium cum omnibus rebus Collatino; Brutus populo author fuit, ut 20 talenta ex publico sint data: ipse de suo 5 priuatim adiecit. Brutus confestim Valeriũ collegã comitijs centuriatis creauit: ac mox de cæteris cõiuratis sumptum est supplicium. Perijt Brutus proximo prælio, quo Arunti, siue casu, siue cõtumeliosis uerbis prouocatus, eques obuiam factus, uterq; infestis mutuis hastis confossus, moribundus ex equo concidit. Infœlix.] Ecphonesis in infœlicitatem liberatoris Bruti, qui uindicandæ libertatis causa patriæ charitati ius & necessitudinem ciuium anteponere coactus fuit. Huius generis & illud est quod Cic. lib. 3. Officiorum disputat: Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebit'ne filius? imò uerò obsecrabit patrem, ne id faciat: B si nihil proficiat accusabit: minabitur etiam: ad extremũ, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponet saluti patris. Vtcunq;.] quasi dicas, uarie posteritatem factum interpretaturam, cùm de officio mouebitur disputatio. Fata.] quod pater liberos patriæ causa ad cædem rapuerit. Mirum ni Facta sit legendum. Vincet.] Exclamatione in factum Bruti concludit hanc narrationem. Causam eius duplicem reddit: amorem patriæ, & gloriæ sitim immodicam. Quin Decios.] Transitio ad Consi. quorum uirtus rem Rom. auxit. Duo fuerunt Decij, pater & filius prioris uirtute, bello Samnitium tribuni adhuc, non solùm seruatus fuit exercitus, & in pacatum deductus, uerumetiam consilio hostes fusi cæsiq; fuêre. Quamobrem multiplices illi honores à Consule habiti sunt. Etenim cum alijs donis militaribus, aurea illi corona donata: centum boues, atq; inter hos albus auratis cornibus. Milites item qui cum eo fuerant, duplex frumentum accepêre, binos in præsentia boues, & binas tunicas. Decius paulò pòst bello Latino cum Tito Manlio Consul creatus fuit. Decius in prælio læuum cornu tenens, cùm uidisset milites suos hostium impetu pressos, ad C principia se recepisse: mox ad M. Valerium conuersus: Deorum, inquit, Valeri auxilio opus est populo Romano. Agedum Romani populi pontifex, præfare carmen, quo me pro legionibus deuoueam. Tum pontifex primùm illi prætextam togam induxit. Deinde obnupto capite, manu subter togam ad mentũ exerta, super hastas pedibus subiectas stantem, hæc uerba concepta pronunciare iussit: Iane pater, Mars, Quirine, Bellona, Lares, Diui Nouensiles & Indigetes, diui quorum est potestas nostri hostiumq;, Dij manes, uos precor, ueneror, ueniam precor, ut Pop. Rom. Quiritium uim uictoriamq; prosperetis: hostesq; P.R. terrore, formidine ac morte afficiatis. Ego sicut uerbis nuncupaui, ita pro republica Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs manibus deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad collegam iussit, se iam deuotum. Vbi de ipse Gabino ritu cinctus, armatus in equum insiluit, seq; in medios hostes coniecit. Mox, cæso Decio, ita consternatæ sunt Latinorum cohortes, ut fugam ea parte fecerint in quam se immiserat. Tanta fuit illorum tempo-

rum

A rum amentia & superstitio. Huius filius Decius contra Gallos profectus, bis eorum equitatum fudit. Inde Romani, ab hostibus armatis in essedis sedentibus, equorum & rotarum strepitu inuictis, territi in fugam uertuntur. Desierant iam Galli insequi Romanos, dederantq́ illis respirandi spacium. Decius conspicatus suorum fugam sisti non posse, patris exemplum sequutus, M. Liuium supra relatum deuotionis carmen praefari iussit: ac statim eo ritu cinctus, in confertissimam Gallorum aciem calcaribus additis equum egit: ubi telis infestis undiq; petitus, extemplò concidit. Casus ducis illicò exercitum Romanum à fuga inclinata reuocauit. Vicit ad postremum Romanus. de qua uictoria, collega eius triumphauit. Alius item Decius Magius fuit, qui unus sua constantia obstitit Campanis, ne defectio ad Annibalem fieret. Drusos.] Plures fuêre Drusi apud Romanos: Drusus, qui Scordiscos ad Danubium retudit: Nero Drusus cum Salinatore collega, qui acerrimè pugnans Hasdrubalem uicit & occidit. Et praeter hos fuit Drusus Augusti priuignus, qui Germanos trans Rhenum domuit: qui ex equo lapsus, ex fractura cruris perijt. Sed multò antè Liuius Drusus Tribu-
B nus pleb. socios & Italicos populos spe ciuitatis Romanae solicitauit, quibus adiuuantibus, inuitis patribus legem Agrariam & frumentariam tulit: item & legem iudicialem, ut iudicia ex aequo penes senatum & homines equestris ordinis essent. Porrò, cum socijs promissa ciuitas praestari non posset, Italici defectionem coeperunt moliri, ob quam M. Liuius Drusus senatui factus inuisus, ut socialis belli author, domi suae occisus fuit: sed quo authore, incertum. Torquatum.] Progressi fuerant Romani hosti obuiam, qui ultra Anienem castra fecerat. Pons medius erat inter utraq; munimenta, quem Gallus ingenti statura occupabat. Hic clara uoce fortissimum quemq; Romanorum ad singulare certamen insolenter prouocauit, ut ex pugnae id genus euentu appareret, utra gens bello melior esset. Aliquandiu silentium inter Romanos fuit, dubios, utrum tam anceps periculum consultum esset capessere. T. Manlius erat L. filius, qui nuper admodum patrem à tribunitia uexatione memorabili pietatis exemplo defenderat: potestatem à Dictatore petijt, ut sibi cum hoste liceret dimicare. Quo annuente, cum salutari preca-
C tione ille scuto & Hispanico gladio accinctus in hostem perrexit. Gallus deridens lingua exerta (ut genti mos est) Romanum excipit. Eximiae is proceritate erat, amictus ueste uersicolore, & pictis auroq; celatis armis fulgebat. Manlius mediocri uir statura ac decenti erat, habilis magis quàm specie decorus. Hic non cantu, neq; inani strepitu linguae, ut ille, sed tacita in pectore pressa ira prodibat. Stabant ex interuallo duo exercitus, in unum id certamen defixi non oculis tantùm, sed animis quoq; ad euentum pugnae erectis & palpitantibus, ut in tali re fieri solet. Gallus prior scuto leuaq; in Manlium proiecta, caesim gladium in eum deiecit, impetu quasi oppressurus. Romanus contrà hosti insinuatus, uentrem eius uno atq; altero ictu hausit, ac moribundum humi porrexit: iacentem aureo torque spoliauit, quem cruore respersum de collo suo suspendit. Torquati cognomen inde illi apud posteros mansit. Dictator, auream uirtutis praemiū coronam donauit, laudato prius pro cōcione. Saeuumq́; securi.] Bello Latino, Manlius Torquatus consul creatus fuit, & P. Decius Mus: quo anno defectio Latinorum sequuta fuit. Hoc bello Coss. exercitum per Marsos & Pelignos in Samnium profecti, ad Capuam, quò iam Latini eorumq́; socij conuenerant, castrametati sunt. Ibi spectrum eadem specie & forma humana maiori utriq; Consuli obiectum est, his uerbis alloquens: Ex altera acie imperatorem dijs manibus, ex altera exercitum deberi. Vtrius exercitus imperator se deuouisset, eum uictoria potiturum. Consules collatis consilijs, caesisq́ uictimis, ad iram Dei auertendam, Aruspicum responsis conuenientibus cum eorum concepta religione, ita inter se compararunt, ut utrius cornu prius in fugam inclinasset, is se deuoueret. Huius consilij centuriones & principes certiores faciunt. Simul edixerunt, ne quis extra ordinem cū hoste pugnaret, quòd res futura esset cum Latinis, gente bellicosa, lingua, moribus, armorum genere, Romanis simili. Geminius erat (Valerius Geminium uocat) Metius Tusculanorum dux inter hostes: is ad coniectum teli in tumulo Romanorum castrorum inter turmales fortè Manlium, Consulis Manlij Torquati filium conspicatus (norunt ferè inter se nobiles) Vensti, inquit, Manli, ut cum una turma aduersus omne Latinum nomen & socios confligas? quid interea Coss. quid Consulares exercitus agent? Aderunt, inquit, & cùm ipsis Iupiter foederis uiolati ultor. Vin igitur, inquit Geminius, interim experiamur, utrum Latinus Romano, an Romanus Latino uirtute praestet? Ibi Manlius Consularis imperij immemor, siue irâ impulsus, ad demendam ignominiam, praeceps in certamen ruit. Ibi dum infestis cuspidibus concurrunt, Manlij cuspis super galeam hostis labitur: Metij, trans ceruicem equi. Inde rursum congressi, Manlius inter aures equi Mettiani spiculum defigit. Equus uulnere saeuiens, dum anterioribus pedibus in altum se erigit, Metium in terram deijcit. Ibi Manlius ò caesu aegrè conantem surgere, per iugulum costasq́ terra affixit: mortuum spoliat: atque inde spolijs onustus, in castra ad suos redijt. Inde ad praetorium progressus, Vt omnis iuuentus Romana sciret, me uerè tuam esse prolem, inquit, ô pater, ego ex prouocatione cum hoste congressus, haec equestria spolia illo caeso ad te retuli. Torquatus tristem nuncium auersatus, concionem frequentem aduocari iubet: inde docuit, quo pacto re militari imperium Romanum stetisset, quam ipse uiolare ausus fuisset filius, neque edictum consulare, neq; patris reuerentiam ueritus: itaq; se in eam necessitatem nunc adductum, ut uel ingenitae charitatis in filium, uel reipubl. obliuisci oporteret. Inde filium alligatum palo, caedi primùm uirgis, inde securi percuti iussit. Comploratio ex ea seueritate libera inter milites exorta est, lamentantes infoelicissimam iuuenis sortem, contraq; patris ut impij imperium in filium execrantes. Milites corpus Manlij, quanta funeris celebritate fieri potuit, rogo extra uallum extructo concremarunt. Hinc deinceps Manliana imperia in prouerbium abiuerunt, qui nimium in eos saeuiunt, in quos nacti sunt imperium. Maluit Torquatus filio, quàm rem Romanam disciplina carere. Valerius maluit hoc tamen de Posthumio Tiburto, quàm de Manlio credere. Tamen Manliana imperia, non Posthumiana, apud omnem posteritatem prouerbij loco celebrata sunt. Et Poëta eam seueritatem ad Manlium, non ad Posthumium refert, cùm dicit:

——saeuumq́; securi Aspice Torquatum.

Securim dixit, pro cōsulari imperio. Camillum.] Furium Camillum. Hic ob Veientanam praedam in iudicium à L. Apuleio Tri. arreptus. (obijciebatur, quòd è praeda Veientana aeneas portas compilatas domi haberet) quum

nihil præsidij in ciuibus uideret, in exilium abijt: deos precatus, ut si innoxio ea iniuria fieret, absentis desiderio breui tenerentur. Breui Galli Brenno duce in Italiam irrumpunt, atque urbem, cæsis ingenti clade Romanis ad Alliam, extra Capitolium, in quod senatus cum iuuentute pleraque confugit, capiunt. Exulabat Ardeæ Camillus, in cuius agros cùm Galli populabūdi irruissent, Camillus cum Ardeatium expedita manu, eos noctis silentio oppresit, ac magna clade affectos fudit fugauitque. Dictator interim absens creatus Camillus, Veijs accersitur, Capitolio adhuc arcta obsidione presso. Interea Tribunis militum à senatu negotium datur, ut ab hoste urbem auro redimerent: quo numerato, Brennus exercitum ex agro Ro. deduceret: mille auri pondo ei sunt promissa. In qua pondera in medium prolata, Sulpitius recusauit. superaddito his gladio, audita uox est: Væ uictis: quam cœlestem arbitrati sunt, ut Populus Rom qui uniuerso Orbi imperaturus erat, eam ignominiæ notam sibi demeret. Interim dum altercando tempus teritur, priusquam aurum esset appensum, Camillus cum exercitu adfuit: cuius iussu auro è medio sublato, ut Galli se ad prælium expedirent, edicitur. Gallis pactionem auri obtendentibus, responsum est, nullū fœdus iniussu Dictatoris, nullasque pactiones fieri posse: quin ultimo se certamini accingerent, potituri auro & arce, si uincerent. Inde ad suos conuersus, patriam non auro, sed ferro recuperare iussit. Victi hic Galli sunt atrociori pugna, ad octauum ab urbe lapidem, quàm ad Alliam Romani. Adeoque ibi sunt deleti, ut ne nuncius quidem acceptæ cladis superfuerit. Sic Liuius. Paulò diuersus Plutarchus & Polybius. Referentem.] redeuntem sub signis cum robore copiarum, ad exturbandos ex urbe hostes. Hic Faliscos cepit, Veios domuit: quare triumpho, ob albos equos, parum grato in urbem inuectus fuit. Illæ autem.] Ad Pompeium & Cæsarem dictatoré transit: quos tum concordes, & diu simul in uita uixisse ostendit: quos bellū distraxit, & dominandi libido. Fulgere.] tertio ordine dixit: enallage coniugationis. Nocte.] ante ortum, priusquàm in uitam emerserē, hic in Elysio. Heu quantum.] Pathetica exclamatione procellam ciuilis belli exaggerat. Ostendit simul, quarum gentium præsidijs & auxilijs adiuti bellum ciuile inter se gerent. Aggeribus.] Notior est historia, quàm ut hic referatur. Socerum Cæsarem dicit, cuius filiam Iuliam Pompeius duxerat uxoré: quod ob id studuerat Cæsar, ut affinitate Pompeij suas uires confirmaret. Quod animaduertens M. Cato, exclamauit palàm, Rempub. harum nuptiarum lenocinio prodi. Aggeribus.] Nam alpibus, ceu aggeribus quibusdam circumducta est Italia, quibus à Germania interscepta est. Aggeribus.] castris Germanorum & Gallorum. Cæsar è Gallijs & Germania, earum gentium robore instructus aduersus Pompeium, in Italiam descendit. Monœci.] è Liguria. Lucanus in primo:

"——non Corus in illum
"Ius habet, aut Zephyrus: solus sua littora turbat
"Circius, & tuta prohibet statione Monœci.

Est autem Monœcus arx & portus Liguriæ, qui Herculis dicitur à Plinio libro 3. cap. 5. quòd hostibus pulsis ibi habitarit Hercules: uel quòd in eius templo, nullus cum eo Deus coleretur. Monœcus, ὡς μόν@ οἰκῶν. unde portus Herculis Monœci appellatur. Gener.] Pompeius orientalibus auxilijs instructus, occurrit Cæsari. Firmauit uires suas, ex Asia, Cycladibus, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnicia, & Aegypto classe A sexcentarum nauium. Cum his adiunxit undecim legiones ciuium Romanorum: equitum septem millia. Auxilia præterea ad eum confluebant ex Gallogræcia, Cappadocia, Thracia, Macedonia. Ne pueri.] Dehortatur suos à bello ciuili, ad mutuam concordiam. Affectus inest particulæ Ne repetitæ: ualetque perinde ac si dicat, omnino ne assuescite bellis. Assuescite dixit, pro assuefacite: genus pro genere. Non uerò dehortatur eos à bellis, quibus imperium & patriæ communis salus defendatur: sed ab armis ciuilibus. Pueros nunc uocat, ut è stirpe sua exorituros. Neu patriæ.] Interpretatur, quæ uocet bella: ciuilia uidelicet quibus ciuis in ciué ferrum acuit. Estque forma quædam prosopopœiæ, cùm patriam uiuam personam fingat, illique uires ualidas tribuat, propter imperij amplitudinem. Porrò, cùm parcere eum ab armis iubeat, clementiam singularem illius innuit. Tuque prior.] Cæsar, qui genus suum ad Magnum Iulum retulit, cuius nomen præ se tulit: quamobrem suum sanguinem eum uocat. Hunc priorem iubet abstinere ab armis, quòd ab eo causa ciuilis belli orta uideri posset. Nam cum partium inuidia, propter gloriam uirtute in Germania & Gallijs partam, dimittere exercitum, & in ordinem redire nollet, B armis suam dignitatem & populi beneficium tueri coactus fuit. Olympo.] A' Ioue, & ei⁹ filia Venere. Tela.] belli instrumenta: & prom bella pone. Ille triumphata.] Lucium Mummium monstrat, quem in Græciam exercitum ducturum promittit, quasi iniuriam maiorum suorum ulturum euersa Corintho. Corinthia ipsa regio, alioqui suapte natura sterilis est, quòd collibus & iugis inæqualibus montosa sit, & aspera saxis. Hinc ὀφρυόεσσαν Corinthum uocant, prouerbiali schemate. Nomen creditur sortita à Corintho Marathonis filio: non autem Iouis, ut incolæ putant. Primùm urbem incoluit Ephyra, Oceani filia: mox Epopœi filius Marathon, qui ob discordiam inter ipsum & patrem ortam, in maritima Attica demigrauit. Postea patre fatis defuncto, ipse Marathon in Corinthiam reuersus, regionem liberis diuisit: ac statim in Atticam, unde uenerat, redijt. Corinthus ipsa urbs, à Corintho Marathonis, aut Pelopis dicta est, cùm initio Ephyræa cognominaretur, ab Ephyra Epimethei filia: uel, ut Eumelus, ab Ephyra Oceani & Tethyos. Corinthus ad Isthmum condita fuit, clarissima aliquando colonia Romana, adeoque celebris, ut totius Græciæ lumen à C Cicerone fuerit appellata. Arx huic fuit, quæ quòd ob singularem altitudinem utrinque maria prospiceret, Acrocorinthus dicta fuit. Est autem sita in extremo Isthmi, ubi incipit Peloponnesus, clarissima omnium peninsularum, inter duo maria Aegæum & Ionium clausa, speciem platani repræsentās. Nomen habet ab insula Pelopos, ὡς πέλοπος νῆσος. Dionys. Apher:

"——Πέλοπος δ' ἐπὶ νῆσος ὁρῶται
"ἀλλομένη πλατάνῳ μουρίζοντι πετήλῳ.

Hinc, quoniam Corinthus utrinque mari pulsatur, à Pindaro Neptuni προθύραιον dicitur: hoc est, uestibulum: & ab interprete, πύλαι, portæ Peloponnesi. Ipsa urbs ab utroque mari lateribus utrinque alluente, distat sexagenis stadijs. Quare ab Horatio lib. 1. Odarum, Corinthus bimaris dicitur. Diximus paulò antè, unde habeat nomen. Stephanus lib. περὶ πόλεων, à conditore Corintho nomen ei datum adserit. Fuit & Heliopolis uocata, ab æstu Solis. Rursum Pagas, mox Ephyra: unde Lais Ephyræa apud

A apud Propertium: ad ultimum Corinthus. Adhæret monti tam sublimi, ut in utrumq; mare dicatur umbras suas proycere: quare Acrocorinthum appellarunt. ibi templum Isidis fuit. Acrocorinthum alij ἐπωπεῖον, alij ἱερόπτερον dixerunt, ab inspiciendo: quòd ab eius summitate Sisyphus Iouem Aeginam rapientem uiderit. Paulò infrà huius cacumen scaturit Pirene, fons poëtarum fabulis celebris, quem Pegasi ungula excussum fabulantur. Fuit Corinthus Messeniorum urbi haud dissimilis, quòd utraq; eminentissimum montem adiacentem habuerit, præruptum, imminentemq;, ipsisq; adeò mœnibus inclusum. Admirabilis opulentia, copia, rerumq; affluentia, atque inde manans luxus, per mercatorum toto Orbe illuc confluentium frequentiam, infamauit hanc urbem. Erat autem ad hunc luxum (ut dixi) admirabilis opportunitas. nam inter duo maria sita erat, duobus portubus accessa, Cenchrea & Lechao. Cenchrea mercatoribus ex Asia uenientibus patebat, Lechæum Europæis. Erat in urbe templum, in quo mille puellæ ad adolescentum libidinem alebantur. Mercatores urbem ingressi, hoc phanum, tanquam scholam propudiosæ libidinis uulgò frequentabant. Inter has puB ellas, Lais quoq; fuisse scriptorum monumentis proditur: quæ prouerbium raræ fœlicitatis fecit, Non cuiuis homini contingit adire Corinthum, quòd nimio sui copiam faceret. Et qui scortationibus indulgebant, aut lenocinium exercebāt, aut ex meretricum prostitutis uulgò corporibus quæstum faciebāt, Corinthiari dicebantur. item, Corinthijs non stomachatur Ilium: quoties exprobramus alicui ignauiam suam, ut hostibus nihil sit cur illi indignentur: quòd Corinthij bello Troiano parum gloriæ inde reportarint. Κόρινθος ὀφρυοῦται καὶ κοιλαίνεται, Corinthus alibi tumet, alibi caua est: de homine intractabili ingenio, aspero, & sibi inæquali forsan. Triumphata.] Mumius de Corintho triumphabit. Causa belli Achaici fuit, quòd Romanorum legati Corinthum ad res sociorum inspiciendas missi, & Achæorum consilium dissoluendum, à Corinthijs, præcipuè à Critolao ciuitatis principe, cōtra ius gentium uiolati essent. Macedonia iam statim recepta, patres iniuriam ulciscendam rati, in Achaos bellum decreuerunt. Metellus, qui tum in proximo erat, eò statim exercitum mouit. Occurrunt illi Achai C cum suis ad Thermopylas ubi magno prælio uictis, Critolaus belli concitator hausto ueneno sibi mortem accersiuit. Liuius bis eos uictos tradidit: ad Thermopylas Metelli ductu, inde in Isthmo à L. Mumio Cons. Et sunt qui tantum sanguinis ijs prælijs fusum prodant, ut duo suprà memorati portus, Cenchrea & Lechæum, sanguine Achæorum fuerint infecti. Achaicum omne nomen in deditionem uenit. Corinthus metu deserta, à Romanis excisa est & incensa: Thebæ in Bœotia item, & Chalcis publico Romanorum decreto, quòd pro Achais stetissent. Ita euenit, ut modico temporis interuallo tres clarissimæ Græciæ urbes, unà cum Carthagine, continuis funeribus sint extinctæ: & proinde ter sit triumphatum, à Scipione, Metello & L. Mumio. Quorum postremus ea fuit continentia, ut ex præda Corinthiaca nihil attigerit: sed aurum, argentum, cæteraq; metalla igne ita corrupit, ut in unam massam eliquarit. Aes Corinthiacum id postea appellatum fuit: unde signa Corinthiaca fusa, supra modum Romanorum delicias exercuêre. Augustus Cæsar postea loci commoditate & urbis celebritate motus, restaurandam existimauit, eò colonis libertini generis missis. Aget currum.] triumphabit de Corintho. Triumphantes curribus in urbem & Capitolium inuehi mos tenebat. Triumphatam Corinthum dicit, passiua uoce, de qua triumphus agetur à L. Mumio. Achiuis.] Achæis, Chalcidensibus, & Bœotis: quorum auxilijs freti, tam certam sibi de Romanis uictoriam promiserant, ut priusquàm in pugnam iretur, nonnulli currus educerent, ad hostium spolia in urbem reportanda: sed spe nimium falsi, triste suis spectaculum præbuêre. Ille Argos.] De Argis alibi dictum est. Stephanus eiusdem nominis decem enumerat. Reprehenditur hic locus apud Gell. quasi Mumius, qui Achaiam bello subegerit, ipsum quoque Pyrrhum uicisset: ac proinde Poëtam hunc locum castigaturum fuisse, eraso hoc uersu. Ipsumq; Aeaciden. Verùm Gellij & Hygini errores, simulq; eorū cæcitatem iam mox detegemus: si prius teneamus id, duos superiores uersus tantùm ad L. Mumium clariss. imperatorem spectare.

Eruet ille.] Diuersum quendam à Mumio monstrat, Corinthi euersore, qui neq; Argos, neq; Mycenas deleuit: qui nec Aeacidē ipsum uel uicerit, uel regno exuerit. Proinde Aeacides hic quis sit, in quæstionem uenit. Si Pyrrhū Epirotarum regem, qui Tarentinis auxilium tulit, uelimus accipere, pugnabit cum eo quod præcedit. Nam uicit expulitq; ex Italia Pyrrhū Curius Dentatus. At idem non eruit Argos, Agamemnoniasue Mycenas. Proinde cùm dicit, Eruet ille Argos, Paulum extra controuersiam intelligere uidetur: & Aeaciden, Persen. nam Paulus bello Macedonico, & Persen uicit: & Macedonia direpta, captum ante currum in triumpho Romam egit. Quo extincto, Aeacidarum imperium corruit. Constat autem, Macedonum & Epirotarum reges ab Achille traxisse ortum. De Perse Propertius:

Et Persen proaui stimulantem pectus Achilli,
Quiq; tuas proauus fregit Achille domos.

Hoc uicto, captoq; regno Macedonico, potuit Pop. Rom. uideri ultus esse iniuriam maiorum suorum. Neq; uerò eo consilio inducit Poëta Anchisen, seriem eorum recensentem, qui ab eo originem duxêre postea: sed temporibus confusis, eos solùm enumerat, qui commemoratione rerum gerendarum Aeneam gaudio implerent. Cùm igitur dicit, Ille triumphata, L. Mumium ostendit. Eruet ille Argos, Paulum haud dubiè signat, qui Persen deuicit, & Aeacidarum: hoc est, Macedonum regnum subuertit: licet neq; Argos, neq; Mycenas uastarit, sed ut uindictæ nomine ducem Troianum soletur, plus dicit quàm futurum sit. Eruet ille.] Sed quia Persen & Achæos ab ijsdem imperatoribus uictos non fuisse constat, non inscitè Andriscum Persæ filium accepermus, qui & Pseudophilippus appellatus, atque ultimus regum Macedonum fuit, captus à Q. Cæcilio Metello, qui de eo clarum egit triumphum. Idem Achæos, Bœotios, & Chalcidenses ad Thermopylas fudit. Mycenas.] conditas à Perseo, patriam Agamemnonis, sub cuius auspicijs tota Græcia ad Troiam militauit. Argos.] Loquitur hic, ut dixi, non de Amphilochico, sed de Peloponnesiaco. Etenim Argia statim subiecta est Corintho, orientalis, quā mare Myrtoū stringit inter Atticam & Cretam. Ita Strabo Argiam collocat, ut ad occasum Laconiam, Laconia Messeniam attingat. Ab Argo, sinus Argolicus nomen habet. Per hanc regionem Inachus labitur, & in sinum Argolicum se exonerat. Hic palus Lernæa cernitur, de qua hoc eodem libro diximus. Ipsum Argos amœnissimo loco situm est, ad

orum Asinæ urbi propinqua est, ab occasu Cronium mõtem in conspectu habet, ad septentrionem Cleonas celeberrimam urbem, ad meridiem Mycenas. Plinius Argos collocat inter duos poëtis decantatos amnes, Inachum & Erasinum. Haud procul ab ipsa urbe Epidaurus est, Aesculapij gloria celebrata: in qua is templum habet. Inter Corinthum & Argos Cleonæ mediæ sunt. Verùm de his aliàs fusius est dictum. Aeacidem.] non Pyrrhum quidem Epirotarum regem, qui genus & originem ad Aeacum Achillis auum retulit: ipse autem Aeacidæ filius, (ut paulò pòst explicabitur) qui Neoptolemi Pyrrhi nomen quoque præ se tulit. De Pyrrho itaque hic quoque paucula sunt dicenda. Tanta ea tempestate huius fuit authoritas inter reges, ut dissentientibus Asiæ & Europæ monarchis, utri partium accessisset, ab omnibus adiuuaretur. Neque uerò post Pyrrhum Neoptolemum in gente Aeacidarum unquam quisquam fuit maiore gratia, aut celebritate. Neoptolemus Pyrrhus (ut alibi à nobis memoratum est) Molossici regni author fuit: qui ex Ilio reuersus, per absentiam diuturni belli, regno paterno amisso, sedem in Molosside occupauit, ac de se incolas Pyrrhidas nuncupauit: mox Epirotæ dicti fuerunt. Sub hæc Pyrrhus siue ad consulendum oraculum, siue ad sacrificandum, Iouis Dodonæi templum ingressus, Herculis neptem Anasam inde abductam, uxorem sibi adiunxit, ex qua octo filios procreauit. Chaoniæ parte Heleno uati Troiano, ob diuinandi scientiam relicta, data illi Andromache Hectoris quondam uxore, quam nuper Ilio abduxerat captam, sorte consequutus, ipse Delphos profectus fuit. Ibi cùm fortè sacrificantem Orestes oppressisset, ab eo interfectus fuit. In regnum successit Piales filius. Atque inde longo ordine ab eius stirpe ad Arisbam regnatum est. Hic Athenis liberalibus, disciplinis institutus, leges, senatum, annuos magistratus, & ciuitatis formam intuitus, ea suis tradidit. Plutarchus Thesprotas, Molossos, & Epirotas eandem gentem esse existimat: & post diluuium Phaëtontem ibi regnasse, unum ex illis qui cum Deucalione in Epirum nauigarunt. Sunt alij qui autumant, Deucalionem & eius uxorem Pyrrham ad Dodonæum oraculum profectos, postea in ea terra sedisse, quæ ἤπειρος, Epirus: id est, continens sit dicta: atq; inde ibi Pyrrhũ Achillis filium regnasse, dictum à Pyrrha Deucalionis coniuge: ex quo & Lanasse, Pyrrhus alijq; liberi sunt procreati. Inde à Pyrrho, ad Tarritam, quem Arisbam quidam uocant, ignobiles quosdam regnasse tradunt. Tarrita filius fuit Alcetes, Alcetæ Arymba, Arymbæ Aeacides, Aeacidæ Pyrrhus hic, de quo nunc institutus est sermo. Rursum sunt qui Arisbæ Neoptolemum & Aeaciden liberos tribuant: & ex Aeacide Pyrrhum genitum, ex Neoptolemo uerò matrem magni Alexandri. Neóptolemo Aeacides frater successit, qui odio suorum regno pulsus fuit. Filius Pyrrhus puer admodum, cùm ob paternum peccatum ad cædem quæreretur, fœliciter subtractus, in Illyrijs Beroæ Glauci regis uxori educandus traditus fuit, erat ea de gente Aeacidarum. Cæterùm reliquis omissis, quæ puero, quæ Glauco inter educandum uenêre, Epirotæ in Glauci gratiam puerum undecim annos natum in regnum restituerunt. Tantis interea successibus auctus fuit Pyrrhus, ut unus regum idoneus sit habitus, qui aduersus Romanos auxilium ferret Tarentinis. Statim, quàm in Italiam traiecit, cæsis Rheginis, Rhegium occupauit. Inde Valerius Leuinus Cons. aduersus eum missus, infœliciter pugnauit. De numero cæsorum Romanorum uariant authores. Qui plurimum posuêre, 16. millia desiderata tradunt: Pyrrhumq; 13. millia amisisse. Causa uictoriæ Pyrrho fuêre elephantes, primùm tum Romanis in Italia uisi, quorum inusitata species milites terruerat. Inde Fabricius à senatu ad regem de captiuorum redemptione missus, frustrà auro & elephantis tentatus est. Sine precio captiui redditi. Cyneas legatus à Pyrrho sub hæc Romam mittitur, ut de pace ageret: ex sententia Appij Claudij cæci, in urbem receptus non est. Iterum ad Asculum pugnatur, sed dubio euentu, 15. millibus utrinq; amissis. Timochares medicus Pyrrhi, per literas Romam datas obtulit senatui, se uenenum illi daturum: literis inde ijsdem ad regem remissis, de medico ab eo sumptum supplicium est. Traijcit inter hæc Pyrrhus in Siciliam, à Syracusanis accitus. Inde paulò pòst in Italiam reuersus, cum Q. Curio Dentato conflixit, sed infœliciter: nam uictum regem Cons. Italia expulit, hostium 23. millibus cæsis. Pyrrhus anno sexto, quàm in Italiam uenerat, in Epirum redijt. Itaq; Curius Dentatus Pyrrhũ uicit, qui id famæ ac gloriæ fuit adeptus, ut militari disciplina, fortitudine ac uigore animi omnes sui temporis imperatores anteiret: quodq; iudice Annibale, optimè castra metaretur. Genus.] Appositio. Achillem eum non solùm sanguine attigit, sed filium eius etiam nomine retulit.

Vitus.] in Pyrrho Epirota ulciscetur excidiũ Troiæ. Auos hîc, maiores suos Troianos, unde Romani originem sunt ducturi, uocat. Templa.] Templum Mineruæ, in quo ab Aiace Oilei Cassandræ uati stuprum oblatum fuit: ex quo item Palladium ab Vlysse & Diomede per sacrilegium ablatũ fuit. pathos à loco. Quis te magne Cato.] M. Porcium Catonem innuit, maiorem uidelicet Censorium, qui temporibus tertij belli Punici maximè floruit: homo ordinis & sanguinis plebeij quidem: sed tam acri ingenio, ut ipse sibi fortunam finxisse uideatur. Huic nulla unquam ars publicæ priuatæq; rei gerendæ defuit: ingenio adeò uersatili, & eleganti, ut unus in ijs, in quorum singulis diuersi, excelleret, planèq; ad ea natus esse uideretur. Quæ omnia ei, præter ordinem, ad honores summos illi gradus fecerunt. Strenuus miles: imperator optimus: iuris peritissimus: orator eloquentissimus. Quinquagies egit pro se, pro alijs, aduersus alios. Scripsit orationes, quibus non solùm accusando, sed reus se defendendo inimicos fatigauit. Etenim quater & quadragies reus cùm esset, semperq; absolueretur, Romanus Demosthenes ea tempestate Romæ est appellatus. Nec facilè dictu est, utrum is magis nobilitatem, an eum nobilitas exercuerit. Homo ingenij asperi & duri, lingua acerba, & immodicè libera: ipse rigidus, gratiæ diuitiarumq; contemptor: ad laborem, corpore propemodum ferreo, animo uegeto, ut ne senectus quidem eum fregerit. Natus annos sex suprà octuaginta, causam dixit. Nonagenarius Sergium Galbam in iudicium populi abduxit. Quidam eum genere Tusculanum fuisse prodidêre, initioq; Priscum appellatum: atque inde à solertia animi, & singulari prudentia, Catos est uocatus. Catos enim olim rerum multarum peritos dicebant. Colore subrusso fuit, & oculis glaucis, homo continens, & summa æquitate. Adolescens Tarenti sub Q. Fab. Max. militarat: Nearcho Pythagorico usus fuerat familiariter. Labore & patientia cum seruitijs certauit in negocijs uillicis: tam rigida natura & inuiti, ut seruis senio confectis, aut corpore debilitatis,

A tanquam brutis animantibus in opere faciundo uteretur: quasi homo ab omni humanitate esset alienus. Hanc tamen seueritatem aliqua comitate condiuit, quod arguunt eius dicta. cuiusmodi sunt ista: Difficile eam ciuitatem diu incolumem fore, ubi piscis unus pluris ueniret, quàm bos uenderetur: & Romæ uxores uiris imperitare, qui in alias gentes imperium haberent. Trium pœnituit hunc in tota uita: quòd mulieri arcana credidisset: quòd eò passus fuerit se nauibus uehi, quò pedes ire potuerit: & quòd diem aliquando sine linea perdidisset. Literas Græcas septuagenarius didicit, & in ijs euasit summus. Sæpe testatus fuit, tum Romanos imperium amissuros, cùm Græcis studijs delectarentur. Imperium arbitrabatur, uxorem aut liberos pulsare: quibus præsentibus ab omni uerborum libertate abstinuit, haud secus quàm si Vestales adessent. Consul in Hispania graue bellum, captis ui aliquot urbibus, gessit, & de ijs triumphauit. Legatus bello Aetolico, hostes insigni clade affectos, ad Thermopylas uicit. Fœneratores ex Sardinia expulit: idem in acie milites manu auersa prehendit, & in hostes reduxit. Eo fuit corporis robore, ut milites extra ordi-
B nem procurrentes, ab equo sparo percuteret. Nihil honoribus & imperio anteponebat. Cæterùm tanta uis animi & ingenij in eo erat, ut in bello omnia maxima minimaque per se adiret, atque ageret: nec in quenquam grauius seueriusque, quàm in seipsum, animaduerteret: parsimonia, uigilijs & labore cum ultimis militum certaret. Erat Cato admodum pauper: quare filium mortuum sumptu admodum modico extulit. Mortua uxore, filiam Salonij clientis uxorem duxit. quod cùm filium ægre ferre uideret: Non, inquit, fili tibi nouercam, sed mihi uxorem duxi, ex qua plures ciues tui similes patriæ procreem. Ex filia Salonij ei editus est Salonius. Cuius filius auus eius fuit Catonis, qui Vticæ secundo bello ciuili sibi, Cæsarianæ uictoriæ inuidia, mortem consciuit. Quoniam autem duo isti Catones impendio tetrici, & alienæ uitæ censores fuêre, in Ironiam prouerbialem affectatæ grauitatis nimis tetricæ abijt. Tertius Cato: adeò ut è cœlo demissi dicerentur. Iuuenalis:

10 Tertius è cœlo cecidit Cato——.

Cui simillimum est, Octauus sapientum: in eum qui sibi
C arroganter non parùm tribuat in sapientia: nam septem sapientes una tempestate fuêre apud Græcos, quorum apophthegmata oraculorum uice celebrata sunt.

Quis te.] Per apostrophen uariatus est orationis color & breuibus interrogationibus multos simul coaceruat, ut per eam enumerationem festinet ad epilogum. Relinquere tacitum, est præterire. Cosse.] Cornelium Cossum indicat. Bello Fidenatium A. Cornelius Cossus eques, tribunus militum erat: homo pulchritudine eximia, cui animo & uiribus se parem præstabat. Veientum agmen ductabat Tolumnius eorum rex. Hunc ille in acie conspicatus, ruptorem fœderis Rom. hasta innixus in terram ad postremum resupinat: mortuum spoliat, ac truncat. Itaque cùm cæsi caput per aciem circumferret, eius intuitu hostes in fugam uertit. Sub hæc Cossus Tybrim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem attulit prædam. De Veientibus & Fidenatibus ex senatusconsulto & iussu populi Dictator triumphans, in urbem rediit. Sed longè maximum triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia opima cæsi regis gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, cecinêre. Atque inde progressus, spolia in æde Iouis Feretrij, prope spolia Romuli, quæ opima prima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione, conditoris exemplo & urbis, dono fixit. Solus à curru Dictatoris ciuium ora in se uertit, & celebritatis eius diei fructum propè solus tulit. Liuius libro 4. Decad. 1. de Cossi opimis spolijs statim in hunc modum subijcit: Omneis ante me, inquit, authores sequutus, A. Cornelium Cossum, tribunum militum, secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse exposui. Cæterùm præterquam quòd ea ritè opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus, illos meque arguit, Consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego, cùm Augustum Cæsarem, templorum omnium conditorem, aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam uetustate dilapsam refecit, seipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, propè sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsaremque ipsius templi authorem, subtrahere testem: quasi ea in re sit error, quòd tam ueteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat identidem authores, septimo pòst demum anno, cum Tito Quintio Peno, Aulum Cornelium Cossum Consulem habeant, existimatio communis omnibus est. Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium fermè pestilentia, inopiaque frugum circa M. Cornelium Consulem fuit: adeò ut quidam annales, uelut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum, quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera coniectura est. Sed (ut ego arbitror) uana uersari in omnes opiniones licet: cùm author pugnæ recentibus spolijs in sacra sede positis, Iouem prope ipsum, cui uota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum Consulem scripserit. Hactenus Liuius. Siue igitur Consul fuerit Cossus, siue Tribunus militum potestate consulari, siue magister equitum, certè secundus à Romulo opima spolia retulit, & Ioui Feretrio consecrauit. Qua re ipsius urbis conditorem æquauit. Idem Dictator creatus fuit aduersus Volscos: & non multò pòst consul aduersus Samnites fœliciter dimicauit. Rectè ergo, A. Cornelium Cossum inter clarissimos urbis Rom. gubernatores recenset. Quis Gracchi genus.] Sempronium Gracchum, qui secundo bello Punico Consul Campanos cecîdit, & paulò pòst proconsul Flauij hospitis sui perfidiam, per colloquij speciem in insidias tractus, à Magone cæsus fuit. T. Sempronius uerò Gracchus proditur bis fuisse Consul, ac toties triumphasse. fuit & censor: cui cùm inimicitiæ non obscuræ essent cum superiori Aphricano, uetuit tamen nomen suum decreto collegarum adscribi, ne ille teneretur ad dicendam causam. Quare, quòd pro Scipionibus intercessisset ex authoritate patrum, minor Cornelia Africani filia illi matrimonio data est. nam maior Nasicæ nupserat. Sempronius Gracchus postea ita præclarè rem bellicam in Hispania administrauit, ut Celtiberorum opibus accisis, trecentas illorum urbes exciderit, ut Polybius scribit. ubi uictoria potitus, oppidum Gracchorum condidit, posteris rerum à se gestarum monumentum. Moriens, ex Cornelia duodecim filios superstites reliquit. Tam perditè defuncto uiro

uidua in amore respondit, ut Ptolemæi regis nuptias reie-
cerit. Cæteris liberis pupillari ætate amissis, tres tantùm
adoleuêre: duo uirilis stirpis, & filia una Sempronia, quæ
minori Africano nupsit. Sed Corneliæ eloquentia, cura, &
studium circa institutionem liberorum, miris laudibus à
scriptoribus celebratur. Adolescentibus Tiberio Graccho
& C. Graccho nomina erant, ingenijs adeò diuersis, ut ex
ijsdem parentibus orti non uiderentur. Militauit Tiberius
primò sub Scipione in Africa, primusq; hostium muros
ascendit. inde cũ Mancino in Hispania ad Numantiam.
Tanta hic eius fuit authoritas apud hostes, ut in fœdere
transigendo nullum Rom. ad se mitti præter ipsum pate-
rentur Numantini. Virtutis eius famam adiuuabat glo-
ria paterna rerum in ea terra gestarum, cum quo olim
ipsi fœdus percusserant. Gracchus 20. millia Romano-
rum cum ipso consule circumuenta, periculo exemit. Sta-
tim Tribunus Pl. factus legem Agrariam in gratiam mul-
titudinis promulgauit. Hac præscriptum fuit, qui plus
agrorum possiderent, quàm ueteri lege permitteretur, ut
agros ad id temporis usque iniustè possessos, ueteribus do-
minis cum fructibus suis restituerent, æqua facta æstima-
tione. Erat autem uetus lex, ne quis supra quingenta ter-
ræ iugera possideret, neq; armenti maioris quàm centum
capitum, aut minoris quinquaginta pecus pasceret. Hac
lege inopi multitudini cautum uoluêre, ne omnia locuple-
tibus prædæ essent. quare ea plebi uehementer plausibilis
fuit: contrà, ira & odio locupletum animos accendit. Alij
aliam ferendæ legis causam adferunt: sed hæc, ut hone-
stissima, ita & uerissima uidet. Huic Legi nemo infestior
erat, quàm Scipio Nasica, ob agrorum multitudinem,
quos possidebat. Quare à patribus in curia accusatur gra-
uiter, quòd hac rogatione ad regnum sibi uiam sterneret:
quódq; domi nocturnos haberet conuentus: quódq; sacro-
sanctum læsisset magistratum, in Octauio collega pote-
state deiecto. Res ad seditionem usq; processit. Fit concur-
sus à senatu, duce Nasica, in Capitolium. Plebs ordinis
authoritatem reuerita fugit. Patrum primores subsellio-
rum pedibus refixis, in obuios impetum faciunt, caduntq;.
Cæde amicorum, qui circa Tiberium erant, reliqui territi,
in fugam abierunt. Eo temporis momento 30. ex ami-
cis eius perierunt. Cecidit ibi & Gracchus, à Saturnino
& L. Ruffo cæsus, natus annos nondum 30. Simili fato
post aliquot inde annos C. Gracchus eius frater, perijt.

Geminos.] duos: mutatio numeri distributiui, pro
numero cardinis. Fulmina.] Metaphora remota: terro-
res belli Scipiones. quos ut signare coarguatur, ac nõ Cneũ
& Pub. fratres, qui in Hispanijs periêre, significanter ad-
dit, cladem Libyæ: à toto partem intelligens, ipsam uide-
licet Carthaginem. Scipiadas.] Scipiones, maiorem A-
fricanum, & minorem: quorum prior secundum bellum
Punicum, tributaria facta Carthagine, finiuit: posterior,
urbem funditùs deleuit. Scipiadas, pro Scipiones: Enal-
lage speciei, patronymicum pro primitiuo: appositio. Hi-
storia notiores sunt, quàm ut hîc referantur. Maior Afri-
canus Hispanijs Pœnos exturbauit: Siciliam recuperauit.
Inde è Sicilia in Africam permissu senatus traiecit. Con-
gressus ibi cum Syphace rege Numidarum & Asdruba-
le, pluribus eos prælijs uicit. Bina hostium castra expu-
gnauit. in quibus 40. hominum millia ferro & igni con-
sumpta fuerunt, per C. Lælium, Syphacem cepit. Tot eius
uictorijs ad postremum effectum est, ut Carthaginenses
rebus desperatis, Annibalem ut extremæ salutis ancoram
ex Italiæ possessione reuocarint, decimosexto anno quàm A
intrarat. Ibi acie uicit Annibalem, petentibusq; pacẽ Car-
thaginensibus dedit. Reuersus in urbem clarissimum egit
triumphum, ac militari fauore Africanus cognominatus
est. Posteriori Africano tertium bellum Punicum decre-
tum fuit. Causa eius belli fuit Romanis, quòd contra fœ-
dus naues haberent, & extra ditionis fines exercitum du-
cerent: quódq; Massanissæ socio & amico Pop. Rom. ar-
ma intulissent: & quòd filium eius Gulussam, qui cum le-
gatis Romanis erat, oppido exclusissent. Erant tum Coss.
L. Martius, & M. Manlius. Hi cum exercitu traiecerunt
in Africam. A deditis statim acceptis obsidibus 300. ar-
mis instrumentisq; bellicis omnibus, iusserunt Carthagi-
nensibus, ut alio loco decem millia passuum procul a ma-
ri aliam urbem conderent. Indignitate rei imperata mo-
ti, rebellarunt. Itaq; arcta obsidione circumsideri, & op-
pugnari cœpti sunt. Cùm per partem discussi muri cum
cohortibus tribuni duo temerè irrupissent, à Scipione A-
fricano periculo exempti sunt. Qui & castellum Roma-
norum, paucis militibus liberauit, quod nocte ab hostibus
captum fuerat expugnari. Idem hostes à castris repulit,
qui omnibus adductis copijs oppugnare aggressi erant. B
Eiusdem uirtute, cùm duæ cohortes iniquo loco pugnan-
tes, ab hoste circumsessæ essent, incolumes reductæ fue-
runt. Hinc illud de eo elogium à Catone in senatu Romæ
auditum: reliquos qui in Africa pugnarent, umbris pu-
gnare: Scipionem uerò, rigore. Quare in comitijs comple-
rimæ tribus eum consulem, præter ætatem, conscripsêre.
Itaq; cùm ædilitatem tantum peteret, consul repugnanti-
bus aliquantulum patribus, legibus solutus, creatus fuit.
Obsessam arctè Carthaginem per partes cepit partim à
Mancino legato, partim ab ipso Consule Scipione Aemi-
liano, cui extra sortem Africa erat data, capta fuit. Ad ul-
timum, urbem expugnauit, septingentesimo anno quàm
erat condita: ac funditùs deleuit. Paruoq;.] pauperem
Fabricium, & continentem in magno imperio. Suprà re-
tulimus, (ni fallor) quibus artibus à Pyrrho tentatus fuit,
& auro, & elephanti post aulæa positi rhonchis: Neq; he-
ri, inquit, ô rex, me tuum aurum, neq; hodie tua belua mo-
uit. Idem à Samnitibus, quos uniuersos in clientelam ha-
bebat, decem æris & quinq; pondo argenti, totidemq; ser-
uos sibi missos in Samnium remisit. Illum (inquit Valer.)
locupletem faciebat, non multa possidere, sed modica de- C
siderare. Igitur in tenui fortuna potens erat, hostibus for-
midabilis, & suis admirationi. Serrane.] Apostrophus:
Q. Cincinnatum dicit, qui trans Tybrim agellum qua-
tuor iugerum coluit tãtùm. Hunc Dionysius tradit, agresti
operi intentum, ab ijs qui consulatũ nunciatum uenerant,
inuentum: eóq; purpuram & cætera consularia insignia
missa. Consul salutatus paululùm se tenuisse dicitur. mox
pauca hæc loquutus: Ergo, inquit, agellus hic non seritur
à me hoc anno, uereor ne annuus uictus nobis defuturus
sit. Liuius hoc tum accidisse ait, cùm Dictator crearetur.
Ea tempestate, liquet hinc, non opes aut diuitias, sed uir-
tutem ornamento fuisse. Dictator L. Minutium Consu-
lem ab Equis circumsessum, suo interuentu seruauit cum
exercitu. Fabij.] clarissimam ab initio eam gentem fuisse
constat, ut cùm Veientes Romanis incommodi essent ma-
gis, quàm graues, ea familia id bellum sibi gerendum pe-
culiariter depoposcerint. Trecenti sex armati profecti
sunt ad id conficiendum. Omnes hostium insidijs ad Cre-
meram, præter unum impuberem domi relictũ, perierunt.

A Tu maximus.] *Q. Fab. Maximum monstrat. Hic secundo bello Punico, post infœlicem pugnam ad Thrasimenum Dictator cõtra Annibalem missus, cùm nollet acie cum eo decertare, ne hosti tot victorijs feroci militem obijceret, pro gloria inuidiam fuit consequutus. M. Minutius equitum magister criminando eum tanquam timidum & segnem, effecit ut populi iussu imperium æquatũ cum Dictatore obtinuerit. Itaq; diuiso exercitu, cum loco iniquo pugnasset, militesq; in ultimo discrimine uersarentur, interuentu Fabij cum exercitu, discrimine exemptus fuit. Quo beneficio uictus Minutius, & castra cum eo iunxit, & patrem eum salutauit. Idemq; milites suos commilitonibus facere iussit. Paulò pòst, Fabius Max. Annibalem inter Casilinum oppidum & montem Calliculam ita conclusit, ut nisi excogitata mira arte noctu euaserit. Cùm sub hæc hostis Romanorum agros ferro & incendio popularetur, à solius Fabij fundo abstinuit, ut ita eum proditionis suspectum redderet apud suos ciues. Hostem non prælijs, sed cunctando sequendoq; uincendum esse duxit: unde uulgo ei Cunctatoris appellatio est indita. Hoc ipsum, Paulum Aemilium & Terentium Varronem Coss.* B *aduersus hostem ituros præmonuit, ne omnino pugnæ copiam illi facerent: sed frustrà. Fabius Tarentum recepit. In summa, rempub. cladibus alijs super alias afflictam, & tantum non fractam, unus cunctando restituit. Hunc præclarè Ennius de Fabio:*

10 *Vnus homo nobis cunctando restituit rem.*

quem uersum noster Poëta, una uoce mutata, hoc loco aptissimè usurpauit. Quidam Grammaticorum ipsam appellationem uocis Fabij inde deductam, duabus tantùm literis mutatis, contendunt, quasi fodium. *antiquos enim Romanos* fodios *fossas dixisse. Sed qua ratione* Fabium *à fodiendo deriuent, non uideo. Illud porrò uero propius est, quòd Romani pacis temporibus, aut quando à bellis uacatio esset, agriculturæ studiosè operam dabant, nomina pleraque nobilitas à re rustica mutuata fuit. cuiusmodi sunt: Pisones, à pisa: Cicero, à cicere: (quanquam de hoc aliter nonnulli sentiunt) Porcius, à porco: Fabius, à faba: Hircius, ab hirco: sic Bestia, Brutus, Scipio, Dolabella, Romulus, Varro, Bubulcus, Agrippa, Lentulus, Cepæ rius, atq; id genus alia, quæ à re rustica uocabula propria tracta sunt.* C Excudent.] *Epilogus enumerationis illustrium imperatorum, & amplissimæ posteritatis Aeneæ. Hac autem partitione rerum, in quibus diuersæ gentes excelluerunt, Romanorum artes belli futuras, quibus clari & illustres habeantur, uehit. Alij alijs artibus præstabunt: at Romani belli studijs, & rei militaris artibus omnes populos superabunt. Horum muneris erit, imperare, defendere afflictos, & iniurios bellis compescere.* Excudent.] *Græciæ fusoriam, fabrariam, & rerum inuenta tribuit, in quibus illi claruerunt præ cæteris nationibus. De rerum inuentoribus prolixè Plinius libro 7. cap. 56. & Hygin libro Fabularum, cap.* CCLXXVII *& cap.* CCLXXIIII. Spirantia.] *Fusoriam dicit & conflaturam metallorum, quam Cadmus Phœnix inuenit ad Pangæum montẽ. uel, ut alij, Thoas & Eaclis, in Pãchaia.*

Aera.] *Nobilissimum æs Corinthium fuit: uti marmor Parium, ex insula Paro profectum. Aes conflare Lydus Scythes monstrauit. Cæterùm uiuos uultus, statuariam uocat, quæ ars uiuas effigies imitatur.* Orabunt.] *eloquentiæ palma debetur Græcis, qui in ea semper claruerunt: unde serius ad Romanos fuit profecta. Nota Ciceronis uerba sunt: Doctrina, inquit, nos Græcia, & omni literarũ genere superabat, in quo erat facile uincere non repugnantes. nam mores & instituta uitæ, resq; domesticas ac familiares nos tuemur.* Cœlíq;.] *Astronomiam Chaldæis & Aegyptijs tribuunt. Epigenes grauis author prodidit, apud Babylonios* DCCXX. *annorum obseruationes syderum coctilibus laterculis inscriptas. Syderalis scientiæ inuentorem Iouem Belum apud Babylonios fuisse uolunt. Cæterùm radij usus maximè est in Astronomia & Geometria, ad stellarum fixarum distantias, rerum item altitudines & profunditates dimetiendas.* Surgentia.] *ortus & occasus signorum, quod proprium Astronomiæ est.* Tu.] *Emphasis cũ auersione. bellicosam eam gentem futuram coarguit, quippe quæ uniuerso Orbi sit imperatura: ut quemadmodum aliæ gentes alijs artibus excelluerint, ita Popul⁹. Rom. belli pacisq; artib⁹ reliquis præstaret. Ad hũc modum duo illa coniunxit: bellando hostes uincere, & leges uictis præscribere. Deinde officiũ principis optimi adiunxit: bonos tueri, malos uerò hostes bellis coercere: tum autem imperio parêre detrectantes, ferro & incendio persequi.* Sic pater.] *Elleipsis, deest uerbum* Ait, *uel narrauit, aut simile aliquod. Verba sunt Poëtæ, ut narrationem nouam Anchisen ab integro texentem faciat.* Mirantibus.] *Sibyllæ atq; Aeneæ.* Marcellus.] *Laudat M. Claudium Marcellum à uirtute, gloria militari, & nobili propter opima spolia triumpho. Hunc quidam Græcarum literarum egregiè doctũ fuisse prodiderunt. Bello eo quod Romani contra Insubres Gallos gesserunt, Consul cũ C. Cornelio creatus fuit. Hi gloriæ cupidi, non expectato ut prouinciæ ordinarentur, in Galliam cum exercitu profecti sunt. Galli pace, quã petierant, desperata, ultimo certamini se instruxerunt. Triginta millia Gesatarum, circa Rhenum accolentium, ad id bellum cõduxerant. Acerras urbem inter Padũ & alpes, interim Consules Romani obsidebant: ad quam obsidione liberandam, Galli parte copiarum trans Padum missa, Clastidiũ oppidum ditionis Romanæ oppugnare sunt aggressi. Quod postquam Consulibus nunciatum fuit, Marcellus cum equitatu, & parte pedestrium copiarum laborantibus auxilium ferre properat. Venienti Consuli Galli ferociter occurrũt: quorum accessus principio nonnihil perculit Romanos. at uerò ubi Galli undiq; à Consule circumuenti fuêre, cùm magna cæde dissipati, dilapsi sunt: partimq; ferro occubuerunt, partim in Padum sunt præcipitati. Marcellus ipsum regem Viridomarũ, quem nonnulli Briomachum, alij Britomarum uocant, in medio conflictu ferro obtruncat, iacentiq; opima detrahit spolia: quæ tertia à Romulo & ultima, Ioui Feretrio, imò Quirino suspendit.* Sternet Pœnos.] *Bello Punico secundo, repub. cùm alijs cladibus, tũ Cannensi grauiter afflicta, Marcellus Prætor ad Nolam eruptione ex oppido aduersus Annibalem facta, prosperè pugnauit. Idem paulò pòst illius exercitum ad eandem urbem magno prælio fudit ac uicit: primus omnium, tot cladibus fractis Romanis, meliorem spem belli dedit. Mox Consul in Sicilia Syracusas obsedit, ac cepit. Quare hunc gladium suum, Fabium uerò Maximum clypeum appellare Annibal solebat. Aduersus hunc fœliciter dimicauit Marcellus ad Numistrionem: unde noctu digressum Marcellus insequutus fuit, ac subinde cedentem pressit, donec fugeret. Tandẽ cùm Consul cum collega Crispino speculandi causa noctu castris esset egressus, insidijs ab Annibale ambo circumuenti sunt: Marcello occiso, Crispinus fugit.*

Opimis.]

Opimis.] Opima diximus suprà spolia appellata, quæ dux duci in prælio occiso detraxerit. Primus Romulus opima spolia Ioui Feretrio dedicauit, uir magnificus, & rerum à se gestarum ostentator non minor. Superemi-net.] gloria rei militaris, prudentia, & uirtute. Turbante.] id est, magnis tumultibus turbatam: mutatio generis. Est autem tumultus tanta perturbatio, ut subinde maior timor oriatur. Veteres Romani tumultum Italicum dixêre, quòd esset domesticus: & Gallicum, quod esset Italiæ finitimus: & nullum alium. Disertè Ciceronis authoritatem & definitionem Poëta sequutus, aptissimè uocabulo Tumultus usus est. Sistet.] Cum equitatu diximus eum & parte peditum ad Clastidium profectum: ergo eques uicit. Sistet.] componet rempub. turbatam bello Gallico: finiet denique hoc ipsum bellum. Galli simulac audiuêre suos ad Clastidium uictos & cæsos, relictis Acerris, Mediolanum fuga petiuerunt. Fugientes Cornelius alter Consulum euestigiò sequutus, agrum Mediolanensium populatus est. Sed Plutarchus, Marcellum Mediolanum cepisse tradit. Tum demum Gallorum duces omni spe, quam in armis habuerant, abiecta, se ac sua omnia Romanis dediderunt. Fuitq; ibi finis belli Gallici.

Gallũ.] Mutatio numeri, singularis pro plurali: Gallos Insubres. Tertia.] Omnium primus Romulus, Acrone Ceninensium rege cæso, opima spolia Ioui Feretrio dedicauit: secundus, Cornelius Cossus, interfecto Larte Tolumnio. tertius Marcellus, occiso Viridomaro. Arma.] spolia opima. Patri.] Disertè addidit, Quirino, ut ea non Ioui Feretrio, (ut à Romulo) sed ipsi Romulo patri & urbis conditori suspensa doceat. Plutarchus author est, in commentarijs Numæ scriptum fuisse, Prima opima spolia Ioui fuisse dedicanda cum trecentis assibus: secunda Marti, cum octuaginta: tertia Quirino, cum centum: quod præceptum Numæ diligenter à Poëta est obseruatum. Errat ergo Seruius, qui patrem, Iouem intelligit.

Capta.] duci detracta. Hæc familia ad Augusti tempora usq; durauit, in cuius nepote extincta fuisse uidetur.

Atq; hic.] enumerationem illustrium, imperatorũ absoluturus, in gratiã Augusti, eiusq; sororis Octauiæ, Marcellum immodicis laudibus celebrat. Hunc autem describit à formæ decore, armorum præstantia, & fronte mœsta. Huic Marcello, Octauiæ sororis & Cn. Marcelli filio nuptui Iuliam filiam suam dedit Augustus, tantum pueritiam egresso, inquit Suetonius. Deinde ubi is obijt, Marco Agrippæ eam matrimonio iunxit. Cæterùm Marcellum Octauiæ sororis filium Augustus sibi adoptarat in spem amplissimi imperij Romani. Hunc ferunt à Poëta tantopere adamatum, ut eum præsente Imperatore sit exosculatus. Sed fefellit principem de eo sua spes: nam decimooctauo ætatis anno ædilis, præter ætatem, in Baiano, quò ualetudinis restituendæ gratia concesserat, è rebus humanis excessit. Ob cuius mortem tota ciuitas non mediocriter dolore affecta fuit. Quare Romã è Baiano translatus, publico luctu funus elatum, in campo Martio magnifico apparatu sepultum fuit. Addunt & illud quoque, ab ipso Cæsare sexcentos lectos in funeris honorem publicè stratos, id quod honorificum apud eam gentem fuit. Mortuo mater, quæ breui pòst decessit, bibliothecam dedicauit: theatrum item & porticus dedicata sunt. Illud hoc loco prætereundum non est, quòd quidam scriptum reliquêre: Poëtam hunc librum recitantem, Augustum & eius sororem Octauiam tam auidè auscultasse, ut cùm ad hunc locum usque peruentum esset, lacrymis & eiulatu omnia miscuerint: & Poëta abrumpere lectionem coactus esset, nisi finem adesse dixisset. Ipsa quoque memoratur eo uersu audito, Tu Marcellus eris, in uestigio defecisse: atq; ægrè, exanimatam propè, ad se reuersam. Inde pro singulis uersibus Poëtæ dena sestertia adnumerata (sunt enim octodecim) quam summam nostratis pecuniæ excedere opinor quatuor millia aureorum, & quingentos. Marcelli theatri meminit Plin. lib. 7. cap. 56. cap. de Pietate, in cuius dedicatione, diuus Augustus tigrim primus Romæ in cauea mansuefactam ostendit. Idem, eiusdem ædilitatis lib. 19 cap. 1. Hic est ille Marcellus, qui in æde Apollinis Palatina, unam dactylothecam dedicauit: idq; exemplo Cæsaris dictatoris, qui sex in æde Veneris genitricis id genus consecrauit. Author Plin. est lib. 37. cap. 1. Vnà namq;.] uel cũ reliquis ducibus Romanis, uel cum Marcello illo, qui ab Annibale cæsus fuit, quòd eum non tantùm nomine referret, sed sanguine etiam & familia attingeret. Egregium.] A forma præstantia, & armorum fulgore: unde colligere dat rei militaris gloriam. Fuit non modò propter formæ decus, sed etiam admirabilem affabilitatem humanitatemq; Pop. Rom. charissimus. A

Læta parum.] ob immaturam mortem. Anno enim decimooctauo fato defunctus fuit. Frons autem uel læti uel tristioris index est: perinde ut oculi in terram deiecti, mœstitiam coarguunt, & uerecundiam. Lumina.] oculos, μετωνυμικῶς, pro oculis, luminibus: à signis tristitiæ. Ille.] Monstrat Marcellum Octauiæ filium. Verùm cùm addit, Comitatur euntem uirum, dubium est, Marcellum' ne indicet, quem nomine refert: an Augustum, à quo in filium & proinde in successorem imperij Rom. adoptatus fuit. Nepotum.] nostrorum posterorum. Quis strepitus.] Seruius exponit, propter ædilitatem. Meo iudicio, pro plausu & fauore populari accipiendum & pompa frequenti Romanorum, qui funus comitati fuerunt. Mirè charus erat (ut suprà dixit) Pop. Rom. id quod in funere eius testati sunt. Instar.] ad mensuram & æquiparationem, non ad similitudinem refertur. Itaque, quantum instar in Marcello est: id est, æquiparatio uirtutis illius, cui sanguine coniunctus est, quemq; nomine etiam refert. Nox atra.] Mortem dicit: nam breuis uitæ futurum eum innuit. Quare tristi umbra addit, publicum luctum ob eius mortem uolens significare. Nox ipsa pro morte, usitatissimè poëticis surpatur: ut apud Catullum: B

Nox est perpetuò una dormienda. C

Pater.] inquit: ellipsis poëtica. O nate.] Beneuolentia à persona Aeneæ. Inde proponit: Ne quæras luctum suorum. Ostendent.] Narratio breuis. nam impubes propè adhuc fatis concedet. Vitæ breuitatem itaque uolens innuere κατὰ μείωσιν, dicit eum terris tantum ostensum iri: quasi statim quàm esset editus, è uita theatro facesseret. Nimium uobis.] Admiscet affectus, à fato rum inuidia, per quæ Romani imperij amplitudo & potentia maior esse haud potuerit. Romanam propaginem, ipsos Romanos dicit, à posteritate Aeneæ propagatos & in Propago, metaphora est. Est autem propriè ea uitis pars quæ paulatim ducitur, & latiùs atq; latiùs extenditur & dilatatur. hinc uerbum Propagare. Propria.] perpetua: si Romanis sua fuisset fœlicitas per Marcellum diuturna, nimis uobis ô superi, illorum opes uisæ fuissent potentes. Auersio. Quantos.] Pathos per admirationem, à miserabili pompæ funebris facie in Campo Martio.

A Martio. Illum campum Mauortis, emphaticè, non uulgarem campum signat. Et uirûm, pro uirorum, syncope. Etenim in Campo Martio crematus & sepultus fuit. Campus quidem non ipse edet gemitus, sed frequens Po. Rom. multitudo: metonymia. Sed & agere gemitus dixit, pro ducere gemitus. Tyberine] Auersio, ad Tyberinum deũ, qui in Tybri habitare putatur. Nisi quis figuratè malit Deum Tyberinum, pro ipso amne, cui præsideat, accipere. Iam κατ' ἄρξησιν funera dixit, cùm unum tantùm efferretur. Funera namq; accipienda, pro numerosa omnis ordinis mortalium frequentia, funus in Campum Martium deducentium & efferentium: ad sexcentos lectulos stratos: item accumbentium in funebri apparatu, quem Cæsar Augustus in extremo officio mortuo sit præstaturus. Recentem.] in quo recens aggesto cineres sint conditi ipsius Marcelli. Nec puer.] Transit in laudes personæ Marcelli immodicas, per ominationem, ut iuuenis præsentem multo magis faciem admiretur. Quisquam.] Collatione aliorum à spe futuræ uirtutis & expectatione à parentibus concepta, uehementer laudes amplificat. Ex signis, quæ in pueritia elucent, solemus futurorum rationem & coniecturam ducere: Auos ipsos parentes & propinquos hic uocat, quibus de se egregium uirtutis specimen polliceri uisus fuit Marcellus. Latinos auos, Romanos intelligit: & gentem Iliacam, similiter quidem, sed quæ de stirpe Troiana originem duxerit tantùm. Alioqui communi nomine omnes incolæ urbis ciues Romani appellabantur. Iliaca.] antonomasia. Romula.] Romulea tellus, Italiæ terra. Vtroque modo loquimur: & iactat illum alumnum, & iactat se de illo alumno. Iactare in utranque partem usurpatur: usitatius tamen deteriorem. unde iactantia, stulta & inepta de se ebuccinatio.

B

Vllo.] de ullo alumno, quẽ genuerit & aluerit. Heu.] Ab exclamatione pathetica. Causam exclamationis suæ addit Anchises: quòd tria uirtutum genera, quæ in heroibus præcipuè commendantur erga patriam, cum ipso Marcello sint sepelienda, ut ea per ætatem patriæ præstare nequeat. Repetitio dolentis, mirè intendit seniles affectus. Non illi.] Causam dixerit, ut dixi. Nulli enim in bello secundus esset futurus. Dextra.] pro uirtute: ut alibi diximus, sed & fidei consecrata est. Impunè.] ut ui-

C nus haud elaberetur. Obuius.] Aduerbium nomine cõmutatum: pro obuiam, uel obuium. Seu.] Duplicem pugnæ rationem circumscribit, pedestris & equestris: ab utroq; pugnæ genere eum laudat. Armos.] id est, subderet equo calcaria. Nam armi propriè dicuntur humeri cum brachijs. Armos posuit pro ipso equo: pars pro toto, seu pars pro parte. Heu miserande.] Rursum exclamatione affectus concitat, ut audientium animos suspensos teneat, cognoscendi auidos, ecquis ille sit futurus, quem tantopere uehit: item affectus ab ætate, cùm rursum non tantùm puerum eum, uerumetiam miserandum, hoc est, misericordia dignum cum prædicet. Si qua.] utinam aliqua ratione fatalem necessitatem posses euitare: sed ineuitabile est fatum. Tu Marcellus.] Nomen, quod tam diu suspendit, nunc demũm reddit attentis: quod eo consilio haud dubiè à Poëta factum est, quòd sciret futurum, ut dolor benè positus, filij audito nomine, audientibus recrudesceret. Itaq; ibi serie enumerationis abrupta, paucis sub sua persona reliquum historiæ absoluit. Tu Marcel.] Emphaticè, singularem illum arguẽs, in cuius laudibus immodicus tot uerbis immoratus fuit.

Manibus.] Hortatur posteros Romanos ad iusta pro magnifico apparatu persoluenda, idq; κατ' ἐξοχὴν: præcipuè uerò ad lilia tumulo plenis manibus insternenda. Sunt autem lilia, nobilitate flores rosis proximi: nec putatur ullis florum maior proceritas. Candor eorum tantus, ut à nullo uincatur. Duplex color, duplex odor: nam alius calycis est, alius staminis. Sunt & purpurea lilia, quæ Narcissum uocari tradit Plinius. Cæterùm propter eorum nobilitatem, utrumq; floris genus uult inspargi mortui tumulo: quorum alterum (rosa uidelicet) etiam Veneri, propter Adonim, & colorem, sanguine eius infectum, longè gratissimum existimatur. Epigrammatum Poëta ita de rosa:

> I fœlix rosa, mollibusq; sertis ”
> Nostri cinge comas Apollinaris, ”
> Quas tu nectere candidas, sed olim, ”
> Sic te semper amet Venus, memento.
> Et Maro in Elegidio:
> Syderis & floris est domina una Venus. ”

Claudianus lib. 2. de raptu Proserpinæ ad eundem modum de Venere rosas colligente canit:

> ——sic fata, cruoris ”
> Carpit signa sui. —— Id est, rosas purpureas. ”

Purpureos itaq; flores, rosas intelligit, quæ priscis in summo precio fuerunt. Vnde deuehementer dissimilibus, Rosam cum anemona comparat: & de rebus gratissimis, Rosas loqui: id est, rosarum instar amabilia. Iam uerò & illud mihi expendat non omnino obesæ naris lector, num rosa symbolum præmaturæ mortis charissimi pariter & nobilissimi pueri sit. Etenim ut rosa nullus flos est amabilior, nullus odore gratior: ita non alius minus diuturnus. Habent rosæ, perinde ut pueritia, suum tempus, sed perbreue. Hinc illud Horatij in Odys.

> Mitte sectari, rosa quo locorum ”
> Sera moretur. ”

Rosam quæ præterierit, ne quæras iterum: ne maceres te desiderio rerum earum, quæ reuocari nequeũt: ut formæ, iuuentæ, & similiũ. Animam q; nepotis.] Marcelli. Etenim antiqui existimabant, mortuorũ animas in sepulchris habitare: quãobrem in parentationibus libamina illò inferre cõsueuère. Cumulaturũ igitur se promittit, honoris ergò, animam Marcelli his rosarijs, ceu donis quibusdam, cũ aliud uiuo maturè nequeat præstare. Et tanquam fidem propriam; nomen suum pro posteritate interponit, ut se id dicat facturum, quod parentes, adeoq; omnes ciues Romani, Anchisæ progenies, illi exhibebant. Accumulem.] A pietate erga suos. Eleganti metaphora ista dicuntur: Cumulare alicui beneficium, cumulare Marcellum beneficio, cumulatè reddere alicui beneficium, cumulatè pẽsare beneficium, cumulatè accipere beneficium, & similia.

Fungar inani.] cuius uidelicet nullum sensus ad eũ sit uenturus. Nã iusta, extrema superstitum officia sunt ergà mortuos. Rectè igitur inane munus magnificum funeris apparatum uocat. Sic tota.] Verba Poëtæ sunt, abrumpentis orationem Anchisæ, & festinantis ad epilogũ libri. Simul ostendit summatim, quæ deinde de reb. Italicis docuerit filium, memor ubiq; eorum, quæ superioribus libris promiserit. Etenim in quinto Anchises duo potissimùm se edocturum Aenẽã apud inferos pollicitus fuerat: genus, ac posterorũ seriẽ, quæ hactenus diligenti enumeratione recensuit. Inde urbes Italicas, fato illi à dijs destinatas, quas hoc loco inde Anchisen filio memorasse canit: Tũ genus omne tuum,

tum, & quia dentur mœnia discet. Sic.] *recensendo singula quæ ad posteritatem attinebant.* Aëris.] *A loco. Suprà uarias sententias de Elysio retulimus: atque inter cæteras Philosophorum opiniones, fuisse qui opinarentur, Elysium esse circa globum Lunarem, ubi purior sit aër: rursum in circulo lacteo beatorum animos uersari. Neque uerò ignarus sum, quid hic dicat Probus: Aër, inquit, qui segnius iacet, per summa montium & ima terrarum, dici potest Chaos: qui uerò superincumbit, uicem inferorum obtinet, quod hic annotauit Vergilius, ut post mortem soluto corpore, umbræ in hac obuersentur caligine: anima ultimo aëre, ut puriores transmutantur. Didymus Elysiū uocat,* τὸ πανάρθρον ἐνδιαίτημα, ἐκ τῆς ... ἀνακαθαρθέντα ... *id est, Heroum domicilium, sic dictum à quodam Elysio Eleutheri filio, homine religiosissimo. Vel quòd ibi corpora perpetuò maneant libera, & insolubilia.*

Lustrant.] *perspiciunt, & obuersantur per omnia Elysij loca.* Incenditq;.] *Metaphora. narrando posterorum uirtutem, bella, amplitudinem imperij, quorum omnium recordatione animum uiri ad res maximas gerendas acuit.* Bella.] *in Italia cum Rutulis alijsq; Latij populis uario fortunæ habitu gerenda: qui Laurentes populi, quis rex, cuius filia ei in matrimonium locanda sit: quibus fontibus, quibus de causis concitabitur bellum & quem id inde habiturum sit exitum. De Laurentibus in septimo instituetur narratio.* Vrbemq;.] *Laurentum, regis Latini regiam. Cæterùm, ut paulò antè dixi, summatim narrat Poëta, ea quæ pluribus Aeneæ à patre sunt memorata, ne superuacanea partim prolixitas odiosa sit lectori: partim ut legentis animum ad eorum enarrationem in posterioribus suspensum instructumq; reddat.* Fugiat.] *Polysyndeton. Prius est scire quæ pericula euitanda sint ac fugienda: quibus locis, temporibus, à quibus hostibus, quo consilio. Proximum est, ut uir bellica laude clarus, in duris rebus forti animo sit, ac palmæ uictoriæ symboli naturam imitetur: hoc est, ut fortiter aduersus omnia pericula animi robore perduret, & prudentia augeatur. Hoc uirilis animi robur idem alibi eleganter descripsit:*

Tu ne cede malis, sed contrà audentior ito, "
Quàm tua te fortuna sinet. "

Quo quemq; modo fugiatq; feratq; laborem] *Tmesis: quomodo quemque laborem ferat & fugiat. Et laborem dixit: pro, quomodo unumquodque periculum caueat ac toleret.*

A R G V M E N T V M.

Aeneas audita posterorum suorū narratione, perceptisq; ab Anchise patre rebus, quæ sibi euenturæ erāt, ab ipsomet Anchise ex inferis per portam eburneam vna cum Sibylla emittitur.

Sunt geminæ Somni portæ, quarum altera fertur
Cornea, qua ueris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises, unàq; Sibyllam
Prosequitur dictis, portâq; emittit Eburna:
Ille uiam secat ad naueis, sociosq; reuisit:
Tum se ad Caietæ recto fert littore portum:
Anchora de prora iacitur, stant littore puppes.

NASC. Svnt geminæ Somni portæ] *duas Sōnij portas quæ sunt apud inferos, describit: alteram corneam, alterā eburneā: de quibus uariè disputauit cùm Græci, tum Latini scriptores. Seruius, & Homeri interpres per corneam portam oculos intelligendos putat, quòd colore sint corneo: per eburneam dentes nimirum osseos, & candidos: per corneam egredi ueras umbras, quia demum certa sint, quæ oculis conspiciuntur: per eburneam falsas, quòd uana plerunque soleant esse, quæ fama percipiuntur. hinc illud adagium, pluris esse oculatum testem unum, quàm auritos decem: hoc est, maiorem habendam esse fidem referentibus ea, quæ uiderint oculis, quàm his, qui narrant ab alijs audita: itaque Aeneam per eburneam portam dimissum, significare pro falsis habenda, quæcunque de inferis Poëta narrarit. huc respexisse Socrates uidetur apud Plat. in Charmide, siue de temperantia, alludens ad Homeri locum de somniorum portis, ut proximè dicemus, cùm ait Critiam alloquens, Audi iam meum somnium, (siue per cornu, siue per ebur emerserit. Porphyrius uerò philosophus ad naturam animæ id referre uidetur. adeas Macrob. lib. de Som. Scip. 1. cap. 4. Vtcunq; est, locus ex Hom. Odyss. 19. sumptus est, cuius uersus ad uerbum ferè transtulit Poëta noster:*

" Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων,
" Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.

& quæ sequuntur alia.

Vmbris.] *Homerus somnia, hic umbras de portis exire dicit.* Ad cœlū.] *Cœlū pro regione uiuorum positum est: quia sicuti Dij nobis, ita nos defunctis superi habemur. Macrob. 1. de Somn.* Portâq; emittit eburnea.] *ppter causas supradictas.* Ille uiā secat ad naues] *secat propter arta dixisse uidetur quæ ab incedentib. assiduè finditur: unde & aues aërem secare dicuntur, dum uolant, & nautæ per mare iter secant. cùm aquas nando findunt.* Ad Caietæ.] προληπτικῶς *de sua persona Virgilius portum nominat, qui eo tempore huius nominis nondum fuerat. ut,*

" *——Lauinia uenit*
" *Littora——*

Sed de nomine Caietæ nutricis Aeneæ, uel Creusæ, quæ illic mortua, & sepulta est, nomen sumpsit, quod Virg. ipse in 7. Aeneid. his uersibus ostendit:

" *Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix*
" *Aeternam moriens famam Caieta dedisti.*

LAMB. Hort. Svnt geminæ Somni.] *Epilogus totius libri, cōstans descriptione portarum Somni. Has autem describit à materia, cùm corneam alteram, alteram eburneam uocat: & ab officio seu proprijs operibus, cùm per has somnia ad mortales proficisci canat.*

Sunt geminæ.] *Harum portarum descriptio sumpta est ex Homeri Odyss. 19. Verba sunt Penelopes ad Vlyssem:*

Δοιαὶ

A δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων,
αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι·
τῶν οἳ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος,
οἵ ῥ' ἐλεφαίρονται ἔπε' ἀκράαντα φέροντες,
οἱ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων ἔλθωσι θύραζε,
οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι βροτῶν, ὅτε κέν τις ἴδηται.
ἀλλ' ἐμοὶ οὐκ ἐντεῦθεν ὀΐομαι αἰνὸν ὄνειρον
ἐλθέμεν, ἦ κ' ἀσπαστὸν ἐμοὶ καὶ παιδὶ γένοιτο.

Quem locum Poëtæ enarrator Didymus his uerbis explicat: οἱ μέν φασι κερατίνην πύλην συνεκδοχικῶς τοὺς ὀφθαλμούς. κερατοειδὴς γὰρ ὁ πρῶτος χιτὼν τοῦ ὀφθαλμοῦ. ἐλεφαντίνην δὲ, στόμα, καὶ ἔσωθεν ἐλεφαντοχρῶτας τοὺς ὀδόντας. ἐκ δὲ τούτων πιστότερα εἶναι τὰ ὁρώμενα τῶν λεγομένων. καὶ ὅτι διὰ μὲν κέρατος οἷόν τε καὶ ἰδεῖν, διὰ δὲ ἐλέφαντος οὔ. ὅσα ἄν τις ἐν πλησμονῇ τροφῆς ἴδοι, ταῦτα εἶναι ψευδῆ· κερατίνην μὲν τὴν ἀληθῆ τὸ ἔτυμα κραίνειν καὶ τελεῖν· ἐλεφαντίνην δὲ, τὴν ψευδῆ. ἐλεφήρασθαι γὰρ, τὸ παραλογίσασθαι, καὶ ἀπατῆσαι. ὁ γὰρ Ἀθηναίην ἐλεφηράμενος καθ' Ἀπόλλων. τινὲς δ' οὕτως ἀποδεδώκασι· κερατίνην μὲν, τὴν ἀληθῆ καὶ διαφανῆ καὶ λαμπρὰν· ἐλεφαντίνην δὲ, τὴν ψευδῆ καὶ ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην.

B οἱ δέ φασιν, κέρασιν ἀπεικάζειν τοὺς οὐρανίους ὀνείρους, οἵτινες καὶ ἀληθεύουσι· ἐπεὶ τὰ κέρατα εἰς ὕψος ἀνατείνει· ἐλέφαντι δὲ, τοὺς χθονίους. τὰ γὰρ τῶν ἐλεφάντων κέρατα κάτω νεύει. διττοὺς δὲ οἶδεν ὀνείρους. ἐπὶ μὲν γὰρ τοὺς τῶν οὐρανῶν φησιν, ἢ καὶ ὀνειροπόλον. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. ἐπὶ δὲ τῶν χθονίων, πὰρ δ' ἴσαν Ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην, ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας καὶ δῆμον ὀνείρων. id est, Quidam aiunt corneam portam synecdochicè oculos significare: nam prima eius tunicula planè corneæ formæ est. eburneam uerò, os, & intra id dentes, eburneum colorem præ se ferentes. Horum autem fidem propius mereri ea quæ uidentur, quàm quæ dicuntur. Tum autem, quod perspicuum sit cornu, ebur uerò minimè. Siue quòd ea quæ in satietate & cibi redundantia uidemus, ferè sint uana. Quamobrem cornea porta illa, rerum ueritatem absolutè inducit, hæc uerò eburnea mendacium. Est autem ἐλεφήρασθαι, decipere propriè, & fallere, ut in illo:

ὁ γὰρ Ἀθηναίην ἐλεφηράμενος καθ' Ἀπόλλων.

Id est,

Pallada non latuit, cùm falleret augur Apollo.

C Rursum sunt, qui ita has portas, Somniorum interpretentur: ut corneam ueram, perspicuam & splendidam exponant: eburneam uerò, uanam, obscuram, incertam & confusam. Nonnulli tradunt, cœlestia somnia cornibus comparari, quæ uera denunciant: propterea quòd cornua in altum eriguntur. ebori uerò terrena: nam elephantum cornua deorsum in terram prona nutant. Nouit itaque duo somniorum genera. De ijs autem quæ è cœlo proficiscuntur, ait:

ἢ καὶ ὀνειροπόλον. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.

Id est,

Aut somniorum interpretem: etenim & somnium à Ioue est. De terrenis autem:

πὰρ δ' ἴσαν Ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην,
ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας, καὶ δῆμον ὀνείρων.

Id est,

Gurgitem ad Oceani uenêre, & Leucada petram,
Solis item ad portas, gentem & quam somnia dicût.

Hactenus ille. Seruius alium sensum adducit: Somnum, inquit, cum cornu nouimus pingi. & qui scripserunt de somnijs, dicunt, ea quæ secundum fortunam & personæ possibilitatem uidentur, habere effectum, & hæc uicina sunt cornu: unde cornea uera fingitur porta. ea uerò quæ supra fortunam sunt, & habent nimium ornatum, uanitatemq́ iactantiam, dicunt falsa esse: unde eburnea quasi ornatior porta fingitur. Hucusque Seruius. Cæterùm per has insomniorum portas apud inferos, poëtæ innuunt, longè maiorem fidem habendam referentibus ea quæ uiderunt oculis, quàm ijs qui narrant ab alijs audita. Vnde natum etiam est prouerbium: Pluris est oculatus testis unus, quàm auriti decem. Lucianus in Gallo: ἐπειδὰν σὺ ὦ Μίκυλλε παύσῃ ὀνειρώττων, καὶ ἀποψήσῃ ἀπὸ τῶν βλεφάρων μέλι τὸ νῦν δὲ, πρότερον εἰπὲ, ὡς μάθω, ἆρα διὰ τῶν ἐλεφαντίνων πυλῶν; ἢ διὰ τῶν κερατίνων σοι ὄνειρος ἧκε πετόμενος. id est, Postquam uerò Micylle desijsti somniare, & præsens hoc mel palpebris abstersisti: primùm hoc mihi edissere, ne sim nescius, utrum per eburneas portas, an per corneas tibi somnium huc aduolauit. Macrobius commentar. lib. 1. cap. 3. in Somnium Scipionis, huiusmodi, de geminarum portarum Somnij descriptione, ex Porphyrio adfert explicationem. Latet, inquit Porphyrius, omne uerum: hoc tamen anima, cùm ab officijs corporis somno eius paululùm libera est, interdum aspicit. tamen non libero & perfecto lumine uidet: sed interiecto uelamine, quod nexus naturæ caligantis obducit. Et hoc in natura esse, idem Vergilius asserit dicens:

Aspice (namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat uisus, & humida circum
Caligat, nubem eripiam. ——)

Hoc uelamen cùm in quiete ad uerum usque aciem introspicientis admittit, de cornu creditur: cuius ista natura est, ut tenuatum uisui sit peruium. Cùm autem à uero hebetat, ac repellit obtutum, ebur putatur, cuius corpus ita natura densatum est, ut ad quamuis extremitatem tenuitatis crassum, nullo uisu ad ulteriora tendente penetretur. Retuli hæc ex Macrobio. Ad harum Somni portarum simulachrum, duas inferorum portas Valer. Flaccus effinxit, lib. 1. Argonaut.

Hic geminæ æternùm portæ, quarum altera dura
Semper lege patens, populos regesq́ receptat.
Ast aliam tentare nefas, & tendere contrà
Rara & sponte patet, &c. ——

Cœlum.] in Mundum. nam cum inferis collati, superi rectè appellantur. Insomnia.] Porrò quatenus & quibus somnijs credendum sit, suprà in tertio disseruimus. Quinque somniandi formas ad hæc tradunt: & totidem diuersa nomina earum rerum, quæ dormientibus obijciuntur. Aut enim est ὄνειρος: hoc est somnium, aut ὅραμα: id est, uisio: aut χρηματισμὸς, oraculum Latini uocant: aut ἐνύπνιον, insomnium: aut est φάντασμα: hoc est, uisum. Somnium propriè id appellant, quod rei significationem, non nisi per interpretem intelligendam, ambagibus obscuris tegit uelatq́. Hoc item in quinque species diuidunt: proprium, alienum, commune, publicum, & generale. Visio, quoties id nos uidere existimamus, quod ita postea eueniat, ut apparuerat. Oraculum, quod in somnis aut deus, aut parens, aut diuus aliquis, denunciat nobis euenturum, faciendum, aut euitandum. Phantasma, cùm inter uigilandum quiescendumq́, quâ

uigilare se existimans, putat se uidere insitata specie & magnitudine uagantes formas quasdam, & in se irruentes, aut etiam rerum turbulentas & latiores tempestates. Huc spectat epialtes. Insomnium uerò, quoties ea cura, idq; studium dormienti occurrit, quo se uigilantem fatigarit. Atque adeò uel hinc insomnio nomen datum arbitrantur, non quia per somnum uidetur, sed quia in ipso somnio tantummodo esse creditur, cùm uidetur, & nihil uigilanti momenti adduchit. Quare hoc loco uana omnia ea esse quae de inferis cecinerit, significaturus Poëta, falsa esse insomnia dicit. Huc referendum est insomnium Didonis, Luciani, & aliorum.

Ille uiam se.] Periphrasis: secare uiam, pro proficisci, ire ad naues. Itaq; è porta eburnea emissus, rectà ad naues suas se & socios recepit. Mirum m ex eodem specu, in quem se descendens demerserat, in lucem emerserit.

Caietae.] cui suprà nomen factum ab Aenea nutrice ibi mortua & sepulta dixit:

Tu quoq; litoribus nostris Aeneia nutrix
Aeternam moriens famam Caieta dedisti.

Etsi ante ea tempora uel nullo, uel diuerso nomine portus is dictus fuit: de nutricis suae nomine tamen ibi extinctae, eum tum appellauit. Consimili modo Homerus, quem hoc loco imitatus est, Vlyssem suum ad socios deduxit Odyss. 11.

αὐτίκ' ἔπειτ' ἐπὶ νῆα κιὼν ἐκέλευον ἑταίρους,
αὐτούς τ' ἀμβαίνειν, ἀνά τε πρυμνήσια λῦσαι.

Extant tamen alij authores, qui eum ipsum portum non à Caieta nutrice nomen habere prodant: uerùm ἀπὸ τοῦ καίειν: hoc est, ab exurendo: quòd ibi Aeneae naues, statim post eius in Italiam appulsum, exustae fuerint: id quod Poëta in Sicilia accidisse tradidit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, (QVI tantùm in sex priores libros Aeneidos Virgilij scripsit:) Et D. Lamberti Hortensij Montfortij, in Lib. VI. Aeneidos, Explanationum

FINIS.

ARGVMENTVM IN LIBRVM SEPTIMVM AENEIDOS VERGILIANAE.

ADILON.

Septimus Aeneam reddit fatalibus aruis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN septimum Aeneidos librum Argumentum.

Hic quoq; Caietam sepelit: tum deinde profectus
Laurentum uenit: hanc uerbis cognouit Iüli
Fatalem terram: mensis en uescimur, inquit.
Centum oratores ueniam pacemq; petentes
Ad regem mittunt laeti cum sorte Latinum:
Qui cum pace etiam natae connubia pactus.
Hoc fortè Alecto Iunonis dissipat ira,
Concurrunt dictis, quamuis pia fata repugnent:
Belli causa fuit uiolatus uulnere ceruus.
Tum gentes sociae arma parant: fremit arma iuuentus.

ANNO-

ANNOTATIONES D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII IN LIBRVM VII. Æneidos Vergilianæ.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER VII.

CONDITA nutrice sub noctem, Circaos prætemauigat, ac sub auroram illucescentem in Tyberinum littus socios exponit. Explorat inde loca, quæ ex omine oblato, fato sibi decreta aduertit. Illicò ad Latinum regem oratores pacem petitum mittit. Quam non solùm impetrat, sed etiam à Latino honorificè ad regni participationem & filiæ coniugium inuitatur: desponsam eam quidem Turno fuisse, sed quā portētis diuorū, & oraculis Fauni patris territus, externo duci seruarat. Iuno Troianorum successu acerbata, Furiam Alecto ex inferis euocat, quæ primùm omnium Amatam Latini uxorē furijs impletiinde Turnū. Ad postremum tumultuantur rustici in agris, aduersus Ascanium uenantem, à quo cerua uulnerata fuit. Hæc à se fideliter perpetrata Alecto Iunoni renunciat. Tota Italia turbatur, filijs undiq; ad Latinum fuga. Quo frustra obnitente, Iuno templum Iani aperit, bellū indicit. Recensetur catalogus ducum, qui aduersus Aeneam arma cum Latino aduersus Troianos sumpsere. Quemadmodum sex prioribus libris ad imitationem Odyss. Homericæ errores Aeneæ descripsit: ita sex posteriores ad exemplum Iliad. delineauit, in quibus bella narrat, quæ uir fortis in terra fatali magno & excelso animo gessit. Allegoriam horum librorum alibi retulimus. Principium à fine superioris libri pendet. Tu quoq;] Quemadmodum Palinurus & Misenus promontorijs nomina dederūt: ita portui Caieta nutrix Aeneæ, ibi fato defuncta, nomen indidit. Sunt tamen authores non imi subsellij, qui dicant, portum Caietanū non à nutrice Aeneæ, sed cōcrematis nauibus nomen accepisse, καίω, accēdo, comburo: naues non in Sicilia, sed in Italiā exussisse. Bœotæ καιέταν, καλαμίνθην uocant: id est, mentham syluestrem, herbam, [illegible]. Et uoragines etiam καιέτας dici uolunt: unde apud Spartanos καιάδα, barathrum, in quod malefici conijciebantur, ut apud Siculos. καιέτας, carceris species apud Lacedæmonios. καιέτοι, ῥωχμοί: id est, scissuræ, quas efficiunt terræmotus. Magna.] Italia: ab Hespero, ut alibi non uno loco dictum est. addidit Magna, discriminis causa, quòd Hispania minor Hesperia sit appellata. Si qua est.] Alioqui frustrà essent omnia, quæ præstantur mortuis.

TV quoq; littoribꝰ nostris Aeneia nutrix
Aeternam moriens famā Caieta dedisti:
Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaq; nomen
Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signat.

At pius exequijs Aeneas ritè solutis
Aggere composito tumuli, postquā alta quierunt
Aequora, tendit iter uelis, portumq; relinquit.
Aspirant auræ in noctem: nec candida cursum
Luna negat, splendet tremulo sub lumine Pōtus.
Proxima † Circeæ raduntur littora terræ:
Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisq; superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum,
Setigerīq; sues, atq; in præsepibus ursi
Sæuire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominū ex facie dea sæua potentib. herbis
Induerat Circe in uultus, ac terga ferarum.

† al. Circææ

Proxima.] Homerus Odyss. x. [illegible]

Circeæ.] Circæum mons est in Italia, circumfluus in insulæ modum, mari & paludibus. Fuit hic Circes templum, in quo ostendebatur, manu gestans Vlyssis phialam. Atq; ob id aiunt fabulosa omnia de Circe & Vlysse in eo loco nata. Plin. lib. 3. cap. 5. Circei, inquit, quondam insula, immenso quidem mari circundata (si credimus Homero) at nunc planicie. Mirum est, quod hac de re tradere hominum notitiæ possumus. Theophrastus, qui primus externorum aliqua de Romanis diligentius scripsit: nam Theopompus (ante quem nemo mentionem habuit, urbem duntaxat à Gallis captam dixit: Clitarchus, ab eo proximus, legationem tantum ad Alexandrum missam) hic iam plus quàm ex fama, Circeiorum insulæ, & mensuram posuit stad. 80. in eo uolumine quod scripsit Nicodoro Atheniensium magistratu, qui fuit urbis nostræ 460 anno. Quicquid est ergo terrarum, præter 10. M. pass. propè, ambitus adnexum insulæ. Solis filia.] Inuò Aeetæ & Hecates, ut historiographi scriptum reliquere. De-

hæc alio loco pluribus à nobis memoratum est. Huic prouinciare fuisse tradunt, ueneficijs maternis artibus imbuta, homines in alias atq; alias rerũ formas transmutare. Inaccessos.] propter paludes, uel breuia. Siue inaccessos, non accedendas, propter periculum à magicis artibus.

Cedrum] A' signis opulentiæ. De oleo cedrino uide Plinium. Cæterùm antiquius olei usus apud Italos nullus fuisse perhibetur. Huius arboris ea natura est, ut cariem non sentiat: quare libros à tineis conseruat. Vnde cedro dignum dicere solemus, quicquid indicare uolumus immortalitatem mereri. Cedro folia non decidunt. Huius oleo perunctà, ne ipsa quidem cariem sentiunt, aut tineam, ut ne clauum etiam fixum teneat. Et quia materia æterna est, ex ea simulacra deorum factitarunt.

Quæ ne monstra pij paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus uentis impleuit uela secundis,
Atq; fugam dedit, & præter uada feruida uexit,
Iamq; rubescebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
Cùm uenti posuêre, omnisq; repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atq; hic Aeneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluuio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
In mare prorumpit: uariæ circumq;, supraq;
Assuetæ ripis uolucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoq; uolabant.

Quæ ne monstra.] ne delati Circeios cõsimili casu in feras mutarẽtur. Dira.] Circeiorũ. Portus.] In principio est, inquit Plin. Ostia colonia à Romano rege deducta: oppidum Laurentum. Iamq; rub.] Chronographia temporis matutini, à signis antecedentibus. Præter.] Tmesis, præteruexit. Posuêre.] positi sunt: Heterosis generis. Marmore.] æquore. sic Tonsæ, remi, quod fluctus tundant: hoc est, uerberent.

Lucum.] Slatim Plin. Lucus Iouis Indigetis, amnis Numicius. Amœno.] Verg. in 2. ...

—ubi Lydius arua Inter opaca uirûm leni fluit agmine Tibris. Chrestomathiæ scriptor tradit, Tibrim è montibus Apennini oriri, ac paulatim uarijs amnibus, quos in cursu excipit, augeri: partim labi per Tyrrhenum, atq; inde per Vmbriam diuertere: mox per Sabinos & Latinos, ubi Roma est, ad postremum deuolui in mare. Tiberinus.] ipse deus fluminis præfectus. Hunc amnem hoc nomine dictum aliâs retulimus, à Tiberino rege in eo submerso, cùm antea Albula uocaretur. Describit fluuium ab eius amœnitate & religione.

Flectere iter socijs, terræq; aduertere proras
Imperat, & lætus fluuio succedit opaco.

A' descriptione amnis redit ad narrationem. Aeneam lætum fluuium intrasse, spe haud dubia finiũ erroris, & obtentæ terræ fatalis. Opaca.] propter lucum sacrum deo, fluuij præsidi, per quem labitur. Hunc lucum Plinius nõ Tiberino deo, sed Ioui indigeti sacrum fuisse scribit, ut modò ostendi.

Nunc age, qui reges Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Cùm primùm Ausonijs exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnæ
Tu uatem, tu diua † moue: dicam horrida bella,
Dicam acies, actosq; animis in funera reges.
Tyrrhenamq; manũ, totamq; sub arma coactam
Hesperiam: maior rerum mihi nascitur ordo,
Maius opus moueo.—

† al. mone:

Nunc age.] Deducto Aenea in Italiã, redintegrat inuocationem: idq; exemplo Homerico, qui locum difficiliorem ingressurus, subinde uertit se ad inuocationem Musarum. ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι. Iam uerò & illud hoc loco obseruandum est, omnes Musas unius nomine inuocari. Nunc age, qui reges.] Exordium insequentis operis, quo proponit, docilemq; lectorem reddit, ab ijs quæ deinceps est scripturus. Reddit attentum à difficultate, & operis magnitudine. Erato, quæ tempora rerum.] Huic Musæ saltationem tribuunt. Itaq; cùm Musam implorat, eamq; narrantem facit, conciliat narrationi dignitatem, authoritatemq;. Antiquo Latio.] in quo antè multo longa serie à priscis regibus, quos illi diuos uocarunt, ut Iano Saturnoq;, regnatũ fuerat. Latium tradit Ouidius, à latẽdo appellatum, quòd Saturnus filij Iouis minas fugiẽs, ibi tutus latitasset:

—Latiumq; uocari
Maluit his, quoniam tutus latuisset in oris.

Oppida clara Latij enumerat Plinius, Satricum, Pometia, Scaptia, Pitulum, Politorium, Tellene, Tifata, Caenina Ficulnea, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Corniculum, ° urnia, ubi nunc Roma est: Antipolis, quod nunc Ianiculum, in parte Romæ, &c.

Maior rerum.] Attentio à difficultate, atq; operis grauitate. Ostendit in prioribus minus fuisse uel difficultatis, uel laboris, quàm in sequentibus sit futurum.

—Rex arua Latinus & urbes,
Iam senior, longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & nympha genitũ Laurẽte Marica,
Accipimus: Fauno Picus pater, isq; parentem
Te Saturne refert, tu sanguinis ultimus author.
Filius huic fato diuũm, prolesq; uirilis
Nulla fuit, primaq; oriens erepta iuuenta est:
Sola domum, & tantas seruabat filia sedes,
Iam matura uiro, iam plenis nubilis annis.

Rex arua.] Narratio ducta à descriptione temporis, quo Latinus rex Aboriginibus imperauit. Hunc describit ab ætate, parentibus, auis, atauisq;, & stirpe. Sunt authores, qui contendant Latinos à Latino Albanorum rege nominatos: sed multò plures, ab hoc Latino patre Lauiniæ, qui Troianos hospitio excepit. Verùm Orpheus in Argonauticis, id nomi male ... esse demõstrat.

Multi illam magno è Latio, totáq; petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus auis, atauisq; potens, quē regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amorē:
Sed uarijs portenta deûm terroribus obstant.

A *sitas, qui in Latinorū fines Argo nauem delatam fuisse testatur. Et Argonautarum filij postea ad Troiam militarunt. Ianus in Latio antiquissimum imperium hominū memoria tenuit, & Saturnus, ut paulò antè dixi. His successit Picus, Pico Faunus, Fauno Latinus, in cuius tempora Troianorū inciáit appulsus. Fuêre ex uetustis rerum scriptoribus, qui crediderint Pallantem genitum ex Hercule & Launia Euandri filia: & Latinum istum, qui Aboriginibus imperauit, ex eodem Hercule & Hyperboride puella ortum: quam à patre obsidem acceptam, intactamq; ad id tempus, quo in Italiam uenit, seruatam, tum demum in Latio compressam, prægnantem reddidisset: & cùm iam uterum ferre cœpisset, Fauno, cui Latinus successit, matrimonio locarit. Fuit hic Faunus Pico genitus, qui Iouis fuit, quem Hermen de Planetæ nomine uocarint.* Te Saturne.] *Auersio.* Magno è Latio.] *Id soli spatium ueteres Latij nomine appellarunt, quod intra Tiberinam ripam*
B *& Circeios à mari ad montes modicis finibus concludebatur. Hoc fortasis argumento quidam ducti fuêre: inde nomen loco datum, quod inter montes lateret, non autem à fuga Saturni. Hanc Italiæ partem Siculi initiò tenuêre, sed barbari illi. Sunt qui Liguros, Siculos fuisse credant, quos Aborigines ab Oenotris orti, sedibus suis expulerint, qui eam terram usque ad Troianorum aduentum deinceps coluerunt. Ergo non magnum Latium, sed angustum rectiùs potuit dici. nisi per Latium, hoc loco totā Hesperiam accipiamus: id quod non obscurè innuit, cùm expolitionem subijcit,* Tota Ausonia. Turnus.] *Hunc describit à formæ decore, & maiorum claris imaginibus. Festinat ad belli materiam præcipuam, quæ Lauinia fuit, Turno desponsa. Erat autem Turnus Rutulorum rex, cui ante aduentum Aeneæ connubium Lauiniæ pactum fuerat. Ferebat ille ægrè, hominem aduenam sibi in amore prælatum iri: quamobrem publicam pacem init exemplò perturbatum. Itaq; primo concursu (historiam refero, non poëticam fabulam) Rutuli fusi fuêre: Latinis tamen non admodum letis, ob Latinum regem amissum. Fugit Turnus uno prælio fractus, ad Mezentium Hetruscorum regem. is cum eo haud grauatè arma iungit, cùm propter iniuriam, qua Turnus affectus fuerat: tum quòd nouæ urbis origine offensus esset, metu ne nimium res Troianæ augerentur.* Regia coniunx.] *Amata.*

Sed uarijs.] *Prodigia suo loco explicabuntur, quibus territus fuerit Latinus filiam Turnò locare, ac monitus eam externo seruare genero. Cæterùm portenta dicuntur, quæ aliquid portendunt ac signant euenturum. Suntq; causæ, cur Lauinia stātim Turno non sit in connubium tradita.*

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis
Sacra comam, multosq; metu seruata per annos,
Quam pater inuentā, primas cùm cōderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus.
Laurentisq; ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans † æthera uectæ;
Obsedêre apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò uates: Externum cernimus, inquit,
Aduentare uirum, & partes petere agmen easdē
Partibus ex ijsdem, & summa dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et iuxta genitorem adstat Lauinia uirgo,
Visa (nefas) longis cōprendere crinibus ignem,
Atq; omnem ornatū flamma crepitante cremari,
Regaleisq; accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id uerò horrendum, ac uisu * mirabile ferri.
Namq; fore illustrem fama, fatisq; canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq; sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamq; exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omnisq; Oenotria tellus
In dubijs responsa † ferunt: huc dona sacerdos
* Contulit, & cæsarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosq; petiuit,
Multa modis simulacra uidet uolitantia miris,
Et uarias audit uoces, fruiturq; deorum
Colloquio, atq; imis Acheronta affatur Auernis.

† al. æquora

* al. miserabile

† al. petunt

* al. Cùm tulit,

Laurus erat.] *Elegāti ordine statim attexit prodigia, quibus territus fuit Turno filiam nuptū dare.* Laurus.] *à qua Lauiniā, cùm ampliaret, inquit Ser. Laurolauinium appellauit. Iam uerò laurū, propter eius fatidicā uim, Phœbo dicatam esse, omnes norūt, cū aliæ*
C *arbores alijs diuis antiquitus cōsecratæ fuerint. Itaq; cùm Poëta prodigium rerum futurarum præsagū arbori uellet tribuere, prudēter id lauro donauit. De hac arbore, quamuis superioribus multa annotauim' libris, quia locus hic ita postulat, pauca isthæc adijcienda duxi: uel ob id, quòd occasionē rerum à prodigio ducat huius arboris, quæ tacita futurarum rerum euentum præsagijt. Tanta enim eius natura est, si eius folia nocte puluillo subijciantur, ut somniorum ueritatem suggerant. Adde, quòd Hesiodi interpres in Theogoniam, ostendat in numinis afflatu magnam habere efficaciā. Qua de causa etiam Lycophron in Cassandra, δάφνην φαγὼν φοιβάζειν ἐκ λαιμῶν ὄπα. Tibull. de Sibyll.*

Vera cano, sic usq; sacras innoxia laurus
Vescar, & æternùm sit mihi uirginitas.

Laurus à Græcis δάφνη dicitur. unde uates δαφνηφάγοι appellantur. Quamobrē cultissimus poëtarum, uaticinātes laurū mordere dixit. Verùm relicta lauro, exentiamus ea quæ sequuntur.

Penetrali.] *quæ Græcis ἄδυτα dicuntur: id est, interiora penitioráq; ædiū loca: quæ planè, ut religiosa, ita inaccessa erāt, ἄβατα.*

à lon

à loco: quare etiam à religione arborem circumscribit.

Phœbo.] ut uaticiniorum præsidi. Laurentis.] ab etymo uocabuli. A' lauro, Laurenti incolæ dicti fuêre.

Colonis.] cultoribus. Vates.] Interpretatio prodigij. Præter.] Alterum prodigium. Ignis regnum futurũ denunciat: sicut in Ascanio, & Seruio Tullo. Sed Seruius per fumum & aspersionem flammarum belli incendium interpretatur: uerùm hoc nihil ad Lauiniam.

Vulcanũ] ignẽ. metonymia: inuentor, pro re inuēta.

Id uerò] interpretatio prodigij. Albunea.] Alburnum Lucaniæ montem esse tradunt, ita nuncupatum à candore: & deam Albuneam, fontem item, & syluam Tyburtinam. Describit locum à religione, & oraculo celebri, tum autem à natura fontis, qui ex ea oritur.

Mephitim.] Mephitis terræ putor est, & odor sulphureus, qui de aquis sulphuratis nascitur: grauior hic est in nemoribus. Nonnulli uolunt, Memphitim deum esse, Albuneæ siue Leucotheæ adiunctum: ut Veneri Adonis conciliatus, & Dianæ Virbius fuit. Huc dona sacerdos.] Oraculum petituri prius mactabant dijs uictimas: A inde facto sacro, ij qui futura uolebant prædicere, in deorum templis ad dormiendum se componebant, ut ita per somnum, spiritum haurirent, & prodigiorum interpretationem conciperent. Cæterùm, somniorum alia allegorica, alia theorematica dicuntur. Allegorica sunt, quoties aliter sonant uerba, aliter significant per similitudinem. Theorematica uerò quoties ita intelliguntur, ut uerba ipsa sonant, ac præ se ferunt. Pausanias existimat, Amphiaraum somniorum interpretandorum laude præstantissimum fuisse: eo enim tempore, quo in deos relatus fuit futurarum rerum scientiam per somnia tradidit. Ad huius oraculum qui tendebant, primùm oportebat purgari: hoc est, ut deo res diuina peragerentur, cui sacrificaretur, atque omnibus simul ijs quorum nomina aræ insculpta erant. Mox arietis pellis substernebatur, ut ita dormituri entes interpretationem somnij conciperent. Huc allusit hoc in loco Poëta. Apud Scythas pellis inscensio iurisiurandi religionem habebat.

Hic &.] Itaq; ostẽdit Latinũ in hunc lucum contendisse, ijsq; ceremonijs, imò religione potius prodigiorũ uim, substratis uelleribus elicuisse. Bidẽtes.] oues, ut superioribus libris nõ uno loco dictum est, sed in primis in tertio. Cẽtũ.] numerus certus pro incerto: amplificatio hostiæ ab additione numeri. ut Cicũ oratoter. Thalamis paratis.] cõiugio Turni, cui destinata erat filia. Generi.] Troiani: ex plurib. unũ accipe. Indicat Aeneã Troia profectũ appulisse, cui filia sit elocanda. B In astra.] Hyperbole: ad amplificandã uiri uirtutẽ, & posteritatis opes ac potẽtiã.

Vtrũq; recur.] amplitudinem imperij Ro. arguit, à Septẽtrione in Meridiẽ propagati. ea est enim latitudo Zodiaci.

Non ipse.] non habuit tacita. Circũ.] Sectio. Laomedõtia.] Troiana: antonomasia.

Hic, & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat ritè bidentes.
Atq; harum effultus tergo, stratisq; iacebat
Velleribus, *subitò ex alto uox reddita luco est: *al. subita
Ne pete connubijs natam sociare Latinis,
O' mea progenies, thalamis neu crede paratis:
Externi *ueniunt generi, qui sanguine nostrum *al. ueniẽt
Nomen in astra ferant, quorũq; à stirpe nepotes,
Omnia sub pedibus, quà Sol utrumq; recurrens
Aspicit Oceanum, uertiq;, regiq; uidebunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusq; silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus,
Sed circùm latè uolitans iam fama per urbes
Ausonias tulerat, cùm Laomedõtia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere classem.

Aeneas primique.] Vt finem fatalis erroris statim subijciat Poëta, nullis ambagib. describit id quod ad eam rem spectat. Vaticinata fuerat Harpyia, tũ erroris finem futurũ, ubi inedia adacti, orbes paniceos absumerent. Itaque huc delati Troiani: hoc est, in agrum Laurentẽ, quòd nõ fuerint longiùs euagati, oraculo tributum fuit: quòd iam mox patri Anchisæ adscribit. Neque id quidem temerè animaduersum erat, nisi ab uno atque altero hoc ipsum exclamatum fuisset quòd Ascanio honoris causa nunc tribuit: quippe cui id regnũ debebatur. Ea uoce accepta, omnes uno assensu intellexerunt, hanc esse terram fatalem. Oraculum alij qui tribuunt (ut dixi) Harpyiæ. alij liberis Aeneæ: nonnulli Dodonæum fuisse arbitrantur. Sunt qui in Erythris tugurio Idæ acceptum adferant. Incolebat hoc Sibylla, Erythræa à loco dicta, quæ Troianos iusserat plagam orientalem petere, profugos illos quidem, sed fortes uiros, donec illò essent nauigio preuecti, ut inedia paniceos orbes deuorare cogerentur. C Rursum Græcorũ quidam scriptum reliquerunt, prodigiosum scrofæ occursum, fatalem erroris finem arguisse. Deprehensa antè ea fuit in monte Albano triginta succulas enixa: ex qua re collegerunt, intra triginta annos Aeneæ stirpem, & terram ipsam, & amplius imperium habituram. Vaticinium hoc Poëta Heleno uati donauit, lib. 3.

Aeneas, primiq; Duces, & pulcher Iülus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntq; dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis. sic Iuppiter ipse monebat:
Et cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic fortè alijs, ut uertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et uiolare manu, malisq; audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus, etiam mensas consumimus, inquit Iülus.
Nec plura alludens, ea uox audita laborum
Prima tulit finem, primamq; loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

"Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam
"Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
"Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
"Alba solo recubans, albi circum ubera nati:
"Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Adorea liba per herbas.] illud obseruatu dignũ Poë-

A *Positam admirabili copia unam eandemq; rem hic efferre: mensas uidelicet paniceas, quas modò Adorea liba, nunc cereale solum, nunc exiguam Cererem, aut orbes fatalis crusti, iam patulas quadras, ac mensas nuncupat.*

Crusti, patulis nec parcere, &c.] *ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, è durioribus panum partibus, Cassandra apud Lycophronem.*

ἔνθα τραπέζας ἀλαίτων πλήρη λιχὼν
τὴν ὕστερον βρωθεῖσαν ἐξ ὀπαόνων
μνήμην παλαιῶν λήψεται θεσπισμάτων

Nec uerò solùm id denunciarat oraculum, ibi laborum finem futurũ, sed etiam ut eo in loco urbem conderent. Atq; hoc in loco, inquit Lycophronis interpres, Lauinium condidit, uel (ut ipse scribit) Lauiniam.

Continuò, Salue fatis mihi debita tellus:
Vosq;, ait, ô fidi Troiæ saluete penates:
Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia nanq;
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit.
Cùm te nate fames ignota ad littora uectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibiq; memento
Prima locare manu, molirìq; aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos suprema † manebat,
Exitijs positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine Solis
Quę loca, quiue habeãt homines, ubi mœnia gẽtis
Vestigemus, & à portu diuersa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusq; uocate
Anchisen genitorem, & uina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & geniumq; loci, primamq; deorum
Tellurem, nymphasq;, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisq; orientia signa,
Idæumq; Iouem, Phrygiamq; ex ordine matrem
Inuocat, & duplices Cœloq; Ereboq; parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radijsq; ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
* Deditur hic subitò Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atq; omine magno
Crateras læti statuunt, & uina coronant.

† al. manebant,

* al. Diditur

Genitor.] *Interpretatur Aeneas oraculum, haud ignarus fatorũ suorum. Interpretationẽ confirmat ab authoritate, uerbisq; patris Anchisæ antecedẽtibus.* Quare agite.] *Exhortatur ad explorandã regionem.* Pateras.] *Metonymia, continens pro cõtento. Religiosè* B *suos hortatur ad pietatẽ.* Implicat.] *coronat caput ritu sacrificantiũ.* Tellurẽ.] *Opem, cõmunem omnium parentem.* Flumina.] *Naiadas. Terra enim uictum, aqua potum mortalibus præbet.* Idæumq;.] *ab Ida mõte Cretæ, in qua natus & educatus creditur Iupiter. Cætera in tertio explicauimus.* Phrygiamque ex ordine matrem.] *Cybelem turritam. Congerie enumerat diuos, quos religiosè inuocarit, ut præsentes fauentesq; sibi in fatali terra, in omnibus rebus auspicãdis adsint.* Parẽtes] *Anchisen apud inferos, Venerem apud superos.* Clarus.] *nam Iupiter tonãs cœlo sereno, auguriũ boni ominis est.* Deditur.] *spargit̃ p castra Troiana. Dedit̃, pro spargitur, Lucretianũ est.* Instaurant epulas.] *reparãt cõuiuia: id quod priscis lætitiæ signũ fuit. Quare addit* Certatim, *ut ostẽdat gaudiũ fuisse publicũ, ex omnibus oblatis. Itaq; ut eius rei argumenta ac signa ostendat, grandiora pocula mẽsæ illata subijcit.* Vina coronant.] *non ipsa uina quidem, sed pocula, metonymia, qui tropus poëtis familiaris est.*

Postera cùm † prima lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diuersi explorant: hæc fontis stagna Numici:
Hunc Tibrim fluuiũ: hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum Oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis uelatos Palladis omneis,
Donaq; ferre uiro, pacemq; exposcere Teucris.

† al. primo

Postera.] *Periphrastica tẽporis matutini descriptio.* Explorant.] C *Militaris uox, ad primatũ negotiũ deducta.* Hęc fõtis.] *Mimesis Troianorum, siue incolarum potius, monstrantium diuersa loca. In Numico Aeneas haustus creditur postea bello Latino.* Augusta.] *maiestatis plena, siue augurio cõsecrata.* Ramis Palladis.] *oleaginis coronatos, quòd ea arbor à Pallade inuenta credatur, & ob id eius numini consecrata. Dionysius in artibus tradit, inter oleæ laudes itare illud recenseri, non solùm quòd Mineruæ consecrata sit, sed quòd à ueteribus ex ea constituebantur trophæa: ob id etiam uictoriæ esse symbolum. Nam superato Neptuno in nobili certamine, hac ipsa dea omnium primùm fuit coronata. Inter oleas sacras Palladi, Athenis etiam erant quæ Moriæ dicebãtur, quas scribunt Neptuni filium Halirrhotium excidere ad ortum, propterea quòd olea inuenta, Mineruæ ea urbs consecrata fuisset. Inter cedendum securim aberrasse, ac cruribus illisam: ex quo uulnere fato cessit. Hinc oleis Morijs cognomen factum μέρος καὶ μόριον, portio est. Qui enim oleas posidebant, Panathenais portiunculam inferebant. Itaq; quòd oratores olea coronati ueniunt, pacis, non belli symbolum est, quippe qui ad pacem petendam adsunt, non autem ad bellum denunciandum.*

Haud mora, festinant iussi, rapidisq; feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturq; locum, primasq; in littore sedes
Castrorum in morem pinnis atq; aggere cingit,
Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum

Haud mora.] *Disertè decorũ in obeunda legatione exprimit, cũ celeritatẽ in faciendo itinere illis tribuat, & cessationem adimat.* Designat.] *aratro, inde fossa. Aeneas loci naturam contemplatus, cùm in eo nihil*

Ardua cernebant iuuenes, muroq; subibant.
Ante urbem pueri, & primæuo flore iuuentus.
Exercentur equis, domitantq; in puluere currus,
Aut acreis tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent cursuq; ictuq; lacessunt.
Cum †præuectus equo longæui regis ad aures
Nuncius, ingenteis ignota in ueste reportat
Aduenisse uiros: ille intra tecta uocari
Imperat, & solio medius consedit auito.

† al. prouectus

nihil perspiceret, quod ad sui cultum inuitaret, diu consilij dubius quid ageret, (nō enim in animū inducere poterat, tam incommodas sibi sedes à dijs mōstrari) longiúsne iret, an ibi hæreret, cùm è luco proximo uox redderetur, ut ibi sisteret, ibi ædificaret: cætera dijs curæ fore. Sunt authores qui tradunt, effigiem deorum penatium per quietem Aeneæ obiectam, à quibus fuerit iussus locum illum aggere ac fossa ualidè communire. Oraculo fidem fecit scropha, quæ postridie in eo loco cum numeroso fœtu inuenta fuit. Hinc trāslatis castris, undiq; collecta materia, urbē condere cœperunt. A

Iamq;.] *Redit ad legatos.* Latinorum.] *Hypermetrū: ultima syllaba, à uocali sequētis uersus eliditur.* Ante urbē.] *Consuetudinem Romanam antiquitati donat. In pace huiusmodi certaminibus ad rem militarem (anno decimoseptimo ad militiam tenebantur) iuuentus exerceri solebat, quæ in bello ipsis usui essent.* Intra tecta.] *statim oratores admissi sunt.*

Tectū augustū, ingens centū sublime columnis
Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici.
Horrendum syluis, & religione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia, templum,
Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso,
Perpetuis soliti patres * considere mensis.
Quinetiam ueterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, Italusq;, paterq; Sabinus,
Vitisator curuam seruans sub imagine falcem:
Saturnusq; senex, Ianiq; bifrontis imago,
Vestibulo adstabant aliíq; ab origine reges,
† Martia qui ob patriam pugnando uulnera passi:
Multaq; pręterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; secures,
Et cristæ capitum, & portarū ingentia claustra;
Spiculaq; clypeiq;, ereptaq; rostra carinis.

* al. accumbere

† al. Martiaque ob pat.

Tectum aug.] *Luculēta regiæ descriptio, quam attexit enumerationi studiorum, quibus iuuentus ante urbem exercebatur, à forma, qualitate, antiquitate, splendore, ac militaris laudis egregijs monumētis.* Horrendum.] *religionis plenum. nam arboribus credebatur etiā sua inesse religio, quare etiam locis sacris sui luci consiti erant:* Curia.] *Cùm addit Templum, satis indicat, non fuisse curiam nisi in loco inaugurato, ad sacrorū & religionis usum. Hic inaugurabantur reges, hic regni & regū insignia accipiebant, hic sacris operabantur pōtifices. Atque ista quidem ab usu curiæ.* Effigies.] *A splendore & luculento regio apparatu.* Cedro.] *A materia, ut statuarum perpetua monumenta ostendat. Cæterùm hac descriptione expressit delineauitq; eam domū, quā Augustus in Palatio postea cōdidit.* Italus.] *Ennumerat priscos reges Aboriginū. Ab Italo Italia, à Sabino Sabini dicti sunt: ut à Saturno, ea ipsa etiā regio Saturnia.* Vitisator.] *Saturnus Terræ ac Cœli filius creditus fuit, quòd à Ioue filio fugatus quum in Latium uenisset, locorum indigenæ eius uirtutem mirati, ut cœlo demissum eum uenerati sunt. Cùm enim multa uariaq; ingenij sui experimenta apud rudes mortales edidisset, facilè consequutus est, ut Cœli filius sit creditus. Etenim præter alias commoditates, monstrauit indigenis rationem plantandi uites, & metendi segetes. Hinc apud Carthaginenses humanis hostijs sacrificari aliquando mos tenuit.*

Falcem.] *Rationē metendi segetes docuerat Italos: quare signa & tabulæ eius cum falce messoria expressa erant.* B Ianiq; bifrōtis.] *Quo regnante, Saturnus uenit in Italiam, à quo in regni societatem propter prudentiam receptus fuit. Bifrontem ob singularem sapientiam eum finxerunt, unde etiam primus anni mensis illi nuncupatus fuit, quòd exacti anni finem, & insequētis principium, ceu duabus frontibus aspiciat. ante Faunum imperauit, & cultum deorum monstrauit.* Ab origine reges.] *non pro Aboriginum, sed rectiùs ab origine, pro, à prima regum longa serie, origine, usque ad Latinum.*

Martia.] *qui bellis pugnando pro patria, ceciderant: à meritis & signis triumphorum. Alludit ad Capitolium Romanum, & curiam, in qua hostium spolia, & rostra nauium illata fuerant.* C Sacris.] *in quibus spolia numinibus dedicabātur, quorum auxilijs uictores se arbitrabantur. Sic Ioui Statori & Pheretrio, Romulus: sic Marti, sic Victoriæ alij.* Cristæ.] *galeæ: à parte totum.*

Rostra.] *ferrea, proris nauium, prælijs naualibus detracta: cuiusmodi postea Romæ Antiatibus adempta, ad curiam Hostiliam suspensa fuére: à quibus ipse locus nomen etiam sortitus fuit.*

Ipse Quirinali lituo, paruaq; sedebat
Succinctus trabea, læuaq; ancyle gerebat,
Picus equûm domitor: quē capta cupidine cōiūx
Aurea percussum uirga, uersumq; uenenis
Fecit auem Circe, sparsitq; coloribus alas.
Tali intus templo diuûm, patriaq; Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta uocauit.
Atq; hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidę (neq; enim nescimus & urbē,
Et genus, auditiq; aduertitis æquore † cursus:)

† al. cursum:)

Ipse Quirinali.] *baculo augurali, quali postea Romulus fuit usus: quare Pico baculum auguralē tribuit. Dionysius tradit, antiquam augurum obseruationem fuisse Aboriginum. Quare Ascanium postea, priusquā exercitū aduersus Mezentium educeret, augurium captasse: atq; ubi à sinistris cōspexit fulgur micare, pugnasse, ac uicisse. Tantaq; ueneratio ac dignitas ex utilitate arti accessit, ut augurū collegiū sit institutū: cautumq;, ut nihil*

Quid petitis? quæ causa rates? aut cuius egentes
Littus ad Ausonium tot per uada cærula uexit?
Siue errore uiæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuq; sedetis.
Ne fugite hospitium, neue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud uinclo, nec legibus æquã,
Sponte sua, ueterisq; dei se more tenentem.
Atq; equidẽ memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrauit ad urbes,
Threïciãq; Samũ, quæ nũc Samothracia fertur.
Hinc illum Corithi Tyrrhena ab sede profectũ
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.

A ut nihil nisi augurato inceptaretur, magistratus auguriis confirmaretur. Et Romulus augur fuit. Locus augurii, templum fuit. Et hic in templo reges inaugurari solere regno, scribit Poëta. Ars ipsa augurandi antiquissima alioqui est, à Chaldæis ad Græcos profecta, apud quos Amphiaraus, Mopsus & Calchas clarissimi augures extiterũt. A Græcis ad Hetruscos dimanauit, ab Hetruscis ad Latinos. Itaque Picum augurali habitu expressum in templo, quod curia erat, dicit. Multa de augurandi ritu Pomponius, plura Fenestella annotauit. Lituo.] baculo augurum incuruo, quo utebantur augures ad designanda cœli spacia in templo. Fenestella de auguriis: Baculum in manu recuruum, quod lituum uocant, tenet. Auienus apud Macrob. dicit, uirgam esse breuem, & incuruam ea parte qua est robustior. Trabea.] Trabearum genera aliquot fuerunt. Vnum quod diis dicatur, estq; totum purpureum: alterum regum, & illud purpureum quidem, sed albo infectum: tertium augurale, purpura & cocco mixtis infectum. Trabeæ usus fuit etiam in funere, qua utebantur equites. Ancyle.] scutum undique rotundum, abscisum, sine angulis, ἀγκύλον, incuruum. Non enim illud Pici, sed Numæ temporibus è cœlo delapsum est. Oraculo responsum fuit, illic summum imperium futurum, ubi illud seruaretur. Verùm quòd nunc Pico id tribuat, in causa est, ut ostendat, eum Numæ religione parem fuisse fortassis. Aurea.] Seruius ad Circen epitheton refert: ut, Aurea Circe. ego ad uirgam refero: & æquè bene cõstabit uersus, ut per synæresin dixerit, Aurea, quod alioqui in fine uersus etiam fit. Αὐτὸν μαλάμαξ enim legendum est. Vxor Pici memoratur fuisse Canens, uel (ut Seruius) Pomona dea. Dicite.] Oratio Latini ad Troianorum beneuolentiam conciliandã spectat. Plena humanitatis est, qua etiam eos ad commune hospitium inuitat ultrò. Causas obuias humanitatis addit, Dardanum & Iasium Troianæ gentis conditores ex Italia uariis casibus in Phrygiã delatos fuisse. Atq; hoc ipsum authoritate confirmat senũ

Auruncorum, à quibus eam historiã acceperit. Dicite Dardanidæ.] Homer. Odyss. x.

ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;

ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἦ μαψιδίως ἀλάλησθε;

οἷά τε ληιστῆρες ὑπεὶρ ἅλα, τοί τ' ἀλόωνται,

ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες.

Quid petitis?] propositio orationis. Fluminis.] Narrat audita. Ne fugite.] Benigna inuitatio ad commune hospitium: inde nascitur laus gentis Latinæ, à dignitate originis. Latinos.] ubi latuit Saturnus sub Iano. Aequam] quæ sua sponte, nullis legibus coacta, iuste uiuebat. Alludit ad aurea illa tempora Saturni, quorum descriptio extat apud Ouid. lib. Meta. 1. Poëtæ per Saturni tempora intelligunt legem naturæ, quæ nobiscum nascitur. sunt enim prima principia, quæ in omnes mortales, quantumuis profligatos ac perditos, propagantur. Veteris.] Saturni: quasi dicat, apud nos adhuc quædam aurei seculi uestigia extant. Arguit innocentiam & puritatem morum gentis suæ.

Auruncos ita ferre senes.] Priscis hic erat mos, ut maiores natu res anteactas liberis narrarẽt. id quod Lucanus etiam prodit, cùm dicit in quarto: Cognita per multos docuit rudis incola patres. Antequam enim historias scribi cœpere, cùm apud Hebræos, tum apud barbaras omnes nationes, maiores liberis & nepotibus res exactas narrare solebant, quo earum memoria apud omnem posteritatem extaret. Postea ubi illi scriptores exorti sunt quã eas in literas misere. Arunci antiquissimi Italiæ populi fuêre. Antiquum Latium, quod à Tiberi Circeios usque patebat, colonis sæpe mutatis, modò Aborigines, modò Pelasgi, rursus Arcades, Siculi, Arunci & Rutuli tenuerunt: & intra Circeios, Volsci, Osci, Ausones. Vnde nomen Latii postea ad amnem Lirim fuit dilatatum.

Senes.] A' testibus, & authoritate senum. De Dardano, Iasio, & Corito, uide lib. 3.

—Coritum, terrasq; requirit Ausonias.—

Dixerat, & dicta Ilioneus sic uoce † sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems uestris succedere * tectis:
Nec sydus regione uiæ, littus ue fefellit:
Consilio hãc omnes, animisq; uolentibus urbẽ
† Adferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondã
Extremo ueniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Ioue principiũ generis, Ioue Dardana pubes
Gaudet auo, rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Aeneas tua nos ad * littora misit.
Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos: quibus actus uterque
Europæ atq; Asiæ fatis concurrerit Orbis,
Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Summouet Oceano, & si quem extenta plagarũ

† al. sequitur

* al. [illegible]

† al. Adfecimus

* al. liminã

Rex gen.] Suasorii generis oratio petitoria, qua à Latino petit sedẽ tranquillam, & locũ urbi condẽdæ in littore. Inicio captat beneuolentiã à persona Latini.

Fauni.] Fuit hic Faunus antiquissim' omniũ regũ in Latio. qui Aboriginibus imperauit: homines ferarum ritu uiuẽtes ad mansuetiorẽ uitæ cultũ

adsuefecit: lucos sacrauit: locis & urbibus nomina fecit: idem multa ædificia excitauit, adstrauitq; templa, quæ ab eodem Fauno, fana dicta creduntur à Grãmaticis. Siue à fando, quòd in dedicando, põtifices ibi fantur. Idem in Latio primus deorum cultum instituisse memoratur. Sunt qui Ianũ Fauno antiquiorẽ faciant, ut dixi paulò

Quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui:
Diluuio ex illo, tot uasta per æquora uecti,
Dijs sedem exiguam patrijs, littusq́; rogamus
Innocuum, & cunctis undamq́; auramq́; patentem.
Non erimus regno indecores, nec uestra feretur
Fama leuis, † tantiue abolescet gratia facti:
Nec Troiã Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneæ iuro, dextramq́; potentem,
Siue fide, seu quis bello est expertus & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus uittas, ac uerba † precantũ)
Et petiêre sibi, & uoluêre adiungere gentes.
Sed nos fata deûm uestras exquirere terras
Imperijs egêre suis: hinc Dardanus ortus,
Huc repetit, iussisq́; ingentibus urget Apollo
Tyrrhenũ ad Tibrim, & fõtis uada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum iura uocatis
More daret populis, sceptrumq́;, sacerq́; tiaras
Iliadumq́; labor, uestes.

† al. tantique
† al. precantia

paulò ante. Fauno soror fuit uates Fatua, à qua etiamnum uates Fatuarij sunt nuncupati. Fluctibus.] Respondit, ordine ad regis uerba, quo casu in italiã delati essent. Sydus.] Obseruatio eius syderis, ad quod solet nauta cursum nauigationis dirigere. Pulsi.] Non studiũ tantum & uoluntatẽ arguit, uerùm etiam necessitatem, ad exteras sedes quærẽdas. Maxima.] Amplificatio opum Troianorum. Ab Ioue.] Laus & commendatio gentis, à generis amplitudine.

Geruni, ubi septenis horis reciproco cursu fluit refluitq́; mare, ac refunditur. Plaga Solis.] torridissima: quæ à ueteribus inhabitabilis credita fuit propter immoderatũ æstum. Diluuio.] Grauis metaphora: nam quemadmodũ diluuiũ omnia secũ abripit ac sternit, ita bellũ nihil non obuiũ uastat & euertit. Dijs sedẽ.] Honesta petitio, cùm sedem dijs petat, hancq́; simul extenuat: simul ita proponit, ut negare non possit. Quod commune omnibus est iure naturali, ut littus, aqua, cœlũ, id nõ potest nõ concedere. Indecores.] Ab utili. Abolescet.] Pollicetur pro beneficio gratiarũ actionẽ. Fata.] Ab honesto. Honestũ est, petere à Latino, quod alij ultrò obtulerint. Sed nos fata.] A necessario: quippe qui nõ spõte, sed diuorũ moniti oraculis, coacti hãc terram petijsse. Auro.] Materia pro re: patera aurea.

Ex ipso.] Duplici ratione ex Iouis sobole eum esse ostendit, ab utroq; nẽpe parẽte. Quanta.] Diserte, priusquam petat, ut regem sibi concilîet, pathos mouet commemoratione exacti belli, quòd uariè amplificat, modò tẽpestatem, modò diluuium appellans, atrocibus metaphoris. Refuso.] refluo. Britanniam dicit, easq; insulas

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloq́; immobilis hæret,
Intentos uoluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptra mouẽt Priameia tantũ,
Quantũ in connubio natæ thalamoq́; moratur,
Et ueteris Fauni uoluit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusq́; in regna uocari
Auspicijs: hinc progeniem uirtute futuram
Egregiã, & totum quæ uiribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dij nostra incœpta secundẽt,
Auguriumq́; suũ: dabitur Troiane quod optas.
Munera nec sperno: non uobis rege Latino
Diuitis uber agri, Troiæue opulentia derit.
Ipse modò Aeneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat † sociusue uocari)
Adueniat, uultus neue exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.
Vos contrà, regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, uiro gentis quam iungere nostræ
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinũt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio restare canũt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid ueri mens augurat, opto.

† al. sociusque

Talibus Ilionei.] Proponit in rege Latino incorruptæ aurei seculi exemplũ, cuius animus nulla opulentia, nullisq́; muneribus mouetur. Pictas.] acu pictas. Nã acu picturã Phrygum inuentũ esse creditur. Vnde acupictores, Phrygiones etiam appellantur. Tandem.] Quasi dicat post lõgã deliberationem. Estq́; hypotyposis Latini, profundè apud se deliberantis. Dij nostra.] Ieuphemia ductum principium responsi, & bonũ omnium precatione, ut dij beneuertant: quod ipse ex Fauni sortibus, Aeneas diuorũ responsis acceperit.

peret: tyrannus uerò in ac pro libidine grassetur. Cæterùm poetæ, qui ante Troiana tempora extitere, reges tyrannos appellarunt: Tardius illud nomen postea ad Græcos uenit, circa tempora Archilochi, ut testatur Hippias sophista. Et tamen Homerus Echetum, sceleratissimum omnium mortalium, regem uocat, non autem tyrannum. A Tyrrhenis uolunt Tyrannum dictum. Latrocinijs enim infestos id genus homines fuisse, Aristoteles in Cumæorum politia ait, tyrannos tum temporis, hoc est, reges appellatos, ac nomen illud plausibilius habitũ. Posterioribus temporibus Dionysiorum uis nomen illud infamarunt.

Munera.] Ab insigni liberalitate regis, qui sterile litus petentibus fertiles promittit agros. Iam & illud obseruandum est, quod tacitus magis animi scrupulo de filia torqueatur, quàm tenui oratoris petiuncula. Tyranni.] Aeneæ regis: etat: hoc est. Inter regem & tyrannum hoc interest, ut rex legibus, iure & iustitia im-

Dextram.] Hæc amicitiæ, hæc pacis, hæc fidei ac unctus symbolum est. Vos contra regi mea nunc, &c.] Transit ad sua mandata ad Aeneam. Augurat.] pro augurat, mutatio generis: ut populat, pro populatur.

Ter

Hęc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis,
Omnibus extemplò Teucris iubet ordine duci,
Instratos ostro alipedes, pictisq; tapetis:
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fuluū mandūt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneæ currum, geminosq; iugales,
Semine ab æthereo spiranteis naribus ignem,
Illorum de gente, patri, quos Dædala Circe
Supposita de matre, nothos furata creauit.
Talibus Aeneadæ donis, dictisq; Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemq; reportant.
Ecce autem Inachijs sese referebat ab Argis
Sæua Iouis coniunx, aurasq; inuecta tenebat,
Et lætum Aeneam, classemq; ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit abusq; Pachyno.
Moliri iam tecta uidet, iam fidere terræ,
Deseruisse rates, stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:

Ter centum nitidi in præsepibus altis.] *Amplificatione numeri regias opes declarat. Et in donis seruat decorum. Regum est, equos & currus quibus uehantur, donare. Equis addit paris dignitatis ornamenta.*

Semine ab æthereo spirantes naribus ignem.] *à parētū nobilitate: ab eorū semine, qui Solis currū trahere dicūtur.*

Patri.] *Pico: à donatrice.* Dædala Circe.] *Lucretius: Dædala tellus, à donatrice. Δαιδάλεον, uarium ipso habitu. Δαίδαλον, uariū quoddā opus, à Dædalo fabro paratum, qui opere fabrili celebris extitit sua tempestate. Δαιδαλόχειρ, qui uaria & prodigiosa manibus peragit. Et Dædali figmenta, qui exactè artes tenent, nouoq; artificiò fabricata sunt.* Circen Dædalam *ob id uocat, quòd nouis artibus homines uerteret in feras. Vide prouerb. Dædali operà.* Ecce autem Inachijs sese, &c.] *Transitio ad consilium Iunonis, quo occasio sternitur ad turbandum cōfundendumq; fœdus inter Latinum & Troianos, ut belli materia quæratur.* Argis.] *de Peloponnesiaco, non de Amphilochico loquitur. Situm est Argos loco supra modum amœno ab oriente Asinæ urbi uicina, ab occasu Cronium montem respicit, à septentrione Cleonas, à meridie Mycenas. Inter hoc Argos & montem Cronium, Inachus amnis decurrit. Etsi non ignorem, Plinium Argos inter Erasinum & Inachū collocare. Haud procul ab Argis Epidaurus, Aesculapij fano nobilis sita est. Argos à Phoroneo conditum fuisse constat, ante Athenas, si uerus est Plinius author. Sunt qui ab Argo Agenoris filio nomen habere credant, ut Hyginus & Eustath. Hic Argus propter rerum omnium præteritarum, præsentium & futurarum scientiam, aliasq; eximias animi dotes, πανόπτης fuit appellatus, oculatusq; totus. Hoc Argos Stephanus etiam Phoroneam uocat, à Phoroneo eius conditore, filio Inachi. Quare noster Poëta epithetice, Argos Inachium hic nuncupat. Homerus ἱππόβοτον sæpe appellat, quòd Neptuno pulcherrima equorum pascua dedicârit: uel ab equorum præstantium copia: uel quòd Agenor hanc urbem cum magno equitum numero aliquando inuaserit. Fuit & Iasium dictum, ab Iasio: ἄδιψον, ab aquarum inopia. Sed superioribus libris alicubi plura de Argis diximus.* Quassans.] *A' signo doloris.*

Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygûm, num Sigæis occumbere campis?
Num capti potuêre capi? num incensa cremauit
Troia uiros? medias acies, mediosq; per igneis
Inuenêre uiam:† at credo, mea numina tandem
Fessa† iacent odijs, aut exaturata quieui?
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere Ponto.
Absumptæ in Teucros uires cœliq;, marisq;.
Quid Syrtes aut Scylla mihi? quid uasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alueo,
Securi pelagi atq; mei: Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm ualuit: concessit in iras
Ipse Deûm antiquā genitor Calydona Dianæ. (rētet
Quod scelus aut Lapithis tantū, aut Calydone me-
Ast ego magna Iouis cōiūx nil linquere inausum?
Quę potui infœlix? quæ memet in omnia uerti,
Vincor ab Aenea quòd si mea numina non sunt
Magna satis, dubitē haud eqdē implorare, qđ usq;
Flectere si nequeo supos, Acherōta mouebo. (est.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atq; moras tantis licet addere rebus,
At licet amborum populos excindere regum.
Hac† socer atq; gener coëant mercede suorum:
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere uirgo;
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantùm
Cisseis† prægnans igneis enixa iugales.

Heu stirpem.] *Pathetica oratio Iunonis, quòd omnes conatus fuerint frustrà ad auertendum Troianos ab Italia. Minatur ad postremum Troianis bellum graue & magnum. Exordium ductum est ab ecphonesi.* Nū sig.] *Interrogationes indignitatē exprimunt.* Sigæis.] *Troianis: à Sigæo Troadis promontorio, de quo aliàs.* Medias acies.] *Hyperbolis arguit uim Troianorum.* Credo.] *Ironia conueniens iratæ.* Per und.] *Queritur conatus suos inefficaces; ut stomachum magis acuat.*

Profugis.] *Contemptim profugos, non Troianos eos nominat.* Absumptæ.] *Hyperbole superiorū conatuum tum in mari, tum in aëre Aeoli freta procellis.* Quid Syr.] *Spargit querelas per pericula, in quæ nauigantes compulerat, sed frustrà.*

Mars.] *Pathos exaggeratum ab exemplis minoribus. Pirithous Lapitharum rex uxorem ducturus, cùm Centauros deosq; omnes extra unū Martem ad nuptias uocasset, iratus ob eam acceptā contumeliam Mars, furorem Centauris immisit, ut cum Lapithis committerentur.*

Calydona.] *Oeneus rex Calydonius cùm de primitijs suis omnibus numinibus sacrificasset, præterquàm Dianæ, Dea irata in Calydonios agros terribilem*

† al. aut
† al. iacent? odijs haud
† al. gener, atq; socer
† al. pregnas

ribilem aprū immisit, quæ omnia circùm circà uastarit, donec à Meleagro interficeretur. Mars & Diana, Iunone minores fuêre: comparat inter se tum personas, tum causas. Iam uerò & illud plus est, Vincor ab Aenea: *quàm si dixisset,* Nō possum perdere Aeneam. Flectere.] *Confirmat se ad extremum conatū, ad accersenda auxilia ex inferis: id quod impotenter irascentis est.* Esto.] *Concessio, quam soluit à facultate commiscendi omnia, extrahendiq́ nuptias. Et anaphora constantiam exprimit.*

Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæq́ iterum recidiua in Pergama tædæ.

Hac socer.] *Conuenienter excandescenti maledicit, ac similia inter se confert omnia, belli Troiani, ac Latini. Venus Hecubæ, Aeneas Paridi, Lauinia Helenæ ita comparantur, ut conuenientius nihil dici queat.* A

Cisseis prægnans igneis, &c.] *Hecuba: quæ cùm Paridem in utero gestaret, per quietem uisa sibi fuit facem parere, qua Troia arderet.* Recidiua.] *post ruinam restituta.* Tædæ.] *nuptiæ exitiabiles. Amplificatio ab historia.*

Alecto.] *unam furiarum, quas Noctis filias fingunt & Acherontis. De his plenius diximus in sexto Aeneidos opere. Hæ mutarunt nomen suum in Oreste, ut Eumenides, quasi placabiles & mites dicerentur.*

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit,
Luctificam Alecto dirarum à sede sororum
Infernisq́ ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræq́, insidiæq́, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum: tot sese uertit in ora,
Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit uerbis, ac talia fatur:

Sororū.] *Megera & Tisiphones ab inferis. Prosopographia cō stat amplificatione horrendæ formæ, & operum Alectus.*

Hunc mihi da] *Petitoria oratio est, qua potissimùm quatuor à furia postulat: ne Troiani affinitate Latino iungantur: ne in Italia hæreant: ut pacem fœdusq́ disturbet: bellum ferat. Captat beneuolentiam à generis dignitate, cùm eam virginem Nocte satam uocat.*

Hunc mihi da propriū uirgo sata Nocte laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractaue cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Aeneadæ possint, Italosq́ obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atq́ odijs uersare domos: tu uerbera tectis,
Funereasq́ inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disijce compositam pacem, sere crimina belli:
Arma uelit, poscatq́ simul, rapiatq́ iuuentus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta uenenis
Principiò Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumq́ obsedit limen Amatæ:
Quā super aduētu Teucrûm, Turniq́ Hymenæis
Fœmineæ ardentem curæq́, iræq́ coquebant.

Ne noster.] *Propositio.* Tu potes unanim.] *A' facili, ducto à maiori ad minus.* Fratres.] *ut Etroclem & Polinycen, Romulum & Remum, Amulium & Numitorem.*

Versare.] *euertere familias.* Mille.] *Additione numeri millenarij, eius potentiam amplificat, ut facilitatem possibilitatemq́ inferat.* Fœcundum.] *plenum fraudis ac malarum artium.* Arma.] *Iuuentus optat interdum arma, sed non audent à principibus petere. Ut iam maximè poscant, tamen non ita statim conceduntur. Itaq rapiat, inquit, ut tanta bellandi cupido iuuentuti immittatur: ut contempto rege, sua sponte ad arma prosiliant. Exponit, hortaturq́ ad maturandum consilium, ut negligat etiam epilogū.* Gorgoneis Alecto infecta uenenis.] *diris. Hæ habitasse dicuntur Dorcadas insulas, in Oceano Aethiopico, cōtra hortos Hesperidum, uno tantùm oculo, quo uicissim uterentur, quoties lubitum esset: cæterùm forma luculenta, ac crinibus aureis. Ab agilitate nomen inuenêre. δορκὰς. Diuites agrorum, similes adeò inter se ut dinosci non possent: iniuriæ gratiaq́ cōmunes. Ouidius:* B

Finibus extremis Libyes, ubi feruida tellus
Accipit oceanum demisso Sole calentem,
Squalebant latè Phorcynidos arua Medusæ,

Idem duas tantùm fuisse sorores author est:

Cuius in introitu geminas habitasse sorores,
Phorcydas, unius fortitas luminis usum. C

Cùm Medusa sola circa littus proximum uagaretur, eam fugientem Neptunus amplecti uoluit. Quam in templum Mineruæ usque sequutus, ubi uiolasset, dea irata, eius aureos crines in totidem angues uertit: effecitq́, ut qui eam intuerentur, uerterentur in lapides. Plura annotauimus in sexto. Limē Amatæ.] *reginā. Prona enim fœmina est ad rixas & bella serenda, & miscenda omnia.*

Huic dea cęruleis unū de crinibus anguem.] *Amatæ locus ab opportuno. Horruerat autem à nuptijs Troianorum, quare furia eam sibi habebat opportunam ad disturbandas nuptias.* Pręcordia ad intima subdit.] *Rectè*

Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conijcit, inq́ sinum præcordia ad intima subdit,
Quo furibūda domū monstro permisceat omnē.
Ille inter uestes & leuia pectora lapsus
Voluitur attactu nullo, fallitq́ furentem
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber* fit longæ tænia uittæ:
Innectitq́ comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa ueneno
Pertentat sensus, atq́ ossibus † implicat ignem.
Necdum animus toto percepit pectore flammā

* al. & lōgę

† al. applicat

præcordia: sunt enim loca cordi uicina, in quibus affectus humani, & perturbationes sitæ sunt. Tortile aurum.] *Periphrasis torquis.* Udo ueneno.] *Sunt enim serpentum coria uda, ut qui etiam lapsantes per terram, uiat humo-*

† Mollibus, & solito matrum de more loquuta est,
Multa super nata lacrymās, Phrygijsq; hymenęis.

Exulibus'ne datur ducenda Lauinia Teucris,
O' genitor? nec te miseret natæq; tuiq;?
Nec matris miseret? q; primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta uirgine prædo?
† An' nō sic Phrygi' penetrat Lacedęmona pastor,
Ledæamq; Helenam Troianas uexit ad † urbes?
Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum?
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idq; sedet, Fauniq; premunt te iussa parentis,
Omnem equidē sceptris terrā, quæ libera, nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere diuos.
Et Turno si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusq; patres, mediæq; Mycenæ.

†al. Mollius, †al. Atnon, †al. arces?

A *humore signent, uelut limaces.* Multa.] *E*nallage partis, nomen pro aduerbio.

Exulibus.] *Dissuasoria oratio, ne Troianis detur Latina. Exordium ductum est à propositione, quæ constat interrogatione, quasi ipsa ignoret.* Exulib.] *Contemptim atque atrociter, eos exules uocat.* Ducēda.] *Quasi non dicatur, ducere uxorem: ut pro abducenda dixerit.* Natæq;.] *Lauiniæ. Pathos à relatione personarum, parentum ac filiæ.* Perfidus.] *secundo uento oblata nauigandi occasione. Tota occupata est in insectando uirulentis uerbis ducem Troianum, quem modò* perfidum, *modò* prędonem *uocat,* B *quòd diu in mari iactatus fuerit.* An' non sic.] *A' simili exemplo Troianæ gentis: quasi uerò, quia Paris Helenam alienam coniugem abduxit, Aeneas istud ipsum sit facturus. Exempla sunt dissimilia. Paris rapuit ui, & quidem alterius uxorem, propter acceptam iniuriam. Aeneæ ultrò Latinus filiam suam innuptam obtulit. neq; uerò in Latium eo consilio uenit, sed ut illic sedem figeret.*

Quid tua sancta.] *Perstringit inconstantiam Latini, & perfidiæ notā obliquè obijcit, quod fidem Turno non seruet: cum amplificatione,* consanguineo. *Venilia enim Amata sorore Turnus prognatus fuerat.*

Si gener ex.] *κατάληψις: qua occupat, quòd Latinus semper de oraculis prætenderat, ut filia genero externo nuptum daretur. Confirmat ipsa etiam oraculum, & interpretatur suo commodo pro se. Ostendit Turnum externum esse genere, è Græcia oriundum: rursum Aeneam ex Italia.* Inachus.] *Hic omnium primus in Argo Pelasgico regnauit, quæ antiquiss. sedes regum fuit. Inacho prognatus fuit Phoroneus: claruitq; temporibus Isaachi. Inachi filia Io, à Phœnicibus in Aegyptum auecta fuit. Hanc tradit Suidas rapuisse Iouem, qui & Picus.*

Acrisiusq;.] *Arginorum & hic rex fuit. Huius filia in arca inclusa (quia à Ioue uitiata fuerat) cùm in mare præcipitata esset, fluctibus in Italiam delata fertur. Hic à piscatoribus attracta, ad regem Pilumnum adducta fuit, qui eam uxorem duxit. Condidit hic Ardeam, à quo Turnum originem traxisse contendit.* Externam.] *Interpretatur oraculum, Turnum externum eum esse, qui poscatur gener.* Mycenæ.] *Argiæ, ubi Inachus, ubi Acrisius regnarant. Abrumpitur oratio, citra perorationem.*

His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contrà stare uidet, penitusq; in uiscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamq; pererrat:
Tum uerò infœlix ingentibus excita monstris
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam † toto uolitans sub uerbere turbo,
Quem pueri magno in gyro uacua atria circùm
Intenti ludo exercent, ille actus habena
Curuatis fertur spacijs: stupet inscia turba,
*Impubesq; manus, mirata uolubile buxum:
Dant animos plagæ. non cursu † segnior illo
Per medias urbeis agitur, populosq; feroces.
Quinetiam in syluas simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremq; orsa furorem,
Euolat, & natam frondosis montibus abdit:
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasq; moretur.
Euhœ Bacche, fremens, solum te uirgine dignum
Vociferans: etenim molleis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama uolat, Furijsq; accensas pectora matres,
Idem omneis simul ardor agit, noua quęrere tecta.
Deseruêre domos, uentis dant colla, comasq;.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasq; gerunt incinctæ pellibus hastas:
Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac natæ, Turniq; canit Hymenæos
Sanguineam torquens aciem, toruumq; repentè
Clamat: Io, matres audite † ubiquaq; Latinæ,
Si qua pijs animis manet infœlicis Amatæ

†al. torto, *al. Impubisq; man., †al. tarmor, †al. vbicunque

Lymphata.] *Furijs ceu agitata.* Ceu.] *A' simili, ut insanientis speciem oculis subijciat, trocho à pueris flagellis circūacto eam comparat, quo more solent Bac-* C *chades in Liberi patris Orgijs lymphatæ per urbes montesq; discursare. Est autem turbo, præter uenti significationem, globus forma coni, & trochus, qui à pueris in plano solo scutica circumagitur.* Simulato.] *more Bacchantium fœminarum, ut cùm numinis impetu ageretur, aut certè agi uideretur, reliquæ ad exemplum concitarentur. Dei quodammodo religione icta.*

Euhœ Bacche.] *affingit simulanti se Bacchi spiritu agitari bacchantium etiā carmen, ut acrius reliquas extimulet ad eundem furorem. Porrò Euhœ, ὦ οἱ Bacchantium fœminarum acclamatio fuit in huius dæmonis orgijs: unde ipse Bacchus, Euheius fuit appellatus: siue quòd Phryges eundem Euan uocant, & Euchium, ἀπὸ τῆς εὐχῆς, quòd ei uota & preces exhiberentur: & Euhyius, quasi bellus ac lautus filius. nam cùm Dij aduersus Gigantes bellū gererent, Bacchus in leonē uersus, primus Gigantem interfecit: quare Iupiter blandè eum affatus, εὖ υἱὲ dixisse fertur: hoc est, bene fili. Quæ uox postea à bacchantibus in Orgijs modicè corrupta, in acclamationē planè*

Gratia, si iuris materni cura remordet,
Soluite crinaleis uittas, capite Orgia mecum.

sibilem mutata est, τῷ εἰ, Euhoe. Ab hac uoce Eua Messeniorũ mons etiam appellatus est. Nefas.] *Bacchanalia nefas uocat, propter Rom. leges postea contra bacchanalia latas.* Tibi sumere.] *Auersio: modus pro modo, sumebat.* Thyrsos.] *hastas Bachicas, ac tum barytonum facit θύρσον. Porrò acutitonum θυρσός, nuptiales corollas signat. Thyrsi mucroni pampinus erat inuolutus. hac hasta in eius sacris utebantur tantum. Id genus hastæ quidam etiam Thystla uocant: quanquam Thystla etiam sacrificia Theleslica sunt: id est, quæ ad initiationem pertineant.* Choros.] *ritu bacchantium.* Pāpineas.] *thyrsos pāpinis coronatos.* A Pellibus.] *Refert Seruius, Nebridum: quia Bacchus id genus gestabat, ab Indica expeditione rediens. Vnde nebrida ferre dicũtur, qui natura sunt timidiores, ac uim amantes.* Feruida.] *uehemens ac cõcitata, face ardentem gestabat. Est aũt pinus, propter succum ac liquorem, itidem ut tæda, & aliæ laricum species, lumini sacrorũ grata.* Sanguineam.] *A' signis furoris.* Crinales.] *capitum diademata. Solutis crinibus hæc sacra celebrari solebant: & clamoribus & ululatibus ita fœminis mixti mares per urbes uagabantur. Verba sunt Amatæ, muliercularũ turbam hortantis ad consimilem amentiam.*

Talem inter syluas, inter deserta ferarum
Reginam Alecto stimulis agit undiq; Bacchi.
Postquam uisa satis primos acuisse furores,
Consiliumq;, omnemq; domum uertisse Latini:
Protinus hinc †fascis tristis Dea tollitur alis, (†al. fuscis)
Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
*Acrisioneis Danaë fundasse colonis, (*al. Acrisionæis)
Præcipiti delata Noto, locus Ardea quondam
Dictus auis, & nunc magnũ †tenet Ardea nomen. (†al. manet)
Sed fortuna fuit. tectus hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem:
Alecto toruam faciem, & furialia membra
*Exuit, in uultus sese transformat aniles. (*al. Exit &)
Et frontem obscœnam rugis arat, induit albos
Cum uitta crines: tum ramum innectit oliuæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templiq; sacerdos,
Et iuueni ante oculos his se cum uocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiêre labores?
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi coniugium, & quæsitas sanguine dotes,
Abnegat externusq; in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas i sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placida cùm nocte iaceres
Ipsa palàm fari omnipotens Saturnia iussit.
Quare agè, & armari pubem, portisq; moueri,
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedêre duces, pictasq; exure carinas.
Cœlestũm uis magna iubet: rex ipse Latinus
Ni dare coniugium, & dicto parêre fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

Protinus.] *Trāsitio ad secundam belli occasionem: hoc est, ad Turnum, quem & ipsum furore implet, & ad arma concitat.* Ardea.] *Hāc à conditrice describit. Hanc Danaë in Italicum litus eiecta, ut suprà dixi, ac Pilumno in uxorem adiuncta condidit.* Magnum.] *Allusum ad epitheto Ardduum, quasi ingens ac celebre.* Acrisio.] *Seruius refert ad Danaë: ego malim ad Colonis. nam licet non uenerit cum colonis, ipsa tamen è Græcia profecta, aduena Ardeam condidit. Sed & analogia repugnat esse patronymicum. Ab Acrisius, aptè denominatur Acrisioneus. patronymicum, Acrisis, idos: uel Acrisione. Fuit autem Ardea, colonia Mycenarum, à Roma distãs 160. stadia.* Arat.] *Pulchra prosopographia, à forma & habitu.* Calybe.] *Hanc fingit sacerdotem Iunonis. καλύβη, tugurium. Chalybes Scythiæ populi sunt, inuentores ferri, uel apud quos multum ferri inuenitur.* Turne.] *Exhortatoria oratio, ad suscipienda arma contra Aeneam & Latinum, exordium à castigatione tolerantiæ, quam exasperat ab indigno. Erant Tyrrheni tum terra mariq; potentes, & Latinis infesti.* Colonis.] *Contemptim, ad augendam indignitatem.* B Rex.] *Narratio.* Sāguine.] *tuo: amplificatio iniuriæ.* I nūc.] *Ironia: exprobrat ei sua merita in Latinum, ut irritet magis, exacerbetq; odium in regem, ob ingratitudinem & inconstantiam.* Hæc adeò.] *Quo igitur uerba pondus habeant, confirmat ea authoritate Iunonis.* Quare age.] *Epilogus constat exhortatione ad arma, & exurendam classem Troianorum.* Flumine pulchro.] *Tiberi, quē modò amœnũ uocauit.* C *Ennianũ hoc esse uidetur, ut flumine sancto.* Cœlestũm.] *Syncope: ab honesto, simul ne somnum esse existimet.* Pictas.] *A' facili, quasi ad luxũ magis exornatas, quàm ad bellum instructas.* Turnum.] *non uulgaris uirtutis uirum. Et, in armis, pro bello. Tertia, pro secunda persona.*

Hic iuuenis uatem irridens, sic orsa uicissim
Ore refert: Classes inuectas Tibridis †undam, (†al. alueo,)
Non (ut rere) meas effugit nuncius aures.
Nec tantos mihi finge metus, nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te uicta situ, uerique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa uatem formidine ludit.
Cura tibi, diuũm effigies & templa tueri:
Bella uiri, pacemq; †gerant, queis bella gerenda. (†al. gerent,)

Classes.] *Primùm respondet ad id, quod ad classes, quæ in Tiberi stabant. cætera sunt irrisionis plena: quorum summa est, non uideri uerisimile, à Latino quicquam de connubii pactis mutari: quare anum senio delirare.* Cura.] *clausula constat iocosa exhortatione ad officium.* Bella uiri.] *Homerus: πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει. Allusum ad parœmiã, Bellum Cononi curæ fuerit.* Diri guêre.] *Periphrasis*

A *sis irascentis, à signis iræ.* En ego uicta.] *Retorquet contumelias in Turnũ, sollicitudinemq́ inijcit, & quidem pari ironia* Situ.] *mucore, quæ per delirium uera dicere nequeam.*

†al. rapidoque

Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti subitus tremor occupat artus:
Diriguêre oculi, tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaq́ se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angueis,
Verberaq́ insonuit, †rabidoq́ hæc addidit ore:
En ego uicta situ, quam ueri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice, ad hæc adsum dirarum à sede sororum:
Bella manu lethumq́ gero.
Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumanteis fixit sub pectore tædas.

Respice.] *ut horrẽdis simulachris Turnum moueat.* Sub pectore.] *ubi fellis locus, unde iracundiæ: ira uitiat sanguinem. Huius affectus uehementiam grauissimis uersibus exprimit.*

Olli.] *Antithesis, siue antistœchũ: subijcit statim furiæ effectus, ex ira, quam Turno in pectus coniecerat.* Arma.] *Relatio eiusdem dictionis. impetum insanientis refert.* Fremit ar- B ma.] *figuratè: pro eo quod est cum fremitu ac clamore ad arma cõclamari iubet: arma sibi dari postulat.* Ira super.] *hoc est, insuper ira sæuit.* Magno.] *Vt luculenter animi sæuientis iræ imaginem oculis subijciat, addit comparationem ductam à natura flammæ, fomento lignorum subiectorum ahenis crepitantis: tum autem & aquæ ui ignis ita sæuientis, ut intra ollæ alueos iam se non contineat. Comparatio ducta est ex Hom. Iliad. 21.*

†al. aquæ vis
*al. Fumidus,

Olli somnum ingens rupit, pauor, ossaq́, & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma thoro tectisq́ requirit.
Sæuit amor ferri, & scelerata insania belli,
Ira super. magno ueluti cùm flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni:
Exultantq́ æstu latices, furit intus †aquai
Feruidus, atq́ altè spumis exuberat amnis.
Nec iam se capit unda, uolat uapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace Latinum
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem,
Se satis ambobus Teucrisq́ uenire Latinisq́.

to, capite undecimo. Aquai.] *Imitatione Lucretij usus est ueteri gignendi casu. Estq́ hæc uera lectio, cùm in quibusdam exemplaribus legatur, Aquę vis.* Ad auras.] *Amplificatio sæuientis aquæ in aheno.* Primis.] *proceribus ex iuuentute. Indicere, non ad bellum tantùm, sed ad diuersa alia transfertur: Indicere spectaculum finitimis iubet: & indicere iter, festum, ieiunium, & similia. Cæterùm addit suis animum, se solum contra Latinum suffecturum, ad arma suscipienda: tum autem, & aduersus Troianos. Locus à facultate. Iam uerò, non obtendit belli causam, coniugium: sed amorem patriæ, quam dicit se uelle tueri. Locus ab honesto.* Hostem.] *Respexit Poëta ad ueterem uocis significationem, quæ utramque exprimit, & peregrinum, & infestum aduenam.* Se satis.] *se suffecturum. uersus hypermeter: Polysyndeton.* Venire.] *pro uenturum esse.*

ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ
κνίσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται.

Recensetur hic locus inter eos, in quibus noster Poëta uidetur superasse Homerum, apud Macrobium libro quinto, capite undecimo.

Certatim.] *Verisimile obseruat infecto negotio.* Hunc.] C *Prolepsis, redditque tres potissimùm causas impulsiuas ad arma: formam Turni, iuuentæ: florentem ætatem, & nobilitatem antiquam.* Dũ Turnus.] *Postremò Alectò ad Troianos transit, ut ab illis primùm belli materia Turno & Rutulis præberi uideatur.*

†al. sese Rutuli
*al. in
†al. laborũ

Hæc ubi dicta dedit, diuosq́ in uota uocauit,
Certatim †Rutuli sese exhortantur *ad arma.
Hunc decus egregium formæ mouet, atq́ iuuẽtæ:
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis.
Dũ Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alectò in Teucros Stygijs se concitat alis.
Arte noua speculata locum, quo littore pulcher
Insidijs cursuq́ feras agitabat Iülus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia uirgo
Obijcit, & noto nares contingit odore:
Vt ceruum ardentes agerent, quæ prima †malorũ
Causa fuit, belloq́ animos accendit agresteis.

Cocytia uirgo.] *Periphrasis Alectus, à Cocyto profectæ.* Ardentes.] *Rabie concitati.*

Ceruus erat.] *Belli primam causam, regij pecoris magistri ceruum facit: quem describit à forma, cura, & educatione, in delicijs habitum à sorore eius Syluia. Reprehenditur hic locus à Macrobio, ut nimis leuis ac puerilis causa tanti belli, quod fuit insequutum. Sed audiamus uicissim Pontanum, aduersus eam reprehensionem differẽtem. Quæso, inquit, Macrobi poëtarum iudex tam sobrie, quæso inquam, quæ inter Latinos Troianosq́ belli causa*

*al. Tyrrhusq́

Ceruus erat forma præstanti, & cornibus ingẽs,
Tyrrhidæ pueri, quem matris ab ubere raptum
Nutribant, *Tyrrheusq́ pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperijs soror omni Syluia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatq́ feram, puroq́ in fonte lauabat.

causa accommodatior excogitari poterat? Nam nec Latini per id tempus mercaturam nauibus exercebant, nec Aeneas piraticam, ut per causam prædocinij bellum excitari potuisset. Nullæ antecedebant inimicitiæ. Et Aeneas eo consilio in Latinum littus descensionem fecerat, ut in terra fato debita sedes profugis statueret. Itaque non belli, sed amicitiæ potius causas quærebat, ut qui conciliare sibi finitimorum animos studeret, missis etiam oratoribus cum muneribus. Vidit acutissimus author fortuitam causam, quam lippus cæcutiensq́ Grammaticus quomodo uideret? Moris est classiariorum militum (ne piratarum tantum putes) sæpiùs in continentem descendere, carnis (ut dicunt) faciendæ gratia: nec solùm ex hostico, sed ubi maior cogit inopia, etiam ex pacato pecora abigere. Quam ob causam, ut quotidie uidemus, indignè multa committuntur. Hanc occasionem, & quidem fortuitam (cùm Aeneas nihil minus quàm bellum quæreret) nactus Vergilius, non armentalem aut aratorium bouem, sed regij uillici ceruum, atq; in delicijs habitum, & agrestibus notum, uulnerat, quo faciliùs multitudo cogniti cicuris gratia, ad tumultum concurreret, Troianosq́ non tantùm ut abactores, sed qui regias res uiolare ausi essent, armis ulciscerentur, atque è finibus pellerent, quos ægerrimè ferrent considere: perindeq́; ut exteram atque ignotam gentem, odio persequerentur. Quæ opportunior excogitari occasio potuit? muliere præsertim agrestes excitante? quæ uim passa uideri posset? cùm etiam Iunonem belli causas quærentem introduxisset. Atq; hæc quidem tanquam scintilla furtim elapsa, quæ paulatim serpens, mox uento exorto illapsa stipulis, agros, syluas, obuia simul cuncta deflagrat. Quid aliud tanquam duos è diuerso Mundi cardine spiritus, qui accensum ignem excitent, exuscitat? alteram è cœlo delapsam deam, Iunonem scilicet, alteram furiarum maximam, Erebo excitam, cogentem buccina populos, & duces uocantem in bella? prôq; stipula subijcitur Amata, mulier, mater, regina: importuna quidem mulier, mater indulgentissima, regina fœminarum choros sollicitans. Ad hæc, Latinus senio confectus, ac uix sui iuris. Tela nouant Arma: uomeres in enses excoquuntur: scribuntur exercitus, leguntur duces: primusq́; Mezentius bellum sic init, ut ne mulieres quidem arma detrectent. Videtis è parua fortuitaq; fauilla, quantum incendium accenderit? Vt subrigantur legentium animi, quoties crines illi anguinei subriguntur? quid hoc artificiosius? quid magis sepositum, atque à uulgo abductum? Cognouit admirabiliss. excogitatissimamq; inuentionem Iuuenalis, cùm dixit: A

——caderent omnes à crinibus hydri, "
Surda nihil gemeret graue buccina.—— "

quam (si dijs placet) cognoscet Macrobius, sordidæ locutionis, ne dicam orationis Grammaticus. Quid tu peregrine homo, de maximi Poëtæ admirabili artificio, nobilissimoq; inuentis te iudicem statuis? Maluissem, inquis, Maronem, & in hac parte apud authorem suum, uel apud quemlibet Græcorum alium quem sequeretur, habuisset. Scilicet nos uis fingere Vergilium, non uis optimum artificem arte sua uti artificiosè? At ego maluissem te, cùm Latinè loqui uis, Ciceronem, aut quem alium è doctissimis in loquendo sequi. An tu apud Ciceronem, Salustium, Cæsarem inuenisti, indigeriem conquirere in memoriam, atq; in ingenium ire? in incrementum succrescere? tale præsens hoc opus uolo: natiua Romani oris elegantia: noscendorum congeriem polliceri: & mille his etiam absurdiora, magisq; barbara? quibus tu ineptissimè (cùm sis ipse ineptissimus) uteris? Et statim: Sed ad imitationem, quam in Marone desideras, redeamus. Ciceronem B *si legisses, non solùm Latinè loqui, sed rectè quoq; de scriptis ipsis, & ingenijs sententiam ferre didicisses. Ait & orator & philosophus emunctissimus, nostros aut melius inuenisse, aut inuenta à Græcis fecisse meliora. Quod si Poëtæ cuiusquam fuit, ab illis meliora facere, hæc mihi laus Vergilij propria uidetur. Sed neque melius inuenerint nostri, neque fecerint aliorum inuenta meliora, non tamen cæcutientis Grammatici sententiæ standum est. Quonam autore usus est Homerus in fingendis tot monstris? quem imitatus est Orpheus, in commentis adeò fabulosis? quem sequutus est, qui finxit Castorem & Pollucem ortos ouo? qui primus commentus est Plutonem in inferno regnare? hydram septicipitem? e seminatos è serpentum dentibus armis instructos homines? Deniq; à quo accepit Homerus authore, arma Achilli à Vulcano fabricata? uulneratã à Diomede Venerem? perlatũ utribus Vlyssem? & mille talia? Atqui poëtarum hæc non modò licentia, sed penè ars est. Quinetiam ab alijs enarratas fabulas in aliam atq; aliam formam conuertere permittitur: nedum fingere nouas liceat. Hæc Pôtanus.* Regia.] *Periphrasis magistri regij pecoris. Reges quondam ex agris uictitabant.* C *Et nutribant, pro nutriebant, ueterum consuetudine.*

Hunc procul errantem.] *A natura ceruorum, qui gregatim errantes pascunt.*

Deus.] *pro dea, furia: nisi exponamus, deum sic uoluisse, ut ferã traijceret. Quid si deus aliquis ita fieri uoluerit?*

Gemẽs.] *Pathos.*

Pestis.] *furia.*

Hic] *τρόπαιον, ferαίq; decorũ in armãdo rusticos, ut quæq; te la se illis obuia dabãt.*

Conclamat.] *Militari uerbo, in re propinqua utitur: conclamare ad arma, ad uasa. Et conclamare, in funeribus mortuorum.*

Quadrifidam.] *in partes quatuor fissilem potissimum.*

Spirans.] *A natura desudantis laborãdo. Et immanè hic, supra modum. Est alioqui admirantis uox.*

Ille manum patiens, mensæq; assuetus herili
Errabat syluis, rursusq; ad limina nota,
Ipse domum sera quamuis †sub nocte ferebat.
Hunc procul errantem rapidæ uenantis Iüli
Commouêre canes, fluuio cùm forte secundo
Deflueret, ripaq́; æstus uiridante †lauaret. †al. leuaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curuo direxit spicula cornu.
Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaq́; multo
Perq; uterum sonitu, perq; illa uênit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitq; gemens stabulis, questuq; cruentus
Atq; imploranti similis, tectum omne repleuit.
Syluia prima soror palmis percussa lacertos
Auxilium uocat, & duros conclamat agresteis.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera syluis)
Improuisi adsunt: hic torre armatus obusto,

Stipitis hic grauidi nodis, quod cuiq; repertū est,
Rimāti telum ira * facit: uocat agmina * Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat rapta, spirans immane, securi.

*al. repertū,
*al. fuit:
*al. Tyrrhus,

At saeua è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit stabuli, & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuq; recuruo
Tartaream intendit uocem, qua protinus omne
Cōtremuit nemus, & syluae intonuēre profundae.
Audijt & Triuiae longè lacus, audijt amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini:
Et trepidae matres pressēre ad ubera natos.

Pastorale.] notū pastoribus, è summo tecto, quod ipsi speculi uice erat: quo audito, soliti fuerant concurrere ad arma. Tartareā.] Epitheton, rectè à loco ... Contremuit.] Hyperbole. Triuiae.] Dianae, nō procul ab Aricia, ubi fuit lacus, Speculum Dianae dictus. Nar.] fluuius in uia Latina. Plin. lib. 3. cap. 12. Sabini, ut quidā existimauēre, à religione & deorum cultu, Sebini appellati, Velinos accolunt lacus, roscidis collibus: Nar amnis exhaurit illos sulphureis aquis. Tiberim ex his petens replet, è monte Fiscello labēs, iuxta Vacunae nemora, & Reate in eosdem cōditus. Haec Plin. Horum nemorum hic meminit Poeta. Idē testatur lib. 31. ca. 4. hunc amnē in agro Narniensi, terrae imbrib. siccari: ... fieri id quod Cicero etiam admirandis suis inseruerit. Velini.] Idem Plin. lib. 3. cap. 12. ut paulò antè dixi, testatur, Sabinos accolere lacus Velinos, Potantibus è lacu Velino calculosis praesens adest remedium. Matres.] Crescit paulatim tota Italiae trepidatio, sensimq;, donec ad ultimum in apertum bellum erumpat. Matres.] Pathos.

Tum uerò ad uocē celeres, quà buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undiq; telis
Indomiti agricolae, nec non & Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxēre acies, non iam certamine agresti
Stipitibus duris agitur, sudibusue praeustis:
Sed ferro ancipiti decernunt, atraq; latè
Horrescit strictis seges ensibus, aeraq; fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila iactant.
Fluctus uti primo coepit cùm albescere † uento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum * Tyrrhei fuerat qui maximus, Almon
Sternitur: † haesit enim sub gutture uulnus, & udae
Vocis iter, tenuemq; inclusit sanguine uitam.
Corpora multa uirum circa, seniorq; Galesus,
Dum paci medium se offert, iustissimus unus
Qui fuit, Ausonijsq; olim ditissimus aruis:
Quinq; greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum uertebat aratris.

†al. ponto,
*al. Tyrrhidae
†al. ...

Seges.] Metaphora ducta à densitate culmorum in agris. cum qua coniuncta est hyperbole: ueluti in illo, Telorum ferreus ymber. Concurrunt undiq;.] Ennius in tertio: — Ansatis concurrunt undiq; telis. Fluctus uti primo.] A' comparatione, qua ostendit, quo pacto tumultus magis ac magis increuerit. Macrobius contendit, Poetā hac comparatione nō assequutum Homeri maiestatem. Est enim Iliad. 4.

[illegible Greek verses]

Ille, inquit Macrobius, cum marino motu, & littoreos fluctus ab initio describit: hoc iste praeteruolat. Deinde quod ait ille: πάντα δέ τε ἄκρα ... , Maro ad hoc uertit: Paulatim sese tollit mare. Ille fluctus incremento suo, ait sublime currentes, litoribus illidi, & aspergine collectae spumae ... expuere, quod nulla expressione ... signaret: ut iste mare à fundo ad aethera usque perducit. Ad aethera fundo.] Hyperbole. Caeterùm, Almon Thessaliae oppidum est, ab aliis Elmon dictum. Dum paci medium se offert.] Bellum nulli parcit, sed ne ijs quidem qui pacis studiosi maximè sunt. Prosopographia à iustitia, & opibus rusticanis amplificatis.

Atq; ea per campos aequo dū Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primae commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, & coeli conuexa per auras
Iunonem uictrix affatur uoce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi,
Dic in amicitiam coēant, & foedera iungant.
Quādoquidē Ausonio respersi sāguine Teucros,
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa uoluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamq; animos insani Martis amore,

†al. respersi

Atq; ea.] A' prima narratione, transit ad furiam, eiusq; exultationem, quod bellum cōcitarit: promittitque adeò plura se perpetraturam, si detur. Seruat decorum personae. Dic in amicitiā.] Ironia: quasi dicat, pace semel turbata, non poterit heri ut rursum conciliarentur, ... si funestis cladibus inuicem prius experiantur. Egregium Veneris genus.] Ironia, in periphrasi Aeneae. Super fortunae laborū est.] ...

Vndiq; ut auxilio ueniant: spargā arma per agros.
Tum contra Iuno: Terrorum & fraudis abūde est,
Stant belli causæ, pugnatur cominus armis:
Quæ sors prima dedit, sanguis nou' imbuit arma.
Talia † connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super æthereas errare licentius auras
Haud pater * ipse uelit summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. taleis dederat Saturnia uoces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytiq; petit sedem, supera ardua linquens.

Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Ansancti ualles: densis hunc frondibus atrum
Vrget utrumq; latus nemoris, medioq; fragosus
Dat sonitum saxis, & torto uertice torrens.
Hic specus horrendum, & sæui spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoq; ingens Acheronte uorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys
Inuisum numen terras, cœlumq; leuabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosq; reportant
Almonem puerum, fœdatiq; ora Galesi,
Implorantq; deos, obtestanturq; Latinum.
Turnus adest, medioq; in crimine cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna uocari:
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum quorū attonitæ Baccho nemora auia matres
Insultant Thiasis, (neq; enim leue nomē Amatæ)
Vndiq; collecti coëunt, Martemq; fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra * omnia bellum,
Contra fata deûm peruerso numine poscunt.
Certatim regis circumsistunt tecta Latini.
Ille uelut pelagi rupes immota, resistit:
Vt pelagi rupes magno ueniente fragore,
Quæ sese multis circùm latrantibus undis
Mole tenet scòpuli: nequicquam spumea circùm
Saxa † fremunt, laterique illisa refunditur alga.

Verùm ubi nulla datᵉ cęcū † exuperare potestas
Consilium, & sęuę nutu Iunonis eunt res:
Multa Deos, aurasq; pater testatur inanes.
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurq; procella:
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœna.

---

si qua fortuna laborum superest, eam ipsa gubernabo. Saturnia.] *Iuno, Saturni filia.*

Cocytiq;.] *inferos, & Ditis profunda, unde fuerat profecta. pars pro toto.*

Est locus Italiæ in medio.] *Topographia, à situ & celebritate nominis. Hunc locum in Hirpinis esse aiunt. Cæterùm, An particula apud ueteres, circum significabat in compositione: ut ambitio, & ambitus. Tradunt has Ansancti ualles umbilicum esse Italiæ, in latere Campaniæ & Apuliæ, ubi Hirpini sunt: ac propter aquas sulphureas, quæ syluis cinguntur, ibi aditum esse ad inferos. Tum autem, quòd grauis odor propius accedentes necet. Allusit Poeta ad historiam. Ansancti dicti, quasi omni ex parte sancti. Per hunc specum dicit furiam inferos petiisse.* Fragosus.] *cum fragore labens.* Leuabat.] *quippe quæ terræ ac cœlo sua præsentia fuisset onerosa. Et cui bella, discordiæ & hostilia non sunt grauia.*

Extremam Saturnia bello.] *Extremam imponere manum, pro finire & absoluere omnibus suis numeris. prouerbii uice celebratur. Effertur etiam, Summam manum addere. Sumptum est ab ædificatoribus, qui absoluto ædificio, fastigium solent aliquod imponere. Cui confine est, Colophonem imponere.* Turnus.] *ne tumultus ad summum perducatur, Turnum superuenientem facit, expostulantem cum rege de facti iniuria.* Thiasis.] *Thiasus propriè sacer chorus est. Hinc thiasotes, choreutes. Demosthenes & Xenophontes quamlibet multitudinem rei diuinæ causa coëuntem, eo nomine appellari uolunt. Thiasotarum domor, pholeteria dicebantur. Inter conuiuarum uocabula, thiasotæ, & thisitæ numerabantur. Cæterùm Thiasota, propriè Dionysij erant, ἀπὸ τοῦ θύειν: hoc est, θύειν, sacrificando uel παρὰ τὸ θέειν, à currendo.*

Et thiasus, multitudo collecta ad diuinum honorem Thiasotes, Corys damonum, qui à Corinthijs celebatur. Græci sic ... , ἱερὸς χορὸς ... θιασῶται ... ἀπὸ τοῦ θεοῦ ... ὁ δὲ ... τὰ ... ἱερὰ ... τοῦ ... περὶ τὸν Διόνυσον ... τὸ ... τιμὰ τοῦ θεοῦ ... , παρὰ ... .

Fatigant.] *Magnis clamoribus bellum urgent.* Pelagi rupes immota, resistit.] *Comparatione constantiam Latini amplificat. Estque exemplum fiduciæ in Latino. Et ipsa repetitio comparationis mirè festiua est, & elegans.* Latrantibus undis.] *Remota ac tragica planè metaphora.* Alga.] *Herba littorali.*

Cæcū ubi consilium.] *Amens, insanum, sine ratione ac iudicio, à Turno & aliis propositum.*

Frāgimur.] *ut scopulus impulsu fluctuum.* Ferimurq;.] *Quemadmodum naues tempestate uiolenta ...*

al. coniugia. *al. ille.* *al. leuamen.* *al. sustinens.* *al. procellis.* *al. superare.*

O' miseri: te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium, uotisque deos uenerabere seris.
Nã mihi parta quies, omnisque in limine portus,
Funere fœlici spolior: nec plura loquutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.

[illegible] aut laudatum [illegible] quò nolunt, [illegible] quæ transland [illegible]. vel. Ipsi has] [illegible] Malum consilium dicit, consultoribus [illegible] pessimum futurum, & in primis Turno. In limine.] Allusum ad paroemiam, In portu nauigare, pro eo quod est, extra periculum, & in tuto esse. Sumpta à nauigantibus. Ostendit, suam ætatem in pace exactam, ac tranquillam senectutem consequutum, ut nihil sit quod possit amplius ad absolutam hominis fœlicitatem desiderare, præter [illegible] ille funus, quo per bellum spoliabitur. Votis seris.] Respexit ad prouerbia, [illegible] Stultus post factum sapit: uel, [illegible] piscator ictus cognouit: ut, Serò Phryges acceptò damno stultitiam, seu potius dementiam agnouerunt. Habenas.] gubernationem. ducta metaphora ab aurigis, qui equos habenis regunt: quibus relictis, ipsi dissolui euagantur, nullo moderante.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluêre sacrum: nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima mouent in prælia Martẽ,
Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisue Arabisue parãt, seu tendere ad Indos,
† Auroramue sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Religione sacræ, & sæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt uectes, æternaque ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.
Ipse uocat pugnas, sequitur tum cætera pubes,
Aereaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, auersusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.

† al. Auroramque

Mos erat Hesperio in Latio.] Fingit Poëta, hanc cõsuetudinem tum apud Aborigenes fuisse, quæ longè post apud Romanos à Numa Pompilio Sabino secundo rege institutæ fuit, condito Iani sacello, pacis ac belli indice, ut pluribus à nobis in primo explicatum est. Varro tradit, morem esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Festus libro decimotertio, [illegible] uerb. significat. Mos est, inquit, institutum patrium, pertinens ad religiones ceremoniasque maiorum. Ergo, inquit Macrobius, Vergilius utrunque authorem sequutus, & primò quidem Varronem, quoniam ille dixerat morem præcedere, sequi consuetudinem: postquam dixit, Mos erat, subiunxit, Quem protinus urbes Albanæ coluêre: &, Nunc maxima rerum Roma colit. quo perseuerantiam consuetudinis monstrat. Et quoniam Festus pertinere ad ceremonias dixit, hoc idem docuit Maro, adijciendo Sacrum:

——quem protinus urbes
Albanæ coluêre sacrum.

Mos ergo præcessit, & cultus mori sequutus est. quod est consuetudo. Et hic definitionem Varronis impleuit. Adijciendo deinde Sacrum, ostendit morem ceremonijs esse dicatum, quod Festus asseruit. Idem seruauit & in duodecimo libro, cùm ait:

——morem ritusque sacrorum
Adijciam.——

in quo ostendit apertè, morem esse ritus sacrorum. Sed historiæ quoque fidem in his uersibus sequutus est:

Mos erat Hesperio in Latio.——

Seruauit enim regnorum successionem: quippe primùm regnauerunt Latini, inde Albani, & inde Romani. Ideò, Mos erat, primùm dixit, Hesperio in Latio: & postea:

——quem protinus urbes
Albanæ coluêre sacrum,——

Deinde subiecit, Nunc maxima rerum Roma colit. Hactenus Macrobius. Ergo [illegible]

[illegible] sum esse, hanc consuetudinem antiquam fuisse, ac postea à Numa institutam: quasi uerò Poëta nunc de urbe Roma, quæ tunc non erat, ac non de Laurento loquatur. A' Latinis postea ad Albanos is mos transijt, inde ad Romanos à Numa postea traductus fuit. Protinus.] statim, quàm Alba condi cœpta fuit. Getis.] Scythiæ populus, qui hodie Tartari dicuntur. Cæterùm enumeratione harum gentium indicat, latissimè ad ortum, Septentrionem & Meridiem, imperium Pop. Rom. propagatum fuisse. Hyrcani, Parthi, & Indi, orientales superioris Asiæ sunt, ut Arabes in Meridiem sunt reiecti. Parthosque.] Parthico bello, à Parthis signa Romanis magno prælio uictis, interfecto Consule Crasso cum filio, adempta fuêrunt, quæ postea Augusto restituerunt. Getis.] Sunt autem Getæ, ut Tomitæ & Daci, Istri accolæ. Etenim post Actiacum bellum haud uno loco est à diuersis dimicatum. Mæsi & Bastarnæ, Istri accolæ, cùm in sociorum Romanis concitassent, uno prælio à M. Crasso pacati fuerunt. nam omnes Thraces paulò antè à Romanis defecerant, quos Piso prælio uicit. Alij, inter quos Liuius est, hoc bellum à Crasso confectum tradunt. Itaque captiui, & in uincula coniecti, ferreas cathenas, quibus uincti erant, infringere dentibus conati sunt. Daci, qui & ipsi sedes inter Istri fluenta habent, amne frigoribus congelato, Populi Romani sociorum fines hostiliter infestabant. Augustus eam gentem armis coerciturus, per Pub. Lentulum eos in ulteriorem ripam compulit, Istri submouit. Eiusdem ductu etiam Sarmatarum excursiones sunt cohibitæ, & ab Istro procul reiectæ. Itaque cùm Poëta dicit, Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum: hoc Thracium bellum, Dacumque ac Sarmaticum, in laudem Augusti celebrat. Sũt geminæ.] Descriptio Iani à religione & usu. Ianus] bifrons & quadrifrons. Trabea.] De trabea hoc eodem libro dictum est. Cinctus.] Cinctus & cingulum, à cingendo dicta sunt, authore Varrone: quod [illegible] Gabi-

mas cinctus, quasi Gabij ueniebantur. Accidit aliquando, cùm Gabijs sacrificantibus hostes subitò interuenissent, quod ipsi togis in tergum reiectis ad arma concurrentes, infestis animis. [illegible]

Tum regina Deûm cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine uerso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis antè.
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Puluerulentus* equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leueis clypeos, & lucida spicula *tergunt
Aruina pingui, subiguntque in cote secures,
Signaque ferre iuuat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeò magnæ, positis incudibus urbes
Tela nouant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque salignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leueis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, & falcis honos: huc omnis aratri
Cessit amor, recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iamque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementeis
Ad iuga cogit equos, clypeumque, auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur ense.
Pandite nunc Helicona deæ, cantusque mouete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque *secutæ
*Compulerint campos acies, quibus Itala *tantum
Floruerit terra alma uiris, quibus arserit armis:
Et meministis enim diuæ, & memorare potestis,
Ad nos uix tenuis famæ perlabitur aura.

al. comes
al. tergunt
al. secutæ
al. Compleuint
al. tantùm

Regina deûm.] Rectè cum prouinciam Poëta Iunoni tribuit. Nam cùm Latinus recusaret bellum suscipere, nemo ducum citra eius consensum, uel ad arma sociare animos audebat, uel belli portas aperire. Rupit.] non aperuit illas quidem, sed è cardinibus euellit, ut reuiolentiam notet. Inexcita.] Hactenus quieta, ac nullis bellorum tempestatibus turbata: quare addit statim, immobilis antè. Pars.] Partitione oratoria disertè seruat ordinem in descriptione bellici apparatus. Quinque.] Sternit occasionem catalogi ducum ac urbiũ, à quibus arma aduersus Troianos commota sunt, cùm quatuor magnas urbes se ad bellum instruxisse dicat. Atina potens.] Inter oppida quæ ex Venetis interiêre, etiam Atinam recenset Plinius. Tibur.] Inter Sabinorum populos numerantur Tiburtes. Ardea.] Latij oppidum fuisse diximus, à Danaë Persei matre conditum, ut inquit Plinius. Crustumerium.] Latij oppidum, sicut & Antemna. Tegmina.] galeas: periphrasis. Salignis.] A materia. Scuta ex salignis uiminibus facta uestiebant corio.

Ocreas.] tibiarum munimenta. Vomeris huc.] Ostendit agricolas, cura agriculturæ omissa, totos in bellum conuersos. Classica.] tubæ, quibus signum ad pugnam datur. Pandite.] Catalogum contexturus ducum, qui arma Turni secuti fuêre, iterat inuocationem: & quidem exemplo Homeri, cui hoc peculiare est, quoties difficiliorem locum aliquem est ingressurus, ut Nusarum auxilio fœliciter ex eo se explicet. Helicona.] Mons ad Thebas, Musis sacer. Homero frequens est, [illegible]. Qui bello.] Attentionem & docilitatem coniungit. Et meministis.] A facili Poëta antequam ad Catalogum transeamus, non inutile neque iniucundum fuerit prius ostendere, quid inter Homeri & nostri Poëtæ Catalogum intersit. Macrobius ait, Vergilium in nonnullis paululum à grauitate Homerica deuiasse. Primùm, inquit, quòd Homerus prætermisit Athenas ac Lacedæmonios, uel ipsas Mycenas, unde rector erat exercitus, Bœotiam in Catalogi sui capite locauit, non ob loci aliquam dignitatem, sed notissimum promontorium ad exordium sibi enumerationis elegit. Vnde progrediens modò mediterranea, modò maritima uicina describit. Inde rursus ad utrumque [illegible]

[illegible] dum locorum, disciplina describendo, [illegible] hac agens contexuit. Nec ullo saltu cohærentiam regionum in libro suo hiare permittit; sed hoc incedens progrediens, redit unde digressus est, & sic finitur, quicquid enumeratio eius amplectitur. Contrà, Vergilius nullum in commemorandis regionibus ordinem seruat, sed locorum seriem saltibus lacerat. Adducit primùm Clusio & Cosis Massicum. Albas hunc sequitur, manu Populoniæ Iluaque comitatus. Post hos Asilam mittit Pisa: quæ in quàm longinqua sint Hetruriæ parte, notum est quàm ut annotandum sit. Inde mox redit Cærete, & Pyrgos, & Grauiscas, loca urbi proxima, quibus ducem Asturem dedit. Hinc raptus illinc Cygnum in Liguriam, Ocnus Mantuã. Sed nec in catalogo auxiliorũ Turni, si uelit situm locorum mente percurrere, inuenies illum continentium locorum sequutum. Deinde Homerus omnes quos in catalogo enumerat, etiam pugnantes uel prospera uel sinistra sorte commemorat. Et cùm uult dicere occisos, quos catalogo non inseruit, non hominis, sed multitudinis nomen inducit. Et quoties multam necem significare uult, nullam hominum factam dicit: nullum certum nomen facilè extra catalogum uel addens in eius uel detrahens. Sed Maro noster anxietatem huius obseruationis omisit. nam & in catalogo nominatos præterit in bello, & alios nominat antè non dictos. Sub Massico duce mille manus iuuenum uenisse dixit, qui mœnia Clusi, quique Cosas liquêre. Deinde Turnus naui fugit, quà rex Clusinis aduectus Osinius oris, quem Osinium nusquam antè nominauit. Et nunc ineptum est, regem sub Massico militare. Præterea nec Massicus, nec Osinius in bello penitus apparent. Sed & illi quos dixit, fortemque Gyan, fortemque Serestum, pulcher quoque Equicolus, & Messapus, Hæmon, & fortissimus Vmbro, & Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina, uel gloriosa uel turpi commemoratione meruerunt. Astur, itemque Cupauo, & Cygnus, insignis Cygni Phaëtontiique fabulis nullam pugnæ operam præstiterit: cùm Halesus & Sacrator ignotissimi pugnent. Et Atinas antè non dictus. Deinde in his quos nominat, fit sæpè apud ipsum incauta confusio. In nono, Corinaum sternit Asylas. Deinde in duodecimo, Ebusum Corinaeus interficit:

Obuius ambustum torrem Corinæus ab ara

Corripit,

A "Corripit, & uenienti Ebuso, plagamq́ ferenti,
" Occupat os. —

Sic & Numam, quem Nisus occidit, postea Aeneas persequitur, fortemq́ Numam. Camertem in decimo Aeneas sternit: at in duodecimo, Iuturna formam assimulata Camerti. Gloream in undecimo occidit Camilla, in duodecimo Turnus. Palinurus Iasides, & Iapix Iasides, quaero an fratres sint? Hyrtacides est, Hippocoon, & rursus Hyrtacides, Corinaeum sternit Asilas. Sed potuerunt duo unum nomen habuisse. Vbi est illa in his casibus Homeri cautio? apud quem cùm duo Aiaces sint, modò dicit, λοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν Ὀιλῆος ταχὺς Αἴας: modò, μείων, οὔτι τόσος γε, ὅσος Τελαμώνιος Αἴας. Item alibi:

" *Αἴας δ' οὐκ ἔτι πάμπαν Ὀιλῆος ταχὺς υἱὸς*
" *ἵστατ' ἀπ' Αἴαντος Τελαμωνίου, οὐδ' ἠβαιόν.*

Nec desinit, quos iungit nomine, insignibus separare, ne cogatur lector suspiciones de uarietate appellationis agitare. Deinde in catalogo suo curauit Vergilius uitare fastidium, quod Homerus alia ratione non cauit, eadem figura saepe repetita. Hic autē uariat, uelut dedecus aut crimen uitans repetitionem. Et paulò pòst, ubi aliquot exem- B *pla uariatae orationis per copiam adduxit: Has copias, inquit, fortasse putat aliquis diuinae illi simplicitati praeferendas. Sed nescio quomodo Homerū repetitio illa uenustè decet, & genio antiqui poëtae digna, enumerationiq́ conueniens: quod in loco mera nomina relaturus non incurauit se, neq; minutè torsit, deducendo stylum per singulorum uarietates: sed stat in consuetudine percensentiū, tanquàm per aciem dispositos enumerans. Quod non aliis quàm numerorum fit uocabulis. Et tamen egregiè, ubi oportet, de nominibus ducum uariat. Hactenus ille, de utriusq; catalogi diuersitate. Nunc ex eodem uideamus, similitudinem in Catalogis. Vterq;, inquit, in catalogo suo post difficilium rerum uel nominum narrationem, infert fabulam uersibus amoenioribus, ut lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum & urbium nomina, facit locum fabulis, ut excludat horrorem satietatis. Ac post interpositum exemplum: Vergilius, inquit, in hoc sequutus authorem in priore catalogo, modò de Auentino, modò de Hippolyto fabulatur. In secundo, Cygnus ei fabula est. Et sic amoenitas intertexta, fastidio narrationum medetur. Haec Macrobius. Caeterùm, quod ad Homeri catalogum attinet, eleganti usus est ingressione, unde institutam nationum ac urbium Graeciae enumerationem persequi posset. Etenim à latere orientis Solis in aquilonē, Boeotia sita est. Itaq; à portu illustri incipiens, descriptionem locorum, quae tum temporis in Graecia celeberrima erant, geographicè circumduxit: ut disertè ac uerè annotauit uir doctiss. Ioach. Camerarius. Porrò autem, quod idem Poëta nonnunquam ab incoepta narratione labitur, neq; telam narrationis continuat (ut cùm ab Aetolia in Cretam transit) haudduhiè significare uoluit, ita agmina diuersorum populorum instructa ordine fuisse, aut certè propter eorundem cognationem*

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor diuûm Mezētius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe †sequutos (†al. secutos)
Mille uiros, dignus patris qui laetior esset
Imperijs, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostētat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus, clypeoque insigne paternum
Centū angueis, cinctāq; gerit serpentibus hydram.
Collis Auentini sylua, quem Rhea sacerdos
C Furtiuum partu sub luminis edidit †auras, (†al. oras.)
*Mixta Deo mulier: postquam Laurentia uictor, (*al. Mista)
Geryone extincto Tirynthius attigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu, saeuosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, ueruque Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum seta, cum dentibus albis
Indutus capiti: sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoq; humeros innexus amictu.

Antequam ad enotandum accingamur, duxi operaepretium esse, in nostrae defensionem Poëtae contra censuram Macrobianam, è Pontano, ut eruditis, utriusq; iudicio ceu in trutina pensitato, liberum sit arbitrari. Sed similibus in rebus, inquit, siue agendis, siue scribendis, non idem semper agenti aut scribenti consilium est, nec ad eundem finem eadem in re contenditur. Homerus ordinem in scribendis auxilijs & locis seruare uoluit, quòd uniuersa Graecia contra Troianos coniurasset. At Vergilio non fuit consilium describendi Italiam. Nam non omnes Italiae populi, aut contra Aeneam, aut pro Aenea stetēre, cùm multi Hetruscorum in neutram partem inclinarentur. Adhaec, magna ex parte uetusta oppida, quae è memoria exciderant, restituere uoluit: id quod historici quoque obseruare solent. Nam quo consilio aut Italiam, aut Hetruriam uniuersam descripsisset, cùm non sciret, qui pro Aenea, aut contra, arma susceperint? Iure itaque contentus fuit, illos duces & populos nominasse, qui in expeditionem profecti fuissent. In quibus recensendis haud necesse fuit situm & ordinem seruare, cùm uniuersae regionis populi non enumerentur: & Mantuam solam è trans Apenninum populis nominet, patriae celebrandae causa. Praeterea imaginem quandam sequutus fuit Poëta pugnarum atque oppugnationum, quae in Gallicis rebus à Caesare describuntur. Fecisse etiam Ascanium nudato capite pugnantem, quod de Caesare legitur. De industria in quibusdam deflexit ab Homero, quòd disciplinam Romanae militiae sequi uoluit: eamque ob rem singulos duces pugnantes non induxit, quos nisi cùm necessitas uocarit, obiectare se periculis non deceat. Quodque quosdam pugnantes facit, qui in catalogo non sunt, à consuetudine historica non recedit. nam historici Latini Romanarum rerum, nominatis consulis, praetoribus, dictatore, & equitum magistro, alios in suscipiendis expeditionibus uix nominant. At cùm pugnas describunt, & qui in pugna desiderati sunt recensent, tunc milites, centuriones, praefectiq́ nominatim dicuntur, quorum in apparando exercitu nulla mentio

mentio fuit facta. Hactenus Pontanus. Nunc ad rem.

Mezentius.] *Seruius annotat, non mirū, contemptorem diuorum, contra pium arma induere ausum. Fuit hic Tyrrhenorum rex, summus deorum contemptor: à subditis, ob inmanem crudelitatem, cum tota familia regno pulsus. Inde unà cum Lauso filio ad Turnum Rutulorum regem fugit. Cùm hoc postea contra Aeneam ad bellum profectus fuit, sed infœliciter: nam ab Aenea, unà cum filio, prælio interfectus cecidit: sine deorum respectu in homines, sine discrimine impius, ut Asper. Varro tradit, Mezentium Rutulis aduersus Troianos auxilium tulisse, uini mercede, quod per id tempus in agro Latino natum fuisset. Sed in octauo, de Mezentio: si illud prius adiecerimus hic, uel ob id eum impium appellatum, quòd Rutulis, (ut Cato dicit) uel potius Hetruscis imperasset, sibi primitias offerre, quas dijs alioqui consueuerant ponere. Latiniq; omnes similis imperij motu ita uouere postea: Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potiùs, quàm Mezentio, uti nos uictores. Proinde, quòd diuinos honores sibi dare postularet, contemptor diuûm hic » à Poëta uocatur. Hæc sunt spolia, ait postea uates, de rege » superbo Primitiæ.* Lausus.] *Hunc dixi patris impietatem luisse, cùm unà cum eo expelleretur regno.* Excepto laur.] *Laudat eum à formæ decore, qua omnes facile superabat, extra Turnum. sed ne hoc quidem sine imitatione dictum est. Homer. in Catal. de Nireo, quem Græcorum facile pulcherrimum facit, post illustrem Achillē, cui noster Turnum comparat:*

» νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
» τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ᾽ ἀμύμονα πηλείωνα.

Itaq; siue è Thuscia, siue ex Hetruria pater filiusq; fuēre profecti, certè Tyrrheni hoc nomine commendati fuēre, quod semper pulcherrimarum artium studiosi essent habiti. De Tyrrhenis, in superioribus lib. non mehercle inerudita legere est. Lausus.] *Venusta repetitio, ad personæ illustris descriptionem, ab equitandi studio, tum autem & uenandi.* Ducit Agyllina.] *Exemplo Homeri numerum ei militum tribuit, ut omnibus alijs, quos enumerat. Atq; modestè adolescentis optimas uirtutes & obliquè prædicat, cùm eū à patris uitijs degenerasse ostēdit.* Necquicquā.] *quia in bello ab Aenea fuit interfectus.* Lætior.] *ob tyrannidem, cùm legitimè debuisset imperare.*

Agyllina.] *Dionys. Acyllam uocat. Cære, Hetruriæ oppidum, Agylla à Pelasgis conditoribus dictum fuit.*

Lætior.] *ut haberet potius parentem legitimè imperātem, quàm tyrannidem exercentē, & ob id regno exulātem.*

Auentinus.] *Authores uariant de Auentino: inter quos Liuius author est, colli nomen datum fuisse ab Albanorum rege ibi sepulto. alij ab Aboriginum rege, in eo cōdito: à quo, huic pulchro Auentino, ab Hercule patre nomē datum uolūt, cùm ab expeditione Hispanica reuersus, in eo colle cum armēto cōsedisset. Describit eum à forma, à patre, & habitu decoro, qualē panopliam gestarat Hercules.* Rhea.] *Respexit ad Romuli & Remi urbis Romæ conditorum procreationem, qui matre humana Ilia Rhea Syluia, & Marte deo prognati fuisse memorantur. propterea addit, eum in sylua editum, alludēs ad proprium Syluiæ nomen.* Furtiuum.] *ut conditores urbis orti fuēre postea.* Deo.] *Herculi: ut illorum mater, Marti.* Boues Ibe.] *Hispanas, Geryoni ademptas.* Pila.] *Ab armorum genere, quibus instructus prodijt ad bellum. Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila uocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum 9. siue pedali: quæ in scuto fixa, non possent abscindi, & loricam fortiter directa facilè perrumpebant: nunc spicula uocari, author est Veget. lib. 2. ca. 15. de re militari.* Dolones.] *Qui porrò dolones sint, satis explicat Seruius.* Sabello.] *à Sabinis, Sabellum deducitur. Sed Sabelli, Samnites erant. Illyrij Sabellam appellabant telum, uenabuli simile. Discretè explicatione fabulæ leuat lectori tædium.*

Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusq;, acerq; Coras, Argiua iuuentus.
Et †procul ante aciem, densa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ, cùm uertice montis ab alto
Descendūt Centauri, Homolē Othrynq; niualem
Linquentes cursu *rabido: dat euntibus ingens
Sylua locum, & magno †cedunt uirgulta fragore.

† al. primam ante
* al. rapido:
† al. cædunt

Gemini fra.] *Catillus & Coras fratres Tiburti, qui è Græcia profecti oppidum cōdidēre, in quarta Italiæ regione. A Plinio Tiburtes dicūtur. Porrò Tibur à Roma aberat ad decimum sextum lapidem: opus Catili, Arcadicæ classis præfecti, qui sub Euandro in Italiam uenit, ut Cato & Solinus testantur. Plin. eius originem multo uetustiorē esse autumat, quàm urbis Romæ: ac sua tempestate tres ilices extitisse, multo uetustiores Tiburto eius conditore, apud quas ipse Tiburtus inauguratus fuerat, cōditor urbis. Hanc dissensionem conciliat Sextius, Græcus historicus. Catilus, inquit, Amphiarai filius, post prodigiosum patris interitum ad Thebas, ante bellum Iliacum, iussu oraculi cum omni suorum manu & sacris, missus in Italiam tres liberos procreauit, Tiburtum, Catilum, & Coracem, quem Poëta Coram nominat: nisi fortè quis pro Corus, Corax legendū existimet: populiq; ex oppido haud procul à Roma, ueteribus Sicanis: ipsumq; de suo nomine, Tiburtum uocauit. Sunt qui affirmēt, singulos fratres singula oppida condidisse: atq; id montem testari Catilum, & Coracem nobile oppidum in Volscis. Vnde gentilia, Tiburs, & Tiburtinus. Horat lib. 1. Odarum:*

Circa mite solum Tiburis, & mœnia Catili. «

Poëta in Catili, produxit mediam epenthesi literæ l geminatæ. Homolē.] *In his montibus dicitur fera Centaurorum gens habitasse. Amplificatio roboris, à collatione.*

Prenestinæ.] *In eodem tractu sunt Prænestini, Hernici, & Anagnini.* Cæculus.] *Ab hoc Cæculo, quidam contendunt Ceciliorum nobilem familiam ortam Romæ fuisse. Describit hunc à parente Vulcano.*

Nec †Prenestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum, pecora inter agrestia, regem,
Inuentumq; focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus: hunc legio latè comitatur agrestis,
Quiq; altum †Preneste uiri, quiq; arua Gabinæ

† al. Prænestinæ
† al. Præneste

Fabulā Cæculi abundè explicat Seruius. Gabinæ.] *quòd Gabijs religiosè Iuno coleretur.* Aniene.] *amnem per ea loca labentē. Oritur in monte Trebanorum.* Anagnia.] *Ordine coniunctos populos enumerat.*

Iunonis, gelidumq; Anienem, & †roscida riuis
Hernica saxa colunt, quos diues Anagnia pascit,
Quos Amasene pater: non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusue sonant: pars maxima glandes
Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
Bina manu, fuluosq; lupi de pelle galeros
Tegmen †habent capiti, uestigia nuda sinistri
Instituère pedis, crudus tegit altera pero.

†al. rosida

†al. habet

A numerat. *Hernici & Anagnini Praenestinis adiacent: Hernica saxa, propter montes.* Amasene.] *Est autem Amasenus Campaniae fluuius. Hernicos describit ab armorum genere, & eorũ consuetudine prodeundi ad bellum. Hernici, quorum est Anagnia, à Pelasgis fuére oriundi, itaq; ab eorum duce Hernico appellati. Et eum morem, quem Poëta de Aetolis apud Graecos legit, Hernicis tribuit, ut colonis Pelasgorum. Nam Iulius Hyginus libro secundo de urbibus, probat id. Hunc morem apud Aetolos fuisse, uno tantùm pede calceato prodire ad bellum, ostendit etiam Euripides, ut liquet ex tragoedia Meleagro, ubi nuncius introducitur, singulorum ducũ, qui ad conficiendum aprum cõuenerant, habitum enarrans: quare & Hernicos nudo sinistro pede uenisse refert. Etsi Aristoteles Aetolos non laeuo, sed dextro nudo pede ad bellum uenire solitos contendat, maluit Vergilius tamen Euripidem, quàm Aristotelem ea in parte sequi.* Altera.] *uestigia: pro, dexterum pedem uestit pero, rusticum uidelicet calciamentum: sicut galerus est pileus rotundus, formae sphaerae per medium diuisae, qui capiti imponebatur.*

At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neq; fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iampridem resides populos, desuetaq; bello
Agmina in arma uocat subitò, ferrumq; retractat.
Hi Fescenninas acies, aequosq; Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaq; arua.
†Hi Cinini cum monte lacum, lucosq; Capenos,
Ibant aequati numero, regemq; canebant:
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cygni,
Cùm sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longè
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aëream, sed gurgite ab alto
Vrgeri uolucrum raucarum ad littora nubem.

*al. Et Cymini

At Messapus.] *Transitio ad Messapũ, quẽ ab equitãdi studio, & parente describit: &* B *à peculiari fato, quo tutus erat, ut neq; igni, neq; ferro laederetur. Cuius rei fabulosa Seruius reddit rationem. Iapygiam Graeci Messapiam uocant, Cheronesum in duas partes diuisam: unam Salentini tenent, alteram Calabri: super hos borealiores Peucetij sunt, & Apuli. Certè Messapia peninsula est, ita à duce Messapo, inquit Plin. appellata. Ea peninsula autem à Tarento Brundusium terrestri itinere 32. M. pass. patet. Et inter eius oppida, etiam Messapia recensetur.* Hi Fescenninas.] *De caetero, inquit Plin. Aretini ueteres, Aretini fidentiores, Aretini Iulienses, Amitinenses, Aquenses cognomine, Taurini, Blerani, Cortonenses, Capinates, Clusini noui, Clusini ueteres, Fluentini, praeterfluẽti Arno appositi: Fesulae, Forentinum, Fescennia, Hortanum, &c. Hinc Fe-* C *scenninum carmen, primùm Romam allatum fuisse credunt: hoc est, nuptiale, quale Thalassio ueteribus Romanis, & Hymenaeos Graecis fuerat. Et Fescenninum carmen omnis uirulentiae & conuiciorum refertum, ab eodem oppido in urbem primùm profectum.* Faliscos.] *Falisca Argis orta, ac proinde eorum colonia fuit, cognominata Hetruscorum lucus. In Faliscis (ut hoc obiter addam) miraculum amnis Clitumni tradunt, ut eius aqua potata homines candidos reddat. In Faliscorũ agro paucae aliquot sunt familiae, quae uocantur Hirpiae, quae annuo sacrificio, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes, nõ aduruntur. Quare eius etiam montis incolas eum ad bellum sequutos dicit.* Aequos.] *Aequitatis causas adducit Seruius. À Faliscis didicerant mulieres Romanae lucanicas farcire: unde Falisci uentres, tõmacula.* Flauínia.] *Flauona oppidum est in Illyrico.* Ceu quondam.] *Comparatione amplificat plausum ac fremitum militum, regem Messapum canentium. Haec autem sumpta ex in 2. Iliad. Itaq; quam Homerus ad uniuersas barbarorum cohortes retulit, eam Vergilius peculiariter ad Messapi copias applicat. Homeri uerba sunt:*

" τῶν δ' ὥστ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλά,
" χηνῶν, ἢ γεράνων,
ἢ κύκνων δουλιχοδείρων
" ἀσίῳ ἐν λειμῶνι καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
" ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμενα πτερύγεσσι,
" κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών.

Asia longè.] *ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Homerus barbarorum confusas cohortes, ut dixi, asperum quiddam stridentes, anseribus, gruibus, & cygnis, diuersis auium generibus comparat: noster uerò unius linguae populos, decem suum cantu uehementes, aptissimè tantum cygnis canoris aequauit. Porrò Asiam paludem, ἄσιον λειμῶνα, eos dixisse licet coniectarè: ut Asia prata dicuntur, amoena. Asium uerò pratum, Lydiae pratum. Apud Apollonium enim, ἀσίδος appellatione Lydia tantùm intelligitur, censeturq; Asia cithara, Lydorum inuentum existimatur. Herodotus author est, Lydos affirmare, totam Asiam nuncupatam non ab uxore Promethei Asia, sed à Manis nepote Asia: à quo & tribus Sardibus Asia nomen sumpserit. Strabo prodit, in mediterraneis Lydiae, ultra Tmolum montem, ad austrum, regionem esse quae uocetur λειμὼν: hoc est, pratum. Forsan eum locum uterque Poëta uoluit indicare: nam accolae ibi adhuc monstrant lucos illos duorum heroum, Asiae uidelicet, & Caystrij. Huiusmodi multa eruditè annotauit Camerarius super 2. Hom. Iliad. Neq; illud non est annotandum, hoc loco imitatione Homerica Poëtam primam in Asia extendisse, cùm alioqui contrahatur.*

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmẽ agẽs Clausus, magnique ipse agminis instar:

Ecce Sabi.] *Ad Sabinos transit, quibus postea Romuli temporibus propter uirginũ raptum,*

Claudia nunc à quo diffunditur, & tribus, & gens
Per Latiū, postquā in partem data Roma Sabinis.
Vna ingens Amiterna cohors, prisciq́ Quirites,
†Ereti manus omnis, oliuiferæq́ *Mutiscæ.
Qui Nomentum urbem, qui †rorida rura Velini,
Qui Tetricę *horrentis rupes, mōtemq́ Seuerum,
Casperiāq́ colunt, Forulosq́, & flumē Hymellæ:
Qui Tibrim, Fabarimq́ bibunt, quos frigida misit
Nursia, & †Ortinæ classes, populiq́ Latini,
Quosq́ secans infaustum interluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco uoluūtur marmore fluctus,
Sæuus ubi Orion hybernis conditur undis.
Vel cum Sole nouo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flauentibus aruis
Scuta sonant, pulsuq́, *pedum conterrita tellus,

†al. Ereti
*al. Mutuscæ. al. Mutustæ.
†al. rosca
*al. horrentis
†al. Hortinæ
*al. pedum tremit excita tell.

raptum, post reconciliationem, magnū non solùm fuit commercium, sed etiam affinitas. Itaq; ut Claudiam illustrem gentem celebret à uetustate familiæ, illorum ducem facit Clausum: ad quod nomen alludit Claudij uox, una solū litera mutata: ut in quinto, à Sergesto, Sergiorum familiam ortam cecinit. Clausus.] *Alludit ad historiam Clausi, cui postea App. Claudio fuit Romæ cognomē. Hic post exactos reges, cùm ipse apud Sabinos author pacis, à turbatoribꝰ belli premeretur, nec par factioni esset, inquit Liuius, ab Regillo urbe magna clientum comitatus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq́ trans Anienem, uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus qui ex eo uenirent agro, appellata.* Data Roma.] *Mihi non uidetur Poëta illam pacem inter Romanos & Sabinos innuere, quæ dirimentibus infestas acies in foro Romano mulieribus, quarum ex iniuria bellum ortum fuerat, urbem utriq; genti fecit communem: cùm Liuius dicat, hunc Clausum stirpis originem extitisse. Ante id tempus nullus hoc nomine in ciuitate tam populosa esset appellatus. Ergo cùm dicit,* Romam datam in partem Sabinis: *extra controuersiam loquitur de hoc ipso Clauso, qui ab Regillo Romam fugit, cui ciuitas fuit data, & ager trans Anienem.* Amiterna.] *Enumeratio populorum, quos secum sub suis signis in bellum traxit. Rursum respicit ad numerosam Clausi manum, cum qua à Lacu Regillo Romam uenit. Amiternini, Sabinorum sunt, ut Curenses.* Prisc. Quir.] *ipsos Sabinos haud dubiè indicat, quo in fœdere inter Romulum & Metium Curtium urbs utriq; genti communis esset facta: atq; ob id aliquot oppida in Sabinis, huic Clauso adnumerat.* Mutiscæ.] *Nutucumenses dicit forsan, qui & ipsi Latij populi fuêre. Antemna, inquit Plin. Camerium, Collatia, Amiternum, (unde Amiterna cohors) Norbe, Sulmo: & cum his, carnem in monte Albano soliti accipere, populi Albenses, Albani, ac mox Latinienses, Longulani, Manates, Macrales, Mutucumenses, Seruius. Mutiscas postea Trebiam dictas autumat, nobilitatam postea memorabili clade Pop. Rom. 2. bel. Pun.* Nomentum.] *Ex agro Falerno, inter alios populos recēsentur Nomētani & Prænestini, urbe quondam Stephane dicta. Plin. lib. 3. cap. 12. ubi recenset quartæ regionis Italiæ populos: Sabinorum, inquit, Amiternini, Curenses, Forum Decij, Forum nouum, Fidenates, Interānates, Nursini, Nomētani, Reatini, Trebulani, qui cognominātur Mutustæ. Proinde Mutustæos uocat,* oliuiferas Mutiscas. Velini.] *Idem lib. & cap. eodem: Sabini, (ut quidam existimauêre, à religione & deorū cultu, Seuini appellati, ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι colo) Velinos accolūt Lacus, roscidis collibus. Videat igitur eruditus, ac nō omnino naris obesæ lector, num* Roscida rura Velini, *sit legendum, pro* rorida: *multo uerò minus* Rosea, *cuius prima natura corripitur.* Tetricę.] *Montem esse aiunt in Sabinis, arduum & asperum, à quo homines tristes ac seueri, tetrici solent appellari. Ad quam alludens significationem, ipsum montem statim* Seuerum *uocat.* Casperiam.] *oppidum.* Forulosq́.] *Mirum ni eos populos aut oppida innuat, quæ postea Forum Decij & Forum nouum dicta fuêre, quæ sunt in eodem tractu. Sunt & populi Forappij, Forobremetiani, & Foroflamminienses, Forocornelienses ager, Foroiulienses, Forosempronenses, ager Forouibiensium, Forum Clodij, Forum Liuij, Forouerodienses pop. Forum Iulium, Forum Voconis, Foroaugustana.* Hymellæ.] *Huius nusquam, quod sciam, facit Plinius mentionem.* Allia.] *fluuius, ad quem Romani à Brenno Gallorum duce magna clade affecti fuêre: post quam etiam ipsa urbs, præter Capitolium, capta fuit. quare Alliensis dies atra fuit.* Quàm multi.] *Amplificatio copiarum Clausi, à comparatione hyperbolica, ducta à fluctibus marinis, & camporū aristis, quæ sunt innumerabiles.* Marmore.] *mari: à colore, rei nomen datum est: ut uitreum mare.* Orion.] *cuius exortu concitantur tempestates, & proinde maria fluctibus turbantur frequentioribus. De tempestuosis signis alibi nōnulla annotauimus.* Hermi.] *Addit circumstantiam fertilissimi soli. A' Smyrna Hermus amnis campos facit, & nomini suo adoptat. Oritur iuxta Dorialum Phrygiæ ciuitatem, multosq́ colligit fluuios, inter quos Phrygem: qui nomine genti dato, à Caria eam disterminat. Hyllus & Pactolus in Hermum exonerantur. Ex Pactolo aureas arenas recipit. Seru. addit, hunc superfusum, atq; agros proximos inundantem, fertilitatem gignere: atq; ob id fingi, arenas aureas fundere.*

Lyciæ.] *De Lycia in primo & quarto lib. uide. Vtrinque mari alluitur.*

Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
Curru iungit Halesus equos, Turnoq́ feroces
Mille rapit populos, uertunt fœlicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
†Arunci misêre patres, Sidicinaq́ iuxta
Aequora: quiq́ Cales linquunt, amnisq́ uadosi
Accola Vulturni, pariterq́ Saticulus asper,
Oscorumq́ manus: teretes sunt aclides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.
Læuas cetra tegit, falcati comminus enses.

†al. Aurunci

HALESVS.] *siue is comes fuit Agamēnonis, siue nothus filius: fluuij item nomē est in agro Tarentino: & Halesini, populi Siciliæ.* Mille rapit.] *Amplificatio cōstans numeri additione.* Rapit.] *tumultuariò contrahit. A' Massico monte. Massicum laudatum uinum nomen habet.* Arunci.] *In antiquo Latio fuêre Arunci. Nam colonis sæpe mutatis, alij alijs tēporibus tenuêre, ut Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Rutuli.*

Nec tu carminibus nostris indictus abibis
Oebale, quē generasse Telō, † Sebethide nympha
Fertur, Theleboûm Capreas cùm regna teneret
Iam senior: patris sed non & filius aruis
Contentus, latè iam tum ditione premebat
Sarrasteis populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quiq; * Rufas, Batulūq; tenēt, atq; arua Celennæ.
Et quos maliferæ despectant mœnia † Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina queis capitū raptus de subere cortex,
Aerataéq; micant peltæ, micat æreus ensis.

† al. Sebethide

* al. Rufras,
† al. Bellæ,

A *tuli. Et ultra Circeios, Volsci, Osci, Ausones: unde nomē mo dò Latij, ait Plinius, processit, ad Lirim amnē. Describit aliquot oppida in sinu Campano, ubi incipiūt uitiferi colles, temulentia nobiles, sucó per omnes terras inclyto: &, ut ueteres dixerunt, summum Liberi patris cum Cerere certamen. Ibi Setini, Cæcubi, Falerni: inde consurgunt Massici, Gaurani, Surrentiniq; montes. In prima regione Italiæ à Tiberi, intus coloniæ sunt, Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Teanū cognomine Sidicinum. nam Surrentiū, & promontoriū Mineruæ sedes olim Sirenum, nauigatione à Circeis, duodeoctoginta M. pass. patet. eaq; regio à Tiberi prima Italiæ seruatur, ut dixi. Rectè ergo iuxta æquora Sidicina dixit. Sidicini postea ueterem Aruncā deleuêrē.*

B Cales linquunt.] *oppidum in agro Latino, Hernico & Labicano, quod Plin. opinor Calenum nuncupat. Ausones tenebant Cales oppidum, qui postea temporibus Romanis, L. Papyrio Crasso & Cæsone Duellio Coss. cùm coniūxissent cū Sidicinis arma, leui prælio utrique popul' à Romanis fusus fuit. Et quia Sidicini in Romanos infestissimo animo erāt, Cales Coss. insequētes annū obsedêrē. nec inde priùs discessum fuit, quàm festo uino & epulis sepultos Romanos adortus, oppidum ceperit, & diripuerit.* Vulturni.] *In ora Campaniæ, Sanō fluuius est, & oppidum Vulturnum, cum amne. Ibi Linternum, ibi Cumæ colonia Chalcidensium, portus Baiarum, Misenum, Bauli, lacus Lucrinus, Auernus, iuxta quem Cimmerium oppidum quondam fuit.* Saticulus.] *Satricum fuit in Latio, ut Satricula in Samnitibus.* Oscorum.] *Vltra Circeios sunt Volsci, Osci, & Ausones, ut Latij nomen processerit ad Lirim usq; amnem. Liuius author est, primùm apud Oscos fabullarū ludos celebratos. Atq; inde à iuuentute parodia consertis Atellanis Romam inuecta. Vnde uetusto prouerbio Oscè loqui dicebantur, qui parum pudicè loquerentur. Sumptum à gentis mori-*

C *bus, quòd apud eos fœdarum libidinum usus fuerit impunitus, inquit D. Erasmus. Mihi potius uidetur sumptū ab impuris fabularū generibus, quæ in Italia, ut meminī, ab illis primùm & inuenta & actæ fuêre. Vnde obscœnè dicta quidam putant turpia appellata. Oscos igitur describit ab armorum & armaturæ genere, quibus instructi ad bellum uenêre.* Aclides.] *tela sunt, quæ fune religata, post inflictū uulnus retrahuntur.* Cetra] *scutum breue est, quidam Hispanicum fuisse aiunt, & Loreum appellari.* Falcati.] *cuiusmodi fortasse hodie Turcæ utuntur, aut certè superioribus seculis Germani, qui longiores multo fuêre, quibus, ut hodie, cominùs pugnatur.* Oebale, quem generasse Telon.] *Hunc ab utroque parente describit, Telone patre, & matre nympha Sebethide. Fuit alius Oebalus, Laconum rex, è cuius filio Icario Penelope prognata fuit. Cæterùm hunc Oebalū, quo de nunc agitur, Capreis regnasse ait, ac patrij imperij fines armis ac uirtute latè propagasse. Enumerat inde populos, quos sub ditionem suam redegerat. Cæterùm Capreæ sunt insula in ora Campaniæ, contra Neapolim, sepia rupibus immensæ altitudinis, ac mari profundiss. ita ut uno tantùm, & quidem perangusto tramite esset accessa. Insula celebris Tiberij Neronis secessu: in qua, post Germani ac Drusi filiorum interitum, reliquum uitæ, reipublicæ cura abiecta egit.*

Theleboûm Capreas cùm regna, &c.] *Theleboarū: syncope. Theleboæ quondam tenuerunt omnem Acarnaniæ orām, insulasq; illi proximas, quæ inde Theleboides dictæ fuêre: quorū rex Pterela bello Theleboico ab Amphitryone occisus fuerat. Hinc suspicor posteris tēporibus sub bellum Thebanum, patria profugos, in has terras colonias aliquot deduxisse, ac patrium nomē seruasse.*

Sarnus] *amnis Campaniæ, oritur è monte Sarno, à quo accolæ Sarrastes, recenset fluuio adiacentes populos, in Campania: & oppida, ut Abellinum, quod Abellam uocat. His adiungit peculiare teli genus, cateias uidelicet. Sunt autem cateiæ, tela missilia, quibus in bello utebantur Teutones. Addit his galeas de subere factas, & peltas. De pelta alibi annotauimus.*

Et te montosæ misêre in prælia Nursæ
Vfens, insignem fama, & fœlicibus armis
Horrida præcipuè cui gens, assuetaq; multo
Venatu, nemorū, duris Aequicola glebis.
Armati terram exercent, semperq; recentes
Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.

Et te.] *Auersionē mutat orationis colorem. Cæterùm in quanta regione Italiæ recēsentur uicini popul', Fori Decij, Forum nouū, Fidenates, Interamnates, Nursini, Nomentani, Reatini. In eadem etiam collocantur Aequicolanorum Cliternini. Aequorū uirtus uarijs bellis postea contra P. R. enituit, donec propemodum uarijs cladibus internecione deleti essent.*

Vfens] *Ab amne duci nomen finxit. A Circeis Pontina palus est, quem locum 23. urbium fuisse Mutianus ter consul prodidit. Dein flumen Vfens: supra quod Terracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum.* Horrida.] *à uenatione, & specie agricolationis: tum autem & perpetuo prædandi studio. Hos Aequos & Aequicolas indifferenter uocant.*

Quin & Marrubia uenit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & fœlici comptus oliua,
Archippi regis * iussu fortissimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter spirantibus hydris,
Spargere qui somnos cantuq;, manuq; solebat,

* al. Marrunia
* al. missu

Quin &] *Ex Apulia in belli societatem trahit Vmbronem sacerdotem, insignem oleæ corona fecit. Cæterùm Vmbro amnis est Hetruscorum, nauigiorū capax: à quo Vmbriæ tractus nomi natus fuit. Nam cùm tria*

Mulcebatq; iras, & morsus arte leuabat.
Sed non Dardanidæ medicari cuspidis ictum
Eualuit, neque eum iuuêre in uulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in mōtibus herbæ.
Tenemus† Angitiæ, uitrea te Fucinus unda
Te liquidi fleuêre lacus.

†al. Anguitia

...ulia Apulorum genera recensentur, inter eos Marsi referuntur. Et Marsorum (quorum Abellinates) sunt, Anxantini, Arinates, Sucrinates, Lucenses, Marruuij, quos hic Marrubios uocat, nisi quis Marruuios legendum existimet. Archippi regis.] Gellianus author est, lacu Fucino haustum fuisse Marsorum oppidum Alchippen, conditum à duce Lydorum Marsya. Allusit itaque Poeta in propria regis appellatione ad nomen oppidi hausti, l litera in r mutata: nisi in alterutro sit mendum, ut uel hic Alchippi, uel apud Plin. Archippe sit legendum. Marsorum hanc gentem à Circes filio ortam putauère, præsensq; remedium aduersus serpentes habuisse: sicut Psyllorum corporibus in Africa: uirus pernitiosum serpentum generi innatum credebatur, quorum odore sopiebantur. Quidam etiam Angitios dictos credidère Marsos, quòd angerent serpentes. Fabius Quint. Et omnibus hominibus inesse contra serpentis uenenum existimant: feruntq; ictus saliua, ueluti feruentis aquæ contactu, fugere. Quòd si in fauces penetrauerit saliua, etiam mori, præsertim humano ieiuno ore. Hæc ille. Sed & serpentum nonnullos recantari tradunt, contrahiq; Marsorum cantu nocturna quiete. Leuant tantum tactu ipso percussos, suctuùe medico, & Marsi, & Psylli. Cæterùm Marsi, Peligni, Marrucini, & Phretani, bellicosissimi fuêre, qui postea sæpenumero egregia uirtutis experimenta edidère. Primùm neque populo Rom. parêre, neque uectigalia pendere uolebant: deinde ob nescio quod certamen, Marsicum bellū excitarunt. Sunt & Germaniæ populi Marsi. Sed de Marsis satis. Mores & præsentem gentis uim tribuit Vmbroni.

Sed non Dardanidæ medicari cuspidis, &c.] Facetus iocus in superstitionem eius magicam, qua cū posset alijs prodesse, ipse fatum suum uitare nequiuit.

Angitiæ, uitrea te.] Auersione mutata orationis figura: Angitiæ: hoc est, Angeronæ, siue Angeronæ, quam è Sole prognatam aiunt, Circes sororem, habuisse in agro Campano, sed laudationibus artibus instructam. Sunt qui ei sedem tribuant uicinam Fucino lacui: quare eam Poëta statim annectit. Aiunt eam incolas aduersus morbos sua salutari scientia iuuisse: quare etiam mortuæ diuinos honores habitos. Macrob. libro 1. Saturnal. 1. author est, huic in sacello Volupiæ à pontificibus sacrum fieri solere. 12. Cal. Ianuar. Idem citat Masurium authorem, Angeronæ simulacrum ore obligato & signato in ara Volupiæ ob id positum fuisse, quòd qui dolores & anxietates dissimulassent, eos ad uoluptatem patientiæ beneficio peruenire solere. Modestius ideo huic deæ sacrificari dicit, quòd qui angina cruciarentur, uoto persoluto, ea liberarentur.

Fucinus unda.] lacus in Volscis, & item in Marsis ad Albam Albensium, in quarta regione Italiæ. Aiunt Angitiam ad Fucinum lacum habitasse.

Ibat & Hippolyti proles pulcherima bello
Virbius, insignem quem mater Aritia misit
Eductum † Egeriæ lucis, *Hymettia circum
Littora, pinguis ubi, & placabilis ara Dianæ.
Nāq; ferūt fama Hippolytū, postquā arte nouercæ
Occiderit, patriasq; explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sydera rursus
Aetherea & superas cœli uenisse sub auras,
Pæonijs reuocatum herbis, & amore Dianæ.
Tū pater omnipotēs aliquē indignat⁹ ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere uitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis, & artis
Fulmine † Phœbigenā Stygias detrusit in undas.
At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ † Egeriæ nemoriq; relegat,
Solus ubi in syluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, uersoq; ubi nomine Virbius esset:
Vnde etiam templo Triuiæ, lucisq; sacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et iuuenem monstris pauidi effudère marinis.
Filius ardentis haud † secius æquore campi
Exercebat equos, curruq; in bella ruebat.

†al. Aegeriæ
*al. humētia
†al. Pœbigenam
†al. Aegeriæ,
†al. segnius

Ibat & Hippoly.] Trāsitio ad Virbiū, Hippolyti Virbij filium, quem fingit ab Aritia matre ad bellum missum. Est autem Aritia Campaniæ oppidum, ut Abellinum, & Albalonga. Egeriæ lucum uocat, à nympha Egeria syluæ Aricinæ, cuius congressu familiari Numa secundus regum Rom. populo persuasit se usum noctu: à qua ea quæ ad religionem pertinerent, edocebatur. A loco, in quo educatus fuit. Cætera quæ ad fabulam attinent, satis à Seruio explicantur, & Saimo.

Hymettia circum.] Anastrophe: seu mellis plena. A locis, in quibus mellificationis ad miraculū usq; copia est, ducuntur sæpe epitheta: ut ab Atticæ regionis monte Hymetto, & Siciliæ Hybla, Hymettium & Hyblæum mel. Eadem ratione, Ambrosiam noctem dixit Homer.

Placabilis.] In suburbano agri Tusculani, in colle qui Corne appellabatur, lucus erat, antiqua religione Dianæ dicatus, in Latio, coma fagei nemoris, arte tonsili Placabilem hic quidē hostijs ac uictimis ex brutis animantibus casam: cū alioqui in Taurica humanis hostijs sacrificari solebat.

Nāq;.] Digressio in fabulā Hippolyti Virbij postea appellati, qui è Theseo & Hippolyte Amazone prognatus fuit. Historiā ac fabulā, quia ab alijs satis diserte explicantur, studio prætermitto. Illud tamen, ut parergō, de eo hoc loco libet adijcere: apud Trœzenios lucum ei consecratum fuisse, unà cum delubro, cum eiusdē simulacro peruetusto. Horum authorem faciunt Diomedem, ut ab Hippolytis prognatum. Vitam sacerdotis huius delubri unà cum sacerdotio produci tradunt: à quo anniuersaria sacra celebrentur. Sacerdoti nomen Hippolyto. Hic mos est, ut puellarum nuptias resectos crines illi ponere. Negant eum ab equis distractum, sed aurigam eum illum esse in cœlo, qui Heniochus appellatur. Ibi à Diomede aspenforum dedicatum fuit, quòd ab expeditione Iliensi in mari tempestatem enatasisset

Assisset saluus. Sed ad rem. Nouercæ.] Phædra, cuius calumnijs Theseus pater in eum concitatus fuerat.

Venisse.] A morte reuixisse. Pæonijs.] Apollineis. Apollo Pæan fuit dictus, ἀπὸ τοῦ παίειν, à feriendo, quòd in gratiam matris serpentem Pythonem percusserit: siue quòd sol, qui Apollo, radijs suis uenenum & serpentes labefactet. Vnde Pæanice, & Pæan Apollini hymnus sacer, ad propulsandam pestem. Siue quòd Pæan à [illegible]: id est, sedo deducitur, quòd pestem extinguat, sedetque. Pæonia manus, Therapeutice, medendi ars. unde Pæonia herba suum quoque nomen inuenit. Repertorem Phœbigenam.] Aesculapium, Apollinis filium, cuius medicis herbis reuixerat. Arcentur equi.] quòd ab equis, conspectu phocarum in littore distractus fuisset.

Filius.] huius Hippolyti Virbij filius. Ardenteis.] præferoces, animosos, impetuosos, concitatos.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto uertice supra est:
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Sustinet, Aetnæos efflantem faucibus igneis.
Tam magis illa fremēs, & tristibus effera flāmis,
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At leuem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, iam setis obsita, iam bos,
Argumentum ingens, & custos uirginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argiuaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, ueteresque Sicani
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tiberine tuos, sacrumque Numici
Littus arāt, Rutulosque exercent uomere colleis,
Circæumque iugū, queis Iuppiter † Anxuris aruis
Præsidet, & uiridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter ualleis, atque in mare conditur Vfens.

† al. Anxur

Ipse inter.] Imposterius numerat belli ducem Turnum quē ab armorum insignibus uarijs ornat, ut eius genealogiam ostendat. Chimæram.] Insigne galeæ. De hoc monstro in quinto & alibi dictum est. Cum animi & corporis dotibus armorum horrorem coniungit.

Efflantem.] Ad similitudinē mōtis Chimæræ, perpetuo incendio celebrati in Lycia, perinde ut Vesuuius in Italia, & in Sicilia Aetna, similí miraculo memorantur.

[illegible] δ' [illegible] [illegible] ἄλλος [illegible].

Auruncæque.] Tenuerūt Italiam diuersis temporibus diuersæ gētes, & in primis eam Italiæ partē, quæ Latium appellatur: Aborigines, Siculi, Pelasgi, Arcades, Aurunci (unde etiam auxilia Turno uenisse canit) inde Argiui, Epei, Sicani: & post bellum Troianū, Troiani, Cretenses, Elymi, Volsci, Osci, Opici, Ausones. Veteresque Sicani.] De Rutulorū ex Argia origine retulimus. At

Io.] ut Græcam originem præ se ferat. Fuisse memoratur filia Inachi, qui amnis inter Argos & Cronium montem labitur. Plin. Argos inter Inachum & Erasinum decurrere tradit. Hanc autem Io in uaccam mutatam, post stupri consuetudinem cum Ioue, poetæ fabulantur. Argum uaccæ item custodem à Iunone traditum, quem centum oculis insignitum fuisse canunt, (erat is Agenoris filius, Argi urbis conditor) quòd uir fuisset multarum rerum usu & experientia ita exercitatus, ut non solùm præsentia ac præterita, uerumetiam τὰ ἐσσόμενα: hoc est, futura prospiceret: unde factum fuit, quòd nemo non ætate illa ab eo consilia expeteret. Atque ob has quidem pulcherrimas animi dotes rectè πανόπτης fuit appellatus. Argis post paulò regnauit Acrisius Danaës pater, à qua Turnus originem traxit. Græcus igitur natione fuit ac decorè Poëta illi Græcanicarum gentium copias adiungit: clypei insigne Io bouem, & custodem eius uigilantiss. Argum.

Nimbus.] Summariam σύλληψιν præmittit, cuius statim partes enumerat. Hac autem coaceruatione populorum uenustissimè Homerum imitatus est, apud quem lib. Iliad. 2. consimilis soraismus (ut ita dicam) extat:

[illegible]

Sicani ueteres ex Hispania profecti in Latium, aliquandiu ibi consederunt: mox inde pulsi à Liguribus, in Siciliam transmiserunt: ac insulam ad id temporis usque Trinacriam dictam, de se Sicaniam uocarunt. Post hos Siculi Italiæ incolæ Trinacriam inuasere, ab Oenotris primùm, inde ab Aboriginibus & Pelasgis è magna Græcia Latij pulsi. Sub hæc Elymi, ex Oenotrorum gente profecti, communiter quoque in Siciliam commigrarunt. Deinde Iapyges ab Ausonibus fugam ineuntibus, & ipsi & terræ, quam tenuerant, nomen mutarere. Alij produnt, ante bellum Troianum, octoginta annos eò transisse Siculos: at non à Siculis Ausonibus, neque ab Elymis, sed à Liguribus, duce Siculo Itali filio. Postea pulsos in eisdem Ligures patrijs sedibus ab Vmbris, aut ab Oscis. Sacranæque aci.] Ardeates, propter uotū sacrū ut quidā uolunt. Labici.] Glaucū Labicum Minois filium è Creta in Latium uenisse tradunt, omniumque primum è gente sua ritu pictū scutum ostendisse. Numici.] in quo postea Aeneas demersus creditur. Iuppiter Anx.] Supra Vfentem amnem, Terracina fuit, Anxur dictum Volscorū lingua. Feronia.] Huius lucum ferunt aliquādo incendio consumptū fuisse: ac cùm deæ simulachrum aliò transferre uellent, ipsum reuirescere cœpisse. In huius loco, ut alij, æde serui libertati consequuntur pileo donabantur. Vnde prouerbiū, ad pileum uocare: pro eo quod est, inuitare ad libertatem. Lacedæmones hùc fuga delati, locum Feroniam dixerūt. Sed de Sabinis & Feronia alibi. Saturæ iacet.] Statim à Circeijs, Pontina palus est, quem locum Mutianus scribit quondam 23 urbium fuisse: inter quas fuit Satura, siue Satyra. dein flumen Vfens: supra quod Terracina est: lingua Volscorum Anxur dictum. Ibi fuere & Amyclæ à serpentibus deletæ. Et Volsci Iouem Anxurem dicunt.

Hos super aduenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitũ, & florenteis ære cateruas,
Bellatrix non illa colo calathisue Mineruæ
Fœmineas assueta manus, sed prælia uirgo
Dura pati, cursuq; pedum præuertere uentos.
Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrisq; effusa iuuentus,
Turbaq; miratur matrũ, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos leueis humeros: ut fibula † circùm
Auro internectat, Lyciã ut * gerat ipsa pharetrã,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

† al. crinem
* al. ferat

Hos super.] *Admiscet Poëta & muliebrem sexum, ne quid in imitatione desideretur.* Camilla.] *Hanc describit à natione, studio rei militaris, pedũ uelocitate, & ornatu, quo in præliũ prodijt. Tusci (ut author est Statius Tullianus) Mercurium appellarũt Camillum: qua uoce deorum ministrũ significant. Quare Poëta alibi ait, Metabum patrem filiã Camillam appellasse quasi Casmillam, Dianæ ministram. Pacuuius de Medea: Cælitum Camilla expectata aduenit, salue hospita. Romani item pueros puellasq; nobiles & inuestes, Camillos Camillasq; uocant, flaminicarum & flaminum præministros. Eruditè Camillam è Volscis huc trahit, quæ gens ab Amazonibus profecta creditur. Etenim quidam Græcorum in historijs prodiderunt, Amazones, cùm in Attica prælio deuictæ fuissent, in Italiam fuga delatas. Isacius Tzetzes:* [illegible] *Atque hinc liquet, quàm diligenter Poëta etiam fabulosas quorundam Græcorum historias peruoluerit.*

Colo calath.] *lanificio: cuius repertrix, ut aliarũ pulcherrimarum artium, fuisse memoratur Pallas Minerua. Est autẽ calathus, uasculũ uimineum, in quo mulieres pẽsa tramosq; uoluunt. Interdũ usurpat pro quale, aut uasis genere, quo à rusticis recens lac distribuitur.*

Cursuq; pedũ præuertere, &c.] *Amplificatio uelocitatis.* Illa uel intactæ segetis, &c.] *Homerus Iliad. 20.*

αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν,
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλων.
ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
ἄκρον ἐπὶ ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον.

De equarum Erichthonij prodigiosa uelocitate. Hæc Vergilius uenustiùs multò accommodauit Camillæ.

Regius.] *A decoro puellæ habitu.* Lyciã.] *Apollineam: quòd Pataris in Lycia & alijs urbibus singularibus honoribus colebatur. Vnde Lycius & Patareus Apollo fuit uocatus. De eius urbis religione & cultu diximus in quarto.*

Myrtum.] *herbam Veneri dicatam, aptè pariter ac decorè fœminæ tribuit. De myrto alibi annotauimus. Hastam itaq; gerebat, cuius cuspidi myrtum affixa hærebat.*

FINIS LIBRI SEPTIMI.

ARGVMENTVM IN LIBRVM VIII. AENEIDOS VERGILIANAE.

ADILON.

Præparat octauo bellum, quos mittat in hostes.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN octauum Aeneidos librum Argumentum.

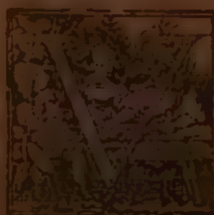
Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem,
Qui petat auxilium: & doceat, quæ causa petendi.
Aeneas diuûm monitu adit Arcada regem:
Euandrum Arcadia profugum, noua regna petentem
Accipit auxilium: huic natum & socia agmina iungit
Euander. Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamq; habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fataq; fortunasq; ducum, casusq; suorum
Sortitur clypeo, diuina intentus in arte est.

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM AEN[redacted]IDOS VIII. ANNOTATIONES.

VT belli.] A digressione in catalogum ducū, qui Turno auxilium contra Troianos tulēre, redit ad narrationem historiæ: hoc est, quibus animis ad bellū itum sit. Contrà, quid consilij ceperit Aeneas, unde auxilia petere oraculo iussus fuerit. Iam quemadmodū Græci Troianis bellū illaturi in Aulide cōiurarūt, ita Rutuli bellū facturi Aeneæ, auxilia in Latio cōmouēt. Elegātiæ multū ac eruditionis habet hic liber, cū propter alia, tū in primis propter orationes artificiosas, digressiones in historias, amplificationesq́ rerū à descriptionibus: in quibus omnibus Poëta summū se oratorē ostēdit. Vt belli.] Continuatiua particula declarat historiæ continuationem.

Venulus.] orator Turni. Cæterùm belli procœmia concinno ordine prosequit̃. Diomedis ad urbē.] Arpos, de quib. in tertio dictum est. Diomedes, capta Troia Argos reuersus, uxorem suam Aegialiā in stupri consuetudine cum Comete Stheneli filio offendit, quòd ad Troiam in prælio Venerem sauciasset. Iam ubi sensit sibi à coniuge insidias paratas, ad Iunonis Argiuæ aram confugit: unde dilapsus transmisit in Italiam, consedit́q; inter Dauniam gentem barbarā, ubi regnabat Daunus. Hic bello petitus, à Diomede his legibus auxilia petijt, ut illo confecto, partem ditionis suæ ei permitteret. Itaque uictor eo bello Diomedes, urbem condidit, quam Argyrippam, quasi ἵππειον ἄργος, dixit. Postea Daunus hanc optionem ei obtulit, ut uel totam prædam caperet, uel omnem terram. Huius rei iudex fuit datus Althænus, frater nothus Diomedis, qui Euippen filiam Dauni amabat: qui ita dijudicauit, ut Daunus terram sibi seruaret, penes Diomedem foret præda. Quamobrem iratus Diomedes, solum execratus fuit, ne seri posset, & consita non ferret fructum, nisi suorum propinquorum quispiam aut popularium eam cōsereret. Tum autem, nequis colōnus loco unquam mouere posset. Eo postea à Dauno cæso, amici eius mœrore confecti mutati sunt in aues erodios. Porrò Timæus Siculus & Lycus tradunt, Diomedem, ubi in Italiam appulisset, Colchicū draconem ibi offendisse, Phæacidem uastantem, ac obtento aureo Glauci scuto, eum interfecisse. Putabat enim is draco, aureum fuisse uellus arietis. Quare ob pulcherrimum facinus, cùm ei magni ab incolis honores haberentur, statuas sui sibi parauit ex ijs lapidibus, quos è muris Troianis nauigio, pro nauium saburra, secum in Italiam conuexerat. Has statuas p cāpum totum passim erexit, quas postea Daunus interfecto Diomede subrui, & præcipitari in mare iussit. Quæ nō ita sub aquis in fundo mãsere, quin etiam in priores sedes redierint. Cæterùm urbs ipsa initio Argyroippeion dicta fuit, postea Argyrippa, ad postremum Harpi. Harpi, inquit Plin. deliquando Argos Hippium,

VT belli signum Laurēti Turnus ab arce
Extulit, & rauco † crepuerunt cornua cantu: *(† al. strepuerunt)*
Vtq; acreis concussit equos, utq; impulit arma,
Extemplò turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, sæuitq; iuuentus
Effera. ductores primi Messapus & Vfens,
Contemptorq; deûm Mezentius, undiq; cogunt
Auxilia, * & uastant latos cultoribus agros. *(* al. & latos uastant)*
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium: & Latio consistere Teucros,
Aduectum Aeneam classi, uictosq; penates
Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat: multasq; uiro se adiungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quē (si fortuna sequatur)
Euentum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium, quæ Laomedontius heros
Cuncta uidens, magno curarum fluctuat æstu:
Atq; animū nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesq; rapit uarias, perq; omnia uersat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahænis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia peruolitat latè loca, iamq; sub auras
Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omneis
Alituum pecudumq; genus sopor altus habebat,
Cùm pater in ripa, † gelidoq; sub ætheris axe *(† al. gelidique)*
Aeneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramq; dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amœno
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus (eum tenuis glauco uelabat amictu
Carbasus & crines umbrosa tegebat arundo.)
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
O' sate gente deûm, Troianā ex hostibus urbem
Qui reuehis nobis, æternaq; Pergama seruas:
Expectate solo Laurenti, aruisque Latinis,
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates:
Neu belli terrêre minis, * tumor omnis, & iræ, *(* al. timor)*

*al. Consedere. †al. secuti. *al. clari condes. *al. votis.

*Concessêre deûm.
Iamq; tibi (ne uana putes, hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis,
Ascanius * condet clari cognominis Albam.
Haud incerta cano: nũc qua ratione quod instat,
Expedias uictor, paucis (aduerte) docebo.
Arcades his oris genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites qui signa †sequuti
Delegêre locum, & posuêre in montibus urbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum assiduè ducunt cum gente Latina.
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam,
Aduersum remis superes subuectus ut amnem.
Surge age nate dea, primisq; cadentibus astris
Iunoni fer ritè preces, iramq; minasq;
Supplicibus supera * donis, mihi uictor honorem
Persolues: ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem
Cæruleus Tibris, cœlo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.

pium, Diomede condente, mox Hargyrippa dictum. Diomedes ibi deleuit gentes Monadorũ, Dardorumq; & urbes duas, quæ in prouerbiũ ludicrũ uerteret, Apinam & Tricam. Multasq;.] *πολλὰ τὰ κενὰ τοῦ πολέμου, multa in bello spargũtur inania.* Fortuna sequatur.] *Omnatio. ad inducendum Diomedem, ut auxilia mittat. Et summam mandatorum exponit, quæ orator dicendo sit amplificaturus.* Euentum.] *quasi dicat, nihil aliud futurum est, quàm ut occupata Italia, omnes eius incolas eius finib' expellat. Pathos à reiectione: relinquit plura tacitæ cogitationi, quàm dicit.* Ipsi.] *Diomedi, qui Troianos propius nouerat, quàm uel Turnus, uel ipse rex Latinus, quibus eorum artes nondum satis perspectæ erant.* Nox erat.] *Temporis nocturni descriptio huc spectat, ut amplificet Aeneæ solicitudinem & curas. nam omnibus animantibus ad quietẽ compositis, solus Aeneas quiescere nõ ualuit. id quod collatio, quæ statim præcedit, etiam coarguit.* Populeas.] *propter Herculem, qui in ijs locis uersatus fuerat. Est autem populus Alcidæ dicata, ut myrtus Veneri, laurus Apollini, quercus Ioui.*

Huic deus.] *Prosopopœia Tiberini.* Glauco.] *ab ornatu, & ornatus ipsius colore, propter naturam amnis. Horat. Tibrim flauum uocat. γλαυκὸν, cæruleum: Cæruleus Tibris cœlo gratissimus amnis. Idem cæsius, à cœli colore appellatur, quasi Cœlius, ut ex Nigidio docet Gell. Huiusmodi oculos Poëtæ ob uenustatem Palladi attribuunt, quam inde γλαυκῶπιδα uocant. Est autem glaucus color, qui alborem uiridi admistum habet: unde equum glaucum, frondes salicis glaucas, ut etiam oliuæ, Poëta lubentius uocat, quam cæruleas. Vnde glauci oculi boum, noctuarũ, & similium dicuntur: sic glaucũ mare. Plin. lib. 9. cap. 16. glaucum inter pisces recenset, qui æstus intolerantia sexagenis diebus latent. & lib. 32. cap. 11.* Arundo.] *quod eius ripæ arundinetis præmunitæ essent.* O sate.] *Suasorij generis oratio. Monet enim, ut ad Euandrum proficiscatur, auxilium ab eo petiturus: & promittit iter nauigandum, secundum cursum. Exordio captat beneuolentiam paucis, à uirtute uiri, pietate, & expectatione in Italiam aduentus. Confirmat eum exhortatione ad uirtutem: docet partam terram fatalem, probat à testimonio & fide oraculi. Extimulat ad uirtutem, proposita sobolis amplitudine, & nouæ urbis conditione per Ascanium. Inde ad principalem orationis scopum transit, ut Auxilio petitum nauiget.*

O sate.] *à generis amplitudine, & gratulatione aduentus in Italiam, cum amplificatione uirtutis & pietatis.*

Vrbem.] *Totum pro parte.* Iamq;.] *Cõfirmatio oraculi, ab ipso euentu. Quod ut in mentem redeat, hæc ipsius Heleni uatis uerba repetit.*

Littoreis.] *Verba sunt Heleni uatis, ex libro 3 descripta.*

Ex quo.] *De scriptorum uarietate, de cõditione urbis Albæ, diximus in tertio. Erigit principis animũ ad resistendum fortiter periculis, à spe magnitudinis futuri imperij.*

Ascanius.] *Hic condito ab Aenea Lauinio, post tricesimum quàm ibi regnatum fuerat annum Albam condidit, eoq; coloniam deduxit. Nomẽ urbi fecit ab omine albæ suis, ibi inuentæ. Eandem Longam cognomento uocauit, à situ porrectæ urbis in dorso montis.*

Nunc.] *Attentio ad consilium, ab utili, & narrationis compendio.* Arcades.] *Narratio à gentis Arcadum genere, qui duce Euandro in Italiam uenerant. Arcadia in medio Peloponneso, ceu umbilico sita est. Vnde & μεσόγαια τῆς πελοποννήσου dicta fuit, quam eius peninsulæ undique cingunt gentes. Ab ortu Laconica & Argia illi coniuncta sunt: septentrionalis Achaia est: Elis Olympiacis certaminibus illustrata occiduum latus tenet. Omnes hæ regiones ortum à Cenchreis Corinthiorum nauali ducũt: & in orbem ad Lechæum cardinem Peloponnesi inlius reuertuntur. Homerus tradit, eos naues nõ habere, quòd procul absint à mari. Verba eius sunt:*

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Initio Arcadia Drymodis, deinde Pelasgia, uel (ut nonnulli autumant) Pelasgis dicta fuit: ipsi autem Arcades, Pelasgi. Sed & Parrhasia, à Parrhasio, qui Marte genitus, & à lupa educatus, Arcadiæ regnum tenuit. Res quidem peruetusta est, sed à scriptoribus rerum Arcadicarum diligenter celebrata. Authorem gentis produnt Arcadem quendam, Iouis & Calistus filium. Hic rerum in his regionibus potitus, omnem terram de suo nomine dixit Arcadiam, gentem Arcadas. Hic circa per id tempus, præter nobilitatem, propter industriam & excellens ingenium inter eas gentes clarus habebatur. Sed cũm multæ gentes ea tempestate nullo cibo nisi glandibus uescerentur, ipse mitiori uictu eos assuefecit. Hos frumentum frangere, panes pinsere, ex lana filum nere, telas texere, inde conficere uestes, cũm antea libris arborum ac codicibus tantùm & pellibus animantium uestirentur. Huius consilio mos inoleuit, ut adolescentes in musicæ studio exercerentur, & quidem usque ad tricesimum ætatis annum. Coluêre autem eam artem in tantum, ut magno dedecori

dedecori duceretur eam ignorari: quòd persuasum habe-rent, ingenia humana eo studio eicurari. Regio ipsa ferè montosa est: quare ob cœli tristitiam ingenia suapte natura asperiora sunt. Celebrantur montes maximè, Pholoë, Cyllene, Lycæus, Mænalus, Artemisius, Parthenius, Ampheus, & Nonacris. Ex quorum postremi altissima rupe aqua funditur in speciem roris, quæ potantibus pestilens est, & mortifera, ut uasa etiam pestiferi liquoris ui rimas agant. Sed ad Arcadem redeamus. Hic ob egregia sua merita in uniuersam gentem, à gratissimis posteris diuinos honores fuit consequutus: nam fato defunctum in diuos retulerunt. Eius ossa Mantiniam è Mænali nemore sunt translata. Arcades iactitarunt, se omnium mortalium antiquissimos fuisse: eos in Euterpe Herodotus προσελήνους uocauit. Quem imitatus Apollonius libro 4. Argonaut. Ἀρκάδες, inquit, οἳ πρόσθε σεληναίης ὑδέονται. Sunt tamen qui id factum credant propter Solis & Lunæ obseruationem. Fuerunt alioqui Græcorum bellicosissimi omnium, qui suis auspicijs quidem nunquam hostem superarunt, sed alijs persæpe auxilia tulêre. Itaque cum alijs non sibi, uictorias pararent, in prouerbium cessit, τοὺς Ἀρκάδας μιμούμενοι. Arcades imitantur in eos qui alijs, non sibi laborant. Et, Ἀρκαδίαν μ' αἰτεῖς. Arcadiam me postulas: qui uel magna, uel utilia petat, natum ab oraculo, ut author est Herodot. lib. 1.

Ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς, μέγα μ' αἰτεῖς, οὔ τοι δώσω.
πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν,
οἵ σ' ἀποκωλύσουσιν, ἐγὼ δέ τοι οὔτι μεγαίρω,
δώσω τοι Τεγέην ποσσίκροτον ὀρχήσασθαι,
καὶ καλὸν πεδίον σχοίνῳ διαμετρήσασθαι.

Iidem ob ingeniorum stuporem malè audiebant. Vnde in stupidos, Ἀρκάδιον βλάστημα. Causam stuporis addunt, quòd olim cæteris mortalibus astrologiam amplectentibus, soli eam contempserint: seque ipsa Luna antiquiores ferrent. Et, Bos Arcadicus. Arcas fuit Carmenta, filia regis Arcadis Ionij, uxor Pallantis, qui auus fuit Euandri. Ex illa & Mercurio, propter eloquentiam prognatus creditur Euander. fuit autem Carmenta Græcarum literarum perdocta, & mulier fatidica. Euander patre, quem alienum esse arbitrabatur, à se occiso, auito regno pulsus, magna sollicitationibus rerum futurarum, in Italiam à Carmenta matre pertrahitur, annis 60. ante bellum Troianum: peruenitque tandem in ea loca, in quibus postea Roma à Romulo & Remo condita fuit. Itaque è monte Palatino ab Aboriginibus pulsus, oppidum ibi statim condidit, quod de aui sui nomine Pallanteū nuncupauit, ipsumque montem Palatinum. Hic Herculem ab expeditione Hispanica reuersum, summa cum humanitate excepit. Carmenta antea Nicostrata dicta fuerat: inde à carminibus, Carmenta ac Themis credita. eam in gentem illam rudem moribus formasse, & literarum elementis imbuisse, quibus antea cum Græcis communiter utebantur. Quare 11. Ianuarij dies illi dedicatus fuit, ut & Iuturnæ. Euandro filius erat Pallas, quem uetusti rerum scriptores ex Hercule & Lauinia Latini filia genitum crediderunt. Ferunt & Latinum ab eodem Hercule ortum, & nympha Hyperboride, quam à patre acceptam, intactamque seruatam ad id tempus, quo in Italiam uenit, tum demum compressit. Et cùm uterum ferre sensisset, locasse Fauno, cui Latinus successit. Euandrum.] profugum propter cædem paternam: patrem inscius occiderat, ratus Mercurium uerum fuisse patrem. Montibus.] Palatino monte.

Proaui.] Scriptorum consensus tenet, Pallantem illum auum Euandri fuisse. Bellum.] Ab opportuno.

Ipse ego.] A tuto & commodo. Surge.] Epilogus constat exhortatione ad religionem, quam ei Helenus quoque nuper præceperat & consilio, ut bello uictor euadat.

Ego sum.] Quis sit, ut maiorem religionem injiciat, & monita authoritatem habeant. Cœlo gra.] pro cœlitibus: metonymia, continens pro contento.

Vndam.] Sæpe alias dictum est, superis sacrificaturos habuisse satis, si aqua tantum conspergerentur.

Nymphæ.] Petitoria oratio, qua Naiades loci precatur, ut nauigaturo fœlices ac propitiæ uelint adesse. Promittit uicissim pro beneficio annuū [illegible].

Genitor cū flumine.] [illegible] primos: Teque pater Tiberine tuo cum flumine sancto.

Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto,
Ima petens, nox Aenean, somnusque reliquit:
Surgit, & ætherei spectans orientia Solis
Lumina, ritè cauis undam de flumine palmis
Sustulit, & taleis effudit ad æthera uoces: (de est,
Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnibus un-
Tuque ô Tibri, tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Aenean, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miserantem incōmoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis:
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarū,
Adsis ô tantum, & propius tua numina firmes.

al. mô gen. — al. tandē.

Corniger.] Constat Tibrim ex Apennini montibus oriri, labique per Tyrrhenos. Deinde priusquam ad Anienem perueniat, inter eum & Apenninum disparibus interuallis illabentes amnes quibus paulatim augetur, ramosorum cornuum species diuersas præ se fert. Postremò Anien, qui in Trebianorum montibus ortus, tribus lacubus in Tibrim delatis per Tiburtinum agrum lapsus, ita in Tibrim effunditur, ut cum eo duo latissima cornua faciat. Sed in ipso ortus initio tenuis est, ac uix nauigabilis: paulatim 42. fluminibus augetur. Diuidit Hetruriam ab Vmbris & Sabinis: mox agrum Vscientem à Crustumino, ac Fidenatē, Latium à Vaticano dirimens, quinquaginta duobus fluminibus auctus, sed in primis Nare & Aniene, cum quibus diuersa efficit cornua. Initiò à colore Albula dictus fuit. deinde Tibris, à Tiberino rege, ibi in transitu submerso, postquam in conflictu in Anienem præcipitatus esset: siue quòd eiusdem nominis Tuscorū rex, qui piraticam exercebat, circa eum amnē in bello perijt. Sunt qui Græcam etymologiam reddant, Tybris, quasi ὕβρις à latrocinio eiusdē regis, qui fluuium transeuntes grauibus contumelijs solebat afficere, ut intumescerent ὕβρις & sit dictus, ac proinde Thybrim scribendum per aspirationē, & literam y. Rursum nonnulli contendunt, eos qui à Sicilia illuc appulissent, Tibrim dixisse, ad similitudinē fossæ Syracusanæ, quam Afri & Athenienses fecerant, iuxta eiusdem urbis muros. Seruius aliam refert historiam de ea fossa, ob iniuriam à Syracusanis acceptā, intra eiusdem muros cæsis hostibus facta. Ac Siculos in Italiam profectos ibi consedisse,

ubi postea Roma condita fuit, & Albulam ad similitudinem fossæ Syracusanæ Tibrim uocasse.

Hesperidum.] Italicarum. De Hesperia alibi fusius commentati sumus, maxime uerò in primo libro.

Sic memorat: geminasq; legit de classe biremes,
Remigioq; aptat: socios simul instruit armis.
Ecce autem subitũ atq; oculis mirabile monstrum:
Candida per syluam cum fœtu concolor albo
Procubuit, uiridiq; in littore conspicitur sus.
Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad [illegible] aras.
Tibris ea fluuiũ (quàm longa est) nocte * cadentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidæq; paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum † celerant rumore secundo.
Labitur uncta uadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta uirûm fluuio pictasq; innare carinas.
Olli remigio noctemq;, diemq; fatigant:
Et longos superant flexus, uariisq; teguntur
Arborib. uiridesq; secant placido æquore syluas.

Sol medium cœli conscenderat igneus orbem:
Cùm muros, arcemq; procul, * ac rara domorum
Tecta uident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Aequauit, tum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus aduertunt proras, urbiq; propinquant.
Forte die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno diuisq; ferebat
Ante urbem in luco: Pallas huic filius unà,
Vnà omnes iuuenum primi, pauperq; senatus
Thura dabant, tepidusq; cruor fumabat ad aras.
Vt celsas uidere rates, atq; inter opacum
Adlabi nemus, & † tacitis incumbere remis,
Terrentur uisu subito, cunctiq; relictis
Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas
Sacra uetat, raptoq; uolat telo obuius ipse:
Et procul e tumulo: Iuuenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare uias? quo tenditis? inquit. (ma?
Qui genus? unde domo? pacémne huc fertis, an ar-

Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæq; manu ramum prætendit oliuæ:
Troiugenas, ac tela uides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egêre superbo.
Euandrum petimus. ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ uenisse * uiros, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas.
Egredere ô, quicunq; es, (ait) coramq; parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Accepitq; manu, dextramq; amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluuiumq; relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis:

Optime Graiugenûm, cui me fortuna precari,
Et uitta comptos uoluit prætendere ramos:
Nõ eqdẽ extimui Danaũ quòd ductor & Arcas,
Quòdq; a stirpe fores geminis cõiũctus Atridis:
Sed mea me uirtus, & sancta oracula diuûm,

Ecce autẽ.] Antequam nauiget, expedit uaticinium Heleni, de sue alba, triginta succulis: simul ut Tiberini urbis terripsa conueniat, sciatq; illum locum futurũ, quo post triginta annos á filio noui imperij rudimenta iacerentur. Alibi diuersas scriptorum opiniones hac de re cõmemorauimus. Græcorum historia, etsi bona ex parte fabulosæ sint de uetustate rerũ Italicarũ, nõnulla tamẽ Poëta, ut uerisimilia, suo poëmati inseruit. Quale illud est, quod hoc loco de mactatis succulis refert. [illegible]

† al. aram. * al. tumentem. † al. celebrant

[illegible Greek]

Labitur uncta uadis.] Ennius in 4. Labitur uncta carina, uolat super impetus undas. Abies.] Materia pro re.

Sol mediũ.] A descriptione temporis meridiani. Fortè.] Occasio ad narrationes historicæ telam de Hercule, de Herculis rebus gestis, & origine solennium sacrorum, quibus operantibus superuenit Aeneas. Pallas.] Decore eas partes Pallanti tribuit: quippe iuuenem, rerum imperito, ac temerario, parato ad arcendum uiribus hostem. Sed & sacra interrumpere fugauetat, ne diaeculi committeretur.

* al. & † al. motos

Iuuenes, quæ causa.] Homerus Odysseæ 9. [illegible Greek]

Troiugenas.] Respondet ad illud, Qui genus? Troianos uides. Venisse.] Vnde domo? E Dardania uenimus, huc fati compulsi. Quos bello.] Quæ causa subegit? Latini nos bello huc egêre. Socia arma.] Ad postremam clausulam responsum est, Pacémne huc fertis, an arma? Rogamus socia arma. Tum regem Aeneas dictis affatur, &c.] Cætera, ut ociosa, multa prætermittit. Itaque Laconismo inseruire studens, congressum ac salutationis mutuam consulto omisit.

* al. duces.

Optime.] Prima tis oratio generis suasorii, ut arma aduersus Latinos coniungant. Exordium ducit illum ab occupatione: quòd Troianus, et quidem ipse, non ueteatur ad Græcum supplex uenire, & auxilia ab aduersis

Cognatiq; patres, tua terris dedita fama
Coniunxêre tibi, & fatis egêre uolentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis & author,
Electra (ut Graij perhibent) Atlantide cretus
Aduehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
†Cyllene gelido conceptum uertice fudit.
At Maiam (auditis si quicquam creditis) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sydera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neq; prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumq;
Obieci caput, & supplex ad limina ueni.
Gens eadem, quæ te crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnē Hesperiā penitus sua sub iuga mittāt.
Et mare, quod suprà teneant, quodq; alluit infrà.
Accipe daq; fidem, sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata iuuentus.

† al. Cyllenes

A uersus communes hostes implorare. Ramos.] laureis sertis coronatos ad te uenisse, quod pacis & amicitiæ signum erat: uitta ueró, religionis symbolū. Sed hæc εὐσχημοσύνη ad beneuolentiam cōciliandam facit. Non equidem.] Narratio à generis Euandri & Atridarū propinquitate: ut statim ostendat, Euandrum pari cognatione Troianos quoque attingere: ac colligat, iure ab eo se arma socia petere.

oraculis, fama Euandri, & utriusque cognatione. Dardanus.] Narrat Dardani genus & fortunam, unde, ac quo pacto, quibus casibus uenerit in Phrygiam. Hæc à nobis alibi fusissimè explicata sunt. Teucros.] Noua locutio: pro eo quod est, uehitur ad Teucros, siue in Teucriam. At regio eo per id tempus eo nomine haudquaquā appellata fuit. Dardanus enim multo antè è Samothracia in Phrygiam uenit, oppidumq; Dardaniam condidit: atque ibi fato obijt. Sepulchrum eius situm fuit circa Troiam, in ditione Dardaniæ. Postea Dardania, Ilium & Troia, in unam urbem coiuerunt. Sic genus.] Colligit, Arcadum & Troianam gentem cognatam esse: quare fretus, fuerit ausus animum eius sollicitare, ad consocianda arma aduersus hostes, & quidem communes. Daunia.] Rutulorum, à Dauno, patre ipsius Turni. Accipe daq;.] Propositio petitionis, quam ab utilitatis spe confirmat, & mutuo uicissim beneficio: tum autem & à communi periculo. Ennius in primo: Accipe daq; fidē, fœdusq; feri bene firmū. Sunt animi.] Ne ignauos esse credat Euander, adiuuat animum eius in Troianos beneuolum, erigitq; in spem certam uictoriæ de hostibus.

B Atlantis numerantur septem filiæ, ex quarū una, uel ut alij, è Plutopuella, & Ioue, prognatus fuit Tantalus: ex Tantalo Pelops: Pelopis fuit Atreus: ex quo Agamemnon & Menelaus. Iam quod ad genealogiam Euandri attinet, ex Ioue & Maia Atlantide Mercurius, ex quo & Carmenta Euander. Ita utrumque principium generis Iupiter est. Velut ita digeratur genealogia Atridarum ad Euandrum. Leda fuit Thyestæ. Ledæ Timandra, ex qua & Echino procreatus fuit Euander. Dardani genealogia recensetur hic, qui ex Electra, & ipsa Atlantide, & Ioue genitus fuit. Proinde ad Iouem & Atlantem utrique, tum Arcades, tum Teucri, principium generis referunt, perinde ut Atridarum gens.

Sed mea.] Soluit occupationē à fatorum uoluntate.

Dixerat Aeneas: ille os oculosq; loquentis
Iamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Vt te fortissime Teucrûm
Accipio, agnoscoq; libens: ut uerba parentis,
Et uocem Anchisæ magni, uultumq; recordor.
Nam memini †Hesionæ uisentem regna sororis,
*Laomedontiadē Priamum Salamina petentē,
Protinus Arcadiæ gelidos inuisere fines.
Tum mihi prima genas uestibat flore iuuenta.
Mirabarq; duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises, mihi mens †iuuenili ardebat amore
Compellare uirum, & dextræ cōiungere dextrā.
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasq; sagittas
Discedēs, chlamydemq; auro dedit *intertextam:
Frænaq; bina, meus quæ nūc habet aurea Pallas.
Ergo & quā petitis iūcta est mihi fœdere dextra.
Et lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusq; iuuabo.
Interea sacra hæc (quando huc uenistis amici)
Annua (quæ differre nefas) celebrate fauentes
Nobiscum, & iam nūc sociorū assuescite mensis.

† al. Hesiones
* al. Laomedonciadem
† al. iuuenili
* al. intertexto:

Nam memini.] Ratio: qui recordetur ex Aeneæ loquentis persona, uultum ac uocem Anchisæ, à congressu mutuo ante multos annos. Imitatio Homerica est, τὰ δ' ἴσμεν ἔπος ἠδὲ πάλαι, &c. ut in primo: Atque equidem Teucrum memini Sidona uenire. C Salamina.] Vbi Telamon imperabat, cui Hesione pro egregiè nauata opera ad Troiā Herculis beneficio cesserat. Sub illius enim temporis, quo Argonautæ duce Iasone uenerent Ilium, Hesione Laomedontis filia iniuriæ beluæ marinæ exposita, Herculis interuentu seruata fuerat. Cui cùm nobiles illos equos, quos pro salute puellæ pactus fuerat, Laomedon abnegasset, Ilium paucis diebus expugnauit. Sed alij ueriora prodiderunt, qui tradunt, Herculem hospitio prohibitum, atq; ob id regē inopinatum bellum mouisse. Rursum alij, cōtra, propter negatum præmium, cōmotum, Laomedontem bello persequendū censuisse. Alij fuerunt qui existimarint, cùm prædæ cupiditate, nobilissimarum equarum fama in Phrygiam iter auertisse. Inde Hesione abducta Telamoni cessit. Valer. Flac. lib. 2. Argonauticωn, historiam cultissimis uersibus persequitur. Sed ueriora sunt, quæ quidam scripserit, hæc in reditu è Colchis accidisse. Alioqui oportuit Hesionem cum illis Colchos nauigasse, capta Troia, in pontum. Salamina.] Salaminem secum abduxit Hesionem uxorem Telamon. Est autem

Salamis,

Salamis, siue Salamin, in Atthide & insula & urbs, Eleusi obiecta, Persicæ classis excidio celebrata. Contra hanc fudit Xerxem Themistocles. Insulam quidam nuncupant Aeginam, urbem uero Salaminam. Est & alia Salamis in Cypro, clarissima omnium urbium cum Papho. Hinc Salaminia nauis, de præcloris. Celebre est, ut dixi, bellum nauale in primis contra Xerxem apud Salaminem: cùm ex triremibus altera Salaminia uocari soleret, altera πάραλος dicebatur. Bacchus apud Aristoph. in Ranis, ἀσαλαμίνιον se uocat, quòd rerum bellicarum sit ignarus: [illegible] Athenis duæ erant naues publico usui destinatæ: Salaminia, quæ subueheret ad iudicium euocantes: paralus, quæ ueheret. Salamis una septem urbium fuit, quæ Homerum ciuem suum uindicarunt.

Phenei sub.] Arcadiæ oppidum. huius ducem facit Homerus Agapenorem in catalogo ducum. Ibi palatium erat, à quo palatium Romanum. Circa Pheneũ, & in Cyllene Arcadiæ putant nasci herbam moly, laudatissimam herbarum: cuius inuentionem Mercurio assignauit Homerus, efficax contra summa ueneficia. Plinius tradit, terræ motu circa Pheneũ Arcadiæ quinquies profudisse ac sorbuisse aquas. Est & Pheneus lacus in Arcadia, circa quem aqua profluit è saxis, styx appellata, quæ illicò necat.

Pharetram.] Hæc humanitatis prædicatio ad laudem Anchisæ pertinet. Consuetudo ueteribus fuit, ut discessuri inuicem munera hospitalia relinquerent, sui monumenta, & amoris fideiq́ mutuæ pignora. Lyciam.] Cur epitheton Lyciam sagittam uocet Poëta, in quarto retulimus. Chlamydem.] Decorẽ: quippe Phrygum munitum acu pictura esse creditur. Bina.] duo numerus distributiuus pro numero cardinali. Ergo] Clausula, constat concessione petitionis, & benigna inuitatione ad communia sacra. Sociorum.] ut hinc oriundi, non ut externi.

Hæc ubi dicta, dapes iubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoq́; uiros locat ipse sedili,
Præcipuumq́; thoro, & uillosi pelle leonis
Accipit Aeneam, solioq́; inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim araq́; sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorũ, onerantq́; canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumq́; ministrant.
Vescitur Aeneas, simul & Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.
Postquã exẽpta fames, & amor cõpressus edendi,
Rex †Euander ait: Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio, *ueterumue ignara deorum
Imposuit: sæuis, hospes Troiane, periclis
Seruati facimus, meritosq́; nouamus honores.

† al. Euandrus

* al. veterũ ue

Sedili.] Non abs re est, quod dixit Sedili. Etenim in sacris Herculis hoc obseruabatur, ut sedentes epularentur. Cornelius Balbus lib. ἐξηγητικῶν 18. ita scribit: Apud aram Maximã ita obseruatum fuit, ut lectisternium fuit. Custodiatur eodem loco, ut omnes aperto capite sacra faciant. Hoc fit, ne quis in æde dei habitum imitetur. nam ibi operto ipse capite est. Varro ait, Græcum hunc esse morem: quia siue ipse, siue ab eo relicti, qui aram Maximam statuerunt, Græco ritu sacrificauerint. Caius Bassus addit, idcirco hoc fieri, quia ara Maxima ante aduentum Aeneæ in Italia constituta fuerat, qui hunc ritum uelandi capitis inuenit. Villosi pelle.] Et apud Homerum heroës tergoribus bubulis excipiuntur. Vnde liquet, priscis hunc morem fuisse, ut proceres nobilium in pellibus ferarum sederent. Apud [illegible], apud eos ipsos splendidum & luculentum habetur, leonum lupinaue uestiri. Quem admodum antiquitus heroes in armis agentes assiduè, uelut in clypeo discumbebant. si quid opus fuisset autem, quod armis præstari poterat, id promptè præstabant, ut sola uirtute diuites. Vnde in prouerbium cessit, Tanquam heros in clypeo excipit. prouerbiũ annotauit Eras. de eo qui sui benefactis de amicis bene meretur studet. Acerno.] Incorruptam illius seculi tenuitatem arguit, sine auro, sine argento nitentem.

Araq́;.] quam Maximam diximus fuisse appellatam.

Tosta ferunt taur.] Describit œconomiã hospitalitatis. Cereris, Bacchũque ministrant.] hoc est, panem & [illegible]. Perpetui.] integri, solidi, ac nunquam interrupti. Homerus lib. Iliados septimo:

[illegible]

Postquam ex.] Homero illud frequens est Iliad. 9.

[illegible] ἐξ ἔρον ἕντο.

Aram.] maximã sub diuo, sine sacello. Estq́; egregia amplificatio narrationis instituta ab historia & origine sacrorum Herculis. Reddit attentum Aeneam ad narrationem, à singulari origine præsentium sacrorum ac propulsato periculo. Quare à Græcis [illegible] & Hercules fuit appellatus.

Iam primum sa.] Narratio, quam ducit à descriptione loci, quẽ mõstrat Aeneæ in montis iugo. Caci.] A persona Caci latronis, qui à factis, parietibus, & immani crudelitate describit. Tergemini nece Geryonis] tricorporis. Quòd uetustas fabulosa, & poëta cum tri-

Iam primùm saxis suspensam hãc aspice rupem,
*Disiectæ procul ut moles, desertaq́; montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxêre ruinam.
Hic spelunca fuit uasto submota recessu,
Semihominis Caci facies, quam dira tenebat,
Solis inaccessam radijs, semperq́; recenti
Cæde tepebat humus, foribusq́; affixa superbis
Ora uirũm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater, illius atros
Ore uomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, aduentumq́; dei. nam maximus ultor
Tergemini nece Geryonis spolijsq́; superbus

† al. lampridem.

* al. Deiectæ

† al. tegebat.

corporem finxère, ob id illud factũ arbitror, quòd cùm tres essent germani fratres, summa inter se concordia regnarent. Taurosq́;.] Geryonis nomen Chrysauro fuisse scribũt. Fratris cui bello deuicto, grandẽ prædam Herculis inde abegit, eius generis armẽti. Ea erat illarũ boum

* al. furis
* al. intractatum
* al. ruptisque
* al. omnemque
* al. intonat
* al. intro
* al. commistis

boum formæ, ut progeniei post multas ætates miraculo fuerit, ornata ex ijs quas Hercules hospiti suo Euandro dono reliquit. Sed & Caco rursum [illegible] fidem fecére, quæ [illegible] unam ad aram, quæ Romæ circa forum boarium fuit, immolabat. Hàc.] Eius itineris uestigia ex Hispanijs, tum in Pyrenæis iugis, tum in Gallia Narbonensi multis seculis durarunt, ut etiam in ipsis Alpibus aliquot loca Græcam appellationem retinuere. Et circa Alpes Lepontij & Euganei ex Herculis comitibus fuisse creduntur. Parum tamen inter authores constat, quã ille in Italiam uenerit.

Victor.] Varro lib. 4. Rerũ diuinarũ, eum uictorem dictum putat, quòd omnia animantium genera uicerit. Visebantur Romæ Herculis Victoris delubra duo: unum ad portam Trigeminam, alterum in foro boario. Huius rei causam Massurius Albinus reddidit. Cùm M. quidam Octauius Herennius primæ iuuentæ tibicen postea arti suæ diffideret, ad mercaturam se applicuit: ac cùm iam res suæ bene fortunarentur, decimam Herculi consecrauit. Accedit aliquando cùm inter nauigandum à prædonibus interceptus, fortiter pugnando uictor discederet, dormientẽ in somnis Hercules edocuit, eum sua opera seruatum. Itaq; Octauius in urbem reuersus loco à senatu impetrato, Herculi ædem statuit, cum huiusmodi inscriptione, literis

Alcides aderat, taurosq; hac uictor agebat
Ingenteis, uallemq; boues amnemq; tenebant.
At † furijs Caci mens effera, ne quid inausum
Aut * intentatum scelerisue dolisue fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Auertit, totidem forma superante iuuencas.
Atq; hos, ne qua forent pedibus uestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, uersisq; uiarum
Indicijs, raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea cùm iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumq; pararet:
Discessu mugire boues, atq; omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum uocem, uastoq; sub antro
Mugijt, & Caci spem custodita fefellit.
Hic uerò Alcidæ furijs exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisq; grauatum
Robur, & aërij cursu petit ardua montis.
Tum primùm nostri Cacum uidére timentem,
Turbatumq; oculis: fugit illicet ocyor Euro,
Speluncamq; petit: pedibus timor addidit alas.
Vt sese inclusit, † ruptis immane cathenis,
Deiecit saxum ferro, quod & arte paterna
Pendebat, fultosq; emunijt obijce posteis:
Ecce furens animis aderat Tirynthius * omnem
Accessum lustrans, huc ora ferebat & illuc
Dentibus infrendens, ter totum feruidus ira
Lustrat Auentini montem, ter saxea tentat
Limina nequicquam, ter fessus ualle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis undiq; saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima uisu,
Dirarum nidis domus opportuna uolucrum.
Hanc, ut prona iugo læuũ incumbebat ad amnẽ,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Auulsam soluit radicibus: inde repentè
Impulit, impulsu quo maximus † insonat æther.
Dissultant ripæ, refluitq; exterritus amnis.
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuére cauernæ.
Non secus ac si qua penitùs ui terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida dijs inuisa, superq; immane barathrum
Cernatur, trepident immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repentè,
Inclusumq; cauo saxo, atq; insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaq; arma
Aduocat, & ramis, uastisq; molaribus instat.
Ille autẽ (neq; enim fuga iam super ulla pericli est)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Euomit, inuoluitq; domum caligine cæca,
Prospectũ eripiens oculis, glomeratq; sub * auras
Fumiferam noctem † commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seq; ipse per ignem
Præcipiti iecit saltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulaq; ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia uana uomẽtem
Corripit in nodum cõplexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplò foribus domus atra reuulsis:
Abstractæq; boues, abiuratæq; rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibusq; informe cadauer

insculptis: HERCULI VICTORI. Proinde Poëta nõ tam ad tot uictorias respexit, quàm ad historiam rei postea Romæ gestæ. Idem Poëta paulò post:

—hæc limina uictor
Alcides subijt.—

Caci mens.] Cùm traiecto Tiberi Hercules loco herbido reficeret boues, ipse ab itinere longo lassu procubuisset, curatoq; corpore uino ac potu indormire cœpisset, pastor quidam Cacus in ijsdem locis, ferox uiribus, specie boum captus, prædam inde abegit. Ac ne uestigia prorsum in speluncam tendentia proderent, ac Alcidẽ boues quærentem eò ducerent, auersis uestigijs eas in specum cauda traxit. Hercules prima aurora somno excitus, cùm perlustrato grege, partem numero abesse sentiret, tetendit ad speluncam, si fortè eò ferrent uestigia. Verùm ubi auersa omnia uidit, turbatus animo, & consilij ignarus, longius inde armentum agere aggressus fuit. Porrò inclusæ boues cum desiderio relictarum mugitum edidissent, mugitus è spelunca redditus, Herculem ab itinere cœpto reuocauit. Quem cùm Cacus se petentem à specu ui prohibere conaretur, Hercules eum frustrà pastorum fidem implorantem nodosa claua obtriuit. Euander Arcas, de quo nunc agimus, tum temporis ea loca tenebat, authoritate magis propter fatidicum matris Carmentæ ingenium, quàm impe-

rio,

Protrahitur, nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, uultum, uillosaq; setis
Pectora semiferi, atq; extinctos faucibus igneis.

rio, concursu pastorum circa aduenam reum cadis manifestatia excitus: ubi cadis causam cognouit, habitum formamq. uiri humana augustiorem admiratus, rogitauit quis esset, & unde profectus in ea loca uenisset? Vbi nomen, patrem patriamq. audiuit: Salue, inquit, Hercules Ioue nate. mater fatidica deum interpres, te auctiurum caelitum numen cecinit: tibiq. aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam uocet, tuoq. ritu colat. Hercules ibi dextra data, impleturum se omen dixit, & fata, ara condita, ac dicata. Dionysius hunc Cacum non pastorem, sed praepotentem opibus, ac ueluti latronum ducem fuisse contendit, qui locis munitioribus tutus, finitimos accolas infestabat. Herculem tum propinquo loco castra habentem intuitus, armentis in pabulum missis subito incursu inde praedam abegit. Ob quam iniuriam, cum ab Hercule loco munitiore, uel arce inclusum, ui expugnatum periisse. Cepit inde castella & arces aliquot, quae illius ditionis erant. Addit, Epios, Pheneos, & Arcadas, aliosq. plerosq. ex ipsius exercitu ad locorum praesidium relictos. Habebat autem id unum peculiare Hercules, ut ex captis urbibus eductos ciues inaudita rarei: inde ubi longiori militiae insueti satis diu fecissent stipendia, in urbes bello quaesitas collocaret, opibusq. ditaret alienis. Arte pater.] Vulcane. Stabat.] Descriptio nidi bubonum aut uulturum rapacium, per quem patefactus fuit Herculi aditus ad speluncam. Locus ab opportuno. Impulsu.] Tragica plane amplificatio.

Non secus.] A comparatione hyperbolica, ad amplificandum horrorem speluncae. Barathrum.] immensa profunditas, & uorago inferorum.

Manes.] cum quibus confertur Cacus. Aduocat.] quasi in auxilium ad se uocat. Vndam.] qua fumus inundabat, ducta metaphora ab aquarum inundatione, ut in sequenti uerbo, exaestuat. Pedibusq; informe] Hypotyposis elegans. Pedibus trahere, prouerb. rem pro suo arbitratu uersare.

Ex illo celebratus honos, laetiq; minores
Seruauere diem, primusq; Potitius author,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quae Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quae Maxima semper.
Quare agite o iuuenes, tantarum in munere laudū
Cingite frōde comas, & pocula porgite dextris,
Cōmunemq; uocate deū, & date uina uolentes.

Potitius] Ipse Herculei sacri, quae postea Maxima fuit appellata, primus mactauit bouem. Sacrorum ratione duabus familiis Graecis tradita, Potitiis ac Pinariis, quorum nomina ab ipso ministerio facta uideri possunt. Liuius ait, factum forte ita euenisse, ut Potitii ad tempus praesto essent, hisq. exta apponerentur: Pinarii extis adesit, ad caeteram uenirent dapem: inde institutum mansisse, donec Pinarium genus fuit, ne extis eo solenni die uescerentur. Potitii ab Euandro edocti, antistites per multas aetates huius sacris praefuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiae ministerio Potitiorum ac Pinariorum omne genus periit. Aiunt id Appium Claud. fecisse, hisce familiis infestum. Diodorus author est, Potitios ac Pinarios, inter eos qui sub Euandro erant uiros fuisse illustres, à quibus Hercules summis honoribus fuerit affectus: atq. ob id utrumq. sacris adhibitum. Et domus Her.] Sunt qui arā Maximā, cū uicino flagraret incendio, seruatā à Pinariis ferunt: atq. ob id Poetā dixisse, sacri custodē domū Pinariā. Mala domū, inquit, Potitiorū, qui ab App. Claudio praemio corrupti, sacra seruis publicis prodiderūt. Veratius in eo lib. quē fecit de Supplicationibus ita scribit: Pinarii, qui nouissimi comeso prandio uenissent, cum iam manus pransores lauarēt, praecepisse Herculem, ne quid postea ipsi, aut progenies ipsorū ex decima gustarent, sacranda sibi: sed ministrandi tantūmodo causa non ad epulas conuenirent. Quasi ministros ergo, sacri custodes appellari. Maxima sem.] Repetit appellationē Maximae, ut uetustatē inculcet: siue ut senilem garrulitatem leuiter subiiciat. Quare agite.] Epilogus cū sua exhortatione breui, & insultatione ad celebrandum diem festum summa hilaritate. Volentes.] fauentes, lubentesq.

Dixerat, Herculea bicolor cū populus umbrā
Velauitq; comas, foliisq; innexa pependit:
Et sacer impleuit dextrā scyphus: ocyus omnes
In mensam laeti libant, diuosq; precantur.
Deuexo interea propior fit uesper Olympo.
Iamq; sacerdotes, primusq; Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasq; † gerebant:
Instaurant epulas, & mensae grata secundae
Dona ferūt, cumulantq; oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum
Populeis adsunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenū chorus, ille senū, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt, ut prima nouercae
Mōstra manu, geminosq; premēs eliserit angues.
Vt bello egregias idem disiecerit urbeis:
Troiamq;, Oechaliamq;, & duros mille labores
Rege sub Eurystheō, fatis Iunonis * iniquis,
Pertulerit: tu nubigenas inuicte bimembres
Hylaeumq;, Pholumq; manu, tu Cresia mactas

† al. ferebāt.
* al. inique.

Populus.] Decorè populus, quippe Herculi à ueteribus dicata: » Populus Alcidae gratissima, uitis Iaccho. Causam uidetur fabulosam Seru. reddere. Priscis certe ea arbor sacra erat. Scyphus] Nonnulla poculorū genera à re nautica nomina sumpserunt, ut cantharus, carchesium, patera, cymbium, cymbia: scyphum nauis quem fuisse appellatione attendunt, quo Hercules in Hispaniam insulam Egetrem fuerit transuectus, ut Pisander & Pherecydes Graeci scriptores testantur: atq. ea de causa scyphū poculū Herculi dedicatū, ut cantharum Libero patri. Fuit Hercules & bibax, quare cū quassabundū fingebant, & cū poculo. In mensam.] De ritu libandi in mensis, alibi dictum est. Dona secundae mensae.] Bellaria (inquit Varro) maxime sunt mellita; quae mellita non sunt. Dulcia

Prodigia, & uastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuêre lacus, te ianitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus,
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salue uera Iouis proles, decus addite diuis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adiiciunt, spirantemq́ue ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesq́ue resultât.

A Dulcibus enim est pepit societas uitijs. Significant autem bellaria: omne mensæ secundæ genus. A Græcis τὰ πέμματα & τραγήματα fuere appellata. Et uina Liberi patris bellaria erât in antiqua comœdia. Tũ Salij] Prætextatus apud Macrob. geminum hic errorem reprehendit: & quòd Salios Herculi dedit, quos antiquitas Marti consecrauit: & populeas coronas, cùm ad aram Maximam sola lauro capita & nô alia fronde uinciri mos esset. Videmus, inquit, & in capite prætoris urbani lauream coronam, cùm rem diuinã Herculi facit. Testatur etiam Terentius Varro in ea Satyra quæ inscribitur, περὶ ἐδεσμάτων, maiores solitos decimam Herculi uouere: nec decem dies intermittere, quin pollucerent populum ad ἀσύμβολον: cùm corona laurea dimitterent cubitum. B At ego, inquit Vectius in neutro dico errasse Vergilium. nam (ut primùm de frondis genere dicamus) constat quidẽ nunc lauro sacrificantes apud aram Maximam coronari: sed multò pòst Romam conditam hæc consuetudo sumpsit exordium, postquam in Auentino lauretum cœpit uirere, quam rem docet Varro librorum humanarum secundo. E monte ergo proximo decerpta laurus sumebatur operantibus, quam uicina offerebat occasio. Vnde rectè Maro noster ad tempora respexit, quibus Euander, ante urbem conditam, apud aram Maximam sacra celebrabat, & utebatur populo uiq; Alcidæ gratissima. Iam uerò quod ad Salios, idem Vectius respondit Poetam eruditè eos huic sacro adhibuisse: quòd Hercules apud pontifices idem habeatur, qui Mars. Idem affirmat Varro in Menippea satyra, quæ inscribitur ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς: in qua, postquam multa de Hercule disputata essent, eum eundem cum Marte esse probauit. Sed & Chaldæi Herculis stellam uocant, eam quam nos Martis dicimus. Citatur Octauij Hersenij liber, de Sacris Saliaribus Tiburtium, in quo Salios Herculi institutos, C & certis diebus operari, & auspicato quidem docet. Antonius item Emplio, cuius scholam Cicero post labores forensis frequentare solebat, Salios Herculi datos probat: in eo uolumine, in quo disputat, quid sit fenestra. Numa Salios sacerdotes apud Romanos Martis instituit XII. quos à solenni saltu, quo in sacris utebantur, Salios uocasse, Fenestella docet. Quidã tamen à uiro Samothrace, seu Mantineo, nomine Salio, dictos uolunt, qui armatam saltationem inuenit. Numerum eorum duplicauit Tul. Hostilius. Hi mense Martio plures dies celebribus urbis locis solenne tripudium ducebant, tunica uersicolore, tegmine puniceo amicti. Quod uestis genus Dionysius trabeam uocat. Succincti æneo baltheo, & gladio: dextera hastam, læua Thraciam peltam gerebant, & quidem ex ære, quam Romani ancyle uocabant: capitum tegmina altiores erant pilei, in conum exeuntes. Dionysius hos à Curetibus nihil prorsus fuisse diuersos existimat. Iidem nunc agonales, nunc Collini dicuntur. Laudes.] Sub Saliorum personis amplificat narrationem, à laudibus Herculis, quas illi decantabant. Solenne priscis habebatur, epulis adhibere citharœdos, aut musicos, à quibus uel deorum laudes, uel heroum res gestæ cantu celebrantur. Cùm igitur Salios cantantes introducit, decorè Herculis egregia facta eius sacris ebuccinantur. Nouercæ.] Iunonis. Duos angues à Iunone immissos, in cunis obtriuit, ut aiunt, infans. Oechaliamq́;.] Quo pacto Troiam paucis diebus ceperit, frequenter iam dictum est. Oechalia, Laconiæ urbs est, quam euertit, ob iniuriam ab Euryto rege acceptam. Hic accepit Iolen. Mille.] Amplificatio. Hylæumq́;.] Centauros dicit, quos singunt è nube & Ixione procreatos. Horum alter Hylæus à Theseo casus narratur. Pholus Herculem excepit hospitio. Cresia.] Cretensem taurum non interfecit. Historiæ notæ sunt. De Typhœo alibi dictum est. Turba.] Huic quidam septem, alij centum capita tribuunt. Salue.] Epilogus cõstat religiosa inuitatione ad præsentia sacra. Adijci.] Canunt facinus memorabile de expugnatione speluncæ, & Caci cæde. Collesq́;.] Amplificatio.

Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex obsitus æuo,
Et comitem Aeneam iuxta, natumque tenebat
Ingrediens, uarioque uiam sermone leuabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis, & singula lætus
Exquirit, auditque uirûm monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanæ conditor arcis:
Hęc nemora indigenæ Fauni, nymphæq; tenebãt,
Gensque uirûm truncis & duro robore nata:
Queis neq; mos, neq; cultus erat, nec iungere tauros,
Aut cõponere opes norãt, aut parcere parto:
Sed rami, atq; asper uictu uenatus alebat.
Primus ab æthereo uênit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque uocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Facilesq́;.] Facilis dux comes in uia pro uehiculo est. Cæterùm præparatur uia ad digressiunculam, à narratione. Tum rex.] Excursus in narrationem, de Latij antiquitate, incolis, regibus, & fluminis ratione. Hęc nemora.] Principiũ narrationis ab incolis priscis eius regionis, & eorũ natalibus. Nata.] A loco natalitio. Queis neq;.] A moribus, cõsuetudine, cultu, studio & uictu. Saturnus.] Haudquaquã è cœlo Saturnus uenit, sed è Creta. Fuit æqualis Belo, patri Nini. Sed Cœli filius ob id creditus fuit, quòd à filio fugatus è Creta, cùm in Latium uenisset, locorum indigenæ indolem & uirtuti eius mirati, ut è cœlo demissum eum uenerati essent. Vetustas enim, eum cuius parentes ignoti essent, terra genitum credidit. Vbi in Latio Saturnus pri-

Aureaque (ut perhibent) illo sub rege fuêre
Secula, sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus † Ausonia, & gentes uenêre Sicanæ,
Sæpius, & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tibris,
A' quo pôst Itali fluuium cognomine Tibrim
Diximus, amisit uerum uetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His posuêre locis, matrisque egêre tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus author Apollo.

† al. Ausoniæ.

...ma prudentia sua rudimenta edidisset, & quidem apud homines illos rudes, & ferarum more uiuentes, in truncis arborum habitantes, facile consequutum est, ut cæli ac terræ filius crederetur. Honores illi & uino, & e rebus humanis sublatus summi habiti sunt. Omnem eam terram Saturniam dixerunt. A Græcis κρόνος dicitur: hoc est, tempus. Hic liberos deuorasse, in fabulis existimatus fuit, quòd tempus omnia animantia absumat. Latium &c.] *Ab etymologia uocabuli. Latuit enim exul in Italia Saturnus, tutus à tyrannide filij Iouis. Illud ceu parergon addatur. Quoniam Saturno humanis hostijs sacrificari mos aliquando irrepsit, per Pelasgos, qui sedibus suis pulsi, in Latiũ appulissent, Saturni hostia in prouerbium immanis crudelitatis cessit. Error oraculi, ex amphibolo uocis φωτός, fuit natus. Sic Delius respondit:*

[illegible]

Ferunt Herculem postea ab expeditione Hispanica in Italiam reuersum, oraculum interpretatum, ut faustis sacris infausta mutarent: ut Diti non capita, neque patri Saturno uiros, sed lumina tædasque in sacris exhiberent. φῶς enim, & uirum & lumen signat. Saturnia lemæ, Saturni podex, prouerbio locum fecêre. Macrobius multa erudite de Saturno & Saturnaliorũ origine differit. Cætera studiosi inde petant: nos tantùm Annotatiunculas commentamur. Ausonia.] *Ausonẽ Circes & Vlyssis filium, eius gẽtis authorẽ memorãt, alij Vlyssis & Calypsus. Tenuêre Ausones eam Italiæ partem, ubi hodie est Beneuentũ, & Cales.*

Sicanæ.] *De his alibi dictũ est. At Dionysius tradit, Arcadas omnium Græcorũ primos Ionio emenso, in Italiam colonos misisse. Hanc aiunt Oenotrum cum Aborigenibus, 17 ætates ante excidium Iliense, cum Peucetio fratre, classe in Italiam trãsmisisse. Iunioris Lycaonis hic fuit filius, quintus à Phoroneo, qui omnium primus in Peloponneso regnarit, ut quidam prodidêre.* Posuit.] *deposuit. Etenim (ut in primo dictum est) pro temporum & locorum diuersis rationibus, à nouis colonis aut regibus, à quibus inuicē pulsi fuêre, nomē mutatum fuit, Italia, Oenotria, Ausonia, Hesperia, Saturnia, Sicania, &c.* Tibrim.] *De hoc paulò antè à nobis dictum est. Liuius tamen in diuersa sententia est.* Fortuna.] *Causas impulsiuas reddit: quibus in Italiã uenerit: Seditione pulsus, iniquitate fortunæ, necessitate fatali, & monitis matris meæ fatidicæ Carmentis, atque adeò etiam ipsius Apollinis iussu.* Ineluctabile.] *fatum ineuitabile, etiam in prouerbium cessit. Quod homini fatis decretum est, id eueniet. Homer. Odyss. 7.*

[illegible]

Et Odyss. tertio:

[illegible]

Decreta diuina immutabilia sunt, cùm leges humanæ pro temporum ac locorum ratione mutentur. Et illud ex eodem libro:

[illegible] *Erasm.*

At mentem Iouis haud ullis rationibus unquam
Diuorum quenquam uitare, aut fallere fas est.

Vix ea dicta: † dehinc progressus monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam,
Quã memorãt nymphæ priscũ Carmẽtis honorẽ,
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucũ ingentem, quem Romulus acer asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & sacri monstrat nemus Argileti:
Testaturque locum, & letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim syluestribus horrida dumis.
Iam tum relligio pauidos terrebat agrestes
Dira loci: iam tum syluam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso uertice collem
Quis deus, incertũ est, habitat deus: Arcades ipsũ
Credunt se uidisse Iouem, cùm sæpe nigrantem
Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disiectis oppida muris
Relliquias, ueterumque uides monumẽta uirorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbẽ:
† Ianiculumque illi, huic fuerat Saturnia nomen.

† al. hinc.
† al. arcem
† al. Ianiculum huic, illi fuerat.

Asylum.] *Erat is locus situs inter duo querceta, umbris densus, inter arcem & Capitolium. Intermontium ipsi loco nomen erat. Huc serui, & qui domesticis iudicijs pulsi solum uerterant, uelut ad unicum libertatis portum, è uicinis urbibus confluebant. Hi benignè accepti, & omnib. officijs inuitati in dies nouam urbem frequentiorem reddebãt.* Lupercal.] *Lupercale sacrum in Palatio celebrabatur, ab Euandro, eiusque comitibus in Latium delatum. Palatium, nimirũ Pallanteum, à Pallãteo Arcadiæ dictũ fuerat. Sed Lupercalia, Lycæa dicta fuêre, à Pane Lycæo, numine Arcadiæ, qui Romani Inuũ uocabant, putabantque eundem esse cum Fauno: Lupercalia, quidã à Lupa Romuli & Remi nutrice dicta putant. Sunt qui ad uetustiorem originem referãt, ac locum Pani consecratum fuisse, ad arcendos ab ouibus lupos. Alij, ad expiandos manes herbis solita tradunt, in spelunca, quæ sub monte Palatino erat, mense Februario. Iuuenes Lupercos*

Talibus inter se dictis, ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta uidebant,
Romanoque foro & lautis mugire carinis.
Vt uentum ad sedes: Hæc, inquit, limina uictor
Alcides subijt, hæc illum regia cœpit.
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignũ
Finge deo, rebusque ueni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Ænean duxit, stratisque locauit
Effultum folijs, & pelle †Libystidis ursæ.

†al. Libystidis

*Lycæum Panis uenerantes, lasciuo cursu in suorum conspectu nudi discurrebant. Causa traditur cur nudi discurrerent, quòd Faunus per uestes ab Hercule delusus fuerit: aut quòd cæso Amulio, Romulus & Remus fœdati uultibus sanguine, nudatis gladijs, & uestibus succincti, ab Alba usque ad situm Ruminalem concurrerint. Vnde in Lupercalibus seruatum fuit, ut nobiles adolescentes faciem sanguine fœdarent: & alij accurrerint, abstersuri tabum lana lacte madida. Siue quòd cùm Romulus in palæstra esset, nudus latrones insequutus fuerit, & uotum Pani Lycæo fecerit. Siue à lupa, atque ideo Romani in Lupercalibus canem immolabant, quòd inter lupam & canem innatum sit dissidium naturâ. Luperci tergora capris eripiebant, discurrebantque succincti, circum uetus oppidum Palatium, B atque in ipso occursu inuicem loris cædebant: fœminæ ultrò obuiam, facilem sperabant partum. Addam & illud, hanc sacrorum rationem auctâ etiam religione transisse ad posteros, ut etiam ij qui summum gererent magistratũ, corpora citra ullum pudorem nudarent. Antonius triumuir (ut testatur Plutarchus, nec Appianus prætermisit) inter Lupercos cucurrit. Nobilissimi quique adolescentes nudi per urbem uagantes, obuios quosque cædebant loris: quibus etiam matronæ de industria occursantes, palmas feriendas præbebant, perinde ac si ea res ad fœcunditatem pertineret, ob receptam iam olim uulgò eam existimationem. Argileti.] Ab Argo ibi sepulto. Argus, siue Argolus, Argiuorũ dux, ab Euandro humaniter exceptus, cùm in regni affectati suspicionem uenisset, noctu clam Euandro ab Arcadibus interfectus fuit. Eum Euander condidit honorificè. Vnde loco, à leto Argoli nomen mansit. Varro ab argilla nomen factum putat, cuius illic magna erat copia. Sed Poëta historiam sequitur. Scribitur & Archiletum. Locus hic propè Palatium erat, ubi tabernæ erant opificum, maximè bibliopolarum. Martial. lib. 1. ad librum suum:

Argiletanas mauis habitare tabernas,
Cùm tibi paruæ liber scrinia nostra uacent.

Tarpeiam sedem.] Arx Tarpeia fuit loco edito, e regione Palatij, in iugo monticuli, qui Saturnius initiò fuit dictus: deinde Tarpeius: nouissimè à capite prodigioso hominis, ibi inuento, Capitolinus. Arx Tarpeia fuit appellata à Sp. Tarpeio, à cuius filia, ea Sabinis hostibus prodita fuit. Hæc duo.] Donat utrumque antiquitate, Ianiculum & Saturnium ad infimum Argiletum. Pauperis.] A fortunæ tenuitate. Lautis.] Haud dubiè propter splendorem ædificiorum. Victor.] Dictum suprà est, cur Hercules uictor sit dictus. Effultum folijs.] A signis fortunæ modicæ tanti regis.

Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquã exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc cõiugis aureo
Incipit, & dictis diuinum *aspirat amorem.
Dum bello Argolici uastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus †arces,
Non ullum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis opisque tuæ: nec te carissime coniux,
Incassumue tuos uolui exercere labores.
Quamuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleuissem sæpe laborem,
Nunc Iouis imperijs Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex uenio, & sanctũ mihi numen
Arma rogo genitrix nato: te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniunx.
Aspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat, & niueis hinc atque hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet. ille repentè
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit,
Non secus atque olim tonitru cùm rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia coniunx.
Tum pater æterno fatur †deuinctus amore:
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quò tibi diua mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata uetabant,

*al. inspirat
†al. arces:
†al. deuict*

Nox ruit.] Transitio à rebus humanis in colloquium Vulcani ac Veneris deorum. Imitatus hoc loco est Homerũ, apud quem Iliad. 18. post casum Patrocli, Thetis à Vulcano Achilli filio arma petit aduersus Troianos. C Sed iustiori ratione similia Venus à Vulcano postulat, quippe à marito, in [illegible]. Nox ruit.] A temporis nocturni descriptione, per speciem prosopopœiæ, dũ illi alas attribuit. Hac autẽ descriptione amplius quiddam spectat Poëta. Cùm enim omnia apud superos & inferos quieti essent composita, sola Venus de salute filij solicita, non potuit interquiescere. Dũ bello.] Petitoria oratio generis deliberatiui. Huius propositio est, ut Æneæ filio arma uelit aduersus hostes cudere. Natis.] Paridem subobscurè innuit, cuius beneficio palmam pulchritudinis, in certamine dearum, fuerat consequuta. Arma.] Propositio petitionis uerecũda. Filia Nerei.] Periphrasis Thetidis, ab exemplis minoribus. Tithonia.] Aurora, Tithoni cõiunx, filio suo Memnoni. Cunctantem.] respondere. Nõ secus.] Comparatione ostẽdit, quo pacto calor amoris per ossa Vulcani serpsit. Optatos.] Gell. li. 9. c. 10. Annianus poëta, inquit, & plerique cũ eo eiusdem Musæ uiri summis assiduisque laudibus hos Vergilij uersus ferebant, quibus Vulcanũ

& Venerē iunctos mistos'q; iure coniugij rē lege naturæ operiendam uerecunda quadam trālatione, cùm ostenderet demōstraretq; protexit. Minus autem difficile esse arbitrabatur, ad istiusmodi reticenda, uerbis uti, uno atque altero, breui tenuiq; ea signo demonstrantibus, sicut Homerus dixerat παρθενίην ζώνην, καὶ λέκτροιο θεσμὸν, καὶ ἔργα φιλοτήσια, τὸν δ' ἐν τρεσσοῖς [illegible]. Tot uerò, & tam euidentibus, ac tam non prætextatis uerbis uenerandum concubij pudici secretum neminem quenquam alium dixisse. Sed Annæus Cornutus, homo sanè pleraq; alia non indoctus, neque impudens, in secundo tamen librorum quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius

Stare decemque alios Priamū superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atq; hæc tibi mens est,
Quicquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidoue potest electro,
Quantū ignes animæque ualent, absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea uerba †loquutus, (†al. locut°)
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

istius uerecundiæ laudem insulsa nimis & odiosa scrutatione uiolauit. Nam cùm genus hoc figuræ probasset, & satis circumspectè factos esse uersus dixisset, membra tamen, inquit, paulò incautius nominauit. Hactenus Gellius. Liquidoue potest.] Olim uulgati codices hic legerunt, Potestue electro, manifesto mendo: cùm electro primam producat, ἤλεκτρον. Electro lucidior, parœmia: de re magnopere pellucida: aut de persona uehementer forma conspicua, quod electrum mirè pelluceat. Quare hic Poëta liquidum uocat. Lucianus in Amoribus, ἠλέκτρου φασὶν, ἢ τῆς σιδωνίας ὑάλου διαφανέστερον. Electro, ut aiunt, aut Sidonio nitro pellucentior. A

Cùm fœmina.] A signo. Describit eā noctis partē, qua Vulcanum ad opus fingit surrexisse. Insula.] Topographia insulæ, in qua Vulcanum fabrariā exercere fabulātur. Liparen.] Lipara, una est ex Aeolijs, & quidē præcipua magnitudine: ita dicta à rege Liparo, qui eam initiò tenuit. Posteris temporibus Gnidij coloniam in eā deduxerūt. Prisci persuasum habuēre, in Hiera officinam Vulcani fuisse, quod ibi utique noctu ignes & interdiu eluceserēt: interdiu fumus, uelut è camino redderetur: potens aliquando, & florētissima insula olim, prius Meligunis appellata. Multas primitias Delphos mittere consueuit. Terræ bonitate in primis commēdata fuit, & metallorum fodinis. Habet aquas calidas, & ignis exhalationes, ut Sicilia ipsa. Inter Liparam & Siciliam, Hiera est Vulcano dedicata. Hiera Vulcani ea appellatur, tota saxosa, deserta, igneis uenis scatens. Habet exhalationes tres, uelut è tribus

Inde, ubi prima quies medio iam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnū, †cùm fœmina primū (†al. ceu)
Cui tolerare colo uitam, tenuique Minerua.
Impositum cinerem, & sopitos suscitat igneis,
Noctem addens operi, famulas'q; ad lumina lōgo
Exercet penso, castum ut seruare cubile
Coniugis, *ut posit paruos educere natos. (*al. &)
Haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium iuxta latus, Aeoliamque
Erigitur Liparen fumantibus ardua saxis.
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnæa tonant, ualidique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cauernis
Strictura chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
†Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto. (†al. Huc)
Ferrum exercebant uasto Cyclopes in antro:
Brōtes'q;, Steropes'q;, & nudus mēbra Pyragmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Deijcit in terras: pars imperfecta manebat.
Treis imbris torti radios, treis nubis aquosæ,
Addiderant rutuli treis ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc* terrificos, sonitumque metumque (*al. horrificos.)
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque, rotasque uolucres
Instabant, quibus ille uiros, quibus excitat urbes,
Aegidaque †horrificam, turbatæ Palladis arma, (†al. horriferam,)
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexos'q; angueis, ipsamque in pectore Diuæ
Gorgona, desecto uertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit,* cœptos'q; auferte labores (*al. certosq;)
Aetnæi Cyclopes, & huc aduertite mentem.
Arma acri facienda uiro: nunc uiribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra:
Præcipitate moras. nec plura effatus. at illi
Ocyus incubuēre omnes, pariterque laborem
Sortiti. fluit æs riuis, aurique metallum,
Vulnificusque chalybs uasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informāt unum, omnia contra
Tela Latinorum: septenosque orbibus orbes
Impediunt. alij uentosis follibus auras

crateribus emicantes. E quarum maxima, flammæ ignitum ferrum ebulliunt. Vento excitantur maximè, sicut et ipsius Aetnæ incendium. Venti ibi & nasci et ali creduntur. Itaq; ibi Vulcani officinam propter flāmas, metalla, uētos, ac perpetuum fragorem esse crediderunt. B Vulcani.] A ratione nominis. Ferrum exercebant.] Poëtica amplificatio, à descriptione laboris Cyclopum in ea officina. His informatū.] Lepidum commentum, ad subijciēdam fidem Vulcani, & præcipitantiam in cudendis armis. C Et delectandi gratia, hypotyposi subijcit, quibus operibus fuerint intenti Vulcani ministri. Instabant.] Omni studio ac cura fabricabant. Squamis.] Serpētū propriè sunt, ac piscium. Gorgona.] Medusam, cuius caput à Perseo desectum, in suo clypeo posuisse narratur. Describit sapientiæ clypeum. Mineruæ enim clypeus, sapientiæ symbolum est. Politianus Miscellan. capite 47. testatur se uidisse

A uidisse memoriæ[illegible] quoddam simulacrū Palladis Romæ gestans squamoso corio draconis Aegida contectum: sic, ut extremum eius ambitum dracunculi, ad liuorem fimbriæ uicem circumcluderent. Qui cum suis, qui unà ibi aderant, hos uersus Vergilianos recordati, uidebant Palladis illius calamitam, hoc loco mirè à Poëta explicant.

Accipiunt, redduntque: alij stridentia tingunt
Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa ui brachia tollunt
In numerum, uersantque tenaci forcipe massam.

[illegible]

...expressam. Tollite.] Studiū Vulcani in cudendis Aeneæ armis, posthabitis omnibus. Aduertite mentem.] Attentio, ad insequentia mandata. Vsus.] Opus est. Græcorum imitatione. Orbes.] A materia & forma. Impediunt.] Implicant.

Euādrum.] Redit ab excursu ad intermissam narrationem: hoc est, ad res Euandri. Hæc descriptio sumpta est ex Homeri Iliad secundo & ab Agamemnone surgere iusso, aptè ad Euandrum translata:

[illegible Greek quotation]

Et Odyss. 2.

[illegible Greek quotation]

†al. Tegæū

†al. Procedunt,

†al. incolitur

Hæc pater Aeolijs properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini uolucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat uincula plantis.
Tum lateri atque humeris † Tegeæū subigat ensem,
Demissa ab læua pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
† Præcedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneæ sedem, & secreta petebat
Sermonum memor, & promissi muneris heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
B Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi iungunt dextras, medijsque residunt
Aedibus, & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquā
Res equidem Troiæ uictas, aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium, pro nomine tanto
Exiguæ uires: hinc Tusco claudimur amni:
Hinc Rutulus premit, & murū circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Iungere castra paro, quam fors inopina salutem
Ostentat, fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo † colitur fundata uetusto
Vrbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara iugis insedit Hetruscis.
Hanc multos florentem annos, rex deinde superbo
Imperio, & sæuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyrāni
Effera? dij capiti ipsius, generique reseruent.
Mortua quin etiam iungebat corpora uiuis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora
(Tormenti genus) & sanie taboque fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.
At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis.

dat: Pantheræ.] Animalis maculosæ tergi. Maximè.] Suasorij generis oratio, qua consulit Aeneæ, ut à Tarchonte Hetruscorum duce auxilium petat. Suadet ab opportuno, ut spem inyciat: firmiorum opum certissimam: aduersus potentes hostes. Exordium ductum ab insinuatione. Ostendit enim uires suas tenuiores esse, quam quæ ad tantum bellū sufficiant: laudans simul Aeneæ uirtutem. Tusco.] Tiberi, per Hetruriam & Tuscum labenti. Murum.] A præsenti periculo. Sed tibi.] Attentio, a spe insperatæ salutis & auxilij. Salutem.] Alludit ad oraculum Sibyllinum:

—uia prima salutis,
Quod minimè reris, Graia pandetur ab urbe.

Haud procul.] Narratio, à descriptione loci. Hunc describit à uetustis incolis, & uirtute. De Mezentio, superiore lib. 7. dictum est. Mortua.] Pubes, à modo.

Sub culmine.] Vt gallorū, domesticorū, & aliarum auicularum, quæ sub tecto nidulantur.

C Tegæum.] Arcadicū. De Tegea diximus in quinto: quia ipse cū suis ex Arcadia profectus fuerat. Decorē ergo patrium Aeneæ ei accommo-

Ergo omnis.] A consequentibus causas tyrannidis: Sequuta fuit seditio, & magni motus, quibus regno fugatus Mezentius. Clausula narrationis, quam confirmat coniecturis, ex

Ergo omnis furijs surrexit Hetruria iustis,
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te Aenea ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ littore puppes,
Signaque ferre iubent, retinet longæuus aruspex,
Fata canens: O' Mæoniæ delecta iuuentus,
Flos ueterū, uirtusque uirûm, quos iustus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira,
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:

aruspicum responsis sumptis. Puppes.] Continens pro contento. O' Mæoniæ.] Mutesse aruspicū, monenū Hetruscos, externum ductorē expectandum esse. Tum Hetrusca.] Ad-

Externos optate duces. tum Hetrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita diuûm.
Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon:
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, seclisque effoeta senectus
Inuidet imperium, seraeque ad fortia uires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriae traheret. tu, cuius in annis
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi praeterea, spes & solatia nostri,
Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
Militiam, graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcades huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum coelo Cytheraea dedisset aperto.
Namque improuiso uibratus ab aethere fulgor
Cum sonitu uenit, & ruere omnia uisa repentè,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Suspiciunt, iterû atque iterû fragor intonat ingens,
Arma inter nubem, coeli regione serena
Per sudum rutilare uident, & pulsa tonare.
Obstupuêre animis alii: sed Troius heros
Agnouit sonitum, & diuae promissa parentis.
Tum memorat: Ne uerò hospes, ne quaere profectò,
Quem casum portenta ferãt: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu, quãtae miseris caedes Laurẽtib. instãt! (undas
Quas poenas mihi Turne dabis! quàm multa sub
Scuta uirûm, galeasque & fortia corpora uolues
Tibri pater! poscant acies, & foedera rumpant.
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto:
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Suscitat, hesternumque Larem, paruosque penates
Laetus adit: mactat lectas de more bidentes,
Euander pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc ad naueis graditur, sociosque reuisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestanteis uirtute legit: pars caetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuncia uentura Ascanio rerumque, patrisque.
Dantur equi Teucris, Tyrrhena petentibus arua.
Ducunt exortem Aeneae, quem fulua leonis
Pellis obit totum praefulgens unguibus aureis.

Fama uolat, paruam subitò uulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Haeret inexpletum lacrymans, ac talia fatur:

[Left margin commentary:]
dit obiter, quo loco tum Hetruscorum copiae castra sua haberent. Monitis.] A consequentibus responsis. Sed mihi tarda.] Caussae, cur etiam uetus imperium transferat.

Vix ea fatus.] Ex Euandri responso modicè consternatus fuit Aeneas, quod uideret parum opis in eo situm esse. Quid enim quadringenti equites momenti allaturi erant aduersus tot millia, quorum catalogum suprà recensuit? Sed hanc consternationem discussit praesens coeli fragor, omen praesentium armorum, quae Venus genitrix filio promiserat. Putabant.] reputabant: simplex pro composito. Improuiso.] Contra naturam est, coelo sereno fulgurare, & tonitruare. Obseruandae sunt hoc loco tragicae metaphorae, quibus rem prodigiosam illustrat. Tum memorat.] Interpretatur prodigium, ut Euandri & praesentium omnium animos confirmet, & solicitudinem discutiat. Pari fragore apud Homerum Thetis arma, sed

O mihi.] Homerus Iliad. 11.
[Greek text illegible]

[Left marginal variants:] al. Tarcho. — al. nudi uero — al. intentique — al. quaere — al. Excitat. — al. Euandrus

[Right margin commentary:]
fertur fuisse, & matrem Sabini generis. Pallantem Euander susceperat è filia regis Sabinorum, qui et ipsi hostes erant Troiano nomini. Sabinorum dux fuit Clausus.

ad pedes Achillis ponit. Perterrefiunt Myrmidones: & Achilli ira accenditur multo B quam antea magis:
[Greek text illegible]
Et ea quae sequuntur.
Heu quantae.] Affectus & exclamatio, in futuram cladẽ, C quam iam hostes sustinuere. Larem.] Ab oblato prodigio conuertit se ad religionem. Bidẽtes.] De bidentibus, & aris, in quarto diximus. Exortẽ.] equũ insignem, haudquaquam uulgarem, leonis etiam pelle insignitum.

[Greek text illegible]

O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos,
Qualis eram, cùm primam aciem Praeneste sub ipsa
Straui, scutorumque incendi uictor aceruos,
Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi,
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda: *al. tunc
Ter leto sternendus erat: cui †tunc tamen omneis
Abstulit haec animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer usquam,
Nate, tuo, neque finitimo Mezentius unquam
Huic capiti insultans, tot ferro saeua dedisset
Funera, tam multis uiduasset ciuibus urbem.
At uos ô superi, & diuûm tu maxime rector
Iuppiter, Arcadij quaeso miserescite regis,
Et patrias audite preces, si numina uestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant,
Si uisurus eum uiuo, & uenturus in unum,
Vitam oro, patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum fortuna minaris,
†Nunc nunc ô liceat crudelem abrumpere uitam, *al. Nunc, & nunc hic.
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te chare puer, mea sola & sera uoluptas
Complexu teneo, grauior ne nuncius aures
Vulneret. haec genitor *congressu dicta supremo *al. digressu
Fundebat, famuli collapsum in tecta ferebant.

Elegantissime hoc mutuatus est. ... inter sententias suas Pythagoras monet, ... ubi peruentum ... sit, ut ... aequo animo ferendum esse. Ô uoto & exclamatione. Praeneste.] Vtroque genere usurpatur; haec Praeneste, & hac Praenestis. Quare etiam in nonnullis exemplaribus legitur, ipso. Feronia.] Hanc Herili tricorporis matrem confingit. Feroniam Fauni coniugem in iure Latini Sabinique olim coluere. Hanc quidam Persephonem, nonnulli Iunonem esse credebant. In Feroniae templo, ut aliàs dixi, serui accepto pileo libertate donabantur. Traditur eius religionis huiusmodi origo. Lacedaemonum frequentia, per id tempus quo Lycurgus urbem legibus fuit munire aggressus, per seditionem eorum qui legum seueritatem pati non aequo animo ferrent, Lacone excessit. Hi usque casibus diu agitati, ad postremum uouisse dicuntur, si in ea terra, in quam primum delati essent, si per incolas liceret, perpetuò mansuros. Tandem in Pometinos campos appulsi sunt. Hic sedibus positis, Feroniae templum condiderunt, Nomenque deae fecerunt ab aequorea delatione in peceas terras. Mox aliquid Laconum cum Sabinis se coniunxerunt: factumque longo commercio, ut pleraque Sabinorum instituta sint Laconicis facta similia: ut studia bellica, uictus tenuitas, ac uitae seueritas.

At uos.] Auersione precatur superos, ut si per fata liceat, filium incolumem restituant: aut si id non detur, ut sibi mori in complexibus illius liceat.

Iamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Aeneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alij Troiae proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit igneis,
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resoluit.
Stant pauidae in muris matres, oculisque sequuntur
Puluerem nubem, & fulgenteis aere cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta uiarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto *al. quatit
Quadrupedante putrem sonitu †dedit ungula campum,
Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere caui, & nigra nemus abiete cingunt.
Syluano fama est, ueteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.

Qualis ubi] Homerica imitatione hanc comparationem transfert ad Pallantem. Ex ... Iliad. ... Venus.] Veneris enim stella dicitur, & Hesperus, cum sequitur solem. Est lucus.] Topographia, à situ cognati loci, religione uetusta, cui diuo peculiariter consecratus fuerit. Amnem.] Minionem, ad urbem Agyllam, quam Pelasgi condidere. Pelasgus omnium primus in Arcadia rerum potitus fuit, teste Pausania in Arcadicis. Ibi uagos cum homines ac syluestres, tuguria, in quib. aduersus frigus & aestum tuti essent, aedificare docuit, & ex tergoribus brutorum animalium & pellibus, tunicas conficere. Ostendit, relictis herbis & glandibus, mitiori cibo uesci: Propter has enim res docet animal non solùm hominibus illis admirationi fuit, sed etiam ipsam regionem de eius nomine Pelasgiam, seque ipsos Pelasgos dixerunt Arcades. Postea uerò nulla ferè fuit regio, quam non fuerint peruagati. Habitarunt in Asia, in Troade, in Caria, in Europa. Euripides consentit, Pelasgos Danaos dictos: Homerus, Cretenses: Aeschylus, Arguiuos: alij, quod Pelasgi cum Tyrrheno in Italiam descenderint. At Herodotus affirmat, Pelasgos sub Deucalione habitasse in Thessalia, inter Ossam & Olympum montes: ac postea inde à Cadmeis pulsos, in Macedoniam atque ad ultimum in Peloponnesum migrasse. concorditer. Quoniam eo nomine apud mortales infames erant, quod nullis certis sedibus haererent, lepida collusione Pelasgos, Pelargos uocare coeperunt. Alij, inter quos Dionysius est, adstruunt, eos Achaicum Argos coluisse: ac post sex inde aetates inuasisse Thessaliam. Inde à Curetibus eiecti, ac Lelegibus, in diuersas terras discesserunt. Itaque alij in Cycladas, alij Phocidem, nonnulli Cretam, Euboeam, Bistiotimque profecti, ac Dodonem & Lesbum, cùm adhuc multitudine abundarent, reliquias oraculi iussu in Italiam descenderunt, ea tempestate, cùm adhuc ea terra Saturnia diceretur. Dicique.] Polysyndeton. Durat adhuc is ritus, ut quotannis dedicationis dies so-

lemus habeatur, ac facer. Quadruped.] *Ennius:*
Explorant Numidæ, totam quatit ungula terram. Idē:
Cū sequitur summo sonitu, quatit ungula terram. Idē:
& equus, & plausu caua concutit ungula terram.
Primi.] *Post Saturnum, à quo ea terra Saturnia tum, etiamnum dicebatur, cum eò communiter conmigrarent.*

A loci descriptione continuat narrationem, qui haud procul ab eo loco Tarchon castra Tyrrhenorum aduersus Mezentium tyrannum habuerit. Tēdebāt.] *castra metabantur.* At Venus.] *Rursum omissa narratione, de futuro foedere ducum, ad Venerem, & eius promissa redit: hoc est, ad traditionem armorū: idq; exemplo Homerico.* Dona ferens.] *Homerus libro Iliad. decimonono:* [illegible]

*al. Tarcho.
*al. arvis.
*al. egelido
*al. Miratur / que interq;

Haud procul hinc *Tarchō, & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celso'q; omnis de colle uideri
Iam poterat legio, & latis tendebat in *arvis.
Huc pater Aeneas, & bello lecta iuuentus
Succedunt, fessi'q; & equos, & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat, natum'q; in ualle reducta
Vt procul *ē gelido secretum flumine uidit,
Talibus affata est dictis, seq; obtulit ultrò:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera, ne mox, aut Laurentes nate superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytheræa petiuit,
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore
Expleri nequit, atq; oculos per singula uoluit,
†Miratur, interq; manus & brachia uersat
Terribilem cristis galeam, flammasq; uomentem,
Fatiferumq; ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardescit radijs, longeq; refulget.

[illegible Greek] Accipe à Vulcano insignia arma, & inclyta, quæ nullus unquā mortaliū humeris gestauit suis. Arma.] [illegible Greek] Ille deæ donis.] *Idem libro eodem.* [illegible Greek] Mirat.] *Idē li. eodē* [illegible Greek]

[illegible Greek]

Thetis offendit Achillem filium acerbè lugentem Patroclum, ac circa eum pari dolore affectos socios. Talibus affata.] *Homerus,* [illegible Greek] En perfecta.] *Homer. lib.* [illegible Greek]

[illegible Greek]

Hic Vulcanus fabricata arma ad matris pedes deponit, quæ Thetis, seu accipiter è sublimi cælo desiliens, attulit ad Achillem. En perfecta.] *Homer. lib. 19.* [illegible Greek]

Ad conspectum armorum horrent Myrmidones. At uerò Achilles ira accenditur multo magis, ut eius signa è flammantibus oculis eluceant. Damnarunt quidam olim hunc locum, tum quasi importunè arma hic tradantur, tū quòd ea admiretur. An non diuinum illud opus mirabitur, inquit Pontanus, & cùm illa manu tractaret, uersaretq; inter brachia, non conciperet magnam spem in rebus tam asperis? non animos inde sumeret, uidens quantum terrorem galea illa terribilis incussura esset hosti? quæ tum ipsa quoq; flammas uomere uideretur. Quomodo igitur lætitia non potuisset, nisi iam animaduertisset, quantum illorum usu aduersus hostem futurus esset in prælijs? quæ etiam tum sub quercu posita (neq; enim temerè sub quercu posita dicit, cùm corona quernea ciuium liberatores donarentur) terribilia apparerent? Hæc Pontanus. Parasceue in descriptionem armorum, ab habitu & cælatura, & pictura historiarum Romanarum, quas obiter celebrat.

Electro au.] Materia. Omni auro inest argentum, sed uario pondere: alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Verùm ubi quinta argenti portio est, electrum uocatur. Fit & cura electrū, argēto addito. Quòd si quintam portionē excessit, incudibus non resistit. Homero & electro autoritas est, qui Menelai

*al. fatidici
†al. Consessu

Tum leueis ocreas electro, auroq; recocto,
Hastamq; & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumq; triumphos,
Haud †uatum ignarus, uenturiq; inscius æui
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataq; in ordine bella.
Fecerat & uiridi fœtam Mauortis in antro
Procubuisse lupam, geminosq; huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romā, & raptas sine more Sabinas
†Concessu caueæ magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoq; nouum consurgere bellum.

regiam auro, electro, argēto & ebore fulgere tradit. lib. Odyss. 4. [illegible Greek] *Et Helena sacrauit calicem ex electro in tēplo Mineruæ apud Lindos, insula Rhodiorū. Homerico Achilli tibialia adaptantur ex* [illegible]

Romulidis, Tatioq; ſeni, Curibusq; ſeueris.
Poſt ijdem inter ſe poſito certamine reges
Armati Iouis ante †aram, paterasq; tenentes
Stabant, & cæſa iungebant fœdera porca.
Haud procul inde citæ Metiũ in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus
Per ſyluam, & ſparſi rorabant ſanguine uepres.

† al. aras,

A ſubdi ſtanno. Illic res.] amplificatio narrationis ab hiſtorijs rerum Roman. in panoplia expreſſit. Homericus Vulcanus longè alia ornamenta addit: ſphærã uidelicet mundi, cœlum, terram, maria. Cœlo affigit Solem, lunam ſydera tempeſtatũ prænuncia, Pleiadas, hyadas, Orionem, urſam. Hic duas urbes facit, in quibus item ea omnia quibus genus humanũ conſeruatur, quæq; in commnni ſocietate geruntur. Fecerat.] Orditur à conditorũ urbis ortu & educatione. Antro.] in Germalo, ubi erãt expoſiti. Sabinas.] In publicis ſpectaculis, quorum ſpectandorum gratia in nouam urbem conuenerãt. Circenſibus.] ludis. Cùm animum ad uim adiecíſſet, finitimis ſpectaculum, indicere iuſſit. Non erant illi ludi quidem Circenſes, qui poſtea inſtituti fuerunt: ſed eos ita appellat, quòd circa Circũ maximũ, ubi ara Conſo erat, exhiberentur. Spectaculum enim hoc Neptuno equeſtri ſacrum inſtituit, Conſualia id dixére. Quidã perſuaſum habuère, eundem genium, & Neptunũ equeſtrem fuiſſe, & Conſum deum. Sed Dionyſius diuerſos exiſtimat, quòd Neptuno nec apud Græcos, nec apud barbaros ara erigeretur, cũ iuxta Circum maximũ Conſo ara ſubterranea conſecrata Romæ eſſet. Arbitratur fieri potuiſſe, ut equorum curſus, diesq; illi feſti fuerint ab initio Neptuno. Ac mox, quia occultum de rapiendis uirginibus conſilium ex ſententia ſucceſſit, Conſo, qui arcanorum deus

B (margin mark at "ſo erat, exhiberentur")

ſet; etiam poſitam fuiſſe. Cæterùm magni ludi, qui & Megalenſes, ſecundo bello Punico in perpetuum fuère uoti, & prius in annum tantùm uouebantur. Bellum.] propter raptas Sabinas. Curibusq;.] Dionyſius ait ſe in hiſtoria Reatina legiſſe, Aborigines tenuiſſe eam terram olim, ubi poſtea in Sabinis Cures urbs fuit: ac obitum conditum à quodam Fabidio, nato ex genio quodam, & puella indigena: ac nominaſſe Cures ab eo, cuius filius crederetur. Rurſum alij à cuſpide oppidum dictum, quam Sabini curim dicunt. Rurſum alij ſunt, ut Zenodotus Trœzenius, qui produnt, Vmbriæ indigenas quondam in agro Reatino habitaſſe: atque inde poſtea à Pelaſgis eiectos eam occupaſſe terram, in qua Cures poſtea fuère: ac ſe pro Vmbris Sabinos appellauiſſe. Curibus Numa Pompilius natus fuit. Seueris.] Paulò antè dixi, Lacedæmonios aliquando ſub Lycurgo patriam deſeruiſſe, ueniſſeq; in Italiam, & quoſdam eorum cum Sabinis habitaſſe, inuexiſſeq; ſimul ſeueram Laconum diſciplinam: ac longo commercio factum, quod Sabinorum & morum ſeueritas & diſciplina eadem penè ſit facta cum Laconibus. Reges.] Hiſtoriæ ſatis ab alijs explicantur. At tu dictis.] Apoſtrophus incluſus parentheſi. Dictis.] Fœdus indicat percuſſum inter Tullum & Metium Suffetium. Pathos à cauſis.

Nec non Tarquinium electum Porſenna iubebat
Accipere, ingentiq; urbem obſidione premebat.
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemq; minanti
Aſpiceres, pontem auderet quòd uellere Cocles,
Et fluuium uinclis innaret †Chlœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat.
Romuleoq; recens horrebat regia culmo,
Atq; hic auratis uolitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat.
Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant
Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries illis, atq; aurea ueſtis,
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſq; Alpina coruſcant
Geſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

† al. Cloelia

Nec nõ.] Tarquinium Superbum dicit, quem Porſena Cluſinorum rex in regnum reſtituturus, urbem arctiſſima obſidione cinxit. Atq; in his caſtris Mutius Scæuola pulcherrimũ illud & memorabile apud omnem C poſteritatem facinus perpetrauit. Cocles.] Horatius, Cocles, cognomento dictus, ab uno oculo, amiſſo altero hoſtium telis in traiectu amnis. Chlœlia.] hac duce, uel (ut alij) Valeria Publicolæ filia, deceptis cuſtodibus Romanæ uirgines Tibrim tranſnauerunt. Impetrarant hæ ab illis, quorum cuſtodiæ creditæ erant, ut ad flumen liceret ire lotum: ſimulq; rogarant, ut tantiſper oculos tenerent, dum poſitis ueſtibus fluuiali ſe aqua abluerent, ne nudæ conſpicerentur: ac tum Chlœliæ hortatu in ulteriorem ripam tranaſſe. Chlœliæ equeſtris ſtatua Romæ publicè poſita inde eſt. Manlius.] Capta urbe à Celtis, pleraq; iuuentus in Capitolium fugit, ad id defendendum: ſed nullus erat dies, quo ſæuitiæ aliquid non adferretur ijs qui in arce erãt. Sed nullius ibi uirtus æquè emicuit, atq; M. Manlij, qui author etiam ſuis extiterat conſcendendi Capitolij. Anſer.] Præmiſerãt Galli ſublustri nocte exploratorẽ ad Carmentis ſaxum qui inermis uiam exploraret, qua nuncius à Camillo miſſus Capitolium aſcenderat. Ibi alterna ope ſubnixi, traditis inuicem armis, ſubleuantibusque alijs alios, tam alto ſilentio in ſummũ euaſère, ut non ſolùm uigiles, ſed etiam canes fefellerint. Verũ anſeres fallere non potuerunt, peruigil animal, ſacrum Iunoni: quos etiam in ſumma rerum inopia nefas erat occidere. Anſer pauidæ naturæ eſt & acerrimus. Anſerum clangore caſu excitatus M. Manlius, uir acer ac ſtrenuus triennio antè conſul, arreptis armis reliquos ad tela corripienda acuit. Cæteris trepidantibus ipſe Gallum qui in ſummum euaſerat, umbone deturbat: cuius caſu reliqui in procliui ſurſum nitentes, facilè proſternuntur. Inde cæterorum cautibus hærentium ſtrages eſt inſequuta. Atque ita anſeris cantu, uniusque Manlij uirtute Capitolium ſeruatum fuit. Honos multiplex illi inde habitus eſt, ut ſeruatoris nomen uſurparet, Capitolinus diceretur, & ſinguli qui in Capitolio erant, ſelibram farris & quartariũ uini ad Manlij ædes cõgeſſerint. Aurea cæſaries illis, atque aurea ueſtis.] Addit obiter

obiter prosopographiam, à capilli colore, & uestitus genere. Virgatis] *Sagum, & sagulum forma diminutiua, uestes militares erant apud Romanos: ut toga, qua domi utebantur. In tunicis uirga purpurea, parypsi à Graecis appellatur. Hinc sagula uirgata, quae in uirgarum modum uias deductas habeat.* Gesa] *hastas: barbara lexis.*

† al. Hic

†Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancylia caelo
Extuderat, castae ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta hostia Ditis,
Et scelerum poenas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, furiarumque ora trementem.
Secretosque pios: his dantem iura Catonem.
Haec inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea, sed fluctu spumabant caerula cano.
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora uerrebant caudis, aestumque secabant.
In medio classes aeratas, Actia bella
Cernere erat, totumque instructo Marte uideres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in praelia Caesar
Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis Dijs,
Stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammas
Laeta uomunt, patriumque aperitur uertice sydus.
Parte alia uentis, & Dijs Agrippa secundis
Arduus agmen agens; cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, uarijsque Antonius armis
Victor ab * Eurorae populis, & littore rubro, (* al. Aurorae)
Aegyptum, uiresque Orientis, & ultima secum
Bactra uehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniux.
Vna omnes ruere, ac totum spumare reductis
Conuulsum remis, † rostris stridentibus aequor. († al. rostrisque stridentibus)
Alta petunt, pelago credas innare reuulsas
Cycladas, aut monteis concurrere montibus altos.

Salios] *De Salijs sacerdotibus hoc eodem libro dictum est, & de Ancylis quemadmodum & de Lupercalibus, eorumque origine. Luperci inde dicebantur nudi cursores in honorem Panos.*
Lanigerosque] *Habitus Saliorum huiusmodi erat. Tunicis uersicoloribus ornabantur, succincti aeneis baltheis. Togas fibulis nectebant: eas Trabeas dicebant. Pilei erant in capitibus, apices dicti: laeua gladijs accincti, dextra lanceam aut uirgam gestabat. Laeua Thraciam peltam, caelestia arma, ancyle circum excisum.* Pilentis mollib.] *delicatis uehiculis, quibus matres sacrificaturae Cereri, aut alij alicui diuae, antiqua consuetudine uehebantur.*
Aestuque] *mare.*
Actia bella.] *Transit ad res Augusti, ut illi in primis gratificetur.* Feruere.] *Enallage coniugationis.* Leucaten] *Sinu Ambracio egressos in Ionium, statim excipit Leucadium littus, & promontorium Leucates. Dein sinus ac Leucadia: ipsa peninsula quondam Neritis appellata opere accolarum à continenti abscissa fuit: & reddita uentorum flatu congeriem harenae accumulantium. Locus uocatur inde Dioryctos. Actium promontorium est, in extrema ora sinus Ambracij situm, cum eiusdem nominis urbe, inclyta non solùm fano Apollinis, sed alijs etiam multis rebus illustris. Circa Actium Augustus magno nauali praelio Antonium & Cleopatram uicit. Quare ob memorabilem uictoriam, apud Actium, urbem Nicopolim etiam condidit, eoque deduxit coloniam. Quinquennales ludos ibi instituit. Ampliato super haec peruetusto templo Apollinis, Neptuno & Marti locum castrorum, quibus aduersus hostes illos fuerat usus, spolijs naualibus decoratum dedicauit. Actiacam pugnam accuratissimè scripserunt. Orosius & Velleius Paterculus.* Flammas.] *Quae res haud dubiè summum imperium altero addito auctum portendebant.*
Patrium.] *Caesaris, cometen dicit, qui eius mortui simulachro super uerticem Romae publicè adiectus fuerat.*
Agrippa.] *Octauius eo nauali certamine dextrum regebat latus. M. Agrippa laeuum. Cùm iam in ipso pugnae ardore res contis & tragulis gereretur, Agrippa laeuum circumagente cornu, cogebatur. Publicola latius se explicare: quo contigit illicò, ut Antonij classe abrupta, turbati*

fuerint ordines. Idem Pompeium, M. Pompei filium, nauali praelio uicit. Dijs secundis] *& uentis secundis, prouerbialem figuram sapiunt. pro felicissimè, & prospero successu.* Nauali.] *Haec aurea erat, merebaturque is qui primus in hostium nauem insiluisset. Hanc meruit Agrippa.* Varijsque Antonius.] *auxilijs ab Asiae Aphricaeque populis, instructus. Quingentas naues proditur habuisse instructas, C millia peditum, XXXII millia equitum. Reges, qui eius signa sequebantur, Bocchus Libyae [illegible] Tarchodemus, superioris Ciliciae, Archelaus Cappadociae: Philadelphus, Paphlagoniae: Mithridates Comagenus, & Adollas Thraciae. Miserunt auxilia, Polemon ex Ponto, Malchus ex Arabia, Herodes ex Iudaea, Amyntas ex Lycaonia & Gallacia: & à Medorum rege uenerant auxilia. Porrò Octauio CCL tantùm erant naues, pedites LXXX, equitum totidem ferè millia quot Antonio.* Victor.] *Parthos duodecim praelijs uicerat Armenios fudit, eorumque regem Artauasdem cepit.*
Aegyptum.] *Aegyptios. Arabes & Bactrianos. Bactra, ipsa regio ultra fines Assyriorum, à Bactro amne. Bactrum oppidum ante Zariaspe uocatum, regionis caput. Huic genti mos patrius erat, uiuere rapto, & semper esse in armis. Frumenti ubertas maxima, ut singula grana nostras spicas aequent. Alibi uitis & arbor largos mites que fructus alit: praepingue solum crebris fontibus irrigatur. Mitius uerò frumento conseritur: caetera armentorum pabulo seruantur.* Aegyptia coniunx.] *Cleopatra, cuius consilium uicit Antonium, ut nauali praelio cum Octauio decerneret: cùm Antonij amicissimi auctores fuissent terrestris pugnae, non naualis. Caeterùm sexaginta Cleopatrae naues, quae post primum ordinem stabant, repentè uelis sublatis fugam capessebant, & suorum animos percellebant. Statim & Antonius, qui totus ex Cleopatrae pendebat aspectu, pugna egressus fuit: sequutus est abeuntem, suis in praesenti discrimine destitutis. At Cleopatra Antonium Imperatorem sequentem intuita, signum è celsa puppi sequenti dedit: ad quod ipse delatus, ubi in eandem nauem receptus esset, neque eam aspicere ualuit, neque ab ea conspici, uerùm solus maerore*

affectus

Aaffectus in prora consedit. Triduò ita solus ac tacitus in prora hæsit. Vbi uerò ad Tænarum promontorium peruentum esset: unà cum Cleopatra cœnare cœpit, ac cubare.

Cycladas.] *de his insulis, & Sporadibus, in magno mari Ionio, in tertio dictum est, hyperbole. Eleuatur res per similitudinem.*

Tanta mole uiri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisq́; uolatile ferrum
Spargitur, arua noua Neptunia cæde rubescunt.
Regina in medijs patrio uocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angueis,
Omnigenúmq́; deûm monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunũ & Venerem, cõtráq; Mineruam
†Vela tenent: sæuit medio in certamine Mauors
Cælatus ferro, tristesq́; ex æthere Diræ.
Et scissa gaudens uadit Discordia palla,
Quam †consanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper. omnis eo terrore Aegyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes uertebant terga Sabæi.
Ipsa uidebatur uentis regina uocatis,
Vela dare, & laxos iam, iamq́; immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, undis & Iapyge ferri.
Contrà autem magno mœrẽtem corpore Nilum,
Pandentemq́; sinus, & tota ueste uocantem
Cæruleum in gremiũ, latebrosáq; flumina uictos.
At Cæsar triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia, dijs Italis uotum immortale sacrabat.
Maxima tercentum totam delubra per urbem
Lætitia, ludisq; uiæ, plausuq; fremebant.
Omnibus in tẽplis matrum chorus, omnib. †aris,
Ante aras terram cæsi strauêre iuuenci.
Ipse sedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatq; superbis
Postibus. incedunt uictę longo ordine gentes,
Quàm uariæ linguis, habitu tam uestis & armis.
†Hinc Nomadũ genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hinc Lelegas, Carasq́;, sagittiferosq́; Gelonos
Finxerat, Euphrates ibat iam mollior undis,
Extremiq; hominum Morini, Rhenusq; bicornis
Indomitiq; †Daci, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur, rerumq; ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamq́;, & fata nepotum.

al. Tum
al. cũ sanguineo
al. ...
al. Hic
al. Hic
al. Dac

Tãta mole.] *Ecphonesis in ardorẽ pugnæ: subijcitq; amplificationem certaminis.* Neptunia.] *marina.* Regina.] *Cleopatra, quæ secũ 60. naues ad bellum traxit, quæ post primũ ordinẽ steterunt.* Sistro.] *æneo crepitaculo Aegyptio, per cuius laminam incuruam, paucæ uirgulæ mediæ traiectæ, crispante brachio trigeminos ictus reddunt sonum argutum.* Angueis.] *Antonius post Actiacam cladem, rebus uariè se habentibus, ex Pharo in urbem reuersus, pristinis uoluptatibus ac luxui se immersit. perinde ac si nihil uel mali accepturum fuisset, uel instaret. Cleopatra mortuo iam Antonio, petijt ab Octauio, ut ei parentare liceret: quo impetrato, cũ paucis famulitiarum ad sepulchrum eius cõcessit. Ibi in terram prolapsa: O' amice Antoni, inquit, libera nuper te morientem complexa fui, nunc captiua tibi parẽto. Nulla libamina, præter ista, à me expectã amplius: quippe quæ ultima sunt. Viuos nos nulla uis separauit, mortui non permutabimus loca, ut ego Aegyptia in Latio, tu Romanus in Aegypto sepeliaris. Hæc & id genus multa cùm miserabiliter lamentando questa esset, balneum sibi parari iussit, atq; inde lota magnifico apparatu epularum accubuit: cùm quidam ex agro superueniens cistam adferret ficis recentibus onustam. Qua reclusa, cùm custodes nihil præter fructus in ea esse uidrent, reginæ tradi permisere. Illa cistella accepta, per literas ad Octauium precata est, ut sibi hoc extremum munus daret, quod suum cum Antonio corpus conderet. Omnibus inde ancillis, extra duas, dimissis, fores omnes diligẽter claudi iussit. Tradũt quidam, aspidem cum ficis allatam sibi admouisse. Constat certè Cleopatram: per id tempus omnifàriàm uenena expertam, ut aliquod præsens haberet, si opus fuisset. Compertumq; illi fuisse, aspidis morsu sine ullo sensu mortis hominem extingui posse: ac uelut grauato per somnum capite, paulatim sensum alienari, sudore leniter per totum caput diffuso. Certè dormienti similis, corona regia capiti imposita, inuenta fuit ab ijs, qui ab Octauio mittebantur, ad præueniendum uenenum. Itaque aspides dicit, quas sibi admouit.* Omnigenũm.] *Verè mõstra: quippe coluit bouem, ciconiam, felem, canẽ, lupum, cæpam, crocodilum.* Anubis.] *filius Osiridis, qui canis specie cultus fuit, aut certè capite canino: cuius alterum filiorũ Macedonem lupi simulachro uenerabãtur. Osirim, Solẽ: Isidem, terram credebant. Non recipiebant intra muros aut Saturni fanũ, aut Serapis. His religiosum erat, pecudibus, aut sanguine placare deos: precib. tantùm & thure litabant. Fana extra pomæria posita erant.* Contra.] *pugna deorum in partibus.* Discordia.] *Idolopœia. quid palla sit, alibi traditur.* Actius Apollo.] *Fingit Apollinem sagittis suis Antonij copias in fugam agentẽ. Hæc paulò antè explicata sunt.* Sabæi.] *Arabiæ populi. Inter innumeras gentes fœlicis Arabiæ, omnium celeberrimus pagus est Sabæorum, terra ipsa thurifera est dicta, propter syluam centum passuum longitudine, latitudine uerò 50. cuius arbores ad decimum quintum Calend. Augusti incisæ, humorem spumeum edunt, qui concretus, cadit in terrã, unde queat colligi: aut cortici adhæret, unde depectitur. Sed de huius terræ fœlicitate plura commemorare supersedeo.* Iapyge.] *uento Cauro, qui ex Apulia oritur.* Mœrentem.] *prosopopœia.* At Cæsar triplici.] *Dalmatico, Alexandrino, & Actiaco: quos continuo triduo egit.* Dona recognoscit.] *aurum coronarium, quod uictis gentibus ob concessam uitam imponebatur. Id auri Suetonius quoq; scribit in circo offerri solitum à populo. Et in Claud. uita: Nec ullo, inquit, spectaculi genere communior aut remissior erat. adeò ut oblatos uictoribus aureos, prolatáq; sinistra pariter cum uulgo uoce digitisq; numeraret. Hoc alluisse uidetur Iuuenalis.*

—— & cùm se uerterit annus,

Accipe uictori populus quod postulat aurum.

Fragmenta auri & argenti donabantur, idq; genus stips dicebatur collaticia, ut singuli tamen quid minimum præstarent. Id inde ad fabros deferebatur, in aliquod ornamenti genus conflandum. Hoc ab Alpheno iurisconsulto, argentum postulatum dictum uidetur. Martial. lib. 7.

—— nulla uenit à me

Argenti tibi libra postulati.

Lelegas.] De his Acarnaniæ populis abundè alio loco dictum est. Caras.] Cariam dicit, minoris Asiæ gentē. Gelonos.] Scythiæ extremæ populos. Euphrates.] Quasi amnis senserit etiam Cæsaris uictoriā. Euphratem & Araxem montes Armeniæ maioris fundunt, hunc in ortum, illum in occasum. Morini.] Vltimi Oceani Gallici populi Teruanenen, quorum oppidum nuper funditus à Carolo quinto excisum fuit. Rhenusq; bicornis.] Qui in duo brachia tū diuisus erat, in Vualialim, & sui nominis amnē. Posterıs temporibus Isela, tertium accessit cornu. Daci.] populi intra Istri fluenta, truces & indomiti. Etiā post Actiacum bellum, aduersus uarias gentes pugnatum fuit: præcipuè Istri feroces accolas, ut Mœsos & Basternas, quos Crassus uno prælio pacauit. Thraces quoque, qui paulò antè defecerant, per Pisonem uicit Augustus, uel (ut Liuius) per eundem Crassum. Cœperant tum quoq; Daci, quorum nunc meminit, Poeta, sociorumq; Pop. Rom. & uectigalium fines infestare, Istro gelu astricto. In hos P. Lentulum misit, qui in ulteriorem ripam transportato exercitu, ita armis eos coercuit, ut magis Dacia sublata quàm uicta uideri potuerit. Huius item ductu Sarmatarum excursiones sunt cohibitæ. Dehæ Persarum populi sunt: quare Daci haud dubiè legendum est. Araxes.] Hunc diximus è montibus Armeniæ oriri, & in ortum suo uiolento cursu euagari: quare eum indignari pontem dicit. Talia per.] Epilogus descriptionis, siue potius enumerationis historiarum, quæ in ducis Troiani panoplia incisæ fuêre. Rerum.] futurarum, quarum ipse erat ignarus. Attollens.] posterorum res, in armis expressas: quas certum erat quondam euenturas.

FINIS LIBRI OCTAVI
Aeneidos Vergilianæ.

ARGVMENTVM LIBRI IX. AENEIDOS VERGILIANAE.

ADILON.

Nonus habet pugnas, nec abest dux ipse tumultu.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN nonum Aeneidos librum Argumentum.

Atq; ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Iunonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naues Rutulis iaculantibus ignem
Nympharum in speciem diuino numine versæ.
Euryali & Nisi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur: castra Aeneadæ, uallumq; tuentur.
Audacem Rutulum dat leto pulcher Iülus.
Fit via vi, Turnus Bitian & Pandaron altum
Deyicit, & totis victor dat funera castris,
Iamq; fatigatus recipit se in castra suorum.

D. LAMBER.

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM IX. AENEIDOS ANNOTATIONES.

ATQVE] *Pugnarũ præludia inchoaturus, fingit Irim à Iunone missam ad Turnũ, quæ eum ad hostilia moliendum exhortetur. Homeri uestigijs insistit, à quo lib. Iliad. 2. Iris ad Agamemnonẽ à Ioue mittitur, ut dormiẽtem excitet, excitatum iubeat omnes copias in aciem educere: fore ut eo die Ilium capiat. Turnus cœlesti uoce confirmatus, classem Troianorum urere constituit: quæ tamen Iouis & Cybeles beneficio in nymphas marinas transformãtur. Obsidetur interim, absente Aenea, Troia. Mittuntur in rebus angustis Nisus & Euryalus ad Aeneam, qui eum omniũ harum rerum certiorem faciant. His præmia promittuntur. Vrbem egressi, multos hi passim trucidant. Cadit Euryalus telis hostiũ obrutus, & à Volscente interficitur: qui non multò post à Niso uicissim occidit. Nisus & ipse multis acceptis uulneribus, statim super cæsi amici corpus concidit. Troia interim magnis uiribus oppugnatur, sed maiorib' defenditur. Numanus petulantius Ascanium incessens, ab eo funditur. Pandarus & Bitias portis erumpere ausi, cum hostibus dimicant. Turnus intra muros conclusus, post magnam cladem editam in amnem præcipitatus enatat.* Irim.] *Hæc deorum internuncia, nisi ad turbandas res mortalium in terras mitti solet.* Pilumni.] *A' pilo dictus fuit Saturnus, quòd primus docuisse dicatur frumenta in pilo comminuere. Idem à stercoratione agrorum Sterculus & Sterentius appellatus traditur.* Thaumantias.] *Iris, filia Thaumantis. Cæterùm ut apud Homerum Iris ad Agamemnonem, ita hic ad Turnum, ad miscenda omnia mittitur: ibi à Ioue, hic à Iunone.* Turne.] *Exhortatoria oratio, ad inuadenda castra hostium. Exordium à temporis expectati ratione ductum: locus ab opportuno.* Aeneas.] *Narratio.* Petit Euandri.] *Offendit quosdam olim, literam tendi, quod e finita cõtrahi in uersu existimetur. Quare ausi fuere, substituere trisyllabum,* Petiuit Euandri: *non perpendentes, primam syllabam in* Euadri, *diphthongo produci. Martianus Capella docet, ubique e finentia produci: ut in illo quoque:*

Nam tibi Thrymbre caput Euandrius abstulit ensis.

Coriti.] *Amplificat opportunum. De Corito porrò alibi dictũ est.* Lydorũ] *Qui Lydi in Italia demigrarint, non uno alibi loco nobis sermo fuit.* Agresteis.] *Extenuatio opum Troianarum.* Quid dubi.] *Epilogus cõstat notatione deliberationis, & exhortatione ad oppugnanda Troianorum castra, ducis absentia turbata.* Arcum.] *quem nubis concauitas efficit rotundum: de cuius natura alibi disputauimus. Iam uerò secare uiam, pro iter facere: &, secare mare, nauigare. De Iridis natura multa Plin. libr. 2. cap. 59.* Agnouit.] *arcum cœlestem, & eius naturam, siue deorum internunciam.*

ATQVE ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno,
Audacem ad Turnũ: luco † tũc forte parentis
Pilumni Turnus sacrata ualle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore * loquuta est:
Turne, quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, uoluenda dies en attulit ultrò.
Aeneas urbe, & socijs, & classe relicta,
Sceptra Palatini † sedem'q; * petiuit Euandri.
Nec satis, extremas Coriti penetrauit ad urbes,
Lydorum'q; manum, collectos armat agresteis.
Quid dubitas? nũc tẽpus equos, nũc poscere currus.
Rumpe moras omneis, † & turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum * paribus se sustulit alis,
Ingentem'q; fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnouit iuuenis, duplices'q; ad sydera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est uoce † sequutus:

* al. tum
* al. locuta est:
† al. regnúque
* al. petit
† al. turbataque
* al. pariter
† al. secut':

Iri decus.] *Hom. lib. Iliad. 18.*

Ἶρι θεὰ, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἧκε;

Discindere.] *hiatum, quĩ Græci χάσμα dicunt.* Palanteis.] *quæ discurrere uidentur, nunquam temerè, quin ex ea parte strutes uenti cooriantur. Atq; hinc procella terra mariq. Proinde belli ingruẽtis tempestatem horribilẽ id denunciat exorituram.* Onerauit] *multiplicia uota indicat, quæ dijs diuersis pro sua & exercitus salute uouit.* Exercitus.] *Proponit uniuersum, quod statim in partes suas secat.*

Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? uideo medium * discindere cœlum,
Palantes'q; polo stellas, † sequar omina tanta,
Quisquis in arma uocas. * tum sic effatus, ad undã
Processit, summo'q; hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, onerauit'q; æthera uotis.
Iam'q; omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equûm, diues pictai uestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidæ iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto uertice suprà est.

* al. discedere
† al. sequor
* al. Et

cat. Diues.] Potest Diues uel ad præcedentẽ, uel ad sequentem clausulam accommodari. Ceu septem.] Collationibus ordines explicatos amplificat. Gangen quidam incertis fontibus nasci, ut Nilum, dixerunt, atq; consimili ratione proxima quæq; rigare. In eum influere 19. flumina. Alij cum magno fragore ipsius fontis statim erumpere, ac per se scopulosa & abrupta deiectum, ubi primum planũ æquor contingat, in quodam lacu hospitari, atq; inde lenem fluere. Estq; toto Orbe amnis maximus, uastus incedit, alicubi lacus uerius quàm fluuius, centum A stadiorũ latitud. nusquam angustior quàm 8. M. passuũ. Alij aiũt, Gangen ex Caucaso oriri ad meridiem: atq; ubi planiciem contigerit, se in ortum reijcere. Nilus.] Hic è montibus Aethiopiæ delapsus, per Aegyptum mediam diuagatur: & ad ultimum, 7. ingentibus ostijs mediterraneum ingreditur: peranguſti riuuli inter iſta non recensentur. Quantum terræ inter hæc interiacet uehemẽter fertile est, quod subin amnis inundatione oblinetur, ac proinde fœcũdetur. Refluit.] inundat proxima quæq; agrorum.

Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & iam se condidit alueo.

Hic subitã.] A signis aduentantiũ hostium. Caicus.] Troianus, cuius item meminit in primo. Nomen huic factum est à Caico amne Mysiæ, antea Astræo dicto. In ea regione inter Olympinen & Pergamenen, situs campus Caici appellatus. Ipse autẽ fluuius contra urbem Belam deuoluitur in Elaiticum sinum. Ferte citi.] Asyndeton, rei præcipiti uehementer conueniens. Eia.] Militũ ad portas confluentiũ conclamatio. Fortuna.] belli. Discedens præceperat, in rebus dubijs claudere portas. Excusat factum, à mandatis ducis. Thracius.] A colore & loco celebrat nobilitatem equi. Hoc dicẽdi genus apud Macrobium siccum appellatur. Cristaq;.] Homœoteleutum, ac proinde inconcinnum. Iaculũ.] Donat antiquitate consuetudinem Ro. qua è iure fœcialium pater patratus, aut prætor in hostium fines torquebat hastam, cùm bellum indiceret. Postea propter imperij amplitudinem hastam mittere solebant super columnam, quæ erat an- B te templum Bellonæ. Socij.] Rutuli. Inertia.] quòd pugnam detrectarent. Ac ueluti.] Pathos ab ira. Venusta cõparatione uim iramq; Turni proponit, ducta à natura lupi, ad ouilia ouibus insidiantis, cùm irrumpere nequeat. Ventos.] Ab incõmodorum contemptu, amplificat cõstãtiã lupi. Nocte.] à temporis circũstãtia. Ac plus est, quod rabies famis augetur agnorum balatu, & longo tempore edendi appetitus collectus sit: & cùm siccæ fauces famem ad insaniam usque acuant. Haud aliter.] Applicatio. Turnus, lupus: C oues intra caulas conclusæ, Troiani mœnibus tuti. Ignescũt.] πυρὶ λαμπέθοντι ἴδε κτλ. Homerica imitatio. Pinu.] face, quam in naues torqueat, cùm neq; muros neq; aggerẽ labefactare posset ulla ui pſenti.

† al. acies,
* al. monstrat,
† al. antè uolans
* al. intorquens
† al. Clamore
* al. absentis:
† al. duris
* al. hæret,
† al. quę

Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere cãpis.
Primus ab aduersa conclamat mole Caicus,
Quis globus ô ciues caligine uoluitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros.
Hostis adest, eia: ingenti clamore per omneis
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namq; ita discedens præceperat optimus armis
Aeneas, si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent †aciem, neu credere campo:
Castra modò, & tutos seruarent aggere muros:
Ergo, etsi conferre manum, pudor iraq; * uetat,
Obijciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armatiq; cauis expectant turribus hostem.
Turnus ut †anteuolans tardũ præcesserat agmẽ,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improuisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaq; tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecũ ô iuuenes? qui primus in hostẽ?
En, ait, & iaculum *attorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.
†Clamorẽ excipiunt socij, fremituq; sequuntur
Horrisono: Teucrũm mirantur inertia corda,
Non æquo dare se campo, non obuia ferre
Arma uiros, sed castra fouere: huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumq; per auia quærit.
Ac ueluti pleno lupus insidiatus ouili
Cũ fremit ad caulas, uentos perpessus & imbres,
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper & improbus ira
Sæuit in * absentes, collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros & castra tuenti,
Ignescunt iræ, & †durus dolor ossibus *ardet,
Qua tentet ratione aditus, & † qua uia clausos
Excutiat Teucros uallo, atq; effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus septam circum, & fluuialibus undis,
Inuadit, sociosq; incendia poscit ouantes,
Atq; manum pinu flagranti feruidus implet.

Quis ô Deus.] Rẽ prodigiosam cõmemoratur, Musas rursũ inuocat, ut narrent cuius Dei beneficio incẽdium in naues iniectũ, sit auersum. Spectat & hæc inuocatio ad partem aliquam laudum Turni, quòd huic malo nõ nisi à dijs occurri potuerit. Tẽpore.] Narratio, ducta à tempore, quo classes Troianorum fabricari fint cœpta, ad Antandrum.

* al. commistam

Tum uerò incumbunt, urget præsentia Turni
Atq; omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuêre focos, piceum fert fumida lumen
Tæda, & *cõmmixtam Vulcanus ad astra fauillã.
Quis Deus, ô Musæ, tã sæua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit igneis?
Dicite: prisca fides facto, sed fama perennis,
Tẽpore quo primum Phrygia formabat in Ida

Aeneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipse Deûm fertur genitrix Berecynthia magnũ
Vocibus his affata Iouem: Da nate petenti,
Qđ tua chara parēs domito te poscit Olympo.
Pinea sylua mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa (quò sacra ferebant)
Nigranti picea, trabibusq; obscurus acernis.
Has ego Dardanio iuueni, cùm classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius † urget.
Solue metus, atq; hoc precib. sine posse parentē.
* Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine uenti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sydera mundi:
O' genitrix, quò fata † uocas? aut quid petis istis?
Mortali'ne manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certusq; incerta pericula lustret
Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi defunctæ finem, portusq; tenebunt
Ausonios, olim quæcunq; euaserit undis,
Dardaniumq; ducem Laurentia uexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magniq; iubebo
Aequoris esse deas: qualis Nereia * Clotho,
Et Galathea, secant spumantem pectore Pontũ.
Dixerat, idq; ratum Stygij per flumina fratris,
Per pice torrenteis, atraq; uoragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

A Da nate.] *Beneuolētia à sua persona.* Pinea.] *Narratio. Pinea. nam pinus Matri deûm dicata priscis fuit, ut aliæ arbores alijs dijs. Hæc sylua in Ida monte est, ubi classem suam molitus fuerat Aeneas:*

—classemq; sub ipsa
Antādro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ.

Ad Scamandrũ sita est Ida, Gargarũ prius dicta, ubi Iouis & Berecynthiæ matris deûm aræ erant: ut tradit author libelli apud Græcos περὶ ποταμῶν, q titulo Plutarchi circũ- B *fertur.* Arce fuit.] *τῆς Ἴδης τὸ ἄκρον τὸ [illegible], ως ὁ Chrestomathiæ author.* Quo sac fereb.] *Erant illic Iouis & Matris deûm aræ, ut dixit.* Dardan.] *Aenea.* Solue me] *Exime mihi hunc metum, libera me hoc metu. Petitio.* Filiꝰ.] *Periphrasis Iouis.* Quò fata uoc.] *Exordium à modesta reprehēsione, quòd fatis obstare uideatur.* Nereia.] *Nerei filia, nympha marina.* Dixerat.] *Hom. lib. Iliad. primo:*

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Nigris annuit superciliȷs. Hinc illa, prouerbia resipientia, Attollere supercilium & ponere supercilium. In his, inquit Plin. pars est animi, negamus, annuimus. Per pice torrenteis.] *Iuramento peculiari promissum confirmat.*

*al. angit. *al. Nec *al. mahis? *al. Doto.

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complêrant, cùm Turni iniuria matrem
Admonuit, sacris ratibus depellere tædas.
Hic primum noua lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæiq; chori: tum uox horrenda per auras
Excidit, & Troûm, Rutulorũq; agmina cōplet:
Ne trepidate meas Teucri defendere naues:
Néue armate manus: maria antè exurere Turno,
Quàm sacras dabitur pinus. uos ite solutæ,
Ite deæ pelagi, genitrix iubet. & sua quæq;
Continuò puppes abrumpunt uincula ripis,
Delphinumq; modò, demersis æquora rostris
Ima petunt: † hinc uirgineæ (mirabile monstrũ)
Reddunt se totidem facies, pontoq; feruntur.
Quot prius æratæ steterant ad littora * puppes.
Obstupuêre animis Rutuli, conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur, & amnis
Rauca sonās, reuocatq; pedē Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltrò animos tollit dictis, atq; increpat ultrò:
Troianos hæc monstra petunt, his Iuppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria inuia Teucris,
Nec spes ulla fugæ, rerũ pars altera adempta est.
Terra aũt in † nostris manib. tot millia * genteis
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges † præ se iactant responsa Deorũ.
Sat fatis Venerіq; datum est, tetigêre quòd arua
Fertilis Ausoniæ Troës: sunt & mea contrà
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta: * nec † solos tangit Atridas

Ergo aderat.] *A deorum consilijs redit ad res humanas, & Iouis promissa: hoc est, ad nauium metamorphosin.* Matrem] *deorum, Cybelen.* Lux effulsit] *Allegoria prouerbialis, de insperata fœlicitate: ut nox humida, de ma-* C *lis ingruentibus.* Maria.] *Pathos ab hyperbole. Argumētũ ab impossibili.* Sacras pinus.] *naues è sylua sacra Idæa excisas.* Troianos.] *Animos Rutulorũ præsenti prodigio territos cōfirmat, consolaturq; mœstos & abiectos, ne percellãtur.* Troianos.] *Propositio ab inuersione prodigij. nã quod suis erat aduersum, prosperum faustumq; Troianis, pro se, ac contra Troianos interpretatur ἐντέχνως. Simul interim dum suorum ignauiam increpat, insolenter suas uires ac uirtutē minatur.* Terra.] *A' præsenti copia.* Fatalia.] *Occupat id quod de fatali necessitate responsum fuerat oraculis. Atq; occupationē eam soluit cōmoda interpretatione uaticiniorũ, ut quæ sibi nil sint obfutura.* Tetigêre qđ.] *Exponit oraculũ, Troianos peruenturos in Italiam.* Sunt &.] *Troianorũ fatis uicissim sua opponit: hæc nempe, ut gentē Troianã in hac ipsa terra deleat. Fictio.* Nec solos tangit.] *A' causis & effectibus, Homerus lib. Iliad. 9.*

τί δὲ λαὸν ἀνήγαγεν ἐνθάδ' ἀγείρας
Ἀτρεΐδης; ἦ οὐχ Ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο;
ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι;

*al. cùm *al. proræ: al. naues. *al. manib. nostris. *al. gentis *fortass. pro se *al. an *al. solus

† Ille dolor, solis'q; licet capere arma Mycenis.
Sed perijsse semel satis est: peccare fuisset
Ante satis, penitus modò nõ genus omne perosos
Fœmineum, quibus hæc medij fiducia ualli,
Fossarum'q; moræ, læti * discrimine paruo
Dant animos. an non uiderunt mœnia Troiæ,
Neptuni fabricata manu, considere in igneis?
Sed uos ô lecti, ferro quis scindere uallum
Apparat? & mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Hetrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladij, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in aluo.
Luce palàm certum est igni circundare muros.
Haud sibi cum Danais rem, saxo, & pube Pelasga
Esse † putẽt, decimũ quos distulit Hector in annũ.
Nunc adeò (melior quoniam pars acta * diei)
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate uiri, & pugnam sperate † parati.
Interea uigilum excubijs obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.

† al. Iste
* al. discrimina parua
† al. ferant:
* al. diei est
* al. parari.

Cessit in Prouerbium hoc olim apud eruditos hic uersus Homericus, quem aptè tribuit hic Turno: Num soli hominum Atridis affectus, amor'q;
„ Vxorum est? —— Erasmus. Cùm significabimus, suam cuiq; iniuriam dolere, siue ea contumelia sit, siue damnum. Non debere quenquam impunè lædi. Adfertur hic uersus à Sexto Cœlio, citante Vlpiano lib. 48. Pand. ad leg. Iul. de adulter. Peccare.] Ab euentu: Si semel peccasse atque perisse satis esset, iam Troiam essent perosi omnes fœminas. Mœnia.] A maiori ad minus. Sed uos.] Transit ad exhortatoriam partem, ad oppugnandũ uallum. Non armis.] A facili, cum extenuatione uirium hostilium: uallum nullo momento capi posse.

Vulcani.] Anteponit se Achilli qui Vulcanijs armis munitus, cũ Hectore congressus, eum occidit: cùm ipse ensem tantũ habeat sibi à Fauno relictum. Addant.] Donat Troianis, quantum sibi dari ausint optare, auxilia & præsidia: se tamen suffecturum omnibus. Tenebr.] ut noctu capiantur, quod tempus maximè opportunum est insidijs. In tenebris Diomedes & Vlysses peruenerunt in urbem, & arcis custodibus cæsis rapuerunt furtim Palladium, ut in secundo dictum est. A tempore. Equi.] A modo: sed aperto Marte, non autẽ dolo, uerùm aperta uirtute, ut ducem fortẽ decet. Luce.] Hoc ad uirtutis suæ cõmendationem facit, & hostium cõtemptũ. Danais.] A natione, ut imbelli, & quæ tecto dolo, non uirtute uincere didicit: quare disertè addit, atque Pelasga, Græcis dolis, & Græca fide. Decimum quos, &c.] Ab exemplo, Græcorum imbelliam coarguit: quasi dicat, se intra paucos dies bellum confectum habiturum, totidem adeò diebus quotannis à Græcis ad capiendam urbem laboratum fuisset. Nunc adeò] Epilogus constat exhortatione, ad curanda corpora ante pugnam, è more militari. Homer. lib. Iliad. 19.

„ νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν ἄρηα.

Obsidere.] Enallage coniugationis.

Bis septem Rutuli, muros qui milite seruent,
Delecti: ast illos centeni quemq; * sequuntur
† Purpurei cristis iuuenes, auroq; corusci,
Discurrunt, uariant'q; uices, fusiq; per herbam
Indulgent uino, & uertunt cratêras ahenos,
Collucent ignes, noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è uallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesq; & propugnacula iungunt.
Tela gerunt: instant Mnestheus, acerq; Serestus:
Quos pater Aeneas (si quando aduersa uocarent)
Rectores iuuenum, & rerũ dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercét'q; uices, quod cuiq; tuendũ est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis
Hyrtacides, comitem Aeneæ quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem, leuibus'q; sagittis:
Et iuxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadûm, Troiana neq; induit arma,
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor unus erat, pariterq; in bella ruebant.
* Tum quoq; cõmuni portam statione tenebant.
Nisus ait: Dij'ne hunc ardorem mentibus addũt
Euryale? an sua cuiq; deus fit dira cupido?
Aut pugnã, aut aliquid iãdudũ inuadere magnũ,
Mens agitat mihi, nec placida cõtenta quiete est.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant, somno uino'q; † sepulti

* al. secuti
† al. Purpureis cristis
* al. Tunc
† al. soluti

Bis septem] Occasio ad pulcherrimum facinus parium amicorum Nisi & Euryali. Mille quadringentos dicit in statione nocturna dispositos, ne quis Troianorũ ex oppido elaberetur. Hos describit à splẽdore armorum, & studio nocturno, quod militaribus hominibus uulgò peculiare est. Collucent.] Id tum ueteribus (ut ex Homero liquet) usitatũ fuit: tum nostra item tempestate, extra telorum coniectum, hybernis mensibus propter frigus fieri sit. Insomnem.] Idq; è licentia militari. Nisus erat.] Hi duo inter amicorũ paria recensentur, ut Pylades & Orestes, & alij. Caeterùm describit Nisum à parente, studio'q; iaculandi. Et iuxtà.] Hi duo amici, Dolonẽ Homericũ referunt, qui ad exploranda Græcorum castra missus, à Diomede & Vlysse interceptus occisus'q; fuit. Euryalus.] Hic à forma laudatur, ut Nireus apud Homerum lib. Iliad. 2.

„ Νιρεύς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε.
„ τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα.

Ora puer pri.] Ab ætate iuuenili, & amicitiæ indissolubili uinculo. Dij'ne hũc ardorem.] Apuleius ait, in aliquam sententiam, animũ humanum adhuc in corpore situm, posse dæmonem appellari. Itaque bona cupido, suus cuique deus

Procubuêre, silent latè loca. percipe porrò
Quid dubitē, & quę nūc animo sententia † surgit:
Aeneam acciri omnes, populusq; patresq;
Exposcunt, mittiq; uiros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo uideor reperire sub illo
Posse uiam ad muros, & mœnia Pallantea.

† al. surgat

A ... censetur à philosophis. Hinc beatos Græci endæmonas uocant, quòd animo recto & bono spiritu ducantur. Et existimabat Pythagoras ille Samius, animos hominum post mortem in deos uerti:

ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.

Quod prolixius Phocylides, & luculentius ...

Hoc Cato ille significare uoluit, cùm diceret:
Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipuè sit pura mente colendus.

Aliter ab eius interpretibus illi uersus explicantur. Menander apud Plutarchum:

ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ὁ θεός.

Mens enim unicuique sua est deus. Hinc illud oraculum: ἕπου θεῷ, sequere deum. Erasmus putat sumptum ex lib. 1. Iliad. Homericæ, ubi Achilles Palladi pareus, χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε, inquit, θεὰ, ἔπος εἰρύσσασθαι, καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον.

Cernis.] Narratio. Lumina rara micant.] A signis colligit supinitatē hostium, circa excubias nocturnas in stationibus. Percipe.] Attentio ad consilium, quod amico est propositurus. Si tibi.] Propositio consilij.

Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Méne igitur socium summis adiungere rebus
Nise fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter, Troiæq; labores
Sublatum erudijt: nec tecum talia gessi
Magnanimū Aenean, & fata extrema * sequutus.
Est hic, est animus lucis contemptor, & istum
Qui uita bene credat emi, quò tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale uerebar:
Nec fas, nō ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicunq; oculis hæc aspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa uides discrimine tali)
Si quis in aduersum rapiat casúsue, deúsue,
Te superesse uelim, tua uita dignior ætas,
Sit qui me raptum pugna † precióue redemptum
Mādet humo solita: aut (si qua id fortuna uetabit)
Absenti ferat inferias, decoretq; sepulchro.
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris,
Quæ te sola puer multis è matribus * ausa
† Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Causas nequicquam nectis inanes,
Nec mea iam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait: uigiles simul excitat. illi
Succedunt, seruantq; uices statione relicta.
Ipse comes Niso graditur, regemq; requirunt.
Cætera per terras omneis animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi, & delecta iuuentus
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quísue Aeneæ iam nuncius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum & campi in medio: tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres admittier orant,
Rem magnam, preciúq; moræ fore. primus Iülus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
* Tum sic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis
Aeneadæ, neue hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus: Rutuli somno uinoq; sepulti
† Procubuêre, locum insidijs conspeximus ipsi,
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima Ponto.
Interrupti ignes, aterq; ad sydera fumus
Erigitur: si fortuna permittitis uti,
Quæsitum Aenean, & mœnia Pallantea;

* al. secutus
† al. precióue
* al. una
† al. Persequitur
* al. Tunc
† al. Concubuere

Opheltes.] Commendat patrem à uirtute rei militaris.

Nisus ad hæc.] B Tres causas sodalitij, ut honestas, obtendit. amicitiæ fidei si cadat hostium manibus, ut adsit amicus præsens, à quo sepeliatur, aut certe absenti parentet: & ne matri occisi causa luctus sit, quæ una omnium matrum Troianarum, Troianos in Italiam usque esset secuta. Cætera per terras.] Profundi temporis nocturni periphrastica descriptio huc spectat, ut Ascanij, quem hic regem uocat, & aliorum ducum uigilantiam doceat. ἄυπνοι ... C θεοί, Homericum est.

Audite ô.] Beneuolentia, à sua persona. Rutuli somno uinoq; sepulti.] Narratio, quæ ostendit, opportunum ad egrediendū accitū Aeneæ. Hostes stationarios dormire ebrios: prospectū locū aptū insidijs: ignes propè extinctos: nullas esse flammas, ut uideantur.

Si fortuna.] Propositio. Nec nos.] Occupat id quod obijci posset, quòd ignorent uiam, hanc scire se dicunt. Vidimus.] Argumentū, unde uiam sciant: uiderunt antea urbē assidua uenatione, ac dudum aucti aliàs sunt sequuti.

Mox hic cum spolijs, ingenti cæde peracta,
† Adfore cernetis: nec nos uia fallit euntes.
Vidimus obscuris primam sub uallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognouimus amnem.

*al. Affore

Præmia.] Viro præmio dignos iudicat Alethes senior: cum Dolon Homericus ipse præmia certa dari sibi postulet pro facinore, quod sit aggressurus. Permagnos.] Iuramento cõfirmat promissum.

Hic annis grauis, atq; animi maturus Alethes:
Dij patrij, quorum semper sub numine Troia est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm taleis animos iuuenum, & tam certa tulistis
Pectora. sic memorãs, humeros, dextrasq; tenebat
Amborum, & uultum lacrymis atq; ora rigabat:
Quæ uobis, quæ digna uiri pro *laudibus istis
Præmia posse rear solui? pulcherrima primum
Dij, moresq; dabunt uestri: tum cætera reddet
Actutum pius Aeneas, atq; integer æui
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.

*al. talibus ausis

Reuocate parentem.] Propositio. Bina dabo.] Remuneratio, pro obitis periculis. Enumerat pulcherrima dona, quorum spe ad memorabile facin⁹ faciedũ, adolescentes alioqui per se satis paratos, inuitat. Arisba.] Inter Percotẽ & Abydũ erat, ab Arisba Teucri filia. Hãc à Troianis captã fuisse initio, uel ex hoc loco liquet: sed ab Achille, bello Troiano deleta fuit.

Imò ego uos, cui sola salus genitore reducto,
† Excipit Ascanius, per magnos Nise penates
Assaracíq; larem, & canæ penetralia Vestæ
Obtestor, (quæcunq; mihi fortuna fidesq; est,
In uestris pono gremijs) reuocate parentem:
Reddite conspectum, nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta, atq; aspera signis
Pocula, deuicta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si uerò capere Italiam, sceptrisq; potiri
Contigerit uictori, & prædæ ducere sortem,
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum clypeum, cristasq; *rubẽteis
Excipiam sorti, iam nunc tua præmia Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosq; dabit, suaq; omnibus arma.
Insuper †id campi, quod rex habet ipse Latinus.

*Excipit id est, Suscipit

Cratera antiquum.] A` uetustate, & donatrice, commendatio crateris. Equo.] Dolon equos & Currus Achillis sibi addici interposito iuramento poscit

ἦ μὲν τοὺς ἵππους τε, καὶ ἅρματα ποικίλα χαλκῷ

δωσέμεν, οἳ φορέουσιν ἀμύμονα Πηλεΐωνα.

Bis sex.] duodecim captiuos mãcupio habendos. Genitrix.] A` pietate Euryali in parentem, cuius lacrymas præsentis cùm ferre nequeat, eam Iulum consolari uult, uel ob id in primis, quòd sanguinem eius contingat. Lacrymas.] Pathos à gestu.

*al. comantes

*al. hic

Te uerò, mea quem spacijs propioribus ætas
Insequitur, uenerande puer, iam pectore toto
Accipio, & comitem casus cõplector in omneis.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram. tibi maxima rerum,
Verborumq; fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit, tantùm fortuna secunda
Aut aduersa cadat. sed te super omnia dona
Vnum oro: genitrix Priami de gente uetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus,
Mecum excedentem: non mœnia *regia Acestæ.
Hãc ego nũc ignaram hui⁹ (quodcũq; pericli est)
Inq; salutatam linquo: nox & tua testis
Dextera, quòd nequeã lacrymas perferre parẽtis.
At tu (oro) solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui, audentior ibo
In casus omneis. percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnia pulcher Iülus,
Atq; animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic *effatur:

*al. regis

*al. affatur

Per.] Hector apud Hom. sceptrũ deijcit, ac summũ Ioui iurat: [illegible]

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namq; erit ista mihi genitrix, nomenq; Creusæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parua manet, casus factum quicunq; *sequetur.
Per caput hoc iuro, per quod pater antè solebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusq; secundis,

*al. sequentur.

[illegible]

Per caput

Per caput hoc iuro.] Graecorum imitatio, qui per caput alternis iurare consueuerunt. Porrò cùm patris sui exemplo per proprium caput iurat, ratū ac indubitatum esse indicat, quod pollicetur. Rhadamanthi autem iusiurandum erat, quod quidem quamuis essset uerissimum, nullum tamen deum asciseeret. Notum est, Socratem per canem & ansirem iurare solere.

Haec eadem matrique tuae, generique manebunt.
Sic ait illacrymans, humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem uagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuuias, galeam fidus permutat Alethes.

[illegible]

Sic ait illachry.] Homerus lib. Iliad. decimo: [illegible]

Lycaon.] Lam ab artifice Cretensi. Addit Gnosium, ad differentiam Lycaonis Pelasgi F. quem in lupum fabulae mutatum tradunt.

Protinus.] Homerus Iliad. x. [illegible]

Primorum manus.] Libro eodem: [illegible]

Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorū manus ad portas, iuuenumque senumque
Prosequitur uotis. nec non & pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque uirilem,
Multa patri † mandata dabat portanda: sed aurae
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen antè futuri
Exitio, passim * somno, uinoque per herbam
Corpora fusa uident, arrecto littore currus
Inter lora, rotasque uiros, simul arma iacere,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore loquutus:
Euryale, audendum dextra, nunc ipsa uocat res.
Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A' tergo possit, custodi, & consule longè.
Haec ego uasta dabo, & lato te limite ducam.
† Haec memorat, uocemque premit, simul ense superbū
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur,
Sed non augurio potuit depellere pestem.

† al. portāda dabat mandata.

* al. vino, somnoque.

Qui forte.] Prosopographia, à regia dignitate, & augurandi scientia, & habitu, quo ab his oppressus fuit.

† al. Sic

Sed non augurio.] Iliad. 2. [illegible]

Fatali enim necessitati nullo augurio occurri potest. Caeterùm totus ille locus, Egressi superant fossas, sumptus est ex Iliad. x uerba Poetae adscribam, ut utrunque locum studiosi inter se conferre possint: [illegible]

Rex idem.] Olim quoque alibi reges antiquitus sacerdotio fungi solere. Et postea urbe condita, tanta dignitati augurandi scientiae accessit, ut reges in eorum collegium adscribi uoluerint. Talem Poeta facit hic Rhamnetem, & regem & augurem.

Treis.] Enumerat eos Poeta, quos Nisus castra hostium ingressus interfecit.

Serranū.] A' studio praesenti, forma, & multa crapula. Hunc non periturum fuisse ait, si totam noctem in multam usque lucem ludendo potandoque exegisset.

Impastus ceu plena leo per.] Illustrat cadem à Niso editā ea nocte, comparatione. Hanc sumpsit ex decimo Iliados Homeri

Treis iuxtà famulos temerè inter tela iacentes,
Armigerumque * premit Rhemi, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem atro tepefacta cruore
Terra torique madent, nec nō Tamyrūque Lamūque,
Et iuuenem Serranum: illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque iacebat
Membra deo uictus: foelix, si protinus illum
Aequāsset nocti ludum, in lucemque tulisset,
Impastus ceu plena leo per ouilia † turbans,
(Suadet enim uesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes, incensus & ipse
Perfurit. ac multā in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumque subit, * Rhetūque Abarimque,
Ignaros: Rhetum uigilantem, & cuncta uidentem,
Sed magnum metuens se post cratera tegebat.

* al. Rhemi premit.

† al. turbā,

* al. Rhetumque.

[illegible] De Diomede, qui cedibus grassabatur in Thracas Rhesi occisi socios. Carpere gramen.] Hom. de equis Rhesi: [illegible]

Hospitio cū.] Apud uetere

teret monstrat, ut hos- spites invicem hospi- talia munera mitte- rent, symbola mitti- ... de fit tertium hospi- talis. Bullis.] Or- namenti bullam pu- tant fuisse, quo ute- bantur illi qui trium- pharent: & in ea re- mediũ inclusum fuis- se efficax adversus in- vidiã. Hinc pueri bul- lati, & praetextati, quòd bulla & praetex- ta veste nobilium libe- ri insigniuntur, in o- men futurae virtutis.

Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpureã vomit ille animã, & cũ sanguine †mixta
Vina refert moriens. hic furto fervidus instat.
Iamq; ad Mesapi socios tendebat, *ubi ignem
Deficere extremum, & religatos ritè videbat
Carpere gramẽ equos: breviter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimia caede, atq; cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Poenarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
Multa virũm solido argento perfecta relinquunt,
Armaq; craterasq; simul, † pulchrosq; tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quae mittit dona, hospitio cùm iungeret absens
Caedicus, ille suo moriens dat habere nepoti,
Post mortem * Rutuli bello † pugnaq; potiri,
Haec rapit, atq; humeris nequicquã fortib. aptat.
Tum galeam Mesapi habilem, cristisq; decoram
Induit. excedunt castris, & tuta capessunt.

† al. mistas
* al. ubi
† al. pectora- que
* al. bello Rutuli.
† al. praeda- que.

Interea praemissi equites ex urbe, &c.] Tri... ... mox sunt insequu- te. Estq; occasio in- sequutae caedis Nisi & Euryali. ... Galea.] ... verisimi- li. State viri, quae causa viae est?] Dio- medes & Ulysses Dolo- nem fugientem cursu assequuti, multumq; auri pro vita redimen- da offerentem, ita allo- quuntur: [illegible]

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Caetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno, regi responsa ferebant:
Ter centum scutati omnes * Volscente magistro.
Iamq; propinquabant castris, muroq; subibant,
Cùm procul hos laevo flectentes limite cernunt,
Et galea † Euryali sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorẽ, radiisq; adversa refulsit. {Volscẽs,
Haud temere est visum, cõclamat ab agmine Vol-
State viri, quae causa viae? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
Obiiciunt equites sese ad divortia nota
Hinc atq; hinc, omnemq; * abitum custode coronant.
Sylva fuit latè dumis, atq; ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undiq; sentes.
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebrae ramorum, onerosaq; praeda
Impediunt, fallitq; timor regione viarum.
Nisus abit, iamq; imprudens evaserat hostes,
Atq; † locus, qui post Albae de nomine dicti
Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat.

† al. Vol- scente
† al. Eurya- lum
* al. aditũ
† al. locos.

[illegible] Verba sunt Ulyssis. Coronant.] Idest, cingunt, ne possint effugere. Homer. du- ... Graecorũ duces indaginibus torno parat, feras in locis sylvosis insectantibus ... Sylva fuit latè dumis, &c.] Descriptio sylvae ab arborum generibus. Albani, cum.] A ratione nominis.

Euryale infoe- lix.] Pathos ... Quid faciat?] Pathos à dubitatione. Tu dea, tu prae- sens nostro succur- re.] Decretũ in implo- rat ... Pri- mũ diluculo dici, quo luna supra terram est, ad quam pugnandum erat. Deinde ipse ... & venatoris fi- lius, ... telum per- ... in hostes ...

Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:
Euryale infoelix, qua te regione reliqui?
Quave sequar? rursus perplexũ iter omne revol- {vens
Fallacis sylvae, simul & vestigia retrò
Observata legit, dumisq; silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentũ.
Nec lõgũ in medio tẽpus, cùm clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalũ, quẽ iã manus omnis
Fraude loci, & noctis subitò turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra,
Quid faciat? qua vi iuvenẽ, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat? & pulchrã properet per vulnera mortẽ?
Ocyus adducto torquens hastile lacerto
Suspiciens altam lunam, sic voce precatur:
Tu dea, tu praesens nostro succurre labori,

... tingit, atque in feras assuefecerat. Postremò in sylva, atque solitu- ... quibus ipsa prae- sideat Latonia, à La- tona matre: eadem & Diana, Luna, Proser- pina, Hecate, Cyn- thia, Delia, aliisq; no- minibus appellatur. Hyrtacides.] A sua patriis in eam pie- tate, religione, & me- ... Thel- lo.] Quid porro sit ... alii explicant satis.

A *fatis.* Hunc sine.] *Petitio.* Vmbras.] *tenebras dubias: non*

Astrorum decus, & nemorum Latonia custos:
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis uenatibus auxi,
Suspendiue tholo, aut sacra ad fastigia fixi,
Hũc sine me turbare globũ, & rege tela per auras.
Dixerat, & toto connixus corpore ferrum
Conijcit: hasta uolans noctis diuerberat umbras,
Et uenit aduersi in tergum Sulmonis, ibiq;
Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.

frustrà fuit illa inuocatio.

Diuersi circũ.] *Rutuli, admirati unde telũ in Sulmonem per tenebras profisceretur. Pacuuius in Medea: Diuersi circũspicimus, horror percipit.* Idem.] *Nisus.* Tu tamẽ.] *Loquitur Euryalo. Ennius in 1.*
Nec pol homo quisquam faciet impunè animatus
Hoc, nisi tu: mihi [illegible] *calido das sanguine pœnas.*
Me, me, adsũ.]

† al. Tunc

B

Voluitur ille uomens calidũ de pectore flumen,
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circumspiciunt. hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure:
Dum trepidant, it hasta Tago per tẽpus utrunq;
Stridens, traiectoq; hæsit tepefacta cerebro.
Sæuit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Autorem, nec quò se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolues amborum, inquit simul: ense recluso
Ibat in Euryalum † tum uerò exterritus amens
Conclamat Nisus, nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem
Me, me, adsum qui feci, in me conuertite ferrum,
O' Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste, nec ausus,
Nec potuit: cœlum hoc, & conscia sydera testor:
Tantum infœlicem, nimiumq; dilexit amicum.

Epizeuxis: hoc est, subiunctio eiusdem dictionis, sine interstitione, uehementia causa. Mea fraus.] *Excusat amicum à facultate & uoluntate: & proprium crimen, si modò crimen est dicendum, confitetur.* Cœlum.] *Cõfirmat præsentium corporum cœlestium testimonio, confessionem suam.* Tantum infœlicem. *Epiphonesis, in pium amorem Nisi.*

Talia dicta.] *ἔφατο, Nisus uidelicet, ut sua interpellatione & indicio, ferrũ libratũ ab amico auerteret.* Voluit'.] *Pathos ab attestatiõe rei uisæ, et hypotyposi deficiẽtis in ipso uulnere.* Purpure'.] *Pathos, à collatione. Narcissũ uidetur innuere, quẽ in Bucolicis purpureũ uocat, regiũ puerũ in florem hunc cõuersum. Hom. Iliad. Θ.*
μήκων δ' ὡς ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥ τ' ἐνὶ κήπῳ
καρπῷ βριθομένη νοτίῃσί τε εἰαρινῇσιν.
Moratur.] *cũ illo solo cõgreditur, eũq; unũ sternere conatur.* Rotat.] *Hypotyposis Nisi, hinc illinc perturbãtis hostes ferro, & excipiẽtis Volscentem incautũ.*

* al. Transabijt
† al. lapsoue
* al. Volcentem
† al. Volcẽte
* al. secius
† al. exanimum
C
* al. Volcẽtem exanimum
† al. tepidumq; recenti: al. tepidaque madentẽ

Talia dicta dabat: sed uiribus ensis adactus
* Tansadigit costas, & candida pectora rupit.
Voluitur Euryalus leto, pulchrosq; per artus
It cruor, inq; humeros ceruix collapsa recumbit.
Purpureus ueluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens, † lassoue papauera collo
Demisêre caput, pluuia cùm fortè grauantur.
At Nisus ruit in medios, solumq; per omnes
* Volscentem petit, in solo † Volscẽte moratur.
Quẽ circũ glomerati hostes hinc comin' atq; hinc
Proturbant: instat non * segnius ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Cõdidit aduerso, & moriens animã abstulit hosti
Num super † exanimem sese proiecit amicum
Confossus placidaq; ibi demum morte quieuit,
Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori uos eximet æuo,
Dum domus Aeneæ, Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, spolijsq; potiti,
* Volscentem exanimem flentes in castra ferebãt.
Nec minor in castris luctus Rhamnete reperto.
Exangui, & primis unà tot cæde peremptis,
Sarranoq;, Numaq;: ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesq; uiros, † tepidaq; recentem
Cæde locum, & plenos spumanti sanguine riuos.
Agnoscunt spolia inter se, galeamq; nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

Fortunati.] *Exclamatio in fidem amicitiæ amborum, quibus immortale nomen & celebrem famã apud omnem posteritatem uirtute carminum suorum pollicetur Poëta. Carmine enim, ut ait Naso, fit uiuax uirtus, expersq; sepulchri est.* Immobile saxum.] *Hoc est, ipsum Capitolium tenebit. Perpetuitatem imperij Pop. Roman. promittit, fatorum urbis & imperij ignarus. Porrò, quod ad Terminum lapidem, qui reliquis dijs excedentibus, unus manserit immobilis, adeoq; ne Ioue quidem cedere unus uoluerit, uide Liuium, Ouid. Lactantium, Angelum Politianum, & alios.*

Et iam prima.] *Homer. lib. Iliad. undecimo:*
ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὄρνυθ' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσι.

* al. acies. in prælia cogit Quisq; suos:

Et iam prima nouo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam Sole infuso, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma uiros, armis circundatus ipse
Suscitat, æratasq; * acies in prælia cogit,

Spectat autem hæc aurora descriptio, ut cædes

Quisq; *suos, *uarijs acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis (uisu † miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur
Euryali & Nisi.
Aeneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuêre aciem: nam dextra cingitur amni,
Ingentesq; tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti: simul ora uirûm præfixa *uidebāt
Nota nimis miseris, atroq; fluentia tabo.
Interea pauidam uolitans pennata per urbem
Nuncia Fama ruit, matrisq; *allabitur aures
Euryali: at subitus miseræ calor ossa reliquit,
Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa.
Euolat infœlix, & fœmineo ululatu
Scissa comam, muros amens, atq; agmina cursu
Prima petit: non illa uirûm, non illa pericli
Telorúmq; memor, cœlū dehinc questib. implet:
*Hunc ego te Euryale aspicio? tune † illa senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu terra ignota canibus data præda Latinis,
Alitibusq; iaces, nec te tua *funera mater
Produxi, pressiue oculos, aut uulnera laui
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesq;
Vrgebam, & tela curas solabar aniles.
Quò sequar? aut quæ nūc artus, auulsaq; mēbra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers, † quæ sum terraq; mariq; *sequuta?
Figite me (si qua est pietas) in me omnia tela
Conijcite, ô Rutuli, me primam absumite ferro:
Aut tu magne pater Diuûm miserere, tuoq;
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo.
Quando aliter nequeo crudelē abrumpere uitā.
Hoc fletu cōcussi animi, mœstusq; per omnes
It gemitus, torpent infractæ ad prælia uires,
Illam incendentem luctus Idæus, & Actor
Ilionei monitu & multum lacrymantis Iüli
Corripiunt, interq; manus sub tecta reponunt.

*al. suas. *al. uarijsq; † al. mirabile) *al. monebant. † al. adlabitur *al. Hunc ego te † al. ille *al. funere † al. hoc *al. secuta?

des Nisi & Euryali pa tefacta ad claram lucem, luctum planè tragicum inter Troianos conciret. Rumoribus.] *Duos Troianos pulcherrimum facinus ausos, tantam stragem in castris nocte ... edidisse.* Ora uirûm præfixa.] *Capita hastis hic præfixa refe runt Hectorem Homericum, quem loro pedibus perterebratis inserto, circum muros raptabat Achilles.* Matrisq; allabitur.] *Homer. li. Iliad. 22. de Hecuba, quæ Hectorem è mœnibus raptari ab Achille conspicata, comam uellit, & flammeam per indignationem humi deijcit:*

" —ἡ δέ νυ μήτηρ
" τίλλε κόμην, ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτρην,
" τηλόσε, κώκυσεν δὲ μάλα μέγα παῖδ' ἐσιδοῦσα.

Quem & luget pater, & uniuersa ciuium multitudo. Ad postremum, seruus nuncius ad Andromacham, telam in gynaceo texentem uenit. Hanc refert hic mater Euryali, quæ dilapsis & pensis & radijs è manibus, clamore & eiulatu omnia miscet. Homer. de Androm lib. eod.

" —ἡ γάρ οἱ ἐτήτυμος ἄγγελος ἐλθὼν
" ἤγγειλ' ὅττι ῥά οἱ πόσις ἔκτοθι μίμνε πυλάων.
" ἀλλ' ἥ γ' ἱστὸν ὕφαινε μυχῷ δόμου ὑψηλοῖο,
" δίπλακα μαρμαρέην, ἐν δὲ θρόνα ποικίλ' ἔπασσε.

A Nuncia fama ruit.] *Excitur Andromacha ad luctū, eiulatumq; è turribus acceptum:*

" κωκυτοῦ δ' ἤκουσε
" καὶ οἰμωγῆς ἀπὸ πύργου.
" τῆς δ' ἐλελίχθη
" γυῖα, χαμαὶ δέ οἱ ἔκπεσε κερκίς.

Excidit in terram è manibus radius. Hæc duas pedissequas adsciscit, cum quibus muros petit:

" —μεγάροιο διέσσυτο μαινάδι ἴση
" παλλομένη κραδίην, ἅμα δ' ἀμφίπολοι κίον αὐτῇ.

B Cœlū dehinc.]

" αὐτὰρ ἐπεὶ πύργον τε καὶ ἀνδρῶν ἷξεν ὅμιλον,
" ἔστη παπτήνασ' ἐπὶ τείχει, τὸν δ' ἐνόησεν
" ἑλκόμενον πρόσθεν πόλιος.

Hūc ego te Euryale aspicio?] *Querela matris Euryali, amplificādi luctus causa: qualis illa item est Andromaches, quæ statim sequitur:*

" Ἕκτορ, ἐγὼ δύστηνος· ἰῇ ἄρα γεινόμεθ' αἴσῃ
" ἀμφότεροι, σὺ μὲν ἐν Τροίῃ, Πριάμου κατὰ δῶμα.

Heu terra ignota canibus, &c.] *Pathos à loco.*
C *Cæterùm tota hæc lamentatio, ut illa Andromaches, undique pathetica est.* Funera mater.] *Ab officijs piorū parentum.* Hoc fletu concussi.] *Apud Homerum lugent solæ mulieres:*

" ὣς ἔφατο κλαίουσ', ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlumq; remugit:
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac uellere uallum.
Quærunt pars aditum, & scalis ascēdere muros.
Quà rara est acies, interlucetq; corona
Non tam spissa uiris, telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, & duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoq; infesto uoluebant pondere si quà
Possent tectā aciem perrūpere, cùm tamē omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec iam sufficiunt: nā qua globus imminet ingēs,
Immanem Teucri molem uoluuntq; ruuntq;

At tuba.] *Præparatio ad oppugnationē, quā primū summatim graphicè describit, atq; inde particulatim eam enarrat.* Cœlūq;.] *Planè tragicè.* Testud.] *Erat autē testudo, bellica machina, curuata in modum testudinis.* Implere.] *Hysterō proterō.* Assueti.] *Et multa exercitatiōe.*

Voluūt.] *Polysyndetō, Voluūtq; ruūtq;: quod idem alibi propemodum Græcorū imitatione prouerbialiter extulit, Rapiuntq; feruntq;, ἄγουσι καὶ φέρουσι, aguntq; feruntq;: pro eo quod est, hostili more populari, aut infestare. Terent. in Adelphis: Cæteros ruerē, agerem, raperem, tunderem, prosternerem.*

Quæ

A

Quæ strauit Rutulos latè, armorumq́; resoluit
Tegmina, nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere uallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus uisu quassabat Hetruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius igneis:
At Messapus equûm domitor, Neptunia proles
Rescindit uallum, & scalas in mœnia poscit.

† al. Calliope.

Vos ô † Calliopæ, precor aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisq; uirûm demiserit Orco:
Et mecum ingenteis oras euoluite belli.
Et meministis enim diuæ, & memorare potestis.

Vos ô.] *Iteratam inuocationē, difficilē locum ingressurus: idq́; imitatione Homerica.*

Vos ô.] *Vnius Calliopes nomine, omnes simul inuocat: posita specie pro genere: qua figura initio operis dixit, Musa mihi causas memora: pro, Musæ memorate: & in 7. Nunc age, qui reges Erato: pro, ô Musæ.*

Et mecum ingenteis.] *Ennius in 6.*

Quis potis ingenteis oras euoluere belli?

Oras.] *extrema, uel principia: ut dixit Quintil. Oras soluentibus bene precemur.*

Et meministis.] *Homer. in Iliad.*

ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε, ἴστε τε πάντα.

Vt pondus proinde habeat narratio, & similitudinem ueri, fingit Musas oppugnationem & cædem memorantes.

B

Turris erat uasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna loco, summis quam uiribus omnes
Expugnare Itali, summaq́; euertere opum ui
Certabant: Troes contrà defendere saxis,
Perq́; cauas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima uento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraq́; malorum
Velle fugam, dum se glomerant, retroq́; residunt
In partem, quæ peste caret, tum pondere turris
Procubuit subitò, & cœlum tonat omne fragore,
Semineces ad terram, immani mole * sequuta;
Confixiq́; suis telis, & pectora duro
† Transfixi ligno ueniunt, uix unus Helenor
Et Lycus elapsi: quorum primæuus Helenor
Mæonio regi, quem serua Licymnia furtim
Sustulerat, uetitisq́; ad Troiam miserat armis,
Ense leuis nudo, parmaq́; inglorius alba.
Isq́; ubi se Turni media inter millia uidit,
Hinc acies, atq; hinc acies astare Latinas:
Vt fera, quæ densa uenantum septa corona
Contra tela furit, seseq́; haud nescia * mortis
Inijcit, & saltu supra uenabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostes
Irruit: & quà tela uidet densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaq́; certat
Prendere tecta manu, sociûmq́; attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu teloq́; sequutus
Increpat his uictor: Nostrásne euadere demens
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum patre reuellit.
Qualis ubi aut leporē, aut candēti corpore cygnū
Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis,
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus: undiq; clamor
Tollitur, inuadunt, & fossas aggere complent,
Ardentes tædas alij ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo, atq; ingenti fragmine montis
Lucetium portæ subeuntem, igneisq; ferentem:
Emathiona, Liger, Chorinæum sternit Asilas:

* al. secuta.

† al. Transfixi.

C

* al. morti

Turris erat uasto suspectu.] *Descriptio turris ab altitudine, & opportuno, quā hostes undiq; oppugnare primùm fuêre adorti.* Cœlū.] *Hyperbole.* Primæuus Helenor.] *Ab ætate immatura ad militiam, & parentibus.*

Licymnia furtim.] *Ex hac furtiuo cócubitu fuerat natus, & educatus, & ante annos maturos arma indutus. Filium enim famliâs à patre mancipatum, ut capite diminutum, ad militiam sacramēto rogare, aut ullo modo admittere, nefas ueteribus fuit: & seruilis conditio: atque hi minus capite diminuti dicebantur.*

Vt fera.] *Notatur hic locus apud Macrob. ut qui Homericā maiestatem nō æquet. Hom. Iliad. 12.*

ὡς δ' ὅτε [illegible]
[illegible]

ἀμφὶ δ' ἐν χαρμῇ, τῶν δ' οὔ ποτε [illegible]
[illegible]

Vides, inquit, in angustum Latinam parabolam esse contractam, ut nihil possit esse ieiunius? Græcam contrà, & uerborum & rerum copia pompam ueræ uenationis impleffe? Hæc ille: quasi uerò Poëtæ nostro copia defutura fuisset aut minus splēdidè comparasset, si uoluisset absque Laconismo totam Homericam collationem illam exequi.

Qualis ubi aut leporem.] *Hunc locum inter ea recenset; in quibus potest uideri Homerum superasse Maro. Sumpsit ex Iliad. 22.*

[illegible]

ἁρπάξων

Hic iaculo bonus, hic longè fallente sagitta.
Ortygium Cæneus, uictorem Cænea, Turnus.
Turnus, Ityn, Cloniúq;, Dioxippũ, Promulumq́;
Et Sagarim, & summis stantẽ pro turribus Idan.
Priuernũ Capys. hũc primò leuis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manũ proiecto tegmine demens
Ad uulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et læuo† infixa est lateri manus, abditaq; intus
Spiramenta animæ letali uulnere rupit.

† al. affixa

ἀρπάξας ὃ ἄρ' ἀ-μοιβὸ, ὃ πῆξα λα-χών.

Castrũm hæc expugnatio turris expressa est ad castrorũ Græcorũ oppugnationẽ, Iliad. 12. in qua Sarpedon ad eundẽ modum propugnaculum conuellit, & Hector saxo portas deijcit: ut hic partem muri, & Lycum muros tenentem, Turnus. Vndique clamor.] Homer. Iliad. 12.

αὐτοὶ δὲ τρωὶοι σὺν τείχει ἐυρυχθέντες

ὄρουσ', ἐολώς δὲ δοὶ γένοι ἐάλε ...

... ἐπὶ τάφρον ...

Ilioneus saxo.] Homerus Iliad. 12. de Hectore portas saxo deijciente:

ἕκτωρ δ' ἁρπάξας λᾶαν φέρε, ὅς ῥα πυλάων ἑστήκει πρόσθεν πρυμνὸς παχύς.

Emathio.] Ludus pugnæ, in qua ... ἄλλοι. Sagarim.] A' fluuio Phrygiæ Sangario.

Stabat in egregijs Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydẽ, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens
Eductum Martis luco, †Symethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrecta extendit harena.

* al. Simæthia.

Arcentis.] Personæ descriptio, à genere armorum, habitu, forma, & loco in quo educatus fuerat.

Pictus.] Phrygio opere intertextam, quia ipse Phryx. Eductum syl.] A' loco educationis, in Sicilia ad Symethum amnem. Placabilis ara Palici.] Dij Palici duo in Sicilia colebantur, quos omnium primus Aeschylus literis celebrauit, reddita simul eorum nominum etymologia. In Sicilia Symethus fluuius monstratur, iuxta quem nympha Thalia Iouis compressu grauida, cùm Iunonis metu precata esset, ut sibi terra dehisceret: optatum tulit. Cùm iam partitudo instaret, ferunt iterum diducta terra, eam gemellos peperisse, appellatosq; Palicos, ἀπὸ τοῦ πάλιν ἱκέσθαι, quòd iterum è terra prodissent. Haud procul inde modici lacus sunt illi quidem, sed uasta profunditate, semperq; aquam rebullientes, quos incolæ crateres cognomine Dellos nuncupãt: existimántq; eos fratres Palicos esse, summisq; honoribus coluntur. Sed nulla in re religiosius, quàm circa iusiurandum eorum numen uenerantur. Etenim cùm negati furti, aut alterius rei fides quæritur, & iusiurandum à suspecto exigitur, uterque ab omni contagione mundi, inquit Macrob. ad crateras accedunt, accepto prius fideiussore à persona, quæ iuratura est, de soluendo eo quod peteretur, si addixisset euentus. Illic inuocato loci numine, testatum faciebat esse iurator, de quo iuraret. Quod si fideliter faceret, discedebat illæsus. Si uerò subesset iurejurãdo mala conscientia, mox in lacu amittebat uitam falsus iurator. Hæc res ita fratrum religionem cõmendabat, ut crateres quidem implacabiles uocarentur. Nec sine diuinatione est Palicorum templum. nam cùm Siciliam sterilis annus arefecisset, diuino Palicorum responso admoniti Siculi, heroi cuidam certum sacrificium celebrauerunt, & reuertit ubertas. Qua gratia Siculi omne genus frugum congesserunt in aram Palicorum. ex qua ubertate ara ipsa pinguis uocata est. Hæc est omnis historia, quæ de Palicis, eorumq; fratribus, in Græcis tantummodò literis inuenitur: quas Maro non minus quàm Latinas hausit. Hæc eò libentius ex Macrobio retulimus, ut Seruij deliramenta & somnia exponeremus. Itaque Arcentis filius circa aram Palici placabilem, in luco Martis in Sicilia, ad Symethium amnem liberaliter educatus fuit. Multa de Palicis Diodor. Siculus lib. undecimo, quæ ex alijs petere licebit. Ferrugineus color ferro ardenti, aut certè ferrugini similis est, qui & Hyacinthinus appellatur à poëtarum maximo: Ferrugineos hyacinthos. B C

Ibera.] Loquitur hic de Iberis, inter Albanos & Colchos sitis: unde olim in Hispanias uenêre, qui amni Ibero, & ipsi Hispaniæ nomen fecerunt.

Tum primùm bello celerem intendisse sagittã
Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemq; manu fudisse Numanum:
Cui Remulo cognomen erat, Turniq; minorẽ
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primã ante aciẽ digna atq; indigna relatu
Vociferans, tumidusq; nouo præcordia regno
Ibat, & † ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum, ualloq; teneri.
Bis capti Phryges, & morti prætẽdere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam? quæ uos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlysses.
Durum à stirpe genus, natos ad flumina primũ
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & undis.
Venatu inuigilant pueri, syluasq; fatigant,
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

† al. ingẽtẽ

Bis capti.] Numani oratio cõuiciorũ referta. Hæc admirandis conuicijs Turni & suorum uirtutẽ, ab omnis ætatis studijs uehit, & uicissim Troianorum imbelliam ac mollitiem amplificando uituperat. Bis capti.] Ostendimus alibi, ter Troiam diuersis temporibus fuisse captam: unde gẽtis uniuersæ mollitiem coarguit.

Digna atque indigna relatu.] indigna relatu, dixit: pro, multa confusè effundere, ut quæque in buccam sine iudicio ac prudentia uenerunt.

Italiam] subaudi, uobis promisit, aut simile quiddam.

Dementia adegit?] huc cursum uestrum uertere. Antepõnit magnificus ac gloriosus uirtutis suæ ostentator, Italos Græcis, à quibus Troia capta fuit. Athenæus ostendit, ex Phrygia lautissima

At patiens operum, paruoq; assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, uersaq; iuuencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat uires animi, mutatq; uigorem.
Canitiem galea premimus, semperq; recentes
Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice uestis.
Desidiæ cordi, iuuat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O' †uere Phrygiæ, neq; enim Phryges, ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana uos, buxusq; uocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma uiris, & cedite ferro.

†al. uere

deterrima mancipia, ut ex Arcadia auxiliares optimos mitti solere: unde etiam prouerbium natū. Phryx non nisi plagis emendatur. Itaque cùm hic Numanus eos Phryges uocat, notat eorum & barbariem, & seruilia ingenia.

Durita] *Immodica atq; inepta iactatione amplificat disciplinam Italicam, à situ, & omnis ætatis, & exercitatione.* Natos ad flu.] *ab infantium puerorumq; habitu.* Natos.] *Galenus alicubi præcipit, infantes sale aspersos fasciis inuoluendos: hoc est, ut Auicenna docet, ut perluantur aqua, in qua colliquatum sit sal, ut ita commodè cutis & umbilicus occalescere incipiant, ore ac naribus intactis. Sed & quibusdam*
B *mos fuit, infantem frigida lauare, refragante Galeno, à quo id ceu inutile reijcitur. Sed illa consuetudo à barbaris quibusdam retenta fuit, ut frigido flumine infantes ablueret: uel tenui amiculo, ad corporis robur colligendum conuestirent, ut apud Gallos. Et hic mos etiam Rutulis fuit, uel hoc Numano ridiculo ostentatore teste. A' seueritate Italorum ac robur iactitat.* Venatu] *ab infantia, ad pueritiam transit.* At patiens.] *A' iuuentute ostenditur.* Versaq;.] *Casosyndeton, & homœoteleuton.* Senectus] *A' uigore senectutis.* Prædas.] *Talia hanc genti semper fuisse, sicut apud Aegyptios omnia furta quondam licita erant.* Vobis picta] *A' signis, & habitu diuersa Troianorū ingenia exprobrat. Cultus enim externus animos uel uiriles, uel molles satis declarat.*
Croco.] *Crocoton uestem dicit delicatam, fimbriatā croceam, qua potissimùm mulieres utebantur. Herculē quondam olim, quòd effœminatus Omphalæ seruiret, Crocotophoron pingebant. Unde, si quando honos indignis additur, prouerbialiter dici solet, Crocotō felis.* Tunicæ]

manic.] *Ab habitu. Probro dat Troianis, quòd manicatas haberent tunicas: nā huiusmodi olim nō sine magno probro induebantur, authore Gell. χειριδωτοὺς Græci uocant: id est, manulcatas, aut manuleatas, manulitataue. Cic. in Catilin. Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut barbatos uidetis, manicatis & talaribus ac strictis tunicis amictos, nō togis. Hinc prouerbium natum est, χειριδωτὸν ἀνθρώπινον, Manicato amiculo: de manicis uestium oblongis, quòd manus offendant.* Mitræ.] *Vide lib. 4. Hom.* [illegible] *Hæc maledicentia quid aliud est, quàm bellare linguis?* Dindyma.] *Dindymon mons Cyzici est, sacer Matri deûm, quòd gemina ubera fundere uideatur. quanquam uniuersa Phrygia sacra illi dea est. In eo monte Corybantes sibi sacra instituunt. Ab hoc Mater deûm Dindyme, & Dindymene item est dicta: ut Berecynthia, à monte Phrygiæ Berecyntho. Nostri Grammatici uolunt neutrum plurale tantùm esse, Græci etiam numero singulari Dindymum dicunt: Apollonius enarrator,* [illegible] Biforem] *sinistrā dicit, quæ duo foramina, ut dextra unum habebat. Hanc tibiam sacris Cybeles tribuunt, quòd orgyastica fuerit: hoc est, concitatrix & inflantis os uultumq; deformatrix. Qua de causa fabulantur eam à Pallade abiectam, quam ipsa repererat, reprehensa deformitate oris. Tibiarum apud ueteres plures fuisse species constat: interq; eas una fuit, quæ à Libybus Plagiaulos dicebatur, ex loco: Elymos ex buxo fuit, inuenta à Phrygibus quam Poëta hic innuit, cùm dicit. Buxusque uocat Berecynthia. Inuenêre etiā Phryges lugubrem tibiam, qua Cares primū cœpêre uti. Reliquas tibiarū species prætermitto studio, ne in annotando sim æquo longior.*

Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius, neruoq; obuersus equino
Contendit telum, diuersaq; brachia ducens
Constitit ante Iouem supplex per uota precatus:
Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras, aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat & pedibus qui spargat arenam.
Audijt, & cœli genitor de parte serena
Intonuit læuum: sonat unà letifer arcus,
†Effugit horrendum stridens *elapsa sagitta,
Perq; caput Remuli uenit, & caua tempora ferro
Traijcit. I, uerbis uirtutem illude superbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittūt.
†Hoc tātum Ascanius: Teucri clamore sequūtur,
Lætitiaq; fremunt, animosq; ad sydera tollunt.
Aetherea tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies, urbemq; uidebat,
Nube sedens, atq; his uictorem affatur Iulum:
Macte noua uirtute puer, sic itur ad astra.

*al. Effugit
*al. allapsa.
al. adducta
al. [illegible]

Talia iactantē.]
C *Laudem casi hostis proscit, uel ob id tribuit Ascanio, ut futuræ uirtutis specimen in eo declaret.*
Et statuā.] *Exponit quæ dicat dona.*
Aurata] *Seruatur mos etiamnū hodie in triumphis, ut insignium taurorum cornua inaurentur, & eorum qui principibus ut honorary donantur.* Statuam.] *Dixerit statuam. Antiquitus à sacrificantibus obseruabatur superstitiosè, si hostia ad aras admota, inuita ac*

resistans traheretur, ac uehementer reluctata fuisset, ut amoueretur, quia eam inuito deo offerri putabant. Ideo significanter dicit Ascanius, Statuam: quasi tibi gratam, uolentem libentemq; ibi sistam ac mactabo. Candentē] *Non ut ferrum dicimus candere: sed candentem, pro candidum, nitidum, ac præpinguem, forma ac quantitate matri æqualem.*
Cornu] *A' signo pinguem nouet.*
Intonuit læ.] *Lœ-ua fulmina, ac tonitrua*

Dijs genite, & genituræ deos: iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato uentura resident.
Nec te Troia capit. simul hæc effatus, ab alto
Aethere se mittit, spiranteis dimouet auras,
Ascaniumq́; petit. forma tum uertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisæ
Armiger antè fuit, fidusq́; ad limina custos,
Tum comitē Ascanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longæuo similis, uocemq́; coloremq́;,
Et crines albos, & sæua sonoribus arma,
Atq; his ardentem dictis affatur Iulum.
Sit satis † Aeneide, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis. primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non inuidet armis.
Cætera parce puer bello. sic orsus Apollo,
Mortaleis medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Agnouere deum proceres, diuinaq; tela
Dardanidæ, pharetramq́; fuga sensere sonantem.
Ergo auidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasq́; in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris,
Intendunt acreis arcus, amentaq́; torquent.
Sternitur omne solum telis, tum scuta cauæq́;
Dant sonitum galeæ * flictu, pugna aspera surgit:
Quantus ab Occasu ueniens pluuialibus hœdis
Verberat imber humū, quā multa grādine nimbi
In uada præcipitāt, cùm Iuppiter horrid' Austris
Torquet aquosam hyemē, & cœlo caua nubila rū- (pit.
Pandarus & Bitias Idæo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit luco syluestris Hiera,
Abietibus iuuenes patrijs & montibus æquos.
Portam † quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis: ultroq; inuitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra ac læua pro * uiribus astant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Siue Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaq́; cœlo
Attollunt capita, & sublimi uertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut uidere patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mauortius Hæmō,
Agminibus totis aut uersi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine uitam.

cœlo sereno, dixit [illegible] *ubi auspicata fuisse.* Letifer.] *letū: hoc est, præsentem mortem adferens. Sabinus legit, fausser.* Verbis.] *Leonis* [illegible]. Bis capti.] *Amara derisio calamitatis Numani, ueteris* [illegible]. Macte.] *Victoriosus Ascanius, non solum horum, sed & deorum applausu excepta est: Macte uirtute esto.* Deos.] *A' cuius stirpe nascentur dij: ut Romulus, Cæsar, Augustus.*

† al. Aeneada. al. Aeneide.

Hœdis.] *Hœdi duæ stellæ sunt, in manu Heniochi, siue aurigæ, quartæ & quintæ magnitudinis. Germanic. Cæsar in Aratum:*
—et manus hœdos
Ostendit nautis inimicum sydus in undis.
A' Græcis ἔριφοι *dicuntur. Quorum autem occidente 4. nonas Octob. Heniocho matutino. Cæsaris corona incipit oriri, Hœdi uespere 8. Idus Octob. occidunt. Turbidum sydus & uehemens suo exortu, ut sunt stellæ, Orion, Arcturus, & Libra occasus. Tantus telorum imber est exortus.*

* al. afflictu

† Macrobius legit, quæ imperio ducis est commissa.

* al. turrib.

Ventura.] *Augustum.* [illegible] *Subobscurè ad Iulium dictatorem, & Augustum respicit, qui tempo à bellis peccarunt.* Buten.] *Personæ descriptio à muneribus, quib. sub Anchise functus fuerat.* Omnia.] *Ethos, & hypermetrum.* Aeneide.] *aliqui Aeneide legunt.* Apollo.] *Propter arcū, & sagittas, quibus & ipse usus Pythonem interfecit.*

[illegible] *milites duos modò temporibus comparat, modò à splendore cristarum in galeis eos circumscribit rursum ad archetypum arborum, addita fluminum celebritate, æquat. Locus Homericus extat Iliad. duodecimo, quē eo studio adscripsi, ut studiosi præsentem conferre possint:*

[illegible Greek]

Pandarus &.] *Transitio ad pulcherrimum facinus duorum Troianorum. Hos autem describit à parentibus, & loco educationis, tum autem à proceritate corporum. De luco isthoc suprà dictū est. Pandari Lycaonii filij meminit Homerus, ut qui misso telo, quo uulneratus fuit Menelaus, primus fœdus ictum uiolauit. De Pandaro sermo fuit in quinto.* Portam.] *Refertur hic locus in Saturnalibus Macrobianis, inter eos, in quibus Maro Homerum superasse uideri potest. Etenim apud Homerum lib. Iliados 12. narratur factum, quo uirtute Polypœtes & Leonteus pro castrorum portis stant, intrepidi immotiq́; Asium hostem opperientes. Comparantur arboribus, altis radicibus nixis tantum. At Vergilius inducit Pandarum, atque eius comitem Bitiam, ultrò aperientes portas, atque mira cum hostes stricto ferro excepturos, qui eas* [illegible] *essent irrumpere* [illegible] *quod laborabant* [illegible]

[illegible Greek]

Padi.] *Venetæ ditionis est Padus, oritur ex Alpibus Straboni, ut Rhenus & Ister: estq́; omnium fluuiorum in Europa circa fauces suas, præter Istrum, maximus. Eridanus à Græcis appellatur. Pomæradus, cum è gremio Vesuli montis oriri. Illustris fabula Phaetontis in primis celebratus est. Canis ortu augetur, liquatis niuibus, agris quàm nauigijs torrentior. Huius plena descriptio extat apud Plin. lib. 3. cap. 16. Nomen Pado factum est, à Picea arbore, quæ multa est in eius ripa, quæ Gallicè* [illegible] *uocatur. Athesis ex Alpibus Tridentinis fertur* [illegible]

Peruêre.]

A

Tum magis increscunt animis discordibus iræ,
Et iam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere lõgius audent.
Ductori Turno diuersa in parte furẽti,
Turbantiq; uiros, perfertur nuncius, hostem
Feruere cæde noua, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atq; immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresq; superbos:
Et primũ Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit iaculo: uolat Itala cornus
Aëra per *tenuem, stomachoq; infixa sub altum
Pectus abit, reddit specus atri uulneris undam
Spumãtẽ, & fixũ ferrũ in pulmone tepescit.
Tũ Meropẽ, atq; Erymãtha, manu tũ sternit Aphidnũ.
Tum Bitian ardentem oculis, animisq; frementem
Non iaculo (neq; enim iaculo uitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta phalarica uenit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitũ, & clypeũ super intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè
Constructam *ponto iaciunt, sic illa ruinam
Prona trahit, penitusq; uadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigræ attolluntur harenæ.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumq; cubile
Inarime, Iouis imperijs imposta Typhœo.

*al. tenuē.

*al. iaciunt Ponto.

Feruere.] *Enallage coniugationis.* Dardaniã.] *Ita dictam, à Dardania porta deletæ Troiæ.* Thebana.] *à parẽtib.* Phalari.] *Quid sit phalarica, & quod teli genus, ab alijs satis explicatur. Magni ardoris atque impetus oratio est.* Sustinuit.] *Amplificatio.* Ruũt.] *Homericũ illud graphicè reddit:* δούπησεν δὲ πεσών, ἀράβησε δὲ τεύχεα ἐπ' αὐτῷ. Qualis.] *Amplificatio casus à comparatione.* Baiæ *uicina admodũ sunt Cumis, quæ Chalcidensium coloniæ sunt.* Baias *à Baio comite Vlyssis dictas credũt.*

B

Euboico.] *Eubœa, longo tractu æquat Atticæ, Locridis & Bœotiæ oras. In hac Chalcis est, urbs peruetusta, opibus potens, & uirorum multitudine abundans. Atque ob id quondam multæ hinc coloniæ sunt deductæ, cùm in alias toto Orbe terras tum in Italiam. Eubœæ incolæ ab Homero Abantes dicuntur, ab heroë Abante, Neptuni filio: uel à Thraciæ gente, quæ ex Abis Phocidos insulam inuaserit, hodie* Nigropontum *uocant.* Prochyta alta tremit.] *Hyperbole ruinæ. Modicæ insulæ sunt inter Cumas & Siciliam κλυζόμεναι, λάπριαι, ἀσφαλισθεῖσαι, καὶ πέζαι. Prochyta auulsa Pythecusis est, ante promontorium Misenum. De Inarima, uel Arimis rectiùs, ubi terrarum sint, disputatur etiamnum inter doctos. Sunt qui in Lydia collocant, alij in Phrygia quam κατακεκαυμένην uocant: sunt quidam inter Mæandrum & Lydiam collocant, nonnulli in Cilicia, aut in Pithecusis, uel in Syria: ubi in Serbonide palude Herodotus Typhonem sepultum tradit, in Thal. Porrò quòd Homerus libro secundo Iliad. dixit, εἰν Ἀρίμοις, noster composita uoce dixit* Inarime. *Neq; illud uerò prætereundum, dici τυφῶν, τυφὼς, & τυφωεὺς, à uerbo τύφεσθαι. exhalare fumum. Typhonis enim nomen allegoricẽ usurpatur. nã nomen ipsum uapores & æstuationes terræ significat, unde imbres & tẽpestates concitantur. Quare Poëtæ procellarũ & turbinũ tempestuosorũ parentem eũ fingũt. In Arimis, Hõ. Il. 2, cubilia Typhoëi esse canit. uerba Poëtæ sunt:*

" γαῖα δ' ὑπεστενάχιζε Διὶ ὣς τερπικεραύνῳ
" χωομένῳ ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωέϊ γαῖαν ἱμάσσῃ
" εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς.

Quos uersus ita reddidit Ioach. Camerarius:

" ——*et mugire solum, uelut altitonante*
" *Cum Ioue commoto tellus pulsata tremiscit*
" *Inarimes, sæui lustrum (ut fert fama) Typhœi.*

Cubile.] *Reddidit Homeri* εὐνὰς *id est, cubilia. Nam sub Inarima sepultum esse fabulantur.*

C

Hic Mars *armipotens animum, uiresq; Latinis
Addidit, & stimulos acreis sub pectore uertit.
Immisitq; fugam Teucris, atrumq; timorem.
Vndiq; conueniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorq; animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam ui multa conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosq; suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit,
Ast alios secum includit, recipitq; ruentes
Demẽs, qui Rutulũm in medio nõ agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroq; incluserit urbi,
Immanem ueluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò noua lux oculis *effulsit, & arma
Horrendum sonuère, tremunt in uertice cristæ
Sanguineæ, clypeoq; micantia †fulmina mittit.
Agnoscunt faciem inuisam, atq; immania mẽbra,
Turbati subitò Aeneadæ. tum Pandarus ingens

*al. omnipotens

*al. effulsit,

†al. fulgura

Hic Mars.] *Trãsitio, ad pulcherrimum facinus Turni, qui intra muros conclusus, fortissimè cum hostibus dimicauit.* Deus.] *Mars.* Germanum.] *Bitiam.* Ast alios.] *Rutulos, inter quos erat & Turnus.* Tigrim.] *Turnũ tigrim: Troianos pecora inertia quidem, aduersus tam uiolẽtum hostem, absente duce.* Noua lux.] *Parœmia, de salute præter spem ostentata.* Amatæ.] *reginæ. Porrò Amatæ nomen priscum est. eo enim appellari omnes consueuerunt Vestales: quòd ea ita fuisset dicta, quam primam Numa rapuit. Raptæ statim hoc nomen imponebat.* Narrabis.] *casus mea dextra apud inferos: hoc est, morieris. Se alterum facit Achillem* Huc caput.] *Pathos à gestibus.*

Emicat, & mortis fraternæ feruidus ira,
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patrijs media Ardea Turnum.
Castra inimica uides, nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo uirtus, & confere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet summis adnixus uiribus hastam.
Excepêre auræ: uulnus Saturnia Iuno
Detorsit ueniens, portæq; infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod ui dextera † uersat, (†al. librat,)
Effugies: neq; enim is teli, nec uulneris author.
Sic ait, & sublatum altè consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, impubesq; immani uulnere malas.
Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, atq; arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens, atq; illi in partibus æquis
Huc caput atq; illuc humero ex utroq; pependit.

B

Diffugiunt uersi trepida formidine Troës:
Et si continuò uictorem ea cura subisset,
Rūpere claustra manu, sociosq; immittere portis,
Vltimus ille dies bello gentiq; fuisset.
Sed furor ardentem, cædisq; insana cupido,
Egit in aduersos.
Principiò Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit. hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In * tergum Iuno uires animumq; ministrat. (*al. tergus)
Addit Halym comitē, & cōfixum Phegea parma.
Ignaros deinde in muris, Martemq; cientes
Alcādrumq;, † Haliūq;, Noē monaq; Prytanymq;, (†al. Haliū, Noëmonaque)
Lyncea tendentem contrà, sociosq; uocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic uno * connixus comminus ictu (*al. deiectū)
Cum galea longè iacuit caput: inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non fœlicior alter
Vngere tela manu, ferrumq; armare ueneno.
Et Clytium Aeoliden, & amicum † Cretea Musis. (†al Crethea)
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosq; intendere neruis.
Sēper equos, atq; arma uirûm, pugnasq; canebat.

C

Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conueniunt Teucri, Mnestheûs, acerq; Serestus,
Pallentesq; uident socios hostēq; receptum. (quit.
Et Mnestheus: quò deinde fugā? quo tenditis? in-
Quos alios muros? quæ iam ultra mœnia habetis?
Vnus homo, & uestris ô ciues undiq; septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
Non infœlicis patriæ, ueterumq; deorum,
Et magni Aeneæ segnes miseretq; pudetq;.
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem quæ cingitur amni:
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. ceu sæuum turba leonem
Cum telis premit infensis, * at territus ille, (*al. ac)
Asper acerba tuens retrò redit. & neq; terga
Ira dare, aut uirtus patitur, nec tendere contrà

Principiò.] *Enumerat imitatione aliquot, qui in pugna Turni manu ceciderint. Sunt autem hæc nomina partim Sicula, partim Asiatica, ex antiquitatib. uel sumpta, uel conficta.*

Phegea.] *A* φαγεῖν, *à* phago. Lyncea.] *Allusū ad Lynceum illum oculatum, qui hyperbolem prouerbialem fecit. Lynceo perspicacior.*

Amycum.] *Non obscurè ad Amyci Bebrycum regis mores & ingenium allusit, qui hospites in cæstuum certamen prouocare solitus, postea à Polluce pugile ex prouocatione interfectus fuit.* Clytium.] *Clytius quidem Euryti filius, frater Iphyti.*

Cretea.] *Quidam Crethea legunt, per h. hunc Poëta uatem fingit, & heroicorum uersuum scriptorem. Cui curæ cùm esset bella describere, parum sibi propitium Martem habebat. In bello neque Musis, neque amusis parcitur.* Vnus homo.] *A turpi, quod multi ab uno in fugam uerterentur.*

Infœlicis.] *A pio hortatur ad defensionem urbis.*

Leonē.] *A simili.*

Asper acerba.] *Lucretius in quinto:*

Asper acerba tuens immani corpore serpens.

Bis tum.] *A numeri additione amplificatio. Homerus id ferè ternario efficit. Iliad quinto.*

τρὶς μὲν ἔπειτ' ἐπόρουσε κατακτάμεναι μενεαίνων,
τρὶς δέ οἱ ἐστυφέλιξε φαεινὴν ἀσπίδ' Ἀπόλλων.

Et Vergilius eam loquendi formam non uno loco imitatur:

Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustrà compressa manus effugit imago.

Ille

A

Ille quidem hoc cupiens potis est, per tela uirosq́.
Haud aliter retrò dubius uestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quinetiam bis tum medios inuaserat hostes,
Bis conuersa fuga per muros agmina uertit.

Sed manus è castris properè coit omnis in unũ.
Nec contra uires audet Saturnia Iuno
Sufficere: aëream cœlo nam Iuppiter Irim
Demisit germanæ, haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra ualet, iniectis sic undiq; telis
†Obruitur: strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt.
Discussæq́; iubæ capiti, nec sufficit umbo
Ictibus, ingeminant hastis & Troës, & ipse
Fulmineus Mnestheus, tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit, fessos quatit æger anhelitus artus
Tum demùm præceps saltu sese omnibus armis
In fluuium dedit. ille suo cum gurgite flauo
Accepit uenientem, ac mollibus extulit undis,
Et lætum socijs abluta cæde remisit.

†al. Obstruitur.

Sufficere.] *Elegans cumprimis uerbum in hac significatione, pro submittere: contra Iouem, cuius maior est potentia, ac numen maius.*

Aëream.] *Quòd in aëre uersicolor sit, Soli semper opposita.*

Ergo nec clypeo.] *Homer. lib. Il. decimosexto, unde totidé propè uersibus totus hic locus accommodatissimè* B *traductus est. Loquitur ille de Aiace, qui undique à Troianis telorum multitudine oppugnatus, fortiter ita pugnarit, ut uix spiritum traheret, ac sudore totus maderet. Homeri uerba sunt:*

αἴας δ' οὐκ ἔτ' ἔμιμνε, βιάζετο γὰρ βελέεσσι.
δάμνα μὲν Ζηνός τε νόος, καὶ Τρῶες ἀγαυοὶ
βάλλοντες, δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε, βάλλετο δ' αἰεὶ
κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ'. ὁ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν
ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον. οὐδ' ἐδύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι ἐρείδοντες βελέεσσιν.
αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κὰδ δέ οἱ ἱδρὼς
πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν, οὐδέ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι. πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

Quem locum Ennius, ad Cælium Tribunum fortiter pugnantem his uersibus transtulit, in 15.

Vndiq; conueniunt uelut imber, tela tribuno
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
Aerato sonitu galea: sed nec pote quisquam,
Vndiq; nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundantes hastas frangitq́ quatitq́:
Totum sudor habet corpus, multumq́ laborat
Nec respirandi fit copia præpete ferro.
Histri tela manu iacientes sollicitabant.

Tum demum.] *Sub Turni persona pulcherrimum Cæsaris Dictatoris facinus celebrat, qui bello Alexandrino ab hostibus cinctus, armatus de ponte in subiectum mare desiluit, ac ducentis passibus ad proximam nauim annatauit, læua manu sublata, qua libellos habuit, ne madidi corrumperentur, mordicus paludamentum trahens, ne hostis spolio potiretur.*

Ille.] *fluuius Tibris: à colore.*

FINIS LIBRI NONI
Aeneidos Vergilianæ.

ARGVMENTVM LIBRI X. AENEIDOS VERGILIANAE. A

ADILON.

Occidit Aeneae decimo Mezentius ira.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN DEcimum Aeneidos librum Argumentum.

Concilium diuis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant.
Aduenit Aeneas, multis cum millibus heros:
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in praelia Turnus:
Caduntur'q; duces, cadit & sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugna Iunonis numine Turnus.
Aeneas perstat Mezenti caede piata.
Et Lausum inuicta perimit per vulnera dextra.
Mox vltor nati Mezentius óccidit ipse. B

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM X. AENEIDOS ANNOTATIONES.

PANDITVR interea.] *Principio libri decimi refertur deorum cõsilium, de rebus utriusq; gentis, & belli ratione. Inde redit ad narrationem pugnae, quae uario inde Marte dirempta fuit. Principiũ huius libri ductum est à descriptione temporis matutini, quo cœlũ & terra aurora cœpit illustrari.*

Interea.] *dum ista uario habitu geruntur in Italia. Etenim oriẽte Sole cœlũ uidetur aperiri, sicut occidente claudi.* Omnipotẽtis.] *Sũt qui* Omnipatẽtis *legãt, quòd cœlũ omni ex parte pateat. Apulei' Minuti. scribit & Ioui Olympũ dici. Naeuius: Panditur interea domus altitonantis* Olympi. Syderearn.] *Periphrasis coeli. uidetur lacteũ circulũ significare, per quẽ aditũ in cœlũ fingunt.*

Cœlicolae magni.] *Oratio Iouis dissuasoria, generis deliberatiui. Huius propositio est, à bellis esse desistendũ in praesenti. Quod si omnino stet sententia bellare, tẽpus uenturũ, quo ad satietatẽ pugnabunt. Exordium tractum est ab expostulatione uehementi cum dijs, de eorum inconstantia, quae in deos cadere non debeat.*

Iniquis.] *Cõuenerat enim, ut satisfieret fatis: hoc est, ut Aeneas in Italiae possessionem ueniret. Nunc id agi contra fata, ut per concitatum bellum extinguantur Aeneas, & Troiani internecione deleantur.* Abnuerã.] C *Narratio, quae breuiter exponit id, de quo inter deos semel conuenit.* Aduenict iustũ pugnae.] *Secundum Punicum bellum dicit, quo ad satietatem usque licebit bellare.* Apertas.] *ab eo patefactas.*

Nũc finite.] & placidũ.] *Epilogus.* Sinite, *pro* desinite, *simplex pro cõposito.*

PANDITVR interea domus † omnipotentis Olympi:
Conciliũq; uocat Diuûm pater atq; hominum rex
Sydeream in sedem, terras unde arduus omneis
Castraq; Dardanidûm aspectat, populosq; Latinos.
Considunt tectis bipatentibus, incipit ipse:
Cœlicolae magni, *quianam sententia uobis
Versa retro? tantumq; animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris,
Quae contra uetitũ discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi? ferrumq; lacessere suasit?
Adueniet iustum pugnae (ne accersite) tempus,
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atq; Alpeis immittet apertas.
Tum certare odijs, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite, & placidum laeti componite foedus.
Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea cõtra
Pauca refert.

† al. omnipatentis. al. omnipatentis

* al. quae'nã

O' pater.] *Veneris oratio petitoria est, generis suasorij. Huius propositio est, ut Troianorum hostes muris arceat: aut si id obtinere nequeat, Ascanium à caede seruet, & Aeneam*

O' pater, ô hominum diuũmq; aeterna potestas,
Nãq; aliud quid sit, quod iã implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli, Turnusq; feratur,
Per medios insignis equis? tumidusq; secundo

Marte ruat? non clausa tegunt iã mœnia Teucros,
Quin intra portas, atq; ipsis prælia miscent
Aggeribus †mœrorum, & inundãt sanguine fossæ.
Aeneas ignarus abest, nunquam'ne leuari
Obsidione sines? muris iterũm imminet hostis
Nascentis Troiæ, nec non exercitus alter,
Atq; iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides: equidem credo mea uulnera restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua, atq; inuito numine Troës
Italiam petiêre, luant peccata, neq; illos
Iuueris auxilio: sint tot responsa sequuti,
Quæ superi manesq; dabãt, cur nũc tua quisquam
*Vertere iussa potest? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, uentosque furenteis,
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) mouet, & superis immissa repentè
Alectô, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moueor: sperauimus ista
Dum fortuna fuit. uincant, quos uincere mauis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx,
Dura, per euersæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem,
Aeneas sanè ignotis iactetur in undis,
Et quamcunq; uiam dederit fortuna, sequatur.
Hunc tegere, & †diræ ualeam subducere pugnæ.
Est Amathûs, est celsa mihi Paphos, atq; Cythera,
Idaliæque domus, positis inglorius armis
Exigat hic æuum: magna ditione iubeto
Carthago premat *Italiam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyrijs, quid pestem euadere belli
Iuuit? & Argolicos medios fugisse per igneis?
Totque maris, uastæque exhausta pericula terræ?
Dum Latiũ Teucri, recidiuaq; Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atq; solum, quo Troia fuit? Xanthũ & Simöenta
Redde oro miseris, iterumque reuoluere casus
Da pater Iliacos Teucris.

†al. magorum,
*al. Flectere
†al. duræ
*al. Ausoniam:

A *Aeneam patiatur à se aliquò in remotas terras ablegari. Perstringit interim acriter Iunonem aduersariam, quòd contra fata nihil non sit molita, neq; uerò adhuc desistat. Agit statu planè absoluto. Exordio capiat beneuolentiam à persona Iouis, dum eum honorificè hominum deorumq; potestatem appellet: & à præsenti sua necessitate implorandi Iouis auxilium.*

Cernis.] *Altiùs orditur narrationẽ, à præsentium rerum motu. Hac admonet Iouem* B *præsentium periculorum, quæ tamen ipse intueatur.* Mœnia Teuc.] *Pathos à loco, ad concitandã hostibus inuidiam. Addit & amplificationẽ rei, ad exaggerandã indignitatem: intra portas, in aggeribus: & quod plus est, fossæ onerantur sanguine cæsorũ. Alludit ad Xanthum & Simoëntem, qui bello Troiano cadaueribus oppleti sanguine inundabãt proximos campos.* Mœrorũ.] *murorum priscè, u litera in œ uersa:* C *aut in o, ut seruus seruos, Syracusius Syracosius.* Aeneas ignotis.] *Pathos à persona absentiũ, cur multo iustiꝰ ciuiũ debeat misereri, quàm si adesset dux præsens.* Nunquam.] *Propositio, per interrogationem. Valet enim perinde ac si dicas, leua Troianos iam nunc aliquando obsidione.* Muris iterum.] *Causæ exaggeratæ affectibus, à loco, & collatione personarum.* Aetolis sur.] *Epitheticè. nam Tydeus Oenei Aetolorum regis filius fuit, & Diomedes Tydei: qui post excidium Troiæ Arpos in Apulia condidit, ut alio loco à nobis est relatum. Miserat enim Turnus in Apuliã ad Diomedem legationes, auxilium petitũ contra Troianos, ceu communes hostes: Huius non perinde meminit, quasi ab eo auxilia metuat, atq; ob ueterem iniuriam accepti ab eo uulneris bello Troiano. quamobrem etiam addidit,* Equidem mea vulnera restant: *quasi iterũ à Diomede sit sauciãda ferro, si filio in prælio uelit aduersus eum auxiliari.* Tua progenies.] *Ab indigno: Iouis filia: & dea, arma hominũ sustineo.* Si sine.] *Priori mẽbro cõditionali ultrò cõcedit, id quod Iupiter tribui nolit. Nam uolentibus dijs Aeneam constat in Italiam uenisse: ita enim*

erat in fatis. sequitur ergo, non debere eum bello peti. Ad hũc modum argumentatur: Qui dijs iratis atque inuitis inceptant aliquid, iure impietatis pœnas luunt. Atquì Aeneas dijs iubentib. Italiam petijt: iniuria ergo bello lacessitur.

Sin tot.] *Altero mẽbro, ut minori, probat cũ oraculis iussum in has terras transmittere.* Cur nunc.] *Cõclusio.* Noua cõdere fata.] *Infert incõstantiam Iouis, cùm fata immobilia sint. Neq; uerò deorũ, perinde ut hominum, mutari uolũtatẽ.* Quid repetam.] *Præteritione probat minorẽ, hoc est, Aeneam grauissima incommoda perpessum, perinde ut qui inuitis dijs huc sit delatus.* Erycino.] *naues in Sicilia exustas, tempestates ab Aeolo excitatas, Irim ad concitandas matres Troianas.* Nunc etiam.] *Remotioribus missis, recentem iniuriam commemorat Iunonis, per quam Alecto ab inferis excita, res Italas bello turbauit.* Nil super.] *Occupatio, quæ præsentẽ cupiditatẽ ita remouet, ut antea actam non inficietur.* Si nulla est.] *Obtestatio, cum extenuatione petitionis. Hac simul Iunoni inuidiam concitat.* Ascanium.] *Pathos ab ætate.* In undis.] *Alludit ad amnem Numicum, in quo postremo prælio haustus creditur fuisse.* Subducere.] *ut in priore bello, magno illo Troiano, filium pugnæ subtraxit. Enumerat tuta aliquot Cypri loca, in quæ Ascanium ex hostium manibus submoueat.* Magna di.] *Donat omnia, ad placandam Iunonem: ut æqui aliquid, quod petit, obtineat. Permittit Italiam Pœnorum armis olim diuexandam: Carthaginem perpetuò incolumem, modò extenuatam petitionem possit obtinere: licet non ignoret fata esse immutabilia.*

Quid pestem.] *Transit ad effectus, in peroratione, quòd tot curis & periculis frustrà defuncti in præsentissimum exitium uenerint.* Non satius.] *Pathos à loco, & collatione periculorũ: à minoribus exaggeratis.* Troia fuit.] *Significat iam non esse, sed perijsse. De hac loquẽdi figura diximus in secundo & tertio.* Redde oro.] *Pathos à commiseratione.*

—Tum regia Iuno
Acta furore graui: Quid me alta silentia cogis
Rumpere? & obductum uerbis uulgare dolorem?
Aenean hominum quisquam, diuûmque subegit
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petijt fatis authoribus, esto,
Cassandræ impulsus furijs: †nunc linquere castra
Hortati sumus, aut uitam committere uentis?
Num puero summam belli? num credere muros?
Tyrrhenamue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno? demissaue nubibus Iris?
Indignum est Italos Troiam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra uim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere atque auertere prædas?
Quid soceros legere, & gremijs abducere *pactas?
Pacem orare †manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Aenean manibus subducere Graiûm,
Proque uiro nebulam, & uentos obtendere inaneis:
Et potes in totidem classem conuertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos cõtrà iuuisse nefandum est.
Aeneas ignarus abest: ignarus & absit,
Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid grauidã bellis urbem, & corda aspera tentas?
Nos'ne tibi fluxas Phrygiæ res uertere fundo
Conamur? nos, an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, & fœdera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartã expugnauit adulter*?
Aut ego tela dedi, fouique Cupidine bella?
†Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.

†al. num
*al. captas?
†al. manu? & præfigere
*Fab. sine interrogatione legit.
†al. Tunc

Quid me alta.] *Iudicialis generis, status relatiuus. Confutat admirabili uehementia, ea quæ à Venere dicta sunt. Exordium concitatum est, & uehemens, à necessitate dicendi ductum: cùm alioqui, nisi prouocata esset, taciturа fuisset.* Aeneã.] *Cõfutat id quod questa fuerat, Aeneam in Italia nouo bello ad arma induenda coactum, cũ à nullo ad bellum sit prouocatus.* Italiã.] *Concedit id, donatque, quod inficiari non potest: fatorum ui in Italiam eum delatũ: sed omissis Diuorum oraculis, cõtemptim Cassandræ, ut fœminæ Troianæ, furijs huc nauigasse dicit.* Castra.] *Vrbẽ castra cõtemptim uocat, & culpã absentiæ in Aeneam retorquet, diluens obiectum, ut non sit quòd eum abesse queratur Venus.* Vẽtis.] *quod nauigio Euandrũ petiuerit: & quasi rei dubiæ incertæque se commiserit. id quod imprudentis esse iudicat, ne dicam stulti, summam rei militaris puero Ascanio credere, quòd Aeneam profectuum ad Euandrum factitasse contendit. Transfert culpã Troianorum periclitantium in ipsum ducem:* Quietas.] *Ab uno exemplo recenti conatur concludere, se immeritò, ut huius belli authorem accusari, cùm Aeneam ad sollicitandum Euandrum & Tarchontem in societatem belli author non fuerit. Tacitè infert, ut hic nullam Alecto, nullam Irim misit ad impellẽdos hos duces in armorum sociationem, ita in alijs se esse extra noxam:* Vbi hic Iuno.] *Ironicè ludit magis, quàm refutat, id quod de Iride Venus dixerat, cuius impulsu matronæ naues in Sicilia exusserant.* Indignum.] *Amphibologicè ἀρυρών, cùm quiduis sit potius quàm indignum. Addit amplificationem personæ, à loco & parentibus, quibus Turnus Aeneæ par uideri possit. Nunc Pilumnum facit eius auum, quem mox paulò quartum ab eo faciet. Conatur Iuno Turnum Aeneæ per omnia æquare.* Quid face.] *Recriminatur uicissim Troianos, indigna ab ijs ipsis patrata exponens, quod incendio & populationibus agrum Latinum uastarint, prædas abegerint, alienã spõsam abducere sint conati.* Gremijs.] *Turni, cui Lauinia despõsa fuerat.* Pacem orare.] *Aliud habere promptum in lingua, aliud præstare re ipsa. Pacẽ per oratorisẽ cum petebat: ac mox Rutulis Latinisque ad arma cõcurrentibus, ad opem Euandri implorandam coactus fuit.* Tu potes.] *argumentatur ab æquitate. Sed hoc plus est, subtrahere cædi Diomedis Aeneam, id quod Venus & Neptunus fecẽre, quàm in aliqua parte iuuare Turnum. Sed in Venere excusabat storge naturalis in filium: in Iunone uerò nihil erat, quod alieno ferret auxiliũ. Ergo inæqualis collatio est.* Aeneas ignarus.] *Eludit, quod de filij absentia questa fuerat Venus.*

Quid grauidam.] *Retorquet in Venerẽ causam belli Troiani, à causis propè similibus. Exemplo illius se tuetur.* Europamque Asiamque.] *Exaggeratio perpetrati facinoris, quo ipsa causa fuerit euersæ urbis, cùm à se nondum tale quiddã tam atrox sit cõmissum.* Tum decuit.] *Acerba increpatio seræ solicitudinis pro filio, à tẽporum ratione, uice epilogi.* Me duce.] *Fatetur ironicè, quæ in ipsa non sunt.*

Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
Cœlicolæ, assensu uario: ceu flamina primò,
Cùm deprensa fremunt syluis, & cæca uolutant
Murmura, uenturos nautis prodentia uentos.
Tũ pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit, eo dicente Deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther,
Tũ Zephyri posuêre, premit placida æquora Pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidẽ Ausonios cõiungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec uestra capit discordia finem.
Quæ cuique est fortuna hodie, quã quisque secat spẽ,

Cunctique fremeb.] *Indignabãtur propter odiorum inter deas certamẽ: quorum partim huic, partim illi studebãt.* Ceu flamina.] *A' comparatione amplificatio, quã ducit à prognostico, siue signis denũciantibus futurã tempestatem: hoc est, susurro in syluis auditо, antè quàm uenti exoriantur. Huic susurro comparat fremitum deorũ, qui diuersis hominum more assentiebãtur.* Prodẽtia.] *denũciantia procellas uentorum.* Silescit.] *Metonymia, continens pro contento. Vt Iouis dicturi authoritas ostẽdatur, fingit*

Tros, Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo.
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ, monitisque sinistris,
Nec Rutulos soluo: sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent: rex Iuppiter omnibus idem,
FATA uiam inuenient: Stygij per flumina fratris,
Per pice torrenteis, atraque uoragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

A fingit nõ solùm aërem à uentis, & terrã à tumultu tranquillam, ne tum etiam deorum senatum fremitum continuisse, eiusque irãm ex supercilijs contractis aduertisse propter deorum contentionem, & partium studia. Quare ut stomachum prodat, iuramento peculiari uerba sua confirmat: nutatur capite, ut eo nutu cœlũ tremat. Zephyri.] Species pro genere. Accipite.] Attentio. Sũma orationis hæc est, quod promittat se æquum utrisque fore. Aequus erit, si rẽ fatis permittat. Stygij.] Cõfirmat promissa iuramẽto. Tremefecit.] A signo irati Iouis. Hõ. Il. a. ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων, &c.

Hic finis fandi: solio tum Iuppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducũt.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant
Sternere cæde uiros, & mœnia cingere flammis.
†At legio Aeneadûm uallis obsessa tenetur,
Nec spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxêre corona:
*Iasius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Tibris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et †clarus Ethemon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguã montis Lyrnesius *Agmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre †Menestheo:
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, neruoque *aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: uel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebyntho
Lucet ebur, fusos ceruix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ uiderunt Ismare gentes,
Vulnera dirigere, & calamos armare ueneno,
Mæonia generose domo, ubi pinguia culta
Exercentque uiri, Pactolusque irrigat auro.
†Adfuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit.
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant, media Aeneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Euandro castris ingressus Hetruscis
Regem adit, & regi memorat nomenque, genusque,
Quidue petat, quidue ipse ferat, Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, uiolentaque pectora Turni
Edocet, humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. haud fit mora Tarchon
Iungit opes, fœdusque ferit: tum libera fatis
Classem conscendit iussis gens Lydia diuûm,
Externo commissa duci: Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios *subuecta leones.
Imminet Ida super profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Aeneas, secumque uolutat,
Euentus belli uarios: Pallasque sinistro
Affixus lateri, iam quærit sydera opacæ
Noctis iter, iam quæ passus terraque marique.

*al. At
*al. Asius
†al. Clarus & Hemon.
*al. Acmõ:
†al. Mnestheo
*al. agitare
†al. Affuit
*al. subiuncta

Hic finis.] Ad istũ modum concionatus fuit Iupiter. Medium.] Celebrat Poëta Romanam consuetudinem, deducendi consulem è curia domum. Hanc canit inter deos poëticos seruari solitã in cœlo. B Interea.] Redit ad intermissam castrorum oppugnationem, è quibus Turnus fœliciter enatarat. At legio.] Quãta ui, quibus uiribus, & per quos maximè uiros castra fuerint defensa, disertè exponit. Imbrasides.] Imbrasi filius, ab Imbraso fluuio Sami insulæ in ora Ioniæ. Spes ulla.] sit, unde per uallis cinctus ad fugam. Icetaoniusque.] Icetaonis filius: ut eũ ab illo Thymœte distinguas sene, cuius meminit Poëta in secundo, qui C Troianos primus hortabatur, ut equum duratéũ intra muros ducerent, & in arce statueret. Hic porrò Trymœtes Hicetaonis filius fuit ille, quẽ Homerus lib. Iliad. 3. inter senes quoque recenset, quõ circa Priamũ in Scæis portis sedentes pugnam spectant:
» οἱ δ' ἀμφὶ Πρίαμον, καὶ Πάνθοον, ἠδὲ Θυμοίτην,
» Λάμπον τε, Κλυτίον θ' Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος,
» Οὐκαλέγων τε καὶ Ἀντήνωρ πεπνυμένω ἄμφω
» εἵατο δημογέροντες ἐπὶ Σκαιῇσι πύλῃσι.

Ethemon.] A patria. Lyrnesius.] A patria, & prodigioso corporis robore. Lyrnesus & Miletos iam olim in ripa fluminis Eueni interciderc. Clytio.] A parente: quem & ipsum eodem loco, ut retulimus, inter senes enumerat Homerus:
—Λάμπον τε, Κλυτίον θ' Ἱκετάονά τ'.
Menestheo.] quẽ alibi Mnestheũ subtracta litera uocat. Fuit & alius Mnestheus bello Troiano inter Græcos, dux Atheniensium Petei filius. Hi iaculis.] Græci ab imo sursum, Troiani saxis deorsũ. Qualis gẽs.] Comparat Ascanium gemmæ auro inclusæ, & candidissimo ebori è terebyntho eluceuti, ut formæ decus in Ascanio ampliferet. Terebyntho.] Mascula est sine fructu. Fœminarum genera duo tradunt: alteri fructus rubent lẽtis magnitudine, alteri pallidus. Cum uite maturescit, nõ grandior faba: odore iucundior: Tactu resinosus est, circa Idam Troadis. At in Macedonia breuis arbor hæc est, sed fructuosa: at in Damasco Syriæ, magna. Materies eius, inquit Plinius, lẽta, ac fidelis ad uetustatem, eximij ac nigri splendoris flos racemosus oliuæ modo, sed rubens, folia densa. Fert & folliculos emittentes quædam animalia

animalia ceu culices, lentoremq; resinosum, qui & corticē erumpit. Etiam thus Syriæ mascula fert, sterilis fœmina: folio ulmi paulo longiore, & piloso, foliorum inter se semper contrarijs pediculis, gracili breuiq; ramo. Pelles candidæ conficiuntur ijs. Semen lenti simile, cum uua rubescit, quod uocatur rhus, medicamentis necessarium. Maximè montes amat: ut cedrus, larix, buxus, tæda, iunipe- rus. Et quia terebinthus latè porrigit ramos, quod est insolenter ostentantium se, in prouerbium cessit, terebintho stolidior, in stupidum, ac dementer sibi placentem.

Oricia.] Oricum in ora Macedoniæ oppidum est, conditum à Colchis. Et quia diximus terebinthum in Macedonia arborem breuem esse quidem, sed fructuosam respiciens ad Ascanij ætatem, inde sumpsit arbori suum epitheton. Ismare.] Ab Ismaro oppido Thraciæ. A

Calamos.] Ab ingenio & natura gentis. Campanæ.] Hanc Liuius à locis campestribus nomen ducere autumat. in quibus sita est. Constat autem eam à Tuscis conditam, uiso falconis augurio, quem illi capyn uocant.

Media Aeneas.] Intermissa castrorum oppugnatione, redit ad Aeneam, & res eas quas in reditu gessit.

Regem.] Tarchontem. Gens Lydia.] Tyrrheni Hetruscíq;. Porrò quo casu Tyrrhenus Lydi frater in Italiam uenerit, puto à nobis alibi relatum, & hoc loco à Sabino annotatum est. Leones.] A' pictura, qua nauis illa ornata erat. Decorè omnia. Leones matri deûm consecrati sunt: & ex Ida materia sublata fuerat, unde naues consecrat.

Pandite nunc] ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι. Nouum catalogum eorum populorum qui Aeneam ad bellū sunt sequuti, contexturus, iterat inuocationem, quò fides sit penes Musas. Massicus.] hūc Massicum Clusinorum & Cossanorum ducem facit. Clusium in Hetruria fuit, ubi Porsena postea imperauit. Nomē datum à Massico mōte uitifero, à quo Massicum uinum: quibus iunguntur Caleni & Falerni temulentia nobiles. Circa hos colles Setini, & Cæcubi agri expanduntur. In bello nusquam Massicus apparet, sed eius loco Osinij regis Clusinorum meminit, de quo in hoc catalogo in uniuersum siletur. Cosas.] quibus Cosanum littus, contra Egilium & Dianium. Tela.] Ab armorū genere. Coriti, arcuum thecæ sunt. Populonia.] decem millib. pass. fuit in littore Hetrusco, ab Ilua insula, quæ ferri metalla habebat, circitū C. pass. à Græcis Aethalia dicta. Hinc Iluam generosam uocat metallis chalybum. Mater.] regia enim fuit regum Hetruscorum. Tertius ille.] Mopso enim & Amphiarao in uaticinandi scientia primæ partes tribuūtur: tertium Asylam facit. Huic omnes uaticiniorū species tribuit, de quibus in tertio copiosè disseruimus. Fibræ.] per exta itaq;, oracula, extispicia, astrologiam, augurandi ex uolucribus sciētiam, & è fulgetris huic donat, Alpheæ.

Pandite nunc Helicona deæ, cantusq; mouete.
Quæ manus interea Thuscis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque uehatur.
Massicus ærata †puppi secat æquora Tigri.
Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia *Clusi
Quique urbem liquêre Cosas, queis tela sagittæ,
Corytique leues humeris, & letifer arcus.
Vnà toruus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos dederat illi Populonia mater
Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos,
Insulam inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius ille hominum, diuûmq; interpres Asilas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent,
Et linguæ uolucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie, atq; horrentibus hastis.
Hos parêre iubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Vrbs Hetrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & uersicoloribus armis.
Tercentū adijciunt: mens omnibus una sequendi,
Qui Cerête domo, qui sunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi ueteres, intempestæque Grauiscæ.

†al. princeps
*al. Clausi.

Alpheus per Elidem fluit, de cuius admirāda natura diximus in tertio. Oritur ex monte Stymphalo, et iuxta Pisam, celeberrimam Elidis urbem, in Siculū mare delabitur. In Elide sedecim urbes aliquando fuerūt: inter quas nobilissimæ numerantur, Elis, Pisa, Olympia, & Pylos. Ad Pisam in Elide, amnemq; Alpheum sacra illa, & Pindari lyrico poëmate decantata Olympica certamina olim celebrabātur. Ex hac Pisa Nestoris socij profecti, Pisas in Hetruria inter Aesarem & Arnū amnes, Pisas condidêre. Sunt qui à quodam Vlyssis filio, aut à Thessalis conditas putent, ut Lucam à Pelope Pisisq;, siue à Tenucanis gente Græca. Ibi quoque fuit & Cossa. Astur.] Circa Populoniam fuit Planasia: à quibus ultra Tiberina ostia in Antiano, Astura. Verùm cùm addit, Equo fidens, alludit ad Astures Hispaniæ populos, à quibus asturcones equi dicti sunt. Astura etiam in Latio flumen est, & insula. Astur equo.] Anadiplosis. Cerete domo, qui sūt Minionis.] Cossa, inquit Plinius. Volcentium à Pop. Rom. deducta, Grauiscæ, Castrum nouum, Pyrgi, Ceretanus amnis, & ipsum Cære intus, M. pass. quatuor. Grauiscæ ab æris grauitate sunt dictæ: hinc intempestas eas uocat, siue ob cœlum pestilens. C

Nō ego.] Auersio ad Cygnum & Cupauonem, leuandi tædij causa, uarietate dictionis. Hunc describit ab ornatu capitis. Vnde in fabulam eius metamorphoseos trāsit, partim delectandi gratia, partim ut fasti

Non ego te Ligurum ductor fortissime bello
Transierim †Cygne & paucis comitate Cupauo,
Cuius olorinæ surgunt de uertice *pinnæ.
Crimen amor uestrum, formæq; insigne paternæ.
Namq; ferunt luctu Cygnum Phaëtontis amati
Populeas inter frondes, umbramq; sororum
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam.
Linquentem terras, & sydera uoce sequentem,
Filius æquales comitatus classe cateruas,

†al. Cicne,
*al. pennæ.

dium eiusdē coloris leuet. Cupauo.] Cygno prognate. Ligurū.] A' Macra amne, qui finis est Hetruriæ, ad Varum usq; Ligures iacent: quorum clarissima hac nostra tēpestate Genua est maritima, cum celebri portu.

Ingentem remis Centaurum† præmouet ille
Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicæ Mantûs, & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen:
Mantua diues auis, sed nõ genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
Ipsa caput populis, Thusco de sanguine uires,
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco uelatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It grauis* Auletes, centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens, spumãt uada marmore uerso.
Hunc uehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in† Pistrin desinit aluus.
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiæ, & campos salis ære secabant.

*al. præmouet. *al. Aulestes. †al. Pristin.

A portu. Tota hæc Liguriæ ora, inter Macram & Varũ patet CCXI pass. m. Strabo è Græcia Ligures oriundos existimat, hac tamen solam coniecturam, quòd senis æris uterentur, ut Græci consueuere. Diuidit eos in Ingaunos, & Intemelios. Terra electrum habere putat Strabo. Plinius ab eo dissentit. Nũque ferunt.] Digreditur in fabulam. Filius.] Cupauo. Centaurum.] Nauem, à pictura eo nomine appellatam. In puppi autem Centauri imaginem depictam, quæ forma atque habitu describit: saxum uidelicet, in aquam iacturo similem. Ocnus in oris.] De Ocno eruditè commentatur Sabinus: quare otiosum foret iisdem annotandis paginas complere. Ocnum eo consilio è parentibus describit, ut Mantuam patriam suam celebret Poëta ab origine, opibus, politia, & principatu. Cæterum ut aliquid superpondij de Ocno adijciatur, ipsa uox ὄκνος, ocnus, Græcis pigrum signat. Celebratum adagium de Ocno asino funiculum torquente, ὄκνος πλέκων τὴν θώμιγγα, Torquet ocnus: hoc est, ignauus funiculum. Vsum prouerbij docet Pausanias in Phocicis, apud Ionas dici solere in eum, quẽ conspexissent in aliqua re desudantem, quæ nihil emolumenti adferret. Plin. lib. [illegible] Bepegæ, inquit, qui appellatur ocnos, spartum torquens, quod asellus arrodit. Propertius:

Dignior obliquo fu-
né qui torqueat ocno,
Aeternum͡q tuam pa-
scat aselle famem.

Ocnus ferrens apud Bithynos, species carpenti, in qua mulieres uehuntur. In se.] In suam perniciem, odio sui. Benaco.] In hac regione, decem lacus sunt celeberrimi, amnesque eorũ, aut parentes, aut alumni: ut Abduã Larius reddit, Verban' Ticinum, Minciũ Benacus, Ollium Sebinus, Lambrum Eupilis. Arundine glauca.] Propter amnis & lacus huius ingenium, in quibus arundineta sunt. Pinu nam.] Refertur à Plinio Mincius inter eas dulces aquas, quæ in salsa maris effunduntur, ut in lacum Benacũ. Centenaque arbore fluctũ.] Abusus est numero ordinis: pro centum arboribus centũ remis, multiplicibus remorũ ordinibus amplificatio. Triton.] Neptuni tibicen, qui tubæ loco cõcha utitur. Nauis nomen hic est, ductum à Tritone in ea depicto. A pictura beluæ marinæ. De Tritone & Pistri alijs locis dictum est. Tot lecti.] Epiphonema, uice clausulæ in classem instructam militaribus uiris aduersus hostem. Campos salis.] Mare.

Iamque dies cœlo concesserat, almaque curru
Noctiuago Phœbe medium pulsabat Olympum,
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens, clauumque regit, uelisque ministrat.
Atque illi medio in spacio chorus ecce suarum
Occurrit comitum, nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasque e nauibus esse
Iusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longè regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læua tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilas ne deũm gẽs
Aenea? uigila, & uelis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de uertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua: perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat,
Rupimus inuitæ tua uincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, æuumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Iam loca iussa tenet, forti† permixtus Hetrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
* Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurora socios ueniente uocari

*al. concesserat. *al. gubernaclum. *al. rudentes. †al. permixtus. *al. [illegible]

Iamque dies.] A descriptione temporis matutini: hoc est, mediæ noctis: quæ constat signo. Nam plenilunio, luna tenente hemisphærij lineam meridionalẽ, media nox est. Neque enim.] Non enim decet unum principem solidam dormire noctem, [illegible]. Chorus ecce.] Festiuum comitatum, ut rerum Troiæ interuisit sit certior. Vigilas ne deúm g.] Ostendit Poëta, alijs altum stertentibus, Aeneam solicitè uigilare, cogitabundum, & de futuris agitantem animo. Refertur ille Homericus uersus à [illegible]

nobis modò citatus, inter præcipuè olim etiam prouerbialiter celebratos & enarratus multis uerbis ab Erasmo inter Adagiorum chiliadas. Huius uigilantiæ in principe præclarum exemplum edidit Thebanus Epaminondas, qui reliquis ciuibus indulgentibus solutius compotationibus, festis quibusdam diebus, solus uigil, ut sobrius arma lustrabat, uel mœnia obambulabat. Nos sumus.] Quæ sint. Teque per.] Quæ causa uiæ. Surge age.] Exhortatio ad arma suscipienda. Ignipotens.] Vulcanus: antonomasia.

Primum

Prim' in arma iube, & clypeũ cape, quẽ dedit ipse
Inuictum ignipotens, atq; oras ambijt auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingenteis Rutulæ spectabit cædis aceruos.

Dixerat, & dextra discedens impulit altam
(Haud ignara modi) puppim: fugit illa per †undã
Ocyor & iaculo, & uentos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus: stupet inscius ipse
Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
Tum breuiter supera aspectans conuexa precatur.
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones:
Tu mihi nũc princeps pugnæ, tu ritè propinques
Augurium, Phrygibusq; adsis pede diua secundo.
Tantum effatus, & interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugârat.
Principio socijs edicit, signa sequantur,
Atq; animos aptent armis, pugnæque parent se.
Iamq; in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi: clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem, clamorem ad sydera tollunt
Dardanidæ è muris: SPES addita suscitat iras.
Tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atq; æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.

†al. vndas

Dixerat.] *Totum hoc commentum huc spectat, quod Aeneas secũdis uentis, ac mari, sed in primis diuis fauentibus, redierit in castra Troiana.* Ocyor.] *Hyperbole, Sed & amphibologia est in iaculo.* Alma parens.] *Precatur ut augurium obiectum uelit secundare. Beneuolentia à potentia numinis.* Dindyma.] *de Dindymis montibus Phrygiæ suprà dictũ est, ubi Cybeles templum, & sacra frequẽtabantur.* Turrigeræq;.] *Fingitur enim, turrita, trahiq; duobus leonibus. Traditur etiam illi sceptrum. Mythologicam eius descriptionis rationem tradit Fulgentius lib. 3.* Tu mihi.] *Comprecatio.* Tela manu.] *Homer. Iliad. 3.*

[illegible Greek]

Strymoniæ.] *Nã gruũ in aëre clangor, prognosticum est ingruentis tempestatis: contrà, serenitatẽ denũciant, si silentio per sublime uolant. Strymon Thraciæ flu. est, circa urbẽ Hedonidẽ, mitio Palæstinus nuncupatus. species pro genere. Disterminat Macedoniam à Thracia ea parte, qua Aegeo, sinu nigro, Hellespõto, Propontide, Bosphoro & Euxino pulsatur. Itaq; Troianorũ fremitumè muris, uiso Aenea gruum clangori comparat.*

At Rutulo regi, ducibusque ea mira uideri
Ausonijs: donec uersas ad littora puppes
Respiciunt, totumq; allabi, classibus æquor,
Ardet apex capiti, cristisque *à uertice flamma
Funditur, & uastos umbo uomit aureus igneis:
Non secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & læuo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora †præripere, & uenientes pellere terra.
Vltrò animos tollit dictis, atq; increpat ultrò.
Quod uotis optastis, adest, perfringere dextra,
In manibus Mars ipse uiris: nunc coniugis esto
Quisq; suæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrũ, *laudesq; : ultrò occurramus ad †undas,
Dum trepidi, egressisque labant uestigia prima.
AVDENTES Fortuna iuuat.
Hæc ait, & secum uersat, quos ducere contrà,
Vel quibus obsessos possit *concedere muros.
Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi seruare recursus
Languentis pelagi, & breuibus se credere saltu:
Per remos alij, speculatus littora Tarchon,
Quà uada nõ sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu.
Auertit subitò proras, sociosque precatur:

*al. ac
†al. praecipere
*al. laudes, quæ
†al. vadarũ
*al. concedere

At Rutulo regi.] *Quòd Troiani è muris clamorẽ edẽrit.* Ardet apex.] *Cõuulsus hic locus olim fuit à criticis, quasi importunè amplificatus, quòd Aeneas tũ non pugnarit, sed solùm è naui conspicuus omnib. ex æquo esset. Etenim flamma procul è capite & umbone apparẽtes, Troianis laborantibus addidit animos, & hostibus terrorem incussit. Quam obrem discertè addit, uiso clypeo clamores extulisse: quod lætitiæ signum erat, uenisse ducem, & illi aduentum gratulari. Homer. lib. Iliad 5.*

[illegible Greek]

Et Iliad. 22.

[illegible Greek]

Duæ comparationes artificiosæ imitatione in una constant. Cometæ.] *crinitæ stellæ. Sed significanter addit, sanguineæ: nã cometæ in modum crocum extantes, pallidæ sunt, atque gladij sine ullis radijs. Nota* [illegible] *species, quas hic* [illegible] *confert*

A *censere nimis tum longum, tum operosum esset. Spacium, quo cernerentur, septem dierum esse: longissimum 80. tradit. Plin. Alij errant, alij hærent immobiles, sed ferè sub Septentrione.* Terribile *sydus, quo uel uenti significantur, uel insignis clades: ut bello ciuili inter Pomp. & Cæsarem & Octauio Cons. motu ciuili uel cædem principis, ut circa ueneficium, quo Claud. Cæsar è rebus humanis sublatus fuit. Nimis itaque quàm eruditè umbonem & galeæ conum rubenti lugubriter ac sanguineo cometæ comparat, cùm significare uelit ingruentem stragem hostium.* Aut Sirius.] *Quem nomine canis Orionis uocant inquit Homerus. De Sirio, & eius pestilenti ingenio annot. auimus in 3.* Audētes for.] *Ennius in 7.*

Fortibus est fortuna uiris data.— Et Ouid. Fast. 2.

—audentes forsq́; deusq́; iuuat.

Idem:

—audaces adiuuat ipsa Venus.

Cæterùm testatur Cicero lib. Tusc. qu. secundo prouerbij loco celebratum, Fortes fortuna adiuuat. Fortes enim, inquit, non modò fortuna adiuuat, ut est in ueteri prouerbio, sed multo magis ratio. Liu. lib. 4. belli Maced. Fortes fortuna adiuuare aiebant. Audacibus fauet fortuna, timidis uerò minimè. Pontibus.] *Totus hic locus expressus est ad exemplar appulsus classium Græcarum in littus Troicum: ubi acri prælio excepti Græci, cæso Protesilao depulsi fuêre: hoc tantùm interest, quod Aeneas suos è nauibus exponit, non repulsus à littore.* Breuibus.] *uadis, ut in primo: In breuia & Syrteis.*

Nunc ô lecta manus ualidis incumbite remis,
Tollite ferte rates, inimicam †findite rostris
Hanc terram, sulcumq́; sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali *puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel, quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socij consurgere tonsis
Spumantesq́; rates aruis inferre Latinis,
Donec rostra tenent siccum, & sedêre carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua Tarchon.
Namq; inflicta uadis dorso † cùm pendet iniquo,
Anceps sustentata diu fluctusq́; fatigat,
Soluitur, atq; uiros medijs exponit in undis.
Fragmina remorum, quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitq́; pedes simul unda relabens.
Nec Turnũ segnis retinet mora, sed rapit acer
Totam aciē in Teucros, & contrà in littore sistit.
Signa canunt, primus turmas inuasit agresteis
Aeneas omen pugnæ, strauitq́; Latinos.
Occiso *Terone, uirûm qui maximus ultrò
Aeneam petit, huic gladio perq; ærea †scuta,
Per tunicam squallentē auro latus haurit apertũ.
Inde Lycam ferit exectum iam matre perempta,
Et ibi Phœbe sacrum, casus euadere ferri
*Cui licuit paruo. nec longè Cissea durum,
Immanemq́; Gyam, sternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nil ualidæ iuuêre manus, genitorq́; Melampus
Alcidæ comes usq;, graueis dum terra labores
Præbuit, ecce †Pharon uoces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum *clamantis sistit in ore.
Tu quoq; flauentem prima lanugine malas
Dũ sequeris Clytiũ infœlix noua gaudia Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum
Qui iuuenũ tibi semper erant, miserande iaceres,
Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies, septem numero, septenaq; tela
Coniiciunt: partim galea clypeoq́; resultant
Irrita: deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus, fidum Aeneas affatur Achaten:

†al. findite
*al. puppes
†al. dum
*al. Therone,
†al. suta.
*al. Quod
†al. Pharo,
*al. clamanti

Nunc ô.] *Exhortatoria oratio Tarchōtis ad milites, ut nauiter remis incumbant, ad inuadendum littus,* B *etiam cum nauis suæ periculo.* Puppis tua.] *Auersio. Tarchōtis enim nauis naufragium ibi fecit quidem, uerùm ipse euasit saluus.* Nec Turnum.] *Transitio ad Turnum & Rutulorũ studia, ad excipiendos Troianos: ut Hector quondã festinabat cũ suorum manu ad littus, ut inde copias Græcorum prohiberet.* Therone.] *Enumeratio eorum qui manibus Aeneæ in primo conflictu concidêre.* Maximus.] *Allusit ad Theronē Hispaniæ citerioris regem, q cũ furore actus Gades expugnatũ Herculis tēplum proficisceretur, naui fulmine consumpta, cũ omnibus copijs suis à Gaditanis nauali p̄lio uictus fuit. Quare eum & uirorum maximum uocat, & tunicã auro squalentem tribuit.* Lycam ferit.] *Nomen Lycæ, ab Herculis comite in Italia* C *relictum fuit. Hunc exectum fingit, & Apollini uatum præsidi consecratum.* Cissea.] *Et hos ex Herculis socio prognatos fingit: quare etiam ipsis illius arma donat nunc pugnãtibus. In prælijs nil ualent arma maiorum, sed in eo præcipuum momentum habet uirtus præsens. Contrà stultorum est, & ignauorum, maiorum suorum imaginibus, telis armisq́; se uenditare.* Melampus.] *à patre, Herculis indiuiduo comite. Fuerunt alius Melampus & Poles, mantices peritissimi, qui optimè futura denunciabãt, teste Suida. Horum Melampus in diuinationibus suis nigro elleboro, quod ab eo Melampodion fuit nominatum, uti solebat.* Pharon uoces.] *quidam Pharo legunt. Notat hominis ignauiam, lingua magis quã uiribus pollētem.* Clytiũ infœlix.] *puerum, quem turpiter amabat.* Cydon.] *Cres natione, ab urbe Cydonide Cretæ. In Cretensibus & Minoë retulimus, ab ea gente hoc flagitium in omnes propè gentes propagatum.* Phorci.] *Allusum ad Phorcum deum.* Alma Venus.] *Non sine deo eorum tela euasit.*

Suggere tela mihi (non ullum dextera frustrà
Torserit in Rutulos) steterāt q̃ in corpore Graiûm
Iliacis campis: tum magnam corripit hastam,
Et iacit: illa uolans clypei transuerberat æra

Suggere.] *Etsi, iuxta prouerbiũ, ne Hercules quidem aduersus duos, nedum Aeneas: armis tamen confidens Vulcanijs, poscit tela sibi dari, ut cum sepe unus manum conserat.*

Mæonis,& thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor,fratremq́ ruentem
Sustentat dextra:traiecto missa lacerto,
Protinus hasta fugit,seruatq́ cruenta tenorem;
Dexteraq́ ex humero neruis moribūda pependit.
Tum Numitor,iaculo fratris de corpore rapto,
Aeneam petijt:sed non & figere contrà
Est licitum,magniq́ femur perstrinxit Achatæ.
Hic Curibus fidens primæuo corpore †Clausus
*Aduenit,& rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum grauiter pressa,pariterq́ loquentis
Vocem animamq́ rapit traiecto gutture:at ille
Fronte ferit terrā,& crassum uomit ore cruorem.
Treis quoq; Threicios Boreæ de gente suprema,
Et treis,quos Idas pater,& patria Ismara mittit,
Per uarios sternit casus:accurrit† Halesus,
Auruncæq́ manus:subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis:expellere tendunt
Nunc hi,nunc illi:certatur limine in ipso
Ausoniæ:magno discordes æthere uenti
Prælia ceu tollunt animis & uiribus æquis:
*Nunc ipsi inter se,non nubila,non mare cedit
Anceps pugna diu,stant obnixi,omnia contra.
Haud aliter Troianæ acies,aciesq́ Latinæ
Concurrunt,hæret pede pes,densusq́ uiro uir.

Steterant quæ in corpore] *Non uulgaria tela indicat: addit amplificationem à loco* Curibus fidēs primæuo corpore,&c.] *Cures Sabinorum oppidū fuit, Numæ Pompilij patria postea illustratum. Cōditum tradant à Fabidio, nato ex Genio quodam, qui Cures fuerit dictus, & puella indigena: uel ut alij, à cuspide, quam Sabini curim uocant. Sabinorum ducem initio fecit Clausum, non autem Lausum, Mezentij filium, qui hoc eodem manibus Aeneæ cadit. Lausus porrò cum patre Mezentio ex Hetruria pulsus, ad bellum uenit. Vtut habet, siue* Lausus *sit legendum, siue* Clausus, *describit eum ab ætate iuuenili, quæ natura est confidens, & temeraria.*

Magno discordes æthere.] *Grauis comparatio, ducta à natura uentorū inter se pugnantiū diu, ut neuter alteri cedat. Spectat autem ea huc, ut animorum utrinq; pertinaciam in pugna amplificet.* Haud aliter.] *Applicatio.* Hæret pede] *Furius in 4. Aeneid.*

Pressatur pede pes, mucro mucrone, uiro uir.

Et Hom li. Iliad. 13.

φράξαντες δόρυ δουρί, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ,
ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Et hos uersus Critici olim tanquam in æquilibrio trutinarunt: ac ita censuerunt, à Marone Homericam maiestatem non æquatam.

†al. Lausus
*al. Aduolat,
†al. Alesus,
*al. Non

At parte ex alia,qua saxa rotantia latè
Intulerat torrens,arbustaq́ diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestreis
Vt uidit Pallas,Latio dare terga sequaci.
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos,unum(quod rebus restat egenis)
Nunc prece,nunc dictis uirtutē accendit amaris.
Quò fugitis socij?per uos,& fortia facta,
Per ducis Euandri nomen deuictaq́ bella,
Spemq́ meā patriæ quæ nūc subit æmula † laudi,
Fidite ne pedibus,ferro rumpenda per hostes
Est uia,quà globus ille uirûm densissimus urget.
Hac uos,& Pallanta ducem,patria alta reposcit.
Numina nulla premunt:mortali urgemur ab hoste
Mortales:totidē nobis animæq́ manusq́.
Ecce maris*magno claudit nos obice Pontus:
Deest iā terra fugæ:pelago Troiamne †petemus?
Hæc ait,& medius densos prorumpit in hostes.
Obuius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus:hunc (*uellit magno dum pōdere saxū)
Intorto figit telo:discrimina costis
Per medium quà spina dedit,hastamq́ receptat
Ossibus hærentē:quē nō super †occupat* Hisbō.
Ille quidem hoc sperans:nam Pallas antè ruentem
Dum furit,incautum crudeli morte sodalis
Excipit,atq; ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc † Helenū petit,& Rhœtei de gente uetusta
Anchemolū,thalamos ausum incestare nouercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in aruis
Daucia,Laride,Tymberq́ simillima proles
Indiscreta,suis gratusq́ parentibus error:
At nunc dura dedit uobis discrimina Pallas.
Nam tibi Tymbre caput Euādrius abstulit ensis:

At parte ex.] *Omisso Aenea, narrat ea quæ ab Arcadib' in diuersa campi parte sint fortiter gesta: ut Pallantis, qui hic Patrocli Homerici personam refert, uirtutem maximè celebret, non diu superstitis futuri.* Quò fugitis.] *Militaris oratio Pallātis exhortatoria est, ad perrumpendū per hostes, & fugæ dedecus fugiendū. Constat suasorij generis partib'.* Per uos, & f.] *Exordium ductū est ab obtestatione, ne fugæ consilium capiant.* Ferro.] *Propositio, quæ pugnādi necessitatē illis proponit.* Numina nulla.] *A' facili: uerū si cū dijs aduersarijs pugnādum foret, fugā haud se suasurū. Nō enim unquā bene cessit cuiquā, pugnasse cū dijs.* Ecce maris.] *A' pugnandi necessitate. Quid si maximè uellent capere fugam? nō possunt. Hinc clauduntur mari, illinc ab hostib' sunt cincti. Ergo uia ferro p hostes est facienda, cum magna laude.* Gēte uetusta Anchemolum.] *Rhœti Marrubiorum regis filiū, qui nouerca Casperia constuprata fugit ad Turnum.* Laridæ.] *Hos gemellos adeò inter se forma similes dicit fuisse, ut parentes neutrum ab altero dinoscerint.* Discrimina.] *casus: alterum ferro obtrūcauit, alteri præcidit manus.* Te decisa.] *Pathos à debili: Hypotyposis palpitantiū manuum, ac digitorum micantiū, dū uidentur ferrum amissum, elapsumq́ uelle tenere. Porrò autem digitis micare (ut hoc παρέργως dixisse adijciam) lusus quoddam genus est, quo repentè porrectis*

†al. laudis,
*al. magna
†al. petetis?
*al. magno uellit
†al. occubat
*al. Hispō,
†al. Sthelenum

A Te decisa suum Laride dextera[que] quærit;
Semianimesq; micant digiti ferrumq; retractant.

porrectis digitis, & terque certantium numerum diuinet. Quid est sors? inquit Cicero lib. Diuinat. secundo: idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesferat. Vnde in prouerbium abijt, cùm fidem alicuius uelimus laudare, dicamus, eum dignum qui cùm in tenebris micetur.

Arcades accensos monitu, & præclara tuêtes
Facta uiri, mist⁹ dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Traijcit, hoc spacium, tantumq; moræ fuit Ilo:
Ilo namq; procul ualidam direxerat hastam,
Quã medi⁹ Rhœteus intercipit: optime Teuthra
Te fugiens, fratremq; Tyren, curruq; uolutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac uelut † optata uentis æstate coortis,
Dispersa immittit syluis incendia pastor,
Correptis subitò medijs extenditur unâ
Horrida per latos acies Vulcania campos,
Ille sedens uictor flammas despectat ouanteis.
Non aliter sociûm uirtus coit omnis in unum,
Teq; iuuat Palla. sed bellis acer * Halesus
B Tendit in aduersos, seq; in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaq;, Demodocumq;,
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in iugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossaq; dispergit cerebro permista cruento.
Fata canens syluis genitor celarat Halesum,
Vt senior leto canentia lumina soluit:
Iniecêre manum Parcæ, telisq; sacrarunt
Euandri, quem sic Pallas petit antè precatus:
Da nunc † Tibri pater, ferro, qđ missile libro,
Fortunã, atq; uiam duri per * pectora Halesi.
Hæc arma, exuuiasq; uiri tua quercus habebit.
Audijt illa deus, dum texit Imaona Halesus.
Arcadio infœlix telo dat pectus inermum.
At non cæde uiri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli sinit agmina: primus Abantẽ
Oppositũ interimit, pugnæ nodumq; moramq;.
Sternitur Arcadiæ proles, sternũtur Hetrusci,
Et uos ô Graijs imperdita corpora Teucri:
Agmina cõcurrunt ducibusq; & uiribus æquis,
C Extremi † addensant acies, nec turba moueri
Tela manusq; * sinit: hinc Pallas instat, & urget.
Hinc contrà Lausus, nec multũ discrepat ætas,
Egregij forma, sed queis fortuna negarat
In patriam reditus: ipsos concurrere passus,
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Arcades accẽs.] *Qualis dux, talis miles: uirtute Pallantis Arcades accensi, in hostes communiter se armant.* Præter.] *præterfugientem: sectio, postposita præpositione.* Ilo.] *Anadiplasiasis.* Teuthra.] *Auersio. Fuit alius Teuthras, Thespij pater multo uetustior, à quo Thespij filiæ ab Ouidio in epistola Deianiræ ad Herculem, Teuthrantia turba appellantur. Aeschylus Thespiam, urbem Teuthrantis appellauit, in tragœdia Agamemnone.* Ac uelut.] *Comparatione subijcit uim Arcadum irruentium, lateq; cædibus grassantium in hostes.*

Fata canens.] *ad delectandũ inserit fabulam Halesi, fato in bellum, mortuo patre, protracti.* Da nunc.] *Precatio Pallãtis, ut Halesum traijciat: uouet se suspensurum illi ad quercum opima spolia, quæ hosti sit detracturus.*

† al. optato
* al. Alesus
* al. Tymbræ.
* al. pectus
† al. addensent
* al. sinunt:

Hæc arma ex.] *Romuli facinus præclarum sub persona Pallantis celebrat, donatq; eum morem dedicandi opima spolia antiquitate. Romulus Sabinorum regem in prælio obtruncatum spoliauit: spolia ad quercum pastoribus sacram deposuit, uoluitq; ea opima appellari, quæ dux duci in prælio detraheret.* Pectus.] *hoc est, Halesus Agamemnonius configitur telo.* Abantem.] *Troianum illum, cuius meminit Poëta in primo:*

—— & qua uectus Abas.

Cæterùm Eubœæ incolæ ab Homero quoque dicuntur Abantes, ab heroë F. Neptuni: siue à Thracia gente, quæ de Abis Phocidis profecti insulam eam inuasêre. Addensant.] *pro addensantur.* Mox illos.] *Ratio, cur non datum illis fuerit concurrere.*

Intereà soror alma monet † succurrere Lauso
Turnũ, qui uolucri curru medium secat agmen.
Vt uidit socios: Tempus desistere pugnæ:
Solus ego in Pallanta feror: soli mihi Pallas
Debetur, cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait, & socij cesserunt æquore iusso.
At Rutulûm * abscessu iuuenis, tum iussa supba
Miratus, stupet in Turno, corpusq; per ingens
Lumina uoluit, obitq; truci procul omnia uisu.
Talibus & dictis it contra iussa tyranni:
Aut spolijs ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni: sorti pater æquus utriq; est.
Tolle minas, fatus medium procedit in æquor.

† al. succedere
* al. abscessu

Aut spolijs.] *Alterutrum præsens proponit: aut uincere, aut fortiter mori. Vtrunque ex æquo laudabile ducit. Accius in armorum iudicio: Nam trophæum ferre me à forti uiro pulchrũ est. Si autẽ & uincar, uinci à tali nullum est probrum. Quæ opima spolia sint, diximus paulò antè.* Vtq; leo.] *A comparatione subijcit utriusque ferociam.*

Per patris.] *Obtestatur Herculem per hospitij ius cũ patre Euandro quondam, ut suo numine sibi nunc præsens adsit.* Genitor.] *Iupiter.* Stat sua cuique.] *Homeri locus, ex sexto & 12. Iliados descriptus:*

" μοῖραν δ᾽ οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
" οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.

" νῦν δ᾽ ἔμπης γὰρ κῆρες ἐφεστᾶσιν θανάτοιο
" μυρίαι, ἃς οὐκ ἔστι φυγεῖν βροτὸν, οὐδ᾽ ὑπαλύξαι.

* al. fors

* al. effudit

Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus biiugis, pedes apparat ire
Cominus: utque leo specula cùm uidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Aduolat: haud alia est Turni uenientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si quà † res adiuuet ausum
Viribus imparibus, magnūque ita ad æthera fatur:
Per patris hospitiū, & mensas, quas aduena adisti,
Te precor Alcide, cœptis ingentibus adsis,
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audijt Alcides iuuenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque * effundit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
STAT sua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est uitæ: sed famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus. Troiæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidēre deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata uocant, metasque dati peruēnit ad æui.

Troiæ.] A' loco A maiori. Nati.] A' maiori ad min. Sarpedon.] Ab exēplo maiori. De Sarpedone copiosa extat explicatio in primo.

Fata uocant.] Hom. Iliad. 13.

ἤϊε, τὸν δ᾽ ἄγε μοῖρα κακὴ, θανάτοιο τέλος δέ.

Corruit in uulnus.] Ennius lib. 16. Concidit, & sonitum simul insuper arma dederūt. Et apud Homer. frequens:

" δούπησε δὲ πεσὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε᾽ ἐπ᾽ αὐτῷ.

Nefas.] insculptū scelus Danaidū, quæ una nocte maritos suos interfecerunt. Eurytion.] Ab artifice, materia, & calatura, laus balthei. Nescia mēs hom.] Ecphonesis in Turni temerariā exultationem, ob Pallantis necem: qui cùm in secunda fortuna sibi tē-

* al. humeri

* al. pectore

Sic ait, atque oculos Rutulorum reijcit aruis.
At Pallas magnis emittit uiribus hastam,
Vaginaque caua fulgentem diripit ensem.
Illa uolās, † humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque uiam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transuerberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de * uulnere telum,
Vna eademque uia sanguisque animusque sequuntur.
Corruit in uulnus, sonitum super arma dedēre,
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens, sic ore profatur:
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Euandro, qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamē humādi est,
Largior. haud illi stabunt Aeneia paruo
Hospitia, & læuo pressit pede talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei
Impressumque nefas, una sub nocte iugali
Cæsa manus iuuenum fœdè, thalamique cruenti,
Quæ † bonus Eurytion multo cælauerat auro.
Quo nunc Turnus ouat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et seruare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit magno cùm optauerit emptū
Intactum Pallanta: & cùm spolia ista, diemque
Oderit. at socij multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.

B

perare nequiret, haud multò pòst similē sortem experturus erat. Hectoris & Patrocli pugnam, & euentum horum congressus per omnia refert. Hectorem Turnus, Pallas Patroclum repræsentat. Hoc ne ster ab Homero uariat, quòd ibi circa cæsi corpus acriter pugnatur: hic Turnus donat Euādro filium humandum. In pugna, cæso Euphorbo alijsque nōnullis Troianis, corpus subtrahitur: hic Arcades ducem suum scuto impositū in castra referunt.

C

* al. Clonus Eurytides

O' dolor, atque decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Quū tamen ingenteis Rutulorū linquis aceruos.
Nec iam fama mali tanti, sed certior author
Aduolat Aeneæ, tenui discrimine leti

O' dolor.] Exclamatio pathetica Poëtæ, in luctum & dolorem senis Euandri, ubi casum filij acceperit.

Hunc paucis uerbis omnibus amplificat. Pathos ab auersione.

Nec iā fam.] Nomen certi nūcij subijcet

Esse suos: tempus uersis † succurrere Teucris.
Proxima quæq; metit gladio, latumq́; per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne superbum
Cæde noua quærens. Pallas, Euander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas aduena * primus
Tunc adijt, dextræq; datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidē quos educat † Vfens,
Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris,
Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infestam cùm tenderet hastā,
Ille astu subit, ac tremebunda superuolat hasta,
Et genua amplectens effatur talia supplex.

† al. succedere

* al. primū

† al. Vphēs

Acet Poëta, cùm apud Homerum Antilochus Nestoris filius Achilli nunciet, Patroclū cæsum ab Hectore:
» ὤ μοι πηλῆ@ υἱὲ δαΐφρον@, ἦ μάλα λυγρῆς
» πεύσεαι ἀγγελίης, ἣ μὴ ὤφελλε γενέσθαι.
» κεῖται πάτροκλ@, νέκυ@ δὲ δὴ ἀμφιμάχονται
» γυμνοῦ, ἀτὰρ τά γε τεύχε' ἔχει κορυθαίολ@ ἕκτωρ.
Dirum audies nuncium ô Achilles, quem haud conuenicbat factum. Iacet ibi cæsus Patroclus, & de nudo mortuo depugnatur: ipse autem armis eius potitus est. Aeneas statim, suppresso dolore, suis laborantibus succurrit, cùm Achilles luctus uaria signa edat.

Sulmone creatos.] Homerus refert lib. Iliad. 21. Troianos in duas acies diuisos, ab Achille in fugā actos: quarū unam ad urbem, alterā ad Scamandrum usque amnem persequeretur. Atque in ea pugna ab eo duodecim adolescentes cæsos fuisse, quos Patrocli umbræ inferias dedit. Homerum hoc loco Maro imitatus, facit Aeneam octo in prælio mactantem iuuenes Pallanti mortuo. Inde Mago procul.] Hunc in ipsa turba obuium fundit, ut Achilles Lycaonem Priami filium: atque eundem pariter supplicem fingit, ut ille Lycaonē, ut sibi parcat, & incolumem dimittat.

Per patrios manes, & spes surgentis Iüli,
Te precor, hanc animam serues natoq́;, patriq́;.
Est domus alta, iacent penitùs defossa talenta
Cælati argenti, sunt auri pondera facti,
Infectiq; mihi: non hic uictoria Teucrûm
Vertitur, * aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat: Aeneas contrà cui talia reddit:
Argenti, atq; auri, memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit illa prior, iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iülus.
Sic fatus, galeam læua tenet, atq; reflexa
Ceruice orantis capulo tenus † abdidit ensem.

* al. haud

† al. applicat

Per patrios manes, &c.] Lycaon Homericus libr. suprà citato:
» γουνοῦμαί σ' ἀχιλεῦ,
» σὺ δέ μ' αἴδεο, καί μ' ἐλέησον.
Idem lib. sexto:
» ζώγρει ἀτρέ@ υἱὲ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα,
» πολλὰ δ' ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς κειμήλια κεῖται,
» χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκμητός τε σίδηρ@.
» τῶν κέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα,
» αἴ κεν ἐμὲ ζωὸν πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν ἀχαιῶν.

Sulmone.] Sulmo Latij oppidū, patria Ouidij nobilitatū, de quo ipse:
Sulmo mihi patria est gelidis uberrimus undis,
Millia qui nouies distat ab urbe decem.
Ensem.]
» ἀχιλλεὺς δὲ ἐρυσσάμεν@ ξίφ@ ὀξὺ
» τύψε κατὰ κληῗδα, παρ' αὐχένα, πᾶν δέ οἱ εἴσω
» δῦ ξίφ@ ἄμφηκες.
Capulo tenus.] Pathos à modo.

Nec procul * Hæmonides, Phœbi Triuiæq; sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora uitta,
Totus collucens ueste, atq; insignibus † armis.
Quem congressus agit cāpo, lapsumq́; superstans
Immolat, ingentiq; umbra tegit: arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradiue trophæum.
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & ueniens Marsorū montibus Vmbro.
Dardanides contrà furit: Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, uimq́; affore uerbo
Crediderat, cœloq; animum fortasse ferebat,
Caniciemq́; sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Syluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti sese obtulit: ille reducta
Loricam, clypeiq; ingens onus impedit hasta.
Tum caput orantis nequicquā, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumq́; * repentē
Prouoluens, super hæc inimico pectore fatur:
Isthic nunc metuende iace: non te optima mater
Cōdet humi, patrióue onerabit mēbra sepulchro.
Alitibus linquêre feris, aut gurgite mersum
Vnda feret, piscesq; impasti uulnera lambent.

* al Aemonides,

† al. albis:

* al. tepētē

Nec procul.] Hæmonidē hūc describit ab habitu religioso, & munere, & armorū splendore. Cùm Aeneam hunc mactātem introducat, docet Marti non conuenire cum Diana, perpetua pudicitia decantata: nec cum Apolline, pulcherrimarū artiū præside. In bello neq; sacris, neq; profanis parcitur, sed nullo discrimine in omnes sæuitur.
Rex Gradiue.] Mars: auersio.
Trophæum.] uictoriæ monumentū.
Cæculus.] A parente. De Cæculo & Vmbrone in catalogo dictū est.
Dardanides.] Aeneas: antonomasis.
Anxuris.] Hunc ut ineptum factorū & uirtutis suæ ostentatorem perstringit. In bello etiam ignauissimo cuique lingua bellare & uincere licet: re ipsa uerò, tantum fortibus & cordatis uiris à Deo concessum est superare. Temperandum à magniloquentia & iactantia, qua nihil in omni uita est neque molestius, neque intolerabilius. Quare Nemesis tales nunquā sinit impunitos. unde prouerbio moneri solemus, ne grandia spiremus, μὴ μεγάλα λέγειν, cùm modestia nihil sit amabilius in so-

 cietate

cietate humana. Cœloq́;.] *Allusum ad parœmiam. Cœlum manibus contingere: de ijs qui magna de se prædicant, inaniterq́; se uenditant.* Caniciem.] *A' signo notat senectutem. Stultorum est, ea sibi promittere, quæ in nullius hominis manu sunt, sed à Deo pendent. Nemo fatum suum, aut fatalem diem nouit, ita ut præsens hora certam non habeat fidem.* Tarquitus.] *Ab ostentatione armorum fulgentium descriptio personæ. Nihil insignia arma in prælio iuuant, sed robur corporis, cum uiuida uirtute coniunctum.* Syluicolæ Fauno.] *A' parentibus. Et aptè matri nomen à re datum uideri potest. Δρῦς enim quercum signat.* Ardenti.] *Aeneæ ferro sæuiente in hostes.* Isthic nunc.] *Hostilis, & quidem ea acerba insultatio in Tarquitum, effigiata est ad illam Homericam Achillis, in Asteropæum lib. Iliad. 21. Verba Achillis sunt:*

A

« κεῖσ' οὕτω, χαλεπόν τοι ἐρισθενέος Κρονίωνος
« παισὶν ἐριζέμεναι, ποταμοῖο περ ἐκγεγαῶτι.

Et quæ sequuntur: nam prolixior est eius, & magnificentior ostentatio, quàm Aeneæ, ut qui etiam genealogiã referat, deducatq́; ad Iouem. Alitibus.] *Homeri uerba & belli Troiani euentum respicit, quo cadauera uel auibus rapacibus lanianda obijciebantur, uel in aquam piscibus esca præcipitabantur, οἰωνοῖσι.* Aut gurgite.] *ut in Scamandrum deuoluebantur. Sic Lycaonem cæsum, in amnem ipse præcipitat Achilles.*

Protin' Antheũ, & * Lyciã, prima agmina Turni
Persequitur fortemq́; Numam, fuluũq́; Camertẽ
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidûm, & tacitis regnauit Amyclis.
Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasq́; manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusq́; arsisse, Iouis cùm fulmina contra
Tot parib. streperet clypeis, tot stringere enses,
Sic toto Aeneas desæuit in † æquore uictor,
Vt semel intepuit mucro, quin ecce Niphæi
*Quadrijuges in equos aduersaq́; pectora tẽdit.
Atq́; illi longè gradientem, & dira frementem.
Vt uidêre metu uersi, retroq́; ruentes,
Effunduntq́; ducẽ, rapiuntq́; ad littora currus.
Interea bijugis infert se † Leucagus albis.
In medios, fraterq́; Liger: sed frater habenis
Flectit equos strictũ, rotat acer Leucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furenteis,
Irruit aduersaq́; ingens apparuit hasta.
Cui Liger.
Nõ Diomedis equos: * non currũ cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & æui
His dabitur terris. uesano talia latè
Dicta uolant Ligeri: sed non & Troius heros
Dicta parat contra: iaculũ nam torquet in hostẽ
Leucagus, ut pronus pendens in uerbera telo
† Admouit bijugos proiecto dum pede læuo.
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei tum læuum perforat inguen,
Excussus curru moribundus uoluitur aruis.

* al. Lycã,
† al. agmine
* al. Quadrijugos
† al. Lucagus
* al. nec
† al. Admouit

Fuluumq́; Camertem.] *Ab opulentia, cum* fuluũ *epithetic ũs nominat: à qua & loco ubi regnarit, eũ describit.* Tacitis regna' Amy.] *Allusum ad prouerbium, Amyclas silentiũ perdidit. Amyclæ oppidũ fuit in Italia, inter Caietã & Tarracinã, conditum è Laconib', Castoris & Pollucis comitibus, de nomine Amyclarũ Laconicarum. Huiusmodi de illis historia refertur. Cum Amyclæis subinde hostium aduentus falsò nunciat' esset, & ob id tota ciuitas sæpe uanis rumoribus agitaretur, lex lata fuit, ne quis unquã de hostis cuiusquã aduẽtu quicquã nunciaret. Aiũt tum fortè euenisse ut hostis de improuiso superuenirẽt, urbẽ occuparet. Inde in prouerbiũ abijt, Amyclas silẽtium perdidit. Sunt qui malunt prouerbiũ ad Pythagoricum silentiũ, τὴν ἐχεμυθίαν referre, quòd existiment Lacones Pythagoricæ doctrinæ apprimè fuisse studiosos: id non est. Sed Tyrrheni usque adeò pertinaces sectatores disciplinæ illius fuisse traduntur à Plutarcho, ut eius symbola superstitiosissimè soliti essent obseruare. Porrò Amyclæ Laconicæ dictæ fuêre (erant illæ sitæ sub monte Taygeto) ab Amycla filio Lacedæmonis, qui fuit pater Hyacinthi pueri ab Apolline adamati, qui fortuito casu disci perijt. Certè tradunt Hyacinthi monumentũ fuisse uisum Amyclis, in templo Apollinis, sub illius simulacro. Ab Amyclis dictæ sunt Amyclæ soleæ, & Amyclaides, ferratæ quidem, sed operis elegantioris, fortassis illi genti peculiares. Amyclæi canes: &* ἀμύκλαι ὑπόδημά τι, ὅπερ ἐν ποσὶν ἦγεν Ἐμπεδοκλῆς: *ornamẽtũ quoddam, quod in pedibus gestabat Empedocles philosophus.*

B

Aegæon.] *Comparatiõe uirtutẽ ac uim Aeneæ amplificat. Aegæoni cõparat Aeneã. Fabulantur hunc Neptuni filiũ fuisse, centimanum, atq́; Ioui auxilio adfuisse aduersus diuorum coniurationẽ, ne in uincula conijceretur Hom lib. Il. 1.*

« ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε πάντες C
« αἰγαίων' ὁ γὰρ αὖτε βίῃ οὗ πατρὸς ἀμείνων. *Id est,*
« *Briareum quem dij, uerùm Aegæona uocarunt*
« *Mortales cuncti, qui maior uiribus ipso est*
Patre suo. At noster Poëta eum aduersus Iouem & eius fulmina arma induisse canit. Sic toto.] *Hyperbolica comparatio.* Diomedis.] *Constat cum his duobus Aeneam congressum, sed infœliciter: uerùm diuorum beneficio seruatum Aeneam à cæde. Iactat se Liger, illis se præstantiorem in pugna fore, ut non possit euadere, si maximè uel dij adsint præsentes ac propitij.*

Quem pius Aeneas dictis affatur amaris:
Leucage, nulla tuos, currus fuga segnis equorũ
Prodidit, aut uanæ uertêre ex hostibus umbræ.
Ipse rotis saliens iuga deseris: hæc ita fatus,
Arripuit bijugos, frater tendebat inermes
Infœlix palmas, curru delapsus eodem:

Quẽ pius Aeneas.] *Quãuis pius: procacitas linguæ non potest non optimi cuiuslibet animũ exacerbare.* Per te, per.] *Obtestatio, per eos quos uir pius habuit charissimos.* Aeneas.] *inquit: Defectio.* Fratrem.] *ironicè allusit ad parœmiã, Pra*

Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Troiane, sine hãc animã, & miserere precãtis.
Pluribus oranti Aeneas: Haud talia dudum *
Dicta dabas: morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera † ductor
Dardanius, torrentis aquæ, uel turbinis atri
More furens: tandẽ erumpũt, & castra relinquunt
Ascanius puer, & nequicquam obsessa iuuentus.

A ter uiro adsit. Talia per.] *Epiphonema clausulæ loco, in perpetratæ cladis enumerationem, ut accingat se ad nouam narrationẽ.* Torrẽtis.] *Et obiter duplici collatione Aeneæ ferociam hyperbolicè subijcit. Nã duo illa potissimùm terras uastant: inundatio, & uentorum tempestates.*

† al. uictos

Iunonem interea compellat Iuppiter ultrò:
O' germana mihi, atq; eadem gratissima cõiunx.
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes, non uiuida bello
Dextra uiris, animusq; ferox, patiensq; pericli.
Cui Iuno submissa: Quid ô pulcherrime cõiunx,
Sollicitas ægram? & tua tristia dicta timentem?
Si mihi quæ quondã fuerat, quãq; esse decebat,
Vis in amore foret, nõ * hoc mihi namq; negares
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnũ,
Et Dauno possem incolumem seruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisq; pio det sanguine pœnas:
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusq; illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multisq; onerauit limina donis.
Cui rex ætherei breuiter sic fatur Olympi.
Si mora præsentis leti, tempusq; caduco
Oratur iuueni, meq; hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atq; instantibus eripe fatis
Hactenus indulsisse uacat. sin altior istis
Sub precibus uenia ulla latet, totumq; moueri
Mutariue putas bellum: spes pacis inaneis.
Cui Iuno illacrymãs: Quid si, quod uoce grauaris,
Mẽte dares? atq; hæc Turno † rata uita maneret?
Nunc manet insontẽ grauis exitus, aut ego ueri
Vana feror: quod ut ô potius formidine falsa
Ludar, & in melius, tua, qui potes, orsa reflectas.

Iunonem.] *Transitio ad consilium deorũ, in quo de fato Turni consultatur. Cui, quando omnino sit Aeneæ manibus pereundum, obtinetur id tamen per Iunonem à Ioue, ut differatur ad aliquod tempus, & nunc è præsenti periculo subducatur.* B O' germana.] *Beneuolentia à psona Iunonis.* Vt rebare.] *Narratio breuis, ut Iunoni querendi, loquendiq; id quo angatur suppeditet.* Quid ô pulcher.] *Abruptum exordiũ, dolenti ægrescentiq; aptum.* Si mihi.] *Perstringit obliquè Iouis incõstantiã in amore, quod nunc ab eo usque adeò non adametur, atque olim: quamobrem diffidit se aliquid ob eo impetratum ablaturũ. A' uerisimili.* Nũc pereat.] *Donat ironicè: quod, ut non fiat, tacitè optat.* Pio sanguine.] *quod pro aris & focis iustũ bellum gerere uideatur.* Ille tamẽ.] *Vt Ioui affectus conciet, cõmemorat Turni genealogiam: simul ut doceat ipsum adeò Iouem sanguine attingere. Et quo illius animũ inuitet, moueatq;, commemorat beneficia: hoc est, uictimas, quas is Ioui mactare solebat.* Si mora.] *Vt Iuno aliquid obtinuisse uideatur, concedit dilationem necis: quando fatum ineuitabile est. Iouis enim uox, fatum ipsum est immutabile, quòd ita sit fatus.* Mente gra.] *Hoc diceret, secus sentiret: hominum more, qui aliud mente clausum, aliud promptum habent in lingua.*

* al. hæc

† al. data vita

Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras,
Iliacamq; aciem & Laurentia tecta petiuit.
Tum dea nube caua tenuẽ sine uiribus umbram
In faciem Aeneæ uisu mirabile monstrum,
Dardanijs ornat telis, clypeumq; iubasq;
Diuini * assimulat capitis, dat inania uerba,
Dat sine mente sonum, gressusq; effingit euntis:
Morte obita quales fama est uolitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatq; uirum telis: & uoce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemq; eminus hastam
Conijcit: illa dato uertit uestigia tergo.
Tum uerò Aenean auersum ut cedere Turnus
Credidit, atq; animo spem turbidus hausit inanẽ:
Quò fugis Aenea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia uociferans sequitur, strictumq; coruscat
Mucronem, nec ferre uidet sua gaudia uentos.
Fortè ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,

Hæc ubi dicta.] *Confirmata nonnihil Iuno uerbis Iouis in præsenti, Turnum cœli subtrahere maturat.* C Auras.] *Vt Iuppiter cœlo, ita Iuno aëri præsidere creditur, quare eam succinctam nimbo in terras demittit. Crassissimum enim aëris, nimbus est. Cæterùm Iuno hic Veneris atque Neptuni Homerici locum obtinet, quæ hic Turnum prælio subducit, ut illic Aeneam sub cultro periclitantem illi circũfusa nebula seruauit.* Inania uer.] *quippe umbra tantùm sine corpore.* Morte obita.] *Duabus euidentibus comparationibus umbræ speciẽ illustrat.* Ferre uidet suæ gaudia uentos.] *Prouerbiale est uentis tradere: pro eo quod est, obliuisci, atque ex animo eijcere. Horatius in Odis:*

Tristitiam & metus
Tradam proteruis in mare Creticum,
Portare uentis.

Et Vergilius sæpe hac prouerbiali loquendi consuetudine utitur. Forte.] *Ab opportuno, ad euehendum Turnum è castris Rutulorum.* Osinius.]

* al. assimilat

† al. Oximius
* al. trepida
† al. rumpit
* al. Tunc
† al. tollis,
* al. mihi? ô uos ô
† al. durum
* al. animi

Massicus Osinius. Reprehenditur hic locus apud Macr. quòd Poëta Osinium nusquam nominarit: & neuter, neque Massicus, neque Osinius, in bello appareat. Omnipotens genitor.] Querulatoria Turni oratio ad Iouem, tota composita est exaggerationibus indignis à turpitudine fugæ, cùm apud alios, tum suos. Laurentis.] Addubitatio. Manus.] Defectio: deest enim, Dicet, uel aliud uerbum. Metuit, ne à suis, uelut Hector à Polydamante, coarguatur. Nefas.] Ab impio: quòd suos per hanc fugam interimẽdos hosti obiecerit.

Et nunc.] Mouet affectus. Dehiscat.] Imprecatio sibi irati,

Quà rex Clusinis aduectus † Osinius oris.
Huc sese Aeneæ * trepidè fugientis imago
Conijcit in latebras, nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, † rupit Saturnia funem,
Auulsamque rapit reuoluta per æquora nauem.
Illum autem Aeneas absentem in prælia poscit,
Obuia multa uirûm demittit corpora morti.
* Tũ leuis haud ultrà latebras iam quærit imago,
Sed sublimè uolans nubi se immiscuit atræ.
Quum Turnũ medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum uoce manus ad sydera † tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignũ
Duxisti? & tales uoluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga? quẽue reducet?
Laurentisne iterum muros, aut castra uidebo?
Quid manus illa uirûm, quæ me meaque arma sequuti,
Quosque (nefas) omneis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes uideo, gemitumque cadentum
Accipio: quid agã? aut quæ iam satis ima dehiscat
Terra * mihi? uos ô potius miserescite uenti:
In rupes, in saxa uolens uos Turnus adoro,
Ferte ratem, sæuisque uadis immittite Syrtis,
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.
Hæc memorãs, animo nũc huc, nũc fluctuat illuc,
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & † crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrûmque iterũ se reddat in arma,
Ter conatus utramque uiam, ter maxima Iuno
Continuit iuuenemque * animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

ob facti turpitudinem. A

Syrtis.] Duæ Syrtes sunt in mari Libyco, de quibus superioribus libris dictum est.

Fluctuat.[μερμηρίζει. Coarguit ancipitem hominis animum, & incertum consilium in turpi fuga. Homerus lib. Iliad. 14.

"ὡς δ' ὁ γέρων ὥρμαινε "δαϊζόμενος κατὰ θυμὸν διχθάδια.

Sic senior uersans a "nimos disquirit, utroque Nutans. Et lib. I "liad. 16.

"διχθὰ δέ μοι κραδίη μέμονε φρεσὶν ὁρμαίνοντι. B

Huc animus mihi nũc uersanti inclinat, & illuc. Ter conatus utramque.] Additione numeri ternarij amplificatio. Vrbem.] Ardeam.

At Iouis.] Fato tractus fuit ad mortẽ: ut sua & filij cæde, Palantis casus expietur.

Vni.] Anadiplosis.

Ille uelut.] Comparatione Mezẽtij uirtutẽ in eo prælio amplificat, ut eo plus gloriæ ad uictorẽ postea redeat. Euãtem.] A Libero patre deducto nomine. Minãta.] Fortasse Mimãta, à Mimãte Thraciæ monte. Porrò Theanûs alicubi meminit Homerus, ni fallor. Fuit alia Theano Metapontina, aut Thuria, Pythagorica, filia Leophronis, uxor Carysti, siue Crotonit: uel ut alij, Brotini Pythagorici, quem aiunt de Pythagora scripsisse: de uirtute ad Hippodamũ Thurium: paræneses muliebres, & apophthegmata Pythagoricorum.

† al. manet:
* al. Mimãta. al Numanta
† al. Occubat.

At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque inuadit ouanteis.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Vni, odijsque uiro, telisque frequentibus instant.
Ille uelut rupes, uastum quæ prodit in æquor,
Obuia uentorum furijs, expostaque Ponto,
Vim cunctam atque minas, perfert cœlique marisque.
Ipsa immota † manẽs, prolẽ Dolichaonis Hebrũ
Sternit humi, cum quo Latagũ, Palmũque fugacẽ:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque aduersam: poplite Palmum
Succiso uolui segnem finit: armaque Lauso
Donat habere humeris, & uertice figere cristas.
Nec nõ Euantẽ Phrygium, Paridisque * Minanta
Aequalem, comitemque, una quem nocte Theano
In lucẽ genitori Amyco dedit, & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
† Occupat, ignarum Laurens habet ora Minanta.
Ac uelut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia sylua
Pastus arũdinea, postquam inter retia uentum est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos.
Nec cuiquam irasci, propiusue accedere uirtus,
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant.

Itẽ alia Cressa natione, filia Pythonactis philosopha, uxor magni illius Pythagoræ: ex qua suscepit Telãgẽ & Mnesarchũ, atque Arignotẽ. Sunt qui eã Cratini uxorẽ fuisse scribant. Tradunt eã genere Crotoniatã fuisse. Hæc scripsit cõmentarios Philosophicos, apophtegmata, ac poëmata uersibus. Alia Theano Locrensis Lyrica. Cisseis.] Hecuba. Ac uelut.] Alia comparatione Mezentij ferociã impotentẽ illustrat. Vesulus.] Mons, è cuius celsissimo cacumine, in finibus Ligurũ Gabiennorum, uisendo fonte Padus profluit. Fremit.] Indignatur, quòd cùm sit captus, nemo tamen uenatorum, quamuis uirtute pollens, audeat accedere. C

Haud

Haud aliter, iustæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longè, & uasto clamore lacessunt.
Ille autē impauidus partes cunctatur in omneis,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
†Grauis homo, infectos ꝓfug' linquēs hymenæos:
Hunc ubi miscentem longè media agmina uidit,
Purpureum pennis, & pactæ coniugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
(Suadet enim uesana fames) si fortè fugacem
Conspexit capreā, aut surgentē in cornua ceruū,
Gaudet hians immane, comas arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lauit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in densos acer Mezentius hostes.

A Haud ali.] *Applicatio. pari ui & truculētia Mezentius in Troianos sæuijt.* Coriti.] *A patria. Thusciæ oppidum Coritū fuisse, alibi dictum est.*
† al. Graius
" —Coritū, terrasq́ require Ausonias.
Grauis.] *A natione.* Purpureū.] *Ab habitu.* Impastus.] *Homerus lib. 3. Iliad.*
" ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας,
εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν, ἢ ἄγριον αἶγα.
πεινάων· μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴ περ ἂν αὐτὸν
σεύωνται ταχέες τε κύνες, θαλεροί τ' αἰζηοί.
De Menelao gauiso, conspecto Paride. Sic ruit in densos acer.] *ad consimilem modum in confertos hostes irruit Mezentius.*

Sternitur infœlix Acron, & calcibus atram
Tundit humū expirans, infractaq́ tela cruentat.
Atq; idem fugientē haud est dignatus Oroden
Sternere, nec iacta cæcum dare cuspide uulnus.
Obuius aduersoq; occurrit, seq; uiro uir
Contulit: haud furto melior, sed fortibus armis
Tum super abiectum posito pede nixus, & hasta
Pars belli haud tēnenda *uiris, iacet altus Orodes.
Conclamant socij, lætum Pæana †sequuti.
Ille autem expirans: Non me, quicunq; es, inulto
Victor, nec longum lætabere: te quoq; fata
Prospectant paria, atq; eadem mox arua tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius ira:
Nunc morere: *at de me diuûm pater atq; hominū
Viderit. hoc dicēs, eduxit corpore telum. (rex
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoū obtrūcat, Sacrator Hydaspen,
Partheniumq́; Rapo, & prædurū uiribus †Arsen.
Messapus Cloniumq́, Lycaoniumq; Ericaten:
Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
Hunc pedītē pedes, & Lycius pro cesserat Agis.
Quem tamē haud expers Valerus uirtutis auitæ
Deijcit: Atronium Salius, Saliumq́; Nealces,
Insignis iaculo, & longè fallente sagitta.
Iam grauis æquabat luctus, & mutua Mauors
Funera: cedebant pariter, pariterq; ruebant
Victores uictiq;: neq; his fuga nota, nec illis.

Alt' Orodes.] *Allusum est ad uocis etymon, ὄρος enim Græcis mons est: ὀρώδης, montosus, siue*
B *melius dicā, monti similis.* Cōclamāt.] *Significanter de Mezentij socijs: quasi lætitia exultāt de uictoria, quam clamoribus effusis testantur.* Cōclamāt.] *Sæpe antea dictum est, uocem desperantis esse, conclamare. Sed & conclamare, militare uocabulum: ut Ad arma cōclamare, cōclamata uasa, & similia.* Lætū Pe.] *lætā cantionē, ob uictoriā, quòd magnū Orodē fudisset. Pæā alioqui*
C *propriè est, carmē Apollineū. Apollo ipse, à feriendo, παιὰν dicitur. Vnde in cantiūcula, ἰὴ παιὰν, quòd sagittis suis Pythonē serpentē cōfecisset.* Nō me.] *Vaticinatur consimilē necē moriēs: idq; exemplo Homeri, apud quē hostiū manibus perituri, percussoris par exitiū denunciāt.* Nūc morere.] *τέθναθι, morere.* Olli.] *Antithesis: estq; periphrasis mortis.* Ferre'.] *durus, implacabilis, sine sensu. Etenim prouerbiali hyperbole usurpātur, adamātinum, corneū, ferreum, & similia de rebus implacabilibus. Quamobrē somnum uocat ferreum, quasi mortem diram, inuictam, & implacabilē. Hom. lib. Iliad. 11.*
ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.
Cædicus] *Imitatione Homerica, coaceruat enumeratione summaria quosdam in eo prælij ardore cæsos, & qui uicissim statim ab alijs interfecti fuēre. iuxta illud, καὶ ἔκτεινον τε κτείνοντο.* Sacrator.] *De Sacranis alibi dictum est: & Sabinus doctissimè annotauit.* Hydaspen.] *Ab Hydaspe Indiæ fluuio: sicut paulò antè, Hebrum Dolichaonis Troiani filiū fecit, ab Hebro Thraciæ amne. Poëtis familiare est, personis nomina ab amnibus, syluis, aut montibus affingere.* Valerus.] *Celebrat Valeriorum antiquam stirpem, qui initiò, Valesij dicti fuēre, ut Fusij: postea mutatione literæ, Valerij & Furij dici cœpēre.* Virtutis auitæ.] *Vt coarguat generis priscam nobilitatem.*

* al. uiri, † al. secuti. * al. ast † al. Orsen,

*Dij Iouis in tectis †iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Iuno.
Pallida Tisiphone media inter millia sæuit.
At uerò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo, quā magnus Orion.
Cùm pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna uiam scindēs, humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum;

* al. Dum † al. casum

Dij Iouis.] *Miserentur mortalium calamitatis hic dij, non autem in pugnam descendunt, ut in bello Troiano apud Græcū uatem.* Quàm magnus Orion.] *ut magnus Oriō. Duab' rursus comparationibus robur, uim & heroicam proceritatem Mezentij attollit.* Orion.] *Tradunt Hyreum quendā senē fuisse, qui cùm Iouem & Mercuriū hospitio humaniter excepisset; ab ijs*

ab ijs petiuisse filium: uxorem olim sterilem decessisse. Et ut id impetraret à dijs, statim illis mactasse bouem. Porrò dij bouis in corio lotium suum reddiderunt, atq; ita conuolutum condiderunt in terra. Vnde natus est Hiero, quem à lotio Vrionem uocauit: atque inde unius literæ mutatione, Orion cœptus est appellari.

*al ipse,

*al. Anthorem

Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.
Talis se uastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Aeneas, speculatus in agmine lōgo
Obuius ire parat. manet imperterritus *ille,
Hostē magnanimū opperiens, & mole sua stat,
Atq; oculis spaciū emensus, quantum satis hastę:
Dextra mihi deus, & telum, quod missile libro,
Nunc adsint, uoueo prædonis corpore raptis
Indutum spolijs, ipsum te Lause trophæum
Aeneæ, dixit: stridentemq; eminus hastam
Iecit. at illa uolans, clypeo est excussa, proculq;
Egregium *Antonen latus inter & ilia figit:
Herculis Antonen comitē, qui missus ab Argis
Hæserat Euandro, atq; Itala consederat urbe.

stulit, quo duce oraculum impleuit. Dextra.] *Verba Mezentij, hominis impij, qui uictoriam in dextra, et non in Deo ponit.* A

Antonen.] *Antonen nō Anthorem, aut Athorem, aut Actorē, ut diuersis legitur exemplaribus. Fuit hic Antones prognatus ex Antone filio Herculis: aut, quemadmodum Poëta dicit, unus ex comitibus Herculis, qui apud Euandrum, illo ex Italia digrediente, relictus fuit. Plutarchus author est in uita Antonij, Antoniorum familiam ab Herculis filio Antone originē duxisse. Appianus Alexand. lib. 5. author est, Octauium Antonio respondisse: Futurus, inquit, eras Cæsaris adoptiuus, si te ex Herculeo Aeneadem fieri malle cognouisset. Κοτάνι@ Græcè, pro uenali habito, id quod testatur Græcum epigramma:*

[illegible]
[illegible]
Alciat.
In bellis qui notus erat Antonius olim,
Cur tria perdiderit prima elementa, refert?
Sublatis à frōte enim tribus literis Ant, manet ωνι@, hoc est, uenalis. Hercul.] *A' persona descriptione, anaphora.* B

Hic ubi ad maturam ætatem peruenisset, magnus uenator euasit, ac Dianæ comes adiunctus est. Paulatim uenandi studio exercitus cò peruenit, ut iactaret, nullum animal gigni posse è terra, quod ipse non superaret. Breui à paruo scorpione, qui è terra erepserat, ictus periit. Idem aliquando Pleiadas constuprare, & Dianæ uim offerre uoluit. Sunt qui hunc à Ioue, Mercurio & Neptuno genitum prodant, staturæq; ingentis. H... cùm aliquando à rege hospitio exceptus fuisset, aggressus fuit eius uitiare filiam, quamobrem ab eo oculis priuatus fuit. Consuluit oraculum qua arte uisum recuperaret. responsum ei fuit, si per mare contra ortum incederet, ut radij solares oculis eius illucescerent: id quod fecit. Cùm itaque Cyclopum, arma Ioui fabricantium strepitum audiuisset, sonum sequutus, ad eos ductus peruenit. ibi unum in humero ... latum ab-

Sternitur.] *Egregius Antones dū telū uiolenter in Aeneam tortum, in eum resilit.* Reminiscitur.] *Pathos à loco.*
Tuaq; optima.] *Auersio in pietatem Lausi erga patrem ad concitandos affectus.*
Genitor nati.] *Dissimulāter Scipionis Africani egregiū facinus celebrat, qui patrē pugnantem cū Pœnis in Italia ado-*

; al. sedet

*al. femine,

†al. optime facta,

*al. Proru-pit

Sternitur infœlix alieno uulnere, cœlumq;
Aspicit, & dulceis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga, tribusq;
Transijt intextum tauris opus, imaq; †sedit
Inguine: sed uires haud pertulit: ocyus ensem
Aeneas uiso Tyrrheni sanguine lætus
Eripit à *femore, & trepidanti feruidus instat.
Ingemuit chari grauiter genitoris amore
Vt uidit Lausus, lacrymæq; per ora uolutæ.
Hic mortis duræ casum, tuaq; † optima facta
(Si qua fidem tanto est operi latura uetustas)
Non equidem nec te iuuenis memorande silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inq; ligatus
Cedebat, clypeoq; inimicum hastile trahebat.
*Proripuit iuuenis, seseq; immiscuit armis.
Iamq; assurgentis dextræ, plagamq; ferentis
Aeneæ subijt mucronem, ipsumq; morando
Sustinuit, socij magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret.
Telaq; conijciunt, proturbantq; eminus hostem
Missilibus: furit Aeneas, tectusq; tenet se.
Ac uelut effusa si quando grandine nimbi,
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce uiator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi
Dum pluit, in terris, ut possit Sole reducto
Exercere diem: sic obrutus undiq; telis
Aeneas, †nubem belli dum detinet, omneis
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoq; minatur:
Quò moriture ruis? maioraq; uiribus audes?

lescens admodum clypeo suo protexit, ut uerè annotauit Seruius.
Ac uelut effusa.] *Comparatione hyperbolica uim telorū, quæ in Aeneam undique conijciuntur, amplificat.* C

†in uetustiss. manuscriptis codicibus legitur: nubē belli, dum detonet, omnem Sustinet,

Fallit

A Fallit te incautū.] *Pathos à causa.* Parcæ fi.l.] *Periphrasis mortis iā iam impendentis Lauso.* Auro.] *A' materia.* Impleuit.] *Pathos ab attestatione.*

Fallit te incautum pietas tua: nec minus ille
Exultat demens. sæuæ iamq; altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaq; Lauso
Parcæ fila legunt: ualidum namq; exigit ensem
Per medium Aeneas iuuenem, totumq; recōdit.
Transijt & parmam mucro leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro,
Impleuitq; sinum sanguis: tum uita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusq; reliquit.

Ora modis.] *Anadiplosis in repetitione uocis, in sequenti uersu.* Quid tibi nunc miserāde.] *Nusquam Poëta recedit à decoro personæ Aeneæ: qui cùm inducatur pius, non solùm pietatem adolescentis hostis in patrem Mezentium laudat & exosculatur, uerùm etiam præmio donat. Reddit illi sua arma, quibus exuere potest: remittit eum sepeliendum: ipsosq; eius socios increpat cūctantes, segnioresq; in auferendo corpore.*

At uerò, ut uultum uidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans grauiter, dextramq; tetendit,
Et mentem patriæ subijt pietatis imago.
Quid tibi nunc miserāde puer pro laudibus istis?
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua, teq; parentum
Manibus, & cineri, (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem,
Aeneæ magni dextra cadis: increpat ultrò
Cunctantes socios, & terra subleuat ipsum
B Sanguine turpantem comptos de more capillos.

Aeneæ magni dextra cadis, &c.] *Quod magnū morienti solatium est, præ ubi gregarij alicuius militis manibus perijsset.* Subleuat ips.] *Magnū pietatis exemplum.* Sanguine turpant.] *Pathos à re uisa.*

† al. Tyberini
* al. perplexam
† al. exanimum
* al. multo

Interea.] *Redit ad Mezentiū, cui mors filij nunciata, occasio est ad congrediendum cum Aenea, & pugnando moriendum.* Quiescūt.] *posita sunt: ab animali ad non animal.* Multa super.] *τὸ πρέπον, circa paternam curam p filio.* Agnouit.] *Mezentius. Quæ suspicamur, aut timemus, facilius ac citiùs sentimus, quàm ea quæ ad nos nihil attinent.* Caniciem.] *Pathos à gestibus.* Tantáne me ten.] *Amplificat narrationem à querelis Mezentij patheticis.* Quem genui.] *Pathos à relatione, ut in Genitor.* Attollit in.] *Pathos à debili.* Hoc decus.] *Laus equi, à uirtute & robore.*

Interea genitor † Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusq; leuabat
Arboris accliui trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato grauia arma quiescunt.
Stant lecti circùm iuuenes: ipse æger, anhelans
Colla fouet, fusus * perpexam in pectore barbā.
Multa super Lauso rogitat, multosq; remittit,
Qui reuocent, mœstiq; ferant mandata parentis.
At Lausum socij † exanimē super arma ferebāt,
Flentes ingentem, atq; ingenti uulnere uictum.
Agnouit longè gemitum præsaga mali mens:
Caniciem * immūdo deformat puluere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantáne me tenuit uidendi nate uoluptas?
Vt pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quē genui? tuáne hæc genitor per uulnera seruor
Morte tua uiuens? heu nunc misero mihi demum
C Exilium infœlix, nunc altè uulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen:
Pulsus ob inuidiam solio, sceptrisq; paternis,
Debueram patriæ pœnas, odijsq; meorum
Omneis per morteis animā sontē ipse dedissem.
Nūc uiuo, † nec adhuc homines lucēq; relinquo:
Sed linquam. simul hoc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam uis alto uulnere tardat,
Haud deiectus, equum duci iubet, hoc decus illi
Hoc solamen erat, bellis hoc uictor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentē, & talibus infit:

† al. neque

* al. Et

Rhœbe diu.] *Sermocinatio ad brutū animal, equū uidelicet: ut apud Homerū, Achillis ad Balium & Xanthum, quorū posteriori etiam uerba humana affingit.*

Rhœbe diu (RES si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus, aut hodie uictor spolia illa cruenta,
* Aut caput Aeneæ referes, Lausiq; dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla uiam uis,
Occumbes pariter. neq; enim fortissime (credo)
Iussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit, & exceptus tergo consueta locauit
Membra, manusq; ambas iaculis onerauit acutis,

Aut spolia.] *inanis iactātia, planè psonæ cōueniens. Promittit sibi arroganter, quæ in diuina potestate sunt posita, ut certa.* Neque enim.] *Aethiologia à turpi.* Aere

caput

A

Aere caput fulgens, cristaq; hirsutus equina.
Sic rursum in medios rapidus dedit, æstuat ingens
Imo in corde pudor,† mixto'q; insania luctu,
Et furijs * agitatus amor, & conscia uirtus.
Atq; hic Aenean magna ter uoce uocauit:
Aeneas(agnouit † enim)lætusq; precatur,
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & * infesta subit obuius hasta,

caput fulgens.] *A terribili hominis ornatu, quasi eo hostem territuri.* Ter uoce.] *Additione numeri, pro sæpe, & identidem, exemplo Homeri τρὶς.*

Sic pater ille.] *Breuis quidem precatio, sed circumstantijs planè conueniens.*

* al. mistoq;
* al. adiect*
† al. eum
* al. infecta

Ille autem, Quid me erepto * sæuissime nato
Terres: hæc uia sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortē horremus, nec diuûm parcimus ulli.
Desine. nam uenio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. dixit, telumq; intorsit in hostem.
Inde aliud super, atq; aliud figitq;, uolatq;
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem læuos: equitauit in orbes,
Tela manu iaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine syluam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus iniqua,
Multa mouēs animo, iam tandē erumpit, & inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumq; equitē super ipse † sequutus
Implicat, eiecto'q; incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troësq; Latiniq;.

Ille autem.] *Ex prouocatione uterq; alteri committitur.*

Nec diuûm] *Impius etiā cōtumeliosus in morte persistit in deum, ut sui per omnia semper sit similis: hoc est, impius, improbus, & magnus ostentator.*

Ter circū.] *Additione numeri ternarij, frequentē eiusdem rei iterationem, indicat. Homer.*

« *τρὶς μὲν ἔπειτ' ἐπόρουσε, κατακτάμεναι μενεαίνων.*

« *τρὶς δέ οἱ ἐστυφέλιξε φαεινὴν ἀσπίδ' Ἀπόλλων.*

† al. secutus

B

Aduolat Aeneas, uaginaq; eripit ensem,
Et super hæc, ubi nunc Mezentius acer? & illa
Effera uis animi? contrà Tyrrhenus, & auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemq; recepit:
Hostis amare quid increpitas: mortemq; minaris?
Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia ueni,
Nec tecū meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Vnum hoc per (si qua est uictis uenia hostib.) oro,
Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulchro.
Hæc loquitur, juguloq; haud inscius accipit ensem:
Vndantiq; animam diffundit in arma cruore.

Vbi nunc.] *Acerba hostilis insultatio in uictum, sed breuis: id quod sapientis ac fortis uiri est.* Vnum hoc per.] *Petitio pia.*

Odia.] *Causa, cur pius uir nihil huiusmodi etiam hosti uicto negare possit. Hunc exitum poëtico consilio Maro tribuit Mezentio. Liuius refert, primo prælio uictos quidem fuisse, sed amissum Latinum regem. Turnus uno ille aduerso prælio fractus, ad Mezentium Hetruscorum regem confugit, qui nihil grauatè cum Rutulis arma socia iunxit. Aduersus hos Aeneas, suos in aciem rursus eduxit. Hac quoq; pugna Latini prosperè pugnarunt quidem, sed Aeneæ casu uictoria parum læta fuit. Tradunt eum Numico haustum perijsse. At Dionysius author est, primo congressu Turnum cæsum, & Latinū ipsum. Triennio inde post, bellum à Rutulis est reparatum, ascito in eius societatem Mezentio Hetruscorum rege. Pugnatum fuit acriter: sed neutrò inclinante uictoria, nox prælium diremit. Ibi tum Aeneas desideratus fuit. Fama tamen fuit, eum in proximo fluento submersum fuisse. Septimo inde ferè anno ab euersione Troiæ Ascanius paternū regnum suscepit. Hic post patris interitū intra oppidū Lauinium grauissima obsidione ab Hetruscis pressus fuit. Cùm autem multa indigna toleratu, ab hoste arrogante & superbo imperarentur, ut omne uinum, quod in agro Latino nasceretur, Mezentius posceret tributi nomine, Ascanius noctu de improuiso hostium castra inuasit, ac Lauso Mezentij filio unà cum stationarijs cæso, prius uallum tenuit, quàm tumultus ad eos peruenit, qui in planicie tetenderant. Mox incendio conspecto, & terribili clamore ad aures delato, totis castris fit fuga. Ascanius per uiarum anfractus hostem, locorum parum gnarum, sequendo carpsit. Mezentius nocturna illa clade magna ex parte exercitu amisso, ubi filij necem audisset, pacem ultrò ab Ascanio per caduceatorem petijt. Petenti regi pax data est ab Ascanio uictore. Huiusmodi fermè Dionysius narrat.*

C

FINIS LIBRI DECIMI
Aeneidos Vergilianæ.

ARGVMEN.

A

ARGVMENTVM LIBRI XI.
AENEIDOS VERGILIANAE.

ADILON.

Vndecimo victa est non æquo Marte Camilla.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN VNdecimum Aeneidos librum Argumentum.

Constituit Marti spoliorum ex hoste trophæum:
Exanimumq́ patri natum Pallanta remittit.
Iura sepulturæ tribuit, tempusq́ Latinis.
Euander patrios affectus edit in vrbe.
Corpora cæsa virum passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negasse.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Aeneas imminet vrbi.
Pugnatur. vincunt Troës, cadit icta Camilla:
Deinde duces castris, donec cessêre, minantur.

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM XI. AENEIDOS ANNOTATIONES.

CEANVM.] *Cæso ad istum modum Mezentio, Aeneas trophæum constituit. Inde suos. Remittit interim Aeneas Euandro filium cæsum, cum egregijs uirtutis eius monumentis. Et Latinis cremandi cæsorum cadauera potestas conceditur. Vicissim Troiani suis mortuis iusta persoluunt. Concitatur in urbe à matribus, ob acceptam cladem, Turno inuidia. Cogitur*

C *cōcilium Latinorum, in quo Venulus orator Diomedis responsum, ad quem auxiliū petitum missus fuerat, exponit. Latinus suadet, petendam esse pacem ab hoste uictore, parte agri concessa. Ibi Drāces Turno infestior, suadet Lauiniam dandam Aeneæ, multis prius in eum inuectus. Drancis loquacitatem inanem acerba oratione uicissim perstringit Turnus. Dum ad istum maximè modum disceptatur in regia Latini, Aeneas copias omnes infestè ad muros admouet: qua re trepidè nunciata, conciliū disturbatur. Refertur Camillæ uirtus, & Messapi. Hic occisa Camilla, cùm uario euentu pugnaretur, nox superueniens prælium diremit. Castris ad urbem admotis, lux insequentis diei expectatur.* Oceanum.] *Exordium à temporis matutini descriptione. Homer. Iliad. 19.*

Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' ὠκεανοῖο ῥοάων
ὄρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσι.

CEANVM interea surgens aurora reliquit:
Aeneas (quanquā & socijs dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataq; funere mens est)
Vota deûm primo uictor soluebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undiq; ramis
Constituit tumulo, fulgentiaq; induit arma,
Mezenti ducis exuuias (tibi magne trophæum
Bellipotens) aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca uiri, & bis sex thoraca petitum,
†Percussumque locis: clypéumque ex ære sinistræ
Subligat, atq; ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios (namq; omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ouanteis:
Maxima res effecta uiri, timor omnis abesto.
Quod superest, hæc sunt spolia & de rege superbo
Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.

†al. Perfossumque

Eoo.] *prima luce. ἠὼς, unde ἠῷος. & ἠὼς, à quo ἠῷος. Quæ ratione Latini eous, modò primam extendunt, modò contrahūt.* Tibi magne.] *Mars: auersio. Trophæum propriè est signum & monumentum uictoriæ erectum, & quidem eo loco, ubi quo hostes in fugam uersi ac uicti sunt: à τρέπω, uerto, τροπὴ & τρόπαιον. Latini tenuē τ in φ asperatū uerterunt, cùm tropæum dicendum esset.* De rege superbo.] *Quem uerò di-*

Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos:
Arma parate animis, & spe præsumite bellum.
Ne qua mora ignaros (ubi primùm auellere signa
Annuerint Superi, pubemque educere castris)
Impediat, †segnesque metu sententia tardet.
Interea socios, inhumataque corpora terræ
Mandemus, (q solus honos Acherōte sub imo est)
Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperêre suo, decorate supremis
Muneribus: mœstamq; Euandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non uirtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger antè fuit, sed non fœlicibus æquè
Tum comes auspicijs, charo datus ibat alumno.
Circùm †omnis famulûmq; manus, Troianaq; turba
Et *mœstæ Iliades crinem de more solutæ.

†al. segnisúe

†al. omnes

*al. mœstum

cat regem superbum, ipse Poëta se ipse exponit, cùm addit, Mezentius hic est: quod idem est cum superiori: hæc sunt spolia Mezentio superbo detracta à me, primitiæ uictoriarum mearum. Ab insultatione superbiæ, cuius ob deorum contemptum iustas pœnas dedit. Oratio hortatoria est, ad arma sumenda ubi signa moueri uiderint. Tum autem, ad socios sepeliendos, qui cecidêre. Ad postremum, ad remittēdum Pallantis corpus Euandro. Exordium ductum est à laudibus militum, ob res bene gestas. Nunc iter.] *Propositio consilij.* Annuerint superi.] *Bono omine, si euulsa sequantur.* Solus honos.] *Honore sepulturæ non defraudari. Nam insepulti indefletiq; circa ripam Pyriphlegetontis diuagari credebantur, donec corpora iustis exhibitis, in terra condita essent.* Qui sanguine.] *Pathos à causa miserabili & uirtute.* Quem non uirtutis egentem.] *Laus Pallantis à uirtute militari.* Acetes.] *Deductio nominis ab ἄκος, remedio: siue ab ἄχος, dolore.* Armiger.] *Ab officio.* B

Vt uerò Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sydera tollunt
Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora
Vt uidit, leuique patens in pectore uulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Téne, inquit, miserande puer, cùm læta ueniret,
Inuidit Fortuna mihi, ne regna uideres
Nostra? neq; ad sedes uictor ueherere paternas?
Non hæc Euandro de te promissa parenti
Discedēs dederam, quum me complexus euntem
Mitteret in magnū imperiū, metuensq; moneret
Acreis esse uiros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem, spe multùm captus inani
Fors & uota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem exanimū, & nil iam cœlestibus ullis
Debentem, uano mœsti comitamur honore:
Infœlix nati funus crudele uidebis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi.
Hæc mea magna fides. at non Euandre pudendis
Vulneribus pulsum aspicies, nec sospite dirum
Optabis nato funus pater: hei mihi quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iüle.

Ipse caput.] *Pathos ab attestatione rei conspectæ.* Téne inquit.] *Pathos ab ætate. Propositio querelarum.* Neq; ad s.] *Pathos à debito, à loco.* Nō hæc tu.] *Metabasis.* Metuensq; mo.] *A' præmonitione.* Et nūc ille.] *A' loco præter spem ad affectus conciuandos.* Fors & uota.] *Pathos à diuinatione.* Infelix.] *Ecphonesis in subitum & insperatum luctum.* Hi nostri re.] *Ironia pathetica, cùm quiduis potius, quàm huiusmodi reditus & triumphi expectati essent. Sed & significanter dixit, Expectati. Nam expectati etiam dicuntur senes, quorum expectatur mors. Terent. Potius quàm ut te expectatum ei s.* Pudēd.] *Emollitio doloris ab honesto, quòd aduerso pectore uulnus acceperit: id quod fortiter pugnando morientis est, non autem uertentis tergū.* Hei mihi.] *Exclamatio pathetica in laudem Pallantis.* C

Hæc ubi defleuit, †tolli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille uiros, qui supremum comitentur honorem,
*Intersint patris lacrymis solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alij crates, & molle pheretrum
Arbuteis texunt uirgis, & uimine querno.
Extructosq; thoros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenē agresti sublimem in stramine ponunt,
Qualem uirgineo demissum pollice florem,
Seu mollis uiolæ, seu languentis hyacinthi:
Cui neq; fulgor adhuc, necdum sua forma recessit:
Non iam mater alit tellus, uiresque ministrat.
Tum geminas uestes, †auroque ostroque rigentes
Extulit Aeneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

†al. tolli

*al. Intersintque

†al. ostroq; auroque

Olli.] *Antithesis. Cæterùm imitatione Homerica ceremonias funebres describit, quas cæsis heroib. præstare mos tum erat, & posteris Romanorum temporibus.* Supremum.] *Periphrasis funeris.* Haud se.] *A' diuisione.* Qualē.] *Pathetica cōparatio, cuiusmodi ferè utitur, quoties miserabilem, aut iracundum inducit: ut in his miserabilem, Qualis populea mœrens philomela sub umbra: &, Qualis commotis excita sacris Thyas. De ira, Ac ueluti pleno lupus insidiatus ouili, Cùm fremit ad caulas.* Sidonia Dido.] *Laus tela à donatrice, et artifice.* Quos mitt.] *destinatos ad cædē, ad tumulū Pallātis, quatuor Vfentis liberos, & totidē Sulmōis, ut paulò antè dictū est: idq;* D

mitta-

Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum unā iuueni supremum mœstus honorem,
Induit, arsurasq; comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus spoliauerat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas,.
Indutosque iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infœlix æuo confectus † Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora,
Sternitur, & toto proiectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus Aethon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alij, galeamq; ferunt (nam cætera Turnus
Victor habet) tū mœsta phalāx, Teucriq; sequunt,
Tyrrheniq; duces, & uersis Arcades armis.
Postq; omnis longè comitum præcesserat ordo,
Substitit Aeneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata uocant: salue æternum mihi maxime Palla,
Aeternumque uale. nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Iamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, ueniamque rogantes,
Corpora per campos, ferro quæ fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ.
Nullum cum uictis certamen, & æthere cassis.
Parceret hospitibus quondam, * socerisq; uocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aspernāda precātes
Prosequitur uenia, & uerbis hæc insuper addit:
Quænam uos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello? qui nos fugiatis amicos?
† Pacem'ne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & uiuis concedere * uellem.
Nec ueni, nisi fata locum sedemque dedissent:
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Aequius huic † Turno fuerat se opponere morti,
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, hic decuit mecum concurrere telis.
Vixet, cui uitam deus, & sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite ciuibus ignem.
Dixerat Aeneas, olli obstupuēre silentes,
Conuersique oculos inter se, atq; ora tenebant.
Tum senior, semperq; odijs, & crimine Drances
Infensus iuueni Turno, sic ore uicissim
Orsa refert: O' fama ingens, ingentior armis
Vir Troiane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Iustitiæne prius mirer, bellíne laborum?
Nos uerò hæc patriam grati referemus ad urbem,
Et te, si qua uiam dederit fortuna, Latino
Iungemus Regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.
Dixerat hæc, unoq; omnes eadem ore fremebāt.
Bis senos pepigēre dies, & pace sequestra
Per syluas Teucri, * mixtique impunè Latini
Errauēre iugis: ferro sonat † alta bipenni

A *imitatione Homerica.* Indutosq;.] *Hinc liquet, spolia hostium in funeribus, in feretris præferri solere, ad ostentationem uirtutis illius, qui fortiter pugnādo occubuerat.* Nomina.] *Eorū nempe, quibus arma illa fuissent adempta.* Aeuo.] *Pathos ab ætate, & gestu.* Aethon.] *Equi propriū uocabulum, ut Xanthus & Balius ab Homero Achillis equi celebrantur. Lugent & illi Patrocli mortem, perinde ac si humanis affectibus ducantur:*

ἵπποι δ' αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἐόντες κλαῖον, ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἡνιόχοιο ἐν κονίῃσι πεσόντος ὑφ' ἕκτορος ἀνδροφόνοιο.

Phalanx.] *Macedonum lingua, peditū stabile agmen est, desinitore Q. Curtio historiographo.*

*al. Acestes,

B

Iamq; ora.] *Aptū seruat ordinem ut funebri negotio, ut à principibus casu auspicetur, inde ad uulgus transeat.* Ramis oleæ.] *Pacis petendæ qualiscūq; argumentum, ut primo congressu non hostili animo se uenire testentur. De oleæ dignitate ac natura, alio à nobis loco commentatum est.* Aethere cassis.] *uita spoliatis, mortuis: periphrasis,* Hospitibus.] *à pio.* Quæ uos.] *Exordium à* C *reprehensione modesta, quòd temerè aduersus se arma induerint.* Pacem'ne.] *Propositio hostium, de sepeliendis suorum cadaueribus. ad quam ipse est responsurus.* Equidem.] *Plus offert ultrò quàm petūt, ut bellū non à se fuit, sed ab hostibus ortum coarguat.* Nec ueni.] *Causam obiter adductus sit, cur contra se arma sint sumpta, reddit: obiendiq; fatum, ut à se remoueat, quod toties ab hostibus fuit obiectū.* Aequius.] *Taxat obliquè sinistra Latini consilia q persuasus pessimè maluerit se propter Turnum bello implicare, quàm secum societatem adiungere.* Si pellere.] *Ab æquo.* Nūc ite.] *Epilogus, qui constat perbenigna permissione eius rei quam petunt.*

*al. socerisque

†al. Pacem me

*al. mallē,

†al. Turnū

Tū senior.] *Habet gratiam Drances Aeneæ, pro beneuolētia, & pietate sua in hostes. Quamobrem non solùm cum laudat à iustitia & uirtute, uerùm etiam promittit uicissim beneuolum animum, & accepti beneficij cōpensationem.* O' fama.] *Beneuolentia à persona Aeneæ.* Nos uerò.] *Narratio.* Et te.] *Remuneratio.* Cedrū.] *Rectè cedrum, nō solùm propter gratum odorem, uerum etiam ut testentur perēnē famā eos meruisse, qui in bello pugnando pro patria ceciderant. De cedri arboris ingenio & dignitate diuersis locis est dictum.* Plaustris.] *Hypotyposis cadentium.*

*al. mistiq;

al. ista

Fraxinus, euertunt actas ad sydera pinus. A
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant uectare gementibus ornos.

Et iam fama uolans tanti prænuncia luctus
Euādrum, Euandriq́; domos & mœnia *complet:
Quæ modò uictorem Latio Pallanta ferebat,
Arcades ad portas ruere, & de more uetusto
Funereas rapuêre faces: lucet uia longo
Ordine flammarum, & latè discriminat agros.
Contrà turba Phrygum ueniens plāgentia iungit
Agmina: quæ postquam matres succedere †tecto
Viderunt, mœstam incendūt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est uis ulla tenere,
Sed uenit in *medios pheretro Pallante reposto:
†Procubuit super, atq; hæret lacrymāsq́; gemēsq́;,
Et uia uix tandem uoci laxata dolore est:
Non hæc ô Palla dederas promissa parenti,
Cautius ut sæuo uelles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantū noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset:
Primitiæ iuuenis miseræ, belliq́ue propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum B
Vota, precesq́ue meæ: tuq; ô sanctissima coniunx
Fœlix morte tua, neq; in hunc seruata dolorem.
Contrà, ego uiuendo uici mea fata, superstes,
Restarem ut genitor. Troûm socia arma* sequutū
Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atq; hæc pompa domū me, non Pallanta referret.
Nec uos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio dextras. sors ista senectæ
Debita erat nostræ, quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus antè,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quàm pius Aeneas, & q́; magni Phryges, & quàm
Tyrrheniq́; duces, †Tyrrhenûm exercitus omnis
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoq; nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne, sed infœlix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte. C
Quòd uitam moror inuisam Pallante perempto,
Dextera causa tua est Turnum natoq́ue patriq́ue
Quam debere uides, meritis uacat hic tibi solus,
Fortunæq́; locus. non uitæ gaudia quæro,
Nec fas, sed nato manes perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atq; labores:
Iam pater Aeneas, iam curuo in littore Tarchon
Constituêre pyras: huc corpora quisq; suorum
More tulêre patrum, subiectisq́ue ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustrauêre in equis, ululatusq́ue ore dedêre,
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamorq́ue uirûm, clangorq́ue tubarum.
*Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, ensesq́ue decoros,
Frænaq́ue, ferue nteisq́; rotas, pars munera nota

*al. replet. †al. tectis *al. medias. †al. Procumbit *al. secutū *al. Tyrrhenumque *al. Hic

Et iā fama.] *Hac præsenti narratione paulisper intermissa, transit ad funus Pallantis, quo luctu publicè priuatimq́, sed nominatim à patre sene sit acceptum. Pallas Hectorem, Euander Priamum hic repræsentat, filij necem acerbo luctu prosequutem.* Funereas.] *quas noctu ante funera gestare solebant. quarum alioqui interdiu nullus futurus erat usus. Inde clara luce etiam in ceremonijs funeralibus seruari cœperūt. Durat etiamnum hodie is ritus in mortuorū exequijs.* Rapuêre.] *ut in re subita, cū in portis funus priùs adesset, quàm uenire nunciaretur.* Incendunt.] *Ducta metaphora à re militari, qua igne ac flammis urbes incenduntur. Eadem figura, amore, odio, ira incendi dicimur.* Non hæc.] *Pathetica querela Euandri, ad amplificandum publicum luctū, cuiusmodi refertur ab Homero Andromaches, Hecubæ, & Helenæ, lib. Iliad. ult. ad corpus Hectoris exanime à Priamo in urbem reportatum è tentorio Achillis.* Non hæc.] *Pathos ab auersione.* Coniūx.] *quam suprà ostendimus fatis concessisse.* Fœlix mor.] *Cōparatione à maioribus extenuatis crescit id quod minus est.* Cōtrà.] *Amplificatio mœroris, ut maius uideatur.* Nec uos ar.] *Eximit culpa Troianos, ut factum fato suo imputet potius, quàm Aeneæ.* Iuuabit.] *Iucunda interim memoria mitigat dolorem, quod Pallantis auxilio, & Teucri in Latium sint inuecti, & Volscorum millia aliquot ceciderint.* Quin ego.] *Aliud argumentum solatij: honos delatus mortuo, à communibus amicis Troianis, Aenea, & ab omnibus Tyrrhenis: & conspectus præsens spoliorū quibus hostes exuit.* Vadite.] *Mandatū regis ad Aeneam, ut Turnus & sibi & Pallanti cæso det pœnas.*

Aurora inter.] *A temporis matutini descriptione, ut Troianis somno refectis insequentis diei spacium tribuat suos humandi, & cæsorum iusta ritè exequendi. Nox quieti, dies laboribus à Deo comparatus est. Quarè disertè subnectit:* Referens opera atq; labores. Constituêre.] *Ordine concinno omnes ceremonias funebres ac morē lustrandi rogos describit.* Ter.] *De ternarij numeri iteratione sæpe iam à nobis dictū est.* Mœstum.] *ipsi mœsti morte sociorū suorum.* Spargitur. *Hom. Iliad. 23.*

« δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν
δάκρυσι. »

It cœlo.]

A Ie cœlo.] *Hyperbole, ...* Hinc alij.] *Partitio. Mos in ceremonijs id genus erat, ut nō solum una cũ corporibus spolia, quæ hostib. eripuerat, uerumetiã sua arma ipsorũ, eaq; quæ in uita habuerãt charissima, igni abolerentur. Inde cædebantur hostiæ, & ad ultimũ conclamabantur ab omnibus circumfusis.*

Ipsorum clypeos, & non fœlicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti,
Setigerosque sues, raptasque & omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum littore toto
Ardenteis spectant socios, semiustaque seruant
Busta, neq; auelli possunt, nox humida donec
Inuertit cœlum stellis ardentibus aptum.

Nec minus.] *A publica Troianorum lamentatione, & luctu funebri, transit ad Latinorum cæsorum iusta: quorum clades ... fuit magis cruenta, ita operosiores exequiæ, quòd tantus cæsorum numerus rogis cremari haud potuerit.* Nec honor.] *sine ceremonijs legitimis, sed aceruatim sparsim omnibus agris concremati fuerunt.* Tertia lux.] *Apud Homer. Iliad. primo, nouem dies mortuorum peste cadauera uruntur,* ἐννῆμαρ. Ruebant.] *pro obruebant.* Tepido.] *ab ignibus paulatim extinctis.* Iam uero.] *A causis ad effectus: hoc est, ad luctum, qui tota Vrbe ab omnis generis mortalibus propter cladem est concitatus.* Matres.] *quæ liberos: nurus, quæ maritos: sorores, quæ fratres amisêre.* Solumque.] *in singulare certamen ab Aenea, ut dictum modò est.*

Nec minus & miseri diuersa in parte Latini
Innumeras struxêre pyras, & corpora partim
Multa uirûm terræ infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera confusæque ingentem †cædis aceruum
Nec numero, nec honore cremãt: tunc undiq; uasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimouerat umbram,
Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Iam uerò in tectis prædiuitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctus.
Hic matres, miseræque nurus: hic chara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos.
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
Ingrauat hæc sæuus Drances, solumque uocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contrà uarijs sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomẽ obumbrat.
Multa uirum meritis sustentat fama trophæis.

†al. stragis

B

Hos inter motus.] *Malum malo cumulatur: ac tragœdia tragœdiã, ut ansa ansam trahit. Augentur post acceptam cladem gradatim motus terroresq; intra muros, donec tandem in pugnam funestã rursum concurratur.* Legati resp.] *Venulus, & qui cum eo Arpos initio belli ad Diomedem petitum auxilia missi fuerant:* »Mittitur & magni Venulus Dio»medis ad urbem, Qui petat auxilium. Actum.] *hoc est, frustra petita auxilia. Enumerat ordine ea omnia quæ frustrà fuerunt: iter magnum & difficile, impensas, preces, dona, quibus non potuerit corrũpi Aetolus.* Deficit in.] *quòd spe auxiliorum à Diomede destitutus esset, in quo ancoram salutis suæ posuerat.* Fatalẽ Aen.] *Duo signa, & euidentissima Latinus argumẽta potissimum ex Diomedis responso colligit, cum Aenea pacem faciendam. Recentem cladem acceptam, & oracula, quæ apud se tacite expendit.* Fluũt.] *simplex pro composito: pro, confluunt.* Haud læta.] *ob responsum inexpectatum.* Vidimus ô ciues.] *Venuli oratio narratorij generis est. Hac autem dilucidè ac grauiter exponit, ut legatus, quibus argumentis, quibusq; de causis non solum Diomedes negarit auxilia, sed bellum omnino etiam dissuaserit: à quo eum terret suo & aliorum Græciæ ducũ exemplo, nisi accepto malo grauius experiri malit, quàm pacẽ petere.*

Hos inter motus *medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti †magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurũ,
Nec magnas ualuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus,
Fatalem Aeneam manifesto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenêre, fluuntque ad regia plenis
Tecta uijs: sedet in medijs *rex maximus æuo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus.
Atq; hic legatos Aetola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari iubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus ô ciues †Diomedem, Argiuaq; castra,
Atq; iter emensi casus superauimus omneis,
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & corãm data copia fandi,
Munera præferimus, nomen, patriamq; docemus,
Qui bellũ intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonij: quæ uos fortuna quietos
Sollicitat: suadetque ignota lacessere bella?
Quicunq; Iliacos ferro uiolauimus agros,

*al. medio

†al. magni

*al. &c

C

†al Diomede,

(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois † premit ille uiros) infanda per orbẽ
Supplicia, & scelerũ pœnas expendimus omnes.

Al. premat

petere. Consilium hoc componi potest cum Homerico illo Iliad. 9. in quo grauissimæ conciones ducum exponuntur, de legationibus ad Achillem mittendis, ut posita simultate, ac acceptis donis splendidis, cum rege Agamemnone in gratiam redeat: atq; illi reconciliatus, rebus Græcorum periclitantibus succurrat. Sed utriusq; rationes sunt diuersæ: quod Poëta noster ex duobus Homericis: hoc est, ex isthoc modò citato, & illo altero, Iliad primo, unum concilium conflarit. Sed ut illic legati ab Achille, ita hic Venulus à Diomede repulsam refert. Vidimus.] Exordium ductum est à narratione. Diomedem.] Macrob. legit Diomede, ut sit accusatiuus Græcus contractus, τὸν διομήδεα, διομήδη. Castra.] Argyrippam, quam cõdidit in Apulia. Argyrippam.] Diomedis in Italiam accessum, adiacentes terræ ab eo denominatæ satis declarant: ut, Campi Diomedis, Arpi, aliquando Argos: Hippium, mox Argyrippa dicta: ac postremò, Beneuentum. Ibi deleuerat gentes Monadorũ, Dardorum, & duas urbes, quæ in prouerbij ludicrum abiêre, Tricas & Apinas. Patriæ.] Argi. Causam exilij Diomedi referunt fuisse, quòd in bello Troiano ferro Venerem sauciasset. ut refert Lycophron, eiusq; enarrator: & Homeri scholiastes lib. Iliad. 5. Sed de eo alijs diuersis locis abundè à nobis annotatum est. Gargani.] Garganus mons in Apulia est, cuius pars Iapygia est. Excurrit Garganus per Calabriam in Hadriaticum. Victor.] Vel à Troiæ excidio: siue, quòd Draconem Colchicum interfecisset. Iapygis.] pro Iapygij. Et uentùs Iapyx, ab Iapyge filio Dædali. Haud procul à Gargano sitæ insulæ sunt, quæ Diomedis sunt dictæ. Et Diomedis promontorium: Diomedeæ aues, de quibus aliàs dictum est. Diomedea necessitas, prouerbium, de ijs qui adacti ui, non spontè quid faciunt. Condidit Diomedes oppidum Delphis. Ei item delubrum in his ipsis regionibus post interitum ipsius ab incolis erectum fuit. Postquam.] Ordine exponit rationem aduentus sui, ac legationis. Causa.] Quoniam autem ea nota est, silentio præterit, properatq; ad responsum. O' fortunatæ.] Disertè exponit in concilio dissuasorium Diomedis responsum. Terret primùm Latinum à bello, ab exemplis Græcorũ, qui omnes fermè in reditu à Troia infœliciter periêre. Et causam communis calamitatis ac cladis transfert in publicam totius Græciæ impietatem, & iniuriam, quòd Troianam gentem communi consilio bello uexassent & excidissent. O' fortunati.] Ab exclamatione, in Latinorum fœlicitatem. Quicunq;.] A' distributione. Omnes infœliciter perijmus: hic exilio, ille naufragio, alius insidijs adulteræ coniugis. Mitto ea.] Præteritio, qua cladem suorum ad muros Troiæ obiter in uniuersum refricat. Omnes.] Amplificatio. A B

Vel Priamo miseranda manus, scit triste Mineruæ
Sydus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diuersum ad littus † abacti:
Atrides Protei Menelaus ad usq; columnas
Exulat, Aetnæos uidit Cyclopas Vlysses.
Regna Neoptolemi referam? uersosque penates
Idomenei? Libycoue habitantes littore Locros?
Ille Mycenæus magnorum ductor Achiuûm
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetijt, deuicta Asia subsedit adulter.
Inuidisse deos, patrijs ut redditus † oris
Coniugiũ optatũ & pulchrã Calydona uiderem.
Nunc etiam horribili uisu portenta sequuntur,
Et socij amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibusq; uagantur aues, heu dira meorum
Supplicia, & scopulos lacrymosis uocib. implent.

Al. adacti: Al. aris,

Vel Priamo]Respexit ad parœmiam, Vel hosti miserandus: sicut in secundo: Miserebitur hostis. ut hostis etiam miseraturus fuisset, si nostrum uidisset casum. Hyperbole: nam hostis nõ facilè misericordia aduersus hostem commouetur. Suidas ex authore quopiam: ὥς κατὰ τὴν παροιμίαν, ὡς μηδὲ ἐχθρὸν ἰδεῖν ... τοὺς πειρασμοὺς τῶν ἀνθρώπων. Sydus.] Constat certorum syderum exortu tempestates concitari, quare pro ipsis tempestatibus usurpantur. In primo retulimus, Aiacem Oileum, propter uim Cassandræ in Palladis templo oblatam, in mari, immissa à Minerua tempestate, cùm socijs naufragium fecisse.

Caphareus.] Reddit, quas dicat cautes Euboicas. Vltorq;.] ultor necis Palamedis. Nauplius pater mortem filij ulturus, accepto Græcorum è littore Troico aduentu, nocte cũ faculis in Caphareo Eubœæ promontorio consedit, ut ad eas tanquam portum classes dirigerent. Quod cùm facerẽt, cautibus Euboicis illisi omnes naufragio perierunt. Vide secundum librũ, ubi Palamedis historia explicatur. Cæterùm ut aliqua de insula Eubœa dicãtur, quæ & Macris olim fuit nuncupata: nostra autem tẽpestate Nigropontum sub Turcarum ditione uocatur. Longo tractu Atticæ, & Bœotiæ, Locridiq; respondet. Hinc ex Chalcide multæ cùm in alia toto terrarum Orbe loca, tum in Italiam coloniæ deductæ fuerunt. Hinc epithetõ cũs, Cumarũ oras, Euboicas, & arces Chalcidicas dixit. De his uide sextum librum.

Atrides.] Menelaus in Aegyptum disiectus fuit, ubi tum regnabat Proteus. Refertur ab Homero Odyss. 4.

Protei.] Synæresis. Regnauit in Aegypto, qui quòd diuinus esset, in alias atq; alias formas se uertere dicebatur. Fabulantur eum cathenis constrictum à Menelao, monitu filiæ Idotheæ, quando tandem domum reuerteretur. Iratis dijs, inquit, Troia deuicta est, quare centum pecudes prius dijs cædendas, ac tum demum fore ut redux in patriam perueniret. Itaq; cùm octauo anno Hecatombẽ dijs persoluisset, in patriam saluus reuersus fuit. Sed Dion Prusiensis scribit ijs temporibus, cũ Græci inter se ad Troiam seditionibus agitari cœpissent, eos diuersos domos suas repetiuisse: atq; inde alios alijs casibus periclitatos: alios mari haustos: nonnullos domestica fraude perijsse. Quosdam per contemptum à suis exclusos, exulatum abiuisse. Atq; inter hos Diomedes & Menelaus erant, quo de nunc agitur. Proteo mutabilior: de inconstanti & uario. Hunc docti Aegyptium sophistam uocarunt, propter uersutum eius & uersatile ingenium. Alij allegoricè interpretantur, eum esse ipsam ueritatem, quòd lateat, & in obscuro sit. Atq; ob id Proteum dici dormire in antro. Versat se in C

A se in uarias rerum effigies, quod ingenia agitentur uaria rerum imagine. Sed de Proteo satis, licet plura de eo adi possint. Aetnæos ui.] Vide tertium lib. Neoptolemi.] De Pyrrho in tertio, ut & de Idomeneo. Locros.] De uaria Locrensium iactatione terra mariq; , in tertio item dictum est. Ille Mycenæus.] Agamēnonis periphrasis. Pathos à loco, & uicissitudine. Quibus uerò insidijs Clytēnestræ fuerit ab Aegistho adultero cæsus, alij satis annotant. Calydona.] Aetoliæ urbem. Homerus Calydonem montanam uocat, propter regionem. Fuit autem Aetolia in duas partes diuisa: in montanam, quæ Pleurom fuerit attributa: & campestrem, quæ Calidoni.

Inuidisse.] Ἐφθόνησαν. A Stheneli filio Cometa: ut alij Glarhago, cui discedens ad bellum, regni Aetoliæ gubernationem reliquerat, & Aegialia coniuge propter stupri consuetudinem regno pulsus fuerat. Vide lib. 3.

Calydo.] Aetoliam: pars pro toto. A' Calydone, aper Calydonius celebratur, ab Hercule & Meleagro interfectus.

Portenta.] Ipse exponit, quæ uocet portenta, socios mutatos in aues, quæ Diomedeæ dictæ sunt, Erodios. Itaq; se postremo loco ponit inter eos qui fraude domestica uxorum adulterarum perierunt, licet fuga euaserit ipse in Italiam saluus. Aues.] Erodij, de meo nomine Diomedea dicta.

Hæc adeò ex illo mihi iam speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens
Appetij, & Veneris uiolaui uulnere dextram.
Ne uerò, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec ueterum memini lætorue malorum.
Munera, quæ patrijs ad me portastis ab oris,
Vertite ad Aeneam. stetimus tela aspera contra,
Contulimusq; manus: experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastā.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra uiros, ultrò Inachias uenisset ad urbes
Dardanus, & uersis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Aeneæq; manu uictoria Graiûm
Hæsit, & in decimum uestigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstātibus armis:
Hic pietate prior. coëant in fœdera dextræ,
Quà datur, ast armis concurrant arma, cauete.
Et responsa simul, quæ sint rex optime † regum
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.

Hæc adeò.] Causam tanti mali sui reddit, ut suo exemplo maximè Latinos à bello deterreat. Speranda.] timenda ἀπὸ τοῦ ἐναντίου. Veneris.] Redditio, quæ uocet cœlestia corpora. Ex B tat eius rei narratio apud Homerum, lib. Iliad. 4. Historia alibi à nobis explicata est. Ob eam iniuriam, ait Lycophron, Aegialiam Diomedis Veneris opera arsisse amore Cometæ, eiusq; stupri consuetudine adiunctam fuisse. Quamobrem illum à Troia reducē, domesticis insidijs ab ipsis petitum fuisse. Nec uerò.] Deprecatur bellum aduersus Aeneam. Nec mihi cum.] Ratio. Mu-

† al. regis

nera.] Responsum Diomedis, ad munera: unde materia nascitur amplificādi laudem personæ. Stetimus.] Ratio cur censet munera Aeneæ offerenda, ab exemplo suo. Quantus.] Amplificatio uirtutis Aeneæ: ingens spiritus ac terror asperitate uersuum arguitur. Inachias.] Græcas: ut Dardanus, pro Dardanij, Troiani. Ambo animis.] Ab animorū magnitudine. Hic.] A' pietate Aeneæ. Et respōsa.] Epilogus oratoris, his uerbis Diomedem usum: breuis hic quidem, sed necessarius, ut argumenta dissuasoria animus narrent.

Vix ea legati, uariusq; per ora cucurrit.
Ausonidûm turbata fremor: ceu saxa morantur
Quū rapidos amnes, * fit clauso gurgite murmur,
Vicinæq; fremunt ripæ crepitantibus undis.
Vt primùm placati animi, & trepida ora quierūt,
Præfatus diuos solio rex infit ab alto:
Antè equidem summa de re statuisse Latini
Et uellem, & † melius fuerat, non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidet hostis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisq; uiris gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec uicti possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Aetolûm habuistis in armis,
Ponite, spes sibi quisq;: sed hæc q; angusta uidetis
Cætera, qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos interq; manus sunt omnia uestras.
Nec quenquā incuso: potuit quæ plurima uirtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeò quæ sit dubiæ sententia menti
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager, Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum fines super usq; Sicanos,
Aurunci Rutuliq; serunt, & uomere duros
Exercent colles, atq; horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis,

Ceu saxa.] Apta similitudine fremitum submissum principum, Diomedis & responsum & consilium obstupentium, subijcit, ab amnium natura, quorum fauces præclusæ fremitum obtusum adūt. Præfatus diuos.] Qui priscis oratoribus circa exordia orationū mos fuit inuocandi deū, ut præsens dicenti adesset, eū poëtæ sibi postea uindicarūt. Antè equidem.] Suasorij generis oratio, cuius principalis scopus est, ut Troianis agri assignentur potius, quàm ut bello impugnentur. Exordium à propositione, quam confirmat

C

* al. clauso fit

† al. fuerat melius

efficacibus argumentis. Melius.] utilius fuisset, quàm nūc consulere, post acceptam cladem, & cùm undiq; armis hostium cincti simus. Cum gēte.] Confirmat ratione ab impio: obliquè notans exemplum Diomedis. Is Venerem quia bello impetiuerat, infeliciter regno exturbatus fuit. Quid nobis euenturum est, qui arma sumpsimus: cū Veneris filio, Iouis nepote, uidetis. Fatigāt.] A' difficultate superandi, & superuacaneo stultoq; conatu absistendi. Locus ab impossibili. Aetolûm.] Aetolorum: syncope. Diomedis, eiusq; socio-

 ciorum.

Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosq; in regna uocemus,
Considant, (si tantus amor) & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamq; capessere gentem
Est animus, possuntq; solo decedere nostro,
Bis denas Italo texamus robore naueis,
Seu plures complere ualēt: iacet omnis ad undam
Materies, ipsi numerumq; modumq; carinis
Præcipiant: nos æra, manus, naualia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente † Latinos
Ire placet, pacisq; manu prætendere ramos,
Munera portantes * auriq; eborisq; talenta,
Et sellam regni trabeamq; insignia nostri.
Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.

*al. Latina

*al. eborisque auriq;

ciorum. Nec quenquam.] *Occupatio, qua altæ Turni cogitationi occurrit, ne se à rege perstringi existimet.* Nunc adeo.] *Attentio à breuitate & compendio orationis, ad propositionem principalem, quam in medium consultandū mittet.* Sicanos.] *De his, diuersis locis prolixa nobis suprà fuit narratio.* Colles.] *40. ager stadiorum ad collem usq;, quem Latinus Aeneæ dedit; statim quàm cum eo amicitiam iunxisset. Propositio: de assignandis agris, iungendoq; fœdere; aut ut liberum permittatur discedere, quò uidebitur.* Centum ora.] *A numero centenario, amplificatio.* Ramos.] *oleæ: ut frequenter dictum est.* Munera.] *Idq; è consilio Diomedis, qui censuerat, regiæ magnificentiæ munera ad Aeneam iustius uertenda, quàm ad se.*

Sellam.] *Etsi hæc regum Romanorum insignia erant, regibus tamen socijs & amicis ea mittere solebāt, ut regiæ maiestatis decora & ornamenta. Liuius libro decimo secundi belli Punici loquens de Scip. Postero die, ut à præsenti motu, auerteret animum eius, in tribunal ascendit, & concionem aduocari iussit. Ibi Massanissam primum regem appellatum, eximijs ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & Scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Hæc Liuius. De trabea suprà commemorauimus.* B

Tum Drances, idem infensus, quē gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisq; agitabat amaris,
Largus opum & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consilijs habitus non futilis author,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atq; aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec uocis egentem
Consulis ô bone Rex, cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusq; remittat,
Cuius ob auspicium infaustum, moresq; sinistros,
(Dicā equidem, licet arma mihi, mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamq; uidemus
Consedisse urbem luctu, dum Troia tentat
Castra, * fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, dicīq; iubes, unum, optime regum
Adijcias, nec te ullius uiolentia uincat:
Quin natam egregio genero, dignisq; hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur, ueniamq; oremus ab ipso.
Cedat ius proprium regi, patriæq; remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula ciues
Projicis? ô Latio caput horum & causa malorum.
Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus
Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror, en supplex uenio, miserere tuorum:
[illegible]

*al. fugâ

Tum Dran.] *Totum hoc certamē uerborum Turni & Drantis, ad imitationem altercationis inter Agamemnonem & Achillem apud Homerum confictum est: quorum alter, illic uidelicet Agamemnon, hic Turnus, priuatam libidinē sequitur, tueturq;: alter, illic Achilles, hic Drances, publicā utilitatem spectat. Hoc tamen interest, quòd illic rex & dux uerbis ad pugnam usq; contendant: hic uerò mERam rege inter duos quidem, sed non ad pugnam usque certetur. Apud Homerū de restituenda patri sacerdoti filia, hic de conciliando pace & fœdere cum Aenea adiungendo acerbè rixantur.*

Idem infens.] *Prosopographia. Describit Drancē ab affe[illegible]ctibus erga Turnū, opulentia, eloquētia, singulari prudentia in consultādo, factione populari, & nobilitate materna.*

Rem nulli ob.] *Expostulatoria oratio Drancis cum Turno de iniuria, qua publicè affecit Latinos, cùm priuatā libidinem reipub. saluti anteponit. Exordium à beneuolentia. Approbat apertè consilium regis Latini, ita ut in mediū amplius cōsulere nil sit necesse: simul obliquè notat Turnum aduersarium, qui dissimulat se præsentem populi fortunam aduertere.* Det liber.] *A persona Turni, quem omniū horū malorum causam & fomitē esse ostendit.* Dicam equi.] *Licētia, παῤῥησία.* Cuius ob.] *Narratio, qua dicendi calamitatem publicam per Turnū acceptā dicendo exaggerat, ut illi odium conciliet.* Fugæ fid.] *Imbelliā & ignauiam aduersarij acerbè perstringit, qui cùm ferociter grandia spiret ac minitetur, nihil præterea efficiat.*

Cœlū terr.] *Hyperbole prouerbialis, in Thrasones magniloquos, ferociores, ac lingua magis minaces quàm re præstātiores. Huic affine & hoc est:* [illegible] *id est, capite cœlum perrumpere.* C

Vnum etiam.] *approbat non modò regis sententiā, uerumetiam ut Turno inuidiā faciat, & odium concitet & acerbet: Lauiniā Aeneæ dandā cēset. Et addit causā finalem, ab utili.* Quod si ta.] *Ironia, qua ridet inanē suorum metū, cùm quiduis potius sit quàm metuendis,* [illegible] Ipsum.] *Perpetuæ irrisiones, quibus insolentiam hominis inuidiosam facit.* Quid mis.] *Auersione acriter inuehitur in Turnum: ut quod modò ironicè lentius dixerat, nunc asperius atrociusq; plenis buccis effundat.*

Nulla salus.] *Enthymema à cōtrarijs. Neq; uerò uox Supplex caret ironia.* Nil mor.] *παῤῥησία dicentis.*

Pone

A

Pone animos,& pulsus abi:sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus agros.
Aut si fama mouet,si tantum pectore robur
Concipis,& si adeò dotalis regia cordi est,
Aude,atq; aduersum fidens fer pectus in hostem:
Scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
Nos animæ uiles,inhumata infletaq; turba
†Sternamur campis:etiam tu, si qua tibi uis,
Si patrij quid Martis habes,illum aspice contrà
Qui uocat.

†a. Sternemur

Pone animos.] *Epilogus, quo monet Turnũ ad ponendã ferociam: & mouet affectus ab accepta clade.* Aut si fama.] *Occurrit tacitæ cogitationi, ut ab ipso turpitudinẽ remoueat. Hypothetica disiunctiua. Aut ferociã pone, aut singulari pugna cum hoste congredere. Et hortatur ab utilitatis spe: ut Lauinia potiatur, & famæ decus tueatur.* Robur concipis.] *Metaphora, à ligno ad animum.*

Nos animæ.] *Inserit affectus, ut moueat ferocẽ iuuenis animũ.* Etiã tu.] *Iterat exhortationem ad μονομαχίαν, ut publici mali non sit memor, & dedecus nominis sui subterfugiat. Vehementer enim turpe est uiro forti, aut ei qui uult fortis uideri, prouocantem fugere, eiq; tergum uertere, ut illud Homericum audire cogatur identidem:* νῦ φάγνει μηδὲ τέξα βαλὼν, κακὸς ὡς ἐν ὁμίλῳ;

Talibus exarsit dictis uiolentia Turni,
Dat gemitum,rumpitq; has imo pectore uoces:
Larga quidem semper * Drances tibi copia fandi
Tum,cũ bella manus poscunt:patribusq; uocatis
Primus ades,sed non replenda est curia uerbis,
Quæ tutò tibi magna uolãt,dum†distinet hostem
Agger murorum,nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio,solitum tibi, meq; timoris
Argue tu Drance, * quando tot stragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit,passimq; trophæis
†Insignes tot agros,possit quid uiuida uirtus,
Experiare licet:nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis,*circumstant undiq; muros.
Imus in aduersos?quid cessas?an tibi Mauors
Ventosa in lingua,pedibusq; fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego?aut † quis'nã meritò fœdissime pulsũ
Arguet?Iliaco tumidum qui crescere Tibrim
Sanguine,& Euandri totàm cum stirpe uidebit
Procubuisse domum,atq; exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die uictor sub tartara misi
Inclusus muris,hostiliq; aggere septus.
Nulla salus bello?capiti cane talia demens
Dardanio,rebusq; tuis. proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu,atq; extollere uires
Gentis bis uictæ,& contrà premere arma Latini.
Nũc & Myrmidonũ proceres Phrygia arma tremiscũt,
Nũc &* Tydeides,& Larissæus Achilles,
Amnis & Hadriacas retrò fugit Aufidus undas:
Vel cùm se pauidum contra mea iurgia†fingit
Artificis scelus,& formidine crimen acerbat:
Nunq; animam talem dextra hac (absiste moueri)
Amittes:habitet tecum,& sit pectore in isto.

*al. Drance

†al. detinet

B

*al. tot quando

†al. Insignis campos

*al. circumdant

†al. quisquam

C

*al. Tydides,

†al. iactat

Larga quidẽ.] *Exordium à uirulenta reprehensione eloquentiæ Drancis, à temporibus & locis.* Primus ades.] *Curiam & castra hostium inter se componit, locæ usu humano diuersa, quorum collatione Drancis ignauiam, cõtrà suã uirtutẽ attollit.* Tona eloquio.] *Acris Ironia. Etenim, cùm in Turno omnia summa sint, in Drance non sunt. Soluit totum locũ, sua præclara facinora cũ amara irrisione Dranci tribuens. Arguit illũ imbellem, ignauum, & timidum: ac paulatim sua laudatè perpetrata facinora, timori opponit. Non enim inficiari potest fugam.* Imus in aduersos.] *Et quo fugæ dedecus à se propulset, hortatur ut in re præsenti periculum uterq; faciat.* An tibi Mauors.] *Quasi dicat: In concilio polles lingua, reipsa aũt imbellis es. Lingua bellare, prouerbialiter dicũtur ij, qui magnificè cõuiciantur, minãturq; quidẽ, sed cùm ipsi in tuto sint. Homero peculiaris ac frequens parœmia.* Pulsus ego.] *Respondet ad id quod aduersarius negauerat, eum audere solum cum solo hoste congredi.* Tibrim.] *Conuincit diuersum exemplis antea dictis, se multa hostiũ millia trucidasse. Enumerat aliquot insignes, ne uanus uideatur: Pallantem, Bitiam, & Pãdarum.* Totã pro.] *Amplificatio.* Nulla salus.] *Enthymema illud non perinde refutat, atq; eludit.* Gentis bis uictæ.] *Sarcasmus. hortatur ironicè Drancẽ, ad turbanda omnia petulãti lingua.* Extollere.] *Enthymema à contrarijs: à turpi.* Nunc &.] *Ironia à contrarijs, cùm Achilles minimè, aut Diomedes metuerit Troianos, à quibus deuicti fuêre.* Amnis & Hadriacas.] *Allusũ est ad parœmiã, Sursum uersus sacrorum fluminum feruntur fontes: cùm præposterè hoc fieri uelit significare. Aufidus amnis oritur ex montibus Hirpinis, & Canusium præterfluit. Species pro genere.* Cùm se pauidum.] *Amarulenta contemptio, quem indignum iudicat à se necari. Dixerat enim Drances: Licet arma mihi, mortemq; minetur.*

Nunc ad te,& tua magne pater cõsulta*reuertar.
Si nullam nostris ultrà spem ponis in armis,
Si tam deserti sumus,& semel agmine uerso
Fũditus occidimus, nec habet fortuna regressum,
Oremus pacem,& dextras tendamus inermes
Quanquam ô si solitæ quicquam uirtutis adesset,
Ille mihi ante alios,fortunatusq; laborum,

*al. reuertor:

Nũc ad te.] *Trãsitio ad orationem Latini, ut ad eius singula argumenta respondeat: & primum quidem, quod dixerat Latinus, infœliciter bellum geri cum gente deorũ, ab hostibus se undiq; circumsideri. Si nullã spẽ in armis habemus nostris, oremus pacem: sin opes nostræ adhuc sunt infractæ, neque in totum*

Egregiusq́; animi, qui ne quid tale uideret,
Procubuit moriẽs, & humũ semel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioq́; urbes Italæ, populiq́; supersunt,
Sin & Troianis cum multo gloria uenit
Sanguine, † sunt illis sua funera, parq́; per omneis
Tempestas, cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, uariusq́; labor mutabilis æui
Rettulit* in melius, multos alterna reuisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locauit.

†al. suntq; illis

*al. en

in totum accisæ, quæ causa est, cur arma abijciamus? alterutrum tenere necesse est. Quanquã.] *Correctio pathetica: reticẽtia.* Ille mihi.] *Mezentium dicit, fortunatum, qui pugnando occubuit, ne quid præsentis amentiæ uideret.* Sin & opes.] *Alterum argumenti membrum: quo confirmato, infertur, pacem non peti debere. Atqui sunt urbes Italicæ, sunt adhuc copiæ florẽtes.* Sin & Troianis.] *Et Troianis stetit sua uictoria, haud minori sanguine.* Cur inde.] *cõplexio. Ergo turpe nobis foret, accepta una clade, existimare nostras opes esse in totũ fractas. In limine deficere, aut in ignauis militibus.* Multa dies.] *Ecphonesis in ludibrium fortunæ inconstantis & uariæ, quæ cùm in omnibus rebus, tum in bello maximè dominatur. Vnde etiam Homerus Martem mutabilem uolens significare, quod in bello nunc huic, nunc illi faueat, ἀλλοπρόσαλλον uocat.*

pingere: prouerbium, pro statim ac uix re incœpta: hoc loco, uix dum inito bello. Proximũ illi, In portu impingere. Cur ante tubam.] *Ante tubã trepidas: adagiũ quadrat in eos, qui animo consternantur, priusquam appareat periculum. Ductum ab* A

† Nec erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi:
At Messapus erit, fœlixq́; Tolumnius, & quos
Tot populi misêre duces, nec parua sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florenteis ære cateruas.
Quòd si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idq́; placet, tantumq́; bonis communibus obsto,
Non adeò has exosa manus uictoria fugit.
Vt tanta quicquam pro spe tentare recusem:
Ibo animis cõtrà, uel magnum præstet Achillem,
Factaq́; Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet, uobis animam hanc, soceroq́; Latino
Turnus ego haud ulli ueterum uirtute secundus
Deuoueo. solum Aeneas uocat: & uocet, oro.
Nec Drances potius: siue * hæc est ira deorum,
Morte luat: siue est uirtus, & gloria, tollat.

†al. Non

*al. est hæc

Nec erit auxilio.] *Respondet ad obiectũ, de auxilijs à Diomede negatis, in cuius armis nulla iam spes erat amplius: quare cẽsebat pacem esse faciendam Latinus. His opponit aliarum gentium florẽtissimas copias, Diomedeis non inferiores. De illis in Catalogo dictum est, ut nõ sit cur noua narratio de ijsdem contexatur.* Quod si me solum.] *Ad id, quod à Drance fuerat obiectũ: Si patrij quid Martis habes, illum aspice contrà.* Non adeo.] *Non recusat, ut etiam Hectorem se, Aeneam, Achillem fingat, moriturus lubens pro salute Latinorũ. Singulari cõsilio Poëta Turno Achillis indolẽ tribuit. Alludit ad deuouendi morem pro incolumitate exercitus. Buccinatur se ipse à uirtute, ut etiam se maioribus suis præferat.* B

Illi hæc inter se dubijs de rebus agebant
Certantes: castra Aeneas, aciemq́; mouebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisq́; urbem terroribus implet.
Instructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq́; manum totis descendere campis.
Extemplò turbati animi, concussaq́; uulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ,
Arma manu trepidi poscũt, fremit arma iuuẽtus:
Flent mœsti, mussantq́; patres, hic undiq́; clamor
Dissensu uario magnus se tollit in auras.
Haud secus, atq; alto in luco cùm fortè cateruæ
Consedêre auium, piscosoue amne Padusæ,
Dant sonitum rauci per stagna loquacia * cygni.
Immò, ait, ô ciues (arrepto tempore) Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes.
Illi armis in regna ruunt. nec plura * loquutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis.
Duc, ait, & Rutulos equites Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresq́; capessant:
Cætera, quà iusso, mecum manus inferat arma.

*al. cygni.

al. locut.

Castra Aeneas.] *ad rem bellicam à communi Latinorum consilio narrationem transfert: & primùm quidẽ ad Troianorum stratagemata, qui Latinis de belli reb. ad istũ modũ disceptantibus, castra ad urbem mouere nuncio ferebantur.* Tyrrhenamq́; manũ.] *Quorũ dux erat Tarchon.* Fremit arma.] *cũ fremitu conclamat ad arma.* Dissensu uario.] *Quia in duas partes conciliũ diuulsũ erat, quorum hi à Latino, illi à Turno stabant. Hi bello, illi studebant paci.* Haud secus.] *Vt auribus diuersum Latinorum, in partes discedentium, fremitum subijciat, illustrat simili, ducto ab auium diuersarũ concentu.* Padusę.] *modici fluuioli, qui in Padum influit. Poëtis mos est, speciem pro genere usurpare.* C Loquacia.] *cygni loquaces, hypallage.* Cogite cõcil.] *Ironica exhortatio in eos qui pacẽ suaserant.* Tu Voluse.] *Verba sunt Turni, pro tẽtis tumultuariè ducibus officia obeunda circa muros maximè.*

Ilicet in muros tota discurritur urbe,
Concilium ipse pater, & magna incœpta Latinus

Ilicet in mu.] *Hac primã trepidatione ferè comitantur. Seruat autem uenustum ordinem*

Deserit, ac tristi turbatus pectore differt.
Multaque se incusat, qui non acceperit ultrò
Dardanium Aeneam, generumque adsciuerit urbi.
Præfodiunt alij portas, aut saxa, sudesque
†Subuectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: *tum muros uaria cinxêre corona
Matronæ, puerique. uocat labor ultimus omneis.
Nec nō ad templum, summasque ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens, iuxtaque comes Lauinia uirgo,
Causa mali tanti, atque oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure uaporant.
Et mœstas alto fundunt de limine uoces:
Armipotens belli præses Tritonia uirgo
Frange manu telum Phrygij prædonis & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furēs certatim in prælia Turnus.

†al. Subijciunt, *al. tunc

A ordinem circa primos motus. Orditur à rege se incusante, quod in deligēdo genero fuisset parum prudens. Inde studiū uulgi proponit, in muniendis portis aduersus hostiū irruptiones. Ad postremum uota matronarum Palladi nuncupata pro salute reipublicæ, ut hostis muro arceatur. Signū.] ad arma intra muros, ut quisque ad portas & stationes suas adesset.

Nec non ad.] Hom. lib. Iliad. 6. postquàm Glaucus & Diomedes arma inter se permutassent, refert Hectorem in hostes iturum matri præcepisse, ut peplū pulcherrimū, quod domi inter sua cimelia sepositum haberet, Mineruæ dedicatum pro salute sua offerret, turba matronarum coacta:

B

ἀλλὰ σὺ μὲν πρὸς νηὸν Ἀθηναίης ἀγελείης
ἔρχεο σὺν θυέεσσιν, ἀολλίσσας γεραιάς,
πέπλον δ', ὅς τίς τοι χαριέστατος ἠδὲ μέγιστος
ἔστιν ἐνὶ μεγάρῳ, καί τοι πολὺ φίλτατος αὐτῇ,
τὸν θὲς Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο.
καί οἱ ὑποσχέσθαι δυοκαίδεκα βοῦς ἐνὶ νηῷ.

Eum locum Poëta aptissimè hic imitatus, dona Mineruæ reginam matresque Latinas ferentes facit pro uictoria:

αὐτὴ δ' ἐς θάλαμον κατεβήσετο κηώεντα.
ἔνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιλοι ἔργα γυναικῶν
σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδὴς
ἤγαγε σιδονίηθεν, ἐπιπλὼς εὐρέα πόντον,
τὴν ὁδὸν, ἣν ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέρειαν.
τῶν ἕν' ἀειραμένη ἑκάβη φέρε δῶρον ἀθήνῃ.

Subuehitur.] pilentis. Et mœstas.] Homerus eodem loco:

αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.

Armipotēs.] Hō.

πότνι' ἀθηναίη ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων,
ἆξον δὴ ἔγχος διομήδεος, ἠδὲ καὶ αὐτὸν
πρηνέα δὸς πεσέειν σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.

Quod noster uertit, Frange manu telum: id Homerus dixit, Frange hastam Diomedis. Quod Græcus, Pronum da cadere ipsum ante Scæas portas: id noster reddidit ad uerbum, & ipsum Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. Cingitur ipse furens.] Homerus Iliad. 19.

κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε,
καλὰς ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας,
δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνεν.
ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.

Quæ uerba, quàm splendidissimè ad istum, ut sequitur, modum ad Turni panopliam accommodauit.

Iamque adeò Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tēpora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem:
Fulgebatque, alta decurrens aureus arce
Exultatque animis, & spe iam præcipit hostem.
Qualis ubi abruptis fugit præsepia uinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto:
Aut ille in pastus, armentaque tendit equarum,
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto,
Emicat, arrectisque †fremit ceruicibus altè
Luxurians, luduntque iubæ per colla, per armos.
Obuia cui Volscorum acie comitante Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit, quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram defluxit equis. cum talia fatur:
Turne (sui meritò si qua est fiducia forti)
Audeo, & Aeneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contrà.
Me sine prima manu tentare pericula belli.
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.
Turnus ad hæc, oculos horrēda in uirgine fixus,
O decus Italiæ uirgo, quas dicere grates,
Quasue referre parē? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas (ut fama fidem, missique reportant
Exploratores) equitum leuia improbus arma
Præmisit: quaterent campos: ipse ardua montis

†al. simul

Qualis ubi.] Homerica comparatio ex Iliad. 6.

ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ
δεσμὸν ἀπορρήξας, θείῃ πεδίοιο κροαίνων
εἰωθὼς λούεσθαι ἐϋρρεῖος ποταμοῖο
κυδιόων, ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
ὤμοις ἀΐσσονται, ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθὼς,
ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

C

Quos uersus Ennius ita transtulit:

Et tum sicut equus, qui de præsepibus actus
Vincla suis magnis animis abrupit, & inde
Fert sese campi per cærula lætaque prata
Celso pectore, sæpe iubam quassat simul altam,
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Quanto splendidius Vergilius Homerica carmina expresserit, lector non prorsus crassi iudicij potest uidere. Camilla.] Occasio prima, ad eandem uirginis consiliorum communicatio. Mecum par.] Partiuntur inter se operas, ut Camilla Tyrrhenis obijciatur: ipse insidijs Aeneam in faucibus uiarum excipiat. Leuia.] Equites dicit leuis armaturæ, cū quibus Aeneas per montē & syluam uagabatur.

Per

†al. propeians Per deserta iugo †superans aduentat ad urbem. A
Furta paro belli conuexo in tramite syluæ,
Vt biuias armato obsidam milite fauces,
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmæq; Latinæ,
Tiburtiq; manus ducis, & tu concipe curam.

Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur, sociosq; duces, & pergit in hostem.
al. valles, Est curuo anfractu uallis, accommoda fraudi,
Armorumq; dolis, quam densis frondibus atrum
†al. qua Vrget utrinq; latus, tenuis †quò semita ducit,
Angustæq; ferunt fauces, aditusq; maligni.
Hanc super in speculis, summoq; in uertice mõtis
Planicies ignota iacet, tutiq; receptus,
Seu dextra leuaq; uelis occurrere pugnæ,
Siue instare iugis, & grandia uoluere saxa.
*al. nota Huc iuuenis *nota fertur regione uiarum,
Arripuitq; locum, & syluis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim
Vnam ex uirginibus socijs, sacraq; caterua
Compellabat, & has tristeis Latonia uoces
Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla,
O uirgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
*al. neque Cara mihi ante alias (†nec enim nouus iste Dianæ
Venit amor) subitaq; animum dulcedine mouit.
Pulsus ob inuidiam regno, uiresq; superbas,
Priuerno, antiqua Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
*al. mutata Sustulit exilio comitem, matrisq; uocauit
Nomine Casmille (* mutilata parte) Camillam,
Ipse sinu præ se portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum, tela undiq; sæua premebant,
Et circumfuso uolitabant milite Volsci.
Ecce fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
Tardatur, charoq; oneri timet. omnia secum
Versanti, subitò uix hæc sententia sedit:
Telum immane manu ualida, quod fortè gerebat
Bellator solidum nodis & robore cocto,
Huic natam libro & syluestri subere clausam
Implicat, atq; habilem modicæ circumligat hastæ, C
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:

Est curuo.] *Topographia, à situ, partibus, & usu: hoc est, quòd locus is aptus fuerit insidijs, & ad cõcurrendum utrinque. Huc se contulit Turnus, ad insidiandum Aeneæ.* Velocẽ interea.] *Digressio in cõsilium & colloquiū Dianæ, cum nympharum suarū una de conseruanda ab interitu Camilla: aut si id fieri nequeat, ut is qui eam uiolaret, uicissim pœnas det.* Opim.] *Hãc Diana unam hic facit suarum comitū, quod apud Alexandrum Aetolum in poẽmate Musarum, Opis ipsa Diana uocetur: cùm alioqui Opis deûm mater dicatur.* Nequicquã.] *Frustra uenatorijs armis instructa prodit in prælium, cùm fatalis hora in limine præsens adsit.* Pulsus.] *Causa, quamobrem eius cura angatur: & repetit altiùs historiã.* Priuerno.] *Priuernorum rex fuit Metabus, pater Camillæ. Narratio ducta à fortuna parentum.* Ob inuidiam.] *A' causa exilij, & à loco.* Infantem.] *ab infantia Camillæ. In demonstratione personæ Camillæ absolutis artificij partibus utitur.* Camillam.] *A' nominis ratione.* Ipse sinu.] *A' fortuna tũ patris, tum infantis: adde & à periculis.* B Amasenus.] *fluuius in Verulano agro.* Robore cocto.] *Hoc cocto, alij aliter exponunt. Ego accepe rim pro egregiè indurato: ut ligna excoquuntur, duranturq; ad solem & ignem.*

Alma tibi hanc nemorũ cultrix Latonia uirgo
Ipse pater famulam uoueo, tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe testor
Diua tuam, quæ nunc dubijs committitur auris.
†al. vndæ, Dixit: & adducto contortum hastile lacerto
Immittit. sonuêre †tubæ rapidum super amnem,
Infœlix fugit in iaculo stridente Camilla.
At Metabus magna propius iã urgente caterua
Dat sese fluuio, atq; hastam cum uirgine uictor
Gramineo donum Triuiæ de cespite uellit.
*al. neque Non illum tectis, non ullæ mœnibus urbes
Accepêre, *nec ipse manus feritate dedisset
Pastorum, & solis egisset montibus æuum.
Hic natam in dumis, interq; horrentia lustra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Vtq; pedum primis infans uestigia plantis

Alma tibi.] *Cõsecrat filiam Dianæ Metabus, quòd ipse hostem euasisset, & in hasta infans fœliciter transmissa esset.* Non illũ.] *A' pastorali cõsuetudine ac uita Metabi.* Dare manus *dixit, pro cedere. Nulli pastorum inferior erat forma & agresti uita.* Hic natam.] *A' loco, & ab educatione, quæ præcipuum habet momentum in ingeniorũ moribus inolescendis. Ex lacte ferino simul & feram naturam imbibit, quæ etiam grandem natu per omnes uitæ partes & actus est comitata.* Vtq; pedum.] *A' pueritia, & pueritiæ studijs atque exercitationibus.* Spicula.] *Ab habitu, siue corporis ornatu.* Pallæ.] *Varro in lib. de lingua Latina tradit, pallã inde dici, quòd foris palàm sit. Eratq; uestis promissa, &*

Institerat, iaculo palmas onerauit acuto:
Spiculaq; ex humero paruæ suspendit, & arcum
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tygridis exuuiæ per dorsum à uertice † pendet.
Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamq; gruem, aut album deiecit olorẽ.
Multæ illam frustrà Tyrrhena per oppida matres
Optauêre nurum: sola contenta Diana,
Aeternum telorum & uirginitatis amorem
Intemerata colit: uellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Chara mihi, comitumq; foret nunc una mearum.
Verùm age, quandoquidem fatis *urgetur acerbis,
Labere nympha polo, finesq; inuise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna:
Hæc cape, & † ultrici pharetra deprome sagittam.
Hac, quicunq; sacrum uiolarit uulnere corpus,
Tros, Italusue mihi, pariter det sanguine pœnas.
Pòst ego nube caua miserandæ corpus & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæq; reponam.
*Dixerat: illa leues cœlo demissa per auras
Insonuit, nigro circundata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,
Hetruscìq; duces equitumq; exercitus omnis
Cōpositi numero in turmas. fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis,
Huc obuersus, & huc, tum latè ferreus hastis
Horret ager, campiq; armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresq; Latini,
Et cum fratre Coras, & uirginis ala Camillæ.
Aduersi campo apparent, hastasq; reductis
Protendunt longè dextris, & spicula uibrant.
Aduentusq; uirûm, fremitusq; ardescit equorum.
Iamq; intra iactum teli progressus uterq;
Substiterat. subito erumpunt clamore, † furentesq;
Exhortantur equos, fundunt simul undiq; tela
Crebra, niuis ritu cœlumq; obtexitur umbra.

Cōtinuò aduersis Tyrrhenus, & acer Acōteus
Connixi incurrunt hastis, primiq; ruinam
Dant sonitu ingenti, *præfractaq; quadrupedantũ
Pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
Fulminis in mortem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & uitam dispergit in auras
Extemplò turbatæ acies, uersiq; Latini
Reijciunt parmas, & equos ad mœnia uertunt.
Troës agunt, princeps turmas † inuasit Asylas.
Iamq; propinquabant portis, *uersiq; Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt.
Hi fugiunt, penitusq; datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite Pontus
Nunc ruit ad terrã, scopulosq; superiacit undam
Spumeus: extremamq; sinu perfundit arenam.
Nunc rapidus retrò, atq; æstu reuoluta resorbens
Saxa fugit, littusq; uado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egêre ad mœnia uersos,
Bis reiecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquàm congressi in prælia, totas
Implicuêre inter se acies, legitq; uirum uir,
Tũ uero & gemitus morientũ, & sanguine in alto,
Armaq; corporaq;, & † permixti cæde uirorum

A *se, & ad terram usque defluens: id quòd non obscurè hoc loco arguit Poëta. Inusitu aliquando fuit & palla Gallica. Palla honesta, mulierum fuit Romanorum. Hac & citharœdi, hac & tragœdi utebantur.*

Tela manu.] *A generibus armorũ, quibus à teneris assuerit.*

Multæ illã.] *Ab ætatis iuuenilis statu. Cœlebs maluit perpetua uirginitate uitam degere, quàm nubere: quippe Dianæ sacra, atque syluestri uita inter feras educata.*

Vellem haud.] *Nõ uituperat quidem illæ genus, sed optat eam contra Troianos iniusta arma non induisse, cui etiã pœnas datura sit.* Verum.] *Epilogus constat mandatis exequendis.*

Hac, quicũq;.] *A iure talionis. Mors.*

At manus.] *A digressione in psonæ descriptionem, siue historiã potius, redit res belli. Et primùm quidem, quibus uirib. Troiam ad urbem cùm instructis equitũ peditumq; copijs accesserunt.*

Turmas.] *dicitur equitũ multitudines. Turma triginta equitib' constabat, ut quidã existimant.* Ferre'.] *hoc est, hastis ferreis.*

Fratre.] *Tiburtò.*

Iãq; intra iac.] *Celebratur prouerbiali figura, intra iactũ telorũ: de ijs qui periculis obnoxij positũ uideri. Quemadmodũ cõtrà, extra telorum iactum esse dicuntur, qui in tuto consistunt: ἐντὸς τῶν βελῶν, intra telum: ἔξω τῶν βελῶν, extra tela, dicũt Græci.* Niuis ritu.] *χιόνος δίκην, niuis ritu: hyperbole.*

Pectora pectorib'.] *In graui tragicaq; re uenustè cadit collisio uocum: sicut in illo: Littora littoribus contraria, fluctibus undas Imprecor.*

Fulminis in mortẽ.] *Hyperbolicis collationibus atrocitatẽ pugnæ amplificat.*

Præcipitat longè.] *pro præcipitatur: genus pro genere.*

Asylas.] *Nomen Troianum asylũ fortasfis, à περισκοῦ &c.* Mollia colla reflectũt] *propter fugam fortasse.*

Qualis ubi.] *Hypotyposis pugnantiũ, fugientiũ ac refugientium simulacrum uiceq; oculis subiectum, addit comparationem sumptam è maris reciproco æstu, quod statis horis fluit refluitq;, currit ac recurrit.*

Bis Tusci.] *Infrectum pugnandi laborem ac pertinacem coarguit, donec animi incalescant.*

Herminium.] *Eo nomine fuit Saxo ille uocatus, qui Quintiliũ Varũ in Germania fudit sub Augusto, quanquàm apud Cornel. Tacitum legitur Irminius. Sed hoc loco eo nomine Hetruscum appellat. Hunc describit à corporis*

† al. pendẽt.
** al. vrgemur*
† al. vltricẽ
** al. Dixit, at il.*
† al. frementesque
** al. perfractaque*
† al. inducit,
** al. rursusque*
† al. permisti

partium qualitate, & animi fortitudine.

Tantus in arma patet.] *Epiphonema, in hominis infractum animi robur.* A

Semianimes uoluũtur equi, pugna aspera surgit,
Orsilochus Remuli (quando ipsũ horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumq́; sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaq́; iactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
Voluitur ille excussus humi: Catullus Iolam,
Ingentemq́; animis, ingentem corpore & armis
Deijcit Herminium, nudo cui uertice fulua
Cæsaries, nudiq́; humeri, nec uulnera terrent.
Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatq́; uiri transfixa dolorem.
Funditur ater ubiq́; cruor: dant † funera ferro
Certantes, pulchramq́; petũt per uulnera mortẽ.

† al. uulnera

At medias inter cædes exultat Amazon,
Vnum exerta latus pugnæ pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc ualidam dextra rapit inde fessa bipennem:
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaq́; uirgo,
Tullaq́;, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisq́; * bonæ, belliq́; ministras:
Quales Threiciæ cùm flumina † Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolytẽ, seu cùm se Martia curru
Penthesilea refert, magnoq́; ululante tumultu
Fœminea exultant † limatis agmina peltis.
Quem telo primũ, quem postremũ aspera uirgo
Deijcis? aut quot humi moriẽtia corpora fundis?
* Eumeniũ Clytio primùm patre, cuius apertum
Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille uomens riuos cadit, atq́; cruentam
Mandit humũ, moriẽsq́; suo se in uulnere uersat.
Tũ † Lirin, Pegasumq́; sup, quorũ alter habenas
Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit * inermem,
Præcipites pariterq́; ruunt: his addit Amastrum
Hippotaden, sequiturq́; incũbens eminus hasta,
Tereaq́;, Harpalicumq́;, & Demophoōta † Chromimq́;
Quotq́; emissa manu cõtorsit spicula uirgo, (nũq́;
Tot Phrygij cecidêre uiri: procul * Ornitus armis
Ignotis, & equo uenator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit caput, ingens oris hiatus,
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis.
Agrestisq́; manus armat sparus: ipse cateruis
Vertitur in medijs, & toto uertice suprà est.
Hũc illa exceptũ (neq́; enim labor agmine uerso)
Traijcit, & super hæc inimico pectore fatur:
Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Aduẽnit, qui uestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomẽ tamen haud leue patrũ
Manibus hoc referes, † telo cecidisse Camillæ.

* al. bonas,
† al. Thermodontis, & reclusis.
† al. lunatis
* al. Eunẽũ
† al. Lyrim,
* al. inertẽ:
† al. Chrominque
* al. Orphitus
† al. manib'

At medias.] *Ad ultimum, ad Camillæ uirtutes amplificandas trãsit, ut eius interitus postea sit illustrior.* Amazon.] *Doctissimè Amazon, non solùm quòd ab Amazonum gente esset oriunda, uerumetiam propter ingenij & morum similitudinem.* Vnum exerta.] *More Amazonum, quibus mos erat læuam mammam, ut habilis scuto gerendo esset, cauterio adurere à primis annis. Hinc Amazon, à particula priuatiua α, & μαζὸς, papilla, mamma.* Aureus ex hu.] *Ab instrumentis bellicis, ac telis, quibus fuit instructa ad pugnam.* Arma Dianæ.] *dicit, uenatoria, arcũ, sagittas, uenabula, & id genus.* Ille etiam.] *À pugnandi more in prælio, nihil à Parthorum consuetudine abhorrente.* Comites.] *Italica nomina comitum Camillæ. Larina, à Larino oppido.* Quales Threiciæ.] *Collatione Amazonum pugnandi consuetudinem ad amnem Thermodoōtem, cũ Camillæ more confert. Amazones quæ fuerint, earumq́; originem, uaria fortuna, bella, & interitum, partim in septimo, partim sed multò diligentius in primo retulimus: quare nunc de eius gentis moribus & ingenijs supersedeamus ociosè uerba facere. Porrò autem Thermodoon amnis est, ad quem Amazones habitasse dicuntur, Scythiæ, quondam Crystallus dictus, quòd etiam media æstate gelu constringatur. Oritur ad castellum quod uocatur Phanarhœa, labiturq́; præter radices Amazonij montis. Ibi oppidum fuit eiusdem nominis. Alij in Cappadocia collocant, ut Plinius. Nec desunt qui Paphlagoniæ esse dicant. Interpres Lycophronis: ὁ δὲ τῷ λίμνῳ, inquit, θερμώδων καὶ ὕψαρνος, Βοιωτίας δύο ποταμοί: Nunc aũt Thermodon & Hypsarnus Bœotiæ flumina sunt.* B Hyppolytẽ.] *reginam Amazonũ. Regnauit & Penthesilea inter Amazonas, ut in primo diximus. Trogus author est, quatuor sorores fuisse, quarum duæ Antiopa & Orithria cùm regnum Amazonicum administrarent, ita casu accidisse, ut Orithria cum parte copiarum procul à domo abesset, cùm Hercules populabundus in eam terram exercitum duceret. Antiope domi relicta cum tumultuaria manu Herculi occurrit. Hac uelitatione regina Antiope uicta, & magna clade affecta, in fuga Menalippe & Hippolyte captæ fuêre. Hippolyten Theseus secum in Atticam abduxit, ex qua Hippolytum suscepit: Melanippen Hercules Antiopæ sorori reddidit. Huius nunc meminit Hyppolytes poëta.* C

A *porta. Penthesilea bello Troiano interfuit, ut in primo dictum est.* Quem telo.] *Homerica imitatio est.* Mandit h.] *ὀδὰξ.* Amastrum.] *Amastris oppidum est alioqui Paphlagoniae, ubi Henetorum gens fuit quoque, unde Veneti orti dicuntur.* Iapyge.] *hoc est, Apulo. Apulia, Iapygia dicta fuit.* Cui pellis.] *Descriptionem Orniti, taedij leuandi causa inserit. Describit eum à monstroso habitu.* Agrestis.] *à teli genere, quo usus fuit in praelio.* Syluis te.] *Facetus iocus in hominem, qui non ut cum armatis pugnaturus, sed cum beluis, belluina pelle indutus in pugnam uenit. Tali armorum genere fortasse ferae terreri possunt, non autem bellatores.*

Protinus Orsilochum & Butē, duo maxima Teucrûm
Corpora, sed Butē aduersum cuspide †fixit (crûm
Loricam galeamq́ inter, qua colla sedentis
Lucent, & laeuo dependent arma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnumq́ agitata per orbē
Eludit gyro interior, sequiturq́ sequentem.
Tum ualidā perq́ arma uiro, perq́ ossa securim
Altior insurgens oranti, & multa precanti
Congeminat: uulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoq́ aspectu territus haesit
Apenninicolae bellator filius Auni:
Haud Ligurū extremus, dum fallere fata sinebāt:
Isq́ ubi se nullo iam cursu euadere pugna
Posse, neq́ instantem reginam auertere cernit,
Consilio uersare dolos ingressus, & astu,
Incipit haec: quid tam egregium, si foemina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cōminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeq́ accinge pedestri.
Iam nosces, uentosa ferat cui gloria *laudem.
Dixit: at illa furens, acriq́ † incensa dolore
Tradit equum comiti, paribusq́ assistit in armis
Ense pedes nudo, puraq́ interrita parma.
At iuuenis uicisse dolo ratus, auolat ipse,
(Haud mora) cōuersisq́ fugax aufertur habenis,
Quadrupedemq́ citum *ferrata calce fatigat,
Vane †Ligur, frustraq́ animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes,
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur uirgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, fraenisq́ aduersa prehensis
Cōgreditur, poenasq́ inimico *ex sanguine sumit.
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis †sublimis nube columbam,
Comprensamq́ tenet, pedibusq́ euiscerat uncis:
* Tūc cruor, & uulsae labuntur ab aethere plumę.

† al. figit
* al. fraudē.
† al. accēsa
* al. ferrato
† al. Ligus.
* al. à
* al. subli-mem
* al. Tum

Protinus.] *Enumerat aliquot additis amplificationibus, quos ex Troianis interfecit Camilla.* Inter.] *Anastrophe.* Orsilochum.] *Prolepsis.* Apēninicolae.] *incolentis montem Apenninum, qui Italiā longū, à septentrione in meridiem excurrens, interfecat. E Liguria Al-*
B *pes, & montes Apennini oriuntur. Aiunt hos montes tam lignorum esse fertiles, ut ligna inueniantur octopedum diametro crassitudine: suntq́ hi montes excelsi, simul & dividui.* Haud Ligurū extremus.] *Inter principes Liguriae eum recenset, ut laus Camillae multo sit maior.* Versare dolos.] *Ligurum gens semper fraudulēta audijt, & imposturis exercitā. Fuit alioqui ferox ingenio, & ad rebellādum nata, quaeq́ multos annos Romana arma exercuerit o-*
C *lim. Vectitant pecoribus, ac lacte potus illis est hordeaceus. Si Fabio Pictori credendum est, à Ligysto Phaëtontis filio orti sunt. Thucydides Ligures Siculos fuisse arbitratur. Itaque hunc Ligurē propter insitum gentis ingenium decorè insidijs ludentem, aduersus Camillā introducit, sed frustrà.* Quid tam egregiū.] *Quasi dicat, nihil egregij, ac memorabilis rei ab ea geri, si equo fidat: ut, si sit opus, in fugā equi beneficio auferri eā posse.* Duraq́ interrita parma.] *ut pura hasta, in sexto dixit. Haud scio an pro candida dixit: ut pura uestis interdū, aut illaesa.* Patrias.] *Quasi dicat, fraudulentas: cùm uiri fortis sit, aperta uirtute, non dolo uincere, aut etiam pugnare à loco.* Pernicibus.] *Illa uel intactae segetis per summa uolaret.* Quàm facilè.] *Cōparatione uictoriae celeritatem amplificat.* Sacer ales.] *Marti dicatus, ut aquila Ioui, colūba Veneri, pauo Iunoni. Huic aui natiuum odium, & internecinum bellum est cum aquila.*

At non haec nullis hominum sator atq́ deorum
Obseruans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in praelia saeua
Suscitat, & stimulis haud mollibus †incitat iras.
Ergo inter caedes, cedentiaq́ agmina Tarchon
Fertur equo, uarijsq́ instigat uocibus alas,
Nomine quenq́ uocās, reficitq́ in praelia pulsos.
Quis metus, ô nūquam dolituri, & semper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignauia uenit?
Foemina palantes agit, atq́ haec agmina uertit?
Quò ferrū, quidúe haec *gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaq́ bella,
Aut ubi curua choros indixit tibia Bacchi.
Expectate dapes, & plenae pocula mensae:
Hic amor, hoc studiū, dū sacra secundus aruspex
Nunciet, ac lucos uocet hostia pinguis in altos.

† al. inijcit
* al. geritis

At non hęc.] *Secunda res bellicae in praelijs ut sunt uariae, ita ferè insolenter ijs exultantes solent fallere. Eam rem poëta exemplis luculentis declarātam in Camilla, & alijs supra uires magna audentibus, noster uates.* Sator atque.] *Nihil sine deo. Iupiter excitat Tarchontem ad reuocandos suos à fuga, unde nascitur tragicus finis elusq́ xi* Camillae.* Genitor.] *Iupiter: hoc est, de* suo numine occulto.* Nomine quenque.] *Hemistichiū hoc mutuatus est ex 10 Furij:*

Nomine quenq́ ciet, ut dictorum tempus adesse

Commemorat. ——

Quis met*.] *Increpatoria oratio Tarchontis, qua suos à fuga reuocat, turpitudine facti ob oculos proposita.*

posita. O' nunquam dolituri.] *Castigat acriter turpitudinem fugæ, ab ignauia: quam ut perpetuam obijcit, ut illius imagine obiecta in pugnam retrahantur. Nihil æquè animos militares mouet, atque exprobratio ignauiæ.*

Fœmina.] *A' turpi, & quidem à sexu quid fœdius, quàm agmina fortium uirorum à fœmina una in fugam agi?* Quò ferrum.] *Ab usu telorum.* At non in.] *Atrox exprobratio mollitiei suorum: cuius etsi ficta, tamen ut turpis, recordatione atq; dolore animos uiresq; colligunt. Nihil perinde ægrè est uiris strenuis, atque falsò* A *molliciem exprobrari in trepidatione.*

Expectate dapes.] *Ironica exhortatio ad luxum & ignauiam, ut multo etiam magis ad pugnandum mardescant.* Secundus aruspex.] *hoc est, dum aruspex inspectis extis de belli euentu, omnia secunda antè denunciet, ut periculorum securi possint dimicare.*

Lucos.] *A' loco amœnissimo, in quo de sacris id genus opiparè splendidéq; epulabantur.*

Hæc effatus, equũ in medios moriturus & ipse
Cõcitat, & Venulo aduersum se turbidus † infert,
Dereptumq; ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa ui concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctiq; Latini
Cõuertere oculos: uolat igneus æquore Tarchon,
Arma, uirumq; ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & parteis rimatur apertas,
Qua uulnus letale ferat. contrà ille repugnans
Sustinet à iugulo dextram, & uim uiribus * exit.
Vtq; uolans altè raptum cùm fulua draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; unguib. hæsit:
Saucius at serpens sinuosa uolumina uersat,
Arrectisq; horret squamis, & sibilat ore
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera uerberat alis:
Haud aliter prædã Tiburtum ex agmine Tarchõ
Portat onus. ducis exemplũ, euentumq; † sequuti
Mæonidæ incurrunt: tum fatis * debitus Aruns
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima tentat:
Quà se cunq; furens medio tulit agmine uirgo,
Hàc Aruns subit, & tacitus uestigia lustrat.
Quà uictrix redit illa, pedemq; ex hoste reportat,
Hàc iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamq; hos † aditus, omnemq; pererrat
Vndiq; circuitũ, & certã quatit improbus hastam.

† al. offert. * al. excit. † al. secuti * al. dedit † al. abitus.

Tollitur in cœlum clamor, &c.] *Id quod alibi aliter extulit: It clamor cælo. hyperbole. Ex Ennio descriptum est hoc hemistichium, libro decimoseptimo.*

» *Tollitur in cœlum, clamorq; exortus utrisque.*

Homerus Iliad. 15.

φωνὴ δέ οἱ αἰθέρ' ἵκανεν.

Id est,

—ferit aurea sydera clamor.

Volat igneus æquore.] *accensus animo. Hypotyposis Tarchontis hostẽ armatum sinu in equo suo complexi, quærentisq; rimam ad iugulum.*

Exit.] *pro euitat. quo significatu usus est in quinto. de Entello, qui corpore tela modò, atque oculis uigilantibus exit.* Vtq; uolans altè raptum.] *Hypotyposi addit comparationem, qua ipsius rei imaginem multo festiuius oculis opponit. Hanc ex 12. Iliados mutuatus est:*

» ὄρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
» αἰετὸς ὑψιπέτης, ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων,
» φοινήεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον
» ζωὸν ἔτ' ἀσπαίροντα, καὶ οὔ πω λήθετο χάρμης.

κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος παρὰ δειρὴν ἰδνωθεὶς ὀπίσω, ὁ δ' ἀπὸ ἕθεν ἧκε χαμᾶζε ἀλγήσας ὀδύνῃσι, μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὁμίλῳ. αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῇς ἀνέμοιο.

Aquila Homerica omen solũ est, quæ unguibus draconem cõplexa, eius pectus rostro euiscerat, & ceruicem. Quem tandẽ ira & ferocia exanimata, in mediam aciẽ ex aëre deijcit, ac cũ clangore auolat. Ex hoc augurio Homerico, graphicè cõparationem fecit, quam ad Tarchontis pulcherrimũ facinus accommodauit. Vt non possim satis demirari, cur contumax ille Macrobianus ausit hunc locum censoria uirgulà notare, perinde ac si Homerici carminis maiestati non esset æquatus: cùm nostri Poëtæ consilium ab illo Græco sit diuersum. Mæonidæ.] *Tyrrheni. Tarchontis socij: antonomasia. Mæones Lydij antea dicti fuêre, qui in Italiæ eam partem colonias deduxerant. Alibi à nobis historia explicata est.* Qua se cunque.] *Sectio.* B C

Fortè * sacer Cybelæ † Choreus, olimq; sacerdos
Insignis, longè Phrygijs fulgebat in armis,
Spumantemq; agitabat equũ, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auroq; inserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu.
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea uati
Cassida: tũ croceã chlamydẽq; sinusq; crepantes
Carbaseos, fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc uirgo, siue ut templis præfigeret arma
Troïa, captiuo siue ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumq; * incauta per agmen
Fœmineo prædæ, & spoliorum ardebat amore.

* al. satus † al. Chloreus, * al. incensa

Fortè sacer.] *Prosopographia Chorei à sacerdotio, quo fungebatur in sacris matris deorum. Hunc cùm primis à luculento habitu, armorum splendore, & telorum generibus describit.*

Spumantẽ.] *Equestris ergo, nõ pedes: ab equi nobilitate, quo uehebatur.* Pellis.] *Ab ornatu equi.* Ipse peregrina.] *Ab habitu Chorei sessoris.*

Ferrugine.] *Pro ferro interpretãtur hic ferrugine. Sed rectius acceperimus p endyadin: hoc est, pro ostro ferruginei coloris, quã obrem ut singulare ostrum ostendat, addit peregrinum, & quidem ferruginei coloris: exoticum fuisse innuens. Ostrinus color, ab ostro, subrubens est: ferrugineus uerò, ferro ardenti

† al. cùm tandem. al. cui tandem

* al. Concitat,

ardenti valde similis est, qui & hyacinthinus dicitur à Marone.

Telum ex insidijs † cunctantem tempore capto
*Conijcit, & superos Aruns sic uoce precatur:

Cassida.] nominandi casu. Totum in partes suas distribuit,

Erat itaq; insignis exotica ostrina ueste, sed coloris ferruginei. Quod si ferruginem hoc loco, pro ferro quis malit accipere, non refragabor. Spicula.] A' telorum, quibus instructus erat ad pugnandum, generibus. Lycio Cortynia spicula.] Cretensia, è cornu Lycio: epithetis sumptis à gentibus, qui sagittandi peritia fuerunt clari.

quarũ arma etiã enumerat. Siue] A' causa finali, cur Camilla hunc Choreum in prælio insequebatur. Cæca.] animo: hoc est auaritia, & potiundæ prædæ cupiditate. Poëta hoc ipsum lucidius exponit, quod obscurius dictum uideri potest. Aruns.] Virgo Choreum, Aruns uirginem insequebatur, à quo ipsa cæsa fuit.

† al. pruna:

* al. acies

† al. auræ,

* al. mistoque

† al. Ac

magnoque

† al. fuga,

Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acerno
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus uestigia † prima:
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens: non exuuias, pulsæue trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum uulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audijt, & uoti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem uolucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta uideret,
Non dedit, inq; notos uocem uertêre procellæ.
Ergo ut missa manu sonitũ dedit hasta per auras,
Conuertêre animos * acres oculosq; tulêre
Cuncti ad reginam Volsci: nihil ipsa, nec † auras,
Nec sonitus memor, aut uenientis ab æthere teli,
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hæsit, uirgineumq; altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominámq; ruentem
Suscipiunt. fugit ante omneis exterritus Aruns
Lætitia, * mixtoq; metu nec iam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere uirginis audet.
† Ac uelut ille, prius quàm tela inimica sequantur,
Continuò in montes sese auius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnoue iuuenco
Conscius audacis facti, caudamq; remulcens
Subiecit pauitantem utero, syluasq; petiuit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
Contentusq; † fugæ, medijs se immiscuit armis.

Sume Deûm san.] Duo precatur, ut Camillam sternat, & in patriam redeat. Custos Soractis Apollo.] De Soracte, & eius prodigiosis sacris, in septimo annotatum est. Plin. libro septimo, B capite secũdo. Haud procul urbe Roma, inquit, in Faliscorum agro familiæ sunt paucæ, quæ uocantur Hirpiæ, quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractẽ Apollini, super ambustã ligni struẽ ambulantes, non aduruntur. Et ob id perpetuo senatusconsulto militiæ, omniũq; aliorum munerum uacationẽ habẽt. Silius Ital. li. 5.
" Tũ Soracte satũ præstãtẽ corpore & armis
" Aequanũ noscẽs, patrio cui ritus in aruo,
C " Cùm pius arcitenens accẽsis gaudet aceruis
" Exta ter innocuos latè portare per ignes,
" Sic in Apollinea semper uestigia pruna
" Inuiolata teras, uictorq; uaporis ad aras
" Dona serenato referas solemnia Phœbo.
Strabo tamen his omnibus refragatur, qui tradit, hoc sacrum non Apollini, sed Feroniæ fieri consueuisse: eiusq; numine afflatos, illæsis pedibus solitos prunis ardentibus inambulare. Succedere partem.] Delineatus hic locus est ad archetypum Homericum apud quem Iliad. 16. ubi Achilles multis pro incolumitate ac salute precatus fuisset Patrocli, prælium inituri:

" ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, inquit, τοῦ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεύς.
" τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσε.
Addit statim, quid annuerit, quidq; non dederit, ut hic noster uates:
" νηῶν μέν οἱ ἀπωσάσθαι πόλεμόν τε μάχην τε
" δῶκε, σόον δ' ἀνένευσε, μάχης ἐξαπονέεσθαι.
Annuit enim Iupiter alterum, nempe ut strenuè pugnaret: alterum nõ dedit, ut saluus reuersus arma restitueret. Nam & ipse occisus fuit, & arma ab Hectore detracta perierunt. Itaque apud ueteres hic uersus Homericus, quem Maro scitissimè hic imitatus est, inter prouerbiales sententias celebratur: Alia dantur, alia negantur. quoties è duobus naturæ beneficijs alterum contingit, alterum negatur. Vt si cui formæ decus, aut generis imagines, aut opes negentur, adsit ingenij laus: aut retrò.

Volucres dispersit] Hoc est, negauit in uentum abire iussit, frustrà orauit. Interpretatur Poëta, Homeri exemplo, quid concesserit, quidq; non annuerit Apollo.

Auras] pro auræ, priscus gignendi casus in primo ordine. Virgineumq;.] Pathos à sexu.

Velut ille] Comparatione fugæ turpitudinem eleuat in Arunte. Caudamq; remul.] A' natura luporũ timentium, ut canum.

Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat uulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida leto
Lumina, purpureus quondã color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quî cum partiri curas, atq; hæc ita fatur:
Hactenus Acca soror potui nunc uulnus acerbũ

Purpure' quodã.] Pathos ab ætate, & forma. Potui.] Indicat, se iam non posse quicquam. Huiusmodi loquendi colores, desperãtis formulæ sunt, quibus significamus, id iam nõ esse quod fuit: ut, Habui Chreme: fuimus quondam fortes: fuimus Troës: uixerunt, &c. Lentaq;.] Pathos ab habitu. Ac Triuiæ.] Dianæ fa-

mulierũ una. Opis.] *quam paulò antè ostendi, ab Alexandro Aetolo poëta, & ipsam Dianã in poëmate appellari. Et Opem prisci Saturni uxorem dixerunt: cuius festa Opalia, eodem mense cum Saturnalibus celebrabantur. Atque hanc eandem Bonam deam, Terram, Faunã & Fatuam esse uoluerunt. Ideo'q; Opem uocatam, quod eius auxilio uita humana adiuuetur.* Non tamẽ.] *Consolatur mortuam à spe uindictæ præsentis, & laudata famæ, quod ipsa Dianæ sacra fortiter pugnandò occubuerit.* Fuit ingens.] *Loci descriptio, à sepulchro regio, & iligna sylua. Dercennum hunc Poëta ipse non nouit, sed ueteris Laurentis regem fuisse ait. De Dercenno nusquam in historijs proditum inuenio.*

Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum
Effuge, & hæc Turno mandata nouissima perfer,
Succedat pugnæ, Troianos'q; arceat urbe.
Iamq; uale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim † exsoluit se corpore, lenta'q; colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vita'q; cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum uero immẽsus surgens ferit aurea clamor
Sydera, deiecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrũm,
Tyrrheni'q; duces Euandri'q; Arcadis alæ.
At Triuiæ custos, iamdudum in mõtibus Opis
Alta sedet summis, spectat'q; interrita pugnas.
* Atq; procul medio iuuenũ in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam,
Ingemuit'q;, dedit'q; has imo pectore uoces:
Heu nimium uirgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humeris † gessisse * sagittas.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema in morte: neq; hoc sine † nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunq; tuum uiolauit uulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni, terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opaca'q; ilice tectum:
Hic dea se primùm rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.

† al. exoluit
* al. Vtque
† al. gestasse
* al. pharetras
† al. numine

Tune etiam.] *Ergo tectè innuit, plures eius telis perijsse, ut Aruns ab ea interfectorum numero adijciatur.* Threissa.] *propter studium uenationis par cum uirginibus Threissis.* Et duxit longè.] *Hypotyposis intendentis arcũ ac sagittam eiaculantis. ex Homeri Iliados 4. huc ad Opim accersita est, de Pandaro, qui Mineruæ iussu fœdus primus uiolaturus sit:*

" ἕλκε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια,
" νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.

Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
Huc periture ueni, capias ut digna Camillæ
Præmia. tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata uolucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornu'q; infensa tetendit,
* Et duxit longè, donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis
Læua aciem ferri, dextra neruo'q; papillam.
Extemplò teli stridorem auras'q; sonanteis
Audijt unà Aruns, hæsit'q; in corpore ferrum.
Illum expirantem socij, atq; extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt.
Opis ad † æthereum pinnis aufertur Olympum.

* al. Adduxit
† al. æthereum pennis

" αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ κυκλοτερὲς μέγα τόξον ἔτεινε,
λίγξε βιός, νευρὴ δὲ μέγ' ἴαχεν, ἆλτο δ' ὀϊστὸς
" ὀξυβελής, καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων.

Corripit hic fissurã sagittæ, & neruo inserit. Inde tanta ui arcum intendit, ut neruum pectori admoueat, ac sagittæ cuspis summum arcum sinuatum contingat, ut is in circuli formam propemodum coëat. Emisso iaculo sonitum edit arcus, neruus'q; clarum tinnit. Ignoto.] *ipse ex Hetruria profectus.*

Prima.] *In prælio ferè ita solet accidere, ut cæso principe, aut capto, acies inclinentur ad fugam.* Turbati'q;.] *Inde totis castris trepidatio omnes simul in fugam egit. Narrat ordine, quæ communiter fieri solent in prælijs, aciebus in fugam conuersis.*

Prima fugit, domina amissa, leuis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,
Disiecti'q; duces, desolati'q; manipli
Tuta petunt, & equis auersi ad mœnia tendunt.
Nec quisquã instãteis Teucros, letum'q; ferenteis
Sustentare ualet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus
Quadrupedũ'q; putrẽ cursu quatit ungula cãpũ.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, & è speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sydera tollunt.
Qui cursu portas primi * rupêre patentes,

* al. irrupêre

Voluitur.] *A signo effusæ fugæ.* Matres.] *Imitatione Homerica, matres è muro pugnam spectãtes trepidationem multo magis incendunt.* Rupere.] *perrupere simplex pro composito: ut uis metu instãtis hostis, carpentis'q; terga atrocior appareat.*

Hos inimica super † mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortē, sed limine in ipso,
Mœnibus in patrijs, atq; inter tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas,
Nec socijs aperire uiam, nec mœnibus audent
Accipere orantes, oriturq; miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inq; arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantumq; ora parentū
Pars in præcipites fossas urgente ruina
Voluitur: immissis pars cæca, & concita frænis
Arietat in portas, & duros * obijce postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor † uerus patrię) ut uidere Camillā
Tela manu trepidæ iaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusq; imitantur obustis
Præcipites, primæq; mori pro mœnibus * audent.

A ...rat. Hos inimica.] Gradatim ad summū terrorem ascēdit. Mœnibus.] Ornat postremò tragicam rerum faciem effectibus: & primum quidem à loco. Pars claud.] A' distributione. Alij perrumpunt ui portarum repagula & uectes: alij in limine trucidantur: nonnulli claudūt portas, ne hostes irrumpant. Itaq; miserè cæduntur portis exclusi, & quidem in conspectu suorū. Exclusi.] Pathos à relatione.

Pars in præcipites.] A' distributione. Iam eorum qui exclusi sunt, partim se in subiectas fossas præcipitant: partim impressione suorum, regentibus hostibus in portas arietantur.

† al. misto
* al. obice
† al. uersus
* al. ardēt.

Interea Turnum in syluis sæuissimus implet
Nuncius, & iuueni ingentem fert Acca tumultū:
Deletas Volscorumq; acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infestos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse, metum iam ad mœnia ferri.
Ille furens, († nam sæua Iouis sic numina poscūt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, campumq; tenebat,
Cùm pater Aeneas saltus ingressus apertos,
* Exuperatq; iugum, syluaq; euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoq; feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Aeneas fumantes puluere campos
Prospexit longè, Laurentiaq; agmina uidit,
Et sæuum Aenean agnouit Turnus in armis,
Aduentumq; pedum, flatusq; audiuit equorum.
Continuoq; ineant pugnas, & prælia tentent,
Ni roseus fessos iam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemq; die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia uallant.

Interea Tur.] Cædes Camillæ, spargitur in plures personas, ut eius rei fama Turnum grauiùs acuat ad pugnam, & terror trepidatioq; maior oriatur. Iouis sic.] fatum ineuitabile rapit eum ad ulciscendam Camillæ mortem, unde ipse in suum se fatū furibundus conijcit. Fumātes.] A' signo excitati pulueris, surgentis in cœlum colligit hostem adesse. Sæuum.] fortem Aeneam.

Ibero.] Periphrasis occasus Solis. Est autem Iber, ἴβηρ siue Iberus, fluuius Hispaniæ, à quo Hispani ipsi Iberi sunt dicti, qui utramq; Iberi ripam colunt usque ad mare. Iberia tamen propriè appellatur ea regio, quæ intra Iberū sita est. Et quia Galli Celtæ quondam eam terram tenuerunt, ipsi incolæ Celtiberi, regio uerò Celtiberia cognominata appellatur.

Vallant.] castris undiq;, tanquā continenti uallo cingunt, & Turnus & Aeneas,

B
† al. &
* al. Exuperatq;

FINIS LIBRI VNDECIMI
Aeneidos Vergilianæ.

ARGVMENTVM LIBRI XII. AENEIDOS VERGILIANAE.

ADILON.

Duodecimo Turnus diuinis occidit armis.

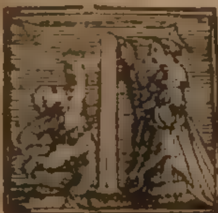
MODESTINI IVRISCONSVLTI IN DVOdecimum Aeneidos librum Argumentum.

Turnus iam fractis aduerso Marte Latinis,
Semet in arma parat. pacem cupiente Latino,
Fœdus percutitur, passurus & omnia victus.
Hoc Turni Iuturna soror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Aeneas volucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato seruauit cura parentis.
Vrbs capitur. laqueo vitam sibi finit Amata.
Aeneas Turnum campo congressus vtrinq;
Circumfusa acie, vita spoliauit, & armis.

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM XII. AENEIDOS ANNOTATIONES.

CASTRIS *ad istum maximè modum circa urbem utrinque positis, monomachiam Turnus, rebus prope modum desperatis, Aeneæ singulare certamen indicit, frustrà refragante Latino. Leges uicto præscribuntur. Cùm autem Iuno fatalem eam pugnam Turno futuram sciret, author est Iuturnæ, ut pro fratris sui salute aliquid moliatur. Quare illa extemplò Camertis faciem induta, militum animos ad uiolandum ictum inter duces fœdus concitat. Tolumnius omine insuper motus, ut erat augur, primus hastam in Troianos torsit: qua re fœdus fuit uiolatum. Hac perfidia motus Aeneas, Turnum quærit. Iuturna solicita pro fratre, excusso auriga, ipsa habenas corripuit, ne Aneæ congrediendi copia fieret. Vulneratur Aeneas iaculo, sed incerto rei authore. Beneficio matris Veneris nullo momento curatur. Vbi autem dux Troianus uidet congrediendi copiam non dari, urbem expugnat. Amata ægritudine cruciata, laqueo uitam sibi abrumpit. Itaque in extremo rerum articulo cogitur Turnus in singularem pugnam cum hoste descendere. Hoc congressu uincitur, occiditurq́ Turnus.*

TVRNVS ut infractos aduerso Marte Latinos
Defecisse uidet, sua nũc promissa reposci,
Se signari oculis, ultrò implacabilis ardet,
Attollitq; animos: Pœnorũ qualis in aruis
Saucius ille graui uenantum uulnere pectus
Tum demũ mouet arma leo, gaudetq́; comanteis
Excutiens ceruice toros, fixumq́; latronis
Impauidus frangit telum, fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit uiolentia Turno.
Tum sic affatur Regem, atq; ita turbidus infit,

Se signari oculis.] *A causa consilij, ad congrediendum cum Aenea: una hac pugna aduersa Latinorum animos fractos, posci se in singulare certamen: & se omnium suorum oculis notari.* Pœnorũ qualis in aruis.] *Comparatione Turni ferociam amplificat. Pœnorum, Punicis aruis, species pro genere: siue quòd in Africa, propter plagæ eius ardorem, sint uiolentiores.* Latronis.] *uenatoris occulti, qui ex insidijs, non aperta ui leonem cædit. Ab homine ad brutum traducta metaph. Propriè enim is latro appellatur, qui inter uias incautos homines trucidat.*

Nulla mora in Turno, nihil est quod dicta retractent
Ignaui Aeneadæ, nec quæ pepigêre recusent.
Congredior, fer sacra pater, & concipe fœdus:
Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam,
Desertorem Asiæ: sedeant, spectentque Latini:
Et solus ferro crimen commune refellam.
Aut habeat uictos, cedat Lauinia coniunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O' præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Cõsulere, atque omnes metuentẽ expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu, nec non †animusque aurumque* Latino.
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris:
Nec †genus indecores: sine me *hic haud mollia fata
Sublatis aperire †oculis simul hæc animo hauri:
Me natam nulli ueterum sociare procorum
Fas erat: idque *omnes homines, diuique canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine uictus,
Coniugis & mœstæ lacrymis uincla omnia rupi.
Promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
Ex illo, qui me casus, quæ Turne sequantur
Bella uides, quantos primus patiare labores.
Bis magna uicti pugna, uix urbe tuemur
Res Italas, recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossib. albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si, Turno extincto, socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli? quid cætera dicet
Italia? ad mortem si te (sors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
Respice res bello uarias, miserere parentis
Longæui, *mœstum quẽ nunc patria Ardea longe
Diuidit: †haud quicquam dictis uiolentia Turni
Flectitur, exuperat magis, ægrescitque medendo.

A Fer sacra.] *quæ sacribus faciendis adhibebantur in singulari certamine ceremoniæ, referuntur ab Homer. Iliad. 3.* Aut hac.] *aut interficiã Aeneã, aut ego occidar illius manib.* O' prçstãs.] *Accius in Antigona, cuius uerba nũc ad Latinum transtulit:*

„ Quanto magis te istiusmodi esse intelligo,
„ Tanto Antigona magis me par est tibi
„ Consulere & parcere.——

Oratio Latini dissuasoria est ad Turnum, B *ne singulare certamen suscipiat cum Aenea, sed pacem faciat potius. Exordium ductũ est à laudibus Turni.* Sunt tibi reg.] *Narratio ab opulẽtia utriusque gentis, & maiorum imaginibus.* Sũt aliç.] *A' facultate quærendi aliam.* Me natã.] *Excusat, quamobrẽ se neget illi dare filiã, à fatali necessitate iungẽdi eã*

aliis, & testimoniis deorum atque hominum. Victus amore.] *Enumeratio causarũ cur neque oraculis, neque hominum testimoniis paruerit: epanalepsis.* Arma impia.] *Cõfitetur ultrò peccatũ suũ, & agnoscit impia arma: quód prohibentibus diis, ea cũ induerit: quamobrem iustam cladem sequutam, & pœnas se dedisse.* Recalent.] *Amplificatio cædis, & acceptorum malorũ.* Si, Turno ex.] *Argumentatur, citra bellum se debuisse sibi Troianos adiungere; quod Turno mortuo omnino ad huc erit faciẽdũ.* Quid cõsanguinei.] *Ominatur turpitudinem, & nominis sui dedecus in posterũ, quod ipse debeat uideri Turno belli author, ubi ceciderit: cũ quiduis potius fuerit.* Respice res bello uarias.] *Epilogo constat affectibus, à senio patris Dauni.*

†al. aurũ, animusque
*al. Launo est
†al. minus
*al. hæc
†al. dolis,
*al. omnes, Diuique homin.
†al. genero, atque arma
*al. quem nũc mœst.
†al. Haud quaquam
*al. institit

Vt primum fari potuit, sic* incipit ore:
Quã pro me curã geris, hãc precor optime pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de uulnere sanguis:
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & uanis †se occultat in umbris.
At regina *nouæ pugnæ conterrita sorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animũ (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ, decus imperiumque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus,
Et me Turne manent, simul hæc inuisa relinquam
Lumina, nec generum Aeneam captiua uidebo.

Quã pro me.] *Insolens quidem, sed personæ cõueniens responsum: ut intelligas,* C *fato Turnum trahi ad mortem. A' rege incipit dehortatio, à monomachia: excipit eam regina multo maioribus affectibus ad postremum, regia filia lacrymis obtestatur. Turnus Hectoris, Amata Hecubæ & matronarum Iliadum personas hic referunt, quæ illum precando, obtestandoque lacrymis intra muros retinere conantur, ne in prælium exeat, aut cum Achille congrediatur.* Et nostro sequi.] *Superba atque arrogans iactantia ac planè iuuenilis. Pathos ab ætate personæ. Figura prouerbiali usurpatur, de iis qui fa*

tentur se quidem uiribus inferiores, sed habere tamen quibus se ulcisci queant. Effertur ad istum modum: Et nostrum telum cuspidem habet acuminatam. Homer. Iliados 9.

ἐπεὶ ἦ ἐμὸν βέλος ὀξὺ πάροιθεν.

Quæ nube.] *ut in bello Troiano, cùm cõmissus cum Diomede, nube à matrẽ septus, morti subtraheretur: quare ὑπαλυκτικόν, fugacem eum uocat.*

Fœminea.] *Contẽptim à sexu.* Turne.] *Ab obtestatiõe reginæ, ne pugnæ se credat.* In te omnis do.] *quasi dicat, cui tota nostra dom⁹ innitatur, ut columẽ familiæ rectè possis appellari.* Captiua.] *Pathos à conditione.*

†al. sese occulat umbris.
*al. noua

Accepit uocem lacrymis Lauinia matris,
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem

Indũ sanguin.] *ad ornandam uirginis formã, addit comparationem sumptam ex lib.*

ex lib. Homerica Iliad. quarto:

Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ.

Videtur significare colorem, quem Græci ἀνθράκινον dicunt, nos uulgò carneum uocare solemus. alioqui ostrinus color idem est purpureo. Idmon] Nomen præconis, ut apud Homerum Idæus, Talthybius, & Eurybates. Puniceis rotis.] Periphrasis auroræ, quæ quadriga inuehi fingitur à Poëtis.

† al. mista

* al. dirimamur: al. dirimatur

Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro
Si quis ebur, uel † mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa, taleis uirgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq́; in uirgine uultus.
Ardet in arma magis, paucisq́; affatur Amatam.
Ne (quæso) ne me lacrymis, neue omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O' mater: neq; enim Turno mora libera mortis.
Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer, cùm primum crastina cœlo
Puniceis inuecta rotis aurora rubebit, (scant,
Nō Teucros agat in Rutulos. Teucrûm arma quie-
Et Rutulûm, nostro * dirimamus sanguine bellū.
Illo quæratur coniunx Lauinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusq́; in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetq́; tuens ante ora frementeis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

Orithyia.] Boreæ uxor, quos de genere equarum uelocissimarum Erichthonij regis seruarat, donaratq́; Pilumno. Cùm illarum una Boreas illius maritus in admissarium mutatus, cōgressus, equos sustulerat. Laus equorum à genere, & donatrice: à colore, & pedum uelocitate. Homericum est.

* al. properi

* al. Arunci

Circundat.] Describit panopliam Turni. Ignipotens] Ab artifice, & donatore.

Nūc ô nunquā.] Pathos, ab oratione ad non animal. Myrrhamq́; maden.] A' signo mollitiei.

Scintillæ.] Periphrasis iræ, notatione accidētis, quemadmodū Hom. dixit de Achil.

Circūstāt † ppere aurigæ, manibusq́; lacessunt
Pectora plausa cauis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squallentem, alboq; orichalco
Circūdat loricam humeris, simul aptat habendo,
Ensemq́; clypeumq́; & rubræ cornua cristæ:
Ensem, quē Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ medijs ingenti annixa columnæ
Aedibus adstabat, ualidam ui corripit hastam,
Actoris * Aurunci spolium, quassatq́; trementē
Vociferans: nunc ô nunquam frustrata uocatus
Hasta meos, nūc tēpus adest, te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit, da sternere corpus,
Loricamq́; manu ualida lacerare reuulsam
Semiuiri Phrygis, & fœdare in puluere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaq́; madentes.
His agitur furijs, totoq́; ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus ueluti, cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, aut irasci in cornua tentat
Arboris obnixus trunco, uentosq́; lacessit
Ictibus, aut sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis sæuus in armis
Aeneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mœstiq́; metum solatur Iüli
Fata docens, regiq́; iubet responsa Latino
Certa referre uiros, & pacis dicere leges.

[illegible] οἱ περὶ λαμπηνέων [illegible]

Mugitus uel.] Comparatione à ferocis tauri simulacro, ineunti certamen cū aduerso aut leone, ferociam Turni illustrat.

Ventosque lacess.] inanem ferociter sumit ferociam.

* al. limo,

* al. ipsis

Postera] Nimis operosa lucis matutinæ insequentis diei descriptio, quam periergiam uocant. Campū.] in quo duo illustres heroës singulari pugna congrederentur. Focos.] aras, ad quas præsentib. dijs per feciale & patrē patratū fœdus percutiebat. Dijs comm.] uel patrijs, uel belli præsidibus, Marti, Bellonæ, Palladi. Gramineas.] è cespitibus factas. Velati lino.] Ab habitu. Verbena.] Sagmina, inquit fecialis, te posco: rex ait, pura tollito. Fecialis ex arce graminis herbā puram attulit. Et paulò pòst: Verbena caput capilloś́q; tāgēs, patrē patratum

Postera uix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cùm primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemq́; elatis naribus efflant.
Campū ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
Dimensi Rutuliq́; uiri Teucriq́; parabant,
In medioq́; focos, & dijs communibus aras
Gramineas, alij fontemq́; ignemq́; ferebant,
Velati † lino, & uerbena tempora uincti.
Procedit legio Ausonidûm, pilataq́; plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Troius omnis
Tyrrhenusq́; ruit uarijs exercitus armis,
Haud secus instructi ferro, quàm si aspera Martis
Pugna uocet, nec non medijs in millibus * ipsi

A tum Sp. Pisum fecit. Fonteíq;.] *Synecdoche, & polysyndetô.* Pilata.] *pilis oblõgit quinos pedes & semissem instructi.* Ostroq;.] *purpura. Ostrinus color purpureus est, interdũ ex conchyliorum*

Ductores auro uolitant, ostroq; decori,
Et genus Assaraci, Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor Neptunia proles.

succo rubent ardētiq;, alicubi uiolaceus, siue ianthinus, artificum temperatura uenustior. Decori.] *insignes. Porrò, de lino & limo uide Seruium.*

Vtq; dato.] *Vt apud Homerum senes pugnā Menelai & Paridis spectantes fruguntur, ita noster Poëta utriusq; sexus mortales in muros, turres & portas effundit, ad spectandum monomachiæ exitum.* At Iuno.] *Ad dearum consilium transitio, ut fœdus aliqua uia disturbetur.* Turni soro.] *Iuturnam.* B Stagnis.] *A' potentia & numine. Hanc fluminibus præsidere fingit.* Virginitate.] *A' meritis.* Nympha] *Hortatoria oratio Iunonis ad turbandum fœdus. Captat beneuolentiam, à commemoratione suorum*

† al. Tum
* al. iuuenē imparibus uideo cōc.

Vtq; dato signo spacia in sua quisq; recessit.
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & uulgus inermum
Inualidiq; senes, turres ac tecta domorum
Obsedêre, alij portis sublimibus astant.
At Iuno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
(†Tũc neq; nomē erat, neq; honos, neq; gloria mōti,)
Prospiciēs tumulo cāpũ spectabat, & ambas,
Laurentum Troumq; acies, urbemq; Latini.
Extemplò Turni sic est affata sororem,
Diua deam stagnis, quæ fluminibusq; sonoris
Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter erepta pro uirginitate sacrauit:
Nympha dec' fluuiorũ animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunq; Latinæ
Magnanimi Iouis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, cœliq; libens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses Iuturna, dolorem:
Quà uisa est fortuna pati, Parcæq; sinebant
Cedere res Latio, Turnum, ac tua mœnia texi:
Nunc *uideo iuuenem imparibus cōcurrere fatis,
Parcarumq; dies, & uis inimica propinquat.
Nō pugnā aspicere hāc oculis, nō fœdera possum,
Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge, decet: forsan miseros meliora sequentur.

in eam beneficiorum. Narrat audita: hortatur, concludit breuibus. Ingratũ.] *Verecunda periphrasis pellicum suarum.* Disce tuum.] *Narratio.* Imparibus.] *Quasi antea nō aduertisset, Æneæ fata superiora fore, cùm diceret: Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.* Tu pro.] *Exhortatio tertia, ad prohibendũ concursum.* Perge.] *Epilogus breuis, quo ambiguè per addubitationem aliquid boni promittere uidetur. Quamobrem cùm fata norit esse immutabilia, addit Forsan.*

Lacrymis.] *Aposiopesis: subauditur, opus est. pathos à silentio.* Interea reges.] *Zeugma: redit ad narrationem.* Albis.] *quòd essent de genere equarum Erichthonij.* Tēpora.] *Anastrophe.* Bis sex.] *duodecim: siue propter duodecim menses, quos percurrens sol annum integrum efficit: siue propter Romuli augurium 12. uulturum.* Aui specimen.] *Alibi retulimus, Latinum creditum natū ex Vlysse & Circe, aut ex Circe & Hercule, aut ex Circe & indigena rege quodam, cuius nomen in obscuro est.*

† al. percussit honestũ.
* al. Continuò
† al. uehitur
C

Vix ea, cùm lacrymas oculis Iuturna profudit,
Terq; quaterq; manu pectus† percussa decorum:
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, & fratrem (si quis modus) eripe morti.
Aut tu bella cie, conceptumq; excute fœdus:
Author ego audendi. sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam uulnere mentis.
*Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo †inuehitur curru, cui tēpora circum
Aurati bis sex radij fulgentia cingunt
Solis aui specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo
Sydereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
Et iuxtà Ascanius, magnæ spes altera Romæ,
Procedunt castris: puraq; in ueste sacerdos
Setigeri fœtum suis, intonsamq; bidentem
Attulit, admouitq; pecus flagrantibus aris.

Cœlestibus.] *Vulcano fabricatis.* Puraq;.] *Quia eo sacris omnia pura & munda esse conuenit.* Setigerę] *Porcam feriri in fœderib' id genus, satis liquet ex Liuio. Id, inquit, ubi dixit: porcum saxo silice percussit. Et Poëta: Cæsa firmabāt fœdera porca. Diuersus ritus non fuit feriendi fœderis temporibus belli Troiani. Duos agnos admouebant aris: adhibebatur uinum in utribus caprinis.* Bidentem.] *ouiculam nondum tonsam. De eius uocis etymo diximus in 4. in tertio dictum.*

Surgentis.] *Spectantes ortum obuersi uultibus sacra peragebant.* Fruges manibus.] *hostiarũ animaliũ capitibus molæ inspergebantur, ut*

* al. surgētem
† al. Solem.
* al. Iuno,

Illi ad *surgentis conuersi lumina †Solis.
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisq; altaria libāt.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti:
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia* coniunx,

Notant.] *uulnerant. Ad fœdus Menelai & Paridis, tanquam ad amussim effigiatũ hoc est. Iliad. tertio, præter unum, quod in fœdere*

Iam melior, iam diua precor, tu'que inclyte Mauors
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques,
Fontes'que fluuios'que uoco, quæ'que ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina Ponto,
Cesserit Ausonio si fors uictoria Turno,
Conuenit Euandri uictos discedere ad urbem
Cedet Iülus agris, nec post arma ulla rebelles
Aeneadæ referent, ferróue hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis uictoria Martem,
Vt potius reor, & potius Dij numine firment:
Non ego, nec Teucris Italos parēre iubebo:
Nec mihi regna peto, paribus se legibus ambæ
Inuictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deos'que dabo, socer arma Latinus habeto:
Imperium solenne socer. mihi mœnia Teucri
Constituent, urbi'que dabit Lauinia nomen.

dere miscetur, etiam aqua regum manus perfunduntur: id quod Maro etiam innuit, cùm diceret, fontem & ignē fuisse allatum. Quòd *autē noster dicit,* summa pecudū capita fere notata: *Homerus,*

ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας. *pilos è capitibus agnorum dissecuit. Inde præcones eos optimatibus utriusque gentis distribuunt.* Esto nunc sol testis.] *Reddidit Poëta Homerici fœderis concepta uerba:*

Ζεῦ πάτερ Ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε μέγιστε,
ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις,
καὶ ποταμοὶ, καὶ γαῖα, καὶ οἳ ὑπένερθε καμόντας
ἀνθρώπους τίνυσθον, ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσσῃ.

Saturnia coniunx] *Cybele, Ops eadem. Sed addit Græcus:* ὑμεῖς μάρτυροι ἔστε, φυλάσσετε δ' ὅρκια πιστά.

Cesserit Ausonio.] *Præponit hostē, nō sine exēplo Homeri, ut æquus uterq; & pius, & candidus existimetur:* A

εἰ μέν κεν Μενέλαον Ἀλέξανδρος καταπέφνῃ,
αὐτὸς ἔπειθ' Ἑλένην ἐχέτω, καὶ κτήματα πάντα.
ἡμεῖς δ' ἐν νήεσσι νεώμεθα ποντοπόροισι.

Id est, Si Alexander Paris occiderit Menelaum, ipse habeto Helenen, nos uicissim nauibus in patriam redeamus. Sin nostrū annuerit nob.] *Posteriori loco se collocat. Ad eundem modum Homerus:*

εἰ δέ κ' Ἀλέξανδρον κτείνῃ ξανθὸς Μενέλαος, &c.

Habeto.] *Imperandi formulæ sunt, & eorum qui leges sanciunt, condunt'que.* B Lauinia.] *Omen futuræ uictoriæ, cùm de Lauiniæ nomine oppidi condendi existimationem concipiat.*

Sic prior Aeneas, sequitur sic deinde Latinus
Suspiciens cœlum, tendit'que ad sydera dextram.
Hæc eadem Aenea, terram, mare, sydera iuro,
Latonæ'que genus duplex, Ianum'que bifrontem,
Vim'que deûm infernam, & † diri sacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.
Tango aras, medios'que ignes, & numina testor,
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quò res cunque * cadent, nec me uis ulla uolentem
Auertet, non si tellurem effundat in undas
Diluuio miscens, cœlúmue in tartara soluat.
Vt sceptrū hoc (dextra nā sceptrū fortè gerebat)
Nunquā fronde leui fundet uirgulta, nec umbras,
Cùm semel in syluis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuit'que comas, & brachia ferro
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribus'que dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum: tum ritè sacratas
In flammam iugulant pecudes, & uiscera uiuis
Eripiunt, cumulant'que oneratis lancibus aras.
At uerò Rutulis impar ea pugna uideri
Iamdudum, & uario misceri pectora motu.
Tū magis, ut propius cernunt, nō uiribus æquis,
Adiuuat † incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter uenerans demisso lumine Turnus,
* Pubentes'que genæ, & iuuenili in corpore pallor.
Quem simulac Iuturna soror crebrescere uidit
Sermonem, & uulgi uariare labantia corda,
In medias acies, formam † assimilata Camerti,
(Cui genus à proauis ingens clarum'que paternæ
Nomen erat uirtutis, & ipse acerrimus armis)
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumores'que serit uarios, ac talia fatur:

† al. duri
* al. cadet,
† al. ingressu
* ex Donati paraphrasi legendum uidetur, Tabentes'q;
† al. assimulata

Latonæ'que genus duplex.] *Solē & Lunam. Apollo enim idem est qui Sol, Luna quæ Diana.* Ianum'que bifrontem.] *Erat autē Ianus pacis ac belli arbiter: quare postea in foro Romano eius simulacrum in foribus templi bifrons positum fuit, ut artis utriusq; custos. Et templum à Numa ad infimum Argiletum constitutum eadem ratione fuit, index pacis ac belli: ut clausum, pacem: apertum, bellum significaret.* Vim'que deûm.] *Proserpinā, Plutonem, & quantum deorum apud inferos est, iuro.* Tango aras.] *Solenne erat itē, in fœderibus sanciendis aras tangere, ac tenere ansis suis, à quibus aræ fuerunt dictæ. De huius uocabuli ratione in quarto annotauimus.* Ignes.] *fontem'q; igne'q; fereb. igne enim hostia animalis adolebatur.* Quo res cum.] *Tmesis, pro quocunque.* Non si tellurem effundat.] *Paræmiam bifariam extulit, Terrā mari, miseros cælo misceat, pro, omnia perturbet: ab impossibili.*

Vt sceptrum hoc.] *Verba Achillis ex primo Iliad. hac ad Latinum traducta sunt, sua dicta confirmantē religioso iureiurādo: nunquā futurū, ut id sit uiolaturus.*

ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔ ποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀναθηλήσει, περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε
φύλλα τε καὶ φλοιόν. νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμῃς φορέουσι δικάσπολοι, οἵ τε θέμιστας
πρὸς Διὸς ἀρύαται. ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Comas & brach.] *ramos & frondes, metaphora, ut in matre: ab animali, ad nō animal.* Progressus.] *uadit, à signis & gestib.* Camerti.] *Prosopogra-*

A *Prosopographia, à maiorum suorũ, maximè patris imaginibus, & uirtute: tum autem & ipsius militari laude.* Rumoresq; se.] *Furius in 10. Rumoresq; ferunt uarios, & multata requirunt.* Fatur.] *Iuturna Camerti assimilata.*

Non pudet,ô Rutuli † cuncti,pro talibus unam
Obiectare animam? numerone an uiribus æqui
Non sumus? en omnes & Troës,& Arcades hic sunt,
Fatalisq; manus,infensa Hetruria Turno?
Vix hostem,alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos,quorum se deuouet aris,
Succedet,fama,uiuusq; per ora feretur.
Nos patria amissa dominis parêre superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus aruis.
Talibus * incensa est iuuenum sententia dictis,
Iã magis atq; magis, serpitq; per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati,ipsiq; Latini:
Qui sibi iam requiem pugnæ,rebusq; salutem
Sperabant,nunc arma uolunt, fœdusq; precantur
Infectum,& Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit,& alto
Dat signum cœlo,quo non † præstantius ullum
Turbauit mentes Italas,monstroq; fefellit.
Namq; uolans rubra fuluus Iouis ales in æthra
Littoreas agitabat aues,turbamq; sonantem
Agminis aligeri,subitò cùm lapsus ad undas
Cygnũ excellentẽ pedibus rapit improbus uncis.
Arrexêre animos Itali,cunctæq; uolucres
Conuertunt clamore fugam,(mirabile uisu)
Aetheraq; obscurãt † pinnis,hostemq; per auras
Facta nube premunt,donec ui uictus,& ipso
Pondere defecit,prædamq; ex unguibus ales
Proiecit fluuio,penitusq; in nubila fugit.

†al.cuncti pro

*al.accensa

†al.præsentius

†al.pennis,

Non pudet.] *Concio Iuturnæ ad Rutulos & Latinos. Hac exprobrat facti dedecus & turpitudinem, & hortatur ad confundendum fœdus, & pugnandum pro libertate patriæ. Exordium ab acri reprehensione iniqui, quod dictis conditionibus in fœdus concesserint: cùm pares sint hosti tum numero, tum etiam uirtute.* Infensa.] *Occupatio, quam soluit à facili.* Ille.] *Turnus.*

B Dominis.] *Atrox uox. Serui enim & domini correlatiua sunt: Vbi domini, illic serui, à turpi.* Iam magis.] *À communiter accidentibus.*

Ipsi Laurentes.] *Graphicè inconstantiã uulgi depingit, ad omnem auram mobilis, uel uno uerbo.*

Dat signũ.] *Confirmat dictum suum augurio obiecto. unde præsentem uictoriam sibi promittunt, sed falsò.* Fuluus Iouis ales.] *Periphrasis aquilæ.* Littoreas.] *Has ipsi interpretabantur Rutulos, aquilam Aeneam.*

Fluuio.] *in fluuiũ: ut aquila lib. Iliad 12. draconem unguibus correptum, in terram deorsum ex aëre præcipitat.* Prædam.] *cygnum.*

Tum uerò augurium Rutuli clamore salutant,
Expediũtq; manus,primusq; Tolumnius augur:
Hoc erat,hoc uotis,inquit,quod sæpè petiui.
Accipio,agnoscoq; deos.me me duce ferrum
Corripite ô * Rutuli, quos improbus aduena bello
Territat,inualidas ut aues,& littora * nostra
Vi populat,petet ille fugam, penitusq; profundo
Vela dabit:uos unanimi densate cateruas,
Et regem uobis pugna defendite raptum.
Dixit,& aduersos telum contorsit in hosteis:
Procurrens: sonitum dat stridula cornus,& auras
Certa secat.simul hoc,simul ingens clamor,& omnes
Turbati cunei,calefactaq; corda tumultu.
Hasta uolans, ut fortè nouem pulcherrima fratrũ
Corpora constiterant contrà,quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gilippo:
Horum unum ad mediũ teritur, quà sutilis aluo
Baltheus,& laterum iuncturas fibula mordet.
Egregium forma iuuenem,& fulgentibus armis,
Transadigit costas,fuluaq; † extendit arena.

*al. uestra

†al. effundit

Primus.] *Tolumnius hic, Pandari apud Homerum personam sustinet, qui telo in Achiuos proiecto Mineruæ iussu Menelaum uulnerauit, rupitq; fœdus.*

Meme.] *Epizeuxis.*

C Corripite.] *Cõsiliũ peruersum, consultori pessimum fuit.*

Inualid.] *Interpretatur pro suo commodo & bono.*

Dixit, & aduersos.] *Hom. Iliad. 4.*
" ἀνὰ δ' ὀιστὸν ἐρύ-
" [illegible]

Cunei.] *Cuneus propriè instrumẽtum ferreum est, quo ligna finduntur: à cuius similitudine peditum multitudo dicitur cuneus, quæ primâ fronte angustior quidem, sed paulatim latior procedit. Hinc in theatro, loca cunei quoq; dicuntur, destinata spectatorib. stantibus inter subsellia.*

Qua sutilis.] *Hom. lib. eodem.*
—— [illegible] ἔχεν
[illegible]

Egregiũ.] *Laus à formæ splẽdore, & armorũ elegãtia.*

At fratres animosa phalanx,accensaq; luctu,
Pars gladios stringunt manibus,pars missile ferrũ
Corripiunt, cæciq; ruunt, quos agmina contra
Procurrunt Laurentũ:hinc densi rursus inundant
Troës,Agyllinıq;,& pictis Arcades armis.
Sic * omneis amor unus habet decernere ferro.
Diripuêre aras:it toto turbida cœlo

*al. omnis

At fratres.] *Prolepsis. Videtur studiò fratrum inter se fidem celebrare: iuxta prouerbium, Frater fratri, uiro uir adsit.*

Diripuêre ar.] *In pello neq; sacris, neq; profanis parcitur.*

Tempestas tel.] *Tragicæ metaphoræ.*

Ferreus in.] *Ennius in 8. Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.*

ber. Ferunt.] *auferunt, diripiunt omnia sacra.* Diuos.] *diuorum simulacra ex aris sublata.* Furor

Tempestas telorum, & ferreus ingruit imber. A
Crateras'que focos'que ferunt: fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere diuos.
Infrenant alij currus, aut corpora saltu
Subijciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regis'que insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere fœdus,
Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo †uoluitur aris
In caput, in'que humeros: ac feruidus aduolat hasta
Messapus, telo'que orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet, hęc melior magnis data uictima Diuis.
Concurrunt Itali, spoliant'que calentia membra.
Obuius ambustum torrem Chorinæus ab ara
Corripit, & uenienti Ebuso, plagam'que ferenti,
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit,
Nidorem'que ambusta dedit: super ipse * sequutus
Cæsariem læua turbati corripit hostis,
Impresso'que genu nitens terræ applicat ipsum,
Sic rigido latus ense ferit Podalirius Alsum B
Pastorem, prima'que acie per tela ruentem
Ense sequens nudo supereminet: ille securi
Aduersi frontem mediam, mentum'que reducta
†Disijcit, & sparso latè rigat arma cruore.

militaris ne diuis quidem parcit. Ebuso.] *Est Ebusus insula, quæ serpentes fugat.*

†al. inuoluitur

*al. secutus

†al. Diffidit,

Olli durat.] *Homerus lib. Iliad 11.* ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον. *Addidit summus poëtarũ ferrei illius somni amplificationem, in æternam noctem.* Nudato capite.] *Allusio ad C. Cæsaris dictatoris celeberrimũ facinus, q nudo capite pugnarit, reuocarit'que suos in prælium.* Viro.] *Aeneæ, qui telo ab hoste emisso quidem, sed incerto, uulnus acceperit.* Deus'ue.] *Nihil sine deo,* ἄνευ θεοῦ.

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite, atque suos clamore uocabat:
Quò ruitis? quæ'ue ista repens discordia surgit?
O' cohibete iras: ictum iam fœdus, & omnes
Compositæ leges, mihi ius concurrere soli.
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum iam debent hæc mihi sacra.
Has inter uoces, media inter talia uerba,
Ecce uiro stridens alis allapsa sagitta est,
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, casus'ue deus'ue
Attulerit: pressa est insignis gloria facti,
Nec sese Aeneæ iactauit uulnere quisquam. C

Turnus.] *Cũ aũt discessus causa lateret, rebatur eũ inire fugam: quamobrem cædibus ferocire cœpit.* Qualis.] *Amplificatio à comparatione. Cõfert eũ cũ Marte ad Hebrum belligerante. Est aũt Hebrus fluuius Thraciæ. Fundit auri ramẽta, ut Tagus in Hispania, Padus in Italia, Pactolus in Asia, Gãges in India.* Ille.] *Mars. sin illi legas, refertur ad equos, quos Notũ & Zephyrũ uentos hyperb. cursu prævertere dicit.* Thraca.] *hoc est, ultima Thracis. Græcus nominandi casus,* θρῄκη, *ultima ora Thraciæ: Hyperbole.* Iræ'que.] *Prosopop. Polysyndetõ.*

Turnus ut Aenean cedentem ex agmine uidit,
Turbatos'que duces, subita spe feruidus ardet.
Poscit equos, atque arma simul, saltu'que superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas:
Multa uirûm uolitans dat fortia corpora leto,
Semineces uoluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas:
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clypeo increpat, atque furẽtes
Bella mouens immittit equos: *ille æquore aperto
Ante Notos Zephyrũ'que †uolat, gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circum'que atræ formidinis ora,
Iræ'que insidiæ'que dei comitatus aguntur.

*al. illi
†al. volant,

Schelenũ'que.] *Recenset aliquot Troianos, quorum parentes Homeri carmine etiã celebrantur.* Imbrasidas.] *Imbrasi libros. Imbrasi alicubi meminit Homerus, ni fallor. Est & Imbrasus fluuius in Samo, qui & Parthenius dictus fuit. Unde & Samius*

Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
Hostibus insultans, spargit rapida ungula rores
Sanguineos *mixta'que cruor calcatur arena.
Iam'que neci Schelenũ'que dedit, Thamarim'que Polũ'que,
Hũc cõgressus, & hũc: illũ eminus, eminus †ambos

*al. mistaque
†al. ambo,

*al. ornauerat
*al. Tydeides
†al. conspexit
*al. secutus.
†al. bijugos;
*al. lapsoq;
†al. dextra
*al. Asbutē,
†al. Sabarimq;

A mus ipsa, Parthenia: quòd Iuno in ea educata sit. Eumedes.] Dolonis filius, qui bello Troiano ad hostium castra exploranda missus, à Diomede & Vlysse interceptus cæsusq; fuit. Auum.] Eumedem, patrē Dolonis, quem Homerus imbellem facit. Hom. Iliad. κ.

[illegible Greek quotation]

Imbrasidas, Glaucū atq; Ladē, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusq; †onerauerat armis,
Vel conferre manum, uel equo præuertere uentos.
Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auū referens, animo manibusq; parētem:
Qui quondā castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidæ precium sibi poscere currus.
Illum * Tydides alio pro talibus ausis
Affecit precio, nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut cāpo Turnus † prospexit aperto,
Ante leui iaculo longum per inane * sequutus
Sistit equos † bijuges, & curru desilit: atq;
Semianimi * elapsoq; superuenit, & pede collo
Impresso † dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo, atq; hæc insuper addit:
En agros, & quam bello Troiane petisti
Hesperiam metire iacens: hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt, sic mœnia condunt.
Huic comitem * Buten coniecta cuspide mittit,
Chloreaq;, † Sibarimq;, Daretaq;, Thersilochūq;,
Et sternacis equi lapsum ceruice Thymœten.

[illegible Greek quotation]

Tydeides.] Diomedes unā ab eo interceptus, interfectusq; fuit. En agros.] Sarcasmus. Chlorea.] polysyndeton. Thersiloch.] Thersilochus alius refertur ab Homero Il. 21. refertur inter eos, qui post Hectoris casum ab Achille ad Scamandrū trucidabātur. Verba Hom. sunt: [illegible Greek quotation]

Erat, inquit, inter Troianos Dolon Emedis filius præconis, auri & æris diues, specie deformis quidem, sed pedibus uelox. Pelidæ.] Achillis equos & currus sibi postulabat dari præmium, quod explorator per hostium castra ad naues iret perscrutatum, quid rerum ibi gereretur. Idem lib. eodem: [illegible Greek quotation]

Thymœten.] à Thymœte illo sene Troiano, qui cū Priamo & alijs illustribus uiris in portis Scæis pugnam spectasse finguntur ab Hom. lib. Iliad. 3.

†al. Aedonij,
†al. contorsit
*al. puer

Ac uelut Aedoni.] Ferociam Turni comparatio hyperbolica attollit, ut Aeneæ uirtus postea sit illustrior. Aedoni.] Acdones Scytharum populi sunt, ut Amordi, Hisli, Sacæ, Massagetæ, Dahæ. Antandrus oppidum maritimum Troadis, Aedonis fuit initio appellata. Aedonus, Thraciæ mons, à quo boream Aedonum uocat: quòd è Thracia spiret.

Ac uelut * Aedoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Aegæo, sequiturq; ad littora fluctus,
Quà uenti incubuêre, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno quacunq; uiam secat, agmina cedunt,
Conuersæq; ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit aura uolantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisq; frementē,
Obiecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora citatorum dextra † detorsit equorum.
Dum trahitur penderq; iugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitq; infixa bilicem
Loricam, & summum degustat uulnere corpus.
Ille tamen clypeo obiecto conuersus in hostem
Ibat, & auxilium stricto mucrone petebat,
Quem rota præcipitem: &, procursu cōcitus axis
Impulit, effuditq; solo, Turnusq; sequutus
Imam inter galeam summi thoracis, & oras.
Abstulit ense caput, truncumq; reliquit arenæ.
Atq; ea dum campis uictor dat funera Turnus,
Interea Aeneam Mnestheus, & fidus Achates
Ascaniusq; † comes castris statuêre cruentum
Alternos longa nitentem cuspide gressus:
Sæuit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioq; uiam, quæ proxima poscit
Ense secent lato uulnus, teliq; latebram
Rescindant penitus, seseq; in bella remittant.

Phegeus.] [illegible Greek]. Degustat.] leuiter radit. Interea Aeneam.] Omisso paulisper Turno, ut uulnus Aeneæ redit, eiusq; curationem. Iapyx Ias.] medicus παρὰ τὸ ἰάσθαι, medeor. Medicina Apollinis inuentum est: Inuentū medicina meum est, inquit

*al. Iapis

Iapyx Iasi.] Iasij filius, à re proprio nomine ficto, ut dixi. ἰάομαι, medeor: ἰατρὸς, medicus: ἰατρικὴ, ipsa medicina. Acri quond.] A præstātia & excellentia donatoris, à quo acceperit: sed & à prudentia

Iamq; aderat Phœbo ante alios dilectus * Iapyx
Iasides, acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo,
Augurium citharamq; dabat, celeresq; sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,

Scire potestates herbarum, usumq́; medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens ingentem nixus in hastam
Aeneas, magno iuuenum, & mœrentis Iuli
Concursu lacrymisq́; immobilis: ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbiq́; potentibus herbis
Nequicquam trepidat, nequicquã spicula dextra
Sollicitat: prensatq́; tenaci forcipe ferrum.
Nulla uiam fortuna regit, nihil author Apollo
Subuenit, & sæuus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusq́; malũ est: iam puluere cœlũ
Stare uident, †subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt medijs: it tristis ad æthera clamor
Bellãtûm iuuenum, & duro sub Marte cadentûm.

circa delectũ pulcherrimarum artiũ. Cùm enim Apollo illi omnes suas artes ultrò offerret sciendas, unam hanc medendi scientiam, reliquis omnib. spretis, delegit. Ille ut de.] *Pathos à causa finali, & à pio: ut patri extrema ualetudine laboranti, arte medica prorogaret uitã.* Agitare.] *exercere.* Pæoniũ.] *More medicorum χειρουργεῖν: siue à Pæone medico, à quo Pæonia herba: siue quòd Apollo illi Pæan sit dictus, qui eius herbæ inuentor rectiùs potest dici. Hunc uel ob id Pæanem dictum existimant, ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, quòd omnes dolores curet, mediceturr ac constringat. Pæones, medici: Pæonium herba medica, & salutare remedium. Suidas citat exemplum ex authore nescio quo: καὶ παιωνίοις τισὶ φαρμάκοις, σωτηρίοις: θεραπευτικοῖς, ἰατρικοῖς. Et rursum: πίσω καθ' ἑαυτὸν ὕδατος παιωνίου ἄλλον ποθ' ἐζήτησεν. Et*

Pæon, hymnus. Pæonia manus, Therapeutice. Podalirius, & Machaon ab Aesculapio, ut & Chiron centaurus, rem medicam docti fuerunt, Aesculapius à patre suo Apolline. Phœbiq́;.] *Quòd is earum uirtutes primus deprehẽdisse dicatur.* Prænsatq́;.] *Machaon Homericus, in curãdo uulnere Menelai, prius illud diligenter inspicit: exprimit sanguinem: inspergit ad ultimum salutaria pharmaca, quæ à patre Chirone acceperat. Iliad. 4.*

αὐτὰρ ἐπεὶ ἴδεν ἕλκος, ὅθ' ἔμπεσε πικρὸς ὀϊστός,
αἷμ' ἐκμυζήσας ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδὼς
πάσσε, τά οἵ ποτε πατρὶ φίλα φρονέων πόρε Χείρων.

Sæuus campis.] *Homerus ita statim subijcit:*

ὄφρα τοὶ ἀμφεπένοντο βοὴν ἀγαθὸν Μενέλαον,
τόφρα δ' ἐπὶ Τρώων στίχες ἤλυθον ἀσπιστάων.
οἱ δ' αὖτις κατὰ τεύχε' ἔδυν, μνήσαντο δὲ χάρμης.

*al. subeũtq́ue equites,

Tum Venus indigno nati concussa dolore
†Dictamum genitrix *Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem folijs, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo uolucres hæsêre sagittæ.
Hoc Venus obscuro faciem circundata nimbo
Detulit, hoc †fusum labris splendentibus amnem
Inficit occultè medicans, spargitq́; salubreis
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fouit ea uulnus lympha longæuus *Iapyx,
Ignorans, subitoq́; omnis de corpore fugit.
Quippe dolor, omnis stetit imo uulnere sanguis.
Iamq́; sequuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atq; nouæ rediêre in pristina uires:
Arma citi properate uiro, quid statis †Iapyx
Conclamat, primusq́; animos accendit in * hostẽ:
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proueniunt, neq; te Aenea mea dextera seruat:
Maior agit Deus, atq; opera ad maiora remittit.

Tũ Venus.] *Ubi uires humanæ iacent, & consilia deficiunt, solet nonnunquam ex improuiso Deus adesse. Cùm Iapyx artis suæ fiducia destituetur, inspetatam salutẽ, adeoq; præsens remedium attulit Venus mater filio.* Dictamnũ.] *Describit hanc herbam à loco, ubi nascitur, folij & floris qualitate ac colore, efficaci remedio capreis. Dictamum (legitur & Dictamnum) inuenêre ceruæ uulneratæ, quo illito decidere tela.* Cretæa carpit.] *Non nascitur alibi quàm in Creta, ramis prætenue, pulegio simile, feruens & acre gustu, inquit Plin. folijs utuntur tantùm. Estq́; locus modicus, in quo nascitur solũ.* Puberibus caulẽ folijs.] *Plinius scribit, nullum ei esse florem, aut semen, aut caulem. Radix illi tenuis est, & superuacua.* Capris.] *Mirè expetitur à capris, & quidem uoluptatis causa tantùm, ut etiam eo gustato tela dorso hærentia eijciant. Est & dictamũ rusticũ, & pseudodictamum. Huius herbæ pulcherrima remedia omnia annotare nimis foret longum. Videat studiosus lector Pliniũ, & Theophrast. in 9.* Panaceam.] *Panaces: uel ipso nomine omnium morborũ remedia pollicetur, παρὰ τὸ πᾶν καὶ ἄκος: & à dijs inuenta existimatur. Unũ genus, quod Asclepion dicitur, quòd Aesculapius filiam Panaceam nominarit, atque huius uaria remedia ostenduntur. Alterum genus, Heraclion (Herculanum) dicitur, quòd ab Hercule feratur inuentum. Tertium genus Chironeon est, nomen sortitum à Chirone inuentore. Quartum genus Centaurion, ab eodem Chirone centauro repertum. Addunt & Pharnaceon, à rege Pharnace. Efficax herba medendis uulneribus in primis.* Ambrosiæ.] *Fruticis usus ad discutiendum.*

*al. Hic
†al. Dictãnum
*al. Dictæa
†al. fuscum
*al. Iapis,
†al. Iapis
*al. hostes.

Ille auidus pugnæ, suras incluserat auro
Hinc atq; hinc, oditq́; moras, hastamq́; coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus, loricaq́; tergo est,
Ascanium fusis circùm complectitur armis,
Summaq́; per galeam delibans oscula fatur:
DISCE puer uirtutem ex me, uerumq́; laborem,
Fortunam ex alijs: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.

Suras.] *Armat rursum Aeneam, ut suos uindicet, & Turnũ ad cædem quærat.* Disce puer.] *Inserit obiter, quo piũ affectum in filium declaret, breuem exhortatiunculã, ad uirtutem suam in posterum imitandum.* Defensũ.] *Ab utilitate præsentis pugnæ.* Tu facito.] *A suo & Hectoris exemplo, cum usu uenerit.* Qualis ub.] *Grad compa-*

Tu facito, mox cùm matura adoleuerit ætas,
Sis memor, & te animo repetentē exempla tuorū,
Et pater Aeneas & auunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese † extulit altis
Telū immane manu quatiens, simul agmine dēso
* Anthæus Mnestheus\'q; ruunt, omnis\'q; relictis.
Turba fluit castris, tum cæco puluere campus
Miscetur, pulsu\'q; pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerso uenientes † aggere Turnus,
Vidēre Ausonij, gelidus\'q; per ima cucurrit
Ossa tremor: prima ante omnes Iuturna Latinos
Audijt, agnouit\'q; sonum, & tremefacta refugit.
Ille uolat, campo\'q; atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sydere nimbus
It mare per medium, miseris heu præscia longè
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragem\'q; satis, ruet omnia latè:
Anteuolant, sonitum\'q; ferunt ad littora uenti.
Talis in aduersos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit, densi cuneis se quisq; coactis
Agglomerāt: ferit ense grauē Thymbræus Osirim,
Archetiū Mnestheus, Epulonē obtrūcat Achates,
Vfentem\'q; Gyas: cadit ipse Tholumnius augur,
Primus in aduersos telum qui torserat hostes.

A comparatione Aeneæ descendentis in pugnam robur, & hostium tacitum metum ac pauorem depingit. Ruet.] Simplex pro composito, eruet. Rhœteius.] Troianus, à Rhœteo promontorio: antonomasia. Thymbræus.] à Thymbra herba, quæ in agro Troiano nascitur, circa fanum Apollinis: à qua & ipse Thymbræus appellatur. Tolūnius.] Dissimulanter notauit parœmiam, Malum consilium consultori pessimum. Hesiod. ἐν ἔργοις:

ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

Recidit in ipsius Tolumnij caput, ad quod alijs fuerat author.

† al. extulit, ingens
* al. Anteus
† al. agmine

B

Tollitur in cœlum clamor, uersi\'q; uicissim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neq; * aduersos dignatur sternere morti,
Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes
Insequitur, solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Iuturna uirago,
Aurigam Turni media inter lora † Metiscum
Excutit & longè lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibus\'q; undanteis flectit habenas.
Cuncta gerens, uocē\'q;, & corpus, & arma Metisci:
Nigra uelut magnas domini cùm diuitis ædes
Peruolat, & * pinnis alta atria lustrat hirundo
Pabula parua legens, nidis\'q; loquacibus escas.
Et nunc porticibus uacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapido\'q; uolans obit omnia † curru.

Tollitur in.] Ennius in 17. "Tollitur in cœlum clamor exortus utrisq." Ipse neque.] Generosi animi specimen, aut etiam pij, qui non uulgus insons ad cædem, sed belli authorem quærit, cuius unius sanguine cupiat finem pugnæ imponere. Solum.] In pugnam singularem, quo alterutrius capite bellum det confectum. Iuturna.] Ab affectu & cura sororis in fratrem Turnum, ut eum prælio subtrahat. Nigra.] Comparatione pathetica exornat pietatem Iuturnæ.

* al. auersos
† al. Methyscum
* al. pennis

C

† al. cursu.

Iam\'q; hic germanū, iam\'q; hic ostēdit ouantem,
Nec conferre manum patitur, uolat auia longè.
Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbes,
Vestigat\'q; uirum, & disiecta per agmina magna
Voce uocat, quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedum\'q; fugam cursu tentauit equorum,
Auersos toties currus Iuturna retorsit.
Heu quid agat? uario nequicquam fluctuat æstu.
Diuersæ\'q; uocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, (uti læua duo fortè gerebat
Lenta leuis cursu præfixa hastilia ferro)
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, & se collegit in arma
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summas\'q; excussit uertice cristas.
Tum uerò assurgunt iræ, insidijs\'q; subactus,
Diuersos ubi sensit equos, currum\'q; referri,
Multa Iouem, & læsi testatur fœderis aras.
Iam tandem inuadit medios, & Marte secundo

Heu quid.] Ab Exclamatione pathetica. Huic.] Messapus obuius, in Aeneam alterum duarum hastarum torsit, & leuiter decussit conum galeæ. Apicē ta.] Ennius:

"—tamen inde uolās
secum abstulit hasta
Insigne."

Summas.] Expolitio: conum galeæ innuit. Iræ.] duci Troiano. Multa.] multum: nomen pro aduerbio. Generosus animus ignominiæ noua commouetur. Nullo disc.] quimodò uulgo militum pepercerat, nunc in obuios quosque citra ullum discrimen ira accensus ferro sæuit. Habenas.] Sumpta metaphora ab equit. qui currum trahentes, habenis uel retinentur, uel laxis effunduntur, soluti ad cursum.

Terribilis, sæuam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumq; omneis effundit habenas.
Quis mihi nūc tot acerba deus? q̄s carmine cędes
Diuersas, obitūq; ducum? quos æquore toto
Inq; uicem nūc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tantón' placuit concurrere motu
Iuppiter, æternas gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa *morat9
Excipit in latus, & quà fata celerrima, crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo deiectum Amycū, fratremq; Diorē
Congressus pedes, hūc uenientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit, curruq; abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimq; neci, fortemq; Cethegum
Treis uno congressu, & mœstum mittit Onyten
Nomen Echionium, matrisq; genus Peridiæ.

*al. morante(m)

Quis mihi] *Iterat attentionem à rerum pōdere, & magnitudine cladis, quæ utrimque à ducibus edita est, ut nō humani, sed diuini ingenij sit eum explicare.* Tantón'] *Ecphonesis in Iouis inclementiam, qui uoluit duas gentes aliquando coituras in unum corpus, tā horrenda clade prius concurrere, quàm consociarentur.* Amycū.] *Asiaticū nomen, ab Amyco Bebryciorū rege, à Polluce interēpto.* Diorē.] *illum forsan, quem adnumerauit in quinto cursoribus.* Curru.] *Subaudita præpositione à. uel pro, curruis per apocopen.* Tanaim.] *Ab amne Scythiæ, discriminatore Asiæ & Europæ.* Echion.] *Thebanū, ab Echione Cadmi comite, qui illi in Thebis cōdidis adfuit. A' parētibus*

Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris:
Et iuuenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada, piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperq; domus, nec nota potentum
Munera, conductaq; pater tellure serebat.
Ac ueluti immissi diuersis partibus ignes
Arentem in syluam, & uirgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitū spumosi amnes, & in equora currunt,
Quisq; suum populatus iter: non segnius ambo
Aeneas Turnusq; ruunt per prælia. nunc nunc
Fluctuat ira intus, rumpuntur nescia uinci
Pectora, nunc totis in uulnera uiribus itur.
Murranum hic, atauos & auorū antiqua sonātem
Nomina, per regesq; actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atq; ingenti turbine saxi
Excutit, effunditq; solo: hunc lora & iuga subter
Prouoluêre rotæ, crebro super ungula pulsu
Incita, nec, domini memorū proculcat equorum.

Hic fratres.] *Etsi de sortibus & oraculis, quæ per sortes uarijs rationibus fieri solebant, in quarto à nobis dictum sit: hoc loco tamen leui brachio illud iterum perstringendum est. in Lycia, Myra ciuitatem fuisse, ubi Apollinis templum, cum uetusto oraculo, uti Pataris, uisebatur. Vnde Poëta in quarto, Lycias sortes dixit, Apollineas:*

" *Ital a n Lyciæ iussère capessere sortes.*

Et nunc fratres è Lycia profectos, ex Apollinis agris uenisse dicit, propter Myra & Patara, eius regionis urbes, Apollinis sortibus celebres tum toto Orbe. Plin. lib. 31. cap. 2. Nam in Lycia Myris, fonte Apollinis, quem diuum appellant, ter fistula euocati ueniunt ad augurium. Eius quoq; meminit Aelianus, & Epicharmus.

" *Martialis: Campis diues Apollo sic Myrinis.*

Homer. Iliad. 4.

" εὔχετο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κλυτοτόξῳ
" ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην
" οἴκαδε νοστήσας ἱερῆς εἰς ἄστυ ζελείης. Id est,

Voue Apollini Lycio, te mactaturum illi eximiam Hecatomben ex bidentibus ubi domum in urbem Zeleam redieris. Quo locò interpres exponens uocem λυκηγενέϊ:

qui colitur, quisquis in Lycia natus est, inquit. Etenim Latona cùm Iunonis zelotypiam, uterum gestans fugeret, aiūt ea abijsse in Lyciam, & ibi lactitasse, peperisseq; Apollinem. Menœtem.] *Persona descriptio, à patria, studio, fortuna sua, & parentum.* Lernæ.] *Lerna fuit Straboni lib. 8. lacus, agro Argiuorum Mycenaorumq; communis, in quē cùm undiq; sordes & purgamenta quarumlibet rerū congererētur, uulgò in parœmiam abijt, Lerna malorum. Alij Lernam in Argolica fuisse aiunt locum, in quem cùm sordes omne genus congererentur, nebulas noxias & pestilentes solitas inde exoriri, quibus inficiebatur aër.* Ac ueluti.] *Duabus comparationibus cædem utrinq; editam uelut ob oculos ponit.* Aut ubi.] *Hom. Iliad. 4. illustrans luctum gemitumq; cadentum, & uictorum exultationem.*

ὡς δ' ὅτε χείμαρροι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφι ῥέοντες "
ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ "
κρουνῶν ἐκ μεγάλων κοίλης ἔντοσθε χαράδρης.

Murranum.] *Ab insolenti iactatione imaginum maiorum suorum, cùm in prælio nihil ostentationes habeant ponderis, sed uiuida præsens uirtus in dextra & pectore.*

Ille ruenti, *Hiloq; animis immane frementi
Occurrit, telumq; aurata ad tempora torquet.
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graiûm fortissime †Creteu
Eripuit Turno, nec Dij texêre Cupentum
Aenea ueniente sui: dedit obuia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoq; Laurentes uiderunt Aeole campi
Oppetere, & latè terram consternere tergo:

*al. Hilo animisq;
†al. Rhœteu

Creteu.] *Etiā fortissimi quique in bello cadunt, quos sua uirtus, & armorum fiducia sæpenumerò fallit. Variata orationis figura auersione, uenustatē habet & gratiā: cùm uicissim idem te-*

nor odium & molestiam adferat. Cupentum.] *Adeò ne religioni quidem in ea rabie plusquàm beluina, ne dicam, tartarea, parcitur, ut ne numen ipsum quidē tutū esset à belli furijs, si præsens adesset*

Occidis, Argiuæ quem non potuêre phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euersor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida,
Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
Totæ adeò conuersæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ, Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equûm domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcadis alæ,
Pro se quisq; uiri, summa nituntur opum ui.
Nec mora, nec requies: uasto certamine tendunt.
Hic mẽtem Aeneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique aduerteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut uestigans diuersa per agmina Turnum
Huc atq; huc acies circumtulit: aspicit urbem
Immunem tanti belli, atq; impune quietam.
Continuò pugnæ accendit maioris imago.
Mnesthea, Sergestumq; uocat, fortemq; Serestum,
Ductores: Tumulumq; capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio, nec scuta, aut spicula densi
Deponunt. celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis dictis esto mora: Iuppiter hac stat,
Neu quis ob inceptum subitũ mihi segnior ito.
Vrbem hodie causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere, & †dicto parêre fatentur,
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem libeat dum prælia Turno
Nostra pati? rursusque uelit concurrere uictus?
Hoc caput ô ciues, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces properè, fœdusque reposcite flammis.

†al. victi

A adesset humanis oculis conspicuum. Occidis.] A' minori exaggeratio: siue, quòd hic fatale esset eũ mori. Domus alt.] A' patria, ubi uitam acceperit: rursum ubi amiserit. Lyrnesi.] Pamphyliæ oppidum est, & insula extra Hellespontum. Aduersa Sigæo litori adiacet Tenedus, Leucophrys dicta: & Phœnice, & Lyrnesus. Bello Troiano Achilles in Thebanos copias duxit: qui urbe capta Eetionem, patrem Andromaches, cum omnibus liberis eius interfecit. Inde urbe euersa, Lyrnesum B adortus fuit: quam depopulatus, diripuit, & opimã prædam inde abduxit. Ex qua communi Græcorum suffragio illi Briseis puella data fuit.

Summa nituntur.] Ex Ennio hemistichium, huc accommodatum:

Romani scalis summa nituntur opum ui.

Idem alibi:

Aedificant nomen, & summa nituntur opum ui.

Ne qua meis d.] *Ennius:*

Non semper uestra euertet nunc Iuppiter hac stat.

Scilicet ex.] *Ab iniquo.*

Dixerat, atq; animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densaq; ad muros mole feruntur.
Scalæ improuiso, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alij ad portas, primosque trucidant:
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Aeneas, magnaque incusat uoce Latinum,
Testaturque deos iterum se in prælia cogi.
Bis iam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia ciues.
Vrbem alij reserare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cùm latebroso in pumice pastor
Vestigauit apes, fumoque impleuit amaro,
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras.
Voluitur ater odor tectis, nunc murmure cæco
Intus saxa sonant, uacuas it fumus ad auras.

Dant cuneum.] *Colligunt se certatim in cuneos ad inuadendos muros. Principiũ ad catastrophen: hoc est, ad tragicæ rei funestissimum exitũ, ut Amata, capta urbe, suspendio pereat: & Turnus extrema necessitate compulsus, singulari certamine cũ Troiano congrediatur, ac cadat.* Scalę impro.] C *Seruat consuetũ nõ solùm ordinẽ in urbis expugnatione, uerũetiã ceu penicillo ea depingit, quæ intra muros in tali trepidatione cõmuniter accidere solent.* Aethera telis.] *Hyperbole.* Aeneas.] *Ne non decorũ ubiq; in Aenea seruetur: hoc est, ut piũ etiã in hostẽ eum inducat, etiam in oppugnatione, fingit eũm excusantẽ necessitatem facti: auertitq; culpã in Latinũ, quippe qui bis iam fœdus religiosè ictũ uiolarit.* Discordia.] *quẽadmodũ in tali re fieri solet. ut suprà partim Turnũ execrabantur, partim eius factionem sequebantur.* Inclusos.] *A' cõparatione apta, ducta à natura apum, quæ fumo à pastoribus è cauernis petrarum per expugnationis speciẽ exturbantur.* Pumice.] *saxo montis: Miosis.* Cerea castra.] *lepida translatio, ab homine ad apes, per similitudinem.*

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina, ut tectis uenientem prospicit hostem,
*Incessi muros, †ignes ad tecta uolare,
Nusquã acies cõtrà Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ iuuenem in certamine credit
Extinctum, & subito mentem turbata dolore
Se causam clamat, crimenque caputq; malorum.

*al. Incendi
†al. ignesq;

Accidit hæc.] *Applicatio.* Regina.] *Inuidit calamitatem morte reginæ. Sed præmittit causarum enumerationem, quibus in re desperata ad laqueũ perpulsa fuit. Estq; gradatio à minimis ad summa. Primùm, uidet hostem uenientẽ: plus est, incessiẽ muros: atrocius est, incendiũ in urbẽ torqueri: sed atrocissimũ, nusquã apparere Turnũ,*

cuius accessu hostes muris arcentur.

Se causam.] Cōscientia nulle testes. Post factum, iam accepto malo, incipit sapere regina. Filia prima.] Motus è morte reginæ in urbe

†al. clamoribus

Multaque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquàm accepêre Latinę,
Filia prima manu flauos Lauinia crines,
Et roseas laniata genas: tum cætera circum
Turba furit, resonant latè †plangoribus ædes.
Hinc totam infelix uulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it scissa ueste Latinus,
Coniugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Caniciem immundo perfusam puluere turpans:
Multaque se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Aeneam, generumq; adsciuerit ultrò.

be sequuti amplificatio. Primùm à filia ad matres, postremò ad Latinum regem luctus publicus dimanat. A

Caniciem.] Pathos ab habitu, & ætate senili.

Interea.] Dū hæc circa urbem geruntur, Turnus sororis ludibrio in paucis sequendis occupatur: nec tamen fremitus urbe excitatus, eum fallere potuit.

Arrectas.] Aeschrologia, ὄρθ' ἱστᾶσιν. prouerbialiter usurpatur in eos, qui uidè auscultant quæ dicuntur, aut quid dicendum sit. Sumptam putant à quibusdam animantibus, qui quoties audiunt aliquid eminus, aures surrigunt. Cerui auribus arrectis acerrimi sunt auditus: rursum demissis auribus illis nihil surdius.

Hei mihi.] Admirantis obstupescentisq; uerba Turni, ad clamorem, ad aures eius delatum.

*al. Commistum
†al. Heu
*al. vt
†al. currumque,
*al. superat

Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, iam segnior, atq;
Iam minus atq; minus successu lætus equorum,
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
*Commixtum clamorem, arrectasq; impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
†Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisúe ruit tantus diuersa clamor ab urbe?
Sic, ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atq; huic in faciem soror *est conuersa Metisci
Aurigæ, †currusque, & equos & lora regebat.
Talibus occurrit dictis: hac Turne sequamur
Troiugenas, quà prima uiam uictoria pandit.
Sunt alij, qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Aeneas Italis, & prælia miscet,
Et nos sæua manu mittamus funera Teucris,
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O' soror, & dudum agnoui, cùm prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti.
Et nunc nequicquam fallis dea: sed quis Olympo
Demissam tantos uoluit perferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele uideres?
Nam quid ago? aut quę iā spōdet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos me uoce uocantem
Murrhanum (quo non *fuerat mihi carior alter)
Oppetere ingentem, atq; ingenti uulnere uictum
Occidit infœlix, ne nostrum dedecus Vfens
Aspiceret, Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindi ne domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnū fugientē hæc terra uidebit?
Vsq; adeóne mori miserum est? uos ô mihi manes
Este boni, quoniam superis auersa uoluntas,
Sancta ad uos anima, atq; istius inscia culpæ
Descendā, magnorū haud unquā indignus auorū.

Vidi oculos.] pro audiui. propinqua trāslatio, ab oculis ad aures: pro, audiui præsens, aut citra tropum simpliciter accipiamus. Ab omine instātis fati. B

Terga dab.] A' turpi. Obiecerat enim Drances, quòd fuga tantum fideret, nec solus cum solo cōgredi auderet.

Vsq; adeóne.] quasi dicat, nō est miserū mori. Hæc quæstio eruditè à Cicerone disputatur in Quæstionibus Tusculanis.

Vos ô mihi.] Pathos ab auersione, ad inferorum manes, cùm superos uideat in omnibus suis rebus sibi aduersari. Statuit omnino, in rebus desperatis pugnando mori. C

Sages.] Nuncius, urbem undique oppugnari, ut ea occasione in suum exitium trahatur. Turne.] Verba Sagæ trepidè nunciantis, periclitari urbem cum exaggeratione. Mussat rex.] id est, tacitè fert, & uocem præ animi ægri-

†al. acies

Vix ea fatus erat, medios uolat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, aduersa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne in te suprema salus, miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
Deiecturum †arces Italûm, excidioque daturum.
Iamque faces ad tecta uolant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,
Quos generos uocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea, regina tui fidisſima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.

tudine absorbet. Græci μύζειν dicunt, quæ uox est loqui formidantium: à particula μυ, Ne my quidem dixit, & id est γρῦ τι φθέγξασθαι. Discussæ umb.] Hæc allegoria Turnū ad nunciantis uerba obstupuisse, ac planè amentem attonitumq;

A tonitruumque fuisse: & mox collectis consiliorum rationibus rediisse ad se significat. Nox & caligo, pro tristitia & animi exterminatione: uicissim lux, pro laetitia, praesenti consilio, & subita foelicitate. Vndabat.]

*al. mistoq;
*al. orbes
†al. instruxerat. al. extruxerat
*al. nec

Soli pro portis Messapus, & acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea, tu currum deserto in gramine uersas.
Obstupuit, uaria confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: aestuat ingens
Imo in corde pudor, †mixtoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia uirtus.
Vt primum discussae umbrae, & lux reddita menti est,
Ardenteis oculorum *acies ad moenia torsit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata uolutus
Ad coelum undabat uortex, turrimque tenebat:
Turrim compactis trabibus, quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque †instrauerat altos.
Iam iam fata soror superant, absiste morari.
Quo deus, & quo dura uocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat quicquid acerbum est
Morte pati. *neque me indecorem germana uidebis
Amplius. hunc oro sine me furere ante furorem.

Incendium se effudit: in utroque translatio ducta est ab aqua ad ignem. Turrim.] A descriptione turris, quae conflagrauit, cuius conspectu ardet oppidanis laborantibus ferre auxilium.

Et e curru.] B Magnus uerborum impetus, & praecipitantia pedum in re ancipiti, ac uehementia Turni. Ac ueluti.] Graui comparatione non solum uim uiolentiamque Turni exornat dilectandae narrationis gratia, uerumetiam hyperbolicé amplificat, quantum dicendo ualet. Homer. Iliad. 13.
" —ὀλοοίτροχος ὣς ἀπὸ πέτρης
" ἥν τε κατὰ στεφάνης ποταμὸς χειμάρροος ὤσῃ
" ῥήξας ἀσπέτῳ ὄμβρῳ ἀναιδέος * ἔχματα πέτρης
" ὕψι δ' ἀναθρώσκων πέτεται, κτυπέει * δέ θ' ὑπ' αὐτοῦ
" ὕλη, ὁ δ' ἀσφαλέως C θέει, ἔμπεδον εἷος ἵκηται
" ἰσόπεδον, τότε δ' οὔ τι κυλίνδεται ἐσσύμενός περ.
Improbus.] Diserté improbus: nam studio reddidit Homericum epitheton,
" ἀναιδέος.——
" ἀναιδέος ἔχματα πέτρης: hoc est, ubi retinacula improbi saxi graui pluuia perruperit. de Hecto-

†al. ictu.
* ἄλλοι ἔχματα
†al. Athon.
* ἄλλ. δέ θ' ὑπ' αὐτοῦ
*al. ueluti.
*al. sylua.
*al. imperet &

Dixit, & e curru saltum dedit ocyus aruis,
Perque hostes, per tela ruit, moestamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac ueluti montis saxum de uertice praeceps
Cum ruit auulsum uento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis soluit sublapsa uetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus †actu,
Exultatque solo, syluas, armenta, urosque
Inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurae.
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite iam Rutuli, & uos tela inhibete Latini:
Quaecunque est fortuna, mea est: me uerius unum
Pro uobis foedus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spaciumque dedere.
At pater Aeneas audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces:
Praecipitatque moras omneis, opera omnia rumpit,
Laetitia exultans, horrendumque intonat armis:
Quantus †Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque niuali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Iam uero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros.
Armaque deposuere humeris: stupet ipse Latinus,
Ingenteis genitos diuersis partibus orbis
Inter se coiisse uiros, & cernere ferro.
Atque illi, ut uacuo patuerunt aequore campi
Procursu rapido, coniectis eminus hastis
Inuadunt Martem clypeis, atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus, tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors & uirtus miscentur in unum.
Ac †uelut ingenti *Syla, summoue Taburno
Cum duo conuersis inimica in praelia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri,
Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuencae,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequatur.

re persequente Graecos ad naues usque. Quantus Athos.] Magnitudinem animi & uires Aeneae superlationibus amplificat, ne quid sublimitati rei & ponderi desit. Athos Thessaliae (uel, ut alii, Thraciae) mons est eminentissimus, cuius uerticis incolae Solem orientem tres horas prius conspiciunt, quam illi qui proximis maritimis regionibus accolunt. Athos & Aetna montes, in molestiae prouerbium abiere: quod Aetna in Sicilia gigantem sua mole premat, iuxta fabulas: siue quod perpetuo incendio periculum graue & magnum minetur accolis. Et quod Atho ob prodigiosam altitudinem sua umbra molestus fit & grauis, quod in Lemnum usque trecentis inde distitam stadiis immittit. Huius cacumen altius in aerem excurrit, quam unde cadunt imbres. Argumentum colligitur inde, quod de aris, quas in summo uertice sustinet, nunquam

quam ablatur cinis: sed in eo remanet aggere, in quo semel relictus fuit. Estq; item periculosus nauigantibus, propter longissimum dorsum, ea parte qua adhæret continenti, qua in pelagus excurrit. Cicero in Catone maiore, de quibusdam senibus dixit eos onus Atho aut Aetna grauius sustinere. Athos obumbrat latera Lemniæ bouis: parœmia, quoties quis molestus est, aut gloriam cuiuspiam obscurat. quòd is mons trecentis, ut diximus, stadijs dissitus, in Lemno bouis ex candido marmore facti, simulacrum obumbret. Apollon. 1. Argonaut.

" ἦρι δὲ νισσομένοισιν Ἄθω ἀνέτειλε κολώνη
" Θρηικίη, ἣ τόσσον ἀπόπροθι Λῆμνον ἐοῦσαν
" ὅσσον ἐς ἔνδιον κεν ἐύστολος ὁλκὰς ἀνύσσαι,
" ἀκροτάτῃ κορυφῇ σκιάει, καὶ ἐς ἄχρι Μυρίνης.

Quos uersus, in prouerbio citato, sic uerti:

" Solis ad exortum uada salsa secantibus alto
" Vertice sese ostendit Athos, mons Thracius, is qui
" Dissitus à sacra tanto discrimine Lemno,
" Quantum alata die ualeat transmittere nauis:
" Hanc tamen aërij contingit uerticis umbra.
" Qui longinquam etiam pertingit adusq; Myrinen.

Eryx.] Mons in Sicilia est, ab Eryce in eo sepulto nomen sortitus. de eo uide librum quintum. Apeninus.] Interfecat Italiam mediam in longum: ortus in Liguria, perpetuis iugis, inquit Plinius, ab alpibus tendens ad Siculum fretum. Diuersis.] A loco & natali. Dat gemitum.] Homericum hoc, " στοναχίζε δὲ γαῖα.

Fors &.] fortuna, quæ multum in omni re ualere creditur. Ac ueluti.] Comparatione mirum in modum ferociam utriusque ducis in congressu auget. Syla.] in sylua ea Lucaniæ. Taburno] monte Apuliæ, oleæ feracissimo.

Illi inter sese multa ui uulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla armosq; lauant, gemitu nemus omne remugit.
† Haud aliter Tros Aeneas, & Dauni' heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera cõplet.

*al. Non

Illi inter sese] Ferocia duorum taurorum inter sese commissorum, hypotyposi ac una imagine depingit, ut illustrior sit, & oculis magis expositus concursus ducum, & pugnæ atrocitas. Nemus omne remugit.] Remota metaphora à bobus ad nemus, echo reddens ad taurorum identidem geminatum mugitum. Haud aliter.] Applicatio similis pugnæ.

Iuppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diuersa duorum,
Quē damnet labor, & quò uergat pondere letum.
Emicat hic (impunè putans) & corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit: exclamant Troës, trepidique Latini.
Arrectæque amborum acies: at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat fugit ocyor Euro
Vt capulum ignotũ dextramq; aspexit inermem.
Fama est præcipitem cùm prima in prælia iunctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci.
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit, postq; arma *diu ad Vulcania uentum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis ictu
Dissiluit, fulua resplendent fragmina arena.
Ergo amens diuersa fuga petit æquora Turnus,
Et nunc huc, †deinde huc incertos implicat orbes.
Vndiq; enim densa Teucri inclusêre corona:
Atq; hinc uasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.

*al. dei
†al. inde

Iuppiter ipse duas.] Homerus refert lib. Iliad. 22 cùm Hector circa urbem ab Achille sursum deorsum ageretur, ut Apollinis beneficio solito uelocius ad cursum moueretur, cùm iam quartum tandem ad torrentes currendo peruenissent, tum Iupiter aureas suas lances librauit, inquit, & duorum fata illis imposuit: quorum unum erat Achillis, alterum uerò Hectoris. Eum locum Poëta noster scitè, ut omnia, huc in extremo rerum punctio ad hos duos duces accommodauit. Verba Homeri sunt:

" καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
" ἐν δ᾽ ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
" τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ᾽ Ἕκτορος ἱπποδάμοιο,
" ἕλκε δὲ μέσσα λαβών· ῥέπε δ᾽ Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ,
" ᾤχετο δ᾽ εἰς Ἀΐδαο, λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων.

Arrectæq;.] in spē metumq; utrinque. Ocyor Euro.] Hyperbole. Fama est.] Festiuum commentum Poëtæ. Suffecit.] sat fuit, ac ualuit in cædendis Teucris fugientibus. Arma.] Aenea à Vulcano fabricata. Mortalis.] fragilis ensis manibus humanis factus. Atq; hinc.] A necessitate pugnandi.

Nec minus Aeneas (quãquam *tardante sagitta
Interdum genua impediunt, cursumq; recusant)
Insequitur, trepidiq; pedem pede feruidus urget.
Inclusum ueluti si quando in flumine nactus
Ceruum, aut puniceæ septum formidine †pinnæ
Venator cursu canis, & latratibus instat.
Ille autem insidijs, & ripa territus alta
Mille fugit, refugitque uias *at uiuidus Vmber
Hæret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum uerò exoritur clamor, ripæque lacusque

*al. tardata
*al. pennæ
*al. ac

Pedē ped.] Collusio uocum, quæ indicat Aeneam pedibus suis pedes Turni trepidantis, ob amissum ensem, cursu acriter insequi. Inclusum.] A comparatione, tracta à natura cerui, qui canis improbo latratu cursuq; in uenatu circumagitur: qui calcibus fugientis hærens iam iam morsu tenere uidetur, cùm agilitate identidem elabatur. Puniceæ pr.] Etenim ferarum latebræ ita funiculis sepiuntur, ut ad eas territãdas pennas appendant. Quare earum

Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiẽs, Rutulos simul increpat omneis,
Nomine quenque uocãs, notumq́; efflagitat ensem:
Aeneas mortem contrà, præsensq́; minatur
Exitium, si quisquam adeat, terretq́ue trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexũt
Huc illuc: †nec enim leuia, aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de uita & sanguine certant.

A rum conspectu perter refactæ funes transilire nõ audent: quamobrem perleui momento capiuntur.

Responsant.] per similitudinẽ, ob redditum ad clamorẽ sonũ.

†al. neque

Quinque orbes.] Hom. Iliad. 22.

ὣς τὼ τρὶς Πριάμοιο πόλιν πέρι δινηθήτην

Id est,

Torrentes simulac quartum uenêre sub altos.

Neque enim.] Homerus eodem lib.

ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην ἀρνύσθην.

Id est, interprete Erasmo:

—neque enim illis aut uictima, siue Bucula captabatur.—

Quod quidem perinde sonat, ac si diceret: Nõ de parua re disceptabatur: cùm Hector & Achilles perinde de uita certabant, ut hic Turnus & Aeneas. Homeri uerba noster Poeta aptissimè huc accommodauit. Sed Turni.] Homerus:

ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο. Id est,

Verùm de uita currebant Hectoris.

Quoniam autem Turnus hic personam Hectoris, Aeneas uerò Achillis sustinet, uenusta imitatione quoque dixit: Turni de vita & sanguine certant.

Fortè sacer *Fauno folijs oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim uenerabile lignum,
Seruati ex undis, ubi figere dona solebant
Laurenti diuo, & †notas suspendere uestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneæ stabat, huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta radice tenebat.
Incubuit, uoluitq́ue manu conuellere ferrum
Dardanides, teloq́ue sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum uerò amẽs formidine Turnus:
Faune precor miserere, inquit: tuq́; optima ferrum
Terra tene, colui uestro si semper honores,
Quos contrà Aeneadæ bello fecêre profanos.
Dixit, opemq́ue dei non cassa in uota uocauit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus
Viribus haud ullis ualuit discludere morsus
Roboris Aeneas: dum nititur acer & instat,
Rursus in aurigæ faciem conuersa Metisci
Procurrit, fratriq́ue ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Accessit, telumq́ue alta ab radice reuellit.
Olli sublimes armis, animisq́ue refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
*Insistunt contra certamina Martis anheli.

*al. Fauni

†al. uotas B

Fortè sa.] Describit oleastrum ab usu & religione. Sacer est Fauno. hic quondam lucus fuerat in agro Laurentum cum oraculo, qui Fauno dedicatus erat: ex quo relictus oleaster, à Troianis per errorem excisus conciderat.

Amaris.] Oleaster non sentit cariem, non uetustatem, ut neque cedrus. Olympiæ Græci uictores sacrorum certaminum oleastro coronabant. De hac arbore multa Plin. lib. 16. cap. 40. Seruati.] qui fracta naui incolumes in littus eiecti fuerant. Tuque.]

* al. Adsistunt C

Pathos ab auersione, à re inanimata. Dea Daunia.] Periphrasis Iuturnæ. Illud obiter hic obseruandũ esse, et annotandũ duxi, Poëtam hoc loco dissimulanter respicere archetypum suum Homerum. Quemadmodum enim is in extrema monomachia Hectori coniungit Apollinem σύμμαχον, & Achilli Mineruam ita Maro Turno præsentem sororem, & Aeneæ Venerem matrem affingit. Olli sublimes.] Prolepsis, & antithesis in uoce Olli.

Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
Quæ iam finis erit coniunx? quid denique restat?
Indigetem Aeneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cœlo, fatisq́ue ad sydera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
†Mortalin' decuit uiolari uulnere diuum?
Aut ensem (quid enim sine te Iuturna ualeret?)
Ereptum reddi Turno? & uim crescere uictis?
Desine iam tandem, precibusq́; inflectere nostris.
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent:
Ventum ad supremum est. terris agitare uel undis
Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos:
Vlterius tentare ueto. sic Iuppiter orsus.
Sic dea *submisso contrà Saturnia uultu:
Ista quidem, (quia nota mihi tua †celsa uoluntas

Iunonem.] Trãsitio ad consultationem deorum, de fatis duorum principum.

Omnipotẽtis.] Videat lector nõ omnino supinus, num omnipotentis sit legendum. De nube.] Dicit de nube: nam aëri præsidet, ut Iupiter cœlo, Neptunus mari, Pluto inferis, &c.

†al. Mortalẽ

Quę iã finis.] Iudicialis expostulatio. Summaria oratio, Iouis cum Iunone. Exordium abruptum, & conci-

*al. summisso

†al. magna. al. magne

tatum: quippe accommodatum indignantĩ Iunoni, quòd Turnum contra fata tueatur. Indigetem.] ex homine terrestrem deum futurum post mortem. Scis ipsa.] A sua ipsius confessione, ut id quod obijciat, nequeat inficiari.

Quid struis.] Argumentatio ab impio. Ita enim argumentatur: Scis impium esse, & nefarium, uulnere uiolari diuum: indigetem Aeneam esse, in confesso

Iuppiter) & Turnum, & terras inuita †reliqui.
Nec tu me aërea solam nunc sede uideres
Digna, indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traherémque inimica in praelia Teucros.
Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro uita maiora audere probaui.
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum,
Adiuro Stygij caput implacabile fontis,
Vna superstitio superis quae reddita diuis,
Et nunc cedo equidem, pugnas *exosa relinquo.
Illud te (nulla fati quod lege tenetur)
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum,
Cùm iam connubijs pacem foelicibus (esto)
Component, cùm iam leges & foedera iungent,
Non uetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrósque uocari,
Aut uocem mutare uiros, aut uertere uestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges.
Sit Romana potens Itala uirtute propago.
Occidit, occideritque †unà cum nomine Troia.

†al. relinquo. *al. exorsa †al. finas

confesso est. Ergo Iuturna, tuo hortatu impie Turno suppeditat ensem, aduersus Aeneā. Desine iam.] *Epilogus à benigna admonitione, ut, ab incœpto desistat: & admiscet affectus blādos, ut ferocem alioqui animum permolliat.* Terris agitare.] *Coaceruatione malorū, quibus infestarit Troianos, concitat pathos* Ista quidē.] *Non ita se expurgat quidem Iuno, ut etiam obiecta cōfiteatur partim: partim in posterum fatis & Iouis uoluntati se obtemperaturam promittat.* Fateor.] *Con-fessio, sed addit commodam interpretationem, se Iuturnae authorem fuisse quidem, ut in partes descenderet: sed ut fratri tela atque arma praeberet solùm, ad se defendendum, non ut ipsa arma aduersus Aeneam susciperet.* Adiuro.] *Confirmat suam confessionem maximo superorū diuorum iuramēto.* Obtestor.] *Ab obtestatione, quā extenuat, ut id quod petat, Iupiter negare non possit.* Indigenas.] *Quòd ea regio ad id temporis usque sæpe ab eius cultoribus nomen suum mutasset.*

Olli subridens hominum, rerumque repertor:
Et germana Iouis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos uoluis sub pectore fluctus?
Verùm age, & incœptum frustra submitte furorē.
Do, quod uis, & me uictusque uolensque remitto.
Sermonem Ausonij patrium, moresque tenebunt.
Vtque est, nomen erit, *commixti corpore tantum
Subsident Teucri: morem ritusque sacrorum
Adijciam, faciamque omneis uno ore Latinos.
Hinc gen⁹ Ausonio †mixtū quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate uidebis.
Nec gens ulla tuos aequè celebrabit honores.
Annuit his Iuno, & mentem laetata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque relinquit.
His actis, aliud genitor secum ipse uolutat:
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
Quas, & Tartaream Nox intempesta Megaeram
Vno eódemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum spiris, uentosasque addidit alas.
Hae Iouis ad solium, saeuique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
Si quādo letum horrificum, morbosque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes:
Harum unam celerem demittit ab aethere summo
Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.
Illa uolat, celerique ad terram turbine fertur.
Non secus ac neruo per nubem impulsa sagitta
Armatam saeui Parthus quam felle ueneni,
Parthus siue Cydon telum immedicabile torsit,
Stridens, & celereis incognita transilit umbras:
Talis sesata nocte tulit, terrasque petiuit.

*al. commissu. al. commisto †al. mistum

Olli sub.] *Ellipsis. subauditur enim uerbum, uicissim respondit.* Et germa.] *Iuocandi causa sunt. Estque beneuolentiae captatio à generis dignitate.* Do, quod.] *Cōcedit blādè Iunoni, quod alioqui sua sponte donaturus esset, ut gratiam ineat.* Adijciam.] *per reges Albanos, Romanosque.* Hinc gen⁹.] *Amplificatio laudū posterorum Aeneae & Latinorū, à pietate cùm in omnes deos, tum in Iunonem: & religione.* Dicuntur ge.] *A' descriptione furiarum dilatatio narrationis. Has autem describit à parentibus, natali, habitu, sede in qua cubant, & earum proprijs operibus, officijs, siue effectibus.*

De furijs in sexto & quarto libro fusissimè annotauimus. Nō secus ac.] *Hyperbolica cōparatione amplificat uelocitatē furiae, & quidem decorè, spectans earum naturam & effectus.* Parthus.] *Quòd ei gēti, ut Cretensibus, mos patrius sit, in bello arcubus uti. Sed Parthis, fugiēdo trans humeros in insequentes fugientibus similes retorquere, peculiare fuit.* Cydon.] *Cret. à parte totum. Est autem Cydon, Cretae oppidum. Praestantissimi sagittarij Cretenses semper habiti fuêre.* Parthus.] *Festiuitas est in repetitione, & emphasis.* Sata nocte.] *Periphrasis furiae.*

Postquam acies uidet Iliacas atque agmina Turni,
Alitis in paruae subitò collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.
Hanc uersa in faciem Turni se pestis *ad ora
Fertque refertque sonans, clypeumque euerberat alis.
Illi membra nouus soluit formidine torpor,

*al. ab ora

Alitis in.] *Periphrasis bubonis, auis ominosae. de cuius natura praesagioque lege in quarto.* Clypeumque.] *Omē praesentis mortis.* Arrectae-que.] *A' signis timoris, ex oblato prodigio.* Soror.] *Iuturnae: pathos à gestibus.* Quid nunc te.] *Pathetica querela de rebus fratris desperatis.*

A tis, cui iam amplius nihil opis adferre potest. Hæc pro uir.] Ab indigno.

Quo uitam.] A' finali causa coarguit, Iouis beneficium sibi nihil prodesse, cùm fratrem leto subtrahere non detur.

Imortalis.] Quidam per interrogationem legunt: quòd quidem perinde esset,

* al. Iā mortalis ego?

Arrectæq; horrore comæ, & uox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ stridorem agnouit, & alas
Infœlix crines scindit Iuturna solutos,
Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis:
Quid nunc te tua Turne potest germana iuuare?
Aut quid iam miseræ superat mihi? qua tibi lucē
Arte morer? talin' possem me opponere mōstro?
Iam iam linquo acies, ne me terrete timentem
Obscœnæ uolucres, alarum uerbera nosco,
Letalemq; sonum: nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iouis: hæc pro uirginitate reponit?
Quò uitam dedit æternā? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras
†Immortalis ego haud quicq; mihi dulce meorū
Te sine frater erit. ô quæ satis ima dehiscat
Terra mihi: manesq; deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluuio dea condidit alto.

ac si diceret, quiduis nunc sum potius, quàm immortalis. Immortalis est, iuuare mortalem. Mihi non datur iuuare mortalem. Pathos à ui definitionis, quæ obliquè commiserationem monet.

Deam.] Indignum hoc. Contexit.] A' signo doloris ac mœstitiæ.

Aeneas.] Ad singulare ducum certamen, omissis deorum consiliis, redit: & primùm quidem refert B quantis uiribus Aeneas Rutulum oppugnarit, nihil amplificationis prætermittens.

* al. pennis

Opta ardua.] Ab impossibili. Dij me.] Transfert formidinis culpam in deos authores. Saxum ing.] Anaphora eiusdem dictionis non solùm spectat ad eius descriptionem ab usu, uerùm etiam ad amplificandas uires Turni, quas etiam in præsenti discrimine ira auC xit. Homerus libro Iliad. 5. ubi refert quanta mole Diomedes Aeneam fuit aggressus.

» —ὁ δὲ χερμάδιον
» λάβε χειρὶ
» Τυδείδης μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο ἄνδρε φέροιεν,
» οἷοι νῦν βροτοί εἰσ', ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος.

† al. aut

Aeneas instat contrà, telumq; coruscat
Ingēs arboreū, & sæuo sic pectore fatur: (tractas?
Quæ nūc deinde mora est? aut quid iam Turne re-
Non cursu, sæuis certandum est cominus armis.
Verte omneis te te in facies, & cōtrahe quicquid
Siue animis, siue arte uales: opta ardua * pinnis
Astra sequi, clausumq; caua te condere terra.
Ille caput quassans: Non me tua feruida terrent
Dicta ferox: Dij me terrent, & Iuppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquū, ingens, campo qui fortè iacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret aruis.
Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neq; currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemue manu, saxumq; immane mouentē.
Genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis.
Tum lapis ipse uiri uacuum per inane uolutus,
Nec spacium euasit totum, nec pertulit ictum.
Ac uelut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquā auidos extēdere cursus
Velle uidemur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus, non lingua ualet, non corpore notæ
Sufficiunt uires, nec uox, † nec uerba sequuntur:
Sic Turno, quacunq; uiam uirtute petiuit,
Successum dea dira negat: tum pectore sensus
Vertuntur uarii, Rutulos aspectat, & urbem:
Cunctaturq; metu, telumq; instare tremiscit,
Nec quò se eripiat, nec qua ui tendat in hostem.

[illegible] κατ' ἰσχίον.

Et alijs aliquot locis, unde hæc à Vergilio huc adscita sunt.

Bis sex ceruicē subirent.] Grauior amplificatio, quàm illa Homeri: ὃ οὐ δύο ἄνδρε: quod non duo uiri ferrent. Euasit totum.] non peruenit ad Aeneam. Ac uelut in somnis oculos.] Ad Homericam illam hæc comparatio expressa est, quæ extat lib. Iliad. 22. de Hectore, quem ad urbem subinde refugientem Achilles in uestigio hærens assequi non potuerit:

ὡς δ' ἐν ὀνείρῳ οὐ δύναται φεύγοντα διώκειν·
οὔτ' ἄρ' ὁ τὸν δύναται ὑποφεύγειν, οὔθ' ὁ διώκειν·
ὣς ὁ τὸν οὐ δύνατο μάρψαι ποσίν, οὐδ' ὃς ἀλύξαι.

Successum dea.] furia, ad id à Ioue missa.

Cunctanti telū.] Homerus loquens de Achille:

» τῇ ῥ' ἐπὶ οἱ μεμαῶτ' ἔλασ' ἔγχεϊ δῖος Ἀχιλλεύς,
» ἀντικρὺ δ' ἁπαλοῖο δι' αὐχένος ἤ-

Nec currus usquam uidet, aurigamq; sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. uolat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasq; recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes

[illegible]

At Græcus prætermisit hic amplificationem strepitus, quem telum ipso uolatu edidit. Illic transuerberatur collū Hectoris, hic femur Turni hasta traijcit.

Per medium stridens transit femur, incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusq; remugit
Mons circum, & uocē latè nemora alta remittunt.
Ille humilis, supplexq; oculos, dextrámq; precantē
Protendens: equidem merui, nec deprecor, inquit.
Vtere sorte tua. miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro, (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ.
Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,
Redde meis: uicisti, & uictum tendere palmas
Ausonij uidêre: tua est Lauinia coniunx.
Vlterius ne tende odijs. stetit acer in armis
Aeneas uoluens oculos, dextrámq; repressit.
Et iam iámq; magis cunctantem flectere † sermo
Cœperat, infœlix humero cùm apparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, uictum quem uulnere Turnus
Strauerat, atq; humeris inimicū insigne gerebat.
Ille oculis postquam sæui monumenta doloris
Exuuiasq; hausit, furijs accensus, & ira
Terribilis: Túne hinc spolijs indute meorum
Eripiêre mihi? Pallas te hoc uulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit
Feruidus: ast illi soluuntur frigore membra,
Vitáq; cum gemitu fugit indignata sub umbras.

† al. mentē

traijcitur. Incidit ictus.] *Homerus:*

» *ἤριπε δ' ἐν κονίῃσ' ὁ δ' ἐπεύξατο δῖ@ ἀχιλλεύς.*

Totusq;.] *Hyperbole fremitus à Rutulis côcitati, ipso ducis casu.* Dextramque] *Ad istum modum Hector precatur Achillem:*

» *λίσσομ', ὑπὲρ ψυχῆς, καὶ γούνων σῶν τε τοκήων.*
» *μή με ἔα παρὰ νηυσὶ κύνας καταδάψαι ἀχαιῶν.*

Obtestatur Achillem, Hector, ne corpus suū canibus Græcorum discerpendum obijciat, sed ut accepto auro argentóq; remittat in urbem sepeliendum parentibus. Orat idipsum Turnus, ut corpus suis humandum reddat. Fuit & tibi.] *ὁμοιοπάθεια: affectus à similitudine.* Senectæ.] *Pathos ab ætate personæ.* Victum.] *me tendentem suppliciter dextram.* Repressit.] *A decoro personæ non recedit, ut etiam in extrema uictoria moderatū eum fingat, & in deuictum hostem clementem.*

Cunctantem.] *Aeneam colligentem rationis cōsilia, ut pietatem in hostem iam superatum declaret.*

Balteus.] *qui his rursus accendit Aeneæ iram, ut mortui amici memor de hoste supplicium sumat: ut Achilles ad conspectum armorum suorum, quæ Hector Patroclo detraxerat, sæuire cœpit. Bulla triumphantium apud Romanos gestamen erat, quā in triumpho gestabant. In hac credebatur remediū inclusum præsens aduersus uenena. Hinc pueri bullati, nobilium dicebantur.*

Pallas immolat.] *Repetitio proprij nominis, indignantis est.* Vitáq; cum.] *Homerus lib. Iliad. 22. de Hectore moriente:*

» *ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη, ἄϊδος δὲ βεβήκει,*
» *ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην.*

FINIS LIBRI DVODECIMI
Aeneidos Vergilianæ.

IN D. NASCIMBAE-NI NASCIMBÆNII ANIMADVERSIONES SEV EXPLANATIONES, IN SEX PRIORES LIBROS P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS: VERBOrum ac locorum memorabilium, omniumq; rerum scitu dignissimarum: præceptionum Oratoriæ & Poeticæ artis: necnon Historicorum, Philosophorum, Grammaticorum, Poëtarum & Oratorum, quorum operâ & testimonijs vel Nascimbænus in contexendis suis Explanationibus vsus: vel quos ipse Virgilius imitatus est, Locupletissimus, acuratoque studio digestus

INDEX.

A

Vu a

E

Epanalepsis

F

fama

Globos

militaris

N

O

pythago-

Rufinus

translatio-

Vlysses

FINIS INDICIS IN NASCIMBAENI Nascimbænij Commentarios.

IN LAMBERTI HORTENSII COMMENTARIOS RERVM AC VERBORVM, HISTORIARVM ATQVE FABVLARVM, PROuerbiorum, locorum, temporum, personarum, regionum, ciuitatum, populorum, montium, saltuum, fluuiorum, aliarumque rerum memorabilium atque scitu dignissimarum: necnon Scriptorum, Historicorum, Philosophorum, Grammaticorum, Poetarum & Oratorum, quorum opera & testimonijs Lambertus Hortensius vsus est, Locupletissimus, ac diligentissimus

INDEX.

A

aegesta

ambrosia

Antio-

Arctica

Athenaum

axes

Eusta

Fulmis

Hesiodi

I

Ischoma-

K

L

Libyes

Menander

N

Nereia

O

Ops

P

Phalarica

PROVERBIA.

Prouerb.

rheam

V

Varronis

FINIS INDICIS IN LAMBERTI Hortensij Commentarios.

CHRI-

CHRISTOPHORI LANDINI FLORENTINI,

IN

P. VIRGILII AENEIDOS LIBROS, ALLEGORIÆ PLATONICÆ OLIM conscriptæ.

Iamprimùm verò

D. IOAN. PISTORII OPERA ET STVDIO A' SVO INTERITV VINDICATAE, PRISTINOQVE nitori & libertati, in gratiam Platonicorum studios. restitutæ.

Vnà

CVM INDICE LOCORVM AC MATERIARUM, qui allegoricè interpretantur, locupletißimo.

BASILEÆ.

BEATI ARNOLDI AD *Lectorem Epigramma.*

Lector habes Latiæ mellita volumina linguæ
    Candida quæ multo scripta lepôre tenent.
Profluit hic sacro sapidum de fonte fluentum:
    Vnde fugat turpem culta Minerua suem.
At quibus hic dabitur mundis bibitare labellis
    Nectare erit dulci dulcior ille liquor.
Haustu quo, sapient duplicis discrimina vitæ:
    Vt valeant animo cernere vera pio.
Addiscentq; virum nitido qui carmine vatis
    Cantatur: noscent fortis & arma viri.
Fonte hoc palladio facilis te prolue lector:
    Splendidulumq; librum suscipe amica manu.

INDEX LOCVPLETISSIMVS LOCORVM AC MATERIARVM, QVI À LANDINO ALLEGORICÈ EXPLICANTUR, néc non aliarum rerum scitu dignissimarum.

A

oraculum

Stultitiæ

FINIS INDICIS.

CHRISTOPHORI LANDINI FLORENTINI, CAMALDVNENSIVM DISPVTATIONVM AD ILLVSTRISS. FEDERICVM VRBINATVM

Principem Liber I. in P. Virgilij Maronis Aeneid. libros Allegoria.

Cum statuissem eum sermonem, illustrissime Federice, litteris mandare, quem Leo Baptista Albertus, non sine summa omnium qui affuerunt admiratione: atque stupore de ijs figmentis habuisset: in quibus P. Virgilius profundissimam illam scientiam occultat, qua summum hominis bonum diuinitus describit, & qua uia ad id proficiscamur, mirificè exprimit. Verebar ne in nonnullorum hominum expræhensionem inciderem: qui cuncta ex sui ingenij imbecillitate metientes, & Maronem ipsum, nihil præter fabellas, quibus ociosas auditorum aures delectaret, commentum esse credant, & nos pro arbitrio nostro quę dicimus, omnia finxisse existiment. Qui quidem (si quid Poetæ sint) si quam eorum origo uetusta appareat, secum reputent: si quàm magna, quàm uaria doctrina, plurimi in eo artificio floruerint considerent, cognoscent profectò id, quod grauissimorum philosophorum iudicio comprobatum uidemus, nullum esse scriptorum genus, qui aut magnitudine eloquentiæ, aut diuinitate sapientiæ poëtis pares fuerint. Qua quidem re, Aristotelem uirum excellenti ingenio & doctrina, post Platonem omnino singulari motum crediderim, ut eosdem (priscis temporibus) Theologos poëtasque fuisse affirmet. Et profectò si poësis ipsa quid sit diligentiùs intueamur: facilè erit nosse, non esse ullam unam ex ijs artibus, quas nostri maiores (quoniam reliquis excellentiores sunt) liberales appellarunt, in quarum una alteraue si qui floruerunt in maximo sunt semper precio habiti, sed est res quædam diuinior, quę uniuersas illas complectens, certis quibusdam numeris astricta, certis quibusdam pedibus progrediens. Varijsque luminibus ac floribus distincta, quæcunque homines egerint, quæcunque norint, quæcunque contemplati fuerint, ea miris figmentis exornet. Atque in alias quasdam species traducat: ut cùm aliud quippiam multò inferius, multoq; humilius narrare uideantur, aut cùm meras fabellas ad cessantium aures oblectandas ludere credantur, tum maximè excelsa quædam, & in ipso diuinitatis fonte recondita promant. Quo quidem gratissimo errore, tandem animaduerso, auditor non solùm in summam rerum cognitionem deueniat, sed mira etiam uoluptate ex figmento perfundatur. Quam quidem rem, diuinam potiùs quàm humanam esse, cui potiùs quàm Platoni crediderim. Ille enim in Ione dicit poësim non arte humana tradi, sed diuino furore nostras mentes irrepere. In eo autem qui Phædrus inscribitur, cùm tria alia diuini furoris genera explicasset, quartum furorem quem poëticum esse uult, huiuscemodi (ni fallor) sententia exprimit. Refert enim, dum in cœlestibus sedibus uersaretur animi nostri, & eius harmoniæ quæ in æterna Dei mente consistit, & eius quæ cœlorum motibus conficitur, illos participes fuisse. Verùm cùm deinde mortalium rerum cupiditate degrauati, proptereaque ad inferiora iam deuoluti corporibus inclusi sint tunc terrenis artubus, ac moribundis membris impeditos, uix eos concentus qui humano artificio comparantur, auribus percipere posse, qui & si à cœlesti harmonia longè absint. Nihilominus (quoniam ueluti simulacra quædam ac imagines illius sunt) nos in tacitam quandam cœlestium recordationem inducũt, ac ardentissima cupiditate, ad antiquam patriam reuolandi inflammant, ut ueram ipsam musicam, cuius hæc adumbrata imago sit pernoscamus. Interim uerò quoad per molestissimum corporis carcerem, nobis licet hac nostra illam imitari contendimus, non uocum modulationibus: ueluti uulgares quidam, & leniores musici consueuerunt, quos aurium sensus demulcere posse non negauerim, quicquam autem præterea præstare posse non concedo: sed grauiori quodam iudicio diuinam harmoniam imitati, profundos intimosq; mentis sensus, eleganti carmine exprimunt, atq; diuino furore concitati, res sæpe adeò mirabiles, adeoq; supra humanas uires constitutas, grandi spiritu proferunt, ut cùm paulò pòst furor ille iam resederit, seipsos admirentur atq; obstupescant. Quapropter non solùm auribus adulan-

tur, sed suaui Nectare, & diuina Ambrosia, mentes demulcent. Hi igitur diuini uates sunt, & sacri musarū sacerdotes: hi iure optimo sancti ab Ennio appellantur. His solum diuinitus concessum est, ut carmine modò iocundè suauiterq; labenti, modò grauiter alteq; surgenti, modò uehementi impetu ruenti, modò insedati amnis morem fluenti, nonnunquam copiosè exundanti, nonnunquam breuiter atq; compressè progredienti quocunque uelint auditorem rapiant. Quamobrem quoniam diuinior uehementiorque in illis spiritus insurgit, ab huiusmodi uehementia uates appellantur. Græci autem ipsos poëtas dixerunt: eò quòd apud illos ποιεῖν facere significat. At dices fortasse, nónne & reliqui scriptores suorum librorum poëtæ: id est, effectores, iure dici possunt? possunt illi quidem. Verùm quoniam hi soli, & dicendo simul & intelligendo reliquos omnes longè superant nomen id quod omnibus scriptoribus commune esse oportuit, ueluti suū ac proprium sibi uendicauerūt. Et profectò quicunq; uates hoc nomine digni fuerunt, ij supra humanam uim aliquid posse uisi sunt. Cuius rei testimonio esse possunt prisci illi uiri, quos poëtas fuisse constat. Nam apud Hebrços Moses, uir bello inuictus, qui & Aegyptios ab Aethiopibus, & ab Aegyptijs Hebrços liberauit. Nónne eius uersibus (uersibus enim uolumen conscripsit) omnem diuinitatem complexus est, uir adeò priscus, ut cum octoginta iam natus annos, Iudços è seruitute educeret, Cecrops Athenis regnaret. Nam quæ ea sint, quæ Idumeus Iob suis carminibus mandauit, neminem ex hijs Christianis qui paulò doctiores habentur, latere puto. At hic ut ex libro suo coniectari licet, tertia ætate post Israël natus est, nec nunc prosequar: quanta qualiaúe sint, quæ carminibus Dauid regis, quæ eius filij Salomonis, quæ Deuteronomij, quæ Isaiæ cantico continentur. Egregium omnino inuentum, & continuata deinceps serie, semper retentum, ut nō modò poëtæ, uerùm cæteri quoq; scriptores, quicunq; rem aliquam maiorem litteris mandarent, eam uarijs figmentis, uarijs figurarum integumentis obscurarent. Putabant enim fore, si negocium difficilius redderent, ut & quæ scripsissent, maiorem essent dignitatem auctoritatemq; habitura, & qui percepissent (quoniam non sine labore atq; industria id assequerentur) ea pluris esse facturos, maioremq; inde uoluptatem percepturos si quæ ipsi tenerent, minimè sibi cum indoctis cōmunia essent. Hac igitur ratione à sanctis sacrisq; rebus, profanos arcebant. Non inuidia moti: sed ut aliquod inter solertem atq; inertem discrimen appareret: cùm non idem ociosus, quod studiosus assequeretur. Sic enim & præmia, quæ doctis debentur, solis illis proponebantur, & cæteri, ut ijsdem artibus quando reliquis non proficerent niterentur summopere accedebantur. Difficultate enim & inopia rei, mortaliū ingenia acuunt, uincitq; omnia labor. Improbus, & duris urgens in rebus egestas. Quam quidem scribendi rationem, Græci quoque secuti sunt, quorum & Orpheum Thracem, & Atheniensem Museum, & Thebanum Linum, antiquissimos fuisse accepimus. Verùm Lini Museiq; uix uestigia extant. Orphei autem poëmata, in quibus multa de ui diuina: nec pauca de rerum natura continentur, ad eam quam diximus formam conscripta esse, facilè est cognoscere: de reliquis uerò qui deinceps floruerunt, nihil dicam. Fabularum enim figmenta, quibus aut deorum, aut rerum naturam, aut ea quæ ad uitam & mores pertinent, obscurius quidem, sed maxima cum dignitate exprimunt, rem manifestam reddunt. Quapropter cui mirum uideatur si omnis ætas, omnes nationes, omnes qui aliqua usquam doctrina excelluerint, poëtas semper maximi fecerint. Nam ut reliquos ad præsens omittam, quàm multos, quàm maximos in Philosophia locos Aristoteles tantus uir poëtarum testimonio corroborat. Quibus quidem, nisi tantum tribuisset, nunquam neq; de poëtis duos, neq; de arte Poëtica tres libros accuratissimè conscripsisset. Quanti autem hoc hominū genus Plato faciat, ipse in libro de Republica facilè ostendit, quoniam nihil uehementius mentis intima penetrare quàm poësim affirmet. At dicet aliquis: nónne in libro de Legibus idem Plato, poësim reijciendam censet? nusquam ille hoc: sed eam reijciendam admonet, quæ more tragico perturbatos animos imitatur. Quæ uerò laudes canit deorum, patria instituta describit, mores edocet, probos uiros extollit, improbos deprimit, accipiendam iubet. Deniq; nonnullis in locis, aliquod poëtarum genus, uituperari ab hoc philosopho inuenias. Poësim autem ipsam quando non ut diuinam extollit, quas quidem res cùm diligentiùs secum reputauerint, qui consilium nostrum damnant, sententiam illos suam immutaturos existimo. Qui tamen si nos carpere uoluerint, potiùs temeritatis arguant (quoniam ea quæ supra nostras uires aggressi fuerimus) quam aliquid quod Maro non uiderit, nos uidisse putent. Ego autem quamuis non tantū mihi arrogem, ut huius Poëtæ diuinitatem satis pro dignitate explicare possim. Non tamen inutile futurum putaui, si nostra industria, quantulacunq; ea sit, doctiores uiros ad maiora de Aeneide demonstranda excitaro. Qui cùm nos non omnia potuisse intelligent, aut indignatione non omnino iniusta aduersus nos incitati, aut benefica eorū natura

tura erga huiuſcemodi doctrinę cupidos excitati, & errata noſtra corrigant,& ſi qua deſint addant. Qua quidem in re,non modò emēdari me æquo animo feram: ſed ultrò iam nunc omnes qui hoc poſſunt(ut id faciant)uehementer oro. Nam cùm maximè proprium hominis putem,& quod ipſe uiderit libenter alijs oſtendere:& quod neſciat ſtudioſè addiſcere. Cùm in hoc ſibi ipſi,in illo reliquis profuturus ſit, ego ſic uitam inſtitui, ut & quicquid in me eſt liberaliſsimè effundam,& à nullo mortalium,quæ mihi deſint, ſumere dedigner. Ad quem autem noſtra hæc potius (qualiacunque ſint ſcribam) quàm ad te Illuſtriſsime Federice,qui & Maronis præter cęteros ſtudioſiſsimus ſemper fueris. Et cùm reliqui Italiæ principes, in eo omnem induſtriam ponant, ut quàm maximos ſibi theſauros comparent,aurìq; atq; argenti aceruus magis magiſq; indies creſcat,tu maximam tuarum opum partem, in muſarum & eorum qui muſas colunt ornamenta liberaliſsimè effundas:ut iam quemadmodum Homericus ille Agamemnon confidebat ſi decem alij ſibi Neſtores adeſſent,fore ut breui Troiam capturus eſſet. Sic nos pro comperto habemus,ſi Itali populi non dicam decem (ut ille)ſed duos præterea Federicos haberent,breui futurum,ut uniuerſa Italia alteræ Athenæ futura ſit: ſed de cæteris alio loco. Non enim in hunc ſermonem hoc tempore uenimus, ut quenquam carpamus,ſed ut te ſic de literatis hominibus meritum, quàm maximis poſſumus laudibus proſequamur. Qui quamuis ſolus ex omnibus qui in imperio conſtituti ſunt, has partes tuearis: tamē ita latè patet tua in omnes literatos liberalitas,ut non pauciores ex ea,& Poëtæ,& Oratores,& omnium rerum ſcriptores, prouenturi ſint quàm ij fuerint, quos olim Nicolaus ille Quintus Pontifex Maximus, quem omnes uidimus, ſuis pulcherrimis muneribus,ac maximis præmijs prouocauit. Qui quidem tuo beneficio ad ſtudia excitati, & ſibi gloriam ſua doctrina,ſuaq; eloquentia uendicabunt,& te talem Muſarum patronum, etiam tunc cum multorum principum, qui & nunc uiuunt,& olim regnabunt, fama ſepulta iacebit, in æterna ſemperq; recenti memoria uiuum retinebunt. Verùm hæc quoniam omni luce clariora ſunt,longiùs proſequenda non cenſeo. Pręſertim cùm ipſa iam res poſtulet,ut diuinum doctiſsimi uiri Baptiſtæ ſermonem,ego quantum memoria repetere potero,ſuo ordine referam. Ille enim cùm benè manè,ad conſuetum locum ueniſſemus, & mira audiendi cupiditate inflammati,ab eius ore ſummo cum ſilentio penderemus,huiuſcemodi principio, diſputationem exorſus eſt. Cùm eius poetæ mentem tibi Laurenti, aperiri cupias,qui uel ex omnibus regionibus,quarum habitatores hiſtoria cognoſcantur,uel ex omnibus ſæculis, quæ ad noſtram uſq; memoriam, ſcriptorum beneficio peruenerint, ſi non primus: primò tamen par æqualiſq; exiſtat, non poſſum meo orationis ingreſſu, tantæ rei magnitudine non penitùs perturbari. Nemo modò mediocri ſit doctrina imbutus,hunc uirum ui ac copia dicendi, ipſam(ut ita loquar)eloquentiam ſuperare unquam dubitauit. Nam cùm tres in dictione, ſiue figuræ ſint,ſiue characteres,in quorum uno ſi quis excelluerit,maximam ſit gloriam adeptus: quis non uidet,non ſolùm in ſingulis ſuis uoluminibus ſingulos adimpleſſe. Verùm paucis ſæpe uerſibus ita omnes confudiſſe, ac permiſcuiſſe, ut miro quodam temperamento,ueluti ſi diuerſæ uoces concentum ſuauiſsimum conficiant,incredibilem auribus uoluptatem pariat? Ex quatuor autem dicendi generibus: ita opus contexit,ut neq; ocio copia,neq; negotio breuitas deſit. Videbis quædam ſua ſiccitate atq; ariditate placere: quædam uerò ueluti floſculis illuſtrata atq; diſtincta delectare. Sunt deniq; cuncta eo artificio conſtructa, ut unde omnia, ad omne elocutionis genus exempla potius quàm hinc ſumas, ſcriptum nullum inuenias. Adde ad hæc,cognitionem hiſtoriarum. Adde quàm diligētiſsimus antiquitatis(& non modò noſtrarum rerum, ſed & Græcarum,& omnium nationum)inueſtigator extiterit, quàm priſcorum uerborū obſeruantiſsimus fuerit,quàm eleganter quædam noua ex ſe formauerit, quàm propriè omnium uim tenuerit. Prætereo ius Ciuile, omitto ius Pontificium: Nihil dico de iure Augurum, quæ omnia ita tenuit,ut non ab alijs accepiſſe,ſed ipſe conſtituiſſe uideatur. Hæc igitur & eorum ſimilia ſi à me tibi explicanda peteres, ac ut ſingulos in eo Poëta locos, diligentiùs aperirē contenderes,& operoſum ſimul & difficile mihi negocium imponeres. Quis enim illa pulcherrima excellentiſsimaq;,ac ſummo artificio recondita non iudicet? ſed ſunt tamē à multis iiſdemq; doctis uiris patefacta. Quòd autem peris, id & multò diuinius eſt, & magis in obſcuro latet,& à nullo (quod ego quidem ſciam) hactenus ſua ſerie patefactū quòd neq; Grammaticus, neq; Rhetor nouerit, ſed ſi ex intimis Philoſophiæ arcanis eruendum. Vis enim noſſe quid per ſua illa ænigmata de Aeneæ erroribus, deq; eius hominis in Italiam profectione, ſibi Maro uoluerit. Quanquam ſunt nonnulli, qui cum ea (quæ paulò antè dicebam) pro maximis admirentur, atque in ipſis ſummam abſolutamq; poetæ laudem contineri putent,nihil maius in eo Vate ſuſpicentur. Quos tamen ſi roges, quid ſibi in ea re Virgilius perficere uoluerit, Homerum imitandum ſibi propoſuiſſe affirmabunt: Addentq; neq; ingenium,neq; doctrinam,quò minus id præſtare

DD 3 poſſet,

posset, sibi defuisse, quod nobis cùm dederint, succumbant penitùs necesse est. Habemus enim (ut Grammaticorum infinitam penè turbam omittam) multos eosdemq; grauissimos philosophos, qui Homerum omnem Aegyptiorum doctrinam hausisse, eamque, more illorum uarijs figmentis adumbrasse contendant. Qua in sententia, nisi Aristoteles fuisset, nunquam Homericarum ambiguitatum libros sex scripsisset. Nam quid Basilius (& doctrinæ magnitudine, & morum sanctitate, magnus cognominatus) de homine sentiat, facilè est iudicare, qui totam Homeri poësim laudem uirtutis continere dixit: secutus, ut puto, Anaxagoram Clazomenium, qui quidem idem de hoc Poëta affirmauit. Archesilaus uerò mediæ academiæ inuentor, tantum Homero tribuit, ut nunquã se in lectum receperit, quin prius aliquid ex eo legerit: sed & in lucem, se ad Amasium ire dicebat, quò sibi eius legendi maior copia daretur. Verùm quid reliquos nunc colligam, cùm unius Platonis testimonio, nihil sit quod probari nõ posit. Is igitur in eo uolumine, quod de summo bono scripsit, omnes artes, siue diuinæ, siue humanæ illæ sint, in unum Homeri poëma, ueluti in proprium receptaculum confluxisse affirmat. Quamobrem animaduertens Maro, doctrinam huius hominis, ex Aegyptiorum sacerdotum fontibus haustam simillimam cum Platonicis, quorũ studiosissimus fuit, rationem habere, eam usque adeò admiratus est, ut idem in suo Aenea efficere uoluerit, quod ille antea in Vlysse finxerat. Quapropter pulcherrimis poëticisque figmentis, eùm nobis uirum informauit, qui plurimis ac maximis uitijs paulatim expiatus, ac deinceps miris uirtutibus illustratus, id quod summum homini bonum est: quodq;, nisi sapiens, nullus assequi potest, tamen assequeretur. Verùm cùm illud in rerum diuinarum speculatione consistere à Platone didicisset, simul & illud didicit, eò antea minimè perueniri posse, quam animi nostri uirtutibus illis, quæ de uita & moribus sunt expiati, penitùs addantur. Cùm Socrates ipse purum impuro attingere fas esse neget. Quapropter non solùm fines bonorum nobis mirificè expressit. Verumetiam, qua uia, quáue ratione, eò euadere tandem homini liceat demonstrauit. Ne qua pars eius Philosophiæ, quam Græci Ethicen, nos de uita & moribus nominamus, prætermitteretur. In ea enim nos nihil aliud quærimus, nisi primùm bonorum malorumq; fines: deinde officia: quibus ueluti uia quadam ad eos deducamur. Laboriosum omnino negocium, atque omni difficultate plenum, diuinum tamen, quo uno fœlix simul atque sapiens homo efficiatur, Deoq; iungatur. Soli enim sapienti fas est usque adeò Deo coniungi, ut nihil quod separet, intercedere posit. Deus enim ueritas est. Quis autem nesciat, qui uerum mente non pertingat, eum sapientem esse minimè posse. Nos autem cùm quatuor sint, quæ in scriptoris mente aperienda inuestigemus, in rem nostram futurum puto, ut certos iam terminos circumscribamus, quos in poëta interpretando egredi non liceat. Est igitur, cùm id quod sit gestum quærimus, quam historiam appellant, ut cùm legimus apud Maronem:

Haud procul inde, citæ Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant.——

Quærimus itidem non quid gestum sit, sed qua ratione gestum sit, ut est illud:

——at tu dictis Albane maneres.

Nam eo loco demonstrat, propterea discerptum à quadrigis esse Albanorum regem, quoniam ille in fide non mansisset: hanc Græci Ethymologiam dicunt. Quærimus & tertio in loco, an ea quæ dicantur pugnantia inter se sint? Alibi enim dicit Christus: Patrem se maiorem esse. Alibi, ego & Pater idem sumus. Quapropter cùm ita interpretamur hæc ut minimè inter se dissidere ostendamus, Analogiam sequimur. Interpretamur postremò aliquid per allegoriam, quod tunc fit, cùm non quæ uerba significant intelligimus: sed quiddam aliud sub figura obscuratum. Scribunt poëtæ: Amphyonis lyra motos esse lapides, ut sua sponte in Thebanorum mœnium structuram coirent, per quod figmentum, quid aliud intelligimus, nisi sapientissimi uiri eloquentia effectum esse, ut Boetij populi, qui hactenus ad omnem rationem, ueluti lapides stupidi, & aduersus omnem humanitatem durissimi existerent, è syluis ac lustris, in ciuitatem uenirẽt, ac postremò legibus, quæ ad communem usum latæ essent, ultrò sese subijcerent. Nos igitur reliqua tria genera hoc tempore omittemus, atque in ipsa sola allegoria uersabimur, ut quid per Troiam, quid per Aeneam, quid per Italiam, reliquaq; huiusmodi sibi uelit, uideamus. Troiæ igitur oritur Aeneas, per quam urbem rectè, ut puto, primam hominis ætatem intelligimus, in qua cùm ratio adhuc omnis consopita sit, solus sensus regnat. Atq; ipsi mortales, quia ea ætate sapientiam ne suspicantur quidem, ea sola sibi proponunt, quæ philosophi prima naturæ appellant. Nam cùm omne animal sibi à natura commẽdatum sit, in primis seipsum diligit, deinde omnes corporis partes ita integras, ualidasq; habere cupit, ut usui simul & pulchritudini sibi sint. Maximè autem uoluptatibus demulcetur, & quamuis animum se simul corpusq; esse intelligat. Atq; utrumq; saluum

saluum esse cupiat, tamen in ijs quæ in animo expetenda sunt, quoniam nondum planè illa cognoscit, minus laborat. Ea autem quæ corpori corporeisque uoluptatibus condu cunt, anxiè expetit. Sunt enim sibi ab ipso ortu iam notissima. Quapropter cùm in hac ætate naturæ, ui potius trahamur, quàm nostrarum actionum domini esse ualeamus, uel minimum, uel omnino nullum uirtuti uitioque locum relinquimus. Cùm quæ agimus, ea nec uoluntaria sint, nec cum delectu aliquo fiant. Itaque in puero uirtutem esse nemo dicet. Verùm ubi iam progressu ætatis, rationis lumine aliquo illustrari incipit mens nostra, tum demum tantum in nobis consilij apparet: ut à prauis recta discernere ualeamus. Est enim iam ad illud Pythagoricæ literæ biuium peruentum, & iam uitæ nescius error (ut est apud Persium)

Deduxit trepidas ramosa in compita mentes.

Vnde cùm discesserimus, necesse est, ut uel rectà pergamus, uel in sinistra deflectamus. Nam quæ deinceps agimus, quoniam certa quadam ratione agimus, si recta fuerint uirtuti, si contrà uitio adscribunt. Troiæ igitur & Aeneas simul & Paris aluntur. Verùm alter quoniam Venerem Palladi: id est, uirtuti, uoluptatē anteponit, necesse est ut unà cùm Troia pereat. Alter autem duce matre Venere se ab omni incendio explicat. Quod quid aliud intelligamus, nisi eos qui magno amore inflammati, ad ueri cognitionem impelluntur, omnia facilè consequi posse. Quapropter Venerem, diuinum amorem rectè interpretabimur. Sed tu Laurenti nescio quid iam diu uelle dicere uideris. Cupio quidem inquit LAVRENTIVS, ni uerear, perpetuum tuæ disputationis filum interrumpere. Imò potius isto modo inquit BAPTISTA. Nam cùm uniuersus hic sermo, non ad ostentandum ingenium, neque ad gloriam comparandam, à nobis institutus sit: Sed ut honestissimæ uoluntati tuæ obtemperem. Et si quid in me doctrinæ est, id libenter effundam, interroga, interpella, obijce, confuta pro arbitrio tuo. Hac enim uia, id quod quærimus uerum, dilucidius apparebit. Vtar quod mihi permittis, arbitrio inquit LAVRENTIVS. Verùm id non tui confutandi, sed mei erudiendi causa. Miror igitur: cur tu Venerem amorem interpreteris, eum præsertim amorem, qui non modò castus, uerum etiam diuinus sit. Ego enim Venerem non solùm apud poëtas, sed etiam apud reliquos scriptores, ita sumptam uideo. Vt per eam non nisi maris fœminæq; coniunctionem significare uelint. hinc illud Terentianum:

Sine Cerere & Baccho Venerem frigescere.

Et ipse in Bucolicis:

Parta meæ Veneri sunt munera. ——

Quapropter si Venerem pro huiuscemodi coniunctione ponas, quæ hactenus dixisti, ea omnia inter se pugnare uidebuntur. Sed est & aliud, quòd nisi tu mihi perspicuum reddas, ego minimè explicare ualeam. Qui enim fit, ut cùm duo sint uiri, Aeneas atq; Paris. Alter quoniam Palladi Venerem præponat, necesse sit, ut unà cum Troia pereat. Alter uerò, quoniam præcipienti Veneri obtemperet, omne periculum incolumis euadat. Ego enim non uideo, cur si bona sit Venus, Paridi noceat, si mala, prosit Aeneæ? Quæ quidem dum cogito, in eorum potius sententiam labor, qui rem omnem ad eam stellā, quæ hoc nomine appelletur, & ad ipsam historiam referunt. Putant enim (quod te non fugit) qua hora à Troia Italiam uersus proficisceretur Aeneas. Libræ signum (quod domicilium Veneris est) ad nostrum hoc hæmisphærium ascendisse. Ipsam autem Venerem in medio cœlo Ioui fuisse coniunctam. Quibus omnibus portendebatur felicitas illi, regnumque per mulierem peruenturum. Iouem enim regnis præesse, non modò Homerus significat. Qui reges διοτρεφεῖς, id enim est, à Ioue nutritos scribit, sed & Mathematici idem dicunt. Salutare enim omnino sydus est, quoniam inter Saturni frigus, & Martis ardorem collocatum, optimo temperamēto sit, & propterea cunctis euentibus prosperum. Nam cùm uitam nostram præcipuè Sol & Luna gubernet, idcirco Iupiter omnium nobis saluberrimus est, quia Soli per omnes numeros, Lunæ autem per plurimos coniunctus est. Referunt etiam in initio mundanæ fabricæ, Iouem in Ariete domicilio tunc ascendente fuisse. Voluit illum inducere leges, castitatem, misericordiam in egenos & calamitate oppressos. Veridicos homines facit, & uerè amicos sine fraude, sine dolo, Saturni sæuitiam frangit, & quæcunque ille mala infert, hic aut tollit, aut minuit. Quapropter scitè Persius: *Saturnumq; grauem nostro Ioue frangimus unà.*

Deniq; si in alicuius ortu se bene habeat, eū illū hominē fortunatū reddit. Minimè hęc displicent, inquit BAPTISTA. Sūt enim ex summa doctrina eruta, & historiæ uehemēter accommodata. Verùm cùm omnis nostra disputatio nullam historię rationem habeat: sed eam quam totiens Gręco uerbo, allegoriam nomino, exprimere cōetur. Non uideo cur ea, quam adhibui, interpretatio, iure admitti non possit. Si enim ijs omissis, quę de Aenea, deq; cæteris Troianis prisci scriptores tradidēre, pro arbitrio licuisset Poetæ

non modò fingere, sed & peruertere, & addere & subtrahere. Si deniq; (nulla historię ratione habita) id solum tentaret, quo pacto per Aeneam eum nobis uirum informaret. Qui tandem sapiens beatusque esset futurus, non Venerem fortasse: sed Cupidinem, aliudúe numen posuisset. Sed cùm ita poëticum figmentum prosequi instituisset, ut tamen ab historia non discederet. Cùm Aeneæ matrem fuisse, & exilij ducem nauiganti filio se præstitisse Venerem legisset, fuit ex ijs quæ aderant res perficienda, non autem nomina fingenda. Hoc enim plus negocij Poëtæ est, quàm reliquis, qui alio figmento rem obscurare uolunt. Illi enim ab omni historia soluti, pro arbitrio ea comminiscuntur, quæ magis rei suæ promendæ quadrent. Quod ut planius teneas, unùm de multis (exempli causa) proponendùm censeo. Placuit illi primo huius fabulæ auctori ostendere, quæ in tempore ex materia gignuntur, ea omnia in interitum cadere, quatuor duntaxat elementis exceptis, quæ principia sunt omnibus rebus generandis. Duos igitur commentus est deos, Saturnum atq; Opim, & illum temporis symbolum obtinere uoluit, quod Græcum nomen indicat. Cronos enim qui Saturnus est, ab eo subtracta aspiratione deducitur, quem ipsi Chronon appellant: at quis nesciat tempus Græcè Chronon dici? Per Saturnum igitur tempus, per Opim siue Rheam terram intelligit. Addit deinde Saturnum omnes (quos de Rhea suscepisset) filios uorasse, præter Iouem, Iunonem, Neptunum, & Plutonem. Qua fabula exprimit, omnia quæ ex materia sunt, præter ipsa quatuor elementa, tempore conteri, atq; in interitum deduci. Quorsum igitur hæc? ne reliquum fabulæ prosequar: Nempe ut intelligas licuisse huic homini, pro arbitrio quæcunque uolebat fingere, ut quod de rerum procreatione sentiebat, commodè exprimeret, cùm nihil aliud præter Physices particulam sibi proposuisset. Maronis autem longè alia ratio est, qui cùm Aeneæ res in laudem Augusti exornandas, & librum ipsum omnibus poëticis luminibus illustrandum sibi sumpsisset: Non ijs quæ ipse suo ingenio eligeret, sed ijs qui historia porrigit, hanc supremam ingenij sui laudem comparat. Mirus profectò uir, qui non ex optatis, sed ex datis ita opus intexat, ut cùm historiam minimè deserat, per eam tamen incredibili integumento humanam felicitatem exprimat. Habes (ut opinor) qua ratione Venerem, pro diuino amore ponere coactus sit. Quòd ita tamen rectè procedit, ut nisi ab iniquis repræhendi non possit. Videmus enim Platonem, in eo sermone quèm Phædrum nominat Aphroditen, quam nos Venerem nuncupamus, non lasciuo solùm, sed & diuino amori præesse. Verùm quam Venerem Platonicus poeta, Aeneę matrem esse uoluerit, facilè intelligemus, si quædam paulò altius ex ipso Platone repetamus. Pausanias igitur in Symposio duas Veneres commemorat, alteram cœlestem, uulgarem alteram. Primam autem cœlo natam refert, cui nulla mater sit, quod cùm fingit, eam intelligentiam significat. Quæ in angeli mente posita amore ingenito, ad Dei pulchritudinem intelligendam rapitur, quam quoniam procul ab omni materiæ consortio sit, sine matre productam dicit. Secundam uerò Venerem, mundi animæ tribuit, ita ut patre Ioue, matre uerò Dione eam natam scribat. Manat enim ab ea ui, quæ in anima mundi est, & uim creat, quæ inferiora hæc omnia gignat, & mundi syluam subeat. Vtraq; igitur sibi ingenito amore rapitur, cœlestis illa ad Dei pulchritudinem intuendam. Hæc uerò ut eandem pulchritudinem è sylua conformet. Sed hæc parum ad rem. Animus autem noster, cùm & ipse similes quasdam uires habeat intelligendi atq; gignendi, duas itidem Veneres habere dicitur, quas gemini comitentur Cupidines. Cùm enim corporea pulchritudo oculis nostris obijcitur, mens nostra, quæ prima Venus est, eam (non quia corporea sit, sed quia simulacrum diuini decori) admiratur, atque diligit, ea quæ ueluti uia quadam ad cœlos effertur. Gignendi autem uis, quæ secunda Venus est, formam gignere huic similem concupiscit. Quapropter uterq; amor iure dicitur, ut alter contemplandæ, alter gignendæ pulchritudinis desiderium sit. Nemo igitur, nisi totius rationis expers sit, duos istos amores damnare audebit, cùm uterq; humanæ naturæ necessarius sit. Neq; enim diu esse mortalium genus sine sobolis propagatione, neq; rursus benè esse sine ueri inuestigatione poterit. Præstantiori igitur illa Venere duce in Italiam peruenire potuit Aeneas. At dices cur hæc secunda si bona est, Paridi nocuit? quia illa malè usus est. Vir enim gignēdi auidior quàm recta ratio dictet, & in ea re plusquam oportet occupatus, in solis corporeis uoluptatibus mergitur. Quo fit ut & primá quæ ad summum bonum ducit omninò deserat, & secunda pessimè abutatur. Proptereaq; in omnes animi perturbationes incidat, ueritateq; desperata, miserq; effectus in omnem indignitatem descendat. Est, ut dixi, diuinus amor (si Platoni credimus) desiderium redeundi à corporea pulchritudine, ad diuinam cōtemplandam. Non tamen cùm diuinam desideramus, eam quæ oculis percipitur contemnimus. Nam qui aliquid appetit, hūc illius quoq; rei, quam appetit, imagine delectari necesse est. Verùm sunt quidam ita hebeti ingenio, ut mentem à sensibus nullo modo seuocare possint: hi ueram pulchritudinem non norunt. Huiuscemodi igitur amor adulterinus est, & à uero degene-

degenerans, quem lasciuia ac procacitas semper comitatur, quem diffiniunt cupidinem eius uoluptatis, quę ex corporea forma percipitur. Recteq; dicunt eum ardorem animi, in suo corpore mortui in alieno uiuentis: quod secutus Poëta quidam dixit.

* * *

¶ Plato uerò ait, illum natum ab humanis morbis sollicitudineq; plenum. At quis non uideat illum neq; consilium in se, neq; modum ullum habere? Inesseq; in eo iniurias, suspiciones, ac reliquas illas omnes pestes, quas fidelis seruus Terentiano Phedriæ prudenter ostendit. Habes ut puto duplicem amorem, uerum illum & diuinum: de quo paulò antè dicebam, & hunc falsum & adulterinum, & qui uero amori talis sit, qualem aut amico adulatorem, aut medico coquum esse uidemus: cui quidem cùm se totum dedidisset Paris, unà cum Troia perijt. Aeneas autem cœlesti illo duce, paulatim ex Troiano incendio: id est, ex corporearum uoluptatum ardore, se expediens. Si non recta nauigatione (id enim humanæ conditioni, aut nunquam, aut rarò conceditur, ut eodem tempore & stultitiam exuat, & sapiens efficiatur) tamen post multos errores, in Italiam ad ueram sapientiam peruenit. Quam quidem nauigationem, cùm sudoris laborisq; plenissima sit, nemo unquam nisi summo illius amore incensus, difficultatem omnem perferre paratus sit, penitus perficiet. Amor enim uerus (ut apud eundem Platonem ostendit Eriximachi oratio) omnium naturalium rerum creator est atq; seruator. Eo enim similia omnia ad ea quæ sibi similia sunt, perenni concordia trahuntur. Est itidem omnium maximarum artium magister. Nemo enim aut artem inuenit, aut ab alio inuentam addiscit, nisi inuestigationis oblectatio & discendi cupido incitet. Quam quidem rem, si non apertè ostendit: obscurius tamen (ut poëtarum mos est) significat noster Virgilius. Cùm enim in Georgicis se ueri cognitionem, reliquis rebus præponere dicat, difficultatem ipsam summa amoris ui superaturum, his uerbis demonstrat:

Locus est apud Euripidem, nisi fallor.

Me vero primum dulces ante omnia Musæ;
Quarum sacra fero ingenti percussus amore *Accipiant.*

Ingenti ergo amore labores summos, qui in sacris Musarum: id est, in rerum cognitione subeundi sunt, se laturum affirmat. Diuinus enim amor, nil aliud meditatur, nil molitur, nulla alia in re laborat, nihil tentat, nihil nititur, nisi ut iam corporeæ pulchritudinis aspectu concitus, ad diuinam nos pulchritudinem rapiat. Dum enim corporeis tenebris demersi sunt animi nostri, diuina non recognoscunt, nisi umbris & simulachris quibusdam quæ sese nostris sensibus obijciunt. Quam quidem rem non solùm expresserunt prisci ex Græcia Philosophi, in quibus Pythagoram, Empedoclem, Heraclitum: sed longè antè Platonem enumerare possum, sed & Christiani ab eadem sententia minimè discedunt. Nam & Paulus, & qui Pauli auditor fuit Dionysius Ariopagita, cœlestia ac diuina, quæ in sensus non cadunt, per ea quæ sensibus percipiuntur cerni uolunt. Hęc est igitur illa uera Venus, quæ mentem nostram ad diuina erigit, qua matre quis nesciat natum Aeneam nomen, ab e quod est ænos: id est, à laude deductum. Virum enim ad omnia magna & excelsa natum, quis non summis laudibus prosequatur? Verùm & ipse à uoluntate delinitus, circa Troiæ defensionem laborat. Troiam enim prima naturæ, in quibus uoluptates corporeæ plurimum uigent, interpretari licet. Prima enim ætate, cū ipsa ratio nondum se excitare, & suas uires explicare posit, etiam qui magni atq; admirandi uiri futuri sunt, uoluptate demulcentur. Et prima naturæ ueluti summa admirantur. Et quoniam diuina quæ sint, non nouerunt, beatissimā eam uitam putant, per quam uoluptate frui liceat. Hi igitur quid summum bonum sit, nondum compertum habent; uerùm cum illius acquirendi summo ardore inflammentur, paulatim hæc omnia, quæ dixi, prima naturæ caduca momentaneaq; esse animaduertunt. Habet enim hanc uim uerus amor: ut paulò antè dixi, ut mentem uehementer exacuat, magisterq; illi rerum inueniendarum paulatim sit, ut nihil eam latere posit. Quapropter egregiè illud:

——quis fallere poßit amantem.

Deinde cùm nihil difficile putet, modò re amata potiatur, omnes labores tolerat, omnes difficultates superat. Hæc est Venus illa non uulgaris, quæ materiæ admixta, uim habet gignendi: sed illa cœlestis ab omni materia remota, quæ à mēte nostra est, ipsamq; mentem excitat, & lucem illi suam nobis hactenus incognitam in nocte. Id enim est in nostra inscitia ostendit, seq; deam fatetur. Se enim indicans, suam diuinitatem demonstrat, admonetq; non posse seruari Troiam: id est, originem corporis, quæ necesse est ut pereat. Hæc eadem ostendit uoluptates corporeas, non solùm ab ipsa Lacena: id est, à seipsis: ut in hesterna disputatione diximus, corrumpi, sed ab Iunone, à Pallade atq; à cęteris dijs. Nam deos Troiam populari quis ignoret? Diuina enim omnia uoluptatibus aduersantur, sed in primis Pallas. Hæc enim sapientiæ symbolum obtinet. Sapientia autem non solùm uoluptates cōtemnit: uerumetiam summopere exhorret. Neq; est quod de Iunone quisquam dubitet, quæ quamuis regnorum dea habeatur, proptereaq; in hęc

caduca ac mortalia magis propensa uideatur. Tamen cùm homines imperandi cupiditate, nullum laborem perferre recusent, omnibus uoluptatibus bellum indicunt, modò eò perueniãt, unde possint reliquis imperitare. Deos autem minimè uidet Aeneas, dum pro uoluptate pugnat. Nubium enim tenebris omnis ei prospectus eripitur. Sunt enim animi nostri ita à Deo creati, ut suapte natura facilè omnem ueritatem consequantur. Sed à materia corporea, quam Philosophi syluam appellant, omnia nobis mala proueniunt. Illa enim tardat, hebetat, atq; perturbat mentes nostras, atq; tenebris obscurat. Si enim ex inscitia omnia uitia proueniunt: Quapropter & Chrysippus, & reliqui Stoici perturbationes omnes à falsis opinionibus oriri dicunt. Quod tamen longè antè senserat Mercurius ille, quem Græci ob ingenij diuinitatem Trimaximum appellant. Si igitur omnia uitia ex inscitia proueniunt. Inscitia autem ex corporis caligine est (ut Plato putat) erunt omnia uitia à corpore. Quam causam præcipuam fuisse dixerim: ut is quem paulò antè nominaui, Mercurius syluam malignitatem appellet, sed de sylua commodior disputandi locus paulò pòst dabitur. Pugnat igitur Aeneas, pro uita uoluptuosa, illaq; demersus Deos uidere nequit. Verùm cùm in huiuscemodi miseria, non desit amor ueri inuestigandi, ualet ipse amor mentem excitare, ut se colligens tenebras discutiat, & uideat quibus numinibus Troia euertatur. Duceq; eodem amore, per medias flammas atq; hostes iter tutum arripit. Et profectò uolenti ad res arduas proficisci, hinc mira quędam uoluptatum, quæ deserendæ sunt, cupiditas: ueluti flamma quædam, illinc laborũ difficultatumq; terror, qui aduersus honestatem assiduò pugnet, sese opponunt. Quę omnia ducente Venere Aeneæ cedunt. Nam nisi amor absit, neq; tam blandas uoluptates contemnere, neq; tam duras difficultates superare possemus. Venit igitur domum, ut familiam omnem componat, atq; inde ex urbe proficiscatur. Redit enim in seipsum animus, omnesq; suas uires, atq; uirtutes (quæ uariæ sunt) ad profectionem. Id enim est ad ueri cognitionem, quam Troiæ nunquam assequeretur, suo ordine componit, omniaq; sibi ex uoto succederent, si pater filium sequi uelit. Verùm negat Anchises se ex Troia discessurum. Hoc uerò quid sibi uelit si me roges, ego sic puto. Aeneas huiuscemodi parentibus natus est, ut Venus dea: Anchises mortalis sit. Homo enim ex animo qui immortalis diuinusq; est, & ex corpore mortali, & citò in interitum casuro constat. Mens igitur originem suam semper suscipit, ad eamq; redire cupiens Troiam auidissimè deserit. Sensus autem, qui à corpore sunt, corporea incorporeis præponunt. Hinc igitur assiduum atroxq; certamen illud exoritur, Spiritus aduersus carnem, ut nostri dicunt. Cùm mens totum hominem ad diuina trahere conetur, & sensus in potestatem redigere, & sibi obtemperantes reddere cupiat. Contrà uerò sensus, fœculento elementorum potu ebrij, & lethea obliuione grauati, nihil nisi caducum & terrenũ cupiunt. Anchises igitur: id est, terrenus pater, & ea quæ à Christianis, uerbo parum trito, sensualitas appellatur, Troiam se deserturum negat. Mauult enim perire sensus, quàm uoluptate priuari. Mox tamen cùm filium, omnemq; domum: id est, totum hominem periturum audiat. Cumq; cœlestibus monstris meliora moneatur, mutat sententiam, ab Aeneaque sublatus exportatur. Mollissima enim hæc atq; eneruata animi pars, ad summũ bonum nunquam fert, sed ipsa potius fertur. Hæc de Anchise. Aeneas autem cùm iam incendij, ac morumq; pericula euasisset, atq; incolumis urbem esset egressus, ingentem comitum affluxisse nouorum inuenit admirans numerum, qui quidem undiq; conuenerant animis opibusq; parati. In quascunq; uelit pelago deducere terras, rectè quidem. Nam cùm tandem è seruitio incendioq; uoluptatum sumus liberati. Estq; iam animus rectiueriq; inueniendi auidus, tum plurimæ animorum uires, quæ hactenus ignauia torpebant, uehementer excitantur, & benè institutam mentem (quocunq; uocauerit) sequũtur. Quo quidem tempore (ne à recto itinere omnino aberraret) Aeneas:

Iam iugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatq; diem. ——

Est enim Lucifer Veneris sydus, quod, ut Solem Lunamq; omittam, omnium quinq; stellarum (quas nostri erratiles, Græci Planetas uocitant) lucidissimum sit. Zodiacum autem octo ac quadraginta diebus, supra trecentos perficit, nũquam à Sole longius sex & quadraginta unius signi partibus discedens. Verùm quoniam modò præcedit, modò subsequitur, Solem non eadem stellam, sed duas esse Prisci crediderunt. Primum autem Pythagoram extitisse ferunt: qui in eo apud Græcos uerum deprehenderit. Cùm igitur Solem præuenit, Lucifer dicitur: Vesperus autem cùm subsequitur. Rectè autem Lucifer præuius Soli est: Stella enim Veneris. Is enim amor est ueri inueniendi, ei exoritur, qui iam uitam uoluptati obnoxiam deserit, ducitq; diem. Nam rationem excitat talis amor, cuius luce illustrati, uerum nosse ualeamus. Apparet autem ex Ida monte: id est, ex pulchritudine. Idos enim apud Græcos formam significat. Amor autem apud Platonem, pulchritudinis desiderium diffinitur. Quapropter in ipso pudor nos à turpibus

auocat,

auocat, cupiditas uerò excellendi, ad quæq; honesta rapit.

Fertur igitur Aeneas, duce matre, exul in altum,
Incertus quò fata ferant vbi sistere detur.

Quæ omnia, non sine summa sapientia, à Poëta ponuntur. Facilè enim cognoscit Troiam relinquendam, & summi boni principatum, uoluptati minimè esse tradendum. In qua autem re summum bonum consistat, nondum cognoscit. Iure igitur exul appellatur. Nam ab eo quòd habuit eiectus est, neque dum id quod ueluti proprium possideat inuenit. Mari autem fertur, quia animi nostri quocunque moueantur, nulla alia re nisi appetitu mouentur, qui quam similis mari sit, paulò pòst aperiam, si pauca prius de appetitu dixero. Est igitur sensus & uis quædam in animis nostris, quam cogitandi nominant, cui bonorum malorumq; iudicium à natura demandatum est. Nonnunquam autem ita iudicat huiuscemodi uis, ut nihil præter sensus respiciens, & ueluti illorum illecebris attracta, & uoluptatis oblato præmio corrupta, quod pecudis bonum est, ipsa hominis bonum decernat. Si autem eadem cogitandi uis salutari rationis lumine illustretur, & eius norma dirigatur, non id bonum esse iudicat, quo sensus demulcetur, sed quod recta dictat ratio, quod uerum simplexq; bonum, cui sit neq; interire, neq; corrumpi possit. Cùm igitur huiuscemodi uis, hoc bonum, illud uerò malum esse decreuerit, excitatur in nobis alia quædam uis, quæ ad bonum asciscendum, malumq; declinandum insurgat. Hunc autem appetitum omnes appellant. Sed & eum duplicem esse oportet, alterum qui ab eo iudicio, quod solus sensus facit, semper pendeat, nihilq; cum ratione experiat: alterum qui nihil omninò sequatur, nisi quod ratio prius præceperit. Primum illũ libidinem, hunc secundum uoluntatem nuncupamus. Quapropter erit appetitus quo animi hominum ad bonum asciscendum, malumque declinandum moueantur, rectus quidem si à ratione, contrà si à sensu. Quapropter pulcherrimo ænigmate diuinus Plato cùm animum nostrum ueluti currum posuisset aurigam, illi duosq; equos adiungit. Nam ueluti equis currus trahitur, sic animus ab appetitu ducitur. Ferunt autem equi non suo arbitrio, sed imperio aurigæ à quo reguntur. Eodem pacto appetitus nihil ex se agendum decernit, sed quod iam ab alia ui decretum est sequitur. Quàre autem equorum alterum album pulcherrimumq; atque honoris cupidum, & qui non minis, uique, sed cohortatione rationeque regatur. Alterum nigrum, inglorium & contumacem finxerit, ex ijs quæ paulò antè à me de duplici appetitu dicebantur perspicuum est. Expressit enim per bonum rationalem, per malum uerò irrationalem appetitum, quo animus fertur. Atq; hæc de appetitu, quem quidem mari simillimum esse quis negauerit? Videmus enim mare, si nullis uentis uerberetur, sedatum tranquillumq; perdurare. Sin autem diuersis tundatur uentis, in grauissimas turbulentissimasque tempestates insurgit. Sed hæc eadem in appetitu depræhendas. Fac illum uacare à perturbationibus, nihil nisi rectè appetet. Fac rursus illis uehementer uexari, quos iam fluctus, quasúe procellas intuebere? Quaprópter illud elegantissimè, uarioq; irarum fluctuat æstu. Illud autem tibi fortasse occurret, quod non benè ijs, quæ diximus, cohærere uideatur. Nam si rationali appetitu fertur Aeneas, si iam uitam uoluptuosam damnauit, unde nunc illud: quòd patriæ littora lachrymans portumq; relinquit. Quod enim odisse iam cœperimus, id non lachrymantes, sed læti fugere solemus. Sed uoluit Virgilius, primùm à uoluptate ad uirtutẽ discessum demonstrare. In quo cùm temperati nondum, sed continentes simus, agimus illud quidem, sed cùm diu uoluptati assueti, illius illecebris demulceamur, non nisi ægrè ab ea diuellimur. Imitemurq; senes Troianos, qui cum Helena, ut Græcorum Troianorumq; certamen spectaret, mœnia cõscendissent, admirabantur cum stupore mulieris pulchritudinem, eaq; uehementer delectabantur. Verùm tantorum malorum illam causam esse animaduertentes, abeat dicebant potius Helena, quàm propter illam pereat Troia. Quod ut planius intelligas. Quemadmodum fortitudo uirtus est qua dura omnia, atq; aspera inuicto animo ferimus, sic temperantia aduersus uoluptates armamur. In qua quoniam iam habitum contraximus, sine ulla difficultate aut molestia negocium conficimus. Quòd si habitus nondum contractus sit, & tamen illud idem efficere tentamus, tandemq; efficimus, finitimum quoddam, & uirtuti proximum nanciscimur, ut nondum temperantes effecti, tamen abstineamus, quamuis ægrè & non sine lucta, quæ continentia dicitur, in qua si diu exerceamur, paulatim temperantiam acquirimus, fitq; uirtus id, quod hactenus uirtus nó erat, sed ingressus ad uirtutem. Hoc igitur interest, inter temperantiam & continentiam. Nam quamuis utraq; idem præstet, continens tamen eò deterior est, quia cum dolore abstinet, nec est satis firmus aduersus uoluptates: temperans uerò bene uolens lætusq; abstinet. Quòd si itidem de incõtinente, intemperanteq; inuestiges, facilè est uidere, quantò à temperantia continentia superatur, tantò incontinente ipsum intemperantem pernitiosiorem esse. Incontinens enim quia nondum in uitij habitu est, rationem discernit principiumq; tenet, pugnatq; aduersus ma-

sus malum, sed tandem magnitudine cupiditatis, & sui animi imbecillitate uictus, ueluti captiuus in seruitutem rapitur. Verùm ut quæ uerbis adumbro, ea exemplo expressiora reddantur. Dicimus continentem à principio fuisse Didonem, quæ quamuis Aeneæ amore teneretur, tamen adeò uiriliter repugnat ut mori malit, quàm pudorem uiolare. Incontinens autem paulò pôst redditur, cùm sororis oratione uicta pudorem soluit. Prius enim fortiuscula adhuc ita pugnabat ut uictrix euaderet. Deinde eneruata omnino pugnando succumbit. Pugnat enim incontinens, sed superatur. Intemperans autem in habitu uitij constitutus, omnem rationem amisit, neq; pugnat aduersus cupiditates, quin illis uolens gaudensq; obtemperat. Quippe in quo adeò deprauatum sit iudicium, ut quod malum sit, bonum esse dicat. Sed ut iam ad institutum redeamus, nondum temperantia munitus erat Aeneas. Nuper enim ea ratio in homine illuxerat, ut uoluptatum sordes intueri posset, neq; rursus temperans, aut incontinens. Non enim inde se expedisset, sed cùm hinc illecebræ uoluptatum traherent, illinc honesti uerique pulchritudo ad omnia excelsa eum erigeret, demulcebatur quidem à uoluptate, eamque sensibus suauissimam iudicabat, non poteratque non ægrè ab ea diuelli. Blanda enim adulatrix uoluptas est, uehementerque sensibus applaudit, ut etiam generosioris animi qui sunt illa capiantur. Ita enim suauiter nos irrepit, ut totos paulatim occupet. Surgit igitur contra Aeneas, & quamuis lachrymans, tamen littora Troiana relinquit, quoniam continens. Quòd si ueram temperantiam adeptus fuisset, non lachrymans, sed lætus relinquisset. Poëta enim non ipsum à principio sapientem fingit, & uera uirtute ornatum, sed eum qui à perturbationibus animum uendicare cupiens, se paulatim à uitijs redimat, & post uarios errores in Italiam: id est, ad ueram sapientiam perueniat. Nam quæ nos de continentia, deque incontinentia diximus, in quibus sensus pugnat & ratio, uicissimque uincunt ac uincuntur, eadem de reliquis uitijs uirtutibus intelligas, inter quas mediæ sunt affectiones, nullo adhuc habitu satis firmæ, sed quæ modò ad has, modò ad illas impellant: quis fortasse in uita ciuili, in qua quæ ad bonum tendunt, inchoata potius quàm perfecta reperias, nonnulli uirtutes nominarent, sed proficiscatur iam noster Aeneas, uerum quo tandem exul per altum feretur. Nempe in Thraciam regionem, patriæ finitimam, & terram Marti consecratam, in qua nuper Polymnistor hospitem suum Polydorum, ut auro potiretur, interemerat. Erit autem auaritiæ symbolum Thracia. Nam ipse paulò pôst:

——fuge littus auarum.

Verùm cùm duplex auaritiæ genus sit. Est enim auarus, & is qui inde rapit unde minimè conuenit, & is qui cui dandum est, ei minimè dat, primum illud genus per Thraciam exprimitur. Si enim in illa Mars colitur, quis nescit habendi cupiditate plurima à mortalibus bella geri. Sed neque Polymnistor hospitis interfector, & suorum bonorum raptor quicquàm, expresſius quàm auaritiam rapinasque denotabit. Cur igitur prima in Thraciam Aeneæ nauigatio est? Quia cum à uoluptate discessimus, atque nondum ueræ uirtutis habitum contraximus, facilè ex illa in aliam cupiditatem incidimus, insurgitque habendi libido. Beatissimam enim uitam multi se adeptos putant, si opibus maximisque diuitijs reliquos mortales superent, qua cupiditate inflammati, non dubitant, non modò nefaria, uerumetiam laboribus periculisque refertissima bella suscipere. Ingens profectò stultitia, & ab eo animo profecta, qui si uoluptates contempserit, nihil adhuc altum suscipere posſit. Habet enim auaritia pecuniæ studium, quam nemo unquam sapiens optauit. Nihil enim illa mobilius, nihil quod magis fortunæ temeritati subijciatur. Quapropter rectè Salustius, auaritiam ita malis uenenis imbutam dixit, ut animum corpusque uirile effœminet. Quandoquidem & ad omnem humilitatem, infimasque sordes descendere cogit, & in omnem crudelitatem pro re uilissima insurgere. Ipsa enim perfidiam periuriumq; edocet cor fraudibus, linguam mendacijs, manum uenenis ferroque, in aliorum pernitiem instruit. Apud eam quid sanctum esse potest? Cùm hospites quoque, quod Polydori exemplo docet Poëta, minimè incolumes sint. Neminem tamen mirari oportet, si Aeneas sapientiæ quidem cupidus, minimè tamen adhuc sapiens, in huiuscemodi uitium prolapsus sit. Plurima enim in uita humana uidemus, quæ quamuis caduca momentaneaque sint. Tamen mortales pro maximis admirantur, quæ quidem omnia cùm uenalia esse uideant, pecuniæ præ cæteris student. Quotus enim quisq; reperitur, qui non putet quod genus & formam Regina pecunia donat, quis non totus commouetur cùm audit:

Et bene numatum decorat suadela Venusq;.

Verùm qui duce Venere fertur, & magnarum rerum amore incensus est, paulatim errorem recognoscit, uitiumq; abominans Thraciæ auarissimum littus fugit. Atq; cùm iam secundo deceptus, falli deinceps turpissimum miserrimumq; iudicet, Apollinem (cuius oracula uerissima esse audierit) consulendum iudicat. Retur enim, si ex illius Dei

præceptis

præceptis uitam inſtituat,futurum ut miſer eſſe non poſsit. Quapropter nauigationem in Delum ſumit, per Apollinem autem qui Sol eſt, quid aliud quàm ſapientiam intelligemus? Nam ut id omittam,quod ut Sole cuncta,quæ in ſenſum cadunt,illuſtrantur, ſic ſapientia illuſtratus animus,cuncta proſpicere ualeat. Videamus reliquam eius planetæ naturam. Sed illud in primis. Nam eum Heraclitus fontem cœleſtis lucis appellat. Cicero uerò ducem cęterorum luminum ea ratione dixit,quoniam ſui luminis maieſtate præcedit, dixit itidem principem,dixit moderatoré. Nam & ita eminet,ut propterea quod huiuſcemodi ſolus appareat,Sol uocitetur , & curſus reliquorum recurſusq; ipſe moderatur. Nam certa ſpacij diffinitio eſt, ad quod cum quæq; erratica ſtella recedens à Sole peruenerit,tãquam ulterius accedere prohibeatur,agitur retrò.Rurſus autem cùm certam partem recedendo attigerit,ad directi curſus conſueta reuocatur. Quapropter non iniuria, & mens mundi,& cor cœli à priſcis dictus eſt, quæ omnia nónne ſapientiæ quadrant?Nónne ſapientia reliquas animi uires præcedit,nónne illis moderatur? Quin etiam ſi uim huius ſyderis diligentius aduertàs,iure dator ſapientiæ dicetur. Nam ut à Saturno ratiocinandi,à Ioue ágendi uim,ut à Marte animorum uehementiam atque calorem accipimus, ut à Venere deſiderij motum ſumimus, & quod loquimur atq; interpretamur,à Mercurio eſt, ut denique à Luna quod Græci phyticon:id eſt, gignendi augendique uim habemus, ſic ipſe Sol quod ſciamus , quodque opinemur,nobis præſtat, ſed hæc de Apolline. Deli autem nomen & ipſum nonnihil ad rem affert. Græcè enim manifeſtum ſignificat. Loca enim quibus ſapientia præſidet, clara ſemper manifeſtaque ſunt. Quòd autem totius inſulæ Anius imperat , qui & rex hominum & Deorum ſacerdos ſit,non caret ratione. Sapientia enim humanarum rerum cognitionem continet,quapropter nihil nouum ſapienti accidere poteſt. Quippe qui omnia iam perceperit. Quam quidem rem nomen regis oſtendit. Anius enim dicitur quaſi ἄνεος uel ἄνεον:id eſt,ſine nouo. Hic igitur hoſpitio Aeneam ſuſcipit, & profectò ipſa ſapientia animi noſtri aluntur. Veneratur autem templa,atque ea templa quæ ſaxo uetuſto constructa ſint. Nam quid obſecro te,aut ſtabilius immobiliusque,aut antiquius ipſa ſapientia depræhenditur? quam ſapientiſsimus ille omnium Hebræorum Salomon, ab initio & ante ſæcula creatam eſſe uerißimè dicit.Sed tu quid me, ô Laurenti, ſubridens ſpectas. Non poſſum inquit LAVRENTIVS doctiſsimorum uirorum ingenia non admirari, lætusque quæ à principio de hiſtoria, deque Allegoria dixiſti mecum repero. Quis enim non obſtupeſcat huius Poetæ conſilium?Qui cùm apud Cloatium Verium legiſſet, in Delo aram eſſe Apollinis genitoris,in qua nullum animal ſacrificatur,quam Pythagoram ueluti inuiolatam adorauiſſe ferunt. Legiſſet etiam & apud Epaphum, Delon neque antea,neque poſtea terræ motu uexatam,ſed ſemper eodem manere ſaxo. Legiſſet & apud Thucydidem non mirum eſſe,ſi præſidio religionis tuta inſula ſemper ſit, cùm reuerentia locorum ſibi acceſſerit continua ſaxi eiuſdem firmitate. Cùm igitur hæc legiſſet,ita ſcribit ut eodem tempore ex antiquitate hiſtoriam eruat. Ponit enim Aeneam ſolis precibus Deum uenerari , & templa antiquo ſaxo conſtructa eſſe, & hæc cùm ponit,ſimul ea affert,quæ per allegoriam ſapientiæ conueniant.Dices quid in cæteris,hoc idem. Sed neſcio quo pacto hic me locus, in quo hiſtoria non minus quàm Allegoria latet,multò magis mouit.Sed perge obſecro. Nolo enim mea interpellatione,mihi ipſi (audiendi cupidiſsimo)moleſtiam ex mora afferre. Da igitur ab Apolline oraculum inquit BAPTISTA:

Dardanidæ duri quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus eadem vos vbere læto,
Accipiet reduces,antiquam exquirite matrem,
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum & qui naſcentur ab illis.

Quo quidem oraculo,quid diuinius excogitari poſsit non reperio.Quid enim homini ſalutarius,quid conducibilius eſt,quàm originem ſuam noſſe,in quam cùm redire potuerit,tum demùm ſit futurus beatiſsimus. Dixit igitur pluribus,ne à poeta diſcederet Maro, quod Græci duobus tantùm uerbis expediunt , qui omnium oraculorum , quæ Apollini tribuuntur,maximum eſſe uolunt. γνῶθι σεαυτόν:id eſt, noſce teipſum. Verùm ut hæc à nobis planiùs explicentur. Omnes quicunque unquam de ſummo bono ſcripſerunt philoſophi,in eo(ſi non uerbis,re ſaltem)conſenſerunt, ut benè beateq; uiuere , ſit aptę conuenienterq; naturę uiuere. Verùm ubi eò iam deuentum eſt , ut ſit hominis natura diffinienda, tunc innumerabiles pernitioſiſsimiq; errores emanant , cùm iam animorum noſtrorum ui ignorata, pluſquam par eſt corpori attribuatur. Nam cùm ex animo corporeq; conſtare homo dicatur, & alterum brutum caducumq;,atq; facilè in interitum pronum. Alter incorruptibilis,immortalis,diuinusq; ſit, pauci, omnino ita men-

tem

rem à sensibus seuocant, ut se animi nobilitate immortales cognoscant, corpusq; in nulla penè parte habendum censeant. Præcipitur ergò Troianis, ut eò reuertantur unde originem ducunt. Duplex autem illis origo est. Nam Teucer Scamandri cuiusdam filius, profectus ex Creta insula, in Phrygiam uenit, & unà cum Dardano regnauit. Dardanus autem prius & ipse in Phrygiam uenerat, at non ex Creta ut ille, sed ex Italia: nec mortali patre natus, sed ex Deo Ioue. Veniunt igitur ambo in Phrygiam: id est, in uitam & primam ætatem, quam per Troiam significari diximus, sed hic à cœlo, ille à mortali. Ad huius enim animantis (quem hominem dicimus) compositionem, animus à cœlesti, corpus à mortali patre prouenit. Quapropter, cùm primam nostram originem inquirere nos Apollo iubet, cuius oraculum est: Nosce teipsum, non quid corpus sit, quidúe illi conducat inuestigare iubet, sed quid animus sit. & quo pacto secundùm animi naturam uiuere, felices esse possimus, inquirendum mandat. Quam quidem rem, ut expressiùs significaret, antiquam dixit. Est enim animus (si non tempore ut Platonici uolunt) dignitate sua atq; excellentia prior. Optimum igitur oraculum. Sed quid prodest, si illud malè interpretatur Anchises. Hic mortalis Aeneæ parens omnia ad sensus referens, ibi sedes collocandas censet, ubi prima corporis origo sit, quasi prima naturæ non animi, sed corporis spectanda sint. Quamobrem non in Italiam, sed in Cretam enauigandum proponit, quâ in insula multa mala subituri sint Troiani. Nam cùm summum bonum, non ijs qui animum, sed quę corpus spectant, natura nostra ignorata reponimus, necesse est. Quoniam illa paulò pòst in pestem, ac demum in interitum casura sint, ut non beati, sed miseri futuri simus. Tulerunt ergo precium ob stultitiam Troiani, qui in Italiam nauigare iussi, Cretam petierint. Si enim in Italiam: id est, in originem animi redeant, Troiani percipiunt cognitionem rerum diuinarum, in qua sola stabiles & mansuras sedes inueniunt. Hic (enim) domus Aeneæ cunctis dominabitur oris. Et nati natorum, & qui nascentur ab illis. In Creta enim malum est Aeneæ imperium. Nam corpus neq; se, neq; aliud mouet, sed iners brutumq;, & sine sensu iacet, nec quicquam sine animi auxilio ualet. In Italia uerò imperium latè patet. Corporis enim dominator & rector est animus, in nullamq; nisi uolens seruitutem cadit, cuncta autem suæ cognitioni subijcit. Se enim per se uidet. cùm autem Deum cognoscere tentat, suæ mentis acie ad superiora erigitur, considerando omnia spectat, rimatur occulta, uidet absentia, breuiq; temporis momento uniuersas mundi oras ambit, descendit ad interiora, ascendit cœlum, adhæret Deo, in quo est patria sua, & quoniam immortalis est, hæc semper facit. Quapropter eius imperium est æternum. Hæc à principio (quamuis diuinis essent moniti pręceptis) cognoscere non potuerunt Troiani. Nunc uerò calamitates experti cognoscunt. Epimetheo quidem serius, sed uidete quæso quàm admirabili ingenio reliqua prosequatur. Cùm peste laborarent Troiani, damnat suam oraculi interpretationem Anchises. Nam postquam diutius debacchatus est homo, dum sensibus obtemperans, omnem spem in rebus caducis reponit, tandem usu & experientia doctior redditus, animaduertit non suasisse Cretam Apollinem: id est, nũquam posse esse homines beatos ex ijs quæ mortalia sunt: Censet igitur alibi quærendam felicitatem, uerùm nódum tantum mentis acie ualet, ut qua in re consistat discernere possit. Nam humi prostratus animus, & si erigi nitatur, tamen corpore obrutus, quæ in excelso collocata sunt, non nisi post multum tempus discernit, ac dij Penates eadem dicent, quæ dicturus esset Apollo. Putabant enim antiqui deos Penates esse ex animis suorum maiorum, qui clari illustresq; multis egregijsq; uirtutibus fuissent, quasi Deos domesticos. Ergo & hos animorum nostrorum excellentiores uires interpretabimur, quales sunt ratio, intellectus, atq; intelligentia, quæ hactenus furentibus sensibus, & omnia tumultu complentibus, nihil sanum iudicare poterant. Nunc autem postquam suo graui damno expertus est homo, sensuum iudicium falsum esse, illos à tribunali (quod tumultuosè occupauerant) deijcit, & iurisdicundi potestatẽ, ijs uiribus (quas paulò antè nominaui) permittit. Illæ autem cùm iam sensibus patentioribus utatur, quippe qui pudore confusi, nihil amplius audeant, & cum eorum iudicium diuturnus iam usus atq; experientia confutauerit, parere iam non ampliùs pręcipere decreuerint, se à tumultu colligunt, atq; seipsas excitant, summaq; contentione iustitiæ, nebulis sua luce fugatis, mentemq; ab iniquissimo sensuum iudicio prouocauit, ita à Cretensi domicilio absoluunt, ut tamen Italicam profectionem suo decreto edicant. Adduntq; propterea suæ sententiæ standum, quoniam eadem iubeant quę ipse Apollo, à quo mittuntur, dicturus sit. Et profectò mens nostra, multarum rerum usu iam doctior reddita, multa ex se cognoscit, quæ sapientia præcipere consueuit. Nec uerò quempiam moueat, si Deorum Penatum oratione persuadeatur Anchises. Nam ubi ratio præualere iam cœperit, appetitus illi subijcitur. Multum iam profecerunt Dij Penates, qui quæ obscurius Apollo significauerat, perspicuè enodarunt, docentq; in Italiam ad rerũ diuinarum cognitionem enauigandum esse. Beatus profectò Aeneas, si decretis staret, si

quod

quod bonum esse cognouit,id ita mordicus arriperet,ut nulla re inde posset auelli. Non enim totiens à recto cursu deijceretur, uerùm non is adhuc uir est, qui constanti habitu in his obdurauerit, & per summam temperantiam à rerum mortalium cupiditatibus sit penitùs purgatus, sed inter continentiæ atq; incontinentiæ uarios fluctus uacillans, sæpè cùm ad aliquod spatium suo uento processerit nauis, subitò à recto cursu deijcitur. Non enim is gubernator clauum tenet, qui summo nauigandi artificio asperrimam etiam tempestatem superare ualeat, sed Palinurus, qui postquam Cæruleus supra caput astitit imber. Nocte hyememq; ferens, postquam inhorruit unda tenebris, postquam continuò uenti uoluunt mare,magnaque surgunt æquora,& quæ sequuntur. Ipse diem noctemque negat discernere cœlo:Nec meminisse uiæ. Diximus à principio solo appetitu moueri animum,diximus itidem duplicem esse appetitum, alterum qui à solis sensibus excitetur, rationique aduersetur,dicaturque libido, alterum qui rationi pareat uoluntasque iure nuncupetur. Qui quidem si naui præfuisset,poterat etiam aduersantibus uentis iter rectum tenere. Sed præfuit Palinurus. Is enim est qui solis sensibus obtemperat uiresque aduersus uentus interpretari potest. πάλιν enim Græcè retrò & οὖρος uentus dicitur,quasi qui in contrarium referat. Hic igitur insurgentibus perturbationibus uehementioribusque cupiditatibus, ueluti tenebris animum inuoluentibus, cùm ipse nulla rationis luce illustratus sit,dies à noctibus:id est,uerum à falso, discernere negat. Magna profectò hominum inscitia, maximaque sensuum perturbatio, qui ita rationi aduersantur, ut quamuis illa sæpè insurgat,ut animum ab illorum nefaria tyrannide seruituteque eripiat, ipsaque ueluti iustissima regina, ueram uelit inducere libertatem, tamen cùm nondum uires suas recuperauerit,nuperq; à diuturno exilio reuersa,à paucis suorum ciuium cognoscatur,sæpe antea quàm eius regni, quod sibi iure debetur possessionem recuperet,ab illis repellitur,quippe qui multos iam annos tyrannidem tenentes, omni largitionum genere appetitum corruperint. Illumque adeò demulserint, ut malit in seruitute uoluptuosè degere,quã honorificè in libertate laborare. Quamobrem cùm crebra inter illos prælia comittantur,discedit sæpe uicta ratio. Illi enim parere recusans Palinurus, nihil sanum sentit, eiusque stultitia atque temeritate committitur, ut destituta cursu, quem Penates dij præceperant, in Strophadas insulas declinetur. Hunc autem locum nos(ni fallor) auaritiæ uitium rectè interpretabimur, non illud tamen quo inde rapimus, unde minimè conuenit. Id enim nobis Thracia designauit,uerum aliud quod tunc patratur, cùm ex ijs quæ iam peperimus, minimè illis subuenimus, quibus ius naturaque ac humanæ societatis uinculum subueniendum postulat. Doctus enim iam fragilitate rerum humanarum Aeneas,ad diuina(ratione id efflagitante) ferebatur, sed appetitus aduersus illam, adhuc contumax stare decretis non potuit. Verùm ad ea quæ uulgus admiratur,rursus conuersus diuitias cupit. At quoniam multum de pristina feritate imminutum fuerat, non ui neq; rapinis illa sibi comparare contendit,sed per summas sordes(plusquam par est parto parcens)nullo liberalitatis munere fungens,neque sibi,neque suis beneficus est. Quæ quidem cùm facit se parcum,non auarum prędicat:Præfert enim speciem boni uiri cùm pessimus sit.Quapropter non iniuria Harpyæ ipsę uirginea facie finguntur.Simulant enim pudorem,modestiam,sobrietatemque, omnesque uirtutes præ se ferunt, at earum uentris proluuies fœdissima est. Quis enim posset auaritiæ sordes explicare?quis quàm turpis hominis diuitis,eiusdemque tenacis uita sit satis referre? Cùm furor haud dubius, cùm Phrænesis manifesta sit, egenus uiuere,ut diues moriaris.Quid mirum igitur,si earum facies pallida semper è fame & macilenta sit. Nam huiuscemodi homines iure Tantalo comparamus, qui inter aquas, interq; uaria poma constitutus,siti tamen atq; fame conficitur. Nam ut cumulus diuitiarum crescat,ipse interim suum(ut ille Terentianus Geta)defraudans genium,partis abstinet ac timet uti. Quòd autem uncis fingantur manibus,ratione non caret.Nihil enim remittunt,quod semel cœperint auari. Quin sunt adeò perniciosi auaritię unci, ut hominẽ ad diuina quædam natum,ab altissimis curis,ad hæc inferiora trahant,& ueluti de cœlo in terras,& è lucidis syderibus in profundissima tartara trudant. Auertit enim nos atq; seuocat habendi cupiditas, à cognitione earũ rerum,quibus solis felix animus esse possit.sapienter igitur adiungit:

Tristius haud illis monstrum nec seuior vlla
Pestis,& ira Deum stygijs sese extulit vndis.

Non autem stulta ratio poetas impulit, ut ex Thaumante patre & matre Electra Oceani filia,natas Harpyas fabulentur.Thaumantem rectè admirationem dicemus.Græci enim θαυμάζειν admirari dicunt. Cùm enim ob summam stultitiam diuitias maxima bona putemus, cùm aut bona non sint,aut minima bona, proptereaque illas admiramur euenit,ut ex ea admiratione cupiditas habendi nos inflammet. Nemo enim cupit

ea quæ negligit, atque contemnit. Sunt autem ex ea matre, quæ sit Oceani filia. Nam si quis materiam diuitiarum diligentiùs consideret, omnia mari simillima in ea uidebit. Vt enim mare in assiduo motu est, cunctaque in eo facilè miscentur, atque perturbantur, sic diuitijs atque opibus nihil fluxibilius inuenias, multiq; tumultus, ac sæuissima bella inde excitantur. Hæc igitur cùm passim armenta gregesq; pascant, nihil inde sibi ad necessitatem sumunt, nihil alijs sumere permittunt, uerùm & ab hoc quoq; se genere auaritiæ, quandoq; explicat uir summi boni acquirendi cupidus. Reliquerat olim uoluptates, inciderat in rapinas, quibus quo damnatis oraculum consulit. A' quo accipit: Nosce teipsum. In quo erat Anchises cùm ea ad corpus referet quæ de animo præcipiebantur, cautusq; suo damno factus, errorem cognoscit, consilium mutat, relictaq; Creta tendit in Latium. Verùm rursus perturbationibus uexatus animus, ad diuitias rursus refluit, non tamen ad eas quas rapinis, ut hactenus, sed quas nimis sordida parsimonia compararet, sed & hoc quoque uitium esse cognoscens, proptereaq; damnans ad Helenum per hostes proficiscitur. Habes igitur, quare in Harpyarum insulam delatum finxerit Aeneam. Quod uerò ab ipsis uesci prohiberetur, iam paratis epulas inde est, quia eam uim habet auaritia, ut qui etiam ditissimi sint, fame perire, quàm uel minimam acerui particulam imminuere malint. Armis tamen eas pepulerunt Troiani. Nam cùm auaritia ex imbecillitate atque humilitate animi nascatur, quæ causa est, ut & senes & mulierculæ, quæ minori animo sunt, auariores semper se præbeant, tunc facilè pellitur, si fortem generosumq; sumamus animum. Discedit è Strophadibus Aeneas, sed non priusquam triste à Celeno oraculum accipiat, mendax omnino uates, & in primis subdola, & quæ uerborum strepitu horrorem inde incutere uelit, unde nihil sit timendum: sed profectò hoc morbo laborant auari. Nam si quando honesta quædam & uera ratio illos ad diuina exploranda erigat, propterea que humana hæc & mortalia negligenda suadeat, statim insurgit ex auaritia metus, si rem nostram familiarem negligentiùs curemus, fore ut sit fame pereundum, sed nesciunt stultissimi homines quàm paucis natura contenta sit, quàm facilè, quàm minimo sumptu eius diuitiæ comparentur. Est autem fames ijs timenda qui inanes, qui infinitas cupiditates & quę neq; necessariæ, neque naturales sint, sibi explendas proposuerint, quorum uorago tam lata, tam profunda est, ut nulla auri ui, nullo gemmarum lapillorumq; cumulo repleri queat. Qui autem ita uitam instituerunt, ut sola se uirtute beatos putent, animumque non corpus ditandum proponant, his omnia semper abundè aderunt. Quam quidem rem, quo tibi planiùs exprimam, atque adeò potiùs oculis subijciam. Propone tibi duos diuersissimę quidem fortunę, sed eiusdem penè ætatis uiros, Alexandrum Macedonum regem & Cynicum Diogenem, utrũ ditiorem iudicabis? uide quid dicas. Maximi Alexandro thesauri erant, plurimi robustissimique exercitus sibi militabant, imperium latissimum possidebat, innumeræ penè nationes, ac populi, ex Europa, Asiaque uectigales huic regi erant. Diogene autem quid potest angustius excogitari? qui præter rimosum illud uas è figulo acceptum, quò se reciperet ut à frigore caloreq; tutus esset, ne tuguriolum quidem haberet, quem eodem panno in utroque solstitio obsitum conspiceres, cuius cruda olera etiam nullo sale aspersa, beatissimorum regum dapes superarent. Vtrum igitur horum ditiorem, Laurenti, iudicabis? Ego quidem inquit LAVRENTIVS, si à deprauatissima consuetudine, quæ altera penè in nobis natura est, discessero, & rem totam sensuum iudicio excluso, rationi cognoscendam tradam, beatissimum Diogenem, miserrimum Alexandrum proferre non dubitabo. Vehementer enim ijs assentior, qui in diuitijs pensitandis non quantum cuique absit, sed quàm abundè id quod adest sibi futurum sit, animaduertendum censet. Si enim is diues est, cuius cupiditatibus adeò satis superq; factum sit, ut nihil præterea desideret, quis Diogene ditior? qui cùm siue pastorem, siue aratorem quendam, cauis manibus aquam è fonte ad potum haurientem uidisset, poculum quod ad eundem usum fictile gerebat, ueluti superuacaneum abijciendum putauit. Quis rursus Alexandro pauperior? qui postquam à Democrito (ut puto) Philosopho plures esse mundos audiuerat, lamentari non cessauit, tanquam nulla ratione diues effici posset, nisi illos prius imperio suo adiecisset. Rectè, ô Laurenti, de utroque sentis, inquit BAPTISTA. Quamobrem cùm idem rex motus animi tranquillitate quam in Cynico cognouerat ita pronuntiasset, cuperem Diogenes esse, nisi essem Alexander, magna ex parte stultitiam suam indicauit, cùm in summis opibus egere, quàm in summa inopia ditescere mallet. Quamobrem discant homines, quàm paucis natura contenta sit, quod cùm didicerint, oraculum à Celeno editum facilè ridebunt, quamuis ipsa ut orationi suæ fidem faciat, dicat se ea pronuntiare. Quæ Phœbo pater omnipotens sibi Phœbus Apollo, prædixit. Nam semper auari qui sunt, uitium quo laborant, falsis uirtutum simulachris tegere conantur. Nam quæ mæra auaritia est, eam parsimoniam uocant, & aut deorum, aut maximorum uirorum auctoritate, famem timendam persuadere conantur.

Dolosa

Dolosa profectò cupiditas, & quæ eos etiam (quos prudentiores putamus) sępè decipiat. Aduersus cuius fraudes illud unicum remedium est, nosse ea quæ hominum stultissima cupido ad uitam degendam necessaria putat non modò nihil prodesse, sed omnium nostrorum malorum causam existere. Deserens igitur Harpyarum insulam Aeneas ad Helenum enauigat. Est autem Helenus & uates & conciuis. Quapropter rectè illum dicemus, ingenitam nobis rationem, & ueri lumen quod natura in nobis refulget, quod nos falsis bonis decepti consulimus, ut in rectam uiam ab erroribus reducat. Ipse autem uates uera prædicere potest, sed difficile est ad illum peruenire, cùm sit iter per medios hostes tenendum. Nam & sensus omnes & appetitus sensibus obtemperans, uolentibus nobis in uerum iudicium descendere, semper aduersantur. Atque adeò nobis consultantibus obstrepunt, ut uix rationem adire, & uera bona à falsis secernere possimus. Verùm cùm ad Helenum peruenerimus, iuuat euasisse tot urbes, Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostes. Superatis enim perturbationibus, tranquilla quietaq; relinquitur mens, in qua se excitans lux rationis nobis uerum ostendit. Quo doctior facta mens, agnoscit Italiam, quam propinquam esse putabat uia inuia longè diuidi, multumq; maris esse circũeundum, & ad inferos descendendum, antea quàm quietas in Italia sedes collocet. Quæ quidem omnia quanta ratione dicantur, faciliùs est mente complecti, quàm uerbis exprimere. Postquàm enim animus, non dico profligatis, sed magna ex parte repressis uitijs, per medios (ut diximus) hostes in lumẽ suę lucis descendit, tum demum aduertit summum bonum quod in propinquo collocatum, hactenus putabat procul abesse, oportereque nos amplo circuitu maria, monstris obsessa pernauigare. Nam inter ipsam contemplationem, & hãc quam uiuimus uitam, interiacet is quem iam totiens appetitum nomino, ueluti turbulentissimum mare, quòd Scylla Charybdisque perniciosissima monstra infestum reddant, & tamen est per hæc loca enauigandum, si in Italiam uenire uolumus. Diximus enim à principio (si rectè memini) nulla alia ui, nisi appetitu animum moueri. Sed quoniam de duobus ijs monstris dicitur à Poëta, facilè est ex ipsis fabulis (quid sibi uelit) coniectari. Nam cùm eas fœminas rapacissimas fuisse memoriæ proditum sit, nónne per eas commodè exprimi animi nimias cupiditates dicemus, quarum principes luxuriam atq; auaritiam esse nemo dubitat. Scylla ergo à Glauco adamata, uenereas uoluptates exprimet, quæ maximè rebus nostris florentibus uigent. Nam quòd eius uniuersa pubes, in canes latrantes conuersa sit, quantum ad negocium faciat, facilè est cognoscere. Charybdim uerò ipsi quoq; Herculi boues, quondam surripere ausam, quis non intelligat simulachrum nobis auaritiæ referre? & quoniam ab ea non ita rebus feliciter succedentibus urgemur, quemadmodum à libidine, sed tunc potiùs, cùm nimis augustijs diuitiarum terminis inclusi, uidemur, ac ob eam causam minimè nobis nostra placent, infelicesq; esse opinamur, idcirco dextrum à Scylla, læuum à Charybdi latus obsideri Maro dixit, quoniam altera in rebus quas aduersas putamus, altera in ijs quibus uehementer delectamur, nimis nos urget. Quæ cùm Baptista dixisset, atque resumendi spiritus causa, aliquantulum obticuisset. Admiror inquit LAVRENTIVS tam magnæ tamque reconditæ doctrinæ diuinitatem. Verùm quantò me ista magis delectant, tantò magis cupio, ne minimam quidem in tota re mihi dubitationem relinqui. Itaq; utar ea quam mihi concessisti libertate, uel licentia potius. Atque ut iam intelligas quid illud sit, quòd nisi tibi aliter uideatur, planiùs fieri cupio. Ostenderas à principio ea ratione positum esse à Marone Troiam Aeneam reliquisse, quoniam iam uir ille corporeas uoluptates contempsisset. Per Thraciam uerò atque Strophadas utrumque auaritiæ genus expressum esse uoluisti. Cur igitur si huiuscemodi iam uitia exuerat Aeneas, rursus nunc ut illa uitet ab Heleno monetur? Delectat me tua interrogatio, ô Laurenti, inquit BAPTISTA. Ostendit enim maiori quodam iudicio quàm isthæc ætas gerere soleat te ea quæ dixi considerasse. Verùm quo omnia tibi planè pateant, memineris non eum uirum à Virgilio produci Aeneam, in quo uirtutum habitus corroboratus sit, sed qui pro uirtute aduersus uitia ita pugnet, ut non sine multa difficultate per continentiam uincat, non unquam etiam ueluti incontinens uincatur. Qui uerò in Italiam: id enim est, ad diuinarum rerum inuestigationem uenturus est, huic non satis est, ut continens sit. Nam quamuis continentia à cupiditatibus arceat, tamen quoniam in assiduo certamine uersatur, non pręstat eam animis nostris trãquillitatem, quá ad res tam excelsas cognoscendas opus est. Quamobrem egenus ipsa temperãtia uirtute undiq; absoluta, & in ipso penè tertio uirtutum ordine corroborata, qua qui instructi sunt, non solùm omnes cupiditates superant, uerumetiam illarum penitùs obliuiscuntur. Hoc autem habitu nemo mortalium se corroboratum iri confidat, nisi plurimis assiduisq; actionibus, prius ad eum consequendum se exercũerit, quæ res sine longioris temporis interuallo effici non potest. Huiuscemodi igitur temporis mo-

ram, Virgilius poëticè quidem, sed optimè tamen expressit cùm dixit:

Praestat Trinacrij metas lustrare Pachinni.
Cessantem longos ac circumflectere cursus.

Quòd autem moneat, ut eo quem dixi habitu se confirmet Aeneas, uersus unus inditio esse potest. Adiungit enim:

Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam: —

Quamobrem rectissimè uniuersum locum concludemus, neminem posse ipsam diuinitatem attingere, nisi per longum prius interuallum eum, quem dixi habitum ita contraxerit, ut non modò non rapiatur à Scylla, sed ne semel quidē ipsam uideat. Quod quid aliud sibi uult, nisi ita obliuiscatur cupiditatum omnium, ut nunquam ille in conspectum suæ mentis redeat, perpulchrè, perque commodè omnia ista inquit LAVRENTIVS. Verùm quid tibi paulò antè explicare libuerit, triplici illo ordine uirtutum non planè intelligo. Res inquit BAPTISTA huiuscemodi est quæ & sæpe aliàs maximo tibi usui, & præsenti sermoni apprimè necessaria futura sit. Diuinus enim Plato, cùm uirtutes de uita & moribus easdem quas cæteri posuisset, ita ad postremum illas, diuersis siue ordinibus, siue generibus distinguit, ut alia quadam ratione ab ijs illas coli ostendat, qui cœtus ac ciuitates adamant, alia ab ijs qui omnem mortalitatem dediscere cupientes, & humanarum rerum odio moti, ad sola diuina cognoscenda eriguntur, alia postremò ab ijs qui ab omni iam contagione expiati, in solis diuinis uersantur, primas igitur ciuiles dixit, secundas purgatorias, ac tertias animi iam purgati. Est enim triplex hominum rectè, & ex ratione uiuentium ordo. Horum trium inferior, est eorum qui in sociali ac ciuili uita degentes rerum publicarum administrationem suscipiunt. His proximi (sed tamen erectiori gradu constituti) ij sunt, qui à publicis actionibus ueluti tempestuosis, ac procellosis & in quibus fortunæ temeritas omnino dominetur, se in portum tranquillitatis transferunt, & à turba in ocium se recipientes, quietam uitam degunt, non ita tamen, ut non aliquid adhuc restet, aduersus quod luctandum sit. Supremo autem loco eos cernes, qui penitùs à rerum humanarum concursatione, ac tumultu remoti, nihil cuius pœnitendum sit, committunt. Est autem omnibus his ordinibus hoc commune, ut uirtute duce, cuncta ad boni rectiq; normam dirigant. Verùm quia in uitia ciuili cupiditatibus, ac perturbationibus omnia tumultuantur, hisq; non nisi ægrè resistitur, dicunt in eo hominum genere uirtutes inchoatas potius quàm absolutas. Quapropter id in illis prudentia contendit, ut nihil agatur, cuius non possit ratio saltem probabilis reddi. Fortitudo uerò animum supra omne periculum atque metum affert, & nihil nisi turpia timendum admonet. Temperantia autem ostendit, sola honesta appetenda, nulla in re moderationis legem excellendam, omnes cupiditates iugo rationis subijciendas. Iusticiæ postremò partes sunt, ut unicuique suum reddatur, ut æquo iure omnes uiuant. In secundo autem illo hominum genere, qui ea se ratione à negotio in ocium uendicant, ut liberiùs possit rerum diuinarum contemplationi incumbere, fungetur munere suo prudentia, si spretis omnibus mortalibus rebus, & cœlestium collatione pro nihilo habitis, omni cura, omnique cogitatione ad diuina conuertatur. Temperantia autem cùm ea solùm nobis concesserit, sine quibus seruari uita non possit, cætera omnia seuerissimo iudicio contemnenda, fugiendaque pronuntiabit. Sed nec aberit fortitudo, quæ assiduò præcipiat, ut nullum incommodum, nullum laborem, nullum periculum horrescamus, quò minus recto & perpetuo (ut ita loquar) cursu, ad cœlestia & ad originem suam tendat animus. Dices quid iusticia? hoc profectò minus sibi imponet, ut reliquarum uirtutum consensum in huiuscemodi propositum flectat. Isti quoq; ut superiores aduersus perturbationes pugnant, sed faciliùs superant, seq; paulatim expiatos reddunt. Quapropter uirtutes ipsę, in illis purgatoriæ appellantur. Verùm audi iam tertium illud eorum genus, quorum animi ab omni uitiorum labe procul absint. Hij igitur in eò prudentiam exercent, non ut delectu quodam habito, diuina terrenis præferant, sed ut illa sola noscant, solaq; ueluti nihil aliud sit intueantur. Adhibent autem temperantiam, non ut cupiditates coërceant, sed illas penitùs ignorent. Eadem ratio erit fortitudinis. Illa enim perturbationem non uincit, sed ignorat: quin optabit dura atq; horrenda sibi offerri, non ut uictoriam assequatur, sed ut in eorum obliuione perpetua firmitate perduret. Quæ omnia si diligenter inspicies, facilè cognosces id ab Heleno admoneri Aeneam, non posse illum sedes in Italia quietas stabilesque collocare, nisi prius ad hoc tertium uirtutum genus peruenerit. Quid ergo hactenus nónne Troiam deseruerat, ac Thraciam Strophadesque reliquerat? Deseruerat quidem, sed nondum tamen, & si uitia fugisset illa dediscere poterat. Hunc autem non ut uoluptatem

luptatem auaritiamq; deponat, quod iam fecerat, sed ita demente deleat, ita perpetuæ obliuioni mandet, ut nunquam eorum memoria illum subeat. Cùm autem præ omnibus rebus iterum atq; iterum Iunonem placandam moneat, qua quidē aduersante, Italiam nunquam potiturus sit. Nónne nobis documentum est maximum, nullum ex innumeris uarijsq; uitijs esse, à quo etiam ij qui ad queq; excelsa eriguntur, ægriùs liberentur, quàm ab honorum imperij cupiditate? Facilè est enim contemnere uoluptates ei, qui iam maiora mente concepit. Diuitias uerò & si speciem maximorum bonorum à principio nobis ostendant, postremò tamen ab excellenti animo negliguntur. At uerò honores, magistratus, & imperia, quoniam excellens quoddam & eminens in se cōtinere uidentur, specie decori atq; magnifici animum etiam excelsum decipiunt. Nam cùm cupiat ille sese quam proximum Deo dedere, animaduertat autem nulla alia re nos magis Deo similes esse, quàm dandis beneficijs, neq; hæc præstari ab hominibus posse, nisi in summa rerum potestate constituti sint, accenditur uehementi quadam cupiditate, ut reliquos antecedat. Est enim natura nobis inditum, ut semper superiores in rebus omnibus euadere cupiamus. Cedere autem aut succumbere turpissimum putemus. Quę quidem naturalis cupiditas (nisi recta ratione temperetur) in ambitionem, ac postremò in tyrannidem nos rapit, in qua multa aduersus humanitatem, crudelia, tetra, nefariaq; cōmittimus, & cùm natura ipsa (nisi deprauata fuerit) ad magnanimitatem erigat nos, ad superbiam & dominatum omnia rapimus. Hinc fraudes, hinc cędes, hinc reliqua immania flagitia insurgunt. Quibus rebus ipsam humanitatem exuti, in truculentissima monstra conuertimur. Non igitur sine summa sapientia, Cyclopum littora, Aeneam deducit diuinus Poëta, ut ostendat qui magna quædam & excelsa petunt, cùm nulla certa ratio animum regat, sese falli, & præ animi magnitudine in immanitatem labi. Sed hæc quoq; loca, miseria ad se fugientis uiri admonitus quam primum effugit Aeneas. Quid enim aliud nobis expressiùs effingere, atq; ipsis (ut ita loquar) oculis subijcere potest ambitiosam & summa efferitate detestandā tyrannicam uitam, quam Cyclops Poliphemus, qui procul ab omni hominum consortio, humanis carnibus pascatur, atq; inter lustra ferarum solam uitam agat. Nónne enim iure Andropophagos (sic enim eos appellant Græci, qui humanis carnibus uescuntur) illos esse dicemus? Non qui carentia iam anima corpora (id enim multò magis tollerandum est) in suas epulas conuertūt, sed qui uiuentes omnibus cruciatibus crudelissimè exedunt, qui ut aut tyrannidem sibi comparent, aut iam comparatam tueantur, optimum quemq; uirum & iusti æqui, ac libertatis amatorem sæuissimè interficiunt. Qui ut sceleratissimi uoti compotes efficiantur, non modò singulos homines trucidant, sed totam urbem, neq; solùm totam urbem, sed integras nationes ferro, igni, fameq; populantur, cuncta libidini militari subijciunt, qui neq; agris cultoribus spoliare, neq; hominum pecudumq; prædas abigere uerentur, qui pueros tenerasq; uirgines ex parentum complexu, aut ad mortem, aut ad libidinem rapiūt. Qui castarum matronarum pudicitiam expugnant. Qui publica ac priuata, sacra profanaq; ædificia funditùs euertunt, & qui modò in florentissima republica, amplissimum dignitatis gradum summa cum gloria obtinebant, eos nunc omnibus fortunis spoliatos, in miserrimam seruitutem abducunt. Quos igitur Cyclopes, quos Legrigonas, cum istorum immani sæuitia conferemus? Quamobrem, uir summi boni cupidus, qui antea non bene instituta animi sui magnitudine, quacunq; uia ad honores imperiaq; nitebātur, nunc demum tam nefariam crudelitatem, quàm primum eam nouit, detestatur: nouit autem ex macilenta squalentiq; Achæmenide forma, per quam sapiens Poëta, omnes calamitates (quæ ex tyrañide generi humano perueniunt) latenter significauit, cùm ciues paulò antè omnibus amplissimorum honorum gradibus honestati, ad rerum inopiam, extremamq; famem compelluntur, cùm illustris mortis metu latere cogūtur. Relicta enim carissima patria, ignobilissimis obscurissimisq; locis exulant. Quæ quidem miseria, etiam si in grauem hominem & Aeneæ hostem cadat, tamen non potest ipse qui uir bonus, aut sit, aut esse studeat, ad summum tyrannidis odium non impelli. Quis igitur Maronis sapientiam non iure admiretuę, qui uirum in Italiam uenturum, maria atq; adiacentia littora, tam horrendis monstris obsessa, ita cautè circuire iubet, ut illis omnibus euitatis, in Siciliam incolumis perueniat, unde breuissimus cursus in Italiam sit. Facilè enim est homini, qui se ab omni iam auaritiæ specie expediuerit, omnemq; iniusticiam atq; efferitatem exuerit, ad rerum magnarum cognitionem erigi, præsertim si iam in Siciliam uenerit. Est autem Sicilia nunc insula, olim uerò Italię coniuncta, & continētis pars, sed uenit medio ui pontus & undis Hesperiū Siculo latus abscidit, aruaq; & urbes littore diductas angusto interluit æstu. Ita enim ab immortali Deo à principio creata est diuinitas animorum nostrorum, ut una eademque sit pars inferior rationis (de qua paulò pòst erit distinctiùs disputandum) cum parte superiori. Sed quoniam ipsa in agendis rebus uersatur, circa ea quæ loco & tempore circumscripta, assiduam mutationem

recipiunt, euenit ut interuenientibus uarijs perturbationibus, quibus prudentia decepta, sæpe pro bonis mala eligit, ratio ipsa inferior illis ueluti uehementissimis fluctibus assiduò percussa, ab Italia tandem diuellatur, & à superiori ratione ad appetitum deficiat. Quæ omnia quamuis ita sint, unde tamen breuior cursus ad Italiam: id est, ad contemplationem, quæ in ipsa ratione superiori posita est, quam à ratione inferiori, quæ per Siciliam significatur, ut nihil reperies, præsertim humato parente, quem nos molliciem quandam eneruatam omnia à sensibus prouenientem, interpretari sumus. Nunquam enim ad ueram contemplationem deueniemus, nisi prius ipsa, ut Christianorum uerbo utar, sensualitas non modò extincta, uerumetiam penitus sepulta in nobis fuerit. Quapropter si rectè animaduertis, de Anchise morte meminit Poëta, de sepultura non meminit: non enim in Italiam est uenturus. In quinto uerò libro celebratur funus, ut demum sepulto Anchise, in Italiam contendere liceat. Apparatis itaq; rebus omnibus Aeneas, ex Sicilia soluens paulò pòst Italię portus subire sperat. Neq; fuisset à sua spe deceptus, si Iunonem aduersissimã sibi deam, ex Heleni pręcepto antea placauisset. Ostendimus paulò antè Iunonem honorum imperijq; cupiditatem exprimere, in qua quidem, & si Aeneas ita se gerat, ut nihil iniustè, nihil crudeliter in rerum administratione acturus sit. Hoc enim à Polyphemo fuga indicauit nihilominus cùm in conspectu Italiæ iam sit, & in limine penè speculandi constitutus. Animaduertatq; non posse in rerum diuinarum cognitionem deueniri, nisi humana hæc omnia contemnat, nititur ille quidem rem perficere, sed appetitus qui nondum rationi subiectus sit, omnino repugnat, falsisque argumentationibus persuadet, nõ esse aut negligendos honores, aut imperia relinquenda. Percommodè omnia à te inquit LAVRENTIVS & ad rem uehementer appositè. Sed unum est de quo (& si fortasse consentanea suspicer) tamen sententiam tuam uehementer cupiam. Nam quid sibi obsecro uult difficilis illa & apprimè morosa dea Iuno. Si enim manentibus Troiæ Troianis irascebatur, cur deinceps iisdem illis in Italiam enauigantibus, adeò hostili animo aduersatur, an fortasse quia utraque uita ambitioso, & imperij cupido aduersa sit? Isthuc ipsum inquit BAPTISTA: Ambitionis enim dea olim Aeneæ irascebatur, qui uoluptatibus delinitus, nihil honorificum quæreret, nunc autem rursus irascitur, cùm uideat illum ad altiora quædam erectum, ea quæ cæteri mortales in admiratione habent omnino contemnere. Omittes enim illa, quæ primum gradum in uita ciuili tenent, non mortalia ampliùs, sed immortalia quærit. Mirificè igitur à Poëta:

Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti & spumas salis ære ruebant,
Cùm Iuno æternum seruans sub pectore uulnus:

Et quæ deinceps sequuntur. Ratio enim uiuendi, quæ honoribus inseruit, cùm animaduertat se ab Aenea deseri, à quo olim quoq; cùm ille uoluptatem, otiumq; amaret, neglecta fuerat, uehementer dolet. Cognoscit enim si Romanum imperium constituatur fore, ut sua Carthago ruitura sit. Quis enim non intelligat si ad contemplationem, qui pręstanti ingenio sunt uiri accesserint, illos ciuiles actiones esse deserturos? Dolet igitur & præstanti iniuria admonita, præteritorum reminiscitur.

——manet enim alta mente repostum
Iudicium Paridis spretæq; iniuria formæ,
Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores.

Quæ quidem fabulæ si diligentiùs considerentur, nihil aliud nobis præter deditam uoluptatibus uitam referent. Nam Paridis iudicium in quo Iunoni Venus præfertur, quid aliud cẽseas, nisi uitæ honorum cupidè mollem eneruatamq; & uoluptatibus addictam præponi. Genus autem inuisum (id est, Iouis Electræq; adulterium ac postremò raptum Ganymedem) nemo modò mediocriter eruditus sit, aliò traducet. His igitur accensa Iuno, naufragio Troianos perdere tentat. Verùm ne nos ea quæ sub huiuscemodi tempestatis figmento recondita sunt, ulla ex parte lateant, néue quid Iuno, quid Aeolus, quid Neptunus sibi uelit, incognitum relinquatur, pauca de animorum nostrorum ui atq; natura repetenda sunt. Illud tamen præmonebo euenire, ut eadem ad multos locos enodandos adhibenda sint. Quæ si semel à me expressa, cæteris deinceps in locis, ueluti iam cognita silentio prætereantur, uideo me (quod summopere cupio) breuitati inseruiturum. Sed rursus cum eodem tempore, si sic agamus, duplex tibi onus impositurus sim. Erit enim eodem tempore, & memoria quod alibi dictum sit repetendum, & quod interim perpetuo orationis filo contexitur, sine ulla intercapedine percipiẽdum, malo loquacior esse, quàm committere, ne ingenium eodem momento, in plura distractum, uel minimam disputationis particulam incognitam prætermittere cogatur. Cùm igitur ad id quod proprium nostrumq; est, quodq; à nostrę originis diuinitate traximus: id est, ad ratioci-

ratiocinandum, ad contemplandum, ad intelligẽdum erigimur, eam animi partem adhibemus, quam Græci νοῦν, nos mentem nuncupamus. Verùm hanc multi, sed præcipuè Platonici Christianiq; Philosophi, duplicem esse uoluerunt, alteram inferiorem quam rationem appellant, diuiniorem alteram & superiorem, quam intellectum nuncupant. Quapropter sapienter Auicenna animos nostros, ueluti alterum Ianum duplici ore insignitos esse dixit, ut hoc sursum uersum principia altissima per sapientiam suspiciamus, illo uerò res mortales & actiones humanas per prudentiam administremus. Diuiditur igitur mens in duo, sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quæ sit recta rerum agendarum ratio quasi in uirum & mulierem, ut uir superior sit, & regat, mulier inferior & regatur. Quapropter egregiè illud: Melior est iniquitas uiri, quàm mulier benefaciẽs. Non enim præponitur iniquitas uirilis æquitati muliebri, sed commodè exprimitur rectiùs eum agere, qui desiderio rerum cœlestium raptus, plurima corporis & socialis uitæ commoda negligat, quæ res uidetur iniqua, quam eum, qui ut nullum uitę ciuilis officium deserat, cœlestium rerum curam omittit, quæ cùm ita sint, uideamus quæ à Marone dicuntur. Nempe Aeolum Iunonis precibus uentos, quos Iouis iussu regere debet, in mare emisisse, qua tẽpestate obrui poterant Troiani, nisi illis à Neptuno subuentum fuisset. Quo in loco si uitæ ciuilis cupiditas sit Iuno, commodè Aeolum inferiorem, Neptunum uerò superiorem hominis rationem interpretabimur. Non igitur mirum si ab honorum, ac imperij ardentissima cupiditate, ratio illa inferior flectitur, atque de suo gradu deijcitur. Referunt fabulæ, Aeolum uentis præpositum à Ioue esse, ut iussu suo illos & intra carcerem cohibere, & inde emittere certa quadam lege ualeat. Quamobrem

——celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitq; animos & temperat iras.

Et illud:

Ni faciat maria ac terras, cœlumq; profundum,
Quippe ferant secum rapidi, verrantq; per auras.

Et profectò ita instituti sunt animi nostri, à rerum omnium summò architecto, ut cùm sit in nobis ea pars quæ ad res asciscendas fugiendasq; insurgit, prępnatur sibi ea rationis particula, quæ inferior cùm sit, ad res omnes agendas rectè appetitum moueat. Ratio autem ipsis mortalibus indita non à corpore est, sed à Ioue. Hæc igitur dum suo conditori obtẽperat, celsa arce sedet, quia nihil humile cogitat, sed quæq; egregia, atq; excelsa meditatur, tenetq; sceptra. Nam totius uitæ administrationem habet. Mollitq; animos & temperat iras, cùm nimijs cupiditatibus appetitum coercet, atq; intra modestiæ fines continet. Sin autem ita Iunonis blanditijs demulceatur, ut suæ naturæ propriæq; originis immemor, rerum terrenarum cupiditatibus irretiatur, totum illi se præbet, eiusq; iussu (non autem Iouis) uentos. Hi enim perturbationes sunt, emittit. Illi uerò mare (quem appetitum esse diximus paulò antè) tranquillum ex diuersis partibus ferientes; horrendas tempestates excitant. Hebetant enim rationis aciem honorum cupiditates; quæ ueluti nubibus obducta, uerum bonum à falso non discernit, ipsumq; appetitum qui à sensibus originem ducit non modò non restinguit ardentem, uerùm ultrò inflammat, & gentem Iunonis inimicam. Ea autem est mens nostra, humanarum rerum contemptrix, diuinarum autem cupida, in sanis perturbationibus obruere nititur. Sed redeo ad Iunonem. Illa enim cùm recens iniuria antiquum sibi uulnus refricasset, ira plena in Aeoliam tendit. Nimborum patriam loca fœta furentibus austris. Callida omnino dea, quæ regionem ad ea quæ cupiebat perficienda, sibi deligere non ignorauit. Cùm enim rerum humanarum cognitione abstrahere nititur. In Aeoliam patriam uentorum (id enim est in appetitum perturbationibus expositum) ueniat necesse est. Verùm Iouis iussu, hoc regnum Aeolo commissum est. Nam si Deo obtemperemus, rationi semper obtemperabit appetitus. Rectissimè enim Platonicum illud, bono uiro legem Deum esse; malo autem libidinem. Quamobrem huiuscemodi rationem deprauare aggreditur Iuno, & ueluti ij qui causæ suæ diffidunt, & falsis rationibus persuadere, & largitionibus corrumpere iudices parant: ita ipsa Aeolum adoritur, conaturq; ostendere æquum esse, ut ille gentem sibi inimicam Italiam attingere prohibeat. Persuadetur Aeolus, seq; cuncta ex iussu Iunonis facturum recipit. Quin quicquid imperij habet, id omne à Iunone recognoscit. Nam nisi inflammetur appetitus, cupiditate rerũ terrenarum, atq; illa ueluti mare uẽtis turbetur, minimè uideretur indigere uita nostra imperio rationis. Hoc igitur pacto, se omnia Iunoni debere, ratio fatetur, ueluti quę (nisi perturbationes absint) nihil habeat, in quo suum imperium exerceat, ac decepta cupiditate earum rerum quas magnas putat, uentis habenas remittit, ac mare perturbat, quoniam turbulentissimis cupiditatibus, appetitum concitat. Quibus Aeneas, qui ad cœlestium rerum contemplationem tendit, adeò laborũ periculorumque magnitudine infringitur, ut à proposi-

to deijciatur. Et profectò cùm appetitus, quo solo animus mouetur, & quo nos ad summum bonum duci oportet, aliò nos rapiat insurgit atrocissima illa tempestas, in qua: *Eripiunt subitò nubes cœlumq; diemq; Teucrorum ex oculis.* — Nam qui paulò antè tranquillo appetitu ad speculationem ferebantur, insurgentibus perturbationibus, adeò illis obcæcantur, ut quicquid luminis à ratione proueniebat, penitùs tollatur. Vnde fit, ut nox atra ponto incubet. Appetitus enim qui hactenus luce rationis illustrabatur, nunc illa amissa in tenebris uersatur. Adeoq; æstuat hoc mare, ut alij Aquilone feriantur: hæc enim elatio quædam est, quæ è rebus secundis profluit. Alij in summo fluctu pendent, nam supra suas uires difficilia arduaq; aggredientes, anxij solicitiq; perpetua expectatione pendent. Alij terram inter fluctus tangentes, ab ipsa fortuna deiecti, miseriarum cumulo obruuntur. Sunt denique qui in saxa latentia contorqueantur. Nam multi cum impetu perturbationum, ad huiuscemodi cupiditates explendas temerè ferantur, in uaria pericula sibi improuisa incidunt. Sunt postremò quos auaritia ueluti in Syrtes trahat. Nam quis non uidet esse etiam, quorum nauis demergatur? Vnde uerè omnino: *Apparent rari nantes in gurgite uasto.* Nam ex innumera mortalium turba, quos perturbationum procella demergit, pauci emergere ualent. Facto enim habitu, pauci ad portum enare possunt, præsertim cùm ipse gubernator, à temone reuulsus, imò in præceps eiectus, in profundum ruit. Cùm enim ea animi pars, quæ uitæ regendæ præposita est, sua sede deijcitur, actum iam de uniuersa re esse quis non putet? Hæc autem omnia cùm Iunonis Aeolique culpa accidissent, interim Neptunus commotus grauitate tempestatis, placidum caput ex summa unda extulit. Neptunum poëtæ summum maris Deum esse finxerunt. Dico autem summum, qui alia quoq; aquarum numina extant, & profectò plures uires appetitui præsunt. Mouetur enim ille iudicio sensuum, mouetur rationis inferioris, summum tamen imperium superiori rationi reseruatur. Hæc igitur ratio quam nunc Neptuni nomine significat Poëta, cùm omnibus perturbationibus rapi uexariq; uideat caput è summa unda, ueluti ex specula effert, unde ipsius appetitus fluctus procellasq; animaduertens, animum illius furore in præcipitium rapi cognoscit, neq; solùm tempestatem sentit, sed etiam ipsam Iunonis dolis excitatam intuetur. Nouit enim recta ratio animum ita affectum, propterea in has miserias incidisse quoniam falsa bonorum spe decepta inferior ratio, uentos non modò non cohibuerit, sed ultrò emiserit. Quamobrem, ut subitum tanto malo remedium afferat, Eurum Zephyrumq; ac reliquos uentos ad se conuocās grauiter increpat, qui impio Titanum sanguine orti, deorum regnum infestare audeant. Referunt enim fabulæ, uentos Astrei filios fuisse. Astreum autem unum ex ijs Titanibus esse dicunt, qui immani impietate aduersus deos immortales, temerarium bellum sumere sint ausi. Hæc igitur in fabulis reperies: Nos autem si Ciceronem, reliquosq; doctissimos uiros audiamus: quid nam aliud cum dijs bellum gerere, quàm naturæ nostræ repugnare interpretabimur? Qua quidem re quid magis temerarium esse possit non reperio: nam quemadmodum eos tum demum sapientes, & dicimus & sentimus, qui naturam optimam ducem sequuntur, ita illos stultos temerariosq; putabimus, qui ab ea omnino desciscunt. Iure igitur uentos è Titanibus ortos finxerunt, quoniam perturbationes à temerario semper, & naturæ repugnante iudicio proueniunt. Audax igitur facinus committunt perturbationes, quę stultitia temeritate humana gente appetitum diuinitatis nostræ (id est, rationis imperio subiectum) turbare audeant. Quamobrem iustè à Neptuno obiurgantur uenti, iusteque imperium pelagi sibi uendicat Neptunus, cùm in bene instituto animo huiuscemodi illud esse oporteat, ut solo mentis iudicio moueatur. Ad huiuscemodi igitur sententiam commodè posse trāsferri Aeolum atq; Neptunum putaui. Quòd si qua in parte satis tibi factum non est, aut si quid in mentem uenit, quod aptiùs loco quadret, promas illud licet. Nihil enim est quod uerearis aut pudore impediaris. Nam neminem ex omnibus qui uiuunt inuenies, qui aut æquiori animo refutari patiatur, quàm ego fero, aut auidius quod nescierit addiscat. Neq; est etiam quod dicas huiuscemodi senem ego adolescens? Vidi enim multos ex ijs qui & habentur & sunt doctissimi, nonnunquam admonitu etiam indoctissimi hominis, in earum rerum cognitionem uenisse in quam suo ingenio tam diuturno, nunquam tempore hactenus uenerant. Ego inquit LAVRENTIVS quid alijs euenerit nescio: mihi tamen nunquam tantum arrogabo. Verùm quia accidere in tanta rerum copia, atq; uarietate doctissimis quibusq; solet, ut cùm plurima eodem tempore sese menti offerant, nonnulla sint, quæ & si non explicentur, facilè tamen ex reliquorum similitudine percipi possint. Sint etiam & alia quę quamuis enucleatè planeq; edisserantur, hebetiori tamen ingenio qui sunt, illa minimè consequantur, utar ea quam mihi permittis licentia, & quoniam de coniugio Aeoli, atq; Deiopeæ nihil à te dictum est, peram (nisi id omnino inutile ducas) ut si quid ea in fabella sit, quod ad rem nostram conferat, nobis explices. At dices, nunquid tibi in mentem uenit, ne etiam

tiam in minutioribus me defatiges? Venit quidem. Nam cum ratio à diuinis ad humana abducenda est, nullum penè maius præmium proponi potest, quàm pulchrum castumq; coniugium. Inde enim cupiditas illa naturalis, quę est coniunctionis maris & fœminæ expletur. Inde sobolis est propagatio, quæ quidem non solùm uoluptati simul, ac usui nobis est, uerumetiam posteritati consulit, ut etiam mortui aliquo modo in illis uiuamus. Istuc ipsum inquit BAPTISTA nec modò propositę quæstioni rationem habeas, quicquam est præterea desiderandum. Nam id hoc in loco aperiam, quod alio paulò pòst foret aperiendum. Prisci igitur illi qui de deorum natura scripserunt, tria Theologiæ genera posuerunt, unum fabulosum, quod Græci Mithicon nominant, quo quidem populum ociosum in theatro oblectarent. Alterum naturale: id enim est Physicon, per quod commodè uim naturæ exprimunt, ut cùm per Saturnum filios omnes, præter illos quatuor uorantem, tempus nobis denotant, quòd si quatuor Elementa excipias, omnia sua edacitate consumit. Tertium uerò idcirco ciuile appellant, quia inde ad bene beateq; uiuendum præcepta promantur. Consueuêre igitur Poëtæ (quibus nihil doctius reperias) hæc omnia ita confundere, atq; in unum commiscere, ut optimo quodam temperamento, eodem tempore, & aures summa uoluptate demulceant, & mentem recondita doctrina alant, ac nos ad rectum atq; honestũ, & ad ipsum summum bonum deducant: Nos autem quoniam si hæc omnia exactius in Marone prosequi uoluissemus, nimis operosum negocium proponi uidebatur, duobus primis generibus obmissis intra ciuilis generis cancellos, disputationem nostram inclusimus. Quapropter illud paululum, quod modò de fabula decerpseras, nostro operi conducet. Nam reliqua Physicen spectant. Dicunt enim Phœbi Auroræq; filias xiiij. fuisse, easque Iunoni Nymphas attributas. Ex illorum enim interpretatione Iuno aër est. Aëri autem septem quædam attributa sunt. Septem itidem in aëre gignuntur. Quæ omnia ipsius Solis (tunc maximè cùm in nostro hemisphęrio uersatur) opera proueniunt. Sed ut de primis priori loco dicatur, est aëris ut lenis sit, ut mobilis, ut calidus, ut humidus, ut serenus, ut taciturnus, ut spirabilis. Has igitur ueluti septem Nymphas finxerunt Poëtæ. Earum autem quæ in aëre gignuntur primam ponunt quæ Iris appellatur. Cui etiam attribuunt tres ueluti ministras, pluuiam, grandinem, niuem. In his enim contingit, ut nubes Soli opponatur, sed est id (ut ita loquar) nubium corpus, ut alia sui parte densum, ut alia densius, alia densissimum sit. Quapropter à prima subrubeus, à secunda cæruleus, à tertia niger color peruenit. Contra uerò partes quæ in ea purè sunt croceum, quæ uerò puriores uiridem, quæ postremò purissimè, album colorem remittunt. Hæc igitur prima ex alijs septem Nympha est, quam deinde sex sequuntur, Phython, cometa, fulmen, tonitruum, exhalatio, ac terręmotus, de quibus suo ordine disputare non grauaremur, nisi ex tribus illis (quæ dixi) generibus ciuile solùm prosequi constituissemus. Verùm cùm uoles hæc probè, & quid sint, & qua ratione gignantur, facilè cognosces. Sunt enim in ijs quæ meteora appellantur, ab Aristotele quidem peracutè, ab Alberto uerò (cui magno cognomine est) etiam apertè perscripta. Quòd autem Deiopeam omnium pulcherrimam se daturam pollicetur Iuno, ratione non caret. Est enim ea in aëre facies, quæ serenitas dicitur. Quæ res autem magis in cupiditatem rerum humanarum trahere Aeolum poterat quàm serena cœli facies? Per quam quidem rem, prosperum in cunctis rebus fœlicemq; euentum, significare uoluit, cuius quidem spe omnes labores, ac difficultates, in uita sociali perferimus. Perplacent ista inquit LAVRENTIVS, atque ita perplacent, ut nihil in ijs præterea desiderem, perplacent quoq; quæ tu de ratione appetituq; dixisti, sed uide, ne pugnantia loquaris. Nam si rectè memini, tu paulò antè Aeolum inferiorem rationem esse uoluisti, nunc autem Neptunum superiorem ponis, rectè utrumque. Verùm cùm hic imperium sibi, non autem illi datum dicat, non uideo cur Aeolo quoq; non concedatur, ut mare uel in mittendis uel coërcendis uentis, aut extollat, aut sedet. Non eo inficias inquit BAPTISTA pertinere ad hanc inferiorem rationem, ut cùm de agendis rebus iudicium habeat, ipsa appetitum, & ad ea quæ asciscenda sunt impellat, & ab ijs quæ sunt fugienda auocet. Verùm quemadmodum in benè instituta republica, supremus quidam magistratus creatur, cuius arbitrio & si omnia gerantur, alij tamen assume minores magistratus, quibus singulis singula committantur, ita totius uitæ imperium in mente consistit: ita tamen ut inferior ratio, appetitui ea lege proposita sit ut nihil, nisi rectè iudicet. Quod si illecebris rerum humanarum decepta, non rectè sentiat, sed sint eius iudicia falsa, adest supremus ille magistratus, ad quem prouocare liceat. Quapropter rectè scriptum est, Aeolum non nisi clauso carcere regnare, quoniam in uita hac communi ac ciuili, potiùs cohibetur appetitus ui quadam rationis, quàm quietus tranquillusque reddatur. Non enim in bonas affectiones conuertuntur, sed potiùs moderatione coërcentur. Ratio autem superior cùm caput ex undis extulit, emissamq; à Iunone hyemem cognouit, cuncta in tranquillitatem redigit. Emittit enim caput ex undis, cùm se à corporea

corporea mole, qua hactenus obruta opprimebatur, uendicans ipsa se excitat, atq; à sensibus seuocat, quo tempore non solùm cognoscit, qua hyeme opprimatur Aeneas, ne in Italiam tendat: uerumetiam tantorum malorum causam Iunonem (id est, rerum humanarum cupiditatem) esse intelligit. Quamobrem, uentos quàm primum à mari remouet. Nam uacuus perturbationibus appetitus, rationi obtemperantior redditur. Illosq; ut deterreat, maiores pœnas sibi daturos minitatur, quàm illi ab Aenea acceperint, nec iniuria. Nam appetitus à perturbationibus inuasus, ad tempus uexatur. Intelligentia autem illa suprema, si imperium sibi uendicarit, quoniam summo lumine animus illustratus, nunquam deinceps nec decipitur, nec labitur, necesse est ut perturbationes, quarum genitrix falsa opinio fuerat, in nobis penitus sepultæ reddantur. Quapropter non simili pœna commissa uenti Neptuno luent. Sed unde quæ sequatur. Remotis mentis, nubes dispersas in unum colligit Neptunus, atq; collectas fugat. Est enim hoc intelligentię, ut à principio singulas falsas opiniones prosequatur, in unumq; congerat, atque demum confutet, quibus confutatis, tum demum Solis luce: ea enim est ueri cognitio, cuncta illustrantur. Quin & Cimothoë & Triton naues à scopulis abducunt. Cimothoë per undas currens, si Græcum uerbum aduertas, facilè interpretatur. Triton autem Neptuni tubicen habetur. Ista igitur duo numina à scopulis cupiditatum naues reducunt, quia cùm rectum nouerimus, uana relinquimus. Scientiam autem aut nostro ingenio assequimur, cùm id sua uelocitate per cuncta discurrat, aut doctrina aliunde accepta, primum illud Cimothoës uelocitas exprimit. Hoc autem Triton significat. Nam ut tubicines, suo præconio mandata principis manifestant, sic doctrina quid ueritas uelit aperit. Quod autem prospero cursu, per pacatum mare utatur Neptunus, facilè probatur. Nam cùm pacatus est ab omnibus perturbationibus appetitus, ita per eum labitur ratio, ut nusquam offendat. Diximus de tempestate. Nunc ad reliqua pergamus. Neptuni beneficio ex tam manifesto periculo erepti Troiani cùm fessi fractiq; Italiã utpote longinquam terram contingere posse desperarent, ex temporaneo atq; minimè præmeditato consilio ad propinquum Carthaginensium littus uela dirigunt. Puto uos meminisse Italiam speculationis, Carthaginem actionis figuram habere. Quapropter id nunc exprimit Poëta quod in humana uita sæpe usu uenire uidemus. Sunt enim multi, qui cùm neq; in uoluptate, neq; in diuitijs, neque postremò in honoribus summum bonum inueniant, ad ueri cognitionem sese conferant. Verùm cùm se humana omnia facilè posse contemnere, & seorsum ab hominum cœtu contemplationi incumbere existiment, iamque rem aggrediantur, uix illam reliquerunt, cùm tantum relictarum rerum desiderium insurgit, adeoq; ex recordatione tantarum illecebrarum effœminantur, ut rursus in summas perturbationes incidãt, quæ quamuis tãdem summa ratione sedentur; adeò tamen defessi defatigatiq; relinquuntur animi nostri, cùm non sine difficultate tam horrendam tempestatem euaserint, ut satis superque egisse putent, si societatem humanam incolentes, quæ immania & humano generi perniciosa sunt uitia effugiant. Virtutes autem si non exactas, atq; perfectas inchoatas tamẽ retineant, & cum difficultate eius uitæ quæ in ueri speculatione posita est, deterreantur, animaduertant quæ huiuscemodi uitę genus humanam penè imbecillitatem excedere cùm Aristoteles maius aliquid quàm hominem esse qui hæc possit affirmet, secum sic ratiocinantur. Non parum erit uoluptatum incendia euasisse, Thracensium rapinas euitasse, ac Harpyarum sordes & Cyclopũ immanitatem refugisse. Nunc uerò si id non possumus, quod diuinitatis potius, quàm humanitatis esse uidetur, illud quis repræhendet? ut in hominum societate ad quam colendam, tuendam, augendamq; nati sumus, uersari prudenter, iustè, fortiter, denique ac temperatè uiuamus, parati ut pro patria, ac parentibus nullum laborem, nullum periculum deuitemus. In omnes qui nobis sanguine coniuncti sunt, pietatem obseruemus. Ciuibus nostris aut egenis liberaliter subueniamus, aut errãtibus rectam uiam demonstremus, aut iniuria oppressos, consilio, opera, gratia, auctoritateq; nostra subleuemus. Speculationem uerò magnarum rerum, in maturiorem ætatem, atq; in ipsam senectutem (quæ à multis perturbationibus, quibus huiuscemodi uita maximè impeditur, liberior esse solet) reijciamus. Quam quidem sententiam, ijs quæ de Isaac magni Abrahæ filio dicuntur, tueri se posse confidunt. Nam quod de Patriarcha illo legitur, egressum esse ad meditandum in agrum, inclinata iam die, ita interpretantur, exisse illum à corporeis sensibus, ad meditandum in agrum, quasi seorsum ab humana frequentia, inclinata iam die. Id enim est circa senectutem, iam feruore sanguinis cessante. Conantur prętereà suam causam, grauissimorum uirorum testimonio corroborare, qui usum potius rei, quàm causam (unde bonum sit) considerantes, actionem contemplationi anteponunt. Præsertim in uiridiori ætate, in qua philosophum agere, dicere, rempublicam administrare, militare atq; imperare iubent. Ostenduntq; Platonem ipsum ualidioribus annis, & nauigationes in Siciliam, & studia in Dionem exercuisse, Senescentem autem in Academia,

demia, circa ueri inquisitionem quieuisse, Xenophontem quoq; adolescentem in rebus agendis summopere laudant. Senem uerò in speculatione admirantur, & beatum propter ocium putant. Quin etiam multos (ut sapientiores fierent) plurimos populos peragrasse ostendunt. Quapropter & Homerus Vlyssem sapientem propterea dicit, quod multorum hominum urbes ac mores nouerit. Huiuscemodi igitur ac plura alia in unum colligentes, quæ tu summo artificio ac prudentia, nudius tertius cùm hoc genus uiuendi laudibus efferres, enumerabas. Speculandi propositum in seriorem ætatem reijciunt, atq; ad res ciuiles agendas, interim se conuertunt. Quod quidem uitę genus, qui uitupe rabit, is profectò iustam, ut ab omnibus uituperetur, causam præbebit. Sunt enim sua sibi quoq; munera, & plurima quidem atq; præclara, quibus si rectè fungatur, & cæteris utilitatem & sibi gloriam tranquillitatemque, quoad imbecillitas humana patitur, sine controuersia pariet. Quapropter non sine summa ratione, tutus tranquillusq; portus, in Carthaginensi littore describitur, cuius formam situmq; quæso diligentiùs inspicite. Est enim in secessu longo locus, quem insula portum efficiat. Mortalium enim uita continentem (ea enim terra est, quæ marinis fluctibus minus est exposita) nusquam habet. Insulam autem habet æstuantibus assiduò furentibusque undis, undiq; percussam. Sed quæ tamen ita sua mole hæreat, ut aduersus omnem uentorum undarumq; impetū immobilis semper obduret. Nam cùm hæc quę momentanea sunt, & tamen stultitia humana bona putantur, fortunæ temeritati subiecta sint, cumque amore sui mentes humanas incendant, conficerent profectò nos nisi insula in medio mari simus, quæ quamuis undique mari tundatur, tamen uirtutibus stabilita non mergitur. Est autem in longo secessu. Nam animus uirtutibus (aduersus fortunæ impetus) munitus procul à perturbationibus seiunctus est. Ille enim obiectu laterum repelluntur. Cùm hinc fortitudo contra res aduersas, hinc temperantia aduersus res secundas opponatur, recteq; uastę rupes appellantur. Virtus enim in difficili loco posita est. Adde quod ita medium tenet, ut quocunq; te inde amoueas, ad extrema perueniendum sit, unde tanquam è pręcipiti rupe labaris, geminiq; minantur in cœlum scopuli. Nam non solùm nostra prudentia freti res magnas aggredimur, uerùm multò magis diuino consilio confisi. Nec temerè dictum est, sub scopulorum uertice æquora tuta silere. Nam appetitus duplici lumine illustratus, ab omni semper perturbatione liber est. Quòd autem desuper scæna coruscis syluis, & atrum nemus horrenti umbra imminet, non caret ratione. Nullo enim in homine prudentiam inuenias, qui earum rerum quas sua temeritate fortuna uersat, euentus penitus præuideat, cùm tot tamque diuersis casibus exponamur, ut persæpe & quæ nocitura sint, summis uotis expetamus, & ea quæ si euenirent, saluti usuiq; essent, ueluti noxia omni industria fugiamus, deniq; in aduersa fonte aquæ dulces depræhenduntur. Nam cùm procul è uariarum cupiditatum fluctibus consistimus, exurgit huiuscemodi uita, quæ si non beata omnino, quieta tamen tranquillaque sit. Huiuscemodi igitur portum subeunt, qui suprema diu sectati, ac postremò difficultate deterriti, se in uitam socialem conferunt in qua ciuilibus uirtutibus exculti cùm uersentur, laudem non mediocrem reportant, longè tamen ab ea diuinitate quam quærimus absunt. Quòd autem septem nauibus huc subierit, quodq; reliquos è scopulo prospiciens requireret, quòd demum sociorum inopiam, ferina uinoque subleuauerit, huc pertinent, ut intelligamus eum qui rempublicam administrandam sumat, omnes labores, omnia incommoda subire oportere, ut illorum quę suę fidei commissi sunt, salutem incolumitatemq; conseruet. Quapropter & Achates (ea enim principis cura est) ignem excitabit: id est, desides ad res agendas accendet, ut quæ ad uictum necessaria sunt minimè desint, & scopulos ascendens, absentes requiret, quos si tutari non poterit, ijs qui assunt consulet, illorumq; inopiam cùm subleuauerit, & iam oratione consolabitur, optimisq; præceptis ita imbuet, ut admoneat non esse huiuscemodi hoc uitę genus, ut in eo sedes figere uelimus, sed esse omnes labores ac difficultates superandas, ut inde Italiam perueniamus, ubi demū sedes quietas inuenient, ubi etiam Troia resurget. Nam cùm uita uoluptuosa ibi quæreretur, ea aderat uoluptas, quæ à sensibus profecta, corporea esset, & caduca & quam statim pœnitentia sequebatur. In Italia autem uoluptas summa proueniet, à diuinarum rerum speculatione, quæ uera simplexque sit uoluptas, quæ perpetua, quæ æterna, quam nullus mœror subsequatur. Hæc enim optimi principis administratio est: nam cùm uideat ciuilem actionem humanæ indigentiæ, non autem ei (quæ in nobis est) diuinitati inseruire, ita in illa uersabitur, ut cùm quæ ad mortalium inopiam necessaria sunt prouiderit, suorum tamen animos ad diuina erigat, iubebitq; eos aduersus fortunæ casus durare, & se rebus secundis (quas in Latio inuenient) seruare. O' diuinum ingenium. O' uirum inter rarissimos uiros omnino excellentem, & poetæ nomine uerè dignum, qui nó Christianus, omnia tamen Christianorum uerissimæ doctrinæ simillima, proferat: lege Apostolum Paulum. Libet enim unum hunc ex omnibus ueluti nostræ religionis caput

put nominare, qui uitam humanam ad huiuscemodi normam dirigit, ut neque corporis necessaria subtrahenda, & uero inuestigando semper uacandum censeat. Quid enim ille fusè lateq; describit, quod hic poëticis angustijs nó coarctet? Mira profectò res, ut singula penè uerba longissimas è Platonica, Aristotelicaq; republica sententias amplecti ualeant, sed nolo quod quidem hactenus nusquam feci, ita exactè hunc locum prosequi, ut reliqua deinceps aut omittenda, aut ea celeritate præteruolanda sint ut idem nobis eueniat, quòd longam picturam incitatissimo cursu perspicientibus euenire solet. Ii enim in puncto temporis, cùm id etiam magnopere contendant, colores notare uix possunt. Lineamenta autem, & corporum simulachra, & quam Græci symmetriam nominant, ne uix quidem. Quapropter reliqua ad maius ocium differantur. Oratio autem Veneris ad Iouem, rursusq; Iouis ad Venerem mœrant textus seriem continere placet. Inseruiunt enim omnia poëtico figmento: ita tamen, ut nonnihil de Mathematicis decerpat Maro, & tandem Iuliorum familiam, in primis autem Augustum laudet. Namque ad allegoriam referre uolumus inde solùm accersenda censeo, unde ducentem sua sponte sequantur. Sin autem ut ingenij inuita eruantur, tantum de grauitate sua amittunt, ut ridicula penè reddantur. Itaq; omittamus anxias interpretationes, eaq; solùm assumamus, quæ non modò in abdito non latent, sed ultrò sese quærentibus offerunt. Quod autem paulò antè ad Mathematica pertinere dixi, paucis quidem, sed ut temporum angustiæ ferebant, non omninò obscurè in principio expositum esse puto. Itaq; reuertor ad Aeneam. Ille enim per noctem plurima mente repetens, statuit ut primum illucesceret, locorum naturá diligentius explorare, & homines ne, an feræ teneant inuestigare. Quibus uersibus qualem oporteat esse reipublicæ administratorem, egregiè exprimit. Atq; in primis illud Homericum approbat:

Iliad. β.

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλε.

Quis enim cui tot mortalium cura commissa sit, uniuersam noctem somno impendet? Id autem summa sapientia dictum omnes fatebuntur. Est enim optimi principis uel præcipuum munus cùm loca inculta uideat, ut homines ne, an feræ inhabitent, sibi exquirendum proponat. Nam qui uitam ciuilem diligenter intuetur, uaria hominum ingenia, uaria studia, uariosq; mores inueniet. Sunt enim qui recto honestoq; semper incumbant, ciuili concordię faueant. Libertatem saluam esse cupiant, neminem plusquam leges in Republica ualere uelint. Iniuris oppressos subleuent. Superbiam seditiosorum ciuium deiectam cupiant. Maiestatem publicam pro uiribus augeant. Religionem deniq; ac iustitiam omnibus rebus præferant. Hi igitur iure homines appellari possunt, quoniam humanæ naturæ officia non deserunt. Contrà autem plurimos reperias quorum petulantissima libido nihil sanctum, nihil pudicum relinquat, plurimos qui summa auaritia accensi, omnia uenalia habeant, & aut ueluti uulpeculæ dolis, insidijsq; incautos decipiant, aut uiribus superiores cùm sint, opibus quoq; & honoribus eos anteire uelint, quibus sapientia ac uirtute longè sint inferiores, huiuscemodi igitur uitijs deprauati homines, quamuis effigiem membraq; humana retineant, tamen quoniam mores ferinos induerunt, non ampliùs homines, sed immanissimę feræ putandi sunt. Quapropter in humanis cœtibus longè plura sunt illa, quæ uitiorum Vepretis atq; Senticetis tanquam inculta horrent, quàm ea quæ ingenuis artibus, præclarisq; uirtutibus exculta nitescant. Progreditur igitur Aeneas ut singula diligenter exploret, non temerè tamen, sed Achatam fidissimum comitem secum ducit, & armis instructus incedit. Nam quis unquam rectè rempublicam administrauit, cuius animus aut cura, ac diligentia uacuus sit, aut fortitudine careat. Illis enim quæ agenda sunt, multò antea prȩuidemus: hac autem nequid ex ijs quæ magna ac præclarè præuidimus, ob metum infectum relinquatur resistimus. Cùm igitur reiecto in aliud tempus contemplationis proposito, ad ciuilem uitam digrediatur Aeneas, sitq; & in ea multum elaborandum, opus est ut & duce matre ad illam perueniat. Nisi enim amore earum rerum quæ agendæ sunt, calescat animus aduersus tantos, tamq; uarios labores, obtorpeat necesse est. Fit ergo illi obuiam mater, non tamen confessa Deam, qualisq; uideri cœlicolis & quanta solet. Eam enim se tunc ostendit, cùm filium à uoluptate eo consilio abducebat, ut ad summum tenderet. Quo tempore oportebat eum inflammari amore diuinarum rerum, qui & ipse diuinus ab omni materia & corpore procul absit. Hic autem earum rerum amore incenditur, quæ corporeæ & magna ex parte materia demersæ sint. Quapropter non Deam confessa, sed humana forma dissimulata, sese filio offert, & in sylua ut uenatrix illi apparet. Quē quidem locum planiùs uobis exprimam, si pauca omnino (nec nisi ea quæ necessaria sunt) prius de sylua exposuero. Omnium rerum quæ sunt rectum quendam ordinem existere. Trismegistus, Homerus, ac Plato ostenderunt, atq; ut quòd sentirent dilucidius ex-

us exprimerent, auream cathenam à naturæ fonte ad infimam usque fecem demitti finxerunt, qua suis gradibus cuncta connectantur, cuius origo essentia Dei cùm sit, eo ordine proceditur, ut secundo in loco potentia, tertio sapientia, atque quarto uoluntas collocetur, hæc sequitur fatum, atque illud anima mundi, deinceps sunt cœlestes dæmones, sunt ætherei, sunt aërei, sunt humectei, sunt denique terreni. Vltima autem omnium hyle (quam nos syluam dicimus) in infimo residet. Possem singula non sine summo usu atque uoluptate, oratione mea prosequi, sed quoniam disputationi nostræ necessaria non sunt, breuitati consulam. Quamobrem cæteris obmissis, Deum principium, syluam extremum, in cathena ponemus. Nihil igitur Deo superius, nihil sylua inferius, nihil hoc præstantius, nihil illa uilius. Media uerò inferiora superant, à superioribus uincuntur. Est igitur Deus & sylua, hæc autem materia est, ex qua omnia corpora sunt. Vt enim lignarius faber, materiam ex qua cuncta faciat, syluam habet. Continet enim illa rude adhuc lignum & informe: sed quo tamen innata sibi facultate formas omnes recipere ualeat. Faber autem in quascunque uult formas illud traducit: eadem ratione ad Deum materia est, Deus enim formas omnes ab ęternitate complexus est. Materia uerò (si illius naturam inspicias) formam nullam certam expressamq; habet. Verùm innata sibi recipiendi facultate (& ut ita loquar) confusè omnes continere uidetur. Materiam uerò quia mater sit dicitur, Deus autem pater, forma uerò proles: Deus enim dat, sylua recipit, forma nascitur. Quapropter rectè Trismegistus patrem matremq; æternos, prolem uerò mortalem dicit. Mater est materia, quia sinum præstat, Deus gignit & creat, ac sua quidem ui: illa autem ex alterius immixtione concipit. Concipit autem infusione spiritus, diuini, quam animam mundi nominat Trismegistus, quæ res eum mouet, ut Deo officium patris tribuat, quoniam infundit. Syluæ uerò matris, quia à Deo concipiat: animam denique mundi uim seminis habere dicit, qui à Deo ipsa inspiretur in syluæ gremium. Præterea plurima nomina, quibus uarias syluæ proprietates exprimit. Illa enim nihil ad hæc quæ agimus, sæpe tamen totam materiam appellat malignitatem, neque iniuria. Ipsa enim sola causa est, ut res in interitum cadant. Nam quòd à materia separatum est, id nunquam interit. Nunquam enim quod sibi contrarium sit capit, sed illud fugitat semper atque declinat. Quod uerò syluæ gremio continetur, idcirco in interitum labitur: quoniam sylua, cùm ad omnes quas qualitates appellant, æquè se habeat euenit, ut ueluti altera Helena intra tecta, uocet Menelaum ac limina pandat. Nam dum formas illis, quas hactenus receperat, contrarias admittit, facilè fit ut externæ irrũpentes domesticas extinguant. Quapropter quis illam malignam non dixerit, quæ familiares formas prodat, ignotas admittat, & ueluti suscepti iam in suam fidem clientis causam deserens, aduersariq; suscipiens per summam perfidiam præuaricetur? Tardat etiam & perturbat nostras mentes sylua, siquidem omne ab ea uitium manat. Vitia enim inscitia ignoratioq; parit: at ignorationem ipsam, ex crassitudine caligineq; corporis prouenire, & Plato & plerique ex ijs qui grauissimi habentur Philosophi, auctores sunt. Huiuscemodi igitur ratione motus diuinus Maro, cùm rerum humanarum, & quæ corpore non carent, proptereaq; in uarijs erroribus uersentur, amore inflammentur. Is qui in Republica princeps esse cupit, Venerem sub mortali forma inducit, & in ipsa sylua (quoniam cuncta quæ agimus in materia demersa sunt) illam ponit. Nec temerè uenatricis habitu exornat. Eas enim feras, de quibus paulò antè diximus, sibi insectandas proponit, qui suis cibus rectè consulturus est. Aeneas tamen non nihil diuinitatis in ea (etiam sic dissimulante) cognoscit: nam & si populorum temperatores circa humanas actiones uersentur, tamẽ quoniam honestum rectumq; tuentur, eodem illo amore, quo hæc caduca appetimus, originem nostram diuinam esse sentimus. Cùm enim religionem, cùm iustitiam, cùm animi magnitudinem adamamus, uersantur hæc profectò circa actiones, sed tamen quis non uideat, illa à diuinitate proficisci? Est tamen oratio Veneris non ut Deæ, sed ut hominis, & tamen nescio quam diuinitatem redolens. Nam cùm Carthaginem proficisci suadeat, argumentationibus ab humana prudentia profectis utitur. Nam & quæ de historia Didonis eruit, ea omnia salutis spem afferunt, & cùm aliquid futurum prædicit, non ut dea, sed ut augur ex cygnorum uolatu prædicit. Illud autem summa sapientia excogitauit Poëta, ut in orationis fine se deam manifestaret Venus. Nam cùm in uita ciuili, quæ recta & honesta sunt, diu coluerimus ex illorum pulchritudine ad diuina, quorum hæc ueluti simulachra sunt, erigimur. His igitur rationibus à matre persuasus Carthaginem tendit, obsitus tamen tenebris ne illius conatus aliquis impediret. Et profectò sic se res habet. Nam qui magna prudentia præditi sunt uiri, cæteram multitudinem quam administrãdam suscipiunt, ita ad rectum honestumque trahunt, ut sua consilia sæpissimè tegant, quæ quidem si palàm facerent, aut æmulorum inuidia, aut stultorum inscitia impediti, illa ad exitum minimè perducerent. Vt enim prudentes medici ægrotos, quorum libido nihil salubre expetit, persæpe fallunt:

Sic optimi principes simulando aut dissimulãdo sua consilia occultant. Nam ut cætera omittam nónne qui leges tulerunt, quò maior rei auctoritas inesset, sua consilia alicui Deo attribuerunt. Cuncta enim ex Aegeriæ nymphæ præceptis Numa Pompilius facere simulabat. Ius ciuile Spartanorum ex Apollinis sententia scripsisse finxit Licurgus. Quicquid Zautrastes apud Arimaspos constituit, id à bono numine accepisse dicebat. Zamolxis autem quæcunque Scythis tradidit in Vestam retulit. Nam quàm multa, quàm difficilia inter tumultus militares rectè administrauit Q. Sertorius, cùm se illa à Diana per ceruam accepisse dictitaret, sed nimis multa de re præsertim tam manifesta. Carthaginem uerò è loco superiore cernunt, quoniam ut hesterna die quoque disputatum est, nunquam optimis institutis & legibus temperata erit Respublica, nisi qui illi præsunt, cuncta quæ aut præcipiunt, aut prohibent, ad eorum quæ per rerum magnarum speculationem uiderint, regulam ac normam sapientissimè dirigant. Cùm autem Carthaginensium operam industriamque circa urbem exædificandam describit, nónne paucissimis uersibus omnia colligit, quæ ab ijs qui etiam sapientissimè de Republica scripserunt, non nisi pluribus libris exprimuntur? Primùm enim ea parant, quibus aduersus hostiles impetus tuti sint, quibus perfectis se contra cœli iniurias priuatis ædificijs se defendunt. Hæc enim duo præstant, ut ciuitas esse possit. Posthæc uerò ad iura & magistratus se conuertunt, ut non modò esse, sed quod proprium hominis est, rectè honesteque esse ualent. Quoniam autem ad magnificentiam, & ad liberalitatem, & ad uim propulsandam, publicæ opes in primis utiles sunt, portus optimi efficiundi ratio habetur. Postremò autem scænæ, ac theatri cura non negligitur, ubi & corpora ad ualetudinem & robur exerceri, & animi publicis priuatisq; negocijs defatigati, honestissimis ludis relaxari possint. Qua autem mente & quo consilio illos apibus comparauerit, quæso diligentiùs animaduertite. Si enim huius inserti naturam consideretis, nihil illo aut industria, ac solertia acutius, aut assiduo labore indefessius reperietis. Ducem in primis habent, quem sequantur, cuius imperium nunquam contemnant, labores inter se summa æquitate distribuunt. Summa concordia, & opera sua faciunt, & hostes arcent. Quicquid quæritur, id omne in commune quæritur. Quæ quidem omnia si in Rempublicam aliquam transferas, Platonicam ciuitatem constitues. Erat autem in media urbe templum Iunoni sacrum, ut ostendatur nihil oportere in Republ. antiquius religione esse. Et quoniam primę in uita ciuiles preces sunt, ut imperium non solùm conseruetur, sed etiam augeatur, non fuit ab re templum ipsum Iunoni (quæ imperiorum dea habetur, omni cultu consecrare. Longior sim, atque etiam minutior quàm tantæ rei conueniat, si singula, quæ in templo depicta erant, quæ ab regina administrabantur, quæ ab opificibus efficiebantur, distinctius referam. Multa etiam in Ilionei atque Didonis oratione continentur, plura in congressu Aeneæ, plurima in conuiuio & in coniunctione hospitalitatis deprehendas, quibus uita statusque ciuilis exprimitur. Quoniam uerò nouerat sapientissimus uates, primordia Rerumpublicarum & imperiorum uirtutibus niti, uerumq; esse Salustianum illud, si imperia ijsdem artibus retinerentur quibus acquiruntur, non esse tot mutationes habituras res humanas, idcirco primum regis reginæq; cógressum, à religione, à liberalitate, & ab omni genere uirtutum proficisci uult, sed ita paulatim in deterius labuntur, ut quæ pudicissima fuerat mulier, & in Repub. administranda uigilãtissima turpi amore uicta, in otium lasciuiamq; labatur. Quibus omnibus ostenditur, quàm facilè rebus secundis, humanæ mentes à labore in libidinem declinent. Quoniam autem uirtutes in uita sociali potius inchoatæ quàm absolutæ sunt. Hic autem ita de uita ciuili agitur, ut uelit exprimere quod paulò antè dicebam, fundamenta Rerumpublicarum quæ ex paruis crescunt, habere meliora initia quàm exitus, idcircò reginam à principio in omni re temperatam posuit, paulò uerò postea amore insurgente, paulatim ex temperantia in continentiam labitur. Postremò uicta amore, incontinens ita redditur, ut demum in summam intemperantiam incidat. Mouetur autem à principio Dido, ut Aeneam amet, non solùm uirtute, quam unam in uita contemplationi dedita intuemur, sed ijs quæ humanis cœtibus non solùm bona, uerumetiam summa bona habentur. Quis enim ingeneris nobilitatem, quis formæ dignitatem, atque excellentiam? quis denique multo ornatu insignem orationem, inter summa non enumeret? Cùm in foro, cùm in senatu hæc non sapientum statera, sed populari trutina ponderentur. Quoniam uerò in uita communi permulti interest, quibus consultoribus utaris. Multi enim aut malo exemplo moti, aut eorum quos charos habent, non rectis suasionibus impulsi, ad praua mouentur, non fuit absonum, ut Didonem sororis hortatu impudicam factam inducat. Miserè enim amans mulier, plurimumq; iam de eo animi robore remittens, quòd intemperata hactenus apparuerat, continentem in primis uerbis, quæ ad sororem facit sese ostendit. Nam quamuis amore urgeatur, ægrè quidem, sed tamen illi resistit. Sororis autem oratio, ex uita communi uniuersa sumitur. Non enim

enim ex Philosophia sumptis, argumentationibus, sed aut uoluptate proposita, aut metu earum rerum quæ tantoperè timendæ non sunt iniecto, aut spe nec firma, nec solida proposita in suam sententiam adducere conatur, ut denique spem det dubiæ menti solvatq; pudorem. Qua quidem re accidit, ut uicta in incontinentiam prolaberetur. In ea uerò cùm uersaretur paulatim impudica consuetudine eò redacta est, ut nullo, ampliùs obstante pudore, furtiuum amorem minimè meditetur, sed impudentissima effecta, turpem libidinem honesto nomine appellet. In quibus omnibus, quid aliud teneat, quid conatur diuinius Poëta, nisi ut Didonem grauissimũ nobis exemplar proponat, quantum detrimentum ijs, qui sub imperio sunt proueniat, cùm principium mentes pro industria ac labore, luxuria atque ignauia irrepat. Illa enim quæ paulò antè externos atq; peregrinos, non nisi breuiter, ac demisso uultu alloquebatur, cuius religio summa in deos, liberalitas in hospites, consilium in urbis exædificatione, iusticia in suos ad cœlum ferebatur, quæ in publico, nisi aut diuinæ, aut publicæ rei causa conspici, nefarium facinus putabat. Cuius animus pudore munitus, ab omni perturbatione liber perseuerabat, nunc eo furor agitatur, ut tota urbe amens uagetur, aut si domi sine amato se contineat, ueluti si sola sit, atque ab omnibus deserta, summo mœrore tabescat. Publica autem opera ita negligat, ut quæ hactenus sua cura, suisq; sumptibus, quæ suorum ciuium labore, ac studio summa cum celeritate erigebantur, nunc imperfecta interruptaq; pendeant. Aeneas autem cuius consilium Italiam sibi proposuerat, uerum difficultate rerum defatigatus, Carthaginem non ut illic sedes poneret, sed ut classem reficeret digressus, fuerat illecebris Didonis illectus, propositum proficiscendi abijcit. Nec deest Iuno, quæ ne res Romanæ oriantur, Aeneæ Didonisq; coniugium Carthagine faciendum curet. Verùm cùm id sine Veneris opera perfici non posset, Venus autem filium non Carthagine uersari, sed in Italiam enauigare cuperet, hanc deam dolis aggreditur Iuno, ut quæ Carthaginensium causa faceret, ea omnia Aeneæ beneficio fieri uiderentur. Quæ cùm dicit Maro, diuina penè sapientia, uitam socialem depingit, in qua cùm ita quidam excelso animo uersentur, ut humana contemnentes, ex hoc primo uirtutũ genere paulò pòst in eas uenturi sint, quas purgatorias appellant, atque inde ad illas tandem quæ sunt animi purgati peruenire contendant, tamen illecebris rerum terrenarum ita molliuntur, ut cœlestium quas sibi solas proposuerant, penè obliuiscantur. Libido enim imperandi Aeneam Didoni coniungere: id autem est uirum excellentem regno præficere cupit, sed rem perficere non ualet, nisi assentiatur eius amor. Amor autem animaduertit huiuscemodi coniunctione non Aeneæ, sed Didoni consuli. Non enim animis hominum ad maiora natis, sed ipsi imperio conducit. Præstat enim nobis ad ueram sapientiam proficisci, quàm in actionibus uersari, sed rerum administratio à sapientibus si deseratur, actum sit de rebus humanis oportet, itaque quamuis falsa esse cognoscat, quæ libido regnandi persuadet, tamen assentitur, siue iam illa irretitus sit, siue eorum quibus consulendum esse misericordia motus. Celebratur autem huiuscemodi matrimonium in uenatione, de qua quid sentirem, paulò antè satis (ut opinor) uobis dilucidè explicaui. Quòd autem in spelunca loco subterraneo conuenerint, quid nam aliud indicare crediderim, nisi eos qui honores, qui opes, qui imperia quærunt intra corporeas, caducasque res animum inclusum gerere, cui connubio præter tellurem & Iunonem, prꝫterque nemorum habitatrices Nymphas, uides numen nullum affuisse. Quæ omnia ijs quæ de spelunca dicebam, aptè quadrare uidentur. Irretitus igitur Didonis amore Aeneas, abeundi propositum abijcit, & hyemem quàm longa est in summo luxu conterere non pudet. Hoc uerò quid sibi aliud uult, nisi egregios quoque uiros interdũ à recto cursu ambitione auerti, & honorum imperijq; uoluptate delinitos hyemis asperitatem & enauigandi in Italiam difficultatem exhorrescere. Quapropter nisi diuinitùs subuentum sit, excellentissimęq; atque immortales hominum uirtutes, tam perniciosa peste pereunt. Id ingenij atque ueneficij in Circe fuisse ferunt, ut Vlyssis socios in uaria monstra transformaret. Illam tamen ita in suam potestatem traduxisse Vlyssem audimus, ut forma pristina socijs sit restituta. Nec ego id admiratus fuerim. Excelso enim animo qui sunt, corporeas libidines facilè contẽnunt. Quin & eos qui illis dediti sunt rectè monendo à tanta seruitute in libertatem uendicant. At Iunonem superare, rarissimi mortales potuerunt. Nam qui imperandi cupiditate non tangitur, eum omnem iam humanitatem superasse, & ad diuinitatem proximè accessisse crediderim. Quapropter etiam quos in summa admiratione habemus eos ita frangi huiuscemodi cupiditate uidemus, ut relicta uera uirtute, insignia uirtutis (ueluti umbram) sectentur. Facilè enim est Sardanapali, aut Heliogabali mollissimas delitias ac luxum contemnere, atque adeò odisse. Cùm uerò nobis aut Alexandrum Macedonem, aut Iulium Cæsarem proponimus eorum res gestas, in quibus utrumque à uero rectoq; discedere sæpe uidemus, ea gloriæ cupiditate admira-

mur, ut illud ex Euripide impium omnino & dignum eo rege, à quo profertur, interdum approbare non dubitemus, putemusque homini conducere, si regnandi causa ius uiolet. Quæ quidem res una mouit poëtas, ut Herculem quem sapientem ferunt, & rebus à se præclarissimè gestis, cœlum affectasse uolunt, prius omnia monstra domasse, quàm Iunonis sæuitiam superasse fingerent. Illa enim non mater, sed iniustissima nouerca, magnorum uirorum rectè dicitur. Non enim mortalium (ut plerique credunt) sed cœlestium rerum cupiditas, eas uirtutes parit, quibus ad summum bonum peruenire licet. Quod quidem nisi placata prius Iunone (id autem intelligimus nisi sedata ambitione) assequi non potuit Hercules. Quis igitur hoc Aeneæ non condonauerit, ac potiùs quis illius non commisereatur? Si nondum in Italia existens (is enim est summarum uirtutum habitus) sed in ipso curriculo, ut illuc proficiscatur adhuc constitutus, ita Iunonis dolis capiatur, ut matrimonium cum Didone initum, sedibus sibi à fatis concessis præponat, & consilio abeundi abiecto, arces Carthaginis fundare, ac tecta nouare instituat, purpuramq; & ensem lapillis exornatum, quæ omnia imperij insignia sunt gestare gaudeat. Non est, ô Laurenti, non inquam est humanæ imbecillitatis, sed maioris cuiusdam facultatis, qua tamen conditio nostra nunquam corroboratur, ad tam arduum, tamque excelsum rerum culmen euadere posse. Quæ cùm dicerentur à Baptista, & simul suo ordine de reliquis disputaturus uideretur, Mariottus hospes noster suauissimus, tum ex diei spatio, in ijs quæ hactenus dicta essent consumpto, tum ex multitudine eorum quæ adhuc dicenda restabant, quicquid reliquum lucis esset, in ea disputatione absumptum iri colligens, non permittam (inquit) suauissimi uiri, ut contra commodum ualetudinemque nostram, quibus rebus, quandiu apud me eritis, mihi omni diligentia consulendum proposui, hodierna disputatio longiùs producatur. At qui ego itidem inquit LAVRENTIVS hoc idem censebam, sed ne tanti uiri orationem molestiùs interpellarem, pudore impediebar, præsertim cùm te, ô Mariotte, tuas partes suo tempore acturum non dubitarem. Agam equidem, inquit Mariottus, & simul sua solita festiuitate Baptistam manu apprehendens, nos ad cellulas (ubi mensæ paratæ erant) reduxit.

FINIT LIBER PRIMVS.

CHRISTO.

CHRISTOPHORI LANDINI FLORENTINI, CAMALDVLENSIVM DISPVTATIONVM AD ILLVSTRISS. FEDERICVM VRBINATVM Principem, Liber II. in P. Virgilij Maronis Allegorias incipit.

ERVENERAT iam superior Liber, inclyte ac inuictissimè Federice, in quorundam hominum manus, qui cùm docti sint, doctissimi quoque & haberi & dici uolunt. Qui quidem quamuis de Maronis Aeneide, ante hac longè aliter, & sensissent, & prædicassent, conuicti tamen (ut puto) ijs argumentationibus, quæ à nobis in Procemio illius libri expositæ fuerant, multa in eo libro per allegoriam conscripta esse negare non audent. Sed ea huiuscemodi esse contendunt, ut non ad Ethicen (ut nos longa oratione disputauimus) sed ad Physicen referenda sint, proferuntque ad id, quod defendere cupiunt, probandum scriptores, qui paulò antè nostram ætatem fuerũt minimè illiteratos, qui nonnullos inde locos, & acute & doctè interpretati, naturam rerum illis exponi contendant. Aduersus quos nos ita respondendum censemus, ut multa in eam quam dicunt sententiam, & commodè & uerè transferri posse non negemus. Nam & in superioris quoque diei sermone nos dixisse memini, Virgilium quia apud priscos Theologos plura deorum genera inuenisset, consultò ita scripsisse, & persæpe quædam ita narrasse, ut eadem illa & ad uitam moresque & ad uim naturæ & ad aurium uoluptatem referantur. Verùm cùm consilium mentemque scriptoris, qua res tota suscepta est nosse uolumus, id censeo semper proponendum, cuius causa reliqua omnia suscepta sunt, ipsum autem propter se, non autem propter aliud scriptum est. Nam si Platonicis, si Aristotelicis quicquam credimus, nulla profectò res est, quæ ab alijs rebus dilucidius discerni distinguique possit, quàm ipso fine, quem sibi ea ratione scriptor proponit, ut ad illum tanquam ad suum signum sagittarius, omnia missilia dirigit, ita ipse quicquid narrat, quicquid commiscitur referat. Hoc cùm ita sit, quis non uideat ea quæ ille, & ad uitam degendam, & ad summum bonum acquirendum spectantia scripsit: non idcircò scripsisse quo naturæ uim exprimeret, sed contra cùm iugi, perpetuaque oratione ea prosequatur, in quibus & uitia damnet, & uirtutis pulchritudinem extollat, & ad ueri inuestigationem perducat, nonnulla adiunxisse, & ornandi, & delectandi causa, quæ sint ab ipsa physicè repetita. Quæ omnia cùm non propter se, sed eorum quæ dixi causa conscripserit, quis non uidet id suscepti operis primum esse, seu malis ultimum dicere, quod nos hesterno sermone, perpetuo quodam filo ita intexuimus, ut nihil in eo interruptum queri possis. Nam ad id quod à principio præpositum est, omnia deducuntur, & sequentia ijs quæ antecesserunt, uehementer cohærent. Quapropter quæ ab ijs quorum auctoritate nituntur ad Physicen relata sunt, minimè damno. Nam quamuis ea neque multa sint, neq; inter se ita aliud ex alio pendat, ut non potius membra quædam diuulsa, quàm integrum corpus uideantur: tamen non incommodè traducuntur, neque sententiæ nostræ repugnant. Sed fac repugnare, an plus apud me recta ratio, quàm illorum auctoritas ualebit, præsertim cùm si auctoritate certandũ sit eos proferre possimus, quorum splendore isti, ueluti Solis luce noctuæ hebetentur. Nam ut omittam eos, quos diligentissimus omnium Grammaticorum Seruius, singulos libros, in singulos huius Poëtæ locos commemorat, ut taceam, quæ à Macrobio excellenti inter Platonicos Philosopho. Vt nihil dicam de ijs, quę & à Diuo Hieronymo, & à Diuo Augustino in hanc sententiam, apud Maronem interpretantur. Nónne è nostris Danthem uirum omni doctrina excultum, grauissimum auctorem, habemus? qui eius itineris, quo mundum omnem ab imis tartaris, ad supremum usq; cœlum peragrat, in eo sibi illum ducem fingit, in quo summum hominis bonum perquirens, miro quodam ingenio, unicam Aeneida imitandam proponit, ut cùm pauca omnino inde excerpere uideatur, nunquam tamẽ si diligentiùs inspiciemus, ab ea discedat. Nam nónne statim à principio ea quæ de medio ætatis tempore, quæ de sylua, quæ de tribus feris, quę de montis sublimi iugo, iam Solis radijs illustrato conscripsit, hinc omnia sunt? Mitto cætera, quæ

ita abdita in Danthis poëmate sunt, ut non nisi à paucis, iisdemq; doctissimis depræhendi possint. Præponit igitur sibi ducem Maronem in ea re, quæ ad summum bonum, non autem ad Physicen spectet, sed uideo me nimis curiosum in eo fuisse, quod paruo omnino negotio confutari poterat. Quapropter ego institutum repetam. Tu autem, inclyte atq; inuictissime Federice, ut cętera superiora, sic & ista, quę in ultima secundi diei disputatione continentur, diligentissimè leges. Multa enim illic inuenies, propter quæ te eum esse, qui & nunc es, & semper fuisti, summoperè lætabere, cognoscesq; ex Deo consilium tuum fuisse quo à primis annis sapientiæ amore flagrans, ita te bonarum artium studijs addicasti, ut quantò indies tua ætas grauior fit, tantò ardentius illis incumbas: nam quod reliqui principes apprimè regium ducant, ut aut multo otio uanisque ludis marcescant, aut aucupijs uenationibusq; omne tempus terant, tu ne libero quidem homine nisi relaxandi interdum animi causa, dignum esse duxisti, sed oportere eum qui alijs imperaturus sit, animum omni doctrina excultum reddere, quo non sibi solùm, sed & ijs quæ suæ fidei commissi sunt, & dum rectè agit exemplo, & dum sapienter monet præcepto, quam plurimum prodesse possit. Qui regis munus esse ducat, non alieno labore (ueluti fucus inter apes ali) sed pro aliorum salute laborare. Qui innoxios ab iniurijs prohibere, scelestorumq; petulantiam comprimere, omnibus se æquum præbere curet. Hæc autem sola Philosophia nobis præstat. A' Philosophia enim habemus, ut piè uiuamus, ut pietatem omnem abominemur, & ab omni scelere abstineamus. Quapropter uerè illud usurpabat Aristoteles, se id à Philosophis assecutum esse, ut ea bene uolens, & cum uoluptate faceret, quæ mali uiri, legum metu facere coguntur. Bonis enim (ut Plato ait) lex Deus est, malis autem libido. Huiuscemodi igitur studia, te ita excultum, ita omni ex parte expolitum reddiderunt, ut cùm à multis, quod crimen fortunæ est, imperijs finibus supereris, ijs tamen uirtutibus, sine quibus nemo unquam rectè imperauit, omnes excedas. Sed cæteras omnes (quibus ex mortali homunculo, te immortalem ducem reddidisti) ad præsens omitto. Præcipuam autem in musarum, ac Philosophiæ cultores benignitatem, tacitus pręterire nullo modo possunt, cùm animaduertam te ea in re, iure omnibus præferri posse. Scimus in tanta admiratione, apud antiquos fuisse Ptolemæum Philadelphum, ut præclarissimorum scriptorum laudibus (etiam post tot secula florentissima) fama celebretur. Et profectò singularis fuit in eo rege iustitia, mirabilisq; clementia. In re autem militari, nec uirtus illi, nec fortuna unquam defuit, sed nihil in suis omnibus actionibus magis extollitur, quàm quòd regnum suum liberalissimum, omnibus literatis hospitium esse uoluerit. Tantùm autem ijs qui aliquid scripsissent debere putauit, ut Demetrio Phalereo non solùm Philosopho grauissimo, sed oratori copiosissimo negocium dederit, ut sibi, ad quinq; saltem millia librorum in suam bibliothecam congerenda curaret. Qua quidem in re, quos sumptus fecerit, tunc optimè coniectari poterimus, cùm uiderimus quantum in sola Mosaica lege elaborauerit, ut illam interpretandam, ac in Græcam linguam conuertendam, ab Hebræis interpretaretur. Primò enim omnes Iudæos, qui superioribus bellis capti, in suo regno seruirent, diligenter inuestigandos, atq; singulos uigenis Drachmis redimendos & in patriam incolumes dimittendos mandauit, quorum numerus adeò ingens fuit ut soluta sint à rege sexcenta talenta, supra sexaginta millia. Deinde legatos ad Eleazarum Iudæorum pontificem, uiros summæ auctoritatis misit Aristeas (de quo paulò antè dixi) & Andræam pręfectum suum. Misit pręterea mensam auream, crateresq; ac phialas, donaria in Hierosolymitano templo ponenda. Materia uerò horum uasorum fuit auri quinquaginta, argenti uerò septuaginta talenta, gemmarum autem atq; lapillorum, quibus uasa ornata distinctaq; sunt, ad quinq; millia adhibuit, qui omnes mira essent magnitudine. Quæ liberalitas, adeò accepta grataq; Eleazaro fuit, ut duos ac septuaginta statim ad regē miserit, nō plebeios illos quidem, sed ex principibus doctissimis ita electos, ut ex singulis tribus senos sumeret, qui legem Dei in Græcam linguam Ptolemęo cōuerterent. Quorsum igitur hæc? Nempe ut intelligatur, qui diligentiùs rem considerauerint, magnificētiam tuam erga doctrinas, nostra tempestate non minorem esse, quàm olim Ptolemæi fuerit. Hoc enim Solis luce clarius apparebit, si imperium imperio, si sumptus sumptibus conferantur. Ille enim non solùm uniuersæ Aegypti opulentissimum regnum possidebat, unde auri argentiq; incredibilis uis proueniret, sed Syriæ quoq; ac Phœnicię maximam partem uectigalem habebat. Tuos autem fines nemo ignorat. Adde quod quo tempore Ptolemæus regnauit, plurimos Asia atq; Europa principes habuit, qui Poëtas, qui Philosophos, qui Oratores, qui Historicos honore opibusq; honestarent, ut & si suo ingenito studio illa faceret, magna tamen ex parte æmulatione quadam excitari uideretur, ne quos opibus uincebat, ab ijsdem huiuscemodi gloriæ genere superaretur. Tua uerò benignitas in ea tempora incidit, ut nisi ardentissima sit, facilè cæterorum principū

auari-

auaritia extinguatur. Quapropter nulla omnino eorum munerum(quæ in Musas confers)gratia, nostro seculo est habenda, in quo neminem reperias, ex ijs qui nunc imperant, cuius exemplo excitari posis. Sed quicquid es(es autem res omnino præclarissima)id omne tuo ingenio tuaque innata humanitate es. Nam ab aliorum moribus procul discedens, unicum te exemplar offers, quem & ad summam liberalitatem cæterasque omnes rectas actiones, & ad ueri inuestigationem reliqui sequantur. Ita enim uirtutem adamas, ut illam non gloria ductus, sed eius amore allectus amplectaris. Euenit tamen, ut quemadmodum umbra corpus semper sequitur, etiam si id corpus non quærat, sic tua piè, iustè, clementerque ac fortiter facta, non adumbrata quædam & inanis, sed solida expressaque gloria sequatur. Sed res postulat, ut iam ad nostrum heroa reuertamur, in cuius actionibus, tu mores tuos, ac uitæ institutum facilè recognosces. Conueneramus igitur eodem in loco, bene manè secunda huius disputationis die. Atq; cùm miro desiderio BAPTISTAE sermonem expetere, uultu gestuque significaremus, ille ut quæ explicaturus esset ijs quæ iam dicta fuerant commodiùs annecteret, huiusmodi disputationi suæ principium adhibuit. Vidimus hactenus doctissimi uiri, qua prudentia ac animi magnitudine, omnibus ijs sordibus, quæ à corpore proueniunt, se explicauerit Aeneas. Nam ne Troiæ periret, & corporeis uoluptatibus penitùs obrueretur, non dubitauit exul in altum ferri, quamuis incertus quò fata ferrent. Posthæc Thracenses rapinas(ut eas primum cognouit) mira celeritate effugit. Atque mox in rebus dubijs, à sapientia consilium cœpit, deceptusque Anchisæ interpretatione. Nam quę à corpore sunt, facilè corporea sequuntur, uitam ciuilem in Creta sibi proposuit, sed nec piguit errore cognito, uela uentis iam tertio dare. Delatusque in Strophadas, aduersus Harpyarum auaritiam, inuictus pugnauit. Nec per medios hostes, ad Helenum enauigare formidauit. Pręterea qua prudentia, qua animi præstantia, iam ab Heleno doctior redditus, immanitatem Cyclopum declinauerit, qua industria ac celeritate Scyllæ Charybdisque monstra euitauerit, quo studio atque mentis ardore, defuncto iam in Sicilia parente, nauigationem in Italiam susceperit? Verùm cùm Iunonis dolis, Aeolique ac uentorum uiribus par esse non posset, cessit ille quidem, & consilio ad ueri inuestigationem in aliud tempus reiecto, in Aphricam eo animo diuertit, ut quàm primum per maris(id est, appetitus)tempestatem liceret, in Italiam tenderet. Verùm in ditione aduersissimæ deæ constitutus, & amore Didonis delinitus: uide quid posit ambitio, quantumque ad mentes maximorum etiam uirorum euertendas ualeat, regnandi (inquam) cupiditate delinitus, is qui reliquas iam perturbationes, ac uitia superauerat, diuinissimum consilium in Italiam enauigandi omisit, totumq; se in eo dederat, ut regnum Carthaginensium constabiliret, perseuerassetq; in errore, nisi accepisset à Mercurio, non placere Ioui, ut pulchram urbem uxorius extruat, regni autem & rerum suarum obliuiscatur. Pręcipitur enim homini à summo Deo, ut ad suam originem reuerti uelit. Quæ præcepta nobis doctrina quam literatissimorum uirorum, uel sermonibus, uel libris accipimus, facilè tradit. Rectè igitur arguitur Aeneas, quòd uxoris urbis (ea enim est uita in actione posita) administrationem susceperit. Sui autem regni, & totius contemplationis, qua sola mentes humanę regnant, sit oblitus. Maximeq; hoc urgetur, ut si tantarum rerum gloria ipsum non mouet, Ascanio saltem hæredi successoriq; suo consulat, cui regnum Italiæ, ac Romana tellus debetur, quo in loco, quid'nam aliud Ascanium intelligemus, nisi futuram æternamque uitam, quæ huic breui & momentaneæ succedit? Nam si dum intra hæc corpuscula uersantur animi nostri, tantis rerum terrenarum illecebris demulcentur, ut cœlestium contemplationem deserant, meminerint si in futuram uitam (uitiorum labe inquinati, & nulla doctrina exculti) migrauerint, fore, ut nulla unquam ueritatis luce illustrentur. Quapropter regnabit Ascanius, nullusque suo imperio finis erit, nisi eo à patre defraudetur. Futura enim uita, ab hac quam uiuimus, ea ratione(quam ostendi) iure gigni dicitur, ab eademque si sordida & uitijs, tenebrisque inuoluta sit, tanto bono defraudatur. Sin contra manebit felix atque æterna. Nam:

Hic domus Aeneæ totis dominabitur oris,
Et nati natorum & qui nascentur ab illo.

Quæ quidem mandata cùm accepisset Aeneas, quid mirum si uehementer commotus sit. Erat enim in eo animus, qui excelsa semper suspiceret. Itaq; se tandē excitans, cupit, quàm primum abire, & terras (quamuis dulces) relinquere. Assuetus enim potestatibus atq; imperio uir, & dulcedine captus non sine difficultate discedit. Sed cùm uerum bonum, ab eo quod falsa opinione bonum putatur, discernere potuerit, illud tamen anteponit. Cùm uerò pòst diuturnam consultationem, insalutata insciaq; Didone discedere decernat. Nouerat enim non esse passurum illum discedere, si sciset, egregiè admonet cùm ab huiuscemodi rebus animum abducere uolumus, non esse molliores animi para

tes consulendas, sed clam illis uela in Italiam facienda. Talia enim hæc sunt, ut quantò blandiùs ea appellemus, quantoque familiariùs salutemus, tantò maiori contumacia aduersentur. Sentit tamē dolos regina, & iniquo animo fert uita ciuilis, à uiro excellenti deseri, præsertim, si non sit alius sapiens, qui loco illius succedat. Hinc illæ querelæ nullam sibi ex Aenea sobolem superesse. Quamobrem ratio inferior (quam mulierem appellari diximus) huiuscemodi argumentationibus, uirum egregium in uita ciuili retinere, & à speculandi proposito auertere nititur. Primùm enim ita urget, ut quærat quomodò eam deserere substineat, à qua tam ardenter ametur. Amat enim uehementer uirum excellentem, uita ciuilis. Illius enim consilijs imperia non modò parantur, & parta conseruantur, uerumetiam augentur. Sed nec illud retinet, non seruare illum fidem quā dederat. Suauitate enim imperandi, iam totū se administrationi dederat Aeneas. Quin & se morituram si deseratur edocet. Nec multò aliter euenire solet. Nam destituta à uirtute agendi facultas, pereat necesse est. Deterret ex difficultate hyemalis nauigationis. Quare significantur labores maximi, quos si in Italiam uenire uolumus, subituri sumus. Postremò in hoc uehementer insistit, si reuerteretur ad Troiam, & ad uitā uoluptuosam, non tamen illi esse concedendum, ut honores relinqueret, multò autem minus, cùm loca sibi incognita petat. Nondum enim nouerat speculandi uitam: demum ad commiserationem conuersa lachrymas effundit, connubium inceptum, ad memoriam reducit. Quicquid suaue olim à se accepisset exprobrat, & ne domum labentem deserat obtestatur. Possunt enim uehementer commoueri mitiora ingenia, cùm parentes, cùm liberi, cæterique sanguine coniuncti, cùm amici, cùm patria, ne deserat rogant, ne inceptam societatem relinquat, præsertim cùm uerendum sit, ne imperium à bonis uiris destitutum aut Pigmalionis auaritia, aut Iarbe tyrannide inuadatur. Quòd tunc magis ueneremur, cùm alius sapien s qui sibi succedat non relinquatur. Quæ quidem omnia cùm rerum agendarum ratio animis nostris obijciat, non possumus non uehementer commoueri. Succurrit enim Platonicum illud, quo quantum generi humano debeamus grauissimè admonet ut humanitatem exuere uideamur, si humanam societatem deseramus. Verùm cùm animaduertat magnus uir mentem solam esse, qua homines sumus, eamq; non agendo, sed cognoscendo perfici. Idque Iouis præceptum esse immotus manet, & obnixus, curas sub corde premit, habet autem quo propositum optimè tueri possit. Non enim inficiatur, benè promeritam esse reginam. Quis enim non uideat magna humanæ imbecillitati adiumenta, ab hoc uitæ genere prouenire? Quin & pollicetur se illius recordaturum, dum spiritus hos reget artus. Nam eum deniq; absolutissimum appellabimus, qui ita in speculatione (dum uiuit) uersetur, ut uicissim cùm res postulat agat. Ergo non fugit à uita agendi, sed inde recedit, quia cum ea non contraxerat matrimonium. Non enim nati sumus, ut circa mortalia uersemur, illisque coniungamur, sed necessitatis causa est illis insistendum, ut tantum opere impendamus, quantum ad societatem conseruandam sat sit. Quapropter si Dido Carthagine delectatur, hoc autem est, si in actione inferior ratio libenter uersatur, liceat & superiori Italia delectari. Possem multa eiusdem orationis, ad eandem sententiam transferre. Sed sit aliquid ex mera historia dictum. Reliqua uerò quæ ad plurimos uersus dicuntur, eam uim habent, ut libidinosum & corruptum amorem detestentur, atque tantæ fœminæ grauissimo exemplo nos admoneant, ut tam turpem, tam pernitiosam pestem fugiamus. Commodè autem cuncta, quæ à Pausania in Platonis Symposio, de turpi amore dicta sunt, ad hunc locum transferemus, ex quibus pauca quæ à nobis (cùm de Paride uerba fecimus) dicta sunt memoria si repetetis, intelligetis uerissimum esse Propertianum illud:

Durius in terris nihil est quod uiuat amante.

Quòd autem magno pectore curas persenserit Aeneas, & tamen mens immota manserit, ostendit uirum, qui deorum præceptis parere decreuerit, iam ab incontinentia in quam Didonis illecebris prolapsus fuerat, ad continentiam redisse, & quamuis amore urgeretur, tamen honestum uoluptati pręposuisse. Didonis uerò interitus, nobis perspicuè ostendit, perire necesse est eas Respublicas, quæ à sapientibus deserantur. Non tamen aberrabimus, si amantium atq; amentium furorem, extremamque desperationem, huiuscemodi cæde ostendi putemus. Aeneas igitur deorum admonitu, in Italiam enauigat. Verùm insurgente uentorum ui, Palinurus nauis gubernator, negat ea tempestate Italiam peti posse, assentitur Aeneas, ut in Siciliam (in qua insula extinctus parens, nondum debitis exequijs ornatus) iacebat. Quo in loco, quid sibi Palinurus uelit, sine negotio (ex ijs quę de illo paulò suprà expressi) cognoscere poteris. Cùm enim huiuscemodi appetitus facilè perturbationibus obruatur, non modò à recto cursu auertitur, sed Aeneam (hæc autem excellentis uiri mens est) persæpè in suam sententiam trahit, ut ad patrem (hanc autem imbecillitatem, quam à corpore contrahit animus, iam esse diximus licet intelligere) ad patrem inquam (quamuis iam defunctum) redeat. Si uerò ad memoriam

riam ea reuocaueris, quæ de Sicilia iam diximus, non ab re ipsis Troianis, ut in eam insulam redeant, unde breuissima sit in Italiam nauigatio. Poëta tamen cuius consilium est, non solùm ut grauissimas res proferat, sed illas uaria iocunditate ita aspergat, ut tædium tristitiamq; profundarum rerum comites, penitùs amoueat, uaria ludorum genera interponit. Hæc igitur ita administrabantur ab Aenea, ut paulò pòst (omnibus absolutis) in Italiam esset soluturus. Iuno uerò cuius in Troianos odium, nec ulla calamitas, nec temporis diuturnitas explere poterat, quia quò illos Italiæ propinquiores cerneret, eò magis accenderetur, oblatam occasionem non prætermittit. Cùm enim seorsum à uiris imbecille mulierum genus, desiderio tandem quiescendi mœstius conspicaretur, per Irim illis, ut naues incendant, persuadet. Quæ quidem sic accipite, rerum terrenarum cupiditas, non uiros: nam pars superior rationis, non facilè his rebus frangitur, sed ipsam inferiorem rationem à superiori disiunctam persuadet, ut rerum magnarum proposito reiecto, tædium longioris nauigationis refugiat, & ubi est consideat. Mulieres igitur, quibus inglorium otium longè charius sit, quàm honestus labor, primo ambiguę miserum inter amorem, præsentis terræ, fatisq; uocantia regna, malignis mare oculis aspiciunt. Nam cùm ratio inferior, quæ à superiori persuasa, illam ad quæque egregia sequitur, nunc ea absente, paulatim sensuum illecebris eneruatur, donec tãdem uicta se illorum potestati permittat. Naues igitur mulieres incendio absumere adoriuntur. Hoc cùm dicit Poëta, uoluntatem quæ ad res magnas ferebatur, incendio cupiditatum perire ostendit: perisset autem tota classis, nisi Eumelus periculum statim ad Aeneam retulisset. Erat enim Eumelus uir ad mulierum custodiam relictus. Nam huic parti inferiori mentis, acerrimus quidam conscientiæ remorsus, cui bona recta que curæ semper sunt, semper adest. Hæc Græcè synderesis dicitur, uis scilicet nobis ingenita, qua animus & ad honesta erigitur, & à turpibus refugit. Hoc autem nomen ipsum uiri apertè demonstrat. Εὔμηλος enim boni cura facilè interpretabimur. Hic igitur prolapsa iam in facinus muliere rem ad uirum refert: quo nuncio percepto, primus Ascanius ad naues eripiendas aduolat. Ascanius autem celer robustusque, & magno animo prædicus, Aeneæ filius est, quem iure interpretari licet, uigorem quendam ex ipsa mente natum. Hic autem nullo errore prohibetur, quin contra pericula primus feratur, sequuntur reliqui, sed in primis Aeneas: at mulieres uiris cognitis incepti pœnitet. A' uiro enim seiuncta mulier, aduersus appetitum minimè repugnat. Quòd si rursus uiro coniungatur, iam robustior facta, & ueluti è tenebris erepta, tum demum errata iam cernit, & à Iunone delusam esse, dolet puderq;: non tamen incendium facilè tollitur. Nam captus à Iunone appetitus, in eo perseuerat, ut uoluntatemque nobis ad summum bonum euehit omnino perdat, fitq; misera in homine distractio, cùm aliò ratio ducat, aliò appetitus rapiat, quo in loco, cùm mens nostra, se tanto certamini imparem cognoscat, nititur illa quidem suis uiribus, sed simul etiam diuinum auxilium implorat. Id autem impetrare meretur. Nam qui ita Deum precatur, ut interim ipse (quoad ualeat) sibi non desit, is à Deo minimè deseritur. Nam quod à Salustio scribitur, nec precibus, nec supplicijs muliebribus auxilia deorum parari, rectè dictum est. Non enim inerti ac desidi, & qui in summam rerum desperationem prolapsus, nihil contra pericula parat, auxiliatur Deus. At qui magno, aduersus difficultates, animo insurgit, qui nihil inausum, nihil intentatum relinquit, qui nec periculis terretur, nec laboribus torpescit, is profectò se dignum facit, cuius & dij & homines commiserantur. Quapropter sapienter Aeneas, cùm nec uires Heroum, nec aquarum uis infusa prodesset, ad preces conuertitur, auxilioque impetrato, cùm iam quatuor naues assumptæ essent, reliquæ ab incendio seruantur. Cùm autem naues ad totam turbam transuehendam deessent, erat senis nautę consilium ut imbecillior turba in Sicilia relinqueretur, urbsq; illis habitanda cõderetur. Hoc consilium oraculum paternum (Iouis enim iussu locutus est parens) ex ancipiti ratum firmumq; reddiderit, quem locum nisi uos aliter censeatis, ita interpretabimur. Ad diuinarum rerum speculationem sola mens omni uirtutum robore iam suffulta accedit. Reliquæ enim animi uires, quæ imbecilliores sunt naues: illę enim sunt uoluntas, quibus illuc uehantur incendio amisêre, quapropter seuocanda est mens à sensibus. Hoc autem consilium ab eo uiro proficiscitur, cui magistra Pallas fuerit. Est enim à sapientia doctus. Approbatur autem ab Anchise, sed iam sepulto: nam qui à ratione iam subacti sunt sensus, facilè in eius ditionem concedunt, præsertim Ioue ita iubente, conuertunturq; in rationem hoc ordine, ut ratio ipsa etiam superiorem locum ascendens efficiatur intellectus. Ille autem & ipse in altiorem gradum euadens intelligentia redditur. Ast intelligentia in Deum commutatur: huiuscemodi igitur consilio atq; oraculo utitur Aeneas. Non tamen prius è Sicilia soluit, quàm sacra piè riteq; faciat. Norat enim quàm laboriosa, quamq; periculis plena sit huiuscemodi nauigatio. Nouerat quantæ molis erat Romanam condere gentem, sed nec Venus quicquam interea remittit, quin uehementer pro salute filij anxia omnia

xia omnia circumspiciat. In primis autem Neptunum rogat, ut mare tranquillum reddat: nam amor quo ad summum bonum rapimur, suprema in homine rationem hortatur ut appetitum in sua potestate contineat, Neptunus omnia benignissima pollicetur. Nihil enim denegat ipsa mens amori ad rectum eam excitanti, neque est procul à ratione quòd ostendat Venerem suo regno ortam esse. Est enim Neptuni regnum mare, quod quidē dum ab illo regitur, tranquillum est. In hoc Celij uirilia iacta dum agitantur, spumam gignunt, ex qua oritur Venus. Suprema ergo ratio appetitum intra se continet in quem uirilia Celij, idcirco decidere dicimus, quia in appetitum à ratione administratum uis quædam cœlitùs cadit, quæ in eo agitata diuinarum rerum amorem procreat. Quod autem omnes præter unum Palinurum incolumes in Italiam peruenturos promittit, nónne ex media (ut aiunt Græci) Philosophia erutum est? Nam classi in Italiam tendenti maximè aduersatur appetitus, qui à solo sensu profectus, nihil altum suspicit. Quapropter quàm diu classi præfuit, nunquam Italiam tangere potuerunt Troiani. Sed tandem à somno oppressus mari extinguitur. Nam postquam ratio acerrimè ad contemplationem conuertitur, & caducorum curam relinquit, nihil ex ijs quæ sensum permulcere possint appetit, unde uniuersus ille appetitus, paulatim sopitur, ac sopitus extinguitur. Classis autem etiā sine suo gubernatore, tuta fertur Neptuni promissis, donec ad Syrenum scopulos deueniret. Ibi autem fluitare cùm cœpisset Aeneas, temonem capiens, nauem in undis nocturnis texit. Nam animus noster cùm iam sibi Italiam proposuerit, securus fertur, donec in uoluptatum scopulos incidat. Tunc enim temonem capiat oportet appetitus rationalis, qui aduersantibus uoluptatibus contra obsistat. Extincto igitur Palinuro, Aeneas tandem post diuturnos errores Euboicis allabitur oris. In Italiam enim uentum est, ad quam gubernatore Palinuro, nunquam peruenisset Aeneas. Iam portum ingressi sunt. In quo non idem euenit, quod in Carthaginensi portu euenisse ostendit Poëta. Illic enim naues, & si procul à rabie fluctuum in tranquillo esse uiderentur, nulla tamen erant anchora alligatæ. Quapropter, quanquam non omnino uexabantur, in aliquo tamen erant motu. Hic autem anchora fundabat naues, quo ostēditur, eas ueluti fundamento nixæ sint, stabiles hærere oportere. Summum enim illud bonum, quod in negotiosa & ciuili uita à Philosophis ponitur, & si huiuscemodi recessu positum sit, ut procul à fortunæ procellis uirtutū beneficio absit, non tamen ita constabilitum est, quin labefactari possit. Qui autem diuinarum rerum sibi contemplationem finem ultimum proposuit, hic ita in tuto ac solido rationes suas collocauit, ut nulla ui dimouere possit. Nam aduentus in Italiam, ostendit habitum uirtutum iam contractum ita, ut à proposita uia non sit discessurus Aeneas, non tamen earum uirtutum, quæ sunt animi iam purgati. Nam nihil sibi difficile iam proponeretur, sed earum quas dicunt purgatorias, quod quidem propositum iam constabilitum, fortitudo & animi robur non deserit, nec ipse ardor rei aggrediendæ. Quam quidem rem tunc exprimit, cùm ait, iuuenum manus emicat ardens, Littus in Hesperium. Manus enim indicat omnes animi uires concurrere, quę è medio iam sublato Palinuro, sese menti ultrò subiecerant, quòd autem ardens sit concursus, uehementiam indicat, neq; ab re est, quòd sit manus iuuenum. Ostendit enim animi bene affecti uires, nullo senio (in quo tedium torporq; & ignauia esse solet) unquam affici. Quapropter non lento passu rem agit, sed emicat, uerùm quia dum in corpore exulat animus, quamuis se totum speculationi dedat, non potest tamen non curare necessaria, ea enumerat Poëta, quæ non uoluptatem sensus, sed incolumitatē uitæ respiciant. Nam quærit pars semina flammis, Abstrusa in uenis silicum pars densa ferarum, Tecta rapit syluas inuentaq; flumina mōstrat. Inferiores igitur animi uires hæc agunt. Aeneas autem quo nobis mens exprimitur, arces quibus altus Apollo, Præsidet, horrendæq; procul secreta Sibyllæ, Antrum immane petit. Quod cùm facit, ad res diuinas contemplandas erigitur: nam qui aliquid figurarum inuolucris scribunt, huiuscemodi speculationes per excelsum locum exprimunt. Vnde illud è Psalmo: Quis ascendet in montem Domini? Adde & illud: Nam cùm uirtutum in contemplatione positarum finis uerum sit, quo sapientes efficimur, rectè omnino solem huic speculationi propositum esse dixit. Nam ut nox tenebræque inscitiam arguunt, ita lucis dator Sol, ueritatem significat. Cuius exemplum secutus ciuis noster Danthes, cū ab ignoratione rerum, ad ueri cognitionem progressum ponit, se ex nocte syluaq; egressum montem, cuius iuga sole illustrata sint, ascendere testatur. Addit præterea antrum ibi esse Sibyllæ, magnam cui mentem animumq; Delius inspirat uates, aperitq; futura. Quem quidem locum, ut dilucidiùs exprimamus, pauca prius de Sibylla percurram, mox ad rem, de qua agitur, redibo. Constat igitur Sibyllas apud Gręcos eas mulieres uocitari solitas, quæ furore diuino afflatæ futura prædicerent. Est autem Sibylla quasi σιὸ βουλὴ: id enim est Dei sententia quoniam Dei consilium sibi notum sit. Σιὸν enim Aeoles Deum dicunt, quem reliqui Græci θεὸν nominant. Quanquam sunt qui uelint fatidicam

Lactantius dicit σιὸς Aeolib. esse θεὸς: & βουλὴν, βουλὴ. Inde dictā esse, σιβυλλὰν quasi θεοβούλην.

eam mulierem apud Delphos hoc nomine appellatam, à qua deinde reliquę futurorum conscię cognominatę sint, has ex uarijs regionibus decem fuisse colligit M. Varro. Quas ego omnes (si quid ad rem pertinere arbitrarer) suo ordine prosequi non grauarer, sed ut uides, nihil ad hoc de quo nunc agitur. Quamobrem satis fuerit uidisse Sibyllam, facilè rerum diuinarum doctrinam interpretari. Hæc autem nobis ea quæ Apollini nota sunt, sine mendacio prędicit. Nam sapientiam ueritatemq; aperit, quòd uerò antrum ponit, exprimit ueritatem in obscuro latere neq; temerè Triuiæ lucos Apollini templo adiungit: Luna enim corpulenta uehementer est, & reliquis syderibus inferior. Quapropter rerum humanarum quæ diuinis longè inferiores sunt, figuram iure habebit. Illa enim lucis præponitur, res autem humanæ in sylua obrutæ sunt, non enim corpore carent, & ut Luna à Sole lumen recipit, ita & ipse quicquid habent, à diuinis habent. Collige ergo, cum sapientia non modò diuinarum rerum, sed etiam humanarum scientia sit, rectè Apollinis templo Dianæ lucum adiungi. Templum diuinarum rerum locus est, sylua materiam notat. Templum scimus ædificium Deo sacrum, in quo res solas diuinas agimus, ab reliquis abstinemus, quoniam cùm illud ingredimur à negotijs cessamus, & soli contemplationi incumbimus. Templum autem à Dædalo conditum ponit. Quid igitur aliud est ædificare templum Apollini, nisi reddere se idoneum ad sapientiam capiendam? Quod quidem tunc deniq; facimus, cùm ab omni corporea labe purum animũ ad contemplanda diuina transferimus. Hoc autem Dædalus (uir omnibus optimis artibus instructus) facere potest, in quo tantum ingenium fuerit, ut & Dædala Circe, & tellus Dædala à poëtis tunc maximè dicatur, cùm maximum ingenium ostendere uolunt. Venit autem non mari, non terra, nec ad Meridiem infimam nobis mundi partem, sed per sublimem aërem ad Septentrionem. Nihil enim humile, nihil terrenum sit in ea mente, quæ ad speculationem fertur, sed ad sublimia cœlestiaq; erigatur. Est autem primus speculandi ingressus à uitijs. Primam enim cognitionem esse oportet circa mali naturã, ut ualeamus ab eo abstinere. Nam nisi expiati à uitijs fuerimus, nunquam diuina attingemus. Vt enim idem sæpius referam, negat Dauid quenquam ascendere posse in montem Domini, nisi eum qui sit innocens manibus, & mundo corde. Quapropter in foribus, per quas erat in templum aditus, homicidium Androgei, adulterium Pasyphes, & Icari fastus ponitur. Hæc ergo à principio speculatur Aeneas. In uitiorum autem cognitione, non est diutius immorãdum. Nam & statim ea nosse oportet, & statim à notis discedere. Rectè igitur à Sibylla, quam iam præmissus Achates accersierat, admonetur Aeneas, ne in tali spectaculo longiùs tempus conterat. Nam excellentiores quoq; uiri, uarijs uoluptatum illecebris allecti laberentur, nisi eorum cura & studio eam essent adepti doctrinam, qua monemur ut paululum illud uitæ ac temporis, quòd humanæ sorti concessum est, non nisi magnis & excelsis rebus conterendum ducamus. Hoc autem inter egregium uirum ac stultum interest: nam alter si semel labitur non facilè surgit. Alter si (quoniam corpore grauatur animus) paulum quandoq; è uia deflexerit, statim adest ab Achate accersita Sibylla, quæ ad rectum deducat. Sed mirum profectò Poëtę ingenium, qui sapientiam ipsam sua sapientia nos edocet. Prima itaque doctrina ea est, ut purgati mundiq; templum ingrediamur. Deinde ostendit quamuis mens nostra quædam sua & à summo Deo sibi indita ui cognoscere possit, cognitionem tamen diuinarum rerum huiuscemodi esse, ut nisi diuino lumine cœlitus illustremur, illam concipere non possimus. Hoc cùm sit, quis non uidet precibus & sacrificijs, rem esse à Deo petendam? Elegit autem septem hostias, quoniam septenarium numerum, multi philosophorum perfectissimum putauerunt, proptereaq; sapientiæ attribuitur, & Virgo ac Pallas appellatur. Sacrificat igitur septem, quoniam sapientiam optat. Neque temerè dictum est, quo latè ducunt aditus centum, hostia cẽtum: per aditus enim multiplicem uariamq; doctrinam exprimit, qua ad sapientiam ducamur. Hostia uerò quæ quidem uenientibus sese opponunt, non paruam in re difficultatem ostendunt. Hæc autem non antè patebunt, quàm id precibus ab imo pectore fusis impetrauerimus. Summo enim animi ardore, & mente illi penitus deuota, sapientia acquiritur. Vt autem sapientiam assequamur, promittit se templum Phœbo & Dianæ facturum: sed de templo paulò suprà dixi. Hunc uerò quare illud de solido marmore facturum se pollicetur, breuibus expediam. Marmor res dura est, ac mirus in eo & candor & splendor apparet. Vnde ab eo quòd μαρμαίρειν Græci splendere dicunt, nomen sumpsit. Quę omnia in ea mente quæ ad speculationem erigitur, insint necesse est. Erit enim solida, ut quemadmodum insanis fluctibus sua duritie ita obsistit scopulus, ut ipse integer maneat, illi uerò illidantur, disruptisq; residant, sic mens nullis perturbationibus frangatur, sed illas frangant dicimus, pręterea aliquid ex solido marmore esse, cùm non marmoreis crustis externè exornatum sit, sed totũ ex marmore constet. Quapropter & huiuscemodi mentem esse oportet, ut non signa quædam quibus sapientiam exoptet præferat, sed tota exardescens illi semper incumbat. Erit itidem

dem summo candore nitens, ut nulla sit corporea labe polluta. Quo enim pacto splendore carere possit ea mens, cùm sapientiam nũquam perceptura sit, nisi priùs multis doctrinis illustretur? Templum uerò Phœbo Dianæq; ponit, quia (ut modò dicebam) & diuinarum & humanarum rerum cognitio est sapientia. Dies autẽ festos soli Apollini instituit, quia uerus cultus solis diuinis debetur, pollicetur & Sibyllæ penetralia, in quibus suæ sortes & arcana condantur. Nam nisi alta mente reposita maneant, ea quæ per doctrinam acquirimus, ueluti Danai puellæ assiduo laborabimus, neque unquam perforatum uas adimplere ualebimus. Quapropter & uiri lecti sortibus, præponendi sunt. Nam excellentes sunt uires animi adhibendæ, quibus quæ didicerimus optimè mandentur. Curandum autem in primis, ne responsa frondibus scripta tradantur, sed ore pronuntientur. Non enim libellis & commentariolis credenda sunt, quæ addiscimus, sed menti. Neque rursus leuium stultiliumq; rerum est quærenda doctrina, ueluti qui in dialecticorum superfluis captiunculis, ac uanis amphibologijs, aut inanibus fabellis, omne penè tempus terunt. Verè autem illud dictum est, Sibyllam circa principium nondum Phœbi patientem esse. Ea enim quæ cognitu difficillima sunt suscipere non ualent nostra ingeniola, donec Apollo (ijs enim est ueritas) nos componat. Ea enim instructis omnia facilia redduntur, sed audi quid dicat Sibylla? O tandem magnis pelagi defuncte periclis, sed terris grauiora manent. Nihil grauius, nihil uerius: qui enim omissa ciuili uita ad eam peruenit, quæ in contemplandis rebus posita est, ille relicto pelago, in continentem sese recepit. Vita enim quæ in actionibus uersatur, fluctuanti mari simillima est. Videmus enim omnia quæ in ea aguntur, fortunæ procellis exposita esse. Contemplatio autem, cùm ad ea uertatur, quæ eodem semper se modo habent, neq; in interitum cadunt, in solido hæret. Magnis itaq; pelagi periculis, iactatus est Aeneas, priusquam longis erroribus circumactis, diuersa horrendaq; maris monstra uitare potuerit. Difficile enim fuit ut Troianum incendium incolumis euaderet, laboriosum ut crudelitate atq; auaritia deterritus, è Thracia abiret. Incommodũ ut ambiguitate oraculi deceptus, in Cretensem pestem incideret. Quis autem Harpiarum fœdam illuuiem non abominetur? quamuis iter ad Helenum, per medios hostes non formidet. Quis Cyclopum immanitate non consternatur? Maria autem Sicula ita cautè obire, ut néue Scyllam, néue Charybdim conspiciat, & tempestati à Iunone, Aeoloq; excitatæ, ita resistere, ne naufragium faciat, nõ hominis, sed herois est: prætereo, quæ in socijs in Aphricano littore passus est, quas illi fraudes Iuno parauerit, quo amoris uinculo Dido illigauerit, prætereo quæ in Sicilia ex incendio nauium damna acceperit. Quem omnia grauia, ac tunc periculis plena, cùm perpessus fuerit, quo nam modo in Italia duriora passurus est? Non tamen procul à uero aberrat Sibylla. Cùm enim à communi uita, ac hominum cœtu, te in solitudinem uendicaueris, tunc acriores quasdam (ueluti faces) earum rerum quas reliquisti memoria admouet, & illarũ desiderio, acerrimi insurgunt morsus. Atq; cùm obliuioni iam eam mandasse putamus, tum maximè illarum ingeminant curæ, rursusq; resurgens sæuit amor, ut nisi firmissima anchora naues fundauerit, uideatur in Aphricam renauigaturus. Non enim & si firmum sit propositum, minimè inde discedere, tamen cessat certamẽ, cùm aliud illecebre, olim actæ uitæ, aliud pręsens consilium suadeat. Venit in Italiam Aeneas, uerùm eo uirtutum genere, quo purgatoriæ appellantur, à quibus antea quàm penitùs expiata sit mens, necesse est ut acerrimum bellum (quemadmodũ nostri aiunt spiritus) aduersus carnem gerat. Nam quantò magis hæc supra humanam imbecillitatem sunt, tantò maior periculo aggredimur. Humanam enim societatem cùm deserimus, aut in ferinam uitam per insaniam & atram bilem degeneramus, aut heroico robore supra hominem erigimur. Quapropter interrogatus quidam, qui in littore solus uagabatur, quò cum loqueretur, respondissetq;, mecum loquor. At qui uide (inquit ille) ut cùm bono homine loquaris, & rectè quidem. Non enim facilè Scipionem inuenias qui nunquam minus solus esset, quàm cùm solus, propter huiuscemodi igitur difficultates, ait Sibylla fore, ut cùm in Italiam uenerint Dardanidę: ij enim uiri egregij sunt, nollent uenisse. Inuenient enim alium in Latio Achillem, inuenient & Iunonem, à quibus non mediocriter uexandi sint. Ambitio enim, quæ ut in Iunone, ita in bellicoso uiro exprimitur, quemadmodum Troiæ & uoluptati aduersabatur, sic & speculationi (quam sibi præferri ægrè patitur) aduersabitur. Est autem ex dea natus Achilles, quia diuina quædam generositas in animis nostris insita est, quæ nemini parere, omnibus autem imperare uelit. Hæc si recta ratione excolatur, ueram fortitudinem parit: sin autem contra rationem elata, omnia in suam libidinem conuertere tentet, ambitionẽ creat, & regnandi cupiditatem. Quapropter & si uehementer degeneret, à dea tamen: id est, à diuina animi ui originem ducit. Non autem ea solùm, quæ uentura sint, prædicit Sibylla, uerùm & causam tantorum malorum profert. Ait enim ut Troiam euerterunt nuptiæ mulieris externæ, sic & Italia Lauiniæ coniugium, bellum acerrimum concitabit, coniungitur

iungitur externæ mulieri animus noster, cùm omissa uirtute rebus caducis delectatur. Quapropter uoluptas Paridis Troiam euertit. In Italia uerò cùm nondum cupiditatem rerum humanarum deponere ualeat animus, bella excitantur aspera, illa quidem, sed non in quibus ueluti apud Troiam succumbat, sed unde uictor triumphansq; (parto regno) redeat. Accommodatè (ut mihi uidentur) omnia hæc inquit LAVRENTIVS. At illud quare dictum sit, sed non uenisse ualent, non intelligo. Nam si eum qui iam ad speculationem peruenerit, firmo iam proposito esse oportet, cur illum pœnitentia sequatur non uideo. Non enim inficior uirum etiam grauem, in huiuscemodi stabili proposito, acri sæpe morsu affici, non tamen ita magno affici puto ut ad pœnitentiam redigatur, nisi fortasse hoc dictum sit, ut multa per quandam hyperbolem. Sic enim Græci superlationem appellant, dici consueuêre, ut ex ijs uerbis quibus pœnitentia significatur non pœnitentiam, sed summam difficultatem ostenderet. Isthuc ipsum inquit BAPTISTA, uerùm uideamus quid respondeat Aeneas, nẽpe id quod qui uera doctrina imbuti sunt semper obseruant. Ait enim se ita præmeditatum uenisse, ut antea secum animo omnia euoluerit. Quæ enim antè à nobis prouisa sunt, ea id spacium præbent, ut anteaquam ueniant uel euitari possint, uel saltem ne tantum lædant prouideri. Cùm animus ipse suas uires colligens, robustior aduersus difficultates reddatur. Nam quemadmodum si hostes incautos, ac nihil tale meruẽtes inuadamus, quamuis & loco & numero superiores sint, facilè illos superamus. Contrà uerò uel exiguæ copiæ, si spacium ad ea parandã assit, quæ prælio conducant ualidissimo exercitui, pares sæpe inueniuntur, sic & nos si nobiscum cogitauerimus, quàmuis multa per corporis cogitationem accidere possint, animos tamen cœlesti semine ortos, nisi secordiæ ignauiæq; sese dederint, nullis laboribus, nullis difficultatibus, nulla fortunæ iniuria (modò uelint) impediri posse, quò minus in originem suam redeant, inuicti ab omni perturbationum prælio euademus. Hæc secum cùm iam diu meditatus esset Aeneas, non petit nunc demum illa doceri: Verùm in limine contemplandarum rerum positus, ad inferos deduci orat: quo in loco quid sibi uelit Aneæ ad inferos descensus, conabor paucis absoluere. Si prius quid infernus sit, & quot modis ad eum descendatur, breuiter demonstrauero. Infernum igitur plurimis antè Christianum nomen sæculis, non solùm Hebræi, uerumetiam Aegyptij posuerunt. Quæ autem post Christum natum, nostra religio sine ulla dubitatione de inferis deque pœnis, quas apud inferos nocentum animæ luunt, affirmat, ea omnia ab Hebræis (ni fallor) accepimus. Quæ uerò Aegyptiorum monumentis mandata sunt, ea primus ad Græcos transtulit Orpheus. Hæc deinde suis figmentis, auxerunt pleriq; ex Græcorum Poëtis, quorum principes Homerum, Hesiodum, Euripidem, Aristophanemq; esse uidemus. Quos deinde secuti è nostris sunt, præter Maronem, Ouidius Sulmonensis, & ex Hispania Statius Pampinius, ac Lucanus, & (quem pleriq; Florentinum fuisse putãt) Claudianus. Atq; ij omnes inferorum sedes subterraneas esse, & ad centrum usq;, qui locus in sphæra infimus esse portendi crediderunt. Quapropter speluncas quasdam, ac terræ hiatus, præsertim si ignem fumumúe euomant, ingressum ad inferos, non sine muliercularum ac totius uulgi summo assensu fabulati sunt. Nam & in Laconica regione Tænarus mons est, circa finem Maleæ Promontorij, è cuius profundissimo antro, quoniã spiritu id agente, strepitus auditur, facilè fuit uulgo persuadere, inde ad inferos descẽdi. Acherusia autem palus in Epiro non procul ab Heraclea ab Argiuo (ut ferunt) Hercule dicta, specum habet, per quam Cerberum tricipitem Plutonis canem ab Hercule eductum, crediderit antiquitas. Nam de Auerno lacu, nihil est quod referam: uulgata enim res est, & à plerisq; decantata. Ac de Poëtis hactenus. Plato uerò eadem disciplina, qua & Orpheus imbutus, ita singula prosequitur, ut nihil aliud inferorum locum animis nostris esse uelit, quàm corpus ipsum, quo ueluti carcere includuntur. Ipse enim animos, à summo Deo creatos ponit: qui quidem suapte natura ducti, in Deum parentem suum conuertuntur, nec mirum. Nihil enim est quod in originem suam, cùm possit, non reuertatur. Videmus enim (ut loco exempli hoc ponam) ignem hũc (ut ita loquar) terrenum, quia superioris ui ac semine genitus est, suæ naturæ impulsu, & superiori erigi. Conuersi autem in Deum animi, eius radijs ita illustrantur, ut ubi hactenus eorum essentia, per se ueluti in formis fuerat, nunc illo fulgore cõformetur, fitq; miro quodam modo, ut intra animi essentiam receptus fulgor non ueluti externa quædam & aduentitia res in ea resideat, sed ad illius capacitatem tractus, obscurior quidem reddatur, & à se ipse degeneret, menti autem propius ac naturalis efficiatur. Quapropter hoc duce, in sui ipsius atq; omnium quę infra se existunt (ea enim corpora sunt) cognitionem animus uenit. Deum uerò & cætera quæ supra se apparent, hoc lumine non cernit. Qui enim si iam connaturale sibi factum est, ea quæ supra naturam suam sunt, illo continget. Id tamen menti nostræ præstat: Nam per primam hanc ueluti scintillam, Deo propinquior facta, aliud accipit lumen, & clarius quidem, quò iam cœlestium quoq; & supernarum rerum cogni-

tionem accipiat. Sed hæc te, Laurenti, latere minimè puto. Sunt enim non solùm doctè ac distinctè, sed omnino dilucidè à Marsilio nostro, in ijs dialogis explicata, quos ille in Platonis Symposium conscriptos, sub tuo nomine edidit. Quos quidem cùm quia à te sunt, tum maximè quoniam plurimis, ac selectissimis rebus abundant, familiarissimos tibi esse cupio, sunt illi quidem inquit LAVRENTIVS. Verùm præcipuè locus iste menti nostræ hæret, in quo geminum in nobis lumen elucere demonstrat, naturale unum & ingenitum (ut dicebas) diuinum alterum & infusum, quibus simul iunctis, animi nostri, ueluti geminis suffulti alis, totum hunc superiorē mundum peruolare possunt. Additq; si illo diuino semper utantur fore, ut semper diuinis hęreant. Infimus autem hic terræ locus animēte in quo ratio sit cariturus uideatur. Quòd ne fiat esse diuina institutum prouidentia, ut animus sui omnino pòtens sit, ualeatq; pro suo arbitrio, uel utroq; simul lumine cùm libuerit uti, uel altero solo, proptereaq; fieri ut natura duce ad natiuum lumē conuersus, se uiresq; suas, quæ ad fabricam dum corpus spectant, diuino lumine ad pręsens omisso, solùm consideret, illasq; in corpore construendo exercere cupiat. Rectè ac memoriter tenes inquit BAPTISTA: consistit igitur in cœlo (ut Platoni quem Poëta sequitur placere uidemus) animus noster, ipsius diuinæ naturæ contemplatione perfluens. Verùm illa quam dicebas cupiditatē infectus, & ipsa cogitationis mole degrauatus, in infera descendere incipit. Verùm quoniam cùm de inferni finibus (ex sentētia Platonis) quæritur, non simplex apud eius Philosophi sectatores opinio est, nos eam hoc tempore sequemur, quam & animorum rationi magis congruam putamus, & doctioribus magis placere cernimus. Hi igitur bipartitum mundum ponunt. Nam supremum cœlum quod à planes uocitatur stellis (ut est apud Poëtam) ardentibus aptum superorum regionē esse uoluerunt, eosq; campos elysios ac beatorum insulás nominarunt. Saturni uerò Sphæra, ac sex reliquæ quæ sub illa sunt, rursusq; quicquid spatij inter Lunam terramq; interiacet, ipsamque terram inferis attribuerunt. Altissima igitur pars illa, qua uel substentātur diuina uel constant, nectar uocatur, & deorum potus esse creditur. Inferiorem uerò lætheum ac hominum potum dicunt. In hunc enim cùm à superiori cœlo per Cancrum (ea enim hominum porta dicitur) prolapsa fuerit, anima in ipsius hyles, quæ elementorum materia est, tumultum incidit, quo in loco noui potus ebrietate degrauata, & ueluti temulenta effecta, diuinorum obliuiscitur, terrenarumq; rerum cupiditate illecta: ita per subiectas Sphęras delabitur, ut ex singulis cœlorum ordinibus, aliquem eorum motuum, quibus usura deinceps sit, in corporibus acquirat. Nam ab ea quam Saturniam stellam nominant ratiocinandi & intelligendi, à Ioue agendi, à Marte audiendi uim abducit. Sol uerò ut sciat, ut etiam opinetur illi concedit. Mox à Venere excepta, desiderij motum mutuatur: inde per Mercurij ac Lunæ cœlos descendens, ab illo pronunciandi interpretandiq;, ab hac plantandi & augendi uires acquirit. Ac postremò ad terram ueluti ad centrum (quò grauia omnia feruntur) delata, & corpus quasi carcerem, uel potiùs sepulchrum ingressa, iure apud inferos relegata dicitur. Moritur enim in corpore anima, ueluti in sepulchro demersa, non ita tamen, ut huiuscemodi morte extinguatur, sed ut ad tempus obruatur. Quandoquidem illius diuinitatem noxia corpora tardāt, terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra. Habes, sed breuiter, quid Platonici infernum putent, & quem animarum ad ipsum descensum ponant. Nam quæ de tartaris fabulantur poētæ, ea omnia, animam in corpore pati manifestum est. In materiam enim protracta nouam syluæ ebrietatem haurit, cùm illa ueluti flumine demergatur. Flumen autem ipsum, non sine exacta ratione, in quatuor flumina, ac stygiam paludem deducunt. Lethæum Acheronta stygem Cocytum ac Phlegetontem. Materiæ enim admixta anima, cuncta quæ in cœlis uiderat obliuiscitur. Quapropter iure Lethæum flumen, ab eo quod est λήθειν (sic enim obliuisci Græci dicunt) potare finxerunt. Ex hoc autem Acheron manat, quæ res gaudij priuationem denotat, quasi ἀχαίρων: id est, ἄνευ χαρᾶς, à particula priuatiua α, & χαίρων, gaudens. Nam quòd in Dei contemplatione purus existens animus gaudium accipiebat, id omne ex obliuione amittit, quo quidem amisso Styx quam facilè tristitiā interpretaberis, exoriatur necesse est. Stygijs demū postrema æstuaria Cocytum efficiunt. Quis enim ex tristitia in luctum non cadat? Te autem non fugit id Græcos κωκύειν dicere, quod Latini lugere interpretantur. Ex diuturno autem luctu in furóris insaniæq; ardorem incidere solemus, quem Phlegetontem nominant. Ex hyle igitur unico flumine mala hæc omnia eueniunt. Quapropter non sine summa doctrina, ex lethæo reliqua fluenta deriuari finxerunt, sed hæc in Phædone à Socrate latiùs explicantur. Nobis autem de multis pauca ad hunc locum transferenda fuerunt atq; ea solùm, quibus descensus ad inferos, ex Platonis sententia perspicuus redderetur. Nostri autem qui ita à Deo animas creari rectissimè sentiunt, ut eodem momento & creentur, & suis corporibus infundantur, non eas in hoc inferiori mundo uersari uoluerunt, ut commissa purgarent. Quid enim si ante corpus non fuerant, extra corpus peccare po

tuerunt?

fuerunt? sed ut suis rectis actionibus quas omnino liberas habent, cœlo aliquando frui mererentur. Concessit enim nobis Deus, ut nostro arbitrio liberè uteremur, non ut per nequitiam delinqueremus, sed ut per religionem & iustitiam summum bonum acquiremus. Verùm cùm per summam stultitiam illud negligentes, corporeis terrisque uoluptatibus deliniti, maximis uarijsq; sceleribus coinquinemur, oportuit esse locum, ubi à corpore digressæ huiuscemodi animę, suorum facinorum debitissimas pœnas perderet. Hunc autem locum, circa terræ centrum maximè esse uoluerunt. Nam cùm & Propheta: Eripuit Deus animam meam de inferno inferiori, dixerit, & ipse humani generis saluator, se triduo in corde terræ futurum admonuerit, facilè conuincitur centrum esse. Nihil enim est centro inferius, quin & ita in medio terræ consistit, ut in medio animāte cor esse uidemus. Qua in parte & tenebras exteriores (quoniam à luce remotissimæ sint) & dentium stridorem (quoniam nulla solis uis illuc descendat) esse nemo negauerit. Erit igitur in terræ centro infernus, sed ita erit, ut etiam ex ijs quæ sapientissimè à Gregorio colliguntur, ad aërem usq; hunc ex terræ & aquæ caligine crassiorem protendatur. Atq; de inferno hactenus. Ad illum autem animas descendere omne ferè hominum genus dixit, sed tamen aliud alij sentiunt. Nam præcipitatio illa animorum, à supremo cœlo in hæc corpora, ad inferos descensus esse à Platone creditur. Christiani uerò scelestorum animas, è suis corporibus ad inferos trahi admonent. Dicimus itidem uiuentes homines, cùm in uitia labuntur ad inferos ruere. Sunt quoque qui credant, magicis artibus & carminibus fieri, ueluti descensus quidam ut inde euocari animæ possint. Verùm præter hos quatuor descensus qui quintus est, non uidetur omittendus. Nam & ad inferos tendimus, cùm lumen rationis nostræ, ac industriam in mali, ac omnium uitiorum naturam speculandam deijcimus. Ego igitur libenter de te sciscitor, ô Laurenti, cùm hęc omnia perceperis, quid putes hoc Aeneæ descēsu Virgilium exprimere uoluisse? Iam dudum quid agas, uideo, ô Baptista, inquit LAVRENTIVS ac pro eo maximas tibi gratias habeo. Quis enim non uideat uniuersam hanc disputationem non solùm meis precibus datam, uerumetiam ad me fratremque meum erudiendum elaboratam? Nam & si cæteri, qui assunt omnes mirificè tua oratione delectentur, tamen est eorum ætas, ac doctrina huiuscemodi, ut etiā sinè duce, ipsi per se hæc omnia cognoscere ualeant. Hos igitur duos erudiendos cùm susceperis, propter eaq; rectè ne an secus quæ hactenus disputasti tenemus nosse cupias, sine ulla cunctatione, quæcunq; rogaueris, respondebo. Sic enim & errata facilè emendare poteris, & si quid rectè teneo, id tuo iudicio confirmatū firmius hærebit. Petit igitur à Sibylla quam tu iam doctrinam interpretatus es, ut ad inferos & ad parentem deducat. Quòd cùm petit, ostēdit mentem (præmonstrante ipsa doctrina) in sensualitatem descendere. Vult enim uitia quæ ab ea sunt penitùs cognoscere, sed uide quantum tibi ex hac disputatione debeam: nam non solùm effecisti ut hęc à Marone diuinitùs dicta tenerem, sed similitudine rerum admonitus, iam quid sibi noster quoq; Danthes uoluerit, facilè coniector, sed de hoc aliàs. Tu uerò si placet ad reliqua perge. Rectè tu quidem inquit BAPTISTA interpretaris: me autem tuum istud ingenium, ac iudicium summoperè delectāt. Verùm audi quid illi uate respondeatur. In primis enim descensum ad inferos, nullius negocij esse demōstrat, cùm noctes diesq; ditis ianua pateat, quod profectò nimis etiam quam uellem uerum est. Nam cùm procliues (ut senex quoq; Terentianus conqueritur) à labore ad libidinem simus, facilè in uitium labimur. Rectissimeq; illud ab Hesiodo:

τὴν μέν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἑλέσθαι,
ῥηιδίως ——

Rectissimè quoq; & illud, uel clausis oculis illuc descendi. Nam siue delinquendo, in uitia labimur, quoniam id per stultitiam fit. Stultitia autem rarissimi carent, quid obsecro te facilius inuenies, siue, sed reliquos descensus nunc missos facio, quorum procliuitas perspicuè apparet. Id autem de quo nunc agitur, quis non uidet? Mentem ipsam ac rationem facilè in cognitionem sensuum descendere. Maximum autem fit periculum, ne dū circa singulas corporis uoluptates uersamur, ita illarum illecebris demulceamur ut irretiti hęreamus. Facilè igitur sensus descendit, mens non autem facilè à sensibus reuocatur. Id enim est ab inferis redire: pauci enim quos æquus amauit Iupiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus: Dijs geniti potuêre. Tria (ut uides) hominū genera ponit, quibus liceat ad superos reuerti. Sed nos prius de duobus postremis dicemus. Cēset Plato (quod paulò suprà explicatiùs demonstrauimus) animos nostros rerum terrenarum cupiditate degrauatos, in corpora descendere, quapropter qui prius Ambrosia Nectareq; uescebantur. Id enim est, Deo fruebantur, atque inde mirum gaudium sumebat, nunc lethęum epoti, in rerum omnium obliuione mersi sunt. Quod si intra corpus constitutus animus, illius cogitatione ac sordib. inquinetur, tam densis tenebris obducitur, ut nulla deinceps spes sit, ad superiorem lucem redeundi. Sin autem seipsum in se colligens, inte

gre casteq; degat,& corporis quoad potest consortium declinet, paulatim ex illa obliuione(qua ueluti crapula uinoq; oppressus obdormiscebat)se excitans,ualet sibi geminas illas(quas iam totiens nomino)alas comparare.Illis autem suffultus facilè ex inferis resilit,& ad superos rediens,in regionem suam reuolat. Per duas igitur alas totidem uirtutum genera intelligimus,& eas quæ uitæ actiones emendant, quas uno nomine iustitiā nuncupat,& eas quibus in ueri cognitionem ducimur, quas iure optimo religionem nominat.Illud igitur pauci,quos ardens euexit ad æthera uirtus, alam primam exprimit, & uirtutes, quæ de uita & moribus sunt, intelligit,cùm deinde addit: Dijs geniti potuêre, significat alam secundam,atque ipsam religionem,quam ex uirtutibus ijs quæ ad uerum ducunt,constare uult Plato.Hæc itaq; à tanto Philosopho mutuatur Maro,cuius quidem doctrinæ, nonnihil ex mathematicorum sententia ita addidit,ut neq; ius suum ac libertatem animis adimeret,neq; cœlestia corpora sua ui priuaret. Nam si animis nostris uim necessitatemq; sydera afferre dicamus,non modò id in religione nostra impium erit, sed & à summorum philosophorum doctrina abhorrens. Verùm ut intelligas,neque hoc à Platonico dogmate alienum esse. Refert ille in Timæo,rationalis animi effectionem,nulli nisi Deo tribuendam , quoniam ipse essentiam atque rationem animorum nostrorum creat.Corpus autem, ac cæteras animi partes, ut ea est quæ concupiscit & quæ irascitur, nos ab animo mundi mutuari.Quapropter & si mens ipsa nostra , nullo syderum imperio subiecta sit, tamen quia nullam actionē, ex ijs unde uirtutes uitiaq; manant, nisi per sensus ac appetitum exercet. Illis autem quoniam à corpore sunt, uarias aut ad uirtutes affectiones,aut in uitia procliuitates inferunt sydera,permulti interesse uidetur, quo sydere nati simus.Neq; solùm ad hæc,quę ad uitam & mores pertinere diximus , uerùm & ad ea quæ speculationem & ueri cognitionem respiciunt. Nam si omnes omnium animi eadem natura sunt,unde nisi à corpore erit:quod alij ingenio, iudicio ac memoria excellentissimi existant,in alijs hęc nulla appareant:Cùm autem omnis nostra cognitio ab ijs quæ efficiuntur ad efficientiam,& ab ijs quę loco & tempore circumscribuntur ad infinita initium sumat.Multa obijcitur difficultas animis nostris,ut intelligentiam , ut scientiam,ut sapientiā assequatur,cùm uires illę(quas paulò antè dicebam) à membrorum (quibus ueluti instrumentis utuntur)deprauatione hebescant,neq; se explicare possint. Cùm igitur apud Platonem suum legisset Maro , nisi geminas illas alas recuperemus , ad superos redire non posse, cùm itidem illarum recuperationem à syderibus ea (quam ostendi) ratione impediri animaduerteret, ut à Ioue æquo amaremur opus esse ostendit. Hoc autem nihil aliud est,nisi ut benignitate syderum,affectiones ad rectas acciperemus actiones. Nam cùm planetarum uaria uis sit, uidemus Iouis naturam huiuscemodi esse ut quos ille in suo ortu benignè aspexerit , illi ad iustitiam ac religionem proni reddantur,ita ut ad eas(quas diximus)alas recuperādas impellat. Colligamus igitur neminem ab inferis remeare,nisi alas recuperet,id autem non esse facilè,nisi ijs qui benignitate syderum ad supera eriguntur. Sed quid tu,Laurenti,Marsilium intuens,clanculū submurmurasti?Nempe id solùm respondit LAVRENTIVS quod paucis ante diebus, cum Timeum Platonis in manibus haberet,mihi de anima mundi dixerat Marsilius. Cautius inquit BAPTISTA mihi progrediendum esse uideo,cùm res nobis non modò cum docto, uerumetiam cum memorioso sit:sed quod de mundi anima dicis,id & uerum est, & huic loco apprimè quadrat.Censet enim Plato rationis sementem à Deo factam,animos nostros ab ipso creatos,ac deinde mundi animæ uestiendos, corpore traditos,ut & corpore uestirentur,& eius pedissequis uiribus informarentur. Aequum enim fuit,ut quoniam concupiscibilis irascibilisq; appetitus salutis corporis gratia sunt, ij ab eodem nobis darentur,qui nos corporibus inclusisset. Verùm quia hæ partes lubricæ sunt, par fuit,ut qui nobis illas in deterius facilè labentes dedisset , idem ipse aliqua ex parte ab erroribus tueretur,labentesq; sustentaret. Quapropter iussit illi summus Pater ut quando ipse idcirco animis nostris causam obliuionis præstitisset,quoniam luteo corpore circūdederit,hominibus fulgorem ueritatis infunderet.Huiuscemodi itaq; præceptis obtemperans mundi animus,eos omnes quibus æquus est,aut somnijs, oraculis, & portentis, aut interno quodam motu,& ad futuri prouisionem, & ad diuinæ legis cognitionē perducit,ut eo duce,alas recuperemus. Hunc autem mundi animum ueteres Theologi, & qui illos secuti sunt Platonici,sæpe Iouem appellant. Hinc Orpheus Iupiter inquit primogenitus est,Iupiter nouissimus,Iupiter caput,Iupiter medium. Vniuersa autem è Ioue nata sunt. Hinc illud:Iupiter est quodcunque uides, quodcunque moueris. Quin & ipse Maro: A' Ioue principium Musæ Iouis omnia plena. Sunt enim omnia plena animo mundi,cùm ille ita totus in toto mundo, & in qualibet parte totus , ubiq; uigear, ut nostri animi in suis corpusculis.Hic deniq; cœlum,ueluti citharam continens , harmoniam efficit,ex diuersorum cœlorum sonis, quas cùm musas appellent, iure Iouis filiæ dicuntur esse Musæ.Quantam igitur doctrinam Maro tribus uersibus incluserit, faciliùs mente con-

te concipio, quam uerbis exprimam. Rectè igitur pauci quos æquus amauit Iupiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus: Rectè & illud, tenent omnia syluę. Ab hyle enim ut suprà demonstrauimus, est omnis nostra stultitia & omnis animi contagio, quibus impediuntur, ne ad superos redeant, uerùm de remeandi difficultatibus hactenus. Deinceps uerò eas exponit rationes, quibus ita tutò descendamus, ut pateat reditus. Aureus autem ramus sapientiam nobis indicat, sine qua non est speculatio eligendarum agendarumq; rerum iudex. Neque mireris aurum, sapientiæ symbolum apud hunc Poëtam obtinere, cùm pleriq; idem scriptores fecerint. Vnde illud sapiens, aurum & multitudo gemmarum & uas preciosum labia scientiæ. Aurum enim est sapientiæ uigor atq; fulgor. Nullum ex metallis auro preciosius est. Nihil in rebus sapientia pluris faciendum. Fulget maximè aurum. Nihil sapientia est splendidius. Nulla ærugine exeditur aurum. Nulla res imminuit sapientiam. Nullis sordibus aurum coinquinatur. Nullis maculis sapientia deturpatur. Sed latet arbore opaca, multis enim ac uarijs inscitiæ tenebris, ita obruitur. Verùm & luco (ea enim corporis, ut ita loquar, hebetudo est) ita tegitur, ut difficile omnino sit illud eruere. Scitè enim & à Democrito usurpabatur, naturam in profundo ueritatem demersisse. Non tamen priùs in hanc contemplationem descendere ualemus, quàm aureum ramum decerpserimus. Proserpina enim ad se ire quempiam, sine huiuscemodi munere uetat. Est enim Proserpina ipsa animi pars, quæ nihil præter sensus contineat, ad quam si sine sapientia accederemus, nullum præterea remedium daretur, quò minus de nobis actum esset. Illa enim irretiti, nulla unquam esset spes redeundi. Rectè & illud, primoq; auulso non deficit alter aureus. Se ipsa enim alitur sapientia, atque euenit inuestigando, ut aliud uerum aliud aperiat, nec quicquam percipiatur, quod ubi perceptum sit, ad aliud percipiendum non ducat. Illud autem quis non uideat de uero uerissimè dictum esse? Nam altè inuestigandus est. Diuina enim & cœlestia, si uerum inuenire uolumus, non infima hæc atq; caduca inspicienda sunt. Omnis enim doctrina, ac scientia ex ijs est, quæ nullis terminis circumscripta sunt, & in interitum non cadunt. Iubet præterea iam repertum ritè à nobis carpi, & iure quidem ita iubet. Nam nisi certo quodam ordine pergamus, nihil unquam proficiemus. Addit enim postremùm illum facilè te secuturum, si à fatis uoceris: sin autē non uoceris, nec uiribus tunc, nec duro ferro posse conuelli. Virtutibus enim quæ mores corrigunt, & quæ rectum æquumq; respiciunt, ualent omnes ita animum à sordibus purgare, ut mundi è corporibus migrent, ad supremam autem illam rerum cognitionem uenire, paucis omnino datur atque ijs solis, qui à fatis uocantur. Quapropter rectè si te fata uocat, quod tamen ut planius exprimam, uolunt Platonici Deum post seipsum cognoscere. Deinde omnes reliquas res. Tertio autem loco ea cuncta efficere, quæ cognouit. Postrema ergo hæc à secunda: secunda rursus à prima dependet. Nam res omnes producit, quia illas nouit. Nouit autem nullā alia ratione, nisi quia seipsum, in quo omnia sunt cōtemplatur. Huiuscemodi itaq; ordine tria ista in Deo ponunt, ita ut primam sapientiam, secundam prouidentiam, tertium fatum nominent. Christiani autem cùm hæc eadem (ni fallor) sentiant. Fati tamen nomen uix ponere audent, non quia Platoni irascātur, sed cùm uidissent esse quasdam Philosophia familias, quæ eam fato necessitatem imponant, ut nullam in actionibus nobis decernendi libertatem relinquant, fati nomen odisse uidentur. At nos eum (quem paulò antè dixi) philosophum secuti, dicamus Deum rerum causas: id est, seipsum considerare. Deinde ortum ordinemq;, ac deniq; gubernationem rerum, quas complectitur intueri. Quæ deinceps ita omnia exequitur, ut nullo modo ualeat impediri, quam quidem rem fatum dicunt. Quòd si ita est, non aberrant qui dicunt, rationem ac ordinem rerum, quam in mente Dei prouidentiam dicunt in rebus mobilibus, ac loco & tempore circumscriptis fatum dici. Te itaq; si fata concesserint, ramus aureus uolens facilisq; sequetur. Datur igitur paucis, & id diuino quodam (extra sortem) munere, ab ipsa Dei prouidentia, cuius consilium scrutari nefas homini est. Rectus enim Dominus, & recta cōsilia eius, sed quæ mortali ingenio compræhendi non possint. Quis enim adeò temerarius, ut nosse contendat, cur Ioanni, cur Paulo Apostolis, ea aperuerit Dominus, quæ multis sanctissimis uiris, & multa doctrina illustratis detegere noluerit? Quod exemplum latè patet, & ad omnes qui in aliquo doctrinæ genere laborauerint, transferri potest, ut cùm multi eodem studio flagrauerint, eandemq; operam ac laborem impenderint, alij summum in ea arte attigerint, alijs autem uix in postremis cōsistere licuerit. Habes quid aureus ramus meo iudicio sibi uelit. Quod autem ad Misceni funus pertinet sic accipe: Misceni odiosa laus rectè interpretatur, quapropter erit eadem inanis quædam gloria. Sunt enim summo odio digni, qui uirtutem negligunt, unde solida expressaq; manat gloria, honores uerò, ac reliqua uirtutis insignia sectantur, quàm qui in uita ciuili res egregias adoriuntur, in primis captare consueuērunt. Hi enim non recti honestiq; amore, sed gloriæ cupiditate laborant, quàm dum assequi cupiunt, & Rempublicam sæpe perdunt, & in summū ciuium

 odium

odium incidunt. Egregiè igitur Iuuenalis: *Tantò maior famæ sitis est quàm virtutis.* Huiuscemodi igitur uiri animi excellentiam, siue à natura sibi inditam, siue industria, atque exercitatione comparatam, penitùs corrumpunt. Non enim uirtutem amant, sed uirtutis insignia, quæ sæpius malis quàm bonis exhibentur. Inanis igitur atque adumbrata gloria in rerum publicarum administratione, excellentioribus semper adhæret. Quapropter Hectoris quoq; comitem Miscenum fuisse fingit. Si enim charitate patriæ magis, quàm cupidine gloriæ mouerentur huiuscemodi uiri, beatissimæ omnino essent ciuitates, quibus illi præessent. Qui igitur ad uitiorum speculationem ea gratia tendit, ut se ab illis explicet, eum in primis huiuscemodi gloriam abijcere necesse est. Quapropter rectè eo tẽpore Miscenus extinguitur, quò Aeneas à Sibylla præcepta accipit. Initium enim ueri inuestigandi, à Misceni interitu optimè sumitur, nec tamen satis fuerat illum extingui, nisi etiam sepeliatur, ut nusquam uestigium illius appareat, nec unquã reuiuiscat. Quòd autem illum tubicinem fuisse dicit, optimè quadrat. Est enim huiuscemodi hominum, ut res à se gestas, quàm latissimè diuulgent, & suo præconio omnibus ostendant. Est præterea Aeoli uentorum regis filius: nam nihil uentosius est illi, qui neglecta uirtute, re solida & expressa adumbratam quandam & penitùs inanem gloriam aucupentur, unde & tumidi, & inflati, & uentosi dicuntur. Rectè & illud quo non præstantior alter, Aere ciere uiros Martemq; accendere cantu. Quid enim aut Ninum, aut Cyrum, aut Xerxem, ut hos solos de innumeris Asiaticis regibus referam, quid quęso aliud impulit, ut non contenti patrijs finibus, multis populis ac nationibus bellum inferrent? Quid apud Græcos Spartanos, aut Athenienses excitauit, ut magnam Asiæ partem suo imperio adiungerent? Quid Hannibali suasit, ut Hispanijs Gallijsq; subactis, Romam orbis caput peteret? Quid apud nostros L. Syllam prius, ac C. Marium: deinde Iulium Cæsarem, Cn. atq; Pompeium, ac postremò Octauium & M. Antonium eo furore accendit, ut ciuili sanguine cuncta replerentur, nisi insanæ quædam famæ cupiditas? Cùm gloriã in ijs rebus quærerent, quæ stolidissimum uulgus stupescere quidem cogant, sapientes autem ad iustissimam indignationem, summumq; odium concitent, at nemo (modò ipse malus non sit) huiuscemodi uiros bonos dixerit. Sed quid, si optimi quoq; in hominum societate uiri, ac pro Republica emori promptissimi, præter id quod patriæ charitate, in manifestissimam mortem ruebant, glorię quoque cupiditate extremum casum, æquiore animo ferebant? Quis enim sibi persuadeat, aut Themistoclem Atheniẽsem in nauali prælio apud Salamina gestum, aut Epaminundã in ea uictoria, qua de Lacedęmonijs potitus est, aut Spartanum Leonidam in Thermopylis uiriliter pugnantem, nihil de gloria cogitasse? Ego enim neq; Brutum singulari certamine, aduersus regis exulis filium concurrentem, neq; Scæuolam tanta animi constantia dexteram exurentem, neque Decios illos in confertissimos hostes irruentes, neq; innumerabiles alios, qui patrię libertatem suæ uitæ prætulerunt, famam quàm de se posteritati relicturi essent, nihil unquam fecisse arbitror. Sed nos in re omnibus manifesta, nimium fortasse moramur. Itaque redeo ad Miscenum qui cùm Tritonem Deum prouocare audeat, iure demens appellari possit. Quid enim stultius, quàm si inanis hęc gloria, à caducis ac citò perituris rebus profecta, audeat se illi, quæ uera est, & à diuinis rebus proficiscitur, per summam temeritatem æquiparare? Quapropter facilè ab ea obruitur. Sed hæc ad rem nostram: reliqua autem quæ circa funus describuntur, historiæ atq; aurium uoluptati concedantur. Geminas autem columbas, geminas illas alas, quas paulò suprà diximus intellige. Illis enim ducib. ad contemplandas res tendit. Sunt autem uolucres Veneris, quia oportet illas esse ab ardenti amore, nec iniuria matrem inuocat: nam tantam difficultatem, nisi rapiat amor, facilè fugiunt homines. Illæ autem non semel aut uno impetu, sed paulatim uolando ad locum ducunt. Non enim hominis est omnia momento uidere, sed ratiocinãdo gradatim à cognitis ad incognita uenire, sed uide quid sequatur, inde ubi uenêre ad fauces graue olentis auerni, Tollunt se celeres liquidumq; per aëra lapsæ, Sedibus optatis geminæ super arbore sidunt. Nam quæ ad tantarum rerum cognitionem duces se præbent, eas rerum terrenarũ contagionem (id enim est Auerni teter odor) celerrimo uolatu effugere oportet. Duplex igitur uirtutum genus nos ad ueritatem ducit, quam sine mora rapit Aeneas, ut eius luce, ea quæ per infernũ obscurissima sunt, cernere possit. Descriptio uerò Auerni naturalem loci situm demonstrat. Neq; est quod sacra ab Aenea peracta, in seriem nostræ sententiæ digerere laboremus. Inseruiens enim suo argumento Poëta, eorum sacrorum, quæ ad Necromantiam adhibeant ueteres explicat. Quòd autem Aeneas nudo ense iter assumere iubeatur, & si hoc in ijsdem sacris obseruare cõsueuerint, tamẽ admonetur ipse, ut robusto animo rem arduam aggrediatur. Aeneas itaque ducem haud timidis uadentem passibus æquat. Nam quis non uideat, quòd doctrina aliqua nobis ostendit id quàm celerrimè, quàm diligentissimè esse arripiendum. Erat autem iter per obscura, uel quia (ut dixi) ueritatem in obscuro abstrusit natura, uel quia uitiorum sedes, procul

cui à luce sunt. Qui enim rationis lumine illustratur, is & uerum cognoscit & rectè agit: illam autem qui amiserint, sua natura ignorata in uitia incidunt. Appellat præterea domos Plutonis uacuas, & inania regna, quò quid uerius dici potest. Est enim hesterna die manifestis rationibus conuictum mala uitiaq; nihil omnino esse, quandoquidem nihil afferant, sed bonum pellant. Hoc cùm prudens uehemensq; uates Persius intelligeret, grauissimè in eam exclamationem prorupit: *O curas hominũ, O quantum est in rebus inane.*

Vt autem quale esset ad uitia initium, expressius poneret, ostendit in tantis tenebris non nihil tamen lucis apparuisse. Nam & si mentis cæcitate in uitium labamur, tamen circa principia non omne penitùs lumen tollitur. Prius enim incontinentes efficimur, quàm in intemperantiam cadamus. Miro autem iudicio quæ sequuntur in inferorum ingressu ponit. Si enim ex sententia eius, quem sequitur, Platonis descensum animorum in sua corpora describit, manifestum est animum qui hactenus omnium bonorum malorum expers fuerat, in ea nunc omnia corporis contagione incidere. Omnes enim perturbationes inde sentit. Luctu enim curisq; angitur, impendentia timet, morbos laboresq; experitur, fame atq; ægestate urgetur, omnibus deniq; quas ille enumerat calamitatibus premitur, quas à corpore liber expertus unquam fuerat. Sin autem prolapsum animorum in uitia huiuscemodi descensu interpretari uolumus, non multum diuersa ratio erit. Quæ enim res tanta uelocitate commissum facinus consequitur, quã facti pœnitentia? Qui autem pœnitet is sine luctu esse non potest. Adde quòd conscientiæ stimulis assiduo pungatur necesse est. Vrgent enim illum assiduæ curæ, quæ (ueluti ultrices furiæ) pœnas flagitiorum sæuerissimè extinguunt: quòd quàm doctè, quàm eleganter, quàm expressè posuerit Iuuenalis, quæso recordamini:

Exemplo enim (inquit ille) *quodcunque malo committitur ipsi, Displicet autori, prima hæc est ultio, quòd se, Iudice nemo nocens absoluitur.* Ac paulò pòst: *Nam scelus intra se quicunque cogitat ullum: Facti crimen habet, cedo si conata peregit: Perpetua anxietas, nec mensæ tempore cessat.*

Iure igitur ultrices curæ sunt in uestibulo positæ. Nec mirabimur si pallentes habitent morbi, cùm Stoicorũ acutissimas argumentationes intelligemus. Aiunt enim quemadmodum tẽperantia sedat appetitiones, & efficit ut illæ rectè rationi pareant, conseruatq; considerata iudicia mentis, sic huic inimicam intemperantiam esse, eamq; omnem animi statum inflammare, conturbare ac citare, eoq; pacto omnes ex ea perturbationes gigni. Nam ueluti cùm sanguis in corpore corruptus est, aut pituita bilisue redundat, morbi ægrotationesque nascuntur, sic prauarum perturbationum dissonantia, animum sanitate spoliat, uehementerq; perturbat, ex perturbationibus uerò morbi conficiuntur quæ illi *νοσήματα* uocant, deinde ægrotationes quæ appellantur *ἀῤῥωστήματα*. Quapropter perturbatio quia inconstanter turbidæque se iactant opiniones in motu semper est. Verùm cùm iam huiuscemodi furor, ac mentis concitatio inueterauerit, & tanquam in uenis medullisque insederit, tum existit morbus atque ægrotatio. Nam cùm ex falsa quadam opinione (quæ plus tribuat diuitijs quàm tribuendum sit) pecuniarum cupiditate inflammemur, nec adhibeatur continuò Socratica quædam medicina, quæ cupiditatem extinguat, manat illa in uenas, efficitq; eum morbum atq; ægrotationem, quam auaritiã nuncupamus. Rectè tu quidem de morbis, ut mihi uideris, inquit LAVRENTIVS, & ad locum explicandum appositè. Non enim Philosophi solùm tu probè demonstrasti; sed & oratores & Poëtæ non corporis solùm, sed & animi sæpissimè morbos dicunt. Ergo ut morbos inquit BAPTISTA ad animum, ita & senectutem rectè referemus. Nam cùm ipsę aciem roburq; mentis, ueluti iuuentutem admiserit, & ignauia ac torpore quodam (ueluti senio) tabescit, facilè in uitia (hęc autem mors animorum est) eum cadere uidemus. Mala autem suada fames quid'nam aliud quàm auaritia designat? qua homines ad omne facinus impelluntur. Quæ'nam enim res alia nobis suadet, aut iniustissimis bellis innoxios populos lacessere, aut cędes, & rapinas exercere, aut in latrocinijs grassari, aut uenena parare, aut fidem fallere, aut patriam atq; ciues prodere, nisi auri sacra fames? Quod quidem si ita est, eodem quoq; in loco erit ponenda turpis egestas. Cùm enim homines paupertatem (quam nemo sapiens turpem existimauit) turpissimam putent, eam ueluti summum malum exhorreant, nihil repugnat, nullus pudor obstat, quin quò illam fugiant, omnia uenalia habeant, nec absunt: *Terribiles uisu formæ letumq; labosq;.* Nam qui à luce exules in his tenebris uersantur, nihil præter desidiosum ocium quærunt, nec meminerunt homines ad agendum atq; speculandum natos, nullum laborem (qui quidem honestati adiunctus sit) esse fugiendum. De læto uero sic accipe, Philosophi qui circa prudentiæ acquisitionem uersantur, animaduertunt corpus si socium ad rem agendam assumatur, maximo sibi esse impedimento. Sensus enim qui à corpore sunt, nihil in se ueritatis, nihil synceri (ut rectè de his rebus iudicare ualeant) in se continent. Ex quo fit, ut animus si illis ad inuestigandum utatur, sæpe decipiatur, & illorum illecebris, ebrius nihil prospiciat. Quapropter mentem quàm maximè possunt à sensibus, & à corpo-

Locus est in lib. 4. Tusc. quæstionis.

re leuocant. Ait enim (in eo qui Phœdon inscribitur) Plato, nos tum deniq; beatos futuros si à corporeis abstrahamur: ac Deo similes reddamur. Hoc autem quid aliud, quàm mori esse dicemus? Quapropter si huiuscemodi uiri dum uiuunt, mori meditantur, uenientem ne mortem illos trepidaturos censebis? Stulti autem qui nihil pręter corpus norunt, iniquissimo animo illud dissolui patientur. Rectè igitur is quem totiens nomino Plato, ut illos Philosophos, sic istos Philosomatos appellat. Quæ omnia cùm probè nosset Maro, non illas terribiles formas esse, sed uideri terribiles dixit. Reliqua uerò quę enumerantur, & sopor, & mala mentis gaudia, ac postremò bellum, furiæ & discordia, ad eandem rationem quicunq; uel mediocri ingenio uir fuerit, facilè referet. Nam qui in uitio est, is tanquam somnolentus ad omnem honestam rationem obtorpescit, neq; ullam uoluptatem (nisi de rebus turpibus) capit, bellum autem ac discordiam non modò cum alijs, sed secum gerit, cùm aliud libido, aliud auaritia sibi uelit. Desidia illum ad ociũ, ambitio uerò ad labores aduocet, qua animi distractione ueluti furijs exagitatur. In ulmi autem descriptione, idem quod & paulò suprà ostenderat, pulcherrimo nunc, ac omnino poëtico figmento depingit. Ipsa enim in medio posita, magnum spatium occupat, fructum autem nullum præbet, sed sola umbra nos delectat, sic & turpe facinus ea nobis ostendit, quæ nihil solidi habeant, & quæ cùm magna uideantur, nihil sint, ut Phrygij Aesopi exemplo relicto corpore umbram sectemur. Quòd eò quoq; expresius notat cũ addat, in singulis frondibus, singula insidere somnia atq; ea quidẽ uana, nihil leuius, nihil mutabilius est frondibus. Ea autem in quibus summum bonum reponunt stulti, & quorum gratia rapinas, fraudes, multaq; alia flagitia patrant, ut honores, diuitias, ac reliqua assequantur, in qua fortunæ temeritate posita sit, & quam facilè mutentur atq; defluant, nemo est qui non ignoret, quæ etiam uanis somnijs uerissimè comparantur. Sunt eodem in loco plurima monstra non temerè posita. Nam si ea monstra dicimus, quę pręter naturæ legem eueniunt, cuncta flagitia uerò nomine monstra appellabuntur, cũ præter rationis legem (qua sola homines sumus) exoriantur. Meritò autem Ixionis filij putantur centauri: nam ille contempta iustitia, abruptoque humanitatis uinculo, populos liberos, iugo tyrañidis oppressit. Quapropter eius cogitationes à principio aliquid humanitatis præferentes, in immanitatem atq; efferitatem quandam tandem degenerant. Non inscitè igitur Plutarchus demonstrat, huiuscemodi homines, tanquam simulachro uirtutis adhærentes, nihil syncerum, nihil rectum, sed mixta omnia atque notha facere. Cùm suam quisq; uoluptatem sequatur summis perturbationibus ad suos impetus delatus, prolixior sim quàm rerum multitudo postulat, si utramque Scyllam prosequar, in ijsq; nimias cupiditates exprimi ostendam. Nam hydra, ad dolos fraudesq; referri facilè potest: fuit enim hydra (Platone teste) sophista callidissimus. Nam cùm ueri inuestigandi duplex modus sit, per ueras alter, alter per sophisticas rationes, hydram cauillosas atque deceptrices argumentationes ponimus, cuius uno capite cæso, plura renascantur. Nam una confutata ratione, ille suis argutijs plurimas subiungit. Hanc autem Hercules igne: id est, ingenij feruore, extinguit. Neq; est quòd & hoc inter mõstra enumerandum neges. Nam ut uera Dialectica, ab omnibus doctissimis summopere semper approbata est, sic hanc captiosam, grauissimi semper uiri abominati sunt. Chimeram autem ad iracundiam, Gorgones ad uoluptatum illecebras (quibus stulti in saxum conuerti, idcirco dicuntur, quia nimis illas obstupescunt, Prudentes uerò & Palladis ægide, & Mercurij gladio facilè interimunt) referri quis non uideat. Briarei autem ac reliquorum qui aduersus deos bella gesserunt, fabulam rectissimè interpretatur Cicero, cùm id nihil aliud sit, quàm bene momenti naturæ repugnare. Geryon uerò si Græcum nomen interpreteris, terræ litem exprimet, his autem æterna est terrę: id est, corporis aduersus spiritum. Erit itaque Geryon pars effœminatior animi, à sensibus profecta, quæ in homine uitioso uniuersæ animæ imperat. Quapropter quoniam sunt tres animæ partes, tribus illum insulis imperasse fabulantur, cuius canis idcirco biceps est, quia & cupiditate simul, & timore laborat. His igitur monstris perterrefactus Aeneas, uim parabat: at Sibylla hominem commonefaciens, ea omnia simulachra uana esse ostendit. Illaq; nonui superanda, sed ratione cognoscenda, cognitaq; fugienda iubet. Post huiuscemodi monstra ad Acherontem, & Cocytum deuenitur, de quibus fluminibus, & si paulò suprà dictum sit, ea tamen alia quadam ratione prosequamur. A' concupiscentia nostra ueluti à fonte manat aqua, quæ Stygem paludem efficit, ne à concupiscentia primùm prouenit cogitatio, deinde actio qua peccamus, Acheron posthæc concitatior fluuius est. Nam per eum exprimitur motus ad flagitia: hic autem post cogitationem excitatur: neq; pręter rationem est, quòd illum ingenti tumultu ferri Seneca dicat. Non enim potest animus sine strepitu, reluctãtis conscientiæ in facinus ferri. Quoniam autem huiuscemodi peccandi deliberatione, uoluntas in uitium transit, idcirco in hoc flumine nauiculam nautamq; ponunt. Pòst uerò huiuscemodi transitum (id autem est post peccatum) sequitur mœror, quem refert ipsa

psa Styx. Postremò maior luctus, qui est Cocytus. Vt igitur ponatur ante oculos ista (ut ita loquar) gradatio, primo loco est conscientiæ motus, secundo deliberatio suscipiendi flagitij, post hanc mœror ac demum maior luctus. Primùm itaq; ac tertium Styx significat, secundum Acheron, quartum Cocytus. Summoperè me hæc delectant inquit LAVRENTIVS, neq; me offendit quod eosdem fluuios non ad unam, sed ad plures rationes transferas. Videmus enim & grauissimos in nostra Theologia locos, uarijs modis à doctissimis uiris interpretari. Habes igitur de fluminibus inquit BAPTISTA. Nunc quid sibi Charon uelit considerandum censeo. Nam, Portitor has horrendas aquas, & flumina seruat: Terribile squalore Charon, cui plurima mento Canities inculta iacet. Verùm ut res suo ordine progrediatur, nô nautam solùm, sed & nauem simul interpretabimur. Sit igitur nauis uoluntas, sit nauta liberæ uoluntatis arbitrium. Nauis rursus conto in suum cursum dirigitur. Hic electionem exprimit. Ipsa enim electione liberum arbitrium uoluntatem dirigit. Quin & per uela cœlestes inclinationes, non erit absurdum intelligere. Nam quo cœli inclinant, id libenter eligimus, nisi illis sese ratio opponat, cuius tanta uis est, ut etiam syderibus dominetur. Pergrata hæc sunt quæ dicis inquit LAVRENTIVS. Video enim te Christianorum dogma retinere, ut tamen Mathematicos omnino non irrideas, sed sequere obsecro. Senex est Charon inquit BAPTISTA quoniã anima si non tempore ut Platonici (quos sequitur Poëta) uolunt, dignitate saltem & origine prior est corpore. Adde quòd æterna est, æternitate autem nihil antiquius: quapropter & arbitrium liberum in illis æternum, sed cruda Deo uiridisque senectus, quia nunquam deficit. Est autem terribili squalore & ex humeris sordibus illi amictus dependet: Quæ omnia ad corpus rectissimè (ni fallor) referuntur: corpus enim ueluti uestimẽtum est animæ, quòd assiduò mutatur, ueterascit, ac tandem tabescit. Addit duplicem oculis flammam, quia liberi est arbitrij ad utrum uelit flecti, & ad rationis fulgorem, & ad cupiditatum ardorem, non temerè autem, nec sine exactissima quadam ratione: Herebi noctisq; filius est Charon. Cesset enim nox in nobis, quæ nihil aliud est, nisi ipsæ tenebræ, quæ ab inscitia proueniunt, nulla erit cõsultatione opus. Mens enim summum bonum perspicuè nosceret, & in illud sine ulla dubitatione ferretur. Nunquam enim eligimus necessaria ac sublata dubitatione omnis consultatio cessat: quapropter qui iam in tertio uirtutum genere sunt, quas purgati animi appellant, ij prudentia in rerum delectu non utuntur, sed præter ea quæ sunt uera bona, nihil nouerunt, eaq; sola intuentur. Herebus igitur, quod uerbum Græcè ab obscuritate originem ducit, ita sese rationi opponit, ut opus sit cõsulatione. Quoniam uerò (ut modò dicebam) nemo de necessarijs consulit, oportuit hanc uim in ea libertate donatam esse, ut aut de pluribus unum, aut de uno sit nè agendum, pro suo arbitrio decernat. Hoc si ita est, à gratia dicitur charon. Nihil enim liberius est gratia, cùm sua sponte proueniat, non autem ex cuiusquam merito debeatur. Quapropter cogi nullo pacto uult, atq; ea de causa, cùm Aeneam per tacitum nemus uenire uidet, sic prior alloquitur: Quisquis es armatus qui nostra ad limina tendis: Fare age quid uenias iam istinc & comprime gressum. Nam cùm etiam rationem ad se uenire uideat liberum arbitrium. Non ante illam admittere uult, quàm discutiat diligentiùs, quid sibi agendum sit. Quapropter addit, nec uerò Alcidem me sum lętatus euntem, Accepisse lacu. quia ne ad uirtutem quidem trahi uult liberum arbitrium, uerum antea consultat, & post consultationem delectum adhibet. Quam quidem rem animaduertens Sibylla, statim subijcit, nullę hic insidiæ, nec uim tela ferunt, & ut appareat illum non cogi, sed per consultationem persuaderi, aureum ramum ostendit. Ille autem ad uisam sapientiam libenter conuertitur, & de nauta hactenus: nauis uerò ex cæruleo colore cõstat. Ille autem ex albo nigroq; conficitur. Contemplatur enim inter inscitiam atq; cognitionem uersatur. Non enim mouetur quispiam ad inuestigandum, nisi aliquid uideat: rursus cùm omnia in ea re uiderit, desinit speculari. Eadem ferè rationem sutilis fingitur. Perceptis enim percipienda adnectit, si autem sutilis & rimosa. Nam anteaquam habeatur perfecta rerum cognitio, non erit ita perpetua rerum series, ut nullum inter medium relinquatur. Animas uerò quas, ut Aeneam recipiat, è naui pellit, omnes animorum affectus, qui rationi aduersantur interpretandas opinor. Sed uos fortasse nimis curiosam, nimisq; ineptam huiuscemodi interpretationem existimabitis, cùm ita minutè, etiam minima prosequar. An tu te curiosum aut ista minuta appellas inquit LAVRENTIVS, quæ etiã si nimis ingeniosè elicienda essent, digna tamen sunt in quibus elabores. Nunc uerò cùm se ultrò offerant, quis ea repudiet? Quin igitur prosequere, & quæ disputationi nostræ quadrant, ne præteri. Atque in primis quid sibi Cerberus uelit, nobis aperi. Nam & quòd cymba gemuerit, & quòd rimosa multam paludem acceperit, ego (nisi tu aliter sentias) sic accipio, ut in altero speculationis difficultatem, in altero terrenarũ uoluptatum illecebras, quæ furtim dum uitia speculamur interfluunt, exprimere uoluerit. Promptum per immortalem Deum ingenium, & ad omnia uersatile in te esse uideo, ò

Laurenti,

Laurenti, inquit BAPTISTA, neq; commodius ista me interpretari potuisse fateor. Ad Cerberum autem (de quo audire cupis) paulò pòst ueniam. Interim pauca quæ omissa sunt percurramus. Ad nautam omnes confluunt animæ, orantque primæ trans fluuium portari, tenduntq; manus ripę ulterioris amore. Hic igitur concursus hoc (ut puto) significat omnes natura scire cupimus, nauita autem non omnes admittit, quia liberum mentis arbitrium non omnes ad speculationem admittit. Nam quòd inhumatorum animæ centum annos uagentur, de Aegyptiorum consuetudine tractum, & Seruius & Seneca affirmant. Quam rem deinde Orpheus ad inferos transtulit. Vehementer uerò quadrat Palinurum à Sibylla seuerè castigari. Nefas enim est eum appetitum ad ueri inuestigationem traducere, qui aduersus rationem contumax sit. Sed redeo ad Aeneam quem tandem Charon ad alteram ripam incolumem traducit. Ipse enim post diuturnum certamen rationis, & appetitus in speculationem traducitur, quo in loco, nouum aduersus se bellum excitari sentit. Cerberus enim hæc ingens latratu regna trifauci Personat, aduerso recubans immanis in antro, sed animaduertere, quàm paruo negocio, omnia à Sibylla pacata reddantur. Offam enim latranti cani porrigit, qua uorata ille in somnum incidit. Quapropter, Occupat Aeneas aditum custode sepulto. Cerberum igitur ea fortasse ratione tricipitem poëtæ tradiderunt, quoniam illum terram, quæ trifariam diuiditur interpretantur: dicuntque Græcè κέρβερον quasi κρεοβόρον. Omnia enim corpora uorat terra, quandoquidem in ea omnia recidunt. Si igitur terra est Cerberus, quis non uideat Poëtam nostrum, per Cerberi latratus, nostri corporis indigentiam exprimere uoluisse? Cùm enim ad rerum magnarum cognitionem erigimur, hoc profectò agimus, ut mentem (quoad eius fieri potest) à sensibus seuocemus, emoriq; discamus, non tamē ex huiuscemodi mortis commentatione, intereat corpus necesse putes, sed est illius ratio habenda. Reclamat enim ne sibi necessaria subtrahas, insurgitq; trifauci latratu. Tribus enim rebus indiget cibo, potu, ac somno, in quibus nisi satis illi à nobis fiat, adeò obstrepet, ut nihil egregium meditari sinat. Quamobrem nullo pacto negligenda est cura corporis, simpliciter tamen modestè ac omnino sobriè reficiendum, ut cùm laboribus superesse possit, nimio tamen luxu contumax aduersus animum non reddatur. Paucis enim natura contenta est, atq; ea huiuscemodi sunt, ut sine labore, sine sumptu facilè comparentur. Nam ne fortasse ad eas res me te uocare credas, quibus Cinicus contentus esse possit, cui crudum olus, nullo etiam sale conditum, suauissimas epulas prębere possit, audi ea quibus uoluptatum patronus Epicurus acquiescit. Num ipse minus uilissimo panno, quàm aut purpurea, aut coccinea ueste à frigore defendi existimat? num sitim nisi Chio, aut Cretensi uino extingui? num famem nisi exquisitissimis regijsque dapibus sedari posse putat? Epicurus inquam, qui in corporis uoluptate, summmum bonum ponit, nullum aliud pulmentum in cœna præter famem ac sitim quæsiuit, quem etiam legimus ad panem rarò quicquam præter caseum addere solitum. Ficedulas autem, ac Pauones reliquaq; illa flagitia, quæ & Macrobius in pontificalibus suorum temporum cœnis detestatur, & nos nostra tempestate, in Romanorum præsulum dapibus, sine summa indignatione ac gemitu, meminisse non possumus, ueluti perniciosissima monstra exhorrebat. Qua quidem in re ego te, mi Laurenti, sicut in cęteris temperātiæ partibus, summa laude dignum puto. Nam præter id quòd plurimos iam annos (ut iuncturarum articulorumque dolores effugias) uinum non bibis, nónne pro miraculo haberi potest, ut tu in tanta rerum omnium affluentia, in tanto urbis nostræ luxu, infrequentibus lautissimisq; (propter assiduas hospitalitates, & crebra sodalitia) tuæ domus conuiuijs, nihil in tuum uictum, nisi simplex, ac populare sumas. Quæ dum cogito, redeunt mihi ad memoriam, ea quoq; quę de Federico Vrbinatum Principe non solùm audiui, sed etiam propter antiquum hospitium, & ueterē amicitiam sæpissimè uidi. In quo duce, & si plurimæ aliæ, ea magnitudine uirtutes elucescant, ut ueluti Solis radijs minora sydera euanescunt, ita hæc illarum splendore obruatur, tamen quis non obstupescat tanti uiri continentiam ac sobrietatem, non dicam in castris, ubi uita solet esse durior, & rerum sæpe inopia, nullum inter summum ducem, ac extremos Lixas & Calones discrimen esse patitur: sed domi quoque in aula, in qua cùm omnia ornamenta paria suæ fortunæ sese offerant, nec usquam aut liberalitas, aut magnificentia desideretur, tamen discumbente illo nulli aut Pantalabo, aut Nomentano, sed & Philosopho & oratori locus relinquitur. Ipse enim à primis annis uini parcissimus fuit, cuius usum paulatim intermittendo eo progressus est, ut iam diu illud omiserit, nemo est qui communioribus epulis, nemo qui simplicioribus uescatur, quibus dum corporis uires restaurātur, suauissimis interim doctorum uirorum disputationibus animus alitur. Itaque euenit persæpe, & dum singulis annis ualetudinis ociandiq; causa Romanos autumnos effugiens ad illum diuertor, uidear mihi à Sardanapali cœnis in Alcinoi conuiuiū incidisse, & ad aliquem Socraticum hospitem deuenisse, in quo priscæ continentiæ uestigia, tam uehementer me delectant,

quantum nostrorum hominum, qui rubris nigrisq; galeris, ac niueis ricinis totius sanctitatis doctrinam profitentur, luxus lasciuiaq; exagitat. Pudet enim, pudet, mi Laurenti, pigetq; nostrorum morum, cùm in totius Reipublicæ Christianæ curiam, in qua integra religione maximaq; doctrina, nonnullos optimos patres, & tanto senatu dignos esse non negauerim, ijs hominibus aditum, quotidie patere uideam, quos ego tunc demũ senatorium ordinẽ Romæ iure obtinere censerẽ, si Heliogabalus ab inferis reductus rursus imperaret. Verùm cùm hæc me alio in loco deplorasse meminerim, agamus quod instat. Atq; naturam nostram minimis contentam esse intelligamus. Quòd cùm exprimere cuperet Maro, Sibyllam quæ uera doctrina est, inducit, offam in qua & aridum & humescens simul alimentum sit Cerbero porrigẽtem, qua facilè & famem sitimq; sedet, & in somnum incidat. Aureum profectò præceptum. Nam qui aut lautissimis epulis corpori indulget, aut uaria uina exquirit, ipsa crapula atq; ebrietate, & corpus contumax sibi reddit, & animi aciem ita hebetat, ut nihil altum suspicere possit. Optima quidẽ sunt ista quæ dicis inquit LAVRENTIVS. Verùm de Cerbero non idem poëtas omnes sentire uideo. Maro enim eum canem ita latrantem inducit, ut non egredi, sed ingredi cupientibus aduersetur, cuius quidẽ rei rationem, optimè à te expositam esse intelligo. Nam huiuscemodi corporis indigentia, non ijs allatrat qui ad corpus curandum redeunt, sed ijs qui illo neglecto ad ueri cognitionem conuertantur. Itaq; ut dixi ego, quid Maro sibi uelit, planè tenere uideor. Verùm cùm apud Hesiodum poëtam (ut te non fugit) nobilissimum, legerim Cerberum uenientibus cauda, auribusq; blandiri. Exire uerò neminẽ pati. In insidijs enim delitescens, quemcunq; extra ianuam offendat, statim morsu laniat, non intelligo quo'nam modo hęc omnino inter se diuersa non sint, nisi fortasse alium ad inferos descensum Hesiodus, alium Maro exprimere uoluerit. Ingeniosè tu quidem inquit BAPTISTA. Descendit enim ad inferos Aeneas, quia in uitiorum cognitionem tendit, quòd si ita est, ingredienti aduersabitur Cerberus: odit enim hæc corpus. Fac aũt alium (non ut mali naturã cognoscat) inferos petere, sed in ipsa uitia labi, auribus & cauda blandietur Cerberus. Quippe qui illum ingredi cupiat. Nam quid aliud moliuntur, quid aliud conantur perditi homines, nisi ut tricipitis belluæ, non solùm indigentiæ satisfaciant, sed omnes uoluptates expleant? Quòd si idem isti nonnunquam perditam uitam relinquere (id enim est inferos egredi) tentent, tunc latrat, tunc mordet canis. Rectè igitur addubitasti. Rectiùs autem dubitationem soluisti: sed ut ad Maronis Cerberũ redeam, facilè ille simplicissimis epulis acquieuit, Aeneas autem celer ripam euadit. Non enim lentè & cum segnitie hęc adeunda sunt, sed omni cõtentione atq; ardore capessenda. Quoniam aut ordo in rebus huiuscemodi est ut primo uitia cognoscantur, cognita deinde effugiantur, ut postremò illis purgati rerum diuinarum (in quibus summum bonum consistit) idonei contemplatores efficiantur. Erat illi totius humanæ uitæ cursus mente repetendus, ut perspicuè intelligeret non solùm quanto se scelere astringant, qui nobiliore sui parte neglecta in uno corpore, & in ijs quæ à corpore sunt uoluptatib' spẽ omnem reponunt. Verumetiam quanta miseria opprimantur. Earum enim uirtutum armis quibus solis uictores euadere potuissent penitùs exuti, crudelissimis fortunæ ictib. nudos sese obijciunt, & ut cætera aduersa, quæ innumera quotidie accidunt omittam, mortem ipsam, quæ singulis horarum momentis impendet, ueluti summum omnium malorum exhorrent. Qui quidem metus etiam si nulla alia perturbatione afficiaris ipse unus nos nunquam respirare sinit. Quapropter sæpe ipsos infantes in primo uitæ limine petere ostendit. Hanc & in sontibus per uim inferri edocet. Hanc sibijpsis eos afferre demonstrat, qui adeò imbecillo animo sunt, ut grauissimis quibusdam perturbationibus se pares gerere nequeant. Quæ quidem omnia diligenter intuens Aeneas, decernit tandem hoc in primis sapienti pręstandum esse ut culpa uacet: mortem autem ipsam inter naturæ munera enumeret, cùm ex ea nõ solùm nihil mali nobis: id est, animis nostris, eueniat, sed contra summum bonum quoniam à tam tetro carcere soluti in nostram naturam redeamus. Qua quidem ratione fateri cogemur, amicè atq; indulgenter cum illis esse actum, qui antea ab huiuscemodi miserijs erepti sint, quàm in eas inciderint, diuinumq; omnino munus illud in Cleobim & Bitonem à Iunone collatum, qui pro summa in ipsam deam, atq; in matrem pietate, mortẽ consecuti sint. Cæterisq; omnibus nationibus ac populis sapiẽtiores esse Trausos putabimus: ij enim populi in Thracia sunt, qui suorum ortum multis lachrymis, ac lamentationibus excipiunt, quot mala illis in uita euentura sint enumerantes. Obitum uerò omni genere lętitię prosequuntur. Cogitãt enim quot ęrumnis, quàm uarijs grauibusq; fortunæ casibus morte liberati sint. Huiuscemodi igitur rationibus paulatim Aeneas metum mortis deponit. Quin si aut se, aut quempiam bonum uirum supplicio mortis, ut per summam iniuriam peti uidebis, non stultissimè ut Xanthippe illa de Socrate, saltem merenti, hoc euenire dicet. Sed quod uerum esse sapientes norunt, stulti uerò negant à nemine, nisi à seipso quenquam lędi posse affir-

se affirmabit:neq; quicquam quod turpitudine careat in malis enumerabit. Quin & Socratica argumentatione conuincet,quicunq; iniustè crudeliterq; in alium egerit,non illum,sed seipsum iniuria afficere. Eos autem omni odio insectandos ducet, qui animum immortalem & suapte natura ita robustum,ut humana omnia contemnere possit, adeò sua stultitia eneruauerit,adeò praua consuetudine imbecillum reddiderit,ut fœmineo amore incensus,in eum paulatim furoré prolapsus sit,ut sibi ipse manus attulerit,& morte quam summum esse malum putabat,id quo urgebatur malum effugere tentauerit. Qua quidem in re primùm ignauiam atque inertiam eorum damnat,qui à sua culpa in eum libidinosum amorem inciderint ; quem Plato ab humanis morbis natum affirmat, quoniam illi eo soli afficiatur,qui uentri ac somno dediti,& diuinitatem suam (quam erroris densis tenebris obrui permiserunt) penitùs obliti,nihil præter caducã,& aut morbo, aut ætate citò perituram, corporis formã respiciunt.Quamobrem bis peccant:nam & principio suo desidioso ocio,ac libidinosa lasciuia effectum est,ut in rem sollicitudine plenam inciderint. Deinde cùm morbum sua culpa contractum,diutius pati nequeant, summa se impietate astringũt,qui à summo Deo,in corpus ueluti in custodiam missi,iniussũ ipsius illud deserunt. Speculatur posthæc extremam eorum hominum insaniam, qui cùm per summam iustitiam, in trãquillo securoq; ocio degere possent, per summam tamen iniuriam ac impietatem, pacẽ perturbare ac omnia misceri maluerunt. Nam aut nulla iniuria affecti ipsi, ultrò auaritia ambitionéue impulsi, ferro igni fraude nihil tale merentes lacesserunt, aut ipsi lacessiti nihil de iure (quod hominis proprium est) disceptantes,ad uim quæ ferarum est,se contulerunt.Hinc genus humanum,cui per cõcordiam in summo ocio uiuere licuerat, assiduò misceri uidemus.Hinc multarum regionum populationes, & infinitorum mortalium cędes oriri animaduertimus, ut cùm undique quæcunq; nobis calamitates eueniunt,colligerimus,nulla hominí,quàm homo acerbior pestis inueniatur.Vides igitur quã exacta sapientia hæc omnia poëticis figmentis exponantur. Quæ quidem quoniam huiuscemodi esse animaduertit,ut & cum scelere fiant,& possint etiam uitio carere, placuit ut una ac simplici communiq; uia iretur. Cùm autem à Deiphobo iam discessum fuerit, quoniam eam iam sese cõtemplanda offerunt, quæ aut penitùs flagitiosa sint, aut procul ab omni scelere solam uirtutem contineant, duplicem iam esse uiam oportet,ut altera in sinistram ad uitia deflectatur. Altera uerò in dextram ad uirtutes deueniatur. Hoc igitur inquit LAVRENTIVS & Pythagoram illum exprimere uoluisse crediderim,qui literam y adinuenit. Quòd non latuit Persium poëtam,cuius est illud & uitæ nescius error, deduxit trepidas ramosa in cõpita mentes. Isthuc ipsum inquit BAPTISTA,sed uideamus quæ sequantur. Aeneas sub rupe sinistra Mœnia lata uidet triplici circumdata muro. Mirifica profectò tartarorum descriptio. Locus enim exprimendus iam est,in quo uaria scelera puniantur. Hæc Græci tartara ab eo quod est taratti. Id enim est perturbare:ex perturbationibus enim uitia oriuntur,eadẽq; perturbatam semper peccatoris mentem tenent. Includuntur autem triplici muro, quia non una ac simplici uia,sed triplici peccamus. Primo enim quodam solo animi motu,ab deprauata uoluntate scelus concipimus. Secundo deinceps loco accedit actus. Qui postremò iterum atq; iterum multotiensq; repetitus habitum obducit. Quamobrem hæc tria in tartaris iure expressit poëta,quæ procul à uiro beato esse,testatur sacrorum carminum uates. Illi enim statim à principio sic orditur:Beatus uir,qui non abijt in cõsilio impiorum. Vides iam motum primùm animi ad scelus. Deinde & in uia peccatorum stetit. Quid enim aliud uia est,nisi ipsa actio rei; quæ sæpius repetita non amplius in motu est, sed iam sedem sibi ponit & residet in habitu iam constabilito. Rectè igitur & in cathedra pestilentiæ non sedit. Quòd autem flammifluo Phlegethontis flumine tartara ambiantur,minimè absurdè dixit. Ostendit enim ardorem iracundię,&animorum ęstus,quibus id hominum genus assiduò torretur. Tantum enim est uitiorum odium,ut & qui illis delectati sunt, tandem in pœnitentiam deducti uitam præteritam damnent, uehementerq; oderint,sibi uerò ipsis acerrimè irascantur. Nam cum demum classes transisse dies lucemq; palustrem,captiui tamen uni cohabitus detenti inuiti trahuntur,atque ita furoreq; exeduntur. Quapropter rapidus flammis ambit torrentibus amnis, Tartareus phlegethon. Nulla enim fornax, nulla fabrorum officina magis æstuat,quàm sceleratorum mens. Nam saxa à flumine contorta,ostendunt quàm graues,quàm molesti sint huiuscemodi motus atq; exagitationes. Addit ad hæc portam munitissimam,& ex solido adamãte columnas, quibus locum ita munitum reddit, ut neq; uirorum,neq; cœlicolarum ui effringi possit. Quid ergo sibi uult doctissimus uir? Nempe hoc (ut puto) uiros flagitiosos ac perditos,cùm in tartara deuenerint:id autem est,cũ longo habitu scelerũ mancipia effecti sint,nullis uirorum monitis ; nullis diuinis præceptis, nulla deniq; syderum clementia inde eripi posse. Quapropter iure tales homines,& Latini perditos,& Græci Asotos apellant. Erit igitur inquit LAVRENTIVS amissum in illis liberum mentis arbitrium,

arbitrium, ut & si uelint ad uirtutem redire nequeant. Video & in hoc ingenij tui acumen inquit BAPTISTA. Nam breui interrogatiuncula illa omnia concitasti, quæ à grauissimis Philosophis, de uoluntario, deq; inuoluntario quæri solent. Qua quidem in re non solùm ingenium laudo, sed consilium quoque uehementer approbo. Nam cũ multa sese tibi offerant, quæ sine cuiusquam auxilio ipse tibi soluere possis, ea tamen ab alio dici mauis, ut & modestiæ, quòd nihil tibi arroges, & ingenij, quòd prudenter interroges, simul laudem feras. Verùm facilè ita huic loco occurretur, si dicemus non uoluisse Poëtam ineuitabilem necessitatem, sed eam difficultatem quæ impossibilitati proxima sit demonstrare. Sed fac etiam (si placet) omnem excidendi facultatem adimere, non tamen dicemus flagitia quæ committunt inuoluntaria esse, quando illorum principium uoluntarium fuit. Nouit enim incontinens peccare, cùm adulterium committit, potestq; abstinere si uult. Peccare igitur uolens, donec assiduus huiuscemodi deprauatis actionibus eò perueniat, ut contracta iam intemperantia, etiam si uelit abstinere nó possit, non tamen inuitus dicetur peccasse, quamuis tunc nolit, quoniam licuerat à principio, modò uoluisset, in firmum illum intemperantiæ habitum non deuenire. Quapropter non magis inuitus peccasse dicetur, quàm qui sua sponte in quempiam lapidem iaciat, deinde pœnitentia ductus, reuocaret si posset lapidem, qui per aërem fertur, quoniam nollet hominem ferire. Ferit igitur & bene uolens, quoniam iam initium à sua uoluntate fuit. Sed hæc latiùs apud Aristotelem in libro de Moribus disputare inuenies. Itaq; redeo ad Aeneam, qui (ut uides) urbem ipsam non ingreditur. Nam qui uitia speculantur, non uersantur inter uitia. Illorum uerò uim atq; naturam à Sibylla, nam cuncta edocet doctrina, penitùs intelligit. Procul tamen in limine Tysiphonem uidet, ponit igitur furias in limine tartari, de quibus pleraq;, quæ à poëtis finguntur, ueluti notissima omittam. Planè autem constat, placuisse priscis scriptoribus, quicunq; maiori flagitio se obstrinxerint, à furijs uexari, ut in Orestis Alcmeonisq; matricidio uidemus. Quo in loco, quid nam aliud exprimunt furiæ, nisi inquietudinem ac potius uexationem quandam turbulentissimam mentis nostræ, quæ commissi flagitij recordatione sese assiduò dedant. Nam prima hæc est ultio quod se iudice nemo nocens absoluitur. Vt enim leges ut iudicia, ut dedecus, ut infamiam effugias, nemo uiderit, nemo audierit, qui testis citare possit, adest tamen ipsa conscientia, quæ te urget, insectatur, in iudicium rapit, grauissimum testimonium dicit, conuincit deniq;. Nam ne ab eodẽ Iuuenale discedam, se iudice, nemo nocens absoluitur. Hæc igitur sunt illa flagella: hi serpentum morsus, quibus furiæ nos exagitant. Habes de furijs. Cùm autem uaria scelera, atq; flagitia explicanda essent, ea quæ omnium grauissima existunt, à principio enumerat. Impietatem in deos, atq; superbiam in homines. Nam & Titaniam prolem & geminos Aloidas & Salmoneum, & deorum & hominum contemptores intelligimus. Titij autem uulturem eum (quem paulò antè dicebam) conscientiæ cruciatum doctiores interpretantur. Ille enim ueluti sæuissimus scelerum uindex, quę flagitio obnoxia sunt intestina assiduo rimatur, & dum commissa in mentem reducit, in intima pręcordia corrodit, curasq; assiduò excitat, nec respirandi spatium præbet. Laphitas uerò & Ixioné tyrannidis exempla esse uult. Quos super atra silex iam iam lapsura cadenti, Imminet ad similis. Nunquã enim sine impendentis mali expectatione uiuunt. Quòd & Dionysius ille Syracusanus Damocli familiari suo, illum beatissimũ putanti, probè ostendit, cùm illum ita inter lautissimas epulas, ac pretiosa unguenta collocasset: ut tamen metu ensis è lacunari supra caput equina seta pendentis, nulla posset uoluptate affici. Verùm hæc multò melius noscunt homines, quàm detur modò imperij acquirendi facultas, euitare sciant. Nec uerò difficile est intelligere quid sibi uelint epulæ ante ora paratæ, regifico luxu, cur furiarum maxima iuxta:

Accubat & manibus prohibet contingere mensas.

Neq; enim uerius, neq; expressius auaritiam notare potuit, quæ in eam homines demẽtiam protrahit, ut cùm plurima congesserint, tum maximè fame perire malint, quàm congesta minuere. Quare & pulchrè Horatius, Tantalo illos comparat, qui apud inferos constitutus, in maxima aquarum pomorumq; copia siti fameq; torqueatur. Pulchrè etiam & illud:

—congestis vndiq; saccis
Indormis inhians & tanquam parcere sacris
Cogeris, pictis tanquam gaudere tabellis.

Magna profectò hominum stultitia, qui norunt harum rerum possessionem, non propter se expedi, sed propter illarum usum. Quapropter bona illa nó rectè, utilia autem rectè appellamus. Sed nimis multa, quando multis iam in locis de auaritia diximus, itaq; reliqua uideamus. Saxum enim ingens ij uoluunt, quorum uita per summam miseriam in eo uersatur, ut semper ea petant, ea moliri tentent, quæ supra, aut naturam, aut fortunam suam constituta efficere nequeant, omnesq; eorum conatus irriti inefficacesq; sint.

Rotarum uerò radijs destricti, pendere non'ne ij iure dicuntur, qui nihil ratione & consilio præuidentes, nihil uirtute explicantes, adeò se fortunæ committunt, ut eius casibus ueluti inter Euripi fluctibus iactati assiduò rotentur? neque uirtutem ullam habent, in quam ueluti in tutum tranquillumq; portum sese recipere possint. Huiuscemodi igitur uitia ac reliqua, quæ plurima uariaq; sunt edocet Aeneam Sibylla, doctumq; statim ut se illis expiet admonet, ut purus campos Elysios ingredi possit. Quis igitur Maronem à Platonis dogmate discedere dicat? Ille enim cùm summum bonum in diuinarum rerum cognitione posuisset: proptereaq; censeret omni uirtutũ genere excellere eum oportere, qui cùm sit futurus beatus, tamen ab ijs incipiendum esse ostendit, quæ sint in uita & moribus positæ. Cùm enim diuina, quæ purissima, & ab omni labe corporea impolluta sunt impurus nemo attingere ualeat, per huiuscemodi uirtutes expiemur necesse est: illis enim & uitia cognoscimus, & cognita abominamur, atq; purissimi redditi, cœlestia ac immortalia egredi possumus. Hac igitur ratione impulsus Maro, cùm ad summum bonum perducere hominem uelit, ita Aeneam instituendum curat, ut primò uitia omnia edoceat, deinde illis eum expiatum, ad campos Elysios perducat. Cognita enim uitiorum turpitudine, statim eorum odium nos irrepit, quæ quidem prima omnino sapientia est. Aditus enim ad illam est, ut stultitia careamus. Sed tu nescio quid mirabundus tecum animo uoluis, isthuc ipsum inquit LAVRENTIVS. Sed uide quantum tibi ex tua disputatione debeam. Dum enim mihi planum reddere Maronem tentas, idq; efficis eodem tempore, in nostri ciuis diuinum poëma inducis. Nunc enim demum perspicio, quid sibi uelit Danthes, qui primum ad inferos descendat, atq; inde emergens, nullam aliam uiam, nisi per purgatoria loca ad cœlum inueniat. Macte uirtutis adolescens, inquit BAPTISTA, qui non ea solùm quę dicam (& si difficilia sint) facilè accipias, sed quadam similitudine ductus, inde ad alia accedas, ut cùm ille maximam laudem, ex diligentissima quadam & ingenij artificiq; plena imitatione assecutus sit, tu quoq; non mediocrem laudem merearis, qui hæc omnia (quanquam uehementer dissimulata sint) in illo poëta recognoscas. Ego uerò, inquit LAVRENTIVS, quantum ex hoc merear, ipse iudicabis, quanquam uereor (ne nimio in me amore lapsus) nostrum hoc ingenium longè pluris facias, quàm oportet. Illud tamen & si alienum à proposito sermone uideatur, non omittam. Tu autem quòd dicam, ea ratione à me dictum credas uelim, non ut meum ueluti decretum in tanta re ponam, sed ut iudicium tuum (quod ego omnium reliquorum iudicio antepono) meis uerbis eliciam. Ego à prima penè pueritia, ex utriusq; parentis instituto: adeò familiare uniuersum opus Florentini poëtæ mihi reddidi, ut pauci omnino sint in eo loci quos ego, si quando illi huiuscemodi oblectamenti genus requirerent, nõ facilè ad uerbum exprimerem. Sed quid poteram puer, ex tam diuino uate præter mera uerba percipere? Nunc autem cùm uniuersum rei argumentum mente percurro, summa admiratione eius uiri ingenium prosequor. Nam cùm in opere suo texendo, pauca omnino fila de Virgiliana tela mutuari uideatur: tamen inde omnia pene sint. Quamobrem nunc id demum intelligo quod nos ex Ciceronis pręcepto, sæpenumero Landinus admonere solet, esse in aliquo imitando diligentem omnino rationem adhibendã. Neque enim id agendum uti idem simus qui sunt ij, quos imitamur, sed eorum ita similes, ut ipsa similitudo uix illa quidem neq; nisi à doctis intelligatur. Sed tu si uidetur ad inceptum redi. Cùm igitur, inquit BAPTISTA, omnibus iam uitijs expiatum Aeneam, ad earum rerum cognitionem Maro deducturus esset, quæ in cœlis sunt, non cœlum, sed Elysios campos nominat. Miro profectò ingenio uates, & qui eodem tempore, & figmento suo, & ueritati inseruiat. Nam & si apud inferos (poëtarum more) heroas relegasset, tamen ut hæc omnia de cœlo illum sentire animaduertamus, largiorem ætherem, ac suum solem, suaq; sydera illis tribuit, ut cùm à figmento nusquã discedat, Philosophiæ tamen ueritatem prosequatur. Nos autem si quos uiros ille in cœlis reponat, diligentius considerabimus ea omnia, quæ primo disputationis die, de utroq; uitæ genere à nobis exposita sunt, acutissimè illum esse complexum animaduertemus, ut & qui in rerũ cognitione religiosè, & qui in actionibus ac uita ciuili iustè uersati sint, digni omnino existant, qui in cœlum (ueluti in originem suam) redeant. Quapropter & Orphęum, & Musęum, ac reliquos qui casti fuerunt sacerdotes, qui Phœbo digna locuti, uerum reliquis aperire potuerunt, qui uariarũ artium inuentione uitam excultiorem reddiderunt, tanquam speculatores commemorat. Neq; tamen eos obmittit, qui aut pijs armis, aut consilio, opera, industria, atq; auctoritate, Rempublicam defenderũt, & in ciuili ac sociali uita uersati sunt. Huiuscemodi itaq; animos, ab omni corporea contagione expiatos, cùm simplicissimę & omnino incorporeæ naturæ sint, & maximarum rerũ capaces existant, nullis locorum angustijs circumscriptos, nullis regionum terminis inclusos eum animaduertat, sed liberrimè per omnes mundi oras uagare uideat, ita Musæum loquentem inducit, ut ostendat nulli esse certam domum. Quin & cùm ita scribit, quæ gratia curruum, armorumq;

armorumq; fuit uiuis, quæ cura nitentis: Pascere equos, eadē sequitur tellure repostos. Demonstrat non esse se immemorem eorum, quæ & diuinus Plato, & Platonicus Cicero de animis nostris sentit. Censent enim administratores rerumpublicarum cùm in cœlum recepti fuerint, regendorum hominum curam non deponere. Neque solùm ij, qui iustè pieq; uixerunt (eodem auctore) ijsdem studijs detinētur corpore exuti, quib. dum uita manebat delectabantur. Verùm flagitiosorum quoq; animi, quoniam multum ex sordibus, quibus intra corpora se fœdauerunt, secum inde trahunt, à pristinis curis discedere nequeunt. Vidistis (ni fallor) lōgum quidem iter, ac difficultatibus erroribusq; plenum, sed quò tandem uir uirtutis amator, finem diu concupitum attigerit? Per uarios enim casus, per tot discrimina rerum, in Italiam tandē, & in quietas sedes deuenit Aeneas. Quem quidem si imitabimur, & nos corporeis pestibus liberati, & nitido uirtutum fonte irrigati, eodem uitæ genere, & dum intra hæc corpora uersabuntur animi nostri, gaudebimus, & cùm inde euolauerint in nostram originē reuersi, ęterno æuo fruemur. Quæ cùm ita à Baptista dicta fuissent, ut disputationi finem imposuisse uideretur. Nihil possum inquit LAVRENTIVS in tam longo sermone desiderare. Nam à principio ad hunc usq; locum, ita perpetuo tenore disputatio perducta est, ut nihil aut interruptum aut diuulsum, aut præcipitatum, in quo intermedium aliquod relictum, omissumúe sit queri possum. Sunt enim omnia mirabili serie colligata, & eo ordine contexta, ut nihil inde demi possint, quin quæ relinquūtur, manca sint futura, & nihil addi, quod quidem si absit multoperè requirendum uideatur. Ignoscens tamen nimiæ cupiditati nostræ, si id nunc requiram, quòd cùm uehementer mihi planum reddi cupiam, id neq; hactenus à te expositum intelligam, neq; locum in quo deinceps exponi posit relictum uideā: expectabam enim nō modò suspenso, uerumetiam anxio animo, quid tu de ijs sentires, quæ suspiciens Anchises suo ordine pandit. Tu uerò dum reliqua inter disputandū suis quæq; locis distribuis, quæ illa non ueluti familiaris iniustè eiecta, sed tanquam aliena sine ulla iniuria exclusa, procul à tua disputatione amouisti. Quapropter incertus sum quid agam. Nam neq; audeo te longa oratione defatigatum, quicquam præterea rogare, neq; ijs quæ scire cupio, æquo animo possum carere. Hic arridens BAPTISTA, meminisse (inquit) te oportet ô Laurēti, nos huiuscemodi terminis uniuersam quæstionē circumscripsisse, ut quę ambagibus quibusdam atque allegoriæ figmentis obscurata essent, aperienda proponeremus: tu autem ea requiris, quæ suis uerbis sine ullo figmēto enarrantur. Ego tamen non ita exacta ratione tecum agam, ut quod ex pacto debetur id solum enumerem. Sed pręter id gratis aliquid in ea liberalitate accedere uolo. Id igitur quod Maro: Vt

Principiò cœlum ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum Lunæ Titaniaq; astra
Spiritus intus alit ——

huiuscemodi est, ut Stoicorum de dijs opinionem referat. Longum esset ut nunc omnium antiquorum philosophorum de dijs immortalibus sententias referam. Quæ quidem tam diuersæ tamque inter se aduersæ sunt, ut totidem pœnæ reperiantur, quot sunt eorum qui scripserunt capita. Non enim singulæ solùm familiæ singulas sententias excogitarunt, sed sæpe inter se eiusdē sectę uiri uehementer de re ipsa dissentiunt. Verùm ut reliqua ad præsens missa faciam, & ad ea quæ pręsenti inquisitioni consentanea sunt deueniam, pleriq; stoicorum, sed præsertim, eorū princeps Zeno, uniuersum mundi globum mentem & ratione, & summa sapientia pręditam habere crediderunt, eamq; esse ignem quēdam purissimum, ac tenuissimum. At ueluti animi nostri per sui corporis particulas omnes diffundūtur, ita illum per omnia mundi membra ueluti genitale semē, unde cuncta procreantur penetrare, quippe qui uigor semenq; sit omniū procreandorum. Virgilius igitur quamuis in reliquis à Platone suo nunquam discedat: tamen cùm uidisset Chrysippum in eo quem de natura deorū scripsit libro Orphei, Musei, Hesiodi, atq; Homeri fabellas ita interpretari, ut idem priscos olim poëtas sensisse conetur ostendere, quòd multis postea annis Stoici senserūt statuit hac in re, ne ab ijs poëtis, quorū similis esse cupiebat dissimilis putaretur, & ipse porticum fulcire ac stoicis adhęrere. Nam Platonis longa alia sententia est. Ponit enim Deum penitus incorporeum, atque extra omnem materiam, omnemq; mundum in ipso cœli dorso existērem. Quapropter illum Hypercosmion appellat, quoniam essentia sua supra cœli uerticem maneat: cùm tamen ui ac prouidentia nusquam absit, sed omnia circumspiciens, etiam minima curet. In Phędro enim ait: Magnus in cœlo Iupiter, citans alatum currum incedit primus exornans cuncta. Eodemq; in libro demōstrat locum illum neminem adhuc laudasse poëtarum, nec unquā pro dignitate laudaturum. Quamobrem cùm Platonici Deum extra mundū ponant, quibus etiam Aristotelici assentiuntur. Stoici autem il-

lum per omnem (ut dixi) mundum diffundant, quis non uiderit Virgilium eum Deum, quē in Porticu uiderat descripsisse, animosq; nostros illius particulas esse à Chrysippo accepisse? Cùm autem prouidētiam Dei multis in locis prosequatur, nusquam à Platone discedit. Non enim idem omnes sentiunt. Quęras fortasse, quid de mūdo sentiat Plato? Censet quidem animam eum habere, à qua reliquorum animātium animæ sint, hominum autē animos ab eo Deo (quem paulò antè dixi) creari & ratione exornari uult. Corpus autem atq; cęteras omnes uires, quas pręter rationem in his esse scimus, homini ab animo mūdi esse scribit. Est enim ille Dei uicarius, cui sylua uniuersa ueluti sua ꝓuincia demandata sit. Itaq; illi uitam motumq; præbet nō sua ui, aut facultate, sed quicquid agit, id ueluti Dei instrumentum agit. Declinat igitur paululum de uia Maro, atq; à Platone suo discedit. Cùm autem Dei prouidētiam plurimis locis prosequitur, illi totus adhęret. Non enim idem omnes sentiunt. Sunt enim qui in fortunæ casibus omnia ponant, & nullo credāt mundum rectore moueri. Qua in sententia Leucippum Abderitem, eiusq; conciuem Democritum Protagoram quoq; & Theodorū ac Epicurum reperias. Sunt itidem qui Aristotelem secuti non ita ociosum Deum ponant, ut nihil omnino curare dicant. Illius tamen prouidentiam Lunæ orbem descendere non credunt. Sunt deniq; & tertij, qui & uniuersum pertingere illam uelint, maxima tamē duntaxat curare, minima uerò omnino negligere opinentur. At Plato ut cuncta à Deo facta putat, sic cūcta illum curare existimat: Atq; hęc de Deo. Orbem uerò quo uicissim animos nostros ab inferis ad corpus, atq; inde rursus ad inferos trāsire scribit, ab Academia esse non negamus. Verùm si latiùs de re huiuscemodi disserendum proposuissemus, extant multo diuiniora quæ à tanto Philosopho de animorū corpore discessu proferre possimus. Sed difficilè omnino est tam breui tempore res arduas, & longa diligētiq; oratione explicādas, his angustijs includere. Itaq; quod solùm instat id agamus. Inuenies igitur apud Platonicos cùm mille annos apud inferos fuerint animi hominū ad corpora illa redire, atq; inde uicissim ad inferos remeare. Idq; totiens facere donec duodecim annorum millia transierint. Hunc enim orbem perfectū existimāt. Nam eo spacio penitùs purgari animos credunt, proptereaq; posse illos tum demum purgatos in suam originem & ad cœlestes sedes redire. Quod si quis fuerit qui Philosophiæ se dedat, huic tā facilis p[illegible]gatio obuenit, ut liceat ei post tria annorū millia ad superos euolare. Addunt etiam si quis religiosè omnino uixerit, eum ante mille annos & purgari, & purgatum statim in suam originem redire. Est præterea quem magnum annum appellant, quem tunc finiri credunt, cùm Sol unà cum Luna ac quinq; reliquis erratilibus stellis ad eandem Zodiaci partem redierint. Exacto igitur hoc temporis circuitu, quem & si uaria sit doctorum de illo uirorum sententia, sex tamen ac triginta millibus annorū confici pleriq; credidêre, censet Plotinus omnium hominum animas ad eundē uitæ habitum redituras. Hæc igitur & qualia sint, & quanti facienda, facilè ex eo libro percipies quem nondum expolitum in manibus hic noster Marsilius habet, nec adhuc edidit. Verùm ego cùm apud ipsum in Fighinensi diuertissem, casu in eū incidēs aperui, locosq; quosdam summa cum uoluptate percurri. Res omnino magna est Laurenti & magnis ingenij uiribus tractata, & prorsus digna, in qua labores. Poterit enim non solùm maxima ac pulcherrima, & homini seipsum nosse cupiēti pernecessaria te docere, sed in summā quoq; admirationem rapere. Scribit enim nō Physice, ut plæriq; solent, sed Metaphysice de animorū nostrorum immortalitate, ut planè possit de ea re omnem dubitationē amouere. Quē librū cū leges, & hęc quę de Marone requiris, & pleraq; alia quę nos paulò antè diuinissima esse non sumus mētiti, facilè cognosces. Quæ quidem res facit, ut in ijs quæ postulasti, breuior quā uelles fortasse fuerim. Nihil tamē est quod breuitati succenseas. Nam cùm ea requireres, quæ nullis eius disputationis quam pepigeramus cācellis, includerentur, poteram illa meo iure silētio præterire. Itaq; id facilè si fortè obijciatur diluam. Apud uos uerò doctissimi uiri quo modo me purgem non inuenio. Video enim dum postulāti Laurētio nihil denego, duplicis errati culpam incidisse. Nam quid me aut loquacius fingi potest, q secūdo iā die ea eruditissimis auribus uestris inculcare non desinam, quæ (qua doctrina estis) uobis quā mihi notiora sint, aut audacius excogitari, qui imprœmeditatus ad disserendū de ijs rebus accesserim quę à doctissimis ijsdemq; diu præmeditatis uiris uix satis eleganter pro sua dignitate explicari soleant. Imò quid humanius, quid tua facilitate dignius respōdit. ALAMANNVS effici potuit, quàm ea nobis ociosis disserere, quæ tamen magnis uehementerq; urgentibus occupationibus præponere non dubitaremus. Nos autem inquit PETRVS ACCIAIOLVS nolo enim & pro fratre meo respondere, ne optare quidem id ausi essemus, quòd ultrò nobis arridens fortuna attulit, ut tu tali præditus sapiētia atq; eloquentia uir, ea de duplici quæstione hisce duobus diebus, breuiter, perspicuè absoluteque in unum congereres,

rares, quæ non nisi per summum laborem, summamque industriam, ex multis ac uarijs scriptoribus erui possunt. Nam Maronis diligentissima atq; multiplici doctrina referta interpretatio, in qua primo ac secūdo iam die uersaris, tum quia pulcherrima, tum quia inaudita accidit, non minori stupore, quàm delectatione nos affecit. Non possunt satis pro sua dignitate laudari, quæ à te dicta sunt inquit ANTONIVS. Sed utinam Baptista quoniam reliquam ætatem Romæ consumpsisti, hanc tandem senectutem, patriæ uel optandi condonare, uel illā tanquam à suo ciue exigenti corpore uelis. ut sæpius te de magnis rebus disputantem audientes ciues tui doctiores indies melioresq; reddantur. Verùm has ego huius Marci partes esse duco. Te enim pro ea quæ illi tecum intercedit necessitudine, modò nitatur facilè in suam sententiam traductur ū confido. Quin isthuc iam diu ago, inquit MARCVS, nec prius desinam, quàm aut rationibus impetrauero, aut precibus exorauero, aut defatigando extorsero. Sed ut confido multum me in ea re iuuabit Laurenti ac Iuliani ingenium, ac studium. Nam cùm multū iam in literis uterq; profecerit, sitq; multarum rerum addiscendarum ardentissima cupiditas, cumq; cætera illis & à natura, & à fortuna adiumenta ad rem perficiendam abundè assint, non patietur ille diu adolescētibus, quos carissimos habet, operam suam desiderari. At qui liceat modò, inquit BAPTISTA, ego talibus adolescentibus nunquam deero. Sed surgamus iam, & quoniam primo mane nobis est in urbem redeundum. Intellexistis enim paulò antè Laurentium publicis literis accersiri, quòd reliquum diei est, ualetudini impendamus.

FINIS.

LOCORVM ET VOCABVLORVM QVORVNDAM COMPARATIO AC EXPLICATIO, QVI ALITER QVAM ILLORVM significatio & etymon denotet, cùm à Virgilio, tùm ab alijs poëtis sinistrè usurpantur. Ex AVLI GELLII Operibus decerpti.

DE NATVRA QVARVNDAM PARTICVLARVM, quæ præposita verbis, intendi atq; produci barbarè atq; inscitè videntur, exemplis rationibusq; plusculis disceptatum.

EX LIBRO IIII.

CAP. XVII.

LVCILII ex vndecimo versus sunt:

Scipiadæ magno improbus obijciebat asellus
Lustrum illo censore, malum infelixq; fuisse.

Obijciebat, o, litera producta multos legere audio: idque eò facere dicunt, ut ratio numeri salua sit. Idem infrà: *—& iam*

Conijcere in versus dictum præconis volebam
Grani. In hac quoq; prima verbi præpositione ob eandem causam producunt. Item 15.

Subijcit hinc humilem, * *& suffercatus posteriorem.*

Subijcit, u, litera longa legunt, quia primam syllabam breuem esse in versu heroico non conuenit. Item apud Plautum in Epidico, con, syllabam productam pronunciant,

Age nunc iam & orna te Epidice, & pallium in collum conijce.

Apud Vergil. quoque subijcit verbum produci à plerisque audio: *—etiam Parnasia laurus*

Parua sub ingenti matris se subijcit vmbra.

Sed neque Ob, neque Sub præpositio, producendi habent naturam, neque item Con, nisi cùm eam literæ sequuntur, quæ in verbis Constituit, & Confecit, secundum eam primæ sunt: vel cùm eliditur ex ea, n, litera, sicut Sallustius: Fœnoribus (inquit) coopertus. In ijs autem quæ suprà posui, & metrum esse integrum potest, & præpo-

Fortassis suffractus Semel, quod sciā, breuem syllabam in principiū carminis heroici posuit Vergil. Fluuiorū rex Eridanus. Vbi anapæsto vsus est pro dactylo.

& præpositiones istæ possunt non barbarè protendi. Secunda enim litera in his verbis per duo, ij, non per vnum scribenda est. Nam verbum istud, cui supradictæ particulæ præpositæ sunt, non Icio est, sed Iacio, & præteritum non Icit, sed Iecit. Idque vbi compositum est ex a litera in i mutatur: sicut fit in verbis Insilio, & Incipio, atque ita vim consonantis capit. Et idcircò ea syllaba productiùs latiusque paulò pronunciata, priorem syllabam breuem esse non patitur, sed reddit eam positu longam. Propterea que & numerus in versu, & ratio in pronunciatu manet. Hæc quæ diximus, eò etiam conducant, vt quod apud Virgilium in sexto positum inuenimus:

Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram

Iniice.] Sic esse Iniice, vt suprà dixi, & scribendum & legendum sciamus, nisi quis tam indocilis est vt in hoc quoque verbo, In præpositionem, metri causa protendat. Quærimus igitur in Obijcibus, o, litera, qua ratione intendatur, quum id vocabulum factum sit a verbo Obijcio: & nequaquam simile sit, quòd à verbo Moueo motus, o, litera longo dicitur. Equidem memini Sulpitium Apollinarem virum præstanti literarum scientia, Obijces, & Obijcibus, o, litera correpta dicere, in Virgilio quoque sic eum legere:

--qua vi maria alta tumescant

Obicibus ruptis.] Sed ita, vt diximus, i, literam, quæ in vocabulo quoq; geminaesse debet, paulò vberiùs largiusq; pronunciabat. Congruens igitur est, vt Subijces etiam, quod perinde vt Obijces compositum est, u, litera breui dici oporteat. Ennius in Tragœdia, quæ Achilles inscribitur, Subijces pro aëre alto ponit, qui cœlo subiectus est, in his versibus:

Ergo Deûm sublimes subijces, humidæ
Vnde oritur imber, sonitu sæuo, & strepitu.

Atticismus est. Plerosq; omnes tamen legere audias, u, litera producta. Idipsum autem verbum M. Cato sub alia præpositione dicit in oratione, quam de Consulatu suo habuit: Ita hos, inquit, fert ventus ad priorem Pyrenæum, quos proijcit in altum. Et Pacuuius item in Anchise:

Promontoriū mons dicitur qui in mare porrigitur. *Id promontorium, cuius * lingua in altum proijcit*

Lustrum.] Tempus nominatum est quinquennale à luendo, id est, soluendo, eo quod quinto quoq; anno vectigalia & tributa per censores soluebantur, durabatq; censura per integrum quinquennium. Hæc Varr. de lingua Latina.

** lingua.*

Granij.] Granij, cuius præconis facetias celebrat Cicero in oratione pro Cn. Planco.

Constituit & confecit.] Id est, nisi sequentibus f & f. Vide Priscian. libro primo de accidentibus literarum. Longè verò differunt pronunciatio siue accentus in soluta oratione & in ligata.

Subijces.] Nonius Marcellus nouè hoc dictum esse ab Ennio dicit, non à subijciendo, sed altitudine aëris, quemadmodum & apud Virg. Georg. lib. 4.

Quantum vere nouo viridis se subijcit alnus.

Id est, subducit & in altum effert.

Auertit.] Auertitur, pro passiuo ponitur, vt & Virg. 1. Aen.

--tum prora auertit, & vndis Dat latus.

Ad priorem Pyrenæum.] Ad saltum Hispaniæ citerioris, à quo distenduntur montes, Galliam ab Hispania separantes ad alpes vsq;: qui inde Pyrenæi montes appellantur. Plin. lib. 3. cap. 3.

Cuius lingua.] Caput & summitas in altum tenditur.

EX LIBRO VII.

QVOD VIRGILIVS À NOLANIS OB AQVAM SIBI non permissam, sustulit è versu suo, Nola, & posuit, Ora: atq; ibi quadam alia de consonantia literarum iucunda.

CAP. XX.

SCriptum in quodam commentario reperi versus istos à Virgilio ita primùm esse recitatos, atque editos:

Talem diues erat Capua, & vicina Vesæuo

Nola iugo.] Posteà Virg. petijsse à Nolanis aquam, vti duceret in propinquū rus: Nolanos beneficium petitum non fecisse: poëtam offensum, nomen vrbis eorum quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse: Oraq; pro Nola mutasse, atq; ita reliquisse:

Iucundo hiatu, concursu vocaliū. *--& vicina Vesæuo Ora iugo.--*

Ea res verá ne an falsa sit, non laboro: quin tamen melius suauiusque ad aures sit, quàm Nola, Ora, dubium id non est. Nam vocalis in priore versu extrema, eademque insequenti prima, canoro simul atque iucundo hiatu tractim sonat. Est adeò inuenire apud nobiles poëtas huiuscemodi suauitatis multa, quæ apparent nouata esse, non fortuita: sed præter cæteros omneis apud Homerum plurima. Vno quippe in loco tales tanquam hiatus, & sonitus in assiduis vocibus pluribus facit:

Est, licet, ex imitatione Græcorum.

Ἡ δ' ἑτέρη θέρει προρέει ἰκυῖα χαλάζῃ
ἢ χιόνι ψυχρῇ ἢ ἐξ ὕδατος κρυστάλλῳ. Atq; item alio loco:
Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον.

Catullus quoque elegantissimus poëtarum in hisce versibus:

Minister vetuli puer falerni,
Ingere mi calices amariores,
Vt lex posthumiæ iubet magistræ
Ebriosa acina ebriosioris.

Amariores, quæ magis irritent palatum.

Quum Ebrioso dicere posset, & quod erat vsitatiùs, Acinum in neutro genere appellare, amans tamen hiatus illius Homerici suauitatem, Ebriosa dixit, propter consequentis literæ concentum. Qui Ebrios autem Catullū dixisse putant, aut Ebriosos (nam id quoq; temerè scriptum inuenitur) in libros scilicet de corruptis exemplaribus factos inciderunt.

Acinū neutri generis.

Posthumiæ magistra.] Videtur Catullus legem quandam sumptuariam notare, quæ scilicet præscribat modum bibendi in conuiuijs, cuiusmodi & hodie aliquoties fieri solent. Tametsi nonnulli, qui Catullum enarrant, referant ad aliquam è Catullianis amicis, quam scilicet magistram vocitet, ea consuetudine, quia obscœni poetæ amicas suas dominas vocant. Sitq; hoc modo Posthumiæ proprium nomen.

EX LI.

EX LIBRO IX.

QVIS MODVS SIT VERBA VERTENDI IN GRAEcas sententias, deq; ijs Homeri versibus, quos Vergilius vertisse aut bene apteq; aut improsperè existimatus est.

CAP. IX.

QVando ex poëmatis Græcis vertendæ mutandæq; sunt insignes sententiæ, non semper aiunt enitendum, vt omnia omnino verba in eum, in quem dicta sunt, modum vertamus. Perdunt enim gratiam pleraq;, si quasi inuita & recusantia violentius transferantur. Scitè igitur & considerate Virgilius, cùm aut Homeri, aut Hesiodi, aut Apollonij, aut Parthenij, aut Callimachi, aut Theocriti, aut quorundam aliorum locos effingeret, partem reliquit, alia expressit. Sicut nuperrimè apud mensam cùm legerentur vtraque simul Bucolica Theocriti & Virgilij, animaduertimus reliquisse Virgilium, quod Græcum quidem mirè quàm suaue est, verti autem neq; debuit, neq; potuit. Sed enim quid substituit pro eo quod omiserat, non abest quin iucundius lepidiusq; sit:

Idem præcipit Horat. in Arte Poët. Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres.

Apollo, eius qui Argonaut. scripsit, quæ etiã hodie extãt.

Iliad. 4.

βάλλει καὶ μάλοισι τὸν αἰπόλον ἁ Κλεαρίστα,
τὰς αἶγας παρελῶντα, καὶ ἁδύ τι ποππυλιάσδει.
Malo me Galatea petit lasciua puella,
Et fugit ad salices, & se cupit antè videri.

Illud quoq; alio in loco animaduertimus cautè omissum, quod est in Græco versu dulcissimum:

Τίτυρ᾽ ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλημένε, βόσκε τὰς αἶγας,
καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε Τίτυρε, καὶ τὸν ἐνόρχαν,
Τὸν Λιβυκὸν κνάκωνα φυλάσσεο μή τυ κορύψῃ.

Quo enim pacto diceret τὸ καλὸν πεφιλημένε, verba Hercle non translatitia, sed cuiusdam natiuæ dulcedinis? Hoc igitur reliquit, & cætera vertit non infestiuiter: nisi quòd Caprum dixit, quem Theocritus ἐνόρχαν appellauit. Autore enim M. Varrone, is demum Latinè caper dicitur, qui castratus est:

Testiculatũ: ὄρχις enim testiculus est.

Tityre dum redeo, breuis est via, pasce capellas:
Et potum pastas, age Tityre, & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caueto.

Et quoniam de transferendis sententijs loquor, memini audisse me ex Valerij Probi discipulis, docti hominis & in intelligendis pensitandisq; veteribus scriptis benè callidi, solitum eum dicere: nihil quicquam tam improsperè Virgilium ex Homero vertisse, quàm versus hos amœnissimos, quos de Nausicaa Homerus fecit:

Odyss. 6.

οἵη δ᾽ Ἄρτεμις εἶσι κατ᾽ οὔρεος ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον
Τερπομένη κάπροισι, καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι,
Τῇ δέ θ᾽ ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο
ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ.
πασάων δ᾽ ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει, ἠδὲ μέτωπα.
ῥεῖα δ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,
ὣς ἥ γ᾽ ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secuta
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiensq; deas supereminet omneis.
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi regnisq; futuris.

Cynthia, nã ex Cycladibus.

Primùm omnium diuersum esse dicebat Probus, quod apud Homerum quidē virgo Nausicaa, ludibũda, inter familiares puellas in locis solis, rectè atq; commodè cōfertur cum Diana venante in iugis montium inter agrestes deas. Nequaquàm autem conueniens Virgilium fecisse, quoniam Dido in vrbe media ingrediens inter Tyrios principes, cultu atq; incessu serio instans operi (sicut ipse ait) regnisq; futuris nihil eius similitudinis capere possit, quæ lusibus atq; venatibus Dianæ congruat. Tum postea, quod Homerus studia atq; oblectamento in venando Dianæ, honestè apteq; dicit: Virgilius autem, cum de venatu deæ nihil dixisset, pharetram tamen facit, eam ferre in humero, tanquam si onus & sarcinam. Atq; illud impensè Probum esse demiratum in Virgilio dicebant, quod Homerica quidem Λητώ gaudium gaudeat genuinum & intimum atq; in ipso penetrali cordis & animæ vigens. Siquidem non aliud est γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ: Ipse autem imitari hoc volens, gaudia fecerit pigra, & leuia, & cunctantia, & quasi in summo pectore supernantia. Nescire enim sese quid significaret aliud, Pertentant. Præter ista omnia, florem ipsius totius loci Virgilium videri omisisse, quòd hunc Homeri uersum exiguè sequutus sit:

Virgilianã proprietatẽ verborũ fuisse diligentissimum & obseruantissimum. Macrobius autor est Saturn. lib. 3. cap. 8.

ῥεῖα δ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,

Id est, verũ, solidum, natiuum.

Quando nulla maior cumulatiorq; pulchritudinis laus dici potuerit, quàm quòd vna inter omneis pulchra excelleret, vna facilè ex omnibus nosceretur.

EX LIBRO IX.

QVOD ANNEVS CORNVTVS VERSVS VIRgilij, quibus Veneris & Vulcani concubitum pudicè operteq; dixit, reprehensione insulsa & odiosa inquinauit.

CAP. X.

ANnianus poëta, & pleriq; cum eo eiusdem Musæ viri, summis assiduisque laudibus hos Virgilij versus ferebant: quibus Vulcanum & Venerem iunctos, mistosq; iure coniugij, rem lege naturæ operiendã verecunda quadã translatione verborum, quum ostenderet demõstraretq; protexit. Sic enim scripsit:

Id est, studij tanquã dicas eiusdem farinæ. Vide Cic. li. epist. 7. de verecundia ad Papyriũ Pætum, & lib. 1. Officior. In 3. Aen.

--ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumq; petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Minus autem difficile esse arbitrantur, ad istiusmodi reticenda verbis vti vno atque altero, breui tenuique ea signo demonstrantibus, sicuti Homerus dixerit:

Παρθενικὴν ζώνην, καὶ λέκτρον ἱερόν,
καὶ ἔργα φιλοτήσια.
τὰ μὲν ἄρ' ... ἐν λεχέεσσι.

Id est, in multis alijs.

Tot verò, & tam euidentibus ac tam non prætextatis, sed puris honestisq; verbis venerandum illud concubij pudici secretum, neminem quenquam alium dixisse. Sed Anneus Cornutus, homo sanè pleraque alia non indoctus, neq; imprudens, in secundo tamen librorum, quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius illius verecundiæ laudem, insulsa nimis & odiosa scrutatione violauit. Nam cùm genus hoc figuræ probasset, & satis circumspectè factos esse versus dixisset: Membra tamen, inquit, paulo incautius nominauit.

Propterea quod mēbra plerūq; solent dici genitalia & in fœminis.

EX LIBRO XIII.

QVOD À SCRIPTORIBVS ELEGANTISSIMIS MAIOR ratio habita sit sonitus vocum atq; verborum iucundioris, quæ à Græcis εὐφωνία dicitur, quàm regulæ disciplinæ, quæ à Grammaticis reperta est.

CAP. XIX.

Accusatiuorū tertiæ inflexionis varia fines.

Id est, putidas.

Id est. fœtentes, sordentes.

Γεωργικὰ terrā colo significat: nā γῆ terra, & ἐργάζω colo.

INterrogatus est Probus Valerius, quod ex familiari eius quondam comperi, Has'ne vrbis, an Has vrbes, & Hanc turrem, an Hanc turrim dici oporteret: Si aut versum, inquit, pangis, aut orationem solutam struis, atque ea verba dicenda sunt, non finitiones illas prærancidas, neque fecutinas Grammaticas spectaueris, sed aurem tuam interroga, quo quid loco conueniat dicere: quod illa suaserit, id profectò erit rectissimum. Tum is qui quæsierat: Quonam modo, inquit, vis aurem meam interrogem? Et Probum ait respōdisse, quò suam Virgilius percontatus est, qui diuersis in locis, Vrbes & Vrbis dixit, arbitrio consilioque vsus auris. Nam in primo Georgicōn, quem ego, inquit, librum manu ipsius collectum legi, Vrbis per i, literam scripsit. Verba è versibus eius hæc sunt:

--Vrbis'ne inuisere Cæsar,
Terrarumq; velis curam.--

Verte enim & muta, vt Vrbes dicas, insipidius nescio quid facies & pinguius. Contrà, in tertio Aeneidos, vrbes per e, literam dixit:

Centum vrbes habitant magnas.--

Hic ita muta, vt Vrbis dicas, nimis exilis vox erit, & exanguis. Tanta quippe iuncturæ differentia est in consonantia vocum proximarum. Præterea idem Virgilius, Turrim dixit non Turrem, & Securim non Securem:

Turrim.

Securim.

Turrim in præcipiti stantem. Et,
--incertam excussit ceruice securim.

Quæ sunt (opinor) iucundioris gracilitatis, quàm si suo vtrumque loco per e literam dicas. At ille qui interrogauerat, rudis profectò & aure agresti homo: Cur, inquit, aliud alio in loco doctius rectiusque esse dicas, non sanè intelligo. Tum Probus iam commotior: Noli, inquit, igitur laborare, vtrum istorum debeas dicere, Vrbis, an Vrbes. Nam quum id genus sis, quod video, vt sine iactura tui pecces, nihil perdes vtrum dixeris. His tum verbis Probus & hac fini hominem dimisit, vt mos eius fuit erga indociles propè inclementer. Nos autem aliud quoque posteà consimiliter à Virgilio duplici modo scriptum inuenimus. Nam Tres & Tris posuit eodem in loco, ea iudicij subtilitate, vt si aliter dixeris mutaueris q;, & aliquid tamen auris habeas, sentias suauitatem sonitus diuidere. Versus ex decimo hi sunt:

Ab Ismaro Oppido Thraciæ, cuius meminit Plin. li. 4. ca. 10. in descriptione Thraciæ, additq; et locū ibidem eodem nomine vocari.

Tres quoq; Threïcios Boreæ de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater, & patria Ismara mittit.

Tres hic, Tris illic, vtrunq; pensiculatè modulateq; reperies suo quodq; in loco sonare aptissimè. Sed in illo quoq; itidem Virgilij versu:

Hæc finis Priami fatorum.--

Simul vt & Hic finis dicas, durum atq; absonum erit, respuentq; aures quod mutaueris: sicut illud contra eiusdem Virgilij insuauius facias, si mutes:

--quem das finem rex magne laborum?

Nam si ita dicas, Quam das finem, iniucundum nescio quo pacto & laxiorem vocis sonum feceris. Ennius itē Rectos cupressos dixit, contra receptum vocabuli genus hoc versu:

** nutantibus*

Capitibus nutantes pinos, rectosq; cupressos.*

Firmior ei, credo, & viridior sonus esse vocis visus est, Rectos dicere cupressos, quàm Rectas. Contrà verò idem Ennius in Annali 17. Aere fulua dicit non Fuluo: non ob id solùm, quòd Homerus ἠέρα βαθεῖαν dicit, sed quòd hic sonus (opinor) vocalior est visus & amœnior. Sicuti enim M. Ciceroni mollius teretiusq; visum est in quinta in Verrem, Fretu scribere quàm Freto: Perangusto, inquit, fretu diuisa. Erat enim crassius vastiusq;, Perangusto freto dicere. Itidem in secunda simili vsus modulamine: Manifesto peccatu, inquis, non Peccato. Hoc enim scriptum in vno atq; in altero antiquissimæ fidei libro Tyroniano reperi. Verba sunt Ciceronis hæc: Nemo ita viuebat, vt nulla eius vitæ pars, summa turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, vt quum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur si negaret. Huius autem vocis cùm elegantior hoc in loco sonus, & tum ratio certa & probata est. Hic enim peccatus, quasi peccatio, rectè Latineque dicitur. Sicut hic incestus, non qui admisit, sed quod admissum est: & Hic tributus quod tributum nos dicimus, à plerisq; veterum dicta sunt. Hic quoque allegatus, & Hic arbitratus, pro allegatione, proq; arbitratione dicuntur. Qua ratione seruata, Arbitratu, & allegatu meo, dicimus. Sic igitur in manifesto peccatu dixit, vt in manifesto incestu veteres dixerunt: non quin Latinum esset Peccato dicere, sed quia in loco isto positum subtilius ad aurem molliusq; est. Lucretius æquè auribus inseruiens, Funem fœminino genere appellauit in hisce versibus:

Aere fulua.

Freto.

Peccato.

Id est, stuprū illatū virginibus sacris, quæ perpetuā vouerāt virginitatem.

--haud (opinor) enim mortalia secla superne
Aurea de cœlo dimisit funis in arua.

Cùm dicere vsitatius, manente numero posset,

Aureus è cœlo demisit funis in arua.

Sacerdotes quoque fœminas M. Cicero Antiſtitas dicit, non ſecundum Grammaticam legem Antiſtites. Nam cùm inſolennitas verborum à veteribus dictorum plerumque reſpueret: huius tamen verbi in ea parte ſoniti delectatus: Sacerdotes, inquit, Cereris atque illius fani Antiſtitæ. Vſque adeò in quibuſdam neque rationem verbi, neque conſuetudinem, ſed ſolam aurem ſecuti ſunt, ſuis verba modulis penſitantem. Quod qui non ſentiunt (inquit idem ipſe M. Cicero, cùm de numeroſa & apta oratione diſſereret) quas aureis habeant, aut quid in iis hominis ſimile ſit, neſcio. Illud verò cum primis apud Homerū veteres Grammatici annotauerunt, quòd quum dixiſſet quodam in loco κολοιούς τε ψῆράς τε, alio in loco non ψηρῶν, ſed ψαρῶν dixit:

Id eſt, vias et fortunas Iouis cathena quæ omnia velut fato ſunt conuincta.

In quinta actione in Verrem.

τῶν δ' ὥς τε ψαρῶν νέφος ἔρχεται ἠὲ κολοιῶν.

Secutus non communem, ſed propriam in quocunq; vocis ſitu iucunditatem. Nam ſi alterum in alterius loco ponas, vtrunq; feceris ſonitu inſuaue.

Quod Verres ſpoliauerat ſicut & totā Siciliam.

Interrogatus Probus.] De Probo Grammatico nobiliſſimo, conſule Suetonium Tranquil. de illuſtribus Grammat.

Vn autem interrogem?] Ob duplicatam vocalem i & e, vtrobiq; longam, modò varietas, vt vbiq; ita & in ſonis gratiſſima eſt.

ψαρῶν.] More Dorico, qui ſolent mutare η in α.

Id eſt, graculoq; ſturnoq;.

Quod in hu hominis ſimile eſt.] Id eſt, quod deceat talem hominem.

Id eſt, horum tanquā ſturnorum venit, aut graculorum.

EX LIBRO XIII.

DE VERSIBVS, QVOS VIRGILIVS SECVTVS VIDETVR, HOMERI AC PARTHENIJ. *CAP. XXV.*

Parthenij poëtæ verſus eſt:

Γλαύκῳ, καὶ Νηρεῖ, καὶ εἰναλίῳ μελικέρτῃ.

Eum verſum Virgilius æmulatus eſt: itaq; fecit, duobus vocabulis venuſtè immutatis, parem:

Glauco & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

Sed illi Homerico non ſanè rem parem, neq; ſimilem fecit. Eſſe enim videtur Homeri ſimplicior & ſyncerior: Virgilij autem ποικιλώτερος, & quodam quaſi ferrumine immiſſo fucacior.

Id eſt, iuuenilior, floruſentior.

ταῦρον δ' Ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Ferrumine immiſſo.] Glutimine, quæ iuncturæ fiunt. Sed propriè id tantùm ferrumen eſt, quo metalla iungūtur, & conglutinantur.

EX LIBRO XVII.

QVID DE VERSIBVS VIRGILII PHAVORINVS EXIſtimarit, quibus in deſcribenda flagrantia montis Aetnæ, Pindarum poëtam ſecutus eſt, Collataq; ab eo ſuper eadem re vtriuſq; carmina, & diiudicata. *CAP. X.*

Nouem verò Lyricorū longè Pindarus princeps fuit, ſpiritū magnificentia, ſententijs, figuris, beatus, in rerum verborumq; copia, & velut quodā eloquentia flumine, propter quæ Horat. eū meritò credidit nemini imitabilem, Fabius lib. 10.

Phauorinum Philoſophum, cùm in hoſpitis ſui Antiatem villam æſtu anni conceſſiſſet, noſque ad eum videndum Roma veniſſemus memini ſuper Pindaro Poeta & Virgilio in hunc ferè modum diſſerere: Amici, inquit, familiareſque Pub. Virgilij, in iis quæ de ingenio moribusque eius memoriæ tradiderunt, dicere eum ſolitum ferunt, parere ſe verſus more atque ritu vrſino. Namque vt illa beſtia fœtum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id poſteà, quod ita edidiſſet, conformaret & fingeret: proinde ingenij quoque ſui partus recentes rudi eſſe facie & imperfecta, ſed deinceps tractando colendoque reddere iis ſe oris & vultus liniamenta. Hoc virum iudicij ſubtiliſſimi ingenuè atque verè dixiſſe, res (inquit) ipſa verum indicium facit. Nam quæ reliquit perfecta expolitaque, quibusque impoſuit ſenſus atque delectus ſui ſupremam manum, omni poëticæ venuſtatis laude florent. Sed quæ procraſtinata ſunt ab eo, vt poſt recenſerentur, & abſolui (quoniam mors præuerterat) nequiuerunt, nequaquam poëtarum elegantiſſimi nomine atque iudicio digna ſunt. Itaque cùm morbo oppreſſus, aduentare videret, petiuit, orauitque à ſuis amiciſſimis impenſè, vt Aeneida, quam nondum ſatis elimauiſſet, abolerent. In iis autē (inquit) quæ videntur retractari & corrigi debuiſſe, is maximè locus eſt, qui de monte Aetna factus eſt. Nam cùm Pindari veteris poëtæ carmen, quod de natura & flagrantia montis eius compoſitum eſt, æmulari vellet, eiuſmodi ſententias & verba molitus eſt, vt Pindaro quoque ipſo, qui nimis opima pinguique eſſe facundia exiſtimatus eſt, inſolentior hoc quidem in loco tumidiorque ſit. Atque vti voſmetipſos, inquit, eius, quod dico arbitros faciam: carmen Pindari, quod eſt ſuper monte Aetna, quantulum mihi memoriæ eſt dicam.

Pindarus in Pithijs Epodo 1. Specie prima.

τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου πυρὸς ἁγνόταται ἐκ μυχῶν παγαί.
ποταμοὶ δ' ἀμέραισι μὲν προχέοντι, ῥόον καπνοῦ αἴθων.
ἀλλ' ἐν ὄρφναισι, πέτρας φοίνισσα κυλινδομένα
φλὸξ ἐς βαθεῖαν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
κεῖνο δ' ἀφαίστοιο κρουνοὺς, ἑρπετὸν δεινοτάτους ἀναπέμπει.
τέρας μὲν θαυμάσιον τι ἰδέσθαι, θαῦμα δὲ καὶ παρεόντων ἀκοῦσαι.

Audite nunc (inquit) Virgilij verſus, quos inchoaſſe eum veriùs dixerim quàm feciſſe:

De his rebus cōſule Macrobiū lib. 5. quatuor hoc caput elegātiſſimè, vt ſoluit interpretem, tractū.

Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe, ſed horrificis iuxtà tonat Aetna ruinis.
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla.
Attollitq; globos flammarum, ſydera lambit.
Interdum ſcopulos, auulſaq; viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaq; ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoq; exæſtuat imo.

Iam

Iam principiò (inquit) Pindarus veritati magis obsecutus, id dixit quod res erat, quodque istic vsu veniebat, quodque oculis videbatur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Virgilius autem, dum in strepitu sonituque verborum conquirendo laborat, vtrum tempus nulla discretione facta confundit. Atque ille Græcos quidem fontes imitatus, igneis eructare, & fluere amnes fumi, & flammarum fulua, & tortuosa volumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos angues, luculentè dixit. At hic noster, atram nubem turbine piceo & fauilla fumentem ῥόον καπνοῦ αἴθωνα interpretari volens crassè & immodicè congessit. Globos quoque flammarum, quod ille κρουνοὺς dixerat, & duriter & ἀκύρως transtulit. Item quod ait, sydera lambit, vacanter hoc etiam (inquit) accumulauit & inaniter. Neque non id quoque inenarrabile esse ait, & propemodùm insensibile, quòd nubem atram fumare dixit turbine piceo, & fauilla candente. Non enim fumare (inquit) solent, quæ atra esse, quæ sunt candentia: nisi si candente dixit peruulgatè & impropriè, pro feruenti fauilla, non pro lignea & relucenti. Nam candens scilicet est à candore dictum, non à calore. Quod saxa autem & scopulos eructari & erigi, eosdemque ipsos statim liquefieri & gemere, atque glomerari sub auras dixit, hoc (inquit) nec à Pindaro scriptum, nec vnquàm fando auditum, & omnium quę monstra dicuntur, monstrosissimũ esse.

Candens.

EX LIBRO X.

QVOD PARTICVLA ATQVE, NON COMPLEXIUA tantùm sit, sed vim habeat plusculam variamq́ue.

CAP. XXIX.

Atq.

ATQVE particula, à Grammaticis quidem coniunctio esse dicitur connexiua, & plerumque sanè coniungit verba & connectit. Sed interdum alias quasdam potestates habet non satis notas, nisi in veterum literarum tractatione atque cura exercitis. Nam & pro aduerbio valet, cùm dicimus: Aliter ego feci, atque tu: significat enim, aliter quàm tu. Et gemina si fiat, auget intenditque rem, de qua agitur, vt animaduertimus in Q. Ennij Annalibus, nisi memoria in hoc versu labor:

Atq; atq; accedit muros Romana iuuentus.

Cui significationi contrarium est, quod itidem à veteribus dictum est, Deque. Et prætereà pro alio quoque aduerbio dicitur, id est, Statim, Quod in his Vergil. versibus existimatur obscurè, & † insequenter particula ista posita esse:

† insequenter.

--sic omnia fatis
In peius ruere, ac retrò sublapsa referri:
Non aliter quam qui aduerso vix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia fortè remisit,
Atq; illum in præceps prono rapit alueus amni.

FINIS.

BASILEÆ,
PER SEBASTIANVM
HENRICPETRI,
Anno Salutis humanæ
cIↄ Iↄ XCVI.
Mense Martio.

